

MONVMENTA
GERMANIAE
HISTORICA.

TOMUS II.

MONVMENTA GERMANIAE HISTORICA

INDE AB ANNO CHRISTI QVINGENTESIMO
VSQVE AD ANNVM MILLESIMVM
ET QVINGENTESIMVM.

A V S P I C I I S

SOCIETATIS APERIENDIS FONTIBVS
RERVM GERMANICARVM MEDII AEVI

E D I D I T

GEORGIVS HEINRICVS PERTZ
SERENISSIMI BRITANNIARVM ET HANNOVERAE REGIS TABVLARIVS
ET BIBLIOTHECAE REGIAE PRAEFECTVS.

S C R I P T O R V M

T O M V S II.

H A N N O V E R A E
I M P E N S I S B I B L I O P O L I I A V L I C I H A H N I A N I
M D C C C X X V I I I I.

TOMO SECUNDO CONTINENTUR

I.

Berichtigtes Verzeichniss

der

S u b s c r i b e n t e n.

	Ausgabe: № 1. feine	№ 2. gewöhnl.
Se. Majestät *Georg IV.* König von *Hannover*, auch König des vereinigten Reichs *Grossbritannien* und *Irland* u. s. w. durch das Königlich Hannoversche Cabinets-Ministerium	24	—
Se. Königl. Hoheit der Herzog von *Sussex*	1	—
Se. Königliche Hoheit der Herzog von *Cambridge*, General-Gouverneur des Königreichs Hannover	1	—
Se. Majestät der Kaiser von *Oesterreich*	—	1
Se. Majestät der Kaiser von *Russland*	5	1
Se. Majestät der König von *Preussen*, durch das Hochverehrl. Ministerium des öffentlichen Unterrichts und der geistlichen Angelegenheiten, für die Königl. Bibliothek zu Berlin, die Universitäts-Bibliotheken zu Bonn, Halle, Königsberg, Breslau, Greifswald, Münster, die Bibliotheken der Gymnasien zu Cölln und Stettin, der Landes-Schule zu Pforta, der Ritteracademie zu Liegnitz und des Ioachimsthalischen Gymnasii zu Berlin	12	—
Se. Majestät der König von *Bayern*	6	—
Se. Majestät der König von *Sachsen* für die Bibliotheken zu Dresden und Leipzig	2	—
Se. Majestät der König von *Würtemberg*	1	1
Se. Majestät der König der *Niederlande*, Grossherzog zu Luxemburg .	1	—
Se. Königliche Hoheit der Gross-Herzog von *Baden* . . .	—	1
Se. Königliche Hoheit der Gross-Herzog von *Mecklenburg-Schwerin* .	4	—
Se. Königliche Hoheit der Gross-Herzog von *Mecklenburg-Streliz* . .	1	3
Se. Königliche Hoheit der Gross-Herzog von *Sachsen-Weimar* . .	3	—
Se. Königliche Hoheit der Gross-Herzog von *Oldenburg* . .	4	—
Se. Durchlaucht der regierende Herzog von *Anhalt-Dessau* . .	2	—
Se. Durchlaucht der regierende Herzog von *Anhalt-Bernburg* . .	2	—
Se. Durchlaucht der regierende Herzog von *Anhalt-Cöthen* . .	1	2
Se. Durchlaucht der regierende Herzog von *Braunschweig-Lüneburg* .	1	—
Se. Durchlaucht der regierende Herzog von *Nassau-Weilburg*, auch für die Herzogliche Landes-Bibliothek von Wiesbaden	—	5
Se. Durchlaucht der regierende Herzog von *Sachsen-Coburg-Saalfeld* .	—	1
Se. Durchlaucht der regierende Fürst zur *Lippe-Detmold*	—	1
Se. Durchlaucht *Heinrich LXXII.* jüngerer Linie, regierender Fürst *Reuss* von *Lobenstein*, *Ebersdorff*, *Gera* etc.	—	1
Se. Durchlaucht der regierende Fürst zu *Schwarzburg-Rudolstadt* . .	—	1
Se. Durchlaucht der regierende Fürst *Karl Egon* zu *Fürstenberg* in *Donaueschingen*	1	—
Ihro Erlaucht, die Frau Gräfin *Caroline* von *Schaumburg-Lippe zu Bückeburg*	—	2
Die freie Stadt *Bremen*	4	—
Die freie Stadt *Hamburg*	6	—
Die freie Stadt *Lübeck*	3	—

S. P. T.

Aachen: Herr Buchhändler *Mayer*,		
für die Königliche Regierung daselbst	—	1
- Herrn Landrath und Polizeidirector *von Coels* daselbst .	—	1
Frau Wittwe *Kaatzer*	—	3
Aarau: Herr Buchhändler *Sauerländer*,		
für Herrn Bisthums-Verweser Freiherrn *von Wessenberg* in Constanz	1	—
- die Lyceums Bibliothek in Constanz	1	—
- Herrn P. *Meinrad Bloch*, Statthalter in Muri . . .	—	1
- die Lesegesellschaft in Solothurn	—	1

S. P. T.	Ausgabe: № 1. feine	№ 2. gewöhnl.
Altenburg: Das *Literatur-Comptoir*	—	1
Die *Schnuphasesche* Buchhandlung,		
für die Herzogliche Cammer-Bibliothek	—	1
- die Schul-Bibliothek	—	1
Amsterdam: Herr Buchhändler I. Müller et Comp.	—	3
und für Societas litteraria Prodesse conamur Arnhemi	1	—
- - Herrn Baron *d'Yvoy van Mydrecht*, Kammerherr Sr. Maj. des Königs der Niederlande im Haag	1	—
- - die Bibliothek der Universität in Utrecht	—	1
- - die Bibliothek des Athenäums in Amsterdam	—	1
Arolsen: Herr Buchändler *Speyer*; für Herrn Regierungs-Präsidenten *von Spilker*	—	1
Baireuth: die *Grauische* Buchhandlung	—	1
Bamberg: die *Drausnicksche* Buchhandlung,		
für Herrn *von Hardt*, Cabinets- und Canzlei-Director Sr. Königl. Hoheit des Herrn Herzogs *Wilhelm* in Bayern zu Bamberg	—	1
Herr Bibliothekar Dr. *Jaeck*, für die dortige Königl. Bayersche Bibliothek	—	1
- Hofrath *Oesterreicher*, Königl. Bayerscher Archivar	—	1
- geistl. Rath *Schellenberger*	—	1
Basel: Herr Buchhändler *Neukirch*,		
für die Abtei *St. Urban*	—	1
- die Universitäts-Bibliothek	—	1
Bautzen: Herr Buchhändler *Schulz*	—	1
Berlin: Se. Excellenz, der Herr Gesandte *von Reden*, Königlich Hannov. Staats-Minister	—	1
Herr Buchhändler *Boike*	—	1
- — *Dümmler*,		
für Herrn Consistorial-Rath Doctor *Neander*	—	1
- - Professor *Lachmann*	—	1
Die Herren Buchhändler *Dunker et Humblot*	—	1
Herr Buchhändler *Hirschwald*	—	1
Die *Maurersche* Buchhandlung	—	1
Herr Buchhändler *Mittler*,		
für die Königl. Gymnasialbibliothek in Bromberg	—	1
Herr Buchhändler *Mylius*	—	1
- — *Nauck*	—	1
und für das Königl. Preuss. Staats-Archiv	—	1
— Herrn Lieutenant *von Medem*	—	1
— die Königl. Regierungs-Bibliothek in Marienwerder	—	1
Die *Nicolaische* Buchhandlung	—	7
- *Paulische* Buchhandlung	—	1
Herr Buchhändler *Trautwein*	—	1
Bern: Herr Buchhändler *Jenny*	1	—
Bonn: Herr Buchhändler *Habicht*	—	1
- — *Marcus*	—	3
- — *Weber*	—	1
und für Herrn Geheimen Staatsrath *Niebuhr*	—	1
— — Professor Dr. *E. M. Arndt*	—	1
— — — Dr. *von Droste - Hülshoff*	—	1
— — — Dr. *Gieseler*	—	1
— — — Dr. *Ritter*	—	1
— die Bibliothek des Königl. Gymnasiums	—	1
Neu Brandenburg: Herr Buchhändler *Dümmler*,		
für Herrn Dom-Dechant Graf *Schliz* zu Burg Schlitz	—	1
- — Professor *Huschke II.* in Rostock	—	1
- — — *Kämmerer* daselbst	—	1
- — — *Schröter* daselbst	—	1
Braunschweig: Die Bibliothek der löbl. Landschaft des Herzogthums Braunschweig	—	1
Herr Stadt-Gerichts-Director *Bode*	—	1
- Kammer-Rath *Mahner*	—	1
Die *Schulbuchhandlung*,		
für Herrn Hofrath und Ober-Bibliothekar *Eigner* in Wolfenbüttel	—	1
- — Professor *Dedekind* in Braunschweig	—	1
- — Kaufmann *J. G. Bierbaum* daselbst	—	1

S. P. T.

		Ausgabe: № 1. feine	№ 2. gewöhnl.
Breslau:	Herr Buchhändler *Gosohorsky*	—	1
	und für Herrn Consistorial-Rath *K. A. Menzel*	—	1
	— — *S. G. Reiche*, Rector und Professor des Elisabethanischen Gymnasiums zu Breslau	—	1
	Herr Buchhändler *W. G. Korn*	—	2
	- — *J. Max et Comp.*,		
	für Herrn Professor Dr. *Eiselen*	—	1
	- — — Dr. *Gaupp*	—	1
	- — — Dr. *Regenbrecht*	—	1
	- — — Dr. *Stenzel*	—	1
	- — — und Ober-Bibliothekar, Consistorial-Rath *Wachler*	—	1
Brüggen bei Hannover:	Herr Baron *C. von Steinberg*	—	1
Brünn:	Herr Buchhändler *Gastl*	—	1
Brüssel:	Herr Buchhändler *Frank*	—	1
Burgdorff bei Hannover:	Herr Drost *von Holle*	—	1
Cassel:	Herr Buchhändler *Bohne*	—	1
	- — *Luckhardt*,		
	für die Kurfürstl. Bibliothek des Museums	—	1
Celle:	Herr Ober-Appellations-Rath Dr. *Spangenberg*	—	1
	- Archi-Diaconus *Thörl*	—	1
	- Land-Syndicus *Vogell*	—	1
	- Buchdrucker *Schweiger*	—	1
Coblenz:	Herr Buchhändler *Hölscher*	—	1
	und für die Gymnasial-Bibliothek	—	1
Coburg:	Die Herren Buchhändler *Meusel und Sohn*,		
	für die Herzogl. Sächs. Bibliothek daselbst	—	1
Cölln:	Herr *Delius*, Mitglied der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichte, Chef Präsident der Königl. Preuss. Regierung zu Cölln	—	1
	Herr Buchhändler *Bachem*	1	1
	- — *Du Mont Schauberg*	2	3
	und für die Städtische Bibliothek in Cölln	—	1
	— Herrn Lieutenant *Irmen* zu Schloss Dreyborn	—	1
Cöslin:	Herr Buchhändler *Hendess*, für die Bibliothek des Königl. Gymnasiums	—	1
Danzig:	Herr Buchhändler *Gerhard*, für die Gymnasialbibliothek	—	1
	- Herrn Inspector *Rothländer*	—	1
Dillenburg:	Herr *von Arnoldi*, Königl. Niederländischer wirkl. Geheimer Rath und des Belgischen Löwen-Ordens Commandeur	—	1
Dortmund:	Herr Buchhändler *Köppen*, für Herrn Hauptmann *Brüggmann* daselbst	—	1
Dresden:	Herr Hofrath und Bibliothekar *Ebert*	—	1
	Die *Arnoldische* Buchhandlung	—	4
	- *Wagnersche* Buchhandlung	—	1
Düsseldorf:	Herr Buchhändler *Schaub*,		
	für Herrn *Brüggemann*, Director des Gymnasiums daselbst	—	1
Eisenach:	Herr Buchhändler *Baerecke*, für Herrn Regierungs-Rath *Lauhn*	—	1
Elberfeld:	Die *Schönian'sche* Buchhandlung	1	1
Eppishausen im Canton Thurgau:	Herr Freiherr *Joseph von Lassberg*	1	—
Equord bei Hannover:	Herr General Freiherr *von Hammerstein*	—	1
Erfurt:	Die Keysersche Buchhandlung	—	1
Erlangen:	Herr Professor Dr. *Böttiger*	—	1
	Die Königl. Universitäts Bibliothek	1	—
Essen:	Herr Buchhändler *Baedecker*		
	für Herrn *Willberg*, Oberlehrer am Gymnasium zu Essen	—	1
	- — Dr. *Fiedler*, Oberlehrer am Gymnasium zu Wesel	—	1
Frankfurt a. M.:	Die *Andreaesche* Buchhandlung	1	2
	Herr Buchhändler *Boselli*	—	1
	Die *Brönnersche* Buchhandlung,		
	für Se. Excellenz, den Königl. Preuss. Herrn Staats-Minister, Freiherrn *vom Stein*	1	—
	- Herrn Rath *Schlosser* in Frankfurt	1	—
	- die Stadtbibliothek daselbst	1	—
	- den geistl. Rath, Herrn *Marx*	—	1

	Ausgabe:	
	№ 1. feine	№ 2. gewöhnl.
S. P. T.		
Frankfurt a. M.: Herr Buchhändler *Eichenberg*,		
für Herrn Bergamts-Assessor *Böcking* in Saarbrücken	—	1
- — Dr. *Ch. Röchling*, Kreisphysicus in Saarbrücken	—	1
Die *Hermannsche* Buchhandlung,		
für Se. Durchlaucht den regierenden Fürsten zu *Wied* in Neuwied	—	1
- den Herrn Bürgermeister und Senator *Thomas* in Frankfurt	—	1
- - — Doctor *Bercht* in Frankfurt	—	1
- - — Medizinalrath Dr. *Schneider* in Fulda	—	1
Herr Buchhändler *Varrentrapp*	—	2
und für Herrn Bibliothekar Dr. *J. F. Böhmer* d. Aeltern	—	2
- - die Stadt-Bibliothek daselbst	—	1
Herr Buchhändler *F. Wilmanns*		
für Herrn Baron *von Riedesel* zu Eysenbach, Churfürstl. Hess. Major und Kammerherrn	—	1
Frankfurt a. d. O.: Die Bibliothek der Königl. Regierung	—	1
Herr Iustiz-Rath Dr. *Bardeleben*	—	1
Freiburg: Herr Buchhändler *Wagner*, für die Universitäts-Bibliothek daselbst	—	1
Freyberg: Herr Buchhändler *Craz et Gerlach*	—	1
St. Gallen: Die Herren Buchhändler *Huber et Comp.*,		
für Herrn Bibliothekar *Ildephons von Arx* daselbst	—	1
- — Diaconus *I. A. Pupikofer* in Bischoffszell	1	—
- — *Joh. Casp. Zellweger* in Trogen	1	—
Giessen: Herr Buchhändler *Ferber*	—	2
- — *Heyer Sohn*	—	1
und für Herrn Geheimen Oberregierungsrath *Schulz* aus Berlin in Wetzlar	—	1
- - — Herrn Professor Dr. *Dieffenbach* in Friedberg	—	1
Glogau: Die *Neue Günthersche* Buchhandlung, für d. Verein für d. Geschichte Glogaus	—	1
Göttingen: Herr Hofrath *Dahlmann*	—	1
Die *Dieterichsche* Buchhandlung	—	1
Dieselbe für Herrn Professor *Kraut*	—	1
Herr Hofrath Dr. *Eichhorn*, Professor der Rechte	—	1
- Iustiz-Rath *von dem Knesebeck*	—	1
Die Herren Universitäts-Buchhändler *Vandenhöck et Ruprecht*	—	1
Gotha: Die *Beckersche* Buchhandlung,		
für Herrn Inspections-Oberförster *Hauck* in Fulda	—	1
Herr Buchhändler *Glaeser*	—	2
Halberstadt: Herr Buchhändler *Brüggemann*	—	1
- — *Helm*		
für Herrn Ober-Domprediger *Augustin*	—	1
- die Dom-Bibliothek	—	1
Halle: Herr Buchhändler *Anton*, für Herrn Professor *Pernice*	—	1
- — — - — Doctor *Pfaff*	—	1
Herr Professor Dr. *Blume*	—	1
Die Buchhandlung des *Waisenhauses*	—	1
Herr Buchhändler *Fr. Ruff*	—	1
- — *Schwetschke et Sohn*	—	2
Hamburg: Herr Buchhändler *Herold*	—	1
Die Herren Buchhändler *Hoffmann et Campe*	—	2
- — — *Perthes et Besser*	—	2
Dieselben für die Commerz-Bibliothek	1	—
— - Herrn Syndicus Dr. *Sieveking*	1	—
— - — *J. M. Lappenberg*, Dr. der Rechte und Archivarius	—	1
— - — Professor *Falk* in Kiel	—	1
— - — Ober-Appellations-Gerichts-Rath *Cropp* in Lübeck	—	1
Hamm: Die *Schulzische* Buchhandlung,		
für Herrn Dr. *H. Schulz* daselbst	—	1
- — *von Brenken* zu Erpernberg	—	1
- — Justiz-Commissair *Kerksieg* in Lüdenscheid	—	1
Herr Buchhändler *Wundermann*,		
für die Bibliothek des Königl. Ober-Landes-Gerichts daselbst	—	1
- Herrn Oberst *von Ledebur* in Münster	—	1

	Ausgabe: № 1. feine	Ausgabe: № 2. gewöhnl.
S. P. T.		
Hamm: Herr Buchhändler *Wundermann*,		
für Herrn Justiz-Amtmann *Seibertz* in Rüthen	—	1
- — Referendarius *Sommer* in Arnsberg	—	1
- — Amtschreiber *E. Vogt* in Meschede	—	1
Hannover: Herr Geheimer Canzleirath *Blumenbach*	—	1
- — Legationsrath, Reichsfreiherr *von Grote*	—	1
- Amts-Assessor *Heine*	—	1
- Professor Dr. *Krause*	—	1
- Graf *von Kuefstein*, K. K. Oesterreichischer wirklicher Kämmerer und Geshäftsträger am Königl. Grossbritann. Hannov. Hofe	—	1
Die *Gemeinnützige Lesegesellschaft*	—	1
Heidelberg: Herr Buchhändler *K. Groos*, für Herrn Geheimen Rath und Professor Dr. *Mittermaier* daselbst	—	1
- — *Mohr*,		
für die Grossherzogl. Universitäts-Bibliothek daselbst	—	1
- - Hof-Bibliothek in Carlsruhe	—	1
Herr Buchhändler *Oswald*, für die Bibliothek des Lyceums in Speyer	—	1
Heilbronn: Die *Classische* Buchhandlung	—	1
Heringhausen, bei Lippstadt in Westphalen: Herr Cammerherr Baron *v. Schorlemmer*	—	1
Hermannstadt in Siebenbürgen: Herr Buchhändler *Thierry*		
für Herrn *Benigny*, Edlen *von Mildenberg*, Feldkriegssecretair daselbst	1	—
Hildburghausen: Die Kesselringsche Hof-Buchhandlung,		
für die Canzley-Bibliothek der Herzoglichen Regierung	—	1
Hildesheim: Die *Beverinsche* Bibliothek	—	1
Herr Canzley-Assessor *A. von Hugo*	—	1
- Iustiz- und Consistorial-Rath *Koken*	1	—
- Iustiz-Rath *H. A. Lüntzel*	1	—
Höxter: Herr Land- und Stadt-Gerichts-Assessor Dr. *Wigand*	—	1
Jena: Die *Crökersche* Buchhandlung	—	1
Kiel; Die *Universitäts Buchhandlung*, für die Universitäts-Bibliothek daselbst	—	1
Königsberg: Die Herren Gebrüder *Bornträger*	—	5
dieselben für die *von Wallenrodtsche* Bibliothek	—	1
Herr Buchhändler *A. W. Unzer*		
für die Königliche Bibliothek daselbst	—	1
- Herrn Professor *Busse* in Braunsberg	—	1
Kopenhagen: Die *Gyldendalsche* Buchhandlung	—	6
dieselbe für die Grosse Königliche Bibliothek	1	—
Herr Buchhändler *Reitzel*	—	1
- — *Schubothe*	—	1
Lathen, bei Meppen im Königreiche Hannover: Herr Bürgermeister Dr. *Behnes*	—	1
Leipzig: Herr Buchhändler *Andrae*	—	1
- — *J. A. Barth*	—	1
Die *Baumgärtnersche* Buchhandlung	—	1
Herr Buchhändler *F. A. Brockhaus*	—	1
- — *Cnobloch*	—	2
- — *Engelmann*, für die Rathsbibliothek daselbst	—	1
- — *Ernst Fleischer*	—	1
- — *Fr. Fleischer*	—	1
- — *Hartknoch*, für Herrn Domherrn, Oberhofgerichtsrath und Professor *Weisse* daselbst	—	1
Die *Hartmannsche* Buchhandlung	—	2
Die *Hinrichsche* Buchhandlung,		
für Herrn Professor Dr. *Gustav Hänel*	—	1
- — Baccalaureus *Kriegel*	—	1
Herr Buchhändler *Kollmann*	—	1
- — *P. G. Kummer*, für die Kaiserliche Universitäts-Bibliothek in Dorpat.	—	1
- — *Leich*, für Herrn Consist.-Rath *Haasenritter* in Merseburg	—	1
- — *Imm. Müller*	—	1
- — *C. H. Reclam*	—	1
- — *F. C. W. Vogel*, für Herrn Landrath *Lepsius* in Naumburg	1	—
Herr Professor *Wachsmuth*	—	1
- Proclamator *Weigel*	—	1

		Ausgabe: № 1. feine	Ausgabe: № 2. gewöhnl.
	S. P. T.		
Lemberg:	Die Herren Buchhändler *Kuhn et Millikowski* .	—	1
Lemgo:	Die *Meyersche* Hof-Buchhandlung	—	1
	Herr Prorector *Overbeck*, für die Schulbibliothek	—	1
Liegnitz:	Herr Buchhändler *Kuhlmey* .	—	1
Linz:	Herr Buchhändler *Haslinger*, für die löbl. Stiftsbibliothek zu St. Florian, in Oesterreich ob der Enns .	1	—
London:	Herr *Rud. Ackermann*, Buch- und Kunsthändler	—	1
	Die Herren Hof-Buchhändler *Black, Young and Young*	1	7
	Herr Secretair *Goltermann*	—	1
	- *J. Hunnemann*	—	1
	Die Herren Buchhändler *Koller et Cahlmann*, für Seine Königl. Hoheit den Herzog von *Sussex* (s. oben)		
	His Grace the Lord *Archbishop* of Canterbury	—	1
	Lord *Spencer*	—	1
	Lord *Dudley et Ward*	—	1
	Sir *W. Hamilton*, Chelsea .	—	1
	Sir *Thomas Phillipps*, Middlehill	—	1
	John Black Esq.	—	1
	J. Bohn Esq.	—	1
	Revd. *J. C. Hare*, Cambridge	—	1
	Revd. *William Howley*	—	1
	Dr. *Nott*, Winchester	—	1
	Francis Palgrave Esq.	—	1
	Richard Price Esq. Devonshirehill	—	1
	Die Herren Buchhändler *Treuttel und Würtz, Treuttel jun. und Richter*	5	5
Lübeck:	Herr Buchhändler *F. Asschenfeldt*, für Herrn Professor *Grautoff* daselbst	—	1
	- — *J. J. von Rohden*	—	1
Lüneburg:	Herr Praetor *von Dassel*, für die Bibliothek der Ritter-Academie	—	1
	- Amtmann *Wedekind* .	—	1
Magdeburg:	Die *Bibliothek des Dom-Gymnasiums*	—	1
Mainz:	Herr Buchhändler *Kupferberg* .	1	1
	und für Herrn Legationsrath, Ritter *Büchler*, ordentl. constituirendes Mitglied und ersten beständigen Secretair der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtkunde, Mitglied der Central-Direction	—	1
	- - Herrn Dr. *Räss*, Regens des Bischöfl. Seminars daselbst .	—	1
	Herr Buchhändler *Müller*	—	1
Manheim:	Die Herren *Artaria et Fontaine*, Kunsthändler	—	1
Marburg:	Herr Buchhändler *Garthe* .	—	1
	und für die Kurfürstl. *Universitäts-Bibliothek* .	—	1
Meiningen:	Herr Buchhändler *Fr. Keyssner*	—	1
Minden:	Herr Regierungs-Rath *von Hohenhausen*, für die Westphälische Gesellschaft für vaterländische Cultur daselbst	—	1
	- Buchhändler *Körber*	—	1
München:	Herr Buchhändler *E. A. Fleischmann*	—	1
	- — *Finsterlin*, für das Königl. Bayersche *Reichs-Archiv*	—	1
	Die *J. Lindauersche* Buchhandlung, für die Königl. Ludwig *Maximilians-Universität* daselbst	—	1
Münster:	Die *Coppenrathsche* Buchhandlung	1	2
	Herr Buchhändler *Fr. Regensberg*, für Se. Excellenz den Herrn Ober-Präsidenten von Westphalen, Geheimen Rath Freiherrn *von Vincke* daselbst	—	1
	- Herrn Domcapitular u. Professor der Theologie Dr. *Brockmann* daselbst	—	1
	Die *Theissingsche* Buchhandlung, für die *Paulinische Bibliothek* .	—	1
Neheim bei Hamm:	Herr *Theodor* Freiherr *von Fürstenberg*	—	1
Neustadt a. Rübenberge:	Herr Ober-Hauptmann Ritter *von Stietencron*	—	1
Nordhausen:	Herr Dr. *Förstmann*, Conrector am Gymnasium daselbst	—	1
Nürnberg:	Die Herren Buchhändler *Bauer et Raspe*	—	1
	Die *Campesche* Buch- und Kunsthandlung	—	1
	Die Herren Buchhändler *Haubenstricker et v. Ebner*, f. d. *Gymnasium* das.	—	1
	- — — *Riegel et Wiessner*, für Herrn Appellations-Gerichts-Präsidenten des Rezatkreises, Ritter *Anselm von Feuerbach* in Ansbach	—	1
	- — Geheimen Rath Ritter *von Lang* in Ansbach .	—	1

	Ausgabe: № 1. feine	Ausgabe: № 2. gewöhnl.
S. P. T.		
Nürnberg: Die Herren Buchhändler *Riegel et Wiessner*,		
für Herrn Professor *Merk* in Amberg .	—	1
- — Rector *Jacobi* in Feuchtwang	—	1
Oldenburg: Se. Excellenz der Herr Staats-Minister *von Brandenstein*	—	1
Die *Schulzesche* Buchhandlung, für die Gross-Herzogl. *öffentl. Bibliothek* das.	—	1
Paderborn: Herr Domcapitular *Meyer*, für d. Verein f. vaterl. Geschichte Westphalens	—	1
Herr Buchhändler *Wesener*,		
für Herrn Bischoff *Dammers*	—	1
- die *Universitäts-Bibliothek*	—	1
Paris: Die *Königliche Bibliothek*	—	1
Herr *J. A. Buchon*, Herausgeber der Collection des chroniques nationales etc.	—	1
Pesth: Herr Buchhändler *Hartleben*,		
für Herrn Dr. *Joh. Schuster*, Professor der Chemie an der Königl. Universität daselbst	—	1
- — Baron *Redl von Rasztina*, Königl. Ungar. Statthalterei-Secretair in Ofen	—	1
Herr Buchhändler *G. Kilian*	—	2
St. Petersburg: Herr Buchhändler *W. Graeff*	1	1
Potsdam: Herr Buchhändler *Horvath*, für das Königliche *Gymnasium* daselbst	—	1
Prag: Die *Borroschsche* Buchhandlung,		
für Herrn *Joseph* Freiherrn *Henniger von Eberg*, wirkl. K. K. Kämmerer und suppl. Professor d. Geschichte an der Universität daselbst	—	1
- die K. K. *Universitäts-Bibliothek* daselbst	—	1
- Herrn Pfarrer *Marek* in Gitschin .	—	1
Herr Buchhändler *W. Enders*	—	2
- — *J. Krauss*	—	2
Die Herren Buchhändler *Kronberger et Weber*	—	1
Pyrmont: Herr Hofrath *Menke*	—	1
Ratzeburg: Herr Conrector *Arndt*, für die Bibliothek des Gymnasiums daselbst	—	1
Riga: Herr Buchhändler *Deubner*	1	—
Rinteln: Herr Consistorial-Rath und Director Dr. *Wiss*, für die Bibliothek des Gymnasiums	—	1
Rom: Monsignore *Angelo Mai*, primo custode della libreria Vaticana, für die Vaticanische Bibliothek	1	—
Herr Geheime Legations-Rath Dr. *Bunsen*, Königl. Preuss. Minister-Resident	—	1
- Legations-Rath *Kestner*, Königl. Hannov. Geschäftsträger .	—	1
- *Philipp Veit*, Maler	—	1
Rostock: Die *Stillersche* Hof-Buchhandlung	1	—
Schulpforte: Herr Consistorial-Rath, Rector Dr. *Ilgen*	—	1
Söder bei Hildesheim: Se. Erlaucht der Herr Geheime Rath Graf zu *Stolberg*	—	1
Sorau: Herr Buchhändler *A. Julien*, für Herrn Subrector *Lennius* daselbst .	—	1
Stralsund: Die *Löfflersche* Buchhandlung	—	2
Strassburg: Die Herren Buchhändler *Treuttel et Würtz*,		
für die *öffentliche Bibliothek* daselbst . .	—	1
- Herrn *Moritz Engelhardt*, Chef des Polizei-Bureaus auf dortiger Mairie	—	1
Stuttgard: Herr Buchhändler *Loeflund et Sohn* .	—	1
Die *Metzlersche* Buchhandlung	—	2
Trier: Herr Buchhändler *Lintz*	1	—
Tübingen: Herr Buchhändler *Laupp*, für die *Bibliothek des evangel. Seminars* daselbst	—	1
Herr Buchhändler *Osiander*,		
für Herrn Ober-Tribunal-Rath *Waechter* in Ellwangen	—	1
- — Dr. *Abel* in Stuttgart	—	1
- die Königl. *Universitäts-Bibliothek* in Tübingen	—	1
Wackerbarthsruhe bei Dresden: Herr Graf *von Wackerbarth*	—	1
Weimar: Herr Buchhändler *Hoffmann*, für die *Grossherzogliche Bibliothek* daselbst	—	1
Wernigerode: Herr Regierungs-Rath *Delius*	—	1
Wien: Herr Buchhändler *C. Gerold*	—	4
- — *J. G. Heubner*	—	2
und für das *regulirte Chorherrenstift* Kloster Neuburg in Unter-Oesterreich	—	1
Herr *J. G. Ritter von Mösle sel. Witwe*, Buchhandlung .	1	—
- Buchhändler *P. J. Schalbacher et Comp.*	—	1
und für die *Kaiserl. K. Hof-Bibliothek*	—	1

III.

	Ausgabe: № 1. feine	№ 2. gewöhnl.
S. P. T.		
Wien: Herr Buchhändler *P. J. Schalbacher et Comp.*,		
für Se. Durchlaucht, den Herrn Staats-Canzler *Fürsten von Metternich*	—	1
Herr Buchhändler *C. Schaumburg et Comp.*	1	6
- — *F. Volcke*	—	1
- — *J. B. Wallishausser*,		
für Herrn Grafen, *J. von Harrach*, K. K. Kämmerer und Ritter des goldnen Vliesses . . .	—	1
Wittenberg: Die *Zimmermannsche* Buchhandlung . . .	—	1
Wolfenbüttel: Herr Buchhändler *Albrecht*,		
für die *Fürstliche Bibliothek* daselbst	—	1
- Herrn Doctor *Schönemann*	—	1
Herr Geheimer Rath und Ober-Appellations-Rath *von Strombeck*	1	—
Würzburg: Die *Stahelsche* Buchhandlung	1	—
Zeitz: Die *Webelsche* Buchhandlung	—	1
Zittau: Die *Schöpsische* Buchhandlung,		
für die *Bibliothek des löblichen Magistrats* daselbst . .	1	—
- Herrn Dr. *E. F. Haupt*, Bürgermeister und Ritter des Königl. Sächs. Civil-Verdienst-Ordens . .	—	1
Zürich: Die *Gessnersche* Buchhandlung	—	1
Die Herren Buchhändler *Orell, Füssli et Comp.* . . .	—	1
- — — *Ziegler et Söhne* . . .	—	1

Von den im ersten Bande aufgeführten und hier nicht wieder abgedruckten Subscribenten sind einige seitdem verstorben, die übrigen haben entweder auf die Fortsetzung oder auch schon auf den ersten Theil verzichtet.

Quum secundo Monumentorum tomo non solum reliquas Karolingici aevi historias, sed et praecipuas rerum Sangallensium inde a saeculo sexto usque ad decimum tertium scriptores exhibendos instituissemus, volumen in tantam molem excrevit, ut a stylo iam temperare, Societatisque inde ab anno 1826 historiam tomo alicui e sequentibus seponere cogamur. Silere tamen non licet, triennii spatium inter utrumque scriptorum tomum non aliam praecipue ob causam intercessisse, nisi quod annis 1826 et 1827 per duodecim amplius menses itineri in Belgicam, Franciam et Britanniam institerim, quo plurima operi amplissimo documenta collecta sunt.

Quibus quantum reliquae Monumentorum partes profecerint, tum demum diiudicabitur, quum Liutprandus redintegratus, Lex Salica antiquissima, Capitularia, Diplomata, multaeque Alcuini et Einhardi epistolae nunquam vulgatae lucem mox propitiam aspexerint; sed hocce quoque volumen, annales ineditos et chronica atque historias codicum ope integritati suae restitutas complexum, maximum ex itinere illo commodum consecutum esse, lectorum neminem fugere posse confidimus. Dabam Hannoverae a. d. 15. Kalendas Novembris 1829.

VITA SANCTI GALLI

EDENTE

D. ILDEPHONSO AB ARX

BIBLIOTHECARIO SANGALLENSI.

Subsequens S. Galli vita non est illa Walafridi Strabonis abbatis Augiensis typis vulgata, sed alia illâ vetustior hucusque inedita, maioribus autem bene cognita, et in Catalogo Bibliothecae S. Galli nongentorum fere annorum his verbis designata: Vita SS. patrum Columbani et Galli in Vol. II. antiquitus dictata; *recentior quoque librorum syllabus anno* 1461 *confectus eandem denotat his verbis:* Prima descriptio vitae et miraculorum SS. Galli et Otmari. *Eam praefatus Walafridus sic describit: esse priscorum sollertia rudi omnino stylo concinnatam, carere divisione in capita, vocem Alamanniam constanter per Altimaniam efferre, et miraculorum descriptionem a se libro secundo additam non habere. Quae omnia ad amussim vitae S. Galli in codice n.* 553 *contentae quadrant; ita ut mirari subeat, quo argumento inductus doctissimus Iodocus Mezler, et huius assecla Melchior Goldast in notis ad vitam S. Galli, Wettinum eius faciant autorem, qui utpote scriptor saeculi noni, a coaetaneis neque antiquus neque priscus dici poterat, multo minus scriptor operis haberi, quod octavo iam saeculo litteris fuerat consignatum abs autore domestico. Talem enim se prodit, dum mirum quoddam, quod sub S. Otmaro ante annum* 759 *contigerat, narraturus, id se visu proprio percepisse attestatur. Nec etiam illo tempore in S. Gallo deerant viri tali scriptioni sufficientes, cum hodiedum ultra viginti nomina eorum, qui chartas traditionum octavo saeculo scripsere, nota sint, et eorum decanus, Winitharius nomine, inter eos et* „eruditos, et doctis sensibus praeditos“ *reperiri scribat, in sermone confratribus suis inscripto, et exaratis a se epistolis divi Pauli subiuncto, ubi et plura se editurum pollicetur,* „si oeconumi pergamina dederint.“ *Qualecunque autem nomen autoris sit, id manifeste observatur, eum pro genio saeculi octavi imperite loqui, contra regulas grammaticae et proprieta-*

tem verborum saepe impingendo, prorsus eo modo, quo Alamannis prima dictionis in sermone latino tentamina succedere necesse erat, et melius quam a talibus sperandum fuerat, qui aut cum Rhaetis latino rustico pro vernacula utentibus iugiter in eadem habitatione conversabantur, aut ipsi Rhaeti erant. Autographum hoc cum versus initia saeculi noni in exemplare n. 553 transcriberetur, scriptor orthographiam saeculo octavo propriam correxit quidem, at teutonismos, soloecismos, et assiduas verborum improprietates, barbaros quoque loquendi modos, quorum correctio plenam operis interpolationem poposcisset, inmutatos reliquit. Scriptus est iste codex n. 553 in forma octavae maioris, ac unius quodammodo familiae, nempe SS. Columbani, Bertulfi, Attalae, Bobiensium fratrum et S. Galli vitae commentarios refert, quondam, ut ex praefato syllabo librorum S. Galli liquet, in duo divisus volumina, iam a multis saeculis colligatus. Hunc cum describerem, omnem curam in id intendi, ut, quam fidelissime posset, redderetur, servata etiam eius veteri orthographia, a qua solum in hoc recedendum esse duxi, ut litteram U consonantem per V exprimerem, voces abbreviatas integras scriberem, et nunc usitatis interpunctionum signis uterer. Cum Codex n. 553 sit unicus et solitarius, et hinc variantes lectiones locum non habeant, earum loco teutonismos et obscuros loquendi modos exponendos mihi esse existimavi.

Crescente in dies apud Santgallenses litterarum studio, stylus rudis, quo haec prima S. Galli vita conscripta fuit, eis displicere, ac eius lectio insipida et taediosa fieri coepit, atque desiderium correctioris augeri. Verebantur tamen ipsi tersiorem dare, ne, dum laudes sui patroni celebrarent, in suspicionem traherentur, suas quaerere. Multis idcirco precibus vicinum et amicum sibi abbatem, Walafridum Strabonem, virum celeberrimum sollicitarunt, ut labore hoc perfungeretur ipse. Praestitit id, tum relationem veterem interpolando, tum eam in capita dividendo, ac capiti nono ultimi libri eam conscriptionem adiiciendo, quam Gozbertus diaconus de miris S. Galli intercessione patratis concinnaverat. Haec Walafridi interpolatio, tametsi rei historicae prae primigenia vitae conscriptione nec minimum novae lucis affundat *), illi tamen palmam eripuit,

*) *Proferimus ex ea pauca praefationis ad Gozbertum, abbatem sancti Galli, verba:* Porro dum pridem ipsum opus perlegerem, inveni ab auctore eiusdem conscriptionis terram, quam nos Alamanni vel Suevi incolimus, Altimanniam saepius nominari, sed ipsins nominis originem quaerens, apud nullum scriptorum quorum adhuc notitia nos respersit, eius reperi mentionem. Nisi fallor enim, ab alto situ provinciae idem vocabulum a modernis confictum est. Nam iuxta scriptores authenticos pars Alamanniae vel Sueviae inter Alpes Penninas et meridianum litus Danubii sita Raetia dicitur. Porro quod est ad septentrionalem plagam Histri, Germaniae deputatur *etc.*........ Dehinc Pannoniae viro fortes, solo plano ubertoque, Dravo Savoque inclytis amnibus circumfluae. Si Raetia solummodo infra Alpes est, ut multi volunt, quae consequentia est, ut Noricum a Gallia pergentes, asperitatem Alpium transscendamus, et non potius per maiorem Raetiam recto itinere Noricum usque tendamus? In qua etiam Raetia secundum supradictam sententiam, Brigantium opidum iam vetustate collapsum, lacui qui Rheno

ita ut in omnimodam apud omnes oblivionem venerit. Edita est primo S. Galli vita per Walafridum Strabonem interpolata in Surii vitis SS., et melius dein 1606 *Francofurti per Melchiorem Goldastum, qui ex vita S. Galli primigenia, ab ipso Wettini denominata, multa subtus adiecit loca.*

Non contenti prosaica hac conscriptione ascetae S. Galli, metricam quoque possidere omnimodis allaboravere. Promisit et hanc dare antedictus Walafridus Augiae divitis abbas, quem rursus pro ea re convenere. At cum illum multis negotiis publicis impeditum sciret diaconus Gozbertus, Ermenricum eius monachum, qui tum in S. Gallo morabatur, ut spartam hanc ornaret, adhortari coepit, quod et is promisit. At cum eum praefatione exacta nimium cunctantem experiretur, et is idem Gozbertus (ut Ermenricus cavillando scribit) „sitibundus de uno fonte non putaret sitim suam posse sedari, „ad mare cucurrit; scilicet Homerum nescio quem novum pro hac re invocans „cis rhenum, qui in morem Flacci non currit in poemate, sed fluit," *animavit idem Gozbertus et scotigenam quemdam in Ausoniae partibus degentem ad gesta divi Galli metro pangenda, quae canere Rihbertus magister in S. Gallo iam adgressus fuerat. Hunc praefatus Ermenricus in epistola codici n.* 265 *inscripta et a Mabillonio edita, his ludificatur verbis:* „Et alpes philosophantur circum, sub (*ex*) quibus iu„gum Sambutinum (*die Säntis-Bergkette*) Rihpertus lyrico possidet sono; „et si nosset antra musarum, esset talis ut Cinthius Apollo." *Horum ingenio ante medium saeculi noni duplici poemate decantata est vita S. Galli. Unius meminere saepe dictus Bibliothecae syllabus his verbis: „Metrum de vita S. Galli in quaternionibus Vol.* 1," *et Notkerus teutonicus seu Labeo in sua psalmorum translatione dicens:* „Solhe al„lusiones sint in vita S. Galli, diu metrice getan ist, dar diu officia gesezzet „werdent," *ac nota marginalis litteris saeculi duodecimi codicis n.* 564 *paginae* 69 *inscripta sic:* „hic legendus est sermo sci. Galli, qui re„peritur in vita eius metrica." *Altera vita S. Galli metrica, quam Catalogus Bibliothecae a.* 1461 *confectus his verbis indigitat:* „S. Galli „vita metrica, aliquot etiam sermones," *extat etiamnum in codice papyraceo saeculi decimi quarti n.* 587, *sed pro perverso huius aevi more eousque male scripta, ut propositum de ea edenda potius temeritatis quam diligentiae conatum vocaverit Heinricus Canisius. Cum autor huius poematis se S. Galli desertum inhabitare, eius Beati vitam prosaicam iam anno* 834 *scripsisse, illam tum et metro dare*

interfluente efficitur, nomen dedit, qui alio nomine iuxta graecam etymologiam Potamicus appellatur. Igitur quia mixti Alamannis Suevi, partem Germaniae ultra Danubium, partem Raetiae inter Alpes et Histrum, partemque Galliae circa Ararim obsederunt, antiquorum vocabulorum veritate servata, ab incolis nomen patriae derivemus, et Alamanniam vel Sueviam nominemus. Nam cum duo sint vocabula unam gentem significantia, priori nomine nos appellant circum positae gentes quae latinum habent sermonem, sequenti usus nos nuncupat Barbarorum (*i. e. Germanorum*). Similiter scimus Francos partes Germaniae vel Galliae non solum potestati, sed etiam suo nomini subiugasse. PERTZ.

Gozberto adpromisisse, et nunc post sedecim annos promissis his stare scribat, haec alicui alii quam praefato Rihperto melius quadrare non iudico, supposito, quod et is primigeniam S. Galli vitam correxerit a mendis; de autore alterius vitae metricae, quae a bello Tigurino anni 1712 *apud nos desideratur, nihil examinandum superest, pluris autem de Gozberto diacono, indefesso ad talia stimulatore. Fuit is nepos Gozberti S. Galli abbatis, calvus ipse et claudus, ac eximius patronorum cultor, quos ut honoraret, S. Galli miracula litteris consignavit, vitam S. Otmari conscripsit, ac alpes Rhaeticas transgressus, de Bobio Lombardiae monasterio S. Columbani reliquias attulit, e lacu Cumano, in quem de navi prolapsus fuerat, feliciter emersus. Cum eius patruus structuram novi templi moliretur, ipse delineationem templi et universi monasterii per architectos regios sibi adumbrari obtinuit, ut haec ichnographia huc anno* 830 *missa e palatio et Gozberto huic inscripta, fidem facit adhuc superstes.*

Celebravere quoque S. Galli gesta S. Notkerus et Ratpertus vergente saeculo nono, quorum prior vitam eius vario metrorum genere tribus libris prosecutus est. Opus hoc iam quidem non superest, et ne quidem eius fragmenta ante ducentos annos a Mezlero collecta, et abs Canisio edita; at illud hunc in modum recensitum legitur in catalogo citato anni 1461, *et ipse S. Notkerus eius in praefatione hymnis et tropis suis praefixa sic meminit:* „metrum, quod de vita S. „Galli elaborare pertinaciter insisto." *Ratpertus S. Galli vitam cantilena teutonica a populo in ecclesia decantanda praedulci melodia complexus est, quam postea Ekkehardus IV., scriptor Casuum, in latinam transtulit linguam, tribus eam inserens codicibus n.* 168. 174. 393, *quae latina iam solum superest. Is ipse Ekkehardus IV. picturas in templo summo S. Galli vitam referentes versibus leoninis spectatori exposuit. Postremo et illud monendum esse putavi: Sermonem a S. Gallo Constantiae habitum et ex codice S. Galli in Canisii lectionibus editum, atque translationem eiusdem Beati anno* 833 *factam, et litteris scotticis descriptam ac in Catalogo saepedicto recensitam, iam apud nos in S. Gallo non reperiri, atque homiliam saeculo nono de S. Gallo habitam et in codice n.* 553 *obviam, nihil historiae proficuum continere, sicut et omnes memorati commentarii, poemata, cantilenae, et inscriptiones Divi huius gesta pertractantes prae primigenia relatione, cui innituntur omnes, nil notatu dignum proferunt* *).

I. von ARX.

*) Vita sancti Galli, Walafridana antiquior, partim vitae S. Columbani partim traditioni maiorum aut libris iam deperditis innititur. Fides ei pro fontibus diversa. Opus quale hodie possidemus, post annum 771 absolutum esse, ex iis quae ultimo ibi loco proferuntur, patet; ex iisdem vero auctorem sancti Otmari aequalem agnoscimus. Annos margini apposui, et adnotationes Arxianis a me adiectas sigla mea distinxi. PERTZ.

INCIPIT LIBER PRIMUS DE VITA ATQUE VIRTUTIBUS BEATI GALLI CONFESSORIS.

Fuit vir nobilitate pollens[1], magisque bona conversatione fulgens, quem reverentia paternalis[2] nobis tradidit Gallum[3] nuncupare. Hic primaevum florem[4] in insula Hybernia ducens, cum ab ipsa pueritia sua Deo adhesisset, studiisque liberalium artium mancipasset, parentum nutu commendabatur viro venerando Columbano[5]; qui vite normam exemplis patrum tenens, vestigiumque humilitatis cunctis praetendens, mellifluam doctrinam secum degentibus oportune tradidit. Inter quos praedictus puer humilitate ac strenuitate[6] pollebat, magistrum suum in studiis divinis sequens, caduca iam mundi respuendo, ac fratribus ubique aditum aeterni regni ostendendo. Christo nempe propitio ad aetatem veniens, exortationibus spiritualium fratrum, praefato patre eum conpellente, humiliter rennuens adtamen Christi exemplo oboediens sacerdotii gradum adiit; in quo provectibus pollebat, cum assiduum sacrificium Christo flagrabat[7], in quibus et initiis feruntur liquida miracula. Igitur cum de remotis partibus mundi arbiter orbis lumen nostratibus[8] refulgere disposuisset, praedictus vir terrena dispiciens ac coelestia quaerens, cum praefatis fratribus, qui electio quaedam[9] Scoticae[10] gentis erant, relictis habitis[11] cunctis Christum secutus est, patrisque ac matris seu parentillae cum possessionibus diversis inmemor, ut mereretur in aethris premio centuplici potiri. Aestimatione[12] etenim coepta portum Hybernicum linquebant, prosperisque succedentibus auris sinus Brittanicos tangebant[13]; quibus peragratis tandem optata arva[14] Galliae introierunt, ubi[15] gubernacula regni Sigiberti diversas gentes tunc domuerunt; statimque confidentes in Christi amore, aulam regiminis eius adierunt. 561–575 Quos benigne suscepit, aptaque omnia cum diligentia illis praeparari iussit; coepitque causam itineris eorum inquirere, ac animo suo mellifluis doctrinis eorum delectari; qua per ordinem exposita atque diligenter consuetudine erga peregrinos[16] peracta, regalis clementiae allocutioni vocantur. Ibi ergo inquiruntur de originis seu conversationis eorum ordine, quo cognito regalis petitio eos adiit, ut in terminis Galliae conversationis eorum locum eligerent, nec diutius se itineris longitudine fatigarent, regalem tunc clementiam in omnibus voluntati eorum deinceps obtemperaturam. Vir ergo Dei Columbanus respondit: *Omnia, quaecumque habui, propter nomen Domini dereliqui, et si nunc aliorum divitias cupio, forsam praevaricator euangelii existo cuius desiderio actenus militavi; non enim convenit nobis, lucris caducae huius vitae anhelare, sed toto mentis affectu Christi praeceptum desiderare, in quo ait: „qui vult „venire post me, abneget semetipsum, tollat crucem suam, et sequatur me.“ Quomodo nosmetipsos abnegamus, si exteriora nostra pro Christo non laxamus*[17], *aut quomodo crucem eius tollimus, si terrestrem curam quaerendo inhiamus?* Cui talia obicienti responsum regale obviavit: *Si Christum sequendo crucem eius sumere desideras, heremi secreta elige, in quibus et augmentum tui premii et oportuna provideas nostrae saluti, tantum ne, nostra dicione relicta, ad alias gentes pertranseas.* Regis ergo petitio praevaluit, ac cuneus ille fratrum heremi abdita elegit. Quo difinito, ingressi sunt heremum, quem vulgalis opinio nuncupat Vosagum. Scrutando[18] servo-

1) i. e. excellens, ut deinceps saepius. 2) Maiores seu seniores. 3) usque ad medium saeculi octavi nunquam Gallus, sed Gallon, Gallun, Gilian, et eius locus Cella, vel Monasterium S. Gallonis, Galluni, Giliani vocabatur. *Cod. tradit. S. Galli, et cod. saec.* 8. *n.* Illud. alii a scottico Gilli, quod Cellam significabat, derivabant, tanquam cellitam, alii a Callehc, quod idiomate Hybernorum Lac denotabat. *Genealogia S. Galli.* Hinc vocabularium biblicum saec. 9. n. 292. p. 155. haec habet: „*Gallo i. e. Lac. inde dicuntur Galli a candore corporis*;“ Et Ermenricus praedictus S. Gallum his verbis invocat: „*Galle pater pulchro qui lactis nomine fulges, lacta me sancto lacte beate tuo.*“ Cod. n. 265. p. 81, et eum pag. 82 chelleh vocat. 4) i. e. florem iuventutis. 5) quod S. Notker in Martyrologio p. 204 derivat a Columb Killi, quod Hybernis fundatorem cellarum innuit. 6) stenuitate *codex.* 7) i. e. immolabat. 8) nempe Alamannis. 9) i. e. viri electi. 10) Hoc nomine omnes Britanniae insulas complectebantur medii aevi scriptores. Inde S. Notkerus in citato Martyrologio habet: „*In scotia, insula hybernia.*“ 11) i. e. possessionibus. 12) i. e. consilio. 13) ex vita S. Columbani cap. 10. *P.* 14) i. e. terram. 15) *ubi . . . Vosagum*] ex vita S. Columbani cap. 12. *P.* 16) videlicet lotione pedum. 17) pro *relinquimus.* 18) cf. vitam S. Columbani cap. 17. *P.* lege: *scrutando pro. v. A.*

rum Dei habitationibus aptum locum tandem ergo reppererunt antiquitus habitationem dirutam, aquarum calore adventantium animos delectantem, quam murorum aedificia antiqua circumdabant, incolaeque regionis illius Luxovium[19] eam vocabant. Illic nempe fraternalis manus oratorium in honore sancti Petri, principis apostolici culminis, ac officina[20] habitationi apta sibi construxerat. Igitur cum per aliquod tempus illic habitassent, aptaquę coenobialibus[21] praeparassent, multi Burgundiorum gentis, nec non et Francorum, veniebant ad eos propter desiderium aeterni regni, ibique mirum in modum crescebat regularis vitae origo. Cum fluctivagum mundum linquebat nobilium multitudo, Christo laus! creverat passim opinio eorum in finibus Galliae vel Ger-
596 maniae. Nam et maturitas vitae eorum Theodorichum[22] regem non latuit, qui saepe ad
|
615 eos venit, ac orationis eorum amminicula postulavit. Cui sanctus vir Columbanus dulcifluam doctrinam suam inpendebat, nec non et pro concubinis quibus indiscrete adherebat, vehementer arguebat, ortando eum, potius legitimo coniugio uti, quatenus spes regni incautela eius non distitueretur, sed utilitati populi inposterum servaretur. Multa ergo ammonitionibus eius agebat, sed instigante inimico humani generis, mentem Brunnihildae, aviae suae, in prostitutionis amissione[23] viri Dei consilium utile rennuebat. Nam sicut Zezabel regnum Ahab perdidit, ita et haec istum decoepit avertendo eum a legitimo coniugio ac vitam eius lupanaribus damnando. Tantum timore honoris ac dignitatis suae[24] in palacio regali, si legitima coniunx versaretur sub sceptro nobili, invidia contra virum Dei augebatur, in tantum, ut praedicta filia diaboli a rege inpetrasset[25], ne amplius sub dicione regiminis
610 eius vir Dei habitasset. Nam et legatio mittebatur, quatenus de regno expelleretur; ille vero movens inde, sicut in gestis eius[26] legitur, pervenit ad Clotharium regem, cumque ab eo benigne susciperetur, eumque divinitus instruxisset, expetivit, ut fultus comitibus ad Theodobertum regem Austrasiorum venisset. Consentitur demum petitioni viri Dei, atque cum cunctis sibi aptis[27] transmittitur Austrasiorum regi; a quo suscipitur cum magnis gaudiis, eumque divinitus docendo, ibi manet diebus non paucis. Tunc itaque viam seu defensionem[28] per altam Germaniam ad Italiam petiit, in qua eodem tempore Egilolfus[29] regnavit. Sed[30] praedictus rex obsecrabat virum Dei manere in regno eius[31], promittens, se repperire loca venusta et congrua servis Dei, in quibus si habitare coepissent, lucrum animarum inde adferri potuissent. In quibus promissis vir Dei lancem moderaminis tenuit dicendo: se petitioni eius velle obtemperare, sed tamen firmiter habendo aestimatum[32] iter nulla ratione velle dimittere. Igitur optio ei a rege dabatur, si alicubi aptum locum experiretur; in qua inquisitione venerunt ad fluvium Lindimacum[33], quem sequendo adierunt castellum Turegum[34] vocatum. Inde etenim adierunt villam vulgo vocatam Tucconia[35], quae in capite ipsius laci Tureginensis est sita. Placuit ille locus, sed incolarum displicuit pravus usus. Crudelitas et malicia in illis regnabant, namque et superstitioni gentilium inhiabant. Servi ergo Dei cum coepissent inter illos habitare, docebant eos Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum adorare. Nam Gallus, ad cuius miracula rimanda[36] Christo propitio figimus opera, virum Dei Columbanum, ut iam dictum est, ab initio conversionis sequendo eiusque laboribus conpatiendo, coepit illic gentilium fana incendere, diisque consecrata in lacum dimergere. Cum ergo vidissent fana sua conbusta, adsumpserunt contra eos invidiae arma, quae in tantum corda eorum arripuit, ut consilio acto virum Dei Gallum voluissent interficere, atque Columbanum cum contumeliis de finibus eorum expellere. Sanctus vero Columbanus haec audiens orabat: *Deus rector*

19) Luxueil abbatia. 20) legendum *officinas*. 21) i. e. coenobitis. 22) cum sequentibus cf. vitam S. Columbani cap. 31—49. *P.* 23) i. e. perditione. 24) adde *perdendae*. 25) In more positum habent scriptores medii aevi, pro tempore imperfecto uti plusquamperfecto, qui ex teutonico mutuatus esse videtur. 26) nempe in vita S. Columbani a Iona conscripta. 27) i. e. ipsi necessariis. Quemadmodum adhuc Itali, sic medio aevo Teutones pro *ipsi* scribebant *sibi*. 28) i. e. comeatum. 29) alias Agilolfus. 30) cf. vitam S. Columbani cap. 51. *P.* 31) suo. 32) Teutonismus, *beschlossen haben*. 33) *die Limmat*. Nomen compositum ex *Lint*, et *Mag* torrentibus. 34) *Zürich*. Vocabatur idiomate romano rustico *Durica*, quod est *castrum, statio navium*, ut vocabularium saec. 8. n. 908. p. 279 habet. Turicum quoque vocatur hoc castrum in quadam romana inscriptione. 35) *das Pfarrdorf Tuggen*. Reapse in Wangen, quod adiacet, consedere, ut ex documento anni 844 apud Neugart p. 251 certum fit. 36) i. e. recensenda.

poli, in cuius arbitrio totus mundus decurrit, fac generationem istam in inproperium, ut, quae inprobe excogitant servis suis[37], *sentiant in capitibus suis. Fiant nati eorum in interitum; ergo cum ad mediam aetatem perveniant, stupor ac dementia eos adprehendant, ita ut alieno aere oppressi ignominiam suam agnoscant conversi; impleaturque in eis prophetia psalmographi dicentis: convertetur dolor eius in caput eius, et in verticem ipsius iniquitas eius descendet.*

Post haec ergo secedendo apostolicum implevit praeceptum, in quo ait: *date locum irae*, atque cum alumnis ad Christi laudem festinantibus pervenit in castrum Arbonam[38], ubi reppererunt Willimarum quendam sacerdotem[39]. Quibus ille visis, fertur prae gaudio dixisse: *benedictus, qui venit in nomine Domini; Deus dominus, et inluxit nobis;* eique responsum obviasse: *de regionibus congregavit nos Dominus.* Ipse confestim adprehensa manu eius, duxit eos ad orationem. Nam cum pariter orassent, domumque intrassent, ac in convivio spiritalis laetitiae recubuissent, fertur electus Dei Gallus iussu magistri divina eloquia recitasse, audientiumque animos ad amorem coelestis patriae provocasse; quorum auditor praefatus presbyter obstupuit, umectans vultum lacrimis. Erant ergo ibi ad laudem Christi septem diebus laeti in divinis conlationibus[40]. Quibus peractis, didicerunt ab eodem presbytero civitatem quandam esse dirutam vicinam illis locis Pregentiam[41], cuius terrae pinguedo marisque[42] vicinitas potuissent fieri servis Dei oportunitas. Quo audito, optabant eum toto animo. Nam vir Dei Columbanus una cum Gallo aptissimo discipulo, seu[43] alio diacono, ascendens navem explorandi causa adiit urbem. Igitur fraternalis manus domicilia sibi illic praeparavit, ac strenue Christum pro illo loco supplicavit. Tres ergo imagines aereas et deauratas superstitiosa gentilitas ibi colebat, quibus magis quam creatori mundi vota reddendo credebat. Nempe[44] desiderio destruendi eorum superstitionem vir Dei Columbanus iussit Gallo ad populum recitare sermonem, quia ille inter alios eminebat lepore latinitatis, nec non et idioma[45] illius gentis. Nam conventio facta est populi ad solitam festivitatem templi, magis spectaculo advenarum perculsi, quam reverentia divini cultus devoti. Quibus congregatis, electus Dei Gallus rigabat corda eorum mellifluis verbis, ortando eos ad creatorem suum converti Iesum Christum filium Dei, qui humano generi in sordibus tepescenti reseravit aditum coelestis regni. Igitur, videntibus cunctis, sublatas imagines comminuit petris, atque in profundum deiecit maris. Tunc ergo pars populi confitendo peccata sua credidit, parsque irata et indignata cum furore abscessit. Nam et vir Dei Columbanus aquam benedixit, atque sanctificando loca contaminata, ecclesiae sanctae Aureliae[46] honorem pristinum restituit, ibique egressus[47] athleta Christi cum clientibus sibi alumnis mansit triennio. Qui in morem parvissimae matris apis ingenium exercebant in artibus diversis; inter quos electus Dei Gallus squamigero gregi insidias conponere[48], et fratres saepe Christo largiente laetificabat, cum illis apta[49] diligenter prebebat.

Volvente deinceps cursu temporis, electus Dei Gallus retia lymphae laxabat in silentio noctis, sed inter ea audivit demonem de culmine montis pari[50] suo clamantem, qui erat in abditis maris. Quo respondente: *adsum!* montanus econtra: *surge*, inquit, *in adiutorium mihi! Ecce peregrini venerunt, qui me de templo eiecerunt;* [Nam Deos conterebant, quos incolae isti colebant; insuper et eos ad se convertebant[51]] *veni, veni, adiuva nos expellere eos de terris.* Marinus demon respondit[52]: *En unus illorum est in pelago, cui numquam nocere potero. Volui enim retia sua ledere, sed me victum proba lugere. Signo orationis est semper clausus, nec umquam*

37) *tuis?* 38) Oppidum Arbon, Romanis „castrum Arbor felix" dictum. Ejus meminere Itinerarium Anton. Tabula peuting. Notitia Imper. Ammianus Marcell. 39) i. e. parochum, quorum aliquem in Thurgovia toties devastata admodum rarum erat reperire. 40) i. e. colloquiis. 41) Huius castri meminit Strabo ut oppidi. *v. Arx.* cf. vitam S. Columbani cap. 51. *P.* 42) vulgo Bregenz; lacus a palatio regio, Potamum dicto, Bodensee audit. 43) et. 44) Idcirco. 45) i. e. in idiomate. S. Gallum eo annorum curriculo, quod Luxovii, Tucconii et Brigantii inter Alamannos exegit, teutonicam linguam apprehendisse, mirum non est. 46) divae huius nulli Sanctorum commentarii meminere. Videtur ea his in regionibus passa martyrium, et culta fuisse, cum et Argentorati sacellum in eius honorem sacratum steterit. 47) ingressus. 48) adde *consueverat.* 49) Vitae necessaria. 50) i. e. socio. 51) uncinis inclusa pro glossa habeo. *P.* 52) Hic aliisque in locis rhythmos facile agnoscas. *P.*

somno oppressus. Electus vero Gallus haec audiens, munivit se undique signaculo crucis, dixitque ad eos: *In nomine Iesu Christi praecipio vobis, ut de locis istis recedatis, nec aliquem hic ledere praesumatis!* et cum festinatione ad litus rediit, atque abbati suo, quae audierat, recitavit. Quod vir Dei Columbanus audiens, convocavit fratres in ecclesiam, solitum signum tangens [52a]. O mira dementia diaboli! voces servorum Dei praeripuit [53] vox fantasmatica, cum heiulatus atque ululatus dirae vocis audiebatur per culmina [54]. Livor ergo demonis dolens abscessit, cum oratio fratrum ad Dominum suppliciter ascendit. Laude colendus Christus tunc magis ac magis laudabatur, cum expellere ab eis terrorem demonum dignabatur. Illi vero, qui contempserunt eorum praedicationes, conati sunt adfligere eos propter deorum suorum contritiones [55]. Nempe adierunt Cunzonem, ducem [56] partium ipsarum, accusatorias fallacias ferentes, coniuncto spiritu deceptionum, ac dicentes: propter illos advenas venationes publicas illis in locis fuisse desolatas. Qui ad eos nuntium mittere dicitur [57], quo eis discedere precipitur. Nam ut adderetur ad iniurias servorum Dei, vacca eorum furto ablata ducta est in abdita heremi; cuius requirendi gratia pergentes duo fratres, venerunt ad ipsos latrones; ubi tunc furto homicidium coniugitur, cum ab eis famuli Christi occiduntur, praedaque eorum diripitur. Peracto ergo scelere, diu quaeruntur in solitudine, adtamen quandoque [58] exanimes inventi, lamentabiliter ad cellam sunt
613. reducti. Deinde sanctus Columbanus assiduitate expellentium coactus, ac dolore fraternalium funerum perculsus, dixit fratribus: *Invenimus hic concam auream, sed serpentibus plenam. Vos autem nolite contristari; Deus enim, cui servimus, angelum suum mittet, qui nos ad regem Italiae perducet, eumque placabilem faciet, ut locum nobis pacificum tribuat.* Ex quo itinere athletarum Christi febrium vexatio electum Dei Gallum retinuit. Nam in ipso profectionis articulo abbatis sui pedibus provolutus, professus est, quod nequivit [59] infirmitate conpulsus. Sed vir sanctus, causa retinendi eum secum, cum hilaritate animi dixit: *Si laborum meorum particeps fieri non vis, diebus meis missam non celebrabis* [60]. Ergo arbitrio proprio tunc relictus est, qui diu sub magisterio aliorum eruditus est. Quod credimus divina providentia actum, ut electus Dei Gallus servaretur genti illi ad lucrum sempiternum. Sequestratione [61] namque peracta, praefatus hospes Willimarus presbyter visitatur a servo Dei Gallo unacum retibus et navi, ibique meroris anxietas innovatur, cum separationis ordo rimatur, inter quae hospitii sustentationes ac infirmitatis sublevationes ibidem flagitantur. Quo suscepto cum gaudio, pietatisque studio adimpleto, iussum est duobus clericis Maginoldo et Theodoro [62], ut sollicitudinem eius habuissent, ac in locis propinquis ecclesiae ei ministrassent: quibus diligenter patratis, ad maius exercitium Christo propitio sanus factus est. Post haec Hiltibodus [63] quidam diaconus, praefati sacerdotis fidus socius, cum ante alios cognitione illius heremi polleret, aditus est ab electo Dei Gallo his verbis: *Fili! invenisti umquam in abditis istius heremi aptum locum ad construendum oraculum* [64] *habitaculumque congruum? desiderio desideravit anima mea permanere diebus meis in solitudine, admonente nos psalmista dicente: „ecce elongavi fugiens, et mansi in solitudine, et expectabam eum, qui me salvum faceret.“* Respondens diaconus dixit illi: *Pater mi, est heremus iste asper et aquosus, habens montes excelsos, et angustas valles, et bestias diversas, ursos plurimos, et luporum greges atque porcorum. Timeo, si induxero te illuc, ne forte inruant super te.* Vir autem Dei respondit: *Si Deus pro nobis, quis contra nos? qui Danihelem de lacu leonum liberavit, ipse potens est, me liberare de manu bestiarum.* Videns autem praefatus levites constantiam eius, ait: *Crastina secreta silvarum penetremus, si forte locum aptum inveniamus. Nam confido in creatoris nostri clementia, ut dignetur nobis*

52a) Teutonismus. *Rühren* enim seu tangere, olim movere, proiicere significabat. 53) i. e. praevenit. 54) adde *montium.* 55) i. e. comminutiones. 56) Eius nemo alius meminit. 57) i. e. rogatur. 58) i. e. tandem. 59) i. e. nequiret. 60) Poena suspensionis Columbanus punit Gallum, simulata, ut credebat, infirmitate obedientiam detrectantem. 61) i. e. divisione. 62) utrum hii se S. Columbano Tucconii, aut Brigantii, vel Arbonae S. Gallo adgregarint, dici nequit, id solum etymologia nominum indicare videtur, Maginaldum Alamannica, et Theodorum Rhaetica gente ortum fuisse. 63) Male Walafridus nomen hoc in Hilteboldus permutavit, ni forte traditione corrigendum esse didicerit. 64) i. e. oratoriolum.

praevium[65] *Tobiae dirigere.* Solito ergo more vir Dei in oratione eodem die perstetit sine cibi perceptione. Facto igitur mane captabant viam cum oratione. Peracta nempe ter terna hora diei[66] levites sciscitatur: si voluisset reficere vir Dei; a quo audivit: non se gustaturum, antequam, Christo propitio, locus ei ostenderetur ad habitandum. Agitantur igitur membra iam lassa, ac demum pervenitur ad fluviolum nominatum Petrosa[67]. Ibi ergo noctis quies demonstratur, cum squamigeri gregis turba conspicitur. Nam pervenitur ad cursum fluvioli de monte, ubi cavatur[68] locus eius in rupe, adportatum rete inmittitur, ac pisciculi non pauci captantur, ignis a levita de silice excutitur, ac refectio praeparatur. Consuetam interea vir Dei orationem quaerens, corruit in vepre pedem offendens; quem diaconus nitens sublevare, audivit: *Sine me; haec requies mea in saeculum saeculi, hic habitabo, quoniam elegi eam*[69]. Et cum surrexisset ab oratione, fecit de virga coleria[70] crucem, in qua appendit capsellam[71], in qua erant reliquiae sanctae Virginis virginum, et sancti Desiderii, almique ducis Mauricii. Ubi denuo preces amborum innovantur. Nempe vir Dei supplex ait: *Domine Iesus Christe creator mundi, qui crucis tropheo subvenisti humano generi, da in honore electorum tuorum locum istum ad laudem tuam habitabilem.* Oratio ad occasum protrahitur, cibusque cum gratiarum actione percipitur. Nam cum membra quieti dedissent, virque Dei silenter levando in precibus se ante eandem capsam exercuisset, conviator eius occulte intendebat. Interea ursus de monte adiit, ac fragmenta decerpsit, cui ab electo Dei Gallo dictum est: *Bestia, in nomine domini nostri Iesu Christi praecipio tibi, sume lignum, et proice in ignem.* Ille autem continuo reversus adtulit validissimum lignum, et inposuit in ignem; cui ob mercedem operis offertur a viro Dei panis, sed tamen hoc modo, et praecipitur: *In nomine domini mei Iesu Christi recede ab hac valle. Sint tibi montes et colles communes, nec tamen hic pecus ledas aut homines.* Quibus inspectis conviator eius surgens, ac genibus se provolvens, ait: *Nunc scio, quia Dominus est tecum, eo quod bestiae heremi oboediunt tibi.* Qui statim audivit: *Cave ne alicui hoc dicas, donec gloriam Dei videas.* Mane autem facto dixit diaconus ad eum: *Pater, quid vis, ut faciamus hodie.* At ille dixit: *Obsecro te fili, ne irascaris in sermonibus meis; maneamus hic adhuc istum diem. Sume retia, et perge ad gurgitem; ego veniam post te cito, forte Dominus consuetam misericordiam suam nobis ostendet, ut habeamus aliquid ad porrigendum hospiti nostro pro huius loci benedictione*[72]. Cui levites ait: *Placent, quae dicis;* statimque surrexit et ad gurgitem perrexit. Ubi cum niteretur rete laxare, apparuerunt ei duo demonia in mulierum specie nude ad litus stantes, quasi ad balneum ingredi volentes, turpitudinemque corporis sui ei monstrantes, insuper et lapides contra eum iactantes dicebant: *Tu induxisti virum istum in hunc heremum, virum iniquum et invidiosum, qui semper nobis in malis praevalet.* Quibus auditis vicino[73] pede regreditur, resque gesta viro Dei nuntiatur. Quo audito oratio amborum funditur Christo. Sanctus nempe ait: *Domine Iesus Christe fili Dei, ne existimes meritis meis*[74], *sed iube has demones recedere ab hoc loco, ut sit sanctificatus in honore nominis tui.* Cumque se ab oratione erexissent et ad gurgitem venissent, demones in fugam versae sunt per decursum fluminis usque ad verticem montis. Vir autem Dei dixit: *Fantasmata, praecipio vobis per Patrem et Filium et Spiritum sanctum, ut de hoc loco in deserta recedatis, nec amplius huc introeatis.* Tunc namque rete inmittentes, coeperunt squamigeros greges. Ubi iterum innovatur dolus hostis antiqui, dum adhuc pisces ad se trahebant, voces quasi duarum mulierum flentium super mortuos suos de vertice montis audiebant, quae haec verba rimabant: *Quid agimus, vel quo pergimus! non licet nobis propter istum peregrinum neque inter homines, neque in*

65) i. e. ducem. 66) Hora tertia pomeridiana. 67) vulgo *Steinach.* Rivus jam urbis plateas permeans, petrosa dictus, quia praeceps in saxa et petras ruit. 68) Haec excavatio adhuc ante portam urbis visitur. 69) i. e. colurneam. 70) Huiusmodi capsellas scotigenae omnes multis saeculis deferebant; hinc vocem ascopa vocabularium Bibl. saec. 9. tom. 2. fragm. sic explicat: „*i. e. Flasco similis utri de coriis facta, sicut solent scottones habere.*“ 71) Aliquo tempore post mortem regis Theodorici II, et ante obitum S. Columbani, qui 615 contigerat, S. Gallus sedem in saltu Arbonensi fixit. Hermannus contractus annum 614, Walafridus 613, alii 612 assignant. Vulgo ab anno 614 fundationis abbatiae S. Galli tempus supputabatur. 72) vel natura. 73) videlicet *festino.* 74) demeritis meis non imputes.

heremis habitare. Postea vero tribus vicibus ipse diaconus cum laborasset desiderio capiendorum accipitrum, audivit de monte, qui dicitur Himilinberc[75], demones cum clamore interrogare, si adhuc Gallus in heremo esset, an recedisset.

His actis, lustraverunt vallem ac montem, viderunt inter duos rivos[76] silvam, planiciemque desiderabilem, ac locum ad cellam aedificandam delectabilem. Exemplo sancti Iacob, futurae habitationis praescius electus Dei Gallus dixit: *Vere Dominus est in loco isto.* Ibi et tunc miraculum innovabatur: cum serpentium multitudo illic scatebat, ex illa die non conparebat. Creator angelicae virtutis magis ac magis adoratur, eique gratiarum actiones aguntur. Conlocutio namque inter illos egredi[77] de heremo agebatur, sed a viro Dei exire levita supplicabatur, eique induciae usque in diem tertium flagitabantur; quod conviator eius dure accepit, repetendo: se non ausurum videre faciem hospitis eorum sine illius presentia. Sed sermo viri Dei praevaluit, ac levita repedavit[78]. Sanctus igitur tunc se exercuit, hisque ternis solibus absque corporali sustentatione continuit. Quarto ergo die egreditur, Arbonensisque sacerdos ab eo cum gratiarum actione visitatur, a quo cum gaudio suscipitur, eique omnis humanitas praeparatur, Christo laudem referebant, ac reficiendi grátia consedebant, ubi inter cetera laetitiae genera levites ait: *Si ursus adesset, forsitan Gallus illi benedictionem porrexisset.* Cum ergo sermonis origo a sacerdote inquisitum est, a levita recitabatur, ut gestum est. Exinde habitus est ab eis sicut unus ex patribus antiquis; erat enim vita eius dura, atque ariditate[79] consumpta.

Dum ibi adessent simul, venit nuntius ad Willimarum presbyterum, dicens, migrasse Gaudentium[80], Constantiae urbis episcopum; pro cuius requie ambo laborabant in oratione. Post haec die septima missa est praefato sacerdoti epistola, in qua continebatur, adesse eum cum viro Dei super duodecim noctes[81] ad Cunzonem ducem[82] in villa nuncupata Iburninga[83]. Hoc ideo agebatur, quia filia eius unica Fridiburga disperabatur; quam ingressus spiritus nequam torquebat passionibus incredibilibus cuiquam[84]. Cibos modicos capiebat, volutans in terra spumabat, nec eam continere nisi quattuor poterant; quod genus demonis erat mutum usque ad diem tricesimum; exinde coepit loqui. Nam eadem Sigiberto filio Theodorichi[85] disponsata fuit. Cui pater eius per nuntios haec cum festinatione innotuit[86]; pro quo amminiculo duo praecelsi pontifices missi sunt.

Igitur Willimarus volens ad difinitum placitum[87] venire, ortatus est virum Dei secum ire. A quo responsum tale accepit: *Istud iter non est meum, sed tuum. Tu perge pater, quid mihi cum principe istius saeculi? Sed revertar ad cellam meam.* Cui sacerdos: *Nequaquam*, inquit, *ita fiat, sed perge mecum ob consolationem tristitiae iudicis*[88], *et ne forte invitus ad eum ducaris.* Sed conatus eius praevalebat, qui honorem mundanum fugiebat. Concitus cellulam revisebat; nempe ut magis se ab humana inquisitione occultaret, mane dixit fratribus, ut nullus certum locum eum requirendi demonstraret, sed si obnixius cogerentur, abbatis sui Columbani epistolam ei venisse testificarentur, quo ad eum citius ad Italiam venisset[89]; et sic commisit se cum duobus alumnis abditis heremi. Ergo transgresso alpe venit in silvam vocatam Sennius[90], ubi et adfuit Quaradaves[91] vicus proximus; in quo invenerunt diaconum Iohannem nomine servientem Domino in iustitia et timore: qui eos domum introduxit, nec non et septem diebus quasi longinquis peregrinis ministravit, illis se fingentibus de longinquo esse. Ut secessum viri Dei sacerdos conperit, ad ducem navigavit, at-

75) vulgo *Mönzeln*, olim mons Coelius. Collis in vicinia est. 76) Supradictum Steinach, et Iram rivulum sic a teutonica voce Runs denominatum, a qua ceu radice pleraque Germaniae flumina nomen ducunt, quod ex littera R, quae in illis invenitur, patescit. 77) de redeundo. 78) i. e. rediit. Juxta Walafridum autem S. Galli reditum exspectaverat Hiltebodus. 79) i. e. rigore. 80) Prima haec et unica inter priscos Gaudentii mentio est. 81) Supra tempus secundum soles, hic iuxta noctes supputatur. *Super* teutonismus est. 82) *cod.* ducere. 83) Urbs Ueberlinga. 84) Subintellige *cuivis*. 85) Errat author in assignandis his regum nominibus more scriptoribus medii aevi consueto, qui vera narrantes, in nominibus propriis memoriae lapsu delinquunt saepe. *v. A.* Huic iudicio haud facile subscriberem, quum nomina rei narratae convenire videantur. *P.* 86) i. e. nota fecit. 87) i. e. diem fixam. 88) ducis videlicet. 89) Pro *veniret.* 90) vulgo *Sennwald*, qui nunc vicus est haud procul a sinistro Rheni littore in districtu Sargans pagi Santgallensis. 91) hodie *Grabs*, vicus prope Sennwald.

que eventum fugae recitavit. Ad quem dux dixit: *Cito pro eo legationem dirige, et ei venire ad me suade; si ergo per illum Deus liberaverit filiam meam, ditabo eum muneribus et dabo ei urbis Constantiae episcopiam*[92]. In quo conatu presbyter reversus est. Igitur advenientibus pontificibus a regia dignitate directis, ingens tristitia parentum agebatur; qui tamen munera regia puellae praesentabant, sed illa se excutiens tenenti eam gladium abstulit, atque eos interficere voluit. A qua et demon locutus est uni ex eis: *Tu promisisti regi, ut eiceres me de vasculo isto, cur non adduxisti filiam tuam, quam fecisti in illa sanctaemoniali?* alteri quoque dixit: *et tu fornicatus es cum tribus mulieribus alienis. Per vestrum imperium ego numquam egrediar; sed est vir nomine Gallus, qui excussit me de Tuccinia, ubi multum tempus habitavi, et destruxit ibi omnes domos meas, et iterum invenit me in Pergentia*[93], *et inde similiter me eiecit, quem dux iste de eo loco expulit, pro qua vindicta ego intravi in puellam istam. Nisi ipse venerit, non egrediar hinc.* Unus autem ex pontificibus dedit ei alapam dicens: *Obmutesce sathanas.* Qui audiens Gallum nominari, autumabat, de pullo dici, sed iniuria contra missos regios non cessabat, cum verborum garrulitas se elevabat. Tres dies ibi manebant, et ad palatium remeabant, nec non et regi ordinem rei recitabant.

Presbyter vero iussum conplens, ac inveniens virum Dei in spelunca legentem, consolatoria verba ait ei: *Ne timeas pater venire ad ducem, quia iureiurando iuravit mihi, ne ageret*[94] *tibi ullum malum, sed ut tantum orando ponas manum super caput puellae. Nam si ei Christus subvenerit per te, dabit tibi sedem Constantiae.* Adhuc loquebantur, et ecce Iohannes diaconus adfuit, qui panes azymos et langunculam vini oleumve[95] et butyrum cum melle et piscibus assis pro benedictione[96] ei obtulit. Christo gratiae aguntur, atque epulae incipiuntur. Igitur vir Dei crastina se profecturum promisit, cui praefatus levites mulum suum cum stratorio[97] vehendi eum gratia adferre voluit; sed ille, ut solebat, omnem pompam fugiens, necesse se habere in cella visitare fratres adfirmavit, et sic quantocius ad castrum[98] venire. Quem tamen pro condicto[99] sacerdos sacramento constrinxit. Iohannes cum benedictione regressus est, et vir Dei, via qua venerat, cellam ingressus est. Ubi transacto spatio noctis adiit castrum cum duobus alumnis; ubi et missum alium a duce directum cum sacerdote repperit, qui illos festinare conpulit dicendo: *Iam triduo esse puellam sine cibo.* Navis ingreditur, et nocte illa ad ducem pervenitur. Mane facto dux cum eis cubiculum ingressus est, ubi mater filiam clausis oculis quasi mortuam tenuit, de cuius ore ceu sulphureus odor exivit, ubi et domesticorum multitudo aderat exspectando, quod futurum erat. Sanctus ergo se in orationem stravit, atque cum lacrimis dixit: *Domine Iesus Christe, qui in hunc mundum veniens ex virgine dignatus es nasci, quique ventis et mari imperasti, et sathanan retro redire iussisti, nec non et per passionem tuam humanum genus redemisti, iube istum inmundissimum spiritum de hac puella egredi.* Et cum surrexisset ab oratione, adprehensa manu eius dextera, elevavit eam. Spiritus enim nequam discerpsit eam. Ille vero inposita manu capiti eius dixit: *Impero tibi in nomine Iesu Christi spiritus inmunde, ut exeas et recedas ab hac plasma Dei*[1]. Cum haec dixisset, illa apertis oculis aspexit in eum, spiritusque inmundus locutus est ad eum: *Tu es Gallus, qui prius proiecisti me, sed ego huc intravi, quia pater meus cum sociis tuis eiecit te; si me nunc eicis, ubi vadam?* Vir Dei respondit: *Ubi Dominus te dimersit, in abyssum.* Statim enim videntibus illis exivit de ore eius quasi turpissima avis, nigra et horribilis. Confestim salva facta puella surrexit, quam vir Dei matri reddidit. Pater vero laetificatur cum amicis, obtulitque ei munera transmissa puellae a dignitate regis. Nam praefatum episcopatum ei tradidit, quem vir Dei his verbis rennuit: *Vivente praeceptore meo Columbano ego missam non celebrabo, si ergo me vis ad hoc sublevare, sine apices meos praeceptori meo venire*[2], *a quo si absolvar, obtemperans tibi inveniar.* Ad quem dux *Fiat* inquit *secundum verbum tuum.* Electus Dei reversus est cum donis quibus hono-

92) alias scribunt *episcopium*, iam *episcopatum*. 93) i. e. Brigantium. 94) i. e. faceret; teutonismus. 95) Forte tum in Rhaetia ob vicinitatem Italiae aliquis in cibis praeparandis olei usus erat. 96) Voces *benedictio* et *eulogium* denotant munusculum. 97) i. e. famulo. 98) nempe Arbonam. 99) i. e. ad standum condicto. 1) Haec formula adiurationis in exorcismo cathecumenorum baptizandorum reperitur. 2) i. e. mittere.

ratus est. Praecipiebatur tamen a duce tribuno[3] Arbonensi, ut ad aedificium cellae cum cunctis pagensibus[4] illis adiuvasset[5] ei. Vir Dei Arbonense castrum ingreditur, pauperumque et egenorum multitudo congregatur, quibus dona a duce data penitus distribuebantur. Sed Maginaldus minister eius volens servare vasculum unum argenteum celaturis pretiosum[6] ob industriam[7] sacerdotalis ministerii, interrogans pro hoc magistrum, audivit exemplum clavigeri poli: *Argentum et aurum non est mihi, tu vero eroga eum.* His actis dilectae solitudini rediit, nec non et in caelestis regis militia semetipsum mirum in modum exercuit.

Deinde nempe Iohanni diacono epistola a viro Dei dirigitur, in qua ei quantocius venire ad eum demandatur. Quam relegens, ac iussum implere cupiens, perrexit cum eologiis festinans, cellam eius adiit, quem fraternalis manus honorifice collegit[8]. Quique a viro Dei humanitus[9] susceptus, investigans prosperitatem itineris, audivit ab eo honorem susceptionis principis; ergo et additum est de ereptione puellae, ao muneribus datis, nec non et porrectione episcopiae. *Quam,* vir Dei inquit, *nolui ante praeceptum abbatis mei, sed tu fili capax consilii mei incipe mecum intentionem dare divinae legi, quam secretis cordis colligens, eris forsan plurioribus*[10] *adiuvans.* Quod levita audiens, genibus provolvitur gratias agens. Et agiliter comites remisit, eiusque se magisterio tradidit. Cum quo fontem matris philosophiae adiebat,[11] cum enucleatim cognitionem divinae legis carpebat. Nec dissimilis fore[12] effectus est evangelico scribae, cum vetera , novaque rimabat de corde.

613. Rex vero Sigibertus, cum audisset, quod reddita esset sanitas puelle, iussit patri, eam transmittere ad se. Qui eam cum omni apparatu usque ad Renum perduxit, et inde per comites cum honore magno regi transmisit. Quae gratulanter suscepta, interrogata est pro recuperatione sanitatis, quam nequiverant conferre praesules aulae regalis. A qua responsum est: Esse ibi Scottum nomine Gallum in heremo, per quem virtutes operarentur a Domino. *Hic, cum iam esset,* inquit, *ancilla tua in extremis, rogante patre meo advenit, atque inposita mihi manu signo crucis me munivit, nec non et demoni, ut recederet, imperavit. Quo iussu obtemperante, videntibus illis, qui mecum erant in domo, exivit de ore meo, quasi corvus niger et horribilis. Deinceps corpus Domini incolomis accepi.* His dictis, provoluta est pedibus regis dicens: *Hoc solum inpetrasse me clementissime rex sinito, ut gratia tua pro me adveniat eidem Dei viro.* Rex autem interrogavit eam dicens: *In qua heremo habitatio illius?* Puella dixit: *In silva*[13] *coniuncta Arbonensi pago, qui est inter lacum et Alpes.* Rex vero iussit scribere epistolam firmitatis,[14] ut per regiam auctoritatem deinceps obtinuisset[15] vir Dei cellulam suam, quae viro Dei transmittebatur cum duabus libris
613. auri, et binis talentis argenti, missis humiliter venientibus, ac regiam dignitatem in eius orationem plenius commendantibus. Cunzoni ergo duci praeceptum est a rege, ut viro Dei ad aedificium cellae adiuvasset cum multitudine.

Fecit ergo rex nuptiale convivium, vocata non modica turba principum. Qui cum iussisset virginem domum introduci, prostrata est dicens regi: *Domine mi rex, ancilla tua est adhuc flebilis propter egritudinem corporis, insuper et tactus membrorum meorum est vilis. Sine me adhuc septem dies, usque dum recipiam vires.* Ad quam rex: *Fiat,* inquit, *secundum voluntatem tuam.* Rex palatium ingressus est, illa cubiculum reversa est. Inter convivium igitur mirati sunt multi: quia regina non aderat regis lateri. Quae namque celabat animi decretum usque ad diem septimum. Quo inlucescente, ingressa est ecclesiam protomartyris clausis post tergum hostiis; ubi se exuit regiis vestibus, indutaque est sanctimonialibus. Nempe cornu altaris adpraehendit, et his verbis oravit: *Sancte Stephane, qui sanguinem tuum propter Christum fudisti, sis pro me indigna hodie intercessor: ut convertatur cor regis secundum*

3) Praeses centenae Arbonensis in cartis traditionum nunc tribunus, nunc centenarius, nunc vicarius vocatur. 4) Non utique incolis pagi Thurgoviae, sed centenae Arbonensis, quae hinc inde etiam pagus vocatur in cartis. 5) lege *adiuvaret.* 6) artificis romani opus sculptura haec fuisse videtur. 7) i. e. ad usum. 8) pro *suscepit.* 9) lege *humaniter. P.* 10) i. e. plures. 11) i. e. adibat. 12) i. e. esse. 13) aut verius in limine saltus arbonensis; ultra horam enim non videtur hic a cella S. Galli tum in planitiem Thurgoviae se protendisse. 14) diploma hoc iam a multis saeculis desideratur. 15) i. e. obtineret.

voluntatem meam, ne auferatur velamen istud de capite meo. Quod videntes viri qui eam fuerant secuti, cum festinatione nuntiaverunt regi: qui convocans sacerdotes ac principes, inquisivit inde consilium; inter quos Cyprianus, Arlatensis praesul, dixit: *Haec puella, cum esset stricta a demoniis, voto se obligaverat, ne averteretur a sanctitate. Cave, ne eam inde abstrahas, et, ea peiora prioribus patiente, in peccatum incurras.* Quod rex iustus et timens Deum audiens, et consilium plurimorum sacerdotum sumens, ingressus ecclesiam, ubi ipsa erat, iussit adferre vestem regalem, et coronam, quae ei praeparata fuerat, dixitque ad illam: *Accede ad me.* Quae putans se abstrahi debuisse[16] de ecclesia, obnixius cornu altaris tenuit. Cui rex clarius dixit: *Ne timeas venire ad me. Omnia fient hodie secundum voluntatem tuam.* Illa tunc inponens caput altari dixit: *Ecce ancilla Christi, fiat mihi secundum voluntatem eius.* Quam rex Sigibertus sacerdotibus iussit amovere, et ad se deducere, praecepitque eam indui veste regali cum velamine et corona, et his verbis eam Domino commendabat: *Sicut mihi fuisti praeparata cum ornamentis, sic te dabo ad sponsam*[17] *Domino meo Iesu Christo*, et adprehensam manum eius dexteram inposuit super altare, ob quod fertur egressus flere[18]. Sed eam venire iussit post se, et in palatio fecit decumbere apud se, quam muneribus multis honoravit, et monasterium puellarum, constructum in honore sancti Petri in Metis civitate[19], ubi haec facta sunt, commendavit. Haec autem omnia quae fecerat puella, per consilium viri Dei Galli facta fuerant, qui eam a demonibus Domino auxiliante liberaverat.

Iohannes igitur praefatus, alumnus viri Dei, cum eo perseveravit, atque prudentiam multifariam didicit, interpretationes divinorum librorum, et opera manuum[20] a viro Dei usitata. Qui in multis disciplinis ibi pro discipulo habebatur; cum Christus in eo donum gratiae suae operabatur, ita ut quae vidisset aut audisset, statim corde percepisset. Ubi mansit triennio, crescens mansuetudine, et humilitate in Domino. Misit deinceps praefatus dux Cunzo viro Dei epistolam, ut in Constantiam venisset, quatenus apud illum pontificem dignum elegisset[21]. Vocavitque Augustudunensem[22] prae- 613.
sulem cum clero et populo, nec non et Spirensem electionis gratia accersivit, pleniterque ex tota Alta Germania[23] presbiteros et diacones, clericos et laicos ad eandem urbem convocavit, quatenus dignus pontifex eligeretur. Ipso nempe duce cum principibus Suaevorum mediante, protracta est tribus diebus synodus cum infinita populi multitudine. Vir Dei Iohannem et Maginaldum adsumpsit, et ad urbem perrexit. Qui cum introisset concilium, dux praevenit eum dicens: *Deus* (qui) *per sanctam Mariam incarnari voluit, in cuius honore haec ecclesia dedicata est, dignetur effundere Spiritum sanctum super nos, et det nobis pontificem ad regendam plebem, et gubernandam ecclesiam suam.* Et rogavit pontifices, ut per eorum canones eligerent, quem voluissent; ubi totus clerus adunatus est, simul cum eis populo proclamante: *Quia iste Gallus vir Dei est, habens famam bonam per universam regionem istam, instructus de scripturis ac plenus sapientia, iustus et castus corpore, mansuetus et humilis, largitor elymosinarum, continens et patiens, pater orfanorum et viduarum; talem decet habere pontificatum.* Dux autem dixit ad eum: *Audis, quid isti loquuntur?* Cui vir Dei respondit: *Bene dixerunt, utinam verum fuisset. Isti, qui hoc dicunt, non intellegunt ex canonica auctoritate*[24] *peregrinum episcopum non debere ordinari. Nam hic est mecum Iohannes diaconus de plebe vestra*[25], *qui hoc testimonio in omnibus Christo propitio praeditus est, cui pondus regiminis apte iniungi congruum est.* Igitur celeriter in medium synodi vocatus est, et a duce, de qua progenie esset, interrogatus est. Quo respondente: in Retia parentum se habere originem, dux dixit ei: *Est tibi vis*[26] *regimen ecclesiae suscipiendum?* Ad quod electus Dei Gallus se in respondendo praetulit[27], laudando maturitatem vitae eius. Dum haec et alia multa pro electione eius cum viro Dei loquerentur, humiliter se retraxit, atque extra civitatem in

16) pro *debere*. 17) Teutonismus: *Zur Ehe.* 18) flevisse. 19) Errat author denuo in nominibus propriis, cum neque Cyprianus inter episcopos Arelatenses, neque Frideburg in albo abbatissarum Metensium reperiatur. 20) nempe in sylvis extirpandis, et agris colendis. 21) lege *veniret . . . eligerent.* 22) i. e. Augustanum. 23) Ex falsa hac etymologia denominatio *hochteutsch* orta esse videtur. 24) Coelestini papae epistola secunda hoc iubet. 25) Ioannes etsi Rhaetia et ex episcopatu Curiensi ortus, videtur tamen genus ex Alamannis duxisse, sicut S. Otmarus. 26) i. e. suppetunt tibi vires ad. 27) i. e. obtulit.

ecclesiam sancti Stephani fugit. Quem sacerdotum et plebis turba prosequebatur, invitusque et lugens reducebatur. Vox multitudinis elevabatur, cum Iohannes antistes concordante populo eligebatur. Electione nempe peracta, consecratus est ab episcopis praefatis. Quem statim omnes missarum sollemnia agere, et virum Dei dulcifluis dogmatibus suis populum instruere flagitabant. Qui ob riganda corda fonte divino cupidus, alumnum manu tenens eminentiorem locum[28] adiit, et antistite preceptoris sui verba interpretante[29], origo fabricae coeli et terrae, ac expulsio primi terrigenae cum ortationibus coelestis hereditatis requirendae rimabantur. Nam continentia Noe, et fides Abrahae cum exemplis patriarcharum, nec non et mosaicis signis recitabantur, legalibus illis gestis ad animarum medellam cunctis redactis[30]. Regum fortitudo fortissimis athletis tyrocinii christiani conparabatur, qui indesinens bellum cum virtutibus contra vicia exercent. Prophetarum visio ad morum correctionem atque ad stabilitatem rectae fidei pleniter ab eis convertebatur, transactisque mysteriis veteris testamenti tandem ad novum gaudium Christi clementiae perventum est, ubi tanto sublimius disputabatur, quanto ibi salubriora repperiuntur. Evangelicis ergo miraculis, passionisque ac resurrectionis sacramentis recitatis, fertur, auditores, qui ibi aderant, propter coeleste desiderium lacrimis vultum rigasse; sicque laeti ex conpunctione divina remeabant ad propria. Electus igitur Dei Gallus apud alumnum septem diebus commorans, semina consolationis divinae ei tanto uberius infudit, quanto eum in capessendis exemplis divinis obligatiorem esse conspexit. Iamque sui antistitis benedictione suscepta, revisit cognita heremi secreta. Quem pontifex prosequebatur cum servitio, ac inter cetera humanitatis genera actoribus suis cum plebe iussit aedificio cellae certatim insistere.

Tunc nempe sanctus solacio fretus oratorium atque officina fratribus apta inchoavit. Ergo bis senis tantum sodalibus secum habitantibus contentus erat. Quibus
615. aliquid extra regulae tramitem[31] deviare omnimodo indignum fuerat. Nam quodam dominico die finitis matutinalibus orationibus, cum repedassent requiescendi gratia, prima luce diei vocavit vir Dei Maginaldum diaconem dicens: *Surge velociter, et praepara mihi ad missam celebrandam.* Qui respondit: *Quid est hoc domine? numquid tu missam celebrabis?* cui ille: *Post nocturnam huius noctis*[32], inquit, *revelatum est mihi, migrasse praeceptorem meum Columbanum, pro cuius requie offeram sacrificium.* Statim signum tangebatur, fratribusque congregatis oratio multiplicabatur, cum pro anima Columbani agenda missarum celebrabatur.[33] Quibus peractis, praefato diacono vir Dei ait: *Fili non sit tibi grave, festinans ad Italiam, visita in ea monasterium vocatum Bobium; ubi diligenter investigans de his, quae acta sunt erga abbatem meum, notato die et hora, renuntia mihi sine mora.* Quo iusso levita obstupuit, cum nescire se viam autumavit. Sed electus Dei: *Vade,* inquit, *frater, noli timere, Dominus diriget gressus tuos.* Benedictio petitur, et via celeriter carpitur, superno duce ei auxiliante, tandem adiit coenobium Bobiense. Ubi iuxta revelationem magistri cuncta repperit, et apud fratres illos noctem unam mansit. Qui electo Dei Gallo epistolam de gestis sancti Columbani plenam, et cambuttam[34] ipsius transmiserunt dicentes: *Praeceptor noster iussit nobis adhuc vivens, ut per istum baculum Gallus absolveretur.* Christo nempe propitio octava die rediens, epistolam cum cambutta praesentavit. Rebus igitur recitatis, divina clementia obnixius pro requie Columbani flagitabatur, cum in commune missarum sollemnia ac psalmodiae dulcedo rimabantur.

Contigit autem una die, dum operaretur cum fratribus et plebe in oratorio, ut una axis[35] ex pariete decurtata brevior aliis palmarum quattuor apparuisset, quam carpentarii[36] aestimabant proicere. Vir autem Dei in divinum auxilium confidens, ait: *Cessate paulisper ab opere vestro, reficientes corpora cum alimento praeparato.* Ad tempus namque labori induciae dabantur, atque iussis electi Dei obtemperabatur. Tum

28) Cum nullae adhuc essent cathedrae, in pulpitis conciones habebantur, quorum in templo S. Galli aliud pro presbytero, aliud pro diacono, et aliud pro lectore erectum stabat. *Ichnographia templi saec.* 9. 29) S. Gallus in eo, quod per episcopum ad populum sermonem habuit, praescripto canonum, presbyteris in praesentia episcopi praedicare vetantium, morem gessit. 30) i. e. applicatis. 31) nempe S. Columbani. 32) i. e. post psalmos nocturnos recitatos. 33) certe ritu scottico, cuius adhuc fragmentum adest. 34) scottica vox, baculum significans. 35) seu asser. 36) fabri lignarii.

domum unanimes introibant, nec non et cum benedictione cibum percipiebant. Prandio ergo auctore Deo peracto, operis gratia avidi redeuntes, invenerunt axem praefatam longiorem aliis mensura pedis dimidii. O mirabilis Deus in sanctis suis! quod crementum naturale negaverat, fides in absciso iam germine donaverat. Dulciflua laus redemptori mundi rependebatur, cum elementum contra naturam tractum ad locum suum restituebatur.

Nec digne tacendum reor, quid miraculi ibidem postea dominus Iesus ostenderit. Nam qui perverso humore fatigati dentium dolore quatiuntur, ex eadem axe usque in hodiernum diem Christo propitio medicinam capessunt, eius meritis adiuvantibus, quem Dominus in tali signo honorare dignatus est.

Post hec autem contigit, quod vir Dei Eustasius hoc aerumnosum exilium de- 625.
reliquit, qui venerabili Columbano in regimine Luxoviensis coenobii successit. Sed fraternalis societas prioris conversationis non inmemor ob adquirendum magisterium[37] electi Dei Galli tractabat, atque consono consilio sex fratres ex Hibernensibus comitibus eius cum epistola electionem nuntiantes ad eum dirigebant. Qui divina clementia ductrice ad cellam venerunt, atque humaniter suscepti epistolam ei ostenderunt; in qua cum legationis eorum ordo intenderetur, ad consuetum refugium secreti sui revertebatur. *Ego* inquit *natos et predia propter Christum dereliqui, et iterum capiam divitias saeculi? Decreveram relictis fratribus et extraneus filiis matris factus, fieri propheticus filius, et nunc fiam arator evangelicus, qui retro respiciens non est regno Dei aptus. Iam*[38] *dicione regiminis vestri moderante libens obtemperabam, sed modo hac solitudine contentus, dies meos absque ambiguitate ducam.* His aliisque dulcifluis verbis repressi sunt, qui eum fore pastorem sibi suspicati sunt. Inter quae conlationum genera vocavit ad se alumnum, a quo inquisivit: quid habuissent ad reficiendum. Quo respondente: se habere tantum sextarium farinae, cito iussum est, panem, et holera accelerare, viro Dei memoriam agente miraculorum Christi, quibus pascebat populos in solitudine. Sed interea propinquus gurges visitatur ab illo cum retibus, uno discipulo suo cum praefatis hospitibus secum comitantibus. Ubi Christi ad laudem miraculum innovatur, cum inmanis piscis territus a duabus bestiis quae luderes[39] nuncupantur, quasi eis avidis preda, conspicitur. Haud igitur mora extenditur rete, et refectio servis Dei trahitur ab amne. Mirum in modum longitudo eius 12 palmarum, et latitudo 4 inventa est, cum ibi nisi brevis pisciculus antea umquam captus est. Bestiolae ergo praefatae quasi subtrahendo se expectabant, quatenus servis Dei in obsequio iterum obtemperarent. Iterum rete inmittebatur, et eisdem bestiis magnitudinem sqaumigerum minantibus ex aquis iam rete ruptum trahebatur, quod electus athleta Christi conspiciens, partem ex eis natalibus aquis reddidit, partemque dilectis hospitibus praeparare iussit, et addidit: *Ecce*, inquit, *merita vestra apparuerunt, quia propter adventum vestrum Christi miracula fulserunt.* Illi econtra referebant: non se conscios talis meriti esse, sed ad eius gloriam creatorem mundi haec praeparassse; ubi arbiter humilitas exstitit, cum utraque pars viliorem se alteri libens egit. Sanctus ergo cum sociis ad cellulam regressus est, cui quidam vir adferens 2 utres vini, et 3 modios farinae in ipsis hostiis obviam factus est. Quae cum Christi gratia colligebantur, atque convivium divina conlatione permixtum simul dulcedine dilectionis mediante inchoabatur. Aliquantos exinde dies ob fatigationem itineris, quietis temperamento iniuncto, secum illos retinuit. In quibus assidue inter diversas inquisitiones legis divinae gesta eis venerandi Columbani recitavit: sed haustis pleniter miraculorum eius insignibus, ac inter cetera humanitatis genera utrisque in osculum sanctum ruentibus, dimissi sunt merentes et gaudentes — merentes, quia talis patroni non adepti sunt magisterium, adtamen gaudentes, quia tantum eius a Domino cognoverunt adiutorium. Beatus igitur eo magis divinam clementiam placavit, quo securiorem se a mundanis negotiis conspexit. Vigiliae innovabantur, ieiuniaque velut in primo tyrocinio arripiebantur.[40] Ergo si velim rigoris eius discretionem, districtioribus secum semper retentis, rimare, dies, ut opinor, lingua fatigata videtur mihi ante deficere. Sed tantum acta eius audire cupientibus, quomodo beatum cursum expleverit, dicam,

37) electionem in abbatem. 38) quondam. 39) i. e. lutrae. *P.* 40) Teutonismus, *Bey sich behalten.*

precum eius solamina implorando, ut ea, quae veredicorum virorum testimonio conprobata sunt, mei miserrimi viciis non reprobentur.

Igitur cum plasmator saeculorum merita eius iam ostendere voluisset, et multi propter desiderium visus eius[41] anhelassent, contigit Willimarum, praefatum Arbonensem sacerdotem, ad cellulam eius venisse propter priorem familiaritatem. Qui iuxta morem benigne susceptus, nisus est, virum Dei obnixis precibus flagitare, quatenus visitationis gratia domum eius dignaretur adire. Quod electus Dei penitus rennuit, adfirmando: se usum iam non habere de cella egredi, sed magis solito labore deinceps instantissime debere perfrui. Sed ille iterum obnixis precibus supplicabat, autumando se a paternali eius providentia tunc esse derelictum, si doctrinae eius non mereretur iam habere solacium. *An ergo*, inquit, *peccavi in te, electe Dei, quod non dignaris visitare habitaculum famuli tui? per eum, cuius ope per tuam doctrinam actenus instruebamur, precor, ut aedificationis gratia venias, plebemque mellifluis dogmatibus tuis doceas, ut gregis anhelantis instrui de labore tuo fructum inmarcisibilem capias in aethrali regno.* Vir ergo Dei fixum habens iam nullo modo egredi in popularem conventum, adtamen, ut semper solebat, tractans utilitatem plurimorum, in semetipso frangebat[42], quod diebus suis firmum se habere posse sperabat; Apostolo dicente: *Caritas non quaerit, quae sua sunt.* Non ut transitoriarum rerum cupidus raptor; sed ut multorum devotus adiutor ad castrum cum sacerdote se contulit. Sancta nimirum et Deo nostro grata societas, inter quos nihil regnabat nisi perfecta karitas. Igitur in adventu optato servi Dei conventus popularis agitur, melliflua eque doctrinae eius instantissime audiuntur. Tametsi ergo absens esset a cella, non minus tamen solito labori insistebat, cum ex divino semine fructifera corda non pauca Christo regi suo coniungebat. Ubi in opere Dei mansit biduo, vi coactus a sacerdote necnon et a populo. Sed tertio die cupiens alumnos revisere, impeditus est febrium vexatione, quarum acredo[43] tantum in eo crassata est, ut nec minimum, quod solebat, alimentum cibi sumeret. Quod haud secus credo divina dispositione actum, nisi ut merita eius citius declararentur, quatenus si ad horam ei temporale iter denegaretur, cum quanta gloria electus Dei ad locum suum veniret fore, cunctis saeculis manifestaretur[44]. Ergo 14 diebus infirmitas corporis crescebat, in quibus athleta clarus Christi conspectibus se praeparabat. Iamque quarto decimo die veniente, in quo credimus ei laborum suorum mercedem restitutam, inbecilibus membris consumatis et absque cute et ossibus penitus defectis, ab opere tamen Dei non cessans, sed aut coelo solamina precum dirigens, aut eloquia aedificationum eructans, indefessus in servitio
c. 640. Christi, quod coeperat, nonagesimo quinto aetatis anno 16. die mensis Octobris[45] beatam animam coelo reddidit. Cuius diei anniversarium poene iam montes et colles omniaque ligna silvarum cum diversis creaturis resonant[46], cum nec signorum in eo[47] ostensorum, nec populi catervatim confluentis numerus repperitur. Iam te ex parte non latet, quicumque haec legendo tetigeris, quomodo devotus in bono, et cautus in mundo provectam aetatem ducebat. Nunc, si placet, ad ea, quae post eius transitum ob meritorum suorum declarationem ostensa sunt, veniamus, communis[48] precibus Christum, qui est mirabilis in sanctis suis, supplicando, ut pauca, quae ex eis conperimus, suo sensu dicantur, qui dixit: *Ego ero in ore tuo.*

FINIT LIBER PRIMUS.

INCIPIT LIBER SECUNDUS
DE MIRACULIS, QUAE POST EIUS OBITUM PER MERITA IPSIUS DOMINUS DECLARAUIT.

41) i. e. videndi eum. 42) Teutonismus pro *transgressus propositum.* 43) i. e. acrimonia. 44) Sensus est: quatenus, si nunc reverti prohiberetur, fore tamen, ut cunctis saeculis manifestaretur, cum quanta gloriae post obitum ad locum suum fuerit delatus. 45) annus emortualis inter 630 et 640 statuendus esse videtur. Obiit enim iuxta Walafridum regnante rege Tagoberto, anno 640 defuncto. Obiit vivente episcopo Ioanne, cui iam anno 638 successisse ait diploma Friderici I. Martianum; obiit post decessum Eustasii abbatis, qui anno 627 contigerat. 46) Quonam modo resonavit in festo S. Galli Ratpertus in hymno suo sic describit: *Iam fidelis turba fratrum voce dulci consonet Dulce pondus, et beatum in lectica deferens Scandens et descendens inter montium confinia, Sylvarum scrutando loca, valliumque concava, Nullus expers ut locus sit istius solaminis . . . .* 47) adde *parvus.* 48) i. e. communibus.

Fama nempe aures multorum sublevans, Iohanni praefato, Constantiensi praesuli, eius infirmitatem detulit. Qui non contentus, nisi ut magistrum visitasset[49], quasi ex eius ope atque doctrina coelestes terrenasque divitias habuisset, eologia digna[50] in navem sumuntur, et ad Arbonense castrum properatur. Cum ergo perventum esset ad portum, audita est confusa vox virum Dei plangentium. Statimque a presule, quid esset, inquisitum est; cuius cor ex timore desolationis[51] magistri iam perculsum est. Audito igitur transitus eventu claviger poli imitabatur, cum pontifex se prae dolore ac dilectione non continuit in navi, sed desiderio magistri misit se in aquam. Scio, quia cum velocitate venit ad corpus, qui in tale se periculum pro eo dedit devotus. Ubi tunc luctus et meror innovabantur, cum gemitus sacerdotis sociorumque eius ad coelum usque levabatur. Sancti namque corpus iam tunc in loculo erat, quod inconsideratum[52] pontifex non sustinens, arcam aperuit, ac flere his verbis coepit: *Eu, eu mi pater! cur me de domo patris mei duxisti? et iam modo orfanum et desolatum reliquisti, cum tota fiducia mea in te fuit!* Diu flendo super eum incubuit, cuius visione satiare se numquam credidit. Sed tandem eum presbyter ceterique circumstantes levaverunt, ac orare[53] pro eo potius debere monuerunt. Iam denique amicalibus membris relictis, praesul cum clero ecclesiam ingressus est, necnon et missarum sollemnia pro eo agere conatus est, ceteris omnibus in psalmodia morantibus. Iamque tam pio labore finito, vexillum crucis cum omnibus exsequiis aptis[54] tollebatur, atque melodiis coelestem chorum imitantibus domus repedabatur, quatenus corpus electi Dei ibidem terrae conderetur. Sed cum tractatur, quid ibi divinum consilium egerit, non dubitatur, nisi[55] eum statim requies aeterna susceperit. Igitur cum episcopus cum clero ad corpus venit, multorum manus loculum levare coepit, sed divina providentia mansit inmobilis, ita ut quantum obnixius evehi[56] niteretur, tantum humana virtus in elevatione eius infirmaretur; ubi miraculum innovabatur, cum mira inquisitio omnium inde oriebatur. Sed inter ceteros praesul ait: *Vere scio, quia domino meo Gallo ista sepultura non est acceptabilis; ecce inquirendus est nutus altithroni regis.* Confestim equi indomiti adduci iussi sunt. Quos ministri celerrime adtrahere conati sunt. Sed cum nimio labore sunt praesentati, cum maiore tamen luctamine parati, ad corpus sunt adducti, ubi praesul cum clero et populo huiuscemodi orabat: *Domine Iesu Christe, in cuius amore et honore iste vir Dei reliquit patriam suam, sequens praecepta tua, operare humano generi stupidum[57] miraculum, vehente corpus eius animali indomito, quocumque tibi placeat sub aethrali regno.* Cumque omnes respondissent: *amen*, Willimarus, electi Dei fidus socius, peragrabat[58] pauperes, vestimenta eius distribuendo, inter quos repperit paraliticum quendam nomine Maurus, qui sic erat conpage membrorum ac nervis contractus, ut gressus proprius ei denegaretur. Cui caligae viri Dei cum calciamentis porrectae sunt. Quae cum propter gaudium statim induisset, resolutae sunt iuncturae conpagum eius; qui laetus exilivit, clamans voce magna in laude Christi, qui pro meritis viri Dei hoc agere dignabatur. Quod cernens episcopus cum infinita caterva plebis, magnificabat nomen domini Iesu facientis mirabilia, qui ad honorem servi sui tam manifestam virtutem[59] ostendere dignatus est. Cereus ergo illi confestim datus est, qui cum aliis feretrum usque ad locum sepulturae secutus est. Perpende queso, o lector! qualis meriti vir iste fuerit, ad cuius exsequium tam insolitus pedestris ordinis[60] conviator factus est.

Elevato igitur a pontifice nec non et a sacerdote feretro, et equis superposito, ait episcopus: *Tollite frena de capitibus eorum, et pergant, ubi Dominus voluerit.* Vexillum ergo crucis cum luminaribus adsumebatur, et[61] psallentes, equis praecedentibus, via incipiebatur. Mira res, et praesenti aevo inusitata: equi non declinaverunt ad dexteram neque ad sinistram, quoadusque recto tramite pervenissent ad viri Dei cellam. Quo cum subsisterent, occurrit agmen discipulorum levans viri Dei loculum; et humeris sublatum portarunt in oratorium. Ante altare ergo ponebatur, et a pontifice sive a clero oratio pro eo innovabatur. Sepulchrum deinceps inter aram et parie-

49) visitaret. 50) aegroto convenientia. 51) ammissionis. 52) a se non visum. 53) orari. 54) requisitis. 55) quod non. 56) elevare. 57) stupendum. 58) Teutonismus *durchgehen*. 59) Sic medio aevo miraculum vocabatur. 60) insuetus pedestris itineris. 61) et per.

tem peractum[62] est, ac melodiis caelestibus[63] resonantibus corpus terrae conditum est; sicque pontifex, data benedictione, reversus est inmenso tripudio, gratulante plebe.

In duabus ergo candelis, quae per totum exsequium viri Dei lumen suum non dimittebant, non tacendam reor Iesu Christi virtutem. Una ad caput, et altera ad pedes ponebatur, sed per 30 dies flamma in eis rutilans experiebatur[64]; ut vere claresceret lumen inextinguibile, quod Gallus diligebat absque mundiali amore. Quibus ardentibus, dentium dolores ex eiusdem caerae inpressione fugati sunt, lippes ablata acredine gavisi sunt, surdi auditu adveniente laetati sunt, diversisque aliis languoribus expulsis plures gratulati sunt. Nam ad sepulchrum eius quicumque postea languens aut febricitans sive ex quacumque valitudine detentus veniebat, si ex credulitate orabat, per intercessionem Sancti Dei sanus redibat. Virtutes etenim Christi ibi factae, quamvis non possint humana lingua conprehendi, tamen per multa spatia arvarum[65] ad laudem Christi resonant, qui per electi sui merita tam mira populis ostendit.

His etenim, qui tanti patris vitam imitari desiderant, intimandum autumo, quibus indiciis asperitas vitae eius experta est[66]. Sanctus igitur Dei capsellam ligneam habuit, quam sub clavis custodia, discipulis interiora eius ignorantibus, usque ad finem vitae observavit[67]. Post transitum ergo electi Dei praesul cum alumnis eam aperuit, scire cupiens secretum, quod in ea tamdiu latuit. Ubi repertum est parvum cilicium et enea catena infusa sanguine. Anhelantes tunc ex re certi fieri, prospexerunt ad corpus Sancti Dei, in quo cernebant per tracturam[68] cinctorii carnem vulneratam per quatuor loca in modum cinguli gyrante[69] vulnere usque ad interiora ossa, ut comprobaretur, quam occulte se electus Dei Christo regi suo mactavisset, cum nec eis, qui per omnem vitam suam cum illo erant, hoc umquam apparuisset[70]. Sed si in minimis vis maiora pensare, innumeris cruciatibus se Sanctum Dei diu adflixisse, poteris pensare. Capsella igitur cum cilicio ad caput viri Dei in feretro suspensa est, sicque in praefato exsequio usque ad cellam deportata est. Rite demum sepultura peracta, suspenderunt eam ad caput in parietem cum catenis et cilicio. Ubi cum petentium fides exigebat, praeclaris virtutibus merita sancti Galli fulgebant. Haec omnia conprobata sunt testimonio Meginaldi et Theodori diaconorum electi Dei, qui eius obsequio, quoadusque beatum cursum explevit, meruerunt perfrui, sed et aliorum innumerabilium, qui aut vitam eius considerabant, aut ex veridicis testibus gesta Sancti didicebant.

c. 650. Postquam vero 40[71] annos fuit sepultus, veniens Otwinus[72] praeses cum exercitu magno, crudelitate succensus devastavit aliquam partem pagi Durgaugensis, Constantiam et Arbonam succendit igne, satellitibus eius multitudinem virorum iugulantibus mucronis in ore, mulieres cum parvulis duxere captivas, pecora vero et fruges devastavere innumeras. Quo metu ex Arbonensi pago rerum copia sublevata[73] est, et in territorio cellae viri Dei sub terram posita est; quam cupientes ab hostium incursione latere, ne spes requirendi ea haberetur, superseminaverunt diversa fruge. Vastatione demum per pagos[74] patrata, veniens hostis persequendo populi fugientis vestigia promiscui sexus turbam non modicam reppererunt in viri Dei cella. Adprehensi ligabantur, vincti in habitacula[75] sibi non optata trahebantur, ac iuventus eorum miserabiliter in captivitatem ducebatur. Quae per diligentiam Erchanoldi cuiusdam tribuni[76] sunt prodita, cui propter vicinitatem omnia ipsius heremi fuerunt nota. Qui sciens ostensa ibidem miracula Domini, non dedit honorem nomini salvatoris Iesu Christi; sed perversa mente oratorium intravit, ubi paraliticum quendam cognitum sibi repperit, cui minas ac blandimenta inferebat aiendo: *Dic mihi, ubi habent isti Arbonenses vestimenta sua, et aurum, argentumque plurimum, quam habebant, quia cum eos*

62) factum. 63) sacris. 64) reperiebatur. 65) terrarum. 66) comperta. 67) asservavit. 68) tractum. 69) hiante. 70) aperuisset. 71) Scriptoris oscitantia videtur pro numero XI assignatus fuisse numerus XL, cum inter utriusque formam leve adeo intercedat discrimen. Neque enim post quadraginta annos Boso episcopus superstes erat, neque Magnum et Theodorum post tot annos ex Algovia ad S. Gallum reversos fuisse credibile est. 72) Francos duce Otwino Alamanorum sedes post medium saeculi septimi igne et ferro devastasse, ex his clarum est; qua de caussa id factum, et quis fuerit Otwinus, hucusque incognitum habetur. 73) convasata. 74) nempe per centenas Thurgoviae. 75) loca. 76) Vicini centenarii, seu Vicarii.

invenimus, poene nihil retinebant. Cui ille: *Si ego,* inquit, *proditor eorum exsisto, quam remunerationem sperare debeo?* Ad quem cupiditate deceptus dixit: *Si vere cuncta manifestabis, consortio nostro frui mereberis.* Absque mora perducti sunt ad locum, ubi reppererunt subterraneum latibulum, ubi diversi generis[77] pecuniam experti sunt, quam gratulando inter se partiti sunt, et, ut mos est, cum cupita repperiuntur, sollicitius inquiruntur, silvae et pratae[78] atque agri pervagabantur. Ipse vero Erchanoldus cum 7 iuvenibus oratorium ingressus est, ubi hostiis clausis pulsando pavimentum investigare thesaurum conatus est; qui quam praeclarus ibi ex dono Dei habitus est, absque dilatione plasmatore mundi operante monstratum est. Ergo cum unus ex eis super sepulchrum sancti Dei pulsasset, atque sarcofagum ex vi impetus resonuisset[79], gaudendo exclamavit: *Hic est, quod quaeritis.* Qui coeperunt fodere conciti, ac venerunt usque ad arcam viri Dei. Quam sublevaverunt dicentes: *Isti Romani*[80] *ingeniosi sunt, ideo sub loculum bona sua absconderunt.* Scrutari itaque conati sunt; sed divino nutu velociter repressi sunt. Nam pavor nimius super eos inruit, ex quo unus quisque remedium[81] sibi fugam decrevit. Ostia ergo oratorii occupaverunt, ubi mutua cede se in invicem interfecerunt. Sed ipse Erchanoldus evadendi cupidus, volens exsilire caput inlisit in superliminare, unde amens[82] cecidit, cum dignam poenam pertulit. Ergo ad propria ducebatur, sed inmensis doloribus corripiebatur, ita ut ipsum annum poenam suam lueret, cum capillos et cutem ungulasque dimitteret[83], nec in omni vita sua deformitatem dimittere potuit, quam ex offensa electi Dei arripuit[84].

Auditum est igitur a Bosone, Constantiensi praesule, sepulturam viri Dei destructam esse ab hoste, nec in cella eius praeter Maginaldum et Theodorum remansisse, quorum raritas[85] corpus terrae non quisivisset[86] recondere. Tali miseria episcopus commotus, advenit cum sacerdotibus et clero ad servitium Sancti devotus. Considerabatur ergo ab eo corpus sanctum digna sepultura non conditum, ac arae nudae, cernentibus prebentes lamentabile aspectum, necnon et praedictorum fratrum iacentium in oratorii loco intolerabilis planctus; consolationis solamen inferebatur ab eo dicente: *In tribulatione invocavi Dominum, et exaudivit me in latitudine Dominus. Dominus mihi adiutor est, non timebo, quid faciat mihi homo?* His aliisque exortationibus finitis, sancti corporis gleba[87] in sarcofago digno inter aram et parietem sepulturae tradebatur, atque super illud memoria meritis electi Dei congruens aedificabatur[88]. Ubi innovabatur opus pietatis, cum praesul victum et tegumentum distribuit ibi manentibus viris timoratis. Sicque peractis quae Dei sunt, gratulando ob talis patroni meritum ad propria reversi sunt.

Post multum vero temporis misit Pippinus maior domus exercitum suum cum omni furore et iracundia ad Altam Germaniam devastandam, quam circumdederunt angustiis magnis, ita ut iam non rimaretur[89] exuberantia cruoris humani, nec multitudo ex ea populi captivi ducti. 709–712. Sub quo excidio caterva fugientium in Arbonensem pagum congregata est, ex quibus plurimi ad cellam Sancti Dei festinabant, ubi sibi suffragium[90] de misericordia atque veneratione electi Christi sperabant. Hostis igitur agiliter eos persequebatur, quos in territorio praefatae cellae experiebatur[91]. Quorum investigatione subtilius cepta, quinque ex eis oratorium intraverunt, ubi quasdam feminas cum parvulis suis reppererunt. Quas cum interrogarent, unde essent, illae se dicebant famulas Sancti illius esse. Qui e contra: *Egredimini* inquiunt, *nescimus Sanctum vestrum, cuius patrocinio vos adiuvari creditis.* Sub tali igitur contemptu meritorum venerandi patris duxerunt eas captivas in Franciam. Sed divina ultio eos in praesentia hominum inpunitos non dimisit, quos amentia in tam reprobum sensum seduxit. Ergo anno quo haec acta sunt, ab antiquo hoste adprehensi sunt, cuius inpulsione per civitates ac vicos erraverunt, atque continuis vocibus clamaverunt: *Gallus abbas habet nos ligatos.* Sic probari poterit, quam graviter deliquerunt, cum in hoc finem vitae miserabiliter consummaverunt.

77) argenteam, cupream, romanam, gallicam. 78) prata. 79) resonasset. 80) Populus centenae Arbonensis partim ex subditis Romani quondam imperii, partim ex Alamannis constabat. 81) salutem. 82) mentis impos. 83) amitteret. 84) reportavit. 85) paucitas. 86) quivisset. 87) exuvias. 88) construebatur super sepulchrum arca lapidea, aulaeis intecta, lectum denominata; quod monumenti genus multis saeculis in usu retentum fuit. 89) computari valeret. 90) adiutorium. 91) reperiebat.

Isdem igitur temporibus erat ibi quidam diaconus, custos ecclesiae die ac nocte continuus[92], qui quodam vespere intulit in basilicam cereum, eum collocans in candelabro iuxta Sancti sepulchrum, sed ut eo magis merita Galli fulsissent[93], quo miracula sua Christus ibi innovasset[94], res inserta experta est[95]. Candela super pallam sepulchri cecidit, quam ignis usque ad medietatem consumpsit, ex quo incendio ceterae pallae sepulchri intactae remanserunt, neque ignes lectum, aut cambuttam in eo pendentem tetigerunt. Quod eadem nocte sequentique die ita omnibus visum est. Sed cum tempore alterius noctis fraternalis cuneus ad opus divinum se praeparasset, atque oratorium ex more ingressus fuisset, candelae iuxta sepulchrum inventae sunt ardere, et duo iuvenes quasi ad servitium ibi stare, quorum unus ad caput et alter ad pedes illam exustam pallam tenuit[96], ex qua sepulchrum Sancti Dei devote cooperuit. Timor nimius considerantes invasit, quos et praepeti gressu ad disposita lecta remisit. Quibus ingressis, cum nec pavore somnus carperetur[97], nec exercitium vigiliarum ageretur, signum basilicae resonans audiebant, quod coelesti tactu factum non difidebant. Sed ut certius adfirmaretur divinam virtutem ibi claruisse, duo chori psallentium confestim auditi sunt, aethrales[98] melodias resonuisse. Eodem igitur die pavor eos ab introitu ecclesiae conpescuit, sed die altera ad ianuam oratorii congregati sunt, ubi diutissime in oratione prostrati sunt. Qua conpleta trepidi ingressi sunt, inveneruntque pallam integram, quam ante dolebant igne consumptam. Et ut certius crederetur divinitus actum, longitudo ac latitudo eius tribus digitis maior apparuit. Salvator saeculorum devotis[99] mentibus laudabatur, qui per merita servi sui talia ostendere dignabatur.

Multa etiam audita praetermissa sunt, dum ad ea festinatur, quae visu[1] con-
741 probata sunt. Tempore ergo Carlomanni maioris domus homo fuit in Perahtoltes-pa-
| ra[2] rebus pauperculus, qui cum orationis causa ad coenobium sancti Galli una cum
747. coniuge venire desiderasset, illa pallulam ordita est[3], ne vacui apparuissent, quam pro expectatione itineris circa tortellam cerae[4] involvit, atque in arcam suam posuit. Sed interea non secundis eventibus domus eius exarsit, in qua omnia cum eadem arca ignis devoravit. Sed miro arbitris poli iudicio igne exctincto cum priores sedes gyrarentur[5], pallula una cum cera in cineribus inlesa reperta est, in quibus nec minimum quid ignis absorbere ausus est, inaudito modo resistente cera incendio, quousque cremaretur[6] in sancti Galli servitio. Miraculum multis notum est, cum laus Christi in populis dilatata est. Illi igitur iuxta votum adierunt electi Dei coenobium, ferentes munus de excidio servatum. In quorum ore merita electi Christi opinabantur[7], cum venerando viro Audomaro[8] abbati fratibusque res gesta rimabatur; iam tot testibus miraculi exsistentibus, ad quot haec pervenire poterant in locis circumquaque iacentibus.

752 Fertur et aliud miraculum tempore Pippini gloriosi regis actum. Willimarus
| quidam valido languore vexabatur, qui vovit, se ad ecclesiam electi Christi unum
768. equum ac duos boves daturum, si ex misericordia Dei recepisset sanitatis remedium. Recuperatio eum ex illo die subsecuta est, sed votum quod clade cogente actum est, sospitate veniente dilatum est. Nam post haec contigit, quod temporalis dominus eius Pirhtilo[9] causa orationis ad ecclesiam electi Christi perrexit, cum quo et idem Willimar eidem devotato[10] insidens militiae obtentu[11] advenit. Suffragia Sanctorum supplice dextra flagitabantur, atque susceptiones digne a fraternali manu exercebantur. Redeundi demum definita sententia, cum non longe essent ab ecclesia, Willimari

92) Diu noctuque in ecclesia excubias agere officii erat quondam templi custodum. 93) fulgerent. 94) innovaret. 95) factum inserendum comprobavit. 96) tenuere, cooperuere. 97) ex pavore somnus caperetur. 98) coelestes. 99) a devotis. 1) Auctor huius vitae vixit ergo sub S. Otmaro, qui anno 759 obiit. 2) Id est ditio Perahtoldi seu Berchtoldi, hodie dominii Furstenbergici in Suevia adhucdum *die Baar* dicta. 3) i. e. Pannum texere exorsa est. 4) i. e. discus cerae. 5) i. e. cum exusta area foderetur. 6) incenderetur in S. Galli ecclesia. 7) i. e. extollebantur. 8) S. Otmarus, qui ab anno 720 usque 759 S. Galli coenobio praefuit. Male Walafridus ceram hanc ad tempora Otmari asservatam fuisse narrat 9) Pirhtilo, qui vir praecelsus vocatur, et equites vasallos secum ducebat, haud dubie est comes huius nominis, qui hoc tempore pago Bertholtespara praeerat. *Carta anni 770 in Cod. Trad. S. Galli.* 10) votivo. 11) beneficiariae profectionis caussa.

equus substitit, nec sessori suo eundi consensum praebuit; calcaribus diutius cruentabatur, nec diversis ictibus punitus de loco movebatur. Quod praecelsus vir Pirhtilo videns, et qui cum eo erant mirantes, quid causae esset, ab eo investigare coeperant. Qui non valens delictum abscondere, conpulsus est cum confusione, prout actum erat, prodere, confitendo peccatum, quia pro equo non implevit votum. Cum celeritate igitur rediebant, atque ad venerationem Sancti Dei promissum equum offerebant. Sicque accepta benedictione, reversi sunt cum Dei glorificatione.

Ergo, et quod nunc inserendum est, quarto anno regni Carlomanni [12] actum 771.
est. Fuit in eodem pago vocato Perahtoltes-para vir quidem in fisco regali Rotunda villa [13], qui intercessionem Sancti Dei quaerere cupiebat, sed quid ferret prae paupertate non habebat. Deliberatione etenim acta, ut aliquid ad offerendum Deo adquireret, ex instinctu diaboli debitum [14] sibi cumulaverat. Nam perversa mente atrium dominicum intravit, atque examen apium furto abstulit. Quo domi recluso, apes extinxerat, nec non et melle separato, tortam cerae fecerat, quam cum vicinorum caterva comitatus perrexit aditibus [15] sancti Galli delaturus. Sed rex regum, cui electus Christi servivit, in hoc virtutem suam exhibuit, nec non et fraudolentiam seducti hominis prodivit [16]. Cum aliis igitur orantibus intravit ecclesiam, et quasi oblaturus extraxit ceram, sed in manu eius tam durus lapis apparuit, ut in naturalibus petris vix ei aequalis in duritia reperiri potuisset. Qui reatus sui timore perculsus, adsistenti sibi confessus est, cuius sceleris vindictam perpesssus est. Ille custodi ecclesiae innotuit [17], quod absque mora plurimis claruit. Laus Creatoris inmenso tripudio levabatur [18], qui elementa ibi mutare dignabatur. Nam in honore Salvatoris ipse lapis ibi in hodiernum [19] servatur, quatenus ex visione eius fraudulentis metus, nec non et devotis aedificatio generetur. Innumerabilia enim per electum suum Christus ibi ostendebat in praesentique aevo, cum petentium fides exigerit; quae si [20] cuncta recitare coeperit, dies, ut opinor, ei ante quam sermo cessabit. In his tantum paucis salvator saeculorum laudetur, adoretur regnans cum Patre et Spiritu sancto in saecula saeculorum, amen.

12) i. e. anno 745. *v. Arx.* anno 771. inter 7 Id. Oct. et 2 Non. Dec. *PERTZ.* 13) Vulgo *Rothwil* oppidum, quod in documentis S. Galli constanter Rottunwilare appellatur. 14) i. e. culpam. 15) i. e. templi portis. 16) prodidit. 17) indicavit. 18) Teutonismus: *erheben.* 19) Ergo aliquo tempore post annum 745 (771. P.) haec vitae S. Galli relatio conscripta fuit. 20) Quae si quis.

GOZBERTI DIACONI CONTINUATIO

LIBRI II DE MIRACULIS S. GALLI PER WALAFRIDUM EMENDATA.

Haec continuatio, prout a Gozberto conscripta fuerat, a multis quidem saeculis periit, at cum Walafridus eam descripserit, et vitae S. Galli, paucis mutatis, in libro secundo pene toto subiunxerit, sic interpolata ubique in codicibus est obvia; typis quoque, ut supra in praefatione monuimus, multoties vulgata fuit, sed a nemine melius, quam abs Goldasto in rerum Alamannicarum scriptoribus Francofurti 1606 *editis. Haec editio ad verba quatuor optimorum codicum Sanctgallensium n.* 572. *saec.* 9. *n.* 562. *saec.* 9. *n.* 560. *saec.* 11. *n.* 564. *saec.* 12. *examinata, et exacta cum sit, hos iam*

aequiparare, et singulos fide superare censenda est. Orditur autem Gozberti continuatio in vita S. Galli abs Walafrido interpolata primum capite **10** *libri II, cum ea, quae a capite* **1** *usque* **10** *leguntur, is non ex Gozberti scriptis, sed ex praecedenti vetusta relatione didicerit.*

10. Descriptis his, quae priscorum sollertia de vita, fine et virtutibus beati Galli ad nos usque scripto transmisit, hinc ea stilo comprehendere temptavimus, quae a fidelissimis testibus indicata a carissimo fratre Gotzperto literis sunt mandata. In quibus primo, quomodo vel quando in coenobio beati Galli regularis vitae instituta servari coepissent, liquido declaratur, deinde quibus miraculis eiusdem patris virtus cunctis effulserit, probabiliter exponitur, commemoratis pariter singulorum, quae introducuntur, assertoribus. Quae idcirco novis dictionum positionibus ordinare voluimus, ut cum prioribus aliquam similitudinem locutionis habeant, et brevitatis compendio succincta fastidiosis lectoribus onerosa non fiant: siquidem nomina eorum, qui scribendorum testes sunt vel fuerunt propter sui barbariem, ne latini sermonis inficiant honorem, praetermittimus 1) scientes de veritate dictorum a fidelibus non esse dubitandum, quippe qui norunt, nil horum quae referimus Deo impossibile esse, in quo fit, quicquid per sanctos mirabiliter et laudabiliter fit. Sed et siquis earundem rerum testes nosse desiderat, in conscriptione quam sequimur, poterit invenire. Inserimus quoque huic operi nonnulla, quae non scripturae testimonio sed veracium virorum relatione didicimus, in quibus omnibus, quantum ad nos attinet, veritatis lineam servare studebimus, neque per amorem falsi aliquid de nostro inserentes, neque per invidiam veri quippiam ex voto celantes. Et quia nos scripta vel dicta sequimur aliorum, ad illos veritas rerum, ad nos pertinet abbreviatio dictionum et adunatio rationum.

11. Post venerandi patris, beati videlicet Galli confessoris, gloriosam depositionem cottidianas excubias apud sacri corporis eius reliquias quidam religiosi clerici, vel discipulatus eius memoria vel divino amore succensi, per multa annorum curricula, scilicet quasi a temporibus Dagoberti regis usque ad Carolum patrem Carlomanni et Pipini, ad laudem Christi administrabant. Igitur cum fama virtutum, quas Dominus per confessoris sui merita pie quaerentibus exhibere dignatus est, longe lateque circum positorum mulceret aures populorum, coeperunt undi-

1) Utinam Walafridus haec, quae omnium pretiosiora erant, non omisisset!

que; alacri devotione ad tanti patris suffragia postulanda concurrere, eundemque locum ob suae diurnitatem memoriae multiplicibus substantiae et possessionum amplificare donariis. Cumque res hac largitate fidelium collatae aliquantulae monachorum congregationi viderentur suppetere potuisse, Waltrammus quidam, ad cuius paternam possessionem termini vastae solitudinis, in quibus vir Dei cellam construxerat, pertinere videbantur, videns res collatas a quibusdam praesumptoribus inordinate tractari, religiosum quendam presbyterum Otmarum nomine, cui summam earundem committeret rerum, a Victore tunc Curiensium comite impetravit, et ei cellulam cum omnibus ad eam pertinentibus commendavit. Postmodum consilio cuiusdam ducis nomine Nebi 2) persuasus, ad praefatum principem Carolum cum eodem duce properavit, ipsique eandem cellam proprietatis iure contradidit, et ut Otmarum presbyterum eidem loco praeficeret, exoravit. Annuens petitioni eius princeps, Otmaro ad praesentiam suam vocato locum commendavit, et ut regularem inibi vitam instituere studeret praecepit. Qui regressus, *arripuit statim boni pastoris initia*, et undique versum habitacula monachorum usibus congrua disposite construens, eiusdem sancti statum loci utilitatibus diversis aptavit. Sed cum iam dictus princeps temporaliter regnandi et vivendi finem fecisset, duobus filiis Carlomanno et Pipino administrationem regni reliquit. Carlomannus itaque, paucorum decursibus evolutis annorum, ob amorem regni coelestis secularis gloriae pompam deposuit, et cum causa quietioris vitae Romam tenderet, in viciniam 3) supradicti loci deveniens, ad idem monasterium causa orationis accessit, audiensque assiduis signorum virtutibus eundem locum pro beati viri meritis a Domino illustrari, dixisse fertur: *Tenuis quidem hic locus est facultate, sed pro meritis beati Galli celebri diffamatus rumore.* Cumque vellet ibidem degentibus aliquod suae largitatis conferre solatium, sed retractaret a negociis se regni disiunctum explere non potuisse quod voluit, fratri rescripsit, ut sui amoris intuitu eidem monasterio aliquod regiae largitionis solatium dignaretur impendere. Cum igitur ab Otmaro abbate praesentatam Pipinus princeps accepisset epistolam, annuens petitioni fraternae, libellum quem Benedictus pater de coenobitarum conversatione conposuerat, eidem abbati tradidit, et alia regiae dignitatis impertiens dona, id ei sub omni diligentia iniunxit, ut in loco sibi commendato ad supplendas beati Galli excubias 4) regularis ordinem institueret vitae, atque ut melius posset quod iubebatur efficere, concessit illi quosdam tributarios de eodem pago, ut et illis conlaborantibus officinas fratrum usibus necessarias construeret, et vectigalia, quae annuatim regiis redditibus inferre debebant, ad sustentationem fratrum sub commemoratione largitatis eius haberet. Inter caetera quoque suae munificentiae donaria rogante abbate unum campanum ad sancti loci dedit ornatum, quod ad usque nostrae aetatis tempora in coenobio eodem pro memoria beneficiorum eius permansit, et ne cuiusquam avaritia tanti incrementis obsisteret boni, diuturnae firmitatis epistolam 5) fecit conscribi, et ut moris est circumspecta roborari cautela, quo deinceps tam ipse qui aderat, quam successores eius idem monasterium per regiam obtinerent auctoritatem, et nullius violentia pressi solis rerum principibus subiacerent. His regiae pietatis Otmarus abba donatus solatiis, et sublimatus honoribus, monasterium laetus regreditur, et ex illo tempore monasticae vitae in coenobio sancti Galli exordium quidem coepit, augmentum autem et profectus hodieque a) laudabiliter dilatari non desinit.

12. Praemissa narratione, qua comprebensum satis vere credimus, quomodo sacer locus emunitatis privilegium meruerit, et quo in tempore coenobiali dignitate sit adornatus, liberius iam ad miraculorum beati Galli commemorationem stilum convertimus. Victor Curiensis Rhetiae comes 6), cuius superius mentionem fecimus, cum innumerabiles apud tumulum sancti Galli per merita ipsius virtutes ostendi creberrime didicisset, invidia perurgente, tanta novarum generositate virtutum nostram gentem insigniri perdoluit, et ut tunc fama vulgaverat, latenter voluit per abdita heremi supervenire, et preciosi thesaurum corporis, si quo pacto potuisset, auferre. Qua malitiosi raptoris intentione comperta, hi qui in circuitu cellae viri Dei commanebant, custodibus vicissim per turmas 7) deputatis, eundem locum ab hostili incursione, ne videlicet tam cari fulgore margariti carerent, omni sagacitate defensare student. Igitur cum quadam nocte custodes in summitate montis, qui monasterio superimminet, ad suspectos incursus armati residerent praecavendos, casu lucem e coelo venire ac totius ecclesiae perfundere moenia conspexerunt. Immensitatem itaque luminis admirati, ad ecclesiam citius concurrerunt, et dum trepidi stupentesque ibidem constituti eundem intuerentur splendorem, paulatim se lux submissa recolligens, astris inseritur. At illi viso miraculo agentes Domino gratias, securi ad propria remearunt, credentes corpus viri Dei per vim ab eo loco minime anferri posse,

a) *al.* usque hodie.

2) Avus Hildegardis reginae, et pater Rotberti comitis, qui a. 774 S. Gallo tradidit Uebertingae villam Aulfingam, in qua charta pater eius Hnabi vocatur. Is ipse Nabi anno 724 et S. Pirminium Caroto Martetto commendans coram sistebat. 3) Eo enim tempore Italiam et Romam tendentes per Rhaetiam Curiensem, et Rhingoiam iter instituebant, de qua via reges, principes, praelati saepe digressi, S. Gallum a Rhingoia non multum distantem invisêre. 4) Hunc loquendi modum Walafridum mos ecclesiae romanae docuit, in qua clerici prope SS. Petri et Pauli reliquias, ne furto subripiantur, iugitur excubias agunt. Unde et nomen custodum ecclesiae originem habet. 5) A multis saeculis nec hoc diploma, nec campana dono data superstites erant. 6) Etsi hae voces Victorem potius pagi comitem, seu praesidem pagi Rhaetici designare videantur, quam privatum potentem virum, dubio tamen ob defectum chartarum non vacat. 7) Familiam monasterium numerosam possedisse, et multos iam circum consedisse ruricolas, haec divisio in turmas persuadet.

quem illi Dominus ante secula praevidit, et suae illustrationis honore temporibus illis decoravit. Unde datur intelligi, quanti apud Deum meriti vir iste fuerit, cuius sepulturae locum coelitus contigit illustrari, ut videlicet lumen, quo eius anima perfecte fruebatur in coelis, etiam mortuo corpori non deesset in terris.

13. Audiens itaque comes praedictus a cella sancti viri discessisse custodes, cupiens suos conatus explere, virorum turbam assumpsit, ut, quod male cogitaverat, repentino et latenti perpetraret accessu. Verum quia non suae devotionis utilitati prospiciens, sed alienae felicitatis profectibus invidens id moliebatur, Dei nutu cito repressus fuisse cognoscitur. Nam eodem momento, quo iter illud aggressus est, de equo, cui insedebat, corruit, coxaque illius eo casu confracta est, Domino beati viri merita in hoc quoque remunerante, ne a loco quem ipse elegerat auferretur, quem de ultimis Hiberniae finibus ad salutem multorum Rhetiae vel Germaniae destinavit. Et vicini quidem exhibuerunt excubando suae devotionis obsequia; Deus vero, cunctorum custos bonorum, ibi etiam ad coercendum raptorem vigilavit, ubi sollicitudo alternantium non affuit populorum; et hoc quidem egit, ut credimus, ne fideles populi thesauro, quem ferventibus studiis ambiebant, fraudarentur, et ne is qui per maliciam hoc decus attingere voluit, suae perversitatis potiretur effectu, praecipueque praecavens, ne ablatis sancti viri reliquiis, monachorum catervas, quae inibi laudibus Dei serviturae erant, deesse contingeret. Itaque comes correptus et domum a famulis reportatus, per multa tempora nimiis doloribus est agitatus, ut intelligeret saltim ex poena, quam superbe id cogitaverit, quod suis viribus effici potuisse credebat.

14. Quia igitur Domino custodiente pii pastoris corpus a devotarum septis ovium auferri non potuit, dignum fuit, ut miraculis fidem facientibus, virtus meritorum eius ibidem cunctis manifeste claresceret. Quidam namque de vicino territorio, cum diuturna aegrotatione vexatus lecto decumberet, subrepente humore nocivo oculorum lumen auriumque sensum amisit. Deinde plantis pedum retortis ad nates tanta depressus est infirmitate, ut de solo pectusculo vitae manerent fugacis indicia. Qui a suis ad monasterium vehiculo delatus, dum petentibus amicis in ecclesia beati Galli unius spacium noctis ducere 8) permissus a custode fuisset solusque ibidem pernoctaret, circa gallorum cantum in subito mentis excessu quatuor viros candidissimis indutos vestibus oratorium introire conspexit. Qui dum altari appropiantes, diutissime dulci modulaminum alternatione concinerent, unus eorum, laudibus finitis, ad lecticam in qua clinicus decumbebat accedens: *Quid*, inquit, *causae est o homo, quod hic pernox tenebrarum transigis solus horrorem? Crede tantum, et ab hac infirmitate deinceps eris securus.* Qui protinus surgens et omni debilitate summota egressus, ad suos sanus abscessit.

15. Igitur Otmarus abba cum multis annis idem coenobium strenue rexisset, possessiones ipsius loci, quibusque circumquaque degentibus ob amorem mercedis aeternae plurima suae largitatis dona conferentibus, in tantum amplificavit, ut infra paucos annos suppetente exterarum copia rerum et vitae eius clarescente mundicia, multorum pater existeret monachorum. Comites vero quidam Warinus et Ruodhardus, qui totius tunc Alamanniae curam administrabant, cum infra ditionis suae terminos ecclesiasticarum non minimam partem rerum suae proprietatis dominio per potentiam subicere niterentur, maximam de eiusdem monasterii possessionibus partem sibimet vendicarunt. Nam tributa quae bonae memoriae Pipinus eisdem fratribus concesserat, abstulerunt, aliaque quam plurima quae ex donatione quorundam religiosorum eidem coenobio fuerant contradita, suae rapacitatis abstraxere protervia. Insuper etiam ipsum abbatem, cum pro hac re apud Principem illos accusasset, vinculis iniecerunt, et in quandam Reni fluminis insulam iuxta locum qui Stain dicitur, in custodiam relegarunt, ubi cum aliquantum temporis sub artissima districtione mansisset, de carcere huius vitae ad laetitiam commigravit coelestem, expletis non minus quadraginta regiminis sui annis, quo sancti illius loci statum et gloriam nobiliter amplificavit et auxit.

16. Hoc itaque ita rebus humanis subtracto, praedicti comites sublatas sancti loci possessiones retinentes, Iohannem quendam monachum de proximo monasterio 9) in eius locum subrogaverunt, ac deinde, ut suae tyrannidis crimen augmentarent, Sidonium Constantiensis ecclesiae praesulem instigarunt, ut idem monasterium episcopii partibus subicere studeret. Et hoc idcirco fecerunt, ut eo licentius, ipso machinationibus eorum favente, ea quae iniuste abstulerant, retinere potuissent. Pontifex igitur cum suasionibus eorum libenter praeberet assensum, monasterium ingressus, fratres opprimere, et eundem locum episcopii rebus subicere molitus est. Porro fratres dum potentiae illius resistere non auderent, maluerunt eius ditioni parere, quam tot adversitatibus implicari. Sed sequentia probant, quam perverse egerit, qui per avaritiae morbum sacri loci privilegium ausus est violare.

17. Fertur siquidem eundem episcopum aliquando ad iter hostile 10) sibi de ipsius monasterii sumptibus viaticum 11) praeparari iussisse. Quod dum fratres praetermittere non auderent, ea quae iussa fuerant, navi imposita per quorundam manus fratrum ad episcopium transmiserunt: cumque, qui missi fuerant, navigare coepissent, avis quaedam, ut saepe isti testati sunt, ante eos apparuit, et quasi ducatus

8) Qui Alamanno in mentem venerat, Graecorum et Romanorum ignotum sibi morem imitandi, qui saepius noctes in delubris deorum ducere amabant. 9) nempe Augia divite infra Constantiam urbem sita. 10) i. e. iter exercitale, expeditio *P.* 11) i. e. Subsidia pro expeditione in hostes obeunda.

eis officium 12) esset praebitura, facili praeibat volatu, et dum per totius lacus vastitatem ipsius incognito uterentur ducatu, prospero tandem successu ad portum venientes, quid haec novae ducis obsequia portenderent, mirabantur; illisque quam partem peteret diligenter notantibus, domum quandam litori contiguam, in qua res praefato itineri aptae servabantur, intravit. Mirum dictu, mox eandem cellam flamma corripiens in altum prorupit, et omnia quae ibi cogesta fuerant, penitus consumpsit, ut nihil eorum omnino huic incendio superesset, fiebatque iusto Dei iudicio, ut qui aliena per potentiam rapuerat, suis per supernam iustitiam fraudaretur.

18. Tempore quoque alio idem episcopus ad monasterium veniens, dum quadam violentia eundem locum episcopio subicere, suaeque tyrannidi non consentientes monachos quasi iusto rebelles iniuriis multiformibus afficere temptavisset, Tello quidam, Curiensis ecclesiae praesul 13), misit ad eum humiliter deprecans, ut sui amoris causa, quoniam eorundem fratrum aliqui consanguinitatis vinculo illi erant coniuncti, ab eorum cessaret iniuriis, nihilque incommodi Dei famulis irrogaret. Quam petitionem furore dictante superbe contemnens, remandavit, se illius precibus nullo pacto consensurum, verum resistentibus sibi celerem pro contemptu illaturum vindictam. Et mox oratorium beati Galli confessoris quasi oraturus ingreditur, et ante aram ipsius nomini consecratam consistit, quique ad salutem non merebatur audiri, afflictiones quas aliis se irrogaturum iuraverat, convenienti satis talione recepit. Nam intestina eius more sartaginis igni superpositae feruere coeperunt, et tam dirae viscerum tortiones illum invaserunt ex templo, ut sine aliorum adminiculo nequaquam egredi potuisset; sed, quod dicere pudet, egestio naturae turpi impetu prorumpens cum astantes nimio foetore gravaret, sine mora ab ecclesia eiectus, vehiculo quo decedere monasterio posset, sicut rogaverat, est impositus. Sicque immoderato fluore naturae consuetudine carens, vasi in quod egesta defluerent supersedens, egressus est, et ad vicinum monasterium, quod Augia a) nominatur, cui et tunc praeerat, perductus est: ubi etiam, ingravescente languore, tantum sibimet famulantibus ob nimium foetorem intolerabilis factus est, ut ei iam paene nullus obsequia impendere solito potuisset. Tali itaque poena multatus, cum hoc factionum suarum praemio post aliquot dies de cloaca corporis spiritum exhalavit.

19. Peracta superioribus sententiis relatione, qua nos satis vere comprehendisse credimus, quomodo sacer locus per merita beati Galli diffamatus et possessionibus dilatatus, nec non quibus sit malivolorum quorundam molitionibus impetitus, et quae quosdam humiliaverit ultio; nunc replicandum esse censemus, quanta beatus vir praesidia sibimet famulantibus ad res suas custodiendas vel defendendas accomodet, quaque auctoritate se postulantibus et de se praesumentibus multiformi genere virtutum succurrat. Domino meritorum eius magnitudinem signorum assiduitate mortalibus declarante. Quodam tempore dum sterilitas terrae fructus arborum non solum porcis, sed etiam silvestribus feris vel animalibus b) denegaret, ita ut in proximi heremi pastibus nusquam sagina posset inveniri, qua sues qui in usus monasterii nutriebantur pasci potuissent, occulto quodam impulso grex suillus per silvarum avia celeri cursu coepit abscedere, transvadatoque Reni fluminis alveo, remotioris heremi secreta 14) penetravit. Subulcus autem subitam sui pecoris fugam miratus, e vestigio insequitur, et gregem quem pessum ire putabat, repperit copiosissimis pascuis immorantem. Cumque viam redeundi nesciret, mansit ibi fructibus arborum et carnibus victitans, donec grex totus affatim carnibus gravaretur obesis. Itaque domum redire cupiens, coepit anxie cogitare, quo ingenio ignotum iter aggredi potuisset. Nocte igitur quadam vidit in somnio senem quendam reverendi habitus et vultus canicie venerabilem, dicentem sibi: *Quia, ut video, porci quos sequeris ubertim sunt saginati, iam redire parato.* Qui dum responderet, se viam nescire, dixit illi: *scrofam quam totus grex quasi ductricem sequi solet caedito, et quocunque illa praecesserit, tendito gressum.* Quod dum ille faceret et praeeuntem diligenter sequeretur, sine errore ad monasterium, cunctis aliud suspicantibus, ex inopinato pervenit. Qua in re quid aliud quam beati Galli merita claruerunt, dum ad usus sibi famulantium ignotum animantibus pastum ostendit, et ea rursus mirabili ordine ad propria revocavit.

20. Frater quidam eiusdem monasterii possessiones quasdam sub cura habens, in quodam remotiori loco ob nutrimenta pecorum stabula construxit, et illic quam plurimum foeni recondidit. Duo itaque homines diabolica instigati persuasione, eadem repositoria cum omnibus quae inibi congesta erant, noctu igni apposito succenderunt. Sed dum iam paene toto anno huius auctores facti laterent, unus eorum arreptus daemonio coepit per vicina discurrere loca, publice proclamans: *Stabula pecorum beati Galli succendi, et ideo versa vice ab ipso invisibiliter incendor.* Cum itaque divinum in eo continuatum iudicium patesceret, pluresque importunis eius clamoribus concitati, per loca singula ad hoc miserabile spectaculum convenirent, rogavit omnes, ut eius incendia restinguerent. Illis autem certatim in eum aquam mittentibus, poena divinitus illata humanis viribus exstingui non potuit. Non paucis deinde diebus exactis in hoc miserabili genere tormentorum, insanus vitam finivit. Alter vero cum sui sceleris socium tali cruciatu vidisset damnatum, ad praepositum 15) supra dictum

a) *al.* Auua. b) *al.* animantibus.

12) i. e. ductoris vel ducis. 13) Praefuit Tello ecclesiae curiensi ab anno 758 usque 773. 14) Sylva, quam fluvius Bregenz emetitur, hodie regio montana populosa, *der Bregenzerwald* dicta. 15) Qui in monasteriis oeconomiam villarum, et census annuos curabant, praepositi dicebantur, ii excurrendo negotiis suis invigilabant.

venit, ultroque divinum perhorrescens iudicium, delictum confessus est, duosque boves pro debito obtulit, ac se voto constrinxit, quod deinceps nunquam rebus sancti Galli damnum inferret. Frater autem idem poenitudinem eius agnoscens, boves non suscepit, sed abire eum cum suis ad sua permisit.

21. In possessione quadam eiusdem monasterii quaedam silvula ob porcorum pastum custodiebatur, ne passim a multis consumeretur incisa. Hanc pauper quidam occulte solebat adire, et furtim multa inibi praecidendo grande damnum inferre. Itaque die quadam cum iuxta morem suum latenter intraret et pauca succideret arbusta, gladius quem tenebat tam valide manu eius adhaesit, ut illum deponere nullatenus potuisset. Agnoscens igitur, cuius rei causa multatus sit, ad basilicam in honore beati Galli constructam 16) festinavit, diuque in orationibus decumbens, manu resoluta gladium ante altare dimisit. Egressus vero cogitare coepit nihil obesse, si ligna quae praeciderat domum deferret, non autem prodesse si putrefacta perirent. Subiunctis ergo bobus carpento ad silvam remeat, et praecisa in unum comportat, quae cum vehiculo vellet imponere, dolore quodam praevalido, ceu stimulis urgeretur, in posterioribus attactus est. Quo cum sine mora manum protenderet, gladium quem coram altari dimiserat fortuito recepit; digitis autem manubrium constringens, detestabile munus tam valide retinuit, ut articulorum iuncturae invicem laxari putarentur. Tum miser dolore compulsus ad ecclesiam recurrit, ibique prostratus veniam pro commisso et absolutionem manus deposcit. Cumque diu in oratione persisteret, et gladium nequaquam dimittere potuisset, iuramento tandem ac voto promisit, nunquam deinceps se damnum beati Galli rebus illaturum. Mox manus aperta gladium deposuit, qui ob testimonium miraculi in eodem loco suspensus, multo tempore ibi permansit, invasoribus ecclesiasticarum rerum grande timoris pondus incutiens.

22. Frumoldus quidam nomine de possessione quadam eiusdem monasterii ancillas duas vi abstulit et suae servituti subiecit. Is ab advocato pro eisdem foeminis saepius interpellatus, tandem censura iudicum coactus est, ut eas vel monasterio redderet, vel suo iuri cum sacramento in altari beati Galli peracto firmaret. Itaque avaritia impellente iuramentum parvipendens, monasterium cum suis adiit, et ut diiudicatum fuerat, audacter peregit. Sed pro contemptu Sancti Dei ultio eum festina praevenit. Nam iuramento expleto ad propria iturus, basilicam egressus est, iumentoque adducto cum super illud saliendo vellet ascendere, mente captus faciem suam ad posteriora equi insidendo convertit. Aestimans itaque id per famulorum contigisse neglectum, iratus resiliit et caballum regirari citius iussit. Cumque secunda ac tertia vice ascendere cupiens pari luderetur errore, tandem clientium adminiculo equo superpositus monasterio cum rubore decessit. Non longe autem inde positum subito eum dirus oculorum dolor invasit, ac deinde per momenta singula decrescente visu, caecitatis horrore damnatum materiali funditus luce privavit.

23. Invocatus etiam venerabilis Gallus quam promptum impendat auxilium, sequenti liquebit exemplo. Quidam vir dum per silvam quandam iter ageret, ac circumspecte incursus latronum, qui in ea solebant commorari multisque nocere, festinando devitare conaretur, tantus eum subito sopor invasit, ut vix incedere potuisset: cumque periculi metu suspectos haberet itineris casus, et dormiendi causa paulisper divertere vellet, rusticum quendam obvium habuit, eumque rogare coepit, ut interim custos sui existeret, donec importunitatem somni parumper quiescendo depelleret. At ille pacem simulans, fidem spospondit. Itaque modicum divertens, pallium capiti supponit, et se prosternens beati viri suffragia his verbis implorat: *Sancte Galle tua me protectione custodi.* Signaculo crucis deinde munitus cum obdormisset, infidus custos sponsionis immemor, sumptis armis soporatum quasi perempturus aggreditur, de collo vestem subtrahit, quo facilius uno ictu perimat dormientem. Sed cum gladium in ictum vellet deponere, artubus rigore stupefactis, inflecti brachia nequiverunt. Interea dormienti quidam astitit et in somno dixit: *Quid somno deprimeris, quem ab imminenti interfectione modo tutatus sum?* At ille evigilans et fidelem socium nudato gladio cernens capiti imminere, exilit et comprehensum, qua pro causa hoc scelus vellet admittere, percontatur. Qui cum pro spoliis ipsius accipiendis se id facere voluisse fateretur, continuo brachia quae divina obriguerant iussione deposuit. Perpendens itaque alter se divina misericordia per merita beati Galli a nece servatum, pacem cum illo fecit, et illaesum abire permisit.

24. Praeterea tam multi a furore demonum per eiusdem sancti patris merita sunt liberati, ut si omnium curationem commemorare velimus, fastidiosis lectoribus occasionem murmurandi tribuamus. Unum ergo e pluribus replicamus, ne hoc virtutum genus viro sancto defuisse putetur. Puella quaedam, saevissima hostis antiqui vexatione detenta et non ignobilium labore parentum ad monasterium perducta, cum oratorium beati Galli confessoris intrasset, statim horribili demonis infestatione agitata ad terram concidit, et miserabiliter se discerpens, horrendo clamore spurcissima verba coepit effundere. Qua causa unus e fratribus, Stephanus nomine 17), miseriae illius compassus, tamdiu super eam exorcismum recitavit, quoadusque eadem vexatio finiretur. Resipiscen-

16) Non in monasterio S. Galli, sed in possessione eius dissita, in qua ecclesia S. Galli titulo vocabatur, haec contigisse patet. 17) Stephani nomen legitur in catalogo manuscripto saec. 8. in charta traditionis anni 761, et aliis, ac in codice manuscripto n. 70. saec. 8.

ti autem puellae modos poenitentiae 18) indixit, seseque pro illa in orationibus ac ieiuniis exercere coepit. At misera foemina, ut de prohibitis escis quidlibet usurpavit, tam acriter eam continuo demon invasit, ut vix a multis teneri potuisset. Cumque identidem ad eundem locum perducta esset, et Stephanus supradictus iterato super eam exorcismum recitasset, animal parvulum in modum bruchi nigerrimum ab eius ore prolapsum est. Hoc viso cum idem frater attentius adiurationi insisteret, tribus vicibus singulorum similitudo bruchorum ore excidit foeminae. Quae animalia dum astantes manu capere niterentur, subito disparuerunt. Puella autem eadem hora surrexit incolumis, et reliquum vitae suae tempus absque ulla demonis infestatione transegit.

25. Illud quoque libet ostendere evidenti miraculo, quomodo vir sanctus quosdam in servitio suo de penuria rerum trepidantes corripuerit, et modicae fidei pusillanimitatem confortarit. Ecclesiae eius custos dum quodam tempore olei copiam ad luminaria instruenda non haberet, lumen quod in crypta *omnibus* ardere noctibus solebat, quadam nocte extinxit, quia lumen quod ante superius altare et tumbam ardebat, per quandam fenestram radios suos ad altare infra cryptam positum dirigebat, et sufficere utrique loco credebatur. In eadem autem lampade vitrea, quam extinctam a custode retulimus, aqua inferius et olei pinguedo desuper erat. Mirabilem rem dicturus sum: ita totum oleum per rimam in fundo repertam guttatim ad terram defluxit, ut nil aquae deesse videretur; idemque liquor per terram usque ad altare decurrens, pallam eius lineam ascendendo occupavit, et ita usque ad medietatem infecit, ut nunquam deinceps ablui potuisset. In quo quid potissimum mirer invenire non potero: utrumne quod oleum subtus aquam depressum est, an quod aqua per eandem fracturam non defluxit, vel certe quod oleum de pavimento in pallam sursum ascendit? In quibus tamen omnibus et virtutem sancti viri ostensam et stultam parcitatem ministri increpatam non ambigo.

26. Sileri non debet, qua virtute servitium suum dimittentes et fraudolenter abscedentes beatus Pater reprimat, et vel lapsos revocet, vel pertinaces in malo feriat. Frater quidam de eodem monasterio fugam molitus, equum furto rapuit et per noctem abscessit. Cumque ad Reni fluenta a) fugax venisset, transvadare in equo temptavit, et a medio alvei nescius ad locum ubi intravit, caballo deferente, reversus, cum magna festinatione ad monasterium rediit, putans se in alias longe partes abscedere. Mane facto cum se recognovisset frustra laborasse, confusus interdiu delituit: noctu vero fugam arripiens, in fluvio sicut prius salubriter errorem passus est, et strofa 19) facta, per eandem viam nesciens remeavit. Confusioni igitur obstinationem iungens, ipsa etiam se occuluit die, et nocte insecuta tertio notum iter carpens, modo quo diximus itidem revocatur. Cumque iam taedio victus se die tertio sopori in campo dedisset, a quibusdam equum cognoscentibus captus est et loco suo restitutus, et quia effectum voluntatis suae non invenit, etiam nolens, sancti viri virtute victus, ad viam pervenit. Solent autem plures testari, cunctos qui de familia ipsius Sancti aufugerint, aut emendationem quantocius subire, aut manifestae ultioni debere succumbere, neque cuiquam impune cedere, qui fidem illi plenam servare contempserit.

27. Quod Dominus flagello suo quosdam a peccatis coerceat et pro commissis affligat, testis est paralyticus, cui ante sanationem Salvator peccata dimittit; sic autem aliquando percutit, ut eos sanctorum suorum meritis suffragantibus sanitati restituat, ut et divinae operationis sit indicium, cum interius homo per flagellum a peccato compescitur, et virtus sanctorum liquido comprobetur, cum pro illorum meritis exterius sanitas exhibetur. Fit etiam interdum, ut qui Dei occulto iudicio non uni sed pluribus infirmitatibus subiacet, non pariter omnia, sed diversis temporibus et intercessoribus debilitatis amittat incommoda, ut dum alicuius remedium mali per unius merita sancti conceditur, redintegratio sanitatis alterius precibus et honori servetur. Quarum omnium rerum evidens indicium dabit subiecta narratio. Quidam violentia fulminis ictus post aegrotationem diuturnam ita totius formam corporis et membrorum officia perdidit, ut monstruosum quiddam potius quam hominem videretur exprimere; siquidem et statura flebili contractione deposita, et gradiendi facultas ablata est. Facies vero tanta combustionis est foeditate corrupta, et oculorum sedes ita sunt carne et cute superductis complanatae, ut inspicientibus horribile ingereretur miraculum. Adminiculo igitur parentum Romam perductus, corporis quidem reliqui resolutis nexibus pristinum vigorem recepit et statum, in caecitatis autem squalore permansit. Is a suis reductus cum ad coenobium beati Galli venisset, et quadam dominica nocturnis laudibus interesset 20), sopore depressus quasi duas ardentes sagittas ab altari vidit emissas et sibi in oculorum loca defixas, statimque tanta visione perterritus exclamavit, et tremens ad terram concidit. Cumque diu in pavimento volutaretur, cute quae oculis supercrevit velut gladii sectione recisa, continuo de luminis amissi restitutione gavisus est. Tempore deinde procedente oculorum eius acies tam pura inspectantibus apparuit, ut pueri perspicaces vincere videretur

a) *al.* rheni fluvium.

18) i. e. opera poenitentiae publicae, quae ex praescripto libri poenitentialis erant abstinentia a carne et vino, et nonnunquam separatio a fidelibus. Haec seiunctio multis saeculis energumeno cuique interdicebat sacro interesse, ad synaxin accedere, inter fideles stare etc. 19) i. e. circuitu. 20) Vigebat adhuc primis ecclesiae initiis inducta consuetudo, qua fideles diebus dominicis nocturnae psalmodiae interesse tenebantur; vide et Cap. 29. 34. 43. 44.

obtutus. Potuit quidem, ut indubitanter credimus, ille apostolorum eximius, cui a Domino ligandi atque solvendi potestas collata est, meritis et precibus suis omni eum debilitatis genere liberare, sed divinae providentia virtutis constat actitatum, ut in eiusdem novitate miraculi venerabilis Gallus apostolicis actibus aequaretur, quatenus hoc quoque modo meritorum eius magnitudo claresceret universis.

28. In sequenti quoque dominica surdus quidam et mutus multorum ibi fratrum cognitioni notissimus, utpote qui idem monasterium solitus fuerat frequentare, cum nocturnis interesset excubiis, repente impulsu valido in pavimentum deiectus est, statimque cum ab eius ore et auribus plurimus sanguis prorumperet, sine mora utriusque membri munia recepit et sanus abscessit.

29. Videtur huic operi inserendum, quantum Dei famulus invigilet ad eorum res defendendas, cum eius suffragia devote postulare contendunt. Puer quidam, qui postmodum corpori eiusdem congregationis insertus haec eadem attestari solebat, cum adhuc primaevae aetatis flore gaudens inter scholasticos monasterii 21) cuiusdam dominicae noctis sollemniis interesset, quidam e vicino territorio mansionem eius irrupit, ipsiusque codicem et quaecunque inibi reperire poterat furatus abscessit. Puer de basilica regressus, damnum quod illatum est largo fletu perdoluit. Porro fratri ipsius foras monasterium posito senex quidam eadem nocte vultu placido in somniis assistens, cuncta quae erga puerulum acta fuerant indicavit, nomen etiam furis locumque ubi commoraretur edixit, tempus pariter eiusdem furti depromens. Ille fidem visioni accommodans, monasterium regressus, quod in somniis audierat factum invenit, moxque indicia quae perceperat secutus, absque difficultate furem deprachendit, et omnia quae ablata fuerunt recepit.

30. Alio quoque tempore sanctimonialis quaedam de episcopio Constantiensi, cuius brachia ad mamillas cum rigore contorta ad nullius operis usum deflecti poterant, cum advenisset et ante sepulchrum sancti Galli aliquantisper orasset, sanitatem indepta gaudens abscessit.

31. Quidam non simplici, ut postmodum claruit, animo adveniens, dum quosdam monasterii operarios a diurno agricolandi labore disiungentes ferramenta in aratris per noctem dimisisse perspiceret, tempus tenebrosum fraudibus suis oportunum ratus, tot ferramenta sustulit, quot oneri sufficere proprio credidit. Cumque fugam celerans tota nocte vacuo laboraret conatu, in ipso lucis exortu ad portam monasterii ex improviso pervenit, et quia factum latere non potuisse cognovit, confessione spontanea patefecit, quod praesumptione pestifera in rebus sancti Galli diabolo suadente commisit. Sicque reddens quod auferre molitus est, petita venia vacuus repedavit.

32. Debilis quidam ita membris omnibus contractus, ut nullo pacto per se quoquam progredi potuisset, ad memoriam beati Galli a suis perlatus et cottidie iuxta sepulchrum in crypta collocatus 22), dum usque ad vesperam ibidem orationibus insisteret, ab eisdem ad hospitium reportabatur. Quod dum aliquot ageretur diebus, presbyter quidam eiusdem congregationis die quadam in ipsa ecclesia non longe sacris oblationibus operam dedit, subitoque praeter illos cum nullus adesset aeger, coelitus per merita, ut credimus, sancti Galli cuius suffragia sedulo flagitabat, visitatus, confusa horribiliter coepit voce perstrepere, ita ut idem sacerdos inter sacra missarum sollemnia, sicut saepius testari solitus erat, non minimo quateretur terrore et metu. Cumque circumspiciens oculis cuncta lustrasset, et per alicuius praesentiam magnitudinem timoris desideraret evincere, membris miseri ad statum suum redeuntibus, crepitum quasi virgarum in ariditate fractarum audivit, et huc illucque se prae angustia vertens, post paulolum eum qui debilis fuerat, sanum de crypta prodire conspexit; cui etiam tanta mox sanitatis accessit perfectio, ut sine infirmitatis obstaculo optato deinceps potiretur incessu.

33. In eadem Alamannorum provincia quidam dives tantum valetudine contraria tabefactus est, ut paene per annum integrum fastidio laborans deficeret, et solatia alimentorum, ut sanitatis recuperatio poscere videbatur, percipere vel continere non potuisset. Is ad coenobium beati Galli pro hac eadem causa perductus est. Post diuturnas igitur preces et suspiria cum sacrae oblationis consummaretur officium, benedictionis panem 23) de manu sacerdotis accepit. Quo comesto caruit fastidio, et desiderio victualium congrue percepto, benedicens Domino et merita sancti Galli miratus, sanus cum gaudio ad propria remeavit.

34. Pauperculus quidam presbyter propter homicidii reatum circulis ferreis 24) tam in collo quam in utroque constrictus brachio, quam gravibus cottidie suppliciis afficeretur, per sulcos quos ferrum carnibus eius inflixerat, videntibus fidem fecit. Qui cum multa sanctorum loca pro eiusdem cruciatus remedio et admissi sceleris abolitione lustrasset, divina tandem miseratione respectus, nexus quibus in collo vel uno brachio stringebatur amittere meruit, et cum forte in vicinia coenobii sancti Galli venisset, per visionem ei — sicut referre solitus erat — praece-

21) Scholae externae, quae extra septa coenobii versus plagam aquilonarem ex altera ecclesiae parte erecta stabat, alumnus erat hic iuvenis. 22) Non quasi in Crypta esset sepulchrum; sed quod paries una Cryptae sepulchro foris in presbyterio erecto proxima esset. 23) Panis a fidelibus oblati una pars consecratione sanctificabatur, altera orationibus benedicebatur tantum, de hac hic sermo est. 24) Circuli hi ferrei ex gladio, quo reus homicidium perpetraverat, iussu episcopi cudebantur, quibus homicida membris inclusus ad loca sacra obeunda mittebatur.

ptum est, ut sancti viri patrocinia quaerens monasterium adiret, pariterque indicatum, quod ibidem circulum, quem uno adhuc ferebat in brachio, amissurus et optatae gratiam sanitatis esset adepturus. At ille desiderio promissae salutis ardescens, utpote qui tanto tenebatur cruciatu, ut totum iam brachium ferro immerso in tumorem esset conversum, iter ad monasterium maturavit. Cumque nocturnis ibidem vigiliis interesset, alto sopore depressus senem assistere videt canicie venerandum, casula indutum sibique dicentem: *Quid tu o homo, caeteris laudem Domini celebrantibus, somni torpore depri-meris?* Cuius praesentia perterritus cum responsum reddere non auderet, baculo senex, quem manu gestabat, locum ei vulneris tetigit. Dissiliente itaque longius ferro, prae dolore quem ex attactu persensit, horrendis vocibus astantes perterruit. Quibus percontantibus, qua pro causa psallentes inquietaret, cuncta per ordinem quae videbat retexuit. Et licet recenti adhuc vulnere non careret, pro amissione tamen ferri cuius nexibus cruentabatur, quia sanitas in promptu erat, gaudio replebatur ingenti.

35. Alio quoque tempore frater quidam qui in eadem ecclesia custodis fungebatur officio, cum farum quae ante altare sancti Galli pendebat, pro incendendis luminaribus ad inferiora deponere debuisset, ibi incaute funem quo ipsa farus dependebat retraxit; qui statim e manu dilapsus, paxillum cui insertus erat de pariete extraxit. Cumque eadem farus sub nimia celeritate solo appropiasset, repente substitit, et absque ullo humanae retinaculo artis in aere suspensa remansit. Custos igitur miraculi stupore perculsus, allato igni lampades omnes accendit, et plurimis hoc factum cernentibus, absque pinguedinis effusione seu diminutione lucernarum altius ipsam farum quam pendere solebat retraxit. Deo itaque laudes a cunctis, gratiae referuntur ab omnibus, qui ad declaranda patris eximii merita stupendi novitate miraculi lumen sanctis aptatum usibus vel ad horam loco venerabili deesse non passus est.

36. Idem frater dum alio tempore lucernas vitreas in eadem lavaret ecclesia, alius quidam ibi incaute deambulans cum se alio repente vertisset, quasdam iuxta positas veste attactas pavimento deiecit, ita ut violento eiusdem deiectionis impulsu usque in ecclesiae cancellos ferrentur; sed miro divinae operationis modo absque laesione repertae, suis continuo non sine admiratione restitutae sunt locis.

37. Frater quidam einsdem congregationis medicinali scientia non ignobiliter instructus 25), dum quodam tempore incidi sibi flebotomo venam fecisset, et praepropera festinatione post modicum quippiam operis incaute faceret, statim non solum brachium cuius venam incisio vulneraverat, verum etiam totum corpus eius distensum est tumore. Qua ex causa accidit, ut mortem suspectam habere coepisset, quippe quia viderat suae sibi artis industriam studiosius adhibitam nihil prodesse. Sequenti itaque nocte vidit in somnio placidae gravitatis senem sibimet assistere, causas infirmitatis blandis inquirentem sermonibus. Cumque interroganti totius ex ordine rei replicaret eventum, senex dixit ad eum: *Memento fili, ut luce terris reddita, oleo quod in crypta ante altare consuevit ardere, vulneris locum perungas; nam continuo sanitatem recipies.* Itaque facto mane, quod in somnio audierat, custodi ecclesiae retulit, pariterque cum illo basilicam ingressus, ut edoctus fuerat, certus de promissione peregit; nec mora, sacro perunctus liquore toto corpore detumuit, et integerrimam assecutus est sanitatem.

38. Mulier quaedam unicam filiam ab ipsa, ut ipsa referebat, caecam nativitate propriis humeris monasterio adduxit, eamque ante altare sancti Galli deponens, solo prostrata precibus pro illa diutius incubuit. Illaque orante, devotius subito puellula huc illucque in pavimento volutata, miserabiliter exclamat, et inter angustias ac gemitus optato visu donata, gratissimum omnibus qui aderant praebet signi perspicuitate spectaculum.

39. In eodem monasterio inter scholasticos tunc temporis erat quidam puerulus, pauperculis licet parentibus oriundus, studio tamen discendi satis intentus. Cumque immatura morte utriusque parentis solatio nudaretur, quamvis cottidianum victum suis laboribus assidue quaeritaret, nequaquam tamen boni studii, etiam necessitate compellente, instantiam dereliquit. Is lateris quodam dolore percussus, usque adeo gravi per longa temporum spacia infirmitate contabuit, ut in uno latere, ab humero videlicet usque ad extremam corporis partem, ulcera saniem emittentia paterent quam plurima. Qua infirmitate in tantum gravatus est, ut iam vix sine aliorum adminiculo quoquam gressum movere potuisset. Sed cum corporale medicamentum quamvis saepissime adhibitum nihil illi prodesset, et iam iamque desperaretur a cunctis, custos ecclesiae in festivitate beati Galli cineres de sarcofago illius collegit, et oleum quod ante ipsum altare ardebat admiscuit, adductique corpus pueri ea parte perunxit, quam dolor possederat. Qui die altera, ulceribus iam superductis, sanus inventus, ob memoriam redditae sibi sanitatis reliquum vitae tempus in eiusdem sancti loci excubiis fideli devotione transegit.

40. Post aliquantum temporis puella quaedam iam multos per annos manus aridae et curvatae pondus ferens inutile, ad monasterium cum matre pervenit. Cumque pio voto manui torpenti globulum lini superponens, ad altare sancti confessoris accederet, et impositura quod attulit, continuo manus ipsa restituta est sanitati.

25) Si coniecturae locus dandus est, Isonem magistrum, quem medicinae peritum fuisse scribit Ekkehardus IV, hunc flebotomum extitisse crederem.

41. Tempore vero alio rusticus quidam in eadem beati patris basilica cerae particulam suis aptandam usibus ab altari occulte diripuit. Inde regressus ad hospitium, dum de sinu ceram ad quodlibet opus ex ea faciendum protraheret, in duritiam lapidis conversam invenit, continuoque recurrens ad ecclesiam, loco suo quod abstulerat restituit, et astantibus suam salubriter confessus proterviam, quod factum fuerat indicavit. Qui rei novitate stupefacti, dum inter admirationem eandem particulam certius rem cognituri tollerent ab altari, mirum dictu, in pristinam suae naturae molliciem reperere mutatam.

42. Iuvenis quidam pauperculus orationis causa monasterium adiens, fratrem suum iam dudum amissae vocis dispendia deplorantem secum adduxit. Cumque altari sancti Galli appropinquasset, presbyterum quendam inibi sacrosancta tractantem mysteria conspexit, et consummationem sacrae actionis opperiens, eiusdem sacerdotis ab officio redeuntis genibus advolvitur, et ut pro misero dignaretur aliquas fundere preces ad Dominum, instanter exorat. Et ille huiusmodi desiderio satisfaciens, primo orationem pro misero a) fecit: deinde crucis eum munivit signaculo, ac sic dominici corporis et sanguinis sacramento firmavit. Quo facto resolutis linguae vinculis, qui mutus advenerat, pristinae locutionis recepit officia.

43. Puerum quendam membris omnibus ita contractum, ut per se nullatenus quoquam progredi potuisset, non longe in itinere quod monasterium ducit, hi qui eum ferre solebant, solum dimiserunt. Armentarius b) autem quidam per eandem viam de silva monasterium tendens, dum iacentem miserum conspexisset, ait ad eum: *Quomodo et unde o flebilis advenisti, quove securitatis genere in hoc solitudinis horrore non timuisti remanere? quo itaque venire desiderasti?* Et ille: *Pro his*, inquit, *calamitatibus, quarum me numerositate septum vides, ad beati Galli patrocinia multo iam ex tempore pervenire cupiveram. Sed ecce hi, quorum me labore illuc deferri sperabam, modo viae longitudine fatigati, me miserum in hac solitudine reliquerunt fame cruciandum et bestiis lacerandum.* His ille quaestibus per compassionem ad misericordiam flexus, puerum humeris impositum per unum miliarium ad monasterium portat. Quem deinde frater cui suscipiendorum pauperum cura commissa est, assumens, congrua mansione refovit. Nocte itaque quadam circa nocturnas vigilias caeteris, qui similiter suscepti fuerant, ad ecclesiam festinantibus, coepit idem puer omnes attentius exorare, ut ad basilicam deferretur. Cunctisque id quod petebat denegantibus, coepit crebris beati Galli nomen invocare clamoribus, deinde etiam horribilius perstrepere, ita ut non parvum audientibus terrorem ingereret. Itaque quibusdam ut causas angustiarum eius agnoscerent introeuntibus, sanus inventus est, et cum gratiarum actione ad ecclesiam properavit.

44. Puellam paralysi multo tempore laborantem sui ad monasterium detulerunt. Quae in ecclesiam deportata ad lectionem evangelii, quae in nocturnis secundum consuetudinem regularis officii recitatur excubiis, circumstantes, ut se a terra sustollerent et inter manus sustentarent, coepit rogare. Cumque sublevata fuisset, dimitti se postulavit; illis autem id facere metuentibus, ne forte casu subito laederetur, valere se confidentius affirmavit. Igitur dimissa per se stetit, ac deinceps totius corporis resumpto vigore sana recessit.

45. Cuiusdam patris familias non longe a monasterio commanentis ancilla dum subito c) domus ianuas aperiret, turbo venti pulverem levavit et in oculos d) proiecit, statimque crescente molestia, paulatim ei visus decrevit, donec horrendis penitus tenebris cingeretur. Haec ad ecclesiam beati Galli perducta, cum eius suffragia primo ingressu devotissime precaretur, recepto quod amiserat lumine, gaudens abscessit.

46. Non multo interiecto tempore, dum festivitas octavarum epiphaniae annuo celebraretur officio, cunctis tempore sacrificii ad ecclesiam convenientibus, luminaria et candelae incendebantur ex more. Una autem candela sine lumine inter caeteras ardentes dimissa, inter sacra missae sollemnia principalis primo coepit paulatim fumo tenui vaporare, deinde videntibus non paucis flammam concipiens, et caeteris clarius rutilans, signi effectum splendoris singularitate commendavit.

47. Nuper quoque de natione Scotorum, quibus consuetudo peregrinandi iam paene in naturam conversa est, quidam advenientes, unum e suis conviatoribus multiplici peste possessum in eodem monasterio dimiserunt. Qui cum aliquantis ibidem moraretur diebus, et cottidie infirmitatis suae remedium plena fide deposceret, nocte quadam senem sibi per somnium vidit assistere gestu et habitu venerandum, quem quis esset interrogans, beatissimum Gallum fuisse perdidicit, et protinus ad illum: *Cernis*, inquit, *o domine toto me corpore dissolutum, meritorum tuorum cottidie evidentiam praestolari. Noli ergo, quod te aliquando credo facturum, differre diutius. Ad hoc enim huc usque me reservatum esse cognosco, ut sicut his barbaris virtus tua latissime claret, ita etiam gentis tuae hominibus meritorum tuorum fulgor innotescat et claritas. Scis ipse, scis inquam, a natali solo quam longe sim disiunctus, quantaque inter peregrinationis angustias corporis debilitate compressus; succurre citius, opitulare quantocius.* Qua ille motus querimonia, vultu placido paucis ita respondit: *Die mortalibus reddita ecclesiam petito, et videbis divino te melius sublevari consilio, quam patriae vel parentum solatio.* Mane facto summo animi gestientis ardore ad basilicam properat, et iuxta tumulum beati Galli, promissionis memor, precibus insistit. Post orationem et lacrimas angulo

a) *al.* muto. b) *ed.* armamentarius. c) *ed.* fortuito. d) *ed.* pulverem et paleas in faciem eius et oculos.

sarcofagi adnixus, coepit se sensim erigere, nec prius lecti angulum cui innitebatur deseruit, quam statura erecta et accepto robore, per se ire et redire potuisset. Qui tempore procedente plena sanitate donatus, in eodem monasterio precibus et sanctae vitae deserviens hactenus conversatur.

48. Haec de copiosissima segete beati Galli virtutum memoriae horreis grana libuit commendare, et nostris et aliorum pastibus profutura: poterunt enim haec plurimum diligentibus iusticiam aedificationis conferre, quia et morum honestatem insinuant, et ad laudem Domini, qui ita sanctos suos glorificat, devoti lectoris animum vel auditoris inflammant. Caeterum tot et tanta sunt eiusdem sancti patris miracula, ut nec a studiosis scriptoribus propter copiam sui possint comprehendi, nec a fastidiosis lectoribus sine taedio et rugata fronte percurri. Ea vero huic operi tantum inserta sunt, quae et veracium relatione testium veritatem custodiant, et moderata brevitate nullius quamvis etiam utilia nausiantis mentem offendant.

Obsecramus a) itaque te, beate Galle, Christi confessor, ut sicut sanitatem corporum meritis tuis multis te contulisse retulimus, ita nostris mentibus divinae miserationis medelam implorare digneris. Amen. Explicit secundus libellus de miraculis sancti Galli confessoris.

a) *ed.* Oratio Walafridi. Obsecramus.

APPENDIX AD VITAM SANCTI GALLI.

1. PROLOGUS VITAE METRICAE INEDITAE S. GALLI EX COD. 587 PAPYRACEO.

Promissi memor ecce mei 1) Gozberte 2), quod olim
Devovi, ad praesens solvere care volo.
Pulmentum, quod agreste lebes pro tempore prosae 3)
Apposuit, metricis condiet en salibus.
Non ignoro, aliquos memet culpare morarum,
Qui, quamvis sero, debita solvo tamen.
Cum promissa sciunt patribus meruisse nepotes,
Post multosque dies semina iacta meti.
Iam, ni fallor ego, messes rediere bis octo,
Ex quo actus Galli scripsimus egregii 4)
Tunc caesar Ludowicus erat nudatus honore 5),
Nunc heres eius nominis alter adest 6).
Ordior ergo heremo degens, operator 7) in ipsa,
Quam pater incoluit Gallus, amatque fovens,
Scripturae faciens epigrammata certa 8) prioris 9),
Tritae calle viae gressibus ibo novis,
Quoque magis celsis 10) tanto brevioribus utar,
Inngens contiguis compita multa locis.
Suscipe 11), suscipiant, quis cordi est, quod placet alto,
Auctori tribuant, quod fetet, hocce mihi 12).

1) lege praefationem. 2) Saepe nominatus ibidem diaconus, S. Galli coenobita. 3) i. e. prosae lebes ad interim. 4) Nemo ullus nisi Walafridus, aut is qui vetustam S. Galli vitam descripserat, haec dicere de se quibat. 5) Contigerat hoc anno 834 Ludovico pio. 6) Ludovicus germanicus; sub quo anno 850 author hos versus modulabatur. 7) i. e. author. 8) veracia. 9) prioris prosaicae vitae. 10) i. e. summatim acta attingentibus. 11) suscipe tu, suscipiant et alii. 12) Mutato dein metro author vitam S. Galli prosequitur versibus hexametris.

2. ERMENRICI COENOBITAE AUGIENSIS TENTAMEN VITAE S. GALLI ADORNANDAE IN PROSA ET METRO.

Unde sanctus Gallus egressus sit, et quis magister eius, vel sub cuius temporibus hanc in patriam devenerit, et de fluminibus ipsius terrae, et gentibus circum, ac de mystica interpretatione Hyberniae insulae.

Primo sane antequam vitam sancti Galli tangamus, de situ patriae huius et fluminibus eius, Rheni scilicet atque Danubii dicendum summatim ratum duximus, sed et quales barbaras gentes isdem fluvius Inster circa se antiquitus habuit, edicimus, donec Gothis egressis et Suevis ac Wandalis, cum aliis nationibus hanc in patriam ingressi, tam nomina quam etiam regna anteriorum immutavere. Probat etiam hoc et sanctus Beda in Gestis Anglorum ita loquens: anno ab incarnatione dominica 307, tenente imperium Honorio augusto filio Theodosii maioris, inruptio Romani imperii ab Alarico rege Gothorum facta est cum gente Alamannorum, Suevorum, Wandalorum, multaeque cum his aliae proteritis Francis, transitoque Rheno totas per

1) Ex codice saeculi 9. n. 265. pag. 82. Ermenrici Augiensis epistolas ad Grimaldum abs Mabillonio in analectis editas, epistolam Hypocratis, vitam metricam S. Cutberti in Canisio editam continente.

Gallias seviunt, et fracta est Roma a Gothis anno 1164 suae conditionis et reliqua. Verum post multo tempore sub Lhothario rege Francorum sanctus Columbanus cum beatissimo Gallo et sociis suis de Hibernia egressus, ut barbarorum incredulitatem ad fidem Christi usquequaque converteret, primitus annuente Deo in Francia monasterium construxerunt, quod Luxovium nominarunt. Dein sub tempore Theoterici ex invidia Brunnihildis reginae inde expulsi, et hanc in Sueviam ingressi, partes Rhetiae circa Rhenum et alpes Appeninas 2) primitus cum luce fidei inlustravere. Post haec sanctus Columbanus locum Italiae sibi delegit, beato Gallo per Dei providentiam hic derelicto ceu lumine magno. Et quia Rhetia terra tam hieme quam aestate vernat 3), sol etiam ibi mitis, grata temperies, purus aer, et blandus, inde vocata, quod sit iuxta Rhenum. Hanc certe vir Deo plenus diligenter ubicunque perlustrans, monasterii locum in desertis interioribus 4) sibi statuit, a mari Potamico duobus miliaribus distans, aquis salubris, et pratis locus ipse abundans; montes vero iuxta psalmistae vocem in circuitu eius, et Dominus in circuitu populi sui ex hoc tempore et nunc et usque in saeculum. Namque laudavimus terram Rheticam 5), laudemus et eiusdem terrae flumina vicina, Histrum scilicet orientem versus, usque dum per septem ostia Moetidis paludibus exactis in mare Ponticum divolvitur, et Rhenum, qui in montibus Appenninis ebullit cum Pado. Sed Pado per partes Ausonie cursum suum dirigens in mare Tyrrhenum totus ingreditur. Rhenus autem in oceanum per Franciam currens absorbetur, et ubi Wandalus 6) fluvius ei occurrit, bicornis dicitur, ceu ibi in duo cornua fluens. Sed neque de Hibernia insula, quae inter Spaniam et Brittaniam iacet, silendum censeo. (*Studio haec omittuntur.*) Cuius fidei seu ecclesiae gubernatores seu nautae fuere sanctus Columbanus et sanctus Gallus cum sociis suis de illo angulo terrarum egressi, sicuti et Bonifacius martyr Christi cum suis hinc emersus lumen nostrae patriae attulit, et ad portum quietis aeternae omnes obsequentes viriliter perduxit. Hinc iam Musam diu inclusam iuvat exclamare epigramma unde supra:

Nunc primum loca tangentes cum flumine Rheno,
In quibus est commoratus dignissimus heros
Quove loco sanctus sit natus Gallus, et unde
Venerat in patriam hanc ut lux pia lucens,
Dicere conamur humili cum carmine coram,
Et sic gesta quidem ipsius texendo subimus.
Alpibus ex boreis Appenninus capit ortum,
Limite qui recto terram secat Ausonidarum,
In freta Sicaniae 7) porrectas terminat oras.
Pirenes 8) sequitur mons, post hunc Celtica tellus
Herydani fontis contingens rauca fluenta.
Hic clare Phoetonta suum luxere sorores.
Post hos Tyrrheui 9), quos iuxta solis ab ortu
Incipiunt Alpes, quibus exit gurgite vasto
Oceani rumpens glacialis litora Rhenus.
Hunc prope fons Histri consurgit flumine longo
Gentes per varias fluitans trinominis idem,
Quique ortus poscens Euxini pervenit undas,
Irriguam Seucen 10) complexus gurgite quino,
Partes cuius ad arctoas est barbara tellus
Gentes innumeras gremio complexa reducto,
Finem cui faciunt Meotidis ostia vasta.
Sunt hic Germanique truces, et Sarmata bellax,
Atque Gete, necnon Basterne semina gentis,
Dacorumque manus, et martia pectora Alani,
Hicque Dromontauri retinentes fortis Achilli
Angustum et longum Meotidis ostia iuxta.
Hos supra celeres equites funduntur Agavi,
Atque Melanchlenum populus metuendus in arcu,
Post Hippomelagi sunt, Hippopodesque potentes
Hincque Gelonus cum Neuris, pictique Agathyrsi.
Tot dirimit gentes aquilonis partibus Hister.
Huius ad australes terras Gerreque feroces,
Noriciique colunt, bellaces Pannoniique,
Et Thracum Misi boreis in finibus orti.
Has Europa tenet prisco sub nomine gentes,
Quas Hister secum retinet divortia Rheni.
Et satis hinc dictum; clarum nunc persono flumen:
Rhenus ab Ausoniis 11) descendens montibus altis
In Brigantinum mare se stagnare videtur.
Antiquo ex fluvio 12) sic dictus nomine pontus,
Qui modo Potamicus vocitatur gurgite multo;
Et dum se exstendit circum per longa viarum,
Fertilitate sui nullis manet aequiparandus
Fluminibus, prestans piscosi germinis agmen.
Hinc equor medium secat, et complectitur urbem,
Nomine quae proprii est regis Constantia dicta,
Quam Salamon 13) nunc antistes clarissimus ornat
Doctrina et pietate Dei, cultuque benignus.
Exin progrediens parit Auuam 14) cespite claram,
Insula quae est aliis prestantior Augia sola;
Auget enim in doctis doctam cum dogmate vitam
Fertilis arboribus cum vitibus undique cincta,
Quo flores vernant semper, quo lilia spirant,
Quae me nutrit ovans, et cum nutrimine sancto,
Quam laudet populus hinc usque Britannos.
Cuius adest Folcwinus 15) custos candidus abbas,
Tempore qui longo salvus sit carus adopto
Et multis annis tranquilla pace fruatur,
Possideat sine fine novae, et nova gaudia vitae.

2) Rhaeticas. 3) False, et contra propriam experientiam haec Ermenricus scribit. 4) Non in intimis saltus arbonensis recessibus, sed in extremis eius terminis, una circiter a cultis locis hora consedit S. Gallus. 5) Immo potius thurgoicam. 6) i. e. Wahalis. *P.* 7) Neapolitana. 8) Confundit montes pirenos cum alpibus peninis. 9) Tyrolenses. 10) *lege* Peucen. *P.* 11) Australibus. 12) Pontus sic antiquo nomine a fluvio Bregenz (vulgo *Bregenzer Ach*) dictus. 13) Episcopus Constantiensis huius nominis primus, qui obiit 871. 14) i. e. *die Reichenau*, ubi abbatia priscis temporibus Augia (*Au*) vocata. 15) Abbas Augiensis post annum 849, quo Walafridus Strabo obiit. Scripsit ergo haec Ermenricus intra annos 850 et 870.

Caeruleos hinc Rhene! sinus tu dirigis altus,
Communesque vias diversa per arva relaxas,
Fraternis cumulandus aquis per rura virescis.
Accedent vires, quas Francia, quasque Chamaves,
Germanique tremant, cunctis et gyrus in arvis.
Cumque unus de fonte fluas, dicerere bicornis,
Accedet tanto geminum tibi nomen ab amni.
Sunt urbes populique simul iuxta edificate,
Quae cuncti ex animo te laudant optime Rhene;
Wandalus et nomen tibi tantum auferre videtur
Hanc solam 16) ob causam olli quid *) dignaris adesse.
Pervius et si non venientibus hostibus esses,
Marcomannus 17) ater si ad te non curreret aequor,
Optimus in fluviis o Rhene vocaris in orbe,
Remipedes medio cui certant flumine lembi,
Et varios ineunt flexus, viridesque per oras
Stringunt attonsis pubentia germina pratis.
Reddis nautales vitreo sub gurgite formas,
Et redigis pandas inversi corporis umbras,
Utque agiles motus dextra levaque frequentent,
Et commutatis alternent pondera remis.
Unda refert alios simulacra humentia nautas,
Ipsa suo gaudet simulamine nautica pubes,
Fallaces fluvio mirata redire figuras.
Hac illacque vias varia cum gente subactus
Rhenus. (*Hic author multis versibus divagatur in graecas fabulas, tum ad propositum reversus sic finit:*)
Quin potius cunctos dimittens ore Pelasgos,
Totum se versat, Gallum cantare beatum,
Gallum inquam Domini Sanctum, et pietate benignum,
Cuius amore quidem cupimus nos scribere quaedam.
Sed tu blande manu haec ne scindas Homere,
Quin etiam magnas magnis concede magistris,
At parvas parvis nostras da carminis odas.

16) *cod.* scla. 17) i. e. Nortmannus. *) *lege* quod.

3. PRAEFATIO IN CANTILENAM DE S. GALLO. ET PRIMAE EIUSDEM CANTILENAE STROPHAE. EX COD. 393.

Ratpertus monachus, Notkeri, quem in Sequentiis miramur, condiscipulus, post sancti Galli historiam 1) et alia multa quae fecit insignia, fecit et carmen barbaricum 2) de sancto Gallo cantitandum, quod postea fratrum quidam, cum rarescere, qui id saperent, videret, ut tam dulcis melodia latine luderet 3) quam proxime potuit, transferens, talibus operam impendit 4).

Nunc incipiendum est mihi magnum gaudium
Sanctiorem nullum quam sanctum umquam Gallum.
Misit filium Hibernia, recepit patrem Suevia.
Exultemus omnes, laudemus Christum pariles
Sanctos advocantem, et glorificantem.
Cursu pergunt recto cum agmine collecto,
Trina tranant maria 5) cantantes: Christo Gloria!
Columbanus, Gallus, Magnoaldus 6) et Theodorus
Sigibertus, Placidus 7) cum plurimis complicibus 8)
Francis immorantur, nimis honorantur.
Renovant Luxovium etc. —
Cum mundus 9) per inania vertatur volitando 10)
Oceanus ut gyrat haec terrestria regna,
Zelo humano erectis 11) super astra poetis,
Bellis Laurentum prout Virgilius faleratus
Eximii vatis meruit per saecla triumphum.
Ratus 12) et Argolicum rimans 13) figmentum Homerus,
Tali ut captasset 14) regnum aethrale labore.
Omissis fictis, et cautum stilum habendo
Patronos veros cur non debeo venerari?
Actu qui iusto freti superare malignum,
Tartareasque minas calcarunt recta operando,
Rebus dispecti, meritis sed magnificati.
Inter quos sanctus Gallus, mundo venerandus.
Vera sub ipso principio vitae capiebat,
Vertendo multos exemplo ad moenia 15) vitae,
Exin praeclaris signis effulsit in orbe,
Tantis mirandis, quanta vix lingua proferre
Tota per arva 16) valet, aut sensus mente tenere.
Innumerae populi versae 17) sunt rite catervae,
Nanctis 18) miris signis Christo rege donante.
Unca manus nervos plenos praetendere gaudet,
Sanctorum regem populo laudante canoro.
Vere et contractorum prosiliente caterva
Exiles gressus temptantur ceu puerorum.
Reor et, ut nequeam stilo transscribere umquam,
Buccis 19) in quantis ibi lingua nova renovatur,
Ac membris in cunctis quae miracula aguntur.

1) Casus S. Galli ab ipso inscriptos. 2) i. e. Teutonicum. 3) Cod. n. 168 habet: „*memoriae laberetur.*" 4) In codice n. 393 haec Ekkehardus IV, S. Galli coenobita, sic ennarat: „*Quod nos multo impares homini, ut „tam dulcis melodia latine luderet, quam proxime potuimus in latinum transtulimus.*" 5) littora Hyberniae, Angliae, et Galliae lambentes. 6) Huic teutonicae voci, quae a Magin (*Macht*) et ald (*weilend*) derivatur, saeculo nono latinum nomen *Magnus* fuit substitutum, sicut Galloni Gallus, et Audomaro Othmarus. 7) duos hos S. Columbani umquam fuisse socios non liquet. 8) Codex n. 393 hic addit versum: „*Chiliano socio post functo sacerdotio*" qui in aliis duobus, quia falsa refert, studio est omissus, et hto notam: *sic in teutonico legitur*, adiectam habet. 9) In eundem sensum orditur Walafridus vitam B. Blaitmaic. apud Canisium. 10) Systema Copernicanum videtur indigitari. 11) id est assensu elatis. 12) gratus. 13) i. e. tractans. 14) Teutonismus frequens, cum tempus plusquamperfectum pro imperfecto ponitur. 15) i. e. convertendo ad munia. 16) i. e. terra. 17) i. e. conversae. 18) Sic habet et vocabularium n. 908. saec. 8. pro nactia. 19) Vox ex idiomate vulgi Romani, ut multae aliae post saeculum sextum a scriptoribus adoptari coeptae.

Sed peto te, quicumque cupis haec figere menti
Acta, pront creduntur Christo rege tonante 20),
Largifluis precibus Dominum mecum ut depreceris,
Vasto in mundo terrigenis qui talia dedit,
Tetro ut procul pulso a me crimine nigro,
In laude Christi exhilarato iubare cordis
Sancti acta stilo merear recitare volante.

20) i. e. donante.

GENEALOGIA S. GALLI 1).

Ista sunt ergo uomina venerabilium virornm, qnos aliqui venerabiles Scotti nobis legendo conprobaverunt, atque firmaverunt 2).

Fuit ergo in Scotia vir venerabilis nomine Unuchun rex, qui filium generans nome illi indidit Kethérnach, qui Kethernach regnum patris accipiens, multa bonitate fulcitus est. Erat namque pauperibus in amminiculum, orfanis in adiutorium, viduis in subsidium. His ergo principalibus virtutibus fulgens in regno, procurante sua optima bonitate, genuit filium nimia bonitate pollentem, qui Callehc nuncupatus fuerat in eorum lingua, et apud Latinos Gallus vocitatus. Qui Gallech patris divitias regnumque refugiens, peregrinationem suscipiens, in patria Galliarum multas virtutes faciens, ad ultimum in Germaniam veniens, nimia sanctitate defunctus est. Si autem alias virtutes eius scire vis, lege gesta eius et omnia recognoscis.

De Brigidae generatione. Fuit namque in ipsa eadem gente rex nomine Temeri, qui multo tempore obtinens regnum, in senectute defunctus est. Cuius filius nomine Tûbthac ei succedens in regno, accepit uxorem nomine Brocsach, generantesque filiam nomine Brigidam magna sanctitate degentem; que licet parva fuerit, tamen valde erat spetiosa. Ipsa namque et sanctus Gallus de una genealogia regum fuerant 3).

1) In cod. praefato saec. 9. n. 553. pag. 163, at alia manu, extat scripta. 2) Fabulosa esse videntur. 3) Quae post haec Goldastus rer. Alamann. Tom. 1. parte 2. pag. 386 de materna S. Galli genealogia subiicit, in dicto codice n. 553 non reperiuntur, nec umquam eo contenta fuere.

ABBATUM S. GALLI CATALOGUS

EDENTE

D. ILDEFONSO AB ARX.

In S. Gallo series abbatum in codicibus manuscriptis bis ter legitur conscripta. Earum vetustior A *Necrologio n.* 915 *circa annum* 1030 *sub abbate Thietpaldo inserta fuit; alteram* B *triginta annis recentiorem et sub Nordberto scriptam exhibet codex n.* 394. *Quatuor aliae sub abbate Berchtoldo circa medium saeculi decimi tertii exaratae, in totidem codicibus habentur, nempe* C *in* 533, D *in* 453, E *in* 614, F *in* 615, *et ultra hunc abbatem non progrediuntur, cum* A *in annum* 1300, *et* B *usque* 1463 *per diversas manus coaevas continuentur. De iis haec observanda veniunt: Omnes praetermisso B. Gallo, et eius successoribus Stephano et Magulfo, qui S. Columbani, quoad licuit, instituta secuti sunt, a B. Otmaro primo ordinis S. Benedicti abbate ordiuntur; omittunt quoque post Ioannem episcopum Eginonem, et post Bernwicum Engelbertum I, illum, quia intrusus erat, hunc, quia ne unum quidem annum praefuit. In assignatione temporis, quo singuli abbates praefuere, hinc inde discrepant; quod si non scriptorum oscitantia, certe varia annorum sup-*

putatione factum, imo nonnunquam, etsi omnes consentiant, nihilominus a vero aberrare documentis comprobantur, ut videre est in abbatibus Werdone et Gozberto, quorum priorem haec 29 *non* 35 *annis, et posteriorem* 21 *et non* 27 *abbatiae praefuisse docent. In edendis his abbatum nominibus secutus sum fidem catalogi* A *in codice n.* 915, *et eo deficiente catalogi* B *in n.* 394. *Adieci e latere annos electionis et mortis ex Casibus S. Galli aut Annalibus maioribus desumptos, et ex Necrologiis diem obitus.*

Nomina abbatum, qui in monasterio sancti Galli praefuerunt.

Domnus Otmarus annis 40. obiit 760. *Annales* 16. Nov. *vita.*

Iohannes annis 21.

Raudpertus annum 1.

Waldo annum 1 et dimidium. obiit 3 Kal. April. *Necrolog. n.* 915.

Werdo annis 35. obiit 812. *Annal.* 3 Kal. April. *Necrol.*

Wolfleoz annis 4.[1] obiit idus April. *Necrol.*

Cozpertus annis 27. Electus 816. *Annal.* obiit 4 Non. April. *Necrol.*

Bernwicus annis 4. Electus 837. *Annal.* obiit 6 idus Decemb. *Necrol.*

Grimaldus annis 31. Electus 841. mortuus 872. *Annal. et Casus S. Galli.* obiit idus Iunii *Necrol.*

Hartmotus annis 12 et dimid. Electus 872. *Annal.* obiit 10 Kal. Febr. *Necrol.*

Bernardus annis 7. Electus 883. 8 id. Decemb. *Annal. Rapert.* obiit 5 id. Iun. *Nec.*

Salomon episcopus annis 30 et dimid. Electus 890. obiit 919. *Annal.* nonis Ianuar. *Necrolog.*

Hartmannus annis tribus, et menses[2] 4. Electus 921. *Annal.* obiit 11 Kal. Octobris *Necrol.*

Engilbertus annis 8 et mensibus duobus, et quatuor diebus[3]. Electus 924. *Annal.* obiit idus August. *Necrol.*

Dieto[4] annis 9, mensibus 7 et 4 diebus. Electus 5. Kal. Nov. 933. *Annal.* obiit 8 id. April. *Necrol.*

Cralo annis 16 et 9 menses[5]. Electus 2. Kal. Iun. 942. *Annal.* obiit 958. 4 Kal. Martii *Necrol.*

Anno unum annum et menses 2 et 8 dies. Electus 953 obiit 954. *Annal.* obiit Kal. Decemb. *Necrol.*

Purchardus annis 13 et 11 ebdomades. Electus 958. 15 Kal. Iun. *Annal.* obiit 15 Kal. Sept. *Necrol.*

Notkerus annis 4 mensibus 6 ebdomad. quatuor. Electus 971, obiit 978. *Annal.* die 18 Kal. Ianuar. *Necrol.*

Ymmo annis 8, mensibus 9, ebdomad. 2. Electus 976, obiit 984. *Annal.* die 3 Kal. Nov. *Necrol.*

Uadalricus annis 5[6] ebdomad. 8. obiit 990. *Annal.* die 6 Kal. Febr. *Necrol.*

Kerhardus 11 annis[7]. Electus 990, obiit 1001. *Annal.* die 11 Kal. Iun. *Necrol.*

Purchardus annis 20[8]. Electus 1001, obiit 1022. *Annal.* die 5 id. Aug. *Necrol.*

Thietpaldus 11 annis, et 4 menses[9]. Electus 1022, obiit 1034. *Annal. et Casus* die 7 id. Ianuar. *Necrol.*

Nortpertus annis 38. Electus 1034. *Annal.* obiit 4 Non. Sept. *Necrol.*

Uadalricus annis 5. Electus 1072. *Hepidan. in Vita S. Wiboradae.* obiit 5 id. Decemb. *Necrol.*

Uadalricus, patriarcha Aquilegiensis, annis 46, mensibus 3. obiit 3. id. Decemb. *Necrol.*

1) Catalogus F habet annos 3. 2) B et F habent 3 menses. 3) B habet annis 7, mensibus 2, diebus 4. At C et F. assignant menses 9, menses 2, ebdom. 3, dies 4. 4) Dieto ex oblivione scriptoris omissus in catalogo A, manu recentiore additus fuit. 5) Catalogus D habet 8 menses. 6) Catalogus D habet 6 annos. 7) B habet 9 annis. 8) C. E. F. habent 21. 9) Hic finit primaeva manus.

Manegoldus annis 11, mensibus 4, ebdomadibus 2, et diebus 4. obiit Kal. Maii *Necrol.*

Wernherus annis 37[10], mensibus 2, ebdomadibus 2. obiit 2. Non. Iul. *Nec.*

Uadalricus de Tegirvelt annis 32[11], ebdomad. 20 et 4 diebus. obiit pridie idus April. *Necrol.*

Uadalricus de Veringen 49 ebdomad. et uno die. obiit Non. Octob. *Necrol.*

Heinricus de Clingin annis 4, ebdomad. 48, et 4 diebus. obiit 17 Kal. Ian. *Nec.*

Uodalricus de Sax annis 15[12]. obiit 9 Kal. Octobr. *Necrol.*

Rudolfus de Gutingin, episcopus Curiensis, annis 7 minus 6 diebus[13]. obiit 1226. *Casus S. G.* 13 Kal. Octob. *Necrol.*

Conradus de Bussenanc[14] annis 13, ebdomadibus 10 et 2 diebus. obiit 1238. *Cas. S. G.* 13 Kal. Ianuar. *Necrol.* anno 1239.

Waltherus de Druhburg annis 5, minus 4 septimanis[15].

Berhtoldus de Valkenstein annis 27[16], ebdomad. 28. Electus 25. Nov. *Cas. S. G.* obiit 4 id. Iunii *Necrol.* anno 1272.

Post obitum honorabilis domini B. orta est maxima discordia inter duos electos, Ulr. de Gütingen diaconum, et H. de Wartinberc etiam diaconum. Ul. violenter tenuit auxilio regis R. de Habispurc et quorumdam ministerialium et civium sancti Galli; et devastavit bona, et tezaurum nobilissimum ecclesie. Qui ita in sua ignominia permansit 5 annis minus 14 ebdomad. et mortuus est. obiit 15 Kal. Mart. *Nec.*

H. electus repulsus a cenobio cum suis, favente sibi reverendo domino episcopo E. Constantiensi et quibusdam ministerialibus, similiter ecclesiam nostram vastaverunt. Qui vixit duobus annis minus 7 ebdomad. et mortuus est.

Post obitum Ul. prioris Rumo abbas communiter eligitur, qui minus provide rexit 5 annis minus 10 ebdomad. et resignavit.

Cui successit Wilhelmus abbas de Montefort, qui sex annis regimen pacifice tenuit, excepto quod imministratione divini officii, et aliorum quae divino cultui competebant, negligens permanebat, et per haec et alia incurrit indignationem regis Rudolfi, qui eiecit eum de monasterio et de abbacia, et constituit abbatem de Campidona[17] loco sui.

Willehelmus de Monteforti annis 20, minus 7 ebdomadibus. obiit 3 id. Octob. *Necrol.*

Hainricus de Ramstain annis 17 et 9 mensibus. obiit 11 Kal. Aug. *Necrol.*

Hilteboldus de Werstain annis 11, ebdomadis 18, diebus 4[18], obiit anno Domini 1329. obiit pridie idus Decemb. *Necrol.*

Rudolfus de Monteforti, episcopus Constantiensis, et gubernator monasterii nostri 4 annis.

Hermannus de Bonstetten abbas annis 28 et mensibus 5.

Georius de Wartenberg, alias de Wildenstain 19, duabus hebdomadibus et quatuor diebus. Obiit iste Georius anno 1379. obiit pridie Kal. April. *Necrol.*

Cuno de Stöfeln annis 32, 6 mensibus. Obiit anno 1400 undeno. obiit 14 Kal. Nov. *Necrol.*

Hainricus de Gundelfingen ob defectum conventus per vasallos monasterii electus, et a sede apostolica confirmatus, fuit annis 7 cum medio. Hic cessit in concilio Constantiensi, et in locum suum suffectus fuit

Cunradus, abbas Pigaviensis[19], qui fuit fere 10 mensibus, et postea restitutus ad abbaciam Pigaviensem. Et pro eo successit

10) F habet 42. 11) F. habet 24, Casus S. Galli 36, et Catalogus B 10 hebdom. 12) B et F addunt „12 ebdomadarum minus". Et B. C. D assignant 15 annos, ebdomades 40. 13) B. C. D. E additionem „minus 7 diebus" non habent. B de eo haec addit: „Anno Domini 1225. 5. Non. Maii dominus R. episcopus Curiensis et abbas noster, dedicavit ecclesiam S. Leonardi. Item eodem anno ecclesiam de Herisowe, capellam leprosorum, duas criptas monasterii dedicavit." 14) de Conrado habet C: „Iste instituit secundam praebendam S. Fidis." F vero haec: „Iste factus frater in Salem, ibidem tumulatus est." 15) de Walthero subiungit F: „Iste intravit ordinem fratrum Praedicatorum in Constantia." 16) F solus habet annos 23. In Berchtoldo hoc finiunt catalogi C. D. E. F. 17) Conradum de Gundelfingen administratorem Campidunae. hic exspirat catalogus A. 18) Casus S. Galli ultra 13 annos regiminis ei tribuunt. 19) Abbatia Pegau in Saxonia.

Hainricus de Manstorf de partibus Mysne. Hic Hainricus fuit annis 7 et fere 6 mensibus. Et transferendo se in propria persona pro agendis monasterii negotiis contra Appenzellenses, in redeundo mortuus est in Friburg, et in monasterio sancti Blasii sepultus est. obiit idus Septemb. *Necrol.*

Eglolfus Blarer ob defectum conventus abbatiam monasterii S. Galli a sede apostolica obtinuit, confirmatusque, 16 annos gubernavit, olim sancti Blasii monachus professus. Hic obiit anno Domini 1444 in die sancto pentecostes in civitate Constantiensi, ductusque ad monasterium sancti Galli, ibi est sepultus in tenebrosa capella beate Virginis in ambitu; cuius anima requiescat in pace. Et fuit pro tunc dies pentecostes 20. dies mensis Maii. obiit 13 Kal. Iunii *Necrol.*

Anno 1463. 24. Aprilis obiit Rev. P. Caspar abbas huius loci, natus de Landenberg. Finivit autem vitam suam Constantiae, et vectus ad S. Gallum, humatus est ante cappellam B. virginis Mariae in ambitu prope murum versus sinistram; cuius anima requiescat in pace.

Desinit quoque Catalogus B. His ad complendam integram seriem abbatum S. Galli subiungo abbates aevi recentioris.

Ulricus Rösch ex Wangen, urbe Algoiae, annis 28. obiit 3 id. Mart. 1491.

Gotthardus Giel a Glattburg annis 14. obiit idus April. 1510.

Franciscus a Geissberg annis 25. obiit 10 Kal. April. 1529.

Kilianus German Toggius anno 1 et dim. obiit 3 Kal. Sept. 1530.

Diethelmus Blarer a Wartensee annis 35. obiit 15 Kal. Ianuar. 1564.

Othmarus II. Kunz, ex oppido Wil, annis 13. 8 Kal. Febr. 1577.

Ioachimus Opser, ex oppido Wil, annis 18. obiit 9 Kal. Sept. 1594.

Bernardus II. Müller, Suevus, annis 36. obiit 15 Kal. Decemb. 1630.

Pius Reher, Suevus, annis 25. obiit 5. id. Decemb. 1654.

Gallus II. Alt, ex Rheni valle, annis 33. obiit 4. Non. Mart. 1687.

Coelestinus Sfondrati, Mediolanensis, annis 9. Resignavit creatus Cardinalis 4. Id. Ianuar. 1696. mortuus eodem anno prid. non. Sept.

Leodegarius Bürgisser, Lucernas, annis 20, mensibus 10, dies 8. obiit 14 Kal. Decemb. 1717.

Iosephus a Rudolfis, ex Laibach in Carinthia, annis 22. obiit nonis Martii 1740.

Coelestinus II. Gugger a Staudach, Feldkirchensis, annis 27. obiit 6 Kal. Martii 1767.

Beda Angehrn, ex Hagenwil, annis 29. obiit 14 Kal. Iunii 1796.

Pancratius Vorster, ex oppido Wil; quem casus infelices abbatiae suae dolentem soletur Deus.

ABBATES MONASTERII AUGENSIS [20].

Hic subnotati sunt abbates monasterii Augensis.

Anno Domini 724 sanctus Pirminius episcopus primo venit in Augiam, ibique praefuit annis 2.

Etho 7 annis.

Keba annis 5.

Ernfridus abbas et episcopus Constantiensis annis 10.

Sidonius abbas et episcopus annis 8. Iste iniquis principibus assensum praebuit in dampnatione beati Othmari, et cum cellam sancti Galli ausu temerario invasisset, abbatiam eius occupare volens, ante altare ipsius profluvio ventris interiit.

Iohannes Augensis, et sancti Galli abbas, et episcopus Constantiensis, annis 21.

Petrus annis 5.

20) Catalogus abbatum Augiae divitis in insula lacus Bodamici sitae, Necrologio praefato n. 453 manu recentiori, nempe saeculi decimi tertii, insertus est. Iam saeculo nono in S. Gallo asservabatur „commemoratio abbatum, qui in Augia fuere in I rodulo“ eius procul dubio hic catalogus aliqua sui parte copia est.

Waldo annis 20.

Heito annis 17.

Erlebaldus annis 16; huius anno 9. pretiosa corpora sanctorum Marci evangeliste de Venetiis, Senesii et Theoponti M. de Tarvisio in Augiam translata sunt per Ratolfum episcopum Veronensem, anno Domini 830.

Ruethelmus annis 4.

Walafridus Strabo, vir doctus, annis 7. Iste vitas et miracula sanctorum Galli et Othmari in novam conpilationem, quae hodie habetur, redegit ad peticionem abbatis Gozperti.

Volcwinus annis 9.

Waltharius annis 6; huius anno 3. Meinradus eremita martirizatus est.

Heito annis 7; huius temporibus, anno scilicet Domini 864, translatio et canonizatio sancti Othmari celebrata est.

Ruth annis 17.

Haito abbas et archiepiscopus Moguntinus annis 26. Iste fundavit ecclesiam S. Georgii in superiori cella.

Hugo anno 1.

Thietingus annis 3.

Herbrehtus annis 10; huius anno 8. sanguis Domini venit in Augiam anno Domini 925, 7 Id. Novembris.

Luthardus annis 8.

Alawicus annis 25.

Eggehardus annis 15. Iste ecclesiam S. Iohannis construxit, tandemque propter res monasterii in paupertatem redactas ab imperatore Ottone II. deponitur.

Ruotmannus praepositus annis 14. Iste fratribus S. Galli exosus erat.

Witego annis 13.

Alawicus annis 3.

Ymmo annis 2. Hunc rex intrusit aliunde assumptum contra voluntatem fratrum, cum ipsi unum de fratribus elegissent.

Berno annis 40. Iste inter multa opera mirifica vitam S. Uodalrici compilavit rogatu Frideboldi abbatis S. Afrae Augustensis.

Uodalricus decanus annis 20. Post hunc annus unus sine abbate effluxit propter dissensionem electionis.

Meinwardus et Ruopertus symoniaci annis 5.

Eggehardus de Nellinburc annis 17. Iste gwerram habuit cum Uodalrico abbate S. Galli, post patriarcha Aquilegiensi.

Uolricus de Taphheim annis 34.

Rudolfus de Bötstain annis 9. Iste fuit frater Manegoldi abbatis S. Galli.

Ludowicus de Phulndorf annis 4. Iste in ecclesia de Tutelingen a maioribus monasterii hominibus interfectus, sepultus est in porticu sancti Laurentii.

Uolricus de Zolren anno 1.

Otto de Botstain annis 3. Iste in discordia electus contra Frideloum, tandem deponitur per Conradum regem.

Fridelous de Hardegge annis 21. Huius temporibus anno Domini 1147 Conradus Romanorum rex, et Ludewicus rex Franciae, persuasi a Bernardo abbate Clarevallensi, transmarinam expeditionem adierunt. Item anno 14. abbatie sue hiems asperrima fuit, quae pene omnes arbores et vites destruxit; quod tribus annis vix tantum vini crevit, quod sufficeret ad missarum celebrationem. Anno Domini 1152 Fridericus dux Suevie in Frankenfort rex constituitur.

Uodalricus praepositus, frater Frideloi, annis 14. Quo decedente propter incurabilem egritudinem, facta discordia inter decanum et praepositum de abbatia, imperator Fridericus apud Spiream eos concordare non valens, dictante sententia principum, ut abbatiam daret, cui vellet, contulit eam Diethelmo de Crenkingen, tunc praesenti, iuveni quidem, sed multis probitatibus decoro.

Diethelmus abbas et episcopus Constantiensis annis 37. Anno Domini 1189. imperator Fridericus transfretavit.

Hermannus de Speichingen praepositus et cellerarius 8 mensibus, et cessit propter debilitatem.

Heinricus de Kalphin annis 27. Anno Domini 1208 Philippus rex apud Babinberc occiditur. Anno Domini 1216 celebratum est concilium generale sub Innocentio papa III.

Conradus de Zimbern annis 18 mensibus 2.

Anno Domini 1245 die 17 mensis Iulii celebratum est concilium Lugdunense, in quo dominus Innocentius papa IV. deposuit Fridericum imperatorem secundum, quem dominus Innocentius papa III olim, deposito Ottone, imperatore ad imperium promoverat. Post depositionem Friderici electus est in regem Romanorum Heinricus, lantgravius Thuringie, quo non multo post tempore mortuo, electus est Willehelmus, comes Hollandie, qui non multis annis regnavit.

Anno Domini 1250 in festo S. Lucie obiit Fridericus imperator depositus, post cuius mortem Conradus, natus eius, regnum Apulie occupavit, et potenter evicit; obiit et ipse anno Domini 1254 in ascensione Domini.

Burkardus de Hewin annis 6 et dim. [21]

Albertus de Ramstain.

Hainricus de Clingenberg, ecclesie Constantiensis episcopus, decem annis ibidem extitit gubernator.

Diethelmus de Castello.

Hii [22] sunt pontifices Constantiensis ecclesie succedentes sibi. Anno incarnationis Domini 731.

Ernfridus episcopus et abbas Augie.
Sidonius episcopus et abbas ibidem.
Iohannes episcopus et abbas ibidem.
Egino.
Wolfleoz.
Salomon.
Notingus.
Sanctus Conradus.
Gamenoldus.
Gebehardus.
Warmannus.
Eberhardus.
Theodoricus.
Roumaldus.
Otto.
Gebehardus.
Udalricus.
Udalricus.
Hermannus.
Otto.
Berchtoldus.
Hermannus.
Diethelmus de Crenkingen, episcopus et abbas Augie.
Wernerus de Stoufin.
Conradus de Tegirvelt.
Heinricus de Taneg.
Eberhardus de Waltburg.
Rudolfus de Habsburg.
Hainricus de Clinginberg.
Gerhardus.
Rudolfus de Monteforti, episcopus Constantiensis, et gubernator ecclesie sancti Galli quatuor annis.

21) Hic manus, qua catalogus usque huc exaratus est, finit. 22) Haec saeculo decimo tertio Necrologio n. 453 inserta leguntur.

VITA SANCTI OTMARI ABBATIS SANGALLENSIS

EDENTE

D. ILDEPHONSO AB ARX.

Quod de vulgata S. Galli vita observavimus, eam trium scriptorum opera ad finem perductam fuisse, quorum primus centum circiter annis post S. Galli obitum seniorum de eo traditiones scripto consignaverit, alter recentiora commemorando haec continuaverit, et tertius ab utroque scripta interpolaverit; id ipsum et in subsequenti S. Otmari vitae conscriptione factum deprehendimus. Illam enim Gozbertus diaconus ex seniorum relatione, pene centum annos postquam S. Otmarus obierat, descripsit, Walafridus Strabo dein rursus tersiori stylo et breviore oratione edidit, et Iso magister S. Galli translationis eius historiam ennarrando continuavit. De Gozberto, quem codex n. 572. primum scriptorem vitae S. Otmari facit, plura dicta sunt supra in praefatione ad vitam S. Galli, de Walafrido abbate Augiae-divitis, scriptore saeculi noni celeberrimmo, non est, quod hic moneamus, et de Isone, qui medio saeculo nono in S. Gallo scholae nobilium exteriori praefuit, quibus ablatus, et in Grandisvallis Burgundiae monasterium missus, ibi novas erexit, pluribus agit Ekkehardus IV. in casibus S. Galli. Isonis relatio genuina superest, ea Gozberti non nisi interpolata abs Walafrido reperitur. Utramque ad limam illorum quatuor codicum, quibus et S. Galli miracula contulimus, revocavimus, eam lectionem adoptantes, quam omnes, vel pars istorum codicum referret. Eorum duo n. 562. et 572. ad finem saeculi noni exarati sunt, n. 560. saeculo 11, et n. 564. saeculo 12. Primus splendide litteris initialibus deauratis est scriptus, ut ex adiecto Fac-simili colligere licet.

WALAFRIDI STRABI

ABBATIS AUGIENSIS

LIBER

DE VITA S. OTMARI ABBATIS.

PROLOGUS.

Finitis duobus libellis, quos de vita et virtutibus beati Galli confessoris, iuxta fidem quae vel scripto[1] *vel dicto ad nos usque pervenerat, vere potius quam lepide composuimus, iubentibus vobis fratres carissimi, qui in coenobio eiusdem sancti patris constituti, fervoris eius, quem in Dei rebus habuit, sancti strenuitate propositi specimen exhibetis, libet subnectere eam relationem, quae de sancti patris Otmari*[2] *studiis et virtutibus per eius merita ostensis vestra assertione et cura litteris est mandata veracibus. Quae cum sit veritate plena, ratione perspicua, non ob aliud a nobis est iterata, nisi quia carissimus frater Gotzpertus* [*qui*[3] *idem opusculum edidit* Cod. 592] *cuius caritati quicquam negare nec volumus nec debemus, id ut fieret, postulavit, immo praecepit; quem etiam in hac occupatione instantissimum* ΕΡΓΩΔΙΟΚΤΕΝ *compulsorem*[a] *vel exactorem sine taedio laeti sustinuimus. Itaque lectori credulo sufficiat haec abbreviatio nostra; incredulus autem qui fuerit, ad eam conscriptionem quam sequimur recurrens, multiplici astipulatione testium conventus, ad fidem, si gratus est, segnis non erit.* Inclusa ex margine irrepserunt.

EXPLICIT PRAEFATIO. INCIPIUNT CAPITULA.

Caput 1. *Quomodo vir Dei Otmarus pro sanctitate vitae cellae sancti Galli sit praelatus, et regia auctoritate regularem inibi vitam instituerit.*

2. *Qua conversationis sanctae perfectione nituerit.*

3. *Quantam in pauperes misericordiam habuerit.*

4. *Qualiter a quibusdam iniquis pro zelo iustitiae, quo fervebat, multis affectus sit iniuriis.*

5. *Quam in obiectione ficta criminis modestiam tenuerit, et qua accusator eius poena multatus sit.*

6. *Quomodo inter arta custodiae claustra vitam finierit.*

7. *Qualiter post multum temporis corpus eius sine corruptione repertum sit.*

8. *Quam mirabiliter in translatione corporis eius tempestas sedata sit.*

9. *De abundantia potus coelitus sumministrati, et ubi corpus eius post translationem sit tumulatum.*

10. *Mutus et surdus ad sepulchrum eius curatus.*

11. *Quomodo lux in eodem loco coelitus data apparuerit.*

12. *Quidam ibidem casu desperatus quam facile convaluerit.*

13. *Contractus sanitati restitutus.*

14. *Caera in lapidem conversa.*

15. *Clerico cuidam manus restitutae.*

16. *Quomodo idem sepulchrum in destructione basilicae inlesum permanserit, et qualiter in alium locum reliquiae viri sancti translatae sint.*

17. *Quae ostensio in eodem oratorio cuidam fratri manifestata sit.*

1. Igitur Otmarus genere Alamannorum oriundus, in aetate puerili a fratre suo Rhetiam Curiensem perductus est, et in servitio Victoris earundem partium comitis multo tempore constitutus, et litterarum scientia sublimatus, vir-

a) id est cooperatorem *ed.*

1) Hoc scriptum abhinc desideratur. *v. A.* Immo supra editum est. *P.* 2) Nomen teutonicum ex *Ot* (sapiens) et *mar* celebris constructum, sicut hodiedum homo astutus a plebe nostra *öd* vocitatur. Chartae traditionum efferunt hoc nomen per Audomarus, Automarus, Autmarus, raro per Otmarus. 3) his verbis certiores reddimur, Gozbertum S. Otmari conscripsisse vitam, et hoc esse illud scriptum, quod ad se pervenisse scribit Walafridus.

tutum sectator morumque laudabilium possessor sacerdotii gradum conscendit, et a supradicto comite benigne retentus, cuidam[a] titulo[4] sancti Florini confessoris praelatus est. Cumque morum eius probitas et sanctae vitae munditia longe lateque plurimorum aures rumore dulci respergeret, Waltrammus quidam, qui sibi vastitatem heremi in qua sanctus Gallus cellulam construxerat, velut a parentibus hereditario ad se iure transmissam vendicavit, eundem Otmarum a Victore supradicto ad praeficiendum eidem cellulae impetravit, et voti compos effectus, cellulam cum omnibus quae ad eam pertinebant, illi sollemniter commendavit, atque ut sui melius desiderii convalesceret utilitas, ad Pippinum regem profectus eundem abbatem ipsi praesentavit, et locum cui eum pridem praefecerat, proprietatis iure principi contradidit, omni instantia deposcens, ut regia auctoritate ex integro Otmarus abba eidem praeficeretur loco. Cuius petitioni iam dictus princeps assensum praebens, locum sibi traditum viro venerabili commendavit, et regularem inibi vitam instituere iussit. At ille regressus, confestim boni mandritae studium in ipso executus initio, undiqueversum congrua monachilis vitae habitacula construxit, et ipsius sacri loci statum ad utilitatem divini servitii studiosissime reformavit. Religiosos etiam quosque ita libertate sua ad devotionis studium invitavit, ut ex quorundam donationibus possessiones ipsius coenobii admodum dilataret, et infra paucos annos quam plures ad sacrae militiam vitae fratres attractos[5] magisterio suo et cura decentissime gubernaret.

2. His praelibatis, vitae eius sanctitatem liceat summatim perstringere, ut liquido cunctis clareat, quibus profectuum gradibus ad hanc sit gloriam evectus. Erat denique parsimoniae sectator eximius, creberrimo macerans ieiunio corpus, ita ut in praecipuis ieiuniorum diebus et consuetudine bidui abstinentiam continuaret frequentius, et his contra temptamentorum iacula clypeis praemunitus vigilias amabat, et assiduitate orandi spiritales nequitias repellebat. Summae autem humilitatis gratia praecipue praeditus, in tantum voluntariam paupertatem diligebat, ut terrenam gloriam omnibus fugeret modis. Cui etiam haec erat consuetudo, ut si quoquam pro utilitate monasterii eum tendere necessitas poposcisset, vilis miti dorso veheretur aselli. Erat inter caetera tanta in eo pauperum sollicitudo, ut eorum curam per se potius quam per alios exhibere studeret. In eo vero misericordiae opere quod elemosyna dicitur, vix cuiquam habebatur secundus. Nam ad suscipiendos leprosos[6], qui caeteris hominibus seiuncti manere semotim consuerunt, hospitiolum haud longe a monasterio extra eas mansiones quibus caeteri pauperes recipiebantur[7] constituit, et eis curam per se omnimodis impendebat ita sollicite, ut nocturnis etiam horis monasterio saepe digressus, curam infirmitati eorum miro devotionis adhiberet obsequio. Capita siquidem eorum pedesque abluens, purulenta suis manibus vulnera detergebat, et victui necessaria ministrabat, illam semper animo revolvens sententiam, quam iustus iudex misericordibus prolaturus est dicens: *Quod uni de his minimis fratribus meis fecistis, mihi fecistis.* Sicque factum est, ut cunctorum qui eum noverant, veneratione sublimis, pater pauperum appellaretur a plurimis. Quem tale pleniter misericordiae studium possederat, ut si quem pauperum nuditatis iniuria torpentem conspiceret, plerunque suis exutus vestibus miseri contegeret artus, ita ut interdum sine tunica, sola cappa[8] contectus, ad monasterium remearet. Maluit enim per praesentis pompae contemptum ad indumentum incorruptionis aeternae pertingere, quam per boni operis omissionem futurae nuditatis opprobria sustinere.

3. Quodam etiam tempore ad Pippinum regem veniens, honorifice susceptus est, et inter alia largitatis eius beneficia ad necessitates fratrum suorum sublevandas

a) c. ecclesiae tit. *ed.*

4) i. e. ecclesiae. 5) Eorum catalogus coaevus, et fere omnium, qui saeculis 8. 9. 10. in S. Gallo vitam monasticam amplexi sunt, adhuc adest. 6) Capitulare ad annum 789. art. 20. de leprosis iubet: „ut se non intermisceant alio populo.“ 7) Id ex praescripto regulae S. Benedicti fiebat, qui perhumane coenobiis domus ad suscipiendos peregrinantes esse iussit. 8) Togam talarem et interiorem hic significat; alibi vestem exteriorem, et tunica interiorem sonat.

argenti libras septuaginta percepit. Sed ut mox ad sua rediret egressus, maximam eiusdem pecuniae partem pro foribus palatii pauperibus erogavit; paucos autem solidos, vix a fratribus qui secum erant compulsus, retinuit. Quibus postmodum quoddam territorium monasterio vicinum coemit. Dominicorum enim non immemor mandatorum, sui causa de crastino non cogitabat, sciens monachum victu et tegumento contentum esse debere. Et ideo paupertatem sibi potius suisque delegit, quam rerum transeuntium possessionem superfluam expeditis mentibus onerosam.

4. Igitur cum iam Dominus meritis eius digna rependere decrevisset, callidus universae bonitatis inimicus bonis eius actibus invidens, eiusque exemplis aliorum vitam dolens proficere, quietem quam in Christi servitio, licet non parum laborando, possedit, perturbare contendit. Sed quamvis flatibus temporariae adversitatis pulsata, radicem petrae veritatis habens infixam paradisi cedrus inconvulsa permansit. Nam Warinus et Ruodhardus, qui tunc temporis totius Alamanniae curam administrabant[9], diabolo suadente, immanissimo avaritiae morbo praeventi, res ecclesiarum sub sua potestate sitarum magna ex parte in proprietatis suae dominium per vim contraxerunt. Qui cum sibi de possessionibus beati Galli perplura eodem violentiae ausu vindicassent, vir Dei Otmarus non possessionibus terrenis inhians, sed coenobialis vitae[a] in eodem loco, rerum ingruente penuria, defectum praemetuens, Pippinum regem adiit, ipsique tyrannicam eorum praesumptionem exposuit, pariter protestatus, grave eum crimen incursurum, si eorum aotibus consentiendo faveret. Qua pro causa benivolus princeps utrumque conveniens, interminatus est eis, gratia sua illos omnimodis carituros, si non ecclesiis Dei quae iniuste abstraxerant absque recrastinatione restituerent. At illi patriam repetentes, vitio rapacitatis infecti et bestiali saevitia efferati, iussionem regiam neglexerunt. Virum etiam Dei Otmarum, cum pro hac re iterum principem adire vellet, missis clanculum post eum militibus, vinculis iniectum per vim reduci fecerunt; nec non et Lantpertum[10] quendam, qui fratribus eius professione connumeratus erat non vitae sanctitate, persuaserunt, ut ei ficta quadam machinatione luxuriae crimen impingeret, id elaborantes, ut sanctitate eius huiusmodi suspicionibus infamata, deponendi eum occasionem invenirent. Qua causa plurimi tam dolosae factionis ignari ad concilium evocantur.

5. Itaque vir venerabilis castitate, integer vitae, ac morum maturitate grandevus in medio concilii[b] collocatur, et in eius accusationem Lantpertus falsitatis minister coram omnibus praesentatur, acceptaque loquendi licentia, veritatis oblitus falsitatis assertor dixit, se quandam feminam nosse, quae a viro beato vim pollutionis fuisset perpessa. Ad quod fertur nullum penitus dedisse responsum; cumque a plurimis respondere cogeretur obiectis, huiusmodi dicto temperavit eloquium: *Fateor*, inquiens, *me quidem supra modum in multis peccasse, de huius autem obiectione criminis secreti mei inspectorem Deum invoco testem.* Illis autem, ut huius facti se excusatione purgaret, attentius ei insistentibus, mente securus, conscientia liber, tacitus perduravit; et quia accusandi licentiam apud iudices patere cognovit, maluit pro sinceritate sui pectoris divino quam humano pro excusatione criminis placere iudicio. Mox ergo, ut cunctis claresceret, ipsius castimoniam falso fuisse infamatam, Lantpertum ultio divina corripuit. Nam febrium vexatione pervasus, paulatim resoluto membrorum vigore contrahi coepit, sicque omnibus membris status sui amittentibus rectitudinem vel formam, capite ad terram more quadrupedum inclinato, non solum deformitate figurae terribilis, verum etiam viva voce in Sanctum Dei peccasse omni tempore fatebatur.

6. Concilio autem inique inchoato iniquius terminato, vir Dei Otmarus apud villam

a) vitae defectum *media desunt in edd.* b) coenobii *edd.*

9) Warinus in chartis S. Galli anno 764 nominatur comes pagi Linzgovii et ab anno 754 usque 771 comes Thurgoviae. Rudhardus anno 769 praeerat pago Pertoltesparae. Cf. de Warino et Adalharto Einhardi Annales a. 771. Monum. T. I. p. 141. 10) Lantberti nomen reperitur inter fratres defunctos S. Galli in necrologio Augiensi.

Potamum palatio inclusus est. Quo cum nullus intrare vel colloqui cum eo permitteretur, aliquot dies absque corporalis sustentaculo victus transegit. Cumque diuturna vexatione famis laboraret, Perahtgotzus [11], quidam e fratribus eius, noctu advenire solebat et ei victus solatia ministrare. Postmodum vero Gotzbertus [12] quidam vir potens, dum sibi virum Dei commendari ab iniquis principibus impetrasset, in quadam Reni fluminis insula nomine Stein [a] iuxta praedium suum custodiae illum deputavit. Ubi idem sanctus pater spiritali tantummodo exercitio, id est orationibus ac ieiuniis vacans, eo liberius Domino deservivit, quo ab humana frequentatione curisque secularibus fuerat absolutus. His et similibus notae devotionis insistens operibus, exacto non multi temporis spacio, ab his mundanae perturbationis angustiis ad coelestis latitudinem gaudii 16.
759. Kalendarum Decembrium die commigravit, et corpus eius in eadem insula tumulatum, multis deinceps diebus ibidem sine corruptione permansit.

770. 7. Evolutis autem post transitum eius decem annis, fratres illius per visionem a Domino commoniti sunt, ut corpus cari patris ad monasterium reducerent. Hoc patefacto, divinae voluntatis auxilio undecim ex eisdem fratribus noctu ad locum in quo sancti viri exuviae servabantur, deveniunt, et sepulchrum aperientes, corpus eius ab omni corruptione inlesum reperiunt, excepto quod pars extrema pedis unius, quem aqua abluebat [b], tantum colore mutato, quasi tabida videbatur. Et congruo satis miraculo prima sanctitatis eius indicia claruerunt, ut videlicet tam inlesum a corruptione corpus eius inveniretur, quam liber ipse fuerat a crimine, cuius oppositione superatus videbatur ad tempus. Hac itaque devoti fratres rerum novitate perfectius instructi, corpus honorifice sumptum rati imposuerunt, et accendentes candelas, unam ad caput, alteram collocaverunt ad pedes.

8. Cumque deserto litore incertis se profundi viis [c] commisissent, et summa instantia remigio insistentes, sub omni celeritate cuperent remeare, continuo tanta vis pluviae ventorumque prorupit, ut vix effugium se crederent habituros. Sed mira omnipotentis Dei dispensatione et, ut credimus, sancti viri meritis actum est, ut ipsa etiam elementa, quae nobis insensibilia videntur, famulantia sui creatoris imperio, quanti viri reliquiae ibidem veherentur, sentirent. Nam pelagus circumquaque imbrifera tempestate commotum undasque in altum suspendens, nil omnino remigantibus molestiae intulit, sed in quamcunque partem navis devenit, reiectis flatibus tumentes in se fluctus depressit, et ita omni ex parte undarum molibus, imbrium effusionibus ventorumque flatibus non parvo dimotis spacio, quasi sepe quadam schafa [d] cingebatur, ut ne una quidem pluviae gutta, quae hinc inde vehementer inundabat, in illam descenderet. Cerei quoque qui in beati patris obsequium ardentes, ad caput pedesque fuerant collocati, lumen primae accensionis nequaquam amiserunt, quoadusque corpus eius ad monasterium deferretur.

9. Aliud adhuc restat miraculum, quod in eadem sacri corporis translatione devotis fratribus Dominus patefecit. Nam cum ex nimia remigandi instantia fessi, adveniente refectionis hora, ad recuperandas alimento corporeo vires, laudibus Domini praemissis consedissent, tandemque felici convivio intermisceri potus solatia commonerent, unus ministrorum intulit, nil ibi iam potuum superesse, praeter quod in flascone parvo servabatur, unde vix unicuique quippiam ad gustandum potius quam ad bibendum praeberi potuisset. Illi vero miraculorum Domini, quomodo paucis panibus multitudines hominum paverit numerosas, facientes mentionem, ex eodem parvo quod habebant, cunctis qui aderant cum caritate distribui fecerunt, et mirum in modum coepit in eodem vasculo ita liquoris haustus crescere, ut continua effusione nihil minui videretur, quoadusque bibentes poculorum copia vincerentur. Ergo pro rei novitate obstupefacti, largitori omnium bonorum Domino, qui eis tam mirabiliter

a) *ed.* stain. b) alluebat *ed. non male.* c) profundiis *ed.* d) saepe q. scafa *ed.*

11) Scripsit is anno 761 chartam traditionis, et legitur in Catalogo Coenobitarum praefato, ac in Necrologio Augiensi. 12) Absque dubio is idem est Gozbertus, qui anno 754. S. Galli coenobio multas possessiones penes Rheinfeldam sitas donaverat. *Cod. Trad.*

sufficientiam praebuit, debitas gratiarum actiones cum laudibus persolverunt: statimque, ut iter coeptum itidem aggressi sunt, in vasculo potus cessavit. Cumque optati litoris portum subissent, fratribus qui obviam cum Dei laudibus venerunt, quae gesta fuerant ex ordine retexuerunt, celebratoque in commune gaudio, sancti viri corpus magno sumptum cum honore ad monasterium transtulerunt, et inter aram sancti Iohannis Baptistae et parietem in sarcofago posuerunt; ubi etiam postmodum, ipsius facientibus meritis, memoriâ digna Dominus dignatus est manifestare miracula.

10. Denique quodam tempore surdus et mutus cum quibusdam de vicinis locis orationis causa monasterium adeuntibus[13] advenit, et quia a primaeva aetate et locutionis et auditus carebat officiis, tabulas duas collo dependentes gestabat, quarum collisione et sonitu misericordiae opus, quod voce nequibat, precabatur. Is cum suis conviatoribus ecclesiam ingressus, dum eos singulis altaribus particulas cerae, sicuti pauperum est consuetudo, imponere conspiceret, ad viri Dei sepulchrum accedens, tabulas quas gestabat desuper posuit, seseque quasi oraturus ante illud prostravit, et protinus alto sopore depressus, ut ipse postmodum retulit, senem quendam facie nitidum monachico habitu gloriosum quasi e tumulo vidit procedere dicentem sibi: *O homo, cur hic sopore deprimeris?* Cumque ad interrogata nihil penitus respondere potuisset, senior ad eum dixit: *Surge et incommodorum, quibus hactenus laborasti, remedium a me tibi impetratum scito! Ergo tabulis istic dimissis confestimque monasterio discedens, donum a Deo tibi concessum in hoc loco nemini pandas.* Qui cum evigilans surrexisset, sub magna festinatione monasterio digressus, inclinato iam die vesperi ad cuiusdam Ratgozi[a] potentis viri hospitium divertit. Cumque ab illo interrogaretur, unde veniret, per ordinem exposuit, ubi, quando et quomodo sanitatis donum fuisset adeptus. At ille narrationi eius non credens, teneri eum et custodiri praecepit, ipseque veritatem rei certius inquisiturus, eadem nocte ad monasterium venit, et tabulas super tumulum positas repperit; conviatores quoque sanati cum invenisset, adhuc eiusdem facti penitus ignaros, diligentius ab illis inquisivit, si talem hominem monasterium pergentes in comitatu habuissent, et continuo ex eorum narratione, vera esse quae domi audierat, deprehendit: quae res et praesentibus citius innotuit, et ad nos usque veridica relatione pervenit.

11. Praesbyter quidam ex ipsa congregatione, nomine Tanco[14], dum in eadem ecclesia custodis officium gereret, nocturnae quietis tempore pro reficiendis[b] luminaribus basilicam solitus introire, tribus vicibus pene omnia repperit extincta. Ad sancti autem viri sepulchrum perveniens, ardentem cereum iuxta illud invenit, sciensque luminis illius coelitus administrari splendorum, extinguere non praesumpsit. Ut vero discessit, lux, quae per se venerat, per se etiam subtracta est. Ubi et ad maioris indicium miraculi ignis quidem in candela solito rutilabat, cerae vero nihil per hunc ardorem minui videbatur. Haec idem venerabilis praesbyter saepius sua relatione confirmans, omne dubitationis argumentum ab hoc facto veritatis ratione depellit.

12. Quodam etiam tempore, dum eiusdem ecclesiae tecta vetustate dilapsa necessario restaurarentur, quidam ex ipsius monasterii familia[15], tegularum quas ad fastigia basilicae deferre debuerat onere praegravatus, de ipsa tecti altitudine supra viri Dei corruit sepulchrum, moxque immensum aliud lignorum pondus corruentis impulsum attactu in ipso eum casus exitio desuper operuit. Cumque astantes concurrerent, ut ei, quem iam exanimem crediderunt, funeris debita persolverent, sublato lignorum pondere, aliquantisper nullos membrorum motus ostendens iacuit, ac deinde per longa suspiria halitum resumens, absque ulla laesione surrexit incolumis, et ad incepti operis laborem rediit gaudens. In hoc ergo miraculo haud dubie sancti patris

a) *ed.* ralcozi b) t. praeficiendis *ed.*

13) Ad S. Galli ecclesiam e longinquis quoque locis, Alsatia, Brisgovia, Alamannia, Suevia sacrae peregrinationes instituebantur. 14) Tanconis exeunte saeculo 8. meminere praecitatus Catalogus, Necrologium Augiense, et monachus Santgallensis in vita Caroli M. 15) i. e. famulitio.

merita claruerunt, cum et altitudo tecti unde supradictus homo ceciderat, non minus quadraginta pedum mensura a terra esset suspensa, et pondus insequens corruentem, quod ad multorum hominum oppressionem sufficeret, operire praecipitem, non conterere, potuisset.

13. Alio tempore caecus quidam adveniens, hospitio pauperum necessitatibus praeparato susceptus est, et nocte eadem cum ecclesiam vellet adire, puerulus qui ei ducatum praebere debuerat, ob nimiam frigoris asperitatem officii sui negavit illi iuvamen. Cumque nimis doleret, quod tantae solemnitati interesse non mereretur — erant quippe Dominicae diei vigiliae — adolescens quidam ita membris omnibus contractus, ut non aliter quoquam procedere quam manibus reptando potuisset, cum in eodem loco quiesceret, eius dolori compassus de lecto se protraxit, et quali potuit solatio caeci vestigia rexit. Ut ergo ecclesiam intraverunt, utili errore ad sancti Otmari sepulchrum venere. Putabat etenim idem benivolus caeci praecursor in ipso angulo aliquod ostium patere, per quod cryptam eidem loco vicinam intrare potuissent. Itaque ex inproviso in sarcofagum viri Dei, quia paulo altius eminebat a terra, inpingens, subito resiliit et ad terram protinus concidit, totiusque ecclesiae spacia horrendis implevit clamoribus. Caecus vero haec audiens, ductorem suum insania aestimans agitari, prout poterat aufugere studuit. Misericors autem Dominus totius boni auctor et amator, quia viderat debilem puerum ultra vires opus pietatis exhibere voluisse, beati Otmari etiam meritis id optinentibus, benivolentiam eius dono sanitatis remunerare dignatus est. Nam protinus membris in statum suum restitutis, caecum quem paulo ante manibus reptans ad ecclesiam traxit, firmatis iam gressibus per caetera in eodem ambitu orationis loca deduxit. Et quia aliquandiu in ipso monasterio postea mansit, ita omnibus etiam qui huic facto minus interfuerant, id ipsum declaravit, ut de eo nulli deinceps licuerit dubitare.

14. Quidam e numero scholasticorum ab eodem Otmari[a] tumulo particulam cerae furto subtraxit. Regressus autem ad hospitium, cum parvipenderet quod commisit, statim manifesta Dei correptione stultitiae suae errorem confusus agnovit. Nam cum eandem particulam de sinu proferret, in lapidis eam duriciem repperit commutatam; cumque temeritati obstinationem iunxisset, multo tempore hoc factum a cunctorum agnitione abscondit, praeter eum videlicet qui et earundem rerum tunc erat conscius, et in hoc tempore miraculi quod retulimus relator extat fidissimus.

15. Alio quoque tempore clericus quidam advenit, cui utriusque manus officium miserabili prorsus modo fuerat denegatum. Nam contortis in volam digitis unguibusque ad ossa usque palmarum inmersis, nimiis sine intermissione cruciabatur miser doloribus, adeo ut etiam quaedam partes manuum putrefactae, gravem longius foetorem emitterent. Is cum non longe a beati viri tumulo consisteret, subito coeperunt digiti eius singillatim ex ordine erigi et ad naturalium concordiam actionum redire. Ipse vero, qui pro concesso sanitatis dono gaudere debuerat, doloris magnitudinem clamore horribili testabatur, et eadem hora manibus ad integrum restitutis, postmodum sanus abscessit.

829. 16. Quid nuper quoque circa eiusdem viri sancti sepulchrum gestum sit, quando ecclesia beati Galli reaedificandi causa destruebatur, arbitramur non esse silentio supprimendum[b]. In eadem basilica iuxta aram beati Iohannis Baptistae arca quaedam parieti contigua non magnis lapidibus opere caementicio in quatuor lateribus constructa, superius autem tabulis, quarum grossitudo trium vel quatuor erat digitorum, in transversum positis coementoque desuper litis, cooperta visebatur. In qua saepe dicti viri corpusculum paulo altius a pavimento sublevatum, tabula lignea tantum supposita, iacebat. Aestimantes igitur multi[c] corpus sancti patris sub terra positum, arcae vero constructionem ad designandum tantummodo sepulturae locum commentatam[d], et ideo tumulum remanere intactum posse credentes, muros ecclesiae machinis aggressi, crebris arietum ictibus rue-

a) B. Othmari *ed.* b) reprimendum *ed.* c) *deest in ed.* d) commendatam *ed.*

re compulerunt. Qui cum omni ex parte magnae altitudinis essent, magnisque machinarum impulsibus pariter paene corruentes sepulchro viri Dei superferrentur, mirum in modum nullam arcae particulam laeserunt; quae evectis cineribus sic intacta ex omni parte reperta est, ac si nullo cadentium impetu parietum impetita fuisset. Postea vero dum quidam saxum haud grande super eam incaute iecisset, protinus quadam ex parte confracta est. Tandem itaque cognito quod in ea reliquiae sancti patris haberentur, cum magno eas honore inde transtulerunt, et in ecclesia beati Petri post altarium posuerunt.

17. Paucis deinde diebus exactis, quidam frater, dum nocturnas vigilias praeveniens idem oratorium orandi gratia quadam nocte fuisset ingressus, totoque affectu precibus insistens ad altare direxisset intuitum, nescio quam a dextris altaris in angelicae claritatis nitore vidit stare personam sacerdotali quidem habitu praefulgentem, facie autem ad orientem versa, gestu corporis intentissimae orationis specimen exhibentem; vestimenta vero ipsa tanti fuisse nitoris asseruit, ut humanae infirmitatis reverberarent obtutus. Cumque haec diu conspiceret, et utrum propius deberet accedere anxia mentis haesitatione trutinaret, persona quae apparuerat se subtrahens, cum miraculo et stupore consternatum reliquit. Non est igitur incredibile, eundem venerabilem virum visione praesentiae suae declarare voluisse, digne circa translationem suam fraternae devotionis iteratam fuisse sollertiam.

EXPLICIT DE VITA ET VIRTUTIBUS S. OTMARI.

INCIPIT DE MIRACULIS EIUSDEM.

PRAEFATIO YSONIS DE SEQUENTIBUS MIRACULIS.

Hucusque virtutes et miracula ob sanctitatem Otmari coelitus declarata Walafredus abba, vir doctus et sapiens, qui in litterarum scientia apud nostrates illustris ante alios habebatur, seniorum in coenobio sancti Galli conversantium relationibus, seu etiam scriptis veritatis ratione plenissimis fidem accommodans, luculento satis sermone et veraci assertione conscripsit. Sed quia nos fratres in eodem coenobio Deo militantes, post harum descriptionem virtutum multa miraculorum insignia circa corpus eiusdem viri divinitus manifestata esse cognovimus, aliqua ex eis ad laudem et gloriam omnipotentis Dei stili officio commendare memoriae curavimus, quatenus hinc liquido ab omnibus sanum sapientibus colligatur, quam digne ab hominibus honorificetur in terris, qui tam manifesta signorum attestatione cottidie glorificatur e coelis. Non tamen amore eius ducti aliqua in dubium venientia vel etiam falsitati obnoxia, sed ea tantum litteris titulare disposuimus, quae et luce clarius constat actitata, et multorum narrationibus noscuntur esse probata.

EXPLICIT PRAEFATIO. CAPITULA SEQUENTIS OPUSCULI.

mari et Michahelis archangeli et reparatione muti.

3. *Quod per reliquias sancti viri etiam in locis aliis plurima sint ostensa miracula.*

4. *De servi cuiusdam pede vulnerato meritis sancti Otmari sanitati restituto.*

5. *De alio pedem cum tibia ad posteriora retorto interventu viri Dei correcto.*

7. *De sanctimoniali foemina in vigilia pentecostes a templo quondam Spiritus sancti, sed nunc uno cum eodem spiritu effecto, post diutinam caecitatem illuminata.*

1. Cum beati viri corpusculum ab accessu popularis turbae remotum, in oratorio principis apostolorum per multa annorum spacia quiesceret, plurimis signorum ostensionibus manifesta sanctitatis eius indicia circa eius tumulum frequenter ostensa apparuerunt. Nam multi ex nostrae congregationis fratribus qui nocturnae celebrationis vigilias praevenire solebant, causa orationis idem oratorium ingressi, cereos ardentes vitreasque lucernas sponte sua incensas frequenter se ibidem invenisse affirmabant. Angelorum etiam inter se choros ducentium suavissimus ibi concentus audiebatur, quorum praesentiam tanta luminis claritas prosecuta est, ut fenestrae ipsius ecclesiae maxima splendoris illustratione clarescerent, locaque in vicino posita fulgoris sui immensitate perfunderent. Dulcissima quoque odoris flagrantia a) saepius ibi narratur esse aspersa, quae et naribus odorantium incognita et sui iucunditate satis odorifera habebatur. Quibus profecto omnibus patet, vir iste quanti apud Deum sit meriti, iuxta cuius sepulchrum cereis atque lucernis sponte sua irradiatis, angelicae modulationis dulcedinem immensi luminis magnitudo consequitur, et incognita odoris flagrantia a) mortalium olfactu sentitur.

2. Talibus igitur miraculorum indiciis vir Dei Otmarus post altarium sancti Petri honorifice sepultus, annis 34 et 194 diebus in pace quievit. Sed cum iam omnipotens Deus lucernam lucis operibus accensam hominumque negligentia diu in occulto positam ad exemplum atque illustrationem fidelium super candelabrum 864. ponere, ac splendore sanctitatis eius omnibus in domo Dei manentibus luminis sui gratiam vellet administrare, coetus fratrum in caenobio sancti Galli sub regulari censura Christo devote famulantium assiduas colloquiorum sermocinationes de meritorum eius excellentia facere coepit. Huiuscemodi vero colloquiis idem fratres sese invicem cohortantes, divino, ut credimus, nutu pariter omnes desiderare coeperunt, ut sancti viri corpusculum ad beati Galli ecclesiam, quae iam Deo opitulante decenter adornata refulsit, iterato reduceretur. Dictante autem aequitatis ratione cum hoc suo tantum consilio facere non praesumerent, vitae eius libellum 1), qui nostrorum sollertia antecessorum multiplici testium adnotatione olim conscriptus ad nos pervenerat, venerabili episcopo Salomoni legendum contradunt, suaeque voluntatis affectum quo omnis eiusdem loci congregatio feruebat aperiunt, eius per omnia iudiciis eiusque obedire parati consiliis. Benivolus autem pontifex perspectis vitae eius exemplis, multimodas gratiarum actiones bonorum omnium auctori persolvit, quod bellatorem suum pro zelo iusticiae fortiter dimicantem tam apertis miraculorum ostensionibus declaravit. Remoto etiam dubietatis scrupulo, de sanctitate illius quamvis certus extiterit, nil tamen temere nilque de se ipso inordinate sua sola auctoritate voluit diffinire, sed more suo prudenti usus consilio, causa ecclesiasticorum dogmatum annualem synodum 2) sollemniter indicit, et presbyteros ac diaconos diversique ordinis clericos apud Constantiense oppidum convenire praecepit. Quibus in unum collectis, venerandus pontifex in medium consurgit, factoque silentio, vitae ipsius sanctimoniam quae iam multos ibidem residentes dulci rumore aliquantulum permulserat, sparsim pro tempore coram omnibus recitavit. Quo facto cum maxima clericorum copia in viri Dei laudibus acclamaret, primo Augensis coenobii abbatem, qui etiam tunc temporis cum quibusdam fratribus nobis valde carissimis illo confluxerat, ac deinde omnem illius concilii clerum episcopus commonuit, ut triduani ieiunii abstinentiam facientes, totius boni fontem in commune precarentur, quatenus pietatis suae munere his in rebus suae voluntatis dispositionem dignaretur perficere. Quibus dictis episcopi sententiam synodus collaudat, seque libenter ita facturam esse conclamat.

3. Finito itaque synodi huius concilio ac peracto trium dierum ieiunio, venerabilis praesul ad idem monasterium cum suis perveniens seniorem nostrum 3) Grimaldum, rectorem ipsius monasterii ac Hludowici regis archicapellanum, de hac re tractaturus aggreditur. Post amicae vero salutationis officia cum mutuis inter se colloquiis vitae illius rigorem ac miracula ob indicium sanctitatis eius frequenter ostensa commemorarent, monachos eiusdem coenobii in unum convenire praecipiunt, simulque cum eis residentes, sanctum corpus de tumulo in quo eatenus iacebat auferendum atque in sancti Galli ecclesia collocandum pari voto ac communi consilio omnes unanimiter decernunt. Venerabilis etiam abba Grimaldus, quorundam animos metu ac formidine sentiens esse permotos, confidentior caeteris effectus infirmantium mentes consolando roborat, et paternae affectionis studio trepidantium corda informat, astruens ex divinae voluntatis dispositione procedere, quod tam multi de eodem tumulo sancti viri corpusculum desiderarent auferre. Praesul autem praeclarus, cum abbatem tam fiducialiter b) in his rebus gerere c) conspiceret, Hartmotum decanum una cum cae-

a) fragrantia *ed.* b) se *deesse videtur. P.* c) *deest in ed.*

1) Conscriptum abs Gozberto diacono. 2) Id est, in synodo, quam ex statuto canonum singulis annis die fixa coire oportebat. *Concil. Vernensi anni 755.* 3) i. e. dominum nostrum.

teris fratribus secum assumit, et ad sepulchrum accedens, lapidem superpositum removere ipsumque sarcofagum in quo thesaurus preciosi corporis iacebat, praecipit aperire. Quo facto membra sanctitate plena inspiciens, monachos laetaniam decantare precibusque devotis hortatur insistere; deinde venerandas sancti patris exuvias humiliter deosculans, cum omni reverentia de tumulo sublevavit, et in lectica quae illarum receptui paulo ante compacta fuerat, reposuit: sub capite autem et circa pectus viri Dei quaedam panis rotulae 4), quae vulgo oblatae dicuntur, ita inlaesae atque ab omni corruptione extraneae ab eodem episcopo inveniebantur, ut in nulla omnino parte colorem vel specimen sui omittentes a) aspicientium oculis infra spatium ipsius hebdomadae viderentur esse confectae. Quo vero ordine quove in tempore eo loci pervenirent, nobis quidem incognitum, Deo autem novimus esse manifestum. Hoc tamen omnes pro certo scimus, quod per triginta quinque annos nullus mortalium eius sepulchrum aperuit, antequam praesens episcopus ministerii sui fretus auctoritate, eiusdem congregationis fratribus hoc faciendum iniunxit. Idem tamen episcopus venerabiliter eas assumens, sacro corpori apposuit, ipsumque corpus cum summa cautela obvolutum, in lectica superius dicta honorifice commendavit.

4. Post baec igitur facto intervallo quasi horae unius, praesul devotus hortatu Grimaldi abbatis debito cum honore sanctum virum ex eodem oratorio iubet transferre. Tunc vero omnis illa monachorum congregatio albis continuo vestibus induta 5), dulci modulamine in Dei laudibus prorumpens, beati viri corpus laetabunda prosequitur; sicque per numerosae multitudinis populos quos amor translationis eius attraxerat, magno cum honore deductus, ecclesiam sancti Galli ingreditur, ac iuxta eius altarium in dextera parte deponitur. Episcopus autem animadvertens, frequentiam populorum, qui diversis ex partibus illo convenerant, aliquid de sanctitate illius velle audire, cum propter frigoris subreptionem faucium raucedine impeditus ipse ad eos loqui non potuisset, queudam archipraesbyterum ambonem conscendere ac vice sui sermonem ad populum facere iussit, ita videlicet ut praesbyter ipse altiori paulolum loco consistens, ea tantum proferret quae sibi episcopus in vicino positus dicenda insinuaret. Aliquantis ergo vitae eius exemplis ac virtutibus coram populo breviter recitatis, missarum solemnia peraguntur, populusque ad sua cum gaudio revertitur. Episcopus vero ipsa nocte mansit in monasterio; mane autem facto fratres in unum colligit, atque inter alia sacrae institutionis documenta de sancti viri meritis certus existens, confidenter praecepit, ut superveniente depositionis eius die vigilias ac 864.
missarum solemnia honorifice perficiant, diemque illum tam ipsi quam omnis familia infra monasterium constituta in honore beati Otmari feriando cum gaudio spiritalis laetitiae festivum possideant. His omnibus ita ut retulimus veraciter peractis, praesul benignus orationibus fratrum ac benedictione munitus, monasterium laetus egreditur.

5. Quo vero temporum statu, vel sub quibus regni principibus haec gesta fuerint, si quis pie quaerendo cognoscere cupit, in hac nostrae conscriptionis serie facile poterit invenire quod quaerit. Ipsa enim temporum statuta in hoc loco ideo conscripsimus, ut et legentium fidem custodiant et maiorem apud posteros vigorem sui adnotatione scriptis exhibeant. Igitur beatus Otmarus primis temporibus Karoli, patris Carlomanni et Pippini, a Waltrammo nobili ac potente viro ad eiusdem Karoli praesentiam adductus, cellulam sancti Galli gubernandam ab illo suscepit, eiusque possessiones per multa annorum spatia in diversis rebus nobiliter augmentando dilatavit. Defuncto autem Karolo, non post multos annos filius eius Karlomannus, divino ut putatur amore omissis secularis pompae deliciis, germano suo Pippino regni gubernacula reliquit, et primo Romae in monte Soracti apud ecclesiam sancti Silvestri constructo monasterio regularis vitae institutis libera colla subdidit, ac deinde in Samniam provinciam ob amorem secretioris vitae succedens, in monasterio sancti Benedicti, quod est situm in castro Cassino, reliquum vitae tempus religiose conversando complevit. At vero Pippinus pater Karoli imperatoris, per auctoritatem Stephani romani pontificis deposito ac detonso rege Hildrico, anno ab incarnatione Domini 754 indictione septima ex praefecto palatii rex constitutus, solus Francis coepit imperare 6). His ita gestis, praefatus vir b) Waltrammus, ad cuius possessionem cellula sancti Galli quasi haereditario iure pertinere videbatur 7), comperto quod Pippinus ex Francorum consensu in regni sede fuerit collocatus, virum Dei Otmarum, sicut superior vitae eius libellus edocet, iterato assumens ad palatium perduxit, atque eiusdem loci titulum ipsi Otmaro a rege postulavit commendari. Quo facto sanctus vir, multis regiae largitatis muneribus pro eiusdem loci instructione susceptis, gaudens et tripudians ad monasterium rediit. Septimo autem anno regnante Pippino, Warini et Ruadhardi c) potentia iniuste oppressus plenus dierum, plenus etiam sanctitate meritorum, de angustiis huius vitae eripitur, et pro bonorum studiis operum ad aeternae beatitudinis gaudia perducitur. Evolutis posthaec decem annis a suis monachis ad monaste-

a) amittentes *ed.* b) p. v. *deest in ed.* c) ruodhardi *ed*

4) Eius exemplum legitur et in Mabillonii Annal. saec. 3. p. 165. Hinc concilium Constantinopolitanum 3. canone 83. prohibet: „Nemo mortuorum corporibus eucharistiam communicet.“ 5) Vestium color apud monachos in et extra ecclesiam niger erat. In summis festivitatibus vero instar clericorum albis erunt induti; hinc apud nostros diem in albis agere quondam significabat: festive diem celebrare. 6) superiora ex Einhardi vita Karoli fluxerunt. *P.* 7) nempe indefinitis ac incertis adhuc limitibus. *v. A.* Ego potius crediderim, vocem *videtur* ex ipsa carta traditionis desumtam, ibique pro *conspicitur*, *apparet*, fuisse usitatam. *P.*

rium translatus, inter aram sancti Iohannis Baptistae et parietem ecclesiae in dextera altaris parte honorifice commendatur, ac deinde interpositis non minus sexaginta annis, 17. Kalendar. Maii in die sanctae parasceues pascae ad oratorium sancti Petri deducitur. Post haec autem 35. anno, incarnationis autem Domini octingentesimo sexagesimo quarto, indictione 13. sub piissimo rege Hludowico translationem quam supra descripsimus, Grimaldus regis archicapellanus atque ipsius abba monasterii cum Salomone Constantiensis ecclesiae praesule quarta feria sub 8. Kalendarum Novembrium die peregit, et ut nos sollerti studio indagare potuimus, a septimo Pippini anno quo vir sanctus de huius seculi angustiis commigravit, usque ad hanc translationem centum et quatuor anni computantur.

6. Descriptis temporibus in quibus res superius commemoratae gerebantur, nunc ad miracula veniamus, quae post translationem quam retulimus circa reliquias sancti Otmari omnipotentis Dei virtute manifesta esse cognovimus. Venerandis sancti patris exuviis ad basilicam sancti Galli praefato ordine deportatis, continuo in ipsa nocte episcopo adhuc infra monasterium posito, magna odoris suavitas in basilica sancti Galli circumquaque diffusa, maxime iuxta beati Otmari corpus, quasi in modum nebulae volitando redundari comperta est. Cuius odoris fragrantia cum continuatis tribus diebus ac noctibus ibidem duraret, non tamen ab omnibus potuit sentiri, sed quidam nostrae congregationis fratres, qui etiam religiosiores esse videbantur, suavitatem illius degustabant, et religionis suae auctoritate huius rei veritatem apud caeteros commendabant; quibus etiam odor ipse quamvis incognitus atque eatenus inexpertus extiterit, dulcedinem tamen balsami partim, ut asserunt, poterat imitari.

7. In proximo quoque sabbato, id est quarta die a beati viri translatione, sanctum corpus post aram sancti Iohannis Baptistae interim collocatur, donec nova basilica sub eius honore dedicanda ipsius habitationi aedificaretur. Eadem ergo nocte dominica cum ecclesiae custos nocturnae celebrationis vigilias consurgendo praeveniret, more solito basilicam ingressus, cuncta eius luminaria paene extincta repperit; cuius vestigia praesbyter quidam nostrae congregationis latenter subsecutus, cancellos basilicae egreditur, ibique coram sacro corpore oraturus prosternitur. Consurgens vero ab oratione, lucernam vitream sponte sua inibi aspexit incensam. Quo viso, orationi attentius incubuit, egressusque de oratorio nemini luminis ipsius administrationem tam cito indicare decrevit. De custodibus quoque ecclesiae nullus eandem lucernam extinxit, quia alius ab alio eam incensam esse existimavit. Illa vero clarius caeteris resplendens, tota dominica die quasi per singula horarum spatia maiori semper luminis perfundebatur abundantia. Praesbyter autem cui illa coelestis administratio luminis primitus manifestabatur, tanti signum miraculi metuens silentio opprimere, finita iam vespertina sinaxi, caeteris hoc fratribus indicavit. Tum multi nostrorum lumen ipsum cupientes videre, propius accedunt, et prout illis visum fuerat, ignem ipsum qui quasi a medio noctis tempore ardere non destitit, nihil omnino ex liquore olei consumpsisse deprehendunt. Deinde cum ipsa lucerna quasi vehementius ardere coepisset, oleo paulatim decrescente lux eadem semper se ipsa maior existens, ac tota sequenti nocte universam sancti Galli basilicam fulgoris sui immensitate perfundens, incensionem sui quasi ad octavam diei horam 8) in secunda feria protraxit.

Tunc enim custos ecclesiae cernens eam aliquantulum minorari, finita iam missa, funem quo lucerna dependebat incaute laxando submisit, sicque lux ipsa decessit. Tum vero mirum in modum sub plumbo cui papirus imponebatur, cerneres a) ignem eius unius digiti mensuram ex oleo consumpsisse, et eidem plumbo super se posito nil omnino dispendii vel laesionis intulisse. Ubi quid stupendum quidve potius sit admirandum, non facile intelligere possum; hoc videlicet quod lux ipsa per se irradiata extitit, an illud quod tam diu ardens nihil ex liquore olei minoravit, vel etiam id quod ignis ipse plumbi mollitiem super se positam caloris sui potentia non resolvit.

8. Post huius ostensionem miraculi adveniente depositionis eius festivitate, vespertinae celebritatis vigilias solemniter peragere studuimus. Quibus rite peractis, quidam de ministris ecclesiae coronam, quae ob eiusdem festivitatis gaudia coram sancto corpore incendebatur, extinxit, et cum lucernam quae in medio ipsius coronae 9) pendebat, iterato vellet incendere, sponte sua aspexit eam subito esse irradiatam. Quod multi non solum ex nostra familia, verum etiam ex scolasticis atque hospitibus qui tunc temporis monasterium adierunt, se vidisse testati sunt. Cuius incensionem luminis in hoc etiam coelitus administrari apparuit, quia cum nullus mortalium eam reficeret, tamen ante alterius noctis medietatem acceptae lucis gratiam moderate ardendo non amisit.

9. Devota quoque fratrum congregatio iussionibus episcopi obtemperans, cum Dei laudibus insistendo nocturnalis officii solemnia decenter perageret, diemque ipsum omnes infra monasterium constitutos in honore sancti Otmari feriare decerneret, ex ministerio cellerarii tres lignorum opifices qui in artis huius peritia caeteris etiam videbantur esse praestantiores, ex praeceptoris sui iusso in cellam quae est supra monasterium constructa, laboraturi succedunt, ibique dolium quoddam vetustate et incuria dis-

a) cineres *ed.*

8) Diei horae iuxta morem, et horologium hodiernum hic supputantur. 9) Candelabrum in modum coronae cum pluribus lampadibus fabricatum (*Kronleuchter*).

solutum coniungere incipiunt. Collectis vero in unum tabulis cum primo fundum illius satis difficile coadunarent, easdem tabulas diligenter adsignatas in circuitu erigere coeperunt, nec ullo penitus ingenio per totam fere diem laborantes eas constabilire praevaluerunt, mirumque in modum semper a stationis suae loco resilire, omnemque artificiosae manus copulationem videbantur respuere. Tum ipsi opifices, inclinata iam die, videntes laborem suum in nullo proficere, iniuste se egisse cognoscunt, et post vesperam ad monasterium redeuntes, prostrati in ecclesia, suam sibi stultitiam non imputari veniam precando deposcunt.

10. Adolescens quidam de pago qui vocatur Elisaza progenitus, qui a nativitatis exortu, sive ut cantius loquar a recordationis suae tempore, nunquam se panem manducasse asseruit, ad monasterium deveniens, neque panem manducans neque aliud ex eo nunquam degustans dimidium fere annum ibidem permansit, in cibo quoque vel potu si quippiam panis etiam nescius deglutivit, statim cum admixtione sanguinis quod acceperat invitus evomuit. Hic ergo a beato Otmari festivitate octava die basilicam sancti Galli ingressus cum orando altaria circuiret, ad sanctum Otmarum perveniens, eius suffragiis sese adiuvari tota intentione precatur. Tum primo nimietate frigoris in pectore concutitur, ac deinde in modum ebrii capitis gravitate nimioque stupore circumdatur, et cum ad gradus sacro corpori contiguos, per quos crypta intratur, deveniret, tanto panis desiderio anxiari coepit, ut continuo de crypta rediens praesbyterum quendam in ipso monasterio commorantem panem sibi dare deposceret. Idem vero praesbyter cum pro certo sciret eum antea panem non manducasse, basilicam parvulam in honore sanctae Dei genitricis dedicatam ingressus, panem benedicit illique parvum primo frustulum quasi pro benedictione manducandum porrigit. Quem cum ille stans iuxta altare deglutiret, confestim cruentatum de eius ore exiliens post ostium basilicae in pavimentum cecidit. Stupefactus vero praesbyter, quid strueret vel cur panem eatenus sibi denegatum manducare vellet, interrogat. Et cum primitus illum iuxta corpus Otmari eius desiderio invasum perdisceret, porrecto illi pane: *Festinanter*, ait, *ad eum locum tendito, in quo primum panis coepisti habere desiderium. Fortassis enim Deus illo in loco suae pietatis tibi conferre dignabitur auxilium.* Cuius praeceptis pauperculus obediens, ad ecclesiam rediit, et antequam illo perveniret, panem quem a praesbytero acceperat, manducando consumpsit. Ingressus vero ecclesiam, celeriter miraculo divulgato a multis nostrorum panem accepit, et coram sancti viri corpore sedens, satis avide comedit. Qui huc usque apud nos constitutus, consueto hominum more panem sine taedio manducat, atque hoc miraculum divina pietate in se esse peractum, viva voce proclamat.

11. Quidam pauperculus ex Gallorum provincia genitus, qui sinistrum genu cum pede flaccido et in sinistram partem detorto contractum atque a terra sublevatum a nativitatis suae exordio pondere potius quam subsidio deportabat, duobus sustentaculis inter ascellas suffultus, domos fidelium elemosynam quaeritando circuire solebat. Hic itaque eodem anno, transactis nativitatis dominicae solemniis, in pago qui vocatur Linzgewe a) constitutus, virum quendam venerabilem sacerdotali stola indutum et vultus honestate praeclarum sibi in somnis assistere, hisque se vocibus affari asseruit: *Si meam o paupercule mansionem adires, baculum tibi condonarem, cuius adminiculo sustentatus per inepta viarum discrimina melius incedere praevaleres.* Cui ille: *Domine*, ait, *mansionem tuam nescio, et in quibus eam partibus quaerere debeam, penitus ignoro.* Ipse vero ad eum: *Lacum*, inquit, *stagni huius transfretare, illisque in locis sollerter eam investigare curato; pro certo sciens, si illo perveneris, quod pro baculi receptione gaudebis: et ut facilius eam invenire valeas, noveris me in domo alterius* 10) *adhuc positum esse ac propriae mansionis habitaculum nondum habere.* Hac visione pauper ille commonitus, transgresso lacu ad cuiusdam praesbyteri domum quadam die sero pervenit, eademque nocte praedicti habitus virum iterato sibi assistentem et, cur tamdiu in veniendo tardaret, interrogantem aspexit. Ad cuius interrogationem cum idem debilis ob eiusdem loci ignorantiam suaeque debilitatis incommoda antea se non posse venire fateretur, ille pedem eius, nisi celeriter eundem locum adiret, sese abscissurum esse comminabatur. Huiuscemodi ergo iussionibus idem pauper oboedire paratus, reddita mortalibus die, praesbytero viam dictante ad monasterium properat, ibique nocte ipsa, quae etiam tunc dominica habebatur, in vigiliarum celebrationibus devote pernoctat. Facto autem mane, post recitatum in publica missa evangelium cum ad gradus, quos sacro corpori contiguos esse memoravimus, deveniret, nervorum atque venarum iuncturae rupta cute ac mox subsequente sanguine franguntur, et membra diu contracta divinae operationis effectu subito corriguntur. Quorum tensionem atque fracturam aeger ipse ferre non praevalens, in ipsis gradibus corruit, horrendisque vocibus perstrepens omnes in ecclesia stantes perterruit; quorum plurimi concurrentes, eum continuo sustulerunt, cognitoque miraculo omnipotenti Deo debitas gratiarum actiones retulerunt. Pauper autem ipse eductus de ecclesia, per temporum momenta convaluit, et post aliquot dies sanus monasterio discessit.

12. Post sanitatis huius miraculum exacto trium hebdomadarum spatio, mutus quidam in vicino territorio natus atque nutritus, quem multi nostrorum a primaeva aetate locutionis officio noverant esse privatum, in dominica itidem die monasterium aggressus, ad corpus sancti

a) *ed.* Linzgowe.

10) i. e. in S. Galli ecclesia.

Otmari accessit, et quoddam lini globulum 11) piae devotionis intuitu eius arcae superposuit. Quo facto subitaneo quodam impulsu cum extasi mentis terratenus deiectus, dissolutis linguae retinaculis sanguinis copiam ex ore profudit, quem suis ipse manibus, ne in basilicae pavimentum caderet, suscipiens, continuo extra ecclesiam proiecit, sicque ingenti formidine atque terrore pervasus, nemini quod sibi evenerat innotescens, cum omni festinatione monasterio digreditur; et ad mansionem suam cito perveniens, collata sibi loquendi facultate suos ibidem notos cum gaudio alloquitur. Quem ut ipsi loquentem suisque interrogantibus respondentem audierunt, non minima admiratione permoti, hoc miraculum caeteris indicando celeriter divulgaverunt. Tum vero ex eiusdem loci incolis plurimos utriusque sexus in unum convenire, et ob concessam muto loquelam obstupescere, ipsumque in illorum medio positum, quomodo sibi contigerit, et ubi vel quando lingua eius soluta fuerit, cerneres enarrare. Sequenti autem die clericus quidam ex eodem loco illum assumens, ad monasterium reduxit, et huius rei veritatem nobis per ordinem indicavit.

13. Eodem anno vir quidam, civis Aurelianensium, puerum omnibus poene membrorum iuncturis contractum atque conglobatum piae devotionis intuitu parvo vehiculo impositum, modo trahendo modo coram se impellendo, tum etiam propriis humeris gestando Romam perduxit. Paucis dierum circulis ibidem exactis, inde revertitur, atque, ut ex eius ore didicimus, Alamanniam petere et sancti Galli monasterium adire noctu in visione commonetur. Cui ille visioni annuere desiderans, laborioso satis conatu iuga Alpium superat, et quadam die imminente iam vespera diu desideratum lassus ingreditur monasterium. Qui etiam in ipso itinere quot molestias quotve incommodorum pertulerit angustias, testes fuerunt humeri, quos vectibus eiusdem vehiculi adeo attritos esse comperimus, ut multi nostrorum callos in eis duratos esse perspicerent. In primo igitur basilicae ingressu ad corpus beati Otmari perveniens, puer ipse, tendentibus sese compagum retinaculis, vehiculo decidens, in pavimentum provolvitur, et vocibus horrendis tecta ecclesiae complens, nimio se dolore urgeri insolito clamoris strepitu protestatur. Senior autem noster Grimaldus his diebus in monasterio positus, cum ipsa hora pro foribus basilicae infra claustrum consisteret, audito huiuscemodi strepitu Salomonem episcopum una cum Augensis coenobii abbate, qui ipso die ibidem forte convenerant, secum assumens, ecclesiam intrat, causamque tam horrendi atque insoliti clamoris interrogat. Quid plura? Abbates cum episcopo propius accedunt, flebili ululatu puerum huc illucque in pavimento volutari cernunt, seque ipsum propriis unguibus cogente molestia lacerare et quasi discerpere perspiciunt. Post longam huiuscemodi vexationem sinistra manus in volam contracta extenditur, incurvata cervix erigitur, sinistrum quoque genu cum pede ad tibiam supinato laxatur, et planta pedis dextri ab ipsis natibus quibus impressa fuerat, fracto genu cum sanguinis effusione prosiliens —episcopo autem astante hymnumque *Te Deum laudamus* canente—corrigitur. In processu ergo temporis a) puer ipse ambulare incipit, et modo in monasterio novis utens gressibus, huius miraculi idoneus testis existit.

a) *ita correxi*, *ed.* temporibus. *P.*

11) Mos in honorem Sanctorum linum offerendi in aliquibus locis perdurat adhuc.

YSONIS MAGISTRI

COENOBITAE S. GALLI

DE MIRACULIS B. OTMARI ABBATIS

LIBER II.

1. Sancti patris nostri miracula hactenus a nobis vili sermonum scemate prolata quamquam lectoribus benivolis ad declaranda sanctitatis eius praeconia sufficere non dubitemus, tamen quia basilicae in eius honorem aedificandae paulo superius mentio incidit, qualiter, peracta eius constructione, sanctus vir in eam translatus fuerit, quibusque miraculorum ostensionibus sanctitatem eius divina clementia ibidem postea manifestaverit, ne oblivione depereant, successoribus nostris breviter contradere libet, non pomposa verborum complexione supervacuam laudantium gloriam aucupantes, sed dictorum tantummodo simplicitate veritatem rerum quaerentibus ostendere cupientes. Neque enim nostrae sed illius nos gloriae potius studere condecet, qui electis suis primo bonum velle, deinde tribuit inchoare, tum etiam vires implendi suggerere, ac postremo digna eos mercede remunerans, sanctitatem eorum virtutibus et signis patenter dignatur ostendere. Quapropter ipsum per omnia totius boni fontem bonorumque omnium largitorem in beati patris no-

stri miraculis laudare desideramus, Davidicum illud dicentes: *Non nobis Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam.*

2. Post translationem igitur supra memoratam evolutis trium paene annorum spaciis cum beati Otmari basilica studiis devote eam aedificantium decenter iam perfecta fuisset, senior noster Grimaldus, Hludowici regis archicapellanus, praefatum Constantiensis ecclesiae praesulem ad peragenda consecrationis eius solemnia in monasterium itidem venire rogavit.

Quod dum, fama vulgante, populis in vicino positis compertum fuisset, videlicet quod sanctus vir de basilica sancti Galli in suum deportandus esset oratorium, sacris eius exequiis interesse cupientes, monasterium catervatim adire coeperunt. Episcopus autem die statuta superveniens, ecclesiam sub ipsius nomine solemniter dedicavit, ac deinde sacrati corporis membra aggressus, quasdam ex eo particulas pro reliquiis deinceps condonandis seorsum reposuit 1); caetera autem manu sua honorifice involvens, in sarcofago novo collocavit; illas quoque oblatas, quas narratione superiori in eius tumulo retulimus fuisse repertas, eatenus incorruptas atque omnimodis inlesas perdurasse miratur, et quasdam ex eis involutas, sacro itidem pectori superposuit, alias vero pixide recondens, superventuris temporibus pro sanctitatis eius testimonio conservare praecepit. Post haec autem nobis omnibus sacris vestibus solemniter paratis, praesul ipse, data in altum oratione, presbyteros qui astabant virum Dei foras deportandum levare commonuit. Nec mora, cum crucibus et cereis atque turibulis sanctus vir ecclesia deportatur, eademque hora mutus quidam eius, ut credimus, meritis loquendi officio muneratur. Cuius tamen persona, utpote vilis, quia nobis eatenus incognita extiterat, ideo miraculum quod in se patratum referebat, primo credere dissimulavimus; sed cum ex pago qui vocatur Aragewe a) se fuisse assereret, a parentibus eius aliisque qui eum bene noverant, nostrorum postea inquisitione verum hoc esse didicimus. Tum vero omnes nos laudes ac melodias canendo, comitante numerosa populorum multitudine, debita cum veneratione corpus cari patris prosequimur. In prato 2) autem orientem versus constituto paululum presso gradu terratenus prostrati adoravimus, surgentesque pias eius exuvias singillatim subire ac superiecta velamina devotione humili coepimus osculari. Quo facto cum veneratione maxima ad monasterium properantes sanctasque reliquias in suam basilicam introducentes, gratias Deo debita cum laude retulimus, qui tantam nobis laetitiam conferre dignatus est. Quanti ibi iucundantium fletus, quantique exultantium oborti fuerint singultus, nequaquam enarrare valemus; quippe qui nec ipsas Dei laudes crebris singultibus intercepti absque lacrimis proferre potuimus, praecipueque venerandus pater noster Grimaldus tripudiantium laetitia motus, a lacrimis se continere nequivit, agens Deo gratias, quod suis in temporibus in loco etiam sibi commendato tantum decus taliaque omnipotentis Dei beneficia videre promeruit. Ad huius quoque laetitiae cumulum Augiensis coenobii abba cum quibusdam ipsius loci fratribus eadem hora supervenit, fratresque ex monasterio quod Campidona 3) vocatur, ab abbate suo missi, huiuscemodi exequiis talibusque se interesse gaudiis gratulabantur. Episcopus autem interea sacras pii patris exuvias in arca saxea recondens altario subposuit 4), sicque missarum celebratione solemniter peracta, benedicens, populum abire permisit. Facta sunt autem haec anno incarnationis dominicae octingentesimo sexa- 867.
gesimo septimo sub piissimo rege Hludowico, supra memoratis principibus pastoralis officii functione curam ecclesiarum Dei strenue agentibus, 8. Kalendarum Octobrium die, quarta feria, indictione prima. Die vero sequenti, ut honor beati viri latius augmentaretur, memoratus praesul ex reliquiis eius quas pridem huius rei gratia seorsum eum posuisse retulimus, primo sibi tulit, deinde abbati ex Augia et fratribus de Campidona caeterisque religiosis utique ac venerabilibus viris aliquas ex eis particulas, prout sibi visum fuerat, commendavit; nobis praesentibus omnes eos sollicite commonens, ut per omnia honorifice digneque eas tractare curarent. Quibus peractis, beati archangeli Michahelis ecclesiam consecravit, multosque chrismate sacro confirmans, salutatis fratribus laetus cum suis monasterio decessit. Altera autem die abbatem ex Augia fratresque ex Campidona cum laudibus et cantilenis 5) extra monasterium prosequentes, post fraternae dilectionis colloquia, dato pacis osculo, ad sua cum gaudio remeare permisimus.

3. Finita relatione qualiter vir beatus in suam translatus fuerit basilicam, ne fastidioso forte lectori protractus in longum sermo turbata mente rugam frontis ingereret, aliqua ex sanctitatis eius indiciis quae ipsius clarescentibus meritis ibidem postea manifestata fuisse perspeximus, in calce huius conscriptionis strictim ac succincte subiungere curavimus, non utique omnia quae vel ipsi facta vidimus, vel ab aliis veraciter patrata esse comperimus, huic opusculo inserentes, sed ex multis pauca atque a nobis perspecta in unum colligere volentes. Cuncta enim haec facile enarrari posse non credimus, praesertim cum in locis plurimis non ad nos tantum sed ad alios quoque pertinentibus quae sacris eius pigneribus ditabantur, tam multa cottidie miraculorum signa effulserint, ut nec verborum facundia proferri, nec stili instantia absque labore

a) *ed.* aragoewe.

1) Canones prohibentes altaria alibi quam super corpora sanctorum martyrum erigere, morem SS. corpora dividendi et transmittendi induxere, cum Germani ob eos pro innumeris ecclesiis suis novis SS. reliquias in Italia et Gallia conquirere cogerentur. 2) Hodie *das Brüel* (prolium.) 3) Kempten. *P.* 4) Lege acta S. Theototi M. Canon 4. Concil. africani iubet altaria destrui, in quibus nullum corpus, aut reliquiae martyrum sunt conditae. 5) Mos abeuntes cum cantu comitandi erat honorificentior aliis; in vernacula lingua his verbis inchoabat: „In Gottis namun fahrin wir.“ Lege *die Minnesänger.*

valeant comprehendi. Quapropter his interim omissis, ad ea nos tantum scribenda convertimus, quae et nobiscum omnimodis facta cognovimus, et apud livoris expertes attestationi sanctitatis eius sufficere posse confidimus.

4. Quidam pater familias, multorum apud nos cognitioni notissimus, servum quendam habuit, qui operis quippiam faciens, casu pedem vulneravit. Pes vero ipse protinus in tumorem versus, adeo venarum contractione debilitatus est, ut ambulandi facultate poenitus privaretur. Hanc ob causam sustentaculum quoddam geniculo subponens, gressum quem pedis infirmitas denegabat, per annum ferme integrum arte fulciendo sublevare curabat. Is cum ad beati Otmari suffragia venisset, ante eius altare prostratus oravit, confestimque, soluto pede relictoque sustentaculo, sanus abscessit.

5. Nec multo post alius quidam pedem cum tibia altius a terra levatum et ad posteriora contractum, non ad subsidium itineris sed ad ponderis potius gravitudinem, ferebat. Hic die quadam baculis suffultus monasterium devenit, et beati Otmari oratorium ingressus, coram altari eius stando cum orasset, pes ipse cum tibia solutus protenditur, sonitumque in modum fracti quondam ligni crepitando emittens corrigitur: nec mora suo restitutus officio, ferentem se ferebat, portantemque grata mercede remunerans deportabat.

6. Sub ipsius anni spatio sanctimonialis quaedam de oppido quod Basilea dicitur, ante annos quatuor utrisque luminibus orbata, sororis suae ducatu ad monasterium tendendo pervenit, ibique tribus fere ebdomadibus caecitatis tenebris adhuc involuta permansit. Annuo autem cursu accedente festivitate, qua catholica per orbem ecclesia sancti Spiritus adventu laetatur, in sabbato quod eam praecedens ipsi quoque imminet, cum multitudo populi more solito orationis causa monasterium adiret, sanctimonialis ipsa inter alios qui advenerant, hora diei quasi quarta ante beati viri tumbam oratura prosternitur, ibique aliquantisper orando lumen quod amiserat recepit, multisque in unum convenientibus, perspicuitate huius miraculi magnae admodum laetitiae causa fuit.

EXPLICIUNT MIRACULA S. OTMARI ABBATIS.

RHYTHMI DE SANCTO OTMARO.

Notkerus Labeo seu Teutonicus dictus, cum discipulos in arte metrica exercere proponeret, pensa, quae eis elaboranda dictabat, ex bibliis, vitis sanctorum, et exemplis domesticis desumebat. Ex eorum numero sunt versus Leonini subtus positi, quos a Notkero dictatos Ekkehardus IV. adhuc puer composuerat, et post obitum huius sui magistri a se correctos atque notis interlinearibus explicatos suae collectioni carminum Leoninorum inseruit, manu sua codici N. 393 *inscriptos.*

I. von ARX.

DEBITUM DIEI MAGISTRO.

impiorum mortificatum bimarino sepultum
Canto[1] dolis nectum, bithalasso cespite tectum.
Cruda[2] viri denos sancti caro durat in annos.
Sic decuit iustum, sic corpore, menteque castum.
Grex monachûm[3] Gallo cum plebe triumphat in illo.
maris potamici quasi dormiret iacens
Transvehitur pelago somnum capientis imago,
candelae ardentes instanter
Ad caput adque pedes steterat lux cerea perpes,
Turbo lacum vehemens involvit fluctibus urgens.
ventus navi Otmari
Nil nocet aura rati, quae gesserat ossa Beati,
cerei
Lygni perdurant, ventisque micando repugnant,
tempestatem
Vim contemplantur nautae, sed non patiuntur,
fluctus
Remis instabant, montes maris aere ruebant,
extollentiam
Turbinis exsuperant fastum rate gurgitis aestum,
verba David psallunt
Littora contingunt, fidei caeleumata pangunt,
Tangunt anhelos discrimina symphona[4] coelos.
Eolus si audiret, Nereum fugiendo subiret,
Neptunus caedat, neque quicquam turbine laedat.

ITEM DEBITUM ALTERIUS DIEI.

littore
Navigio[5] facto, prandent simul in maris acto,
quam sibi pauxillum servarunt vespere villum
Vina coronantur, epotaque non minuuntur,
vinum
Miscet pincerna pleno magis utre phalerna,
Flasco[6] stat inflatus, nec erat praeclusus hiatus,
A scopa[7] impletur, res mira! licet vacuetur,
proponere nautici fratres
Ponere adhuc plenam saturo poterant utre caenam.
accelerat
Nautica vis[8] trepidat, humeris sacra pignera gestat,
Otmarus
Sistitur hinc Gallo nemo preciosior illo.
dono
Gratior in nullo fuit unquam portio Gallo.
tumulis quasi duo germani a populis terrae
Cespite iunguntur, germaniter inde coluntur.
Sueviae
Stant populis ambae solatia maxima tumbae.
Otmarus
Unitusque loco membris, ambobus amico.
Grandia cum Gallo magnalia fecit ab illo,
Pandunt mille viros miracula non fore vivos[9],

1) Est sermo de S. Otmaro, et eius translatione in S. Gallum. 2) id est incorruptibilis. 3) i. e. monachorum. 4) i. e. cantus. 5) pro navigatione. 6) *die Flasche.* 7) pro scopo, seu uva 8) pro navigantes. 9) Mille miraculorum pandunt, viros non esse vivos.

Audit singultus mala flentis uterque sepultus,
Et quod forte probro iam nemo putet fore Gallo,
Mitior Otmarus, aiunt, si quaeris[10] amarus.
Hic flos virtutis Suaevis invernat[11] acutis,
Exaudiat magnos rosa sic rutilans Alemannos.

ITEM DE ALIIS SINCELLITIS AMBORUM.

Grandis honos genti sibi tot sanctos nutrienti;
Exceptis multis loca per discreta[12] sepultis,
Gallus Uodalricum nutrit atque Otmarus amicum;
floruit
Amborum in cella puer et spes creverat illa.
in hac cella per miracula
Hac homo virtutes didicit, hac ferre salutes,
Et lateri tutum semper nostro fore scutum
A primo flore Wiboradae mactus ab ore[13].
insuper rum
Gallus habet Magnum dominoque Theodora dignum,
episcopum sanctum sororis episcopi filium. Scottus sancti compatrianus Galli sanctissimus
Marcum, Marcellum, Clemens suus adiuvat illum
item Scottus per 50 annos inclusus ibi, propheta Karolo, et aliis multis.
Eusebius, celso qui pausat monte Rotino.
Effert virgo duas martyr Wiborada coronas
adiuvante secum inclusa
Subpeditante sua cum virginitate Rachilda
sibi ut Iob annis plus 30 afflicta
Carcere coniunctae, varia cruce corpore functa.
Spiritu sancto procul dubio inspirante presbyter sequentias 50 cum sancti Spiritus
Pneumate testante sacer pangit orbi carmina Notker;
promissum natus ante saecula[14]
Hic Abrahae pactum modulavit carne subactum,
festum
Et quod quemque diem decuit, homo vociferavit.
in quinquaginta suis sequentiis Iubileo Dei. maxime autem in sancti Spiritus
Insolito rore pneuma pluit eius ab ore.
Plurima falsidicis indulsit flens inimicis,
Pluraque pandebat, fore quae ventura videbat.
Notkero. Ruopertum, Tuotilonem, Isonem et alios multos, scribendos quidem
Milia mactorum[15] Deus addit huic sociorum,
Inter quos Hartmanni duo
Pagina quos capere vix lingua queat recitare.
tres tribus
Quis canat Ekkehardos[16] Notkeris[17] non mage tardos?
Gallo et Otmaro
Gratia patronis! quorum fors unice donis
Nominis amborum tres possidet aula polorum,
illorum sex propria
Singulus egregio sua sufficientia libro.
presbytero umquam fuit
Saevior Hartkero quisnam sibi martyre vero?
qui fuit voluntarie sacrificabo tibi
Hostia coelesti spontanea vivaque testi

10) si eum invocas. 11) florescit. 12) diversa. 13) mortificationem edoctus. 14) sic inchoat eius antiphona. 15) iam defunctorum. 16) Ekkehardus I. maior decanus, Ekkehardus palatinus, Ekkehardus decanus. 17) Notkerus balbulus, physicus, et teutonicus.

in clausula antea mulieri Perhtradae breviculae facta
Carcere ter denos qui se mage fregerat annos
ipse autem valde procerus non poterat se stans erigere
Non sinit erectum tota tempora[18] quem breve tectum,
singularis
Tactus virtute specialis, moxque salute
in strato pro capitali habere supposuit
Petram, qua suevit, capiti moriendo subegit,
spectantibus ad fenestram, quos quoad viveret, ne intrarent, adiurabat
In crucis et forma spargens parcissima membra
animam semper
Sursum spectando Domino dat psichen amando,
Cum visis laete sanctis dixisset: avete.
Fratres arrisit Gerolt, animamque remisit,
Prosper doctrinis, prius asper disciplinis.
presbyter antiphonam
Waltpreht ad te animo, repetit, laeto Dee pergo,
domino ut semper solebat
Proximior morti, confisus robore forti
ignarus latinitatis significationem
Nescius antiphonae quaesivit vim repetitae,
Numquid ait: mala sunt mihi quae cano vel, roga, prosunt?
Dicite, qui sapitis, neque me celare velitis.
Quaeso mihi, quare non possum verba vetare?
in
Non me spes, inquit, Domino confido, relinquit.
Simplicitas sancta sic transit et ad bona cuncta.
In prece nudatis satanas quondam cui plantis
Fur soleas rapuit, complosas atque reiecit.
Male nudaret bona proditor, et publicaret,
Quae Domini veri cultor mallet reticeri.
si quid haberet adversus aliquem
Wicpreht praemonitus, ut obiret pacificatus,
sanctissime
Quod nulli unquam inimicus erat, laetissime iurat,
Sic homo pacificos petiit sibi semper amicos.

ITEM DE ALIIS.

Abbas praeclarus male gestis semper amarus
Fratribus, admissa sibi sunt ubi rite remissa
quod indulgentiam accepit ab illis in gremio subsessoris
Grates dando, caput Thietpalt levat atque reclinat,
Iam pater extensus, neque carnis erat sibi sensus.
in momento post reclinationem obiit
Sic Deus in pacem posuit mox iusti tenacem,
labia absque dubio, quia similem ei non vidimus
Claudens labra viro paradysum mox petituro.
presbyter super presbyterum decanum cecidit obiens super obeuntem flens
Wichart Ekkehardum super oppetiit illacrimatum
cor unum et anima erant a pueritia et nimis eum tunc flebat
Ne mors divideret quos unos vita teneret.
Tale dedit munus sibi caris Spiritus unus.
teutonice propter caritatem discipulorum plures libros exponens
Primus barbaricam scribens, faciensque saporam

18) i. e. cervicem

ipsa die, qua obiit, librum Iob finivit. Opus mirandum
Notker mox obiit, ubi Iob calamo superavit,
librum Iob in quartam linguam exponens tunc
Quem vas in quartum transfundens fecit apertum,
confessionem palam faciens occultatus non multum dolens in corpore
Facta palam fassus, residens, neque grandia passus.
Moralia teutonice ab illo
Gregorii pondus dorso levat ille secundus
psalterium, in quo omnes, qui barbaricam legere sciunt, multum
Post Davidis dicta simili iam robore victa;
delectantur. Kisila imperatrix operum eius avidissima, psalterium ipsum
Pneumate mactorum[19] hic tertius aequivocorum
et Iob sibi exemplari sollicite fecit nam vesperis in ecclesia eius ipse tunc in lectulo cantabat
Vespere natalis Petri petiit astra priore,
in memoriis eius, ubicumque erat, assiduus orabat mihi quoque dicere solebat: roga Ekkehart clavigerum coe
Assertor magnus semper suus[20] atque benignus. li, ut tibi aperiat, spera in eum et ipse faciet
Hominum per se de sancto Petro regressus, nobisque in proximo eum finiri non sperantibus
Ergo genu figens fratres monuit prece lugens:
iam enim sonabatur exitum significans.
Psallite completam, Petrus faciat mihi laetam.
Nam et pauperibus fassus est Gravissimum autem erat in confessione eius, quod lupum iuvenis in
Tunc: aperite fores, iam deficiunt mihi vires,
monachico habitu occiderit, et quod pudet in somnis bis passus est septuagenarius
Ut veniant ad nos, rogo, quosque petatis egenos,
sed presbyterorum quidam simpliciter utinam omnes lupos, qui usquam sunt, inquit, occisos haberet.
Hos peto vescentes videam, moriensque bibentes.
plena domo pauperibus, clamore, ut solent etiam nos inquietantibus
His ita patratis, manibus quoque stando levatis,
quam tunc erat, post obitum in rocco capitium habens in capite
Ne mage nudetur, rogat, utque stetit, tumuletur;
Quod sanxit Gallus, lumbis ne cerneret ullus,
Utque catenatum corpus maneat tumulatum.
obiit
Hinc paucis orat, et mox recidendo soporat.
Hic finis hominis post imparis eruditoris[21];
Pneumate quem fotum replevit gratia totum;
Hunc merito flebunt, simili qui deinde carebunt.
gratiarum
His pollet donis, his Galli cella patronis,
domi quod concellanus, cohabitatorque cellae interpretari potest
His micat Otmarus, Gallo sincellita carus,
in quibus tales viri nutriuntur prae aliis
Has Deus ipse scolas dedit ambobus sibi solas,
multis
At simul allectis brevitati mille relictis[22].

19) defunctorum. 20) i. e. cultor eius. 21) eruditionis. 22) i. e. multis brevitatis causa praeteritis.

CASUS S. GALLI

PER RATPERTUM, EKKEHARDUM IV, BURKARDUM, CONRADUM DE FABARIA, ET CHRISTIANUM KUCHIMEISTER AB ANNO 614 USQUE 1329 CONTINUATI.

EDENTE

D. ILDEPHONSO AB ARX.

A. RATPERTI CASUS S. GALLI.

S. Galli celeberrimae abbatiae in Helvetia incunabula et casus describere, desinente saeculo nono, Ratpertus adgressus est *), *quod incoeptum dein saeculo undecimo Ekkehardus IV, saeculo duodecimo Burchardus, saeculo decimo tertio Conradus de Fabaria, saeculo decimo quarto Christianus Kuchimeister prosecuti sunt, opere pro addiscenda medii aevi indole apprime accomodo. Ratpertus Tiguro ortus, post medium saeculi noni in S. Gallo monasticam vitam amplexus est, magistros sortitus Marcellum et Isonem, ac condiscipulos S. Notkerum balbulum, Tutilonem, Hartmannum, Waltramum, et Salomonem postea Constantiae episcopum, viros illius aevi nominatissimos. Praefectus posthac ipse scholis, tam indefesso studio litteris incubuit, ut nec cura corporis, nec communi prece ab eis averti se pateretur, quippe tam raro domo egressus, ut integro anno duos calceos non attereret, diurnas psalmorum preces non frequentans cum dicto:* bonas missas facimus, si alios facere eas docemus. *Cum ei incumberet fratres ob commissa a superiore ex regulae S. Benedicti praescripto ad fustigationem condemnatos, columnae alligatos flagellis caedere, id munus in huiusmodi otiosos et inutiles acriter exercebat. Extremo decumbentem quadraginta canonici, eius quondam discipuli, qui de multis Ala-*

*) Notitias suas hausit ex Vitis SS. Columbani, Galli, et Otmari, ex antiquorum patrum traditionibus, librisque et chartis authenticis apud S. Gallum adservatis; sui denique temporis historiae pars ipse non parva fuerat. PERTZ.

manniae ecclesiis festum S. Galli celebraturi huc convenerant, invisêre, quorum quilibet se pro eo defuncto triginta missas Deo oblaturum spondebat. Obiit die **25**. *Octobris, circa annum* **900**. *Ex iis quae scripserat, supersunt praeter hos Casus aliquae chartae traditionum, plures hymni sacri abs Iodoco Mezler Canisio traditi publicandi, et versio latina Vitae S. Galli ab ipso ad usum populi rhythmo teutonico concinnatae. Stylus eius, etsi tersior sit ac aetas eius in plerisque ferebat, nihilominus teutonismos et modos loquendi ex bibliis, liturgia, et regula S. Benedicti mutuatos refert, ac quasdam rusticae latinitatis voces a scriptoribus saeculi* **6**. *et* **7**. *libris invectas habet. Pro more autorum medii aevi vera narrans fallitur in nominibus propriis, aut aliquibus circumstantiis, quos infidae memoriae lapsus relata referentibus, et librorum ope destitutis accidisse nemo mirabitur. Primaevus casuum horum textus autori coaevus est; is reperitur in codice n.* **614**, *canonibus Remedii episcopi, et ordinibus romanis colligatus; est scriptus ornate et correcte* (vide Fac simile) *mendis scriptoris manu coaeva emendatis. Huic codici tanta fidelitate studui inhaerere, ut neque in voce, nec syllaba, nec littera ab eo secederem, litteris maiusculis, et interpunctionibus exceptis, quae, utpote obsoletae, non videntur esse in recusis retinendae, etsi illis quibus Romanos subinde usos fuisse fragmenta nostra codicum saeculo* **7**. *vetustiorum docent, satis conformes sint. In his enim antiquissimis paginis pro commate punctum in medio lineae, pro puncto speciem quandam puncti interrogationis positam, et numeros antecedens et subsequens punctum habere videmus. Habentur Ratperti Casus etiam in cod. n.* **615**, *sed cum is de cod. n.* **614** *descriptus reperiatur, et saeculum* **13**. *non superet, seponendum eum esse iudicabam. Ratperti Casus primo edidit Melchior Goldastus* **1606** *Francofurti, secutus fidem sex codicum, sed recentiorum. Quae causa est, quod in eius editionem menda irrepserint, quae, cum neque editores subsequentes ad codicem primigenium recurrerent, identidem recusa videmus.*

In S. Gallo 1824.

ILDEPHONSUS VON ARX.
BIBLIOTHECARIUS.

INCIPIT TEXTUS DE ORIGINE ET DIVERSIS CASIBUS MONASTERII SANCTI GALLI EDITUS A RATPERTO[1].

S. Columbanus ex Hybernia in Galliam venit. c. 570.

1. Postquam beatissimi viri, sanctus videlicet abba Columbanus cum beato Gallo reliquisque discipulis suis, divinae caritatis fervore succensi, relicta Hibernia, parentibus spretis prediisque paternis, per maria diversa Hiberniam transmearunt, et Gallias advenerunt, Sigibertum illius provinciae regem adierunt. Qui cognito eorum desiderio, devotissima mente famulis Christi concessit, ut ubicumque vellent, Dei servitio congruum sibi locum eligerent, et, ut illis placeret, incolerent; se vero in cunctis necessitatibus fautorem illis esse promisit. Quod et copiosissime implevit. Ingressi igitur heremum quae Vosegus nominatur, locum invenerunt antiquitus cultum, sed tunc vetustate conlapsum penitusque destructum, aquis tamen calidis speciosum, nomine Luxovium[2]. Protinus vero ibi cellulas construentes, felici vita Christoque amabili conversatione usque ad tempora Sigiberti iunioris filii[3] Hiltiberti, nepotis videlicet Sigiberti, perduraverunt.

610. Iter in Alamannia

Qui etiam benignissimam erga Sanctos habuit mentem. Sed Brunnehildis avia ipsius Sigiberti, uxor autem prioris Sigiberti, plena demonis, tenebrarum socia, lucis inimica, omnibus bonis contraria, non passa est Sanctos in illo consistere regno, nec requievit, donec eos inde perturbaret. Qui relicta terra illa spretaque diaboli filia, ad Lotharium regem pervenerunt. A quo benignissime suscepti, cum honore, ut cupiebant, ad Theodebertum regem Austrasiorum sunt perducti. A quo accepta potestate, per Alemanniam locum eligendi aptum divinae servituti, Tuconiam[4] advenerunt, quae est ad caput laci Turicini; ubi cum consistere vellent, populumque ab errore demonum revocare — nam adhuc idolis immolabant — Gallo idola vana confringente[5], et in lacum vicinum demergente, populus in iram conversus, non sine multo et ignominioso damno sui generisque futuri, Sanctos exinde pepulerunt. Inde iter agentes, pervenerunt ad castrum quod Arbona[6] nuncupatur, iuxta lacum Potamicum, ibique a Willimaro presbitero honorifice suscepti, septem dies continuos cum gaudio permanserunt. Qui a Sanctis interrogatus, si sciret locum in solitudine illorum proposito congruum, ostendit eis locum iocundissimum ad inhabitandum, nomine Brigantium[7].

Ibique reperientes templum olim christianae religioni dedicatum, nunc autem demonum imaginibus pollutum, mundando et consecrando in pristinum restituerunt statum, atque pro statuis quas eiecerunt, sanctae Aureliae reliquias[8] ibidem collocaverunt. Cellulas vero ibidem construentes, ibique degendo Christo servire volentes, prohibiti sunt a populo, cuius pars maior adhuc erroribus diabolicis illudebatur. Indeque expulsus auctore Cunzone duce, sanctus Columbanus cum suis ad Agilolfum regem Longabardorum perrexit, sancto videlicet Gallo infirmitate detento in illis partibus derelicto. Quem etiam ob laborem itineris putans sanctus Columbanus aegritudinem simulare, officium illi altaris interdixit, dum ipse Columbanus in hac vita mansisset[9]. Haec autem omnia quisquis plenius scire cupit, et quaedam in hoc opusculo sequentia, a nobis vero ex aliqua parte contacta, in libris actuum eorundem sanctorum[10] plenissime digesta reperiet. Nos vero, ut coepimus, ex notis quae sunt necessaria pauca ex parte tangamus, et ad intacta citius, Deo donante, properemus. Igitur beatus Gallus post felicis discessum magistri studiose coepit inquirere locum in

1) Ratpertus (*Rathgeber*) constanter vocatur, et non Ruhpertus (*Ruhebringer*) vel Rudpertus (*Lärmmacher*). Is Tiguro se natum prodit hisce codici Tiguri asservato de SS. Felice et Regula inscriptis versibus:

Obsecro da veniam patriam repedare gradatim,
Quam cupiens Felicem visere curro propinquam,
Germanamque eius, quae Regula iure vocatur.

2) Luxeuil in comitatu Burgundiae. 3) Sigibertus iunior filius Theodorici II, Childeberti II. nepos, Sigiberti I. pronepos fuit. 4) Hodie *Tuggen* ad ostia Lintomagi. 5) Ionas in vita S. Columbani Wodani idola fuisse scribit, Ratpertus in S. Galli cantilena Iovis, Ekkehardus IV. Iovis et Neptuni. 6) Hodie *Arbon*, Romanis Arbor felix, a S. Gallo tribus horis distans oppidum. 7) Hodie *Bregenz* in supremo lacus potamici sinu. 8) Divae huius, quae et Argentorati colebatur (*Gallia Christiana*), nulli scriptores sacri meminere; videtur his in terris Romanorum tempore martyrium passa. 9) Haec post vocem *aegritudinem* a scriptore omissa alia manus coaeva adposuit, secutaque indolem Teutonicae linguae pro *maneret* scripsit *mansisset*. 10) Iste liber adhucdum adest in bibliotheca S. Galli n. 553.

614. heremo ex alia parte castri[11] praefati alpibus contiguo divinis famulatibus aptum, quem et inventum aquis planicieque iocundum, duce quodam Willimari presbiteri

S. Gallus eremum ingreditur.

diacono, cum gratulatione suscepit non minima, ipsumque locum ieiuniis et orationibus consecrando, cellulam ibidem, in qua ipse et cum eo Domino servituri commanerent, celeriter aedificavit. Interea praedicti ducis Cunzonis filiam, sponsam[12] videlicet regis Sigiberti, spiritus malignus invasit, quem cum episcopi a rege directi, quorum etiam credebat sanctitati, ab ea expellere non potuissent, sed etiam cum ignominia ab eo expulsi fuissent, beatus Gallus non prima, sed iam secunda legatione atque humillima supplicatione ab eodem duce suscepta, locum in quo puella vexabatur, presbitero comitante devenit, hostemque malignum oratione praemissa a pervasa domo imperiosa voce potenter eiecit, patrique puellam reddidit sanam, statimque ad dilectae solitudinis cariorem rediit aulam. Praefatus igitur rex audiens puellam a passione tanta sanatam, suis eam praesentari iubebat aspectibus. Quae interrogata a principe memorato de causa salvationis suae, sanctum virum cum actibus suis, et beneficiis circa se per illum exhibitis ordine pandit, adiciens et rogans, ut ipse eum suae gratia pietatis dignaretur fovere. Quod rex benigne suscipiens, cuius heremi hospes exstiterit, inquisivit, comperiensque narrante puella aliisque fidelibus viris, ex parte ad regiam potestatem, aliunde vero ad possessionem nobilium virorum[13] pertinere heremum in qua Sanctus commanebat cum suis, protinus partem regiae potestati cedentem praefato Sancto sua auctoritate contradidit[14], et constituit, ut tam ipse quam

quam regis donatione adquirit.

posteri eius ibidem, scilicet eius exemplo Domino servituri, locum praefatum cum circum iacentibus silvarum commodis per regiam auctoritatem deinceps firmissime retinerent. Et ut a nullo hoc inposterum destrui valeret, propriae auctoritatis firmissima conscriptione munire decrevit, quod, ut bene cogitavit, optime perfecit. Cunzoni quoque duci praecepit, ut cum omnibus eidem heremo vicinis necessitatibus sancti Galli sedulus ac studiosus fautor existeret, et in aedificiis, et in qualibuscumque rebus illius indigeret solatio, quod et devote conplevit. Qua auctoritate talique firmitatis conscriptione locus iste tutus ab adversariis usque ad tempora Pipini et Caroli permansit. Religiosos etiam viros, qui eundem Sanctum in sua susceperunt, eiusdemque heremi ius hereditarium illi potestativa manu concesserunt, subter notare curavimus; quorum nomina haec sunt: Willibertus videlicet presbiter, et Talto vir

mors S. Galli.

inlustris, Tagoberti scilicet regis camerarius et postea comes eiusdem pagi, a quibus idem Sanctus, cum in corpore viveret, cum augmentatione huius loci non parva, maxima veneratione habitus est.

2. At postquam de corpore spiritum transmisit ad astra, a successoribus istorum locus iste ob amorem Sancti similiter augmentatus est usque ad tempora Caroli[15]. Taltonis vero filius fuit Thiotolt, cuius filius Pollo, Pollonis autem filius Waldpertus; qui genuit Waldrammum. Ipse vero Waldrammus[16] locum istum in omnibus ob amorem sancti Galli augere desiderans regularemque inibi vitam instituere cupiens,

S. Otmarus fit abbas, 720.

Otmarum sanctum virum a Victore, Rhetiae Curiensis comite, impetravit, eique cellam praefatam cum omnibus ad eam pertinentibus commendavit, abbatemque constituit, ut in vita ipsius plenissime continetur. Postea vero tempore procedente atque statu monasterii in melius proficiente, praefatus Waldrammus eundem abbatem Otmarum Pipino regi praesentavit, ipsique regi monasterium, quod adhuc hereditario iure in sua tenebat potestate, cum ipso pariter abbate contradidit. Ea videlicet causa, ut

11) nempe Arboris felicis. 12) Multum negotii haec sponsa, quam autor vitae S. Galli Frideburgam nominat, eruditis Sigibertum sponsum adinvenire non scientibus facessebat. 13) His, nempe Taltonibus illa silvae pars, quae humilior et Thurgoviae locis cultis proximior erat, adpertinebat, quae cum rotundum quoque montem complectebatur, cellam S. Galli attingebat, quae hinc, incertis quoque et indefinitis finibus, iam in illorum, iam in regis fundo sita esse dicitur. 14) Post devictos anno 497 Alamannos magnam Helvetiae partem fisco regio cessisse, liquet ex hac, et aliis donationibus, quas reges Francorum parthenoni Sekingensi in Glarona, Tigurino in Uri, monasterio Murbacensi Lucernae, nobilibus Alsatis circa Windonissam, Lucernam, et Werd contradidere. 15) Nempe Martelli. 16) Waltramus, ut charta anni 779 testatur, tribunus erat territorii vicini, is ex uxore Waltrada genuit Waltbertum, qui praecitato anno cum matris ac fratrum assensu S. Gallo vineas, agros et ecclesiam in Rumanishorn (nunc *Romishorn*) contulit, et ius in sylva monasterio vicina ligna caedendi, porcos pascendi, et runcando novalia moliendi.

ipse abbas eiusque successores idem monasterium regia auctoritate retinentes, nullius deinde violentia premerentur, sed tantummodo regum iussionibus obedirent. Quod benivolus princeps benigne suscipiens, statim huius causae conscriptionem fieri praecepit; scilicet ut monachi eiusdem loci deinceps potestatem haberent abbatem eligere sibi, atque solis tantummodo regibus subiacerent. Quam conscriptionem suae auctoritatis signaculo confirmavit[17], atque abbatem ipsum in sua remisit; qui idem monasterium per annos 40 feliciter rexit, Waldrammo praedicto 20 annis solatium illi praestante. Postea vero, ob quam causam, et quando, et qualiter idem abbas a Warino et Ruadhardo[18] exilio damnatus, ad perpetuam sit coronam perductus, in libris vitae ipsius, qui scire desiderat, pleniter degesta repperiet. *moritur S. Otmarus. 759.* Post haec vero Sydonius Constantiensis praesul, qui et monasterium, quod Auva[19] nominatur, in sua potestate habebat, instigantibus praefatis comitibus, coepit inquirere monasterium nostrum, et in potestatem episcopatus redigere. Quibus, ut illi solatio essent, beneficia promisit, atque donavit[20], Warino videlicet Vina, et Turinga, et Engi, Ruadhardo vero Antolvinga et Uzinhaha, Miloni autem advocato ipsius monasterii, ut illi solatium subtraxisset[21], sextam villam, quae Heimbach nuncupatur, contradidit. Quam ob rem praefatus Sydonius, quod nequiter coepit, auxiliantibus iniquis principibus pessime ad sui, ut postea res docuit, damnationem perfecit, monasteriumque ipsum in ius episcopatus redegit. Igitur praedictus episcopus fratres in monasterio sancti Galli multis iniuriis semper afficiens, quodam die etiam maioribus ibi, si aliqui essent sibi contrarii, afflicturus calumniis, monasterium turbolentus ingreditur, et cum ante confessionem[22] sancti Galli quasi oraturus constitisset, quid in mente habuerit, poena corporis et illuvies ventris, ut in vita sancti Galli scriptum est, manifestavit; quo redundante supplicio ad Auvam perlatus, de cloaca corporis vitam exalavit plenam miseriis. *Ius electionis adimitur.*

3. Post cuius obitum Iohannes, monachus Augensis, Constantiae episcopus ordinatus, amborum regimen suscepit coenobiorum. *781. Ioannes proabbas.* Qui tres nepotes suos educavit, quibus honorem suum in tribus illis locis situm post suum discessum distribuere cogitavit. Quo agnito, fratres utriusque coenobii episcopum pariter adierunt, rogantes, ut privilegia eis apud principem adquireret, ac potestatem eligendi abbates, se vero, si hoc fieret, eosdem illius nepotes sibi abbates electuros polliciti sunt. Quod ille consensit, ac se facturum promisit. Tempore vero transacto, Carolus rex cum Hildigarda coniuge sua Romam profecturus, Constantiam advenit. *780.* Tempus vero oportunum se invenisse existimantes, utriusque monasterii fratres pro praedicta necessitate principem adeunt, eiusque clementiam interpellant. Rex vero episcopum, quid de hoc illi placeret, interrogavit. Episcopus autem aeternae beatitudinis gaudia illum exinde percepturum respondit, si talem et tantam securitatem famulis Christi absque ulla perturbatione Domino serviendi concederet. Quod audiens rex gavisus est, et protinus utriusque coenobii fratribus, sancti Galli scilicet et Augensis, firmissima auctoritate privilegium optatum contradidit, ac scripta emunitatis ad haec eadem retinenda fieri praecepit, quae signaculo suae auctoritatis firmavit[23], constituens atque praecipiens, ut post mortem episcopi monachi praedictorum monasteriorum potestatem haberent sibi eligendi abbates, et ut nulli absque regibus deinceps essent subiecti. Fratres igitur laeti redierunt in sua. Episcopus autem cartas utrorumque, quas rex fieri praecepit, secum retinuit. Cum igitur idem praesul finem sibi praesentis vitae cognosceret imminere, adsumpta Augensium fratrum carta ad ipsum monasterium devenit, cartam autem fratrum de monasterio sancti Galli in scriniis Constantiensis ecclesiae dereliquit, eo quod noluissent nepotem illius sibi abbatem, sicut pridem promiserant, eli-

17) Neque hoc, neque supra memoratum donationis diploma supersunt. 18) Warinus trium pagorum lacum Potamicum ambientium comes erat, Thurgoviae, Linzgoviae, et Hegoviae. *Codex Trad. S. Galli.* Et Ruadhart anno 769 legitur comes in Baar. *loc. cit.* Quis utrorum Welforum stirpi adnumerandus sit, incertum. 19) Augia dives in insula prope Constantiam sita. 20) Asservantur adhuc chartae, quibus S. Galli coenobium villas has acquisivit. Viniae de anno 754, Duringae prope Buchhorn de 752, Uzinahae ad lacum Tigurinum de 745. 21) Teutonismus pro *subtraheret.* 22) Hodie presbyterium. 23) Ex hoc diplomate Vuramsiae civitate. 8. Id. Mart. anno 12. regni dato erroris convincitur Ratpertus. Non enim cum Ioanne, sed abs Ioanne proabbate cum Sidonio episcopo pactum hoc initum fuit.

gere. Senserant enim cartam a rege datam multum esse depravatam, et multo aliter, quam rex iuberet et res eorum indigeret, esse conscriptam. Idcirco nepotem illius sibi abbatem eligere neglexerant. Similiter autem et fratres alterius monasterii fece-
781. runt. Postquam igitur praefatus episcopus vita excessit, Augenses quendam senem presbiterum et monachum, nomine Petrum, sibi elegerunt abbatem cum consilio Hildigardae reginae, cuius etiam adminiculo res apud illos ita perstitit, quia a Geroldo comite, germano praedictae reginae, locus ipse maxime constitit et augebatur. Nostri
Waldo abbas. vero[24] Waltonem concoenobitam, virum sapientem, sibi abbatem, rege permittente, constituerunt. Sed non in finem res ita permansit, ut in sequentibus manifeste declarabimus.

4. Post obitum vero Iohannis episcopi Egino episcopii Constantiensis iura suscepit, qui mox omnia insidiarum genera circa monasterium nostrum exercere non metuens, sicuti Sydonius sanctum Otmarum, ita et iste Waltonem persequi coepit abbatem, quatenus iterum perverso more antecessorum suorum episcopatui subiceret monasterium. Huius igitur rei gratia optimatibus regis praedia et pecunias contulit infinitas, illosque ad consensum suum provocans, muneribusque, ut scriptum est, etiam sapientum obtutus excecans, quod nequiter coepit, illorum adminiculo pessime complevit; iterumque monasterium non equi observatione episcopio subici fecit. Carolus vero serenus augustus, cum voluisset praedictum abbatem cum episcopo pacificare, eo videlicet pacto, ut episcopi praecepto obediens, abbatis locum in monasterio ageret; praefatus Waldo, non valens diutius praesens intueri tantam deiectionem suorum, tale fertur regi dedisse responsum: *Cum enim*, inquit, *semel manus vestrae dominationis ingressus, tantae celsitudinis merui dominio sublimari, nequaquam posthaec dum horum trium digitorum vigorem integrum teneo* — nam scriptor erat eximius, —
784. *vilioris personae manibus me subdere decrevi.* Itaque cum consensu ipsius imperatoris ad vicinum monasterium quod Auva nominatur, ibidem commoraturus, devenit. Ubi postea abbas electus atque ordinatus, ad ultimum monasterium sancti Dionisii[25] suscepit regendum.

5. Tunc praedictus episcopus assumens quendam presbiterum forensem[26], no-
Werdo pro abbas. mine Werdonem, obtulit eum ad nostrum monasterium, ut abbatem illum constituisset; ne, si de monachis eisdem aliquem ordinasset, res ab eo aliquatenus cedere videretur. Quem tamen monachi in tali habitu commanentem minime susceperunt abbatem. Quod cum sensisset idem Werdo, cum conversatione habitum mutavit, et tunc demum monachicis indutus vestimentis susceptus, atque, ut decreverat episcopus, abbas est ordinatus. Tunc vero, quodam perversae fidei pacto inter episcopum et abbatem contra monachorum necessitates effecto, res nostrae magis ac magis in desolationem vergere coeperunt, cum hi qui tutores esse debuerant, afflixissent, et nullus esset ex nostris, qui eos prohibere potuisset. Habuerunt autem adhuc fratres monasterii nostri firmissimum emunitatis praeceptum, quod beatae memoriae domnus Pipinus rex illis scribi iusserat, propriaque manu firmatum contradiderat, in quo etiam multum confisi sunt: quod etiam idem episcopus maximo studio sepius investigabat, sed invenire non poterat. Ipsum quoque praeceptum, quod superius a Carolo imperatore sub Iohanne episcopo factum monstravimus, adhuc in Constantiae scriniis detentum, a monachis non recipiebatur, eo quod, ut superius diximus, depravatum atque contra imperatoris praeceptum illorumque necessitatem fuisset conscriptum. Contigit autem tempore quodam Wolfharium Reminsem episcopum, legatione a domno Carolo sibi
807. iniuncta, iustitias in Rhetia Curiense faciendas[27], ad ipsum pagum venisse, indeque reversum ad nostrum monasterium devenisse, ibique, prout illis facultas erat, benigne susceptus, devoto servitio sustentatus est.

Quem cum non lateret calumnia et iniustitia, quas passi sunt incolae monasterii nostri, praedictum emunitatis praeceptum sibi ostendere rogavit, quod cum vidis-

24) Hic in codicis nostri margine manu saeculi 13. haec adduntur: „*Rupertum sibi constituerunt abbatem, quo post unum annum defuncto Waltonem*" etc. Rupertum quoque Hermannus Contractus, et tres abbatum catalogi saeculis 11, 12, 13. conscripti abbatibus S. Galli annumerant, a quibus econtra Constantienses episcopos Ioannem, Eginonem, et Wolfleozum excludunt. 25) Parisiis anno 796. *Mabillon annal.* 26) i. e. sacerdotem saecularem. 27) Hunc Wolfharium sub Carolo M. missum dominicum egisse testatur Marlot in hist. Rhemensi.

set ac perlegisset, ortatus est eos, ut per aliquem fidum hominem eandem firmitatis cartam domno imperatori dirigerent, se vero res eorum notas imperatori facturum, atque auxilium illis praebiturum promisit. Cuius consilio consentientes, cuidam vasallo imperatoris, nomine Engilrammo, in cuius fide multum praesumebant, ipsam cartam immo totius securitatis[28] spem commendaverunt. Qui etiam in altario sancti Galli iuravit, se ipsam cartam regi perlaturum, atque ipsis monachis cautissime esse redditurum; quod, suadente diabolo, aliter quam promisisset[29] effecit. Denique discedente eo de monasterio atque secum cartam portante, episcopo res innotuit, qui protinus directis illi muneribus non parvis, praefatam cartam, sicut diu cupivit, accepit atque in suam potestatem redegit. Statim vero cupiens penitus omnem spem securitatis nostris aufferre, ad ipsum monasterium venit, atque cautissima investigatione perquisivit si alicubi aliquod exemplar ipsius cartae inveniri potuisset[30]. Quod cum nequaquam invenisset, quia omnino non erat, delatum est ei, quod Amalgarius[31] monachus et diaconus eam exemplari tradere voluisset. Cuius facti licet ille securus esset, tamen nequaquam de hoc aliter apud episcopum se potuit excusare, nisi in altario sancti Galli cum iuramento firmaret, nec se eam ullo modo habere scriptam, nec in aliquo loco scire esse conscriptam. Tunc demum episcopus securus suae voluntatis effectus rediit in sua, atque monachis nostris, qui secum soliti erant commorari, quasi ob aliam causam a se foras transmissis, sepe memoratam cartam ignibus tradidit atque in favillam redegit, ut postea res nobis innotuit.

Temporibus vero transactis, Egino episcopus finem vitae praesentis accepit anno ab incarnatione Domini 813, anno autem imperii[32] Caroli serenissimi augusti 46. 813. Post cuius obitum episcopatum Constantiensis ecclesiae adeptus est Wolfleoz, monasterii sancti Galli caenobiota.

6. Werdone vero abbate postea vitam finiente, Cozbertus, eiusdem congregationis monachus, a fratribus est abba electus, et ordinatus, vir statura procerus, sapientia quoque morumque dignitate praecipuus, anno ab incarnatione Domini 816, anno autem imperii Hludowici imperatoris, filii praefati Caroli augusti, tertio[33]. Gozbertus abbas. 816. Cum igitur Wolfleoz episcopus more antecessorum suorum etiam causas monasterii suae subiceret dicioni, incolae monasterii, quasi in proprio fratre et conservo, consolationem in eo se habere posse confisi sunt; ille vero non solum mitior ceteris non existens, aliqua in parte illis de quibus venit pepercit, sed etiam, in quantum potuit, more Hieroboam digitum suum dorso antecessorum suorum erga sibi subiectos grossiorem exhibere temptavit, monachosque de quibus exivit, cessante priorum exemplo, affligere non destitit. Quae omnia, quanta et qualia fuerint, non decet memoriae tradere; tamen necessaria huic textui subnectimus, sed et paucissima. Idem namque episcopus, cum omnes monasterii causas sibi, ubicumque vellet, adferri iussisset, nihilominus ad libitus suos sepius idem monasterium invisens, omnes ibidem ministeriorum consuetudines ad suas detorserat voluptates. Denique cellario cunctisque similibus monasterii officinis laicales praefecit personas, sibi forinsecus ministrare solitas; nullusque eorum qui ad haec eadem ministeria constituti fuerant monachorum, vel intrare aut de his aliquatenus habuit potestatem tractare vel habere[34]. Quare contigit, non solum alia necessaria, sed etiam victum, supremum videlicet corporis sustentaculum, omnino fratribus defecisse. Tantae igitur causa necessitatis Hludowicum piissimum imperatorem fratres de monasterio sancti Galli adierunt, eiusque clementiam suae miseriae solamen esse poscebant. Episcopus quoque eodem tempore praesens aderat, coepiscoporum confisus solatio, aliorumque familiarium regis, quos omnes suae partis sciebat esse adminiculatores monachorumque adversarios. Maximam tamen suae pertinatiae fidutiam habuit in quadam carta, quae diabolicis machinationibus a quodam diaboli ministro conscripta, non solum idem monasterium, sed et alia loca non pauca falsissime canebat[35] ad episcopii partes quasi hereditario iure pertinere. Monachi vero econtra nullam eo tempore suae securitatis cartam habuerunt, una, ut praediximus,

28) id est, ius liberae electionis abbatum. 29) Per Teutonismum ponitur Plusquamperfectum pro Imperfecto. 30) Idem Teutonismus. 31) Amalgerum officia portarii, cellerarii, praepositi obiisse chartae traditionum testantur. Eum ante altare aureum sedulo orare consuevisse, scribit Ermenricus in Cod. n. 265. 32) Melius regni Francici. 33) Seu quarto. 34) lege: *tractandi vel habendi.* 35) lege: *cavebat.*

concremata, alia vero, sicut etiam praefati sumus, quam suscipere ob aliquam causam monachi noluerunt, ab episcopo detenta. Cum vero altercatio inter episcopum et monachos oriretur coram principe, episcopus petiit: ut sua carta coram imperatore legeretur, et secundum eam res diiudicarentur. Ipsam autem, quam supra commemoravimus, mendis plenissimam praeferre [36] cogitavit. Sed divina pietas suis, quibus humana deerant solatia, superna dignata est intercedente sancto Gallo conferre subdiploma falsatum sidia. Denique episcopus, cum de manibus proprii ministri suae voluntatis se putaret accipere cartam, immo sancti Galli famulos destruendos invidiosam decipulam, non eam quam voluit, sed proficuo nobis errore aliam cartam imperatori cunctisque principibus, causae penitus ignarus, coram designavit, quam ab imperatore Karolo sub Iohanne episcopo nobis factam, sed a nostris antecessoribus ob alicuius infandae additionis maculam non receptam supra memoravimus. Quam cum piissimus imperator suscepisset, sigillumque sui patris recognoscendo intuitus esset, venerando deosculatus est, circumque adstantibus similiter honoris causa deosculandum contradidit. Deinde carta traditur legenda.

Cum vero audisset episcopus contra suum decretum cartae procedere textum, protinus recusavit istam, asserens perversam, aliamque cupiens suae perversitatis in praesentiam adferre scripturam. Quod benivolus imperator non consensit, sed tantae auctoritatis firmitatem monachis restituendo contradidit, ut liberi ad sua redeuntes, libera electio abbatis. potestatem deinceps eligendi sibi abbates haberent, nullamque potestatem episcopi absque magisterii causa spiritalis super eos deinceps haberent; excepto quodam censu, quem de monasterio ad episcopatum persolvi debere singulis annis, hoc est unum equum et unam unciam auri [37], supra memorata carta [38] asserebat. Insuper etiam praefatus princeps ad augmentum securitatis eorum cartam emunitatis sua auctoritate 816. illis contradidit [39]. Quibus peractis, monachi cum suo abbate Gozperto ad monasterium rediere letantes, episcopo nihilominus ad sua cum tristitia redeunte. Gozpertus vero abbas una cum suis ad monasterium rediens, omni studio satagebat circa communem fratrum utilitatem omnem sui laboris inpendere sollertiam, nostrae in omnibus rebus congregationis ubicumque potuit commoda cumulando; ad augmentum quoque nostri monasterii, veteri destructa, novam sancto Gallo coepit aedificare basilicam, quae hoTemplum aedificatum. 830. die rationabili proceraeque magnitudinis statura cernentibus apparet constructa [40], anno videlicet incarnationis Domini 830, Hludowici vero imperatoris 17. Quam utique spacio septem annorum ad plenum aedificando perduxit, annoque nono dedicationem ipsius basilicae perpetravit, convenientibus ad idem monasterium Wolfleozo, ad cuius diocesim pertinebat, Constantiensi episcopo, unaque Oadalricho Basiliensi episcopo, Erlebaldo [41] quoque Augensis monasterii abbate [42] cum aliquantis suae congregationis 835. fratribus praesente manente [43] aliisque Alamannorum principibus non paucis. Dedicatione igitur ipsius basilicae gloriose coepta et non sine signorum claritate honorifice peracta, postea praefatus abba Gozpertus in omnibus monasterii nostri utilitatibus sine cessatione se studuit exercere. Librorum enim, quorum maxima penuria [44] in nostro loco usque ad illius tempus exstiterat, tantam copiam ille patravit, ut locus iste ex eorum multiplicatione non parum excresceret. Qui, quales, et quot fuerint, qui diligentius quaesierit, invenire poterit.

36) Lege: *proferre.* 37) Is idem census, quem monasteria libera regi persolvebant. 38) Voces „*Adulterata a Ioanne*" adscripsit postea Ekkehardus IV. 39) Superest hoc diploma Aquisgrani 6 Kal. Febr., anno 2. imperii, indict. 9. datum. 40) Eius ichnographia haud dubie a regis architecto Gerungo delineata, et Gozberto diacono missa, et pedes $3\frac{1}{2}$ longa, et $2\frac{1}{2}$ pedes lata adhuc superest. Winiharius et Isenricus monachi operi praeerant, columnae lapideae omnes immensis molibus advectae fuere. *Epistola Ermenrici.* 41) Pro Erlebaldo anno 838. defuncto putant aliqui eius successorem a Ratperto fuisse nominandum. 42) Quae sequuntur usque ad vocem *dedicatione* diversa manu, coaeva tamen scripta sunt. 43) Huius translationis acta a S. Galli monacho e Scotia oriundo conscripta, Ratperto in bibliotheca evolvere proclive erat. *Vide catalogum librorum saec.* 9. 44) Attamen aderant Romano charactere saeculis 5, 6, 7. exarati, ut tum ex residuis fragmentis v. g. Virgilii, evangelii etc., tum ex novem codicibus rescriptis, tum et ex nota *antiquum, antiquissimum vetus, vetus valde, legi non potest* multis codicibus in catalogo bibliothecae saeculi 9. adiecta manifestum fit. Saeculo quoque 8. S. Galli ascetas libris scribendis iam iusudasse, testantur multi ex hoc aevo superstites codices, praecipue epistolae S. Pauli n. 70. et liber prophetarum n. 44, ac ea quae Ratpertus de scriptore Waltone habet.

7. Tempore vero procedente idem abbas, cum iam aetatis gravitatem corporisque infirmitatem non sufficere crederet ad instantium necessitatem negotiorum, a Hludowico clementissimo augusto impetravit: ut Bernwicus, monachus noster, successor illi existeret; quod statim, ut ille postulavit, effectum est. Ordinatus est vero Bernwicus abbas vivente Gozperto anno incarnationis Domini 837, Hludowici autem imperatoris 24. Post haec vero Hludowicus imperator 12. Kal. Iul. de hac luce migravit anno incarnationis Domini 840. Eodem etiam anno facta est solis eclypsis 3. Non. Maii in vigilia ascensionis Domini[45]. Post obitum vero Hludowici imperatoris maxima discordia orta est inter filios eius, Hlotharium, qui primus fuit aetate, et Hludowicum, et Carolum. Itaque Hlotharius cum esset aetate primus, potentia utique et multitudine populorum post se declinantium caeteros praecellebat. Cum igitur, ut diximus, maxima pars populorum Hlotharium sequeretur, contigit et Bernwicum nostrum abbatem illius partis fuisse adminiculatorem. Nec minus interea Hludowicus Alamanniam penetrans, singula loca suae suorumque dicioni subiecit; indeque abbatem in nostro monasterio constituit Engilbertum, monachum nostrum. Qua re contigit, ut sicut regna, ita et monasteria diversis erroribus atque laboribus quaterentur In tantum autem maior pars populorum Hlotharium sequebatur, ut quidam principes Alamannorum cum exercitu magno Hludowico obviam pergerent, eumque, ne fines illorum intraret, prohibere vellent. Cum quibus protinus pugnam validam commisit, et maximam eorum partem prostravit, reliquos vero omnes in fugam convertit; et sic ad fratrem suum Carolum pervenit. In quibus terminis Hlotharius cum maximo exercitu aderat contra fratres suos, Hludowicum et Carolum, et ipsi contra illum. Die autem constituta, commissum est proelium validissimum, atque miseria plenum, et Domino disponente iuniores exstiterant victores anno incarnationis Domini 841.

Bernwicus abbas. 837.
840.
dissidia regum.
841.

Ergo hac miserabili consummatione belli peracta, protinus Hludowicus abbatiam sancti Galli Grimaldo[46] destinavit atque contradidit. Qui statim eam, in quantum valuit, causa regiae auctoritatis obtinuit.

Grimaldus abbas commendatarius.

8. Postquam vero divisio regni patrata est, et pax inter germanos reges firmata est, Grimaldus abba ad monasterium sancti Galli veniens, honorifice atque omni obsequelae suavitate a fratribus eiusdem monasterii susceptus est, atque devota illorum servitute sustentatus. Causa autem extitit, quam nemini miram puto videri, fratres nostros tristitia non parva agitari, eo quod securitas electionis eorum, quae tam multis, ut ante praediximus, laboribus sepe difficillime fuerat adquisita, tam facile de eorum potestate deficiebat excussa. Sed huius tristitiae, Domino iuvante, iocunda venerat medicina. Nam praedictus Grimaldus prioribus temporibus[47] semper idem monasterium protegere atque erga illud clementer agere consueverat. Quam causam loco et potestate accepta non minuerat, sed augebat magis caritatem, quam suae potestatis declarans magnitudinem. Qua confidentia monachi eum flagitare coeperunt, ut sicut in illo immunitatis privilegium amiserunt, ita cum illo pristinae securitatis recuperarent augmentum. Quam petitionem ille gratissime suscipiens, studioseque complens, a rege Hludowico permissione illis adquisita concessit, ut statim sibi eligerent, qui post ipsum illos illorumque omnia procuraret, et postea nullam suae securitatis et propriae electionis dubitationem haberent. Qui protinus gratanter hano benedictionem[48] suscipientes, Hartmotum elegerunt, scientia et moribus nobilitateque praeclarum, eumque Grimaldus secum ad regem perduxit. Qui cum manibus regis a Grimaldo fuisset contraditus, benigneque ab eo susceptus, protinus a regia potestate ipsum sancti Galli locum cum omnibus ad illum pertinentibus suscepit post Grimaldum secunda vice[49] regendum; eo videlicet pacto, ut post obitum Grimaldi haec eadem electionis stabilitas a rege concessa et in Hartmoto coepta, deinceps stabilissime praesentibus caeterisque ad eundem locum futuris signaretur, et firmaretur mansura.

Hartmotus proabbas.
Electionis libertas.

45) Has temporum consignationes omnes veras esse indaganti patebit. 46) Grimaldus in regia aula educatus et bene doctus (*Epla Ermenrici.*) habuit fratres Wettinum monachum Augiensem, et Thietgandum archiepiscopum Trevirensem (*Mabillon*) factus archicapellanus, et tribus abbatiis praelatus, Sangallensem omnibus praetulit. *Epistola Ermenrici Aug.* 47) Id est, antequam abbatiam S. Galli obtinuerat. 48) Id est donum. 49) Nempe secundo post abbatem commendatarium loco.

Quo peracto, Grimaldus abba cum Hartmoto laetus, laetantibus pariter fratribus, ad monasterium rediit.

Post haec igitur Grimaldus regularem in nostro monasterio vitam omni sagacitate mentisque alacritate instituere coepit. Cuius rei curam, quia ipse sepius regalibus fuerat occupatus officiis, Hartmoto iniunxit, ut spiritalis structurae aedificia in fratribus fundaret, et non minus etiam exteriora officinarum necessaria studiose construeret.

Quam indictionem Hartmotus benigna mente suscipiens studioseque perficiens, cum prius monachi colerent officinas suae utilitati incommodas, non multo tempore Monasterii nova structura. succedente, omnia nostri claustri habitacula[50], quamvis prius coepta, pulcherrime ad perfectionem, ut modo cernimus, perducta venienti Grimaldo consignavit. Nec non etiam singulare eidem abbati domicilium cum omnibus necessariis ad illud pertinentibus utilissime pulcherrimeque[51] construxit. Quare Grimaldo apud nostros sepius demorante, contigit nostri provectus non parum excrescere suavitatem. Sed sicut nox et dies sibi alternatim successerunt, ita adversa cum prosperis se sepius miscuerunt, census episcopo. talesque vices variaverunt. Venerabilis namque Constantiensis ecclesiae praesul nomine Salomon, cum suae sedis dignitatem non solum non minuere, sed etiam in omnibus vellet religiose accumulare, ad nostrum monasterium nuntios direxit, censum, ut sepius praefati sumus, nefanda conditione ex monasterio ad episcopii partes 854. condictum sibi restitui inquirens. Quae perturbatio fratres aliqua ex parte inquietatavit; maxime cum ille census ob hoc a Hludowico imperatore[52] ita fuisset concessus, ut ipsum monasterium et ab episcopis et ab omnibus saecularibus potestatibus, absque solis regibus, fuisset absolutum. Grimaldus autem abbas cupiens omnia utrobique cum pace et caritate finiri, claustra ingrediens monasterii, principes fratrum ad se convocavit; a quibus inquirere coepit, cur censum, sicut scriptura ipsorum continebat, ad episcopatum non persolverent? Tunc Hartmotus prae caeteris respondens: *Non merito*, inquit, *debemus hunc censum sicut hactenus fecimus persolvere.* Grimaldus dixit: *Unde debet cessare census istius ad episcopatum donatio?* Hartmotus respondit: *Quia illa securitas, et illa immunitas, quam nobis iste census liberam, regum donante clementia, usque huc fecit, a nobis penitus ablata est.* Grimaldus dixit: *Ob quam causam, et per quem eadem libertas vobis ablata est?* Hartmotus respondit: *Utique propter vos; quia enim vobis in beneficium traditi sumus, ideo episcopo censum persolvere non debemus. In vestrae enim dominationis servitute nobis sufficere credimus, et ideo in diversa partiri nequimus.* His auditis, Grimaldus ex illo tempore coepit cogitare, rogantibus Hartmoto et reliquis fratribus, atque cum illis pertractare, qualiter ipsum monasterium et ab istius census, et ab omni inquietudinis liberaretur molestia. Quod ita peractum, in sequentibus Deo miserante monstrabimus. Exinde igitur utriusque loci rectores, episcopii videlicet et monasterii, cum sibi subiectis perquirere coeperunt, qualiter salubritas pacis inter utrumque locum ita statueretur et firmaretur, ut absque discordia quandoque liceret utrisque Christi servitio inherere. Cum vero huius consilii prolixitas sepius utrimque pertractaretur, tandem salubri consilio reperto, rectores praefati consentientibus partis utriusque familiis invenerunt, et decreverunt, ut quaedam possessiones de monasterio ad episcopatum contraderentur; per quarum donationem monasterium ab episcopatu segregaretur, et ab omni census molestia deinceps redderetur securum. Quod decretum ab episcopo

50) Monasterium non instar palatii longis tractibus aedificiorum, sed tanquam villa, separatis domibus, construxit Hartmotus; maiori ex parte ichnographiam supra citatam secutus. Edita habetur haec monasterii S. Galli delineatio in Mabillonii annal. Benedict. tom. 2. pag. 870. Versus autem Leonini illam exponentes habentur in Canisii lect. antiq.

51) Palatium hoc, posthac *Pfalz* dictum, et marmoreis columnis et picturis deauratis ornatum erat, regiis architectis et pictoribus Augiensibus opem ferentibus, ut codex coaevus n. 397 hisce testatur:

Splendida marmoreis ornata est aula columnis,
Quam Grimoldus ovans firmo fundamine struxit,
Ornavit, coluit, Hludowici principis almi
Temporibus, multos laetus feliciter annos.
Aula palatinis perfecta est ista magistris,
Insula pictores transmiserat Augia clara.

52) Istum censum post Carolum M. et Ludovicum pium Ludovicus eius filius ratihabuit diplomate Franconofurt anno 1. regni, 14. Kal. Nov. indict. 12. dato et adhuc superstite. Ludovici pii confirmatio conventionis huius (superstes adhuc) data est Aquisgrani 3. Non. Iun. anno Imp. 5. indict. 11.

et abbate inventum, placuit ambobus, episcopii videlicet filiis et monasterii incolis. Interea contigit Hludowicum, piissimum regem, publice placitum suum habere in villa quae dicitur Ulma, praesentibus filiis suis aliisque regni sui principibus. Ad quod placitum istius conventionis causa perlata est. Et coepit exinde rex sollerter et caute cum suis cogitare atque pertractare. Cumque summates[53] qui aderant, in bonam partem causam declinare[54] studerent, tandem piissimus princeps ab episcopo et abbate monachisque qui aderant, inquisivit: Si utraque pars, monachorum videlicet et clericorum, in hac re consentiret? Responsum est ab abbate et monachis qui aderant, in hac voluntate se cunctamque illorum congregationem persistere. Similiter et episcopus interrogatus, pro se suisque similem reddidit istius consensus responsionem. Rex vero cum ambarum partium conspiceret unitatem, sese huic pacto interposuit medium, atque in semet omne negotium assumens, cum manu sua potestative res predictas ad episcopatum contradidit, atque cum ipsa manu similiter potestative ab episcopio monasterium abstulit penitusque diremit, ita ut deinceps nullam potestatem episcopi in rebus eiusdem monasterii haberent, neque in censu neque in ulla alia simili causa, preter spiritalem tantummodo episcopalis officii dignitatem; sed pura mente ex hoc et deinceps licentiam haberent monachi idem[55] Deo servire, nullique saeculari potestati, nisi solis regibus subiacerent. Haec confirmatio cum regia auctoritate circa utramque partem fuerit[56] stabilita, oriebatur et alterius similis causae necessitas in praesenti, quae et protinus in eodem concilio penitus finiebatur. Nam cum ipsa loca ita unitate fuissent antea copulata, ut velut uni semper viderentur caedere potestati, huius causa communionis quidam hereditatem suam ad Constantiam census debito caedentem monasterio contradiderunt, et econtra tributarii monasterii eandem tributariam hereditatem ad episcopatum contradiderunt. Et ut in hoc etiam penitus omnis dissensio auferretur, idem rex de parte monasterii, consentientibus abbate et fratribus, quasdam res ad Constantiam condonavit; ea videlicet ratione, ut omnia quae tunc in potestate monasterii erant, vel a praefatis tributariis illuc delegata, vel qualicunque modo ibidem confirmata, postea sine ullius contradictione personae firmarentur ibidem in perpetuum permansura.

His vero ita a clementi rege omni cum consensu compositis, iussit idem rex suae auctoritatis praeceptum utrique parti ad perpetuam confirmationem istius pacti statim in praesenti conscribi. Et ut cautius haec eadem firmitatis scriptura commu- 854.
niretur, praecepit primitus tantummodo dictatam et in aliqua scaeda conscriptam sibi praesentari. Et cum ille causam comprobaret, tunc demum cancellario praecepit, in legitimis cartis conscribere praefati pacti confirmationem[57]. Et cum perscriptae fuissent, propriae manus auctoritate eas confirmans, unam episcopo cum suis, aliamque abbati monachisque contradidit perpetue firmitatis sine aliqua eversione ita retinendas indicio. Quisquis autem vult scire, quantae fuerint causae ob redemptionem praedicti census et monasterii securitatem, et praeterea ob tributariorum praedictorum reconciliationem ad episcopatum contraditae, legat in cartis supra memoratis, et invenire poterit, quod quaerit. Praeterea rex piissimus Hludowicus statim iussit monachis fieri aliam cartam firmissimae immunitatis, ut post Grimaldum deinceps potestatem in perpetuum haberent eligendi sibi abbates, nullique hominum nisi solis regibus subiacerent; et in eadem carta conscribi iussit regia dona sibimetipsi secundum consuetudinem aliorum monasteriorum securitate praeditorum quotannis ventura, id est, duos caballos et duo scuta cum lanceis. Et sic etiam istam cartam sua manu 854.
confirmatam proprioque anulo consignatam monachis tradens[58], laetos eos in sua redire permisit.

9. His ita Deo disponente peractis, Grimaldus abbas omnia monasterii negotia Hartmoto commendans, ipse securus regali se frequentabat exhibere praesentiae. Hartmotus itaque cum fratribus tandem optatae securitatis quiete percepta, operibus necessariis totis studebat insistere nisibus; atque inprimis templum Dei in honore sancti

53) i. e. optimates. 54) Id est *vertere*. 55) nempe *ibidem*. 56) Lege *fuisset*. 57) Datum Hulmam palatio regio 11. Kal. Aug., anno 21. regni in orientali Francia, indict. 2. 58) Datum est hoc diploma Ulmae eodem anno, et die ac praecedens, ast manifesto errore pro 2. Kal. in eo positum legitur 11. Kal.

Templi ornatus.

Galli constructum, variis coepit ornamentis decorare et sublimare. Principio vero tumbam sancti Galli [59] cum reliquis altaribus et analogio [60] atque confessione ita innovari, maximaque ex parte totum ex integro fecit aedificari, sicut hodie videtur et cernitur. Praeterea coronis [61] argenteis, aliisque diversis luminaribus pariter cum multimodis variorum ornamentorum splendoribus ipsam magnopere studuit insignire basilicam. Absidam quoque post altarium sancti Galli ita honorifice pictura deaurata, sicut in praesenti videmus, ipso composuit tempore. Librorum etiam non parvam copiam sub eodem abbate Hartmotus composuit; quorum nomina haec esse scias [63]:

* Quinque libros Moysi, Iosue, iudicumque in volumine 1. Regum libros 3 in volumine uno. * Tres libros Salomonis, et librum sapientiae, vel Iesu, Iob, et Tobiam in volumine uno. * Paralipomenon, Iudith, Hester, et Hesdram, Machabeorumque libros 2 in volumine 1. * Omnes prophetas in volumine I. * Epistolas Pauli, actus apostolorum, 7 epistolas canonicas, et apocalypsin Iohannis in volumine 1. * Sancti Augustini super Iohannem partem 2 et 3. * 22 libros de civitate Dei in duobus voluminibus. * Augustini de civitate Dei libros 15 in volumine 1. * Contra Faustum manicheum libros duos in volumine 1. * 82 quaestiones, et contra adversarium legis et prophetarum in volumine 1 [64]. * Augustini super psalmos 6 volumina. * Item de eisdem libris in voluminibus duobus excerpta valde necessaria. * Libros 12 confessionum sancti Augustini. * Eiusdem libros 7 de baptismo. * In genesim ad litteram libros 12. Sancti Ambrosii contra arrianos liber 1, et epistola eius, et sancti Augustini contra eosdem in volumine 1 pusillo. * De doctrina christiana libri 4 in volumine 1. Recapitulationes sancti Augustini. Lectionarium ad basilicam [65]. * Duo volumina epistolarum sancti Hieronimi. * Omelias Iohannis Crysostomi, et de compunctione cordis, ac reparatione lapsi in volumine 1. Sancti Hilarii super Matheum volumen 1. * Collectarios [66] duos in singulis voluminibus de adventu Domini usque in pascha. * Sancti Ambrosii episcopi in euangelium secundum Lucam in volumine 1. * Eiusdem in epistolas Pauli volumina 2. Eiusdem de bono mortis, et Hieronimi in apocalypsin Iohannis in volumine 1. Victorini de sancta trinitate. Librum sancti Clementis. Passionales [67] duos in duobus voluminibus. * Cassiodori super omnes psalmos in tribus voluminibus. Bedae super cantica canticorum. Collationum patrum tertiam et quartam partem. * Regulam sancti Benedicti et reliquorum patrum in volumine 1. Explanationem super lectiones in volumine 1. Libros aethimologiarum Isidori in volum. 1. Iosephi de antiquitate iudaica libri 12 in volum. 1. * Item libros 4 in volum. 1. * Item eiusdem de bello iudaico libri 7 in volum 1. Excerpta de Pompeio in volum. 1. Gesta Alexandri in volum. 1. Librum ymnorum optimum. * Grammaticam Prisciani in volum. 1. * Librum canonum. Passionalem apostolorum. Passionem sanctorum Sergii, et Bachi. Chronicam Eusebii, et Hieronimi [68]. * Tractatum Origenis in epistolam Pauli ad Romanos. * Rhabani episcopi in posteriorem partem Hieremiae prophetae volumen 1. * Item epistolas Pauli apostoli, et 7 epistolas canonicas in volumine uno [69]. Actus apostolorum, et apokalipsin in volum. 1. * Vitam sancti Columbae in volum. 1. Item Iob, Tobiam, Iudith, et Hester in volum. 1. * Visiones Wettini, et Baronti.

Praeterea etiam idem Hartmotus sub Grimaldi temporibus ipsa fratrum neces-

59) Vox Tumba hic loculum argenteum in sacelli formam fabricatum denotat, in quo in processionibus S. Galli ossa circumferebantur. *Hymnus Ratperti de S. Gallo in Canisii lect. antiq.* 60) Erat pulpitum, de quo conciones habebantur, et euangelium missae legebatur. 61) i. e. Orbis argenteus, de quo plures dependebant lampados, unde vox *Kronleuchter.* 62) Fornices hanc chori absidam constituentes, spiris convoluti erant. *Ichnographia saec.* 9. 63) Indicem subsequentem Ratpertus ex cod. msto n. 267 mutuatus est, ubi hunc titulum praefert: „*Hos libros patravit Grimoldus abba in monasterio S. Galli in diebus Hludowici regis Germanie cum adiutorio Hartmoti praepositi sui per annos* 30 et *unum.*" Codices * praefixum habentes in bibliotheca nostra adhuc extant. 64) Codex altefatus n. 267 habet *in voluminibus duobus.* 65) Codex Ratperti n. 614 addit *sine evangeliis.* 66) Id est collectiones sermonum SS. patrum per anni circulum in choro, et durante prandio legendorum diebus dominicis ut in cod. 103 p. 253 notatur. 67) Sic vocabant libros SS. martyrum cruciatus prosequentes. 68) In Ratperti codice 614 erasus est titulus libri, quem codex 267 his verbis recenset: *Vitas patrum, quas dicunt maiores.* 69) Iste liber in cod. 267 non legitur.

saria[70], in quantum potuit, meliorare studuit et augere. Quod tunc constitutum, usque hodie similiter permanet firmum. Temporibus etiam illis, exigentibus meritorum eius insigniis, corpus sancti Otmari de ecclesia sancti Petri festive sublatum, in basilicam sancti Galli cum debita laudum honorificentia est perlatum, presente Grimaldo, abbate et archicapellano regis Hludowici, et Salomone Constantiensis ecclesiae episcopo, cum caetero innumerabili populo 4. feria sub octavo Kalendarum Novembrium die[71] anno incarnationis dominicae 864. Collocatum est autem corpus sancti viri in ecclesia sancti Galli iuxta altarium sancti Iohannis Baptistae, ubi magna miraculorum abundantia meritorum eius claruere praeconia, usque dum nova sibi aedificata basilica[72], quae statim in brevi tempore est peracta, tumbaque argento et auro sibi parata, honorifice in eam sancti viri exuviae sunt perlatae. Quae basilica etiam post tempora Grimaldi ab Hartmoto abbate, ita ut hodie videtur, aucta est atque constructa, tumba videlicet et altari plenius decoratis.

S. Otmari elevatio. 864.

Post haec igitur temporum transeunte curriculo, Grimaldus abbas cum iam aetatis plurimos dies haberet, coepit sedulo in nostro monasterio commorari, cupiens reliquum vitae suae tempus cum quiete transigere, et in Christi ducere servitute. Hartmotus vero, praecipiente Grimaldo, omnes labores et itinera, sive ad curtem, sive in expeditionem[73] et ad omnes alias necessitates, vice illius strenue complevit, omniumque curam negotiorum in semet accepit.

Ipse autem Grimaldus, cum alia loca et monasteria suae dicioni habuisset subiecta, in hoc monasterio[74] praecipue cupiens finem dierum suorum expectare, coepit studiosissime monachicis se exercere disciplinis, et licet habitu non esset, conversatione tamen et voto monachus existebat. Orationibus sepius insistebat, elemosinarum largitatem solus prae ceteris possidebat, in tantum, ut pater pauperum vocaretur et esset.

His itaque aliisque similibus bonarum virtutum profectibus cottidie crescens, senex et plenus dierum in confessione verae fidei de hac luce, Domino vocante, altitudinem conscendit, ut credimus, lucis perpetuae, atque in eodem monasterio cum omni honore et debita veneratione sepultus, requiescit in Domino[75]. Contigit autem transitus eius Idibus Iuniis 6. feria in primo ortu solis anno incarnationis dominicae 872. Rexit autem monasterium nostrum feliciter per annos 30 et unum.

872.

Praemia tantorum cui dona, Christe, laborum
Huicque polum tribuas, qui sydera celsa crearas.
Mattheus, Marcus, Lucas, pariterque Iohannes
Sint illi comites, quorum celebrabat honores[76].

Post obitum vero Grimaldi fratres iuxta promissam sibi licentiam protinus cum maximo unanimitatis consensu Hartmotum sibi elegerunt abbatem. Cum quo pariter quidam de senioribus fratrum ad piissimum regem Hludovicum devenerunt[77]. Qui cum eorum consensum et desiderium comperisset, sicut prius disposuit, Hartmoto monasterium cum omni securitatis libertate contradidit, nulla addita vel interposita causa, per quam aliquomodo ulterius violari potuisset huius securitatis integritas. Hartmotus vero cum fratribus ad monasterium rediens, optimi se pastoris et patris perfectione studuit ubique et undique exercere. Nam licet praeteritorum maxima pars ille fuisset laborum atque bonorum, tamen nunc quasi incipiens, cumulum et augmentum solitorum desiderabat augere meritorum. Nam parietes basilicae sancti Galli, et

Hartmotus abbas.

70) Nempe victus et vestitus. 71) Conveniunt optime annus, feria, et dies mensis. 72) Sacella basilicae nomine saepe veniunt. 73) Id est sive ad regis aulam, sive in bellicas expeditiones. 74) Eidem etiam reliquit libros suos, quorum 33 volumina recenset codex 267. sub hoc titulo: *„Istos autem libros domnus Grimoldus de „suo dedit ad S. Gallum."* De illorum uno haec habet iste index: *Psalterium glossatum, quod ipse Grimaldus Notingo Brixiensi episcopo primum, post vero Engilberge regine dedit, et per Rihbertum magistrum aliud restituit.* Engilberga uxor erat Ludovici II. regis Italiae a Carolo Crasso in Alamanniam (forte S. Gallum) in exilium missa. *Annal. Bertiniani ad annum* 882. Videtur idem esse psalterium, quod in Italia sub nomine Engelbergae celebratur. 75) Sortitus hoc epitaphium: *„Hic manet interius divine le„gis amator, Grimoldus humilis templum hoc qui „condere iussit"* (nempe S. Otmari) *cod. saec.* 9. *n.* 397. *p.* 52. 76) Versus hos alio tenore, et abs Ekkehardo IV. correctos exhibent codex n. 615. saec. 13, et editio Goldasti. 77) Nempe moris erat, cum neoelecto partem eligentium cum baculo abbatiali regem adire.

in choro et foris chorum, et posteriora templi, sicut modo cernuntur pictura deaurata, idem eodem in tempore fecit ornari et comi[78]. In aliis praeterea aedificiis, ut cerni poterit in praesenti, plurimum nostro monasterio decorem suis temporibus ipse patravit; et, ut plurima breviter comprehendam, ubicumque fuit, sive intus, sive foris, sive apud divites sive apud mediocres, Domino donante sapientiaque a Deo sibi concessa nostra omnia cautissime providente, nos semper securi extiteramus. Librorum quoque quos ille ad communem monasterii utilitatem suo tempore patravit, haec sunt nomina[79].

Lectiones euangelii, quem librum auro et argento ac lapidibus pretiosis ornavit. Lectionarium elephanto[80] et auro paratum. * 35 volumina beati Gregorii in Iob in sex corpora divisa. Collectaria duo de pascha usque ad adventum Domini. * 7 libros sancti Augustini in heptatheucum. Sancti Ambrosii de fide contra arrianos libros 3 in volum. 1. * Item eiusdem libri 3 proprie de spiritu sancto, et unum de incarnatione Domini, et alium de laude sanctorum in volum. 1. * Vitam sancti Martini in volumine uno. * Vitam sanctorum Galli et Otmari in volum. 1. * Vitam sancti Silvestri in volumine uno. * Instituta patrum, quas nuncupant vitas patrum minores, in volum. 1. * 20 duas omelias Gregorii super Ezechielem prophetam in volum. 1. * Ambrosii de officiis libri 3 in volumine uno. Sancti Augustini de magistro, et eiusdem epistolas. Item de gratia, et libero arbitrio. * Collectanea Flori presbyteri de voluminibus sancti Augustini in epistolam Pauli ad Romanos in volum. 1. * Sancti Augustini de utilitate credendi, et bono naturae, et scoliam Cyrilli de incarnatione Domini, et paucas quaestiones. * Polihystorem Solini in volum. 1. * Altercationes Attici et Cretoboli ad parvum tempus non poterat inveniri, pro qua, antequam inveniretur, scripta est alia, et additus est ei liber sancti Augustini de vita christiana, et altercatio ecclesiae et synagogae. Collectanea Flori in epistolam ad Corinthios secundam, et ad Hebreos[81]. * Decreta pontificum Romanorum in volumine uno. Regulam sancti Basilii, et ceterorum. Alios quoque libros, proprii causa videlicet usus, iocunda patravit scriptura; quos similiter post finem dierum suorum sancti Galli servitio perpetualiter contradidit retinendos; imprecans etiam illi non parvae dedecus confusionis, si quis praesumpserit aliquam partem eorum de monasterio sancti Galli abstrahere, illiusque servitio eos auferre[82]. Nomina vero eorundem librorum sunt haec. * Quinque libri Moysi, Iosue, iudicumque in volum. 1. * Regum libri 4 in volum. 1. * Psalterium de hebraico translatum[83]. Proverbia Salomonis, ecclesiastes, et cantica canticorum; item liber sapientiae, et Iesu filii Sirach, et paralipomenon libri duo in volumine uno. * Iob, Tobias, Iudith, et Hester in volum. 1. Esdras, Neemias, et Machabeorum libri 2 in volum. 1. * Esaias, et Hieremias in volum. 1. * Ezechiel, et 12 prophetae, et Danihel in volum. 1. * Euangeliorum volum. 1. Reliquorum librorum novi testamenti volum. 1. * Bedae libelli duo de natura rerum, et temporibus. * Item unus grandis, et alia argumenta computandi in volum. 1. Regula sancti Benedicti, et martyrologium Bedae; et ymnarius, nec non et omeliae Caesarii in volum. 1. * Ethimologiarum Isidori volum. 2. Medicinalis liber unus. Glossa in epistolas Pauli. Super lectiones volum. 2. Super euangelia volum. 2. * Volumen Orosii. Martiani de nuptiis Mercurii et philologiae libri 2. Item de 7 liberalibus artibus libri 7. Boethii 5 libri philosophicae consolationis in volum. 1. Item alii 5 in altero volumine. Inter hos etiam unam mappam mundi subtili opere patravit, quam inter hos quoque libros connumeravit[84].

78) Codex n. 615. saec. 13. his addit: *„Iste etiam „Hartmotus velum optimum, quod adhuc hodie „in quadragesima ante crucem extra chorum ap„penditur, per manus sororis sue nomine Richlin „textum donavit.“* 79) Indicem subsequentem Ratpertus ex eodem codice n. 267. descripsit, omisso titulo, qui sic habet: *Hos vero libros idem Hartmotus post Grimoldum abba constitutus sub Hludowico supradicto rege, et filio eius Karolo imperatore in diebus regiminis sui fecit conscribi.* 80) „*Ebore*“ addidit manus coaeva. Insignes hi duo libri tempore reformationis subducti (*Vadian de collegiis*) dein periere. 81) Adiungit syllabus librorum in n. 267: *Nunc sunt inter manus.* Ex quibus verbis liquet, syllabum hunc Ratperti casuum libro esse vetustiorem. 82) Earum aliquae sic sonant: *Auferet si quis, damnetur mille flagellis, Indicioque Dei succumbat corpore pesti.* Cod. n. 19. *Et si quis et hos auffert, gyppo scabieque redundet.* Cod. 46. 83) Codex perrarus. 84) Libri hi etiam catalogo bibliothecae inscripti leguntur, qui in duplo nono saeculo confectus exstat.

Post obitum vero Hludowici piissimi regis in partem Caroli, filii eius, nostro monasterio pertingente cum cetero regno, omnes immunitatis cartas a patre eius Hludowico [878.] nobis condonatas, ab ipso clementissimo filio eius Carolo Hartmotus abba nobis renovari fecit, atque illius auctoritate iterato conscribi[85].

Neque hoc silentio praetereundum est, quantum de regalibus donationibus ad [donationes regum.] nostrum monasterium fuisset illo tempore concessum. Denique[86] praefatus piissimae memoriae rex Hludowicus, vivente abbate Grimaldo, locum qui dicitur Mecchinga, ad monasterium sancti Galli aeternae causa remunerationis regia auctoritate contradidit[87].

Post cuius obitum, Grimaldo quoque defuncto, Carolus clementissimus rex, filius eius, Hartmoto intercedente quandam possessionem regiae potestatis in pago Turgoiense, sitam in loco qui dicitur Roholvesriuti, sancto Gallo in perpetuam possessionem condonavit, quod et protinus suae auctoritatis conscriptione firmavit[88].

Quendam etiam montem situm in Hretia Curiense, in quo constructa est basilica sancti Victoris martyris, cuius et nomine vocatur idem locus Mons Victoris, ipso tempore ad monasterium sancti Galli contradidit, firmitatisque cartam regia auctoritate exinde fieri iussit[89], rogante Eusebio Scottigena, qui ibidem per 30 annos spontanee clausus Domino serviebat; anno vero incarnationis dominicae 884. pridie Ka- [884.] lend. Februarii de hac luce ad lucem migravit perennem[90].

Postquam vero idem Carolus Italiam ingressus pacifice eam suo subiugavit imperio, alium etiam locum in pago supra dicto similiter regiae auctoritatis dominio caedentem, nomine Stamheim, cum omnibus ad illum pertinentibus sancto Otmaro imperatoria contradidit potestate, huiusque donationis firmitatem imperialis scripti [883.] praecepto firmissime corroboravit[91]. Sed et illius, quam supra memoravimus, donationis imperatoriam denuo iussit scribi conmemorationem, quod factum est, ut imperavit[92].

Postquam autem idem mitissimus imperator Carolus omnibus Italiae Germaniaeque populis suavissimo ordine imperavit, rogante Hartmoto et efficiente Liutwardo episcopo atque archicancellario imperatoris, quandam abbatiolam in Italia sitam, olearum et vinearum feracem, quam tunc idem Liutwardus in beneficio habebat, cui nomen est Massin, ad monasterium sancti Galli imperatoria auctoritate contradidit; eo quoque pacto, ut idem Liutwardus tempore vitae suae sub usu fructuario ipsas res possideret, censumque de ipso loco, sicut ipse condixit, singulis annis ad monasterium praedictum persolveret, hoc est vel 6 laguenas de oleo, vel 60 solidos de argento; post obitum vero Liutwardi ipsae res sine ullius contradictione perpetualiter ad ius pertinerent monasterii. Cuius rei carta protinus firmissime sua auctoritate est scripta atque firmata, atque ipso imperatore iubente, super altarium sancti Galli est posita, ubi hodie Deo volente cum pace tenetur[93].

Igitur venerabilis abbas Hartmotus post tantorum, ut supra commemoravimus, perfectionem laborum cupiens etiam finem suae clarissimae administrationis aspicere propriis oculis, iam quoque aetate requiem poscente, coepit sedulo ab imperatore deposcere, et cum fratribus quaerere, quatenus ipse ab his laboribus liberaretur, et alius in eius locum subrogaretur, cuius aetas et valitudo apta existeret ad supportandos varios casus, qui nunc etiam prioribus ampliores variantur in mundo. Cuius rei consensum neque apud imperatorem, neque apud monachos facile potuit invenire.

85) Datum est hoc diploma anno 877, 15. Kal. Sept., anno Karoli primo regni illius, indict 10. sine loco. 86) pro *etenim*. 87) Datum Franconofurt regio palatio Non. Oct. anno 29. regni, Indict. 10. Villae Mechingen et Güttingen palatio Potamo vicinae sunt. 88) Tradita fuit haec villa prope Wilam Thurgoiae sita (*Rossrüti*) anno 878, 16. Kal. Aug. Indict. 11, anno regni Karoli 1. 89) Diploma, quo Carolus crassus monasterium Scotorum in monte S. Victoris prope Feldkirih situm S. Gallo donavit, datum est anno 883, 9. Kal. Oct. anno Imp. in Italia 1. in Francia . . . Post annos duos idem Carolus in eodem S. Victoris monasterio hospitale pro 12 peregrinantibus Romam de bonis villae Raitinis (*Rötis*) fundavit Potama 17. Kal. Maii anno 885. indict. 3. anno regni 8, imperii 5. 90) Eundem diem Eusebii emortualem habet necrologium in cod. 915. saec. 10. 91) Quod anno 880, 9. Kal. Dec. indict. 12. anno regni in Francia 5, in Italia 1. scriptum est. 92) Altera curtis Roholvesrüti traditio conscripta est Papiae 3. Non. Oct. indict. 2. anno 883. imperii in Italia 3, in Francia 2. 93) Iam ab aliquot saeculis desideratur autographum huius diplomatis.

Sed cum ille diutissime et omnimodo in hac persisteret petitione, aetatis suae sepius causando gravedinem, tandem difficillime adquisitam istius petitionis ab imperatore suscepit promissionem. Proinde laetus coepit ad haec ipsa negotia congruens inquirere tempus. Aliquanto vero temporum transeunte curriculo, contigit domnum imperatorem de Italia redeuntem nostrum intrare monasterium; ubi cum maxima laudum honorificentia cunctorumque non parva laetitia fuisset susceptus[94], ipse etiam laetus triduo ibidem permansit. Tunc vero venerabilis abbas Hartmotus oportunum tempus suae voluntati occurrere credens, imperatoris clementiam, ut suae promissionis memor existeret, studiosissime coepit flagitare. Piissimus vero princeps nullius preteritae immemor vel dictionis vel promissionis, volens et abbatis petitioni annuere, et monachis in omnibus satisfacere, illorum concessit arbitrio, ut quem vellent, de suis abbatem sibi eligerent, Hartmoto videlicet successorem. Quae res a fratribus audita maximae tristitiae et lacrimarum pariterque intermixtae laetitiae seminarium existebat; tristitiae, quia a tanti patris dominio, ipso vivente, se abstrahere cordetenus recusaverunt; laetitiae vero, quia idem clementissimus imperator, cum rem finiri necessitas exegisset, non per suos nuntios absens, sed per seipsum nostras causas maluit confirmare atque statuere praesens.

Bernardus serenus abbas. 883.

Cum igitur haec ut diximus necessitas, immo etiam dignissima utilitas, rem finiri exigerent, omnes pariter senes et iuvenes a primo usque ad ultimum, Domino donante, communi consilio atque una voce Bernardum sibi elegerunt abbatem, virum nobilitate et iuventute praeclarum; cuius sapientia et moribus atque benignitate et regia servitia peragi, et se cum omnibus suis fidissime protegi confidebant. Cuius rei notitia cum ad imperatorem fuisset perlata, protinus ipse conventui eorum dignatus est interesse, ibique inprimis Hartmotum, ut sepissime postulaverat, honorabiliter atque cum magna gratiarum actione a pondere tantorum liberum donavit esse laborum, sed non destituit a magisterio ibidem degentium. Postea vero omnibus Bernhardum sibi abbatem poscentibus, statim in praesenti benignissimus princeps eorum desiderium audiens, Bernhardo monasterium cum congregatione commendavit, ipsumque abbatem constituit. Qui inter alia plurima consolatoria verba hoc etiam intulit promittendo: se numquam hanc securitatem nobis ablaturum, tantummodo si inter nostros valeat inveniri, qui ad hoc officium idoneus possit existere. Omnibus vero rationabiliter constitutis, domnus imperator omnes ibidem conversantes laetos efficiens, ipse quoque laetus de monasterio abscessit.

Contigit autem ista ordinatio circa finem anni ab incarnicatione Domini 883, 6. feria, 8. Id. Decembris, indictione prima, anno vero Caroli imperatoris tertio[95], super omnia vero regnante domino nostro Ihesu Christo, cui est honor et gloria per indeficientia saecula. AMEN.

94) Has susceptiones regum Iodocus Mezlerus collegit, et in lect. antiq. Canisii edidit. 95) Hanc temporis definitionem optime sibi convenire, deprehendet curiosus lector.

B. CASUUM S. GALLI

CONTINUATIO I.

AUCTORE EKKEHARDO IV.

Ekkehardus, quem titulus codici n. 915 *praefixus subsequentis chronici auctorem facit, iunior vel quartus nominatur; fuit enim tribus aliis Ekkehardis, quorum ipse in his casibus, et in libro benedictionum n.* 393 *saepius meminit, aetate posterior, et eorum, qui in S. Gallo sub nomine Ekkehardi insignes vixere, ordine quartus. Natum eum circa annum* 980 *patet ex eo, quod bene multos de facie noverit, qui, cum anno* 937 *S. Galli monasterium conflagraret, incendium hoc oculis suis conspexerunt. Fratrem habuit Immonem abbatem coenobii S. Gregorii, in Alsatia in intimis Vosagi recessibus siti; at genus et patria utriusque incognita mansere. Ekkehardus S. Gallo ad monasticam vitae rationem oblatus, ibidem sortitus est magistrum Notkerum labionem seu teutonicum, virum illius aevi doctissimum. Ab illo linguam latinam, graecam, teutonicam, ut elementa astronomiae, matheseos, ac musices edoctus, iugi studio et lectione insignem assecutus est eruditionis famam, qua permotus Aribo archiepiscopus, illum Moguntiae scholis praefecit. Ibi huius praesulis monitu brevem dissertationem super verba* iube domne benedicere, *et inscriptiones leoninas in historias biblicas in parietibus templi cathedralis depingendas elaboravit, ac Ekkehardi I. poema, cui titulus* Waltharius manufortis, *emendavit. Monitis Ioannis diaconi, postea Treviris S. Maximini abbatis, itidem versibus leoninis benedictiones multiplices in usum superiorum, quibus eae ad lectiones in choro et preces mensales rythmice pronuntiandae erant, commentus est. Carmina etiam aut abs Notkero magistro, aut a se adhuc eius discipulo in festa Beatorum composita, post magistri obitum ex eius scriptis in librum n.* 393 *collegit, et quia obscura esse noverat, notis interlinearibus interpretatus est. Misit quoque fratri suo Immoni versus de ornatu dictionis scriptos, et in cod. n.* 621 *legendos; at, quod potissimum est, Ratperti casus continuavit, et ad annum* 970 *pertexuit, haud dubie morte impeditus, quin ad sua tempora deduceret, mortuus circa annum* 1036.

Ekkehardi IV. relationibus in eo, quod cuiusvis facti summa est, maxima debetur fides; cum nunquam falsa effinxisse deprehendatur, imo testimoniis aliunde petitis vera dicere evincatur, et cum certum quoque sit, illum ea, quae in casibus refert, ex traditione seniorum, ex relatione testium oculatorum, et ex scriptis quaternionibus *) *hausisse, et alia propriis oculis vidisse. At huic contrarium edicere oportet, si de veritate circumstantiarum quaestio moveatur. In his enim Ekkehardum pro more scriptorum medii aevi plurimum hallucinari manifestum est. Iam enim aberrat a vero in proferendis nominibus propriis personarum, iam peccat in assignatione temporis, nonnunquam narrationis ordinem invertit, negligentiae merito incusandus, cum plerosque errores inspectione chartarum armarii aut altiore indagine praevertere valuisset. In quantos ob hanc incuriam anachronismos inciderit, exemplum habes in eius recensione adventus Othonis I. ad S. Gallum, quod coenobium imperator anno* 972. *die* 14. *Augusti cum filio Othone et uxore eius Theophania, ac multis episcopis in reditu ex Italia invisit. Hanc visitationem tempore suae pueritiae factam Ekkehardus IV. recensens, pro Theophania et archiepiscopo anonymo, ac pro reditu ex Italia male posuit imperatricem Adelheidam et Brunonem archiepiscopum Trevirensem, tum diu defunctos, profectionem ex Saxonia in Italiam, ac vigiliam ascensionis Domini.*

Aeque parum recommendandus venit Ekkehardus a puritate styli, cui exornandae cum studet, incidit in genus dicendi insulsum, dissimile, et saepe eousque obscurum, ut sermonis eius sensum assequi sit difficile; quod maxime tum accidit, cum partes orationis perverso ordine et inepta transpositione ab ipso locantur, voces in sensu improprio adhibentur, et frequenti pronominum usu, etiam in morem Italorum narratio incerta redditur, dum praeceptis a se de ornatu dictionis conscriptis „teutones mores caveas“ contraveniens, teutonismis sermonem latinum vitiat, et vocibus utitur ex latino rustico saeculi sexti et septimi desumptis v. g. tonuerit *pro tonaverit,* votivus *pro voti causa,* praesagant *pro praesagiunt,* sodes *pro sodalis,* loia *pro logica,* currax *pro velox,* damnosus *pro malefactor,* dyptivit *pro artificiose perfecit,* latialiter *pro latine,* praenotuit *pro prius monuit,* demercato *pro pingui,* signabilis *pro signatus,* vitabundus *pro celare se cupiens,* uti *pro ut,* victimae *pro carnes,* tuitio *pro arx,* cursim *pro cito,* virtus *pro SS. reliquiis,* hostica *pro hostilis,* opinabile *pro volupe.*

Liber Casuum S. Galli Ekkehardi IV. manuscriptus, et adhuc anno 1210 *abs Ekkehardo V visus, iam non superest, sed eius apographum circa annum* 1170 *ea occasione exemplatum, cum eius con-*

*) inter ea Liutprandi nomen non exprimit, licet eius historia pluribus in locis usus sit, ut in sequentibus notavi. *P.*

tinuatio, a quodam S. Galli coenobita suscepta, absoluta fuerat. Hic codex apographus, etiam Casus Ratperti complexus, et in crassiore membrana formae octavae a diversis conscriptus, seu in commune patratus est. Ille, a quo potior codicis pars exarata est, morem antiquum secutus, pro littera t adhibet d v. g. velud, inquid; pro ti syllabam ci v. g. oracio; pro e diphtongum ae, vel econtra v. g. aeclesia, aetiam; saepe, ut in teutonicis scripturis facere consueverat, latinis vocibus acutum, aut circumflexum accentum superimponit, et palmaria sibi obrepere menda patitur; v. g. scribens Karlo pro Kraloo, Gerhaldo pro Bernardo, abbas pro Sandrat, Karolus pro raro, Waltchincha pro Waltkircha, Puera pro Büra, Rorscanchin pro Rorschachun, quae sicut et aliqua loca corrupta absque dubio inde ortum habuere, quod in autographo codice litteras aut lineas aliquas legere scribentibus impossibile acciderit. Manus scriptoris alterius etsi priori dissimilis coaeva tamen comprobatur; utitur is litteris crassioribus, et lineis cerussa ductis, textum multis paragraphis discriminat, et nomen Notkeri plerumque per Nokerus exprimit. Sphalmata utriusque aliquis coaetaneus correxit, textum authographo conferens, et lectionem genuinam pallido atramento desuper adscribens, eas, utpote coaevas, et forsan ab ipso scriptore adpositas textui absque nota inserui, econtra negligendas duxi synonimas voces pro interpretatione verborum hinc inde saeculo decimo quarto additas. Praefatus codex n. 615, quem iure merito post amissos ipsius Ekkehardi IV. quaterniones unicum nominare licet, saeculo decimo quinto a diversis fuit descriptus, e quorum exemplaribus casus S. Galli anno 1606 Melchior Goldastus Francofurti edidit in libro rerum Alamannicarum scriptores inscripto, recuso posthinc anno 1661 Francofurti, et anno 1730 Francofurti et Lipsiae; in quibus editionibus identidem eosdem errores recusos videre est, quia editores ad primum fontem, nempe codicem hunc n. 915, recurrendum esse, non cogitaverant.

PRELOQUIUM EKKEHARDI IUNIORIS DE CASIBUS.

Moniti a loci nostri fratribus id operae pretium putantibus, quedam coenobii sanctorum Galli et Othmari[1] cum infortuniis tradere fortunia, rem arduam aggressi sumus. Enimvero obloquiis patere non dubitamus; quoniam ut nunc morum et temporum est, si quicquam asperum, et maxime quod disciplinae sit, tetigerimus, si malorum libertates et impunitates non laudare videberis, velud impostor et calumniator apud eos qui in levitate ambulant, habeberis. At vero quoniam rerum loco nostro gestarum etiam alii[2] veritati nihil parcentes, fortunia et infortunia, quomodolibet erant, edixerant, temptantes quidem et nos ea quae a patribus audivimus, ea aviditate qua illi, quia verissime datum est, stilo et atramento veritatem perstringere, fortunia et infortunia loci nostri, veritati nihil parcentes, edisserere.

1) Hoc titulo scriptores domestici locum S. Galli, prius cellam nominatum, ab hoc tempore appellare coeperunt. 2) Nempe Ratpertus, scriptores vitae S. Galli et Otmari, et authores vitae deperditae abbatis Hartmanni, et Bernhardi.

Autor sub Nortberto abbate scribit.

De Salomone etenim abbate nostro, post episcopo, ingressi sumus; quem per ordinem secuti, rebus nostris potiti sunt: Hartmannus, Engilpertus, Thieto, Cralo, cui interstitium regiminis frater suus fecerat Anno. Sequuntur Purchardus, Notkerus, Ymmo, Uodalricus, Kerhardus, Purchardus alter, Thiepaldus, Norpertus, cuius hodie sub regimine quidem, non prout ipse et nos, ut inquiunt, volumus, sed prout possumus, vivimus. Scripserat ante nos Radpertus, homo doctissimus, et ipse codicellum similis materiae a sancto Gallo et Othmaro usque ad seipsum; a quo nos incoepisse videmur Salomonem episcopum, cuius nominis tamen aequivocatiae sit, ut bene cerneret, praemonemus. Nam tres eius nominis cum Constantiae praefuerint, secundum Rathpertus censum a loco nostro exegisse scripsit. De tertio nostro, prout Deo dante potuimus, sic incipiemus.

INCIPIUNT LIBRI DE CASIBUS MONASTERII.

Ortus Salomonis III. episcopi Constant.

Salomonis tertii parentes cum essent clari et inlustres[3], ipsum Isoni sancti Galli monacho, tunc temporis doctori nominatissimo, tradunt erudiendum et clericatui initiandum. Quem, adprime, ut aiunt, ipse erudierat. Sed et Nokeri, Tuotilonis, Ratperti, Harthmanni commonachorum statui praetulerat, et delicatius quasi canonicum educaverat. Creverant tamen inde clandestine inter summae indolis condiscipulos invidiae; et cum conliberales genere essent et ingenio, ut ea aetas solet, aequanimiter non ferebant, alienum sibi, qui fratres essent, praeferri, et qui natalibus quidem essent pares, doctrinarum provectibus ab illo praeiri. Defunguntur Salomonis adhuc pueri parentes, tandem autem et frater[4] et ipse rerum haeres effectus, ad maximas res animum intenderat; scolisque ablatus, Grimaldo abbate nostro archicappellano eius[5] iuvante, cappellanus fit Lodowici regis, cuius singulari gratia in brevi potitus, Elewangis adhuc canonicus primo praeficitur[6]; post etiam Campidonensibus, variis suimet et loci dampnis illum detrectantibus, praeponitur. In processu autem, Hattone archiepiscopo Magontino sibi propter animi acutissimam sollertiam amicissimo opitulante, plurimis locis praeficitur; tandem et nobis. Postremo vero et Constantiae pastor et episcopus efficitur. His partim per transgressum praelibatis, ad ordinem incoepti operis revertamur.

Salomone episcopus. 890.

Moengal Scotus magister.

Grimaldi temporibus canonici abbatis, Hartmoto eius quasi proabbate, Marcus quidam Scotigena episcopus[7] Gallum tanquam campatriotam suum Roma rediens visitat. Comitatur eum sororis filius Moengal[8], postea a nostris Marcellus diminutive a Marco avunculo sic nominatus. Hic erat in divinis et humanis eruditissimus. Rogatur episcopus loco nostro aliquamdiu stare, allecto nepote. Diu secum deliberantes, vix tandem consenserant. Dieque condicto partitur Marcellus nummos avunculi sui multos per fenestram, timens ne discerperetur ab eis; fremebant enim in illum quasi ipsius suasu episcopus restaret. Equos autem et mulos, quibus ipse voluit, nominatim episcopus tradidit; libros[9] vero, aurum et pallia, sibi et sancto Gallo retinuit; stola tandem indutus abeuntes benedixit. Multis autem lacrimis utrimque discessum est.

Schola interior et exterior.

Remanserat episcopus cum nepote et paucis suae linguae apparitoribus[10]; traduntur post tempus Marcello[11] scolae claustri cum Nokero postea cognomine Balbulo, et cete-

3) Ramswagiorum satores eos fuisse, ut codex Geisbergius et alii tuentur, magis coniecturis, quam certis argumentis probatur. 4) duos fratres Salomoni attribuunt documenta; unum Waldonem, de quo Annales Augienses ad annum 885 haec habent: *Waldo episcopus effectus est, et Salomon frater eius diaconus.* Alterum patrem Waldonis, episcopi Curiensis, qui Salomonem anno 920 suum avunculum dicit. *Cod. Trad. S. Galli.* 5) lege *cum.* 6) Hoc nullo alio testimonio corroboratum reperitur. 7) Quemadmodum hodie sacerdotes sine parochia, ita tum in Hybernia episcopi absque dioecesi ordinabantur, ut S. Pirminus, et iste Marcus. Is dein ad preces Caroli Calvi monasterio S. Medardi Suessionensi profuturus dimissus fuit. Eius obitum S. Galli necrologium in n. 915 his notat: *Kal. Mart. Marcus episcopus obiit.* Legitur et eius nomen in necrol. Augiensi. 8) Sic appellatur utroque nomine in necrologiis Augiensi, et S. Galli. Hoc sic habet: 2. *Kal. Oct. obitus Moengal cognomento Marcelli viri doctissimi, et optimi.* 9) Partim Hybernia allati, partim in S. Gallo exarati fuere ii codices Scotici, quorum bibliotheca S. Galli saeculo nono viginti numerabat, et adhuc aliquos v. g. quatuor evangelia, illud S. Ioannis, Prisciani grammaticam, et plura fragmenta, cuncta saeculo octavo charactere Scotico (Anglosaxonico) scripta possidet. 10) Id est famulis Hybernicis. 11) Praeter hunc et

ris monachici habitus pueris. Exteriores autem, id est, canonicae Ysoni cum Salomone et eius comparibus.

Yso Magister.

Iocundum est memorari, quantum cella sancti Galli his auspitiis crescere coeperit tandemque floruerit, Hartmuoto eam, Crimaldi quidem vicario tandemque abbate, omnimodis augmentante.

Petiit tandem Salomon iam adolescens bene educatus, ut frater conscriptus nobis fieri mereretur. Quod, Crimaldo iubente et Hartmuoto iuvante, a patribus est consecutus. Tradidit autem de praediis quibus abundaverat, sancto Gallo locum qui Colda dicitur, concambium sibi faciens, ut annonam monachi [12] et locum hospitis in refectorio haberet, dum viveret, et collem quendam, qui ultra Iram [13] amoenior sibi videbatur, cum pratis sibi et agellis adiacentibus possideret, ut mansione ibi parata, crebro velud frater adveniens, abbati non esset onerosus neque familiae incommodus. Talibus homini velud iam tum cum fortuna ludenti ad votum cedentibus, aulam regis Luodowici, ut diximus, adiit.

Capellanus factus, eius fit intimus, et praelibatis abbatiis proclive [14] est praelatus. Locum autem nostrum sibi prae omnibus habitum subinde adiit; claustrumque ille, quia potens erat, absque duce, et quod magnae confusionis tunc erat, et est, lineus [15] diatim [16] introiit.

clausurae stricta observatio.

Surgunt inde ab emulis illius murmuria ipso ignaro; comitantur, ut assolent, in absentem obloquia. Plurima fratribus, velud dives opum, commoda fecit. Quorum cum uni reverendo quidem, ut erant tunc plurimi, pelliceum traderet, et sui eum apud Deum memorem fore rogaret: *Pellitium*, ait ille, *tuum, si volueris, tibi optime repraetiabor. Nam duas cucullas* [17] *ab abbate habeo, quarum unam tibi, ut claustrum decentius nobiscum in ea introeas, induendam contrado.* Et ille: *Eia*, inquit, *haec utique Tuotilo, et Ratpertus, vel alii invidi mei in ore tuo posuerant. Nonne quaeso et abbas* [18] *vester lineus claustrum tot annis ingreditur? Claustra*, ait ille, *tuorum* [19], *qui te eius habitus abbatem susceperant aut pro peccatis, aut aliquo Dei nutu, et tu quidem, etsi non licenter, intras tamen potenter; sed nos in fraternitatem interdum et laicos recipimus, quibus tamen in laico habitu nequaquam*, inquit, *in claustro abutimur.*

Tutilo Ratpertus Notkerus Salomonis condiscipuli.

Recessit homo artificiosus [20] ratione simplicis quasi devictus. Ibat autem secum reputans, hominem tanti meriti non nisi in spiritu Dei sibi talia prolocutum. Abstinuit tandem absque aliquo patrum, ut moris est, praeduce claustrum introire; sepius tamen, ut diximus, loco sancti Galli, quantum a regibus et coenobiis suis licuit, immoratus, fratribus quae potuit, hilariter dedit; maxime Ysoni magistro. Caute aetiam Crimaldus iam senescens et Hartmotus cum illo egerant, ne animum et per se divitis, et in regno potentis, in aliquo lederent. Incipit igitur tandem in colle concambii sui [21] aecclesiam in honorem et modum sanctae Crucis edificare, in quam ad unguem perductam, sancti Magni brachium, Adalberone episcopo [22] dante et prosequente, de Faucibus [23] sumptum, magnis hinc inde velud triumphi tripudiis intulit, et in honorem eam sanctae Crucis et eiusdem privati patroni nostri dedicavit, et praediis suis, id est Tegerinowa, Bernhardicella, Sitiruntorf, Coldaham [24] aetiam, quam, ut diximus, concambians iam loco tradiderat, et aliis quibusdam eam dotaverat; Hartmuoti tunc quidem abbatis concessione, ut in die sancti ipsius fratres convivarent, constituerat [25], se aetiam, si Deo placeret, ibi

898.

alios Scotos v. g. Clementem, Failan, Brendan, Dubslan, Adam, David, Melchomber, Fortegian (*Necrolog. n.* 915.) S. Gallo scientia et pietate plurimum profuisse, ex versibus querulis Scoti cod. n. 10. saec. 10. patet. 12) Id est victus et vestitus cuilibet dari consuetus. 13) Nomen amnis S. Galli urbem permeantis, quod ortum habet ex teutonica voce *Runs;* hinc et Notkerus vocem *derivatum* in psalmorum libro transfert in teutonum lingua per *irruntun*. Vocabatur et Nigraha, seu *Schwarz* a colore nigro, quem a palude proxima contraxerat. 14) *Gradatim* ait nota adiecta. *v. A.* explicare malim per *facile*, *haud gravatim*, *sine mora. P.* 15) Id est in alba et linea veste, quam multis saeculis clerici canonibus, legibus capitularium, et more communi iubebantur deferre. 16) *Cottidie* ait nota. 17) Romanorum in morem vestiti erant monachi; nempe talari et dalmatica; *vide imaginem ex cod. n.* 18. His in choro superinduebant aut vestem laxam manicis amplis, quam cucullam, cappam, vel roccum nominabant, aut albam. 18) Grimaldus. 19) Id est tibi subiectorum monachorum. 20) Nempe Salomon. 21) i. e. in coempto colle. 22) Augustano. 23) de monasterio Füssen diocesis Augustanae, cui S. Magnus, S. Galli discipulus initium dedit. 24) Villae vicinae S. Gallo sunt, hodie *Tegernau*, *Bernardzell*, *Sitterdorf*, *Goldach* dictae. 25) Rex Arnulfus hanc fundationem confirmavit diplomate Regina civitate 3. Id. Oct. anno Domini 898. indict. 2. anno 11. regni, et imperii 3. dato.

sepeliri velle aiebat. Accidit autem, ut post aliquantum temporis, ut a palatio veniens quadragesimam loco nostro, ei tempori aptissimo viso, agere eligeret: ingrediturque clam penetralia claustri nostri bonus fur noctibus, nudipes, cappa quidem, uti fratrum unus putaretur, indutus. Senserat illum Notker, Ratpreth, Tuotilo, et aliquamdiu sanctam fraudem texerant. Nimis tamen, ut iam diximus, insolens semper erat et est, praeter monachici nostri habitus quemquam introire intima nostra, maxime noctibus. Initur consilium, ut quoniam moris est, duos nobis fratres claustri vigilias agere, intranti illi ipsi vigiles cum lumine, quia solis loqui licuit, occurrerent, et quis esset, silentio quererent. Verebantur enim hominem palatinum, quia iam quasdam abbatias canonicus habebat, ne aliquid irregulare, ut forte fit, videns, sibi viam apud regem occasione hac aetiam ad nostram aperire temptaret, quibus nunc [26] post canonicos abbates monachus pater domesticus praeerat Hartmuotus, homo amantissimus. Ingreditur iterum ut heri et nudiustercius fur ille vitabundus, Ratpert et Tuotilo sunt vigiles; unus illorum circuibat, alter ad introitum clandestini illius servabat [27]. Progreditur interea praeventor maturitatis ad sepulchra cimiterii oraturus pater, eius temporis nostrorum apud Deum potentissimus, Ruodkerus; cuius gravitatem reveriti vigiles, loco paulisper cedunt. Senserat ille pater pedetemptivum nesciens quem. Signo vocis et strepitu pedum notat quasi furem; vigiles cum lumine confestim approperant. Agnitus est, atque ilico pater ille: *Per sancti Galli,* inquid, *meritum,* sic enim patres iurabant, *hunc in claustro eius his horis non patimur habitum.* Vigiles illi pro tempore siluerunt, qui tantum interpretem rupto habuere silentio. Tremefactus autem ille ab non ignari hominis verbis, tali tempore sibi inusitatis: *Patere me,* ait, *pater reverende, vel oratorium sancti Petri, quod proximum est, ingredi; ibi postquam oravero, nunquam isto habitu nisi ductu alicuius primorum, ut lex loci habet, claustrum intrabo. Te autem iuvante et fratribus ad hoc idoneis, cras abbatem precari est animo, ut monachico habitu mihi liceat claustrum ingredi, vobiscum in eo versari ut monachum, et egredi; deforis autem coram militibus meis* [28] *et caeteris canonico, ut soleo, vestimento versari.*

Immo, ait ille, *sanctus Gallus tibi in cor mittat, ut si semel eo induaris, nunquam quoad vixeris, nisi solito monachis tempore exuaris.* Panditur abbati animus hominis et petitio, Ruodkero astipulante et caeteris aliquibus; enimvero non omnibus. Erat senatus reipublicae nostrae tunc quidem sanctissimus. Consuluntur Hartmannus consilio magnus; ille quidem, qui *Humili prece* melodiam fecerat, Notkerus qui sequentias, Ratpertus qui *Ardua spes mundi*, Tuotilo qui *Hodie cantandus est* [29], et pleraque alia dictaverant. Qui denique, ut diximus, in condiscipulatu animum eius didicerant, et in rebus, quas vellet, patrandis artificia, loqui iussi sunt. *Regula nostra,* Hartmannus ait, *non similitudinem monachi, sed monachum ipsum quaerit.* Notker: *Mihi praetexta haec, qua superindui,* inquit, *desiderat, si togam* [30] *praetenderet* [31], *non utique displiceret.* Ratpert: *Aut haec in nostros fabricata est machina muros; aut aliquis latet hic error,* ait. Tuotilo: *Fraternitatem illi,* inquit, *integre ante concessimus, hanc ei, quantum in me est, abba mi, ego non denego; si autem lupum ovino vellere querit induere, per alius quam mei consensum perficiet.* Audiens abbas, quod suspicarentur in homine, videlicet, ne hoc scemate indutus proximior esset dominatui abbatiae; cuius per ipsum tunc tercio quidem recepimus privilegium: *Scio,* inquit, *fratres et filii, quid ab illo vereamini; sed hoc et mihi quoque quiddam subolet. Existimo tamen melius nobiscum actum fore, si sic apud nos initiatus, monachum se aliquando nostrum faciat, ne iterum canonico subdamus, ut antea. Placet igitur, ut agamus cum illo, quo revera habitum sumat a sancto Gallo, ut si arte sua acciderit quod veremur, noster tamen sit frater et monachus.* Mittitur ad illum Ruotkerus cum aliis quibusdam, rem suasurus. In processu temporis Deo donante pollicetur facere, quod petitur; tantum interim propter claustri reverentiam talis habitus sibimet, rogat, sit licitus. Variis fratrum hinc inde tractatibus vix tan-

Capitulum habitum.

26) Post decessum Grimaldi 872. 27) Teutonismus. In Algoia enim *custodire* vocant *halten* seu *servare.* 28) Tales Salomonem ut possessionum multarum dominum, et ut abbatem plurium monasteriorum in comitatu habere aetas illa iubebat. 29) Extant hymni isti in Codd. n. 42, n. 199, n. 381 saeculi 10. et 11, editi sunt abs Iodoco Mezler S. Galli asceta in lect. antiq. Canisii tomo 5. 30) Allusio ad Romanorum vestitum. 31) i. e. praecederet.

dem conceditur, designaturque ei locus, quem hodie [32] quadris lapidibus notatum videmus, quibus intrans habitum indueret, exiens exueret. Ingreditur claustrum noster praemonachus nocte et die, de talis consortii permisso laetissimus. Parat autem pro hoc beneficio insignem crucem sancto Gallo, quam argento partim deaurato vestitam, analogio nocturnali [33] superposuit. Hanc nostris temporibus Norpertus noster columnae [34] deargentatae infixam, confessionis superposuit altario [35]. Convivia fratribus duodecim diebus in anno, id est in Kalendis, praetextatus noster, quamdiu seculariter vixit, hilariter facere suevit; in quibus et ipse, si aderat, minister procedebat. Volebant [36] id ipsum autem etiam quidam alii fratres conscripti nostratibus caritatis signum exhibere. Prae omnibus quidem Karolus rex [37] ipse, qui sancti Otmari epdomada ipse propositor et pincerna per triduum de vico Stamhem servivit [38], volatiliaque nos [39] edere fecit. Sed et Adalbero, qui supra, Augustensis multo tempore antistes, qui signa et virtutes sancti Galli a plurimis audiens, locum in die sancti Galli orandi gratia adiit, et praesens plura conspiciens: *Maior est*, inquit, *gratia loci huius, quam rumor quem audivi.* Devovit autem, benedictione fratribus data, anno altero vita comite se rediturum, et uti tunc quidem nequaquam venire nudimanum. Domum rediit; interrogatusque inter caetera aliquando a suis: essetne nobiscum, ut fama vulgavit, religio cum doctrina, severitas cum disciplina? *Quid caeteri*, inquit, *sentiant, nescio; quod mihi animo est, pronuntio: Unum egomet Sanctum et hunc defunctum quaesivi, vivos autem sanctissimos, ut vere fatear, fratres inveni. Doctrinam autem illorum et disciplinam in virtutum eorum operibus videre est. Delectat enim me talium memorari, quos quidem, ut iterum videam, vix expecto. Oportet autem, ut omnibus meis me iuvantibus me praeparem, quatinus uti me et meos decet, ad proximum sancti Galli diem viros Dei visitem, frater illorum conscriptus fiam, et quantum mihi copiae est, caritatem illorum regratier.* Venerat Dei electus die dicto, ut spoponderat. Quantus autem venerit, et qualis in donis sancto Gallo, fratribus et familiae fuerit, capitulum quod in memoriam eius regulae nostrae codici [40] adscriptum est, plenius pandit. Post non multum quoque temporis forte accidit, Petrum [41] etiam Veronensem episcopum a palatio redeuntem, simili loci gratia inopinatum venire; fratres autem suscipientes illum, quod melius quidem habebant, euangelium ei offerebant. Ille autem arbitratus se despici, quoniam famam loci magnam audiverat, de vilitate libri secum fluctuabat. Ad missas argenti calix aetiam qui melior habetur, proponitur. Quibus peractis, aetiam de calice sinistrum quiddam secum trutinat. Prandium ei exhibent sumptuosum: surgens a mensa fratrum, postulat alloquium. Quibus collectis — nam abbas loco deerat —: *Bene*, ait, *mecum domini mei abbate vestro absente egistis; sed pro euangelio et calice vilioribus mihi propositis aliquid mihi subolet. Quamvis enim ipse sim vilis et indignus, non tamen vilis loci nominor episcopus.* Quibus constanter meliora non esse sancto Gallo protestantibus, spiritus hominis paulisper quieverat, sumensque tandem quosdam fratrum in partem, secreto eis locutus: *Mittite*, inquit, *post me Veronam sex, quos habetis fidissimos viatores, quique bini et bini per tres vias, quae hinc illo ducunt, mihi adveniant, et peregrinos* [42] *se habitu et verbis simulent; singillatim tamen se mihi bini et bini ostendant, et pollice sic in manum recurvo elemosinam petant. Quos ego, ut alios soleo, in penetral meum quoddam solus solos coram meis inducam et vestiam. Aurum autem, cuius equipondium nunc vobis do, cruribus eorum fasciolis circumligabo, et dimittam*

Carolus crassus inservit mensae. Adalberonis episcopi Augustani in s. Gallum munificentia.

908.

885.

32) Nempe circa annum 1036. 33) Delineatio monasterii S. Galli anno 829 abs architecto regio Gozberto diacono missa tribus analogiis locum assignat, euangelii, et nocturnorum, ac lectionum, et pulpito publico. Duo priores in gradibus chori pro legendis evangeliis in missa, et lectionibus in matutino erecta stabant, ex pulpito publico extra chorum in media navi ecclesiae posito et argenteis laminis obducto ad populum sermo habebatur. 34) i. e. basi. 35) i. e. altari summo. 36) fortasse *solebant*. 37) Carolus crassus. 38) i. e. de proventibus villae Stamheim in Thurgovia sitae mensas instruxit. 39) Voce *nos* utitur Ekkehardus IV. in factis proferendis, quibus ipse centum annis posterior vixit. 40) n. 915. cum dato 15. Oct. 908. Edidit illa Goldast in rer. Alam. script. 41) Hallucinatur Ekkehardus IV. Nullus enim Petrus unquam Veronae episcopatum tenuerat, sed est „Ratpolt nobilissimus Alamannorum Treverensis ecclesie pontifex“ qui ut praefatus codex n. 915. et alius in Tiguro testantur, anno 885. indictione 3. S. Gallum inviserat, ei praedicto modo beneficus. 42) Iam tum peregrinantes ad sacra loca singularem deferebant habitum.

eos, ut ad vos eodem, quo venerant, fortuna comite, artificio redeant. Factum est, ut largitor acutus docuit. Allatum est sancto Gallo grave pondus auri Veronensis; concordat pondus equipondio, fit de auro Petri cavea euangelii[43], fit calix, fit capsa; quae omnia Salomon, primo frater conscriptus noster, ut praemisimus, deinde et monachus, tandem abbas, gemmis et arte Gallo paravit.

Hartmotus resignat abbatiam. 883.

Hartmotus autem pro Crimaldo, ut et Rapertus scribit, rempublicam nostram strenue gubernans, per semetipsum quoque non mediocriter amplificans, iamque senescens, Berinhardo monacho nostro abbatiam suam fratrum communi electione per regem Karolum tradit; ipse autem Herginisowam, cum Waltchincha et Puera minore[44] sibi et posteris abbatibus a potestate forte cedentibus imperiali auctoritate ipsius Karoli retinuit. Obiens autem post multas, quas per se statuit et per Berinhardum obtinuit, fratribus et familiae[45] benivolentiae constitutiones[46], circa Landoloum episcopum, in titulo apostolorum[47] conditum[47], cognatum[48] et amicum suum, extra parietem tamen, sepeliri se petiit.

Landolaus episcopus Trevisanus.

De quo ipso Landaloho, sancto Darviensi[49] quidem archiepiscopo, pauca scribere necessarium puto. Suevus hic et nobilis erat, apud sanctum Gallum quidem educatus et doctus; cuius Windinissa cum multis aliis[50] haereditas erat. Igitur episcopus factus Romam pergere solebat; per Iovis itaque montem transiens ibat, per Septimum[51] autem rediens, Gallum et Hartmotum suum salutabat. Devoverat etiam sancto Gallo Lolingam[52] villam dare; sed cognatis renitentibus conquisitionis suae loca quaedam cuidam Uodalrico comiti, ut Gallo Ahadorf cum eisdem locis disponeret, concanbiens tradidit[53].

895.

Rediit autem tandem aliquando Roma, et ad Gallum suum tendens, Italici aeris vitio febre correptus, vix ad Rorscanchin[54] pervenire praevalens, Hartmuoto cum fratribus ad se vocato, nobiliter diem obiit. Disposuit igitur adhuc vivens ad titulum sancti Petri cui[55] iam ibat, qui est in cimiterio sancti Galli, capellam qua itinerans utebatur[56], cum reliquiis et libris[57] et omnibus utensilibus sacris; in quo et corpus illius cum omni honore humatum est; freneticus, ut aiunt, in septimo eius[58] super illius corruens tumbam, sanus surrexit. Tradunt et alias infirmitates sepe illic meritis eius curatas[59].

Sed, ut ad ea unde digressi sumus redeamus, Salomon praemonachus noster idem semper loco nostro et fratribus apud Deum et homines permanebat. Ruodkerum autem semper prae oculis habebat, quem sibi in his quae ad Deum fuerant, ducem et custodem elegerat. A quo dum quadam die, ab aula veniens, psalmo benedictionis susciperetur, surgens ad osculum patris, gloriabatur inter caetera de muneribus regis Arnoldi, quae se sancto Gallo daturum ait. Nam ut id genus hominum est, laudis avidissimus per quaedam erat; de quo in periculum, uti post liquebit, aliquando venit. Erat munus illud capsa solide aurea, gemmis regaliter inclita, reliquiis summis referta, in formam capellae creata, cui simile quidem nihil unquam vidimus. Superscriptio eius est: *En crucis atque piae cum sanctis capsa Mariae. Hanc Karolus*[60] *summam delegit habere capellam.* Suadet Ruodkerus homini, non aurum, sed seipsum, ut sepe pollicitus est, Gallo suo offerre, et monachum se eius verum iam tandem perficere: factum est, ut magni consilii angelus hortatus est. Regi tandem

43) i. e. operculum libri. 44) *Herisau, Waldkirch, Niederbüren* vici sunt populosi, duabus vel tribus horis S. Gallo distantes. 45) i. e. famulitio, opificibus, artificibus in monasterio habitantibus. 46) Quotidiani victus meliorationem. 47) In capella S. Petri. 48) Altenburgo Vindonissae suburbio oriundus erat Hartmotus. 49) Hodie Treviso. Plures enim Teutones Carolus crassus Italiae ecclesiis dabat episcopos. 50) Horum pars erant vici Hönga prope Tigurum, Würrelos prope Baden, et Tellinghoven, quos anno 870 S. Gallo pro multis aliis ad dies vitae possidendis vendidit. *Cod. Trad.* 51) Mons Bernardi in Sabaudia, et Septmer in Curiensi Rhaetia. 52) Vicus prope Rhenofeldam Frikoviae situs, et per conversionem litterae L in N haud insuetam nunc Nollingen nuncupatus. 53) Adsunt hae solennes litterae traditionis monasterii in Aadorf in superiori Thurgovia quondam siti datae anno 895, et abs centum et uno monachis S. Galli subscriptae, quin Landolai mentio facta sit. 54) Lege *Rorschach*, emporium in littore lacus Potamici situm, S. Gallo duabus horis distans. 55) Lege *ad quem*. 56) Praelati consueverant capsam argenteam in modum templi fabricatam, et Sanctorum reliquias, nonnunquam et S. Synaxin includentem secum deferre, ut Romae papa hodiedum assolet agere. 57) En occasionem, qua libri S. Gallo vetustiores ex Italia huc penetravere. 58) i. e. in septimo die eius depositionis. 59) Necrologium in n. 915. eius decessum his notat: 4. Id. Sept. *obitus Landeloi Darvisiensis episcopi*. 60) Carolus crassus.

datori suo postquam votum suum aperuit, capsam ille ipsam quadam die suspendens collo, tunica monachi et cuculla indutus, aram sancti Galli Berhardo annuente nudipes adiit, peccata deflevit, seculoque abrenuntians, sancti Galli fit monachus. Abbas illum tanquam de palatio monachum, delicatius tractavit, et omnibus, qui sub se militabant, praehabuit. Post non multum vero temporis, consiliis hominis carere non posse republica tota personante, abbatis sui permisso rex eum iterum in aulam assumsit, et priorum honorum statibus restituit; tandem quoque et adauxit. Nam Augense ei tunc coenobium tradidit [61]. Aiunt autem, hominem fortunatum tandem duodecim abbatias rexisse. Gerhaldo [62] itaque abbate, ut alias in alio libro relatum est [63] deposito, per Hattonem archiepiscopum nobis oblatus est [64], et nostrum locum suscepit regendum. Quem prae omnibus postea quae gubernavit locis apud Deum et homines amplificare curavit. Cum autem annum et dimidium [65] nobis praeesset, Constantiae tandem praelatus Dei factus est pastor et episcopus. Sic quoque ipse et Hatto ille Magontinus archiepiscopus sibi semper amicissimus, quem *cor regis* nominabant, cum et ipse, ut aiunt, duodecim abbatiis praefuerit, post regem imperium tenuerant; Fultensis enim et ille erat monachus et abbas. Qui Magontiam ipsam a loco suo antiquo motam, propius Rheno statuerat [66], et in hoc et in aliis multis, animi sui magnitudinem ostenderat. Nondum adhuc illo tempore Suevia in ducatum erat redacta; sed fisco regio peculiariter parebat, sicut hodie et Francia; procurabant ambas camerae, quos sic vocabant, nuntii; Franciam Adalpert cum Werinhere, Sueviam autem Pertolt et Erchinger fratres. Quorum utrorumque multa dicioni subtracta sunt per munificentias regias in utrosque episcopos. Surgunt inde invidiae et odia utrorumque in ambos. Praeter scelera quae in reges ipsos machinati sunt, Hattonem Franci illi sepe perdere moliti sunt. Sed astutia hominis in falsam regis gratiam suasi, qualiter Adalpert fraude eius de urbe Pabinborch detractus, capite sit plexus — alter enim morbo obierat — quoniam vulgo concinatur et canitur [67], scribere supersedeo. Ad Salomonem redeo. Huic sicut diximus, cum aliquae Potamum, camerae nuntiorum iuris oppidum, pertinentiae [68] a regibus darentur; sicut Werinhere [69] et Ruodhart domnum Otmarum, sic ipsi insequi conati sunt et ipsum. Sed episcopio et abbatiis ille multiplex variorumque militum manu fortior, casu aliquando viris occursaverat; pacem salutando prior, si forte salutare velint, incassum expectat; nuntiis post eos missis qui rem agerent, pacificari nolebant. Ille autem cum prae omnibus sancti Galli claustro semper maneret, quadam nocte praemonitus, vim sibi ab illis nisi fugeret inferendam, secessit securus in silvam Vallis Turbatae [70], ea tempestate quidem vastissimam. At illi, sancto Gallo invaso, episcopum capere volebant, si adesset. Ille vero capellula in ea solitudine in nomine sancti Galli fabricata, plurimis suorum [71], ubi esset ad tempus ignaris, ad aulam nuntiis directis, latuit. Iubentur a rege, — tunc quidem Arnoldo — episcopus et ipsi sup panno [72] pacis ad aulam Magontiae venire; ubi causa publice peracta, rei maiestatis lese pronuntiati, ipsi illi in Ingilinheim traduntur, us-

Salomon S. Galli monachus.

Salomon abbas S. Galli. 890.

et Constantiae episcopus. Hatto archiepiscopus Moguntiae.

Dissidium Salomonis et regis vicariorum.

Fugit in Turbenthal.

61) Hoc falsum comprobatur. 62) Pessime hic Bernardi loco nomen Gerhaldi obrepsit. 63) Bernardi abbatis, inter Hartmotum in quo Ratpertus finiit, et Salomonem, quocum Ekkehardus IV. orditur, medii tempora alius quidam scribendo commentatus est. Et id hic notandum: in Neugarti episcopatu Constantiensi tom. 1. p. 162. insigni errore ea huic Bernardo I. attribui, quae Bernardus II. anno 1630 mortuus iuvenibus monita dedit. 64) seu verius intrusus est. 65) Consonant Annales S. Galli maiores, refellit utrumque Neugart loc. cit. 66) Et hoc, et illud quod in nota ad Orosium in Cod. 621. p. 266. adfert ad vocem Drusus: *Cuius Moguncie est tumulus, id est Trusiloch,* Moguntiae, ubi diutius morabatur, didicit Ekkehardus IV. 67) Cantiuncularum in laudem aut detestationem alicuius facti compositarum non semel in his casibus fit mentio v. g. de Hattone, de Kurziboldo, de Ernesto, de S. Ulrico, de Diethelmo comite Toggii. 68) Inter ea, quae reges ad Potamum oppidum, quod erat iuris camerae nuntiorum, pertinentia S. Gallo donavere, erant supra dictae villae Mechingen, et Güttingen anno 862 abs Ludovico rege traditae. 69) Alii *Warinus* scribunt: Veteres enim in efferendis nominibus propriis sibi constantes non erant et v. g. Cotfrid ac Gutfrid, Raginolf ac Reghinolf, Alto ac Altini, Warinbert ac Werinbert, Hatto ac Ato, Erlolf ac Herolf, Weriart ac Werihart, Luitprat ac Liutbert, Uto ac Ato, Wolfcar ac Wolfker, Notcarius ac Notker, Roadbert ac Ruadpreth, Elolf ac Elomf, Oalo ac Walo etc. eundem hominem denotare inveniuntur conferentibus album monachorum S. Galli saeculi 9. et 10. cum necrologiis Augiae et Fabariae. 70) Hodie *Turbenthal* in ditionis Tigurinae districtu Grüningensi. 71) cod. *sumorum*. 72) i. e. banno. *P.*

que dum exilio aut morte punirentur. Egit tandem Salomon cum Hattone episcopo, anxius ne cedis illorum ipse quidem causa foret, ut eos liberaret. Adeunt suplices ambo secreto imperium; cor regis molliunt, hostes illos in gratiam reducunt; coram omnibus Salomoni suplices facti, pacificantur; potestati pristinae, ipso iuvante, restituuntur. Redeunt tandem domum tanquam amicissimi, iuramento coram rege dato, ne unquam episcopum lederent, nunquam episcopum in rebus fiscalibus sibi dono traditis se esse lesuros. Invitantur post haec viri ab episcopo Constantiam ad convivium et munera. Sedetur ad mensam, et ut fit, inter delicias potationum, cum mirarentur artificia vasorum, auri argentique, maxime autem vitreorum, episcopus laudis quidem quiddam[73], ut diximus, avidior, quedam inter ceteras divitias quas a regibus haberet extollens, hospitibus arte[74] tacitis laudis verba aetiam de sancti Galli rebus magnis, quibus animos dudum vulneratos offenderat, intulit. Quae tamen, cum essent levia, mala conflabant gravia.

Salomon gloriabundus.

Dixerat enim illis ipse, utique indiscrete ludens: *Habere se apud sanctum Gallum clibanum, qui uno calore ambobus illis panes coquerent in annum;* Nam mille coqui posse aiunt. Simile etiam quiddam de lebete eneo grandi, et de tarra avenis[75] centum maltrorum commoda cum proiectasset, pastores gregum se habere adiunxit, quibus aetiam ipsi, si viros viderent, pilleis capitibus inclinarent detractis. Patienter tulerunt homines fraudolenti episcopi gloriam usque ad capitum pastoribus inclinationes, id enim nunquam fieri posse, refellentes loquuntur.

Afferuntur tamen viris animosis cara munera, tandem recessuris. Inter quae erant vascula duo vitrea nimis insignia, quae ipsi pridem in convivio prae caeteris mirabantur. Quae illi in manus sumentes, consilio latenti uterque suum decidere sinens, frustata ridebant. Caeteris omnibus, milia gratiarum episcopo remittentes, callide abstinebant. Missione tandem data, cum eos praesul osculo peteret: *Vestra*, inquit, *erant, ideo vos tanti precii pocula confringere non piguit. Sed multa animabus vestris, si ea pro nummis dantes pauperibus dedissetis, remedia facere poteratis. Vitrei*, inquiunt, *amici vitro sunt donandi; sed nos, qui vitrei esse nolumus, vitrum confregimus.* Amoreque[76], ut moris est, osculato et epoto, laetabundi discedunt.

Conradus rex S. Gallum invisit.

Non multo post tempore Chuonradus, tunc rex, natale Domini Constantiae egit. Ipsa die post mensam cum episcopus ei processiones vespertinas tridui illius apud sanctum Gallum laudaret, rex inquit: *O utinam ibi essemus! Et quare illuc, anime mi, matutini non ibimus?* Parantur continuo naves, quibus mane conscensis, cum episcopis et caetero comitatu rex littus nostrum meridianus attigit; et sancto Gallo cum tripudiis appropians, novis laudibus dictatis, in loco gloriose susceptus est, tribusque noctibus in omni hilaritate loco immoratus, quarto die Arbonam tandem nocturnus venit. Longum est dicere, quibus iocunditatibus dies exegerit et noctes, maxime in processione infantum; quibus poma in medio aecclesiae pavimento antesterni iubens, cum nec unum parvissimorum moveri nec ad ea adtendere vidisset, miratus est disciplinam. Refectorium quoque fratrum hora mensae cum duobus episcopis cum intrasset in infantum die, plura sibi assurgentibus laeta locutus: *Nobiscum*, ait, *velitis nolitis, partiri habebitis.* Decanum autem, qui mensa abbatis sui causa cedere parabat, amplexatum retinens assedit; et ei apposita ad se sumens, omnes circumspectans et arridens: *His interim*, inquit, *participemus.*

Conradus rex conviva.

Misit autem quantocius ad Salamonem, ne sibi superveniret, sed uterque pro altero mensas teneret[77]. Praeposito dein, cum nihil sibi nisi quod fratribus paratum esset, iuberet apponi: *O rex*, inquit, *nostra infortunia! quod superventurum diem non expectabas. Cras enim panem et fabas nudas forsitan habebimus, sed hodie non sic.* „*Enimvero*, ait ille, *et cras vobis Deus misereri poterit.*“ Infantulis deinde per ordinem lectitantibus[78] et analogio descendentibus, aureos in ora ad se elevatis misit. Quorum unus pusillior cum clamitans aurum exspueret: *Iste*, inquit, *si vixerit, bonus quandoque monachus erit.* Surgens tandem a mensa, hilariter fratribus multa lo-

73) Teutonismus. 74) i. e. studio. 75) Vulgo *Haberdärre*, cui in citata ichnographia aedificium assignatum legitur. 76) Potus valedictionis eo modo dicitur *amor*, quo vinum in festo S. Ioannis porrigitur cum dicto: *Bibe amorem S. Ioannis.* 77) Teutonismus. *Tafel halten.* 78) Legebantur praeter scripturam sacram, sancti patres, historia ecclesiastica, vitae Sanctorum, regulae monasticae etc. legitur adhuc codicibus inscriptum: *pro mensa.*

cutus, optime spei esse monebat, quoniam, si adviveret, tales convivas laetificaret. 913. Rediit igitur ad suos, Salamoni et omnibus nunquam se laetius convivatum gloriatur. Inter haec autem Perhtoldum et Erchingerum tristes invenit et exasperatos, causam quaesivit hilariter. Quae quidem haec erat. Magistri pastorum duo, homines utique silvestres, hirsuti, et prolixis barbis, ut id genus multum videri solet, quasi venerandi, cum tales pridie pro ferina iuberentur die nocteque laborare, ursum de lustro unus, alter cervum recens occisos attulerat. Quod Salamoni cum ministri super mensam silentio intimarent, iubet homines feras fratribus illis, qui per se quidem tunc mensa utebantur ut primates, oblatione propria offerre; fingebantur autem vicini esse et liberi. Quibus talibus aspectis, assurgunt germani, pilleis detractis regratiant venatores, reverenter inclinati. Quod videns episcopus, antedictorum memor secum gaudebat. At illi scioli quidem facti, feras coram episcopo poni fecerant a dicentibus: *Sint tua tibi, nobis satis est haberi derisui.* Timore tamen imperii animum praementes, iram fregerant. Quod rex sapiens prudenti leniit consilio: *Quoniam ad gaudia quidem convenimus, mei iuris est,* inquit, *omnia nullius periculi ludicra defendere, et si in rixas venerint, imperiali decreto adnullare. Quapropter sedato animo, iudices mei, ambos vos esse volo, et in gratiam redire cum episcopo.* Reconciliantur enim umbratili pace tunc secundo. At rex vesperum et noctem cum egisset hilariter, diluculo conventum fratrum petens, omnium votis faventibus fit frater conscriptus. Tribuit cuique fratrum argenti libram, ut habeat ad vestitum. Puerolis edixit tres dies ad ludendum, et tunc quidem et in posterum [79], ingressusque sancti Galli basilicam, palliis vestivit altaria. Immunitatem etiam loci a Crimaldo inceptam, sed adhuc non firmam, episcopo admittente, ipse manu sua et sigillo solidam fecit et perpetuam [80]. Ingreditur tandem oratorium beati Otmari, auctoritate Romana in Sanctum levati [81] — nam parentes eius erant qui eum vexaverant — seque reum, quasi ipse interfuerit factis, ad eius aram reddidit, palliis quoque auro et argento Sanctum placavit. Sed et circa Stamhem villam sancto Otmaro a Karolo datam quaedam loca regii iuris adhuc erant. Ille vero quicquid inibi regii fisci erat, totum in manum advocati super aram eius tradiderat, et sigillo suo roboraverat [82]. Et conversus ad Salamonem: *Eo,* inquit, *pacto, ut fratres nostri conscripti pro convivio nostro hesterno, habundantius a Karolo statutam ebdomadam natalis Domini mei huius, aetiam in memoriam mei debeant convivari.* Et subridens: *Nam et ego hodie frater conscriptus, volo prandere cum fratribus, et fabas nostras de meo piperare.* Aguntur [83] celeres regi missae a fratribus super id ipsum altare.

Rex scholaribus beneficus.

Progenitorum culpas diluit.

Praematuratur prandium, impletur refectorium,
Vix unum lector recitaverat periodum.
„*Caritas, quae non agit perperam,*"
Licenter sprevit disciplinam.
Nemo ait, hoc aut illud esse insolitum,
Quamvis ante nunquam sit visum vel auditum,
Nunquam ea domo saporatum monachum.
Odorem ferinae hauriunt et carnium.
Saltant satirici, Psallunt symphoniaci,
Nunquam tale per se tripudium Galli habuit refectorium;
Graviores fratrum rex spectat inter strepitum,
Ridet quorumdam vultos contractos propter rerum talium insolentiam.

Carpuntur iterum cordibus fratres illi saepe dicti pro damno regii fisci. Nam castellum quoddam super Stamhem iam dudum struxerant, quod conquisitionis suae proprietate coram rege sibi vendicabant. Quibus rex: *Castellum,* inquit, *sine oppidanorum dampno habere nequibitis, quibus, si iniuriosi quidem fueritis, mei gratia care-*

79) Usque ad initium huius saeculi decimi noni, abbatiae S. Galli exitiale, feriae hae trium dierum studiosae iuventuti indultae fuere. 80) Deest hoc diploma, absque dubio erat unum eorum, quae abbas Walterus anno 1238. episcopo Constant. prodidit, et hic igni tradidit. 81) Huius beatificationis per papam factae nemo alius meminit, bene vero illius per episcopum pronuntiatae. 82) Litterae hae desiderantur. 83) Abhinc usque *insolentiam*" quatuordecim versus vel potius rhythmos, qualibus et vita S. Galli magnam partem composita est, facile agnoscas. *P.*

bitis. Discedit rex vespertinus, fratrum suorum laudibus lacrimosis prosecutus. Quibus, si vivere liceret, non semel bene facturum promiserat. Invadit loca lege Almannica cum advocato episcopus, tribus diebus, uti ius erat, homines fisci iuramentis sancto Otmaro vendicantes. Quibus custodes castelli[84], ni sibi pareant, male habituros minantur, minasque factis exequuntur. Nam victimas[85] et caetera quae libebat, sponte nolentibus dare fiscalibus, vi quidem auferebant. Quod cum advocatus tum per se, tum verbis Salamonis, fratribus illis non semel quaereretur, aut ficta verba aut iniuriosa passus recessit. Cumque hoc per annum pene pateretur, quadam die ipse viris obvius, iniurias quaeritur episcopus. Et cum indigne quidem ipsius verba tulissent, episcopus subintulit: *Enimvero,* ait, *cum mei causa in eis aliquando angustiis coram rege Arnolfo fueritis, unde egerrime ego ipse vos eripui, iam eius articuli semper liceat recordari.* Ilico Luitfridus, sororis amborum filius, iuvenis pertinacissimus: *Gloriaturne,* inquit, *monachorum sceleratissimus iniuriarum pro se vobis inlatarum, o avunculi, et vivere eum patimini?* Extractoque gladio, nisi ab ambobus premeretur, episcopum occidisset. Ipse autem, ut iugulum declinaret, cum citius equo diverteret, a fratribus ambobus freno tentus comprehensus est. Quidam autem suorum cum gladium educentem iuvenem illum ipse e contra gladio stricto incurrere vellet, lanceis circumvallantium transfixus interiit. Ducitur episcopus in diverticulum quoddam propinquum, ubi descendere iussus sedit, usque dum illi in partem cedentes, quid de eo facturi sint, tractent. Ipse autem confisus in Domino, suum dominum Gallum incessanter inclamitat. Suadet Luifridus, ut ei aut oculos eruant, aut dexteram abscidant. Militum autem pars sanior, nequid amplius in christum Domini insanirent, omnimodis flagitat; sed et incolomem relinqui, optimum fore aiebant. Stat tandem fratribus consilium, ut in Thietpoldispurch[86], ubi Perhta uxor Erchingeri tunc agebat, duceretur. Ipsam enim, cum esset quidem alias strenua, ad dolos acutissimam aiebant; et quoniam ei amore mariti sepe ante male optabat, incunctanter eum quoquomodo apud illam periturum. Sternitur viro Dei vilior interea equus, porcarii[87] autem cum viderent turbam, ad spectandum accurrunt. Quibus visis Perhtholt: *Inclinare coram istis,* inquit, *Dei maledicte; et ut tibi veniam precentur, pedes eis lambe.* Ille vero, quoniam vim sciebat, quod iussus est fecerat. Commissus tandem satellitibus qui eum ducerent, Perthae, qui factum panderet, celer praemittitur. At mulier, facinore audito, percutiens pectus ingemuit, et: *Haec,* inquit, *est dies, quae honoribus nostris apud Deum et homines finem datura est.* Parat ilico basilicam et aram, parat tapetiis et pallio dorsili[88] caminatam. Euangelio episcopum aliquos, qui aderant, presbiteros recipire[89] iubet. Progreditur adventanti ipsa obviam ad portam; in manum illum sumens, si se dignetur osculari, lacrimans rogat. At milites, dolo haec fieri, sibimet silenter aiebant. Paratur citissime lavacrum, ut pulvere et lassitudinis tergeretur sudore. Verebatur et ipse, quamvis fortunatus, infortunia. Clauditur caminata super episcopum, et duos solos qui aderant presbiteros. Nam, ut ipsum dixisse aiunt, quietam noctem agere poterat; nisi quod tubarum clangores et vigilum egre passus est clamores. Ingreditur ad hospitem tantum illa cum una sola pedissequa. Salutem homini et maturum ad suos pollicetur reditum. Reficit cum reficiente; per puellam sibi, per presbiteros apponitur episcopo. Postquam episcopum viri illi a se, ut dictum est, dimiserant, Duellium montem[90] victualia convehentes, nocte die nituntur munire.

Salomon capitur. 914.

Ipsi interim cum suis, quos haberent, fidissimis clandestini agere; in silvis pascuosis noctibus delitescere. Intimantur tertia tanti facinoris nocte Sigefrido, episcopi patrui filio; qui ilico propinquis et episcopi militibus, quantis hora concluso licuit, collectis, in silva quadam matutinus eos aggreditur dormientes. Experrecti vero pauci contra turmas loricis et galeis tutas arma rapiunt inutilia. Ipsos tres viros quamvis animose repugnantes armis exuunt, vivos comprehendunt, vinctos abducunt. Currunt ilico celeres, qui Perthae et urbanis suis dicerent, nisi christum Domini citissime solverent, dominos suos machinis pensilibus impositos tribus partibus urbis in

84) nempe in Stamheim. 85) i. e. carnes seu pecora. 86) Locum hunc hucusque incognitum in vico Dietlishofen prope Duellium sito se deprehendisse putarunt aliqui. 87) i. e. porcorum pastores. 88) i. e. a tergo suspenso. 89) *sic.* 90) Hohentwiel. *P.*

faciem sibi ad solem torrendos. Quo audito custodes falli se primo aestimantes, certiores facti, omnes, urbe viris vacuefacta, dilapsi sunt. Relinquitur episcopus liber cum presbiteris, et Pertha flens et eiulans cum pedissequis. Quam tamen ipse pro tempore consolatus, manu tenens, urbis portas obviam suis egreditur. Nam nocte proxima cum eo de furtiva dimissione per quoddam latens ostiolum condixit, quoniam sibi per nuntium viri sui innotuit, nocte alia illum aut Duellium, aut quod magis timebat, ad perdendum esse transportandum.

Liberatur.

Fuga urbanorum comperta, equis potentiores praevolant curraces. Episcopo pro portis conspecto, clamativo illum cantu salutant: *Heil herro! Heil liebo*[91]*!* et caetera. Urbem tamen intrare praeter nominatos propter mulieris res servandas episcopus noluit. Nam in itinere armatorum se suis adiungentium et prosequentium turba erat innumerabilis. Tum virum alloqui mulieri desideranti, solus ad horam adducitur. Quem complexa, cum prae fletu naribus cruor profflueret, vix ab ipso quoque plorante avellitur. Movebat et inimicos tam repentina rerum mutatio. Episcopo autem cum vinctus procidens sibi remitti supplicaret: *Quantum in me est*, inquit, *remitto;* et a custodibus iratis amotum, benedictione prosequitur. Egit tamen cum nepote et militibus, ut mulier ad suos cum honore et rebus suis duceretur tutatis. Et cum ibi pernoctassent, ipse eius omnia bona, fidelibus suis commendans, ordinavit avehenda. Dimittens autem illam, invitavit ad se rebus in melius vergentibus Constantiam, ut si fidei memor sit, in laetiori experiretur fortunio. Rediit cum comitatu famoso Petrus alter ereptus ab Herodibus Constantiam, tali omnium circumquaque convenientium quidem tripudio, quali nec, si ipse quondam Romae tercius de coelo ceciderit, receptus sit Cato. Traduntur dampnosi tres illi in Duellium ad cognitionem publicam reservandi, plurimis suorum iam, si forte ad ereptionem illorum in via occasio daretur, in arma collectis. Quod milites abbatiarum et episcopii cum cognatis christi Domini circumvallando providebant. Innotuit res Chuonrado in Frantia tunc posito. Nam veredarii[92], et episcopo capto et recepto, dies et noctes celeres ibant. Aiebant autem illum mane evigilantem, fama a prioribus audita, lecto exilisse, et patientiam regiam nullo modo tenere potuisse; a sequentibus autem corde sibi reddito, parumper quievisse. In se vero reversus, de valetudine capti et recepti cum quesisset:

Perchtoldi et Erchangeri poena capitalis. 917.

Constat, inquiunt, *o rex, dure tractatum, adhuc male valere, et si, quia mox venturus sit, nosset, per nos vobis profecto mandasset.* Quo audito, seorsum cedens flevit; erumpebant enim lacrimae, et non poterant * se continere. Consilio dehinc habito, primo colloquium publicum Magontiae, postea generale edixit concilium. Ubi tribus illis lege abiuratis et proscriptis, praediisque eorum in fiscum redactis, maiestatis reis capita dampnata sunt; caeteris omnibus, qui tanto facinori intererant, tanquam rei publicae hostibus prosequi iussis[93]. Sueviae principum assensu statuitur Alamannis dux primus Purchardus, gentis illius nobilissimus et virtutum dote probatissimus;

Burchardus dux Sueviae.

cui et praedia damnatorum confiscata in beneficium sunt tradita, exceptis dotibus Perhtae sibimet[94] edicto, quoniam viro non asserat[95] stabilitis. Episcopo autem apud ducem inducias dampnatis rogante, ut si fieri posset exilium eis a rege intercederet, aliquot eos dies dux in custodia tenuit. Rex autem crebro ab eo fatigatus, tandem eos iugulari praecepit. Quibus tamen episcopus multum eorum nece tristatus, indulgentia, quantum in se erat, aetiam vivis data, sepulturam concessit ad ecclesiam[96].

Welforum prosapia S. Otmari persecutionem deprecatur.

Rex vero castellum illud odiosum sancto Otmaro causa mali tanti tradidit diruendum, omnique anno ille, dum vixit, censum capitis sui in cera ad sepulchrum eius uti filius carnificum illorum[97] pro reatu in eum quasi proprio misit. Quod et Ruodolfus postea, Welfhardi comitis pater, cum eiusdem quidem prosapiae fuerit, in censu calibum de metallo Faucium Iuliarum[98] fecit. Sed id ipsum Welfhardus et Henricus filii eius, aliquot annis cum facerent, motus rubore Henricus, quasi homo sit censarius, fratre invito censum supersedit. Accidit autem, ut in vigiliarum sancti Otmari die

91) Solita tum Teutonibus acclamatio, qua et Notkerus labeo voces *ave rex*, et Ekkehardus IV. in lib. Bened. p. 18. *Osanna* in teutonicam linguam transtulere. 92) equites publici. *P.* 93) Alio tenore Hermannus Contractus Ekkehardo IV. aetate contemporaneus, et loco vicinus hanc tragoediam enarrat. 94) Italico more ponit autor *sibi* pro *ipsi*. 95) Lege *assenserat*. 96) Quam, cum essent excommunicati, canones eis denegabant. 97) Nempe Warini, et Ruothardi comitum. 98) *Füssen* in Algovia. *) poterat. *P.*

fratres ambo[99] capreum venantes, in cacumen quoddam rupis artissimae ducti, lassi cum consedissent, repente petra super quam Henricus sedit collapsa, adolescens ille magnae indolis, proh dolor! in profundissimas valles rueret, et periret. Vix spiritum habere poterat mater orbata. Scripturi nunc sumus, quod vidimus. Necdum luctu finito, cum filio et filia unicis ad pedes Sancti cum muneribus et calibe supersesso venit; quod in censu non soluto peccatum est, tres pro se et defuncto penituerunt. Salamon autem videns fortunam, ut solet, ludicra rota reciprocare, immo Dominum in se non occultis indiciis potentiam suam ostendere, apud Imperium severus accusator sui, permisso dato, Romam petiit flens et eiulans, atque dicens: *Merito haec passus sum, quia peccavi coram Deo in coelum; veniam petere habeo ab ipso, miserante me Petro.* A papa vero benigne susceptus, cum ibi supplicans aliquandiu moraretur, indulgentiam sibi ab eo plorans petiit; maxime autem quod sui causa tres illi quidem decapitati sint; penitentiae quem vellet modum sibi, rogavit, imponeret. Tandem autem ab apostolico indulgentiam adeptus, domum redire laetanter aggreditur; reliquiisque sanctorum donatus quam plurimis, maxime animo, toto reditu suo, contenderat, quomodo illas quam decentissime posset domum veniens honorificaret[1]. Prae ceteris autem corpus Pelagii martyris[2], in cuius die inimicis suis subactis, ipse liberatus est a vinculis. Qui cum multorum miraculorum virtutibus insignis esset, cottidie rumor eius non solum proximas, sed et exteras, Constantiam fecit orandi causa turmatim confluere regiones. Opinabile[3] autem erat, in quantum se post reditum suum in virtutibus christus Dei exercuit; quam assiduus nocte dieque in precibus, quam largus in dando, maxime autem pauperibus; quam promptus et assiduus in pacificationibus. Accidit autem, ut eo quidem domum reverso, Hatto archiepiscopus, sodes[4] utique, ut sibimet dicebant, suus, Italiam ius regium exacturus tendens, Constantiam deveniret. Aiebant autem illum Magontinis suis minus confisum, totum quod in thesauris haberet, sodali suo, dum rediret, commissurum secum tulisse. Erat autem sodalitatis illorum, quoniam ambo acutissimi erant, ius mirabile. Nam uterque illorum, in quo alterum in verbis et in rebus per astutiam decipere posset, agere solebat. Ut in cantaro quodam, quo Salamon utebatur, gemmato gravissimi ponderis aureo. Quo cum uterque, ut solebant, coram convivis ieiuni aquam quasi vinum potarent, Salamon autem in conclavi vase quodam aeneo mire figurato ad aquam inferendam uteretur, Hatto abiturus inter caetera viro ait: *Vas illud aquae*, inquit, *quo in conclavi tuo uteris, mihi sodes tribue!* Quo hilariter annuente, Hatto pincernae ait latenler: *Coppam*[5] *auream domini tui, quoniam sic ego et sodes meus*, inquit, *condiximus, pincernae meo confestim afferto.* Quod mox, ut ille iussus est, fecerat. Ablata est coppa, fraude amica interim tecta. At Salamon mensa sequenti, dum eam exegisset, deceptum se sentiens: *Enimvero, si vixero, idem illi modius remetietur.* Thesaurosque suos postea, uti praemisimus, sodali suo sodes eo pacto, ut si defunctum audiret, pro animabus amborum, quibus vellet, eos dilapidaret, abiens consignaverat. Vix mensis, ut aiunt, abiit, et mercatores ab Italia redeuntes defunctum Salamon diffamare per nuntios praemonuit. Doloreque ad horam simulato, scriniis reclusis multos denarios distribuit pauperibus; fabrorum quoque copia contracta, chantarum quondam suum primo dispertiens, sarchophagum illud magnificum quod hodie miramur, sanclo Pelagio ex auro viri et gemmis electis compegit, martiris ossa solenniter intulit. Crucem aetiam illam honorandam sanclae Mariae[6], Tuotilone nostro anaglifas parante, ex eodem auro et gemmis mirificavit. Altare vero sanctae Mariae et analogium euangelicum[7] eiusdem fratris nostri artificio in locis congruis deaurata, Hattonis sui de scriniis vestivit argento, et dyptivit, ut videre est, ex auro electo. Sancto Gallo etiam, in nullis fortuniis immemor eius, duas tabulas eburneas de eis-

Salomon Romam peregrinatur.

Reliquias inde affert.

Hatto Moguntinus et Salomon amici singulares.

99) Lannae prope Bozen in Tyroli. *Hormaier*, et *Hess monumenta Guelfica*. 1) S. Galli ecclesiae intulit corpus S. Constantii, qui ut Ekkehardus V. in vita b. Notkeri ait, episcopus Perusii fuisse credebatur. Lipsana quoque S. Theodori quae posthinc S. Ulricus episcopus Augustanus pro monasterio Ottinbürano ab ecclesia Episcopicella obtinuit, illuc a Salomone donata fuisse nemo dubitat. 2) Alia priore occasione hoc Roma allatum fuisse, innuit autor festum eius solummodo commemorando. 3) Vox rusticae latinitatis pro *iocundum*. 4) i. e. sodalis. 5) i. e. cuppam, de quo teutonicum *Kopf*, calicem significans. 6) i. e. ecclesiae cathedrali Constantiae. 7) Cathedrae pulpitum.

dem scriniis attulit; quibus alias magnitudine equipares rarissime videre est; quasi sic dentatus elephans aliorum fuerit gigas[8]. Erant autem tabulae quondam quidem ad scribendum ceratae, quas latere lectuli soporantem ponere solitum, in vita sua scriptor eius[9] Karolum dixit. Quarum una cum sculptura esset et sit insignissima[10], altera planitiae politissima, Tuotiloni nostro politam tradidit sculpendam[11]. Quibus longioris et latioris moduli Sintrammum nostrum scribere iussit euangelium, ut quod tabulis abundaret, auro et gemmis Hattonis ornaret. Hoc hodie est euangelium et scriptura, cui nulla, ut opinamur, par erit ultra[12]; quia cum omnis orbis cisalpinus Sintrammi digitos miretur, in hoc uno, ut celebre est, triumphat. Mirari autem est[13], hominem unum tanta scripsisse; quia in nominatissimis locis plerisque harum regni partium, Sintrammi caracteris libri, sancti Galli obsides, habentur. Sed et hoc in homine mirabile erat et singulare, quod cum delicata eius scriptura iocunde sit directa, rara in pagina vel unius verbi mendacium invenias rasum. Rediit dives ille ab Italia ditissimus, neque iam dampnum istud sentire habebat. Nam prius abiens, cum Pelagii eum miracula terrerent aspecta, magnisque eum laudibus prosecutus honorare eum disponeret, cum rediret; dispendium tamen gazae cum Chumo[14] propians audiret, sodalem suum omnium hominum submurmurat versutissimum, multaque in illum cum spiritu infremeret, tristius agebat; Curiaeque sibi cum multis occursantem cum alloqui nollet, ita conventus est a suis: *Hoc vos ludicrum, pater, si semper decuit, si per hanc aleam semper alter alterum decoepistis et tabulam*[15], *patere et te nunc decoeptum; sicut et ille multotiens, ut bene scimus, decoeptus est.* Salamone autem iuratores ei proponente, non aliter se, quam ut condixerant, egisse, vix tandem alloquio eius frui valuit. Comperto autem, quod maior pars adhuc sibi supererat, cum quietior iam aliquid esset, Salamon ait: *Fidei violatae innoxium vel in hoc, sodes! certus esse poteris, quod cantharum meum, quem mihi iure assumere possem, pro anima tua carissima primo partitus sum. Sed et amplius pace tua, sodes amande! loqui liceat. Bene enim et optime tecum actum noveris velim. Elemosinae enim, quae obitum praecedunt, certiores et Deo sunt, quam quae sequuntur, cariores. Modo quidem, si aetiam ad tuos vivus perveneris, quod nescis, casuque, qui ignotus est, obieris, paucissima de scriniis tuis pro te quidem daturi sunt tibi.* Tandem in pristinam redeunt condicto mutuo sodalitatem, ut ultra neuter alterum nec serio deciperet nec ioco. Veniens Hatto Constantiam, festiveque receptus, sarcophago Pelagium precaturus appropiat. Miratur opus tantum tam brevi peractum; miratur et crucem lapidibus christallinis circumclusam. Amplexatus sodalem, ut de tanto thesauro suo vel illam sit asportandi sibi permissio, osculis rogat. Et ille: *Si civium,* inquit, *sedicionem non vererer, permittere poteram.* Dictoque citius ab audientibus urbs undique concluditur. Quaerenti quid id utique esset, sua precia, inquiunt cives, in cruce esse quam maxima, nolleque neo episcopo suo iubente sanctae Mariae oblata dimittere. Et ille: *Quod meum est,* inquit, *mihi liceat abducere.* Illis autem non ad votum sibi respondentibus, Salamon illi silentio: *Sine illos,* inquit; *quia aptiori tempore, si ab incepto non desistis, cavea*[16] *inclusam, quocum mihi dixeris, nave terrave, eam tibi mittam.* Sedato tandem animo, turbam ille dimisit. Dein Constantia relicta, abiit in sua. Parvo autem post tempore, confectus italica febre, cruce non exacta diem obiit[17]. Sicque in verba Salamonis tanquam prophetica devenit. Egit tamen ille pro anima eius precibus et opibus, quantumcunque potuit. Scrinia eius palatio addicta sibi[18] non proderant. Sapientia autem equivoci sui antiqua Salamon noster amici sui animam, ut diximus, auro suo, vellet nollet, forte redemerat; et, ut vellet, artifex acutus tandem effecerat. Patravit quoque multa Salomon studiis suis in honorem sanctae Mariae nec non et Galli, unici sui; id

Euangelium longum. Tutilo caelator, et aurifex. Sintramm scriptor eximius.

Hatto amissos thesauros dolet.

8) Longae sunt decem digitis, latae 5 digitis, et sex lineis. 9) Einhardus in Vita Caroli M. cap. 25. 10) Exhibet haec Christum, virtutum moralium imaginibus circumdatum. 11) Refert haec b. Virginem in medio quatuor angelorum, et in infima area S. Gallum urso panem porrigentem. 12) Adest insigne hoc monumentum, Sintrammi et Tutilonis digitis patratum, omnino integrum, nisi quod gemmis nobilioribus viliores substitutae fuerint. (*Vide Fac simile tabularum, et Fac simile manus Sintrammi.*) 13) Teutonismus. 14) 14) Urbs Como in Lombardia. 15) Caret sensu, haud dubie vox *tabula* in autographo legi non poterat. *v. A.* Tabula aeque ac alea ludum indicat. *P.* 16) i. e. cista. 17) anno 913. 18) Lege *ipsi.*

est libros, vasa, vestes varias; scribere iubens in aliquibus aevo longiore duraturis:

Tertius haec agiae Salomon dat dona MARIAE.
Tertius haec almo Salomon dat munera GALLO.

Nec hoc quidem praetereundum, quod aliquando pridie palmarum, id est sabbato quo papa vacat et elemosinam dat[19], cum primo sole ipse per se omnibus urbis sive regionis dispersisset pauperibus, fatigatus his, ut solebat, in aecclesia orationi prostratus iacebat. Inter orandum autem vigiliis longis soporatus, cum obdormiret, essetque iam circa horam quidem terciam[20], expergefactus, conclavim festinus intraverat, antiphonamque *Pater iuste*[21] secum silentio cantitans: *O*, inquid, *quali studio et vocibus futuram diem fratres mei apud sanctum Gallum sunt acturi! Sternatur utique*, ait, *ambulatrix mea quantocius*, *quia istam ipse vespere levaturus sum antiphonam*. Ascendensque equitem illam velocissimam, quesitus, quos secum vellet: *Utinam*, inquit, *omnes.* Suis autem procuratoribus, ut necessaria victui queque possent post se transmitterent, edixit. Sicque urbanorum populus plurimus pedibus, navibus, equis post illum nocte dieque cucurrerant. At ille spiritu Dei vectus, circa nonam aderat coenobio, antiphonamque praeoptatam ipse in euangelium[22] levavit, et clare percantavit. Coenam fratribus caritativam exhibuit; quod reliquum diei erat, mandato[23] et

Salomon concionatur.

pauperibus impendebat. Crastinam autem processionem ad mansionariam suam sanctae Crucis disponens aecclesiam[24], in proximo prato[25] stationari iussit. Ibi de gradibus ligneis, Esdras Domini, populum legem novam edocuit. Et quod Esdrae veteri non licuit, indulgentiam dedit. Gradibus descendens, omnem plebem quae aderat, missis persolutis, in pratum ipsum ad panis rogaverat confractionem. Quid dies illa consumpserit, Dominus solus novit, qui hospes verus in prandio illo collectus est et cibatus. Ibant refecti singuli in sua gaudentes, et laudes dantes Deo, grates sancti Galli coenobio. At vir Domini videns se aetate iam gravescere, post pascha proximum adiit palatium, et omnia loca quae Constantiam sive ad alia monasteria studio proprio vel regum conquisivit munificentia, cartis et sigillis tunc regis Chuonradi fe-

Fabariam S. Gallo tradit.

cit roborari. Erant autem quae Sancto[26] conquisierat, abbatia Favariensis[27]. Longum dictu, qualibus per illum sancto Gallo quaesita et stabilita sit artibus; cuius quidem fere omnium locorum cartae quae tunc ad illam pertinebant, in sancti Galli adhuc hodie servantur armario[28]. Qualiter autem sancto Gallo ablata sit, loco suo dicere habebimus[29]. Sunt et alia multa, quae sancto Gallo conquisierat loca, quae quia senes interrogati, in armario quaeri oportere, tam plurima, dicerent, intacta relinquimus, hoc verissime asserentes, quia prae omnibus quae rexit monasteriis, Gallo suo semper conquisivit. Tradidit autem Arnoldus quidem rex ei quandam villam in Ara-

et Kölliken.

ris pago, Chollinchoven dictam[30] sibi in possessionem. Quam rogatus ut Constantiae daret, Gallo suo daturum pollicitus[31], obiens peregit. Multa sunt aetiam, quae per concambium ei adquisivit, quae item in chartis armarii, qui scire voluerit, legere poterit.

Tantis pro donis sit pax animae Salamonis.

Qui et de abbatiis aliquando Augensi[32] et sancti Gallensi requisitus, si neutram haberet, utram[33] mallet? *Augensis quidem est latior et ditior, sancti Galli autem commodior et saturatior est. Commoditas talentum*, inquit, *valet. Hanc quia exquisivi a iuventute mea et amator factus sum formae illius, semper praehabui.* Hunc ergo

19) Sic in antiquis sacramentariis nuncupatur sabbatum hoc. Eius rationem reddit Amalarius. 20) Iuxta horologii nostri rationem hora nona antemeridiana. 21) Verbis his adhuc incipit antiphona ad magnificat in sabbato ante dom. palmarum. 22) Antiphonae ad magnificat olim *in euangelium* dicebantur. 23) i. e. lotioni pedum ex pauperum numero. 24) i. e. S. Magni, prope quam hospitare consueverat. 25) Vox *pratum* dein mutata fuit in *prolium*, et hoc in *Brühl.* 26) i. e. *Gallo.* 27) Vulgo *Pfeffers*, locus ob aquas salubres nominatissimus. Extat diploma, quo Ludovicus rex hanc abbatiunculam Salomoni donavit, datum in civitate Radaspona 8. id. Apr. anno Domini 805. indict. 8. anno 5. regni. 28) Adhuc adsunt plures in cod. Trad. S. Galli impressae, ubi ob romanicum sermonem, illum rusticae latinitatis surculum, facile ab aliis distinguuntur. 29) Teutonismus frequens, quo verbum auxiliare *haben* ratione hac genio latini sermonis aliena adhibetur. 30) Vulgo *Kölliken* in Argovia prope Aaroviam. 31) Vocem hanc a bibliopega vix penitus decisam integram habent codices apographi saeculi 15. 32) Augiensi nunquam praeerat. 33) *cod.* utrum.

tantum virum dilectum sibi et hominibus, cum ad se recipere vellet Dominus, nativitatem quidem suam nobiscum ut sanus ageret et laetissimus, sancto Gallo concessit. Cumque quatuor singulis diebus verbo Domini, quo semper habundaverat, prae omnibus diebus suis abundantius populum pasceret, mane post Innocentum diem Constantiam pergere cum disponeret, fratribus valedictis, scolas praeteriit. Erat autem hic dies scolarium[34]; hostium[35] quoque, ut quomodo se haberent perspiceret, aperuit, et intravit. Erat utique ius illorum, sicut adhuc hodie quidem est, quoniam exleges quidem sunt, ut hospites intrantes capiant, captos, usque dum se redimant, teneant. Ille vero uti dominus loci, securus in medium illorum progressus cum staret: *Episcopum*, inquiunt inter se, *non domnum abbatem capiamus!* Ille vero libentissime hoc perpessus, quomodolibet se tractare vellent, consensit. Capientes vero illum, in magistri posuerunt, vellet nollet, solium. Et ille: *Si in magistri*, inquid, *solio sedeo, iure eius uti habeo*[36]*; omnes exuimini.* At illi incunctanter id agentes: liceret sibi tandem, rogant, ab ipso se, sicut a magistro soliti sint, redimere. Cum ille subiunxisset: *Quomodo?* Parvuli latine pro nosse, medii rithmice, caeteri vero metrice, quasi pro rostris retorice aetiam, illum affantur. Quorum duorum, quoniam a patribus verba recepimus, unus:

Salomon scholares visitat et capitur ab eis.

Quid, inquit, *tibi fecimus tale, ut nobis facias male.*
Appellamus regem, quia nostram fecimus legem.

At alter versificator inquit:

Non nobis piae[37] *spes fuerat, cum sis novus hospes,*
Ut vetus im[38] *peius transvertere tute velis ius.*

Et ille, cum studiis loco sancti Galli semper inolitis iocundaretur, suis temporibus adhuc solide stantibus, omnes ita, ut erant, in lineis[39] exurgens amplexatus, et osculatus: *Induite*, inquit, *enimvero si vixero*, ait, *me redimam*, *et talem indolem remunerabo.* Collectisque quantotius ante ianuam scolarum fratrum primis, statuit pueris illis et eorum perpetuo posteris pro testamento singulis annis ludi sui tribus ab imperio[40] statutis diebus in eisdem scolarum aedibus carnibus vesci, et de abbatis curte[41] singulos tribus donari aescis cottidie et potibus. Quod cum ipse quidem annuatim[42] praesens solvi iuberet, postea ita solutum est usque ad Ungrorum, de quibus loco suo dicturi sumus, invasiones. Abiit tandem, quo disposuit, benedictis nostratibus et ultime, pro dolor, valefactis. Peractis ergo missis Constantiae, in octava nativitatis Domini die secretario[43] residens, capitis dolorem querebatur. Pauperibus ergo, ut solebat, ante prandium suum hilariter consolatis, mensam cum fratribus et civibus tenens largissimam, dolorem continenter tulit, sicque diem ipsam in gaudiis peregit. Sole autem sequente cum languor ingravesceret, missis circumquaque apparitoribus, presbiteros, monachos et canonicos collegit, quo citius potuit; precipue autem nostrates. In octava igitur sancti Iohannis missas sustentatus agens, ab omnibus indulgentiam publice confessus petiit et dedit. Postea vero loca quedam nondum data sanctae Mariae et Pelagio; Gallo autem suo et Otmaro villam Chollinchovin, super tabulam lecti solito iure canonum[44] pro animae requie disponens dedit; multum rogans nostrates, quatinus aecclesiam ab eo in loco sancti Galli in honore sanctae Crucis sanctique Magni constructam et sub regiae auctoritatis privilegiis dotatam tuerentur; ibique servitium canonicorum minui non paterentur. In vigilia dein Theophaniae confidentissimus in Domino diem obiit[45]. In aecclesia sedis suae ad parietem dexterum, multis suorum lacrimis fletus, sepultus est. 920.

In cruce quaesitam pretioso sanguine vitam
Des cui Christe! locis in paradysiacis.

Raro autem deinceps homo videndus est, in quem largitor omnium bonorum tantum Salomonis dotes.

34) Die SS. Innocentibus festa in Germaniae et Galliae scholis iuvenes multis saeculis ludo operam dabant; eos, quos in ecclesiam induxere, concilium Basileense prohibuit. In S. Gallo primum post concilium Tridentinum abrogata est electio abbatis scholae (*Schulabt*). 35) Sic legitur et in codd. saec. 5. 6. et 7. pro *ostium*. 36) Teutonismus. 37) lege *pia*. 38) lege *in*. 39) nempe indusiis. 40) abs imperatore Conrado. 41) i. e. aula. 42) Ergo haec fundatio non ultimo vitae anno a Salomone sancita fuerat. 43) Camera ecclesiae adiuncta, apud nos *Sacristei* dicta. *P.* 44) Phrasis Salomonis aevo incognita. 45) Eius obitum necrologium 915. his notat: „*Non. Ian. tertius Salomon episcopus obiit.*“

Ars lineandi.

suorum congerat donorum. Erat enim homo praeter decore[46] faciei dotem, et stature procere, doctus et disciplinatissimus. Scribendi lingua manuque artifex. Lineandi, et capitulares literas rite creandi prae omnibus gnarus, ut in apicibus *l.* et *c.*[47] longi euangelii primis videre est. Quas episcopus, ut aiunt, probans quid in talibus adhuc posset, lineans aurificabat. Metro primus, et coram regibus plerumque pro ludicro cum aliis certator[48]. Dicendi, praeter quod naturalis ei commoditas inerat, artifex erat. In palatinis et sinodicis eque valens conciliis. In eo loco, quo apostolus prophetas ponit, nemo nobilior illo; adeo ut raro in gradibus[49] stans, orator ille vehemens auditoribus promptis lacrimas non eliceret. Favoribus quia aures interdum adhibere solebat, se ipsum arguebat, hoc malum inquiens esse, quod et iusti et optimi vix vitare valeant: *Quis enim tam sanctissimus*, ait, *qui non dicta et facta sua recipi malit, quam abici*; *ilicoque adest pestis illa, quae grece dicitur cenodoxia, aurium inflatio magna.* Post elemosinarum cottidianas et pedum lavacri exhibitiones, commessator pro tempore loco et personis hilaris erat et iocundus, prodigus nunquam. Mariae et Pelagii, et Galli sui et Otmari, ut dicere solebat, singularis dilector; in quorum etiam, ut aiebant, nominibus deficiens exspiravit. In calce tandem opusculi et reticenda hominis tangere, indecorum non puto. Adolescens quidem et adhuc scolaris, gratia amicos visendi, hospitio cuiusdam nobilis viri receptus, privignam eius virginem latenter agnovit. De qua semel tantum, ut aiunt, cognita filiam habuit. Quem lapsum poenitentia multa secuta est amborum; velum sacrum utique ipsa Turegi sibi imponi expetens, vitam agebat laudabilem, ad ultimum abbatissa[50] inibi eius iuvamine facta, multa fecit pro anima utique ipsius et sua. Filiam vero tandem viro maturam, cum oblatum sibi velum recusaret, dotatam cum praediis viro tradidit cuidam Notkero, de prosapia Waltrammi et Notkeri, de quorum dominio montes nostri nomina habent[51]. Eius quidem foeminae generis viros fortes et bonos, clericos praeclaros, virtutumque conspeximus monachos[52]. Enimvero ipsa dum Turegi apud matrem educata aliquantisper etiam literata, in aetate puellari videretur quidem pulchra, ad amplexus Arnolfi regis clam dum peteretur, respondisse fertur lenoniae procis: *Eius generis prosapiae nec de matre nec de patre sum*, inquid, *ut virginitatem meam me cuidam, vel ipsi regi quidem, deceat prostituere.* Sicque amplexus illicitos regis hac et illac fugitans, et latitans, usque dum praedicto viro nuberet, frustraverat. Claruerat autem Salomon sub quinque regibus aeque sibi amicis: Ludovico, Karolo, Arnolfo, item Ludovico, Chuonrado[53].

2. Hinc de Hisone magistro et discipulis eius, Nokero Balbulo, Tuotilone, Ratperto vitas, ut ita dicam, non negligendas aggrediar scribendas.

Iso magister. Eius ortus.

Iso quidem non solum bene natorum, sed et sanctorum filius fuit parentum. Qui, ut crebro solebant, victualium aliarumque rerum abstinentia, semet ex consensu pro Deo affligere, quadragesimam quandam secreti[54] cubantes, sabbato sancto lavacro tandem utebantur. Ornanturque ambo post cineres et cilicia ad processionem cum civibus, prout bene natis copia erat. Ibat mulier vigiliis convicta dormitum in lectum, nobilius quidem tunc pro tempore stratum post lavacrum. Temptatoris ductu vir eius conclave ipsum fortuitus intraverat, accedensque ad illam, ipsa quidem non recusante, eo sancto die concubuit. Fit post facinus patratum tantum amborum in ipso conclavi lamentum, ut familia[55] superveniens, quid factum sit, non quereret, cum Deum inclamando, quid fecerint, ipsi palam fecerint. Inter lacrimas ambo iterum abeunt la-

46) Lege *decorae*. 47) Vide Fac simile huius litterae C in superius dato specimine euangelii longi a Sintrammo scripti. 48) En exemplum certaminis, quod dein post aliquot saecula inter ioculatores (*Minnesänger*) saepius locum habuit. 49) Aliquot gradibus concionatoribus ad pulpitum euangelii, ex quo sermonem faciebant, ascendendum erat. 50) Uta vocabatur. 51) Utraque iam a longo tempore vulgo incognita sunt, Waltramsberg in Rosenberg permutato, et Notkeri monte solum in Nöggerseck, et Nengersried superstite. 52) Syllabus monachorum S. Galli saeculo 9. et 10. multorum manibus confectus undecim Notkeros refert. Hoc nomen posthinc immutatum fuit in Nocher, in Nögger, et in Nenger. 53) Manu alia saeculi 13. in infima margine haec ex supra memorata charta Udalrici comitis anno 895. conscripta adnotantur: „*Sub isto Salomone fuerunt simul in monasterio nostro presbiteri* 42, *diaconi* 24, *subdiaconi* 15, *pueri* 20“ ubi pro *pueris* scribendum fuisset, simplices monachi. 54) i. e. disiuncti, ut id lex ecclesiastica coniugibus tempore ieiunii iubebat. 55) famulitium.

vatum; induuntur item ciliciis per tot ebdomadas tritis, cineribusque aspersi presbiteri loci nudipedes coram omnibus civibus vestigiis procidunt. Ille vero pie discretus, poenitentia eorum accepta, populo Deum pro eis inclamante, indulgentiam eis dedit, allevatosque pro foribus basilicae eo die et nocte, punitionis gratia incommunicatos iusserat stare. Ibant tandem officio diei* peracto ad proximae villae presbiterum, fama quidem sanctum, et eodem habitu ipsi et civibus eius lapsum suum fletibus nudant, et ut crastina eis communicare liceat, permissum eius rogant. Quos ille severe invectus, temeritatis arguebat; benedictione tamen illius accepta, redeuntes in sua, ieiuni vigilem flentes duxerant noctem.

Dies paschae illuxerat, matutini pro foribus stabant, cruce ante missas exportata [56], extremi sequuntur. Presbiter autem illos populi totius adnisu inter Kirieleison induxerat, extremos locaverat. Communionem, quia presbitero illi iam dicto non placeret, non petebant. Communione autem finita, quasi presbiter ille festinus, tanquam populo suo adhuc [57] officium facturus, ingreditur, manibus apprehensos ad aram duxit. Pixide communionis aperta, fletu perfusos communicavit [58], et festinans, quasi ad suos rediturus, revestiri eos et epulari pace et osculis datis edixit, et rediit. Laetati quoque sunt omnes talis viri auctoritate [59] illos communicatos.

Diem tandem in laeticia et elemosinis agentibus, partesque presbitero illi sancto et eulogia [60] per equitem mittentibus, inventum est, eum nusquam eo die a suis discessisse, sed angelum Dei quod factum est, quod aetiam in synodo propalatum est, totum fecisse. Agebant ambo illi gratias deinde die et nocte Deo, et virtutum operibus quibus assueverant, tunc arctius insistebant. Sed mulier illa concubitu illo cum esset gravida, et tempore labente propinqua iam partui, eritium peperisse somniaverat, puerulosque plures, ut stimulos ei eruerent, accurrisse, et parietes eis caraxasse [61] viderat. Evigilans, nimis stupida somnium viro narrat; qui in Deo confisus, somnium illud nihil mali portendere, ad inclusum in monte Victoris Eusebium [62] pergens, coniectorem eius fore rogavit. *Filium*, inquit, *uxor tua pariet, quem sancto Gallo votabis* [63]. *Apud illum enim educatus, doctor erit magnificus, et multos pueros, ipse asper disciplinis, stilis armaturus.* Factum est, ut vir ille, spiritu Dei plenus sanctique Galli conpatrinus [64], praedixerat. Per cuius, praeter haec, praesagia Dominus multis revelaverat multa, sed et ipsi Karolo quidem, qui eius peticione, ut et Rapertus scribit, ipsum illum Victoris montem sancto Gallo contradidit. Puer natus, educatus, sancti Galli fit monachus doctissimus; docuitque, ut in gestis eius iam scripsimus, Salomonem cum caeteris quam plurimis. Sed Hartmuotus noster Ruodolfo Burgundiorum regi [65] notissimus, qui et cognatus, cum magistrum aliquem nostratium Grandivallensium coenobio [66] peteret, ipsum illum regi ad annos tres a Crimaldo expetiit, condicto in manus pacto, uti ter in anno sumptibus sibi [67] regis monasterii sui daretur invisere claustrum. Ibi vas illud Spiritus sancti cum devenisset, provinciis diffamatum et regnis, sancti Galli dulcissima suffecerat pocula.

Eusebius inclusus.

Iso docet in Grandivalle.

Fulsit autem ibi sancti Galli lucerna illa interdum quidem per miracula. Nam, uti plurima doctus, cum unguenta quidem facere nosset, leprosos et paraliticos, sed et caecos curaverat aliquos. Quod quidem, dum id diu caelasset, virtute sanctitatis suae magis fecisse, vellet nollet, tandem patuit. Nam dum pauperculum quendam ceculum mendicare audisset ad hostium, misericordia tantilluli motus, unguentum afferri iubens, egreditur ad videndum. Cuius cum digitis benedicens tractaret oculos, unguentoque linire incipiret, exclamavit puer: *Video*, inquit, *domine, video.* Et per

56) Quondam die paschalis ante missam processio habebatur, ut ex hymnorum codicibus liquet. 57) Nempe parochi diebus dominicis bis, hora nona et duodecima, missas legere tenebantur. *Capitularia.* 58) Modum veterem S. Synaxin manu dextra supposita laeva recipiendi exhibet codex noster saeculi 10. n. 390. p. 183, cuius imaginis habes hic Fac simile. 59) Videtur corepiscopi, aut archipresbyteri dignitate eminuisse. 60) i. e. munera. 61) Rudi scriptura foedasse. 62) de Eusebio idem author in lib. Bened. haec. scribit: „*Eusebius Scottus per 50 annos inclusus, ibi propheta Carolo et aliis*" Necrolog. 915. breviter habet: 2. *Kal. Febr. obitus Eusebii reclusi.* 63) i. e. voto offeres, nempe ex S. Benedicti regula pueri a parentibus offerebantur, inde oblati dicti. 64) i. e. popularis. 65) Rudolfus vivente Hartmoto nomen regis nondum usurpabat. 66) Hoc situm erat in pago Sorngaviae, et in vallibus Iurae montis; destructo monasterio locus etiamnum Granvall dicitur. 67) lege *sui.* *v. A.* — Immo *sibi* referendum est ad *daretur:* uti sibi daretur. *P.* *) cod. *die.*

aliquot dies convalescens oculis, tandem quidem clarissime vidit. Quod tamen ille, ut caelatum esset, unguenti pretiosissimi, quod manu ferret, factum affirmans virtule, non mentitus est. Talibus vir Dei cum dominum suum sanctum Gallum, ubicunque esset, ornasset virtutibus, stimulos suos pluribus scolaribus acuebat, cum ipse tantis virtutibus polleus, vellet tamen esse involutus ut eritius. Anhelabant ad illius doctrinam totius Burgundiae nec non et Galliae ingenia. Erant et aliqui qui inter suos satis haberent, si discipuli Hisonis vel ad horam dicerentur, etiam si ad stilos[68] eius non acuerentur. Erat enim de illo late fama, quoniam et si obtusa inveniret ingenia, ipse eis daret acumina. Libuit tandem et ipsum, vel propter gratas consuetudines discipulorum, vel propter mnam[69] dandam ad mensam, ut post tres annos regi concessos aliorum annorum moras sibimet ab abbate suo per seipsum expeteret. Mansit itaque in benigna peregrinatione sua per plures tandem annos, ratisque sibi temporibus claustrum suum, abbatem, et fratres visitans, benedictione illorum roboratus, discipulos iterum egre expectatus revisit.

Iso moritur.

Disponente vero tandem eo, qui posuit terminos qui praeterire[70] non poterunt, morbo correptus, plurimis hinc inde dolentibus, bene validae adhuc aetatis diem obiit, multum dolens, quod claustro suo procul sit, et in cymiterio sancti Galli sepeliri non licuit. Collectis autem undequaque discipulis eius, sepultus est in aecclesia sancti Germani[71]. Ubi cum tandem coruscaret miraculis, corpus eius furto, ut aiunt, in Burgundiam, in quandam hominis potentis translatum est aecclesiam. Quod etsi dubie roboretur, praeterire tamen noluimus. Constat autem id, in tumulo, quo conditum est, non haberi.

Notker Ratpert. Tutilo.

3. De Notkero, Ratperto, Tuotilone discipulis eius et Marcelli, quoniam quidem cor et anima una erant, mixtim, qualia tres[72] unus fecerint, quantum a patribus audivimus, narrare incipimus. Hi quidem ab Hisone cum in divinis non mediocriter essent praelibati, Marcello, ut iam diximus, sunt coniuncti. Qui in divinis eque potens et humanis, septem liberales eos duxit ad artes; maxime autem ad musicam. Quae cum ceteris naturalior, et quamvis difficilius apprehensa, usu quidem sit iocundior, tantum in ea tandem valuerant, quantum in operibus singulorum, quae iam ante quiddam[73] tetigimus, apparet.

Notkerus balbulus.

Enimvero hi tres, quamvis votis essent unicordes, natura tamen, ut fit, erant dissimiles. Noker corpore non animo gracilis, voce non spiritu balbulus, in divinis erectus, in adversis patiens, ad omnia mitis, in nostratium acer erat exactor disciplinis; ad repentina timidulus et inopinata, praeter demones infestantes, erat; quibus quidem se audenter opponere solebat. In orando, legendo, dictando creberrimus[74]. Et ut omnis sanctitatis eius in brevi complectar dotes, sancti Spiritus erat vasculum, quo suo tempore abundantius nullum.

Tutilo.

At Tuotilo longe aliter bonus erat et utilis. Homo lacertis et omnibus membris, sicut Favius[75] athletas eligere docet; erat eloquens, voce clarus, celaturae elegans et picturae artifex, musicus sicut et socii eius; sed in omnium genere fidium et fistularum prae omnibus. Nam et filios nobilium in loco ab abbate destinato fidibus[76] edocuit. Nuntius procul et prope sollers; in structuris et ceteris artibus suis efficax, concinnandi in utraque lingua potens et promtus natura, serio et ioco festivus, adeo ut Karolus noster aliquando ei maledixerit, qui talis naturae hominem monachum fecerit. Sed inter haec omnia, quod prae aliis est, in choro strenuus, in latebris erat lacrimosus; versus et melodias facere praepotens[77]; castus, ut Marcelli discipulus, qui feminis oculos clausit.

68) Stilis utebantur tum scribentes in tabulis ceratis, tum lineas in pergameno ducentes; nonnunquam et stilis argenteis in membranis notabant, ut in psalterio aureo videre est. 69) i. e. ad promerendam pro fratrum mensa regis liberalitatem. 70) lege *praeteriri*. *P.* 71) Patroni in Granvall. 72) adde *quasi*. 73) Teutonismus. 74) i. e. in metris elaborandis assiduus; assensu papae eius tropi, hymni, sequentiae, litaniae dein in templis ubique multis saeculis decantabantur. 75) Mutatio litterae b in u, quae in manuscriptis codicibus saeculi 5. et 6. haud infrequens. 76) Instrumenta, quibus fidicines in codd. n. 21. et 22. depicti ludunt, chelis unichordis, nauplium, psalterium, seu rota et citharae sunt. Observatur et malleus euphonicus (*Stimmhammer*) in psalterio aureo. 77) Praeter hymnos in lect. antiq. Canisii editos eum alia scripsisse non constat.

Ratpertus.

Ratpertus autem inter ambos quos diximus medius incedebat. Scolarum ab adolescentia magister, doctor planus et benevolus, disciplinis asperior; raro praeter fratres pedem claustro promovens, duos calceos annum habens, excursus mortem nominans; sepe Tuotilonem itinerarium, ut se caveret, amplexibus monens. In scolis sedulus, plerumque cursus[78] et missas negligebat: *Bonas*, inquiens, *missas audimus, cum eas agi docemus*. Qui cum labem maximam claustri impunitatem nominasset, ad capitulum tamen nonnisi vocatus venit, cum sibi officium capitulandi et puniendi gravissimum, ut ait, sit traditum.

Sindolfus his insidiatur.

Tales cum essent tres isti nostrae reipublicae senatores, — quod semper doctorum est et utilium — ab otio vacantibus et in levitate ambulantibus detractiones et dorsiloquia patiuntur assidua; sed maxime, quia minus refellere solebat, sanctus, ut vere asseram, domnus Nothkerus. Tuotilo quidem et Rapertus acriores talibus minusque ad contumelias habiles, rarius ab eis ledebantur; Notkerus autem hominum mitissimus, quid iniurie essent, in semetipso didicit. De quibus pluribus unum aliquem, ut quantum satanas in talibus praesumat, ab uno discas omnes, introducere volumus. Erat hic quidem refectorarius nomine Sindolfus[79], postremo autem fictis obsequelis, cum alias in nullo esset utilis, accusans fratres criminibus coniectis, a Salomone operariorum positus est decanus[80]. Enimvero cum esset refectorarius, pro commodis incommoda, quibus ausus erat, exhibebat; prae caeteris autem Notkero. Salomone autem in plurimis occupato nec adtendere ad singula sufficienti, alimonia interdum fratribus cum aut detraheretur aut depravaretur, clamabant plures pro iniustitia; inter quos aliquando etiam tres, quos dicimus, isti aliqua locuti parebant. At Sindolfus discordiae semper fomes, sciens antiquam condiscipulorum odii facem et causam, accommodat se auribus Salomonis, quasi pro suo honore rem sibi sit dicturus. Ille vero, etsi nihil nocivius scisset praelatis ab subditis quam susurros audire, quid novi afferret, quesivit. Ille vero tres illos semper super se[81] verba iacere solitos, hesterno, quae Deo importabilia sunt, mentitur locutos. Credidit ille sermoni, et nihil mali opinantibus rancorem portavit, tandem et ostendit. At illi cum nihil ab eo reatus sui exsculpere possent, Sindolfi se tegnis ariolantur fuisse circumventos. Re tandem coram fratribus discussa, cum ipsi testantibus cunctis, nihil omnino se contra episcopum dixisse, cum ceteris eum vincerent[82], vindictam super falsidicum quisque sibi rogant. Quod ille cum dissimulasset, taciti quieverant. Erat tribus illis inseparabilibus consuetudo, permisso quidem prioris in intervallo laudum nocturno[83] convenire in scriptorio[84] collationesque tali horae aptissimas de scripturis facere. (Codices conferunt.) At Sindolfus sciens horam et colloquia, quadam nocte fenestrae vitreae cui Tuotilo assederat, clandestinus foris appropiat, aureque vitro affixa, si quid rapere posset quod depravatum episcopo traderet, auscultabat. Senserat illum Tuotilo, homo pervicax lacertisque confisus, latialiterque, quo illum, qui nihil intelligeret, lateret, compares alloquitur. (Sindolf vapulat.) *Adest ille*, inquit, *et aurem fenestrae affixit. Sed tu Notker, quia timidulus es, cede in aecclesiam, Raperte autem mi, rapto flagello fratrum, quod pendet in pyrali, deforis accurre. Ego enim illum, cum appropinquare te sensero, vitreo* citissime redaperto, captum capillis[85] ad meque pertractum violenter tenebo. Tu autem anime mi! confortare et esto robustus, flagelloque illum totis viribus increpita, et Deum in illo ulciscere.*

Ille vero, sicut semper erat ad disciplinas acutissimus, modeste exiens, rapto flagello cucurrit celerrimus, hominemque intra capite tractum, totis viribus a dorso ingradinat. Et ecce ille manibus pedibusque renisus, flagellum incussum capiens tenuit; at ille virgam propius aspectam rapiens, ictus ei validissimos infregit. Cum autem parci sibi male iam mulctatus in cassum petisset: *Voce*, inquit, *opus est!* et exclamans vociferavit. At fratrum pars, voce audita tali tempore insolita, stupens ac-

78) i. e. Horas canonicas, quo sensu capitulare anni 815. praecipit: „ut omnes monachi cantent cursum S. Benedicti.“ 79) legitur is in syllabo monachorum S. Galli, in necrol. Aug. et in charta anni 895. et quidem hic inter presbyteros. 80) Teutonice *Werkmeister*; propriis redditibus instructum reperitur hoc officium in cod. trad. p. 616. 81) Teutonismus. 82) i. e. convincerent. 83) i. e. intervallum inter nocturna et laudes per regulam constitutum. 84) In memorata ichnographia scriptorium penes templum subtus bibliothecam reperitur delineatum. 85) Monachi solum in supremo vertrice detonsos habebant capillos. *) *sic*.

currit luminibus, et quidnam esset, quesivit. Tuotilo autem diabolum se coepisse creber ingeminans, lumen adhiberi rogat, ut, in cuius illum imagine teneret, certius inspiceret. Capite autem inviti hac et illac ad inspicientes versato, si Sindolf esset, quasi nescius interrogat. Omnibus autem vere ipsum esse clamantibus, et ut illum dimitteret rogantibus, relicto eo: *Me miserum*, ait, *in auricularem et intimum episcopi manus misisse.* Rapertus vero fratribus accurrentibus in partem cedens, clam se subduxit. Neque enim ipse, qui passus est, a quo cederetur, scire poterat. Querentibus autem aliquibus, ubinam domnus Notkerus, Rapertusque abissent: *Ambo*, inquit, *ad opus Dei diabolum sentientes abierunt, meque cum illo in negotio perambulante in tenebris dimiserunt. Vere autem omnes scitote, angelum Domini ictus ei manu sua incussisse.* Discedentibus tandem fratribus, a partium sectatoribus surgunt, ut fit, multiloquia; alii Dei iudicio, ut auscultatores clandestini publicarentur, factum dicebant; alii autem tali viro, nisi quod angelum Dei praetendit, tale opus non decuisse. Occultabat autem se confractus ille corporis pariter et mentis dolore. Interrogatque tandem episcopus post aliquot dies, ubinam tamdiu moraretur suus famidicus; sic enim hominem nominare erat solitus, nova semper aliqua sibi clam adportantem. Re, ut erat, veraciter comperta, quoniam tantae auctoritati pro tam turpiter reo, nihil imputare volebat, consolatur accitum: *Quoniam*, inquit, *illi a pueritia mei semper invidi male tibi fecerant; ego quidem, si vixero, melius tibi facere habebo*[86]. Data est post non multum temporis occasio, et plerisque omnibus, ne rem loci tam praeclaram in tali homine deiceret, contradicentibus, ut supra praelibavimus, operariorum factus est ab ipso decanus. Erant illo in tempore sancto Gallo et alii coenobitae quidem sancti, quorum iustitiae apud Deum non sunt in oblivione; quorum quidem opera multa audivimus praeclara. Inter quos Hartmannus et ipse doctissimus, abbas coenobii post Salomonem; Waltrammus vero, cuius etiam melodiae, quis fuerit, non caelant[87]; Ruodkerus, cuius supra meminimus, et alii quidem multi, cum sanctis sancti, cum electis electi. De quibus, quia longum est operi audita prosequi, tres solos quos assumpsimus, in exemplum posteris sufficere credamus. Notkerus vero in his quae in capitulo suo praelibavimus, dies noctesque semper idem et novus, quod Ratpertus in scolis, hoc ipse in claustro praeter verbera, omni caritatis egit censura. Nam priorum permisso, magis autem et ortatu, iuveniores ad hoc idonei[88] noctes diesque, quando ab orationibus quiesceret, velut in insidiis erant. Neque enim hora incompetens dicebatur, si codice in manibus quis cum domno Notkero loquebatur. Ipse autem cum propter regulae tenorem sibilis eos interdum et strepitu absturbaret, ab abbatibus ei per obedientiam, quod refutarat, iniunctum est. Quam autem mellifluus in responsis fuerit, lacrimae eorum qui hominem viderant, testantur[89]. Enimvero aetiam in spiritu Dei multa bonis et malis aut fortunia praedixit aut infortunia; sicuti, ut gratia exempli superiora repetam, cuidam Karoli elati animi capellano. Nam rex idem, cum ob caritates agendas fratribus, ut solebat, coenobio veniret, totumque triduum gratia reverentiae conversantium ibidem moraretur, sanctisque nostris, ut et Rapertus scribit, munificus, abbate[90] iam mutato, abire parasset, ille quidem elati animi capellanus virum Dei psalterio, ut solebat, assidentem praeteriens conspexit; agnitoque, quod is esset qui Karolo multa querenti priedie quesita resolveret, comitantibus ait: *Ecce, inquam, iste est, quo neminem aiunt in regno Karoli doctiorem. Sed ego, si vultis, illum tam praecellentissime doctum ad irrisionem vobis temptabo, et quod tantae famae vir omnino nesciat, interrogabo.* Illis vero, ut hoc faceret, curiose rogantibus, accedunt pariter, salutant eum. Humilis ille assurgens, quid petant, quaerit. At ille infelix quem diximus: *Scimus*, inquit, *homo doctissime, omnia te nosse. Quid autem Deus in coelo nunc faciat, a te cupimus, si nosti, audire.*" „*Scio*, inquit ille, *et optime scio. Nunc enim facit, quod semper fecit; utique et tibi quam mox facturus est. Exaltat enim humiles, et humiliat superbos.* Abibat temptator ille et irrisor, a suis irrisus, parvi pendens quod sibi futurum dixisset. Sonatur continuo ad concursum et laudes caesaris abituri. Arripit ille

Notkerus balbulus.

86) Vocem *habebo* quasi teutonicum auxiliare *haben* adhibet. 87) Supersunt plures eius hymni in codd. nostris iam editi a Canisio. 88) adde *ei*. 89) Vidit autor homines hos adhuc puer versus finem saeculi 10, non autem cum haec circa annum 1034. scriberet senex. 90) Hartmoto a. 883. abbatia decedente.

infelix futurus labarum[91], eo die ordinis sui, dominum antecedendi. Et equo superbo invectus, ante portas civitatis[92] offendens cecidit, et misere in facie collisus, crus confregit. Committitur abbati novo Hartmuoto suffecto Perinhardo procurandus. Cui ipse tandem praesagium Notkeri omnemque huiusmodi rem cum aperuisset, desiderabat viri Dei, si se invisere dignetur, absolutionem et praesentis benedictionem. Quod cum ille despective de Notkero audiens, nihil sibi mali eius vaticinio assereret contigisse, coagulari fractura illa nullis fomentis, nullis adunari valuit ligamentis. Supplicatur tandem media quadam nocte a miserantibus clamores eius Notkero. Qui dum adveniens crus contrectasset, confestim conbullire illud sensit confractus, didicitque severe de caetero humilia sentire. Et ut ad ordinem redeamus, Sindolfumque sub Salomone licenter bachantem prosequamur, quadam die, quod erat refectorarii, Notkero et Ratperto simul ordinariis[93] mensuram potus, ut officii sui erat, considentibus, cum in uno vase non poneret, sed maledicta submurmurans, absentibus adhuc quasi proiceret, vas illud quasi de mensa lapsum in terram cecidit, operculoque procul rotante, in latus iacuit, vinumque, tanquam si subrectum esset, solide continuit. Quod ille morose reversus — nam per passus aliquot festinus abscesserat — cum levasset, accurrentibus qui procul viderant, et si quicquam de vino effusum sit, terram conspectando querentibus: *Ne miremini*, inquit, *si diabolus a quo nigros libros noctibus discunt, fascinatorum suorum calices, ne effunderentur, continuit.* Quod Hartmannus post a dicentibus cum audisset, protervoque illi occurrisset: *Vide bone vir*, inquit, *ne in tales viros iniurias tuas tam patienter ferentes nimium tandem desipias.* Cui ille cum sibi[94] solita usque ad convicia respondisset protervia, Waltrammus, tunc decanus, in proximo fratrum capitulo regulari illum vindictae[95] subiecit.

Tutilo pictor, caelator.

Tuotilo vero, abbatum sub quibus militaverat permissis plerumque et praeceptis, multas propter artificia simul et doctrinas peragraverat, ut in suo capitulo tetigimus, terras. Picturas aetiam et anagliphas carminibus et epigrammis[96] decorabat singulariter pretiosis; tantaeque auctoritatis, ubicunque moraretur, apparuit, ut nemo illum qui vidisset, sancti Galli monachum dubitasset[97]. Erat autem in divinis et humanis ad responsa paratissimus et si quid incondecens, maxime in monachis, usquam vidisset, pro loco, tempore, et persona zelator erectus, ut in uno de pluribus dicere habebimus. Enimvero quum homo erat itinerarius lateque terrarum et urbium gnarus, missus est aliquando pro communi causa Mogontiam utique pro pannis laneis emendis, quos sericales[98] vocant, aut tounicas[99]. In ingressu ergo civitatis circa sancti Albani monasterium hospitium petens, hominibus suis statim propter pabula et victualia mercatum missis, ipse super sedile se lassus, ut paulisper quiesceret, locaverat. Erant autem dies vindemiae, quibus fratres ad obedientias[1] dimissi sunt per vineas. Et ecce, primo signo ad vesperas pulsato, circator fratres collecturus, asino pro religione insidens, hostio domus hospitii iam dicti quasi aliquem et ibi quesiturus appropiat. Latenter autem, si commatrina sua domi sit sciscitando, domum inequitat; at illa de camera egressa salutans conpatrem, hospitem illum dormire putans, optulit viro mustum; quo ille impigre hausto vaseque reddito, mammam foeminae titillat assentientis. Hospes vero viso facinore exilit, illum scelestum inclamitans, comis apprehensum in terram deiecit, flagelloque quo ad equum usus est adhuc manu habito, acriter hominem cecidit, adiciens: *Hoc*, inquit, *tibi sanctus Gallus, sancti Albani frater, dedit!* Ille vero, quamvis pro reatu sit tristis et passus, timidus tamen sui venia petita, uti se caelatum habere vellet, hominem rogat. Hospes illi: *Ne modo adicias peccatum peccato, quantum in me est, bene caelaberis.* Intimatur abbati fratrem de sancto Gallo ante portam hospitari; vocatur in claustrum. Nomen sciscitati, agnoscunt hominem diu fama vulgatum, caritativeque tractato, ipsi

Moguntiae.

91) An Romanorum more, quibus eques draconarius signum draconis praeferebat, similem draconem hoc labarum exhibebat? Ad hanc coniecturam inducit eques in psalterio aureo n. 22. hoc tempore scripto depictus, qui pro more saec. 9. armatus et vestitus, Davidis militibus draconem praefert. 92) Anticipando vocatur vicus portis et muris tum carens civitas. 93) Sic in coenobiis vocantur illi, qui illa hebdomada cibos praeponendo, et libros legendo caeteris inserviebant, postea soli refecturi. 94) i. e. ipsi. 95) i. e. flagellari iussit. 96) i. e. inscriptionibus. 97) Teutonismus; dum plusquamperfecto pro imperfecto utitur. 98) vox teutonica *serge*. 99) fortasse turonicas. 1) i. e. labores in agro.

exhibebant Martham, ille vero capacibus exhibebat Mariam. Rogatusque ibi morari, usque dum thronum Dei in brathea[2] altaris aurea caelaret. Cui similem anaglipham[3] raro usque hodie videre est alteram. In circulo scribens hunc versum: *Ecce polo potior solio, terraque scabello.* Cum autem ibi aliquantum tardasset, non caelatum est ex parte, quid deforis egerit; rogatus dicere: *Fratrem*, inquit, *ibi indisciplinatum vidi, quem ut ferirem, flagellum levans intentavi, quod illi et mihi indultum quidem rogo.* Sic ille fidei memor, veritati parcens, non tamen mentitus est.

Dixerant autem de illo unum aliquid, quod quamvis monachi non fuerit, propter naturam tamen hominis dicere volo. Ibat aliquando per silvam latronibus aptam, duobus suis comitatus, uno scutato cum lancea, altero sine. Et ecce a duobus audacissimis invasus, ambos istos uterque suum equo deiecerat. Interea ille, utroque in spolio occupato, robur quoddam validum circumspectum arripuit, et terrore magno minax super illos venit. At illi videntes hominem forti assimilem, spolia omittunt, scuta dorso reiecta contra illum vergunt; lanceasque ille latronum pro securitate procul abiectas suas citissime rapere iussit, et ut se defenderent, acer verbis emonuit. Quas cum deiecti celeres raperent, tanti ducis violentiam minime se perpeti posse videntes hostes, ab eo exarmati divertunt. Sic isti[4] lancea aetiam sua levata, ut si illi reverterentur, domino[5] eam darent, silvam imperterriti transeunt.

Notkerus balbulus.

Notkerus autem spiritualiter ut diximus fortis, quantum Tuotilo in homines, tantum ipse valuit in demones. Alias autem corpore, ut ieiunans et vigilans, tener, ut diximus, et macer. Accidit autem, ut quadam nocte in aecclesiam praeveniens in maturitate altariaque circuiens, ut solebat, clamaret. In criptam vero veniens 12 apostolorum sanctique Columbani, acriores de post aram oculi eius cum deducerent lacrimas, quasi canem audierat mussitantem. Cumque interea suis vocem grunientis mixtam sentiret, intellexit temptatorem. *Esne tu*, inquit, *iterum ibi? Quam bene tibi miser contigit nunc mussitanti et grunnienti post gloriosas voces illas, quas in coelis habueras?* Accensoque lumine, quo angulo lateret, quaesivit. Ille vero sinistro angulo appropiantem, tanquam canis rabidus vestibus lacerat. *Eia*, inquit ille, *servitium tuum foris criptam satagere habeo; neque enim poenae illae valent, quas ut aiunt, iam pateris; acrius tibi aliquid paraturus sum. Praecipio tibi autem in nomine istorum sanctorum et Domini mei, ut me in eodem, quo nunc indutus es, canino corpore expectes.* Et ille: *Faciam*, inquit, *si volo.* Et Notkerus velocius abiens: *Confido*, ait, *in Domino, quia velis nolis me expectabis.* Festinato autem aram sancti Galli adiens, cambotam[6] suam et magistri eius multarum virtutum[7] operatricem cum spera[8] illa sanctae Crucis notissima rapuit, et in introitu criptae dextero[9] spera posita, cum baculo sinistrorsum caninum illum aggressus est diabolum. Cum autem illum baculo sancto cedere coepisset, voces suas anteriores altius gannitu edidit et grunnitu. Tandem vero cum ad speram sanctissimam cedendo cedentem[10] fugiens venisset, ultra iam progredi non valens constitit, et tot iam ictus et incussiones ferre non sustinens, barbarice[11] clamans: *au wê! mir wê!* vociferavit[12]. At interea edituus cum basilicam intrasset, vocesque horridas audisset, lumen velox in manibus sumpsit, et ad criptam acceleravit. At ille cum ei ictum ultimum fecisset, baculum sanctum in locis confregit; et nisi edituus speram videns allevasset, canemque sic abire permisisset, adhuc eum cedere habuisset[13]. Edituus vero baculo inspecto, attonitus: *Baculumne sanctum, Domine mi, in cane fedasti?* Illo conticente addidit: *Quisnam ille erat*, inquit, *qui Auwê vociferavit?* putansque illum pro pietate furem aliquem caelare, ivit in pedes per totam aecclesiam, furem comprehendere cupiens. Sed cum neque furem inveniret neque canem, graditur secum mirans, quia aecclesiam post se introiens clauserat, quidnam esse posset quod contigerat. Virum denique regularem, iam semel sibi tacitum, amplius alloqui non ausus est praesumere. Et ille

2) i. e. bractea. *P.* 3) i. e. sculpturam. 4) Nempe famuli. 5) i. e. Tutiloni. 6) Vocabulum lingua Scotorum baculum significans. 7) i. e. miraculorum. 8) Nimbus orbicularis crucifixi imaginem ambiens. 9) duplex in cryptam tum patebat accessus, etiam in ichnographia templi notatus. 10) i. e. caedentem. 11) i. e. germanice. *P.* 12) Huic commento postea addita fuit fabula alia, S. Notkerum nempe hic tamdiu daemonem pedibus protrivisse, quoad usque is calcantem se cantilenam quamdam (*media vita*) docuisset, cui vulgus multis saeculis virtutem magicam attribuebat. *Vide in cod. manuscripto n.* 1074. *p.* 263. 13) Translatio verbalis vocum „*ze slan ghan han*", *zu schlagen gehabt haben.*

secundum quod humilis erat et prudens, edituo foras ire significans, in partem eum sumpsit, benedictione praelata: *Quoniam baculum*, inquit, *fili mi confregi, nisi tu iuveris, secreta mea habent efferri; sed quoniam meum non est ambulare in magnis et in mirabilibus super me, silentio fidei tuae, quod factum est, committo.* Sicque ei rem, ut facta est, enucleavit. At ille baculo per fabrum latenter reparato, quod factum est, ad tempus occultavit; in temporis autem processu res, ut erat, in medium venit. Et ut videas loci nostri religionem aetiam in psalmodiis, tredecim sedilia[14] cum psalteriis, aut auro inpictis, aut alias nobilibus[15] habebat; praeter alias et habet illa sancti Galli basilica capellas[16], in quorum uno angulari foribus proximo Notkerus psallere erat solitus. Accidit autem, ut quadam die ad nonae synaxim[17] non veniret, neque eam per se[18] caneret. In illo autem solio cum post completorium clara adhuc die precibus insisteret, videt super se in laquearii interrupti trabibus diabolum consedisse, et stilo in tabula scribere. Quem cum, quod scelus scriberet, interrogasset: *Nonam*, inquit, *quam tu scelus hodie supersederas, scribo.* At ille dicto citius „*Deus in adiutorium meum intende*" prosecutus, videt eum manu celerrima, quod scripserat planasse; cumque ad preces sinaxis se in terra prosterneret, tabulam laquearii disrupti super eum deiecerat. At ipse videns, ut ictum declinaret, citus exiliit; cachinnans tandem ille: *Tamen mihi ut assurgeres*, inquit, *effeci!* „*Enimvero*, ait et Notker, *si tu, ut nuper caninus fueris, iterum tecum habeo operari.* Tandem cum evanuisset, fratres aliqui in extremis templi orantes, sonum tabulae vocesque audientes, mirati quid esset, citi aderant, videntesque eum, ut solebat, prostratum, nolebant illum, quod aetiam incompetens hora[19] esset, impedire. Tandem tamen Tuotilo unus ex ipsis signo dato, amice illum foras evocans, silenter in aurem: „*Magnas*, inquit, *inquietudines tu et demones tui fratribus facere soletis.*" At ille: *Audierantne, mi anime, fratres omnia?* „*Non omnia*, inquit, *sed mihi velim, quae haec turba fuerit, per singula pandas.*" Ipse vero id cum abnueret, ab eoque se concitus, tabulam ibi cecidisse dicens, subtraheret, erant alii qui viderant, et factum ut erat, non celabant.

Erat eodem in tempore in loco adolescens quidam monachus admodum litera- Lapsus Wolonis. 876.
tus, comitis cuiusdam[20] filius, nomine Wolo[21], inquietus et vagus, cui propter aversionem cum nec decanus ipse, nec domnus Notkerus seu caeteri, imperare potuissent, crebroque esset verbis verberibusque coercitus, nihilque proficeret, omnes pro talis ingenii viro dolebant. Nam cum nunquam sanctus Gallus nisi libertatis monachum[22] habuisset, nobiliores tamen saepius aberrabant. Advenerant in monasterium parentes eius pro eo solliciti, per quorum monita cum parumper proficeret, iterum post habitum[23] eorum idem erat. Diabolus autem quadam die domno apparuit Notkero diluculo. *Malam tibi*, inquit, *et fratribus tuis facturus sum noctem!* „*Mala avis*, ait ille, *malam famam prodere*[24] *solet.* At ille fratribus, quae audivit, ut die illo se caverent, praenotuit. Wolo vero cum hoc et ipse a dicentibus audisset: *Senes*, inquit, *semper vana somniant!* Erat autem dies ipse, quo sibi a decano, ne quoquam, ut solebat, claustro progrederetur, interdictum esse omnes noverant; et cum sederet ad scribendum, ultima eius scriptura erat „*incipiebat enim mori.*" Ilicoque exiliens, caeteris illum inclamantibus: *Quo nunc Wolo, quo nunc?* in campanarium sancti Galli per gradus ad hoc quidem nobis paratos ascendere incipit, uti oculis, quia gressu non licuit, montes camposque circumspiciens, vel sic animo suo vago satisfaceret. Ascendens vero cum super altare Virginum venisset, impulsu, ut creditur, satanae, per laquear cecidit, collumque confregit[25]. Plurimis autem qui viderant vel audierant accurrentibus, cum viaticum ei properanter afferrent, confessione dicta communicavit. At illi cum eum efferre voluissent et ad domum infirmorum portare: *Sinite me*, in-

14) Vocantur formulae in ichnographia templi citata. 15) de 17 psalteriis, quae catalogus bibliothecae S. Galli saeculo nono scriptus enumerat, psalterium aureum, et illud Folkardi vere nobilia sunt. 16) i. e. altaria media inter duas ecclesiae pilas. 17) i. e. recitationem. 18) solus legeret. 19) i. e. tempus silentii. 20) de Kyburg habet Ekkehardus V. in vita Notkeri; at Notkeri ex sorore nepotem Wolonem, ut idem scribit, fuisse, minus credibile est, cum aetate vix non pares fuerint. 21) *Oalo* habet necrolog. S. G. *Walo* Augiense, *Wolo* Fabariense. 22) i. e. nobiles, aut certe liberi status. 23) i. e. abitum. *P.* 24) *cod.* perdere. 25) Anno 876. ut annales S. Galli maiores habent.

quit, *sanctas Virgines prius inclamare; ipse enim sciunt, quia quamvis alias nefandissimus, mulierem tamen non novi.* Interea cum alte eiulasset, Notkero accurrente, manus illi porrexit. *Tibi*, inquit, *domine mi, et sanctis Virginibus quas semper amabas, animam peccatricem commendo.* At ille iactans se circa eum: *Sanctae*, inquit, *Virgines, in vobis confisus, fratris istius crimina super me tollo, et ambos nos vobis committo.* Et haec dicens, flebat et eiulabat; cumque ille efferretur, prae foribus aecclesiae, quiete petita, Notkerum manu artissime stringens, omnibus preces effundentibus emisit spiritum. Inter exequias Notker eum lavit [26], in feretrum collocavit obsequium faciens, totam eius sepulturam ipse procuravit, semperque quoad vixit duo in se monachi officia testatus est solvenda. Completorium ipso obitus viri die dum finiretur, patrum quidam simplicior precem, in qua inest, ut *sicut laeti duximus diem, ita noctem quoque laeti transigamus* [27], dum recitasset, exiliens vir Dei: *Quid petis*, inquit, *frater admirabilis, quid petis? Sufficeret hodie diei malicia sua et superhabundaret; tu autem et nocti eadem precaris?* Septima vero obitus hominis die, cum pernoctans in aecclesia permansisset, circa tempus laudis nocturnae parumper super genua pausans, videt quasi Rapertum suum se excitantem et dicentem: *Dimissa sunt ei peccata multa, quia dilexit multum.* At ille evigilans: *Unde anime mi, unde hoc nosti?* cum subiunxisset, quasi modesto gradu ille exiit. At ipse putans eum aecclesiam, ut ibi licentius loqueretur, exire, dum eum extra velum [28] prosequitur, neque ipsum neque gressus eius ullum sentire poterat sonum, cereoque accenso quaesivit eum in lecto; quem invenit surgentem, ut et ipse, sicut solebat, praeveniret in maturitate, et clamaret [29]; cereo extincto aecclesiam rediit, *Te Deum laudamus*, prae gaudio flens, silenter cantavit. Die autem dato, quaerente Ratperto: utrumne ad excitandum se nocte venisset? quod viderat, amabili suo aperuit. Tandem quoque et caeteros fratres spes tanta non latuit.

Ratperti mors.

Rapertus vero et ipse sanctus circa claustrum sancti Galli cum languidus iret, nec tamen docere desineret, 40 discipulis quondam suis, canonicis, tunc quidem presbyteris, loco propter festum advenientibus, animam singulis in manibus commisit, quorum quisque ei 30 missas obituro promiserat. Sicque ille laetissimus, Deum uti se diutius morbo coqueret rogans, panis nitidus factus, inter discipulorum manus in paradysum, ut credimus, transiit [30]. Pro quo Notker et Tuotilo praeter caeteros fratres dolentes qui post eum relicti sunt, multa fecerunt.

Tutilo Metis caelat.

Tuotilo vero cum apud Metensium urbem caelaturus satageret, peregrini duo sanctae Mariae imaginem caelanti astiterant, eleemosinamque petebant. Quibus cum nummos clam tribueret, divertentes ab eo, clerico cuidam astanti aiebant: *Benedictus Domino vir iste, qui nos hodie bene consolatus est; sed estne soror eius*, inquiunt, *domina illa praeclara, quae ei tam commode radios ad manum dat, et docet, quid faciat?* Ille vero miratus quid dicerent, cum nuperrime ab eo digressus nil tale vidisset, revertitur, et quod dixerant, velut ad momentum et in ictu oculi contemplatur. Ait autem illi clericus et peregrini: *Benedictus tu pater Domino, qui tali magistra uteris ad opera!* Qui cum ipsos, quid dicerent, nescire assereret, vehementer in illos invectus, ne cui tale quid dicerent, interminatur. In crastinum autem, cum gloriam talem de se plures audiret [31] dictitare, subtrahens se cessit de medio, neque iam ultra in urbe illa operari volebat. In brattea autem ipsa aurea cum reliquisset circuli planitiem vacuam, nescio cuius arte postea caelati sunt apices:

Hoc panthema pia caelaverat ipsa Maria.

Sed et imago ipsa sedens, quasi viva, cunctis inspectantibus adhuc hodie est veneranda. Dicebant autem nobis patres, quod ipse vir Dei iter agendo in quandam villam ubi ad missas sonatum est properans, demonem ab homine in aecclesia bacchantem invocatione sancti Galli eiecerat. Sunt vero et alia quae de illo audivimus multa;

26) *Ex more* ait alibi autor in libro benedict.
27) Oratio: *Oramus te domine Deus noster, ut sicut per gratiam tuam laeti duximus diem, ita securi noctem in tuo nomine transeamus, per Dominum nostrum etc.* ad vesperas pro lubitu dicenda reperitur in cod. n. 387. p. 693.
28) Ex more veteris disciplinae fores ecclesiae velis appensis, ne quis aperta porta introspiceret, obtegebantur. *v. A.* more qui hodieque in Italia obtinet. *P.*
29) i. e. oraret.
30) Necrologium S. G. n. 915. de eo haec habet: 8. Kal. Nov. „obitus Ratperti magistri atque presbyteri."
31) *cod.* audirent.

sed et de aliis nostro in loco Dei viris, quibus quia, ut nunc saeculum est, diffidi putamus, tacere quam scribere maluimus. De obitu autem eius quia nihil constans comperimus, hoc solum, quod ad gaudia eum migrasse confidimus, indubitanter asserimus [32].

De Notkero [33], quae reliqua sunt, audenter narrabimus, quoniam illum Spiritus sancti vas electum nequaquam dubitamus. Remansit ille sanctissimus, uterinis in spiritu [34] viduus et orbus. Tandemque malum illi, quo dolore cordis intrinsecus tactus est, accidit. Epistolas canonicas grecas a Liutwardo [35] Vercellensi episcopo petitas [36] multis sudoribus ille exemplaverat. Et ecce Sindolfus, magnus iam et praepotens in loco ut diximus, codicem illum delicate scriptum casu incurrens furatus est, et singulas quaternionum, sicut [37] hodie videre est, cultro excisas discerpsit atque depravavit, et iterum complicatas in locum, ubi eas fuerat furatus, reposuit . . . arus sponte . . . velut haec miraculis factam, ne maturitas tanti viri unquam huic assenserit levitati.

Codex graecus.

Quae autem Tuotilo dictaverat [38], singularis et agnoscibilis melodie sunt, quia per psalterium seu per rothtam [39], qua potentior ipse erat, neumata [39a] inventa dulciora sunt, ut apparet in *Hodie cantandus* et *Omnium virtutum gemmis*, quos quidem tropos Karolo ad offerendam [40] quam ipse rex fecerat, obtulit canendos. Qui rex etiam *Viri Galilei* offerendam [41] cum dictasset, Tuotiloni versus addere iniungit, ut aiunt: *Quoniam Dominus JESUS Christus cum esset*, *Omnipotens genitor*, *fons et origo*; cum sequentibus: *Gaudete et cantate*, et alios quidem; sed istos proposuimus, ut quam dispar eius melodia sit caeteris, si musicus es, noris.

Rotha instrumentum musicum. Caroli crassi antiphona.

Waltrammus autem, quem supra diximus, decanus, sed et Hartmannus qui abbas noster factus est, quas fecerant laudes, sua nomina, quia praeferuntur in cantilenarum libellis [42], studiose transimus, praeter quod Waltrammi sequentia *Solempnitatem huius devoti filii ecclesiae* [43] sine eius nomine scribitur. Fecerat et Hartman-

Waltrammus et Hartmannus cantilenarum autores.

32) Diem obitus eius necrologium 915. sic annuntiat: „5. Kal. Maii obitus Tuotilonis mon. atque presbyteri. doctor iste insignis, caelatorque fuit.“ Sepultus est in capella S. Catharinae, quae postea S. Tutilonis sacellum fuit nuncupata. 33) Obiit Notkerus 912. *Annales Sangall. maiores.* Fac simile duarum linearum, quas S. Notkerus manu sua in codice Horosii scripsit, et quas Ekkehardus IV. S. Notkeri esse nota interlineari indicavit, hic habes curiose lector. 34) i. e. intimis amicis, et confratribus suis defunctis. 35) Huic S. Notkerus librum hymnorum dedicavit, et bibliothecarius libros mutuum dederat. *Catalog. biblioth.* 36) Iuge enim Notkero balbulo et sociis litterarum commercium cum viris doctis intercesserat. v. g. cum Augiensibus, Bobiensibus prope Mediolanum, Parisinis ad S. Dionysium, capellanis regiis in aula, cum Otfrido Weissenburgensi, Adone Viennensi etc. vide codd. n. 561. p. 113. n. 446. p. 50 et 79. n. 728. 37) Ea, quae sequuntur usque ad voces *Hartmannus post Salomonem* ab alio scriptore, diverso a priori atramento scripta sunt, in quibus deprehenditur locus mutilus, et textus interruptio. Quod argumento est, scriptorem codicis 615. manuscriptum autoris legere hic non valuisse, et omisisse, vacuo spatio relicto, voces extinctas. 38) *Dictare* Ekkehardo IV. est metrice componere, et *dictamen* sermo ligatus, inde orta germanica vox *dichten.* 39) Rotae vocabantur et psalterium, et triangulum, et cithara, et circulus tintinabulis instructus; plerumque autem psalterium septem chordarum hoc nomine veniebat, ut ex his testimoniis domesticorum autorum desumitur: „Uuizin darmite daz an demo sange dero stimmo eehert siben uuehsela sint, die virgilius „heizet septem discrimina vocum, unde die ahtoda in qualitate diu selba ist, so diu erista. „Fone diu sint an dero lirun unde an dero rotun siben sieten, unde sibene gelicho geuuerbet. Pediu ne gat oub an dero organum daz „alphabetum ni eht furder ane ze siben buohstaben dien eristen a b c d e f g. *codex n...* — „Psalterium Rotta est genus organi, ist ein Slaht „orgin sangis, so also Seitspil ist, das ruoret „man mit Handen. Psalterium Rotta habet oben „an buh, Cythara habet nidenan buh.“ *Codex n.* 261, *p.* 131. „Rottun factitium est sicut tintinabulum et clocca“. — Notkerus labeo in translatione psalmorum teutonica vocem *psalterium* identidem per *Rotun* transfert; de ea is haec scribit: „Postquam illud symphoniaci quidam et ludicratores, ut quidam ait, ad suum „opus traxerunt, formam utique eius et figuram „suae habilem fecerant, et plures chordas annectentes, et nomine barbarico Rottam appellantes „mysticam illam trinitatis formam triangulum „transmutando.“ Iam medio saeculo 9. Ermenricus Augiensis psalterii abusum his verbis breviter attingit: „Tu psalterium arripe, puto „non alicuius mimi ante ianuam stantis, sed ne„que Sclavi saltantis.“ *Epistola in cod. n.* 265. 39a) i. e. vocum modulationes. *P.* 40) i. e. ad offertorium in missa canendos, quod oblatio populi diutius protrahebat. 41) Haec antiphona ad offertorium legitur in cod. n. 376. p. 220. saec. 10, sed absque versibus Tutilonis. 42) Eorum plures ex saeculis 10. 11. adsunt hodiedum. 43) Huius hymni thema dedicatio

nus minor quedam, quae utrius sint, aequivocatio dubia facit. Erant vero et alii quidam nostratium, qui sequentias et tropos nec non et alia quedam plura pro studio quisque suo fecerant opera[44]. Quos loco suo memoraturi[45], singulorum singula narranda servamus.

Hartmotus abbas.

Hartmannum post Salomonem privilegio electionis patres acceperant abbatem; de quo quoniam proprium eius sui temporis libellum habemus[46], plura scribere supersedemus. Erat tamen, ut a patribus audivimus, praeter sapientiae doctrinalem dotem religionis tenacissimus, claustro sepius manens, quae deforis in locis suis agerentur minus sollicitus, magisque suos habere passus quam se, quae sibi suppares in manus dare vellent regratiando contentus, solius disciplinae patrum more investitor et severus exactor. Doctrinas vero ita amabat, ut inter scolas et claustrum aut nihil aut parum intersit. In victu fratrum et vestitu Hartmuoti statuta secutus.

Cantores romani in musica instruunt Teutones.

Maxime autem authenticum antiphonarium docere, et melodias romano more tenere sollicitus. De quo antiphonario altiora repetere operae pretium putamus. Karolus imperator cognomine Magnus cum esset Romae, aecclesias cisalpinas videns Romanae aecclesiae multimodis in cantu, ut et Iohannes[47] scribit, dissonare, rogat papam tunc secundo quidem Adrianum, cum defuncti essent, quos ante Gregorius miserat, ut iterum mittat Romanos cantuum[48] gnaros in Franciam. Mittuntur secundum regis peticionem Petrus et Romanus, et cantuum et septem liberalium artium paginis admodum imbuti, Metensem aecclesiam, ut priores, adituri. Qui cum in Septimo[49] lacuque Cumano aëre Romanis contrario quaterentur, Romanus febre correptus, vix ad nos usque venire potuit; antiphonarium vero secum, Petro renitente vellet nollet, cum duos haberet, unum sancto Gallo attulit[50]. In tempore autem, Domino se iuvante, convaluit. Mittit imperator celerem quemdam, qui eum, si convalesceret, nobiscum stare nosque[51] instruere iuberet. Quod ille quidem, patrum hospitalitati regratiando, libentissime fecit: *Quatuor*, inquiens, *mercedes vos sancti Domini in me uno acquisistis. Hospes erat, et in me eum collegistis; infirmus, et visitastis: esurivit in me, et dedistis mihi in eo manducare; sitivit, et dedistis ei bibere.* Dein uterque, fama volante, studium alter alterius cum audisset, emulabantur pro laude et gloria, naturali gentis suae more, ut alterum transcenderet. Memoriaque est dignum, quantum hac emulatione locus uterque profecerit, et non solum in cantu, sed et in caeteris doctrinis excreverit. Fecerat quidem Petrus ibi iubilos ad sequentias, quas Metenses[52] vocat, Romanus vero romane nobis e contra et amoenae de suo iubilos modulaverat; quos quidem post Notker, quibus videmus, verbis ligabat; frigdorae autem, et occidentanae, quas sic nominabat[53], iubilos; illis animatus aetiam ipse de suo excogitavit. Romanus vero, . quasi nostra prae Mentensibus extollere fas füerit, Romanae sedis honorem sancti Galli caenobio ita quidem inferre curavit. Erat Romae instrumentum quoddam et theca ad antiphonarii[54] authentici publicam omnibus adven-

Antiphonarium romanum.

tantibus inspectionem repositorium, quod a cantu nominabant cantarium. Tale qui-

ecclesiae est. Legitur is in cod. n. 375. p. 305. n. 376. p. 381. n. 381. p. 597. 44) Eorum maiorem partem edidit Iodocus Mezler in Canisii lect antiq. et in bibl. PP. 45) Quare autor promissis his non steterit, ignoratur. 46) Huius opusculi a multis saeculis deperditi meminit et Burkardus Casuum S. Galli scriptor. 47) Locus iste Ioannis diaconi in vita S. Gregorii M. sic habet: „Alpina siquidem corpora vocum sua„rum tonitruis altisone perstrepentia susceptae „modulationis dulcedinem proprie non resultant, „quia bibuli gutturis grossitas dum inflexionibus „et repercussionibus, et diaphoniarum dyptongis „mitem nititur edere cantilenam, naturali quo„dam fragore quasi plaustra per gradus confuse „sonantia rigidas voces iactat.“ Ad haec scriptor codicis n. 578. p. 54. Teutonicus nota interlineari saec. 9. sic exlamat: „Ecce iactantiam Romanis consuetam in Teutones et Gallos.“ 48) Multis, ut in Mabillonii annalibus legere est, difficultatibus involvitur haec relatio. Id solum pro vero habendum est, cantores bis Roma accitos fuisse in Germaniam, semel a Carolo M., altera vice a Carolo crasso. 49) Ex Italia ad Rhaetos et lacum Potamicum pergentibus rectum patet iter per iuga montis Septimi (*Septmer*). 50) Quod in armario codicum sub n. 359. habetur, est, ut ex multis indiciis patet, illud ipsum antiphonarium, cuius theca vestita est ebore caelaturam hetruscam referente in duabus tabulis sex digitis longis, et $3\frac{1}{2}$ latis. *Vide earum specimen.* 51) Iuvenis tum erat Ekkehardus IV. 52) Titulum *Metensis minor* aliquae sequentiae praefixum gerunt in codd. saec. 10. 53) Revera in codd. saeculi 10. n. 376. n. 382, n. 381. hymni et tropi inscribuntur aut *romani*, aut *graeci*, *aurei*, *fidiculi*, *frigdoli*, aut *occidentani* pro tonorum diversitate. 54) Signate et recte Ekkehardus V. in vita S. Notkeri cap. 33. hoc antiphonarium B. Gregorii M. vocat. Vide eius Fac simile.

dem ipse apud nos adinstar illius circa aram apostolorum cum autentico locari fecit, quem ipse attulit exemplato antiphonario[55]; in quo usque hodie, in cantu si quid dissentitur, quasi in speculo error eiusmodi universus corrigitur. In ipso quoque primus ille literas alphabeti significativas notulis, quibus visum est, aut susum, aut iusum, aut ante, aut retro assignari excogitavit[56]. Quas postea cuidam amice querenti Notker Balbulus dilucidavit[57]; cum et Martianus, quem de nuptiis miramur, virtutes earum scribere molitus sit. Hartmannus autem paucos annos cum praefuerit, in maximo nostratium luctu diem obiit, claustrumque nostrum disciplinae patrum tenacissimus sectator, doctrinaeque assiduus inculcator reliquit celeberrimum, praeter quod terras colentium et saecularis rei curas gerentium, non sine damno loci, minus exilis exactor erat. Enimvero eo claustri solius gubernacula curante, et praepositis religionem quam docuit etiam deforis in sancta simplicitate artissime servantibus, maiores[58] locorum de quibus scriptum est *„quia servi, si non timent, tument“* scuta et arma polita gestare incoeperant; tubas[59] alio quam caeteri villani clanctu inflare didicerant, canes primo ad lepores, postremo aetiam non ad lupos, sed ad ursos, et ad tuscos, ut quidam ait, minandos aluerant apros. *Cellararii*[60], aiunt, *curtes, et agros excolant, nos beneficia*[61] *nostra curemus, et venatui, ut viros decet, indulgeamus.* His bonis florentem rempublicam nostram, hisque malis Hartmannus obiens reliquerat periclitantem.

Maiores insolescunt.

924.

Defuncto Hartmanno, Engilbertus eligitur Chuonradoque[62] dirigitur; quaem ille omni honore dignatum, sancti Galli fecit esse vicarium, brevique supervivens tempore, defunctus est et ipse. At Engilbertus loca foras monasterium minus culta colere incipiens, maiores, quos diximus, talium desueti minus ei obtemperabant. Atque ille his atque aliis multis afflictus infortuniis, quae et sibi per se, et defuncto Chuonrado, totius regni imminebant cervicibus, domi residens tristis, fiuem rei ieiunans cum suis et orans expectabat. Cuius rei seriem breviatim dicere ad traiediam nostram explicandam utile duxi. Chuonradus rex virili prole carens, Eburhardum autem fratrem habens ad regni gubernacula, si sibi superviveret, aspirantem, sensit eum nec regno virtute quidem habilem, nec populo moribus acceptum; rogantemque, cum ipse iam senesceret, ut se populo commendaret, crebro frustravit. Incipiens autem mori, clam loquitur fratri[63]: *Video*, ait, *germane mi, et semper vidi, te a populo nolle accipi; ideoque quod saepe rogaras, ne te contristarem, tacite distuli. Consilium autem meum si nunc feceris, ut in Deum spero, inglorius non eris. Est in Saxonia cui neminem in regno equiparem scio, Henrich quippe comes, Mathilda coniuge clarus; sumens ergo coronam et sceptrum, noctu dieque accelera ad ipsum, teque et regnum ei meis verbis in manus dato, et mei in te memores fore ambos rogato.* Fecit igitur, ut rex iusserat, veniensque secretum comitis petiit alloquium. Eliminatis omnibus, ipse hostium clausit, clamideque exuta ad pedes viro corruens, nimis stupenti coronam et sceptrum detegit, et quae iussus est, narrat. Cui ille inter caetera,

Engelbertus abbas.

Heinricus I. rex. 919.

55) Sensus horum verborum est iste: Romanus antiphonarium hoc, quod ipse Romae de authentico descriptum attulerat, in S. Galli templo exposuit eodem modo, quo b. Gregorius M. antiphonarium snum, circa aram apostolorum locaverat; quo id refellitur, quod in nota ad cap. 10. lib. II. Ioannis diaconi quidam saec. 11. in margine sic adiecit: „Romanum nos Sanctigallenses retinuimus, qui nos cantilenas Karolo iubente edocuit, et antiphonario sno exemplatum, in cantario, sicnt Romae est, iuxta apostolorum aram locavit.“ *Cod.* 578. *p.* 56. Hoc antiphonarium n. 359. aetate superat omnia alia sive nostra, sive editoribus operum b. Gregorii M. nota antiphonaria. 56) Notae musicae et signis et litteris alphabeti constabant, ut in mox citato Fac simile videre est. Signa vocis elevationem et demissionem regebant, litterulae, utrum cantus cito, morose, iucrescendo, fortiter, leniter sit proferendus, mouent. 57) Legitur ista explicatio in cod. n. 381. p. 7. saec. 11, edita in Canisii lect. tom. 5. Quemadmodum fit in alphabetho runico, sic et hic litterulae nomen a voce quadem, in qua haec littera occurrit, desumptum reperitur. 58) i. e. *Hofmaier*. Sed cum saec. 13. hic sensus vocabuli *maiores* esset multis incognitus, scriptor superposuit: *nunc villici*. 59) *Hirtenhörner*, et in montibus *Alphörner* vocabantur hae tubae. Earum in Helvetia a longo tempore nullus est usus, cum armentarii iam gargaridiando sonos (*mit Kuhreihen sauern, und rungusen*) ad tuguria vocare consuescant vaccas et capellas. 60) *Keller* vocabantur villarum rusticarum administratores, denominatione ex regula S. Benedicti, in qua procuratores rei domesticae cellerarii vocantur, desumpta. 61) i. e. feuda. 62) Lege Heinrico, is enim hoc anno 924. rex erat. 63) Cum sequentibus cf. Liutprandi lib. II. cap. 7. IV. 16; quae nostro fortasse narrationis ansam praebuerunt. *P.*

si secum in fide qua dixerat sentire vellet, omnia quae tanto nuntio decerent, facturum spoponderat. Et ne per longas ambages vadam, fit colloquium publicum, Henricus Saxonum et Francorum consensu elevatur et ungitur in regnum. Sed postea dux Lotharingorum Kisilbertus Eburhardum castigatum, cur honorem suum alieno dedisset, regi Saxonico[64] rebellare secumque sentire persuasit. Surgunt ambo in arma; ducibus Suevo et Norico litteras mittunt. Quibus secum sentire iam motis, quadam die cum collectas in armis apud Prisacham copias navibus transposuissent, ipsique interea in litoris planitiae luderent tabula, Chuono quidam regii generis, churzibolt a brevitate cognominatus[65], fortuitu 20 militibus stipatus viros incurrit, Kisilbertum cum omnibus qui in navi erant quam insiluit, lancea infixa submersit; Eburhardum levitatis increpatum gladio in litore occidit[66]. Erat quidem angusto in pectore audax et fortis; qui leonem, cavea effracta, se et regem solos inventos in consilio insilientem, rege, grandi quidem viro, gladium quem Chuono tunc, ut moris est, gerebat, arripere volente, ipse prosiliens incunctanter occidit. Diffamatur longe lateque, Henrici regis militem leonem se insilientem gladio occidisse. Mulieres ille et mala arborum naturali sibi quodam odio adeo execratus est, ut ubi in itinere utrumvis inveniret, mansionem facere nollet. Multa sunt, quae de illo concinnantur et canuntur, quae, quia ad nos redeundum est, praeterimus, nisi quod provocatorem Sclavum, giganteae molis hominem, e castro regis prorumpens, novus David lancea pro lapide straverat. Purchardus autem dux Suevorum, Sueviam quasi tyrannice regens, praestationes Engilbertum abbatem primo militibus suis petivit, postea utique, quod cum rege saxonico sentiret, insimulatum, quecunque loca sancti Galli sui rapere vellent, patienter tulit; et nisi preciis gazophilatii eius[67] redempta, nulla reddi fecit; inter quae calicem illum aureum, Adalberonis episcopi donum, cum dari sibi consentiret, et crucem, a sancta Wiborada correptus, mulieris[68] verbis simulatis ut aiunt, uti redderet iussit, reque infecta ad Italiam, ut et eius regem secum sentire faceret, properans, beata illa ei mortem pro avaritia praesagiente, equo ruens periit[69]. Quae, quia alibi[70] plenius sunt scripta, hic libasse sufficiat. Engilbertus vero, ut unde digressi sumus redeamus, ad Henricum venit, abbatiam ab eo suscipiens fidem iuravit; omnique honore ab eo dimissus, domum ad maiora adhuc infortunia rediit.

Kurzibold leonem trucidat.

Burchardi ducis requisitiones.

Nam Ungri, auditis tempestatibus regni, Noricos rabidi invadunt et vastant, Augustaque diu obsessa, precibus Uodalrici[71] episcopi, sanctissimi quidem inter omnes tunc temporis viri, repulsi, Alemanniam nemine vetante turmatim pervadunt. At Engilbertus, quam idoneus ad mala toleranda quidem fuerit, impiger ostendit. Nam malis his imminentibus militum suorum unoquoque pro semetipso sollicito, validiores fratrum arma sumere iubet, familiam[72] roborat, ipse velut Domini gigans lorica indutus, cucullam superinduens et stolam, ipsos eadem facere iubet: *Contra diabolum*, ait, *fratres mei, quam hactenus animis in Deo confisi pugnaverimus, ut nunc manibus ostendere valeamus, ab ipso petamus.* Fabricantur spicula, piltris[73] loricae fiunt, fundibula plectuntur, tabulis compactis et wannis[74] scuta simulantur, sparrones[75] et fustes acute focis praedurantur.

Monachi armati.

924.

Sed primo fratrum quidam et familiae, famae increduli, fugere nolunt. Eligitur tamen locus[76] velud a Deo in promptu oblatus, ad arcem parandam circa fluvium *Sint-tria-unum;* quem sanctus Gallus quondam sanctae Trinitatis amore de tribus fluviis in unum confluentibus sic equivocasse fertur[77]. Praemunitur in artissimo

Castellum aedificant.

64) scil. Ottoni I., non Henrico, quem noster innuit. *P.* 65) quasi audax brevis. 66) Haec anno 939. apud Andernach acciderunt. *P.* 67) i. e. S. Galli. 68)' *uxori* recte alia manu coaeva additur. 69) Anno 925. 2. id. Nov. indict. 14. *liber confraternitatum in cod.* 915. 70) in Liutprandi historia lib. 3. cap. 4. *P.* 71) Hunnorum cladem Augustanam anno 955 recenset Hermannus Contr. 72) Famulitium, et opifices. 73) Grossis pannis laneis. *du Cange.* 74) Salicum surculis innexis ad modum wannorum. 75) vocabulum teutonicum *Sperr* significans. ut *nota in cod.* 242. *p.* 149 habet. 76) descriptio huius loci, qua situs eius hic, et in Hepidanni vita S. Wiboradae indicatur, nulli collium, qui per decursum Siterae cernuntur, plene congruit, nec etiam ulli praecipitiorum, quibus posthinc arces Rachenstein, Claux, Urstein, Rosenberg, Spisegg, Meldegg, Ramswag impositae fuere; attamen colli Meldegg prae caeteris descriptionem praedictam convenire iudico. 77) Sed falso, nomen Siteruna enim Teutonica vox est, ex *site* et *runs* composita, quae profundum flumen significant, quod Siteram esse altissimi eius crepidines demonstrant.

collo[78] vallo, et silva excisis locus, fitque castellum, ut sanctae Trinitati decuit, fortissimum. Convehuntur raptim, quaeque essent necessaria. Haec in vita Wiboradae per scriptorem eius minus dicta, a fratribus qui haec noverant docti perstrinximus. Capella citata[79] fit oratorium, in quod invehuntur cruces et cum diptitiis capsae[80]; nec non et pene omnis praeter libros repositorios ecclesiae thesaurus. Illos abbas Augiam[81] non satis tuto tamen commiserat. Nam cum reportarentur, ut aiunt, numerus conveniebat, non ipsi. Senes cum pueris in Wazzirburc[82] tuitoni dedit, quam cum familia[83] quae trans lacum erat sollicite firmavit. Quibus aetiam, ut navibus quidem crebrius inessent, victualia secum assumere iussit.

Libri, senes, pueri in insulas lacus missi

Ibant exploratores per nota sibi loca nocte dieque, adventum hostium fratribus, sanctum Gallum unquam a barbaris invadi nimis incredulis, ut ad castellum fugerent, praedicturi. Engilbertus enim et ipse talibus assentiens, pene sero carissimas sancti Galli res castello intulit. Unde et ciborium[84] Otmari relictum est hostibus. Nam hostes non simul ibant, sed turmatim, quia nemo restiterat, urbes villasque invaserant, et spoliatas cremaverant, ideoque improvisi, qua vellent, imparatos insiliebant. Silvis quoque centeni vel minus interdum latentes eruperant; fumus tamen et coelum ignibus rubens, ubi essent turmae quaeque, innotuit.

Heribaldus fatuus.

Erat autem tunc inter nostrates frater quidam simplicissimus et fatuus, cuius dicta et facta sepe ridebantur, nomine Heribaldus; huic cum ad castellum fratres primo pergerent, ut et ipse fugeret, cum terrore quidam dicerent: *Enimvero*, ait ille, *fugiat, qui velit; ego quidem, quia corium meum ad calceos camerarius*[85] *hoc anno non dedit, nusquam fugiam.* Cum autem illum fratres, ut secum pergeret, in novissimo articulo vi cogere vellent, multa reluctatus, nisi annotinum corium sibi ad manus daretur, nusquam se iuravit iturum. Sicque Ungros ingruentes imperterritus expectabat. Fugiunt tandem pene sero fratres cum aliis incredulis, horridis vocibus „hostes instanter irruere," perculsi; sed ipse intrepidus in sententia permanens, otiose deambulabat. Ingruunt tandem pharetratri illi, pilis minantibus et spiculis asperi. Locum omnem perscrutantur solliciti; nulli sexui vel aetati certum est misereri. Inveniunt solum illum in medio stantem intrepidum. Quid velit, curque non fugerit, mirati; ferro interim parcere necatoribus iussis, primipilares per interpretes interrogantes, fatuitatis monstrum ubi sentiunt, omnes illi risibiles parcunt. Aram lapideam sancti Galli, quod prius crebro talibus frustrati nihil intus nisi ossa et cineres cum invenissent, nec tangere curant. Requirunt tandem a fatuo suo, ubi thesaurus loci sit conditus. Quos cum ille alacer ad gazophilatii duceret occultum ostiolum, effracto illo nihil ibi nisi candelabra et coronas[86] deauratas reperientes, quas in fugam festinantes reliquerant, deceptori suo alapas dare palmis intentant. Duo ex illis ascendunt campanarium, cuius cacuminis gallum aureum putantes, deumque loci, sic vocatum, non esse nisi carioris metalli materia fusum, lancea dum unus, ut eum revellat, se validus protendit, in atrium de alto cecidit, et periit. Alter interea in dedecus fani dei ipsius ad summum pinnaculi orientalis veniens, dum ad alvum se parasset purgandum, retrorsum cadens totus confractus est. Quos ambos, ut Heribalt post retulit, inter postes valvarum dum cremassent, rogusque flammivomus superliminare et laquear vehementer invaderet, contisque incendia certatim plures miscerent, nequaquam templum Galli, sicut nec Magni, incendere quiverant. Erant autem in cellario fratrum communi duo vasa vinaria usque ad sigillos adhuc plena; quae, quia in articulo illo nemo boves iungere aut minare est ausus, ita sunt relicta. Haec vero, nescio quo loci fortunio, nisi quod talibus in vehiculis praedarum abundaverant, hostium nullus aperuit. Nam cum quidam illorum ascia vibrata, unum retinaculorum succideret, Heribaldus inter eos iam domestice

Hungrorum adventus. 925.

mores.

78) Recte *collo;* Etenim arcti in castella accessus appellabantur colla (*Hals*). 79) i. e. cito aedificata. 80) Diptycha, quae, cum tegumento carerent, thecis inclusa erant. 81) abbatia Reichenova in insula sita. 82) Wasserburgum erat peninsula Lindavia urbe parum distans, tunc temporis muris et fossis a littore lacus disiuncta. 83) i. e. hominibus propriis S. Galli in possessionibus monasterii trans lacum sitis morantibus. 84) Ciborium ea aetate non pixidem, sed genus quoddam tabernaculi argenteis laminis obductum designabat, quod in ecclesia S. Otmari (nimirum parochiali) collocatum erat. 85) Procuratores rei domesticae tum camerarii dicti fuere, unde in rotulis S. Galli saec. 12. 13. leguntur camerarius caseorum, camerarius panis, camerarius vestium, camerarius abbatis seu thesaurarius. 86) i. e. lychnuchi pensiles.

versatus: *Sine*, inquit, *vir bone*, *quid vis vero*, *ut nos*, *postquam abieritis*, *bibamus?* Quod ille per interpretem audiens et cachinnans, socios, ne fatui sui vascula tangerent, rogavit. Sicque usque ad abbatis conspectus, Ungris locum deserentibus, sunt servata.

Exploratores autem, qui silvas et quaeque latentia sollicitissime scrutarentur, certatim illi mittunt; eos, si quid novi referant, operiuntur. Sparguntur tandem, WIBORADA iam passa, per atrium et prata ad prandia copiosa. Cyborium quoque sancti Otmari argento vestitum nudant; quod repente invasi, fugientes asportare non poterant. Primipilares quidem claustri planitiem tenentes, omni copia convivantur. Heribaldus aetiam coram illis plusquam unquam, ut ipse postea dicebat, saturatus est. Cumque more suo super viride foenum singuli ad prandendum absque sedilibus recumberent, ipse sibi et clerico cuidam praeda capto sellulas posuit. Ipsi vero cum armos et caeteras victimarum[87] portiones semicrudas absque cultellis dentibus laniando vorassent, ossa obaesa inter se unus quidem in alterum ludicro iecerant. Vinum quoque plenis cubbis[88] in medio positum sine discretione, quantum quemque libuerat, hausit. Postquam vero mero incaluerant, horridissime diis suis omnes vociferabant, clericum vero et fatuum suum idipsum facere coegerant. Clericus autem linguae bene eorum sciolus, propter quod aetiam eum vitae servaverant, cum eis valenter clamabat; cumque iam satis lingua eorum insanisset, antiphonam de sancta Cruce, cuius postera die inventio erat: *Sanctifica nos*[89] lacrimans incoeperat, quam Heribaldus cum eo, quamvis voce raucosus, et ipse decantabat. Conveniunt omnes qui aderant, ad insolitum captivorum cantum, et effusa laeticia saltant coram principibus, et luctantur. Quidam aetiam armis concurrentes, quantum disciplinae bellicae nossent, ostenderant. Interea clericus ille pro relaxatione sua rogandi tempus oportunum in tali alacritate arbitratus, sanctae Crucis implorans adiutorium, provolvitur miser principum cum lacrimis pedibus; at illi nimis effero spiritu sibilis et quasi grunnitu horrido satellitibus, quid velint, insinuant. Illique rabidi advolant, hominem dicto cicius corripiunt, cultellos, ut ludicrum, quod Teutones *picchin* vocant, in coronam[90] eius facerent, antequam capite illum plecterent, exigunt[91]. Interim dum talia parant, exploratores in silva quae castellum vergit subitanea tubarum et vocum significatione accelerant. Castellum cum armatis legionibus obfirmatum in proximo sibimet esse asserunt, clerico ibi et Heribaldo relictis solis in claustro, celeres pro se quisque viri foras festinant, et ut assueti erant, priusquam quis credat, parati in acie stabant. Audita autem castelli natura, quod obsideri non possit, locum autem longo collo et artissimo impugnantibus maximo damno certoque periculo adibilem, tutores eius suae multitudini, dum victualia habeant, modo viri sint nunquam cessuros; monasterio, eo quod Gallus, deus eius, ignipotens sit, tandem omisso, villae[92] domos, ut videre possint — nam nox proxima erat — aliquos incendunt, et silentio tubis et vocibus indicto, via quae Constantiam ducit abeunt. Castellani[93] autem, cum monasterium ardere putassent, abitu eorum comperto, per compendia eos insecuti, exploratores de longe multitudinem prosecutos in faciem aggressi, quosdam occidunt, unum autem vulneratum captum aveunt[94]. Ceteri vix fuga lapsi, multitudini tubis, ut caveant, significant. At illi campos et planitiem quam citissime poterant optinentes, aciemque prout copia esset alacriter instruentes, vehiculis et caeteris impedimentis circumpositis, noctem vigiliis partiuntur, fusique per herbas, vino et somno taciti indulgent. Mane autem prima villas proximas incurrentes, si quid fugientes reliquerint, investigant et rapiunt, cunctaque quae praetereunt aedificia exurunt. At Engilbertus hostium invasionis primicerius castellum repetere, caeteris dimissis, cum paucis eque audacibus monasterium vitabundus inambulat, si aliqui ad insidias relicti sint explorat. Heribaldi fratris fatuitatem bene quidem nati miserans, si vel corpus eius ad sepeliendum inveniant, sollicite investigant. Illo quidem nusquam reperto, nam cacumen proximi montis vix a clerico persuasus cum ipso occupans, inter arbusta et frutecta latuit, miserebatur adhuc, si tantae simplicitatis mancipium hostes quidem secum abe-

Hungri abscedunt.

87) i. e. scapulas et caeteras carnium portiones. 88) i. e. cupis. 89) Reapse haec antiphona huic diei assignata reperitur in antiphonario Hartkeri n. 391. p. 65. 90) i. e. in tonsuram. 91) i. e. extrahunt. 92) Nondum enim coenobium, et adiacentes domus muris inclusae fuerant. 93) novae arcis incolae. 94) i. e. avehunt.

gerint. Miratus aetiam vini vasa ab hostibus nimium bibulis vitata[95], gratias Deo egit. Matutinas deinde laudes cursim de sancta cruce, prout silentissime poterant, persolventes, ianuas et laquear perustum mirantur, locoque celerrime abeuntes, si Wiborada vivat, ad clausulam eius silentio sciscitantur; compertoque, quod passa sit, tardare non ausi, montem proximum superant, castellumque per avia nota celeres tandem revisunt, timentes, ut fit, ne aut in insidiis relicti, aut ad alia circumquaque spolia sparsi socios in locum secuti superveniant; parati tamen, quoniam res eis pro anima erat, aut fortiter emori, aut manibus quidem viriliter defendi. Et clericus, Heribaldo assumpto — castellum enim de monte conspexerant — matutini adveniunt. Sed custodes de longe illos et adhuc in tenebris prospicientes, exploratores putantes sociis clamabant. At illi agiliter erumpentes, Heribaldo agnito, de clerico primo hesitant, in municionem tamen eum recipiunt, et omnem tragediam eius audientes, hospitaliter tum pro Christo, sed et pro captivo suo, cuius linguam noverant[96], tractant curando; tandemque per illos duos omnes insolentiae hostium didicerant mores. Ungar baptizatus uxorem duxit, filios genuit. Dein quoniam reverti eos interdum solere didicerant, arbores silvae iterato contra castelli aditum succidunt, fossamque altam fodiunt, puteum, ubi scirpus ante crescere solebat, altissime fodientes, certi aquae, purissimam inveniunt; vinumque quod Heribaldo Ungri diviserant, languenis et quibuscunque possent vasculis clandestini die noctuque curraces reportant; sicque degentes Dominum assidue invocant. De sancta Wiborada autem, quia liber per se est eius, amplius non loquemur, praeter quod in Sanctam eam levari iam bis nostris temporibus per duos papas decretum est, et sub Norperto tandem impletum.

B. Wiborada ab Hungris occisa.

S. Ulrici adolescentia.

De sancto Uodalrico autem, qualiter nobiscum egerit, dicta patrum quedam audivimus, quae quidem in vita eius, vel tercio[97] iam scripta, non invenimus. De nobilibus enim ille, ut et ab aliis iam dictum est, natus, apud nostrates educatus est et doctus. Hic viam qua in coelos volavit, subvolare didicit; hic virtutibus quas nunc operatur, praeludium fecit. Sanctorum enim nostrorum Galli et Otmari, quos puerulus patres elegit, se monachis iungens, cum sanctis sanctissimus, et cum electis ingreditur electissimus. Hartmanni enim iunioris discipulus, divina prae omnibus Spiritu sancto praelibatus hausit. In refectorio coram patribus, ubi vel in puncto peccare capitale erat, lector inoffensus creber erat, quamvis canonicus; quod tamen illi progenitorum suorum indultum est gratia. Wiboradam inclusam, coaevulis se licentia data ad ludos parantibus, feriatis diebus furtim visitare assolitus, divinis ab illa interdum verbis et exemplis instructus est paginis. Nam quadam die, cum illum ante fenestellam clausulae stantem levissimo videret cingulo praecinctum, de suo ei paratum offerens: *Castitatis*, inquit, *fili mi, tibi cingulum per hoc lineum meum a Deo accipe. Continentiaeque cingulum per hoc lineum meum a Deo accipe; Continentiaeque strophio ab hac deinceps die per Wiboradam tuam te praecinctum memento. Cave autem, me tibi a Domino meo edictum ferente, ne ullis abhinc colloquiis vanis mulierculis miscearis. Et si, ut facillime fit, aliquo carnis igne incensus fueris, loco in quo fueris mutato,* „Deus in adiutorium meum intende“, „Domine ad adiuvandum me festina“ *mox cantaveris. Sin autem sic pacem aliquo alio lapsu tuo vetante non habueris, titionem sive candelam ardentem quasi aliud aliquid agas querens, digitum vel leviter adure, eodemque versu dicto securus eris.* Sic magistra praedurata discipulum sanctissimum futurum, ut ipse patribus narrabat, contra ignem igne praeduraverat. Multa sunt quae de doctrina nutricis suae — sic enim etiam vetulus eam nominare solebat — patribus ille dixerat, quae quia austera huius temporis sanctis videri possunt et impossibilia, ne quid eis suboleat[98], praeterimus. De cilicio aetiam quo ipsa utebatur, cuius hodie asperitatem pro reliquiis id habentes horrescimus[99], pulvillulum filio suo — ut et ipsa eum nominabat — in abstinentiae diebus utendum conneverat[1]. Quod interdum in sinu gestans, noctibus ille maxillis lapide supposito aptare solebat. Tali ille lectisternio pro deliciis usus, coram ianuis aecclesiae nocturnorum sonitum aut in sedili, aut nuda quidem exspectare terra solebat[2].

95) i. e. neglecta. 96) lege *noverat.* 97) Primo a Gerardo, dein a Gebhardo episcopo Augustano, tandem a Bernone abbate Augiensi. 98) *displiceat* addit manus alia. 99) Est deperditum. 1) Hanc vocem aliquis saec. 13. lector interpretatur per teutonicum vocabulum *span.* 2) saepius monitum fuit, etiam laicos dominicis diebus matutinis interesse consuevisse.

His et aliis similibus eum a puericia assuescentem cum et feminarum alloquia et solita sociorum fugitasset ludicra, sanctulum illum derisorie iam abinde coeperant vocitare. Audivimus aetiam de eo, quod quidem pro nihilo ab rigidis corde duci soleat, quod cum ei grafium coaevulorum quidam furatus sit, per, nescio quam, sub cappula incuriam, sibimet ipsi manum transfixerit. Quam cum ille dolore clamans exereret, diu quaesitus et saepe peieratus Oudalrici proditur stilus. Hoc tamen ille et alia de se similia cum tegere nosset, illius meritis fieri, praeter altioris aliquos ingenii quis credere nollet? Nam figuratis et interdum aetiam risum moventibus, non tamen falsis et inanibus crebro usus est verbis. Ut cuidam scolarium elato et glorianter agenti, cum Constantiae diaconatu precio empto, inter processores[3] nostros progredi parans, stola indutus sibi[4] euangelium eo die nobis lecturo, non sine gloria assisteret: *Eia*, inquid, *mi sodes care, quam decenter tibi clippei fascia*[5] *insidet!* Idipsum tamen etiam sibi[6] pro reverentia sui, ut nobis canonicus euangelium legeret, concessum est. Nam frater conscriptus tum vocis pulcherrimae gratiam habebat. Diutius autem quam caeteri coaevi sui tum pro gratia loci, tum pro Wiborada sua, scolis[7] inheserat. Quas tamen tandem relinquens suique iuris in possessionibus factus, Augustae ubi canonicus ab infantia erat in virtutum exemplis clarissimus, Gallum suum crebro visitabat. Fratres suos conscriptos ter in anno ipse minister[8] paverat. De convivis autem ipsis, quamvis multa dictu dulcia, patres qui intererant narrare soleant, unum ego miraculum aetiam sibimetipsi grande visum, in memoriam posteris memorabo.

S. Ulricus episcopus vinum ad S. Gallum mittit.

Est non longe a monasterio pons altus[9], sic quoque vocatus, super praecipitium arduum, ut videre est, situs alteque profundum, inevitabilis quidem Gallum illac petentibus. Ducitur vas vinarium Oudalrici, tunc quidem episcopi, boum paribus copiosis longoque tractu minatis per ipsum montem illum ad caritatis fratrum, ipso iam in loco manente, convivium. Et ecce, horridum dictu, vehiculum illud honustissimum exorbitans cecidit, et paria illa super se convolvit. Clamatur viciniae circumquaque ad auxilium[10]; conveniunt undique, integra omnia et sana invenientes iumenta prostrata disiungunt, acuto ingenio et anxio labore, quia alias non poterant; ad pontem ipsum item omnia reportant. Kyrie eleison vero cantantes paucaque iumentis, quia perculsa erant, ad[11] iumenta nectentes, episcopo bozanarium[12] suum exspectanti deferunt, et integra omnia et sana ostendunt. Laudes Deo cum fratribus tandem vir Dei publice persolvens exemplo Benedicti et Mauri, ipse hoc signum fratrum meritis, ipsi autem inpossibile illud virtutum eius possibilitati attribuunt.

S. Ulrico mira ascribuntur.

Egerat quidem aliquando in loco[13] sancti Magni aetiam diem sibi semper amabilem, reliquiasque eius, ut mos nobis est, cappa illa aquilifera[14] indutus, vespere diei sancti ipse domum reportabat. Et cum infirmus tunc esset, ut sepe quidem erat, paraliticus quidam adiutorio suorum in viam se, ut ipse super eum graderetur[15], prostraverat. At ille homini appropians, quasi de obstaculo indignatus: *Surge*, ait, *quia et ego pedibus infirmus, super te progredi nequeo.* At ille tanquam ad increpantis verbum velocissime surgens, incolomis abiit, secutusque fratres sine ullius adiutorio, sancti Magni aecclesiam cum caeteris sanus introiit. Et episcopus capitio cappe[16] imposito, cum anhelus stetisset et de via lassus, audiens sanitatem hominis, acriter in dicentes invectus, super cancellos tandem innititur, signumque tam manifestum abs se excutiens, sancti Magni virtutem, quam manibus gerebat, hanc esse, astantibus praedicans asseruit. Neque tamen sic eis, ut hominem ab ipso sanatum esse discrederent, persuadere quidem ullo modo potuit. Haec de pluribus quae apud sanctum Gallum conmanens gessit, tribus vitae eius scriptoribus non praeiudicantes, scripsimus. Neque enim miramur, eos cum quibus in saeculo versatus est, ea quae cum spirituali-

3) i. e. in processione gradientes. 4) idest *ipsi Ulrico*. 5) nempe diaconi stola. 6) i. e. ipsi. 7) Videlicet *exterioribus*, quarum domus extra clausuram aquilonari ecclesiae parte media inter abbatis aulam et hospitium peregrinorum stabat. 8) seu servitor ad mensam. 9) Merito sic dictus, cum nonginta sex pedibus super rivum Goldach sublimis hodiedum pendeat, iam *Martinsbruck* appellatus. 10) Teutonismus. *Die Nachbarschaft ward zu Hülfe gerufen.* 11) Lege *iumenta adnectentes.* 12) Vinum de Bozen in Tyroli. 13) in ecclesia. 14) pluviali, in quo acu aquila depicta cernebatur. 15) Id tum moris erat aegrotantibus, qui sic sanitatem se obtenturos sperabant. 16) Huiuscemodi capitii vestigium in pluvialibus hodiernis (cappis) adhuc superest.

bus gessit, quia minus sciverant, non scripsisse. Sed plura eos, quae de eo concinnantur vulgo et canuntur, tacuisse, cum infima quedam eius magna fecerint, aetiam miramur. Neque enim, quia interdum ridenda, ut diximus, non inaniter loqui solebat et facere, ea dici ab eis queramus; ut abbati nostro Ymmoni, verecundo homini et talia semper detestanti, cum incudem noviter sub terra repertam sibi dari peteret, foeminam demercato[17] dorso validam inferri iusserat. Sed et Hettinum camerarium suum in effuso Lico flumine iam mergi visum, quomodo ad se festinum vocaverit, fluctusque illum coram pedibus suis in litus eiecerit; sed et ipsam urbem suam Augustam quidem in Ungrorum invasione sub Henrico[18], ut iam diximus, rege, quomodo meritis suis liberaverit ab ipsis, prius illam, quam ad nos venerint, arta obsidione cingentibus, nec uno verbo tetigisse miramur. Nam imminente irruptionis illorum iam facili introitu, infantulos urbis universos ab uberibus matrum raptos, circa se coram altaribus nuda terra iactari iusserat, vagitibusque illorum lacrimas cum eiulatibus miscens, infestissimos illos alter Ezechias abegerat hostes. Nam nulla nisi talium praecum existente causa, efferi illi urbe relicta ad alia dispersi sunt loca. Hugo aetiam quidam, regii generis homo primarius, propter sororem viri Dei virginem sacram incestu agnitam ab ipso quia sepe inclamatus est, insolenter ei inimicus, quadam die carrae vehiculo, ut erat infirmitatis suae, occurrit invecto. Quem cum milites episcopi precessores, uti ei non occurreret, praemonerent: *Carrucarium*, inquit, *illum ab itinere meo nunquam declinabo.* Quod ille a dicentibus post audiens: *Carrucae*, inquit, *vehiculo scitote filii mei, ipse plus quam ego indigus erit.* Nec post multum nocte quadam sanus sopori se tradens, cum evigilasset, lumbos in quibus peccaverat, acerrime dolens, in inferioribus ab illa nocte ita decreverat, ut praeter cutem et ossa gracilia nihil haberet; sicque longevitatis tempora, nunquam cogi valens ut pacem a viro Dei peteret, perduxerat. Ipsa autem sanctimonialis illa sanctorum exemplorum post visa est femina, quippe quam frater novis sententiis, dum vixit, annuatim puniverat.

S. Ulricus curru vectus iter conficit.

Ungris autem a se recedentibus cum Puochowam[19] illos, ubi soror ipsa erat, partesque nostras, ubi Wiboradam matrem sciebat, invadere velle conperisset, orasse fertur: *Domine miseram istam adhuc impunitam mihi dona, ut gladio non pereat; sed et illam gladio semper paratam, ut palmam martyrii mereatur, confortans robora. Cellam quoque sancti Galli tui integram cum sibi famulantibus pie et misericors conserva!* Atque ita precibus eius sanctis effectum Deus undique dedit.

At Engilbertus noster, circumquaque omnibus igne coelo nocte dieque relucentibus, exploratores iam emittere non ausus, castellum suum cum suis immanens tuebatur. Raro autem in monasterium magis animo fidentibus, ut missas ibi agerent, missis, spiritum inter eorum reditum vix habere potuit. Multum autem socios roborabat inter timorem et spem Heribaldi et clerici assidua de hostibus relatio. Mirabantur tandem altioris ingenii fratres pium Deum tam amicum simplicitati, ut eum aetiam fatuos et ebetes tueri non pigeat inter medios hostium gladios et contos. Querentes autem ab Heribaldo inter otia, quomodo sibimet tam numerosi hospites sancti Galli placerent: *Eia*, inquit, *quam optime; nunquam ego, credite mihi, hilariores in claustro nostro homines vidisse me memini, cibi enim potusque datores sunt largissimi; quod enim ego ante cellerarium nostrum tenacissimum vix rogare poteram, ut vel semel sitientem me potaret, ipsi mihi affluenter roganti dabant.* Et clericus: *Et si bibere*, inquit, *nolles, alapis cogebant.* *Non nego*, ait, *id enim unum valde displicebat, quod tam indisciplinati quidem erant. In veritate dico vobis, nunquam in claustro sancti Galli tam indisciplinatos vidi; neque plus in aecclesia et in claustro, quam si foris in prato essent, ferales illi*, inquit, *egerant. Nam cum eis semel manu signum darem, ut Dei ipsius memores, vel in aecclesia silentius agerent, grandes mihi collo infregerant ictus, atque ilico, quod in me peccaverant, vino oblato, quod nemo quidem vestrum faceret, èmendabant.* Taliter imperterriti illi, Deum semper invocantes, miseriis suis se pascebant, dum otia haberent; fama vero volante, ut fit, reversos hostes iterum in coenobio versari, emitti se fatuus, ut ad caros suos veniret, enixe rogabat. Sicque per aliquot dies ipsi et Wazzirburgenses, in navibus tamen se-

Heribaldi fatuitas.

17) i. e. pingui. 18) Sub Ottone I. 19) Buchau ad lacum Federsee. *P.*

pius agentes quas hostes nullas habebant, finem hostice tempestatis expectabant. Audiunt tandem, Constantia foris muros cremata, intus armis defensa, Augia quoque, navibus subductis, armatis multis in circuitu fulgida, hostes sevos cis citraque Renum omnia igne cedibusque pervadentes transisse. Ausi tandem monasterium securi intrare, oratoria purgant, officinas perscopant, episcopo Notingo tunc accito, aqua benedicta cuncta spargi rogantes, vim demonum omnem eliminant. Atque sic Engilbertus, armis relictis, militiae coelesti se suosque iterum assuefaciens, in utrisque frugi hominem se exhibuit. Oves enim dispersas velud humeris reportans ad gregem, regulae eas redocuit tenorem. Pabula eis, quae cara tunc quidem omnibus erant, omni industria undequaque corradere sollicita curavit sollercia; neque enim erat emere, omnibus profligatis, neque spes verni fructus, hostibus arare vetantibus. Sic ille octo post hanc tempestatem annis loci sui provisor, Hartmanni decessoris sui disciplinam de intus tenuit, protervum deforis servorum naturam frangens emendavit. Tandemque 953. infirmans, fatigatus corporis malis, Thietoni venerando abbati, electo a fratribus, regimen suum regi supplicans reliquit. *Thieto abbas.* Ipse autem loca abbatum quae diximus, non diu supervivens tenuit.

Hunni in Frickovia caeduntur.

De Ungrorum quoque infortuniis tragedie nostre non piget ascribere. Erat ea tempestate in pago quem Friccowe dicunt, Hirminger quidam, vir non adeo praepotens, sed manu et animo validus, filiorumque Macchabeorum sex sicut Mathathias quondam pater fortissimus. Iste enim turmam illam, quae cis Rhenum nos[19] quoque, a sociis quae ultra Rhenum erant disiuncta, invaserat, ita circumvenerat. Enimvero cum Sechingensem sanctae Crucis locum illi invasuri, in arto Reni pontem parantes inspectivi sociis sedissent, seque invicem super flumen allocuti securius iam agerent, ipse istos cum filiis, copiis pro tempore undecunque corrasis, intempesta noctis somno vinoque sepultos tribus partibus impetu facto inprovisos invaserat, et pene omnes, praeter qui Rhenum fuga transnataverant, aut occiderat aut merserat. Nam et villani quidam praedocti ollas, prunas in proximo monte paratas habentes, tumultu audito faces accensas levabant, et ut discretionem sociorum et hostium nossent, quasi perlustrium fecerant. Spectabant sociorum internecionem transfluminantes hostes otiosi, iraque armati accurrunt ad profluentis litus rabidi, missilia furori satisfacientes plurima iaciunt, caninoque ululatu voces horridas miscent. At Irminger cum suis spolia in facie hostium collecta basilicae triumphans intulit, et per omnes circumquaque munitiones dispertivit. Et quia naves, praeter eius urbis defensaculo subductas, nullas in Rheni viciniis sciverat, suadebat urbanis, navibus ipsis pontibus iunctis armatas legiones transponere, se duce, qui illorum mores in armis iam nosset, quantocius confligere.

in Alsatiam traiiciunt,

Dum haec sataguntur, navibus Ungri de Swarzwalde multis paratis, in Alsatiam ipsi priores suas legiones transponunt, et a Luitfrido quodam, terrae illius potentissimo, bello suscepti, plurimo dampno sui tandem cruentam victoriam sunt adepti. Senserant iam mitius sibi agendum inter Teutones, et in terra illorum minus fore tardandum. Alsatia tandem qua ierant vastata et cremata, Hohfeldi[20] montem Iuris que[21] silvam festinanter transeuntes, Vesontium veniunt.

a Burgundionibus vincuntur.

Erat tunc Burgundionum rex Chuonradus, adolescens floridus, sanctae Adelheidae[22] quidem frater. Venerant quondam Saraceni navibus in Burgundiam, belloque omnia disturbantes, tandem victi, in valle Fraxnîth[23] angustiis tutissima, invito qui tunc erat rege consederant, paceque petita, uxores filias gentis ducunt; vallem maximae ubertatis parvis regi reditibus datis incolunt. Ad quorum ducem Chuonradus, nobili astucia usus, legatos dirigit his verbis: *Ecce Ungri, fillones[24] illi fugitivi, nuntiis me fatigant, ut sibi pace mea vos quidem a tantae ubertatis terra armis expellere liceat. Sed vos, si viri estis, obviam illis me iuvante quantocius pergite. Enimvero, si vos eos in faciem invaditis, ego eos a latere involabo. Sicque illos, ut confido, profligatos exterminabimus.* Misit autem et ad Ungros qui dicerent: *Quare viri fortissimi mecum armis agere vultis? Expedit enim utrisque nostrum*

19) S. Gallum. 20) *das Hochfeld* est campus in altissimo Alsatiae monte, prope Hohenberg. cf. Schöpflin Alsat. Illustr. T. II. p. 206. *P.* 21) Iurae montis. 22) *imperatricis* addidit posterior quidam lector. 23) Nulla ubique gentium reperitur vallis hoc nomine appellata; sine dubio animo autoris arx Fraxinetum in Cottiis alpibus per Saracenos ab anno 891 usque 941 occupata obversabatur. 24) i. e. nebulones, *des filous. P.*

magis, ut pacifici simus. Venite ergo mecum, et hostes meos illos eradamus de terra uberrima, vosque ibi considite. Sed et insuper provinciam proximam terrae illi, si mecum in fide senseritis, libens vobis tribuam. Consenserant utrinque legationi regiae. Erumpunt Saraceni e valle Fraxnith confertissimi, die et loco condictis occurrere parant Ungri, rex suis undecunque collectis aciem ordinat, specie velut his et his futurus subsidiis. *Quam acute*, inquit, *incidant lanceae et gladii, hodie ostendite, socii mei fortissimi! tam diversorum demonum utra pars vicerit, nemini sit curae. Victores esse qui coeperint, tribus vos partibus insilite. Parmis*[25] *reiectis, ferro utimini; nullo discrimine trucidentur Saracenus et Ungar. Neminis illorum misereri certum est, quia mei quidem ipsorum miseret nemo.* Confligunt tandem in conspectu regis in acie prospectantis electissimi satanae milites et filii. Neutris cedentibus, trucidantur utrinque ut victimae; tandemque rex, animose pugnantibus, veritus, ne utra pars ad ultimum aufugeret, signo dato gradatim velud subsidians supervenit, et undique ad hos et illos prosternendos turmatim omnes circumdedit, fugaeque locum non habentes, quos non occidit, captos Arelato vendidit. Ipse vero, paucis amissis, Deo et sancto Mauritio, in cuius ense et lancea pugnabat, laudibus triumphabat.

Et ut ad nos redeamus, Thieto tandem, fratribus ad prospera et adversa 6
aequanimiter ferenda in praedictis tempestatibus acerrime praeduratis, et ad spiritalia ab Engilberto reformatis, initio gubernaculi sui facile praefuit; sed infortuniis maxime dolendis in processu temporum suorum prosecutus, lacrimandae tragediae materiam posteris reliquit. Nam monasterium sub illo crematum est ita. Laetania maior dominicam[26] incidit, fratribus cruces aliâs sequentibus, officinae loci, ut moris est, non sunt benedictae. Et abinde morem patres statuunt, ut quocunque loci cruces sequamur, presbiter diei[27], si dominica sit, claustrum circuiens benedicat. Erant disciplinae loci ut semper et tunc severe, non modo in claustro, sed et in scolis exterius[28]. Unde actiam praeter clericos, qui apud nos saepe nutriti sunt, clarissimos, ecclesiis variis multoties dedimus et episcopos. Et ut tragoediam quam dicturus sum consoler, vidi egomet ipse, Chuonrado imperatore Ingilinheim pascha agente[29], sancti Galli monacho[30] scolas Magontiae curante, officium, ut solitum est, in medio chori crebro coronati inspectu[31] agere. Cumque manum ille ad modulos sequentiae pingendos[32] rite levasset, tres episcopi, hominis quondam discipuli, imperatori in throno proximi: *Ibimus*, aiunt, *domine, et magistrum in eo quod ipse nos docuit, iuvabimus.* Illo hoc gratum fore dicente, descendentes sociantur sancti Galli monacho, inclinantes inclinato, opus Dei, quod docuit, reverenter cum eo perficiunt. Flebat homo cum gaudio, gratias referens sancto Gallo. Post missas peractas vix ille coactus pedes imperii, ut moris est, petere, auri uncias in eis positas sustulit. Ad imperatricem autem ridente imperatore per vim tractus, et ibi aurum eius sumpsit e pedibus. Mahthilda[33] quoque, soror eius, anulum illi in digitum, vellet nollet, inseruit. Haec ergo nequaquam aurium inflationi satagens dixerim, sed ut honorem doctrinae et disciplinae loci nostri praememorans, dampna, quae a scolaribus pro disciplinis pertulimus, quamvis inportabilia fuerint, portabilius audiantur. Erat, ut diximus, dies sancto Marco solemnis[34] et, ut solent scolasticuli diebus festis, ut cras vapulent, sepe mereri, veniam per praecatores[35] vel inducias, ut verius scribam, secunda feria habuerant. At tertia feria[36] exactoribus, quos circatores vocamus, culpas eorum magistro rememorantibus, omnes exuere iubentur. Mittitur unus vapulatorum in superiora domus pro virgis ibi repositis deferendis. At ille,

S. Galli coenobium a scholari incenditur. 937.

Monachus S. Galli coram rege Conrado cantor.

25) *clipeis* habet glossa quaedam. 26) Neque in dominicam, neque in feriam quartam, ut Annales maiores habent, festum S. Marci seu litania maior anno 937. 6. Kal. Maii, sed in feriam tertiam incidebat. 27) i. e. hebdomadarius sacerdos. 28) Scholae interiores pueris ad vitam monasticam oblatis, et exteriores ad statum clericalem aut laicalem tendentibus patebant. 29) Conradus II. anno 1025 in Ingelheim die paschatis morabatur. 30) Verosimile est, ipsum Ekkehardum IV. hunc monachum, et rectorem scholarum Moguntiae fuisse; quippe qui ibi diutius morabatur, ut ex interpretatione verborum *iube domne benedicere* archiepiscopo Ariboni ab ipso enodata, ex inscriptionibus in ecclesia cathedrali biblicis picturis subiungendis, et ex epitaphio praepositi Ekkehardi palatini patet. 31) i. e. indutus pluviali in medio conspectu multitudinis multiplici corona circum considentis. 32) lege *pangendos*. 33) Sophiae nomine vocant sororem Conradi regis autores alii. 34) 25. Aprilis anno 937. 35) i. e. intercessores. 36) Pro feriis 2. et 3. dicendae sunt 3. et 4.

937. ut se et socios liberaret, titionem de fornacula quadam citissime rapiens[37] aridis li-
gnis tecto proximis infixit, et quantum ocii erat, conflavit. At exactoribus illum, cur
Mira incendii in S. Gallo mora. tardaret? inclamantibus, domum ardere vociferans reclamavit, sicque tegulis aridis[38]
aquilone quoque flante incendia rapientibus, domus tota flammis conluxit. Revestiti dicto
citius omnes magistro spreto prosiliunt, tecta conscendunt. Tegulas deiectas cum igne
aquilo rapuit, et in turris cuiusdam culmina aecclesiae sancti Galli proxime volantes
portavit. Erat turris[39] ipsa ab Harmanno[40] quondam ad hoc ipsum ignis discri-
men tribus muri obvoluta tegminibus, ut thesaurus aecclesiae, si casu locus ardes-
cat, in hanc per cryptam[41] pervium illac usum habentem raptim portetur.

Haec vero tegulis ligneis super lapideas tecta, ignem ut diximus rapuit, apsi-
deque sanctarum virginum imminens, eam, ut adhuc videre est, mordacius igne cre-
mavit. Mira — ut a senibus, qui tunc iuvenes aderant, audivimus — mora erat in-
cendii, priusquam superius tectum ignesceret. Campanas enim omnes depositas cum
universo aecclesiae suppellectili evehunt. Cancellos confractos circum et super aram
sancti Galli convolvunt, ne ossa eius quidem igne solverentur. Sancti Otmari tandem
corpus exportant, cunctaque quae exportant, in domiciliis curtis abbatis[42], quae in-
cendium vix evaserant, sub custodibus locant. In talibus miseriis et infortuniis Thie-
937. to spectator anxius circumcursabat. Incendio postea finito, cineres parietibus aeccle-
siae proximi caute collecti, in profluente purgantur, Hartmuotique aurea talenta guttatim
micantia eruuntur. Varietas hominum de viciniis, ut fit, concurrentium multa frau-
dibus auferunt. Enimvero, ut aiebant, nec ipsi custodes rerum fidem tenebant. Libri
multi rapiuntur, tum caetera. Post talia ambustorum infortunia, fratribus nec tecta nec
victualia per spatia aliqua temporum habentibus, fit occasio temptationibus; per mon-
tes enim et valles proximasque villas, quaqua poterant, fratres, dum loca manendi
querere non erat inhibere[43], tum vere tum false, ut fit, oriuntur infamiae. Thieto
enim, ut necessitas erat, tum per se, tum per nuntios de fratribus idoneos, siquos
conpati sperabat, miseriis loci consulere rogabat. Relicti sunt circa ambusta et cine-
res Galli senes cum iunioribus non adeo ad imperia parentibus. Conveniunt, qui et
quando volunt, ad tuguria in ambustis ad hoc ipsum contexta; fiunt disciplinae per
concordes, refelluntur per discordes. Quidam enim disciplinam detrectantium, in qui-
bus in tali tempestate et spes utique esset, excusso iugo recalcitrant.

7. In quibus erat Victor quidam Retianus, doctus prae caeteris, sed iuvenis inso-
Victor monachus turbulentus. lens et minus oboediens. Erat tunc Craloh, abbatis quidem frater, decanus, homo
antiquae disciplinae et severitatis, et, ut aiebant, interdum pernimie, et rigidus in
ultionibus. Fit Victor reus, invehitur Craloh in hominem severius; Victor autem
rebellio[44] factus, inter convitia illum insilire parans, alapam minatur. At ille per-
tinacem devitans, equo ascenso fratri foras agenti turbam nuntiat. At Anno frater,
et ipse quidem homo mitissimus, Victori et propter generis et propter ingenii nobili-
942. tatem semper amicus, in gratiam eum reducere frustra parat. Nam abbatem animo-
sum supervenire Victor audiens, loco cessit. At Thieto aetate iam gravescens labo-
Cralo abbas saevus. rumque perthesus, veritus aetiam, ne iuventus soluta licentia insolesceret, aecclesia
et claustro vicinorum iuvamine tectis, quosque fratrum valuit, ut Cralohum abbatem
pro se eligerent sollicitavit, idque Victore avulso proclivius effecit. Ottonem adiit,
germanum ipse pro se abbatem fecit. Iussum quidem, ut si Victor ad se supplex
venerit, suscipiatur; nam propinquorum eius quidam per regem, quae vellent, effe-
cerant. Quibus ille versus et epistolas, quibus se imperio innotescerent, conquestivas
dabat. Rediit Craloh domum; quo festive suscepto, Thieto caminatam quandam *vete-
rum seniorum angulum* vocatam[45] introiit. Loca, quae abbatibus supra diximus di-
Victor abbatiam Fabariensem ambit. cata, in finem vitae retinuit. Tandem Victor cum propinquis suis, viris potentibus,
venit. Supplex, ut iussum est, recipitur. Ipsi tamen propinqui hominis, ut ei abba-

37) Sex praecedentes voces a se omissas, scriptor margini inscripsit. 38) Tabulis querceis et templum et aedificia monasterii obtecta erant. *Docum.* 890. *in cod. trad.* 39) In postica et aquilonari parte templi cernitur haec turris in Meriani topographia S. Galli civitatis. 40) *Hartmoto.* Dicitur manu coaeva in margine. 41) nempe *omnium Sanctorum* in postica templi parte hodiedum utcunque superstes. 42) domus abbatis scholae vicina. 43) Teutonismus. 44) i. e. rebellis. 45) Huic enim cubili, et alii quod Sindolf S. Notkero occluserat, flammae incendii pepercere.

tiam Favariensem traderet, precia et praedia Craloho porrigentes, frustrati sunt, iratique recedunt, minati, si unquam copia fuerit, ultionem. Compulit tandem Craloh fratres, errovagari post arsuram solitos, claustro stabiles vivere, silere et loqui pro tempore, regulam cottidie audire et facere, licentias interdum, quae etiam irregulares essent, tanquam novitiis dare, arcum tendere et laxare. Tandem vero et acrius, quoniam sic homo erat, in aliquibus commissa punire; unde aetiam, ut fit, odio patuit. Cuius scintillas quaqua potuit Victor inflammavit, propter quod et ipsi in scolis, quas ei commiserat, plura incommodasset, severius inconsulto eo cum pueris agendo. Sed et prima utriusque discordia „manet alta mente reposta.“ [46].

Surgit tandem in abbatem pluralis [47] querela tum a familia tum a fratribus iugum eius propter insolentiam detrectantibus. Nam et Enzilinum quendam, Victoris patruum, Favariensium praepositum, ad se accitum cum reum fecisset, verberatum deposuit. Qui tamen, cum esset astute acutus, ultioni se, quam loco suo dicere habebimus, nepote acuente praeparavit. Erat his temporibus tempestas illa pluribus

8. Liutolfus patri Ottoni I. rebellis S. Gallum visitat. 953. Cralo abbas aufugit.

nota inter Ottonem quidem et Luitolfum, patrem et filium, sed Luitolfus per Suevos secum tum sentientes Italiam petens, locum sancti Galli minax abbati propter insolentiae querelas adiit. Craloh autem audito adventu eius, clam assumpto Waningo [48] fratre et paucis servitoribus ad Ottonem in Franciam profugus venit. Paraturas [49] vero sanctuarii ille, quas secum inconsiderate carissimas sumpsit, furto amisit. Cum autem et ipse rex de eo non bene sentiret, pro fide tamen qua fugiens venit, sancto Oudalrico, condiscipulo quondam suo, qui tunc aulae aderat, pro eo loquente, cum gratia receptus est. Et cum de privato regis interea pasci iuberetur, magnam cum suis penuriam pertulit, propinquis Enzelini et Victoris mensae regiae et victualium yconomis, qui ei et in hoc et in aliis, quaqua poterant, gravi inconmodo erant. Luitolfus igitur monasterio biduum immoratus, electione fratrum Cralohum detestantium Annonem quidem, fratrem eius, abbatem eis posuit, pluraque gratiae et dilectionis signa ostendens, fausta sibi clamantium vocibus prosecutus recessit. Anno vero, homo dignissimus si digne esset electus, frugi abbatis egerat opera et virtutes apud Deum et homines, et anno regiminis sui uno et fere dimidio quibus advixerat, inter praeclara, quae passim accelerans effecerat, opera vallos urbis, sicut per saecula videre est [50], miro conatu effoderat, muros ipsos cum turribus [51] tredecim fundans, supra terram ultra genu altos obiens reliquit.

Anno Proabbas. 956.

S. Gallum muris et fossis munitum.

At Craloh cum rege duos fere annos exul ducens, ab yconomis quos diximus frequenter turbatus, infortunia multa perpessus est. Venit interea et Enzelinus in aulam quem diximus, coepitque cum propinquis suis yconomis et aliis, quos plurimo, ut aiebant, auro oberaverat, amicis, ubi [52] ociose versari, vitabundus tamen, ne Craloh se videret, sollicite agere; versibus etiam regi se per amicos conqueri; nam et ipse utique, velud apud sanctum Gallum educatus, admodum erat literatus. Et cum elegos eius rex legisset, flosculis verborum delectatus, querelis compassus est. Tandem vero, aliquandiu bene caelatus, casu Cralohum incurrit. Cui ille: *Ve tibi Enzeline*, ait; *quid tibi hic negotii? per coronam meam istam* [53], inquit, *malo tuo venisti.* Econtra ille, quod risum multis moverat, Rhetianus et minus Teutonus: *Cotilf erro* respondit, id est: *Deus adiuvat domine!* locoque quantocius cedens, minas ipsas in lacrimabiles elegos transstulit, et regi eos ipse ostendit. Quibus item ille delectatus, hominemque intuitus, osculari se iubet, regratiandum pro versibus, si ambo viverent, pollicitus. *Cum abbate tuo te*, inquit, *quem iam domum regredi pace reddita volo, ubi primum copia fuerit pacificabo*; *et si quid rei tuae cum ipso moliri potero, libens agam.* Nam Luitolfus in Italia mortuus erat; sed et Anno lacrimandus suis obierat. Mane sequente Craloh in alloquium regis vocatus assedit; sed et

Enzelin monachus fugit in aulam.

9. 957.

Hartperto Curiensi episcopo assedente, rex ait: *Quoniam quidem, abba mi, ad caulas redire paras, ovem tibi quandam, non tamen perditam, in humeris pono reportandam, enimvero non dubito, quin noveris quem dico.* Cum autem aliquandiu sederet, ovemque tandem recipere nollet, motus est rex. Sed episcopus ita est quasi pro

46) Virgil. Aen. I. 26. *P.* 47) i. e. plurium. 48) Vixit Waning adhuc Ekkehardi IV. tempore. 49) Ornatum vestium. 50) Teutonismus; in quo legendum *erit* pro *est.* 51) Earum pars a paucis annis destructa fuit, et lapides ad structuram domus pupillorum adhibiti. 52) lege *ibi.* 53) i. e. tonsuram.

nobis[54] locutus: *Vide rex animum subditis non ferendum, qui et tibi post gratiam clementer exhibitam resultare non metuit.* et acute subiunxit: *Neque enim, si iustitiam, mi rex, ipse mihi feceris, eius est ovis illa, quoniam meae sedis semper erat illa abbatia, quousque Salomonis episcopi tegnis inde est subducta.* At economi astantes: *In fide*, inquiunt, *qua tibi rex iuravimus, neminis est iustius Favariensis abbatia, quam fiscaliter tua.* Quibus dictis aulici omnes attestando assultant. Rex vero in ira consurgens, consessum diremit. Craloh autem in veniam frustra cecidit, vehementer frustratus gratia domini. Sanctum autem Oudalricum audiens supervenientem, nocte in occursum eius qui ei infortunia sua panderent misit, ita mandans: *Adiutor in oportunitatibus accelera quantocius, quia famulus ego tuus sum in tribulatione.* At aulici adventum Sancti ut praevenirent, regem mane primo, ut conventu edicto de abbatia decerneret, rogant, timentes, quia Ottoni intimus erat, sancti hominis praesentiam. Capita autem conventus, ut abbatiam fisco regio attestando addicerent, praestruunt, aurum Enzilini, quod plurimum ut dixi, attulerat, oberando eis dilapidantes. Rege tum assidente, pari consessus testimonio fisco eius addicitur abbatia[55], quam ipse ilico Enzilino[56] ferula tradidit. Venit tandem episcopus sanctus, nil contradicere valens sancti Galli dampnis, optimumque ducens, si vel in gratiam amicum reducere posset. Quod tamen tandem consiliorum artificio sollicite perfecit, rege quidem ante datam gratiam iurante, nisi quod sibimet in tempestate bellica fidei specie advenerit, tam immitis animi abbas iam non foret. Conmissus ipsi Dei viro redeunti, ut eum in sedem suam auctorabiliter reponeret; fratres quoque, quibus invisus erat, reconciliaret.

Otto M. S. Gallo Fabariam abiudicat.

Cralo revertitur.

Craloh cum illo domum revertitur. Sed in monasterio in adventu illorum acerba fuit confusio; ad recipiendum enim episcopum cum euangelio, etiamsi frater conscriptus non fuerit, equum esse ut pariter occurrant, omnes concordant; sed non sic quidem invisam Cralohi quidem insolentiam. Suscipitur episcopus, Victor euangelium optulit ipsi; quod ubi ille osculatur, Victor revertitur. At episcopus currax post illum veniens, a capillo hominem capiens regiravit. At ille euangelium in episcopum reiciens, furibundus abscessit. Sed ipse codice suscepto abbati porrigit, quem abbas osculatum suscipiens, per se ipsum usque ad altare gestavit. Victor autem — sonore enim vocis erat — responsorium: *Deus qui sedes*[57], levat; quod fratres caeteri, quoniam ipse inter eos magni momenti erat, lugubriter percantantes, claustrum spretis illis introeunt, et totum illud super se quidam claudentes, partim de nocte, partim palam recessuri, oportunitatem expectant. Erat autem, ut a patribus qui interfuerant audivimus, inter primam et terciam confusio ista. Venit episcopus cum suis et abbatis militibus ad hostium aecclesiae, quod claustri est introitus; pulsans vero, nominatim condiscipulorum quondam postulat alloquium, hominum, qui quaqua opus foret, singulares loci sui columnae quidem essent, inter quos erant, de quibus loco suo Deo dante dicturi sumus magnalia, Ekkerardus post doctrinas decanus; Notkerus, quem pro severitate disciplinarum piperis-granum cognominabant, doctor, pictor, medicus; Geraldus ab adolescentia usque ad senilem vitae finem semper scolarum magister[58], Burchardus post abbas, praeter singulares scientiae et virtutum dotes, nobilitate, qua et caeteri pollebant, regalis. Hi quatuor praelecti a fratribus ianuae aecclesiae clausae appropiant, et episcopum, si ad se intrare dignetur, Amalungum ut secum solum sumeret rogant. Erat autem hic Ekkehardi frater, laicus admodum literatus, orator in conciliis facundissimus, consilio magnus, religione pene monachus; qui et dulcis ad omnia erat et iocundus, in quodcunque rem, ut aiebant, vertere vellet, potentissimus. Huic soli, ut audivimus, laico ab ullius memoria capituli domum intrare permissum est. Opere precium erat dicere, si memor sim quae

et a S. Ulrico imperatoris commissario introducitur.

54) i. e. ex sententia S. Galli monachorum. 55) „Iusto iudicio olim ad ius regium diiudicata" habet diploma Fabariense anni 958. 56) Utique non Enzelino, sed Erinberto, quem Otto I. ante Enzelinum die 9. Febr. 949. Fabariensibus abbatem constituit. *Diplom. Fabar.* Inde et certiores reddimur, separationem Fabariae ante annum 953, quo Luitolfus contra patrem insurrexit, locum habuisse, et Ekkehardum IV. etsi per oculatos testes bene edoctum, ordinem narrationis invertere. 57) legitur haec antiphona in cod. n. 19. p. 29. sub titulo: *antiphona, quando volueris.* 58) Geraldi nomen in cod. n. 95. hymno *summi largitor praemii* subiunctum legitur.

a diversis diversa audivi, quantus utique Dei spiritus die illa tonuerit[59], quae ratio, et confessionis fratrum humilitas, reos se quidem esse, quod dominum insolentem minus perpeti possint, et, quod is quem liberi patrem elegerint pro liberis se servos fecerit, equanimius non tolerarint. Euangelicae patientiae esse, usque ad mortem oboedire; sed hoc, si in persecutione tyrannus infestet, carnifex laniet. Se quidem in pace aecclesiae patrem, qui filios diligere non odire, pastorem, quem oves tondere non glutire libeat, privilegii iure elegisse; illum vero, lupo veniente noctu, nemini ovium verbum dantem fugiisse, se lupis reliquisse. Insuper thesauros aecclesiae clam se raptos perdidisse, „*tandemque, postquam abbatiam sancto Gallo honoram in cautela sua amisit, quasi re bene gesta, super nos tanquam pastor et pater*, aiunt, *venit, quibus utique nec amicus est; post et quam*[60] *nos desertor aufugit, neque per literas neque per nuntium unquam uno verbo consolatus est.* Et Waldo decanus: *Sed o sancte Dei frater noster tanto tempore, quoniam per te nobis desertorem ipsum imperii iussu iterum inponendum audivimus, tibi episcopo et fratri honorem debitum impendere non dubitavimus, sed illi non ita. Tu quoque insolentia, qua volebas, usus es in fratrem nostrum et tuum*[61]*! Scias autem nobis animo firmissime sedisse, reo aperto*[62] *claustro, quod quidam inconsultius clauserunt — quoniam quidem nostrum est nemini manu resistere — introitum non vetare; domicilium autem, quod per sanctum Gallum nidus noster est, usque ad querelas regi dirigendas, quoquo modo illum patiamur — etiam si alapas incusserit — velle fovere. Quorundam autem animos, qui eum fugere et, ut ipsi aiebant, tyranno cedere cogitabant, egre sedavimus, et quicquid Deus de nobis fieri pro peccatis permiserit, nobiscum pati persuasimus.* Postquam sic per Waltonem decanum, hominem praeter dotes generis et virtutum verbo potentem, omnium assensu peroratum est, episcopus lacrimatur. Et Amalunch: *Nobis duobus*, inquit, *qui ad tantae molis causam introducti sumus, nunc non est flendum, sed solatiis, si quae possumus, et consiliis in articulo hoc commodis sancte pater agendum.* Optimum autem videri in aurem dixit, ut ipsum primum fratris, in quem manum misit, animum nec non et omnium fratrum, quantum posset, leniret, ne tristiciam hanc super tristiciam habentes, minus parerent consiliis. Surgens vero episcopus, veniam quidem ab omnibus sibi quidem assurgentibus petens, Victori per se prosternitur. A quo sublevatus, pacem, decano monente, viro Sanctus obtulit et recepit, purpuram vero magni precii, quam ipse[63] protinus sancto Gallo dedit, fratri laeso postea tradidit. Consilio tum breviter habito, concordiae cedere omnibus persuasis, Victor tantum solus conditiones quasdam cum abbate agendas instrepitat; cui animo saniores resultant; introductoque in claustrum abbate, episcopus cum Amalungo in partem illum sumentes, tragoediam fratrum pandunt, qualemque se inter eos veniens exhibeat, praemonent. Enimvero nisi rigori solito verbis et gestu, prout tempus tunc erat, aliquantulum cederet, novissima peiora prioribus futura praesagant. At ille, quaecunque duo illi suadeant — tamen, ne abbatis nomen in se vilesceret, videant — facere spondet. Et episcopus: *Sunt*, inquit, *inter ipsos viri, ut nosti, quibus hoc regnum maioris consilium*[64] *non habet, regi ipsi noti et grati; quibus te placet primitus pacificari, et eorum consultorem aggredi.* „*Bene*, ait, *sanctissime monuisti; id ambo ut agatis, postulo.*“ Ingreditur tunc solus persuasor fratrum episcopus, quibus lenitis, cum decanum assumere regrediens vellet, sine capite se inveniri nolle caeteri inquiunt. Quatuor autem illos, quos diximus, cum illo progredi sanxerunt; quibus ille in aurem consulto quedam locutus, cum ipsis egreditur, abbatem dux talibus aggressurus commilitonibus. Et subridens dixit: *Prima coniunctio acerrima est.* Amalunch autem, ubi germanum vidit cum aliis, surgens occurrit viris, et silentio: *Benedictionem ab illo*, ait, *non adhuc petatis, sed patientes estote, et confirmate corda, et taciti usque dum, quid sentiat, ab ipso audiatis, consistite. Sicut silva*, inquit, *personet, sic echo resultet.* Appropiantibus vero abbas assurgens: *Benedicite*[65] praetulit. Quibus tacitis, Amalunch: *Quantum mihi*, inquit, *de regula innotuit, minores a maiore benedictionem habent*[66] *pro tempore petere.* Et

59) i. e. insonuerit. 60) i. e. et postquam. 61) Eo quod Ulricus frater erat conscriptus. 62) legendum *reaperto*. 63) Videlicet Victor. 64) legendum *consilii*. 65) Formula hac S. Benedicti regula monachos se invicem salutare iubet. 66) Teutonicum verbum auxiliare hic recurrit latine.

episcopus: *Magna*, inquit, *donaria tibi frater offerimus.* Et ille: *Utinam mihi*, inquid, *ut ego ipsis offerar, Dominus donet.* Factum est utrinque silentium; parantur alloquia. Quae Amalunch, ne forte commotionem parerent, pertimescens: *Eia*, inquit, *Domini, consilium meum facessere utrinque dignamini. De simultatibus rogo nullum iam verbum hinc inde loquamini; sed in pace Domini, omni fastu deposito, utrimque veniam petentes osculemini.* Placuit episcopo et utrisque consilium; in venias et in oscula ruendo[67], post pauca paucis verba utrinque semet anticipantes[68] considunt unanimes. Conferuntur consilia, qualiter totum corpus capiti et caput corpori restituatur. Stat consilium, patrem filiis oblatum in sancti Benedicti, cuius imago appicta sedebat, ponere solium. Inducitur manu episcopi, locatusque parumper residet. Tandemque assurgens, lacrimando in veniam corruit; sed et episcopo secum ruente, fratres omnes econtra ruebant. Erat facietenus videre, Spiritum sanctum opus suum ibimet agere. Osculatis singulis, unanimitas in domo solidatur. Amalunch vero, homo iocunditatis, grataeque vox dulcedinis, sequentiam: *Laus tibi sit O fidelis Deus*[69] gratulanter incipiens, episcopo et abbate cunctisque iuvantibus consummavit. Agitur dies in laetitia, longos rancores caritas fregit.

Non tulit hanc speciem furiato pectore Victor.

Abbatem quippe in sede sua cum vidisset, turbidus exiliit, et quasi loco cessurus, capituli domo exivit. Quem tamen episcopus prout potuit revocatum delinivit, et in abbatis gratiam reductum, ad tempus compescuit; quod tamen post abscessum eius minus quidem profuit. Egreditur post aliquot dies loco episcopus, ad suos iturus, Victoremque, ut putabat, in gratia stabilitum reliquerat.

Accidit autem tempore labente, ut ad amicos foras eundi a decano licentiam Victor peteret, revera Enzelinum, modernum abbatem[70], ut Cralohi dampnis insultaret vel aetiam cum illo penitus persisteret, petiturus. Insinuatur abbati deforis tunc agenti, Victorem quidem abscessum non parvis impensis se caelato parare. Mittit ille secrecius ad militem suum quemdam viae eius contiguum, ut eum custodiret[71], claustroque suo invitum reduceret. Nemo enim de familia Galli[72] tanti generis viro vim inferre auderet. Custoditus invaditur; ut redeat, primo rogatur. Tandem cum nollet, astarum impulsibus compellitur. At ille robur quoddam e proximo rapiens, militem ipsum capite incutiens, equo cadere fecit seminecem. Eo autem cadente, omnes pariter sui Victorem invadentes, equo deiciunt, oculosque illi proh dolor! furibundi eruunt. Miles autem ille cum refocilatus, illo iam cecato, ad se rediret, multum doluit; quoniam sibimet deinceps domo propria exulandum non dubitavit. Nam aliquanto post haec elapso tempore, amicis viri obvius occiditur; armiger quoque eius, qui facinori intererat, in arbore suspenditur. Deportatus per silvam ad proxima armentariorum et coenobii magalia, cecus intimatur in claustro fratribus, fitque in monasterio non ferenda confusio, pene omnibus in abbatis insolentiam facinus vergentibus[73]. At discipuli hominis pluresque de fratribus celeres ad illum venientes, luctus tali orbo inspecto miscent, et in coelum eiulatus. Re tandem abbas audita, monasterium in tali confusione ingredi distulit, sine armis autem non esse fidelium[74] consilio curavit; quoniam propinquorum ceci minas saevas audiverant. Misit tandem nuntium decano Waltoni, uti fratrem illum sollicite curaret. At ille severus aetiam et ipse: *Alius*, inquit, *dum ego decanus sum, curet; dic ergo illi, quod ante me decani semper infirmos curabant non iussi; sed talem nunquam, raroque quisquam abbatum monachum quem cecari fecerit, decano curandum commisit.* Talibus ille responsis tanti viri auditis, ut Waningum, in omnibus tempestatibus suis capellanum eius, dicere audivimus, tantum contabuit, ut vix loqui residens valeret. Victor dein per Notkerum medicum orbibus in brevi sanatus, in bonis postea operibus semet exercuit. Et ut ea quae de eo audiveram, brevi perstringam, Argentinensis quidam, Erchinbaldus[75] nomine, sanguinis sui episcopus sub Burchardo abbate propter doctrinas et miseriae consolationem permisso ipsius ad se hominem traxit, et urbem suam doctrinis eius floridam fecit. Tandem autem episcopo defuncto, cellam quandam heremiticam intra Hohfeldi-

Victori oculi eruuntur.

67) Teutonismus. 68) i. e. post pauca verba paucis sese praevenientes. 69) Reperitur haec antiphona dominicae secundae post pascha assignata in codd. n. 375. p. 238. n. 376. p. 366. 70) Fabariae. 71) Teutonismus *auflauern.* 72) i. e. de S. Galli hominibus propriis. 73) i. e. trahentibus. 74) vasallorum. 75) episcopus annis 965 — 991.

Victor moritur anachoreta.

nos montes, *longum mare* vocatam solitario[76] defuncto ingressus, per multos annos tenuit, multasque virtutes, ut ibi celebre est, in extremis suis faciens, sanctissimus circumquaque habitus diem senex obiit. Veni autem et ego ipse in locum ad quendam tunc temporis magni nominis solitarium, vidensque inter colloquia sepulchrum quoddam plus caeteris honoratum, cuiusnam id esset quaesiveram, sancti Victoris esse ait. Et cum breviter mihi vitam eius et casus utique plus notos panderet, nihil venenatum super illum tumulum vivens progredi posse asseruit. Serpentes autem enormes ibi videre est plures et reptilia informia. Usque huc de Victore.

At Craloh quasi corpore tristicia effeto et doloribus incedere coepit in dies amplius languidulo. Nam et fama erat, venturos quantocius ab imperio, qui eum ob vindictam facinoris depondituri erant a regiminis solio. Nam regem procul contra Danos Sleswic agentem, factum non latuit. Ingresso tandem monasterium, variae ei res erant cum variis. Quadam autem die quorundam quasi fidelium consilio, fratribus sed et Victore praesentibus, rogat licere sibi conscientiam in ara sancti Galli iuramento purgare de eo quod in Victore patratum est facinore, ita: Uti sic sibi Deus lumen aeternum daturus sit, sicut ipse in privatione luminum eius hominis reus fuerit. Ad quae Gerhaldus, ad responsa, ut aiebant, semper paratissimus: *Praetermisso,* inquit, *quod manus in illum mittere domine mi iusseras, ne sic quidem tanti facinoris, ut aiunt, causa fueris.* Tandem vero nemini iam fratrum animo sedit, illum iureiurando reatum ipsum a cervice sua excutere posse. Differtur tamen causa propter honorem eius in posterum, propter quod etiam ipsa die virginem Kerhildam, Notkeri Balbuli neptim[77], apud sanctum Magnum, circa Wiboradae clausulam includere[78] ipse condixerat. Nam et antea quidem, Rachilda post Wiboradae passionem vigesimo primo anno[79] ad Deum assumpta, Perhterat quaedam vidua sancta, cum et ipsa includi apud nos optasset, et clausula[80] eius sibi oblata pene annum in probatione laudabili appareret, vulgi visitationes crebras et inanes devitans, in cella Salamonis[81] circa parietem tituli sancti Georgii[82] includi rogaverat, magnarum virtutum operatrix plures inibi annos exegerat. Obiit quoque cum omnium dolore Walto decanus, et in locum eius subrogatur Purchardus, et anno elapso, velud comitiis[83] post illum fit Ekkehardus decanus. In quo tandem Craloh plusquam in semet confisus, loco, quoniam imbecilior in dies erat, interdum cedens, Herginisowam pro pausatione creber adierat, fratribusque absentiam eius non egre ferentibus, ibi manebat. Nam in Ekkehardo, natura et studio caritatis dulcedine pleno, spiritus cunctorum quieverat. Qui de Loniswilare, quod, ut diximus[84], ipse requisivit et tenuit, ebdomadam septem cottidie victualium[85] statuit cum pane habundo et quinque mensuris de cervisia, quarum quintam nonalem[86] quidem vino conparari voluit. Hic aliquando Romam pro voto pergens, papae intimus factus, aliquamdiuque apud illum propter doctrinam detentus, aëris terrae vitio morbo corripitur, perque sex ebdomadas lecto tenetur. Papa vero saepe eum visitans, impensorum copiam dabat. At ille quadam die satis iam tarde quidem eum rogat, ut quando proxime se visitet, Iohannis baptistae reliquias secum ferat. Erat enim semper assertor eius et amator validus. At ille mane proxima ad eum cum reliquiis cum accederet, eger in amplexus ipsarum et papae assurgens, ex illa hora melius habere coepit. Et cum in brevi convalesceret, reliquiis baptistae et multorum ab apostolico donatus sanctorum, sospes domum rediit, et permisso Burchardi tunc abbatis et dote, ecclesiam illis decoram paravit. Multa de eo post dicenda sunt, sed prius, a quo spiritu ductus sit, ex verbis ipsius nosci licet. Scripsit enim doctus ille sequentias: *Prompta mente canamus*[87], *Summum praeconem Chri-*

Gerhild neptis S. Notkeri inclusa. 952.

Ekkehardus I.

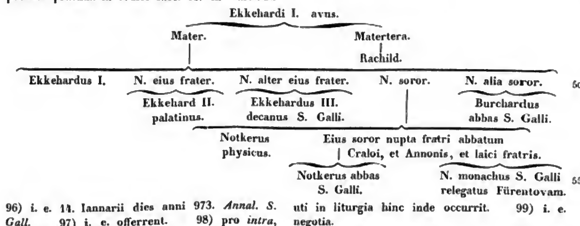
Ekkehardi I. compositiones.

76) i. e. anachoreta. 77) Haud dubio proneptim. 78) anno 952. *Annal. S. Galli.* 79) qui annus incidit in annum 946, quo et praedicti annales hanc reclusionem memorant. 80) legendum: *in clausula eius ipsi oblata.* 81) Scriptoris oscitantia pro Salomonis legitur *Salawonis.* 82) i. e. Sacelli S. Georgii, quod villae S. Gallo vicinae nomen dedit. 83) i. e. velut in comitiis olim Romae singulis annis habitis, ut infra dicetur. 84) Nullibi hoc ab Ekkehardo dictum reperitur. 85) i. e. Ekkehardus I. instituit de censibus villae Ionswil a se adquisitis prandium septem ferculorum singulis unius hebdomadis diebus fratribus apponendum. Quod exemplum posthac multi imitati fuere. 86) mensura nonalis est haustus vespertinus. 87) Hymnus iste de SS. Trinitate reperitur in codd. n. 380. p. 251, et n. 381, saeculi decimi.

sti, *Qui benedici cupitis* [88], *A solis occasu* [89]. De sancta Afra antiphonas, ut reliquias eius mereretur, Luitoldo episcopo [90], et sequentiam dictavit. Ymnum: *O martyr aeterni patris. Ambulans Hiesus. Adoremus gloriosissimum* [91]. Scripsit et in scolis metrice magistro [92], vacillanter quidem, quia in affectione non in habitu erat puer, vitam Waltharii manu fortis, quam Magontiae positi, Aribone archiepiscopo iubente, pro posse et nosse nostro correximus; barbaries enim et idiomata eius Teutonem adhuc affectantem repente latinum fieri non patiuntur. Unde male docere solent discipulos semimagistri dicentes: *Videte, quomodo disertissime coram Teutone aliquo proloqui deceat, et eadem serie in latinum verba vertite.* Quae deceptio Ekkehardum in opere illo adhuc puerum fefellit; sed postea non sic; ut in lidio Charromannico [93]. *Mole ut vincendi. Ipse quoque opponam* [94]. Obtulit autem ille sancto Gallo ad monachatum quatuor ex fratribus vel sororibus nepotes suos [95], duos sibi equivocos, Burchardum quoque post abbatem, Notkerum magistrum nostrum; quorum quisque aecclesiae dicendus sit speculum. De quibus loco suo memoralia sua dicemus; unusquisque enim ipsorum libro suo sufficeret. Tales palmites dum vitis illa iam mitteret,
973. bene mature in die Felicis in Pincis [96] vindemiata est ipsa. Talis autem luctus de abitu hominis erat, ut decanus post illum Ymmo, postque abbas, ipse ad sanctum Michaelem, ubi liberius eiulare posset, corpore eius in feretro posito secederet, ita vociferans: *Vide Domine, et considera quem vindemiaveris ita!* Et his quidem per digressionem dictis, ad Cralohum redeamus; enimvero Ekkehardum hic defunctum ad facta sua insignia mox resuscitabimus.

Craloh autem cum in dies viribus deficeret, et iam sepe Victoris amicis milites sui securitatem frustra pro eo porrigerent [97], armis infra [98] forisque commanens custoditur. Tandem vero communi consilio responsa [99] totius abbatiae committit Ekkehardo. Ipse vero in Herginisowam exercitii gratia equitans, ibi in lectum decidit. Videns autem finem vitae adesse, Ekkehardum cum fratribus sanioris consilii evocans,

88) Prior in laudes S. Baptistae, alter in honorem S. Benedicti scriptus est in cod. n. 375. et n. 376. 89) Iste hymnus S. Columbani laudes celebrat, et legitur in cod. n. 381. p. 473. saec. 10. 90) Augustano a. 988 — 996. *P.* 91) Hae duae posteriores antiphonae, quarum initium autor cum notis musicis effert, integrae reperiuntur iisdem cum notis in primis vesperis S. Andreae in cod. saec. 11. n. 391. p. 192. 92) Id est: Vitam Waltharii a magistro suo dictatam elaboravit metrice. Celebre poema Waltharii Aquitanici his designari indiciis vix dubitandum esse videtur, praesertim cum ex eius contextu pateat, autorem illius poematis iuvenem, et monachum, et Teutonem esse, primum ex carminis conclusione, secundum ex locis e regula S. Benedicti desumptis, tertium ex voce Paliure quae in teutonica lingua *Hagen* sonat. At dubium haud leve oritur ex praefatione huic poemati praefixa in codice saec. 11. in Carlsruh asservato, quae Gerardum monachum Gallum monasterii Floriacensis eius autorem facit. *v. Arx.* Poema illud Geraldo Floriacensi et in codice Bruxellis a. 1826, a me viso tribuitur; primitus Germanicum fuisse, post a Geraldo et Ekkehardis in Latinam linguam translatum, ex superioribus patet. *P.* 93) qualem videsis in A. Ebert *Ueberlieferungen Heft* 1. *p.* 77. *P.* 94) Pro titulis seu initiis trium (*duorum P.*) carminum, quae iam non supersunt, has voces habendas esse, vel puncta, queis in manuscripto distinguuntur ab invicem, innuunt. Nec lectorem turbet vox Charromanico, sic enim nomen Carolomanni scriptum legitur in necrologio n. 915. et in brevibus annalibus in cod. n. 732. Carmini autem laudes Carolomanni decantanti titulum *lydius Charromanicus* inscribere utique absonum non erat. 95) Huius Ekkehardi I. consanguinitatis stemma tale est:

96) i. e. 14. Iannarii dies anni 973. *Annal. S. Gall.* 97) i. e. offerrent. 98) pro *intra*, uti in liturgia hinc inde occurrit. 99) i. e. negotia.

disposuit domui, et ipse[1] pro se abbatem eligere facile omnibus persuasis, viam omnium ingressus est, reportatusque coenobium, honorifice sepelitur. At Ekkehardus, Ottone apud Anglos cum Adaltage rege ipsorum, socero suo, aliquandiu agente, ut iunctis viribus Chnûtonem Danorum debellaret regem, habenas abbatiae, sicut sub abbate vivo solebat, usque ad cognitionem imperii strenue regebat. Accidit autem, ut quadam die foras iturus, ante portam equo in glatie lapso tibiam pedemque confringeret, hisque non recte coagulatis postmodum claudicaret. Qua causa electionem suam omnium fratrum concordia in Purchardum unanimem suum transtulit, de quo supra diximus. De quo etiam adhuc altius quedam repetere habemus. Burchardus I. abbas. 958.

Oudalrich quidam comes de Karoli prosapia[2], Wendilgartam, Henrici regis de filia neptim[3] uxorem accipiens, Adalhardum, qui Gallo Altstetin post tradidit, de ea et filiam procreavit. Hic nuntio Puochorn[4], ubi habitavit, accepto, Ungros Noricum, ubi praedia ei erant, irruere, hostes cum caeteris bello aggressus, victus capitur, et in Ungriam captivus asportatur. Qui autem Ungros Agarenos putant, longa via errant. Wendilgarth vero quasi viro, ut fama erat, occiso, vidua ad nuptias petita, nutu Dei nubere noluit; sed Salomone rogato, ad sanctum Gallum concessit, ubi sibi iuxta Wiboradam caminata constructa, de suo vixit, fratribus et pauperibus pro anima viri quasi defuncti multa largitur. Dulciaminum[5] autem cum esset avida et novitatum semper appetens, uti delicate nutrita et his assueta, increpata est a Wiborada, quoniam non esset signum pudiciciae in femina, appetere varia cibamina. Quadam autem die ante clausulam virginis cum sedisset ad colloquia, poma sibi dari ad vescendum, si dulcia ibi haberet, petiverat. *Quibus pauperes utuntur,* illa ait, *habeo pulcherrima;* proferensque mala de silva acidissima, inhianti et de manibus eius rapienti reliquerat. At illa vix unum dimidium ore et oculis contractis vorans, caetera proiciens: *Austera es,* ait, *austera sunt et mala tua;* et cum esset literata[6]: *Si omnia,* inquit, *mala factor talia creasset, nunquam Aeva malum gustasset!* „*Bene,* ait illa, *Aevam memorasti; enimvero quomodo et tu sic deliciarum avida erat, ideo in escula unius mali peccaverat.* Abscessit femina nobilitatis, rubore perfusa per virginem humilitatis, vimque post haec sibimet inferens, dulciamina occursantia ligurrire abstinuit, tantaque monitrice in brevi adeo excrevit, ut sacrum velamen, quod antea detrectavit, a iam dicto episcopo imponi sibi, synodo favente, rogaverit. Quo facto, laicali in tantum exuta est animo, ut virtutibus cum inclusis assuefacta, post Rachildam, quae passim in corpore et maxime in mamillis ulcerosa cottidie emori visa est, includi optaverit. Et quia vere et ipsam quidem[7] martyrem incidimus, levius ei erat cum magistra Wiborada semel cerebrum dispergendum optulisse, quam 21 post illam annis testa saniem cum sancto Iob inclusam rasisse; cum tamen interea ieiunare, et orare, — vigilare enim dolores dabant — et elemosinas dare non tederet. Ut de illa Ekkeharth, qui supra, consobrinus eius cecinit[8]:

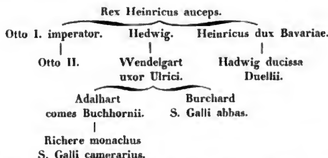
10. Wendelgart Ottonis M. neptis

Rachild inclusa.

Rachild inclusa fuit. 920.

Hanc satan, hanc lesit: cum Iob saniem sibi rasit:
Ieiunans flevit: tormenta dolens vigilavit.

1) lege *ipsum.* 2) Nempe foeminea, ut plures aliae familiae illustriores. 3) En Wendelgartae cognationem:

4) Altstetten et Buchhorn oppida sunt, illud in Valle Rheni, hoc ad lacum Potamicum, nunc *Friedrichshafen* dictum. 5) i. e. dulcium. *P.* 6) Principes foeminas linguae latinae peritas historia domestica adducit plures v. g. Richardam imperatricem at Engilbirgam reginam, quibus libri latini ex bibliotheca concessi fuere, Hadwigam et Adelheidam imperatricem. 7) Sensus genuinus est hic: Et quia in ipsam Rachildam vere quidem martyrem. 8) Hoc Ekkehardi I. carmen desideratur.

Neque enim vitam vel passionem votivae[9] martyris lucidius succingere[10] potuit. Ad cuius sepulchrum in repentinis angustiarum motibus — experto credite! — multum valet orasse. Venerat quarto anno initiante anniversarius, ut credebat, viri sui amarus, et Wendilgarth Puochorn adiens dispersit, ut solebat, dedit pauperibus. Et ecce Oudalricus, captivitate fortuito elapsus, eam, inter caeteros pannosos clandestina arte se caelans, ut sibi vestem daret, inclamat. Quem illa quod improbe audaciusque mendicaret increpitans, vestem tamen ei velut indignans dedit; at ille manum dantis cum veste stringens, ad se tractam amplexatus, vellet nollet osculatus est, capillisque prolixis in collum manu reiectis, cum aetiam aliqui alapas minitassent: *Parcite quaeso*, ait, *tandem alapis, quas multas pertuli, et Oudalricum vestrum recognoscite!* Audita tandem voce domini milites stupidi, vultuque quondam noto inter crines recognito, clamose salutant, familia gratulans vociferatur. Wendilgarth autem, dum quasi dedecus ab aliquo passa stupida residisset: *Nunc demum*, ait, *Oudalricum mortuum sentio, cum talem ab aliquo pertuli violentiam.* Ille autem cum ei manum de vulnere aliquo quondam notissimo ad allevandum porrigeret signabilem, quasi de somno evigilans: *Dominus meus*, ait, *omnium hominum carissimus. Salve*, ait, *domine, salve semper dulcissime!* Et inter oscula et amplexus: *Induite*, inquit, *dominum vestrum, donec ei lavacrum ad horam*[11] *acceleretis!* Indutus vero: *Eamus*, inquit, *ad aecclesiam!* et inter eundum: *Queso*, ait, *quis capiti tuo velum illud imposuit?* Audito, quod in sinodo episcopus, tacitus sibimet: *Nec ego te iam nisi eius permisso amplecti*, ait, *habeo.* Laudes a clericis tandem qui plures ad diem convenerant inchoantur, a plebe persolvuntur. Missas pro vivo, non pro defuncto, in gaudiis celebrant. Itur lavatum. Fama volans, ut fit, multos adduxit. Convivio diei opipare peracto, dies multi laetificantur. In proximo fit sinodus, repetit uxorem, quam Deo ille subarraverat, ab episcopo Oudalricus; velum manu episcopi ablatum[12] in scriniis aecclesiae sinodi decreto servandum locatur, ut si vir eius prior obierit, vidua illud reinduat[13]. Nuptiae tandem aguntur a principio. Concoepit mulier, Gallumque suum et inclusas sanctas viro comite votive[14] adiens, si masculum pepererit, sancto Gallo monachum devovit. Abeunt igitur domum. At tempore labente, appropinquans partui pregnans periclitatur, et ante quatuordecim temporivi partus dies emoritur. Infans excisus et arvinae porci recens erutae, ubi incutesceret, involutus, bonae indolis cum in brevi apparuisset, baptizatur et Purchardus nominatur. Pater illum tandem nutricis sinu adductum, Gallo, ut cum matre voverat, super aram ipsius ponens cum terris in Hôsten[15] et decimis, multum matrem plorans, iniciaverat. Educatur puer in monasterio delicatae* pulcherrimus. Solebant autem fratres eum cognominare ingenitum; et quoniam immature est editus, nec musca illum sine sanguinis eruptione postea mordebat; ideoque et virgis in eo magister parcebat. Vir quoque factus, virtutes sibi ingenitas, quamvis carne imbecillis fuerit, semper amabat, et animo bene maturo immaturae preerat carni. Tali ac tanto patri virtutes longa consuetudine in naturam iam vertenti Ekkehardus honores sibi oblatos omnium assensibus optulerat. Dirigitur tandem cum fratribus allectis magno Ottoni Mogontiam, Chnutone[16] rege victo, Sleswich revertenti. Qui illum ante notissimum ut eminus aspexit: *Accelera*, ait, *nepotule, et osculare!* — pusillus quidem erat et pulcher facie — stringensque illum sub chlamide, delicate tractavit. Videns autem ferulam: *Estne mortuus*, ait, *monachorum suorum ille cecator?* „*Defunctus*, inquiunt, *abbas noster est o rex! in Deo nunc solo est, quid fuerit.*" Dein singulos osculatus: *Quid velitis*, ait, *video; sed quem velitis, nescio.* „*Eum ipsum*, aiunt, *rex quem amplexaris, dominum nostrum Purchardum.*" Quo dicto, procidebant pariter. Surgere iussi: „*Sed et pater noster Ekkehardus prae-*

Wendelgartae maritus ex Hungrorum captivitate redux.

Otto M. Burchardum pronepotem suum confirmat in abbatia. 958.

9) i. e. cui martyrium in votis erat. 10) legendum *succinere. v. A. succingere* pro *succincte describere* usurpari videtur. *P.* 11) In instanti. 12) Ex analogia canonis 182 apud Reginonem statuentis: mulieres, quae viris in captivitatem ductis, et pro interemptis habitis, alios duxerunt, reversis prioribus maritis iterum iungi debere. 13) Iuxta canonem 25 concilii Triburiensis anno 895 habiti, qui iubet: viduas sponte velamen suscipientes, illud, velint nolint, gestare, etsi ad tempus sese illud suscepisse inrent. 14) Ex voto peregrinationem sacram instituens. 15) duo vici cis et trans Rhenum, *S. Margrethen Höchst*, et *S. Iohann Höchst* dicti. 16) Ottonem I. anno 964 Haraldum potius, quam eius fratrem Canutum devicisse, scribunt autores. *) adverbia in fine saepissime —ę vel —ae scribuntur. *P.*

cator[17] *noster orationem vobis,* aiunt, *mandat et salutem, et promissorum frequentium in hoc uno vos memorem postulat.*" *Vereor,* ait ille, *ne disciplinarum severitates, quas patres vestri prae omnibus amaverunt, exosi, ad hunc tantillum, mitem quidem vobis et consensibilem concesseritis. Et quare illum ipsum, quem dicitis, virum magnanimum non elegeratis?* Dein omni serie electionis per ordinem propalata: „*Ad hoc aetiam non adeo mitis o rex!* inquiunt, *hactenus fuit in disciplinis, ut earum neglector quidem ullo modo sit fore putandus.*" Quibus auditis dum quiesceret, conversus ad illum, a mento virum manu tenuit, et delicatis verbis: *Tune eris*, inquit, *abbatulus meus? Si Domini voluntas sit, fiat, et mea.* Deinde illum secum duxit in aecclesiam ad Otigebam[18] reginam. *Nepotem meum hunc*, inquit, *mox abbatem te iuvante futurum, ad tuam offero gratiam!* collectaque continuo facta[19] ferulam exigens, tribuit ei verbis quibus solitum est abbatiam. Ipse autem *Te Deum laudamus* inchoans, omnes qui aderant, laudibus instare monebat. Quibus ita finitis, cum abbatem novum regina in partem sumptum amice haberet, calicem sancti Galli magni precii aureum dare, si ei Favariensis abbatia reddi possit, pollicetur. *Regii iuris,* ait illa, *ambo sunt et calix et abbatia. Sed peticionem tuam oportunius forte alia quam nunc vice ego quidem domino meo intimabo; quapropter, quia nunc unam accepisti, domum redito, et cum proxime adveneris, pro altero puto commodius interpellare tunc habebis.* Missione dein hilariter sibi ab imperatore data, domum rediit. Qualem autem se consiliis Ekkehardi quantumque exhibuerit, pauperes nec non fratrum et familiae pars multa, quam videmus adhuc hodie, quidem interdum cum lacrimis testare solet. Delicatus autem cum esset, ut diximus, episcopi tunc quidem Chuonradi iussu carnes edebat; quod tamen pace novitatis monachorum, qui irritare nunc Deum solent in adinventionibus suis, ut multiplicetur in eis ruina, nequaquam dixerim; quibus tamen licentius erat, carnes crudas laniare, quam infanda plura, quae quasi religiosi supersticione quadam scismatica assolent facere. Nimia est, si ausim dicere[20], varietas vestis[21] aecclesiae, qua scribitur induere, si utrosque[22] quos dicimus, suo quidem colore in eam dignatur intexere aut deforis, ut interdum solet, polimetare[23]. Relinquamus necesse est Deo soli iudicium suum, cum tamen id audenter et veraci argumento possimus asserere: Si aliqui apud nos in his scismatum tempestatibus coelum, ut vere quidem faciunt, adipisci nituntur, acrius quam in patrum serenitatibus[24], ut aciem satanae perrumpant, assurgere habent in clipeum, validius torquere spicula, acutius iacere tela. At Purchardus elemosinas, ut ab infantia solebat, quia nunc copia maior foret, agere nimium laetatus, non egenis solum et peregrinis, sed passim tam fratrum quam familiae[25] palam et clam dispersit, dedit, pauperibus. Cumque hoc sedulus dies et noctes agens, subnudus interdum domum redisset vel nudipes, camerarius quidem suus Richere, fratris quidem filius, incusabat eum crebro secretius, quasi camera sua dispersiones eius ferre non posset, cum unis distractis semper alia reposceret. Cumque ille aliquando nepotem, ne sibi molestus esset, secretius argueret: *Enimvero,* ait, *si tu non dederis quae postulo, alium scio,* Ekkehardus I.
decanum dicens, *qui in quantiscunque poterit, me quidem adiuvabit.* Nam ille sepius, quae egenis dem, quam tu, roccas videlicet et camisias, caligas et calceos, et caetera usque ad cingula mihi clam suggerit; sed et sub opertorio lectuli, ut ibi inveniam, abscondit. Cum autem aetiam Ekkehardus ipse per se esset elemosinarius, iocundum quiddam de eo dicemus. Hominem quendam domesticum cum ad hoc quidem destinaverit, ut si quos ei pauperes vel peregrinos diceret, clam in domo ad hoc decreta lavaret, raderet, vestitos reficeret, et noctibus, iussos ut nemini dicerent, a se emitteret, accidit quadam die, ut ei contractum, Gallum[26] genere, carruca advectum, ut

17) Ekkehardus I. intercessor. (*cod.* Ekk.) 18) Anno 958, quo haec acta sunt, imperatrix vocabatur Adelheid, Editha seu Otigeba iam anno 947 defuncta. 19) i. e. oratione dicta. 20) *assolent — dicere*] haec manu coaeva in margine adiecta, ast recisa a bibliopega, ex codice recentiori n. 610. restituuntur. 21) Popponis abbatis Stabulensis reformatio, et bicolor habitus ab ipso a se reformatis praescriptus hic ab Ekkehardo IV. perstringitur, quod idem in nota cod. n. 176, p. 200. repetit, secutus magistri sui Notkeri exemplum pariter in cod. n. 21. p. 223. Popponiscos suggillantis. 22) Videlicet nigris et griseis togis vestitos. 23) polymita est vestis multi coloris. *P.* 24) i. e. pacificis temporibus. 25) Subintellige *indigentioribus. v. A.* immo iam adest *pauperibus. P.* 26) immo Italum vel Rhaetum.

solebat committeret. Quem ille grossum quidem et crassum cum toto virtutum adnisu, clauso super se solos, ut iussus est, ostio, vix in vas lavacri provolveret, maledicens — erat enim irascibilis: — *Vere*, ait, *simpliciorem quam dominum meum hodie nescio hominem, qui cui bene faciat, discernere nescit; mihi quoque tam pinguem helluonem dorso sustollere iniunxit!* At contractus cum aqua sibi lavacri nimis videretur calida, rustice[27]: *Cald, cald est*, ait. At ille, quoniam id Teutonum lingua „frigidum est," sonat: *Et ego*, inquit, *calefaciam!* haustamque de lebete ferventi lavacro infudit aquam. At ille cum clamore horrido: *Ei mi! cald est, cald est!* ait. *Enimvero*, ait ille, *si adhuc frigidum est, ego hodie, si vixero, tibi illud calefícabo!* et hauriens adhuc ardenciorem infudit. At ille bullientis aque fervorem ferre non sustinens, oblitus contracturae, citus assurrexit, lavacro exilivit, ad ostium recludendum, ut fugeret, velociter currens, cum pessulo aliquandiu luctatur. Sed et[28] hominem ubi deceptorem vidit, titionem semiardentem ab igne dicto citius rapiens, grandes sine numero nudo infregit. At Ekkehardus[29] turbam et voces in superiori domo audiens, acriter in utrumque, cum citius descenderet, teutonice et romanice[30] invectus est, hunc cur falleret, illum cur sibi ad puniendum hominem non reservasset, increpitans. *Eia*, ille ait, *mi domine severe! tute ei corniculum abmorderes*[31], *et plures quam ego nunc illusori infringeres! Enimvero longe aliud ageres; scelestum hunc vestitum et saturum noctu a te deosculatum dimitteres, quod, ut te novi, et hodie facturus es.* Et ille: *O servum*, ait, *furciferum*! *an non licet mihi facere quod volo?* Et caetera. His peractis, castigatum quidem verbis hominem et, ne facinus tale unquam repeteret, iurare coactum abire permisit. Et quoniam hic locum aptum puto de Ekkehardo[32], sororis eius filio, quem et ipse et Geraldus docuerant severe, rem arduam aggredior; quoniam cum tales viri aut nulli aut nunc rarissimi sint, discredi mihi vereor. Erat hic facie adeo decorus, ut inspicientes, sicut Iosephus[33] de Moyse scribit, gratia sui detineret. Ut Otto Saxonicus rufus[34] de illo: *Nemini unquam*, ait, *Benedicti cuculla decentius insederat.* Statura procerus, forti assimilis, equaliter grossus, oculis fulgurosus; ut quidam ad Augustum ait: *Quia fulmen oculorum tuorum ferre non possum.* Sapientia et eloquentia, maxime autem consiliis, nemini id temporis postponendus. In aetate florida gloriae, ut talis facturae vir[35], humilitate proximior, sed postea non ita; quia disciplina, cum qua nihil unquam participii superbia habuit, in ipso erat spectaculo digna. Doctor prosper et asper. Nam cum apud suum[36] Gallum ambas scolas suas teneret[37], nemo praeter exiles pusiones quicquam alteri nisi latine ausus est proloqui. Et quos ad literarum studia tardiores vidisset, ad scribendum[38] occupaverat et lineandum[39]. Quorum amborum ipse erat potentissimus; maxime in capitularibus literis et auro, ut apparet in versibus fornicis Galli, quos fecit:

Ekkehardus II. palatinus

Templum quod Gallo Cozbertus struxerat almo;
Hoc abbas Ymmo picturis compsit et auro.

Has ille litteras cultello concisas illic liniverat. In literis autem studiose mediocres et nobiles aeque erudiverat. Quorum tamen numerosos Gallo et aliis ad summum evexerat; eorum enim plures ipse vidit episcopos; ut quondam Mogontiae in generali concilio, cum consessum adveniens intrasset, sex ei quondam discipuli tunc episcopi assurrexerant, et magistrum salutabant. Et Wilegisus archiepiscopus, digito accitum osculatus: *Digne fili mi*, ait, *et tu quandoque cum talibus inthronizaberis.* Cuius pedes cum peteret, manu eum delicate erexerat. Et quoniam praepostere fortunam hominis praelibavimus, ad altiora eius acta veniemus.

Hadwig ducissa litterata.

Hadawiga Henrici ducis filia, Suevorum post Purchardum virum dux vidua,

27) Ideo dicitur rustice, quod lingua romanica, itala, gallica, ex rustica latinitate originem trahant. 28) adde *famulus.* 29) Ekk. *codex.* 30) lingua, qua utitur hodiedum Rhaetorum Curiensium maior numerus, romansch, ac ladin appellatur. 31) Phrasis iam ignota, sine dubio teutonica. 32) Ekkehardo II. seu palatino. *Cod.* Ekkeh. 33) Iosephus Iudaeus, cuius libri de antiquitatibus et belli iudaici casibus tunc aderant, et posteriores adhuc adsunt. 34) qui erat filius Luitolfi ducis, nepos Ottonis I., et obiit 1002 in Italia. *v. A.* Otto II. imperator. *P.* 35) desideratur vox *quam.* 36) sanctum? *P.* 37) Teutonismus. 38) Inde codices a iuvenibus scripti, qualem et n. 152. esse docet hic versus: „*Hoc opus exiguum puerili pollice scriptum sit Ruotperte tibi.*" 39) i. e. ad litteras cubitales efformandas, deaurandas, depingendas.

cum Duellio habitaret, femina admodum quidem pulchra, nimiae severitatis cum esset suis, longe lateque terris erat terribilis. Haec quondam parvula, Constantino Graeco regi cum esset desponsata, per eunuchos eius ad hoc missos literis grecis adprime est erudita, sed cum, imaginem virginis, pictor eunuchus, domino mittendam uti simillime depingeret, sollicite eam inspiceret, ipsa nuptias exosa os divaricabat et oculos, sicque Greco pervicaciter repudiato, literis post latinis studentem Purchart illam dux multipliciter dotatam duxit, et cum iam esset decrepitus, thalamo, ut aiebant, secum nequicquam cubantem, in proximo moriens [40], quamvis non intactam, incognitam, ut celebre est, cum dotibus et ducatu reliquit puellam. Haec sanctum Gallum vidua orandi aliquando petiverat causa; quam Purchardus abbas festive susceptam, utique neptim [41], donis cum prosequi pararet, ipsa se alia dona nolle ait, praeter Ekkehardum [42] sibi doctorem, si Duellium ad tempus concederet. Nam cum portanarius [43] esset, de voluntate ipsius ipsa cum eo pridie secreta condixerat. Quod dum abbas ingrate quidem concederet, et avunculus [44] dissuaderet; ille tamen nihilominus, quae petitus est facere, pertenderat. Duellium die condicto cum egre exspectatus veniret, ultra quam ipse vellet susceptum in conclave suo proximum, suum, ut ipsa ait, manu duxit magistrum. Ibi nocte et die cum familiari aliqua intrare solebat ad legendum pedissequa, foribus tamen semper apertis, ut, si quis etiam ausus quid esset, nihil quod diceret, sinistrum haberet. Illic quoque crebro ambos ministri et milites, principes etiam terrae, lectioni aut consiliis invenerunt agentes. Moribus tamen illa suis severis et efferis sepe virum exasperans, domi interdum quam secum mansisse multo malle fecerat. Ut in dorsi pallio [45] et cortina lecti sui, quae humilia sentiens ipse iussit deponi, deponentem illa iussit verberari, et magistro multa rogante, vix concessit non decapillari [46].

Ekkehard Hadwigis doctor.

Domum ille [47] aut festis aut quando libet visere iret, opinabile [48] erat, quantas homini impensas navibus Steinaham praemiserit; novum illi semper aliquid in paraturis aut sibimet utendum aut Gallo offerendum acutissima ipsa Minerva praestrui faciens. Inter quae praeter casulas sericas, cappas, et stolas, alba est illa philologiae nuptiis auro insignis; praeter quae dalmaticam et subtile [49] pene aurea, quae postmodum, Ymmone abbate sibi antiphonarium quendam petitum denegante, acutia sua versipelli resumpserat.

Patuerant his temporibus ora invidorum, ut semper in monachos, quasi pro libitu viventes. Positus est, ut caeteros relinquamus, et nostra fortunia tangamus, Augiensibus abbas de fratribus ipsorum Ruodmannus [50], qui cum suis tyrannice praeesset, pellem vellicare nesciens percinderet, linguam quoque malignam in sancti Galli monachos, quasi minus regulares, quaqua poterat dilatabat [51]. Erant adhuc sancto Gallo preter Ekkehardum hunc quem dicimus, iunioresque quos patres nutriverant multos, Ekkehardus decanus bene validus, Gerhaldus, Notkerus, Chunibertus Altaha [52] post abbas, Walto secundus; qui iussu abbatis sui Ruodmannum per Ekkehardum internuncium convenientes, linguae parceret, fraterne rogabant. Quod ille, cum [53] minimi penderet, nuntium tamen et personae bonore, et ducis severe, ad quam etiam ille tunc ibat, timore tractabat condigne. Ipse vero Ekkehardus cum hominem ad omnia aversativum prudenti facundia crebro inter agendum frustra convinceret, minis eius validissimis motus, ad monasterium clam rediit, et qui obstaculum adventus sui duci rediceret, in montem propinquum remisit; et missionem Ruodmanni dedignans abivit. At Ruodmannus ad ducem eum abisse arbitratus, equite ascenso sanctum Gallum noctu invadens, claustrum clandestinus introiit [54], ut si quid reatui proximum inveniri posset, furtive perspiceret. Et cum claustrum sibi notissimum circuiens undique

Rudmann Santgallensibus insidiatur.

965.

40) anno 973 ut quidam existimant. 41) consanguineam. 42) Ekk. *cod. et ita saepius.* 43) Cui suscipiendorum hospitum munus incumbebat, hinc extra clausuram habitans, ut in ichnographia videre est. 44) Ekkehardus I. decanus. 45) Aulaeo. 46) Haec poena dicebatur aliquem cute et capillis privare; ea ob delicta puniebantur homines proprii. 47) Omissa est vox *cum.* 48) i. e. iucundum. 49) Nomen vestis liturgicae subdiaconorum. 50) erat abbate Augiae delirante ibidem usque 972 proabbas, tum abbas. 51) Hinc recte catalogus abbatum Augiae in cod. 453 de eo adnotat: „Iste fratribus S. Galli exosus fuit.“ 52) Altach in Baioaria. 53) Incipit alius scriptor qui per tres paginas subsequentes observatur. 54) Anno 965. ut in annalibus S. Galli maioribus manu Ekkehardi IV. inscriptum legitur.

speculatus fuisset, nihil voti sui inveniens, e parte aecclesiae dormitorium ascendit, secessumque fratrum pedetemptivus ascendit et occulte resedit. E vestigio illum Ekkehardus, homo ad omnia circumspectus, strato surgens consequitur, nescius eius, solumque hominem nactus, miratur quisnam fratrum ita iret viam illam[55] vitabundus; lumine enim ille officinae[56] obscuro sedebat occultus. Aliquamdiu autem cum, quis sit, hesitasset, runcore narium, quo commotus[57] solebat, Ruodmannum esse persenserat; illicoque accensa, quam fratrum quendam clam afferre monuit, abbatis laterna, coram illo statuit, et stramina apponens, pro capellano[58] procul constitit. Accedentesque solito fratres silentium nutibus monuit, miratos, cui laterna steterit; nam abbas, cui soli laterna geri solita est, loco abfuit. Tandem diu exspectatus, cum nescius ille quidnam facere posset, surgeret, Ekkehardus, laterna levata, abeuntem eadem, qua eum venisse senserat, praeivit via, et cum ad introitum aecclesiae, ubi locus auditorii est, venissent, sedere ibi, quoad eum decano avunculo et fratribus intimaret, ut hospitem tantum non ignorarent, silenter monuit. Et ecce fratrum pars, maxime iuvenum, novitate rei stupidi cum appropiassent, quidam ipsorum, re agnita, flagello de pirali rapto scelestum illum incurrens clamitat; et nisi animis saniores ei erecto ad ictum brachio occurrissent, grandes incussisset. At ille se in angustia esse tandem sentiens: *Si fugae*, inquit, *copiam haberem, iuvenum optimi, profecto fugerem, nunc autem in vestris quia velim nolim sum manibus, mitius mecum quidem vos condecet agere; sed et decanum vestrum et caeteros patres exspectare.* Decanus tandem, consilio in brevi petito, supervenit cum patribus. At Notker medicus, Piperisgranum, animosior in illum: *Malo tuo versutissime hominum, leo quaerens quos devores, fratrum, quos alter satanas accusas, manus incideras.* Ille vero tanti viri verbis tremefactus, decanum[59] animi piissimi non ignarus: *Vide*, ait illi, *pater prudentissime! ne me equivocae tuae[60] artibus circumventum dehonestari sinas, et te postea intemporive poeniteat.* Tandemque procidens: *Ecce*, ait, *veniam ab omnibus[61] peto, ut in gratiam vobiscum rediens, deinceps talibus quidem abstineam.* Moverat animis saniores repentina rerum in tam potente mutatio. At alii, ut fit, aliud fremebant. Tandem consulto Ekkehardi lenitis patribus, et per ipsos omnibus reconciliatus, ipso comite ad suos, ubi iussi exspectabant, est egressus, laetaque coram suis locutus abibat, obnixe Ekkehardum, ut quando proxime Duellium pergeret, se non praeteriret, inter caetera rogans; fratribus vero duo vasa vini per ipsum pollicitus, nave Steinaham in proximo misit.

Sed Purchardus foris turbam audiens, nimis, cum adveniret, doluit, quod tam securus et liber abivit, querelasque inauditae rei episcopo mandat. Et ecce Ekkehardus, aequivoco diacono[62] post decano, et Purchardo puero post abbate[63] consobrinis suis, comitatus Duellium pergens, item Augiae Ruodmannum, ut condixerant, alloquitur. Inter colloquia versutus ille, artibus suis abusus, imparem non invenit. Nam festinantem ne serus feminae severae adveniret, equo decoro donat. Quem ille parte comitatus cum praemitteret, paulisper inter verba laeticiae et familiares astutiae ictus sciolus tardat, tandemque cum inter amplexus et oscula dimitteretur, subplantator ille hospiti suo in aurem: *Fortunate*, ait, *qui tam pulchram discipulam docere habes grammaticam.* Ad quod ille, quasi caro assensu subridens, talia in aurem adversario reddit amico: *Sicut et tu sancte Domini, Kotelindam monialem pulchram discipulam caram docuisti quidem dialecticam.* Dictoque cicius, cum ille nescio quid resibilare vellet, ab eo divertens, equo ascenso, indignanter abivit. At Otkerus, frater et miles abbatis, cum motum sensisset: *Illum equum, Domine mi, ut mihi videtur, penitus perdidisti!* Fratres autem, quos diximus duo illi[64], sicut ab ipsis audivimus, cum missionem peterent[65] inclinati, aversus ab illis ait fratri: *Utinam*, inquit, *post illum celeres, qui equum illum nobilem mihi reducant, mittere velles.* Et ille: *Enimvero*, ait, *illam petit ille cum suis nunc feminam, ut cuiquam meorum quicquam illius tangere iubere non praesumam.* Sic illi duo, equis ascensis, post magistrum mo-

55) „noctibus nobis insolitam" additur manu saec. 13. 56) i. e. dormitorii, in quo S. Benedicti regula lumen ardere iubet. 57) adde *spirare*. 58) ut capellanus. 59) Videlicet Ekkehardum I. 60) legendum aequivoci tui i. e. eiusdem tui nominis, Ekkehardi II. 61) redit scriptura prior. 62) Ekkehardus III. 63) Burkardus II. 64) Ekk. III. et Burk. II. 65) i. e. valedicerent.

deste perrexerant. Ascendentes autem montem, apparuerunt duci ad vesperas eunti; quibus salutatis — nam turbam Ruodmanni iam priorem audiverat — *Enimvero*, ait, *ut audio, magister mi, non percommodus laternifer fuisti lupo illi aliunde caulas intranti.* Cumque ille quidem subrisisset: *Per Hadewigae*, ait, *vitam* — sic enim iurare solebat — *si imperitorum aliquis claustri illius invasori grandes infregisset, non ego curassem.* Altera dein die, cum diluculo, ut ibi solebant, silentium regulae, cuius et ipsa exactrix erat sollicita, de more persolvisset — nam iam monasterium[66] in monte statuere coeperat — magistrum lectura adiit. Et cum sedisset, ad quid puer ille venerit, ipso astante inter caetera quesivit. *Propter grecismum*, ille ait, *domina mi! ut ab ore vestro aliquid raperet, aliâs sciolum vobis illum attuli.* Puer autem ipse pulcher aspectu, metro cum esset paratissimus, sic intulit:

Esse velim Grecus, cum sim vix, domna, Latinus.

In quo illa sicut novarum rerum cupida adeo est delectata, ut ad se tractum osculata scabello pedum proximius locaret; a quo, ut repentinos sibi adhuc versus faceret, curiosa exegerat. Puer vero magistros ambos intuitus, quasi talis osculi insuetus haec intulit:

Ducissa Hadwig Burchardum graecam linguam docet.

Non possum[67] *prorsus dignos componere versus;*
Nam nimis expavi duce me libante suavi.

Illa vero extra solitam severitatem in chachinnos versa, tandem puerum coram se statuit, et eum antiphonam: *Maria et flumina;* quam ipsa in grecum transtulit, canere docuit ita: Thalassi, ke potami eulogiton kyrion . ymnite pigonton kyrion alleluja . Crebroque illum postea, cum vacasset, ad se vocatum, repentinis ab eo versibus exactis grecissare docuit, et unice dilexit. Tandem quoque abeuntem Oratio[68] et quibusdam aliis, quos hodie armarium nostrum habet, donavit libris.

At Ekkehardus minor ille[69] interea cum puero ad alios, ut solebat, quosdam ducis capellanos, quos illa nullo modo in curte[70] sua otia tenere est passa, erudiendos secesserat; nam et ipse erat idonee literatus[71]. Remanserant solito soli ad legendum illi[72]. Virgilius erat in manibus, sed et locus ille:

Virgilium legit et Horatium.

„*Timeo Danaos et dona ferentes.*“

Locum hunc, Ekkehardus ait, *commode heri ego, domna mi, memorari habui.* Et cum ei, quomodo se abbas Augiam invitatum equo honorabili donaverit, versutis tamen sermonibus inter dona non abstinuerit, insinuasset, ultima tamen utrinque in aures susurria caelavisset: *Vellem*, ait illa, *omnem illam, quae nuperrime inter vos accidit, a principio audire tragoediam; quoniam, si eam vere quidem audierim, ignoro. Miror aetiam me, imperii vicaria, tam prope assidente, duo mei ducatus monasteria, me equidem spreta, tanta miscuisse infortunia, enimvero nisi consiliarii dissuaserint, ubi reatum invenero, iuste vindicare habebo.* Et ille: *Infidum est*, ait, *serena mi, ut ego quidem, qui reconciliationis post avunculum pars maxima fui, accusative tibi quicquam, quia aliter non potero, post pacis oscula dicam. Quamvis enim me ille heri in multis, ut ipsa hominem nosti, cum et dona steterint, clam stimulaverit, meum tamen nequaquam est, tantorum virorum pactam pacem scindere; cum et ego propter hoc non omittam, quin paci, prout ipse quidem vult, cum illo assentiam.* Placuit mulieri ratio et rectilinium magistri. Colloquium tamen publicum postea pro his et pro aliis regiminis causis Walewis[73] villa edixit, illuc quoque episcopum et abbates venire iusserat. Ruodmann autem Ekkehardum verba illa in aures dicta duci propalasse suspicatus, animo contabuit, literasque in montem ei per peregrinum sagacem quendam direxit. Haec post reparandae inter se gratiae literas[74] verba: „*Miror enim amicum meum ad omnia acutissimum, si novissima illa in aures susurria domnae ductrici effuderat*[75], *quod si forte feceras, renunties, rogo.*“ Eius autem e contra per eundem gerulum haec post aliqua verba: „*Neque*

Rudmanno poena dictatur.

66) Illud ipsum, quod postea in Stein oppidum fuit translatum, et paulo post episcopatui Bambergensi unitum. 67) vox in margine abscissa ex codice 610 restituitur. 68) Horatio. 69) Ekkehardus III. 70) Aula. 71) *erudiendos — literatus*] per manum saeculi 14. procul dubio ex autographo autoris ipsius addita fuere. 72) Hadwig et Ekkehart II. 73) Villa *Walwies* in Hegovia prope Duellium arcem in monte praerupto sita. 74) legendum *litterarum.* 75) *effuderit.*

„*enim tantae apud formosissimam meam unquam fui fiduciae, ut severitatis eius au-„ribus haec ausim ingerere.*" Haec de mediis amborum[76] brevitatis ego gratia excerpseram brevibus. Absolutus tandem timore maximo eius, quam maxime timuisset, ad Kaminoldum[77] tunc episcopum se primo per nuntios vertit; qui cum et ipse ei pro fraude claustri invasi infestus fuerit, ratis donariis eum pacificavit. Dein ipsum in montem, duosque cum eo ad ducem de suis misit causidicos. Episcopus quidem, quod in se peccasset, dimissum coram ea pronuntiat. Causidici vero: *Si ab episcopo liber est, gratia vestri*[78], aiunt, *immerito dux optima! caret.* Quibus illa: *Sancti Galli*, inquit, *locus imperialis libertatis cum sit meique regiminis, immunitatis privilegio pollet; quam ei prae illo sub abbatis nomine vere tyranno obtinebo, si potero. Legatur mulcta immunitatis inscripta, et quoniam, episcope mi, pro eo venisti, sicut ius postulat, sancto Gallo eam et abbati resolvat*[79]. *Et quoniam mei iuris est, si laicus laicum, ut idipsum iuridicaliter proloquar, involaverit*[80], *coram comite meo lege multetur; multo magis, si regiae libertatis abbatem tyrannicus abbas nocturnus invaserit, regali coram me sententiae subiacebit. At tamen maiestatis reo, nisi quod tanti viri vos quidem qui pro illo loquimini estis, si vel respondere iam absque praesentia imperii me deceat, nescio.* Tandem post plura, cum consiliarios, inter quos et Ekkehardum, adhibuisset, vix actum est, ut abbate nostro per mulctam immunitatis prius in praesentia suorum quos ad hoc direxerat[81], pro invasione illa nunquam inter monachos audita, reconciliato, die dato centum libras ante portas Duellii, ut se deceret, Ruodmannus ostenderet, tandemque tunc gratiam suam haberet; dieque dato, quinquaginta abbati[82] episcopi gratia remissis, caetera recipi iussit. Misitque post dies istos dux ipsa Purchardo nostro, cognato videlicet et amabili suo, ambulatorem[83] valde decibilem et alacrem, ut animum suum lesum et ipsa leniret. Audivit enim eum delicatis equis delectari nimium, sed et, ne pro se pigeret quidem orare[84]. Richunbach invento equus praesentatur laetanter se continens[85]; quem ille continuo amore tantae datricis sellari sibi iubens, abiturus ascendit. At equus exaltanter eum gestans, in postem valvarum curtis hominem teneritudinis, ingeniti tamen ardoris et alacritatis, impegit, et femur ei disiungens, vertibulo coxae evulsit; qua plaga cum per Notkerum pro posse sanaretur, postea tamen absque geminis sustentaculis ingredi non potuit. Et cum talia diu sit passus, Richero iam dicto, curtis suae camerario, homini pro virtutibus vix comparando, Ekkehardi decani iam senescentis ut ageret consiliis, et abbatiam pro se regeret, communi fratrum iniunxit consensu; raroque coenobium aliud iocundius quam Galli tunc floruit.

Ekkehardus II. in aula imperatoris capellanus.

Assumptus est interea in aulam Ottonum patris et filii, Hadewiga agente, Ekkehardus, ut capellae semper immanens[86], doctrinae adolescentis regis nec non et summis dexter esset consiliis. Ibique in brevi tantus apparuit, ut in ore omnium esset, summum eum aliquem exspectare pontificatum. Nam et Adalheida regina, illum, nunc sancta, per se diligebat[87]. Cumque ei ita aliquandiu agenti abbatia Elewangensis quasi ad exspectandum, ut aiebant, offerretur a regibus, et ipse eam suscipere ingratus non esset, regina cum duce[88], quoniam adhuc aulae prae omnibus esset necessarius, fortunam distulerant, usque illum episcopio magno donarent[89]. At Ruodman, cum et ipse quidem multa dando aulicis esset intimus, et Ekkehardus aliquando, fratres suos ut inviseret, palatio ad tempus cessisset, susurrabat contra eum; sed et adversus caeteros, ut solebat, sancti Galli monachos, quasi ipse et quidam alii ex ipsis multa possidentes delicatius viverent, caeteri autem famelici inediam paterentur, abbas vero in infirmitate detentus minus eis consulere posset; se vero Coloniae monachum re-

Sandrat reformator hypocrita.

gularissimum nosse, Sandratum nomine, cui si copia daretur, tam potentes viros hu-

76) Teutonismus significans, *mitten aus beider Briefen.* Patet ex eo: Ekkehardum II. eorum, quae sibi in aula obtigerant, relationem posteris scripsisse. 77) Anno 976 Gaminaldus infulam primum adeptus est; hoc tempore S. Conradus episcopus erat. 78) legendum *vestra.* 79) exsolvat. 80) vox praecipue in Francorum legibus, sed et in lege Alamannorum obvia. *P.* 81) Nempe Ruodmannus. 82) Videlicet Ruodmanno. 83) *Zelter.* 84) Subintelligitur *in.* 85) *Sich haltend.* 86) i. e. capellanus regis. 87) legendum: *regina nunc sancta illum per se* id est, *an sich selbst.* 88) Videlicet Hadwiga. 89) Factus Maguntiae praepositus, ibi fatis cessit, antequam ei episcopatus obtigerat. Ekkehardus IV. eius memoriam epitaphio veneratur *in libr. Benedict.*

miliando Benedicti viam ingredi cogeret. Perveniunt ad aures imperii verba, et ecce Ekkehardus reversus supervenit, secreto Ottones illi infamiam narrant, ab ipsoque, quidnam videatur, querunt. At ille amborum provolutus pedibus, privilegii nostri modo memores sint rogat; de caetero quoscunque velint[90] ad perspiciendum, quae religio in loco sit, dirigant, et si quid ibi devium reperiatur, consilio perspicientium tunc quidem emendent. Otto vero pater: *Neque enim*, ait, *ut nepotem meum privilegii vestri abbatem deponam, facile, etsi etiam clinicus fiat, animo erit; infamiam tamen, quam audio, aboleri vobis ipsis petendum erat.* Rogat ille tandem, uti quoscunque praeter Ruotmannum solum vellent, in locum dirigerent: *Quoniam haec ipsa*, inquiens, *infamia teknis ipsius est in aula vestra.* Audita quoque et ipsius odii causa, nihilominus tamen consilio inito, inter episcopos et abbates ad hoc electos sedecim in locum Galli dirigunt. Et Otto filius in consessum eorum a patre missus: *Ite*, inquit, *vos nominati episcopi cum abbatibus, coenobii sancti Galli monachos qui infamantur correcturi; et quia repentina rerum mutatio sepe novissimum errorem facit peiorem, ideo tot magni consilii angelos, pater meus dixit, dirigimus, ut prudentia omnium vestrum collata, si qua nimis ibi contra Deum senserit esse, manere non sinat; si qua autem portabilia viderit, ipsis quidem cum ratione vos monentibus stare patiamini. Scimus enim, quocunque modo vivant, virtutum tamen sancto Gallo non defore viros. Si autem scientia, quae inflat, elatos ibi senseritis et nuntii[91] vestri, ut fit, in aliquo contradictores, nobis tales in aulam adducite, ut ex eis, si idonei sint, scolis aliquibus, quae in regno vacillant, praeponamus; sin autem, in regularia claustra includamus.*

Commissarii imperatoris S. Galli coenobium visitant. 966.

Huic edicto Ekkehardus consulto cum non interesset, sed nec Ruodmannus quidem, Arnolfus[92] Tullo episcopus: *Rem arduam, domine mi rex*, inquit, *aggredi habebimus, et ut ego suspicor, infamia talis invidiae fonte orta est. Ego enim nuperrime votivus[93] quidem locum illum adiveram, et similem caritatem in regno patris tui nescio si invenerim; sed et caetera in opere Dei, quae videram, incomparanda dicebam. Quapropter, quantum in me est, sine magnae causae occasione tanti meriti et nominis viros non aio impetendos; neque enim unius tramitis et regulae via coelum et regnum Dei scanditur, quod quia intra nos est, aliis sic, aliis vero sic ascendere conceditur. Novit enim Deus in omni ordine hominum, qui sunt eius; et quot mansiones in regno patris quidem sunt, tot viae in eam, mi rex, ni fallor ducunt.* At Hiltebaldus[94] Curiensis episcopus: *Omniae quae ibi noscuntur, pie rex, laude digna sunt*, ait, *praeter quod habent ibi quaedam sua, et carnium aliqui illorum utuntur eduliis; et haec ipsa quidem abbatum suorum, ne deficerent[95] semper egerunt permissis. Quod autem proprietates habent, tale est*, ait: *idonei, qui inter eos semper fuerunt, semetipsos, sed et reliquos minus lingua vel manu validos, sub disciplinae severitate a patribus stringunt inolita, in refectorio autem minus, ut loci penuria est. curatos, in locis ab abbate infra claustri septa destinatis, quibuscunque possunt indigos cibariis pascunt; si autem id habentibus habere inhibebitur, et interdum labore manuum, qui inibi semper pretiosissimus erat et est, recipere vetabitur, vel etiam a cognatis et amicis emendicata contrahere, locus ille semper nutritor virtutis virorum in nihilum redigetur. Et si de memet ipso pace imperii quicquam*, inquit, *adicere audebo, hoc veraciter inferre potero: Quoniam si iustus ipse sibimet est lex, magis regulares in vestro regno monachos non habetis. Ego enim inter illos nutritus et propter virtutes adhuc eos interdum visitans, scio, quod assero.* „*Enimvero si de suo ut asseritis*, rex ait, *vivunt, id ipsum secundum regulam Benedicti ut faciant, quantum potissime poteritis, ut agatis, vobis omnibus iniungimus. Et quoniam et nos quidem aliquos de ipsis venerabiles agnoscimus, non hostiliter eos aggredi libet; sed tot consultores amicissimos quidem dirigimus, ut infirmo fratri meo abbati, quoniam pater meus filium eum vocat, adminiculo sitis, ut bona multa quae faciunt, ad Benedicti re-*

966.

90) Sub Ottone I. quater disciplina loci fuit examinata, videlicet per Rudmannum, per commissarios episcopos, per Sandratum, per ipsum Ottonem imperatorem. 91) Missionis vestrae. 92) Gerardus vocabatur, qui anno 966 ecclesiae Tullensi episcopus praeerat. Obliti enim erant nomina personarum et locorum seniores patres; qui Ekkehardo IV. haec et alia retulerant. 93) i. e. ex voto peregrinatus. 94) Incertum adhuc, an Hartbertus, aus Hiltebaldus hoc anno sedem Curiensem tenuerit. 95) videlicet a regula.

gulam deinceps, inquit, *vergant*. Praemittitur tandem Ekkehardus nimis pro patria anxius, qui abbati nostro adventus tot hospitum diem et causam denunciet, multum a patre et filio, ut quae regulae sint, sentiant adiuratus. Cui cum Ruodmannum, ut petiverat, legationis exsortem relictum dicerent, gaudentior ibat, permitti tamen sibimet ab ambobus postulans, ut si quid pro loci qualitate consulere nosset, liceret. Abbas autem et sanioris consilii patres audito nuntio primo stupent, postmodum vero orationum instantia roborati, erant confidentissimi. Pro impensis tandem receptionis illorum cum fluctuasset, literas abbas regibus dirigit in haec verba: *Dominis meis terrarum potentissimis Purchardus suus coelorum sine fine potenciam. Scio domini mei saepe me sanguinis vestri abiectum et degenerem, delicatius quam optare habuerim ab utroque vestrum tractatum, nunc autem, cum in manu Domini summi plagatus quidem affligar, insuper a vobis tam repentinis motibus concuti nunquam speraverim.* Et post pauca de Ruodmanni prius inimica invasione, et de hac ipsa teknis eius in se tot hospitum immissione: *Acuat*, ait, *oro Spiritus sanctus ferulam meam sibi in gladium, et memet Ruodmanni iacula retundere non valente, ipse retundat; videat tandem super omnia maiestas vestra, si in immissione illa mihi parcere noluerit, quibus tantus populus apud nos vivat obsoniis; enimvero si victualia ipsa, quae in regularibus meis vix in annum reposueram, fuerint absumpta, non aliam quam penuriam postea habebunt regulam; tandemque necesse erit, ut coacti male vivant.* Inito tandem consilio iniungitur Ruodmanno, velud annuorum fructuum repositori quidem questuoso, legatos regios in locis nominatis euntes procurare et redeuntes. In coenobio autem nostro octo sibi nominatos Purchardus susciperet, octo Ruodmannus. Cum autem Chuonradum, episcopum nostrum, in praesentia ipsius sui in talibus participem fore, ipse regibus suaderet, raucosa voce, ut erat, ille reclamabat: *Nequaquam*, inquiens, *tu solus intrivisti, tibi soli edendum est.* Omnibus autem in risum motis: *Neque enim*, ait, *cum accusatore fratrum in coelis nec in terris participare libet.* Indicta tandem die, quae erat feria tertia dominicae terciae post pascha, Desiderio tunc, propter quod Gallus eius reliquias loco ipse intulerit, apud nos celeberrima, adveniunt omnes [96]. Festive receptis *Cives apostolorum* responsorium [97] canitur; abbas in auditorio debilis residens, introductis quidem eis assurgit. Legitur [98] consedentibus lectio de caritate, et de pedissequa eius discretione; qua finita, assurgunt omnes in abbatis et fratrum oscula. Deinde abbas: *Benedicti vos Domino*, et fratres: *Qui fecit coelum et terram.*

At Henricus [99] Trevirensis, cui summa rerum commissa erat, circumspecto claustro: *Enimvero*, ait, *talis nidus bonas aves decet!* Et Kebo, Lorisham [1] abbas, vir nominis reverendi prae multis et eo die pro nobis plus caeteris sentiens, sed et crebro nos postea donans et consiliis iuvans: *Si placet*, ait, *ipsarum avium hunc nidum qualis per omnia sit, primitus ab abbate audiamus* [2], *ut de caeteris, quid agamus, integrius scire valeamus.* Et Kerho, Wizzinburgensis [3] abbas, magni nominis et ipse, qui nos post hanc tempestatem ad aquae ductum, quem ipse primus nobis excogitavit, fistulas terebrare docuit, et semper amavit, episcopum nostrum interea et abbatem cum fratribus, quorum reverentia illum, ut post asseruit, vehementer movebat, in capituli domum comitatus, quae congrua nosset, praemonuit. At illi pervagatis Ekkehardo duce officinis, adhuc post arsuram vix quidem quibusdam vel tectis, penu fratrum pene vino vacuum mirantur. Aperiri autem sibi aetiam privata repositoria, cum Ekkehardus ductor eos iureiurando nihil caelaturum iubere moneret [4], cuncta perspiciendo sollicite peragrant. Querentibus autem aetiam de abbatis proprio penu: *Haec*, ait, *quae monstravi fratrum privata eius semper sunt ad nutum parata, neque enim ipse, quia sic homo est, alio cellario assolet. Nam omne debitum* [5] *in*

96) Anno 966 festum S. Desiderii, quod 23. Maii celebratur, in feriam 4. post dominicam quartam post pascha incidebat. Anno autem 966 eos advenisse Ekkehardus IV. annalibus S. Galli inscripsit sua manu. 97) Habetur id in tertio nocturno de apostolis in cod. n. 387. 98) videlicet ex praescripto regulae. 99) qui huic visitationi vix duobus mensibus supervixit, mortuus 3. Iulii. *Necrolog. S. G. n.* 915. 1) i. e. Laurisheimensis. 2) Sequentes sedecim paginae per negligentiam bibliopegae ita concisae sunt, ut in singulis lineis extremae tres, vel quatuor litterae desiderentur, quae tamen: ex cod. n. 610. qui 1472 de codice n. 615. descriptus fuit, supplere pronum est. 3) Nempe Weissenburgensis. 4) i. e. iuramentum de nihil celando ipse sibi deferri deposceret. 5) i. e. debitos census.

fratrum quotannis congerit cellarium. Et Poppo, Wirziburgensis episcopus, conversus ad caeteros: *Enimvero*, ait, *si ita se res inter monachos et abbatem habet, non nos hodie meliorem regulam neque vitam plus communem, aetiam si in loco pleno sit copia cornu, statuere poterimus. Abbas, ut audivimus, congerit fratribus, fratres ad hoc idonei congerunt abbati, et nihil sine eius permisso sibi. Omnis autem ab utrisque congestio neutris sufficere posse videre est.* Et Palzo, Spirensis episcopus, in loco nutritus, quo nemo, fama ferente, tunc erudicior: *Si sciretis*, inquit, *mores et vim disciplinae illorum districtam, experto credite, ultra omnes qui in regno sunt regulares sub copia, eos laudaretis sub inopia.* Dein Henricus archiepiscopus, cui summa rei huius commissa est, ut diximus, assumptis consortibus praelium se initurum dicens, consessum collegii nostri signifer aggressus est. Thietericus vero Metensis episcopus adolescens, Kerhaldi nuper in loco discipulus, regulae librum in manu gerens apertum, cum magistrum suo loco stantem transiens praeteriret, his ille velut discipulum silentio hominem invehitur: *Tune librum*, ait, *contra me infers, quem ego clausum quam tu apertum melius novi? Claude illum.* At iuvenis voce magistri coloratus, inclinans librum ocius clausit, et residens iuxta se reposuit. Et haec quidem, ut vim disciplinae nostrae panderem, dixi. Cunctis tandem residentibus, primas quem dixi, ita inchoavit. *Benedictus Domino iste sancti Galli coetus*, ait, *pater cum filiis;* et abbati: *Nostis*, ait, *tu fratresque tui carissimi nostri, quare rerum domini pro vobis solliciti tot dilectos suos ad vos direxerint; nisi enim vos diligerent, tot electos ad consulendum vobis nunquam dirigerent.* Et ille: *Scimus enim*, ait, *quod ad consulendum nobis peccatoribus directi estis, ideoque sancto Spiritui, summo hodie consultori utrimque nostro, acceptissimi sitis; sed tamen unum me maximum movet inter alia miraculum, quod unus ex vobis non est missus vel episcopus vel abbas, cui non minus quam vobis omnibus, ad omnia quae ratio possibilia posceret, obediremus.* Et Erpho Wormatiensis: *Tot sancti Spiritus, ut hic, abba sancte, videmus, athletis concertare uni nimium fuerit, sed iam aliquam viam id efficiendi, pro quo missi sumus, mihi placet aggrediamur.* Monuit tandem Henricus, caeteris id suadentibus, abbatem, ut aliquem fratrem viam vitae nostrae qua tunc degeremus, iuberet edicere. Iubet ille Ekkehardum decanum nec non Notkerum medicum, plerisque illis notissimos surgere, et a prima usque ad primam[6] viam vitae nostrae edicere. Quam cum decanus fratre iuvante verrissime absolveret, Kebo et abbates episcopis: *Enimvero*, aiunt, *haec omnia quae audivimus, Benedicti sunt regulae praeter hoc solum, quod secundum illam laborant, secundum illam autem non vegetantur. Sed et hoc ipsum eis causa est, ut undecunque quaerant, quo vitam sustentent. Quae quia abbatis permisso quaesita, ubi iusserit, reponunt, et ad eius nutum et arbitrium his, quaecunque sunt, utuntur, contra regulam non esse veraciter affirmare valebimus.* Et Milo Elewangensis: *Si de carnium esu*, inquit, *hesitatis, ego quod sentio, audentissime dico: quoniam, quamvis equus in cibo non sit licitus, ambulatorem meum prius vellem monachus meus ederet obediendo, quam caetera quaedam, quae regulae sunt, declinaret; ideoque Benedicti ego vice iudicio decerno, quae abbatis arbitrium iubeat, monachus manducet et bibat; abbas videat, quo arbitrio suo quid iubeat.* Cum autem ad verba eius quidam riderent, Henricus intulit: *Mirum*, ait, *tam latum lacum hic patere, et hic piscium copiam non esse!* „*Neque totus noster est*, Ekkehardus ait, *neque piscium adeo largus*[7]; *ut interdum domino nostro abbati, quod parce dat, vel soli sufficiat. Si autem emere aliquando invenimus, precio quod pro edulio uni nostrum apponendo distrahitur, probum aliquem totam epdomadam cibare poteramus.* „*Enimvero*, Thietricus ait, *dum ego aliquando hic studui, plures dies aliquando abierunt, quod piscem de pelago illo non vidisse me memini; sed et maior pars fratrum tunc carnibus non utebatur; quorum quidem parsimonia nimia videbatur. Erant autem alii, qui solis volatilibus, quod unius cum piscibus creaturae sint, licite uterentur, pauci autem in locis intra domesticos parietes ab abbate permissis, quadrupedum quoque usi sunt carnibus. Meliorem autem ego ut opinor nunquam monachum videbo, quam eorum aliquis erat, qui interdum carnes ede-*

Esus carnium offendiculo erat.

6) i. e. ab hora canonica, Prima vocata, usque ad Primam sequentis diei. 7) hodiedum pisces in eo, brumali praesertim tempore, parvo capiuntur numero.

bat. Inclinantur tandem abbates ad episcopos, ut secretis pro legatione sua uterentur consiliis. Quibus morose collatis, Henricus surgens, abbati nostro ait et fratribus: *Tantae prudentiae, domini nostri, vos novimus, ut legationis nostrae iam effectum in manu arbitrii vestri ponere velimus; nos enim, ut condiximus, ad horam vobis locum dabimus. Consulite in medium, petimus, ut qualicunque arte adhuc quidem poteritis, bona, quae facitis, regulae sancti Benedicti conformetis. Et quia eius rei legati venimus, ut regularis vitae vobis monitores simus, quidnam hic boni statuerimus, dominis referre habeamus, et quamvis omnes qui venimus bonum vobis testimonium coram eis dare vere habeamus, aetiam si meliora quidem quae a patribus accepistis, vobis propter consuetudinem sint visa, si ad regulae viliora, ut ita dicam, mutaveritis, infamiam tamen evadetis.* Tandem illis pari condicto domo egressis, conferunt consilia abbas fratresque. Placuit omnibus quicquid quisque privati haberet, in communes officinas in fide deferret, carnibus omnes, praeter quibus regula indulget, abstinendo; mensas etiam si paupertatis [8] sint, simul habeant; reliqua vero ordinis quem audierant mutare, in quibus Kebo et caeteri abbates suadeant, paratissimi, usque dum reposita haec, si defecerint, literis abbas regibus intimaverit. Vocantur in consistorium abbates, auditisque unanimitatibus, Deo gratias agunt. In consuetudine vero qua degebamus pauca mutantes, tempus se, quoniam dies mali essent, redimere aiebant. Properant illi foras alacri animo ad exspectantes [9]. *Enimvero*, Kebo ait a longe viris, *Spiritus sanctus tardare nescit. Viros virtutum in sancto hoc coenobio esse prius audivimus, nunc re ipsa experiri habemus. Venite iam ipsi, et qui sint, pariter videte.* Iterum considentibus, abbas ait: *Quod de meis ego fratribus, domini mei, promittere veraciter audeo, unum hoc vobis dico; quia quod regule summam scio, dicto paraciores nescio, ideoque per me peccari non ignoro, si ea quae perficere nequeunt, eis iniungo, quapropter a dominis regibus ni vestro interventu nobis subveniatur, sumptus ad turrim ewangelicam aedificandam suppetere non poterunt. Agite ergo, quicquid meo iussu et vestro monitu facturi sint, in brevi audite.* Et minori Ekkehardo illi palatino: *Surge fili*, ait, *et sicut dominis nostris regibus in praesentia legatorum et tu quoque dicturus sis, consensum nostrum hic in facie eorum eloquere.* Dictoque ut erat semper paratissimus, surrexit Ekkehardus et ita exorsus est: *In medium* [10], *patres et electi Dei ut monuistis, consulimus, et ecce qua die vel hora dominus noster et pater dixerit, memores nos sancti patris Benedicti privata nostra, quae tamen eius abbativo permisso habuimus, in medium et ad pedes eius ponemus, et caetera, quae sancti abbates a nobis consulti in via et modo conversationis nostrae mutanda censebant, quia in nostro arbitrio rem posuistis, eos in participium consilii assumentes, mutavimus. Sed quoniam in bono assuetis benefactum aliquod in aeque bonum aut in parum melius mutare onerosum est semper, nos quidem humiliari assoliti, ut iumenta fieri apud Deum non recusamus, et onere bis gravari.* His et aliis utrimque profligatis [11], gratulantur legati, surgentesque Deum laudando conventum dirimunt. Postea vero in auditorio convenientes, fratribus se ad missas pro die festo parantibus, Henricus ait consortibus: *Fideles nos nuntios iam nunc socii exhibemus, si quisque nostrum pro copia tantis viris in hac mala terra* [12] *inopibus, ne in promissis deficiant, consulimus.* Alacres omnes, prout ipse dictaverit, symbolum fatentur facturos. Et ille: *Non meum est*, inquit, *de vestris cuiusque sumptibus dictitare; pro copia quam singuli habemus, in charta hic sub nomine quisque suo conferre scribamus.* Factum est, et usque ad quadraginta quinque libras symbolus venerat. Interea sequentia *Summis conatibus* [13], quam Ekkehardus palatinus dictaverat, ipso coram illis stante inchoatur, et iocunde cantatur. Et Poppo iocose: *Enimvero*, ait, *tot hostes viri isti pro nichilo aestimant, neque eo minus alacres iocundantur, quod assumus.* Et Ekkehardus: *Cantent*, inquit, *quam altissime velint, coquina adhuc cuique victum non habet.* Quod Henricus audiens, alte quidem ingemuit. Et Kebo: *Unum est, domini mei, quod ego mecum cogitans, multum vereor, sed et omnibus vobis vereri est; ne postquam privata, quae quisque sua collaturus est, fuerint consumpta, nec de*

8) i. e. ieiunae. 9) episcopos. 10) i. e. inter nos. 11) i. e. pertractatis. 12) de hac regione iam S. Notkero scripsit, quod sit „dura viris et dura fide, durissima gleba.“ *Metzler in Canisii lect.* 13) hymnus iste de S. Desiderio scriptus reperitur in codicibus coaevis n. 380. p. 252. et n. 381.

proprio nec de communi habent, regulam tunc nec unam assequantur nec alteram. Et Henricus: *Dominis nostris idipsum*, ait, *dicere habebimus. Nos vero, quod legatio nostra talem effectum habet, solummodo gaudemus. Enimvero egomet antequam veneram, aliter evenire putaveram; neque in sapientia tanti rumoris et in virtute operum viros facile unquam a tam laudabili, qua degebant, vita avelli posse crediderim.* Abscesserat ab illis iam Ekkehardus; et ecce quidam fratrum ecclesiam egressus, sequentiarium manu ferebat; quem illi assumentes, in sequentia diei[14] Notkerum Balbulum laudant. At ille: *Non Domini*, ait, *haec est Notkeri; sed eius, qui iuxta vos sedit, magistri nostri palatini Ekkehardi.* Et Chuonradus: *Insaniat*, inquit, *Ruodmannus cum ypocrisi sua in locum hunc, quantum velit, monachos tamen hodie sanctus Gallus habet, quorum similes ipse inter suos nunquam simulabit*[15]. Et Poppo: *Enimvero*, ait, *huic ipsi cui haec verba sunt, parem nusquam videmus.* Et Palzo[16]: *Dicere*, inquit, *habueras, si magistri mei*[17], *avunculi eius verba inspexeras, sed et aliorum plurimorum ex eis verba et opera noveras. Dico enim id sancto Gallo praerogative datum, ut** *in ornatu verborum praecipuum sui hoc tempore teneant locum.* Egressi interea fratres, ut erant palliis parati, stare usque abbas veniat, monentur. Et Poppo interea: *Sanctus Gallus*, ait, *tam sonora guttura sua, ne rauceant, dulci hodie vino rigare velit, et saturet.* Usque huc legationem illam scriptam[18] in verba alia transferens, cartis per impluvium perfusis, quae secuta sunt, conicere non poteram; quae autem posthaec dicturus sum, patrum qui intererant relatibus didici. Interea accitus abbas affuit et consedit, et Henricus, parva solacia se collaturos et die condicta daturos, fratribus pollicetur; dein regibus se pro inopia eorum suasuros omnes concordant; et cum se orationi eorum committerent, abbas intulit: *Immo, ut fratres conscripti*, ait, *sitis volo, quia alia vobis dona dare non habemus.* Laetis ob hoc omnibus, itur in aecclesiam. Recepti manibus abbatis, singuli in libro vitae[19] scribuntur. Abbates rogati cum fratribus eo die mensae aderant. De communi et privatis collectae fiunt, et habundam caritatem faciunt. Cum autem disciplinam loci et morum tenorem singuli sollicite pervidérent, nihilque se quidam illorum, nisi quod regulae sit, ibi videre silentio sibi dicerent, Milo coclearium sibi afferri signo petiit, quod cum ministrantium unus manutergio afferret, arte ille sua quasi recipiens decidere sivit. Minister autem continuo non sine rubore in veniam corruit, surgere autem signo iussus, ut mos loci erat, domo** inclinatus hinc et hinc, nisi a priore signo vel nutu revocaretur, per exitum qui claustrum ducit exivit, per fores quae a coquina sunt mox reversurus. At Kebo hilaritatem machinari artifex: *Vide Milo*, ait, *miser quid feceris, frater ille quem fuco tuo deceperas exivit; nisi ipse eum revocaveris, non est reversurus.* Ille autem pectus incutiens, uni et alteri signo dato, ut revocaretur, et nemine, quia Kebo astantibus innuerat, attendente, surgere ipse dum parat, veste eum Kebo detrahit, et a coquina regressum[20] digito fratrem monstravit. Tali hilaritate cum ipsi inter se velud hospites licentius agerent, nemo quidem loci fratrum motus est in risum. Surgitur a mensa, itur solitis benedictionum ymnis[21] in ecclesiam. Et ecce Kebo cum caeteris in veniam corruit coram fratribus ecclesia egressis. *Nos*, inquit, *fratres et domini, docere vos venimus, et ecce disciplina vestra fracti stupescimus, cum nobis effuse solutis in risum, ne unum vestrum dare videremus assensum. Talem disciplinam huius loci semper audivimus praedicari, et quam crebro audivimus nunc oculis inspeximus. Indulgeri tandem rogamus, quod tantos viros vos impares aggressi sumus, et doctissimos indocti temptavimus. Vere laudis vobis testimonio futuri, quocunque venerimus.*

Surgentibus a venia pariter omnes fratres occurrunt in amplexus et oscula, et quoniam incompetens hora esset, abbati decanum dirigunt, ut eis cum hospitibus incompetentia competere permitteret. Venit itaque laetus ipse, ut semper erat dulcissima caritatis anima, abbas, et meridiem usque nonam in sanctae hilaritatis gaudio perduxerant. Sonatur ad nonam; qua peracta, mittit abbas Kebonem, qui episcopos,

14) singulis enim anni diebus propriae assignatae fuerant antiphonae et sequentiae. 15) legendum *similabit*. 16) Spirensis; saeculo 14. lector quidam nominibus horum episcoporum et abbatum nomina ecclesiarum, quibus praeerant, superscripsit. 17) Ekkehardi I. 18) absque dubio manu Ekkehardi II. 19) seu confraternitatum libro, de quo initia capitum edidit Goldast. 20) consonat his delineatio aedificiorum monasterii de anno 830 supra citata. 21) nempe precibus mensalibus. *) et *cod.* **) *sic.* humo?

[aedificia monasterii.] ut fratres conscripti claustrum intrare iam utique suum non dedignarentur, rogaret. Veniunt omnes, et societati fraternae participandum fore gaudio gaudent. Itur in armarium[22], sed et in angustum sancti Galli thesaurarium. Prae omnibus autem scriptorum digiti efferuntur; gemmarum autem et auri, quorum satis habebant, non adeo. Versum Ambrosii folio ascriptum: „*Nectaris Ambrosii redolentia carpito mella*"[23]; memoriter repetebant. Veniunt in pirale, in eo lavatorium[24], nec non et proximum pirali scriptorium[25], et has tres regularissimas prae omnibus quas viderint asserebant esse officinas. Et absque dubio, qui tales dudum incolerent, regulares esse monachos, nulli negandum esset. Invitat tandem abbas omnes pariter ad nonales fratrum, quibus conscripti essent, biberes[26]. Ibi tanta hilaritate usque ad vesperum iam pene sonatum commanent, ut senum qui adhuc hodie talia memorant, recordationem voluptas sit audire. Ibant pariter ad laudes vespertinas quisque suas[27], abbate cum fratribus omni dulcedine valefactis, condicto quidem, ut cras mattutini conveniant, et missionis suae responsa regibus reddenda communi disponerent consilio, et relatu roborarent concordi et caritativo. Veniunt diluculo in fratrum consessum, et Henrico dictante, legationis suae brevem et uniformem ordinant reddicionem, ut quoniam non simul ad aulam sunt redituri, Henricus, cui caput causae a regibus datum est, Kebone comite unum os omnium et lingua foret. *Neque ego*, Henricus ait, *si quid de meo adicere* [Visitatorum recessus.] *potero, confratribus nostris derogare habeo.* Assurgunt omnes acclini in gratias; pergunt tandem in aecclesiam ad dandas abeuntibus prospere viae preces abbas cum fratribus, et[28] recipiendas a tot episcopis benedictiones, data[29] prius confessione et a [S. Conradus episcopus Constantiensis.] stolatis[30] remissione. Redeuntibus autem in claustrum ad oscula confratrum, Chuonradus noster inter caeteros: *Quo ego, filii mei,* inquit, *proximior vobis loco sum quam caeteri isti fratres conscripti, pro memoria ipsorum et mea tribus diebus in annis, quibus vixero, caritates me vobis in refectorio facturum promitto.* Postea aetiam hilariter hoc fecit, et ut qui intererant testantur, quoties ei vacabat, ipse quidem aderat, abbati regio modo proponebat, mensas obambulabat, serio et ioco abbatis assensu colloquia miscebat. Sed et rauca sua naturali voce iocundus lectorem aliquando increpitans: *Nunquam aetiam conticescis?* ait, *Tu autem*[31], sicque cum vitro purae potionis in medium veniens, abbatem primo, tum caeteros in sancta caritate bibere rogans, ipsum primosque mensarum osculatus, omnibus per eos oscula misit. Talis erat sancti Chuonradi in nos caritas. Henricus vero et Thietericus quosdam cum Ekkehardo decano patrum sumentes in partem, prior, quotannis viveret, decem vasa vinaria, alter totidem salis spira condixit die dato confratribus mittere; quod et incunctanter singulis, quibus vixerunt, fecerunt annis, sicque per oscula mutua valedictione data, utrinque sibi fausta praecati, ad prandia discedunt, noctem proximam [Ekkehard II. acta Hadwigi refert.] Constantiae simul acturi. Ibat autem et Ekkehardus ipse quidem ad reges unicordes suos, et de his et de aliis mandata abbatis ad illos laturus; sed et quantum in se sit, causam cum aulicis prosperaturus. Praeterit autem Ruodmannum, die altera Constantiae pro hospitibus agentem, et cum ei ille *Benedicite* arte sua diceret, quasi ad navem festinans transeuntem non attendebat. At ille constitit, et quendam post eum ad navim misit, qui diceret: *Verum proverbium est, mendacia curta semper habere crura.* Et Ekkehardus: *Verum illud,* ait, *esse nunquam lucidius quam heri et hodie in nobis apparuit. Sed ne mirum, si me tantillum convitiis prosequitur dominus tuus, cum mille in regno monachi sint emeriti, qui Deo et hominibus conquerantur pro convitiis eius. Quapropter et haec ego cum aliis mille perpetior et quiesco.* Sed et quidam ministrorum hominis bene idoneus, cui causa domini reges interdum erant affabiles: *Enimvero,* ait, *et si dominus meus tacuerit, ego nequaquam omittam,*

22) videlicet librorum; situm illud erat iuxta praedictam delineationem in secunda contignatione aedificii. 23) legitur adhuc hic versus in cod. n. 96, vitam S. Ioannis baptistae referente. 24) ad mundandas manus et capita, cui in hypocausto locus erat, et manutergia, ac pectines. *Vide libr. de confraternitatibus editum ex cod. n. 915. a Goldasto.* 25) armarium, et scriptorium in ichnographia citata visuntur penes septentrionale chori latus locata, at revera a latere eius australi videntur fuisse constructa. 26) videlicet haustus vespertinus. Biberes enim in S. Benedicti regula potum, et nonales horam tertiam pomeridianam significat, quae Romanis nona erat. 27) i. e. privatim recitandas. 28) legendum *et ad.* 29) seu dicta. 30) i. e. stola indutis. 31) hoc initium est illius versus *Tu autem domine miserere nobis* quo lector lectioni finem imponere consuevit in templo et refectorio.

quin talia conquerar regibus. Rediit nuntius, Ruodmanno cuncta quae audierat renuntians. Ille modo non modice stupidus, nequaquam in eum verba haec vertisse, care iurans asseruit, sed magis in eos, qui ipsum et fratres nostros infamassent falsidicos. Hoc dixit sub optentu, quasi ipse quidem talium nullus esset. Et Otkerus, quem supra diximus, frater eius et miles: *Miror te*, ait, *nunquam hominis pigere, qui astu suo semper tuas exsuperavit acutias. Latere autem te arbitror rumorem quo apud omnes insigniris, secundam quidem iam te invasionem loco illi sancto, unam clam fecisse per te solum, alteram struxisse per tot episcoporum et abbatum collegia. Hoc in aula tunc musitatum est; sed et proximis diebus a militibus ipsius abbatis mihi conquestum est. Ideoque ipso isto homine cui nunc nuntium tuum misisti agente, tu solus a legatione illa exceptus es. Vereor autem, ne quia intimus quidem consiliis est apud principes, animo quo nunc est, infortunii tui aliquid conflet.* Et ille: *Non nego*, ait, *frater, sed et veraciter assero, aetiam caput meum abscidendum incunctanter eo pacto me tradere, ut omnes in regno Ottonum monachi vivant secundum regulam sancti Benedicti; sed et super ipsos fratres, qui pene sine abbate sunt, a dominis invitatus, consiliis quae sensi, fide dixi qua debui. Ut autem tot hospitibus invaderentur, crede mihi, neque consilio interfui, nec unquam placuit mihi, ubi comperi, sed et hodie laetatus sum et heri, ubi prospera de eis audivi.* „*Nollem*, ait ille, *frater et domine mi, te pro aliis quam tibi creditis adeo sollicitari, ut querelas tibi ullas a pari potestate praeditis compares. Sed quantum illi pro tuis, tantum te quoque curare pro suis; et salva sic caritate et pace hinc inde fueris. Nunc autem te cum tantis viris, qui ad honorem omnia et precibus perducunt et artibus, tam severe discordare admodum doleo, et maxime cum illo quem dixi non parvi momenti viro.* Cum autem Ekkehardus Duellium ipsa die ascenderet, et Wazemanno ibi abbati, nobis et sibi [32] amicissimo, omnem seriem rei nostrae, ut ductrici in proximo a Norico, ubi pascha egit, redeunti insinuaret et per singula diceret, in Rotwila legatis Ruodmanno et Otkero comitatis iungitur, ubi parum cum eis moratus, in Thietingen [33] villam nostram, ne quicquam Ruodmanni rerum tangeret, vespertinus divertit; quamvis tamen ipse ei per fratrem necessaria habunde promitteret. Ruodmanno autem legatorum quosdam rogante, ut de verbis ad navem male intellectis eum in crastinum corrigerent occurrentem, comitatu ille usque Spiram abstinuit, ibique eis se, Ruodmanno cis Rhenum regresso, coniunxit. Kebo autem id rogatus, Ruodmannum apud hominem purgare de verbis ipsis aggreditur. Cui ille, nihil aliud nisi publicos impulsus et eversiones eius in se et fratres suos, respondit, reservandos. Et ille: *Enimvero*, ait, *hesterni diei orisque omnium nostri* [34] *semper habet, dum homo est, reminisci.*

Commissarii visitatores Ottoni I. referunt.

Audiunt tandem, reges rogationes et ascensionem Mogontiae acturos. Illuc conveniunt praescripti illi, sed et caeterorum aliqui, vimque omnem legationis suae, Ekkehardo astante, quam optime poterant, in brevi per ordinem absolverant, penuriaque loci conquesta, maxime in vino et caeteris regulae sumptibus: *Nisi solatio*, inquiunt, *iuventur, neque sub regula neque sine regula, cum paupertatulas, quas habent in medium collatas, consumpserint, subsistere non poterunt.* „*Neque haec ipsa*, Kebo ait, *diu durabunt quae contulerant, quia omne habere omnium illorum sollicite scrutati, aput neminem ullius boni copiam praeter caritatis et humilitatis invenimus. Obaedicionem* [35] *autem illorum, ut vere asseram, Dei virorum laudare mihi non est magnopere, cum et patres nostri episcopi dicto paratiores nunquam maiorem vidisse testati sunt.* Et Otto filius ad patrem: *Enimvero, pater, iocundum est quod audivimus; teque decet talium compati penuriis; maxime vero, ut fame eorum invidi et proditores videantur confusi.* Et pater: *Si tamen tandem aliquem unum habere consenserint in auxilio, qui regulae peritus, aliquantum cum eis conversetur temporis.* Cum autem Kebo ad haec, quiddam ut diceret, surgere coepisset, Henricus illum nutu compescuit, et ad se accito, in aurem: *Noli*, inquit, *quicquam contra loqui, quia quantum eos nunc experti sumus, nemo monachus hodie est in regno, qui in*

32) i. e. ipsi Ekkehardo. 33) Ibi in Thietinga (*Dietingen*) prope Rotwilam sita anno 786. comes Geroldus, et anno 799. comes Berchtoldus S. Gallo suas possessiones contulere. *Cod. Trad.* 34) nempe: eorum, quae ex ore nostro percepit. 35) obedientiam.

ratione bene vivendi inter eos veniens, eos praecedere possit; et forsitan, quisquis ille erit, aut tantae auctoritatis Dei servis manus est daturus, aut tandem quoquo modo loco cessurus. At Ekkehardus: *Liceat et nobis*, inquit, *o rex vice abbatis nostri, a quo et ad hoc ipsum missi sumus, quiddam loqui. Bene et optime intulit quidem filius tuus, penuriis nostris te decere compati, ne postquam reculae nostrae, quas in medium contulimus, fuerint consumptae, absque omni regula tandem famelicis tuis sit vivere. Quod autem maiestas tua, gloriose mi, subiunxerat, periciorem regulae nobis aliquem auxilio dari, a legatis vestris abbatibus regulae peritissimis, nunc ut ita dicam, iniciati petimus pater et fili, ab ipsorum aliquo iussu vestro revisi, et si in aliquo ab edictis eorum exorbitavimus, explorari, quoniam grave quidem est, si ausim dicere, in tam brevi articulo tercia vice pauperes vestros ingredi, et ab eo, quod a tam multis claris viris iniunctum est, per virorum nephitorum*[36] *aliquem abduci.* Et Henricus: *Clavum quidem tu*, inquit, *legationi nostrae fixisti.* Cui sic peroranti, plures assenserant. Et pater rem in crastinum distulit, hoc inter caetera quasi de intimo cordis contestatus: prius se coronam suam confracturum, quam monachos sancti Galli absque solatiis, quibus regulam exsequi possint, dimissurum. In crastinum, Ottone magno per noctem solito aliquo dolore tacto, cum in publicum procedere non posset, Henricus et Kebo domos ire dimittuntur, Wormatiae in octava pentecostes iussi adesse. Ekkehardus vero interea, ut solebat, aulae immoratus et rem sancti Galli quaqua poterat agens, non modice consolatus est. Hadawiga quidem regibus, patruo et patrueli, literas pro regiminis rebus aliis dirigente sed et pro nobis, quod res tantae se nescia agerentur velud irascente, et ne tandem quid de nobis severius decerneretur rogante, iubetur ipse literarum portitor Huozo presbiter, magni quidem apud dominam vir momenti, diem exspectare, et pro ipsa decretis interesse. Conveniunt die dato Wormatiam[37] non solum Henrich et Gebo, sed et caeteri legatorum aliqui; magis autem pro nobis sollicitus erat ipsius episcopus loci[38]. Cum autem, colloquio inito, varie hinc inde res traherentur, malivolis nobis aliquem abbatem regularem praeponi suadentibus, regulariores abbatem et monachos hodie in regno non esse, si reliqua facultas sit, Huozo respondit. Cui cum legati caeteri consentirent, Henricus surgens: *Nostris*, inquit, *domini reges, qui legatione vestra, qua maxime potuimus fide, functi sumus, credere habetis responsis. Quoniam quidem alii, qui hic sua, ut libet, interserunt, quid nos apud sanctum Gallum invenerimus, quidque reliquerimus, nesciunt; quae autem nos vobis nuper, quam verissime noveramus, narravimus, iterum, si vultis, ut et ipsi audiant, repetimus. Viros nos virtutum magnarum patrum viam sanctissimam gradientes invenimus, a qua eos in regulae viam, quoniam quidem eadem pene erat, convertimus; in ea quidem nullius doctrinae nunc egentes degunt, sed sumptus, quibus eam perficiant, infaecundae illius terrae penuria desunt; quapropter neminis alio, praeter sumptuum qui desunt, egent solatio. Abbatem autem eis imponi, cum optimum habeant, vanissimum duco. Enimvero abbatem et monachos nemo nostrum aliter credit, quam Dei esse servos. Atque ideo vos Domini et nos rei quidem erimus, si non eos aut illam viam tenere sinamus, aut hanc idonee exequi sinamus; illorum igitur ex parte cum nullus modus relictus sit, si aliquis iam fuerit, nostrae partis erit.* Tandem post multa consiliorum colloquia, Adalheida aetiam per Ekkehardum adesse rogata, dantur Keboni abbati et sibi de scriniis regum sexaginta argenti librarum rata pondera, abbati nostro et fratribus solatio in sancti Ioannis die ferenda; iusso etiam Kebone in loco ipso usque dormicionem Mariae[39] hospitari, atque Benedicti viam, discretione qua nosset, coram Galli pullis ingredi, moreque suo eos docere vivere. Venit ille tandem carus ad carissimos, et quicquid instituit, omnes unanimes ad exequendum invenit, abbate ei cum Ekkehardo seniore decano quidem ad omnia, et de oblatis[40] et de loci impensis, copias suggerentibus; Ekkehardo aetiam iuniore, quem multum ille prae oculis habuit, favente, et cum eo, donec recessit, nocte dieque versante. Opere autem precium erat, si vacaret, multa quae eum iocunde fecisse et eleganter audivimus locutumque esse, sermoni inserere. Ut in die sanctae Mariae, post

Infaecundam terram, et penuriam loci incusant.

Kebo abbas Laureshei-mensis pro correctione mittitur.

36) Neophytorum. 37) Anno 966. reapse Otto I. Wormatiae assumptionis b. Virginis diem exegit. *Regino*. 38) Erpho Wormatiae episcopus. 39) a die 24. Iunii usque 15. Augusti. 40) supra pecuniis.

quem iam dolore omnium discessurus erat, cruces foras sequendo, cum antiphonae nocturnales[41] cum capitibus psalmorum in via canerentur: *Nonne regulae nostrae, sed et canonum est*, ait, *semel hodie mattutinos agere*! *enimvero si istos Kebo futuros scisset, non strato surrexisset. Quam autem omnes mentiti sunt, qui in hoc loco regulam non esse dixerunt, cum in tanto vacationis die non simplex sed duplex solita sit persolvi.* Cum autem abbas claudus quidem esset, sed et decanus pede nutasset: *Melius*, ait, *claudicare reges quam regna. Et o utinam tales egomet claudos Lorisham haberem! enimvero prae regibus*, inquit, *diligerem.* Et cum statuta Hartmuoti in victualibus ei optima visa sint, caritates[42] in ieiuniis prae caeteris extulit, et amore nostro easdem suis provisurum promisit. Rediit tandem lacrimis prosecutus ad reges, et inter optima quae eis de edoctis a se regularibus hilariter dixit, nisi illis locum aliquem vinarium et alias frugiferum de suo dederint, deficientibus datis illis solatiis, quae incoeperant perficere non posse, asseruit. Dein regibus cum principibus crebro quidem collatis, cum operas trivissent consiliis, post aliquot dies Henrico episcopo monente, Sahspach[43] Hadewigae beneficii villam, si ab ea rogatu regum avelli possit, sancto Gallo tradere conspirant. Quod illa, cum multociens tum per reges, tum per ipsos nuntios peteretur, sicut varium et mutabile semper est femina, nunc concedere se spem dedit, nunc facturam sancte abiuravit. Postremo quidem abbate nostro in ipso monasterio et fratribus illi supplicantibus, facturam tandem pollicetur, si ei missa cottidiana in loco pro viva et defuncta in perpetuum promittatur agenda, sed et Ekkehardo eius loci, usque dum vivat, committatur cura. De quo cum aliquos ex fratribus nostris invidos homini hesitare audisset, irata exiliit, reque infecta conventum diremit, seque post hanc horam nunquam cuiquam pro hac re aurem iuravit adhibere; sicque quorundam invida incautela Gallus villam illam, cum iam in manibus habere posset, amisit, Ekkehardo tandem carissime iurante, nunquam se causa sui in hac re illi verbum fecisse. Fratres autem, quamvis hac spe frustrati, instituta tamen Kebonis sollicite tenebant; sicque communiter vivebant donariis regum, simbolis quoque, quae diximus, legatorum, quamvis anni penuriae fuerint, ut neminis invidorum in se hora[44] patefacerent.

Hadwig vineam in Sahsbach condonare renuit

Chuonradus autem episcopus, crebro eos visitans ut diximus, annis aliquot iam elapsis cum diuturna eos penuria vidisset afflictos, senibus et invalidis pietate sibi solita consuluit, et caminatas[45] claustri abbatem aperire rogavit, Constantiaque et Arbona, in quantum copia erat, solatia privata talibus transmisit. Validiores vero haec considerantes, amicis suis foris locum, qui sibi ab eis solatia petant, permisso abbatis mittunt; allata autem mensae communi imponunt.

Factum est autem, ut quidam pauperum parum quid quod ab amicis datum est, solus comederet, intrantesque cum eum ob hoc increparent, ille quidem avide comedens: *Si calceus*, inquit, *dividitur, nemo calciatur.* Quod cum risum astantibus moveret, decanus tamen, ut audivit, ingemuit, nihilque fame improbius et sacrius esse respondit. Cumque palam factum sit multis eulogium[46] hoc monachi esurientis, Ruodmannus id in pharetra sua reposuit, et ut occasione data, eo in fratres uteretur iaculo, ut postea fecit, reservavit.

Purchardus igitur abbas senio iam gravescens, corilum illam antiquam, sub qua Gallus quondam vepribus corruens, *Haec requies mea* cecinit[47], consulto episcopo succidit, capellaque aedificata, aram in loco arboris statuit, fenestellam quoque ad meridiem ei humilem imposuit, ad quam septo deforis aptato, semet includere, et finem vitae, abbatia relicta, devovit exspectare. Parata capella et in honore sanctae Crucis sed et sancti Galli per Chuonradum nostrum dedicata, vir ille sanctus septo iam illi tabulata per artifices praeparans, Notkerum pro se Ekkehardo favente, Notkeri medici ex sorore nepotem, eligi rogavit, et regibus eum pro se inthronizandum direxit. Ipse autem, episcopo Chuonrado, ne tantae teneritudinis senex includeretur, obstante, regis iussu loca abbatibus a Karolo decreta, multa reluctatus, Ekkehardo pro se curante, retinuit, et caminatam antecessorum abbatum quietis gratia tandem invi-

41) hae antiphonae ad nocturnos in die assumptionis in codd. saec. 10. et 11. prostant adhuc. 42) lauta prandia, serius servitia dicta. 43) Vicus Brisgoviae. 44) i. e. ora. 45) hypocausta, in quibus seorsim reficerentur. 46) dictum bonum seu facetum. 47) ut in vita S. Galli legitur.

975. tus introiit. Nisi enim quod penuriam timuerat, nil per se habere volebat. Supervixit autem suffecto tandem suo [48], et Ymmonem quoque fore edixit abbatem. Episcopus autem, semper intimus eius, defungi eum parantem oleo sancto adveniens unxit, defunctum [49] vero multorum lacrimis prosecutum, maxime pauperum, ante hostium capellae, quam ipse *Haec requies mea* vocabat, solemniter sepelivit: Ekkehardo decano, qui, ut diximus, cor suum erat, ante annum quidem, modo quo iam dixisse meminimus, assumpto.

Notkerus doctor, pictor, medicus.

De Notkero vero, doctore, pictore et medico, cum materiam grandis voluminis habeamus, succincte quidem ad alia festinando dicemus. Picturas quidem post arsuram plures Gallo fecerat, ut videre est in ianuis et laqueari ecclesiae et libris quibusdam; sed haec quid sunt ad mille alia, quae dictans et medens insigniverat? Fecit enim Otmaro decoras illas antiphonas, et ymnum *Rector aeterni metuende saecli* [50], et quaedam susceptacula [51] regum, et ymnum de una virgine non martyre, id est beatae Virgini; in quo cum de quodam uno verbo quod metro congrueret, diutius hesitaret, Ekkehardo decano, ut id de suo adderet, inclinatus, ille autem continuo: *Ovis*, inquiens, *ad capram, lanam petitum, venit!* sed ut *labilem* poneret, emonet [52]. Haec pro exemplo humilitatis et caritatis patrum praeterire non potui. Medendo autem mira et stupenda frequenter fecerat opera, quoniam enim in afforismis medicinalibus [53], speciebus quoque et antidotis, et prognosticis Ypocraticis singulariter erat instructus, ut in urina Henrici ducis versute se decipere temptantis apparuit. Qui cum ei urinam mulierculae cuiusdam cameralis [54] pro sua inspiciendam mitteret: *Miraculum*, ait, *nunc et portentum Deus facturus est, quod nunquam est auditum, ut vir utero pareret. Nam dux iste circa trigesimum ab hodie diem filium ex utero suo editum ad ubera suspendet.* Erubuit tandem deprehensus ille, viroque Dei, ne se medicare renueret — nam ad hoc adductus erat — munera misit, feminamque illam virginem putatam medicus Sanctigallensis supplicem sibi reduxit in gratiam. Nam ut prognosticus ille praedixerat, ipsa partum dederat. Sed et episcopo nostro Kaminoldo cum fluorem narium diuturnum adductus citissime sedaret, odorato cruore, variolam morbum die ei tercia praedixit futurum. Sed pustulas ille die dicta sibi erumpentes cum eum restringere peteret: *Enimvero*, ait, *facere potero sed nolo, quia necis tuae reus karrinas tot* [55] *ferre non potero, quia, si restinxero, morti te trado.* Pustulasque tandem eruptas ita in brevi sanaverat, ut nec saltim de una fuerit signabilis. Haec pauca de plurimis, quae scriptor, pictor, medicus egit, quoniam iterum nobis narrandus occurret, hic libasse sufficiat.

Geraldus magister, et parochus S. Galli.

De Keraldo autem, non minoris materiae viro, quoniam plura non vacat, item quaedam, ut in quantis columnis locus Galli crebro [56] steterit, pateat, interseram. Erat a subdiaconatus sui principio scolarum semper ille magister. Presbiter vero factus, praedicator altissime apertus, etiam episcopis aliquando praesentibus et iubendo cedentibus populo declamator, et ut apostolus tales vocat, propheta erat mellitissimus. Unde, ut antiquitus loci nostri mos statutus erat, publicus populo nostro etiam presbiter positus est, ut in aecclesia sancti Otmari omnibus qui intra Coldaham et Sintriaunum fluvios degunt, sinodica quaeque praeter disiunctiones coniugum pro episcopo faceret. Cuius rei privilegia cum a Iohanne papa cum Salomone episcopo nec non Karolo astipulante habeamus [57], invidi monachis nunc temporis episcopi vix nobis et nostris halitum relinquentes, ut Salustii verbis utar, nil nobis reliqui facere moliuntur [58], ministrosque odii et invidiae iniustaeque potentiae holophernicos asciscunt sibi archipresbiteros [59], qui animas hominum carissime appretiatas vendant, feminas nudatas aquis immergi impudicis oculis curiosi perspiciant, aut grandi se precio

archipresbyteri ordalia exercent.

48) adde *successori.* 49) obiit anno 975. 50) habetur in cod. n. 347. p. 512, et cantatur hodiedum. 51) formulas pro regibus suscipiendis. 52) In hymno de B. V. reperitur hic versus: „*Sexum domans, quae labilem vitam gerebat coelibem*“ editus in Canisii lect. antiq., ast male Notkero Labioni, seu, ut ibi habetur, Zabioni adscriptus. 53) tales exstant in cod. n. 403. 54) i. e. a cubiculis. 55) *carina* poenitentiae publicae erant determinati dies, qui homicidii reis ab episcopis dictabantur. 56) i. e. multipliciter. 57) combusta sunt, ut infra dicetur. 58) tempore, quae haec autor scribebat, inter episcopum et abbatem S. Galli ad rixas usque ob hoc certatum fuit. 59) ex his verbis palam est, saeculo 11. archipresbyterorum iurisdictionem in hac regione pro novo invento habitam fuisse. Successere 11. corepiscopis, quos hic viguisse exemplo Manonis corepiscopi et S. Galli monachi comprobatur. *Necrolog.*

redimere cogant[60]. Hos tales quomodo faucibus strangulati vix evaserimus, Purchardum secundum dicturi, plenius scribere habebimus. At Kerholdus, ut ad capacissimum sancti Spiritus dolium[61] revertamur, in his et aliis mille virtutibus animo et corpore diu attritus, longoque senio fessus, sed non defessus, cum iam plebis sibi commissae fides in eum esset certissima, si[62] quem corpore dolentem benedicens tangeret, allevigaret; confessione eis quadam die data[63] et remissione petita, mox se in lectum colligere velle et in Christo emori flens pronunciabat, et missionem ab ipsis sollicite postulans[64], in die Domini semet utrinque videndos spem se certam habere spondebat. Exutus vero abba[65] et revestitus, clamoreque familiae usque cancellos Galli prosecutus, domum infirmorum per se, nemine fultus, multisque quid facere vellet mirantibus, introiit. Ibi ergo parumper residens, substerni sibi fenum terra nuda rogabat, superque cylicium; in quo se quasi nihil mali passus reponens, fratres omnes vocari rogabat. Quos cum adesse videret, salutatis omnibus surrexit, et stans et erumpens in lacrimas: *Video*, ait, *domini et fratres mei, vocationem meam, quam semper reus ego timebam, adesse; ideoque, quia in pium Deum nostrum confidens spero, confessione coram vobis data, securus abibo.* Tandemque assensu omnium confessus, indulgentiam recepit, osculatisque per singula omnibus, a patribus ubi doleret, requisitus, respondit in pectore et praecordiis. *Et utinam*, inquid, *Notkerus meus adesset* — erat enim ille tunc pro remediis in aula regia — et residens, requiescere se velle ait. At fratrum singuli quietem illi aeternam precantes, praeter custodes illi datos, et quos ille rogabat psalmicanos[66], domo cesserant. Ipse autem quasi nihil adhuc quidem passus: *Sancte Iohannes euangelista*, ait, *dilecte Domini recipe me!* et capicium capiti inponens, brachialeque rocci[67] subter caput revolvens, super illud nobile stratum se recollegit; et paulisper, ut sperabant, dormiens, subito: *Mi Domine bene venias!* ait. At illi disloqui[68] eum, ut egroti solent, putantes, unus tandem ex illis: *Videamus, quid agat*, ait, *enimvero, quisquis fuerit, aliquem salutavit.* Accedentes vero quantocius ad illum, oculis transversis labiisque albidulis vident praemortuum. Signumque cursim[69] pulsantes, fratres advocant. Quibus quam concite circa se astantibus, per semetipsum manus pedesque extendens omnes apertis oculis arrisit, tandemque quasi excusso risu chachinnulans exspiravit. Tali exitu homine virtutum finito, erant qui dicerent: *Iohannes eum*[70], *cuius, dum viveret, assertor erat assiduus in virginitate et in omni integritate, atque ideo absque dolore sicut ille assumptus est, quia ipsi se obiens commisit, et se visitantem in obitu salutavit.* Sepultusque est non longe a Notkero balbulo, magistro quondam suo sibique amicissimo.

15. Waldo decanus.

De Waltone decano, nec non et Chuniberto, Altaha abbate, grandia siquidem, quamvis non his similia, si vacaret, dicere poteramus. Quorum prior, quod eius officii quidem erat, memorabilem se posteris in secessus nostri structura difficillima fecerat. Non solum autem in hoc, sed et in aliis multis magnitudinem suam ostendit operibus. Nam Saracenos[71], quorum natura est in montibus multum valere, cum e parte australi nos et nostros adeo infestarent suis temporibus, ut Alpes nostras et montes optinentes, etiam fratribus crucem circa urbem sequentibus tela[72] proximo iacerent, multumque abbatis manu[73], ubi laterent, investigari non possent, ipse quadam nocte cum familiae[74] audacioribus sibi, ubi laterent, proditos, invasit dormientes nactos, lanceis et falcibus, securibus quoque, quibusdam trucidatis quibusdam quoque captis, caeteros fuga lapsos insequi inane duxit, cum capris fugatiores montes percurrerint. Quos autem coeperat, vinctos in monasterium ante se egerat. Qui tamen ipsi manducare nec bibere volentes, omnes perierant. Haec de tragoedia eius temporis et de Waltonis magnitudine tetigisse sufficiat; nam si miseriam omnem quam no-

Saraceni usque ad Rhenum praedantur.

60) sugillat hic autor ordalia aquae frigidae et in nota ad S. Augustini epistolas in cod. n. 187. p. 174. reprobat poenas corporales ab ecclesiasticis inflictas his verbis: „S. Augustinus neminem rasit, neminem discoriavit." 61) pro vas. 62) legendum *quod si*. 63) videlicet confiteor ad parochianos recitato. 64) amictu candido, quo clerici et monachi populo sacra faciebant. 65) i. e. valedicens. 66) videlicet eos, qui psalmos canerent, seu legerent, ut apud moribundos facere moris erat. *cod. n.* 394. 67) i. e. manica amplae cucullae. 68) teutonice *irre reden*. 69) festinanter. 70) deest verbum. 71) ii ipsi, qui ex Africa transfretantes, in Alpibus consedere, Burgundiae et Langobardiae terras devastantes, in Germaniam ultra S. Galli territorium non progressi. 72) legendum *de proximo*. 73) per abbatis milites conquisiti. 74) opificum, et famulorum.

Kunibertus magister, pictor abbas Altahae.

strates a Saracenis sunt passi, percurrerem, volumen efficerem[75]. At Chunibertus, si extrema illum infortunia sinerent, inter omnes esset spectaculo dignus. Ipse enim vir ille erat, cui generis nobilitatem, plurima quae in illum Deus congesserat dona quam maxima[76] nobilitabant; scriptor directissimus, doctor summe planus, pictor ita decorus, ut in laquearis exterioris sancti Galli aecclesiae circulo videre est. Hic ab Henrico duce Salzburgis doctrinis studere a Kraloo[77] postulatus, post annos aliquot abbatiam Altaha[78] promeruit. Ubi cum quotannos praeesset, tedio, quod sancti Galli claustro tam diu careret, corde tactus, abbatiam reliquid, claustrumque suum egre exspectatus revisit. Fit itaque in annum decanus noster; et quia quotannis more romano[79] officia apud nos mutari solent, propter tutelam cognatorum suorum, qui ibi abundabant, coactus in Priscowe constituitur praepositus[80]. Ubi cum multa erronea ad unguem corrigeret, monasterium aliquando cum reverti parasset, circa villam Wilaham[81] cum Kerhardo post abbate, ut psalterii quod reliquum erat iam pransus absolveret, praeivit. Ministri autem, morum eius non ignari, sibimet a longe[82] in equis curracibus luserant, tandemque post illum accelerabant. Ambulator autem cui ipse insederat, alacritatem equorum post se sentiens, caput concutiens exultare cepit, atque ille cum eum urgueret, ne curreret, exiliens gravem senio et corpore virum deiecerat. Erat autem in ore eius versus ille, ut aiebant: *Venientes autem venient cum exultatione;* quod *exultatione* clamose, timore casus perculsus, ultimum dixit.

Corruens autem et quam cito resurgens, Gerhardus illum, cum iterum recideret, equo descendens retinuit, et caput eius residens in sinum suum reclinavit. Sicque viris pro aqua currentibus, spiritum ex alto resumens obiit[83]. Hic finis Cuniberti, statura proceri et canitie venerandi, et ut plurimis visum est, hominis sanctissimi. Corpus vero eius allatum monasterio, plurimis lacrimis sepultum est in cimiterio. Necesse est autem, ut ordine praepostera sint quae dicimus, quia quae simul facta sunt, simul dici non possunt; propterea unde digressi sumus, redeamus.

16. Notkerus abbas. 971.

Notkerus electus[84] . . . cum literis Purchardi Ottonibus Spiram, comitibus novem de patribus plerisque canitie venerandis, ipse decimus, sed regibus non adeo ut praecessor quondam eius erat acceptus. Affuit illis advenientibus cito Ekkehart, nichil rerum priusquam aderant praescius; multumque anxius, quoniam Sandrat quem prius diximus tunc aderat, et obloquia quaedam iterum in nos susurrari regibus sciverat, animo fluctuabat. Consilio tamen in brevi habito, litteras sumpsit ad se regibus hora apta praesentandas. At Otto iunior casu cum Ottone duce amplexu mutuo non procul steterat; et Otto dux regi[85], Rupertum subdecanum gravitatis monachum videns: *Nunquam*, ait, *leporem ille curriculo capiet.* At ipse id audiens, inclinatus gratias egit. Et Otto rex: *Ve tibi misero*, ait, *ipse enim audivit.* Et Ekkehardo approximanti Otto rex: *Qui sunt*, inquit, *magister, patres illi?* „*Sanctigallenses*, ille ait, *domine mi sunt*, *et hodie auxilio tuo iuvandi.* Cumque pedes amborum ipsi peterent, Ekkehardus causam eorum in brevi perorat. Et rex: *Deus*, ait, *in cuius manu corda sunt regum*, *faciat vobis leonem meum mitem et placabilem!* — sic enim patrem vocabat. Et dimissis illis, magistro in aurem, quis illorum electus sit, dicit. *Quem pre se ferebant*, *ipse est.* Et ille: *Illum delicatum iuvenem?* ait, *Enimvero*, *ut pater meus ad hoc consentiat*, *ut ipse eum nosti*, *non puto.* *Talibus viris canitie venerandis sancto Gallo habundantibus*, *iuvenem puellae similem nobis qui-*

Otto M. in eo confirmando haesitat.

75) Forsitan de his loquitur Notkerus labeo, Ekkehardi IV. magister, in paraphrasi teutonica in Martianum Capellam sic scribens: „Cibus hèizet graece brosis, dánnan sint ambrones kenámot, die heizent oúh andropophagi. „Sie ézent nahtes, tés sie sih táges scâmen múgen; also man chît, daz onh Hazessa hier in „lande tûen. Aber Unelitabi, die in Germania „sizzent, tie uuir Uuílze hèizen, die ne scáment sih nieht ze chedenne, daz sie iro parentes mit mêrem réhte ézen súlín danne die „Unúrme." Fortasse et hi Hazessa colouistae Slavorum, aut Zingarorum erant; cuius assertionis tamen nullo argumento roboratur veritas. 76) maxime? *P.* 77) *cod.* Karolo. 78) *Nieder-Altaich* in Bavaria. 79) i. e. reipublicae Romanae. 80) cui dominia Zarten, Ebringen, Norsingen, Warmsbach, et multi census excurrendo administranda erant. 81) oppidum Wil prope Thuram fluvium. 82) hic scriptori codicis alius succedit, coaevus tamen priori, qui litteris crassioribus in lineis cerussa ductis Ekkehardi IV. casus ad finem perducit. 83) post annum 971. 84) hic omittitur spatium pro verbo, v. g. *ibat*, quod haud dubie in autographo deletum legi non poterat. 85) Ottoni II.

dem mittere! Convenite adhuc, ait, *et te, qui homines nosti, consiliante, graviorem eligite, aliter enim vos, ut petitis, leoni meo sistere non audeo!* „*Privilegium*, Ekkehardus ait, *patribus a Karolo datum et per vos solidatum nos paucos quemquam eligere non patitur. Preterea de litteris abbatis nostri, fratris tui*[86], *quid fiet? Nam*[87] *Nokeri medici, tibi et patri tuo semper bene meriti et dilecti ex sorore nepos, et ab Ekkehardo avunculo meo mecum nutritus et doctus, virtutibus patriis semper assueverat, et nisi virtutum virum nossent, nunquam eum frater tuus, et avunculus meus cum caeteris, ut ipse homines nosti, dominum eligerent.* Audito rex rationis tantae responso, maxime autem de Nokero, mitescere tandem cepit, literas tamen neque ipsos postea patri sisti, priusquam ipse illum praestrueret, et animo eius explorato ad alloquia eos leonis sui prepararet, placere sibi aiebat. Vocatis tandem ipsis, bonae spei esse monuit et nocte precibus invigilare, ut quoniam invidos haberent, Deus eos iuvaret. Monet deinde Ekkehardum, mensa cenae levata cum litteris sibi commode non deesse. Qua levata, patris et matris secretum postulat alloquium. Matre autem de mensa sua veniente, ad hostium occurrens, ut sancto Gallo faveret, Ekkehardus in aurem rogat. Audiverat enim a dicentibus, Sandratum adventum monachorum sancti Galli magno Ottoni nec non et omnem causam eorum clam et sinistrorsum dixisse, et sui memorem fore pedibus petitis rogasse. Quod Ottoni etiam suo, silenter patre assidente, paucis nudat. Silentio tandem, omnibus aliis coenaculo eliminatis, facto, Otto filius ait: *Sunt hic, domine mi! nuntii filii tui quondam abbatis Purchardi, Dei iussu diu infirmi, quid autem postulent, experiri habebis.* „*Scio*, ait pater, *eos matutinos quidem affuisse, sed quare se a meo conspectu celaverint, nescio. Sunt meorum quidam, qui eos non simpliciter venisse asserant, quoniam, qui ambulat simpliciter, ambulat confidenter.* Et ille: *Malo suo pater*, ait, *valeant odibiles illi, qui te acutiis suis a bono avertere moliuntur.* Et regina: *Vide*, ait, *domine semper amande, ne talibus quales filius tuus notat, inconsulte et nimium assenseris, nam et prius Dei servos illos imperialiter quidem impetitos, sicut ab ipsis quibusdam quos misimus audivi, sine causa molestavimus.* Et Otto: *Ecce pater, ut ipse illos nosti, assunt ex eis viri venerandi a filio tuo pene premortuo missi, quos cum me quidem ut eos tibi sisterem praepeterent, paucis cum eis locutus, in crastinum ipse viros distuli; et ideo mentiti sunt qui tibi dixerant, duplici illos animo quicquam machinari. Nam et litteras quas tibi missas manu habebant, ego recepi, et ecce ipsas; quas cum audiveris, si clandestini assunt videbis.* Et a patre sigillum recludere iussus, ipsi illud — nam sancti Galli semifacies erat[88] — in manum dabat; quod ille sollicite intuitus: *Filii mei*[89] *pauperis Domini imaginem*, ait, *esse putavi. Sed tu quidem, quid litterae velint, insinua.* Haec verba: *Summae post Deum maiestatis dominis meis regnum aeternum Purchardus abbas semivivus. Annis meis et senio finem mihi vitae in ianuis habentibus, ne pastor oves, pater filios improvisos relinquam, domini mei, privilegium gratiae vestrae me sollicitavit. Misi itaque vobis, fiduciam vestri habens, dilectum meum mihi adhuc vivo sufficiendum, a viris virtutum optimis moribus assuefactum, sancto Gallo, ut confido, vobisque placiturum. Misi autem vobis et testes meos ter tres idoneos, qui eum coram vobis, ferula mea reddita et indulgentia mihi petita, singuli eligant. Valeat regnum vestrum et imperium in Domino dominorum. Amen.*

Sigillum litterae semifaciem S. Galli refert.

Perlecta epistola, Otto eam patri et matri fidus interpres Saxonice reponens insinuavit, et ut petita facerent, amore eius quem posthac visuri non sint, sollicite rogavit. Et Ekkehardus: *Meminere vos, domini, Nokeri medici, eius, qui eligendus est, avunculi; sed et Ekkehardi vestri, qui eum, nisi ydoneus esset, vobis dirigi nunquam consentiret.* Tandem post verba multa Otto pater: *Cras*, ait, *diluculo appareant in conspectu meo, ut illo cum ceteris viso, decernam, quid faciam.* Et Otto filius: *Homo*, inquit, *videt in facie, Deus in corde; neque enim ille*[90] *ita ut magister meus est aspectabilis, neque ut Sandratus vester se exhibet despectibilis.* Et ille: *Utinam, fili mi*, ait, *omnes monachi nostri Sandrati animum gererent!* At ille monitu Ekkehardi, ne patrem commoveret, conticuit; sicque pater colloquium diremit. Ekkehardus

86) videlicet Burkardi abbatis, cognati Ottonum. 87) subintellige *neoelectus*. 88) fortasse ea S. Galli semifacies, quae in charta anni 1135 cum inscriptione *ScS. Gallus* deprehenditur ut sigillum. 89) resignati abbatis Burkardi, Ottonis I. pronepotis. 90) Neoelectus.

Notis tironianis prolata excipit Ekkehardus II.

autem, notularum peritissimus, pene omnia haec eisdem notavit in tabula verbis; quibus Otto suus postea, ut ipse nobis retulit, multum delectatus est sibi relectis *, cum ipse praeter notulas nichil in tabula viderit. At Ekkehardus suos, ubi hospitabantur, continuo petiit, optimeque spei fore Ottonis sui eos verbis monuit. Cumque ab eo, si sui apud reges mentio aliqua fuerit, quererent: *Magna*, ait, *si mihi dicere liceat; sacramentum enim regis celare honorificum est; sed hoc tamen vobis pandere audeo, quia sollicitum aput patrem filium habuistis interpretem. Venturi enim estis in conspectum patris diluculo ipsius edicto. Sed eius horae et articuli fortunam committere habemus Deo.* Veniunt illi, precibus nocte muniti, in aulam matutini, patre cum filio iam laudes, quarum Ekkehardus semper curam egerat [91], audientibus; at Palzone loci episcopo preces recitante, Ekkehardus hostium pandit, ut videat, si assint; cumque eos conspiceret, restans paulisper Ottoni significavit. Pater autem eum egredi volentem clamide retinuit, parumque subrisit. Et ille: *Nunquam oculi perspicaciores, Leo mi, erant quam tui!* „*Enimvero ita et de leone legitur*, Ekkehardus ait, *quia oculis apertis dormit.*“ Et Palzo: *Unde Sponsus ait ecclesiae: Ego dormio, et cor meum vigilat. Sed, domine pie, foris te exspectant, qui talia dormientes melius, quam nos vigilantes, sciant.* „*Unde tu illos*, ait, *nosti?*“ *Quare illos*, ait, *non sciam, inter quos nutritus, et quae optima scio, sum doctus?* Et ille: *Scio*, ait, *quia pauper et mendicus quondam circuiens terram, peram paupertatis tuae mendicando farciebas.* „*Non nego*, ait, *sed quod illi dabant, in summis ponebam.*“ Tandem ille terribilis egressus, cum Ottonem ducem cum eis offendisset assistentem, arridens ei bôn mân [92] habere romanisce dixit. Dein et eos salvere ait. Ille etiam acclinis, cum ipsis gratias egit. Waninc vero primus ordine, si loqui liceret, quesiit. *Fidenter*, Otto filius ait. *Abbas noster, domini, invalidus, multum in vobis, sed et in domina nostra confisus, nos ad pietatem vestram transmisit et gratiam, regnum vobis optans sempiternum et imperium. Causam autem adventus nostri, quoniam litteris ab eo mandatam attulimus, nos forsitan, oportet, ut interim, dum legantur, sileamus.* „*Litterarum*, Otto pater ait, *molimina audivi; sed eum, dum vivit, deponere nescio, si possit decere.* Et Cunibertus propius regibus accedens: *At nos, domini, modum forsitan optimum scimus quo vos deceat efficere, quod pater noster et nos eius iussu postulamus. Sit ille dominus noster omni tempore, quo vivit. Quem subrogari sibi vult, nihil capitale absque eius nutu faciat, tantummodo, quod valde ille benivolentissimus formidat, ne nos moriens orphanos relinquat. Est enim ille magnae spei vir quem destinat.* Illoque conticente, Otto pater: *Quem tamen mihi nepos meus*, inquit, *miserit, monstrate.* At pariter illi Nokerum in ultimis, ut ordo eius erat, stantem, produxerant. Et pater in aurem filio: *Modo*, ait, *quoniam viros disertos inter illos video, quid dicere velint, probare volo.* Et Ekkehardus audiens: *Aliud*, ait, *domine mi, curato; absque responso enim illos non invenies.* Et ille: *Istene est, quem etate vobis quasi filium eligere mihi proponitis? O maturitatem vestram, et pene omnibus vobis sparsam canitiem, abbatem vestrum inter tot canutos, qui sibi possit subrogari, invenire non potuisse.* Et Rupertus quem dixi, subdecanus: *Errasti, domine mi rex*, ait, *et oppido erras. Inter tot utique Marias optimam partem dudum eligentes Martham nec unam quidem, quae sollicita sit et circa frequens ministerium satagere velit, nepos tuus invenire potuit. Ideoque, talibus relictis, ad minorem etatem descendit, et optimam mihi crede, si eam digneris, invenit.* Ad haec pater: *Ut video, tu ipse dignior illo.* Interea pater ad calciandum in caminatam ivit. Illis autem, ut se exspectent, iussis, ambo Ottones regem comitantes, regina accita, ne tales viros diu detineret, rogant. At ille, in dubio se esse ait, quid faceret; neque illum adeo placere quem attulerant; regulam autem, quoniam in loco illo nunquam stabilire potuerit, regularem eis aliquem ponere velle, si suadeant, ait. Et continuo filius, Sandratum eum velle, et Ekkehardus senserant. Ekkehardus autem ad pedes procidens, tacitus surrexit. Et pater: *Quid petis?* ait. *Enimvero, etiamsi tibimet abbatiam illam dari vis, absque regulari aliquo comite ab Ottone non ibis.* „*Enimvero*, ille ait, *ea causa summe domine! pedes vestros hodie non petii, nec petam. Longe aliud est, quod vestra quidem omnium trium*

91) capellani regis more in monasteriis et canoniis consueto statis horis preces canonicas decantabant, quibus adesse nondum fideles pigebat. 92) lingua romanica *bonum mane.* *) relictis *cod.*

vice, domini et domina, lacrimascere potero, quod cogitavi et cogito. Ubi est veritatis semper inconvulsa firmitas, etiam aput ethnicos regum? Dico enim privilegia a Karolo sancto Gallo usque vos data; vestrum autem famulis vestris prae omnibus semper potissimum, in quo nepos vester abbas, Ekkehardus vester, et Noker cum ceteris Spiritus sancti viris adeo confisi sunt et confidunt, ut neminem alium, praeter quem vobis, certissimi[93] *vestri, miserant, exspectent abbatem.* Ottones tandem rex et dux surgentes, regina quoque supplice, privilegii memorem fore rogant; at ille silens secumque deliberans, tandemque quasi invitus, acciri homines iubet. Quibus coram stantibus: *Propter allatum*, ait ille, *vestrum tunicâ, qualem Benedictus quidem nunquam induit, decorum, non statim vos, viri Dei, osculatus sum; osculamini igitur.* Cumque eum praeire innuerent, ille vitato eo caeteros osculatus est: *Hora osculi eius adhuc*, inquit, *forte erit.* Cumque plura de statu monasterii cum eis disceptasset, et de moribus eorum et vita, quesivit, si adesset qui dixisse fertur: *Si calceus dividitur, nemo calceatur*, risuque suis moto: *Ecce iterum Ruodmannum*, Ekkehardus ait, *sentimus.* Quo audito: *Tu dixisti* rex ait. Tandemque ferula recepta, abbate coram se, ut moris est, electo, condicto quidem tali eam Nokero dedit, ut vivo abbate suo, sicut ipse vellet, illum curaret[94], nihilque capitale absque eius nutu et Ekkehardi Nokerique consilio ageret. Et continuo: *Meus tandem eris*, ait; manibusque receptum osculatus est. Moxque ille, euangelio allato, fidem iuravit, dimissoque eo in ecclesiam ad Te Deum laudamus, milites Galli qui aderant, reverso coram se accitos iurare iussit[95]. Tandemque surgens, in partem illum cum patribus sumpsit; salutemque nepoti mandans et gratiam, regulaeque eos tenorem habere qui perspiciat eis in proximo missurum, quem quo gratantissime possent, edixit, ut receptum tractarent; et revera scirent, si sibi boni quid talis ille redicturus foret, in nullo se erario suo parcere velle, quin eis, in quibuscunque possit, accomodaverit. Tandemque eis missione data, si quid ab ykonomis suis victualium exigere velint, abunde dari iussit. Investiturae modus.

Veniens domum Nokerus, gratanter ab omnibus susceptus, Purchardique manu in sedem potentiae locatus[96], conloquium in capituli domo facere basilicam egreditur, ibique in sancti Benedicti vicem ab omnibus electus, qualem se mox et semper quoad vixit exhibuerit, partim vix narrare, partim vix credere est. Hilaritas enim eius, quae ei quodam ingenita modo quasi naturalis inerat, et ut nunc temporis est, delitiis ascribatur, partim dicenda non est, propter quod invidi detrahere, desueti autem cum gemitu clamare nunc poterunt: *O tempora, o mores!* Enimvero cum ubertas, quae ultimos Purchardi annos nobilitabat, officinas omnes monasterii, Richero Ekkehardi monitis colligente, suppleverit, largifluo in omni hilaritate viro, etiam suos Deus adeo frugibus oneraverat annos, ut regiminis sui meritis id quivis asscribere possit; ubi cum Tullio meliori quidem ipse concinnare potuerit metro: *O fortunatam Galli me consule cellam.* 971.

Paucis utique ille post adventum suum diebus elapsis, decessore suo cum allectis sanioris consilii monente, Kebonis doctrinam paulisper quidem sopitam sollicite excitavit, disciplinamque semper loco Galli inolitam recuperavit. In necessariis autem, ubertate annua abundante, fratres suos omnimodis procuravit. Vineas enim, postquam ab Hadewiga frustrati sunt, Richerus, homo sancto Gallo conquisitivus, decani sui monitis tum pretio tum concambio tantas collegit, ut ubertate redundante communi fratrum tum abbatis penu repletis, vasa vinaria non pauca in curte abbatis, deforis quoque sub divo locarentur sub custodibus, pluresque qui alicuius momenti in loco erant, rubeum vinum, quamvis alias bonum, prae delitiis repudiarent. Sed abbas, Cralohi de fratre quidem Notkeri autem de sorore cum nepos esset, ingenita sibi ab utrisque severitate, partim quia sub Purchardo vacillante liberius vixeraut, partim ut fama haec regum aures adtingeret, fratres artius in claustro, qui eiusmodi erant, stringere curabat; taliumque ille culpas palam seculo factas, foris claustrum interdum puniverat; sed et plerumque in curtes longius sitas pane sordidiore aquaque alendos exiliaverat. Neque sic quidem linguas detrahentium restrinxerat, cum et sui- Richere dexter oeconomus.

93) *cod.* celissimi, *quod correxi. P.* 94) i. e. curam eius haberet. 95) videlicet fidelitatis iuramentum eos imperator iurare iussit. 96) anno 971. 15. Kal. Mart. *Annal. Sangall.* Primum vestigium illius moris neoelectos abbates in sellam ad gradus altaris summi positam collocandi.

met patrui filium multa scientia inflatum Furintowam[97], alterum autem Nechirburc[98] diu religaverit. Pro quibus eum et aliis quidem similibus per nuntios et litteras cum reges regratiassent, non tamen aput eos secure tutus esse longo tempore poterat; quod in loco suo post apparebit. Talis ille cum in claustro fuisset, laicis quidem et militibus et famulis longe alius erat. Milites quidem, quando sibi absque fratribus esse vacabat, intus et foris mensae suae propositores et pincernas ebdomadarios habere solebat, disciplinaterque sibi ab eis ministrari volebat; filios autem aliquorum, qui patrum beneficia habituri erant, ad se sumptos severe educaverat, qui coram eo interdum nudi tabulis luserant[99], sed et pro avibus captoriis et caeteris, quibus libertatis indoles exerceri decet. Si deliquissent, a magistris exacti vapulabant; quibus tamen missionis pro aetate temporibus armaturas ille et munera dabat. His similibusque, quae se frugi hominem vulgassent, operibus adeo se ille commendabat, ut ubique de eo fama volaret; sed et coram ipsis quoque regibus non aliter nisi boni abbatis praenomine memoraretur. Hartmuoti vero constitutiones cum omnimodis servari sollicitus esset, loco plerumque cedebat, ut effusius fratres eo absente letificarentur, dicens decano et symistis[1] suis: *Si eorum causa, quorum his temporibus in monachos sunt ora patula, inflexibilem rigorem semper tenuerimus, aut archum regulae frangemus, aut chordam eius, mihi,* ait, *credite, rumpemus. Ideoque quia id palam pati non audeo, clausis super se ostiis, ut aliquanto remissius fratres mei agant, consulto carissimis loco cedere,* ait, *volo. Videte tamen,* ait, *obsecro vos domini, in quibus reclinor, ne effuse effluant, et ne laici hilaritati illorum omnino intersint, maxime autem servi, quorum nec iusiurandis credere sepius,* ait, *didicimus.*

Nobilium academia in S. Gallo.

Claustrum autem sancti Galli, quoniam locum hunc incidimus, ab antiqua patrum memoria tantae venerationi semper est habitum, ut nemini vel potentissimorum saeculi canonicorum seu laicorum introitus vel etiam introspectus eius licuerit. Unde et dicere habeo, quod ab religiosis huius temporis mihi quidem discredi scio. Vidi egomet ante tempora, quae a Gallis patimur, monachorum scismatis[2], comites aliosque potentes, loci quoque milites, pro delectatione festis diebus crucem[3] nobiscum per claustrum sequendi, iuvenes et senes, quosdam ad cingulum barbatos, monachicis indutos roccis nobiscum, quaqua ivimus, ingredi. In refectorio quoque octo de illis, qui tamen emeriti videbantur, circa abbatem et decanos ad mensam monachico consedisse habitu, in die paschae vidi. Sed et, ut risum de commessatorum ipsorum uno moveam, Bernhardus quidam domi supra mensam silere non solitus, hic cum circa subdecanum Ruperturn mensuram purae potionis suae coram se habentem consedisset, ut domi solitus erat, statim bibere volens, eam manu sumpsit et impiger hausit. At ille sciens eum iocundum, silenter in aurem homini: *Regulariter nostrum est,* ait. At ille inmemor, quo praestructus erat[4], silentii: *Si nostrum est, bibamus illud!* palam omnibus dixit, continuoque sibi poculo oblato: *Ecce et istud nostrum est, bibamus ergo et ipsum.* Raucosus enim, ludibundae vocis erat et morum, manu fortis quidem.

Claustri ingressus interdictus.

Comites cappis induti.

At Nokerus, annorum suorum ubertate quidem oppido habundans, plurima, quae nemo antecessorum eius umquam ausus sit, adgressus est et fecit. Muros enim ille super vallos ab Annone patruo ceptos cum interpostis[5] turribus et portis[6] perfecit. Ad has impensas ille plura profundens, universae familiae praebendariis[7], id est, centum septuaginta viris, cum nunquam ante se nisi avena pascerentur, pura de spelta dederat grana. Et quod amplius erat, spicarium ille novum, quia sic homo

Fossae turres, murique perfecti a Notkero.

97) Nunc *Farnden* in ditione Würtembergica prope Göppingen. Hoc monasterium Luitbrand, diaconus et regis capellanus, anno 876. inter suas possessiones numerabat, quibus eo anno Ludovicus Germanicus capellam ad Prenzam adiecit; utramque ecclesiam Luitbrand, obtenta 880. ab Arnolfo licentia, anno 895. S. Gallo tradidit. Et haec tria diplomata adsunt adhuc. 98) locus ad Neckarim prope Rotwilam situs, in qua regione multae olim S. Gallo possessiones erant. *Cod. Trad.* 99) forte is ipse ludus, de quo Notkerus labeo haec habet: „*Dorsa tegat nudus, solet ictus clam dare ludus.*“ 1) collegis eius. 2) Popponis reformationem rursus indigitat autor. Eum et socium eius Richardum Notkerus labeo haereticis, ét Bollandiani sanctis adnumerant. 3) videlicet in processione, quae singulis festis et diebus dominicis habebantur. 4) i. e. de quo praemonitus erat. 5) interpositis. 6) et nunc, vel paulo post portarum quaelibet uni ex oeconomicis officialibus monasterii *Kuchimeister, Spiser, Füller, Münzmeister* custodienda tradita fuit, a quibus nomina *Spiserthor*, *Kuchimeisterthor* etc. ortum habent. 7) nempe nutriendis.

Condit abbas receptacula beluarum et aviaria volucribus.

erat, solis feris et beluis, avibusque domesticis et domesticatis, iuxta fratrum condi fecit, quod et ipse iam fieri iussit magnificum. Talibus bonis innatanti non tamen deerant interdum adversa inter prospera. Nam absque beneficiis multis, pro quibus artabatur a regibus, ut ea quasi dives opum et homo largissimus vocatus praestaret quibus nollet, Ruodman eum iterum more solito aput aulicos accusat, et Ekkehardo nescio, spiritum eius fetere nichil minus sperantis. Et ecce Ottonis, celato Ottone filio et Ekkehardo, consilio, Sandratus litteras ferens in ipsa sancti Galli vigilia vespertina incepta templum deforis inter laicos est ingressus, latere se posse, dum omnia perspiceret, quasi nemini notus, credidit: volebat enim, ut postea fassus est, diebus illis sanctis hospitio sibimet, qua posset, petito, demercato[8] se curare, ut exploratis quae posset omnibus, astus suos tandem acturus, erumperet in medium liberius. Decanus autem de Murbac iuxta abbatem astans: *Ecce Sandrat*, ait, *inter illos, si umquam eum vidi, domine mi, vitabundus graditur. Despectibilis ille enim, quem prospicis, ipse est.* Et abbas: *Video illum; sed, si ipse est, mihi quidem despectibilis non est!* accitoque quodam fratrum, digito monstratum in chorum duci et locari iubet. Quem ille non sine rubore, vellet nollet, secutus, deprehensum se celare non potuit. Oculi enim omnium intenti erant in illum. Abbas autem post laudes egressus, in auditorio eum salutat, mirarique inter caetera ait, quod tam palam promissus, ita supervenerit occultus. Responsi ille dubius, epistolam porrigit, et: *Haec pro me loquatur*, ait, *quam tibi magnus Otto quidem direxit.* Acceptis ille litteris et osculo veneratis: *In turba hac festi nostri*, ait, *legere domini litteras tutum non puto, ad quas otium habere volo, sed pro hospitii tui commodis satagere portanarium volo, teque, quia forte lassus es, dies aliquot, ut post expeditior sis, in domo quietis pausare et quomodolibet per te curam tui gerere. Hospitibus vero et aliis in claustro et deforis me oportet providere. Quapropter et a refectorio*, ait, *ne oculos tuos ibi quid ledat, hos dies volo, ut abstineas.* *„Lecta epistola domini mei, quidquid libuerit, mihi*, ait, *velim loquamini; tantum ut in principio introitus nostri nichil regulae absonum inveniamur perpeti.“* His dictis, discessum est, illeque in alta illa, quam Sindolf sancto Nokero quondam clausit, locatur caminata.

Sandrat ab imperatore reformator missus.

Epistola adventu regum et reginae Italiam vere proximo[9] petentium intimato, Sandratum ad instituendam regulam missum, grataanter iubet recipi, et quoad ipsi in locum veniant, paterne tractari. At abbas, accitis domno Purchardo decanoque cum patribus primo sancti Galli diei diluculo in colloquium, Sandratum bene mansionatum hospitaliter tractari decernunt usque post festum, eoque transacto, integrius utrinque, quid facto opus sit, tractari quidem posse. Quod ubi per decanum Richerumque praepositum homini demandatum est, tanta asperitate accepit, ut nisi quantocius sibi versari detur cum eis, quos docere venisset, mora omni postposita se minaretur abscedere. At Rikerus, decano, ne quicquam contra loqueretur, in aurem monente, proterviam tamen verborum eius ferre non valens: *Si fidelis nuntius es*, ait, *responsum pro quo missus es exspectabis; sin autem in commisso fidelis esse nolueris, infidelis*, inquit, *si discedit, ut ait apostolus, discedat.* Et decanus: *Nequaquam*, ait; *enimvero litteris nobis regiis missum abire non patimur, sed et sub custodia, quoniam fugam minatur, volo servetur.* Moxque praepositus, ministris accitis, ait: *Omni honore et impensorum*, inquit, *opulentia seniorem domini regis nuntium curate, ipsum autem, ne abbate nostro inscio abeat, sollicite servate. Veniet dies tercius, et hominibus suis missionem quidem dabimus.*

Talibus ille utriusque verbis adeo est consternatus, ut stupidus eis abeuntibus sedens, diceret suis, neminem cucullatum in regno se putasse fuisse, qui sibi contra votum suum tanta presumeret respondere. Tandem, ut multa quae audivi praeteream, tercia die in consessum adducto, abbas consulto est locutus: *Nobis, frater, quibus ad opus optimum, ut opto*, ait, *directus es, prudentiorem te episcopis et abbatibus opus est fore, qui nos mira caritatis discretione nuperrime in regulam sancti Benedicti stabilitos, ut volebant, reliquerant, a qua in aliquo nos cogere deviare, plerosque fratrum habeo, qui inmissionem per angelum malum, peccatis nostris id exigentibus, planissime asserant. In quo uni tibi, quamvis sanctissimo homini, re-*

8) laute vivere. 9) fallitur autor, ut infra patebit.

pentino motu obsequi, non excussae rationis, sed regalis esse scimus imperii. „*Michi*, ait ille, *miror, si de inmissione, si angelus malus sim, quisquam adtribuat, cum sponte mea, credite mihi, non venerim, neque ad vos neque ad ullos, quorum tamen, Deo laus, multos in regno correxeram; aput quos, quoniam ab imperio missus sum, imperiose quidem egeram, neque deprecative quicquam, sicut et aput vos, ubi primo adveneram, facere, si permissus sim, volueram, et si adhuc hodie permittor, volo.* Et decanus abbati: *Age igitur, domine mi! cedamus angelo imperii, et ordinem ei congruum dato, nobiscumque, ut quomodo vivamus videat, ubique versetur. Ebdomadae tamen inducias ante magistratum eius*, inquit, *petere volumus, ut regulae viam quam gradimur perspiciens, si nos exorbitare regula lecta docuerit, reducentem secundum imperii iussum sequamur. Et quia regularis monachus absque abbate esse non poterit*[10], *qui sibimet abbas decanusque sit, hic invenisse inter doctrinas suas regulares viros patienter ferat.* „*Coloniae*, ille ait, *abbatem meum carissimum reliqui.*" *Eius nobis*, decanus ait, *etiam si litteras commendaticias dederis, ea tamen te ipsum facere et pati renuere quae docueris, etiam regi ipsi magno nos tibi perpeti*[11] *nolle rescriberemus.* Talibus ille auditis, secum fremens adeo, ut prae ira etiam lacrimasceret, commotus est. Sed abbas conventu dirempto surgens, bono animo esse illum per se monuit; neque semetipsum quidem rationabilitati tanti viri ausum, ait, reniti, cum talium in loco sint plurimi, qui ab episcopis et abbatibus nuperrime in regula Kebone commanente[12] stabiliti, non possint in impetu ab ea avelli; se autem regis, quas attulit, litteris contraire nolle, si sub longis moris et examine regulae rationabilia suis ingerat, et a tantorum virorum doctrinis tamdiu inolitis eos avertat. Iubet tandem ei ordinem dari post decanos, et ebdomadam illam omnia nostra perspiciendo quietius agere, tandemque cum ratione, quaecunque non placuerint, regula teste mutare. Finitur ebdomada, et in capitulo considens, plura sibi displicere ait, maxime autem in ecclesia exaltationes vocum gloriosas et nequaquam monachicas, et alia, quae post dicere vellet, plura; preter quod dominicam in ea cottidie agi videret, feriam autem sextam in refectorio. Porcini autem liquaminis nidorem nares suas omnino ferre non posse, carnesque se omnibus, et liquamen infirmis et sanis, edicto regis interminare. Vinum autem, quoniam bibulus quidem erat, nimis nobis parce dare[13] aiebat, calicemque nostrum ad refocilandum potius quam ad potandum sufficere. Cetera plura quae docuit et fecit, preter quedam insignia, quoniam omnia exitum malum habent, ex quibus quidem volumen facere possem, omitto.

Sandrati mores.

Monet abbas decem[14] tandem, nec non et omnes, quoniam parum firmitatis in eo quidem viderat, ut ei, sicut[15] se diligerent, ad congrua et incongrua cuncta parerent, praedicens eis, magistratus eius rigorem non diu duraturum. Iubet autem in summo dextrae refectorii mense omnia ei, quae ipse diceret, sine mensura proponi, et si ipse desineret, bibere moneri. Iam enim illum, potando quis esset, exploraverat. Decanus autem cum praeposito singulis fratrum, ut idoneis illum moribus frangerent, frequenter inculcabant. Erat autem ille fratribus semper post mensam in disciplinis propter potum quidem asperior. Accidit vero quadam die, ut quidam iuvenum cui iam plures dies ille infestior erat, cum in illum severius, ut in omnes solebat, verbis inveheretur: *Ecce iterum semimagister*[16] *noster!* postquam mero incaluit, diceret. Ille verbum clam, ut putabat, a iuvene dictum, ab ore eius ilico rapiens: *Semimagister tuus*, inquit, *ego, si insanio, tibi ostendere quantocius habebo!* insiliensque in hominem bene quidem natum, sed et admodum litteratum, grandem ei manu in maxillam dedit. Ille vero multum eo robustior, brachio dicto citius extento, pugno illum in tympus[17] validissime percussit, seminecemque in terram cadere fecit, et nisi quod eum caeteri retinebant, maiora ei adhuc facere volebat. Superveniunt cum decano continuo fratres; abbate accito, signum pulsatur ad capitulum. Ibi iussu abbatis iuvenis ille adhuc furens ad columpnam piralis[18] ligatus, acerrime virgis ceditur. Et inter dolores, quoniam literatus erat: Mirum[19] esse ait, quod Christus ad columpnam tegnis quondam passus est diaboli, se alterius satanae tegnis ad columpnam quidem pati. Neque enim minus mirum quandoque evenire, si San-

disciplina regularis.

10) subintelligendum *is*. 11) sensus exigit *te*. 12) duas has voces recentior manus addidit. 13) legendum *dari*. 14) nempe fratrum. 15) legendum *si*; teutonismus. 16) germanice *Halbmeister*, i. e. carnifex. *P.* 17) i. e. tempus. *P.* 18) pyrale est camera capituli. *P.* 19) legendum *non mirum*.

drato per manus suas, quod equivoco eius[20] accidit, accidat. Talia eo inter verbera sibi praesagante[21], ipse adhuc de ictu illo stupidus residens, valde expavit, humique coram abbate stratus, ut eum absolveret, petiit, quidque sibimet post haec faciendum sit, pro regis amore se doceat. Et decanus: *Nimis urgues*[22], ait, *dominum nostrum, ut te*[23], *qui tot monachos, ut ais, docuisti, nosque post tot episcopos et abbates docere venisti, doctor tuus esse praesumat.* Et abbas: *Quia regi domino fidem*[24], *o vir Dei*, ait, *iuravi; quidquid nobiscum feceris, ego habeo pati, usque ad id, quod nescio cuius regulae esse tu dicis, si fratres meos quasi stolide audax manu cedendos insiliveris. Etenim in fide assero, uterque nostrum contra regulam etiam nunc operati sumus, tu filium meum absque iudicio cedendo manibus, ego, ut tibi satisfacerem, verberibus.* Cumque omnes eum, ut litteris gesta eius Ottoni filio mittendas[25] tradi iuberet; surgens ille quasi ceteris exemplum dando roccum exuit et coram se expandit, superque illum se extendit, utque puniretur pro tali excessu, gemens oravit; cumque plerique omnes, ut vapularet, optarent, abbas illum induere, quoniam quidem nuntius regius honorandus sit, iussit. Dein illum cum fratre leso per potestatem pacificans, quomodolibet tamen agere vellet, arte sua non prohibuit. At ille cum eo minus vino non parceret, transactisque ab hoc articulo aliquot diebus in magistratu suo iterum insolesceret, quadam nocte vino sepultus, stertendo et sternutando fratres inquietaverat. Servum vero suum Hattonem, qui olim post adventum suum loco discesserat, inclamans: *Serve nequam*, ait, *ubi es?* Sicque insaniens tandem ad urinam surrexit sine rocco et nudipes, Ruomonisque patris propter inquietudinem eius tunc absentis scamnum lecti perminxerat[26]. Crastina vero a decano querela ebrietatis et turpitudinis capitulo incusatus, iterum, ut et prius, sponte sua roccum exuit, et super expansum se extendens, puniri postulavit. At Ruomo surgens, decano quidem non iubente, flagello fratrum quod comminus pendebat modeste sumpto, maximas illi infregit; decanoque illum quidem, quiduam faceret, inclamante: *Quod iussistis*, ait, *et quod ipse petiit, facio.* Simulabat enim se nutum eius putasse; interimque maiores adhuc fortissime infregerat. Illoque ve sibi, quod umquam in locum venerit, vociferante, decano surgente vix ereptus est. Ruomo autem tantae auctoritatis meritis suis erat, ut a nemine sit notatus, ab aliquibus etiam idonee fecisse sit dictus. Iubet tandem abbas consulto omnium lectum illi sterni in caminata qua primo hospitatus est, vigilemque ei industrium de familia dari. Ibi ille aliquando de completorio veniens, videns vigilem sibi carnes paratas super mensulam habentem — nam illum nimis diligens, fidum esse confidebat — : *Anime mi*, ait, *de carnibus et mihi dato, et celatum habeto!* quod cum libens fecisset, de carnibus saturato etiam vinum porrexit. At ille de sacculo, a nemine unquam in loco viso, denarios proferens, unanimi suo osculato, ut et aliis noctibus par faceret, dedit. Cumque hoc ille iam crebro clausis super se intus hostiis fecisset, quadam die Richero sciscitanti, quomodo se magister fratrum noctu haberet: *Enimvero optime*, ait, *si ei carnes iam dare haberem; nam quas habere potui, consumpsimus.* „*Bene*, ille ait, *mi sodes narras, neque enim tibi per me deerunt; sed quod tibi dico, ut de vita cures*[27], *facito. Ianuas nocte proxima serare te simulato, reseratasque*[28] *sinito; et a ministris nostris, quae habundent, carnibus sumptis, opipare eas vobis parato.* Venit ille nocte proxima de completorio, et, ut solebat, mensam ei minister fidissimus apponens, carnibus onerabat, letamque noctem habituros promittebat. Et ecce praepositus asssumptis quibusdam de fratribus avide illis supervenit comedentibus, et stans super illos[29]: *In bonis*, inquit, *operibus te magister sancte invenimus; enimvero*, ait, *egrotis nostris, si tu velles, scultella*[30] *haec magis liceret, quam tibi!* et allevans illam, in faciem eam minatus percutere, non tamen fecit. Vigilem autem, quasi et ipsi iratus, servum nequissimum vocans, numquam in conspectum suum venire iussum, domo expulit, soloque illo deceptore quidem regum et regni relicto, abierunt, ianuis, ne ultra intus intraret, claustri post se sollicite clausis. At ille malum sibi aliquot maximum cras futurum timens, de nocte fugam iniit, latibulumque die illo inter frutecta montis proximi habuit. Sed et abbas cum nemi- Sandrat aufugit.

20) nempe Sandrato, ob aliqualem nominis Sathanae et Sandrati affinitatem. 21) *sic.* 22) sic pro *urges.* 23) legendum *tibi.* 24) *cod.* fide. 25) *mittendis.* 26) etenim simul in uno cubili dormiebant omnes, et penes singulos lectus scamma stabant. *Ichnographia.* 27) i. e. si tibi vita cara. 28) legendum *irreseratas.* 29) teutonismus. 30) lege *scutella.*

nem illum persequi vellet, securus tandem suimet factus [31], deambulatoribus peregrinis qui Romam ibant iungitur. Sed quid postea fortunae habuerit, quia dubie affirmatum est, odio nominis eius libens ignoro. Et haec est tragedia Sandrati ypocritae iussu Ottonis magni in nos moliminum.

Misit tandem abbas litteras Ottonibus et reginae in Saxoniam cum muneribus, scissitans tempus adventus eorum, necnon et Ekkehardo quaternionem, omnem seriem Sandrati tenentem; quam ille Ottoni filio cum in secretis legere daret, in tantos hyroniae cachinnos solutus est, ut mater eius superveniens, quid esset, quereret. At ille scripturam illam ipsi dans, legere eam rogavit — nam litteratissima erat — quae fortuna se celato missum a patre sanctum Sandratum comitata sit, et secuta sit. Quam cum et ipsa quidem studiose perlegeret, risumque non contineret, filio ait: *Enimvero fili, tam indecens michi videtur fuisse, patrem tuum talibus viris, quales et nos nuper de illis vidimus, tale scelus immisisse, monstrumque hominis tantae reverentiae viros post se trahere iussum fuisse. Eia*, ait, *auricularis patris tui fuit ille hominum vilissimus et Deo odibilis; sed et ego fallebar in illo, macilentum videns et pallidum, habituque neglectum, magnumque aliquid nos in eo exspectare sperabam.*

Quod abbas Ottoni I. perscribit.

Scio autem tibi et Ekkehardo quicquam de hac re patri tuo loqui minus, ait, *convenire, sed ego quidem, quando primum copia fuerit, scripturam istam fida interpres auribus eius aperiam.* Miles quidam, abbatis nuntius datus, regi tandem, regina astante, litteras dans munera offert, continuoque grate acceptis, quomodo Sandrat se habeat interroganti, regina infert: *Michi*, ait, *hoc domine mi! iniunctum est, epistola lecta, interpretari.* Quam cum ipsa legisset, finis eius erat: *Moveatque maiestatis tuae pietatem indiscreta varietas molestiarum, quas per sedecim ebdomadarum spatia cum fratribus meis perpessus sum.* Et illa: *Has domine in his cartis breviatas, si me amas, clementer*, ait, *audi.* Cumque ei scripturam illam totam, quam citissime poterat, fidelis interpres absolveret: *Tedet me*, ait, *mi dilecta! et piget audisse vana hominis totque indiscreta molimina; sed et miseret me*, ait, *mei timore talium et tantae humilitatis patientiaeque Dei virorum. O*, inquit, *in conspectum daretur deceptor ille levissimus, quam cunctis ypocritis in exemplum esset futurus!* Accitoque reginae consilio Ekkehardo: *Scribe*, ait, *Nokero tuo cum suis, non meam tantum illis, sed et illorum michi, quia commoti sunt, gratiam, et si eos contristavi inscius, propter invictam illorum mei causa patientiam eos, si vixero, sciens letificabo; adventumque nostrum in Maio [32], Deo donante, ad eos futurum, et vulnera, quibus a perversis seductus eos lesi, sanaturum.* Ingreditur interea Otto filius; pater illi scripturam illam quasi rerum inscio dat legendam, ille autem inter legendum dum rideret: *Miror te*, pater ait, *ridere, quod me libet flere.* „*Quod verax factus sis*, ait, *hoc pater! gaudeo; crebro vobis cum eum insinuarem, et vos tamen me inconsulto illuc hominem misistis, quisquis esset celare non potuit, sed vel nunc queratur, pater, ubi sit, ut cum nos in locum*, ait, *venerimus, in conspectu discipulorum suorum quos indigne tractaverat, ipse digne tractetur.* Et regina: *Si patri tuo, fili*, ait, *prius ille ad manus venerit, non meo consilio eum illuc reservabit.* Dimissus hilariter miles abbatis, boni nuntii gerulus, omnes sancti Galli viros letificans, regum eis verbis dixerat: ut quoniam ipsi iam experti sunt, quod bene quidem vellent, post hac viverent, quocunque modo vellent; neque enim iam ultra ullum eis ypocritam spondent inmissuros.

Otto M. S. Gallum invisit. 972.

Parantur in adventum illorum multimoda laudum recens dictatarum exterarumque, ut solet, rerum copiosa impendia. Veniunt in locum in vigilia ascensionis, quae fuit in die sanctae Potentianae virginis [33]. Suscipiuntur honore, quo decuit. Otto Magnus, a fratre Prunone [34] Coloniae archiepiscopo sinistra

31) scil. Sandratus. 32) cum certum sit Ottonem I. ab anno 967. usque 972. Italiam non reliquisse, et Burchardum I. S. Galli abbatia ante annum 971. non decessisse, dicendum erit, haec non ex Saxonia, sed ex Italia S. Gallum perscripta fuisse, aut Sandrati missionem post reditum imperatoris ex Italia locum habuisse. 33) errat autor in assignatione huius diei, seductus voce *in ascensione* a senioribus percepta, quam ascensionem Domini, cuius vigilia annis 1031. et 1042. in diem 19. Maii, seu festum S. Potentianae incidebat, esse existimabat, cum tamen Otto S. Gallum visitaverit in vigilia ascensionis B. Mariae, seu 14. Augusti anni 972, ut diplomata ab Ottone I. in S. Gallo data indubitatum testantur. 34) erat alius a Brunone, qui anno 965. obierat, praesul.

ductus, dextra baculo fultus, filio autem matrem ducente, longe ipse pre aliis quasi leo pre bestiis, fratre manu osculata discedente, solus in medio fratribus hinc inde ad laudes in lateribus ecclesiae directim statutis quasi statua constitit; oculisque grandibus in fratres hinc inde versatis, quam antea noverat, si adhuc sit, disciplinam probans, baculum sibi decidere sivit. Cuonone [35] autem duce, genero eius, accurrente baculumque sibi timorate restituente, stare illum iubens ait: *Ecce ego disciplinam horum, quam et tu forsitan audisti, temptans, baculum mihi decidere sivi; neminis illorum caput aut oculos ad hoc motos vidi. Dic vero Adilheide mee et filio versutiam quam feci.* Filius autem sepe facete loqui solitus, Cuononi referenti: *Miramur*, ait, *cum tam firmiter imperium teneat, quod baculus deciderit! Enimvero quasi leo regna quae adhuc cepit, firmissime tenuit, neque mihi, quamvis filio, partem vel unam dedit.*

Tandem post laudes finitas rex magnus neminem, nisi quem abbas velit, secum claustrum ingredi edixit. Decano et aliis primoribus ad oscula vocatis, Notkerus [36] suus ubi esset, interrogat. Nam ille tunc senio cecus, in sedili quodam sedens, ei monstratus est. Iubet ergo filio, ut ipse sibi adduceret illum, qui mox osculatum ad patrem manu duxerat illum, qui et ipse osculatus virum sub clamide astrictum, multum consolatus est illum, et manum ei dans, duxit secum in claustrum. *O me*, ille ait, *felicissimum cecum, qui tantos, quantos nullus umquam meruit, hodie habeo ductores.* In claustro autem residens, iuxta se locaverat illum. Ibi illum episcopi et abbates laicique, quibus sepe profuit, salutabant. Abbate interea assumpto, Otto filius armarium sibi aperiri rogat. Quod ille rennuere non ausus, condicto tamen risibili, ne tantus predo locum et fratres spoliaret, aperiri iubet. Illo [37] autem libris optimis illectus, plures abstulit; quorum tamen aliquos, Ekhardo rogante, postea reddidit.

Otto II. ex bibliotheca libros aufert.

35) Cuno, id est, Conradus dux Carentaniae, quae et Maronia, et Merania appellabatur, tum erat. *Hormayr Tyrol. Geschlechter.* 36) Physicus, quem palmari errore multi pro Notkero balbulo habuere. 37) legendum *ille*.

C. CASUUM S. GALLI

CONTINUATIO II.

In saepe dicto codice n. 615 *chronicon Ekkehardi IV., iisdem scribis, subsequuntur casus alii ab anonymo coenobita S. Galli memoriae consignati; quem Goldastus ex fide recentioris codicis, tacentibus antiquioribus, Burkardum nominat. Is, quisquis vocetur, circa annum* 1190 *sub abbate Ulrico IV. vixerat, cuius munificentiam laudat, Italiam perlustraverat, in quo itinere se Burchardi II. abbatis S. Galli sepulchrum in urbe Frankenmünster vidisse scribit. Iste eius commentarius intervallum ducentorum triginta annorum, nempe annos a* 972 *usque* 1203 *complectitur. In principio ieiuna admodum progreditur eius relatio, at illa fusior fluit, dum pericula et damna, quibus S. Galli abbatia, et circumfusae regiones, ac territoria lacum Potamicum circum ambientia, in intestinis a papa Gregorio VII commotis bellis concussa et attrita fuere; quorum is est scriptor unicus, et contemporaneus, et hinc merito, tanquam unica in maxima caligine historica fax, in summis ponendus a nobis, quippe qui absque hoc eius commentario, etsi brevi, inscii omnino eorum versaremur, quae in memoranda illa temporis periodo circa nos acta fuere. Id quoque notandum, autorem ad calcem relationis suae in duabus paginis, ea quae postea et novissime contigere, subiungere, ut ex diverso scripturae genere et atramenti colore liquido adparet. Caeterum stylus paulo tersior observatur quam in Ekkehardo IV., attamen adhuc vocibus barbaris, phrasibus Teutonicum redolentibus, et hyperbolicis locutionibus deformatus, duodecimo, sicut scripturae characteres, correspondens saeculo. Edita haec fuere et recusa cum praecedentibus.*

ILDEPHONSUS ab ARX.

Conqueror inprimis[1]*, quod maxime subolet, antecessores nostros, viros iustos et sapientes, multorum patrum abbatum et fratrum laudabilia gesta non scripsisse, cum constet, eos multa digna relatu fecisse et dixisse. Laudabile enim et satis huic loco usitatum esset, si veteres scriptores nostri de simili materia imitati fuissent Hartmannum, qui priorem librum de casibus fecerat, et Ratpertum hominem doctissimum, qui eundem usque ad sua librum tempora auxerat, Ekkehardum quoque iuniorem, qui a Salomone incipiens, usque ad Notpertum se singula dicere velle pollicitus est, sed in Notkero finivit; sive autem morte praeventus, hoc quod in exordio libri sui se dicturum promisit non perfecerit, aut si perfectum postea perditum sit, nos nescimus. Proinde seniores nostros arguo, qui omnia benefacta et aetiam negligentias Ymmonis, Oudalrici, Kerhardi, Purchardi, Thiepaldi, Oudalrici, Nortperti viderunt aut veraci relatione didicerunt, nec tamen scripserunt. Manifestum est enim, eos plura digna relatu et fecisse et dixisse. Et cum constet, eos sanctissimos fuisse, et in sanctorum numero aliquos ipsorum ascitos, grave nobis et tediosum est, nihil de ipsorum virtutibus, quid hoc loco fecerint, aut quid passi sint, scire. Credimus autem, etiam ipsos sicut antecessores nostros et nos quoque hoc loco, quod quodam modo naturale loco et morale est, multa adversa cum aliquantulis commodis sustinuisse. Ab exordio enim huius nascentis loci usque ad senissimam antiquitatem nostram*[2] *monachis nostris numquam persecutiones, tribulationes, detractiones, invidiae defuerunt. Et nisi sanctitas patris Galli, aut fratrum qui in singulis temporibus singulis tribulationibus interfuerunt, subvenisset, Sidonius Constantiae episcopus, aut Ruodmannus abbas Augiensis locum nostrum aut penitus destruxissent, aut ad nihilum redegissent. Sed de Sidonio quomodo, ne perficeret quod proposuit, digna patris Galli ultione viscera sibi ante altare cecidissent, qui plenius scire desiderat, metricam Galli vitam*[3] *legat. Ruodmanni etiam intentio quomodo ad nihilum redacta sit, in praesenti*[4] *libro plene dictum est. De caeteris autem abbatibus tam nostris quam extraneis, quid et ipsi fecerint singuli in suis temporibus, quoniam scriptum est, nos aliquid dicere inde supersedemus; sed hoc constanter affirmamus, quod quantum per bonos abbates locus profecerat, tantum per malos defecerat, et quantum a bonis spiritali delectatione sumus nutriti, tantum per malos decrevimus multum tribulati. Sed dum nostras miserias deflemus aliquantum de incepto digressi, ad ystoriam revertamur.*

Notkerus abbas defunctus[5] religiose ab omni conventu post maximas lacrimas 1.
sepultus est. 975. Sub ipso enim locus omni abundantia rerum et spiritalibus deliciis abundaverat; ammoniciones enim Purchardi, antecessoris sui, libenter audiens, ad exemplum illius singula ordinate fecerat. In tantum autem locus sub ipso creverat, ut verissimus versus de ipso scriptus sit. Cum enim ad nutum ei omnia cessissent, Ekkehardus, qui de ipso plurima dixerat, versum ex persona Tullii dictum in ipsum direxerat: *O fortunatam Galli me consule cellam.* Eodem anno etiam Purchardus antecessor suus, eo, quo ante nos dictum est, ordine obiit et sepultus est. Notkerus etiam medicus, de cuius industria multa in praesenti libro dicta sunt, in Domino et in bona oppinione moriens, plus quam credi possit defletus, sepultus est[6]. Cum enim stella cometis in autumno visa fuisset, horum mortem et maximam regni turbationem signaverat. Nam inter Ottonem[7] imperatorem et nepotem eius Henricum, ducem Bo- Immo
ioariae, gravis de regno contentio orta est. Abbas. 975. In hac tempestate Ymmo canonice electus, et ab Ottone imperatore legitime investitus, ad monasterium reversus, sicut pius et fidissimus sancti Galli ovium pastor, benigne susceptus est. In hac autem

1) finitis casibus Ekkehardi IV. vacuo relicto spatio trium paginarum, codex n. 615. pergit, et refert, sed absque titulo, aut aliqua inscriptione, continuationem a scribis prioribus exaratam. Ea iterum in extremo margine observatur in unaquaque linea quoad unam aut duas syllabas incisa, quae tamen per recentiores codices saeculi 14. facile restituuntur. 2) mundum, quem multi anno 1000 periturum crediderunt, ante illud tempus senescentem, vel ut hic senissimam antiquitatem, ac maturum aevum nominabant. 3) vita metrica S. Galli, quae hodie, sed solum in chartaceo codice superest, huius Sidonii non meminit; unde suspicioni locus datur, aliam indigitari. 4) casibus Ekkehardi IV. continuationem manu autoris subiunctam fuisse ex his verbis utique liquet. 5) anno 975. *Annal. Santgall.* 6) „2 id. Nov. obitus Notkeri benignissimi doctoris et medici." habet necrol. 915. „obiit anno 975." *Annal. Santgall.*. 7) videlicet Ottonem II.

commotione regni licet parti imperatoris omni diligentia aspirasset, sua tamen benignitate et industria, ne hostes regni res loci nostri vastarent, effecit. Et, ut verissima fratrum narratione didici, fratrum amator cottidianam ipsorum annonam omni diligentia augens, aucta fideliter congregans, congregata caritative et largissime dividens, regularis vitae strenuus informator thesauros etiam aecclesiae abundantissime[8] auxerat. Auream enim tabulam[9] quae usque hodie ante altare Galli preciosior in arte quam in materia ostenditur, ipse diligentissimo studio incoepit, et pene usque ad unguem perduxit. Casulas[10] etiam optimas illas ipse fieri instituit: unam, in qua ascensio Domini auro intexta est, et alteram, quae diversas figuras desuper, in medio, et in margine simili modo praefert intextas. Quam tamen, ut adhuc videre est, immatura morte praeventus non perfecit. Albas quoque quasdam deauratas in margine et in pectorali, quae usque hodie singulari studio ornatae videntur, ipse elaboravit. Stolas similiter deauratas, cappas, talmaticas, subtilia[11], caetera quoque aecclesiastica ornamenta, tot et tanta perfecit, quod oppinabile reor, nulli unquam principum in his temporibus, mundo in deterius vergente, tam brevi spatio tot magnifica opera concessum sit perficere. Plurima etiam opera sua tanta ammiratione magnificata sunt, ut si regina Austri hoc in tempore fuisset, Salomone transito, ad Ymmonem declinasset. Unde autem tot pondera auri, tam pretiosissimam purpuram, tot margaritas, tam subtiles artifices habuisse potuisset[12], quid signabile[13] in tanto studio fecisset aut dixisset; si ab his qui haec omnia noverant scripta fuissent, maxima tragedia esset[14]. Nos autem horum omnium ignari, quippe qui singula eius gesta non novimus, sed haec pauca quae diximus quorundam narratione didicimus, summe quaedam tangentes, ad alia transimus. Sicut autem in arcu aecclesiae de ipso scriptum est: *Hoc abbas Ymmo picturis compsit et auro*, monasterium probato studio depinxerat[15], Otmari etiam aecclesiam, ut in fornice de ipso dictum est: *Hanc Otmare domum tuus Ymmo ornavit et auxit*, cripta et fornicibus, gipsi atque auri speciebus convenienter auctam, auro et coloribus ornaverat[16]. Cum autem omnipotens Deus ipsius merita remunerare decrevisset, loci quem Gallus sibi suaeque genitrici dicaverat oblitus[17],

Augetecclesiae thesaurum, et ornat.

984. Ymmonem multa, sicut caritas nunquam ociosa est, quae adhuc facturus esset meditantem assumpsit[18]. O quanto in eius transitu fratres dolore tabescebant! Clerus et familia lugubri luctu tali domino et patre orbati deflebant, talia sibi sine intermissione optantes:

Rectori summo nos te committimus, Ymmo,
In vice cuius Tu cellae fueras pater huius,
Quam bene rexisti, pro quo coelum meruisti!

O quanta pericula post eius transitum loco futura, quod etiam exitus probabat, cuncti praedicebant; Ymmonis supparem loco nunquam futurum constanter affirmabant; cumque haec et alia in tantis malis dicenda sibi sepius reiterassent, maximo abbatum et fratrum vocato conventu, omni honore in loco quem sibi ipse adoptaverat, eum sepeliunt. Fratres autem omnia gesta ipsius diligenter considerantes, sed sigillatim per capitula non exponentes, brevissimum eulogium super ipsum metrice dixerunt:

Hic bene maturo transit pater ille sub aevo
Ad patriae requiem, hic obit Ymmo diem;
Hunc merito nostri vigilanter habent memorari;
Plura loco Galli stant monumenta cui[19].

2. Post Ymmonem Uodalricus loci nostri suscepit regimina. Qualiter autem accessisset, vel qualiter vixisset, aetas, quae omnia aufert, usque ad nos pervenire non

Ulricus I. abbas. 984.

8) abundatissime *cod.* 9) imagines Beatorum in asseribus quercinis depictae tabulae (*Altarblatt*) dicebantur. 10) specimen casularum et vestium sacrarum refert imago sacerdotis missam legentis desumpta ex missali saeculi 10. n. 342. 11) id est vestes subdiaconi. 12) saepe dictum teutonicum plusquamperfectum pro imperfecto. 13) id est memoria dignum. 14) videlicet voluptas. 15) picturis S. Galli vitam exprimentibus, ad quas Ekkehardus IV. versus composuerat, legendos in cod. n. 168. pag. 405. 16) per pictores domesticos v. g. Notkerum medicum, Kunibertum, Ekkehardum palatinum quem pictorem fuisse tricae calami florem referentes in charta ab eo anno 957. scripta declarant. 17) dictio irreligiosa. 18) anno 984. 29. Oct. ad quem diem necrolog. n. 915. haec notat: „est obitus Ymmonis venerandi abbatis.“ 19) id est: cui in S. Gallo plura stant monumenta.

permisit. Unum tamen memoriale et cunctis bonae vitae, si diutius vixisset, posuit exemplum. Fecit enim capellam illam, in qua sepulchrum Domini maximo studio auro et coloribus ornatum positum est. Quam cum ad integrum perduxisset, aras quatuor in eadem capella constructas, unam sanctae Trinitati, alteram in honore sanctae Crucis consecrari fecit. Ad dexteram vero partem eiusdem capellae assumptionem sanctae Mariae cum depinxisset, aram etiam ei ibidem consecravit. In sinistra vero parte dormitionem sancti Iohannis cum decolorasset, sibi [20] etiam inibi altare aedificavit. Quintam etiam Uodalrico episcopo subtus in cripta ordinavit. Reliquum etiam tabulam deauratam [21], quae est ante altare sancti Galli, quicquid ab Ymmone in ea imperfectum remansit, iste mox complevit. Caetera eius facta, quoniam non sunt scripta, nos ignoramus. Opinabile autem est, quia si fratres inquietasset, si res aecclesiae dissipasset, sicut de Cralo abbate factum est, aliquis fratrum scripto signasset; more etenim hominum sepe evenit, ut bonorum obliti, mala quae patiuntur sepius memoriae festinent committere. Sed sicut non laudanda viciosum est laudare, ita aetiam honestum monacho non est, contra veritatem in laudem alicuius prorumpere. Sed quia brevissimum tempus, quinque videlicet annos, abbas fuit, qualis esset, aut qualis, si vixisset, futurus fuisset, eius, qui rapuit eum, ne malicia mutaret intellectum ipsius, iudicio relinquamus. Rogo autem, ne malivolentiae aut negligentiae [22] arguar; si enim vel scripto aut fama aliqua de ipso audivissem, licet ad alia festinem, intacta non transissem. Ipso autem defuncto, rempublicam nostram Kerhardus suscepit regendam.

Capellas aedificat. 990. Gerhardus abbas.

3. Nunc currentem necessario figimus pedem; prae nimio quippe dolore gesta Kerhardi nos potius provocant ad flendum, quam ad dicendum. Huius enim diei non solum nos, sed et omnis post nos huius loci posteritas, poterit reminisci. Haec enim dies nobis et omnibus huius loci incolis maximo dolore est recolenda, in qua nobilem et florentem hunc locum, ita ut etiam alter paradysus dici potuisset, Kerhardus suscepit regendum. Sed qualiter accepisset, quoniam scriptum non est, ex sequentibus antecedentia probantes, eum male intrasse affirmamus. Verissima quippe sententia Domini haec est: *Quicunque in ovile aliunde quam per ostium ingreditur, non pastor sed fur vocatur.* Et cum certis indiciis officium mali pastoris designasset, consequenter adiunxit: *Fur non venit, nisi ut furetur, et mactet, et perdat.* Si ergo Kerhardus honeste congregata inbeneficiavit [23], dissipavit, perdidit, quia per hostium non intrasset, suis actibus probavit. Cur autem cum impio Nerone iustus Cato rempublicam suscepisset regendam, et quare pessimi iustis praeponantur, cum Boetius hanc causam multis argumentis circumscripsisset, ex probatione in maximam venit ammirationem. Cum ipso ergo ammirantes, et nos hanc causam indiscussam relinquamus. Quoniam autem altissimorum profundior est casus, locus noster, qui prae omnibus spiritali et regulari disciplina pollebat, a Kerhardo depravatus, per contrarias partes in quasdam malas consuetudines defluebat. Porro plurimi fratrum quibus mens sanior erat, qui in regulari disciplina nutriti et assuefacti, propositum suum, sicut viderunt et didicerunt, firmissime tenuerunt, isti tales moribus Kerhardi impares, sibi [24] omnimodis graves et tediosi — ipsorum fraternitatem et societatem detestatus est. Si quos autem, ut fieri solet, ubi rigor regularis iuvenibus relaxatur, malo suo exemplo post se traxerat, hos omni diligentia fovebat, et ad omnem inconvenientiam concitabat. Ut enim talem doctorem decebat, eos seniores suos despicere, et iugum ipsorum de cervicibus suis excutere cottidie monebat. Sicut facile poterat, iuniores ad seniorum despectus et oppressiones informaverat. Prepposituras, decanias, et alias monasterii obedientias, sapientibus irregulariter ablatas, ut omnia ad nutum suum fierent iuvenibus commendabat. Exinde multiplicatae sunt invidiae, contentiones, emulationes, irae, rixae, dissensiones, et domus Domini iam ruitura divisa est. Duae itaque partes dum in monasterio fuissent, una abbatem defendentium, et altera mala eius opera impugnantium, irregularia multa, quae etiam pudet narrare, in loco fiebant. Regulares enim viri gravati et oppressi, dum vindicem Deum exspectant, et consolationes altissimi sperant, sibi consulentes utilius iudicant mala quae viderant ad

dilapidator insignis.

20) pro *ipsi*. 21) videlicet in aureo fundo pictam. 22) subintelligendum *ideo*. 23) videlicet ut feuda alienavit. 24) nempe *ipsi*.

tempus conticessere, quam contumelias et iniurias abbatis suorumque super se provocare. Quantis autem doloribus in corde urerentur, ipsi soli scire poterunt, qui semper iustitiae zelatores fuerunt. Sed ubi abbas viderat, nullis renitentibus frena sibi relaxari, ilico in omne nefas prorupit. Laicos enim, quos auxiliatores sui zeleris[25] invenit, multis beneficiis et donis ditavit. Multa autem fanda et nefanda quae fecerat, pro toga qua superindutus erat, utilius iudicavi silere quam dicere. Cum autem nebulosa fortuna Kerhardo per omnia praeluderet, et ipse volubilem rotam, nesciens eius aculeos, non caveret, subita super ipsum venit tristicia. Nam fratres recolentes omnia mala quae sibi et loco sancto fecisset, nec spem habentes eum cessare dum vixisset, eligunt monasterio relicto exulare, quam eius insipientiam et incontinentiam ultra sustinere. Initoque consilio, Ottoni III. Romanorum imperatori literas in hunc modum direxerunt. *O.*[26] *summo regnorum imperatori, quidam fratrum sancti Galli per regna terrestria consequi coelestia. Locus noster vestris et antecessorum vestrorum donariis et privilegiis ditatus et nobilitatus, in quantas devenisset miserias, si sciretis, iam pridem ei subvenissetis. Nos etiam si diutius nostram tacemus oppressionem, digni sumus, qui nullam a vobis nostris doloribus consequamur consolationem. Sed incipimus ea, quae abbas noster contra canonum et gratiae vestrae decretum et contra regularis vitae propositum gessit, non per ordinem, sed pauca de multis vobis narrare; de quibus omnibus ea, qua statueritis, die, certi sumus, ipsum in praesentia vestri et principum certis et probatis capitulis superare. Vestra ergo regularis aequitas videat et iudicet, et loci nostri destructionem, et in ipso regularis vitae transgressionem, ut dignum est, vindicet; cuius vicem geritis in terris, ipse vos aeterni regis participem faciat in coelis.* Cum hae literae legerentur, rex, quid facto opus sit, episcopos, abbates, et caeteros regni principes consulit. Quibus, ut in crastinum hoc consilium differatur, rogantibus, per totam noctem multi ipsorum, qni similia de suis subditis timebant, meditantes, in crastino coram rege hanc accusationem non esse iusticiae sed invidiae dicebant.

Consulunt etiam, ut ipse abbas pro suis excessibus per regias literas arguatur, et ei, ut monachos suos ad strictiorem regulae observationem cogat, praecipiatur. Caeteri autem, quibus mens sanior erat, non ita fieri debere constanter dixerunt, sed utrosque, abbatem et monachos, ad praesentiam vocandos, et eos esse audiendos. Quorum consiliis rex acquiescens, literas abbati et fratribus in hunc modum direxerat: *Otto III. Romanorum imperator augustus G.*[27] *abbati sancti Galli suisque confratribus gratiam suam et omne bonum. Auditis literis, quibus te fratres tui pro loci destructione et vitae tuae transgressione accusant, placuit nobis et regni principibus, utrosque vos ad praesentiam nostram vocare, et causam vestram, prout iustitia dictaverit, certo fine terminare. Sub optentu ergo gratiae nostrae mandando tibi praecipimus, ut fratres tuos in nullo in personis aut in rebus ledas, sed eos cum omni honore usque ad praesentiam nostram perducas, ibique legitime accusatus, certis rationibus vincaris vel vincas.* Hae literae cum per nuntium regis ad nos delatae fuissent, abbas nihil horum suspicatus, sed tamen, quia fratres semper suspectos habebat, diligentius, quid sibi haec legatio velit, meditatus, mens sua multorum sibi conscia per diversa, ut fieri solet, aestuabat. Cum vero statuta hora abbas et fratres convenissent, nuntius, ex more abbate et fratribus salutatis, literas abbati obtulit. Quas ille honorifice susceptas legens, sui vultus varietate se reum, et idcirco timidum, ostenderat. Quid tandem? Die statuta utrique abbas et fratres in aula conveniunt. Cum autem imperator ad discutiendam hanc causam pro tribunali consedisset, abbate et fratribus in causa positis, fratres priores sibi advocatum et defensorem postulant. Econtra abbas et sui, non alium monacho nisi abbatem suum advocatum dandum, proclamat. Cum autem non ita esse, fratres canonum auctoritate probarent, iudicio principum abbati et fratribus advocati quos elegerant dati sunt. Sed cum abbas suam causam quasi prioris et in dignitate positi prius audiendam esse diceret; et fratres, an ita esset, sub iudicio principum posuissent, ipsi priorem, qui accusatores fuerant, loquendi locum obtinuerunt. Summa autem quibus abbatem sui inpetebant, haec erat. *Eum, quem nobis domine rex abbatem praeposuistis, solo nomine id quod dicitur est.*

25) i. e. sceleris. *P* 26) videlicet *optant. v. A.* immo *Ottoni. P.* 27) Gerhardo.

Locum enim nostrum sanctum, quem ad regendum suscepit, ipse non rector, sed destructor omnimodis depravavit. Quod enim maximum est, Dei et sui propositi oblitus, irregulariter vivens regulares disciplinas destruxit; monachi habitum gerens, monachi opera nulla facit. Et ne amplius vos multa narrando moremur, non solum nobis et loco nostro inutilis est, sed etiam malo suo exemplo plures abbates et monachos distollit. Quibus autem negotiis dies et noctes occupatus sit, ipse in se recognoscat. Dum enim utilia non meditatur, ad inutilia cottidie praecipitatur. Sed talia transeuntes, tria designata capitula in eum scripsimus: symoniace aecclesias vendidit, res aecclesiae inbeneficiavit, thesauros dissipavit. De his eum ubi, quando, cum quibus personis haec fecerit, certi convincere, caetera tacemus. Si autem haec minus ad deponendum eum sufficiunt, maiora istis, quae adhuc latent, in medium deveniunt, et si annales nostrorum laborum et dolorum vos audire vacaret, dies prius finiretur, quam sermo perficeretur. Econtra abbas, dum se falsis occasionibus defendit, videns, si res ratione regatur, certam sui honoris ruinam, animum in alia deflectit. Fuit in his temporibus quidam comes, Muozo nomine, primus in aula, in quo quasi uno omnia negotia et consilia regni pendebant. Et dum haec causa usque in crastinum interminata differtur, clam eum nocte ad se abbas vocans, animum ipsius multo donorum et beneficiorum promissionibus corrupit. Ille autem, sicut semper per eum regni iudicia claudicabant, pro eo coram rege intercedens, suis consiliis et promissionibus regem in abbatis benivolentiam inclinans, a iustis iudiciis deflectit. Et rex convocatis principibus astute eos praeveniens, his verbis ad ipsos usus est: *Scitis dilectissimi! quantis regni negotiis nunc obligati tenemur, et si accusationibus horum monachorum conquiescimus, dum his inpliciti sumus, non cicius ad alia vacabimus. Et si vobis placet, causam ipsorum, iudicio dimisso, consilio tractemus.* Cum autem maior pars eius consiliis conquiesceret, alii, quibus haec displicebant, et ipsi, ne regis offensam incurrerent, altius iudicia corrupta gementes, conquiescunt. Mox abbate et fratribus ad se vocatis, his sermonibus corda eorum lenivit: *Si vobis mala opera abbatis vestri in publico proclamare concederetur, plus mali quam boni exinde oriretur. Nam si aliqua inhonesta de ipso diceretis, honor et opinio omnium monachorum vilesceret, et utilitas monasteriorum decresceret. Consilium ergo nostrum est, vos omni pace confoederare, et quicquid in abbate vestro vobis displicuit, nos corrigere. Et si forte vos amplius in aliquo offenderit, aut inordinate vixerit, ubi primo ad nos delatum fuerit, vobis tacentibus et quiescentibus, absque dilatione extirpabitur.* Fratres autem licet nihil utilitatis in his sermonibus cognovissent, sicut sapientes regis consilio non contradicunt, his verbis causam finientes: *Nos infecto negotio nostro redimus, sed quaecumque dehinc fortuna sequatur, quod iniquitatem eius non celavimus, nos domine rex maxime solatur, nunc quid nobis et loco nostro faciat, qualiter vivat, in vobis remaneat.* Quos rex blande solatus, et abbati plurimum, nisi sibi caveat, interminatus, confoederatos in pace remisit. Sed in via pessimos felicissimos conquerentes, dum iustos sepius tribulatos recolunt, se multis patrum exemplis mutuo solantur. Et quidam ex illis metricator his versibus suae causae allusit:

Otto rex, tua lex quia semper venditur auro,
Hic gentes frustra querunt iudicia iusta.
Otto dum regnas, non sunt iudicia regni.
Otto dum regnas, regnat pecunia tecum.
Plus valet argentum tecum, quam lex sapientum.
Impie rex Otto, cur fulmina te patiuntur?
Te regnare dolens cur non tibi terra dehiscit?
Tu cum Kerhardo nostro nimis ad bona tardo,
Et cum dampnatis utrique, precor, pereatis [28].

Ceteri autem iocundo vultu tristiciam mentis celantes, eundem multa loquendo detinuere diem, diversa conquerentes, et magis futura quam praeterita gementes. Cum aliquamdiu satis concordes et quasi praeteritorum obliti, unanimes in monasterio fuissent, sicut facilior pluvia humectat lutum quam scopulum, discordia, quae regna etiam aliquando destruit, hac occasione rursus inter ipsos venit. Nam Muozo, ut ea quae

Puncta accusationis.

28) hic desinit scriptor primus, succedit ipsi is idem, qui Ekkehardi casus post ipsum scribendo continuaverat. Vide Fac simile paginae 337. et 343.

sibi promissa sunt exigat, simulque quasi ab imperatore directus, quo statu locus regatur, videat, ad monasterium venit. In cuius adventu abbas turbatus, paulisper hesitat, quid faciat. Si enim hunc fallat, timet, ne regem offendat; si autem, quod spopondit, faciat, scit quia fratrum odium incurrat; sed quod peius erat, citius elegit.

Praepositu-ram in Aadorf extirpat.

Fuit in villa Adorf[29] praepositura canonice 12 fratribus ordinata, a regibus et regni principibus in praediis, auro, et argento, et purpura satis ditata, cuius fratres, viri iusti et religiosi, dum facta Kerhardi abhominantur, sibi[30] semper odiosi et suspecti fuerunt. In quos dum quasi leo ruit, ipsis eiectis, quaecunque illius ecclesie fuerunt, Muozoni, et plurima, quae nostri iuris erant, ei beneficia donavit, et Dei hominumque oblitus, thesauros illius ecclesie confregit et Muozoni dedit, quaedam etiam ad monasterium detulit, que quanta et magnifica fuissent, adhuc videre est in deauratis palliis illis, quibus altaria sanctorum nostrorum Galli et Otmari in summis festivitatibus velantur et ornantur. Cappas etiam et casulas, albas et stolas, queque pretiosissima exinde habemus. Hec miserrima et omni seculo flebilis destructio cum in monasterio audita fuisset, pre nimio dolore fratres exanimati sunt. Sed cum ad cor redierunt, totum ethera luctu et fletibus repleverunt, non iam Kerhardo, sed patri Gallo, qui tantam gloriam suam destrui patiatur, indignantes. Illi etiam, qui Kerhardo prius consentiebant, pre ceteris maiori luctu estuabant, ita pariter dicentes: *Ut quid nati sumus, videre contritionem et desolationem nostram et loci nostri et sanctorum nostrorum? Cur nos pater Galle! tibi oblatos et satis iam hic tribulatos in his malis dereliquisti? Quod remedium huic malo invenire poterimus! In rege non sunt iudicia, principibus regni talis in episcopis et abbatibus iam non displicet insolentia*[31]. *Tibi ergo pater Galle horum malorum relinquimus ultionem, et si tibi hactenus nostra placuerunt servicia, nostri et eiectorum illorum misertus, locum suum ipsis restituas, et nos iam laboribus fatigatos, saltim aliquando respirare concedas.* Et ille metricator, aliis flentibus, his versibus se est consolatus:

Cum tua te genitrix concepit, pessime patrum,
Hoc scio, quod totum celum fuit imbribus atrum;
Set cum te genuit, nox illa fuit tenebrosa,
Et quos ipse premis, dum more fremis, lacrimosa.
In medio nisu set si tua mater obisset,
In multis felix nimium locus iste fuisset.
Nunc gemit atque tremit, pereat ne funditus a te;
Et miseri misere nos istic vivimus hac spe.

Sed Muozo quibusdam nobilibus acceptum inbeneficians, ipsis, quia fideliter ei adheserant, cum absque heredibus moreretur, ut de manu abbatis eadem beneficia suscipiant, contulit. Cum his et aliis multis beneficiis Kerhardus noster locum depravasset, et fratres nimium inquietasset, mox et ipse defunctus est; cuius multa gesta non didici, sed ea que dixi, quorundam veridicorum relatione cognovi. Cui ut Dominus omnia peccata remittat, oremus pariter amen.

4. Burchardus II. abbas. 1001.

Sed cum Dominus afflictionem populi sui respexisset, post Kerhardum Purchardum, virum iustum et sanctum, huic prefecit ecclesie. Qui quasi secundus Moyses nos diu Egyptia servitute oppressos absolvit, et in optatam quietem reduxit. Ipse etiam pii mandritae studio estuans, officinas[32] dilapsas reedificans, cenobium cum cenobitis amplissime adauxit. Quecunque vilia et inutilia reperta sunt, in melius conmutavit. Legem Domini die et nocte meditatus, ipse spiritalis spiritales in hoc loco monachos reformavit, inutilia omni studio resecavit, que vero utilia loco et fratribus fuissent, hec cottidie excogitavit et statuit; omnia antiquitus inbeneficiata[33] exosus, plurima de his sua diligentia ad se retraxit, et ad fratrum utilitatem destinavit. Thesauros ecclesie ampliavit, cappas, casulas, albas, pallia et libros, Ymmonem imitatus, queque optima et pretiosissima elaboravit. Nichil de omnibus minuit, sed in omnibus locum istum ditavit. O quam felices fratres sub ipso fuerunt! Iugum enim eius nulli grave, sed onus eius cunctis suave. Invidie, contentiones, emulationes, et his similia fugierunt,

29) Villa haec a praeterlabente rivo sic quasi *Aachdorf* dicta prope parthenon Deniken in superiori Thurgovia sita est, eius praepositura Landolai opera S. Gallo cesserat, ut supra dictum fuit. 30) lege *ipsi*. 31) nam et Augiae coenobium abbatis sui inertia pene ad nihilum fuit redactum. 32) id est aedificia. 33) in feudum data.

in quorum locum caritas, pax, mansuetudo successerunt; et si adesses, non hominum sed angelorum in ipsis vitam videres. Et qui prius longa tristicia tabescebant, nunc spiritali leticia sine intermissione exultabant. Diversorum metrorum studia revixerant, quibus cum instantia laudabant, transacta iocundissime dampnabant. Ymnorum et sequentiarum et diversarum expositionum libri, quippe qui sine tristicia expeditum cor ad singula habuerunt, excogitati sunt. Et si nulla tristicia tanto gaudio intervenisset, se iam angelicam vitam possedisse estimassent. Sed quid omnium rerum vicissitudo sit, in ipsis probatum est. Nam Otto imperator, dum Italiam lustrat, in castro Paterno inmatura morte decessit. Henricus vero, Baioarie dux, assumptis insignibus regni post ipsum regnavit, et per Veronam Italiam petens, omnes illarum partium civitates sibi subiecit, Papiam ipsa, qua coronatus est, die irrumpens, gladio et igne perdomuit; et acceptis obsidibus, Saxoniam reversus adiit. Illic cum quedam negotia regni ordinasset, spiritu Dei repletus, iuxta castrum Babinberg nobilem et divitem episcopatum construxit, et Benedicto papa vocato, ecclesiam inibi in honore sancti Stephani consecrari fecit. Et regno iam firmato, consilio principum cunctis regni primatibus expeditionem in Campaniam condixit. Purchardo quoque nostro similiter condixerat. Quod ubi auditum est, fratres, clerus, et populus uno luctu omnes estuabant, et quecunque pericula suo abbati in hoc itinere futura forent, singuli pro ipso sustinere desiderant. Cum autem ultimum Vale illis dixisset, tunc demum, eo proficiscente, totum celum fletibus et luctu repleverunt. Henricus[34] cum exercitu Campaniam occupans, Beneventum intravit, Troiam oppugnavit, cepit; Neapolim, Capuam, Salernam, aliasque eorum locorum civitates in dedicionem omnes accepit, et Nordmannis quibusdam, qui tempore eius illo confluxerant, quoddam illis in partibus territorium donavit: sicque per Romam transiens, victor rediit in Germaniam. Pestilentia in exercitu orta, multos extinxit; inter quos Ruodhardus Constantiae episcopus, et Purchardus noster obierunt. Notkerus quoque magister[35] et alii prestantes fratres[36] apud sanctum Gallum decesserunt. Sed Purchardus honorifice ad castrum Franchon-Munstere[37] theutonice dictum deportatus, ibique in media ecclesia, ut adhuc videtur, sepultus, sicut in eodem loco ego ab ipsius ecclesie canonicis audivi, multis miraculis, qualis apud Deum sit, cottidie declaratur. Nobis autem hoc, quod cineres ipsius apud nos non sunt, maxime est conquerendum, sed sicut vivus locum hunc dilexerat, ita etiam nunc apud Deum pro ipso, sicut speramus, exorat.

Cum rege expeditionem Romanam iniit.

moritur in Italia.

1022. Obitus Notkeri teutonici.

5. Post Purchardum Thepaldus loci nostri suscepit regimina. Cuius mores et actus dum a senibus, qui se ipsum vidisse dixerant, requisissem, hoc eorum relatione didici, quod Thiepaldus homo pius et mansuetus fuisset, fratrum amator, et totius ecclesie strennuus gubernator, pauperum diligentissimus procurator, et quia locus sub ipso annos undecim omni pace et habundantia requievit, quem ipse in omnibus ditavit, et in nullo depravavit. Mortuus est autem anno Domini 1034.

Thietpaldus abbas.

6. Post ipsum suscepit loci nostri regimina piissimus et ecclesie nostre gubernator fidissimus, Norpertus de Stafile[38]. Hic imitator Thiepaldi fidelis existens, ecclesiam nostram ampliavit, fratres amavit, praebendam[39] adauxit. Quomodo vero illam adauxerit, quia certa relatione a posteritate ipsius non didici, scribere praetermisi. Quod autem auxerit praebendam, ex hoc conicio, quia in ebdomada paschali etiam in meridie vinum et oblatas[40] fratribus dari constituit, fervore etiam caritatis ad utilitatem fratrum puteum construxit. Contra rebelles etiam velut strennuus gubernator dimicans, se etiam episcopo Constantiensi, Ruomaldo nomine[41], ita sagaciter obposuit, ut orta inter ipsos sedicio prius sedari non potuisset, quam utriusque loci

Nordpertus abbas. 1034.

34) quae proxime sequuntur ex ann. Sangallensibus maioribus a. 1022. fluxerunt. *P.* 35) Notkeri Teutonici seu Labeonis obitum annales Santgallenses ad annum 1022. his indicant: „*Notker nostrae memoriae hominum doctissimus et benignissimus obiit*“, et necrologium in n. 915. ad 3. Kal. Iulii sic: „obitus Notkeri doctissimi atque benignissimi magistri.“ 36) hi sunt magistri tres: Ruadpertus, qui obiit 6. Iunii, Anno, qui 9. Ianuarii, et Erimbertus, qui 12. Iunii. *Liber Benedict. et necrologium.* 37) an Francavilla in Aprutio? *P.* 38) Nortpertus unus monachorum Belgarum erat, quos Poppo ex monasterio Stablo (Stafile) ad votum Conradi II. imp. pro reformanda disciplina monastica ad S. Gallum miserat summa Santgallensium bile, Gallos reformatores dedignantium. 39) praebenda, provehenda, annona, statutam victualium et vestium qualitatem, numerum, et mensuram denotant. 40) vulgo *Offleten*, seu placentae tenues calido ferro sicut oblatae pro missa coctae. 41) qui anno 1051. ad sedem Constantiensem evectus est.

Beatificatio d. Wiboradae.

possessiones igne, preda, et quod peius est, hominum occisione consumpte fuissent. Obtinuit etiam, amminiculante Henrico imperatore et coniuge eius Agnete, hoc apud domnum apostolicum Clementem secundum recitata vita beate Wiborade eiusque miraculis, et de tamdiu neglecta re ab ipso papa redargutus, quatinus ipsam praesente Theodorico[42] Constantiensi episcopo canonizaret et pro sancta haberi preciperet, et anniversarium ipsius diem solempnizandum institueret. Quante autem virtutis fuerit, qualiter se cuilibet etati conformare didicerit, quoque etiam modo cuncta pro Dei amore spreverit, breviter quidam de ipso scribens versibus comprehendit dicens:

Constat Norpertum omni virtute refertum.

Et alibi: *Lac fuit infantum, iuvenum dux, norma priorum.*
Iste timore Dei despexit sceptra regendi.

Resignatis igitur omnibus, intuitu eterne retributionis Oudalricum, praepositum suum, auctoritate imperiali successorem sibi constituit. Ipse vero aliquibus annis supervixit;
1072. tandem in vigilia patroni sui Remacli[43], cuius festivitatem solempnizandam hic instituit, ipso adiuvante, o utinam ad coelestia, migravit. Quantus autem fletus omnium, et praecipue fratrum fuerit, dies ante finiretur, quam in cedula scriberetur.

7. Ulricus II. abbas. 1076.

Uodalricus autem, successor ipsius, ecclesiam nostram quinque annis rexit. Tandem et ipse viam universe carnis ingreditur, et pro eo Lutoldus monachus huius loci a Ruodolfo rege, si fas est, ipsum regem nominari, abbas constituitur. Qui a monachis honorem Henrici imperatoris fideliter defendentibus, turpiter pastorali baculo infra chorum fracto, suscipitur, et vix apud illos sub nomine abbatis per aliquantulum tempus habitus, paulo post penitus expellitur. Quem abbas Augensis[44] Ekkehardus cum pseudorege Ruodolfo firmiter stans, in sua recepit, et sibi[45] honorem abbatiae multis modis, etsi incassum, defendere[46] laboravit. Rex vero Henricus, mox ut ducem Ruodolfum de Rinvelden suum regnum sibi usurpasse audivit, pascha Verone moratus, per Carintiam, domino Marcuardo et filio suo Lutoldo duce[47] sibi ducatum prebentibus, ad Theutonicas partes rediit; Ruodolfum regem in castro Sigimaringin[48] obsessum turpiter fugavit. Eodem anno quendam iuvenem sui cognatum, domini Marcuardi Carnotensis[49] filium[50], in abbatem hic promovit. Iste, Uodalricus nomine, tandem post aliqua annorum curricula etiam Aquilegensis patriarcha efficitur. Contra quem abbas Augensis zelo sui domini, reguli Ruodolfi fugati, et eius inde expulsi abbatis Lutoldi, inimicitias et ipsa arma contra regulam movit. Ille etiam non minus fervens animo, econtra aliquantulum regulae modum excedens, se undique collectis viribus firmare festinat. Uterque fuit iuvenis, uterque satis nobilis, uterque litteratus et moribus agilis, sed iste sancti Galli plus magnanimus, ille tunc temporis ditior militibus, sed iste fidelioribus; ille isti parcere nescivit, istum ei cedere puduit. Ille prior istum provocans, sibi[51] expulsum abbatem superducere in monasterium voluit, iste etiam audax, non plurimis copiis collectis, equo marte rei eventum expectare volens, omnia temptare non timuit. Postquam ille usque uno miliari interposito[52] pervenit, Deo instigante et quibusdam sanioris consilii sibi suadentibus, infecto negotio ad sua rediit. Abbas vero noster super se mala ingravari videns, iuxta Sintriam quamdam municionem nomine Crazaniam[53] edificare cepit. Quod inceptum Lutoldus[54], huius loci advocatus, licet sibi fidelitatem antea promiserit, ex inproviso

Lutold pseudo-abbas. — Heinrici IV. et Gregorii VII. dissidia. — 1077. — 1076. Ulricus III. abbas Heinrici IV. imperatoris agnatus. — Abbates S. Galli, et Augiae armis rem agunt. — Castellum Crazaria.

42) sub pontificatu Clementis II. novem menses durante non Theodoricus, sed Eberhardus Constantiae anno 1040. praeerat. 43) vitam B. Remacli, monachi Stabulensis et episcopi Leodiensis, concinnavit Notkerus, et ipse ex S. Galli monacho factus episcopus Leodiensis, anno 1008. defunctus. 44) de Nellenburg addictum legitur manu saeculi 13. 45) lege *ipsi*. 46) videlicet *vindicare*. 47) Carinthiae. 48) oppidum Sueviae, quod a victoria (Sig) celebri (mar) hic obtenta (ing.) nomen habet. *v. A.* nonne potius a Sigimaro? *P.* 49) i. e. Carinthiensis. *P.* 50) quo consanguinitatis nexu Marquardus de Eppenstein Carinthiae dux Heinricum IV. attigerit, id enucleare hucusque nostris non successit. Verosimile est: Giselam imperatoris huius aviam, et Brigittam matrem Marquardi, (abbatis Ulrici III. aviam) sorores fuisse. *Vide Neugart episcop. Const. t. 1. pag.* 421. 51) lege *ipsi*. 52) addendum est *ad S. Gallum*. 53) hoc claustrum viarum una hora S. Gallo distans, ubi transeuntibus ex alto fluminis crepidine descendendum, et ex altero littore quasi sursum reptandum erat, quod Alamanni *kräsen* vocant, ob hoc Crezariae (*die Kräsere, oder Steig*) nomen est adeptum. De munitione praedicta iam nullum vestigium exstat. 54) iste Lutoldus, de Regensberg dictus, S. Gallo multis feudis erat devinctus, simul et advocatum coenobii Murensis agebat. *Acta Murensia.*

hostiliter invadens, impedire voluit. Sed ibi pugna diu congressi, abbate cum paucis locum tenente, advocatus indecenter recessit. Quem locum abbas sua sponte postea dimisit, et aliam munitionem in valle Rheni nomine Hêrburch[55] edificavit.

Munitio Heerbruck.

Rebus sic se habentibus abbas Augensis Romanum iter aggressus, in oppido sancti Domnini martiris[56] captus, Parmensi episcopo est traditus; sed post satis longam captionem, pape et Mathildis comitisse adiutorio est liberatus. Interim dum in hac captione laborasset, divulgata in Theutonicis partibus eius morte, abbas sancti Galli eius abbatiam a rege Henrico suscepit. Que res maximam cladem utrique monasterio et maximas inimicicias hominum suscitavit. Abbas igitur Uodalricus noster abbatiam suam Augensem ingressus, marchionem Bertoldum sibi insidias parantem per longam viam est insecutus.

Berthold de Zaringen in Brisgovia S. Galli possessiones diripit et vastat.

Idem marchio postmodum in odium Heinrici regis omnem Brisaugiam rapina et incendio vastavit, et praecipue res monasterii sancti Galli his finibus maxima parte sitas in tantum sue attraxit utilitati, quod infra multos annos neque de vino neque frumento neque de aliquibus usuariis fructibus ipsis fratribus nostris ad servicium ad precium unius obuli devenire permisit. Sic etiam dux Welf, adiutor illius, res eiusdem monasterii sibi e vicino sitas nobis subtraxit; sic etiam omnes conprovinciales principes ad se traxerunt, et ipsum monasterium, fratribus fame et siti cruciatis, pene in nihilum redegerunt.

Thesaurus ecclesiae ex inopia divenditus.

Fratres autem rerum harum circumventi penuria, in sui servicii[57] sumptum multa et innumera ecclesie consumpserunt ornamenta. Haec ex parte hic enumerantur: praeter laminas argento solidas, de ipso altari sancti Galli et de ciporio et de pulpito publico subtus et circum eiusque basibus et de columnis magnae trabis innumeri ponderis abruptas, et praeter 14 cifos lampadum, et urnam, et magnum calicem ex electri miro opere, et stolas intexto auro perfectas, 17 corone, et 10 tabule altarium magni et probati ponderis argento fabrefacte in hanc rerum sortem cadunt.

Ulrici III. expeditiones, et arces destructae aut constructae. Kiburg.

Unde commotus loci nostri abbas, zelo iusticiae inflammatus, quantum et plus quam sibi[58] licuit, quibusdam captis, aliis depraedatis, eorum etiam castellis succensis, talionem hostibus reddidit. Nam quoddam satis munitum castellum nomine Marchtorf[59] cum comite Ottone non sine magno labore suorum expugnavit, et succendit. Prigantium oppidum, Marcuardo nobilissimo Suevorum capto, conbussit. Chuiburg[60] cuiusdam ditissimi comitis Hartmanni, regis Heinrici infestissimi hostis, cum multis spoliis suoque filio capto, castellum satis munitum in flammas destruxit, aliis etiam Cochirsburch et Hittingin[61] ferro et igne solotenus prostratis.

Castella ad Glatam et Thuram.

Res quantum ad bellicum adparatum sibi satis prospere processit, nisi quia in duabus munitionibus, una penes Glata[62], altera prope Duram fluvium[63] aliquantulum inconsulte constructis, sua praesidia locata magno periculo dedit. Postquam ea castella nil proficere, et milites propter quedam beneficia denegata et magis ac magis imminentem intolerantiam bellorum a se deficere cognovit, inter montana in quadam rupe nomine Rachinstein[64] natura et situ loci nimis munita et satis tuta suam suorumque spem posuit.

arx Rachenstein.

Ad quod castellum hostis sepe incassum impegit. Post tanta autem pericula et tantos labores, in eodem castro quadam die cum subnixo vultu tristem se ostenderet, subito peregrinum vidit sibi assistentem atque dicentem: *Si multis curis tuis finem cupis imponere, in Aginnum orationis causa pergito, sancteque Fidis reportatis reliquiis*[65]*, capellam hic in eius honore construito, et pro remedio eius patrocinia certissime tibi adesse senties.* His dictis, peregrinus disparuit. Abbas discretus, ammonitioni peregrini obediens Agennum perrexit, reliquias reportavit, ec-

S. Fidei reliquiae.

55) area, ubi haec munitio in Rhenivalle sita fuerat, iam *Heerbruck* vocatur. 56) Borgo San-Donnino prope Parmam. *P.* 57) i. e. victus. 58) lege *ipsi*. 59) oppidum haud multum Ueberlinga distans. 60) Kiburg arx in vicinia urbis Winterdurae sita. 61) Chochirsburg nomen iam ignotum est, arcis Hittingen locum et nomen nunc monasterium Carthusianorum Ittingense obtinet. 62) incertum, an arx Glattburg posthinc a nobilibus Giel de Glattburg possessa, aut arx quondam in Burgau sita hic ab autore indigitetur. 63) non arcem Lutisburgum, quae comitis de Toggenburg sedes erat, designari certum est; forte una earum erat, quae prope inferiorem Batzenheidam cis et trans fluvium Thuram in crepidine eminebant, quarum et nomina, et possessores incognita mansere. 64) arx Rachenstein ultra Abbatiscellam in intimis iugi Sambutini (*Säntis*) recessibus ad confluentem rivi Wisswasser, et Bärenbach in Rachentobel constructa fuerat. 65) Recte reliquias scripsit autor, corpus enim S. Fidei iam anno 887. Agenno, urbe Aquitaniae ad Garonnam sita, ablatum legitur apud Bolland. ad diem 5. Octob.

clesiam sibi[66] edificavit, et ut post liquebit, ecclesia sanctae Fidis[67] edificata semper victor extitit. Abbas enim Augensis a captivitate reversus, in ultionem sue iniurie monasterium sancti Galli collectis copiis conprovincialium suorum per quatuor vices

Hostis occupat S. Gallum.

hostiliter ingreditur. Primo edificia abbatis[68] solotenus prosternit, secundo magnam praedam, aliquibus fisci hominibus captis, abduxit. Tertio in sancta nocte nativitatis Domini interpositicium abbatem secum superducens, monachis sancti Galli in eadem nocte tali periculo constitutis et per montana dispersis, et in solitudinibus et speluncis testimonio fidei probatis, perplura ibi irrationabiliter egit; attamen nullo honore sibi exhibito recessit. Quarta vice iterum collectis copiis monasterium nostrum hostiliter

Castellum Bernegg.

intravit, et in supercilio penes positi montis castellum construxit, quod Bernegge[69] hodie nominatur. Illic sua praesidia locans, Uodalricum penitus abbatem propulsari non dubitavit. Sed paucis diebus interpositis, abbas sancti Galli non multis collectis copiis eandem munitionem expugnavit, flammis et ferro solotenus prostravit, et quodam satis nobili milite[70] Folcnando castellanorum potentissimo, occiso, aliis in direptionem et captivitatem abductis, secundum promissionem peregrini victoria optata potitus est.

Rege igitur Ruodolfo in Saxonia occiso et Mersiburch sepulto, Hermannus de Luzilunburch ab Alamannis rex constituitur, Heinrico rege propter quedam negotia Rome posito. Iste, Lutoldo pseudoabbate sancti Galli deposito, quendam Augensem monachum, Werinharium nomine, huic loco prefecit, sed Oudalricus abbas se isti sicut et illi fortiter opposuit. Abbas itaque Ekkehardus Augensem monachum suum in abbatia confirmare cupiens, municiunculam prope Duram fluvium sitam antea ab abbate Uodalrico edificatam, et ab hostium vi sibi interceptam, tantis turribus et copiis, marchione Bertoldo in id rerum favente, munivit et innovavit, quatinus, licet bis et ter obsidione, gravique et mortifera pugna aggressa, nisi duorum militum tunc temporis eidem castello presidentium a militibus Uodalrici abbatis captorum pacate

arx Toggenburg destructa.

vite conditione capi nec destrui potuit, sicque capta destructa est. Idem abbas Oudalricus loci sancti Galli, eodem tempore famosum castrum nomine Docginburch[71] natura et opere satis munitum in flammas destruxit, quia ille ulciscendo mortem fratris sui Folcnandi, ab eis antea occisi, in suos multa mala exercuit. Destructo itaque castro, idem Diethelmus cum abbate Augense et cum aliorum conprovincialium innumerosa multitudine illi praedicto Oudalrico, abbati sancti Galli, penes insidias parante eum insequendo usque Sintriam fluvium pervenerat, set militibus abbatis Oudalrici vix in articulo rerum iamiam vim hostium instare praenoscentibus, malunt pulchre armis mori, quam inhoneste armis cedere vel fuga spem ponere. Unde in Crazania equo marte instructa acie, audacter paraverant hosti conferre manus. Ho-

Velitatio in Crazaria.

stibus autem idipsum prae omnibus desiderare diu ac diu simulantibus, attamen propter difficultatem locorum bellum committere fluctuantibus, bis et ter aliqui eorum inconsulte rem armis movere coeperunt; e contra autem sagittarii et fundibularii abbatis ediciora loca sibi defendentes, hostes demum infecto negotio turpiter recedere compulerunt; sicque abbas cum suis omni honore ad sua est reversus. Inter haec etiam mala quidam comes Purchardus[72] nomine, monasterio sancti Galli invaso, multa igne et preda vastavit.

1085. Anno ab incarnatione Domini 1085. abbas Oudalricus ad locum sancti Galli reliquias sancte Fidis attulit. In eodem anno marchio Berchtoldus[73], et abbas Augensis,

Mutuae depraedationes.

ordinatis duabus turmis, cum una tam res Constantiensis ecclesie[74], quam res sancti Galli a Prigantia usque Constantiam preda et igne miserabiliter devastaverunt; cum altera autem, quodam milite Adilgozone preduce, per territoria Waltkilcha, Pûrron, Gossowa, Herisowa usque ad fluvium nomine Urnaska[75] et ad ipsas alpes, ipsis peco-

66) *ipsi*. 67) iam vicus in pomoerio S. Galli *St. Fiden* dictus. 68) nempe curiam seu palatium abbatis. 69) huius castelli vestigia adhuc supersunt in duplici eius fossa, in denominatione Castelstat (hodie Cachelstat) quae proximo prato exinde inhaesit, et in voce clus, quae arctum ad illud aditum denotat. 70) milites eo tempore, prout hic comes de Toggenburg, saepe ex comitibus quidem quasi bello fortes appellabantur. 71) videlicet Alt-Toggenburg, haud multum a Fischinga et Kirchberg quondam dissitum. 72) procul dubio de Nellenburg, et frater abbatis Augiensis. 73) de Zäringen. 74) quia episcopus Otto cum abbate S. Galli ex imperatoris partibus stabat. 75) rivus Urnaeschen vallem ultra Herisoviam sitam decurrit.

ribus igni traditis[76], omnia flammis et praeda in nihilum redegit. Post aliquantulum temporis e contra abbas sancti Galli Oudalricus, se in hostes ulciscendo, circuiens totum pagum Durgouwe usque ad Potamicum lacum, versa vice talione illis reddita, nulli pepercit. Inter haec mala quidam miles Diethelmus de Dogginburch, collectis copiis, sancti Galli locum hostiliter invadit; quem redeuntem abbas Oudalricus, armatis praesidiis circa arta loca Crazanie locatis, praevenit, et adeo congressu pugne coartavit, quatinus nullatenus nisi sub iugo conditionis et non sine damno rerum abire potuisset.

Pugna in Crazaria.

Inter haec etiam mala Gebehardus, frater marchionis Bertoldi, sancti Aurelii monachus, duce Welfone suadente a quodam Hostiensi episcopo, ut putabant, et quasi Romane sedis legato, Ottone episcopo adhuc vivente, Constantiensis episcopus effectus est. Unde quadam sedicione inter milites subintroducti episcopi Gebehardi et abbatis Oudalrici orta, quia praedictus abbas in odium marchionis Bertoldi fratris sui sibi[77] resistebat, civium sancti Galli domibus, non inulte tamen, combustis, vix substiterunt monasteria. Inter haec ex insperato abbas noster Oudalricus laborum suorum allevationem cepit accipere. Nam patriarcha Aquilegiensis genere Sclavus a suis aliisque profanis occisus est, cui Oudalricus, abbas huius loci, successit. Factum est autem hoc anno 1086, transacto decimo abbatie sue anno.

Frater ducis Zaringiae fit episcopus Constantiensis, et Ulricus III. abbas patriarcha Aquileiae. 1086.

Cum igitur Werinharius Augensis monachus abbatem sancti Galli tanto honore videret sublimatum, illi diutius resistere timuit, quin * poenitentia ductus resipuit, tanteque usurpationi renunciavit. Marchio vero Bertoldus a priori infestatione non cessans, monasterium sancti Galli hostiliter invadens, preda et igne vastavit, et quidam de suis aliquos de fratribus et alios in ipsam ecclesiam sancti Galli insequentes, quendam infra sancta sanctorum gladio vulneraverunt, et quodam puero sanctam crucem quasi pro scuto sibimet in tanto periculo pretendente, arma, cum quibus Christus nos redemit, quidam profanus cum suis armis incidendo corrumpere non timuit. Unde digna ultione secuta, quidam eorum infra triduum apud oppidum Rorsak in amentiam versus, se in lacum mergendo est suffocatus. Hanc autem invasionem idem marchio Bertoldus propter hoc maxime perpetravit, quia abbas et patriarcha suam munitionem Twielam, urbanis ipsis sibi furtim tradentibus, ad tempus possedit. Ob hoc etiam in eundem abbatem marchio maxima invidia exarsit, quia suus[78] frater Luitoldus aliqua sui iuris, ut sibi visum est, scilicet ducatum Carinthie, concessione regia obtinuit, et alter eius frater[79] marchiam Istriam sub eadem concessione possedit.

Bertholdus Zaringus S. Galli coenobium invadit.

Super haec etiam mala quidam regulares viri sub quibusdam novis adinventionibus et insolitis consuetudinibus[80] de quibusdam cellis sancti Salvatoris, id est Scafhusin, et sancti Aurelii, id est Hirsowe, sanctique Blasii se emergentes, eundem locum sancti Galli aliquando instar cuiusdam paradysi sub omni ornatu scientie et regularis discipline efflorentem sub occasione cuiusdam anatematis[81] tunc temporis late praevalentis eidem marchioni et aliis secularibus locum sancti Galli contemptibilem et exosum fecerunt in tantum, quod ipsum rebus et disciplina quasi in nihilum redegissent[82].

Santgallenses pro excommunicatis habentur.

Cum autem Dominus ex insperato desolationem loci sancti Galli vellet respicere, et labori patriarchae Oudalrici dignaretur finem imponere, clementi bonitate abstulit inimicos eius rex Israel. Nam Hermannus superpositicius rex, sibi[83] semper odiosus, in nativam terram suam Lutoringam Heinricum regem fugiens, per insidias est interemptus; abbas etiam Augensis Ekkehardus sibi[83] semper infestus et nimis loco sancti Galli odiosus, malitiae suae moriendo finem dedit[84].

Hermannus pseudorex interimitur.

Luitoldus etiam adiutor illius, advocatus loci istius, inopinato hoste occiditur; cui filius eius Chuono adhuc puer commoritur; sicque locus iste et abbas Oudalricus a suis persecutoribus liberantur. Ne autem abbas sancti Galli pro nimia prosperitate sibi adeo in hostium victoria et morte collata in superbiam laberetur, reservat illi Dominus antiquum Iebuseum, qui omnibus expugnatis a filiis Israel ad reservandum exercitium humilitatis eici non potuit, id est marchionem*

76) nempe in tuguriis. 77) lege *ipsius*, nempe intrusi episcopi Gebhardi, *illi* resistebat. 78) *ipsius* abbatis. 79) praeter duos hos fratres Lutoldum et Heinricum abbas Ulricus III. et Swigerum abbatem in Füssen, et Eberhardum abbatem in Ottenbüren, in S. Emmeramno, et Tegernsee, fratres habuit. *Vita S. Quirini in „Oeffeli rer. Boic.* 80) monasticae disciplinae reformatio primum in monasterio Bursfeld in usum inducta auctori non probatur. 81) quod Gregorius VII. in Heinricum IV. et eius assecelas publicarat. 82) lege *redigerent*. 83) *ipsi*. 84) anno 1088. *) quia *cod.*

loco sancti Galli semper infestissimum, qui quadam nova causa iterum abbatem sancti Galli infestando persequitur, ut per ipsum abbati et fratribus exercicium humilitatis reservetur.

1091. Imperator Arnoldo S. Galli monacho episcopatum Constantiae confert.

Nam imperator Heinricus cum Mantue pascha perageret, quendam ex fratribus sancti Galli in Constantiensem episcopum, licet eandem sedem Gebehardus ex donatione Hermanni superpositi regis prius usurpasset, promovit. Quem ut designatum episcopum, nomine Arnoldum, patriarcha Oudalricus Aquilegensis, et abbas etiam huius loci, auctoritate regia eidem sedi introducere voluisset, civibus Constantiensibus ingressum sibi occludentibus et sagittariis ac fundibulariis quosdam de suis vulnerantibus, infecto negotio, quorumdam civium edificiis combustis, recessit.

Mutuae inter Santgallenses et Constantienses inimicitiae.

Propter quod Constantienses loca sancti Galli praeda et igne late devastantes, nullum modum vel in ecclesiis suae insaniae ponebant. Econtra Gallenses nostri armati, penes Duram fluvium cum ipsis confligebant. Illi vero, uti fortes, uti praestantes numero, primo congressu acrius instabant; Gallenses autem non minori audacia, imo iusticia armati, quibusdam occisis, quibusdam captis, eos terga dare conpellebant. Marchio autem Bertoldus, ob iniuriam fratri suo Gebehardo illatam, quam plurima e vicino posita loca praeda et igne vastavit. Arnoldus autem presbiterali ordinatione percepta, episcopalibus vero, rebus quibusdam sibi prepedientibus, a papa Clemente rogatu sui metropolitani Ravenne post aliqua intersticia temporum episcopus ordinatur.

Ulricus III. plures suorum militum Aquileiae feudis et dignitatibus remunerat.

His itaque peractis Oudalricus abbatiam sancti Galli quiete tenuit, etiam cum in longinquis partibus per multos annos stetit. Hii ergo ex nostris merito erant socii consolationis in tempore exultationis, qui prius cum ipso gementes erant socii tribulationis. Nam ut nobilitatem suam decuit, omnes fautores suos pace adepta vel hic in abbatia remuneravit, vel in patriarchatum secum ducens, ibi honoribus et rebus ampliando exaltavit. Cum autem hanc ecclesiam et illam per 46 annos et tres menses rexisset, plenus dierum viam universe carnis et ipse ingreditur; unde in ipsius successoris electione

1122.

8. maxima discordia hic oritur. Nam quidam ex fratribus sancti Galli eligebant quendam concenobitam suum, nomine Heinricum de Twiele, huncque regi Heinrico pro electo praesentantes, regali sceptro sublimari petierunt, et per illius clementiam peticionis sue efficaciam obtinuerunt. Alii vero fratres, videntes hunc contra sue voluntatis vota esse sublimatum, post aliquantulum temporis ex consilio ducis Chuonradi de Zaringin filii marchionis Bertoldi diem secreto statuunt, quando eligant abbatem, ipsum ducem advenire poscentes, et in eius arbitrio omnis suae electionis ius ponentes.

ducis Zaringiae interventu armato fit Mangold abbas.

Ille autem statuto die cum 600 militibus loco sancti Galli adpropinquans, ac secum quendam nobilem et iuvenem monachum nomine Manegoldum, de Mamburron[85] oriundum, cenobitam sancti Galli adducens, praemisit in monasterium nuntium, qui fratribus intimaret, quatinus cum debito honore advenientem electum susciperent, et ei in occursum sub omni celeritate properarent; fratres autem, qui huius rei erant

1023. ignari, cum abbate suo fugerunt, et lacum transeuntes, venerunt ad locum qui dicitur Cile[86], ibique se cum suis abbas usque ad terminum litis continuit. Dux vero locum sancti Galli intravit, secum electum suum ducens, et ab his quos hoc consilium non latuit, honorifice susceptus est, et in abbatem promotus est. Cumque hanc civitatem et vicina loca suo subdidisset dominio, lacum transivit, ibique etiam possessiones sancti Galli sibi subiugavit. Ne autem post recessum ipsius adversarius eius, his in partibus ex amicis fortissimus, vim vi posset repellere, castrum illic construxit, quod Brahsberc[87] nominavit, per quod cum omni securitate possessiones illas tenuit. Subiugatis igitur sibi omnibus, regem[88] adiit, et electores sue partis coram rege ostendens, probavit se canonice electum esse, maxime cum ille esset viventi, quibusdam falsis litteris continentibus resignationem abbatie a patriarcha directis, superpositus; ipse vero iam defuncto canonice esset substitutus.

confirmatur a rege.

Audiens rex huiusmodi allegationes et dissensiones inter se discordantium partium, ex sententia curie obtinuit, neutram istarum partium iuri suo resistere, quin libere hanc potestatem posset, in quemcunque vellet, ex iure transferre. Rex vero in omnibus duci deferens, monachum[89] quem sibi pro electo exhibuit, abbatie sancti Galli honore sublimavit. Ille ad clau-

85) villa in vicinia urbis Schafhausen Mammern vocitata. Manus alia saeculi 13. in Boelstein correxit vocem Mamburron. 86) locus in Algoia nunc Zeil dictus, rectius Ziel vocandus. 87) arx et dominium Brasberg prope urbem Wangen sita ad novissima tempora S. Gallo feudale fuerat. 88) Heinricum V. 89) videlicet Mangoldum.

strum suum reversus, abbatiam quiete tenuit, quia ille suus adversarius dampna loci sancti Galli augere noluit; sed se ad claustrum, quod Zwiviltun[90] dicitur, usque ad mortem illius contulit. Mortuo autem abbate Manegoldo post undecimum annum, ad claustrum suum a successore suo Werinhero abbate revocatus, prepositus illius factus est. Nec omittendum est notare, quanta mala ecclesia sancti Galli in hac discordia tunc passa sit, praesertim cum quicquid per infoedationem ab utrisque alienatum est, pacatis etiam omnibus postmodum ratum habitum est. In hac pestilentia fideles[91] huius ecclesiae inter se possessiones nostras dividebant, ministeriales[92] optimos mansus curiarum nostrarum eligebant, cellerarii ecclesiae iura villicationis in modum beneficiorum habere contendebant, et contra consuetudinem quidam ex ipsis more nobilium gladium cingebant. Ipse vero Manegoldus lite terminata, quia ex nobilibus parentibus oriundus fuit, et ideo in potestate fortissimus, omnia quae male dispersa ab utraque parte fuerant, pro posse congregavit, et recuperasset, si ipsum dies mortis maturius non subtraxisset. Fuit etiam ornamentorum ecclesie sancti Galli talis amator, quod praeter alia ornamenta quae ei reparavit, etiam lacunar illud, quod est extra chorum, de materia genealogie Christi depingeret, et diem iudicii in muro bonis coloribus ordinaret. Mortuus est autem annos 11 et paulo plus in regimine tenens, et ante ianuam[93] ecclesie sancti Galli est humatus.

Cellerarii insolescunt.

9. Werinherus abbas. 1135.

Post quem suscepit ecclesie sancti Galli gubernacula quidam cenobita sancti Galli Werinherus nomine, custos eiusdem ecclesie, cum concordi omnium fratrum electione. Iste in inicio sue promotionis religionem praetendens, et per ipsam omnia facta sua palliare volens, adhuc usque cogitationi sue consensit, ut ipsos fratres apud Dietwinum cardinalem de nimia libertate vitae suae accusaret, et quos defendere debuit, clam accusare temptavit. Unde commoti fratres, unanimi consilio quedam capitula in ipsum dictabant, et se illi generaliter opposuissent, si domini Werinheri, praepositi sui, consilio et quorundam aliorum fratrum, ab hac conspiratione cessare ammoniti non fuissent. Ad pacem ergo cum fratribus revocatus, deinceps foris dilectionem illis exhibuit, intus vero odium erga illos semper portavit. Quoniam namque inquietum animum semper habuit, permisit Dominus ipsum rixas et contentiones semper invenire, et multo servicio regum premi, in tantum, ut ecclesia tantis debitis premeretur, quod etiam circa tempora mortis sue in debito permansisset, si quorundam fidelium huius ecclesie morte[94] absoluta non fuisset. Mortuus enim est quidam advocatus huius ecclesie, Oudalricus nomine de Gamirtingin[95], ac filius eius adhuc puer eodem iure mortis rapitur, et ab abbate iam dicto comes Ruodolfus de Fulndorf, datis 300tis marcis argenti, illi substituitur. Abbas vero circa tempora senectutis sue mores suos melioravit, fratres dilexit, in bonis operibus studiosus in tantum extitit, ut beati Leonhardi ecclesiam[96] construeret, et ipsam bene dotaret. Ecclesiam Ittingin etiam beato Gallo per industriam suam a quibusdam liberis hominibus acquisivit, et illic cenobium clericorum[97] et sanctimonialium construxit. Sed quia insolentie ministerialium resistere semper studuit, plura ex ipsorum impedimento, quae ad claustri sui utilitatem spectare possent, praetermisit. Mortuus est autem anno 38º regiminis sui, et sepultus est ante ianuam sancti Galli ad caput praedecessoris sui, abbatis Manegoldi.

Coenobitae incusantur vitae dissolutae.

Ulricus de Gamartingen et Rudolf de Phulndorf advocati. Fundat praepositiuram S. Leonardi, ac monasteria in Ittingen.

10. Ulricus IV. abbas. 1167.

Post hunc ecclesie sancti Galli regimina suscepit Oudalricus[98] suus praepositus, ab omnibus fratribus, Deo gratias! in abbatem promotus. Hic quia fuit per humilitatis virtutem ad tale culmen deductus, illam semper tenuit, et nunquam per superbiam maculavit[99]. Huius itaque mores et actus circa sibi iniunctum ministerium cum describere cupiam, nil aliud, quam modestiam, pietatem et misericordiam, mansuetudinem et humilitatem, circa ipsum vigere notavi. Elemosinarum vero largitorem eximium et ecclesiae suae providum dispensatorem fuisse, oculis propriis con-

90) Zwifalten. 91) i. e. vasalli. 92) i. e. officiales vulgo *Amtmänner*, *Ammänner*. 93) qua ex templo aditus in claustrum patet. 94) i. e. multis feudis morte eorum apertis. 95) is etiam ex paterna haereditate multas in valle Engadina possessiones numerabat, quas anno 1139, episcopo Curiensi Conrado vendidit. *Hormayers Tyrol im Mittelalter*. Erat autem Gamertingen in ditione Hohenzollern, ubi multae S. Gallo villae. 96) penes S. Gallum. 97) regularium S. Augustini, quibus postea Carthusiani successere. 98) Ulricus IV. a Tegernfeld. 99) diversa manu, coaeva tamen scripta sunt ea quae subsequuntur.

spexi, et experimento cognovi. Hic siquidem, quia quietus et utilis semper esse voluit, severus tamen et inremissus, permisit eum Dominus tranquillam et quietam vitam ducere, tutavitque eum ab inimicis suis, et in omni prosperitate et honore us-

fit episcopus Curiensis.

que ad terminum vitae suae ipsum perduxit. Cum esset igitur in huius coenobii regimine tribus annis et paulo plus, honestate sua et meritis suis et honesta fama exigentibus, in episcopatum Curiensem promotus est. Quem cum 8 annis per electionem tantum tenuisset, in concilio Alexandri pape[1] optione accepta, quam harum dignitatum vellet, acciperet, quia ambabus secundum canones praeesse non potuit, abbatiam ex devotione elegit, episcopatum vero, quatinus elationis vicium declinaret, in prae-

resignat episcopatum 1180.

sentia tocius concilii refutavit[2]. Ad claustrum ergo reversus, res alienatas ab antecessoribus suis studuit recolligere, villicatus vel emendo vel vacando reservare[3], praebendam fratrum augere, ipsosque diligere. Ad extraneos etiam opera misericordiae extendens, orphanis, pupillis et viduis elemosinarum largitione subveniebat, pauperculas cellulas[4] in edificiis sustentabat, fratres et sanctimoniales inibi degentes vestiebat, et vix claustrum sibi vicinum habuit, ad quod calicem argenteum non exhibuit. Erat autem in temporalibus sic providus, ut ex quadam industria ruinam ecclesiae[5] sicut vivens, ita etiam moriens sive abbatiam relinquens, sustentaret. Cum enim semper locuplex esset, et voluntatem resignandi abbatiam animo gesisset, timuit, ne id, quod ipse ecclesie utilitatis contulerat, alius sibi substitutus diriperet. Magnam partem rerum suarum aput quosdam fratres posuit, quatinus, si hoc, quod timebat, accideret,

Ulricus V. de Veringen abbas. 1199.

ipsi per hoc ecclesie subvenirent. Quod et factum est. Nam cum abbatiam 36 annis rexisset et paulo plus, plenus dierum et propter hoc ecclesiae inutilis, praelationem suam resignavit, eique praepositus suus Oudalricus[6] de Veringin substituitur.

11 Qui cum in ira furoris Domini ecclesiae huic in abbatem constitutus fuisset, 49 ebdomadibus tantum supervixit; in quibus curias tres, Eligowe, Huttinswilare, et Ruomanshorn[7], et calicem aureum ac alias possessiones pro centum nonaginta marcis et centum libris denariorum invadiavit[8], vel etiam infoedavit. Speciale etiam debitum et sine pignore 70 libras ecclesiae reliquit. Hic itaque cum in ira Dei positus esset, ipso placato et miserante, ab illo a quo in ira positus est, ab ipso etiam in ira paralysi percussus, de medio sublatus est.

12 Heinricus I. a Klingen. abbas. 1200.

Huic igitur suus praepositus Heinricus de Clingin[9] communi consensu omnium fratrum ac ministerialium et tocius populi assensu substitutus est, qui statim in ipso promotionis suae tempore desiderium antecessoris sui domini Oudalrici[10] de Tegirvelt, cognati sui, adimplere cupiens, ipso adhuc vivente, depositi non inmemor, omnes possessiones coenobii redemit, debita persolvit, imo etiam reditus ecclesiae per hoc auxit, et omni nisu ad monasterii utilitatem apud se reposita convertere studuit[11]. Cum enim, sicut in novitatibus praelationum contingere solet, ut ad curias regum

Interest comitiis imperii, et expeditionibus regis.

cum magnis expensis perveniatur, ipse Ulmam ad sollemnem curiam per expensam centum et 20 marcarum gravamine ecclesie pervenit, ibique a Philippo rege imperiali sceptro honorifice huius abbatiae regimine investitus est. Secundo vero suae praelationis anno apud Babinberc idem rex sollemnem refectionem principibus faciens, etiam ipse invitatus 150 marcas sine gravamine ecclesie expendit. Tertio anno ad curiam Ezzilingen 40 marcas expendit, eodemque anno ad curiam Ulme habitam 30 marcas expendit, expeditionem ad episcopum Erbipolensem promisit, et hanc sicut praedictam expensam sine lesione ecclesiae 150 marcis adimplevit. Quarto anno ad curiam Ravinsburc vocatus, expeditionem in lantgravium Turingie promisit, et hanc sicut et praedictam cum 20 militibus[12] vadens, 350 marcas argenti sine lesione ecclesie expendit. In eadem etiam expeditione a rege Boemorum et Ungarorum exercitu, et inferiore rege Otone, Palatino etiam de Reno, fratre ipsius, sibi auxilium ferente, in civitate Erfurdensi obsessus per 30 dies est. Curiam Eilgowe et Huttinswilare et Rumanshorn 200 marcis invadiatas redemit.

1) lateranensi anno 1180. habito. 2) i. e. resignavit. 3) i. e. vacantes consolidare. 4) videlicet domus Beguinarum, et eremitoria fratrum Nollorum. 5) nempe monasterii. 6) Ulricus V. 7) vulgo Elk, Hüttiswil, Romishorn. 8) i. e. in pignus dedit. 9) castrum hoc a cataracta Rheni prope Schaffhausen, cui proximum erat, recte Klingen, quod sonitum aquae denotat, nomen est adeptum. 10) *cod.* de Ou. 11) iterum alia manus coaeva hic inceptare observatur. 12) totidem et matricula imperii ab abbate S. Galli deposcebat.

Iste liber vocatur casus monasterii et est sancti Galli, et explicit in abbate Henrico de Clingen[13].

13) manu diversa haec inscripta adparent ad calcem codicis.

D. CASUUM S. GALLI

CONTINUATIO III.

AUCTORE CONRADO DE FABARIA.

De autore continuationis huius casuum S. Galli nullum unquam subesse potuit dubium; ipsemet enim nomen et cognomen suum abunde testatum facit, cum se presbyterum S. Otmari nominat, Rudolfi electioni in abbatem cooperatum fuisse scribit, ac contemporaneorum fratrum gesta, quae suis ipse oculis viderit, conscribendi propositum sibi esse declarat. Unde indubitanter consequitur, eum ex familia Fabaria, seu Bona ortum duxisse, in S. Gallo monasticae vitae nomen dedisse, nobilibus parentibus, sicut tum S. Galli coenobitae omnes, originem traxisse, S. Galli paroeciae rectorem praefuisse, et eodem tempore, quo a se relata contigêre, inter vivos egisse. Haesitarunt multi in voce Fabaria, quae cum abbatiam salubrium aquarum scaturigine celeberrimam hodie denotet, huic Conradum adscribendum esse, et eum illinc huc migrasse existimavere. At dubium hoc tollere videtur tum illud, quod praefatum coenobium eo aevo Favares dicebatur, et quod verosimile sit, vocabulo Fabaria familiam teutonice Bohna dictam denotari, tum quod necrologium Zwifaltense (in Hess. monum. Guelf. *vulgatum) duos fratres Heinricum, et Conradum de Fabaria dictos, et in abbatis munere sibi succedentes nominet, quae saltem ambiguum faciunt, an per vocem Fabaria non potius familia nobilium, quam monasterium hic indigitetur. Utcunque autem res se habeat, illud pro vero habendum esse existimo: exabbatem Conradum de Fabaria, et Conradum chronographum S. Galli eandem esse personam; praeter nomen et genus concordat et temporis ratio, quippe cui anno* 1209 *abbatia Zwifaltensi decedenti pronum erat, circa annum* 1228 *in S. Gallo casus hos conscribere. His accedit, quod illa aetate necessitudo quaedam monasterio Zwifalten cum abbatiis S. Galli et Favares intercessisse,*

et migrationes hinc et inde factae esse videantur; quippe cum Heinricus de Twiel electus abbas S. Galli adversario suo cedens anno 1135 *Zwifaltam secesserit, et Conradus coenobita Zwifaltensis anno* 1258 *conventioni cuidam abs abbate Fabariensi initae testis praesens adfuerit.*

Conradi de Fabaria genus dicendi quod attinet, sapit illud manifeste novam scholam Aristotelis, quam illum Bononiae frequentasse, et hac occasione Italiam perlustrasse, vix dubitandum est. Inde eius argutiae philosophicae, et declamationes oratoriae, intermixti quoque poetarum versus. Quippe ipsum, qui Ekkehardi IV. sermonem neutiquam humilem esse existimat, hoc dictionis suae genus pro ornato habere necesse erat. Scripsit autem hos commentarios, quibus S. Galli res gestas ab anno 1203 *usque* 1233 *complectitur, circa annum* 1234. *Eum paulo post e vivis excessisse credunt, eo quod ultimos annos regiminis Conradi de Bussnang, et eius obitum, qui anno* 1239 *contigit, intactos reliquerit. Incompertum quoque est, an promisso illi steterit, quod de edendo a se opusculo de caede Friderici, comitis de Toggenburg, dederat.*

Codex Conradi autographus, forsan ipsius manu exaratus, anno 1526 *adhuc superstes erat, at eousque mutilus et obliteratus, ut multis in locis difficulter, aut omnino non legi posset. Hinc, ut ea quae adhuc legi et enodari valerent, posteris conservarentur, anno* 1472, *procul dubio Ulrici VIII. iussu, cum caeteris casuum S. Galli scriptoribus descriptus est, quae copia in codice papyraceo sub n.* 610 *adhuc extat. Ea non contentus, abbas Franciscus a Geisberg Ioanni Schmidt de Stein, concionatori summi templi, cui veteres inscriptiones et epitaphia colligendi et in unum librum conscribendi a.* 1524 *opus iniunxerat, autor fuit et casus Conradi de Fabaria huic collectioni inferendi, quod ipse in codice membranaceo n.* 613, *etsi hi casus „tam abolito et caduco stilo iacuerint, ut nemo quicquam haurire posset“* (ipse in praefat.) *praestitit, liberiore tamen, et textui minus inhaerenti calamo. Descripsit non multo post eundem codicem autographum ad privatos usus eruditus Egidius Tschudi n.* 611, *et anonymus quidam exemplare alterum n.* 612. *Ubi minime alter alterum descripsit, sed quisque, quae in autographo legi poterant, fideliter reddit, et quae aliqua sui parte oblitterata deprehendit, aut enucleare conatur, aut, ubi omnis labor cassus erat, spatio relicto vacuo, omittit omnino. Cum autographum a tempore reformationis amplius non sit visum, editio haec ad fidem codicis n.* 610, *utpote omnium exemplatorum correctioris, est adornata, variantibus lectionibus horum, si textum restituant, sollicite in margine notatis* *, *et si sensum depravant, omnino neglectis. Quondam Melchior*

*) quando locus corruptus aliorum codicum auxilio manifeste restituendus esse videbatur, veram lectionem in textu recepi. *PERTZ.*

Goldastus Conradum hunc cum caeteris casuum S. Galli scriptoribus iam vulgaverat, usus, ut videtur, aliis, quam quae supra memoravi, exemplaribus.

ILDEFONSUS von ARX.

CASUS MONASTERII A TEMPORE PHILIPPI REGIS.

Antiquorum gesta patrum, sicut in libro qui de casibus monasterii *succincte et compendiose scriptus, non humili stilo legentibus patere potuit, inmitantes, in quantum possumus, ea quae nostris acta sunt temporibus, stilo licet de parvo sciencie rifulo*[1]*, explicare curabimus. Igitur a temporibus Philippi regis quae circa rectores huius loci ipsumque locum facta memorantur, breviter assignare studebimus.*

De Hainrico abbate, nacione de Klingen[2]. 1.

Heinricus I. a Klingen abbas. 1202.

Heinricus abbas[3], non parve auctoritatis vir, genere, persona, moribus, providencia, elegans, de Clingen originem trahens, fortuna pollebat. Qui omni modo ad statum imperii, quod tunc temporis vacillabat, se ipsum cum omnibus ecclesie sue rebus obtulit, adeo ut immensam pecuniam a suo sibi praedecessore relictam expenderet, asserens magnum hoc esse ecclesie emolumentum, benivolenciam principum circa loca Deo consecrata, nec aliter perdurare, nisi principum magnificencia tueantur. Ipse enim novit parcere subiectis, debellare superbos; laudis cupidus, qui de facili commoveretur ad iram, et in momento ad misericordiam; omnibus omnia se ipsum faciens, parvis parvum, magnis maiorem se ipsum exhibuit. Iste in ultimo vite constitutus articulo, a quibusdam suis monitus familiaribus, peccuniam cum suppellectili quam habebat distribuere, tale fertur dedisse responsum: *Nec michi nec aliis licet prelatis res dispergere ecclesie; cum dispersa nequaquam possimus recolligere.* Exemplum suis dans successoribus, ne forte distrahant congregata, cum non congregant dispersa. Et iste vias universe carnis arripuit[4].

De Uodalrico abbate huius nominis sexto, nacione de Sax. 2.

Ulricus VI de Sax. abbas. 1204.

Successit huic non minoris auctoritatis vir, Uodalricus de Saxo, in omni studio vitam maiorum immitari satagens; de quo in sequentibus, in quantum Deo adiuvante poterimus, explicamus. Opere precium nunc est quorundam fratrum contemperaneorum nostrorum facta edificationi profutura iuniorum interponere, ut quasi in speculo ipsorum contemplacione dignam investigantes viam, dignos se studeant illorum et meritis equipperare et moribus. Cum sit enim moris, ut ita dicam naturalis senibus, iuvenilia sua facta antiquata repetere, dictisque iam elapsa iunioribus ac si recencia ante ponere, laudare, renovare, iam habita nichili pensare, cum non tempori, sed, antiquitati dierum, corporum debilitati possunt ascribi, quidquid in eis vile iudicabatur[a] ac debile: Sicut enim in casibus invenitur monasterii, locus iste tam membris quam capite semper extitit gloriosus, et quod in membris huius ecclesie infirmum iudicabatur ac debile, aliis ecclesiis robustum ac forte. In abbatibus excellencia fulgebat, principatui formam qua regibus et[b] seculi huius placere potuissent, assignans, adeo tamen temperata, ut in monasterio constituti, et ordini monastico proficerent, nec sue minus dignitati prospicerent. In membris vero spiritualis sic effloruit disciplina, ut non solum Benedicti[c] regulam et institutionem, verum eciam philosophiam totamque ad unguem usque investigarint theoriam Platonis, Socratis, Aristotelis, Ypocratis, Boetii omnes investigaverunt rivulos, adeo ut in suis metris

a) aliler *iudicatur.* b) alii codd. recte omittunt *et.* c) r. et i *deest* 1.

1) i. e. rivulo. *P.* 2) titulos hos solus codex n. 610. capitibus praefixos habet. 3) melius habet codex 613. sic: „Heinricus abbas sedecimo Kal. Febr. eligitur anno millesimo ducentesimo non infimae auctoritatis vir“ — — 4) addit cod. 613.: „decimo septimo Kal. Ianuarii, qui et rexit annos quatuor anno ab incarnatione 1204.“

philosophos non solum, sed et poetriam fuerint[a], quod arduum esse negocium et praecipue modernis[b], qui aliquam poetrie noverunt viam, perpendere satis est facile. Istorum nomina licet in casibus monasterii legentibus non sint incognita, in argumentum veritatis ea assignabimus ex nomine.

3. *Nomina quorumdam fratrum in monasterio, qui columpne fuerunt ecclesie verbo et exemplo.*

Isonem, qui omni genere florens philosophie, diversos ex se palmites protulit fecundos, Marcellum, Nogkerum balbulum, qui in carmine metrorum qualis quantusque fuerit quod et sequencias appellavit[5]; Nogkerum magistrum artis theorice[6] non pigrum, Rantperthum[c], Tutilonem, quorum in divinis officiis sollempnia satis recitantur carmina. Hartmannum, qui vitam Wiborade[7] luculento satis sermone conscripsit. Hii locum ditaverunt moribus, ornaverunt sciencia et disciplina.

4. *Heinricus decanus turrim cum tribus construxit capellis.*

decanus Heinricus a Sax turrim, cryptam, S. Ioannis sacellum, et domum decanatus exaedificat.

Fuerunt item nostri temporis etate moderni patres, qui locum suis praeclaris ornaverunt meritis, non minus memorandi. Inter quos Heinricus de Saxe[8] trahens originem, sua in adolescentia veterum immitatus caniciem, quod non habuit annis, factis exequebatur. Qui domus patris oblitus et omnium quos seculi vanescentis ingerere potuit cupiditas, ad beati Galli res conservandas toto se animi affectu transformavit et nisu. Unde non inmerito factum est, ut custos ecclesie, quae tunc temporis non modico ditata censu inter alias florebat ecclesias, institutus, cum digne sanctis, ut videri potuit, in minoribus amministrasset, decanie ac prioratus suscepit officium; in quibus qualem se quantumve exhibuerit, in sequentibus, si quis indagare voluerit, luce clarius animadvertere poterit. Hic in decanie vel cellarii officio[9] decimas aliosque redditus, suorum negliencia seu incuria[d] antecessorum ab aliis feodi iure possessos, manipulari militum manu recollegit. Iste villicatus tres in Tüffenbach, in Roschach, et in Höst, monasterio voluntate et auxilio abbatum cum requisisset, tria exinde fratribus instituit servicia; in dedicacione scilicet, in festo beati Thome, et in suo anniversario. In restauracione antiquorum edificiorum inter modernos nulli secundus, in tantum, ut nullam officinam reliquerit, in qua non aliquid reperaverit vel in meliorem statum reformaverit. Turrim maiorem a fundamento usque ad culmen erexit, et perfecit, cuius ad fundamentum lapides cum requirerentur pregrandes, et adducerentur, beatus Gallus, quia suis non defuisset exstructoribus, manifestavit. Nam cum, mirabile dictu! lapis ille pregrandissimus angularis, in sinistro turris latere positus, per 40 boum iuga hominumque fere quingentorum traheretur brachia, unus casu, cum traheret, interlapsus surgere cum non potuisset, lapis ille pregrandis ipsum[10] vehementer a tot iugis boum tantorumque hominum tractus diligencia[11], superlapsi tractus corpus, nulla in eo lesionis inpressit vestigia; non sine ammiratione multorum tam accurrencium quam lapidem pregrandem trahencium, qui in laudem Domini voces extollebant. Capellam sancte Marie de loco ubi turrim exstruxit abstractam, ubi nunc cernitur, exstruxit. Columpnas quatuor fornicibus ad aram sancti Columbani in cripta supposuit, ecclesiam sancti Iohannis ab Eggehardo exstructam, non longe a foribus monasterii tunc sitam, in visione admonitus, in loco, quo in presenciarum veneratur et colitur, locavit. Visum namque sibi fuit, ut funibus cinctam eo loco attrahere deberet. Ecclesiam item sancti Oswaldi et beati Thome meritis constructam dedicari, et festive celebrari constituit, duobus cum serviciis[12] instituit. Domum lapideam pregrandem successoribus suis decanis vel cellerariis erexit in edificio, ibique

a) desideratur verbum *assecuti*. b) desideratur *quod v. A.* immo (*iis*) *P.* c) alii recte *Ratpertum*. d) incurie 1.

5) haec transposita sic lege: „qui in carmine metrorum, quod et sequentias appellavit, qualis quantusvis fuerit, adparet“. 6) nempe Teutonicum seu labeonem Boetii expositorem. 7) haec vitae conscriptio interiit. 8) dominium, villa, et rudera arcis Sax Rheno et iugo montium Abbatis-cellanorum conclusa, hodie pagi Santgallensis pars est. 9) nempe unita erant haec duo officia in S. Galli monasterio. 10) vox *ipsum* male huc irrepsit. 11) lapidem hunc operarii anno 1756 in turris huius destructione pro rupe habuere. 12) nempe ad mensam. Caeterum a ducentis et amplius annis sacella haec iterum destructa fuere.

primo grandia excrescere ceperunt edificia, et mea et tua appellari, quae prius fuere communia[13]. Sed quoniam vix cuiquam transitoria omnia succedunt prospera, quin poculis mellitis immisceantur amara, post multa ecclesie collata beneficia ex incuria oblivionis maximum ecclesia per ipsum excepit incommodum, in paraturis[14] miro sumptu deauratis 19 crematis, que trecentis marcis et amplius computabantur in precis.

De electione dignissimi abbatis.

Iste germinis eiusdem ramusculum de Saxo oriundum, dulcis plantacionis florem perspicuum, quo in ramum terebintum excresceret pregrandem, dulciloquis gramatice ac dialetice floribus imbutum informare fecit. Informatumque Parisius ac Bononiam transmisit, iurisque peritum cum summa diligencia, repatriatum omnibus bonis conformatum ad summa provexit. In quo cum mira verborum esset affluencia sapiencie nectare condita, nec non spectabilis vultus animique iocunditas gloriosa, cum esset portarius, dignus a cunctis abbacie preesse iudicatus est, sicque in abbatem tam clientum quam fratrum in monasterio voluntario eligitur arbitrio, tocius vulgi clamore electus. Apud Basileam igitur Philippo augusto presentatus honorifice, ab ipso cum suis excipitur, et in principem promovetur. Et quia lumen accensum sub modio latere non potuit: *Dic*, inquit rex, *nove princeps, quid in perplexa sentencia ceteris non bene cognita principibus sencias, eructa verbum, nodos extrica difficiles* [a] *de armario olim sancti Galli nostrorum instillatas auribus antecessorum augustorum.* „*Salva*, inquit, *reverencia principum conflictum inter se habentium, iuris procedant instituta, non mea sagacia sed legum iusticia. Principum*, inquit, *conflictus inter se varia repugnancia sic est elucidanda, ut amputatis opinionibus superfluis ad ultimum fiat concordia.* Quae quomodo stare possit, et non legum, sic explicat, distinctio. O mira in iuvene principe Mercurii philologia, que sparso rubore iuvenili promulgavit eloquia, cordis dudum instincta cassidili[15]. Laudatur ab omnibus, dignusque summo iudicatus honore, reversus est ad monasterium. Quo postliminum domum reverso, pii sui predecessoris et habitum memorans et verba — habitum videlicet pecunie Hainrico de Eicheim preposito cum aliis sodalibus creditum, et verba, quibus licere sibi non esse conveniens, ut dispergat congregata, que non congregavit — peccuniam ecclesie sibique creditam repostulavit. Ipse hospitalitati nimie dans operam, requisitam ab abbate sibique creditam non reddidit, quoniam in hospitibus omnia que habere potuit expendit. Et quid fecisse credis abbatem indigum [b], nisi ut peccuniam sui iuris a fratre sibi subdito expostularet? *Nolo*, inquit, *fratrem mihi creditum pro qualicumque exactione perdere peccunie.* O virum inter mille sepcies probabatum! quem nec caminus incendit penurie adversus fratrem, cum ipsum in sua habuisset potestate, neque auri sacra fames a caritate fecit apostatare. Erat namque iocundus in facto, blandus verbo, vultu delectabilis, cui nulla umquam se intulit accedia, fortis in adversis, humilis in prosperis, simulator cuiuslibet rei ac dissimulator pro tempore, et qui, fidelis amator fratrum, in nullo ipsos voluisset offendere. Qui trivio[16] gramatice, loyce, rethorice, et philosophie non mediocriter eruditus, in iure forensi et ecclesiastico, quicquid excogitari poterat, faceto Minerve poculo cunctis audientibus propinabat. Et quoniam sciencia inflat, sublimioribus se regni principibus et actu se equipperabat et moribus. Et quoniam infra ordines constitutus, in saserdotem debuit promoveri, promotus talem se exhibuit in peragendo officio, ut humilitate morumque temperancia et perfectissimis se viris equipperaret et moribus. Sue tamen dispensacionis prepeditus negocio rarius quam oportuit, suum executus est officium. Sed et, si quando celebrabat, sic devotum studuit se exhibere, ut non hominem sed angelum, si liceret, crederes celebrare. Dies quadragesime cum summa studuit reverencia observare.

5. abbas Bononiae studiis vacaverat. a Philippo caesare principis titulo decoratur.

a) alii addunt *causas*. b) indignum 1.

13) hic in infimo margine scriptor codicis n. 610. haec subiungit: „*Heinricus d'Eichen rufus praepositus huic non impar domum lapideam construxit adiacentem domui H. de Sax.*" 14) id est plenus vestium sacrarum pretiosiorum eiusdem coloris numerus. 15) i. e. marsupio. *P.* 16) trivium et quadrivium totum studiorum cursum olim complectebantur.

qualiter abbas Hainricus comitem de Monteforti profugavit 17).

6. Accidit interea, ut omnis boni inimicus zizania inter comitem Hugonem de Monteforti et Hainricum de Sax sepe memorati fratrem abbatis summo conatu ingereret, et pacem sepius firmatam infirmare satageret. Unde factum est, ut castrum[18] a memorato Hanrico de Saxe inchoatum clanculo volens surripere, tempus nactus oportunum, tum propter iam dicti Hainrici absenciam, qui tuno forte ierat in Ispaniam, suis omnibus abbati fratri commissis, tum propter dies Passionis, in quibus etiam reconciliantur homicidie aliique malefactores[19], in die parasceue cepisset destruere. Volat fama auribus venerandi ac fidissimi abbatis, quid comes contra fas moliatur. Anxius ille dubitat, quidnam facere debeat, duplo circumseptus mucrone. *Si comitem*, inquit, *a malefacto quod inchoavit non revoco, castrum cum non sit munitum, destruet; hec michi a latere uno*[20] *exurget contumelia, cum tutelam fratri promiserim exulanti. Si pacis summe tempore, quod cilicium expostulat non arma, lacrimas non militares alas, vereor ne michi cedat in incommodum et hoc a latere alio. Et quoniam miseracio Dei est multa, fides exigit, ut credita debeam defensare, et patriam toto nisu violenta, si possum, manu eripere. Exurgat igitur fidus michi miles, si quo modo contumaciam morsu colubrino compescat exortam.* Die igitur parasceue ad locum veniens, comitem longe profugatum depulit, sibique commissis pacem, ut promiserat, redditam conservavit. Nec tamen impune. Audiant spiritales bellicosi; vindictam ab illo exspectent, qui se eam promisit retribuere. Nam dies illa, ut potest conici, bellorum frequencium fuit inicialis, nec tamen umquam victorie fatalis. Ipse namque carnali fratris amore dum pacis postposuit auctorem, inter amicas postmodum katervas victus succubuit. Sed hiis ad presens dimissis ad alia stilum vertamus.

abbas Ulricus VI. fugat Hugonem de Montfort.

Nunc de regis iugulatione et de duce de Zaringen, advocatiae postulatione et de bello constant.

7. Libet hoc loco interponere de mutacione imperii occasione negocii presentis, quoniam multa exinde monasterio venere incommoda. Hainrico[21] excellentissimo imperatore augusto defuncto, principibus regni loco suo regnare volentibus, diversi diversa sapientes toto sibi conatu reges quilibet pro libitu eligentes, pace ubique proturbata, Philippum alii memorati imperatoris fratrem, alii Bertholdum ducem de Zaringen, alii Ottonem ducem Saxonie elegerunt, iuramenti, quod Friderico nato Hainrici imperatoris fecerant, obliti. Unde accidit, ut maiori pro parte principes Suevie Philippum sibi regem, ac si tutorem fratruelis adhuc infra annos degentis, eligerent, in Sicilia sub tutoribus constituti. Cumque principum quorumdam mens in facto tali opponere se vellet conamini, cum nec filium imperatoris Hainrici vidisse se dixerint, monitu Diethelmi de Crenkingen, Constantiensis episcopi et Augie abbatis, Philippus animatus, regnum sibi usurpare aggressus, quos prius habuit dubios Suevie barones principes et comites, fidissimos invenit et stabiles. Inter quos pie memorie venerabilis pater noster Hainricus[22] dum decertasset usque ad finem, Uodalricum tam regiminis loci huius, quam factionis erga Ottonem alterius partis electum reliquit. Qui post sirtes scopulosque procellosos bellorum velis secundis dato remige fortibus attempnis iunctis sibi principibus regi fidissimis, ultra fines Albe fluvii Ottonem propulerunt. Hiis et huiusmodi negociis regnum cum suis ac[a] atque illuc iactabatur principibus, et ecclesia nostra multis subiecta fuit incomodis. Verum enimvero conquisito summi assensu pontificis Innocencii nominis huius tercii, cum ad portum venisse se crederent tam rex quam principes, in civitate Babinberch prestolante rege, quoadusque universus colligeretur exercitus, flebothomisatus ibi requievit. Sed requies quam speravit, facta sibi fuit exicialis. Nam proch dolor! a suo domestico comite palatino de Witelihspach
1208. pro eo, quod promissam sibi fraudaverat filiam Beatricem, quam regi Hispanie dedit[23], ficta pace iugulavit anno Domini millesimo ducentesimo octavo[24].

Philippus eligitur rex.

interimitur.

8. Incredibile dictu, quanta perturbatio, quam ingens luctus, cunctis regni principibus evenerit. Omnia confusa; omnis ordo perturbatus principum, comitum, et baronum, dum de se quisque diffideret. Ipse tamen malefactor, prout malefecerat, rece-

a) al. *hac.*

17) hunc et sequentes titulos cod. 610. non habet, sed solus 613. 18) nempe Forstegg. 19) in universa ecclesia die coenae Domini omnes publici peccatores cathedralem ecclesiam adire, et ab episcopo absolutionem solemnem petere tenebantur. 20) Teutonismus, *einerseits, und andrerseits.* 21) videlicet VI. 22) de Klingen abbas. 23) quatuor voces antecedentes omittunt alii codices; caeterum sponsa haec filia erat regis Bohemiae, Cunigund vocata. 24) non ab autore sed a scriptore codici 610. annus iste adpositus est.

pit, a marchsalcho Heinrico de Chalendine non longo post tempore occisus. Nobis eciam, que[a] sperabamus cesisse in commodum, quam plura venere incommoda. Venerando itaque patre nostro domi sua iura tuenti, et ecclesie utilitati toto invigilanti conatu, cum advocacia aliaque quam plurima feoda[25] nostre cessissent iurisdictioni, Bertholdus dux de Zaringen quatuor milia marcas argenti monasterio, et clientibus auricularíis 400 item pondo argenti marcas obtulisset, hoc pacto, ut advocaciam sibi suoque heredi filio, et non alii, si forte filium, quem tunc non habuit, acquisisset; numquam se alienaturum iuramento voluit confirmasse[26]. Abbas senioris fratrum postposito consilio, sed ministerialibus magis assenciens, qui potenciam dicti ducis formidabant[27], huic peticioni tam salubri acquiescere dissimulavit, fratri suo nisu toto advocaciam magna pro parte volens adiungere; sed frustra. Beatus itaque noster hoc interrupit patronus, multa licet alia intervenerint infortunia. Castrum Rinegge[28] nutu et consilio ministerialium, cum sue debuisset (esse) ecclesie pro parte, cum sibi vendicasset, Wernherus[29], dictus Constantiensis episcopus, suorum et ministerialium et nepotum de Arbona[30], qui forte tunc idem occupaverant[b] castrum, non manu episcopi sed regis, econtra asserebat. Nam in sue fundo ecclesie illud esse constructum, relatione quorumdam cum affirmaret, partibus inter se utrisque aliud et aliud inter pro sue libitu consciencie asserentibus, curritur ad arma, odia nostratuum et Arbonensium nec non Constancicensium reserantur antiqua, pernix volat vindicta; cum quisque suam antiquam quaerelam[c] maioris respectu cause vult recolere, Constantienses sue occasione ecclesie, Gallenses equa lance, illi episcopum, isti abbatem nominatissimum scutum sue anteponerent cause et vindicte. O dole mira reperte barbarie[31]! qui, ut te ipsum exeras, tue venena malicie et inter inimicos eque et amicos disseminas. Surrexit tunc gens contra gentem, cerneres circumquaque domos inflammari, rura infirmari, usque Constanciam omnia, ac si anathemati exposita, destructum iri. Neque enim nostre partis homines huiusmodi effugere potuere incommodum, cum fumus nostris insurrexerit naribus, flamma occulis se illexerit pre dolore lippientibus. Numquid tunc temporis aliquis pro tantarum concordia opposuit ecclesiarum? Non fuit advocatus, qui suam tueretur ac defenderet advocaciam, non spiritalia requirebantur, ut oportuit, iura, dum quisque fortiter querit facere[32], hii in armis et in equis, pauperes sancte Marie et sancti Galli in lacrimis. Advenerunt interim[d] portitores pacis inter utrasque partes, Eberhardus de Rordorf, Heinricus de Calphen[33], abbas venerabilis de Salem, et Augiensis, qui ad litem decidendam pacemque informandam operam dederunt. Bellona[34] tamen spumancium ad bella equorum hinnitu aures arrigens, iuvenis abbatis nacta tempus[35] animum ad gestus tales naturaliter informatum non iuris facecia[36] sed armorum copia, in qua confidebat, et confidere habebat, si suorum se militum sibi, qualiter debuit, exhibuisset circumspecta sollercia. Quod quia secus, nostratibus et triumphus cessit et victoria.

duci Zaringen advocacia denegatur.

bellum inter Santgallenses et Constantienses ob castrum Rhinegg

De ingratitudine comitis de Kyburg, et de ultione in ecclesia S. Fidei male agentibus divina.

Bello inito, cum iam se victoria in milite exerere contumaci in campo Braitenfeld[37] lato cepisset, Uodalricus comes de Kiburg, multorum recordatione postposita beneficiorum, que loci huius sibi prestiterant abbates, ex obliquo, cum iam potirentur nostrates victoria, spemque nostram lugubri satis fine enervatam in capitivitatem redegit. Dies iste infaustus huic fuisse fertur ecclesie, non parvo rememorandus tempore; cum non armis, sed oratione locum debeamus manutenere. Exemplum habemus

proelio prope Crazariam inito, superatur abbas.

a) alii *qui*. b) occupaverat 1. Occupaverunt *vel*. c) *ita cod.* 613., *deest* 1. d) al. *nobis*.

25) nempe morte regis aperta. 26) Teutonismus pro confirmare. 27) hanc constructionem omittunt codd. n. 611. et 612. 28) eminebat supra oppidum Rhinegg non longe ab ostio Rheni in lacum Potamicum exundantis. 29) cod. 613. addit: *de Stoufen.* 30) videlicet nobilium de Arbona suggestione. 31) locus sine dubio iam in autographo depravatus. *v. A. Locus fortasse ita restituendus:* O subdole (i. e. Satan) mira referte (qui refertus es) barbarie. *P.* 32) Teutonismus *verstärken.* 33) ille Salemii, hic Augiae abbates. 34) huic nominativo deest verbum. 35) vox *tempus* male huc irrepsit. 36) videlicet *facundia.* 37) campus hodiedum sic dictus, ad Cräzarae fauces situs, una hora a S. Gallo distans, erectum ibi in loco proelii visitur sacellum B. Barbarae.

Episcopicella obsessa.

omen terret autorem.

Victorem, magnum ducem Recie, qui cum fraudem loco molitus est, ignis beato Gallo visione clarifica se tuentibus, dux idem equo lapsus a suis cum dolore est reportatus[38]. Fuit item aliud vindicte indicium evidens, memoria dignum, quod in ecclesia beate Fidis violatoribus ipsius evenisse, nemo qui interfuit ignorat. Manentibus in civitate militibus et circumquaque, stipendiis deficientibus, Cuonradus de Schoenin-stein[39], homo militaris, quo nullus in toto militum globo audacior, beate Fidis inexpertus virtutis, ecclesiam ipsius audacter irrupit, et queque annone competencia repperit, ab ecclesia cum quibusdam suppellectilibus in civitatem transportavit. Secuta statim fuit vindicta. Miles quidam Berhtoldus nomine de Mepplias[a], in horum consorcio signifer, crastino in obsidione, quod Episcopicella[40] nominatur, telo transverberatur; alius item simili morte plectitur; et ut breviter dicam, nullus eorum, qui ecclesiam iam dicte virginis[41], impune evasit, quin aut cecaretur, aut suspenderetur, aut gladio puniretur. Adolescens quidam nobilis in horum consorcio cum ecclesiam spoliasset, cingulum volens sumere militare in ipsa nocte, sancti Spiritus quando celebratur festivitas, in crastino cum vellet cingere, mortuus in lecto reperitur; Cuonradus de Schoenenstain in vigilia ipsius virginis saxo precipitatur. Mirum dictu! ego qui hec scripsi, Cuonradus prespiter sancti Othmari, dictus de Fabaria, in ipsa vigilia stans ante fores monasterii, audivi et vidi, quod scuta quedam ibi pendencia sic se excusserunt, quod in pavorem me duxerunt; et hoc quoddam fuit presagium futurorum. Huius tamen occasione prelii quam plura suis largitus[b] dona tironibus[42], plura beneficia, inter que comiti de Dilingen ducentas marcas pro resignacione mansuum 20 in manus abbatis, quas ab ipso iure recepit feodi.

Quomodo post iugulationem regis Otto regnum sibi usurpabat, et advocatiam contra abstulit; et de papae Innocentii actione.

Otto rex advocaciam sibi vendicat.

Ulricus VI. adhaeret Friderico regi contra Ottonem 1212.

Fama interim, omni pernicior malo, auribus instillata Ottonis Pictavie[43] comitis insinuavit, Philippum sibi adversarium a palatino occisum comite. Rex animosus, iudice Deo electus, quicquid in electione prius habuit infirmum, coadunatis in electione principibus, omni tergiversacione postposita universaliter ab omnibus elevatur in regem; confirmatus in regno, queque sui iuris non solum, sed et[c] ea que Philippo attinebant, iure sibi proprietatis usurpabat, advocaciam eciam huius ecclesie, quasi hereditario ad se iure transmissam coniugis, quam acceperat, filie videlicet Philippi, ad se iure transmissam. Et quoniam Hainricus, frater abbatis, partem huius receperat advocacie, ipse rex Otto, ut cederet advocacie sancti Galli, abbacie Favariensis advocaciam 300arum marcarum pondo pignoris obligavit. Qui rex, cum captivos abbatis in Arbonensium potestate constitutos redimere dissimulasset, sic nostrum offendit abbatem, ut si licuisset, se et res ecclesie periculo exponere non pertimuisset, quod et postea tempore comprobavit. In Italiam rex profectus, data sponsione iurisiurandi, ne Fridericum, Hainrici augusti filium, in omnibus sibi iure hereditario attinentibus, Romanamque ecclesiam in ullo perturdaret, promovetur in augustum ab Innocencio III., non diu porrectum conservans iuramentum, quin summo promissa pontifici brevi infringere atemptasset. Nam Fridericum puerum, imperatoris Hainrici filium, regno Sicilie proturbatum, sicut Romano, sic eciam Sicilie nisu toto regno conatus est pellere, ac summus pontifex ammonitorias iuramenti nec non et minatorias cum frequenter sibi[44] super hac re litteras misisset, nec ab incepto revocaret, cumque terram beati Petri cremare non pertimuisset, communi omnium conprovincialium iudicio citatum, canonice tandem excommunicatum finibus abegit Appulie. Huius fama excommunicacionis mandato summi pontificis pervolat Suevie principibus non ingrata, quos iam dictus in suis perturbaverat tam feodis quam consuetudinalibus iusticiis. Quid multis morer? Gravis Italicis, Alamannis gravior, suis ingratus, fines attigit Alemannie; a nullo sibi principe occurritur, nulli gratus excipitur. Summus interim pontifex Hainrici imperatoris filium ab Italicis primo fere omnibus, post

a) Meplins. b) *cod.* 613. *addit* est. c) *al.* sed ea; sed *deest in cod.* 1.

38) vide S. Galli vitae conscriptionem. 39) nobilis S. Galli vasallus in Algoia, ubi et Meplins. 40) hoc oppidum (quondam castrum) in confluente Thurae et Siterunae Salomon episcopus struxerat. 41) iterum deest verbum. 42) videlicet militibus. 43) *cod.* Putanie, *quod corrigendum censui. P.* 44) *ipsi.*

Alemannie gratum principibus transmisit. Veniens igitur primo a Curiense episcopo, postmodum a nostro suscipitur abbate Uodalrico dudum nominato; ipsiusque ducatu et auxilio ultra montem, qui Ruggebain[45] nominatur, ad monasterium usque perductus, honorifice ab ipso suscipitur, et ad Constanciam usque suo ducatu perducitur, Ottone interim ad Uberlingas cum suo manente exercitu. Episcopus Cuonradus de Tegerveld interim, non bene animatus, licet excomunicatum imperatorem audierit, suorum quorumdam consilio ipsum in civitate non sine periculo sui aliorumque multorum admisisset; animosior autem factus viso abbate cum tanta militum frequencia, ponte[46] munito, locum dedit, ut excommunicatus non solum, sed et omnibus denunciaretur esse vitandus. Et hec per episcopum Barensem legatum apostolice sedis, qui cum rege eo loci aderat, ita facta sunt. Rex interim Basileam usque consultu abbatis, et quorumdam magnatum auxilio progressus, abbas cum magna militum frequencia non parvo[47] fuit tempore; quousque imperator ad Brisachum veniens, turpiter inde fugiens, in Saxoniam unde venerat, redire compulsus est.

Fridericum ad S. Gallum, Constantiam, Basileam deducit.

In quanto honore tunc temporis coenobium S. Galli habebatur. Ulricus abbas legatus imperatoris Romam venit, gratis ubi infulatur, et de S. Notkero interrogatur a papa.

Nostra tunc temporis in honore permaximo floruit ecclesia. Quitquid in causis subtile et in regni negociis, nostro indagandum reservabatur abbati. Qui philosophica quadam perlustrabat cuncta sagacia, et circumseptus undique miro philologie, indagabat cuncta, sermone. Ipse Romam veniens, ab Innocencio summo pontifice honorifice satis susceptus, in cunctis, propter que venerat, negociis regni talem se exhibuit, ut miro omnium veneraretur affectu, et infulam pro vita sua[48] gerendam gratis ab Innocencio susciperet. Inquisitus ab apostolico de beato Notkero, an magne penes Alemannos esset auctoritatis, dignum eum iudicavit canonisacione catholica, responso abbatis audito[49]. Finito negocio pro quo venerat, multis apostolico xeniis transmissis, auctus benedictione ipsius, ad propria remeavit, regi ac principibus bonum, pro quo ierat, nuncium reportans. Innocencio viam universe carnis ingresso, Honorium, suum successorem, pro regni adiens negociis, imperatorem Constantinopolitanum, qui interim, eo in civitate manente, promovendus in imperatorem eo loci cum magno venerat apparatu, ne apud sanctum Petrum consecraretur, allegacionibus impedivit quam plurimis, dicens: eo[50] pro Romani statu imperii ibi manente, non licere imperatorem consecrari, nisi de voluntate principum principis. Veniente imperatore Constantinopolitano, cum assurgeretur sibi[51] a cardinalibus et a cunctis Romane dignitatis optimatibus, abbas gloriosissimus, loco sedens Romani principis, non movebatur, indignantis animi signans effigiem, ac si non legatorie, sed possessionaliter locum solii teneret imperialis. Consecratus est autem imperator non in ecclesia beati Petri, sed in ecclesia beati Laurencii extra muros. Qui cum coronatus, in civitatem dum vellet peragrare toto conatu, ne fieret elaboravit et[a] optavit.

Romam a rege legatus mittitur Ulricus VI. 1215.

1217.

Nunc de Ottone, qualiter castrum Rinecke suscepit. Et abbas quomodo pro uno sex mutilari iusserit etc.

Lite inter Constanciensem nostramque ecclesiam non determinata, Otto tam de manu episcopi quam abbatis castrum Rinegge suscepit cum aliis sibi[52] adiacentibus beneficiis, lite indecisa. Pro silva ad Trogin contendentibus hiis de Arbona, nostrates silvam incidentes, unus pede est mutilatus[53], pro quo abbas animosus sex suorum[54] non viles personas fecit mutilari, sicque illorum omni tempore vite ipsius sopita est contumacia. Ipse prebendam nocturnam de bonis sancte Fidis forte minus iuste adauxit in pane, qui dimidius in refectorio fratribus dabatur; circatoribus[55] iuxta mandatum apostolici monasteria singula perlustrantibus suo tempore, in tantum eis et reli-

a) cod. 613. *obtinuit.*

45) iugum montis inter Altstetten et Trogen siti, hodie *Ruppen* denominati. 46) videlicet Rheni. 47) omissum *cum eo.* 48) videlicet ad tempus vitae suae. 49) haec fusius refert Ekkehardus V. in vita S. Notkeri Balbuli cap. XVIII. apud Goldast in rer. Alaman. scriptt. 50) lege *se.* 51) lege *ipsi.* 52) videlicet *ipsi castro.* 53) hac poena mulctabantur in silvis contra ius ligna caedentes. 54) lege *illorum.* 55) visitatoribus.

gio placuit et monastica nostra consuetudo, ut scribenda censerent, aliisque monasteriis ostendenda pro speculo.

1215. Anno Domini 1215 menia huius ville exusta sunt igne domestico, sexto Nonas Maii, intempesta nocte, abbate nostro presente et tecta monasterii et claustri edificia multa sollicitudine defendente etc.[56].

9. Qualiter abbas viam universae carnis ingressus sit.

Patratis omnibus, que sibi[a] a rege acceperat, mandatis, in Italiam iterum cum rege iturus, apud Babinberg ipsum convenire gestiens, tum pro fratre suo Hainrico, tum pro aliis negociis supervacaneis. Ibi manens, post multam Minerve faceciam cum omni dignus potestate clamaretur a cunctis, nescimus quo Dei iudicio, vi febrium validissima corripitur, magnoque labore domum advectus, non sine grandi omnium dolore recipitur; et fuit tamen murmur inter confratres, quod res ecclesie ad reparacionem belli inter fratrem suum comitemque de Monte-forti habiti dampnabiliter et irrecuperabiliter disposuerat infeodare. Sed non est consilium, non est potencia contra dominum Deum. Audiant abbates, qni licenter res beati Galli sibi creditas, non dono collatas, alienare non pertimescunt! Ecce abbas de quo nunc sermo est, gloriosus inter principes, carus inter fratres, dum respectu fratris a tramite iusticie deviat, manus Domini et vindicta beati Galli a tali proposito ipsum refrenat. Ingravescente languore unctus oleo, tam dulci eloquio fratres de contemptu mundi alloquitur, et in tantam eos compunctionem induxit, ut a lacrimis abstinere se nequa-
1220 quam potuerint. In magna igitur agonizans tribulacione, spiritum reddidit, cunctisque loci huius amatoribus dolorem non parvum inflixit. Testantur versus in lapide ipsius superscripti, qualis fuerit, et quam gratus omnibus:

Invida petra nimis, que tantum claudis honorem,
Equiparem minimis nec summis inferiorem.

Retulerunt quidam de ipso agonizante, quod audierunt voces plangencium et bullicionem coldariorum[57]. Habuit eciam in consuetudine pauperculis post partum mulierculis in pastum ad dies 40 subvenire. Cuius dies annuus in festo Tecle celebratur.

10. Rudolfus I. abbas. 1220.

De electione Ruodolfi de Güttingen.

Igitur transacto planctu tam lugubri, nos qui sub umbra cedri alte quasi in Libani montis vertice consedimus odore suavi refecti, electioni operam dantes Ruodolfum elegimus, prepositum atque decanum, cellerarium, virum industrium, magne virtutis hominem. Qui de Güttingen originem trahens, omnia monasterii beneficia cum pertransisset, ad ultimum abbacie gradum conscendit. In quo satis profecisse potuit[58], sed non perfecit, nimio erga parentes ductus amore. Abbaciam ab imperatore Friderico recipiens, ecclesiam in magno repperit debito, quod antecessor suus pro honore huius ecclesie et pro imperii expenderat negociis. Invenit tamen quadringentas argenti libras et 70 marcas, quas a antecessore suo relictas in usus suos habuit expendere. De priori[59] quod de suo habuimus antecessore benignissimo, cuius nobis et umbra fuit refrigerium, et memoria nunc in labore solacium, duo nobis venerunt, ve! postmodum, quia crescente debito, honoris tabescebat incrementum. Nam in Italiam rege profecturo, cum mandatum ab ipso eundi cum exercitu accepisset, iuvenis licet piger tamen, adulacioni quorumdam aures accommodans dicencium: *Turbidus est aer in Italia*, et, ut dicitur in proverbiis: *Leo in via, leona in semita*, 350 marcis regi datis, se ipsum ab hac exemit via, cum 200 marcis et regi servire, et sue profecisse potuisset ecclesie. Omnes enim principes qui ierant, donis dotati ingentibus rediere ad sua cum gaudio. O abbatem iuvenem pigrum accedia confectum! Nonne sublimitatis ordo expostulabat frequenciam militum, et intermiscere te consiliis optimatum? Videris, ne forte te retraxerit, quod parentem primum exhereditavit paradiso. Sed inquis: *Clara*[60] *est iuventus, que non de facili possit cohiberi.* Ista est insania, que a principe maxime dicitur comprimenda. Ve secundum abiit, tercium

a) al. omittunt *sibi*.

56) haec in margine haud dubio notata scriptor cod. n. 610. textui inseruit. 57) seu caldariorum, quod in rustico latino ollam sonat. 58) teutonismus pro proficere potuisset. 59) locus iam in autographo ita corruptus, ut legi non valuerit. *v. A.* sententiam hanc esse deprehendo: praeter prius debitum ab antecessore suo contractum, duo contraximus postmodum. *P.* 60) id est lubrica.

expectandum. Ad minuendum debitum ecclesie vocatis ministerialibus, fratribusque convocatis, iuramento interposito ratihabitio processit in medio, ut fratres de communi viventes eo pacto suos quisque reditus ad persolvendum uno daret anno, computacione facta 160 pondo marcharum, et ipse 200 de suis redditibus marcas pro debito daret, ipse de reliquis viveret; sicque computacione cum agape[61] familiarium ecclesie usque ad 200 marcas omne debitum esset persolutum, sed frustra. Nam Ananias cum sua Saphira fraudavit de precio, et ecclesiam in priori reliquit debito. Vereor ne ve tercium rostro sue malicie locum inficiat, et qui cedri sub umbra sedimus gloriosi, utinam sub ulmo requiescamus, non sub paliuro. Dicat tamen aliquis: Nonne fratrem suum provehere debuit ad summum gradum sacerdocii, si potuit? Debuit plane, sed sine sibi credite detrimento ecclesie. Eligitur in episcopum Curiensem frater eius Albertus, prepositus sancti Stephani Constantiensis, non magnum habens accervum pecunie. Item alterius partis eligitur alter eque fortis litteratura et parentela. Rome causa ventilatur, peccunia expenditur, electi partis utriusque moriuntur, penitet abbatem rerum suarum simul cum amissione fratris expensio; ad recuperationem itaque fratris et expense tandem laboravit, et episcopatum consecutus est; elaborans, ut super duos haberet dominium principatus. Oportuit tamen eum obtinere abbaciam dispensatorie, pro quo item 300 marcas persolvit curie Romane. Contencione item in episcopatu Curiensi cum ministerialibus habita, cum in Apulie partibus imperatorem adisset, licet non ab ipso prius visus, honorificentissime tamen ab ipso susceptus est et habitus; usque dum curia in Cremona data, cum militum copia gloriosus apparuisset. A kardinale itaque Romane ecclesie, quem humanissime in monasterio nostro tractaverat, quia fratrem suum[62] 200 marcis argenti in vasallum conquisivit, in suo ipsum habens comitatu Romam perduxit, promittens, omnia que vellet, a summo se pontifice conquisiturum.

fit episcopus Curiensis.

In Apuliam ad imperatorem proficiscitur.

Iste episcopus et noster abbas ecclesiam sancti Leonhardi dedicavit quinto Nonas Maii, item duas criptas nostras, duodecim videlicet apostolorum et omnium sanctorum, 11 et 10 Kalendarum Octobris anno Domini 1225[63].

Cuius spe promissionis ecclesiam nostram sive domi, sive Rome, sive alias manendo, debitricem fecit mille quadringentarum marcarum. Unum, admonendo pocius quam exprobrando, capitulum cunctis tam presentibus quam futuris qui hec legerint, ad commodum antepono, ne sigillum conventus vel abbati vel cuivis fratri[a] concedant quovis pacto sine indeterminata causa; quoniam omnia ista monasterium propterea invenerunt incommoda. Ecce tercium ve expectavimus, et experti sumus, et sic non sub ulmo sed sub paliuro spinis tribulacionum pungimur. Et ipse viam universe carnis, cum omnibus fere qui in suo fuerant comitatu, ingressus[b] sepulturam habuit gloriosam in ecclesia sancti Iohannis maiori Lateranensi, aliis hac atque illac, prout oportuit, sepultis[c]. Referentibus, qui interfuerunt, aliquibus audivimus, quia Portuensis episcopus cardinalis apud sanctam Rufinam multa eum fovebat diligencia tam defunctum quam vivum. Descriptis in superiori pagina casibus antecessorum nostrorum abbatum venerabilium, attendentes, quoniam omnis scriptura divinitus inspirata utilis est ad legendum, ad audiendum; quia audientes ad benefaciendum quandoque maiorum exemplis provocat, quandoque de malis vitandis cautificat[64], ad eam, quam vidimus, electionem in abbate Cuonrado stilum, auxiliante Deo, convertimus etc.

multa contrahit debita.

moritur Romae 1226.

De electione Cuonradi abbatis de Bussnang. 11.

Anno incarnacionis domini nostri Iesu Christi 1226 etc.[65].

Defuncto supra memorato Ruodolfo Curiensi episcopo nostroque abbate in Romana curia, fratres de morte cari patris contristati, iuxta summi pontificis statuta Innocencii magna instancia elaborabant, quomodo et dignitati electionis a regibus condonate, et monasterii pro posse prospicerent utilitati. Et quoniam reverentissimus ille abbas et episcopus non in loco decessit, cum in primo noctis conticinio[d] intempeste nuncium tam infauste mortis accepissent, quique suum ad utilitatem ecclesie procu- 1226.

a) al. *fratrum.* b) *ingressis* 1. c) *sepulturis* 1. d) al. *canticinio.*

61) contributione. 62) lege *ipsius cardinalis.* 63) haec iterum a scriptore codicis 610. textui illata fuere, cum caeteri codices ea non habeant. 64) i. e. cautos facit. 65) a scriptore codicis 610. annus hic notatur.

randam composuerunt animum. Et ne laicorum manus valida electionem suam violencia iuris infringerent, modis, quibus poterant, elaboraverunt. Erant tunc temporis in loco persone discrete satis et iuxta seculi prosapiam nobiles, inter quas precipue Cuonradus, de Bussenank originem trahens, etate quidem iuvenis, maturus astucia, ingenio callens, forma conspicuus, statura, que nec longa dici possit nec brevis, hilari vultu, intermixta tamen ruboris forma, rigoris ad se quandam habens prenosticam, oculi roscidi firmitatem et constantiam signantes viri, dira vox, in blandiendo risibilis, in exasperacione terribilis, sic tamen variabilis, ut dulcedinem dilectis, amaritudinem suspectis intermisceat[a]. VERSUS ORACII:

Conradus abbas 1226.

Perspicuam tenet hanc pronostica forma figuram.

Nam teste Oracio poeta:

Vultum verba decent iratum plena minarum.

Sic auctoris letum verba vultum modulancia risum. Iste in preposituræ officio strenuus fuit et circumspectus, cuncta sibi credita circumspecto agens animo, ad obtinenda ecclesie iura sedulo invigilans, amans hospitalitatem, sibi frugalis, largus aliis, honestis amabilis, pervicax avaris. Mirum dictu! homo non in foro educatus, forenses[66] naturali quadam philologie urbana sagacitate sic superabat, ut Tullii facundiam, ut Mercurii astuciam in ipso comprehendas, adeo ut sibi obstantibus tremor concuciat et animum et habitum. Igitur communi omnium electus et voce et animo, antequam in auribus vulgi hec promulgaretur oracio, seu electio ministerialium percelleret auditum; ne facta canonica ab omnibus electio violencia laicali deturbaretur, electio fratrum, antequam loco cederent, ab omnibus fratribus est, obediencia promissa, confirmata ad significationem sinceritatis et dilectionis, quam sic devote sibi exhibuerant. Hiis ita gestis, antequam loco decederent, non coactus nec rogatus verso vultu et manu ad aram sancti Salvatoris iuravit, in omnibus bene se facturum et fratribus et loco. Ex quo vero mortis insperate fama infausta ministerialium percrepuit in auribus, attoniti et non sine armis convenerunt, pro suo quilibet voto abbatem, sicut antea consueverant, contra Innocencii instituta volentes eligere. Maxime vero intenderunt electionem iam celebratam a fratribus in preposito memorato infringere, si quavis racione potuissent. Sed frustra: *quia in vanum iacitur rete ante oculos pennatorum.* Ipsi namque fratres oculo providencie pennati, furibundas ipsorum supplantaverant machinaciones. Caule Christi desolate arma intentant, et ipsi, si saperent, desolati tam caro tamque pio patre ac domino.

ministerialibus eius electio displicet.

Quid geris insana rabies modulamina vana?
Tetra manus laica! tua non tibi suppetit hasta.
Arma ferunt, qui castra petunt, qui bella secuntur.
Arma luunt, dum plaustra ruunt, fortes perimuntur.

Nos vero gladium spiritus habentes, animositate quoque electi abbatis roborati, susurra ipsorum vana floccipendimus et minas. Iusticia namque dum staret pro nobis, ipsam non minus manus valida suorum, si fuerat necesse, defendere habuimus et amicorum et parentum. Ipsi vero videntes unanimem tocius assensum conventus, et ipsi, dissimulata palliacione obnubentes, tali dignum acclamabant administrationis sublimacione etc.

12 Presentatus itaque apud Ueberlingen Hainrico regi semper augusto, duce Noricorum in curia manente, cuius consilio res imperii per id temporis disponebantur, aliisque principibus, abbacie, prout decuit, principaliter suscepit investituram. Qua suscepta, rogatus a rege et duce prefato, ut partem advocacie possessionum quarumdam sancti Galli in pago Turgaugie Hartmanno comiti de Kiburg pignori feodaliter obligaret argenti marcis sexingentis, strenue contradixit, instantibusque in precibus importune nimis, inque tali casu sue tam incomodo ecclesie quasi iubas exerens leonis, viriliter contradicere non pertimuit, ita ut et nostris[67] pavorem, astantibus gigneret ammirationem. Nam

renuit advocatiam alienare.

Ditat honor mentem meritum minuitque timorem.
Hoc nactus culmen ructans de pectore fulmen.

a) haec verba alii codices non referunt.

66) i. e. aulicos. 67) nempe iis de capitulo, qui ex more eum ad regis curiam comitati fuerant.

Sevit ad exedras primatum solvit et edras[68].

Potuit itaque dici a circumstantibus: *Quis nam, putas, princeps iste roboratus in sui erit principatus dominio? et quis tam subito regis, tantique ducis se opponere presumat precibus, cum ipsorum peticiones mandatorum videantur esse affines?* Nesciebant tamen illud proverbium antiquorum:

Quod nova testa capit, inveterata sapit.

Ipse namque in tenera adhuc etate nullius umquam sine talione suscepit iniuriam. Quod si hoc in viridi, in arido multo dignius, quia maturius, cum pro sibi credita se opponeret ecclesia. Neque enim fuit licitum, res advocacie sibi credite frustatim scindere, sed totam simul advocaciam conservare illibatam. Obtinuit tamen ipse advocaciam a rege pro memorati pondere argenti iure pignoris habendam.

13. Qualiter suos ad persolvenda debita persuaserit.

Hiis ita gestis, honore precinctus eximio cum lares reviseret proprios, a fratribus honorificentissime maximoquo receptus cum tripudio, dicentibus:

Lux[a] *fratrum patrie decus optatum*[b] *inclite salve,*
Ad caulas proprias venienti pangimus odas.

Quibus laudibus eximiis letus satis effectus et alacer, relatis Deo ac patronis ecclesie fratribusque gratiarum actionibus, voto se tali publice constrinxit, ut prout melius posset, toto semper nisu res ecclesie conservaret, dispersas congregaret, et ut iura ecclesie inviolata semper haberet; fecissetque pro modulo, nisi perplexissima ipsum retentassent negocia. Invenit namque ecclesiam 1400 marcharum argenti debito teneri obligatam. Quid ergo faceret, anxius hac illacque versus ignorabat. Predia vendere noluit, obligatas curtes nimis doluit; scivit tamen penes se, quia redimi oportebat predia, que obligata pignori erant. Pertractabat Romane debitum curie, de quo se non facile arbitrabatur expedire; sed qui Danieli absconditum revelavit consilium, ipse suum ad utiliora ecclesie facienda revelavit animum. Hac igitur urgente causa, accitis fratribus, clericis, ac laicis, utriusque condicionis ministerialibus, ac plebeiis, apologiam eis gravitate quadam animi proposuit significans, nisi celeriter obviaverint, quale ipsis suisque liberis immineret periculum. *SERMO FRATRUM LAICORUMQUE. VERSUS*[c].

Dic pater! angarias mentis cur dicere tardas?
Vis occultari plagam? non quis medicari. *RESPONSIO ABBATIS*[d]: *Confratres!*
Pro vobis angor, pro me nimis undique frangor.

Debita in curia Romana expungit.

Orsus igitur tali sermonum convenit Minerva: *O fratres mei dulcissimi! viscera mea in Domino! eadem, qua me procreastis in patrem, caritate vos agredior. Pensate, quid vobis immineat periculi. Vos reliquistis omnia, parentes, et spaciosa predia, et vovistis Deo vos hic servituros usque in finem vite. Consulite vobis et nobis, in quanto sumus positi debito, non pro nostra necessitate sed ex antecessorum meorum inprovidencia; providete vobis, ne forte depereat honorifica fama, qua precelluit ecclesia nostra cunctas tocius Alemanie ecclesias in simphonia ac diversi generis officio.*

Que si attenuabitur tam gravi debito,
In tam sollempni vix stabit obsequio.

Hec ad fratres. Ministeriales vero huiusmodi verborum aggredi attemptabat scematibus: *O preclarissimi milites beati Galli! vos prosapia generis, et nobilitas ac magnificencia ecclesie magnificavit, immo et ipsa in vobis magnificatur et in filiis vestris. En cernitis, in quantis ecclesia fluctuat periculis ex antecessorum nostrorum negligencia. Providendum est vestre, ut credo, et nobilitati et propagini, ne in manus incidamus illorum, de quibus non facile poterimus eripi. Hii*[e] *autem Romanos*[f], *qui rodunt ad unguem, nec est qui contradicat, cum ipsi sint stimulus, qui facit homines calcitrare, dum a nullo ipsi recalcitrent. Cum enim mille aut minus ad septingentas argenti extorqueant marcas, sive pro pena ipsius peccunie, sive pro lucro*[69], *ipsi non extorquebunt*[g], *nec dimittent usque ad novissimum quadrantem. Tunc dolebitis, cum neque vos neque filii vestri emolumentum aliquod, prout consuevistis, habere potueritis.* Permoti omnes huiusmodi verbis, subveniendum esse quilibet pro

Curiae Romanae dominatus.

a) al. laus. b) alii o pater. c) *haec alii non habent.* d) *al. omittunt haec.* e) *al.* scitis. f) Romani sunt *Goldast.* g) *al.* non cessabunt.

68) i. e. procerum conventum. 69) nempe pro poena non solutae pecuniae, et pro lucro id est annuis censibus, debitum hoc de taxis pro dispensationibus ab antecessore non solutis ortum trahebat.

modulo suo acclamabant. Fratres summam omnium redituum et prebendas unius anni dabant, laici ac clerici plebani pro suo quisque modulo. Collectaque est peccunia copiosa. Persolutum est igitur debitum quingentarum marcarum in curia Romana, non sine grandi alia expensa.

14. *Nunc de comite de Dockenburg. Qualiter frater senior iuniorem occidi iusserit.*

Videtur necessarium satis et rationi consentaneum, narrare hoc loco crimen enorme nefandumque nimis in pago Turgöwe patratum, in castro apud Reineschwile[70], omni post tempore memorabile plangendumque nimis. Erant duo fratres ingenui ac divites, originem a castro Toggenburg ducentes, filii Diethelmi comitis egregii. Fuit iste Diethelmus, pater ipsorum, hospitalitatis amator eximius, seculari honore preditus ultra modum. Habuit vero iste duos filios, Diethelmum et Fridericum iuniorem. Diethelmus omni tempore fratri minori machinabatur insidias, quoniam condoluit ipsum sibi fore coheredem[a], cum plures haberet filios. Duxerat namque filiam comitis de Castro-novo[71] contra voluntatem patris, pessimam machinatricem seminarii odii inter fratres, unde et pater minori fratri propinquior fuit voluntate, quoniam suis et matris semper inhesit consiliis et voluntati. Maior patrem matremque infestans sedulo conviciis, matremque attrectans, sagitta peciit vulnerandam, patrem iniectum vinculis carceri mancipavit. Iunior frater neoptolemus[72] in curia Friderici[b] imperatoris iungi[c] Cremone factus auxilio venerabilis Curiensis episcopi et abbatis nostri, cingulum militare morum decoravit honestate. Iunior consilio patris aurem accomodans, filiam comitis Hugonis[73] desponsaverat, que causa maioris odii seminarium sparserat inter fratrem suamque coniugem; quoniam sororem ipsius, quam se accepturum promiserat, accipere recusavit. Ipsa igitur coniunx Diethelmi senioris, Lia fecunditate non lippitudine occulorum, mente licet lippa, livoris et invidie dilexit augmenta, a pietate aliena, ingrata Deo, unde non bene circumspecta, genero suo frequenter, ubi vel in quibus poterat, mortem machinata, insompnem vitam nec suavem habere potuit. Sed quid inde? *VERSUS*[74].

Roditur invidia caro, desiccantur et ossa.
Coniunx compatitur, dum sic ab utroque doletur.

Sed tu quid agis Iesabel?

Video[d] virum assentiri,
Credo quod possit nunc emolliri.

Ait hec intra se. Ipsum quoque venenosis intrinsecus, dulcibus extrinsecus, adulatoriis talibus aggreditur verbis: *VERSUS ET SUNT VERBA CONIUGIS.*

O dux, o mea lux, speculum michi, vita, salusque.
Dulcis in amplexu, nichil ultra fortis in actu.
Omnia postposui, tibi vovi vivere soli.

Cerne claram sobolem, quam tibi genui; floreo etate, tu quoque non minor es[e] iuventute; opera nostre iuventutis immaturam prevenient caniciem senectutis. At ille: *Quid*, inquit, *vis ut faciam? Caro mea, sanguis meus et, quem tu persequeris.* At illa: *Vide prestantissimam precordialissimam tue vite dulcedinem in me. Ego reliqui parentes, affines, immo postposui omnia propter te, nunc vero alia est vita que sollicitat, numerositas filiorum.* Falleris Achab appologia; tua te fallit Iesabel, ipsaque non minus fallitur. Nonne melior tibi tueque soboli fuerat bonus, discretus, animosus cognatus et affinis, quam mille iugera omnisque rerum substancia? Tu vero dicis: *Quia melius michi fuerat habundare rebus, quam tantis et ingratis participare coheredibus*, cum iuxta sapientis dicta: *Omne commune immundum.* Age ergo, perfice quod machinaris, sollicita maritum iam enervem, effeminatum. *Si caram me habueras, ut fingio, hostem illum quasi festucam meum inpingentem oculum de medio tolles, quem nisi tuleris insidiatorem malivolum, soboles nostra clarissima rusticabitur, tota nostra propago depauperabi-*

a) *choeredem.* 1. b) frater 1. c) locus in autographo vitiatus, et hinc in apographis imperfectus aut omissus. v. *A. fortasse legendum* cingi. *P.* d) vide 1. e) minueres 1.

70) arcis huius Reingerswil dictae rudera prope villam Wengi in Thurgovia adhuc cernuntur. 71) *Neuenburg*, Neufchatel. 72) i. e. miles et eques novus. 73) cod. 613. addit *de Monteforti.* 74) hanc vocem omittunt alii codices, uti et subsequentem *apologia.*

tur. Proch dolor! antiqua mulieris malicia miscet in poculis aureis clareto [75] permixta toxica, qui, si aures habuisset aspidis obduratas, valencior incantacionum sibilis obsistere habuerat [76]. Succubuit igitur maritus talibus inpactus pugionibus.

Angit opus dolor et gemitus mea viscera lustrant:
Sollicitor nimium, nam scelus eximium.

Hec secum sedulus dum pertractat, vocatis tandem suis, quos sibi fideles credidit, amicis et sociis sibi fidelibus, filiis Belial, mentis inquietudinem insomnietatem queritur, mulieris exasperatricis opprobria. Causam exponit, fratris odium, *qui et uxorem*, inquit, *medium animi mei, offendit in sorore sibi desponsata turpiterque repudiata, ducere volens Hugonis comitis filiam tam michi quam sibi in obprobrium. Igitur o fidissimi mei! consulite vestro et socio, et domino.* VERSUS.

Non erit inpunis sceleris presumpcio talis,
Quod me contempto presumpsit et inmanifesto.

Illis primo dubitantibus quidnam facerent, addit dubietati animositatem, spondet dona larga, promittit allodia, inimicos fratri reddit promissis inimiciciores. Ait ergo:

Vos lesit multum, non me minus, ut sit inultum
Non natura dedit; quidnam diffiditis? inquit.

Convenientem [a], *satis occasionem invenire poteritis, denuo recordamini, qualiter fratrem et cognatum vestrum occiderit* [77], *occisum quasi cadaver vile proiecerit, nec in hoc solum sed in pluribus tam me quam vos offendere attemptaverit. Prerogativam nativitatis amisi per ipsum, castrum Tokkenburg, unde traxi originem, qui totus et integer in mea, nisi per ipsum, floreret* [b] *possessione ac dignitate.* Huiusmodi querelis cum interfuissent quos prenominatus Fridericus non parvum leserat, oportunitate quesita, cum non aliam viam sue pessime invenissent voluntati, simulata pace ad castrum Reingeswile vocatum, multis fartum conviviis detinuerunt per triduum.

O miserum te miseram illam tuam Iesabelem
Quid furis? insanis? fraudem meditaris? inanis
Stabis, vesana tua sunt meditamina vana.
Macta; sed innacta; nam spuria talia facta
Nexaque perplexa pice carbosa tincta reflexa.

De iugulatione facta, et qualiter oppidum Wilo cum castro Dockenburg coenobio cesserit.

Circumpetunt, imperatum invadunt; armis igitur militum, ipsis [c] dormientibus, 1226.
furtim subtractis, dormientem occupant, iugulant fratris invocantem auxilium [78], frustra tamen; quia dilapsus fuerat, sperans se occupaturum et castrum Tokkenburg [79] et Wilo [80] oppidum. Sed fama precurrente, non obtinuit. Displicuit ergo misero, quod non, qualiter voluit, ita factum est. Luctuosis igitur ac miserabilibus super terram corpus miserabiliter mactatum dum septem teneretur diebus, venerandus sancti Galli abbas illuc adveniens, recepit omnia, que ipsius fuere, dum vixit, a patre ipsius et matre, tam in prediis quam in militibus honestis et familia copiosa, in presencia multorum testamenti cartam faciens conscribi [81]. Mater quoque ipsius quatuor prebendas fratrum usque in finem sue habuit vite [82]. Frater itaque occisi lacrimabiliter fratris, sicut gladio lingue fratrem occiderat, ita hac illacque discurrens, in irritum revocare gestiens, si poterat; Cain ipse secundus, cum omnibus ingratus, eciam suis, vagabundus erraret. Sepulto igitur aput nos occiso fratre suo, videns omni se destitutum parentum solacio, non minus attemptabat fratri succedere in hereditate, si non ei abbas imperterritus obstitisset. Terrebant tamen miserum consciencia; tocius populi contra ipsum clamor frequentabatur in theatris, obprobriis, conviciis, cantibus, unde efringi posset animus. Ubique luctus, planctus, et miseria. Planxit pater cum matre utroque se orbatum filio; planxit iuniorem tam miserabiliter iugulatum, planxitque et fratrem, quod enormiter peccaverit, Deumque ac homines implacabiles sue

a) *convenite.* b) *cod.* pro *florerem.* c) al. *ipsius.*

75) potus dulcis. 76) teutonismus pro *ze widerstan ghan han* in veteri dialecto. 77) de caede hac ulterius nil constat. 78) 12. Dec. 1226. *Necrolog. n.* 453. 79) vetus Toggenburg a multis saeculis dirutum. 80) Wil, tum locus munitissimus, duabus horis inde dissitus. 81) superest haec charta traditionis. 82) *Necrologium n.* 453. Guta vocabatur.

reddiderit infamie. Insuper torquebatur ac cruciabatur doloris angustia, quod latas possessiones ac predia transire presensit ad extraneos, quibus longo vite sue tempore usus fuerat sua pro voluntate. Venerandus ergo abbas, linceis providencie usus oculis, importunitatem malefactoris preveniens animique non modicam importunitatem, prediorum a patre suo condonatorum ecclesie partem laicis feodi iure concessit, quo levius castrum potuisset obtinere cum burgo Wile. Citatus, denunciatus, ab episcopo Constantiensi excommunicatus, item in aula regali proscriptus, dampnatus, instante necessitate, omnia que pater cum matre sancti Galli contulerat ecclesie, accepta ab abbate peccunia marcarum pondo quingentarum, data manu roboravit cum filiis, instrumento facto regalique testamento confirmato. Abbas igitur in multis ipsum fovens, cum bene ipsum habuisset, castrumque apud Lüttenspurg[83] ipsius firmasset auxilio, machinatrix tocius mali venenum quod nondum expuerat malicie, tandem evomuit, seminariumque zizaniorum in possessores eorum que donata fuerant, effudit. Et quoniam sepe nominatus abbas frequenter morabatur in curia regali, cum fratribus ipsius de Bussenanch werram[84] ex improviso attemtabat aggredi. Fungebatur tunc temporis idem abbas legacione regali apud patrem dive memorie imperatorem[85], a quo tam gloriose tamque sollempniter receptus est, ut si stilo velim mandare, vix credi possit ab hiis, qui sinistre omnia norunt interpretari. Dicam tamen, prout audivisse me memini ab hiis qui interfuerunt.

De legatione abbatis Conradi ad imperatorem. Bello comes de Dockenburg ad petendam pacem adigitur.

18. Audito ipsius adventu, imperator auguste memorie, ultra quam credi possit, hilaris effectus est, sciens abbatem sancti Galli non nisi bonum de filio apportare nuncium. Missis ergo nunciis honestissimis, magnifice, prout decuit, tam fidelem imperio venerari principem fecit; quo usque in propria persona ipsum convenire fecisset. Convocantur itaque archipresules, marchiones, quam plurimi prefecti civitatum ad sollempnissimam sancti Galli abbatis receptionem, ostenditque sibi, quecumque habuit cara: filium suum adhuc puerum Cuonradum, regem Ierosolimorum, celum astronomicum aureum gemmis stellatum, habens philosophicum intra se cursum planetarum, elephantes eciam et bardos[86], ceteraque quam plura, in quibus imperialis perpenditur gloria. Perfectis itaque, pro quibus venerat, negociis, donatum regiis, ut decuit, donis, remisit ad filium. Tulit inter cetera litteras imperiales anathematizacionis[87] Diethelmi comitis, tenentes mandatum proscripcionis ad regem filium suum, qui secundum formam ab ipso prescriptam[a] principibus denunciaretur. Idem tamen comes prenominatus, ut sperabat, nacta propter abbatis absenciam preda, domorum cremacione weram aggredi cum attemptasset, repulsam a fratribus passus est abbatis et ministerialibus ecclesie, qui eciam suas[b] ubique non minus invasas cremaverunt. In adventu quoque abbatis excommunicacione pridem facta nunc vero confirmata, castrum Reingeswile manu forti et valida aggressus, ibi confregit potencias, arcum, scutum, et gladium, et bellum, machinis, arietibus, tormentis undique circumdans, unde

Ex incude mala Martis quassatur ut aula,
Mox timor irrepsit, vix aulicus abdita clepsit.
Vulcani telis ciclopeis anxia Thetis
Ipsum derisit, Neptuna iuvamina misit.
Exiciale malum perspectans exuviarum
Plutonis scortum Semiramis auxerat ortum,
Vippera trisulcis pus[c] toxica mixta cicutis
Evomuit virus, theatrum fit haremica mirtus.

Igitur insistentibus manu valida quatuor adminus ebdomadibus, cum ignem iniecissent, non habentes ultra locum diffugii, castrum dederunt cum omnibus que in ipso fuerunt; aliud quoque castrum apud Wengin, nec non et Lutterberch[88] castellum satis munitum. Videns itaque comes in omnibus se succubuisse, et quia non erat locus

a) *proscriptam* 1. b) melius *ipsius*. c) al. *hiis*. al. *piis*.

83) arx nunc diruta, in confluenti Thurae et Neckarae. 84) vox teutonica bellum notans. 85) qui in Italia consistebat. 86) cervosne? *P.* 87) hae periere. 88) arx Luterberg in Thurgovia prope villam Fussnang visebatur.

diffugii, cum et villam Uzena[89] in sua habuisset potestate, nullusque suorum parentum seu affinium[a], qui non sibi detrectaret conferre auxilium, ad abbatis tandem se contulit graciam impetrandam, fretus adminiculo comitis de Chyburg, advocati de Rapreschwile[90], quorumdam insuper religiosorum abbatum Cisterciensis ordinis. Tunc reverendus abbas licet[b] homini misero condoluisset, precibusque tantorum virorum aures divertere non esset conveniens, volens imitari antiquorum mores Romanorum, qui in usu belli pro lege statuerunt: „*Parcere subiectis et debellare superbos*,“ in graciam suam ipsum recepit. Recepto castro pro pignore apud Uzinberk[91], datisque fideiussoribus, quod non in toto pago Turgowie muniret castrum, nec in hiis que in manu abbatis erant umquam ipsum seu quemquam suorum gravare presumeret successorum, et hoc sigillo summi pontificis, imperatoris quoque ac regis roboratum, omnium[c] umquam duraret inconvulsum[92]. Sicque recepit eum in graciam suam. Inauditum fuit olim, de Tokkenburg comitem ita posse destitui et humiliari. Unde verum est proverbium:

Volvitur orbe suo fortuna, revertitur ad se:
Sic stat in ambiguo, quod firmius esse putatur.
Cassibus imbutus[93] *nudus cadit et resolutus.*
Est, fuit, et non est; venit, fuit, et nichil est,
Dum redit in nichilum, quod fuit ante nichil.

Verum exigentibus peccatis, que perpetravit in patre suo et matre, talia infortunia perpessus fuisse creditur; cum Deus puniat in filiis, qui ab ipsis in parentibus delinquuntur. Vox namque fratris ipsius mox clamavit ad Dominum de sanguinis effusione innoxii, et multo forcius quam de occiso Cain[94], quia lacrimabilius et miserabilius. Ille succubuit invidia, hunc et hunc invidia prostravit[d] et avaricia. Debuit igitur merito subiacere terre maledicte[e], qui fratrem invitans ad convivium, in cratera iniquitatis[f] mortis propinavit exicium. Et quoniam fraternum execratus est gaudium, pro maledicto detestancium persequencium se persensit gladium. Pariat ergo livor contumax, quod concepit livosior[g] fallax. De Cain ulcio data sepcies, de Lamech septuagies sepcies; de hoc duplicata in sepcies septuagies sepcies. Cum nobilem de se[h] procreatam prolem sanguine videt exhereditatam delata sibi a patre dimissa hereditate. Urgebant miserum ubique angustie, labores, detestaciones hominum, quia scurre, pelliparii[95], panifices, coriarii, textores, usupelliones, immetores quasitatis[96] adversus hunc clamabant in theatris, in stratis, in viis. Illa vero misera, Iesabel sceleratissima, huiusmodi non ferens obprobria, extra provinciam a tali se volens expurgare opere, testibus sibi competentibus[97] expurgavit, in loco, ubi nemini fuit licitum contraria sue musitare nequicie. Inter duo itaque vertiginis fluctuans pericula, Scillam proscripcionis regie nec non imperatorie, et Karibdin excommunicacionis ecclesie, resticulis[i] perplexus Leviathan inextricabilibus[k], ubi prius passus naufragium, ibi tandem portus placidius quesivit refugium. Dominus itaque reverendissimus abbas, linceis omnia perlustrans oculis ac si sagacissimus venator, tempus nactus oportunum, comitem infelicissimum ac si canibus latrando circumstantibus enervatum, sagitta Minerve contactum, tandem aggressus, predia prius donata testamentoque[98] regali suoque sigillo roborata non solum confirmavit obsidibus, verum eciam obligacione omnium, que habere potuit tunc temporis, prediorum. Sed quid hoc? Nam illa sua[99] Dalida semper inquieta, non cessans ad infringenda que fecerat, effeminatum lacessere non desiit. Sufficiant nunc ista ad presens, quia alias de hiis plenius explicabimus Deo auxiliante.

a) omittitur *esset*. b) al. *homo huic misero* al. *homo homini misero*. c) alii omittunt; melius *omni tempore*. d) perstravit 1. e) maledicta 1. al. *maledicto*. f) vocem hanc alii omisere. g) al. *timor*. al. *livor*. h) melius *suo*. i) *testiculis* 1. k) inextricabilius *codd*.

89) et oppidum Uznach in supremo lacus Tigurini litore cum abbas in sua haberet postestate. 90) comites de Rapretswile ob advocationem Einsidlensem, qua cis montem Ezel gaudebant, advocati de Rapertswil dicebantur. 91) castrum hoc inexpugnabile prope oppidum Uznach erectum omni regioni dominabatur. 92) ex instrumento pacis, quod superest, comperimus: litem bis per arbitros fuisse ventilatam, qui fuere prima vice Gottfridus de Hohenlohe, secunda vice Rudolfus comes de Neoburgo socer Diethelmi de Toggenburg, et abbas de Altariva. 93) galea indutus. 94) lege *Abel*. 95) scurrae i. e. histriones, pelliparii nempe *Kürsner*. 96) corruptus in autographo textus, quem alii codices relicto spatio omittunt, alii sensu carentem reddunt. 97) i. e. convenientibus. 98) i. e. instrumentoque. 99) lege *eius Dalila*.

15. Abbas benignissimus misero subvenit, in quibus competebat. Unde castrum Reingeschwile aliudque auxilio suo, ad Luterberch tam in expensa quam in rusticorum copia[1]. Feneratores interim a Romana curia venientes, 1000 argenti marcis postulatis, 200tis[a] receptis abierunt. Mirari quis possit, unde argenti tanta copia tunc temporis venerit, eciam si vena argenti montemque argenteum effodiendo spoliaverit, aut si Colcos insula sive Pactolus fluvius rivum suum ad ecclesiam direxerit. Nam dominus abbas de quo nunc sermo est, sive in curia Romana, sive in werra cum comite prefato, sive in curia regis, infinitam expendit peccuniam, plus minusve ad duo vel tria milia marcas argenti; cum antecessores sui brevi licet tempore loco huic prefuerint, qui non minus expenderunt.

Abbas in aulam regis vocatur.

Vocatus igitur a domino rege ad curiam, ut in aula secum maneret, rogatus iuramento fidelitatem spopondit, et frequenciam in consiliis regni habuit. Conscriptus itaque inter primos palacii, talem se in subtilitate perplexissimorum consiliorum, que in curia regis emmiserant[*], exhibuit, ut fidelitatem regi, constanciam et equanimitatem in adversis non duplici sed sincero corde inflecteret; adeo ut animum regis in aliquibus in sinistra parte acclivem ad viam reduceret veritatis.

Habuit namque prefatus rex voluntatem faciendi divorcii in contractu filie ducis Austrasiorum[b] hortatu quorumdam principum, postquam sobolem de ipsa perceperat. Fuit autem causa divorcii, quia filiam regis Poemie desponsaverat, de futuro tamen et non contractu presenti. Fuit item alia divorcii causa, quia mortuo duce Austrasiorum prenominato, dotalia sibi sponsalitia nondum fuere exhibita. Ipse vero abbas reverendus, difficulter licet, a tali hunc non bene sapidum revocavit infelici divorcio et a regis Boemie filie contractu, maximas inde consecutus gracias a regina et ab aliis iusticie regnique statui bono applaudentibus.

16. Rogatus venerandus abbas a rege, ut veniret cum militibus ad Noricum; cum magnam secum adduxisset militum copiam, regi gratus et acceptus, curtem in Cressarim[2] ab ipso recepit in proprietatem ecclesie sancti Galli, servituram cum familia copiosa, cum pascuis, agris, montibus et planis, ac omnibus suis appendiciis[3]. Dicant nunc, quorum animus mens et spiritus detractioni est deditus, cuius longo tempore abbatis tot atque[c] lata predia nostra possedit ecclesia? Videant castrum ad Tokkenburg, Wilo cum militibus honestis, cum familia; curtem, de qua nunc in proximo sermo fuit. Viderunt debiti quantitatem persolutam in curia Romana, empcionem castri cum burgo Wile sine vendicione prediorum ecclesie. Videant dona largissima, que donavit in curia, ne forte fratres sui obprobrio subiacerent visitatorum, qui multa perturbaverunt nobilia monasteria. Ne longe petamus exemplum, sicut fecerunt in Augia, quos totonderunt, et iurare ad suum coegerunt mandatum. Domino imperatore Friderico semper augusto interim in ultramarinis pro recuperacione sepulcri Domini labore maximo dante operam, Gregorius nonus Romane urbis pontifex, modis quibus poterat, elaborabat, ipsum ab imperio perturbare, filiumque suum Hainricum regem, concitatis ad hoc principibus Alemannie quibusdam precipuis, ac maioribus episcopis, archiepiscopis ac baronibus in hoc assencientibus. Horum precipue dux Bavarie prebuit assensum et consilium palliacione fallacie, quam erga regem tunc temporis habuisse visus est.

Gregorius IX. papa Friderico imperatori insidiatur.

Abbatis ad ducem Bavariae responsum, et exhibitus cardinali ducatus.

Videns ergo dux circumspectum abbatis animum, circa regis negocia inconvolsum, verbis eum fulminare attemptabat obprobriosis. Ipse vero de bile amaritudinis ipsum pelliciens[d], iocose licet melleis verbis ac sophismatibus mellitis, a se repellebat. Nam cum de habitu monachali obicere sibi attemptasset, taliter sibi fertur re-

a) al. D. b) melius *Austriacorum*. c) al. *aeque* fortasse *atque tam*. d) al. *polliciens* 1. *) lege *emerserant*. P.

1) deest verbum *restituit ei*. 2) curtis Cressaris, *Griessern*, ad Rheni littus e regione oppidi Feldkirch sita plures complectebatur communitates v. g. *Montlingen*, *Oberried*, *Kobelwald*, et montem *Kamor*, et loca trans Rhenum. 3) codices n. 612. et 613. haec de Cressari dicta alibi referunt.

spondisse: *Dum in aula sumus principis*[a], *et principaliter enitimur, et principali habitu comparere debemus, ne deformitas habitus regis ac principum occulos offendat. Nam et ex verbis Domini sonuit in auribus Iudeorum, quod, qui mollibus vestiuntur, in domibus regum sunt. Sic et beatus Ambrosius cum fuit Rome, ieiunavit ut Romanus sabbato, Mediolani cum fuit, carnes sabbato manducavit.* Huius itaque 1225. consilio ducis et aliorum, ut creditur, principum Romanus pontifex cardinalem[4] misit ad machinacionem discordie ac perturbacionis in regem et principes, et qui excommunicacionem imperatoris a papa factam manifestaret, intendens quia levius ad electionem regis novi consentiretur[b] perturbato patre ac filio.

17. Fuit interim, dum hec aguntur, civitas Argentina extra principis graciam, consenciente suo pontifice. Unde rex permotus, omnia ipsis obcluserat itinera, Reno, mari, terraque, dampnumque maximum in mercibus vendendis et emendis accipiebant. 1230. *urbem Argentinam regi reconciliat abbas Conradus.* Volentes igitur regis impetrare graciam, non concesso eis loco, cardinalem intra civitatem receperunt, sibique[5] in omnibus obedire temptavere. Rex itaque cardinalem illum cum haberet suspectum, omnia sibi[6] de civitate exire volenti obcluserat non minus itinera. [c]Scultetus enim de Hagenowe, Argentine civitati non parum infestus, frequenter in aula regis pessima percantabat gallicinia. Fama igitur, omni laude sonora dulcior, dum in aula insonuit de invictissimi ac gloriosissimi augusti de ultramarine partis postliminio reditu felicissimo, rex nimio elatus gaudio cum suis, sui vero emuli perterriti stabant et timidi. Post discessum igitur cardinalis a civitate Argentina, pacato aliquantum regis animo, Argentinam veniens paci reformande cum dedisset operam, dato argento non modico, ipso[d] venerabili mediante abbate, ipsius recuperaverunt graciam. Rogatus itaque abbas a burgensibus post maximas graciarum actiones pro reconciliacione regis 200tas[e] marcas argenti recepit ab ipsis[7].

18. Reconciliato imperatore cum Romano pontifice, cum didicisset pro certo, conspiracionis facte contra ipsum ducem Bavarie caput caudamque refrenantem, misso siccario violentissimo, qui suam vitam pro morte ducis non timeret opponere, ipsum, prout male gesserat, pugione fecit occidi; sicque iniquitas quam perpetraverat, in caput ipsius est reversa.

19. *abbas imperatorem Ravennae invisit, mittitur a rege ad ducem Austriae.* Vocato rege cunctisque regni principibus ab imperatore apud Ravennam, Aquilegie ipsis cum occurrisset, salutatis prout decuit principibus, speciali quadam dignitatis familiaritate dominum abbatem nostrum salutavit, et viciniorem ceteris palatio regali mansionem dari sibi[8] precepit, ipsumque imperialibus redeuntem honoravit donis. Mortuo duce Austrasiorum strenuissimo, regis gloriosi socero, rogatus abbas venerandus a rege, ut pro peccunia sponsalicia sibi a duce iam defuncto promissa fines Austrie attemptaret, viam aggressus est non sine grandi sollicitudine. Propter occisionem namque ducis Bavarie tam infaustam grave fuit satis alicui Alemannorum fines 1232. terre illius intrare, quia nemo de se presumebat se ducere[9], tanto viro tam improviso[f] iugulato. Aggressus viam, prospere in omnibus se agebat, divina favente misericordia; emulis suis, quos in aula habuit, aliter sperantibus. Mandaverant[10] hii clanculo quibusdam terre ipsius magnatibus adventum ipsius in Austrie fines non pacem portantis, sed pacem fingentis, et affirmantes, quia siccarios, principum terre illius interfectores, in suo haberet commitatu. O livor edax, qui in tuos prius grassaris, et in vicinos malicie tue venena diffundis. Tu vere mus in pera, quia conrodis te habentem, nec sine dampno tui litescis possessoris[11]. O livor, tu ignis in gremio, dum non excuteris habentem te perimis, excussus viciniora lambendo consumis. Sed:

Cui Deus est scutum, vehit hunc per devia tutum.

Huius auxilio protectus non solum, sed et optime, prout decuit principem regis, ut

a) *summus principis* 1. b) *consentiret* 1. c) alii addunt *Causidicus*. d) al. *ipse* 1. e) al. *centum*. f) al. *inique*.

4) Conradum, qui anno 1225 concilio episcoporum praefuit. 5) lege *ipsique*. 6) *ipsi*. 7) anno 1230, quo haec iuxta fragmentum apud Urstisium contigerant, Conradus S. Galli abbas die 13. Augusti cum rege Brisaci morabatur. *Schöpflini hist. Zaring.* 8) lege *ipsi*. Aderat hic abbas, cum anno 1232 mense Aprili Sibidati prope Forum-Iulii filius rex imperatori reconciliaretur, et de observandis a filio pacis conditionibus se cum multis Germaniae principibus vadem praebuit. *Hormayer Tyrol. Geschlechter.* 9) i. e. ipsum deducere. 10) i. e. nuntiaverant. 11) codd. 611. et 612. inclusa a vocibus *livor edax* et *o livor tu* non habent.

ita dicam, crisarium [a], susceptus est, et aliquanto tempore honorifice habitus. Nescivit tamen dolum livencium emulorum suorum. Quo audito, non sine timore repedavit, assumpto ducatu potentissimorum, qui confinia terre illius sub suo habebant dominio. Reversus ad palacium, benignissime hilarique vultu receptus est.

20. *nunc ultimo de remuneratione regis, de ecclesiae conquisitis, de reformatione conventus.*

Rex igitur frequentissima non parvi pendens obsequia Cuonradi abbatis suorumque antecessorum, loci huius abbatum, donavit ecclesie curtem ad Cressarim [12] cum omnibus suis appendiciis, cum familia multa, cum planis, alpibus et pascuis pro sue remedio anime, faciens testamentum donacionis sigillo roboratum imperiali [13], quod donacio ista maneat inconvulsa in perpetuum. Dicant in monasterio residentes desides, si meminerint suo umquam tempore tanta ecclesie conquisita predia. Ecce Tokkenburg et Wilo, ecce prenominata villa sub abbate Cuonrado conquisita. Sed tu forte, qui sacius creperum [14] dicis: quia in monasterio sedulus magis esse debuerat, verum quidem dicis, sed ecclesie magis istud expedit. Martha certe conquesta est Domino de sorore Maria, quod non eam adiuverit in ministerio; Dominus partem Marthe bonam, Marie affirmabat optimam. Martha si non ministrasset, non ibi Christus recubuisset, Maria nisi pedes Domini lavisset, nisi pedibus eius assedisset, Dominus pro ipsa nequaquam respondisset. Cesset ergo murmuracio, ne sit in caula Christi perturbacio, non enim bene conveniunt, nec in una sede morantur maiestas et amor, cum maiestas imperii semper sit negociis occupata, amor contemplacionis in vita tenendus theorica. Otmarum contemplativa ditavit prediis, activa coronavit, dum de hiis delicuit [15] contra invasores habendis. Ciclopum est naturale, uno subiectam rerum materiam oculo lusco perspectare, astantibus inquietudinem pulsando infligere [16], obmissaque [b] lance rectitudinis, trutinam semper sequuntur [c] detractionis. Sed tu ciclops cum [d] oculo iniquitatis dicas, quando ecclesia beati Galli tam fuerit celebris, famosa, sicut temporibus Cuonradi abbatis, cui tu forte detrahere conaris. Non [e] Alemannie hunc sinus comprehendit solus, sed tocius Europe servitus hoc habet expertum, quam sit colendus, quam reverendus ecclesie beati Galli abbas et dominus. Non hoc Italia, Saxonia experta est et Fresia? Dicat, qui audierit regni negocia coram stantibus [f] archiepiscopis, ducibus, aliisque principibus in conclavi ab abbate sancti Galli trutinari, quod foris in aula debebat enunciari. Multis namque donariis tam a rege quam a principibus honoratus, sicut gratis accepit, sic gratis expostulantibus honeste condonavit. Sed qui dicunt, nichil hoc sue prestare ecclesie, falluntur; nam iuxta verba poete:

Si nichil attuleris, ibis Homere foras,

cum et muneribus numina placentur. Qui quamvis largus sit et profusus, numquam promptuaria suorum antecessorum vino, frumento aliisque sumptui profuturis adeo plena fuerunt.

21. *cardinalis concilium celebrare prohibitus.*

Cardinalis, cuius prius fuit habita mencio, concilium in Maguntina civitate habiturus, comprovinciales citaverat episcopos, et abbates, et diversi ordinis clericos, si non abbas consilio suo cum rege habito id irritasset. Precepit enim rex, ne quis in regno suo preter episcopos, quorum id erat officii, concilia celebraret: aliud faciens gracia sua careret. Disposuerat namque prefatus, Alemanniam, datis quibusdam edictis, spoliare. Videns vero, quia non, sicut disposuerat, haberet processum, ad securitatem sui accepto ducatu pacis, abbate sancti Galli duce et comite Ratisponam venit cum pace; ubi abbas, pontificalibus ab ipso acceptis anulo scilicet et infula, repedavit ad regem. Dederat itaque abbas ei 140 argenti marcas.

visitationem monasterii impedit.

Visitatores [17] eciam per diversas missos ecclesias, cum multos perturbassent tam abbates quam monachos, immo eciam plebanos et clericos minoris ordinis, cohibuit, ne ad monasterium venientes, suos perturbarent fratres. Non hoc sine summi pontificis obtinuit permissione. Audivit enim, qualiter in nobili ecclesia Augiensi processerant, et quemadmodum fratres ipsius perturbaverant monasterii. Cum adhuc sit in dubio, utrumne nobis sicut aliis

a) melius *apocrisiarium*. b) al. *ammissaque*. c) al. *sequantur*. d) al. *qui*. e) al. *novit*. f) al. *episcopis*.

12) repetit hic codex n. 610. superius dicta de curte Cressari. 13) adest hoc diploma 15. Aug. 1229 Thengae in castris a Friderico datum. 14) i. e. dubius. 15) vindicavit. 16) locus in autographo vitiatus, et hinc a scribis codicum 611. et 612. spatio relicto omissus. 17) haec autor supra iam praelibaverat.

infligant ecclesiis, consulo itaque, ut simus cauciores in disciplina et moribus et honesta conversacione, quia, ut ait quidam sapiens[18]:

Res tua tunc agitur, paries cum proximus ardet.

Fuit insuper sepe dictus abbas in suorum specialium amicorum negociis satis accomodus, quod in werra cuiusdam sui affinis comprobavit in pago Curiensi; cui 15 diebus ibidem cum gravi manu militum contulit auxilium. Sic eciam plerisque tam parentibus quam affinibus subvenire sibi non fuit pigrum. eius in Rhaetiam expeditio.

22. Rogatus a rege venerabilis abbas, ut a patre suo principe[a] principum, sicut supra retulimus, venisset, tercianas propter aeris inequalitatem passus, die quodam palacio interesse non potuisset; rex erga ipsum benivolentissimus iocosa quedam, non sine compassione tamen, erga fidissimum sibi amicum verba eructavit in hunc modum: *Domine abbas, necessariam adinveni vestre infirmitati medicinam, accipiatis pro antidoto quadringentas argenti marcas: credo enim, quia receptatione talis poticii*[b] *a tercianis febribus poteritis continuo liberari etc.*

a) al. *ad patrem suum principem.* b) al. *potionis.*

18) Horatius Flaccus in epistolis.

CHRISTIANI KUCHINMEISTER CONTINUATIONEM CASUUM S. GALLI, UNA CUM ALIIS CHRONICIS GERMANICA DIALECTO SCRIPTIS EDENDAM TOMO UNO E SEQUENTIBUS SEPOSUIMUS.

ANNALES S. AMANDI BREVES.

Descripsi eos mense Novembri a. 1826 *Gandavi ex codice bibliothecae Universitatis Nr.* 213., *membranaceo in* 8. *saeculi noni decimive, quem saeculi* 12. *monachus* „Liber sancti Petri Gandensis sive Blandiniensis ecclesie" *inscripsit. Continet Vitam S. Amandi cum Milonis additione, translationem S. Amandi cum Hlotharii sermone anno* 809., *Annales, notitiam de exstructione coenobii Blandiniensis,* et S. Aldegondis visionem. Annales nostri leguntur in margine cyclorum decennovennalium, ab a.* 741. *ad annum* 941. *porrectorum. Quae in eis littera obliqua exprimuntur, ea, quoniam evanuerant, e coniectura restitui.*

ANNO INCARNATIONIS DOMINI.

742. Carolus *natus est*.
760. eclipsis solis.
764. eclipsis solis.
768. Carolus reg*num* suscepit.
771. Carloman*nus* obiit.
782. *G*yslebertus episcopus obiit.
788. *Ca*rolus rex *fa*ctus est . . . Id. Oct.
796. *A*drianus papa obiit.
801. Carolus imperator factus *est*.
807. eclipsis solis.
809. elevatum est *cor*pus sancti Aman*di*.
810. eclipsis solis.
812. eclipsis solis.
813. Carolus imperator obiit 5. Id. Oct. [1].
819. Teutman promissionem fecit.
820. eclipsis lunae.
828. Lotharius monachus obiit.
840. Illudowicus imperator obiit.
845. Adalleodus obiit.
850. Teutmann ordinatur 8. Id. Mart.
855. Hlotharius rex [2] obiit [3].

1) 5. Kal. Ianuar. 2) imperator. *) beatissimus Amandus . . . adiit Gandensis castri territoria . . . cenobium . . construxit Domini cui Blandinium indidit vocabulum . . . cui etiam praefecit patrem nomine Florbertum. . . Defuncto supradicto Florberto . . Iohannem constituit abbatem. . . Baudemundus . . Celestinus genere Scottus abbaciam iamdicti monasterii multis rexit diebus usque ad id tempus quo dissensio regni Francorum facta est inter Karolum et Ragenfridum.

ANNALES S. BAVONIS GANDENSIS.

Habentur in codice bibliothecae Universitatis Gandensis Nro. **10**, *membranaceo in folio, manu saeculi decimi quarti scripti, et annis* **1341 — 1345** *atque* **1349 — 1350** *continuati. Concinnati sunt ex vitis sanctorum Amandi, Bavonis, Livini, Landoaldi, et antiquis monasterii sancti Bavonis annalibus vel catalogis abbatum; et anno* **1826** *a me exscripti, hic primum integri lucem vident, quum antea nonnisi aliquot eorum lineae in Actis Sanctorum publici iuris facti fuerint.*

INCIPIT CRONICA GANDENSIS CENOBII.

Anno quadragesimo septimo ante nativitatem Domini nostri Iesu Christi inclitus Gayus Iulius cesar Romanorum, construxit nobile castrum et famosum super flumina Scaldis et Legie[1], ubi idem amnis Scaldis Legiam fluvium recipit. Cui a nobili nomine suo Gayo Ganda nomen imposuit. Qui dum sibi subiugasset Britanniam ante regressum eius versus urbem Romam, reliquit quosdam milites ac nobiles barones suos, cives Romanos, ad custodiendum castrum suum Ganda. Unde cives Gandenses originem et postmodum sibi nomen assumpserunt.

Anno vero Domini nostri Iesu Christi sexcentesimo octavo post ipsius nativita- 608
tem sanctus Amandus, tam Deo quam hominibus amabilis, ex nobilibus Aquitanie provincie parentibus oriundus, per Galliasque predicationis gloria* clarescens, in dicto castro Ganda primo verbum Domini predicans, contrivit ydolum Mercurii et aram eius subvertit, et ibidem ecclesiam construxit.

Anno vero Domini 611 ecclesia Gande ab incredulis destruitur. 611

Anno vero Domini 613 ecclesia Gande auctoritate Aycharii Noviomensis episco- 613
pi, et Dagoberti regis Francorum, per beatum Amandum reformatur. Insignis pater Allowinus qui et Bavo, ex Francorum genere ortus, Hasbanie comes et Austrasiorum ducum heres, Spiritu sancto cor eius illustrante, sanctum Amandum in dicto castro Gande adiit, eius sancta predicatione et doctrina salutari inhianter cupiens salvari.

Anno vero D. 616 ecclesia Gande dedicatur Ydibus Novembris in honore sancti 616
Petri apostoli a sancto Amando episcopo. Qui clericos Deo servientes ibidem primo instituit, et beatum Bavonem, omnibus suis pro Deo prius erogatis, tonsura clericali insignivit.

Anno vero D. 618 beatus Amandus in ecclesia Gande amotis clericis catervam 618
monachorum aggregavit, quibus prefecit abbatem venerabilem virum nomine Florbertum, virtutibus et sancta religione decoratum.

Anno vero D. 629 sanctus Bavo per beatum Amandum et venerabilem virum abba- 629

1) Lys. *) *corr.* gratia.

tem Florbertum, postquam hominem nomine Adtinum in labore sue celle defunctum post trium horarum spacium ab inferni faucibus revocasset et palam omnibus vite reconsignasset, in eadem cella arctissima, in dicto cenobio fundata et constructa, sanctitatis exempla cunctis derelinquens, non sine ammirabili multorum lamentatione [quinto Ydus Novembris] solitarie recluditur.

631 Anno Domini 631 appropinquante sancti Bavonis vite termino, angelus eum Domini per visum in specie columbe visitavit, totam ipsius cellulam mira odoris fragrantia replens. Post hec vero sancte crucis signo, cui famulando mentem suam totus iniecerat celitus sibi apparente, vinculis corporis absolvi et cum Christo esse cupiebat. Qui post multiplicis huius seculi labores corporisque maceraciones et diversas Spiritus sancti visitationes in cenobio Gande die primo Kalendarum Octobrium animam corpore exutam, in manus creatoris sui letantibus angelorum choris efflavit. Affuerunt autem in eius sacro transitu sanctissimus Amandus episcopus et venerabilis abbas Florbertus cum venerando suorum fratrum collegio, necnon Domlinus Turholtensis ecclesie presbiter, ad prefatum beatum Bavonem angelo comitante perductus. Apparuit autem felix ipsius anima in eius egressu salutari, beatissime Gertrudi virgini abbatisse Nivellensis cenobii, iubens sibi vestimenta ad sepeliendum corpus suum transmitti. Quod et miraculose factum est. Corpus vero ipsius miraculis choruscando cum reverentia et condigno honore a beato Amando episcopo et venerabili abbate Florberto nec non Domlino presbitero cum utriusque sexus ingenti merore, in cella reclusionis sue, sita in cenobio Gande, ecclesiastice traditur sepulture.

633 Anno vero 633 beatus Livinus, genere Scotus et Hybernie archiepiscopus, cenobium Gande cum tribus discipulis sibi et Deo dilectis decimo septimo Kalendas Augusti peregre visitavit. Ibique ab abbate Florberto et devotis fratribus caritative ac benigne hospitio susceptus est. Qui pridie Ydus Novembris in villa que Escha vocatur pro fide Christi martirizatus decollatur. Cum quo etiam nobilis matrona nomine Craphaildis cum Brictio infante in frustris mactato, capite secatur. Beatus autem martir Livinus in sepulcro novo apud villam Holthem angelicis manibus preparato, a discipulis suis cum Brictio infante decenter et honorifice sepulture traditur. Beatam quoque Craphaildem Christi martirem seorsum iuxta sepulcrum sancti martiris Livini posuerunt.

636 Anno vero 636 beatus Landoaldus, in ecclesia Romana archipresbiter et cardinalis, a beato Amando episcopo in ecclesia Tungrensi sive Traiectensi substituitur. Ubi per novem annos vices pontificis usque ad tempus sancti Remacli decenter ammimistravit.

642 Anno vero 642 obiit venerabilis Florbertus primus abbas Gandenses cenobii 8. Ydus Octobris, in prefato cenobio Gandensi, et ibidem ante altare sancti Petri honorifice sepultus, per multa annorum curricula in eodem loco in pace requievit. Cui successit vir Dei Adalbertus, a beato Amando secundus abbas Gandensis cenobii constitutus.

643 Anno vero 643 sancta Vinciana virgo, soror sancti Landoaldi, obiit in Wintreshove, et ibidem a fratre suo sepelitur.

646 Anno vero 646 sanctus Landoaldus episcopus, archipresbiter et cardinalis sancte Romane ecclesie, obiit in Wintreshove, et ibidem in ecclesia beati Petri quam edificaverat et dedicaverat decenter sepelitur.

660 Anno vero 660 Adalbertus, abbas Gandensis cenobii, qui confirmationes privilegiorum Gandensis cenobii a papa Eugenio concessas obtinuerat, obiit. Cui successit Fulco.

661 Anno vero 661 sanctus Amandus obiit episcopus.

673 Anno vero 673 Fulco abbas Gandensis obiit, cui successit Wilfridus.

676 Anno vero 676 elevatio sancti Amandi episcopi a sancto Eligio episcopo facta est.

680 Anno 680 elevatio sacratissima egregii confessoris Christi Bavonis, multis miraculorum signis longe lateque per eum patratis, celebrata est magnifice in cenobio Gandensi a prefato beato Eligio, Noviomensi episcopo, et Wilfrido abbate in Kalendis Augusti.

690 Anno 690 Wilfridus abbas Gandensis obiit, cui Reingerus successit.

Anno 693 Childela sacrata dedit ad ecclesiam sancti Bavonis in Megmedong res 693
suas in Fursitio et in Heminga et Hamma et Dacenlara.

Anno 704 Reingerus abbas Gandensis obiit, cui Albericus successit. 704

Anno 711 Albericus abbas Gandensis obiit, cui Wilradus successit. 711

Anno 728 Wilradus abbas Gandensis obiit, cui Hildebertus successit. 728

Anno 735 elevatio prima sancti Landoaldi, Vinciane, Amantii, Adriani et a- 735
liorum sanctorum facta est in ecclesia beati Petri de Wintreshove Kalendis Decembris a sancto Floreberto, digne memorie Leodicensi episcopo, pre multitudine miraculorum que ibidem fiebant super hiis divinitus ammonito.

Anno 752 Hildebertus abbas Gandensis interficitur a consiliariis Constantini 752
impiissimi imperatoris. Qui propter hec et alia facta horribilia que perpetravit, igne gehennali in corpore et anima atrociter punitur. Cui successit Egilfridus, episcopus Leodiensis, per Stephanum papam abbas Gandensis creatus. Qui anno Domini 754 de urbe Roma rediens, multas reliquias apostolorum et aliorum sanctorum, et de Lotharingia corpus beate Pharaildis Deo dicate virginis secum detulit, et in cenobio Gandensi 16. Kalendas Decembris honorifice et decenter collocavit.

Anno 762 Egilfridus, episcopus Leodicensis et abbas Gandensis cenobii, obiit. 762
Cui Rotbertus successit.

Anno 771 Rotbertus abbas Gandensis obiit, cui successit Wericus abbas. 771

Anno 780 Wericus abbas Gandensis obiit, cui Eynoldus successit. 780

Anno 792 Lydricus comes Arlebeccensis comitatum Flandrie suscepit. 792

Anno 794 Eynoldus abbas Gandensis obiit, cui Woneboldus successit. 794

Anno Domini 809 Woneboldus abbas Gandensis obiit, cui Briddo successit. 809

Anno 813 totum cenobium Gandense intestino incendio destruitur. 813

Anno 816 Briddo abbas Gandensis cenobii obiit, et postea facta est fratrum 816
dispersio.

Anno 826 Eynardus[2], capellanus Ludovici piissimi imperatoris, factus est ab- 826
bas Gandensis cenobii. Qui anno 828 reliquias sanctorum Marcellini et Petri ibidem transmisit.

Anno 842 elevatio sancti Livini archiepiscopi et martiris egregii, et sancti 842
Brictii infantis facta est apud villam Holthem per Theodricum, Cameracensem episcopum.

Anno 844 Eynardus abbas Gandensis obiit, successit Einkericus. Qui secundo 844
anno, scilicet 846, propter incursionem Northmannorum corpora sanctorum Bavonis et Pharaildis cum aliis reliquiis sanctorum transtulit ad castrum sancti Audomari.

Anno 851 Northmanni et Dani monasterium sancti Bavonis incendunt et de- 851
vastant.

Anno 852 Einkericus abbas Gandensis obiit, et Tasradus successit. 852

Anno 853 Tasradus abbas et monachi cum reliquiis et corporibus sanctorum[3] 853
de sancto Audomaro ad Laudunum transfugerunt.

Anno 867 Tasradus abbas Gandensis obiit apud Nigellam repulsam, et ibidem 867
sepelitur. Cui successit Radulfus, a fratribus Gandensis cenobii abbas electus, quia dicti fratres in predicta Nigella causa dispersionis degebant.

Anno 880 Northmanni hiemaverunt in Gandavo. 880

Anno 882 Radulfus abbas Gandensis obiit Lauduni, et in monasterio de Nigella 882
sepelitur. Cui successit Helia, a fratribus Gandensis cenobii abbas electus.

Anno 895 Helias abbas Gandensis obiit Lauduni, et ibidem in ecclesia sancti 895
Vincentii sepelitur. Post cuius mortem magna extitit dispersio monachorum, que plusquam per quadraginta annos continue duravit.

Anno 937 Arnulfus magnus comes Flandrie, gloriosus marchysus, hortatu ve- 937
nerabilis viri Transmari Noviomagensis episcopi cenobium Gandense tunc dirutum, quod deserto pene videbatur similior, restauravit et in melius reformavit, et virum illustrem sanctum Gerardum Bononiensem, abbatem dicti Gandensis cenobii constituit et rectorem.

2) Einhardus historiographus. 3) et libris; haec nempe causa est, quod unicus epistolarum Einhardi codex mille post annos adhuc Lauduni servatur.

939 Anno 939 sanctus Bavo cum aliis pignoribus sanctorum et reliquiis de Lauduno ad monasterium de Nigella translatus, ad arcum opidi sui cum septem monachis ad ecclesiam in novo castello constructam reportatur 13. Kal. Octobris, quia cenobium Gande nundum plene restauratum fuerat.

940 Anno 940 aliquibus sanctorum Bavonis et Pharaildis reliquiis in ecclesia predicta novi castelli super ripam fluminis Legie sita, ad instantiam et devotam supplicationem Arnulfi comitis Flandrie relictis, tali conditione, quod clerus prefate ecclesie cum supradictis eorum reliquiis annuam peregrinationem dicto cenobio Gandensi venerabiliter persolverent, sanctorum Bavonis et Pharaildis predictorum corpora cum aliorum sanctorum pigneribus a sancto Gerardo, abbate Gandensi, de sepedicta novi castelli ecclesia cum innumerabili multitudine populorum ad cenobium Gandense reportantur, et cum ingenti leticia et tripudio ibidem decenter relocantur.

946 Anno 946 cenobium Gandense cum congregatione fratrum a sancto Gerardo abbate reedificatur et in melius exaltatur.

947 Anno 947 Transmarus episcopus ad rogatum Arnulfi, comitis Flandrie, ecclesiam sancti Petri in castro Gande super Scaldam et Legiam sitam, que dicitur cenobium Gande, privilegiavit et liberam fecit.

953 Anno 953 sanctus Gerardus abbas Gandensis resignavit, et per Arnulfum comitem Flandrie, et Rodulfum Noviomensem episcopum, Hugonem Gandensis cenobii abbatem sibi substituit.

957 957 Columbanus abbas Hyberniensis, vir sanctissimus, inclusit se in cimiterio Gandensis cenobii quarto Nonas Februarii, sanctam ibidem ducens vitam.

959 Anno 959 sanctus Gerardus Broniensis[4] cenobii fundator, quondam abbas Gandensis cenobii, vir sanctissimus, migravit ad Dominum. Et eodem anno Columbanus abbas Hyberniensis, vir sanctissimus et Gandensis ecclesie sancti Bavonis inclusus, in ipso cenobio Gandensi obiit. Qui in cripta beate Marie ante altare beati Andree parum remotius sub arcu lapideo sepultus quiescit.

960 Anno 960 prima capella in oppido de Rodenborg dedicatur in honore beati Bavonis, egregii confessoris.

965 Anno 965 Hugo abbas Gandensis resignavit, et eodem anno obiit. Cui successit venerabilis vir abbas Womarus.

980 Anno 980 Corpora sanctorum Landoaldi, presulis et in ecclesia Romana archipresbiteri et cardinalis, Amantii archidiaconi sui, Adriani martiris ad regem Hildricum sui internuntii, Vinciane virginis eiusdem sancti Landoaldi sorore, et Landrade virginis inclite Belisiensis[5] abbatisse, de Wintreshove Hasbanie vico ad Gandensis castri cenobium cum multa miraculorum gloria sunt translata.

982 Anno 982 elevatio sancti Landoaldi sociorumque eius a Liudulfo, Noviomensi episcopo, in cenobio Gandensi coram infinita populi multitudine solemniter celebrata est, domno abbate Womaro, qui hanc sanctorum elevationem sacratissimam fieri diligentissime procurabat, ibidem tunc presente. Qui Womarus, abbas Gandensis, eodem anno obiit. Cui Wido levita successit. Qui eodem anno sponte resignavit, et Odwinus eidem successit.

983 Anno 983 secundus Otto imperator Romanorum, qui societatem fraternitatis fratrum Gandensis cenobii desideranter olim adeptus fuerat, et ob hoc plurima bona dicto monasterio a malignis iniuste direpta gratanti animo restituerat, et super hiis privilegia et confirmationes privilegiorum dicto cenobio concesserat, Rome moritur. Cui successit filius eius Otto.

985 Anno 985 reliquie sanctorum Pancratii et Barbare cum plurimis aliorum sanctorum reliquiis de urbe Roma per venerabilem Eremboldum, tunc monachum sed postea abbatem, ad cenobium Gandense sunt delate. Et eodem anno inchoatum est in maiori excellentia maius edificium ecclesie et chori Gandensis cenobii die Kalendarum Aprilium sub Odwino abbate.

998 Anno 998 Odwinus abbas Gandensis cenobii obiit, cui Eremboldus supradictus successit.

1003 Anno 1003 inchoatum est occidentale opus Gandensis cenobii, septimo Kalendas Maii sub Eremboldo abbate.

4) i. e. bononiensis. 5) Bilsen vel Wilsen in Hasbania.

1007 Anno 1007 in cenobio Gandensi adventus corporum beatissimi Livini archiepiscopi et martiris egregii, et sancti Brictii infantis et martiris, cum multis miraculorum insignibus, maxima Gandensis populi multitudine obviam sibi concurrente, diversisque laudibus iugiter psallente. Et incursio prima regis Henrici in Gandavo.

1010 Anno 1010 translatio prima beati Bavonis egregii confessoris per Eremboldum, abbatem supradictum, in cenobio Gandensi facta est.

1011 Anno 1011 in cenobio Gandensi adventus beati Macharii peregrini, viri nobilissimi et Antiochene sedis archiepiscopi.

1012 Anno 1012 sanctus Macharius mortiferam Gandensis populi pestem precibus et lacrimis continuis redimens, eademque peste se divinitus affligi optinens, in cenobio Gandensi quarto Ydus Aprilis obiit sanctissime, et ibidem in cripta beate Marie ante altare sancti Pauli apostoli miraculis plurimis choruscans, sepelitur honorifice.

1017 Anno 1017 Ereniboldus, digne memorie abbas Gandensis, obiit.

1019 Anno 1019 Othelboldus ordinatur abbas Gandensis cenobii.

1020 Anno 1020 secunda incursio regis Henrici in Gandavum.

1024 Anno 1024 Othelboldus abbas Gandensis obiit, cui Lidwinus Atrebatensis successit.

1036 Anno 1036 Lidwinus abbas Gandensis resignavit, cui Rumoldus Bergensis successit.

1038 Anno 1038 Rumoldus abbas Gandensis deponitur. Et in sequenti anno Folbertus abbas Gandensis ordinatur.

1058 Anno 1058 translatio secunda sancti Bavonis, egregii confessoris, facta est a Baldwino, Noviomensi episcopo, et abbate Folberto sexto Ydus Maii. Ad cuius feretrum honeste decorandum quidam nomine Bruno dedit sancto Bavoni novem marcas auri et dimidiam, pro pretio et prebenda aurificis 14 libras. Dedit etiam crucem dimidiam marcam auri et pondus 18 denariorum continentem, duos calices cum patenis quinque marcas habentes, duas casulas et duas cappas et duo pallia. Hec sunt que predictus Bruno contulit sancto Bavoni pro remedio peccatorum suorum, commonefaciens presentis et futuri temporis seniores pariter et iuniores, ut ipsius peccatoris memoria non deleatur, sed per omne temporis eorum in communione[a] fraternarum precum memorialis habeatur.

1066 Anno 1066 Folbertus abbas Gandensis cenobii obiit, cui Sigerus successit.

1067 Anno 1067 elevatio sancti Machii Antiochene sedis archiepiscopi facta est in cenobio Gandensi a Balduino Noviomensi episcopo, et Letberto Cameracensi episcopo septimo Ydus Maii, presentibus abbatibus plurimis et monachis cum sanctorum suorum corporibus ex ipsorum cenobio ibidem secum allatis, presentibus etiam Philippo rege Francie, Balduino insulano Flandrensium comite, et filio eius Balduino Haynoensium comite, aliisque principibus et magnatibus quam plurimis cum innumerabili utriusque sexus populo ibidem congregato. In crastino autem predicte elevationis, presentibus supradictis episcopis, abbatibus, principibus et magnatibus, dedicata est Gandensis ecclesia in Christi nomine omniumque sanctorum honore, cum ingenti gloria et honore.

1072 Anno 1072 ecclesia parrochialis in castro Gandensi sita, que vulgariter nominatur ecclesia sancti Christi sive Christikerka, dedicata est in honore sancte Crucis sanctique Bavonis a Radbodo Noviomensi episcopo, abbate Sigero cum omni congregatione fratrum sibi commissa hoc honorifice procurante.

1073 Anno 1073 portiones reliquiarum sancti Bavonis sancteque Pharaildis, a sancto Gerardo abbate Gandensis cenobii Arnulfo magno Flandrensium comiti gratiose dudum concesse, in ecclesia novi castelli supra ripam fluminis Legie in fisco Gandensis cenobii sita, et in prefatorum sanctorum Bavonis et Pharaildis olim honore fundata, translate sunt per Radbodum Noviomensem episcopum, presentibus Sigero Gandensium et Folcardo Blandiniensium abbatibus. Eodem anno Sigerus abbas Gandensis sponte sua absolvitur, et Stephanus de Ecmundis vi introducitur.

1074 Anno 1074 reliquie diverse sanctorum et sanctarum translata sunt per Stephanum, abbatem Gandensis cenobii, et ipsius fratrum congregationem in ecclesia parro-

a) cōe *cod.*

chiali sancte Crucis sanctique Bavonis Gandensis supradicta, et in novo scrinium ad hoc preparatum decenter collocate.

1076 Anno 1076 Stephanus abbas Gandensis deponitur, cui Wichmannus successit.

1080 Anno 1080 translatio reliquiarum sanctorum Pancratii et Barbare martirum Christi cum multis aliorum sanctorum reliquiis facta est in cenobio Gandensi per dompnum Wichmannum, predicti cenobii abbatem, primo die Kalendarum Augusti.

1083 Anno 1083 translatio prima sancti Livini, archiepiscopi et martiris egregii, facta est per Radbodum episcopum predictum, et Wichmannum Gandensis cenobii abbatem.

1092 Anno 1092 Wichmannus abbas Gandensis deponitur, et Adelardus successit.

1099 Anno 1099 Adelardus abbas Gandensis obiit, cui venerabilis Wulfricus successit.

1131 Anno 1131 Wulfricus venerabilis abbas Gandensis obiit, cui Everdeyus successit.

1138 Anno 1138 inchoatum est occidentale opus maioris turris Gandensis cenobii, primo die mensis Martii sub Everdeyo abbate.

1148 Anno 1148 dedicatio cripte Gandensis cenobii celebrata est ab Anselmo, Tornacensi episcopo.

1151 Anno 1151 Everdeyus, abbas Gandensis cenobii, sponte sua absolvitur, cui Betto successit.

1156 Anno 1156 reliquie parrochialis ecclesie sancte Crucis sanctique Bavonis Gandensis superius memorate, ad rogatum dompni Bettonis Gandensis cenobii abbatis translate sunt in die palmarum de primo scrinio in secundum a domno Geraldo venerabili Tornacensi episcopo, cleri et populi multitudine copiosa ibidem confluente.

1165 Anno 1165 dedicatio oratorii sive capelle infirmorum Gandensis cenobii celebrata est in honore sancte Trinitatis.

1171 Anno 1171 translatio secunda sancti Livini, archiepiscopi et martiris exemii, facta est in cenobio Gandensi per domnum Galterum, Tornacensem episcopum, tempore Bettonis abbatis. Qui ibidem tunc presens existens, caput et corpus integrum beatissimi martiris, per manus prefati episcopi, populo ostensum, cum devotione magna videre promeruit. Et eodem anno adventus reliquiarum 11000[a] virginum in prefato cenobio Gandensi. Et corpus Eremboldi, abbatis Gandensis, transfertur.

1177 Anno 1177 sanctus Macharius, Antiochene sedis archiepiscopus, de cripta super sanctuarium per Bettonem abbatem transfertur. Et eodem anno dompnus Betto abbas obiit, cui Willelmus successit.

1179 Anno 1179 Dedicatio capelle sive oratorii sancti Macharii super lavatorium celebrata est per Everardum, Tornacensem episcopum.

1187 Anno 1187 Willelmus abbas Gandensis obiit, cui Everdeyus secundus successit. Et eodem anno 13. Kalendas Februarii in novo castello Gandensi adventus venerandi ligni salutifere crucis dominice, in basilicam sancti Michaelis archangeli, tempore Philippi, Flandrie et Viromandie comitis, de partibus transmarinis miraculose ibidem delati.

1195 Anno 1195 undecimo Kalendas Iulii dedicata est ecclesia in cimiterio Gande a Stephano, Tornacensi episcopo, in honore sancte Dei genitricis Marie, sancti Thome apostoli, et Stephani prothomartiris et sanctarum Agne, Katarine et Margarete virginis, tempore Everdei abbatis, Gerolfi monachi et ibidem capellani.

1206 Anno 1206 Everdeyus secundus, abbas Gandensis, sponte sua absolvitur, et Balduinus, natus de Ponterauen, successit.

1208 Anno 1208 Balduinus abbas Gandensis absolvitur, cui Eustachius successit.

1213 Anno 1213 Eustachius abbas Gandensis obiit, cui secundus Henricus, natus de Herdenborg, successit.

1224 Anno 1224 Henricus secundus abbas Gandensis obiit, cui secundus huius nominis Balduinus, filius Balduini advocati sancti Bavonis, successit. Qui etiam bona dicti cenobii Gandensis plurimum augmentavit, et edificia magna construxit.

1244 Anno 1244 reliquie parrochialis ecclesie sancte Crucis sanctique Bavonis Gandensis superius iterato nominate, de secundo scrinio in tertium 8. Ydus Novembris sunt reposite, per dompnum Baldwinum abbatem supradictum, et Sigerum priorem, et quamplures eiusdem cenobii monachos, et Theobaldum eiusdem ecclesie parochialis presbiterum.

a) *cod.* XI^{m}

Anno 1251 Balduinus secundus, abbas Gandensis cenobii obiit, cui Theoderi- 1251
cus de Maldeghem, vir bene litteratus et honestus, successit.

Anno 1258 Theodericus abbas predictus, condolens venerabilem virum Florber- 1258
tum, primum ipsius Gandensis cenobii abbatem, pedibus transeuntium irreverenter ibidem conculcari, consultis fratribus, quadam die matutinis dictis, ipsisque abbate et fratribus albis indutis, stolisque decoratis, cum reverentia, ut decuit, eiusdem Florberti sepulcrum, sublato sarcofago cum ipsius epytaphio insculpto, aperiri fecit. Ibique corpus eiusdem Florberti cum albo lapide marmoreo eius capiti supposito, hiisque verbis insculptis invenerunt: *HIC REQUIESCIT FLORBERTUS ABBAS GANDENSIS CENOBII. OBIIT OCTAVO YDUS OCTOBRIS.* Huius autem sepulture locus olim erat ante maius altare sancti Petri a sancto Amando consecratum. Qui locus nunc est iuxta chorum versus conventum sub arcu lapideo, ubi nunc aqua benedicta a fidelibus transeuntibus suscipitur. Levato autem ipsius Florberti corpore de predicto sepulture sue loco, aquaque abluto, ossa ipsius in arca plumbea decenter et honorifice incluserunt, et in muro ante capellam sancti Benedicti cum supradicto lapide marmoreo, prout adhuc patet, venerabiliter collocaverunt, domno Hugone de Hoestborch, priore sancti Petri in Blandinio, cum tribus monachis suis fratribus ibidem tunc presente.

Anno 1262 Theodericus abbas Gandensis obiit, cui Iohannes Vromund successit. 1262

Anno 1296 Iohannes abbas Gandensis sponte sua resignavit, cui Walterus de 1296
Herdenborch successit.

Anno 1305 prefatus Walterus abbas Gandensis sponte sua resignavit. 1305

Anno 1306 Henricus tertius, dictus Piscator, ordinatur abbas Gandensis ceno- 1306
bii. Qui eodem anno obiit, et eidem Walterus secundus, dictus de Roden successit.

Anno 1311 Walterus abbas Gandensis obiit, cui Nicholaus dictus Iuvenis successit. 1311

Anno 1320 Nicholaus abbas Gandensis obiit, cui venerabilis vir Gerelmus dictus 1320
Borlvut successit.

Anno 1336 portiones reliquiarum sanctorum Bavonis et Pharaildis in ecclesia 1336
novi castelli, nunc comitis castellum nominati, in novo portu Gandensi super ripam fluminis Legie sita, et in honore predictorum sanctorum olim fundata, translate sunt de veteri scrinio in novum per reverendum patrem domnum Andream, venerabilem Tornacensis ecclesie episcopum, postea sacrosancte Romane ecclesie cardinalem, presenti venerabili viro magistro Iohanne de Portali archidiacono Tornacensi, ac pluribus aliis venerabilibus personis diverse dignitatis eiusdem Tornacensis ecclesie canonicis, necnon religiosis etiam personis Henrico priore ac Balduino preposito Gandensis cenobii reverenter ibidem directis, a venerabili viro dompno Gerelmo predicti cenobii abbate, qui predicte translationi interesse a domno Martino supradicte ecclesie preposito et eiusdem ecclesie canonicis diligenter requisitus fuerat, sed pro nimia infirmitate sua ibidem adesse non valuit.

Anno 1338 venerabilis vir Gerelmus abbas Gandensis obiit. 1338

[a] Anno 1341 dompnus Petrus, monachus sancti Bertini, magister in theologia, 1341
ordinatus est abbas Gandensis cenobii per Benedictum papam duodecimum.

Anno 1343 dompnus Petrus, abbas Gandensis cenobii, sponte sua resignavit in 1343
manus dompni Clementis pape sexti, per quod venerabilis vir et honestus Iohannes secundus dictus de Moro fit abbas.

Anno 1345 prefatus dompnus Iohannes, abbas Gandensis, indulgentias salutares 1345
in festivitatibus sanctorum Bavonis, Livini, Macharii et Landoaldi in cenobio Gandensi acquirendas a papa Clemente gratiose impetravit.

[b] Anno Domini 1349 Idibus Martii obiit dompnus Iohannes dictus de Moro ab- 1349
bas, cui venerabilis vir et discretus Balduinus tertius dictus Borlvut dicti Gandensis cenobii monachus et prepositus successit.

Anno Domini 1350 prefatus Balduinus, abbas quinquagesimus secundus dicti 1350
Gandensis cenobii, confirmatur et ordinatur dominica qua cantatur Misericordia Domini.

a) hinc inde manus paulisper immutata. b) quae sequuntur manu alia adiecta sunt.

ANNALIUM LOBIENSIUM FRAGMENTUM.

Proxime antecedentibus adiungere libet fragmentum annalium primum a V. Cl. Würdtwein in Novis subsidiis diplomaticis T. XIII pag. 151 — 214 *e codice Bambergensi editorum. Longe maximam eorum partem ex Reginone, annalibus Mettensibus et Lauresheimensibus, Einhardo et Thegano pessime descriptam, ut indignam quae typis iterum ederetur, omisi, et ea tantum recepi, quae ex cyclis decennovennalibus vel aeque antiquis notitiis hausta, fonti suo primario supervixisse viderentur. A quo nonnisi in eo recessi, quod occasione oblata, annales Vedastinos T. I. Monumentorum p.* 517 *sqq. editos, quos monachus Lobiensis integros operi suo inseruit, hic ex codice regio Bruxellensi a me correctos auctosque iterum proponere non dubitavi. Quum enim antea sola Bouqueti editione fultus processissem, non sine magno meo gaudio fieri poterat, ut mense Novembri a.* 1826 *inter codices regios Bruxellenses a me lustratos in volumen membranaceum maximae molis inciderem, quod e bibliotheca Collegii societatis Iesu Brugensi, thesauro illi regio illatum fuerat. Insunt ei* 1. *Fragmentum annalium Laurissensium* „afflictis magna ex parte saxonibus *a.* 795 — vita et victoria *a.* 801. 2. *Genealogia regum Francorum a Meroveo usque ad Ludovicum Philippi I. filium* „Ex genere Priami fuit Moroveus qui genuit Childericum *etc.* Et post transmigrationem generationis ex filia Chlotharii regis Ansbertus genuit Arnoldum. Arnoldus genuit Aroulgum. Aroulgus genuit Anchisum *etc.* 3. *Eutropii historiae Romanae lib. X.* 4. *Cronica Marcellini comitis* „Post mirandum quod a mundi fabrica — dudum fuerat redintegrata. Explicit cronica. 5. *Provinciae Galliarum.* Explicit. Sunt in hunc mundum civitates V̄. DCXXVII. 6. *Gregorii Turonensis historiae ecclesiasticae libri IX.* 7. *Fredegarii chronicon.* Incipit liber decimus. Transactis namque Gregorii libri voluminibus — in villa vermbrea super isara fluvium“. 8. *Annales Bertiniani ab a.* 741 — 882. „Continuatio Incipit de gestis regum Francorum quo Karlo defuncto carlomannus et pipinus fratres regnum adepti sunt francorum. 9. *Bedae chronicon de sex aetatibus mundi.* 10. *Annales Laurissenses minores et Vedastini.* 11. *Series regum Francorum et comitum Flandriae.* 12. *in folio adiecto excerpta ex Nris* 9. 8. 11. *usque ad finem annalium Vedastinorum. Codex duabus saltem*

manibus nonnunquam eodem folio invicem sibi succedentibus exaratus est; scripturae specimina e latere adiecta, saeculum XI vel XII prae se ferunt. Quum igitur reliqui annalium Vedastinorum codices iam iam periisse videantur; hunc saltem tam oportune mihi oblatum in usus nostros vertere, collationisque fructum cum lectoribus nostris communicare constitui; quibus etiam potiores annalium Bertinianorum in codice Bruxellensi lectiones hic subiicendas acceptas fore confido.*

*) *ANNALES BERTINIANI IN MONUMENT. T. I.* Lectiones codicis regii Bruxellensis.

Anno 750. vel tercias partes rerum (*alia pagina*) promittens in
754. regibus anno domini DCC.LVI. VI. Kal. Augusti
829. — celebavit"

Hinc secunda quaedam manus incipit.

830. l. 4. *et* statuit — 13. *fuisset*
831. legati amyralmum min inde perfide uenientes
832. ad aquis — langbardhim
833. helisaice in loco qui dicitur iuxta columburc — monasterium proneę
834. francos qui *circa* carboniariam — a cunctis — Et missis — dorastadus — dicta — alicui sentire
836. Walonem abbatem cum quibus de — c) eum
837. d) eisdem rescriptionibus anulo — e) disposita maritimaque custodia — walacra — dorastadum — dorestado — moilla et trahammolant — odornensem bedesembles insemper tinsem. utrosque barnenses. senonicum. *tinsem.* uuastinensem
839. qua incorporaliter — p. 434. lin. 48. honoribus. Immoque descriptione regni sui (*Cuius divisionis formula ita se habuit: deest*) — uallisiorum — usque mare — 434/435. ac inde — sucdingium — uuormatfelda — elisatiae — *ducatum austrasiorum cum Swalafelda et Nortgowi et Hessi deest* — Toringię cum archis — frisię — *duc*atum hamarlant — tetrabenticum dorastado — ganauensem — cauellonensem — c) ipse petente ne cesset quibusdam — 436. c) Saxonię — d) lino — Colo dici — Kesigesburg — cimusclo — f) ad corich
pag. 437. d) temporis — stellinga
438. gau*lacras* aliaque — Quo hisentia copalatio — viriliter — h) deserebatur
439. g) obsistente sui atque
440. caramacensem. hainaum. lomensem. adherentibus. *Extra hos autem terminos atrebates tantum Karoli fratris humanitate indeptus est.* cetere — l. 34. richbote — et kardus — somarobrice ambinorum — filii eckardus comitis duo. Item *eo*kardus (*i. e.* eckardus) — guntardus NB.
441. b) iter
442. a) bretotiam — d) dudum — e) studuerit
443. g) metallum — h) suę perfidię strenuissimus cultor
445. f) conversaturos — g) vel excommunication*em* crimen
447. e) postremum ingreditur — 25) bairam
448. b) transportati sunt (et inde *deest*) — f) burdiardo
449. proneę — a) cognomen — d) ratione
450. a) Exaqui spreto pippino — l. 35. valerent *a*gnoscere. Visus est canis
451. d) ossium — e) adalboldus
453. a) se desponunt — c) blatfridum
455. d) martyrium — rothadum
458. d) *deest*
459. b) uillam non modicam (*corr.* modocam)
460. 1) ficoclensem — a) raduuoldum — d) episcopi — episcopi *adest* — e) similit cupiditate (simili cum cupiditate?)
461. c) abici — (*rubricae capitt.* 1. *et* 2. *desunt*) — k) propter contumaces eam iterato
468. b) *quae sequuntur, singulari membrana inserta sunt* — Ratharius *H*erlandus — Rocolfus. comes. De *militibus.* Herleboldus — *H*eidulfus — indictione. XII*II*. — Nic*h*olai apostolici — *mediante* usque *Nicolai apostolici deest* — Harduin*u*s — *H*ado — Franco episcopus sancti LANDBERTI — Rat*h*aldus — Ful*k*ericus — *Y*sahac — *H*erkanraus — regnis nobilium virorum multitudinẽ populi puplicę — huic inserere pagine.
469. c) relecta
470. b) et ītalia (in talia)
471. e) italię
474. a) d-m regi b-m
475. cokingi
475. h) ab actardo sibi — g) et
476. a) et dicentes — c) etiam alios apos — d) circumstantię continet
479. a) imaque

Ceterum annales Lobienses nec a Laubacensibus T. I. p. 7. expressis, nec a Chronicis Lobiensi apud Martene Thes. III. p. 1410. *et Leodiensibus apud eundem pag.* 1403. *et Labbeum Bibl. Mss. T. I. pendent.*

482. b) leenam — leenam — p) revertentes. Petierunt ergo ut *in* palatio residen et engiliheim
485. h) florikingas — r) de barra *aut* baria — *) concessa sunt. Interea
486. k) elisacias
488. l. 3. flamereshem — Colonia . Treveris . Uttreht . Stratburg . Basula . Abbatia siluestre — maximi — horrea — Luxovium Lutera. *Palma*. O-s villa — Theodati — Eborishem . Homouua — Hombroch — Stephani . Stratburg . Herensteni — Lustinnam — Castellum carnones — Heribodeshem . Abbatia — Hoenchrche . Augustchirche . Comtestebant — Maspau — Maspau s. q. d. ista — Nitagouua — Besitchouua . Seline . Alzethouua (*vel* Alhethouua) — Sarochoua — Scutingum — ucetia — michahelis — gildini — bisintiono — laubinas — salui — Marclias — Hunulfcrut — Anconium — mefrebecchi . Tidinimi . Luttos — IIII. cametensi — subterior de illa parte est . Liugas — Condrust de aruena — tubas.
490. Vennense — Vceciaim - b) cardinales — Wilbodum — e) hlotharium.
491. f) iurum.
496. h) marcha — oa) viverent — g) linnu — 74) behim.
497. c) sancti *usque* sancti *adest* — f) uurhanat wigòn — wigòn.
498. d) n) *notis aequalis lectio* — susceptus anno domini 876 in die — r) sancti Mauricii et per vesontium ac lingonas et remis civitates.
499. b) superpositis venit
500. k) gauinense.
501. h) = notae l. 49. et *multi* alii — 52. ipsa praeda.
503. b) iurum — urbem — d) andranacum.
504. b) credulus — brios.
506. a) ac ideo quia — b) eiricum — g) *filii deest.*
513. h) stromus.
514. a) leudica et proniae et inde aquis etiam palatium.
515. c) remum — redierunt; Odolricus episcopus . rodulfus (*eadem omnia manu*) — reddant.

ANNALES LAURISSENSES MINORES.

p. 116. lin. 32. anno *domini* DCCLV.
p. 117. l. 17 — 19. *Pippinus — Pippinus deest.*
— Nr. 4. heresburg — yrminsul
p. 118. l. 8. monasterio *nostro.*
11. l. 3. *ibi in* larbi — Widuchindus
19. l. 3. *neque franci deest.*
p. 119. 20. 22. 24. = *cod. Remensis* . prumia *deest; et sic porro ut Remensis, usque ad finem pag.* 122. Francorum constituit.

---

1. FRAGMENTA AB A. 741 — 870.

Eodem[a] anno obiit sanctus Erinius[b] episcopus et abba Lobiensium. Huius Leonis anno 4. Teodericus post Helpericum regnat in Francia, et anno 20. eiusdem Leonis Teodericus obiit, et anno 25 eiusdem Leonis Karolus princeps obiit, quinque annis interlapsis post Teodericum sine rege. Sexto demum anno Pippinus et Karlomannus filii Karoli Hildricum statuunt regem etc.

742. Karlomannus et Pippinus Odilonem . . . et Tietbaldum . . . Saxones quoque et Slavos commisso prelio super fluvium Lech superant.

a) titulus apud Würdtwein est: Fragmentum chronici Lobiensis ubi S. Burchardus Wormatiensium episcopus olim monachus fuit." De Burchardo a. 1000 episcopo Wormatiensi cf. Gesta abb. Lobiensium apud Dachery spicil. *IV.* b) *lege* Erminus.

747. Natus est Carlomannus imperator.

750. Hildricus rex depositus in monasterio sancti Medardi est attonsus.

769. Defunctus est Fulcarius Leodiensis episcopus, cui successit Agilfridus.

771. Karlomannus . . . defunctus est Salmontiaco; uxor eius cum duobus filiis et Otgario marchione ad Desiderium regem patrem suum confugit.

774. Karolus Desiderium captum cum uxore et filiis exulandum direxit in Frantiam ad locum qui dicitur pausatio sancti Lantberti martyris.

780. Karolus iterum ingreditur Saxoniam . . . et Winidorum seu et Frisonum et Nordleudorum multitudo credidit.

787. Defunctus est Agilfridus Leodicensium episcopus; cui successit Gerboldus.

803. Eo anno Pannonia cum finitimis regnis sub ditione imperatoris redacta est.

807. Natus est imperatori filius, nomine Theodericus.

810. Gerbaldus Leodicensium episcopus obiit, cui Walcaudus successit.

811. Dominus imperator consensu filiorum suorum Karoli et Ludowici Bernhardum, filium Pippini, regem Italiae pro patre suo restituit.

812. Karolus primogenitus domini imperatoris dolore capitis ab oculis affectus est; deinde ipso anno cum luctu omnium defunctus est.

814. Karolus imperator Aquisgrani palatii post assuetum balneum valida febri correptus decubuit. Septimo die, sacra communione percepta, decessit.

819. Misit Ludovicus imperator diligenter investigare per omnia regna sua, ne aut imbecillior a potentiore, aut pauperior a divite, tam in publicis quam in ecclesiasticis opprimeretur, mittens unicuique provinciae archiepiscopum unum, comites plures.

825. Ludovicus imperator fratres suos de concubinis, Drogonem, Hugonem, in clericos totondit; quibus liberalibus disciplinis imbutis, Drogoni dedit episcopium Mettensem, Hugoni cenobia sancti Quintini et Laubiense et plura alia.

829. Lotharius imperator accepit in coniugium filiam Hugonis superbissimi comitis; de qua genuit Lotharium postea excommunicatum, et Ludovicum postea imperatorem et Karolum.

831. Obiit Walandus episcopus Leodicensis, cui successit Erardus.

838. Pippinus obiit.

839. Ludovicus imperator quod reliquum vitae sibi supersedit, divinis cultibus mancipavit, utilitati ecclesiarum, iustitiis pauperum, commodis regnorum suorum curam indulgens.

841. Defuncto Ludovico imperatore reversus Lotharius ab Italia, Pippinus filius Pippini ab Aquitania, filii Hildegardis voluerunt Karolum filium Iudith privare ex ea parte quam sibi concesserat pater, et secundum id testamentum quo[a] Karolus avus eorum fecerat patri et patruus eorum per tres portiones inter se regna dividere; qua propter apud Autisiodorensem pagum in loco qui dicitur Fontanith grave proelium commissum est inter eos, quod in toto orbe terrarum pertonuit, et magna strage pugnatum, et a neutra parte triumphatum. Tandem pacificati, per quatuor tetrarchias[b] regna dividunt.

842. Erardus Leodicensium episcopus obiit, cui Harcharius succedit.

849. Bellum fuit inter Pippinum, filium Pippini, et Karolum.

850. Canda oppidum vastatum est a Normannis.

852. Harcharius episcopus Leodicensis obiit, cui Franco successit.

870. Lotharius, sicut iam supra dictum est, relicta uxore legitima nomine Tietberga sorore Hucberti abbatis, Vulradam superduxerat; pro qua re Franco episcopus Romano papae legatos suos direxerat, id est Bericonem clericum Leodicensem et Thietherum monachum Laubiensem; quos et ordinari episcopos ad vices suas supplendas petiit, ut quia ipse multa bella contra Nortmannos egerat, vices eius opplerent. Lotharius vero Romam vocatus et excommunicatus, in Placentia reversus diem clausit extremam.

a) *deest in ed.* b) tetarchias *ed.*

2. ANNALES VEDASTINI.

Anno Domini 874.[a]

Karolus rex Andegavis civitate Nortmannos obsedit, sed pessimorum consilio acceptis obsidibus inlesos abire permisit. In illis etiam diebus plaga locustarum facta est. Anno Domini

875.

Hludovicus imperator obiit. Karolus rex Italiam perrexit, et pars maxima multitudo eiusdem provintiae eum cum pace excepit. Sed Karlomannus nepos eius cum exercitu veniens, iter illius inquietare conatus est, sed nuntiis intercurrentibus ad colloquium mutuum devenerunt. Et pace inter eos acta, Carlomannus reversus est in terram suam. Karolus vero iter quod arripuerat pertendere studuit, donec Romam ad limina beati Petri pervenit, ibique ab Iohanne papa honorifice susceptus. Anno Domini

876.

Karolus rex die nativitatis Domini nostri a praedicto Iohanne papa accepit benedictionem imperialem, multisque muneribus honoravit sanctum Petrum et praedictum papam, atque dehinc benedictione apostolica percepta remeavit in Franciam. Mortuo dehinc Hludovico fratre suo, pessimo usus consilio, regnum ipsius, quod suis filiis pater reliquerat, invasit, et Aquisgrani palatium cum multitudine venit, sed non ita ut debuit. Inde Coloniam perrexit. At Hludovicus nepos eius ad eum legatos misit pacis gratia, sed quod petierunt non impetrantes, ad eum a quo missi sunt rediere. Unde instinctu diabolico utrique Karolus imperator et Hludovicus rex bellum inter se mandavere Andarnach. Cumque simul convenirent, iudicio Dei cessit victoria Hludovico, multique Franci nobiles ibi capti atque interhempti sunt. Karolusque imperator inde fugiendo rediit in regnum suum. Actum est autem hoc proelium Nonis Octobr. indictione 10[c].

Interim dum haec aguntur, Dani sue Nortmanni piraticam exercentes, Sequanam ingressi incendiis et occisione regnum Francorum crudeliter devastabant. Contra quos Karolus exercitum dirigit, sed nil utiliter egere. Unde de redemptione regni cogitare coepit. Anno Domini

877.

Misitque legatos qui cum Normannis tractarent, ut munerati e regno eius abirent. Et facta pactione spoliantur aeclesiae, et omne regnum ad hoc tributum dat, ut ab hac liberarentur clade. Et dum in his principes regni occupantur, Karolus imperator ad hoc negotium perficiendum Hludovicum filium suum delegit in regno cum suis primoribus relinquendum, et iterum iter parat quo Italiam pergeret, et inde ad limina beatorum apostolorum. Contra voluntatem denique suorum cum coniuge iterum Italiam ingressus est, Papiaeque civitati Iohannes papa ei occurrit; ibi se mutuo salutaverunt. At hii qui in Francia remanserant, dato tributo Danos e regno abire coegerunt. Et dum domnus apostolicus et imperator Papiae[b] civitati inessent, nuntiatur Karlomannum imperatorem cum manu valida superveniri. Unde commotus imperator, videns non habere se unde ei resisteret, praedictus papa munera quae imperator transmiserat sancto Petro ei dedit; inter quae et crucifixum aureum, qualis non fuit ab ullis regibus factus. Ipse vero per alpes Provintiae in Franciam repedare volens, ut dicitur a quodam Sedechia Iudaeo potionatus, in loco qui dicitur Mantua intra alpes posito decessit a seculo 2. Non. Octobr. indictione 11[c] anno aetatis suae 54. regni vero 37. imperii autem 2. Corpus vero eius in eodem loco et regio in loculo

a) *cod.* DCCCCLXXIIII. *et ita deinceps.* b) pipię *codex.* c) *numerus erasus.*

reposuerunt, donec transferretur in Franciam; quod postea per diversa loca translatum est. Franci vero mense Decembrio Compendio palatio adunati, Hludovicum filium eius in regnum statuunt. Anno Domini

878.

Iohannes papa ab Lantberto, duce Spolitanorum, iniuriatus, Franciam venit: eiusque adventus Hludovico nunciatur regi, qui tunc morabatur circa Ligerem propter Nortmannos. Qui festinanter Trecas civitate ei occurrit, mutuoque se salutaverunt. Tunc ibi Hincmarus, Laudunensium episcopus, qui ab Bosone fuerat excaecatus, coram ipso papa atque omnibus Gallicanorum episcopis de omnibus quibus olim fuerat damnatus, se[a] inculpabilem reddidit, atque iubente apostolico missas celebravit. Ibi etiam Bernardus, dux Augustudunensium, de infidelitate convincitur. Rex denique atque omnes principes multis honoribus honoraverunt domnum apostolicum, et socium itineris eius Bosonem delegerunt usque Italiam.

Hludowicus etiam rex, filius Hludowici, legatos misit ad Hludowicum regem, ut sibi Aristallio occurreret pacis gratia. Qui festine ad locum nominatum veniens, mutuo se salutaverunt, pacemque firmissimam inter se fecerunt. Actum est hoc mense Octobrio; ipsoque mense fere mediante eclypsis[b] solis facta est hora diei 8, indictione 12. Anno Domini

879.

Balduinus comes, cognomine Bonus, moritur, sepeliturque in Sithdiu monasterio. Hludowicus etiam rex graviter infirmatur, et die sancto parasceuen, anno aetatis suae 33, indictione 12, diem clausit extremum, sepeliturque in ecclesia beatae Dei genitricis Mariae, quam eius pater regio culto in Compendio, palatio suo, construxerat. Post eius vero obitum miserabilis et excidiosa inter Francos orta est dissensio. Nam Hugo abba, memor fidelitatis quam promisit Hludowico regi, suo videlicet consobrino, filios eius Hludowicum et Karlomannum in paterno regno cum sibi consentientibus statuere volebat; Gozlinus vero abba et Chuonradus comes, multique alii eis consentientes supradictum regem Hludowicum in regno advocarunt.

His denique inter se discordantibus, Nortmanni ultra mare positi eorum audientes discordiam, navali evectione cum infinita multitudine, mare transito, Tarvennam, urbem Morinorum, mediante mense Iulio igne et gladio vastaverunt, nemine sibi resistente. Videntes autem initia suorum prospere accidisse, omnem terram Menapiorum perambulando ferro et igne vastant. Posthac Scaldum fluvium intrant, et omnem Bracbansiorum terram incendio et ferro delent. Contra quos Hugo, filius Hlotharii regis, arma sumens, inconsulte non mediocrem eis intulit audaciam; nam nil prospere egit et utile, verum et turpiter inde aufugit, interfectis atque captis quamplurimis e suis sociis, inter quos etiam abbas, filius Adalardi, captus est.

Et dum haec aguntur, Hugo abba Walterum Aurelianensium episcopum misit, obsecrans Hludowico regi, ut partem regni Hlotharii quam suus genitor Karolo inter se dividendo regnum consensit, acciperet, et abiret in regnum suum, et pacem suis sineret habere consobrinis. Quod ille audiens, recepta parte regni, abiit in terram suam. Hugo vero Hludowicum et Karlomannum per manus Ansegisi archiepiscopi benedici fecit in reges. Per idem tempus mense Septembrio natus est Karolus, frater illorum.

Normanni[c] vero non cessant devastari aeclesias, et populum christianum interfici captivarique. Boso etiam, dux Provinciae, per tyrannidem nomen regis sibi vendicat, partemque Burgundiae occupat. Sed Normanni incendiis et devastationibus inhiantes, sanguinem humanum sitientes, ad interitum et perditionem regni mense Novembrio in Gandavo monasterio sedem sibi ad hyemandum statuunt; et mense Decembrio corpus sancti Vedasti Vallis, supra Sumnam, in villa sua defertur. Ragnelmus, Tornacensium episcopus, moritur indictione 13. Anno Domini

a) *deest.* b) *corrigendum* eclipsis lunae et 4. Kal. Novembris solis *Bq.* c) ita saepius.

880.

Nortmanni vero Tornacam civitatem et omnia monasteria supra Scaldum ferro et igne devastant, interfectis accolis terrae atque captivatis. Gozlinus vero et Chuonradus eorumque complices aegre ferentes de amicitia Hugonis abbatis suorumque dominorum cum Hludowico, iterum eum faciunt venire in Franciam. Contra quem Hugo abba cum sociis ac dominis et copioso exercitu venire non distulit, apudque monasterium sancti Quintini resederunt; Hludovicus vero rex et eius exercitus supra fluvium Hisam. Et nuntiis intercurrentibus, praedicti reges in unum conveniunt, et pacis foedera inter se, procurante Hugone abbate, firmant, regratiatis his qui a se desciverant. Actum hoc mense Februario.

Post haec Hludowicus parat redire in regnum suum; occurritque Nortmannis a praeda revertentibus, et facta congressione apud Tumiomum, nobiliter eosdem vicisset, nisi contigisset Hugonem, filium suum, ibi corruere. Nam Godefridus, rex Danorum, illum interfecit; quo mortuo, omisit rex illos insequi. Multi quoque nobiles illius gentis ibi corruerunt; caeteri qui evasere, rediere ad castra sua. Hugo quoque abbas fuit in illo proelio.

Hoc modo Hludowico ad sua reverso, Hludowicus et Karlomannus reges Ambianis cum suis fidelibus veniunt; ibique Franci inter eos dividunt; dataque est pars Franciae et omnis Neustria Hludowico, Karlomanno vero Aquitania atque pars Burgundiae, necnon et Gothia. Et inde unusquisque ivit in sua.

Posthaec Hludowicus rex dirigit Heinricum, quendam e suis principibus, qui pergeret cum Hludowico et Karlomanno contra Bosonem tyrannum. In ipso etiam itinere Heinricus Teutbaldum, filium Hucberti, gravi devicit proelio. Hludovicus vero Gauzlinum cum aliis multis ad tuitionem regni contra Nortmannos dirigit; ipse vero et frater eius cum reliquo exercitu Burgundiam petentes, civitates quas tyrannus invaserat, receperunt; sociatoque sibi Karolo rege, fratre Hludowici, Bosonem in Vienna civitate incluserunt, pacemque ei obtulerunt, quam ille rennuit suscipere. Circumdata itaque urbe, ille se firmissime intus munivit. Unde episcopi cum consilio regum et principum eum perpetuo damnavere anathemate. Karolus vero rex de nocte consurgens, ignorantibus Hludowico et Karlomanno, igne sua castra concremavit, atque ita revertitur in sua. Hoc etiam tempore obiit Karlomannus rex, frater Karoli et Hludowici. Hi vero qui Viennam obsederant, videntes nil inimicis *nocere*[a] posse, accepto consilio, rediere in sua.

Gozlinus vero abba et exercitus qui cum eo erat, statuunt Normannos bellum inferre, mittuntque ad eos qui trans Scaldum erant, ut die statuta venientes, hii ex una parte fluminis, hiique ex alia eos delerent; sed non provenit ita ut voluerunt. Nam non solum nil prospere egerunt, verum turpiter fugiendo vix evasere, captis suorum plurimis atque occisis. Timor quoque et tremor eorum cecidit super inhabitantes terram; et hac elati victoria, die noctuque non cessant aeclesias igne cremare, populumque christianum iugulare. Tunc omnes intra Scaldum et Somnam atque trans Scaldum monachi, canonici, sanctimoniales, cum corporibus sanctorum, et omnis aetas et conditio fugam ineunt. Ipsi enim Dani nemini nec etiam aetati parcebant; sed omnia ferro et igne devastabant. Gozlinus vero et qui cum eo erant, videntes non posse eis resistere, mense Octobrio intrante dimisso exercitu, rediit unusquisque in sua. Nortmanni vero seu Dani sedem sibi mutaverunt, et mense Novembri Curtriaco sibi castrum ad hiemandum construunt; indeque Menapios atque Suevos usque ad internitcionem delevere, quia valde illis infesti erant; omnemque terram vorax flamma consumpsit. Hludowicus vero rex rediit in Franciam, diemque nativitatis Domini egit celebrem in Compendio palatio. Anno Domini

881.

Nortmanni vero cum infinita multitudine monasterium Sitdiu ingressi 7. Kal. Ianuarii, ipsum monasterium et civitatem, exceptis aeclesiis, et vicum monasterii et omnes villas in circuitu 5. Kal. Ianuarii, interfectis omnibus quos invenire poterant,

a) *deest.*

igne cremaverunt, omnemque terram usque Sumnam pervagati sunt, capta praeda infinita hominum, pecudum et iumentorum. Indeque eisdem 5. Kal. Ianuarii Camaracum ingressi, incendiis et occisionibus tam civitatem quam monasterium sancti Gaugerici vastantes, atque cum infinita praeda ad castra sua reversi, omnia monasteria supra Hisscâr fluvium devastant, fugatis ac interfectis habitatoribus. Et circa purificationem sanctae Mariae iterum moventes per Tarvennam iter, accipientes usque Centula, monasterium sancti Richarii, et sancti Walarici, omnia loca circa mare, monasteria et vicos, indeque Ambianis civitatem atque Corbeiam monasterium petentes, multisque honusti praedis sani et sine impedimento ad propria repedavere castra. Iterum circa sollempnitatem sancti Petri Atrebatis venerunt, omnesque quos ibi repperiere interfecere; et circuita omni terra, ferro et igne cuncta vastantes, sani revertuntur ad castra.

Interim Hludowicus rex gravi dolore contristatus, videns regnum deleri, convocato exercitu praeparat se ad proelium. At Nortmanni prospera omnia agentes, cum magno exercitu fluvium Sumnam mense Iulio transeunt, cuncta vastantes more solito usque prope civitatem Belvagorum. Hludowicus vero rex cum exercitu transiens Hysam fluvium, Latverum tendere coepit, quo credebat Nortmannos redire. Missis itaque exploratoribus, nuntiant redire eos onustos a praeda. Contra quos rex ire perrexit, obviavitque eos in pago Witmau, in villa quae dicebatur Sathulcurtis, et commissum est proelium. Moxque Nortmanni fugam ineunt, atque ad dictam villam deveniunt: quos rex insecutus est, gloriosissimeque de eis triumphavit. Et patrata victoria ex parte, coeperunt gloriari suis hoc actum viribus, et non dederunt gloriam Deo; paucique Nortmanni ex dicta villa egressi, omnem exercitum vertit in fugam, pluresque ex eis, videlicet usque ad centum homines, interfecerunt: et nisi rex citius equo descendens, locum resistendi et audaciam suis donaret, omnes turpiter ex eodem loco fugiendo abirent. Hac vero patrata victoria, quia multos contigit ibi ruere Nortmannos, rex ovans repedavit trans Hysam, perpauci vero Dani quieti interitum suorum nuntiavêre in castra; indéque Nortmanni Hludovicum regem adolescentem timere coeperunt. Rex quoque adunato exercitu in pago Camaracensium venit, castrumque sibi statuit in loco qui dicitur Strûm, ad debellationem Danorum. Nortmanni hoc cognoscentes, Gandavum rediere, suisque reparatis navibus terra marîque iter facientes, Mosam ingressi sunt, et in Haslao sibi sedem firmant ad hyemandum. Hac etiam tempestate Hludowicus rex senior obiit. Anno Domini

882.

Karlus vero, frater eius, Romam perrexit, imperiique dignitatem adeptus est. At australes Franci congregant exercitum contra Nortmannos; sed statim terga vertunt; ibique Walo, Mettensis episcopus, corruit. Dani vero famosissimum Aquisgrani palatium igne cremant, et monasteria atque civitates, Treveris nobilissimam et Coloniam Agrippinam, palatia quoque regum et villas, cum habitatoribus terrae interfectis, igne cremaverunt. Contra quos Karolus imperator exercitum infinitum congregat, eosque in Haslâc obsedit. Godefridus vero rex ad eum exiit: cui imperator regnum Fresonum, quod olim Roricus Danus tenuerat, dedit, coniugemque ei dedit Gislam, filiam Hlotharii regis, Nortmannosque e suo regno abire fecit.

Hludowicus vero rex Ligerem petiit, Nortmannos volens e regno suo eicere atque Alstingum in amicitiam recipere; quod et fecit. Sed quia iuvenis erat, quandam puellam, filiam cuiusdam Germundi, insecutus est; illa in domum paternum fugiens, rex equo sedens iocundo eam insecutus, scapulas superliminare et pectus scella equi attrivit, eumque valide confregit. Unde aegrotare coepit, et delatus apud sanctum Dionysium, Nonis Augusti defunctus, maximum dolorem Francis reliquit, sepultusque est in aeclesia sancti Dyonisii, Miseruntque et vocaverunt fratrem eius Karlomannum, qui festine venit in Franciam. Berardus quoque quidam ab Italia veniens, Bosonem tyrannum non sinebat quietum esse.

Nortmanni vero mense Octobrio in Condato sibi sedem firmant, regnumque Karlomanni atrociter devastant. Karlomannus vero rex eiusque exercitus supra Sumnam in Barlous resederunt; sed Nortmanni non cessant a rapinis, fugatis omnibus ac-

colis, qui relicti fuerant trans Sumnam. Unde cum exercitu per Terasciam iter agentes, Hysam transierunt; quos Karlomannus rex insecutus est, eosque in Avallis comprehendit. Commissoque proelio, superiores Franci extiterunt, cecideruntque ibi Nortmanni circiter mille; sed nil eos haec pugna perdomuit. Karlomannus Compendium palatium petiit; et Nortmanni Condato ad naves suas sunt reversi; indeque omne regnum usque Hysam ferro et igne devastant, subversis moeniis, et monasteriis atque aeclesiis usque ad solum dirutis, servitoribusque divini cultus aut gladio aut fame peremptis, aut ultra mare venditis, et accolis terrae deletis, nemine sibi resistente.

Tunc Hugo abba haec audiens, adunato suo exercitu, venit ad regem, et Nortmannis a praeda ex pago Belvacensi revertentibus, simul cum rege in Vitconia silva insecutus, illi huc illucque dispersi, paucis suorum amissis rediere ad naves. His etiam diebus Hincmarus Remorum archiepiscopus, vir merito a cunctis praedicandus, ex hac vita discessit. Anno Domini.

883.

Cui in sede pontificali Folcho[a], vir admirabilis per omnia, successit. Posthaec Nortmanni monasterium et aeclesiam sancti Quintini incendunt, simul etiam et aeclesiam Dei genitricis in Atrebatis civitate. Iterum Karlomannus rex Nortmannos insecutus, nil prospere vel utile fecit. Moritur etiam his diebus Hrotgarius, Belvagorum episcopus, cui successit Honoratus. Verno vero tempore a Condato egressi, maritima petivere loca; ibiqua aestivo remorati tempore, Flamingos e terra sua fugere[b] compulerunt, et undique saevientes, omnia ferro et igne depopulantur. Circa autumni vero tempora Karlomannus rex in pago Vithmau villa Melnaco contra Latverum cum exercitu ad custodiam regni resedit; Nortmanni vero Octobrio mense finiente Latverum cum equitibus et peditibus atque omni supellectili veniunt. Naves quoque per mare Sumnam fluvium ingressae, regem cunctumque exercitum eius fugere compulerunt, atque Hysam fluvium transire fecerunt. Tunc Ambianis civitate ad hyemandum sibi sedem parant; dehinc usque Sequanam et circa fluenta Hisae omnem terram devastant, incensis monasteriis et aeclesiis Christi, nemine eis resistente. Tunc Franci, videntes Nortmannorum res prospere in omnibus accrescere, quendam Danum christianum, *Sigefridum*[c] nomine, mittunt ad eos, qui caute cum *eis*[d] de redemptione regni ageret. Ille vero Bellovagum venit, et ita Ambianis perrexit ad exercendum iniunctum sibi negotium. Anno Domini.

884.

Per idem tempus mortuo Engelwino, Parisiorum episcopo, Gauzilinus[e] abba subrogatur in sedem eius. Nortmanni vero non cessant captivari atque interfici populum christianum, atque aeclesias subrui, destructis moeniis, et villis crematis. Per omnes enim plateas iacebant cadavera clericorum, laicorum nobilium atque aliorum, mulierum, iuvenum et lactentium: non enim erat via vel locus, quo non iacerent mortui; et erat tribulatio omnibus et dolor, videntes populum christianum usque ad internecionem devastari.

Interim, quia rex iuvenis erat, omnes principes Compendio palatio conveniunt, tractaturi quid illis esset agendum; initoque consilio, Sigefridum Danum, christianum regique fidelem, qui nepos fuerat Heorici Dani, *mittunt*[d], ut cum principibus suae gentis tractaret, ut tributum acciperent, et a regno abirent. At ille quod sibi iniunctum fuit, opere implere studuit, Ambianis venit, primoribus gentis quae sibi fuerant dicta nuntiat, et post longam et diuturnam contionem in eundo et redeundo, renuntiando nunc his nunc illis, ad ultimum 12 milia pondera argenti cum suo pondere imposuerunt regi et Francis in tributum; et datis obsidibus ad invicem, coeperunt hi qui trans Hysam erant, aliquatenus securi esse. A die itaque purificationis sanctae Mariae usque mense Octobrio inter eos haec securitas data est.

Sed Nortmanni trans Scaldum agentes praedas more solito sibi, ferro et igne cuncta devastant, aeclesias, monasteria, civitates, vicos, habitatores usque ad interne-

a) *cod.* foldio. b) fugare *cod.* c) hoc *nomen excidisse, annus sequens ostendit.* d) *deest.* e) gacizilinus *cod.*

cionem deletis. Post sanctum itaque pascha inchoatur tributum persolvi, spoliantur aeclesiae et aeclesiastica mancipia, tandem soluto tributo, mense Octobrio finiente adunantur Franci, ut si Nortmanni inmutari fidem vellent, eis resisterent. Nortmanni vero sua castra incendunt, atque ab Ambianis recedunt; rex vero et Franci, transito Hysa, lento itinere eos insequuntur. Praedicti vero Dani iter agentes, Bononiam veniunt; ibique agentes consilium, quid sibi faciendum est, pars illorum transiit mare, atque pars Luvanium in regno quondam Hlotharii; ibique sibi castra statuunt ad hyemandum. Franci vero, qui cum Karlomanno fuerant, redierunt ad loca sua; pauci iuvenes cum eo remanserunt venandi causa in Basiu silva. Et dum rex aprum vellet percutere, quidam e suis, Bertoldus nomine, cum eum iuvare vellet, casu regem in tibia vulneravit; et accepto vulnere, supervixit plus septem diebus, atque in eodem loco defunctus est . . *Idus* Decembris, anno aetatis suae circiter 18. Delatum est corpus eius in monasterium sancti Dyonisii, ibique humatum. Franci capiunt consilium, et Theodericum comitem Italiae dirigunt ad imperatorem Karolum, uti veniat in Franciam. Anno Domini

885.

Karolus imperator, nuntio percepto, acceleravit iter, et venit usque Pontionum; ibique omnes qui fuerant in regno Karlomanni, ad eum venerunt, eiusque se subdidere imperio. Atque ita Karolus imperator rediit in terram suam, praecipiens eis, qui erant *ex regno* [a] quondam Hlotharii et regno Karlomanni, pergere Luvanio contra Nortmannos. Condicto [b] itaque die [c], uterque exercitus placiti die advenerunt ad dictum locum praeter Hugonem abbatem, qui dolore pedum ab hac profectione se abstinuit; sed *nil* [d] ibi prospere egerunt, verum cum magno dedecore rediere ad sua. Francosque qui venerant ex regno Karlomanni, irrisere Dani: „*Ut quid ad nos venistis? non fuit necesse; nos scimus qui estis, et vultis ut ad vos redeamus; quod faciemus.*"

His etiam diebus Godefridus Danus, quia disponebat suam inmutare fidem, astu Gerulfi, sui fidelis, ab Heinrico duce interficitur. Hugo etiam, filius Hlotharii regis, iubente imperatore, per consilium dicti ducis excaecatus est. Mense itaque Iulio 8. Kal. Augusti Rotomagum civitatem ingressi cum omni exercitu; Francique eos usque in dictum locum insecuti sunt; et quia necdum eorum naves advenerant, cum navibus in Sequana repertis fluvium transierunt, et sedem sibi firmare non desistunt. Inter haec omnes qui morabantur Niustria atque Burgundia, adunantur, et collecto exercitu adveniunt quasi debellaturi Nortmannos. Sed ut congredi debuerunt, contigit ruere Ragnoldum, ducem Cynomannicum, cum paucis, et hinc rediere omnes ad loca sua cum magna tristitia; nil actum utile.

Tunc Nortmanni saevire coeperunt, incendiis, occisionibus sitientes, populumque christianum necant, captivant, aeclesias subruunt, nullo sibi resistente. Iterum Franci parant se ad resistendum non in bello, sed munitiones construunt, quo illis navale iter interdicant. Castrum statuunt super fluvium Hysam, in loco qui dicitur ad pontem Hyserae, quod Aletramno committunt ad custodiendum. Parisius civitatem Gauzlinus episcopus munit. Nortmanni vero mense Novembri Hysam ingressi, praedictum castrum obsidione cingunt; aquamque eis, qui in castro erant inclusi, haurire ex flumine, quia aliam non habebant, prohibent. Hii vero qui in castro erant, coeperunt laborare pro penuria aquae. Quid multa? pacem petunt, et vivos se abire petunt; et datis ad invicem obsidibus, Aletramnus cum suis Belvacum petiit. Nortmanni vero dictum igne cremaverunt castrum, diripientes omnia inibi reperta; nam hii qui castrum reliquerant, omnia sua inibi dimiserunt praeter arma et equos; sub hac etiam conditione abire illis permissum est.

Hac Nortmanni patrata victoria valde elati, Parisius adeunt, turrimque statim aggressi, valide oppugnant; et quia necdum perfecte firmata fuerat, eam se capi sine mora existimant. At christiani viriliter eam defendunt; et factum est proelium a mane usque ad vesperum; noxque dirimit proelium; atque ita Nortmanni ea nocte regressi sunt ad naves. Gauzlinus vero episcopus et Odo comes tota nocte cum suis

a) *deest.* b) Condito. c) *deletum.* d) *deest.*

laboravere, suam obfirmantes turrim ad praeparationem pugnae. Sequenti die iterum Nortmanni accurrunt ad ipsam turrim ad proelium, fitque gravis pugna usque ad solis occasum. Sed Dani, multis suorum amissis, rediere ad naves; indeque sibi castrum statuunt adversus civitatem, eamque obsidione vallant, machinas construunt, ignem supponunt, et omne ingenium suum adponunt ad captionem civitatis; sed christiani adversus eos fortiter dimicando, in omnibus extitere superiores. Anno Domini

886.

octavo Idus Februarii contigit grave discrimen infra civitatem habitantibus; nam ex gravissima inundatione fluminis minor pons disruptus est. Quo cognito, episcopus delegit nocte illa ex suis viros nobiles et strenuos ad custodiam turris, ut mane facto pons restauraretur; quod Nortmannis minime latuit. Anteque auroram surgentes, cum omni multitudine ad ipsam accurrerunt turrim, eamque vallantes, ne adiutorium e civitate illis superveniret, oppugnare coeperunt.

Illis vero qui intra turrim erant acriter resistentibus, fit clamor multitudinis usque in coelum; episcopo desuper muro civitatis cum omnibus qui in civitate erant nimis flentibus, eo quod suis subvenire non possent, et quia nil aliud agere poterat, Christo eos commendabat. At Nortmanni cum impetu portam ipsius turris adeunt, ignemque supponunt. Et hii qui infra erant, fracti vulneribus et incendio capiuntur, atque ad opprobrium christianorum diversis interficiuntur modis, atque in flumine praecipitantur. Indeque ipsam turrim destruunt; posthaec non cessant oppugnare civitatem.

Episcopus vero corde confractus ex gravi damno, Herkengero comiti litteras misit, mandans ut quantotius Germaniam peteret, et Heinrico duci Austrasiorum expeteret, quo ei et populo christiano subveniret. Herkengerus vero quae sibi mandaverat statim adimplevit, et Heinricum cum exercitu Parisius venire fecit; sed nil ibi profecit; atque in suam rediit regionem. Gauzlinus vero, dum omnibus modis populo christiano [a] iuvare vellet, cum Sigefrido, rege Danorum, amicitiam fecit, ut per hoc civitas ab obsidione liberaretur. Dum haec aguntur, episcopus gravi corruit in infirmitate, diemque clausit extremum, et in loculo positus est in ipsa civitate. Cuius obitus Nortmannis non latuit; et antequam civibus eius obitus nuntiaretur, a Nortmannis de foris praedicatur, episcopum esse mortuum. Dehinc vulgus pertaesi una cum morte patris obsidione, inremediabiliter contristantur; quos Odo, illustris comes, suis adhortationibus roborabat. Nortmanni tamen cotidie non cessant oppugnare civitatem; et ex utraque parte multi interficiuntur, pluresque vulneribus debilitantur, ęscae etiam coeperunt minui in civitate.

His diebus Hugo, venerabilis abba, ex hac vita decessit, sepeliturque in monasterio sancti Germani Autisiodoro. Odo vero videns affligi populum, clam exiit de civitate, a principibus regni requirens auxilium, et ut imperatori innotescerent velocius perituram civitatem, nisi ei auxilium detur. Dehinc regressus, ipsam civitatem de eius absentia nimis repperit moerentem; non tamen sine admiratione in eam introiit. Nortmanni eius reditum praescientes, accurrerunt ei ante portam turris; sed ille amisso equo, a dextris et sinistris adversarios caedens, civitatem ingressus, tristem populum reddidit laetum. [[b] Nemo tamen mortalium enumerare potest, qualia pericula ibi pertulerunt, vel quot milia hominum in diversis proeliis ibi corruerunt ex utraque parte. Nam sine intermissione cum diverso apparatu armorum et machinarum arietumque ipsam concutiebant civitatem]. Sed omnibus magna instantia ad Deum clamantibus, semper liberati sunt; nam ferme octo mensibus antequam imperator eis subveniret, diversis modis proeliatum est.

Circa autumni vero tempora imperator Carisiacum veniens cum ingenti exercitu, praemisit Heinricum [c], dictum ducem Austrasiorum, Parisius. Qui cum advenisset illuc cum exercitu prope civitatem, cum paucis inconsulte coepit equitare circa castra Danorum, volens invisere qualiter exercitus castra eorum possent attingere, vel quo ipsi castra figere deberent: et ecce, equus eius subito corruens inter fossas quas Nortmanni fecerant, illum deiecit in terram. Statimque de latibulis Dani pauci sur-

a) *corr.* populum christianum. b) *Uncinis inclusa desunt in ms.* c) Henricum *c.*

gentes, illum interemerunt; magnumque dolorem et terrorem christianis fecerunt, Danis vero gaudium. Cumque nudassent illum armis suis, supervenit quidam e Francis, Rainerus nomine, comes, eiusque corpus non absque vulneribus illis tulit; quod statim imperatori nuntiatum est. Ille vero audito multum doluit; accepto tamen consilio, Parisius venit cum manu valida; sed quia dux periit, ipse nil utile gessit.

His diebus, id est 15. Kal. Octobris, Bellovagus civitas ex parte crematur; in quo incendio omnis ornatus monasterii sancti Vedasti in thesauro et sacris vestibus et libris et kartis deperiit. Imperator vero cum exercitu ad castra Nortmannorum veniens, quia ex utraque parte fluminis castra fixerant, eos unam fecit deserere, fluviumque transire, atque in unum castra ponere. Deinde misit custodes in civitatem, et exercitum misit trans flumen; indeque coeperunt, quia hyems imminebat, missi ad invicem discurrere, ut imperator pacem cum Danis faceret. Et factum est consilium nimis miserum; nam utrumque, et civitatis redemptio illis promissa est et data, et via sine impedimento attributa, ut Burgundiam hyeme depraedarent. Episcopo quoque in ipsa civitate delegato, Askricho nomine, et terram patris sui Rothberti Odoni comiti concessam, imperator castra movit inde, et quo venerat redire festinavit. Nam Suessionis apud sanctum Medardum terram inter Francos dispertiit; necdumque se de eo moverat loco, et ecce Sicfridus rex, cuius supra meminimus, Hysam fluvium ingressus, terra et aqua iter faciens post eum cum suis, omnia ferro vastabat et igne. Quod cum imperator agnovisset — nam ignis eum certum nuntium deferebat — festine rediit in terram suam. Posthaec Sicfridus famosissimam aeclesiam beati Medardi igne cremavit, monasteria, vicos, palatia regia, interfectis et captivatis accolis terrae. Nortmanni vero qui per Sequanam ascenderant a Parisius, cum omni exercitu et supellectili et navibus Hionam fluvium ingressi, Senonas civitatem obsederunt. Sed Evrardus, archiepiscopus ipsius civitatis, statim cum eis de redemptione [a] civitatis agi coepit, et obtinuit quod voluit. Anno Domini

887.

Nortmanni vero usque Segonnam et Ligerem more solito pervagati sunt. His etiam diebus moritur Evrardus, Senonensis episcopus; cui succedit Waltherus iuvenis. Usque aestivo tempore Nortmanni ibi resederunt, incendiis et occisionibus terram in solitudinem redigentes. Sigefridus vero cum suis verno finiente in Sequanam rediit, agens solita, et circa autumni tempora Fresiam petiit; ibique interfectus est. Dani vero Parisius regressi propter tributum ab imperatore promissum; pro qua re Ascrîchus ad imperatorem abiit; et pro quo ierat, rediens secum detulit. Datoque tributo, quia nullus erat qui eis resisteret, iterum per Sequanam Maternam fluvium ingressi, Gaziaco sibi castra statuunt.

Franci vero australes, videntes imperatoris vires ad regendum imperium invalidas, eiecto eo de regno, Arnulfum, filium Karlomanni, qui eius erat nepos, in regni solio ponunt. Ast inferiores Franci inter se divisi, quidam Widonem ab Italia, quidam Odonem in regno statuere volunt. Berengarius etiam regnum Italiae usurpat. Hroderardus, Camaracensium episcopus, his diebus obiit. Karolus vero post amissum imperium fertur a suis strangulatus; tamen in brevi finivit vitam praesentem, possessurus ut credimus coelestem. Nortmanni vero omnia loca usque Mosam more solito et partem Burgundiae devastant. Anno Domini

888.

Verum, ut diximus, Franci divisi, aliqui Widonem qui partibus Fulchonis archiepiscopi favebant, alii Odonem, inter quos Theodericus comes eminebat, in regno statuere contendebant. Convenerunt itaque qui Odonem avocarunt, Compendio palatio, atque cum consensu eorum qui sibi consentiebant, per manus Walteri archiepiscopi benedici sibi in regem fecerunt. Pauci vero ex Burgundia Widonem Lingonis civitate per Geylonen, eiusdem civitatis episcopum, regem sibi creaverunt. Interim dum haec aguntur, ordinatur Dodilo Camaracensium vel Atrebatensium aeclesiae episcopus

a) reptione *codex.*

16. Kal. Aprilis. At hii qui ultra Iurum atque circa Alpes consistunt, Tullo adunati, Hrodulfum, nepotem Hugonis abbatis, per episcopum dictae civitatis benedici in regem petierunt; quod et ita contigit.

Wido vero rex factus, audiens in Francia Odonem creatum regem, cum his qui se sequi deliberaverant, rediit Italiam; ibique cum Berengero rege non modica gessit bella, semperque victor extitit[a]. Cumque Berengerum e regno fugere compulisset, Romam ivit, imperator efficitur.

Odo vero rex Francos qui suo nolebant se subdi dominationi, partim blanditiis, partim terroribus sibi sociari festinabat. Sed cum ei fidem dedissent, quod *eius* dominatui se subderent, contulerunt se ad Arnulfum regem, ut veniret in Franciam, et regnum sibi debitum reciperet: inter quos erant primi huius discordiae Fulco archiepiscopus et Rodulfus abba, necnon et Balduinus comes. Sed dum illi haec agerent, contigit Odoni regi per Dei misericordiam inopinata victoria. Nam die nativitatis sancti Iohannis baptistae cum parvo exercitu Danorum exercitum obviavit super Axonam fluvium, commissoque proelio, mox victor extitit. Quae victoria non modicam illi gloriam contulit. Posthaec ab Arnulfo convocatur ad placitum: qui sibi et regno suisque consulens, sumptis primoribus e suis, ad regem ire non distulit; praemisitque ante se Theodericum cum aliis, qui ei suum nuntiarent adventum, et cum eo de his quae necessaria erant tractarent. Qui, ut sibi imperatum fuerat, peregerunt, eique renuntiant, quo die ad condictum placitum devenirent.

Interim dum missi inter illos discurrerent, Balduinus, relictis sociis, ivit ad regem Odonem, et promisit se de reliquo fidelem illi fore. At ille benigne suscepit eum et cum honore, hortatusque est, ut in sua promissione permaneret; iussitque ut secum iret ad condictum placitum. Statuto itaque die Odo rex, fretus auxilio suorum, Wormatiam venit, honorificeque ab Arnulfo rege susceptus; et facti amici, remisit eum cum honore in regnum suum, petens ut indulgentiam daret eis, qui se ad eum contulerant.

Interim Nortmanni Meldis civitatem obsidione vallant, machinas instruunt, aggerem conportant ad capiendam urbem. Quibus viriliter resistit Teutbertus comes, donec interiit cum omnibus prope bellatoribus. Mortuo itaque comite, episcopus Sigemundus, timore perculsus, iussit lapidibus obfirmari portas civitatis. Cumque hii qui infra civitatem erant inclusi, obsidione pertaesi, fame attenuati, mortibus etiam suorum afflicti, cernerent ex nulla parte sibi auxilium adfuturum, cum Nortmannis sibi notis agere coeperunt, ut, data civitate, vivi sinerentur abire. Quid plura? refertur ad multitudinem, et sub spetie pacis obsides dant. Reserantur portae, fit via christianis ut egrediantur, delegatis his, qui eos quo vellent ducerent. Cumque amnem Maternam transissent, et longius a civitate processissent, Nortmanni eos omnes insecuti, comprehenderunt ipsum episcopum cum omni populo; indeque reversi, civitatem igne combusserunt, murosque, quantum placuit, destruxerunt; atque ibi morati sunt usque mensem prope Novembrem.

Circa autumni vero tempora Odo rex, adunato exercitu, Parisius venit; ibique castra metatus est prope civitatem, ne iterum ipsa obsideretur. Nortmanni vero per Maternam in Sequanam regressi, indeque navigantes, et iter per terram facientes Luviam fluvium ingressi, circa eius litora sedem sibi firmant. Odo vero rex Remis civitatem contra missos Arnulfi perrexit, qui ei coronam, ut ferunt, misit, quam in aeclesia Dei genitricis in natale sancti Briccii capiti inpositam, ab omni populo rex adclamatur. Ibique eis qui se spreverant, delicta pie indulsit, atque in societatem recepit, et ut de reliquo sibi fideles forent admonuit. Odo rex nativitatem Domini in monasterio sancti Vedasti cęlebrem egit. Anno Domini

889.

Post nativitatem vero Domini cum paucis Francis Aquitaniam perrexit, ut sibi eos sociaret. Quo audito, Ramnulfus, dux maximae partis Aquitaniae, cum sibi faventibus venit ad eum, adducens secum Karolum puerum, filium Hludowici regis; et iuravit illi quae digna fuerunt, simul et de ipso puerulo, ne quid mali de eo suspica-

a) extigit c.

retur. Aquitanios itaque rex ex parte receptos, festinavit propter Nortmannos redire in Franciam. Dani vero more suo Burgundiam, Niustriam atque partem Aquitaniae, nullo resistente, igne et ferro devastant. Circa autumni vero tempora Parisius regressi, contra quos Odo rex venit; et nuntiis intercurrentibus, munerati ab eo regressi a Parisius, relictoque[a] Sequana, per mare navale iter, atque pedestre et equestre agentes, in territorio Constantiae civitatis circa castrum sancti Laudi sedem sibi faciunt, ipsumque castrum oppugnare non cessant. Anno Domini

890.

In ipsa etiam obsidione positus Lista, praedictae civitatis episcopus[b], diem clausit extremum; gladio etiam nobilioribus praedicti castri deletis, ad ultimum capta est munitio dicti castri, interfectis habitatoribus, ipsumque castrum funditus terrae coaequatum. Brittanni vero viriliter suum defensavere regnum, atque afflictos Danos Sequanam redire compulerunt. Imminente vero festivitate omnium sanctorum, Dani per Sequanam Hysam ingressi, Noviomagum petunt ad statuenda sibi castra hyemalia. Illis vero qui per terram iter agebant, occurrit rex Odo circa Germaniacum; sed propter loci incommoditatem nil eis damni intulit. Nortmanni vero coeptum iter peragentes, castra sibi adversus civitatem statuunt. Alstingus autem cum suis Argona[c] super Sumnam sedem sibi firmant. Odo vero rex, adunato exercitu, super litora Hysae fluminis resedit, ne regnum libere devastarent. Anno Domini

891.

Alstingus vero per dolum pacem fecit cum Rodulfo abbate, ut libere posset ire quo vellet. Praedictus vero Alstingus die sollempnitatis sancti Iohannis ęvangelistae venit adversus castrum sive monasterium sancti Vedasti. Rodulfus vero abba, timens ne multitudo qui Noviomo erat cum eis adveniret, et insidias timens — quod etiam Alstingus mandaverat — populum retinuit: sed cognita veritate, multum post eorum discessum doluit. Frequentibus vero incursionibus exterruit eos, nec ausi sunt postea ita adversus praedictum venire castrum. Hi vero qui Noviomo erant, moventes exercitum, usque Mosam omnem terram pervagati sunt; indeque per Bracbantum rediere, transeuntesque Scaldum, per invia loca parant redire ad castra. Insecutusque eos rex Odo, comprehendit eos super Galtheram; sed non ita ut voluit; nam amissa praeda, per silvas dispersi evasere, atque ita ad castra reversi sunt.

Circa autumni vero tempora, relicto Noviomo, maritima petivere loca, ibique toto aestivo morati sunt tempore; indeque iterum moventes iter usque Mosam. Quod audiens Arnulfus rex, velociter occurrit, eosque usque trans Scaldum et prope Atrebatis insecutus; sed eos non comprehendit; indeque rediit in regnum suum. Nortmanni vero qui Noviomo hyemaverant, decreverunt Luvanio sibi sedem firmare ad hiemandum, illucque mense Novembrio petunt iter; qui vero Argobio, Ambianis sedem sibi firmant. Arnulfus vero rex, adunato exercitu, venit adversus Nortmannos; et Deo se protegente, ipsum cępit castrum, interfecta non modica multitudine Danorum; atque hac patrata victoria, ita rediit in regnum suum. Nortmanni vero qui huc illucque dispersi erant, adunati, in eodem loco iterum sibi sedem firmant. Odo vero rex, adunato exercitu, Ambianis pergit; sed nil ibi prospere gessit. Verum post haec in pago Vermandense ob neglectum custodum illi inprovise superveniunt Dani, eumque fugere coegerunt. Rodulfus abba et levita obiit Nonis Ianuarii. Anno Domini

892.

sepultusque in aeclesia beati Petri in sinistra parte altaris in monasterio sancti Vedasti. Tertio vero die post eius obitum, postquam castellani Egfridum comitem miserunt eius obitum regi nuntiantes, et ut illis iuxta suum velle quid agerent remandaret[d], Balduinum a Flandris avocans per consilium Everberti, qui nimis fuerat

a) *corr.* relictaque — *Chron. Norm.* relicta. b) *deest.* c) argoua *Bq.* d) remandarent *cod.*

versutissimus, contra voluntatem regis receperunt, pro nichilo habentes quod regi mandaverant, vel quod Egfrido comiti promiserant. Per hoc itaque, quod Everbertus consolatus est. Balduinus itaque comes legatos dirigit ad Odonem regem, mandans cum sua gratia velle tenere abbatias sui consobrini. Odo vero rex respondit, ut sineret prius esse illum potestativum de suo, quod Deus illi concessit; et veniret ad se, fidens benignum erga illum se inventum eum fore. Balduinus vero non praebuit assensum, iterum alios atque alios missos misit; sed nil profecerunt. Exhinc Balduinus regi coepit esse infestus; relicto itaque fratre Atrebatis, ipse in Flandrias ante quadragesimam perrexit.

Sed die lunae ante pascha contigit nobis malum tale, quod inrecuperabile est. Nam casu hora diei sexta ipsum castrum igne accensum, combussit aeclesias inibi sancti Vedasti, sancti Petri, sanctae Mariae; in ipso incendio omnia patrocinia sanctorum quae habuimus, furto nobis ablata sunt, omne etiam castrum consumptum est. Indeque fames valida et sterilitas terrae nobis invasit, ita ut accolae terrae prae magnitudine famis sua reliquerint loca.

Posthaeo Balduinus castrum refirmat, et parat se ad resistendum; episcopi vero illum excommunicaverunt. Exhinc Odo rex, adunato exercitu, iter arripuit quasi Attrebatis venturus, re autem Flandras petiturus. Balduinus Attrebatis iter arripiens, per aliam viam antecessit regem, atque ita rex sine aliquo effectu rediit ad loca sua. Nam antea Walcherus, eius consobrinus, castrum Laudunensium quod a rege perceperat, per tyrannidem obtinuit; sed rex castrum obsedit, ipsamque civitatem mox cepit. Et post paucos dies diiudicatus . . . .[a] sed rex non sibi praevidit; capite eum iussit truncari. Hocque factum est, antequam rex Flandrias pergeret. Nam Balduinus per Everbertum inter se et Walcherum pacem fecit; quae pax illi abstulit vitam.

Nortmanni vero a Luvano regressi, videntes omne regnum fame atteri, relicta Francia, tempore autumni mare transierunt. Franci vero qui dudum Odoni regi infesti fuerant, sociatis sibi aliis, ut possent compleri quae volebant, suaserunt regi, ut relicta Francia, hiemandi gratia peteret Aquitaniam, ut Francia, quae tot annis afflicta erat, aliquatenus recuperare posset; et quia Ramnulfus obierat, et quia Ebulus et Gotbertus ab illo disciverant, eos aut sibi resociaret, aut de regno suo pelleret, aut vita privaret. Ille credulus factus, consilio adquievit eorum, nescius quae sibi parabant. At ubi fines attigit Aquitaniae, Ebulus, eius adventum praesciens in fugam versus, interfectus est iuxta quoddam castellum lapide; frater quoque eius Gotbertus posthaec obsessus, atque in brevi vitam finivit. Anno Domini

893.

Franci, qui in Francia remanserant, ut inimicitias et odium quod habebant contra Odonem regem panderent, Remis adunati, consilium inierunt adversus eum, ut die purificationis sanctae Mariae in eodem iterum convenirent loco, et quod invicem firmaverant, manifestis indiciis demonstrarent. Mittunt itaque, et Karolum, regis Ludowici filium, adhuc puerum, ad dictum placitum venire fecerunt; et die supradicto Remis adunati, eum in paterno solio benedictum in regem collocant. Omnes coniurant adversus Odonem regem. Fama itaque volans, quod factum est, Odoni regi innotuit; ipse vero, ut tunc conveniens fuerat, Aquitaniam degens, ad eos qui sibi fideles erant in Francia mandavit, ut constantes essent, in suaque possent fide permanere. Post pascha Domini Fulcho archiepiscopus et Heribertus comes assumentes Karolum regem, cum omni exercitu disponunt contra Odonem regem; veneruntque contra eos Rikardus, Willelmus et Hadamarus, habueruntque exercitum copiosum. Contra quos rex Odo venire non distulit, misitque ad eos qui cum Karolo erant, mandans ut quicquid in eum deliquissent, per suum vadium emendassent, et memores essent sacramenti quae sibi iuraverant. Atque ita actum est, ut sine aliquo *effectu*[b] unusquisque rediret in sua. Karolus cum suis reversus in Franciam. Messivo tempore Odo rex Franciam subito veniens, Karolum cum suis abire coegit e regno. Septembrio vero mense Karolus cum suis in Franciam venit inprovise, atque intercurrentibus nuntiis, invicem pacem faciunt usque in pascha. Atque ita Odo rex Compendio ivit. Anno Domini

a) *nonnulla hic deesse patet v. c.* ad mortem, clementiam regis imploravit. b) *deest.*

894.

Karolus vero cum Fulcone Remis repedavit. Denique post pascha, adunato exercitu, Odo rex disponit ire Remis contra Karolum eiusque fidelibus; hi vero qui ab eo disciverant, Remis cum suo adunantur rege. Odo vero rex veniens, castra adversus eos posuit; cumque hi qui cum Karolo erant, viderent, se non habere, unde ei resisterent, civitate munita custodibusque delegatis, sub obtentu pacis acceptis a Rothberto obsidibus, noctu civitatem egressi cum suo rege, ad Arnulfi regis auxilium cum suo rege se contulerunt. Arnulfus vero rex benigne suum excepit consobrinum, eique regnum paternum concessit, adiutoresque ei delegavit hos qui erant ex superiori Francia. Qui reversi ab Arnulfo, Odonem in regno inveniunt eos cum suo expectantes exercitu supra Axonae fluvium. Sed hi qui erant cum Karolo ex parte Arnulfi, cum Odone rege amicitiam habebant. Resederunt et illi ex alia parte fluminis dicti; nulloque peracto negotio, unusquisque rediit in sua. Odo vero rex remansit in Francia; Karolus vero contulit se ad Ricardum. Quem insecutus Odo rex, volens determinare bello finem discordiae; verum pietas Dei non concessit sanguine [a] finem litis finiri. Per idem tempus Teutboldus, Lingonicae urbis episcopus, excaecatus est a Manasse Ricardi dilecto. Odo rex iterum rediit in Franciam; Karolus vero cum suis, quo poterant, in Burgundiâ morabantur. Anno Domini

895.

Constricti vero hi qui prosequebantur Karolum — nam Odo rex eis quicquid in Francia habuerant tulerat — Burgundiam acriter depopulati sunt. Venitque clamor eorum ad aures Arnulfi regis; qui missos in Franciam mittens, iussit ut Odo et Karolus ad eum venirent, quatinus tantae calamitatis malum inter eos finiret. Verum hi qui Karoli partibus favebant, ab ipsa profectione suum retinuere regem, missosque suos ad regem Arnulfum dirigunt. Odo vero rex, strenuis secum assumptis viris, ire perrexit ad regem Arnulfum, multisque honoribus eum honoravit. Rex vero illum cum honore excepit, atque cum laetitia ad sua remisit. Filiumque suum rex Arnulfus in praesentia Odoni regis, nomine Tuendebolchum, benedici in regem fecit, eique concessit regnum quondam Hlotharii.

Cumque Odo rex rediret ab Arnulfo, Fulconem archiepiscopum, qui pergebat ad Arnulfum, in itinere obviant; qui vix fuga lapsus est, interfecto Adalungo comite qui cum eo erant. At hi qui cum Karolo erant, conferunt se ad Tuendebolchum, eique partem regni consentiunt, uti veniat et iuvet Karolo suo consobrino. Quod audiens Odo rex, quod sui fatigati erant, quasi ignorans hoc, Sequanam transiit. Tuendebolchus vero rex et Karolus cum exercitu veniunt, Laudunumque obsidione cingunt. Balduvinus vero comes et Rodulfus frater eius, necnon et Rainerus, non bono consilio accepto, Karolum reliquerunt, et semet ad Tuendebolchum contulerunt. Hi vero qui cum Karolo erant, videntes se imminui — et, ut ferunt, Zuendebolchus cum suis Karolum privari vita cogitabant — ab ipsa obsidione legatos Odonem mittunt, ut partem regni, qualemcumque ei placuerit, Karolo et eis consentiat, atque in pacem recipiat. Quod rex libentissime annuit, indeque adunato exercitu, in Franciam repedavit. Ut Zuendebolcho nunciatum est, qui iam a Lauduno recesserat, episcopo Didone inducias sub specie pacis petendo; et quia primores Karoli videbat non ita esse erga se ut fuerant, velociter reversus est in regnum suum.

Odo vero rex Corbeiam venit, indeque Atrebatis, castrumque seu monasterium sancti Vedasti, obsidione vallavit: sed miseratus christianitati, eum noluit bellando capere. Homines vero Balduvini videntes ei non posse resistere, pacem petunt, obsides regi dant, ad suum dirigunt seniorem, ut quid illis agendum sit insinuet. Et dum moram facit is qui missus fuerat, rex iussit sibi aperiri portam; ingressusque monasterium seu castellum, ad limina perrexit sancti Vedasti, coroque eius coram sepulchro humi prostratus, devotissime oravit ac uberrime flevit; inibi etiam missam audivit gratias agens Deo. Venerunt etiam a parte Karoli et primorum eius Heribertus et Ercengerus et Heinfridus propter dictam rationem. Missi vero Balduvini regressi

a) sanguinem c.

cum Rotberto, ęgerunt ea quae senior illorum iussit. Statimque rex iussit illi reddi claves castelli, omnesque suos iussit exire, et ita homines Balduvini ipsum recipere castrum. Rex vero Atrebatis disponit iter ad sanctum Quintinum et Peronam; nam sancti Quintini castrum per noctem, tradendo eum abintus, tulerat Rodulfus filio Theoderici. Sed intercurrentibus nuntiis distulit rex profectionem, et Karoli fidelibus indixit placitum usque post pascha, ut hiemem sine discordiis agerent. Anno Domini

896.

Odo rex in Francia hiemavit, Karolus vero rex supra Mosellam. Exhinc qui cum Karolo erant, Balduvinum infestum habuere, et ubique depraedationes agebantur ab eis. Nam omnia castella tulerat eis Odo rex, excepto Remis. Igitur per varia placita totus hic annus pertransiit. Odo rex placitum cum suis habuit fidelibus, ... volens partem regni quam eius fideles tenuerant. Sed Rodulfus comes omne illud placitum disrupit; unde Heribertus et Erkengerus, omnibus iam perditis, contulerunt se ad regem Odonem, paucique relicti sunt cum Karolo. Posthaec Odo rex castrum sancti Quintini et Peronam obsedit, hominesque Rodulfi inde eiecit. Folcho vero archiepiscopus, qui adhuc favebat partibus Karoli, circumventus a fidelibus Odonis; et licet invitus venit ad regem, et de omnibus quae ei rex iussit, satis illi fecit. Karolus vero, hoc audito, secessit in regnum Zuendebolchi.

Et per idem tempus iterum Nortmanni cum duce eorum, Huncdeo nomine, et quinque barchis iterum Sequanam ingressi, et dum rex ad alia intendit, magnum sibi et regno malum accrescere facit. Rodulfus vero in ira commotus propter castella perdita, dum depraedari non cessat abbatiam sancti Quintini, ab Heriberto occiditur in bello. Northmanni[a] vero iam multiplicati, paucis ante nativitatem Domini diebus Hisam ingressi, Cauciaco sedem sibi, nullo resistente, firmant. Anno Domini

897.

Posthaec usque Mosam in praedam exierunt, nullo sibi resistente. A praeda vero illis revertentibus occurrit regis exercitus; sed nil profecerunt. Verum Nortmanni ad naves reversi, timentes multitudinem exercitus, ne obsiderentur, in Sequanam redierunt; ibique tota demorantes aestate, praedas agebant, nullo sibi resistente. Karolus vero Huncdeum ad se deductum, Cluninio monasterio in pascha eum de sacro fonte suscepit.

Verum posthaec hi qui cum Karolo erant, videntes suam paucitatem, et nullum tutum habere locum refugii, iterum ad Odonem regem dirigunt, quatenus ad memoriam reduceret, quod senior eorum filius esset sui quondam senioris, et partem ob quam ei ex paterno regno expulisset concederet. At haec rex cum consilio suorum respondit, se illi velle misereri, si sibi liceret. Et intercurrentibus nunciis, Karolus venit ad eum; quem ille benigne suscepit, deditque ei tantum de regno, quantum sibi visum fuit, promisitque ei maiora, et remisit eum ad locum suum, pacificato Heriberto cum eo. Balduinus etiam, Rotberto faciente, venit ad regem; quem rex honorifice suscepit, et de omnibus quae iusserat illi rex, satis ei fecit; et ita remisit eum rex ad sua. Nortmanni vero iam in multitudine omnes relliquias regni ferro et igne devastant. Unde rex misit ad eos, regnum redimere volens, et facto placito, super Ligerem hiemandi gratia pergunt. Odo vero rex venit ad quoddam castrum super fluvium Isam, quod Fera dicitur, ibique graviter infirmari coepit. Qui, dum languor per dies singulos incresceret, omnes rogare coepit, ut Karolo servarent fidem. Obiit ipse in eodem loco Kalendis Ianuarii anno Domini

898.[b]

et corpus eius apud sanctum Dionisium delatum, ibique honorifice humatum. Franci vero, rege mortuo, die statuto Remis conveniunt, Karolumque in sedem paternam restituunt. Balduinus vero propter Heribertum venire distulit; attamen missos dirigit, qui regi innotescerent, se illi fidelem esse, sicut dignum erat.

a) *ita saepius.* b) DCCCXCVII *Codex.*

Nortmanni vero verno tempore rediere ad naves, vastata Aquitaniae parte atque Neustria, insuper plurimis eversis castris, interfectisque habitatoribus. Posthaec Rodbertus comes, frater regis Odonis, venit ad regem; quem rex honorifice suscepit, eiusque fidelis effectus, rediit ad sua. Similiter fecit et Ricardus, insuper et Willelmus. Posthaec rex Karolus cum exercitu parvo, Nortmannis a praeda revertentibus, in pago Vitmau iuxta quandam insecutus est villam, aliquibus suorum interfectis, plurimisque vulneratis, Nortmanni tenentes more solito loca inportuna, rediere ad naves. Hiemis vero tempore Burgundiam petierunt, ibique sibi sedem statuunt ad hiemandum; sed Ricardus comes noctu in natale sanctorum . . . . . . commisit cum eis proelium, et victor existens, compulit eos redire in Sequana. Rainerus vero comes venit ad Karolum regem; et fidem ei promittens, suasit illi atque suis fidelibus invadere regnum Zuendebolchi. Sed ille, suis adunatis fidelibus, venit contra Karolum; nuntiisque inter eos discurrentibus, Karolus, nullo peracto negotio, rediit in regnum suum. Anno Domini

899.

Balduvinus vero contra regis voluntatem Peronam invasit, sed sub celeritate amisit. Posthaec mense Novembrio Nortmanni quasi sedem sibi firmandam super Isam iter arripientes, omnem terram pervagati sunt usque Mosam; insecutusque est eos Zuendebolchus rex, sed non comprehendit eos. Karolus rex obsedit castrum sancti Vedasti, et habitatoribus excommunicatis omnibus, hi qui castrum ipsum tenebant, missos dirigunt ad Balduinum; et quamvis non voluntarie, obsides regi dederunt, dato spatio ad sua exportanda. Ad dictum vero placitum rediit rex; venitque ad eum Balduinus in pago Cameracense, et primitus pacificati sunt Karolus rex atque Zuendebolchus, et reddidit Balduvinus regi castrum, exindeque fecit suos exire, quem rex dedit Almaro comiti. In ipso etiam placito debuerunt se pacificare Heribertus et Balduinus; atque redierunt unusquisque ad sua loca. Anno Domini

900.[a]

Karolus vero rex aestivo tempore super Hisam adunato exercitu resedit, tractaturus quid ageret[b] de suis inimicis. Balduinus vero perrexit ad ipsum placitum, volens regem sibi reblandire, ut terram quam ei tulerat, redderet. Cumque hoc contradiceret Fulcho atque Heribertus, Winemarus improvise supervenientes, Fulchonem archiepiscopum, cum suis complicibus, quod dictum nefas est, multis perfossum vulneribus interfecerunt 16. Kal. Iulii. Corpusque eius Remis delatum, atque in aeclesia beati Remigii positum. Posthaec ordinato episcopo Hervoo Remis, sinodoque facto, omnes interfectores episcopi dampnaverunt, et a liminibus sanctae matris aeclesiae extorres reddiderunt. Rex vero cum Rodberto et Ricardo atque Heriberto coepit sermocinari, quid de Nortmannis agerent. Unde contigit quadam die, ut Manases quidam ex fidelibus Ricardi, rege loquente, quę illi non conveniebat de Rodberto locutus est. Quod ubi Rodberto nuntiatum est, ascenso equo, rediit in sua; atque omnes discordantes sine ullo effectu reversi sunt unusquisque in sua.

a) *in codice non notatur hic annus, sed quae sequuntur sub eodem anno connectuntur cum superioribus.* b) *cod.* ageren1 *corr.* ageret.

---

3. ANNALIUM LOBIENSIUM CONTINUATIO.

900. Arnulfus imperator obiit, cui Ludovicus filius puer successit. 900

901. obiit Franco Leodicensium episcopus, cui successit Stephanus. Eodem 901
anno propter insolentiam morum interfectus est Zuendibolich rex a Lothariensibus;

901 quicunque tamen in ea conspiratione et bello hostium eius vulneratus est, aut mortem in praesenti non evasit, aut nunquam sanari meruit[1].

906 906. Cuonradus cum Adelberto pugnans occiditur.

910 910. gens Ungrorum primo Germaniam[2] vastant.

911 911. Ludovicus rex filius Arnulfi obiit, cui Cuonradus succedit. Et Ungri orientalem Frantiam devastant.

912 912. Karolus, iam tandem occidentalium rex, regnum etiam Lothariense recepit.

918 918. Conradus rex obiit.

919 919. Heinricus fit rex.

920 920. Stephanus episcopus Leodicensium obiit, et dissensio inter Hilduinum et Richarium de episcopio fit. Et quia Hilduinus factione tantum Gisleberti ducis, qui a fidelitate domini sui Caroli refragaverat, illud adeptus erat, Richarius autem a Karolo consecutus erat, authoritate papae Hilduinus abicitur.

922 922. Richarius voto et electione cunctorum Leodicensium episcopus instituitur. Eodem anno Rothbertus, frater Hodonis regis, regnum occidentale contra dominum suum Karolum invasit.

923 923. Karolus adiutorio Lothariensium apud Suesionis civitatem bellum cum Rothberto iniit, in quo Dei iudicio Rothbertus occubuit. Eodem anno Karolus cum Heinrico rege Germanorum foedus iniit, et ab amore Heinrici Lothariensi regno cessit. Iuratum est utrinque ab episcopis et comitibus in medio Reni fluminis apud Bonnam.

924 924. Karolus rex ab Heriberto comite comprehenditur, et Theodorici castello[3] deinde Bonae[4] custodiae mancipatur, ubi post biennium exul et martyr vita discessit.

925 925. Rodulfus regnat in Frantia.

926 926. Ludovicus filius Karoli mare transiit; postea regressus, licet erumnose, adiutorio tamen quorundam suorum, regnum recepit occidentale.

929 929. Edit regina venit Saxoniam.

937 937. Ungri interveniunt[5].

938 938. Heinricus rex pacificus obiit; dominus noster Otto succedit.

941 941. Otto de insidiis conspiratorum apud Quinteleburg liberatur, aliis interfectis, aliis exulatis.

942 942. Gislebertus habens in matrimonio sororem domini sui nomine Gerbergam, sed ei rebellis existens, cum Everardo[a] periit. Eodem anno Ludovicus rex uxorem eius sibi matrimonio copulavit.

943 943. Stella cometes apparuit, fames subsecuta est.

945 945. obiit Richarius Leodicensium episcopus, cui successit Uhogo.

946 946. Edit regina obiit.

947 947. obiit Uhogo episcopus, cui successit Farebertus.

951 951. Lietulfus rex cum Cuonrado duce insurrexit adversus patrem.

952 952. bellum fuit inter Cuonradum et Rainerum supra Mosam.

953 953. obiit Farabertus Leodicensium episcopus, cui successit Ratherius.

954 954. Ungri partem Galliarum vastant. Eodem anno Ludovicus rex obiit, cui Lotharius filius suus succedit.

955 955. Ratherio eiecto, Baldricus Leodicensium episcopium subripit.

956 956. Luitulfus rex in Italia diem clausit extremam. Eodem etiam anno Bruno frater eius parvulus obiit, et dominus Otto victoriam de Ungris obtinuit, ubi et Conradus dux occubuit.

959 959. obiit Baldricus Leodicensium episcopus, cui succedit Everacrus.

961 961. dominus noster Otto, aequivocus patris, consors paterni regni asciscitur, et septiformi gratia Spiritus sancti donatur in palatio Aquensi, septem hebdomatibus a pascha transactis, die pentecosten et hora qua Spiritus sanctus super discipulos venit 7. Kalend. Iunii, luna 7. anno aetatis suae septimo.

a) euuardo *W*.

1) cf. Chron. breve Leodiense. Martene Thes. III. 1406. 2) i. e. Alamanniam. 3) Chateau-Thierry. 4) lege Peronae. 5) iterum veniunt?

962. dominus Otto senior Italiam ut cuncta subigit, Romam accedit; ubi et 962
imperator fit.

965. bonae memoriae et sanctae recordationis dominus noster Bruno archiepi- 965
scopus hominem exuit.

968. dominus noster Otto rex Italiam a patre evocatur, atque ab eo Romae 968
consors imperii solempniter asciscitur. Eodem anno Mathildis regina, mater impera-
toris, obiit.

969. hoc anno imperator natale Domini in Apulia, pascha in Calabria cele- 969
bravit.

970. hoc anno natale domini Papiae, pascha Ravennae celebravit[6]. 970

971. obiit dominus Everacrus Leodicensium episcopus mense Octobri 6. Ka- 971
lend. Nov. Hoc anno natale Domini Romae, pascha Ravennae celebravit[6].

972. dominus noster Notkerus mense Aprili octavis paschae et 9. Kalend. Maii 972
apud Bonnam a domino Gerone archiepiscopo instituitur Leodicensium episcopus.
Hoc anno imperator natale Domini Ravennae, pascha Romae celebravit, ubi tunc
equivoco atque imperatori suo Theophani nomine ab apostolico Ioanne coronata, in
legitimo matrimonio est sociata.

973. dominus noster Otto imperator augustus pius et pacificus, qui in omni 973
gloria sua non vidit confusionem, postquam natale Domini in Franconofort et pascha
in Quitelingeburg celebravit, Non. Maii hac vita decessit, relinquens nomine et ope-
re, sapientia et potestate aequivocum suum sui imperii superstitem.

974. hoc anno imperator natale Domini publica villa Traiecto celebravit, pa- 974
scha in Quitelingeburg.

975. hoc anno natale Domini in villa Polita, pascha Grani palatio celebravit. 975

976. hoc anno natale Domini in Herestein, pascha in Altstede celebravit. 976

977. hoc anno natale Domini Coloniae, pascha in Engelhaim celebravit. 977

978. hoc anno natale Domini Torenburg, pascha in Quitelingeburg celebravit. 978

979. hoc anno natale Domini in Franconofort, pascha in Trutmonnia celebravit. 979

980. hoc anno natale Domini in Polida, pascha in Engelheim celebravit. 980

981. hoc anno natale Domini Ravennae, pascha Romae celebravit. 981

982. hoc anno natale Domini in Salerna, pascha in Tarente celebravit. 982

6) scil. imperator.

ANNALES SANCTI MAXIMINI TREVIRENSIS.

Duplices S. Maximini Annales vidi; priores in schedis ms. Wilthemii „Collectio rerum historicarum nondum editarum" *in bibliotheca regia Bruxellensi adservatis, seculi XVII exeuntis, Tomo quarto, ex Annalibus Petavianis, Laureshamensibus et Laurissensibus atque Gestis pontificum Romanorum compositos, qui inde ab a.* 714 *usque ad haec verba anni* 811 „Interea Carolus filius domni imperatoris maior natu diem obiit 2. Non. Dec." *excurrunt, quosque, ut nullius pretii, negligendos censui. Alteros A. Würdtwein in Novis subsidiis diplomaticis T. XIII. pag.* 316 — 319. *ex codice nobis incognito luci donavit, eosque hic recudendos curavi, quum non solum genuini sint, sed ea quoque parte quae ab a.* 923 *ad annum* 967 *porrigitur, in Reginonis continuationem iisdem saepe verbis retentis, transierint.*

ANNO

708. princeps Francorum Drogo obiit.
709. primum Pippinus perrexit in Alemanniam contra Willarium ducem.
711. Hildebertus rex obiit.
714. Pippinus obiit.
715. Dagobertus rex obiit.
716. primum pugnavit Karlus dux contra Ratbodum ducem.
741. Karlus princeps obiit.
742. Karlomannus et Pippinus contra Hunaldum perrexerunt.
751. Pippinus electus est in regem, et Hildericus tonsuratus.
768. Pippinus rex obiit, et Karlus et Karlomannus regnum suscipiunt.
772. Karlomannus obiit.
778. Hludowicus natus.
804. Alcuinus abbas obiit.
806. pridie Nonas Maii, luna 14. signum crucis mirabili modo in luna apparuit, et eodem anno 13. Kalendas Septembris die dominica hora 4. corona mirabilis in circuitu solis apparuit.
814. indictione 7. 17. Kalendas Augusti, feria 2. incipiente, hora diei 5. eclipsis solis apparuit luna 29. Karlus imperator obiit, et Hludowicus imperium suscepit.
833. Hludowicus imperium amittit, et Lotharius illud suscipit.
834. Hludowicus recipitur.
840. eclipsis solis facta est 4. feria ante ascensionem.

ANNO

843. Manno nascitur. 843

875. Karolus rex per Hedenulfum, Laudunensis[a] ecclesiae presbyterum, coepit congregare clerum sub doctrina canonica Deo militaturum in cenobio[1] a se fundato, quod prius regium, ac deinceps apostolica auctoritate vocatum est novum. 875

877[b]. . . Kalendas Aprilis ordinatio Hedenulfi episcopi. 877

882. Nortmanni Treverim cum monasterio sancti Maximini, vastantes Galliam, cremaverunt. 882

888. Karolus rex, frater Karlomanni, defungitur, et Arnolfus rex constituitur. 888

899. Arnolfus rex obiit, Zuentibold a suis interficitur. 899

917. Ruodpertus episcopus obiit. 917

923. bellum[2] in Suessionibus. Eodem anno[3] Karolus rex custodiae datur. 923

929. [4] Gisalbertus dux Gerbirg duxit uxorem. 929

930. [5] Otto rex ab Anglis ducit uxorem. Carolus rex obiit in custodia[6]. 930

931. ordinatio Ruodperti episcopi. 931

933. cecidit ecclesia sancti Maximini[7]. 933

934. conversio monachorum sancti Maximini; et Ugo abbas efficitur[8]. 934

935. obiit Hildierus laicus. 935

937. Heinricus[9] rex obiit, Otto filius eius successit. Arnoldus[10] dux Bawariorum obiit. Fulda monasterium crematur, et rex Otto Hungros usque Mettis civitatem persequitur. 937

942. dedicatio[11] ecclesiae sancti Maximini. 942

945. Hoc igitur anno 17. Kalendas Octobris hora prima noctis apparuit signum in coelo in septentrionali parte, quod signum quidam antichristi esse dicebant, et Ugo[12] Leodiensis episcopus efficitur, et Willerus abbas constituitur. 945

957. Willerus[13] abbas obiit, Wickerus successit. 957

961. Otto[14] iunior rex efficitur, et eclipsis solis facta est. 961

966. Wickerus[15] obiit, Asolfus successit. 966

967. Asolfus[16] obiit, Dietfridus successit. 967

983. Dietfridus obiit, et Ogo successit. 983

987. Hogo abbas obiit, Folmarus successit. 987

a) Laudanensis *W.* b) *numerus deest apud W.*

1) Compendiensi. 2) apud Reginonis cont. a. 922. 3) ibid. a. 924. 4) ibid. a. 929. 5) ibid. a. 930. 6) ibid. a. 925. 7) ibid. a. 934. 8) ibid. l. cit. 9) ibid. a. 936. 10) *Arnoldus — crematur*] ibid. a. 937. 11) ibid. a. 942. 12) *Ugo L. c. e.*] ibid. a. 945. 13-16. ibid. annis citatis.

CHRONICON SANCTI MARTINI COLONIENSIS.

Quum a. **1826** *mense Novembri Coloniae Agrippinae veterum bibliothecarum reliquias duce humanissimo et doctissimo D. Eberhardo van Groote perlustrarem, mihi in bibliotheca Wallrafiana a V. Cl. Forst capellano membrana oblata est, in qua litterae Anglosaxonicae deletae, bibliorum partem ut opinor continenti, chronicon abbatum S. Martini recentiori manu superinductum erat. Quod quum ad saeculum septimum assurgat, et antiquum aliquem fontem indicare videatur, parvis hisce historiae nostrae monumentis inserere haud incongruum duxi.*

Scoti multo tempore illud incoluerunt, donec a primo fervore tepescentes, ex hoc sicut etiam ex aliis quibusdam monasteriis expulsi sunt, et alii Germani sunt substituti. Illud autem [a] rexerunt: Wicterpus abbas, postea episcopus [1], cui succes-
756 sit [b] Alpho mortuus 18. Kal. Octobris. Huic suffectus est Herbodus, qui rexit sub
778 annum 778, quo monasterium a Saxonibus est destructum, et denuo restauratum per Otgerum [c] Daniae ducem, adiuvante Karolo magno imperatore. Postea rexit Adelgarius factus episcopus; monasterio tum praefuit Patritius, et sub eius regimine consecrata sunt altaria a beato Leone papa; obiit 5. Idus Martii, et surrogatus est Blasius,
817 qui praesedit ad annum 817 et absque [d] malorum procellis fuit. Postea abbas praefuit
849 Heynianus [2] vir illustris, qui factus est archiepiscopus Colonie; obiit anno 849 et duo altaria instituit, et quodlibet uno terrae mansu dotavit; item ex parte ipsius habemus annuatim 20 solidos pro agenda eius memoria 5. Kal. Octobres. Eo regente destructum est monasterium a Nortmannis. Postea regere cepit Bartholfus qui obiit 14.
882 Kal. Maii; deinde abbas factus est Gotfridus mortuus 3. Idus Maii sub annum 882, quo tempore monasterium Nortmannorum irruptionibus vastatum fuit, et deinde Wiliberti et Herimanni archiepiscoporum Colonie beneficiis reparatum. Tunc praesedit Martinus qui obiit 5. Non. Maii; post eum regimen habuit Adolfus, vir pius, qui mortuus est 4. Nonas Iunii; deinde abbas fuit Benedictus, qui obiit Idibus Octobri-
962 bus; post quem regere cepit Dithardus, qui vitae finem habuit anno 962 8. Kal. Augusti. Deinde domnus Bruno, Colonie archiepiscopus, monasterium reparavit, et praefecit Bertholdum, quem ex Laresham accersiverat. Idem Bruno inter alia sue pietatis studia nobis donavit corpus beati Eliphii martiris et 17 areas secus pomerium nostrum et quasdam circa palacium suum sitas, quas cessimus hominibus nostris cum consensu eius. In suo etiam testamento legavit beato Eliphio et sancto Martino libras 30, pallia 4, totidem vasa, candelabra 2; fratribus libras 6, praedium Selegut

a) am *cod.* b) sucessit *c.* c) *cod.* Olgerum. d) abque *c.*

1) Turonensis, obiit a. 756. 2) Hilduinus?

per praecariam nostrae ecclesiae acquisitum, et plura alia nobis contulit. Gero quo-
que, eius successor, non pauca bona addidit. Warinus, qui Geronem vivum sepelivis-
se dicitur, postea factus archiepiscopus, de crimine penitens Romam ivit, et inde re-
versus, monasterium nostrum melioravit et Scotis iterum immolavit anno 975; qui- 975
bus praefecit venerabilem virum Mimborinum natione Scotum, qui praefuit annis 12,
mortuus 14. Kal. Ianuarias anno 987. Idem Warinus factus est hic monachus, et 987
tumbam sancti Eliphii gloriose ornavit; obiit anno 985, 11. Kal. Octob. sepultus prope
summum altare; construxit etiam sacellum sanctae Brigidae virginis Scotae, quod
postea factum est ecclesia parochialis. Mimborino successit Kilianus, vir multum re-
ligiosus, cuius intuitu Evergerus archiepiscopus consentiente OTTONE imperatore III. 999
in usus monachorum peregrinorum pro remedio animae suae condonavit curtes domi-
nicatas in Rodenkyrchoff et Fliterthe cum piscatione Reni in tractibus et iusticia quae
dicitur ban, insuper quicquid in villis Wicerheim et Ascha habebat, funditus nobis
mancipavit. Ecclesias quoque tres in Sutlere et aliam in Wische, tertiam in Fliter-
the, insuper in urbe Colonia macellum omne et areas a porta frumenti usque ad oc-
cidentalem murum civitatis, et iterum a porta fori usque ad murum Reni dedit; cur-
tem quoque dominicatam in Winninge cum 15 mansibus, et quicquid vinearum ibi
habuit, nobis condonavit, et alia plura beneficia praestitit, in quorum vicem perpetuo
eius memoria apud nos peragitur. Kiliano successit Helias, vir sanctus et beato He-
riberto valde carus; cuius intuitu hic archiepiscopus confirmavit donationes Evergeri
et plura addidit. Mortuo autem Heriberto, Piligrinus eius successor Scotos expellere 1021
voluit; cuius rei indignitate commotus Helias dixit: *Si Deus in nobis est, Peregri-
nus vivus Coloniam non veniat.*

ANNALES BRUNWILARENSES.

Annalibus Brunwilarensibus qui Tomo I. pag. **99**. *prodierunt, ex altero eorum exemplo, a doctissimo quondam viro b. m. Würdtwein (Nov. subsid. dipl. Tomo V.) edito supplementum adiungimus, eam scilicet partem quae in illis non iam occurrebat. Notitiae annorum* **1024, 1025, 1048 — 1061, 1065, 1066, 1078, 1089, 1091, 1095** *et* **1110** *hic omissae et iisdem in utroque exemplo verbis compositae, communem eorum originem ex codice Bedae Brunwilarensi comprobant.*

ANNO

1000. 2. Kal. Aprilis in die pasche ordinatio Heriberti archiepiscopi.

1020[1]. moritur Heribertus, et succedit Piligrinus.

1028. dedicatio ecclesiae in Brunwilre.

1030. ordinatio abbatis Ellonis.

1034. hic Erenfridus comes palatinus migravit.

1036. moritur Piligrinus archiepiscopus, succedit Hermannus.

1047. Otto dux obiit 7. Id. Septembris.

1063. obiit Richeza regina 7. Kal. Aprilis.

1072. obiit Tegeno abbas.

1075. obiit Anno archiepiscopus, et successit Hildulfus.

1087. hoc anno 8. Kalend. Octobris nocte qua dominica habebatur, terribilibus flammis ecclesia flagravit.

1092. obiit Herewicus[2], successit Adelbertus.

1099[3]. obiit Herimannus archiepiscopus, successit Fridericus.

1117[4]. hoc anno 3. Nonas Ianuarii accidit terrae motus per universum orbem.

1126. obiit Everardus abbas felicis memoriae, successit domnus Bertolfus.

1132. hoc anno rex Lotharius annunciationem dominicam cum papa Innocentio Roma fugato Leodii celebravit. Fridericus archiepiscopus obiit, successit Bruno.

1134. hoc anno Herimannus, invasor ecclesiae nostrae, divinitus punitus est.

1135. obiit Bertolfus abbas, successit Amilius.

1137. Bruno archiepiscopus in Apulia in expeditione regia constitutus obiit; successit Hugo; et eodem tempore obiit Hugo, successit Arnoldus.

1139. hoc anno Coloniensis civitas ab Arnoldo archiepiscopo obsessa est.

1149. obiit Amulius abbas, successit Geldolfus. Hoc anno multis mirabilibus ecclesia nostra per beatum Nicolaum illustrata est, multaque super aegris signa monstrata sunt.

1) a. 1021. Ann. Brunwilarenses. 2) abbas Brunwilarensis. 3) 1098. Ann. Br. 4) a. 1112. Ann. Br.

ANNALES XANTENSES.

Non facile iucundius aliquid a. 1827 *Londini in evolvendis Musaei Britannici codicibus occupato mihi obvenire poterat, quam quod liber antiquus circum adustus, quippe qui cladem illam magnam bibliothecae Cottonianae incendio illatam vix effugisset, in manus venit, in quo, praeter Reginonem et Einhardum, diligentius scrutando annales saeculo nono conscriptos inveni. Qui quidem codex „Tiberius C. XI." signatus, et manu saeculi XV.* „Donationes ecclesie traiectensis et nostre cum cronicis" *inscriptus, continet fol.* 1—19. *Einhardum, et fol.* 19—21. *Prosapiam regum a beato Arnulfo prognatorum, manu saeculi X., tum saeculi XI. fol.* 22. *Visionem Baronti monachi Longoretensis cenobii, fol.* 25. *Commemorationem de rebus sancte Traiectensis ęcclesię inde a Carolo maiore domus usque ad a.* 943; *quas inter fol.* 38. 39. *traditio Wiberti et filii eius Waldberti de Ostarbeke ab Eccardo in hist. geneal. principum Saxoniae p.* 19. *edita eminet, ob varios primae editionis errores infra recudenda* *. *Sequi-*

*) *TRADITIO WIBERTI ET FILII EIUS WALDBERTI, DE OSTARBEKE.* Constat quidem omnibus sanum sapientibus ideo terrigenis a Deo temporalia esse concessa, ut his quoque fideliter erogatis munera mereantur aeterna. Quamvis enim omnium bonorum sit ipse largitor etiam nostrae tamen fructum querit industriae, ut si dona ipsius non irrita fecerimus, mereamur accipere praemia quae promisit transcendentia scilicet sensus estimationem humani. Idcirco nos his vocitati nominibus. Ovo . Addo . Hrodhard . Theodbald . Bern . Knut . ab ipso non despici sperantes allata cui non nisi quae dedit conferuntur, sed pro labentibus credentes dari mansura, tradimus ad aecclesiam sancti Martini quae constructa est in castello Traiecto in pago Instarlaca a) pro remedio animae Wihbrehtti sicut nobis ipse hac filius eius Waldbrehttus b) ad perficiendum legitime contradiderunt quicquid in Ostarbac et in Prast isdem Wihbreht videbatur possidere omnique quod sub lege Francorum in eorum erat dominio cum mancipiis curtilibus aedificiis, silvis, pratis, pascuis, aquis aquarumve decursibus et cum omnibus adiacentibus, quae ne congesta fastidium legenti generarent, quia in diversis sunt speciebus in praesenti traditione numerare vitavimus. Hanc vero traditionem stabilem fieri volumus, omnibusque praesentibus ac futuris notam esse desideramus. Si vero aliquis ex nobis quod absit qui huius traditionis peregimus sanctionem seu quelibet c) apposita persona eam perverso ordine cassare temptaverit, inprimis nisi se meliore sententia correxerit, sciat se apud Deum districtum inire iudicium insuper fisco multatus auri libras 3, argenti 5, coactus exsolvat d), et nec sic quod iniuste conaverit valeat evindicare, sed firma et inmobilis haec traditio semper

a) *cod.* Nistarlaca. b) *cod.* Waldbrehitus. c) *cod.* quolibet. d) *vox in codice desideratur.*

tur fol. 42. *annotatio, Radbodo episcopo Traiectensi debita, et ob mentionem de Zuendeboldi regis et Folconis obitu iniectam typis digna:*

Anno ab incarnatione Domini 900 apparuit in celo mirabile signum. Stellae enim visae sunt undique tamquam ex alto in orizontis ima profluere. Circa poli cardinem omnes fere inter se invicem concurrere. Quod prodigium secutae sunt tristes rerum kalamitates . aeris videlicet maxima intemperies . crebrique ventorum turbines fluminum quoque terminos suos transgredientium terribilis quaedam quasi kataclismi imago. Et quod his pestilentius est . dirae hominum adversus Deum se extollentium tempestates. Hoc eodem anno priusquam tamen epactae mutarentur, Folko Remorum metropolitanus et Zuendiboldus rex interfecti sunt, ac non multis antea diebus ego peccator Radbodus inter famulos sanctae Traiectensis aecclesiae conscribi merui . atque o utinam cum eisdem aeternae vitae consortium merear adipisci. Hoc ergo erit epitaphium meum de viatico Christi

Aesuries te Christe Deus sitis atque videndi
Iam modo carnalis me vetat esse dapes.
Da mihi te vesci te potum haurire salutis
Unicus ignotae tu cybus esto viae
Et quem longa fames errantem ambesit in orbe
Nunc satia vultu patris imago tuo.

Item aliud de poscenda peccatorum remissione

O Deus omnipotens cuius pietate redemptus
Subsistit melius quam generatus homo
Respice me miserum peccati mole gravatum
Et nimio pressum pondere Christe leva
Ereptumque gregis dira de sorte sinistri
Indicii inter oves tempore siste tuas.

Itemque oratio ad sanctum Martinum

Sis pius oro mihi Martine habitator olimphi
Solamen miseri sis pius oro mihi
Porrige queso manum ne me trahat ecce profundum
Portus navifragum porrige queso manum.
Imminet umbra necis necnon mihi proximis assis
Res nimium tristis Imminet umbra necis.
Eripe me tenebris cocyti et subtrahe flammis
Dilector lucis eripe me tenebris.
Me quoquo redde polo regnum quo permanet agno
Qui frueris coelo me quoque redde polo.

fol. 43. *Reginonis chronicon usque ad a.* 906, *fol.* 119. *Dormitio septem fratrum, fol.* 125—141. *Annales Xantenses, et fol.* 141—169. *Egmundani, excerptis nonnullis ex Reginone in unum chronicorum corpus coniuncti, inserta fol.* 141 *et* 142. *Visione Lietberti, et additis in fine fol.* 170 *et* 171. *narrationibus de moniali sub Lydolfo abbate S. Laurentii in Ostbrŏch, et altera tempore Hervuldi abbatis, atque de obitu Thomae archiepiscopi Cantuariensis.*

Codicem igitur in usum Traiectensis vel Egmundanae ecclesiae a variis auctoribus conscriptum fuisse, extra dubitationem venit. Quantum ad annales Xantenses, prior eorum pars, anno 790 *anterior, excidit, et saeculo XII. ab eodem postea monacho Egmun-*

permaneat stipulatione subnixa. Acta est autem haec traditio publicę in villa Ostarbac 7. Kalend. Ianuarii, anno incarnationis domini nostri Iesu Christi 834, indictione 12, regni etiam gloriosissimi imperatoris augusti Hludowici anno 21, coram testibus infra notatis. Signum Theodans. Signum Odbreht. Signum Egilbreht. S. Bauager. S. Wilbald. S. Hrodbald. S. Richreht. S. Frideric. S. Hunlef. S. Sigiric. S. Bernold. S. Godin. S. Gerbold. S. Reginold. S. Adalward. S. Alfric. ITEM SAXONUM. Theodolf. Everhard. Abbo. Alfheri. Eilo. Hadogrim. Siger. Boso. Uddo. Werinhold. Ego Bernoldus indignus presbiter iubente a) Friderico episcopo scripsi et subscripsi.

a) *cod.* libenter.

dano[*] *suppleta est, qui in pagina assuta nonnulla annorum* 815 — 835 *historiam illustrantia adiecit, et inter annales Xantenses et Egmundanos excerpta ex Reginone inseruit. Nititur is nonnullis Sanctorum vitis, Genealogia S. Arnulfi supra memorata, annalibus Laurissensibus, et fortasse necrologio quodam antiquo; sed non satis feliciter iis usus est, quum a.* 789 *gravem operi errorem induxerit, qui complura per saecula prorepsit. Unde ad genuinam operis partem progressi, annis* 790 — 829 *annales Laurissenses et Einhardi fundamento positos, reliqua omnia sincera et sui tantum similia esse invenimus. De auctoribus non constat; ex historia tamen anni* 864 *unus eorum monachus Sancti Victoris in civitate Xanten ad Rhenum infra Coloniam Agrippinam sita, et rerum narratarum testis oculatus et optime instructus fuisse comprobatur. Opus duobus saltem scriptoribus deberi videtur, quorum prior Hlothario imperatori deditus*[**] *circa annum* 852 *scribere desierit; alter ad Hludowici Germaniae regis imperium in Lotharingia superstes, fratris eius nec obitum quidem attingit.*

In edendo opere codicem saeculo XI. exaratum, apographum certe, sed unicum qui fatis aegre supervixit, ad litteram secutus, pauca tamen aperte vitiosa emendavi. Annales Egmundanos itidem diligentissime a me descriptos, in sequenti aliquo Monumentorum tomo editurus sum.

*) cf. a. 694. **) cf. a. 834.

Anno dominice incarnationis 640 sanctus Arnulfus episcopus obiit. Clodulfus filius eius, post eum episcopus, sanctitatem eius imitabatur. 640

Anno dominice incarnationis 647 Pippinus, filius Karlomani, maior domus Lotharii obiit[1], relinquens filium nomine Grimoaldum, et duas filias, Gerthrudem virginem sanctam, et Beggam quam Anchisus dux egregius, [*patruus sancti Wandregisili abbatis*[a]] filius Arnulfi episcopi Mettensium, duxit uxorem; ex qua genuit Pippinum iuniorem [*et ducem*[b].] 647 1

648.

649.

650. Itta relicta Pippini, Nivelle monasterium edificat. 650

651.

652.

653.

654. Ignis de celo cecidit, et pestilentia gravis super homines venit. 654

a) *manu 2. adiecta.* b) *manu 2.*

1) obiit a. 639.

Anno dominicae incarnationis 655.

656.

657. Beata Itta mater sancte Gerthrudis obiit.

659.

660.

661. Sanctus Amandus obiit.

661.

662.

663.

664. Sancta Gerthrudis obiit.

665. Sanctus Wandregisilus obiit. Eodem anno sanctus Eligius.

666—670.

671. Hoc anno quidam in Brittannia a morte resurgens, multa quae vidit de locis penarum et purgatorii ignis loco enarravit.

672.

673. Iris apparuit in mense Martio, et tremuit omnis caro.

674—682.

683. In Anglia claruit sancta Ethiltrudis, filia Annae regis Anglorum, quae duobus regibus coniux data virgo permansit, cuius merita vivacia testatur etiam caro mortua; quae 16mo anno post mortem eius cum veste qua involuta est, incorrupta repperitur.

684. Translata sunt corpora sanctorum Wandregisili, Ansberti et Wulframni in aecclesiam sancti Petri apostoli.

685 Anchisus dux perimitur; Pippinus filius eius succedit.

686.

687. Defectio solis facta est hora diei tertia, ita ut quedam stellae clare parerent.

688. 689.

690. Sanctus Willibrordus tunc presbiter, mireque sanctitatis vir Adalbertus confessor, cum aliis decem de Brittannia gentis Anglorum ob gratiam euangelii in Gallias transientes, ad Pippinum Francorum ducem pervenerunt.

691—693.

694. Pippinus dux Ratbodum ducem Fresonum bellando vicit, Fresiamque sibi subiugavit, et sanctum Willibrordum, a beato Sergio papa archiepiscopum consecratum, illuc ad predicandum verbum Dei direxit. Sanctus vero Adalbertus in loco qui dicitur Ekmunda usque ad tempus exitus sui apud quendam Eggonem mansit, et plurimorum corda ad fidei salutem erexit.

695.

696. Beda presbiter et monachus claret in Anglia.

697.

698. Sancta Begga mater Pippini ducis de hoc mundo transiit. Sanctus Landbertus Tungrensis aecclesiae episcopus in Leodio vico occiditur. Interfector sancti Landberti Dodo, pessimo languore cruciatus a vermibus consumitur, et ob intolerantiam fetoris in Mosam fluvium demergitur.

699—708.

709. Archangelus Michael apparens Autberto episcopo, monuit semel atque iterum, ut in loco maris fundaret aecclesiam in memoriam sui, ut sicut in monte Gargano, ita etiam in loco qui dicitur in Periculo Maris eius veneratio haberetur.

710. Translatum est corpus beati Landberti episcopi et martyris a Traiecto in Leodium.

711—713.

714. Apud Francorum gentem Pippinus princeps obiit, qui sicut nomine, ita factis quoque et moribus omnique honestate[a] vitae avo suo consimilis fuit. Hic mortuo sine liberis rege Hildrico, sub quo beatus Lambertus eximia sanctitate claruit, etsi non regio nomine, tamen regia potestate in Austria dominari coepit, belloque adortus Theodericum regem Francorum, eum cum Berchario duce

a) cod. honostate.

suo ingenti praelio vicit et in fugam vertit. Nec multo post interempto a suis 714
Berchario, principatum eius a rege pactione pacis extorsit, quem filio suo Drogoni tradens, ipse in Austriam victor remeavit. Postea multa quoque alia bella gessit, iu quibus omnibus victor extitit. Cui Karolus filius eius successit, non solum dignitatis sed et virtutis ipsius heres, vir bellicosus, dux invictus, immo victoriosissimus, qui patrios limites transiliens paternasque victorias suis nobiliter exaugens, honestissimos triumphos de ducibus ac regibus, de populis ac barbaris nationibus reportavit.

715. Sanctus Egidius venit a Gretia in Provinciam. 715

716.

717. Sanctus Bonifacius ex Brittannia ortus, a beato Gregorio papa archiepiscopus 717
consecratur.

718. Radbodus dux Fresonum, predicante sancto Wlframno episcopo ad hoc perve- 718
nit, ut baptizandus unum pedem in sacrum fontem intingeret, sed percunctatus sanctum antistitem, ubi maior esset numerus regum seu nobilium gentium Fresonum, in caelesti regione, aut in tartarea dampnatione, audivit ab eo, quod antecessores sui qui sine baptismo obierunt, dampnationis suscepissent sententiam. Qui statim pedem a fonte retraxit, dicens se non posse carere consortio praedecessorum suorum, et cum parvo numero sedere in caelesti regno.

719. Mortuus est autem praefatus dux Radbodus sine baptismo sexto anno Karoli. 719

720. Obiit venerandus pontifex Wlframnus, sepultusque est primo quidem in aec- 720
clesia beati Pauli apostoli iuxta sacerdotem Domini sanctum Wandregisilum, in qua iacuit per annos novem. Sanctus quoque Wandregisilus requievit in eadem basilica annis 40, inclitus vero presul Ansbertus annis 11.

721. Liutbrandus rex, audiens quod Sarraceni depopulata Sardinia etiam loco fedarent 721
illa, ubi ossa sancti Augustini propter vastationem barbarorum olim translata et honorifice fuerant condita, misit, et dato magno precio accepit, et transtulit ea in Ticinis.

722. In Campania Italiae frumentum combustum, et ordeum et legumina cecide- 722
runt de coelo tamquam pluvia.

723—727.

728. Translata sunt corpora beatorum Wandregisili [a], Ansberti et Wlframni a san- 728
cto Baino, urbis Tarvennae episcopo et rectore Fontanelnensis cenobii in aecclesiam beati Petri apostoli. Quae ita integra ab omni corruptione cum vestimentis quibus induta fuerant reperta sunt, quasi die eodem fuissent sepulturae tradita.

729.

730. Obiit domnus Beda presbiter et monachus [b] in Anglia. 730

731. 732.

733. Gregorius papa sinodum 903 episcoporum Rome congregavit. 733

734. 735.

736. Sanctus Willibrordus obiit. 736

737—739.

740. Signa in sole et luna et in stellis apparuerunt. 740

741. Karolus bellicosus obiit, et duo filii eius Pippinus et Karlomannus succedunt. 741

742.

743. Karlomannus in Saxoniam perrexit. 743

744. Cinis de celo cecidit. 744

745. Corpus sancte Marie Magdalenae ad cenobium Viceliacum transfertur. 745

746. Karlomannus frater Pippini monachus efficitur. 746

747. Pippinus Saxoniam intravit. 747

748. Pippinus cum exercitu Baioariam venit, omnesque resistentes sibi subiugavit. 748

749.

750. Pippinus secundum morem Francorum electus in regem, ungitur a sancto Boni- 750
facio Maguntiensis civitatis episcopo.

a) *cod.* Wandresisili. b) *cod.* modo.

751. Pippinus rex in Saxoniam iter fecit, et Hilteradus episcopus a Saxonibus occisus est.

752. Passus est sanctus pater noster Bonifacius, vir apostolicus et omni sapientia adornatus, qui de Anglorum gente nobilem ducens originem, ibidem in sancto proposito religiosissime educatus, et doctrina nichilominus insignis fuit, et miraculis claruit; postea vero divina ammonitus pietate Germaniae fines adiit, Francorum gentem diversis errorum laqueis irretitam nobiliter instruxit, et hereticorum pravitates instantissime superavit. Evangelica etiam doctrina adeo precipuus extitit, ut apostolorum tempora in eius praedicatione laudares. Itaque meritis illius circumquaque clarescentibus, a viro sanctissimo Gregorio papa Romano accersitus, ad illuminationem totius Germaniae transmissus, et ab eodem episcopus ordinatus, in civitate quae Mogontia dicitur pontificatus honore meruit sublimari. Ibi inter homines constitutus, angelicam vitam exercuit, Francorum gentem, Thuringorum et Saxonum populos, Deo adquisivit, et in omni sanctitate gloriosus fuit. Novissime ergo cum multos ex Fresonibus christianae religioni subiugasset, a paganis qui supererant gladio peremptus, cum martirii gloria migravit ad celestia regna, corpusque illius comitante fidelium maxima turba ad Fuldense monasterium, quod ipse sibi in solitudine Boconia construxerat, cum magnis Dei laudibus transportatum, et condigno honore tumulatum, miraculis ibidem plurimis claret. Passi sunt autem cum eo et alii ex clero eius viri religiosi, presbiteri, diacones et monachi, sed nobiliores inter eos fuerunt Eobanus episcopus et Adalarius sacerdos, qui primitus in monasterio quod Trech nominatur honorabilem meruerunt sepulturam, sed emergentibus annis etiam ipsi Fuldam translati, iuxta corpus sancti pastoris sui Bonifacii satis pulcherrime requiescunt.

753. Pippinus rex Italiam ingressus est. Terremotus tam terribilis factus est, quo urbes alie quidem ex toto, aliae ex parte subverse sint.

754. Unguntur in reges Francorum Pippinus et duo filii eius Karolus et Karlomannus.

755.

756. Rex Pippinus tenuit placitum suum in Compendio.

757. Pippinus rex in Saxoniam iter fecit, et in loco qui dicitur Sitnia[a] multae strage facte sunt de Saxonibus.

758. Natus est Pippino regi filius quem vocavit Pippinum, qui tertio anno defunctus est.

759—761.

762. Pippinus rex Equitaniam cum exercitu vastavit.

763. Gelu magnum a Kal. Decemb. usque ad Februar. Stellae subito visae de coelo cecidisse, ita omnes exterruerunt, ut putarent finem mundi imminere.

764.

765. In Siria passio dominicae imaginis.

766. 767.

768. Pippinus rex apud sanctum Dionisium Parisius *diem* clausit extremum 8. Kal. Oct. Et domnus Karolus et Karlomannus elevati sunt in regnum.

769. Karolus rex Equitaniam cum exercitu intravit.

770. Karolus *rex* sinodum habuit in Wormatia civitate.

771. Karolus rex sinodum habuit ad Valentianas, et Karlomannus rex defunctus est 2. Non. Decemb.

772. Karolus rex sinodum tenuit in Wormatia.

773. Karolus rex sine lesione suorum Italiam ingressus est.

774. Karolus subiugata Italia in Franciam reversus est.

775. Rex habuit sinodum in villa quae dicitur Duria.

776. Karolus rex Italiam ingressus, Rotgaudem rebellem captum decollari iussit.

777. Rex Saxoniam ingressus, in Paderespruna placitum tenuit.

778. Karolus cum exercitu Ispaniam ingressus est.

779. Karolus venit in villam quae dicitur Compendium.

780. Karolus ad Hereburg venit.

a) *cod.* Sitma.

781. Baptizatus est filius Karoli Pippinus in Roma. 781
782. Karolus Coloniam veniens, Renum transiit et sinodum tenuit. 782
783. Hildewardis regina obiit. 783
784. Karolus ingressus est Saxoniam, eo quod iterum rebellassent. 784
785.
786. Karolus misit exercitum suum Brittanniam. 786
787. Karolus venit Romam. 787
788.
789. Karolus ad Coloniam venit, ibique duos pontes construxit, et ex utraque parte 789
pontis castra edificavit [2]. 2

[a] Anno 790. Domnus [3] rex moratus est Vangionam, et absque bello transivit 790
tempus. 3

Anno 791. Perrexit domnus rex cum exercitu in Pannoniam. Inde regressus 791
rediit ad Regenesburg, et nativitatem Domini ac pascha ibidem celebravit vita prospera.

Anno 792 [4]. Carolus rex in Reganesburg totum annum peregit, et Saxones ite- 792
rum a fide dilapsi sunt christianitatem relinquentes. 4

Anno 793. Ermbertus episcopus Vangione obiit. 793

Anno 794. Fastrada [5] regina obiit ad Franconofurt: ibi domnus rex sinodum 794
magnam habuit cum omnibus episcopis Galliae et Italiae de adoptivo filio domino 5
nostro Iesu Christo. Quam heresim introducere nitebatur Elefantes episcopus Hispanorum, Toletanae sedis episcopus. Inde rediens per Saxoniam, venit ad Aquis, ibique hiemavit.

Anno 795. Rex Carolus venit in Saxoniam. Cumque Saxones convicti in om- 795
nibus se culpabiles recognovissent, obsides regi offerentes, accepitque earum terciam partem in obsidionem generis masculini, et spoponderunt se ultra non fallere, sed antiqua illorum infelicitas eos non permisit, et domno rege inde recedente, statim foedus irrumpentes.

Anno 796. Huni [6] cum omnibus finibus ad se pertinentibus, domni regis di- 796
cioni et Francorum imperio se subdiderunt; rex autem perrexit Saxoniam. 6

Anno 797. Barcinona civitas Hispaniae quae iam olim a nobis desciverat, per 797
Azotum [b] prefectum ipsius, nobis est reddita. Nam et ipse ad palacium veniens, domno regi semetipsum cum civitate commendavit. Expedicio facta in Saxoniam, et usque ad oceanum trans omnes paludes et invia loca transitum est; et rex mense Novembrio mediante ad hibernandum cum exercitu Saxoniam intravit, positis castris apud Wisuram fluvium.

Anno 798. Venit etiam legatus Hadifonsi regis Galaciae et Austriae nomine 798
Froia, papilionem mirae pulchritudinis deferens imperatori.

Anno 799. Eodem anno Romani Leonem papam excecaverunt et lingua detrun- 799
caverunt, atque in custodiam miserunt. Set visum ei addidit Dominus, etiam et loquelam. Wido comes vicit totam Brittanniorum provintiam, quod numquam antea fuerat.

Anno 800. Eodem anno Karolus rex pertranssiens ad Turonicam. 800

Anno 801. Ipsa die sacratissimae nativitatis domini nostri Iesu Christi ante 801
confessionem beati Petri apostoli, Leo papa Carolum benedixit ad imperatorem, sicut mos est, et coronam auream expressam signo sanctitatis super caput eius posuit.

a) hinc inde usque ad a. 874. alia et antiquiore manu. b) *lege* Zatum.

2) hic error non intellectis annalium Lauriss. verbis ortus, etiam Annalibus monasterii de Waverley seculo XIII. scriptis irrepsit. En quaedam ex codice eorum quem in Musaeo Britannico evolvi (*Bibl. Cotton. Vespasian. A. XVI.*) 789. *Karolus Colonie super Rehnum pontes duos construit et munit, et Sclavoniam ingressus eam subigit.* 790. *Karolus honestati ecclesiastice omnino intentus, legendi et psallendi disciplinam diligenter correxit.* 803. *Karolus per omne imperium suum iusticias fecit, et legis capitula* 39. *instituit.* 807. *Karolus imperator per manum Pauli diaconi sui decerpens optima queque de scripturis catholicorum patrum, lecciones unicuique festivitati convenientes per circulum anni in ecclesia legendas compilari fecit.* (*A.* 810. Divisio thesauri ex Einhardo. A. 826. Corpora SS. Marcellini et Petri.) 3) a. 790 — 792. ex ann. Laurissensibus. 4) a. 793. 5) a. 794. ex ann. Lauriss. 6) a. 796 — 824. et pars anni 827. ex ann. Lauriss. et Einhardi, paucis tamen adiectis.

802 Anno 802. Herona, imperatrix de Constantinopolim[a], misit legatos ad Karolum, pacem confirmare inter Francos et Grecos.

803 Anno 803. Hoc anno terrae motus ad Aquis factus est.

804 Anno 804. Karolus imperator transivit in Saxoniam, et omnes qui trans Albiam et in Winodis habitabant Saxones, exules fecit.

805 Anno 805. Eodem anno Cappanus, princeps Hunorum, ad Karolum imperatorem venit.

806 Anno 806. mense Iulio profectus est imperator de Aquis ad Theodonis willam.

807 Anno 807. Legatus regis Persarum, nomine Abdella, cum monachis de Ierusalem, et Georgius, qui fuit abbas in monte Oliveti, hi ad imperatorem Karolum pervenerunt, munera deferentes, id est papilionem et alia multa.

808 Anno 808. Eodem anno hiemps mollissima ac pestilens erat. Tunc misit filium suum Karolum ad Albiam, vesano regi resistere.

809 Anno 809. Karolus rex ad Aquis palatium concilium episcoporum magnum habuit de processione Spiritus sancti.

810 Anno 810. Sol et luna bis defecerunt, sol. 6. Idus Iunii, et luna 11. Kal. Iulii; et Pippinus rex filius imperatoris migravit; et ille elefas quem Aaron imperatori miserat, subita morte periit; et magna mortalitas boum et aliorum animalium erat in ipso anno, et hiemps valde dura.

811 Anno 811. In ipso anno mittuntur ab imperatore nostro ad regem Grecorum legati ad Constantinopolim, id est Haida episcopus et alii duo.

812 Anno 812. Dedit Karolus imperator filio filii sui Bernhardo, filio Pippini regis, regnum Longobardorum, et gratias omnipotenti Deo, tunc venerunt legati imperatoris nostri de Grecia, qui prenominati sunt, et simul legati cum eis Grecorum cum honorificis vel imperialibus muneribus, ad Aquis palacium, ad colloquium imperatoris, et dimissi sunt cum pace.

813 Anno 813. Karolus imperator Lodewicum regem Aequitaniae, filium suum, constituit corona imperiali; et hiemps nimis dura.

814 Anno 814. Beate memoriae gloriosissimus Karolus imperator, Domino vocante, 5. Kal. Februarii de hac luce migravit. Et postea mense Martio venit de Aequitania Ludewicus imperator ad Aquis palacium, et venerunt illic ad eum legati Grecorum et aliarum gentium ad pacem confirmandam inter illos et Francos. Tunc demum ille imperator constituit filium suum regem super Equitaniam Pippinum.

815 Anno 815. Ludewicus imperator habuit conventum magnum in loco appellato
7. 8 Paderbrunnon in Saxonia. Stephanus[7] papa mense Octobri[8] venit in Franciam ad civitatem Remensium. Ibique apostolicus in dominico die fecit benedictionem imperialem super Ludewicum et coniugem eius Ermingardam.

816 Anno 816. Ludewicus imperator direxit suum exercitum contra Sclavos, et adiuvante Deo victores extiterunt, et legati Grecorum venerunt ad imperatorem pacem confirmandam.

817 Anno 817. Imperator Ludewicus Lotharium filium imperatorem constituit. Eodem anno mense Octobri igneae acies apparuerunt in coelo. Bernhardus, filius Pippini regis, molitur Italiae tirannidem, machinante Egitheo. Huius nefandum conatum ad nihil deducitur, et tempus vertebatur in annum.

818 Anno 818. Bernhardus rex Langobardorum luminibus privatus est, et Theodolfus episcopus degradatus est Aurelianae civitatis.

819 Anno 819. Mense Februario[9] Ludewicus imperator accepit sibi in coniugium
9 Iudith ad imperatricem.

820 Anno 820. Ludewicus imperator Carisaco placitum habuit.

821 Anno 821. Ludewicus imperator dedit filio suo Lothario regi ad coniugium Ermingardam, filiam Hugonis comitis Turonicorum, et hiemps erat valde dura.

822 Anno 822. Ludewicus imperator dedit filio suo Lothario regnum Langobardorum.

823 Anno 823. Ludewicus imperator dedit Druoagoni fratri suo regimen et cathe-

a) constantinopolim *corr.* constantinopoli.

7) a. 816. 8) m. O. *deest in Einhardi Ann.* 9) m. F. *non legitur in ann. Einh.*

dram episcopalem Metensiae civitatis. Ebo episcopus pergit partibus Danorum, una[10] cum Wildericho episcopo[11]. Eodem anno genuit Iudith Carolum[12]. 10 11. 12

Anno 824[13]. Perrexit rex cum exercitu partibus Brittanniae, eam vastavit et reversus est in pace. 13

Anno 825. Haistulfus archiepiscopus Magontiae civitatis obiit, et successit in locum eius Otgerus capellanus dominicus.

Anno 826. Ludewicus imperator habuit sinodum episcoporum ad Ingulunheim, et illic venit multitudo ad eum Nordmannorum, et princeps eorum nomine Herioldus, baptizatus est, et uxor eius, et cum eis plus quam 400 homines promiscui sexus. Eo tempore multa mala increverunt a gentilibus super aecclesiam catholicam.

Anno 827. Venerunt corpora sanctorum Marcellini et Petri de Roma[14], et Ludewicus rex accepit in coniugium sororem Iudith imperatricis. 14

Anno 828. Legati imperatoris, Ruodger episcopus cum sociis suis, Constantinopolim perrexerunt.

Anno 829. Erat sinodus episcoporum in tribus locis regni Lodewici imperatoris, et mense Augusto Vangionensium civitate erat conventus magnus episcoporum. Et ibi tradidit imperator Karolo filio suo regnum Alisacinsae et Coriae, et partem Burgundiae. Anno

831.

Mense Octobri venit ad imperatorem Pippinus rex Aequitaniae, et Bernhardus comes Barcenonae civitatis, qui infideles deputabantur, ac fidem iuraverunt; et Pippinus de Aquis nocte fugiens abcessit. Eodem mense eclipsis lunae facta est. Legati Sarracenorum venerunt ad imperatorem pacem confirmandam, et cum pace reversi sunt. Anno

832.

Mense Aprili eclipsis lunae fuit; et postea aestivo tempore Ludewico imperatore morante apud Magontiam civitatem, obviam venit ei filius eius Lodewicus rex Beguariae, rebellare paratus contra patrem, et non potuit, sed fugiens abscessit; persequente autem eum patre usque ad Augustam civitatem, necessitate conpulsus venit ad patrem, et in pace dimissus est. Et inde rediens imperator ad Hispaniam, capere filium suum Pippinum; sed non potuit. Anno

833.

Tempore enim aestivo convenerunt filii imperatoris in pago Alisacinse, Lutharius, Pippinus et Ludewicus, adducentes secum Gregorium papam. Ibique leudes imperatoris[a] coniurationes suas postposuerunt, relinquentes autem eum solum, reversique sunt ad Lotharium, ei fidem iuramentis spoponderunt, et imperator vero illorum, coniuge simul et regno privatus, merens adflictusque in dominium filiorum advenit. Qui miserunt eum in custodiam puplicam in Suessionis civitate, similiterque coniugem illius. Collatione autem eorum peracta, tripertitum est regnum Francorum, et domnus papa rediit in patriam suam; Lotharius mansit in Conpendio. Ceteri vero reversi sunt unusquisque in sua. Anno

834.

Morante Ludewico imperatore in custodia, filius Ludewicus astute cogitans, contra fratrem suum Lotharium, cui priori anno omnem fidem promiserat, insidias molitus est. Congregato exercitu suo festinus perrexit ad Suessiones, patremque suum de claustris liberavit, atque Iudith de custodia revocavit, direxeruntque aciem contra

a) *cod.* imperatores

10) *sequentia in Einh. Ann. desunt.* 11) Bremensi. 12) cf. Ann. Weissemburgenses Mon. T. I. 111. 13) *ex ann. Einh.* 14) Venerunt — Roma] *ex Einh. ann.*

15 Mahtfridum atque Landbertum, principes Lotharii consules[15], ut eos vinctos ad se adducerent, aut etiam gladio detruncarent. Quibus resistentibus, magna persecutores strage ceciderunt. Ibique cum aliis plurimis occisi sunt Uodo comes et Theodo abbas. Ludewicus vero imperator et coniunx eius persecuti sunt Lotharium, qui tandem venit ad eos cum suis omnibus, et fide facta ex utraque parte, tamen non firma, rediit unusquisque in sua. Interea dum haec agerentur, inruerunt pagani in vicum nominatissimum Dorestatum, eumque inmani crudelitate vastaverunt; et eo tempore regnum Francorum infra semetipsum valde desolatum est, et infelicitas hominum multipliciter cotidie augebatur. Eodem anno aquae inundaverunt valde super terram. Anno

835.

16 Mense Februario eclipsis lunae fuit. Ludewicus imperator cum convoco[16] suo perrexit ad Burgundiam, ibique venit ad eum Pippinus filius eius. Interim autem iterum invaserunt pagani partes Frisiae, et interfecta est de paganis non minima multitudo. Et iterum predaverunt Dorestatum. Anno

836.

Mense Februario incipiente nocte mirandae acies apparuerunt ab oriente in occidentem. Iterum eodem anno pagani christianos invaserunt. Anno

837.

Ingens turbo ventorum frequenter erumpebat, et stella cometes visa est, nimium ex se mittens fervorum in oriente, coram humanis obtutibus quasi per tres cu-
17 bitos: et pagani vastaverunt Walicrum[17], multasque feminas inde abduxerunt captivas, cum infinita diversi generis pecunia. Anno

838.

Hiemps pluvialis et ventosa valde, et mense Ianuario 12. Kal. Februarii tonitruum auditum est, similiterque mense Februarii 14. Kal. Martii tonitruum est auditum magnum, et nimis ardor solis terram urebat; et quibusdam partibus terrae motus factus est; et ignis forma draconis in aere visus est. Eodem anno heretica pravitas orta est. Eodem anno quinta nocte ante natale Domini fragor tonitrui magni auditus est, et fulguris visus, et multis modis miseria et calamitas hominum cotidie augebatur. Anno

839.

7. Kal. Ianuariorum ingens venti turbo ortus est, ita ut fluctus maris valde inundabant super terminos et litus, miserabiliter innumerabilem turmam humani generis in villis et vicis circum positis simul cum edificiis consumpserunt. Classes enim in mari vertentes disruptae sunt, et flamma ignis supra totum mare visa est. Eodem anno 8. Kal. Aprilis admirandae acies apparuerunt vesperascente die in coelo in modum domus rotundae, totum coeli ambitum circumducentes. Eo anno venerunt corpora sanctorum Felicissimi et Agapiti atque sanctae Felicitatis in locum qui dicitur
18 Fredenna[18]. Anno

840.

Acies consimiles apparuerunt per duas simul noctes, sicut hae quae priore anno fuerunt. Et tercia Maii, id est tercia die rogationum, hora nona eclipsin solis facta est, et stellae manifestae sunt visae in coelo velut noctis tempore. Et postea

15) i. e. comites. 16) i. e. aequivoco. 17) insulam Walchern. 18) Freden, in confinio Westfaliae et Hollandiae.

mense Iunio, 11. Kal.[19], Ludowicus imperator obiit in insula quadam parva Hereni 19
fluminis contra villam regiam que vocatur Ingulunheim, absentibus liberis coniuge-
que eius, et ad sanctum Arnulfum conditus est. Postea vero Lotharius imperator
profectus est de Italia in Franciam, concessum sibi a patre possidere regnum. Cui
contraveniens predictus Ludewicus frater illius, iterum intercapere regnum orientale;
sed superveniente Lothario ultra Renum flumen, vix sine bello discesserunt a se.
Postea vero Lotharius pergens cum exercitu contra Karolum. Et Ludewicus iterum
congregato exercitu litus Rheni possidens. Quo comperto, Lotharius movens exerci-
tum, et clam apud Wormatiam civitatem predicto flumine transcenso, iterum Lude-
wicus fugiens in Beioariam. Anno

841.

Videns Ludewicus quod germanum superare nequibat, iunxitque se ad Karolum,
ut per eius solatium predictum superaret imperatorem. Quod cum Lotharius perce-
pisset, moto cum exercitu venit adversus eos in locum qui dicitur Alciodorum[20], et 20
quod dici dolor est, magna se cede ibidem christiani in invicem debachati sunt. Eo-
dem anno 5. Kal. Augusti, feria 5. claro sole, circuli tres apparuerunt in coelo, si-
miles visioni arcus, ambientes se alterutrum; sed minimus solem sibi medium cir-
cumcingens, qui tamen colore ceteris plenissimus videbatur. Maximus in occi-
dente, cuius extrema pars solem tangere videbatur. Medius in aquilone, qui pre-
dictos duos aequaliter ambiebat. Sed tamen medius, et maximus, plus tenues mi-
nimo videbantur. Et nubecula parva in oriente et aquilone eadem specie circulorum,
longe ab his quasi in uno loco claruit. Ante horam diei terciam visi sunt, et usque
post meridiem permanserunt. Eodem anno per totam Saxoniam potestas servorum
valde excreverat super dominos suos, et nomen sibi usurpaverunt Stellingas, et multa
inrationabilia commiserunt. Et nobiles illius patriae a servis valde afflicti et humi-
liati sunt. Anno

842.

Quadragesimali tempore stella in occidente, maiorem consueto radium ab oriente
habens. Et Lotharius, vastata Gallia, rediens ad Aquis. Et postea aestivo tempore
Ludewicus et Karolus predato pago Vangionensium, per angustum iter asperum Gro-
weorum[a. 21] Confluentes civitatem petierunt. Ibique hostiliter venit Lotharius contra 21
eos. Sed cum vidisset, quod a suis deceptus esset, fugiens usque Lingonas pervenit,
ibique viribus resumptis consedit. Prefati vero reges, vastata omni regione Ripuario-
rum, insequentes eum usque ad predictum locum. Illicque intervenientibus viris stre-
nuis, iterum tripertito regno Francorum, in pace, tamen non firma, discesserunt a
se, Lotharius ad Aquis, Karolus in Galliam, Ludewicus in Saxoniam, et servos Sa-
xonum superbe elatos nobiliter afflixit, et ad propriam naturam restituit. Anno

843.

Prefati tres reges miserunt legatos suos proceres, unusquisque ex parte sua, ut
iterum per descriptas mansas aeque tripertirent regnum Francorum. Cumque et inter
illos dissensio facta est, venerunt ipsi reges in unum locum, et dissonantiam illorum
coadunaverunt, et separati sunt a se. Eodem anno Iudhit imperatrix, mater Karoli,
predata a filio substantia omni, Turonis civitate migravit a seculo. Anno

844.

Gregorius papa migravit de seculo, et successit in locum illius Sergius papa.
Et Bernhardus comes a Karolo est occisus. Et Pippinus rex Aquitaniae, filius Pippi-
ni, una cum filio Bernhardi, hostem Karoli valde prostravit. Ibique Hugo interfe-

a) *cod.* gronneorum.

19) scil. Iulias. 20) Auxerre. 21) est regio silvestris *das Gröwen-reich*, sive *Cröwenreich* ap-
pellata, ad laevam Mosellae ripam, in quo villa Cröwe.

ctus est abbas. Eodem tempore Ludewicus rex perrexit in Winithos[*] cum exercitu. 22 Ibique unus ex regibus eorum interiit, Gestimus[22. a] nomine, reliqui vero fidem prebentes venerunt ad eum. Quam illo absente statim mentientes. Post haec autem Lotharius, Ludewicus atque Karolus convenerunt ad Thiedenhofe, et post conlationem eorum in pace discesserunt a se. Anno

845.

Bis in pago Wormaciense terre motus factus est. Primo sequenti nocte Palmarum, secundo in nocte sancta resurrectionis Christi. Eodem anno multis in locis gentiles christianos invaserunt; sed cesi sunt ex eis a Fresionibus plus quam 12000. Alia pars eorum Galliam petierunt, ibique ceciderunt ex eis plus quam sexcenti viri. Sed tamen propter desidiam Karoli dedit eis multa milia ponderum auri et argenti, ut irent extra Galliam; quod et fecerunt. Tamen monasteria sanctorum plurimorum diruta sunt, et multos christianos captivos abduxerunt. His ita gestis, Ludewicus rex congregato exercitu magno, iter iniit ad Winodos. Quod gentiles cum cognovissent, e contra legatos direxerunt in Saxoniam, et miserunt ei munera et obsides, et petierunt pacem. At ille, concessa pace, reversus est de Saxonia. Postea vero ingenti clade percussi sunt predones; in qua et princeps sceleratorum, qui christianos et loca sancta predaverat, nomine Reginheri, Domino percutiente, interiit. Consilio enim inito, miserunt sortes, a quo deorum suorum salutem consequi debuissent; sed sortes salubriter non ceciderunt. Suadente autem eos quodam captivo christiano, ut coram deo christianorum sortem ponerent, quod et fecerunt, et salubriter sors eorum cecidit. Tunc rex eorum nomine Rorik una cum omni populo gentilium 14 dies a carne et medone abstinuit, et cessavit plaga, et omnes christianos captivos quos habebant, ad patriam propriam dirigunt. Anno

846.

23 Consueto Norhtmanni Ostraciam et Westraciam[23] vastaverunt, et vicum Dorestatum cum aliis duobus villis incenderunt igni; vidente Lothario imperatore, cum esset in Noviomago castro, sed scelus ulcisci nequiverat. Illi autem ingenti preda hominum atque facultatum oneratis classibus, reversi sunt in patriam. Eodem anno ivit Ludewicus de Saxonia contra Winidos ultra Albiam. Ipse vero cum exercitu suo contra Boemmanos perrexit, quos nos Beu-winitha[b] vocamus, sed periculose valde. Karolus contra Brittannos, sed non profuit. Eodem tempore, quod sine grandi merore nulli dicendum vel audiendum est, mater cunctarum ecclesiarum, basilica sancti Petri apostoli, a Mauris vel a Sarracenis, qui iam pridem Beneventaniam consederant, capta atque praedata est, et omnes christianos quos foras Romam repperierunt, intus et foris eiusdem aecclesiae occiderunt. Reclausos etiam viros et mulieres abduxerunt. Altare sancti Petri cum aliis multis detraxerunt, et afflictio christianorum propter scelera eorum cotidie hinc inde orta est. Sergius papa migravit ex hac luce. Anno

847.

Defuncto Sergio, memoria apostolicae sedis minime ad aures nostras pervenit. Hereban, magister et abbas de Fuldo, defuncto Otgero episcopo, archiepiscopus et successor eius effectus est, atque sollempniter electus. De cetero Nordmanni christianos hinc inde vastaverunt, et contra Sigirum et Liutharium comites bellum fecerunt, et ultra vicum Dorestatum contra flumen Reni per miliaria novem remigaverunt us- 24 que ad vicum Meginhardi[24], et ibidem facta preda, reversi sunt. Anno

848.

2. Nonas Februarii ad vesperum fulgur emicuit et tonitruum auditum est, et gen-

a) *corr.* Gestinius. b) *cod.* heuwinitha, *cf. infra Chron. Moissiac.* a. 805. *) *cod.* Winithos

22) Gotzomiuzl, rex Abodritorum. 23) Frisionum pagos. 24) Rhenen?

tiles christianis, ut consueverant, nocuerunt. Eodem anno Ludewicus rex habuit conventum populi apud Magontiam; et secta quaedam in sinodo episcoporum inlata est a quibusdam monachis de predestinatione omnipotentis Dei. Qui convicti et coram omni populo contumeliis verberum affecti, reversi sunt in Galliam, unde ierant, et Deo gratias inlesus permansit status aecclesiae. Anno

849.

Infirmante Ludewico rege, hostis illius de Beioaria iter arripuit in Boemmanos; sed multis ex eis ibidem interfectis, valde humiliati reversi sunt in patriam. Gentilitas vero consueto ab aquilone christianitatem nocuit, magis magisque convaluit; sed fastidiosum est enarrare. Anno

850.

Kalendis Ianuarii, id est octabas Domini, eodem die ad vesperum tonitruum auditum est magnum, et fulgur nimium visum est; et inundatio aquarum ipsa hieme humanum genus affligebat. Et sequenti aestatę calor nimium solis terram urebat. Leo papa apostolicae sedis, vir electus, castellum circa basilicam sancti Petri apostoli construxit. Mauri vero urbes maritimas in Italia hinc inde vastaverunt. Rorik Nordmannus, frater iamdicti Herioldi iunioris, qui prius a Lothario dehonestatus fugit, Dorestatum repetit, multa mala christianis fraudulenter intulit. Eodem anno inter duos fratres, Lotharium imperatorem et Ludewicum regem tanta pax erat, ut in Hosninge [25] simul plurimos dies cum paucis venationi operam dederunt, ita ut multi hoc facto mirarentur; et in pace discesserunt a se. Anno

851.

De Roma venerunt corpora sanctorum in Saxoniam, Alexandri unius ex septem fratribus [26], Romani atque Emerentianae. Eodem anno nobilissima imperatrix nomine Irmingard, coniunx Lotharii imperatoris, de hac luce migravit. Item Nordmanni in Fresia et circa Rhenum fluvium nocuerunt. Ingens exercitus congregatus est ad Albiam fluvium, contra Saxones et civitates eorum, aliaeque obsesse, alieque succensae sunt igne. Et nimium christianos vexaverunt. Conventus namque regum nostrorum tunc erat apud Mosam fluvium. Anno

852.

Ferrum paganorum incanduit; nimius ardor solis; et fames subsecuta est; et pabula animalium defecerunt; et pastus porcorum exuberans. Anno

853.

Fames magna in Saxonia, ita ut multi equis alerentur. Anno

854.

Nordmanni cum reliquis [a] multis malis quam christianis inruerunt [b] undique, aecclesiam sancti Martini, Turonis civitatis episcopi, ubi pausatio illius est, igni succenderunt. Anno

855.

Verno tempore Ludewicus, rex orientalis, misit filium suum et convocum in Aquitaniam, accipere sibi regnum patris [c] sui Pippini. Anno

a) *cod.* reliquiis. b) *lege* quae ch. intulerunt. c) *lege* fratris.

25) Osningi montes in Westfalia. 26) allatum est Wildeshusam. cf. Ruodolfi et Meginharti librum de miraculis S. Alexandri.

856.

Nordmanni rursum regem sibi constituunt[a], cognatum et convocum priori, et Dani iterum, resumptis viribus, navali evectu christianos invaserunt. Anno

857.

Plaga magna vesicarum turgentium grassatur in populo, et detestabili eos putredine consumpsit, ita ut menbra dissoluta, ante mortem deciderent. Anno

858.

Ludewicus, rex orientalis, conventum populi sortis suae apud Wangionam habuit. Anno

859.

Kalendis Ianuarii, celebrata sollempnitate matutinorum, apud Wormatiam semel terrae motus factus est, et apud Magontiam tredecies ante diluculum. Anno

860.

Nonas Februarii tonitruum auditum est; et rex reversus est de Gallia, depravato omni regno et in nihilo emendato. Anno

861.

27 Beatus Liutbertus episcopus[27] honorifice multis sanctorum membris monaste-
28 rium quod dicitur Frikkenhurst[28] adornavit, id est Bonifacii et Maximi martyrum,
Eonii atque Antonii confessorum, adiecta parte de presepe Domini, atque de sepulchro illius, simul et de pulvere pedum illius ascendentis in coelum. Eo anno hiemps longissima, et supradicti reges iterum secretum colloquium in supradicta insula habuerunt penes Confluentiam, vastantes omnia quae in circuitu erant. Et Lotharius, rex Ripuariorum, legitimam uxorem suam, sororem Hugberti clerici, iniusta occasione reliquit. Quam postea eodem anno predictus germanus illius accepit in sua. Rex vero concubina, cuius amore uxorem reliquit, publice usus est. Anno

862.

Ludewicus impium Hughardum comitem constituit. Quod dampnum pene suis omnibus visum est. Iam enim dissensio regum nostrorum, et desolatio paganorum per regna nostra fastidiosum est enarrare. Anno

863.

Ludewicus rex primum conventum habuit Wangiona, et post haec Magontia, ibique venit ad eum Lotharius, hostem machinantes in Sclavos; quod et postea fecerunt. Sed non profuit. Eodem anno hiemps turbulenta, mutabilis, et pluvialis valde,
29 ut pene absque gelu omnino, ut in sequentibus patuit in aecclesia sancti Victoris[29].
Anno

864.

Nimia inundatione aquarum pagani sepe iam dicti, aecclesias[b] undique vastan-
30 tes, per alveum Reni fluminis ad Sanctos[30] usque pervenerunt, et locum opinatissimum
vastaverunt. Atque, quod omnibus audientibus et videntibus nimium dolendum est, aecclesiam sancti Victoris mirifico opere constructam incenderunt igni, omnia quae

a) *cod.* constuunt. b) *cod.* aecclesiam.

27) Monasteriensis. 28) Freckenhorst. 29) in oppido Xanten. 30) Santen seu Xanten.

intus aut foris sanctuarii repperierunt, rapuerunt. Clerus tamen, et omne vulgus, pene aufugit. Sed ipsum censum sanctuarii, postea nimium vesania correpti, ibidem remiserunt. Sanctum vero corpus Victoris prepositus fratrum, equo ascenso, et loculo ante se posito, cum solo presbitero Coloniam noctu perduxit in magno periculo, nonnisi meritis Sancti intervenientibus. Guntharius autem isdem temporibus ibidem rector et episcopus preesse videbatur, nepos scilicet Hildiwini iunioris. Predones vero post, perpetrato scelere, haut longe a monasterio insulam quandam parvam petierunt, ibique munitione constructa habitaverunt ad tempus. Sed quaedam pars illorum per alveum ascendentes, villam regiam grandem incenderunt, ibique cesi sunt ex eis utpote plus quam 100 homines, ita ut una navis ibidem ex eorum sorte vacua remansit. Ceteri vero, vix conscensis navibus, confusi redierunt ad suos. Lotharius vero, paratis navibus, cogitabat inruere in eos; sed sui non consenserunt ei. At contra Saxones agiles ex altera ripa fluminis agiliter agebant, ita ut quendam ex eorum regibus nomine Calbi, qui superba temeritate litus eorum aggredi temptabat, occiderunt, et in ipsum flumen fugientem demerserunt, omnesque pene sequaces illius. Ceteri vero exinde territi, locum predictum reliquerunt, et incerta petierunt. Ludewicus vero totum pene annum morabatur in Beioaria, caute agens contra Margos rebelles, sed et contra filium. Predictus vero Guntharius, archiepiscopus Agrippinae, et Thietgaudus, Treverensis archiepiscopus, eodem anno iussu Nicolai pape Romam petierunt, ob adulterium Lotharii regis quod pridem commiserat, eo quod ei in hoc cum suis suffraganeis iniusta occasione contra religionem christianitatis consenserunt: plurimas secum deferentes sententias, quasi canonica auctoritate conpositas. Quibus in sinodo Romanensi cum omni assertione illorum condempnatis, omnino refutati sunt, eisque omni officio sacerdotali ad tempus interdicto, dimissi sunt. Anno

865.

Moram faciente Lothario veniendi, temerarias ipsi episcopi conscriptiones Nicolao papae iterum remiserunt, dicentes eum impie et absque omni ratione tirannico in eos more iniusta exercere iudicia. Promittentes, se absque illius gratia velle aequaliter gloriari in locis suis, ceu ipse in Roma, et in nullo gradum suum inferiorem gradu illius esse; non recordantes, se ab eo pallium dignitatis accepisse. Loquente per eos apostata spiritu, qui dixit: Ponam solium meum ad aquilonem, et ero similis altissimo. Quibus iterum ipse papa in sinodo episcopali, si ita peregissent, ab omni aecclesia catholica excommunicandos esse indixit. Regressi sunt ergo, unde ierant; et veniente Gunthario Coloniam, ex ipso sacratissimo die coenae Domini, omne officium paschale contra fas peregit, et ob hanc temeritatem iterum in eadem provintia ab omnibus episcopis Lotharii excommunicatus est. Nec mirum, si ipse qui aerarium sancti Petri, in vasis sacris aureis et argenteis et multis speciebus, exinanivit, et avariciae facibus semper exarsit, et ad secularem pompam necnon et ad fratres et nepotes et sorores et neptes ea convertit, omnibus bonis privaretur. Consors vero illius nihil horum agere temptabatur. Sed tamen ambo iterum Romam reversi sunt. Anno

866.

Mense Ianuario eclipsis lunae facta est, et sanctissimus episcopus Bremensis Ansger de hac luce migravit. Liudolfus comes [31] a septentrione, et in Italia Everwinus, gener Ludewici regis, magnifici viri, de hac luce subtracti sunt Eodem tempore Hubertus clericus, de quo supra scribitur, cuius sororem Lotharius rex pridem repudiatam dimisit, a quinque episcopis excommunicatus, a filiis Cuonradi, fratris quondam Iuthit reginae, in bello occiditur. Eo anno pagani reliquias Fresiae nimium vastaverunt. Et Ludewicus, rex orientalis, aestivo tempore conventum populi sortis suae habuit ad Franconoford, ibique interfuit Arsenius, auricularius Nicolai papae, ab eo cum epistolis directus ob statum catholicae fidei, et defensionem christianae religionis. Indeque proficiscens, visitavit Lotharium regem, abstrahens inlicitam con-

31) Saxo, fundator monasterii Gandersheimensis.

cubinam reginam elevatam, cuius rei consensu Guntharius et Thietgaudus, duo archiepiscopi, graviter ceciderunt; restituens ei legitimam uxorem prius ab eo nefanda occasione repudiatam, indeque Romam rediens. Eo tempore vir magnificus nomine Ernost, socer videlicet Karlomanni, primogeniti Ludewici regis, de hac luce migravit. Moram autem faciente Gunthario veniendi in civitatem, successit in locum illius quidam tirannicus, Hugo nomine, filius predicti comitis Cuonradi, qui non ut pastor, sed ceu lupus rapax, gregem Dei invasit, et idcirco annuente Domino celeriter inde deiectus est, occisis ab eo plurimis in eodem episcopatu. Et pagani crudeliter Galliam vastaverunt. Acceptoque inde a Karolo rege innumerabili censu, ad tempus reversi sunt, alibi desolare aecclesiam Dei. Anno

867.

Duo presbiteri qui se monachico habitu in Saxonia, quamvis inperiti, nimiae sanctitatis viros sub obtentu religionis simulabant, ita ut episcopis et presbiteris omnibus eiusdem provintiae sanctiores se esse prefigurabant. Nam solitariam vitam in hipocrisi primum duxere simul. Sed postea, mediante inter illos spiritu discordiae, separati sunt ab invicem, et tamen remota querentes habitacula, semper iactitabant etiam se visiones angelicas vidisse et signa fecisse. Et confluebat ad eos multitudo magna gentis huius, tam divitum quam etiam ceterorum, diversa munera deferentes. Quorum confessiones suscipientes, nova iudicia pretulerunt. Quorum hypocrisin inspector secretorum Dominus de coelo prospexit, et manifestavit consilia cordium illorum, ita ut qui prior eorum videbatur nimia infestatione [a] diaboli correptus est. Alter vero aestivo tempore, convocato Liudberto archiepiscopo Magontiae, cum caeteris coepiscopis, canonice victus et prostratus, ac de gradu depositus est. His ita gestis, allata sunt pignora sancti Magni martyris in Saxoniam, a Nicolao papa venerabili episcopo Liudberto directa. Eodem tempore Guntharius, quondam Agrippinensis archiepiscopus, iterum Roma [*] reversus est, communione tantum vulgari ei concessa, sed omni officio episcopali interdicto. Ipse tamen cum magna elatione, clangentibus signis, occurrenti clero cum euuangeliis et turribulis, aecclesias adiit. Eo anno ingens bellum inter Gallos et paganos geritur in Gallia, et cecidit ex utraque parte innumerabilis multitudo. Ibique Ruodbertus, vir valde strenuus, ortus de Frantia, dux Karoli, interfectus est. Anno

868.

Adhuc visitante Domino plebem suam et circa solis occasum pro denario diurno ociosos vocantem [b] operarios ad vineam excolendam, gens Bulgarum, hactenus idola vana colentium, ad fidem catholicam conversa est. Mittente eis summo tonanti signa et prodigia fieri in medio plebis. Directis a Nicolao, summo pontifice et universali papa urbis Romae, viris apostolicis, receperunt sermonem domini nostri Iesu Christi, et baptizati sunt. Aequum quippe erat, ut piscationem sibi iam olim a Domino commissam veteranus piscator, sagena predicationis Europico ponto directus, ad finem [c] usque mundi prosequeretur, et antiquus dierum pastor ovium nuncupatus, agnos sibi specialiter commendatos et diu in heremo vacantes, ad civilia pascua perduceret, ubi eis individuus comes illius, et egregius gentium predicator, lac potum daret pro esca; quoadusque fierent oves foetosae habundantes in egressibus suis, et fieret unum ovile et unus pastor, Iesus Christus dominus noster. De cetero diebus ieiuniorum Septembrium circuli duo magni apparuerunt in coelo, similes aspectui iris. Quorum maior ab aquilone primum formosior, sed postea, plenitudinem suam australi quasi tribueret, desipuit. Minor vero solem [d] sibi medium circumcingens, in extrema parte alterius omni decore resplenduit. Ante horam namque terciam oriundi, et usque ad nonam perdurantes, evanuerunt. Eodem tempore in Saxonia ignis in aerę sagittae celeritate ferri visus est, grossitudine ligni foenarii, et sicut massa ferri in conflatorio scintillas emittens, et subito coram oculis plurimorum velut in fumum picis redactus est. Sed horum significationem solius Domini nosse est. Deinde

a) *cod.* infestinatione *corr.* infestatione. *) *cod.* romam. b) *lege* vocante. c) *cod.* fidem. d) *cod.* solum.

autumnali tempore exiit edictum a regibus, ut ieiunium triduanum generaliter observaretur, inminente terrore famis, pestilentiae; et terraemotus magnus per regna, ita ut desperatio humanae vitae plurimis accidit. Eo tempore Liudbertus episcopus, Saxoniae ortus, depositus[a] distributione graduum et inpositione crismali, parrochiam Guntarii ab orientali parte procuravit. Eodem anno Nicolaus, summus pontifex et fortissimus ahtleta Christi, de hac luce migravit ad Dominum. Pagani quoque iterum Hiberniam atque Fresiam crudeliter vastaverunt. Anno

869.

Mense Februario, tenebrosis aquis in nubibus aeris, tonitrua audita sunt, et 15. Kal. Martii, id est nocte sancta Septuagesimae, stella cometes visa est ab aquilone et occidente, cui statim nimia tempestas ventorum, et inmensa inundatio aquarum est subsecuta; in qua multi inprovidi interierunt. Et postea aestivo tempore fames acerrima in multis provintiis subsequitur, maxime in Burgundia et Gallia, in quibus magna multitudo hominum acerbam sustinuit mortem, ita ut homines hominum corpora comedisse feruntur. Sed et canum carnibus aliquis[b] vesci dicuntur. Eo tempore, ut propheta ait *„propter peccata terrae multi principes eius"*, quattuor reges regnaverunt in regno quondam Karoli Magni[c], Ludewicus, filius imperatoris Ludewici, in Oriente et Sclavis, Bevaria, Alamannia et Coria, Saxonia, Suevis, Thoringia, et orientalibus Francis cum pago Wormaciensi atque Namnetis[32], qui sapientior et iustior caeteris. Karolus, frater eius, Gallis, Aquitaneis atque Wasconiis praeerat, sepissime paganorum infestationem sustinens, semperque eis censum opponens, et numquam in bello victor existens. Ludewicus, filius Lotharii imperatoris senior, Italiam et Beneventaniam consedit, qui multas iniurias Nicolao papae intulit, et non Mauros de Beneventania expulit. Lotharius, frater eius, citus et levis, relicta legitima coniuge contra sanctorum canones et Nicolai papae iussum, inlicite concubina usus est. Ipse enim Ripuariam, Burgundiam atque Provintiam possedit. Iterum atque iterum Guntarius et Thietgaudus Romam petierunt, succedente Adriano in locum regiminis, si aliquomodo possent adipisci gradum pristinum; sed non potuerunt, quia durum est contra stimulum calcitrare. Nam in ipsa peregrinatione Theotgaudus magna febre correptus, vita pariter cum sacerdotio caruit. Ecclesia vero illius a chorepiscopis regebatur. Alter quippe, eadem molestia preventus, vix convaluit. Et cum vidisset, quod nullomodo repedare posset in gradum pristinum, consumpto aerario fraude adquisito, defunctis pene omnibus suis sequacibus, pauper, cum paucis in incerto vagus girabat per terras. Sicque duo metropolitani, ob consensum adulterii nefandi regis, rite obligati sunt et ceciderunt. Sponsa vero Guntharii, quae quondam post Romam eligantissima habebatur, quasi vidua destituta viro, scissa veste, fuscata pelle, deiectis crinibus, nudis pedibus, absque pastore sedit in cinere. Parvuli quoque illius hinc inde a lupis rapacibus devorabantur per loca, non habentes patrem. Sacerdotes eius acris verberibus virgisque ceduntur, non habentes patronum. Nobiles eius gladio ceciderunt, et illa dolens ac gemens, plorans ploravit per diem et noctem, dicens: *Angustiae mihi undique, et quid eligam ignoro, quia tribulationes cordis mei multiplicatae sunt."* Ad viatores quoque conversa aiebat: *O vos omnes qui transitis per viam, attendite et videte, si est dolor similis sicut dolor meus. Ecce vivente viro vidua vocor. Parvuli mei delicati suffocati sunt. Tyrones mei abducti sunt in captivitatem. Vide Domine afflictionem meam, quoniam erectus est undique inimicus. Non est qui consoletur me, nisi tu Deus solus."* Anno

870.

Lotharius, rex Ripuariae, sepe vocatus tandem Romam venit, cum Adriano pontifice colloquium habuit. Et ab eo mandatum accepit pelicem eicere, ac legitimam coniugem accipere. Qui ita se per omnia obtemperare velle promisit, sed minime implevit. Et idcirco eum Dominus Roma redeuntem terribiliter percussit cum

a) *cod.* depotus *corr.* depositus *eadem manu) i. e.* exceptis d. g. et i. c. b) *l.* aliqui. c) *cod.* Karlomanni.

32) i. e. Nemetis.

omnibus pene suis optimatibus. Quorum corpora pariter Coloniam asportata, atque humata sunt. Quasi ultor dixisset: *Mihi, mihi vindictam, et ego retribuam. Evaginabo gladium, et interficiet eos manus mea.* Eo anno Ludewicus, rex orientalis, missis duobus filiis suis Karlomanno et Karlo contra Margos diu resistentes sibi, Rasticium regem eorum fugaverunt, et patriam vastaverunt, atque cum multis spoliis reversi sunt. Item Guntharius sepe iam nominatus, autumpnali tempore cum paucis, quasi lupus gregi insidians, nescientibus cunctis, latentibus evectu navali Coloniam venit, et misso legato signa aecclesiae pulsare precepit, et sibi honorifice occurrere iussit, dicens se potestatem habere, quam non habuit, ut rei exitus postea probavit. Anno

871.

Karolus, rex Galliae, regnum quondam Lotharii cum elatione magna invasit, Aquisgrani palatium consedit, affirmans se totum regnum absque ullius gratia in proprietatem usurpare velle; quod postea, viris intercurrentibus strenuis, emollitum est, et in pace dispositum. Tamen cum adhuc esset in Pertinaria[33], et videns Guntharium de loco suo avulsum, Hilduvinum quendam, nepotem eiusdem, die sancto Theophaniae, cum uno tantummodo episcopo Leodiae, de Aquis ad Coloniam misit episcopum ordinandum, et cathedram huius regiminis inrationabiliter obtinendam. At contra Ludewicus, rex orientalis, Liudbertum archiepiscopum Magontiae civitatis, cum omnibus suffraganeis episcopis Coloniae, ex altera parte Reni fluminis e regione civitatis direxit, ordinare quendam Willibertum, eiusdem Colonie filium, episcopum. Non elatum, non venatorem, non hypocritam, non mercenarium neque mercede conductum, sed magna coactum necessitate, omnibus aecclesiasticis disciplinis preditum. His omnibus ita peractis, in conspectu gentium revelavit Dominus iusticiam suam, et mercenarius abiit et recessit, verus autem pastor supra gregem suum sollicite vigilavit. Tunc videns Guntharius, quod nullam spem pertinatiae suae ibidem ultra infigere posset, relicta Colonia, victus et confusus inde discessit, et amplius non est reversus ad eam. Sed insequenti anno semper vagus, insidians, iterum Romam rediens, Adriano pontifici comminationes inferens, et idcirco ab omni sinodo Romana excommunicatus, incerto vitam pertinacem, et inproviso periculose amisit. Eodem anno 5. Kal. Maii beatus episcopus Liudbertus Saxoniae, et filius Ripuariae, de quo multa bona supra commemoravimus, de hac luce migravit ad Dominum. Civitas sancta Ierusalem, et mons Oliveti, atque omnia loca sancta in circuitu a Sarracenis invasa et possessa sunt. Monachi quoque ibidem Domino famulantes, diversis poenis afflicti, atque in custodiam missi. Audite enim haec omnes catholicae fidei cultores dicentes: *Plorate sacerdotes, ministri Domini, et dicite: Parce Domine, parce populo tuo; ne dominentur eis nationes, et dicant: Ubi est Deus eorum?*

NUNC DE VICTORIA KARLOMANNI.

Rasticius, rex Margorum, a Karlomanno captus, et in Franciam patri directus, ibique postea luminibus privatus est. Pagani quoque tunc totam pene Hiberniam vastantes, cum spoliis multis sunt reversi, et per aquosa loca Franciae atque Galliae humano generi multas miserias intulerunt. Mauri quoque Beneventaniam consederant plurimis iam annis, quos Ludewicus, rex Italiae, expellere nequibat, et undique ecclesia catholica infestatione gentilium circumcincta, anxiali spiritu gemens, ac sentiens tempora antichristi appropiare. Anno

872.

Iterum regnum Margorum e manibus Karlomanni per quendam eiusdem gentis Sclavum elabuit, et grandis exercitus de parte Karlomanni cecidit. Eodem anno infestatio tonitruorum et ymbrium atque grandinum humano generi nocuit nimium, in frugibus et aedificiis. Nam principalis mater aecclesia sancti Petri apostoli Vangionae civitatis, nuper a novo restaurata per Samuelem episcopum et abbatem monachorum sancti Nazarii, ictu fulminis prostrata atque succensa est. Iterum ingens exercitus ex omni parte Francorum collectus est contra Margos. Qui hostes fugaverunt, et in

33) Burtscheid??

civitatem munitissimam propulerunt. Ibique obsessi, diu grande dampnum sustinuere. Et Karlomannus frequenter patriam vastavit. Item eodem anno Adrianus papa obiit, et successit in locum eius vir praeclarus, nomine Iohannes. Guntio episcopus Vangionensis obiit, et successit in locum eius Adhelhelmus iuvenis, presbiter[a] de titulo sancti Cyriaci martyris Christi. Anno

873.

Ludewicus, rex orientalis, placitum publicum episcoporum ac laicorum ad Vadum Francorum[34] celebravit. Ibique venerunt contra eum duo filii eius pleni iniqua 34 cogitatione, convocus et Karolus, tirannidem mollire[35] et iuramenta priorum postpo- 35 nere, patrem regno privari et in custodiam mittere. Sed Deus, iustus iudex et patiens, grande miraculum palam omnibus ibidem monstravit, ita ut malignus spiritus videntibus cunctis Karolum invasit, eumque horribiliter discrepantibus vocibus agitavit. Sed in eodem die orationum suffragiis, et coniurationibus diversorum sacerdotum eiectus est. Viso hoc terrore, frater senior pedibus patris provolutus, commissum nefandum profitetur, indulgentiam postulans. Pater vero pius haec omnia prudenter cum moderamine disposuit. Eodem hiemis tempore insperatum diluvium nive madens repente inolevit, maxime in litoribus Rheni fluminis. Ex influentia aquarum multarum multitudo hominum cum aedificiis et frugibus innumerabilibus deperiit. Iterum in aestivo tempore eiusdem anni predictus rex Aquis palatium secundum sinodum ac placitum suorum consedit. Ibique rationabiliter cunctis dispositis, venit ad regem quidam clericus orbus, filius Karoli fratris sui, regis Galliae, quem ipse pater luminibus privari iussit et postea in monasterium retrudi, promittens inferre peiora, presidium petens. Itidemque venit ad eum Ruorich, fel christianitatis, tamen ei repositis obsidibus plurimis in navi, et subditus effectus est regi, ac iuramentis constrictus, inconcussam ei servare fidem. Ac non post multum temporis Ruodoldus, nepos praedicti tiranni, qui transmarinas regiones plurimas, regnumque Francorum undique atque Galliam horribiliter, et pene totam Fresiam vastavit, in eadem regione in pago Ostachia[36] ab eadem gente cum quingentis viris agiliter interfectus est, 36 et quamvis baptizatus esset, caninam vitam digna morte finivit. Postea vero, mediante mense Augusto, antiqua Egiptiorum plaga, id est locustarum innumerabilis[b] turma, more apium de alveo exeuntium, ab oriente nova exorta est per terras nostras; quae in aere volitantes, vocem subtilem velut aviculi parvi dantes. Et dum elevarentur, coelum vix velut per cribram intueri potuit. In plerisque locis vero pastores ecclesiarum et omnis clerus cum kapsis et crucibus occurrerunt eis, misericordiam Dei implorantes, ut defenderet eos ab hac plaga. Non tamen ubique, sed per loca, nocuerunt. Item in Kalendas Novembris usque ad Sexagesimam nix totam superficiem terrae cooperuit, et diversis plagis Dominus assiduę populum suum afflixit[c] et visitavit, in virga iniquitates eorum, et in verberibus peccata eorum.

Anno 874.

a) *vox ex coniectura mea est inserta, aliquot hic litteris excisis.* b) *cod.* innumeralis. c) *cod.* affixit.

34) i. e. Franconofurt. 35) *i. e.* moliri. 36) *i. e.* Ostrachia, Ostergo.

ANNALIUM XANTENSIUM APPENDIX.

Anno dominicae incarnationis 815 Ludewicus imperator habuit conventum magnum in Saxonia, et Stephanus papa venit in Franciam, ubi benedictionem imperialem fecit super Ludewicum et coniugem eius Ermingardam.

Anno 816. Ludewicus direxit exercitum contra Sclavos.

Anno 817. Ludewicus Lotharium filium suum imperatorem constituit. Eodem anno igneae acies in coelo apparuerunt.

Anno 818. Bernardus, filius Pippini, oculis privatur.

Anno 819. Ludewicus accepit sibi in coniugium Iudith.

Anno 820. Ludewicus imperator Carisaco placitum habuit.

Anno 821. Ludewicus imperator dedit filio Lothario regi Ermingardam, filiam Hugonis comitis Turonicorum. Et hiemps erat valde dura.

Anno 822. Ludewicus filio Lothario regnum Langobardorum *tradidit* (?)

Anno 823. Terre motus factus est. Multe villae et domus celesti igne cremantur. Eodem anno genuit Iudith Karolum.

Anno 824. Perrexit rex cum exercitu partibus Brittannie, eamque vastavit; et reversus est in pace.

Anno 825. Haistulfus, archiepiscopus Magontiae, obiit.

Anno 826. Ludewicus imperator habuit sinodum episcoporum ad Ingulenheim.

Anno 827. Ludowicus rex accepit in coniugium sororem Iudith imperatricis.

Anno 828. Legati imperatoris Constantinopolim perrexerunt.

Anno 829. Tradidit imperator Karolo filio suo regnum Alisacinsae et Coriae, et partem Burgundiae. Ad hunc annum computantur ab initio mundi 5998.

Anno 830.

Anno 831. Mense Octobri eclipsis lunae facta est.

Anno 832. Mense Aprilis eclipsis lune fuit.

Anno 833. Sol et luna defecerunt per eclipsin.

Anno 834. Filius Ludowici Ludowicus patrem de custodia revocavit et matrem.

Anno 835. Mense Februario eclipsis lunae fuit.

ANNALES BREVES FULDENSES.

Post annales Tomo I. Monumentorum pag. 95. *editos doctissimus rei nostrae socius, V. Cl. Iacobus Grimm, bibliothecarius Casselanus, annales alios in monasterio Fuldensi compositos mecum communicavit, quos in codice Casselano Bedae de ratione temporum cyclis annorum* 532—1063 *adiectos invenerat. Quorum initio nomina caesarum utriusque imperii inde a Tiberio obvia resecui; quae vero inde occurrunt, etiam in Annalibus Iuvavensibus tradita, haud levis argumenti esse poterunt, antiquiorem annalium horum partem in Anglia compositam, atque una cum S. Bonifacio Salisburgum Fuldamque fuisse delatam.*

ANNO INCARNATIONIS DOMINI
651. Aidan episcopus obiit.
658. Finan moritur.
663. eclipsis quae fit Haracliae.
664. Colmani obiit.
669. Constantinus ann. 16.
671. Egfrid regnare cepit[1]. 1
686. Iustinus annis 10.
695. Leo annis 3.
698. Tiberius annis 6.
704. Osraed regnavit[2]. 2
720. Redbat rex Fresonum.
735. Beda presbiter obiit.
742. Karolus rex Francorum.
754. passio beati Bonifatii martiris.
764. hic hiemps dura.
768. Pipinus rex obiit.
772. Karlmannus.
775. depositio Desiderii, regis Langobardorum.
776. conversio Saxonum.
779. obitus Sturmi abbatis.
786. Lul episcopus obiit. Hartrat et ceteri exiliati sunt.
790. depositio Desiloni ducis.
792. initium ecclesiae sancti Bonifatii, quando Karolus fuit in Avarorum gente. Obitus Engilramni episcopi[3]. 3
793. malum Pippini et sociorum eius.
794. 4. Id. Aug. obitus Fastrade reginae.
795. Karolus rex sedit ad Aeresburg.
799. Leo papa fuit in Francia.
801. Karolus rex a Romanis est appellatus Augustus.
802. Ratger mira concordia est fratrum electus ad abbatem.
804. item Leo papa fuit in Francia.
814. Karolus imperator obiit.
838. Pipinus rex Aquitaniae, filius Hludowici imperatoris, obiit.

1) in Nordhumbria. 2) in Nordhumbria. 3) Mettensis.

ANNALES WIRZIBURGENSES.

Annales Wirziburgenses, sub titulo Chronici Wirzburgensis a Baluzio in Miscellaneis editos, mense Decembri a. 1826 *Parisiis iterum cum codice unico contuli. Est Regius Nro* 4860 *membranaceus in folio maiori, olim Colbertinus* 240 *et Regius* 3730 *a., in quo annales isti Eusebii, Hieronymi, Prosperi, Cassiodori, Iordanis, et Bedae chronica de sex aetatibus excipiunt. Opus saeculo XII. exaratum, ex codice cyclorum decennovennalium descriptum esse patet, cuiusque cycli initio et annorum quibus nihil accidit numeris adhuc indicatis. Opus in Wirziburgensi Moguntinove monasterio consarcinatum, episcoporum, et abbatum Sancti Albani, nomina arguunt; dubiae in rebus ad chronologiam spectantibus fidei esse, fontes operi collati evincunt. Nam etsi antiquos praesulum Wirzburgensium catalogos aliasque notitias auctori ad manus fuisse non dubitem, praecipuam tamen operis partem Reginoni et Hermanno Contracto deberi nemo facile dubitaverit. Quibus quum auctor nonnulla ex suo ingenio adiecerit, ea non inter optima esse referenda, v. c. historia anni* 907 *satis superque testatur. Annis* 1040—1101 *cum annalibus Hildesheimensibus ad verbum fere consentit, verum neutri ex alteris, sed utrique una cum Ekkehardo Uraugiensi ex alio quodam libro ex Hermanno Contracto eiusque continuatoribus decerpto hauserunt. Et in annalibus Hildesheimensibus ea quidem pars unâ manu, eâque ab anterioribus insequentibusque diversâ, scripta sunt, prout in autographo Parisiis adservato vidi; contra in annalibus Wirziburgensibus nullum scripturae discrimen, praeter quod pauca verba opere ad finem perducto, fortasse a scriba ipso, addita sunt, quae littera obliqua exprimi curavi.*

Eodem codice habentur annales Augienses *Tomo I. Monum. pag.* 67. 68. *secundum Baluzium editi, quae quum a libro manuscripto in nonnullis differant, maioris momenti correctiones hic subiicere* libet.*

*) *Editi. Codex.*
770 — 771.
771 — 772.

Editi. Codex.
773. Karolus rex in Italiam.
773 — 774.

Anni 709. 710. 953 *et* 954 *alia manu ac reliqua, ipso tamen saeculi XII. initio, una cum cyclis paschalibus annorum* 532—1063 *notisque reliquis ex codice aliquo Augiensi transscripti sunt.*

Editi.	*Codex.*	
777	778.	
780	781.	
781	782.	
782	783.	
785	786.	
786	787.	
787	788.	Tassilo dux venit in Frantiam, et Baioaria capta est.
	789.	Karolus perrexit in Sclavos, qui dicuntur Vulzi.
809	810.	
811	812.	

Editi.	*Codex.*
812	813.
823	824.
829	830.
873.	Ict*u* fulminis Wormati*a* combur*itur*.
880	881.
881	882.
896.	. . et mortalitatis . *ac* christiani
919.	et ch. r. o. *habetur post* decollati sunt.
927	928.
932	937.
936.	Frithuricus archiepiscopus ordinatus *pertinet ad annum* 937.

TRICESIMUS SEPTIMUS DECENNOVENNALIS CYCLUS.

684. 685. 686.

687. Sanctus Kylianus martyrizatur. 687

694. Willibrordus a Sergio papa episcopus ordinatus, Fresonum gentem convertit. 694

695. Iustinianus imperator ob heresim regno privatus, exul in Pontum secessit. 695

696. Sergius papa capsam cum portione dominicae crucis invenit. 696

705. Iohannes papa Sergio successit. Cui item alius Iohannes successit. Iustinianus imperator Leonem et Tyberium cum aliis qui eum expulerant occidit. Quem, videlicet Iustinianum, Leo in expulsione illius naribus destruncarat. Qui post iterum assumpto imperio, quotiens defluentem guttam reumatis manu detersit, tociens pene aliquem de suis contrariis iugulare praecepit. 705

706. 707. 708. 709.

710. Iustinianus imperator de peccatis suis penitentiam agens, Constantinum papam cum summo honore habuit. 710

711. Iohanni papae successit Sisinnius, cui Constantinus. Hiltibertus rex iustus obiit, pro quo Dagobertus filius eius regnavit. 711

714. Pippinus senior, maior domus regiae, obiit, pro quo Karolus. Dagobertus rex obiit. Constantino papae successit Gregorius secundus. 714

715. Karolus a Blitrudrę noverca sua in custodiam missus, Dei auxilio liberatus est. 715

716. Sanctus Bonifacius, qui et Winfridus, a Gregorio papa in Franciam ad praedicandum verbum Dei missus est. 716

719. Sanctus Bonifacius Mogontiacensi civitati a Gregorio papa archiepiscopus ordinatur. 719

720. Mortuo Elberico, Theodericus frater eius in regnum successit. 720

721. Karolus, Suevos et Baiuarios armis subegit. 721

722. Liudbrandus, rex Longobardorum, ossa sancti Augustini transtulit in Ticinum. 722

726. Karolus, Pippini filius, cum iam principatum maioris domus 12 annos teneret, post haec eundem principatum tenet 15 annis; regibus tamen in Francia, sed parva dignitate, regnantibus. 726

729. Karolus Fresiam subegit. 729

730. Beda venerabilis, presbiter Anglorum, obiit. 730

739. Karolus Provinciam subegit. 739

741. Gregorio tercio successit Zacharias papa. Karolus rex obiit. 741

742. Pippinus, filius Karoli, cum fratre Karlomanno maior domus annos 11. 742

745. Inicium Fuldensis monasterii. 745

750. Karlomannus divino amore succensus[a] Romam pergens, monasterium sancti 750

a) succesus *cod.*

Silvestri in monte Soracti construens, se monachum fecit, et post aliquantum temporis ad monasterium sancti Benedicti profectus est.

751. Sanctus BURCHARDUS accepit pontificatum, in quo sedit annos 40.

752. Translatio sancti Kyliani.

753. Pippinus per auctoritatem Stephani papae rex Francorum est appellatus, et unctus manu sancti Bonifacii.

754. Sanctus Bonifacius archiepiscopus martyrio coronatur.

767. Pippinus rex moritur.

768. Karolus magnus, Pippini filius, cum fratre Karlomanno annos 4, postea solus 42.

771. Karlomannus, frater Karoli magni, obiit.

782. Karolus secundo Romam perrexit; ibique baptizatus est filius eius Karlomannus[a], quem Adrianus papa mutato nomine vocavit Pippinum.

783. Hiltigart regina obiit, pro qua Karolus Fastradam sibi sociavit in coniugium.

786. Lul Mogontiacensis archiepiscopus obiit, cui Richolfus successit. Sanguis e coelo et de terra profluxit.

791. Sanctus Burkardus migravit ad coelum 4. Nonas Februarii.

792. Coniuratio Pippini contra Karolum patrem suum. Qui, detecto consilio, tonsoratur; sociorum vero alii decollantur, alii suspenduntur.

1 794. Megingaudus episcopus obiit 6. Kal. Octobr. Wirziburc. Sedit annos tres[1], menses 10, dies 25. Fastrada regina obiit, et apud sanctum Albanum sepelitur.

798. Richolfus consecratur in episcopum 4. Non. Martii apud Frideslar.

799. Geroldus, piissimus signifer Karoli, in pugna occiditur.

800. Berenvelfus episcopus obiit 6. Kal. Octobris. Sedit annos 6. Romani papam in letania maiore excecant, et linguam eius amputant.

801. Karolus a Romanis est Augustus appellatus.

802. Liudericus episcopus obiit 3. Kal. Mart. Wirziburc Sedit annos tres, menses 5. Karolus imperiali benedictione sublimatus, Augustus et Cesar Romano more appellatur.

803. Karolus pontem quingentorum passuum longitudinis trans Renum Mogontiae
2 construxit; tanta est enim ibi fluminis latitudo[2].

805. Hoc anno dedicatum est monasterium sancti Albani Kalendis Decembris, indictione 13.

813. Richolfus Mogontiacensis archiepiscopus obiit, cui Haistolfus successit. Pons apud Mogontiam, quem Karolus construxit per 10 annos, combustus est, quia latrones noctu, hominibus in Renum proiectis, rapiebant praedam.

814. Karolus imperator frebre[b] pleuresi pulsatus, obiit 5. Kal. Februar., anno aetatis 71. regnavitque filius eius Ludewicus cognomento pius annos 27.

816. Leo papa obiit. Pro quo Stephanus ordinatur; qui mox Ludewicum imperiali benedictione sublimavit.

817. Pascualis papa efficitur.

824. Haistolfus archiepiscopus obiit, cui Otgarius successit.

827. Wetthi, Augiensis monachus, in spiritu raptus admirabilem vidit visionem.

829. Pascualis papa obiit.

3 832. Wolfgerus[3] episcopus Wirziburc obiit 2. Id. Novemb. Sedit annos 22, menses 6, dies 11.

4 841[4]. Ludewicus imperator obiit 12. Kal. Iulii. Regnavitque pro eo filius eius Ludewicus cum fratribus suis Lothario, Karolo, et Pippino annos 36.

842. Humbertus episcopus *Wirziburgensis* obiit 7. Idus Martii. Sedit annos 10, menses 3, dies 8. Bellum inter fratres de partitione regni excanduit.

846. Otgarius Mogontiacensis archiepiscopus obiit. Cui Rabanus successit.

5 849[5]. Ludewicus Germaniam, Lotharius cum imperatoris nomine Italiam, Karolus Gallias, regnum dividentes accipiunt.

a) Karl̄ *cod.* b) *sic.*

1) *lege* quadraginta tres. cf. Ussermanni Episc. Wirzburg. p. 16. 2) ex Einhardi vita Karoli. 3) wolsgerus *cod.* 4) a. 840. 5) a. 843.

855. Gozbaldus *Wirziburgensis* episcopus obiit 12. Kal. Octobris. Sedit annos 13. Rabanus Mogontiacensis obiit; cui Karolus successit. 855

856. Aecclesia sancti Kyliani in Wirziburc exusta est. Lotharius rex tonsuram et monachicum habitum suscepit moriturus. 856

858. Leo papa, Truogo et Rabanus episcopi[6], Benedictus papa obierunt. 6 858.

863. Karolus Mogontiacensis episcopus obiit. Liubbertus successit. 863

868. Nicolao papae Adrianus successit. Visa est cometa manifeste[7]. 868. 7

873. Adrianus papa obiit. Wormacium fulminis ictu crematur. 873

877. [8] Ludewicus rex Germaniae obiit 5. Kal. Septembris; pro quo filius eius Karolus iunior cum fratribus Karlomanno et Ludewico regnavit annos 11. 877 8

879. [9] Liubertus Mogontiacensis obiit. Cui Sunderoldus successit. 9 879

881. Karolus iunior cum uxore sua Rihgartha imperiali benedictione sublimatur. 881

887. Karolus imperator vivus dimisit regnum. 887

888. Arnolfus filius Karlomanni regnavit annos 12. 888

889. Karolus iunior imperator obiit. 889

891. Arn episcopus *Wirziburgensis* in Saxonia occisus est[10] inter missarum sollempnia. Sunderoldus Moguntiacensis episcopus Wormatiae a Nortmannis occisus est; cui Hatto successit. 891 10

897. Arnolfus rex, Romam veniens, imperator efficitur. 897

900. Arnolfus imperator obiit; pro quo filius eius Ludewicus admodum puer regnavit annos 12. 900

906. Berenger, Reginold et Gebehart fratres occiduntur[11]. 11 906

907. Pugna inter Adelbertum, fratrem eorum, et Cuonradum, fratrem Ludewici imperatoris, committitur, in qua Cuonradus occiditur. 907

908. Ruodolfus episcopus *Wirziburgensis* obiit 3. Non. Augusti. Sedit annos 17. dies 2. Adelbertus[12], perfidia Hattonis archiepiscopi Mogontiacensis et cuiusdam Liutpaldi deceptus, Ludewico imperatore iubente decollatur. 908 12

911. [13] Bellum Francorum cum Ungariis. 13 911

912. Ludewicus rex moritur. Pro quo filius Cuonradi illius quem Adelbertus Babenbergensis interfecit, in regnum elevatus, regnavit annos 7. Hatto obiit Mogontiacensis episcopus. Cui Herigerus successit. 912

914. Cometae videntur. 914

918. [14] Basilea ab Ungariis destruitur 12. Kal. Februarii. 14 918

919. [15] Cuonradus rex moritur. 919. 15

920. [16] HEINRICUS comes rex effectus, regnavit annos 18. 920. 16

927. [17] Herigerus *Mogontiacensis* episcopus obiit. Cui Hiltibertus successit. 927. 17

928. Hungarii totam Franciam, Galliam, Alsatiam, atque Alamanniam gladio et igne devastant[18]. 928 18

932. Thiedo episcopus *Wirziburgensis* obiit 17. Kal. Decembris. Sedit annos 24 menses 2, dies 14. 932

936. Hiltibertus *Mogontiacensis* episcopus obiit. Cui Fridericus successit. 936

937. [19] Heinricus rex obiit. Ottho magnus Heinrici filius annos 38. 19 937

938. [20] Ungarii Franciam, Alamanniam, Galliam usque oceanum et Burgundiam devastantes, per Italiam redierunt. Monasteria[21] sancti Galli et sancti Bonifacii cremantur. 938 20 21

941. Iunior Burchardus *Wirziburcensis* episcopus obiit 8. Kal. Aprilis. Sedit annos 9, menses 3, dies 23. 941

951. Ottho rex Italiam petit, eamque sibi subiecit. Berengerum regem expulit. 951

952. Berenger apud Augustam in conventu Otthoni ad deditionem venit. Inde cum regina coniuge eius, Willa nomine, ad castellum Babenberg deductus, extremam clausit horam. Ignitus lapis, quasi massa candentis ferri, ab occidente volitans venit; et draco visus est. 952

6) Leo, Drogo et Rabanus obierunt a. 855, Benedictus anno 858. 7) manifest̄ *cod.* 8) a. 876. 9) a. 889. 10) a. 892 ex Reginone. 11) cf. Ann. Alamann. a. 903 et Hermannum Contr. a. 902. 12) a. 906. 13) a. 910. 14) a. 917. 15) a. 918. 16) a. 919. 17) a. 926. 18) a. 926. 19) a. 936. 20) a. 932. 21) a. 937.

22 953. [22] Obiit Fridericus *Mogontiacensis archi*episcopus; pro quo Willehelmus constituitur, filius imperatoris Otthonis.

954. Liudolfus dux Otthoni regi, patri suo, rebellat.

23 955. [23] Ungarii Noricam, Franciam, Italiamque petunt.

24 956. [24] Ungarii totam Baioariam depopulantes, iuxta Augustam Alamanniae urbem ab Otthone rege pugna victi, inmensa cede necantur. Liudolfus Adelbertum bello
25 vicit. Et ipse eodem anno moritur [25].

960. Cruces in vestibus apparuerunt.

26 961. [26] Bobbo *Wirziburgensis* episcopus obiit 15. Kal. Martii. Sedit annos 20, menses 10, dies 14.

963. Ottho rex Romam veniens imperator efficitur. Signum in sole.

968. Willehelmus *Mogontiacensis* episcopus obiit. Cui Hatto successit.

970. Hatto *Mogontiacensis* episcopus obiit; Ruobbertus successit.

972. Signum quoddam ignei coloris in coelo apparuit.

27 975. [27] Ottho imperator obiit Nonis Mai. Sanctus Oudalricus migravit ad Dominum 4. Nonas Iulii, anno episcopatus sui 50. *O*ttho II, Otthonis magni filius, annos 9.

977. Ruobbertus archiepiscopus *Mogontiacensis* obiit *ann.* 4. 10. *mens.* Pro quo constituitur Willigisus, qui in primis coepit aedificare monasterium sancti Martini.

983. Ottho imperator apud Calabriam, occiso a Grecis exercitu, de navi exiliens, nautando aufugit.

984. Iunior Poppo *Wirziburgensis* episcopus obiit 11. Kalend. Augusti. Sedit annos 23, menses 4, dies 21. Ottho imperator Romae 6. Idus Decembris moritur et
28 sepelitur [28]. *O*ttho tercius, Otthonis secundi filius, admodum puer, annos 18.

990. Huc episcopus *Wirziburgensis* obiit 4. Kal. Septembris. Sedit annos 6, menses 7, dies 28.

995. Sanctus Adelbertus, episcopus de Praga [a] civitate, a Prucis martyrio coronatur. Brunwardus *Wirziburgensis* episcopus obiit 12. Kal. Octobris — sedit annos 5, menses 8, dies 19 — in insula Euboea, et sepelitur in monasterio quod dicitur Politica.

29 1001. Ottho imperator in Italia obiit absque filiis 5. Kal. Februarii [29]; cuius intestina Augustae, reliquum corpus Aquisgrani sepelitur. *H*einricus dux Baioariae Ba-
30 benbergensis [b. 30] apud Mogontiacum rex effectus, regnavit annos 23, menses 5.

1004. Heinricus rex Italiam, Boemiam et Bolizlaum ducem cum omni gente Sclavorum subiugavit.

1007. Episcopium Babenberg a rege Heinricho constituitur, et Eberhardus ibi episcopus ordinatur.

1009. Brun episcopus et monachus a Prucis multis suppliciis affectus, et manibus pedibusque abscisis, postremo capite plexus coelos petiit.

31 1011. Hoc anno Babenbergensis aeclesie dedicatio [31] facta est, 46 episcopis in id operis destinatis. Obiit Willigisus *Mogontiacensis* archiepiscopus. Cui Erkenbaldus successit abbas.

1014. Heinricus Romae imperiali benedictione coronatur a Benedicto papa.

32 1015. Ernost dux [32] in venatu occiditur.

1018. Heinricus *Wirziburgensis* episcopus obiit 18. Kal. Decembris. Sedit annos 23 menses 5, dies 22.

1019. Benedictus papa Babenberg veniens, aecclesiam sancti Stephani dedicavit.

1020. Terrae motus magnus factus est 4. Idus Mai. feria 6. Sanctus Heribertus Coloniensis archiepiscopus obiit; pro quo Piligrimus constituitur. Obiit Erkenbaldus *Mogontiacensis* archiepiscopus; pro quo Aeribo constituitur.

33 1021. [33] Heinricus imperator novam Troiam deditione cępit; et mortalitas magna facta est in exercitu.

1024. Heinricus imperator 3. Idus Iulii obiit, et in Babenberc episcopio a se facto in

a) pagra *cod.* b) babenb̄ *cod.*

22) a. 954. 23) a. 954. 24) a. 955. 25) a. 957. 26) a. 962. 27) lege 973. 28) a. 983. 29) a. 1002. 30) i. e. Babenbergensis ecclesiae fundator. 31) a. 1012. 32) Alamanniae. 33) a. 1022.

monasterio sancti Petri apostoli sepelitur. Benedictus papa obiit. Cuonradus
annos fere 15 regnavit.

1026. CUONRADUS filium suum Heinricum regem fecit, et ipse Romam pergens impe- 1026
rator efficitur.

1030. Cuonradus imperator Stephanum Pannoniae regem cum exercitu petit. Interea 1030
in Alamannia Ernost dux et Werenheri comes cum aliis multis occiduntur 16.
Kal. Septemb. Aeribo *Mogontiacensis* archiepiscopus obiit; pro quo sanctus
Bardo constituitur.

1031. Stephanus rex missis legatis cum imperatore Counrado pacificatur. 1031

1032. Roudolfus rex Burgundiae moriens, diadema suum Cuonrado imperatori misit. 1032
Monasterium sanctorum Petri et Pauli et sancti Stephani dedicatum est.

1034. Meginhardus *Wirziburgensis* episcopus obiit 11. Kal. Aprilis. Sedit annos 15 1034
menses 2, dies 21. Cuonradus imperator hieme Purgundiam petit. Eclypsis so-
lis facta est 3. Kal. Iul. hora 6.

1035.[34] Piligrimus Coloniensis episcopus obiit; pro quo Herimannus constituitur. 1036 34

1036.[35] Outho princeps Karlingorum, a Gozzelone duce pugna victus, fugiensque a 1037 35
quodam milite occiditur.

1037.[36] Cuonigunt imperatrix 5. Non. Martii obiit. Herimannus dux[37] obiit. Ste- 1038 36. 37
phanus christianus Ungariorum rex obiit; qui cum omni gente sua ad fidem
Christi convertitur.

1039. Cuonradus imperator 2. Non. Iunii obiit, et Spirae sepelitur. Eberhardus 1039
Babenbergensis episcopus obiit.

1040. HENRICUS rex pius, filius Cuonradi, incipit regnare[a]. 1039

1041.[38] Heinricus rex ducem Boemiae Fratislaum bello petit; set multis proceribus et 1040 38
militibus in praestructione silvae citra et ultra occisis vel captis, nil dignum
efficere potuit. Petrus quoque, Ungariorum rex, eidem duci contra Heinricum
regem auxilia misit.

1042. Ungarii quendam Ovonem regem sibi eligentes, Petrum regem suum expellunt. 1041
Qui profugus et exul, Heinrici regis, cui priori anno rebellaverat, gratiam
querit et invenit. Heinricus rex Boemiam ingressus, igne praedaque cuncta
devastat, et rebellem ducem obsides dare, et ipsum post se Radisponam ad de-
ditionem humiliter venire, sibique iureiurando fidelitatem servitiumque confir-
mare coartat. Ovo rex Ungariorum, ob susceptum a Heinrico rege Petrum 1042
a se expulsum, fines Baioariae praedis et incendiis depopulatur; set magna pars
exercitus eius ab Adelberone marchione deleta est.

1043. Heinricus rex Pannoniam ingressus, duas populosissimas civitatas[39] evertit, plu- 1042 39
res deditione subiecit. Sed cum Petrum regem, quem secum ducebat, provin-
ciales recipere nollent, alium quem petebant, ducem eis constituit, quem Ovo
post discessum eius in Boemiam repulit. Gisela imperatrix, mater Heinrici 1043
regis, obiit 16. Kal. Martii, et apud Spiram sepelitur.

1044. Heinricus rex iterum Pannonias invadens, satisfactionem, obsides, munera, pa- 1043
cis per iusiurandum confirmationem accipiens, discessit. Inde reversus, Con-
stanciensi synodo affuit, ubi cunctis debita dimisit, destructisque omnibus ini-
miciciis, pacem hactenus inauditam tam in tota Suevia quam in aliis sui regni
provinciis regia censura per edictum confirmavit. Dein Agneten, Willehalmi
Pictavensis principis filiam, reginam apud Mogontiam ungui faciens, regalibus
sibi nuptiis in Hingelenheim copulavit; unde infinitam histrionum et ioculato-
rum multitudinem sine cibo et muneribus vacuam et merentem abire permi-
sit. Liubboldus marchyo, Adalberti filius, maxima Ungariorum clades[40], in- 40
mature obiit. Pestis[41] pecudum maxima. Hiemps dura et nivosa. 1044 41

a) *haec fortasse ad a. 1039 pertinent.*

34) a. 1036. 35) a. 1037. 36) a. 1038. 37) Sueviae. 38) sequentia usque ad finem operis, paucis exceptis, in Annalibus Hildesheimensibus iisdem verbis occurrunt, et ex communi fonte in utrosque et in Ekkehardi Uraugiensis chronicon fluxerunt. Prior eorum pars, a. 1040—1054, ex Hermanni Cont. chronico provenit, nonnullis tamen mutatis; reliquorum pars ex Bertholdo et Bernoldo, Hermanni continuatoribus. 39) Heimburg et Presburg. 40) *m. U. clades*] non legitur apud Hermannum. 41) *Pestis . . . nivosa*] deest in Ann. Hildesh.

42 1045 1045. [42] Brun episcopus *Wirziburgensis* obiit 6. Kal. Iunii. Sedit annos 11, mensem
1044 1, dies 14. Heinricus rex tercio Pannonias iratus ingrediens, Dei favente
clementia, et beato Oudalrico episcopo impetrante, victor factus, Ovouem cum
uxore et filiis cognatisque quibus locus evadendi erat, effugabat, Petrum in
regnum restituit; subditoque sibi Ungariorum regno, summo cum honore revertitur.

1046. Heinricus rex Italiam ingressus, pacifice a Romanis suscipitur, papas tres non
dignos constitutos, synodaliter deposuit, et Suiggerum Babenbergensem episcopum papam constituit, ipseque et coniux eius AGNES regina eadem die imperiali
1047 benedictione sublimantur.

1046 **1047.** Petrus rex Ungariorum a quodam tyranno Pannonico captus et cecatus, ille qui
1047 eum expulerat regnare cepit. Suiggerus papa obiit eodem quo constituitur
1048 anno, pro quo Bobbo ordinatur. Ottho dux Suevorum obiit, pro quo Ottho
de Swinuvirti surrexit.

43. 44 1049 **1048.** Bobbo papa obiit, anno quo constituitur. Pro quo Bruno, qui et Leo [43], Tul-
1050 lensium antistes, papa ordinatur. Heinricus imperator nascitur [44].

1051 **1050.** Bartho *Mogontiacensis* archiepiscopus obiit; pro quo Liuppoldus ordinatur.

1053. Leo papa exercitum ducens per Apuliam contra Nortmannos, infinita utrobique
1054 cede peracta, absque victoria regreditur 14. Kal. Iulii, et eodem anno obiit.

1054. Leoni papae Gebehardus, qui et Victor, successit. Adelbertus marchyo
obiit. Fames magna fuit. Welf dux Carinthiorum obiit. Cuonradus,
dux antea Noricus, ab imperatore expulsus, in Pannonia exul male moritur.
45 Hezil comes de Oberestenvelt [45] obiit 6. Kal. Februarii.

1056 **1055.** Herimannus Coloniensis episcopus obiit; pro quo DOMNUS ANNO ordinatur.

1056. Magna cedes a barbaris qui Liuttici dicuntur, in christianos facta est; quorum
46 quidam gladio, quidam fugientes in aqua perierunt; inter quos Willeham [46]
marchyo occiditur. Hisdem temporibus multi diversarum provinciarum principes perierunt. Fames multas provincias afflixit. Egestas et penuria undique praevaluit; multa mala tunc temporis facta sunt. Heinricus imperator his doloribus corde tenus compunctus, infirmari cepit; et perductus usque ad mortem, sapienti tamen usus consilio, ab omnibus quibus potuit veniam petens, quibusdam praedia quae abstulit restituens, cunctis qui contra eum culpas dampnabiles fecerunt relaxans, filium suum Heinricum Romani pontificis ceterorumque pontificum et principum electione regem constituit. His et aliis, prout vitae possibilitas admisit, bene dispositis, 3. Non. Octobris hanc vitam praesentem in Deo finivit.

1057. HEINRICUS, filius Heinrici imperatoris, admodum puer cepit regnare. Agnes
1057 imperatrix, mater ipsius Heinrici, ducatum suscepit Baioariae. Victor papa,
multis in Germania bene dispositis, Romam rediit, et eodem anno vitam finivit; pro quo Fridericus, qui et Stephanus, frater Godefridi ducis, iam monachus in monte Cassino factus, a Romanis pontifex constituitur. Hic etiam eodem anno obiit. Item obierunt Adelbero Babenbergensis episcopus, et Ottho dux de Suinuvirti.

1060 **1059.** Luipboldus *Mogontiacensis* archiepiscopus obiit; pro quo Sigefridus constituitur. Sanctus Cuono Trevirorum episcopus martyrizatur; in deserto loco a scopuloso monte ter praecipitatus est a Theoderico comite, eo quod absque ele-
47 ctione constitutus est; et sepultus est Doleia [47], ubi per illum Dominus multa
signa tunc temporis fecit. Ipse comes penitentiam agebat, Hierosolimam pergens vitam finivit; omnes consentanei mala morte perierunt. Pro quo Oudo constituitur.

1065. Guntherus Babenbergensis episcopus obiit; pro quo Herimannus constituitur. Gozwinus comes ob exercitam in episcopio Wirziburgensi iniuriam, a militibus Adelberonis episcopi occiditur.

42) *Brun . . . dies* 14] deest in Ann. Hildesh.; Hermannus Contr. 7. Kal. Iun. refert. 43) nonus. 44) a. 1050. 45) in regni Wirtembergici tractu prope Beilstein. 46) Wilhelmus marchio septentrionalis. 47) Tholey, olim monasterium prope fontes Nahae, ad meridiem et orientem Augustae Trevirorum.

1066. Cometa videtur; et Anglia a Nortmannis subicitur. 1066
1070. Deti marchyo regi Heinrico rebellat. 1069
1071. Ottho dux regi Heinrico rebellat. 1070
1072. Coniurant principes regni contra regem Heinricum. 1071
1073. Saxones Hartesburg destruunt; ubi regis filii sepulchrum violant, ossaque di- 1074
spergunt.
1074. Alexandro papae Hiltibrandus succedit. Arnoldus[48] *sancti Albani* abbas obiit. 1073 48
Pro quo Godescalcus constituitur.
1075. Bellum iuxta Unstruoht committitur 6. Idus[49] Iunii, contra Heinricum regem, 1075 49
ubi multi potentes ex utraque parte ceciderunt, et Saxones fugam inierunt.
1076. Concilium Wormatiae congregatur, ubi Hiltibrandus papa abdicatur. 1076
1077. Domnus Anno Coloniensis archiepiscopus obiit 2. Nonas Decembris. Qui ex 1077
fundamento 5 congregationes fecit, 2 in Colonia, 1 in honore sanctae Mariae,
aliud in honore sancti Georgii martyris, et extra 1 in loco qui vocatur Gras-
cahf[50], et in alio loco qui vocatur Salevelt[51], et unum in monte qui vocatur 50. 51
Sigeberg[52], in quo feliciter requiescit; pro quo Hildolfus episcopus ordinatur. 52
Agnes imperatrix obiit. Ruodolfus rex constitutus est in loco qui dicitur Vorh-
heim, et in media quadragesima apud Magontiam unctus est in regem a Sige-
frido archiepiscopo. Wirziburg[53] obsidetur. Hiemps magna et nivosa. 53
1078. Bellum iuxta Strowi[54] commissum est 7. Idus Augusti. Hildolfus episcopus 1078 54
Coloniensis obiit; pro quo Sigewinus ordinatur.
1079. Bellum iuxta Fladecheim[55] commissum est 5. Kal. Februarii[56]. 1080 55. 56
1080. Apud Brixinam Noricam 30 episcoporum magneque partis optimatum regni 1080
conventus contra Hiltibrandum habetur. Bellum iuxta Elstrit[57] committitur Idi- 57
bus Octobris; in quo Ruodolfus rex, qui et dux, occiditur.
1081. Heinricus rex Romam obsedit. Monasterium[58] Babenbergense in vigilia pa- 1081 58
schae combustum est. Bellum inter Liupoldum marchyonem et Cuonradum
fratrem ducis Boemiae 4. Idus Mai. Item bellum inter Suevos et Baioarios
iuxta Danubium, loco qui vocatur Hohstetin[59] 3. Idus Augusti. Monaste- 59
rium[60] sancti Martini *Mogontiacensis* exustum est, et tria monasteria prope 60
posita et pene omnis civitas exusta est. Heinricus rex natus est, iunior filius.
1082. Herimannus regnum invadit. 1082
1083. Roma capta est a Heinrico rege, et pestilentia magna facta est. Herimannus 1083
qui regnum invaserat, orientalem Franciam hostiliter ingreditur.
1084. Heinricus imperator de Italia revertitur, et Augusta ab eo obsidetur et capitur. 1084
Herimannus Babenbergensis episcopus obiit, qui ab episcopio expulsus est. Obiit
Sigefridus archiepiscopus Mogontiacensis in Thuringia, et apud Hasungun se-
pelitur; pro quo Wezelinus constituitur.
1085. Synodus Mogontiacensis apud sanctum Albanum habetur. Meginhardus[61] Wir- 1085 61
ziburgensis episcopus constituitur. Obierunt Gregorius papa, qui et Hiltibran-
dus, Dietmarus Wormaciae episcopus, Herimannus palatinus comes. Heinri-
cus rex Saxoniam vastat. Godescalcus[62] abbas[63] deponitur. Cui Adelmannus 62. 63
successit.
1086. Bellum iuxta Bleihfelt[64] committitur 3. Idus Augusti. Herimannus nomen 1086 64
regium deponit, et ipse mox perit. Wirziburc a Saxonibus capta est, et mox
ab imperatore acquisita est.
1087. Bertha imperatrix obiit. 1087
1088.[65] Meginhardus[66] iunior, Wirziburgensis episcopus, obiit 12. Kal. Iulii. Sedit an- 1088 65. 66

48) *Arnoldus . . . constituitur*] deest in Ann. Hildesh. 49) 5. Id. *Ann. Hildesh.* 50) Grafschaft in Westfalia. 51) olim prope Saalfeld in Thuringia. 52) Siegberg in dextra Rheni ripa, haud procul a Colonia. 53) *Wirziburg . . . . nivosa*] deest in Ann. Hildesh. 54) flumen Streu prope Melrichstadt. 55) villa Flarcheim prope Mülhausen. 56) anni 1080. 57) flumen, prope Zeiz. 58) *monasterium . . . combustum est*] deest in Ann. Hildesh. 59) Höchstädt ad Danubium. 60) *monasterium . . . exusta est*] deest in Ann. Hildesh. 61) *Meginhardus . . . constituitur*] deest in Ann. Hildesh. 62) *Godescalcus . . . successit*] deest in Ann. Hildesh. 63) Sancti Albani Moguntiae. 64) haud longe a Wirziburgo. 65) MLXXXVII. *codex*. 66) *Meginhardus . . . 26*] deest in Ann. Hildesh.

nos tres, dies 26. Wezil Mogonciacensis archiepiscopus obiit. Buggo, Halberstatensis episcopus, Gozlariae occiditur.

1089. Bellum iuxta Glicho castellum in Thurungia iuxta Erphesfurt situm, inter imperatorem et Eggibertum marchyonem in vigilia Domini, die dominica, in quo Burchardus Losannae episcopus occisus est. Obierunt episcopi, Sigewinus Coloniensis, Ottho Radisponensis. Constituuntur episcopi, Ruothardus Mogontiacensis, Herimannus Coloniensis, Emehardus Wirziburgensis 8. Kal. Augusti.

67 1090.[67] Huozmannus Spirensis episcopus obiit; pro quo Iohannes constituitur. Imperator Italiam petiit. Herimannus Metensis episcopus, Liudolfus dux, et Bertholfus dux, filius Ruodolfi, obierunt. Eggibertus marchyo occisus est. Domnus Adelbero 20[us] post beatum Burchardum sacrosanctae Wirziburgensis aeclesiae episcopus 3. Kal. Iulii constitutus, vixit in episcopatu annos 45, menses 3, dies 7. obiit 2. Nonas Octobris.

1091. Mahthilt de Longobardia Heinrico regi rebellat.

1092. Pestilentia magna hominum et pecorum facta est.

68 1093.[68] Domnus Emehardus ordinatur 6. Kal. April. indictione 1. Eclypsis solis facta est 3. hora diei, et draco visus est. Fratislaus dux Boemiae in venatu repente de equo cadens, subitanea morte discedit.

1094. Pestilentia magna facta est.

1095. Ladizlaus rex Pannoniae, vir piae memoriae, item Liupoldus marchyo, et Heinricus palatinus comes obierunt.

1096. Hoc anno populus innumerabilis ex diversarum gentium partibus armatus Hie-
69 rosolimam tendens, Iudeos baptizari compulit, rennuentes immensa[69] cede profligavit. Apud Mogontiam Iudei numero virorum ac mulierum et infantum mille et 14. interfecti sunt, et maxima pars civitatis exusta est. Iudei per diversas provincias christiani facti sunt, et iterum a christianitate recesserunt.
70 Adalmannus[70] abbas sancti Albani obiit.

1097. Imperator de Italia rediit. Cuonradus patri suo Heinrico rebellat, et ob hanc
71 iniuriam iuniori filio suo regnum iniungit. Theodericus[71] abbas *sancti Albani* constituitur.

72 1098. Cuonradus comes de Hohenburg[72] regi rebellat, idcirco expulsus est. Routhar-
73 dus[73] archiepiscopus Mogontiacensis, gratiam regis perdidit, et in Thuringiam secessit.

1099. Imperator pascha Radisponae celebravit; ubi isdem diebus magna mortalitas facta est; in qua Rabbodo palatinus comes cum aliis innumerabilibus moritur. Counradus Traiectensis episcopus 4. feria paschae a negociatore Fresico crudeli-
74 ter occiditur. Pro[74] quo constituitur Burchardus. Obierunt episcopi, Oudalricus Eihcstatensis, Herimannus Coloniensis archiepiscopus, pro quo Fridericus constituitur. Urbanus *qui et Ottho* papa obiit. Hierosolima a christianis capitur, Godefrido duce exercitum regente.

75 1100. Hiemps dura, et fames magna. Hottho[75] Argentinae sedis episcopus obiit; pro quo Baldewinus constituitur, qui vixit menses 2, et moritur. Oudo marchyo et alii plures Saxonum, barbaros qui et Liuttici vocantur invasit, et honorifice
76 triumphavit. Clemens[76] *qui et Wigbertus* papa obiit. Adela marchya, Romam pergens, mortua est. Godefridus dux obiit apud Hierosolimam, qui exercitum christianorum regebat; pro quo frater eius constituitur.

1101. Imperator natale Domini apud Mogontiacum celebravit. Ubi multi principes convenerunt, et consilium imperatori fecerunt, ut Romam mitteret nuncios propter unitatem aecclesiae, et papam constituere secundum electionem Roma-
77 norum et omnium aeclesiarum. Comes Hiericus[77] gratiam imperatoris acqui-

67) *Huozmannus . . . constituitur*] deest in Ann. Hildesh. 68) *Domnus . . . 1.*] deest in Ann. Hildesh. 69) inmense *cod.* 70) *Adalmannus . . . obiit*] deest in Ann. Hildesh. 71) *Theodericus . . . constituitur*] deest in Ann. Hildesh. 72) ad fluvium Lautrach in Nordgovia. 73) *Routhardus . . . secessit*] deest in Ann. Hildesh. 74) *pro . . . Burchardus*] deest in Ann. Hildesh. 75) *Hattho . . . moritur*] deest in Ann. Hildesh. 76) *Clemens . . . obiit*] deest in Ann. Hildesh. 77) i. e. Heinricus, Ottonis de Nordheim filius.

sivit, et ipse imperator marchyam Fresonum sibi tradidit. Qui statim illuc 1101
pergens cum uxore sua, ipse interfectus est, et illa vix evasit.

Quinquagesimus nonus cyclus decennovennalis.

1102.

Manu saeculi decimiquinti exeuntis subiicitur:

Anno a nativitate Domini 1480, pontificatus sanctissimi in Christo patris dom- 1480
ni Sixti pape quarti, regnante Frederico imperatore duce Austrie etc. die vero Martis 21. Augusti celebratum fuit in civitate Moguntina celeberrima torneamentum in loco dicto vulgariter der diepmargt, alias der diermargt, pluribus hominibus armatis stipato undique circa falanges eiusdem loci; et erant 800 Ringauwenses, interessentibus pluribus comitibus, baronibus, presertim Isenburg, Hanauwe, Westerburg, Solmsz, der Ringraffen, Eppsteyn, Konigsteyn, Nassauwe, aliisque militibus ac militaribus. Et domnus archiepiscopus Moguntinus, tamquam dominus civitatis Moguntine, unus de Isenburg, Dietherus nomine, ac marchio Badenburgensis gener eius fuerunt presentes, conspicientes hunc ludum, et estas erat humidissima, sic quod blada pro maiori parte fuerunt valde humida, ac Renus atque alie aque fuerunt ultra terminos suos valde gradientes, et ex hoc hominibus plurima evenerunt dampna; tamen ubertas priorum temporum, maxime anni preteriti, fieri non sinebat caristiam sive penuriam.

ANNALES BESUENSES.

Descripsi eos ex codice bibliothecae regiae Parisiensis Nro. 5009, *olim Regio* 5951. 2. 2. *Colbertino* 4181, *membranaceo in* 4°, *in quo ad marginem cyclorum decennovennalium habentur. Principium eorum inde a Christo nato usque ad annum circiter* 870, *maximam partem ex Isidoro, annalibus Alamannicis, Augiensibus et Lugdunensibus T. I. Monum. editis derivatum, praeter paucas notitias genuinas typis denegandum censui; reliquorum etiam post annum* 870 *quaedam ex annalibus Augiensibus Coloniensibusque fluxerunt, quaedam et in chronico S. Benigni Divionensis, a Labbeo T. I. Novae Bibliothecae Manuss. pag.* 293 *sqq. edito, iisdem verbis exprimuntur; sed quum monasterium Divionense nonnisi anno* 1002, 170 *annis post Besuensis restaurationem, fundatum sit, chronicon S. Benigni annalibus nostris, non nostros illi, inniti censeo. Monasterium Besuense, hodie Blaise vocatum, prope Divionem in pago Hattoariorum situm erat; chronicon plurimas eius chartas complexum Dacherius in Spicilegio T. I. p.* 489 *sqq. vulgavit.*

ANNO DOMINI

1. Christus natus est anno 42. Octaviani imperatoris. *etc.*

195. Hoc anno directus est sanctus Benignus in Galliis cum sociis suis.

217. Hoc passus est sanctus Benignus.

600. Hoc anno monasterium istud Besuense edificatum est ab Amalgario duce, optimo duce, et *uxore eius* Aquilina nomine, largissimeque de rebus propriis ditatum, anno ab incarnatione Domini sexcentesimo, indictione tertia.

652. Hoc anno venerabilis Donatus, Bisuntinus archiepiscopus, concessit nobis locum qui Bregillias dicitur iusta eandem urbem.

731. Destructum est hoc monasterium Besuense a Sarracenis, quando et Augustidunum civitatem destruxerunt.

753. benedictus est Pipinus rex a sancto Stephano papa Parisius, et filii eius Karolus et Karlomannus, et filia Gisila, inter sacra missarum solemnia, praecipiente sancto Petro et sancto Paulo et beato Dionisio.

1 823.[1] natus est Karolus filius Ludovici in Franconofurt Idibus Iunii, in quo palacio novo[a] illo anno imperator hiemavit, et a Paschale papa in die paschali Romae Lotharius[b] coronatus, et imperator est appellatus. Drogo pridie Idus Iunii in Franconofurt presbiter est ordinatus; cui et episcopatus Mettensis est datus.

830. Hoc anno venerabilis Albericus episcopus precipiente sibi beato Petro apostolo reedificavit locum istum, et clericos inde eiecit, et monachos constituit.

855. Albericus episcopus Lingonensis obiit 12. Kal. Ianuar. Benedictus papa successit. Hlotarius rex obiit 4. Kal. Octob. filius Ludowici.

2 3 4 876. Obitus[2] domni Ludowici regis 4. *Idus Aprilis*[3]. Iterum Karolus[4] Italiam ingreditur, et eandem terram Karlomannus per aliam viam intravit. Inde Karolus territus fugit, et in eodem itinere mortuus est.

878. Tercio Kal. Novembris eclipsis solis 4. feria circa horam diei octavam, et permansit fere hora dimidia, adeo obscura ut stelle clarissime apparerent.

5 879. Ludowicus[5], rex Saxonum, adhuc fratre suo Karlomanno vivente Bawariam ingreditur.
6 Obiit Ysaac episcopus[6] 15. Kal. Augusti, et Geilo successit, huic Besuensi ecclesiae amicissimus.

881. indictione 14, die 3. Nonarum Augustarum mensis ipsius intrantibus, die Marte et 6. Concurrente, incoaverunt bellum Franci contra paganos, Lugdowico filio Lodowici regis primum exeunte ad pugnam, Deoque donante potiti sunt victoriâ, et eorum pars in*nu*merabilis cecidit.

883. Hoc anno Geilo, Lingonensium presul, corpus beatissimi Prudentii martiris rediens ex Aquitania huic loco intulit, et ut decuit collocavit.

884. Obiit Karlomannus rex Nonis Decembris.

885. Kalolus imperator efficitur Francorum.

888. Fons Besuus per tres dies a Normannis depopulatus est; et occisi sunt in monasterio sancti Petri Besuensis monachi, quorum ista sunt nomina: Ayrmannus, Genesius, Beraldus, Sifardus, Rodgo, Anssuinus presbiter, Adalricus puerulus.

891. Burgundia a Normannis vastatur.

892. Ricardus comes Burgondię pugnavit cum Normannis in villa Argentolio, et occidit eos 5. Kal. Ianuarii.

892 *aut* 893. Inicium regni Karoli pueri; huius miles Hagano.

7 893.[7] Arnulfus Romę cesar efficitur. Audita miseria ac mortalitatis et christiani ho-
8 minis alterius carnem comedentis. Umgri[8] Italiam ingressi multa fecerunt; et
9 Arnulfus imperator obiit, ac Lodowicus in regem elevatur. Zundebaldus[9] rex filium Arnulfi occidit. Zendebaldus rex obiit. Obiit Petronilla.

895. Tullus civitas incensa est 2. Kal. April.

10 904. Bellum[10] inter Conradum et Adalbertum cum Francos, in quo Conradus occiditur.

11 905. Adalbertus[11] capite plectitur.

a) nono *cod.* b) *deest in cod.*

1) *Codex* 824. 2) Ann. Colon. a. 876. 3) falso. 4) Ann. Colon. a. 878. 5) Ann. Colon. 6) Lingonensis. 7) a. 896. cf. ann. Augienses et Colon. 8) ibid. a. 899. 9) ann. Colon. a. 900. 10) ibid. a. 904. 11) ibid. a. 904.

909. Ungri[12] Saxoniam et Thuringiam vastant. 909. 12
911. Ludowicus[13] filius Arnulfi obiit. Burchardus dux *occiditur*. 911. 13
912. Cometę[14] vise sunt. 912. 14
920. Conradus[15] rex obiit, et Heinricus successit. 920. 15
930. Iohannes papa obiit, successit Iohannes. 930
933. Ungri venerunt per Franciam et Burgundiam et vastaverunt omnia; inter cetera vero et hunc locum Besuensem. 933
934. Heinricus[16] magnus rex obiit, et Otto successit. 16 934
936. Iohannes obiit. Leo papa successit; et ei successit Stephanus, et Stephano successit Marinus. 936
946. Marinus papa obiit. Agapitus successit. 946
951. Otto[17] rex Italiam ingressus, eam sibi subiugavit. 17 951
952. (?) Coniuratio Liudulfi *et* ducis Conradi adversus Ottonem regem. 952
953. Agapitus papa obiit. Octavianus successit. 953
957. Liudulfus[18] Ottonis regis filius, subiugata sibi Italia, ibidem obiit. Cruces apparuerunt in vestibus. 957 18
961. Otto puerulus in regem ellevatur in Aquisgrani palacii. Eclipsis solis fit. 961
963. Ordinatio domni Gerardi pontificis 4. Kal. Aprilis. 963
965. Octavianus papa a Roma exiit. In cuius loco Iohannes substituitur. 965
966. Octavianus obiit. 966
973. Otto magnus imperator obiit. 973
981. Ordinatus est Bruno episcopus per manus Burchardi archiepiscopi Lugdunensis. 981
983. Otto iunior imperator obiit. 983
991. Ordinatio domni et eximii patris Willelmi, abbatis Besuensis cenobii, per manus venerandi Brunonis, Lingonicę urbis episcopi. 991
995. in mense Augusto hora vespertina cometae vise sunt in occidente. 995
1004. Cometae vise sunt mane in parte orientis. 1004
1017. Obiit Bruno Lingonensis ecclesie episcopus; cui successit Lambertus. 1017
1019. Hoc anno concessit nobis domnus Lambertus episcopus ecclesiam sanctae Mariae de Fonuenz castro. 1019
1024. Heinricus imperator obiit. 1024
1031. Obitus domni Wilelmi, eximii patris. 1031
1033. Tercio Kal. Iul. videlicet in die sollempnitatis apostolorum Petri et Pauli 6. feria, luna 28. facta est eclipsis seu deliquium solis ab hora 7. diei usque in horam nonam, ita ut horribilius numquam dinoscatur contigisse. Nam ipsa species solis in modum lune quarte a sui reaccensione effigiata fuisse visa est. Identidem vero safirini intuebatur coloris. Res quecumque sub celo crocicolor humanis visibus apparebat. Retro et ante solem stelle claruere. Tunc revera terror insolitus invasit humanum genus. 1033
1050. Hoc anno venit sanctus Leo papa in Galliam, et in concilio Remensi depositus est Hugo Lingonensis episcopus; cui successit Harduinus. 1050
1052. Presidebat sanctae Romanae ecclesiae sanctus Leo papa, qui fecit nobis privilegium, ut nulla persona audeat super hunc locum dominationem usurpare preter Lingonensem episcopum, proibens ne infra unam leuwam[19] a monasterio liceat alicui aliquam *rem* invadere vel etiam res auferre. 1052 19
1065. Obiit Harduinus; successit Rainardus, cognomento Hugo. 1065
1066. (1064) Stella cometes apparuit, et eo anno rex Anglorum Haroaldus occiditur. 1066
1078. Bellum in Saxonia. Hoc anno tonitrua facta sunt et fulgura in Ianuario et Februario, et luna nigra et sanguinea visa est 3. Kal. Febr. 1078
1080. Hoc anno Wibertus invasit sedem apostolicam. 1080
1087. [20] Translatio corporis beati Nicholai. 1087 20
1088. Hoc anno ordinatus est domnus abbas Stephanus, qui aumentavit hunc locum interius et exterius. 1088

12) ann. Colon. a. 908. 13) ibid. a. 911. 14) ibid. a. 912. 15) ibid. a. 919. 16) ibid. a. 935. 17) ibid. a. 951. 18) ibid. a. 957. 19) i. e. leugam, lieue. 20) *saeculo 13. adiecta.*

21 1095. Concilium 36 episcoporum apud Eduam[21], ubi primo iurata est via Ierosolimitana. Concilium Clarimontense.

1100. Iherosolima capta est.

1101. Hoc anno obiit Wibertus, successit . . . et conciliabulum . . con . . . 2. Kal. Octobr. . . .

1103. Hoc anno concessit nobis domnus Pibo, Tullensis episcopus, ecclesiam sancti Villegaudi, que est apud Romonem castrum.

1105. Hoc anno papa Pascalis fecit privilegium huic Besuensi ecclesiae, precipiens eam ab omnium hominum vexacionibus liberam in perpetuum manere, et ut nulli omnino liceat hoc cenobium temere perturbare, aut eius possessiones auferre, et ne quis eam in cellam redigere audeat, anathematizavit.

1106. Cometes apparuit hora noctis, et multis diebus visa est.

1107. Hoc anno venit papa Paschalis in Galliam, et obierunt Hugo Lugdunensis archiepiscopus, Manases Remensis, Richerus Virdunensis. Obiit etiam Heinricus rex Germanorum, Suevorum, Lothariensium, Burgundiorum, Italorum et Alemannorum, a filio Karolo eodem quo obiit captus, et ornamentis imperialibus spoliatus. Et 12. Kal. Marcii dedicata est ecclesia sancti Petri a papa, et Idus Mai concilium est habitum apud Trecas ab eodem papa.

1112. Obiit domnus Robertus, Lingonensis episcopus.

1117. Hoc anno domnus Guido, Viennensis archiepiscopus et apostolice sedis legatus, consecravit ecclesiam beatae Mariae semper virginis in Besuensi ecclesia; et isto anno cepit beatissimus Prudencius martir miraculis coruscare.

1118. Hoc anno obiit papa Paschalis 11. Kal. Febr.; cui successit Gelasius.

1119. Hoc anno venit papa Gelasius in Galliam, et mox obiit Cluniaci, ibidemque sepultus est, ac in loco eius Guido Viennensis archiepiscopus papa consecratus, Kalixtus annominatus est. Qui etiam eodem anno duo concilia tenuit, primum Tholose, secundum Remis, in quo Heinricum quintum Alemannorum regem excommunicavit.

1120. Hoc anno piissimo Stephano abbate defuncto Besue, successit Robertus.

1125. Hoc anno bone memorie domno Roberto abbate defuncto, successit Gyrardus.

1128. Hoc anno domnus abbas Gyrardus capsam sancti Silvini et brachium argento pulchelrime adornavit.

1142. Hoc anno domnus abbas Vidricus ordinatus est, domno Gyrardo abbate vita decedente.

1147. Hoc anno Ludovicus rex Francorum cum imperatore Romano et ceteris christiane fidei cultoribus, predicante Bernardo abbate, cum exercitibus suis Ierosolimis ierunt, et contra Sarracenos castra sinistra fortuna moverunt.

1154. Hoc anno capta est Ascalon, civitas Philistinorum, a viris christianis.

1155. abbas Camlardus.

1159. Hoc anno ordinatus est domnus abbas Iofredus.

1164. Hoc anno ordinatus est domnus abbas Wido.

1172. Hoc anno ordinatus est domnus abbas Petrus.

1174. Hoc anno Fredericus imperator ingressus est Italiam cum exercitu magno.

21) Autun.

ANNALES LEMOVICENSES.

A viro quondam doctissimo Martene T. III. Thesauri novi anecdotorum p. 1400—1402 *editos, anno* 1827 *Parisiis iterum cum autographo in bibliotheca regia sub Nro.* 5239 (*Colbert.* 1020, *Regio olim* 3823 4.) *adservato contuli. Codex cyclorum decennovennalium est membranaceus in folio sec. IX. exeuntis, et in monasterio S. Martialis Lemovicensi exaratus. Notitiarum partem priorem, ex annalibus S. Columbae et Laubacensibus aut his plurimum congruentibus transscriptam, resecui. Reliqua inde ab a.* 867 *Lemovicis composita sunt.*

ANNO INCARNATIONIS DOMINI

838. Pipinus rex Aquitanorum obiit. 838

841. Eodem anno bellum crudelissimum et plus quam civile inter Clotharium seniorem et fratrem eius Carolum Fontaneti actum est. 841

848. Canonicalis habitus in monachalem habitum et sanctae religionis vitam mutatur in monasterium S. Martialis 2. Cal. Aprilis. 848

855. Carolus in regem Lemovicas unctus est. 855

861. obiit Abbo abba. 861

867. Fames valida. 867

873. Karlomannus filius Karoli diaconus oculis multatus est. 873

877. Karolus imperator magni Karoli nepos obiit, et Hludowicus filius eius cognomento Balbus regnum suscepit. 877

879. Hludowicus rex filius Karoli obiit, et filii eius regnum susceperunt, Hludowicus Franciae, Karlomannus Burgundiae. 879

881. Hludowicus frater Karlomanni obiit, et regnum Franciae Karlemannus recepit. 881

884. Karlemannus iunior Hludowici filius obiit. 884

886. Hugo abbas inclitus obiit. Karolus imperator Parisius contra Nortmannos venit. 886

887. monasterium sancti Germani a Nortmannis incensum est. Eodem anno Guitboldus episcopus Autissiodorensis obiit. 887

888. Karolus imperator obiit, et Odo regnum suscepit. 888

889. Nortmanni iterato Autissiodorum repetentes, suburbana eius incenderunt. 889

895. Excessit hominem Iordanus proconsul. 895

944. Domnus Turpio episcopus obiit. 944

952. monasterium sancti Marcialis igne crematum est, in quo sancta altaria confracta sunt, et multa ornamenta perierunt.[a] 952

a) alia manus incipit.

1010. eclypsis lunae facta est Nonis Octobris hora 3. Ipso denique anno confractum est sepulchrum Domini a paganis 3. Kalendas Octobris.

1017. Basilica regalis Salvatoris incoata reedificari maiori amplitudine a Iosfredo abbate.

1018. Dominico die media quadragesimae Lemovicas ad portam ecclesiae sancti Salvatoris prae nimio turbae impetu plus quinquaginta hominum mortui sunt, nocte scilicet ante inchoatos matutinos.

1019. hic obiit Gauzfredus abba 2.

1023. obiit Geraldus episcopus. Karrofo sepultus est.

1025. obiit Ugo abbas, Rotgerius cantor, Hildebertus, monachi.

1028. dedicatio aecclesiae Salvatoris mundi ab episcopis undecim, quorum haec sunt nomina, Iordanus Lemovicensis, archiepiscopus Gotefredus Burdegalensis, Isembertus Pictavensis, Arnaldus Petrochoricensis, Deusdet Caturcensis, Roo Engolimensis, Petrus Gerondensis, Amelius Albiensis, Arnaldus Rotenensis, Fulcho Carchasonensis, Islus Sanctonicensis.

1029. 13. Kal. Mai. eclipsis solis facta est ab hora 4. usque pene 6. non ut mos est, sed ita sole prius apparente ◐ deinde ita ◐ postea ita ◐.

1043. monasterium sancti Marcialis igne crematum est, et totum castrum una cum tribus monachis extinctis, in quo igne libri, cortinae, cartule terrarum plurimae perierunt et multa apparatu digna.

1060. 11 Kalendas Maii iterum monasterium sancti Martialis igne crematum est in feria 6. et castrum intus et foris.

CHRONICON AQUITANICUM.

Ex eodem codice regio Nro. 5239 *primo in Labbei Nova Bibliotheca Manuscriptorum T. I p.* 291., *deinde sub titulo „breve chronicon Normannicum sive Britannicum" a Martenio in Novo Thesauro Anecd. T. III. p.* 1448. *editum, tertio Parisiis cum autographo contuli. Annotationes ex cyclis paschalibus desumtae, sed non suo quaeque anno tributae esse videntur.*

ANNO DOMINICAE INCARNATIONIS

830. Herio insula a generali monachorum habitatione destituitur mense Iunio. Eo quoque anno Odo Aurelianorum comes cum Lanberto Namnetensi comite congreditur et occiditur.

835. Rainardus Arbatilicensis comes 13. Kalendas Septembris cum Northmannis dimicavit in Herio insula.

836. corpus sancti Phyliberti 7. Idus Iunii ex Herio insula effoditur, et Burgundiam perfertur.

838. Pipinus Aquitaniae rex obiit, Pictavis apud sanctam Radegundem sepultus.

840. 3. Nonas Maias, 4. feria, hora 8. eclipsis solis fuit, et 12. Kalendas Iulii Hlu- 840
dowicus imperator obiit.

841. Hlotarius imperator cum Karolo et Hludowico fratribus certamen apud Fonta- 841
netum iniit, et per Warinum Provinciae ducem superatus, fugam capessit,
Francorum strage innumera peracta.

843. Iudith imperatrix Caroli Calvi mater obiit, apud beatum sepulta Martinum, Tu- 843
ronis. Eo anno Rainaldus 9. Kalendas Iulii a Lanberto perimitur. Eo quoque
anno Namnetis a Wesfaldingis capitur, et Karolus primo Britanniam petit.

844. Bernardus et Herveus a Lanberto occiduntur, quorum Herveus Rainaldi fi- 844
lius fuit.

845. Sigoinus comes a Northmannis capitur et occiditur, et Sanctonas urbs concre- 845
matur, thesauris eius obtimis exportatis. Karolus iterato Britannias pergens
cum Nomenoi dimicat.

846. Northmanni mensę Iulio Herio insulam succendunt. 846

847. Northmanni 4. Kalendas Aprilis Deas monasterium succendunt. 847

848. Burdigala a Northmannis capitur et concrematur. 848

850. Karolus Calvus Britannias tertia vicę cum magno exercitu petit. Nomenoius 850
Redhonas et Namnetis capiens, partem murorum portasque earum destruxit.

851. Nomenoius, iubente Deo ab angelo percussus, interiit. Karolus quarta vice 851
Brittannias repetens, cum Erispoio filio Nomenoi certamen iniit 11. Kalendas
Septembris, partemque exercitus cum Viviano duce amisit.

852. Lanbertus comes a Gauzberto Cęnomansium comitę Kalendis Maii occiditur. 852
Eodem anno mensę Septembri Karolus nepotem suum Pipinum adquirit. Ram-
nulfus quoque Pictavensis ac Raino propinquus eius pridie Nonas Novembris in
Briliaco villa cum Northmannis dimicant. Gauzbertus comes mensę Martio oc-
ciditur.

853. Lucionnus mensę Maio a Northmannis exuritur, et mensę Iunio sancti Floren- 853
tii monasterium et Namnetis civitas, Turonis quoque exuruntur.

863. Turpio Engolismensium comes cum Northmannis congreditur, et occidens eo- 863
rum regem nomine Maurum, ab eo ipse occiditur.

866. Emeno Turpionis frater, Engolismae comes, cum Landrico Sanctonico comite 866
confligit, et occiso Landrico, saucius in castro Runconia reducitur, et die octa-
va moritur.

870. Lotharius imperator monachus effectus, in Promia monasterio moritur. 870

886. Vulgrimnus Petragoricus comes obiit. 886

930. Ademarus comes, Emenonis filius, 4. Nonas Aprilis obiit, apud S. Hylarium 930
Pictavis sepultus.

1025 [a]. obiit Wido vicecomes 6. Kalendas Novembris, apud sanctum Marcialem Lemo- 1025
vicas sepultus. Eodem [b] anno Eenricus imperator obiit, et Cono imperium sus-
cepit. Eodem anno Basilius imperator Graecorum obiit, et Constantinus frater
eius imperium suscepit.

a) hinc alia manus. b) tertia manu.

ANNALES FLORIACENSES.

Adscripti sunt codici cyclorum decennovennalium Dionysii annos 532—1063 *complexo, et iam in bibliotheca regia Parisiensi sub Nr.* 5543. *adservato. Est membranaceus in* 4°, *saeculo IX exaratus, et annotationes post annum* 854 *diversis coaetaneorum manibus adiectas exhibet, quas hic post Chesnium (T. III. p.* 355—357) *denuo ex autographo a me correctas auctasque sisto, omissis tamen fere omnibus quae annum istum antecedunt, quippe quae ex Pauli Diaconi historia miscella, annalibus S. Columbae T. I. editis, et annalibus S. Amandi sint desumta.*

ANNO INCARNATIONIS DOMINI

626. Leodelodus Floriacensis monasterii fundator obiit.

849. Anno 8. Karoli regis, 12. Kal. Martii extitit terraemotus quasi decima hora noctis.

853. Adalbertus bonae memoriae monachus 11. Kal. Ian. obiit.

864. Cometes apparuit circa Kalendas Maias per viginti dies.

866. Regnante Karolo, Ludovici filio, duo filii illius moriuntur, Hlotharius abbas, et Karolus rex Aquitaniorum. Avunculus quoque eius Rhodulfus, consiliarius primasque palatii, hominem exit. Necnon et Rhodulfus archiepiscopus Aquitaniorum. Et duo principes Aquitanici, Landricus et Imino, inter se dimicantes semet interimunt. Rhothbertus quoque atque Ramnulfus viri mirae potentiae, armisque strenui, et inter primos ipsi priores, Northmannorum gladio necantur.

877. Karolus Ludowici filius 2. Non. Octobr. obiit, et Ludowicus filius eius 6. Id. Decembris regnum suscepit.

878. Iohannes papa in Gallias venit, et apud civitatem Trecas diu moratus est. Eodem anno Idib. Octobr. eclypsis lunae fuit cum esset quartadecima, et eclypsis solis secuta est eodem mense 4. Kal. Novemb. luna vicesima octava, utroque sidere in quindecim diebus deficiente.

879. Hludovicus rex 4. Id. Aprilis obiit.

880. Hludovicus et Karlomannus apud Ambianas regnum suscipiunt, et dividunt mense Martio.

882. Hludovicus Karlomanni frater obiit.

905. hoc anno mediante Maio, 5. feria apparuit stella circa ipsum septentrionem a parte circii emittens radium magnum versus euro-austrum quasi longissimam hastam inter Leonem et Geminos trans zodiacum, et visa est ita fere 23 diebus.

917. memorabile bellum apud Suessones, in quo Rothbertus rex occubuit, licet exercitus eius victoriam adeptus sit; eodemque anno Rodulfus regno sublimatur.

936. gloriosus Francorum rex Rodulfus obiit. Prima in totam Galliam Ungarorum irruptio.

952. hoc anno Ugo dux Burgundionum, et Alanus Brittonum obiere. 952

954. Ludowicus Francorum rex obiit, et filius eius Hlotharius in regem nobiliter Remis elevatus est. 954

956. hoc anno 4. Nonas Septembris luna versa est in sanguinem. Eodem quoque anno mense Iunio signum mirabile in caelo apparuit, draco magnus scilicet, et sine capite. Secuta est statim mors HUGONIS magni principis Francorum, Burgundionum, Brittonum, atque Nortmannorum. Eclipsis solis factus est 11. Kal. Ianuar. et stellae apparuerunt a prima hora usque terciam. 956

974. Ipso anno coenobium sancti Benedicti Floriacense combustum est. Sed Dei providentiâ procurante, in brevi trium spatio annorum in meliorem statum est restauratum, domno abbate Richardo ordinatore. Octavas sancti crematum est Laurentii. 974

969 *aut* 970. Lotharius Francorum rex obiit. 969

979. Ludovicus a Francis Conpendii rex est elevatus. 979

987. Ludovicus Francorum rex obiit. Eodem anno Hugo dux rex Francorum est elevatus Noviomi, qui secum Rotbertum filium suum regem Aurelianis elevat. 987

988. [illegible] * 988

991. Hugo (?) 991

997. Hugo rex moritur. *et alia manu:* Hugo rex obiit, et filius eius Rotbertus pro eo regnat. 997

1003. et qualitas hiemis longior solito, pluviarumque inundatio extitit gravior, atque diversis in regionibus flumina suos ultra modum praeterierunt terminos. Prae ceteris vero Liger in tantum suas praeteriit metas, ut cuncta circum circa posita periculo mortis tremefaceret, valla penetrando, casas unâ cum hominibus eruendo, pontes firmos sepesque eradicando, boves cum bubulcis, ovilia cum ovibus et pueris demergendo, ita ut diluvium esse crederetur. Quo etiam anno propter Aurelianensem urbem in loco qui dicitur Porcaria, multis ut ferunt est visa civitas fantasmate constructa ab hora diei tertia usque in nonam horam, pratis aquisque cum molendinis vallata, militibus necessariisque rebus adplene referta. Infantem quoque fama vulgante audivimus natum fuisse, omnium animalium pedes habentem, soloque capite, unoque pede et manu hominem simulantem. Quem parentes dolore et rubore confusi bis terque terra occulentes, dum nequeunt eum perdere, consilio accepto in fluvio demerserunt. Cuius casum tantus vocum fragor secutus est, ut tota regio eiulasse crederetur. Eodem quoque anno Girbertus papa obiit. Sequenti [a] anno Abbo abba martyrio coronatus est. 1003 a) *alia manu.*

1004. Abbo abbas obiit. 1004

1017. Rotbertus rex filium suum Hugonem consortem regni facit, apud Conpendium. 1017

1026. Iterum sub Gauzlino abbate Floriacense coenobium conflagratum est, sed biennio restauratum cum omnibus officiis, et ecclesia S. Petri. 1026

1029. Obiit Gauzlinus abbas. 1029

1058, 1059 *aut* 1060. Heinricus rex Francorum obiit. Philipus regni monarchiam suscepit. 1060

*) Notae Tironianae, quas inter *abbas* est sincera; fortasse explicandae: *Abbo abbas monasterii Floriacensis*, aut tale quid.

CHRONICA DE SEX AETATIBUS MUNDI.

Habetur in plurimis per Germaniam, Italiam, Galliamque codicibus a me evolutis, quos inter codex olim Salisburgensis, iam Vindobonensis, sub Arnone archiepiscopo, saeculo nono ineunte exaratus, antiquitate et pulchritudine praestat. Opus brevem sex mundi aetatum expositionem continens, annoque 810 *ante mensem Octobrem compositum, a Kollario (Analecta Vindobon. p.* 602) *publici iuris factum est, sed nonnisi ultimis sextae aetatis lineis aliquem historiae fructum affert. Aetates ab Adamo, Noe, Abrahamo, Davide, captivitate Babylonica, et nativitate Christi initia sua capiunt.*

ADBREVIATIO CHRONICAE.

AETAS. I. Adam cum esset 130 annorum genuit Seth. *etc.*
685 A Iustiniano usque ad Pippinum seniorem fiunt anni 2.
687 A Pippino seniore usque ad Carlum anni 27.
714 A Carlo usque ad Pippinum et ad Carlomannum anni 27.
741 Et a Pippino et Carlomanno usque dum Pippinus rex constitutus est, fiunt anni 10.
751 A Pippino vero usque ad Carlum et Carlomannum anni 17.
768 Et a Carlo et Carlomanno usque ad Carlum fiunt anni 4.
772 Et inde domnus Carlus solus regnum suscepit, et Deo protegente gubernat usque in praesentem annum feliciter, qui est annus regni eius 42, imperii autem 9.
810 Sunt autem totius summe ab origine mundi anni usque in praesentem annum 810.
1 incarnationis Domini, 4766 [1].

1) cod. regius Parisiensis olim S. Germani Nro. 547. saeculi 11. (cf. Mabillon de re dipl. p. 368.) haec a V. Cl. D. Guerard mihi transmissa subiicit: Karolus regnavit annis 42. Hludovicus regnavit annis 27, et inde domnus Karolus accepit regnum, et Deo protegente gubernavit annis 31.

EX CHRONICO MOISSIACENSI.

Quum Parisiis anno 1827 *utrumque chronici Moissiacensis codicem in bibliotheca regia adservatum evolverem, sententiam de fide operis T. I. p.* 281. *latam firmissime stare, editioni tamen (pro supellectili nostra bene quidem institutae) subsidium defuisse deprehendi, quo uno vere proficere potuisset, diligentem collationem codicis olim Colbertini* 1463 *regii* 4057. 5, *nunc vero Nro.* 4886 *signati, cuius apographo Chesnium olim usum fuisse diximus. Saeculo XI. exaratus, saeculi XV. inscriptionem praefert:* Iste liber fuit prioris de Rapistagno monachi monasterii Moessac. *Orditur autem:* In Christi nomine incipit liber cronicorum Bedani presbiteri famuli Christi; *et ante voces* et Sigiburg *a.* 775 *lacunam habet a Chesnio indicatam, duobus ibi foliis excisis. Certe quum nec ipse nec alter codex Nro.* 5941 *pro autographo habendus sit, ei tamen multo propior est quam Chesniana editio sperare sinebat. Quare collatione annorum* 803—818 *instituta, non sine eximio gaudio lectiones a me praelatas, et coniecturas plerasque quibus difficiliores locos restituere conatus fueram, tam insigni auctoritate confirmatas inveni. Ne igitur operi nostro aliquid deesset, illam chronici partem plurimum ad historiam facientem, quam sincerissime fieri poterat, iterum excudendam curavi.*

Et[1] beatus Villeadus[a] ordinatus est episcopus[b] 3. Id. Iulii super Wimodia, et 787
super Riusteri et Asterga et Lara, vel Nordedi[c] et Wangia; et ibi docuit verbum
Dei, et baptizavit eos in primis. . . . .

Obiit beatae memoriae Villeadus[d], episcopus et doctor verbi Domini, 6. Idus 789
Novembris in aquilonis partibus Saxoniae. . . . .

Anno 804. Aestatis tempore Karolus imperator movit exercitum magnum 804
Francorum, et perrexit in Saxonia, et habiit ultra Alaram ad locum qui vocatur Oldonastath; et venit ad eum ibi rex Abotritorum nomine Drosuc[e], et detulit ei munera multa. Et inde misit imperator scaras[f] suas in Wimodia et in Hostingabi et in Rosogabi, ut illam gentem foras patriam transduceret; nec non et illos Saxones qui ultra Albiam erant, transduxit foras, et divisit eos in regnum suum ubi voluit. Et

a) uulcadus *cod.* b) episcopus in idibus *cod. legendum tamen* III. idus iulii *quisque intelligit, cumque et ea hoc anno dies dominica fuerit, ita restituendum censui. Nec praetermittendum, quod et in diplomate fundationis ecclesiae Bremensis, licet non authentico, illa dies exprimitur.* c) lordedi *cod.* d) uulcadus *cod.* e) irosuc *codex.* cf. a. 810. f) sacras *c.*

1) haec ex vita S. Willehadi cap. . . desumta sunt.

postea cum magno gaudio ipse imperator remeavit in Francia, et pervenit ad Aquis sedem regiam; ibique hiemavit, atque celebravit pascha.

805 Anno 805. Karolus imperator misit filium suum Karolum regem cum exercitu magno ad Beu-Widines[a]; et alium exercitum cum Audulfo[b] et Werinario, id est cum Baguarios; tercium vero transmisit cum Saxonibus super Werinofelda et Demelcion. Et ibi pugnaverunt contra regem eorum nomine Semela, et vincebant eum, et ille dedit duos filios eius pro fidelitate; et tunc perrexerunt super Fergunna. Et venerunt ad fluvium qui vocatur Agara illi tres hostes insimul, et inde venerunt ad Canburg, qui et illum obsiderunt, et vastaverunt regionem in circuitu, in ista parte Albiae et ultra Albiae. Et postea cum victoria reversus est Karolus rex ad patrem suum in Francia. Quartus vero exercitus perrexit cum navibus in Albia, et pervenit usque ad Magedoburg, et ibi vastaverunt regionem Gene-wana[c], postea reversi sunt in patriam.

806 Anno 806. Karolus imporator celebravit pascha ad Neumaga, et misit filium suum Karolum regem super Duringa ad locum qui vocatur Waladala[d], ibique habuit conventum suum. Et inde misit scaras suas ultra Albiam; ipse vero movit exercitum suum ultra Sala super Guerenaveldo[e]. Et tunc fuit interfectus Milito rex superbus, qui regnabat in Siurbis; et postea remeavit Albiam; et vastavit regiones illas, et civitates eorum destruxit[f]. Et ceteri reges ipsorum venerunt ad eum, et promiserunt se servituri domno et pio imperatore, tradideruntque obsides, sicut ille volebat. Et mandavit eis rex Karolus aedificare civitates duas, una in aquilone parte Albiae contra Magadabourg, alteram vero in orientalem partem Sala, ad locum qui vocatur Halla[g]; deinde reversus est ad patrem suum in Francia. His diebus Albinus diaconus in Francia claruit.

807 Anno 807. Karolus imperator perrexit ad Ingelaeim palatium, et ibi habuit conventum suum cum episcopis et comitibus vel aliis fidelibus; et mandavit eis, ut iustitias facerent in regno eius. Postea dedit eis licentiam ad propria remeare et quietos sedere, et ut Deo gratias agerent ad pace et concordia[h] ipsorum; et illum annum fecit sine hoste.

808 Anno 808. Karolus imperator misit Karolum filium suum regem super Saxonia ultra Albia, ad illos Sclavos qui vocantur Linai; et vastavit maximam partem regionis ipsius; sed et aliqui ex nostra parte ibidem ceciderunt. Et Godofredus, Nortmannorum rex, venit super illos Sclavos qui dicuntur Abotriti[i], et vastavit magnam partem regionis eorum, et aliquas civitates destruxit. Et ibi fuit Riginoldus, nepos eius, qui primus post eum in illo regno fuit, interfectus; et multi de populo Nortmannorum ibidem corruerunt.

809 Anno 809. Karolus imperator pius sedit apud Aquis palatium, et in illa aestate misit scaras suas ad marchias. Et aliqui de illis Saxones venerunt ultra Albiam, et fregerunt unam civitatem cum nostris Guinidinis que appellatur Semeldinc-conno-
2 burg[k, 2]. In illo anno venit mortalitas magna animalium ab oriente, et pertransiit usque in occidente. Et celebravit pascha apud Aquis palatium Karolus imperator.

810 Anno 810. Aestatis tempore Karolus imperator habiit cum Karolo filio suo rege ultra Rhenum fluvium super Saxoniam, ad locum qui appellatur Ferdia. Et in ipso aestate mortuus est Pippinus rex Langobardorum, filius Karoli imperatoris; et ipse piissimus Karolus constituit Barnardo, filio Pippini, regem super Italia in loco patris sui. Et Gothofredus rex Nortmannorum misit quasi pacifice per insidias vassallum suum, ut in dolo Drosocum, regem Abodritorum, occideret; quod ita factum fuit. Et occulte misit pyratas cum navibus in Frisia, qui fecerunt ibi magnum damnum de populo christiano. Et postea ille Godofredus fuit interfectus a suo vassallo, et perdidit regnum cum vita. Et Karolus imperator misit scaras suas ad marchas, ubi necesse fuit, et mandavit civitatem aedificare ultra Albiam, in loco qui dicitur Esses-veldo-burg; et mandavit illis hominibus, qui custodirent civitatem. Deinde reversus est in Francia ad Aquis, sedem regiam.

a) magno abeuhuuidines 2. b) aulfo 2. c) geneuara 2. d) uualada 2. e) huuerenaeldo 2. f) destruit 1. g) balla 2. h) *adposito* s. i) abotrici *cod.* k) huninidis qui appellantur semel dinc connoburg 2.

2) civitas igitur appellabatur aut Smeldingonoburg, aut Connoburg Smeldingorum.

Anno 811. Misit Karolus imperator exercitum Francorum et Saxonorum et 811
hostem ultra Albia ad illos Sclavos qui nominantur Lanai et Bechelenzi. Et vastaverunt regiones illas, et aedificaverunt iterum castello, in loco qui dicitur Abochi. Fuit quoque occisio magna Nortmannorum, et Anolo ibi corruit. Eodem anno obiit Karolus rex, filius Karoli magni imperatoris.

Anno 812. Misit Karolus imperator tres scaras ad illos Sclavos, qui dicuntur 812
Wilti. Unus exercitus venit cum eis super Abotridi, et duo venerunt obviam ei ad illam marchiam. Sed et illi Wilti dextras dederunt et obsides obtulerunt, et promiserunt se dare partibus imperatoris Karoli; et postea sic reversus est populus ad propria. Eodem anno Abulaz[a], rex Sarracenorum ex Espania, audiens famam et opinionem virtutum domni Karoli imperatoris, missus suos direxit, postulans pacem facere cum eo, quam ipse piissimus imperator denegare noluit; sed fecit pacem cum ipso per tres annos. Et eodem anno apud Aquis hiemavit, et ibi celebravit pascha.

Anno 813. Hoc anno sedit piissimus Karolus imperator apud Aquis palatium, 813
et habuit ibi consilium magnum cum Francis[b], et decrevit quatuor synodos fieri, id est ad Mogoncia civitate unum, alterum in Remis, tercium Turonis, quartum Arelato civitate; mandavitque ut quidquid in unumquemque synodum definissent, ad placitum constituti imperatori renunciassent: quod ita factum est. Et in ipso anno mense Septembri iam dictus Karolus fecit conventum magnum populi apud Aquis palatium de omni regno vel imperio suo. Et convenerunt episcopi, abbates, comites[c], et senatus Francorum ad imperatorum in Aquis; et ibidem constituit capitula numero 46 de causis quae erant necessariae ecclesiae Dei et christiano populo. Post haec habuit consilium cum praefatis episcopis et abbatibus et comitibus et maiores natu Francorum, ut constituerent filium suum Ludovicum regem, ymperatorem. Qui omnes pariter consenserunt, dicentes hoc dignum esse: omnique populo placuit, et cum consensu et acclamatione omnium populorum Ludovicum filium suum constituit imperatorem secum, ac per coronam auream tradidit ei imperium, populis acclamantibus et dicentibus: *Vivat imperator Ludovicus!* Et facta est laetitia magna in populo in illa die. Nam et ipse imperator benedixit Dominum dicens: *Benedictus es domine Deus, qui dedisti hodie sedentem in solio meo ex semine meo filium*[d], *videntibus oculis meis.* Docuit autem eum pater, ut in omnibus praeceptum Domini custodiret, tradiditque ei ius regni; commendavitque ei filios suos Drocone, Theuderico, et Hugone; et cum omnia perfecisset, dimisit unumquemque, ut abirent in locum suum; ipse autem resedit in Aquis palatium. Exierunt autem Nortmanni cum navibus suis in Frisia, et fecerunt ibi grande malum, capuerunt viros, mulieres et praedam magnam. Postea venerunt filii Godofredi cum exercitu, expuleruntque Heraldum[e] et Reganfredum atque Amingum de regno ipsorum; et illi fugerunt usque ad Abdriti. Inde per milicia domni imperatoris Karoli accepit ab eo dona multa, et remisit eum cum honore et[f] adiutorio ad fratrem suum, ut iterum acquirerent regnum ipsorum. In illo anno obiit beatae memoriae Karolus imperator, magnus, pacificus, 5[g] Kalend. Februarii, et sepelierunt eum in Aquisgrani[h] palatio, seniore in ecclesia, quam ipse fabricare iusserat; regnavitque annis 47. Ludovicus autem, filius eius, sedit super thronum patris sui Karoli, et acceptis thesauris illius, fecit eleemosynam magnam pro patre, divisitque inter ecclesias, monasteria et pauperes. Secundum Hebraeos 4810, secundum Septuaginta 6012 anni. . . . .

Anno 816 *Mon. T. I. pag.* 312. *lin.* 17. *codex* 1 *legit* Garsiamuci *codex* 2 Gar- 816
siammuci.

a) *et supra a.* 803 *codices legunt* abulaz. b) 2. *addit* episcopis et abbatibus ac sacerdotibus. c) 2. *addit* presbyteri diacones. d) ex s. m. f. *deest* 1. e) heraldum 1. f) *deest* 1. g) XV. 1. h) aquis grandi 1.

PAULI WARNEFRIDI.

LIBER DE EPISCOPIS METTENSIBUS.

Paulus Warnefridi, Aquileiensis ecclesiae diaconus, vir inter saeculi sui primos, cuius historiam Langobardorum proxime edituri sumus, dum genti suae superstes in Francia degebat, anno 784[1], *petente*[2] *Angilrammo Mettensi episcopo et Karoli regis archicappellano, Mettis ut videtur*[3], *libellum de Gestis episcoporum Mettensium conscripsit. Imitatus est in eo Gesta pontificum Romanorum, iam tunc a longo tempore inclyta, et ieiunos pontificum Mettensium catalogos ex antiquis patrum traditionibus, Gregorio Turonensi, Vita S. Arnulfi, Fredegarii chronico, et ipsius Karoli regis narrationibus ita adornavit, ut locum inter saeculi octavi fontes obtinere mereatur. Cuius in editione instituenda usi sumus*

1. *fragmento Chesniano, quod a.* 1636 *Tomo II. Scriptorum Francicorum pag.* 201—205. *insertum, ab Agiulfo episcopo initium capit. Usus erat Chesnius codice optimae notae et integro, sed qui aliquot in locis lectu difficilis videretur; quare in universum quidem lectiones eius retinui, nonnullas tamen ope*

2. *codicis olim S. Symphoriani Mettensis emendavi, versusque qui exciderant supplevi. Usus sum eo Parisiis, ubi in bibliotheca Regia numero* 5294 *signatus (Colbert.* 2509, *regius olim* 4187. 5. 5.) *adservatur. Est membranaceus in folio, saeculo XI. exeunte vel initio XII*[mi] *iussu Constantini „Bettonis harundine" exaratus; atque iam olim a Labbeo evolutus erat, qui inde Vitas Adelberonis Mettensis episcopi, Adelphii abbatis, et S. Romarici edidit. Lectiones eius manum a Warnefridiana diversam iam eo produnt, quod nomina Germanorum propria, Rotheid, Adelheid, Hildegard, Romanam in eo terminationem induerunt. Contra*

3. *editio princeps a.* 1613 *cura Marquardi Freheri in Corpore hist. Francicae pag.* 171—177, *prodierat e codice, qui Chesniano*

1) Fastrada iam uxore Karoli, sed nulla ex ea prole edita, igitur post annum 783, ante Angilrammi obitum anno 791, et, si Anonymo Salernitano fides, nonnunquam ante bellum Karoli contra Arighisum, ducem Beneventi, a. 786. gestum. 2) Hist. Langobard. VI. 16. 3) vide infra ultimas lineas historiae S. Auctoris 13. episcopi, ex quibus patet, Paullum Mettis fuisse.

proximus, eo tamen ab illo differebat, quod epitaphia operi inserta non contineret. Subiungit pontificum Mettensium catalogum usque ad obitum Walae porrectum, quem paulo ampliorem ex codice 2. infra proferimus.

4. *Codex S. Arnulfi Mettensis, quem Calmetus in Historiae Lotharingiae probationibus col.* 51—60 *expressit, epitaphiis caret, atque pessimas aliquot lectiones exhibet; ceterum proxime ad alterum Mettensem accedit.*

Itaque in prima operis parte, quae minime ad historiam facit, editionem Freheri cum Calmetiana contuli, in altera textum Chesnianum ope praesertim codicis S. Symphoriani emendare, et ad antiquam scribendi rationem referre conatus sum. Illustrationibus nonnisi paucis opus erat.

INCIPIT LIBELLUS DE NUMERO SIVE ORDINE EPISCOPORUM QUI SIBI AB IPSO PRAEDICATIONIS EXORDIO IN METTENSI CIVITATE SUCCESSERUNT. [a]

Postquam, peractis omnibus quae cum Patre pro mundi salute gerenda disposuerat, Christus dominus migravit ad coelos, statim ut promisso sancti Spiritus munere beati apostoli potiti sunt et confirmati, illico quam unusquisque eorum provinciam vel regionem praedicaturus adgredi deberet, communi consilio iuxta divinam provisionem sorte decernunt. Singulis igitur ad sibi delegata loca pergentibus, beatus Petrus, qui in eorum numero primus erat et quasi dux fortissimus eminebat, ad eam quae totius tunc mundi caput erat, hoc est urbem Romuleam, tota alacritate contendit, fundata prius apud Antiochiam ecclesia ac suae sedis nomine dedicata.

Igitur cum Romam pervenisset, illico qui summas quasque urbes in occiduo positas Christo domino per verbum fidei subiugaret, optimos eruditosque viros ex suo consortio direxit. Tunc denique Apollinarem Ravennam, Leucium Brundisium, Anatolium Mediolanum misit. Marcum vero, qui praecipuus inter eius discipulos habebatur, Aquilegiam destinavit, quibus cum Hermagoram, suum comitem, Marcus praefecisset, ad beatum Petrum reversus, ab eo nihilominus, Alexandriam missus est.

Ea igitur tempestate cum apud Galliam Belgicam Mediomatricum, quae etiam Mettis appellatur, civitas in ipsa Mosellae amnis ripa posita, copiosis populorum turbis abundaret, ad eandem beatus Petrus apostolus urbem Clementem nomine, virum egregium ac meritis probatum, sublimatum pontificali dignitati direxit, cum quo pariter, sicut antiqua tradit relatio, ad eas quae praecipuae erant Galliarum urbes verbo fidei obtinendas, alii quoque religiosi doctores ab eodem apostolorum principe missi sunt.

Cum ergo pervenisset beatus Clemens Mediomatricum civitatem, in cavernis, ut ferunt, amphitheatri quod extra eandem urbem situm est, hospitium habuit; in quo etiam loco oratorium Domino construens, altare in eo statuit, ac beati Petri apostoli praeceptoris sui nomine consecravit. Is igitur venerandus sacerdos dum sedula admonitione eiusdem urbis populis praedicaret, cooperante sibi divina misericordia, maximam ex eis multitudinem a sordidis idolorum cultibus et erroris caecitate liberatam ad verae fidei splendorem perduxit, primusque in illis regionibus ostensor iustitiae et index veritatis enituit.

Denique asseverant qui eiusdem loci cognitionem habent, quod in amphitheatro, ubi primitus adveniens habitavit, usque in praesentem diem nec serpens consistere queat, sed et omnino noxiae pestes locum illum refugiant, unde olim verae salutis emanarunt insignia [b].

a) ita 3. Incipit vila beati Clementis Mettensium primi pontificis 2. b) *hoc loco in codicibus* 2. *et* 4. *amplior de miraculis S. Clementis narratio inseritur, quam, ut valde incertae auctoritatis, nulliusque in historia Germaniae momenti, omittendam duxi.*

Successit huic vir Deo plenus Coelestis nomine, qui coelestem vitam cum regni coelorum adnuntiatione ducens, exemplis pariter et doctrinis credentium numerum dilatavit.

Post hunc denique regendam suscepit ecclesiam Felix. Deinde Patiens. Post haec quintus in ordine Victor. Deinde alius Victor. Posthaec Simeon septimus. Post quem Sambatus[a] octavus. Quorum omnium studiis certum est, crevisse Dei ecclesiam, quamvis eorum nobis specialiter occulta sunt[b] gesta.

Rufus[c] vero et Adolfus, qui sunt in numero nonus et decimus, magnis absque dubio in vita meritis fulsisse credendi sunt, quando quidem tali etiam post obitum fulsere miraculo. Horum denique corpora cum in basilica beati Felicis martyris essent humata, sicut ad nos usque decurrit relatio, vir quidam erat religiosus ac de animae suae cura sollicitus, qui nocturno tempore, ut privatis orationibus se Domino commendaret, universa quae extra muros eiusdem civitatis sita erant oratoria indesinenti studio circumire solebat. Hic itaque dum ad praedictam beati Felicis martyris pervenisset basilicam, nec tamen ingrediendi ei[d] esset concessa facultas, accessit iuxta murum forinsecus ad eam partem qua praedictorum sacerdotum corpora requiescebant, atque ibi se in orationem tota mentis intentione prostravit. Qui dum post effusas preces ab oratione surrexisset, et in eorum sanctorum honorem ad quorum e regione sepulcra oraverat psalmi versiculum, id est *Exultabunt sancti in gloria*, pronuntiaret, mox ab intus vocem subiungentis audivit: *laetabuntur in cubilibus suis.*

Successit his sacris viris Firminus, deinde Legontius, de quorum aliquid vita praeter nomina nihil ad nos deduxit relatio prisca.

Accepit deinde tertius decimus venerandus praesul Auctor gubernandam ecclesiam, ea tempestate, quando non solum Gallia sed universus pene occidens barbarorum saevientium est perpessus saevitiam. De quo viro, quamvis et alia ab eo insignia facta credantur, duo tantum ad nostram memoriam eius miracula pervulgata sunt. Eo igitur tempore cum reverendus hic praesul vitam cunctis virtutibus decoratam duceret, Attila rex Hunorum, omnibus belluis crudelior, habens multas barbaras nationes suo subiectas dominio, postquam Gundigarium, Burgundionum regem, sibi occurrentem protriverat, ad universas deprimendas Gallias suae saevitiae relaxavit 1 habenas. Huius[1] adventu, beatus Servatius[e] Tungrorum episcopus, praecognito, Romam ad beatorum apostolorum Petri et Pauli sacratissima corpora perrexit, ut per eorum sublime meritum specialiter a Domino impetraret[f], quatenus irae suae indignationem averteret, et Tungrensis urbis populum a tanto exitio liberaret. Tunc ei divinitus per eundem beatum Petrum apostolum revelatum est, quod ita caelesti esset iudicio definitum, ut universa Gallia barbarorum foret infestationi tradenda, praeter beati Stephani levitae et protomartyris situm apud Mettis oraculum, in quo ipsius erat pretiosus cruor absque corruptionis labe reconditus. Haec dum sancto Servatio revelata fuissent, festinus ad Gallias repedavit, invenitque iam Hunorum examina per universas Gallias debacchari. Qui cum ab obsidione[g] Mettensium, pro eo quod eorum civitatem inexpugnabilem ob murorum fortitudinem cernerent, recessissent, contigit beatum Servatium ipso tempore dum a Roma reverteretur Mettis devenire. Qui dum universa, sicut revelatione didicerat, sancto consacerdoti suo Auctori retulisset, ad civitatem propriam, hoc est Tungris, reversus est. Nec mora: post eius 2 egressionem murus civitatis Mettensis corruit[2], ingressumque hostibus superna dispositione patefecit. Mox vero beatus Auctor traditam civitatem inimicorum gladiis advertens, universos parvulos qui necdum sacri fontis abluitionem perceperant, baptisari praecepit. Igitur audientes Huni, qui duodecimo exinde miliario situm castrum quod 3 Scarponna[3] dicitur obsidebant, Mettensis urbis moenia corruisse, iterato ad eam festina celeritate regressi sunt, incendiisque et rapinis universa vastantes, plures e civibus, cum eis, qui baptisati fuerant, parvulos interemerunt, reliquos vero qui exitio superesse poterant, simul cum sancto Auctore episcopo captivos abducunt. Impletum

a) sambatius 4. b) sint 4. c) ruffus 3. d) *deest* 3. e) servasius 3. f) quatenus i. s. i. a. *deest* 4. g) ad obsidionem 3.

1) ex Gregorii Turon. hist. eccl. II. 5. 2) cf. Fredegarii chron. lib. III. cap. 11. 3) Charpeigne seu Sampeigne, ad Mosellam.

sane est super beati Stephani levitae et protomartyris domicilio, quod a beatissimo Petro apud Romam Christi famulo Servatio fuerat ante praedictum. Nam cum eandem basilicam procul furentes barbari adspicerent, ad eam cursim quasi opima spolia capturi properabant, cumque propius accederent, eorum oculis velut ingens saxum ac moles solida apparebat. Quam cum, caecati mentibus, manibus per gyrum palparent, aditumque ingrediendi quaererent, nihil omnino eis aliud quam naturalis saxi durities videbatur. Denique saepius abscedentes, rursumque revertentes, cum se nihil proficere cernerent, tandem fatigati discesserunt, suaeque iniquitatis effectu frustrati sunt.

Quid etiam de hoc oratorio beatus Gregorius, Turonorum episcopus, in suis libris[4] narraverit, non silebo. Refert enim: „Priusquam hi hostes venirent, vidisse virum fidelem in visu quasi conferentem cum sanctis apostolis Petro ac Paulo beatum levitam Stephanum de hoc excidio, ac dicentem: *Oro domini mei, ut non permittatis, obtentu vestro Mettensium urbem ab inimicis exuri, quia locus in ea est, in quo parvitatis meae pignora continentur; sed potius sentiant se populo aliquid me posse coram Domino. Quod si tantum facinus populi supercrevit, ut aliud fieri non possit, nisi civitas tradatur incendio, saltem vel hoc oratorium non cremetur.* Cui illi aiunt: *Vade in pace, dilectissime frater, oratorium tantum tuum carebit incendio. Pro urbe vero non obtinemus, quia dominicae sanctionis super eam sententia iam praecessit. Invaluit enim peccatum populi, et clamor malitiae eorum ascendit coram Domino. Ideo civitas haec cremabitur incendio.* Unde non dubium est, quod horum obtentu, urbe vastata, oratorium permansit inlaesum."

Igitur exinde hostes[a] dum ad oppidum quod appellatur Decempagos[5], quod a Mettensi urbe triginta milibus abest, pervenissent, quia Deo nostro semper de suis servulis cura est, et in ira misericordiam, sicut ait psalmista, non continet, tantae subito eosdem Hunos tenebrae circumvallaverunt, ut, quid agerent vel quo se verterent, omnino nescirent. Tunc causam tantae calamitatis, ut in tali re opus erat, sollicite inquirentes, ab uno ex captivis[b] quos ducebant audiunt, quia propter servum caelestis domini, Auctorem episcopum, quem in captivorum numero se vidisse dicebat, talia paterentur. Mox igitur facta inquisitione, beatum Auctorem repperiunt; quem dum percunctarentur, quod in munere vellet accipere, ut a tanto eos periculo liberaret, ille ad haec respondit, sibi nullum aliud gratius posse munus offerri, quam si omnes quos ducebant captivos, sinerent ad propria remeare; quod illi si facerent, promittit se sine dubio a suo domino impetraturum, ut ab illis quibus tenebantur tenebris eruerentur: factumque est. Et mox in universo suo Huni exercitu captivos quos ducebant requirentes, eos beato Auctori reddiderunt, a suis, ut eis promissum fuerat, cessantibus tenebris, luce reddita, angustiis liberati sunt. Sicque venerabilis Christi famulus, dum ad modicum in captivorum sorte deputatus est, multos pariter a captivitate resolvit. O quantum potiori gloria de reductis iste civibus triumphavit, quam crudeles barbari, qui eos antea quasi victores abduxerant, triumphare potuissent.

Veniamus et ad aliud miraculum, quod eiusdem meritis caelesti est virtute patratum. Quodam denique tempore cum in oratorio beati protomartyris Stephani, de quo supra retulimus, trabis[c] ab ipso culminis fastigio dissoluta corruisset, marmor quod in altari eximii candoris erat, ita confregit, ut in duabus illud partibus omnino divideret. Adest beatus Auctor, et cunctis qui aderant pro inlato dispendio contristatis, ipse vero fidens in Domino, praecepit easdem fracturas sibi invicem copulari, pararique sibi ministeria; quò desuper more solito divini sacrificii munus offerret. Stupentibus itaque illis, et quid esset facturus intendentibus, mox salutarem hostiam Deo obtulit. Illico omnis illa confractio ita solidata est, quasi antea divisa minime fuisset. Est tamen in eodem marmore, quod non mediocriter usque in praesentem diem possit admirari. Nam ita apparet hactenus attentius cernentibus quasi divisum; sed studiose contrectatum digitis[6], ita probatur solidum, ut nullius in eo divisionis sentiatur indicium. Non est dubium et plura cum miranda patrasse, sed quantus qualisque fuerit, ex his quae relata[d] sunt plene[e] potest agnosci.

a) Igitur rex atque hostis 4. b) captis 3. c) trabs 4. d) revelata 3. e) plenius 4.

4) lib. II. cap. 6. 5) Duose seu Dieuze, 12000 passibus a Mettis distans. 6) igitur Paullus ipsum inspexisse videtur.

Successit huic quartus ac decimus Aepletius[a]. Deinde quintus decimus Urbicius. Sextus decimus Bonolus. Septimus decimusque Terentius. Octavus decimus Gunsolinus[b]. Exinde Romanus. Vicesimus denique Fronimus. Post quem Cromatius[c]. Deinde Agathander[d]. Tres itaque isti quos praemisimus, sicut in eorum nominibus attenditur, de origine credendi sunt emanare[e] Graecorum.

Post hos rexit ecclesiam Sperus. Deinde Villicus[f]. Tum vicesimus quintus Petrus. Vicesimus ac sextus Agiulfus[g], qui fertur, patre ex nobili senatorum familia orto[h], ex Chlodovei regis Francorum filia procreatus. Post istum extitit nepos ipsius[i], nomine Arnoaldus. Quem secutus est Pappolus.

Post hos ad regimen[k] aecclesiae beatissimus Arnulfus ascitus est, vir per omnia lumine sanctitatis et splendore generis clarus. Qui ex nobilissimo fortissimoque Francorum stemmate[l] ortus, ita Dei aecclesiae praefuit, ut et palatii moderator[m] existeret. Hic denique et in corpore permanens, simul et post vitae exitum multa admiranda perpetravit[n], quae si quis nosse desiderat, libellum qui de eius spetialiter actibus conscriptus est, legat. Unum tamen eius admirabile factum referam, quod satis miratus sum quo ordine praeterierit[7] is, qui eius contexuit vitam. Hic denique
7 cum poenitentiam pro aliquibus excessibus ageret, contigit ut per Mosellae fluminis pontem transiret. Cumque subterfluentium aquarum profundas nec visu penetrabiles gurgites cerneret, non dubiae spei fidutiam mente gerens, extractum digito anulum in illam aquarum profunditatem proiecit: *Tunc*, inquiens, *me putabo culparum nexibus absolutum, quando istum quem proicio recepero anulum.* Post aliquot vero annos cum ad episcopatus ascendisset officium, ei die quadam piscator quidam piscem attulit, quem ille sibi, quia carnibus abstinebat, ad refectionem vespertinam iussit praeparari. Cumque[o] eum[p] minister eius officii more solito exenterasset[q], eundem anulum intra ipsius piscis intestinum repperit. Ille factum admiratus, sed rem nesciens, beato Arnulfo detulit. Quem ille ut vidit, statim recognovit, ac Deo omnipotenti, iam de remissione delictorum fidus, gratias retulit, ac deinceps non remissius vitam duxit, sed maiori se potius abstinentia coartavit. Nec dissimiliter pater hic venerabilis quam olim Gedeon ille signum a Domino poposcit. Ille etenim[r] indicium per vellus in area positum capere voluit, utrum in bello victoriam de inimicis habere potuisset; iste anulum in profundissimum fluminis gurgitem proiciens, experiri cupiit[s], utrum de inimicis iam victoriam cepisset. Fortes quidem erant quos ille devicerat, sed hii quos iste superaverat fortiores. Haec ego non a qualibet[t] mediocri persona didici, sed ipso totius veritatis assertore, praecelso rege Karolo, referente cognovi; qui de eiusdem beati Arnulfi descendens prosapia, ei in generationis linea trinepos extabat. Nam venerandus iste vir — ut ad superiora redeam — iuventutis[8]
8 suae tempore ex legittimi matrimonii copula duos filios procreavit, id est Anschisum[u] et Chlodulfum[v]; cuius Anschisi[w] nomen ab Anchise patre Aeneae, qui a Troia in Italiam olim venerat, creditur esse deductum. Nam gens Francorum, sicut a veteribus[x, 9] est traditum, a Troiana prosapia trahit exordium. Cum igitur hos duos, de qui-
9 bus praemisimus, venerabilis Arnulfus filios haberet, quoniam erat misericors et ad pietatis opera semper intentus, utrisque filiis suis coepit suadere, ut ei assensum praeberent, quatinus omnes suas facultates ad usus pauperum dispertiret. Tunc maior filius, id est Chlodulfus, se hoc posse facere, id est ut portionem sibi debitam patri[y] largiretur, omnimodis denegavit; at vero minor filius, id est Anschisus, fidens de Christi pietate sibi pluriora condonari, ad omnia quae pater vellet, se libenter obedire promittit. Agit venerandus pater gratias filio, et praedicit ei, pluriora eundem quam reliquerat habiturum; insuper benedixit eum eiusque cunctam progeniem nascituram in posterum. Factumque est. Nam et pluriores Anschiso quam reliquerat divitiae ac-

a) aeplitius 4. b) gonsolonus 4. c) grammatius 4. d) agathimber 4. e) manare 3. f) vilicus 4. g) aigulfus 2. h) ortus 1. 4. ortu 3. i) istius 4. k) rigimen 2. l) stemate 2. m) sub honore maiordomatus 1. n) patravit 2. o) cum 1. 2. 3. p) *deest* 2. q) exinterasset 2. r) verum 4. s) cupit 1 — 3. t) quolibet 2. u) anchisum. 4. v) clodulfum 2. 4. w) anchisi 2. 4. x) ab auctoribus 4. y) pater 1.

7) habetur in codice Vitae S. Arnulfi Vindobonensi. 8) quae sequuntur, in genealogias regum Francorum derivata sunt. 9) i. e. Fredegario.

cesserunt, et ita in eo paterna est constabilita benedictio [a], ut de eius progenie tam strenui fortesque viri nascerentur, ut non inmerito ad eius prosapiam Francorum translatum sit regnum.

Et ut hoc agnoscere possis, paucis, adverte [b], docebo. Anschisus genuit Pippinum, quo nihil umquam potuit esse audatius; Pippinus genuit Karolum, viris omnino fortissimis conferendum, qui inter cetera et magna bella quae gessit, ita praecipue Sarracenos detrivit, ut usque hodie gens illa truculenta et perfida Francorum arma formidet. Hic itaque genuit Pippinum, sapientia nihilominus et fortitudine satis clarum, qui inter reliqua quae patravit, Wascones iamdudum Francorum ditioni rebelles cum Waifario suo principe felicitate [c] mira debellavit et subdidit. Huius item filius magnus rex Karolus extitit [d], qui Francorum regnum, sicut numquam ante [e] fuerat, dilatavit. Denique inter plura et miranda quae gessit, Langobardorum gentem bis iam a patre devictam, altero eorum [f] rege cui Desiderius nomen erat capto, alteroque [g], qui dicebatur Adelgisus et [h] cum genitore regnantem suo, Constantinopolim pulso, universam [i] sine gravi praelio suae subdidit dicioni, et, quod raro fieri adsolet, clementi moderatione victoriam temperavit. Romanos praeterea, ipsamque urbem Romuleam, iampridem eius praesentiam desiderantem [k], quae aliquando mundi totius domina fuerat, et tunc a Langobardis [l] depressa gemebat, duris angustiis eximens, suis addidit sceptris; cunctaque nihilominus Italia miti dominatione potitus est. De quo viro nescias, utrum virtutem in eo bellicam, an sapientiae claritatem omniumque liberalium artium magis admireris peritiam.

Hic ex Hildegard coniuge quattuor filios et quinque filias procreavit. Habuit tamen, ante legale connubium [m], ex Himiltrude [n] nobili puella filium nomine Pippinum. Natorum sane eius quos ei Hildegard [o] peperit, ista sunt nomina: primus dictus est Karolus, scilicet patris ac proavi vocabulo nuncupatus; secundus item Pippinus, fratri atque avo aequivocus; tertius Lodobich [p] qui cum Hlothario [q], qui biennis occubuit, uno partu est genitus; ex quibus iam Deo favente minor Pippinus regnum Italiae, Lodobich Aquitaniae tenent [r].

Mortua autem Hildegard, rex excellentissimus Karolus Fastradam duxit uxorem. Quae Hildegard apud urbem Mettensem in beati Arnulfi oratorio [s] requiescit. Pro eo denique, quod a beato Arnulfo iam fati [t] reges originem ducerent, suorum ibi carorum defuncta [u] corpora posuere. Nam ibi humatae sunt duae regis Pippini [10] filiae, quarum una Rodthaid [v], altera Adelaid [w] appellata est; ibi quoque et iunioris regis Karoli duae nihilominus tumulatae sunt natae, scilicet Adelaid et Hildigard; quae Hildigard materno nuncupata nomine, matrem morientem citius subsecuta est [x]. Quarum omnium epitaphia a nobis [y] iussu gloriosi regis Caroli composita [z], ut de eis liquido lectori satisfieret, subter annotare curavi.

Epitaphium Rothaidis [*], *filiae Pippini regis.*

Hic ego quae iaceo Rothaid de [a] nomine dicor,
Quae genus excelso nimium de germine duco;
Nam mihi germanus gentes qui subdidit armis
Ausonias, fretus Karolus virtute Tonantis;
Pippinus pater est, Karolo de principe cretus [b],
Aggarenum stravit magna qui caede [c] tyrannum.
Pippinus proavus, quo non audacior ullus;
Ast abavus Anschise [d] potens [e], qui ducit ab illo
Troiano Anchisa [f] longo post tempore nomen.
Hunc genuit pater iste sacer praesulque beatus

a) sunt c. beneficia 2. b) animadvertens 2. animadverte 4. c) facilitate 1. 3. d) fuit 2. e) antea 4. f) graecorum 4. g) alterumque 3. h) ut 1. 3. i) universa 2. k) desideratam 2. l) languobardis 2. m) conubium 2. n) himiltruda 2. o) hildegardis 2. *ita deinceps, plane contra Pauli morem.* p) lodohic 4. lodowicus 1. ludouuicus 2. q) lothario 2. r) tenet 1. tenuit 2. s) oratorium 2. t) prefati 2. u) *deest* 2. v) rothaidis 2. w) adhelaidis 2. x) est. Sed his *media desunt* 4. y) a nobis *deest* 2. z) composita sunt. Epithaphium Rohaidis 2. *media desunt.* *) rohaidis 2. a) rotaith nomine 1. rothaidis *Meurisse hist. des evesques de Metz, ex cod. S. Arnulfi Mett.* b) ortus 2. c) clade *coni. Ch.* d) anschisa 2. e) *deest* 2. f) anschisa 2.

10) patris Karoli M.

Arnulfus, miris gestis qui fulget ubique,
Hic me spe cuius freti posuere parentes.

Epitaphium Adheleidis, filiae cuius supra[a].

Perpetualis amor capiendae et causa salutis,
Pectore quem vigili huc properare facit,
Nosse cupis cur busta sacer numerosa retentet
Hic locus, astrigeri qua patet aula poli?
Iste sacer Domini qui post servavit ovile,
Legitimi fuerat germinis ante pater;
Cuius posteritas atavo confisa patrono,
Hoc cupit in sancto ponere menbra loco.
Pippini hic proles Adheleid pia virgo quiescit,
Quam simul et reliquas sancte tuere pater.

Epitaphium Hildegardis reginae.

Aurea quae fulvis[b] rutilant elementa figuris,
Quam clara extiterint menbra sepulta, docent.
Hic regina iacet regi praecelsa potenti
Hildegard Karolo quae bene nupta fuit.
Quae tantum clarae transcendit stirpis alumnos,
Quantum, quo genita est, Indica gemma solum.
Huic tam clara fuit florentis gratia formae,
Qua nec in[c] occiduo pulchrior ulla foret.
Cuius haut tenerum possint[d] aequare decorem
Sardonix Pario[e], lilia mixta rosis.
Attamen hanc speciem superabant lumina cordis,
Simplicitasque animae, interiorque decor;
Tu mitis, sapiens, sollers[f], iocunda fuisti,
Dapsilis et cunctis condecorata bonis.
Sed quid plura feram, cum non sit grandior ulla
Laus tibi, quam tanto complacuisse viro!
Cumque vir armipotens sceptris iunxisset avitis
Cigniferumque[g] Padum Romuleumque Tybrim[h],
Tu sola inventa es, fueris quae digna tenere
Multiplicis regni aurea sceptra manu[i].
Alter ab undecimo iam te susceperat annus,
Cum vos mellifluus consotiavit amor;
Alter ab undecimo rursum te sustulit annus,
Heu genitrix regum, heu decus atque dolor!
Te Francus, Suevus, Germanus et ipse[k] Britannus,
Cumque Getis[l] duris[m] plangit Hybera cohors.
Accola te Ligeris, te deflet et Itala tellus,
Ipsaque morte tua anxia Roma gemit.
Movisti ad fletus et fortia corda virorum,
Et lacrimae clipeos inter et arma cadunt.
Heu quantis sapiens et firmum robore semper
Ussisti flammis pectus herile viri!
Solatur[*] cunctos spes haec sed certa[n] dolentes,
Pro dignis factis quod[o] sacra regna tenes.
Iesum[p] nunc precibus, Arnulfe, exores eorum
Participem fieri hanc, pater alme, tuis.

a) item e. alterius filiae A. 1. b) fultis 2. c) qua non 1. d) possunt 1. e) patrio 2. f) solers 2. g) Liniferum 1. h) tybrum 2. i) *duos versus proxime sequentes ex codice supplevi, desunt apud Ch.* k) G. leque B. 2. atque B. *Meuriss.* l) gentis 2. m) *deest* 2. *) celatur 2. n) creta 2. o) quo 2. p) *versus* 55 *deest* 1. *in* 2. *nonnisi* Iesum .... exores::orum *legitur; reliqua restituere conatus sum.*

Epitaphium Adeleidis filiae Karoli regis quae in Italia nata est, quando sibi eam ipse subegit[a].

Hoc tumulata iacet pusilla puellula busto,
Adeleid amne sacro quae vocitata fuit.
Huic sator est Karolus, gemino diademate pollens,
Nobilis[b] ingenio, fortis ad arma satis.
Sumpserat haec ortum prope moenia celsa Papiae,
Cum caperet genitor Itala regna potens[c];
Sed Rhodanum properans rapta est[d] de liminę[e] vitae,
Ictaque sunt matris corda dolore procul.
Excessit patrios non conspectura triumphos;
Nunc patris aeterni regna beata tenet.

Epitaphium Hildegardis filiae cuius supra[*].

Hildegard, rapuit subito te funus acerbum,
Ceu raptat Boreas vere ligustra novo.
Explevit necdum vitae tibi circulus annum,
Annua nec venit lux geminata[f] tibi.
Parvula non parvum linquis virguncula luctum,
Confodiens iaculo regia corda patris,
Matris habens nomen renovas de morte[g] dolorem,
Postquam vixisti vix quadraginta dies.
Pectore nos moesto lacrimarum fundimus amnes,
Tu nimium felix gaudia longa petis[h].

Sed his quae praetereunda non erant admodum[i] breviter praelibatis, ad narrationis tramitem revertamur.

Post beatissimum denique Arnulfum Mettensi[k] aecclesiae Goericus tricesimus, qui et Abbo vocitatus est, praefuit.

Deinde Godo[l] primus atque tricesimus episcopalis officii curam gessit.

Quo de mundo excedente[m], Chlodulfus cuius supra mentionem fecimus, beati patris Arnulfi genitalis filius, Anschisi quoque, a quo semen propagatum est regium, germanus, ad episcopale culmen ob paternae sanctitatis gloriam tricesimus atque secundus ascendit, de quo nihil ad nos amplius, praeter quod a tali radice exortus est, fama perduxit.

Quo decedente[n], fidelem populum moderaturus tertius atque tricesimus Abbo ascitus est.

Post quem[o] Aptatus, deinde Felix, gregi feliciter dominico pastores extiterunt.

Dehinc Sigebaldus, generosis ortus natalibus, religioso coetui antistes effectus est, vir per omnia utilitatibus ecclesiae deditus, sacrorum quoque culminum sollertissimus restitutor. Hic de animarum statu sollicitus, duo monasteria condidit, e quibus unum Eleriacum[p] vel etiam Nova-cella[11] dicitur, alterum quoque Novum-Villare[q, 12] vocitatur. Hunc dirus podagrae dolor vehementer afflixit; sed ille in aeternis gaudiis mentem figens, dolores corporeos patientissime toleravit.

Iam hinc vir egregius et omnibus praeconiis efferendus, Chrodegangus antistes eligitur, ex pago Hasbaniensi oriundus, patre Sigramno, matre Landrada, Francorum ex genere primae nobilitatis progenitus. Hic in palatio maioris Karoli ab ipso enutritus, eiusdemque[r] referendarius extitit, ac demum Pippini regis temporibus pontificale decus promeruit. Fuit autem omnino clarissimus omnique nobilitate coruscus, forma decorus, eloquio facundissimus, tam patrio quamque etiam latino sermone im-

a) E. f. K. magni A. q. n. de thalamo eius quando isdem I. s. 1. b) mobilis 1. c) pelens 1. d) *deest* 1. e) lumine 1. *) f. eiusdem Karoli 1. f) genuina 2. g) renovans de matre 2. de corde *Meur.* h) petis. EXEMPLAR DE DATIONE PALLEI Iohannes episcopus servus servorum dei (*etc.*) wale (*corr.* waloni) venerabili episcopo mediomatricorum (*etc.*) sept. indict. 12. Data 8. Idus sept. . . . anno pontificatus . . . sexto. indict. 12. † Bene valete. Sed his *ita in codice* 2. *carta textui inserta legitur.* i) *deest* 1. 3. 4. k) mettensis 2. l) p. a. t. Godo 2. m) de hoc m. recedente 2. n) decidente 2. o) quem denique est a. 2. p) elanacum 1. 3. hilariacum 4. q) nova villa 1. 3. novum villare 4. r) eiusdem ipse 4.

11) S. Avold. 12) Neuviller.

butus, servorum Dei nutritor, orfanorum viduarumque non solum altor[*] sed et clementissimus tutor. Cumque esset in omnibus locuples, a[a] Pippino rege omnique Francorum caetu singulariter electus, Romam directus est, Stephanumque venerabilem papam, ut cunctorum vota anhelabant, ad Gallias evocavit. Hic clerum adunavit, et ad instar coenobii intra claustrorum septa conversari fecit, normamque eis instituit, qualiter in ecclesia militare deberent; quibus annonas vitaeque subsidia[b] sufficienter largitus est, ut perituris vacare negotiis non indigentes, divinis solummodo officiis excubarent. Ipsumque clerum abundanter lege divina Romanaque imbutum cantilena, morem atque ordinem Romanae ecclesiae servare praecepit, quod usque ad id tempus in Mettensi ecclesia factum minime fuit. Hic fabricare iussit una cum adiutorio Pippini regis rebam[c, 13] sancti Stephani prothomartyris, et altare ipsius atque cancellos, presbiterium arcusque per girum. Similiter et in ecclesia beati Petri maiori presbiterium fieri iussit. Construxit etiam ambonem auro argentoque decoratum, et arcus per girum throni ante ipsum altare. Aedificavit praeterea monasterium in parrochia beati Stephani in pago Mosellensi, in honore beatissimi Petri apostoli, et ditavit illud opibus magnis, monachosque ibi constituit[d] atque sub regula sancti patris[e] Benedicti in una karitate coniunxit. Construxit etiam alterum monasterium quod Gorzia[f, 14] vocitatur[g], ubi pari modo non modicam multitudinem adunavit monachorum. Expetiit denique a Paulo Romano pontifice tria corpora sanctorum martyrum, id est beati Gorgonii, quod in Gorzia requiescit, et beati Naboris, quod in Hilariaco monasterio conditum est, et beati Nazarii[h], quod ultra fluvium Rhenum[i] in monasterio quod vocatur Lorishaim[k], aedificata in honore ipsius martyris miri decoris basilica, collocavit. Hoc siquidem praedium Chilliswindis quondam, religiosa foemina, et Cancro[l] eius filius, eidem Chrodegango antistiti ad partem beati Stephani tradiderant[m]. Fuit siquidem beatus iste vir in elemosinis largus, in caritate purissimus, susceptor hospitum atque peregrinorum; sed quoniam longum est, bona quae gessit ex ordine retexere, satis sit haec pauca praelibasse de plurimis. Hic consecravit episcopos quam plurimos per diversas civitates, presbiteros nihilominus ac diaconos, ceterosque ecclesiasticos ordines, sicut moris est Romanae ecclesiae, in diebus sabbatorum quaternis temporibus anni. Rexit[n] aecclesiam Mettensem annis viginti tribus, mensibus 5, diebus 5. Obiit[o] pridie Nonas Martias in diebus Pippini regis. Requiescit in Gorzia monasterio, quod ipse a fundamentis extruxit.

Hic iam, pater sanctissime Angilramne[p], narrationis serie[q] vestram beatitudinem locus expectat. Sed ego meae tenuitatis non inmemor, adtemptare minus idonee non audeo, quae de vestrae vitae cursu laudabili maiori stilo promenda sunt[r].

*) *deest* 2. a) *deest* 2. b) necessaria 4. c) sedem 1. 3. d) instituit 2. 4. e) *deest* 2. f) gorgia 4. *ita deinceps.* g) vocatur 2. 4. h) beatique nasarii 2. i) reni 2. k) lorsan 2. lorsam 4. l) cangro 2. m) tradiderunt 2. 4. n) r. quoque 2. o) obiitque 2. p) angelramne 2. angilramme 4. q) seriem 2. r) Expliciunt pauca de gestis pontificum 2. *Quae sequuntur ex eodem codice descripsi.*

13) feretri operculum, umbraculum. 14) Gorze in pago Scarponnensi.

Nomina pontificum Mettensis sedis et ordo.
Haec obitus seriem pagina scripta tenet.

1. Clemens episcopus sedit annos 25. et mensibus 4. obiit 9. Kal. Decembris.
2. Celestis episcopus sedit annos 15. obiit pridie Id. Octobris.
3. Felix episcopus sedit annos 42. et mensibus 6. obiit 9. Kal. Martii.
4. Patiens episcopus sedit annos 14. obiit 5.[a] Id. Ianuarii.
5. Victor episcopus sedit annos 9. et mensibus 2.[b] obiit 10. Kal. Octobris.

a) 6. Id. *Freher, qui episcoporum nomina usque ad Walam deducit.* b) *manu multo posteriori deletum.*

6. Item Victor episcopus sedit annos 3. et mensibus 2. obiit 9. Kal. Octobris.
7. Symeon episcopus sedit annos 30. obiit 14. Kal. Mart.
8. Sambatius episcopus sedit annos 18. obiit 18. Kal. Octob.
9. Rufus episcopus sedit annos 28.[a] obiit 7. Id. Novemb.
10. Adelfus episcopus sedit annos 17. obiit 4. Kal. Septemb.
11. Firminus episcopus sedit annos 45. obiit 15. Kal. Septemb.
12. Legontius episcopus sedit annos 34. et mensibus 6. obiit 12. Kal. Mart.
13. Auctor episcopus sedit annos 19.[b] obiit 4. Id. August.
14. Aepletius episcopus sedit annos 16. obiit 3. Kal. Aug.
15. Urbicius primus archiepiscopus sedit annos 19.[c] obiit 13. Kal. April.
16. Bonolus episcopus sedit annos 3. et mensibus 6. obiit 7. Id. Octob.
17. Terentius episcopus sedit annos 20. obiit 4. Kal. Novemb.
18. Gonsolinus episcopus sedit annos 19.[d] obiit pridie Kal. Aug.
19. Romanus episcopus sedit annos 36. obiit Id. Aprilis.
20. Fronimius episcopus sedit annos 8. obiit 6. Kal. Aug.
21. Grammatius episcopus sedit annos 15.[e] obiit 7. Kal. Maii.
22. Agatimber episcopus sedit annos 12. et mensibus 6. obiit 4. Id. Maii.
23. Sperus episcopus sedit annos 17. obiit 10. Kal. Septemb.
24. Vilicus episcopus sedit annos 25. et mensibus 2. obiit 15. Kal. Maii.
25. Petrus episcopus sedit annos 10. obiit 5 Kal. Octob.
26. Aigulfus episcopus sedit annos 20.[f] obiit 10. Kal. Decemb.
27. Arnoaldus episcopus sedit annos 8. et mense 1. obiit . . . .[g]
28. Pappolus episcopus sedit annos 27. et dies 30. obiit 11. Kal. Decemb.
29. Arnulfus episcopus sedit annos 15. et dies 10. obiit 17. Kal. Septemb.
30. Goericus episcopus sive Abbo, sedit annos 18. obiit 13. Kal. Octob.
31. Godo episcopus sedit annos 10. et menses 2. obiit 8. Idus Maii.
32. Chlodulfus episcopus sedit annos 40. et dies 20.[h] obiit 8. Idus Maii.
33. Abbo episcopus sedit annos 10. et mensem 1. et dies 26. obiit 17. Kal. Maii.
34. Aptatus episcopus sedit annos 7. et menses 2. obiit 12. Kal. Febroarii.
35. Felix episcopus sedit menses 9. obiit 11. Kal. Ianuarii.
36. Sigibaldus episcopus sedit annos 25. obiit 7. Kal. Novembris.
37. Chrodegangus archiepiscopus, qui sedit annos 23. menses 5. dies 5. Requiescit in Gorzia monasterio, quod ipse a fundamentis construxit. Obiit pridie Non. Mart. et cessavit episcopatus annos 2, et menses 6, et dies 19.

38. Angelramnus archiepiscopus et palatii capellanus, qui sedit annos 23. et dies 28. Requiescit in monasterio cuius vocabulum Nova-Cella. Obiit 7. Kal. Novemb. in loco qui dicitur Asnagahunc Chunis-berch, et cessavit episcopatus annos 27. et menses 4.

39. Gundulfus episcopus, sedit annos 6, et menses 8, et dies 7[i]; requiescit in Gorzia monasterio; obiit 7. Id. Septembris.

40. Domnus Drogo archiepiscopus et sacri palatî summus capellanus, filius Karoli imperatoris, sedit annos 32[k], menses 5, et dies 7, obiitque 6. Id. Decembris in Burgundia, praedio sancti Petri Mimeriaco dicto, indeque corpus eius delatum ad urbem Mediomatricorum, et humatum est in aecclesia beati Iohannis apostoli Idus Decembris.

41. Adventius episcopus, sedit annos 17. et dies 24.[l], obiitque pridie[m] Kal. Septemb.

42. Walo episcopus, sedit annos 6. et dies 5, obiitque 4.[n] Idus Aprilis.

43. Rotbertus archiepiscopus, sedit annos 33, menses 7, et dies 12; obiitque Mettis 4. Nonas Ianuarii.

44. Wigericus episcopus, sedit annos 10. et dies 30, obiitque Mettis[o] Kal. Mart.[p]

a) *manu seculi* 15. *adiecta linea* XXVIIII. b) 29. *F.* c) 49. obiit. 13. Id. April. *F.* d) 18. obiit 2. Kal. Aug. *F.* e) 25. *F.* f) 12. *F.* g) 27. et dies 30. obiit 11. Kal. Decbr. *F.* h) 25. *F.* i) 7. deest *F.* k) 34. annos *F.* l) 25. *F.* m) 2. Kal. Septbr. *F.* n) 3. id. Apr. *F.* o) mettensis *cod.* p) *hic manu seculi XV. inseritur:* Benno II. annos 2.

964 45. Adalbero, opinatissime sanctitatis vir sancteque religionis indefessus ubique reformator, sedit annos 35, menses 9, dies 25; obiit 6. Kal. Maii. [a]

D
I Δ; S. A. P. L. O. D. K C S.
V A C S C O X C ∵

a) *aliquot foliis interiectis manu saeculi XIV.* Nomina pontificum Metencium" *exhibentur:* Clemens *etc. post Wigericum:* Adelbero. Theodericus. Adelbero. Herimannus (*corr.* Thedericicus) Adelbero (*corr.* Popo) Stefanus. Bertramnus. Conrardus. Iohannes. Iacobus. Philippus. Guillermus. Laurencius. Iohannes. Bochardus. Gerardus. Renaldus. Hanricus. Ludoycus. Ademarus. *quibus manus saeculi XV. et saeculi XVI. subiecerunt:* Iohannes. Theodericus III. Petrus de Lucemburgo. Radulfus de Cossiaco. Conradus Baier. Georgius de Baude. Heinricus de Lothoringia. Iohannes de Lothoringia. Nicolaus de Lothoringia.

GESTA ABBATUM FONTANELLENSIUM.

Gesta Romanorum pontificum a variis auctoribus usque ad saeculum octavum nonive initium deducta, ut operi praecedenti, ita et nostro originem dederunt. Quippe illorum exemplo monachus quidam Fontanellensis, qui nomen suum latere voluit, ultimis Hludowici I. imperatoris annis historiam monasterii sui scribere aggressus, quaecunque ex patrum relationibus, vel per tres generationes ad se devolutis (cap. 4.), ex vita fundatoris saeculo septimo edita aliisque de abbatibus monasterii notitiis, demum ex chartis plurimis in tabulario monasterii aliisque adservatis colligere poterat, una cum iis quae ipse praesens viderat, in unum corpus redegit. Usus est praeterea vita S. Columbani, Bedae historia ecclesiastica, Fredegarii chronico usque ad a. 752, annalibus Petavianis annis 708—788, Einhardi vita Karoli et Annalibus, et genealogia sancti Arnulfi, ex traditione quadam Fontanellensi interpolata, quam infra suo loco recudendam curabimus. Unde totum opus uno eodemque calamo absolutum fuisse patet, quum et institutio eius et scribendi genus non plures sed eundem ubique auctorem prodant. Cui quidem sententiae nostrae loca quibus auctor de se ipso mentionem iniicit (capp. 4. 8. 14. et 15.) congruunt, praeter unum quo (cap. 13.) de Wandone anno 756 defuncto disserens, „testantur plurimi qui illum viderunt" *addit, quod certe aut ex veteri aliqua notitia qua utebatur, transscriptum, aut de scriptis testimoniis intelligendum est. Appendix operi adiecta, auctorem sentit a nostro diversum. Pauca quae observamus vitia sermonis, verba Deponentia ut Passiva usi-*

tata, Accusativi absoluti, vocabulum fore *pro* esse *usurpatum, proprie non nostro solum sed tempori eius imputanda sunt.*

Opus primum a Luca Dachery ex codice Fontanellensi saeculi XI. aut anterioris descriptum, anno 1659 *Tomo III. Spicilegii pag.* 185—248. *prodiit. Codex praeter chronicon eademque manu subiectam appendicem vitam S. Wandregisili exhibebat, et folia aliquot assuta, quae quondam e codice avulsa et a blattis exesa, gestorum Lantberti secundi abbatis iam deperditorum partem continebant; quam a Dacherio non curatam interiisse dolemus. Addiderat editioni ex Chesnii apographo genealogiam S. Arnulfi interpolatam, et appendicem II. de translatione reliquiarum S. Wulframmi, a nobis, utpote quae non ad res nostras faciat, omissam. Nonnulla editionis vitia anno* 1723 *in altera Spicilegii editione Tom. II. pag.* 263. *sqq. ex eodem codice Fontanellensi quo Dacherius usus fuerat, aut in annotationibus indicata aut in textu emendata sunt, quum universa emendanda fuissent. Quod quidem nunc demum praestare, annotationesque textui illustrando necessarias subiicere curavimus. Fragmenta operis Bouquetus Tomis II. V. et VI. collectionis suae et Mabillonius Actis Sanctorum ordinis S. Benedicti inseruerunt, ex quibus nonnulla, auctorum nominibus adiectis, in usus nostros convertimus. Locus monasterii Fontanellensis, olim in dioecesi Rotomagensi ad Sequanam siti, hodie S. Vandrille audit.*

Incipiunt gesta sanctorum patrum Fontanellensis coenobii.
Caput 1.

1. Igitur ab almificae memoriae patre nostro ac omni honorificentia nominando egregio Christi domini sacerdote Wandregisilo, qui et Wando, priscorumque patrum titulis non mediocriter coaequando, ut imperata postulant, initium orationis incipiam, videlicet ut a quo exordium nostri coepit coenobii, ab ipso etiam nostrae orationis sumat initium. Omissis videlicet conversationum ac magnarum virtutum operibus, quae in prolixioribus de eo gestis[1] olim memoriae mandata sunt, nunc brevi 1
oratiuncula, ne legentium fiant oculis onerosa, ea tantum quae de eiusdem clara origine seu moribus honestis ac conversatione angelica comperta habemus, aut qualiter hoc Fontanellense coenobium aedificaverit, quotque in eo annis fuerit, quo etiam tempore vel sub quibus principibus agone expleto gloriosissimam victoriam potentissimo Christi sub auxilio reportarit, huic operi inserenda fore credimus.

2. Hic[2] nempe vir Domini, ut breviter nonnulla perstringam, ex nobilissimis 2
Francorum ac ditissimis natalibus oriundus, territorio Vereduni castri, nobiliorem se splendidae vitae moribus ac castae conversationis exemplis insignem exhibuit. Huius[3] 3
genitor, Walchisus nuncupatus nomine, ut veracium didicimus traditione seniorum, patruus gloriosissimi Pippini ducis Francorum, filii Anchisi, extitit. Denique[4] idem 4

1) habentur in Mabill. Actis SS. O. S. B. saec. II. p. 526. sqq. Vita secunda ibidem pag. 534. sqq. edita, ex priori, quam ut monachum sibi de sancto Wandregisilo referentem introducit, ex chronico nostro, gestis Waningi et Ansberti conflata, in iis quae propria habet, e. g. itinere Romano cap. 10., nullam fere fidem meretur. Unde et praefationem ad Lantbertum abbatem fictitiam esse patet. 2) *Hic . . . exhibuit*] ex vita S. Wandregisili l. c. cap. 3. 3) *Huius . . . extitit*] ex Genealogia regum Francorum infra edenda. 4) *Denique . . . mancipatur*] ex vita S. Wandregiseli cap. 3. 7. sed valde amplificata; nihil ibi de comite palatii et de ducatus officio habetur, quae tamen secundae vitae auctor fideliter ex nostro exscripsit.

vir Domini, adolescentiae dum polleret aetatis in annis, atque in aula gloriosissimi regis Dagoberti nobilissime militaribus negociis ac aulicis disciplinis educaretur, ab eo-
5 dem rege comes palatii constitutus, ac deinde ducatus officio mancipatur. Deinde[5] parentum hortatu, licet invitus, uxorem duxit. Qua post paululum unanimi castae voluntatis voto relicta, comaque capitis deposita, clericus effectus, spretisque omnibus, angustum ingressus est callem brevi tempore finiendum.

6 7 3. Igitur[6] ad locum qui vocatur Monsfalconis[7] secedit, cuidam magnarum
8 virtutum viro, cuius nomen[8] modo memoriae non occurrit, adhaerens, plurimumque
9 temporis cum eo conversatus, innocentis vitae admirabilis cultor comprobatur. Inde[9] a rege praefato accersitus atque ad regiam domum properare iussus, pro habitus mu-
10 tatione increpatus primo, sed post honorifice prosecutus; sicque[10] cum regia auctoritate reversus, quodam in loco cellulam suae vocationi condignam aedificat, aliquantum temporis in ea degens. Ibi namque actibus ac sacrae doctrinae verbis exornatus,
11 ceu lampas refulgebat accensa. Exinde[11] ob gratiam vitae contemplativae egrediens, ac visitatione locorum sanctorum summum habens desiderium, veluti apis prudentissima flosculos diversi generis carpere satagebat, ut dulcia post caperet mella. Denique Alpium iuga transcendens, laetusque peregrinationem aggressus, cum tribus pueris et asello Italiam ingreditur, atque ad Bobiense coenobium, sicuti revelatione dedi-
12 cerat, accedit. Quod[12] beatus pater Columbanus Scotici generis, olim a Theoderico rege Gallia expulsus, atque ab Agilulpho, Longobardorum rege, Italia honorifice susceptus, eius permissu aedificaverat.

4. Hoc ergo coenobium beatus pater Wandregisilus audiens, quod a discipulis
13 praefati patris Columbani incolebatur, causa[13] hospitalitatis ac vitae arctioris explo-
14 randi semitam aliquandiu ibidem commoratur. Ex[14] eo loco exemplis innocentis vitae instructus egrediens, Galliarum terras repetit, atque monasterium quoddam cuius
15 vocabulum est Romanis[15] citra saltum Iurensem constructum adit, ibique sub institutione regulari multum temporis nobilissime Domino militavit. Eodem loco deser-
16 to[16], cognita vita atque fama magni praesulis Audoeni, qui tum temporis sedem urbis Rothomagensis adeptus, verbum immortalitatis suis civibus administrabat, fideique catholicae fautor pariterque praeceptor, barbaricas ac indomabiles eorum mentes nectare evangelicae doctrinae debriabat, atque gnaram bene credere gentem docebat, sedulisque exhortationibus Christum dominum Deum esse colendum monstrabat, ipsum adiit, summaque cum reverentia a praefato venerabili antistite susceptus est, secumque
17 aliquandiu in urbe tenuit. At[17] vero ipse egregius Domini cultor districtiorem desiderans vitam eremi secretis ducere, mundanosque fugiens semper honores, ut cum rege Christo coelestes possit habere gazas, licet renuens ab antefato coangelico episcopo presbyteratus est ordine consecratus. Deinde hortatu praefati praesulis ac possessionem terrae largiente Erchinoaldo, praefecto domus regiae Hlodovei iunioris regis, filii Dagoberti gloriosissimae memoriae, hoc Fontanellense coenobium una cum venerando nepote suo Godone novo opere construit.

18 5. Erat[18] autem praefatus Erchinoaldus, maior domus regiae, insignis bonitate ac eleemosynarum largissimus, qui post transitum bonae recordationis scilicet praefati Dagoberti regis praefecturae ordinem ac curam maximam regni Francorum etiam cum filio eius Hlodoveo et Balthilde regina nobiliter administravit. Sub huius Hlodovei regis tempore praefatus patricius possessionem quae vocatur Bothmariacas, quam nuper a quodam homine nomine Rotmaro per venditionis titulum emerat, locumque ad construendum coenobium situm prope civitatem Rothomagensem quindecim
19 millia in valle amoenissima, saltu[19] cuius vocabulum est Gemmeticus[20] undique cir-

5) *Deinde . . . finiendum*] ex vita S. W. Cap. 4. 6) *Igitur . . . comprobatur*] ex eadem c. 6. 7) Monfaucon, dioec. olim Virdunensis. 8) Waltfridus in secunda vita audit. 9) *Inde . . . prosecutus*] ex vita S. W. c. 7. 10) *sicque . . . accensa*] ex ead. c. 8. 11) *Exinde . . . accedit*] ex ead. c. 9. 12) *Quod . . . aedificaverat*] ex vita S. Columbani. 13) *causa . . . commoratur*] ex vita S. Wand. c. 9. 14) *Ex . . . adeptus*] ex ead. c. 10. 15) Romans-münster, Romain-moutier. 16) *cognita — adeptus* et *ipsum adiit — tenuit*] ex vita S. Wandregisili c. 12. 17) *At — consecratus*] ex eadem c. 13. 12. 14. 18) *Erat — administravit*] cf. Fredegarii chron. cap. 84. 91. 19) ex vita S. Wand. c. 13. 20) Iumièges.

cumdatum — in[a] ipso saltu aedificatum est cenobium a beato Philiberto quod vocatur Gemmeticum — per venditionis titulum Godoni contradidit. Quo etiam tempore fundamenta eiusdem exordium aedificationis sumpsisse probantur. Sed quia ista de exordio illius praelibavimus, nunc de situ ipsius pauca videamus.

a) haec glossa esse videntur.

6. Situs quippe eiusdem coenobii huiusmodi fertur esse. A tribus enim plagis, id est a septentrionali, occidua atque australi, montibus arduis ac frugiferis Bacchique fertilissimis silvisque est obsitum condensis. Ab oriente idem habet fontem uberrimum, qui ab ortu suae emanationis per spatia passuum plus minusve mille trecentorum manat, sicque cursu suo expleto, in alveum Sequanam influit ad meridianam eiusdem coenobii plagam. Ab occidente item ibi fluvius est mirabilis in aquilonari eiusdem coenobii plaga ab imo progrediens, atque in meridiana Geon praedicti alvei profunda se demergens. Inter haec duo mirabilia flumina prata eiusdem coenobii sunt amoena atque irrigua, quia admirabilis Wandregisili atque venerandi patroni nostri solertia inutilia quaeque ablata vireta, militumque Christi eiusdem Fontinellensis coenobii degentium sudore solo coaequata, eorumdem necessitatibus aptissima sunt reddita. Ab austro idem maximus fluviorum Geon, qui et Sequana, commerciis navium gloriosus, abundantia piscium praestantissimus, distans ab eodem coenobio passus 805. In quo scilicet fluvio ex infinito oceano sive mare Britannico bini aestus diurno nocturnove tempore sibimet invicem compugnantes occurrunt, ut versa vice alveus potius retrorsum converti quam ad ima videatur fluere. Talique cum impetu tempore malinee accedunt, ut super millia quinque aut eo amplius et sonitus murmuris eius humanas repercutiat aures, et aspectibus intuentium ceu farus altissime lympham eiusdem penetret alvei. Talique impetu per meatus praedictorum duorum fluminum perque prata illis contigua ceu Nilus Aegyptiacus per spatia passuum plus minusve octingentorum ad murum eiusdem accedunt coenobii, finitoque conflictu in oceanum refusi, unde venerant, revertuntur. Locus autem ipsius coenobii tam fertilis tamque iucundus existit, ut cum quis illic advenerit, inter pomorum nemora et hortorum amoenitate virentia in haec protinus ei liceat prorumpere verba: *Quam pulchra tabernacula tua Iacob et tentoria tua Israel! Ut valles nemorosae, ut horti iuxta fluvios irrigui, ut tabernacula quae fixit Dominus quasi cedri prope aquas.* Erat namque isdem locus in quo ipsum Fontinellense coenobium noscitur aedificatum, veprium asperitate ac spinarum densitate viretorumque inutilium ac paludum immensitate inaccessibilis. In quo magis latibula latronum ac lustra ferarum quam habitatio videbatur hominum. Hunc locum pretiosissimus Wandregisilus ac antefatus ipsius nepos, venerabilis Godo, a praedicto patricio sibi indultum studuerunt cum aliis nonnullis militibus Christi primo precibus orationibusque a pristina flagitiorum sorde purgare, ac inutilia quaeque evellendo proiicere, demumque fundamenta coenobii iacere, ut iuxta prophetiam Esaiae: *In cubilibus in quibus prius habitabant dracones, oriretur viror calami ac iunci*, id est fructus bonorum operum ibi nascerentur, ubi prius vel bestiae commorari vel homines bestialiter vivere consueverant. Coeptum est autem hoc opus ab anno dominicae incarnationis sexcentesimo quadragesimo quinto sub die Calend. Martiarum indictione 3. aevo 3. qui erat annus Hlodovei iuvenculi, praefati regis, undenus, pontificante sedem Romanae ecclesiae anno 7. summo praesule beatissimo papa Martino III.[20], porro Constantino tertio Romani imperii apicem 20
gubernante anno 4. Quod tam solerti studio summaque industria perfectum est, ut pene illo in tempore Galliae Belgicae seu Neustriae terris singulare esset.

7. Aedificavit[21] ergo praefatus admirabilis in eodem loco basilicam in nomine 21
beatissimi principis apostolorum Petri, quadrifido opere ducentos nonaginta pedes habentem in longitudine, porro in latitudine triginta septem. Alteram denique in honore doctoris gentium, beatissime vasis electionis Pauli, mirandi operis. Tertiam vero in veneratione clari martyris Christi Laurentii. Misit autem isdem venerandus pater, dum huic operi insisteret, antefatum carissimum nepotem suum Godonem ad urbem Romuleam propter pignora beatissimorum apostolorum et martyrum Christi, ut aedificatas basilicas[22], in promptu haberet reliquias quas imponeret. Qui votis pii 22

20) III — 4.] deest in vita. II. 21) in sequentibus pauca ex cap. 14 et 13. inserta sunt, reliqua in vita I. non reperiuntur. 22) i. e. *aedificatis basilicis*, accusativi absoluti.

patris libentissime parens, Alpium iugis transcensis, Romam adiit, Vitaliano papa eodem tempore pontificante sedem eiusdem ecclesiae, atque acceptam maximam reliquiarum copiam apostolorum et martyrum Christi, quas etiam dinumerare laboriosum est, rediens secum detulit, necnon et volumina sacrarum scripturarum diversa veteris ac novi testamenti, maximeque ingenii beatissimi atque apostolici gloriosissimi papae Gregorii. Quae omnia isdem venerandus ac cum omni honorificentia nominandus beatissimus pater ac Christi famulus Wandregisilus venerabiliter suscepit, accersito etiam magno praesule Rothomagensis ecclesiae Dadone, praefatas ecclesias quas aedificaverat ut consecraret, simulque pignora quae antefatus Godo cum eius auctoritate Romae petierat Christi imponeret aris, supplex exorat. Quod ita a praefato praesule ut petierat impletum est. Diligebat enim illum isdem pontifex dilectionis fervore eminentissimo, ita ut frequenter ab urbe egrediens eum inviseret, ac dulcia colloquia cum eo haberet, dignaque Deo consulta uterque susciperet, pontifex videlicet clarus ab egregio presbytero ac agonista perspicuo, isdemque Christi miles a gloriosissimo praesule. Monstrantur usque hodie lecta eorumdem Christi militum ac pretiosi Philiberti, Gemmeticensis coenobii patris, in destina[23] quadam iuxta basilicam almi confessoris Christi Amantii, Rotenensis quondam civitatis praesulis, in quibus sancta membra post almificam collationem quieti dare consueverant, necnon et humillimae sellae quibus consedere inter sacra collocutionis verba soliti erant. Quorum denique oratio non alia erat quam de regno Dei, de paradisi deliciis, et de gehennae suppliciis, de iustitia quoque, fide et caritate, ac patriae salute, simulque pace omnibus praedicanda, mundique illecebris respuendis. Est autem haec sacra aedicula haud procul a praefato Fontinellae coenobio sita, mille circiter sexcentorum passuum ad plagam distans meridianam. Hanc isdem clarissimus pater, quodam diacono suo atque monacho, nomine Sindardo, pignora praefati confessoris Christi Amantii de Rotena urbe, in qua ipse venerabiliter quiescit humatus, perferente, aedificavit.

8. Sed quia de situ loci et adventu viri sancti aliqua tetigimus, opportunum videtur, ut qualis fuerit antiquitus locus, cuiusve ante accessum illic servorum Christi possessio, plenius intimemus. Erat nempe possessio cuiusdam hominis nomine Rothmari, quae largitione clari regis Dagoberti sibi indulta fuerat. Cuius auctoritas largitionis adhuc in scriniis privilegiorum nostri coenobii conservata tenetur. Acta fuerat anno decimo quinto praedicti principis, 4. Non. Martiarum die, Compendio palatio regio. In ipsa namque largitione continetur, quod praefatus Rothmarus locum Botmariacensem saltum praescindendo, indultu regis habitabilem reddiderit, molendinum quoque super fluvio Fontinella priscorum accolarum neglectu in ruina positum, novo opere reaedificaverit. Defuncto autem Dagoberto rege post annos decem et novem, idem Rothmarus Hlodoveum iuvenculum regem, filium supradicti principis, adiit, uti suam iuberet patrari et patris sui confirmaret auctoritatem de locis praedictis sibi concessis; quod ita ut petierat, impletum fuisse constat. Statim denique a Radone, scriptore regalium privilegiorum geruloque annuli[24] regii, edita est[25] iussu regis et

23) camera. 24) *codex certe* anuli *habet*. 25) *editi:* iussu eiusdem regis et matris suae Nanthildae, quae cum eo regnum tenebat, auctoritas confirmationis, ut veluti patris sui tempore, ita in postmodum ex sua indulgentia perenniter valeret possidere. Edita est haec confirmatio pridie Nonas Februarias, anno primo praefati regis, Nantoilo palatio, et directa Teutgislo, domestico et custodi saltuum villarumque regalium, necnon et Radulpho, comiti Rothomagensi, ut licitum foret ipsi Rothomaro easdem res quieto ordine possidere; nam et ipsa auctoritas in hoc coenobio adhuc servatur. Acta est prima largitio a Dagoberto rege ipsi Rothmaro anno circiter trigesimo ante adventum beati patris Wandregisili in hanc regionem. Defuncto autem Rothmaro, remansit filius eius Amantius in pueritiae vel adolescentiae annis. Quo tempore Erchinoaldus, maior domus regiae, a praedicto Airamno commutavit supradicta locella, data eidem in territorio Veliocasino alia pro ipsis, unde pater eius Rothmarus carnis originem duxerat; quorum nunc nomina memoriae non occurrunt. Sequenti quoque tempore beatus Wandregisilus et nepos eius, venerabilis vir Godo, praedicto patricio sub titulo pretii eadem eis locella largiente et Domino cooperante adepti sunt sub anno undecimo praedicti regis, die Calendarum Martiarum, indictione . . . Acta erat in Compendio palatio. Dehinc anno subsequenti et petita et acta est confirmatio praefati regis super eisdem locellis, porrectaque a Radone, scriptore auctoritatum regiarum geruloque annuli regii, praedictis patribus strenuis. Edita fuit anno duodecimo saepefati regis, Compendio palatio regio, Kalendarum Martiarum die, congregatis Francorum populis in campo Martii ubi omnibus annis convenire soliti erant, veluti omnibus notum est.

reginae, ut ex sua indulgentia iugiter teneret. Edita est hec confirmatio pridie Nonas Februarii. Nam et ipsa auctoritas in hoc coenobio servatur. Defuncto autem Rothmaro remansit filius eius Airamannus in pueritiae annis. Quo tempore Erchinoaldus, maior domus regiae, a predicto Airamno commutavit supradicta locella, data eidem in territorio Veliocassino alia pro ipsis, unde pater eius Rothmarus originem duxit. Beatus quoque Wandregisilus a praedicto patricio sub titulo pretii eadem locella adeptus est. Edita fuit anno 12. saepefati regis Compendio palatio regio die Kal. Mart. congregatis Francorum populis in campo Martio ubi omnibus annis conveniebant, veluti omnibus notum est[26]. 26

Caput 2. Gesta Baini episcopi Tarvanensis et rectoris Fontanellensis coenobii.

Bainus episcopus de civitate Tyroanda[27], quintus ab almifico ac cum omni ho- 700
norificentia nominando protectore nostro, clarissimo sacerdote Wandregisilo, regimen 27
assumit coenobii ab anno videlicet septimo Hiliberti[28], gentis Francorum regis, et 13. 28
Sergii papae [usque[29] ad decimum quintum eiusdem regis annum et Ioannis apostolici 29
secundum, qui fuit octogesimus octavus a Petro apostolo, exarchatus[30] autem Pipini 30
filii Ausegisili 21, dominicae autem incarnationis 706, indictione 4, per annos novem. Sub huius denique tempore praefatus Pipinus, gloriosissimus dux, Floriacum coenobium una cum nobili coniuge sua Plectrude aedificat, quod situm est in pago Veliocassino[31], anno nono Hiliberti, qui erat exarchatus sui annus vigesimus tertius, 31
dominicae autem incarnationis septingentesimus octavus. Ipsumque Bainum rectorem ibi praefecit, plurimamque turbam monachorum adunavit. Ipsum autem monasterium huic coenobio contradidit. Occasioni autem aedificationis praefato coenobio idcirco fuit, quoniam isdem princeps per invidorum consulta admirabilem Ansbertum de sede Rothomagensis ecclesiae expulerat atque ad exilium direxerat, in quo isdem agonista divinus ad aeternam migraverat requiem. Cumque praefatus princeps multas sanitatum virtutes audiret ab eo fieri, reminiscens culparum suarum, ob eiusdem militis Christi amorem ac reverentiam, simulque ut indulgentiam mereretur accipere, hoc coenobium aedificavit, unaque cum omnibus rebus suis huic coenobio Fontinellae perpetualiter tradidit possidendum. Sed de hoc monasteriolo, qualiter in potestatem ipsius gloriosissimi ducis Pipini redactum fuerit, declarabo.

2. Hic namque locus possessio fuerat antea cuiusdam illustris viri cui nomen erat Fraericus, qui ipsum Floriacum, licet modico opere, in suo proprio a fundamentis construxit in honorem sanctae Annae, sancti Petri et sancti Aniani, et xenodochium decem pauperum ibi constituit; ubi largitus est duas partes de ipso Floriaco, similiter de villa alia quae dicitur Salcidus, et Garnapium, qui dicitur Fuscinocurte, et de Fontanido tertiam partem, necnon et alia praedia. Quod actum esse constat sub anno quinto regnante Theoderico rege. Sequenti quoque tempore, dum Pipinus princeps singularem Francorum principatum obtinuisset, sub fato Theoderico rege et Berhario maiore domus, saepedictus Fraericus praedictum Floriacum eidem contradidit, ea videlicet ratione, ut in maiori elegantia ipsum locum sublimaret, ac monachorum congregationem ibidem constitueret; quod ita et factum est. Denique evocatum ipsum venerabilem patrem, idem princeps hoc coenobium aedificare iussit, rectoremque constituit, sicut in largitione quam de ipso locello huic monasterio edidit, scriptum fore constat. Sic enim inter caetera insertum illic reperitur: *Ubi constituimus virum strenuum et Dei cultorem, domnum Bainum, ipsum rectorem monasterii Fontinellensis, ea videlicet conditione, ut ex praefato monasterio Fontinella post recessum eiusdem Baini ipsi monachi in ipso Floriaco coenobio consistentes, omni tempore rectores et gubernatores habeant, et sub eorum ditione nostris et futuris temporibus permaneant, et sub nostra ac haeredum nostrorum defensione ipsa loca perenniter tuenda consistant.* Actum est anno duodecimo regnante Hildeberto rege. In quo conventu interfuit idem gloriosissimus princeps et nobilis coniunx eius Plectrudis, filii-

26) Ultima vitae et obitus S. Wandregisili in Vita capp. 14 — 21 leguntur. Exciderunt hic praeterea gesta abbatum Lantberti, infra cap. 10 citata, Ansberti, et Hiltberti. 27) Tervanne. 28) i. e. Hildeberti. 29) sequentia in codice Fontanellensi non leguntur. 30) i. e. maioratus domus regiae. 31) le Vexin, ad Sequanam, ab Isara fluvio ad Indeltam pertinens. VALESIUS.

que eorum Drogo et Grimoldus, Grippo, et alii plurimi nobiles viri. Largitus est au-
32 tem anno Hildeberti regis nono ibidem villam cuius est vocabulum Taricinus, quae
sita est in pago Belloacensi [32], ipso die tertio Nonarum Martii indictione secunda.

Anno vero undecimo praefati regis Walmonem villam, quae sita est in pago
Belloacensi, et Luciniacum in territorio Vilcasinensi, eidem delegavit coenobio sub
die decimo Kalendarum Novembrium.

Anno decimo tertio praefati regis contulit ipsi coenobio idem inclytus dux vil-
33 lam cuius est vocabulum Mala, sitam in pago Madriacensi [33], die 15. Kalend. Au-
gusti, feria quinta, indictione sexta.

Eodem anno praefatus gloriosissimus dux Gamapium villam, quae sita est in
pago Vilcasino, contradidit ipso, die Idus Aprilis, feria quinta, indictione sexta.

Anno undecimo iam suprascripto praefatus exarchus dedit eidem monasterio
villam cuius vocabulum est Ecclesiola, sitam in pago Ebroicino, Kalend. Martiarum
die, indictione 4, feria quarta. Bannagam insulam anno decimo regni sui idem Hil-
debertus rex praefato praesuli Baino et eidem coenobio contradidit.

Anno duodecimo eiusdem regis praefatus princeps Pipinus Fontanidum villam
ipsi coenobio largitus est.]

701 Hic namque Bainus episcopus inter innumera bonitatis suae opera quae gessit,
etiam corpora sanctorum Wandregisili, Ansberti atque Vulfranni in ecclesiam beati
principis apostolorum Petri de basilica sancti Pauli apostoli transtulit. Et posuit qui-
dem beati patris Wandregisili in medium, magni vero praesulis Ansberti ad laevam,
et gloriosi pontificis Vulfranni ad dexteram partem in absida eiusdem basilicae ad
orientalem plagam. Facta est autem haec sancta translatio anno dominicae incarna-
tionis septingentesimo quarto indictione secunda. Nam solennitas sancti paschae tertio
34 Kalend. Aprilis tunc extitit [34] qui erat annus decimus gloriosi regis Hildeberti, porro
Ioannis papae, qui octogesimus quintus a beato Petro Romanam rexit ecclesiam, an-
nus primus; Baini denique, patris praedicti, annus quintus, ex quo regiminis as-
sumpserat curam istius coenobii. Eodem vero in loco quo beatus Wandregisilus in
praedicta sancti Pauli apostoli requieverat basilica, beatum Erenbertum episcopum po-
suit, qui antea in inferiori loco eiusdem ecclesiae supter arcubus tumulatus, annis
plus minusve triginta tribus requieverat, die trigesimo primo post translationem prae-
35 dictam, condiditque super eum repam [35] argento decoratam. Requievit igitur beatus
Wandregisilus in eadem sancti Pauli basilica annis circiter quadraginta, inclytus au-
tem praesul Ansbertus annis undecim, sanctus vero archiepiscopus Vulfrannus annis
novem. Qui ita inventi sunt cum vestibus suis a corruptione illaesi, quasi eadem die
fuissent sepulturae traditi. Nam sicuti ministrare sanctis altaribus consueverant, ita
etiam tumulati fuerant.

36 Huic [36] admirabili praesuli largitus est praefatus Hildebertus rex villam quae
37 vocatur Adpiecum, quae sita est in pago Pinciacensi [37] super alveum Sequanam, una
cum adiacentiis suis, Novitianus, Curbaria, Albachahan, Nido, Treenlido, cum illis
forestariis quinque, anno decimo regni sui, qui erat dominicae incarnationis septin-
gentesimus et quartus, indictione secunda, decimo tertio Kal. Novembris, feria se-
cunda.

38 Anno 11. [38] eiusdem regis quidam homo Leutbrandus portionem aliquam de
villa quae vocatur Pausas, largitus est in Pago Ebroicino. Anno septimo Erchenul-
phus similiter de villa quae dicitur Ulmosus. Anno duodecimo praefati regis Gressus
39 villam in pago Tellau [39] Iordanis contulit. Anno undecimo Sicbaldus Taunacum vil-
lam in Tellau.

Obiit idem episcopus Bainus duodecimo Kalend. Iulii.

Caput 3. *Gesta Benigni diaconi, patris Fontanellensis et Flaviacensis.*

707 Benignus igitur diaconus et monachus, a patre nomine Maurino editus matre-
que Inga, ordinatione divina assumit coenobii curam ab anno decimo sexto Hildeberti

32) circa Beauvais. 33) Madrie, ad fluvios Anduram, Ittonem, Arvam et Maldram. VALESIUS. 34) recte. 35) umbraculum. 36) quae sequuntur, in editis verba *largitus est* excipiunt. 37) circa Poissy ad Sequanam, proximus Carnutibus. 38) sexto *editi.* 39) le Talou in Caletis, ad fluvium Evram, quae apud Criel in oceanum effunditur. VALESIUS.

regis, qui erat annus tertius Ioannis papae supra iam taxati, dominicae vero incarna-
tionis septingentesimus septimus, indictione quinta. Tenuit huius monasterii curam
pastoralem per quatuordecim curricula annorum. Anno autem ab incarnatione domi-
ni nostri Iesu Christi septingentesimo et decimo sexto iussu Ragenfredi, maioris do- 716
mus, sive potius quod verius est tyranni, de regimine monasterii proiicitur, et Wan-
do monachus, filius Baldrici, eius in loco subrogatur per annos tres. Eodem denique
anno venit Radbodus, dux Frisonum, navali ordine usque Coloniam urbem. Contra
quem Carolus, sagacissimus exarchus, bellum instauravit. Sequenti quoque anno, id 717
est dominicae incarnationis septingentesimo decimo septimo, indictione decima quin-
ta, actum est bellum plusquam civile inter Carolum exarchum et Ragenfridum in-
tartam[40] in die dominico in loco nuncupante Vinciaco, duodecimo Kal. Aprilis[41], 40 41
dies 15 ante solennitatem sancti paschae[42]; qui erat primus annus Gregorii secundi 42
papae, qui nonagesimus primus a beato Petro apostolatum eiusdem tenuit urbis. Nam
in praefato proelio Wando cum Ragenfrido et Hilperico rege interfuit. Benignus ve-
ro diaconus partibus Caroli favebat. Cumque post actam caedem Ragenfridus cum
Hilperico fugam arripuisset, tandem post multiplicem fugae lapsum ad Noviomum
huius nostrae ecclesiae villam perveniens, Wandonis equum quem ibi in pasto consti-
tutum reperit extemplo assumpsit, atque cursu rapido ad portum qui vocatur Deven-
na[43] penetravit. Illic namque transmisso Sequana, ad Andegavis urbem aufugit; in- 43
sequebatur[44] enim a Caroli satellitibus. Cum vero comperisset Carolus a sibi dicen- 44
tibus, quod scilicet Raganfridus per equum Wandonis aufugisset, iussit eum illico de
coenobii huius regimine proiici, et in Traiecto castro exilio trudi, quod[45] antiquo 45
gentium illarum vocabulo Viltaburg[46], id est oppidum Wiltorum vocabatur, nunc ve- 46
ro lingua gallica Traiectum nuncupatur. Benignus denique rursum regiminis huius
coenobii sortitur gradum per annos quatuor, id est usque ad annum Theodorici iu-
nioris regis tertium qui erat dominicae incarnationis septingentesimus vigesimus ter-
tius. Huius Benigni abbatis propinquus, sanctus Gennardus, vicedominus ecclesiae Ro- 723
thomagensis et abbas coenobii Flaviacensis extitit. Qui post recessum ipsius Gen-
nardi Flaviacensis coenobii factus est rector.

Caput 4. De Milone recluso.

Sub huius denique administratione quidam paterfamilias nomine Rothmundus, 713
ob gratiam vitae contemplativae mundani fugiens culmen honoris, ad conversionem ve-
nit cum filio suo nomine Milonis, amboque comam capitis sibi deponentes, effecti
sunt milites Christi. Sed postea Milo licentiam expetiit a praedicto patre Benigno, ut
licitum sibi foret anachoritarum more solitariam vitam ducere. Deinde vero ad lo-
cum accedens qui hodieque Milonis-cripta per metonymiam dicitur, in rupe altissima
super ripam alvei Sequanae, rupem eandem excidens, mansiunculam sui voti condig-
nam sibi constituit, quae viginti homines fere capere videretur, ibique aereas daemo-
num turmas fortissimo Christi umbone repellens[47] infatigabiliterque agonizans, felici- 47
ter Domino militavit. Mater vero eius nomine Wisla, mater Longensis[48] coenobii in 48
sancto proposito effecta, quae praecipua fuerant in eodem monasterio ornamenta, ipsa
tribuit, necnon et praedia plurima acquisivit. Praefatus vero Rothmundus ac religiosus
famulus Christi Milo tempore conversionis suae largiti sunt huic coenobio patrimonia
duo, id est Offiniacas et Bettonis-curtem, sita in pago Tellau, anno videlicet tertio Da-
goberti iunioris regis, qui erat Pipini senioris ducis vigesimus sextus, incarnationis
autem domini salvatoris nostri Iesu Christi septingentesimus tertius decimus. Erat
autem praefatus miles Domini Milo presbyteratus ordine, quem bonis clarisque acti-
bus adornabat, decoratus. Habebat namque sub rupe illa ecclesiolam constructam, in
qua hostiam victimae salutaris Domino immolabat. Usque hodie vero cernuntur ve-
stigia eiusdem aedificii, in quo basilica illa constructa fuit. Monstrantur nunc usque
arbusta in latere montis eiusdem rupis, ac vitiferae arbores quas ipse propria manu
terrae inseruit, necnon et plantae seu vites vineae, quam ipse etiam plantavit ac, dum

40) i. e. rebellem. 41) ex Fredegario cap. 106. 42) ex Ann. Petav. a. 717. 43) fortasse Pont de l'Arche. *MABILLON.* 44) passive. 45) cf. Bedae hist. eccles. V. c. 11. 46) Wiltenburg prope Utrecht. 47) *i. d.* daemonum tentationibus resistens. 48) *lege* Logensis.

ibi philosopharet, excoluit. Secundum dictum namque psalmistae laboribus manuum suarum vivere satagebat, ut ei bene esset, ac finito mundi cursu videret bona in Hierusalem. Idcirco autem de eo ista tentavi memoriae mandare, quoniam de eo multiplex opinio bonae vitae per plurimos ad me perlata est. Audivi nempe narrantem quendam venerabilem senem, qui ab eo didicit, qui ipsum Milonem multo tempore vidit, quod fuisset statura procerus, vultuque angelicus, calvitiem habens capitis venerandam. In ipsa namque crypta bonis operibus insistens, ac retruso ordine vitam irreprehensibilem ducens, mentem ad coelestia desideria semper intendens, pauperie valde gaudens, ibidemque praesentis vitae debitum complens, spiritum Deo reddidit felicitati perenni coniungendum. Cuius corpus in ecclesia beati apostoli Pauli advectum, sicque sepulturae est traditum. Ferunt namque nonnulli, quod ante portam 49 Logensis coenobii [49] se iussisset tumulari, atque ibidem humatus teneatur; sed ut ego a veracibus senioribus didici, commodius fore arbitror, ut ubi monachus extitit, illic etiam sepultus teneatur. Credo tamen, quod ubicumque ossa requiescant, anima fruatur gaudiis sempiternis. Haec quidem veluti auditu didici, ac in scriniis privilegiorum nostri coenobii reperi, de Milone reclauso seu anachorita dicta sufficiant.

Caput 5. *De Bagga monacho ac presbytero.*

Oportunum praeterea videtur, ut hoc in loco quae a pluribus venerabilibus viris de bonae recordationis Bagga, huius coenobii monacho ac presbytero, didici, quoniam sub huius patris regimine ad Dominum migravit, inserere non omittam. Hic etenim sanctae conversationis vir ex Brittannia, oceani insula, Saxonico ex genere ortus, hoc advenit coenobium, ac plurimum temporis regulari ordine vitam irreprehensibilem gessit. Ita namque in omnibus mandatis divinis se exercere sategit, ut cunctis Christi famulis hoc in coenobio consistentibus imitandus appareret. Hic itaque explicitis dierum suorum curriculis, quo iam in aula coelesti dignus reciperetur haeres, parva correptus aegritudine decubuit; nec multo post corpore soluta anima, perenni particeps factus est felicitati. Contigerat denique, in ea hora qua ipse Christi famulus rebus excessit humanis, praedictum egregium patrem Benignum in ecclesia orationi secretius insistere. Tunc unus ex ministris concito gradu eumdem patrem adiit, fundentemque Domino preces solo prostratum in ecclesia reperit; cumque diutius in precibus persisteret, isdem minister propius accessit, extemploque praedictus pater indicare sibi aliquid velle persensit. Surgensque ab oratione, sciscitatur quid quaereret. At ille: *Frater*, inquit, *Bagga consortiis subtrahitur humanis.* At venerabilis pater longa ex imo pectoris trahens suspiria, talia infit: *O signifer fortissime Christi militiae Bagga, nunc mercedem laborum laetus accipis tuorum; deprecare ipsum benignum Dominum, ut una tecum mereamur gaudere consortiis iustorum per aevum.* Unde haud dubium est, eidem patri divinitus, cum in oratione consisteret, revelatum fuisse, ut et spiritum illius coelos penetrantem aliqua ex parte mereretur aspicere, qui ita auxilium ipsius flagitabat in prece. Denique more mortuorum compositus, digno in loco sepulturae mancipatus est. Magna enim copia in huius patris administratione nobilium virorum hoc in coenobio extitit.

Caput 6. *De Arlauno sylva.*

715 Huic Benigno abbati largitus est Dagobertus rex iunior quartam partem de Ar-
50 51 launo [50] foreste, anno quinto regni sui, suggerente Theodaldo [51], maiori domus regiae, per loca designata, id est per Quincionem montem, deinde per Petrosam vallem, et exinde per Profundam vallem, necnon etiam per Mortuum-vaccam. Aliae vero terminationis fines sunt a termino Itcinse de Valle Tabellis per illum lacum, qui vadit ad locum qui nuncupatur Caput-caballinum, inde ad illam salsosam cisternam quae dicitur Sarcosos, indeque ad Tenebricam valliculam ad dexteram manum per verticem montis usque ad profundam vallem quae dicitur Mortua-vacca. Deinde per Ca-
52 salis usque ad fines Bovaricenses in dextera per summum illius pigatum [52] exsar-

49) ad Sequanam prope Caudebec. 50) la forêt de Bretonne. *BOUQUET.* 51) Pippini II. nepote. 52) cacumen i. q. pico, pic.

tum [53] usque ad fines Glaccolinses. Deinde per illum mansionilem qui vocatur Poma- 53
ritus infra ipsam forestem Arlaunum [54], et est per loca designata, hoc est de uno la- 54
tere bracus sive vallis quae dicitur Dirginis, usque ad eum locum qui dicitur Petra-
ficta, et ipsum mansionilem ad pratum faciendum. Deinde ad Petramfictam secus
primam viam publicam quae dicitur Ad-duos-pontes et ad bracum [55] quae dicitur Bri- 55
cilione. Deinde etiam secus illum bracum qui dicitur Ad-castellum-luporum qui est
super illum bracum anteriorem Dirginis. Haec quidem largitio, licet ab isto rege
sit firmior edita, ab antecessore tamen suo, glorioso rege Hildeberto, maxima pars
concessa iam fuerat decessori istius Benigni abbatis, almae recordationis Baino epi-
scopo. Edita est autem haec donatio sive confirmatio a praefato rege Dagoberto anno
incarnationis dominicae septingentesimo quinto decimo indictione decima tertia, quin-
to Iduum Iuniarum, die dominica. Eodem [56] anno ipse Dagobertus rex mortuus est. 56
Quo [57] tempore terra Hattuariorum a Saxonibus depopulata est; sed [58] ipsi non multo 57 58
post dignas suae perfidiae poenas a Francorum populis perpessi sunt, eorumque terra
usque Wiseram fluvium incendiis, rapinis, interfectionibus attrita est.

Caput 7. De muneribus ac rebus Benigni abbatis.

Hic denique Benignus dimisit in ecclesia beati Petri calicem aureum qui pensa-
vit libras quinque, et patenam eius pensantem libram unam. De rebus vero coenobii
nostri nil minuit, immo augmentare studuit. Denique ex propria hereditate contradi-
dit huic coenobio Sennau, et Mauronis cisternam, possessiones sitas in pago Cale-
tense [59]. Similiter Bisagum, qui est in pago Rothomagensi; Suiagum etiam et Limi- 59
tium, quae sunt in pago Velocasino; Maris et Waldoberti willare patrimonia, quae
sunt sita in pago Aurelianensi; Onadonem et Caraciagum praedia, posita in territorio
Andegavo; Condatum etiam patrimonium, quod est in pago Oximo [60]; Crisciacum, 60
Salaciagum, Saviniacum, Captialonnum et Magalonnum, quae sunt in pago Sanctoni-
co; Agannagum, Bonolum, Andiagum, Vodertam, Agintum, Ambariago, Riveram
praedia, quae sunt sita in pago Engolismensi. Sunt possessiones viginti duae, pagi
septem. De quibus tertiam partem largitus est id est [61] de unaquaque. Edita est haec 61
largitio a praedicto Benigno, quarto anno regnante Hildeberto rege, die decima tertia
Kalend. Februar.

Hic Benignus abbas evindicavit contra Bertharium comitem villam quae voca-
tur Montecellus, quae est sita in pago Oximensi, coram Carolo maiore domus, me-
diante advocato suo nomine Roberto. In quo conventu interfuerunt hi episcopi, Ebbo,
Halduinus et Milo, seu alii illustres viri, et comites Teudericus, Rotgarius, Anginul-
fus et Haregarius. Celebrata est haec evindicatio anno tertio regnante Theoderico
iuniore rege 14. Kal. Augusti Tulbiaco castro.

Anno quinto regnante Dagoberto iuniore rege quidam presbyter nomine Leut-
bertus, vir valde dives, contradidit eidem venerabili patri praedium quod vocatur Bo-
dardi villa, situm in pago Wimnau, in quo ipse Leutbertus ecclesias aedificavit; nec-
non et locella alia, id est Taunaco, Luneraco, Fiolinas, seu Gressus, etiam et Duno,
et Arecharium villam, in pago Velocassino. Unde statim privilegium confirmationis
a praedicto rege editum accipere curavit, quod adhuc in scriniis nostri coenobii re-
conditum retinetur.

Eodem anno quidam homines nominibus hiis, Gunthardus, Almedius, Aiga fe-
mina, largiti sunt possessiones has in pago Ebroicino: Agmaro, et Horma, et Mace-
riolas, et Spanga, et Haretone, cum omnibus adiacentiis suis, sitas super fluvium It-
tonem. Huic Benigno abbati largitus est Benignus item monachus, senior frater Gen-
nardi, mansum in Magaciaco villa, quae est in pago Veliocassino, cum vineis et
mancipiis, quem ei dederat Ragenfridus, maior domus quondam. Item quidam homo
nomine Gislehardus Montecellus villam cum adiacentiis suis, Meriliaco, Citiliaco, Ner-
viniaco, sitam in pago Oximensi in centena Noviacense, anno secundo Dagoberti regis.

Anno decimo sexto Hildeberti regis quidam pater-familias, Ictor nomine, Pri-

53) exartum est sylvae pars excisa et in culturam redacta. 54) ad Sequanae ostium. 55) i. e. vallem. 56) ex Ann. Petav. a. 715. 57) ex Ann. Petav. a. 715. 58) ex Ann. Petav. a. 718. 59) in quo Calais. 60) l'Hiesmois circa Hiesmes vel Exmes, Alancon et Falaise. VALES. 61) legendum *idem*.

miaco decimo die mensis Iulii in pago Madriacensi largitus est. Eodem anno Ermingus clericus partem contulit de Brinniaco, octavo Kal. Iulii. In quo conventu interfuit vir Deo dilectus Bagga, presbyter Saxonici generis.

Anno decimo septimo eiusdem regis Ebrinus partem de Gentiaco ac Fontanas contradidit. Nam et fratrem suum nomine Eodonem istinc clericum habebat.

Anno primo Dagoberti iuvenculi regis, Ermoaldus Summacranna decimo Kal. Martii. Anno secundo Erinnulfus Roccolinilutum, sive Bertilinum, et Mancicum. Anno tertio Gaugia femina Miltus, Saciacum sive Dingum, super fluvio Audura, item Landas largita est. Anno quarto partem de Tritiaco ac Brando villari Erimfridus contulit. Item Monticellus in centena Nantsanninse Erchemfridus. Anno quinto Aganulfus in partem Fransariis viciniis Gressus, et quidam Waldo in Colnicio. Obiit autem isdem venerabilis pater Benignus decimo tertio Kalend. Aprilis.

Caput 8. *Gesta Hugonis archiepiscopi et rectoris coenobiorum Fontinellensis et Gemeticensis.*

723 62 63 Hugo, filius Drogonis [62], vir [63] venerabilis a matre nomine Adeltrude progenitus, nepos Karoli sagacissimi principis, archiepiscopus Rothomagensis ecclesiae, post praefatum Benignum regimen huius coenobii suscepit, ab anno dominicae incarnationis septingentesimo vigesimo tertio, indictione 6, qui erat annus principatus Karoli nonus, Gregorii vero secundi papae, qui loco nonagesimo a sancto Petro Romanae praefuit ecclesiae, annus septimus instabat. Rexitque istud coenobium per annos novem, menses duos et dies tredecim, id est usque ad annum decimum sextum principatus antefati Caroli, Gregorii vero praefati papae decimum septimum, dominicae quoque incarnationis septingentesimo et trigesimo, indictione decima tertia. Hic etiam praesulatum ecclesiae Parisiacae simulque Baiocassinae, cum Rothomagensi tenuit, factione scilicet patrui sui, Caroli principis, extra decreta tamen canonum; coenobia vero nobiliora Fontinellam et Gemmeticum; praedia vero regia quae eius insederunt animo. Non enim causa perversae cupiditatis aut aliquo seculari fastu a patruo suo Carolo principe, sive a regibus Francorum qui eius tempore sceptra regni huius tenuerunt, id est Hildeberto, Dagoberto, Hilperico, Hlotario, necnon et Theoderico, ea impetrabat; sed ut statim ecclesiis Christi contraderet; sciens scriptum, quod ea hereditas bene reconditur, quae Deo custode servatur. Mater denique eius, Adeltrudis, ut praediximus, nomine, filia fuerat Warattonis, nobilissimi maioris domus regiae, atque Ansfledis, coniugis eius, qui plurima huic monasterio largiti sunt praedia. Denique praedicta religiosa et strenua matrona Ansfledis, avia sua, derelicta Warratonis, ad nutriendum susceperat ipsum Hugonem, patrem demum gloriosissimum. Haec igitur prudentiae et providae industriae spiritu plena, animum pueri fertur quotidianis admonitionibus corroborasse, ut sese cum omnibus quae habebat, Dei servitio manciparet. Unde factum est, ut sacrarum literarum studio imbutus, coaevos suos sapientia et religione anteiret, secundumque sanctam suggestionem praeclarae nutricis ac aviae suae Ansfledis coepit terrena cuncta despicere et ad regna coelestia viriliter anhelare, simulque patrimonia plurima ecclesiis Christi contradere. Quae cuncta, si qui plenius scire cupiunt, scrinia civitatum Rothumagensis, Parisiacae et Baiocassinae, et huius coenobii Fontinellensis, simulque Gemmeticensis revolvant, illicque invenient, quantam sollicitudinem ac pervigilem curam de constructione, propagatione et administratione ac exaltatione ecclesiarum habuerit. Huius pater Drogo, filius praedicti Pipini ducis Francorum, frater Grimoaldi et Caroli nobilissimorum principum, defunctus est [64] anno ab incarnatione Domini septingentesimo septimo, indictione quinta, tempore veris. Succedit ei isdem vir venerabilis Hugo, in sede Rathumagensis ecclesiae vigesimus tertius a Mellone, primo pontifice eiusdem urbis, rector quoque sive procurator urbis Parisiacae trigesimus quintus a beato Dionysio constituitur; porro in regimine huius coenobii Fontinellensis a beato Wandregisilo septimo in loco, similiter a sancto Philiberto in regimine coenobii Gemmeticensis. Hic namque vir venerandus Hugo dum adhuc laicus foret, largitus est Benigno abbati Virtlaicum villam, quae sita est in pago Tellau super fluvio Eora, quae ipsi

(64 in margin beside "morum principum, defunctus est")

62) filii Pippini II. 63) legendumne *viri*? 64) ex Ann. Petav. a. 708.

de iure praedictorum parentum suorum legitime obvenerat. Facta est haec largitio ab anno dominicae incarnationis septingentesimo decimo tertio, indictione duodecima, qui fuerat annus Dagoberti iunioris regis 3, Pipini autem ducis 26, undecimo Kalendarum Iuliarum die, feria 4. Factus vero praesul contulit possessionem suam quae vocatur Molinuscoqus, huic coenobio, sitam in pago Belloacensi super fluvium Masso, continentem mansos octoginta et quatuor. Inter reliqua autem praedia ab eo contradita [717 aut 718] etiam Wintlanam villam largitus est Wandoni abbati, anno primo Clotharii regis, quem[65] Carolus post fugam Hilperici ac Ragenfridi regem sibi statuerat; et possessa est ab hoc coenobio usque ad regimen Witlaici abbatis per annos quadraginta tres. Huic glorioso praesuli largitus est quidam illustris nomine Bertus portionem aliquam de villa Dogmaniaco, quae sita est in pago Osismensi, in centena Alancionensi, et illam rem quae vocatur Vanda in centena Saginse. Similiter in territorio Cenomannico rem illam quae dicitur Vernico, seu Metiago quae appellatur Avanaecurte. Edita est haec largitio anno undecimo Theoderici regis, patris Hilderici, demum regis novissimi ex genere Merovingorum. De patrimoniis enim a praedicto glorioso praesule huic loco largitis sive a fidelibus christianis impetratis ac susceptis qui nosse cupit, testamenta ab ipso edita revolvat, et tunc probabit nihil me de eo sinistrum aut dixisse aut scripsisse. Mensatas hoc in coenobio constituit, deputatis scilicet villis quae per unumquemque mensem sufficientem praeberent alimoniam; idcirco memoria illius in benedictione manet. Expletis namque laudabilis cursus sui [730] annis, migravit ad Dominum sexto Idus Aprilis, qui erat annus dominicae incarnationis septingentesimus trigesimus indictione decima tertia[66]. Corpus eius Gemmetico coenobio, quo etiam vitae decessit, in ecclesia sanctae matris ac perpetuae virginis Mariae venerabiliter sepulturae est traditum. Conditaque est a fratribus illinc habitantibus supra tumbam illius repa diversis metallis decorata, ob amorem videlicet sanctitatem ac reverentiam illius. Nullus enim ante eum eiusdem coenobii rector nec post eum tot praedia ac possessiones in iure ipsius venerabilis loci contulit ac impetravit sicut ipse facere curavit, veluti testamenta ipsius coenobii cunctis legentibus liquido patet. Hic dimisit in hoc coenobio Fontinellensi calicem aureum et patenam auream pensantes libras quatuor uncias duas, turriculam auream[67] pensantem libras sex, capsam auro et gemmis decoratam continentem pignora diversorum sanctorum. Plurima enim bonitatis gessit opera quae dinumerare laboriosissimum est. Nobilis enim extitit genere, sed non inferior religione. Haec quidem de venerando patre ac domino Hugone dicta sufficiant.

Caput 9. *Gesta Landonis archiepiscopi Remensis et rectoris coenobii Fontanellensis.*

Lando, episcopus de urbe Remense, successit Hugoni praesuli in regimine coenobii [731] huius ab anno duodecimo regis Theoderici novissimi qui erat exarchatus Caroli annus septimus decimus, incarnationis autem dominicae septingentesimus trigesimus primus, indictione decima quarta. Qui etiam cellam sancti Sidonii quae est in Warinna simul cum ista iure beneficii aliquandiu tenuit. Anno namque regiminis istius primo Gregorius iunior papa migravit ad Dominum. Cui successit alius Gregorius, mirae sanctitatis vir, qui[68] claves ex confessione sancti Petri apostolorum principis accipiens, Carolo principi direxit, ut Romanam rempublicam ab oppressione Longobardorum liberaret. Eodem[69] anno Carolus perrexit Wasconiam contra Eudonem principem, qui tyrannidem assumpserat, et Ragenfridus intarta post annos tyrannidis quatuordecim mortuus est. Venerabilis presbyter Beda historiam ecclesiasticam quam de gente sua, id est Anglorum, composuerat, usque in hunc annum mirabili opere perduxit, et non multo post ad coelestia regna perrexit 7. Kalend. Iunii.

Hic Lando impetravit a praefato Carolo principe privilegium immunitatis perennis, in quo continetur, quod coenobium istud sub sua defensione ac tuitione idem princeps specialius receptum haberet, et hoc ipsum Francorum populo, sive episcopis seu coenobiorum patribus, necnon comitibus omnibusque exactoribus reipublicae gen-

65) ex Fredeg. cap. 107. 66) indictio anno a Ch. n. congruit. 67) hostiae servandae. 68) ex Fredeg. cap. 110. 69) ex Ann. Petav. a. 731.

tis Francorum, notum esse voluit, quatenus res istius coenobii universaque sua salva esse valerent, nec a quoquam diripi aut contaminari, vel in aliquo laedi quocunque possent ingenio. Editum est hoc privilegium in isto coenobio, suggerente eodem episcopo ac fratribus omnibus intercedentibus.

732 Huius anno secundo, id est dominicae incarnationis septingentesimo trigesimo
70 secundo, Eudo[70] dux Aquitanorum cernens se superatum et ad defendendam patriam suam contra Carolum se viribus esse destitutum, gentem perfidam Sarracenorum ad auxiliandum sibi invitat. Qui cum rege suo, Abdirama nomine, Garomnam fluvium transeunt, Burdegalim urbem pervenerunt, ibique ecclesiis Dei igne concrematis pluribusque christianis interfectis, usque ad Pictavem urbem profecti sunt basilicamque sancti Hilarii igne concremarunt, et ad beatissimi Martini ecclesiam subvertendam summo conamine proficisci contendunt. Contra quos Carolus princeps iuxta urbem Pictavem aciem construxit, et super eos invocato Christi auxilio intrepidus irruit, et eos cum rege eorum usque ad internecionem delevit. Acceptisque spoliis eorum, nomen Domini glorificans, tota iam Aquitania subacta, cum triumpho ad propria revertitur. Rexit autem coenobium istud idem episcopus Lando per annos tres, lapsisque cursus sui annis, ingressus est viam patrum, sicque sepulturae traditus in ecclesia beati Petri apostolorum principis in ecclesia coenobii Fontinellensis. Obiit 17. Kalend. Februarias.

Caput 10. *Gesta Teutsindi abbatis coenobii S. Martini Turonensis et Fontanellensis.*

734 Teutsindus, pater coenobii sancti Martini Turonensis ecclesiae, sortitur locum regiminis anno dominicae incarnationis septingentesimo et trigesimo quarto, indictione secunda, qui erat annus praefati regis Theoderici decimus quintus. Hic quidem Teutsindus quam fuerit amator Dei ac Sanctorum, ecclesiarumque eius fautor ac defensor, opera quae gessit hoc in coenobio, vel qualiter in diebus eius res istius monasterii augmentum vel detrimentum sumpserint, testimonium perhibent. In diebus namque tyrannidis non regiminis eius, hoc nobilissimum coenobium ignobile est redditum. Ab isto enim tempore quo lugendus iste regiminis suscepit locum, status vitae innocentis quem in eodem coenobio secundum eximii patris Benedicti normam excolendum fore beatus pater Wandregisilus instituerat, ob inopias plurimas fluctuare coepit, nec usque ad hanc diem in pristinum statum revocari valuit. Denique tempore beati Lantberti archiepiscopi, sancti etiam Ansberti summi pontificis, Hiltberti quoque venerabilis presbyteri, Baini denique gloriosi praesulis, Benigni preciosi patris, Hugonis namque magni praesulis, felicia atque laetissima isti coenobio fuere tempora. Quippe dum praediis plurimisque possessionibus a regibus magnis ac sinceris christianae religionis cultoribus istinc largitis omni egestate exclusa multitudinis Domino militantium erat cor unum et anima una, erantque eis omnia communia, nihilque proprium aut suum quisque dicebat, sed iuxta exemplum primitivae ecclesiae feliciter ac secure Domino militabant. Omnia namque necessaria a patre monasterii accipienda fore noverant. In diebus praedictorum patrum trecenti semper fuere numero
71 istinc habitantes servi Dei. Adepto[71] namque iste locum regiminis, et non regiminis sed potius tyrannidis, mox rebus nobilioribus ablatis, in maximam paupertatem hoc quondam gloriosum coenobium redegit. Nam pene tertiam facultatum partem abstulit, suisque propinquis ac regiis hominibus ad possidendum contradidit, quae usque nunc de isto coenobio permanent ablatae, sicuti omnibus privilegia ac largitiones, quae in scriniis nostri coenobii retinentur, revolventibus in promptu est, quae nimis longum est narrare per singula. Sed unum e plurimis ad medium deducam, precarium quod cuidam comiti nomine Rothario edidit, ob memoriam aeternam, qualiter ipsae res de hoc coenobio sint ablatae, per ordinem describere ratum duxi. Eidem namque Ratbario comiti contradidit Ulmirum et Warinnam, fiscos duos qui sunt in pago Tellau iuxta fluvios Tellas et Warinna, cum adiacentiis eorum, id est Crisiaco, Seda, Magneroto, et item Magneroto, necnon et Toscarias, simulque terram super littus maris, et areas salinarum piscationumque quae ibidem institutae erant; vineas

70) *Eudo . . . . delevit*] ex Fredeg. cap. 108. 71) passive.

etiam in Warnaco super fluvio Sequanae sitas in pago Veliocassino, quae impetraverat sanctissimae recordationis Lantbertus abbas a rege glorioso Hilderico suadente regina sua Bilhilde, necnon et aliis illustribus viris quorum haec sunt nomina, Leodegarii episcopi demumque martyris egregii, Vivonis et Ermonis, Fulcoaldi, Amalrici, Wulfoaldi, maioris domus regiae, Bavonis, Waningi, Adalberti, Geurini, sicut in gestis praefati patris Lantberti eximii fore scriptum[72] constat. Similiter alia patrimo- 72 nia in eisdem pagis sita, id est Sonnardum, pontem Malcham, Hosdinium, Balliolum in pago Vimnau[73], cum adiacentiis eorum ad se pertinentes. Necnon et medietatem 73 de Edreman, qui fuit Gesonis, Moriacum ac Braciacum, quae sunt super fluvio Sedanna, Balcinium in pago Vimnau, quae fuerat Ambremari et Bertoaldi, et Bociliacas, Ruboridum, Rosbacium, Gammapium villam pulcherrimam, item super fluvio Sedanna; Victriacum super fluvio Duno sita in monte Aionecorte, Gammapiolum, Rumguarias, Muriacum qui dicitur vallis Cucunionioli in pago Vimnau, Bettonecorte super fluvio Eura; sunt villae viginti novem, exceptis adiacentiis aliqarum, quae ponuntur in duobus pagis, Tellau scilicet et Vimnau. Haec namque patrimonia idem comes Ratharius a praedicto Teutsindo iure precarii accepit, unde censum levavit omni anno ad festivitatem sancti patris nostri Wandregisili in luminaribus ecclesiae solidorum sexaginta persolvendum. Factum est hoc precarium in isto coenobio hoc anno, qui est ab incarnatione domini nostri Iesu Christi septingentesimus trigesimus 734 quartus, indictione 2, sub die tertio Nonarum Maiarum, quod evenit feria quarta, qui erat annus principatus Caroli principis vigesimus. Censum autem quem idem comes professus est transsolvere, usque ad Vitlaici abbatis tempora omni anno patribus istius coenobii absque ulla retractione persolvebatur, de Ulmiro videlicet ac Warinna, quo sanctus Ricbertus corpore quiescit.

Hinc perpendant rectores ac praelati coenobiorum, quam nequiter ac infeliciter contra salutem animae suae agant, qui praedia ac res a bonis ac Deum timentibus hominibus coenobiis suis collata, iure ecclesiarum ac coenobiorum ablato contradunt dominationi potentium ac dominicorum hominum, qui de proprio nil quidem tribuunt, sed haec ipsa quae largita a iustis fuerant, gratum sibi ac temporalem acquirentes honorem, gregem sibi commissum in praecipitium mittunt, pro quorum casibus districtam in die novissimo exolvent poenam. Nempe melius esset ea die quando praefatae res de isto coenobio fuerunt sublatae, ut ignis ibi accenderetur qui universa aedificia funditus consumpsisset, quoniam decies antea quivisset reaedificari quam tales res acquirere. Nam unde milites Christi alimoniam consequebantur, inde nunc pastus exhibetur canibus, et unde lumen ante aram Christi in ecclesia lucere solebat, inde armillae, balthei et calbares[74] fabricantur, necnon sellae equinae auro argento- 74 que decorantur. In die enim una iste infelix operatus est malum hoc, sed in tot annorum curricula emendationem non recepit. Qualiter enim de suo eleemosynam videtur facere, qui alienas res tollit, cum Zachaeus ille, statura pusillus, dicat ad Dominum: *Domine, ecce dimidium bonorum meorum do pauperibus, et si aliquid iniuste alicui abstuli, reddo quadruplum.* Et si de hominibus qui res aliorum tollunt aut pecuniam hominum invadunt, ut in quadruplum reddant, iuxta exemplum ipsius Zachaei evangelium pronunciat, et tunc eleemosynam proximis impendant, quid dicendum est de his, qui res ecclesiarum et ipsius Dei aeterni auferunt et iterum saeculo contradunt? Veniet enim illis, quod Dominus per prophetam impiis comminatur dicens: *Visitabo super vos mala, et quiescere faciam superbiam impiorum, et arrogantiam fortium humiliabo.* Nec enim poterit eos aurum aut argentum liberare, neque divitiae quas nunc in angulis abscondunt, et ex quibus arrogantes effecti, salutem suam obliviscuntur. Tales quippe rectores nequiores sunt paganis, quoniam si pagani locum igne cremaverint, terram tamen secum non tollunt. Talem vitam finientes excipiuntur ab his, qui graeco eloquio vocantur θεοι ὑποχθονιοι.

Huius anno quarto, qui[75] est incarnationis 737, nunciatum est invicto Carolo 75 principi, quod saeva gens Sarracenorum obtenta Septimania et Gocia in partes iam Provinciae irruissent castrumque munitissimum Avinionem per fraudem quorundam

72) vide supra notam 26 in fine capitis 1. 73) *le Vimeu* inter pagos Tellau et Pontiu, fluviosque Ausciam et Somnam VALESIUS. 74) fortasse i. q. calbei, armillae. 75) ex Fredeg. cap. 109.

Provincialium comitum primum obtinuissent. Quapropter exercitum congregans, illuc iter dirigebat, praemissisque quibusdam exercitus sui principibus qui castrum obsiderent, ipse prosecutus est, praedictamque urbem obsidione circundat, machinisque compositis urbem munitissimam diruit, ipsamque cum habitatoribus suis igne et gladio consumit. Rodanum dehinc fluvium transiit, Gottorum fines penetravit, Narbonam, urbem celeberrimam, castris circumcinxit, regem Sarracenorum, nomine Adthima, cum satellitibus suis ibidem reclusit. Haec audientes maiores Sarracenorum qui morabantur in regione Hispaniae, collecto exercitu, cum alio rege, nomine Amormacha, adversus Carolum arma corripiunt. Contra quos invictus princeps Carolus, 76 civitate[76] Narbona sub custodia derelicta, in loco qui vocatur Birra septimo ab urbe miliario occurrit intrepidus; ubi, divina misericordia succurrente, pugna acerrima commissa est. Carolus princeps victor extitit, regem praefatum Sarracenorum interemit, exercitumque eius penitus usque ad internecionem delevit, spoliis innumerabilibus ditatus, cuncta depopulata Gothia, diruptisque civitatibus, et devictis universis 77 hostibus praeter[77] eos quos in Narbona incluserat, urbe eadem sub custodia derelicta, cum magno triumpho remeavit in Franciam.

Sub huius denique tempore Erinharius, praepositus eius, aedificavit basilicam beatissimi archangeli Michaelis, licet modico pulcherrimo tamen opere, allatis videlicet petris politis de Iuliobona, castro quondam nobilissimo ac firmissimo, ad construendos arcus seu frontispicium eiusdem templi. Haec namque civitas fertur aedificata fuisse a Caio Iulio, imperatore Romanorum, ante adventum Domini, dum Gallias vastando circumiret. Ipsum namque castrum Caletus antea vocabatur, quod destructum et in maiori elegantia reparatum, ex suo nomine Iuliobona vocare placuit. Denique constructa idem praepositus hac basilica, campanam in turricula eiusdem collocandam, ut moris est ecclesiarum, opifici in hac arte erudito facere praecepit; 78 qui[78] dum iniunctum sibi opus perficere contenderet, suadente inimico humani generis, de sufficiente metallo unde patrandum erat signum, copia eiusdem imminuta, partim abstulit, partim in cacabo liquefiendum composuit. Proiectaque eadem copia metalli in forma qua futurum sperabatur signum, ex parte aliqua deforme, deficiente copia metalli quae antequam liquefacta foret sublata fuerat, minusque est redditum, sic tamen turriculae impositum. Denique quacunque hora diei pulsatum sonitum dabat, praedictus artifex qui illud metallum furto sustulerat, in amentiam vertebatur, verbaque inepta ac latratus canum more dabat. Erat namque idem Erinharius secundum carnis originem de Apuliaco villa, fautor tamen et amator regulae castaeque religionis. Dicere vero solitus erat praefatus Teutsindus fratribus Turonicae ecclesiae: *Nisi vestram correxeritis vitam ac mores, Erinharium, meum praepositum, ex Fontinella huc adducam, qui aratra vestra rectum doceat sulcare.* Expletis autem idem Erinharius circulis dierum suorum, defunctus ac in basilica sancti Petri apostolorum principis, in introitu eiusdem basilicae ante ostium aquilonare, terrae conditus est, sub nobili videlicet eiusdem ecclesiae pavimento, scriptumque est in coopertorio sepulcri sui: *Hic requiescit Erinharius praepositus.*

Caput 11. *Gesta Widonis abbatis coenobiorum S. Vedasti et Fontinellensis.*

738 79 Wido sortitur locum regiminis ab anno dominicae incarnationis 738, qui[79] erat annus primus Hilderici novissimi regis, Caroli autem principis vigesimus sextus, per annum unum. Hic namque propinquus Caroli principis fuit, qui etiam monasterium sancti Vedasti, quod est in Atrebatensi territorio, iure regiminis tenuit anno uno sicut et istud. Erat autem de secularibus clericis, gladioque quem semispatium vocant semper accinctus, sagoque pro cappa utebatur, parumque ecclesiasticae disciplinae imperiis parebat. Nam copiam canum multiplicem semper habebat, cum qua venationi quotidie insistebat, sagittatorque praecipuus in arcubus ligneis ad aves feriendas erat, hisque operibus magis quam ecclesiasticae disciplinae studiis se exercebat. Accusatus vero apud principem Carolum, quod conspirationem adversus ipsum cum aliis medi-

76) *civitate. n. s. c. derelicta*] Haec desunt in Fredegario, leguntur tamen in Chron. Moissiac. De quo cf. Monum. I, 292. not. 90. 77) *praeter . . . derelicta*] deest apud Fredegarium. 78) cf. infra Monachum Sangall. de vita Karoli I. 29. 79) Haec falsa sunt.

tatus esset, iussu eiusdem exarchi ad regiam domum compellitur migrare. Qui dum pergeret cum satellitibus regiis, venientes in territorium Viromandiae, capitis praecisione damnatur, ibidemque digno in loco sepulturae est traditus. Haec ex relatione cuiusdam patris[80] qui ipsum videre potuerat didici, quod ita vita decesserit. Qui 80
etiam Wido coenobium sancti Vedasti, quod est situm in Atrebatensi territorio, ut supra declaratum est, una cum isto annum fere unum post Gogislenum iure rectoris dicitur tenuisse. Cui successit Romanus in ipso coenobio per annos tres. Huic Widoni largitus est quidam paterfamilias, nomine Raginfridus, portionem aliquam de villa quae dicitur Laxtra, anno primo eiusdem regis Hilderici; quae sita est in pago Constantini.

Caput 12. *Gesta Raginfridi archiepiscopi Rotomagensis et rectoris coenobii Fontanellensis.*

Raginfridus, praesul ecclesiae Rothomagensis, accepit regendi locum sub anno 739
dominicae incarnationis 739, qui erat annus exarchatus Caroli 27, Hilderici vero regis Merovingi annus 2, Gregorii apostolici annus 9. Eodem[81] anno Carolus, com- 81
moto exercitu universali, partibus Provinciae iter dirigit, Avinionemque iterum cepit, totaque Provincia usque ad littus maris peragrata, ad Massiliam pervenit; fugatoque duce Moronto, qui quondam Sarracenos in suae perfidiae praesidium adsciverat, nullo iam relicto adversario, totam illam regionem Francorum imperio subiugavit, et cunctis strenue dispositis, ad proprias sedes reversus est. Hic Ragemfridus de nobili Francorum prosapia oriundus extitit, licet opera nefanda generositatem foedarent illius. Compater etiam spiritualis regenerationis Pipini, magni regis, qui de seculari quidem habitu commutatus, Grimoni archiepiscopo succedens, praesul efficitur ecclesiae Rothomagensis rectorque huius coenobii Fontinellensis, parumque digne hoc administravit. Erat namque ignarus literarum, sicuti praedecessores sui Grimo et Wido, ideoque minus dignum se exhibebat tantae rei negocio. Qui cum regiminis huius coenobii post praefatum Widonem suscepisset curam, nihil ad consulta fratrum agere volebat, immo alimenta corporis ac tegumenta eis subtrahens, propriis usibus retorquebat. Unde commota omnis caterva monachorum, ne status almae regulae vacillando fluctuaret, quae agenda sint deliberant. Iesum benignum adeunt, clementiam illius implorant, ut ipse virtutum Dominus, conversus respiceret de coelo vineam suam, ne periret quod plantaverat fortissima dextera sua. Post celebratam denique obsecrationem, iidem milites Christi sanae mentis consilio inito, tres ex semetipsis fratres eligunt, qui Pipino principi suggererent, ut memor propinqui sui beati Wandregisili, ac genitoris sui invicti Caroli, qui locum hunc privilegiis suae auctoritatis decoraverat ac defensione fortissima roboraverat, a dominatu tanti praedonis ac tyranni misericorditer eos liberaret. Nec mora, quae petierant adipiscuntur. Extemplo namque auctoritate regia idem Raginfridus de ordine regiminis huius coenobii depositus est, reservato sibi episcopatu ecclesiae Rothomagensis. Nomina autem fratrum illorum qui regem pro eadem re adierunt, haec sunt, Vuldebertus, de Meldico pago ortus, Laurentius, ex Benevento Campaniae carnis originem trahens, Austrulphus, quondam praepositus demumque huius monasterii pater. Cumque a praefato rege quem sibi rectorem praeficere vellent percontati fuissent, Wandonem sibi praeesse velle responderunt. Erat autem in exilio adhuc idem Wando in Traiecto castro, in monasterio videlicet beati Servatii, confessoris Christi. Quem accersitum, dominus Pipinus curam illi coenobii istius commisit. Sicque iidem fratres una cum regiis satellitibus ad istud coenobium Fontinellense cum laetitia et exultatione cordis perducunt. Facta est vero illi obvia omnis turba monachorum cum crucibus et vexillis, laudes Deo resonans vocesque ad sydera dans clarissimas. Quorum alii flebant prae gaudio, alii harmoniae dulces sonos promebant in excelso. Introducentes denique eum in ecclesiam beatissimi principis apostolorum Petri, immensam Christi clementiam consona voce collaudarunt, qui talem eis praestiterat opem contra crudelissimum tyrannum, ita ut cum psalmista possent dicere: *Nos autem populus tuus et oves pascuae tuae*

80) fortasse Harduini, de quo infra cap. 16. sermo erit; cf. cap. 14. in fine. 81) ex Fredegarii chronico cap. 109.

confitebimur tibi in saecula. Deposito autem praedicto Ragenfrido de regimine et substituto eodem Wandone, in summa pace ac tranquillitate hoc monasterium extitit.

82 Huius Raginfridi anno tertio regiminis necdum expleto, Carolus[82] legationem beati papae Gregorii bis eodem anno suscepit, virosque religiosos, Grimonem videlicet Corbiensis monasterii patrem, et Sigebertum reclausum basilicae sancti Dionysii martyris, ad limina beatissimi principis apostolorum Petri cum magnis muneribus direxit. Eodem anno dum aegrotare se cerneret, filiis suis principatum suum aequa lance divisit; primogenito suo Carlomanno Austrasiam, Alemaniam Turingiamque subiecit; filio vero iuniori Pipino Neustriam, Burgundiam Provinciamque concessit. Correptus autem febre in Carisiaca villa, quae est super fluvio Isera, in pace obiit. Rexit autem populum Francorum annis 26 et mensibus 6; transiit autem 11. Kal. Novembris, sepultusque est haud longe a Parisiaca civitate, in basilica sancti Dionysii martyris. Praenominatus autem Raginfridus pro insolentia morum ac pravitatibus suis etiam a clericis Rothomagensibus apud Pipinum regem accusatur, anno videlicet 755 13. postquam regimen istius coenobii Fontanellensis amiserat. Quo eiecto de episcopatu eiusdem ecclesiae, datus est Remigio, fratri eiusdem gloriosi regis Pipini, hoc anno qui est ab incarnatione domini nostri Iesu Christi septingentesimus quinquagesimus quintus. Cui tamen Ragenfrido causa misericordiae aliquae villae de eodem Rothomagensi episcopio attributae fuerunt, de quibus una erat Clovialus super alveo Sequanae constituta, in qua etiam post aliquod tempus eiectionis suae, morbo correptus, vitam finivit. Cuius corpus Rothomagum delatum est sepulturaeque traditum. Tenuit autem nomen praesulis eiusdem civitatis annis 15, huius vero coenobii regimen annis duobus et dimidio.

Caput 13. *Gesta Wandonis abbatis coenobii Fontanellensis.*

742 Wando presbyter, a patre Baldrico nomine progenitus, territorio Tellau ortus, regimen assumpsit coenobii ab anno dominicae incarnationis 742, qui est annus primus principatus Carlomanni et Pipini, praesidente Romanae ecclesiae anno primo Zacharia apostolico. Igitur idem vir religiosus Wando, dum de Traiecto castro, ubi ad exilium ductus fuerat, cum permissu ac iussione gloriosissimi principis Pipini reverteretur, pignora reliquiarum beati Servatii confessoris assumens secum detulit; veniensque in hunc locum, aedificavit basilicam in honore ipsius confessoris Christi iuxta ecclesiam beati principis apostolorum Petri ad meridianam eiusdem ecclesiae plagam. In qua solarium condidit, ita ut per gradus sursum ascenderetur, collocavitque ibi altare unum, in quo de reliquiis praedicti confessoris posuit. Quo in loco ob meritum eiusdem almifici confessoris Christi plurimae a Domino patratae constant fore virtutes. Nam ut e plurimis unum proferam, lampas quae coram ara huius basilicae dependebat, postquam in ea semel positum fuit, sponte liquorem olei in usu lucernae nullo quippiam adiiciente per plurimos manavit annos, donec quidam latomus, sicut relatione cuiusdam venerabilis senis didici qui tunc temporis in hoc degebat monasterio, furtim inde abstulit, sicque deinceps ob piaculi huius facinus manare desiit.

Aliud quoque memorabile miraculum huic operi inserere commodum duxi. Quodam denique tempore, id est anno dominicae incarnationis 756 qui erat Pipini regis annus quintus, ecclesia beati Petri per culpam incuriae igne cremata est; haec autem beati Servatii confessoris basilica contigua erat illi, cumque furentium flammarum globi alta peterent, aliqui ex fratribus ad ipsum virum religiosum Wandonem qui in eadem sanctissimi Servatii basilica residebat, accedunt, monebantque ut egrederetur, metuentes quia adhaerebat ei quae incendium patiebatur, ne similiter igne concremaretur. Tunc idem vir Domini respondisse fertur: *Si potuerit, me quidem sanctus Servatius ac basilicam istam quam devoto pectore aedificavi, ab his ignibus defendi faciat; sin vero, sponte cum ipsa temporale subire non recuso incendium.* In eadem denique basilica, sicuti dixerat, orationi insistens remansit, exustaque sancti Petri basilica, haec illaesa permansit obtentu beati Servatii praesulis. Erat

82) *Carolus . . . . Dionysii martyris*] ex Fredeg. cap. 110.

nanque idem Wando amator ecclesiarum, semperque de lege Domini meditationem agere volebat.

Anno igitur Hildeberti regis secundo, ad conversionem veniens sub Hildeberto abbate[83], ex propria hereditate contulit iure possidendi huic coenobio in pago Vimnau super fluvio Vimina, in loco qui vocatur Quatuor-molas, tertiam partem de Cora, de Haismedis villa tertiam similiter partem, de Buxido nihilominus tertiam partem, de Pyro similiter, de Baliolo in pago Tellau tertiam similiter partem, necnon de illis vineis quae sunt in pago Tellau super fluvio Visrona. Huic venerabili patri dedit Ragenfridus intarta fiscum qui vocatur Wintlana, anno secundo Hilperici regis, qui erat dominicae incarnationis 717, indictione 15, sub die quinto Kalend. Octobrium, feria tertia. Plurimae nanque res ecclesiae nostrae in huius administratione accreverunt. Dimisit autem in ecclesia sancti Petri offertorium argenteum cum patena, capsam auro decoratam unam, et alia ornamenta diversa. Codicum etiam copiam non minimam, quod dinumerare oneri esse videtur. Sed aliquos ob memoriam illius inserere placuit; id est codicem unum Romana litera scriptum, in quo continetur expositio brevis trium evangelistarum, id est Ioannis, Mathaei et Lucae. Arnobii episcopi et rhetoris sermo de Adam qui perierat. Ruffini ex historia ecclesiastica de Spiridione episcopo; eiusdem de muliere captiva ex eadem chronica ab eodem translatum, quae Hiberorum gentem ad Christi fidem convertit. Fides Nicaeni concilii. Exhortatio sancti Macharii ad monachos. Item Rufini sermo de ieiunio et oratione. Vita et passio sancti Felicis, Nolanae urbis episcopi. Epistola sancti Leonis, episcopi Nolensis, ad Marcellum, presbyterum eiusdem ecclesiae. Regula sanctorum patrum Serapionis et Macharii et alterius Macharii et Pafnutii. Regula sancti Augustini episcopi. Epistola beati Augustini ad Felicem et Hilarium. Epistola sancti Hieronymi ad Nepotianum. Item epistola eiusdem ad Evangelium presbyterum de Melchisedech. Item eiusdem ad Rusticum presbyterum. Epistola sancti Clementis papae ad beatum Iacobum apostolum fratrem Domini. Item codicem beati Augustini in quo continetur de poenitentia. Item historiam Apollonii regis Tyri in codice uno. Historiam Iordani, episcopi Ravennatis ecclesiae, de origine Getarum. Item codicem, in quo continetur regula sancti Benedicti et sancti Columbani, et martyrologium. Item codicem in quo continentur capitula nonaginta novem de evangeliis Mathaei et Lucae, exposita ab Aurelio Augustino. Item sermo eiusdem de incarnatione Domini. Item in eodem libro differentiarum spiritualium et carnalium Isidori iunioris, Hispalensis episcopi, in quo sunt capitula quadraginta duo. Item in eodem definitio dogmatum ecclesiasticorum Gennadii, presbyteri Massiliensis. Item in eodem expositio fidei catholicae sancti Hieronymi presbyteri. Item sancti Athanasii, Alexandrinae urbis episcopi, de eadem re. Item in eodem libri quatuor evangeliorum expositionem continentes editam a Sedulio, viro scholasticissimo, ad Macedonium presbyterum. Item in eodem capitula tredecim ex libro sententiarum Isidori episcopi. Item in ipso homiliae tres beati papae Gregorii super Ezechielem prophetam. Item in eodem epistola sancti Leonis papae ad Flavianum, Constantinopolitanae urbis episcopum, adversus haeresim Eutychetis presbyteri.

Laborabat autem idem egregius pater frequenter podagrico dolore, in infirmitate tamen positus, sicut et semper facere consueverat, Dominum attentissime collaudabat, sciens scriptum esse: *Flagellat Dominus omnem filium quem recipit.* Et illud: *Quem amat Dominus castigat.* Transactis autem septem circiter post suscepti regiminis curam annis, luminibus oculorum prae nimio aetatis senio privatur. Tunc una cum consensu ac generali fratrum voluntate eligit pro se venerabilem virum nomine Austrulphum, qui erat praepositus huius coenobii, regiminis loco subrogandum. Quo facto, missa petitione ad Pipinum principem, obsecrat, uti suam et fratrum electionem comprobans, sua ex auctoritate idem Austrulphus coenobio huic praeficeretur. Quod ita et factum est. Ipse vero venerabilis pater Wando bonis operibus insistens, in ecclesia beati Petri sedulo residens, agonem suum triumphatori Christo ieiunando, orando, vigilando, commendabat. Quantum vero fervens in praeceptis Domini adimplendis extiterit, quotque virtutum speciebus adornatus fuerit, imbecillitati meae prosequi ponderosum foret. Testantur plurimi qui illum viderunt; ideo non

83) abbatis Fontanellensis quarti.

necesse aestimo universa de eo inserere, ne legentibus nauseam fecisse videar. Victimam quoque hostiae salutaris, quandiu capitis habuit lumina, immolabat quotidie.

Anno denique Hildeberti regis secundo, ut supra taxavimus, ad conversionis gratiam venit, fecitque in monachico voto annos ferme sexaginta; quibus expletis, decrepitae iam aetatis senio confectus, praesentis vitae debitum complens, ad aeternam migravit requiem, anno ab incarnatione dominica circiter 756, qui erat Pipini regis
84 annus quintus, [Widonis[84] laici vero abbatis annus primus]. Sepultusque est in ecclesia beati Petri iuxta beatos Christi confessores, in absida eiusdem basilicae ad meridianam plagam. Nam Bertgaudus monachus, qui eum sepulturae tradidit, referre erat solitus, quoniam dum eum posuisset in sarcophago more mortuorum, subito conversum fuisse, seque dextero in latere collocavisse, sicuti moris est vivorum in stratu agere, viventisque effinxisse speciem. Rexit istud coenobium primo annis quinque, secundo, id est post reditum suum de exilio, annis ferme septem. Transiit 15. Kalend. Maii.

Caput 14. *Gesta Austrulphi abbatis coenobii Fontanellensis.*

747 Austrulphus vir venerabilis, a patre Sindulpho matreque Wilberta vocabulo ortus, territorio Curtriacensi, abbas constituitur, sicut supra annotatum est, una cum consensu ac electione fratrum, annuente ordinationi eorum pio principe Pipino. Quod factum esse constat sub anno dominicae incarnationis 747. Hic egregius pater amator huius coenobii ac fortissimus rector extitit, curamque maximam de statu regulae et observatione legis Dei habuit. Denique tempore praedicti patris Wandonis praepositurae ordinem cum magna gessit moderatione ac cautela, fratribusque suis sufficientem alimoniam semper implere studuit, verbique divini pabulum sedule ministravit, suisque in actibus imitandus omnibus apparuit; unde factum est, ut pro huiusmodi meritis sinceraeque conversationis exemplis abbatis promeritus sit honorem. Quo in culmine constitutus, ita se omnibus exhibuit irreprehensibilem, ut castos huius actus omnes imitari vellent; nam quicunque illum docentem videbat, aliter operantem non redarguebat.

Sub huius ergo tempore, ut videri potest, magnum miraculum conditor mundi
85 omnipotens Deus ac preciosum thesaurum populis illis in pago Coriovallensi[85] residentibus ostendere dignatus est. Nam comitatum eiusdem pagi tenente Rihwino comite, vas quoddam ad instar parvi fari in medio maris iuxta locum qui vocatur Portus
86 Ballii[86] super aquam ferri visum est, sicque paulatim appropinquando in ipso emporio constitit. Quod cernentes vicani, more vulgi mirari coeperunt, quidnam hoc fore vellet. Deinde ad comitem accedunt, rem novam pandunt; sicque una cum comite religiosos quosque viros ac sacerdotii dignitate fulgentes ad hoc inauditum spectaculum invitant. Qui propius accedentes, cum grandi pavore fide tamen maiori inspiciunt in latere eiusdem turriculae ostiolum cera firmatum. Quod reseratum introspicientes, repererunt codicem pulcherrimum quatuor evangelia continentem Romana litera optime scriptum, membranis mundissimis, honestaque forma confectum. Iuxta quem inveniunt et capsam; quam aperientes, repererunt partem ex preciosissima maxilla beati Georgii martyris cum aliis plurimis pignoribus diversorum sanctorum, insuper et salutiferi ligni crucis dominicae, quod in eadem capsa literis sigillatim declaratum erat. Deinde indicto ieiunio, quid agendum sit deliberant. Expleto nanque ipso ieiunio, plaustrum praeparant, cui praedictum farum imponerent, ut quo Domini decrevisset voluntas perferretur. Duabus quoque vaccis eidem plaustro applicitis, summi arbitri praestolabantur nutum. Nec mora, eaedem vaccae concito gradu cum ipso plaustro, populis expectantibus atque prosequentibus, sine ductore ac ullius bubulci administratione ad eum locum qui usque nunc Brucius vocatur pervenerunt. Erat autem possessio cuiusdam illustris viri. Ibi nanque ut ecclesia construeretur in honore beati Georgii martyris, omnibus placuit; comes tamen praedictus primus in hoc negotio erat, qui una cum populis sibi subditis condidit in eodem loco basilicam in honore beati Georgii martyris, duaeque aliae ecclesiae, id est una in honore beatissi-

84) haec in codice desunt. 85) cornu illud Galliae in quo Cherbourg situm est, complecti videtur. 86) *Portbail*, insulae Iersey oppositus. VALESIUS.

mae matris ac perpetuae virginis Mariae, altera in sanctae Crucis est fabricata honore; ubi divina praestante clementia, obtentu sanctorum quorum pignora sacratissima cum particula preciosi capitis sancti Georgii martyris Christi servantur, tanta fiunt usque ad praesens miracula, ut nisi a fidelibus, qui noverunt Dominum plurimas in sanctis suis operari virtutes, fidem excedant. Est autem idem vicus in ardui montis planicie situs, cui ab australi plaga fluvius adiacet qui vocatur Undua, distans ab eo loco plus minus millia duo. Turriculae autem illius formam, in qua eaedem reliquiae conditae erant, quia vidi, etiam descripsi. Est autem formae quadratae, ex quatuor videlicet angulis ab imo assurgens, et ita opus omne paulatim minuendo in latitudine in summo angustum redditur, ut pyramidem in altitudine reddat, uniusque mali parvi conclusione solidetur. Habet quoque in medio sui solariolum in quo codex ille evangelicus cum capsa illa servabatur, cui desuper aptum est laquear. Eminet in altitudine pedum circiter octo, in latitudine plus minusque trium. De qua vero parte aut loco aut qualiter in ipsum pagum pervenerit, ab universis incolis eiusdem loci usque ad praesens habetur incertum.

Invenitur autem in gestis beati Zachariae papae, qui nonagesimus tertius a beato Petro apostolo Romanam rexit ecclesiam, ita per ordinem scriptum[87]: *Huius temporibus magnum thesaurum dominus Deus noster in hac Romana urbe per eundem almificum pontificem propalare dignatus est. In venerabili itaque patriarchio sacratissimum beati Georgii martyris isdem sanctissimus papa reconditum in capsa reperit caput. In qua et pitacium pariter invenit literis exaratum graecis, ipsum esse significantibus. Qui sanctissimus papa omnino satisfactus, illico aggregato huius Romanae urbis populo cum hymnis et canticis spiritualibus in venerabili diaconia eius nomine, sita in hac Romana civitate regione secunda ad Velum aureum*[88]*, illuc deduci fecit. Ubi immensa miracula et beneficia omnipotens Deus ad laudem nominis sui per eundem sacratissimum martyrem operari dignatur.* Unde remur, aliquos venerabiles viros aut de Brittannia, id est gente Anglorum, qui maxime familiares apostolicae sedis semper existunt, aut de Germania, vel de quacunque provincia ad quam intrandam mare transeundum est, tunc temporis in Romana affuisse urbe, praefatasque reliquias ab ipso pontifice acceptas, dum domum redire vellent, in mari correptos naufragio aut qualicunque discrimine, sicque ipsa pignora amisisse, nutuque Dei in ipsum territorium advecta fore, ubi usque nunc a fidelibus populis summa excoluntur veneratione. Consequenti quoque tempore quidam paterfamilias nomine Bernehardus, quia possessio eius erat in qua ipsa basilica praedicti martyris sita videtur, huic coenobio eam contradidit, sicque in ditionem huius loci pervenit. Haec de advectione reliquiarum beati Georgii martyris, prout auditu didici, vel in scriptis eiusdem pontificis inveni, aut etiam ipse vidi, quia tempora convenientia inveni, memoriae mandare curavi. Nam eodem quo advectae sunt tempore et Zacharias apostolicus et Pipinus princeps et Richwinus comes extiterat, ideo nulla de hoc est dubitatio. Nam et codicem illum evangelicum, ut scriptura eiusdem insinuat, in Romulea urbe scriptum constat.

Huic egregio patri Austrulpho edidit gloriosus rex Pipinus privilegium quoddam sacrae suae auctoritatis, in quo praecepit, ut nullus iudex neque exactor reipublicae gentis Francorum, ad causas audiendas ac freda exigenda, nec fideiussores accipiendos, nec ad ullam exacturam gerendam, potestatem huius coenobii ingredi audeat, sed sub perenni sua defensione ac protectione secura in aeternum ab omni querimonia valeret permanere. Quod privilegium in scriniis huius nostri coenobii pro munere sacro adhuc conservatur. Editum est anno dominicae incarnationis 750, die 8. Iduum Iuniarum, Vermeria palatio regio. Quo[89] anno[a] idem gloriosus princeps Pipinus ex consultu beati Zachariae, papae urbis Romae, a Bonifacio archiepiscopo unctus, rex constituitur Francorum, ablato principis nomine. Unde rumor potentiae eius et timor virtutis in universas transiit terras. Et Hildericus[90] rex, Merovingorum ex genere ortus, depositus tonsusque ac in monasterio sancti Audomari quod dicitur Sithiu trusus est. Cuius filius, nomine Theodericus, in hoc[91] monasterio anno sequenti clericus effectus collocatus est.

a) tempore Fredeg.

87) Gesta pontificum Rom. Zachar. cap. 24. 88) San Giorgio in Velabro. 89) ex Fredegarii cap. 117. 90) ex Einhardi vita Karoli cap. 1. 91) i. e. Fontanellensi.

Hic nanque venerabilis pater post suscepti regiminis annum sextum, accensus igne divini amoris, partibus Romuleae urbis ad limina beatorum apostolorum Petri et Pauli iter disposuit. Convocatisque fratribus, devotionem quam animo conceperat, liquido promit. Tunc omnes unius vocis clamore haec contradicunt, dicentes se nunquam eum deserturos. Et contra ille causa suae salutis et illorum, corpore humi prostratus, profecturum se velle proclamabat. Quid multa? videns universa caterva fratrum, flebilibus eius precibus se obviare non posse, conticuit, piique patris petitionibus cessit. Demum benedictione percepta, omnibus fratribus pacis osculum dedit, sicque iter suum direxit, deducentibus eum plurimis lacrymarum imbre perfusis. Perveniens autem Romanae urbis ad arces tempore Stephani papae, vota sua omnipotenti Deo ac beatis apostolis eius reddidit, ac sic a moeniis eiusdem urbis iter convertens, patriam ac locum suae nativitatis repetere satagebat. Perveniens autem ad monaste-
92 rium sancti Mauricii martyris et sociorum eius in Agaunum[92], ibidem a febre quam diu protraxerat ingravatus, consortiis humanis subtractus, obiit in Christo 18. Kal. Octobrium, ibique digno in loco honorabiliter sepulturae traditus est. Haec de eo narrare erat solitus bonae recordationis Hardoinus, cellae sancti martyris Saturnini presbyter, qui sub eius tempore hoc in coenobio clericatus suscepit habitum. Tenuit autem huius coenobii regimen annis fere sex.

Caput 15. *Gesta Widonis abbatis coenobii Fontanellensis.*

753 Wido, laicus ex pago Oximensi, patre Irmino nomine, matre Witbolda, came-
94 rarius Teutsindi quondam abbatis, eiusque sub cura educatus est. Hic matriculam[94] beati Martini Turonensis in beneficii iure, Teutsindo haec eadem largiente, aliquandiu post obitum illius tenuit. Defuncto vero Austrulpho, patre monasterii Fontinellensis, statim iste ad palatium ire deliberavit, plurima donaria auri argentique secum deferens, quae Pipino regi ac suis satellitibus collata, ut obtaverat, abbas constituitur, anno secundo postquam idem Pipinus regale adeptus fuerat fastigium, qui est annus Do-
95 mini 753, indictione 6. Hoc[95] anno papa Stephanus venit ab urbe Roma in Franciam, et Carlomannus frater Pipini post illum, et filii praedicti Carlomanni attonsi sunt, et Grippo frater Pipini occisus est. Sub huius tempore, id est anno quarto regiminis sui et Pipini regis quinto, ecclesia beati Petri igne succensa est; quam ipse cum adiutorio regali in maiori elegantia reparavit, sublimiorique fabrica decoravit.

Sub huius etiam temporibus plurimae res ecclesiae perierunt, quas ipse regiis hominibus ad possidendum contradidit, miserabile sibi faciens memoriale; quae usque hodie de eiusdem coenobii ditionibus permanent ablatae. Pro qua etiam occasione status sanctae regulae periclitari coepit, ob inopiam videlicet compescendarum indigentiarum, quas beatus pater Benedictus in eadem lege monachis porrigendas praecepit. Hic etiam ditionibus ecclesiae dimisit capsam evangeliorum paratam, quam ipse fabricare iusserat cum auro, argento, ac gemmis, id est calicem argenteum deauratum unum, urceos Alexandrinos cum aquamanilibus duos, cornu fabricatum unum, pulvil-
96 los sericos sub evangelium ponendos tres, pallas corporalium[96] quinque, thuribula ar-
97 gentea duo, hanapas[97] argenteos deauratos duos, dalmaticam unam, casulas sericas quinque, tabulas fabricatas ante altaria octo, pallia tria, antiphonarium Turonense unum, libellum de miraculis beati Andreae apostoli unum. Erat quippe fere gnarus
787 litterarum; qui depositus est Petreo-ponte villa publica sub anno Domini 787, indictione 10, decimo octavo Kal. Octobr. qui est annus vicesimus gloriosissimi Caroli regis Francorum, et decimus quintus Adriani apostolici. Sepultus est autem in ecclesia beati apostoli Petri subter arcum introitus absidae. Rexit ipsum monasterium annis triginta quinque et mensibus octo, diebus tredecim.

Haec vero est summa de rebus eiusdem coenobii, quae praecepto invictissimi Caroli regis annumerata est a Landrico abbate Gemmetico, ac a Richardo comite, anno vigesimo regni sui, qui est obitus praedicti patris. Primitus etenim de his quae ad usus proprios fratrumque stipendia pertinere videntur, sunt mansi integri reperti

92) S. Maurice, in Vallisiorum pago. 94) domus alendis pauperibus. 95) *Hoc . . . occisus est*] ex Ann. Petav. a. 753. 96) palla qua sacrificium contegitur in altari. 97) vas, patena, germanice *napf.*

numero 1323, medii 238, manoperarii 18, qui fiunt simul 1569; absi[98] 158, molendina 39. 98 In beneficiis vero relaxati sunt mansi integri numero 2120, medii 40, manoperarii 235, qui simul iuncti fiunt 2395, absi 156; habent ipsi molendina 24. Summa nanque universitatis praesentium rerum inter integros medios atque manoperarios reperti sunt mansi 4264, exceptis villis quas Wido laicus aut regiis hominibus contradidit, aut etiam sub usufructuario aliis concessit; quod omnimode facere non debuerat. Duos etiam annos accepit regimen coenobii Wido laicus, antequam Remigius cathedram episcopalem Rathumagensis urbis subiret. Erant nanque ipse praesul atque praefatus pater amicitiae iure coniuncti. Huius denique administratione coenobii dum gloriosissimus Pipinus rex ad sepulcrum almifici patris nostri Wandregisili accessisset orationis gratia, illam inanem postulationem fratres nostri eidem suggesserunt, quae omnibus est notissima. Quanquam ipse praedium quoddam eis largiri dispositum haberet.

Caput 16. *Gesta Gervoldi abbatis coenobii Fontanellensis.*

Gervoldus, ex patre Walgario, matre vero nomine Walda, rexit ipsum coenobium annis fere 18. 787 Hic ex nobilibus parentibus ortus, dein clericus effectus, atque ad palatium perductus, Bertradae reginae capellanus efficitur. Cuius obtentu Ebroicinae civitatis sedes, defuncto eiusdem urbis praesule, a domno rege Carolo eidem attributa est. Sed et rebus humanis exempto prefato Widone laico, idem Gervoldus suggestione sua a domno ac invictissimo rege Carolo praefatum coenobium, episcopatu deserto, impetravit, anno videlicet iam tertio postquam Bertrada regina obierat[99]. 99 Saepefato nanque Widone laico erat nepos, id est sororis suae filius, nomine Witboldus, gloriosissimi regis Caroli tunc capellanus, cui praefatum monasterium post avunculi sui decessum ad regendum promissum fuerat; sed dum is ad Constantinum, imperatorem Graecorum, ac Hyrenem a domno rege Carolo cum alio legatario, nomine Ioanne, causa legationis directus fuisset, ac per annum et sex mensium spacia in redeundo moram faceret, praedicto Gervoldo saepefatum coenobium collatum est. Causa autem legationis erat super Ruatrude, filia magni Caroli, quam isdem imperator Constantinus ad coniugium petebat; sed illo hac legatione pro qua directus fuerat strenue functo ac reverso, monasterium sancti Sergii, quod in territorio Andegavae urbis situm est, a domno ac invictissimo rege eidem noscitur attributum; quod postea per plurimos feliciter rexit annos. Gervoldus vero, ut praefati sumus, huius Fontanellensis coenobii constituitur rector, anno dominicae incarnationis 787, qui erat annus vigesimus primus Caroli regis.

Eodem[1] anno invictissimus rex Carolus, conventu celebrato in Ingelhaim[2], par- 1 2 tibus Baioariae properare cum immenso exercitu disponit. Ipsoque tempore sine bello ac ulla exercitus sui molestia tradidit fortis praeliator Deus regnum Baioariae in manus invictissimi regis Caroli, et Tassilo, dux gentis eiusdem, tonsus est atque in Gemmetico coenobio trusus.

Hic nempe Gervoldus super regni negocia procurator constituitur per multos annos, per diversos portus ac civitates exigens tributa atque vectigalia, maxime in Quintawich[3]. Unde Offae, regi Anglorum sive Merciorum potentissimo, in amicitiis 3 valde cognoscitur adiunctus. Extant[4] adhuc epistolae ab eo ad illum, id est Gervol- 4 dum, directae, quibus se amicum ac familiarem illius carissimum fore pronunciat. Nam multis vicibus ipse per se iussione invictissimi regis Caroli ad praefatum regem Offam legationibus functus est. Novissime vero propter filiam eiusdem regis, quam in coniugium expostulabat Carolus iunior; sed illo hoc non acquiescente, nisi Berta, filia Caroli magni, eius filio nuptui traderetur, aliquantulum rex potentissimus commotus[5] praecepit, ut nemo de Brittania insula ac gente Anglorum mercimonii causa 5 littus oceani maris attingeret in Gallia. Sed hoc ne fieret, admonitione ac supplicatione venerandi praedicti patris Gervoldi inhibitum est.

98) indominicati, usui dominorum destinati, non colonis traditi, germanice *Frohnhufen*. 99) obiit 4. Idus Iul. a. 783. 1) *Eodem . . . trusus*] ex Ann. Petav. a. 787 et 788. 2) Conventus a. 787 Wormaciae, Ingelheimensis a. 788 habitus est. 3) ad ostium fluminis *la Canche*. 4) Hic noster Einhardum in vita Karoli cap. 16. imitatus est. 5) cf. Alcuini epistolam ad Colcum lectorem in Scotia.

Hic nempe de rebus ecclesiae nostrae iniuste ablatis aut etiam spontanea patrum coenobii voluntate regiis hominibus contraditis, suggestionem suam magno imperatori Carolo patefecit, eiusque ex sacra auctoritate privilegium accepit, ut quicquid iniuste ablatum erat, in iure ac potestate eiusdem ecclesiae reciperet. Hic dedit in ecclesia beati Petri cruciculam auream unam, inaures sex, fibulam unam, annulum aureum
6 unum, bismonem[6] unum, cruciculam cum auro et argento unam, calices argenteos tres cum patenis eorum, offertoria duo cum patenis eorum, thuribulum argenteum unum, buticulam argenteam unam, fialas argenteas duas, coclearia argentea duo, situ-
7 lam[7] de aurichalco unam, planetas, casulas quatuordecim, dalmaticas maiores duas,
8 9 minorem unam, pallia diversa duodecim, sagiam[8] unam, fanones[9] duos, albas viginti octo, amictus viginti, lintea quadraginta, villosa duodecim. De libris vero pentatheucum Moysi codicem unum, minorum prophetarum codicem unum, expositio beati Augustini in evangelium Ioannis codices duos, librum enchiridion sancti Augustini codicem unum, homiliare diversorum auctorum volumen unum. De aedificiis vero basilicam sancti apostoli Petri plumbo cooperuit, similiter sancti Michaelis archangeli; caminatam fratrum a fundamentis aedificavit; domum etiam infirmantium fratrum emendare studuit. Coquinam fratrum iam pene dirutam in maiori elegantia reparavit; sacrarium ecclesiae a fundamentis aedificavit. Scholam in eodem coenobio esse instituit, quoniam omnes pene ignaros literarum invenit, ac de diversis locis plurimum Christi gregem aggregavit, optimisque cantilenae sonis, quantum temporis ordo sinebat, edocuit. Erat enim praefatus Gervoldus, quanquam aliarum literarum non nimium gnarus, cantilenae tamen artis peritus, vocisque suavitate ac excellentia non egenus.

Sub huius tempore bonae recordationis presbyter egregius, nomine Harduinus, florebat, qui in cella clari martyris Saturnini, quam beatus Wandregisilus aedificaverat, ob gratiam vitae contemplativae remotior degens, quae sita in latere montis plagae aquilonaris praefatum coenobium spectat, plurimos arithmeticae artis disciplina alumnos imbuit, ac arte scriptoria erudivit; erat enim in hac arte non mediocriter doctus. Unde plurima ecclesiae nostrae proprio sudore conscripta reliquit volumina, id est volumen quatuor evangeliorum Romana litera scriptum, epistolarum beati Pauli apostoli volumen unum, sacramentaria volumina tria, lectionarium volumen unum, item lectionum evangelii volumen unum, homiliarum quadraginta Gregorii papae volumen unum, librum de arithmetica cum epistolis de ratione paschali volumen unum, librum beati Augustini de civitate Dei ab undecimo usque ad decimum octavum volumen unum, librum venerabilis Bedae de naturis rerum ac temporibus volumen unum, psalterium cum canticis ac hymnis Ambrosianis et terminis paschalibus volumen unum; librum vitarum sanctorum Wandregisili, Ansberti et Wulfranni, confessorum Christi, volumen unum; quaestionum sancti Ansberti ad Siwinum reclausum volumen unum, antiphonarium Romanae ecclesiae volumen unum. Dedit etiam calicem argenteum cum patena, thuribulum argenteum unum in ministerio ecclesiae, quae ipse ad sacrificium Deo offerendum secum habuit, quamdiu remotiorem vitam duxit. Hic etiam religiosus vir Romam, praesidente in sede eiusdem ecclesiae Adriano apostolico, ad limina apostolorum orationis ac visitationis gratia locorum etiam sanctorum profectus est, prospereque Domino comitante reversus. Qui depositus est senex et plenus dierum sub anno imperii magni imperatoris Caroli undecimo, regni autem eius, quod per quadraginta septem annos tenuit, quadragesimo quarto; qui
811 erat dominicae incarnationis octingentesimus undecimus; indictione quarta, tenente regiminis locum in Fontinella coenobio anno quinto Trasaro abbate.

Hic Gervoldus abbas in aegritudine positus, de qua et vitam finivit, contulit huic coenobio res proprietatis suae quas acquisierat in pago Ebroicino, hoc est illam ecclesiam sancti Paterni cum omnibus adiacentiis suis super fluvio Ittone, similiter in Villarcello et Maigoldivalle, atque in curte Anelauna, et in Framsarias, et in Rumbaude curte. Edita est haec largitio Petreoponte villa huius nostri coenobii 7. Idus Iunii *. Et post septem dies idem Gervoldus vitae terminum dedit 18. Kalend. Iulii,

6) res incognita; fortasse bacinum. 7) vas et mensura liquidorum. 8) panni genus asperum.
9) indumentum sacerdotis missas celebraturi in manibus. *) ita correxi, edd. *Ianuarii.*

anno incarnationis domini Iesu Christi 806, indictione 7. qui erat annus regni magni 806 Caroli 38, imperii vero sextus. Rexit istud coenobium annis octodecim, menses quinque, dies tredecim [10]. 10

Caput 17. *Gesta Ansgisi abbatis Fontanellensis coenobii.*

Ansigisus [11], vir gloriosus ac tranquillus, omnique scientia, divinae scilicet at- 823 11
que humanae philosophiae, sufficienter instructus, a patre Anastasio nomine, matreque vocabulo Himilrada procreatus, divina ordinante clementia regimen accepit loci huius anno dominicae incarnationis 823, qui erat annus Ludovici gloriosissimi Augusti decimus, porro Paschalis apostolici circiter septimus, sub die quarto Nonarum Aprilium indictione 1. De cuius clara origine, vita, conversatione, moribus et actibus placet praesenti operi ea tantum inserere, quae lectoris animum non offendant. Nam iuxta seculi huius dignitatem ex nobili Francorum prosapia claram duxit originem, quam nobiliorem operum splendidiorum reddidit exemplis. Duae vero clarissimae virtutes in eo maxime refulgebant, quarum prima illi fuit bene vivere, secunda recte docere. Denique tenente locum regiminis huius coenobii Geroaldo abbate, propinquo suo, hoc accessit monasterium, tonsuramque capitis ab eo suscepit. Deinde non multo post ad palacium eum perducens, in manus gloriosissimi regis Caroli commendare studuit. Defuncto vero Geroaldo, Trasarius hoc adeptus est coenobium, ac non post multum temporis praefatus domnus Ansigisus Flaviacum monasterium, quod sanctus Geremarus fundavit ac corpore requiescit, quod est situm in pago Bellovacensi, a domno rege Carolo in precarium accepit, anno videlicet incarnationis domini Iesu Christi 807, qui erat annus magni Caroli ex quo rex Francorum constitutus est 39, ex quo vero Imperator et Augustus appellatus est annus 7. Quod fere aedificiis destitutum ac in egestate redactum atque relictum invenit; sed intra pauci temporis spacium nobili sua industria recuperare studuit. Omnia nanque aedificia, et publica et privata, ipse ibidem eliminatis atque proiectis iis quae vetustate consumpta fuerant, a fundamentis construi, atque in maiori elegantia restaurari fecit, veluti cunctis illo advenientibus palam est. Nam in praeceptis rei rusticae sagacissimus erat; unde factum est, ut diversarum frugum maxima illi copia nunquam deesset, quam semper larga manu cunctis indigentibus erogare noverat. Erat nanque eleemosynarius valde pauperumque refector, profluus ditator ac defensor ecclesiarum, clericorum nutritor, monachorum verissimus pater, peregrinorum laetissimus susceptor, viduarum ac pupillorum maximus adiutor. Denique ante Flaviacense coenobium duo alia ad regendum ab invictissimo rege Carolo ei commissa fuerant coenobia; unum quod est situm prope muros urbis Remensis et in honore sancti Sixti, primi eiusdem urbis praesulis, constructum, et est in ditione eiusdem civitatis; alterum in territorio Catalaunici castri, quo sanctus episcopus Memmius corpore quiescit humatus. Quibus desertis, Flaviacensis rector constituitur anno supra scripto. Praeterea dum praedictum Flaviacense coenobium iure precarii ac beneficii teneret, etiam exactor operum regalium in Aquisgrani palatio regio sub Heinhardo abbate, viro undecunque doctissimo, a domino rege constitutus est. Quod nobilissime administravit, atque in cunctis operibus suis prudenter se agebat. Plurimis vero eiusdem regis iussu legationibus strenuissime functus est.

Interea defuncto magno Carolo imperatore augusto, divae memoriae, Ludovicus, eius filius, in imperium elevatur. A quo idem domnus Ansigisus magnifice honorari meruit. Anno denique imperii sui 4. Luxovium, famosum Galliis coenobium, ad regendum beneficii iure eidem contulit. Quo [12] anno Stephanus papa tertio mense 12
postquam Romam remeaverat reversus de Francis, 8. Calendas Febr. vita decessit; in cuius sede Paschalis successor efficitur. Luna eclipsim passa est Non. Febr. die hora noctis secunda. Abdiraman rex Sarracenorum legatos pro pace Compendium ad imperatorem misit, qui Compendio auditi et Aquisgrani iterum perrexerunt, tresque menses detenti, regi suo remissi sunt. Hoc etiam anno Bernardus rex Italiae in de-

10) hic gesta Trasari abbatis exciderunt. 11) idem, cui Capitularium collectionem debemus.
12) *quo . . . . Cavillonum imperatori se tradidit*] ex Einhardi Ann a. 817.

ditionem apud Cavillonem imperatori se tradidit. Sed his omissis ad coepta revertamur. Anno igitur imperii domni Ludovici augusti tertio, Trasarus, rector huius coenobii, cum licentia eiusdem imperatoris ad locum suae nativitatis repedavit, ac Beneventum in Campania regrediens, a Sigone duce, quem ex lavacro sanctae regenerationis susceperat, honorifice susceptus est. Post quem Einhardus hoc coenobium per septem ferme tenuit annos. Quod demum ultro derelictum, divina ut credi fas
823 est iussione ac gloriosissimi imperatoris Ludovici largitione domnus Ansegisus ad gubernandum suscepit anno iam supra taxato. Quod tam solerti studio summaque industria nobilitavit, ut novus Wandregisilus credi posset, aut etiam magnus praesul Ansbertus redivivam ad lucem regressus fore putaretur. Verum sicut illi in exordio sui [a] aedificiis nobilitaverunt, clerum auxerunt, disciplinis ecclesiasticis imbuerunt, ita iste diruta emendare studuit, ac vetustate consumpta in maiori elegantia reparavit. Clerum nobilissime auxit, ac regulari ordine secundum egregii patris Benedicti normam, ut vitam degerent, multipliciter decertavit. Nam ex desidia priorum patrum, qui gregis sibi commissi curam minus devote gesserunt, status almae regulae praedicti patris Benedicti iam quasi casurus videbatur, licet illi qui Domino militabant, canonico ordine irreprehensibiliter conversarentur. Contigerat enim ob incuriam, ut iam dixi, praelatorum, qui ea quae regulae auctoritas sacrae dare mandabat parvipendendo impertiri distulerant, sed praedictus reverendissimus pater Ansegisus hoc modis omnibus sategit, ut in pristinum statum ac legem recuperaret, iuxta quod voluntatem domni imperatoris super hoc noverat, et quae regulae auctoritas dare mandabat, largiri modis omnibus non negligeret. Denique ex Luxovio coenobio, quod [b] in Galliarum terris in religione ac regulari disciplina non inferius usque ad praesens videtur, monachos Deum timentes virosque religiosos secum huc adduxit, qui et legem istinc monachorum docerent, et exempla salubria ostenderent, licet olim a viro iusto Benedicto, Fossatensis coenobii abbate, eruditi in hac philosophia fore viderentur, qui plurimis diebus in hoc monasterio conversantes, nonnulla exempla doctrinae et bonitatis suae istic reliquerunt. Nam ut vere fatear, non inferius Franciae seu Galliae monasteriis istud in omni religione comparabatur coenobium. Nec mirum, si tempore ducis optimi milites Christi per viam regiam incederent, licet nunc Christi caritas non sit refrigerata, cum utique signifer sanctissimae disciplinae idem existeret, qui omnibus imitandus apparebat. Quicunque enim illum audiebat praecipientem, non redarguebat aliter operantem. Testimonium veritati, non amicitiae, reddebat. Sermones eius utiles magis quam faceti esse noverant; a verbis quoque turpibus omnimodis abstinebat, sciens quia licentia eorum impudentiam nutrit. Quatuor quoque virtutes quibus omnis homo praecipue inniti debet, in eo refulgebant, prudentia videlicet, fortitudo, temperantia atque iustitia. Sermo nempe eius nusquam inanis extitit, immo subditis sibi aliisque aut suasit bona agere, aut monuit docere recta, aut consolatus est dolentes, aut praecepit fidem Deo aeterno et immortali, regique terreno inviolatam servare; quae etiam in suis actibus primus adimplere curavit. Quaecunque vero ex rebus transitoriis possedit, nihil magni aestimavit, sed potius caducum esse credidit; ideo gazas suas monasteriis ac egenis distribuere satagebat, thesaurizans sibi thesauros in coelo, quo fur non appropiaret, neque tinea devoraret. Vitiorum per omnia fugax extitit; aliorum vero neque acerbus reprehensor neque curiosus scrutator. Cunctis denique benignus, in adversis firmus, in prosperis cautus et humilis. Iustitiae postremo virtutem quam magnifice tenuerit, testantur legationes, quibus iussu augustorum frequenter functus est, maxime ea, quae tempore domni Ludovici, magni imperatoris, iussu eiusdem partibus marcae Hispanicae celebrata est adversus Gautselinum, custodem limitis illius. Erat enim in sermone verissimus, in fide firmissimus, in bonis operibus promptus, in indicio iustus, in consilio providus. in bonitate conspicuus, in caritate praeclarus, fide catholicus, eleemosynis dives, vigil ingenio, promptus eloquio, flagrans studio. Utile nempe vas in domo Domini Deo sedule serviens, errantes corrigens, correctos fovens, obstinatos spernens, humiles semper diligens, regi terreno subiectus, Christo dominatori omnium devotus.

Quantum vero in ecclesiasticis curis intentus fuerit, testantur innumera in coe-

a) coenobium *supplendum esse videtur.* b) *edd.* quo; *sed sensus* quod *flagitat.*

nobiis eius curae subditis ab ipso collata. In Luxoviensi nanque coenobio haec dona obtulit: crucem auream mirifice factam gemmis preciosissimis decoratam, habentem baculum argento coopertum, quem secum solitus erat in itinere baiulare; offertorium aureum cum patena sua aurea opere mirabili, calices argenteos tres deauratos anaglyfico opere patratos; hanappum argenteum optimo opere factum habentem limaces aureos quatuor in fundo exterius sibi annexos; aquamanile et urceum argenteum mirabili opere. Altare in honore perpetuae virginis Mariae decoravit tabula lignea, quam imaginibus argenteis diversis cooperuit. De vestimentis vero rodinum[13] optimum 13 unum, planetas casulas quinque, cindados[14] duodecim coloris diversi, dalmaticas tres, 14 pallia fundata[15] sex, tapeta optima octo. Ecclesiam sancti Petri altiorem in fabrica 15 sua muros exaltans reddidit, ac cum clavis ferreis eam cooperuit. Porticum praeterea quae vadit de ecclesia beati Petri ad sanctum Martinum, de novo fecit, et eam cooperiens, scindulas eius ferreis clavis affixit.

In hoc igitur Fontinellensi coenobio haec munera contulit: portionem magnam ligni salutiferae crucis dominicae inclusam auro, quod rotundo scemate formatum erat, eiusque in medio crystallum positum, ita ut figura ligni sanctae Crucis intuentibus intus appareret. Quod postea praepedientibus peccatis sive alio quolibet casu de frontispicio lecti protectoris nostri beati Wandregisili fures sustulerunt, perforata maceria basilicae sancti Petri; quod factum est pridie Nonas Decembris dominica, expletis post obitum eiusdem gloriosi patris mensibus tribus et diebus sexdecim. Calicem aureum mirifice factum duas hinc inde habentem ansulas gemmis preciosissimis decoratum, qui pensat libram, alterum argenteum anaglyfico opere factum operis mirandi cum patena sua argentea; offertorium argenteum eiusdem calicis habens effigiem mirifici operis; alia offertoria argentea cum patenis argenteis earumdem; coronam maiorem argenteam cum lampada sua argentea optimam unam; item lampadam argenteam unam, thuribulum argenteum optimum unum, candelabra argentea tria habentia solidos nonaginta, id est unumquodque triginta; sigilla aurea mirifica cum pretiosis lapidibus numero duo, urceum argenteum cum aquamanili optimum unum, cuppas vitreas auro ornatas duas, eburneam unam mirifice factam, pixidas eburneas duas, hanapum vitreum optimum unum. Quatuor evangelia in membrano purpureo ex auro scribere iussit Romana litera, ex quibus Mathaei, Ioannis et Lucae complevit, sed interveniente morte eiusdem, reliquum imperfectum remansit. Lectionarium etiam in membrano purpureo similiter scribere iussit, decoratum tabulis eburneis; antiphonarium similiter in membrano purpureo argenteis scriptum literis, ornatumque tabulis eburneis. De vestimentis vero ecclesiasticis largitus est pallia quae dicuntur fundata tria, stauracia[16] duo, stragulum Hispanicum unum, tapetia quatuor, dalmati- 16 cas ministrorum ministerio aptas sex, roccum subdiaconalem unum, coccum[17] unum, 17 tunicam sacerdotalem Indici coloris[18] cum vestimento integro unam, planetas casulas 18 quatuor, casulas item ex cindato Indici coloris tres, viridis coloris ex cindato item tres, item rubei sive sanguinei coloris ex cindato unum; blatteam[19] item casulam 19 unam; cappas Romanas duas, unam videlicet ex rubeo cindato et fimbriis viridibus in circuitu ornatam, alteram ex cane Pontico quem vulgus bevurum[a][20] nuncupat, si- 20 militer fimbriis sui coloris decoratam in orbe; linteum optimum unum, facistergium unum, fanones optimos duos, unum auro decoratum, alterum stauratico; item de cindato duos, pulvinaria serica evangelicis officiis apta maiora duo, minus unum; cingula Romano opere facta auro decorata duo, mappulas duas, stolas duas.

De libris autem hanc dedit copiam: bibliothecam[21] optimam continentem vetus 21 et novum testamentum cum praefationibus ac initiis librorum aureis literis decoratis; libros expositionum divi Augustini in Genesim ad literam volumen unum; item enchiridion eiusdem volumen unum; eiusdem explanationum in omnes psalmos volumina tria; eiusdem contra Iulianum haereticum volumen unum; item librum epistolarum eiusdem ad diversos volumen unum; item eiusdem librum qui dicitur unde malum

a) *fortasse* bevarum *legendum est.*

13) rosei coloris. 14) i. q. cendala, tela subserica vel pannos sericos. 15) vox obscura. 16) colore mali Cydonii. 17) i. e. cottum, tunicam. 18) coerulei, purpureo mixti. 19) purpuream. 20) Germanice *Bieber*, castor. In legibus antiquis *bibar-hunt* canis capiendis castoribus occurrit. 21) i. e. biblia.

volumen unum; item librum eiusdem qui praetitulatur de doctrina christiana volumen unum; librum decem chordarum eiusdem; eiusdem super epistolam Ioannis volumen 1.; item adversus epistolam fundamenti volumen unum; homiliare eiusdem volumen unum; expositionem beati Ambrosii in Lucae evangelium volumen unum; epistolarum eiusdem ad diversos volumen unum; item eiusdem librum qui dicitur de bono mortis volumen unum; item eiusdem de Ioseph ac duodecim patriarchis volumen unum; epistolarum beati Hieronymi volumen unum; epistolarum sancti Sixti episcopi volumen unum; historiarum Iosephi volumen unum; Tagii sententiarum volumen unum; excerptionum Paterii de veteri ac novo testamento ex opusculis beati Gregorii papae volumen unum; Evipi ex opusculis beati Augustini similiter volumen unum; Gregorii in parte media Iob volumen unum; librum Fulgentii episcopi Carthaginensis volumen unum; Bedae in Genesim expositio volumen unum; eiusdem de computo ac ratione temporum volumen unum; collectaneos duos super anni circulo Pauli diaconi volumina duo; libros glossarum duos volumina duo; librum canonum diversorum conciliorum volumen unum.

Aedificia autem publica ac privata ab ipso coepta et consummata haec sunt. In primis dormitorium fratrum nobilissimum construi fecit longitudinis pedum ducentorum octo, latitudinis vero viginti septem; porro omnis eius fabrica porrigitur in altitudine pedum sexaginta quatuor; cuius muri de calce fortissima ac viscosa urenaque rufa et fossili lapideque tofoso ac probato constructi sunt. Habet quoque solarium in medio sui, pavimento optimo decoratum, cui desuper est laquear nobilissimis picturis ornatum; continentur in ipsa domo desuper fenestrae vitreae, cunctaque eius fabrica excepta maceria de materia quercuum durabilium condita est, tegulaeque ipsius universae clavis ferreis desuper affixae; habet sursum trabes et deorsum. Post quod aedificavit aliam domum quae vocatur refectorium, quam ita per medium maceria ad hoc constructa dividere fecit, ut una pars refectorii, altera foret cellarii, de eadem videlicet materia similique mensura sicut et dormitorium; quam variis picturis decorari in maceria et in laqueari fecit a Madalulfo, egregio pictore Cameracensis ecclesiae. Tertiam nempe fecit domum egregiam construi quam maiorem vocant, quae ad orientem versa, ab una fronte contingit dormitorium, ab altera adhaeret refectorio; ubi cameram et caminatam necnon et alia plurima aedificari mandavit; sed adveniente morte eiusdem, hoc opus ex parte imperfectum remansit. Haec tria egregia tecta ita constituta sunt; dormitorium videlicet ab una fronte versum est plagae septentrionali, ab altera australi, et adhaeret ab ea basilicae sancti Petri; refectorium similiter versum est eisdem plagis, et est fere contiguum a parte meridiana absidae basilicae sancti Petri; porro illa maior domus sicut supra diximus constituta est. Ecclesia autem sancti Petri a parte meridiana sita est, versa tamen ad orientem; ipsa etiam a parte occidentali triginta pedum in longitudine ac totidem in latitudine accrevit, constructo desuper coenaculo; quam in honore domini Dei salvatoris nostri Iesu Christi dedicandam fore praeoptabat; sed et ipsum opus propter mortem eius tam citam imperfectum remansit. In eadem autem basilica sancti Petri pyramidem quadrangulam altitudinis triginta quinque pedum de ligno tornatili compositam, in culmine turris eiusdem ecclesiae collocari iussit; quam plumbo stanno ac cupro deaurato cooperiri iussit, triaque ibidem signa posuit; nam antea nimis humile hoc opus erat. Ipsam nanque turrim simulque absidam tegulis plumbeis a novo cooperiri iussit. Iussit praeterea aliam condere domum iuxta absidam basilicae sancti Petri ad plagam septentrionalem, quam conventus sive curiae quae graece beleuterion * dicitur appellari placuit, propter quod consilium in ea de qualibet re perquirentes, convenire fratres soliti sint; ibi nanque in pulpito lectio quotidie divina recitatur, ibi quicquid regularis auctoritas agendum suadet, deliberatur; in qua etiam monumentum nominis sui collocari iussit, ut dum vitae praesentis
22 terminum daret, illic a suis deponeretur. [Item[22] ante dormitorium, refectorium et
23 domum illam quam maiorem nominavimus, porticus honestas cum diversis pogiis[23] aedificari iussit, quibus trabes imposuit ac iuxta mensuram eorumdem tectorum in longum extendit; in medio autem porticus quae ante dormitorium sita videtur, do-
24 mum cartarum[24] constituit;] domum vero qua librorum copia conservaretur, quae

22) uncinis inclusa in codice desiderantur. 23) gradibus. 24) archivum. *) βουλευτήριον.

graece pyrgiscos dicitur, ante refectorium collocavit, cuius tegulas clavis ferreis configi fecit.

In Flaviacensi[25] quoque coenobio quae obtulerit dona, hoc in loco declarandum censuimus. Ibi nanque gratuita benignitate largitus est calices argenteos diversos decem, aquamanile argenteum cum urceo suo argenteo, candelabra argentea numero septem, pallia diversa plus minusque quadraginta, casulas planetas ac cindatos diversos triginta, quarum colores oneri videtur describere; fanones ac lintea non occurrunt memoriae, quot fuerint numero. In honore vero sanctae Trinitatis basilicam aedificavit, ante cuius aram tabulam argenteis imaginibus decoratam collocavit, ipsique arae crucem argenteam imposuit, universamque basilicam variis picturis decorari iussit. Nomina autem librorum quos ipsi contulit loco, haec sunt: pandectem a beato Hieronymo ex hebraeo vel graeco eloquio translatum; eiusdem expositionem in duodecim prophetas, et sunt tomi viginti in volumine uno; eiusdem librum epistolarum volumina duo; in proverbiis Salomonis eiusdem volumen unum; in Danielem prophetam eiusdem; in evangelio Mathaei eiusdem, continens in eodem decreta Gelasii papae de libris recipiendis et non recipiendis, et excerptio aliqua de libris exameron sancti Ambrosii episcopi codex unus; libros sancti Augustini qui praetitulantur[26] de civitate Dei numero viginti duo in codice uno; eiusdem expositionem in evangelio sancti Ioannis volumen unum; homiliare eiusdem continens sermones 147 volumen unum; libros eiusdem 15 de sancta Trinitate volumen unum; concordiam evangeliorum eiusdem codicem unum; eiusdem de doctrina christiana codicem unum; expositionem symboli eiusdem codicem unum; quaestiones eiusdem octoginta codicem unum; de baptisma parvulorum eiusdem ad Marcellum libros tres, de sermone Domini in monte libros duos, de providentia Dei sermonem unum, de natali proprio sermonem unum, de cruce sermonem unum, ad Flactianum epistolam unam, volumen unum; eiusdem academicorum libros tres, soliloquiorum libros duos, de immortalitate librum unum, de quantitate animae librum unum, de magistro librum unum, de ordine libros duos, de videndo Deo librum unum, volumen unum; libros confessionis eiusdem codicem unum; librum qui dicitur enchiridion codicem unum; in psalmis expositionem eiusdem codicem unum; expositionem sancti Ambrosii in epistolas Pauli volumen unum; Hisychi presbyteris in leviticum libros septem codicem unum; expositionem sancti Ioannis, Constantinopolitani episcopi, in Matheum, apocalypsim sancti Ioannis, continentem etiam librum sancti Isidori differentiarum, codicem unum; sancti Hilarii episcopi contra haereticos codicem unum; homiliarum beati Gregorii papae in novissima parte Ezechielis prophetae in codice uno; epistolarum eiusdem codicem unum; expositionem Bedae presbyteri in actibus apostolorum codicem unum, in septem epistolas canonicas et apocalypsim Ioannis codicem unum; eiusdem in Marci evangelium codicem unum; eiusdem in Lucam evangelistam codicem unum; librum testimoniorum Isidori de Christo et ecclesia codicem unum; eiusdem etymologiarum codicem unum; eiusdem rotarum ad Sisebutum regem codicem unum; Prosperi de vita activa et contemplativa in codice uno; prognosticon futuri saeculi codicem unum; disputationem fidei inter Arium haereticum ac Athanasium catholicum in codice uno; epistolarum sancti Cypriani martyris codicem unum; Alcuini de trinitate librum in codice uno; regulam beati Basilii episcopi, regulam beati Benedicti in codice uno; historiam ecclesiasticam Eusebii, Caesariensis episcopi, in codice uno; chronicam eiusdem in codice uno; historiam item ecclesiasticam trium virorum, id est Zozomeni, Theodoriti et Socratis, in codice uno; canones diversorum patrum in codice uno; sacramentoria volumina duo; Cassiodori de arithmetica volumen unum; eiusdem in psalmos expositionem volumen unum; homiliarum Origenis in veteri testamento volumina duo; eiusdem in psalmos expositionem volumina duo; vitas beatorum confessorum Hieronymi, Augustini, Gregorii, item passionem beatae Columbae virginis, in codice uno; institutio ac collectio cuiusdam de vita canonica volumen unum; gesta Francorum in codice uno; et alios plurimos, quorum nunc nomina non occurrunt memoriae.

In[27] eleemosynarum vero largitionibus quantum sollicitus extiterit, ipsa eius opera testimonium perhibent. Nam quodam tempore, id est anno regiminis sui deci-

25) Saint Germain de Flay, in pago Bellovacensi. 26) cf. Einhardi vitam K. cap. 24. 27) in sequentibus etiam nonnunquam Einhardi vitam Karoli cap. 33. 34. prae oculis habuisse videtur.

mo octavo, in passionem incidit illam quam medici paralysim vocant, moxque voca-
tis domesticis ac fidelibus seu intimis suis, hanc rerum suarum distributionem gra-
tuito animo facere curavit. Quae elargitio seu distributio ipsius iussu ac supplicatione
edita est a venerabili viro Hildemanno, Bellovacensis urbis episcopo, adiuncto Berte-
ningo et Gerlone laicis, simulque Landone monacho, cuius textus talis est: In hoc
Fontinellensi coenobio largitus est fratribus libras nonaginta; nam omnibus annis tri-
ginta in censu dare consueverat; famulis laicis libras decem; senibus in illo xenodo-
chio et ceteris mansionibus pauperum solidos decem; universae familiae huius coeno-
bii libras quadraginta. Caeterorum monasteriorum nomina ad quae eadem largitio
eleemosynae pervenerit, sigillatim exprimam. Ad Gemmeticum coenobium libras 5
28 29 direxit, ad Logium libram unam, ad Fiscannum[28] libram unam, ad Villare[29] libram
30 unam, ad Longogilum libram unam, ad sanctum Walericum[30] libram unam, ad bea-
31 tum Richarium[31] libras duas et semis, ad sanctum Audomarum libras duas et se-
mis, ad sanctum Audoenum in Rothomago libras quinque, ad sanctam Mariam in
domo eiusdem ecclesiae libras duas, ad sanctum Martinum in eadem urbe et caeteris
cellis solidos viginti quinque; Ragnoardo, eiusdem urbis archiepiscopo, libras decem,
32 videlicet ut quinque presbyteris, et alias quinque pauperibus erogaret; ad Penthale[32]
33 34 monasterium solidos quindecim, ad Penante[33] solidos quindecim, ad Pratellos[34] simi-
35 36 liter, ad Ebroicas[35] civitatem libram unam, ad illam crucem sancti Audoeni[36] libras
37 38 duas, ad Lixovium[37] urbem libram unam, ad Fontanas[38] coenobium solidos duode-
39 40 cim, ad Baiocas[39] civitatem libras duas, ad duorum Gemellorum[40] monasterium li-
bras duas; ad sanctum Martinum Turonensem libras quinque, illis canonicis in domo
libram unam; ad sanctum Anianum Aurelianensem libram unam, illis canonicis in
41 domo libram unam; ad sanctum Benedictum in Floriaco libram unam, ad Ferrarias[41]
42 43 libras duas, ad sanctum Carilefum[42] libram unam et semis, ad Curbionem[43] monaste-
rium libram unam; ad sanctam Columbam in Senonis illis monachis libras duas, illis
canonicis in eadem civitate libras duas, item ad sanctum Petrum illis monachis in
eadem urbe libram unam; in Autisiodoro urbe illis canonicis libram unam, ad san-
ctum Remigium illis monachis similiter, ad sanctum Heracleum in eadem urbe simi-
liter; item in Autisiodoro ad sanctum Germanum illis monachis libram unam, in
Trecas illis monachis ad sanctum Petrum libram unam, ad sanctam Crucem Meldis illis
44 monachis similiter, ad Fossatos[44] monasterium illis monachis libras duas, ad sanctam
Genovefam Parisius libras duas, ad sanctum Germanum Parisius libras tres, in eadem
urbe illis canonicis libram unam, ad sanctum Dionysium libras quinque, ad Calam
45 monasterium libras duas, ad sanctum Lucianum[45] illis monachis libras duas, Belloaci
46 illis canonicis libram unam; ad Flaviacum[46] illis canonicis libras quindecim, ad
opus famulorum eorum libras decem; Hildemanno episcopo ad presbyteros et pauperes
47 libras decem, ad Oratorium[47] monasterium solidos quindecim, ad Fontanidum mona-
48 sterium solidos decem, ad Insulam monasterium solidos decem, ad Andelagum[48] mo-
49 nasterium solidos duodecim, ad Malardum-vallem solidos decem, ad Resbace[49] mona-
50 sterium libram unam et semis, ad sanctum Salvium in Brago[50] solidos decem, ad
Malam monasterium libram unam, ad sanctum Vedastum in Atrebato libras duas, ad
51 Cameracum libras duas, ad sanctum Gaugericum[51] libram unam, ad Corbeiam libras
quinque; ad sanctum Eligium in Noviomo civitate libram unam, item ad eandem ur-
bem canonicis libram unam; item ad Suessionis civitatem canonicis libram unam, ad
sanctum Crispinum solidos quindecim, ad sanctum Medardum monachis libram unam,
illis sanctimonialibus libras tres; ad Remis illis canonicis libram unam, ad sanctum
Remigium in eadem urbe monachis libram unam; ad sanctum Memmium in Cata-
52 launo libram unam, ad eandem urbem solidos 15; ad Altum-montem[52] monasterium,

28) Fescam in Caletis. 29) Montivilliers in Caletis. 30) S. Valery ad ostium Sumnae. 31) S. Riquier. 32) ad rivum la Lizaine, Sequanam influentem. 33) Mabillonio videtur esse ecclesia cathedralis Macloviensis. 34) Preaux in Neustria. 35) Evreux. 36) in dioecesi Ebroicensi. 37) Lisieux. 38) Fontenay dioecesis Baiocensis. 39) Bayeux. 40) prope Bayeux. 41) Ferrières. 42) seu Anisolense, S. Calais. 43) S. Laumer le Moutier. 44) S. Maur des Fossez. 45) Bellovaci. 46) ibidem. 47) Oroer. 48) Andelay, ad Sequanam supra Rotomagum. 49) Rebay in Brigio tractu. 50) fortasse S. Salvatoris in Braiaco ad Sequanam. 51) S. Gery Cameraci. 52) Haumont ad Sabis fluvii initia.

quo sanctus Ansbertus quondam exilio fuit intrusus atque consortiis inde ereptus humanis, solidos quindecim; ad Malbodium[53] coenobium libram unam, ad Castrilocum[54] 53 54
monasterium, similiter ad Laubias monasterium libram unam, ad Indam[55] coenobium 55
libras duas, ad Lingonas illis canonicis libram unam; ad Luxovium libras viginti quinque, id est in ipso monasterio libras decem, ad Fontanas[56] cellam eiusdem coe- 56
nobii libram unam et semis, ad Cusantiam[57] similiter, ad Anagrates[58] libras duas; 57 58
ad Romarici-montem[59] libram unam, ad Balmam[60] similiter, libram unam et semis 59 60
ad Morbach coenobium, libram unam ad sanctum Gregorium, libram unam ad Monasterium-Mauri, libram unam ad Melundas[61], libram unam ad sanctum Reginber- 61
tum[62], ubi primo elementa didicerat literarum. Per manus quoque matris suae in 62
usus egenorum viginti libras expendit; simili modo per manus Berteningi libras viginti; sibi vero in domo sua famulantibus libras quadraginta largiri fecit. Tribus vicibus omnes opes suas egenis ac pauperibus erogari fecit, nil sibi reservans; quae qualiter gesta sint, ne nauseam aut fastidium ingessisse videar, transcendendo omittam. Eleemosynis enim sibi viam praeparavit, quoniam noverat externum omnem hominem esse sive ad poenam sive ad gloriam; ideo eleemosynis ac orationibus servorum Dei se roborabat, ut et cursum huius vitae pacifice transigeret, atque feliciter in perpetuum viveret. Rexit autem hoc coenobium idem gloriosus vir per annos decem, menses quinque, dies 18. Ipso tempore recessit domnus Ansigisus dominica illu- 833
cescente die 13. Kal. Augusti; eodem die cum fletu maximo tumulatus extra basilicam sancti Petri ad aquilonalem plagam, in porticu in qua fratres conventum celebrare soliti sunt ac consultis Deo dignis aures accommodare; et cessavit regiminis locus triginta et octo diebus.

CONSTITUTIO ANSEGISI ABBATIS.

Constitutionem vero quam servis Dei isto in coenobio degentibus de victu ac vestitu instituit, commodum arbitratus sum huic operi inserere. Cuius talis est textus. *Memoratorium qualiter domnus ac venerabilis Ansegisus abba disposuit vestimenta et calciamenta atque alimoniam fratribus in monasterio Fontanella morantibus una cum consensu eorum ordinabiliter, ut absque ullius occasionis querela, omni egestate exclusa, vota sua Deo reddere, atque sponsionis suae negocium ad effectum omni tempore perducere possent.* De pago nanque Bononensi et Tarvanensi vestitus integros 60 censuit porrigendos, drappos albos 20, de quibus camisiae 20 fieri possent; coria boum ad soleas 5 composita; fabarum modios 20, caseorum pensas 21 per libras 75, ova mille, cerae ad illam ecclesiam libras 200, ad opus fratrum 100, sevo libras 200. De Corialinse calcibus 24, bragal. 60, ad saccos autem faciendos drappos albos 2, de quibus fieri possint stamineae[63] 10, toaculas[64] 2, coria bovina composi- 63 64
ta 5; fabarum modios 10, pisorum modios 20, caseorum pensas 15 per libras 72, salis modios 25, in mense Septembrio ova mille. De illa gregaria[65] pagens. 60 de 65
Irtio et Idtio mappas 3, longitudinis ulnarum 10, latitudinis 2. De Apuliaco mappa una eiusdem mensurae; lintea ad manus tergendas vellosa 3, unumquodque de ulnis quinque in longitudine, in latitudine 3. De Gera camsiles 3 ad mappulas faciendas longitudinis ulnarum 13, latitudinis trium; de Clariaco mappam unam habentem in longitudine ulnas 10, in latitudine 3. Item de Hirtio camsilem de ulnis 12, 3 latitudinis ad pedes tergendum. De Campomis toaculum 1. De Rosontio similiter. De Floriaco similiter. De praedicta gregaria caseorum pensas 30 per libras 72, filtra ad soccos faciendum 12, ad lecta quantum necessitas poposcit, porcos saginatos ad adipem et lardum cum unctis 60, et insuper quantum necesse fuerit. De ministerio Rosontione fabarum modios tres, pisorum modios 5, ad nativitatem Domini aucipastas tres, pullipastas 20, pullos 60, ova 250, et in pascha similiter; cerae libras 3 mellis sextarios tres; et in mense Novembrio ova 500, ligna carra 60. Inter illam crucem Paldriaco et Bladriciagas fabarum 3, pisorum modios 5; ad nativitatem Do-

53) Maubeuge. 54) apud Mons in Hennegau. 55) Corneliusmünster prope Aquasgrani. 56) Fontaines. 57) Cusance. 58) Anegray. 59) Remiremont. 60) la Baume in diocesi Vesontiensi. 61) Molosmes in Lingonibus. 62) Mabillonio idem ac monasterium S. Ragneberti in pago Lugdunensi. 63) linea camisia. 64) mappa. 65) praedium rusticum, ubi grex ovium nutritur.

mini aucipastas 4, pullipastas 12, pullos 60, ova 250, et in pascha similiter; cerae
libras 3, mellis sextarios 3; in mense Decembrio ova 500, ligna carra 60. De Cam-
panis fabarum modios 3, pisorum modios 8, ad nativitatem Domini aucipastas 4,
pullipastas 7, pullos 70, ova 250, et in pascha similiter; mellis sextarium unum, ce-
rae libram 1, in mense Ianuario ova 500, ligna carra 60. De Sadanma et Bubulo-
captiva fabarum modios 2, pisorum modios 4, ad nativitatem Domini aucipastas 2,
pullipastas 10, pullos 30, ova 100, et in pascha similiter; mellis sextarios 2, cerae
libras 2; in mense Februario ova 500, ligna carra 12. De Gariciagas Duno et Gera
fabarum modios 3, pisorum modios 4, ad nativitatem Domini aucipastas tres, pulli-
pastas 12, pullos 11, ova 250, et in pascha similiter; mellis sextarium 1, cerae li-
bram 1, et in mense Martio ova 50, ligna carra 12. De Petreoponte et Wirtlaico to-
aculas 2, fabarum modios 5, salis modios 15, ad nativitatem Domini aucipastas 2,
pullipastas 26, pullos 105, ova 500, et in pascha similiter; mellis sextarios 2, et in
mense Aprili ova 500. De Idcio fabarum modium 1, pisorum modium 1, ad nativi-
tatem Domini aucipastam unam, pullipastas 4, pullos 25, ova 50, et in pascha simi-
liter; mellis sextarium 1, cerae libram 1; et in mense Maio ova 50, ligna carra 15.
De Irtio fabarum modium 1, pisorum modios 2, ad nativitatem Domini aucipastam
unam, pullipastas 4, pullos 25, ova 50, et in pascha similiter; mellis sextarium 1,
cerae libram 1; et in mense Iunio ova 500. Item de Rosontione in mense Augusto
ova 166. De illa Cruce et Campanis ova 168. De Revereis curte vini modios 48,
ova 250. Vinum de Alpiaco modios 350, de Riparensi curte modios 150, de Abri-
aco modios 50, de Burgundia modios 50; sunt modii 600. Adumaticum modios 32.
66 Sicera humolone[66], quantum necessitas exposcit. Cerae ad illam ecclesiam libras 200,
olei libras 130, adipem modios 8. Ad opus fratrum cerae libras 100, olei libras 100.
67 Ad pelles hircinas sexaginta compositas libras 3, ad cordebisos[67] 40 comparandum li-
bras 3, ad coria bovina 20 libram 1. Capellos nigros 8 de solidis 32, alios quatuor
68 unumquemque de solidis 3, qui fiunt solidi 12[68]; tres qui remanent de solidis sep-
69 tem[69], qui fiunt simul libras 2 et semis. Ad stamineas 30 optimas comparandum li-
bras 3, ad femoralia paria 30 libram 1; ad infirmorum curam mel et pigmenta li-
70 bram 1. Ad saccos quindecim comparandum griseos sicciscos[70] unde cappae fiant
libras 10, id est talis ordo, unumquodque de solidis 10; et duos optimos capellos de
solidis 30, quinque qui supersunt de solidis 36, novem vero de solidis 54, id est
unumquodque de solidis sex; ad roccos faciendum qui sunt rocci 18 colligunt super
totum libras 10; ad sagos 15 in lecta mittendum libras 2 et semis; ad pelles berbici-
71 nas unde pellicea fiant solidos 10; ad ubantos[71] libram 1, ad fasciolas libram 2; sunt
in summa libras 31. Ad infirmorum curam mansionilem qui dicitur Bothmeregus,
72 et quantumcunque decet sauram[72], id est de porcis, mutones, berbices, pullos, ova,
omnem decimam nostram ad ipsam domum infirmorum concessimus. De nutrimentis
nostris et de vasallis nostris ad portam monasterii dedimus villam Noviomum, et il-
los mansioniles qui dicuntur Gisimacas, Strotella, Sanctum Stephanum, Luviccinas,
Bantana, Cisternas, Lenticulosa, ad illorum infirmitates et necessitates ex caritate, et
caseos et butyrum, necnon ad illorum famulos nutriendum etc. quae necessaria sunt
concessimus.

---

834 73 Fulco venerabilis presbyter succedit ab anno incarnationis dominicae 835[73] qui
est annus bonae memoriae Hludovici imperatoris vicesimus primus; nam antea Io-
833 seph episcopus in divortio illud tenuerat menses 7, dies 12, id est a sexto Kal. Sep-
tembris usque ad quarto Idus Martii. Septimodecimo Kal. Aprilis fuit tunc datum
domno Fulconi praedictum coenobium, et tenuit annis undecim et menses 5, dies 27,
845 id est a septimo Kal. Aprilis usque sexto Idus Octobris.

66) sicera ex lupulo, *Hopfenbier.* 67) pelles de Corduba. 68) *cod.* II. 69) *legendum* sex. 70) sicciscns seu sextus decimus est pannus 16 filis textus. 71) i. e. wantos, *des gants.* BALUZIUS. 72) i. e. stauram. 73) corrige 834; nam Ansbertus obiit anno 833 die dominica, in quam dies 13. Kal. Aug. tunc vere incidebat; et Herimbertus anno 845 a. d. 5. Id. Oct. abbatiam suscepisse existimandus est, qui et eo anno dies dominica erat, in consecrationibus sollemnis.

Herimbertus diaconus annis 4 et menses undecim, id est a quinto Idus Octobris, quando regimen sumpsit, usque 3. Idus Septembris, quando ad Dominum migravit. 850

FRAGMENTUM CHRONICI FONTANELLENSIS.

Gestis abbatum Fontanellensium historiam annorum 841—859 *adiungimus, a monacho Fontanellensi rerum a se narratarum aequali post annum* 872 *compositam. Edidit eam Chesnius T. II. SS. Franc. pag.* 387 *sqq. ex codice Rubeae-Vallis prope Bruxellas et altero Tornacensi, qui tamen nonnisi excerpta prioris continebat, et uni tantum alterive lectioni restituendae inservire potest. Lacunas apud Chesnium et Bouquetum, qui T. VII. pag.* 40 *sqq. opus recudit, obvias licet explere conatus sim, restant tamen, quae codice inconsulto rite expleri nequeunt. Annotationibus ex Bouqueto selectis meas adieci.*

Anno dominicae incarnationis 841, indictione 4, quarto Idus Maii venerunt Nortmanni, Oscheri[1] quoque dux. Pridie Idus Maii incensa est ab eis urbs Rothomagus; 17. Kal. Iunii regressi sunt a Rothomago; 9. Kal. Iunii Gemmeticum monasterium igne cremarunt; 8. Kal. Iunii redemptum est Fontinellense coenobium libris 6; 5. Kal. Iunii venerunt monachi de sancto Dionysio, redemeruntque captivos sexaginta octo libris viginti sex. Pridie Kal. Iunii pagani mare petierunt. Obviusque illis factus est Vulfardus regis homo cum populo; sed pagani minime ad pugnam se praeparaverunt. Eodem anno pridie Kal. Aprilis feria sexta[2] Carolus rex in Sequanam transiit, ad locum hunc accessit. Pridie Nonas Aprilis cum fratribus locutus est. Ipso anno 7 Kal. Iulii bellum plus quam civile[*] gestum fuit in territorio Autisiodorensi. Eodem anno, regente huius coenobii Ioseph archiepiscopo, 4. Kal. Martii huc Domino miserante accessi. Deinde post annorum curricula expleta decem et novem propitio Christo diaconatus ordinem suscepi per manus venerabilis archiepiscopi Weniloni[3], anno verbi incarnati 861, indictione 9, 12. Kal. Octobris sabbato. Nec multo post obiit in Domino idem pontifex. Cui succedit venerandus Adelardus in pontificatu, per cuius manus sacrum gradum presbyteratus suscepi anno dominicae incarnationis 872, indictione 5, octavo Idus Martii, sabbato. 841

Anno dominicae incarnationis 842, indictione 5. apparuit in coelo stella cometa a plaga occidentali, a septimo Idus Ianuarii usque die Idus Februarii dies 37. Kalendis Martii apparuerunt acies in coelo prima hora noctis, feria 4. Tertio Idus Martii feria secunda iterum apparuerunt acies in coelo hora noctis secunda horribiles a parte orientis in modum albi coloris, nigri, et rubei, sive viridis. Erant autem aliae maiores, aliae minores, ac sine intermissione aut occidebant, aut oriebantur. Inter orientem vero et occidentem claritas erat summa. Sed hae acies maxime totam plagam aquilonarum repleverunt. Inter occidentem vero et aquilonem apparuit in modum[4] viae latissimae claritas quaedam usque prope medium coeli centrum ad meridiem quasi tendens. Perduravit autem usque mediam noctem. Et cum esset luna vigesima, tam mira claritas erat, ut intuentibus miraculo esset. Tertio Kalend. Aprilis ipso die coenae Domini antequam aurora finem daret, luna defectionem 842

1) infra vocatur Hoseri. 2) quinta BOUQUET. 3) Rothomagensis. 4) ita correxit Chesnius; codex *medium*. *) sententia ex Lucano lib. I. v. 1. desumta.

5 6 passa est, a summo incipiens. Clotharius de Aquis exiit. Guntbaldus [5] hic erat 17. [6] Kalend. Maii acies iterum in coelo isto visae sunt. Ipso anno 9. Kalend. Novembris feria tertia, hora noctis prima, terrae motus validus extitit, et perseveravit huius sonus per septem dies. Dabat autem mugitum aut hora diei prima aut nona, aut noctis mediae aut initio aurorae. Secuta est tussis validissima, de qua multi mortui sunt.

843 Anno 843 iterum terrae motus magnus, aurora surgente, 8. Idus Septembris. Item media nocte similiter. 7. Idus Septembris hora diei prima similiter. Ipso die
7 hora secunda similiter. Eodem anno Nannetes urbem depopulati sunt Nortmanni [7],
8 et Guntbardum episcopum martyrizaverunt. Eodem anno Reginoldus [8] dux occisus fuit a Brittonibus.

844 9 Anno 844 [9]. Quentawich portum miserabili clade devastaverunt Nortmanni.

845 Anno 845. indictione 8. Ragneri dux Nortmannorum venit cum classe sua, et
10 usque Parisius accessit, ac in vigilia sancti paschae, id est 5. [10] Kalend. Aprilis, eandem urbem intravit.

846 Anno 846. Franci Britanniam ingressi, propter difficultatem locorum et loca palustria, 10. Kal. Decembris commisso cum Brittonibus praelio, Brittones superiores effecti sunt.

847 Anno 847 ad Bacivum [11] palatium perreximus pro quibusdam praediis. Ibi missi
11 ad dominum regem venerunt, interitum Mangili Brittonis et sociorum eius nuncian-
12 tes, qui a Gairfrido comite interfecti sunt. Ipso anno perreximus Bonolium [12] pro
13 praediis recipiendis. Ipso anno obiit dominus Adelardus [13] archiepiscopus.

848 Anno 848. Carolus rex cum Francis Aquitaniam ingressus, super fluvium Dordonia novem naves Danorum cepit, interfectis pyratis earum, in diebus quadragesimae. Eodem anno Nortmanni Burdegalim urbem ceperunt et ducem eiusdem Guilhelmum noctu. Ipso anno dominus rex Carolus iterum Aquitaniam ingressus est contra Pipinum, qui tyrannidem meditabatur. Eodem anno acies visae in caelo, 5. Kalend. Decembris media nocte. Ipso anno 6. Kalend. Ianuar. iterum acies terribiles visae sunt igneae inter aquilonem et orientem, et in media plaga orientali visuntur, aurora
14 surgente [14]. Gundebaldus episcopus obiit Nonis Ianuarii.

849 Anno 849. Paulus ordinatur episcopus in urbe Rothomago 8. Idus Ianuarii. Ipsis diebus gelu magno fluvius Sequana glacierumque densitate superveniente tegebatur, ita ut per eam quasi super pontem populus transiret. Eodem anno mense Ianuario Clotarius et dominus Carolus rex ad Peronam palatium accedunt, ibique iure amicitia sese constringentes, datis invicem muneribus, unusquisque in proprium sibi regnum ingressus est. Isto anno mense Martio cepit Vivianus comes Carolum, fratrem Pipini, qui ad auxilium fratri ferendum Aquitaniam destinabat, aliosque complices eius. Isto anno Wilhelmus, filius Bernardi ducis, Barcinonam urbem Hispaniae munitissimam cepit per dolum, expulso Aledranno, custode illius urbis et limitis Hispanici. Ipso namque tempore placitum habuit rex Carolus generale cum Francis in urbe Carnotensi. In quo loco Carolus praedicti Pipini frater tonsoratur, et in monasterio Corbeia continuo dirigitur. Inde disposito itinere Ligere alveo transmisso ad Lemovicam urbem accedit, occurrentibus sibi obviam principibus Aquitanorum, et cum summo favore suscipientibus. Inde recto itinere Tolosam rebellem aggreditur urbem, praemissis ante se quibusdam primoribus populi sui, qui eandem obsiderent urbem. In qua obsidione commissa est porta quae vocatur Narbonensis, venerabili viro Heriberto abbati Fontinellensis monasterii, simulque Odoni viro illustri, ad custodiendum. Homines quoque Heriberti abbatis, iniecto igne, praedictam portam igni cremaverunt maxima ex parte. Quo metu custos eiusdem urbis, Fridolo nomine, in crastino in deditionem venit; datisque sacramentis, post rege urbem ingresso reddita est illi civitas ad custodiendum. Inde dominus rex Carolus ad Bituricas civitatem mense Decembri venit. Episcopi in Parisio synodum generalem tenuerunt. Autumnale tempus imbribus inundantissimum fuit. Tertio Nonas Ianuar. fulgura et tonitrua extiterunt, pluviae quoque largissimae. In mense Febr. domnus rex Carolus de Aquitania

5) archiepiscopus Rothomagensis. 6) erat decimus septimus *edd.* 7) vox ex codice Tornacensi a me suppleta. 8) Raginoldus *cod. Torn.* 9) a. 842. Ann. Bertin. 10) XV. *cod. Bruxell.* 11) bacinum *cod.* est Baisieu prope Corbeiam. 12) Boneuil. 13) Ragoardus ex chron. Rotomag. apud Labbeum in Bibl. Mss. I. p. 365. *BOUQ.* 14) hac voce lacunam explevi.

regressus est. Et Aquitanici promissam fidem fefellerunt, et iterum Pipino se coniun-
xerunt. Nomenoius[15], tyrannus Brittonum, ad Andegavis urbem accessit, et Lamber- 15
to comiti reddita est marka. Isembardus[16], filius Warini, et Aledrannus per dolum 16
pacis fictae capti sunt a Wilhelmo, invasore urbis Barcinonae. Sed non multo post
isdem Wilhelmus bellum contra nostros instaurans, victus[17] est, amissa infidelium co- 17
pia, fugaque arrepta, dum Barcinonae se recipi posse confideret, factione Aledranni et
quorundam Gothorum capitalem subiit poenam; sicque filius iniquitatis periit.

Anno 850. Carolus placitum in Vermeria palatio tenuit in mense Iunio. Ibi ad 850
eum legati venerunt Induonis et Mitionis ducum[18] Naverrorum, dona afferentes. Pace- 18
que petita[19] et impetrata, reversi sunt. Lambertus comes et Warnarius, frater eius, 19
tyrannidem meditantes, a fide defecerunt, et Nomenoio tyranno Brittonum se coniun-
xerunt. Sed non multo post Warnerius a Gausberto comite[20] captus est, regique prae- 20
sentatus. Rex Carolus cum exercitu usque ad Redonas oppidum pervenit, ibique custodiam disposuit. Sed eo ab urbe recedente, Nomenoius et Lambertus cum fidelium copia eandem urbem oppugnare moliti sunt. Quo metu territi custodes nostri, in deditionem venerunt, in Brittanniamque exiliati sunt. Dum haec in Brittannicis finibus geruntur, classis Danorum in regnum Clotharii appulit, ducibus Rorico et Godefrido. Nec mora, de Walo fluvio recedentes absque ulla praeda, Flandrensem adorsi regionem, variis depraedationibus populati sunt. Ipsis diebus Amalricus comes et alii plures a Nomenoio, duce Brittonum, et Lantberto tyranno in Nannetis urbe capiuntur. Indeque ad Cinomannis cum indicibili furia pervenerunt, Lantberto tyranno prodito-
re....[21] haec cooperante. Seniores vero capti in Brittanniam directi sunt, reliquis 21
populis inermibus reversis.

Anno 851. indictione 14. Nomenoius, dux Brittonum, divino iudicio malae in- 851
tentioni finem[22] dedit, sicque in finibus Francorum mortuus est. Sed nec sic Lant- 22
bertus ad fidem flexus est, sed propriam gentem in qua natus est, Brittones cohortans, insecutus est infeliciter, non tamen sine suorum hominum ac Brittonum damno. Isto anno placitum magnum et generale factum est a tribus gloriosissimis fratribus, Clothario, Carolo, et Ludovico, magnis regibus, in loco quodam iuxta flumen Mosam.
Inde cum pace reversus rex Carolus, placitum suum in Rauziaco[23] tenuit, et dona 23
annua suscepit. Inde in Brittanniam iter suum indixit. Commissoque cum Brittonibus bello, fugaci more suorum plurimi Franci perierunt, nobiles, comites et duces, seu reliqua manus. Inter quos Gausbertus iuvenis, necnon et Hilmeradus comes palatii, et
alii quamplures; multique capti Brittanniam perducti sunt. Paceque cum Respogio[24] 24
filio Nomenoi, tyranno Brittonum, assecurata, ad proprias regni sedes Carolus rex reversus est. Eodem tempore classis Nortmannorum fluvium Sequanam ingressa est ipso die tertio Idus Octobris, duce Hoseri, qui aliquot ante annos Rothomagum urbem depopularat ac incendio cremarat, id est anno dominicae incarnationis 841, et per annos undecim multas regiones latrocinando occuparat. Inter quas et urbem Burdegalim munitissimam, caput regionis Novempopulanae, de qua tunc progressus fuerat, hi-
storiam vite[25] meorumque infelicitatis .... Primitus Fontinellam monasterium 25
aggressi, cuncta eius depopularunt; ad extremum etiam post dies ingressus sui Sequa-
nam 89. ipso die 5. Idus Ianuarii ad solum usque cremaverunt, cum stetisset a primo
aedificationis suae die ducentis octodecim[26] annis, mense uno, et dies tredecim. 26
Belloacus interea urbem cremarunt, et Flaviacum monasterium. De qua cum reverterentur, in loco nuncupato Wardera a Francis excepti, plurimi interfecti sunt, reliqui silvis se occuluerunt; sicque noctu aliqui ad naves reversi sunt. Fuerunt autem in Sequana a tertio Idus Octobris usque Nonis Iunii dies ducentos octoginta septem. Sicque onustis navibus ad Burdegalim reversi sunt. Testantur regiones Sequanae adiacentes, quia ex quo gentes esse coeperunt, nunquam tale exterminium in his territoriis auditum est. Tanta enim egerunt, quanta nemo prudentium cronographorum enarrare

15) Nomenocus *Ch.* 16) Isebardus *Ch.* 17) ita Chesn. coniecit; editi *iactus.* 18) corrigendum *Inniconis Eminonis ducis Navarrorum. DE MARCA.* aut *Inniconi Seminonis d. N.* 19) vox qua editionum lacunam explevi. 20) Cenomannensi BOUQ. 21) suppleo: *quam maxime.* 22) ita Chesn. lectionem *fidem* correxit. 23) Roucy, villa regia ad Axonam in Campania sita. BOUQ. 24) vel Herispogio. 25) *historiam in te* editi. 26) corrigendum CC et III, nam Font. monasterium die Kalend. Martii a. 648 aedificari coeptum. BOUQ.

sufficeret; idcirco multa reliqui, quia sub brevitate narrare disposui. Ipso tempore
27 Lantbertus a Gausberto iuvenculo interimitur, et frater eius [27] Warnarius iussu regis
capitalem excepit poenam.

852 Anno 852. classis Sydroc et Godefridi ducum Danorum 7. Idus Octobris Sequanam ingreditur, et usque Augustudunas accedit. Contra quos Clotharius et Carolus reges gloriosi obsidiones ponunt. Sed Nortmanni aqua freti, deputatam sibi hiemem exegerunt in loco qui vocatur Ghivoldi fossa; et in mense Iunio recedunt, mare petentes.

855 Anno 855. indictione 3. ipso die 15. Kalend. Augusti, maxima classis Danorum fluvium Sequanae occupat, duce item Sydroc, et usque Pistis castrum, quod olim Petremamulum vocabatur, venire contendunt. Deinde post dies 33, id est 14. Kalend. Septembris, Berno Nortmannus cum valida classe ingressus est. Deinde iunctis viri-
28 bus, usque Particum [28] saltum plurimam stragem ac depopulationem fecerunt. Quo in
loco Carolus rex eis cum exercitu occurrens, maxima eos strage percussit. Sequenti
856 anno Sydroc egreditur de fluvio. Berno in quadam insula castrum aedificat, ubi a Ca-
859 rolo rege navali obsidione obsessus est anno 859; sed factione Ludovici fratris et quorumdam seditiosorum ab eo repellitur.

27) i. e. Lantberti. 28) la Perche in Campania.

REGUM FRANCORUM GENEALOGIAE.

Praeter varias regum Merowingorum genealogias *apud Gregorium Turonensem, Fredegarium, et in Gestis regum Francorum obvias, aliasque inde derivatas, diversa ab eis in duobus legis Salicae codicibus notitia servata est, cuius partem Chesnius T. I. SS. Franc. pag.* 793. *indeque Bouquet T. II. p.* 696. *ediderunt, partem anno* 1823 *in codice Sancti Galli Nro.* 732. *signato primus offendi et exscripsi. Liber membranaceus in* 4. *saeculo nono exeunte aut decimo exaratus est, et pag.* 155. *notitiam illam exhibet, quae ad Chlotharium II. et Dagobertum I. usque extenditur.*

Catalogum regum *inde a Chlothario II., et alterum inde a Theoderico III. usque ad Pippinum, Chesnius T. I. p.* 781. *(Bouq. II. p.* 691.*) ex codicibus Tiliano et S. Remigii Remensis ediderat. Quibus iam accedit codex Sancti Galli Nro.* 731. *anno Karoli M. vicesimo sexto exaratus, in quo catalogus iste pag.* 293. *et* 294. *codicem Theodosianum legemque Salicam sequitur et Alamannorum legem antecedit. Primitus Isidori chronico subiectus fuisse videtur. Cata-*

logum Chesnii priorem ex codice Regio Parisiensi Nro. 4409. *fol.* 125. *membranaceo saeculi IX. collatum cum Chesnio, alterum ex Chesnio cum codice bibliothecae Ottobonianae (olim Christinae reginae) Nro.* 2225. *membranaceo saeculi IX. ineuntis, in quo Codici Theodosiano subiicitur, collatum sistimus. Quos omnes vere unum catalogum esse, et scriptori Austrasio deberi, primo intuitu apparet. Annorum calculus non semper ad iustam rationem exigitur.*

Carolingicae domus genealogia *decursu temporum varias vicissitudines subiit. Sancti Arnulfi episcopi Mettensis vita circa annum* 680 *conscripta patrem eius progenitoresque tacet, et filios nonnisi Anschisum et Clodulfum memorat; quam anno* 784 *Paulus Warnefridi secutus, eo iam differt, quod Troiana (secundum Fredegarium) Francis origine tributa, Anschisi genus ad Anchisem, Aeneae patrem, referre primus conatus est. Fabula haud longe ante Merowingorum occasum exorta, et novae domui grata, crescentem eius fortunam comitata est. Cui rei verba Pauli de Agiulfo episcopo Mettensi prolata ansam praebuisse videntur. Nam quum is Arnulfi praedecessorem Agiulfum a patre ex nobili senatorum familia orto et Chlodovei regis Francorum filia procreatum dicat, genealogia in codice Vindobonensi Cat. hist. eccl. Nro.* 90. *circa annum* 840 *edita, Vita S. Clodulfi, et poëma ad Karolum Calvum de origine et exordio gentis Francorum, eadem non de Agiulfi sed de Arnulfi parentibus praedicant; quum econtra Vita S. Arnulfi eum ex Francorum prosapia genitum adseveret, quo tota genealogia Ansbertina Arnoaldinave concidit. Ultimam demum fabulae laciniam monachi Fontanellenses assuerunt, patrono suo S. Wandregisilo per patrem Walchisum ad S. Arnulfum reducto; quod quidem post duorum saeculorum silentium pro mero commento habendum esse patet. Somnia tamen Hludowico I., primo Karolorum qui in purpura natus esset, oblata, facilem apud homines non tam patriae virtutis quam vanae gloriae curiosos fidem invenerunt, et vario modo exculta ad sequentia saecula promanarunt. Nam quum temporum ratio eiusmodi genealogiae obstare videretur, si Blithildem, fictitiam Ansberti coniugem, Chlotharii II. filiam et Dagoberti regis sororem dicerent*[1], *alii*[2] *eam pro Chlotharii I. filia habuerunt; alii*[3] *regalem Arnulfo dignitatem, alii*[4] *demum quartum ei filium Aistulfum, Mettensium episcopum, tribuerunt. Quibus, utpote vanis vanorum hominum commentis, iure sepositis, hic post Paulum supra editum nonnisi genealogiam sub Hludowico I. conditam, eamque iam prima vice*

1) Cod. bibl. Christinae reginae Nro. 637. in Vaticano adservatus, qui genealogiae apud Dachery in Spicil. T. II. p. 492. consentit; et cod. bibl. Christinae Nro. 692. saeculi XII. 2) e. g. Codex bibl. palat. Vindobonensis in Catal. historiae eccl. Nro. 160, ex codice Mettensi descriptus. 3) Codex bibl. universitatis Gandensis „Miscellanea S. Audomari" inscriptus, et initio saeculi XII. exaratus. 4) idem liber, et Codex bibliothecae regiae Bruxellensis saeculi XII. in quo etiam Roberti historia expeditionis Hierosolymitanae legitur.

integram, una cum carmine inde composito sistimus. Subsidia editionis fuerunt:

1. *Codex bibliothecae palatinae Vindobonensis in catalogo historiae ecclesiasticae Nro.* 90 *signatus, de quo Monum. T. I. pag.* 129. *mentionem iniecimus. Ultimis foliis prae vetustate laceris capita* 1, 2, *et maiorem tertii, nunquam antea editi, partem exhibet. Quem anno* 1820 *exscriptum contuli cum*

2. *Codice bibliothecae Regiae Parisiensis Nro.* 5294. *olim S. Symphoriani Mettensis, (v. supra pag.* 260.), *cuius ope lacunas capitis tertii explevi, et quartum integrum, hucusque ineditum, quod in Vindobonensi exciderat, adieci. Ultimas tamen eius lineas saeculo decimo undecimoque adiectas fuisse, vix monere opus est.*

3. *Codex bibliothecae Regiae Parisiensis, inter libros S. Germani Nro.* 440. *signatus, et annalistam Saxonem continens, membranaceus in folio saeculi XII., et*

4. *Codex Musaei Britannici supra pag.* 217. *memoratus, membr. saeculi X. genealogiam a monacho Fontanellensi interpolatam sistunt, quam e regione editionis anterioris typis exprimendam censuimus. Congruit cum eis plurimum lectio*

5. *Codicis Murensis membr. circa annum* 1100 *exarati, et a V. Cl. Ussermann in usum editionis suae, T. I. Prodromi Germaniae sacrae, adhibiti. Continet generationem S. Arnulfi ex Pauli libro de episcopis Mettensibus decerptam, et caput operis primum. Quibus tandem accedit*

6. *Fragmentum a Canisio Antiq. Lect. T. V. p.* 688. *ex cod. S. Galli exceptum, quod codicibus* 1. *et* 2. *consentiens, caput* 1. *usque ad a.* 867. *producit.*

Editionis Ussermannianae annotationes aliquas in usus nostros transtulimus, nec tamen singula commentitiae in linea ascendenti genealogiae verba examini subiicere operae pretium visum est. Ante annum 833 *scribi coepisse, eo apparet, quod chronici Fontanellensis auctori iam innotuerat.*

Carmen *de eadem re in laudem Caroli, Hludowici I. filii, compositum, et anno* 1644 *a Thoma Carmelita, a.* 1646 *a Iohanne du Bouchet in probationibus verae originis domus Franciae, a Chiffletio in Vindiciis Hispanicis a.* 1647, *denique a Bouqueto T. III. p.* 676—680 *editum, et ex codice bibliothecae Regiae Parisiensis Nro.* 8303 *membr. saeculi X. iam iterum a nobis descriptum, non magni facimus. Deberi videtur Columbano cuidam, cuius carmina ad Hunaldum, Sethum et Fedolium in eodem codice praecedunt, quemque Bouquet fortasse abbatem S. Trudonis fuisse opinatur. Chiffletius econtra Lotharium aliquem auctorem eius facit, quod codice quodam Cluniacensi teste, Lotharius carmen de laudibus generis Francorum scripserit.*

Ultimo loco tabulam genealogicam *ex codice bibliothecae regiae Monacensis membranaceo saeculi XI. a nobis descriptam addere iuvat, quae ad Heinricum II. imperatorem usque protenditur.*

1. REGUM MEROWINGORUM GENEALOGIA.

COD. S. GALLI Nro. 732.

DE REGUM FRANCORUM.

Primus rex Francorum Chloio.
Chloio genuit Glodobode.
Ghlodobedus genuit Mereveo.
Mereveus genuit Hilbricco.
Hildebricus genuit Genniodo.
Genniodus genivit Hilderico.
Childericus genuit Chlodoveo.
Chlodoveus genuit Theodorico, Chlomiro, Hildeberto, Hlodario.
Chlodharius genuit Chariberto, Ghundrammo, Chilberico, Sigiberto.
Sigibertus genuit Hildeberto.
Hildebertus genuit Theodoberto et Theoderico;
et ante Hilbericus genuit Hlodhario.
Hlodharius genuit Dagabertum.

CHESNIUS T. I. P. 793.

Primus rex Francorum Faramundus[1] dictus est. 1
Faramundus genuit Cleno et Cludiono[2]. 2
Chludius genuit Chlodebaudo.
Chlodebaudus genuit Chloderico.
Chlodericus[3] genuit Childevio et Hlodmaro. 3
Childevius[4] genuit Hildeberto, Theoderico, et Hlothario. 4
Chlotarius[5] genuit Gunthario, Heriberto, Gunthramno, Hilprico, Chranno, et Sigeberto. 5
Sigebertus genuit Hildeberto.
Hildebertus genuit Theothberto, Theoderico et Chilperico.
Chilpericus genuit Hlothario, Flodrio.

1) in vetusto codice canonum apud Chesnium T. I. p. 793 genealogia legitur, cuius hoc initium est: *Primus rex Francorum Faramundus. Secundus Chludio filius eius. Tertius Merevius filius Merevei. Quartus Childericus filius Merevei et regnavit annos* 24. *Quintus Chlodovius filius Childerici et regnavit annos* 30. 2) i. e. Chlogio, Chlodio. 3) i. e. Childericus. 4) i. e. Chlodoveus I. 5) Chlotharius I.

2. REGES FRANCORUM INDE A CHLOTHARIO II.

CODEX S. GALLI Nro. 731

INCIPIT REGNORUM VEL TEMPORUM. Eraglius de hinc quintum annum ait (*i. e.* agit) sui imperii.

Sisbodus, Godorum gloriosissimus principis, in Spania plurimas Romane milliciae orbis bellando subgicit, et Iudeis, suis regni subditus, a fidem Christi convertit.

Fiunt igitur ab exordio mundi usque in Eragli et quarto relegiosissimo principis Sisbodo et Dagoberto, regi Francorum, anni 11. Chlothario sunt 48.

Ab inicio mundi usque ad Heraglio imperio et Sisbodo rege Godorum, et Dagoberto, regi Franchorum, sunt anni 5813.

COD. S. GALLI. Nro. 731.

Regnavit Dagobertus annus 17.

Regnavit Segobertus annus 22.

Regnavit Heldobertus annus 7.

Regnavit Heldericus annus 15.

Regnavit Theodoricus annus 17.

Regnavit Chlodovius annus 3.

Regnavit Chelbertus annus 17.

Regnavit Dagobertus annus 5.

Regnavit item Helperigus annus 5.

Regnavit item Theoderigus annus 17.

Anuum septimum intrim alius rex non fuit.

Regnavit item Helderigus annus 9.

Regnavit Pipinus annus 17.

De Dagoberto usque ad Pipino sunt anni 158.

Tutti in semul sunt anni 5958.

COD. REGIUS PARIS. Nro. 4409.
HAEC SUNT NOMINA REGUM FRANCORUM.

Clotharius regnavit annos 47.

Dagobertus[a] regnavit annos 17.

Sigobertus[b] regnavit annos 23.

Childebertus id est adoptivus Grimaldus[c] regnavit annos 7.

Childricus regnavit annos 14.

Theudericus[d] regnavit annos 17.

Clodoveus regnavit annos 4. obiit in quinto.

Childebertus regnavit annos 17.

Dagobertus regnavit annos 4. obiit in quinto.

Chilpericus regnavit annos 5.

Theudericus[d] regnavit annos 17.

Carolus sine alio rege imperavit annos 7.[e]

Childericus regnavit annos 9.

Pippinus regnavit annos 15[f] et dimidio anno.

a) filius suus 2. (*i. e. codex Tilianus.*) b) nepus suus 2. c) Ch. ad. filius grimoaldi 2. d) theodericus 2. e) IX. 2. f) XVI. et dim. 2.

CHESNIUS PAG. 781 ET COD. OTTOBONIAN. Nro. 2225.

Theodericus[a] rex[b] regnavit annos 17.

Chlodoueus rex regnavit annos 3.

Childebertus[c] rex regnavit annos 17.

Dagobertus rex regnavit annos 5.

Hilpericus rex regnavit annos 5.

Theodericus[d] rex regnavit annos 17.

Amnum septimum interim alius rex non regnavit.

Hildericus[e] rex regnavit annos 9.

Sunt in summa numeri annorum quos isti reges regnaverunt[f] anni 79[g].

Pipinus rex regnavit annos 18.

a) teodoricus 2. (i. e. *codex Ottobonianus Nro.* 2225.) b) rex *deest constanter in* 1. c) hildebertus 2. d) annos septem 1. e) hilpericus 2. f) n. a. q. i. r. r. *deest* 2. g) LXXVIII. *reliqua desunt* 1.

3. DOMUS CAROLINGICAE GENEALOGIA.

IN DEI NOMINE COMMEMORATIO DE GENEALOGIA[a] DOMNI ARNULFI EPISCOPI ET CONFESSORIS CHRISTI.

1. Ansbertus qui fuit ex genere[b] senatorum[c], preclarus adque nobilis vir, in multis divitiis pollens, accepit filiam Flotharii[d] regis Francorum ad coniugem, nomine Bliotilde[e] sive Blitilde, et habuit ex

a) genelogia 1. b) genera 1. c) francorum 3. d) clotarii 2. 3. hlotharii 6. e) bliothildem s. bli-

PROSAPIA REGUM QUALITER A BEATO ARNULFO USQUE IN HAEC TEMPORA GENITI CONSTANT, VEL QUOT TEMPORA REGNUM FRANCORUM AMPLIAVERUNT, BREVITER HIC ADNOTATA HABETUR[a].

Ansbertus qui fuit ex genere senatorum, vir nobilis et multis divitiis pollens, accepit filiam Hlotharii regis Francorum, nomine Blithild, et habuit ex ea tres filios

a) *ita cod.* 4.

ea filios tres et unam filiam. Primogenitus ipsius habuit nomen Arnoaldus[a], secundo[b] Feriolus, tertius Modericus, et filia ipsius Tarsicia. Feriolus quidem episcopus effectus est in Ucecia[1] civitate; martyrio coronatur[c. 2], ibique requiescit in pace. Modericus[3] quidem in Arisido[4] episcopus est ordinatus, ibique confessor Christi requiescit in pace. Ubi Deus pro eius merita[d] multa miracula operatur. Tarsicia[5], virgo Christi, in virginitate sua perseverans, in Rodinis[e. 6] civitate requiescit, pro cuius merita[f] ibidem virtus Christi cotidie[g] ostenditur; que etiam fertur mortua mortuum[h] suscitasse. Arnoaldus[i], primogenitus ipsius, genuit domno[k] Arnulfo. Domnus Arnulfus genuit Flodulfo[l] et Anschiso[m]. Flodulfus, divina gratia iubente, episcopus ordinatus est. Anschisus[n] genuit Pipino[o]. Pipinus genuit Carolum. Carolus vero genuit domnum regem Pipinum. Domnus Pipinus[p] genuit domnum regem Carolum imperatorem. Carolus genuit domnum Ludowicum imperatorem. Ludowicus genuit domnum Lotharium imperatorem.

thildem 2. blithild 3. 4. blichill 6. a) arnoldus 1. 6. b) secundus 2. c) coronatus 2. d) meritis 2. 6. e) rodanis 2. f) meritis 6. meritis multa i. 2. g) *deest*. 2. h) mortuorum 1. mortuos 2. 6. i) arnoldus 6. k) domnum arnulfum 2. 6. l) flodulfum *corr.* clodulfum 2. flodulfum 6. m) ansiisum 2. anskisum 6. n) ansiisus 2. anskisus 6. o) pipinum 2. 6. p) genuit caesarem gloriosum ac principem nobilissimum Karolum. Anno incarnationis domini nostri Iesu Christi 815 Karolus omnium augustorum optimus ad Aquasgrani 5. Kal. Febr. hora diei tertia, de hoc saeculo migravit; qui regnavit annos 47. Decessit autem anno aetatis suae 72.

Et suscepit Hludovicus, filius eius, eodem anno imperium; qui regnavit annos 26, id est usque ad annum incarnationis domini nostri Iesu Christi 840. Decessit autem 12. Kal. Iul. in insula Rheni, iuxta palatium Ingilinheim.

Post quem Hludovicus, filius et aequivocus eius, in orientali Francia suscepit imperium. Qui anno praesente, id est incarnationis domini nostri Iesu Christi 867, 27 annos regnare videtur. 6.

1) Uzes. 2) de eius martyrio non constat, nisi forte confusus fuerit cum cognomine S. Ferreolo Lemovicensi episcopo et martyre coaevo, de quo Bolland. ad 18. Sept. USSERMANN. 3) a Sigiberto I. episcopatum nactus ex Gregor. Turon. V. 5. 4) viculus in Gallia Narbonensi. 5) cf. Bolland. ad d. 15. Ianuar. USSERM. 6) Rhodez. cf. Bolland ad 15. Ianuar. USSERM.

et unam filiam. Primogenitus eius Arnoldus, secundus Feriolus, tertius Modericus, quarta puella Tarsicia[a]. E quibus Feriolus episcopus in Utcecia ordinatus est, ibique martirio coronatus quiescit in pace; ubi multa per eum miracula fiunt. Modericus, frater eius, similiter episcopus in Arisido ordinatus est, atque ibi quiescit[b] in pace. Tharsicia virgo Dei atque in virginitate perseverans Rodonis[c] quiescit quae etiam fertur mortua mortuum suscitasse. Porro Arnoldus genuit Arnulfum episcopum, Arnulfus[d] genuit Flodulfum, Walchisum et Anschisum, fratres eius. Walchisus quoque[e] genuit Wandregisilum[f] confessorem Domini. Flodulfus genuit Martinum, quem interfecit Ebroinus[g] Ercriaco[h] palatio. Anschisus dux genuit Pippinum seniorem et ducem. Pippinus senior et dux genuit Karlum seniorem et ducem[i]. Iterum Karolus senior et dux genuit Pippinum, quem Stephanus[k] papa consecravit et benedixit[l] in regem. Pippinus rex genuit[m] domnum Karolum gloriosum caesarem, quem Leo Romanus pontifex consecravit et unxit ad imperatorem in aecclesia beati Petri apostoli die natalis domini Iesu Christi. Karolus imperator genuit Hludowicum piissimum augustum. Iterum Hludowicus piissimus augustus genuit tres filios ex Irmingarda regina, id est Lotharium, Pippinum et Hludowicum; ex Iudiht vero imperatrice genuit Karolum gloriosum regem[n].

a) tharsitia 4. *constanter*. b) requiescil 4. c) redonis requiescil 4. d) Arnoldus episcopus tempore iuventutis sue cum esset maior domus in palatio Theoderici regis, ex legitima matrimonii copula tres filios procreavil, Anchisum, Walchisum Clodulfum. 3. e) *deest*. f) wandegisium. 3, g) ebrowinus. Anchisus accepil sororem grimaldi nobilissimi principis et sanctae gertrudis virginis nomine beggam, genuitque ex ea pipinum. 3. h) ertcriaco *Font*. i) pipinus senior genuit karolum seniorem. 3. k) S. romanuspontifex 4. l) uncxil 4. m) karlomannum el domnum karolum magnum quem leo r. p. consecravit et cesarem augustum appellavit. *Hinc alia manu successio regum usque ad Heinricum IV. subiungitur:* qui multa mala regno intulit et excommunicatus decessit. Hic genuil H. V. huius nominis qui non habuit heredes. Post illum electus fuil Lutherus sive Lotharius. 3. n) *reliqua vide infra in fine Adonis nostri*

2. Ansbertus vero, unde prius commemorationem fecimus, qui fuit ex genere senatorum, habuit fratres Deotarium, Firminum, Gamardum, et Agiulfum[a] episcopum, et Raginfridum. Deotarius vero construxit vicum Arisidum, ubi Christi confessor effectus requiescit. Firminus autem pontificatum tenuit[b] Ucecia civitate, ubi confessor Christi requiescit. Agiulfus[c] vero in Mettis civitate episcopus ordinatus est. Goda[d] et Maria in virginitate perseverantes, migraverunt ad Dominum. Gamardus, qui cognominatus est Babo, genuit Godino[e] et Goverigo, qui cognominatus est Abbo, et Ratberto[f], et filias duas[g] Dodane et Dodalinane. Godinus[h] genuit filiam, nomine
7 8 Sigolina. Raginfridus genuit Mummolo patricio[7] et Hictore[8]. Isti sunt ex genere nobilium senatorum, nati siquidem germani Ansbertus, Firminus, Agiulfus, Rainfridus,
9 Gamardus, Deotarius, et sorores eorum Goda et Maria[9]. Ansbertus genuit Arnoaldum et Firiolum et Modericum et Tarsitiam. Arnoaldus genuit domnum Arnulfum.

Gamardus, qui cognominatus est Babo, genuit Godinum et Desiderium et Ricbertum, et filias duas Dodane et Dodalinane.

Godinus genuit Govericum, qui cognominatus est Abbo, et domna Sigolina. Rainfridus genuit Mummolino[i] patricio et Hictore[k]. Tempore bonae memoriae domno Hagiulfo[l] episcopo sic domnus Theutbertus, rex Francorum, vicum Arisidium per suum praeceptum partibus beati Stephani protomartyris Mettinsis eclesiae[m] deligavit.
10 Et domnus Arnoaldus, nepus ipsius Haiulfus[10], accepit exinde de ipso vico Arisido confirmationem tempore domno Flothario rege Francorum partibus sancti Stephani. Similiter domnus Dagobertus rex Francorum et Sigibertus ipso vico ad praedicta ecclesiae beati Stephani per eorum praeceptiones confirmaverunt. Et domnus Hagiulfus prius germanum suum Deotarium episcopum constituit in ipso Arisido, et post domno Deotario nepus ipsius, domnus Modericus, est ordinatus in ipso Arisido episcopus per ordinationem pontificis Mettensium urbis.

3. Priamus et Antenor egressi a Troia venerunt in Secambria, et inde in Pan-

a) aigulfum 2. b) 1. in u. 2. c) aigulfus 2. d) G. vero et 2. e) godinum et gouerigum 2. godinum et godinus genuit goerricum *Cod. S. Vincentii Mettensis apud Cointium Ann. T. I. p.* 335. USSERM. f) ratbertum 2. *et sic porro.* g) tres d. et d. et segolenam *Cod. S. Vinc. Mett.* h) Godinus *usque* Godinus *deest* 2. i) nummolum 2. k) ichtorem 2. l) agiulfi epi. 2. m) aecclesiae 2.

7) pater eius a Gregorio Turonensi IV, 42. Paeonius vocatur. 8) Hictor, quidam patricius Massiliae, tempore Ebroini occurrit. 9) Horum omnium parentes hic equidem haud adnotantur, habentur autem in notis ad vitam S. Firmini (Baillet XI. Oct. et Bolland. T. V. Oct. p. 637.) ubi illius, adeoque et Ansberti pater vocatur Tonantius Ferreolus, mater vero Industria seu Deutria aut Dentheria, quam vulgo Clodovei I. regis filiam faciunt, uti legitur in actis S. Clodulfi, et in Paulo Diacono de episcopis Metensibus in Agiulfo Ansberti fratre. Verum haec de Clodovei filia illorum matre passim cum Cointio (T. I. p. 258.) reiiciunt recentiores, utpote solido antiquitatis fundamento destituta.

Ferreolus iste III. S. Arnulfi, ut volunt, proavus circa an. 455 natus, si Cointio (l. c. p. 77.) fides, patrem habuit pariter Tonantium Ferreolum II dictum, et matrem Aviti imperatoris filiam. Huic Sidonius Apollinaris epistolam duodecimam L. VII. inscripsit, illumque ac eius fratres in alia epistola nona L. II *lectissimos aequaevocorum nobilium principes* appellat. Hic praetorio Galliarum praefectus inter legatos numeratur ad Anthemium imperatorem decretos. Natus est patre pariter Tonantio Ferreolo I et Galliarum praefecto, quem ex patricio genere, triumphalibus adoreis claro, ortum scribit idem Apollinaris L. VII. epist. 12. Coniugem eius fuisse dicit Papianillam, celeberrimi consulis Syagrii filiam, illumque affinem suum nominat. Vid. Sidonii Propempticum ad calcem carminum. Quae quidem speciosa satis videntur Ansbertinae familiae assertoribus, non item S. Arnulfi et familiae Carolingicae genealogis. USSERMANN. 10) confunditur hic et in Paulo Diacono Arnoaldus, nepos Aigulfi ex fratre Ansberto, pater S. Arnulfi, cum cognomine S. Arnoaldo, qui an. 599 sedem Metensem post Aigulfum obtinuit. Quod perperam factum, etsi caetera deessent, probant auctores Galliae Christianae (T. XIII. p. 690.) tam ex diversitate locorum, ubi uterque sepultus est, quam ex variis diebus, quibus ceu Sancti coluntur, episcopus scilicet 17. Aprilis, pater autem S. Arnulfi die 18. Dec. In dubium pariter ibidem revocant, quae hic de ordinatione Deotarii per Aigulfum facta narrantur, qui ipse nonnisi post mortem Deotarii factus fuerit episcopus, nempe an. 578 quum tamen iam an. 575 Modericus Ansberti filius Deotario illius fratri in episcopatu successerit. (p. LVII. not. b.) Caeterum in hac genealogia Ansberti haud continetur S. Roricius S. Firmini in episcopatu Uceciensi antecessor, cuius pater in Gallia Christ. (T. VI. p. 611.) vocatur *Ferreolus vir praefectorius.* Illum octogenarium obiisse asserunt citata acta S. Firmini, et quidem iuxta Baillet an. 537 adeoque circa an. 457 natum, qui annus congruit tempori Ferreoli I. cuius filius fuit Roricius, et affinis Sidonii Apollinaris, qui hanc Ferreolorum familiam prodidit, circa quam cuique stet sententia. USSERMANN.

nonia, et inde in Meotides paludes, et inde iuxta ripas fluminis Reni in extrema parte Germaniae. Isti fuerunt principes Marchomire et Sonone de genere Priami et Antenoris. Faromundus primus rex de ipso genere, et Clodio filius ipsius rex. Post Clodium Merovecus rex. Post Merovecum Hildericus rex. Post Hildericum Chlodoveus rex, cuius mater Basina[a] de Toringa. Post Chlodoveum[b] quattuor filii eius, Theodericus, Clodomirus, Hildebertus et Flotharius regnum eius inter se dividunt. Post obitum illorum filii illorum partiti sunt regnum. Hildebertus regnum Hildeberti, avunculi sui, a Parisiaca civitate usque Garomnam fluvium accepit, Guntramnus sedem Chlodomiri ab Aurelianis civitate, totam Burgundiam accepit. Sigebertus sedem Teoderici sumpsit, Remis civitate usque Renum fluvium. Hilpericus regnum patris sui Chlotharii Franciam accepit, sedem Suesionis. Post mortem Sigeberti filius eius Hildebertus ipsam partem regni et sedem sumpsit[c]. Ipse postea primus Italiam tributariam fecit. Post mortem Hilperici, qui a muliere sua insidiante interfectus est, filius eius Lotharius Franciam ipsum regnum et sedem Suesionis, quam pater habuit, sumpsit. Tunc Landricus maior domus primus[d] constituitur. Mortuus est vero rex Guntramnus, vir bonus, et filius Hildeberti regis fratris Guntramni, Theodericus, ipsum regnum Burgundiam invadit[11]. Mortuus est autem Hildebertus rex, et filius eius 11
Theodebertus ipsum regnum accepit. Theodericus rex germanum suum Teotbertum regem occidit, et ipse a Deo percussus et mortuus est. Franci autem super Neustriam et Burgundiam Chlotharium regem constituunt. Mortuo Chlothario rege, Dagobertus filius eius regnum accepit. Post Dagobertum filius eius Chlodoveus regnavit, accepitque reginam Baltildem de Saxonia, ex qua genuit Chlotharium et Hildericum et Theodericum. Ipse rex brachium sancti Dionisii abscidit, ideoque ipsa progenies cecidit. Et sub ipso rege Herchanoldus maior domus constituitur. Franci[12] Chlodoveum re- 12
gem[e] de regno eiciunt, et tonso capite Corbeiam[13] dirigunt, filiusque eius Chlotharius 13
in regno Francorum est elevatus. Mortuo Herchenaldo, Hebroinus maior domus est constitutus. Post mortem Chlotharii Vulfaldum quendam quasi in[f] regem constituunt, sed postea eiecto eo de regno, Theodericum fratrem Chlotharii[g] regem constituunt; Leodesium, filium Erchenaldi, maiorem domus elevant, et Ebroinum tonso capite in Loxovio[h] dirigunt. Postea egressus de Loxovio Leodesium occidit, et suum principatum recepit, et sanctum Leodegarium episcopum, et germanum eius Gerinum, et sanctum Vigilium[i] episcopum[14], interfecit. Pippinus et Martinus, duces super Au- 14
strasios, pugnam inierunt contra Ebroinum et Teodericum regem. Qui fugati sunt ab exercitu Teoderici, ibique Martino interfecto, Pippinus dux ad propria reversus est. Ebroino a quodam Franco interempto, Warattonem[k] maiorem domus elevant. Post Warattonem Bertharius maior domus constituitur, ...[l] et filios suos Drogonem et Grimaldum duces instituit, qui fuerunt de Blictrude[m]. Qui et aliam duxit uxorem Chalpaidam[n], ex qua genuit filium nomine Carlum. Post mortem Pippini Drogo maior domus est constitutus[15]. Defuncto Drogone et Grimaldo in- 15
terfecto[o], Pippinus mortuus est. Post mortem Theoderici, filius eius Chlodoveus in regno successit. Post mortem Chlodovei regnavit Hildebertus. Post mortem Hildeberti filius eius Dagobertus regnavit. Theodebaldus maior domus elevatus[p] est, filius Grimoaldi. Mortuo Dagoberto rege, Hilpericus in regno est elevatus, et Ragenfridus maior domus[q] constitutus. Quibus fugatis a Carolo duce ex Vinciaco, Chlotharium regem constituit[r]. Quo defuncto, iterum praedictum Hilpericum[s] restituit. Et hoc mortuo, Theodericum regem fecit. Isto[t] quoque mortuo, Hildericus successit. Qui iussu[u] Romani pontificis depositus, in monasterio trusus est; in quo[v] principatus pri-

a) besida 2. b) c. regem 2. c) Ipse *usque* habuit sumpsit. *deest* 2. d) *deest* 2. e) *deest* 2. f) *deest* 2. g) chloharii 2. h) luxouio *bis* 2. i) vigilinum 2. k) uuarozonem *bis* 2. l) *hic pugnae textricianae et Pippini II. historia excidit.* m) plectrudę 2. n) scalpiadem 2. o) Pippinus — Theodebaldus; *ea in codice* 1. *deperierunt; supplevi ope codicis* 2. p) elevatus e. f. g. m. dagoberto *item ex cod.* 2. *suppleta.* q) d. est c. 2. r) r. sibi constituunt 2. s) h. in sedem r. 2. t) *deletum in* 1. u) iussu stephani r. p. 2. v) in q. *deleta in* 1.

11) Quae sequuntur, fere omnia ex Fredegario, Gestisve regum Francorum fluxerunt. 12) *Franci . . . . dirigunt*] haec prorsus singularia sunt, nec in Fredegarii continuatione, nec in Gestis regum Francorum obvia. 13) Corbeia in Vita S. Balthildis ab ea demum eiusque filio Chlothario constructa fuisse dicitur. 14) singularis hic de eo mentio, nec in Fredegario nec in Gestis r. F. occurrens. 15) haec falsa sunt.

orum regum finitus est. Sub ipso igitur[a] memorato Hilderico Carolus dux defunctus, Pippino filio[a] suo administrationem regni reliquid. Qui Pipinus auctoritate apostolica sedem regni et principatum totius regiminis obtinuit. Post cuius obitum Carolus, gloriosus[b] rex, totius imperii gubernacula gloriosissime rexit[a]. Quo post 47^{mum} annum sui principatus rebus[a] humanis[a] exempto, Hluduwicus sedem patris et coronam[a] imperialem totius regni divina largitate[c] suscepit[d].

4. Carlomannus sub Theodeberto, fratre Theoderici, maior domus in Austri-Francia extitit. Hic genuit Pipinum, quem Lotharius rex cum regnorum trium monarchiam solus obtinuisset, id est Burgundiae cui praefuerat Theodebertus[e], et Neustriae cui praefuerat ipse, cum filio suo Dagoberto Austri-Franciam gubernare direxit. Qui Pipinus genuit Grimaldum, qui sub Sigiberto, filio Dagoberti, maior domus in Austri-Francia extitit. Cuius sorores fuerunt sancta Gertrudis et Begga. Becgam igitur Ansigisus, filius sancti Arnulfi, uxorem duxit; de qua genuit Pipinum seniorem et ducem, qui Theodericum regem, filium Clodovei fratris Sigiberti, in Testritio pugnans obtinuit, et sub eo maior domus trium regnorum extitit, anno ab incarnatione Domini 688.

Hic cum haberet uxorem Plectrudem, genuit ex ea Grimoaldum, aliam super duxit uxorem, de qua genuit Karolum seniorem et ducem; et obtinuit principatum annis 27. Karolus filius, superato Hilperico et Rainfrido, genuit Pipinum regem et Karlomannum, postea monachum. Pipinus rex genuit Karlomannum et Karolum regem, post imperatorem. Karolus imperator genuit Karolum et Pippinum regem Italiae, et Ludowicum regem Aquitaniae, post imperatorem. Ludowicus imperator genuit Lotharium imperatorem, post Prumiae monachum factum, et Pippinum regem Aquitanię, et Ludowicum regem Noricorum, ex Ermingarde[f]. Ex Iudith vero Karolum calvum, post imperatorem. Qui quattuor fratres bellum habuerunt in Fontanide in pago Autissiodorensi. Lotharius igitur imperator, ex quatuor fratribus primus, genuit Lotharium, qui excommunicatus pro Waldrada, finem fecit illi successioni. Pippinus rex Aquitaniae, ex quatuor fratribus alter, genuit Pippinum, quem Karolus patruus suus totondit in monasterio sancti Medardi, et sic finem fecit illa successio. Ludowicus, ex quatuor fratribus tertius, rex Noricorum, genuit Karolum, Luduwicum et Karlomannum. Qui Karlomannus genuit Arnulfum. Arnulfus Cendebaldum, et Ludowicum et Karolum. Sic et illa successio deperiit. Karolus[g], ex quatuor fratribus quartus, omnibus supervixit et imperium solus obtinuit, ordinatus a Iohanne bono[h] papa; qui genuit Lodowicum, qui Compendio quiescit. Ludovicus genuit Karolum, quem Heribertus vinxit. Karolus genuit Lodowicum qui mare transiit. Ludowicus genuit Lotharium regem, et Karolum fratrem eius. EXPLICIT.

ORIGO ET EXORDIUM GENTIS FRANCORUM.

Clara tibi celsae referam primordia gentis
Karole, tantorum titulis insignis avorum,
Quos pietate probos, meritis actuque verendos,
Conspicuos armis, firmos et foedere pacis
Collocat in solium rerum regumque creator.
Iure, legens veteres proavos ab origine reges,
Sis decus omne tuis, unusque abearis i) et omnes,
Hos referens armis, illos pietate secundans.
Cum tibi prosa tuam celebraret in ordine gentem,
Versibus hanc nostre libuit cecinisse camene,
Ut sine lege, probis quae non est indita, vivens,
Et cum lege Dei felix serveris in aevum.
Incipe; caesareas versemus ab ordine cunas;
Ille iubet; parere decet et fistula nostra.
Quae celebranda forent, promissis intulit ipse;
Quae tibi sunt comperta, modo tu carmine pande.
Aurea cum totum regnaret Roma per orbem,
Consiliis sublime caput solempniter astris
Extulit, ac tonitru sonuit per climata mundi,
Horrida permiscens nimbosis fulmina bellis.
Gallia tunc tanto tremuit k) concussa fragore,
In medioque sui tenuit tum forte senatum,
E senibus natu sapiens quem Roma coegit;
Ipsa feros inter referens moderamina mores,
Procubuit tandem multo de sanguine fessa,
Romanosque senes licet indignata recepit.
Surgit ab his igitur nitido cum l) vertice m) splendor,
Lucifer ut reliquis assurgit blandior astris,
Ansbertus, generis portans insignia clari,
Nobilius sed corde iubar specimenque rependens.

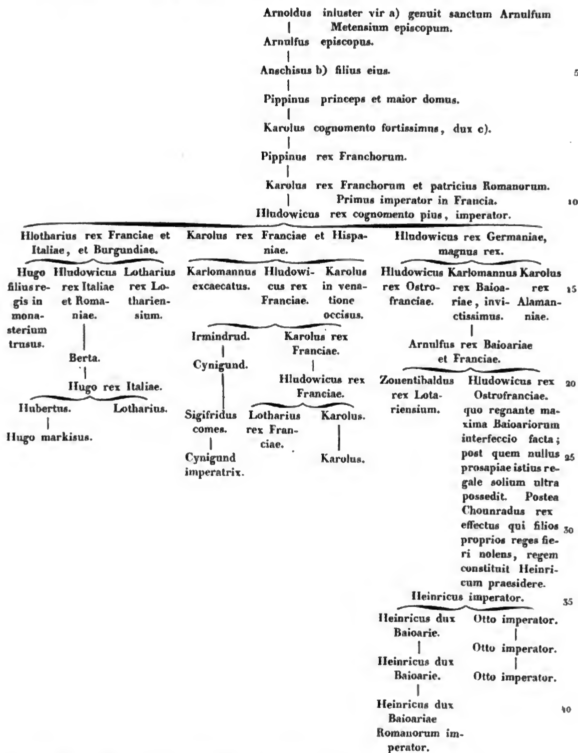
a) *vox deleta in* 1. b) glo . . . . 1. gloriosissimus 2. c) largiente clementia s. 2. d) susce *reliqua desunt* 1. e) *corrige* theodericus. f) erminde *cod.* g) ludowicus *cod.* h) *ita cod.* nono? i) i. e. habearis. k) fremuit *edd.* l) de *edd.* m) sanguine *al.*

Dives opum largusque manu fulgebat in auro.
Bellipotens tunc dura tui Hlotharius arma
Sceptraque victrici retinebat sorte valenter
Francia, nomen habens proprio de nomine facti. a)
Huius erat plenis iam filia nubilis b) annis,
Roma tibi claros quae posset ferre nepotes;
Copulat hanc thalamo vir dives et inclitus ille:
Nomen erat Blithild, multorum linea regum.
Sic igitur, sic, Roma, tuos adcresce triumphos;
Iunge quod aeterno maneat sub foedere pignus.
Viderat hoc certe Domini sententia longe,
Connbio tali proles quod surgeret alta,
Quae Romam dicione sua proscriberet amplam,
Francorumque simul duras agitaret habenas.
Tu iuvenis, tu pulcher eras in semine tali,
Karole, multorum non improvise laborum!
Denique sic generis testatur in ordine prosa,
Et regale duces paulatim nomen adornant.
Suscipit Ausbertus clara de coniuge natos
Tres, et nata fuit felici dote virago.
E quibus Arnoldum primogenitum vocitavit,
Feriolum sic deinde videns iubet esse secundum,
Tertius assurgit Modericus in ordine frater,
Quarta puella Dei Tharsicia dicere, semper
Quîs honorisque c) decus, pandam, memorabile mansit.
Praesul eras, sed martyr ades d), Feriole perempte,
Sanguine foeda tuo testatur Utecia palmam,
Quae retinet cineres; repetit sed spiritus astra.
Tu quoque fraternos, Moderice, imitaris honores,
Iuris apostolici culmen sublimiter ornans;
Harisido confessor obis e), ibidemque quiescis.
Multaque pro meritis Christi miracula virtus
Est operata tuis; servantur et hactenus ista.
Virgo Dei castis adorens f) altaria donis,
Virgineumque decus servans, Tharsicia, fructu
Centeno cumulata tenet memorabile nomen
Rodinis, et cuius praestas insignia, Christe,
Pro meritis fieri ingiter; nam mortua fertur
Ad superos, mirum dictu, revocasse cadaver.
Accipe virginitas dignam pro munere laudem,
Et potiora vale, dum mortua cerneris esse;
Virginis hoc nullo potuit de semine g) natus.
Vos quia celsorum cumulastis regna deorum,
Et tria scripsistis caelesti nomina libro,
Tu benedicte dabis subolem Harnolde h) beatam,
Quae teneat terras, quae caelum vertice tangat,
Quae iuvenem nostrum hinc usque ad sidera tollat i)
Te genitore piis Harnulfus moribus exit,
Pontificisque gradum meritis sortitur et actu.
Hoc patre Flodulfus superas despexerat auras,
Iura sacerdotii patris de more frequentans
Filius, atque gradum tenuit de more paternum.
Huic erat Anschisus frater, memorabilis aevo,
Viribus infractis surgit quo patre Pipinus,
Pipinusque virum genuit cognomine Karlum.
Karole, tu regem referes in stirpe Pipinum,
Pipinusque senex Karolum de moribus offert.
Hic vir, hic est nobis toto laudabilis aevo.
Suscitet hic validas in te, sua viscera, vires,
Optime rex noster, nomenque insigniter aptet!
Huius in optentu breviabo magna relatu.
Aecclesiam Christi puro veneratus amore,
Ornavit, coluit semper, provexit et auxit.
Finibus a longis sopphiâ te, Francia, compsit.
Belliger indomitas devincens undique gentes,
Transtulit ad formam sanctae pietatis honestam;
Aut sibi subiectos faciens servire Tonanti
Finibus in propriis, firmo k) sub foedere pacis,
Inde vel evulsos latum transmisit in orbem.
Saxo dira fremens, poteris tu dicere vera,
Mitia qui miti modo subdis colla potenti.
Hunc, quid insanos invit cumulasse labores?
Huius in aspectu vires cecidere superbae,
Et semel attritae nequeunt consurgere demum.
Vidit et extimuit vacuis Nortmannus harenis l)
Arma ducis, haesitque mari, nec litora vastat,
Qui mea m) regna modo ferro populatur et igni.
Historiae pandent reliquas ex ordine gentes,
Quas avus ille tuus sensu perfregit et armis.
Hic senium longa produxit pace dierum,
Nomen habens astris, liquit memorabile terris.
Filius hinc scandit solium Hludnicus avitum
Pacificus, cultorque Dei, patiensque laborum.
Digna ferens, indigna simul, clementior extat,
Sanguinis immunem retinens a funere dextram.
Hic decreta patris Benedicti lege tenenda
Sancit, et antiquae renovat legalia normae,
Cuius erat fautor devota mente fideque.
Multa sub imperio passum discrimina linquo,
Ultio quae forsan redivivo tempore punit
Iusta Dei; montesque cadunt vallesque levantur.
Post ubi multiplices complevit in orbe labores,
Transiit n) ad Christum, vitamque remisit in astra.
Tu modo, quem robur regni comitatur ab annis,
Karole, scande thronum, regum successor avorum,
In medioque tenens aequo discrimine libram,
Hinc avus, in o) genitor, vires moresque ministrent;
Karolus invicto feriat mucrone rebelles,
Hludvicus foveat devota mente sodales;
Arma tibi David durum consciscat in hostem,
At Salomon carum semper coniungat amicum.
His eris illesus dextra levaque magistris,
Consilio tutus, prudenti pectore cautus.
Cum scribenda tibi fuerint insignia gesta,
Et matura suis aetas adoleverit annis,
Prosequar ulterius. Iam, carmina parcite, venit p).
Cum teneam praeclara quidem fastigia rerum,
Quae decus et nomen celebrant animosque viriles,
Et tibi festivis applaudunt rite choręis;
Ut tamen ad finem fuerint deducta, citentur.
Alta iubet nunc alta sequi sapientia, vestri
Scilicet ut Christi referam miracula versu,
Dictaque vel hominis forma, vel scripta leonis,
Aut vituli specie, pennis aquilaeve rapacis,
Quatuor en libros q) numero meritoque sacratos
Percurrent celeres, Domino praestante, Camenae.

Explicat carmen de origine atque primordiis gentis Francorum in honore domni Karoli r) *regis.*

a) *i. e. a ferocitate cf. Gesta regum Franc.* Franci *edd.* b) *cod.* nobilis. c) honor atque *edd.* d) *cod.* adef. e) abis *edd.* f) *sic cod., fortasse* adorans; *edd.* adolens. g) femine *cod.* h) arnolde . . . arnulfe. *edd.* i) tullot *cod.* k) *cod.* firmos. l) harenas *cod.* m) tua *edd.* n) Trasiit *cod.* o) *i. e.* inde *edd.* hinc. p) venis *edd.* q) evangeliorum. r) *cod.* Karori.

4. TABULA GENEALOGICA EX CODICE BIBL. REGIAE MONACENSIS.

a) . . . . dies . . . uster vir. b) *corr.* ansigius c) *manu secunda, aliis erasis.*

EX ADONIS ARCHIEPISCOPI VIENNENSIS CHRONICO.

Quadraginta iam ante Reginonem annis Ado, Viennensis in Lotharingia archiepiscopus, quum chronici inde ab Orbe condito ad sua usque tempora scribendi consilium iniisset, ita opus suum instituit, ut Bedae chronico de sex aetatibus mundi, fundamenti loco adhibito, aliorum, praecipue Isidori Hispalensis et Orosii, sententias, et inde a Valentiniani et Valentis imperio Gesta regum Francorum insereret. Quibus omnibus initio saeculi octavi deficientibus, annalium antiquorum, qui Tilianis, S. Amandi et Petavianis arctissima necessitudine coniunguntur, partem priorem inde ab a. **708**. *usque ad a.* **741**. *et annales Laurissenses cum Einhardi continuatione annis* **741**—**829**. *nonnunquam paulo immutatos defloravit, et pauca ex Fredegario et Einhardi vita Karoli adiecit. Ea, quod nec utilitatem legentibus aliquam adferre possint, nec arte scribendi sese commendent, praeter Viennensia et excerpta annalium antiquorum, reiicienda ratus, ultimam tantum operis partem, cuius fontes amplius non extant, integram edidi.*

Ado legatione Hlotharii regis ad Nicolaum I anno **866**, *et episcopatu suo per quindecim annos functus, anno* **874** *die* **16**. *Decembris obiit. Unde, quae in editionibus eum annum excedant, eius minime esse, nec editores anteriores dubitarunt; sed quanam in voce scribere desierit, certo iudicio explorare neglexerunt. Qua tamen de re non facile ambigi potest, quum et codices tres antiquissimi Parisiensis Nro.* **4888**, *Londinensis et Cantabrigiensis, continuatione careant, et continuatio ipsa, qualem infra dabimus, non solum unum, ut ita dicam, corpus efficiat, sed magnam partem ex fonte hodieque superstite profluxerit. Extat enim in codicibus* **1**) *Musaei Britannici supra pag.* **217**. *descripto,* **2**) *Murensi, et* **3**) *codice primum monasterii S. Wandregisili, postea S. Victoris Parisiensis Nro.* **419**, *succincta quaedam narratio de Hludowici I imperatoris filiis atque nepotibus anno* **869** *scripta, et ante annum* **887** *continuatione aucta, cuius partem*

Bouquetus, invitus fere, quod eam ex Adone decerptam crederet, Tomo Scriptorum VII. p. 44. *edidit. Hoc igitur fragmentum, continuationis primae fontem, e latere eius expressimus. His prima vice continuatio altera accedit, anno* 1823 *in codice Bernensi a me reperta.*

Codices continuatione carentes sunt: 1) *C. bibliothecae regiae Parisiensis Nro.* 4888. *membranaceus saec. XII. anno* 1821 *impensis Societatis cum editis collatus.*

2) *C. Musaei Britannici Catal. King.* 13. *A. XXIII. membranaceus saeculi XI, quem a.* 1827 *Londini cum editis contuli. Scriptus esse videtur in monasterio S. Michaelis in Normannia, et titulum praefert:* Incipit cronica odonis abbatis", *quem etiam in*

3) *codice Cantabrigiensi, in Collegio Corporis Christi sub Nro.* 290 *adservato, offendi. Scriptus est in membranis saeculi XI, et Londinensi in omnibus similis.*

4) *C. Cluniacensis, cuius lectiones Bouquetus enotavit.*

Textum aliquotiens interpolatum et continuationem sistunt:

5) *C. bibliothecae publicae Bernensis Nro.* 120. *signatus, membran. in folio saec. XI. Continet praeter Adonem et utramque eius continuationem usque ad a.* 1032, *Aurelii Victoris historiam, catalogum imperatorum inde ab Augusto usque ad Conradum II et Heinricum III, atque Excerptum de gestis Romanorum pontificum usque ad Gregorium II, adiectis reliquorum nominibus usque ad Benedictum IX. Codicem a.* 1824. *cum editis contulerunt DD. Gerber et Durheim.*

6. *C. bibl. regiae Parisiensis Nro.* 5512. *membr. saec. XII. Adonem primamque eius continuationem Catalogus pontificum Romanae urbis inde a B. Petro usque ad Paschalem II sequitur, quo regnante liber exaratus est. Codicis lectiones DD. Rosinsky et Schneegans enotaverunt.*

7) *C. Sangermanensis, cuius nonnullas lectiones Bouquet enotavit. Inspexi etiam*

8) *C. bibl. regiae Parisiensis „Notre Dame Nro.* 135" *saeculi XIII, cui continuatio „ex gestis Francorum" sed revera ex Reginone et Aimoino adiecta est;*

9) *C. regium Parisiensem Nro.* 5920. *saec. XI. qui nonnisi initium operis praebet. Memorantur praeterea*

10) *Parisiensis ac* 11) *Viennensis, e quibus primae editiones fluxerunt.*

Editiones Adonis habuimus: a) Parisiensem a. 1512, *cum Gregorio Turonensi auspiciis Guilielmi Parvi, in aedibus Ascensianis. b) Parisiensem a.* 1561. *in* 8vo *Guil. Morelii, codice Viennensi adhibito. c) Postea et seorsim Basileae a.* 1568 *in* 8vo, *et in Laurentii Barrii historia christiana veterum Patrum Basil.* 1585 *in fol.; et in bibliothecis Patrum editus est. d) Bouquetus T. V. p.* 316. *VI. p.* 190.

VII. p. 54. excerpta cum codicibus Sangermanensi et Cluniacensi collata dedit, annotationesque adiecit, quarum nonnullas servavimus.

Breves temporum[a] per generationes et regna, primus ex nostris Iulius Africanus sub imperatore Marco Aurelio Antonino simplicis[b] historiae stilo elicuit. Deinde Eusebius Caesariensis, atque sanctae memoriae Hieronymus presbyter, chronicorum canonum multiplicem ediderunt historiam, regnis simul ac temporibus ordinatam. Post hos alii atque alii, inter quos praecipue Victor Tununensis[c] ecclesiae episcopus, recensitis praedictorum historiis, gesta sequentium aetatum usque ad consulatum Iustini iunioris explevit. Horum nos temporum summam, ab exordio mundi usque ad[d] imperatoris Hludovici vel Lotharii[e] fratris eius, ac Ludovici et Caroli regum principatum, quanta potuimus brevitate notavimus, adicientes e latere descendentem lineam temporum, cuius indicio summa praeteriti saeculi cognoscatur[1]. Quaedam etiam ex divinis libris ad eruditionem legentium, ubi opportunum duximus, subnotantes, ut ex brevi lector plura colligere possit.

Sex diebus rerum creaturam Deus formavit. Primo die condidit lucem etc. . .

. . . .

. . . .

. . . *Iustinianus imperator regnavit annos* 39. . . . Viennensis episcopus Dominus floruit. 527 Hic tam in divinis quam in secularibus artibus claruit, amator pauperum, redemptor captivorum, vitaque probatissimus.

Iustinus minor, annis 11. . . Pantagathus, Viennensis ecclesiae episcopus, floruit. 564 Hic consularibus fascibus primum sublimis, sed Christi humilitate postmodum primus, quinque annis episcopalem sedem fidelissime rexit; sub consulatu Paulini iunioris et Basilii vita functus est. Cui successit in episcopatu Isicius, qui et ipse sub Iustiniano floruit. . . Hoc tempore Mamatus, Viennensis ecclesiae episcopus, floruit, nobilis stemmate, sed nobilior vita et eloquio.

Tiberius Constantinus imperator annis 7. . . Philippus, Viennensis episcopus 575 clarus, floruit. Cuius tempore monasterium sancti Andreae subterioris Viennae conditum a Remila[f] Eugenia, Ansemundi ducis filia[g], atque sub testamento matri ecclesiae traditum. Nam aliud monasterium superius sancti Andreae, in colle civitatis situm iam erat. Fundaverat enim eum[h] beatissimus Leonianus, temporibus sancti Aviti, eiusdem urbis episcopi; ubi eadem ipsa Remila[i] sub regulari disciplina nutrita fuerat. Post Philippum Evantius, vir sanctus, episcopus Viennae levatus est. Hic cum sancto Prisco et Artemio Senonico, et Remigio Biturigensi, cum[k] aliis sanctis viris[l] viginti[m] capitula ecclesiastice[n] perfecta[o] roboravit. Quibus consedit quoque Syagrius, Eduensis[p] episcopus, vir summae sanctitatis.

Mauritius imperator annis 21. . . Viennensis episcopus Verus claruit. Huius 583 tempore Desiderius, Augustodunensis genere, in ordine diaconi ecclesiae Viennensis serviebat. . . Post Verum episcopum sanctus Desiderius succedit. Hic beatissimus Brunichildem reginam ex impietatibus suis arguens, a comitibus eius, ipsa iubente, in territorio Lugdunensi super fluvium Calaronam perimitur, martyrque gloriosus coeleste regnum ingreditur.

Focas regnavit annis 8. . . Domnolus, Viennensis episcopus, tunc florebat, vir 604 strenuus, et in redimendis captivis piissimus. . . Aetherius Viennensis, vir in omnibus eximius, praeclarus habetur.

Constantinus, filius Constantini, imperator annis 28. . . Clarentius, vir satis 641 eruditus, Viennensis episcopus claruit.

a) Brevem temporum seriem *Isidorus*. b) simplici *Isidorus*. c) tunnensis *Isidorus*; turonensis *editi*. d) lotharii ac ludovici f. *editi*. e) usque ad augusti heraclii et sisebuli gothorum regis principatum *Isidorus*. f) ansemundis filia 6. g) remula 1. h) ipsum *edd*. i) remula 1. romula 6. k) et cum *edd*. l) episcopis *edd*. m) CXX. 1. viginti *usque* roboravit *deest* 6. n) ecclesiastica *edd*. o) perfecte *edd*. p) et udensis 1. et ad viennensis 6. eduennensis *edd*.

1) huc usque tota praefatio ex Isidori Hispalensis praefatione in chronicon descripta est!

669 *Constantinus filius Constantini superioris annis* 17. . . Sindulphus, Viennensis ecclesiae episcopus, clarus habetur. . . Sindulpho episcopo defuncto, Hecdicus Viennensis ecclesiae praesulatum suscepit, magnae religionis vir; claruit autem usque ad ultimum tempus Iustiniani imperatoris, cuius et tempore obiit.

686 *Iustinianus minor, filius Constantini, imperator factus, annis* 10. . . Caldeoldus[a] episcopus, Viennensem ecclesiam rexit usque ad tempora Theoderici regis.

696 *Leo imperator, annos* 2. . . Dodolenus Viennensis episcopus clarus[b] habetur.

699 *Tiberius imperator, annis* 7. . . Bobolinus, Viennensis ecclesiae episcopus, insignis claruit. Post quem Georgius, magnae virtutis episcopus, in eadem urbe constituitur.

706 *Iustinianus secundus cum Tiberio filio, annis* 7. . . Deodatus, Viennensis episcopus, magnae parsimoniae vir, florebat.

714 *Anastasius imperator, annos tres.* . . Blidramnus Viennensis ecclesiae episco-
2 pus. . . Drogo[2], filius Pippini, defungitur hybernali tempore, anno incarnationis Do-
708 mini 708. Anepos[3] episcopus[c], secularis conversationis vir, duxit exercitum Franco-
3 rum contra Wiliarium in Suevis[d], ubi gravissima caedes facta est anno incarnationis
712 4 Domini 712. . . Nec[4] multo post Pippinus, pater eius, mortuus est, eodem anno
714 (714), medio Decembri.

717 5 *Theodosius imperator, anno* 1. . . Saxones[5] terram Matuariorum[e] devastave-
715 runt. Eoldus Viennensis episcopus iam habebatur.

718 6 *Leo imperator, annos* 9. . . Leutbrandus[6] rex . . ossa beati Augustini . . transtulit . . in Ticinum. Ibique in monasterio quod Cella aurea vocatur, quod et ipse construxit, condigno honore recondidit. Tunc sanctus episcopus Eoldus Viennensem ecclesiam rebus auxit. Erat enim affinis Francorum regibus, quique etiam infra[f] civitatem in honore beatorum martyrum Thebaeorum, Mauricii et sociorum eius, domunculam cryptatim construxit: ibique non mediocrem partem reliquiarum, sive ex his martyribus, sive ex aliis posuit. Atque ex eo tempore res ecclesiae nomine beati Mauricii attitulantur, quando ex antiquo et maior domus in honore septem martyrum Machabaeorum, et facultates eiusdem ecclesiae sub nomine eorum a fidelibus offerrentur et consecratae manerent. . .

716 7 Ratbodus[7] usque ad Coloniam cuncta devastans pervenit, mense Iulii, anno incarnationis Domini 715. . .

717 8 Chilpericus cum Ragamfrido . . contra hoste parato, bellum accelerant, in[8] loco nuncupato Vinciaco[g], die dominica, illucescente die, infra quadragesimam 13. Calendis Aprilis, anno incarnationis 717. . .

Post Eoldum episcopum Bobolinus[h] Viennensis episcopus successit. Huic Austrobertus[i], vir strenuus et nobilis, episcopus succedit. Hic sepultus est in villa quadam proprietatis suae Vidiliaco[k], non longe a Sequana[l] fluvio. . .

718 9 Carolus[9], maior domus et Austrasiorum princeps, vastans omnia, et Saxonum
10 11 agros diripiens, ad Wisoram[m] pervenit. Ratbodus[10], Frisonum dux moritur, et[11] Ca-
rolus cum Saxonibus bellum iniit, ibi gravissima caedes hominum altrinsecus morien-
12 tium. Post[12] aliquot annos in Baiovariam iter arripuit, Baiovariosque[n] cum labore
13 maximo ad deditionem coegit. Post[13] reluctantibus iterum occurrit, et secunda vice
14 15 fortitudine exercitus sui perdomuit[o]. Iterum[14] abiit in Saxoniam, deinde[15] in Sua-
16 vos[p] contra Lantfridum[q], quos ab infestatione nimia repressit. Exinde[16] exercitum
commovet contra Eudonem, Aquitaniorum ducem, ivitque[r] usque in Vasconiam fugato Eudone.

17 Sarraceni[17] multis copiis navibusque plurimis longe lateque plurimas urbes,

a) caldeonus 1. b) *deest in edd.* c) eius 1. d) suevos 6. *edd.* e) *legendum* aluariorum. f) intra 6. *edd.* g) inciaeo *corr.* inciaco 1. vicieco 6. *edd.* h) eobolinus *edd.* i) ostrebertus 6. *edd.* k) iulidiaco 6. *edd.* l) segano 6. m) wisorem 6. *edd.* n) beuuariam 1. o) superdomuit *edd.* p) contra suevos 6. ad suevos *edd.* q) lanfridum 1. c. l. *deest* 6. r) fuitque *edd.*

2) cf. annales S. Amandi et Tilianos a. 708. 3) cf. eosdem a. 712. 4) ibid. a. 714. 5) ibid. a. 715. 6) cf. Bedae chronicon in fine. 7) cf. ann. S. Amandi a. 716. 8) cf. eosdem. 9) cf. ann. Petav. a. 718. 10) 11) cf. ann. S. Amandi, Til. et Petav. 12) cf. eosdem a. 725. 13) cf. ann. S. Amandi et Til. a. 728. 14) cf. ann. Til. et Petav. a. 729. 15) cf. eosdem et S. Amandi a. 730. 16) cf. eosdem a. 731. 17) cf. eosdem a. 732.

tam Septimaniae quam Viennensis provinciae, vastant. Contra quos Carolus expedi-
tionem ducens, graviterque eos fundens, in Hispanias repulit; facta concertatio mense
Octobri. Gerens[18] et alia diversis in partibus praelia, iterum post aliquot annos perre-
xit usque in[a] Vasconiam, Aquitaniam depopulatus. Mortuo[19] Eudone, contra filios il- 735
lius arma corripuit, eosque vehementer afflixit. Sed[20] variante concertatione, cum ex 736 19 20
utrisque partibus plurimi caederentur, tandem foedus non diu mansurum ineunt. Sar-
raceni pene totam Aquitaniam vastantes, et late alias provincias igne ferroque super-
antes, Burgundiam durissima[b] satis[c] infestatione depraedantur, pene omnia flammis
exurentes, monasteria quoque ac loca sacra foedantes, innumerum populum abigunt
atque in Hispanias transponunt. Contra quos Carolus iterum expeditionem movit[d]. 737
Quibus forti manu resistens, caesa inde maxima multitudine, reliquos qui superfuerunt,
fugere compulit: e quibus pauci evasere. Wilicarius[e] Austreberto venerabili episco-
po Viennae succedit. Qui ob cladem Sarracenorum, cum esset domus praeclarissima
martyrum citra Rhodanum, ab eis iam incensa, ossa beati Ferreoli cum capite Iuliani
martyris infra[f] urbem transtulit, eisque accelerato opere non magno precio ecclesiam
construxit, ubi et eorundem martyrum reliquias reverenter[g] conposuit. Idem Wilica-
rius[h], cum furioso et insano satis consilio Franci res sacras ecclesiarum ad usus suos
retorquerent, videns Viennensem ecclesiam suam indecenter humiliari, relicto episco-
patu, in monasterium sanctorum martyrum Agaunensium ingressus, vitam venerabi-
lem duxit. Vastata et dissipata Viennensis et Lugdunensis provincia, aliquot annis sine
episcopis utraque ecclesia fuit, laicis sacrilege et barbare res sacras ecclesiarum obti-
nentibus.

Constantinus imperator, annos 26. . . Pippinus[21] . . captum Grifonem secum 21 727
adduxit, simul cum Lantfrido atque Swidger[i] . . Grifo fugiens, Waifario Hunaldi[k] 748
filio, Aquitaniorum duci, se coniunxit . . Nunciatur[22] ei quod Grifo frater eius . . 753
apud Moriennam[l] occisus esset; cuius mortem licet perfidi patriae adeo doluit. Za- 22
charia pontifice defuncto, Stephanus succedit. Tunc temporis sanctus Bonifacius archi-
episcopus Mogontiacensem adhuc[m] regebat ecclesiam. Praedicator venerabilis maximam
multitudinem Frisonum ad Christum convertit. Wilicarius, relicta Viennensi sede,
Romam primum abiit, ibique papae Stephano notus efficitur; interiecto non multo
tempore, Agauni monasterium martyrum in curam suscepit. . . Pippinus[23] rex post 755
unctionem apostolicam in Italiam cum exercitu properat, transitumque per civitatem 23
Viennam faciens, Carlomannum fratrem suum monachum ibi misit, simul cum re-
gina Bertrada[n]: ibi Carlomannus aegrotans obiit. . . Bertericus Viennensem ecclesiam, 758
homo simplex, suscepit regendam. Post ipsum Proculus episcopus, similiter innocens
et simplicis naturae. . . Facta[24] est tunc temporis synodus . . et quaestio ventilata 767
inter Graecos et Romanos de Trinitate . . . et de sanctorum imaginibus, utrumne fin- 24
gendae, an pingendae essent in ecclesiis. . . Septimo[25] itinere in Aquitaniam per 768
Viennam transitum faciens, ubi tunc Viennensem episcopatum post aliquot annos[o] 25
Berterico, cuidam ex familia ecclesiae, dedit, usque Sanctonas pervenit. Ad sanctum
Dionysium quoque perveniens, 8. Cal. Oct. anno inc. D. 768 obiit; regnavit autem post
diem unctionis suae 18 annis paulo amplius.

. . . Ex[26] quodam torrente largissimae aquae emanaverunt, quae sufficerent cun- 772
cto exercitui et iumentis eorum. 26

Pius[27] rex Carolus usque Genuam venit; divisoque ibi exercitu suo, partem 773
misit per Alpes Cottias[p], et per iuga Gibennica[q], id est per montem quem accolae 27
Cenisium[r] vocant, quae latera aperiunt in agros Taurinorum. Desiderius rex tunc
iuxta clusas Langobardorum exercitum composuerat: sed impetum Francorum susti-
nere non valens etc. . .

Tractum[28] est igitur bellum Saxonum per spacia annorum, cum in perfidiam 783 28

a) *deest* 1. b) durissima 1. c) *deest in edd.* d) monuit 1. e) wiliarius 1. williarius 6. f) infra 1. g) *deest* 1. h) wiliarius 5. i) suuiudiger *corr.* suuiudger 1. suuuinder 6. k) unaldi 1. hunoldi *edd.* l) morivennam 6. *edd.* m) *deest in edd.* n) bertruda *edd.* o) p. a. annos *deest* 6. p) gotias 1. gothias 6. q) cibennica 1. r) clenisium 6.

18. 19) id. a. 733—736. 20) cf. Fredegarii chron. 21) cf. ann. Laurissenses a. 748. 22) cf. Fredeg. contin. a. 753. 23) cf. ann. Lauriss. a. 755. 24) cf. eosdem a. 767. 25) cf. eosdem a. 768. 26) cf. eosdem a. 772. 27) cf. eosdem a. 773. 28) cf. Einhardi vitam Karoli cap. 8.

saepe relaberentur, fortissimo rege cum Francis pene eos subinde usque ad internecionem obterente.

791 791. Avarorum gens effera, finibus Baiovariorum infestissima, ecclesias oppidaque circa fines suos immanissime depopulans atque devastans, metu pii et gloriosi
29 regis ac timore exercitus illius, dimissis[29] firmitatibus suis et presidiis, fuga elabitur, ac pristinam possessionem relinquit.

794 Synodus . .[30] in Franconofurt . . et damnatus est iterum Felix cum errore suo,
30 perpetuoque exilio apud Lugdunum relegatus est; quem ferunt in eodem ipso suo errore mortuum.

798 Viennensem tunc temporis ecclesiam Ursus, Ado Lugdunensem ecclesiam regebat. Post Adonem nepos eius Ilduinus paululum Lugdunensem ecclesiam, non episcopus, tenuit; et abscedens, Lirinis insulae monasterio monachalem conversationem suscepit. Post Ursum, nimiae simplicitatis episcopum, Vulferi, quem Vultreiam patrio nomine appellarunt, Baioarius, Viennensem episcopatum suscepit. Porro Lugdunensem Leidradus, vir seculari dignitati intentissimus et honori reipublicae utilis, rexit ecclesiam; Viennensem Vulferi annis undecim.

800 . . Sed[31] Leo pontifex de obiectis sibi criminibus diu agens, cum iam crimi-
31 natores refellisset, ambonem conscendit etc. . .

801 Carolus imperator primus ex gente Francorum, annis 45. . . Tunc
807 tempore delata sunt ossa beati Cypriani a Carthagine cum reliquiis beatorum Scillitanorum martyrum, Sperati sociorumque eius, et posita sunt in ecclesia beati Ioannis baptistae in civitate Lugdunensi.

809 Synodus[32] magna Grani Aquis congregatur, anno incarnationis Domini 809. in
32 qua synodo de processione spiritus sancti quaestio agitatur, utrum sicut procedit a patre, ita procedat a filio. Hanc quaestionem Ioannes monachus Hierosolymitanus moverat, cum regula et fides ecclesiastica firmet, spiritum sanctum a patre et filio procedere, non creatum, non genitum, sed patri et filio coaeternum et consubstantialem. Nomen autem processionis a patre et filio in Apocalypsi ita aperte est positum: „Et ostendit mihi, haud dubium quin angelus flumen aquae vitae splendidum tanquam crystallum, procedentem de sede dei et agni.“ In eadem etiam synodo quaesitum est et ventilatum de statu ecclesiarum etc. . .

814 33 Imperator[33] Carolus, vir in omni dispositione imperii strenuus, dilatato imperio, et pace Francis usquequaque composita, anno incarnationis Domini 813 Aquisgrani moritur et sepelitur, 13. anno postquam imperator acclamatus est, simul omnes
815 annos 45 et eo amplius regnans. Bernardus Viennensis episcopus erat, et Leidradus Lugdunensis. Qui initio[a] imperii Ludovici imperatoris Suessionis[b] monasterii locum petiit, et in loco eius Agobardus, eiusdem ecclesiae chorepiscopus[c], consentiente imperatore[d] et universa Gallorum episcoporum synodo, episcopus substitutus est; quod quidam defendere volentes, dixerunt eumdem venerabilem Agobardum a tribus episcopis in sede Lugdunensi iubente Leidrado fuisse ordinatum[e]: sed canonica auctoritas
34 est, in una civitate duos episcopos[34] non esse, nec vivente episcopo successorem sibi debere eligere[f], ac idcirco ulla[g] quacumque causa regulae ecclesiae praeteriri in tanto ordine fixae[h] non debent.

Ludovicus imperator, Caroli imperatoris filius, regnavit annos[i] paulo minusve[k] 28; amator totius pietatis et religionis, omnem ordinem aecclesiasticum pio studio exornans. Hic ingressum imperii[l] secunda et placida quiete habuit,
35 porro finis eius multis incommoditatibus[m] et adversitatibus fatigatur. Hic[35] inter alia mirifica et nimis honoranda opera sua in omni imperio suo, sive in Gallias[n], sive in Germanias[o], sive in Italiam, legatos dedit, qui pauperum et oppressorum iustitias di-
36 ligenter quaererent, et singulorum necessitates ad plenum audirent; episcopales[36] etiam

a) in inicio 5. b) successionis 5. c) coepiscopus 6. d) imperatori 5. imperio 6. e) ordinato 5. f) erigere 1. g) illa 5. 6. h) fixi 5. 6. i) annis *Bouq.* k) minus *Bq.* l) imperatorii 5. m) in comitatibus 5. n) gallia . . germania . . italia *Bq.* o) germanias sive in gallias 5. germaniam 6.

29) cf. ann. Lauriss. a. 791. 30) cf. eosdem a. 794. 31) cf. eosdem a. 800. 32) cf. eosdem a. 809. 33) cf. eosdem a. 814. 34) Ea in Agobardum, qui nonnisi chorepiscopus Leidradi fuerit, non cadere, Pagius ad a. 815. Nro. XI. observat. 35) *Hic . . . ad plenum audirent.*] ex ann. Laurissensibus a. 815. 36) *episcopalis . . . decrevit*] ex eisdem a. 819.

synodos[a] propter reintegranda sanctorum patrum statuta et christianarum[b] regularum observationem[c] ubique fieri decrevit. Sed eius pia studia[d] malignorum insidiae impedire plerumque moliuntur[e]. Nam[f] longa quies perfidiam, perfidia rebellionem, rebellio discrimen imperii pariunt.

Huic[37] piissimo[g] imperatori *ex Hermengarde*[h] *regina*[i] tres filii; quorum pri- 37
mogenitum Chlotharium[k] primo caesarem, deinde consortem imperii[l] ascribit, cui et Italiam ad regendum commisit: at[m] Pippinum[n] Aquitaniae regem facit: tertium Ludovicum Baiovariis regem constituit.

Cum igitur omnis potestas Francorum summo adornatu[o] otio studeret, et regimen vicinis gentibus imponeret, quidam tantam spem boni non ferentes, uxorem *nomine Iudith*[p] dilectam imperatori factione sua abripiunt[q], eamque[r] ex[s] latere viri in Aquitaniam sub custodia transponunt. Quae licet ad viri thorum[t] redierit, ebulliens tamen quorundam malitia[u] non quievit; quae usque adeo crevit, ut una cum pontifice Romano non solum proceres regni, sed etiam natos[v] eius adversus[w] imperatorem promoverit. Nam ab eo universus populus deficiens, ad filios eius se transtulit; ipse tentus[x] sub custodia, indecenter recluditur, ac arma ei auferuntur; uxor ipsius[y] in Italia servanda committitur. Sed nutu divino post tot[z] adversa[*] secunda succedunt; populi versi ad poenitentiam, causam facti in melius commutant, et eundem ipsum imperatorem in honore pristino ponunt[a], et pristina dignitate revestiunt; filii quoque eius pro commisso veniam exposcunt. Chlothario iam imperatori, ut extra Italiam, nisi iubente piissimo patre eius, nullo pacto procederet, indicitur.

Sed variantia tempora nunc[b] adversa nunc prospera minantur. Pippino his diebus denique mortuo, ad componendam Aquitaniam una cum uxore, quam iam receptam habebat, et ex qua[c] inclytum filium Carolum susceperat[d], cum exercitu ingreditur, quia[e] contra voluntatem eius[f] Aquitani filium Pippini, Pippinum nomine, regem sibi fecerant. Cum illic[g] esset imperator Ludovicus, ex primo[h] matrimonio Ludovicus[i] tertius filius eius, iam patri iterum adversus, primos Germaniae perfide[k] sibi iurare compellit[l]. Hoc misso imperator[m] accepto, commisso Aquitaniae regno maioribus[n] Francorum, et inclyto Carolo filio suo rege Aquitanis dato, uxoreque sua gratissima ibi dimissa, ocius ipse, occursurus filio, in Germanias exercitus[o] sui copias transponens ingreditur. Ibi pacem regni aliquibus diebus disponens, adversa va- 840
litudine fatigatus, diem clausit[p] ultimum, *anno ab incarnatione Domini* 840[q]. Corpus eius ab episcopo Drogone, fratre eius ex[r] alia femina, simul et a primoribus Francorum Mediomatricum delatum, atque in ecclesia beati Arnulfi confessoris conditum est.

Huius[38] imperatoris tempore pars corporis beati Sebastiani martyris ad Suessio- 38
nicam urbem delata; ubi multa mira[s] in[t] laudem[u] Dei omnipotentis, varia genera sanitatum infirmis collata. Ossa quoque beatorum martyrum Hippoliti et Tiburtii ab Urbe deportata, in aecclesia beati Dionisii martiris in territorio Parisiacensi[v] digno honore condita.

Bernardus adhuc et Agobardus Viennensem ecclesiam et Lugdunensem regebant. Qui ambo apud imperatorem delati, desertis ecclesiis in Italiam ad filium imperatoris Chlotharium se contulerunt, et postmodum, piis imperatoribus agentibus, Agobardus Lugdunensem, Bernardus Viennensem sedem recepit; post pauculos annos Agobardus apud Sanctonas in expeditione[w] regia positus defungitur.

a) episcopalis etiam sinodus 5. b) christianorum 6. c) observationum 6. d) piis studiis 5. e) moliebantur 4. f) non *corr.* nan 4. g) piissimi 1. h) ex h. r. *desunt* 1. 2. i) ermengarde 5. 6. k) lotarium 6. l) regni 5. m) *deest* 5. ad 1. n) pipinum 5. o) *ita* 2. summo adorato 1. summo ac moderato 5. 6. sub moderato *Bouq.* p) n. i. *deest* 1. 2. q) arripiunt 5. r) *deest* 1. s) e 6. t) ad virum r. 6. u) milicia *corr.* malicia 5. v) notos 5. 6. w) adversus ipsum imp. 1. x) tantus 6. y) illius 6. z) hoc 5. haec 6. *) honorem pristinum 5. a) reponunt *edit.* b) nun 5. c) qua iam inc. 1. d) *deest* 1. Karolum habuerat 5. e) qui 1. f) suam 5. g) illuc 5. h) proprio 5. i) *deest* 1. k) perfidiae 5. l) compellat 1. m) imperatore 5. n) maiore *corr.* maiori 5. o) exercitu 5. p) clasit 6. q) anno ab i. d. 840 *deest* 1. 2. 4. r) ab 6. s) miracula 1. t) et in 5. u) laude 1. v) parisiensi *editi.* pariacensi 1. w) expositione 1.

37) *huic . . . constituit*] ex ann. Lauriss. a. 817. 38) *huius . . . infirmis collata*] ex eisdem a. 826.

840 Clotharius[a] imperator[b], filius piissimi Ludovici[c] imperatoris,
annis 15 regnavit. Huic pater imperium post mortem suam decreverat; sed sini-
stris consiliariis isdem[d] usus, animum patris non parum laedens, pro integritate vix
partem regni obtinere meruit. Siquidem inter filios iterum pius pater, memor infli-
cti[e] vulneris, imperium dividens, iuniori Carolo maiorem partem, primoribus sacra-
841 mento[f] firmatis, disposuit. Lotharius itaque[g] post humationem gloriosi patris *sequenti*
anno[h] ab Italia egressus, totum imperium arripere molitur. Ob id[i] adversus fratri-
bus[k], in proelium *Fontaneticum*[l] eos concitat. Iuncti duo adversus unum, heu! om-
nibus christianis lamentabile bellum sociale civile[m] conserunt[n], non armis[o] dissimi-
les, non habitu gentis distincti, solum castris obversi Francorum innumerus popu-
lus[p] acie gladii feritur, et olim gentibus[q] caeteris formidabilis, in vulnere suo bac-
chatur. Cruenta victoria, duobus tamen fratribus inscribitur. Tercius elabitur, atque[r]
Aquisgrani in regia[s] tandem[t] se[u] recepit. Gloriosus deinde rex[v] atque inclytus iuve-
nis[w] Carolus non longe post impigre una cum fratre Ludovico rem coeptam[x] accele-
rat, atque Lotharium fratrem imperatorem ab Aquisgrani[y] terrent[z]. Qui nimia cele-
ritate una cum uxore ac filiis usque Lugdunum ac Viennam progreditur; ibi receptis
copiis, aliquantulum substitit. Et discurrentibus legatis, ad colloquium tres fratres[*] in
insulam quandam[a] Sequanae[b] veniunt; ibi sub quodam pacto imperium inter se divi-
dere statuunt. Sic Lotharius imperator in superiori Francia[c] revertitur. Diviso post-
modum imperio, unusquisque eorum ad partem suam regendam et disponendam pro-
greditur.

844 Non multo post Lotharius filium suum Ludovicum[d] quem in Italia regem fece-
39 rat, ut[39] imperatoris[e] nomen sortiretur[f], per Drogonem patruum[g] Romam misit. Cui
Sergius, iam tunc pontifex, coronam inponens[h]; acclamante universo populo, Impera-
855 tor[i] et Augustus est salutatus. Lotharius imperator infirmari se conspiciens, regnum
inter filios dividit; Carolo[k] minori Provinciam et partem Burgundiae, Lothario, medio
filio[l], sedem suam, Ludovico imperatori[m] Italiam consignare iubet: ipse vero in[n] Pru-
miae[o] monasterium regno temporis se exuens ingreditur; tonsuratus[p] ac[q] monachus ef-
fectus[r], aliquot diebus interpositis defungitur, *anno ab incarnatione Domini* 855[s], *imperii*
40 *vero* 33[t, 40], atque[u] ibi in basilica[v] sancti Salvatoris a fratribus[w] reverenter humatur.

Huius imperatoris tempore[x] ossa beatissimi[y] Andeoli martyris ipso revelante
41 reperta, in loco qui antiquitus Gentibus[41] dicitur, in Vivariensi[z] parroechia sito.
42 Bernardus[42] Viennensis episcopus sub huius imperio moritur, et Agilmarus[*] Vien-
43 nensem suscepit episcopatum. Amulo[43] quoque Lugdunensis episcopus efficitur. Et
pontifex Romanus Gregorius moritur, atque eius loco Sergius ordinatur. Illo defun-
cto Leo succedit, quo obeunte Benedictus in sede apostolica substituitur, iam tamen
44 defuncto Lothario imperatore. Sub huius imperatoris tempore[a] Segart[44], Beneventa-
norum dux, a suis interficitur, et ab[b] interfectoribus Sarraceni a[c] Beneventanis[d] evo-
cati, infra[e] civitatem Beneventum recipiuntur.

855 Hludovicus[f] imperator in Italia.[g] Hic *post obitum patris octavo anno*[h],
863 mortuo fratre[i] suo Carolo iuniore[k] et Lugduni[l] sepulto in monasterio sancti Petri in

a) lotharius 5. 6. *edd.* b) *deest* 6. c) *deest* 6. d) idem 1. *edd.* e) afflicti 1. f) sacramenta 2. 5. per sacramenta 4. g) quoque 1. h) s. a. *deest* 1. 2. 5. i) obil 1. k) fratres 2. 6. l) *deest* 1. 4. m) b. et s. ac c. 3. 4. n) gesserunt 4. o) armi 1. p) *deest* 6. q) et obligentibus 6. r) *deest* 1. 5. s) regiam *edd.* t) *deest* 6. u) sese 6. v) *deest* 6. w) veniens 6. x) recepti 1. y) aquis granis 4. *edd.* z) deterrent 6. *) *deest* 1. a) quadam 1. b) sequaniae 6. c) superiorem franciam 5. *edd.* d) clotharium 5. e) imperii 2. 5. f) ut i. n. s. *desunt* 6. g) patricium 6. h) imposuit *edd.* i) ut i. *Bouq.* k) caroli 6. l) *deest* 6. filio suo 5. m) *loco vocis* imperatori *in codice* 6. *litterae habentur, quae fortasse* III. filio *legenda sunt.* n) *deest* 6. o) prumio 1 prime 2. promiae 6. p) tonsoratus 5. q) et 5. 6. *edd.* r) *deest* 6. s) DCCCLXV *edd.* t) XV. 6. XXIII. *edd.* u) defungitur, atque 1. 2. 4. *media desunt.* v) ecclesia 5. w) a f. *deest* 1. x) *deest* 1. y) beati 6. z) vivariensis 1. 5. *) agtimarus 2. 5. 6. aglimatus *edd.* a) temporis imperatore 5. b) *deest* 6. c) de 2. d) a b. *deest* 6. *Bouq.* e) intra 5. *edd.* f) ludovicus 5. 6. *edd.* g) italia annis IX. 6. h) post o. p. o. anno *desunt* 1. 2. 4. i) fratri 1. k) minore 2. 5. l) lugduno 5.

39) cf. ann. Bertin. a. 844. 40) initium imperii ab anno 823, quo a Paschale coronatus sit, repetendum monet BOUQUET. 41) nunc oppidum quod dicitur Fanum S. Andreoli, duabus leucis distans a Fano S. Spiritus. BOUQUET. 42) obiit anno 842; ex veteri eius epitaphio 10. Kal. Febr. anno aetatis 64°. episcopatus 32°. 43) Amolo episcopus ordinatus est 16. die Ianuarii a. 841; obiisse creditur 31. d. Martii a. 852. BOUQUET. 44) Sicardus, Sichardus, Siconis filius maior natu.

ecclesia sanctae Mariae semper virginis, cum fratre Lothario regnum [*] fratris mortui partitur. Accepit autem partem Transiurensis Burgundiae, simul et Provinciam; reliquam partem Lotharius rex sibi retinuit.

Anno incarnationis Domini 850 [a] iubente patre Ludovicus imperator in duca- 850
tum Beneventanorum contra praesidia Sarracenorum exercitum movet, et interfecto duce Sarracenorum Amalmater, Beneventum recepit [b].

At Lotharius rex, frater eius, a pravis consiliariis deceptus, diu de [c] duarum feminarum connubio vacillando, pene totam ecclesiam contra se concitavit. Ob id duo [d] metropolitani episcopi Trevericus et Colonicus [e], Teutgaudus [f] et Guntharius, sententia apostolica damnati, coetus synodales subinde evocati. Patruus eius, praeclarissimus in regibus Carolus, cum ei saniori consilio semper consulere vellet, nihilominus [g] iuvenilis animus ad voluptatem [h] praeceps resisteret, tandem vincere volens, extra consilium Italiam ingressus, ad [i] fratrem imperatorem ire Beneventum aggreditur. Piissimus rex Carolus in hoc itinere [k] eius assensit, si forte vel consilio pontificis Romani superatus, tandem [l] a re illicita quiesceret; plurimis tamen episcopis Gallorum contradicentibus, qui spiritu Dei [m] tacti, periculum generale in ecclesia Dei [n] oriri [o] timebant, ne pontifex Romanus, favoribus inclinatus ab aedificationibus [p] pietatis exorbitando, Romanae ecclesiae vulnus erroris infligeret. Perrexit secundum libitum suum, egit apud ecclesiam Romanam quod ei pro tempore iustum [q] visum est; sed cum rediret, falsis spebus [r] incitatus, divino iudicio infirmatus, usque Placentiam civitatem pervenit, ibique defunctus in ecclesia beati Antonini martyris sepelitur, an-
no ab incarnatione Domini [s] 869 [t]. Regnum eius gloriosi patrui eius inter se di- 869
vidunt.

At Ludovicus imperator ingressus Beneventum [u] anno incarnationis Domini 868 [v], pene omnia castella et oppida Beneventanorum, quae a Francis recesserant Sarracenisque [w] se iunxerant [x], sub ditione [y] sua recepit, et [z] loca sanctorum quae impii Sarraceni ac perfidi christiani contaminaverant, Deo adiutore instaurando et restaurando [*] purgavit. Nicolaus papa, vir in [a] religione praecipuus [b], moritur, ac in atrio
ante portas beati Petri non longe a membris Benedicti praedecessoris sui sepelitur. 867
Cuius [c] tempore translata sunt membra sanctorum Eusebii ac Pontiani Viennatibus, et in basilica apostolorum reverenter condita. Huic Adrianus in episcopali ordine succedit.

Pius et inclytus rex Carolus aliquot annos adversus Danos atque Northmannos [d] variis eventibus dimicans, pontem mirae firmitatis adversum impetum eorum super fluvium Sequanam fieri constituit, positis in utrisque [e] capitibus [f] castellis artificiosissime fundatis, in quibus ad custodiam [g] regni praesidia disposuit. Huius pii regis studium pene in disponendis causis ecclesiasticis hactenus [h] viguit. Hic ex regina Ermentrude [i] quatuor filios suscepit, Ludovicum, Carolum, Carlomannum et Lotharium. Ex his Deo in clericali [k] habitu duos obtulit, Carlomannum et Lotharium [l]; sed Lotharius, puer bonae indolis, immatura morte praereptus est; Carolus quoque, vir satis honestae formae, iuvenis rex Aquitanis [m] iam constitutus, adversa primum molestatus et dehonestatus [n] iniuria moritur [o].

*) regno 1. a) DCCCL. 1. 2. 4. 5. 6. 7. DCCCLI. *edd.* b) se recoepit 5. c) duo de 6. deinde 5. d) id IIII. 5. e) calonicus 6. f) teugaudus 1. teutgaudius *edd.* g) nichilhominus 5. nimirum 6. h) a voluptate praeceps existeret 4. a voluptale praecebs 5. ad voluntatem 7. i) et 6. k) itineri 1. l) *deest* 6. m) *deest* 6. n) *deest* 6. o) fieri 6. p) a definitionibus *edd.* q) iuste 6. r) speciebus 1. s) ab i. D. *deest in edd.* t) DCCCLXXVIII. 5. DCCCLXVIII. 1. 2. DCCCLXII. *edd.* u) *deest* 6. v) DCCCLXIII. 1. w) et sarracenis 6. x) coniunxerant 6. y) dictione 5. z) *deest* 4. 5. *edd.* *) et r. *deest* 6. a) *deest* 5. 6. *edd.* b) praecipueis 6. c) Cuius . . . condita *deest* 1. 5. 6. d) normannos 1. 6. nortmannos 5. e) utriusque *edd.* f) partibus 5. g) custodia 6. h) *deest* 5. i) ermentrudis 5. k) clericari 1. l) c. et l. *deest* 6. m) aquitaniis 5. n) honestatus 5. o) *hic finis codicum* 1. 2. 3.

CONTINUATIO PRIMA, AUCTORE ANONYMO.

Anno itaque incarnationis dominicae
866. regnante eodem[a] Carolo, Ludovici
filio, duo filii illius ut dictum est moriun-
841 tur, Lotharius abbas et Carolus rex Aqui-
1 tanorum[b]. Avunculus[1] quoque eius Ra-
dulfus, consiliarius primusque[c] palatii, ho-
minem exuit[d], necnon et Rodulphus[da], ar-
2 chiepiscopus Aquitanorum[2]. Et duo princi-
pes Aquitanici, Landricus et Imino[e], in-
ter se dimicantes semet interimunt. Ro-
bertus quoque atque[f] Ramnulfus[g], viri mi-
rae potentiae armisque strenui et inter
primos ipsi[h] priores, Northmannorum[i]
gladio necantur. Denique Lotharius ante
obitum patris sui Ludovici imperatoris
18° anno[k] unctus ad imperatorem[l], tres
filios ex Ermengarde Hugonis[m] filia ha-
843 buit; qui dividens regnum patris cum fra-
tribus suis, accepit regnum Romanorum
et totam Italiam et partem Franciae orien-
talem totamque Provinciam. Ludovicus
vero praeter Noricam quam habebat, te-
nuit regna quae pater suus illi dederat,
id est Alamanniam, Thoringiam, Austrasi-
am, Saxoniam et Avarorum, id est Hu-
norum, regnum. Carolus quoque medie-
tatem Franciae ab occidente, et totam
Neustriam, Britanniam, et maximam par-
tem Burgundiae, Gotiam[n], Vasconiam,
848 Aquitaniam, submoto[o] inde Pippino filio
852 Pippini, et in monasterio sancti Medardi
attonso; qui postea inde[p] per fugam elap-
855 sus, Aquitaniam[q] regressus, multo tem-
pore fugiendo latuit, iterumque a Ranul-
pho praefato per fidem[r] deceptus est, et
864 ad Carolum adductus, Silvanectum perpe-
tuo est exilio detrusus[s]. Hludovicus au-
tem rex Noricorum, id est Baiovariorum[t],
Ludovici imperatoris filius, anno incarna-
865 tionis Domini 865[u] regnum inter filios
suos divisit, Karlomannum videlicet, Lu-
dovicum et Karolum, ipse tamen super fi-

a) *deest* 6. b) aquitaniorum 5. c) *legendum* primasque p. d) exit 5. 6. da) rodulphus 5. *edd.*
855 e) himino 6. rmeno 5. f) *deest* 5. g) ramnulfus 5. h) nisi 6. i) normannorum 5. 6. k) annis *edd.* l) ab imperatore *edd.* m) ugonis 2. n) gottiam 5. o) submote 6. p) *deest* 6. q) in aq. *edd.* r) *quum ita et codices et editi omnes legant, lo-*
863 *cum immutare religioni duxi; ita enim quamvis perperam in authentico scriptum fuisse mihi persuasum habeo. Fragmentum autem S. Wandregisili, ex quo locus fluxit, rectius* praefecto perfide *legit.* s) vero *edd.* t) baioariorum 6. u) DCCCLXIIII. 5. DCCCLXXVI. 6.

1) Indithae imperatricis frater. 2) id est Bituricensis. BOUQUET.

FRANCORUM REGUM HISTORIA, EX CODD. LONDINENSI, MURENSI, FONTANELLENSI ET WILHELMO MALMESBUR. Lib. II. Pag. 38.

I. PARS PRIMA USQUE AD A. 869.

Post mortem vero Hludowici piissimi imperatoris Hlotharius, ante obitum patris decem et octo annis unctus ad imperatorem, contra fratres suos, id est Hludowicum regem Baioariorum et Karolum, exercitum duxit, adiuncto[a] sibi Pippino cum Aequitanorum[b] populo, in pago Autisiodorensi, in loco qui vocatur Fontanetum. In quo loco Franci cum omnibus nationibus sibi subiectis mutua se caede prosternentes, ad ultimum Hludovicus et Karolus, Hlothario fugato, triumphum adepti sunt. Post cruentissimum vero proelium pace inter eos facta, diviserunt inter se Francorum imperium. Et Hlotharius quidem accepit regnum Romanorum et totam Italiam, et partem Franciae orientalem, totamque Provintiam; Hludowicus vero praeter Noricam[c], quam habebat, tenuit regna quae pater suus illi dederat, id est Alemanniam, Thuringiam, Austrasiam, Saxoniam, et Avarorum, id est Hunnorum[d], regnum[e]; Karolus vero medietatem Franciae ab occidente, et totam Neustriam[f], Brittanniam, et maximam partem Burgundiae, Gotiam, Wasconiam, Aquitaniam, submoto inde Pippino, filio Pippini, et in monasterio sancti Medardi attonso. Qui postea inde per fugam elapsus[g], Aquitaniam regressus, multo tempore fugiendo ibi latuit, iterumque a Ramnulfo praefecto perfide[h] deceptus, comprachensus est, et ad Karolum adductus, apud Silvanectum perpetuo est exilio detrusus.

Hlotharius vero ex Irmingarda, filia Hugonis, tres filios habuit, id est Hludowicum, cui regnum Romanorum et Italiam tradidit, alterum autem Hlotharium, cui sedem imperialem reliquit, tercium vero Karolum, cui Provinciam gubernandam dimisit. Decessit quoque Hlotharius anno incarnationis domini nostri Iesu Christi 855, imperii sive regni sui 33. Post cuius obitum Karolus filius eius, qui Provintiam gubernabat, octavo anno moritur. Deinde

a) adiuncto — l. adepti sunt *deest in cod. Murensi.* b) aquitaniorum *W. M.* c) id est baioariam *cod S. Victoris.* d) seu ungarorum *cod. S. Victoris.* e) thuringiam saxoniam. Karolus *cod. Murensis. media desunt.* f) *deest in cod. Murensi.* g) elapsus et *W. M.* h) per fidem *cod. Fontanell.*

lios principatum tenens[a]. Anno incarnationis Domini 876[b], ex hac vita decessit[c]. Et mortuo iam[3] filio eius Karolomanno[d], reliqui filii regnum eius sequenti anno inter se apud Ambianensem urbem[4] aequa sorte partiuntur. Quorum alter, id est Ludovicus, post tres annos moritur. Porro frater ipsius Ludovici, Karolus, Ludovici imperatoris filius, anno ab incarnatione[e] Domini 877 moriens, reliquid[f] filium Ludovicum, qui eodem anno regnum suscepit paternum. Quo tempore Iohannes[g] papa in Gallias venit, et apud civitatem Trecas diu[h] moratus est, habuitque synodum episcoporum, in qua Hincmarus[i] Lauduni - Clavati[k] episcopus post avulsionem oculorum[l] suo[m] episcopatu est donatus. Ludovicus quoque, filius Karoli[n], Karolum, qui dictus est simplex, heredem regni puerum dimisit, qui Ludovicum ex Eadgiva[o], Anglorum regis filia, antequam captus esset[p. 5] genuit[q].

a) tenuil 5. b) DCCCLXIIII. 5. DCCCLXXIX. 6. c) discessil 5. d) karolo *codices et editi omnes.* e) anno incarnationis *edd.* f) reliqueral 6. *edd.* g) ioannes 6. *edd.* h) *deest* 5. i) himmarus 5. himmaurus 6. immaurus *edd.* k) lauduni davitti 6. *edd.* l) occulorum 6. m) suorum *edd.* n) karoli calvi 5. o) eagiva 6. *edd.* p) caplus essel a thetbaldo comile 5. q) EXPLICIT. 6.

3) anno 880. 4) non Hludowici Germaniae regis, sed Hludowici balbi filii anno 880 Ambianis regnum inter se partiti sunt. 5) Carolus simplex ab Heriberto Veromanduorum comite, Ludovicus transmarinus a Tetbaldo comite Blesensi et Carnotensi sub custodia tentus est; igitur quae codex Bernensis hic inserit verba *a Tetbaldo comite* minime recipienda erant. cf. Frodoardi Rem. hist. ad a. 923 et 945.

Hludovicus, imperator Romanorum, et
Hlotharius fratres regnum eius, hoc est Pro- 876
vintiam, inter se dispertiunt. Hludowicus 3
autem rex Noricorum, id est Baioariorum, 880
Hludowici imperatoris filius, anno incar- 4
nationis 865° post festivitatem paschalem regnum suum inter filios suos divisit. Et Karlomanno quidem dedit Noricam, id est Baioariam, et marchas contra Sclavos et
Langobardos, Hludowico vero Thuringiam, 877
Austrasios Francos, et Saxoniam dimisit, Karolo quoque Alemanniam et Curwa-
lam[a. 1], id est comitatum Cornu - Galliae[b], 1
dereliquit. Ipse tamen Hludowicus super filios suos feliciter nunc principatum tenet
anno incarnationis Domini 869[c]. 869

PARS ALTERA, A. 875 — 877.

Et post haec obiit Hludowicus rex an-
no dominicae incarnationis 876, cum re- 876
gnasset annis 54.

Karolus autem, rex occidentalium 875
Francorum, anno 36° regni sui in Italiam pergens, orandi causa ad limina apostolorum[d] pervenit, ibique a cuncto populo Romano imperator eligitur, et a Iohanne papa in imperatorem consecratur 8. Kal. Ianuarii anno dominicae incarnationis 875. Inde in Galliam prospere reversus est.
Anno quoque[e] regni sui 38° et imperii 3° 877
inchoante[2], in Italiam iterum perrexit, et 2
colloquio Iohannis papae usus in Galliam revertens, transcenso Ciniso monte praesentis luminis caruit visu, 3. Nonas Octobris, indictione 10, anno Domini nostri 877. Cui successit in regno filius eius Hludowicus. Deinde anno regni sui secundo necdum expleto isdem Hludowicus obiit Compendio palatio 5. Idus Aprilis indictione 12. anno Domini 879. Deinde filii eius Hlothowicus et Carlomannus regnum eius inter se dispertiunt. Praedictus vero rex Hludowicus in pago Wiminaco[f] cum Norhtmannis bellum gerens, triumphum adeptus est, et non multo post obiit pridie Nonas Augusti[g] anno dominicae incarnationis 881. indictione 15. Regnavit annos duos, menses tres, dies 24. Cui successit in regno frater eius Karlomannus. Regnavit annis tribus et diebus sex. Deinde in Ewelina saltu in monte Aerico a fero singulari percussus, obiit anno dominicae incarnationis 884, indictione secunda, 8. Idus Decembris. Deinde Karolus calvus[h], rex Suavorum, filius Lothowici regis Noricorum, monarchiam tocius imperii Francorum et Romanorum assumit anno verbi incarnati 885, indictione 3.

a) curnualam *Bouq. lectoris vitio*; curwallam *W. M.* b) comilalum galliae *W. M.* c) I. 1. L. super filios suos foeliciter regnavil in omni polestale sua annis decem *W. M.* d) a. petri et pauli *cod. S. Victoris.* e) aulem *W. M.* f) uiminaco *cod Londin.* wimmiaco *Font.* g) *deest in cod. Londin.* h) *deest Font.*

1) ducatum Curiensem, cuius incolae olim, *Wälschen*, propria lingua utebantur. 2) paucis anni 875 diebus pro primo, anno 876 pro secundo computatis.

CONTINUATIO ALTERA, AUCTORE ITEM ANONYMO,
EX CODICE MS. BERNENSI SAEC. XI.

897 Regnante ergo Karolo simplici, filio Ludovici, filii Karoli calvi, qui post Odo-
| 923 nem, non eiusdem generis regem, mira tamen probitate pollentem, regnavit, regnum
922 eius Rotbertus frater Odonis invasit. Qui 917[a] incarnationis dominicae anno in bello
923 occubuit Suessionico, eius exercitu victoriam obtinente, Dei adiutorio, Rotberto regi
1 favens Erbertus, Vermandinsis comes, suum dominum Karolum Paroninae[1] direxit,
et eum carcerali custodie moriendum tradidit. Eodem autem anno incarnationis do-
minicae quo Rotbertus obiit, Rodulfus quidem, Richardi magni et incliti ducis Bur-
gundiae filius, regno sublimatur totius Franciae. Agens in inperio 19 annos inclitus
936 Rodulfus obiit 19. Kal. Febr. anno incarnationis dominicae 936, sepultusque est Seno-
nas in monasterio sancte Columbae virginis ante altare omnium apostolorum, relin-
quens ibi coronam suam et capellam, altari, calicibus, filacteriis, et libris preciosis-
simis valde insignem. In ipso vero anno incarnationis dominicae quo Rodulfus
obiit, Ludovicus, Karoli simplicis filius, totius Franciae rex elevatur. Hic ex Ead-
giva, Anglorum regis filia, susceptus, duos liberos superstites Lotharium et Karolum
reliquit, ex Gedberga[a] Ottonis imperatoris sorore genitos. Obiit autem anno incarna-
954 tionis dominice 954, quo anno filius eius Lotharius in regem nobiliter Remis est ele-
985 vatus. Regnans 30 annis, obiit anno incarnationis dominicae 985, relinquens Francis
filium Ludovicum, huius regalis prosapie regem ultimum, qui Compendio sublimatur
987 in regno, et moritur incarnationis dominicae anno 987 sine liberis, et sepelitur Com-
pendio in monasterio sanctae Mariae et sanctorum Cornelii et Cipriani martirum.
Patruus vero eius Karolus, paternum volens possidere regnum, nullum voluntas eius
habuit effectum; sed eum spernentes Franci, ad Hugonem, totius Franciae, Burgun-
diae, Britanniae et Normanniae ducem et principem, magni illius Hugonis filium, se
988 vertunt; et eodem, quo Ludovicus obiit anno, illum solio collocant regio, civitate
Noviomo. Rotbertum filium suum secum regem Aurelianis elevans die Kalendarum
Ianuariarum. In eius ergo diebus floruit Abbo abbas, Floriacensium rector piissimus,
et per omnia Deo dignissimus. Regnavit autem Hugo rex inclitus 10 annis, et mori-
997 tur nono Kalend. Nobr. anno incarnationis dominicae 997; sepelitur in monasterio
sanctorum Dionisii sociorumque eius, ante altare sanctae Trinitatis, quod est ad ca-
put Caroli calvi. Regnans cum patre Rotbertus 10 annis; post mortem eius 34 annis
vixit, regnavit et senuit. De coniuncta vero sibi uxore Constantia, filia Adelaidis,
cui prenomen erat Candida, inclitos et precipuos habens filios, unum ex eis ad reg-
num elegit Hugonem, et regni sui consortem efficit Compendio, anno incarnationis
1017 dominicae 1017; et peracto octavo cum patre imperii sui anno, moritur nono, hoc
1025 est 1025. Sepelitur monasterio Compendii, in aecclesia sanctae Mariae et sanctorum
Cornelii et Cipriani martirum: obiit autem 5. Kal. Septembris. Eo autem mortuo,
previdens casus miserabiles[b] huius vitae varios pater inclitus Rotbertus, alium sibi
1028 consortem efficit regni, Heinricum nomine, qui non eodem quo frater obiit, sed 1028
incarnationis dominicae anno Remis civitate solio[c] exaltatur regio. Inclitus denique
Rotbertus, iam ut credimus octogenarius, Dei omnipotentis fatigatus desiderio, ad il-
lum qui est rex regum et dominus dominorum, 13. Kal. Aug. feria tertia, luce-
scente aurora diei, transiit; nulli priorum regum in Dei servitio secundus. Obiit
1031 autem Miliduno castro, incarnationis dominicae anno 1032, et deportatus Parisius,
iuxta patrem suum sepelitur ante altare sanctae Trinitatis. Inclita[d] vero regina Con-
stantia post mortem sui[e] senioris piissimi Rotberti anno tertio moritur, et 8. Kal.
103 Aug. iuxta ipsum sepelitur. His temporibus talis ac tanta fames oborta est pene in
toto terrarum orbe, ut filii in parentes, et parentes . . . .

a) *leg.* gerberga. b) miserabilis *codex*. c) solito *codex*. d) inclitat *codex*. e) sesui *codex*.
1) Peronne.

ERCHANBERTI BREVIARIUM REGUM FRANCORUM.

Brevis regum Francorum historia primum a Marquardo Freher in Corpore hist. Francicae p. 167 *edita, et inde a Chesnio T. I. p.* 780, *Ruinarto in Gregorii Turonensis Operibus p.* 1352, *et Bouqueto T. II. p.* 690 *repetita, Erchanberto a primo editore tributa est, quod nomen* erchanb *in codice suo, quem Romae in bibliotheca Vaticana inter codices Christinae reginae numero* 713 *insignitum anno* 1822 *iterum cum editis contuli, fragmento operis a Chlothario II. usque ad a.* 720 *praefixum sit. Anno demum* 1790 *Aemilianus Ussermann T. I. Prodromi Germaniae Sacrae p. XXXIX — LII. ampliorem editionem ex codice Augiae minoris* (Weissenau) *sec. IX. exeuntis instituit. Habebatur ibi in media lege Alamannorum, et inde a Faramundo usque ad annum* 881 *decurrebat. Observavit V. Cl. magnam operis partem ex Gestis regum Francorum decerptam, et reliquam duobus saltem auctoribus, uni qui opus usque ad a.* 826 *produxerit, alteri qui finem ei imposuerit, deberi. Quibus tamen addi potest, totum opus usque ad a.* 720, *quo Gesta regum Francorum composita sunt, iis inniti, praeter duas sententias, quae auctorem post Merowingorum tempora vixisse evincunt. Unde editionis nostrae initium facientes, annos* 741 — 826, *et eos tum Einhardi vestigia ferentes, tum veritati haud omnino congruos, adiungimus. Secunda pars auctori Germano sub Caroli dominatione degenti debetur, nihilque obstat, quin eam eius loci in quo reperta est, Augiae minoris, monacho tribuamus, quem res in Germania inferiori gestas sero et aliquantulum inmutatas cognovisse, non multum mirabimur.*

1. ERCHANBERTI BREVIARIUM INDE A SAECULO QUINTO USQUE AD A. 827.

Mortuo quippe Faramundo rege, qui primus fuit rex super Francos etc.......

Theodorichus rex, filius Chlodowei frater Chlodcharii, regnavit annis 19; maior
1 domus Bertharius; quo occiso, Pipinus iunior, filius Ansegisili[1], veniens de Austrasiis, successit in principatum maiorum domus.

2 Ex hinc[2] reges nomen non honorem habere coeperunt; quibus tamen ubi constitutum fuerat, victus fuerat exuberans, custodiaque iugis erga illos habebatur, ne
3 aliquid iure potestatis agere possint. Illis namque temporibus ac deinceps Cotefredus[3] dux Alamannorum caeterique circumquaque duces noluerunt obtemperare ducibus Franchorum, eo quod non potuerint regibus Meroveis servire, sicuti antea soliti erant; ideo se unusquisque secum tenuit, donec tandem aliquando post mortem Cote-
4 fridi ducis Carlus caeterique principes[4] Franchorum paullatim ad se revocare illos, arte qua poterant, studuerunt.....

715 Danielem quondam clericum caesarie capitis crescente regem Franci constituunt, quem Chilpericum nuncupant; quia deficiente prosapia regum, illum quem
5 propinquiorem Meroveis invenire poterant statuerunt, quia Merovei, ut aiunt[5], sicut antiquitus Nazaraei, nullo capitis crine inciso erant; regnavitque annis 6.....

741 Igitur memoratus princeps consilio optimatum suorum rege petito atque persuaso, illoque nolente tandem consentiente, duobus filiis suis Carlomanno ac Pipino regnum divisit Francorum, ac statim sua secuta infirmitate vitam finivit anno 741.

Carlomannus igitur et Pipinus frater eius, regno inter se diviso, Francorum principatum simul tenuerunt annis 10. interea tamen, ut aiunt, praefatus Theodericus rex nomen non regnum tenuit, sed minore dignitate quam anteriores reges habebant,
6 nisi tantum[6] ut quando praedicti principes chartas traditionum fecerant, in fine paginolae suum nomen annumque inserebant.

747 Carlomannus namque princeps sexto anno de praedictis regnum filiosque suos fratri commendans, quatenus illos quando aetas advenisset in regnum sublimaret, Romam pergens comam capitis ad sanctum Petrum tondens, ad sancti Benedicti monasterium pergens se subdidit regulari disciplinae mancipandum.

753 Pipinus namque antequam ad regem sublimaretur, venit papa de Roma nomine Stephanus ad fines Francorum, ut praedictum principem peteret, quatenus ei causa auxilii fuisset apud Haistolfum regem Longobardorum, quia de sancto Petro tam civitates quam caetera loca ac fines habuisset possessos. Fertur respondisse praefatum principem: *Habeo dominum regem, ignoro quid inde vellet definire.* At ipse papa ad regem iisdem sermonibus auxilium flagitavit. Tunc rex: *Videsne*, inquit, *papa, quod dignitatis regiae ac potestatis non fungor? Quomodo possum horum aliquid agere?* „*Vere*, inquit papa, *hoc iuste convenit, quia non es dignus tali honore.* Reversusque ad principem Pipinum aiebat: *Ex auctoritate sancti Petri tibi praecipio: tonde hunc et destina in monasterium, ut quid terram occupat? nec sibi nec aliis utilis est.* Statim tonso ac in monasterium retruso, tunc papa ad principem: *Te elegit Dominus et auctoritas sancti Petri, ut sis princeps et rex super Francos.* Et statim illum in regem constituens ac benedicens, filiosque eius duos adhuc teneros, Carlum et Carlomannum, in reges consecravit. At ille Pipinus rex se omnia facturum spopondit, sicut illi complacuisset; sicut et postea fecit. Regnavitque Pipinus rex post
768 consecrationem sui annis 17.

771 Carlus et Carlomannus reges, filii Pipini, regna tenuerunt simul annos 4. Carolus rex per se regnavit ann. 45; quem Leo papa ad imperatorem trigesimo anno re-
800 gni sui consecravit. Ludovicus rex et imperator iam regnat Deo propitio 19° anno[7] feliciter. A Chlothario rege[8] in praesens 13° anno Ludovici imperatoris constat in
827 summa numerus annorum 232 decem.

1) ansegisili *corr.* ansgisi *cod.* 713. 2) *Exhinc — possint*] ex Einhardi vita Karoli cap. 1. 3) gotefredus *cod. Aug.* 4) Karlomannus et Pippinus, immo et Karolus magnus. 5) auctor igitur post eorum tempora vixit. 6) ex Einhardi vita Karoli cap. 1. 7) *corrigendum* 13 anno. 8) i. e. ab a. 585.

2. MONACHI AUGIENSIS CONTINUATIO ANNORUM 840 — 881.

Ludovicus imperator 27[a] anno regni sui, incarnationis autem dominicae 840, in- 840
dictione tertia, 12 Kal. Iulii ab hac vita discessit.

Post cuius mortem anno secundo tres filii eius post gravissimum proelium quod de participatione regni inter eos excanduit, Europam hoc modo diviserunt. Primogenitus eius Lotharius suscepit Italiam, Burgundiam, et partem Galliae Lugdunensis, Mosellanam provinciam, et partem eorum qui dicuntur veteres Franci. Frater autem eius, gloriosissimus Ludovicus rex, suscepit totam Germaniam, id est totam orientalem Franciam, Alamanniam sive Rhaetiam, Noricum, Saxoniam, et barbaras nationes quam plurimas. Porro Carolus adhuc puer, molimine matris suae versutissimae Iudith, accepit quinque provincias, Viennenses, provinciam Aeduorum, Galliam Narbo-
nensem, et partem Belgicae seu Lugdunensis. Quartus vero frater[1] eorum, nomine 1
Pipinus, Aquitaniam, Hispaniam, et Wasconiam, et Gothiam, quas patre suo vivente suscepit, invito ipso et fratribus suis in finem usque vitae retentavit. Ea provincia
quae proprie ipso vocabulo nuncupatur[2], semper inter hos et illos fluctuasse digno- 2
scitur.

Filii Lotharii, Ludovicus videlicet et Lotharius, regnum patris sui ita divise- 855
runt, ut Ludovicus Italiam cum imperatoris nomine, Lotharius cisalpinam portionem genitoris sui susciperet.

Ludovicus autem, Germaniae rex, ante plurimos annos mortis suae prospectu pacis regnum suum inter tres illustrissimos filios suos de Hemma regina progenitos ita dividere curavit, ut primogenito suo bellicosissimo Carlomanno Noricum et partem barbararum nationum gubernandos committeret; regni vero sui, hoc est Francorum et Saxonum, cum alienigenarum tributis cognominem suum Ludovicum coheredem faceret; porro mansuetissimum Carolum Alemanniae, Rhaetiae maiori, et etiam Curiensi, rectorem dirigeret: ita dumtaxat, ut ipsi filii eius adhuc eo vivente tantum denominatas curtes haberent, et minores causas disterminare curarent, episcopia vero omnia et monasteria, nec non et comitiae, publici etiam fisci, et cuncta maiora iudicia, ad se spectare deberent.

Ludovicus igitur, rex Germaniae, trigesimo sexto anno post mortem patris sui 876
Ludovici imperatoris apud Franconovurt 5. Kal. Sept. defunctus, et in Loresham in basilica sancti Nazarii sepultus, tres supradictos filios suos heredes regni sui reliquit, addita etiam regno suo quasi dimidia parte regni Lotharii.

Quum interim Ludovicus, frater[c] Lotharii, priori anno ante Ludovicum Germaniae regem[d] in Italia defecisset, Carlomannus frater eorum Italiam cis Padum occu-
pavit, Carolus autem de Gallia eam trans Padum invadit, et inde in Galliam rediens 877
atque in ipso itinere moriens, Carlomanno imperii gubernacula dimisit, cum prius regnum Pipini absque liberis, nisi uno tantum Carolo Magonciacensi episcopo, superstitibus defuncti regno suo adiecisset.

Carlomannus itaque post paucum tempus retentae Italiae gravissimis et irremediabilibus invasus morbis in Noricum regressus, cum adhuc viveret, piissimo et fide plenissimo fratri suo Carolo Italiam gubernandam concessit.

At ille, grandi exercitu congregato, eam undique improvisus occupavit, et Ra- 880
vennam veniens, Romanum papam nomine Ioannem ad se vocari praecepit, sed et patriarcham Furiolanum, nec non et Mediolanensem archiepiscopum, omnesque episcopos et comites seu reliquos primores ex Italia, et ibi ab eis rex constituitur, et omnes praeter apostolicae sedis episcopum iureiurando ad devotionem servitii sui constrinxit. Cui conventui etiam Liutpertus, Magonciacensis episcopus, iussu Ludovici regis interfuit.

Eodem quoque anno Carlomannus, quarto post mortem patris sui, finem in hac
vita manendi subiit. Sequenti autem anno, hoc est ab incarnatione 881, indictione 14 881

a) *corrigendum* 13. b) i. e. ab a. 585. c) *haec ita correxi; Ussermannus edidit:* quam inter Ludovicum fratrem . . . defecisset. Carlomannus. d) *hanc vocem inserui.*

1) nepos. 2) i. e. Provincia.

idem clementissimus Carolus magnum imperatorem at avum suum, Carolum, omni sapientia et industria et bellorum successibus coaequans, tranquillitate vero pacis et rerum prosperitate superans, cum omnibus Italiae rectoribus et multis de Francia seu Suevia Romam profectus, a pontifice Romano de thesauro sancti Petri apostoli corona capiti imposita ad imperium consecratus, et Augustus Caesar appellatus, nunc divina clementia favente pacatissimum regit imperium, domina Richarta simul cum eo ad regni consortium ab eodem apostolico sublimata.

Carolus autem de Galliis unum tantum filium, nomine Ludovicum, superstitem
879 reliquit; qui brevissimo tempore post mortem patris sui vivens, ex hac vita immatura morte recessit, duobus filiis superstitibus, Ludovico videlicet et Carlomanno, qui nunc in primaeva aetate spes adolescunt et iam florescunt Europae. Nam Carlomannus, filius magni Ludovici, filios non habuit nisi tantum unum nomine Arnulfum, ex nobilissima quidem femina sed non legaliter sibi desponsata conceptum, qui adhuc vivit, et o! utinam vivat, ne extinguatur lucerna magni Ludovici de domo Domini!

Similiter Ludovicus rex Franciae habuit unum filium nomine Hug, bellissi-
3 mum et bellicosissimum iuvenem, de concubina praecellentissimae generositatis, qui[3]
880 hoc anno in bello contra barbaros cum Theoderico et Marcwardo religiosissimis epi-
4 scopis, et Bardone[4], fratre Liutkardae reginae, ad excidium Francorum est interem-
5 tus, cum non ante multum tempus[5] filius ipsius Liutkartae ex domno Ludovico susceptus, subitanea morte in itinere ad Noricum, Carlomanno adhuc vivente, ex qua nescio causa fuisset extinctus; nam de hoc varia vulgi mobilis fertur sententia.

Nunc ergo in manu omnipotentis Dei, cuius nutu reguntur universa, solummodo consistit, si de domno Carolo imperatore, adhuc aetate iuvene, moribus autem senes omnes praecellente, et religiosissima regina augusta Richkarta semen exsuscitare dignetur, per quod tyranni vel potius latrunculi, qui, adhuc vivente serenissimo imperatore Carolo et fratre eius domno Ludovico rege, licet latitando caput levare praesumunt, divino adiutorio comprimantur; quos interim, humanae verecundiae consulentes, silentio tegimus, donec vel ad principes terrestrium conversi, veniam pro stultitia sua consequantur, vel, ut perturbatores reipublicae dignum est pati, usque ad cinerem concremati, et in omnem ventum dispersi, cum nominibus vel potius ignominia et memoria sua condamnentur in secula.

3) cf. Ann. Fuldenses a. 880. 4) lege Brunone. 5) vere ipsius anni 880.

VITA S. BONIFACII ARCHIEPISCOPI

AUCTORE

WILLIBALDO PRESBYTERO.

Sanctus Bonifacius archiepiscopus complures vitae suae scriptores nactus est, Willibaldum presbyterum, Ruthardum[1] *et Othlonum*[2] *monachos, duosque anonymos Traiectensem*[3] *et fortasse Monasteriensem*[4]. *Quorum Willibaldus paulo post obitum Bonifacii, Pippino rege superstite*[5], *a Lullo atque Megingozo episcopis invitatus*[6], *ex eorum aliorumque sancti viri sociorum relationibus*[7] *vitam concinnavit, auctore seculi XI. teste Moguntiae* „in loco qui dicitur S. Victoris ecclesia in conclavi unius cubiculi, primitus in ceratis tabulis ad probationem domni Lulli et Megingaudi, post eorum examinationem in pergamenis rescribendam, ne quid incaute vel superfluum exaratum appareret". *Tantorum auctoritas virorum apud omnes eiusdem rei in posterum scriptores adeo praevaluit, ut nullus eorum Willibaldi opus in usus suos non converteret. Nam et anonymus S. Martini presbyter Traiectensis, qui saeculo octavo ad exitum vergente scripsisse videtur, et anonymus alter prioribus nonnisi paucissima addiderunt; et quonam modo Othlonus monachus S. Emmerammi Ratisbonensis, saeculo XII. Willibaldi libro usus sit, ex praefatione eius infra edenda colligetur. Quum igitur epistolas S. Bonifacii per se ipsas edituri simus, hic, reliquis omissis, Willibaldi tantum opus iterum proponendum iudicavimus.*

Primam operis editionem Henricus Canisius ex codice Rebdorfensi, et Alberti Hungeri „apographo" tomo VI. Antiquae Lectionis a. 1603 *concinnavit, et in fine pag.* 742—745 *lectionem codicis Windbergensis adiecit, qua compluribus locis medela afferri potuisset. Secundam*[8] *Nicolaus Serrarius ope codicis S. Bartholomaei Franco-*

1) Fuldensem, qui Hludowici I imperatoris aevo S. Bonifacii passionem duobus libris heroico carmine scripsit. *Trithemii Chron. Hirsaug.* 2) Duos eius libros ediderunt Surius ad diem 5. Iunii, et Canisius Lectt. Ant. T. VI. ex codice Rebdorfensi, quem secutus est Mabilio in Actis SS. O. S. Benedicti, Saec. III. P. II. 3) apud Bolland. die 5. Iunii pag. 477—481 ex cod. ms. Ultraiectino S. Salvatoris. 4) ibid. pag. 481—483 ex codd. Ultrai. S. Salvatoris, Bollandiano, et schedis D. Lindani; Mabilio codice Compendiensi usus est. 5) cf. capp. 10. et 12. 6) in praefat. 7) ibid. et capp. 2. 5. 12. 8) in editione epistolarum S. Bonifacii pag. 253 sqq. Moguntiae 1629.

furtensis anno 1434 *conscripti*[9], *instauravit. Tertiam Mabillonius Saeculo III Actorum SS. Ordinis S. Benedicti, observationibus plurimis illustratam adornatamque, sed textu Canisiano, maiore quam fas erat licentia, immutato et ad incertas grammaticae regulas contorto. Quartas curas admoverunt Bollandiani, vel potius Godefridus Henschenius, Tomo I Sanctorum Iunii; qui textui Canisiano e codice S. Maximini Trevirensis lectiones nonnullas atque supplementum antea ineditum, tum Anonymum utrumque, et commentarium praevium atque adnotationes plurimas adiecit.*

Quibus omnibus quum illustrando operi plurimum effectum esset, textus tamen vitiosus, nec ad codicum auctoritatem diligenter exactus, novam adhuc editionem desiderabat, qua ad primariam formam reduceretur. Omnium igitur, quotquot innotuerunt, codicum vetustissimus est

1) *Codex olim Augiae divitis, iam bibliothecae aulicae Carlsruhanae, membranaceus,* 19 *foliorum in fol. minori. Primam eius notitiam et diligentissimam collationem eximio rei nostrae fautori V. Cl. Moltero, bibliothecae praefecto et Serenissimi Magni Ducis Badensis consiliario debemus*[10]. *Continet post Willibaldi opus vitas SS. Marcialis et Medardi, passionem Sergii et Bacchi, vitam S. Goaris et passionem S. Quintini, atque antiquo catalogo*[11] *teste haud multum ante vel post annum* 800 *exaratus fuit. Cui quidem tempori inscriptio libri maiorem etiam fidem facit:* „In nomine Dei patris et filii et spiritus sancti A et Ω. Hunc libellum ego reginbertus scriptor. seruorum dei seruus . cum permissu et uoluntate seniorum ad seruitium Dei et sancte marie. ceterorumque sanctorum quibus in auua seruitur. meo studio ac labore confeci . eumque usibus fratrum inibidem famulantium aptari et conseruari deposco.“ *Quem etiam Reginbertum si non librarii, correctoris saltem munus subiisse opinari licet, quum multa in libro — secunda sed coaeva manu — mutata vel inserta vel ad meliorem latinitatem redacta appareant, quibus tamen antiquiora haud raro praetulimus. Proxime ad hunc accedit*

2) *C. bibliothecae Caesareae Vindobonensis in Catalogo historiae ecclesiasticae Nro.* 5. *membranaceus in folio saec. XIII exeuntis, quem anno* 1820 *Vindobonae aeque ac*

3) *Codicem bibliothecae eiusdem in Catal. hist. eccl. Nro.* 99. *membran. saec. X exeuntis aut XI, cum editis contuli.*

Codices isti quamvis haud raro ab invicem discedant, in universum tamen, quantum ad stylum scribendique rationem, ita sibimet ipsis consentiunt, ut nec alios codices, quorum quidem magna copia extat, consulere, nec editas lectiones, nisi maioris momenti sint, afferre

9) Archiv der Gesellschaft II. p. 200. 10) cf. Archiv der Gesellschaft II. 392. 11) Neugart episcopatus Constantiensis. p. 549.

necesse videatur. Plurimum igitur codicem Augiensem secutus, paucis eius vitiis reliquorum, praecipue Vindobonensis Nro. 99., *ope mederi studui; quod in tantum ex voto cessit, ut novae editionis auctoritatem firmiter stabilitam esse confidam.*

Codices ab editoribus collati sunt:

2 *b.) C. Windbergensis olim monasterii in Bavaria, ad Vindobonensem Nro.* 5. *proxime accedens, cuius lectionibus nec Mabillonius nec Henschenius, nec Basnagius rite usi sunt.*

4) *C. Rebdorfensis prope Rubilocum coenobii, in compluribus locis lacerus.*

5) *C. Sancti Maximini Trevirensis, cuius nonnisi paucissimas lectiones Henschenius protulit.*

6) *C. Alberti Hungeri, apographum a Canisio vocatus, parvae auctoritatis, et in vocibus capitis* 10 „instaurare mysteria" *deficiens.*

7) *C. S. Bartholomaei Francofurtensis, anno* 1434 *conscriptus.*

Textu igitur ope codicis Augiensis et reliquorum restituto, divisionem capitum a Canisio ex codice Alberti Hungeri primo introductam atque a Mabillonio servatam, et paragraphos a Mabillonio indicatos, quod rei optime congruerent nec a codicum instituto longe caderent, retinui; notas pro operis nostri legibus nonnisi paucas easque necessarias adieci. Ceterum opinionem eorum, qui operis nostri auctorem eundem cum Willibaldo Eichstetensi episcopo fuisse existimant, iam diu a doctissimo viro Henschenio explosam, iterum refellere non vacat.

INCIPIT VITA VEL PASSIO BEATISSIMI CHRISTI MARTYRIS ET ARCHIEPISCOPI BONIFATII.

Dominis sanctis et vere in Christo carissimis Lullo et Megingozo coepiscopis[1], *Willibaldus*[a] *licet indignus in Domino presbiter. Praecepto*[b] *piae paternitatis vestrae effectu*[c] *pariter et voto, non propria*[d] *ludi litteralis*[e] *scientia confidens, sed debitum oboedientiae obsequium vestrae inpendens sanctitati, libenter parui, arduumque quod suggessistis opus exiguis viribus inchoavi, ad perfectionis terminum finetenus deducens. Sed obsecro, ut si quippiam aliter quam vestra expetierit voluntas provenerit, infirmitatis meae inbecillitatem operisque inpositi sublimitatem aequo animo sustineatis, quoniam maximum mecum reverentiae est iudicium, cum vestrae sublimitatis imperio oboedientiae operam non denego. Quia, si dignum aliquid et nostris temporibus profuturum confecerim*[f], *divino utique muneri ac praecepti vestri desiderio conferendum est, quoniam pia quandoque desiderantis voluntas et manum imitatur emunctoris, et inpressionis suae violentia vel minimam quandam desideratae scientiae dulcedinem parat, famelicumque*[g] *inpertiendo reficit. Decrevit enim sanctitas vestra, insipientem sapientibus et minus idoneum prudentibus coaequare ac praeferre, et quod, sine vestro*[h] *videlicet conatu, prudenti sermone revelare potuistis, hoc mihi velut*

a) uuillibald 1. b) Percepto 4. c) affectu 4. d) propriae 4. e) laudis litterali 1. 3. 4. f) confecerimus 1. g) familicumque 1. h) nostro 6.

1) i. e. utrique episcopo, Moguntino scilicet et Wirzburgensi.

ignaro inponere. Sed deprecor, ut quem praecepti vestri torcular deprimit, precatus assiduae orationis infundat[a], *et mentem ignaviae caligine obtunsam voluntas spontaneae dilectionis vestrae vel e somno resuscitet, ut ad*[b] *ea, ad quae cogentibus vobis*
2 *invitata est, tenacior vivaci sermonum narratione reddatur. Conpulistis enim me, ut ad normam eorum, quorum aut vitae castimoniam aut morum sanctimoniam sancti proculdubio patres eleganti verborum ambage cartis inserendo tradiderunt petentibus religiosis ac catholicis viris, quibus vel in Tusciae partibus vel in Galliae terminis, vel in Germaniae aditibus, aut etiam in Britaniae limitibus, sancti Bonifatii martyris fama miraculorumque coruscatio perstrepuit, sicut, discipulis eius secum diu commorantibus vel vobis ipsis referentibus, comperirem, prohemium mediumque aut finem vitae eius, quanta valeam indagatione, litteris inseram, et quemadmodum primae praevaricationis resoluto cyrografo et verae lucis radio inlucescente, Aegesippus, qui sub Anacleto Romam venisse fertur, quinque aecclesiasticorum actuum libros ob utilitatem legentium edidisse perhibetur, Eusebiusque Caesariensis, nominatissimus historiographorum scriptor, cum Pamphilo martyre et adiutore suo suorum sibique*[c] *antecedentium temporum historias mira eloquii disertitudine texentes, infinita scriptis volumina ediderunt, nec non et Gregorius, qui erat vir beatae memoriae litterarum studiis eruditissimus, glorioso apostolicae sedis culmine praesidens, beatorum scribens confessorum vitam, dialecticum miro ostendens moderamine morem, quattuorque logica expressit ratiocinatione*[d] *libros, qui hucusque ecclesiarum inserti bibliothecis elucubratam posteris scientiae adferunt dignitatem, — ita beati viri vitam praecelsasque eius virtutes et cultum pietatis atque abstinentiae robur praesentibus ac post secuturis saeculis iubetis demonstrare. Sed quamvis ad demonstrandam tantarum rerum rationem exiguum me parvumque fieri auctorem agnoscam, tamen exigente benivolentiae vestrae voluntate, hoc quod demandastis, vobis iuvantibus*[e], *non propriae praesumptionis insolentia fretus, sed adsertione catholicorum confisus, adgrediar opus; neque ex parvitatis meae stilo propriae laudis praeconium requirens, sed ex tantae rei relatione profuturum legentibus praebens exemplum, dum his quisque instruitur formulis, et ad meliora profectus sui perfectione perducitur.*

ORDITUR LIBER SANCTI BONIFATII ARCHIEPISCOPI.

Caput 1. *Qualiter in infantia sua Dei servitium subiit.*

2 c. 680. 3. Inlustrem igitur ac vere beatam sancti Bonifatii summi pontificis[2] vitam, moresque eius sanctorum magnopere imitatione sacratos, licet opacitate praepediti scientiae, exili tamen opusculi huius stamine innectere, ac simplici historiae tegmine, quemadmodum religiosis viris referentibus conperimus, qui cottidiano eius conloquio[f] et religionis conversatione sedulo praesentati, ea quae audierunt vel viderunt, in exemplum posteris tradiderunt, congregata verborum raritate[g] texendo nitimur enodare, et ab exordio usque ad finem, quanta possumus indagatione, divinae contempla-
3 tionis eius sanctimoniam revelare. Cum enim primaevo[3] puerilis aetatis decore multa, ut solet, maternae sollicitudinis cura ablactatus atque enutritus esset, magna nimirum delectatione, ceterorum postposito amore filiorum, adfectatus est a patre. Sed quia[h] iam labentia cuncta animo subiecerat, et aeterna magis quam praesentia cogitare disposuerat, cum esset annorum circiter quattuor seu quinque, Dei servitio se subiugare studuit, multoque mentis conamine de monasteriali iugiter vita insudare, et ad eam mentis cottidie nisibus anhelare. Cum vero aliqui, sicut illis regionibus moris est, praesbiteri sive clerici populares vel laicos praedicandi causa adissent, et ad villam domumque praefati patrisfamilias venissent, mox, quantum possibilitatis eius pusillanimitas in infantia sua praevaluit, coeperat cum eis de caelestibus loquendo

a) infundet 2. 3. b) *deest* 1. 3. c) suorumque sibi 4. d) ratione 1. e) iubentibus 2. 4. f) quotidiana c. colloquia 1. 4. g) varietate 4. h) qui 3. 4.

2) i. e. archiepiscopi. 3) presbyter Ultraiectinus cap. 1.: *Bonifacius genitale solum in insula . . . habuit quam modo incolit gens Anglorum . . . Angli . . aliquando piratas ex boreali parte venientes patiuntur infestos; quos tamen a finibus suis strenue pugnando reiciunt.*

tractare, et quid sibi suaeque infirmitati in futurum proficeret, interrogare. 4. Cumque ita diu de caelestibus diuturna mentis meditatione cogitaret, ac totum se in futurum extenderet et ad superna erigeret, patri etiam demum haec quae animo gerebat revelavit, et, ut[a] suae consuleret voluntati, rogavit. Quo conperto, obstupefactus pater magna eum increpationis instantia, partim minis ne se desereret prohibuit, partim etiam blandimentis ad saecularis negotii curam instigabat, ut temporaneo eum transitoriae hereditatis subiungeret lucro, et sese quandoque defuncto, suae terrenae facultatis custodem, immo etiam heredem, relinqueret. Verbis quidem quamplurimis fraudulenta humanae calliditatis usus versutia, tenerum a coepti perfectione propositi animum declinare temptavit, magisque hanc suae tolerabiliorem esse infantiae activam, quamque[b] vitam monasterialis militiae contemplativam, multiplici sermonum adulatione promittit, ut vel sic a propositi huius conamine eum cohiberet, et ad mundani luxus mollitiem incitaret. Sed vir iam Deo in pueritia plenus, quanto est a patre plus prohibitus, tanto mentis arrepta fortitudine caelestem sibi adquirere thesaurum et sacris se coniungere litterarum studiis anxius anhelabat; fitque mirum in modum, sicuti semper divina agere solet misericordia, ut suo inbecillioris aetatis militoni Deus et coeptae rei solatium, et anxiae voluntatis augmentum, obsistentisque repentinam patris mutationem mentis, providens condonavit[c], ita ut uno eodemque temporis successu et festina patrem aegritudo subitaneo iam inminente mortis articulo subrepsit, et pia quantocius pueri magno temporis intervallo praepedita voluntas succrevit[d], domino Deoque adiuvante, succrescendo impleta est[e] ac perfecta. 5. Postquam enim miro dispensationis Dei iudicio carnalem ingens sancti viri patrem arripuerat languor, deposita mox pristina mentis pertinatia, puerum, propinquorum facta conventione, ad monasterium quod priscorum nuncupatur vocabulo Adescancastre[f. 4] spontaneus a Domino quidem correptus direxit, et fideli viro Uulfhardo[g], qui et abbas illius extitit monasterii, per fideles suae legationis nuntios redditum commendavit. Quem puerilibus adhuc in annis constitutus sapienter, suis secum adstantibus amicis, adlocutus est, et quod multo videlicet tempore monasteriali se regulae[h. 5] subicere desiderasset, rationabili prolata petitione, sicut a parentibus pridem edoctus erat, indicavit. Cui protinus pater monasterii, inito fratrum consilio et eorum accepta, sicut regularis vitae ordo poposcit, benedictione, consensum praebuit et effectum; sicque vir Dei carnali orbatus patre, adoptivum[i] nostrae redemptionis secutus est patrem, terrenisque saeculi renuntians lucris, mercimonium deinceps aeternae hereditatis adquirere satagebat, ut iuxta veridicam Veritatis vocem, patrem relinquendo aut matrem, aut agros aut alia quae huius mundi sunt, centuplum acciperet, et vitam aeternam possideret.

Cap. 2. Qualiter adoliscentiae incentiva primitus frangeret, et omnibus bonis inhaereret.

6. Expleto igitur, licet summatim, primordiali expositionis nostrae ordine, quia quali se in initio studiosae conversationis sanctimoniae subdiderit, breviter protulimus, ut fabricae a nobis fundamento confecto structurae paullatim sublimitas ad summa altius erigeretur — postquam enim aetas et mira in eo scientiae praevaluit fortitudo, infantiaeque septem, puerilis adveniente decore aetatis, evolvuntur anni, magna siquidem mentis et ineffabili gravitate, caelesti inspirante gratia, sicut subsequentia huius operis documenta declarant, ditatus est, et multarum castimonia virtutum iuxta ostensum sanctorum exemplar praecedentium et venerabilium instituta patrum subditus declaratus ac decoratus. Adeo etiam divino exarsit ingenio ac lectionis adprimę se subdidit exercitio, ut singulis quibusque additis temporibus momentis atque horis annorumque curriculis, augerentur etiam in eo superni adiumenta divinaque donorum incrementa protectoris; et quanto pastoralis paedagogio magisterii est provectus, tanto ad profectum aeternae beatitudinis — sicut fideles confamiliaritatis illius viri pro

a) ut pater s. 3. b) quam 2. 5? 7. *M.* quam quod 4. c) condonaret 1? 4. d) subrepserit . . succreverit 1. 4. e) sit 1. f) ad escan castre 1. adesicancastre 2. adescancastrę 3. adestancastre 6. g) wolfhardo 2. 4. vulfharto 3. h) regula 2. 3. i) ad optimum 4.

4) Exeter. 5) *in codd.* 2. 3. *legitur* se regula subicere *cf.* cap. 2. se sacrimonia subdere.

certo testati sunt — eum cottidiana eius studia iugi ludi litteralis[a] meditatione die noctuque incitavere, et contra infestas diabolicae suggestionis persecutiones quae tenerum saepe apud mortales iuventutis florem, ceu nebulosae quadam caecitatis caligine, obtegere solent, mirabiliter protexere, ita ut etiam propter indesinentem diuturnae sollicitudinis eius curam et sempiternam sanctarum legum examinationem inlecebrosa in eo adulescentiae incentiva et carnalium desideriorum impetus primitus inpingentes, domino Deo auxiliante maxima ex parte sedavere[b], magisque ac magis ad communem provehunt populorum doctrinam. Quam non multo transacto temporis intervallo secundum pontificale ecclesiasticae diffinitionis decretum inchoavit, dilatavit ac perfecit, quoniam caduca huius mundi contempnens ornamenta, monasterialis vitae normam in infantia sua rite ac regulariter sub moderata praefati patris gubernatione annos quamplurimos custodivit, donec pueritiae facessante[c] lascivia et pubertatis inchoante adulescentia, ardentior illum[d] ingenioli sui voluntas accendit, ut ad finitima quoque monasteria magisteriali lectionis provocatus penuria, cum consensu atque consilio conservorum fidelium patrisque monasterii perveniret.

7. Cumque voto simul et mente, Omnipotentis sibi adesse incessanter magna precum perseverantia suffragium postularet, tandem divina caelitus inspirante gratia, ad 6 monasterium quod usque hodie dicitur Nhuts-celle[6. e] pervenit, et beatae memoriae Wynberhtes[f] abbatis, qui venerabiliter praedictum sub regulari disciplina regebat monasterium, spiritali litterarum diligentia provocatus, elegit magisterium, fratrumque secum in Domino viventium contubernia; ac sic servorum Dei iunctus consortio, devotum domino Deo servitium et laboriosam vigiliarum instantiam lectionisque divinae operam ingenti meditationis studio exhibuit, ita ut maxima demum scripturarum eruditione tam grammaticae artis eloquentia et metrorum medullata facundiae modulatione quam etiam historiae simplici expositione et spiritalis tripertita intellegentiae interpretatione inbutus, dictandique peritia laudabiliter fulsit[g], ut etiam aliis demum paternarum extiterit[h] paedagogus traditionum, et auctor magisterii, qui et discipulus antea subiectorum esse non recusavit.

8. Quia sacrae mos est conversationis, ut praeferre se ceteris pertimescat qui subici aliis rennuerit, quia et rectae oboedientiae operam subiectis inpendere non valebit, quam superna praelatis dispensatione iuste non exhibebit, hanc enim ita omnibus in commune viventibus, et maxime suo sub regulari videlicet disciplina abbati, monachica subditus oboedientia praebebat, ut labore manuum cottidiano et disciplinali officiorum amministratione incessanter secundum praefinitam beati patris Benedicti rectae constitutionis formam insisteret, omnibusque exemplum bene vivendi in verbo, in conversatione, in fide et castitate, se praebens, ut omnes de fructu eius perciperent, et ipse omnium mercedis aeternae perciperet portionem. Sed et humilitatis quoque eius et caritatis excellentiam, solus qui occultorum est cognitor, Deus intimae inspectionis eius[i] consideratione novit, qua omnes sibi commilitones sollerti cura subiunxerat, ut ab eis timori pariter habebatur[k] et amori; et quem divina dilectione haberent socium, mutuo apostolicae ammonitionis honore praevenirent ut patrem; tantaque in eo affabilitatis erga fratres et caelestis doctrinae succrevit magnitudo, ut rumore sanctae exhortationis eius crebrescente, fama eius multis per monasteria tam virorum quam etiam virginum Christi apertissime claruit[l]; quorum quidem quamplurimi virili sexus robore confortati et lectionis instantia incitati, ad eum confluxere, et saluberrimum scientiae fontem potantes, numerosa scripturarum volumina legendo recensêre. Quibus ergo sexus infirmioris inbecillitas inerat, et adsidua pergendi abnegabatur facultas, tantae sibi sapientiae virum, divini inflatae spiritu amoris, praesentari fecerunt, paginarumque seriem transcurrentes caelesti instanter scrutinio inhaesere, et sacramentorum archana mysteriorumque abdita iugiter meditabantur[m]. Quem ita superna sublevavit gratia, ut iuxta egregii praedicatoris exemplar et gentium doctoris vocem, formam habens sanorum verborum, in fide et dilectione Iesu

a) ludis litterali 3. laudis litterali 1. 4. 6. b) sedassent 1. c) facessanle *corr.* facessaenle 1. falescente *M.* d) ardentis ing. s. u. accenderet 1. e) nuthscelle 2. nhutstellae 4. f) wigberti 2. wicberti 2b. winberti 3. winberchti *al.* wiberti *M.* g) fulserit 1. h) exstitit *corr.* existeret 3. i) suae 1. *M.* k) habebatur *corr.* haberetur 2. 3. haberelur 1. 4. l) claruil *corr.* claruerit 3. clarerel 1. m) meditantur 2. 3.

6) in Southamptonshire.

Christi sollicite curans seipsum probabilem exhibere[a] Deo operarium, inconfusibile[b] recte tractantem verbum veritatis.

Cap. 3.. Quod doctrinae verbum omnibus praeberet, et quod hanc non suo ante tempus aetatis arbitrio arripuerat.

9. Ad generalem ergo cottidianae contemplationis eius formam et diuturnam parsimoniae continentiam sermo a nobis directus aliquantisper dirivatur[c], ut per singulos quosque ascensus sublimia huius sancti viri opera propensius conpendioso verborum raritate exequamur, studiumque vitae per omnia venerabilis sancti Bonifatii subtilius indagando prosequamur, ut et aequa libraminis moderatione exemplar nobis aeternitatis et patens[d] fiat apostolicae eruditionis norma, qui per sanctorum exempla arduam caelestis intellegentiae semitam feliciter scandens, ac praevium populis ducatum praebens, portam domini Dei nostri quam iusti intrabunt ipse ingressus aperuit, et ab infantia sua usque ad decrepitam aetatis senectutem praeteritorum non mediocriter patrum sapientiam imitatus est, dum prophetarum iugiter et apostolorum verba stilo sanctitatis conscripta et gloriosam martyrum passionem litterarum apicibus insertam, sed et evangelicam domini Dei nostri traditionem, cottidie commendabat memoriae, et secundum apostolum, sive manducasset sive bibisset, sive aliud aliquid egisset, laudis semper praeconium et devotae fastigium iubilationis tam mente quam etiam ore persolvebat Deo, iuxta illud psalmigrafi: *Benedicam Dominum in omni tempore, semper laus eius in ore meo.* In tantum enim scripturarum exarsit desiderio, ut omni se intentione earum imitatione et auditione saepius coniungeret, et quae ob doctrinam populorum conscripta sunt, ipse quippe populis[e] mira eloquii disertitudine et sollertissima parabolarum adsertione efficaciter praedicando retexuit; cui tale discretionis temperamentum inerat, ut et vigori correptionis mansuetudo, et vigor praedicationis mansuetudini non deerat; sed quem zelus accenderat vigoris, mansuetudo mitigabat amoris. Divitibus ergo ac potentibus, liberisque ac servis, aequalem sanctae exhortationis exhibuit disciplinam, ut nec divites adulando demulceret, nec servos vel liberos districtione praegravaret; sed iuxta apostolum omnibus omnia factus est, ut omnes lucrificaret[f]. Qui et doctrinae caelestis documentum non suo ante tempus arripuit arbitrio, nec obstinationis suae rapina usurpatum adquisivit; sed sanctae humilitatis profectu triginta aut eo amplius annorum habens aetatem, magisteriali et familiari sublevatus 712
electione, iuxta canonicae constitutionis regulam suscepit, et ad sacerdotalis officii gradum diversis donorum ditatus muneribus accessit; ita ut elemosinis quidem misericordiaeque operibus, quantum sub regulari monasterialique praevaluit districtione, opere penitus ac voluntate deserviret, sed et nocturna vigiliarum spatia omnibus horis praeveniens, orationis se sollicitius laboriosa operatione exercuit: cuius nec patientiam ira subripuit, nec longanimitatem furor commovit, nec libido continentiam expugnavit, nec abstinentiam gastrimargia violavit; sed ita omni se ieiunii frugalitate subiugavit, ut vinum et siceram non[g] bibens, utriusque[h] testamenti imitatus est patres, ut et cum egregio gentium diceret doctore: *Castigo corpus meum et servituti subicio, ne forte aliis praedicans ipse reprobus efficiar.*

Cap. 4. De eo quod ab omnibus primatibus directus sit ad Caent, et quod postea ad Fresiam pervenit.

10. Collecta ergo sparsim superius sublimitate sancti huius viri virtutum, silentio 10
quae subsequuntur minimae praetermittenda aestimamus, quae et fidelium didicimus relatione virorum, et manifesta equidem scripturae patefactione exerere curamus, quanta suarum perseverantia virium et ceptis bonis inhaereret, et ad alia quaeque festine properando animum incitaret. Cumque diutius mentem supra enumeratis virtutibus edomaret, et de die in diem ad altiora bonorum documenta sub praedicto se 638
presbiteratus gradu proveheret, iam regnante In, West-Saxonum rege[i], subitanea 726

a) exhiberet *M.* b) operarium inconfusibilem 2. 3. 4. c) dirivatur *corr.* deriuatur 1. deriuatur 3. 4. d) polens 4. e) *deest* 1. 4. f) lucrifacerel 2 b. g) *deest. M.* h) veterisque 4. i) iam r. in westphalia saxonum rege Karolo 2. e west saxonum rege carolo 2 b.

quaedam incubuerat, nova quadam seditione exorta, necessitas, et statim synodale a
primatibus eclesiarum cum consilio praedicti regis servorum Dei factum est conci-
lium; moxque omnibus in unum convenientibus, saluberrima de hac recenti dissensio-
ne consilii quaestio inter sacerdotales ecclesiastici ordinis gradus sapienter exoritur, et
693 prudentiori inito consultu, fideles in Domino legatos ad archiepiscopum Cantuariae ci-
731 vitatis, nomine Berchtwaldum [a], destinandos deputarunt, ne eorum praesumptioni aut
temeritati adscriberetur, si quid sine tanti [b] pontificis agerent consilio. Cumque om-
nis senatus et universus clericorum ordo, tam providenti peracta conlatione, consenti-
rent, confestim rex cunctos Christi famulos adlocutus est, ut cui huius praefatae lega-
7 tionis nuntium inponerent, sciscitarent [7. c]. Tum repente summus in Christo archi-
mandrita qui praedicto praeerat monasterio, nomine Wynberht [d], et Wintra qui mo-
8 nasterio quod dicitur Tyssesburg [e. 8] praesidebat, et Beorwald [f], qui divina coenobium
9 gubernatione quod antiquorum nuncupatur vocabulo Glestingaburg [g. 9] regebat, necnon
et alii multi huius sancti propositi patres, sanctum hunc virum accitum adduxerunt
ad regem; cui et nuntium rex et legationis notitiam inposuit, et adhibitis secum so-
ciis direxit cum pace. Qui etiam nuntio sibi inposito iuxta mandatum seniorum pro-
spero itinere pervenit ad Caent [h], et archiepiscopo summi pontificatus infula praedito
sapienter cuncta, quemadmodum edoctus erat a rege, per ordinem revelavit; et sic
spontaneo accepto responso, post non multos dies reversus est ad patriam, praefato-
que rege ac praedictis servis Dei secum adsistentibus, a venerabili archiepiscopo spon-
taneum scienter detulit responsum, et magnum universis contulit gaudium; ac sic dein-
ceps mira dispensationis Dei benivolentia nomen eius diffamatum est, et celebre apud
omnes tam saeculares dignitates quam etiam ecclesiastici officii ordines habebatur, ita
ut amodo iam in futurum proficiens, synodali saepissime eorum intererat instituto.

11. Sed quia mens etiam Deo dicata favoribus non adtollitur humanis, nec laudibus
sublevatur, coeperat ad alia multa sollicitudinis cura attentius properare, et parentum
adfiniumque suorum consortia devitare, et peregrina magis quam paternae hereditatis
terrarum loca desiderare. Sed cum sic longo temporis intervallo secum sollertissime
deliberaret, ut patriam parentesque desereret, tandem arrepto beatae memoriae et
praedicti patris consultu, cuncta animi sui secreta intra conscientiam antea abscondita
patenter aperuit, et magna precum instantia ad consensum suae voluntatis sancti viri
animum provocavit. Qui etiam magna primitus admiratione obstupefactus, poscenti
sane supplicantique desideratum ad tempus contradixit iter, ut coepti propositi sedaret
industriam; sed ad extremum, invalescente omnipotentis Dei providentia, convaluit
etiam sermo petentis, et tanta abbatis fratrumque suorum secum sub regulari disciplina
viventium devotione ad optatum inchoaverat iter, dominoque Deo dispensante conpleve-
rat, ut ei etiam humani sumptus solatia libenter inpenderent, et magna cordis com-
motione lacrimarum diutius infusiones orationumque supplicationes pro eo ad Domi-
num funderent. Hic etiam, dum spiritali confortatus armatura et saeculari sublima-
tus sumptura, utriusque vitae stipendiis minime careret, adhibitis secum duobus aut
tribus fratribus quorum corporali spiritalique indigebat sustentaculo, profectus est, ac
sic inmensis peragratis terrae partibus, prospero ovans fratrum comitatu, pervenit ad
locum ubi erat forum rerum venalium et usque hodie antiquo Anglorum Saxonumque
10 vocabulo appellatur Lundenwich [10. i], ac non multo transacto postliminio, nautarum
naviter novus quidem epipata [k], consentiente nauclerio [l], adgressus est navim, nauloque
11 inpenso, prospero ventorum flatu pervenit ad Dorstet [11. m], ibique aliquandiu commora-
tus, debitum domino Deo exsolvit die noctuque praeconium. Sed quoniam gravi in-
716 gruente paganorum impetu, hostilis exorta dissensio inter Karlum, principem glorio-
sumque ducem Francorum, et Raedbodum [n] regem Fresonum [o] populos ex utraque parte

a) berethuualdum 2b. 3. bertwaldum 2. berctwaldum *M.* berechwaldum 4. b) 1. viri p. 3. c) est, et . . sciscitare 2. et . . sciscitatus est 1. *M.* et . . . sciscitaretur 4. d) uuintberht 3. wynberch 4. winebertus 2. e) tyssesburc 3. truspurch 2. tyuspurch 2b. dissesburg 4. f) beorwaldus 2. beerwald 4. g) glestingaburc 3. glestingeburch 2. h) gent 2. i) lundenwih 3. lundewich 2. lundenwic. *M.* k) epibata 4. pirata 2. l) nauclero 4. m) torstat 3. dorstat *M.* n) redbodum *corr.* raedbodum 1. redbotum 3. radbodum 2. ratwodum 4. ratbodum *M.* o) phrisonum 3. fresorum *M.*

7) i. e. pronuntiarent. 8) Videtur extitisse in pago Tisbury in Wiltshire *BOLL.* 9) Glastonbury. 10) London. 11) Wyk - te - Duerstede.

perturbabat, maximaque iam pars ęclesiarum Christi, quae Francorum prius in Fresia subiectae erant imperio, Redbodi incumbente persecutione ac servorum Dei facta expulsione, vastata erat ac destructa[a], idolorum quoque cultura extructis delubrorum fanis lugubriter renovata, tum vir Dei, perspecta perversitatis nequitia, pervenit ad Trehct[12, b], ibique aliquantis exspectatis diebus, advenientem regem Redbodum adlocutus 12 est[c], et, multis illarum circumvallatis ac conspectis terrarum partibus, utrum sibi in futurum praedicationis uspiam patesceret locus, perquireret; proponensque animo, ut si quanam in parte huius populi, euangelii umquam aditus claresceret, verbi quidem Dei semina ministraret, quod etiam, multis transactis annorum curriculis, gloriosa martyrii testificatio conprobavit.

12. Sed quia sanctorum singulare munus est sanctitatis, ut dum ad tempus suum sine spiritalis virore germinis laborem minime pollentem perspiciunt[d], ad alia prorsus loca faecundo laboris cum fructu migrant; quoniam incassum inhabitatur locus, si et fructus deest sanctitatis. Sanctus enim vir dum sterilem aliquandiu Fraesonum terram inhabitaret, et aestatis autumnique aliquantulum tempus praeteriret, iam arida caelestis rore faecunditatis relinquerat arva, et ad natale, suis secum sumptis conviatoribus, solum migravit, ac monasterii sui secreta petens, etiam ibidem secundi siquidem anni hiemem tripudiantium fratrum amore susceptus, hiemando transegerat, et apostolicam gentium doctoris vocem imitaretur dicentis: *Ibi enim constitui hiemare.*

Cap. 5. Quantulum tempus commoratum est, et postea ad Romam cum commendaticiis episcopi sui litteris venit.

13. Transcursis iam ex parte sancti viri virtutibus, subsequentia eius, quemadmodum rem rumigerulis referentibus gestam comperimus, patenter proferimus, ut apertior in perpetuum vitae morumque eius ad normam sanctae conversationis illius tendentibus pateat callis. Cumque ingens peregrinationis exegisset discrimen, gurgitumque maris evasisset dispendium, et fratrum suorum iterum reversus se societati dedisset, eorumque contubernio dies deinde plurimos iniunxisset, gravi demum mentis arreptus est moerore, et recenti oppressus animi mestitia, dum senilia iam magistri membra infirmari conspiceret, extremumque, adstante monachorum congregatione, obitus sui diem, languoris convalescente inmensitate, vibrando palpitandoque inminere, et tandem deposito corporis ergastulo, sub tristi moerentium aspectu fratrum ultimum efflare spiritum videret: quia in sanctorum frequenter cordibus conpassionis specialiter condolens refulget pietas, qua[e] ad tempus sedulo solent contristari; sed apostolico inhaerentes praecepto, in Domino iugiter consolantur. Iam blande adorsus est fratres et spiritalibus eos conloquiis memor paternae traditionis hortatur, ut regularis iugiter constitutionis formam et ecclesiasticae definitionis normam in omnibus conservarent, et ut patris cuiuslibet spiritalis se subiungerent imperio instruxit; tunc omnes unanimiter consonis instabant vocibus, et sanctum hunc virum, qui illo dicitur in tempore Wynfrid, cuncti precarentur, ut pastorale super eos abbatis susciperet magisterium; sed refutatis mox patriae facultatibus et primatu regiminis abiecto, ad praedistinata[f] iam promptus ac paratus, sollerti se cura excusavit, omnemque proheredum[g] substantiam abnegando rennuit.

14. Cum vero hibernale iam tempus praeteriret, et calor aestatis candesceret, pristinaque 718 labentis anni renovaretur intentio, et omni quippe sollicitudine iter omissum iterando renovare studuit. Tunc litteris etiam commendaticiis a beatae memoriae Danihele[13], speculatore plebis Dei, acceptis, ad limina apostolorum Romam venire 13 temptavit. Quem tamen resistentium aliquandiu fratrum orbata patris impedivit necessitas, caritasque heiulantium ac conpassio utrobique dolentium ad tempus obsistebat, ita ut magno quidem mentis angore premebatur, et in quam se verteret partem ignorabat; metuebat enim, ne grex magistro commissus, iam sine vigilanti pastoris custodia, eo decedente, luporum morsibus pateret, et ut peregre proficiscendi autum-

a) destitula 3. b) trhet 3. trecht 2b. trech 2. 4. c) et 1. 2. 3. 4. 7. cum 6. ut 5. d) perspexerint 1. e) quia 2. 3. f) praedistinata 1. g) cohaeredum 2b.

12) Utrecht. 13) episcopo Wintoniensi annis circiter 705—731.

nale sibi deficeret tempus formidabat. Cumque omnipotens Deus solita non inmemor pietatis suae clementia servum suum tanta animi pressura perturbatum et anxio vellet dolore eripere, et iocundum gregi praevidere magisterium, iam praefati antistitis erga fratres intestina facta est meditatio, et bonae indolis virum nomine Stephanum huic praesidere fecit ecclesiae, et sanctum hunc virum per longas peregrinationis vias ire volentem ad loca incolomem destinata direxit. Qui protinus quidem valedicens fratribus, profectus est, locumque per longa terrarum spatia qui iam praedicto dicitur nomine Lundenwic voti compos adiit, et celocis celeriter marginem scandens, coepit ignotas maris temptare vias; tripudiantibusque nautis, inmensa choro flante carbasa consurgebant, et pleno vento prosperoque cursu hostia citius fluminis quod
14 dicitur Cuent[14], omni iam expertes periculi naufragio aspiciunt, et ad aridam sospi-
15 tes terram perveniunt; sed et castra metati sunt in Cuentawich[15], donec superveniens se collegarum multitudo congregasset, omnibusque collectis per singulos quosque dies inminente hiemis frigore profecti sunt, multasque sanctorum eclesias orando adierunt, ut tutius opitulante Altithrono alpina nivium iuga transcenderent, Langobardorumque erga illos humanitatem mitius sentirent, militumque malitiosam superbiae ferocitatem facilius evaderent. Cumque sanctorum suffragante patrocinio et domino Deo dispensante, omnis quippe cohors contubernalium[a] comitatu[b] huius sancti viri inhaerens, limina beati Petri apostoli prospere adgressus est, inmensas statim Christo pro sospitate eorum grates persolvunt, atque ecclesiam sancti Petri principis apostolorum magno cum gaudio ingressi, abolitionem peccaminum postulantes, diversa quidem munera eorum quamplurimi detulerunt. Transactis autem diebus non multis, sanctus iste vir venerabilem sedis apostolicae papam beatae memoriae Gregorium a primo secundum et novissimo priorem affatus est, qui et vulgarica Romanorum lingua dicitur iunior, omnemque sibi per ordinem itineris sui atque adventus occasionem manifestavit, et quali anxius desiderio diutius desudasset, aperuit. Sanctus itaque papa repente hilari vultu adridentibusque oculis intuitus in eum, inquisivit, an litteras ab episcopo suo commendaticias detulisset. At ille etiam concitus[c], exempto pallio, cartam ex more involutam litterasque protulit deditque mirabili sanctae recordationis viro. Qui statim, acceptis litteris, annuens ei ut abiret; apostolicus vero, perlectis litteris et recensita commendaticiae conscriptionis carta, sedulum deinceps cum eo habebat cottidianae disputationis conloquium, donec proficiscendi redeundique aestivum instaret tempus.

Cap. 6.[d] *De eius reditu ex Roma mandato papae, et quid in Turingia, Francia et Fresia praedicando effecerit, et de gestis cum Willibrordo episcopo.*

719 14. Cum vero Nisan mensis, qui est Aprilis, praeteriret, et Iari[e], qui et Maius, iam portae patescerent, tum etiam postulata atque accepta apostolicae sedis benedictione et litteris, a beatissimo papa ad inspiciendos inmanissimos Germaniae populos directus est; ut an inculta cordium arva euangelico arata vomere praedicationis recipere semen voluissent, consideraret; ac sic extimplo collecta numerosa reliquiarum multitudine, reciproco suorum reditu conservorum Italiae fines adiit, optimumque Langobardorum regem Liodobrandum[f] pacificis salutatum muneribus conpellavit; et honorifice ab eo susceptus, lassata ex itinere membra requiescebat[g]; ac sic remuneratus ardua ac plana agrorum peragrans spatia, praerupta Alpium iuga transcendit,
16 incognitosque Baguariorum et confines Germaniae[16] terminos adgrediens, in Thyringeam[h] iuxta mandatum apostolicae sedis considerando progressus est; ad instar videlicet prudentissimae apis, quae suctim camporum circumvolat arva, et numerosam

a) contribunalium 1. 2. b) comitatui 1. c) *deest* 1 *M.* d) *in codicibus* 1—4 *hic nec incisionem, nec rubricam quae sequitur invenies.* e) Iair 4. f) liutbrandum 3. liupprandum 2. g) repau-abat 2. *M.* h) turingeam 3.

14) *la Canche.* 15) prope Etaples. 16) presbyter Ultraiectinus n. 8.: *Et illi* (Germani) *quidem antea in suis lucis ac delubris larvas lemuresque coluerant; sed Bonifacius falcem manu tenens divinam omnes Faunos et Satyros, quos nonnulli paganorum silvestres deos appellant, funditus exstirpavit. Similiter autem et Dryades Napaeasque et cetera huiusmodi magis portenta quam numina christianis omnibus nauci pendere persuasit.*

redolentium herbarum copiam pennigeris molliter perstrepens alis circumvolat, carpentique rostro pertemptat melliflua ubi nectaris lateat dulcedo, et suis eam, omni penitus mortiferi sucus[a] amaritudine contempta, alveariis invehit, et secundum quandam apostolicae ratiocinationis eloquii similitudinem, omnia probat, et quod bonum est tenet.

16. Sanctus itaque vir in Thyringea[b] iuxta insitum sibi mandatum apostolici pontificis senatores denique plebis totiusque[c] populi principes verbis spiritalibus affatus est, eosque ad veram agnitionis viam et intellegentiae lucem provocavit, quam olim ante maxima siquidem ex parte pravis seducti doctoribus perdiderunt; sed et sacerdotes ac presbiteros, quorum alii religioso Dei se omnipotentis cultu incoluerunt, alii quidem fornicaria contaminati pollutione castimoniae continentiam, quam sacris servientes altaribus servare debuerunt, amiserant, sermonibus euangelicis, quantum potuit, a malitiae pravitate ad canonicae constitutionis rectitudinem correxit, ammonuit atque instruxit; et Franciam deinde fratribus secum commeantibus ingressus est, statimque audita Raedbodi Fresonum[17] regis morte, alveum quidem fluminis, magno gavisus gaudio, navigio ascendit, (17) optans quod etiam Fresia recepisset verbum Dei; et ad incultas caelesti praedicatione terras pervenit. Iamque atrocis cessante regis Raedbodi († 719) persecutione, doctrinae caelestis semina ministravit, et verbi Dei fame expulsa, famelicam paganicae superstitionis multitudinem aeternae praedicationis reficit pabulo. Cumque desiderantis repente mentem spontaneus operis sequeretur effectus, et votiva praedestinatae doctrinae lux, domino Deo dispensante, claresceret, Carlique ducis gloriosi super Fresones roboratum esset imperium, iam bucina caelestis verbi increpuit, et praedicatorum adveniente superni roris fertilitate vox intonuit; Dei etiam per Willibrordum virum venerabilem ac cooperatores eius propagatus est sermo. Sed quia messe quidem multa operarios inesse paucos cerneret, sanctus hic Dei famulus cooperator etiam factus est per tres instanter annos Willibrordi archiepiscopi, multumque in Christo laborans, non parvum populum Domino, destructis delubrorum fanis et extructis eclesiarum oratoriis, praefato pontifici opitulante adquisivit.

17. Cum vero summus hic senuerat pontifex, et aetatis plurimis gravabatur annis, decrevit etiam suggerente discipulorum coetu, ut solatium tanti ministerii suae decrepitae senectuti praevideret, et fidelem de parva congregatione virum eligeret, qui tanto praeesse potuisset populo; accitoque hoc Dei famulo, salutari eum instructione ammonuit, ut episcopalis quippe regiminis susciperet gradum, et ad regendum Dei populum sibi subveniret. Qui etiam humiliter repente respuens, minime se dignum esse episcopatus gradu referebat, et ne sibi tantae dignitatis fastigium adulescentiae adhuc in annis constituto inponeret, deprecatus est; et quoniam quinquagesimi anni iuxta canonicae rectitudinis normam necdum plene reciperet aetatem, testatus est, ut omni se penitus excusationis tergiversatione ab huius gradus celsitudine declinaret. Praedictus itaque tam sancti praeconii pontifex placidis illum verbis increpavit, et diligenti eum cura ad huius propositi gradum instigavit, populique subiecti maximam magnopere paupertatem praedicebat[d]. Sed cum neque sic correptus, ad suscipiendum huius celsitudinis gradum consentiret, iamque per longas tricationum moras spiritalis inter eos orta est contentio, et consona pulchrae discretionis facta dissensio. Hic vero grandi praeventus humilitate, tanti gradum contradixit honoris; ille autem piissimi appetitu lucri inretitus, salutem concupivit animarum; cumque sic diversa iam sermocinationum verba invicem protulissent, et sanctus hic Dei servus velut in spiritali quodam stadio positus, placitae prorsus excusationis exerens sermonem, ait: „*O summae san-*

a) succi 2. 4. b) duringa 3. c) totius 4. d) praediceret 2. 3. praedixit 2b.

17) Presbyter Ultraiectinus nro. 9. *His ita gestis, cum peragrasset omnes provincias Alemanorum, Noricorum et Turingorum, necnon quosdam fines Francorum, praeponens illi Dei ministros idoneos, valedixit fratribus; et sic in nomine Domini proficiscens, aliis quoque provinciis sese contulit, ut illas etiam ab erroribus suis per gratiam Domini liberaret. At primum Frisonibus, quibus iam antea praedicaverat, navigio revectus est; qui fere quemadmodum et pisces, morantur in aquis, quibus ita undique concluduntur, ut raro ad exteras regiones accessum habeant, nisi navibus subvehantur. Hos remotos a ceteris nationibus ideoque brutos ac barbaros, coelestis seminis verbibus adiit; et sicut in quodam codice scriptum reperi, adhaesit ibidem Willibrordo, et quidem clarissimo ecclesiae sanctae candelabro, de quo supra mentio facta est.*

„ctitatis pontifex, o spiritalis proreta agonis; ego enim a beato sanctae recordationis „Gregorio papa Germanicis mandatum gentibus detuli: ego apostolicae sedis legatio„ne fungens, ad occidentales barbarorum regiones sponte tuae me gubernationis domi„nio iniunxi, et propriae voluntatis arbitrio ignorante dominorum sublimatu copulavi, „quorum usque in hodiernum diem sponsionis voto constrictus sum servituti ac subie„ctus; quapropter sine apostolicae sedis consultu et authenticae iussionis mandato tam „praeclarae sublimitatis ordinem suscipere non audeo." Sed et alia quoque rationabili petitionis supplicatione verba proferebat dicens: *Obsecro igitur, ut me propriae sponsionis vinctum catenis, ad has quas primitus a sede apostolica missus sum terras distinando dirigas.* Cui protinus vir Dei, audita tantae professionis causa, data ei benedictione licentiam dedit abeundi; qui etiam statim proficiscens, pervenit ad locum 18 cui nomen inscribitur Amanaburg [*] [18], iuxta apostolum enutritus verbis fidei et bonae doctrinae, quam adsecutus est.

Cap. 7. Quomodo Saxonum et Hessorum populos convertit, et de gestis suis nuntium Romam misit, eodemque mox evocatus cum papa collocutus est [a].

18. Per singulos enim a prohemio gradus virtutis documenta et laboris in Domino constantiam huius sancti viri perstrinximus, ut sequentia subtilius bonorum eius exempla conglobatim ad memoriam revocemus. Cumque ingentem Domino populum in Fresonis adquireret, multique ab eo spiritali doctrina educati, ad agnitionem veritatis, inradiantibus verae lucis radiis, pervenerunt, tunc quippe Domino patrocinante alias Germaniae praedicandi causa partes adiit, et supradictum locum cui gemini praeerant germani, Dettic [b] videlicet et Deorulf [c], Domino auxiliante obtinuit, eosque a sacrilega idolorum censura, qua sub quodam christianitatis nomine male abusi sunt, evocavit, ac plurimam populi turbam rectae patefacta intellegentiae via, errorum deposito horrore, a malivola gentilitatis superstitione retraxit, et monasterii collecta servorum Dei congregatione, cellam construxit. Similiter et iuxta fines Saxonum Hessorum populum paganicis adhuc ritibus oberrantem a daemoniorum, evangelica praedicando mandata, captivitate liberavit, multisque milibus hominum expurgata paganica vetustate baptizatis,

19. idoneum quippe nuntium ac fidelem suarum litterarum portitorem, nomine Bynnan [d], Romam direxit, patrique venerabili apostolicae sedis pontifici universa quae circa illum Deo donante facta sunt, muta quidem littera ministrante per ordinem revelavit, et ut magna siquidem [e] hominum multitudo, divino inlustrante spiritu, regenerationis perciperet sacramentum, manifestavit; sed et de rebus quae ad cottidianam ecclesiae Dei necessitatem populique proventum pertinebant, plura ob consilium sedis apostolicae interrogando conscripsit. Cum enim aliquantos dies praefatus hic nuntius praedicto maneret loco, et iam reditus sui tempus instaret, tunc etiam a praefato sedis apostolicae pontifice mutuum legationis suae responsum accepit, et statim reversus, cartam sedis apostolicae conscriptionis iam non multo transacto tempore magistro attulit.

723 20. Cumque sanctus vir adlatas legisset litteras, carptim se invitatum ad Romam intellexit, festinusque summum oboedientiae gradum implere temptavit; clientumque confestim stipatus caterva, et fratrum circumseptus agmine, Francorum ac Burgundionum Italiaeque, iam collibus Alpium transcensis, limitum fines militumque termi- 19 nos [19] transmigravit; et Romanae urbis moenibus conspectis, Altithrono repente condignas gratiarum laudes rependit [f], et ad beati Petri mox ecclesiam perveniens, diligenti se oratione munivit. Cum vero lassata paulisper membra quievissent, iam beato Gregorio apostolicae sedis pontifici nuntiatum est, quod hic Dei famulus adveniret. Qui etiam bene susceptus, in xenodochium adductus est. Adveniente itaque oportuno conlocutionis eorum die, et ad basilicam beati Petri apostoli adventante glorioso sedis aposto-

*) amanaburc 3. amanaburch 2. 4. a) *Codd.* 1. 2. 3.: Qualiter per omnem aetatem suam praedicationis studium exercuit, et quali hunc mundum fine dereliquid. *in* 4. *deest.* b) dectic 2. 2b. detta 3. delic 4. dethic 5. c) deorolf 3. dorulf 2. 2b dierolf 4. d) binnan 2. 3. 4. e) *deest* 2. 3. *M.* f) inpendit 3.

18) Amoeneburg. 19) i. e. F. B. Italiaeque confinia marcasque, militum stationes, transmigravit.

licae pontifici, confestim hic Dei famulus invitatus est; et cum paucis adinvicem ac pacificis se salutassent verbis, iam de simbulo et fidei eclesiasticae traditione apostolicus illum pontifex inquisivit. Cui mox hic vir Dei humiliter respondit, dicens: *Domine apostolice, novi me inperitum iam peregrinus vestrae familiaritatis sermone; sed quaeso, ut otium mihi, tempus*[a] *conscribendae fidei concedas, et muta tantum littera meam rationabiliter fidem adaperiat.* Qui etiam protinus consensit, et ut festine hanc scripturam deferret, imperavit. Cumque aliquanto temporis evoluto spatio sanctae Trinitatis fidem urbana eloquentiae scientia conscriptam detulisset, reddiditque[b] praefato pontifici. Expectavit quippe nihilominus dies adhuc aliquos. Sic saltim reinvitatus est, et Lateranem introductus, humiliter prono vultu protinus postulata benedictione pedibus apostolici pontificis advolutus est. Quique repente elevavit eum a terra, et cartam in qua integra et incorrupta fidei patuit veritas, huic Dei famulo reddidit, eumque consedere fecit, et salutari eum admonitionis doctrina instruxit, ut hanc sine intermissione intemeratam fidei munitionem conservaret, et aliis instanter suarum pro possibilitate virium praedicaret. Multa quoque alia de religione sanctitatis et fidei veritate sciscitando profert, ita ut omnem pene diem pariter conloquendo alternatim ducerent, et ad extremum qualiter populi per devia prius facinorum oberrantes, fidei documenta sua praedicatione perciperent, sciscitatus est.

21. Et cum pro certo comperisset, quod maximam quidem multitudinem plebis a sacrilega daemonum cultura ad consortium sanctae ecclesiae adscisceret, intimavit quippe ei, quia episcopatus sibi inponere gradum voluisset, populisque pastorali prius sollicitudine privatis et iuxta sententiam domini Dei nostri iacentibus, sicut necnon habentes pastorem, praeferre. Sed quia contradicere huic tanto pontifici, apostolicae sedi[c] praelato, non auderet, consentit etiam et oboedivit; sicque summus sanctae auctoritatis pontifex diem constituit ordinationis, id est pridie Kalendarum Decembrium. Cumque sanctus sacrae sollempnitatis dies et natalicius sancti Andreae et praefinitae ordinationis inluxisset, iam sacer sedis apostolicae pontifex episcopatus sibi et nominis, quod est Bonifatius, inposuit dignitatem, eique libellum in quo sacratissima eclesiasticae constitutionis iura pontificalibus sunt digesta conventibus, accommodavit, et ut ex hoc inconvulsus[d] apud se pontificalis hic disciplinatae institutionis ordo permaneret, populique subiecti his inbuantur exemplis, imperavit; sed et familiaritatem sanctae sedis apostolicae tam sibi quam omnibus sibi subiectis ex hoc in futurum condonavit, et Carli, ducis gloriosi, suis sacratissimis litteris regni munimine ac devotione sanctum hunc virum episcopatus gradu pollentem subiugavit[e].

Cap. 8. Quomodo Roma discedens Karolum Francorum ducem adiit, et quid in Hessis et postea in Turingia praedicando effecit. De tyrannis et depravata religione in eadem provincia. De nuntiis iterum Romam missis et duobus aedificatis monasteriolis.

22. Quique etiam[f] dum per longos viarum anfractus ingentium populorum adisset confinia, iam quidem ad praefatum Francorum principem venit, et venerabiliter ab eo susceptus, litteras praedicti Romani pontificis sedisque apostolicae Carlo duci detulit, eiusque dominio ac patrocinio subiectus, ad obsessas antea Hessorum metas cum consensu Carli ducis rediit. Tum vero Hessorum iam multi catholica fide subditi ac septiformis spiritus gratia confirmati, manus inpositionem acceperunt; et alii quidem nondum animo confortati, intemeratae fidei documenta integre percipere rennuerunt[g]; alii etiam lignis et fontibus clanculo, alii autem aperte sacrificabant: alii vero aruspicia et divinationes, praestigia atque incantationes occulte, alii quidem manifeste exercebant; alii quippe auguria et auspicoia intendebant, diversosque sacrificandi ritus incoluerunt; alii etiam quibus mens sanior inerat, omni abiecta gentilitatis profanatione, nihil horum commiserunt. Quorum consultu atque consilio roborem[h] quandam mirae magnitudinis, qui prisco paganorum[i] vocabulo appellatur *robor Iovis*, in loco qui

a) temporis 2 b. b) reddidit 1. *M.* c) sedi *corr.* sedis 1. sedi 2. 3. 4. d) inconvulsa a. se p. haec disciplina et i. 4. e) s. Quique etiam *etc. absque incisione* 1. 2. 3. s. Cumque etiam *etc.* 4. f) is autem 6. g) meruerunt 3. h) arborem 4. i) romanorum 2.

dicitur Gaesmerae [20] [a], servis Dei secum adstantibus succidere temptavit. Cumque mentis constantia confortatus, arborem succidisset, magna quippe aderat copia paganorum; qui et inimicum deorum suorum intra se diligentissime devotabant. Sed ad modicum quidem arbore praecisa, confestim inmensa roboris moles divino desuper flatu exagitatur, et palmitum confracto culmine corruit; et quasi superni nutus solatio in quattuor etiam partes disrupta est, et quattuor ingentis magnitudinis aequali longitudini trunci absque fratrum labore adstantium apparuerunt. Quo viso prius devotantes pagani etiam versa vice benedictionem Domino, pristina abiecta maledictione, credentes reddiderunt.

23. Tunc autem summae sanctitatis antistes, consilio inito cum fratribus, ligneum ex supradictae arboris metallo oratorium construxit, illudque in honore sancti Petri apostoli dedicavit, atque universis quae praediximus conpletis, et superno suffragante nutu peractis, ad Thyringeam profecto profectus est. Et seniores plebis populique principes affatus est, eosque relicta ignorantiae caecitate, ad acceptam dudum christianitatis religionem iterando provocavit; quia facessante suorum regum dominio, magna quidem eorum comitum multitudo sub Theotbaldi [b] et Hedenes [c] periculoso primatu, qui lugubre super eos tyrannici ducatus et infestum vastationis potius quam devotionis obtinebant imperium, vel corporali per eos praeventa morte, vel hostili siquidem eductione captivata est, in tantumque diversis constricta malis, ut cetera quae manebat residua populi turba Saxonum se subiceret principatui. Quoniam [d] cessante religiosorum ducum dominatu, cessavit etiam in eis christianitatis et religionis intentio, et falsi seducentes populum introducti sunt fratres, qui sub nomine religionis maximam hereticae pravitatis introduxerunt sectam. Ex quibus est Trohtwine [e] et Berhthere [f], Eanbercht et Hunraed, fornicatores et adulteri, quos iuxta apostolum Dominus [g] iudicavit Deus. Qui validissimum adversus hominem Dei excitaverant conflictum, sed veris verborum oppositionibus confutati, dignam recompensationis sortiti sunt sententiam. Cumque renovatus per populum fidei inluxisset candor, et plebs ab ingenti erroris erepta est [h] laqueo, iam expulsis profani hostis amicis et infestis populi supradictis seductoribus, messem quidem multam cum paucis admodum messoribus incoluit, et magnam primitus mundi huius penuriam ac frugalitatem sustinuit; magnisque tribulationum angustiis coartatus, verbi Dei semina propagavit. 24. Sed cum credentium paulatim [i] pollesceret multitudo, praedicatorum quoque multiplicatus esset catalogus, tunc etiam eclesiae repente instaurantur, et praedicatio eius doctrinae multiformiter emanavit, monasteriumque congregata servorum Dei unitate et monachorum summa sanctitate, constructum est in loco qui dicitur Orthorp [k] [21]. Qui propriis

a) gicesmere 3. *M.* gesmer 2. gesmeri 2 b. b) theotbaldi *corr.* theodbaldi 1. theotpaldi 3. theobaldi 2. *M.* c) *deest* 2. hedenis *M.* d) Quo 1. 4. e) lorchwine 3. torechtwin 2. torthunc 4. torchtwine 6. f) berehthere 4. g) iudicabit 3. h) esset 1. *M.* i) *deest* 1. k) orthorpf 1. orthdorf 2. ordorp 4. 6.

20) Geismar villa, haud procul a Frideslar et Buriaburg. 21) Ohrdurf in Thuringia. Haec ea de re Othlonus lib. I. cap. 23. et 24. *Cur autem in honore S. Michaelis constructum fuerit idem monasterium, breviter dicendum. Nam cum S. Bonifacius praedicando et baptizando in Turingiam transiret, et prope flumen cui nomen est Oraha, tentoriis fixis pernoctaret; tunc per totam noctem lux magna de coelo sese protendens, locum ubi manebat episcopus circumfulsit: in qua etiam luce S. Michael archangelus adveniens, episcopo apparuit, eumque alloquens, in Domino confortavit. Mane itaque facto, laudans et benedicens Deum, ibidem missarum sollemnia celebravit. Deinde in eodem loco prandium sibi parari praecipiens, sed a ministro suo audiens, cibum quo vesci posset se non habere, respondit: Nonne qui multitudinem populi in deserto quadraginta annis manna de caelo misso potuit pascere, mihi indigno servo suo non praevalet ad unius diei refectionem escam impendere? Haec cum dixisset, ut mensa sibi apponeretur praecepit. Interea quaedam avis advolans, piscem talem qui ad unius diei refectionem sufficeret attulit, et ante mensam proiecit. Quo viso sanctus praesul Deo gratias retulit, piscemque allatum cito praeparari iussit. Illo vero praeparato et comeso, reliquias in flumen proiici praecepit.*

Exinde coeptum carpens iter et Turingiam peragrans, diligenter investigavit, cuius ille locus esset, ubi visio tanta sibi apparuit. Compertoque quod Hugo, qui dicebatur senior, illius loci possessor esset, petiit ab eo, ut sibi dare dignaretur. At ille petita annuens, primus omnium Turingorum hereditatem suam tradidit venerando praesuli; deinde vero Albot aliique plures contigua praedicto loco praedia tradiderunt. His igitur adeptis S. Bonifacius rediens, in eodem loco frutecta extirpare, terramque incolere iussit, et iacto fundamento ecclesiam construi fecit. Haec autem in libro quodam antiquo scripta reperiens, ideo inserere decrevi, ut agnita causa unde monasterium

sibi more apostolico manibus victum vestitumque instanter laborando adquisierunt, sicque rumor praedicationis eius diffamatus est, in tantumque inolevit, ut per maximam iam Europae partem fama eius perstreperet, et ex Britaniae partibus servorum Dei plurima ad eum, tam lectorum quam etiam scriptorum, aliarumque artium eruditorum virorum congregationis convenerat multitudo. Quorum quippe quamplurimi regulari se eius institutione subdiderunt, populumque ab erratica gentilitatis profanatione plurimis in locis evocavere; et alii quidem in provintia Hessorum, alii etiam in Tyringea dispersi late per populum[a], pagos ac vicos verbum Dei praedicabant.

Cumque ingens utriusque populi multitudo fidei sacramenta, multis milibus hominum baptizatis, perciperent, iam defuncto beatae memoriae Gregorio secundo sedis apostolicae papa, et glorioso praefatae sedis Gregorio iuniore apostolici culminis cathedra praesidente, denuo Romam nuntii eius venerunt, sanctumque sedis apostolicae pontificem adlocuti sunt, eique prioris amicitiae foedera, quae misericorditer ab antecessore suo sancto Bonifatio eiusque familiae conlata sunt, manifestaverunt; sed et devotam eius in futurum humilitatis apostolicae sedi subiectionem narraverunt, et ut familiaritati ac communioni sancti pontificis atque totius sedis apostolicae ex hoc devote subiectus communicaret, quemadmodum edocti erant, praecabantur. Statim ergo sanctus sedis apostolicae papa pacificum profert responsum, et suam sedisque apostolicae familiaritatis et amicitiae communionem tam sancto Bonifatio quam etiam sibi subiectis condonavit, sumptoque archiepiscopatus pallio, cum muneribus diversisque sanctorum reliquiis legatos honorifice remisit ad patriam.

Advenientibus ergo nuntiis ac spontanea viri apostolici referentibus responsa, iam gratulabundus apostolicae sedis nimium confortatus devotionis suffragio, opeque divinae misericordiae inspiratus, duas videlicet ecclesias Domino fabricavit; unam quippe in Frideslare[b. 22], quam in honore sancti Petri[c] principis apostolorum consecravit, et alteram in Hamanaburg[d]; hanc etiam in honore sancti Michahelis archangeli dedicavit. Duo quoque monasteriola duabus iniunxit ecclesiis, hisque non minimam servientium Deo multitudinem subrogavit, ita ut usque hodie gloria et benedictio et gratiarum actio domino Deo devote conferatur[e]. Hisque omnibus rite confectis, Baguariorum temporibus Hugoberti[f] ducis[23] adiit terras, praedicationisque studium apud eos diligentissime exercuit, et multas considerando circuit ecclesias; tantoque divinae fortitudinis zelo armatus est, ut quendam quidem scismaticum heretica pravitate deceptum, nomine Eremvulfum[g], iuxta canonum decreta dampnavit atque abiecit, et populum a perversa sectae eius idolatria correxit, et ad fratres sub suae dioceseôn[h] gubernationis[i] constitutos rursus[k] migravit, iuxta illud apostoli: *cupiditatem habens veniendi ad fratres.*

a) thuringia dispersi lata per populorum pagos 4. b) fridislar *M* c) sanctorum P. et Pauli *M.* d) amanaburg 2. amanaburc 3. hamanaburch 6. e) confertur 1. 4. f) hugberti 2. huguberti 2 b. hucperti *M.* g) erenwlfum 2. erevulfum 3. h) diocesim 3. i) *deest* 2. *legendum aut* gubernatione *aut* diocesi. k) fratres sub suae dioceseos gubernatione constitutos 6. fratres suae diocecesis constituta gubernationis causa rursus 5. 7.

praedictum exstructum fuerit, et ipse locus, et fundator eius angelica visitatione digni, sub veneratione maiori habeantur.

Praedicans ergo et baptizans sanctus praesul Bonifacius in Turingorum et Hessorum regionibus, perspexit messem quidem esse multam ibi, sed operarios paucos ad copiosam multitudinem credentium instruendam. Unde in provinciam patriamque suam mittens, exinde tam feminas quam viros religiosos, scientiaque varia imbutos plures venire fecit, suique laboris onus inter eos divisit. Inter quos erant praecipui viri Burchardus et Lullus, Willibalt et Wunnibalt frater eius, Witta et Gregorius: feminae vero religiosae, matertera scilicet sancti Lulli, nomine Chunihilt, et filia eius Berathgit, Chunidrut, et Tecla, Lioba et Waltpurgis soror Willibaldi et Wunnibaldi. Sed Chunihilt et filia eius Berathgit valde eruditae in liberali scientia, in Turingorum regione constituebantur magistrae; Chunitrud in Bagoariam destinata est, ut verbi divini semina ibidem spargeret; Tecla vero iuxta fluvium Moin in locis Kizzingen et Ochsnofrutt nuncupatis collocavit; Liobam quoque ad Biscofesehein, ut illic multitudini Virginum congregatae praeesset constituit.

22) obiit a. 739. 23) Fritzlar.

Cap. 9. De tertia eius Romam itione, et quomodo in reditu ad Odilonem, Baioariorum ducem, invitatus divertit, et quatuor in Baioariis episcopatus erexit, ac in Francia sub Karlomanno et Pippino ducibus celebratis synodis, orthodoxam religionem restauravit.*

738 27. Igitur huius viri aliquantisper meritorum documentis excerpsimus, ut quanto se religionis regimine per cunctos [a] aetatis suae gradus indesinenter rexerit, brevi videlicet proferamus sermone; quoniam quidem diutinus sanctorum usus est, ut cottidie aliorum per exempla ad meliora se provehant, et decrescente dierum calculo, crescat in eis etiam intimi virtus amoris. Cumque ecclesiarum esset non [b] minima in Hassis [c] et Thyringea multitudo extructa, et singulis singuli providerentur [d] custodes, tum etiam tertio propter familiarem sancti apostolici pontificis totiusque clericatus communionem, discipulorum comitante coetu, Romam venit, ut apostolici videlicet patris salubri frueretur conloquio, et sanctorum se iam aetate provectus orationibus commendaret. Ast ubi post inmensam itineris vastitatem domno apostolico Gregorio iuniore secundo praesentabatur, benigne susceptus est ab eo, tantaque a cunctis, tam Romanis quam etiam advenis, veneratione habebatur, ut multi ad salutarem eius doctrinam confluerent; Francorum enim et Baguariorum necnon ex Britania advenientium Saxonum aliarumque provintiarum ingens sedulo eius ammonitione adhaerebat multitudo.

28. Cumque non minimum [e] anni spatium in his morabatur [f] regionibus, et sanctorum peragrando atque orando circuisset reliquias, tunc quippe resalutato venerando viro ac sedis apostolicae pontifici [g], cum muneribus et reliquiis sanctorum honorifice
739 ditatus remeavit, Italiamque perveniens, Ticenae urbis ingressus est moenia, et apud honorandum Langobardorum Liodbrandum regem, iam senio fessis membris, requies-
739 cebat; et recedens, non solum invitatus Baguariorum ab Odilône [h] duce, sed et spontaneus, visitavit incolas; mansitque apud eos diebus multis, praedicans et evangelizans verbum Dei; veraeque fidei ac religionis sacramenta renovavit, et destructores ecclesiarum populique perversores abigebat. Quorum alii pridem falso se episcopatus gradu praetulerunt, alii etiam presbiteratus se officio deputabant, alii haec atque alia innumerabilia fingentes, magna ex parte populum seduxerunt. Sed quia sanctus vir iam Deo ab infantia deditus, iniuriam domini sui non ferens, supradictum ducem cunctumque vulgus ab iniusta hereticae falsitatis secta et fornicaria sacerdotum deceptione cohercuit; et provinciam Baguariorum, Odilone duce consentiente, in quattuor divisit parrochias, quattuorque his praesidere fecit episcopos, quos ordinatione scilicet facta, in episcopatus gradum sublevavit. Quorum primus nomine Iohannes, ecclesiae in opido quod dicitur Saltzburg [i] episcopatus cathedram suscepit; secundus Erembercht, qui Frisingensi ecclesiae superspeculatoris tenuit principatum; tertius Gaibald [k], qui ecclesiae civitatis Reginae pastorale excubitoris subiit magisterium; quartus [l] Vivilo, qui super Pataviensem ecclesiam sacrae indagationis obtinuit dignitatem. Cumque omnia confirmato christianitatis ordine rite agerentur, et canonum essent iura in Baguariis recuperata, iam ad proprias remeando rediit ecclesias, populique sibi commissi curam gerens, caulasque gregum circumspiciens et excubias plebis providens, oves a nefandis luporum morsibus eripuit.

741 29. Cumque Carli ducis gloriose temporale finitum esset regnum, et filiorum eius Carlomanni et Pippini roboratum est [m] imperium, tunc quippe domino Deo opitulante, ac suggerente sancto Bonifatio archiepiscopo, religionis christianae confirmatum est testamentum, et orthodoxorum patrum synodalia sunt in Francis correcta instituta, cunctaque canonum auctoritate emendata atque expiata, et tam laicorum iniusta concubinarum copula partim, exhortaute sancto viro, separata est, quam etiam clericorum nefanda cum uxoribus coniunctio seiuncta ac segregata; tantusque in supradictis ducibus divinae caritatis per doctrinam sancti Bonifatii fervor exarsit, ut plebem quidem a perversa inolitae consuetudinis censura multum liberarent; qua [n], proprio implicata

*) Qualiter expulsis hereticis baguariorum provinciam in quattuor dividit parrochias 1. 2. *deest* 3. 4. a) cunctos 1. b) *deest M.* c) hessis *M.* d) praeuiderentur 1. e) nimium 3. f) moraretur 1. 2. g) pontifice 1. 4. h) uodilone 3. adilone 2. 4. olilone 6. i) saltburg 1. salzburg 2. 3. k) goibalt 2. l) quartus *usque* dignitatem *desunt* 1. 3. 4. quartus Willibaldus in ciuitate Eistetensi regimen suscepit 2. m) esset 1. 4. n) quae 2. 3. *M.*

arbitrio et hereticorum decepta suggestione, ius aeternae hereditatis amiserat. Adeo enim spiritalis in populo doctrinae lucem hereticorum suffocaverat secta, ut tenebrosa hereticae deceptionis caligo magnam siquidem plebis obtexerat[a] partem; ex quibus quidem Aeldeberchtb[b] et Clemens a via veritatis populum profana pecuniarum cupiditate seducti, iugi averterunt studio; sed a sancto Bonifatio archiepiscopo, consentientibus Carlomanno et Pippino gloriosis ducibus, ab ecclesiae unitate expulsi, iuxta apostolum traditi sunt satanae in interitum carnis, ut spiritus salvus fiat in diem Domini.

Cap. 10. *Quomodo*[c] *sinodalia iura in Francia sepius celebrans, ad Fresiam praedicaturus perrexit*[d].

30. Convenientibus in unum episcopis ac presbiteris, diaconibus atque clericis, omnique gradu ecclesiastico, quos inclitae recordationis Carlomannus dux sub regni sui imperio adsciscere fecit, quater[e] sinodale factum est concilium, in quo Bonifatius archiepiscopus, Magontiae civitati[f], ipso Carlomanno consentiente ac donante, pontificatu praesidens[24], romanae ecclesiae sedisque apostolicae legatus, quattuor primitus principalium sinodorum numerosa canonum constituta primum missus a sancto et venerabili sedis apostolicae pontifici[g] Gregorio iuniore, a primo secundo, et Gregorio, a secundo iuniore cum primo tertio, viro honorabili, ob salutarem doctrinae caelestis augmentum ammonuit conservari; et quemadmodum in Nicena Constantino Augusto orbis monarchiam gubernante, Arrianae eversa est perfidia blasphemiae, et centum quinquaginta patrum, Theodosio seniore Constantinopolim imperante, congregatio quendam Macedonium Spiritum sanctum Deum esse refutantem condempnavit, atque ducentorum episcoporum unitas sub iuniore Theodosio apud Effesinam urbem adventata, Nestorium geminas in Christo personas profitentem a catholica iusto anathemate segregavit ecclesia, necnon et Calcedonensis synodi sexcentorum[h] triginta sacerdotum

746 24

a) obtexerit 1. 2. b) addeberch 2 b. elberchlus 4. c) *rubrica deest* 3. 6. d) et ibi martyrizalus est *1.* 2. e) quintum. *M.* f) *deest* 3. g) pontifice 1. 2. *C.* h) DC *corr.* ducenti 1. ducentorum *corr.* sexcentorum 3.

24) cf. Othlonum lib. I. cap. 37. *Quidam enim episcopus nomine Gewilieb, Mogontiae civitati praelatus, tunc deponebatur. Cur autem depositus fuerit, hic subsequenter enarrabo. In illis namque temporibus Saxones devastabant Turingiam regionem. Quamobrem populi eiusdem regionis confugientes ad supradictum principem Karlomannum, quaerebant ab eo auxilium. Qui mox pro eorum ereptione exercitum misit, in quo simul Geroldus Mogontiacensis tunc episcopus, pater scilicet praefati Gewiliebis, iussus transivit. Cumque congressio facta fuisset bellantium et invicem semet ferientium, Geroldus episcopus interfectus ibi inter alios occubuit. Deinde filius eius Gewilieb, adhuc laicus in palatio constitutus, pro sedando patris dolore, clericatus officio promovebatur, et ad regendam ecclesiam Moguntiacensem post obitum patris subrogabatur. Post non multum vero temporis iterum Karolomannus exercitu congregato contra Saxones perrexit, secumque eumdem Gewilieben duxit. Consistentibus autem utriusque populi exercitibus cis citraque ripam fluminis Wisaraha, praecepit Gewilieb puerum suum inter hostes pergere, illicque nomen eius qui patrem suum occiderat diligenter inquirere. Cumque puero iussa complenti responderetur a quodam, proxime illum adesse quem quaereret: Venire rogate, inquit, eum huc quantocius, quia secum sermocinari senior appetit meus. Quo veniente, et utrimque alterius adventu denuntiato, mox praeparatis equis ab utroque itur, et in medio amne occurrentibus atque colloquentibus, ait Gewilieb episcopus: Accipe iam ferrum, quo patrem vindico carum. Haec igitur dicens, gladio mox perfodit illum, qui statim corruens ex equo, in flumine exhalavit spiritum. Cumque sui talia agnoscerent, ab omnibus clamabatur, utrimque consertis cuneis summopere dimicabatur: superatisque Saxonibus, Karlomannus cum suis ad propria remeavit, nemine id quod factum est a Gewiliebe in homicidii crimen imputante. Unde et reversus solitos episcopales sibi vindicavit usus. At sanctus praesul Bonifacius inter cetera correctionis colloquia, haec pariter in conventu synodali protulit, attestans nullum homicidii reatu pollutum debere episcopali sacerdotio fungi. Ad haec etiam ei obiecit, propriis oculis se perspexisse, illum cum avibus canibusque iocantem, quod episcopo nullatenus liceret. Audiens autem haec Gewilieb, sentiensque se nullo modo contra stimulum vel saecularis potentiae seu auctoritatis canonicae, quae mediante sancto Bonifacio in omnes coram positos deferebatur, calcitrare posse; iudicio consentit communi, depositusque est ab ordine episcopali. Quo deposito statim sanctus Bonifacius a supradictis principibus, Karlomanno videlicet et Pippino fratre eius, ecclesiae Moguntiacensi praeficitur. Et ut eius dignitas eminentior foret, decreverunt iidem principes ecclesiam Moguntiacensem, quae prius alteri subiecta erat, metropolim omnium in Germania positarum ecclesiarum efficere: moxque legatione facta, illud a praesule apostolico impetravere.*

conventio Euticen Constantinopolitanae urbis abbatem, et Dioscorum defensorem eius, catholicae fidei munitate [a] rebellantes, iuxta praefinitam patrum sententiam anathematizavit; ita equidem apud Franciam omni funditus eradicata hereticorum perfidia, et extirpata iniquorum coniuratione, legis divinae augerentur incrementa, et synodales generalium conciliorum canones reciperentur [b], synodalisque spiritalis consilii [c] episcoporum congregatio iuxta praefinitam authenticae constitutionis diffinitionem pariter conveniret [d], quae ob cottidianas bellorum suspiciones et infestam circumvallantium barbararum gentium seditionem, qua extraneorum [e] alieni Franciam populorum praedones atrociter demoliri conabantur, vel minime facta est vel etiam tanta erat oblivione tradita, ut omni penitus oblitterata praesentium saeculorum memoria, iam nulla esset ratione cognita; quia mundus in se cottidie naturaliter sui [f] detrimentum diminutionis saltim etiam recuperatus patitur; non renovatus quidem per omnia suo evanescit dispendio, et ad praedistinatum anhelando finem festinat. Quapropter si quae in hac mortale huius peregrinationis vita ad communem in hoc mundo infirmantium profectum ab spiritalibus medicinaliter sunt comperta auctoribus, etiam si quandoque humanis inserta fuerint mentibus, magna sunt munitionis fortitudine a catholicis conservanda, et praefixa mentis inmobilitate tenenda; ne vel oblivio humana obrepat, vel etiam mundanae oblectationis inlecebrosa delectatio diabolo instigante praepediat. Quam ob causam sanctus hic Domini antistes hac sollertissimae sollicitudinis cura inspiratus, plebem a pestifera tortuosi serpentis persuasione eripere curavit, et Carlomannum ducem ad congregandum supradictum synodorum conventum saepissime concitavit, ut tam praesentibus quam posteris spiritalis scientiae sapientia patesceret, et aversa [g] animarum circumventione, cognitio christianitatis innotesceret.

31. Cumque quoddam canonicae rectitudinis speculum omnibus ad exemplum gradibus bene vivendi obponeret, et evidens cunctis veritatis vestigium oriretur, iam sibi suaeque infirmitati longaevo aetatis senio decrepitus, salubre exhibuit consilium, et iuxta ecclesiasticae dispositionis normulam pastorale populis praevidit magisterium; ut sive vivente illo sive etiam moriente, medicinali plebs pastorum officio minime careret. Et duos bonae industriae viros ad ordinem episcopatus promovit, Willebaldum [h] et Burghardum [i], eisque in intimis orientalium Francorum partibus et Baguariorum terminis ecclesias sibi commissas inpertiendo distribuit; et Willibaldo suae gubernationis parrochiam commendavit in loco cui vocabulum est Haegsted [k, 25]; Burghardo vero in loco qui vocatur Wirzaburg [l] dignitatis officium delegavit, et ecclesias in confiniis Francorum et Saxonum atque Sclavorum suo officio deputavit, et usque ad gloriosum exitus sui diem incessanter artam regni caelestis viam plebibus patefecit.

747 32. Cum vero Pippinus, Domino donante, regale Francorum, felix supradicti germani successor, regnum [26] suscepit, et iam aliquantulum sedante populorum perturbatione [27], in regem sublevatus est, coepit anxius vota Domino devota persolvere, et synodalia confestim recuperare instituta, ac canonica a germano suo iuxta exhortationem sancti Bonifatii archiepiscopi fideliter inchoata instaurare ministeria; eumque habitu simul et honore praeferre, et suis in Domino parere praeceptis. Sed quia sanctus vir infirmitate corporis praegravatus, synodalia conciliorum conventicula per omnia adire non poterat, iam consultu atque consilio gloriosi regis idoneum praeponere [m] ministrum supradicto gregi definivit, et Lul [n] suum ingeniosae indolis discipulum, ad erudiendam tantae plebis numerositatem constituit, et in episcopatus gradum provehit atque ordinavit, eique hereditatem quam in Christo instanti adquisierat labore implicavit; qui et fidelis in Domino comes peregrinationis eius erat, et testis utrubique [o] passionis et consolationis [p].

752

a) unitati 2 *deest* 4. b) augebantur . . recipiebantur 1. *M.* c) concilii *M.* d) conuenirent 4. conueniebat 1. *M.* e) extraneos *M.* f) seu *M.* g) euersa 2. a uera 3. h) willibaldum 2. 4. i) burchardum 2. 3. 4. k) eihstet 2. 2b. eichstat 4. l) uuirzaburc 3. m) proponere 1. 4. n) lullum 2. *M.* o) utrobique 2. 3. 4. p) consolationis. Cum 1. 2. 3. c. Dum 4.

25) Eichstedt. 26) i. e. regimen. 27) i. e. bello Saxonico, Boioarico et Alamannico, annis 748 et 749.

Cap. 11. *De passione sancti Bonifatii.*

33. Cum autem servum suum [a] Dominus de huius mundi vellet temptatione eripere et temporalis vitae tribulationibus sublevare, tunc etiam Domino dispensante difinitum est, ut ad Fresiam, olim corpore non quidem mente omissam [28], servis Dei secummi grantibus perveniret; ut ubi primitus praedicationis studium ingrediens praemiorum inchoaverat incrementa, etiam e saeculo rediens sumptus reciperet remunerationis. Sed miro quodammodo vaticinii praesagio sequentem obitus sui diem praedicto episcopo [b] praenuntiavit, et quali mundum fine demum relinqueret insinuavit; eique per ordinem de ecclesiarum structura et populi doctrina proposuit, dicens: „*Ego enim propositum pergendi iter conplere cupio; ego me a desiderato proficiscendi „itinere revocare non potero; iam enim instat resolutionis meae dies, et tempus obi„tus mei adpropinquat; iam enim, deposito corporis ergastulo, aeternae retributionis „revertar ad bravium. Sed tu, fili carissime, structuram in Thyringea a me coe„ptam ecclesiarum ad perfectionis terminum deduc; tu populum ab erroris invio* [c] *in„stantissime revoca; tuque aedificationem basilicae iam inchoatae ad Fuldam comple, „ibidemque meum multis annorum curriculis corpus inveteratum perduc.*" Hisque conpletis sermonibus, adhuc ampliora huiuscemodi addidit verba, et ita inquiens ait: „*Fili, tuo cuncta prudentissimo provide consilio, quae in hoc nostro sint usui itinere „copulanda, sed et linteum, quo meum decrepitum corpus involvatur, in theca librorum meorum repone!*"

34. Cum enim praefatus tantae querelositatis [d] antistes suspiria non ferens, sed statim se in lacrimas dedisset, iam sanctus Bonifatius finito conloquio ad alia rediit, et diebus non multis interpositis, a cepto se minime retraxit itinere; sed sumptis secum conviatoribus, navem ascendit, ac per Rheni fluminis alveum penetrans, nocturna portuum navigio exquisivit loca, donec aquosa Fresonum arva ingrediens, trans stagnum quod lingua eorum dicitur Aelmere [29], sospes pervenit, infaecundaque divino germine litora inspiciendo circuit. Cumque periculosum fluminum marisque et ingentium aquarum evasit discrimen, in periculum iam sine periculo incedit [e], gentemque paganam Fresonum visitavit [f]; quae interiacentibus aquis in multos agrorum dividitur pagos, ita ut diversis appellati nominibus, unius tamen gentis proprietatem portendunt [g]. Sed quia longum est, ut per ordinem replicentur, eos tantum de nomine denudare studemus, qui ad narrationis nostrae seriem veraciter proferuntur, ut et locus et lingua relatam a nobis beati viri sanctimoniam aequaliter prodat, et quali hunc mundum fine desereret, aperiat.

35. Per omnem igitur Fresiam pergens, verbum Domini, paganico repulso ritu et erraneo gentilitatis more destructo, instanter praedicabat, ecclesiasque numine confracto delubrorum ingenti studio fabricavit; et multa iam milia hominum, virorum ac mulierum sed et parvulorum, cum commilitone suo corepiscopo [h] Eoban [i] baptizavit, quem ad subveniendum suae senilis aetatis debilitati [k] Fresonis [l] iniuncto sibi episcopio in urbe quae vocatur Trehct [m] subrogavit, et presbiteris ac diaconibus quorum haec sunt nomina: Wintrung et Walthere [n], simul et Aethelhere [o], sacerdotali presbiteratus officio praeditis, Hamund, Scirbald et Bôsa, levitarum obsequio deputatis, Wac-

a) s. sanctum bonifacium dominus 3. *M.* b) e. Lullo *M.* c) inuio 2. 3. 4. inuio *corr.* deuio 1. d) t. quoque religiositatis *M.* e) incidit *M.* f) visitaret 2. 3. 4. g) protendunt 3. praetenderint 4. h) coepiscopo. *M.* i) colban 2. doban 4. coebaneo. *M.* k) infirmitati 1. l) fresonibus. *M.* m) trhet 3. trecht 2. *M.* trehet 4. n) wathere 3. walteri. *M.* o) A. sacerdos, Hamund 3.

28) Presbyter Ultraiectinus nro. 12.: *revelata est ei Willibrordi episcopi carnalis depositio, et ad caelestem gloriam transmigratio. Statimque sensit fortis athleta sibi iterum . . cum Goliath . . bellum gerendum. At nequaquam incertus quid ageret . . confestim navigio illuc properavit . . . moxque per undas Rheni . . . Traiecto oppido delatus est. Et cum applicuisset, vidit sibi obvium exire chorum angelicum, quem Willibrordus doctor eximius in monasterio illo ad laudem et gloriam nominis Dei aggregaverat. Cum his ergo processit ad ecclesiam; et cum orantibus oravit, cum gementibus gemuit, cum lamentantibus flevit, cum plangentibus Willibrordum acriter planxit: nam et ipse tanto patri summo amore devinctus fuerat et confoederatus. Cum autem pertransissent dies luctus, quaerenti aptum praedicationi locum atque certamini, responsum est illi divinitus, esse quasdam gentes in litore oceani sitas, quibus eum euangelizare oportaret . . . Protinus ergo . . . procellis credidit se fluvialibus, austroque iter secundante delatus in insulam, quae sermone patrio Ostriki dicitur, gratias egit Deo.* 29) iam Zuiderzee.

car[a] et Gundaecar[b] Illehere et Hathovulf[c], monasteriali monachorum ordine sublevatis; qui etiam in tantum vitae aeternae semen cum sancto Bonifatio late per populum divulgantes, domino Deo patrocinante diffamaverunt, ut quibus iuxta apostolicae institutionis normam cor erat unum et anima una, una eademque et palma esset martyrii et remuneratio triumphi.

36. Postquam igitur fidei, ut praediximus, per Fresiam inluxerat splendor, et felix Sancti huius vitae adpropinquaret finis, iam quidem secus ripam fluminis quod
30 dicitur Bordne[30], quod est in confinibus eorum qui rustica dicuntur lingua Ostor[d]- et
31 Westeraêche[e, 31], suorum tantum stipatus clientum numero, erexit tentoria. Sed quia festum confirmationis neophitorum diem et nuper baptizatorum ab episcopo manus inpositionis et confirmationis populo praedixerat iam longe lateque disperso, ad propriam unusquisque reversus est domum, ut secundum definitam sancti episcopi sententiam universi praedistinato confirmationis eorum die praesentarentur. Cum autem praedictus dies inluxisset, et aurora lucis orto iam sole prorumperet, tunc etiam versa vice pro amicis inimici, et novi denique lictores[f] pro noviciis fidei cultoribus advenerant, hostiumque ingens in castra, vibrantibus armis, hastata ac scutata inruerat multitudo.
32 Tunc repente ex adverso pueri[32] e castris prosilientes, utrubique se armis impetunt, et sanctos contra insensatum postmodum martyres furentis populi exercitum defendere gestiunt. Sed vir Dei statim audito tumultuantis turbae impetu, accito ad se clerico-
33 rum clero[g, 33], sumptis sanctorum reliquiis quas secum indesinenter habere consueverat, e tentorio procedit, et confestim increpando pueris pugnae interdixit certamen, dicens: „*Cessate, pueri, a conflictu, pugnaeque deponite bellum; quoniam scripturae „testimonio veraciter erudimur, et ne malum pro malo, sed etiam bonum pro malis „reddamus*[h]. *Iam enim diu optatus adest*[i] *dies, et spontaneum resolutionis nostrae „tempus imminet; confortamini igitur in Domino, et permissionis suae gratiam gra- „tanter sufferte: sperate in eum, et liberabit animas vestras.*" Sed et adstantes tam presbiteros quam etiam diacones, inferiorisque ordinis viros Dei subditos servitio, patria[k] admonens voce, ait: „*Viri fratres forti estote animo, et ne terreamini ab his, „qui occidunt corpus, quoniam animam sine fine manentem necare non possunt; sed „gaudete in Domino et spei vestrae anchoram in Deum defigite; quia extemplo perpe- „tuae reddet vobis remunerationis mercedem, et coelestis aulae sedem cum supernis „angelorum civibus condonat. Nolite vos vana huius mundi delectatione subicere; „nolite caducis gentilium adulationibus delectari; sed subitaneum hic subite constanter „mortis articulum, ut regnare cum Christo possitis in aevum.*"

37. Cumque tali doctrinae hortamento discipulos ad coronam martirii affabiliter incitabat, confestim furens super eos paganorum tumultus cum gladiis cunctaque mili-
34 tiae armatura inruit, et felici sanctorum caede corpora cruentavit[34], statimque mortali iustorum multata carne tripudians gentilium turba, victricem suae dampnationis praedam arripuit, castraque depopulans, manubias diripiendo inpertivit; sed et thecas in quibus multa inerant librorum volumina, et reliquiarum capsas abstulit, magna se ditatam auri argentique copia credens, ad naves, quibus cottidianus erat[l] clericorum ac puerorum victus, et aliquantulum adhuc residuum eiusdem stipendii vinum, obserratis, ut erant, vasculorum claustris, asportavit; ac repente adamati conperto liquoris haustu coepit gulosam ventris satiare ingluviem et vino madidum inebriare stomachum, tandemque de acceptis praedae spoliis, inito consilio, mirabili omnipotentis Dei dispositione tractare, et, qualiter non visum quidem aurum vel argentum inter se invicem dispertiretur, consulere. Cumque prolixius de tanta pecuniarum aestimatione sermocinaret, iam iamque iurgiorum disceptatio exorta est, et tanta discordiae demum inimicitia inchoata, ut furore etiam vesaniae insaniens turba in duas divisa est[m] factiones; et ad extremum arma, quibus sanctos antea martyres iugularunt, in seipsos

a) wachar 3. b) gundacker 2b. gundwaccar, illesehere et bathowlf *M.* c) batuwolf 2. bathouulf 2b. bathowlf 4. d) oster 2. oslar 4. e) uesteraeche 1. westereche 2. 3. wester 4. f) lectores 2. 3. g) cetu 2. choro *M.* h) reddimus 1. i) est 1. *M.* k) patris 1. *M.* pari 4. l) inerat 3. *M.* m) esset 1.

30) rivus Bordau. 31) i. e. Oster- et Wester-go; pagi hodieque extantes. 32) i. e. vasalli, sequaces armati. 33) *κλήρῳ.* 34) Presbyter Ultraiectinus nro. 13.: *Peregit igitur . . . cursum suum stans et orans, tyrannoque iugulum ad decollandum praebens.*

crudeliter pugnando verterunt. Tunc itaque maxima insanientis turbae parte prostrata, iam qui supervixerant, ad lucrum animarum vitaeque dampno adquisitum, iacentibus adversariis qui sibi super desiderato cupiditatis thesauro obsistebant, gaudentes cucurrerunt, et confractis librorum repositoriis, etiam pro auro volumina, et pro argento divinae scientiae cartas reppererunt; sicque pretioso auri argentique pretio privati, codices quos invenerunt, alios per campi planitiem disperserunt, alios siquidem paludum harundineto inferentes, alios etiam in diversis quibusque locis abscondentes proiecerunt; sed tam omnipotentis Dei gratia, quam etiam precibus sancti Bonifatii, summi pontificis atque martyris, inlaesi et intemerati magno postea dilapso temporis spatio reperti sunt, et ad domum, in qua usque hodie animarum prosunt saluti, a singulis quibusque inventoribus remissi[35]; carnifices autem super aestimatae amissione pecuniae contristati, domum reversi, maiorem[*] domesticarum rerum post trium indutias dierum dampnum, sed et vitae dispendium mortis recepta talione perceperunt; quia omnipotens mundi conditor ac reformator ulcisci se voluit de inimicis, et fusum pro se sanctorum sanguinem consuetae misericordiae zelo puniri, ac diu protelatam idolorum cultoribus iram, novo recentis malitiae furore permotus, publice ostendere[36].

Cap. 12. *De sacri corporis in Fuldense monasterium translatione*[a].

38. Cumque inprovisa sanctorum martyrum temporalis interemptio exitii[b] per pagos ac vicos omnemque provintiam volitaret, repente christiani, corporali conperta martyrum morte, maximam congregantes expeditionem exercitus, confinium terminos prompti postmodum futurae ultionis bellatores expetunt, et revoluta supradicta dierum supputatione, infidelium, sospites sed indevoti hospites, adgrediuntur terram, ac paganos eis e diverso obviantes ingenti strage prostraverunt. Sed quia pagani primo populi christiani impetui[c] obsistere non valebant, in fugam siquidem versi, magna etiam clade corruerunt, et terga vertentes, vitam simul cum intestina eorum suppellectili et heredibus perdiderunt: sicque saltim christiani superstitiosorum tam uxoribus quam etiam filiis necnon servis et ancillis depraedatis, ad propria redierunt; fitque modo mirabili, ut superstites gentilium accolae, praesentibus confracti malis, aeterna potius tormenta fidei fulgore inluminati devitarunt, et praefati antistitis doctrinae documentum quod eo vivente rennuerunt, etiam moriente, divinae increpationis moderamine perterriti susceperunt. Corpus vero beati pontificis prosperis velis ventorumque flatibus trans fretum quod dicitur Aelmerae — sed et aliorum martirum post dies non multos — perductum est ad supradictam urbem quae dicitur Trehct; ibique conditum ac sepultum, donec a Magontia religiosi et fideles in Domino fratres a Lullo episcopo, successore quidem huius sancti pontificis et martiris Christi, directi, navigio ad perducendum beati viri cadaver ad monasterium quod eo vivente construxerat, et secus ripam fluminis quod dicitur Fulda[d] situm est, advenerant; quorum unus, qui

*) maiorem *corr.* maius 1. a) *rubrica deest* 1. 2. 3. 4. b) exitus 2b. exin 4. c) impetum 3. d) fulta *loco in fine raso* 1. fulde 3.

35) Othlonus lib. II. cap. 23. addit: *Inter eosdem vero libros repertus est sancti euangelii liber, quem beatus vir pro sanctitate sua secum iugiter ferre solebat. Hic ergo quamvis gladio acuto, ut adhuc ab inspicientibus probari valet, per medium incisus fuerit, nullius tamen litterae integritatem eadem incisione perdidit. Quem (ut fertur) sanctus Bonifacius in illa hora qua ad caput eius abscidendum vibrabatur gladius, habens in manibus vel pro tutela capitis, ut multi solent, seu etiam pro clypeo spirituali quem in libro tali esse credidit, percussori opposuit. In quo nimirum signo et miranda virtus Dei, et veneranda sanctitas beati Bonifacii potest agnosci. Mirabilius namque videtur, quod nulla incisi libri littera delebatur, quam si nullum incisionis stigma per ferientem gladium in libro reperiretur.*

36) Presbyter Ultraiectinus nro. 14.: *Mihi autem in eadem regione sciscitanti de eo, si quid scribere possem, relatum est adhuc superstitem esse quamdam mulierem sed iam valde decrepitam, quae iureiurando asserebat se decollationi militis Christi fuisse praesentem. Dicebatque, quod cum gladio feriendus esset, sacrum euangelii codicem capiti suo imposuerit, ut sub eo ictum percussoris reciperet; eiusque praesidium haberet in morte, cuius lectionem dilexerat in vita. Perempti sunt autem et discipuli eius cum eo, in loco qui Dockinga dicitur; ubi postea in honorem tanti martyris constructa est basilica nobilis; iuxta quam fons aquae dulcis emanat, cum alibi per totam regionem illam salsae et amarae sint aquae. Et ferunt hunc fontem a Bonifacio inventum et sanctificatum esse, ideoque tanta dulcedine insignitum, et potationi cunctorum satis accommodum.*

et auctor itineris comitatusque aliorum extiterat, singularem sanctimoniae ac privatam castimoniae continentiaeque gerebat vitam, nomine Haddo[a], cui privatim praefatus praesul legationis huius nuntium sanctique corporis advectionem cum fratribus secum proficiscentibus inposuit, ut maior sanctae reverentiae viro devotionis inpenderetur honor, et plurimorum amplius testificatio in his quae auditu vel visu perciperent, praevaleret. Cumque honorabiles tam sanctae consocietatis fratres ad praedictam urbem pervenerunt[b], tunc quippe aliquantula obviam eis populi erat congregata collectio; 37 eiusdemque urbis praefecti[37], eis audientibus, quemadmodum a glorioso rege Pippino exivit edictum, insonuit interdictum, et ne inde praedicti pontificis corpus amoveretur indictum est. Sed quia Omnipotentis magis quam hominum convalescit fortitudo, mirabile statim ac memorabile cunctis adstantibus angelica magis quam humana peractum cognitione auditum est miraculum, ecclesiaeque cloccum in signum amotionis[c] sancti corporis, humana non contingente manu, commotum est; ita ut omnes repentino timoris pavore perculsi, maximo tremore obstupuissent[d], et iusti huius reddendum esse corpus proclamarent; sicque statim redditum est corpus, et a praedictis sanctae recordationis fratribus cum psalmis hymnisque honorifice ablatum, ac sine remigantium labore tricesima obitus sui die perductum est ad civitatem supradictam Magontiam, miraque Dei omnipotentis providentia factum est, ut uno eodemque die sine statuto praedifinitionis tempore[e], quasi ad statutum praedistinationis diem, tam legati sanctum deferentes corpus, quam etiam de longinquis longe lateque regionibus multi virorum ac mulierum fidelium ad tanti viri mortis obsequia convenerant. Sed et supradictus Domini antistes, tam venerandae dignitatis successor, qui regali illo in[f] tempore praesens erat palatio, huius omnino ignarus causae adventusque sancti corporis inscius, ad civitatem quam praediximus, velut sub uno eodemque horae momento pervenit, tantaque omnibus aliunde advenientibus vel etiam eiusdem urbis civibus, et doloris incubuerat moestitia, et gaudii exuberabat laetitia, ut etiam tanti perspecta pontificis temporanea morte corporis, et amissum carnaliter dolerent, et futurum sibi suisque in posterum perpetualiter patronum crederent.

39. Quapropter, geminis his causis existentibus, conpuncti cordibus, cum presbiteris ac diaconibus omnique gradu ecclesiastico, ad eum quem vivens praedistinaverat locum perduxerunt, et novo in ecclesia confecto sarcofago, ex more sepelientes posuerunt; omnibusque rite peractis, redierunt, et fidei robore confortati, ad propria pervenerunt. Sed in loco ubi sanctum deposuerunt corpus, divina deinceps beneficia redundabant, et sancti viri precibus hi qui ad eundem diversis infirmitatibus obsessi perveniunt locum, salubre tam corporum quam etiam mentium remedium consequuntur; ita ut alii iam toto corpore praemortui peneque per omnia exanimes, ultimum tamen interim exalantes spiritum, pristinae redditi sunt sanitati; alii vero luminibus caecitate pressis suum recipiunt visum; alii quidem diaboli laqueis adstricti, etiam mente sunt capti et insanientes, animi postmodum detinent integritatem, et pristinae dediti saluti, laudantes glorificant Deum, qui suum dignatus est servum tanto munere decoratum ditare et honorare, et praesentibus ac futuris saeculorum temporibus corusca miraculorum patefactione ostensa, quadragesimo peregrinationis eius anno revoluto glorificare; qui et incarnationis Domini septingentesimus quinquagesimus quintus annus cum indictione octava conputatur. Sedit autem in episcopatu annos 36, menses 6 et dies 6, et sic ordine suprascripto, die Nonarum Iuniarum martyrii triumpho remuneratus, migravit ad Dominum; cui est honor et gloria in saecula saeculorum amen[g].

Qualiter in loco ubi martyrum sanguis effusus est, ecclesiae paraturam explorantibus fons vivus apparuit[h].

40. Enumeratis igitur beati viri gestis, quibus in infantia et pueritia vel adulescentia et iuventute aut etiam in senectute floruerat, ad ea quae post emensam huius

a) hyddo 2. hadda 4. b) pervenirent 1. *M.* c) ammonitionis 2. 3. admonitionis 4. d) obstupuerunt 2. 3. e) die 3. *M.* f) *deest* 1 *M.* g) *sequentia desunt in* 4. 5. 6. 7. h) *rubrica deest* 3.

37) *cives illius loci audientes cur venissent, congregaverunt, et ipsi seniores populi iudicesque ad resistendum.* Othlon. lib. II. cap. 24.

mundi metam et felicem vitae istius decursum mirabiliter annuendam mortalibus beati viri vitae sanctitatem, Domino cooperante, peracta sunt redeamus, et memorabile quoddam miraculum populisque imitabile ad memoriam reducimus; quod et a glorioso rege Pippino, sicut ipsis sibi referentibus qui huic praesentes erant miraculo, conpertum est, ad nos usque per venerabilem virum Lul episcopum delatum est, atque ita ipso nuntiante intimatum, quod in loco ubi quondam pretiosus sancti martyris effusus esset sanguis, cum consilio plebis atque ingentis partis populi Fresonum structura cuiusdam tumuli propter inmensas ledonis ac malinae inruptiones, quae diverso inter se ordine maris aestum oceanique recursum, sed et aquarum diminutiones infusionesque commovent, ab imo in excelsum usque construeretur; super quem denique ecclesiam, sicut postea gestum est, exstruere cogitabant, ac servorum Dei habitationem in loco eodem collocare; sed cum praefatum colliculi opus iam ex integro aedificarent, et omne quippe aedificium ipsius structurae conplerent, etiam ad se reversi, quid incolae habitatoresque loci illius de insulsae penuria lymphae, quae per omnem pene Fresiam maximam tam hominibus quam etiam animantibus difficultatem gignit, inter se invicem disputarunt; tum demum unus Domino miserante, qui officium praefecturae[38] 38 secundum indictum gloriosi Pippini regis super pagum locumque illum gerebat, et princeps ipsius erat operis nomine Abba, sumptis secum collegis equum ascendit, ac circumagrato colle tumuloque inspecto, repente cuiusdam caballus[a] pueri, ex inproviso tantum pedibus terrae inpressis, ruinae penitus casuram temptabatur, anterioribusque humo infixis cruribus volutabatur, donec hi qui agiliores sollertioresque extiterant, descensis suis praepropere caballis, equum terrae inhaerentem extraherent. Sed stupendum statim ac spectaculo dignum his qui aderant ostensum est miraculum, et limpidissimus extra consuetudinem illius terrae fons mirae suavitatis gustu indulcatus prorumpebat, et per incognitos penetrans meatus profluebat, ut rivus iam maximus esse videretur; quo obstupefacti miraculo, exultantes atque alacres domum reversi, ea quae viderunt plebibus divulgarunt[b. 39]. 39

a) caballus *corr.* cavallus 1. *constanter.* b) deuulgarunt 1. *In Canisiana editione hic ex Georgii Wicelii Hagiologio adiiciuntur, quae in codicis Trevirensis continuatione, unde originem traxerunt, mox edenda ampliora et meliora repperies.*

38) i. e. comitis. 39) Anonymus, fortasse Monasteriensis, hunc operi finem imponit: *Numerus quoque sanctorum martyrum qui cum beato martyre et pontifice Bonifacio passi sunt pro Christo, quinquaginta duo fuerunt. Sed corpora supra nominatorum martyrum et aliorum tredecim, a fidelibus collecta sunt, et in navim cum beato pontifice immissa, felici gaudio cursuque prospero usque Traiectum pervenerunt. Illic enim cum hymnis et psalmodiis suscepta, et in ecclesia quae est in honore sanctae Trinitatis consecrata, cum omni timore et veneratione fuerunt sepulta. Alia quoque sanctorum martyrum corpora, quorum propter desidiam et negligentiam oblivioni tradita sunt nomina, sed in libro vitae proculdubio sunt scripta, in eodem loco ubi palmam martyrii susceperunt, a fideli populo sepulta sunt, in quo postea, Christo propitio regalique praecepto, pro honore sanctorum martyrum constructa est ecclesia. His in locis, videlicet Traiecto, Fuldae, Dockingae, in signis et virtutibus per sanctorum martyrum merita fideli populo intus praestantur beneficia, crescente fide catholica, per Christum Dominum nostrum. Amen.*

APPENDIX AUCTORE PRESBYTERO MOGUNTINO.

Quae hinc inde ex codice Trevirensi in Henschenii editione publici iuris facto adieci, haud magnam sibi fidem vindicare possunt; quum tamen auctor nonnulla ex membranis Moguntinis iam deperditis desumta, et Othlono quoque accepta servaverit, ea plane praeterire nolui.

Caput 1. *Depositio Gewelibi et Adelberti episcoporum.*

Temporibus venerandi Karoli a) qui senior dicitur, et Pippini fratris eius, fuit quidam antistes, nomine Geroldus, qui post Raobardum
1 sanctam Moguntinae sedis rexit ecclesiam. Eo 1)
743 tempore inquietabant Saxones Turingiam regionem, ita ut compulsi sunt sponte confugere ad supradictum principem Karolomannum, quatenus suo patrocinio tutarentur. Quos ille susceptos, utcumque et muneribus onustavit et consilium impendit. Contigit namque praedictum principem cum exercitu contra Saxones ire, simulque Geroldum antistitem cum suis Karolo suffragando et hostibus refragando certamini in-
2 teresse. Quid plura? Certantibus altrinsecus
3 exercitibus, venerabilis antistes Geroldus, irruentibus iaculorum nubibus interemptus, occubuit. Fuit autem eodem tempore quidam nomine Gewelib, in palatio regis acceptissimus, supra memorati antistitis filius dictus; qui post obitum patris eamdem gubernare suscepit ecclesiam. Hic autem honestis moribus, ut ferunt, suam vitam circumsepsit, nisi tantum quod cum herodiis et canibus per semetipsum iocabatur. Sed tamen diligentius inquirens, et explorans nomen viri qui suum seniorem occiderat, exercitu non multo post adunato, una cum venerando Karolomanno ad eosdem Saxones, ubi pater eius fuerat extinctus, perrexit: et sedentibus e regione exercitibus in ripa fluminis Wisuraha, praecepit ipse antistes nomen illius qui patrem suum occiderat, inquiri; responsumque est eum affuisse. *Rogate*, inquit, *illum in medio amne fluminis mecum sermonicari.* Et ille haud segniter, equo parato, in occursum eius, ut erat invitatus, festinavit. *En*, inquit Gewelib, *accipe, quo patrem vindico, ferrum!* Dictoque pariter transfodit eum, et ille cadens in flumine exhala-
4 vit vitam; et ob hoc consertis cuneis, omni nisu utrimque dimicatum est; superatisque Saxonibus Karolus cum suis, spoliata strage, ad propria remeavit. Episcopus autem a caede regressus, rudi populo, rudis adhuc praesul, licet aetate maturus, tamen fide . . . b) praeficitur; non computantibus nec rege nec ceteris optimatibus, vindictam patris crimen esse, dicentibusque: *Vicem reddidit patris morti.*

Eodem itaque tempore venerabilis Bonifacius Domino ducente, de Britannia, Anglorum gente, Germaniam est ingressus, materiam, quam invenit, optimi operis quaerens praedicandi et baptizandi; Rhenoque tenus cunctis lustratis civitatibus, caute, ut prudens pastor, prospiciebat, qua parte errantes, quaque recto itinere gradientes conspiceret oves, usque dum ad magnam metropolitanam sanctae Moguntiae civitatem, Domino secum commorante, pervenit. Illo nefando opere episcopi comperto, statim ad caput regni et ad comprovinciales episcopos cum fervore Spiritus sancti, ut confracta solidaret, et dissuta acumine praedicationis euangelii consueret, confluxit, ne veteris consuetudinis pannus totam fidei vestem foedaret; eisque, ut erat magni ingenii, de periculo gregis et de habitudine episcopi silenter intimavit. At ille ab eisdem vocatus et a sancto Bonifacio admonitus, ne sibi periculum et populo pariter praecipitium . . . c), statim sine repugnatione honestis monitis consentit, et sine synodali disceptatione sedem et parochiam a quibus acceperat redonavit, suumque elaboratum ad sanctum Martinum tradidit, in pecunia et mancipiis, quia hereditatem aliam in istis regionibus non habebat; et in beneficium Spanesheim 2) villulam, et ecclesiam quae Caput — montis . . 3) dicitur, acceperat; et exinde quatuordecim annos honeste in sua domo d) et maxime hospitalitatis gratiae operam dabat; et nunquam ad conventum postea vel in synodum venit, raro tamen ad lavationem pedum in coena Domini orationis causa in ecclesiis se repraesentavit. At domnus Bonifacius, a supradictis principibus magnificentissime honoratus, legationeque cum eo missa ad domnum papam Gregorium, in sedem Moguntinae ecclesiae electione cleri et populi constitutus est. Pontifex autem eum honorifice susceptum, episcopum ordinavit, infula ditavit, nomenque mutavit, atque ad Franciam direxit, ut veridice de eo scriptum per Salomonem putamus: *Iustum deduxit Dominus per vias rectas* et reliqua. Exin coepere nobiles viri ei suos filios commendare ad erudiendum; quos ille libenter susceptos, adiutores sibi quasi adoptivos filios enutrivit, secumque gregis Dei cautos fecit esse pastores, ne aliunde quam per ovile haereticae tortitudinis lupi catholicam ingrederentur ecclesiam.

3) Iisdem temporibus fuit quidam pseudopropheta, nomine Aldebertus 4), qui in semetipso sanctitatis gratiam simulavit, qui quosdam e) mercede conductos, ut se dicerent debiles, claudos, sive caecos, quatenus in nomine Trinitatis eis fallendo daret sanitatem. Sic delirando errabundus et vagus et numquam stabilis, ut scriptum est, inconstans in omnibus viis suis, seductus et seducens; ita ut pene venerandum principem Karolomannum in eamdem simulationem adduxerat. Unde factum est, ut domnus Bonifacius, ingeniose calliditate eius conspecta, suasit principi ut caveret eius venenosa colloquia sive consortia, quia ob pecuniae avaritiam, quod Paulus idolorum servitutem nominavit, ei assidue cohaerebat. Karolomannus autem pia monita auscultabat, alter in sua vesania perdurabat. Novissime tamen Karolomannus, iam victus altercatione eorum, permisit, ut utrimque disputando, quis verae fidei cultor eorum esset, ostenderet. Ergo statuto die, cum perferre suas

a) *hic et deinceps Henschenius Karlomannus correxit* sed depravatam lectionem codicis retinui, quo parva scriptoris auctoritas melius appareat. b) immaturus *coniecit H.* c) procrearet *coniecit H.* d) vivebat *c. H.* e) circumducebat *conj. H.*

1) cf. Othlonum in fine libri 1. 2) Sponheim? 3) Kempten prope Bingen. 4) cf. concil. Romanum II; de degradatione, captivitate et interfectione solus noster, et hic dubiae fidei auctor, refert.

sententias in medium debuerunt, eadem nocte vir Dei in somnis putabat, se cum tauro palaestrare et confractis utrisque cornibus, eum tali coniectura cognoscebat superari. Mane autem facto, suadebant illum sui clerici Lul et Megingaudus nec non et Sturmi, uti cum tali gypsa 5) disceptare desineret. At ille somnum eius asserens, dixit: *Maior est qui in nobis regnat, quam qui illum possidet.* Et statim in congressione locutionis adversarius victus, confusus, sanctoque traditus, apud Moguntiam, ut decuit, degradatus est; et exinde Fuldensi monasterio translatus, carceris obscuritate detrusus, diu longeque vexatus est. Ad extremum miser ille fugam iniit, at nihil aliud ad viaticum nisi tantum unam caligam plenam nucleis secum tulit, et sic curso tenus fluminis Fuldae nesciendo errabat, et incidit in subulcos, qui etiam eum occiderunt, spoliaverunt, lignisque obruerunt: et hic finis erroris eius extitit. At truncus quem rodendo de carceris lamina sua panda conspicaverat 6), transportatur ad Moguntiam; ibique diu supra portam quae ducit ad sanctum Albanum, pro miraculo transeuntibus et aspicientibus, suspensus est.

Caput 2. Varia a sancto Bonifacio constituta, episcopi ordinati.

4. Tanta etenim fames divinae praedicationis Orientales obsederat, ut nullus presbyter trans flumen Wisurha esset, nisi unus, nomine Winfrit, in Turingia, qui et ille ex patre nuncupato Wart cognatus episcopi fuit, ex matre vero de progenie Turingorum. Unde contigit, ut necessitate compulsus 7), de sua provincia 8) evocaret feminas religiosas, quatenus sui clerici et nobilium filii ab eisdem nutrirentur, et coelestis praedicationis ministri imbuerentur. Teclam namque iuxta fluvium Moin collocavit, ut in illis locis quasi lucerna in caliginoso luceret loco, id est Chizzingim, ubi adhuc domni episcopi, ut ferunt, femoralia et subtalares pro reliquiis habentur; nec non et Liobam virginem ad Biscofesheim a) constructo monasterio constituit, quae multitudini virginum in eodem loco rectae vitae normulam docendo et vivendo praebuit.

5. In diebus etiam illis errantibus praeposuit ovibus pastores, et pullulanti messi operarios immisit. Siquidem inprimis dimisit de Reganesburg et Augustburg et Salzburg, Nordgewy et Salafeld 9); et adunavit unum membrum ecclesiae, et episcopalem sedem ibi constituit, ibidemque Willibaldum venerabilem virum ordinavit episcopum; loco autem nomen, ut antea habuit, Eihstat imposuit; Burghardum autem, virum probabilem, ad Virziburg destinavit, ipsumque ibi episcopum ordinavit. Quibus terribiliter suo baculo oves suas commendavit, dicens: *Per illum omnium communem Deum vos obtestor, quatenus tantam diligentiam curae gregis istius impendatis, quantum oneris vos scitis adeptos, et quantum ego usque in praesens impendi et impendar pro animabus eorum.*

6. Quodam autem tempore supradictus vir Dei iter faciens de civitate Moguntia, in Orientalium fines praedicando et baptizando pervenit; tendensque ad Turingiam, invenit amoenissimum campum, necnon et flumen iucundo alveo decur- 5
rens, ibique fixis tentoriis pernoctabat. Eadem quippe nocte lux de coelo habitaculum eius circumfulsit, et angelica visitatione et allocutione ibidem perfrui meruit; quod ex eo etiam coniici datur, quia et locum et ecclesiam in honore sancti Angeli illic dedicavit. Mane autem facto, missae solennitate peracta praecepit sibi mensam apponi escamque deferri. Dicente ergo ministro, quo ille vesceretur se non habere cibum; respondit: *Nonne qui multitudinem populi in deserto quadraginta annos manna de coelo misso potuit pascere, mihi ultimo servulo suo non potest ad unius diei refectionem pabulum ministrare?* Apposita itaque mensa, et laude Dei ante cibum decantata, ecce quidam aliger volando 6
portabat unam trutam, sufficientem ad illius diei refectionem, et ante mensam unguibus elapsam in terram deiecit. Tunc Deo gratias Sancto referente, levata et assata ad mensam honorifice portata est.

7. Contigit etiam post modicum tempus clericum quemdam, Adelherum 10) nomine, ingruente 10
languore infirmari. Hic vero castis moribus episcopo ferventius inhaerebat, et secretorum ipsius sciolus, honesta servitia sibi impendit. Cumque cerneret appropinquantem diem mortis suae, cum consilio viri Dei suam hereditatem ad sanctum Martinum Moguntiae tradidit. Postea, aegritudine ingravescente, vitam finivit; 7 8
et statim fratres eius praeripiebant, quidquid frater eorum sancto Martino tradiderat in locis subterminatis, ad Amanaburg et ad Preitenbrunnen 11), et Seleheim. Cum autem vocati et 11
interpellati fuissent huius rei causa, spoponderunt se iuramento illa in ius proprium evendicare; et episcopus se ibidem praesentem affuturum promisit. Statutoque die iuramenti, congregaverunt multitudinem suorum propinquorum; affuit etiam vir Dei pariter. Cumque secum adiuratores ad altare traxissent, dixisse fertur: *Vos soli iurate si vultis, nolo ut hos omnes perdatis.* Illi autem iuraverunt; statimque ad eos conversus episcopus, inquit: *Iurastis?* At illi: *Iuravimus* inquiunt. Et ait ad maiorem: *Ursus te in proximo occidet.* Ad iu- 9
niorem vero ait: *Numquam ex tuo semine videbis filium aut filiam.* Quod utrumque eventus rei probavit, et sic ecclesia beati Martini traditam sibi hereditatem obtinuit.

8. Vir autem Dei, divina inspirante gratia, ubique gestiebat verbi Dei semina pullulasse, gentes adhuc indomitas destinavit adire Fresonum, ut ritu superstitioso derelicto, cultura idolorum deposita, verum omnium creatorem Deum colerent. Synodali b) auctoritate et con-

a) biscofolheim *ed.* b) ergo *supplet H.*

5) i. e. serpente. 6) i. e. spicaverat. 7) S. Bonifacius. 8) Anglia. 9) lege Sualafeld. 10) Othlono lib. II. c. 29. Adalger audit. 11) Brettenbrunum Othlono.

sensu principis Pippini, Lullum Moguntiae ordinavit, secumque primitus ad Turingiam deduxit, et omnibus in illa regione nobilibus illum commendavit, uti fidei catholicae astipulatores ei assisterent. Novissime autem praecepto Romani pontificis et consilio venerandi principis Pippini et synodali auctoritatis licentia et omnium episcoporum et abbatum, necnon canonicorum et monachorum, omniumque christianorum ad suam dioecesim pertinentium, profectus est. Sed et Lullum ante iuramento constrinxit, dicens: *Equidem animose proficiscor, quocumque me divina gratia dirigere voluerit. Nunc autem da fidem, ubicumque obierim, meum corpus ad destinata transferas.* Et ille quidem spopondit, se omnia, prout possibilitas sineret, custodire.

9. Eodem tempore contigit Romanos dominum apostolicum Stephanum et servitores sancti Petri insolenter, ut mos eorum est, infestare; et ob *) hoc arrepto itinere, insciis illis, sumpto secum gladio, venit in Franciam ad supradictum principem Pippinum patrocinia poscens; eo modo, ut cum duobus presbyteris tot denique diaconis intra conclave unius b) oratorii in cilicio et cinere una cum antedictis presbyteris et diaconibus in terra iaceret; et per nuntium regem ad se invitavit. Eo quoque veniente, sic inquit Stephanus papa: *Honor sancti Petri deiectus est, et gloria domus eius imminuta est; ideo patrocinia Francorum et regis eorum quaerimus!* et sic producto gladio, dedit ei; et in eo, quantum sibi concessa esset, dedit patrocinandi potestatem. Et ille, missis nuntiis et iniuriam apostolici et temeritatem quam in sanctos audebant vindicavit; et postea aliquantum temporis in regionibus Francorum demoratus est. Tunc quoque accidit, ut dominus apostolicus Rutgangum ordinaret Metensem episcopum. Qua de re venerabilis episcopus Bonifacius in faciem ei restitit, dicens ei, non licere suam sedem derelinquere et terminos patrum transgredi, et sine consensu episcopi ad cuius dioecesim pertinet locus, qui-
12 libet ille est, episcopum ordinare, quod nec decessores eius fecissent, nec ecclesiastica regula docet. Atque in hunc modum ipsis in praesentia regis contendentibus, illo contradicente c), apostolica auctoritate fecisse, Pippinus rex in pace reconciliari eos nitebatur, dicens: *Non oportet, ut qui caput ecclesiae estis, ceteris membris exempla contentionis praebeatis; sed me inter vos mediante reconciliari convenit.* Audito
13 igitur eius consilio, ut erat uterque eorum in lege divina eruditus, consenserunt sermonibus eius, et in pace reconciliati sunt; acceptaque benedictione domini apostolici, ad destinata profectus est.

Caput 3. *Martyrium. Translationes. Willibaldus scriptor indicatus.*

10. Sicut enim per omnia divina mandata assecutus est, ita, quod quasi de singulari praecepto Dominus ex toto corde se diligendum et proximum sicut se ipsum praecepit, et custodivit; eamdemque caritatem sectando, semetipsum, ut Christus docuit, pro amicis suis dedit, et Fresorum lustrata gente, thesaurum sibi commissum non in sudario ligatum vel in terra suffossum abscondit, sed augmentum in eo quaerentibus porrigit. Appropinquante autem tempore passionis eius, et suis secum clericis sive laicis caute contra insidias adversariorum vigilantibus, nocte eadem lux de coelo tabernaculum, in quo vir Dei gratas Deo tota nocte persolvebat laudes, emicuit, et sic in maiorem partem diei perseveravit. Illucescente igitur die, exhortabatur suos dicens: *Viri fratres, fortes estote animo!* quatenus, quando diu optata dies veniret, parati essent. Nec mora; irruentibus contrariis et ipso interdicente bellum, Hiltibrant, qui suae mensae minister erat, semicalceatus se in pessum dedit, et post eum frater eius Habmunt diaconus, statim ut egressus fuerat e tentorio, occubuit; deinde alii atque alii, sicut historia passionis eius narrat. Ad extremum ipse episcopus martyrio coronatus, proprio sanguine infusus, palmis ad coelum erectis obiit. Statimque in ipso tempore ut sanctus vir pro Domino carne occubuit, Traiectensis ecclesiae clerici cum suo episcopo rapuerunt sanctum corpus, et voluerunt illud omnino apud se retinere. Quod cum Lul compertum habuisset, congregata multitudine Orientalium, venerabilium virorum clericorum, monachorum, simulque laicorum, condicto ieiunio cum psalmodiis et orationibus, perrexerunt et cum vi sanctum corpus abstulerunt; honorificeque ad Moguntiam tricesimo passionis die tulerunt.

11. Cumque corpus viri Dei ex more lavaretur d), quasi noviter facta vulnera eius sanguinem profuderunt. Sed et Lullus lotia 12) in testaceum vas collocavit, et sub terra fodit, in loco ubi nunc sancti Bonifacii ecclesia constructa manet, a septentrione ecclesiae quae nominatur baptisterium Ioannis, in qua usque hodie, ut ferunt, vestimenta in quibus passus est in arca lignea iacent. In eadem quippe civitate, ut accolae illius putant, nusquam exceptis martyrum corporibus, tam magna sanctitas claret, ut in supradicta ecclesia. Multi 13) etenim tunc fuere, qui cupiebant sanctum corpus ibidem remanere. Lullo autem renitente reminiscenteque iuramenti, apparuit, ut dicunt Sanctus cuidam diacono nomine Otpercht, dicens ad eum: *Dic,*

*) ab *ed.* b) unus *ed.* c) isto vero affirmante *coni. H.* d) lavatur *ed.*

12) aquam unde vulnera lavata erant. 13) Othlonus lib. II. cap. 25: *fuerunt plurimi in urbe Mogontiacensi, qui censebant illic sepeliendum esse sancti viri corpus, ubi erat episcopus: affirmantes huiusmodi ius esse omnium ecclesiarum, ut quo quis sedem episcopalem habuerit, illic quoque sepeliendus sit. In tantum autem quorundam illud affirmantium praevaluit certamen, ut paene eorum consilio sanctus Lullus consentiret, nisi cuidam venerabili diacono, qui dicebatur Otpertus, apparuisset sanctus Bonifacius in visione dicens: Dic episcopo Lullo, ut corpus meum absque omni ambiguitate ad monasterii mei locum transferat. Cumque hanc iussionem multi audientes minime crederent, praesul Lullus allatis Sanctorum reliquiis, iussit Otpertum probare iurando, si vera esset eius visio. At ille nihil dubitans, iussa implevit, visionem iurando probavit.* confer ea de re vitam S. Sturmii.

inquit, *Lullo, ut meum corpus ad locum requietionis meae transferat.* Multis ergo haesitantibus et non credentibus, Lul archiepiscopus, congregata multitudine reliquiarum, fecit eum iurare quod ita se haberet, sicut referebat. At ille, extensis utrisque brachiis super altare et reliquias, orabat Dominum et sanctos eius quorum reliquiae ibi praesentes erant, se ita adiuvare, ut verum esset quod dixerat. Tandem credentibus ceteris, Lullus archiepiscopus transitum viri Dei ultra Rhenum honorifice parabat.

12. Postquam ergo Lullus archiepiscopus sanctum corpus lavit, et in sindone involvit, convenientibus omnibus presbyteris, diaconibus et omni clero, necnon fidelibus laicis qui ultra Rhenum habitant, in unum, levatum est in feretro leviori, ut ferunt, ad navim onere, quam antea de nave portarunt, et tanta multitudo hominum naviumque tunc aderat eorum qui ad translationem sancti viri convenerant, ut Rhenum operiret. Et sic cum hymnis et psalmodiis utrasque implevere ripas, usque dum obviam haberent cum coniugibus et liberis omnem nobilitatem Orientalium. Egredientibus igitur de navi Lullo et comitibus eius, statim miscentibus se turbis, ingens luctus attollitur; alii prae gaudio atque fidei puritate, alii prae moerore et dolore. Exin levantes loculum Lullus archiepiscopus et qui ei in obviam venerunt. Citeriores autem, transvadato amne Rheni, redierunt in sua; sic quoque prospere per omnia, Domino dirigente necnon gubernante, agentes, ut in omnibus locis in quibus contigit meridiare sive noctare, signa crucis imprimerent, triumphatori omnium in suo agonotheta triumphantes. Sed et in quibusdam eorum locis nunc ecclesiae constructae cernuntur. Dum autem ventum est ad introitum silvae Bochoniae, mulieres revertentes ad propria, viri quoque comitabantur usque ad locum, quo ultimum decreverat corpus expectare iudicium.

13. Fuit quidam monachus eodem tempore, nomine Ritant, frater Wolfmari piscatoris, qui et ipse piscator; cui ab abbate suo Sturmione praeceptum est, ad adventum hospitum tunc venientium, quia adhuc praeter lac et butyrum et caseum non multae deliciae fuerant, ut piscibus congregatis susceptio praevideretur. Tunc supradictus frater Ritant, sciens locum propter aedificium quod nominatur vulgarice Aucariumdomus, ubi sibi numquam pisces deerant, illuc propere, praecepto obediens, ad lacum accurrit. Ut ad paululum iam dicta constringam, tempore adventus sancti corporis, dum rete a) aptavit extendere, subito omnes qui in lacu erant supini in superficie aquarum ostendebantur pisces, eodemque momento in inferiore parte fluminis audiebant collectam a cantante cantari, quo sanctum corpus super pontem portabatur. Et ita nihil laboriosius in piscatione agebat, nisi tantummodo colligendo et naviculam implendo piscibus, ad huius diei hospitibus sufficientem pastum, quos ad ministerium secum detulit. Hoc signorum de multis quae per sanctum martyrem Bonifacium divina virtus dignabatur ostendere post martyrium eius, in eodem loco initium erat.

14. Postea igitur Willibaldus vitam conversationemque viri Dei necnon et passionem quia adhuc multi supererant qui eidem passioni interfuerunt, conscripsit, in loco qui dicitur sancti Victoris ecclesia, in conclavi unius cubiculi primitus in ceratis tabulis, ad probationem domni Lulli et Megingaudi; et post eorum examinationem in pergamenis rescribendam, ne quid incaute vel superfluum exaratum appareret. Supradicta autem sancti Victoris ecclesia, extra murum Mogontiae sita, et succedentibus episcopis honorabiliter adaucta refertur. Lullus enim et Rabanus illic vacabant orationibus. Willigisus autem beatae memoriae pater, mediante domino Burchardo camerario urbis et praeposito sancti Victoris, supremam eidem ecclesiae, divina gratia inspirante, imposuit manum, novum et egregium ibi constituens monasterium, et viginti canonicorum in Dei servitio constituens pervigili cura obsequium; eiusque ecclesiae dedicationem ob memoriam beati patris Bonifacii ipsius passioni continuavit, praesente tertio Ottone imperatore, qui et ipse suo praedio in Turingia sito ecclesiam eamdem sub impressione chirographi dote confirmans ditavit; regnante domino nostro Iesu Christo, qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat deus, per omnia secula seculorum. Amen.

a) *ita correxi, se ed.*

2. EX OTHLONI VITA S. BONIFACII.

PRAEFATIO AD MONACHOS FULDENSES. Petitionibus vestris, fratres Fuldenses, prout scientiae meae parvitas permisit, parere studui. Petistis enim, ut sancti patris nostri Bonifacii vitam praecipuo quidem atque laudabili elegantique, utpote sancti Willibaldi, stilo antiquitus editam, sed in locis quibusdam ita infirmo intellectu obscuram, ut difficile pateat quo oratio tendat, ego sententia apertiori reserarem. Quam nimirum petitionem inprimis miratus, cur tot patribus peritis tam inter vos quam circumquaque commorantibus hucusque relictis, mihi imperito et

liberalis sententiae admodum ignaro tam arduum opus iniungere vel excogitaveritis, pro nihilo duxi, deinde cum quidam ex vobis mihi referret, iam antea pro eodem opere laboratum fuisse apud sanctum Leonem papam, ita ut nonnullos libros, unde plenius ad hoc instrueretur, Egbertus abbas scriptoremque ei simul Romam transmisisset, ipsosque libros, eo defuncto et opere petito minime expleto, ibi remansisse: tunc misertus talium, apposui aliquando animam, volens scilicet implere petita, si ulla adstipularetur scientia. Cumque diu velle mihi adiaceret, perficere autem in me non invenirem: dicebam vobis, quod vellem, quodque nescirem. Sed vos, ut scitis, eadem crebro repetistis, dicentes, si mihi tantummodo solida inesset voluntas, a Domino caetera praestari. Exhortatione eiusmodi saepe incitatus, temptavi tandem vestros implere precatus, confidens in eo quam maxime qui dixit: *Aperi os tuum, et ego adimplebo illud*, quique sicut in paucis saepe victoriam praestat, sic etiam in imperitis peritiam tribuens, gratiae suae potentiam ostendit. Haec autem ideo praemisi, ne quis me forsitan tantum opus ultro arripuisse per arrogantiam arbitratus dicat, magnae praesumtionis esse causam, illa quae a quolibet sancto viro utcumque fuerint prolata, ab ullo deinceps quasi emendatore in aliud transferri. Quasi non ipsa sanctorum prophetarum sanctissimaque euangelii dicta multis obscuritatibus involuta, a nonnullis scriptoribus in aliam linguam, vel in apertiorem sententiam fuerint translata.

2. His itaque praelibatis contra detractores universos, quibus nihil est dulcius quam alios lacerare, aliis laqueos ponere in via qua ipsi nolunt incedere; iam deinde lectori pandere cupio, quia id mihi maxime fuit studii in opere isto, ut sententiam eamdem verbis apertioribus proferrem, exceptis his quae ob sui difficultatem et obscuritatem investigare penitus nequivi. In tantum autem faciliora sequebar, ut sicuti probari potest, alicubi eadem verba ponerem. Quid enim nobis infimis, qui spectaculum facti sumus mundo, nodosa et perplexa oratio? Habeant amatores sapientiae saecularis Tullium; nos imperiti et ignobiles, despecti et contemtibiles, sequamur Christum, qui non philosophos, sed piscatores elegit discipulos.

3. Inter haec etiam illud notum facio dilectioni vestrae, quia cum in ipso libro, quem me explanare petistis, inspicerem plurima tam miraculorum, quam epistolarum, insignia non haberi, quae in aliis libris inveni, molitus sum ex ipsis colligere, et in locis quae oportuna videbantur inserere. Fortassis enim ille venerandus vir qui vitam sancti Bonifacii inprimis scripsit, virtutes eius multas epistolasque nesciens praetermisit. Sed mihi consideranti litteras omnes quas de eo habetis, in nullis causis maior tanti praesulis auctoritas, quam in epistolis ab ipso vel ad ipsum directis videtur esse. Ibi namque apertissime inspicitur, quanta veneratione primitus fuerit susceptus a Romano pontifice, qualiterque eum ordinatum miserit ad praedicandum cunctis Germaniae populis; quanto etiam labore eamdem Germaniam ad Christi fidem converterit, et quod non solum a paganis et haereticis, sed etiam a pseudochristianis, a pravis sacerdotibus, eam velut a luporum morsibus eripuerit; quantam gratiam a Francorum principibus, Karlomanno scilicet et Pippino, obtinuerit, qui postquam eum ecclesiae Moguntiacensi praesulem decreverunt, eamdem quae prius alteri ecclesiae subdita erat, pro illius amore simul et honore metropolim totius Germaniae apostolico pontifice consentiente effecerunt; quot sedes episcopales statuerit, quae privilegia quibusdam ecclesiis obtinuerit. Postremo et illud ibi speculatur, quod etiam vobis modo peropus est, quomodo corporis sui locum, coenobium videlicet vestrum, possessionibus et decimis specialibus sublimaverit.

4. Tanta igitur auctoritas licet a modernis quibusdam sacerdotibus adnulletur, continget tamen eis in testimonium damnationis, quod scientes terminos antiquos et sanctorum patrum decreta non debere transgredi, summopere transgrediuntur, obliti verborum illorum quae Dominus ad electos pastores vel doctores in euangelio dicit: *Qui vos audit, me audit: et qui vos spernit, me spernit.* Neque enim haec verba de praecedentium temporum rectoribus solummodo dicta sunt, sed etiam de illis qui usque ad consummationem saeculi ecclesiam sanctam sunt recturi, non destructuri. Nam de destructoribus et perversis pastoribus Dominus alibi dicit: *Vae vobis legis peritis, qui tulistis clavem scientiae, et ipsi non introistis, nec alios intrare permisistis!* Et rursum: *Vae vobis hypocritae, qui decimatis mentam et anetum et cyminum, et graviora legis praecepta reliquistis, hoc est, iudicium, misericordiam, et fidem! Haec oportuit facere et illa non omittere.* Multa quoque in Ezechihele propheta huiusmodi pastoribus dicuntur. Sed si placet, interrogemus eosdem pastores, quomodo velint sua roborare, si praecedentium patrum statuta iudicaverint esse destruenda: vel quomodo aedificium superpositum stare possit, si fundamenta eius sunt eicienda. Fundamenta namque sancte ecclesiae suae primi patres fuere, sicut scriptum est: *Fundamenta eius in montibus sanctis.* Quicumque igitur lapidum superpositorum fundamenta talia sequi dedignatur, de aedificio coelesti eliminatur. Ad haec etiam dicamus quoddam argumentum, quod omnibus constat notum. Si quis itaque ditionis suae silvam exstirpandam pro agri cultura aggreditur, quantaecumque longitudinis et latitudinis voluerit, agros exinde sibimet metitur; aliis vero non ea, sed qua vult mensura partitur, habens potestatem unicuique prout vult dividere. Cum ergo hoc ita esse ab omnibus sciatur, cur, rogo, ignoratur, quod primi principes ecclesiarum, apostoli scilicet, omnesque qui eorum vestigia sequentes, unicuique genti sacram fidem primitus tradiderunt, exstirpatis errorum variorum silvis, in quibusdam populis ac provinciis potestatem habuerunt possessiones vel decimas quae sibi contingebant, illi et illi ecclesiae donare; quandoquidem iuxta sanctorum canonum decreta decimas in quatuor portiones dividentes, unam

sibi, alteram clericis, tertiam pauperibus, quartam restaurandis ecclesiis tradiderunt? Numquid avaritiae suae tantummodo consulentes, in distributione decimarum obliti sunt pauperum restaurationisque ecclesiarum, sicut modo, pro dolor! cernimus agi? Canones enim sancti, ex quorum auctoritate exiguntur decimae, non solum decimas dari, sed etiam inter varios iubent ecclesie usus distribui; ut in urbibus quibuslibet et vicis xenodochia habeantur, ubi pauperes et peregrini alantur. Sed tam sanctum et tam necessarium praeceptum in pluribus locis non solum minime curatur, sed etiam paene ignoratur. Nam solummodo illud legitur, quod episcopis decimae sint tribuendae; quid vero exinde agendum sit, vel si quidquam aliud curandum sit circa monasteria, tam a clericis — miserabile dictu! — quam a laicis destructa, citraque iudicia christianae religionis subversa, oblivioni seu ignorantiae commendatur. Unde vereor, ne de praesentis temporis rectoribus avaritia inexplebili corruptis psalmista prophetizans dixerit: *Corrupti sunt et abominabiles facti sunt in studiis suis.* Cum enim nihil dicendum sit corruptum, nisi quod prius fuit integrum, rectores vel pastores quique in hoc quidem dici possunt fuisse integri, quia a Deo sapientia omnimoda ad iudicium verum faciendum erant instructi; ideo autem corrupti, quia non secundum datam sibi sapientiam, sed iuxta lucri obtinendi quantitatem iudicant. Atque utinam ipsi pastores tantummodo dedignarentur pauperibus decimas dividere, et non alios quosdam, — monachos dico, apud quos aliqua adhuc huiusmodi cura exercetur — prohiberent; moliti antiquae traditionis decimas ab eorum iure auferre. Cur igitur sanctus Bonifacius, cui Deus tantam in omni Germania potestatem contulit, ut quovis vellet, ecclesias coenobiaque fundaret, sedes episcopales statueret, parochiasque earum divideret, non cuilibet loco quem sibi specialiter elegit, possessiones et decimas aliquas donare potuit? Nonne per eamdem auctoritatem, qua moderni pontifices militibus aliisque saecularibus hominibus decimas dare solent, sanctus Bonifacius monachis vel pauperibus erogare easdem potuit? Si reliqua eius statuta videntur sancta, si omnia quae canonicis distribuit sunt laudanda, cur, quaeso, hoc solum quod monachis et pauperibus dedit, decernitur iniustum? Heu! heu! quod is cui plurima divitibus dare licuit, licentiam dicitur non habere vel pauca pauperibus erogare. Super hoc obstupescite caeli, orbis quoque terrarum et universi qui habitant in eo doleant, quia mundus iam in maligno positus est, adeo ut eis iam vivere invideat, illos exstinguere audeat, qui ad hoc specialiter electi et segregati sunt de mundo, ut maiori studio intercederent pro ipso.

5. Sed huius querimoniae interiectio iam finiatur, ut ad id unde recessimus, stilus revertatur. Dixi namque prius, quod et iterum dico, quia inter omnes litteras quas de sancto Bonifacio habetis, epistolae illius mihi praecipuae viderentur. Unde quascumque huic operi necessarias invenire potui, in unum colligere studui, sperans aliquem aemulum et tantae auctoritatis ignarum lectorem exinde posse aedificari. Proinde et vos, fratres Fuldenses, unice peto atque admoneo, ut easdem epistolas summa intentione legatis, Deo supplicantes, ut per eius preces, a quo vel per quem scriptae sunt, quique, ut in eis legitur, sanctam ecclesiam in Germania positam maximo labore a pravis sacerdotibus quondam eripuit; nunc etiam a similium potestate vos locumque vestrum defendere dignetur. Duos autem libellos, adiuvante Domino, tam de vita sancti viri quam de epistolis supradictis scribere gestio; in priori quidem referens, quis fuerit, quidque ante acceptam Mogontiacensis ecclesiae sedem in sancta ecclesia laboravit; in altero vero quid postea usque ad finem vitae suae gloriosum egerit:

Quis sim, qui vobis fero munus tale laboris,
Vos quoniam scitis, nolite, precor, dare multis,
Ne persona mei vilis faciat mea sperni.
Sit magis hoc studium vobis deposcere Christum,
Ut sibimet placita maneant praesentia scripta.

EX VITA SANCTI LEBUINI

AUCTORE

HUCBALDO MONACHO S. AMANDI.

Inter primos Saxonum apostolos sanctus Liafwinus sive Lebuinus locum obtinet, cuius vitam ab Hucbaldo celebri decimi saeculi scriptore compositam Surius (T. VI. p. 277—286) *ex „antiquis manuscriptis exemplaribus" vel potius ex codice quodam saeculi XV. chartaceo edidit, quem Coloniae a.* 1826 *in publica civitatis nobilissimae bibliotheca sciscitatus iterum reperi, atque paucis quibus consulendus erat locis Surianae editioni plane congruentem inveni. Qua igitur repetita, eas tantum codicis lectiones, quas Surius latinitatis causa ad marginem demandaverat, textui revindicavi.*

Opus, Baldrico episcopo Traiectensi inscriptum atque inter annos 918 *et* 976 *compositum, paucis postea auctoribus innotuisse videtur, si tamen Petrum archidiaconum Cameracensem et Wernerum Rolevinck excipias, qui libro secundo de conversione Westphalorum inde decerpta inseruit.*

Hucbaldus opus suum ex vitis SS. Willibrordi, Bonifacii, Gregorii, Liudgeri magnam partem defloratum, piis praecipue contemplationibus ampliare suumque reddere conatus est. Quo certe titulo nullum sibi inter Germaniae historicos locum vindicare potest; sed quum nonnulla etiam referat, quae eo tantum vindice temporum iniurias effugerint, ea saltem praetermittenda non duximus. Sunt enim, ut vir de patria quondam historia bene meritus Christianus Ulricus Grupen, urbis Hannoveranae consul, in Disceptationibus Forensibus pag. 864 *sqq. primus monuit, maximi momenti, quippe quibus singularis de publico Saxonum conventu notitia contineatur. Quum vero in reliqua operis parte Hucbaldus superiorum relationibus innixus, verborum tantum sententiarumque ornatum addiderit, in Saxonicis quoque, optime cum Nithardo, Ruodolfo, Prudentio et annalibus S. Victoris congruentibus, antiquum et probum auctorem referre censendus est, iis tantum exceptis, in quibus pii ardoris impetu abripitur, e. g. in Liafwini sermone ad Saxones, quem hunc iisdem plane verbis habuisse nemo facile crediderit. Haec igitur sunt, quae genuina et historica in opere offendimus:*

Lebuinus, ex Anglorum patria oriundus. . . . . Exiens impigre de terra et cognatione sua, posthabita insula Anglorum, evectione navali Traiectum petiit, castrum Wiltenburg antiquitus dictum, modo vero Traiectum; ubi reperiens quendam venerabilem virum, nomine Gregorium, ex nobili Francorum sanguine procreatum, a beato Bonifacio archiepiscopo olim a pueritia enutritum, gradu ecclesiastico presbyterum, sed tunc pro tempore episcopalis officii in eodem castro vel etiam parochia vicarium, exposuit ei omnem suae peregrinationis, sibique commissae praedicationis textum. . .

Cui cum sanctus Lebuinus, ut iam diximus, retulisset, quid secundum Dei voluntatem gereret animo, ille gavisus in Domino, animatum consilio et fotum auxilio, direxit eum ad locum sibi divinitus demonstratum secus Iselam fluvium, ut fieret velut quidam limes certissimus atque fortissimus in Francorum Saxonumque confinio: ut sicut lapis mediastinus vice lapidis illius vivi, summi, angularis positus, ut et ipse duos in unam reciperet fidem populos, venientes ex diverso. Chari denique sui Lebuini sibi devotam respiciens humilitatem inspector mentium Deus, fecit illi magna, quia potens est in omnibus, ut evangelizaret Francis et Saxonibus sanctum et terribile nomen eius. Adhibuit quoque illi abbas Gregorius socium, quendam venerabilem virum, ex discipulis sancti praesulis Willibrordi, nomine Marcellinum. . .

Veniens igitur vir Dei cum suo collega Marcellino ad praemonstratum sibi locum a Deo, usus est aliquandiu viduae cuiusdam, quae Abachilda vocabatur, hospitio; et nil veritus animositatem gentis illius, insudabat quotidie evangelicae praedicationi, instantius ostendens, neglecto Deo vivo et vero, vacuis ac per omnia superfluis inservire eos idolorum cultibus. Quid immorer multis? Salutaribus eius monitis edocti, crediderunt quotquot ad aeternam vitam erant praeordinati. Quorum etiam sumptu compactum est primo oratoriolum in loco Wilpa[1] vocitato, versus occidentalem Iselae fluminis oram. Nec multo post, accrescente sensim numero fidelium, aliud maius versus orientalem eiusdem fluminis partem ei construxerunt oratorium, et iuxta illud eius habitationi congruam domum; ubi sanctus Domini quotidiana vigiliarum ac missarum Domino vota persolvebat, et confluentes ad se verbi divini pane cibabat, cunctisque se cernentibus gratiosum vultu, verbis ac moribus exhibebat: unde et quamplurimis eorum, etiam nobilioribus, speciali affectione charus erat. Interea hostis antiquus, totius semper bonitatis invidus, cernens sibi minui, quos per beatum Lebuinum Christo constabat consociari, sategit per suae malignitatis fautores, ut multum de eo furiosae conquestionis murmur haberetur inter populares. Aiebant enim: „Quidnam est illud phantasma vagabundum, quod suis praestigiis alienat mentes, infatuat sensus, mores pervertit nostrorum? Nonne cernitis, quod iam multos a suae qualitatis statu corruperit, et quasi deliros effecerit? Ergo antequam nos omnes in posterum ille fascinationis suae fraudibus circunveniat, ocyus perquiratur, effugetur, aut potius pessundetur, vel cum sua illa magicali scena vivus flammis addicatur.“ His continuatis, irruunt, et apposito igne, ecclesiae domum concremant, et quoscunque christianos ibidem reperiunt, ab eodem loco insectando longius proturbant. Dominus autem, qui custodit omnes diligentes se, famulum suum ab eorum insectatione eripuit, atque ad multorum salutem illaesum custodivit. Sed neque beatus vir illorum territus saevitia, ab evangelizandi cessavit instantia: sed ut fortis athleta, sumpto fidei scuto et salutis galea, ad iterum rediviva atque fortiora se praeparavit discrimina.

In Saxonum gente priscis temporibus neque summi caelestique regis inerat notitia, ut digna cultui eius exhiberetur reverentia, neque terreni alicuius regis dignitas et honorificentia, cuius regeretur providentia, corrigeretur censura, defenderetur industria: sed erat gens[2] ipsa, sicuti nunc usque consistit, ordine tripartito divisa. Sunt denique ibi, qui illorum lingua edlingi, sunt qui frilingi, sunt qui lassi dicuntur, quod in latina sonat lingua, nobiles, ingenuiles, atque serviles. Pro suo vero libitu, consilio quoque, ut sibi videbatur, prudenti, singulis pagis principes[3] praeerant singuli. Statuto quoque tempore anni semel ex singulis pagis, atque ex iisdem ordinibus tripartitis, singillatim viri duodecim electi, et in unum collecti, in media Saxonia se-

1) Wilp, ad meridiem Deventriae. 2) *gens — serviles*] fortasse ex Nithardi historia; quod tamen certo adseverare nolim. 3) i. e. comites.

cus flumen Wiseram, et locum Marklo[3] nuncupatum, exercebant generale concilium, tractantes, sancientes et propalantes communis commoda utilitatis, iuxta placitum a se statutae legis. Sed etsi forte belli terreret exitium, si pacis arrideret gaudium, consulebant ad haec quid sibi foret agendum. Hunc sciens imminere conventum Christi miles Lebuinus, destinavit animo se illuc iturum, quo aut suo regi acquireret copiosum fidelis exercitus numerum, aut fortiter contra hostes dimicans, gloriosum victoriae suae reportaret triumphum. Interim tum contigit divertisse ad domum cuiusdam illustris ac potentis viri, nomine Folcberti, cui inter plures quos charos habebat, quibusque ipse charus erat, familiare praestabat contubernium. Qui cum maximo illum excipiens gaudio, ait: „Gratulor quidem, mi dilecte, opportune te nunc advenisse; denique mihi pro te solicito gratam exhibes tuam praesentiam. Sed quorsum tendas, mihi pandas velim.“ Cui vir sanctus: „Est, inquit, animus, superna iuvante gratia, concilium invisere Saxonum.“ Ad quem ille: „Cum tuae sanctitatis merito quamplurimis nostrorum acceptus habearis, non ignoro quosdam tibi inimicari, et vitae tuae libenter insidiari. Unde rogo, ut, me audito, aliorsum te vertas modo, vel domum redeas, vel tuum familiarem Davonem petas, quousque peracto concilio, tutius nos quoque revises.“ Cumque huiusmodi sermonibus dissuadere conaretur athletae Christi, sancto quo agebatur spiritu animatus, constanter respondit: „Nullatenus praeterire queo, sed neque audeo, quod ipse meus rex Christus Iesus deus et dominus mihi agendum instituit, cuius praetergredi mandatum nefas esse perpendo.“ At ille: „Vitae, inquit, tuae timeo.“ Et vir Dei: „Dominus, ait, mihi adiutor: non timebo quid faciat mihi homo.“ Sic eius firmatam perspiciens faciem, moestus tandem acquievit.

Instante igitur temporis articulo, quo ipsius concilii afforet concio, adsunt quorum intererat, coetu undique secum agglomerato. Adest et bonus miles Lebuinus, non ut ignavus vel desidiosus, sed ut strenuus et officiosus, lumbos mentis suae in veritate succinctus, lorica iustitiae indutus, pedes in praeparatione evangelii pacis calceatus, scuto fidei protectus, galea salutis capitatus, assumpto gladio spiritus, quod est verbum Dei, armis iustitiae virtutisque eius a dextris et a sinistris circundatis. Et cum his omnibus muniretur intrinsecus, non tamen competentia deerant ornamenta morum extrinsecus. Clericali siquidem schemate insignitus, sacerdotali quoque infula decoratus, ac velut quid divinum praesignans fulgore vultus, crucis signum praeferebat manibus, utpote sui regis antesignanus: necnon et evangelium Christi, quod iugiter mente recolebat, ore praedicabat, et opere exercebat, brachio quoque gestabat. Omnis itaque concionis illius multitudo, ex diversis partibus coacta, primo suorum proavorum servare contendit instituta, numinibus videlicet suis vota solvens ac sacrificia. Quae cernens agi sacrilegia Lebuinus, Christi fortis athleta, zelo zelatus pro Domino, ut olim Elias propheta, in media illorum prorumpit agmina, et ex improviso vociferans, exaltat vocem suam ut tuba, annuncians palam et redarguens scelera eorum. „Audite, inquit, omnes, audite me: et non tantum me, quantum eum, qui loquitur vobis per me. Mandata illius vobis perfero, cuius omnia sunt imperio atque iudicio subiecta.“ Ad haec cum illi attoniti respexissent, adspectumque viri et habitum mirantes, conticuissent, ille praefatus sic instituit: „Auscultate, attendite, et scitote, quia Dominus creator caeli et terrae, maris et omnium que in eis sunt, ipse solus unus et verus est Deus. Ipse fecit nos, et non ipsi: neque est alius praeter eum. Simulacra, quae deos esse putatis, quosque, a diabolo decepti, venerando colitis, aurum vel argentum, aes, lapis aut lignum sunt: non vivunt, non moventur, neque sentiunt, opera enim hominum sunt, nec cuiquam alii, nec sibi possunt auxiliari. Ergo Deus solus bonus, solus iustus, cuius misericordia et veritas manet in aeternum, condolens tam miserabili vos daemonum seductos errore, hac me praecepit fungi legatione, ut vetusti poenitentes erroris, ad eum convertamini recta et syncera fide, cuius creati estis bonitate. In ipso denique vos et nos omnes vivimus, movemur, et sumus. Si illum fideliter agnoscentes, poenitentiam egeritis, baptizati in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti fueritis, et mandata eius obedienter servaveritis, ipse vos ab omnibus

3) prope *Marke-nah* in comitatu Hoya; proxime est *Heiligen-loh* i. e. silva sacra, et *Adels-horn.* Cl. Grupen dirutam villam Marsle prope Leese ad Wiseram pro Markloh habet, certe vocabulo quam maxime refragante. Voces *iuxta*, *secus*, *prope* haud raro vel 15000 passuum spatium indicare, Tomo I. probavi; nec *Marke*-nah et Heiligen-*loh* longius a Wisera absunt.

servabit malis, et concedens tranquillitatem pacis, dabit hic iucundari temporalibus copiis, et in futura vita omnibus aeternaliter perfrui bonis. Si autem praecepta eius saluberrima nullificaveritis, et iniqui cordis errorem corrigere nolueritis, scitote quia patiemini iudicium poenae gravioris de contempta admonitione eius benignitatis. Ecce enim ex sententia oris eius, quae est immutabilis, praenuncio vobis, quia nisi his monitis obtemperaveritis, iam celerrime veniet vobis malum inopinatae tribulationis. Praeordinavit nanque rex caelorum omniumque seculorum regem fortem, prudentem et acerrimum, non de longinquo, sed de proximo instar torrentis rapidissimi properantem ad emolliendam duri cordis vestri ferocitatem, et comprimendam rigidae cervicis contumaciam. Qui vehementi impetu vestram aggrediens regionem, gladio, vastitate, incendio et exterminio cuncta depopulabitur, et ut vindex irae Dei, quem semper exacerbastis, vos quidem partim mucrone concidens perimet, partim egestate tabescere faciet, partim perpetui exilii moerore consumet. Coniuges vestras ac liberos passim ad serviendum distribuet, et si qui residui fuerint, ignominiosos suo dominio subiugabit, ut et de vobis iamdudum iure praedictum videri possit: Et pauci facti sunt, et vexati sunt a tribulatione malorum et dolore.“

Talia beato viro prophetali spiritu praeconante, illi daemoniaco bacchantes spiritu, pleni furoris et insaniae, perstrepunt undique clamore confuso: „En, ecce adest seductor ille, sacrorum nostrorum et totius inimicus patriae: aequum est, ut debitas sumat suo sanguine poenas.“ Tum vero ex proximis sepibus palos rapiunt, detruncant et exacuunt, ut veluti assolet fieri lapidibus, sic eum illis sudibus perimerent. Sed taliter inardescente adversus virum sanctum furore malignantium, Deus suorum protector fidelium, protexit illum sub velamento alarum suarum. Denique sicut ipse Dominus Iesus olim a perfidis Iudaeis ad supercilium montis ad praecipitandum perductus, suae virtutis potentia transiens, per medium illorum ibat illaesus: sic et iste famulus suus, eiusdem Domini sui munimine circunseptus, per medium se necare cupientium et ipse transiit intactus. Inter ipsos tamen quidam fuerant sanae mentis, quorum corda Deus tetigerat, qui haec fieri in sanctum Dei omnimodis prohibebant. Quorum unus caeteris honoratior, nomine Buto, stans in eminentiori loco, ita protestatus est: „O viri quicunque adestis cordati, auribus percipite verba oris mei. Frequenter ad nos quarundam gentium, Normannorum, Sclavorum ac Frisonum venerunt legati, quos more solito cum pace suscepimus, verba legationis diligenter tractavimus, et honorifice auctos muneribus ad propria remisimus. Et ecce nunc legatus summi Dei, deferens nobis mandata vitae ac nostrae salutis, non solum spretus et contemptus est a nobis, sed etiam insectatus iniuriis, ac pene subiit discrimen mortis. Quam vero sit potens, qui illum destinavit, patenter ostendit, cum de manibus nostris eum tam potenter et mirabiliter eripuit. Unde et ea quae comminando vobis prophetavit, futura sive ventura proculdubio experiemini nimium vera, dum ea iudicio Dei sui, qui tam potens est, nobis fuerint illata.“ Huiuscemodi redargutionis, ac potius terroris sermonibus perculsus aliquantulum est immansuetus eorum animus, et communi decreverunt consensu, ne a quoquam impeteretur ille Dei nuncius: sed quocunque vellet ire, absque ulla laesione pergeret securus.

Igitur sanctus et humilis corde Lebuinus, ab insectatione malignantium divina virtute tutus, benedicebat Dominum, quia laudabilis et gloriosus est in seculum. Videns autem se non assequi posse ponendo pro fratribus animam, quem summopere desiderabat martyrii fructum, licet abnegando seipsum et tollendo crucem suam post Christum, crucifigendo carnem cum vitiis et concupiscentiis in fame et siti, in vigiliis ac ieiuniis et laboribus plurimis, quae cuncta libenter ac patienter pertulit, longum in pace traxit martyrium. Indeficientem tamen in se retinens plenum fervore charitatis animum, iniunctum sibi a Deo sui apostolatus efficaciter administrabat officium. Quis enim digne sufficienterque valeat eius doctrinae et verborum gratias enarrare, quibus multos ab iniquitate convertit? De hoc nanque viro recte per prophetam praedictum est: Lex veritatis fuit in ore eius! itemque: Labia sacerdotis custodiunt scientiam, et legem requirunt ex ore eius, quia angelus Domini exercituum est. Quo evangelizante verbum veritatis, parata est sedes Dei in corde populi sibi credentis, et testimonia eius credibilia facta sunt nimis. Sermo denique ipsius audientes omnes in fide et opere aedificabat, et ad fervorem sanctae charitatis inflammabat. Ad hoc illud

concurrebat, quod maxime sermonem docentium corroborat, quia quod ore monebat, opere exercebat. Post innumera igitur ab ipso patrata sanctarum virtutum documenta pariter et exempla, cum nullius pene temporis interpolarent spatia, quibus aut sui, aut simul aliorum profectus non quaereret emolumenta, exemplificatum virum sanctissimum in totius sacrae religionis Deoque beneplacitae conversationis gratia, iam agmina reposcebant caelica concivem sibi debitum, et praedestinatione divina, et morigeratione sibi condigna.

Praesentabantur quoque Deo angelico ministerio chari sui Lebuini vota, quae mente et opere vocis suae erant harmoniae consonantia, sic ad ipsum iugiter proclamantia: Quam dilecta sunt, Domine virtutum, tabernacula tua; concupiscit et deficit in his anima mea. itemque: Sitivit in te anima mea, quam multipliciter tibi caro mea, ut videam virtutem tuam et gloriam tuam. et iterum: Sitivit anima mea ad Deum vivum; quando veniam, et apparebo ante faciem Dei mei? Sed quia hoc eius in explebile desiderium mentis, retardabat sarcina corporeae molis, nec aliter adipisci poterat aedifictionem ex Deo, domum non manufactam, aeternam in caelis, nisi fieret dissolutio domus suae terrestris, huius mundanae habitationis, ille qui est igneus fons animarum, qui in effigiatione hominis fovens elementa, dissona dedit esse consona, decrevit haec in beato viro, ut iam resoluta seorsum proprios revocarentur in ortus, et caro in suam redigeretur originem, spiritus iret ad eum, qui misit illum. Missis ergo ad exequenda conspicuis suae dispositionis cooperatoribus, qui sunt administratorii spiritus, in ministerium missi propter eos qui haereditatem capiunt salutis, iubet rescindi ligamina pectoris. Relaxantur artus, expediuntur latebrae, animaeque difficiles morae. Illa tandem, reseratis sibi claustrorum ianuis, exilit alacris, ac luce clarius micantibus iungitur caelicolarum turmis, cum quibus hymnizando penetrat aulam regni caelestis, pridie Idus mensis Novembris. . . . .

Sane pura ac munda corporis eius urna, in qua reposita fuerat felix anima, quae multos cibaverat velut caelesti manna, humo reconditur cum debita honorificentia in ecclesia portus Daventriensis. Cui loco hoc inditum constat vocabulum a Davone quodam, honorifico ac potenti viro, sancto Lebuino, dum adhuc viveret, familiarissimo. Ecclesia autem ipsa ab eodem sancto viro et quibusdam fidelibus, ut iam diximus, constructa, sed ab infidelibus exusta, iterumque est reaedificata, scilicet tempore, quo primum ad dandam scientiam salutis incredulis olim Saxonibus, per beatum doctorem Lebuinum visitavit eos oriens splendissimus, illuminare in tenebris et in umbra mortis sedentibus, ut in viam pacis dirigeret eorum gressus ipse sol iustitiae Christus, in secula benedictus.

EIGILIS
VITA SANCTI STURMI.

Fuldensis monasterii initia stabiliendae in Germania Ecclesiae tantum contulere, ut Sturmi abbatis vitam Monumentis Historicis inserere non dubitaverimus. Conscripta est a beati viri per viginti annos discipulo[1] *Eigile, Baioario et postea ab anno* 818 *ad a.* 822 *abbate Fuldensi, qui rebus narratis se interfuisse ipse testatur*[2], *et opus suum haud longe post obitum praeceptoris, Karolo rege superstite, composuisse videtur.*

1) *Opus primum a Browero in Sideribus Germaniae a.* 1616 *ex codice Bambergensi a.* 1417 *exarato vulgatum, postea a Surio ad d.* 17. *Decembris, Mabillonio in Actis SS. O. S. B. saec. III. T. II. p.* 266 *sqq., et Schannat in probationibus historiae Fuldensis repetitum est. Codicis ipsius in fata, rogantibus nobis, Vir Cl. Iaeck bibliothecarius Bambergensis, quo semper nobis adfuit studio, non eadem tamen fortuna inquisivit; quo magis nobis gratulamur, Celsissimo Societatis Praeside D. L. B. de Stein procurante, alterum quem extare novimus codicem,*

2) *qui Heilbronna in publicam universitatis Erlangensis bibliothecam illatus fuerat, a V. Cl. Carolo Wilhelmo Boettiger altero eius praefecto in usus nostros esse collatum. Liber iam numero* 268. *signatus, in membrana seculi XIII. vitas SS. Sturmi, Bonifacii, Burchardi, Lulli, Viperti, Gregorii et Lyobe, atque post vitam S. Viperti sermonem in octava S. Bonifacii continet, longisque verborum ambagibus et iis quae minus necessaria videbantur recisis, textum editis breviorem sistit, quo in illis restituendis tanto nonnunquam cum fructu usus sum, ut secunda hac editione historiae patriae satisfactum esse confidam.*

1) cf. praefationem. 2) praefatione, nro. 23, 25.

INCIPIT PROLOGUS IN VITAM SANCTI STURMI ABBATIS.

1 *Assidue te*[a] *amore divino accensam et sancto indesinenter studio repletam, o virgo Angildruth*[b] [1]*, semper agnovi. Idcirco petitionibus tuis parui. Poscebas enim, ut initia et vitam sancti ac venerabilis abbatis Sturmi*[c] *tibi exponerem, ac primordia monasterii sancti Salvatoris quod ab eo fundatum atque constitutum*[d] *est, quodque alio nomine appellatur Fulda, conscriberem, causas quoque eiusdem coenobii quas res visu vel auditu didicerim*[e]*, sincere narrarem. Feci secundum parvitatem ingenii mei quod postulasti, et quemadmodum a viris satis fidelibus, immo vasis Christi, illius viri principia et conversationem et fundamina praedicti monasterii agnovi, huic ut potui libello ingessi, necnon*[f] *et earum rerum diversitates quas istius saeculi cursus indesinenter patitur, sicut ipsorum relatu vel meo obtutu expertus sum, similiter inserui. Nam et ego Eigil*[g] *in discipulatu illius plus quam viginti annos conversatus eram, et sub ipsius coenobii disciplina ab infantia usque in hanc aetatem nutritus et eruditus sum. Quapropter nonnulla eorum quae scripsi, vidisse me testatus sum*[h]*. En habes quod poscebas, pittacium videlicet*[i] *nomini tuo dicatum, tibique tuendum derelictum. Tu invidorum maledictis responde; tu me magis benivolum quam praesumptuosum defensa*[k]*; tu me apud Christum, verum sponsum tuum, sanctis orationibus tuis sustenta.*

INCIPIT VITA SANCTI STURMI ABBATIS.

2 2. Tempore quodam sanctus ac venerandus archiepiscopus Bonifacius Noricam [2] regionem ingressus, cum sacerdotes et universos ecclesiae ordines ad catholicam imbueret fidem, cunctosque ibidem haereticorum errores ab ecclesiis repelleret Christi, populos quoque gentis illius, licet essent christiani, ab antiquis tamen paganorum contagiis et perversis dogmatibus infectos[l], veracibus Christi doctrinis cohiberet[m], coeperunt ei certatim nobiles viri in servitium Domini nutriendas suas offerre subules. Tunc etiam puer Sturmi precatu parentum ab eo susceptus; qui Norica provincia exortus, nobilibus et christianis parentibus generatus et nutritus fuit. Qui carnali quidem relicta cognatione, nostrae redemptionis secutus patrem[n], peregrinationis viam cum episcopo pariter a quo erat susceptus, flente universa parentela, gratanter arripuit. Cumque pluribus provinciis peragratis, ad[o] Frideslar[p] Hessionum in regionem, sancti viri coenobium, tandem pervenissent, nobilem puerum suo cuidam presbytero nomine Wigberto sanctus commendavit episcopus. Adhibita tunc omni diligentia, presbyter sanctus puerum Sturmen ad Dei omnipotentis servitium instituere studuit. Psalmis tenaci memoriae traditis, lectionibusque quam plurimis perenni commemoratione firmatis, sacram coepit Christi puer scripturam spirituali intelligere sensu, quatuor euangeliorum Christi mysteria studiosissime curavit addiscere, novum quoque ac vetus testamentum, in quantum sufficiebat, lectionis assiduitate in cordis sui thesaurum recondere curavit. Erat quippe, ut scriptum est, meditatio eius in lege Domini die ac nocte; profundus in sensu, sagax in cogitatione, prudens in sermone, pulcro adspectu, gressu composito, honestis moribus, vita immaculata, caritate, humilitate, mansuetudine, alacritate, omnium in se traxit amorem.

3. Post non longum temporis presbyter omnium voluntate omniumque consensu servorum Dei ordinatus, coepit mystica dicta Christi circumquaque temporibus oportunis populis instanter praedicare; sacrae etiam virtutes per divina sancti Spiritus charismata fiebant ab eo plurimae. Quoties per sancta orationum studia in Dei nomine immundorum spirituum habitationem a peccatoribus christianis expulit! quoties per impostionem manus, per humilem orationem, ab adversis valetudinibus sanavit aegrotos! quoties serpentinis infecta corda venenis doctrina salutari subveniens, letale virus

a) et 1. b) endildurt 2. c) sturmis 2. d) constructum 2. e) coenobii coniicerem et sincere 1. f) n. adversitates quas in isto saeculo passus est 2. g) Egil 2. h) me vidisse contestor 2. i) pitativum n. 1. k) defende 1. l) *deest* 1. m) instrueret 2. n) *deest* 1. o) a 1. p) friteslar 1.

1) monialem in coenobio Bischofsheimensi aut Kizzingensi fuisse, Browerus coniicit. 2) Baioariam.

quod pestifere latebat, medendo curavit! Discordes pace rupta ad concordiam caritatis redire ante solis occasum imperavit; patientiam animi, mansuetudinem spiritus, humilitatem cordis, longanimitatem, fidem, spem, atque caritatem, omnes habere docuit.

4. Cumque paene tribus annis sic presbyteratus sui praedicando ac baptizando officium gereret in plebe, caelesti illi inspiratione cogitatio incidit in cor, ut artiori se vita et eremi squalore constringeret. Huius cogitationis iugem memoriam singulis momentis et horis gerebat in pectore, donec divina admonitione instructus, viro Dei Bonifacio archiepiscopo, quod animo occulte conceperat, spiritali magistro revelavit. Quo comperto, vir sanctus a Deo hanc inspirationem descendisse intellexit, gaudensque quod Dominus illum per suam gratiam admonere dignatus est, tali studio devotissimus fautor gratanter exstitit. Adiunctis ergo ei duobus comitibus omnibusque diligenter instructis, oratione facta et benedictione super eos data: *Pergite*, ait episcopus, *in hanc solitudinem quae Bochonia nuncupatur, aptumque servis Dei ad inhabitandum exquirite locum; potens est enim Deus parare servis suis locum in deserto.* Perrexere itaque illi tres ad eremum; ingressique solitudinis agrestia loca, praeter caelum ac terram et ingentes arbores paene nihil cernentes, devote Christum poscebant, ut pedes illorum in viam pacis dirigeret. Die tertio pervenerunt ad locum qui usque hodie Hersfelt dicitur; visis exploratisque ibidem locis circumquaque positis, Christum sibi 736 locum illum ad inhabitandum benedici poposcerunt, atque in loco illo ubi nunc monasterium situm est, parva arborum corticibus tecta instruunt habitacula; manseruntque illic tempus non modicum, sacris ieiuniis et vigiliis atque orationibus Deo servientes.

5. Post aliquantum vero temporis sancto studio repletus Sturmi egressus de eremo, ad sanctum archiepiscopum Bonifacium perrexit, eique et loci positionem et terrae qualitatem, et aquae decursum, et fontes et valles, et omnia quae ad locum pertinebant, per ordinem exposuit. Quod vir sanctus Bonifacius archiepiscopus diligenter audiens et prudenter secum pertractans, eremitam suum omni caritatis affectu suscepit, secumque habitare aliquantisper imperavit. Post colloquium autem dulce quod habuit cum magistro, et uberes sacrarum scripturarum consolationes, episcopus taliter locutus est: *Locum quidem quem repertum habetis, habitare vos propter viciniam barbaricae gentis pertimesco; sunt enim, ut nosti, illic in proximo feroces Saxones. Quapropter vobis remotiorem et inferiorem in solitudine requirite habitationem, quam sine periculo vestri colere queatis.*" Tunc vir beatus Sturmi, obaudiens[a] omnibus quae ei fuerant ab episcopo[b] imperata, sacris eius doctrinis imbutus animoque confortatus, de inquisitione loci sollicitus, ad eremum alacriter perrexit. Qui cum ad suos pervenisset socios, in praedictis eos reperit habitaculis suum anxie praestolari adventum. Quos cum vidisset, ab episcopo verbis pacificis illos salutavit, eosque multum et de adventu suo et de episcopi narratione consolatus est. Cumque per ordinem eis verba sancti exposuisset episcopi, adsumtis secum duobus fratribus, adscenderunt navem superiora petentes loca. Per alveum Fuldae fluminis navigio pergere coeperunt, lustrantes ubique loca ad omnium torrentium vel fontium ora. Navim egressi, perambulantes circumquaque et considerantes terram, montes, colles, superiora et inferiora explorantes, ubi Dominus servis suis in solitudine ad inhabitandum aptum demonstraret locum, tertio demum die ad locum pervenerunt ubi flumen quod dicitur Luodera[c, 3] intrat in Fuldam. Inde reversa nave coeperunt ad propriam remeare cellam, nihil tale reperientes quod eorum placuisset obtutibus, praeter quod paullisper demorati sunt in loco qui dicitur Ruohenbah[d, 4], ubi eis visum fuerat posse servos Dei utcumque esse; non tamen per omnia aestimantes venerando episcopo placuisse. Qui cum per eiusdem fluminis alveum renavigarent, post non longum tempus ad sua paupercula pervenerunt habitacula. Tum Christum ibi omni tempore deprecantes, ut eis desideratam ostenderet eremi habitationem, ubi secundum praeceptum beati Bonifacii episcopi possent iugiter Domino securi deservire; sic[e] in Domini servitute die noctuque ieiuniis vigiliis et orationibus perseverantes, domini Dei sui memoriam non amittebant, dicentes in corde suo: *Providebam Dominum in conspectu meo semper, quo-*

a) cognitis 1. b) a beato 1. c) ludera 1. d) rohenbah 1. e) sic — in ore meo. *deest* 2

3) paulo infra monasterium. 4) in dextra ripa Fuldahae, paulo infra eius et Luderae confluentes.

niam a dextris est mihi, ne commovear. Laus quoque Christi continua in ore pariter et corde ipsorum resonabat, implentes illud psalmigraphi: *Benedicam Dominum in omni tempore; semper laus eius in ore meo.*

6. Tunc sanctus episcopus Bonifacius memor eremitae sui Sturmi, quodque de inquisitione loci habuisset peractum admirans, nuntium misit, qui illum rogaret concite ad se venire. Quo dum propere nuntius venisset, reperit eum in supra memoratis insistere habitaculis. Cui honorifice salutato: *Venerandus*, ait, *pater noster episcopus multum te videre desiderans, rogavit ut ad eum, si non graveris*[a], *venias; habet enim necesse multa tecum conferre.* Auditis itaque eius sermonibus, vir studiosus Sturmi humile responsum reddidit dicens: *Christo deo gratias ago, quod meae parvitatis memor tantus pontifex ad me in hanc solitudinem suum nuntium destinare dignatus est!* Vocatisque ad se fratribus, praecepit advenienti nuntio caritatis officium impendere. Qui diligenter eius praeceptum implentes, ei mensam posuerunt, cibos quos habuerunt offerentes; quo refecto, fratres ei abeundi licentiam poposcerunt. Tunc vocato ad se vir Dei nuntio, gratias ei fatigationis suae referens, dixit: *Sanctum Bonifacium pontificem a nobis servis suis pacificis salutato sermonibus, eique dicito, quod post te, quantocius potero, properabo.* Benedixitque illum, et abire permisit. Sequenti vero die, petita a fratribus benedictione, vir Dei Sturmi statim profe-
5 ctus est, arreptoque itinere ad Seleheim[5], ubi sanctum comperit episcopum, properavit. Die autem secundo quo profectus est, ad episcopum ambulando pervenit, et in loco eum superius dicto Frideslar invenit. Cumque indicatum sancto fuisset episcopo, eremitam suum Sturmen adfuisse, statim illum praecepit ad se duci. Cumque adductus fuisset ante eum, ad terram se humiliter prostravit, et salutato pontifice se benedici poscebat. Cui benedicto et resalutato, ad se accedere eum iussit; et osculato eo, iuxta se sedere praecepit; et cum omni caritatis affectu in adventu illius laetatus est, rogavitque eum, ut aliquantulum propter eius amorem et praesentiam sibi a consueto[b] ieiunio indulgeret. Quod vir Dei cum magna agens discretione, propter reverentiam summi sacerdotis et magistri adsensit. *Totum sanctum*, inquit, *credo, quod a vobis mihi fuerit imperatum.* Mox[c] mensa posita in praesentia episcopi fuit, susceptis coram eo cibis quos ille praecepit honeste comedere. Cui refecto ferculoque levato surgens episcopus, adduxit secum in secretiorem locum, solitarium[d] suum, ubi diutissime de spiritalibus tractavere rebus et de[d] conversatione multum disputavere. Erat quippe pontifex sanctus nimium animo intentus — quod postea claruit — monachicam in solitudine instituere conversationem; unde etiam tunc inter cetera colloquia percontatus est, quid de exploratione loci habuisset actum. Cui adveniens[e] anachorita Sturmi respondit: *Navigavimus*, inquit, *sursum per alveum fluminis Fuldae per plures dies; nihil tale reperimus quod vobis laudare praesumamus.* Intellexit sanctus episcopus praedestinatum a Deo locum necdum fuisse revelatum; prophetica voce locutus est ei dicens: *Locus quidem in illa solitudine a Deo paratus est; quem, quando vult Christus, servis suis ostendet*[f]*; quapropter noli de inquirendo cessare, sciens et credens, quod eum absque dubio ibi reperies.* Sic eum certum de loci inventione factum et ad monasti-
6 cae vitae amorem incitatum et de spiritali contra zabulum[g, 6] certamine multum imbutum, ad dilectam remeare permisit eremum. Qui cum suam pervenisset ad cellam, quae in loco superius iam comprehenso Hersfelt fuerat constructa, salutatis fratribus quos ibidem reperit, praeceptum ac promissum sancti exposuit episcopi.

7. Cumque parumper penes ipsos fessus respirasset, stravit asinum suum[h]; sumtoque viatico, solus profectus est, iter suum Christo, qui est via veritas et vita, commendans; solus omnino sedens super asinum, per vastissima deserti loca pergere coepit. Tunc avidus locorum explorator ubique sagaci obtutu montuosa atque plana perlustrans loca, montes quoque et colles vallesque adspiciens, fontes et torrentes atque fluvios considerans, pergebat. Psalmos vero in ore retinens, Deum gemitibus animo ad caelum levato orabat, ibi tantummodo quiescens, ubi eum nox compulit habitare. Et tunc quando alicubi noctabat, cum ferro quod manu gestabat, sepem cae-

a) eum non g. venire 2. b) constituto 1. c) *deest* 1. d) de monarchia (*corrige* monachica) disputaverunt conversatione 2. e) *deest* 2. f) ostenderet 1. 2. g) diabolum 2. *ita et infra.* h) st. a. s. *deest* 2.

5) prope Amoeneburg. 6) i. e. diabolum.

dendo ligno in gyro composuit, ad tutamen animalis sui, ne ferae, quarum perplura ibi multitudo erat, illud devorarent. Ipse autem, in Dei nomine signo crucis Christi fronti impresso, securus quiescebat. Sic vir sanctus armis spiritualibus perornatus, lorica iustitiae totum corpus induens, scuto fidei pectus muniens, caput galea salutis protegens, gladio verbi Dei accinctus, ad certamen contra diabolum processit. Tunc quadam die dum pergeret, pervenit ad viam, quae a Turingorum regione[a] mercandi causa[b] ad Magontiam pergentes[c] ducit; ubi platea illa super flumen Fuldam vadit, ibi magnam Sclavorum multitudinem reperit eiusdem fluminis alveo natantes[d], lavandis corporibus se immersisse; quorum nuda corpora animal cui praesidebat pertimescens, tremere coepit; et ipse vir Dei eorum foetorem exhorruit, qui more gentilium servum Domini subsannabant, et cum eum laedere voluissent, divina potentia compressi et prohibiti sunt. Unus autem ex illis qui erat ipsorum interpres, interrogavit eum quo tenderet? Cui ille[e] respondit, in superiorem partem eremi se fore iturum.

8. Sicque vir Dei per horrendum solus pergens desertum, praeter bestias, quarum ingens[f] in eo fuit abundantia, et avium volatum et ingentes arbores, et praeter agrestia solitudinis loca[g], nihil cernens, tandem quarto die praetergrediens locum ubi monasterium nunc[h] situm est, superiora petens, ubi flumen quod dicitur Gysilaha[i, 7] 7 Fuldae alveo se immiscet. Deinde paullo superius progressus, ubi semita fuit quae antiquo vocabulo Ortessveca[k, 8] dicebatur, post occasum solis pervenit; ibique se et 8 asinum suum munire propter nocturnos incursus satagens. Cum autem ibidem se nocturnis castris munire curaret, audit procul sonitum aquae; quod utrum ferae an homo fecisset ignorabat. Stans silenter intentis auribus auscultabat: audit iterum sonitum aquae. Tunc quia vir Dei clamare noluit, cavam ferro quod manu ferebat pulsavit arborem, intelligens hominem esse[l] nutu Dei. Ille vero cum audisset sonitum pulsantis, illuc properans proclamavit. Qui cum appropinquasset, videntes alterutrum, mutuo se salutaverunt. Cumque eum homo Dei interrogasset, unde veniret; respondit se de Wedereiba[m, 9] venire, domini sui Ortis[n] equum in manu ducere. Colloquentes[o] 9 itaque inter se, ibidem pariter nocte illa manserunt; erat quippe ille homo locorum in solitudine peritissimus. Cumque illi vir Domini quod animo gestabat et quid gereret revelasset, coepit ei locorum nomina indicare[p], et torrentum et fontium fluenta denuntiare. Qui cum tunc in illo fuissent loco qui antiquo vocabulo Aihloh[q, 10] nun- 10 cupatur, mane surgentes inde, alterutrum se invicem benedixerunt, et statim vir saecularis ad Grapfelt per viam suam pergere coepit.

9. Servus autem Domini Sturmi[r] inde reversus, domino Christo iter suum et spem omnem commendans, per desertum more suo pergere coepit solus. Qui cum Aihloha[s] gradiebatur, et ei illic terra displiceret, venit ad torrentem qui usque hodie Grezzibach[t] dicitur, visisque illic loci positionibus et terrae qualitatibus, paullisper remoratus est; inde regressus pusillum, ad benedictum et a Domino iamdudum praeparatum pervenit locum, ubi nunc sanctum situm est monasterium. Quo cum pervenisset, statim sanctus vir Sturmi immenso repletus gaudio, alacer et exultans ibat; intellexit enim per merita et orationes sancti episcopi Bonifacii talem sibi locum esse a Domino revelatum. Tunc circumquaque iens, per singula[u] quae adspiciebat, Domino gratias referebat; quanto longius et latius gradiebatur, tanto amplius gratulabatur. Cumque ibi loci pulcritudine delectatus, non modicum diei spatium gyrando et explorando exegisset, benedicto loco et diligenter signato, gaudens inde profectus est.

10. Igitur vir Dei secundo die[v] ad Hersfelt perveniens, socios ibi suos sanctis insistere precibus reperiebat. Loci reperitionem quibus referens, eos illuc profecturos secum properare imperavit. Subito ipse, petita a fratribus oratione, ad Seleheim, pe-

a) ad t. regionem 1. b) m. r. *deest* 2. c) lendentes 2. d) *lacunam hic a Browero indicatam ope codicis* 2. *explevi.* e) e. i. *deest* 1. f) *deest* 1. g) et p. a. s. l. *deest* 2. h) *deest* 1. i) gysalaha 2. k) ortsnetta 2. l) adesse 2. m) wedrevorum 2. n) *ita correxi*; orcis 1. *deest* 2. o) collocantes itaque se 1. p) coepit ab eo locorum nomina diligenter inquirere fluenta pariter investigare. Quibus sufficienter edoctus mane surgentes a loco qui antiquo vocabulo Eihlohe nuncupatur, invicem se benedixerunt 2. q) *ita correxi* ahloh 1. r) statim 1. sturmio 2. s) ailoha 1. t) grezibach 1. grezzebach 2. u) de singulis 2. v) *deest* 1.

7) paulo supra monasterium. 8) i. e. Ortes — weg, via Ortis, de quo mox sermo. 9) Welterau. 10) i. e. nemus quernum.

titurus episcopum, profectus est. Ad quem cum ambulando post dies paucos pervenisset, atque ab eo benigne esset susceptus, repertum ei locum laudando referre coepit. *Aestimo*, ait, *dilectum tibi locum nunc esse repertum.* Cumque ei loci illius statum et qualitatem terrae et aquae decursum, quae usque hodie monasterio sufficiunt[a], revelasset, satis alacrem reddidit episcopum; pariterque gratulantes et Domino gratias referentes, suave colloquium inter se de vita et conversatione monachorum diutissime habuerunt.

11. Post dulces sermones sanctus episcopus retento parumper penes se solitario suo, diligenter eum sanctis instruere curavit sermonibus, et sacris scripturae sententiis ad monasticae vitae amorem incitare. Sic enim uberiore doctrinarum fonte irrigatum et plurimis sanctae scripturae admonitionibus confortatum, ad eremum eremitam suum Sturmen abire sanctus permisit episcopus; ipse vero ob confirmationem reperti in eremo loci ad palatium regis profectus est. Sturmi autem postquam ad suos pervenit in solitudinem socios, et se ad locum quem repererat cum fratribus voluisset conferre, et nono[b] iam tunc ex quo in eremo habitare coeperat anno ab Hersfelt regressus est, invidus omnium bonarum rerum diabolus, pertimescens servorum Dei in solitudine conversationem, malorum hominum mentes instigabat, ut sanctum servis Christi contradicerent locum. Sancti vero servi Dei cum pravorum hominum obstinationes, immo zabuli adversitates, ferre necdum possent, diverterunt inde, et secesserunt in locum qui dicitur Dirihlari[c].

12. Sanctus quoque Bonifacius episcopus, ut praefatus sum, ad Karlomannum Francorum regem perrexit, et humiliter sapienterque ad eum locutus est. *Ad perpetuam*, inquit, *remunerationem vestram*[d] *cogito, si Deus omnipotens voluerit, et vestrum adfuerit auxilium, in orientali regno vestro monachorum vitam instituere, et monasterium fundare, quod praeteritis temporibus ante nos nemo inchoavit. Unde nunc vestrum in hoc pium poscimus adminiculum, quatenus vobis immarcessibile mu-*
11 *nus coram altissimo rege Christo in futuro et infinito maneat regno. Habemus*[11] *enim in solitudine quae Bochonia nuncupatur, iuxta fluvium qui dicitur Fulda locum aptum servis Dei inhabitandum repertum, qui ad vestram pertinet ditionem. Nunc vestram pietatem poscimus, ut nobis locus ille donetur, quatenus in eo per vestram defensionem Christo servire queamus.* Quo audito, rex nutu Dei gavisus est, et congregans omnes principes palatii sui, petitionem episcopi collaudans indicavit, atque coram eis episcopo sancto locum quem postulaverat tradidit, dicens: *Locus quidem quem petis, et qui — ut adseris — Eihloha*[e] *nuncupatur, in ripa fluminis Fuldae, quidquid*[f] *in hac die proprium ibi videor habere, totum et integrum de iure meo in ius Domini trado, ita ut ab illo loco undique in circuitu ab oriente scilicet et occidente a septemtrione et meridie marcha per quatuor milia passuum tendatur.* Porro rex iussit chartam suae traditionis scribi, quam ipse propria manu firmavit; et misit nuntios suos, ut congregarent omnes viros nobiles qui in regione Grapfelt[g] commorassent, ut eos regis sermonibus rogassent, ut omnis quicumque in loco illo aliquid proprium videretur habere, quemadmodum fecit rex, ita et ipsi tradendo facerent. Cumque ad condictum diem omnes fuissent congregati, advenientes regis nuntii: *Omnes vos*, inquiunt, *rex suis salutare praecepit sermonibus; poscebatque et imperabat, ut omnis qui aliquid proprietatis visus fuisset habere in loco qui dicitur Eihloha, servis Dei inhabitandum totum traderet.* Qui cum hoc audissent, nutu Dei statim cum omni diligentia quidquid ibidem habere potuerunt, viro Dei Sturmi totum tradiderunt.

13. Igitur hac traditione undique firmata, et loco illo de iure hominum in ius Domini tradito, beatus Sturmi in Dryhlar[h] perrexit ad fratres; inde non post multos dies surgens, adsumtis fratribus secum septem, commigravit ad locum ubi nunc san-
744 ctum situm est monasterium, et anno incarnationis Christi septingentesimo quadragesimo quarto, regnantibus in hac gente Francorum duobus fratribus Karlomanno atque

a) d. ubi nunc monasterium situm est 2. b) *ita locum ope codicis 2. emendavi, in quo corrector veram lectionem restituit.* non 1. c) chrihlari 1. tirihlari 2. *inde veram lectionem erui.* d) tuam . . . tuum 2. e) eihloch 2. f) quodque 1. g) graffelt 2. h) trihlar 2.

11) *habemus repertum* germanismus, loco: *reperimus.*

Pippino, indictione 12, mense primo, duodecimo die mensis eiusdem, sanctum et a Deo dudum praedestinatum ingressus est locum. Dominum Christum illum semper tueri et sua invicta potentia defendi implorabant, sanctis Domino psalmodiis et ieiuniis vigiliisque et orationibus die noctuque famulantes, silvas caedere et locum mundare proprio labore, in quantum praevaluerunt, studebant. Expletis autem duobus mensibus, venerandus ad eos archiepiscopus Bonifacius congregata hominum multitudine perrexit; conspectis cunctis locis illius commodis et utilitatibus immensis exploratis, in Spiritu sancto exsultabat, grates Christo referens et laudes, quod servis suis talem in eremo tribuere dignatus est habitationem. Hominibus vero qui cum eo venerunt in locum, ubi ei et servis Dei pariter cum eo visum est ecclesiam ponere, silvam exstirpare[a] et frutecta quaeque caedere imperavit; ipse se in montem qui usque hodie Mons-episcopi appellatur contulit, ubi iugiter Dominum orabat, et ibi sacris libris scrutando insudabat; et propter hoc monti vocabulum indidit. Post unius septimanae impletionem, dirutis[b] innumeris silvis et arboribus, et rase[12] ad calcem 12 faciendam composita, episcopus benedictis fratribus et loco Domino commendato, cum operariis cum quibus venerat inde migravit. Altero autem anno sanctus episcopus iterum illuc properans, ad novellum coenobium pervenit suum; quod iam tunc propter meatum fluminis Fulda vocari inchoaverat. Visis[c] fratribus salutatisque, penes ipsos complures explevit dies, in quibus novellos monachos suos instruere curavit, et monasticae regulae disciplinas secundum sanctae scripturae traditionem statuere apud ipsos non cessabat. Qui cum fratribus sacras exposuisset scripturas, et quod nusquam vinum monachorum legeret esse, consensu omnium decretum est, ut apud illos nulla potio fortis quae inebriare possit, sed tenuis[13] cerevisia biberetur. Quod post plures 13 annos, crescente familia, propter aegrotos et imbecilles tempore Pippini regis synodali decreto immutatum est; aliqui tantum ex fratribus usque ad finem vitae suae se a vino et ceteris fortibus potionibus abstinuerunt. Post non multum secrete habito cum Sturmi colloquio, quo eum, qualiter praeesse ceteris deberet, docuit, et post uberrima documenta et monita, quibus fratres qualiter obedire et subesse deberent imbuit, salutatis ipsis Christoque eis commendatis, inde profectus est. Sic vero solebat saepe illos visitare ipse, et per singulos annos, quantis vicibus licuit propter episcopalem curam quam plurimam habebat in populo, venire et morari apud locum illum, et propriis manibus operari studebat, et saepe in dilecto sibi monte superius dicto mysticas scrutando scripturas et Christum familiariter orando insidebat.

14. Porro cum fratres regulam sancti patris Benedicti inhianter observare desiderassent, et ad monasticae disciplinae normam sua corpora mentesque toto annisu[d] inclinassent, consilium utile inierunt, quatenus aliqui ex ipsis ad magna[e] alicubi mitterentur monasteria, ut fratrum ibi concordiam et conversationem regularem perfecte discerent. Quod cum sancto fuisset indicatum episcopo, prudens illorum collaudavit consilium, et hanc legationem studioso Sturmi iniunxit. Qui praeparatis itineris necessariis, adsumtis secum duobus fratribus, quarto ad locum praedictum ingressionis anno Romam profectus est, atque in illa terra cunctis monasteriis lustratis, et 748 omnium mores conversationesque[f] ibi fratrum consistentium traditionesque[g] monasteriorum ad plenum discens, integrum annum apud illa monasteria perseverans, secundo inde anno, repletus quibus viderat virtutibus, regressus est. Cum ad hanc, Domino opitulante, terram perveniret, correptus morbo, apud Chitzzinga[h, 14] monasterium 14 hebdomadas quatuor aegrotavit. Tunc ex infirmitate convaluit, et ad episcopum Bonifacium, qui tunc forte in Turingia fuit, perrexit. Quo viso, nimium episcopus gavisus, et Domino adventus sui gratias referens, multum ab illo de regionibus quibus venerat percontatus est; et dum eum prudenter mores gentis illius et disciplinas monachorum referre agnovit: *Vade*, inquit, *et novellum monasterium Fuldam ad instar morum monachorum quorum ibi vitam contemplatus es, quantum quiveris, instituas.* Statim vir beatus Sturmi, petita ab episcopo benedictione[i], perrexit ad eremum, gratusque suis ad videndum fratribus die quarto advenit; quibus ea quae in Italiae parti-

a) s. e. *deest* 1. s. c. atque f. q. ext. 2. b) dirutis *usque* composita *deest* 2. c) Visis *usque* dies *deest* 2. d) animo 1. e) bene ordinata 2. f) *deest* 1. g) et consuetudines 2. h) kizinga 2. i) oratione 1.

12) *rasen*, vox germanica, *cespes*. 13) cf. Memoires du baron de Poellnitz! 14) ad Moenum.

bus et Tusciae provinciae monasteriis a sanctis patribus didicerat, et verbis prudentibus promsit, et exemplis in semetipso monstravit. In omni enim disciplina quam fratribus proposuit [a], prius semetipsum exercere curavit, ne forte quispiam de illo dicere potuisset: *Cur haec quae doces, ipse non facis?* Desiderium tunc ingens inerat fratribus ad omnia quae eis dicta vel ostensa fuerant, sanctorum exemplis semetipsos toto adnisu aptare, et regulam sancti Benedicti, quam se implesse promiserant, ad omnia observabant. Annos sic plurimos in sanctis moribus degentes, monasterium [b] adventatione multorum crescebat, quoniam multi ad serviendum Domino se ibi et suas possessiones tradiderunt. Crescente ita familia Christi et loco multiplicari inchoante, fama illius bona in universas provincias diffunditur, et rumor eximius per longe posita monasteria ad omnium sanctorum fratrum pervenerat aures. Cumque plurima illic monachorum congregatio sub sanctae regulae disciplina districtam duceret vitam, sanctus eos visitare episcopus per plura studuit tempora, misertusque illorum paupertati, aliquas ei villulas ad exquirenda cibi necessaria tribuit.

754 15. Anno decimo postquam ad sanctum commigravit locum, sanctus archiepiscopus Bonifacius, inito cum rege et ceteris christianis consilio, ad ulteriora Fresonum loca paganico ritu dedita ingressus est, ingentemque ibi multitudinem hominum Domino docendo et baptizando adquisivit; inde post multum temporis migrans, sospes ad suas in Germaniam pervenit ecclesias. Sequenti vero anno iterum ad aquosa Fresonum pervenerat arva, coeptum opus praedicationis implere desiderans. Quo cum pervenisset, et die quadam ad suam doctrinam populum convocasset, venerunt unusquisque de loco suo, non quasi humiliter ad verbum Domini audiendum, sed spiritu maligno inflati, cum infestis armis ad sacra sermonis Domini festa proruunt, et sanctum Christi antistitem ferro trucidarunt, omnemque eius comitatum gladiis necaverunt. Episcopo vero et ceteris quampluribus cum eo martyrio coronatis, ex superiore Fresonia, a Trech [c] scilicet coenobio, fideles venientes fratres, rapuerunt corpora sanctorum martyrum, et ibi in sepulcris alia [d] posuerunt, alia vero adsumentes secum, sancti videlicet Bonifacii episcopi et sanctorum qui cum eo pariter passi sunt presbyterorum et diaconorum, et unius episcopi nomine Eoban [e]; cuius corpus adsumentes, caput eius ab hostibus abscisum reperire non poterant. Quo cum pervenerunt, sancti episcopi Bonifacii in minore, quae eis vicinior erat, ecclesia cum grabato quo navi [f] ferebatur, statuerunt; cetera martyrum corpora sepulturae tradiderunt. Tunc omnes loci illius habitatores concilium [g] grande inierunt, quatenus penes eos in loco illo sancti martyris Bonifacii corpus deinceps omni tempore quiesceret; magnum utpote adminiculum sibi fore, si tanti martyris protectio tueretur. Ieiuniis et orationibus indictis, ut sanctus martyr apud eos sibi manere dignaretur, Dominum orabant, et locum ei ad quiescendum honorifice in basilica maiore praeparabant. Sanctus vero martyr ad locum in solitudine, quem ipse sibi nutu Dei eligebat, corpus suum deferri voluit; quod statim claruit. Quod dum vellent ad alteram portare ecclesiam, et ibi in sarcophago ponere, accedentes manus suas in feretrum miserunt, nec levare potuerunt; multo plures alii se adiungentes, nec sic quidem feretrum in quo sanctum cadaver iacebat, movere quiverunt.

15. Intellexerunt ergo, eius non esse voluntatem, ut in eodem loco maneret; sed eum ad Mogontiam civitatem debere deferri pronuntiabant. Protinus grabatum absque ulla difficultate levantes, ad flumenque portantes et puppi imponentes, per Rheni alveum navim trahere, et superiora petere coeperunt. Quo audito, Sturmi de Fulda coenobio in eremo constituto cum festinatione obviam venire curavit, et cum eis pariter perrexit, donec prospero et levi transitu ad Mogontiam urbem pervenerunt. Sacerdotes statim et omnis clerus urbis illius accedentes, sancti martyris corpus adsumentes, in basilicam suam cum honore posuerunt. Universi tunc sacerdotes et clerici et populus omnis consona pariter voce dicebant, fas non esse, ut sanctus Dei martyr alium deferatur in locum; sed ubi episcopalem sedem vivens habuit, ibi etiam oportere eum corpore quiescere. Insuper etiam de palatio a rege nuntius venit, qui dicit regem imperasse, ut sancti martyris corpus in civitate eadem, si ipsius esset voluntas, poneretur. Sturmi vero et qui cum eo de eremo convenerunt, constanter dix-

a) posuit 1. b) sacer ordo 1. c) Iriehl 2. d) *deest* 2. e) eobanis 2. f) a navi 1. g) consilio collecto concilium inierunt 2.

erunt, quod sanctus episcopus plerumque apud eos manens, et locum eis ubi corpus suum posuissent demonstrarit, et quod absque dubio ibi in solitudine voluisset corpore quiescere. Interea vero dum in hunc modum contenderent, et Lullus[a], episcopus civitatis illius, omnimodis voluisset prohibere, ne beati martyris corpus ad solitudinem perveniret, nocte per visionem cuidam diacono sanctus adstitit episcopus: *Cur me,* inquiens, *tardatis ad locum meum Fuldam deferre? Surgite*, ait, *cito, et propere me in solitudinem ad locum quem mihi praedestinavit Deus, perducite.* Qui consurgens, visionis quae ei fuerat ostensa ordinem primo Sturmi deinde primatibus cunctis, narravit. Nimio tunc omnes terrore correpti, ultra sancti martyris inde transitum contradicere timuerunt. Lul tamen qui illic erat episcopus, revelationem sancti martyris credere prius nullatenus voluit, quam is qui visionem viderat, manum sacro altari imposuisset, et cum iuramento hoc quod viderat confirmasset. Tum vero secundum Domini potentiam, cuius voluntati contrairi non potest, beati martyris corpus cum summo honore levatum est, atque cum spiritali carmine ad flumen portatum et navi impositum, et usque ad Hohheim[b, 15] villam quae in ripa Moyn consistit, na- 15 vigio transvectum est; inde vero post dies paucos, id est tricesimo passionis eius die, ad coenobium Fuldam sanctum sacerdotis deportaverunt cadaver, et in novum sepulcrum posuerunt. Postera die Lullus episcopus cum clericis et reliqua turba cum qua venerat, inde migravit. Venerandus[c] tunc Sturmi abbas cum suis fratribus Christo gratias referebant, quod tantum patronum, sanctum videlicet Bonifacium Dei martyrem, iuxta se habere meruerunt. Coepit deinde post adventum sancti martyris sanctus et electus a Deo crescere locus, et magnus apud omnes haberi, et monasterium augeri, utpote quoniam multi nobiles certatim et concite properantes, se suaque omnia ibi Domino tradiderunt. Sic cotidie sanctus monachorum numerus crescens, in Domino confortabatur, et sanctae conversationis disciplinam indefessa et incessabili perseverantia fratres ibi Domino servientes tenuerunt. Quanta vero miracula ibi tunc fiebant[d], quantaque adhuc cotidie fiunt, aliis plus peritis ad scribendum derelinquo.

16. Sturmi autem amabilis omnibus in monasterio et foris in populis mirandus, ministerium suum studiosissime exercuit, prius semper semetipsum exemplum[e] proponens ceteris, quod verbis docuit factis ante monstrabat. Lullo[f] tantum fama eius bona displicuit, et semper propter invidiam adversus eum faciebat. Qui cum verbum Domini instanter ubique praedicasset, et eum diligenter omnes auscultassent, hostis humani generis invidus tantam in plebe utilitatem non sustinens, discordias inter fratres seminare coepit, et trium falsorum fratrum mentes instigabat, ut fallaces causas componerent, Sturmen vero, Dei servum et fidelem universis, apud regem Pippinum accusarent. Hi cum talibus suasionibus diaboli essent seducti, malo inter se consilio inito, in Lulli episcopi suffragium confisi perrexerunt ad regem, et beatum virum apud illum accusabant, crimen, nescio quod, de inimicitia regis obicientes ei. Cumque vir Dei Sturmi illuc[g] esset praesentatus, illorum falsitatem patienter sustinens, noluit se magnopere inde excusare; sed: *Ecce testis meus*, ait, *et conscius meus in excelso, et dominus Deus auxiliator meus, et ideo non sum confusus!* Tunc pravorum praevaluit voluntas, iussitque rex Pippinus beatum tollere virum, et in exilium cum paucis suis mittere clericis, id est ad magnum coenobium quod dicitur Iumedica[h, 16], ubi ab abbate qui illi monasterio tunc praefuit, et ab omnibus fratribus be- 16 nigne et honorabiliter est susceptus, et ibi per biennium amandus omnibus exsulabat. Quod cum de Fuldae coenobio audivissent fratres, et eis nuntiatum esset de abbate suo, qualiter abstractus erat ab eis, nimium permoti, et ultra quam dici possit contristati[i] sunt. Magna quippe tunc erat conturbatio in domo Dei; alii volebant de monasterio exire, alii ad palatium pergere, alii ieiuniis et orationibus Deum omnipotentem exorabant, ut ipse eis per suam misericordiam subveniret. Tunc rumor eximius omnium aures et ora pariter compleverat, quod beatus Sturmi abbas a coenobio Fulda

a) nullus 2. b) hocheim 2. c) Venerandus *usque* meruerunt *deest* 2. d) facta sunt 2. e) in e. 2. f) cuius sanctitatis fama Lullo episcopo pro quorundam instinctu displicuit et ei in aliquantis contrarius exstitit. Servus autem domini Sturmis cum instanter ubique praedicaret hostis humani generis 2. g) regi 2. h) unedica 1. i) conflictati 1.

15) Hochheim et hodie. 16) Iumièges, vulgo Gemmeticum vocatum.

esset per consilium Lulli episcopi ablatus [*]; omnes pariter graviter hoc ferebant, non erat in ista orientali plaga ecclesia, quae non eius plangeret exsilium.

17. Lullus interim obtinuit apud Pippinum regem, munera iniusta tribuendo, ut monasterium Fulda in suum dominium donaretur; acceptaque super illud ditione [a], abbatem ibi qui sibi per omnia obtemperaret, constituit, quemdam [b] presbyterum scilicet [c] suum qui dicebatur Marcus; sed quoniam fratres animos suos ab illo propter prioris amorem avertebant, erat eis quasi extraneus, et non conveniebant mores ipsorum. Qua inconvenientia morum, licet corporibus simul habitassent, mentibus ab invicem disiuncti erant. Cumque in tali discordia degerent, et fratres semper meditarentur, qualiter iterum per Dei gratiam Sturmen abbatem suum adsciscere [d] potuissent, Marcum quem inviti, Lullo faciente, super se abbatem acceperunt, eius ulterius controversiam ferre non valentes, bonum consilium inierunt, et eum abiecerunt, et ne illorum ulterius abbas fieret, unanimiter contradixerunt. Quo amoto, omnes fratres de monasterio voluerunt exire, et ad regis Pippini palatium pergere, abbatem suum a rege Sturmen [e] postulare. Quod cum Lullus audiret, mitigare eos blandis persuasionibus studuit, promittens eis, ut ipsi sibi de propriis fratribus inter se abbatem, qui eis placeret, constituerent. Quod cum omnibus placuisset, fratres bonum ex ipsis omnino fratrem et vere Dei servum omnibus bonis moribus ornatum elegerunt, nomine Prezzoldum [f], quem ab infantia sua beatus Sturmi edocuit, et multum amavit illum, ipsum super se abbatem ordinaverunt, ad hoc tantum, ut illi cum ipso, et ipse pariter cum eis cotidie tractarent, quemadmodum cum adiutorio sancti martyris Bonifacii et cum omnipotentis Dei gratia ad hoc pervenire potuissent, ut pristinum suum magistrum Sturmen a rege Pippino sibi concedi postularent. Ipse [g] vero Prezzoldus tempus non modicum fratribus praefuit, et eos cum caritate adunatos habuit, cum eis pariter die noctuque mente pertractans, quemadmodum Christo favente magistrum et abbatem suum Sturmen revocare ad se per regis Pippini voluntatem possent.

18. Porro cum Prezzoldus de patre et magistro suo Sturme profunde cogitaret, et sancti fratres cum eo de absentia eius multo moerore afficerentur, Dei omnipotentis praesidium continuis precibus postulabant, ut ipse cui nihil impossibile est, per suam invictam potentiam praestaret, quatenus ad eos illorum magister venire permitteretur. Quod cum per se diutius fecissent, et omnes orientales ecclesias per omniaque monasteria servorum et ancillarum Dei in circuitu orationes incessabiles essent [h] ad Deum pro eo, consolator humilium Deus preces exaudivit supplicantium; et quia hoc constituit ut postularetur, precibus fidelium annuens, suscitavit cor Pippini regis, ut de beato Sturme cogitare coepisset, et eum de exsilio ubi erat, ad palatium suum adduci honorifice praeciperet. Qui cum adductus ad palatium concite fuisset, et ibi in capella regis per plures esset dies, Deum orans, exspectans, quid ei rex imperasset? contigit quadam die, ut in venationem rex pergeret, ac ut solitus erat, ad orationem primo diluculo veniret, et ceteri servi Dei post vigilias matutinas quiescerent; solus Sturmi vigilabat, et ingressum regis observans, ianuas ei ecclesiae aperuit, et cum claro lumine ad orationem [i] ante eum ibat. Rex vero cum ad sacras aras Deum regem humiliter exorasset, erexit se, et alacri obtutu [k] Sturmen intuitus: *Dominus*, dixit, *congregavit nos modo, et quid hoc fuit, quod monachi tui apud nos te accusaverunt, nescimus; et unde irati fuimus contra te, ignoramus.* Sturmi vero constanter ait: *Licet a peccatis immunis non sim, contra te tamen, o rex, delictum non feci.* At ille: *Sive*, inquit, *umquam aliquando contra me nequiter cogitaveris aut inique aliquid gesseris, Deus tibi totum dimittat, et ego ex meo corde ignosco, et deinceps esto*, ait, *in gratia et in amicitia mea omni tempore quoad vixero* [l]. Tollensque manu sua de pallio suo filum, proiecit in terram, et dixit: *Ecce in testimonium perfectae remissionis filum de pallio meo proicio in terram, ut cunctis pateat, quod pristina deinceps adnulletur inimicitia.* Ita pacati firmiterque in amicitia fundati, rex iter quod coeperat arripuit.

19. Igitur post tempus breve Prezzoldus et reliqui fratres de monasterio Fulda, comperientes quod amandus illorum magister Sturmi in gratia et in amicitia domini

*) in exilium eliminatus 2. a) acceptaque superdictione 1. b) incommode 2. c) p. sc. *deest* 1. d) rehabere 2. e) sturmi 1. 2. f) preszoldum 1. *ita et infra.* g) Ipse *usque* permitteretur *deest* 2. h) fundeerentur 2. i) ad orationis locum eum usque deduxit 2. k) vultu 2. l) q. v. *deest* 1.

regis esset receptus, cogitaverunt ad palatium ire, et regem deprecari pro magistro; miseruntque ad palatium, devote[a] postulantes a rege abbatem suum eis dari, sicut[b] omne quod Deus voluit fieri, facile et absque labore evenit. Rex vero petitiones fratrum benigne suscipiens, venerandum Sturmen abbatem ad illos se mittere promisit; quod per multas orationes servorum et ancillarum Dei fieri credimus. Post non multum temporis spatium rex vocari ad se Sturmen iussit, eique monasterium Fuldae quod prius habuit, ad regendum commendavit, absolutumque ab omni dominio Lulli episcopi ad coenobium Fuldae eum cum omni honore ire praecepit, et cum suo privilegio quod beatus Zacharias papa, summus apostolicae sedis pontifex, dudum sancto tradidit Bonifacio, monasterium regeret; quod privilegium usque hodie in monasterio fratres conservatum habent; quod etiam causam suam et monasterii defensionem a nullo alio quaereret, nisi a rege[c], imperavit. Accepta a domino rege potestate, cum privilegio supradicto quod de manu regis acceperat, ad suum perrexit coenobium. Divulgatum tunc statim fuit per cunctas has provincias, Sturmen venturum fore ad terram hanc, et ubique servis Dei et ancillis per universa monasteria mox eius de exsilio reditus innotuit; qui omnes Christo immensas referebant grates. Fratres vero cum appropinquasse eum monasterio cognovissent, sumserunt crucem auream et reliquias sanctorum, et obviam ei a monasterio longius processerunt; salutatoque illo et his qui cum eo venerunt, cum spiritali carmine eum ovantes monasterium introduxerunt, et Dominum suum laudaverunt, qui eis diu optatum dedit abbatem; et facta est laetitia magna inter eos.

20. Ipse vero Sturmi studio magno deditus, quemadmodum initium faceret, coepit fratrum emendare vitam et mores corrigere, et ministeria illorum monastica constituere, templum, id est ecclesiam, quod tunc habebant, ornare, et domos omnes monasterii recentibus columnis et grandibus trabibus novisque tectorum structuris corroboravit. Post autem non longum temporis cogitans, qualiter adimpleri potuisset quod sancta regula praefatur, ut artes diversae intra monasterium continerentur, ne[d] forte propter aliquam necessitatem foris vagandi fratribus opus fieret, congregatis quantis potuit fossatoribus, et ut ipse erat acer ingenio, explorato passim cursu fluminis Fuldae, non parvo spatio a monasterio ipsius amnis fluenta a proprio abduxit cursu, et per non modica fossata monasterium influere fecit, ita ut fluminis impetus laetificaret coenobium Dei. Quantum illud opus fratribus profuit, quantamque utilitatem adhuc cotidie ministret, et cernentibus et utentibus manifestum est. Super sepulcrum vero beati martyris Bonifacii auro argentoque compositam statuit arcam, quam nos solemus *requiem* appellare; quam — ut tunc moris erat — pulcro opere condidit; quae usque hodie super tumulum ipsius Christi martyris cum altari aureo perseverat.

21. Verum quia vir iustus et Deo perfectus apud universos magnus et maxime apud Pippinum regem habebatur, impetravit suis apud ipsum regem sermonibus — habebat enim locum familiaritatis non modicum — ut fiscum id est Omunstat[e, 17], 17 cum omnibus quae in illa villa antiqui reges possidebant, ad supradictum saepius monasterium in suam eleemosynam condonaret, atque per conscriptam chartam, sicut mos fuit, firmaret. Mortuo autem Pippino anno ab incarnatione Domini septingentesimo sexagesimo octavo[f], sui vero regni vigesimo tertio, Karlus filius eius patri 768 successit in regnum. Cum ergo ipse rex iuvenis cunctos qui patris sui prius honoribus praediti erant, grandibus muneribus in gratiam suam provocaret, accersivit quoque venerandum abbatem Sturmen, illumque intimis amicitiis sibi coniunxit; quem cum multis saepe honoribus atque regalibus munificavit donis. Quodam tempore immisit Dominus in cor eius, ut pro intuitu retributionis aeternae tractare coepisset, vocatoque ad se Sturme abbate, consilium cum eo iniit, et Hamelenburc[18] cum om- 18 nibus quae ad illum fiscum pertinent, potestativa manu de iure suo in ius Domini et sancti Bonifacii ad coenobium Fuldae tradidit. Quam[g] traditionem fratres gratantes

a) *deest* 1. b) sicut *usque* evenit *deest* 2. c) quod privilegium usque hodie in monasterio conservatum causam et defensionem ipsius ecclesiae et ad nullum alium nisi ad regem et ad summum pontificem pertinere testatur. d) deinde ne 2. e) f. regalem O. 2. f) septuagesimo quarto 2. g) Quam *usque* fundunt *deest* 2.

17) in pago Moyngowe. 18) iuxta fluvium Sala.

suscipientes, Domino pro illius incolumitate preces usque hodie fundunt. Vixit deinceps sanctus Sturmi in gratia venerandi regis Karoli omne tempus vitae suae.

19 22. Illis quoque temporibus[19], suscepta legatione, inter Karolum regem Francorum, et Thasilonem[a] Noricae provinciae ducem, per plures annos inter ipsos amicitiam statuit.

Regnante feliciter domino rege Karolo annos quatuor[b], Saxonum gens saeva et infestissima cunctis fuit, et paganis ritibus nimis dedita. Rex vero Karolus, Domino semper devotus, cum ipse christianissimus esset, cogitare coepit, qualiter gentem
772 hanc Christo adquirere quivisset. Inito servorum Dei consilio, poposcit, ut precibus Dominum votis suis annuere obtinerent. Congregato tam[c] grandi exercitu, invocato Christi nomine, Saxoniam profectus est, adsumtis universis sacerdotibus, abbatibus, presbyteris et omnibus orthodoxis atque fidei cultoribus, ut gentem quae ab initio mundi daemonum vinculis fuerat obligata, doctrinis sacris mite et suave Christi iugum credendo subire fecissent. Quo cum rex pervenisset, partim bellis, partim suasionibus, partim etiam muneribus, maxima ex parte gentem illam ad fidem Christi
776 convertit; et post non longum tempus totam provinciam illam in parochias episcopa-
aut les divisit, et servis[d] Domini ad docendum et baptizandum potestatem dedit. Tunc
777 pars maxima beato Sturmi populi et terrae illius ad procurandum committitur. Suscepto igitur praedicationis officio, curam modis omnibus impendit, qualiter non parvum Domino populum adquireret. Sed temporibus instabat opportunis, sacris eos sermonibus docens, ut idola et simulacra derelinquerent, Christi fidem susciperent, deorum suorum templa destruerent, lucos succiderent, sanctas quoque basilicas aedificarent.

23. Quo cum multum temporis praedicando et baptizando cum suis presbyteris peregisset, et per regiones quasque singulas ecclesias construxisset, ite-
778 rum postea Saxonum gens prava et perversa a fide Christi devians, vanis se er-
20 roribus implicavit, congregatoque exercitu ultra fines suos egressa est[20], et usque ad Rhenum vastando et depopulando cuncta pervenit. Cumque inde reversi essent, infesta caede quoscumque invenire potuerunt trucidarunt. Quorum cum exerci-
21 tus in Loganacinse[21], quod prope supradictum coenobium iacet, consedisset, conspiraverunt, ut lectam virorum multitudinem de exercitu ad ipsum monasterium mitterent, et cuncta quae reperirent, igni comburerent, et servos Dei ferro trucidarent. Quod cum comperisset sanctus Sturmi, statim vocatis ad se fratribus, periculum quod eis imminebat innotuit, et consilium dedit, ut sancti martyris corpore adsumto, ad Hamelanburg properassent. Ipse vero[e] vir Dei Sturmi foras in Wedereiba perrexit, studium habens, si quo modo posset pravorum conspirationem cohibere. Nos autem fratres, discipuli eius, adsumto sancti martyris corpore de sepulcro, in quo annos viginti quatuor positum fuerat, a monasterio cum universis famulis Dei proficisci coepimus. Mansimus prima nocte ad proximam cellam, ubi Fuldae alveo Fledenae[f] fluenta se miscent; inde surgentes mane, ad ulteriorem pervenimus Sinnam, ibique fiximus tentorium, in quo sacratissimum Christi martyris statuimus corpus, et in circuitu milites Christi castra metati sunt. Ubi cum in tabernaculis tres exegimus noctes, quarto iam die legati nostri venerunt, qui referebant, de parte et gente nostra nonnullos congregatos contra Saxones bellum inire, eosque victos ad proprias aufugisse terras. Quod cum audivissemus, sacra beati martyris ossa sustulimus, et gaudentes ad monasterium, unde digressi sumus, revertebamur, et Dei martyris sancta sepulcro quo prius inerant ossa humavimus, Christo domino gratias referentes, quod pace concessa, nostro manasterio inhabitare sineremur.

a) desilonem 2. b) *Haec in codice 2. ita leguntur:* Anno vero regni ipsius quarto suscepta beatus Sturmis legatione inter eundem Karlum regem Francorum et Desilonem noricae provinciae ducem amicitiam per plures annos statuit. Sed rex Karlus Christo semper devotus cogitare coepit qualiter gentem Saxonum saevam et cunctis infestissimam paganisque ritibus nimis deditam Christo subiugare posset, ad quam rem peragendam habito prudentum virorum consilio magnum collegit exercitum et assumptis . . . presbyteris illuc profectus est, ut gentem quae initio mundi daemonum vinculis fuerat obligata, doctrinis sacris imbutam mite suave Christi iugum subire docerent. Annuente itaque (dei misericordia) aliis bellis aliis suasionibus aliis muneribus ad fidem Christi conversis rex prudentissimus totam illam provinciam in parochias episcopales divisit et servis domini quos secum adduxerat procuranda commisit. Sturme vero ad populum qui nondum crediderat convertendum destinavit. Suscepto igitur etc. c) tum? d) servos 1. e) vero cum paucis in Wederelba pergens 2. f) fliedenae 2.

19) annis 771, 773 aut 774. 20) cf. annales Laurissenses et Einhardi a. 778. 21) pagus Lahngau.

24. Tunc iterum rex Karolus ad confirmationem inchoatae fidei christianae cum exercitu ad illam terram perrexit, et venerandum Sturmen infirmum, iam senectute fessum, in Heresburg ad tuendam urbem cum sociis suis sedere iussit. Dispositis secundum voluntatem suam[a] universis, rex cum rediret, sanctum virum paucos dies post reditum suum in supradicta urbe sedere imperavit. Quo dierum numero[b] expleto, ad monasterium vir Dei[c] rediit, habito secum medico domini regis Karoli, cui nomen Wintarus, qui eius subveniret infirmitati. Dum vero quadam die artis suae ei, nescio quam, potionem infuderat, cum qua minuere debuit infirmitatem, sed ita auxit, ut validius et acrius ei lues acerba augeretur. Et anxius dicere coepit, quod ei medicus, qui minuere morbum debuerat, malum grande irrogasset. Currere citius ad ecclesiam iubet, omnes gloggas[22] pariter moveri imperavit, et fratribus congregatis obitum suum cito adfuturum nuntiare praecepit, et pro se enixius orare postulavit. Congregata prius omni familia, domum in qua ipse iacebat, eam introduci fecit, atque omnem congregationem his verbis adorsus est: *Vos*, inquit, *o fratres, studium meum cognovistis; qualiter usque in hodiernum diem pro vestra utilitate et pace laboravi, et hoc maxime curavi, qualiter istud monasterium post obitum meum perseverare in voluntate Christi valeret, et vos istic Domino servire sincere cum caritate quiretis, o filii. Nunc vero in concepto proposito omnes dies vitae vestrae perseverate. Deum altissimum pro me orate, et si quippiam prave ex humana fragilitate[d] apud vos egi, vel aliquem iniuste offendi, ignoscite mihi; et[e] ego cunctis ex intimo corde omnia convicia et omnes contumelias meas ignosco; necnon et Lullo, qui mihi semper adversabatur.* Post ista et alia nonnulla bona verba fratribus valedicens, dimisit eos. Egressis ergo fratribus, coepit vir sanctus acriter languescere, et ad suprema perurgeri. Erat universis moeror, et tristitia magna animos obsidebat fratrum, qui solius Dei lacrymabile voce misericordiam implorabant, et obitum sancti ac venerandi abbatis sui Sturmi maximis Domino commendabant precibus.

779

22

25. Altera autem die, id est 16.[f] Kal. Ianuarii, ingravescente languore ad extrema deductus est. Circumstantibus vero nobis et videntibus eius celerem fore exitum, aliquis e nobis exorsus est: *Pater*, inquit, *nos non ambigimus te ad Dominum migraturum, et ad vitam pervenire perennem; quapropter paternitatem tuam deprecamur, ut nostri memorari digneris, et ibi pro discipulis tuis Domino preces fundere; quoniam[g] multum[h] confidimus, nobis profuturum, quod talem praemittimus patronum.* Qui subito intuens nos: *Exhibete*, inquit, *vosmet ipsos dignos, et tales estote in vestris moribus, ut[i] rite valeam pro vobis orare; et ita faciam quod postulatis.* Post vero verba haec sancta illa anima carne soluta est, et de ergastulo corporis erepta, bonis meritis repleta migravit ad Christum, cuius in perpetuum permanet regnum. Amen[k].

a) v. regis 2. b) d. n. *deest* 1. c) iam gravi detentus infirmitate 2. d) e. h. f. *deest* 1. e) et *usque* adversabatur *deest* 2. f) XIII. 2. g) *ita correxi.* quomodo 1. quam 2. h) iustum 1. i) ut et mihi vestra oratio ad praesens et vobis mea in posterum prodesse possit 2. k) *Subiicimus hic fragmentum a b. m. Wilkens capellano Nottulensi in Westfalia in historia civitatis Monasteriensis vulgatum, quod ex antiqua monasterii Nottulensis membrana olim ab alio quodam viro descriptum tradit. Cuius quidem lectionem, fortasse et fidem, sincerum esse valde dubito. Certe ex fragmento quodam Macrobii in Somnium Scipionis lib. I. cap. 2., mecum anno superiori a D. Wilkens libentissime communicato, quod saeculo XV scriptum erat, notitia de* deo thegathon *desumta est; unde ipsum notitiam saeculo saltem XV contextam fuisse conficio:* .... exercitui sese apud Buchuldi obviam obtulerunt. quo fusis multis lazzis, denuo in monte Coisio recollecti, et Francis resistentes fugati; qua pugna Roibartus, fratre Lviberto vulnerato. hostibus retentus est. Hio vero magno cum merore se in castrum recepit. Ex quo post aliquot dies mulier egrotum humeris clam in sylvam Sytheri quae fuit thegathon sacra nocte portavit. Vulnera ibidem lavans exterita clamore effugit. Ubi multa lamentatione animam exspiravit. Quo preterito Francy expugnatum castrum intraverunt. Quod postea Roibartus sacro purgatus cum multis bonis recepit. Hic etiam plures curtes, de quibus litterae extant ecclesiis et claustro nostro in salutem animarum dedit. pro quo requiescat in pace. Rex vero corpora inhumari iussit, ibique in curia paulo post sibi erecta pluries, quum in Saxoniam ex Francia sibi fuerit iter. quievit. Locum quo inhumata sunt corpora Dotharpa (*doth - anger ??*) habitantes dixerunt. Hec expugnatio fuit anno post Christum natum 779.

22) campanas.

ANSKARII
VITA SANCTI WILLEHADI.

Vitam et miracula sancti Willehadi, primi Bremensis ecclesiae episcopi, successor eius sanctus Anskarius septuaginta circiter post eum annis conscripsit. Edidit eam Coloniae a. 1642 *in* 8°. *ex codice ecclesiae Hamburgensis membranaceo, in quo una cum vitis SS. Anskarii et Rimberti habebatur, Philippus Caesar, praecipuus quidem, ut ipse profitetur, non tamen ita religiosus Sanctorum illorum cultor, ut a corrigendo S. Anskarii stylo abstinuisset. Cuius textum cum apographo codicis Abdinghofensis collatum, sed magis magisque depravatum Mabillonius Saeculo III. Actorum SS. O. S. B. T. II. inseruit. At nobis multo felicioribus esse licuit, quippe quibus beneficio Viri Clarissimi Dni. Meyer Capitularis ecclesiae cathedralis Paderbornensis et unius e praesidibus Societatis historicae quae in Westfalia floret, codex olim Abdinghofensis qui anno* 1824 *in ius Viri doctissimi transierat, Hannoveram sit transmissus. Continet manu saeculi undecimi aut duodecimi ineuntis vitas SS. Willehadi cum officio eius, Anskarii, Rimberti, cartam Hludowici I, et exciso folio bullas Gregorii IV. et Nicolai I. de institutione ecclesiae Hamburgensis. In fine scriptor ita lectoribus se commendat:*

Laudat ut absentem monet hęc scriptura legentem. Euerhardum huius libelli scriptorem . ut me pro eo pia oratione apud deum semper habeat laudatorem. Qui uiuit et dominatur per inmortalia secula seculorum.

Hinc alia manu: Obsecro lectorem vicilini peccatoris esse memorem. *Qui quidem Sanctus ultimis sex libri foliis archiepiscoporum Hammaburgensium usque ad Adalbertum, Sleswicensium episcoporum usque ad Ratoltum, catalogos, et Sigwini archiepiscopi Coloniensis constitutionem pacis Dei subiecisse videtur. In fronte libri haec leguntur:*

VI. Id. Novembr. Depositio sancti Willehadi episcopi et confessoris.

III. Id. Iulii Ordinatio sancti Willehadi episcopi et confessoris.

III. Non. Febr. Depositio sancti Ansgarii episcopi et confessoris.

V. Id. Sept. Eleuatio sancti Ansgarii.

III. Id. Iunii Depositio sancti Rimberti episcopi et confessoris.

II. Non. Febr. Eleuatio sancti Rimberti episcopi et confessoris.

Temporibus domni Hamukonis Patherbrunnensis abbatis quidam religiosus canonicus bremensis ecclesie nomine Vicilinus . fraternitatis nostre societatem expetens . et eam a nobis consecutus . ad iudicium sue erga nos deuotionis . et eiusdem fraternitatis confirmationem . contulit nobis cum consensu episcopi sui domni Frithcrici . uenerandas reliquias sanctorum confessorum et episcoporum praefate bremensis ęcclesię . Willehadi . Anscharii et Rimberti . una cum isto libro in quo ipsorum sanctorum miranda gesta conscripta habentur. Quapropter dignam sui commemorationem apud nos et posteros nostros iure obtinebit.

Hunc optimae in universum lectionis codicem, numero 1. *signatum in sequentibus expressi; editionem Philippi Caesaris, Fabricii Memoriis Hamburgensibus T. II. Hamburgi* 1710. *in* 8[vo] *iterum insertam numero* 2. *Mabillonianamque littera* M. *signavi, annotationibus nonnullis pernecessariis adiectis.*

Willehadum praecipua Alcuini familiaritate usum fuisse, ex his ineditae epistolae, quam Londini exscripsi, ad Liudgerum episcopum verbis patet: „Saluta millies dilectissimum meum Vilhead episcopum. Multum me poenitet quod recessi ab eo. Utinam videam eum, et sit cursus vitae meae consummatus in peregrinatione."

Cum [a] sanctorum laudes et actus religiosa fidelium depromit affectio, Christum profecto in eis praedicare, Christum nititur glorificare. Ipsius enim facti sunt virtute victores, cuius gratia probati fuerant in bona conversatione fideles. Gratia namque Dei secundum apostolum sunt sancti quod sunt. Et quia gratia ipsius semper est bona, per hanc quoque fiunt homines voluntatis bonae. Ipsa quoque Dei fit gratia, ut ipsa bona voluntas quae iam coepit esse, augeatur in bono, et ita crescendo multiplicetur; quo possit iustus quilibet divina implere mandata, quae voluerit, plene perfecteque voluerit. Laudandi itaque sunt sancti propter bona merita ipsorum, quin immo magis in eis Christus est laudandus, cuius gratia perceperunt, ut boni ac sancti fierent. Quae tamen laudis praeconia cum multis in hac vita pie religioseque viventibus fidelium devotione merito impertiantur, melius tamen ac rationabilius post bene peractam ac feliciter consummatam huius saeculi periculosissimam vitam sanctis exhibentur hominibus, quia tunc potissimum sanctitatem cuiusque convenit extollere ac praedicare, quando nec qui laudatur elatione tentari, nec laudans adulatione poterit notari. Unde et mos sanctae ecclesiae iustissimus inolevit, ut sanctorum qui in hac vita miraculis et fidei devotione ac bonorum operum perfectione clari ac laudabiles extiterunt, post eorum discessum conversatio ac religiositas describatur, ut posteri habeant, in quo exemplum virtutis imitentur, habeant etiam, in quo gratiam divinae miserationis contueantur, nec desperent se posse, quae forte impossibilia videbantur; cum haec in illis cernant impleta, quaeque ut ipsi fragili hic carne circumdati mira atque eximia divina adiuti gratia perpetrarunt. Cum vero haec a fidelibus cunctis iure impendenda sint sanctis, illius videlicet supernae patriae beatissimis civibus, diligentius tamen hoc unusquisque illis exhibere debebit, quorum patrociniis specialius se tutari atque adiuvari nempe indubitanter atque fideliter credit. Unde et nos beati patris nostri Willehadi, primi Bremensis ecclesiae epis-

a) Praefatio deest 1.

copi, religiosam et in omnibus Deo devotam dignum duximus conscribere vitam, quo triumphum virtutis eius enarrantes et divinam praedicemus in eo gloriam, et exemplum sanctitatis eius ad imitandum aliis proponamus.

De patria eius et quid in ea egerit.

1. Fuit itaque vir venerabilis de genere[a] Anglorum ex Nordhumbris, nomine Willehadus, qui ab infantia sacris eruditus litteris, ac spiritalibus instructus disciplinis, studiose in Dei coepit cultura vivere, et ieiuniis vigiliis atque obsecrationibus die noctuque intentus in Dei omnipotentis servitio devotus extitit. Fueruntque eius acta cunctis illic habitantibus sicut honesta et bona, ita quoque amabilia et laudabilia. Quique etiam succedente aetate, cunctorum favore per electionis gratiam ibidem ad honorem est provectus sacerdotalem. Quod ille sanctitatis merito ac praecipuis bonorum operum exercitiis magis ac magis semper exornare atque augmentare studebat. Denique accepta consecratione presbiterii, audivit quod Fresones atque Saxones populi hactenus increduli atque pagani, relicta idolorum cultura fidei catholicae quodammodo iam coepissent ambire mysteria[b], ac baptismi sacramento vetustatis cuperent maculis emundari. Hoc itaque audito, magno vir Dei repletus est gaudio, et intimo succensus amore, inhianter quaerere coepit, qualiter pro Dei amore illas in partes sese transferret. Et quia divino instinctus spiritu servus Dei huiuscemodi zelo de die in diem exardescebat, non potuit lucerna accensa latere sub modio in tenebris, sed posita est super candelabrum, ut luceret palam omnibus, qui vel tunc vel futuri erant in domo Domini. Accessit ergo ad regem qui tunc temporis in gente Anglorum dominabatur nomine Alachrat[1], et quo ad Domini esset servitium zelo accensus, illi lacrimabiliter intimavit, petivitque ut eius permissu atque licentia ad praedicandum verbum Domini patrias iam praedictas sibi adire liceret. Qui comperta eius sanctissima voluntate, convocato ad se episcoporum aliorumque Dei servorum non minimo conventu, coram omnibus eius ferventissimam insinuavit devotionem, omniumque pari consensu — quippe quia et cunctis iam pridem eiusdem beati viri probabilis fuerat sanctitas — eum supernae commendatum gratiae, ad praedicta loca causa praedicandi verbum Domini destinavit.

Quomodo in Fresiam venerit, et quomodo res ei procedere ibi coeperit.

2. Quam ille peregrinationem libentissimo suscipiens animo, quantotius mare quod erat adiacens transmeavit, venitque in Fresiam ad locum qui dicitur Dockynchirica[c] quod est in pago Hostraga[d, 2], ubi et domnus Bonifacius episcopus iam olim martirio coronatus fuerat. Ibi ergo cum per praedicationem memorati martiris multi antea ad fidem instructi fuerant, cum magno ab eis est honore susceptus, ibique docens ea quae Dei sunt, multo tempore habitavit. Nam[e] et plurimi nobilium infantes suos ipsi ad erudiendum ibidem tradiderunt. Quos ille tam verbo doctrinae quam exemplo piae conversationis ad divinum iugiter incitabat[f] amorem, multosque errantes olim a fide ad veram et catholicam revocavit scientiam, seque maximum lumen supernae claritatis eodem in loco exhibuit. Gentilium quoque quam plurimam catervam verbo sanctae praedicationis instructam[g], ibidem baptizavit.

Quomodo occidendus et sorte divinitus liberatus sit.

3. Inde vero procedens, transivit fluvium Lovekę[3], venitque ad locum qui dicitur Humarcha[4]; ibique barbaris coepit nomen Domini praedicare, ac persuadere, ut relicta supersticione idolorum unius[g] veri Dei notitiam susciperent, quo per sacri baptismatis abluitionem peccatorum suorum veniam promereri potuissent, dicens insanum esse et vanum a lapidibus auxilium petere, et a simulacris mutis et surdis subsidii sperare solatium. Quo audito, gens fera et idololatriis nimium dedita, in ira magna pariter omnes excitati, stridebant dentibus in eum, dicentes non debere profanum longius vivere, immo reum esse mortis, qui tam sacrilega contra deos suos invictissimos proferre praesumsisset eloquia. Quidam tamen inter eos saniori consilio suadebant ceteris, dicentes ignotam sibi hanc esse religionis normam utrum ex di-

a) gente 2. b) ministeria 2. c) docyncyrca 2. d) hostracha 2. e) *voci* nam *aliquis superscripserat* tunc 2. f) incitavit *M.* g) *hinc folium unum codicis* 1. *excisum est.*

1) Alachintum appellant Lippeloo et Haereus in Vitis SS. 8. Novembris PH. CAESAR. 2) i. e. ecclesia Dockum in pago Ostergoo. 3) fluvius Lauwers, medius inter Frisiam occidentalem et Groningiam. 4) fortasse prope pagum Hunsingo in vicinia Groningae ad Hunsam fluvium, aut pagellus eiusMarne. cf. vitam S. Lindgeri I.

vina sit voluntate proposita, virum quoque ipsum nulli prorsus obnoxium crimini; qua de re nec oportere eum tam dubia nece perire, verum magis mittendam esse sortem, quo demonstraretur caelitus, an dignus esset interitu; sin alias, ut dimitterent eum liberum, et ipsi in nullo penitus noxii probarentur. Factum est ergo uti persuaserant, ac secundum morem gentilium missa est sors super eo, vivere an mori debuisset. Gubernante itaque divina providentia, sors mortis super eum cadere non potuit; quapropter nec nocere illi in aliquo sunt ausi, sed inito consilio, dimiserunt eum a se abire illaesum.

5 Quomodo plagis et gladio caesus miraculose servatus sit.

4. Qui inde transiens venit Thrianta[5], ibique dum praedicaret verbum Domini, plurima multitudo gentilium credidit ac baptismi sacramentum percepit. Quo in loco ipse diutius immorans, et non credentes instruere, etiam credulos in via veritatis tam verbis quam et exemplis sedulus corroborare studebat; coeperuntque plurimi bonam vitam magistri et errores gentilium odio habere, et christianam quam profitebantur religionem devota intentione venerari. Unde contigit, ut quidam discipulorum eius divino compuncti ardore, fana in morem gentilium circumquaque erecta coepissent evertere et ad nihilum, prout poterant, redigere; quo facto barbari qui adhuc forte increduli perstiterant, furore nimio succensi, irruerunt super eos repente cum impetu, volentes eos funditus interimere; ibique Dei famulum fustibus caesum multis admodum plagis affecere. Quorum etiam unus evaginato gladio[a] super servum Dei irruit, conatus ei capud abscidere. Verum beatus vir ipso in tempore capsam[b] cum sanctis reliquiis in collo suspensam habebat. Cumque ictus ferientis super collum eius decîderet, corrigiam quidem capsae partim[c] praecîdit, ipsum vero in nullo penitus vulnerare potuit. Quo miraculo pagani exterriti, ipsum ac socios eius illaesos abire passi sunt, nec ulterius in aliquo eis molesti esse praesumpserunt.

779 Quomodo a Karolo imperatore Saxoniam missus sit.

5. Post haec vero gloriosissimus Francorum rex Karolus, qui iam multôciens in gente Saxonum elaboraverat, quo ad fidem christianae religionis converterentur — sed illi aversi semper cordibus susceptam fidem saepius deserentes, pristinis magis[d] implicabantur erroribus — audita fama viri Dei, ad se eum accersiri praecepit. Quemque[e] ad se venientem honorifice ac reverenter suscipiens, eius confabulationi ac doctrinae libenter animum attendebat, probatumque sanctis moribus ac fidei non fictae constantia, misit in partes Saxoniae ad pagum qui dicitur Wigmôdia, quo inibi auctoritate regali et ecclesias instrueret, et populis doctrinam sanctae praedicationis inpenderet, atque viam salutis aeternae libere cunctis illic habitantibus nunciaret. Quod ille ministerium devote susceptum offitiosissime peregit, ac pertransiens cunctam in circuitu diocesim, multos ad fidem Christi çuuangelizando convertit, ita ut in secundo anno tam Saxônes quam et Fresônes in circuitu commorantes, omnes se pariter fieri promitterent christianos. Hoc itaque factum est anno incarnationis Domini 781°, regni vero memorati principis Karoli 14mo, qui tamen necdum imperiali fuerat apice sublimatus. *781* Quem postea per manus reverentissimi Leonis apostolici imperatorem Romae consecratum anno regni eius 34° catholica Europae consistens Christi venerata pariter et gratulabunda suscepit ecclesia. Siquidem imperialis potestas, quae post Constantinum piissimum augustum apud Graecos in Constantinôpolitana hactenus regnaverat sede, cum deficientibus iam inibi viris regalis prosapiae, feminea magis dicione[f] res administraretur publica, temporibus ipsius per electionem Romani populi in maximo episcoporum aliorumque Dei servorum concilio, ad Francorum translatum est dominium; quoniam ipse et eandem quae caput imperii fuerat[6], et multas alias *6* tunc in orbe videbatur tenere provincias; ob quod et iure caesarea dignus esset appellatione. Praefato itaque regni eius tempore, servus Dei Willehadus per Wigmodiam ecclesias coepit construere ac presbyteros super eas ordinare, qui libere populis monita[g] salutis, ac baptismi conferrent gratiam.

782 Quomodo Widikindi persecutionem fugerit et quid socii eius passi sunt.

6. Verum sequenti anno instigante diabolo totius boni învido, quidam extitit perversioris consilii Widukindus[h], qui rebellare contra regem nisus[i] Karolum, multam secum Saxonum multitudinem aggregavit. Quique etiam unanimiter eos qui in

a) *in hac voce codex pergit.* b) capsis 1. c) *deest* 2. d) *deest* 1. e) Quem 2. f) directione 2. g) *deest* 2. h) widdikindus 2. i) visus 2.

5) Drente pagus. 6) ex chronico Moissiacensi a. 800 et 801.

fide Christi stabiles videbantur persequi ac punire, servos quoque Dei per loca quae-
que vagantes dispergere, atque a finibus suis effugare coeperunt. Qua persecutione
commota, servum Dei contigit secundum mandatum Domini praecipientis, *si vos per-*
7 *secuti fuerint in una civitate, fugite in aliam*, de Wigmodia transire in Utriustri[7],
ibique conscendens navim, mare circa Fresiam transfretavit, sicque opitulante Christi
gratia, persecutionem eorum evasit. Porro Saxones crudelitatem quam circa magi-
strum nequiverant, in discipulos ipsius exardescente ira ferventius exercuerunt. Si-
8 quidem Folcardum[a] presbiterum cum Emmiggo[b] comite in pago denominato Lêri[8],
9 10 Beniamin autem in Ubhriustri[c, 9], Atrebanum vero clericum in Thiatmaresgaho[10],
Gêrwalum quoque cum sociis suis in Brema, odio nominis christiani, gladio pereme-
runt. Et ipsis quidem ita ad regna caelestia effusione proprii sanguinis feliciter evo-
catis, persecutionis[d] procella diutius pôstmodum rebellantibus desaevit Saxonibus.

Quomodo durante persecutione Romam profectus sit et in Fresiam redierit.

7. Quo facto vir Dei cognoscens nullam sibi tunc temporis praedicandi opor-
tunitatem inesse, arrepto itinere, Pippînum Langobardorum regem adiit, sicque pro-
spero cursu Romam pervenit. Ubi consistens, multis lacrimis et precibus ad sedem
sacratissimam beati Petri apostolorum principis, se cunctamque fidelium turmam, se-
dulus ac devotus divinae commendabat clementiae, illos praecipue quorum cura ma-
xime cordi erat, ne forsitan[e] suscepta in partibus Saxoniae christianitas machinatione
diabolica tunc penitus annullaretur. Inde autem discedens, et consolatione venerabilis
papae Adriani non modice corroboratus, servus Dei gaudens repedabat in Frantiam.
Quo itinere contigit divinam in eo etiam operatam fuisse virtutem. Namque minister
11 viri Dei vocabulo Aldo, qui alimenta procurabat[11], magistri quamdam habebat pate-
12 nam ligneam, quae vulgo scutella[12] vocatur, quam iugiter mundam ac nitidam, ad
mensam ipsius coram eo ponere solitus erat. Quam praefatus minister quodam die
casu fractam repperit. Tempore itaque refectionis cum eam vir Dei requireret, mi-
nister neglegentiam quae contigerat nequaquam ei celare voluit; sed hanc fractam
fuisse narravit. Quam ille ad se, qualis erat, statim deferri praecepit. Sed minister
ad locum ubi iacebat rediens, quam antea fractam reliquerat, ac si nichil umquam
detrimenti habuerit, integram repperit. Quam allatam coram ipso laetus et[f] hilaris
posuit, qui antea tremebundus et pavens iram iustae correptionis pertimuit. Quod ob
gratiam sancti viri caelitus factum non dubitatur, quamvis ipse elationem fugiens,
magis in abscondito quam publice id fieri cupiverit. Igitur ab itinere concepto re-
13 versus, transivit ad locum qui dicitur Afternacha[g, 13], ibique discipuli eius qui pro-
pter metum persecutionis passim dispersi fuerant, ad eum sunt denuo copulati. Quos
ille benigna consolatione refocilans, ut pro fide Christi constanter in omnibus se age-
rent, pie admonere studuit. Quique in eodem loco duobus fere annis demoratus, ele-
git solitariam inclausus ducere vitam. Ubi etiam non mediocriter vivens, cum le-
ctioni et[h] orationi continue[i] operam daret, tum praecipue scriptioni interdiu[k] dedi-
tus erat. Namque scripsit ibi epistolas beati Pauli in uno volumine, aliaque quam
plurima, quae a successoribus ipsius ob monimentum sanctae recordationis eius serva-
ta, hactenus manent inconvulsa. Multi quoque in eodem loco exemplis eius et moni-
tis ad meliorem sunt vitam correcti, et ad servitium Domini non ignaviter accensi.

Ordinatio sancti Willehadi in episcopum. 785

8. Post haec autem iterum venerandus Domini sacerdos Willehadus[l] regem
adiit Karolum, qui tunc forte in castello consederat Saxoniae Eresburch[m], praepo-
nens[n] voluntatis suae devotissimam in praeparatione euuangelii pacis affectionem, at-
que ipsius in hoc aequissimam requirens praeceptionem. Qui pro consolatione laboris
ac praesidio subsequentium eius, dedit ei in benefitium quandam cellam in Frantia
14 quae appellatur Iustîna[14], praecepitque ei, ut iterum pro nomine Christi coeptam re-
peteret parrochiam. Quod ille gratanter ac religiose suscipiens, rursus venit Wigmo-

a) forcardum 1. b) ûtriustri . . . êmmiggo . . . áldo . . . vúlgo 1. emmingo 2. c) Cibhriustri 2. d) p. tamen p. 2. e) forsan 2. f) ac 2. g) asternacha 2. h) atque 2. i) *deest* 2. k) interdum 2. l) *deest* 2. m) eresbur 2. n) proponens 2.

7) Ût-Riustri pagi Riustri pars exterior, prope mare. 8) pagus in parte occidentali Wisarae, in quo Delmhurst. 9) Ub-Riustri pagi Riustri pars superior. 10) i. e. Ditmarsia. 11) i. e. senescalcus. 12) *schüssel* teutonice. 13) Epternach, S. Willibrordi monasterium. 14) Valesio Mont-Iutin in Burgundia superiori.

diani, et fidem Domini publice ac strenue gentibus praedicabat. Ecclesias quoque destructas restauravit, probatasque personas qui populis monita salutis darent, singulis quibusque locis praeesse disposuit. Sicque ipso anno, divino ordinante instinctu, gens Saxonum fidem christianitatis quam amiserat denuo recepit. Sed et totius[15] mali [15] auctor, incentorque perfidiae Widukindus[a], eodem anno regi se subdens Karolo, baptismi est gratiam consecutus. Sicque ad tempus sedata sunt mala, quae illius fuerant ingesta pernitię. Post haec vero cum omnia pacifica viderentur, et sub leni iugo Christi Saxonum ferocia licet coacta iam mitescerent colla, memoratus praecellentissimus princeps in Wormatia positus civitate, servum Dei Willehadum consecrari fe- 787 Iul. 13 cit episcopum[16], tertio Idus Iulii, constituitque eum pastorem atque rectorem super [16] Wigmodia[b], et Laras, et Riustri, et Astergâ, necnon Nordendi, ac Wanga, ut inibi auctoritate episcopali et praeesset populis, et uti coeperat doctrina salutari operibusque eximiis, speculator desuper intentus, prodesse studeret. Sicque ipse primus in eadem diocesi sedem obtinuit pontificalem. Quod tamen ob[c] id tam diu prolongatum fuerat, quia gens credulitati divinae resistens, cum presbiteros aliquocies secum manere vix compulsa sineret, episcopali auctoritate minime regi paciebatur. Hac itaque de causa, septem annis prius in eadem presbiter est demoratus parrochia, vocatus tamen episcopus, et secundum quod poterat cuncta potestate praesidentis ordinans. Percepta vero consecratione pontificali, coepit in omnibus etiam devotius[d] se agere, et virtutum studia quae prius exercuerat, multiplitius augmentando cumulare.

Continentia eius et alia pia opera.

9. Namque a primaêvis temporibus magnae vir iste fuit continentiae, ac devote Domino omnipotenti ab ineunte servivit aetate. Vinum et siceram, ac omne unde inebriari potest non bibit. Aesca autem eius erat, panis et mel, holera et poma. Namque ab esu carnium, a lacte et piscibus temperabat, nisi quod memoratus apostolicus Adrianus, ei iam in novissimo propter valetudines quas in corpore tolerabat frequentes, quo piscem comederet, praecepit. Cuius auctoritati ipse obtemperans, paululum indulgentius in hac parte agere coepit. Praeterea nullus fere dies transiit, quo non sacra missarum sollempnia cum magno fletu ac contricione cordis celebraret. Intentus erat iugiter lectioni, atque meditacioni sanctae doctrinae. Psalmodiae quoque pariter studiosissime invigilans, ita ut paene cotidie psalterium, aliquamdiu[e] etiam duo vel tria decantaret. His itaque et aliis bonorum operum exercitiis vir Dei suffultus, magnam populis in suimet ostentatione gratiam Domini praetendebat. Sicque doctrina eius duplici praefulgebat oraculo, dum quod praedicabat ore, confirmabat exemplo. Pertransivit itaque in circuitu suae diocesis vir iste beatus, confirmans populum christianum qui olim baptizatus fuerat, et praedicationis verbo multorum ad viam salutis errantia[f] corda compungens. Aedificavit[g] quoque domum Dei mirae pulchritudinis in loco qui dicitur Brema; ubi et sedem esse constituit episcopalem; ac dedicavit eam Kalendis Novembris die dominico in honore domini nostri Iesu Christi sub invocatione sancti Petri[h]. 789

Quomodo in Plexem aegrotaverit et mortuus sit, Bremae autem sepultus. [17]

10. Post haec vero cum studio piae intentionis cunctam saepius[i] in circuitu perlustraret parrochiam, ac docens ea quae Dei sunt plurimos in fide corroboraret, pervénit ad locum qui dicitur Pleccateshem[17]; ibique consistens gravi coepit corporis febre vexari; et de die in diem languor crescebat fortissimus, ita ut cum eo positi discipuli illius, de vita eius ulteriore iam desperare coepissent. Quorum unus qui beato viro forte familiarius loqui solebat, nomine Egisrik[k], accedens ad eum, qua ipse[l] de obitu eius trepidatione metueret, ei lacrimabiliter ac questuose innotuit. Intentans etiam plebis commissae destitucionem admodum periculosam, qui[m] sub pastoris regimine tunc tandem divino cultui parere videbantur[n]. *Noli* inquiens[o] *venerande sacerdos, quos nuper Domino adquisisti tam cito deserere; noli populum vel clerum tuo studio aggregatum tam mature relinquere, ne grex adhuc in fide tenellus, luporum pateat morsibus devorandus. Noli nos humiles clientulos tuae sanctitatis defraudare praesentia, ne videamur sicut oves non habentes pastorem, errabundi vagare.*

a) widikindus 2. b) wigmodiam 2. c) *deest* 2. d) devolus 2. e) aliquando 2. f) errantium 2. g) *corr.* Aedificavit 1. h) s. P. apostoli 2. i) *deest* 2. k) egisriki *M.* l) cum quasi 2. m) quae *M.* n) videbantur *corr.* videbatur 2. o) inquit 2.

15) ex chronico Moissiacensi a. 785. 16) ex chronico Moissiacensi v. Monument. T. I. pag. 298. lin. 16. 17) Blexem in Visurgi infra Vegesack.

Cui beatus vir in haec compunctus verba respondit: *Noli*, ait, *fili mi, me a Domini mei diutius avocare*[a] *conspectu; noli mihi temporalis molestiam vitae, questuosis depromere vocibus. Nec hic longius vivere appeto, nec mori pertimesco, tantum Deum meum, quem toto semper corde dilexi, cui tota intentione servivi, praecari volo, ut mercedem bonae remunerationis, qualem ipsi placuerit, mihi pro laboribus meis clemens ac propitius conferre dignetur. Oves autem quas mihi credidit, ipsi tuendas committo, quia et ipse, si quid boni facere potui, illius potitus*[b] *virtute peregi. Non deerit eius vobis*[c] *clementia, cuius misericordia omnis plena est terra.* Pia ergo devotione vir Domini caelo semper intentus, et orationis suae ad Deum iugiter vota
789 praemittens, sexto Idus Novembris, die dominico, post solis ortum confessor Domini
18 preciosus, in Christi requievit nomine[18]. Cuius ad exequias plebs undique devota accurrens, patrem et[d] doctorem beatissimum cum laudibus et ymnis ad sedem devehunt Bremensem, ibique eum in basilica nova quam ipse aedificaverat, cum honore et reverentia condigna sepulturae tradiderunt.

Miracula circa eum post mortem eius, tam in sua quam altera in quam translatus est basilica.

11. In quo loco multis et evidentibus persaepe demonstratum est signis, quod isdem beatus vir vere Domini sit miles electus. Quae tamen incuria et neglegentia praetermissa, non sunt alicubi descripta, licet non pauci extiterint[e], qui se scisse faterentur, divinam in eodem loco saepius apparuisse virtutem. Sed et in alteram postea translatus ipse basilicam, temporibus successoris ipsius bonae memoriae Willerici episcopi, cum inibi quamplura etiam per divinam dicatur operatus potentiam, non sunt ab aliquo recondita memoriae, quae multorum assertio veraci probat impleta miraculo. Non est tamen occultandum silentio, quod ad gloriam beati viri divinitus patefactum, hactenus in Bremensi conservatum manet ecclesia. Siquidem baculus hominis sancti, quem episcopali more ipse gestare consueverat, post obitum eius fidelium devotione in quadam fuerat arca repositus. Contigit autem domum in qua haec eadem arca degebat, subitaneo flagrare incendio, et cum domo pariter etiam arca cum omnibus quae intus recondita fuerant, penitus est consumpta. Sed baculum ipsum in nullo funditus ignis attingere potuit, verum in medio ignis ita est repertus incolumis, ut nec signum quidem ardoris in eo ullum apparuerit. Unde Deus omnipotens in sanctis suis vere est laudandus, qui in minimis etiam rebus meritum ipsorum suis declarat fidelibus. Aliud quoque contigit quod aeque beatum virum magni coram Domino fuisse meriti praemonstrat. Calicem quippe eius, cum quo sacrifitium Domino offerre continue[f] solebat, in quodam loco reconditum, discipulorum eius fidissima conservabat affectio. Ubi etiam cum ingestus ignis cuncta consumeret, ac si quid forte metalli fuerat opere fabricatum, calore liquefactum deflueret, ipse cum esset argenteus, omnino integer est repertus. Et vere miranda in eo Domini potestas apparuit, ut qui vero igne divini amoris vivens accensus fuerat, in eius reliquias post mortem ipsius terrenus ignis non valeret. Creatura enim creatoris subiecta imperio, etiam vim naturae perdit, cum iussum dominantis attendit. Nec potest aliquid detrimenti quamvis natura dictante perficere, cum vis unius cuiusque naturae in creatoris pendeat omnipotentissima voluntate. Mansit autem in episcopatu beatus Willehadus electus Dei[g] pontifex annis duobus, mensibus tribus, diebus viginti sex, et peracto boni certaminis cursu, feliciter migravit ad Dominum, cui est honor et gloria, potestas[h] et imperium, per infinita saecula saeculorum. Amen[i].

INCIPIUNT VIRTUTES ET MIRACULA, QUAE PER MERITA BEATI WILLEHADI IN AECCLESIA BREMENSI SUNT OSTENSA.

Dono omnipotentis Dei, qui gratuita pietatis suae praeordinatione quosque in ecclesia sancta pastores constituit ac doctores, Anskarius[k] *Bremensis ecclesiae praesul, universis per orbem concordi fraternitate degenti fidelium societati, pacem et beatitudinem in Christo orat sempiternam. Laudes Dei quas sanctorum eius acta mi-*

a) avocare *corr.* revocare 2. b) potius 2. c) *deest* 2. d) ac 2. e) extiterunt 2. f) quotidie offerre *M.* g) domini 2. h) et p. et *M.* i) explicit vita sancti Willehadi episcopi. Incipit de miraculis ipsius 2. k) ansgarius 2.

18) ex chron. Moissiacensi.

randa testantur, non debere silentio praeterire[a]*, multociens iam exemplis patrum addiscimus, qui plurima eorum quae Domini pietas per servos suos in hoc exercuit saeculo, studiosius litteris commendavere. Quae non solum viventium religiosam portenderent sanctitatem, verum etiam perenni vita cum Christo regnantium, inmortalem praemonstrent*[b] *gloriam. Revera enim qui hinc translati, adhuc tamen miraculis et diversarum ope virtutum hic populis adesse cernuntur, magnam nobis suae glorificationis dignitatem ostendunt, et quanti aput*[c] *Deum sint meriti, luce clarius fidelium patefaciunt cordibus. Set et magnum catholicae in hoc fidei declaratur inditium, dum quod invisibiliter divina peragit sublimitas, ac si oculis visa*[d] *conspiciat, indubitanter caelitus factum, christiana non diffidit credulitas. Et sanctorum acta deputat meritis, quae in eis fiunt locis, ubi sacratissimae eorum conditae et habentur et venerantur reliquiae, quia licet solus sit omnipotens Deus Israel, qui dat virtutem et fortitudinem plebi suae, tamen mirabilis ipse in sanctis suis praedicatur et colitur, quorum praecibus fit ac meritis, ut prodigia*[e] *et signa maiestas operetur divina. Nec tamen solummodo ibi sancti prodesse cernuntur, ubi temporaliter in cineribus suis ac reliquiis praesentes fore videntur, verum ubicumque fideliter invocati, per eum qui ubique praesens est, potentia et maiestate creatoris meritum ipsorum remunerantis, in omni loco dominationis eius, fidelibus suffragari creduntur. Quod multis iam et evidentibus saepius patefactum constat remediis, quia plurimi sive inter tempestates ac procellas fluctuum, seu inter alia quoque discrimina positi, ad invocationem cuiuslibet sancti, subito se divinitus senserunt adiutos. Unde si qua Dominus per sanctos suos miranda dignatus fuerit operari, iure ad noticiam plurimorum transferatur*[f]*, ut posteris in memoria maneat spei, quod priores ob gratiam perceperunt fidei. Quapropter nostra quoque humilitas, ea quae in diebus nostris per potentiam divinae operationis ad ostendenda merita beati pontificis et confessoris Willehadi patefacta claruerunt, litteris indagare censuit. Ut quae in antiquis olim venerata iure praedicavimus sanctis, nunc in temporibus nostris ab eo qui huius nostrae, Bremensis videlicet, ecclesiae primus extitit pontifex innovata, toto cordis gaudentes annisu, suscipiamus pariter ac collaudemus miracula. Non enim inmemor Deus adhuc populi sui deseruit quos redemit, verum inter innumera paganorum infestantium discrimina omni paene solatio destitutis, hanc supernae visitationis voluit inpendere gratiam, ut de divina multo certius praesumerent clementia, qui tantum tamque Deo acceptum patronum, in spiritu veluti et in corpore secum manere cognovissent. Nec timerent licet vastatam denuo inhabitare patriam, in qua sibi adesse sanctissimi patris non diffiderent merita. Immo laeti desertas repeterent sedes, quas licet hostilis incursio fecerit exules, bonis exuberantes divina rursus reconciliaverit benignitas. Nec desperent sibi praesidia sancti in omnibus semper*[g] *adfutura, cuius virtutem tam multiplicem, in sanandis varie vexatorum senserunt flagrare corporibus.*

2. Anno itaque incarnationis dominicae 860, regni vero domni nostri serenissimi principis Hludowici 28° indictione 8ª, in ecclesia Bremensi coeperunt divinitus agi miracula, et de die in diem semper multiplitius crescere, ita ut iam longe lateque per populos rumor increbesceret plurimus, vere divinam in eodem loco apparuisse gloriam, et merita beati Willehadi in eadem basilica requiescentis, honorabili virtutum flore pullulare. Quae cum per multorum ora volitarent[h], et tam in praesentia nostri quam etiam absentibus nobis, publice multi ibidem sanitatis adipiscerentur comoda, decrevimus haec eadem litteris comprçhensa posterorum tradere memoriae, quo una nobiscum Deum qui in sanctis suis operatur, omnis fidelium natio gavisa collaudet. Et sicut praesentes per singula, quaeque tunc forte miranda contigerint, in Domini laudibus tripudiando conclamant, ita etiam post futura religiosorum societas, caelestem in beato viro congratulans admiretur potentiam. Abhinc[i] igitur miraculorum gesta ordire[k] incipientes, primo tempus quoque ipsum quo haec agi coeperunt insinuamus, scilicet[l] post pentecosten anno nativitatis Domini supradicto, post transitum vero beati viri circiter annis evolutis 70, qui tamen prius et in multis Deo dignus apparuit, quamquam haec negligentia abolita, non fuerint celebri pervulgata ser-

860 Tempus miraculorum S. Willehadi.

a) praeteriri 2. b) praemonstrarent 2. c) apud 2. d) *deest* 2. e) progia *corr.* prodigia 1. f) *deest* 2. g) *deest* 2. h) volitarentur *corr.* volitarent 1. volutarentur 2. i) Adhinc *corr.* Abhinc. 1. k) ordiri *M.* l) *hinc inde in codice* 1. *folium excidit.*

mone. Deinde et nomina eorum qui sunt curati una cum valetudinis morbo, sed et loca quoque in quibus vel progeniti vel conversati fuerant, partim, prout res se habebat, interserendo texuimus, quo et veritas miraculorum multiplicius attestata commendetur, et singuli ex propinquis vel vicinis suis eius subsidio medicatis, quantam beati viri persenserint gratiam, devotius recognoscant.

De quatuor in aliis post mortem eius factis miraculis.

1 3. Igitur femina quaedam de Osleveshusun[1], Tida nomine, per septem annos caecata, dum quodam sabbato dominam suam peteret quo ad ecclesiam procederent, illaque responderet, sibi tunc non licere, sed in crastinum mane die dominico se simul ituras, illa statim mature diluculo surgens suam acceleravit praeire dominam, atque ad ecclesiam quadam deducente se anicula gressu properare veloci. Quo cum pervenisset, ibique orationi dedita solo prostrata incumberet, subito divini muneris dono lumen recepit amissum. Cumque post eam veniens domina ipsius, basilicae penetraret intima, eamque ex ipsa loquela praesentem adesse cognosceret, repente ad illam accurrit gaudens et dicens: *Mea domina desideratissima, gratias Deo omnipotenti et laudes refero, quia meritis beati Willehadi te oculis meis videre promerui.* Quod factum illa ammirata cunctis ibi astantibus confestim ennaravit, et quod vere illuminata fuerit, multorum testimonio approbante patefecit, sicque haec virtus in populo ad clarificationem Dei publice manifestata est.

2 4. Rursus de pago Emisga[2] femina quaedam nomine Wimod novem annis caecitatem perpessa, cum quodam die vespertino tempore ad ecclesiam conveniret praedictam, ibi facta oratione, post[a] vesperas hospitium ubi erat mansura repeteret, subsequenti nocte ęi, quod ex amisso lumine salutis ibi esset remedium perceptura, in visu est denunciatum. Cui rei ipsa ex voto utcumque credula, ecclesiam statim adire studuit, ibique merita sancti toto invocans corde, divina adiuta gratia, luminis quod amiserat recepit offitium. Quod etiam ad gloriam Dei multorum attestacione continuo patefactum claruit.

5. Post haec autem die nativitatis sancti Iohannis baptistae in conventu populi maximo[b], septem languidi a diversis sunt infirmitatibus liberati. Quod quia per singula enarrare non necessarium duximus, duo tamen eorum quae peracta sunt miraculorum singillatim perstrinximus, quo ex his etiam caetera valeant intellectu perpendi. Nempe una ex ipsis fęmina quaelibet[c 3] fuit, ex villa in proximo sita Liudwines-
3 husun[d 3] nomine Simod, quae tribus aut eo amplius mensibus oculorum privata lumine, ibidem nutu Dei gratiam pristinae visionis recępit. Altera quoque[e] de villa ipsius loci, videlicet Brema extitit, morbo contracta femina; quae in infantia dum fortuitu ignis adustione pede cremaretur, nulla subveniente medicina, articuli sursum versi, pene ex toto pedem ei subverterant. Quae multis annis eandem perpessa molestiam, praefato die cunctis astantibus pedis et articulorum extensione sanitatem promeruit.

4 6. Porro ex Laris de villa Slutra[f 4] vocabulo, quaedam fęmina fuit, per multas annos incurvata; quae non aliter ambulare nisi manibus reptando poterat, nec omnino sursum respicere. Ad postremum quoque ita morbo perurgente debilitata fuerat, ut non nisi portaretur, alicubi[g] devenire potuisset. Quae etiam habebat filiam, quam ex ipsa infantia nativo lumine caecitas obscuraverat. Hanc itaque audita miraculorum virtute simul cum filia, propinqui vel vicini ad ianuam Bremensis detulerunt aecclesiae. Quae inibi posita, cum fide aliorum subvecta advenisset, miseratione divina et de filiae illuminatione gaudere promeruit, et semetipsam gestans ac sursum erecta, propriis gressibus notas repedavit ad sedes.

Alia quinque S. Willehadi miracula.

5 7. Item ex Laris de villa Falathorp[5], duae fęminae, una contracta, et altera orba, cum ad eundem locum deductae fuissent, divini muneris largitate incolumes ad propria sunt reversae.

8. Ex pago quoque supra dicto de villa Bokkenhusun[6], quidam adolescens multo iam tempore paraliticus, ad eundem locum deductus, divino nutu incolomitati pristinae redditus, ad propria rediit sanus.

a) *hac voce codex pergit.* b) multo vel maximo 1. *glossa textui inserta.* c) quaedam *M.* d) luiduuinenshusun. 2. e) vero *M.* f) sluttra 2. g) aliquo 2.

1) Oslebshausen infra Bremam, ad Visurgim. 2) ad Amisiam inferiorem. 3) *i. e.* quaedam. 4) Schlütter ad Delmam, paulo supra Delmenhorst. 5) Falldorf prope Syke. 6) Bücken prope Visurgim.

9. Ceterum de pago Ostarburge[7], ex villa nomine Baldrikeswich, quaedam femina vocabulo Adsuit, paralysi valde graviter et diu vexata, cum quadam die dominica eô advecta est[a] et multi in eâdem die septem videlicet vel octo ex diversis curati fuissent languoribus, ac post missae celebrationem hoc idem populo denunciaretur, et pro exhibitis miraculis tam clerus quam et populus laudes Deo debitas modulatis decantaret vocibus, subito ipsa e medio populi surgens, ad gradus altaris ubi alii aegroti sanati iacebant, coepit accurrere. Quae cum a circumstantibus ne in chorum clericorum canentium forte prosiliret retineri conaretur, ipsa quod sibi praeceptum fuerit quo ante altare cum aliis sese collocaret, mente alacri fatebatur. Visum namque ei fuerat, quod sacerdos qui de aliorum sanitate populo annunciaverat, ei quoque ut surgens cum ceteris ad altare procederet, manu annuerit. Cuius requisita infirmitate ac sanitate patefacta, omnes ad laudandam omnipotentiae divinae maiestatem, atque extollenda beatissimi viri merita, tanto instantius, quanto et iterata virtute optabilius, corde compuncti, lacrimisque prae gaudio obortis, denuo alacres personuerunt. 7

10. Denique ex Waldsatis quaedam fuit femina de villa Willianstedi[8], nomine Ikkia, quae septem annis visa fuerat caecitatem perpessa. Cui cum de praefato loco signa miraculorum iam fama vulgante ubique percrebescerent, quaelibet[b] vicina sua exhortans dixit: *Quare non et tu sanctum Dei exquirere conaris, ut tibi quoque lux oculorum patefacta clarescat?* Illa autem se libentissime ita velle respondit, verum hoc tantum suo repugnare desiderio, quia non haberet ductorem. Cui illa denuo subiunxit: *Ecce si alium non habes, ego te quomodocumque potero illuc deducam.* Cuius illa promissum, quia aliud sibi nesciebat refugium, gratantissime accepit. Erant autem ambo[c] pauperculae. Arrepto itaque itinere ipsae duae tantummodo, Domini secum comitante gratia, ad praefatum tandem pervenerunt sanctuarium. Ubi cum devote precibus insisterent, illa quae caeca fuerat, subito illuminatur, et conversa ad sociam suam, subridens atque congratulans dixit: *O quam bene quam bene mihi tuum contigit audisse consilium, ut sanctum Dei perquirerem; ecce unâ tecum lumen caeli video.* Hoc itaque factum statim publice praedicatum, magnam populis divinae miserationis spem dedit, quoniam secundum psalmistae dictum *ille[d] derelictus est pauper, ideoque et ipse refugium est pauperum in tribulatione; pupillo quoque et orphano ipse promptus semper erit adiutor.* Recepto itaque luminis visu, ipsa iam non socia ducente, set pariter comitante, ad suum sana rediit tugurium, Domini laudes ore[e] semper cantando, et comparis suae salutaria monita gratias referendo iugitur extollens. 5

11. De pago autem supradicto[f] quaedam fęmina aeque Ikkia vocata fuerat; quae per multa annorum curricula a cingulo usque deorsum paralisi ita contracta extitit, ut de menbris ipsis nichil poenitus sentiret, nec quoquam ire nisi cum scabello sese trahendo posset. Quae ad sanctum perveniens locum, Domini miseratione viribus reparatis, suis se pedibus quo voluit ipsa subvexit.

12. Quidam vero homo indigena, causa paupertatis circumeundo stipendia quaerens, ad basilicam sancti dudum convenerat Alexandri[9]. Qui habebat filiastram secum circumeuntem caecam, et ipse quoque duplici poena multo tempore orbitatem sustinens. Ubi cum morarentur, contigit meritis sancti, praedictam filiastram ipsius unius oculi visionem percipere. Quo dono exhilarati, ulteriora progredientes, ad oratorium pervenerunt Bremense; ubi in oratione positi, beati Willehadi intercessione, multiplici sunt foenore ditati: nam et ipse amborum visionem percepit oculorum, et filiastra ipsius alterius quoque illuminatione est gavisa; quod cum fidelium qui adfuerant denuntiaretur testimonio, plebs omnis exultando dedit laudem Deo. 9

9. Alia sex sancti Willehadi miracula.

13. Praeterea ex pago Nordwidu[10] quidam homo ad limina memorati martiris olim transierat Alexandri; qui mutus simul et surdus, diutino labore ab infantia miserabili potiebatur vexatione. Meritis igitur[g] praefati martiris auditum percepit. Ultro[h] 10

a) adducta fuisset 2. b) quaedam 2. c) ambae 2. d) illi 1. e) *deest* 2. f) eodem 2. g) *deest* 2. h) ultro 1. 2. *sed vi vocis* ultra.

7) ad Wisaram circa Vlotho et Rinteln positus. 8) Wilstedt in praefectura Ottersberg. 9) Wildeshausen. 10) in Fresia.

vero tendens et ad basilicam Bremensis ecclesiae perveniens, divinae largitatis clementia loqui pariter et audire, beato Willehado interpellante, promeruit.

11 14. Item ex Laris de villa Otishusun[11] cuiusdam Frideberni filia omnibus menbris diutino fuerat contracta languore. Quae ad praedictam deducta basilicam, per dies septem gravissimam in corpore molestiam pertulit, ita ut iam paene exanimis prae doloris crederetur magnitudine; sed tandem divina annuente clementia levius agi coepit, et ad pristinum reparata offitium, meritis sancti incolomitatem recępit. Quae paternam revisens domum, omnibus sana menbris, parentibus ac vicinis festivum plane exhibuit gaudium.

12 15. De Steoringis[a] quoque ex villa Gandrikesarde[b, 12], quaedam femina Herimod nomine, duobus annis surda extiterat; quae ad praedictum deveniens locum, intercessione Sancti audiendo redire meruit.

16. Item de Laris ex villa Falathorp[c] duae illuc advenerant feminae, una incurvata nomine Hathaburch[d], et altera orba nomine Marcswid[e]; quae divinum ibi flagitantes praesidium, ambae cum sanitatis gaudio proprias sedes laetabundae repetierunt.

13 17. Porro de Wege[13] villa publica, quaedam puella multo tempore omnibus infirmata menbris, nichil omnino virium in proprio retinebat corpore. Ad confessionem itaque deducta Sancti, divinae largitatis munificentia et virium possibilitatem et totius corporis recępit sanitatem.

14 18. Ceterum de Sturmi ex villa Ekina[14], quaedam fęmina vocabulo Gerswid caecitatem multo tempore passa, in eodem loco posita, lumine est privato donata.

6. Alia septem s. Willehadi miracula.

19. Similiter quoque de Stenthorpe[f] . . . pagi quaedam femina diutius caeca, dum orationi decumberet, auxiliante beato viro luminis est curata remedio.

15 20. Denique ex Fresia de villa Vestanko[g, 15], vir quidam caecus Meinradus, eo adveniens, superna illustratus gratia, luminis recepit offitium.

16 21. De Laris autem ex villa Hahtho[16], Reinmuod[h] nomine novem annis caecata, sanctissimi viri precibus longe optatam ibi recipere visionis promeruit gratiam.

17 22. Ex Wihmodis[i] autem de villa Midlistan-fadar-uurde[k, 17] quilibet[l] homo manu multis admodum contractus annis, ibidem Domino tribuente incolumis est redditus.

18 23. Item de Wigmodis ex villa Westristan-beverigiseti[m, 18], fęmina Thiadgardis nomine diu caeca, ibidem est illuminata.

19 24. De Sturmi vero ex villa Ekynon[19], Akko quidam vocabulo, iam quondam[n] in brachio vulneratus fuerat. Cui cum nulla subveniret medicina, armum ad omnia opera multis annis inertem[o] habuit. Qui illo veniens et dierum suorum otiosam consumptionem deplorans, auxiliumque beati viri expostulans, superna donante gratia, cum diu dolore brachii torqueretur, tandem sanatus porrectam extendit dexteram. Pro cuius incolumitate cum omnes Deo gratias retulissent, ille domum reversus, fiducia iam suae sanitatis admonitus, et de Dei misericordia certissime confisus, uxorem suam quae multo iam tempore in caecitate permanserat, secum ipse ad eandem reduxit ecclesiam. Ubi cum pro concesso remedio vir fide corroboratus mulieri benefitium, et mulier quoque viri sui doctrinis admonita Dominum sibi inhianter posceret adesse propitium, caelitus inspirato lumine, subito mulier clare coepit cuncta videre. Quod statim in populo declaratum, magna fidei tribuit incitamenta, et cunctorum animos ad credulitatem divinae confirmavit potentiae. Cumque pro eorum salute clerus ac populus personaret, ipsi ad propria gaudentes reversi, tanto alacrius atque studiosius labori coeperunt insistere, quanto se meminerunt otiose vacantes, dies multos antea perdidisse.

a) steornigis 2. b) gandrikesard 2. c) falathorpe 2. d) hathaburg 2. e) macswid 2. f) stenthorpe . pagi 1. g) westanko 2. h) villa hahthoreinmod 2. i) uuigmodis 2. k) midlistanfadaruurd 2. l) quidam 2. m) westrifranbeverigisaeti 2. n) quodam 2. o) inermen *M.*

11) Oiste ad Visurgim, in praefectura Hoya. 12) Ganderkesse ad occidentem Bremae. 13) Vegesack. 14) ad Wimnam prope Lauenbrück sita fuisse videtur, ubi etiamnum palus *das Eikloher Moor.* 15) Wester-Accum?? 16) zur Hache in praefectura Bruchhausen. 17) Misselwaarden in terra Wursten. 18) Wester-Beverstedt in banno Beverstedt. 19) vide nro. 18.

6. Alia quinque S. Willehadi miracula.

25. De Laris quoque concepta iam dudum divina creverunt miracula. Nam quidam Hruodwig[a] ex villa Stenbiki[b, 20], tribus annis mutus, cum inibi positus, auxilium beati viri imploraret tacitus, divina miserante gratia aperto ore, subito Domini coepit enarrare magnalia.

26. Item de villa Rehterefled[c, 21] quaelibet[d] fęmina multis fuerat annis morbo ita contracta, ut nec in lecto se in alteram partem absque adiutorio posset movere, nec ullius menbri aliqua prorsus commoditate potiretur. Quam cum amici fide excitati, ad confessionem deveherent Sancti, ibique in medio posita crabatto[e], ac si feretro, tamquam mortua[f] decubaret, subito sana prosiluit e lecto, et prorumpens in medium, laudes concinebat Domino: nec iam curans crabatti[g] praesidia, in pace dimissa, viam qua advecta fuerat, propriis gressibus ambulabat intrepida.

27. Porro de villa Buochem ex pago Lohingao[22], quaedam fęmina Siberin[h] vocata, cum infirmitate cogente omnibus esset menbris invalida, ita ut nichil ei virium in proprio esset corpore, meritis beati viri ibidem sanitatem adepta est integerrimam.

28. Rursus de Laris ex villa Eggrikeshusun[23], quaedam fęmina ab infantia ita extiterat manca, ut nulli umquam usui apta ei altera[i] fuerit manus. Quae cum in sancto posita loco, auxilium divinae miserationis corde posceret intimo, subito sana, manibus plaudens utrisque iubilationem Deo in voce reddebat exultationis.

29. Sed et de Liastmona[24] quaedam fuerat ancilla venerandi comitis Herimanni[k], quam ipse causa operis textrini in domo sua Hethas[*] cum aliis ancillis esse praeceperat; quae cum ibidem posita dominico inesset servitio, occulto quidem sed recto Dei iudicio, alias sana loquelae tantum est amissione dampnata. Qua cum diutius molestia premeretur, nec aliquid prorsus loquendo resonare valeret, praedictus comes miseratione Domini compunctus, libertatem ei pro animae suae tribuit remedio, sicque inde dimissam, ad propria redire permisit liberam. Deducta igitur a comitibus, Bremam pervenit, statimque ecclesiam adire, devota, ut creditur, intentione, curavit. Namque rerum effectu claruit, quid ipsa fideli mente tractaverit. Properans quippe ad fores ecclesiae, statim misericordiam Domini sibi obviam sensit; nam in ipso introitu basilicae, cum ingrederetur fores atrii, impedimento linguae repente soluto, altius exclamare ac laudes Deo canere coepit. Cuius cum causam coram positi requirerent, quae gesta fuerant plane ac dilucide enarravit; sicque[l] virtus aliorum etiam testimonio in populo declarata, beati viri merita cumulavit eximia. Quae inde ad paternam se transferens domum, cum ipsa hilaris iret ac laeta, sanitate simul ac libertate donata, parentes quoque ac propinquos ex suo fecit adventu ac prosperitate gaudere.

7. Alia septem S. Willehadi miracula.

30. Item de Bremis puella quaedam nomine Wige, diu muta et omnibus quoque menbris contracta, ita ut non alicubi nisi ab aliis delata sese transferre posset, in eodem loco meritis beati viri et loquelae usum et menbrorum omnium recepit offitium.

31. Post haec etiam de Upriustri quaedam fęmina, ex dextra parte a tempore nativitatis manca, nomine Tethildis[m], Domino auxiliante, ibidem est sanata.

32. De Wigmodis autem ex villa Medemahem[25], femina quaelibet[n] Ida vocabulo, novem annis caecitatem passa, ibidem Domini gratia oculorum donata est lucifua claritate.

33. Ceterum de Riustri ex villa Scmalonfleet[o, 26], quaedam fęmina Dislith[p] nominata, per undecim menses uno oculo caecata, illo adveniens meritis beati viri amborum se gavisa est potitam lumine.

34. Ex villa quoque Tadighem[q, 27] quaedam fęmina Egilmarc[r] vocata quattuor

a) rhoudwig 2. b) stenbike 2. c) rehtereflet 2. d) quaedam 2. e) grabato 2. f) praemortua 2. g) grabati 2. h) bouchem . . lohingaho 2. i) aptari altera 2. k) hirimanni 2. hizimanni *M.* l) s. haec v. 2. m) tethileis 2. n) quaedam 2. o) smalonflet 2. p) dissith *M.* q) tadinghem 2. r) egilmare *M.*

20) Steimke prope Barrien, in praefectura Syke. 21) Rechtenfleth ad Visurgim. 22) Büchten prope Alden esse videtur. 23) fortasse Engeln, praefecturae Bruchhausen. 24) Lesum ad Wimnam. *) Hesen prope Hoya? 25) fortasse Midlum in terra Wursten. 26) Schmalenflet ad ripam Wisarae occidentalem. 27) Thedinghausen?

annis paralitica, ibidem a parentibus in carruca adducta, adiuvante superna gratia, propriis gressibus gaudens remeavit ad propria[a].

35. Denique ex loco Utrothe[b] nuncupato, quaedam fęmina anno uno et dimidio luminibus oculorum orbata, exorante beato viro, ibidem sanitatem recępit illumina[c].

36. Porro de Liastmona quaelibet fęmina Hrotgardis[d] vocata, multis iam annis uno pede clauda, cum duobus baculis praefatam adiens basilicam, gressu amissi pedis sibi reddito, sensit beati viri vere divinitus concessam in eodem loco flagrare virtutem[e].

8. Conclusio miraculorum S. Willehadi.

37. Fuerunt praeterea multi causa recuperandae salutis ad eundem locum properantes, meritis beatissimi pontificis in via sanati, quorum aliorum relatione innotuit sanitas; quia nequaquam ipsi, uti coeperant, locum sanctum expetere curaverunt, verum magis sanitate donati, ex itinere redeuntes, ad propria festini cum gaudio sunt reversi, Dominum et beatum Willehadum magnificis laudibus praedicantes.

38. Verum nos[f], ne prolixior narratio onerosa fiat legentibus, haec et alia multa intermisimus, quae tamen plurimorum ore vulgata in populis habentur. Corpus autem ipsius sanctum[g], quod iam tunc a loco requietionis suae in alterum translatum fuerat locum[h], nos cum maxima fidelium turma ac cleri innumerabilis conventu exinde sublatum feretroque inpositum, magnis populorum vocibus in laudem Dei ac beati viri concrepantibus, die depositionis illius in nova quam tunc dedicavimus collocavimus basilica. Ubi honorifice compositum, magnifice postmodum atque innumeris claruit virtutum inditiis, et de die in diem meritis beati viri multiplicia inibi crescunt miraculorum signa. Agitur autem dies depositionis eius simul et translatio[i] corporis 6. Idus Novembris, ad laudem et gloriam nominis domini nostri Iesu Christi, qui cum Patre et Spiritu sancto unus et verus Deus vivit et dominatur per inmortalia secula seculorum amen.

a) vocata fuerat quae longo tempore morbo paralytico horrendum in modum afflicta tandem miseratione divina divina ad sanctum perveniens locum ibidemque instanter Deum deprecans paralysi liberata reparatis viribus Deo gratias egit et cum gaudio domum rediit *M.* b) citirothe 2. c) similiter quoque ex loco Citirothe nuncupato, quaedam fęmina luminis officio diu destituta cum primum ad eumdem locum pervenit ibique orationi dedita solo prostrata incubuit subito divini muneris dono lumen recepit amissum *M.* d) rotgardis 2. e) Rursus de Liastmona nomine Rotgardis femina quaedam clauda cum illic auxilium beati viri serio imploraret divina miserante gratia sanata propriis gressibus cum summa animi voluptate ambulabat intrepida *M.* f) *erasum* 1. g) sancti 2. h) alteram . . basilicam 2. i) translationis *M.*

ANGILBERTI CARMEN DE KAROLO MAGNO.

Angilbertus sive Engelbertus, bono inter Francos loco natus[1], *atque pene „ab ipsis infantiae rudimentis in palatio Karoli educatus“*[2], *mox intimis eius consiliis adhibebatur, et tanti ab eo habitus est, ut maxima ei regni negotia committerentur. Legimus enim eum Pippini regis Italiae primicerium vel praecipuum consiliarium fuisse, tempore quo primam cum Alcuino amicitiam condixerat. Ex Italia redux, Bertae, regis ex Hildegarde filiae, amore devinctus, puellam patre inscio vel certe dissimulante*[3] *uxorem duxit, ex eaque Hartnidum et Nithardum filios suscepit*[4]. *Quo etiam tempore Maritimae praefectus, Danos vicisse traditur, regeque consentiente monachum professus est*[5]. *Nihilominus tamen et postea amplissima munia subiit, et regis auricularius, manualis et capellae minister audit. Anno* 792 *legatus Felicem Orgellitanum episcopum Romam deduxit*[6], *et anno* 794 *iam monasterii Centulensis sive S. Richarii abbas, capitula synodi Francofurtensis adversus imagines Hadriano papae, quem maximi faciebat*[7], *offerendas suscepit. Anno* 796[8] *rex* „dilectum abbatem suum“ *tertiae legationi eique maximi momenti delegit*[9], *nempe ut et populum Romanum novis ad fidem et subiectionem regi debitam sacramentis constringeret, et res ecclesiae cum Leone III, Hadriani eo anno defuncti successore, componeret*[10]. *Quod cum secundum votum exegisset, anno* 800 *regem amicum in monasterio suo, maximis impensis reaedificato et supellectili* 15000 *librarum ornato, suscepit, indeque Romam comitatus, coenobio suo privilegium a Leone papa impetrasse dicitur*[11]. *Anno* 811 *breviario Karoli subscripsit, amico tamen nonnisi paucis diebus supervixit. Obiit enim a. d.* 12. *Kal. Martias a.* 814.

Quantus Angilbertus et in bellicis expeditionibus et in republica administranda fuerit, qualem regi amicisque se exhibuerit, ex

1) Nithardi hist. l. IV. c. 5. 2) Hadriani I. epistola ad Karolum. 3) Einhardi vita K. c. 19. 4) Nithard l. c. 5) S. Angilberti vita auct. Hariulfo et Anschero. 6) Ann. Lauriss. 7) Alcuini ep. 15. 8) cf. Mabillon. Acta SS. Saec. IV. I. p. 98. 9) Ann. Einhardi et Lauriss. 10) Karoli epistolae ad Leonem III. et ad Homerum. 11) Petavius apud Mabill. l. c.

paucis quae de eo supersunt facile colligimus. Quod doctrinam eius animique cultum attinet, Alcuinus in epistola nondum edita Leoni III. ita scribit: „Anno priori per Angilbertum, filium eruditionis nostrae, virum prudentem et omnibus amicis fidelem et sanctae Dei ecclesiae profectui valde devotum . . . depraecatus sum" *etc., quum eum in litteris anterioribus* „filius meus carissimus" *nuncupasset. Unde Angilbertum, aeque ac Karolum, Alcuino magistro usum fuisse intelligimus. Alcuino teste*[12] *Petrum etiam Pisanum, in aula regis grammaticam docentem, aut ibi aut in Italia audivit. Tanto vero ardore studiis sese addixit, ut non solum bibliothecam ducentorum codicum colligeret*[13], *sed poeta inter suos eximius evaderet. Ut Karolus Davidem, ita ipse Homerum in exemplum et nomen sibi elegit, ea mente, ut quemadmodum Chius vates Achillem, ita ipse amicum suum epico carmine celebraret. Qua spe fretus, rex in epistola ad eum, unica quae supersit, Homerum suum eum appellat. Sed fata operibus eius inviderunt. Nam praeter paucos elegos et tres epistolas ad Arnonem archiepiscopum Iuvavensem scriptas et a Mabillonio et Frobenio in editione operum Alcuini vulgatas, nonnisi fragmentum epici carminis ad nos devenit, quod hic primum auctori suo vindicatur. Vulgavit id Canisius Tom. II. Antiquae Lectionis pag.* 521. *ex codice bibliothecae S. Galli, anno* 1823 *quum praesens in eum inquirerem non amplius superstite, et Alcuino adscripsit, quamvis, ut Basnagius recte observat, carmen a teste oculato colloquii Karoli et Leonis a.* 799 *celebrati compositum, nec Alcuino Turonibus aegrotanti et iter Italicum deprecanti tribui queat, nec Hilperico monacho Sangallensi saeculo X. florenti, cuius nomen Canisius in inscriptione codicis obsoleta sibi deprehendisse videbatur. Sed ductus eius obscuros nec typis nostris plane exprimendos* ferhelpc' *qui animo oculisque paullo intentioribus inspexerit,* Anghelpertus *vel* Enghelpertus *legendos esse facile confitebitur, quum et in ductibus illis unum, non duo nomina, latere, et posteriorem partem . . .* helpertus *explicandam, et anteriorem obscuram fuisse, lacuna inter* r *et* h *obvia satis indicet. Cuinam autem . . .* helperto *epicum de Karolo Magno carmen libentius tribueris, quam ei, quem rex Homerum suum vocare consueverat,* Anghelperto?

Quicquid alii inde sentiant, haec Niebuhrio meo placitura confido. Et animadvertet, quando lecturus est, vir sagacissimus, carmen ipsum mihi adsentiri. Ex filiis enim Karoli Pippinus, ex filiabus Berta laudibus efferuntur, quae et amicum produnt, et sacros mariti ignes latere non sinunt.

Anteriores duos operis libros excidisse, versus tertius quartusque indicant; in fine secundi poeta res Orientis cecinerat (cf. vers. 10 — 12). *Nec tertio libro carmen absolvitur.*

12) Alcuini epist. 85. Frob. 13) ipse in Chronico Centul.

In edendo opere Canisium secutus, pauca vitia, maiorem partem iam ab ipso in margine correcta, sustuli, et distinctiones sermonis omissas, sed perquam necessarias, inserui. Basnagius in altera Lectionum Antiquarum editione, textum fere intactum reliquerat, Chesnius Tomo II. p. 188. *Scriptt. Franc. Canisium repetens pauca menda tacite sustulit, Bouquetus T. V. p.* 388. *textum Chesnianum nonnunquam licenter correctum, nonnunquam novis vitiis respersum, primus bene distinxit, et annotationibus illustravit, quibus tamen lectores nostros facile carituros esse censui. Taceo Frobenii inter opera Alcuini editionem, quippe quae tota ex Bouquetiana pendeat.*

Liber III.

Rursus in ambiguos gravis admonet anchora calles 799
Vela dare, incertis classem concredere ventis;
Languida quae geminas superarunt membra procellas,
Ad nova bella iubet lassos reparare lacertos,
Victricemque manum gravidis consurgere remis,
Quo vocat aura levis, placidis superare profundum
Flatibus, aequoreas tentando classibus undas,
Tendere ad ignotas celerique per aequora terras
Cursu et praecipites scopulos pulsare natatu.
Vela movet placidus tremulis cita flatibus Eurus,
Cogens me rapido nunc tendere in ardua gressu,
Europae quo celsa pharus cum luce coruscat.
Spargit ad astra suum Carolus rex nomen opimum;
Sol nitet ecce suis radiis; sic denique David
Inlustrat magno pietatis numine terras.
Res tamen una duos variando separat istos,
Et vice disiuncti mutata saepe feruntur:
Illum aliquando tegunt nimboso nubila tractu,
Hunc ullae nunquam possunt variare procellae;
Ille caret proprio bissenis lumine horis,
Iste suam aeterno conservat sidere lucem.
Pace nitet laeta, pariter pietate redundans
Nescit habere pio lapsurum lumine casum.
Vultu hilari, ore nitet, semper quoque fronte serena
Fulget; ab [a] aeterno pietatis lumine phoebum
Vincit, ab occasu dispergens nomen in ortum.
Armipotens Carolus, victor pius atque triumphans
Rex, cunctos superat reges bonitate per orbem.
Iustior est cunctis, cunctisque potentior extat.
Ille duces magno et comites illustrat amore;
Blandus adest iustis, hilarem se praebet ad omnes;
Iustitiae cultor cultores diligit omnes,
Iustus in exemplum cunctis se donat habendum.
Ingreditur prior ipse, sequi quo se cupit omnes;
Tentat iter, facile cuncti quo iure sequantur.
Iniustos merito duris constringit habenis,
Atque iugum imponet gravidum cervice superbis.

a) at *vel* ac *legendum videtur.*

799 Discere iustitiam divinis admonet actis;
Impia colla premit rigidis constricta catenis,
Et docet altithroni praecepta implere tonantis.
Quod mens laeva vetat suadendo animusque sinister,
Hoc saltem cupiant implere timore coacti;
Quod non sponte prius miseri fecere rebelles,
Exercere student avide instimulante timore.
Qui prius[a] esse fero iam dudum more repugnat,
Fitque timore pio pius impius ille coactus.
Erigit hinc humiles, humilesque extollit in altum;
Prona colit relevans ad celsa cacumina colla;
Ora trahit summissa gradus rex iustus ad altos,
Colla suprema premit, subdens excelsa petentes;
Et quantum miseri conantur surgere ad altum,
Rursus ad ima facit merito descendere tantum.
Strenuus ingenio Carolus, sapiensque, modestus,
Insignis studio, resplendens mente sagaci,
Nomen et hoc merito Carolus sortitur in orbe.
Haec cara est populis lux et sapientia terris;
Omne decus pariter famulis, ornatus et omnis
Exstat, honor populi, et plebis spes, gloria summa.
Nominis hunc olim terris promisit origo
Tam clarum ingenio, meritis quam clarus opimis
Fulget in orbe potens, prudens, gnarusque, modestus,
Inluster, facilis, doctus, bonus, aptus, honestus,
Mitis, praecipuus, iustus, pius, inclitus, heros,
Rex, rector, venerandus apex, augustus, opimus,
Arbiter insignis, iudex, miserator egenum,
Pacificus, largus, solers, hilarisque, venustus.
Grammaticae doctor constat praelucidus artis;
Nullo unquam fuerat tam clarus tempore lector;
Rethoricae insignis vegetat praeceptor in arte.
Summus apex regum, summus quoque in orbe sophista
Exstat et orator, facundo famine pollens;
Inclyta nam superat praeclari dicta Catonis,
Vincit et eloquii magnum dulcedine Marcum,
Atque suis dictis facundus cedit Homerus,
Et priscos superat dialectica in arte magistros.
Quatuor ast alias artes quae iure sequuntur,
Discernit simili rerum ratione magistra;
Doctus in his etiamque modo rex floret eodem.
Solus iter meruit doctrinae adipiscier omne,
Occultas penetrare vias, mysteria cuncta
Nosse, Deo seriem revelante ab origine rerum.
Omnem quippe viam doctrinae invenit, et omnem
Artis opacum[b] aditum, secretaque clancula verba.
Omnia solus enim meruit pius ille talenta
Suscipere, et cunctis praefertur in arte magistris.
Scilicet imperii ut quantum rex culmine reges
Excellit, tantum cunctis praeponitur arte.
Quis poterit tanti praeconia promere regis,
Quisve putat, sermone rudis, se principis acta
Posse referre, senes cum vincant omnia vates?
Exsuperatque meum ingenium iustissimus actis
Rex Carolus, caput orbis, amor populique decusque,

a) *prius correxit Bouq.* b) *ita correxi, eadem qua Canisius et Bouquetus coniectura ductus.* Arosopacum *cod.*

Europae venerandus apex, pater optimus, heros, 799
Augustus sed et urbe potens, ubi Roma secunda
Flore novo, ingenti [a], magna consurgit ad alta
Mole, tholis muro praecelsis sidera tangens.
Stat pius arce procul Carolus loca singula signans,
Altaque disponens venturae moenia Romae
Hic iubet esse forum, sanctum quoque iure senatum,
Ius populi et leges ubi [1] sacraque iussa capessant.
Insistitque operosa cohors; pars apta columnis
Saxa secat rigidis, arcem molitur in altum;
Ast alii rupes manibus subvolvere certant,
Effodiunt portus, statuuntque profunda theatri
Fundamenta, tholis includunt atria celsis.
Hic alii thermas calidas reperire laborant,
Balnea sponte sua ferventia mole recludunt,
Marmoreis gradibus speciosa sedilia pangunt.
Fons nimio bullientis [b] aquae fervere [c] calore
Non cessat; partes rivos deducit in omnes
Urbis. Et aeterni hic alii bene regis amoenum
Construere ingenti templum molimine certant.
Scandit ad astra domus muris sacrata politis.
Pars super in summis populi procul arcibus ardens
Saxa locat, solido [d] coniungens marmora nexu,
Altera stat gradibus portantum sorte receptans
Pars onera, atque avidis manibus praedura ministrat;
Saxa alii subeunt, volvunt ad moenia [e] rupes;
Ingentes passim fasces cervice reflexa
Deponunt humeris, valido sub pondere fessi;
Plaustraque dant sonitum, vastus fragor aethera pulsat.
Fit strepitus, magna consurgit stridor in urbe,
Itque reditque operosa cohors, diffusa per urbem
Materiam Romae certatim congregat altae.
Hic alii arma parant, acuentes utile ferrum,
Marmora quo possunt sculpi et quo saxa secari.
Fervet opus, velutique solent aestate, futurae,
Pulchra, hyemis non immemores, alimenta ciborum
Cum facere, ore legunt carpentes floscula, apesque
Per latices, per thyma volant stridentibus alis;
Floribus insidunt aliae, praedaque redire
Accepta studeant [f], redolentia castra revisant;
Aut foetus aliae certant educere adultos,
Aut cum nectareas componunt ordine cellas,
Roscida stipantes sinuoso poplite mella:
Haud aliter lata Franci spatiantur in urbe.

Non procul excelsa nemus est et amoena virecta,
Lucus, ab urbe, virens, et prata recentia rivis
Obtinet in medio, multis circumsita muris.
Hic amnem circumvolitat genus omne volucrum;
In ripis resident rimantes pascua rostris,
Nunc [g] procul in medio summergunt flumine sese,
Nunc quoque praecipiti properant ad littora cursu.
Hosque toros iuxta cervorum pascitur agmen
Riparum in longa, per amoenaque pascua, valle.

a) novo ingenii *coniecit Bouq. non male.* b) bullentis *C.* c) fervore *C. correxit Chesnius.* d) solide *C. correxit Chesnius.* e) sidera *Chesnius et Bouq.* f) student *Ch. et Bq.* g) Non *C. quod correxi.*

1) *i. e.* ubi populi ius et leges sacraque iussa capessant.

799 Huc illuc timido discurrit damula gressu,
Fronde retecta vacat; passim genus omne ferarum
His latet in silvis. Etenim nemora inter opaca
Hic pater assidue Carolus, venerabilis heros,
Exercere solet gratos per gramina ludos,
Atque agitare feras canibus tremulisque sagittis,
Sternere cornigeram nigraque sub arbore turbam.
Exoritur radiis cum primum Phoebus honestis,
Et iubar ignicomo perlustrat lumine montes
Praecipites scopulos et summa cacumina tangens,
Silvarum thalamo properat dilecta iuventus.
Regali [a], parte ex omni collecta, resistit
Nobilium manus expectans in limine primo.
Fit strepitus, clamor consurgit vastus in urbe;
Desuper ex alto respondent culmine tecta
Aerea; praecipuus conspirat [b] stridor in auras.
Hinnit equusque ad equum, conclamat turba pedestris,
Inque vicem proprio revocatur pignore quisque
Ad dominum famulusque suum, sequiturque vocantem.
Hic phaleratus equus gravidis auroque metallis,
Terga recepturus regem in sua gaudet opimum;
Stans movet acre [c] caput, montes cupit ire per altos.
Egreditur tandem; circumstipante caterva,
Europae veneranda pharus se prodit ad auram.
Enitet eximio vultu, facieque coruscat;
Nobile namque caput precioso amplectitur auro
Rex Carolus; cunctos humeris supereminet altis.
Lata ferunt iuvenes ferro venabula acuto,
Retia quadruplici iniunctaque linea limbo,
Atque canes avidos ducunt per colla revinctos,
Ad praedam faciles furiosoque ore molossos.
Iam pater excelsi Carolus sacra limina templi
Deseruit; mox castra ducum comitesque priores
Movêre; altae urbis panduntur classica portae.
Cornua concrepitant, fragor ingens atria complet,
Praecipitique ruunt iuvenes ad littora cursu.
Hinc thalamo cunctata diu regina superbo
Procedit, multa circum comitante caterva,
Liutgardis [d], Caroli pulcherrima, nomine, coniux.
Fulgida colla nitent roseo simulata colore;
Cedit opimum etenim redimitis crinibus ostrum;
Candida purpureis cinguntur tempora vittis;
Aurea fila ligant chlamydem, capitique byrillus
Inseritur, radians claro diadema metallo
Enitet, et vestis biscocco purpura bysso;
Ornantur variis radiantia colla lapillis.
Agmina seiungit pulchris stipata puellis;
Magnanimos inter proceres regina superbo
Gaudet equo, et iuvenum circum manus [e] emicat ardens.
Caetera regalem pubes pulcherrima prolem
Expectat foribus. Turmis comitatus opimis,
More patri et vultu similis, procedere tandem
Tentat item Carolus, genitoris nomine pollens:

a) *Bouquet correxit* iuventus regalis. Parte *sed codicis lectio retinenda:* regali in limine primo resistit (*i. e.* consistit) nobilium manus expectans. b) considerat *legit Canisius, et coniecit* considit, *quod Chen. et Bouq. receperunt. Equidem quum* consurgit *v.* 158 *occurrat, uni voci* conspirat *locum relinqui video.* c) monet acre *cod. medelam iam porrexit Canis.* d) luitgardis C. e) *ita correxit Bouq. cod.* magna.

Terga ferocis equi solito de more fatigat. 799
Hinc Pippinus[a] avi sequitur de nomine dictus,
Restaurat proprii qui publica gesta parentis,
Bellipotens, animosus heros, fortissimus armis,
Seque suos inter famulos fert ductor opimum.
Coetibus innumeris circumdatus, enitet alto
Vectus equo, eximio vultu facieque coruscans,
Tempora cui rutilo cinguntur pulchra metallo.
Circumfusa ruit comitantum turba rotatu
Per patulas portas; certatim exire senatus
Conatur magno cum murmuris inde tumultu.
Cornua rauca sonant, avido latratibus auras
Complent ore canes, fragor ignea sidera pulsat.
Inde puellarum sequitur mox ordo coruscus;
Rhodrud ante alias rapidoque invecta puellas
Fulget equo, et placidum prior occupat ordine gressum.
Immixta est niveis ametystina vitta capillis,
Ordinibus variis gemmarum luce coruscans;
Namque corona caput preciosis aurea gemmis
Implicat, et pulchrum subnectit fibula amictum.
Virgineos interque choros turbamque sequentem
Proxima Berta[2] nitet, multis sociata puellis.
Voce, virile animo, habitu vultuque corusco,
Os, mores, oculos, imitantia pectora patris
Fert; caput aurato diademate cingitur almum.
Aurea se niveis commiscent fila capillis;
Lactea quippe ferunt preciosam colla murinam[3].
Ornatur vestis variis speciosa lapillis
Ordine, gemmarum numerosa luce coruscat
Bratea, chrysolithis ornantur tegmina gemmis.
Gisala post istas sequitur candore coruscans;
Virgineo comitata choro, micat aurea proles.
Tecta melocineo[4] fulgescit femina amictu,
Mollia purpureis rutilant velamina filis,
Vox, facies, crines, radianti luce coruscant.
Splendida colla nitent roseo inflammata rubore,
Argento stat facta manus, frons aurea fulget,
Et magnum vincunt oculorum lumina Phoebum.
Laeta super rapidum conscendit virgo caballum;
Frena superbus equus spumantia dente volutat.
Hinc comitata viris, illinc stipata puellis
Innumeris circum, circumstrepit agmen equorum.
His cumulata bonis praecelsa solaria linquens,
Virgo pudica pii sequitur vestigia regis.
Rhodhaid inde micat multis ornata metallis;
Agmen ovans rapido praecedit femina gressu.
Pectora, colla, comae, lucent variata lapillis,
Serica et ex humeris dependent pallia pulchris.
Inseritur capiti nitido gemmata corona;
Stringit acus chlamydem gemmatis aurea bullis.
Pulchra vehetur equo Rhodhaidis virgo superbo,
Quo latitare solent hirsuto tergore cervi.
Interea ingreditur vultu Theodrada corusco,

a) pipinus *C.*

2) poetae uxor. 3) pellis ermineae aut zibellinae. 1) Isidorus lib. 19. Orig. cap. 22. de vestibus: *Melocinia quae malvarum stamine conficitur, quam alii melocinam alii malvellam vocant.* Papias: *Melocina vestis quae albo stamine fit.*

799 Fronte venusta nitens, et cedit crinibus aurum.
Pulchra peregrinis conlucent colla smaragdis,
Pes [a], manus, ora, genae, cervix radiata nitescit.
Clara serenatis fulgescunt lumina flammis,
Pallia permixtis lucent hiacynthina talpis [5],
Clara Sophocleoque ornatur virgo cothurno.
Turba puellarum circumstrepit agmine denso,
Atque venusta cohors procerum nitet ordine longo.
Et sedet in niveo pulcherrima virgo caballo,
Acri fertur equo Caroli pia filia regis;
In nemus ire parat, sacrata palatia linquens.
Agminis extremam partem sibi vindicat Hildrud,
Illi sorte datur; dehinc ultimus ordo senatûm [b] —
Ipsa autem medio fulgescit in agmine virgo —
Temperat expositum spatii moderamine gressum.

Litorei iuxta ora soli pleps [c] inclita tendit
Venandi studio, regique exercitus omnis
Iam sociatus [d] adest; mox ferrea vincla rapacum
Cuncta cadunt resoluta canum; lustra alta ferarum
Nare sagace petunt, quaerentes rite rapinam,
Et lustrant avidi condensa frutecta molossi.
Diffusi errantes in opacis saltibus, omnes
Sanguineam silvis praedam reperire laborant.
Cingit eques saltum, fugitivis obvia turbis
Turba paratur; aper fulvus fit valle repertus;
Mox nemus insiliunt equites, et voce sequuntur;
Praedam agiles certant fugitivam agitare molossi,
Et sparsi currunt per opaca silentia silvae.
Iste tacendo volat celerem post rite rapinam,
Ille autem vacuas complet latratibus auras;
Errat hic umbrosis delusus odore frutectis,
Alter in alterius hinc saltibus inde rotatur;
Ille videt [e], praedam hic [f] sentit odore fugacem.
Fit strepitus, silvis consurgit stridor in imis,
Et tuba magnanimos incendit ad acra molossos
Proelia, dirus aper quo se fert dente minaci,
Arboribusque excussa cadunt folia undique in altis
Per loca vasta fugit, rapidoque per invia cursu
Tendit iter, frendens tenet [g] alta cacumina montis;
Cursibus exhaustus lasso pede constat anhelus.
Iam parat arma necis canibus, turbamque sequacem
Sternit, et horrendo rapidos rotat ore molossos.
Mox Carolus pater ipse volat, mediumque per agmen
Ocior aligeris avibus forat ense ferinum
Pectus, et intinguens gelidum in praecordia ferrum.
Corruit ille, vomens vitam cum sanguine mixto,
In flava moriens seseque volutat harena.
Regalis monte haec proles speculatur ab alto.
Mox aliam Carolus praedam iubet inde movere,
Et socios verbis claris ita fatur amicis:
Hanc fortuna diem nobis deducere laetam
Annuit auguriis, et nostra incepta secundat;

a) *ita Barnagius*; Res *C. Ch. et Bq.* b) *i. e.* senatorum. *Bouquet ex Canisii coniectura correxit* senatus. c) plens *C.* pleni *Ch.* plebs *Bq.* d) sociatur *C.* e) vidit *C.* f) hic praedam *C.* *sola vocum transpositione versum restitui.* g) teret *codex*; *fortasse* terit *aut* tenet *Canisius.*

5) pelle nigra?

Ergo favete omnes istum exercendo laborem, 799
Venandi studio curamque adhibete benignam!
Vix haec dixit heros, subito fremit agmen ab alto
Monte, nemus repetunt proceres hinc inde ruentes
Praeceleres agitare feras. Pater inclitus ipse
Ante volans Carolus manibus fert missile ferrum,
Sternit et innumeras porcorum strage catervas;
Corpora multa cadunt passim prostrata ferarum.
Tunc Carolus praedam proceres partitur in omnes,
Et spoliis onerat gravidis sociosque sequaces.
Inde reflectit iter, campum repetensque priorem,
Frondosum lucum, patulis fontesque recentes
Ramis praetextos, et opacam frigoris umbram.
Aurea hic terris passim tentoria fixa
Stant, pomposa ducum hinc inde et castra nitescunt.
Laeta parat Carolus sociis convivia laetus;
Convocat huc omnes longaevos ordine patres,
Maturum populum natum melioribus annis,
Impubem pariter plebem, castasque puellas
Conlocat; inde iubet mensis donare falerna.
Sol fugit interea, lucem nox occupat umbris,
Membra sed exoptant placidum defessa soporem.

Portentum rex triste videt monstrumque nefandum
In somnis, summum Romanae adstare Leonem
Urbis pontificem, maestosque effundere fletus,
Squalentes oculos, maculatum sanguine vultum,
Truncatam linguam horrendaque multa gerentem
Vulnera. Solicitos gelidus pavor occupat artus
Augusti. Rapidos Romana ad moenia missos
Tres iubet ire, foret si sanus pastor opimus
Explorare gregis; quid tristia somnia signent
Miraturque, piam curam gerit ille fidelem.
Festinant rapidis legati passibus; ipse
Saxoniam repetit cum multis milibus heros.
Agmina conveniunt diversis partibus orbis,
Cognataeque acies properant super ardua Rheni
Littora, Saxonum populum domitare rebellem,
Et saevam gelido gentem rescindere ferro.
Culmina iam cernunt Urbis procul ardua, Romae
Optatique vident legati a monte[6] theatrum;
Tristior occurrit vulgataque fama repente,
Lumen apostolicum crudeli funere plagis
Occubuisse feris; nam serpens saevus et atrox
Qui solet unanimes bello committere fratres,
Semina pestiferi iactare nocenda veneni,
Suasit in innocuum caecatis mentibus omnes
Saevire, et famulos dominum trucidare potentem.
Dira animis inlapsa lues et sensibus haesit;
Virus pestiferum concepit pectus anhelum.
Insidias posuere viro mortemque parabant
Insonti, tristemque necem; plebs impia telis
Pastorem in proprium seseque armavit iniquis.
Dum solitum transisset iter Leo papa benignus,
Et sacra Laurentî peteret pede limina sancti,

6) monte Mario.

799 Plebs demens populusque vechors[a], male sana iuventus,
Fustibus et gladiis, nudatis ensibus, omnis
Inruit in summum pastorem turba tumultu,
Caeca furens, subito diris commota procellis.
Sacra sacerdotis torquebat membra flagellis,
Unius in casum multorum saevit hiatus;
Carnifices geminas traxerunt fronte fenestras,
Et celerem abscindunt lacerato corpore linguam.
Pontificem tantum sese extinxisse putabat
Plebs pietate carens, atrisque infecta venenis;
Sed manus alma Patris oculis medicamina ademptis
Obtulit, atque novo reparavit lumine vultum.
Ora peregrinos stupuerunt pallida visus,
Explicat et celerem truncataque lingua loquelam.
Cum sociis magnus paucis fugit inde sacerdos,
Clam petere auxilium Spolitinam tendit ad urbem.
A duce cum magno fit hic susceptus honore
Winigiso, et multis cumulatus in ordine donis.
Audit Italiam missos venisse fideles
Francorum, et solitam Romanis ferre salutem
Non voluisse, suum quoniam sine culpa potentem
Suppliciis dominum cruciassent. Mox manifestos
Ille venire viros ad se iubet, atque ita fari
Incipit — et truncata brevi infra lingua palatum
Cursu erat — placidam depromens voce loquelam:
Vos ego per caram Caroli coniuro salutem
Regis, ut eiectum me defendatis[b] *in armis,*
Finibus a propriis et sedis honore repulsum.
Me quoque vobiscum ad vestrum ducetis opimum
Regem, et praecipui liceat mihi principis ora
Cernere, qui iusto nostros examinet actus
Iudicio, et vindex saevissima verbera nostra
Vindicet insignis, luctus gemitumque meumque
Allevet, addendo nostrae solatia vitae.
Ergo agite, et vestra si nunc mihi gratia certa est,
Eripite his terris, David me obtutibus almis
Praesentate, viri; iam nos mora nulla tenendo
Impediat, gelidas superemus cursibus Alpes.

Haec Leo papa. Cohors Francorum mixta Latinis
Obstupuit, Domino grates laudesque rependens,
Qui nova pontifici reddebat lumina summo,
Et desperatam condebat in ore loquelam.
At Germar contra breviter sic vocibus usus:
Lux, decus egregium, populorum lumen amoenum,
Pastor apostolicus, venerandus in orbe sacerdos,
Te mandare decet quidcumque in corde volutas;
Nos parere tuis fas est, pater optime, iussis!
Inde iter incipiunt laeti rapidisque metiri
Passibus; augusti iuvat ire ad limina magni,
Difficiles temptare vias, callemque severum
Vincere; certatim diversa per oppida pergunt.
Innumerae occurrunt passim ad spectacula turbae,
Pontificis sacras gaudentes lambere plantas;
Multaque praeterea cumulantes munera portant;
Et capite in veteri visus cernendo novellos

a) *cod.* vecthros; *emendavit iam C.* b) defendetis *cod. corr. C.*

Obstupeant [a], linguamque loqui mirantur ademptam 799
Iam dudum, et celerem recreantem voce loquelam.

Rex pius interea gelidum transnavigat amnem
David, spumosi superans vaga cerula Rheni,
Armatas acies inter primosque coruscat
Arduus, arma tenens; equitatus vertice toto
Exsuperat comites. Fulgentes aere catervae
Undique collectae properant, atque agmina iungunt
Cum fremitu vario sese, et stupet inscia tellus
Loricas, enses, galeas, tot scuta virorum,
Ac concussa tremet [b] sub tanto pondere ferri:
Vastus ad astra frequens conscendit clamor, et Echo
Rupibus e gelidis, saxoso a monte, resultat.

Est locus insignis, quo Patra et Lippa fluentant,
Altus, et in nudo campo iacet, undique largo
Vestitus spacio; celso de colle videri
Namque potest legio omnis et hinc exercitus omnis,
Castra ducum et comitum, radiantiaque arma virorum.
Huc Carolus, multis stipatus milibus, heros
Advenit, et tandem iuvat hic succedere tectis.
Missus apostolici regalem tendit ad aulam
Interea, et summum manifestat quippe venire
Pontificem, expulsum Romana a sede Leonem
Civibus a propriis, et tot tolerasse recenset
Verbera, commemorans extinctum lumine vultum;
Narrat et abscissam liquido de gutture linguam,
Nunc, medicante Deo, sanatum et ab omnibus istis
Esse malis. Animis stupet ipse exercitus omnis
Audita, et Carolus, recolendo somnia retro,
Praeteriti indicio agnoscens vestigia visus,
Hoc fore non dubitat, quod tristes fundere fletus
Pontificem in somnis iam dudum vidit eundem.
Hinc iubet extemplo Pippinum occurrere magno
Pastori, pacem et placidam portare salutem.
Obvius ire parat genitoris iussa facessens
Pippinus, centum laetus cum milibus ibit [c].
Ipse sedet solio Carolus rex iustus in alto,
Dans leges patriis, et regni foedera firmat.
Utque videt patulo adversum se tendere campo
Pastor apostolicus centum cum milibus altum
Pippinum, geminas extendit ad aethera palmas,
Pro populoque preces effundens pectore largas.
Ante sacerdotem ter summum exercitus omnis
Sternitur, et supplex vulgus ter fusus adorat.
Mox Leo papa solo Pippinum more benigno
Excipit, et sacris circumdans colla lacertis,
Haeret in amplexuque diu placida oscula libans [d].
It comes, et supra se confert vertice toto
Pippinus; varias miscent sermone loquelas,
Inque vicem diversa levant problemmata verbo [e].

Rex pius interea solium conscendit, et omnem

a) *i. e.* obstupent. *ita Canis. lectionem* obstipeant *correxit.* b) *i. e.* tremit. c) *i. e.* it; *C. coniecit* ibat, *sed praesens requiri apparet.* d) *ita correxit C. codex* libens. e) *cod.* problepmmata verbo *habuisse videtur, quod Canisii scriba* probleps innsta umbo *legebat, Canisio tamen in margine succurrente.*

799 Alloquitur populum Carolus, venerabilis heros:
Ergo agite o proceres, inquit, *quibus*, *induite*, *arma*,
Ire estis soliti ad bellum, *Martemque severum*
Temptare, *et crudo vosmet confidere pugno;*
Pontifici celeri cursu occurremus opimo!
Vix haec dixit heros, fremit undique turba tumultu,
Tela manu glomerat mox, loricasque trilices,
Et latos clypeos, galeasque et spicula; peltae
Aeratae resonant; acies hinc inde videntur
Ire equitum, sparso nigrescunt pulvere nubes,
Et tuba lugubri medio strepit aggere voce.
Classica signa sonant; campi densantur aperti,
Agmine cristatus fulgetque exercitus omnis.
Tela micant pariter, vexilla levata coruscant,
Armati incedunt iuvenes, et freta iuventus
Gaudet equis; siccus fervescit in ossibus ardor
Audendi. At[a] Carolus medio micat agmine laetus.
Aurea crista tegit frontem, et conspectus in armis
Fulget, equo ingenti portatur ductor opimus.
Ante sacerdotum porro castra agmina ternis
Stant divisa choris in longis vestibus; almae
Sacra crucis vexilla levant, et praesulis omnis
Adventum expectat clerusque et candida plebes.
Iam pater in campo Carolus vidit agmina aperto;
Pippinum et summum pastorem tendere contra
Constat; et inque modum populum exspectare coronae
Praecipit, atque aciem hinc dividit urbis ad instar.
Ipse autem medio consistere in orbe beatus,
Praesulis adventum expectans, et vertice toto
Altior est sociis, populum supereminet omnem.
Iam Leo papa subit, que externo se agmine miscet.
Quam varias habitu linguas tam vestis et armis
Miratur gentes diversis partibus orbis!
Extemplo properans Carolus veneranter adorat,
Pontificem amplectens magnum, et placida oscula libat.
Inque vicem dextras iungunt, pariterque feruntur
Gressibus, et multo miscentes verba favore.
Ante sacerdotem ter summum exercitus omnis
Sternitur, et supplex vulgus ter fusus adorat,
Pro populoque preces ter fundit pectore praesul.
Rex, pater Europae, et summus Leo pastor in orbe
Congressi, inque vicem vario sermone fruuntur.
Exquirit Carolus casus auditque laborum
Diversos, sceleris populi impia facta stupescit.
Miratur geminas iam dudum luce fenestras
Extinctas, et nunc reparatum lumine vultum,
Truncatamque loqui miratur forcipe linguam.
Alter in alterius configunt lumina vultus,
Et parili[b] pedes[c] tendunt ad culmina gressu.
Ante sacerdotes sacri stant ostia templi,
Alternis vicibus modulantes carmina laudum,
Atque Creatori grates laudesque frequentant,
Qui nova pontifici reddebat lumina summo,
Et desperatam condebat in ore loquelam.
Exoritur clamor, vox ardua pulsat olympum.
Intrat apostolicus, Carolo ducente beato,

a) ac C. b) parali C. *in margine emendatione indicata.* c) sedes C.

Templa Creatoris, solito sollemnia more 799
Concelebrare pio missarum sacra favore.
Ex hinc officiis divinis rite peractis,
Invitat Carolus celsa intra tecta Leonem.
Clara intus pictis conlucet vestibus aula;
Auro, ostro, ornantur hinc inde sedilia multo.
Ad mensas resident laeti, variisque fruuntur
Deliciis, medio celebrant convivia tecto;
Aurea namque tument per mensas vasa falerno.
Rex Carolus simul et summus Leo praesul in orbe
Vescitur, atque bibunt pateris spumantia vina.
Post laetas epulas et dulcia pocula Bacchi
Multa pius magno Carolus dat dona Leoni.
Hinc laetus repetens aulae secreta revisat
Rex, et apostolicus repetit quoque castra suorum.
Cum tali a Carolo Leo fit susceptus honore,
Romanos fugiens, propriis repulsus ab oris.

ALTFRIDI
VITA SANCTI LIUDGERI.

Vitam sancti Liudgeri, primi episcopi Mimigardefordensis, ab eius post Gerfridum successore, Altfrido, qui d. 12. *Aprilis a.* 849 *obiit, conscriptam primi Bollandiani ad d.* 26. *Martii ex tribus codicibus ediderunt, Vossiano scilicet membranaceo, olim Werthinensi, in quo eius monasterii chartularium servabatur, et apographis duobus, altero ex codice Bodeccensi a Rottendorfio, altero a Grothusio sibi subministratis. Quorum textum repetiit Mabillonius in Actis SS. O. S. B. saeculo IV. T. I.; Leibnitius in Scriptt. Brunsvic. T. I. emendatiorem dedit ope codicis Guelferbytani, quem in usum novae editionis iterum, nec sine fructu, evolvimus. Est membranaceus in folio minori, saeculi XIII., manu antiqua* Liber sancte Marie virginis apud helmenstat *inscribitur, et diversa diversis scribis debita continet, quae ad nostrum propositum minime faciunt. Quo pro fundamento posito, lectiones codicum Bollandianorum adnotandas, nonnunquam vero in textu recipiendas duximus. Opere autem absoluto Guelferbytanus quaedam continet a Leibnitio primum vulgata, sed hic omittenda, quippe quae integra ex altera vita defluxerint.*

Vita inter eas quae ad nos usque pervenerunt secunda monacho cuidam Werthinensi post annum 864 *scribenti debetur, non, ut Browerus, primus eius ex Fuldensi membrana editor, putabat, Othelgrimo Liudgeri socio. Maximam partem derivata est ex vita Altfridiana, quae et ipsa initio sui vitis SS. Willibrordi, Bonifacii et Gregorii innititur, et cui nonnisi miracula aliquot adduntur, quae ex codice regio Berolinensi, olim Monasteriensi, correcta in appendice nostra sistimus. Codicem eum pulcherrima saeculi XI. manu exaratum picturisque, rudi quidem arte confectis, insignem V. Cl. Wilken, bibliothecae regiae praefectus, flagitanti mihi humanissime transmisit, et usus sum eo et in restituendis nonnullis primae vitae vocibus et in emendando secundae textu.*

Tertiam vitam ex prioribus conflatam in prima Surii editione offendimus; quartae rhythmicae anno 1140 *a monachis Werthinensibus iussu Bernardi abbatis compositae partem Bollandiani vulgaverunt. Memorantur in ea alii vitae scriptores, Othelgrimus Liudgeri discipulus, et Uffingus monachus Werthinensis, quorum opera interciderunt.*

Versibus ex vita IV. depromtis, paucas lineas ex miraculis Monasterii saeculo XII. factis et a Bollandianis quinque codicum ope editis decerptas subiicimus.

De persecutione Vurissingi.
De expulsione eius.
Quomodo Radbod temptavit revocare illum.
De obitu Pippini.
De obitu Vurissingi.
De nativitate Liafburge.
Quomodo Liafburg de periculo mortis erepta sit.
De nativitate sancti Liudegeri.
De industria eius.
De adventu Aluberti, et qualiter una cum Liudegero trans mare rediit.
Quomodo iterum sanctus Liudgerus transmarina petiit,
Quomodo sanctus Liudegerus ad patriam rediit.
De adventu sancti Liafwini.
De obitu sancti Liafwini.
Quomodo sanctus Liudegerus in Fresia idola destruxit.
De ordinatione Albrici et sancti Liudegeri.
Qualiter sancto Liudegero gubernacula plebium revelata sint.
Qualiter sanctus Liudegerus in Fresia docuisset.
Versus Ioseph ad sanctum Liu [a]

Altfridus Dei gratia episcopus dilectis fratribus et monachis in cenobio sancti Salvatoris et sancti patris Liutgeri Domino servientibus in Christo. Petitioni vestrae idcirco consensum praebui, quia karitati vestrae nihil denegare potui. Postulastis igitur crebris precibus, ut de vita sancti patris Liutgeri aliquid scribere studerem, quatinus tam veneranda illius exempla multis ad aedificationem proficerent. Ad quod studiosum opus peragendum, quamvis imparem me esse, et scientia et doctrina debilem scirem, tamen caritate cogente ad illud scribendum animum appuli, quia nefas putabam tanti viri latere virtutes, cum beati Gregorii ad indagationem sacri verbi sonus dicat: Sunt nonnulli, quos ad amorem coelestis patriae plus exempla quam praedicamenta incendunt. Fit vero plerumque animo duplex adiutorium in exemplis patrum. Exempla etiam et actus sancti Liutgeri ideo plene comprehendere nequeo, quia non ea

a) *reliqua desunt* 1.

visu sed auditu didici, illis attestantibus qui ab infantia illum noverant, atque ab eo eruditi fuerant, Hildigrimo scilicet episcopo fratre eius, et Gerfrido episcopo nepote eius, sed et sanctimoniali femina Herburga germana eius, nec non et venerabilibus eius presbiteris Aluberto, Atingo et Thiatbaldo. Virtutibus igitur multis atque signis, quae per illum Dominus operatus est, per negligentiam praetermissis, ea sola huic libello inscribi feci, quae una vobiscum aut visu deprehendi, aut facta certe cognovi.

1. Vitam sancti Liutgeri ratum duxi altius repetendam[a], ut quibus in hoc seculo sit parentibus editus, evolvam. Fuit in diebus Radbodi, regis Fresonum, vir quidam nobilis in ea gente Wursingus nomine, cognomento Ado; qui quamvis fidem sanctae Trinitatis nondum sciret, erat tamen adiutor pauperum, defensor oppressorum, in iuditio quoque iustus. Set quia gens illa eo tempore in errore infidelitatis erat excaecata, multi multa iniusta a rege et ab eius ministris sunt perpessi; alios enim rex idem insidiando necaverat et hereditates eorum possidebat, alios vero extra terminos effugabat et nihilominus sibi hereditates eorum vendicabat. Set vir praefatus se minime subtrahens, quominus veritatem coram rege et eius principibus defenderet, nullius personam in iudicando iuste et amplectendo veritatem respiciebat. Qua de re contigit, ut magnas a rege crudeli insidias pateretur, ita ut iuberet illum callide interfici, et facultates suas tolli. Quod letale consilium illi continuo unus ex consiliariis regis nuntiare curavit, eo quod a pluribus diligeretur.

2. Tunc Wursingus una cum coniuge sua Adalgarda, et filio uno quem habebant, Nothgrimo nomine, et cum paucis domesticis suis occulte fugiens, ad ducem Francorum, nomine Grimoldum, pervenit. Qui benigne ab eodem duce susceptus, habitavit in regione Francorum, et imbutus fide catholica, baptismi consecutus est gratiam una cum coniuge sua et filio ac domo reliqua. Post praefati vero ducis obitum singuli duces Francorum venerabilem Wursingum honoratum benefitiis retinuerunt secum, uxor vero eius in peregrinatione alterum sibi genuit filium, nomine Thiatgrimum, et filias novem, et defuncta obiit in pace, nec non et sex filiae eius in virginitate subtractae sunt. Pater igitur filios duos cum filiabus tribus quae remanserant, cum timore Domini nutriens, servavit castitatem suam reliquum tempus vitae suae.

3. Iliis ita gestis rex Radbodus infirmari coepit infirmitate, qua et mortuus est, et sex annis continuis ante diem mortis suae paulatim traxit dolorem, coepitque regnum eius deficere, regnum quoque Francorum augmentando proficere. Infirmatus autem, misit ad virum memoratum Wursingum, postulans ut ad se rediret, recepturus hereditatem suam; insuper et alia multa se daturum ei spopondit, si pacem secum tenere voluisset: set vir catholicus precibus eius non acquievit. Iterum autem Radbodus misit ad eum, postulans ut si ipse venire noluisset, sàltem filium suum ad se mitteret, et iuravit se ei daturum, quicquid sibi promiserat. Igitur Wursingus tandem precibus victus, misit ad eum filium suum iuniorem. Quem ille benigne suscipiens, fecit honorifice habitare secum, et restituit ei hereditatem patris. Ipse tamen pater cum seniore filio et filiabus habitavit in regione Francorum usque ad obitum regis[c].

4. Contigit autem Pippinum ducem Francorum de hac luce migrasse, et filium eius Karolum regno potiri patris, qui multas gentes sceptris adiecit Francorum. Inter quas etiam cum triumphi gloria Fresiam, extincto Radbodo, paterno addidit imperio, in qua tunc gente sanctus Willibrordus positus est praedicator, sedesque episcopalis in Traiecto castello delegata est, sicut in libello de vita ipsius Willibrordi scriptum legitur. Dedit igitur Karolus memorato Wursingo benefitium in confinio Fresonum, et direxit eum ad patriam suam causa fidei roborandae. Qui veniens, accepta hereditate propria, habitavit in loco qui dicitur Suabsna[b] iuxta Traiectum, et coepit esse adiutor sancti Willibrordi cum filiis et propinquis suis, in quibuscumque potuerat. Diligebat eum sanctus Willibrordus valde, eo quod esset vir bonus et plenus fide et acceptabilis universae plebi et castitatem servans. Nothgrimus igitur filius eius senior duxit uxorem fidelem similiter, et filiae tres cum timore Domini coniugio copulatae

a) repetendum 1. b) in rhythmica vita Sualisna dicitur, in MS. Budic. Suahsna. c) ralbodi *BOLL.*

sunt, vivente patre. Habuitque progenies illa magnam familiaritatem cum sancto Willibrordo, nec non et cum sancto Bonifatio, qui post eum partibus illis doctor serenus illuxit, quoadusque pro fide Christi martirio coronatus, spiritum reddidit in pago, cui nomen Astrache in loco, qui Doccinga vocatur, sicut et de illo scripta testantur.

5. Post obitum vero patris Thiatgrimus, filius iunior memorati Wursingi, duxit uxorem nomine Liafburch, filiam cuiusdam Nothradi et Adelburgae. Quae videlicet Adelburch, pridem duos suos germanos fratres sancto commendaverat Willibrordo, de quo superius diximus, Domino nutriendos; quorum maior Wullibrat*, minor autem Thyatbrat vocabatur: qui etiam primi omnium gentis Fresonum clericatus offitium acceperunt. Horum prior in levitarum obiit gradu, iunior non pervenit ad gradum, sed ita in iuventute de hac luce migrabat.

6. Memorata Liafburch cum nata esset, habebat aviam gentilem, matrem videlicet patris sui, abrenunciantem omnino fidei catholicae. Quae non nominanda in furorem[a] conversa, eo quod praenominata coniunx filias tantum genuisset et filium viventem non haberet, misit lictores, qui raperent eandem filiam tunc natam de sinu matris, et necarent priusquam lac sugeret matris; quia sic mos erat paganorum, ut si filium aut filiam necare voluissent, absque cibo terreno necarentur. Lictores autem, sicut illis fuerat inperatum, rapuerunt eam et deduxerunt eam, et portavit illam unum mancipium ad situlam aqua plenam, cupiens eam in ipsam aquam mergere, ut finiret vitam. Set miro Omnipotentis dono actum est, ut puella quae necdum suxerat ubera matris, extensis brachiolis suis utraque manu apprehenderet marginem situlae, renitens ne mergeretur. Hanc ergo fortitudinem tenerrimae puellae ex divina credimus actam praedestinatione, eo quod ex ea duo episcopi fuissent oriundi, sanctus videlicet Liutgerus et Hildigrimus**.

7. In hac ergo colluctatione mirabili iuxta misericordis Dei dispositionem supervenit vicina mulier, et misericordia mota, eripuit puellam de manu praefati mancipii, cucurritque cum ea ad domum suam, et claudens post se hostium, pervenit ad cubiculum in quo erat mel, et misit ex melle illo in os iuvenculae, quae statim sorbuit illud. Venerunt interea praedicti carnifices iussa dominae suae expleturi; dominabatur enim illa furibunda in tota domo filii sui. Mulier autem quae infantem rapuit, occurrens lictoribus dixit, mel comedisse puellam, et simul ostendit illis eam adhuc labia sua lingentem; et propter hoc illicitum erat iuxta morem gentilium necare illam. Tunc lictores dimiserunt illam, et mulier quae eam rapuerat, occulte nutrivit eam mittendo lac per cornu in os eius. Mater quoque occulte misit ad eam nutricem puellae afferentem quae necessaria fuerant, quo adusque praefata illa ferox mulier vitam finiret; et tunc demum accepit mater filiam suam nutriendam. Sed de hiis ista sufficiant.

8. Nunc etiam quia de sancto Liutgero loqui inchoavimus, libuit de eo iterum replicare sermonem. Cum venisset autem Thiatgrimus pater eius de quodam itinere, et mater eius pregnans esset vicinaque partui, gestans in utero eundem futurum episcopum, audito quod vir eius veniret, inmoderate gaudens properavit ad eum; et offenso pede corruit, intravitque palus per latus eius, et ablata est mortua; ita ut nullus putaret eam vel vitae praesenti restituendam, vel filium, quem gestavit in utero. Set miserante divina clementia revixit spiritus eius, et bene fuerat curata; in puero quoque post paucos dies edito nulla laesionis macula apparuit. Baptizatus autem accepit vocabulum Liutgerus. Qui statim ut ambulare et loqui poterat, coepit colligere pelliculas et cortices arborum, quibus ad luminaria uti solemus, et quicquid tale invenire poterat; ludentibusque pueris, ipse consuit[b] sibi de ipsis collectionibus quasi libellos. Cumque invenisset sibi liquorem, cum fistucis[c] imitabatur scriptores, et afferebat nutrici suae quasi utiles libros custodiendos. Et cum ei quis diceret, quid fecisti hodie? dixit, se per totum diem aut componere libros aut scribere, aut etiam legere. Cumque iterum interrogaretur, quis te docuit? respondit: Deus me docuit. Meditabatur autem in tenera aetate, quod postea devotus inplevit.

9. Posthaec etiam auctus maiori gratia, rogavit parentes suos, ut se alicui vi-

a) cum furorem *corr.* cum furore 1. b) consuere, cum festuca et nigro quolibet liquore imitari coepit scribentes. *Vita II.* *) willibrat *BOLL.* **) ceterorumque episcoporum genitrices futurae *BOLL.* c) *deest* 1.

ro Dei committerent erudiendum. At illi, cum essent benigni, glorificaverunt Deum, videntes intentionem iuvenis, commendaveruntque eum viro venerabili Gregorio, discipulo et successori sancti Bonifatii martiris, Domino nutriendum. Qui libenter eum suscepit, et comperta sagacitate pueri, studiose illum erudiebat. Crevit itaque Liutgerus proficiens in timore Dei, et deposito seculari habitu, in Traiecto monasterio totum se contulit ad studium artis spiritalis. Erant autem in illa scola Gregorii et alii condiscipuli nobiles et prudentes, e quibus alii episcopi postea exstiterunt, alii in minoribus gradibus doctores ecclesiarum; aput quos idem Liutgerus in magno habebatur affectu, eo quod esset vir mirae mansuetudinis, vultu hilari, non tamen facilis in risu, et in omnibus actibus prudentiam cum temperantia amplectens. Erat enim assiduus meditator[a] divinae scripturae, et eius praecipuae, quae ad laudem Dei et ad doctrinam pertinebat catholicam, pro quibus a venerabili magistro velut unicus filius diligebatur.

10. Venit interea vir quidam de terra Anglorum, Alubert[b] nomine, ad abbatem Gregorium, cupiens Domino cooperante plebi partis illius in doctrina prodesse; erant enim rudes in fide. Quem abbas Gregorius libenter suscepit, et comperto quod esset vir bonus et doctus, suasit, ut sibi coepiscopus fieret. Non enim fuerat idem Gregorius ad gradum episcopalem ordinatus, set presbiterii perseveravit in gradu. Vir igitur prudens, ad haec: *Ut scias*, inquit, *me cum licentia et consilio episcopi mei huc transmeare, mitte mecum fratres fideles ad terram de qua egressus sum, ad episcopum meum, ut ab eo ordiner ego et illi; tali enim modo consensum praebeo.* Quod abbas Gregorius libenter audiens, direxit eum et cum eo Liutgerum, aliumque fratrem fortiorem aetate, Sigibodum nomine, ad episcopum de quo Alubertus dixerat. Qui eundem Alubertum ordinavit episcopum, Sigibodum presbiterum, Liutgerum diaconum, et manserunt illic anno uno. Alchuinus etiam illo in loco tunc magister erat, qui postea temporibus Karoli Turonis[c] et in Frantia magisterium exercuit. Cui statim Liutgerus hauriens ab eo spiritalia dogmata sedulo iungebatur. Post anni vero circulum revertentes, qui missi erant, Domino gubernante venerunt ad abbatem Gregorium; qui benigne suscipiens eos, gavisus est valde in adventu eorum, et mansit cum eo Alubertus, collaborans in opere Domini.

11. Sanctus Liutgerus igitur cupiens se saturare praelibati dulcedine favi[d], petiit ab abbate Gregorio licentiam redeundi ad magistrum Alchuinum. Quod ille moleste ferens, fieri rennuit; noluit tamen contristari petentem, sed blandis sermonibus coepit conpescere eum. Cumque cerneret se nullis obiectionibus illum a sua intentione revocare posse, accersito patre illius postulavit, ut conaretur revocare eum a cupito itinere, set studiosus levita instanter in suo voto permansit. Tunc parentes eiusdem Liutgeri et Gregorius quandoque precibus evicti, direxerunt eum ad praefatum magistrum Eboraicae[e] civitatis Anglorum, praebentes quae illi opus erant in via; quem magister illustris Alchuinus cum magno suscepit gaudio. Susceptus itaque Liutgerus, erat consueto more omnibus carus, eo quod esset ornatus moribus bonis et studiis sanctis, et mansit ibi annis tribus et mensibus sex, proficiens in doctrinae studio. Cupiebat enim ibidem diutius in sancto manere studio; set non fuit concessa facultas. Nam egredientibus civibus illis ad bellum contra inimicos suos, contigit, ut per rixam interficeretur filius cuiusdam comitis ipsius provinciae a Fresone quodam negotiatore, et idcirco Fresones festinaverunt egredi de regione Anglorum, timentes iram propinquorum interfecti iuvenis.

12. Tunc Alchuinus necessitate conpulsus direxit Liutgerum, et cum eo diaconem suum nomine Putul, cum praefatis negotiatoribus[f], timens ne amore discendi aliam regionis illius civitatem adiret, et pro ultione praedicti iuvenis aliquas pateretur insidias. Dicebat enim, se potius velle mori, quam ut filius suus dilectus quicquam pateretur letalis mali. Directus itaque Liutgerus, prospero cursu pervenit

a) meditator 1. *BOLL.* b) aluberht. alubret. 1. 2. 4. *Mab.* Alubertus *Vita II.* Adelbertus 3. c) Karoli iunioris in Turonis. BOLL. d) in vita III. alia ratio affertur, nempe quod Liudgerus tum diaconus, cum coram Gregorio evangelium legens in quodam verbo offendisset, emendatus a Gregorio statuit reverti ad scholam Alchuini, indignum se putans diaconi gradu, qui non posset emendate legere. LEIBN. e) ebraice *corr.* eboraice. f) direxit Liudgerum cum praefatis negotiatoribus: misit etiam cum eo et diaconum suum, nomine Putul, timens etc. BOLL.

ad patriam suam, bene instructus, habens secum copiam librorum, eratque patri Gregorio et ceteris tanto tunc dignior et acceptior, quanto fuit et in monasticis eruditionibus illustrior. Diaconus vero qui venerat cum eo, iuxta dispositionem Alchuini perrexit Romam, iterum reversurus; qui etiam postea cum Alchuino venit in Galliam in ordine presbiterii.

13. Dum talia gerebantur, venit quidam presbiter sanctus et doctus de genere Anglorum nomine Liafwinus ad abbatem Gregorium, dicens sibi a Domino terribiliter trina admonitione fuisse praeceptum, ut in confinio Francorum atque Saxonum secus fluvium Isla, plebi in doctrina prodesse deberet, rogavitque ut ad locum illum se perduci iuberet, et ad fluvium sibi a Domino praenominatum. Tunc Gregorius, eo quod locus idem ad parrochiam suam pertineret, benigne eum illic dirigere studuit, agens gratias pastori summo, eo quod visitaret plebem suam. Misit etiam cum eo et Marchelmum servum Dei, de genere Anglorum, et a sancto Willibrordo episcopo a pueritia sanctis instructum moribus, ut eum praeponeret populo. Susceptus ergo presbiter Liafwinus a matrona quadam nomine Averhilda ceterisque fidelibus, seminabat documenta salutis, et rigabat prata mentium. Fecerunt autem ei oratorium in occi-
1 dentali parte praefati fluminis, in loco qui Huilpa[1] vocatur. Posthaec etiam aedificaverunt ei ecclesiam in littore orientali eiusdem fluminis, in loco cuius vocabulum est
2 Daventre[2]. Cumque ad eam populus ob viri sancti doctrinam conflueret, Saxones qui eo tempore paganis fuscabantur ritibus, in furorem conversi, collecto exercitu effugaverunt christianos ab illis locis, et ecclesiam combusserunt igni. Tunc vir Dei Liafwinus reversus ad abbatem Gregorium, praestolabatur consolationem a Domino. Sedato igitur tumultu reversisque praedonibus in sua, vir Dei reaedificavit ecclesiam quae fuerat conbusta; et more solito non cessabat documenta salutis impendere gregi, quo ad usque pastori summo dilectam redderet animam, et defunctus, in eadem ecclesia est sepultus.

776 14. Post sancti Liafwini obitum iterum inpii Saxones vastaverunt locum illum, et succenderunt ecclesiam, corpusque eius per tres dies quaesierunt, nec invenire potuerunt. Sed et abbas Gregorius migravit ad Dominum et suscepit curam pastoralem Albricus nepos eius; qui venerabilem Liutgerum cum magno diligebat affectu, atque eum ita allocutus est dicens: *Nunc quia frater meus dilectissimus es, peto ut desiderium meum impleas. Locus enim, in quo sanctus Domini, Liafwinus presbyter quem nosti, in opere Domini usque ad mortem persistendo laboravit, ubi sacrum eius corpus sepultura tegitur, in solitudinem est redactus; quam ob rem peto, ut eum restaurare studeas, et super corpus Sancti ecclesiam reaedifices.* Dei igitur famulus Liutgerus magistri iussis obtemperans, quaesivit in loco praenominato corpus Sancti, et non invenit; sed tamen intra spatium loci ubi illud esse putabat, coepit construere ecclesiam. Cumque posuisset bases, et parietes conaretur erigere, apparuit ei sacerdos Domini Liafwinus in sompnis dicens: *Frater dilectissime Liutgere, bene fecisti restaurando Dei templum, iam dudum deletum a gentilibus; sed et corpus meum quod quaesisti, invenies sub australi, quem erexisti, pariete humatum.* Liutgerus igitur mane, Domini laudibus expletis, invenit corpus Sancti in loco sibi in visione praedicto; et collecta multitudine, fecit transvehi bases eiusdem aedificii in partem australem, et ita infra ecclesiam collegit sepulchrum viri Dei. Perfecta itaque est ipsa ecclesia et consecrata, que numquam deinceps a gentilibus fuerat contaminata. Set in loco illo per servum suum Liafwinum Dominus multas virtutes operatur usque in hodiernum diem, ubi est etiam nunc coenobium canonicorum Domino famulantium. Post haec misit Albricus Liutgerum, et cum eo alios servos Dei, ut destruerent fana deorum, et varias culturas idolorum in gente Fresonum. At illi iussa conplentes, attulerunt magnum thesaurum ei, quem in delubris[a] invenerant; ex quo Karolus imperator duas partes accepit, tertiam vero partem ad usus suos Albricum recipere praecepit.

15. Albricus autem cum in Colonia civitate[b] gradum accepisset episcopalem, fecit et Liutgerum secum presbyterii percipere gradum, et constituit eum Doctorem ecclesiae, in pago cui nomen Ostrache, in loco ubi sanctus Bonifatius martirio est coronatus. Di-

a) fanis *Vita II.* b) *deest* 1.

1) Hulpe 1. vide pag. 361. 2) Deventer.

visitque idem Albricus annum in distributiones quatuor, ita ut in Traiecto monasterio prae caeteris praepositis ipse in tempore vernali in doctrinae studio et sanctae conversationis praeesset fratribus menses tres, deinde post eum in aestate Adalger presbiter in vice sua menses tres, post hunc Liutgerus presbiter menses tres, deinde in hyeme Thiatbrat [a] presbiter menses tres.

16. Liutgerus igitur in ordine vicis suae nocturnis temporibus post psalmodiam et orationes, quas semper amaverat, in solario ecclesiae sancti Salvatoris, quam sanctus Willibrordus construxerat, menbra quieti dare consueverat; ubi ei nocte quadam venerabilis abbas Gregorius per visionem apparuit dicens: *Frater Liutgere, sequere me!* Quem dum ipse sequeretur, ascendit in eminentiorem locum, iactavitque coram eo particulatim quasi menbranas et vestimentorum partes, et dixit: *Collige ex eis acervos.* Cumque congregasset ex eis tres cumulos, dixit ei: *Distribue ista bene in opere Domini, et ego tibi satis dabo.* Et signavit eum signaculo crucis, et abscessit. Cumque mane facto retulisset somnium praeposito monasterii Haddoni nomine, et custodi ecclesiae sanctitate praedito Marchelmo, cuius superius memoriam feci, confestim Marchelmus ad haec ea quae probavit rei eventus, exorsus est dicens: *Tres cumuli quos congregasti, trium sunt gubernacula plebium, quibus adhuc pastorali regimine te oportet praeesse.* At ille dixit: *Utinam in loco mihi credito aliquem Domino fructum perficiam.*

17. Hic [b] etiam Liutgerus, qualiter in gente Fresonum optatum euuangelizandi exercuisset offitium, et semina vitae, supernae gratiae rore irrigante, in agris multorum cordium ad eius praedicationem uberrime pullulassent, testes sunt usque hodie populi regionis illius, quos ad veritatis agnitionem a prisco revocavit erroro, testes quoque ecclesiae, quas per loca [c] singula construxit, testes et famulantium Deo congregationes, quas aliquibus coadunavit in locis. Cui etiam testimonium perhibuit quidam Alchuini discipulus [3], versibus heroicis talia mandans: 3

Frater amore Dei cognato dulcior omni
Et consanguineis merito pretiosior ipsis,
Liutger amate mihi, Christi te gratia salvet:
Vive tuae gentis Fresonum clara columpna.
Presbiter occiduis laudabilis orbis in horis
Doctus, in eloquio prudens, et mente profundus
Ipse gradum meritis ornas, et moribus almis
Et puer, en, senibus humili de corde ministras:
Et germanus agis cunctis aequalibus aevo:
Atque parens pueris vitae documenta rependis.
In melius crescendo, mei memor esto, sacerdos,
In precibusque tuis commendes quaeso Tonanti
Hiis brevibus vatem, qui te laudavit in odis;
Cui teretis [d] baculi pro tali carmine donum
Munificus tribuas. Fors haec mercedula vati
Concordat modico. Felix sine fine valeto.

VERSUS ALCHWINI DE ECCLESIA SANCTI LIUTGERI [e].

Hic pater egregius meritis Bonifatius almis
Cum sotiis pariter fundebat sanguinis undam,
Inclita martirii sumentes stemmata sacri.
Terra beata nimis sanctorum sanguine dives,
Transvolat hinc victor ad coeli praemia miles,
Ultima cespitibus istis vestigia linquens.
Suadeo quapropter curvato poblite supplex,
Tu quicumque legis, terris hiis oscula fige.
Spes tibi magna fiat lacrimas ascendere coelum
Hinc potuisse tuas, fultas [f] patronibus istis.

a) thiadbertus *Vita II.* b) *ed.* Sic c) *deest* 1. d) teriliis 1. e) *in c.* 1. *deest rubrica.* f) fultes 1.

3) Ioseph scilicet, ex indice capitum et ex Surio.

Hic manet ille cruor cuncto pretiosior auro,
Menbraque coelesti rore hic perfusa quiescunt.
Adiuvat hinc Paulus, doctor Bonifatius inde,
Haec quoniam[a] illis constat simul aula dicata.

782 18. Cumque vir Dei Liutgerus in eadem regione annis fere septem in doctrinae studio persisteret, consurrexit radix sceleris Widukint[b] dux Saxonum eatenus gentilium, qui evertit Frisones a via Dei, combussitque ecclesias et expulit Dei famulos,
4 et usque ad Fleo fluvium[4] fecit Fresones Christi fidem relinquere, et immolare idolis iuxta morem erroris pristini. Set et Albricus episcopus in ipsa perversa commotione migravit ad Dominum. Tunc Liutgerus necessitate compulsus, deseruit partes illas, et disposita turba discipulorum, duos ex eis secum assumens, Hildigrimum scilicet
5 germanum eius, et Gerbertum qui cognominabatur Castus, perrexit Romam[5] et inde progrediens pervenit ad monasterium sancti Benedicti in regno Beneventino, et illic in sancta conversatione consistens, didicit regulam eiusdem sancti patris Benedicti. Erat enim cupiens in hereditate sua coenobium construere monachorum, quod ita postea, Domino opitulante, concessum est, in loco qui vocatur Werthina.

785 19.[c] Post duos igitur annos et menses sex reversus est ad patriam suam, et pervenit eius fama ad aures gloriosi principis Karoli. Qui constituit eum doctorem in gente Fresonum ab orientali parte fluminis Labeki super pagos quinque, quorum
6 7 8 haec sunt vocabula Hugmerchi[d. 6], Hunusga[7], Fivilga[8], Emisga, Fediritga[9], et unam
9 10 insulam quae dicitur Bant[10]. Ipse vero cura sollerti, doctrinae Domini gregi sibi tradito fluenta ministrare studuit, fana destruere, et omnes erroris pristini abluere sordes. Curavit quoque ulterius doctrinae derivare flumina, et consilio ab imperatore accepto, transfretavit in confinio Fresonum atque Danorum ad quandam insulam, quae
11 a nomine Dei sui falsi Fosete, Foseteslant[11] est appellata. Cui cum navigando appropinquasset, tenens in manu sua crucem, et ad Dominum preces cum laudibus[e] fundens, viderunt qui in ea navi erant, caliginem tenebrosam de eadem[f] egredientem, qua recedente, magna in ea serenitas perstitit. Tunc vir Dei ait: *Videtis, qualiter per misericordiam Dei effugatus est inimicus, qui prius caligine occupaverat insulam hanc.* Pervenientes autem ad eandem insulam, destruxerunt omnia eiusdem Fosetis fana que illic fuere constructa, et pro eis Christi fabricaverunt ecclesias[g]. Cumque habitatores terrae illius fide Christi inbueret, baptizavit eos cum invocatione sanctae Trinitatis, in fonte qui ibi ebulliebat, in quo sanctus Willibrordus prius homines tres baptizaverat, a quo etiam fonte nemo prius haurire aquam nisi tacens praesumebat. Cuiusdam etiam eorum principis filium, Landricum nomine, accepit a fonte; quem sacris litteris imbutum, ordinavit presbiterum. Qui multis annis genti Fresonum in

a) H. illis quando *BOLL.* b) wudukint 1. c) *nulla incisio* 1. d) Hugmerthi, Hunulga, Fivilga, Emilga, Fediritga. *BOLL.* e) psalmum sexagesimum septimum *Vita II.* f) e. navi 1. g) ecclesiam *BOLL.*

4) iam Zuiderzee. 5) Vitae II. auctor perperam scribit: *Illic cum papae Leoni indicasset itineris causam, et quia desideraret, in paterna hereditate monasterinm construere, intelligens beatus pontifex vel ex sermonibus eius vel Dei spiritu revelante, quid in se sanctae intentionis haberet, in honore magno eum habuit, donavitque illi Salvatoris nostri reliquias, et sanctae Dei genitricis Mariae, sanctorumque apostolorum Petri et Pauli, in quorum memoria monasterium, quod dixerat, construeretur. Exiens autem de Roma, Beneventum petiit, ut in monasterio sancti Benedicti beati ordinis conspiceret ac disceret disciplinam, possetque inibi aliquanto tempore liberiore vocatione quiescere. Etenim pater illius monasterii genere illi propinquus erat; mansitque ibi duos annos. Cupiebat autem sancta illa hospitalitate prolixius uti, sed gloriosus imperator Karolus eius famam audiens, prodente eum maxime Alchuino praeceptore quondam suo, qui eo tempore de Brittania in Franciam venit, misit semel et iterum, atque litteris eiusdem Alchuini ad se eum venire mandavit. Cumque ab eodem fuisset imperatori praesentatus et commendatus:* Duorum, *inquit imperator*, monasteriorum optionem tibi concedo, unius maioris, in quo virginum chorus consistit, alterius minoris, quod virorum est sub canonica regula Domino famulantium. *At ille imperiali largitati agens gratias, virorum monasterium dixit convenientius sibi posse dari. Dedit ergo ei monasterium in pago Brahbante quod Lothusa vocatur, cum omnibus ad ipsum pertinentibus.* cf. infra nro. 21. 6) vide supra pag. 380, cui addendum, quod iste pagus orientem Labekae attigisse videtur. 7) hodieque Hunsingo ad septentrionem Groningae. 8) ad orientem Groningae. 9) ex allatis a Falkio in Tradit. Corb. p. 440. in occidente Groningae situs fuisse videtur. 10) ab occidente oppidi Norden. 11) Helgoland. cf. vitam S. Willibrordi.

doctrinae praefuit studio. Tunc iterum operante Maligno, ab orientalibus Fresonibus nox infidelitatis magnae fuerat exorta, cuius mali Unno[a] et Eilrat[b] fuere principes; et conbustae sunt ecclesiae, servique Dei repulsi; set radiante sole iustitiae, effugatae sunt tenebrae radiantis erroris, ita ut post anni circulum sanctus Liutgerus cum suis prisca consuetudine fiducialiter plebi illi pabula fidei ministrare non desisteret, et Domino opitulante, in ea quam tunc receperant, perseverabant fide.

20. Interea per dispositionem misericordis Dei Saxones conversi sunt ad Dominum, et rex Karolus eundem virum Dei Liutgerum pastorem in occidentali[c] parte Saxonum constituit. Cuius parrochiae sedes est principalis in pago Sudergoe[d], in loco cuius vocabulum est Mimigerneford, ubi Domino ipse honestum construxit monasterium sub regula canonica Domino famulantium. Itaque more solito cum omni aviditate et sollicitudine rudibus Saxonum populis studebat in doctrina prodesse, erutisque ydolatrie spinis, verbum Dei diligenter per loca singula serere, ecclesias construere, et per eas singulos ordinare presbiteros, quos verbi Dei cooperatores sibi ipsi nutriverat. Cupiebat igitur in coepto evangelizandi opere multis subvenire gentibus, sed tamen pontificalem gradum humiliter declinare; idcirco suos frequenter petiit alumpnos, ut aliquis ex eis pro eo episcopalem susciperet ordinem. Cui cum Hildibaldus[12] episcopus persuaderet, ut episcopus ordinari debuisset; illut apostolicum 12
ei respondit, dicens: *Oportet episcopum irreprehensibilem esse.* At ille, ut erat humilis et viro Dei amicissimus, cum gemitu dixit, hoc in se minime fuisse conpletum. Tandem consensu omnium superatus, et magis Dei dispositione coactus, acquievit, ne plurimorum consilio, ymmo Dei voluntati, contrarius[e] esse videretur.

21. Accepto itaque sacro ordine pontificali, cum omni sagacitate et modestia gregi Saxonico sibi credito documenta salutis uberrime ministravit, quoadusque Domino largiente ad perfectam illos perduceret fidem. Illis etiam quinque pagellis, quos in Fresia ad agnitionem verae et individuae Trinitatis de gentilitate perduxerat, eo quod prius[f] non haberent episcopum, simili modo pontificali praeerat regimine[13]; 13
sed et successores eius utraque loca pro una habuerunt parochia. Dedit quoque ei rex Karolus in regno Francorum in pago Brachante[g], in loco qui Lotusa[h] [14] vocatur, 14
monasterium sancti Petri gubernandum cum omnibus adiacentibus suis, ecclesiis et villulis. Tunc adimpletum est somnium, quod ei vir Dei Marchelmus prius fuerat interpretatus de collectione trium cumulorum[i], significantium trium gubernacula populorum.

LIBER SECUNDUS.

Quamvis praeponendum sit ministerium euangelicae praedicationis et multorum illuminatio cordium operationibus miraculorum ostensionibusque signorum, ad honorem tamen largientis Domini stilo alligari fecimus, quae ab eodem sancto viro facta recolimus.

a) maliunno 1. huno 2. 3. b) cilrad 2. 3. c) orientali 1. d) *al.* suthergowe *BOLL.* e) pertinaciter inobediens *BOLL.* f) *deest* 1. g) brachante 1. h) lotus 1. i) tumulorum 1 *ut et antea.*

12) Coloniensis. 13) Vita II. addit: *Ea quoque tempestate, devicto sive converso Widukindo, abbas quidam religiosus Bernradus nomine, occidentalibus Saxonibus a rege missus fuerat doctor. Quo non multo post tempore migrante ad Deum, difficile in regno Francorum potuit inveniri, qui libenter ad praedicandum inter barbaros iret. Dum super his rex Karolus sollicite cogitaret, contigit, ut eo tempore Treveris civitati episcopus inquiri deberet, obtulitque Liudgero illius aecclesiae pontificatum. Respondit ille, talem aecclesiam se episcopo minime indigere, in qua perplures essent doctiores se et tanto digniores honore. Quin potius posset ipse rudibus quibuslibet melius praefici; et, si regi placeret, in Saxonum populo voluntarium se subiturum laborem. Hac eius responsione imperator plurimum gratulatus, in occidentali Saxonum parte pastorem eum constituit, impleto somnio, quod de tribus acervis dudum Liudgerus viderat. Tum vero operis divini multum avidus, devotissimo studio totisque viribus in conversione gentilium insudabat, veteris vanitatis culturas destruens, ad aecclesias quas erexerat populos convocans, presbiteros quos ipse venerabiles nutrierat, per loca ordinans, iocundis moribus et humanitate plurima doctrinam suam acceptabilem usquequaque faciens, donec, Deo auxiliante, in Frisia et in Saxonia, pararet, ut scriptum est,* „Domino plebem perfectam“. 14) Leuse, Hannoniae oppidum inter Athum et Tornacum.

15 1. Cum euangelizandi gratia in Fresia ad quandam villam nomine Helewirt [a] [15]
pervenisset, matrona quaedam Mensuit nomine, excepit illum in domum suam. Et ecce illo discumbente cum discipulis suis, oblatus est cecus, vocabulo Bernlef [b], qui a vicinis suis valde diligebatur, eo quod esset affabilis, et antiquorum actus regumque certamina bene noverat psallendo promere; set per triennium continua cecitate percussus est, ita ut nullum sibi lumen vel extremae visionis remaneret. Quem dum vultu hilari esset intuitus, interrogavit, si penitentiam a se vellet accipere, acceptaque ab eo huius rei sponsione, iussit, ut die crastina veniret ad se. Crastina vero equitanti viro Dei obvius factus est idem cecus; accepto ergo Dei famulus per frenum eius caballo, et duxit eum a turba seorsum, et confitenti peccata sua penitentiam indixit. Deinde signum sanctae crucis oculis eius imposuit, et tenens manum suam coram eo, interrogavit, si aliquid videret? Ipse vero cum magno gaudio dixit, se manum illius videre posse. At ille: *Age*, inquit, *omnipotenti Deo gratias.* Sermo-
16 cinantibus quoque eis de fide catholica, pervenerunt ad villam nomine Werfhem [c, 16], et interrogavit, si ipsam videre potuisset? Ille vero statim proprio vocabulo nominavit eam, et arbores et quaeque eius aedificia se bene posse conspicere professus est. Ait autem illi: *Omnipotenti Deo age gratias, qui te illuminavit.* Cumque venissent
16 ad villam Wiscwirt [d, 16] nomine, ubi oratorium erat constructum, fecit eum secum orare, et Deo gratias agere, constrinxitque eum sacramento, ut ante diem obitus sui nulli, qualiter illuminatus fuerit, indicaret. Conplevit ille viri Dei praeceptum, et per dies aliquos cecitatem simulando ducatu alieno utebatur; sed post obitum eius, qualiter illuminatus fuerit, asseruit.

2. In secunda igitur expulsione servorum Dei a Fresia, de qua superius iam diximus, iussit sanctus vir Liutgerus eundem Bernlevum, eo quod diligeretur a multis, per singulorum domos discurrere, et persuasis matronis, morituros illorum infantulos baptizare, benedicta simpliciter aqua in nomine Domini intinctos vel superfusos cum invocatione sanctae Trinitatis. At ille iussis eius libenter obediens, baptizavit in ipsa perturbatione infantes decem et octo, qui omnes, nuper ut baptizati fuerant, defuncti sunt, exceptis duobus quos beatus Liutgerus redeunte pace cum sancta crismatis unctione confirmavit. Ipse vero Bernlef ubicumque virum Dei repperisset, didicit ab eo psalmos, et in ea, quam receperat, illuminatione permansit, quoadusque senex et plenus dierum obiret in pace. Quem dum morientem uxor sua flendo interrogaret, qualiter post eum vivere potuisset, respondit dicens: *Si ego a Domino aliquid inpetrare potero, post meum obitum non longo tempore in hoc seculo eris victura.* Cumque sana et incolumis hanc eius responsionem audisset, die quinto decimo [e] moriendo subsecuta est.

3. Alio quoque tempore dum esset beatus Liutgerus secus mare, in loco qui
17 vocatur Werdina [f, 17], ubi ipse sibi in [g] haereditate paterna construxit ecclesiam, terribile vidit somnium, quod narrans Heriburgae sorori suae dixit: *Vidi per sompnium quasi solem fugientem supra mare a partibus aquilonis, et nubes teterrimas sequentes; qui fugiens ac deficiens pertransivit nos, ita ut elongatus a nobis videri non posset, et caligines quae cum fuerant secutae, optinuerunt omnia loca haec maritima. Post multum vero temporis reversus est sol minor et pallidior quam fuisset prius, effugavitque caligines trans mare.* Et haec dicens, ubertim faciem suam irrigavit lacrimis. Quem dum flentem soror sua conspiceret, flevit et ipsa, dicens: *Quid sibi vult hoc sompnium?* Cui ille respondit: *Venturae sunt a Northmannis persecutiones magnae, et instantia bella, vastationesque inmensae, ita ut haec delectabilia loca maritima peccatis exigentibus pene inhabitabilia remaneant. Deinde posthaec favente Domino reddita erit pax ecclesiae, et severissima plaga quae regionibus hiis incubuerat, infra ipsos Northmannos retorquebitur.* At illa cum gemitu dixit: *O utinam*

a) helewyrd *BOLL. cuius codd.* heleguardis, helegunder, heliguurt, haeleweirt, heilewort *legunt;* heilegvurdh *cod. Berolin.* heligwerde *Vita III.* b) isbernlef *nonnulli mss. BOLL.* c) *ita* 1. *et Boll.* imverfhem, werthen *et* wersheim *codd. Bollando noti.* d) wiiscwyrd *BOLL.* vsquurd, vuscuurdis, vosgurd, wuscurdus *codices eius.* e) XII. *Budic.* f) werina *cod. Berol.* werthina *BOLL.* g) *deest* 1.

15) videtur esse Holwyrde prope Nyekloster et Delfzyl. 16) prope Holwyrde sunt villae Uitwyrde, Crie-wert et Fel-wert parrochialis; remotior Wirdum. 17) ex vita rhythmica ad Rheni ostium. *BOLL.*

dignetur me Dominus auferre de hoc seculo, priusquam haec mala superveniant. Cui ille: *Non ita erit*, inquit, *sed in diebus tuis haec erunt; ego vero pestem illam in hoc corpore non videbo.* Huius ergo vaticinii veritas eiusdem sororis suae nostrisque est probata temporibus. Nam omnibus diebus quibus idem Dei famulus in hoc seculo vixerat, pax fuit undique laeta, ut nullus putaret hiis regionibus aliquam perturbationem a Northmannis evenire posse; sed post obitum eius a gente sevissima[a] Northmannorum innumerabilia pene annis singulis perpessi sumus mala. Nam concrematae sunt ecclesiae, monasteria destructa, deserta ab habitatoribus praedia; in tantum, ut peccatis exigentibus regiones maritimae, quas prius multitudo tenebat hominum, pene sint in solitudinem redactae. Set solem iustitiae, qui pro nostris peccatis elongatus abscessit, reversurum speramus, et iuxta praesagium viri Dei pacem ecclesiae redituram.

4. Venit quoque idem vir Dei in loco qui vocatur Billurbeki[b. 18] ad ecclesiam 18
suam, et ecce mulier quaedam nobilis[c], quae illicito erat conubio suo copulata viro, eius volens mitigare terrorem, misit illi mel quasi pro benedictione; at ille tale munus accipere despiciendo rennuit. Quidam tamen iuvenes ex discipulis eius illud mel concupiscentes acceperunt, et in ecclesia retro altare occulte posuerunt. Cumque vir Dei ad idem altare missam celebraturus accederet, et os ad preces aperuisset, confestim vas testeum in quo illud inobedientiae mel habebatur, minutatim crepuit, et dispersum est mel, quod colligentes proiecerunt foras. Non cessavit autem miles Christi, quominus illud illicitum destrueret coniugium; sed et virum ipsum qui illud perpetrare ausus est, exterminavit a patria.

5. Cum igitur in Fresia docendi gratia ad ecclesiam suam venisset in loco qui dicitur Hleri[d] iuxta fluvium Lade[19. e], petiit illius loci piscatores qui ei pisces afferre 19
solebant, ut aliquem sibi[f] sturionem conprehensum afferrent. At illi dixerunt, longe esse praeteritum tempus quo tales pisces conprehendi poterant; erat enim in proximo tempus hyemis. Quibus ille laeto vultu ait: *Ite filii, facite quae dixi; potens est Deus, omni tempore servis suis desiderata praestare.* Ipsi vero precibus viri Dei coacti, coeperunt more solito rete per aquas trahere, et ecce, subito elevatis oculis viderunt avem magnam descendentem de coelo coram se; et dum intente in illam oculorum figerent aciem, dixit unus ad alterum: *Vere similitudinem habet piscis.* Mirantibus itaque eis ac pavore perterritis, cecidit ipsa piscis effigies sive[g] avis coram ipsis in aquam. Cumque ad ipsum locum pervenissent, intravit in illorum rete piscis mirae magnitudinis quem sturionem vocant, quem vir Dei desiderabat. At illi conprehensum eum attulerunt viro Dei, narrantes miracula quae fuerant gesta. Quibus ille: *Agamus*, inquit, *omnipotenti Deo gratias, qui dat escam omni carni.* Commonuit etiam eos, ne hoc idem pro cuiusquam sanctitate vel meritis actum narrare praesumerent.

6. Erat sanctus Liutgerus in scripturis sacris non mediocriter eruditus, sicut in libro ab eo composito de vita venerabilium eius doctorum Gregorii scilicet et Albrici aperte probatur; sed et primordia sancti Bonifatii adventus atque ordinationis, quae fuerant in alio opusculo[20] praetermissa, pulchro sermone ipse conscripsit[21]. Dis- 20 21
cipulis etiam suis mane diebus singulis tradere per se lectiones non neglexit, et quicquid in sacris codicibus faciendum invenit, illud instantissime studuit observare et docere. Caverat ergo, ne sibi aliquando nomen faceret inane, et idcirco secundum apostolum omnia mensurate facere concupivit. Cucullam, eo quod promissionem observationis monachorum non fecerat, portare desivit, cilicii tamen indumentum, quod magis abscondi potuit, ad carnem usque ad finem vitae suae habuit. Carnis esum certis temporibus non rennuit; satiatum tamen illum cibo vel potu discipulorum eius nemo umquam vidit; set cum ad se more solito pauperes ac divites pransuros invitasset, dulcia[h] aeternae vitae illorum cordibus infundere documenta non cessavit, ita ut plus spiritualibus quam carnalibus delitiis satiati remearent. Erat itaque pater ege-

a) severissima 1. b) bilurbike 1. c) *deest* 1. d) i. l. q. d. h. *deest* 1. *codices Boll.* lheri, lere, leri, lahre. e) letha *alibi BOLL.* f) *deest* 1. g) sicut *BOLL.* h) inter epulas *BOLL.*

18) hodie Billerbeek. 19) Leda, in qua Leer oppidum. 20) Willibaldi scilicet. 21) in vita B. Gregorii.

norum et despector sui; et secundum apostolum sic se omnibus coaptare curavit, ut omnibus prodesse potuisset. Fuit autem cupiens anxie gratia docendi Northmannos adire, sed rex Karolus nullatenus assensum praebuit.

7. Cumque omnipotens Deus perhennem mercedem reddere suis piis studiis decrevisset, ante obitum suum aliquanto tempore corporis molestia depressus est. In infirmitate tamen positus, consueto more sanctis semper actibus intentissime mentem occupavit, aut in lectionibus sacris audiendo, aut in psalmis canendo, vel etiam in aliis quibuslibet rebus spiritualibus agendo, ne umquam a superna contemplatione dissoluta mens tepesceret, et pene diebus singulis missarum sacramenta quamvis aegrotus corpore, infatigatus tamen animo, celebravit. Ipso vero die dominico, cum in subsequenti nocte de hoc mundo esset iturus ad Dominum, quasi valefaciens creditis sibi ovibus[a] in duabus suis ecclesiis publice praedicavit, mane scilicet in loco qui di-
22 citur Coasfelt[b, 22], canente presbitero missam, et circa horam tertiam in loco nuncupato Billurbike, ubi infirmatus ipse corpore, ut supra retulimus, set fervore karitatis validus, devote missarum ultima celebravit sollempnia; ubi etiam ipsa subsequenti nocte, assistentibus discipulis, dilectam Domino reddidit animam. In ipsa igitur exitus sui hora clementiae suae Dominus dignatus est ostendere signum. Nam Gerfridus presbiter, nepos eius et successor, cum nocte eadem una cum fratribus gratia visitandi ad illum festinus properasset, et paululum adhuc itineris remaneret, viderunt ante se lumen magnum, quasi ignem, in sublime ascendere, ac cunctas tetrae noctis
23 illius effugasse tenebras[23]. Et per hoc statim indicium intelligentes sancti ac venerabilis viri obitum, quod reliquum erat viae cum magna velocitate peregerunt, iamque eum defunctum invenerunt; et subtiliter requirentes, agnoverunt, quod eodem momento veri luminis assiduus speculator et amator migravit ad Dominum, quo eis fuit per lumen ostensum.

8. Igitur discipuli non inmemores, qualiter idem sacerdos Domini disposuerat adhuc vivens, ut in loco nuncupato Werthina[c], ubi in hereditate propria ob habitaculum monachorum in honore sancti Salvatoris et sanctae Dei genitricis, sanctique apostolorum principis Petri, ipse construxit ecclesiam, eius sepeliretur corpus. Set cum ad hoc[d] agendum populus, illius sancta recolens merita, vehementer resisteret, inito consilio ad monasterium ab eo constructum vocabulo Mimigerneford, de quo iam superius diximus, perduxerunt illud; atque in ecclesia sanctae Mariae inhumatum
24 reliquerunt, donec venerabilis episcopus ecclesiae Cadalonensis[e, 24], Hildigrimus nomine, germanus eiusdem viri Dei atque eruditus ab eo, ageret cum glorioso rege Karolo, ut eius imperio, immo Dei consilio, in loco ubi ipse vivus decreverat, sanctum illius conderetur corpus, extra ecclesiam in parte orientis, ut iusserat ipse. Non enim erat umquam consentiens, ut in ecclesia sua consecrata sepeliretur corpus
809 humanum. Defunctus est itaque anno dominicae incarnationis octingentesimo nono, septimo Kalendas Aprilis, et tricesimo secundo die sui sancti obitus, hoc est sexto[f] Kalendas Maias mirifice fragrans in eodem loco sepultus est.

LIBER TERTIUS

Divina igitur donante clementia, ut vivus ante desideravit profuisse multis[g], sic etiam post eius obitum sancta illius merita suffragari non cessant, quibusdam longe manentibus, quibusdam etiam ad illius sepulchrum meantibus, aliis vero illic manentibus, vel inde domum redeuntibus; ex quibus ea, quae ad memoriam veniunt, intimamus.

a) omnibus *1.* b) Coesfeld *BOLL.* c) werdina *cod. Berol. saepius.* d) ad hoc *deest* 1. e) cadolonensis 1. cadalanensis *BOLL.* f) septimo *BOLL.* g) cunctis *BOLL.*

22) Coesfeld. 23) Vitae II. auctor errore ductus haec addit: *Vidit quoque hoc et mirandus imperator Karolus, qui eo tempore in palacio Aquis moratus est. Eadem quoque in hora pro inspectione siderum cum Alchuino, a quo astrologiam didicerat, fuerat egressus, sed quid illa lucis visio significaret, mansit ignarus. Postmodum vero, dum veniens ad comitatum Gerfridus de transitu eius imperatori indicaret, de luce quoque quae visa fuerat, non celavit. Porro imperator de die et hora diligenter inquirens, ipsum eodem momento de saeculo migrasse comperit, quo lucem illam cum Alchuino aspexit.* 24) Chalons sur Marne.

1. Fuit quidam in pago Nordgo [a. 25] Irmingerus nomine, qui eidem sancto Liutgero in iuventute serviebat; cui contigit, ut lumen oculorum amitteret, et tredecim annis continuis in coecitate permansit. Cui nocte quadam sanctus vir per visionem apparuit, et eum nomine proprio vocavit, dicens: *Irminger vigilas?* Qui cum se vigilare diceret; tetigit faciem eius dicens: *Si cuti reliquae hoc in loco color dissimilis apparuerit, dic Dindoni domino tuo; ut te faciat venire ad ecclesiam meam in Werthina, quam ibidem Domino fabricavi, ubi etiam corpus meum sepultura tegitur, et ibi Domino largiente lumen oculorum recipies.* Qui cum taliter fuisset admonitus, narravit Domino suo, quale a sancto viro mandatum acceperat, et simul, quod faciei eius imposuerat signum, ostendit, quod erat iuxta verbum viri Dei dissimile cuti reliquae omnibus diebus vitae suae. Tunc dominus suus una cum coniuge sua ad eundem locum gratulabundus pergens, secum ipsum Irmingerum duxit. Contigit etiam, ut Gerfridum episcopum, sancti Liutgeri nepotem et successorem, una cum fratribus et monachis invenirent ibi; quibus cum gesta narrarent, fecerunt eundem Irmingerum in praefata ecclesia ea nocte iacere. In qua cum orasset, et vigilasset, continuo per Dei gratiam lumen oculorum recepit secundum verba viri Dei.

2. In eadem nocte circa gallorum cantum ante sepulcrum viri Dei mulier quaedam paralitica repente sanitati corporis restituta est, et abiit incolumis, magnificans Deum, qui per servum suum tam subito eam curare dignatus est.

3. In pago Sudergo [b. 26] matrona quaedam nomine Sigiburch colonum habuit, Reinoldum nomine; cuius uxor longa aegritudine depressa iacebat, ac pene corporalem desperata salutem. Cum igitur nocte quadam inter aegra suspiria paululum menbra defessa laberentur in sompnum, vidit per sompnium quendam assistentem et dicentem sibi: *Loqnere cum Liutgero episcopo.* At illa, ut postea narrare solebat, nec graviter dormiens nec perfecte vigilans, vidit illum stantem ad orientem conversum. Cumque eum alloqui non praesumeret, ille verso vultu ad eam inquit: *Probavi patientiam tuam, patientiam habeto, et Dominus curabit te.* Completa ergo visione, tantum vigorem accepit corpus eius, ut pene ab ea tolleretur memoria prioris molestiae; et facto mane laeta surrexit, narrans ordinem suae restaurationis. Vir autem eius et filii cum familia congaudentes benedixerunt Deum. At illa deinceps sancti Liutgeri consueverat cum gratiarum actione visitare sepulchrum; cui etiam posthaec revelatum est, quod sacro non esset abluta baptismate, et eiusdem revelationis veritate comperta, baptismi suscepit gratiam.

4. Alius quidam Berchtricus nomine in eodem pago, colonus Igonis [c] nostri presbiteri et alumpni sancti Liutgeri, filiam habuit adolescentulam paralisi doloribus destitutam. Qui cum famam sancti audisset, spe puellae sanitatis accensus, arrepto itinere ad sacrum illius sepulcrum perducere eam festinavit. Quibus illuc pergentibus, dixit illa fratri suo qui eam ante se equitando in sago ferebat, nullum se in corpore sensisse dolorem. Ac [d] deinde subiunxit: *Deponite me et sinite abire;* quod cum fecissent, stetit illa sano corpore, ambulabat et exiliens cucurrit, gaudebatque vehementer in ambulando. Illi vero haec videntes glorificaverunt Deum, pervenientesque ad locum praefatum, narraverunt miracula quae gesta erant in via, et simul ostendentes, illam nullam laesionis habentem maculam. Completaque oratione ac gratiarum actione, cum gaudio redierunt ad propria.

5. Cuidam nostro diacono et monacho accidit, Hildirado nomine, dum adhuc in eodem monasterio viri Dei scolasticus esset, ut in longa aegritudine contractis nervis pobliteque curvato, eius tibia iungeretur femori, et post longam fatigationem sanato corpore reliquo, ipsa tibia, ut fuerat, curvata remansit. Utebatur enim pro ea in ambulando sustentatione baculi per dies plurimos. Cumque pater illius Sigibertus nomine, iam tunc monachus, tractare coepisset, si aliqua medicorum curatione contractio nervorum eius relaxari potuisset; ecce sacerdos Domini Liutgerus eidem scolastico in veste sacerdotali cidarim in capite gestans, per visionem apparuit, dicens: *Vide, ne pro eo quod pateris, carnalem alicubi medicinam quaerere praesumas; quia si hoc feceris, nullam ipsius medicaminis curationem recipies!* et simul pro levitate

a) nortgo 1. b) suderge 1. c) hugnonis *cod. Bod.* hugonis *alius BOLL.* d) *alia manu adiectum.*

25) ad septentrionem pagi Sudergo positum fuisse censeo. 26) in quo Münster.

ac puerili mobilitate increpavit eum et abscessit. Mane autem facto, narravit quae viderat; et cum die eodem peractis vespertinis laudibus domum infirmorum, in qua ei priore nocte vir sanctus per visionem apparuit, intrasset, cernentibus fratribus qui illic aderant, extimplo ad terram corruit, et erecta est eius tibia sine dolore, audiebaturque sonitus nervorum in poblite acsi illic sarmenta sicca frangerentur, et surrexit continuo sanus, nihil sentiens debilitatis pristinae, sed exultans una cum fratribus referebat Deo laudes. Ipse vero deinceps iuxta verbum viri Dei vitam suam cautius corrigere studuit.

6. Puella quaedam nomine Modsuit[a] lumen amiserat oculorum, et sine lumine duodenos menses permansit, ut nec extremae frui valeret visionis. Pater vero et mater audientes famam sancti Liutgeri, quanta per eum faceret Dominus ad consolationem infirmantium, peracto itinere perduxerant eam ad supradictam ecclesiam, in qua accepta licentia una cum coeca filia ante sepulcrum egregii confessoris in oratione transegere noctem. Mane autem facto, dixit se puella iam proprias videre posse manus; et sic largiente Domino, lumen paulatim crescere coepit, ut antequam domum redisset, clare videre potuisset, atque in ea donum quod caret figmento, tota permansit aetate.

7. Alia quoque puella a daemonio muto vexata perducta est ad memoratam ecclesiam; quam mox ut ingressa fuit, statim ab ea spiritus inmundus abscessit, et locuta est, quae fuerat muta. Interrogavitque matrem suam, quomodo illuc adveniret, et dixit, se famem pati. Cui cum mater miserabilem passionem suam ex ordine retulisset, prostravit se ante sepulcrum athletae Dei, gratias agens domino Salvatori, qui per servum suum de tam crudeli eam contaminatione liberare dignatus est; et accepta poenitentia pro actis suis, abiit incolomis.

8. Contigit igitur iuvenem quendam, Helidwin nomine, paralisin incurrere, et diebus multis, destituto omnium menbrorum offitio, lecto incumbere; cuius tibia sinistra contracta adhaesit femori, et brachium dextrum similiter contractum obriguit. Cetera vero menbra ut praediximus, sibi inutilia remanebant, set et cum emissione miserabilis soni, indicis doloris, foras efferri solebat. Cumque diu haec pateretur, die quadam sororem suam, quae prae caeteris eius conpatiebatur doloribus, affatus est dicens: *Audivi de sancto Liutgero, qualiter per illum Deus infirmantibus sanitates praestare dignatus est in loco, ubi sancta eius menbra tumulata quiescunt: fac etiam me foras ferri, et contra viam quae ducit illuc, poni; ut voveam me illi serviturum, si eius meritis sanitatem mihi Dominus donare dignatus fuerit.* Quod cum factum fuisset, statim in ipsa nocte praestante divina gratia, quievit dolor eius, et restituta sunt ei omnia corporis officia praeter unam tybiam, quae ita permansit, ut erat contracta. Peracta igitur gratiarum actione, rogavit dominum suum, ut ad memoratum se locum perduci iuberet. Dissimulante autem illo, is quem necessitas urgebat, baculo regente debile latus corporis, pervenit ad sepulcrum praenominatum. Peractis ergo ibi noctibus quinque, supervenit sollempnitas eiusdem sancti Liutgeri. Cumque in ea porticu, quae est ante basilicae ianuam, infra quam sancti sacerdotis sepulcrum susceptum est, ipsa nocte menbra sopori dedisset, ei per visum idem vir Dei comitatus magno lumine atque clericorum obsequio apparuit, tetigitque menbra illius, et abscessit eo in sopore relicto. Qui dum signa ad nocturnas vigilias expergefactus audisset, surrexit sanus, et oblitus baculi priorisque debilitatis, intravit cum aliis in templum laetus et incolumis. Oratione autem facta ad cor rediens, narravit omnia quae circa se fuerant gesta, et peracta celebratione operis Domini, egressus est baculumque suum in ingressu eiusdem basilicae, in loco ubi fuerat sanatus, infixit pro signo curationis, nec inmemor voti prioris, redemit se a temporali domino suo, et votum servitutis implevit.

9. Quaedam autem femina ad eundem locum de Saxonia ceca perducta est. Cumque coram sepulcro Dei famuli missarum sollempnia agerentur, in hora euangelicae lectionis repente lumen accepit, et peracta gratiarum actione, incolumis ad propria rediit.

10. Quidam iuvenis in Fresia nomine Osbrat, a daemonio muto vexatus, per

a) notsuit *Bod.* noilsius *al.* *BOLL.*

singulas ecclesias a patre suo deductus est, ut curari potuisset. Set cum in nulla earum curari potuisset, tandem pater eius coelitus inspiratus, peracto longo itinere, perduxit eum ad memoratam ecclesiam, et accepta licentia a custodibus, ante sepulcrum sacerdotis Christi Liutgeri nocturno tempore in oratione persistens, habebat secum eundem filium sensu et voce carentem. Cui per misericordiam Dei, daemone expulso, integra sanitas fuerat concessa loquelae et sensus.

Sed et vicina eiusdem Osberti quae erat paralitica, ad eandem ecclesiam perducta est, et accepta continuo plena restauratione, propriis gressibus remeavit ad patriam, gratias agens salvanti Domino, qui per servum suum eius corpus cunctorum menbrorum officio destitutum, tam velociter restaurare dignatus est.

11. Igitur in pago Borahtra [27. a] colonus quidam Folcbald [b] nomine, filium ha- 27
buit cecum nomine Gerbaldum, qui dum per multa sacra loca deductus, nullam medelam susciperet, pio Domino instigante, demum sancti Liutgeri fama ad memoriam venit, et continuo parentes illius pueri spe gaudentes, duxerunt eum foras, et statuerunt contra viam quae ducit ad ecclesiam, in qua idem Domini sacerdos corpore pausat, devoveruntque se illum ad illud sacrum sepulcrum cum oblationibus adducturos. Hac itaque sponsione facta, ingressi sunt domum, et ecce subito puer ille tersit oculum dextrum, et aperto eo statim videre potuit; tersit alterum, et similiter eo reserato, accepit visum, exclamansque cum gaudio dixit, se clare posse videre. Quo agnito, parentes eius cum familia inmenso repleti sunt gaudio, et benedixerunt Deum, qui per servum suum tam subito sanitatem puero praestare dignatus est. Sed et promissa complentes, ad memoratam ecclesiam perduxerunt eum, et cum voto gratulationis designaverunt illum nulla signa laesionis in oculis habentem.

12. Afferebatur autem puella quaedam, quam longa aegritudo continuusque dolor paraliticam fecerant, quae etiam brachiis continue caput constringere consueverat, cui maximus incubuerat dolor, ita ut de cerebro sonus quasi sibilus potuisset audiri. Cumque in cripta nova nec dum peracta ad sepulcrum Liutgeri Deum rogatura deponeretur, mira omnipotentis Dei gratia surrexit continuo curata ab omni debilitate corporis; et benedicens Deum abiit incolumis.

13. Contigit cuidam viro de Saxonia in loco qui dicitur Werthina [c], ut per temptationem fieret surdus, ita ut nullum omnino sonum auribus caperet. Qui cum diu funditus officio careret aurium, tandem spe recuperationis ductus, pervenit ad sepulcrum Dei famuli Liutgeri. Cumque signa ad nocturnas vigilias sonarent, subito apertae sunt aures eius, et dixit, se aperte sonum cloccarum audire posse monachosque psallentes. Et ita continuo percepta restauratione auditus, rediit domum magnificans Deum.

14. Aliquando etiam ipsam ecclesiam, infra quam sepulcrum eiusdem Dei famuli receptum est, nocturno tempore columpna lucis optinendo protexit, et ad coelum usque porrecta, foris excubantibus conspicua stabat. Set et cloccarum illic sonitus frequenter audiebatur, humana non tangente manu, set agente potius cognitione Deitatis archana.

15. Cecus quidam nomine Egilwaldus de loco qui Amaloh [28] vocatur [d] ad se- 28
pulcrum Dei famuli Liutgeri perductus est, ubi dum prostratus orasset, repente a Domino lumen recepit.

16. Alius quidam cecus nomine Richbertus, ad idem sanctum sepulcrum adductus est, set illic celeriter Domino miserante illuminatus est, et Deo gratias agens, sanus ad propria rediit.

17. Monachus noster [29] nomine Adalvardus affirmare solet rem, quae eo tem- 29
pore gesta est, quo custodia eiusdem ecclesiae sancti Liutgeri sibi credita fuerat. Narrat, quod quodam tempore die advesperescente, cum ad eandem ecclesiam, lumen quod illic semper ardere solebat restauraturus accederet, iuxta ipsius ecclesiae angulum, ubi interius lectulus eius positus fuerat, antiquum hostem stantem aspexit, cuius visio nigerrima ac teterrima fuit. Quo viso, praefatus monachus signum sanctae

a) borathra 1. b) folbalt *corr.* follit 1. c) werina *BOLL.* d) nomine e. de l. q. a. v. *deest* 1. eilwold *Boll.*

27) de quo cf. librum V. Cl. Ledeburii *über die Bructerer.* 28) Almelo oppidum in provincia Twenthe. 29) Werthinensis *BOLL.*

crucis sibi inposuit, et ut asserit, interritus contra eundem daemonem aspiciens diu stetit. Cum autem tantam fiduciam eiusdem monachi diabolus cerneret, talem ac tantum sonum excitavit, ut paries ecclesiae et lectulus eius qui interius locatus fuerat, minutatim confringi videretur. Quo facto, idem monachus clamavit dicens: *Sancte Liutgere, adiuva!* Cumque nomen viri Dei invocando nominasset, annuente Domino idem diabolus repente constrictus et in partem occidentalem abstractus est, atque cum qua violentia traheretur, garriendo et miserabiles voces emittendo monstravit. Monachus vero ille lumen quod illic paulo ante reliquit, invenit, et lectum suum et omne illud aedificium sanum consistere vidit, et adhuc vocem daemonis in parte occidentali garrientis audivit.

30 18. Mulier quaedam de Hattuariis [a] [30] cum multo tempore menbrorum officio destituta, miserabiliumque vocum suspiria emittens lecto incumberet, quandoque ad memoratum sepulcrum viri Dei Liutgeri cum magno gaudio et labore allata est. Ubi dum, Deo favente, celeriter pristinam menbrorum sanitatem reciperet, gratulabunda et exultans Deumque laudans, propriis gressibus ad sua reversa est.

19. Igitur, instigante maligno, iuvenis quidam nomine Adam, Heinricum [b] fratrem suum per rixam interfecit, et pro hac causa, iudicante Iona episcopo, flagellatus atque in carcerem trusus est, in quo etiam uno anno iacuit; deinde circumdatis brachiis ferro et corpore medio, indicto fortissimo ieiunio, discalciatus et sine lineo indumento in exilium missus est. Quarto vero exilii sui anno ante sepulcrum sancte 31 Gerthrudis [31] ferrum de sinistro eius brachio cecidit; deinde post anni circulum in Roma in ipsa cripta sancti Petri ferrum, quo praecinctus erat, nihilominus cecidit. Cum autem iterum Romam peteret, contigit, ut infirmitate valida illic deprimeretur; cumque in ipsa aegritudine vita eius desperata fuisset, quidam in specie sacerdotali per visum apparuit ei, dicens: *Surge, vade, et sepulcrum sancti Liutgeri quondam episcopi Saxonum Fresonumque perquire, et illic, Domino miserante, pro meritis suis sanitatem recipies.* Qua visione expleta, confestim de infirmitate qua deprimebatur, absolutus est, adhuc tamen ferrum brachium eius dextrum ut prius fortiter strinxit, et ita consumpta carne nervisque, ipsum etiam os eodem ferro tam valide praecinctum est, ut omnes eiusdem dexterae digiti praeter pollicem et indicem debiles ac rigidi permanerent. Erat enim memoratus miser iuvenis, et ideo ad augmentum doloris sui carnes eius et ossa in tempore vinculorum suorum creverunt. Cumque mane sompnium retulisset, ibidem statim multi qui eundem sanctum Liutgerum in corpore viderant, et sancta eius studia bene noverant, Romae inventi sunt; qui cum viam illuc eundi et locum venerandi sepulchri ipsi iuveni intimassent, peracto itinere ad memoratum sepulcrum sancti Liutgeri pervenit. Stante autum illo nocte dominica prope idem sacrum sepulcrum eo tempore, quo illic monachi matutinas laudes Domino celebrabant, ferrum quod dextrum brachium cinxerat, repente dissiliens, lon- 32 gius Domini virtute proiectum est.

20. In Ripuariis iuxta ingressum sylvae Hamarithi, villa nomine Budica [32] constituta est, in qua [c] mulier quaedam debilis erat, cuius brachium dextrum infirmitate agente inflexibile fuit; manu vero curvata persistente, ungues palmae illius fortiter inprimebantur. Quae dum diu haec pateretur, memorati viri Dei fama ad mentem eius pervenit; cumque spe sanitatis ducta ad sepulcrum eius properasset, priusquam illuc pervenisset, in ipso itinere plenam corporis sanitatem ei Dominus pro sancti viri meritis repente tribuit. Quae tamen peracto itinere ad idem sepulcrum cum oblationibus sana exultans et Salvatorem laudans pervenit, et ita incolumis ad propria rediit

21. Cobbonis [d] venerabilis comitis colonus quidam [e], adolescentem filium Warmundum nomine habuit, quem malignus spiritus invasit, et tam vehementer vexare coepit, ut ad desperationem vita eius perducta esset. Cuius mater haec dominae suae, videlicet uxori Cobbonis, sollicite per nuntium indicare studuit. Illa vero confestim mandavit ei dicens: *Si adhuc filius vivit, fac eum celeriter efferri, et statue illum contra viam quae ducit ad sepulcrum sancti Liutgeri, atque ad sacrum sepulcrum*

a) de hattuariis *deest* 1. b) hauricum *BOLL.* c) In *usque* in qua *deest* 1. d) robbonis *unus codex. BOLL.* e) in saxonia *BOLL.*

30) cf. Monum. T. I. pag. 6. 31) Nivellae. 32) Buderich ad laevam Rheni ripam, Lippiae confluentibus opposita.

eius te eum adducturam Deo favente promitte, et credo, quod pro eiusdem famuli Dei meritis sanandus sit. Cum ergo mater pro eodem semivivo puero iuxta praeceptum dominae suae vota perageret, continuo in eodem loco, et in eodem momento daemone expulso, plenam sanitatem accepit. Deinde secundum sponsionis votum ad memoratum viri Dei sepulcrum sanus a matre perductus est, sanusque rediit atque in ea, quam acceperat, sanitate, domino largiente, permansit.

EX VITA II.

Lib. I. cap. 24. Verum Liudgerus, quamvis cuncta huiusmodi opera occultare vellet, non tamen, Deo haec revelante, usquequaque effecit. Villa est in Saxonia in pago Sudergo, quae Alna 1) nuncupatur. Ad hanc dum parrochias suas circuiens veniret, die quadam sedente eo ad mensam, audiebatur pauper clamare foris, anxie obsecrans, ut episcopus caecum hominem respicere dignaretur. Festinavit diaconus cuius id erat officii, putans unum esse de pauperibus qui stipem petierit, sumensque panem et cibum, porrexit illi. Renuit ille accipere, aliud sibi dicens esse necessarium. Deferebatur potus; ille, nec hoc se velle, respondit, nec propter stipem petendam venisse; sed ut ante episcopum intromitteretur, ut caeco homini subveniret. At diaconus non intellecto quid postulaverit, dimisso illo, in domum regressus est. Porro ille cum foris relictus iterato clamore magis magisque clamaret, tandem circumspiciens Liudgerus: *Quare,* inquid ad diaconum, *tam diu vis dissimulare quod audis?* Qui respondit: *Detuli sibi cibum potumque, sed ille nichil horum curat.* „*Denarium,* inquid, *da ei.* Quem cum recipere non curaret, iussit eum episcopus ad se introduci. Et introducto, ait ei: *Quid habes frater? quid est, quod expetis?* Cui ille: *Fac, ut videam, te obsecro per amorem Dei.*" „*Videas,* inquid Liudgerus, *per amorem Dei.* Et mirum in modum, cum hoc non imperando, sed admirando petitionem eius dixerit, statim ille vidit, iussusque accedere ad mensam, laetior comedit et bibit, abiitque in viam suam.

26. Ferebant autem et veracissimi viri de discipulis eius, quia quodam tempore, dum ad comitatum pergens, per provinciales qui Hassi 2) dicuntur iter ageret, per orationes eius homo mortuus revixerit, qui scilicet propter furtum caballorum Widukindi a), ducis Saxonum, huic morti adiudicatus est, ut in campo ad stipitem ligatus, iactatis in eum sudibus acutis et lapidibus necaretur. Quod dum factum esset, corpus exanime in campo relictum est. Veniens autem Liudgerus secus locum, et comperto quod christianus fuerit, mittens ad Widukindum impetravit corpus humari. Dehinc discerptato eius corpore membra in pallio colligi iussit, et inferri in tentorium suum, donec humando corpori sepulchrum pararetur. Quo parato, dum in fossam poneretur, iuxta episcopo stante: *Efferte eum,* ait, *tumulo; namque illi spiritus inest.* Qui dum elevatus esset, respirare coepit, et inlatus in tentorium, refocilatus est, et ligari iussit vulnera eius, et in tempore parvo convaluit. Stat adhuc in eo loco lapidea crux, in monumentum miraculi huius ab incolis erecta, et ex nomine eiusdem viri, qui Buddo vocatus est, campus ille Buddenfeld 3) usque hodie nominatur. 1 3

28. Oppidum est in Saxonia notum quam plurimis, Meppea 4) nominatum, in cuius vicinia dum antistes sanctus, Frisiam pergens, deveniret, vidit non longe a via vulgi concilium die dominica congregatum. Itaque divertit illuc, volens cognoscere, quae causa huius conventiculi existeret tali die, viditque in colle quem circumvallaverant, reo cuidam suspendium praeparari. Et accedens propius, affatus est eos blande, postulans sibi concedi hominem; aut, si necesse esset eum interfici, hoc eo die non facerent, sed magis ad aecclesiam missas audituri convenirent. Cumque nichil horum a rusticis impetrare potuisset [contumeliosis insuper verbis clerico insultantibus], locus enim ille ad suam parrochiam non pertinebat, vix optinere potuit, ut parumper cum homine super eius poenitentia loqueretur. Quod cum factum esset, vir Dei discessit antistes, et homo in patibulum suspensus est. Vespere vero facto, cum episcopus sex ab eo loco miliaria peregisset, manens in villa quae Asconthorp 5) nominatur, en homo ille quem paulo ante suspenderunt, ad pedes episcopi corruit. Mirantibus cunctis ac sciscitantibus, qualiter de eo actum esset, rem taliter pandit: *Dum ego sursum in patibulum traherer, videbam duos incredibilis decoris viros, a latere episcopi equitantes, aliquandiu cum eo pariter loqui. Dehinc alter festine rediens, nescio quid mihi pendenti subposuit, super quod firmiter stans, cruciatum non sentiebam, donec dispersis his, qui me suspenderant, et ad occasum vergente sole, me idem ipse deponeret. Depositum vero iussit ocius iter vestrum sequi, et pro concessa vita sacro antistiti gratias agere, quam ipse dum a rusticis contempneretur, a Domino impetraverit.* [b) Addiditque se nullo pacto scire posse, qualiter post virum Dei tantum viae spatium in momento percurrerit. Ferunt et alia multa miranda venerabiles viri de discipulis eius a beato Liudgero gesta vel dicta, quae cuncta ponere immoderatioris fortasse prolixitatis videbitur.]

29. Deinde monasterium quod in honorem sanctarum reliquiarum, quas ab apostolico acceperat, olim construere decrevit, ubi posset construi, agnita maritimarum regionum futura desolatione, sollicite requirebat. Duo autem loca construendis apta monasteriis videbantur, unus in Wid-

a) uuidikindi *codex Berol.* b) *uncinis inclusa desunt in Berol.*

1) Aten *glossa sec. XV.* 2) pagum Hessi Saxonicum. 3) Budineveldon villa desolata, olim prope Driburg. 4) Meppen. 5) Aschendorf.

mundi 5) iuxta fluvium Isla, alter qui *ad cruces* dicitur, secus fluvium Arnapa 6). Sed divinae praescientiae voluntatem super his demonstrari sibi devotis ieiuniis et orationibus deposcebat. Unde dum ad locum quem iuxta amnem Arnapa eum elegisse diximus, hiemis tempore veniret, crucem ligneam iussit in eo loco erigi, et ipse solus coram sancta cruce in nive maxima, duri frigoris et longae noctis patiens, prolixas usque ad lucem in oratione duxit vigilias. Proinde divina revelatione monasterium ibi esse non posse cognovit; sed locum in saltu quodam iuxta fluvium Rura fundando monasterio ex Deo fore praescitum. Quapropter, dum suis mane comitibus, quae divinitus cognoverat, referret, ad promissum a Deo locum properavit, et cum possessore eius locutus, locum illum data alia terra comparavit. Post haec vero, cum liberior factus, tempus huic vacationi aptum inveniret, assumptis secum quos huic operi necessarios esse cognovit, ad ipsum locum denuo profectus est.

30. Erat ibi sarculum quoddam arborum opacitate et silvarum densitate undique conclusum; ibi fixis tentoriis mane primo arbores diruere, et locum ponendis aedificiis expurgare, si qua facultas daretur, disponebant. Quod tamen illis fieri posse omnino inpossibile videbatur. Unde et beatum virum a sua intentione penitus revocare studentes, dixerunt, incredibile prorsus videri, illum umquam locum habitabilem fieri posse; quoniam arborum densitate et ramorum involutione coelum quoque ipsum absconderetur. At ille, spem suam in Domino ponens: *Quae hominibus*, inquit, *inpossibilia sunt*, *Deo possibilia sunt.* Ita nocte ingruente, cum temperius ad vigilias nocturnales surrexissent, post peractum officium se cubitum denuo receperunt. Cumque iam omnes dormire putaret, silenter exsurrexit, et tentorium egressus, paululum orationis gratia secessit. Sed [quia] quidam ex eius contubernio clericus [nomine Thiadbald, eadem hora vigilavit] ipsum foras exeuntem confestim subsecutus est. Quod mox vir Dei cognovit, et paulisper quasi pro horae inspectione substitit, et mox tabernaculum ingressus, eum rursus obdormientem praestolari coepit, et rursus exivit. Quem iterato praedictus clericus clam secutus est. Ita secunda vice oratione eius intercepta, clericum suum stratum repetere, nec ante lucem exurgere praecepit. At ille, ut curiositatem eius eluderet, sese cubitum recepit. Cumque aliquandiu expectaret [et iam neminem vigilare suspicaretur] tertio ipse exurrexit, et egressus, sub quadam arbore se collocavit et in orationem dedit. Verum cum memoratus clericus eum contra auctoritatis suae praeceptum sequi non auderet, et omnino quid ageret explorare intenderet, papilione iuxta lectum suum elevata in oratione eum positum vidit. Erat enim nox, luna et stellis lucentibus, admodum clara. Ubi cum diutissime orasset, ac se per spiritum auditum a Deo cognovisset, tentorium cunctis, ut credidit, ignorantibus repetivit. Mutata ilico coeli est, quae tunc erat, serenitas, obscurata luna, obducta astra, et ventis hinc inde insurgentibus tempestas nimia subsecuta est. Cadebant annosa circumquaque arbusta, et licet cum magno omnium timore, ipsa elementa Domino militabant. Nam cum diluculo exurgerent, videbant silvam hinc inde erutam et fundando monasterio locum satis amplum, et arbores passim iacentes sufficientem lignorum copiam ad aedificationem praebuisse. Rari quique frutices et arbusculae minores derelictae sunt, quae facile vel exstirpari vel praecidi valerent. Unde sanctus Liudgerus cum die iam clara suos reliquo operi instare hortaretur, eos percunctari gratulabundus coepit, anne adhuc coelum se ex illo loco crederent conspecturos.

31. Sane ex arboribus quas intra spacium fundandi monasterii corruisse diximus, una solum non diruta remansit, sub qua eadem nocte vir Dei oravit. Sub hac sellula, iam luce clara, posita, suos ad operandum hortabatur. Ibi quidam ad eum ex eius clericis nomine Odilgrimus, ex itinere, quo directus fuerat, venit. Quem inter mutua quae habuerant colloquia ipse interrogavit, quid sibi de illo loco videretur, utrumnam eum monachorum collegio congruum arbitraretur. At ille vultum eius solito clariorem videns: *In vestra*, inquit, *facie video*, *hoc opus sine Dei voluntate non esse inchoatum: locum iam olim a Deo electum oportunissimum divino servitio futurum.* Qua responsione ipse delectatus: *Gratias*, inquit, *habe*, *quoniam ad votum meum benevolentiam*, *quam solum homo potest*, *tuam ostendis: caeterum rei effectus in Dei adiutorio est constitutus. Illud sane te nosse volo*, *quod tamen te aliquibus*, *me vivo*, *publicare interdico*, *in hoc loco me diem iudicii expectaturum, et corpore exutum me hic, ubi nunc sedeo, monumenti locum habiturum.* Qua de re clericus arborem, quamdiu ibi stetit, diligenter observavit. Sed cum postea in usum aecclesiae, quae ad occidentalem eius partem construebatur, praecisa esset, lapidem in eodem loco, nemine alio sciente, pro signo huius rei infodit. Qui ibidem, cum postea monumentum sancto viro foderetur, inventus et effossus est.

32 *fine:* In angustiis positus, vel sollicitus in tractandis maioribus rebus, hoc statim exordium sumere moris habuit. Sacerdotes missas celebrare monuit; religiosis viris ac feminis orationes mandat ac ieiunia; egentes et miseros invitat ad agapem; pauperum exposcit preces; et sic in omnibus gressus eius a Domino dirigebantur. Omnem censum qui in hereditate eius propria vel in episcopio sibi colligebatur, mox distribuit, nichil omnino praeter necessarium usum super augustioribus aedificiis a) vel ambiciosis ministeriis, curans. Quapropter cum a quibusdam regis primatibus quasi stirpator episcopii criminaretur, et qui nullas aedificiorum b) honestates, nec ipsis aecclesiis metallorum ornatus providerit, gloriosissimus imperator ad audientiam eum invitavit. Unde dum veniens, mansionem iuxta

a) edifficiis *cod. Berol.* b) edifficiorum *cod. Berol.*

5) Withmund. 6) die Erft.

palacium accepisset, mane primo imperator misso ad eum cubiculario, ad suum iussit venire colloquium. Forte tunc antistes, dum consuetudinariis ex more psalmis et orationibus instaret, dixit cubiculario, ut praecederet, seque mox divino peracto officio secuturum. Dum secundo et tercio nunciis venientibus, ille ab incepto opere nullo modo moveretur, accusatores eius occasionem se invenisse laetati, ex hoc ipsius facto criminationem cumulabant. Verum dum completis psalmodiis ante imperatorem venisset, dixit ei imperator: *Quare nostrum mandatum sic difficile accepisti, episcope, ut tot accersitus nunciis statim non venires?* „*Quia*, inquit Liudgerus, *et tibi, o rex, et cunctis hominibus Deum regem praeponendum esse aestimabam* [*hoc enim ipse mihi praecepisti, curam episcopalem committens*], *idcirco a tuis vocatus nunciis, summi regis servitium intermittere non audebam; sed peracto divino officio, paratior ad regis imperium veni.* Quod responsum eius optimus imperator optime veneratus: *Gratias*, ait, *habeas, episcope; quia talem te in opere Dei cognosco* [*modo reperio, qualem antea aestimabam.*] *Sed fuerunt aliqui, qui tuae bonitatis opera malivole apud me interpretati sunt.* [*Sed hos deinceps minus gratos habebo, et nullius verba*] *quos ulterius super tua criminatione certa coram Deo non audiam.*

33. Porro, quia sanctorum officiorum incidit mentio, narrant, quia dum ad opus dominicum vir Dei staret, ineffabiliter timorata mente et fixa intentione in eo manserit. Nam dum aliquando in itinere esset, lectisternium illi iuxta ignem construebatur. Unde dum noctu stans iuxta lectum matutinas laudes cum clericis caneret, eiectis cinere prunis fumus evaporans in faciem illi exalavit. Ille vero quasi nichil sentiens, immotus mente stabat et corpore. At unus ex clericis auferre volens hoc incommodum, curvato genu carbones detegit, et insufflans suscitat sopitos ignes. Mane autem vocans clericum districte sciscitatus est, quare huius mentis fuerit, ut sacris ymnis dimissis, se incurvaverit ad construendum focum. Et penitentiam aliquot dierum illi indicens, docuit clericos, dum ad opus divinum assistitur, omnes occurrentes cogitationum motus amovendos, et quantum humani cordis fugacitas patitur, nichil aliud cogitandum.

Lib. II. cap. 8. Verum, quia semel ad hunc locum devoluti sumus, et de annua eius festivitate mentionem fecimus, quid de ea ferianda divinitus sit ostensum, breviter evolvemus. Dindo, de quo supra locuti sumus, magnum ad sanctum Liudgerum amorem, miram circa nostrum locum reverentiam habebat. Unde annis singulis ad nostrum monasterium venire et beati viri memoriam frequentare, et aliquot diebus cum nostris manere consuevit. Sed ne crebrior eius accessus fratres gravaret, suos cum annona homines, qui suis suorumque usibus necessaria pararent, praemittere solebat. Quod dum quodam etiam tempore secundum consuetudinem suam fecisset, contigit natalitium sancti confessoris diem supervenire. Et quia hoc in primis dormitionis eius annis erat, necdum sacrosancta eius sollemnitas feriabatur. Proinde, cum die eodem illi quos adhuc praemissos esse diximus cervisa paranda instarent, ligna quae in ignem missa fuerant, instar stipularum in momento consumpta sunt. Deferebantur alia post alia, sed igni immissa, durare aliquandiu nequibant. Iam prope erat, ut se sine effectu laborare videntes, labori succumbere, et opus intermittere cogerentur. Perstabant tamen donec cervisae utcumque confectio cocta, in alia essent vasa transponenda. Cumque ad hoc ventum esset, ut in vase ad hoc parato aqua super spargi deberet, primo quidem omnino nihil decurrere quivit. Deinde, cum iam non manu, ut assolet, sed situlis aqua superfunderetur, raris stillis parum aliquid stillare coepit. Hoc quoque ipsum, quod ita collectum est, gustu amarum, et omnino ad nihil utile foras eiectum est. Ita evidenti inditio claruit, hunc de caetero a nostris diem esse feriandum.

9. Aliud nihilominus super eadem re miraculum divinitus factum est. Siquidem, cum annua revolutione iterum natalitii eius celebritas superveniret, nec sine episcopi iussu, ad cuius diocesim noster locus pertinebat, feriatio praecipi posset, fratribus nostris visum est, ut cum nostris hominibus feriaretur, caeteris suo arbitrio utrum facere an dimittere vellent, derelictis. Proinde cum plurimi ex vicinis nostrorum exemplum secuti, feriandum putarent, nonnullis opus suum intermittere indignum videbatur. Et, quia vernum tempus erat, et arandi opera instabant, iunctis bubus foras ad arandum processerunt. Cumque iam operi insisterent, ferrum, quo arari debuerat, singulis confractum est. Quod dum singuli aliis, quasi sibi soli accidisset, retulissent, non casu sed divina voluntate ob sancti diei violationem hoc gestum fuisse, generali omnium claruit damno. Erat tamen quidam Benno inter nos, qui mente obstinata adhuc operi instandum putaret. Qui, cum aratro utcumque emendato crebris stimulis boves ad arandum impelleret, illi insania efferati, disruptis loris et iugis cum aratro abiectis, silvas petierunt, nec omnino ante capi potuere, quam ipse cum reliquis ad sancti Liudgeri memoriam veniens, suae temeritatis et contemptus culpam coram fratribus confessus esset, et orationem eorum pro se supplex impetravisset.

16. Quidam de villa, quae Sosat 7) appellatur, 7
Aldricus uxorem habuit nomine Herisuidam; haec mente perdita septem annis continuis sine sensu permansit. Sed quotidie fama virtutum, quae per sanctum Liudgerum fiebant, crescente, ad eius memoriam a viro suo perducta est. Quae cum, licentia a fratribus accepta, in crypta ubi sanctum eius corpus requiescit, poneretur, et sui pro ea pervigilem in oratione noctem transegissent, eum sibi in sopore assistentem vidit, ignea quodammodo specie et incredibili claritate conspicuum. A quo, se ibi divina virtute salvandam audiens, expergefacta evigilavit, et subitanea suae liberationis salvatione, non somnium se, sed visionem vidisse comprobavit. Ita, gra-

7) Soest.

tiarum actione persoluta, domum, gaudentibus suis, repedavit.

17. Quaedam quoque eius vicina Athalwi dicebatur; haec dirissimo daemonio invasa tanta insania agebatur, ut nisi in vinculis haberetur, in obvios quosque saeviret. Cuius parentes dum praefatam mulierem, quae tanto mentis inops tempore fuit, sanissimam viderent, hanc quoque per sancti confessoris merita salvandam esse, corde credulo praesumpserunt, si ad eius eam tumulum perduxissent. Proinde nihil morati, quia aliter ob nimiam rabiem adduci non poterat, in vincla eam coniecerunt, et ita eam ad memoratam ecclesiam perduxerunt. Ubi dum pro ea devota mente orassent, omni daemonica ludificatione effugata sensuque reddito, integerrimae sanitati restituta est.

18. Quaedam de Frisia mulier paralysin incurrit. In qua infirmitate dum diu laboraret, et ad sancti Liudgeri reliquias se perferri postulavit. Quod cum iuxta eius petitionem factum fuisset, accepta continuo plena corporis restauratione, propriis gressibus ad patriam remeavit, quae vehiculo illic fuerat advecta; gratias agens salvatori omnium Christo, qui per servum suum eius corpus cunctorum membrorum officio destitutum, sub tanta velocitate dignatus est restaurare.

22. Quidam Alfricus honesto inter suos loco natus, filiam habuit nomine Amalbergam. Haec caecitatem incurrens, triennio fere sine lumine mansit. Postmodum ad memoriam sancti sacerdotis adducta, Dei virtute et sancti eius interventu ibi amissam denuo oculorum lucem resumpsit. Nec multo post tempore dextrae manus et pedis sinistri debilitatem incurrit. Sed Dei gratia simulque meritis sancti Liudgeri se olim lucem recepisse recolens, et se per eius identidem suffragia tunc quoque salutem recuperaturam fore confidens, ad nota confugit subsidia, et se rursus ad eius limen adduci rogavit. Quod cum secundum voluntatem eius prospere cessisset, membrorum officio reddito, incommodo quo per integrum iam annum tenebatur liberata est. At illa, percepta sanitatis gratia, se deinceps Deo servituram et sacrum ibi velamen sumpturam, devovit. Verum cum moras nectens aliquamdiu hoc facere distulisset, capitis incidit dolorem, in quo cum novem menses laboraret, et iam intollerabilius videretur, ab ancillula quadam quae ei famulabatur, voti sui de velamine sumendo ammonita est. Unde iterum illuc deducta, iterum ibidem curata, votum suum adimplere, percepto ibi velamine, curavit. Ita triplici modo per virtutem Dei sanctique sui sanata opitulationem, nunc in monasterio sanctimonialium quod Afenidi (*lege* Asenidi) appellatur, religiosam vitam ducit.

26. Sed nos haec, quae a praesenti longiuscule sunt tempore remota, eorum fidei, qui se vidisse testati sunt, relinquamus. Ad ea potius evolvenda articulum flectamus, quae non ex longinquo petenda sunt, sed proximo tempore, id est ab anno dominicae incarnationis 864, gesta esse probantur. Nam postquam ad praepositos improbiores devoluti, ipsi in nostrae professionis titulo negligentiores et tepidiores esse coepimus, signa quoque, quae eatenus apud nos fiebant, cessare visa sunt. Verum ubi divina clementia et regiae pietatis indulgentia, illis amotis, fecem prioris aevi, sancto Liudgero opitulante, aliquantulum expurgare conati sumus, ad divinae ut credimus propiciationis indicium, ad imperialis clementiae gloriam, ad nostrum teporem excitandum, signa quae diu intercepta fuerunt, iterum fieri coeperunt. Quae eo indubitatius auditoribus commendamus, quo non aliorum ea relatu, [ut pleraque superius] memorata cognovimus, set ipsi oculis nostris [plerumque pauciores, plerumque generaliter omnes] inspeximus.

27. Rem quam narrare intendimus, eius qui viderat, Thiadbardi scilicet presbyteri nostri, testimonio referamus; cuius vel morum maturitas, vel ordinis dignitas eum falsa narrare, nos de narratis ambigere, non permittit. Quadam nocte, dum isdem presbyter noster post vigilias cryptam orationis causa ingressus esset, primo coepit odorem suavissimum quasi de liliorum floribus sentire, deinde cum eadem fragrantia crescere, et ipse odoris suavitate magis magisque repleri coepisset, attonitus, quidnam esse posset, secum tractare coepit. Proinde rei veritatem omnino explorare volens, progressius cryptam ingressus est. Quo facto, cernit in medio cryptae quasi igneum altaris altitudine globum ardentium instar carbonum; ingens dico horror, ingens pavor eum invasit, et animum hac illacque versans, quid esset acturus, omnino incertus manebat. Volebat ostensi miraculi finem cognoscere, sed ibi diutius consistere formidabat. Volebat egredi sed timor gressum impediebat. Haerebat igitur stupens, et quid in hac animi aestuatione ageret, prorsus ignoravit. Interim globus ignis, quem viderat, sensim ascendere, et sua diffusione paulatim minui caepit, donec ad summitatem cryptae perveniens totus difficere videretur. Post quod tremens egressus, antiquum nobis sancti Pauli exemplo miraculum repraesentavit. Nam apertis oculis vix aliquid per unius horae spacium videns, manifestum dabat indicium, se divinum conspexisse lumen, cuius reverberationem humanus ferre non posset aspectus.

28. Aliud quoque nihilominus miraculum in re non admodum impari his itidem diebus ostensum est, cuius fidem et veritatem lectori partim ex testimonio presbyteri nostri Ludberni, partim ex generali nostrae congregationis attestatione commendamus. Nam cum eidem fratri nostro nostrae ecclesiae custodia fuerat commendata, post peractum divini officii cursum, ad extinguendas ex more lucernas accessit. Quo facto quandam ex eis post paululum redaccensam luce ardere clarissima vidit. Ille negligentius se eam extinxisse suspicatus, iterato eam extinguere emunctorio curavit. Sed cum post haec secunda quoque vice pristinae luci cerneret restitutam, quamvis omnino prius se eam extinxisse non ignoraret, quid tamen rei esset, probare contendit. Denique tertio quoque accessit, et ita extincta candela carbunculum de lichino emunxit, ut nihil prorsus in eo lucis remaneret. Vix paululum abscessit, cum rursus eandem lucer-

nam clariori resplendere luce contemplatus est. Tunc divina hoc factum voluntate intelligens, ardere eam usque ad proximum cursum permisit; et ita accensis in circuitu lucernis, iocundissimum nobis spectaculum praebuit. Omnes namque singulari claritatis specie transcendens, de caelo sui splendoris lucem venisse, liquido patefecit. Ita ex his, quae vidimus, etiam ea quae non vidimus, sed a memorato fratre nostro audivimus, procul dubio vera esse cognovimus. Ex eo, licet indigni et peccatores, tempore, spem maiorem de meritis sancti Liudgeri, confidentiam maiorem de Domini pietate concepimus, dum misericordiae suae praesentiam per caeleste nobis lumen ostensam, quamquam immeriti, praesumpsimus.

29. Quaedam iuvencula de villa quae Ballova 8) vocatur ad nos a parentibus adducta est. Haec variolae infirmitatem incidens, unius oculi visum pustulis pupillam obducentibus primo perdidit; deinde post revolutum anni circulum, eodem morbo alterum quoque oculum amisit. Proinde ad nostrum, ut diximus, monasterium adducta, noctem dominicam, quae proxima erat, pervigilem duxit cum suis, atque divinam sibi misericordiam per merita sui confessoris subvenire suppliciter postulavit. Cumque tempus, ut signa ad nocturnas pulsarentur a) advenisset, ipsa inter primos qui foris ad ianuam excubabant, ecclesiam intravit. Iamque finitis nocturnis, cum euangelium, more monachis consuetudinario, ante matutinas laudes legeretur, ipsa visum sensim resumere coepit, et primo quidem se posse candelas cernere ardentes laetabunda exclamavit. Postmodum, aurora iam irrubescente, et luce paulatim per fenestras irradiante, imagines in eo factas monstrare digito coepit. Ita populo, die eodem, post peracta missarum sollemnia repraesentata, testes suae caecitatis vel illuminationis praesentes cum plurimis aliis parentes habebat. Quale tunc gaudium omnium erat, quantae inter gaudia lacrymae fundebantur! Gaudebat puella se esse salvatam, gaudebant parentes eam quam adduxerant caecam, se recepisse inluminatam, gaudebat omnis populus nobiscum, quod signa aliquamdiu nostris peccatis intercepta, iterum redinnovari meruerunt. Quo circa, ut fas erat, Deum in sanctis suis mirabilem communiter cuncti laudantes, puellam a nobis sanam et cum suis gaudentem dimisimus.

30. Quidam nostrae ecclesiae colonus nomine Gerhardus filiam habebat quae Thiadwif nuncupabatur, quae longiturna aegritudine praegravata, paralysin incurrit. Nam sex continuis annis membrorum officio destituta, suis cruciatibus paternum magis animum cruciabat. Iam caro omnis infirmitatis prolixitate in corpore consumpta, iam vita erat morbi violentia desperata. Una solummodo spes salutis restabat, si sancti confessoris meritis, sub cuius patrocinio ipse cum parvula erat, Deus sibi subvenire dignaretur. Denique quadam die spe plena et corde credulo filiam accepit; cum cuna, in qua iacebat, in ecclesiam posuit, et pro eius salvatione orationem ad Deum fudit; fecit hoc cum multis lacrymis, et ingenti cordis devotione. Nec inanis esse oratio quivit, quam cum sancti Liudgeri suffragio patris fides commendabat. Siquidem filiam, ablata infirmitate, sanam levavit, quam membris omnibus debilem advexit.

31. Mulier quaedam de villa, quae Flethric 9) 9 vocatur, cum praegnans et partui esset vicina, incidit infirmitatem. Cuius molestia dum gravissime laboraret, curva effecta est. Quodque miserabilius erat, filia quoque quam in ipsa infirmitate genuerat, simili aegritudine languere coepit. Eratque miserandum prorsus spectaculum, cum lactans mater per tres annos continuos alienis manibus portaretur. Sed maior necessitas 8 maiori quoque divina indiget pietate. Nam in una carra mater simul et filia positae, quarto demum suae infirmitatis anno ad nostram ecclesiam adductae, et in crypta pernoctare permissae sunt. Mira Dei virtus, magnum sancti Liudgeri meritum, dum ad vesperam debiles allatae, mane incolumes surrexerunt, et relicta carra, propriis ad suos pedibus repedarunt.

32. Quaedam ad seculum nobilis foemina de villa Baegge *. 10) nuncupata, [Bugge vocabatur. 10 Haec] paralysin incurrens, per annos duodecim plenos membrorum pene omnium officio destituta iacebat. Nam neque caput, neque pedem per se movere, neque manus ad os ducere sine aliorum adiumento valebat. Cumque suae recuperationis gratia, ut nobilibus assolet personis, multa ei a multis vel fierent vel insinuarentur, nullum alleviamentum recipere quivit. Iamque nulla sibi in carnali medicina spes erat, sed unicum ei in Dei pietate refugium suppetebat. Interea fama exiit per sanctos, quorum sacrosancta pignora venerabilis abbas Adalgarius de Gallia advexit, multas operari virtutes. His adventantibus, memorata mulier adducta, obviam sanitatem per eorum merita ex parte percepit, ex parte maiorem de integra sui corporis restauratione spem concepit. Omnipotens quippe Deus, qui pro singulorum fide, meritis, et utilitate, quando, quantum, et per quos vult, unicuique suorum charismatum dona largitur, debilitate partim capitis et dextrae manus ablata, caeterorum redintegrationem membrorum distulit, non negavit. Siquidem post multos dies ad nostrum monasterium post haec advecta, atque in crypta duas noctes permanere permissa, integerrimam totius corporis sanitatem percepit.

33. Quidam de villa Bramseli 11) Radbrandus 11 infirmitate, quam variolam appellant, ad mortem usque aegrotabat. In cuius morbi molestia novem ebdomadibus sine aliqua iam spe recuperationis laborabat. Corpus totum ulceribus plenum, totum vesicis turgentibus horrebat. Aderant parentes, et necessarii quoque et vicini, et nullam spem vitae habentes, de eius solummodo funere tractabant. Inter haec uxor suadere his

a) s. ad cantandas matutinas traherentur *Berol.* *) Bogge *Berol.*

8) Balve in ducatu Westfaliae. 9) fortasse Flirick in comitatu Mark. 10) fortasse Bega in principatu Lippe. 11) fortasse Bramsche in principatu Osnabrugensi.

qui aderant, coepit, ut in extremis licet positus, foras efferretur, et contra viam loci, quo sanctus Liudgerus quiescit, statutus, pedes illuc, si vita ei daretur, cum oblationibus esse venturus, voveretur. Necdum vota complevit, et repente cum magna omnium admiratione convaluit; factaque est mirabilis tunc dexterae excelsi immutatio, ut ipse, in quo paulo ante, propter nimiam inflationem et pustularum densitatem, vivi hominis imago non agnoscebatur, in pristinum denuo statum in momento reformaretur. Ita sanitate restitutus, votum suum cum omni festinatione adimplere contendit; atque salvatori suo Christo, et sancto simul confessori eius Liudgero gratias acturus, ad nostrum monasterium venit, et haec erga se gesta fuisse, cum suae salvationis testibus comprobavit.

34. Cuiusdam Thiaddagi filia gravi morbo affecta, cum magno admodum dolore, si quando opus erat, foras efferri consuevit. Nam poples ei usque adeo inflatus, et immodicum sibi dolorem excitabat, et gressum tollebat. Iamque triennium exactum erat, ex quo in hoc incommodo perdurans, nullam omnino humanis manibus adhibitam curam suscepit. Unde pater eius quamvis gemebundus, fide tamen plenus, totam spem suam in Domino et meritis sancti Liudgeri ponens, ad eius eam sepulcrum adduxit. Ubi, cum de voce Domini misericordiam pro ea et confessoris opem postulasset, doloris quidem alleviamentum meruit, gressum vero necdum percepit. Proinde domum reversa, de die in diem meliorari, et pedetemptim in ambulandi usu proficere coepit, baculorum tamen adminiculo carere necdum valebat; et primo quidem duorum, deinde unius baculi sustentatione gressum debilem sustentabat, quoadusque iterum ad locum memoratum veniens, pedum perfecte officium mereretur, atque sine baculorum subsidio domum remearet.

12 35. Quidam de villa Furelmi 12) Vulfbertus, filium habuit nomine Amulgerum, qui quinto post nativitatem suam mensium spacio, gravissimo iuxta tantillae aetatis modulum languore praegravatus, cunctis se miserabilem praebebat. Non solum quippe aegritudinis violentia flebilis, sed et digitis in volam implexis et pedibus incurvis miserabiliter erat contractus; quodque miserrimum videbatur, usu quoque oculorum carebat. Quae tamen in tantillo corpusculo poena, non tam infantulum qui patiebatur, quam paterna viscera torquebat. Proinde sciens, ab eo remedium sibi venturum, cuius indicio talis effectus
13 est, per merita sancti Liudgeri divinum pater auxilium implorare intendit. Denique fide et devotione qua paternos affectus decebat, ad eius eum memoriam se allaturum dovovit. Quo facto, paulatim infans meliorari, et pristinae sanitati, dolore ablato, restitui coepit. Unde pater indubitatam iam de integra eius salvatione spem concipiens, voti sui sponsionem cum omni
14 festinatione adimplere curavit. Itaque infantulo secum assumpto, ad Werthinensem ecclesiam tendit. Quo cum pervenisset, de collato iam sibi beneficio gratias egit, de conferendo supplex oravit. Nec spe sua est frustratus, quam de divina pietate et meritis sancti Liudgeri concepit. Nam in crypta cum puerolo pernoctare permissus, incolumem reportavit, quem contractum adduxit.

Haec sanctus et vere beatus confessor Christi Liudgerus de inexhauribili illo verae salutis fonte assumens, per corporum curam ad animarum nos salutem quaerendam invitat, quatinus utrobique eius patrocinio adiuti, utrobique salvati, pervenire quandoque ad aeternam beatitudinem mereamur, praestante Domino nostro Iesu Christo, qui cum Patre et Spiritu sancto unus vivit et regnat Deus per omnia saecula saeculorum. Amen.

EX VITA IV. APUD BOLLANDUM Pag. 636.

1. Fundavit insuper tria loca pariter
Numero locorum, quo et populorum
Werthinam, Helmenstad, monachis fundaverat,
De proprietate vel haereditate,
Et episcopium dictum Monasterium *etc.*
2. Ita ut plurimis studeret discipulis
Omni semper mane lectionem dare;
Quos et erudiens ipse et instituens,
Per honestos mores duxit ad honores.
De quibus plurimi facti sunt episcopi;
Suus sicut primus frater Hildegrimus,
Qui in ecclesia dudum fuit aliqua,
Catalaunensi praesul, sub Remensi:
Ubi dum degeret, et commissa regeret,
Et prosperitatem habuisse fratrem
Liudgerum cerneret, ut gentes converteret,
Quos de paganismo acquisivit Christo,
Et ipse monitus nimirum divinitus,
Ad Norththuringensem se committit gentem,
Usus auxilio fratris et hospitio,
Manentis in loco Helmenstad vocato:
Ubi sanctissima ordinantes semina
Evangeliorum, in Norththuringorum
Iecerunt pectora, donec Dei gratia
Fecit ibi fructum coelos usque ductum.
Est episcopium adhuc testimonium,
Quo in cepit sedem Hildegrimus idem,
Qui quamvis Werthinae sit conditus corpore,
Halverstadis tamen sit patronus. Amen.

EX MIRACULIS SAECULO XII. MONASTERII FACTIS.

1. Episcopus Burchardus 13) Monasteriensem civitatem dilatare pluresque in ea proponens parrochias facere, aream quamdam comparavit et ecclesiae sancto Liutgero construendae assignavit. Ceterum inter sacerdotium et regnum tempestate orta, non solum caritas sua quasi in radice est sopita, sed capella quam sanctus Liutgerus infra urbem habuit, sub episcopo Theodorico 14) incendio vastata, postmodum est miserabiliter neglecta. Dominus etiam Helmwardus,

12) fortasse Fuhlen in principatu Schaumburgensi. 13) episcopus annis 1104 — circiter 1120. 14) episcopo anno 1121.

maioris ecclesiae canonicus, aream illam discretioni suae ab episcopo Burchardo commissam, invadiavit, nec absolvit. Unde et tempore nostro ad quemdam civem Hymricum haereditario iure fuit devoluta. Cuius concives, ut credimus, Spiritu sancto ducti, seriem quam qualicumque narrationis tenuitate percurrimus summatim, ad episcopum Luthewicum 15) detulerunt, et ut illa areâ vel aliâ eos ad confundandum sancto Liutgero ecclesiam iuvaret, rogaverunt. Ipse autem, ad opus pietatis ut fuit ab ineunte aetate promptissimus, aream absolvit, eâque aliam meliorem et eorum proposito magis idoneam cambivit, et quarta feria paschae contradidit.

2. Fuit item quidam in ea parte Frisiae, quae dicitur Morsaten 16), cuius unicus filius quater vel saepius quolibet die caduco laborabat morbo. Quo super cum ipse patris more doleret, vidit in somnis, quia quaedam crux prope Emesam staret, coram qua puerum ponderare deberet. Vidit, et mane cum filio et aliis undecim iter peregre arripuit, et tandem veniens Rene 17) didicit ubi crux esset . . . . .

3. Quaedam fuit paupercula Thelget 18), cui dolor oculorum ita invaluerat, quod nec vidit nec lucem diei ferre potuit. Unde et manicam superpellicei vel tale quid semper circa faciem suam involvere debuit. . . . . .

4. Fuit puer Osenbrugge 19) panem ostiatim quęrens, visu unius oculi, ex quo fuit duorum annorum, carens, et alio parum videns; ita quidem quod vix poterat viam dignoscere. Huic cum acciperet eleemosynas in monte sanctae Gerthrudis 20), dictum fuit a dominabus et earum ministris: *Quare non invocas Liutgerum, cuius gratia modo Monasterii est magna, ut videas?* Erat enim ibi presbiter, qui promisit ei dare ceram ad instar oculorum, quam sancto ferret Liutgero. . . .

5. Quidam fuit in Buren 21) qui tribus annis nec in dextro nec in sinistro latere iacere potuit . . . . Cumque iam esset in via sensit quasi pruritum in dextera coxa, dimissaque manu ut se ibi fricaret, palpavit ferrum sagittulae, quae pyl dicitur teutonice . . . .

6. Quaedam mansit Aldensele. . . . . Quod cum facere differret, contigit quosdam, qui de Aldensele Frekenhorst peregre ierant, redire. . .

7. Quidam fuit Sosati mercator. . . . .

8. Pauper quidam in diverticulis episcopalis domus Monasterii repertus, a servis quasi reus furti pugnis multabatur, et certatim crinibus ad aquam trahebatur. In quam cum iam esset praecipitandus, quidam ministerialis ecclesiae superveniens, ne amplius mali ei facerent, inhibuit. Ereptus itaque a manibus eorum, venit ad hospitale, rogans infirmorum provisorem, ut sui misereretur. . . . . Unde . . . quidam dixit ei: Sede, multum dolet crus. Erat enim ei valde contritum, quando crinibus de trappâ episcopalis domus trahebatur . . . . ad sancti con- 15
fessoris capellam, quasi nihil mali passus fuisset, festinavit. Ubi completâ oratione suâ seipsum obtulit, et quarta feria sequentis septimanae iter ad sanctum Iacobum 22) peregrè arri- 22
puit. . . . .

9. Belehem 23) prope Osenbrugge fuit qui- 23
dam ad tres annos caecus.

10. Quidam de Ririxerode summae pertinens prepositurae, habuit sinistrum crus diuti- 16
na infirmitate contractum. . . .

11. Quidam Mindensis ecclesiae praedives ministerialis cis Weseram manens, tanta fuit debilitatus infirmitate, quod ad annum non poterat ire. . . . . Quinta etiam die Monasterium equo iter direxit, et cum prope venisset ad milliare, laneus et nudipes processit ulterius, cru- 17
cique oblationes suas triginta obtulit vicibus; 18
qualibet quidem vice Monasteriensem et levem nummum exceptâ tricesimâ, quâ tres graves et tres leves obtulit nummos. Proinde promittens se annuatim oblationes suas eo missurum vel laturum, dixit, quia in honore sancti Liutgeri la- 19
neus et nudipes redire vellet domum.

12. Quidam manens prope Lirigae 24). . . . 24
In redeundo autem venit ad quamdam solitudinem, quę usitato nomine Fene dicitur . . . . quam transiens ex improviso invenit puerum. . . 20

13. Quidam armiger cuiusdam viduae segetes noctu et furtim secans, sensum perdidit; nec qualicumque vexabatur insania, sed tali quod putabatur maligno obsessus spiritu. Fecit enim mali quod potuit, et more insani currebat de nocte in plateis Ossenbrugge. Ubi aliquot cum 21
mansisset annis, somniavit quod sanctus Liutgerus diceret ei: Surge, et labora 25) Monaste- 25
rium, et consequeris gratiam. . . . . . .

EX MIRACULIS IN CODICE ROTTENDORFIANO SAECULI XII AUT XIII OBVIIS APUD BOLLANDUM PAG. 659.

1. In pago Egmundi 26) parentibus quidam 26
editus liberis, aegritudinis nimiae mole depressus iacuit . . . Est locus Wirdinna . . .

2. alius quidam de Gent oriundus . . .

3. In Astnidensi 27) civitate quidam pue- 27
rulus, paupertina admodum educatus parentela.

15) obiit a. 1173. 16) Frisiae pagus, Bremensi diocesi subiectus. 17) Reine ad Amisiam, supra Lingen. 18) Telget ad Amisiam, prope Münster. 19) Osnabrück. 20) Gertrudenberg. 21) Büren ad Almam in principatu Paderbornensi. 22) San Iago di Compostella. 23) Belm. 24) *fortasse legendum Lingae*, Lingen. 25) perge. 26) Egmund in Hollandia. 27) Essen. *edit.* Astrudensi.

EINHARDI
VITA KAROLI IMPERATORIS.

Nullus heroum qui medio aevo eminuerunt Karoli imperatoris, historicorum nullus Einhardi[1] *famam aequavit. Uterque gente et indole Germanus; et hic quidem — ut recentiores*[2], *fallaci tamen coniectura ducti, tradunt, e regione sylvae Ottonianae pago Moingowe in Francia orientali oriundus, — sub finem regni Pippini aut primis Karoli annis natus est*[3]. *Cuius in aulam mox ut intravit, ab eo enutritus*[4], *atque postea et regni administrandi*[5], *et litterarii quo rex maxime delectabatur otii particeps effectus, talem se praebuit, ut perpetua regi et liberis eius amicitia, post mortem quoque duratura, devinciretur*[6]. *Una cum rege Alcuini discipulus, arithmeticae gnarus ab ipso praedicatur*[7]. *Puella nobilissima*[8], *Imma, quam regis filiam fuisse posteri*[9] *voluerunt, in matrimonium ducta, Vussinum ex ea filium suscepit*[10]. *Summo igitur loco habitus, beneficiisque auctus*[11], *inter cetera abbatias S. Bavonis*[12] *et Blandiniensem Gandavenses*[13], *immunitate iudiciaria donatas, accepit; quibus vel Karolo vel Hludowico imperante abbatiae S. Servatii Traiectensis*[14], *S.*

1) ita nomen scribendum esse, chartae Einhardo a Hludowico imperatore concessae (una pro monasterio Blandiniensi Ainhardum scribit), et catalogus procerum Saxoniae a. 803 (*Einhartus*) tum ipse in Annalibus a. 806, in duabus chartis pro monasterio Laureshamensi, aliisque quas notis Tironianis exaratas Parisiis nuper inspexi, in epistola ad Lupum, et in translationis SS. Marcellini et Petri historia (c. I.), necnon amicorum eius praecipui, Gerwardus in versibus Vitae Karoli subiectis, Lupus Ferrariensis (epp. 1. 2. 4. 5.) et Rhabanus (in epitaphio), coaevi Ermoldus Nigellus (II. 31. „*Heinardus*"), Walafridus Strabo („*de Einharto*"), Frotharius Tullensis (epist. 16.) Anonymus vitae Hludowici auctor cap. 41. („*Heinhardus*") Chronographus Fontanellensis („*Heinhardus*" et „*Einhardus*"), tum Annalista Fuldensis a. 874, poeta Saxo, ut praecipuos noni tantum saeculi scriptores adducam, evidentissime ostendunt. Unus tamen alterve posterioris aevi liber nomen eius et in *Eginhardum* et *Agenardum* profert, quod variis praeterea modis deformari, codicum recensio infra instituta monstrabit. In unico epistolarum codice, Lugduni-Clavati a me anno 1827 iterum reperto, initialis tantum littera E. exprimitur. 2) Codex bibl. regiae Hannoveranae, cuius ea de re sententia infra in codicibus recensendis sub B 8 edetur; et scriptores haud ignobiles nostro aevo propiores. 3) nam cum Karoli libris nutritus est, et in epistola ad Lupum anno 836 scripta senem se praedicat. 4) vita Karoli praefat. 5) in praefatione, et Ermoldi Nigelli II. 31 — 34. 6) in praefat. 7) Alcuini epistola 85. Opp. I. 126. 8) Lupi epist. 4. ad Einhardum. 9) primus monachus, chronici Laureshamensis saeculo duodecimo auctor. 10) Einhardi epistola 30. 11) e. g. Fredeslare, Einhardi ep. 37. 12) Miraei Opp. dipl. I. unde annales Gandavenses supra p. 187 erroris in anni 826 numero arguuntur. Einh. epp. 12. 22. 41. hist. translat. SS. Marcellini et Petri. 13) ibid. et Einh. ep. 12. Hist. transl. S. Wandregiseli. 14) Einh. epistola 32 et charta notis Tironianis scripta codicis regii Paris. Nro. 2. 16-

Chlodoaldi[15], *ecclesia S. Iohannis Ticinensis*[16], *et annis* 816—823 *abbatia Fontanellensis*[17] *accesserunt. Anno* 803 *inter proceres recensetur*[18], *quibus obsides Saxonici custodiendi commissi erant. Operum regalium exactor constitutus*[19], *maximae molis aedificia, pontem Moguntiacensem, palatia Ingelheimense et Aquense, et quam hodieque admiramur, basilicam Aquensem, simplicitate, soliditate, et concinnitudine aeternam ingenii eius testem, etsi non inchoasse, perfecisse tamen credendus est. Imperatori domi militiaeque semper adhaesit*[20], *nec nisi semel, quum anno* 806 *legatus testamentum eius Leoni papae subscribendum porrigeret*[21], *ab eo discessisse videtur.*

Anno 813 *filiis Karoli maioribus natu defunctis, praecipuus ei Hludowici in societatem imperii sibi adsciscendi auctor fuisse traditur*[22]. *Proximis post obitum Karoli annis in grati et venerabundi animi signum*[23] *vitam eius scribendam sibi proposuit, et ante annum* 820 *absolvit; anno enim sequenti* 821 *iam inter libros monasterii Sindleozes-Auva*[24] *occurrit, et anno* 830 *vel* 831 *famam eius late patuisse, ex Lupi epistola ad Einhardum intelligimus. Conqueritur in praefatione de litterarum in aula honore iam iam imminuto, et quamvis apud Hludovicum imperatorem locum honoris pristinum retineret, tamen iam tum praesentiens se rebus imparem, quarum e medio amicus suus magnus discessisset, „otium quo aliquando perfueretur, multimoda cogitatione meditari coepit“*[25]. *Quam ob rem villas Michilinstat et Mulinheim in saltu Odanwald a populari frequentia valde remotas nactus, eas sibi et Immae uxori ab imperatore concedi rogavit*[26]. *Qui petitioni non solum annuit, sed quum anno* 817 *Hlotharium regem constituisset, Einhardum potissimum qui „eius curam gereret, quique eum de moribus corrigendis et honestis atque utilibus sectandis sedulo commoneret,“ elegit*[27]. *Unde et magna post inter utrumque necessitas remansit*[28]. *Anno* 818 *Imma consentiente villam Michilinstat monasterio Laureshamensi contulit*[29] *Paucis postea annis cum uxore consilium iniit, ut fratris et sororis more in posterum viverent; quod tamen amoris imminuti signum non fuisse eo probatur, quod Imma in mariti domo usque ad obitum suum commorata est, rebusque eius omnibus ut solita erat praefuit*[30]. *Einhardus vero presbyter consecratus*[31], *basilicam non indecori operis in praedio suo Mulinheim aedificavit, et anno* 825 *Radleicum notarium suum reliquias sanctorum arcessitum Romam misit*[32]. *Quae vix*

15) Einh. ep. 2. 16) Einh. hist. translat. SS. Marcellini et Petri c. II. N. 12. 17) chron. Fontanell. supra pag. 294. 18) in Prodromo Germaniae sacrae T. I. ex codice quem S. Pauli in Carinthia denuo exscripsi. 19) Chron. Fontanell. supra pag. 293. Walafridi Strabonis carmen de eo, et Rhabani epitaphium. 20) in praefatione. 21) Einh. annales ad a. 806. 22) Ermoldi Nigelli lib. II. v. 31 sqq. 23) praef. vitae. 24) apud Neugart episcopat. Constantiens. p. 540. 25) hist. translationis SS. Marcellini et Petri cap. 2. 26) ibid. c. 2. et dipl. Hludowici in Codice diplomatico Laureshamensi I. p. 44. 27) Einh. epist. 34. 28) ibid. et epp. 43. 48—50. 29) Cod. dipl. Lauresh. I. p. 46. 48. 30) Einhardi epistola ad Lupum, et Lupi 4. 31) anno 826 missam legit. Hist. transl. c. 42. anno 827 abbas fuit. Hist. translat. cap. 69. 32) Hist. translat.

Quae supersunt cum editis contulit D. Keller. Dum integer erat, saeculo XIII. exscriptus est, idque apographum iam

3*) *in bibl. Parisiensi Nro.* 5926. *extat. Loca selecta contulit D. Faerber.*

3 *b*) *C. bibl. Christinae reginae in Vaticano, quem a.* 1821 *totum evolvi, Nro.* 692 *signatus, membranaceus in fol. saec. XII. littera Langobardica exaratus. Titulus ut in cod.* 2 *b. exceptis vocibus* karoli *et* doctissime. *Continet praeterea anonymi vitam Hludowici, et brevem Francorum historiam inde a Faramundo usque ad Henrici II imperatoris et Roberti regis tempora.*

3 *c*) *C. bibl. regiae Parisiensis Nro.* 5354, *membr. saec. XI. a D. Schneegans cum editis collatus. Titulus idem ac supra codicis* 2 *b. Sequitur anonymi vita Hludowici imperatoris. Apographum eius est*

3 c*) *C. bibl. regiae Parisiensis Nro.* 4631, *saec. XV. collatus a D. Oberlin.*

4) *C. bibl. palatinae Vindobonensis inter historicos profanos N.* 654. *membran. in* 4° *saec. X. de quo iam T. I. pag.* 131. *aliqua monui. Inscriptio* Gesta ac vita Karoli imperatoris *iam deleta est. Praefatio desideratur. Folia aliquot quum ante saeculum XIII. excidissent, ab illius aevi viro ope codicis cuiusdam secundae classis, qui ad B 5 proxime accederet, suppleta, undque lectiones nonnullae ut ei videbatur emendatae sunt, quae quidem nota* 4 *B. insignienda duxi. Codicis auctor magna cura opus explevit, ita ut paucis in eo vitiis offendaris;* ae, œ, oe *et* ę *saepius quam nostri temporis usu requiritur, adhibuit. Scripturae specimen habes in tabula T. I. ad pag.* 131.

4 *b*) *Codex a Marquardo Frehero editioni suae in Corpore SS. Francic. p.* 433. *adhibitus, ut plurimum codicibus hucusque recensitis consensisse videtur, sed non ut oportuit in rem suam a Frehero versus est, quippe qui editionem Nuenarianam plerumque tam presse sequatur, ut vel vitia typographica ad calcem eius emendata rursus exprimat. Quare Freheri auctoritatem rarius, et fere non nisi quando a Nuenario discedit, invocavi.*

5) *C. bibl. Vaticanae Nro.* 3339. *membr. in folio saec. XIII. aut XIV, quem anno* 1822 *perlegi. Inscriptio:* Incipit praefatio libelli de vita et moribus atque actu Karoli excellentissimi regis.

6) *C. bibl. regiae Parisiensis Nro.* 4628 *A. membr. saec. X. titulum praefert:* Vita Caroli magni ab einardo dictata. *Codicibus iam recensitis in maioris momenti lectionibus ut plurimum consentit, in scribendis vocibus* com, dicontur, cuncordia, cummuniter, cumpelleret, cumpositis, cumpletum, cumsimilis, cumvenientem, nundum *a vulgari modo recedit. Extenditur usque ad illa capitis* 16. *verba* extat proverbium, *quibus ultimae Caroli voluntatis superscriptione adiecta, desinit. Collatus est a D. Weber.*

6 *b*) *C. bibl. regiae Parisiensis Nr.* 4955. *membran. saec. XI. collatus a D. Schneegans. Inscribitur:* Vita caroli magni franciae regis atque

imperatoris per eginhartum illius quandoque alumnum atque scribam adiuratum, germanni. *Libro finito genealogia stirpis Carolinae inde ab Arnulfo usque ad Hlotharium imperatorem, et post eam demum formula* Explicit vita caroli regis atque imperatoris *habetur.*

7) C. bibl. Cottonianae signatus Tib. C. XI. membranaceus, a D. Faerbero cum editis collatus; de quo supra pag. 217. *monuimus.*

7 a) C. olim Gemblacensis membran. saeculi XI. in 8vo *vel* 4°. *quem a.* 1826 *Bruxellis inter codices Regios evolvi, post* Geraldi *poesin sive* „librum duorum sodalium Waltharii et Haganonis," *librum nostrum ita inscriptum sistit:* Incipit prȩfatio Einardi super vitam domni Karoli imperatoris. *Lectiones eius proxime ad codd.* 7. 7*b. c.* 10*f. g. h.* 15. *accedunt.*

7 b) C. bibl. Bodleianae, Laud. H. 39. *signatus, quem a.* 1827 *Oxonii evolvi. Est membranaceus in folio min. saeculi XII. et Victoris Vitensis historiam persecutionis Vandalicae, Pauli historiam Langobardorum, tum post Einhardi opus, librum bestiarum, Alexandri Magni, et ultimo loco Apollonii historiam continet.*

7 c) C. quondam Paderbornensis Societatis Iesu, a Ioanne Bollando editioni suae (in Actis SS. Ianuar. T. II. p. 874—888. *Antwerpiae a.* 1643) *adhibitus, cuius ulteriora fata ignorantur; quare non ipsum sed de eo Bollandum tantum adire licuit. Codici Cottoniano haud absimilem, lectio cap. I.* monasterium Sithiu *evincit. Ita in universum, quando de codice non nisi pauca mihi innotuerant, in eo inter ceteros collocando insignem quandam lectionem sequi oportuit. Ceterum Bollandi editio eo anterioribus praestat, quod codicum suorum ope locos aliquos, reiecta Nuenarii corruptione, restituit.*

7 d) C. Londinensis in collegio Sionensi adservatus, cuius aliquot lectiones a I. I. Schroedero sibi transmissas Schminkius memorat. Codicem ad Paderbornensem accedere, ex eadem capitis I. lectione monasterium sithiu *agnoscas. Inscriptio:* Vita Karoli et orthodoxi imperatoris edita a meinardo capellano eius sui temporis impense docto.

8 *et* 8^{a}) *C. bibl. regiae Parisiensis, ex bibliotheca Notre Dame Nro.* 133, *olim H.* 4. *membranaceus in folio saeculi XII. quem a.* 1827 *evolvi, ex eoque descriptus C. eiusdem bibliothecae Nro.* 6187. *membr. saec. XIII. post praefationem haec habent:* Vita Karoli magni imperatoris ab einardo abbate capellano suo descripta. *Lectiones aliquantum corruptae. Deficiunt in verbis cap.* 31. anno indictionis VII. V. Kal. Febr. *In eodem volumine opus Turpini, excerpta ex quadam Alcuini epistola (Bouq. V. pag.* 607.), *Karoli epistola Offae (ibid. pag.* 627.); *visio de Karolo Martello, et Bedae historia Anglorum habentur.*

8*b) Codex quo Hermannus comes Nuenarius in editione sua, quae Coloniae Agrippinae anno* 1521. *in* 4° *una cum Einhardi annalibus prodiit, usus est, aut ipse iam ab antiquis exemplis nimis recedebat, aut quod magis credo, ab editore, ut orationem concinniorem*

et magis latinam redderet, multis in locis immutatus est. Cuius rei indicium id potissimum erit, quod in talibus reliqui omnes, quotquot supersunt, codices unanimi plerumque consensu a Nuenario recedunt; quare plurimae lectiones ei peculiares ut merae coniecturae aspernandae et ne in annotationibus quidem referendae erant. Inscribitur: Vita et gesta Karoli cognomento Magni, Francorum regis fortissimi, et Germaniae suae illustratoris, auctorisque optime meriti, per Eginhartum illius quandoque alumnum atque scribam adiuratum, Germanum, incipiunt foeliciter. *Cuius tituli verba quae in codice* 6. *desiderantur, ab editore adiecta fuerint. Proxime ad eum*

8*c*) *C. bibl. universitatis Bonnensis accedit, saltem in iis locis, quos anno* 1826 *cum editione mea contuli. Est membranaceus in fol. longiori saec. XII, et praeterea Capitularia nonnulla continet; qua de re cf. Rheinisches Archiv T. I.*

9) *C. olim monasterii Prumiensis iam vero bibliothecae publicae Treverensis, membranaceus in* 4° *minori, anno* 1084 *exaratus, de quo T. I. pag.* 539. *retulimus. Totius libri et praestantiorum praeterea locorum collationem bono publico instituit nobisque transmisit V. Cl. Wyttenbachius. Einhardi opus titulo et praefatione caret. Quae supra de pretio codicis dixi, hic repetenda veniunt.*

9*b*) *C. bibl. Bodleianae Oxoniensis membranaceus, in usum Schminckii a I. I. Schroedero cum editis collatus. Aetatem uterque reticet; praefatio deest.*

9*c*) *C. bibl. publicae civitatis Bernensis Nro.* 208. *membran. in fol. saec. XIII. Paucae lineae post* Walah, Meginherius“ *desunt. Locos eius aliquot a.* 1823 *inspexi, plus facturus, si per breve temporis spatium licuisset.*

10) *C. bibliothecae regiae Hannoveranae membr. in* 4°. *saec. XII, quem in usum nostrum converti. Hic, ut infra Monacho Sangallensi praefaturus uberius dicam, una cum quinque subsequentibus eundem fontem agnoscit. Continent enim post opus nostrum Einhardi annales et Monachum Sangallensem, tantaque invicem lectionum affinitate coniunguntur, ut iam antiquissimum Monachi Sangallensis codicem utrique Einhardi operi subiectum fuisse opinari liceat. Quatuor prima codicis Hannoverani folia cum praefatione, ut opinor, et initio operis usque ad illa capitis* 9. *verba* ut loci et angustiarum situs“ *exciderunt. Ultima Vitae verba* „adimplere curavit“ *Annalium initium* „Hoc anno“ *eadem linea excipit.*

10*b*) *C. bibliothecae ducalis Gothanae membr. in* 4°. *saec. XII. quem Viri Cl. Iacobs, consiliarii aulici et bibliothecarii, in rem patriam favore, manibus tenere mihi licet. Liber effigie Karoli, throno insidentis, armigero ad dextram stante, insignis, post Monachum Sangallensem, pro tertio et quarto gestorum Karoli libro computatum, pauca de obitu Bedae presbyteri et versus duodecim de com-*

puto exhibet. Praefatio deest; inscriptio: Incipit liber primus gestorum Karoli. *Textus haud raro temerarium scriptorem arguit.*

10*c*) *C. bibl. regiae Monacensis, olim monasterii S. Mangi in Stadt-am-Hof in* 4°. *saec. XII. a V. Cl. Docenio repertus et a D. Bachlechner in usum nostrum collatus est. In eo quoque praefatio desideratur. Apographum eius est:*

10*c**) *C. bibl. Caesareae Vindobonensis inter historicos profanos N.* 990, *membran. in* 4°, *saec. XIV. Contuli eum anno* 1820; *lectiones eius hic raro adduxi. Inscribitur:* Incipit prologus librorum de gestis Karoli imperatoris.

10*c*†) *Easdem fere lectiones ac codices* 9*b, et praecipue* 10, 10*b*, 10*c*. *exhibent libri duo manuscripti, quos in bibliotheca sua fuisse Iustus Reuberus olim retulit.*

10*d*) *C. bibl. ducalis Modenensis chartaceus saec. XV, quem ibi a.* 1823 *evolvi, duobus tantum tribusve locis consulendus erat.*

10*e*) *C. bibliothecae electoralis Casselanae membranaceus anno* 1498 *exaratus. Apographum eius Schminckio transmissum; inspexi eum* 1824, *nec in tanta librorum multo antiquiorum copia iterum perlegendum censui.*

10*f*) *C. bibliothecae publicae Lugduni Batavorum, membran. a Schminckio cum editis collatus. Quum vero cap.* 6. *eandem ac Casselanus sententiam omittat, utrumque coniungendum patet. Inscribitur:* Vita et conversatio excellentissimi principis, domni Karoli, magni quondam imperatoris romanorum et regis francorum.

10*g*) *C. Cantabrigiensis in collegio Caiogonvillensi, (olim ecclesiae de Reading), a Ioh. Gordon in usum Schminckii evolutus, cum Lugdunensi in easdem fere lectiones conspirat. Evolvi eum Cantabrigiae a.* 1827, *et ita inscriptum reperi:* Incipit prologus Alcwini in vitam Caroli magni regis Francorum et imperatoris Romanorum. *Exaratus est saeculo XII. in membrana, et post Einhardum vitam Alexandri M., epistolam eius ad Aristotelem de situ Indiae, et Abbreviationem gestorum regum Francorum continet.*

11) *C. bibl. Caesareae Vindobonensis in catalogo Hohendorfiano N.* 16. *in folio, membran. saec. XII, quem a.* 1820 *perlegi. Praecedit Pauli historia Langobardorum. Inscribitur:* Incipit vita Karoli magni imperatoris. *Ex eodem codice, quo sequentes quatuor, descriptus est.*

11*b*) *C. bibl. regiae Parisiensis N.* 4877. *membr. in fol. saec. XIII, in quo Einhardus Orosio et Langobardorum historiae subiicitur, et Alexandri Magni historiam et epistolam de situ Indiae praecedit. Titulus ut in C.* 11. *Loca selecta contulit D. Faerber.*

11*c*) *C. bibl. regiae Parisiensis Nro.* 5997. *membr. saec. XIII, in quo vita inter historiam Northmannorum et abbreviationem gestorum regum Francorum collocata est. Titulus:* Incipit prologus in vi-

tam caroli magni regis francorum et imperatoris romanorum. *Loca selecta contulit D. Faerber.*

11 *c*) C. bibl. regiae Parisiensis Nro.* 4937. *membr. saec. XIV. apographum codicis* 11 *c. est. Loca selecta Faerbero debemus.*

11 *d) C. bibl. regiae Parisiensis N.* 5999. *saec. XVI. In eo Karoli vitam historia Normannorum antecedit, abbreviatio gestorum regum Francorum subsequitur. Titulus ut in* 11 *c. Loca selecta D. Faerber excerpsit.*

12) *C. bibl. publicae Bremensis chartaceus in* 4° *saec. XVII. Goldasti manu ex bono satis exemplo descriptus; sed ab eo de quo infra sub Nro.* 17. *relaturus sum, differt. Librum paucis tantum locis adeundum censui.*

13) *C. bibl. Sangallensis Nro.* 547. *membranaceus in fol. maiori, saeculi XI. aut XII. Bedae historiam Anglorum, gesta regum Francorum et opus nostrum complectitur. Praefatio adest; in fine operis nonnulla exciderunt.*

14) *C. Gladbacensis a Bollando editioni suae adhibitus; lectiones ab eo allatae tam paucae sunt, ut certi de eo nihil statuere liceat.*

15) *C. bibl. Guelferbytanae inter Extravagantes in* 4° *numero* 152 *signatus, membranaceus est in* 8vo *saec. XV.*

16) *C. a Iacobo Morellio in Bibliotheca sua manuscripta Graeca et Latina (Bassani a.* 1802 *edita) pag.* 395 — 397. *descriptus, membran. in* 12° *saec. XV. iam, ut Venetiis V. Cl. Petro Bettio, humanissimo Divi Marci bibliothecario, Morellii nepote, referente didici, in Britanniam ablatus est. Lectiones pleraeque cum editione nostra conveniunt; additamenta duo, nullius certe auctoritatis, in annotationibus retuli.*

17) *C. Goldasti, quem se a Schobingero accepisse testatur, in Commentario ad opus nostrum a Schminckio publici iuris facto, cum editione nostra plerumque convenit. In Commentario suo multa Goldastus docta, plurima minus necessaria, nonnulla scitu utilia adtulit.*

18) *C. bibliothecae Palatinae Nro.* 339. *membranaceus in* 4° *foliorum sexdecim, quem Excellentissimus dominus L. B. de Stein anno* 1822 *Romae inspexit, hieme iam proxima reperiri nequivit; quare eum hic ultimum primae classis recensui.*

Secundae classis codices omnes ex uno quodam fluxerunt, cui Gerwardus, Karoli et Hludowici bibliothecarius et praecipuus Einhardi amicus, tria in Karoli et Einhardi laudem disticha adscripserat. Unde quum pateat, codices istos originem suam ad antiquissimum exemplum et Einhardo coaetaneum referre, qui studiosius ab editore evolvantur digni videntur. Nec lectionum bonitas origini im-

par. Ut plurimum optimis et antiquissimis primae classis consentiunt, a qua tamen aliquot locis, praecipue quod Hrodlandum inter occisos a Wasconibus minime referunt, omnino discedunt. Praefatio in omnibus praeter codicem B2b. desideratur. Plurimi huius classis codices in Germania, pauci in Italia Galliaque extant. Disticha illa hic referre iuvabit:

Hos tibi versiculos ad laudem, maxime princeps,
Edidit aeternam memoriamque tuam
Gerwardus supplex[a] famulus, qui mente benigna
Egregium extollit nomen ad astra tuum.
Hanc prudens gestam noris tu scribere lector
Einhardum[b], magni[c] magnificum Karoli.

Codices igitur sunt:

*B*1) *C. bibl. Caesareae Vindobonensis inter histor. eccles. Nro.* 90. *membranaceus in* 4° *maiori saec. IX. exeuntis, de quo T. I. pag.* 129 *plura monui. Ex instituto scriptoris vocibus demum capitis* 18. Cetera quae ad interiorem *incipit. Diphthongum* ae, oe, ę *saepius quam nos solemus scribit; voces singulae saepius aut cohaerent aut male separantur. Perlegi eum a.* 1820.

*B*2) *C. Florentinus in bibl. Laurentiana membran. in folio maiori saec XI. In eodem volumine Prosperi chronicon, Iordanis res Geticae, gesta Francorum et Pauli historia Langobardorum habentur. Titulus:* Incipit gesta Karoli. *Textus tam prope ad B*1. *accedit, ut ex eodem cum hoc fonte non derivari nequiverit. Excerpta codicis, ab Heinrico Meibomio sibi transmissa, iam Besselius Einhardum editurus in rem suam vocavit, sed minori diligentia confecta, ita ut cum Florentiae a.* 1822 *degerem, eum denuo diligentius perlegendum statuerim. Praeter huius codicis apographum Florentiae adservatum, alterum extat*

*B*2*) *C. bibl. Caesareae Vindobonensis in Catalogo historiae profanae Nro.* 477. *chartac. in fol. saec XV; quod anno* 1820 *in usus nostros verti. Inscriptio:* Incipit gesta karoli feliciter.

*B*2*b*) *C. bibl. regiae Parisiensis Nro.* 6264. *saec. XV. cuius lectiones selectas D. Faerber exscripsit, ex codice primae classis, fortasse* 3c., *praefatione et titulo auctus fuisse videtur. Qui quidem sic se habet:* Vita et conversatio gloriosissimi imperatoris karoli atque invictissimi augusti. Incipit edita ab eginardo sui temporis impense doctissimo nec non liberalium experientissimo artium viro educato a praefato principe propagatore et defensore religionis christianae quam feliciter perlegendo currentes letamini in christo.

*B*3) *C. bibl. Caesareae Vindobonensis inter historicos profanos Nro.* 338. *membranaceus in folio, Conrado III. imperatore saeculo XII. scriptus, atque a me ante hos sex annos evolutus est. Inscribi-*

a) suplex B 1. b) einchardum B 3. 3 c, d. einardum B 5 b. enchardum B 4 b. c) magnum B 2.

tur: Gesta Karoli. *Praecedunt Rudberti historia expeditionis Hierosolymitanae et Chronica Ysidori Yspaniensis, sequitur Liutprandi historia. Eum una cum codicibus tribus vel quinque iam recensendis ex eodem fonte profluxisse, lectiones ex iis decerptas perlustranti facile patebit.*

B3b) C. bibl. monasterii Claustroneoburgensis supra Vindobonam ad Danubium positi, membran. in fol. saec. XII. In eodem volumine Pauli Diaconi historia miscella, Liutprandi historia et Reginonis chronicon extant. Inscribitur: Gesta Karoli. *Codicem anno* 1821 *perlegi.*

B3c) C. bibl. Caesareae Vindobonensis in catal. historiae prof. Nro. 1068. *membr. in* 8vo, *inscriptus:* Gesta Karoli regis magni. *Liber et Liutprandum et Reginonis chronicon continet. Eum et sequentes quatuor anno* 1820 *evolvi.*

B3d) C. bibl. Caesareae Vindobonensis in catalogo Schwandneri Nro. 1080. *chartaceus in* 4° *saec. XV. et* Gesta Karoli *praetitulatus. In eodem libro Liutprandum et Reginonem invenias.*

B4) C. bibl. monasterii Zwetlensis in Austria, membran. in 4° *saec. XII. qui praeter Einhardum Liutprandum, Victoris Vitensis historiam persecutionis Vandalicae et Ottonis Frisingensis chronicon continet. Inscribitur:* Incipiunt gesta karoli.

B4b) C. bibl. Caesareae Vindobonensis in catal. historiae prof. Nro. 178. *membran. in fol. saec. XIII. absque titulo. Eosdem ac c. Zwetlensis scriptores et praeterea Pauli historiam miscellam continet. Inscriptio abest.*

B5) C. bibl. palatinae Vindobonensis in catal. histor. eccles. Nro. 110. *membran. in fol. saec. XII. Einhardi vita ex codice secundae classis, Monachus Sangallensis ex codice Hannoverano descriptus est; de annalibus T. I. pag.* 131. 132 *dixi. Versus in laudem Einhardi desunt. Titulus:* Incipit vita Karoli magni imperatoris augusti et saxonum apostoli ab enhardo capellano suo composita. *Singulare in eo scribendi compendium* (ėt = etiam) *offendi.*

B5b.) C. Moissiacensis a. 1127 *exaratus, qui Chesnio ad manus fuit.*

B6.) C. bibl. monasterii Einsidlensis in Helvetia, membran. saec. XI. vel XII. Quem, quia V. Cl. Dümgio referente, disticha illa tria exhibet, secundae classi adnumeravi. De textu eius nihil praeterea nobis constat.

B7.) C. bibliothecae Chisianae F. IV. 75. *insignitus, membran. in* 8vo *saec. X. Benedicti, S. Andreae ad Soracten saeculo X. monachi, chronicon continet, cui nonnulla ex Einhardi vita secundae classis inserta esse conspexi: ex capitibus scilicet* 15, 16, 17, 18, 19, 20, 22, 24, 25, 26, 30—33. *Versus etiam Gerwardi, quamvis misere depravati, adsunt.*

B8) C. bibliothecae regiae Hannoveranae, olim congregationis

sanctimonialium in Wittingen principatus Luneburgensis, chartaceus in 4° anno circiter 1400 *exaratus, et* Varia de Carolo Magno, *a Scheidio nisi fallor, inscriptus, inter alia ex Einhardo et Thegano decerpta continet. Illis tertium distichon, quod libelli auctorem prodit, subiectum, et loco verae praefationis, quam in huius classis libris desiderari dixi, a scriptore codicis alia quaedam praemissa est, quam Strabi auctoris nomine donavit, sine dubio quod eum Thegano praefatum esse vidisset*. Cuius igitur ad exemplum et Karoli vitam in capita distinguere conatus est; quorum ratio a recentiori paullum discedit, nec tamen hic referri meretur.*

*B*9. *et* 10) *CC. bibliothecae Universitatis Oxoniensis Nro.* 837. *et apographum eius in bibliotheca capituli Salisburiensis in Anglia, quos anno* 1827 *evolvi, membranacei saec. XIV, praeterea Iordanis historiam Gothorum et historiam miscellam, Pauli historiam Langobardorum, atque post Einhardi cap.* 31. *quaedam ex monacho Sangallensi decerpta continent.*

Praeter hos sexaginta codices, nominandi veniunt

C 1) *C. bibl. regiae Parisiensis Nro.* 5943. *A. membr. saec. XII. et*

C 1. *a*) *C. olim Vossianus, de quibus nondum constat cuinam classi adnumerandi sint.*

C 2) *Fragmentum Vindobonense in codice bibl. Caesareae Vindobonensis membr. saec. IX. vel X, nomina ventorum exhibens.*

C 3) *Fragmentum Pesthinense, in codice Virgilii membr. saec. X. aut XI. quem in museo nationis Hungaricae anno* 1821 *inspexi. Sunt nomina mensium et ventorum.*

C d) *Fragmentum Oxoniense, sive mensium ventorumque nomina a D. Faerber ex „uno Iunii fasciculo* (116*f.*) *in bibliotheca Bodleiana" transscripta.*

C e) *Fragmentum Hamelense, i. e. eadem nomina in codice conventus S. Bonifacii Hamelensis membranaceo obvia, quorum exemplum bibliotheca regia Hannoverana servat.*

Quibus subsidiis quomodo usus sim, iam dicendum restat.

Codicibus primum, quam diligenti investigatione fieri poterat,

*) *Praefatio ea est:* Gesta Karoli magni . secundum Strabum. Ex cronica sancti albani Maguntiensis. Gloriosissimi imperatoris Karoli magni vitam et gesta . Einhartus vir inter omnes huius temporis palatinos . non solum pro sciencia . rerum et pro universa morum honestate laudis egregie descripsisse cognoscitur . et purissime veritatis, utpote . quibus pene omnibus interfuit testimonio roborasse. Natus enim in orientali francia in pago qui dicitur moingeuui . in fuldensi cenobio sub pedagogio sancti bonifacii martiris prima rudimenta suscepit. Inde ab augolfo (*a baugolfo*) abbate . monasterio (*monasterii*) supradicti in palacium Karoli translatus est etc. Sequitur nunc uero relabentibus in contraria studiis lumen sapiencie . quod minus diligitur . rarescit in plurimis. Predictus itaque homuncio . nam statura despicabilis videbatur . in aula Karoli amatoris sapiencie . tantum glorie incrementi . merito prvdencie et probitatis est assecutus. vt inter omnes regie maiestatis ministros pene unus haberetur Cui rex id temporis potentissimus et sapientissimus plurima familiaritatis sue secreta committeret etc. Hec dicimus ut in dictis eius minus . quisque habeat dubitacionis Sequitur huic opusculo Ego Strabus . tytulos et incisiones prout visum est congrvum . inserui . vt ad singula faciliter querenti quid placuerit elucescat accessus . finit prologus. *Baugolfus, Sturmii successor, annis* 779 — 802 *monasterio Fuldensi praefuit.*

secundum classes et genera sua dispositis, nihil fere supererat, nisi ut codicem optimum eumque omnium antiquissimum, Vindobonensem scilicet primo loco recensitum, reliquorum ope emendarem. Nam nec eum vitiis, iisque manifestis, carere, non solum reliquorum cum eo collatio, sed iam accuratior eius lectio demonstrabat. Quare vel si quando ipsius lectio per se satis tolerari posset, sed reliqui omnes ab ea discederent, unum facilius quam sexaginta fallere opinatus, lectionem eius corrigendam censui; quod tamen tam raro et unanimi ut dixi diversissimorum codicum consensu factum est, ut suamet ipsa ratione consistere posse videatur. Lectiones codicis Vindobonensis non a me receptas omnes in annotationibus recensui; reliquorum codicum si unus alterve levissima quaque in re a ceteris discederet, id in antiquioribus tantum vel melioribus e. g. 2. 2*b, c,* 3, 4. *B* 1. 2. *indicavi, quum nec pessima quaeque scribarum (nedum editorum!) menda coniecturasve nosse ullius hominis intersit, nec iis colligendis otium meum vel animus sufficeret. Quod mihi in vitium verti, tantum abest ut verear, quin potius, doctos viros, vel ita inutilia congeri, conquesturos esse, praevideam.*

Annotationibus historicis raro opus fuit, et ea tantum adieci, quae ex reliquis Tomorum I. et II. scriptoribus hauri nequeant.

Divisionem operis a Besselio institutam, propter legentium commoda retinendam ratus, duobus tantum locis immutavi, quod neminem in errorem inducere posse confido.

Editiones anteriores fuerunt:

1. *Nuenarii anno* 1521, *dissertatione de origine et sedibus priscorum Francorum praemissa, et Einhardi annalibus subiectis; cuius supra (cod.* 8*b.) mentionem inieci. Repetita est a.* 1532 *Basileae in collectione Scriptorum Germanicorum Frechtiana, a.* 1561 *(in exemplis quae evolvi, ultimo numero in* 2 *mutato, iam* 1562 *legitur) Coloniae Agrippinae in* 12°, *a.* 1616. *Lipsiae excudente Iusto Iansonio in* 4°, *a.* 1707 *in Heineccii et Leukfeldi Scriptoribus rerum Germanicarum. Schminkius et a Beato Rhenano libris rerum Germanicarum a.* 1551. *insertam esse dicit, sed nec ego nec amicorum ullus eiusmodi exemplum aspexit, et tali additioni ratio libri vehementer adversatur. Reliquae autem editiones omnes, licet haud raro ab ea recedant, Nuenarianae ut principio et fundamento suo innituntur.*

2. *Iusti Reuberi in Scriptoribus rerum Germanicarum a.* 1584. *Codicibus duobus, qui ad codd.* 9. 10. 10*b.* 10*c. proxime accedunt, adhibitis, libri Nuenariani lectiones primus suspectas reddidit, nec tamen emendare aggressus est. Eandem recensionem in altera SS. Reuberi editione a* 1619 *et in Franzii historia Caroli Magni Argentinae a.* 1644 *in* 4° *invenies; tertius Scriptorum Reuberi editor, Ioannes, a.* 1726 *varietatem lectionis Schminkianae subiecit.*

3. *Freheri a.* 1613 *de qua supra (cod.* 4*b.) dixi.*

4. *Andreae Duchesne, Tomo II. SS. Francic. a.* 1636. *Textum ope quinque codicum, qui inter regios Parisienses supra adductos habeantur, correxit.*

5. *Bollandi a.* 1643, *de qua supra (cod. 7 b. et* 15) *iudicium tuli. Editor dissertationem de reliquis Karoli vitis et de Einhardo praemisit, textui annotationes subiecit.*

6. *Friderici Besselii Helmstadii a.* 1667 *in* 4°. *Editio codicis Florentini (B 2.) lectionibus prolatis excellit. Annotationes eius, licet multam eruditionem testantes, semper fere ululis Athenas portatis aequaveris.*

7. *Ioannis Hermanni Schmincke Traiecti ad Rhenum a.* 1711 *in* 4°. *Primus codicum Bodleiani, Lugdunensis, Caiogonvillensis, Sionensis, et Casselani, praeterea Alberti Stadensis aliorumque scriptorum qui Einhardum secuti sunt, lectiones dedit, et textum summo annisu emendare et illustrare conatus, Besselii commentarium, Bollandi notas, Goldasti animadversiones eousque manuscriptas, Nuenarii dissertationem de origine Francorum, Freheri de statura Caroli Magni, et suum de vita et scriptis Einhardi commentarium operi adiecit.*

8. *Bouqueti a.* 1744, *Tomo V. SS. Gallicorum; adhibitis novem codicibus regiis Parisiensibus, quos inter et Chesnianos fuisse opinari licet.*

9. *Nicolai Heerkens, Groningae a.* 1755 *in* 8°; *Schminckium ut plurimum sequitur.*

10. *Gabrielis Godofredi Bredow, Helmstadii a.* 1806 *in* 8°. *Praeter vetera subsidia Alberti Stadensis et Henrici de Hervordia, qui Einhardum exscripserunt, lectiones attulit, et conquisitis undique quae Einhardo illustrando inservire possent, id praecipue efficere voluisse videtur, ut tristissimo tempore Germanos antiquae virtutis exemplo ad redintegrandam eam incitaret. Quod ad efficiendum utinam semper historia patria valeat!*

Einhardi libellus, mox ut prodiit, ingenti omnium applausu exceptus, mox ab historicis qui Karoli tempora attingerent, saepissime defloratus est. Quorum numerus quum medii aevi decursu semper auctus sit, hic antiquissimos tantum eorum et Einhardo coaetaneos, Enhardum Fuldensem qui opus suum circa annum 830 *incepit, chronographum Fontanellensem, Theganum, Anonymum vitae Hludowici auctorem, nominasse sufficiat, quorum tres Karoli vitam exscripsisse, Theganum eam saltem imitatum esse, pro explorato habemus. Saeculo nono medio Ruodolfus Fuldensis monachus in historia translationis S. Alexandri plurima inde mutuatus est; Arnulfo rege, poetam Saxonem vitam versibus expressisse, et saeculo duodecimo Radevicum in Friderico imperatore depingendo eam prae oculis habuisse, iam antea viri docti monuerant.*

Praefatio

Vitam et conversationem, et ex parte non modica res gestas[a] *domni et*[b] *nutritoris*[c] *mei Karoli, excellentissimi et merito famosissimi regis, postquam scribere animus tulit, quanta potui brevitate complexus sum; operam impendens, ut de his quae ad meam notitiam pervenire potuerunt, nihil omitterem, neque prolixitate narrandi nova quaeque*[d] *fastidientium animos offenderem; si tamen*[e] *hoc ullo modo vitari potest, ut nova scriptione*[f] *non offendantur, qui vetera et a viris doctissimis atque disertissimis confecta monimenta*[g] *fastidiunt. Et quamquam*[h] *plures esse non ambigam, qui otio ac litteris dediti, statum aevi praesentis non arbitrentur ita negligendum, ut omnia penitus quae nunc fiunt, velut nulla memoria digna, silentio atque oblivione tradantur, potiusque velint, amore diuturnitatis illecti, aliorum praeclara facta qualibuscunque scriptis inserere, quam sui nominis famam posteritatis memoriae nihil scribendo subtrahere, tamen*[i] *ab huiuscemodi scriptione non existimavi temperandum, quando mihi conscius eram, nullum ea veracius quam me scribere posse, quibus ipse interfui, quaeque praesens oculata, ut dicunt*[k], *fide cognovi, et utrum ab alio scriberentur necne, liquido scire non potui*[l]. *Satiusque iudicavi eadem cum aliis velut communiter litteris mandata memoriae posterorum tradere, quam regis excellentissimi, et omnium sua aetate maximi, clarissimam*[m] *vitam et egregios atque moderni temporis hominibus vix imitabiles actus pati oblivionis tenebris aboleri. Suberat et alia non irrationabilis, ut opinor, causa, quae vel sola sufficere posset, ut me ad haec scribenda compelleret, nutrimentum videlicet in me impensum, et perpetua, postquam in aula eius conversari coepi, cum ipso ac liberis eius amicitia; qua me ita sibi devinxit, debitoremque tam vivo quam mortuo constituit, ut merito ingratus videri et iudicari possem, si tot beneficiorum in me collatorum*[n] *immemor, clarissima et illustrissima hominis optime*[o] *de me meriti gesta silentio praeterirem, patererque vitam eius, quasi qui nunquam vixerit, sine litteris ac debita laude manere*[p]. *Cui scribendae atque explicandae non meum ingeniolum, quod exile et parvum, immo paene*[q] *nullum est, sed Tullianam par erat desudare facundiam. En tibi librum, praeclarissimi et maximi viri memoriam continentem, in quo praeter illius facta non est quod admireris, nisi forte, quod homo barbarus*[1] *et in romana locutione perparum exercitatus, aliquid me decenter aut commode latine scribere posse, putaverim, atque in tantam impudentiam proruperim, ut illud Ciceronis putarem contemnendum, quod in primo Tusculanarum libro*[2], *cum de latinis scriptoribus loqueretur, ita dixisse legitur:* Mandare quemquam, *inquit*, litteris cogitationes suas, qui eas nec disponere nec illustrare possit, nec delectatione aliqua allicere lectorem, hominis est intemperanter abutentis et otio et litteris. *Poterat quidem haec oratoris egregii sententia me a scribendo deterrere, nisi animo praemeditatum haberem, hominum iudicia potius experiri, et scribendo*[r] *ingenioli mei periculum facere, quam tanti viri memoriam, mihi parcendo, praeterire.*

VITA KAROLI IMPERATORIS.

Gens[3] Merovingorum[s], de qua Franci reges sibi creare[t] soliti erant, usque in Hildericum[u] regem, qui iussu Stephani[4], Romani pontificis, depositus ac detonsus, atque in monasterium[v] trusus est, durasse putatur. Quae licet in illo finita possit

a) modica gestas 2b. m. gesta 2c. 3. b) d. et *deest* 3b c) et n. m. *deest* 3. d) n. q. *deest* 2c. e) off. licet hoc 3. f) descriptione 2b. 3. g) monumenta *omnes praeter* 2. 3b. 8. 11b. 11c. B2b. h) quamvis 4b. 7. 8. 8b. 11c? i) tamenque 2. k) ferunt 3c. l) debui 6. m) *deest* 3. clarissimi 3c. 6. n) cumulatorum 6. o) optimi *corr.* optime 2. optimi 2b. 3. 3b, c. B2b. p) remanere 6b. 7. 11b, c, d. q) *deest* 3. r) et haec sc. 5. 6. 6b. 7. 8, 11. 11b, c, d. 13. s) *al.* merowingorum, meroingorum, meringorum, mervingorum 9b. merwingorum 7c. mercvingorum 8c. t) recreare B2, 2b, 3, 3b, d. procreare B3, 3b, c, 4. 4b. u) hildricum 1. 4b. 8b. 11. 11b, c, d. B3. 4. hildiricum 10b, c. childericum. v) m. sithiu 7. 7b, c.

1) i. e. Germanus; cf. Suetonii Caligul. c. 47. 2) cap. 3. SCHMINCKE. 3) cf. Suetonii Augustum c. 1. 4) Zacharia mortuo, antequam iussu eius Pippinus coronaretur, Stephanus antecessoris sui mandatum confirmasse putandus est. Ita et auctor fragmenti Urstisiani (SS. T. II. p. 76) nostrum intellexit. De secunda Pippini coronatione hic minime agitur.

videri, tamen iam dudum nullius vigoris erat, nec quicquam in se clarum praeter inane regis vocabulum praeferebat; nam et opes et potentia regni penes palatii praefectos, qui maiores domus dicebantur, et ad quos summa imperii pertinebat, tenebantur; neque[*] regi aliud relinquebatur, quam ut regio tantum nomine contentus, crine profuso, barba summissa, solio resideret, ac speciem dominantis[a] effingeret, legatos undecunque venientes audiret, eisque abeuntibus responsa[b], quae erat edoctus[c] vel etiam iussus, ex sua velut potestate redderet; cum praeter inutile regis nomen et precarium vitae stipendium, quod ei praefectus aulae, prout videbatur, exhibebat[d], nihil aliud proprii possideret, quam unam et eam[e] praeparvi[f] reditus villam, in qua domum et[g] ex qua famulos sibi necessaria ministrantes atque obsequium exhibentes paucae numerositatis habebat. Quocumque eundum erat, carpento[h] ibat, quod bubus iunctis, et bubulco rustico more agente, trahebatur; sic ad palatium, sic ad publicum populi sui conventum, qui annuatim ob regni[i] utilitatem celebrabatur[k], ire, sic domum redire solebat:
5 ad[l, 5] regni amministrationem et omnia quae vel domi[m] vel foris agenda ac disponenda erant, praefectus aulae procurabat[n].

2. Quo officio tum[o] cum Hildericus deponebatur[p], Pippinus, pater Karoli regis, iam velut hereditario[q] fungebatur. Nam pater eius Karolus, qui tyrannos[r] per totam Franciam dominatum[s] sibi vindicantes oppressit, et Sarracenos[t] Galliam occupare temptantes duobus magnis proeliis, uno in Aquitania apud Pictavium[u] civitatem, altero iuxta Narbonam[v] apud Birram[w] fluvium, ita devicit, ut in Hispaniam eos redire compelleret, eundem magistratum, a patre Pippino sibi dimissum, egregie amministravit[x]; qui honor non aliis a populo dari consueverat, quam his qui et claritate generis et opum amplitudine ceteris eminebant.

Hunc cum Pippinus, pater Karoli regis, ab avo et patre sibi et fratri Karlomanno[y] relictum, summa cum eo concordia divisum, aliquot[z] annis velut[*] sub rege memorato tenuisset, frater eius Karlomannus, incertum quibus de causis, tamen videtur quod amore conversationis contemplativae[a] succensus, operosa temporalis regni amministratione[b] relicta, Romam se in otium contulit, ibique habitu permutato monachus factus, in monte Soracte[c] apud aecclesiam beati Silvestri constructo monasterio, cum fratribus secum ad hoc venientibus per aliquot annos optata quiete perfruitur. Sed cum ex Francia multi nobilium ob vota solvenda Romam sollemniter[d] commearent, et eum, velut dominum quondam[e] suum, praeterire nollent, otium quo maxime delectabatur, crebra salutatione interrumpentes, locum mutare conpellunt[f]. Nam[g] huiuscemodi frequentiam cum suo proposito officere vidisset, relicto monte, in Samnium[h] provintiam ad monasterium sancti Benedicti situm in castro Casino[i] secessit,
6 et ibi, quod reliquum erat temporalis vitae, religiosę conversando[k] complevit[6].

3. Pippinus[l] autem, per auctoritatem Romani pontificis ex praefecto palatii
7 rex constitutus[m], cum per annos 15 aut eo amplius[7] Francis solus imperaret, finito Aquitanico bello, quod contra Waifarium[n], ducem Aquitaniae, ab eo susceptum, per
8 continuos novem annos gerebatur, apud Parisius[o] morbo aquae[p] intercutis[q, 8] diem

*) nec 5. atque aliud regi non r. 3b. a) dominationis B2. b) *deest* 2. c) doctus 8b. d) exibebat 1. 2. 6. exihebat 5. e) et eam *deest* 4b. 8b. f) parvi 2. perparvi 3. 3b, c. 7. 8. 9. 11. 11b, c, d. B2b. g) *deest* 8b. B2. 2b. 4. 4b. h) carpente B2. i) regni *saeculo decimo tertio in* regiam *corruptum* 1. regi 10b. k) celebratur B2. l) *ita omnes saeculi IX. et X. ac plerique saeculi XI. codices.* m) domui 6. n) curabat B2. o) *corrigentis manu adiectum* 1. o. cum cum h. 6. p) disponebatur 3b. 11. q) h. iure 8b. r) *ita omnes fere saec. X. et plerique saec. XI. et XII. codices*; tirannos 1. s) dominantes vel tum sibi vindicantes 2. dominantes o. 3b. t) saracenos 1. 2. 8b. *et nonnulli codices recentiores.* u) pictavim 2. pictavum 2c. 3. 3c. 8. 10c*. 11c*. 11d. v) arbonam B3. 4. 4b. w) byrram 3. 3c. 4b. 7. 9. 10b. 10c*. pyrram B2. 2b. buram 3b. x) administravit 3b. 4b. 5. 11. B2. 3b. 5. y) *manu recentiori* karlemanno 1. karolomanno 4b. 8b. 10d*. carlomanno 5. z) aliquod *corr.* aliquot 1. *) *deest* 1. a) contenplativae 1. b) administratione 4b. 11. B2. c) saracte *secunda manu* 1. sorate 6. serapti 11. syraptę B2. syrapti 6b. d) sollempniter 3b. 6. 10c*. B2. 3e. solempniter B3b. *ita saepius.* e) *deest, sed eadem manu appositum* 1. f) compellunt 4. B2. g) c. Cumque h. f. suo 1. h) samniam 10c*. B2. i) casinum B2. cassino 1. 2. *et alii multi.* arce cassina 8b. k) *deest* B3b, c. l) pipinus 3b. 11. B2. 3c. m) constituitur. Cumque per 1. constitutus cumque 2. n) gaufrarium 3b. gaiferium 3. (*constanter*). guaifarium B2. o) parisios 3b. 4. 4b. 8b. 10c*. 11. B2. p) atque 6. q) incutis B2. nicutis B2*. intercutaneo B3. 3b. 3c. 3d. 4. 4b.

5) i. e. *at* 6) cf. T. I. annales a. 753 — 755. 7) Pippini regno a prima coronatione anno 752 computato, anni 16 et aliquot menses, a secunda et attonsione filiorum Karlomanni anno 754, anni 15 incompleti evadunt. 8) cf. Suet. Neron. c. 5.

obiit, superstitibus[a] liberis Karlo[b] et Karlomanno[c], ad quos successio regni divino nutu pervenerat. Franci siquidem, facto solemniter generali conventu[d], ambos sibi reges constituunt, ea conditione praemissa, ut totum regni corpus[e] ex aequo partirentur[9], et Karolus eam partem, quam pater eorum Pippinus tenuerat, Karlomannus vero eam, cui patruus eorum Karlomannus praeerat, regendi gratia susciperet[f]. Susceptae[g] sunt utrinque conditiones, et pars regni divisi iuxta modum sibi propositum ab utroque recepta est. Mansitque ista, quamvis cum summa difficultate, concordia, multis ex parte Karlomanni societatem separare molientibus, adeo ut quidam eos etiam bello[h, 10] committere sint[i] meditati. Sed in hoc plus suspecti[k, 11] quam periculi fuisse, ipse[l] rerum exitus approbavit, cum, defuncto Karlomanno[12], uxor eius[m] et filii cum quibusdam, qui ex optimatum eius numero primores erant, Italiam fuga petiit[n], et nullis existentibus causis, spreto mariti fratre, sub Desiderii, regis Langobardorum[o], patrocinium[p] se cum liberis suis contulit[q]. Et Karlomannus quidem post amministratum communiter[r] biennio[13] regnum morbo decessit; Karolus[s] autem, fratre defuncto, consensu omnium Francorum rex constituitur.

4. De cuius nativitate[14] atque infancia, vel etiam pueritia, quia neque scriptis usquam[t] aliquid declaratum est, neque quisquam modo superesse invenitur, qui horum se dicat habere notitiam, scribere ineptum iudicans[15], ad actus et mores ceterasque vitae illius partes explicandas ac demonstrandas, omissis incognitis, transire disposui; ita tamen[16], ut primo res gestas et domi et foris, deinde mores et studia eius, tum de regni amministratione et fine narrando, nihil de his[u], quae cognitu[v] vel digna vel necessaria sunt, praetermittam[w].

Bella: Aquitanicum.

5. Omnium[17] bellorum quae gessit, primo Aquitanicum, a patre inchoatum sed nondum finitum, quia cito peragi posse videbatur[x], fratre adhuc vivo, etiam[y] et[z] auxilium ferre rogato, suscepit; et licet eum frater promisso frustrasset auxilio, susceptam[*] expeditionem strenuissime exsecutus, non prius incepto desistere aut semel suscepto labori[a] cedere voluit, quam hoc quod efficere moliebatur, perseverantia quadam ac iugitate[b] perfecto fine concluderet. Nam et Hunoldum[c], qui post Waifarii[d] mortem Aquitaniam occupare bellumque[e] iam pene[f] peractum reparare temptaverat, Aquitaniam relinquere et Wasconiam[g] petere coegit. Quem tamen ibi consistere non sustinens, transmisso amne Garonna[h], Lupo, Wasconum duci, per legatos mandat, ut[i] perfugam[k] reddat; quod ni[l] festinato faciat, bello se cum expostulaturum[m]. Sed Lupus, saniori usus consilio, non solum Hunoldum reddidit, sed etiam se ipsum cum provincia cui praeerat, eius potestati permisit[n].

6. Compositis in Aquitania rebus eoque bello finito, regni quoque sotio[o] iam rebus humanis exempto, rogatu et precibus Adriani[p], Romanae urbis episcopi, exo-

a) fustibus 6. b) karolo 2b. 2c. 3. 3b. 5. 7. 8. 9. 10b. 11b. 11c*. B2b. 5. c) karlemanno 1. 2. (6. 6b.) 10c. karolomanno 4b. 8b. karlomagno 11c. charolomanno 11d. d) cunventa 6. e) cor *corr.* corpus 1. f) susceperat 1. 2. 3. g) Susceptae *usque* recepta est *deest* 3. h) sunt B2. i) suspicionis 4b. 8b. *et tres Bouqueti codices.* k) ipsi B2. l) eius quae dicitur teoberga 6. m) priores B2. n) peteret 8b. 4b. o) longobardorum 3b. 6. 10c*. B2*, 3. 3b. 3c, 3d, 4, 4b, 5. p) patrocinio, 2a *manu corr.* patrocinium 1. patrocinio 3. B3, 3b, 3c, 4b. q) offerret 8b. 4b. r) communi 4. s) *editi hic capitis* 4. *initium ponunt.* t) unquam *corr.* usquam 1. unquam 2b. 2c. 3. 11b. 11c. 11d. B3, 3c, 3d, 4. u) eis B2. v) condita vel digesta uel necessaria B2. w) praetermittam. Explicit prologus. Incipit liber primus de amministracione regni et fine Karoli. Omnium 10c*. Hic est pars prima in qua de bellis agitur 2. x) putabatur 8b. y) *deest* 8b. 4b. z) *deest* 10c*. B3. 3b. 3c. 3d. 4. 4b. 5. *) s. tamen e. 3? *Schmincke Bouquet.* a) labore 3b. 11. b) ac i. *deest* 8b. 4b. c) unaldum 3. humoldum B3c. *hic et infra nonnulli:* hunaldum. d) uuaipharii B2. gaufarii 2. e) bellumque iam peractum reparare *in codicis* 1. *margine apposita sunt* f) pene *deest* 1. g) guasconiam 3. h) garronna 2c. garomna 4b. 11. 11b. garrona B2. garona B2b. garomna et aedificato castro frontiaco 3. 3*. i) *deest* 2b. 2c. 3. 3b. 6. 11c. 11d. k) profugam 1. profugum 2. l) nisi 3. 3c. 9. 10c. B3—4. m) postulaturum B3—4. expulsurum *codex unus Bouq.* n) submisit 8b. 4b. o) socio *plurimi codd.* p) hadriani 4.

9) cf. T. I. pag. 147. not. 41. 10) cf. T. I. pag. 327, 1. 11) i. e. suspicionis. 12) Absona recentiorum commenta de Karlomanni obitus causa referre taedet. 13) Karlomannus annis completis 769 et 770, anni 768 parte inde a die 9. Octobris, et multo maiore anni 771, scilicet usque ad d. 4. Decembris, regnavit. 14) natus est anno 742 ex Einh. vita cap. 31., die 2. Aprilis ex Calendario Laurishamensi saeculi IX. (Mabill. de re diplom. suppl. c. 9.), Aquisgrani fortasse, ex Monacho Sangallensi l. II. c. 30., Ingelhemii auctore Godefrido Viterb. Partic. XVII. pag. 303. edit. Struv. *Pipinus moritur, consurgit Carolus acer, Natus in Ingelehein, cui Berta fit Ungara mater* (!). 15) vide supra p. 431. 16) cf. Suetonii August. c. 9. 17) cf. ibid. c. 10.

Langobardicum. ratus, bellum contra Langobardos [a] suscepit. Quod prius quidem [b] et a patre eius [c], Stephano papa supplicante [d], cum magna difficultate susceptum est, quia quidam e primoribus Francorum cum quibus consultare solebat, adeo voluntati eius renisi sunt, ut, se regem deserturos [e] domumque redituros, libera voce proclamarent [f]: susceptum est tamen [g] tunc contra Haistulfum [h] regem et celerrime completum. Sed [i] licet sibi et patri belli suscipiendi similis [k] ac potius eadem [l] causa subesse videretur; haud [m] simili tamen et labore certatum, et fine constat esse completum. Pippinus siquidem [n] Haistulfum regem paucorum dierum obsidione [o] apud Ticenum [p] compulit et obsides dare et erepta Romanis oppida [q] atque castella restituere, atque, ut reddita non repeterentur, sacramento fidem facere; Karolus [r] vero post inchoatum a se bellum non prius destitit, quam et Desiderium regem, quem longa obsidione fatigaverat, in deditionem susciperet, filium [s] eius Adalgisum [t], in quem [u] spes omnium inclinatae videbantur [v], non solum regno sed etiam Italia [w] excedere [x] compelleret, omnia [y] Romanis erepta restitueret, Hruodgausum [z], Foroiuliani [*] ducatus praefectum, res novas molientem [a] obprimeret, totamque Italiam suae ditioni subiugaret, subactaeque filium suum Pippinum regem imponeret. Italiam intranti quam difficilis Alpium transitus fuerit, quantoque Francorum labore invia montium iuga et eminentes in coelum scopuli atque asperae cautes [b] superatae sint [c], hoc loco describerem [d], nisi vitae illius modum potius quam bellorum quae gessit eventus memoriae [e] mandare praesenti opere animo esset propositum. Finis tamen huius belli fuit [f] subacta Italia, et rex Desiderius perpetuo exilio deportatus, et filius eius Adalgisus Italia pulsus, et res a Langobardorum [g] regibus ereptae, Adriano [h], Romanae aecclesiae rectori, restitutae.

Saxonicum. 7. Post cuius finem Saxonicum, quod quasi intermissum videbatur, repetitum est; quo [i] nullum neque prolixius, neque atrocius Francorumque populo laboriosius susceptum est, quia Saxones, sicut omnes fere Germaniam incolentes nationes, et natura feroces, et cultui daemonum dediti, nostraeque religioni contrarii, neque divina neque humana iura vel polluere vel transgredi inhonestum arbitrabantur [k]. Suberant et causae quae cotidie [l] pacem conturbare poterant, termini videlicet nostri [m] et illorum paene [n] ubique in plano contigui, praeter pauca loca, in quibus vel silvae maiores, vel montium [o] iuga interiecta utrorumque agros certo limite disterminant, in 18 quibus caedes et rapinae vel [p] [18] incendia vicissim fieri non cessabant; quibus adeo Franci sunt irritati, ut non iam [q] vicissitudinem [r] reddere, sed apertum contra [s] eos bellum suscipere dignum iudicarent. Susceptum est igitur [t] adversus [u] eos bellum, quod magna [v] utrimque animositate, tamen maiore Saxonum quam Francorum dampno [w], per continuos triginta tres annos gerebatur. Poterat siquidem citius finiri, si Saxonum hoc perfidia pateretur. Difficile dictu [x] est, quoties [y] superati ac supplices regi se dediderunt [*], imperata facturos polliciti sunt, obsides qui imperabantur absque dilatione dederunt, legatos qui mittebantur susceperunt, aliquoties [*] ita domiti et emol-

a) longabardos 1. longobardos 3b. 4. B2b. 3. 3b. 3d. 4. 4b. 5. longobardus 6. b) *deest* B2 — 4. c) eius sub st. p. s. 1. 2. 2b. 2c. 3. 3*. sub *deest in reliquis; et Einhardum primo quidem* sub(plicante) stephano papa *scripsisse, tum vero* supplicante *remoto,* sub *non ita delevisse existimaverim, ut non scribarum aliqui id quoque recipiendum putaverint.* d) *in margine adiectum* 1. e) diserturos B2. f) declamarent 3b. g) tamen est 2. 3b. 4. B2 — 5. *aliique.* h) haistolfum 8b. 4b. 10c*. aistulfum 3. *constanter.* i) Sed licet *usque* completum *deest* 10f. 10g. k) aut similis 3. similis *in cod.* 1. *omissum sed eadem manu suppletum* l) eandem, *corr.* eadem 1. eandem causam B2 eadem causam 6. m) haut 3b. 10c*. B3, 3b. 4b. aut B2. n) quidem, *corr.* siquidem 1. o) obsiditione, *corr.* obsidione 1. p) ticenum *corr.* ticinum 1. licenum 3c. 4. 6. 6b. 10b. B2. 5. q) opida, *corr.* oppida 1. r) karlus 4. B2. s) et filium 8b. 4b. filiumque 3. 6b. 11. t) adaugisum 3c. 3c*. *ita et infra.* u) quo B2. v) inclinate uidebantur, *corr.* inclinata uidebatur 1. inclinata uidebantur *corr.* uidebatur B2. w) italiam B2. italiam cedere B4b. hitalia 3b. x) cedere B3 — 4. decedere 8b. 4b. y) omnia r. e. r. *deest* 11. z) hruadgausum B2. ruodgausum 4b. 10b. c. 11. 11b. B5. ruotgausum B3. ruothgausum B3b. c. ruothogausum B3d. routgausum B4. 4b. rodgausum 2c. ruoguausum 3. hruodgaudum 3c. ruodgaudum 3c*. 8b. *) foroiuliani *corr.* foroiulani B2. foroiulani 6b. B2*. foroiulii 3. a) molientes, *corr.* molientem 1. b) cautę B2. c) sunt 3. 3b. d) discriberem B2. e) *deest* 3. f) *deest* B2. g) longobardorum 3b. 10c*. B3 — 5. h) hadriano 4. 8b. 4b. 6b. i) quod 6. B2. k) arbitrantur 8b. 4b. l) cothidie 3b. cottidię B2. cottidie B3 — 5. quotidie *editi.* m) v. francorum 3. n) poene 1. o) motium, *corr.* montium 1. p) vel t. *reliqui omnes* et *legere videntur.* q) *deest* B3 — 4. r) vices 7a. 7b. 8b. 10f, h. 15. s) adversus 6. t) ergo 3. u) contra 8b. 4b. B2. 3 — 4. v) maxima 3b. w) damno 4. 4b. 8b. B2. 3 — 5. x) dictum 6. B2. 5. y) quotiens 2. 3b. 6b. 11. B2 — 5. *) dederunt 1. 2b. 3c. 6b. 8. 10b, c. B2 — 5. dediderint . . sint . . dederint . susceperint 8b. 4b. *) aliquotiens 3b. 11. B2. 3. 4.

18) *vel* a scriptoribus huius aevi eadem significatione qua *et* usurpatur.

liti[a], ut etiam cultum daemonum dimittere et christianae religioni se subdere velle promitterent: sed sicut ad haec facienda aliquoties[b] proni[c], sic ad eadem pervertenda semper fuere praecipites, non sit[d] ut[e] satis aestimare[f], ad utrum horum faciliores verius[g] dici possint, quippe cum post inchoatum cum eis bellum vix ullus[h] annus exactus sit, quo non ab eis huiuscemodi[i] facta sit permutatio. Sed magnanimitas regis, ac perpetua tam in adversis quam in prosperis mentis constantia, nulla eorum mutabilitate[k] vel vinci poterat, vel ab his quae agere coeperat[l] defatigari; nam nunquam eos huiuscemodi aliquid perpetrantes inpune[n] ferre passus est, quin aut ipse per se[19] ductorem[o], aut per comites suos misso exercitu, perfidiam ulcisceretur et dignam ab eis exigeret poenam[p], usque dum, omnibus qui resistere solebant profligatis et in suam potestatem redactis, decem milia hominum ex his qui utrasque ripas Albis[q] fluminis incolebant, cum uxoribus et parvulis sublatos[r] transtulit, et huc atque[s] illuc per Galliam et[t] Germaniam multimoda divisione distribuit[u]. Eaque conditione a rege proposita et ab illis suscepta, tractum per tot annos bellum constat esse finitum, ut abiecto daemonum cultu[v] et relictis patriis caerimoniis[w], christianae fidei atque religionis sacramenta susciperent, et Francis adunati, unus cum eis populus efficerentur[x].

8. Hoc bello[y], licet permultum temporis spatio[z] traheretur, ipse non amplius cum hoste quam bis acie conflixit, semel iuxta montem qui Osnengi[*] dicitur, in loco Theotmelli[a] nominato, et iterum apud Hasa[b] fluvium[20], et hoc uno mense paucisque[c] interpositis diebus. His duobus proeliis hostes adeo profligati ac devicti sunt, ut[d] ulterius[e] regem neque provocare, neque venienti resistere, nisi aliqua loci munitione[f] defensi, auderent. Plures tamen eo bello tam ex nobilitate Francorum quam Saxonum, et functi summis honoribus, viri[g] consumpti sunt, tandemque anno tricesimo tertio[21] finitum est, cum interim tot ac tanta in diversis terrarum partibus bella contra Francos et exorta sint et sollertia regis administrata, ut merito intuentibus in dubium venire possit, utrum in eo aut laborum patientiam, aut felicitatem potius mirari conveniat. Nam biennio ante Italicum hoc bellum sumpsit exordium, et cum sine intermissione gereretur, nihil tamen ex his quae alicubi[h] erant[i] gerenda dimissum, aut ulla in parte ab aeque operoso certamine cessatum est; nam rex, omnium qui sua aetate gentibus dominabantur[k], et prudentia maximus et animi magnitudine praestantissimus, nihil in his quae vel suscipienda erant vel exequenda[l], aut[m] propter[n] laborem detractavit[o] aut propter periculum exhorruit, verum unum quodque[p] secundum suam qualitatem et subire[q] et ferre doctus, nec in adversis cedere, nec in prosperis false blandienti fortunae adsentiri[r] solebat.

Hispanicum.

9. Cum enim assiduo ac paene continuo cum Saxonibus[s] bello certaretur, dispositis per congrua confiniorum loca praesidiis, Hispaniam quam maximo poterat belli apparatu adgreditur, saltuque Pyrinei[t] superato, omnibus quae adierat oppidis atque castellis in deditionem acceptis, salvo et incolomi[u] exercitu revertitur; praeter quod

a) mollili B2. b) aliquoties ad haec facienda 1. c) *deest* B3 — 4. d) si 11b. sic 7. 7c. e) ut non sil salis 2b. 2c. 10b. 10c. 11c. 11d. B3 — 5. ut non satis sit 7a, b, c, d. 9b. 10f, g, h. 15. nt non satis potest 8. ut non facile aestimare possis 8b. f) estimari 11. 11b. g) ferius 4. h) ille 2b. 2c. 3. 3b. 3c. 10f. 11b. 11c. 11d. i) (huiuscedi, *corr.*) huiuscemodi ab eis 1. k) mullabilitale 1. l) quae coeperant 1. n) inpugne *corr.* inpune 1. o) ductorem 1. 2. 2b; *deest* 2c; *reliqui omnes* ducto. *cf. infra cap.* 12: „una el quam per se gesserat expeditione." p) p. e. 3. 3b. 4. 8b. 4b. 6. 10b. 10c. B2 — 5. q) albe 6b. alnis 10c*. B2. albi B3 — 4. r) sublato 4. s) et 2. t) *deest* 1. alque 2. 10c*. u) dislibuit, *corr.* distribuil 1. v) abiecta d. cultura 10g. h. 11. w) caeromoniis 6. x) efficerelur 1. y) bellum 2. 2b. 2c. 3*. 3c. 11. 11b. 11c. 11d. B3 — 4. z) per mullum t. spatium 2. 2b. 2c. 3*. 3b. 3c. 4. 8b. 4b. 6. 6b. 7. 7c? 7d? 8. 9. 9b? 10b. 10c. 10f? 10g? 11. 11c. 11d. 12? 13. B2 — 5. *) osnengi 1. 13. osnigni 3b. hosneggi 3c. 3c*. neggi 3. 3*. osieedi 8. *reliqui* osneggi a) theohtm . . . 2. teotmalli 3. tehtmelli 3b. theotmille B2. theolhmelli 9. 10b. theotinelli 8. 10c*. 11c. theotinolli B4. 4b. theotmolli B3, 3b, 3d. theolhmolli B3c. thielmelli 3c*. thietmelle 8b. b) asa 3. B3c. uasara, *corr.* uasera 3b. hasam 8b. 4b. 5. asam 6. hesa B2. c) paucisque 1. 2. 2c. *reliqui* paucis quoque. d) *deest* B2. 5. e) uterius *corr.* ullerius 1. f) minutione B2. g) consumpti sunt viri 1. h) *deest* 5. alinbi *corr.* alibi 4. aliubi 3c. B2. alibi 2. 3b. B3 — 4. i) erant gerenda *omnes fere praeter* 1. k) dominabanlur, *corr.* dominabalur 4. dominabatur B3 — 6. l) exsequenda 4. m) a. p. l. d. *deest* 3b. n) per B2. o) detrectavit *edd.* decretavit 6. p) unum quoque 1. q) subripere B2. surripere B3 — 5. r) assentire 2. 3b. 3c. 8b. 4b. 11. B3 — 5. adsentire 6b. s) xonibus *corr.* saxonibus 1. t) pirenei 2. 3b. 11. B2 — 4. pirinei 3. 6. perinei 6b. pyrenei et pyrenaei *editi*. u) incolumi *edd.*

19) Suet. Aug. c. 20. 20) prope Osnabrugam, in loco qui medio aevo Schlachtvörderberg, iam *die Clus* audit. 21) duraverat annis 772 — 804.

in ipso Pyrinei[a] iugo Wasconiam[b] perfidiam[c] parumper[d] in redeundo[e] contigit experiri. Nam cum agmine longo, ut[f] loci et angustiarum situs permittebat, porrectus iret exercitus, Wascones[g], in summi montis vertice positis insidiis — est enim locus ex opacitate silvarum, quarum ibi maxima est copia, insidiis ponendis oportunus[h] — extremam impedimentorum partem, et eos, qui novissimi agminis incedentes, subsidio[i] praecedentes tuebantur, desuper incursantes, in[k] subiectam vallem deiciunt[l], consertoque[m] cum eis proelio, usque ad unum omnes interficiunt[n], ac direptis[o] impedimentis, noctis beneficio, quae iam instabat, protecti, summa cum celeritate[p] in diversa disperguntur. Adiuvabat in hoc facto Wascones et levitas armorum, et loci[q] in quo res gerebatur situs; e contra[r] Francos et armorum gravitas et loci iniquitas per omnia Wasconibus reddidit[s] impares. In quo proelio Eggihardus[t] regiae mensae praepositus, Anselmus[u] comes palatii, et Hruodlandus[v] Brittannici[w] limitis praefectus, cum[x] aliis compluribus interficiuntur. Neque hoc factum ad praesens vindicari poterat, quia hostis re perpetrata ita dispersus est, ut ne fama quidem remaneret, ubinam[y] gentium[z] quaeri potuisset.

22 Brittonicum 786 799

10. Domuit[22] et Brittones[*], qui ad occidentem in extrema quadam parte Galliae[a] super litus occeani[b] residentes, dicto audientes[c] non erant, missa in eos expeditione, qua[d] et obsides dare, et quae imperarentur se facturos polliceri, coacti sunt. Ipse postea cum exercitu Italiam ingressus ac per Romam iter agens, Capuam, Campaniae urbem, accessit, atque ibi positis castris, bellum Beneventanis, ni dederentur[e], comminatus est.

Beneventanum. 786

Praevenit hoc dux gentis Aragisus[f], filios suos, Rumoldum[g] et Grimoldum[h], cum magna pecunia obviam[i] regi mittens, rogat, ut obsides[k] filios[l] suscipiat, seque cum gente imperata facturum pollicetur, praeter[m] hoc solum, 23 si ipse ad conspectum venire cogeretur[n]. Rex[o], utilitate[23] gentis magis quam animi eius obstinatione considerata, et oblatos[p] sibi obsides[p*] suscepit, eique, ut ad conspectum venire non cogeretur, pro magno munere concessit; unoque ex filiis, qui minor erat, obsidatus gratia retento, maiorem patri remisit, legatisque ob sacramenta fidelitatis a Beneventanis exigenda atque suscipienda cum[24] Aragiso[q] dimissis, Romam redit[r]; consumptisque[s] ibi in sanctorum veneratione locorum aliquot[t] diebus, in Galliam revertitur. (24)

Baioaricum.

11. Baioaricum[u] deinde bellum et repente ortum, et celeri fine completum est. Quod superbia simul ac socordia Tassilonis ducis excitavit; qui hortatu[v] uxoris, quae filia Desiderii regis erat ac[w] patris exilium per maritum ulcisci posse putabat, iuncto foedere cum Hunis[x], qui Baioariis[y] sunt ab oriente contermini[z], non solum inperata non facere, sed bello regem provocare temptabat. Cuius contumatiam, quia

a) pyrenei 3b. B.2. *et editi*. pirenei 11. B.3—4. pirinei 4. b) uuasconicam 2b. 4. 6. 8b. 4b. 8. 9. 11. 11b, c, d. B2b. uuasconeam 11c*. uuasconum 2c. 3*. 7. guasconum 3. c) *deest* 3b. d) *deest* 6. e) parumper in r. *deest* 10g. 11. f) *hic incipit codex* 10. g) uuasconi B2. *Ceterum editi ubique* vascones *scribunt*. h) opotunus *corr.* oportunus 1. i) subsidia B2—4. k) *ab ipso scriptore adiectum* 1. l) deitiunt 1. m) certoque B2. n) interfitiunt 1. o) directis *corr.* direptis 1. directis 6. 11. p) celebritate 6. q) locis B2. r) et contra 3b. 6. s) reddit 1. *et alii nonnulli*. t) eggihardus 10c. eggibardus 2. 2b. 3b. 3c. eggibaldus 2c. eggiardus 11d. B2b. eghartus 8b. eghardus 8c. aggihardus 8. agibardus 3. ekkihardus 4B. ekkibardus B3d. ekihardus B3. 3b. 4. 4b. ekiardus B3c. u) anshelmus 4B. 8b. 8c. 4b. 10. 10b. 10c. B.3—5. anshelmis B2. v) *ita* 1. 6. 6b. 7. 11c. 11c*. 13. hruollandus 2. hruoldlandus 2b. 11d. hroadlandus 12. hrodlandus 3c*. hrollandus 2c. hunoldus 8. 8*. ruodlandus 5. 7b. 10. 10c. 11. 11b. ruodlannus 10c*. ruothlandus 9. ruotlandus 4b. 10b. ruholandus 3b. rotlandus 3. 3*. 3c. rutlandus 7c. 7d. 8b. 8c. 9b. 10e. 10f. 10g. 15. *de codicum* 9c. 14. 16. 17. *lectione non constat. Codices omnes* B *et* 4B. *verba* et hruodlandus brittannici limitis praefectus *omittunt*. w) brittanici *corr.* brittannici 1. britannici 3b. 6. 11. britanici 8b. 4b. x) cum aliis compluribus *omissa sed ab ipso scriptore adiecta* 1. y) ubi B2—5. z) *deest* B.3—4 4B. *) britones 3b. 4b. 10b. 11. B3, 3c. 5. a) galileae 6. b) occeani 1. 2. 3b. *reliqui* oceani. c) obedientes 10. obaudientes 11. B3c. 5. d) *deest* 3. qui 1. 2. *et fortasse alii nonnulli*. e) sese dederent 8b. 4b. f) aritgisus 3. arigisus 10c*. g) romuldum 6b. 7. romaldum 3. romoldum B2. h) grimodum *corr.* grimoldum 1. grimaldum 3. grimoaldum 8b. 4b. i) *deest* 1. k) filios obsides 3. 3b. 5. 10. 10b. 10c. 11. B3—5. 4B. filios suos obsides 2. l) filios suos B2. m) praeter h. s. s. i. a. c. v. cogeretur *deest* 5. n) non cogeretur 3. 3b. 3c. 8b. 4b. 8. 10b. 10c. 4B. o) Porro rex B3—5. p) ablatos B2. p*) pro obside 8b. q) aragisso 3. 6. arigiso 10c*. B3b, c, d. argiso B3. 4b. r) rediit B3, 5. 4B. s) consummatisque B3c. consummatis 3. 3b. 3d. 4. 4b. B4. t) aliquod 1. 2. aliquid 6. u) baioricum 3b. bawoaricum 10b. boioaricum B3d. *ita deinceps*. v) ortatu 1. 2. *et alii nonnulli*. w) hac 1. 2. x) hunis *glossa* ungaris 10c. y) baioariis *gl.* wabarie 10c. bubatiis 10c*. z) conuertimini 4.

22) cf. Suet. Aug. c. 21. a. 23) i. e. virtute. 24) i. e. apud Aragisum. cf. Chron. Moissiac. a. 809. 812. Annal. Laurissenses a. 784. Gregorii Turon. hist. epit. c. 52.

nimia[*] videbatur, animositas regis ferre nequiverat, ac proinde, copiis undique contractis Baioariam petiturus, ipse ad Lechum[a] amnem cum magno[b] venit exercitu. Is[c] fluvius Baioarios ab Alamannis[d] dividit. Cuius in ripa castris conlocatis, prius quam provintiam intraret, animum ducis per legatos statuit experiri. Sed nec ille pertinaciter agere vel sibi vel genti utile ratus, supplex se regi permisit[e], obsides qui inperabantur dedit, inter quos et filium suum Theodonem[f]; data[g] insuper fide cum iuramento, quod[h] ab illius potestate[i] ad[k] defectionem[l] nemini[m] suadenti[n] adsentire[o] deberet. Sicque[p] bello, quod quasi maximum futurum videbatur, celerrimus est finis impositus. Tassilo[q] tamen postmodum ad regem evocatus[r], neque redire permissus; neque provincia[s] quam tenebat, ulterius duci[t], sed comitibus ad regendum commissa est.

12. His motibus ita compositis, Sclavis qui nostra consuetudine Wilzi[u], proprie[v] vero, id est[w] sua locutione[x], Welatabi[y] dicuntnr, bellum inlatum est. Wilzicum. In quo et Saxones, velut auxiliares[z], inter ceteras nationes quae regis signa iussae[*] sequebantur, quamquam ficta et minus devota oboedientia, militabant. Causa belli erat, quod Abodritos[a], qui cum Francis olim foederati erant[b], assidua incursione lacescebant[c], nec iussionibus coerceri poterant. Sinus[25] quidam[d] ab occidentali[e] oceano[f] 25
orientem versus porrigitur, longitudinis quidem inconpertae, latitudinis[g] vero[h], quae nusquam centum milia passuum excedat, cum in multis locis contractior[i] inveniatur. Hunc multae circum sedent nationes; Dani[k] siquidem ac Sueones[l], quos Nortmannos[m] vocamus, et septentrionale litus et omnes in eo insulas tenent. At[n] litus australe Sclavi et Aisti[o, 26], et aliae diversae incolunt nationes; inter quos vel praecipui 26
sunt, quibus tunc[p] a rege bellum inferebatur[q], Welatabi[r]. Quos ille una tantum, et quam per se gesserat, expeditione ita contudit[s] ac domuit, ut ulterius imperata facere minime rennuendum[t] iudicarent.

13. Maximum omnium quae ab illo gesta sunt bellorum, praeter Saxonicum, Avaricum. huic bello successit, illud videlicet, quod contra Avares[u] vel[v] Hunos[w] susceptum est. Quod ille et animosius quam cetera, et longe maiori apparatu administravit. Unam tamen per se in Pannoniam — nam hanc provintiam ea gens tum[x] incolebat — expeditionem fecit; cetera[y] filio suo Pippino[z] ac praefectis[*] provinciarum, comitibus[a] etiam atque legatis, perficienda commisit[b]. Quod cum ab his[c] strenuissime fuisset administratum, octavo[d] tandem[e] anno completum est. Quod[f, 27] proelia in eo gesta, 27
quantum sanguinis effusum sit, testatur vacua[g] omni habitatore[h] Pannonia, et locus

*) nimio B 2. a) lechnum 3 b. leguchum B 5. b) maximo 3 b. 4. 8 b. 4 b. 11. B 3 — 5. c) His 3 b. d) alemannis 8 b. 4 b. 11. e) subiecit 8 b. f) teodonem 3. g) dedit i. fidem 1. data i. fide *reliqui.* h) q. illius ad 11 c. q. ad illius 11 d. i) fide 11 c*. *deest* 10 g. k) ac defensione 3. ad defensionem *deest* 2 c. l) defensionem 2. 2 b. 11 b. B 2 b. d. sui 6 b. m) nullo B 2. 3. 3 b. 3 d. 4. 4 b. 5. nulli B 3 c. n) suadente B 3 b. 3 d. p. nemini defectionem suadenti 8 b. 4 b. p. nulli defectionem suadenti B 2 b. p. ac defensione nemini defectionem suadenti *Chesn. Bouq.* (*arbitrio certe suo ex diversis codicum lectionibus conflata.*) o) adsentiri 5. 6. 7. assentiri 2. 3 b. 3 c. 11. 11 b. p) Sique *corr.* Sicque 1. q) tassalo 3 b. r) vocatus *corr.* evocatus 1. s) provinciam B 2. provinciae . . . . praeesse 8 b. t) uti B 3 — 4. u) wilci 3. uiulci 3 b. wilti 6. 7. willzi 4 b. vuilsi 8 b. uulci 11. uulzi B 2. vvlzi aut vvlti B 5. v) propria 2. 3. B 4, 4 b. w) id est *deest* B 2. x) elocutione 4 b. lingua 8 b. y) uueletabi 2. 3 b. 11. welezabi 3. weletabili 3 c. velatabi 7. weltabi B 5. z) auxiliatores 6. 6 b. 7. 10 b. B 2. 3 — 5. *) iuste 3 b. iussa 6 b. et iussa 7. iussa *corr.* iussae B 3. a) abotritos 3 b. 4. 8 b. 4 b. 11. abōdrītos 6 b. b) fuerant 7. c) lacessebant 3. 4. 5. 8 b. 4 b. B 3—6. *et alii fortasse.* lacessabant 3 b. B 2. lacessaebant 6 b. d) quidem 1. 2 c. 3*. 3 c. 11 b. 11 c. 11 d. *reliqui* quidam. e) *deest* 8 b. f) occeano 3 b. B 2*. g) latitudinis centum milia passuum excedit 10. 10 b. 10 c. 10 c*. *Bredowius pag.* 170 *ita et codicem Bodleianum legere animadvertit, quod unde habuerit mihi non liquet, quum Schminkius p.* 63. *ea de re nihil dicat.* h) huius q. 3. i) contrectior B 2. k) tam 2. 3 b. l) suesones 1. suessones 2. 3. suaues 3 b. m) nordmannos 4. 8 b 4 b. *sic et infra.* nordemannos 5. normannos 2. 3. 3 b. B 2. nortmanos B 3. normanos B 4. normiannos B 4 b. n) Ad B 2. o) haisti 11. aistri B 3 c. *al.* agisti *Bouq.* p) nunc *corr.* tunc 1. q) inferebantur 1. r) uuelathabi 1. uuelaetabi 3 c. uueletabi 2. 3 b. 11. B. 3 — 4. weltabi B 5. s) contulit 1. 3. 6. 6 b. 8. 10 c. B 2 b. conculit 3 c. perculit 3 b. contulit, *corr.* contudit 10. contrivit 10 b. t) renuendum 3 b. 8 b. 4 b. B 3 c. *et alii fortasse.* u) auaros B 2 — 4. abaros B 5. v) siue 4. 8 b. 4 b. 11. B 2 — 5. w) hunnos B 2*. x) ea gestum B 2. y) ceteras 8 b. . . . perficiendas B. 3 — 4. cetera et f. 2. z) pipino 3 b. 8 b. B 2. 3 c. *) praefectus B 2. a) *deest* B 2. b) comissit 1. c) iis B 2. hiis B 2*. d) VIIII B 3. 3 b. 4 4 b. nono B 3 c. e) tamen 3 b. f) Quod 1. 2. 3 b. 6. 6 b. g) vascua 3. h) habitatione B 3 — 4.

25) cf. Adami Bremensis hist. ecclesiasticam lib. II. cap. 9. sqq. et de situ Daniae cap. 217. sqq. 26) a quibus Esthonia nomen accepit; Tacito in Germ. cap. 45. Aestyi audiunt; cf. Iordanem de rebus Geticis cap. 23. 27) i. e. quot.

in quo[a] regia Kagani[b] erat, ita desertus[c], ut nec[d] vestigium quidem in eo humanae habitationis appareat. Tota in hoc bello Hunorum nobilitas periit[e], tota gloria decidit. Omnis peccunia[f] et congesti[g] ex longo tempore thesauri direpti[h] sunt, neque ullum bellum contra Francos exortum humana potest memoria recordari, quo illi magis ditati et opibus aucti sint[i]. Quippe cum usque in[k] id temporis pene[l] pauperes viderentur, tantum auri et argenti in regia repertum, tot spolia praetiosa in proeliis sublata, ut merito credi possit[m], hoc Francos Hunis[n] iuste eripuisse, quod Huni prius aliis[o] gentibus iniuste eripuerunt. Duo tantum ex proceribus Francorum eo bello perierunt, Aericus[p] dux Foroiulanus[q], in Liburnia iuxta Tharsaticam[r], maritimam civitatem, insidiis oppidanorum[s] intercoeptus[t], et Geroldus[u] Baioariae praefectus, in Pannonia, cum contra Hunos[v] proeliaturus aciem instrueret[w], incertum a quo, cum duobus tantum qui eum obequitantem ac singulos hortantem comitabantur[x], interfectus est. Caeterum incruentum pene[y] Francis hoc bellum fuit, et prosperrimum exitum habuit, tametsi diutius magnitudine sui[z] traheretur.

Boemanicum, Linonicum Nortmannicum

14. Post quod et Saxonicum suae[*] prolixitati[a] convenientem finem accepit[b]. Boemanicum[c] quoque et Linonicum[d], quae postea exorta sunt, diu durare non potuerunt; quorum utrumque ductu Karoli iunioris celeri fine completum est. Ultimum[e] contra Nortmannos, qui Dani vocantur, primo pyraticam[f] exercentes, deinde maiore[g] classe litora Galliae atque Germaniae vastantes, bellum susceptum est. Quorum rex Godefridus[h] adeo[i] vana spe inflatus erat, ut sibi totius Germaniae[k] promitteret potestatem; Frisiam[l] quoque atque[m] Saxoniam haud aliter atque[n] suas provintias aestimabat; iam Abodritos[o], vicinos suos, in suam ditionem redegerat, iam eos sibi vectigales fecerat. Iactabat etiam[p], se brevi Aquasgrani[q], ubi regis comitatus erat, cum maximis copiis adventurum; nec dictis eius, quamvis vanissimis[r], omnino fides abnuebatur, quin potius[s] putaretur tale aliquid inchoaturus, nisi festinata fuisset morte praeventus. Nam a proprio satellite interfectus, et suae vitae et belli a se[t] inchoati finem acceleravit[u].

Imperii fines.

15. Haec sunt bella, quae rex potentissimus per annos 47[v] — tot[w] enim annis regnaverat — in diversis terrarum partibus summa prudentia atque[x] felicitate gessit[y]. Quibus regnum Francorum, quod post patrem Pippinum[z] magnum quidem et forte susceperat, ita nobiliter ampliavit, ut poene duplum[*] illi adiecerit. Nam cum prius non amplius quam ea pars Galliae[a] quae inter Rhenum[b] et Ligerim[c], oceanumque[d] ac[e] mare Balearicum iacet, et pars Germaniae quae inter[f] Saxoniam et Danubium, Hrenumque[g] ac Salam fluvium, qui Turingos[h] et Sorabos[i] dividit, posita[k], a Francis qui orientales dicuntur incolitur, et praeter haec Alamanni atque Baioarii ad regni Francorum potestatem pertinerent[l], ipse per bella memorata primo Aquitaniam et Wasconiam[m] totumque Pirinei[n] montis iugum, et usque ad Hiberum[o] amnem, qui

a) qua B 2. b) cagani 3b. 8b. kagan 4b. pagani B 2. c) disertus 2. d) ne 2. 4. 8b. 4b. 5. 10. 10b. 10c. 11. B 2—5. *et Parisienses fortasse.* e) perit B 2. f) peccunia 1. 2. 5? 6. *reliqui* pecunia. g) coniecti 3. h) disrepti B 2. i) sunt *corr.* sint 1. sunt B 2. k) *deest, sed a scriptore additum* 1. l) poene B 2. m) posset 8b. 4b. 9. B 2. 2b. n) hunis . . huni, *corr.* hunnis . . hunni B 2. o) alius 1. p) oetricus 1. aricus B 2b. ericus 4. 8b. 4b. 6. 8. 10c. B 2 — 5. ericius 10. 10b. erich 6. hericus 2. 2c. 3b. 3c. 6b. 7. 11. 11b. herico 3. 3*. henricus 2b. 10g. 11c. 11d. q) in foro. iulanus in l. B 2. foroiulani 3c. B 2b. foroiulianus 2. 8b. 4b. 5. 7. 10. 10b. 10c. 11d. B 3—4. foroiuliani 9. foroiulii 2c. 2c. 11c. foroiulianorum 8. r) thrarsaticam 1. tarsaticam 8b. 4b. B 3—4. tarsicam 2. B 2. asaticam 3. s) opidariorum B 2—4. t) intercoeptus 1. *reliqui* interceptus. u) geroltus 8b. 4b. gerulus 3b. 3c. 3c*. geruldus 13. giraldus 3. v) hunos *corr.* hunnos B. 2. unos 3. w) instrueret 1. 2b. 2c. 8. 9. 8b. 4b. instrueret *corr.* strueret 10. construeret 3c. strueret 2. 3. 3b. 4. 5. 6. 6b. 7. 10b. 10c. 10f. 11. 11b. 11c. 11d. B 2—5. x) commitabantur B 2. y) poene B 2. z) *ita* 1. sua magnitudine 8b. 4b. *reliqui* sui magnitudine. *) sua prolixitate 3b. B 2. a) prolixiati *corr.* prolixitati 1. b) *hic in editis cap.* 14. *incipit.* c) boemalicum 3b. d) lilonicum 3. 3b. limonicum 6. liuonicum al. ticonicum al. lilonicum 4b. hilinonicum 8b. linomicum B 5. e) U. quoque 8b. f) piraticam 3b. 8b. 4b. 11. B 3. 3b. g) maiori *omnes quos inspexi praeter* 1. h) godofridus 4. 5. 6b. 10. B 2—4. godifridus 6. gotefridus 10b. gotofridus 3b. 11. gotofredus 3. i) adeo *usque* potestatem *deest* 3. k) germarnię 1. l) fresiam 3. B 5. m) et 8b. n) quam B 3—4. o) abodricos 1. abotritos 8b. abodyros 3c. obodritos 11. p) enim B 2. q) aquisgrani 2. 3. 3b. 11. B 2—4. r) *deest* B 3—4. s) *deest* 8b. t) a se *deest* 1. u) accelerant *corr.* accelerauit 1. v) XLVIII. 3b. quadraginta quatuor B 5. w) quod B 2. x) ac B 2. y) gesit *corr.* gessit 1. z) pipini 6. pipinum 3b. 8b 11. B 2. 3c. *) dupplum B 2. a) galileae 6. b) hrenum 3. 3c. B 2. renum 3b. B 3—5. c) eligerem 3. tigerem 4. 6. 6b. B 5. ligurem 10. d) occeanumque 3b. B 4b. e) ad B 2. f) intra 8b. g) rhenumque 4. 11. renumque 3b. B 2—5. h) thuringos 2. 3b. 3c. thuringo 6. turios B 2. toringos B 3. 3c, d. i) sarabos 11. B 3b. 4b. k) postea 1. 2. 3. 7c. 8b. 4b. 9b. 10f, g, h. l) pertinent B 3—4. m) guasconiam 3. n) pirenei 3b. 11. B 3b. 4b. pyrinei 4. B 2. 5. pyrenei 8b. o) hyberum 4b. 10b. 10c. B 4. 5.

apud Navarros[*] ortus, et fertilissimos[a] Hispaniae agros secans, sub[b] Dertosae[c] civitatis moenia[d] Balearico[e] mari miscetur; deinde Italiam totam, quae ab Augusta[f] Praetoria usque in Calabriam[g] inferiorem, in qua Graecorum ac Beneventanorum[h] constat esse confinia, decies centum et eo amplius passuum milibus longitudine porrigitur; tum[i] Saxoniam[k], quae quidem Germaniae pars non modica est, et eius quae a Francis incolitur, duplum[l] in lato habere putatur, cum ei longitudine possit esse consimilis; post quam utramque Pannoniam, et adpositam[m] in altera Danubii ripa Datiam[n], Histriam[o] quoque et Liburniam[p] atque Dalmatiam, exceptis maritimis civitatibus, quas ob[q] amicitiam et iunctum cum eo foedus Constantinopolitanum imperatorem habere permisit; deinde omnes barbaras ac feras nationes, quae inter Renum[r] ac[s] Visulam[t, 28] fluvios[u], oceanumque[v] ac Danubium positae, lingua quidem paene[w] similes, moribus vero atque habitu valde dissimiles[x], Germaniam incolunt, ita perdomuit, ut eas[y] tributarias[z] efficeret[*]. Inter quas fere praecipuae sunt Welatabi[a], Sorabi[b], Abodriti[c], Boemanni[d] — cum his namque bello conflixit —; caeteras, quarum multo maior est numerus, in deditionem suscepit.

Foedera.

16. Auxit[e] etiam[f] gloriam regni sui quibusdam regibus ac gentibus per amicitiam[g] sibi conciliatis[h]. Adeo namque Hadefonsum[i], Gallitiae[k] atque Asturicae[l] regem[m], sibi societate devinxit, ut his[n, 29], cum ad eum vel[o] litteras vel legatos mitteret, non aliter se apud illum[p] quam proprium suum appellari iuberet. Scotorum[q] quoque reges sic habuit ad suam voluntatem per munificentiam inclinatos, ut eum numquam aliter nisi dominum, seque subditos[r] et servos eius, pronuntiarent. Extant[s] epistolae ab eis ad illum missae, quibus huiusmodi affectus[t] eorum erga illum indicatur. Cum Aaron, rege Persarum, qui excepta India totum pene[u] tenebat Orientem, talem habuit in amicitia concordiam, ut his[v, 29] gratiam eius omnium qui in toto orbe terrarum erant regum[w] ac principum amicitiae praeponeret, solumque illum honore ac munificentia sibi colendum iudicaret; ac proinde, cum legati eius, quos cum donariis ad sacratissimum domini ac Salvatoris nostri[x] sepulchrum locumque resurrectionis miserat, ad eum venissent, et ei domini sui voluntatem indicassent, non solum quae petebantur fieri permisit, sed etiam sacrum illum et salutarem locum, ut illius potestati adscriberetur, concessit; et revertentibus legatis suos adiungens, inter vestes et aromata, et ceteras orientalium terrarum opes, ingentia illi dona direxit, cum ei ante paucos annos eum, quem tunc solum habebat, roganti mitteret[y] elefantum[z]. Imperatores etiam Constantinopolitani, Niciforus[*], Michael[a] et Leo, ultro[b] amicitiam ac[c] societatem eius expetentes, complures[d] ad eum misere legatos. Cum quibus tamen propter[e] susceptum a[f] se imperatoris nomen et ob hoc eis[g], quasi qui[h] imperium eis eripere vellet,

*) naruaros *corr.* naruarros 1. nauaros 2. 5. nouarnos 3b. naoarros 3c. a) fertillissimos *corr.* fertilissimos 1. b) sul 1. c) tortose 3. 3b. dertusae 8b. dertote 10b. d) moenibus 6. 6b. 7. e) ballearico 3b. f) angusta 1. augusto 3b. g) qualabriam 3. h) beneventorum, *secunda manu* beneventanorum 1. i) tam 3b. tunc 6. B2. k) saxonia B2. l) dupplum B2. et ad eam quae a f. i. latitudine dupla putatur 8b. m) appositum B2. oppositam 8b. n) dariam B2. o) hystriam B2. 4. 4b. p) liburneam B2. q) ab *corr.* ob 1. r) renum 1. *alii* rhenum. s) *lineae superscriptum* 1. t) iusulam 1. wisulam 2. guisaram, *corr.* guiseram 3b. uuissulam B2. uisulam *corr.* insulam B5. insulam 5. 6. B3d. 4b. vistulam 8b. u) fluvios *corr.* fluviis B2. v) occanum 1. occeanumque 2. 2b. 3b. 11d. B2*. 2b. w) penae 4. poenę B2. x) similes B2. y) *voci huic* aquis *superscriptum et iterum deletum* 1. z) eos tributarios B2. 5. *) effecerit 8b. a) uueletabi 3b. 11. muelatabi B3. wéltabi B5. b) sorobi B3—4. sorabe B4. c) obodriti B2—4. abotriti 8b. d) boemani 3b. 4. 6. 11. B3—5. e) Hoc sit B2. f) etiam et B2. 3—4. g) sibi per a. 1. 2? h) conciliatus B2. i) adefonsum 2. 2b. 2c. 3. 3b. 10g, h. B2. adaefonsum 3c. aedefonsum 6. adesconsum, *corr.* adefonsum 6b. adefensum 5. adeffensum B3. 3b. 3c. 3d. ad effesum *B4. 4b. haldefonsum 8. 11c*. hasdestinum 7. adelfonsum 8b. 9. 9b. k) galleciae 4. 5. 6. 6b. galetiae 8b. galatiae B2. 3b. galiciae 3b. B5. l) arturicae B2. asturiae 3. asurice 5. m) regem s. s. d. *deest* B3—4. n) his, *corr.* is 1. his 3b. 6. 6b. B2. *reliqui* is. o) *deest* 1. 2. 3b. 5. p) apud illum *deest* B2. q) scottorum 4. 6. B2. 3. 3d. 4. 4b. r) subditus 1. s) extat *corr.* extant 1. t) effectus 4. B2. u) poene B2. v) his 1. 3. 5. *reliqui* is. w) regnum B2. x) s. mundi 3*. y) miserit 11. z) elephantum 6b. B4—5. elefantem 2. 11. helefantem 3b. elephantem 8b. *) nuciforus 1. 4. 10. niciforius 6. niniciforus 6b. niciphorus 11d. nicoforus 2. nichoforus 8. nicheforus 3. nicephorus 8b. 7. 9. naiforus B2. naiphorus B2b. a) michahel 3. 4. B2. 3. 3b. b) ultra *seriori manu corr.* ultro B2. ultra B3. 3c. d. c) et 3. 4. 8b. 5. 9. 11. B2—5. d) cum plures 1. quamplures 2. e) *deest, sed secunda manu additum.* 1. f) *deest, sed ab ipso scriptore adiectum.* 1. g) hoc eis *corr.* eis 1. hoc ei 9b. B2. hoc eis B3—5. h) *deest* 10. 10b. 10c. B2.

28) Vistula, quae et anno 1251 in Iure municipali Culmensi *Wizele* et *Wizzele* audit. 29) i. e. is.

valde suspectum, foedus firmissimum statuit[a], ut nulla inter partes cuiuslibet scandali remaneret occasio. Erat enim semper Romanis et Graecis Francorum suspecta po- 30 tentia, unde[b] et illud Graecum extat proverbium[c]: *ΤΟΝ*[d. 30] *ΦΡΑΝΚΟΝ ΦΙΛΟΝ ΕΧΙC, ΓΙΤΟΝΑ ΟΥΚ ΕΧΙC*[e].

Res gestae domi.

17. Qui cum tantus[f] in ampliando regno et subigendis exteris nationibus existeret, et in eiusmodi occupationibus assidue versaretur, opera tamen plurima ad regni decorem et commoditatem pertinentia diversis in locis inchoavit, quaedam etiam consummavit. Inter quae[g] praecipua[h] fere[i] non immerito videri possunt basilica[k] sanctae Dei genitricis[l] Aquisgrani[m] opere mirabili constructa, et pons apud Mogontiacum[n] in Reno[o] quingentorum passuum longitudinis — nam[p] tanta est ibi fluminis latitudo. Qui tamen uno antequam decederet[q] anno incendio conflagravit[r], nec refici potuit propter festinatum illius decessum[s], quanquam in ea meditatione esset, ut pro ligneo lapideum restitueret. Inchoavit et palatia operis egregii, unum haud longe a Mogontiaco[t] civitate, iuxta villam cuius[u] vocabulum[v] est Engilenheim[w], alterum Noviomagi super Vahalem[x] fluvium, qui Batavorum insulam a parte meridiana prae- 31 terfluit. Praecipue tamen aedes sacras[31], ubicunque in toto regno suo vetustate conlapsas comperit[y], pontificibus et patribus ad quorum curam pertinebant, ut restaura- 32 rentur, imperavit, adhibens curam per legatos, ut imperata perficerent[32]. Molitus est et classem contra bellum Norđmannicum[z], aedificatis ad hoc navibus iuxta flumina, quae et de Gallia et de Germania septentrionalem influunt oceanum; et quia Nortmanni[*] Gallicum litus atque[a] Germanicum assidua infestatione vastabant, per 33 omnes portus et hostia[b. 33] fluminum, quì[c] naves recipi posse videbantur, stationibus et excubiis dispositis, ne qua hostis exire potuisset, tali munitione prohibuit. Fecit idem a parte meridiana in littore provinciae Narbonensis ac Septimaniae, toto etiam[d] Italiae littore usque Romam, contra Mauros nuper pyraticam[e] exercere adgressos[f]; ac per hoc nullo gravi dampno vel Italia a Mauris[g], vel Gallia atque Germania a Norđmannis[h] diebus suis affecta est, praeter quod Centumcellae, civitas Etruriae[i], per proditionem a Mauris capta atque vastata est, et in Frisia[k] quaedam insulae Germanico littori contiguae a Norđmannis[l] depraedatae sunt.

34 Vita domestica.

18. Talem[34] eum in tuendo et ampliando[m] simulque ornando regno[n] fuisse constat[o]. Cuius[p] animi dotes, et summam in qualicumque, et prospero et adverso, eventu mirari liceat[q] constantiam[r]. Ceteraque[s] ad interiorem atque domesticam vitam pertinentia iam ab[t] hinc dicere exordiar[u].

Post mortem patris cum fratre regnum partitus, tanta patientia[v] simultates et invidiam eius tulit, ut omnibus mirum videretur, quod ne[w] ad iracundiam quidem

a) posuit B2. b) unde *usque* ἔχῃς *deest* 2c. 5. c) *hic, adiecta supremae Caroli voluntatis superscriptione, desinit codex* 6. proverbium. francorum genus amicos habet. uicinos non nult habere B5. d) *deest* 2. 3. e) *Haec in reliquis codicibus vario modo corrupta; nullus tamen, ut editi, legit* τὸν φραγκὸν φίλον ἔχῃς γείτονα οὐκ ἔχῃς. f) strenuus 3. g) quaeque B2. h) precipue *corr.* precipua 1. i) fere 1. 2. 3c. 4b. 5. 8. 9. 10. 10b. 10c. 10c*. 13. *deesse videtur in reliquis.* k) *in hac voce desinit codex* 3. l) g. mariae 1. 11c. m) aquis mirabili opere 1. n) magontiacum *corr.* mogontiacum 1. mongontiacum B2. magontiacum 11. maguntiacum *Bouq.* o) rheno 4. 11. *Bouq.* hreno B2. p) *deest* B2—5. q) decerel 1. r) conflauit 4. s) discessum B2. 3b. 3c. t) maguntiaco 3c. magontiaco 7. 11. moguntiaco 6b. 8b. u) cui 2b. 2c. 3c. 8b. 6b. 7. 8. 10. 10b. 10c. 11b. 11d. 13. B2—5. v) nomen 7c? 8b. 11d. w) ingilenheim 4. 5. 4b. 6b. 10. 10b. 10c. 11. B5. ingiletheim B2. ennigilecheim B2*. engiletheim 3b. ingilemheim 11c. ingilemhem 8. ingelenheim B4b. ingelentheim B3. 3b. 3d. ingelenteim B3c. ingelehem 2b. 3*. ingelenhim 9. ingelehem 3c. ingelhem 2c. ingelheim 8b. B2b. x) wahalem 8b. y) repperit 11. B5. z) nordomannicum 1. *et alii.* nordmannicum 10. 10c. 11. B5. *etc.* nordismannicum 5. normannicum 3b. norđmannicum *hic, et per totum opus* nordmanni *etc. scribendum esse videtur.* contra nordmannos 8b. *) nordmanni 4. 8b. B3. 3b. 3c. nordomanni 3b. B2. nordismanni 5. a) atque germanicum *deest* B3—4. b) ostia 4. 8b. B3b. c. hortus B2. c) qui 1. que 2. 11c. B3d. qua *reliqui.* d) *deest* 4. e) piraticam 8b. 11. B3—4. f) adgressus 1. aggressus B3. 3c. 3d. g) a mauris italia 2. 4. 5. 8b. 11. h) nordomannis 1. 2. nardomannis B2. normannis 3b. nordimannis B3d. *reliqui* nordmannis et nortmannis. i) hetruriae 8b. k) fresia B5. l) *vide supra.* m) ampliamdo 1.ampliendo 4. amplificando 11. n) *deest* B2. o) prestat 1. p) cuius 2. q) mirari liceat *in codice* 1. *eadem manu lineae superimpositum; adest praeterea* in 2. 2b. 2c. 3*. 3b. 3c. 3c*. *deest in reliquis.* r) maldelgradam scilicet *Gemblac.* s) *Hic incipit codex* B1. — Ceteraque 2. cetera 3c. cetera quae B1. 2. 3. 3b. 3d. 4. 4b. cęteraque quae B3c. et cetera quaeque B5.; *reliqui* ceteraque. t) *a scriptore lineae superimpositum* 1. 3c. iam ab *deest* 8b. u) exordior B2. Liber primus finit. Incipit secundus B3c. v) sapientia 1. 2. 3b. *reliqui* patientia. w) nec 3b. B1—4.

30) i. e. Francum amicum habeas, vicinum non habeas. Graecum ει et η tunc temporis i legi solitum, apparet. 31) cf. Suet. Aug. c. 30. 32) cf. Capitulare ad Salz anno 804. 2. 1. et Capit. Aquisgraneuse a. 807. c. 7. 33) i. e. ostia. 34) cf. Suet. Aug. c. 61.

ab eo provocari potuisset. Deinde cum matris hortatu filiam Desiderii, regis Langobardorum[a], duxisset uxorem, incertum qua de causa[b], post annum eam repudiavit, et[c] Hildegardem[d] de gente Suavorum[e], praecipuae nobilitatis feminam, in matrimonium accepit, de qua tres filios, Karolum videlicet et[f] Pippinum[g] et Ludowicum[h], totidemque filias, Hruodrudem[i] et Bertham[k] et Gislam[l], genuit. Habuit et alias tres filias, Theoderadam[m] et Hiltrudem[n] et Ruodhaidem[o], duas de Fastrada[p] uxore, quae de orientalium[q] Francorum, Germanorum videlicet, gente erat, tertiam de concubina[r] quadam, cuius nomen modo memoriae non occurrit. Defuncta Fastrada[s], Liudgardam[t] Alamannam duxit, de qua nihil[u] liberorum[v] tulit. Post cuius mortem[w] tres[x] habuit concubinas, Gersuindam[y] Saxonici generis, de qua ei filia nomen[z] Adaltrud[*] nata est, et Reginam[a], quae ei Drogonem[b] et Hugum[c] genuit, et Adallindem[d], ex qua Theodricum[e] procreavit. Mater quoque eius Berthrada[f] in magno apud eum honore consenuit. Colebat enim eam cum summa[g] reverentia[h], ita ut nulla umquam[i] invicem[k] sit exorta discordia, praeter in divortio filiae Desiderii regis, quam illa suadente acceperat[l]. Decessit[m] tandem[n] post mortem Hildegardae[o], cum iam tres nepotes suos totidemque neptes in filii domo vidisset; quam ille in eadem basilica qua pater situs est, apud sanctum Dionisium[p], magno cum[q] honore fecit humari. Erat ei[r] unica soror, nomine Gisla[s], a puellaribus annis religiosae conversationi[t] mancipata, quam similiter ut matrem magna[u] coluit pietate; quae etiam, paucis ante obitum illius annis, in eo quo conversata est monasterio decessit.

19. Liberos suos ita[v] censuit[w] instituendos, ut tam filii quam filiae[x] primo liberalibus studiis, quibus et ipse operam dabat, erudirentur. Tum filios, cum primum aetas patiebatur, more Francorum equitare, armis ac venatibus[y] exerceri fecit, filias[35] vero lanificio adsuescere, coloque ac fuso[z], ne per otium torperent, operam impendere, atque[*] ad omnem honestatem erudiri[a] iussit. Ex his[b] omnibus duos tantum filios et unam filiam, priusquam moreretur[c], amisit, Karolum, qui maior natu[d] erat, et Pippinum[e], quem regem Italiae[f] praefecerat, et Hruodrudem[g], quae filiarum

a) longobardorum 3b. B3—5. b) caussa 4. c) *deest* B1. 2. d) hildigardem 4. 10. 10b. 10c. hildigardam 3b. 5. hildigardim 4b. hildegardim 8b. e) suaborum 4. B2. sueuorum 10. 10b. 10c. B3—5. f) et 1. *deest in reliquis.* g) pipinum 11. B2. h) hludouuicum 4. B1. 2. ludoicnm 5. ludouicum 3b. 8b. 11 luodewicum B3b. 4. 4b 5. ludwicum B3. 3c. ludobicum B3d. i) hruothrudem 2b. 3c. hruodthrudem 5. hruotrudem 3b. 11d. hraodthrudem 6b. hroadtrudem 7. hruodtrudem 11c. hruadrudem B1. 2. 2b. hruddrudem 9b. 12. hrotrudem 2c. hrutrudam 4b. rotrudem 3*. ruodrudem 10. ruotrudem et routrudem 8. 11. 11b. B3—5. rotdrudim 8b. gerdrudem 10b. 10c. k) berhtam 4. 10b. B3c. berctham 3c. bertam 2c. 3*. 3b. 8b. 6b. 7. 8. 11. 11b. B2b. l) gisclam B2. 3b. 4. 4b. 5. gisalam B1. 3. 3c. 3d. gisilam 10c*. m) theoderanam 3*. theodeiadam 5. theodoradam B2. 2b. theodoratam 10. 10b. 10c. theodradam 2c. 11. 11b. theothradam 11c. theotradam 11d. theodoram 3b. B3—5. thedradam 8b. n) hittrudem 3b. eltrudem 3*. hildrudem 10. hildrudim 8b. hiberudem B3d. o) hruodhaidem 4. 5. 6b. 7. hruohaidam 9. hruodhadem 3c. 11c. hruodhadam 12. hruothadam 11d. hruodgadem 3b. hrothadem 2b. ruodhaidem 1. 2. 10b. 10c. ruothaidem 10. B5. ruodhardam 8. ruodadam 11. 11b. roladam 3*. ruadhaidem B1. 2. 2b. 3. 3c. 3d. ruathaidem B3b. 4. 4b. routhaidem B5. rothaidem 2c. 8b. rudhaidem 10c*. p) uastrada B5. q) orientaliam B2. orientali B3—4. r) connubia B1. conubia B2. s) uastrada B3. 3b. 3d. 4. 4b. t) leodgardam 11c. leotgardam 2. 2b. 3b. leotghardam 3c. leogardem 2c. letgardam 3*. leodegardam 11. 11b. luodgardam 11d. liutgardam 4. 5. 6b. 7. B1. 3. 3b. 3d. 4. 4b. liuthgardam B3c. liutgradam 8. liutgurdam B2. 2b. luidgardim 8b. u) liberum nihil 1. 2. liberorum nichil B3—4. v) nil liberum 3b. w) Post eius mortem 1. x) quatuor habuit concubinas, mathalgardim scilicet, quae peperit ei filiam nomine rudhildam, gersuindam *etc.* 8. 8b. (rothildim) 10f. 10h. y) gersuuindam B1. 3b. 3d. 5. gesuiundam 3b. z) *deest* 3b. 5. nomine 2. 4. 8b. 10. 10b. 10c. B2b. 3—5. *) adatrud B1. adaltrudis 11. 11b. adalthrud 2. 4. B2. 2b. 3. 3d. adathrud 6b. adaltrut B3b. adaltrat B4. 4b. adalthrut B5. adaltrhud 5. adaldrud 10b. adalrhut 10. adalrhud 7. altrud 11c. 11d. adeldrudis 8b. a) reginam *corr.* rehinam B3. reinam 8. B3b. rehinam B3c. remam B4. 4b. regiam 2b. b) dronem *corr.* drogonem 1. drugonem 10. 10b. 10c. drougonem B5. c) hugonem 3c. 7. 10c. 11c. 11d. B1—4. ugonem 9. d) allindem, *corr.* adallindem 1. adalindem 6b. 10 adillindem 10b. adallindam 2. 2b. 3b. 8. 10c. B1—2. 2b. 3. adillindam B3b. 3d. 4. 4b. adlindam B3c. atlindam 3*. adalintam 11c*. aluidam 10g. adalindam 2c. 11. 11b. 11d. adelluidam 8b. e) theodericum 2. 4. 4b. 10. B5. theodoricum 3b. 5. 10b. 10c. B3—4. theodricus B2. thederichum 8b. f) berhtrada 4. B3. 3c. d. berethrada 11. bertrada 3b. 8b. B3b. perhtrat B4. bethrada B5. g) magna 3b. 11. h) renentia 1. i) nullaquam B1. 2. nunquam B5. k) inter eos 8b. l) susceperat B2—4. uxorem acceperat 9b. 10f. m) Deccessit 1. Discessit B1. n) tamen B2. o) hildegharde 7. hildigardae 3b. 4. 11. B5. hildegardis 8b. p) dyonisium 4. B2. q) *deest* 4. r) enim 2. 3b. unica ei 1. s) gysla B1. gisela B5. gisila 10b. c. t) religione m. B2. u) summa B5. v) ante B1. 2. w) consuit B2. x) filii quam nepotes 8b. *mira corrigendi audacia!* y) venationibus 8b. B3—4. z) fusio 4. *) adque, *2a manu* atque 1. a) erudire B1—4. b) iis 8b. c) moriretur, *2a manu* moreretur 1. moriretur 4. B1. moreretur 8b. B2. *et alii.* d) natu maior 4. 11. B1—5. e) pipinum 11. B2. 3c. f) i. r. B5. g) hruodrodem 9. hruod-

35) cf. Suet. Aug. c. 64.

eius primogenita, et a[a] Constantino, Graecorum imperatore[b], desponsata[c] erat. Quo-
rum Pippinus[d] unum[e] filium suum Bernhardum[f], filias autem quinque, Adalhaidem[g],
Atulam[h], Guntradam[i], Berthaidem[k], ac Theoderadam[l], superstites reliquit[m]. In
quibus rex pietatis suae praecipuum documentum ostendit, cum, filio defuncto, nepo-
tem patri[n] succedere, et neptes inter filias suas educari fecisset. Mortes filiorum ac
36 filiae, pro magnanimitate qua excellebat, nimis[o] patienter[36] tulit, pietate videlicet,
qua non minus insignis[p] erat, compulsus ad lacrimas. Nuntiato[q] etiam sibi Adriani[r]
Romani[s] pontificis obitu, quem in[t] amicis[u] praecipuum habebat, sic flevit[v], ut fi-
lium aut[w] si fratrem amisisset carissimum. Erat enim in amicitiis[x] optime tempe-
37 ratus, ut eas et facile admitteret[37] et constantissime retineret, colebatque sanctissime
quoscumque hac[y] adfinitate sibi coniunxerat. Filiorum ac filiarum tantam[z] in edu-
38 cando curam habuit, ut numquam domi positus sine ipsis caenaret[38], numquam iter
sine illis ageret[*]: adequitabant[a] ei filii, filiae vero pene[b] sequebantur, quarum agmen
extremum ex satellitum numero ad hoc ordinati tuebantur. Quae cum pulcherrimae
essent et ab eo plurimum diligerentur, mirum dictu[c], quod nullam earum[d] cuiquam
aut suorum aut exterorum nuptum dare voluit; sed omnes secum usque ad obitum
suum in domo[e] sua retinuit[f], dicens, se earum contubernio carere non posse. Ac
propter hoc, licet alias felix, adversae fortunae malignitatem expertus est; quod ta-
men ita dissimulavit, ac si de eis nulla umquam alicuius probri suspicio exorta, vel
39 fama[g] dispersa fuisset[39].

40 20. Erat ei filius nomine Pippinus[h], ex concubina[40] editus, cuius inter caete-
ros facere mentionem[i] distuli; facie quidem pulcher, sed gibbo[k] deformis. Is[l] cum
pater, bello[m] contra Hunos[n] suscepto, in Baioaria hyemaret[o], aegritudine simulata,
cum quibusdam e primoribus Francorum, qui[p] eum vana regni promissione inlexe-
rant, adversus patrem coniuravit. Quem post fraudem detectam et dampnationem
coniuratorum[q] detonsum in coenobio[r] Prumia religiosae vitae, iamque volentem, va-
care permisit. Facta est et alia prius contra eum in Germania valida coniuratio, cu-
ius auctores partim luminibus orbati, partim membris incolumes[t], omnes tamen exi-
lio deportati sunt[u]; neque ullus ex eis est interfectus, nisi tres[v] tantum, qui, cum
se, ne comprehenderentur, strictis gladiis defenderent, aliquos etiam occidissent, quia
aliter coerceri non poterant, interempti sunt. Harum tamen coniurationum Fastra-

trudem 3b. 11c. hruothrudem B1. hruotrudem B2. 11d. hrodtrudem 2b. 6b. 7. htroudrudem B3. htruodem B3b. troudrudem B3c. herdedrudem B3d. . . B4. routhrudem B4b. routrudem B5. ruotrudem 8. 11. 11b. ruodhrudem 10. ruodrudem 10b. 11c. rotdrudim 8b. a) *deest* 2b. 3*. 7. 8. 8b. 11c. d. B2b. b) imperateri 8b. 11d. c) disponsata B1. d. erat *deest* B2. d) pipinus 11. B2. 3c, d. e) unicum B1. 2. 3. 3b, c, d. 4. 4b. f) berngardum 3b. berhnardum B2. berinhardum B3. 3d. berinardum B3c. bernardum 11. bernhartum 8b. g) adaleidem 2b. 3b. 3c. 11. 11b. adalheidem B2. adalhaidam 11d. B4. 4b. adalheidam B3. 3b, c. adelheidam B3d. adelhedam B5. adelheidem 8b. h) attulam 2c. 9. 11d. B3. 3d. 5. alitilam B4. atitilam B4b. atalam 8b. i) guntradam B5. gundratam B1. 2. guntdradam 2c. gundradam 2b. 4. 5. 6b. 7. 8b. 9. 10. 10b. 10c. 11. 11b. c. *et reliqui omnes praeter* 1. *et* 2 *qui* gontradam, 3b. *qui* gundeadem, *legunt.* k) bertaidem 8. 8b. 10. berthaidam 2b. 11. 11b. d. B3. 3b. 3d. 4. bertaidam 11c. perthaidam B1. 2. bertraidem 3b. bertraidam B3c. berthadidam B4b. bertham B5. l) theoderatam 10. B1. theodoratam 10b. B2. theodoradam 4b. theodoraidam B3. 3b, c, d. 4. 4b. theodradam 2c. 10c. 11. 11c. d. B5. thedradam 8b. m) reliquuid 1. 2. 10c. reliquit *reliqui.* n) patris 4. fratris B1. o) nimis 1. 2. 3* 11d. minus *reliqui.* p) non minor erat 1. *reliqui ut in textu.* q) Nutiato 1. Nonciato 3c. Nontiato 3c*. r) hadriani 4. s) *deest* 3* 8b. B3—4b. t) in amicis *deest, et secunda manu adiectum* 1 u) in amicitiis 10c. B3—5. quem amicum 8b. v) flevit ut filium aut si fratrem amisisset cariosimum 1. flevit ac si carissimum filium aut fratrem amisisset 2. flevit ac si fratrem aut carissimum filium amisisset 3b. 4. 5. 7a. 8b. 9. 10. 10b. 10c. 6b. B. 1—5. 7. *ita certe et Parisienses.* f. ac si f. aut filium karissimum a. 11. w) ac 3b. x) amiciis *corr.* amicitiis 1. y) ac B1. 2. 3. z) tantum 1. 2. 5. B1—5. *) faceret 3b. 4. 5. 8b. 10. 10c. 11. *Gemblac.* faciebat B1—5. a) adequibant, *corr.* adequitabant 1. b) paene B1. pene B3. 3d. 4b. penes 6b. B2. 5. paulo 10c. c) *deest* 8b. d) eorum, *corr.* earum 1. e) domu, *corr.* domo 1. f) retenuit 4. 5. g) *deest* 8b. 4b. h) pipinus 11. B2. 3. 3b. i) m. f. 3b. 4. 5. 7a. 9. 10. 10b, c. 11. B1—5. *certe et alii.* mentionem nullam fecimus 8b. k) gigbo 3c. gypbo B1. gyppo 10. 10b, c. B2. 3. 3c. 3d. 4. 4b. gippo B3b. gybbo B5. *ex corr.* 3c. l) His B2. m) bellum . . suscepit 1. n) hunnos 2c. 11d. o) hymaret 2a *m. corr.* hyemaret 1. hiemaret 3b. 4. 10. 10b. c. 11. B1—5. *et alii.* p) qui sibi . . illuserant 8b. q) *deest* 4. r) cenubii B1. 2. s) priuma 11. t) incolomes 4. B1—5. u) in exilium acti sunt 8b. v) III. *corr.* hi B2. in B2.

36) cf. Suet. Aug. c. 65. 37) cf. ibid. c. 66. 38) cf. ibid. c. 64. 39) Hruothrudem Hludowicum abbatem S. Dionysii, Bertham Angilberto filios genuisse, constat. Cf. et infra vitam Hludovici Pii. 40) Himiltrude, Ann. Lauriss. min. T. I. p. 119, 2. Pro legitima eam habuisse videtur Stephanus III. papa, in epistola 45. codicis Carolini.

dae[a] reginae crudelitas causa et origo extitisse creditur, et idcirco in ambabus[b] contra regem conspiratum est, quia uxoris crudelitati[c] consentiens, a suae naturae benignitate ac solita mansuetudine immaniter[d] exorbitasse videbatur. Ceterum[e] per omne vitae suae tempus ita cum summo omnium amore atque favore et domi et foris conversatus est, ut numquam ei vel minima iniustae crudelitatis nota a quoquam fuisset obiecta.

21. Amabat[f] peregrinos, et in eis suscipiendis[g] magnam habebat curam, adeo ut plerumque[h] eorum multitudo non solum palatio, verum etiam regno non inmerito videretur onerosa. Ipse tamen prae[i] magnitudine animi huiuscemodi pondere minime gravabatur, cum etiam ingentia incommoda laude liberalitatis ac bonae famae mercede compensaret.

22[k]. Corpore[41] fuit amplo[l] atque robusto[m], statura eminenti, quae tamen iu- 41
stam non excederet — nam septem suorum pedum proceritatem eius constat habuisse
mensuram[n] — apice[o] capitis rotundo, oculis praegrandibus ac vegetis, naso paulu-
lum[p] mediocritatem[q] excedenti, canitie pulchra[42], facie laeta et hilari. Unde formae 42
auctoritas[43] ac dignitas tam stanti quam sedenti plurima adquirebatur[r]. quamquam 43
cervix obesa et brevior[44], venterque proiectior[45] videretur: tamen haec[s] caeterorum 44 45
membrorum celabat aequalitas[46]. Incessu firmo, totaque corporis habitudine virili, 46
voce clara quidem, sed quae minus corporis formae conveniret; valitudine prospera[47], 47
praeter quod, antequam decederet, per quatuor[t] annos crebro febribus[u] corripiebatur,
ad extremum etiam uno pede claudicaret[v, 48]. Et tunc quidem plura suo arbitratu 48
quam medicorum consilio faciebat, quos pene exosos habebat, quod ei in cibis assa,
quibus assuetus erat, dimittere, et elixis adsuescere suadebant. Exercebatur assidue
equitando[49] ac venando, quod illi[w] gentilicium erat; quia vix ulla in terris natio inve- 49
nitur[x], quae in hac arte[y] Francis possit aequari. Delectabatur etiam vaporibus aqua-
rum naturaliter calentium, frequenti natatu corpus exercens, cuius[z] adeo peritus[*]
fuit, ut nullus ei iuste valeat[a] anteferri. Ob hoc etiam Aquisgrani[b] regiam extruxit,
ibique extremis vitae annis usque ad obitum perpetim[c] habitavit. Et non solum filios
ad balneum, verum[d] optimates et amicos, aliquando etiam satellitum et custodum
corporis[e] turbam, invitavit, ita ut nonnumquam centum vel eo amplius homines una
lavarentur[50]. 50

23. Vestitu[51] patrio[f], id est francisco[g, 52], utebatur. Ad corpus camisam[h, 53] 51 52 53
lineam[i] et feminalibus[k] lineis induebatur; deinde tunicam[l] quae limbo serico[m] am-
biebatur, et tibialia[n]; tum[o] fasciolis crura, et pedes caltiamentis[p] constringebat, et
ex[q] pellibus lutrinis[r] et[s] murinis[t, 54] thorace confecto humeros[u] ac[v] pectus hyeme[w] 54
muniebat; sago veneto amictus, et gladio semper accinctus, cuius capulus ac balteus[x]
aut aureus aut argenteus erat. Aliquoties et gemmato[y] ense utebatur, quod tamen
non nisi in praecipuis festivitatibus, vel si quando exterarum gentium legati venis-

a) uastradae B 5. b) in a. *lineae superscriptum* 1. c) crudelitate B 1. 2. d) *deest*, *2a manu suppletum* 1. e) *Sequentia in editis capiti* 21 *adiiciuntur.* f) Amaibat 1. g) et eorum suscipiendorum 8 b. h) plerumque 1. 5. *deest in reliquis.* i) pro 8 b. k) *capp.* 22 — 26 *usque* qua ab infantia *desunt* 5. l) *deest* 3 c. m) robusta st. B 1. 2. n) figuram 8 b. o) a. c. r. *deest* 3 c. p) paulolum B 1. q) in mediocritatem 1. 2. r) inerat 8 b. s) hoc B 1. 3. 3 b. t) quattuor B 1. 2. u) febrius, *corr.* febribus 1. v) claudicarat 10. 10 b. c. claudicabat 11. B 5. claudicavit 3 b. w) ei 1. x) repperitur 1. y) re 8 b. z) cuius p. a. f. u. n. e. i. v. anteferri *in marg. 2a manu adiecta* 1. *) p. a. 1. a) potuerit 8 b. b) aquis granum *corr.* aquis grani 1. c) continuo 8 b. d) verum et 11. e) *deest* 8 b. f) pario 3 b. g) francico 4. 8 b. B 5. frantia B 1. 2. francio 10. 10 b. 10 c. B 3. 3 b, c, d. frantio B 4. 4 b. h) camisiam 2. 2 b. 2 c. 3. 3 b. 3 c. 6 b. 7. 8. 8 b. 10. 10 b, c. 11 c. d. B 2. 2 b. i) camisia linea 9. 11. 11 b. B 3 — 5. k) femuralibus 11 c*. l) tunica 9. 11. 11 b. B. 3 — 5. tonicam B 1. 2. 2 b. m) sirico 3 b. syrico B 5. n) tibialibus 11. 11 b. o) tibialia cum fasciolis crura et 1. 2. tibialia cum 3. 11 c. B 2 b. tibialia tum 2 b. 2 c. 6 b. 7. 8. 11 b. p) calciamentis *codd. plurimi.* q) *deest* B 1. 2. r) lutrinis et murinis *deest* 3 b. 3 c. 8. 11. 11 b, c, d. 12. B 1 — 5. s) vel 4. 10. 10 b. 10 c. B 5. *et Reuberi codd.* t) et murinis *deest* 7. 8 b. 13. u) umeros 4. B 1. v) aspectus B 1. 2. w) muniebat hyme *corr.* hyeme 1. — hieme 2. 3 b. 4. 10. 10 b, c. 11. B 1. 2. *et alii.* x) baltheus 8 b. B 2. 5. y) geminato 3 b. 10 c. B 4 b.

41) cf. Suet. Tiber. c. 68. Aug. 79. Calig. 50. 42) cf. Suet. Claud. c. 30. 43) ibid. 44) Suet. Neron. c. 51. 45) Suet. Tit. c. 3. 46) cf. Suet. Aug. c. 79. 47) cf. Suet. Claud. c. 31. 48) cf. Suet. Aug. c. 80. 49) Suet. Tit. c. 3. 50) cf. Suet. Tit. c. 8. 51) cf. Suet. Aug. 82. et Calig. 52. 52) cf. infra Monachum Sangallensem de gestis Karoli I. 34. 53) gallice *chemise.* 54) pellibus ermineae vel zibelinae.

sent[a]. Peregrina vero indumenta, quamvis pulcherrima, respuebat, nec umquam eis
indui patiebatur, excepto quod Romae semel, Adriano[b] pontifice petente, et[c] iterum
Leone successore eius supplicante, longa tunica et clamide amictus, calceis quoque
Romano more[d] formatis induebatur. In festivitatibus[e] veste auro texta[f] et calciamen-
tis gemmatis[g], et fibula aurea sagum adstringente[h], diademate quoque ex auro et
gemmis ornatus incedebat; aliis autem diebus habitus eius parum[i] a communi et[k]
plebeio abhorrebat.

55 24. In cibo[55] et potu temperans[l], sed in potu temperantior[m], quippe qui ebrie-
tatem in qualicumque homine, nedum in se ac suis, plurimum abhominabatur[n]. Ci-
bo enim non adeo abstinere poterat, ut saepe quereretur[o], noxia corpori suo esse ie-
56 iunia. Convivabatur[56] rarissime, et hoc praecipuis tantum festivitatibus[p], tunc tamen
57 cum magno hominum numero. Caena[57] cotidiana quaternis tantum ferculis praebeba-
tur, praeter assam, quam venatores veribus[q] inferre solebant, qua ille libentius quam
58 ullo alio cibo vescebatur. Inter[r] caenandum aut aliquod acroama[s][58] aut lectorem
audiebat. Legebantur ei historiae[t] et antiquorum res[u] gestae[v]. Delectabatur et li-
bris sancti Augustini[w], praecipueque his qui[x] de civitate Dei[y] praetitulati sunt[z].
59 Vini[59] et omnis potus adeo parcus in bibendo erat, ut super caenam raro plus quam
60 ter biberet. Aestate post[60] cibum meridianum pomorum aliquid sumens, ac semel bi-
bens, depositis vestibus et calciamentis[*], velut[a] noctu[b] solitus erat, duabus aut tri-
61 bus horis quiescebat. Noctibus[61] sic dormiebat, ut somnum quater aut quinquies non
62 solum expergiscendo[c], sed[d] etiam deresurgendo[e] interrumperet. Cum[62] calciaretur[f]
aut[g] amiciretur[h], non tantum amicos admittebat, verum etiam, si comes palatii li-
tem aliquam[i] esse diceret quae sine eius iussu definiri[k] non posset, statim litigantes
introducere iussit[l], et velut pro tribunali sederet, lite cognita sententiam dixit[m]; nec
hoc tantum eo tempore, sed etiam, ea die quicquid[n] cuiuslibet officii agendum aut
cuiquam ministrorum iniungendum erat, expediebat.

63 25. Erat[63] eloquentia copiosus et exuberans, poteratque, quicquid vellet, aper-
tissime exprimere. Nec patrio tantum sermone contentus[o], etiam peregrinis linguis[p]
ediscendis operam impendit; in quibus latinam ita didicit, ut aeque illa ac patria lin-
64 65 gua orare[64] sit solitus; graecam[q] vero melius intelligere[r] quam pronuntiare poterat[65].
66 Adeo quidem facundus[s] erat, ut etiam didascalus[t] appareret. Artes[66] liberales stu-
diosissime coluit, earumque doctores plurimum veneratus, magnis adficiebat honori-
bus[u]. In discenda grammatica Petrum Pisanum[v], diaconum[w], senem audivit, in cae-
teris disciplinis Albinum cognomento Alcoinum[x], item diaconem[y], de Brittania[z],
Saxonici generis hominem, virum undecumque doctissimum, praeceptorem habuit;
apud quem et rethoricae[*] et dialecticae[a], praecipue tamen[b] astronomiae ediscendae,

a) adessent *Bouq.* b) hadriano 4. c) et i. l. s. e. supplicante *deest* 9b. 10. 10b, c, c*, *et in Reuberi codd.* d) opere 1. *reliqui* more. e) solennitatibus 8b. f) testa *corr.* texta 1. g) geminatis 3b. h) astringebat B3—4. i) eius a c. et p. non abhorrebat, *corr.* eius parum a c. et p. abhorrebat 1. eius communi ac p. non abhorrebat B3, 3b, c, d. e. plebeius a plebeio non abhorrebat B4. e. communis a plebeio non abhorrebat B4b: k) ac 2. 3b. 4. 10. 10b, c. 11. B1. 2. (3—4) 5. l) temperatus B1. 2. temperate 3b. m) temperancior 1. n) abominabatur 4. 11. B1. 2. 5. *etc.* o) quaereretur 4. B1. p) festilatibus B1. q) verubus 3b. 8b. B2. 3b. 4b. r) inter *usque* audiebat *deest* 3b. s) acroma *2a manu corr.* acroama 1. incroama *serius correctum* acroama B1. incroama B2. a:ro:ma B5. t) hystoriae 1. *reliquorum plurimi* historiae. u) reges *corr.* regum B1. v) regum gesta 4. 8b. 9. 10. 10b, c. 13. B3—4. rei gesta B2. re gesta B2b. w) agustini B1. x) quae 1. y) domini B1—4. z) quos de civitate dei inscripsit 8b. *) calceamentis 7. 11c. a) ut 1. 3b. b) notu *corr.* noctu 1. c) expergescendo B1. 3b. expergescendum B2. d) *2a manu adiectum* 1. sed e. d. *deest* 4. e) *deest* 2. deresurgendo 1. desurgendo 2b. 2c. 3*. 3b. 4b. 7. 7a. 8. 8b. 9. 10. 10b. c. B1. 2. 2b. 5. resurgendo 11c. exurgendo 11. 11b. assurgendo B3—4. surgendo 3c. 6b? 11d. f) calcearetur 2c. 3*. 8. 9. 11b. c. d. g) et 2b, c. 3*. 3b. 4. 7. 8. 9. 10. 10b, c. 11b, c, d. B2b. 5. h) amictaretur B1—4. i) aliquem 1. aliquem *corr.* aliquam B1. k) definire B1. l) iussisset . . dixisset 2b. 3b, c. iubebat . . dicebat 2c. 3*. 11d? iussu B2. m) dixisset 2. n) ea die quicquid 1. q. ea die *reliqui.* o) contemptus 1. p) *2a manu insertum* 1. q) gregam *corr.* grecam 1. r) intellegere 4. B1. 2. 5. s) faecundus, *corr.* facundus B1. fecundus B2. t) didasculus 1. didaculus 11b. dicaculus 11. 11d. B1. 2. 5. dialecticus 7. u) horibus, *2a m. corr.* honoribus 1. v) pisarum 15. w) diaconem 4. 10. 10b. 11. B1. 2. 5. x) alcuinum 2b, c. 6b. 8. 11. 11b, c, d. alcuuinum 8b. B5. y) *lineae superimpositum* 1. diaconum 2b, c. 3*. 8b. 9. 11c. B3c. 4b. z) brittannia 4. B4. 4b. britania 8b. B1. britannia 3b. 11. B3. 3b, c, d. *) rhetoricae 8b. a) dialetice B3—4. dialethicae B5. b) tantum, *2a m. corr.* tamen 1.

55) Suet. Aug. c. 76. 56) ibib. c. 74. 57) ibid. 58) ibid. c. 74. Vespas. c. 19. 59) Suet. Aug. c. 77. 60) ibid. c. 78. 61) ibid. 62) cf. Suet. Vespas. c. 21. 63) cf. Suet. Aug. c. 84. 64) Suet. Tit. c. 3. 65) Suet. Aug. c. 89. 66) cf. Suet. Tiber. c. 70.

plurimum et temporis et laboris impertivit. Discebat artem computandi, et intentione sagaci syderum[a] cursus[b] curiosissime rimabatur. Temptabat et scribere, tabulasque et codicellos[c] ad hoc in lecto sub cervicalibus circumferre solebat, ut, cum vacuum tempus esset, manum litteris effingendis[d] adsuesceret; sed parum successit labor praeposterus ac sero inchoatus.

26. Religionem[e. 68] christianam, qua ab infantia fuerat imbutus, sanctissime[f] 68 et cum summa pietate coluit, ac propter hoc plurimae pulchritudinis basilicam Aquisgrani[g] extruxit, auroque et argento et luminaribus[h] atque ex aere solido cancellis et ianuis adornavit. Ad cuius structuram cum columnas et marmora aliunde habere non posset, Roma atque Ravenna devehenda curavit. Ecclesiam et mane et vespere, item nocturnis horis et sacrificii tempore, quoad eum valitudo permiserat, impigre frequentabat, curabatque magnopere[i], ut omnia quae in ea gerebantur, cum quam[k] maxima fierent honestate; aedituos creberrime commonens, ne quid indecens aut sordidum aut inferri aut in ea remanere permitterent. Sacrorum vasorum ex auro et argento, vestimentorumque sacerdotalium tantam in ea[l] copiam procuravit[m], ut in sacrificiis celebrandis ne[n] ianitoribus quidem, qui ultimi aecclesiastici ordinis sunt, privato habitu ministrare necesse[o] fuisset. Legendi[p] atque psallendi disciplinam diligentissime emendavit. Erat enim utriusque admodum eruditus, quamquam ipse nec publice legeret, nec nisi[q] submissim[r] et in commune cantaret[s].

27. Circa pauperes sustentandos et gratuitam liberalitatem, quam Graeci elemosynam[t] vocant[u], devotissimus, ut qui non in[v] patria solum et[w] in regno[x] suo id facere curaverit, verum[y] trans maria in Syriam[z] et Aegiptum[*] atque Africam[a], Hierosolimis[b], Alexandriae[c] atque Carthagini[d], ubi christianos in paupertate vivere compererat[e], paenuriae illorum compatiens, pecuniam mittere solebat[f]; ob hoc maxime transmarinorum regum amicitias expetens, ut christianis sub eorum dominatu degentibus refrigerium aliquod ac relevatio[g] proveniret[h]. Colebat prae ceteris sacris et venerabilibus locis apud Romam aecclesiam beati Petri[i] apostoli, in cuius donaria magna vis pecuniae, tam in auro quam in argento, nec non et gemmis, ab illo congesta est. Multa et innumera pontificibus munera missa[k], neque ille toto[l] regni sui tempore quicquam duxit[m] antiquius[69], quam ut urbs Roma[n] sua opera suoque labore vetere polleret auctoritate, et aecclesia sancti Petri[p] per illum non solum tuta ac defensa, sed etiam suis opibus prae omnibus aecclesiis[q] esset[r] ornata[s] atque ditata[t]. Quam cum tanti penderet, tamen intra 47 annorum[70], quibus regnaverat, spatium quater tantum 70 illo votorum solvendorum ac supplicandi causa[u] profectus est[71]. 71

28. Ultimi adventus sui non solum hae fuere causae, verum etiam quod Ro-

a) siderum 3b. 4. 11. B1. 3. 3b, c, d. b) cursum 2. 3b. 4. 8b. 9. 10. 10b, c. 11. B. 1. 5. *certe et alii*. cursu B2. c) codicillos 8b. *et alii.* d) effingendis 2a *m. corr.* effigiendis 1. 7a. effigiendis, *corr.* effigiandis 2c. effigiendis 3c. 4. 4b. 6b. 8. 8b. 11c. B1. 2. 2b. 3b. effigiandis 2. 2b. 3. 3b. 7c. 9. 11. 11b. 15. effingendis 9b. 10. 10b, c, f, h. *Reuberi codd.* B4b. 5. effigendis 7. B3. 3c, d. efficiendis 10g. e) Relionem, 2a *m.* Religionem 1. f) sanctissima et summa 1. g) aquis granis 1. h) liminaribus B3b. 4. 4b. i) manopere 2a *m.* magnopere 1. k) qua 4. 6b. B1. 2. *deest* 5. 11. B3—4. l) eo 3b. 8b. B2. 3b. 4. 4b. 5. m) procuravit copiam 1. n) nec *udrasum, ita ut iam ne legatur* 1. *reliqui* ne. o) neccesse 1. p) Legengdi *corr.* Legendi 1. q) nec sibi 1. 3c. B3b. 4b. r) submissim *corr.* submisse 1. submissim *e. g.* 4. 5. 8b. B1—5. submisse 2. 3b. summisse 11. submissum 6b. 7. s) cantaret. Octingentas et octuaginta sex ecclesias suis propriis sumptibus cum supellectilibus et aliis ornamentis ad laudem Dei beataeque Virginis dedicavit, tria millia et septingentas in toto orbe restauravit 16. t) eleymosynam 4. eleymosinam 5. 10. 10b, c. B4b, 5. heleymosinam 3b. elymosinam B1. 2. elemosinam 11. B3—3d. eleemosynam 8b. u) *deest* B1. 2. (3—5?) v) 2a *manu* appositum 1. w) sed B1. 2. 2b. x) regno suo 1. 2. 2c. *in* 2b. *deest* suo; *reliqui omnes* suo regno. y) verum etiam B3—4. z) siriam *e. g.* 4. 11. B3b. 4b. 5. *) aegiptum 1. *reliqui* aegyptum *aut* egyptum. a) affricam 5. B3—4. b) iherosolimis 3b. B3b. 4b. hierosolymis 6b. ierosolimis 11. B3c. 5. hyerosolimis 4. ierosolymas 8b. ierosolymis *Bouq.* c) alexandriam 8b. d) chartani 1. chartagini 4. cartagini 2. 3b. 11. B1—5. carthagini 5. carthaginem 8b. e) compererat 2a *m. corr.* comperirat 1. f) soleret B1. 2. 3c. d. g) reuelatio 1. h) proveniret. Redimebat omnes captivos et detentos in manibus barbarorum, et suis pecuniis eos liberabat 16. i) petri apostoli et pauli 10b. *et codex Goldasti.* petri et pauli 11. k) misit 1. *reliqui* missa. l) toti B1. 2. m) dixit 1. n) roma urbs 1. *reliqui* urbs roma. o) suo opere 1. p) beati B3. 3b, c. 4. 4b. beati sancti B3d. q) aliis 1. r) *deest* 1. s) ordinata 1. B3. 5. t) ordinata B1. 2. 2b. u) supplicante gratia 3b.

68) cf. Suet. Aug. c. 90. 93. 69) cf. Suet. Vespas. c. 8. 70) annos 768 et 814 pro completis computat. 71) cf. Suet. Tiber. c. 72.

mani Leonem pontificem, multis affectum iniuriis, erutis[a] scilicet oculis linguaque amputata, fidem regis implorare compulerunt. Idcirco Romam veniens, propter reparandum, qui nimis conturbatus erat, ecclesiae statum ibi totum hiemis tempus extraxit. Quo tempore Imperatoris[b] et Augusti nomen accepit, quod primo in tantum aversatus[c] est[d], ut adfirmaret, se eo die, quamvis praecipua festivitas esset, aecclesiam non intraturum, si pontificis consilium praescire potuisset. Invidiam tamen suscepti nominis, Romanis[e] imperatoribus super hoc indignantibus, magna tulit pacientia, vicitque eorum contumaciam magnanimitate[f], qua eis procul dubio longe praestantior erat, mittendo ad eos crebras legationes, et in epistolis fratres eos[g] appellando.

29. Post susceptum imperiale nomen, cum adverteret[h] multa legibus populi
72 sui deesse[i] — nam Franci duas habent leges[72. k], in plurimis locis valde[l] diversas —
cogitavit quae deerant addere et discrepantia unire, prava quoque ac perperam prolata
73 corrigere; sed de his nihil aliud ab eo factum est, nisi quod pauca capitula[73], et ea
inperfecta, legibus addidit. Omnium tamen nationum quae sub eius dominatu[n] erant,
74 75 iura[o] quae scripta non erant[74], describere ac literis mandari fecit. Item barbara[75]
et antiquissima carmina, quibus veterum regum actus et bella canebantur, scripsit memoriaeque mandavit. Inchoavit et grammaticam patrii sermonis. Mensibus etiam iuxta propriam linguam vocabula imposuit, cum ante id temporis[p] apud Francos partim latinis partim barbaris nominibus pronunciarentur[q]. Item ventos duodecim propriis appellationibus insignivit, cum prius non amplius quam vix quatuor ventorum vocabula possent[r] inveniri[s]. Et de mensibus quidem Ianuarium Wintarmanoth[t], Februarium[u] Hornung[v], Martium Lentzinmanoth[w], Aprilem[x] Ostarmanoth[y], Maium Winnemanoth[z], Iunium[*] Brachmanoth[a], Iulium[b] Heuvimanoth[c], Augustum Aranmanoth[d], Septembrem[e] Witumanoth[f], Octobrem Windumemanoth[g], Novembrem Herbistmanoth[h], Decembrem Heilagmanoth[i] appellavit. Ventis vero[k] hoc modo nomina imposuit, ut

a) eruti *2a m.* erutis 1. b) *2a manu adiectum* 1. c) adversatus 2. 3b. 5. *B* 2—4. d) *2a manu suppletum* 1. e) constantinopolitanis 8 b. f) magnimitata, *2a m.* magnanimitate 1. g) *voci* eos *superscriptum* ad 1. h) auerteret, *2a m.* aduerteret 1. i) de: esse 1. k) im 4. l) *deest* B 1. 2. n) ditione 8 b. o) iure B 1. p) tempus 8 b. q) appellarentur 8 b. r) possent uocabula 1. *reliqui* uocabula possent; v. i. p. 8 b. s) *Huius capitis reliqua desunt* 2 c. t) *in* 7 c. *constanter* monath legitur — uuintaremanoth 9. uuintarmanodh B 2. 2 b. uuintharmanoth B 3. 3 d. Wintarmanodum C 3. uuintermanoth 3 b. B 3 b. 5. wintermanoth B 4. wintermanoch B 4 b. wintermanoth 10 b. windermanoth 10 c. *et Reuberi codd.* uuindermanohl 10. (*ita* 10. *ubique* manoht *habet.*) nuntirmanoth 5. Vuinthermonet 8 b. (*ita constanter in* 8 *b.* monet *aut* mont.) windermonot 4 b. winterman B 8. uuintermonet vel uuindermonoth C 4. u) febroarium 3 b. 4. *Menses Februarius, Martius, Aprilis, Maius, Iunius, Iulius desunt in B* 1. 2. *2b.* v) hornungmanoth 7. hornug 1. horinuing 11 c. ornung 3*. ornunhg 3 c. hornunch 10 b. B 4. 4 b. hornunt B 5. hormunc vel orminhg C 4. w) lenzinmanoth 2 b. 3 b. 3 c. B 5. lenzenmanoth 9. lenzimanoth 2. B 3 c. C 4. linzinmanoth 5. lentzmonl 8 b. lenthinmanoth 10 b. lentinmanoth 6 b. 7. 11. 11 b. lentinmanod C 3. lentimanoth 3*. 8. 11 c, d. lencimanoth B 3 b. 4. (4 b.) lentzin id est meyman sive veris initium B 8. lenzemont C 4. lengtenmonath 7 b. x) *Aprilis et Maius, Iulius et Augustus desunt in* 2. *Aprilis, Maii et Augusti vocabula germanica desunt in* 3*, *ubi Iulius* malig *audit.* *Aprilis et Maius desunt in* B 8. 9. y) ostarmanodum C 3. hostarmanoth 8. ostermanoth 2 b. 10 b, c. 11. 11 b, c, d. B 3 b. 4. 5. ostermanoh B 4 b. ostermau B 8. ostermonet 8 b. ostermanot 4 b. estermonath 7 b. z) winnemanod C 3. iuuinnemanoth 5. winemanoth 3 b. B 5. winenamoth 8. uiunnemanoth *corr.* uvunnemanoth B 3 b. wunemanoth B 4. wunemanoh B 4 b. wunnemanoth 10 c*. wunnemonet 8 b. C 4. wunneman B 8. *) *menses Iunius et Iulius 2a manu in marg. adscripti.* 1. a) *In codicibus* 8, B 3, 3 b, c, d, 4, 4 b. *germanica Iunii et Iulii vocabula permutantur.* — brahemanoth 10. brhacmanot 3 b. bracmanoth 2 b. 3*. 3 c. 6 b. 9. 10. 11 b, c, d. bracmonod C 3. brachmonet 8 b. C 4. brahmonoth C 4. bracman B 8. (pracmanoth B 3, 3 d. prahchmanoth B 3 c. baramanoth 8.) prachmanot 4 b. b) *Menses Iulius Augustus et September desunt* 2 b. c) uuimanoth 1. uuimanohl 3 b. inumanoth 7 b. (heuiumanoth 8.) haymanoth 7. Wimanodum C 3. howimanoth 9. houmanoth 10 b. heumanoth B 3. 3 b, c. hoemanoth B 3 b. howemanoth B 4. howemanoh B 4 b.) houwemanoth B 5. hewmonet 4 b. heumonet 8 b. C 4. hewinmanoth *Reuberi codd.* heuuinmanoth *vel* vainmanoth C 4. heuman B 8. d) aranmanod C 3. aranmannoth B 2. aramanoth B 2 b. arnomanoth B 5. arnotmanoth 5. 10 b, c. arnman B 8. arnmonet 8 b. e) semtembrem 4. f) widumanod C 3, widumanoth 7. uuintumanoth 3 b. 3 c. 7 b. B 1. 2. 2 b. c 4. uuitimanoth B 3. 3 b, c. uuithimanoth B 3 d. witemanoth B 5. witmanoth 5. B 4, 4 b. ouitman B 8. herbstmonet 8 b. c 4. g) windumemanod C 3. widumemanoth 8. uuinduumanoth 10. 10 b. uuindunmanoth 10 c. windumanoth 11 d. windumanoth B 3 b. 4. uuidumanoth B 3. 3 c. d. 4 b. windemanoth B 5. uuindrumanoth C 4. winman B 8. vuynmonet 8 b. wynmanot 4 b. windrumanoth *Reuberi codd.* h) Chestbistimahnot, *corr.* herbistimanoth 1. herbistmauoth 3* 3 b. 3 c. 4 5. 6 b. 9. 10. 10 b. 11. 11 b, c, d. B 3. C 4. herbistmanot 8. heribestmanoth B 1. heribistmanoth B 2. 2 b. herbestmanoth B 3 b. herebestmanoth B 4. 4 b. heruistmanoth 7. heruistmanod C 3. herbstmanoth 10 c. B 3 d. herbismanoth 2 b. B 5. heruestman B 5. vuyndtmonet 8 b. wyndumanot 4 b. regenmanoth 10 f. i) helagmanod C 3. helagmauoth 11. 11 b*, c, d. hielagimanoth 8. heilegemanoth 9. eilagmanoth 3*. haeilagamanoth B 4. heilagamanoth B 3 b. 4 b heiligmanoth 10 b. B 5. heilgmanoth 6 b. heiligmonet 8 b. heiligmanol 4 b. heligman B 8. heilmanoth 7. helamanoth 11 b. helmanoth *Bouq.* k) ergo 1.

72) legem Salicam et Ribuariorum. 73) i. e. Additamenta ad legem Salicam et ad legem Ribuariorum, annis 803. 806. 74) leges Saxonum, Thuringorum, et Frisionum. 75) i. e. Germanica.

Subsolanum vocaret Ostroniwint[a], Eurum Ostsundroni[b], Euroaustrum[c] Sundostroni[d], Austrum Sundroni[e], Austroafricum[f] Sundwestroni[g], Africum[h] Westsundroni[i], Zephyrum[k] Westroni[l], Chorum[m] Westnordroni[n], Circium Nordwestroni[o], Septemtrionem[p] Nordroni[q], Aquilonem Nordostroni[r], Vulturnum Ostnordroni[s].

30. Extremo[t] vitae[u] tempore, cum iam et[v] morbo et senectute premeretur, vocatum[w] ad se Hludowicum[x] filium, Aquitaniae regem, qui solus filiorum Hildegardae[y] supererat, congregatis sollempniter de toto regno Francorum primoribus[z], cunctorum consilio consortem sibi totius regni et imperialis nominis heredem constituit, impositoque capiti eius diademate, Imperatorem et Augustum iussit appellari. Susceptum est hoc eius consilium ab omnibus qui aderant magno cum favore; nam divinitus ei propter regni[*] utilitatem videbatur inspiratum; auxitque maiestatem eius hoc factum, et[a] exteris nationibus non minimum terroris incussit. Dimisso deinde in Aquitaniam filio, ipse more solito, quamvis senectute confectus, non longe a regia[b] Aquensi venatum proficiscitur, exactoque in[c] huiuscemodi negotio quod reliquum erat autumni, circa Kalendas Novembris[d] Aquasgrani[e] revertitur. Cumque ibi hyemaret[f], mense Ianuario, febre valida[g] correptus, decubuit. Qui statim, ut in febribus solebat, cibi sibi abstinentiam indixit, arbitratus hac[h] continentia morbum posse depelli vel certe mitigari; sed accedente ad febrem lateris dolore[i], quem Graeci pleuresin[k] dicunt[l], illoque adhuc inediam[m] retinente, neque corpus aliter quam rarissimo potu sustentante, septimo postquam decubuit die, sacra communione[n] percepta, decessit, anno aetatis suae septuagesimo[o] secundo, et[p] ex quo regnare coeperat, quadragesimo 814
septimo, 5. Kalendas Februarii[q], hora diei tertia[r].

31. Corpus more sollempni lotum et curatum, et maximo totius populi luctu aecclesiae inlatum atque humatum est. Dubitatum est primo, ubi reponi[s] deberet, eo quod ipse vivus de hoc nihil praecepisset[t]; tandem omnium animis sedit[u], nusquam eum honestius tumulari posse, quam in ea basilica, quam ipse propter amorem Dei et domini nostri Iesu Christi, et ob honorem sanctae et aeternae Virginis, genitricis eius, proprio sumptu in eodem vico construxit. In hac sepultus est[v], eadem die qua defunctus est, arcusque supra[w] tumulum deauratus cum imagine et titulo exstructus[x].

reliqui vero. a) ostroniuuinth B3. ostraniuuind C3. astroniuuint B2. alromwint 2b. ostrumuuind 11. 11b. ostruniwind 11c. ostrunniwind 11d. ostronowind 7. ostronowint 6b. oslronowinth B3d. osteruuint 3b. B8. ostrenwyndt 8b. ostrowyndt 4b. b) ostsumdooni 3b ostsumdroni 11c. ostsundron B3b 4b. ostsundruni B3d. ostsundren 8b. ostsuthronowind 7. c) eroaustrum *corr.* euroaustrum 1. d) suntaustroni 1. suadostroni 8. sundrostroni C2. B3d. sundrostron B3b. sundostron B4. 4b. sundostren 8b. 4b. sondostroni 10c, d. sudostroni C3. suthostronowind 7. e) sumdroni 1. sundron B3b. 4. 4b. sundren 8b. 4b. sudwint B8. suthronowind 7. f) austro affricum 3b. 10. 10b, c. B1—5. austrum africum 2b. 11. 11b, d. austricum africum 11c. g) suntuuestroni 1. suduuestroni C3. sunduuuestroni B1. sundiuuestroni 11. 11c. sundri::undiuest::ii C2. sondwesroni 11d. sudwestron B3b. snnwestron B4. 4b. sunduuestren 8b. suthwestronowind 7. — sundwestroni africum *deest* B2. h) affricum 2b. 3b. 10. 10b, c. B3. 5c, d. 4. 4b. 5. africum w. z. w. chorum *deest* 3c. i) uuestsundron B3b. 4. 4b. westsondroni 8. westsundren 8b. westsuthronowind 7. k) zephyrom 1. zefyrum 4. 10c. zefirum 6b. B2. zephirum 2b. 3b. 10. 11. 11b, d. epyrum B3b. 4. 4b. l) westroni chorum *deest* 10. 10b, c, c*. — uestroni B3. westron B3b. 4. 4b. uestoumi B3d. vuestren 8b. westronowind 7. m) choriam 6b. n) unesthnordoni B2. vestnordroni B5. westnordorni B3. westnordron B4. 4b. westnordon B3b. westnordren 8b. westnorthronowind 7. o) norduuuestroni 1. norduuesthroni B2. norduestroni B3d. nordenuestroni C2. nordwesten B3b. 4. 4b. nordiuestruni 11. nordwestruni 11b, c. nordwestren 8b. northwestronowind 7. westroni 8. nordwesdroni *Reuberi codd.* p) *ita* 1. septentrionem 4. B1. C3. *et alii.* q) nordron B3b. 4. 4b. nordoni 3c. 8. nordren 8b. northronowind 7. r) nordostronii 1. nordosthroni B2. nordenastroni C3. nordrostroni B3d. nordostruni 11. 11b, d. nordstruni 11c. nordostron B3b. 4. 4b. nordostren 8b. northostronowind 7. nordostdroni *Reuberi codd.* nordwestroni 8. s) osonordroni 3b. 3c. oustnordroni 8. ostnordron B4. 4b. ostnordrun B3b. ostnordren 8b. ostnorthronowind 7. — *Ceterum in codicibus* B3, 3b, c, d. 4. 4b. *venti hoc ordine recitantur:* Subsol. Eur. Affr. Sept. Euroaust. Zeph. Aquil. Aust. Chor. Vult. Austroaff. Circius. *In cod.* B8.: Subsol. vocaret Osterwint, Eurum Ostsud, Vulturnum Ostnord, Sefirum Westwint, Circium Nordwest, Favonium . . . . , Austrum Sudwint, Affricum Sudwest, , Septentrionem id est Borean Nordwint, Chorum Westnord, Aquilonem Nordost. *In cod.* 10c*. *Aquilo Circium et Septemtrionem antecedit.* t) E. vero 4b. 10. 10b, c. u) vitae suae B3—4. v) *deest* 1. w) et vocatum B1. 2. x) hluduuicum 1. hlodowicum 7. ludouicum 3b. 8b. 11. luodeuicum B3b. 4b. ludouuicum B2. ludewicum B5. ludevicum B3. ludbicum B3d. y) hildigardae 6b. 11. B1. 2. 3. 3d. 5. hildegardis 8b. z) principibus B3. 3b, c. *) *deest* B1. 2. a) *deest* B1. 2. b) regiae B1. 2. c) *deest* B1. 2. 3. 4. d) nouembres B5. nouemb. B1. 2. 10. e) aquisgrani 1. aquasgrani 4. 5. 8b. 10. 10b. B1. *et reliquorum plurimi.* f) hiemaret 3b. 4. 11. B 1. 2. 3—4. hiemaverat 7. g) v. c. 4. 8b. 10. 10b. 11. B1. 2. *et alii.* h) in hac B1—4. i) dolorem 1. k) pleuresim 8b. l) vocant 2c. 11d. 8b. m) inedia, 2a *m.* inediam 1. n) communia 1. o) septagesimo *corr.* septuagesimo 1. p) *deest* B1—4. q) febroariss 3b. r) tertia in basilica sancti salvatoris et sancte Dei genitricis marie honorifice sepultus est. *ita codices* B9. et 10. *deficiunt.* s) reponeri *corr.* reponi 1. t) praecipisset 1. u) insedit B3—4. v) *deest* B1. 2. w) super 8b x) extrutus 1.

Titulus ille hoc modo descriptus est[*]: SUB HOC CONDITORIO SITUM EST CORPUS KAROLI MAGNI ATQUE ORTHODOXI IMPERATORIS. QUI REGNUM FRANCORUM NOBILITER AMPLIAVIT ET PER ANNOS XLVII.[a] FELICITER REXIT. DECESSIT SEPTUAGENARIUS[b]. ANNO DOMINI[c] DCCC° XIIII°. INDITIONE[d] VII.[e] V. KAL. FEBR.[f]

76 32. Appropinquantis[g] finis complura fuere praesagia[h, 76], ut non solum alii,
sed etiam[i] ipse hoc minitari sentiret. Per tres continuos vitaeque termino[k] proximos
annos et solis et lunae creberrima defectio, et in sole macula quaedam atri coloris
77 septem dierum spatio visa[77]. Porticus, quam inter basilicam et regiam operosa mole
construxerat, die ascensionis Domini subita ruina usque ad fundamenta conlapsa[l]. Item
pons Hreni[m] apud Magontiacum[n], quem ipse[o] per decem[p] annos ingenti labore et
opere mirabili de ligno ita construxit, ut perhenniter[q] durare posse[r] videretur, ita
tribus horis fortuitu[s] incendio conflagravit, ut, praeter quod aqua tegebatur, ne[t] una
quidem hastula[u] ex eo remaneret. Ipse quoque cum ultimam in Saxoniam[v] expeditionem contra Godofridum[w], regem Danorum, ageret, quadam die, cum ante exortum
solis[x] castris egressus, iter agere coepisset, vidit repente delapsam caelitus cum ingenti lumine[y] facem a dextra in sinistram per serenum aera transcurrere, cunctisque
78 hoc signum, quid[z] portenderet, admirantibus[*], subito equus quem[a, 78] sedebat[b], capite
deorsum[c] merso decidit, eumque tam graviter ad terram elisit, ut fibula sagi rupta
balteoque[d] gladii dissipato, a festinantibus qui aderant ministris exarmatus, non[e] sine
amminiculo[f], levaretur[g]. Iaculum etiam quod[h] tunc forte manu[i] tenebat, ita elapsum
est, ut viginti vel eo amplius pedum spacio longe iaceret. Accessit ad hoc creber[k]
Aquensis[l] palatii tremor, et in domibus ubi conversabatur assiduus[m] laqueariorum
crepitus; tacta etiam de coelo, in qua postea sepultus est, basilica, malumque aureum, quo[n] tecti culmen erat ornatum, ictu fulminis[o] dissipatum et supra domum pontificis, quae basilicae contigua erat, proiectum est. Erat in eadem[p] basilica in margine coronae, quae inter superiores et inferiores arcus[q] interiorem[r] aedis partem am-
79 biebat, epigramma sinôpide[s, 79] scriptum, continens quis auctor esset eiusdem templi,
cuius in extremo versu legebatur: KAROLUS PRINCEPS. Notatum est a quibusdam, eodem quo decessit anno paucis ante mortem mensibus, eas quae PRINCEPS[t] exprimebant[u]
80 litteras, ita esse deletas[v, 80], ut penitus non apparerent. Sed superiora omnia sic aut
dissimulavit aut sprevit, ac si nihil horum ad res suas quolibet[w] modo pertineret.
81 33. Testamenta[81] facere instituit, quibus filias[x] et[y] ex concubinis liberos ex

*) erat B 3. 3b, c, d? 4? 4b. a) *Epitaphii pars prior in codice saeculi noni exeuntis in Bibl. palat. Vindobon. Nro. 354. theolog. fol. 55. extat; ibi legitur annos XLVI.* b) LXX°II° aetatis anno indictione VI. V. Kal. febr. B 1. 2* 3 — 4. c) christi 11 c. ab incarnatione domini 2 b, c. 3 c. anno incarnatione domini B 5. anno 814 a domini incarnatione 11. 11 b. — anno domini 814 *deest* 3 b. 5. 6 b. 7. — domini 814 *deest* 8. B 2. 8. d) *ita* 1. *ut saepissime in medii aevi scriptoribus et chartis occurrit; reliquorum codd. plurimi* indictione; *deest* 2. 5. VI. B 5. e) *deest* 2. 3 b. 5. 10. 10 c. *et in Reub. in codd.* f) V. Kal. Febr. *deest* 11. — *His vocibus expliciunt* 8. *et* 8*. g) Adpropinquantis 4. 5. B 1. 2. *et c.* A. vero f. 10. Appropinquante vero finis termino 10 b, c. h) *ita* 1. 4. 6b. 4 b. 9. 10. 10 b, c. prodigia 2. 2 b. 2 c. 3*. 3 b. 3 c. 5. 6 b. 7. 7 c. 10 g. 11. 11 b, c, d. 13? B 1 — 5. 8. i) et 8 b. k) terminos 1. l) c. est 5. B 3. 3b, d. 4. 4 b. 5. m) rheni 4. 11. B 3 c. *et alii* remi B 3. 3 d. reni 3 b. B 3 b. 5. in rheno B 1. n) mogontiacum 4. B 1. 3 b. *et alii* mogontiam 3 b. B 4 b. 5. moguntiacum 8 b. o) *deest* B 1. 2. p) decim B 1. *reliqui* X. q) perenniter 4. 6 b. 8 b. B 1. 2. 5. *et alii.* r) *deest* 2 b, c. 3*. 3 b. 3 c? 9. 11. 11 b, c, d. s) fortuito 10. 11. 11 b, d. B 3 b. 4 b. forti 10 b. for. 10 c. t) nec B 1. 2. 3. 4. u) astula 3 b. 4. 5. 10. 10 b, c. *et Reuberi codd.* v) saxonia 7. 10. 10 b, c. 11. w) gotofridum 3 b. 11. godefridum 8b. 10. B 5. dogofridum 10 b. logofridum 10 c. logofridum' 10 c*. godfridum B 3 c. x) *2a manu adiectum* 1. y) luce B 3 — 4. z) qđ 1. *) ammirantibus 4. B 1. 2. 3 b. 4 b. a) quem super 4 b. 9 b. 10. 10 b. super quem 10 c. 11 b. in quo 3*. B 3 c. cui insidebat 2 c. 8 b. 11 d. b) sedit 10 b. c) deosum, *2a m.* deorsum 1. d) baltheoque 8 b. B 3. 3 c, d. 5. e) *deest* 8 b. 10 b. g. 12. 16. B 5 nec 6 b. et 2 b. 3 b, c. 4. 5. 7. 9. 10. 10 c. 11. 11 b, c, d. B 1. 2. 2 b. non ut B 3. 3 c. d. f) aminiculo 2. 10 b. B 3 c. amiculo *corr.* aminiculo 5. amiculo 10 g. 11. 12. 16. 17. exarmatus aut sine amiculo 7 b. adminiculo 8 b. 10. *et alii* g) laevaretur 1. 4.. h) quem 1. i) manum 1. k) crebre 3 b. l) aquiensis 1. aquis 2. equensis B 2. m) adsiduus B 1. n) quod B 1. 2. o) fluminis 4. B 1. p) eodem 1. q) artus 1. r) inferiorem 2 b, c. 3*. 3 b. 10 b, c. 11. 11 b, c, d. s) synopide 8 b. B 4 b. 5. sinope descriptum 11. t) principem 6 b. B 4 b. quas principes B 3 c. u) exprimebat *corr.* exprimebant 1. exprimebat 3 b. v) ita esse deletas *deest* 3 c. w) quodlibet, *corr.* quolibet 1. x) quibus ex concubinis filias et liberos 1. filios ex c 1. 3*. — filios 11. 11 b, c, d. y) *deest* 7. B 2. 2b. 3 c.

76) cf. Suet. Aug. c. 97. 77) Mercurium fuisse ipse Einhardus in Annalib. a. 807 refert; hic vero Suetonium imitatus, rem ut prodigium potius effingit. 78) „*de equo quem sedebat, cum velocitate descendens*" Vita S. Wandregiseli saec. VII. cap. 7. in Mabill. Actis O. S. B. Saec. II. p. 528. „*Quia expeditum equum sidebat.*" Anonym. Salernitanus apud Murat. SS. T. II. p. 300. cf. et infra Ermoldi Nigelli l. III. v. 565 et 596. 79) colore rubro. 80) cf. Suet. Aug. c. 97. 81) ibid. c. 101.

aliqua parte sibi heredes faceret, sed tarde inchoata, perfici non poterant. Divisionem tamen[a] thesaurorum et pecuniae ac vestium aliaeque suppellectilis[b] coram amicis et ministris suis, annis tribus[c] antequam decederet, fecit, contestatus eos, ut post obitum suum a se facta distributio per illorum suffragium rata permaneret; quidque ex his quae diviserat fieri vellet, breviario conprehendit, cuius ratio ac textus talis est: [d] *IN NOMINE DOMINI[e] DEI OMNIPOTENTIS PATRIS ET FILII ET SPIRITUS SANCTI. Descriptio[f] atque divisio[g], quae facta est a gloriosissimo atque piissimo[h] domno[i], Karolo imperatore[k] augusto, anno ab incarnatione domini nostri Iesu Christi* 811, *anno vero regni eius in Francia* 43[l], *et in Italia* 37[m], *imperii autem* 11[n], *inditione[o]* 4; *quam pia et prudenti consideratione facere decrevit, et Domino annuente perfecit, de thesauris suis atque peccunia[p], quae in illa die in camera[q] eius inventa est. In qua illud praecipue praecavere voluit, ut non solum[r] elemosinarum[s] largitio, quae sollempniter apud christianos de possessionibus eorum agitur, pro se quoque de sua pecunia[t] ordine atque ratione perficeretur, sed etiam, ut heredes sui, omni ambiguitate remota, quid ad se pertinere deberet, liquido cognoscere et sine lite atque contentione sua inter se competenti partitione dividere potuissent. Hac igitur intentione atque proposito omnem substantiam atque supellectilem[u] suam, quae in auro et argento gemmisque et ornatu regio in illa, ut dictum est, die in camera eius poterat inveniri, primo quidem trina divisione partitus est, deinde easdem[v] partes subdividendo, de duabus partibus* 20 *et unam partem[w] fecit, tertiam integram reservavit. Et duarum quidem partium in* 20 *et unam partem[x] facta divisio tali ratione consistit, ut quia in regno illius[y] metropolitanae civitates* 20 *et una esse noscuntur, unaquaeque illarum partium ad unamquamque metropolim per manus heredum et amicorum suorum elemosinae[z] nomine[*] perveniat, et archiepiscopus qui tunc illius aecclesiae rector exstiterit, partem quae ad suam aecclesiam data est suscipiens, cum suis suffraganeis partiatur, eo scilicet modo, ut pars[a] tertia suae sit ecclesiae, duae vero partes inter suffraganeos dividantur. Harum divisionum, quae ex duabus primis partibus factae sunt, et iuxta[b] metropoleorum[c] civitatum[d] numerum* 20 *et una esse noscuntur, unaquaeque ab altera sequestrata, semotim in suo repositorio cum[e] superscriptione civitatis ad[f] quam perferenda est, recondita iacet. Nomina[g] metropoleorum[h], ad quas eadem elemosina[i] sive largitio facienda[k] est, haec sunt: Roma, Ravenna, Mediolanum[l], Forum Iulii[m], Gradus[n], Colonia, Mogontiacus[o], Iuvavum[p] quae et Salzburg[q], Treveris[r], Senones[s], Vesontio[t], Lugdunum, Rotomagus[u], Remis[v], Arelas[w], Vienna, Darantasia[x], Ebrodunum[y], Burdigala[z], Turones[*], Bituriges[a]. Unius autem partis quam integram reservari voluit, talis est ratio, ut illis duabus in supradictas divisiones[b] distributis et sub sigillo recondi-*

a) *2a manu adiectum* 1. b) suppellectulis 1. suppellectilis 2. 4b. 6b. B3c. c) anno tercio B3 — 4. d) *Quae sequuntur usque* SANCTI *in codice* 1. *littera maiuscula scribuntur, nec dubium videtur, ea in breviario ipso primam omnium lineam occupasse, atque littera pro temporis eius more longiori expressa fuisse.* e) *deest* B3 — 5. f) Incipit descriptio 8b. g) a. d. *deest* 7. h) a. p. *deest* 6b. 7. i) *deest* 3b, c. k) k. i. *deest* 3c. l) XLIIII. 6b. 7. 10b. m) *unus omnium codex* 1. *legit* XXXVII, *sed ultimum* I *a scriptore sub lineam deductum, et haec eius pars ab eodem postea iterum deleta esse videtur, quo et ipsum* I *paululum attigit.* XXXIII. 2b. B5.; *reliqui omnes* XXXVI. n) XII. 3b. o) indicione B2. indictione 4. 5. 6b. 10. 10b, c. 11. B1. 3 — 5. *et alii certe multi.* p) peccunia 1. 3b. 5. *reliqui* pecunia. q) camara B1. 2. r) *2a manu add* tum. s) eleymosinarum 4. elymosinarum B1. 2. eleemosynarum 8b. t) peccunia B2. 3. u) suppellectilem 3b. 4. 8b. 10b. 11. B1. 2. 3b — 5. v) eadem, *2a m.* easdem 1. w) partes 8b. x) partem 8b. y) eius 6b. B3 — 4. z) eleimosinae 4. elemosinae B1. eleemosynae 8b. *) *deest* B1. 2. a) p. illa 1. B2. b) iusta 1. c) metropolitanarum 11c, d. metropoliticarum 8b. d) *deest* 3*. B2b. e) *deest* B1. 2. f) ad y. p. est *deest* 8b. 4b. g) N. vero 2c. 8b. 11d. h) metropoliticarum civitatum 8b. metropolium civitatum *Bouq.* i) eleimosina 4. eleimosyna 6b. eleemosyna 8b. k) data 8b. l) mediolanium 4. m) foro iulii 10. 10b, c. n) gradis 5. vradus *in marg.* civitas italie 11c, c*. warendus 11d. o) mogontia B3b. 4. 5. magontia B3c, d. magontiscus 2c. 10. 11. 11b. maguntiscum 2b. 11c. moguntiacum 8b. p) iuuarium B5. iuuauium 11c, d, B3. 3b. 4. 4b. iuuanium. *Reuberi codd.* iuuaiun B3d. iuvausum 4b. vivanum 8b. q) salzbur 1. saltzburg 2b. salzburch 7. 10b, c. B3. salzburc 5. 10. B5. salzeburch B4. 4b. salzeburk B3b. salzeburg B3c. salzbruc B1. salzburuo B2. salisaburch B3d. saltburg 11. 11b, c. salburg 11d. saltzburgum 8b. r) treveri 4. 5. 7. B1. 2. s) renones B2. sesones B4. 4b. t) vesontio, *2a m.* vesontium 1. vesontium 8b. B5. u) rotamagus 1. B5. rotomagum 5. rodomagum 2. ratumagus 4. 7. 10. 10b, c. B1 — 4. v) remi 4. 5. 7. B1. 2. w) *arales* 5. 7. arelatum 6b. areles B1 — 4. x) daratansia B3b. darentasia 11. tarantasia 8b. y) ebrodonum 1. ebredunum 11. B5. z) burdegala 3b. 11. B6. *) turonis 3b. 10b. 11. B4. 4b. turonus 6b. a) biturigies 5. bituries 7. B3 — 4. bituricas 6b. *Ceterum in* 8b. *Rotomagus Treveros, Senones, Vesontium et Lugdunum, in* B3, 3b, c, d. 4. 4b. *Mogontiacus Gradum et Coloniam, Treveri Iuvavum, et Lugdunum, Arelas, Ebrodunum, et Bituriges bina in vulgatis praecedentia nomina antecedunt.* b) diuiones 4.

tis, haec tertia in usu cotidiano[a] versaretur[b], velut res[c] quam nulla voti obligatione a dominio possidentis alienatam esse constaret, et hoc tandiu[d], quoadusque vel[e] ille mansisset in corpore, vel[f] usum eius sibi necessarium iudicaret. Post obitum vero suum aut voluntariam saecularium rerum carentiam, eadem pars quatuor subdivisionibus secaretur, et una quidem earum[g] supradictis 20 et unae[h] partibus adderetur[h], altera[i] a filiis ac filiabus suis, filiisque ac filiabus filiorum suorum adsumpta[k], iusta et rationabili inter eos partitione divideretur; tertia vero consueto christianis more[l] in usum pauperum fuisset erogata[m]; quarta simili modo nomine elemosinae[n] in servorum et ancillarum usibus palatii famulantium sustentationem distributa veniret. Ad hanc tertiam totius summae portionem, quae similiter ut ceterae ex auro et argento constat, adiungi voluit omnia ex aere et ferro aliisque metallis vasa atque[o] utensilia cum armis et vestibus alioque[p], aut pretioso[q] aut vili[r], ad varios usus fa-*
82 83 *cto[s] suppellectili[t], ut sunt[u] cortinae[82], stragula, tapetia, filtra[v][83], coria, sagmata[84], et quicquid in camera[w] atque[x] vestiario[y] eius eo die fuisset inventum, ut ex hoc maiores illius partis[z] divisiones fierent, et erogatio elemosinae ad plures pervenire potuisset. Capellam[*], id est aecclesiasticum ministerium, tam id quod ipse fecit atque congregavit, quam quod ad eum ex[a] paterna hereditate pervenit, ut[b] integrum esset[c], neque ulla divisione scinderetur, ordinavit. Si qua autem invenirentur aut vasa aut libri aut alia[d] ornamenta, quae liquido constaret eidem capellae[e] ab eo conlata non[f] fuisse, haec qui habere vellet, dato iustae aestimationis praetio[g], emeret et haberet. Similiter et de libris[h], quorum magnam in bibliotheca[i] sua[k] copiam[l] congregavit[m], statuit, ut ab his qui eos habere vellent, iusto pretio fuissent redempti, praetiumque in pauperibus[n] erogatum. Inter caeteros thesauros atque peccunias[o] tres mensas argenteas et auream unam praecipuae magnitudinis et ponderis esse constat. De quibus statuit atque decrevit, ut[p] una ex his, quae forma quadrangula, descriptionem urbis Constantinopolitanae continet, inter cetera donaria quae ad[q] hoc deputata sunt, Romam ad basilicam[r] beati Petri apostoli deferatur, et altera, quae forma rotunda, Romanae urbis effigie[s] decorata[t] est, episcopio[u] Ravennatis aecclesiae conferatur[v].*
85 *Tertiam[85], quae ceteris et operis pulchritudine et ponderis gravitate multum excellit, quae ex tribus orbibus conexa[w], totius mundi descriptionem subtili ac minuta figuratione complectitur, et auream[x] illam, quae quarta esse dicta est, inter[y] heredes suos atque in elemosinam[z] dividendae partis augmentum[*] esse constituit. Hanc[a] constitutionem atque ordinationem coram episcopis, abbatibus, comitibusque, qui tunc praesentes esse potuerunt, quorumque hic nomina descripta sunt[b], fecit atque constituit. Episcopi[c]:*

a) cottidiano B 3. 3 d. 4. 4 b. 5. quotidiano 8 b. b) uersatur *corr.* uersaretur 1. c) veluti res B 3 — 4. uel tres B 1. 2. d) *ita* 1. 2. 5. *reliqui* tamdiu. e) *deest* 1. 3*. f) vel u. e. n. s. iudicaret *deest* 2. vel ut usum sibi 1. g) eorum 1. eam B 2. h) una B 2. uni B. 3. 3 b, c, d. h*) adderentur B 1. 2. i) *in cod.* 1. *secunda manu additur* vero. *Quod nescio an et in* 2. 3 b. et 5. *legatur.* k) ad supra B 1. 2. l) morte 1. m) erogaretur 8 b. 11 n) eleimosine 4. eleemosynae 8 b. *uterque constanter.* o) aque *corr.* atque 1. p) aliaque 8 b. 11. 11 b, c. q) pretiosa 2 b. 8 b. 11 c, d. r) uilia aut B 1. uili ad 2 b. 3*. B 2*. 2 b. s) facta 8 b. 11. 11 b, d. factos 2 b. t) *ita* 1. *reliquorum plerique duo* p *scribunt.* u) sint B 1. 2. v) fulcra 8 b. w) camara B 1. x) atque in 1. y) uestiaria *corr.* vestiaria 1. z) patis *corr.* partis 1. *) cappellam 4. a) ex paterna ad eum p. h. 1. *reliqui* ad eum ex p. h. pervenit. b) *2a m. suppletum* 1. c) esse *2a m.* esset 1. d) *2a m. suppletum* 1. e) cappellae 4. f) *2a m. adiectum* 1. g) praemio 7. 10 b, c. h) et de l. *deest* 3 c. i) biblioteca *corr.* bibliotheca 1. k) *deest* 1. l) copiam congregavit 1. m) habebat congregatam 11. 11 b, c, d. n) pauperes 4. 7. 8 b. 9. 10. 10 b, c. 11. B 1 — 5. *etc.* o) pecunias B 3, 3 b, d. pecuniam 2. 4. 11. B 2. 5. *fortasse et Parisienses.* p) ut ut *corr.* ut 1. q) ab *2a m. corr.* ad 1. r) ad beati *2a m. corr.* ad basilicam ad beati 1. s) effigiae 4. t) figurata 2. 3 b. 5. 6 b. 7 a. 9. 10. 10 b, c. *Reuberi codd.* 11 etc. B 1 — 5. insignita 8 b. u) episcopo 2. 2 b, c. 3*. 3 b. 3 c? 8 b. 11 b, c, d. B 5. v) daretur 1. *reliqui omnes* conferatur. w) descripta *2a m.* vel conexa 1. conexa 4. 5. 11. B. 1. 2. 3. 3 b. 5. connexa 3 b. 6 b. 9. 10. 10 b, c. 11 b, c. B 3 b, d. 4, 4 b. conuexa 2. 2 b, c. 3*. 11 d. x) et : : : : : (*auream?*) illam quae quarta dicta est, scilicet auream 1. y) in tertiae illius et inter 3 b, c. 4. 5. 6 b. 7. 8 b. 9. 10. 10 b, c. 11 d. B 1. 2*. 2 b. 3 — 5. inter filios et inter 11. 11 b. in theca illius et inter 11 c. z) atque elemosinae 1. *) augmento 4. 5. 6 b. 7. 10. 10 b, c. 11. 11 d. a) *Hic editores caput 34. inchoant, sed perperam, quum sequentia non minus ac anteriora breviarii adhuc verba sint.* b) fuerunt. Haec omnia filius eius 5. *media desunt.* c) *deest* 2. 3 b, 3 c. *ita et infra voces* abbates *et* comites.

82) vela, *gardinen* germanice. 83) panni lanei genus, *filz* germanice. 84) sagmata sunt sellae, sellae impositae sarcinae, tum vasa. 85) de fatis eius cf. Thegani cap. 8. et Ann. Bertin. a. 842.

Hildebaldus[a. 86], *Ricolfus*[b. 87], *Arno*[c. 88], *Wolfarius*[d. 89], *Bernoin*[e. 90], *Laidradus*[f. 91], 86—91
Iohannes[g. 92], *Theodulfus*[h. 93], *Iesse*[94], *Heito*[i. 95], *Waltgaudus*[k. 96]. *Abbates: Fredu-* 92—96
gisus[l. 97], *Adalung*[m. 98], *Engelbertus*[n. 99], *Irmino*[o. 1]. *Comites: Walacho*[p. 2], *Megin-* 97—2
herus[q], *Otulfus*[r], *Stephanus*, *Unruochus*[s], *Burchardus*[t], *Meginhardus*[u], *Hatto*[v], *Rihwinus*[w], *Edo*[x], *Ercangarius*[y], *Geroldus*[z], *Bero*[*], *Hildigerus*[a], *Rocculfus*[b].

Haec omnia[c] filius eius Hluduicus[d], qui divina ei[e] iussione successit[f], inspecto eodem breviario, quam celerrime poterat, post obitum eius summa cum[g] devotione adimplere curavit[h].

E X P L I C I T.

a) hildibaldus 2. 2b. 3b. 9. 11 b, c*, d. hiddibaldus 11 c. heldebaldus 10 c. hildeboldus 8 b. B 1 — 4. hildebaldus agrippinus archiepiscopus B 5. addebaldus 3*. b) ricolphus mogontinus archiepiscopus B 5. ricolfos B 4 b. richolfus 4. 6 b. 7. 8 b. 10. 10 b, c. B 1 — 4. riculfus 2 c. 3*. 11. 11 b, c. riculphus 11 d. c) arn 2. 2 b. 3 b. 4. 8 b. 9. 10. 10 b, 10 c? 11. 11 b, c, d. B 1. 2. 5. arnon 6 b. arnus 2 c. 7. 10 c? arnulfus 3 c. arnulfus 4 b. d) B 2. *et* 5. Arnwolfarius *contrahunt.* — wolpharius 11. 11 b, c, d. woltfarius 2. 2 b. voltfarius 2 c. wilfarius 3 c. uualfarius B 3. 3 d. wulfarius B 3 b, c. vulfarius B 4. 4 b. vulferius 3*. e) benoin 1. bernoin 4. 9. B 3. bernonius 3 b. 11 d. bernuinus 3 c. bernvwinus B 5. *reliqui* bernoinus. f) laidrad B 1—4. laitradus B 5. laidragus 11 c, d. g) ioannes 8 b. 11 d. B 3 d. h) teodulfus 1. theodulphus 11 d. theudulfus B 3. 3 c, d. 4, 4 b. teudulfus B 3 b. theodolfus 7. 10 b. teodolfus 10. thedoffus 10 c. theotloffus 10 c*. i) herto 2. 11. 11 b. herco 2 b. hierto B 2. 2 b. hetto 7. 8 b. 9. 10 b. 11 c*, d. B 1. 5. betto 11 c. B 3 — 4. etto 3*. heto 3 b. k) uualdgaudus 2 b. 3 c. 6 b. 7. 11. 11 b. B 2. walgaudus 2 c. 11 c, d. B 3 — 4. walgadus 3*. watgaudus 10 c. wadlgaudus 3 b. l) fredegisus 6 b. fridugisus 2. 2 b. 3*. 3 b. 4. 9. B 2. fridogisus 8 b. fridegisus 2 c. 7. 10. B 3 b. 4. 4 b. fridigisus 10 b, c. B 1. 3. 3 c, d. 3. frigtugisus 11, 11 b, c, d. m) adalunc B 1. 2. adalungus 2. 2 b, c. 3. 3 b, c. 4. 6 b. 7. 8 b. 9. 11. 11 b, c, (d) B 3. 3 c, d. adelung 10. adelungus B 3 b. 4. 4 b. adaluing 10 c. n) engilbertus 2. 2 b. 8 b. 9. 10 b. 11. 11 b, c. B 1. 2. 3. 3 c, d. engilberdus 4. engilbetus B 5. elgibertus 3 b. angelbertus 3*. angilbertus 11 d. o) *deest* 3 b. hirmino 3 c. hirnimo 11 d. hermino 2. 2 b, 2 c. irmitio B 4 b. p) walecho B 5. uualach 8 b. 9. walahe 10. vualah 2. 2 b, c. 3 b, c. 4. 6 b. 7. 10 b, c. 11. 11 b, c, d. B 1. 2. wala 3. B 3 — 4. q) meinherus 1. meginheri 2. 2 b. 4. 10. 10 b, c. B 1. 2. 5. 8. megingeri 3 b. megenhere 6 b. mengenhere 7. meginher 8 b. mengiler 9. meginherius 3 c. 11. 11 b, c, d. B 3. 3 b, d. meginerius B 3 c. menginerius 2 c. megenherius B 4. 4 b. mainerius 3*. r) oculfus 1. othulfus 6 b. 7. 8 b. 9. odulfus 2. 2 b, c. 3 b. 11. 11 b, c, d. osulfus 3*. s) unruocus 4. 7. 10. 10 b, c. *Reuberi codd.* B 1. 2. unruoc 9. unroucus B 5 b, c. 4, 4 b. 5. undroucus B 3, 3 d. unrocus 3* 11. 11 b, c, d. unrochus 2 b, c. hunrocus 2. t) *deest cum tribus proxime sequentibus* 7. burgardus 2. 2 b. 3 b, c. (*corr.* burcardus). 11 d. burghardus 11 c. buruchardus B 1. 2. burchartus 8 b. u) meginhardus *usque* rocculfus *deest* 11. 11 b, c, d. — mehingardus 3 b. meginardus 2 c. 3 c. B 3 c. meingardus 2. meinhardus 1. mainardus 3*. 9. meginhartus 8 b. B 1. 2. v) atto B 3 c. ato 3*. hazza B 5. w) riuhuinus 1. richuuinus 6 b. 8 b. 10 c. B 1. 2. 3 b. 4. 4 b, 5. riuchwinus B 3. 8 d. ricwinus 9. riwinus 10 b. richuinus B 3 c. richwin 2 b, c. riguinus 3*. x) eddo 8 b. etto B 5. y) ercamgarius 3 b. erchangarius 2. 2 b. 6 b. 8 b. B 1. erchengarius 2 c. erchemgarius 3 c. erkengarius B 5. ermingerius 3*. archangarius B 2. archarius B 3—4. z) gerold 7. geraldus 3*, 3 c. gerholtus 8 b. *) pero 10 b. a) hildigerius 2. 3 c, (*corr.* hildigarius). hilgerus B 5. hildigernus 6 b. hildigern 4. 10. 10 b. hildigerh 3 b. hiltigern B 1. 2. hildegern 8 b. 10 c. hildegernus 7. hildecent 9. aldegerius 3*. hiltegernus B 3. 3 b, d. 4. 4 b. hiltiegernus B 3 c. b) rocculfus 1. rhoculfus 8 b. roculfus 2. 2 b, c. hroccolfus 4. 7. 10 b. c. B 1. 2. hrocolfus 4 b. B 3, 3 c, d. 4. 4 b. brocolfus B 3 d. ricolfus 3 b. riculfus 3*. 3 c. ricolphus B 5. — *Quod reliquum, in cod* 2. Iohannes *statim post Hildebaldum, in B 2 — 4.* Edo *ante Richwinum, scribitur. cf. et supra T. I. pag.* 310. *l.* 55. c) nomina 1. d) hludouuicus 4. B 1. 2. ludowicus 10. 10 c. B 3. 3 c, d. luodewicus 10 b. B 3 b. ludewicus B 4 — 5. ludouicus 3 b. 5. 8 b. 11. e) ei d. 2. 3 b. 4. 5. 11. B 5. f) i. s. *deest* 2. g) *deest* 2. 3 b. 4. 5. 8 b. 9. 10. 10 b, c. 11. B 1 — 5. h) Finit vita invictissimi augusti Karoli magni 2. Praecellentissimi prestantissimi ac pie recordationis caroli inclyti augusti vita explicit 3*. Precellentissimi et prestantissimi pie recordationis Karoli invicti augusti vita finita explicit 3 b. Reliqua actuum eius gesta seu ea quae in carminibus vulgo canuntur de eo non hic planiter (pleniter?) descripta, sed require in vita quam Alchuinus (*Vita illa quam Alcuinus scripsisse dicitur, non alia est a nostra; in codice enim bibliothecae Caesareae Vindobonensis in Catalogo Iuris canonici Nro.* 91. *signato, qui collectionem canonum saeculo XII. exaratam continet, inter alia haec legi:* Ex gestis Karoli Magni iuxta Alcuinum. Rogatu et precibus adriani romanae urbis episcopi exoratus. Karolus rex bellum contra longobardos suscepit, quod prius quidem a patre eius papa supplicante cum magna difficultate susceptum est *et alia nonnulla quae supra capp.* 6. *et* 18. *habentur. Cf. et supra descriptionem codicis* 10 *g. pag.* 436.) de eo scribit. Explicit 3 c. 3 c*. Finit liber deo gratias amen 5. *Post genealogiam ab Arnulfo usque ad Lotharium I.:* Eplicit vita caroli regis atque imperatoris 6 b. Explicit liber primus. Incipit secundus 10 b. Explicit vita karoli magni imperatoris 11. 11 b. Explicit vita caroli magni imperatoris romanorum et regis francorum 11 c. 11 d (karoli). Finit vita karoli imperatoris Deo gratias amen 13. *In codd. B. versus sequuntur; in B 2 b. tamen ante legitur:* Explicit vita caroli magni.

86) Coloniensis. 87) Moguntinus. 88) Salzburgensis. 89) Remensis. 90) Vesontiensis. 91) Lugdunensis. 92) Arelatensis. 93) Aurelianensis. 94) Ambianensis. 95) Basileensis. 96) Leodiensis. 97) S. Bertini. 98) S. Vedasti. 99) Centulensis. 1) S. Germani. 2) postea Corbeiensis abbas.

ERMOLDI NIGELLI CARMINA.

Ermoldus Nigellus[1]*, gente Aquitanus, monachus et abbas fortasse Anianensis, ex praecipuis Pippini Aquitaniae regis amicis vel adulatoribus, exercitui eius Armoricam anno* 824 *invadenti armatus interfuit; sed quum regis animum contra Hludowicum imperatorem concitasse ferretur*[2]*, paulo post ab imperatore Argentoratum relegatus est. Ubi a Bernoldo episcopo ob reverentiam Pippini regis benigne susceptus*[3]*, anno* 826 *veniae impetrandae gratia quatuor libros de rebus gestis Hludowici Augusti composuit, et tam imperatori et Iudithae quam Pippino regi*[4] *porrexit. Cuius intercessionem quum aut omnino non impetrasset aut inefficacem sentiret, duos ei elegos transmisit, quibus eum, innocentiae suae testem, ad misericordiam flectere denuo conatur. Tandem libertati et gratiae Caesaris restitutus, anno* 834 *in Aquitaniam ablegatus est*[5]*, quo Pippinum de rebus ecclesiasticis restituendis compelleret. Annis* 835 *et* 836 *tria monasterio suo Anianensi*[6] *privilegia ab imperatore impetravit, et Karolo rege vivere desiit.*

Opera eius diu latuerunt. Nam carmen de Hludowico anno 826 *compositum, primus Muratorius a.* 1726 *SS. Ital. T. II. P. II. edidit, et elegi ad Pippinum regem, anno demum* 1827 *a me in codice Londinensi detecti, hic prima vice prodeunt. Muratorii editio apographo codicis Vindobonensis, olim Wolfgangi Lazii, innititur, et a Menkenio et Bouqueto inter Scriptores Germanicos T. I. et Gallicos T. VI. recepta est; sed quum nec Muratorium fugisset, quam gravibus textus vitiis laboraret, quibus tollendis Oedipo opus esse non uno loco profitetur, codicem Vindobonensem a.* 1820 *integrum evolvendum suscepi. Est membranaceus in* 4°*, inter historicos profanos numero* 992 *insignis, atque ex specimine huic paginae adiecto saeculo XI. exaratus, foliis* 66 *absolvitur. Manu coaeva correctiones aliquot*

1) de sequentibus cf. praefationem carminis v. 31. libri I. vers. 613. 614, III. 621. 622. 628, IV. 117. 137. 138. 649. 741—768. et Elegias. 2) Elegia II. v. 201 sqq. 3) Elegia I. v. 165 sqq. 4) Elegia II. v. 202. 5) Vita Hludowici cap. 53. 6) Ermenaldum, abbatem Anianensem, et Muratorius pro nostro habet.

adiectae, aliae aeque ac inscriptio Elegia hermoldi (*non* „Regia ermoldi," *ut Muratorius legerat) saeculo XV. debentur, quo in Germania iterum transscriptus esse videtur. Quod quidem apographum adhuc in codice Musaei Britannici inter libros Harleianos Nro.* 3685 *offendi, et locum inde unicum in codice Vindobonensi modo detritum erasumve lib. IV. v.* 760. *feliciter restitui. Ceterum lectionem Vindobonensem ubique fidelissime experimendam ratus, eam paucis tantum in locis manifeste depravatam correxi. Ex Muratorii annotationibus quarum maxima copia libro subiicitur, non nisi paucas easque auctoris nomine insignitas retinui, novasque super addidi.*

Quod ad opus ipsum, Muratorii de eo iudicio subscribo, quod hic referre iuvabit: „Habet profecto ad ea tempora Francorum historia probatos et fidos scriptores. Attamen illud animadvertendum, non esse historicorum aut munus aut consuetudinem, minuta quaeque persequi. Idque praesertim in oculos incurrat legentibus, magni certe faciendos, ieiunos tamen, Francorum Annales. Verum poetas non solum decet, sed etiam artis suae institutum plerumque cogit, ita rerum eventus aut veros aut fictos describere, ut ad singularia etiam minutissima descendant. Quam legem ab Ermoldo nostro non raro impleri videas, eaque ratione illorum temporum ritus ac mores graphice delineari. Hinc autem eruditionis penus habet unde augeatur, supplentibus poetis ea, quae in historiographis fere desiderantur. Exemplis parco: illa enim per se colligere unicuique in promtu erit. Ceterum poema habes, rudi profecto Minerva confectum, alicubi etiam caliginosum, atque orationibus interseptum, quae nihil delectationis, taedii etiam aliquid interdum adferant. Et profecto nemini ad illud accedendum, quasi ad eximium quoddam poeticae artis exemplar. Nihilo tamen secius ad institutum meum quod attinet, egregium historicum, fidum, synchronum profero; neque enim lectores huc volo ad poeticos flores, sed quidem ad unam historiae veritatem assequendam. Hanc autem luculenter accipias ab Ermoldo nostro, idoneo suorum temporum teste, et in hoc praesertim a melioribus poetis dissimili, quod nullas usquam fabulas narrationi suae intermisceat. Ad haec praecipuos palatinos, proceresque aulae Caesareae, aliosque illustres viros ea tempestate florentes nobis ille commemorat, si Walam abbatem excipias, quem is fortasse sibi infensum senserat. Singulorum autem eo consilio meminisse videtur, ut omnium gratiam iniret, et quemque propitium sibi apud augustum Ludovicum ad recuperandam libertatem haberet. Sed prae ceteris imperatrici Iudith blandientem animadvertas, quam laudibus onerat, et cuius puerum Carolum, postea Calvum appellatum, gratiis carissimum exhibet."

Quibus addi potest, Ermoldum haud raro grammatices et metri leges negligere, ita ut et voces minime usitatas effingat, et usitatas aliter ac oporteret adhibeat, formis vocabulorum ineptis et structura implicata utatur, syllabarum quantitatem non semper curet, et hiatum admittat, quibus omnibus carmini suo barbariem quandam induxit. Eadem de Elegiis *sentiam. Habentur in codice eodem Har-*

leiano chartaceo saeculi XV, sed pessime descriptae, ita ut haud pauca loca emendatore egerent; cuius officio eo successu functus esse mihi videor, ut carmina, ad historiam Germaniae, cuius Alsatia pars est, quam maxime facientia, iam sine gravi lectorum offensa legi confidam.

Assit principio sancta Maria meo!

1 Editor [1], aetherea splendes qui patris in arcE
Regnator mundi fautorque redemptor et auctoR
Militibus dignis reseras qui regna poloruM
2 Olim conclusos culpa parientis [2] AvernO
Luminis aeterni revehis qui Christe tribunaL
David psalmicanus praesaga carminis illuD
Voce prius modulans, dudum miranda relatU
Sacra futurorum qui prompsit dogmata vateS
Confer rusticulo, quo possim Caesaris in hoC
3 Eximii exiguo modulanter poscito [3] ritE
4 Carmine gesta loqui [4]. Nymphas non deprecor istuC
Insani quondam ut prisci fecere peritI
Nec rogo Pierides, nec Phoebi tramite limeN
Ingrediar capturus opem, nec Apollinis almI
Talia cum facerent, quos vana peritia lusiT
Horridus et teter depressit corda VehemotH
Limina siderei potius peto luminis, ut soL
Verus iusticiae dignetur dona precatU
Dedere; namque mihi non flagito versibus hoc, quoD
Omnia gestorum percurram pectine parvO
5 In quibus et magni possunt cessare [5] magistrI
Caesaream flectant aciem, sed cantibus huc huC
Incipiam celebrare. Fave modo Christe precantI
Carmina, me exilio pro quîs nunc principis ab hoC
Auxilium miserando levet, qui celsus in aulA
Erigit abiectos, parcit peccantibus, atquE
Spargit in inmensum clari vice lumina soliS
Alta regis Christi princeps qui maxime sceptrA,
Rex Hludowice pie, et pietatis munere CaesaR
Insignis meriti, praeclarus dogmate ChristI,
Suscipe gratanter, profert quae dona NigelluS
6 Ausulus [6] acta tamen qui tangere carmine vestrA.
7 Regis [7] ob aeterni vestro qui pectore sempeR
Mansit amor, Caesar, famulum relevato cadenteM,
8 Altitonans Christus vos quo sublimet in aethrA [8].

1) i. e. conditor, ut infra I. 339, II. 24. 2) loco *parentis* i. e. Adami. 3) pro postulato. *MUR.* 4) *sententia est:* Conditor . . . polorum, Christe qui culpa Adami olim Averno conclusos revehis (ad) luminis aeterni tribunal, confer mihi rusticulo quo posism . . loqui, quî (quomodo) David psalmicanus praesaga carminis voce illud prius modulans, vates futurorum dogmata sacra miranda relatu prompsit. *aut:* Conditor . . . polorum, Christe qui . . . tribunal, (et) David psalmicanus (psalmicane) qui . . . prompsit, confer (conferte) rusticulo *etc.* 5) i. e. deficere *MUR.* 6) diminutivum vocis *ausus.* 7) *i.* e. ob regis aeterni amorem, qui pectore vestro semper mansit. 8) versuum initia et exitus hexametrum hunc efficere animadvertas: ERMOLDUS CECINIT HLUDOICI CAESARIS ARMA.

IN HONOREM HLUDOWICI CHRISTIANISSIMI CAESARIS AUGUSTI ERMOLDI NIGELLI EXULIS ELEGIACI CARMINIS LIBER INCIPIT PRIMUS.

Augustos opibus celebres praecellis et armis,
Sed Hludowice Dei Caesar amore magis.
Principis opto loqui praeconia promptulus almi,
Conferat omnipotens, qui valet, arma mihi.
Caesaris armigeri conor describere gesta,
Quae recitat merito mundus amore pio.
Forte foret satius coeptis insistere rebus,
Plangere delicti gesta nefanda mei,
Cum sim rusticulus, norim nec[a] claustra Camenae,
Nec possim comptos promere in arte modos.
Sed me cunctantem refovet clementia regis,
Qui potius votum, munera quam recipit.
Cogit et exilium, fateor, nos talia nostrum;
Muneribusque carens porrigo quae mihi sunt.
Non ego gestorum per singula quaeque recurram:
Nec fas, nec potis est, nec valet ingenium.
Si Maro, Naso, Cato, Flaccus, Lucanus, Homerus,
Tullius, et Macer[1], Cicero, sive Plato, 1
Sedulius, nec non Prudentius, atque Iuvencus,
Seu Fortunatus, Prosper et ipse foret,
Omnia famosis vix possent condere cartis,
Atque suum celebre[b] hinc duplicare melos.
Ast ego lintre rudi rimoso navita remo
Inmensi pelagi aequor adire volo.
Dextera quae Petrum fluctu superante fidelem,
Ne pereat, relevat, addidit atque rati,
Haec me praecipitem fervet miserando per undas,
Conferat ad portum, Caesar opime, tuum.
Iam mihi carmen eat Hludowici promere gesta,
Paucaque de multis pagina nostra legat.
Tempore Francorum Caroli dum sceptra vigebant,
Quem celebrat totus orbis honore patrem,
Francia dum latos sparsisset ubique fragores,
Atque suum celebre nomen in orbe foret,
Tum[2] Carolus sapiens sceptrorum insignia proli 2
Divisit, procerum consiliante choro.
Scilicet aequivoco cessisset Frantia sorte,
Successor tamdem si valet esse patris;
Italiae regnum Pippino cessit amato;
At Hludowice tibi regna Aquitana dedit.
Partibus aequatis crebrescit fama per orbem,
Et Hludowicus ovans credita regna petit.
Prodigium fuerat sic hunc vocitasse parentes,
Quod foret insignis marte, potensque, pius.
Nam Hludowicus enim ludi de nomine dictus,
Ludere subiectos pacificando monet.
Seu quis franciscam mavult reserare loquelam,
Nominis ut possit noscere notitiam:

a) nec laustra *codex*. b) *hiatus apud nostrum non semel occurrit, e. g.* lib. I. v. 24, 76, 257, 275, 328, 339, 384, 419, 557. II. 447, 500, 570. III. 17, 54, 106, 252, 407, 444, 448, 488. IV. 135, 188, 216, 306, 334, 357, 496, 682, 756. *Huic loco manus recentior inserto* hoc *mederi conata est.*

1) Aemilius Macer poeta, Virgilii aequalis. 2) anno 781.

Nempe sonat Hluto praeclarum, Wicgch quoque Mars est,
Unde suum nomen conposuisse patet.
Iam puer excelsus sacro spiramine plenus,
Auxit honore locum Marte fideque suum.
Christicolum celerans ditavit munere culmen;
Reddidit ecclesiis munera prisca sacris.
Ordine composito recreavit subdita regna,
Lege regens populum cum pietatis ope.
Wascones rabidos domuit pius arte magistra,
Deque lupis torvis progeneravit oves.
Denique ad Hispanos convertens concitus arma,
Finibus a propriis expulit ipse procul.
Culmina terrarum, vel quot castella peragrans
Subdidit imperiis, arma ferente Deo,
Sunt mihi nota minus; vel si modo nota fuissent,
Non poterat stolidus cuncta notare stilus.
Sed quae fama recens stupidas pervexit ad aures,
Incipiam canere; caetera linquo catis.
Urbs erat interea Francorum inhospita turmis,
Maurorum votis adsociata magis,
Quam Barchinonam prisci dixere Latini,
Romanoque fuit more polita nimis.
Haec Maurorum aderat semper tutela latronum,
Hostibus armigeris atque repleta satis.
Quisquis ab Hispanis veniens rediensque silenter
Hanc ingressus, erant omnia tuta sibi.
Sueta fuit nostros semper populare maniplos,
Et reducum spolia haec capiebat ovans.
Multi namque duces vario hanc conamine belli
Obsedere diu; sed voluisse [4] fuit.
Armis, ingenio, seu quis cum qua arte valebat;
Sed pugnae studia [a] conpulit illa procul.
Namque erat insigni murorum pondere fulta,
Marmore praeduro structa vetusta nimis.
Iunius albentes cum ducit in aethera messes,
Et matura Ceres falce secanda venit,
Francus habet muros, celerans per rura, per aedes,
Et sata praeripiens munera vastat agri,
Seu cum vinetis soliti praedulcia Bachi
Cogere vina: suus [5] nec labor istud erat.
Ac veluti autumno densato milite turdi,
Aut variae volucres quis cibus uva manet,
Per vineta volant, rapiuntque feruntque corimbos,
Unguibus et rostris uva venusta perit —
Vinitor infelix nequicquam [b] cymbala tristis
Arce quatit summa, seu ciet arte sonos;
Nec facilis prohibere labor, quin agmine denso
Infesti coeant, diripiantque dapes —
Haud aliter Franci, cum primo tempora frugum
Adsunt, et pagi munera diripiunt.
Nec tamen haec duros potuit res frangere Mauros,
Nec varii eventus armaque crebra ducum.

a) a *breve hoc loco etiam infra v.* 182, 444. II. 172, 412. III. 82. IV. 94, 498, 664, 704. e *breve* II. 376. IV. 698. *reperies.* b) nequiquam *cod.*

4) mera voluntas fuit; nihil egerunt. 5) i. e. eorum, Barcinonensium, quum Franci eos labore isto levarent.

Vix quoque tot volucres tollebant munera Franci,
Quot sibi nauta celer per mare misit opes.
Temporibus multis res haec se contulit anceps;
Parte ab utraque ferunt aspera bella fore.
Tempore vernali cum rus tepefacta virescit,
Brumaque sidereo rore fugante fugit,
Pristinus ablatos remeans fert annus odores,
Atque humore novo fluctuat herba recens,
Regni iura movent, renovantque solentia reges,
Quisque suos fines ut tueantur[a. 6] adit. 6
Nec[7] minus accitu Francorum more vetusto 7
Iam satus a Carolo agmina nota vocat,
Scilicet electos populi, seu culmina regni,
Quorum consiliis res peragenda manet.
Occurrunt celeres primi, parentque volendo,
Quos sequitur propius vulgus inorme[8] satis. 8
Considunt moniti. Solium rex scandit avitum;
Caetera turba foris congrua dona parat.
Incipiunt fari, cepit tunc sic Carolides,
Haec quoque de proprio pectore verba dedit:
Magnanimi proceres, meritis pro munere digni,
Limina quos patriae praeposuit Carolus,
Ob hoc cuntipotens apicem concessit honoris
Nobis, ut populo rite feramus opem.
Annuus ordo redit, cum gentes gentibus instant,
Et vice partita Martis in arma ruunt.
Vobis nota satis res haec, incognita nobis;
Dicite consilium, quo peragamus iter.
Haec rex; atque Lupus fatur sic[b] Santio contra,
Santio, qui propriae gentis agebat opus,
Wasconum princeps, Caroli nutrimine fretus,
Ingenio atque fide qui superabat avos:
Rex, censura tibi nobis parere necesse est[9], 9
Haustus consilii cuius ab ore fluit;
Si tamen a nostris agitur modo partibus haec res,
Parte mea, testor, pax erit atque quies.
Duxque Tolosana fatur Vilhelmus ab urbe,
Poplite flexato lambitat ore pedes:
O lux Francorum, rex, et pater, arma, decusque,
Qui meritis patres vincis et arte tuos,
Virtus celsa tibi, et rector sapientia, magne,
Concordi voto patris ab amne meant.
Rex age, consiliis, si dignor, consule nostris.
Atque meis votis rex pietate fave.
Gens est tetra nimis Sarae de nomine dicta,
Quae fines nostros depopulare solet,
Fortis, equo fidens, armorum munere nec non,
Quae mihi nota nimis, et sibi notus ego.
Moenia, castra, locos, seu caetera saepe notavi;
Ducere vos possum tramite pacifico.
Est quoque praeterea saeva urbs in finibus illis,
Causa mali tanti quae sociata manet.
Si pietate Dei, vestro faciente labore,

a) tuantur *cod.* b) *ab ipso scriptore adiectum.*

6) *tueri* hic et infra v. 495. et IV, 649. significatione passiva usurpatur. 7) anno 799. 8) i. e. enorme 9) rex, nobis necesse est parere iis quae a te censebuntur.

Haec capiatur, erit pax requiesque tuis.
Illuc tende gradum rex, infer munera Martis,
Et Vilhelmus erit praevius, alme, tuus.
Tum rex adridens verbis ita fatur amicis,
Amplectens famulum, oscula datque capit:
Gratia nostra tibi, Caroli sit gratia patris;
Dux bone, pro meritis semper habebis honos[10]. 10
Haec quoque quae recinis, iam dudum pectoris arce
Ponere cura fuit; nunc recitata placent.
Consulo consiliis, ut poscis, consulo votis;
Adventum citius credito, France, meum.
Namque unum, fateor, cogor tibi dicere, Vilhelm,
Tu modo mente avida suscipe verba mea:
Si mihi vita comes Domino tribuente supersit,
Ut reor, atque meum prosperet ipse itiner,
Possim aut Barchinona tuos fera cernere muros,
Quae tot bella meis laetificata canis,
Testor utrumque caput — humeris fortasse recumbens
Vilhelmi comitis, haec quoque dicta dabat —
Aut mihi Maurorum contra stet turba profana,
Seque suosque tegens proelia Martis agat,
Aut tu Barchinona volens nolensque vetata
Pandere claustra iubes[11], *et mea iussa petes.* 11
Hoc dicto, proceres vario sermone fremebant,
Almificis pedibus basia stricta dabant.
Tum Rex Bigonem[12] verbis conpellat amatum, 12
Auribus in cuius dulcia verba sonat:
Ito celer Bigo; haec nostrorum edicito turbis,
Atque tuo nostra pectore[a] *verba tene*[b].
Virginis ut primum Titan conscenderit astrum,
Et soror in propria sede sequetur iter[13], 13
Agmine daensato praefatae exercitus urbis
Moenia noster ovans occupet arma tenens.
Bigo facessit agens doctus mox orsa benigni,
Itque reditque, ferens inclita iussa celer.
Rex pius interea Christi succensus amore,
Dat pia christicolis[c] moenia digna satis.
Namque ferunt multas monachorum rite catervas
Instituisse Deo sub ditione sua.
Quod quis nosse cupit, rogo, regna Aquitana peragret,
E quibus en unum cartula nostra canit.
Est locus insignis cultu seu religione,
Cui Concas nomen rex dedit ipse prior,
Olim namque feris avibusque canoribus[14] aptus, 14
Ignotusque homini pro feritate fuit;
Nunc quoque christicolum resplendens agmine fratrum,
Quorum fama modo latius aethra petit.
Haec quoque cella pii constructa est munere regis;
Fundavit, coluit rebus et officiis.

a) pectorae *cod.* b) verba sonat *cod. ex versu* 180 *repetitum; Muratorius* verba sona *legere iubet;* verba tene *coniectura mea.* c) cristicolis *cod.*

10) pro *honorem* cum boni Prisciani venia. Infra etiam occurret, neque semel. *MUR.* 11) pro *iubebis. M.* 12) postea Parisiorum comes fuisse videtur et monasterii Fossatensis fundator, qui in dipl. Caroli Calvi apud Baluz. Capitul. T. II. p. 1454. et in Hludowici I. diplomatibus ap. Mabillonium Ann. Bened. ad a. 816. memoratur. *MUR.* amicorum Hludowici primus dicitur T. I. pag. 122. anno 816. 13) i. e. post autumni initium crescente luna. 14) pro *canoris. M.*

Valle sedet magna, praecincta flumine amoeno[15], 15
Vinetis, pomis, seu dapibus variis,
Rupibus excisis valido sudante labore,
Quo pateat locus hic, semita a[a] rege datur:
Dictus erat quondam frater cognomine Datus[16], 16
Quem referunt primo illum incoluisse locum.
Hic quoque dum patrias servaret ab hostibus aedes,
Sospite matre sibi consociante domo,
Protinus heu pagum nimio vallante tumultu
Rotinicum[17] Mauri destituere[18] nimis. 17 18
Praevalidae praedae huiusce inter fore[19] matrem 19
Adfirmant, cunctas exuviasque domus.
Hostibus egressis, profugus sua visere tecta
Certat et ad notos quisque redire lares;
Datus ut agnovit propriam matremque domumque
Direptam, varium pectore versat onus.
Prorsus equum faleris ornans, se nec minus armis
Coniunctis sociis adparat ire sequax.
Forte fuit castrum vallo seu marmore firmum,
Quo reduces Mauri cum spoliis remeant.
Huc celer et socii, Datus, cunctusque popellus
Certatim coeunt, frangere claustra parant;
Ac velut accipiter pennis per nubila lapsus
Unge rapit volucrem, notaque ad antra fugit;
At sotiae crocitant, raucasque per aethera voces
Nequicquam[b] recinunt, atque sequuntur avem;
Ipse sedens tutus, praedam stringitque feritque,
Versat et in partes quas sibi cumque placet:
Non aliter Mauri vallo praedaque potiti,
Dati bella timent, spicula, sive minas.
Tum iuvenem muri quidam conpellat ab arce,
Voce cacinnosa dicta nefanda dabat:
Date sagax, nostras modo quae res vexit ad arces
Te sotiosque tuos, dicito namque precor.
Si modo, quo resides, tali pro munere nobis
Dedere mavis equum, quo faleratus abis,
Nunc tibi mater eat sospes, seu caetera praeda;
Sin autem, ante oculos funera matris habes.
Reddidit orsa sibi Datus non digna relatu:
Funera matris age; nec mihi cura satis.
Nam quem poscis equum, non unquam dedere dignor;
Inprobe, haud equidem ad tua frena decet.
Nec mora, crudelis matrem consistit in arce,
Et nato coram dilaceravit eam.
Namque ferunt, ferro primo secuisse papillas.
Et capite absciso, heu! *tua mater!* ait.
Frendet enim infelix Datus pro funere matris,
Nunc huc nunc illuc fluctuat atque gemit,

a) a *inserui.* b) nequiquam *cod.*

15) Uti ex diplomate Ludovici Pii constat, quod datum fuit anno 819. idem Augustus Conchense monasterium in pago Rutenico, super rivulum Dordunum, vocabulo Concas, sub suam tutelam admittit *MUR.* 16) Recte omnia congruunt cum diplomate Ludovici Pii Augusti, spectante ad annum 819. quod protulit clariss. Baluzius Tom. 2. pag. 1416. Capitularium, ubi primus Conchensis monasterii rector appellatur vir religiosus Dado quodam nomine, qui nostris temporibus locum illum, quo nonnulli christiani propter metum Sarracenorum confugerant, inhabitare coepit *MUR.* 17) Ruthenicum, la Rovergue *MUR.* 18) depraedati sunt. 19) i. e. *esse* vide infra I. 575. III. 102.

Nec patet illi aditus, nec vim, qua vindicet artus
 Matris, habet; tristis, mente carensque fugit.
Omnibus amissis, sumptis melioribus armis,
 Incola mox heremi coepit inesse pius.
Durior ut quondam fuerat ferus in nece matris,
 Firmior hinc remeat ad iuga, Christe, tua.
Tempore nam multo haec secum solus agebat
 Hic, quia mundanum tempserat omne nefas.
Haec dum fama pii regis pervenit ad aures,
 Mox Domini famulum ad sua tecta vocat.
Namque diem totum parili sermone trahebant
 Rex, famulusque Dei, relligione pares.
Tum rex et Datus primo fundamina Concis
 Infigunt, monachis castra futura parant;
Nuper quo valido recubabant agmine belvae,
 Redditur inde Deo nunc quoque grata seges.
Interea regis proceres populique phalanges
 Dudum commoniti iussa libenter agunt.
Undique conveniunt Francorum more catervae,
 Atque urbis muros densa corona tenet.
Convenit ante omnes Carolo satus agmine pulcro;
 Urbis ad exitium congregat ille duces.
Parte sua princeps Vilhelm tentoria figit,
 Heripreth, Lihuthard, Bigoque, sive [20] Bero,
Santio, Libulfus, Hilthibreth, atque Hisimbard,
 Sive alii plures, quos recitare mora est.
Caetera per campos stabulat diffusa iuventus,
 Francus, Wasco, Getha, sive Aquitana cohors.
It fragor ad coelum, resonat clangoribus aether;
 Clamor in urbe, pavor, flaetus et omnis adest.
Haec quoque dum geritur, reduces fert Hesperus umbras,
 Barchinona, tuas possidet hostis opes.
Lucida namque homines ut primum aurora revisit,
 Commoniti comites regia tecta petunt;
Ordine quisque suo prorsus residuntque per herbam,
 Auribus adtentis regia dicta rogant.
Tum soboles Caroli sapienti haec edidit ore:
 Accipite hoc animis consilium, proceres.
Si gens ita Deum coleret, Christoque placeret,
 Baptysmique foret unguine tincta sacri,
Pax firmanda esset nobis, pax atque tenenda,
 Coniungi ut possit religione Deo.
Nunc vero execranda manet, nostramque salutem
 Respuit, et sequitur daemonis imperia.
Idcirco hanc nobis pietas miserata Tonantis
 Servitii famulam reddere namque valet.
Nunc nunc actutum muros properemus et arces,
 O Franci, et redeat pristina vis animis.
Aeolico monitu rapidi ceu murmure venti
 Per rus, per silvas, per freta cuncta volant,
Diripiuntque lares, segetes, silvaeque tremescunt;
 Uncis vix pedibus ales aprica tenet;
Nauta miser subito, velo remoque relicto,
 Per mare fluctivagum lintea laxa trahit —
Non aliter iussu Francorum exercitus omnis
 Urbis in exitium itque reditque fremens.

20) i. e. *et*, ut infra I. 334. 399. 472 *etc.*; ita et *ve* l. II. 142. usurpatum.

Curritur in silvas, passim sonat acta securis,
  Caeduntur pinus, populus alta cadit;
Hic scalas operatur, agit hic ordine sudes,
  Hic fert arma celer, contrahit hic lapides.
Spicula densa cadunt, nec non et missile ferrum;
  Ariete claustra tonant, fundaque crebra ferit.
Nec minus interea Maurorum spissa caterva
  Per turres residens castra tenere parat.
Princeps urbis erat Maurus, cognomine Zadun,
  Urbem qui hanc validis rexerat ingeniis.
Currit hic ad muros mesta comitante corona:
  Quis sonus iste novus, o sotii? rogitat.
Reddidit ast illi contraria dicta roganti
  Quidam de sotiis, omina dura canens:
Proelia non miscet Bero princeps ille Gothorum,
  Quae totiens pepulit lancea nostra procul;
Sed Hludowicus adest, Caroli clarissima proles,
  Ordinat ipse duces, et gerit arma manu.
Ni celerans subeat miseris nunc Cordoba nobis,
  Et nos, et populus, urbsque verenda cadet.
Ille quidem tristes submisso pectore voces
  Iactat, et e turri haud procul arma videt.
Eia agite sotii, muros servemus ab hoste;
  Auxilium nobis Cordoba forte feret.
At mihi mente sedet multum quod displicet, o gens,
  Turbat et adtonitis quod recitare paro.
Haec gens celsa, vides, quae nostras obsidet arces,
  Fortis et armigera est, duraque sive celer.
Ecce fatebor enim vobis nunc aspera dictu,
  Aut taceam, aut recitem, non placitura tamen.
Nam quemcumque suo congressa est inclita bello,
  Nolens sive volens, servitio subiit.
Romuleum sibi, quod quondam hanc aedidit[21] *urbem,* 21
  Subdidit[22] *imperium cum ditione sua.* 22
Arma ferunt semper, bellis est sueta iuventus;
  Baiulat haec iuvenis, hoc agit arte senex.
Namque ipsum nomen Francorum horresco recensens;
  Francus[23] *habet nomen a feritate sua.* 23
Quid iam plura loquar tristi cum pectore, cives?
  Heu mihi nota satis, nec recitata placent.
Firmemus muros valido custode tenendos:
  Portarum custos credulus atque sagax.
Interea iuvenes spissa comitante caterva
  Ariete claustra terunt; undique Mars resonat.
Pulsantur muri quadrato marmore septi,
  Spicula densa cadunt, et feriunt miseros.
Tum Maurus Durzaz turri conclamat ab alta,
  Voce cacinnosa bombica dicta canens:
O gens dura nimis, latum diffusa per orbem,
  Cur pia castra quatis, inquietasque pios?
Nonne putas subito has evertere funditus aedes,
  Quas Romanum annis mille peregit opus?
Aufuge, France ferox, te aspectibus abstrahe nostris,
  Nec visu facilis, nec tua iussa placent.

21) Barcino, Plinio lib. 3. c. 3. teste, Romanorum coloniam susceperat *MUR.* 22) die natali Domini a. 800. 23) cf. gesta regum Francorum anno 720 scripta, cap. 1.

Reddidit e contra non verbis dicta nefandis
  Hilthiberth: arcum corripit ecce manu.
Denique clamanti contra stetit ocius hosti,
  Cornea plectra tenens, et trahit, atque plicat.
Acta sagitta volans cerebro se contulit atro,
  Inque os vociferum mersit harundo nocens.
Ille cadens muros invitus deserit altos,
  Et moriens Francos sanguine foedat atro.
Clamores tollunt laetanti pectore Franci;
  E contra Mauros fletus habet miseros.
Tum varii varios demittunt funeris Orco,
  Vilhelm Habirudar, at Liutthardus Uriz.
Lancea Zabirizun, ferrum forat actile Uzacum,
  Funda ferit Colizan, acer[a] harundo Gozan.
Non aliter bello poterant accedere Franci,
  Sed nunc missilibus, nunc quoque fundibulis.
Iusserat acer eis Zadun nec credere bello,
  Nec castris vellent forte referre pedem.
Haec quoque bis denos res per contraria soles[24] 24
  Accidit, eventus contulit in varios.
Machina nulla valet murorum frangere postes;
  Invenit haud aditum hostis in insidias.
Non tamen a coepto cessat certamine bellum,
  Quin muri crebro obice claustra terat.
Interea soboles Caroli praeclara potentis
  Sceptra manu gestans it comitante choro,
Hortaturque duces, hortatur rite catervas,
  Et patrio more Martis in arma vocat:
Credite nunc iuvenes, proceres nunc credite cuncti,
  Et maneant vestro pectore verba mea:
Antea non sedes Domino tribuente paternas
  Visere cura manet, aut mea regna mihi,
Quam haec urbs populusque suus belloque fameque
  Victus, eat supplex ad mea iura celer.
Tunc iterum quidam spargebat in aethera voces;
  Tuta tenens muri, ludicra dicta dabat.
France quid insanis? cur moenia nostra lacessis?
  Haec urbs non poterit ingeniose capi.
Nobis esca satis, carnes, seu mellea dona
  Urbe manent; vobis est quoque[25] dira fames. 25
Reddidit econtra verbis contraria verba
  Vilhelm; dedignans talia voce tulit:
Concipe, Maure, precor, haud mollia dicta superbe,
  Nec placitura tibi, veraque credo satis.
Cernis equum maculis variisque coloribus aptum,
  Quo vehor, intendens moenia vestra procul.
Ante equidem nostris indignis morsibus aescis
  Occidet, et nostro dente terendus erit,
Vestra vetata nimis quam moenia nostra caterva
  Deserat: haut umquam proelia coepta cadent.
Is nigra mox nigris percussit pectora pugnis
  Ora uncis foedans unguibus atra miser;
Et cadit in faciem perculsus corda pavore,
  Infelix pulsans vocibus aethra poli.

a) *acer in loco raso, sed primi scriptoris manu.*

24) ex poetae sententia menses. cf. Einh. ann. a. 801. vitam Hludow. cap. 13. 25) e contrario.

Deseruere arces socii, magnoque stupore
  Mirantur Francos, verbaque dura nimis.
Zado per inmensos currit furibundus acervos:
  Quo fugitis cives, quove tenetis iter?
„Zado[26], tibi Franci haec nunc responsa remittunt 26
  „Sat placitura, modo quae tamen ante cape:
„Ante suos mandent probrosa[a] dente caballos,
  „Quam tua castra umquam deseruisse volent."
O[27] miseri cives iam dudum haec ego vobis 27
  Praedixi, cum quis proelia agenda forent;
Nunc quoque consilium quodcumque est utile vobis
  Dicite, quo valeam cetera perficere.
„Undique[28] namque vides densatim rumpere muros, 28
  „Atque tuos ferro dilacerante mori;
„Cordoba nulla tibi promissa iuvamina mittit,
  „Undique turbamur Marte, fameque, siti.
„Quid iam restat enim, nisi Francis pace petenda
  „Mittantur missi, qui celeranter eant?"
Ille quidem frendens vestem conscindit, et atros
  Disrumpit crines, dilaceratque oculos.
Et sequitur verbis, iterumque iterumque profana
  Cordoba voce vocat, inlacrimatque diu:
O Mauri celeres, quo nunc fiducia cessit?
  Promite nunc vires nunc solitas sotii.
Unum, per si quid nostri iam cura remansit,
  Deprecor; hoc uno munere laetus ero.
Ipse ego conspexi, muro qua castra remittunt
  Densa locum, constant raraque linteola,
Me potero insidias inlaesus ferre per illas:
  Fors sotii nota currere ad auxilia.
Vos tantum portas summo servate labore,
  Haud timidi fratres, huc ego dum redeam.
Nulla quidem fortuna arces vos linquere cogat,
  Nec campis, hortor, pergere in arma foras.
Multa etiam mandata suis dans cessit ab urbe,
  Et latitans furtim praeterit agmen ovans.
Iamque tenebat iter per laeta silentia noctis;
  Infelix nimium protinus hinnit equus.
Quo clamore movent custodes agmina castris
  Vocis[b] ad hinnitum, moxque sequuntur eum.
Ille pavore viam linquens, vertitque cavallum,
  Sese praecipitem in agmina densa dedit.
Conspicit invisas haud laeta fronte catervas,
  Infelix nec habet quo eruat ingenio.
Mox capitur; merito vincitur, haud mora, loris,
  Ducitur ad regis lintea tecta tremens.
Fama volans totam turbat terroribus urbem,
  Et regem captum nuntiat ore suo.
Ingeminant luctum matresque patresque iuvencli,
  Hoc puer exiguus, hocque puella gerit.
Nec minor in castris passim sonus aethera pulsat,
  Laetitiaque fremit unanimi populus.
Interea nox atra cadens aurora reportat
  Alma diem; Franci regia castra petunt.

a) *ita codex.* b) voces *corr.* vocis.

26) civium responsum. 27) Zado loquitur. 28) cives respondent.

62*

Tum Caroli soboles pacato pectore fatur,
Atque suis famulis dicta benigna dedit:
Zadun ad Hispanas cupiens properare catervas,
Auxilium poscens, armaque sive pares,
Captus adest nolens, vinctusque tenetur inermis
Ante fores, nostros non fuit ante oculos.
Fac Vilhelme suos possit quo cernere muros,
Et iubeat nobis pandere claustra celer.
Nec mora, Zado manum sequitur religatus habenis,
Et procul expansam sustulit arte manum.
Nam prius abscedens sociis praedixerat ipse:
Seu fortuna nequam, prospera sive cadat,
Nescio; si casu Francorum incurrere turmis,
Vos tamen, ut dixi, castra tenete precor.
Tum manus ad muros tendens vocitabat amicos:
Pandite iam sotii claustra vetata diu.
Ingeniosus item digitos curvabat, et ungues
Figebat palmis, haec simulanter agens.
Hoc autem inditio signabat castra tenenda,
Sed tamen invitus *pandite* voce vocat.
Hoc vero agnoscens Vilhelmus concitus illum
Percussit pugno, non simulanter agens;
Dentibus infrendens versat sub pectore curas,
Miratur Maurum sed magis ingenium.
Credito, ni quoque regis amorque timorque vetaret,
Haec tibi, Zado, dies ultima sorte foret.
Interea Zadun Franco custode tuetur,
At socii flentes castra tenere parant.
Altera luna suos conplebat in ordine soles [29], 29
Rex Francique simul castra vetata petunt.
Machina densa sonat, pulsantur et undique muri,
Mars furit, ante cui non fuerat similis.
Crebra sagitta cadit, vi funda retorta fatigat,
Rex agit illud opus, accelerando duces.
Iam Mauri miseri nec muros scandere celsos
Audent, nec turri cernere castra volent:
Ac velut in parvo volucrum fors turba natantum
Cum residet pavitans flumine fisa male,
Armiger ecce Iovis coelo descendit ab alto,
Inventas circum pervolitatque diu;
Hae caput in fundum mittunt, relevantque sub auras,
Ista algis recubat, illa repressa luto;
Instat at ille super pennis, tremulasque fatigat,
Quae caput in ventos sublevat, ille rapit.
Non aliter Mauros timidos fugitando per urbem
Insequitur gladius undique, morsque, pavor.
Tum rex ipse pius crispans hastile lacerto,
Inque urbem adversam conpulit ire celer.
Hasta volans media ventis se contulit urbi
Marmore subiecto figitur acta nimis.
Hoc signo Mauri turbati corde pavore
Mirantur ferrum, plus iacientis opus.
Quid facerent? Iam rex aberat, iam pugna tepebat;
Maurorum primos abstulerat gladius.
Tandem iam victi nimium belloque fameque,
Consilio unianimi reddere castra volunt.

29) i. e. dies.

Panduntur portae, penetralia cuncta patescunt,
Servitio regis urbs labefacta venit.
Protinus optata sternuntur, haud mora, in urbe
Franci victores, hostibus inperitant:
Sabbatum erat sacrum, cum res est ista peracta,
Quando prius Francis urbs patefacta fuit.
Namque sequente die festo conscendit in urbem
Rex Hludowicus ovans solvere vota Deo.
Mundavitque locos, ubi daemonis alma colebant,
Et Christo grates reddidit ipse pias.
Missis, dante Deo, remeat custodibus aedes
Ad proprias victor rex populusque suus.
Ducitur interea ad Carolum longo ordine praeda
Maurorum spoliis muneribusque ducum,
Arma et loricae, vestes galeaeque comantes,
Partus equus faleris, aurea frena simul.
Zado tremens nimium, nolensque revisere Francos,
Pergit et ipse pigro consociante gradu.
Bigo catus properans antevolat agmen, et aulam
Primus adest Caroli, nuntia laeta ferens.
Fama recens totam commiscuit ocius aulam,
Caesareas aures mox penetravit ovans.
Bigo vocatus adest, plantis dat basia celsis,
Et sequitur verbis ordine iussa sibi:
Filius ecce pio transmittit munera patri
Augusto Carolo rex Hludowicus enim,
Munera, quae gladio, scuto, proprioque lacerto
Extulit a Mauris victor habenda sibi.
Regem etiam vobis urbis, quam coepit in armis,
Misit, adest Zadun Caesaris ante oculos.
Urbs, quae Francorum multos populaverat olim,
Victa iacet bello, regia iussa petens.
Tum Carolus caesar placido haec edidit ore,
Ad coelum tendens lumina cum manibus:
Gratia celsithroni comitetur maxima prolem
Dilectam, maneat gratia [a] *nostra sibi.*
Munere pro tali quas possum solvere grates,
Proles digna, Deo pro meritis propriis?
O suboles praeclara nimis, quam semper amavi,
Corde tenens, retulit quod patriarcha mihi.
Paulinus quondam — fama est — patriarcha benignus
Venerat ad sedes rege iubente pias.
Namque die qua dum [b] ecclesia resideret in alma,
Attonitus Christo psalleret ille melos,
Contigit, ut Carolus, suboles praeclara, parenti
Oratu procerum pergeret auctus ope;
Isque aram properans cum processisset ad illam,
Quo sacer antistes munia digna dabat,
Paulinus, quis at ille foret, mox flagitat ultro;
Intendens famulus reddidit orsa [30] sibi. 30
Ille ut cognovit primam sobolem hunc fore regis,
Conticuit; coeptum ille peragrat iter.
Denique post spatium Pippinus venerat heros
Magnanimum iuvenum cum comitante choro,

a) cratia *cod.* b) quadam *cod.*; *Muratorius* cumque die quadam *edidit.*

30) Ita quoque alibi. Apud Virgilium lib. XI. Aeneid. occurrit orsa referre, pro verba coepta referre, ut Servius explicat. Inde noster desumsit. *MUR.*

Paulinus celerans famulum compellat eundem,
Et rogat; ille iterum vera referre parat.
Praesul ut agnovit nomen, regique recordans
Mox caput inclinans: pergit at ille celer.
Ultimus ecce venit Hludowicus, et ocius aram
Amplectens supplex sternitur atque solo.
Inlacrimansque diu precibus poscebat Olympi [a]
Regnantem Christum, quo sibi ferret opem.
Hoc sacer [31] aspiciens, sella se sustulit ardens 31
Conpellare sacrum cum pietate virum.
Antea nam, Pippin Caroloque abeunte, sedili
Haeserat, et nullis vocibus orsa dabat.
Denique rex vatem prostrato corpore adorat,
Paulinus regem suscipit ecce pium.
Hymnica dicta dedit vario sermone referta:
Perge, ait, *ad Carolum pro pietate. Vale.*
Caesaris ut primo vates pervenit ad aurem,
Ordine cuncta suo haec recitavit ei:
Si Deus e vestro Francorum semine regem
Ordinat, iste tuis sedibus aptus erit [32]. 32
Haec paucis sapiens Carolus pandebat alumnis,
Quorum causa sibi credula sive placens.
Missum iterum revocat, quaerit quoque in ordine cuncta,
Qualiter insignis urbs dominata foret,
Quo rex ingenio Zadun conprensus adesset,
Quosque duces bello straverat ipse fero.
Bigo bonus recitans, narratque per omnia vera,
Cuius verba pius Caesar honore colit.
Caesar laetus ei pateram. qua forte bibebat,
Porrigit, ille bibit impiger hausta meri.
Mox famulum donis variisque honoribus ornans,
Misit et ad sobolem munera magna suam.
Laudibus et donis pergit celeranter onustus,
Laetus et ad regem pervenit ecce suum.
Laetus ut exul eat Pippini in regna potentis,
Conferat altitonans, Caesar et ipse potens.
Laeticiae ergo libelle habeas sub nomine finem,
Fratribus ut ternis consotiatus eas.

EXPLICIT LIBER PRIMUS.

INCIPIT LIBER SECUNDUS.

Iamque, favente Deo, Francos pax undique habebat,
Straverat adversos Marsque Deusque viros.
Namque senex Carolus caesar venerabilis orbi
Concilium revocat [33] ad sua tecta novum. 33
Aurato residens solio sic cepit ab alto,
Electi circum quem resident comites:
Audite, o proceres, nostro nutrimine freti,
Agnita narro quidem, veraque credo satis;
Dum mihi namque foret iuvenali in corpore virtus,
Viribus atque armis ludere cura fuit;

a) olymbi *cod.*

31) pro sacerdos. Eadem voce multis aliis in locis utitur poeta noster. *MUR.* 32) Vaticinium istud de Ludovici Pii post Caroli Magni parentis sui mortem successione ad imperium, Alcuino abbati celeberrimo tribuit auctor eius vitae fere aequalis, cap. X. part. I. pag. 156. saeculo IV. Benedictin. *MUR.* 33) anno 813.

Non torpore meo turpique pavore, fatebor,
Francorum fines gens inimica tulit.
Iam quoque sanguis hebet, torpescit dira senectus,
Florida canities lactea colla premit.
Dextera bellatrix quondam famosa per orbem,
Sanguine frigente, iam tremebunda cadit.
Proles nata mihi superis abscessit ab oris,
Ordine functa suo heu tumulata iacet,
Sed quoque quae potior Dominoque placentior olim
Visa fuit, semper est mihi cessa[34] *modo.* 34
Nec vos deseruit Christus, quin germine nostro
Servaret, Franci, nunc sobolem placitam.
Illa meis semper delectans inclita iussis
Paruit, atque meum edidit imperium.
Semper amore Dei ecclesiarum iura novavit,
Credita regna sibi contulit in melius.
Vidistis[35]*, quae dona olim Maurorum funere misit,* 35
Regem, arma et vinctos, magna trophea simul.
Vos mihi consilium fido de pectore, Franci,
Dicite; nos prompte mox peragamus idem.
Tunc Heinardus erat Caroli dilectus amore,
Ingenioque sagax et bonitate vigens,
Hic cadit ante pedes, vestigia basiat alma,
Doctus consiliis incipit ista prior:
O Caesar famose polo, terraque marique,
Caesareum qui das nomen habere tuis,
Addere consiliis nil nostrum est posse, nec ulli
Mortali potius Christus habere dedit.
Quae tibi corde Deus miseratus contulit, hortor,
Quantocius parens omnia perficias.
Filius alme tibi praedulcis moribus extat,
Pro meritis qui quit regna tenere tua.
Hunc petimus cuncti, maiorque minorque popellus,
Hunc petit aecclesia, Christus et ipse favet.
Hic valet imperii post tristia funera vestri
Iura tenere armis, ingenioque, fide.
Annuit at Caesar laetus, Christumque precatur,
Mittit et ad sobolem mox celerando suam.
Tempore namque illo Hludowic bonus Aquitanorum,
Ut supra cecini, regna tenebat ovans.
Quid moror? extemplo patris pervenit ad aulam;
Gaudet Aquis clerus, plebs, proceresque, pater.
Incipit haec iterum Carolus, per singula verba,
Dilectae proli narrat et exposuit:
Nate, Deo care et patri populoque subacto,
Quem mihi solamen cessit habere Deus,
Cernis at ipse meam senio properante senectam
Deficere, et tempus mortis inesse mihi.
Prima mei cura regni moderamina constant,
Quae inmerito mihimet contulit ipse Deus.
Non favor aut levitas humanae mentis adurguet,
Quae tibi, crede, loquor, sed pietatis amor.
Francia me genuit, Christus concessit honorem,
Regna paterna mihi Christus habere dedit.
Haec eadem tenui, nec non potiora recepi,
Christicoloque fuit pastor et arma gregi.

34) concessa. 35) versus septem pedibus constat, ut et infra III, 31.

Caesareum primus Francorum nomen adeptus,
Francis Romuleum nomen habere dedi.
Haec ait, et capiti gemmis auroque coronam
Inposuit, pignus imperii, sobolis:
Accipe nate meam, Christo tribuente, coronam,
Imperiique decus suscipe nate simul.
Qui tibi concessit culmen miseratus honoris,
Conferat ipse tibi posse placere sibi.
Tum pater et soboles praestandi munere laeti,
Prandia magna colunt cum pietate Dei.
O festiva dies multos memoranda per annos!
Augustos geminos, Frantia terra, tenes.
Francia plaude libens, plaudat simul aurea Roma,
Imperium spectant cetera regna tuum.
Tum Carolus sapiens multis suadebat alumnum,
Diligat ut Christum, ecclesiamque colat.
Amplexans nimium libavit et oscula pulcra,
Dat licitum ad propria [36], verba supraema [a] sonat. 36
Tempore [37] non multo senio maturus et annis 37
Visitat antiquos funere Caesar avos.
Funera digna parant, mandantur menbra sepulcro
Basilica in propria, quam sibi fecit Aquis.
Mittitur interea narret qui funera nato
Patris; adest Rampho qui celer ire parat.
Nocte dieque volat, terras perlabitur amplas,
Pervenit tandem, quo Hludowicus erat.
Trans fluvium Ligeris locus est quippe uber et aptus;
Cingitur hinc silvis, hinc quoque planitie,
At medius placido fluviorum gurgite vernat,
Piscibus est habilis, est locuplexque feris,
Quo Hludowicus ovans praecelsa palatia struxit.
Quaeris? Inest Thedwat nomen amice sibi.
Huc pia subiectae censebat munia plebi,
Clerum seu populum cum pietate regens,
Cum subito penetrans totam commiscuit aulam
Rampho, ferens Caroli funera mesta pii.
Haec ut fama boni pervenit regis ad aures,
Ilico tristatur, flet, lacrimatque patrem.
Inter cunctantes concurrit Bigo ministros,
Suetus erat dominum visere mane suum
Hortatur siccare genas, deponere fletus:
Altera, ait, *causa est nunc peragenda tibi.*
Haec ut nota manent vestro sub pectore, princeps,
Humani generis sors tenet ista viros.
Nos omnes, fateor, porro properabimus illuc;
Non tamen ex illis quis repedare valet.
Surgite, et ecclesiam cuncti properemus in almam;
Hymnica vota Deo psallere tempus adest.
Auscultans famulum, tandem surrexit, et omnes
Hortatur secum solvere vota Deo.
Nox fuit illa quidem psalmis hymnisque referta,
Missarum modulis atque peracta dies.
Tertia iamque dies claro surgebat Olympo [b],
Resplendetque suis Phoebus in orbe comis.

a) subraema *cod.* b) olympho *cod.*

36) licentiam redeundi in Aquitaniam. 37) anno 814.

Cum undique turba ruit Francorum concita regnis,
  Regis in occursum plebs petit omnis ovans,
Et Caroli proceres prorsus regnique priores,
  Atque sacerdotum currit amica cohors.
Densanturque viae, replentur claustra domorum;
  Non capitur tecto, scandit in alta domus.
Flumina non retinent trepidos, nec horrida[a] silva,
  Nec glacialis hiemps, nec pluviosa dies.
Qui rate non valuit, satagens hic forte natatu
  Trans fluvium Ligeris certat abire prior.
O quantos populos celsa de rupe videres
  Absque rate in fluvium se dare praecipites!
Aurelianenses illos risere natantes;
  Turre vocant summa: *litus amate viri!*
Unus amor cunctis erat, omnibus una voluntas,
  Cernere quo faciem regis ad usque queant.
Conveniunt tandem, recipit quos rex pius omnes
  Ordine quemque suo cum pietatis ope.
Aurelianis ovans Caesar mox visitat urbem,
  Quo vexilla crucis[38] sive Aniane manes. 38
Heburti felix, qui primo hanc perficis arcem,
  Seu Maximine, sancteve Avite micas.
Inde Parisiacas properant cito visere sedes,
  Quo Stephanus martyr culmina summa tenet,
Quo Germane tuum colitur sanctissime corpus,
  Quo Genuveffa micat, virgo dicata Deo.
Irmino[39] plaude libens, quod saepius ecce rogasti, 39
  Caesaris adventum, dante Tonante, vides.
Nec tua praeteriit Dionisi culmina martyr,
  Quin adiens tibimet posceret auxilium.
Hinc iter arripiunt, Francorum regna peragrant,
  Tramite pacifico rex Aquis ingreditur.
Eia Camena, Deum precibus pulsare supinis
  Restat, quo nobis conferat eloquium.
Quid prius incipiam? cum, quae gerit omnia prima,
  Constent atque micent gesta benigna viri.
Denique limitibus firmatis ordine regni,
  Finibus imperii dispositisque simul,
Protinus expendit thesauros largus avitos
  Pro mercede patris atque animae requie,
Quaeque patrum virtus Carolus congesserat, ipse
  Pauperibus tribuit aecclesiisque sacris.
Aurea vasa dedit, vestes, seu pallia multa,
  Argenti cumulat ampla talenta meri.
Spargit opes varias, arma innumerandaque valde;
  Munera distribuit pauper habenda tibi.
O felix Carolus, sobolem qui liquit in orbe,
  Qui satagit, caeli quo pater intret iter.
Carceris antra aperire iubet, trusosque relaxat,
  Exilio relevat pro pietate viros.
Mira facit, prorsus memori narranda relatu,
  Unde sui fama nunc super astra manet.
Eligit extemplo missos, quos mittat in orbem,
  Quorum vita proba[b] sit, generosa fides,

a) corrida *cod.* b) broba *cod.*

38) S. Crucis ecclesia cathedralis Aurelianensium; deinceps alias quae Aurelianis et Parisiis exstabant ecclesias recenset. *MUR.* 39) abbas sancti Germani vide supra pag. 463.

Munera quos nequeant flecti, nec saeva potentum
Blandities, favor, aut ingeniosa lues,
Qui peragrent celeres Francorum regna perampla,
Iustitiam faciant iudiciumque simul.
Quos pater, aut patris sub tempore presserat urguens
Servitium, relevent, munere[40] sive dolo.
O quantos qualesque viros, quos aspera iura
Lexque aurata premit atque potens precio,
Liberat ipse potens, et libertatis honorem
Praestat habere sui Caesar amore patris!
Atque suis manibus praefirmat munere chartas,
Degere quîs cunto tempore iure queant.
Belliger ipse pater cum regna adquireret armis,
Intentus bellis assiduusque foret,
Tum vitium hoc passim spissis succrevit aristis,
Sed tamen adveniens mox Hludowice secas[41].
Qualia per mundum confregit gesta celidri[42]!
Christicolis cessit munera quanta quidem!
Haec canit orbis ovans late, vulgoque resultant;
Plus populo resonant, quam canat arte melos.
Cuius clarescens crescit doctrina per orbem:
Commissum imperium ordinat, armat, alit.
Tum[43] iubet acciri Romana ab sede patronum,
Cui Stephanus nomen saecula laeta dabant.
Paret amore sacer, iussisque obtemperat almis,
Francorum properat visere regna libens.
Caesar cum Remis laetus prospectat ab urbe,
Quo[a] sibi concilium iusserat ante fore;
Concurrunt, varii redeuntque sub ordine missi,
Caesaris atque sacri vota benigna ferunt.
Nuntius ante volat, narret qui praesulis ardens
Romani adventum, concelerante gradu;
Tum Hludowicus agens, clerum populumque senatum
Ordinat, instituit, praeparat atque locat,
Dextram qui teneant partem, teneantque sinistram,
Qui prior accedat, quique sequatur iter.
Turba sacerdotum dextram tenet agmine longo,
Psallentes spectant relligione patrem,
Parte alia proceres lecti, primique potentes
Consistunt; populus posteriora tenet.
At medius Caesar gemmis auroque refulgens,
Veste licet radiet, plus pietate micat.
Conveniunt tandem diversis partibus ambo;
Ille gradu pollens, hic bonitate vigens.
Alter in alterius conspectum ut lumina fixit,
Currit in amplexus mox celerando pios.
Rex tamen ante sagax flexato poplite adorat,
Terque quaterque, Dei sive in honore Petri.
Suscipit hunc supplex Stephanus, manibusque sacratis
Sublevat a terra, basiat ore libens.
Nunc oculos, nunc ora, caput nunc, pectora, colla
Basiat alterutri rexque sacerque pius.
Tum manibus palmas, digitos digitisque tenentes,
Caesar cum Stephano candida tecta petit.

a) *ita Muratorius litteras dividendas putavit; codex:* Quos ibi.

40) *munere sive dolo* ad *servitium presserat* referenda. 41) cf. Hludowici capitula addita legis Langobardicis. cap. 1. *MUR.* 42) sive *chelydri*, scilicet Satanae. *MUR.* 43) anno 816.

Ecclesiam peragrant primo, precibusque Tonantem
Conpellant, grates votaque danda canunt;
Mox aulam repetunt ad prandia magna volando,
Considunt, manibus dant famuli latices.
Prandia digna colunt, praegustant munera Bacchi,
Et sermone pio iam super ora movent.
O sacer antestis [a], *Romani pastor ovilis,*
Qui vice apostolica pascis ovile Petri,
Quae te causa tulit (Caesar sic orsus) *ad istam*
Francorum patriam? redde responsa mihi.
Ille ut erat placidus, pacato pectore fatur,
Perlustrans regem vultibus assiduis:
Quae reginam Austri quondam Sapientis amore
Per varias plebes, per freta, perque nives,
Haec me causa tuas, Caesar, perduxit ad arces,
Qui Salomoniacas fers mihi rite dapes.
Fama meas dudum, princeps, pervenit ad aures,
Quanta Dei populo fers pater auxilia.
Quantaque per mundum resplendent dogmata vestra,
Praecellis [b] *tuos arte fideque patres.*
Non tamen obsistens potuit res ulla volentem
Frangere, quin possim cernere gesta tua.
Sermo quidem nullus valuit mihi tanta referre,
Quanta meis confers gesta benigna oculis.
Reginae ergo tibi illius nunc verba renarro,
Quae Salomoniacis auribus ipsa tulit.
Cerneret ut regem, famulos, sive ordine vestes,
Pincernasque suos, sive domos varias.
Felices famuli, felices denique servi,
Qui stant et cernunt inclita gesta tua,
Haurit et aure pia qui dogmata vestra beatus,
Et populus felix, regna beata simul!
Sit Deus excelsus toto recolendus amore,
Qui tibi concessit dogmata tanta pater;
Cui placet, atque thronum qui dat retinere paternum,
Dilexitque suos te super instituens.
His regina Saba est Salomonem adfata potentem,
His ego te supplex ausus adire fui.
Tu tamen es potior, tu rite potentior extas,
Ille umbram retinens, tu quia vera colis.
Ille fuit sapiens nimium, sed cessit amori;
Tu sapiens caste vivis amore Dei.
Israel ille fuit regnator solius arcis;
Tu pius Europae regna potenter habes.
Ergo Deum cuncti praecibus pulsemus opimis,
Ut te conservet saecla per ampla suis.
His aliisque sacer quam pluribus insuper almum
Conpellat regem, Caesar et ipse sacrum.
Pocula densa volant, tangitque volentia Bacchus
Corda, fremit populus laetitia unianimi.
Transactis epulis surgunt, mensisque relictis
Caesar cum Stephano tecta secreta petit.
Noctem illam curis, variisque sub ordine rebus
Dimittunt; oculis somnus at ipse fugit.
Mane novo Caesar Stefanum, proceresque, senatum
Convocat: ast illi regia iussa colunt.

a) *ita codex.* b) *fortasse* praecellisque *M.*

Caesar in excelsa consedit sede togatus,
Multa tenens animo, quae parat incipere.
Aurea sella sacrum lateri sociavit amico,
At proceres resident ordine quisque suo.
Tum pius haec Caesar sacro famulisque subactis
Edidit ore prior aurea verba sonans:
Audite haec proceres, et tu sanctissime praesul,
Hoc commune bonum suscipite unanimes.
En mihi cuntipotens miseratus regna paterna
Cessit habere Deus, et decus omne simul;
Non meritis, ut credo, meis, sed patris honorem
Hunc miserans Christus cessit habere mihi.
Ergo precor fidos, et te praeclare sacerdos,
Ut mihi consilii rite feratis opem.
Et ferte auxilium, qui mecum regmina nostra
Servatis, famuli, tuque beate sacer,
Quo clerus, populusque meus, pauperque potensque
Iura paterna sequi me faciente queant.
Regula sancta patrum constringat in ordine clerum,
Et populum societ lex veneranda patrum,
Et monachorum ordo Benedicti dogmate crescat,
Moribus et vita pascua sancta petat.
Dives agat legem, pauper teneatur eadem,
Nec personarum sit locus atque modus.
Munera saeva locum nullis redimita metallis
Haud teneant, cedant dona maligna procul.
Si quoque iure gregem Domini nos pascimus almum,
Quem mihi sive tibi, pastor amate, dedit,
Corrigimus pravos, donamus munere iustos,
Et facimus populum iura paterna sequi:
Tum Deus excelsus nobis populoque sequaci
Praestabit miserans regna beata poli,
Atque in praesenti nostrum servabit honorem,
Infestos hostes hic [a] *procul ire facit.*
Nos simus clero exemplum seu norma popelli,
Iusticiam doceat praesul uterque suos.
Israel ille Dei populus dilectus amore,
Qui pedibus siccis per maris ivit iter,
Cui Deus in heremo tantis labentibus annis
Manna cibum tribuit, rupe volucre dapes,
Cui fuit arma Deus, gladius, scutumque, viator,
Ad repromissum vexit honore locum;
Quo praecepta Dei servavit adusque docentis,
Iusticiam coluit, iudiciumque dedit;
Dumque in amore pio Dominum dilexit eundem,
Non aliena sequens, sed pia dicta Dei,
Adversas illi prostravit numine gentes,
Prospera cuncta dedit, atque inimica tulit.
O felix semper Domini si iussa secutus
Adforet, aeternum regna teneret ovans.
Divitiis incaute ut primo indulsit opimis,
Iustitiam liquit, et simul omne bonum,
Deseruitque Deum, coluit mox idola vana,
Idcirco passus tot mala rite fuit.
Sed pater architenens plagis variisque flagellis
Correxit, docuit, pristina iura dedit;

a) *fortassis* hinc *M.*

Ut miser afflictus Domini meminisse volebat,
Mox pius altor enim suscipiebat eum.
Haec gens sola Deum norat, partimque Tonantis
Parebat dictis, atque colebat eum.
Caetera turba quidem servabat iussa caelidri,
Factorem ignorans, daemonis orsa sequens.
Hic per triquadrum[44] regnabat pro dolor! orbem, 44
Et genus humanum in sua regna dabat.
Iamque sacerdotes, reges, solomitica[45] iura 45
Cessabant prorsus, hostia sive sacra;
Tum pius indoluit genitor, verbumque salutis
Transmisit mundo, ut nos pius erueret.
Ille lavit proprio miserans de sanguine mundum,
Dogmata clara dedit, iusticiam docuit,
Infernique potens confregit numine valvas,
Eruit electos, daemonis arma tulit;
Inde superna petens conscendit in aethera victor,
Christicolum nobis nomen habere dedit.
Quisque cupit Christi nunc nomen habere, necesse est,
Quo caput abcessit, prendere certet iter.
Quamvis dante Deo totus nunc mundus habundet
Christicolum turbis aecclesiaeque fide,
Nec sit opus Domini famulos pro nomine caedi,
Cum passim Christi nomen in orbe boët,
Et male fida cohors, Domini quae dogma refutat,
Cuspide christicolo iam procul acta fugit;
Quamvis eclesiae patres nostrosque priores
Mors tulit atra quidem, nunc tenet aula Dei:
Morte licet nequeamus, eos certemus ovantes
Corde sequi puro, iusticiaque, fide.
Diligat omnis homo fratrem, monitante Iohanne,
Quem videt, ut Christum cernere mente queat.
Hic ait ad Petrum: Simon me[a] diligis, an non?
Ter cui Petrus ait: Scis quia temet amo.
Si me, Christus ait, hortor, tu diligis, agnos
Pasce meos, Petre, cum pietatis ope.
Ergo, sacer, plebem nostri est curare subactam,
Nobis quam Dominus pascere constituit.
Tu sacer antestis, ego rex sum christicolarum;
Servemus populum dogmate, lege, fide.
Addidit at Caesar paucis haec insuper ore,
Quae sacer antestis suscipit aure pia:
Si[46] tua iura manent, Petri qui regmina curas, 46
Et vice partita pascis[b] ovile suum;
Sin aliud, penitus moneo, ut mihi cuncta sacerdos
Edicas: faciam mox tua verba libens.
Ut mea progenies Petri servavit honorem,
Sic ego servabo, praesul, amore Dei.
Mox vero famulum revocat Helisachar[47] amatum, 47
Aure sonans cuius haec pia dicta dabat:
Excipe, vade cito, et firmis haec insere chartis,
Quae volo perpetuo fixa manere quidem:
Censeo per regnum nostro moderamine septum
Atque per imperium, dante Tonante, meum,

a) me saeculo XV. adiectum. b) passis cod.

44) i. e. triquetrum. 45) i. e. Salomoniaca. 46) Scilicet: Dic mihi, num iura temporalia sancti Petri intacta sint, an vero quisquam ea minuerit aut usurparit MUR. 47) qui tunc archicancellarius erat.

Ut res ecclesiae Petri sedisque perennis
Inlaesae vigeant semper honore Dei,
Ut prius ecclesia haec pastorum munere fulta
Summum apicem tenuit, et teneat volumus.
Crescat honor Petri nostro sub tempore; crevit
Temporibus Caroli patris et utque mei.
Addimus at, praesul, tantum est ut supra locutum,
Iustitiam recolat qui sedet arce Petri.
Haec est causa, sacer, qua te accersire rogavi.
Adiutor fortis esto beate[a] *mihi.*
Tum sacer ad coelum palmis cum lumina tendens
Orabat, recinens haec quoque verba Deo:
O Dee celsitonans, qui regmina cuncta creasti,
Nate simul Christe, Spiritus atque sacer,
Tu Petre, qui coeli praeclarus claviger extas,
Rete trahis populum ad coelica regna tuo,
Et vos coelicolae, quorum nunc corpora Roma
Servat, et officia sedula digna parat:
Ad populi regimen, regni, ecclesiaeque decorem
Servate hunc regem secla per ampla precor.
Dogmate, Marte, fide mores praecellit avitos,
Curat et ecclesiam, imperiumque regit,
Et sedem Petri summo praeditat honore,
Et pater et sacer est, altor et arma suis.
Hoc dicto celerans amplexibus haesit amicis,
Laetus honore suo munere sive Petri.
Inchoat, et cunctis monitans dat iussa silendi;
Ore benigna refert haec pius orsa pio:
Roma tibi, Caesar, transmittit munera Petri,
Digna satis digno, conveniensque decus.
Tum iubet adferri gemmis auroque coronam,
Quae Constantini caesaris ante fuit.
Accipit ipse manu, verbis benedicit, et orat,
Stemmata[48] clara tenens, lumina pansa polo: 48
Qui regis imperium mundi, saeclumque gubernas,
Qui Romae censes orbis habere caput,
Exaudi, precibusque meis, peto, flecte benignam,
Christe, aurem; votis rex pie quaeso fave.
Adiuvet Andreas, Petrus, Paulusque, Iohannes,
Atque Maria Dei mater opima pii;
Induperatorem hunc Hludowicum tempora longa
Servate; abscedant tristia cuncta procul.
Prospera cuncta date, nec non peto noxia longe
Pellite; sit felix, sitque potensque diu.
Haec ait, et celerans sese convertit ad ipsum,
Atque manu tangit verticis alta sacra:
Conferat omnipotens, auxit qui semen Habrahae,
Ut videas natos, unde voceris avus;
Dedat progeniem, duplicet triplicetque nepotes,
Semine ut e vestro crescat opima seges,
Quique regant Francos nec non Romamque potentem,
Donec christicolum nomen in orbe sonat.
Unguine suffuso, hymnisque ex ordine dictis,
Caesareo capiti mox decus imposuit:
Hoc tibi Petrus ovans cessit mitissime donum,
Tu quia iusticiam cedis habere sibi.

a) beatę cod.

48) i. e. coronam. *MUR.*

Tum videt induperatricem sociamque iugalem
  Irmingart [a], prorsus suscipit, atque tenet.
Perspiciensque diu, capiti dat mox decus almo,
  Et benedixit: *Ave femina amata Deo.*
Sit tibi vita, salus longos distenta per annos,
  Coniugis observes semper amata thorum.
Multaque praeterea cumulavit munera praesul,
  Aurum seu vestes, quae sibi Roma dedit.
Dona dat Augusto, Augustae, sobolique venustae,
  Et famulis tribuit ordine dona suo.
Caesar ei grates sapiens persolvit opimas;
  Muneribus Stephanum mox onerare iubet.
Pocula bina dedit gemmis auroque polita,
  Cum quibus is Bacchi hauriat hausta sacer;
Cornipedum glomerat pręstancia corpora necnon,
  Qualia Franquorum gignere terra solet.
Aurea dona ferunt, argentea vasa sequuntur,
  Pallia rubra, simul candida linteola.
Plura quid hinc memorem? Nam centuplicata recepit
  Munera Romanis quae arcibus extulerat.
Haec sacro; at famulis Caesar bonitate repletus
  Congrua dona dedit pro pietate sua [b],
Pallia tincta quidem, nec non et corporis apta
  Tegmina, Francorum more peracta bono.
Donat equos varios praestantia colla ferentes,
  Quorum vix poterant scandere dorsa sui.
Hoc sacer et famuli laetantes munere doni,
  Cum libitu Romam mox repedare parant.
Missi quin etiam lecti mittuntur honore,
  Qui revehant Stephanum in sua regna sacrum.
Caesar at ipse pius Compendia tecta revisit
  Laetus cum propria coniuge seu sobole.
Bigo fidelis obit; narrantur funera regi,
  Invitusque suum deserit heu dominum.
Divisitque dapes [49], nec non partitur honorem 49
  In sobolem propriam Caesar amore patris.
Denique fama sonat latum vulgata per orbem,
  Quod pius induperans regna novare cepit [c].
Ordinat electos cleri, notosque fideles,
  Quorum vita sibi cognita sive placens,
Qui peragrent urbes regni, coenobia, castra,
  Cuncta sui implentes iussa benigna viri [d].
Eia, ait, *o famuli nostro nutrimine freti,*
  Sive patris Caroli quos bene dogma docet,
Intenti nostris omnino insistite iussis,
  Et mea verba pio pectore suscipite.
Res equidem peragenda manet satis ardua vobis,
  Sed bona credo quidem aptaque christicolis;
Ecce operante Deo, patrumque labore fideli,
  Limina regnorum inviolata manent,
Famaque Francorum hostes procul expulit atros;
  Vivimus en laeti, pacificeque, pie.
Sed quia non bellis certandum est, ducimus aptum,
  Ut nos subiectis congrua iura demus.

a) irmingard *corr.* irmingat *codex.* b) *versus in loco adraso, eadem tamen manu scriptus.* c) *in loco raso, ubi fortasse* dedit *scriptum erat, modo* cepit *legitur. Legendumne* nova rededit *aut* nova redidit? *Certe poetae ingenium non adversaretur.* d) *in loco raso.*

49) pro substantias, et non semel, apud hunc poetam occurrit. *MUR.*

Nam[a] *prius aecclesiae culmenque decusque requiram,*
Unde mei patres nomen in astra ferunt.
Nam mihi mente sedet, dederim quod nuper in orbem
Legatos, populos qui pietate regant.
Nunc, nunc, o missi, certis insistite rebus,
Atque per imperium currite rite meum,
Canonicumque gregem, sexumque probate virilem,
Femineum nec non, quae pia castra colunt.
Qualis vita, decor, qualis doctrina, modusque,
Quantaque religio, quod pietatis opus;
Pastorique gregem quae convenientia iungat,
Ut grex pastorem diligat, ipse ut oves;
Si sibi claustra, domos, potum, tegimenque, cybumque
Praelati tribuant tempore sive loco,
Haud aliter complere queunt ex ordine cultum
Divinum, nisi haec det pia cura patrum.
Sed tamen aecclesiae vires pensentur, et arva
Congrua, sive loca fertiliora minus.
Inventa prorsus rotulis committite cordis,
Et mihi sollicite cuncta referte, placet,
Qui bene, quive minus, medieque, nihilque (quod absit)
Vivant, seu teneant dogmata prisca patrum.
Haec ego perpaucis vestris nunc insero verbis
Auribus; ast vosmet quaerere plura decet.
Legatos etiam monachorum ex ordine lectos
Caesar adesse iubet, qui sua iussa colant,
Quos iterum mittat per sacra monastica castra,
Et rogat, inquirant, ut pia vita meet.
Vir Benedictus erat cognomine dignus eodem,
Vir quoniam plures vexit ad astra viros.
Hic erat in Geticis regi prius agnitus arvis,
De cuius vita pauca referre libet.
Hic fuit Anianae merito praelatus ovili
Pastor et abba, gregi regula blanda suo.
Regis ut almus amor compleraf pectora sacri,
Quo monachorum ordo vitaque proficeret,
Hic fuit adiutor, norma, exemplumque, magister,
Quo faciente placent nunc pia castra Deo.
Moribus in sacris regnabat pulcra voluntas,
Quantum homini licitum est, cernere sanctus erat.
Dulcis, amatus erat, blandus, placidusque, modestus,
Regula cuius erat pectore fixa sacro.
Non solum monachis, sed cunctis proficiebat,
Omnia factus erat omnibus ipse pater.
Ob hoc ergo pius Caesar dilexerat ipsum,
Vexerat et secum ad Francica regna simul.
Huius discipulos rex per coenobia mittit,
Fratribus exemplum normaque sive forent,
Et iubet emendent quicquid potis est; nequeunt quae,
Ad sese referant cuncta notata stilo.
Rex pius interea, Benedictus et ipse sacerdos,
Pectore versabant munia amata Deo.
Mox prior induperans blandis compellat eundem,
Ut solitus, verbis semper, amore pio:
Scis, Benedicte, reor, qualis mihi cura sit huius
Ordinis a primo, quo mihi notus erat;

a) *versus* 505 *et* 506 *in ima paginae ora adscripti sunt, et fortasse post versum* 508 *aut* 510 *ponendi.*

Propterea cuperem propriumque dicare sacellum
Haud procul a nostra sede in amore Dei.
Tres ergo ob causas, mihi crede, haec corde voluntas
Accidit, e quis nunc ista referre volo.
Cernis, ut imperii gravitas mea pectora pressat
Mole sua; rerum grandia iura nimis.
Illuc nam poteram requiescere forte parumper,
Votaque praeplacita ferre secreta Deo.
Altera causa monet, quoniam tu nam ipse fateris,
Ingratum voto hoc opus esse tuo;
Nec deceat monachos civilibus infore rebus,
Resque palatinas ferre libenter eos.
Illuc sed poteras fratrum curare labores,
Obsequia hospitibus cura parare pia,
Atque iterum nostras renovatus visere sedes,
Fratribus et solito ferre patrocinia.
Tercia namque patet, nobis nostrisque subactis
Qualia lucra forent haec loca propter Aquis:
Si subito finis humani corporis esset,
Hoc mandarentur menbra sepulta loco,
Illuc conversi caperent mox munia Christi,
Atque volens placitum consilium acciperet.
His sacer auditis, pedibus revolutus amicis,
Laudat honore Deum, Caesaris atque fidem.
Haec mihi semper, ait, *nota est tua, magne, voluntas,*
Quam Deus adfirmet, qui dedit omne bonum.
Dicitur Inda [50] locus, dudum constructus ab ipsis, 50
Nomen aquae retinens, quae fluit ante fores;
Milibus hic ternis regali distat ab aula,
Quae modo perlate nota vocatur Aquis.
Cornigeris quondam sedes gratissima cervis,
Ursis, seu bubalis apta, ferisque capris;
Sed Hludowicus agens purgavit lustra ferarum,
Atque Deo gratum condidit arte locum.
Fundavit satagens, rebus ditavit opimis,
Quo Benedicte tua regula sancte viget.
Namque idem Benedictus erat pater illius aedis,
Et Hludowicus adest Caesar, et abba simul.
Haec loca saepe colit, properatque revisere caulas,
Ordinat et sumptus, munera larga parat.
Siste Camena melos; celerans fratri ecce libellus
Consotiandus adest, fine iucunda [a], suo.

EXPLICIT LIBER SECUNDUS.

INCIPIT LIBER TERTIUS.

Caesaris arma Dei crescebant munere celsi,
Gentibus et cunctis pax erat aucta fide;
Famaque Francorum Hludowici munere magni
Trans freta cuncta volat, et petit aethra poli.
More tamen prisco regnorum limina [51] Caesar 51
Electosque duces adfore prima iubet [52]. 52
Conveniunt omnes placito, parentque iubenti,
Partibus aeque suis congrua verba sonant.

a) iocunda *corr.* iucunda *codex.*

50) Corneliusmünster. 51) limitum custodes, marchiones. 52) anno 818.

Nobilis inter quos Francorum germine Lantpreht
Venit, et ipse sua parte volendo citus.
Praevidet hic fines, quos olim gens inimica
Trans mare lintre volans caeperat insidiis.
Hic populus veniens supremo ex orbe Britanni[a],
Quos modo Brittones francica lingua vocat[53]. 53
Nam telluris egens, vento iactatus et imbri,
Arva capit prorsus, atque tributa parat.
Tempore nempe illo hoc rus quoque Gallus habebat,
Quando idem populus fluctibus actus adest.
Sed quia baptysmi fuerat hic tinctus olivo,
Mox spatiare licet[b], et colere arva simul.
Ut requies sibi cessa, movent mox horrida bella,
Et custode novo rura replere parant,
Lancea pro censu, munus pro rure duelli
Redditur hospitibus, pro pietate tumor.
Francia in alternis[c, 54] pulsabat regna triumphis, 54
Asperiora quidem quae sibi visa forent;
Idcirco haec tantos res est dimissa per annos,
Gens magis atque magis crevit, et arva replet.
Iamque superba nimis Francorum regna lacessit,
Nec contenta solo quo peregrina fuit.
Infelix, ignara simul, Gallis[d] contendere sueta,
Sperabat Francos exsuperare agiles.
Hunc vero, ut dixi, Lanpreht compellat avito
Caesar more, rogans cuncta referre sibi.
Ut gens illa Deum recolat cultuque fideque,
Ecclesiisque Dei qualis abundet honor,
Qui sit plebis amor, quae sit iustitia, quae pax,
Regis honor qualis, quod pietatis[e] opus.
Insuper ad nostros quae sit salvatio[f] fines:
Ordine cunta suo dic, volo, France mihi.
Olli respondit fido de pectore Lantpreht,
Caesareum adclinis basiat ore genu.
Gens, ait, *illa quidem mendaxque superba, rebellis*
Hactenus existit, et bonitate carens;
Christicolum retinet tantummodo perfida nomen,
Namque opera et cultus sunt procul, atque fides.
Cura pupillorum, viduae, sive aecclesiarum
Nulla manet; coeunt frater et ipsa soror.
Uxorem fratris frater rapit alter, et omnes
Incestu vivunt, atque nefanda gerunt.
In dumis habitant, lustrisque cubilia condunt,
Et gaudent raptu degere more ferae.
Iusticiae virtus nullam sibi vindicat aulam,
Linea iudicii hinc fugit acta procul.
Rex Murmanus adest cognomine dictus eorum,
Dici si liceat rex, quia nulla regit.
Saepius ad nostros venerunt tramite fines,
Sed tamen inlaesi non rediere suos.
Haec Lantbertus ait, reddit cui talia Caesar,
Insignis meriti, pacificusque, pius:
Est res dura nimis haec, est et inepta relatui[g],
Quae Lantperte meis auribus ore sonas,

a) brittanni *cod.* b) tamen *corr.* licet *codex.* c) alterius *cod.* d) *vox saeculo XV. deleta, sed necessaria, licet versus septempes inde evadat.* e) pietatis *cod.* f) salutatio *corr.* salvatio *cod.* g) relatui *corr.* relatus *cod.*

53) Britannici limitis custos est. 54) pro *variis.*

Ut peregrina meum[a] *gens gratis incolat arvum,*
Atque superba movet inproba bella meis.
En decet, et licitum, facinus hoc Marte revelli,
Ni mare subsidium, quo petiere, ferat.
Praestat ut ad regem missus mittatur eundem,
Qui bene nostra sibi perferat orsa prius.
Est quoque rex idem sacro baptismate tinctus:
Idcirco hunc primo nos monitare decet.
Witchariumque vocat, qui forte advenerat illuc,
Vir bonus atque sagax, et ratione capax:[55]
Ito celer Wichart, nostra haec mandata tyranno
Haud dubitanda refer, ordine iussa tibi.
En mea rura colit late, quibus exul oberrans
Ponto vectus adest, et genus omne suum.
Nempe tributa vetat, nec non et proelia[b] *temptat,*
Atque minas Francis mandat, et arma parat.
Nam post, dante Deo, quam regna paterna recepi,
Imperiique decus, plebe petente simul,
Hunc ex parte tuli, operiens si forte fidelis
Adforet, et nostra quaerere iura velit.
Iam magis atque magis mens inproba nutat, et armis
Insuper extentis bella nefanda negat[c].
Nunc nunc tempus adest, nec se infelixque suosque
Decipiat; Francos pace rogando petat.
Sin aliud, tu perge celer, rediensque renarra
Cuncta mihi. Caesar haec pius orsa dabat.
Witchar equo parat ire celer, pia iussa facessit;
Notus erat sibimet rex, domus, atque locus;
Illius ast propter fines Wiccharius abba
Regis habebat opes munere Caesareo.
Est locus hinc silvis, hinc flumine cinctus amoeno,
Sępibus et sulcis atque palude situs;
Intus opima domus, hinc inde recurserat armis,
Forte repletus erat milite seu vario.
Haec loca praecipue semper Murmanus amabat,
Illi certa quies, et locus aptus erat.
Forte celer Wicchar cursim devenerat illuc,
Alloquiisque petit regis ut esse queat.
Murman ut agnovit Hludowici caesaris almi
Adfore legatum, ilico mens refugit,
Utque rei tantae eventum cognoscere possit,
Spem simulat vultu, contegit atque metum.
Fit laetus, vi mox laetos iubet esse sodales,
Tandem Witcharium in sua tecta vocat.
Salve, Witchar ait, *Murman tibi dico salutem*
Caesaris armigeri, pacificique, pii!
Suspiciens prorsus reddit cui talia Murman,
Oscula more dedit: *Tu quoque Wicchar ave*[55]. 55
Pacifico Augusto opto salus sit, vitaque perpes,
Et regat imperium saecla per ampla suum.
Mox resident, cunctosque iubent procul esse ministros,
Vocibus alternis mutua verba sonant.

a) *codex* mecum, *sed et sensus et prosodiae leges poscunt heic* meum. *M. cf. versus* 75. 121. 212. b) ploelia *cod.* c) *scriberem* movet *M. fortasse* rogat *aut* parat.

55) Abbatem Indensem fuisse Muratorius suspicatur, cui adsentiri nequeo, quod anno demum 821 Benedictus eius antecessor obiit, et infra v. 90—92 Witcharium abbatem in confinio potius Britanniae habitasse innuunt.

Inchoat ore prior Wicchar, sibi iussa renarrat;
Pectore in ambiguo Murman et aure capit:
Me tibi transmisit Hludowicus caesar in orbe,
Gloria Francorum, christicolumque decus,
Pace fideque prior, nulli quoque Marte secundus,.
Dogmate praecipuus, et pietatis ope.
En sua rura colis late, quibus exul et errans
Ponto vectus ades, et genus omne tuum.
Nempe tributa vetas, nec non et proelia temptas,
Arma paras Francis insuper atque minas.
Nunc nunc tempus adest, nec te infelixque tuosque
Decipias, illuc pace petendo veni.
Caesaris haec ego, sed nostris de partibus ista
Adiciam paucis, Murman, amore tuo.
Si nunc sponte tua regalia iussa facessas,
Ut prior ipse monet pro pietate sua,
Et cupis ad Francos pacem retinere perennem,
Ut decet, atque opus est sat tibi sive tuis,
Perge celer, regisque pii pia suscipe iura;
Non tua, sed pocius debita redde soli,
Consule heu patriae, populo rogo consule cuncto,
Consule seu proli, coniugiique thoro.
Praecipue cum vana colas, nec dogmata servas[a]*,*
Avia[b] *curva petas tu, populusque tuus.*
Ille pius forsan proprium te mittet ad arvum,
Et maiora tibi munera sorte dabit.
Esto esses magnus magni regnator et arvi,
Et tibi multa manus belligerumque decus,
Auxilioque tuo gentes populique venirent,
Ut Rutuli Turno sive Camilla celer
Italiaeque cohors cunti venere Latini,
Non tamen Aeneam vincere posse fuit.
Si tibi Odisseos Pirhrus[c]*, seu durus Achilles,*
Pompeius socero cum quibus arma parat,
Non tamen in Francos fas est tibi tendere bello,
66 *Quorum arvis resides, et pietate manes.* 56
Namque semel quicumque duello hos experiari[56]
Coeperit, ipse luet et genus omne suum;
Gens est Francorum nulli virtute secunda,
Vincit amore Dei, exsuperatque fide.
Pacem semper amat, nolens quoque corripit arma,
Quis tamen arreptis nullus adire volet.
Illorum quicumque fidem quaesivit et arma,
Laetanter vivit, pacificeque, pie.
Eia age, rumpe moras, nec te in diversa pererrans
Mens inimica ferat insidiando tibi.
Ille solo vultus iam dudum intentus et ora
Fixa tenet, terram percutit atque pedo:
Iam iam cunctantem Wichar sermone polito
Coeperat atque minis flectere rite datis,
Mente venenata thalamo cum perfida coniunx
Murman ad amplexus more superba petit;
Oscula prima genu libabat, et oscula collo,
Oscula dat barbis, basiat ora, manus.

a) *ita codex.* b) A via *cod.* c) *ita codex.*

56) pro *experiri.*

Itque redit giro, tangitque perita per artem,
Officiumque cupit insidiosa dare.
Suscipit ille miser tandem hanc, strinxitque lacerto,
Datque locum voti, coniungis acta placent.
Et petit infelix aures, longeque susurrat [a],
Avertit sensus moxque mariti animum.
Ac velut in silvis pastorum frigoris anno
Turba foco celerat ligna recisa dare;
Hic fert apta citus, praesicco fomite stramen
Iste vehit, flatus ingerit ille libens;
Iam rogus insiliens flammas dabat, altaque tangit
Sidera, pastorum frigida menbra calent;
Cum subito tonitru grando, pluviaeque, pruinae.
Ecce fragore ruunt, et nemus omne tonat [b],
Imbribus ast crebris invitus concidit ignis;
Venerat unde calor, fumus et inde redit.
Wiccharii haud aliter mulier funesta restinxit
Verba, maritali pectore fixa boni.
Atque etiam missum torvum despectat eundem,
Sublime aspiciens, et rogat arte sua:
O rex atque decus Brittonum gentis opimae,
Dextera cuius avi nomen in aethra refert,
Unde tuas talis coniunx pervenit ad arces,
Hospes, ait, *pacem, bellave sive canit?*
Olli subridens finxit mox talia Murman:
Mittitur a Francis nuncius iste mihi;
Seu pacem, seu bella ferat, res ista virorum est;
Officium perage femina rite tuum.
Wicchar ut audivit verbis contraria verba,
Protinus ore tulit haec quoque verba suo.
Murman, ait, *regi quae vis mandata remitte:*
Iam nunc tempus adest iussa referre mihi.
Ille quidem tristes volvens sub pectore curas:
Tempora sint placiti haec mihi noctis, ait.
Ruricolas terris somnus perfuderat, et iam
Auroram revehunt culmine solis equi,
Murmanis ante fores celerans Wiccharius abba
Mane venit primo, poscit et orsa dari.
Ecce miser tandem potu somnoque sepultus
Murman adest, oculos [c] vix aperire valens.
Ebrius haec ructans labris vix orsa remotis
Voce sonat, numquam post placitura sibi:
Perge, tuo regi celerans haec verba renarra:
Nec sua rura colo, nec sua iura volo.
Ille habeat Francos, Brittonica regmina Murman
Rite tenet, censum sive tributa vetat.
Bella cient Franci, confestim bella ciebo;
Neve adeo inbellis dextera nostra manet.
Wicchar ad haec: *Semper nostros dixisse priores*
Fama fuit, quae nunc mens mea certa feret,
Instabiles animos motus mutantia prorsus
Pectore consilia gentis habere tuae.
Femina sola viri potuit mollescere mentem,
Atque susurrando vertere consilia;
Sic Salomonis, ait, *testantur dogmata regis,*
Quae legit ecclaesia saepius atque colit.

a) susurat *cod.* b) *fortasse* sonat? c) occulos *cod.*

Abstrahe ligna foco, confestim deficit ignis;
Sitque susurro procul, iurgia cuncta cadunt.
Sed quia iam nostris non vis parere suadelis,
Vera canam vates, sumque propheta tuus.
Francia cum primo sermonis dicta nefandi
Audierit, frendens mox tua regna petet.
Tum millena tibi concurrent scuta virorum,
Cuspide Francisco forte repletus eris,
Et tua densatim complebunt milite rura,
Teque tuos captos in sua regna ferent.
Aut moriere miser, bibulaque iacebis harena
Solus, et arma tua victor habebit ovans.
Nec te decipiant saltus tremulaeque paludes,
Cum nemore et vallo sit tua septa domus.
Olli respondit furiato pectore Murman;
Se solio adtollens Britto superba canit:
Missilibus millena manent mihi plaustra paratis,
Cum quibus occurram concitus acer eis.
Scuta mihi fucata (tamen sunt candida vobis)
Multa manent; belli non timor ullus adest.
Haec inter sese referebant vocibus ambo,
Non tamen ambobus mens erat una viris.
Haec responsa ferens Wicchar properanter abibat,
Nunciat et regi dicta nefanda pio.
Interea Caesar Francorum regna recenset,
Et iubet instanter arma parare sibi.
Est urbs fixa, maris Ligeris quo fluminis unda
Aequor arat late, ingrediturque rapax,
Veneda [57] cui nomen Galli dixere priores, 57
Pisce repleta, salis est quoque dives ope.
Saepius infestans Brittonum hanc turba nocentum
Visitat, et belli munera more vehit.
Ergo illuc Caesar Francos gentesque subactas
Esse iubet placito, pergit et ipse simul.
Conveniunt prisco Franci sub nomine primo,
Adsueti bellis arma parata ferunt;
Alba Suevorum veniunt trans flumina Rheni
Milia centenis accumulata viris;
Et Saxona cohors patulis praecincta pharetris,
Atque Turinga manus consociata venit.
Multimodam pubem Burgundia mittit, et auget
Francorum numerum consociando viros.
Europae referens populos gentesque relaxo
Inmensas, claudi quae numero nequeunt.
Caesar iter tutum per propria regna gerebat,
Usque Parisiaca quo loca celsus adit.
Iam tua martyr ovans Dionisi tecta revisit,
Hilthuin abba potens quo sibi dona paras;
Hinc Germane tui transivit culmina tecti,
Martyris et Stephani, seu Genuvefa tui.
Aurelianenses sensim dehinc visitat agros,
Victriacum [58] villam iam pius ingreditur; 58
Quo Matfride [59] sibi pulcherrima tecta parasti, 59
Munera magna dabas atque placenda sibi.

57) Vannes, septem tamen miliaribus Germanicis ab ostio Ligeris remota; vide quae T. I. pag. 191. nota 53. dixi. 58) Vitry in silva Aurelianensi. Vales. Notit. Gall. 59) comes Aurelianensis.

Saepius inde means mox dictam visitat urbem,
  Se crucis armari munere quaerit ope [60]. 60
Obvius ecce venis praesul sanctissime Iona [61], 61
  Reddere digna paras debitor atque volens.
Iamque Aniane [62] tuam properando revisitat arcem,
  Et sibi praestari flagitat auxilium. 62
Tum Durande [63] frequens currisque, recurris, et offers 63
  Quae tibi Caesareo munere cessa manent.
Inde Turonus adit, Martini culmina celsi
  Visere Mauricii martyris atque pii.
Eia age tempus adest Fridugise [64] magister, et instat,
  Caesaris adventum gratulabunde vides. 64
Munera magna offers: Martinus flagitat almus,
  Ut sibi tutum itiner [65] praestet habere Deus. 65
Andegavensis [a] ovans Caesar pervenit in urbem,
  Sacre Albine [66] tuum corpus honore petit. 66
Obvius occurrit laetanti pectore carus
  Helisachar, validas sedulus auget opes.
Namnetensis [b] enim Caesar se mittit in urbem,
  Oratu et precibus culmina cuncta petit.
Iam Lantberte tuis optatum denique votis
  Suscipis en regem, dasque potenter opes.
Poscis ad invisos Caesar properare Britannos,
  Dignetur tibi se mittere in auxilium.
Cetera turba latet comitum, necnonque potentum,
  Quorum nec numerus, nec numerantur opes.
Venedam adit tandem praeclarus Caesar, avito
  Proelia more parat, ordinat atque duces.
Interea Murman satagebat Brito superbus
  Bella parare armis ingenioque suo.
Caesar agens iterum solitae pietatis amore,
  Actutum mittit, qui sibi cuncta ferant.
Dic, ait, *o misero, quae se dementia torquet,*
  Quidve struit, cogit bella parare sibi?
Non memorat iurata fides, seu dextera Francis
  Saepe data, et Carolo servitia exhibita?
Quo ruit, insanusque volens sibi proditor exstat,
  Atque suae proli, exulibusque simul?
Praecipue sit cum una fides nostrisque suisque.
  Dante Deo periet, pro dolor! absque [c] *fide.*
Hic finis, si prestat; agat, quae iussio nostra
  Suadet eum, capiat mox mea frena celer,
Christicoloque gregi iungatur pace fideque,
  Linquat amore Dei daemonis arma miser.
Sin aliud, nam invitus agam, sed bella ciebo
  Densa satis nimium, atque verenda sibi.
Itque reditque celer missus, praestantia regis
  Verba canit iussus, increpat atque rogat.
Ille miser merito pesti devotus iniquae,
  Nescit habere fidem, sed pia iussa fugit.
Mandat acerba magis confixus mente, superbae
  Coniugis oratu fervida corda gerit.

a) andegavensem *legendum, et ex Muratorii sententia.* b) namnetensem? c) abque *cod.*

60) h. e. ecclesiam S. Crucis oraturus visitat. 61) episcopus Aurelianensis. 62) monasterium Saint Aignan d'Orleans in urbe Aurelianensi. *MUR.* 63) fortasse diaconus ille qui plurimis imperatoris chartis vice Fridugisi archicappellani subscripsit; Muratorius abbatem S. Aniani fuisse censet. 64) archicappellanus imperatoris. 65) i. e. iter. 66) S. Aubin d'Angers.

Bella cupitque, vocat cunctos in bella Britannos [a],
Ordinat insidias praeparat atque dolos.
Interea Caesar Brittonis dicta superbi
Aure capit, Francis et recitanda iubet.
His accensa cohors, iam dudum Marte parato,
Castra movent, sonitum dat tuba terribilem.
Sed pius induperans custodes ponit opimos
Omnibus, et mandat haec in amore Dei:
Ecclesias servate viri, nec tecta sacrata
Tangite, et ecclesiis pax sit amore Dei.
Salpicibus iam rura sonant, nemus omne resultat,
Et cava per campos bucina pulsa gemit.
Itur ubique, vias populis dat silva remotas,
Milite Francisco rura repleta manent.
Quaeruntur que dapes, lustrisque, palude repostae,
Atque solo sulcis ingenioque datae.
Praedantur miseri hominesque pecusque iuvenci;
Res quoque nulla latet, nec latuere doli.
Nulla palude salus, nec dumis abdita servant
Claustra viros; Francus undique vastat opes.
Ecclesias, ut Caesar eis testatur, amabant;
Caetera flammivomis tecta dedere focis.
Sed tamen in campis Francis occurrere apertis
Nulla fides; bellum Britto superbe [b] fugis.
67 Per dumosa procul, felicum [67] per densa reposti 67
Apparent rari, proelia voce gerunt.
Ut folium veniente gelu cadit arbore querna,
Ut pluvia autumno rosque calente die,
Haud aliter miseri complebant strage ferarum
Brittones lustra, sive paludis agros.
Bella per angustos agitabant inproba calles [c],
Aedibus inclusi proelia nulla dabant.
Iam, Murmane, tuae passim peragrantur harenae,
Avia lustra patent, atque superba domus.
Interea Murman dumosis vallibus instans,
Acer equos agitat, armaque nota capit.
Affaturque suos laetus, proprioque superba
Pectore verba dabat, increpitatque diu:
Vos servate domum, coniunx, proles, famulique
Haud timidi vestras frondigerasque casas;
Ast ego cum paucis, quo tutior agmina lustrem,
Illuc ire paro, concomitando, viris.
Credo quod indutus praeda spoliisque refertus
Ad mea tecta celer memet equo referam.
Armat equum, semet, fidos armatque sodales,
Ambas missilibus armat et ipse manus,
Scandit equum velox, stimulis praefigit acutis
Frena tenens; giros dat quadrupes varios.
Et salit ante fores, potus praegrandia vasa
Ferre iubet solito, suscipit, atque bibit.
Coniugis amplexus, prolis, famulosque per omnes
More petit hilaris, oscula lenta dabat.
Tum manibus crebro crispans astile profatur:
Coniunx aure cape quae tibi verba dabo.

a) brittannos *cod.* b) superbę *cod.* c) galles *cod.*

67) i. e. filicum.

Lanceolas quas cernis, ait, *manibusque reflexat*
Murman, amata, tuus laetus equo residens:
Si mihi certa fides, Francorum sanguine tinctas
Aspicies hodie me redeunte domum.
Credo quod incassum nullam Murmanis, amata,
Dextera mittet; ave femina amata, vale.
His dictis celerans silvis se condit apricis,
Ebrius, infelix te Hludowice petens.
Hortatur socios firmato pectore in arma;
Ire iuvat, cuncti Martis amore ruunt:
Cernitis, o iuvenes, Francorum exercitus omnes
Vastat agros, homines, et pecus omne trahit.
O patriae virtus, o quondam fama parentum
Nobilis, heu frustra iam memorata pudet.
Cernitis en miseros silvis confidere cives,
Nec campis audent hostibus arma dare.
Nusquam tuta fides; ubi nunc promissa per annum
Dextera? nunc Francos nullus adire volet.
En late regnant, laetique furuntque trahuntque
Munera Brittonum, tanta parata diu.
Si fortuna foret, possim quo cernere regem,
Namque sibi ferrum missile forte darem,
Proque tributali haec ferrea dona dedissem,
Oblitusque mei pergerem in arma celer.
Memet sponte mea morti dare nempe iuvaret
Pro patriae laude, proque salute soli.
Olli respondit quidam socia arma secutus,
Vera canens nimium, non tamen apta sibi:
O rex, vana cadunt tristi de pectore verba;
Plus reticenda valent, quam recinenda modo.
Milia multa vides Francorum plana tenere,
Innumeri silvas lustra per alta ruunt.
Rex idem vario stipatus milite celsus
Tutus iter tutum per tua rura gerit.
Eheu gens nimium quadrum diffusa per orbem,
Imperiis cuius subditur omnis homo.
Si Murmane placet, raros, quos cernis euntes,
Persequere: ad regem tendere nulla fides.
Ille caput volvens, tandemque profatur, et infit:
Certa canis nempe, ni placitura tamen.
Non caruere genae lacrimis, non corda dolore;
In varias partes mens male sana ruit.
Mox quoque in adverso sese dedit ocius hostis;
Terga ferit, ferro pectora lata forat.
Nunc huc, nunc illuc armis furit ante paratis,
More parentis agens nunc fugit, atque redit.
Turba subulcorum iam Murmanis icta furore
Multa iacet passim, opilioque miser;
Qualiter ursa rapax catulos amissa novellos,
Per rus per silvas itque reditque fremens.
Coslus erat quidam Francisco germine natus,
Non tamen e primo, nec generosa manus.
Francus erat tantum, fama minus antea notus,
Postea cui nomen dextera celsa dedit.
Hunc Murmanus agens procul aspicit, ocius et mox
Fisus equo contra fervidus ire parat.

Nec minus ille quidem fidis confisus in armis,
Hunc celerando petit, acer uterque nimis.
Protinus hunc Murman verbis conpellat acerbis:
France, tibi primo haec mea dona dabo.
Haec servata tibi iam dudum munera constant,
Quae tamen accipiens post memor esto mei.
Hoc dicens, ferrum vibrans longe et iacit hastam;
Ille sagax clipei hanc procul egit ope.
Coslus ad haec armis, animo praestantior, atque
Exultans verbis, haec tulit ore suo:
Britto superbe, tuae suscepi munera dextrae:
Nunc decet accipias, qualia Francus habet.
Calcibus adstringens ferratis cornipedem mox
Murman in adversum concitus ire facit:
Non hoc missilibus certandum est tempore parvis!
Cuspide Francisco tempora lata forat.
Ille caput ferro seu cetera membra parato
Vestierat; Francus sed tamen arte ferit.
Concidit ad terram confixus cuspide Murman,
Tristis et invitus corpore pressat humum.
Coslus equo cędens stricto caput abstulit ense,
Vitaque cum gemitu mox fugit acta procul.
Murmanis ante comes Coslum percussit eundem,
Victor et incautus, cheu! Cosle peris.
Cosli namque puer, domini praevinctus amore,
Actutum latera perforat hostis acri.
Ille dolens plaga puerum confixit eundem;
Alter ab alterius vulnere flexus obit.
Quatuor hi campo certabant Marte superbo[a]:
Victori et victo sors fuit una quidem.
Interea castris paulum crebrescit, et auras
Fama replet tenues, gesta novella canens;
Scilicet infestum Murman cecidisse superbum
Sorte sua, castris fertur inesse caput.
Circumfusa ruit Francorum hinc inde caterva,
Visendi studio laetificata satis.
Mox caput affertur collo tenus ense revulsum,
Sanguine foedatum absque decore suo.
Witchar adesse iubent, prorsus orantque referri,
Vera an falsa canant, eligat ipse, rogant.
Is caput extemplo[b] latice perfundit, et ornat
Pectine; cognovit mox quoque iussa sibi.
Murmanis hoc caput est, inquit, *mihi credite cuncti;*
Cervix ista mihi sat bene nota manet.
Caesar at ipse pius telluri more cadaver
Inponi miserans pro pietate iubet.
Corpora Francorum mandantur namque sepulcro
More pio, ymnis munere rite datis.
Altera fama furit Brittonum lustra pererrans,
Voce tonat: *Regem sors tulit atra nimis.*
Heu miseri cives concurrite, Caesaris almi
Quaerere iura decet, dum modo vita datur.
Murman noster obit Francisco cuspide tactus,
Credulus en nimium coniugis alloquiis!
Regia frena petunt Brittones namque coacti,
Iam sobolesque genus Murmanis omne venit.

a) suberbo *cod.* b) exemplo *cod.*

Mox Hludowicus ovans recipit Brittonica iura,
Dat ius, datque fidem; pax requiesque datur.
Inde Deo grates victor persolvit opimas,
Imperio sociat perdita regna diu.
Laetus at inde redit Caesar, paucisque relictis
Ardua regna petit, auxiliante Deo.
Legati interea, quos dudum miserat orbi
Caesar, ut ecclesiae cresceret almus honor,
Iussa patrata pii, perfectisque ordine rebus,
Undique conveniunt, orsa parata ferunt,
Urbes innumeras, seu castra monastica cuncta
Canonicosque greges seu Benedicte tuos,
Rite peragrantes, Caesar quo maximus illis
Iusserat, adveniunt, haec quoque dicta canunt:
Multa favente Deo, vestroque labore fideli
Vidimus ornata sive peracta pie,
Rebus et exemplis, cunctoque ex ordine cultu
Currere directo tramite, dante Deo.
Plurima namque minus, neglectis rebus et actu,
Offitiumque minus currere rite Dei.
Quis tamen obnixe vestri sub pondere verbi
Iussimus, implerent ordine quisque suo;
Mensurasque sibi vestro moderamine dantes,
Quis valeant semper pergere iure viam,
Seu etiam librum[68]*, quem patrum vestra potestas* 68
Dogmate decerpsit, atque peregit ope.
Urbibus et castris, sexus quod eget uterque
Linquimus, adfantes: haec legitate viri.
Illum pastor amat placide, grex sedulus illum
Perlegit, hunc semper sedula turba colit.
Illuc inveniunt iuvenesque senesque magistri,
Quid teneant, doceant, quicquid amore colant.
Addimus ast Caesar: post Christi tempora nostri,
Cum prius ecclesia crevit in orbe sacra,
(Vera quidem canimus) nullius tempore regis
Creverat ecclesia, seu decus atque fides,
Temporibus vestris ut nunc, miserante Tonante,
Crescit amore Dei, sive decore sui.
Dextera vestra facit cunctos procul esse nocentes,
Protegit et famulos dextera vestra pios;
Munia vestra docent quicquid docuere priores,
Et facis assidue haec recolere[a] *tuis.*
Terribilis torvis, pius et mansuetus alumnis,
Inque tuis meritis mundus habundat ope.
Reddidit ast illis Caesar mox pectore grates,
Munificis donis munerat hos pariter.

69
Mos[69] erat antiquus Francorum semper, et instat,
Dumque manebit, erit gentis honorque decus,
Ut quicumque fidem regi servare perennem
Abnegat ingenio, munere sive dolo,
Aut cupit in regem, sobolem, seu sceptra misellus
Arte inferre aliquid, quae sonat absque fide,

a) *saeculo XV. post* recolere *intrusum* ipse.

68) nempe *de vita clericorum, et sanctimonialium* quem Aquisgranensis concilii patres ita iubente piissimo Augusto, ex sanctorum Patrum sententiis confecere, editum in collectione conciliorum Labbeana *MUR*. 69) anno 820.

Tum si frater adest, qui se super[70] haec quoque dicat, 70
Tunc decet ut bello certet uterque fero
Regibus et Francis coram, cunctoque senatu;
Detestatur enim Francia hocce nefas.
Namque fuit dictus quidam Bero nomine quondam
Dives opum nimium, pre quoque sive potens[71], 71
Qui Parchinonam Carolo tribuente tenebat,
Temporibus multis credita iura regens;
Hunc super infestans alius, cui Sanilo nomen
Propria terra dedit, alteruterque Gothus;
Hic venit ad regem, coram populoque senatu
Verba nefanda canit, quae Bero cunta negat.
Prosiliunt pariter, pedibus volvuntur honestis,
Atque precantur eis martia tela dari.
Tum Bero primus ait: *Caesar, pietatis amore*
Deprecor, ut liceat ista negare mihi.
More tamen nostro liceat residere caballum,
Armaque ferre mea. Saepius ista rogat.
Caesar ait: *Francis hanc rem finire licebit:*
Sic fas, sicque decet, nosque iubemus idem.
Iudicioque dato Francorum ex more vetusto
Arma parant, trepidi currere in arma volunt.
Caesar amore Dei paucis conpellat eosdem,
Certa canens illis pro pietate sua.
Quisquis, ait, *vestrum mihi quippe fatebitur ultro*
Delicti istius protinus esse reum,
Errorem miserans donabo, et cuncta remittam
Debita peccati, vinctus amore Dei.
Credite namque, meis praestat parere suadellis,
Quam fera pestiferi proelia Martis agi.
Ast illi celeres iterumque iterumque precantur:
Bella placent nobis; bella parentur enim!
Caesar eis sapiens, Francorum iura facessant[72], 72
Praecipit; ast illi, haud mora, iussa colunt.
Est locus insignis regali proximus aulae,
Fama sui late, quae vocitatur Aquis,
Marmore praecinctus lapidum sive aggere septus,
Consitus arboribus, quo viret herba recens;
At fluvius medium praelambit gurgite lento,
Hunc volucres variae incolitantque ferae.
Quando placet regi, paucis comitantibus illuc
Venandi studio saepius ingreditur,
Figere cornigerum praegrandia corpora ferro
Cervorum, aut dammas percutere atque capras,
Seu glatie stringente solum sub tempore brumae,
Unguigeris volucres exagitare capis[73]: 73
Ergo illuc veniunt tremuli Bero, Sanilo nec non;
Cornipedum resident corpora magna viri,
Scuta gerunt dorso, manibusque astilia portant,
Exspectant signum regis ab arce dari,
Quos sequitur propius regalis turba virorum,
Regali iussu scuta gerendo simul,
Ut si quis socium gladio percusserit, illi
More pio eripiant, mortis ab ore trahant.

70) i. e. tum si frater (*forte?*) adest, qui dicat quoque haec super se (i. e. *cum*), qui huius rei eum accuset. 71) i. e. sive prepotens etiam. 72) i. e. indulgeo verbis, ut dimissa Francorum consuetudine, Gothorum more certamen ineatis. *MUR.* 73) i. e. falconibus.

Mox Gundoldus adest, feretrum de more paratum
Ducere postque iubet, ut fuerat solitus.
Annuitur solio; mox illi bella lacessunt
Arte nova Francis antea nota minus,
Et iaciunt hastas, mucronibus insuper actis
Proelia temptabant irrita more suo.
Iam Bero figit equum[74], giros dare cornipedes[75] mox 74. 75
Incipit, atque fugit[a] prata per ampla celer.
Ille[76] sequi simulat, tandem dimittit habenas, 76
Et ferit ense: ille[77] se canit esse reum. 77
Concurrunt iuvenes validi, fessumque Beronem
Eripiunt morti Caesareo monitu.
Miratur Gundoldus enim, feretrumque remittit
Absque onere tectis, venerat unde, suum.
Caesar ei vitam tribuit, tribuitque salutem,
Et miserans proprias cessit habere dapes.
O pietas inmensa nimis! peccamina laxat,
Cedit opes, vitam cedit habere reis.
Haec eadem pietas, posco, atque reposco fidelis,
Memet Pippino[b] reddat opima pio.
Iam[78], Benedicte[79], tuum complesti ex ordine cursum, 78. 79
Servastique fidem, Paulus ut ore tonat.
Nunc paradisiaca residens laetanter in aula
Aequivocum[80] sequeris, quem hic imitatus eras. 80
Tertius in vestro finem tenet ecce libellus
Nomine, ut Ermoldi sis memor alme tui!

EXPLICIT LIBER III.

INCIPIT LIBER IIII.

Cura[81] pii passim gliscebat denique regis, 81
Francorumque fides creverat usque polos,
Undique collectim gentes populique fluebant
Cernere christicolam Caesaris atque fidem[82]. 82
Gens erat interea, antiquum cui perfidus anguis
Liquerat errorem, sustuleratque Deum,
Quae pagana diu cultus[c] servabat iniquos,
Pro factore colens idola vana suo,
Proque Deo Neptunus erat, Christi retinebat
Iuppiter orsa locum cui sacra cuncta dabant.
Hic[83] populi porro veteri cognomine Deni 83
Ante vocabantur et vocitantur adhuc;
Nort- quoque Francisco dicuntur nomine -manni,
Veloces, agiles, armigerique nimis.
Ipse quidem populus late pernotus habetur,
Lintre dapes quaerit, incolitatque mare;
Pulcher adest facie, vultuque statuque decorus,
Unde genus Francis adfore fama refert.
Victus amore Dei generisque misertus aviti,
Temptat et hos Caesar lucrificare Deo.
Indoluitque diu, nullo monitante, perisse
Tot gentis populos, totque greges Domini.

a) fugit *corr.* figit *codex.* b) pipino *cod.* c) cultu servabat *cod.*

74) equum suum calcaribus. 75) i. e. cornipes *MUR.* 76) Sanila. 77) Bero. 78) anno 821. 79) abbas Anianensis. 80) Benedictum Casinatem. 81) anno 822. 82) i. e. atque gentes populique collectim undique fluebant cernere fidem christicolam Caesaris. 83) Hic i. e. in Germania, ubi Ermoldus exulabat. Legendumne *Hi populi?*

Consilio accepto quaerit, quem mitteret illuc
Quaerere lucra Dei perdita tanta diu.
Mittitur ad hoc opus Remensis episcopus Ebo,
Quo faciente queant credere nempe Deo.
Nam Hludowicus enim puerum nutrirat eundem,
Artibus ingenuis fecerat esse catum.
Hunc ergo alloquitur Caesar, verbisque coruscat;
Multa canens famulo dat pia iussa suo:
Ito sacer, populum blando sermone ferocem
Conpellato prius tempore, sive modo:
Est Deus in coelo, mundi plasmator et omnis,
Quicquid rura tenent, quae mare, quaeque polus.
Fecerat hic hominem primum, nostrumque parentem
Praeposuit Tempis et Paradise tuis,
Ut sibi serviret laetus per secula cuncta,
Ignarusque mali, dante creante, foret.
Sed quia peccavit, cecidit mox; inde nepotum
Daemonis invidia mox genus omne cadit.
Crevit at inde seges, silvas replevit et arva,
Non coluere Deum, sed simulacra manus.
Diluvii hos rapidis sepelivit denique flustris [84],
Ni pia quos paucos archa redemit aquis.
Hinc generosa cohors parvo de semine crevit,
Unde Deum quidam percoluere suum.
Cetera turba quidem, variis infecta venenis,
Avia curva petit, idola saeva colens;
Ille iterum miserans natum transmisit ad arva,
Consortem regni, qui tenet alta poli.
Hic hominis mortale suo sociavit honori;
Delicto primo liberat hic hominem.
Qui mundum salvare valens cum patre potenter
In terris voluit pro pietate mori,
In cruce confixus, morti se tradidit ultro,
Ut sua militibus regna benigna daret.
Hic sedet ad patris sociatus munere dextram,
Invitat famulos: currite, regna dabo.
Hic iubet electis omnes revocare bidentes,
Et sacra baptismi munia rite dare.
Non aliter coeli quisquam conscendet in aulam,
Ni quae iussit agat filius ille Dei;
Scilicet amissis culturis daemonis atri,
Mox sacra baptismi munera percipiat.
Ad hanc, Ebo, fidem gentem revocare studeto:
Nostra fides haec est, hanc colit ecclesia.
Linquere vana decet; sculptis servire metallis
Heu scelus est homini, qui ratione viget.
Iuppiter, aut Neptunus eos, vel quemque sequuntur,
Quid iuvat, aut manibus sculpta metalla suis?
Vana colunt miseri, surdis mutisque precantur,
Daemonibusque litant debita danda Deo.
Non pecudum placare Deum fas sanguine nostrum;
Pluris amat hominis vota benigna pius.
Iam satis errori tempus tribuere profano,
Cultibus inlicitis cedere tempus adest.

84) ex Festo accepit Nigellus, scribente, fluctus maris quando quiescunt, sive malacia est, flustra appellari. *MUR.*

Ultima labentis hos iam vocat hora diei,
Vinetis Domini portio restat adhuc.
Otia lenta decet iam nunc quoque rumpere, dum lux
Alma, licet homini quaerere dumque Deum,
Ne nox atra cadens miseros conprendat inertes
Tradat et ignicomis ilico rite focis.
Tu sacer Ebo tamen perlectis accipe biblis,
Testamenta novi dogmatis ac veteris;
Hoc de fonte sacro fer pocula dulcia primo,
Quis haustis recolant dogmata vera Dei.
Aspera dede locis mox convenientibus, atque
Nosse queant [a] *hactenus orsa colunt.*
His breviter regem nostris de partibus Herholdt [b]
Adgredere, et dictis nostra referto sibi.
Nos pietate Dei pariter nostraeque fidei
Dogmate conpuncti, haec sibi dicta damus.
Consiliis modo si mavult parere benignis,
Suscipiat nostra pectore verba pio.
Pro dolor, accelerans errorem linquat avitum
Poscimus, et Christo det pia vota pio,
Offerat atque Deo semet promptissimus ipsum,
Cuius factura est, quique creavit eum.
Monstra nefanda procul, seu Iuppiter horridus absit,
Neptunum linquat, ecclesiamque colat.
Dona salutaris capiat de fonte sacrato,
Atque crucem Christi frontibus, opto, ferat.
Non, sua regna mihi ut cedant, hoc consulo, credat,
Sed quo plasma Dei lucrificare queam.
Si cupit, ad nostras concurrat concitus arces,
Percipiat vero fonte lavacra Dei.
Insuper ablutus [85], *dapibus iuvatus et armis,* 85
Mox sua regna petens vivat amore Dei.
Haec nos vera fides, divini iussa Tonantis
Dicere quippe monent, quae volo perficere.
Mox iubet Ebonem donari munere magno.
Vade, Deus tecum, induperator ait.

86

Nuncius interea [86] Brittonum a parte rebellum
Ecce venit solito, nuncia saeva refert.
Scilicet infectum quod nuper Caesar ad illos
Firmarat pignus, insuper atque fidem.
Accitis populis, armis quoque rite paratis,
Illuc Caesar ovans concitus ire parat,
Francia cunta ruit, veniunt gentesque subactae,
Et Pippine tua parte venire paras.
Divisit populum ternis sub partibus omnem,
Ductoresque dedit, ordinat et proceres.
Partem unam aequivoco belli committit, et una
Matfridum sociat, milia multa simul;
Pippino regi huc Helisacharque potentes
Iunguntur, numero cetera turba caret;
Agmen ovans Caesar medium sibi vindicat ipse
Belliger, et sapiens ordine bella movet.

a) *aliqua excidisse patet; Muratorius legendum proposuit* „Nosse queant falsa quae hactenus orsa colunt“ *Fortasse* Nosse queant velim quae hactenus orsa colunt“ b) herdoldt *cod.*

85) cf. monachum Sangallensem de gestis Karoli lib. II. cap. 19. 86) anno 824.

Hos Lantpertus agit, hos ducit in agmina Matfrid,
  Et Hludowice puer bella paterna geris.
Pippin sive sui et Francorum mixta caterva
  Arma ferunt, vastant undique gentis honos.
Caesar agens Francos, per calles dirigit amplos;
  Regmina Brittonum sic peragrata patent.
Huc egomet scutum humeris ensemque revinctum
  Gessi, sed nemo me feriente dolet.
Pippin hoc aspiciens[a] risit, miratur, et infit:
  Cede armis frater[87]*; litteram amato magis!* 87
Tunc peragrant agros, silvas tremulasque paludes,
  Vastatur populus, et pecus omne perit.
Ducuntur capti miseri, moriuntur et armis;
  Tandem reliquiae Caesaris arma petunt.
Caesar namque duces custodes ponit opimos;
  Si cupiant, nequeunt bella movere magis.
Victor at inde pius Caesar remeavit, et omnes
  Victores Franci mox sua tecta petunt.

Ebo[88] sacer dudum Nortmannica regna peragrans, 88
  Munia clara dabat nominis apta Dei.
Iam Herorde tuas praesul pervenerat arces,
  Et tua de Christi dogmate corda replet.
Ille Dei monitis, regis quoque credere verbis
  Coeperat, et populum praedicat ipse suum.
Credo, sacer, *dictis tantum si gesta sequantur,*
  Perge, ait, *ad regem: haec sibi dicta refer.*
„Cernere namque placet Francorum regna, fidemque
  Caesaris, arma, dapes, christicolumque decus,
Culturamque Dei, cui servit cuncta potestas,
  Ut canis, atque fides firmiter alma tenet.
Tum mihi si vester, recinis quem dogmate, Christus
  Cedat opem voti, protinus acta dabo.
Di quoque serventur, quorum sacravimus aras,
  Usque Dei possim visere templa tui.
Si Deus ille tuus nostris praefertur honore,
  Et valet oranti munera plura dare,
Linquere causa monet, Christo parere iuvabit,
  Sculptaque flammivomis ferre metalla focis.
Munera ferre iubet, donat quoque munere sacrum,
  Qualia Denorum rus[89] quoque habere valet. 89
Ebo[90] redit gaudens, lucrisque propheta futuris 90
  Aestuat, et regi vota placenda refert,
Qualiter Heroldus, Denorum rector opimus,
  Sacra lavacra Dei suscipienda petat.
Caesar at deinde pius grates persolvit opimas
  Cunctipatri Domino, qui dedit omne bonum,
Et iubet extemplo imperii per iura subacti
  Omnibus obnixe solvere vota Deo,
Scilicet ut Christus, qui mundum sanguine totum
  Salvavit, redimat hos quoque ab hoste malo.
Engilin-[91] ipse pius placido tunc tramite -heim 91
  Advolat induperans coniuge cum sobole.

a) aspicitiens *cod.*

87) i. e. monache. 88) anno 825. 89) rus more theutonico pro terra et infra v. 724. adhibetur. 90) anno 826. 91) descriptio basilicae sancti Albani Moguntiae, in cuius suburbano Einhardus ad a. 787. Ingelheimense palatium collocat.

Est locus ille situs rapidi prope flumina Rheni,
Ornatus variis cultibus et dapibus,
Quo domus ampla patet centum perfixa columnis,
Quo reditus varii tectaque multimoda,
Mille aditus, reditus, millenaque claustra domorum,
Acta magistrorum artificumque manu.
Templa Dei summo[a] constant operata metallo,
Aerati postes, aurea hostiola,
Inclita gesta Dei, series memoranda virorum,
Pictura insigni quo relegenda patent.
Ut primo, ponente Deo, pars laeva recenset,
Incolitant homines te paradise novi;
Inscia corda mali serpens ut perfidus Aevae
Temptat, ut illa virum tangit, ut ipse cibum,
Ut Domino veniente tegunt se tegmine ficus,
Ut pro peccatis iam coluere solum;
Frater ob invidiam fratrem pro munere primo
Perculit, haud gladio[b], sed manibus miseris.
Inde per innumeros pergit pictura sequaces,
Ordine sive modo dogmata prisca refert.
Utque latex totum merito diffusus in orbem
Crevit, et ad finem traxit ut omne genus;
Ut miserante Deo paucos subvexerat archa,
Et corvi meritum, sive columba tuum.
Inde Habrahae sobolisque[c] suae, pinguntur et acta
Ioseph seu fratrum, et Pharaonis opus;
Liberat ut populum Aegypto iam munere Moyses,
Ut perit Aegiptus, Israel utque meat,
Et lex dante Deo geminis descripta tabellis,
Flumina de rupe, deque volucre cybus;
Et promissa diu quo redditur hospita tellus,
Ut Hiesus populo dux bonus extiterat.
Iamque prophetarum, regum praemagna caterva
Pingitur, acta simul et celebrata nitent,
Et Davidis opus, Salomonis et acta potentis,
Templaque divino aedificata opere;
Inde duces populi quales quantique fuere,
Atque sacerdotum culmina seu procerum.
Altera pars retinet Christi vitalia gesta,
Quae terris missus a genitore dedit;
Angelus ut primo Mariae delapsus ad aures,
Utque Maria sonat: *Ecce puella Dei.*
Nascitur ut Christus, sacris longe ante prophetis
Notus, et e pannis volvitur utque Deus.
Ut pia pastores capiunt mox iussa Tonantis,
Cernere moxque Deum quo meruere magi,
Ut furit Herodes, Christum succedere credens,
Perculit ut pueros qui meruere mori;
Ut fugit Aegipto Ioseph, puerumque reportat,
Crevit ut ipse puer, subditus utque fuit;
Ut baptizari voluit, qui venerat omnes
Sanguine salvare, qui periere diu;
More hominis ut tanta tulit ieiunia Christus,
Ut temptatorem perculit arte suum;
Ut pia per mundum docuit mox munia patris,
Reddidit infirmis munia prisca pius.

a) *a poeta summi scriptum censeo. M.* b) cladio *cod.* c) sobolique *cod.*

Mortua quin etiam ut reparavit[a] corpora vitae,
Daemonis[b] arma tulit, expulit utque procul,
Discipulo ut tradente fero saevoque popello,
More hominis voluit ut Deus ipse mori;
Ut surgens propriis apparuit[c] ipse ministris,
Utque polos palam scandit, et arva regit.
His est aula Dei picturis arte referta,
Pleniter artifici rite polita manu.
Regia namque domus late persculpta nitescit,
Et canit ingenio maxima gesta virum,
Cyri[d] gesta canit, nec non et tempore Nini
Proelia multimoda duraque facta nimis.
Hic videas fluvio regis saevire furorem,
Vindicat ut cari denique funus equi;
Deinc mulieris ovans infelix prenderat arva,
Sanguinis utre caput ponitur inde suum.
Impia nec Falaris reticentur gesta nefandi,
Utque truces populos hic necat arte fera.
Ut Pyrirlus[91] ei quidam, faber aeris et auri, 91
Iungitur, et Falari cum impietate miser
Aere celer taurum nimio fabrivit honore,
Truderet et hominis quo pia membra ferus;
Moxque tyrannus eum tauri conclusit in alvo,
Arsque dedit mortem ut artificique suo.
Romulus et Remus Romae ut fundamina ponunt,
Perculit ut fratrem impius ille suum;
Hannibal ut bellis semper persuetus iniquis,
Lumine privatus ut fuit ipse suo;
Ut quoque Alexander bello sibi vindicat orbem,
Ut Romana manus crevit et usque polum.
Parte alia tecti mirantur gesta paterna,
Atque piae fidei proximiora magis.
Caesareis actis romanae sedis opimae
Iunguntur Franci gestaque mira simul.
Constantinus uti Romam dimittit amore[92], 92
Constantinopolim construit ipse sibi.
Theodosius felix illuc depictus habetur,
Actis praeclaris addita gesta suis.
Hinc Carolus primus Frisonum Marte magister
Pingitur, et secum grandia gesta manus;
Hinc Pippine micas, Aquitanis iura remittens,
Et regno socias, Marte favente, tuo;
Et Carolus sapiens vultus praetendit apertos,
Fertque coronatum stemmate rite caput;
Hinc Saxona cohors contra stat, proelia temptat,
Ille ferit, domitat, ad sua iura trahit.

His aliisque actis clare locus ille nitescit,
Pascitur et visu, cernere quosque iuvat.
Illic ergo pius Caesar dat iura subactis,
More suo regni rite revolvit opus;
Ecce volant centum per Rheni flumina puppes,
Velaque candidolis consotiata modis,
Denorum populis oneratae munere, nec non
Heroldum regem prima carina vehit,

a) reperavit *cod.* b) doemonis *cod.* c) aparuit *cod.* d) ciry *cod.*

91) alias Perillus *MUR.* 92) *amore*, scil. Sylvestri pontificis.

Te Hludowice petens. Debetur hoc tibi munus,
Qui facis ecclesiae crescere rite decus.
Iamque propinquabant ripae, portumque tenebant;
Caesar ab excelsa haec prospicit arce pius,
Matfridumque iubet, iuvenum comitante caterva,
Ocius occurrat pro pietate viris.
Mittit equos faleris multos ostroque paratos,
Qui revehant homines ad sua tecta novos.
Francisco subvectus equo Heroldus adibat,
Coniunx atque domus cuncta venire parat.
Caesar eum gaudens celsa suscepit ab aula,
Ordinat expensas, distribuitque dapes.
Heroldus regem adclinis affatur opimum,
Incipit ore sua vota referre prior:
Caesar opime, tuas quae res me vexit ad arces,
Meque, domumque meam, et genus omne simul,
Incipiam nararre, iubet si vestra potestas,
Caesareis promptus auribus atque canam.
Namque diu patrum sectatus iura priorum,
More mei generis hactenus usque tuli,
Et mea sacra meis semper dis atque deabus
Persolvi supplex [a], *et pia vota dedi,*
Scilicet ut horum suffragia regna paterna
Servarent, populum, praedia sive lares,
Auferrentque [b] *famem, seu noxia cuncta potenter*
Abstraherentque, darent prospera cuncta suis.
Ebo sacer vester, dudum Nortmannica rura
Ingrediens, aliter praedicat atque probat.
Namque canit coeli terraeque marisque creantem
Esse Deum verum, quem decet omne decus.
Qui geminos homines luti de fomite primo
Fecerat, unde genus crevit in orbe virum;
Ille Deus summus natum transmisit in arva,
De cuius latere sanguis et unda fluit.
Haec [c] *lavit mundum miserans mox crimine ab omni,*
Atque renascenti coelica regna dedit.
Filius ille Dei Christus vocitatur Iesus,
Cuius crisma beat nunc genus omne pium.
Hunc nisi confessus fuerit quisque esse Tonantem,
Et pia baptismi munera suscipiat,
Tartarei invitus properabit ad ima profundi,
Quo male daemonibus consociandus erit.
Ast quicumque cupit coeli conscendere sedem,
Quo manet omne bonum, et procul omne malum,
Iam fateatur, eum verum esse deumque hominemque,
Expurget nec non corpora fonte sacro,
In Patris, et Nati, seu nomine Flaminis almi
Membra salutiferis ter quoque mundet aquis.
Hic Deus est unus, quamvis sint nomina trina,
Par honor atque decus et fuit, est, quoque erit.
Cetera, quae manibus constant praeficta, metalla
Idola vana vocat praesul, et esse nihil.
Hanc mihi Caesar amans praesul sanctissimus Ebo
Esse fidem vestram censuit ore suo;
Cuius ego exemplo verbis recreatus honestis,
Credo Deum verum, respuo sculpta manus.

a) suplex *cod.* b) auferentque *cod.* c) hac *praefert Mur.*

Idcirco ad vestrum properavi remige regnum,
Ut mihi vestra fides consociata foret.
Caesar ad haec: *Herolde, tibi quae poscis amice*
Rite dabo, et grates inde rependo Deo.
Quo miserante diu sectatus iussa celidri,
Cristicolam tandem poscis adire fidem.
Ecce parate, iubet, *cuncti concurrite*, Caesar,
Munera baptismi rite parate[a], *decet,*
Candidolas vestes quales gestare decebit
Cristicolis, fontes, crismaque, seu latices.
Ordine his gestis, sacris quoque rite paratis,
Caesar et Heroldus tecta sacrata petunt.
Caesar honore Dei Heroldum suscoepit ab undis,
Vestibus albidulis ornat et ipse manu;
Iudith reginam Heroldi pulcra induperatrix
Fonte levat sacro, vestibus atque tegit;
Hlutharius Caesar, Hludowici filius almi,
Heroldi natum sustulit a latice;
Regis honoratos proceres revelantque decorant,
Ast alios plures turba levavit aquis.
O Hludowice, Deo quantas das magne catervas!
Quantus odor Christo te faciente meat!
Haec tibi lucra diu, princeps, servata manebunt;
Abstrahis ore lupi, quae facis esse Dei.
Vestibus albatus Herorld, seu corde renatus,
Iam patris eximii candida tecta subit.
Caesar ei celsus praegrandia munera donat[b],
Qualia Francorum gignere rura valent,
Consertam clamidem gemmis seu murice rubro,
Aureus in gyro quam quoque limbus arat.
Dat lateri insignem Caesar, quem gesserat, ensem,
Aurea quem comunt cingula rite data.
Aurea mox geminos constringunt vincla lacertos,
Foemora gemmatus balteus eius obit;
Et caput insigni donatur rite corona,
Perstringuntque pedes aurea plectra[93] suos; 93
Aurea per dorsum resplendent tegmina latum,
Ornanturque manus tegmine candidulo.
Munera praeterea matronae regia Iudith
Congrua namque dedit, gratificumque decus,
Scilicet ex auro tunicam gemmisque rigentem,
Conficit ast qualem arte Minerva sua;
Aurea vitta caput gemmis redimita coronat,
Atque munile tegit pectora grande nova;
Flexilis obtorti per collum it circulus auri,
Armillaeque tenent brachia femineae;
Foemora lenta tegunt auro gemmisque peracta
Cingula, dorsa tegit aurea cappa suum.
Nec minus interea Hlutharius ornat amore
Heroldi natum vestibus aurigeris.
Caetera namque cohors Francisco more paratur,
Vestimenta sibi Caesar amore dedit.

a) *fortasse* parare decet *M.* b) donat . turrite corona *codex.*

93) plectrum, Sipontino teste, interdum est appellatum calcar aeneum, quod olim addebatur gallis gallinaceis inter se pugnaturis, qui mos apud Britannos viget. Num ergo calcaria heic innuuntur? *MUR.* Ita censeo.

Interea missarum aderant iam sacra parata,
More vocat signum[94] ad culmina sacra homines. 94
Tecta nitent vario clero repleta corusco,
Ordine mirifico vernat amoena domus;
Turba sacerdotum Clementis[95] dogmate constat, 95
Levitaeque micant ordine namque Pii.
Theuto[96] chorum cleri disponit rite canentum, 96
Adhalluitus adest, fertque manu ferulam,
Percutit[a] instantesque, viam componit honore
Caesaris et procerum, coniugis et sobolis.
Atria Caesar ovans per lata petebat in aulam,
Sedulus officiis adfore saepe sacris;
Resplendens auro nimium gemmisque refulgens,
Innixus famulis laetus abibat iter.
Hilduinus habet dextram, Helisacharque sinistram
Sustentat; Gerung[97] pergit at ipse prior, 97
Virgam more gerit, servans vestigia regis,
Aurea cuius habet quippe corona caput.
Hlutharius que pius, Heroldus et ipse togatus
Pone sequuntur eos, muneribusque micant.
Ante patrem pulcher Carolus puer inclitus auro
Laetus abit, plantis marmora pulsat ovans.
Iudith interea regali munere fulta
Procedit, renitens munere mirifico,
Quam proceres gemini summo comitantur honore,
Matfridus sive Huc[98] consociando gradum, 98
Atque coronati dominam venerantur honestam;
Vestibus auratis celsus uterque micat.
Heroldi sequitur propius quam denique coniunx,
Induperatricis munera[b] laeta piae.
Et Fridugisus abit, sequitur quem discipulorum
Turba sagax, candens vestibus, atque fide.
Ordine composito sequitur deinc caetera pubes,
Vestibus ornata munere Caesareo.
Caesar ut ecclesiam gressu pervenit honesto,
Exposcit votis more suo Dominum.
Mox tuba Theutonis clare dat rite boatum,
Quam sequitur clerus protinus atque chori.
Miratur Herold, coniunx mirantur et omnes
Proles, et socii culmina tanta Dei,
Mirantur clerum, mirantur denique templum,
Atque sacerdotes officiumque pium;
Regis praecipue mirantur proemia magni,
Imperiis cuius currere tanta vident.
Dic, Herolde, precor iam nunc, quam pluris amabis
Celse fidem regis, an tua sculpta nequam?
Ferque fabrita focis auri argentique metalla,
Et tibi sive tuis inde paretur honos.
Si ferrum fuerit, fortassis ad arva colenda
Sufficit, et cultros inde fabrire iube;

a) percut *cod.* b) *lego* munere *M. Sed* munera *hic pro* muneribus *adhibitum esse videtur.*

94) campana. 95) Puto Romani pontificis, in cuius suppositiis libris plura de presbyteris occurrunt. Fortassis et in subsequente versu innuitur Pius alter romanus pontifex, cui diaconorum, nescio quo bono teste, quaedam institutio tribuitur. *MUR.* 96) Aliquis ex palatinis proceribus, uti et Adhalvitus subsequenter positus. Circiter ea tempora floruit Theoto, qui post paucos annos cancellarii dignitate illustris, adhuc in diplomatis Hludovici Pii memoratur. Fuit et Theoto abbas Maioris-monasterii: sed fortasse neuter ad hunc locum pertinet. *MUR.* 97) ostiariorum magister, cf. Einh. ann. a. 822. 98) comes Turonicus, Hlotharii imperatoris socer.

Plus tibi vomer opes telluri infixus habebit,
Quam Deus ille tibi conferat arte sua.
Hic Deus est verus, Franci quem Caesar et ipse
Rite colunt votis; hunc cole, linque Iovem.
De Iove fac ollas nigras furvosque lebetes,
Ignem semper ament, auctor ut ipse suus.
Neptuno fabricetur aquae gerulus tibi iure
Urceus, et laticum semper habebit honos!

Interea reverenter opes parabantur heriles,
Atque cibi varii multimodumque merum.
Pistorum Petrus hinc princeps, hinc Gunzo[a] coquorum
Accelerant, mensas ordine more parant.
Candida praeponunt niveis mantelia villis[99], 99
Marmoreo[b] disco disposuere dapes.
Hic Cererem solitus, hic carnea dona ministrat;
Aurea per discum vasa sedere vides.
Nec minus Otho puer pincernis imperat ardens,
Praeparat et Bachi munera lenta meri.

Cultibus almificis transactis rite verenter,
Venerat unde prius, Caesar abire parat
Aureus; et coniunx, proles, auratus et omnis
Coetus abit, clerus denique candidolus.
Inde pius moderando gradum pervenit in aedes,
Quo sibi caesareo more parantur opes.
Discubuit laetus, lateri Iudith quoque pulcra
Iussa, sed et regis basiat ore genu.
Hlutarius Caesar, nec non Heroldus et hospes
Parte sua resident, rege iubente, thoro.
Miranturque dapes Deni, mirantur et arma
Caesaris, et famulos, et puerile decus[1]. 1
Ille dies laetus Francis Denisque renatis
Namque fuit merito, post recolendus erit.

Alter namque dies primo veniebat Eoo,
Cędunt astra polo, sole calescit humus;
Venatum ire parat Caesar Francique solentes,
Et secum Heroldum Caesar abire iubet.
Insula propter adest, Rheni quoque gurgite cinta,
Quo viret herba recens et nemus umbriferum;
Illuc quippe ferae multae variaeque fuerunt,
Et late silvis turba iacebat iners.
Hanc quoque complerunt venantum hinc inde manipli,
Atque molossorum[c] magna caterva simul.
Caesar veloci residens terit arva caballo,
Wito pharetratus cui comes ibat equo.
Plurima turba fluit iuvenum, nec non puerorum,
Inter Hlutharius quos celer ibat equo;
Atque simul Deni, nec non Heroldus et hospes,
Spectandi studio huc quoque laetus adest.

a) gunto *corr.* gunzo *cod.* b) marmareo *cod.* c) molosorum *cod.*

99) Heic peregrinum fortasse tibi videantur mantelia ista villis niveis, hoc est pilosa, adhibita in mensis. Verum poeta noster eruditum heic agit, mutuatus eam dicendi formam a Virgilio, aut ab Ovidio apud quos
— — „*tonsisque ferunt mantelia villis*
et — — — „*villis mantele solutis*.
Auctor vero Servius est, maiores mappas villos habuisse. Ita apud Romanos: num et apud Francos, an vero heic versus gratia dicatur, aliorum esto iudicium. *MUR.* 1) pueri honorarii; qui untriti in aula regia dicebantur, ii praecipue ex eorum numero fuerint. *MUR.*

Iam pia scandit equum Iudith pulcherrima coniunx
Caesaris, ornata comptaque mirifice,
Quam proceres summi dominam, seu turba potentum
Praeterit et sequitur regis honore pii.
Iam nemus omne sonat crebris latratibus ictus,
Hinc hominum voces, hinc tuba crebra furit;
Dissiliuntque ferae, fugiuntque per aspera dumi,
Nec fuga subsidio, nec nemus estque, latex.
Inter cornigeros cecidit quoque dammula cervos [a],
Dentifer ipse cadit cuspide fixus aper.
Caesar laetus enim dat corpora multa ferarum
Ipse neci, propria perculit atque manu;
Hlutariusque celer florens, fretusque iuventa
Percutit ursorum corpora multa manu.
Caetera turba virum passim per prata trucidat
Diversi generis multimodasque feras.
Forte canum infestante fugit damella caterva
Per nemus umbriferum, perque salicta salit;
Ecce locum, quo turba potens et Caesera Iudith
Constiterant, Carolus cum quibus ipse puer,
Praeterit instanter, pedibus spes constat in ipsis;
Ni fuga subsidium conferat, ecce perit.
Quam puer aspiciens Carolus cupit ecce parentis
More sequi, precibus postulat acer equum;
Arma rogat cupidus, pharetram celeresque sagittas,
Et cupit ire sequax, ut pater ipse solet.
Ingeminatque preces precibus; sed pulcra creatrix
Ire vetat, voto nec dat habere viam.
Ni pedagogus eum teneat materque volentem,
More puer pueri iam volet ire pedes.
Pergunt ast alii iuvenes, capiuntque fugacem
Bestiolam, inlaesam mox puero revehunt.
Arma aevo tenero tunc convenientia sumit,
Perculit atque ferae terga tremenda puer.
Hunc puerile decus hinc inde frequentat et ambit,
Hunc patris virtus, nomen et ornat avi,
Qualis Apollo micat gradiens per culmina Deli,
Latonae matri gaudia magna ferens.

Iam pater eximius Caesar seu caetera pubes
Venatu gravidi tecta subire parant;
Sed tamen in medio nemoris viridantia claustra
Iudith prudenter construit, atque tegit
Vimine praeraso, nec non et tonsile buxo,
Palleolis cingit, linteolisque tegit,
Atque pio regi viridanti ruris in herba
Ipsa sedile parat, ordinat atque dapes.
Mox manibus lotis Caesar seu pulcra iugalis
Aurato ecce thoro discubuere simul.
Hlutharius pulcher, Heroldus et hospes amatus
Accumbunt mensae, rege iubente pio.
Caetera gramineo residet nam rure iuventus,
Per nemus umbriferum corpora lassa fovet.
Pinguia tosta ferunt iuvenes mox exta ferarum;
Caesareis dapibus mixta ferina coit.
Aufugit acta fames dapibus; dant pocula buccis,
Pellitur atque sitis ipsa liquore pio,

a) corvus cod.

Laetificatque bonus mox pectora fortia Bacchus:
Laetanter repetunt aulica tecta viri.
Aulai ut venere, fovent mox corda Lyaeo,
Et vespertinis pergitur officiis.
His quoque transactis solito digneque, verenter
Inde palatinas iam subiere domus.
Ecce manus iuvenum, venatus munera tollens,
Multa fluit, cupiens regis adesse oculis[a].
Milia cervorum praegrandia cornua, nec non
Ursorum referunt tergora seu capita,
Plurima saetigerum revehunt et corpora aprorum,
Capreolos, dammas fert puerile decus.
Ille pius praedam famulos partitus in omnes
More suo, clero pars quoque magna cadit.
Interea Heroldus cum talia cerneret hospes,
Multimoda versat pectore consilia.
Regia iura videns, stupet imperiumque fidemque,
Offitiumque Dei currere iure suo.
Sed tandem incertos tergit de pectore motus,
Consiliumque capit, quod Deus ipse dedit.
Ecce fide plenus, regi haec quoque verba profatur,
Sponte sua veniens procidit ante pedes:
Caesar opime, Dei cultor, rectorque tuorum,
Quos tibi cunctipotens contulit alme Deus,
Cerno, quod insignis, paciens, fortisque, piusque,
Armiger, et clemens sis, tribuente Deo
Dives opum nimium, nec non largitor egentum,
Blandus subiectis atque quietus ades.
Omnia virtutum video tibi credita Caesar
Flumina, sidereo pectora rore madent,
Colla iugo Christi en monitans mea vestra subegit
Suasio, et aeternis traxit ab usque focis,
Deque errore malo memetque domumque subactam
Abstulit, et vero pectora fonte replet.
Insuper en donis variisque iuvatus et armis,
Corde Deo plenus, corpus habundat ope.
Talia quis faceret, ni Christi ignitus amore
Ingratae plebi munia tanta ferens?
Credo quidem, in terris vos nunc caput esse bonorum,
Cristicolum imperii rite tenere decus;
Idola cuncta mihi ut cedunt pro nomine Christi,
Sicque potestates nomine quippe tuo.
Cedat iamque potens antiqui gloria saecli,
Dum viget imperium, dante Tonante, tuum.
Forte aliquis aequandus erat tibi munere et armis:
Praecellis cunctos sed quoque amore Dei.
Sed quid agam iam iam? cur me mea verba retardant?
Et sermone brevi prodere tanta volo.
Mox manibus iunctis[2] regi se tradidit ultro,
Et secum regnum, quod sibi iure fuit.
Suscipe Caesar, ait, *me, nec non regna subacta:*
Sponte tuis memet confero servitiis!
Caesar at ipse manus manibus suscepit honestis;
Iunguntur Francis Denica regna piis.

a) occulis *cod.*

2) cf. T. I. ann. Laurissenses et Einhardi ad a. 757.

Mox quoque Caesar ovans Francisco more veterno[3] 3
Dat[4] sibi equum nec non, ut solet, arma simul. 4
Festa dies iterum surgit renovata nitescens,
Francis et Denis concelebrata micat.
Interea Caesar Heroldum iamque fidelem
Munere donat opum pro pietate sua.
Illius ast propter tribuit sibi praedia fines,
Et loca vinifera multimodasque dapes,
Officiique Dei cultum quo rite perornet,
Dat sibi Caesar adhuc omnia vasa potens.
Ordinibus vero dat vestimenta sacratis,
Datque sacerdotes catholicosque libros.
Illuc et monachos mittit miserando volentes,
Qui revehant populos ad pia regna poli.
Munera quanta quidem seu qualia donat habenda,
Ingenium vincunt exsuperantque melos.

Interea nautae, pelagi qui pignora norant,
Stipe rates onerant regificisque cibis;
Et iam vela vocant aurae, ventusque morantes
Arguit, atque hiemis signa tremenda monet.
Navibus aequatis tandem velisque novatis,
Cum licitu Heroldus intrat honore ratem,
Filius atque nepos ipsius regis in aula
Excubiis vigilant, Francica iura colunt.
Heroldus dapibus variisque refertus et armis,
Per mare fluctigavum propria regna petit.
Haec Hludowice Deo das tu quoque lucra potenti,
Et socias regnis inclita regna tuis;
Arma patrum nullo quae non valuere duello,
Sponte sua, capere, te modo regna petunt;
Quod nec Roma potens tenuit, nec Francia iura,
Tu retines Christi nomine cuncta pater.
Organa quin etiam, quae numquam Francia crevit,
Unde Pelasga tument regna superba nimis,
Et quis te solis, Caesar, superasse putabat
Constanti, nobilis nunc Aquis aula tenet.
Fors erit indicium, quod Francis colla remittant,
Cum sibi praecipuum tollitur inde decus.
Francia plaude, decet; Hludowico fer pia grates,
Cuius virtute munera tanta capis.
Det Deus omnipotens, coeli terraeque repertor,
Secla perampla suum nomen in orbe sonet.
Haec quoque dum canerem, Strazburc custode tuebar,
Delicti proprii conscius atque reus,
Virgo Maria tibi quo templa dicata nitescunt,
Quo tuus in terris rite veretur[5] honos. 5
Saepius has equidem dicuntur visere sedes
Coelicolae, et coetus has colere angelicus.
Plurima mira quidem referunt, sed pauca renarrans
Sume Thalia, favet si tibi virgo pia.
Ecclesiae custos Theutrammus[6] nomine quondam 6
Praefatae fuerat, nomine dignus eo.
Pervigil hic solitus noctuque dieque sacratam
Virginis ante aram saepe rogare Deum,

3) i. e. vetusto. 4) cf. Taciti Germaniam cap. 14. 5) *vereri* ut supra *tueri* significatione passiva usurpatum. 6) *theut* vir, *ram* fortis. *MUR.*

Idcirco meruit, coelesti munere fretus,
Angelicos cives cernere saepe sacer.
Nocte quidem quadam, psalmis hymnisque peractis,
Cum cuperet membra fessa locare thoro,
Templum namque videt subita clarescere luce
Ut sol, et accendi sole serena dies.
Surgit ab usque thoro, causam cognoscere mavult,
Lumine quo tanto fulgeat alma domus.
Forte aquilae similis pennis praetexerat aram,
Non tamen in terris gignitur haec volucres [a];
Rostrum erat ex auro, gemma pretiosior unguis,
Et color in pennis aethere fusus adest,
Ast oculis lux ipsa micat. Stupet ipse sacerdos,
Nec valet obtutus tendere contra suos.
Miratur volucrem, pariter miratur et alas,
Lumina praecipue, corpus et omne simul.
Tamque diu residet, cum galli garrula terna
Vox resonat, fratres excitat officio.
Inde levans, miranda fides, se sponte fenestra
Obvia recludit, laxat et ire foras.
Ipsa abeunte polos, pariter lux ipsa recessit:
Apparet, civem inde fuisse Dei.
Tempore nempe alio crevit [7] didasculus idem, 7
Mira satis cecinit quae mihi turba fratrum,
Psalleret ut solito praefatae sedis ad aram,
Expendens tenebras, corde petendo Deum,
Disciputi secum, quorum custodia noctis,
Servabant signi tempora pervigiles.
Ecce repente sonus, tonitrus, ventusque perurguens
Concutit instanter ardua tecta domus.
Disciputi cecidere solo, trepidique per aulam
Corpora prosternunt, mensque timore fugit,
Intrepidusque sacer palmis ad sidera pansis,
Scire cupit, causae quid sonus ille ferat.
Aspicit alma aperire domus mox tecta sacratae,
Intrantesque videt tres quoque honore viros,
Lumine perfusos, vestitos vestibus albis,
Candidiora nive corpora, lacte caput.
Tertius in medio senior namque ipse duobus
Fultus abit famulis, ingrediturque pie.
Ut pedibus tenuere solum, mox virginis aram
Religione petunt, et prece vota canunt.
Tramite more hominis nam culmina [8] caetera poscunt, 8
Ore sonant verba, ordine dantque preces.
Dextera pars aedis Pauli nam munere [9] gaudet, 9
Fulcitur laeva nomine quippe Petri,
Aegregius doctor hinc, claviger [b] inde polorum;
Inter utrosque micat mater opima Dei.
Michael mediam sibi seu crux vindicat aulam,
Ultima Iohannis unguine [10] laeta nitet. 10
Hos quoque coelicolae terris petiere precatu,
Quorum animas cernunt saepius ante Deum.
Quis nam idiota [11] ferat demens, non corpora patrum 11
Sanctorum merito rure colenda fore,

a) *ita codex, pro* volucris, *fortasse ut syllabam produceret.* b) clavier *cod.*

7) vidit, a *cerno. MUR.* 8) heic pro *altaribus* accipienda sunt. *MUR.* 9) reliquiis. 10) oleum benedictum ex reliquiis S. Iohannis. *MUR.* 11) voci huic glossa theotisca *Heimikizogener* superscripta est.

Cum Deus in famulis merito veneretur[12] amatis, 12
Quorum nos precibus scandimus alta poli?
Non Deus est Petrus, sed Petri credo precatu
Noxa delicti posse carere mei.
Nam tenus[13] usque viri properant per templa Mariae, 13
Semper tecta super discooperta patent;
Expletis votis remeant ad sidera sursum,
Suscepere suum tecta reclusa locum.
Hoc sacer aspiciens pergit, sotiosque revisit,
Qui stupefacta diu pectora rure[14] tenent. 14
Surgite, ait, *sotii*, *nam quae fortuna coegit*
Vos dormire modo, *dum vigilare decet?*
Singultu quatiente valent vix promere verba,
Ignotosque rei se fore nempe ferunt.
Eia, ait, *instanter horam tempusque notate;*
Forte feret nobis haec quoque res aliud.
Credo, *fuit vates praesulque dicatus honore*,
Angelicus revehit quem quoque in aethra[a] *chorus.*
Mira fides rerum! Bonefatius almus in illo
Tempore decessit, quem sacer ille videt,
Ferrea Frisonum Christi dum dogmate vellet
Frangere corda, viam ad coelica regna dare.
Morbida heu medicum mox gens extinxit opimum,
Vulnere quippe suo regna paravit ei.
Hic properans coelos, socio comitante gemello[15], 15
Virgo Maria tua visere templa volet.
Magna tibi virtus coelo, terraque potestas,
Quae patrem mundi progenerasse vales.
Tu mihi, confer opem inmerito, conferque medellam
Exilio, cuius limina saepe colo.
Et si praesentis fugit effera gloria secli,
Te duce, virgo pia coelica regna petam.

Hoc tibi, Caesar, opus stolida crocitante cicuta
Porrigit Ermoldus[b] exul, egenus, inops;
Munere quippe carens, fero carmina pauca potenti,
Divitiis liber[16] offero namque melos. 16
Regia corda manu Christus qui stringit et ornat,
Vertit et in partes quas sibi cumque placet,
Qui tua praecipue virtutum flore replevit,
Atque redundare de pietate dedit,
Conferat, ut nostram propius, rex inclite, causam
Respicias, aurem accomodando pie,
Veridicis poteris forsan cognoscere verbis
Criminis obiecti me minus esse reum.
Non tamen excuso me illius, crede, reatus
Inmunem, quo[c] sum trursus in exilio.
Sed pietas inmensa, reis quae debita laxat,
Deprecor ut nostri sit memor exilii.
Tu quoque digna sibi coniux, pulcherrima Iudith,
Quae secum imperii culmina iure tenes,

a) hermoldus *corr.* ermoldus *codex.* b) *ante* quo *in codice lacuna occurrit*, *quam Lambecius voce* Infelix *explere conatus est*, *aperte autem* Iu *olim primae litterae erant*; *restitui locum ope apographi Harleiani saeculo XV. exarati Nro.* 3685.

12) vox passive usurpata. 13) i. e. quoad. 14) i. e. humi. 15) i. e. gemino, vide supra v. 699, 700. 16) opibus destitutus.

Confer opem lapso, allisum solare misellum,
Erige labentem, carcere solve reum,
Ut vos Altitonans per plurima tempora saecli
Sublimet, salvet, ditet, honoret, amet[a].

CARMEN NIGELLI[b] ERMOLDI EXULIS IN LAUDEM GLORIOSISSIMI PIPPINI REGIS.

Perge Talia[c], placet, nostro sociata labori,
Magnifico regi fer mea dicta celer;
Condere nube cava[d], ventis da vela secundis,
Donec ad egregii regna venire queas.
Qua regione pius, quis nunc consistat in horis[1], 1
Narratu nostro sat bene nosse vales.
Est fluvius nostris fama modo notus in arvis,
Cui Curantan[2] inest nomen et amplus honor; 2
Piscibus hunc habilem et pratorum[e] germine letum
Sanctonus[3] adfirmat, nec Egelisma[4] minus[f]; 3 4
Aurea rura sibi flavescunt, rosea[g] prata,
Fertilis arboribus, vitibus[h] atque satis;
Haud procul hunc propter laqueata palatia cernes[i],
Quod, Luduwice, tuus sermo peregit[k] opus.
Illuc, crede mihi, nuper pascalia festa
Coniuge cum digna rex peragenda fuit.
Ventum erit ut tandem ad praefata palatia regis,
Prospicies varium murmur inesse loco;
Ordine quisque suo regalia iussa frequentat,
Currit hic, ille manet, hic venit, ille redit;
Prospectant proceres, se rex quo limine solus
Officioque Dei pergat inesse solers.
Hac clerus graditur, patres hinc, inde iuvencli,
Et puerile simul agmen abibit ovans.
Praemissis senibus iuvenumque stipante caterva,
Consulibus[5] mediis, rex venerande venis. 5
Forte Talia cupis signis cognoscere regem;
Noscere quo possis, rex tibi signa dabit.
Ut Phoebus radiis totum dilucidat[l] orbem,
Utque calore suo nubila cuncta fugat,
Arboribusque, satis, nautis, sua gaudia signans,
Haud aliter populo rex veniendo placet.
At regina quidem summis vestigia plantis
Ordinat, et sequitur, ecclesiamque petit.
Quam circum comitantur heri seu regia pubes,
Virgineique chori pulcra corona comit;

a) amet. UCS *Finis codicis. Hic addendum quod V. Cl. et amico mihi Henrico Goltermann monente codex Harleianus supra Lib. II. v. 488. legit:* Quod pius induperans regna nova recupit (*i. e.* novare cupit) b) nigely *cod* c) i. e. Thalia d) cana *superposito* cava *cod.* e) praetorum c. f) *ita correxi, codex* egelismamnus g) roseam c. h) vicibus c. i) cernens c. k) pergit c. l) dilcucitat c

1) i. e. oris. 2) hodie Charente. 3) Saintes. 4) Angoulême. 5) i. e. comitibus.

Ipsa puellare graditur comitante phalanga,
Regifico retinens luxu onerosa nimis.
His ita conspectis tu demum pelle timorem, Rex sine fine manens, miseris tu parce rui(nam)
Teque palam cunctis offer adesse, peto;
Dic: *Valeant patres, fratres, valeantque sodales!*
Ordinibus variis solve salutis opus.
Undique conveniunt socii fratresque patresque,
Singula quisque cupit orsa referre sibi;
His tandem breviter verbis me vivere dices,
Exiliumque pati culpa operante mea.
Invenies quosdam nostrum flevisse laborem,
Est cui corde pius noster et almus amor
Vestra manent vobis socii, dic, *gaudia regni,*
Gloria larga simul et pietatis honos;
Nam sua quae fuerit tandem fortuna sequetur;
Inveniet reditum fors operante Deo.
Coetibus in tantis haud usquam deerit amicus,
Regis ad aspectum sistere te cupiens;
Ut quoque sorte datum fuerit tibi cernere regem,
Dic: *Ave, rex, salve, rex venerande, vale.*
Mox prostrata solo celsis da basia plantis,
Celsa forte manu te relevabit humo;
At gemitu vario lacrimis compunctus obortis[a],
Si sibi cura mei, cuncta referre iubet:
Unde venis, te aut quis nostram huc misit ad aulam? Rex
Dixerit, at tu mox exere iussa libens,
Exere quicquid habes, testor, nec multa loquaris,
Divitibus nimia displicuisse solent.
Exulis imperium me tanta per equora vectam Talia
Conpulit ad vestra regna venire modo;
Prosperitate volens de vestra certus haberi,
Coniugis et prolis, seu procerum atque ducum.
His sibi cura manet, horum me discere causas
Iussit, et ad sese cuncta referre cito"
„*Verba, Talia, placent ex ordine dictaque cuncta,* Rex
Sed mihi de nostro exule certa refer.
Est quibus in terris, urbs quae dic, quique coloni,
Quis sacer aut populi aut pietatis opus,
Ordine quo poteris nobis narrare memento,
Quod valeam dictis noscere cuncta tuis."
„*Terra antiqua, potens, Franco possessa colono*[b], Talia
Cui nomen Helisaz Francus habere dedit;
Wasacus est istinc, Rhenus quoque perluit illinc,
Inter utrumque sedet plebs animosa nimis.
Baccus habet colles, pubescunt montibus uvae,
Vallibus in mediis pinguia culta satis;
Pinguia culta nimis putrique simillima fimo,
Qui solet agricolis horrea laeta dare.
Arva ferunt Cererem, colles dant copia[c] *vini,*
Wasace das silvas, Rhenus opimat humum.
Experiere, libet, iam nunc quid possit uterque,
Quis populo tribuit[d] *fertiliora suo.*
„„*Nota nimis Francis, Saxonibus atque Suebis,* Rhenus
Munera larga quibus nostra carina vehit,

a) ab ostis *cod.* b) francos p. colona *cod.* c) i. e. copiam d) tribuat *legendum.*

Mercibus innumeris opifex nec pisce secunda,
Fluminibus magnis, sum quia Rhenus ego.
Wasacus infoelix vento quassatus et imbri
Munere pro vario ligna dat apta foco;
Wasacus ecce meum latum percurrit in orbem,
Nomen et officio regibus apta veho.“

Wasacus

„Robore de nostro fabricata palatia constant,
Ecclesiaeque domus, transtraque lecta fero;
Saltibus in nostris soliti discurrere reges,
Venatu varias exagitare feras.
Hic fugit ad fontes coniecta cerva sagitta,
Hac spumosus aper flumina nota petit.
Quid de pisce loquar? Vario sum pisce repletus,
Fluminibus parvis sum quia dives ego;
Quod mercede putas proprioque adquirier usu,
Crede mihi, nostro munere, Rhene, venit;
Si non Rhene fores, mansissent denique nostra
Horrea, quae nobis gignit amoenus ager,
Per te vecta quidem praetioque redempta marino;
Esurit hic noster, heu, gemebundus ovans!
Si non Rhene fores, mansissent laeta falerna,
Baccus et exhilarans gaudia larga daret
Per te vecta quidem praetioque redempta marino,
Vineas recubans vinitor ipse sitit.“

Rhenus

„Omnia si populus proprios misisset in usus
Quae, Helisacci, tuus gignit amoenus ager,
Gens animosa armis vinoque sepulta iaceret,
Vix in tam magna urbe maneret homo;
Utile consilium Frisonibus atque marinis
Vendere vina fuit, et meliora vehi.
Hinc quoque plebis honor populi transcurrit honestus,
Hinc regni cives, hinc peregrinus, opes.
Nam tego veste meos[a] *vario fucata colore,*
Quae tibimet nusquam, Wasace, nota foret.
Lignea tecta tibi, nobis est aurea harena,
Robore pro secto lucida gemma venit;
Nilus ut Aegiptum rivis perfundit opacum,
Utquae humore suo fertilis extat humus,
Haud aliter populi praecibus deposcor anelis,
Dum redeam relevans prataque seu Cererem.“

Wasacus

„Aufuge Rhene procul, latices prohibeto nocivos,
Stulte rigare cupis — heu sata laeta necas!
Si non montanis misissem sedibus aulam,
Iam me captivum duceret unda ferox.
Quae tibi Rhene dedi, Ligeri fortasse dedissem
Si licitum patriam posse redire foret.“
Wasace quicquid habes, totum tibi semper habeto;
Tutum iter ad patriam per tua rura dato!
Parcite carminibus, sint vobis munera vestra,
Me vocat urbanus ad sua tecta fragor.
Urbs populosa nimis Romano nomine dicta est
Argenterata, nomine digna suo;
Prosperitate nova Strasburg vocitata manet nunc,
Quod populis constet publica strata modo.
Hac Bernolde manes devotus in urbe sacerdos,
Commisse plebis fers pia vota Deo.

a) vestem eos cod.

Quem Carolus sapiens, quondam regnator in orbe,
Doctrine studiis imbuit atque fide.
Saxona hic equidem veniens de gente sagaci,
Sensu atque ingenio nunc bene doctus homo,
Vir humilis, bonitate micans, pietate coruscans,
Artibus ingenuis insita corda gerens;
Sed gens atra nimis, cui praest modo praesul, honore
Divitiis pollens, nescit amare Deum;
Barbara lingua sibi, scripturae nescia sacrae,
Ni foret antestis ingeniosus ei:
Hic populis noto scripturas frangere verbo
Certat, et assiduo vomere corda terit,
Interpres quoniam simul atque antestis[7] *habetur;*
Sic monitando gregem ducit ad astra suum.
Adiuvat et praebet Christi suffragia mater,
Sunt quia cura sibi templa dicata loco;
Cesaris imperium nos hanc perduxit ad urbem
Cumque sacerdote iussit adesse pio!
Nec, rex, cuncta tibi possum sermone referre,
Contulit inmerito quam pia dona sacer,
Humanitate volens nostrum relevare dolorem,
Sollicitus verbo hinc monet, inde fovet.
Plura quid hinc referam? solo se nomine profert,
Cetera namque simul presul et exul habent.
Inde tibi potius debentur, rex pie, grates,
Haec quia cuncta facit certe in amore tuo.
His pro peccatis vester manet exul in arvis,
Haec urbs, hic populus, hic sacer, haec pietas.
Exilium levius quamquam sit munere nostrum,
Edocet exilium res ratione duplex:
Una quod solo patriis deiectus ab arvis,
Altera quod te, rex, cernere, celse, nequit.
Si sibi rura, domus, seu predia multa darentur,
Te sine nulla putat, quicquid habere valet."
„*Parce Talia, precor, sunt nobis digna relatu* Rex
Carmina, quae noster exul habere velit;
Novimus exilio[a] *multos tolerasse laborem*
Gentiles, fateor, ecclesiaeque viros,
E quibus ut valeas paucis cognoscere multa,
Mente teneto, precor, quae tibi dicta dabo.
Exul ob invidiam quam multos Naso labores
Pertulit, haec tibimet nota, Talia, manent.
Ipse poeta Maro patrio[b] *spoliatus honore,*
Versibus en reditum, arte redemit agros.
Qui potius colitur Christi[c] *dilectus amore,*
Phatmos Iohannes truditur exilio.
Claviger ipse Petrus, nec non fortissimus heros
Paulus, clau . . . .
Hilarius, radians Pictavis in urbe sacerdos,
Extera pro Christo sustulit exilia;
Ergo Talia decet pacienter ferre laborem,
Cum constet magnos haec subiisse viros!
Dic sibi multiplices nostra de parte salutes,
Prospera cuncta vides, perge Talia, vale!"

---

a) exilium cod. b) patrios cod. c) *deest in cod.*

7) i. e. antistes, more Nigelli solito

AD EUNDEM PIPPINUM.

Sunt mihi praeterea — nam, rex venerande, fatebor —
  Carmina parva, paro quae recinenda tibi.
Carminibus prisci quondam placuere poetae,
  Carmine Naso placet atque poeta Maro;
Rustica nostra tamen nuper Musella placebat,
  Et solitus nostris ludere versiculis;
Nam tibi magna satis possent cum scribere magni,
  Et facerent, nostrum saepe placebat opus:
Saepe potens catulum, gremio quem nutrit, alacrem [a]
  Cum canibus doctis saltus adire facit;
Magnis cum redeat praeda exagitata molosis,
  Quod catulus tribuit, hoc quoque pluris amat.
Pruna nigella placent, spernuntur lilia postquam,
  Rustica cum magnis merula saepe canit;
Saepe placent regi de luto vascula ficta,
  Aurificis superant pocula sculpta manu.
Sic leo terribilis, homini formido ferisque,
  Vilis blanditur obsequio catuli;
Sic auro ferrum, sic ulmus grata Lieo,
  Inter doctilocos scurro placere solet;
Sic arbusta iuvant proprio plantata labore,
  Ingenii nostri [b] sic tibi Musa placet.
Quaeso, benigne satis gratanter dicta capessas,
  Quae modo nostra libens Musa iocosa canit!
Caesareo veniens pulcro de germine Pippin,
  Rex generate piis et geniture pios,
Pulcher es aspectu, vultu pulcherrimus extas,
  Atque oculis paribus lumina digna geris.
Vertice de summo plantam ut veniatur ad imam,
  In toto macula corpore nulla manet;
Et tibi lingua sagax, prudens verbum, inclita vox est,
  Sensus adest facilis, mensque benigna satis —
Si Veneris soboles, Priami si filius adsit,
  Haector et Aeneas caedet uterque tibi.
Regibus antiquis quicquid cecinere poetae,
  Tu Pippine meus omnia solus habes.
Omnia conveniunt regali in corpore membra;
  Conveniat casto Christum in amore coli,
Muneris est cuius, regni quod sceptra gubernas,
  Qui tibi plura valet, si placet, alme dare.
Caelica regna monet primum tibi querere Christus:
  Sufficientur, ait, cetera sponte sua.
Utere concessis, flagito, inconcessa caveto,
  Sic bona cuncta bonis adsociata manent;
Utere nempe iocis silvestribus, utere campo [c],
  Cum cane cumque capo ista vel illa cape;
Sitque statuta dies venalibus utier armis,
  Sitque statuta dies utiliora sequi.
Nec puer esse velis iam nunc aetate nec actu,
  Esto vir! hoc quoque, rex, nomen habere vales.
Omnia consilio facito, Ecclesiaste monente,
  Actaque consilio post placitura manent [d].
Consiliis quondam Romana potentia crevit,
  Subdidit imperio cetera regna suo.

a) alacre *cod.* b) nostro *cod.* c) *deest vox, quam supplevi.* d) narent *cod. quod correxi.*

Dilige [*] subiectos, dilectio maxima res est,
Qua sine nemo Deum cernere namque valet.
Dilige iusticiam, iustus quo possis haberi;
Rex sapiens debet iustus et esse pius,
Pauperis auditor promtissimus, altor egentum;
Ecclesiae iuris nec tibi cura minus.
Colla superba teres, humiles relevabis ab imis,
Esto bonis placidus, fervidus esto malis.
Sic tua progenies, regni moderando decorem,
Latius extendit nomen in orbe suum.
Sit tua cura Deus, regum qui iura ministrat,
Cuius ad imperium sidera, terra, tremunt.
Nullus amor Domini debet postponere amorem,
Adsimilata Deo quia est creatura nihil.
Vita refert patrum, ut talia iussa sequentem
Quemdam heremi lustris vitam habuisse virum,
Qui strenuam toto transegit pectore vitam,
Cui soli Domino vivere cura fuit;
Solus erat semper, solum se laetus agebat,
Nec sibi cura magis praeter amare Deum,
Oratu fletuque simul coelestia mente tuendo
Promeruit tandem cernere namque Deum;
Nam scriptura docet, quotiens sibi replacebat,
Apparere Deum conloquiaque dare.
Digna sed infoelix post tanta proemia vitae
Musio nutritur, usibus aptus ei,
Qui solamen erat monacho convivaque soli,
Palpabatque feri terga pater manibus.
Namque die quadam Christum cum cernere vellet,
Et precibus solitis posceret: *Alme veni,*
Da famulo indigno placidum, da, cernere vultum
Christe tuum, supplex cernuus ecce peto!
Sensit enim, nec nota sibi responsa dabantur,
Se peccasse [a] Deo fassus ait nimium.
Quid faceret? Lacrimarum flumina fudit,
Pectora nam pugnis, unguibus ora quatit;
Omnia conqueritans, gemitu pulsabat Olimphum,
Ut sibi, Christe, tuus sermo veniret ovans.
Contriti miserans precibus veniamque precanti
Christus ait: *Tanti est musio causa mali!*
Dummodo nostra tibi placuit plus visio cunctis,
At tibi nostra placens visio saepe fuit.
Quantum in amore tuo huius dilectio crevit,
Tantum, crede mihi, visio nostra fugit.
Ad sese rediens, verbis flagrisque fugacem
Insequitur, celsa denique voce tonat:
Musio, perge foras mures agitare fugaces,
Carnibus et quorum sume libenter opes!
Bestia caesa fugit, Dominique revertitur almus
Fulgor, et abiectum restituit famulum.
Liminibus nostris [b] liceat succedere nusquam
Bestiolam, pro qua tot mala proveniunt!
Nec ideo haec tibi, rex, scripsi, quod cura sit huius
Bestiolae, canum sit pia cura minor;
Non est parva quidem vestro sed publica res, rex,
Cessa ministerio, propitiante Deo.

*) Diliges *cod.* a) Sepe casse *cod.* b) vestris?

Officii nomen vestri tenet alma potestas,
Rex regat ut populum; hinc quoque nomen habet.
Haec trepidans refero famulus, sed fida manebit
In domino pietas, cuius amore cano.
Acta legens regum poteris cognoscere, princeps,
Quisque Deo placuit quae sibi provenerint.
Primus in Ebrea Saul rex unctus habetur,
Quem gens dura sibi praefore namque petit;
Hic tenus usque Dei servavit iussa iubentis,
Et regnum obtinuit, et decus omne simul;
Denique, crede mihi, a Domino ut mox corde recessit,
Raetro habiit, regnum perdidit ipse, obiit!
David psalmographus, rex atque propheta Tonantis,
Successit regno mox meliore fide,
Semper amore Dei iussis parere paratus,
Confissus numquam viribus in propriis;
Peccavit siquidem, correctus voce prophetae
Mox veniam lacrimis seu prece promeruit.
Prospera cuncta sibi Domino tribuente fuere,
Et Salomon sua sede locato obiit.
Hic etiam sapiens regni suscepit honorem,
Atque fide patris regna diu obtinuit;
Nam quicumque Dei regum praecepta peregit,
Et regnum obtinuit, ac[a] bona cuncta manent;
Qui secus atque suos pravos sectavit amores,
Posthabito Domino qui sibi regna dedit,
Hunc quoque praesentis dimisit gloria saecli,
Pro dolor! aeterni compos in esse nequit.
Nulla valent melius proprii quam gesta[b] parentis
Reddere te certum, si recitata placent;
Unde reor vobis nuper scripsisse parumper,
Nescio si vestris auribus apta forent.
Nam genus alme tuum ut regni suscepit honorem,
Ecclesiae satagens crescere fecit opus;
Quanto in amore Dei ecclesiarum iura levavit,
Tanto prostravit arma nociva sibi.
Primus adest Pippin[c, 8], Caroli pater ecce potentis, 8
Rex bonus et sapiens ecclesiamque colens,
Francia gens nimium cuius virtute secunda
Crevit, et ecce suum claret in orbe decus!
Hinc Carolus magnus[9], variis virtutibus auctus, 9
Qui propriis manibus amplificavit avos;
Qualis in arma fuit, quantus surrexit in ensem,
Interrogatus Friso referre valet.
Tercius, ecce, venit Caroli lectissima proles,
Pippinus, cuius nomine nomen habes;
Hic virtute Dei subiecit maxima regna,
De quorum numero gens Aquitana manet.
Iam venit armipotens Carolus, Pippinea proles,
Romuleum Francis praestitit imperium,
Rex bonus et sapiens, mitis, praeclarus, honestus,
Augustus, placidus, bellipotensque, pius,
Ecclesiae custos, sapientia munere cuius
Surrexit, longo tempore posthabita.
Nostra nequit, fateor, gracilis nunc Musa referre
Inclita gesta viri; rus, polus, aequor, habent.

a) nec *cod.* b) qua gesta par estis *cod.* c) pippini *cod.* 8) maior domus regiae. 9) maior domus regiae.

Tres quoque Cunctipotens Carolo de coniuge natos
Contulit; hos reges plebs vocitabat ovans:
Aequivocus patri primus nomenque parentis
Gestator, Carolus, inclitus atque potens,
Qui populo placitus regno succedere gaudens,
Iam procerum votis induperator erat;
Alter avi gestans nomen de nomine Pippin,
Italici regni dignus honore fuit,
Quem Carolus sapiens nimio dilexit amore,
Regem constituit, inclita dona dedit.
His ita sepositis, cursum transegit uterque,
Digna suis meritis Christus habere dedit.
Quid tibi rex referam regnorum iura? tributor
Perspexit famulum, cui sua sceptra daret.
Tercius, ecce, manet Hluduwicus Caesar in orbe,
Quem merito Christus vexit ad imperium.
Dum puer, acta tamen puerilia nulla patratu,
Semper amor Domini pectore regis erat;
A puero semper Christi succensus amore,
Cuius tutus ope cetera perdomuit.
Hic virtute sua nescivit querere regna,
Imperiumque modo, dante Tonante, tenet.
Cuius celsa fides, probitas, sapientia, laus, pax,
Nota satis Aeuropae finibus atque Asiae;
Pacificus, prudens, doctus, moderatus, amatus,
Augusti nomen induperator habet;
Ecclesiae tutor, monachorum regula, concors
De cuius meritis omnia mundus habet;
Cuius in aspectu Phoebi radiatur imago,
Cuius ab ore fluunt dulcia mella satis.
Nam terrena regens, meritis transcendens Olimphum,
Vivus in aetherea iam modo sede micat.
Non aliunde, peto, in genitore exempla require;
Quae gessit facito, quae facit ipse gere!
Haec tibi rex quondam verbis scriptisque solebam
Dicere, non ea quae conposuere quidam.
Testis adest[a] Christus, tu rex mitissime nosti;
Invidiae haec stimulis improperata mihi!
Sed pater omnipotens Susannam crimine solvens,
Me vestris meritis solvere nempe valet!
Sit tua vita diu pulchra cum coniuge Irmgart[b],
Pippin amate Deo, rex venerande satis!
Sic, rogo, praesentis delectet gloria mundi,
Ut vobis pateat ianua celsa poli;
Vivite foelices per tempora longa, iugales,
Iura pudicitiae servet uterque sibi:
Coniugii casti soboles procedat amata,
Quae patrum referat nomen ad aethra poli!
Carmina nostra tuo princeps tutamine, posco,
Ante tuos vultus sint recitata pie;
Quisque cupit nostros molimine rodere versus,
Audiat a vobis: *Parce! Nigellus abest.*
Rex bone, te propter famulum consiste Nigellum;
Quisque cupit, Martem inferat, arma gero!
ER- modolata tibi conscripsit carmina -MOLDUS,
Nominis ut famuli sis memor, alme, tui.

a) Testis adest testis Christus *cod.*
b) ringart *cod.*

EX VITIS ADALHARDI ET WALAE ABBATUM CORBEIENSIUM.

Adalhardus et Wala, Karoli Martelli ex Bernhardo filio nepotes et fundatores monasterii Corbeiensis novi, vitae scriptorem sortiti sunt Paschasium Radbertum, abbatem post eos Corbeiensem et qui tertius in omni eorum consilio fuisset et opere. Cuius tamen scripta rhetorico ornatu ita abundant, ut ea integra collectioni nostrae inserere incongruum fuisset. Damus igitur inde decerpta secundum editionem Mabillonii in Actis SS. O. S. B. saec. IV. T. I., qui in vita Adalhardi Surium, Bollandum et codices duos secutus, Walae vitam primus omnium ex codice pervetusto monasterii S. Martini de Campis Parisiensis vulgavit.

Adalhardi vita, Mabillonio monente, ante Walae obitum scripta est; Walae, vel, ut in opere vocatur, Arsenii epitaphium, Hludowico I. superstite inceptum, sed nonnisi post annum 851, *quo Ermengardis imperatrix obierat, finitum, libro primo res gestas ante Hludowici exauctorationem, libro secundo historiam annorum* 830-835 *sistit, adhibitis (ob metum imperatoris et Karoli, Galliae regis) nominibus fictitiis, sed a primo iam editore explicatis.*

I. EX VITA ADALHARDI.

2. Recolere scribendo cupio virum, quem sanctum et admirabilem universus paene praedicat orbis: quem quia vidimus, et usi familiaritatis eius amore, licet indigni sumus; omnino tacere, quamvis indocti nequimus: ut dum cum oculis videre negamur, saltem mentis officio prosequi mereamur. . .

4. Qua pietate, licet mentis ingenio segnis, tui recordor, virorum carissime Adalharde pater, senectutis decus, species sanctitatis, forma virtutum; in tantum, inquam, tui recordor, amoris vinculo, ut vix admodum me valeam inter utraque temperare negotia. . . .

7. Qui cum esset regali prosapia, Pippini magni regis nepos, Caroli consobrinus augusti, inter palatii tirocinia omni mundi prudentia eruditus, una cum terrarum principe magistris adhibitus; elegit magis iustitiae fore et veritatis amicus, quam in inlicita consentire, etiam multis oblectatus blanditiis. Unde factum est, cum idem imperator Carolus Desideratam, Desiderii regis Italorum filiam, repudiaret, quam sibi dudum etiam quorumdam Francorum iuramentis petierat in coniugium, ut nullo negotio beatus senex persuaderi posset, dum esset adhuc tiro palatii, ut ei quam vivente illa rex acceperat, aliquo communicaret servitutis obsequio, sed culpabat modis omnibus tale connubium, et gemebat puer beatae indolis, quod et nonnulli Francorum eo essent periuri, atque rex inlicito uteretur thoro, propria sine aliquo crimine repulsa uxore. Quo nimio zelo succensus elegit plus saeculum relinquere adhuc puer, quam talibus admisceri negotiis, ut propinquo, quem contraire prohibendo non posset, non se consentire fugiendo monstraret. . . .

8. Despiciens itaque Pharaonis regni divitias, pervenit tandem ut monachus... Corbeiae, immo Christi ibidem expetiit fontem... ferme cum viginti esset annorum. . . .

9. cum iam diu ita totus effloruisset inter monasticam disciplinam, ut magis inesse caelestibus quam terrenis crederetur; nescio quo ducti patres affectu, quasi ex iussu regio, hortulanum eum constituunt. . . .

11. molestabatur; quia, licet pro dignitatis genere, saepius tamen eum invisendo propinqui et noti frequentarent, quam quieti viri animus poposcisset, quo factum est, ut ilico alter Helias fuga laberetur, non Iezabel, sed carnis fugiens voluptatem. . . . Itaque sic se fugiens ut se inveniret, pervenit secum in fortitudine verbi usque ad montem Casinum, nolens patriae cognoscere curas, neque praedicari de se vento iactantiae laudes . . .

12. At ubi ita conscius venit Casinum, quo totius fons religionis et origo putabatur; susceptus quidem a patre monasterii: sed Dei disponente iudicio ibi eum paullulum licuit immorari. Fertur namque quod ilico quidam ei anachoreta in spiritu Dei praediceret, quinam et unde esset, et ob quam causam eo usque advenisset, ac deinde post modicum praedicit adventuros regis nuntios, qui eum repeterent, suoque in loco restituerent. Quod ille audiens turbabatur plurimum, quod votis prospera non succederent, qui adsumens ilico abbatem loci illius, retulit ei sua quaeque, rogans atque obsecrans, si quo modo posset effugere, clementer annueret, quo nomen illius ultra etiam nec a longe audiretur.

13. Sed praeoccupavit Deus mox eorum consilia: et dum moras faciunt evolvendi, continuo praeoccupatur nuntiis, qui tenentes eum reduxerunt in patriam. Quid putas? quam amarus erat animus, quam maestus, quia ad patriae fines et dulcia proprii soli arva invitus rediret! . . .

14. Et dum ita quietus iam victor celsa sederet in mentis arce, dispensante Dei providentia rursus ei novus constituitur pugnandi ordo. Agitur namque non longe postquam redierat, proprio consentiente monasterii patre, ut nec multum longe dispar, id est alter Augustinus, vivente praedecessore successor eligatur: nisi quod ille episcopus fuerit, iste vero abbatis loco subrogatus sit; utrique tamen perfecti Dei dispensatores, inveniuntur. Erat autem idem beatus praefati patris Augustini velut pedissequus, operum clarissimus imitator, satis acutus ingenio, voluntate promtus, eloquentia dives, dulcifluus affatu, auditorem tanto afficiens fructu, ut linguam eius vix aliud quam calamum sancti Spiritus credere potuisses. Praedicationis eius officium lacrymae commendabant, et cordis duritiam gemitus molliebat. Fluebat itaque lacrymarum ab eo serotinus imber, quatenus mentes uberius semen fructificandi caperent, et cor audientium huiusmodi sensu caritatis amore mulceret.

16. Iustitiam vero quantum sectatus sit, testis est Francia et omnia regna terrarum consultu sibi submissa, maxime tamen Italia, quae sibi commissa fuerat, ut regnum et eius regem Pippinum iuniorem ad statum reipublicae et ad religionis cultum utiliter, iuste atque discrete honestius informaret, ubi tantam promeruit laudem, ut a quibusdam, ita ut fertur, non homo, sed pro virtutis amore angelus praedicaretur. Fatentur enim, quod numquam in iudicio alicuius personam inspexerit, neque iuxta proverbium vulgi, aureo pugno sit murus eius animi fractus. Solus, ut aiunt,

potuit illaesus fluvium transire Acherontis avari, et sine discrimine caecitatis ex Alpibus remeare per annos. Ante quem tremebat in promtu superborum altitudo, gloriabatur humilitas mansuetorum, deposuit enim ilico in ingressu omnem inde tyrannicam potestatem, qui velut praedones iniqui in populo furebant, tantoque audentius quantum liciti auxiliabantur domini iure. Unde et omnem terram pessima potestate vastabant. Primum ergo his pacem reddidit, deinde sua cuique pius arbiter iura restituit. Ergo tanta inerat ei sapientiae virtus, ut pro virga censoris iudicis uteretur verbo, neque moram faciens sua cuique quae iusta fuerant designando. Fecit igitur ut suum quique adimplerent officium, et nulli ius usurparent alienum. Erat autem thesaurarius pauperum, viduarum patrimonium, pater vero orphanorum, maerentium consolator, brachium infirmorum, et forte superbientium flagrum. Verumtamen omnes de supercilio mentis artificioso deponebat ingenio, et nullum penitus frangebat, nisi quem conspiceret irrevocabilem esse.

17. Atque ita virtute validus, mitis et mansuetus, Romanorum pervenit ad fines, ubi a domno Leone, tunc temporis apostolico, tanto familiaritatis officio est susceptus, ut neminem constiterit Francorum antea suscepisse. Unde nostrorum quidam narrant sibi iocoso dixisse animo: *France*, inquit, *sciendo scias*, *quia si te aliud invenero quam te credo*, *non ultra necesse est Francorum aliquem huc venire cui credere debeam*. Quo profecto patet, quantum pondus habuerit idem vir, cuius evacuatio fidei Francorum genus omne probaverit non credendum, cuiusve firmitatis fuerit.

18. Sed quantus sit, plurimum produnt opera promissionis impleta, et testantur litterae quas de hac, quae inter homines est tenenda fides, Hlothario imperatori nuper direxit, inter reliqua ita dicens: „Quid putas, inquit, o princeps, si fides saepe inter cruores et saevientium arma, etiam inter paganos, tantum valuit, ut quisque se committeret alterius fidei sacramentis: quantum valere debeat foedus christiani in veritate promissum? Non te decipiat aliquis, obsecro, inquit, imperator, quia fides cum contra aliquem violatur, non homo, sed Deus testis et veritas mea contemnitur.“ Talibus dictis procul dubio liquet, quod facilius fuerit ferri violari vincula, quam huius viri fidei contaminari promissa; praesertim cum in eius pectore nil toto nisi fons veritatis et mira simplicitas radiabat; quem si diligenter inspiceres, erat in eo animus sigillo Christi impressus, ideo in nullo penitus corrumpi poterat.

19. Animus vero eius erat velut hortus paradisi, fidei muro conclusus, universarum consitus virtutum generibus. Huius viri imitabatur humilitatem, istius lenitatem: sequebatur autem alterius parsimoniae victum et mediocrem vestimentorum habitum. . . .

21. Idcirco ex omnibus per omnia satagebat, ut iam Christum in omnibus inveniret. Ob hoc autem ab aliquibus, ut epistolae magistri Albini ferunt, Antonius vocabatur, a nonnullis vero, ut supra dictum est, Aurelius Augustinus; agebat namque istud Gregorii, aliud vero beati Silvestri.

23. Novit altissima virtus, quod frequentius in tantum liberaliter tribuebat, ut ipse pauper ac sui simul viderentur egere.

25. Fateor plane numquam me invenisse virum, cui fons lacrymarum tantus inesset tantusque gemitus. Putares enim intrinsecus omnia fletibus resoluta profundis, suspiriis pectus disrumpere. Videbantur in eo ac si tonitrua resonare, dum se crebris tunderet ictibus, ut lacrymarum imbres uberius eliceret.

26. Qui cum exiguus ego aliquando ab eo requirerem huiusce lamenti genus et tanti fletus gratiam, intulit ita dicens: *Plango*, inquit, *fili mi*, *plango*, *non quasi humiliando flere me conveniam*, *aut ut altiora caeli sacramenta conspiciam*, *sed me*, *inquam*, *quid sim considerans*, *plangendo lugeo*: *plango quidem*, *non quia sic me vellem plangere*, *sed quia me ita plangendum novi*, *procul dubio plango*.

28. Quod si inter mundi discrimina huc illucque pro ecclesiae negotio occupatus esset, instituta tamen regulae minime deserebat, sed pro lectione vacabat fletibus, et pro reliquis officiis mentis iubilo Domino famulabatur. Noverant igitur omnes sui comites et itineris socii continuo, eum se nolle adpropinquari: idcirco procul ab eo gradiebantur, quatenus ille soli Deo vacaret.

29. Inde erat, quod profecto semper hilaris semperque mitis ac laetus inveniebatur: inde quod tam patiens, tam longanimis, tamque benignus in omnibus habeba-

tur. Erat enim filius pacis caritatisque catena, ut fraterna sibi viscera invicem cohaererent. Novit hoc Spoletum et Beneventum: qui cum hostili gladio se invicem indesinenter caederent, factum est, ut idem beatus illuc usque ob hoc progrediens deveniret, et Beneventum intraret, porro ibi cum esset, inter eos tantam restituit pacem, ut usque hodie connexi et confoederati sibi mutuo in pace Christi cohaereant. Unde non solum apud eos, sed etiam apud Graecos et omnes maris insulas, nimiam promeruit amoris gratiam, famam virtutis. Perpendebat autem in hoc discidio, quod utrique christiani et fratres essent: neque censuit eos ita Deo placere posse, ut tanta cruentarentur caede, et suarum praedas facultatum facerent: quia omnis, inquit apostolus, qui odit fratrem suum, homicida est, et scimus quod omnis homicida non habet vitam aeternam in se manentem. Unde se medium inter eos pius pater iniecit, et quam diabolus pacem Christi violaverat, sane ad plenum restituit. Igitur huiuscemodi negotio infatigabilis videbatur, et pro iustitia certator eximius.

30. Unde et factum est, cum imperator Carolus, dum vitae fecisset extremum, 814
et Hludowicus proles eius augustus successisset in regnum, ut diaboli agente invidia in eo veritas pravorum rursus solitis agitaretur insidiis. . . . Unde dolo accensi atque invidia, excogitaverunt quomodo ac si Danielem ex regis latere amoverent, ut iustitia ulterius non habendo defensorem statum amitteret, et iniquitas suis peremta fraudibus locum dominandi reciperet. Noveras enim omnium animarum Deus inspector, qui hoc consilium illius cordi inseveras, ut regis et ecclesiae cederet iussionibus, quod non nisi ob commune omnium bonorum studium hoc fecerat: videlicet ut libertas potentiorum tyrannide relevata propensius Domino militaret, et universarum iure laudes ecclesiarum devotius Domino redderentur. . . . Passus est igitur idem malignorum supercilio et accusatus fraude humanitatis, qui amore iustitiae ac veritatis in promtu nil sibi tutum servaverat, nisi se pro ea usque ad mortem modis omnibus tradidisset. Numquam enim timore occuluerat veritatem, numquam mendacium locum habere concesserat; sed miseros obiecta veri puritate clementer tegebat, quos praesertim avaritia et crudelis imperitorum vexabat ignavia. Unde cum caecitas iniquorum dolosius aranearum telas quam cautius venandi retia texuisset, noluit ante faciem apparere, ne forte pravitatis turpitudo iustitia relucente fedius monstraretur. Quo factum est, ut sine accusatore, sine congressu, necnon sine audientia atque sine iudicio iustitia plecteretur in eo. Qui pulsus praesentibus bonis, dignitate exutus, vulgi existimatione faedatus, ob beneficium reipublicae exsilium tulit.

32. Interim vero senex noster, sapientia probus, mittitur quasi unus ex ignobilibus ad Heri insulam. Missus vero illuc omni humano privatus honore, sed caelesti interim undique vallo fulcitur. Dissolvitur autem ad tempus quam felix quadriga germanitate in modum illius Ezechielis coniuncta, super quos Iesus lorica virtutum succinctus decentissime praesidebat. Erant igitur quinque unius viri semine propagati; quorum trium imperator augustus familiari usus consilio, una secum fundabili quadratura Francorum imperium satis admodum dispositum regebat reipublicae augmentatum. . . . Erat autem maior natu senex noster sanctissimus, aetate ac gratia iam Domino consecratus, maturior consilio, eximior omnibus sanctitate; deinde Wala virorum clarissimus, qui ei successit postea monachorum pater eximius, tunc temporis primus inter primos, et cunctis amabilior unus; nimia familiaritate regi inhaerens, et maxima praefecturae dignitate subvectus; in senatu clarior cunctis, in militia vero prudenti animo fortior universis, quem tanta laus sequebatur in omni vitae negotio, ut longe plus censeretur amore posse, quam omnium fastus etiam et tyrannis reliquorum. Erat enim iustitiae custos et decus honestatis, oppressorum quoque iustus oppressor.

33. Quibus inhaerebat ex latere sexu, soror Gundrada nomine, dispar, sed virtutibus procul dubio compar, fratribus assiduitate praesens, si quidem virgo familiarior regi, nobilium nobilissima, quae inter venereos palatii ardores et iuvenum venustates, etiam inter mulcentia deliciarum et inter omnia libidinis blandimenta, sola meruit (ut credimus) reportare pudicitiae palmam, et potuit (ut dicitur) carnis spurcitias inlaeso calle transire. . . Reliqui vero duo, videlicet Bernarius noster, et Theodrada soror eius Deo devota, quae iam reddito fructu nuptiarum secundum castimoniae gradum arripuerat, ad pedes Iesu cum Maria domi sedebant: illa quidem Suessionis

sanctimonalium regens vitam; iste vero Christi discipulatus nobiscum habens formam: utrique tamen ad unum bravium supernae vocationis currere festinabant.

35. Qui cum ita his avidius in invicem pro se et in omnibus decertarent, venit invidiae ventus, et dispersit eos procul ab invicem, in quibus praesertim florebat totius regni decus: ut et ipsi probati manifesti fierent, et ad quos devenirent, eorum virtutibus fulcirentur. At vero Corbeia tunc, multorum quoque ore iam diu laudata, maerens ac flens cum de tanto viduata patrono lugeret, in consolationem sui, Domino dispensante, meruit suscipere Walam, clarissimum virum, inter reliquos quos habebat nobiles, velut tironem Christi, quem postea post decessum fratris vice Christi gaudens sibi exsultat patrem habere. . . Inde igitur est, mi pater omnipotens, quod Bernarius noster Lirinum remittitur, Wala vero tuus Corbeia, ut dixi, tiro recipitur, qui deponens militiae cingulum, ut te totum velle sanctitatis indueret, arripuit primum tirocinia paradisi, ut consummaret in se mensuram Christi. Theodrada namque quasi innocens sub sancta professione Suessionis relinquitur: porro praefata Gundrada ad sanctam Radegundem quondam reginam mittitur, idcirco ut cui communicaverat ex parte florens inter palatii discrimina, imitaretur virtutum eius insignia: et cum ea die noctuque Deum exorans, de se suisque interdum consolationem obsecrando reciperet.

36. Sed cum iidem quasi exhonorati secedunt a palatio, procedit senex noster quasi ad epulas invitatus inter eos, ut aiunt, fortis fide, mente alacer, conscius puritate. Agebat namque gratias, quod dignus inventus fuerit pro veritate contumeliam pati, deinde nunc fratrem osculo deliniens lacrymantem, nunc sororem blanditiis et sanctorum afficiens hortamentis, amicis persuadens mentis fortitudinem, proceribus vero palatii exhibens virtutum exempla, porro in omnibus mirabilem mentis suae constantiam demonstrabat, ita ut quidam archiepiscoporum duo flentes ab eo regressi, ut fertur, imperatori augusto interroganti dicerent: *Quid putas, o,* inquiunt, *imperator? numquid vindicare te cupis hunc virum exhonorando, et qualibet terrarum parte eum consiliando? fatemur plane, quod numquam ei gaudium huic simile facere potuisses, quo nunc ei probata patientia caelitus condonatur: praesertim cum hodie sibi nimium gratulatur, pristinam in Christo recipere libertatem. Unde scias, quod numquam laetior numquam iucundior a nobis visus est aliquando, itaque nullum ferientis spe sancta subnixus pavet occursum, neque eum ullus hinc penetrat dolor.* Quod audiens imperator, pudore suffusus doluit se fecisse, quod iam ruboris erat inhibere.

37. At vero pius Christi famulus hoc Caesari quasi pro crimine imputantibus aiebat, dicens: *Nolite, quaeso, fratres mei, nolite attendere, quasi quod de nobis agitur, in hominis sit potestate. Fateor enim, etiam si idem aliud delegerit, quam quod a Deo semel prolatum est, non posse penitus retractari, nisi primum hoc opere compleatur: neque possunt compleri disposita, si non idem annuerit... Interim vero, quaeso, parcite a Deo collato nobis principi, quod non sua quodammodo, sed Domini nostri cui peccavimus, interdum utitur voluntate.*

38. Erat enim quasi speculum sanctitatis et inter omnium querimoniarum iura causidicus irrogantium. Dic rogo, quis tunc vel saxeum pectus habens non fleret? quis praecisus vel de silice non doleret? aut quis vel ferreis continere se poterat oculis, ne lugeret? maxime ea hora, cum omnes una voce plangendo clamarent: Pessima caecitas malumque consilium, ut fons consilii exsilio deportetur. Istud, inquiunt, non recuperabitur, neque Francorum quisquam ei similis tantusque caritatis ac veritatis invenietur adsertor. Plane, fatemur, pessima fraus et callidus veneni dolus! ecce quam iniquissimum instat tempus, dum iusti et boni exhonorantur viri, et nemo est qui interdicat. Quid igitur, putas, erit de nobis? Ecce, aiunt, tollitur pravitatis interdictor, et quis ultra iustitiae locus erit? quae consilii sanitas? praesertim cum omnes sua quaerant. Nemo igitur reipublicae, sed pessime sibi quisque consulit, consilium pro muneribus venditur, sequuntur retributiones, propria lucra considerant.

39. His et huiuscemodi querimoniarum vocibus usi, generaliter omnium corda singulorum fletibus ingemiscere cogebantur. Ignorabant ergo, quod Dei occulto iudicio factum sit, ut senex noster mala cum fierent ne videret, et poena peccati interim in quosdam liberius desaeviret. Tunc itaque, quasi ei hoc solum deesset quod primum concupiverat, Domino dispensante ab humano pellitur orbe. . .

41. Unde cognoscentes eum beati viri, inter quos quasi sub custodia degere

primum videbatur; coeperunt magno eius amore inardescere, et nimium venerari, non ob regiae quidem propinquitatis honorem; sed pro venustate morum et sapientiae documentis, necnon et pro sublimitate virtutum in tanto eum honore praeferentes, ut etiam eiusdem loci pater et omne illud collegium sanctum patris eum venerarentur obsequio, et secundum eius consilium sua cuncta tractarent, et obedirent ei in omnibus, prout is semel ore aliquid protulisset.

45. Quibus paterna ex acie per septennium ita discretione virtutum vallatis, 821 factum est, Domino annuente, ut sui exsulatus iam finem faceret, et clarior propriis honoribus redderetur.

46. Quo factum est, ut peracto tempore cum summo tandem revocaretur obsequio, ut pristinam reciperet dignitatem, passim omnibus exsultantibus et congratulantibus paene cunctis. Unde laetitiae voces hinc inde ad caelum usque tollebantur. Gratulabantur monachorum coenobia, resultabat iucunditate clerus ecclesiarum, vulgi quoque gaudia ubique ridebant; factus est autem concursus populi, quasi si in communi omnium festo caeli praeconio insignis redderetur.

47. Fratres autem cum quibus interim deguerat, audito suae regressionis die, coeperunt profecto contristari et maesti esse, atque quodammodo gratulari: contraque prae nimio amore ingenti animo lacrymabant, lacrymando quoque vix eum dimittere cogebantur. Inter quos virtute venerabilis Ragnardus, qui postea abbas eligitur, praecipuo fervebat mentis spiritu, flens maerore animi, et flendo quoque laetabatur. Laetabatur quidem, quia veritatis amator locum taxati meriti recepisset: sed dolebat valde, quod tanti viri praesentia privabatur. Unde factum est, ut cum pius Dei cultor iam iamque inde abiret, et omnes fratres ardenti animo eius vestigia gressusque osculando lacrymis abluerent, eique valedicerent, praefatus vir Dei domi infra lacrymarum cubicula sese reciperet, ne proficiscentem videret, quem plusquam se manere secum vellet, pro quo mori etiam procul dubio paratus esset. Sed cum senex eum multum diuque exspectando requireret, inventus est in quodam obscuritatis loco flens et eiulans, multaque trahens suspiria, qui cum vocatus esset ut seni valediceret, illeque nollet exire; precatus est internuntios, ne eum ibi plorantem detegerent. Quod audiens caritas sancti viri, regreditur iam de navi, ne fratrem quem sanctum noverat, inosculantem omitteret. Veniente autem ad eum sancto sene, coepit idem magnis vocibus inclamare ac dicere: *Quid hic quaesisti, felix pater? vel cur te mihi nunc ostendere voluisti? Testem*, inquit, *Deum habeo, quia mallem te hic mortuum sepelire, quam me relicto hinc vivum habere.* Tunc omnes fratres et famuli magnis eum prosequuntur fletibus: levantur vela tandem, remigia impelluntur: dant omnes gemitum, et ad litus eousque exspectant, quamdiu eum possent conspicere; fervebat vero in eis unus spiritus amoris, et ideo non se poterant continere.

48. Ille vero solutis carnis quidem, non cordis adspectibus, longa corporis attenuatus macie tandem pervenit ad palatium, ubi suscepto eo ambitiose ab omnibus, quaesitum est, quomodo ei celsitudo regia satisfaceret, quia timebant pro tanti viri iniuria futurum discrimen incurrere. Tunc beatus senex videns pudore animi talia meditantes, proruit ad medium, et verecundam regis mentem blandis delinivit affatibus. Persuasit autem nil eum de huiusmodi facto in animo retinere, sed omnia se Dei iudicio deputare debere.

49. Interea tum eodem cogente principe compellitur recipere suum sanctae vitae coenobium, flagitantibus filiis suis, ut eum saltem quocumque modo recipere meruissent. Ad quos cum advenisset diu desideratus, ut piis eorum complecteretur iam iamque amplexibus, vexabat eum salutis inimica febris, ita ut gemini affectus singulorum animos sauciarent.

50. Sed cum ibidem aliquantisper dulciter quievisset, caritatis officio iucunda- 822 tus, iterum ab Augusto gloriosius accersitur, et redit ad palatium; ubi cum introisset, velut quidam ait, virtutum radiis illustratus, quia venit Titan, marcescunt sidera. Apparuit autem ilico nudata insipientia, quae tegebatur pallio caliginis, et factus est stupor nimius, quis senatum populi ad tantam ineptiam deduxisset. Qui comperto non parum eos invidia fuisse delusos, duxerunt in irritum, paene quidquid per hoc tempus, ut eis visum est, argumentose tractaverant. Solvitur itaque saeva multorum captivitas, eorum maxime qui ex regio pollebant semine. Redditur ergo in uno

libertas omnibus, quocumque in loco tenerentur, nisi quos vita prius mors privarat. Tum deinde quorumdam tonsura propter furoris saevitiam illata transiit ad coronam, et dant Deo sponte, quod dudum inviti quasi ad ignominiam susceperant.

51. Quid plura? ipse gloriosus imperator publicam ex nonnullis suis reatibus paenitentiam suscipiens, factus est omnium humillimus, qui quasi regali elatione sibi pessimus persuasor fuerat: ut quorum oculi offenderant in delicto, satisfactione regia sanarentur; praesertim quod eius velle cunctos considerare, eiusque nolle conspicere manifestum non ambigitur. Sed nisi reversus esset veritatis adsertor, interea minime paruisset, quo lethargico spiritu premerentur. Unde etiam matura senectus caecitatis eorum vulnus salubri Christi antidoto mederi persuadendo curabat.

52. Ac deinde studuit, ut iustitiae virtus et sapientiae suas reciperent sedes, ut unusquisque servaret sibi commissum negotium, et sua cuique largirentur iura. Porro novitates vocum et temerarias iuxta apostolum praesumtiones, velut pestem in omnibus reprimebat. Omne igitur quod in lege caritatis non invenisset, inimicum aestimabat Deo, et velut venenum repudiabat. Cumque his et huiusmodi praeconiis, velut aurum probatum per ignem, clarius enituisset, factus est omnibus decuplo honoratior, ita ut ore omnium egregie resonaret. Amplectebatur autem cunctorum manibus, et quasi pater ab omnibus colebatur, eratque ecclesiarum magistris velut humilitate filius, consilio vero et prudentia quasi subvector inclitus. Qui cum ita satageret indefessus, ut perfecti omnes et Deo digni invenirentur, videtur demum novus renasci Francorum ordo, et aurora iustitiae quasi ab ortu surgere. Siluerat enim iam ex parte stratum furoris aequor, et ventosi ceciderant, ut Virgilius ait, murmuris aurae. Redierat, ut idem inquit, virgo cupidinis, (si parum liceat immutari), redierant et Saturnia regna, quia progenies bonae mentis iam quasi caelo refulserat alto.

53. Omnibus igitur circumcirca eatenus satisfactionis studio illustratis, et suis cum eo summo fruentibus otio, voluit se demum his exuere curis, ut esset sibimet et Deo intentus. Sed nequaquam passi sunt sancti fratres, licet multam eis excusationem senectutis suae praetenderet: quoniam quanto aetate maturior, tantum ad virtutum culmina tendentibus salubrior videbatur.

59. Ceterum res ecclesiae suae quemadmodum administraverit, testes idonei sunt sancti fratres, quorum consilio usus est et obsequio: per quos ita cuncta disposuit, ut et omnibus satis esset, nec multum alicui superflueret, neque in vacuum quid periret; sed omnia ad Dei laudem humanius largirentur. Fratribus salubria praesentis vitae tribuens, et nociva quaeque ac superflua resecans; hospitibus abundanter omnibus administrans; familiam quoque satis inlaesam a iugo servitutis conservans. Siquidem viduas huiusce familiae destitutas et caelibes viros per singulas villas constituens, eis stipendia iugiter ministrabat. Orphanorum quoque et debilium, necnon et hospitum, in iisdem locis opportunius velut xenodochium constituerat, ut res ecclesiae huius suum omnes quasi patrimonium possiderent. Testem Deum habeo, quod idem ipse huius ministros officii velut medicus saepe instituebat, ut et ipsi excogitarent artificiose, quomodo rerum aliquid eis ad comedendum pararent, et in huiuscemodi cibis eorum sanitas ne periret. Porro regi ex[a] divitibus nostrorum nullus tam largus erat, idcirco ut in omnibus Deus largitor omnium glorificaretur.

61. Bernardi filius fuisse, fratris magni Pippini regis, et Dei esse adoptivus non abnuitur.

62. Dicebatur quippe a quibusdam pro ludo, lorica frigoris, quoniam erat pelliceus et quasi thorax circa viscera fomentum caloris, vultu autem suavis idem et statura palmae adsimilatus erat, eo quod pulcher adspectu et decorus esset.

63. Porro eius oratio quam facunda, quam plena sensibus, quam suavis auditu manavit! Exstant eius epistolae ad plurimos directae, et omnium voces, qui numquam se uberius aut expressius loquentem audisse testantur. Voce quidem canorius cygno mulcebat auditum: sed et melle dulcius palatui cordis melodia sapiebat. Erat autem omnis narratio eius aperta valde, brevis ac lucida (quod dictionis genus oratores summis extollunt laudibus) nil fecilentum, neque dubium quid in sensu reservans: at vero plano in clausulis procedens gressu, sensus eius favifluus pinguissimo claudebatur fine. Erat igitur sonus adsertionis expositio dictionum, ita ut voce formaretur

a) *Mabill. et quod correxi*

proprius verborum intellectus, et suis singulae partium qualitates restituerentur sensibus, habens omnia membra narrationis capitulatim distincta, et ad retinendum facillima; ad persuadendum vero vel dissuadendum promptissima: semper avidius ad intendendum promovens audientes, igne calidius ad desiderandum, torporem discutiendo, incitans desidentes. Quae si facundia daretur mihi, luculentius explerem quod conatus sum: nunc autem excusatio pro ignorantia, venia pro voto debetur, praesertim cum stilus nullius ad hoc negotium melius expediret, quam eius, cuius ut vita praeeminet, ita et sermo antecellit; sed quia id ingenii unda denegat, voluisse caritatis iura tantum implesse probabitur.

64. Restat nunc affectu qualis fuerit intimare. Sed quo artis ingenio pandam eius affectum animi, qui uno semper mentis ardore afficiebatur in omni vitae negotio. Iugiter enim cupiens dissolvi et esse cum Christo, se laboribus fatigabat: permanere autem in carne propter nos necessarium, licet aliter fateretur, penitus sentiebat. Unde toto adnisu vitae satagebat prodesse omnibus, mille (ut ita dicam) caritatum semper negotiis occupatus: praesertim quod esset consilium totius patriae, et pater omnium indigentium, qui ore ac manibus, cum omni circumstantia facultatum, pro libertate Christi erat omnium servus.

65. Qui cum esset semper accensus ardore, pervenit usque ad Saxoniae fines, 823
ubi iam parvissima cellula a sancto viro, suo aequivoco, Adalhardo nomine, sumtu huius monasterii aedificari coeperat, eo quod idem beatus vir, quia suus fuerat nutritus et familiaris filius, intercesserat loco eius, dum ipse Hero insula exsul haberetur, mundi et paradisi civis. Videns igitur pius pater ac senex sanctissimus coeptum opus, quod pietatis esset officium, regem adiit, et petivit ab eo, ut daretur ei locus aedificandi: quia ille in quo situm fuerat, non utilis aut aptus esse probabatur. Quod audiens imperator augustus, gavisus est valde, volens ei multa largiri, nisi retineret eum ipse, qui nulli umquam concedebat sibi dare, quantum quilibet voluisset, sed quantum idem, vel si modicum, censuisset; agens semper illud apostoli, quia beatius dare quam accipere. Accepta autem potestate a rege, ut ubi vellet illud aedificaret, elegit locum valde amoenum et monachis nimis congruum ad habitandum: ubi et rex postea plurima propter Dei omnipotentis amorem contulit beneficia.

66. Est autem locus pergentibus ad ortum solis de fonte Patris situs supra litus Wiserae, in modum Δ litterae, vallis planitie collocatus; habens ad ortum solis praefatum alveum, et montem porrectum in facie iuxta fluvium, porro a meridie mons alius egrediens e fluvio sinu tendit ad occasum; a septemtrione vero alter e regione pari situ pergit, quousque se invicem viam per medium dantes copulentur. Atque ita in medio fit vallis, figuram Δ hoc modo, quantum recordor, exprimens. Nec immerito, nam magister veritatis divino nutu edoctus, talem elegit locum, qui et Christi nutriret discipulos, et suo eos describeret charactere, et signaret situ.

68. Quis, mi pater carissime, narrare sufficiat providam doctrinam tuam in omnibus? vere fateor, quod quoties tui recordor ad liquidum, miror satis quam providus eras in omnibus. Recordor enim doctrinarum tuarum, quibus eos alebas, et instituebas tenellos de fide et caritate, inter quas etiam spem mediam collocabas, de moribus et de omni doctrina vitae, qualiter etiam oblatas sibi res a quolibet suscipere debuissent, cum ipsis inter sollicitudinis negotia peragebas, commendans eis per omnia, ut in nullo terrenorum cupidi essent, neque quidquam vellent accipere unde alii gravarentur; et si heredes essent rerum largitoris, caute considerarent, ne forte ipsi quorum erat hereditas, postmodum inopes fierent. Haec erat eius sollicita et pia consideratio in omnibus quibuscumque praeerat locis, ut neque inhonestum quidquam acciperet, neque aliquis quasi causa misericordiae postmodum paenitudine premeretur. Dicebat enim, quod multi non solum rectores ecclesiarum, sed etiam ipsi ibidem Deo degentes qui saeculo renuntiasse videntur, ob id decepti essent, quod rebus nimiis abundarent, in tantum ut saeculo servire denuo cogerentur, qui mortui mundo esse debuerant. *Quid*, inquiens, *prodesse poterit rebus propriis futuros exspoliari heredes, et rursus eos mancipari negotiis saecularibus? Constat igitur nos in praesenti tempore ideo reipublicae deservire, quia ipsa nostris attenuata cupiditatibus ex se subsistere non posse manifeste causatur, et idcirco nos infelices, qui liberi esse in Christo debuimus, facti sumus turpissimae servitutis, etiam inviti, servi. Occasione*

itaque accepta, quasi in Dei causa mundi militiam baiulamus, cum apostolus dicat: Nemo militans Deo, implicat se negotiis saecularibus. Neque enim a nobis exigitur, quod necessaria tantum retinemus; sed quia superflua (ut ab ipsis dicitur) possidemus: et unde miseri lati in possessione esse cupimus, inde angustamur in omni opere bono. Quapropter, filioli, estote contenti paupertate Christi, sine qua nemo est dives. Noveritis enim, quod beati sunt pauperes spiritu, quibus regnum caelorum repromittitur, et ideo, fratres mei, nolite quasi proprietatis opere sectando avaritiam, possessionem aeternam perdere. Estote igitur, quod vos aeterna Christi vocatio esse voluit: ut paupertate Christi participando, divites esse cum eo sine fine mereamini.

69. His et huiusmodi cum eos cotidie corroboraret ac confirmaret, construebatur ibidem, Deo agente, non solum monasterii, sed etiam caelestis patriae fundamentum. Quid putas, quanto tunc gaudio afficiebatur eius animus, quantaque laetitia, cum Dei omnipotentis amor ita flagraret in eis, ut etiam omnis illa regio Deum per ipsos benediceret? Fateor itaque, ad nos nonnumquam rediens, quod prae amore pio et spiritali gaudio vix se poterat continere, hinc inde exsultans atque gaudens, quod Christus per eum glorificaretur in multis.

74. Quid igitur terribilius humanis adspectibus videri potest, quam tui vultus erant adspectus in hora, cum nobis indulgentiam dares? Praeceperas enim petentibus nobis, pater, ut omnes humi sederemus, quatenus tu os nostrum ex integro, et nos tuum erectis oculis potuissemus conspicere; quo fateor nil me ordinabilius a magistro audisse indultum, nilque flammantius aut horribilius aliquid me vidisse, quam in tuis oculis.

826 76. Qui totum se ita discutiens, adhuc invenit in se qualiacumque quasi nondum exhausta, et praecepit ea coram quibusdam fratribus exponere, (quorum unus, etsi indignus, ego eram) interrogans, si de his se in iudicium merito venturum fore pertimesceret.

77. Quis enim siccis oculis eius recordabitur, in quo paene omne honestatis decus sublatum est? aut quis non doleat praesidium totius Europae subito deperiisse? vel quis sine mentis scrupulo poterit epistolarum eius nitorem eloquentiae recitare? quem si vulgo audisses, dulcifluus emanabat, si vero idem barbara, quam Teutiscam dicunt, lingua loqueretur, praeeminebat claritatis eloquio, quod si latine, iam ulterius prae aviditate dulcoris non erat spiritus.

79. Interim vero audiens beatus vir Hildemannus episcopus, quem ipse monachum nutrierat, et per concessum regis tanto Belvacus sublimarat honore, sanctum aegrotare patrem, advenit ilico, et excubabat iugiter ante eum, donec vivendi finem fecit, et eum propriis manibus una cum cunctis fratribus sepelivit. Qui dum advenisset, gavisus est sanctus pater alacritate maxima et laetatus, ut vix se ferret prae nimio exsultationis gaudio.

80. Interea cum coepisset idem sanctus episcopus a nobis percunctari, utrum benedictionis oleo, sicut a beato apostolo sancitum est, deberet perungui; interrogavimus eum, utrumne vellet, quem procul dubio scieramus peccatorum oneribus non detineri. Quod ille audiens, erectis oculis in caelum, comminus obsecrabat ut fieret.

86. Felix Corbeia ex antiquo vocata . . ecce fratrem reliquit tibi heredem.

87. Sepulta sunt autem decenter membra carissimi senis in basilica beati Petri apostoli sub fastigio inter eiusdem medioximae quatuor ecclesiae centra, tectus polito lapide: super quem octonis sculptum versibus musici carminis haustu digne legitur:

Hic iacet eximius meritis venerabilis abba
  Noster, Adalhardus, dignus honore senex.
Regia prosapies, paradisi iure colonus,
  Vir caritate probus, moribus atque fide.
Quem dum sub tumulo recolis tu quisque viator,
  Cerne quid es, quid eris, mors quia cuncta rapit.
Nam post octavas Domini hic carne solutus,
  Succedente die astra petivit ovans.

EX VITA WALAE ABBATIS CORBEIENSIS.

LIBER I. INTERLOCUTORES PASCASIUS, ADEODATUS, SEVERUS, CHREMES, ALLABIGUS, MONACHI CORBEIENSES. Mabill. p. 455

Pascasius. Saepe mecum, frater Severe, tacitus multumque admiror, liminio tanti luctus expleto, quid novi acciderit Adeodati nostri, quod rursus iuxta illud Maronis, te hortante, ut reor, infandos iubet renovare dolores: et rogat Arsenii[1] nostri morum 1 liniamentis imaginem saeculis in memoriam more Zeuxi pingere. Nec satis igitur cogitat, quod confundor foedus pictor iconiam tanti viri, suis virtutum floribus gloriosam, litterarum in speculo posteris, ne foedior appaream, exhibere. Tamen solatii est, licet pro multis confundar, quod eius inlustror virtutum meritis: etsi harum rerum initium ullum nequeam invenire idoneum. Unde exordiar narrare partim quae perspexi his oculis, partim quae accepi auribus, et mente plenius intellexi.

Severus. Mirabile quidem quod miraris homo . ., si eius imaginem morum p. 456 probitate venustam erubescis prodere, cuius imitator esse, et paternos (ut aiunt) vultus refundere debueras: quamvis et ego eisdem discipulatus gratia adstringar votis, praesertim cum nihil timidius sit, nihilque ignavius, quod doleas non sentire; vel quibus opprimaris miseriis, plangere non audere.

Pascasius. Nitar, faciam, experiar quod hortaris, Severe, cum nemo quod doluerit, qui nesciat deplorare, nemo inter tormenta, qui non audeat ingemiscere. Unde potius animam hinc a corpore relinquam, quam illum amare; et cui expedierit, commendare votis praetermittam.

Pascasius. An ignoras, Severe, quod nostrae hunc infelicissimae vitae saecula Hieremiam alterum tulerunt ab illo? Audisti namque et ipse quam saepe, ut recolo, hunc Arsenium fusis lacrimis proclamare: *Vae mihi, mater mea, quare genuisti me virum rixae, virum discordiae in universa terra?* Iubesque super tumulum, quod tempus adduxit, condere luctum, epitaphium scilicet more priorum lacrimis inrorare, et nunc sopitis discordiarum iurgiis excitari vis ex cinere vastitatem incendii.

1. Pascasius. Verum quod prioris Arsenii a puero ex militia et dignitate glo- p. 458 riam ampliavit. Fuit enim consobrinus maximi augustorum, eique prae cunctis acceptior, in sermone verax, (ut de illo dicitur, cuius apud nos nuper delati cineres, tantis coruscarunt miraculis) in iudicio iustus, providus in consilio, et in commisso fidelissimus. In senatu quidem prae cunctis pollebat ingenio; ut si interrogaretur de quibuslibet rerum negotiis, quidquid melius dici aut inveniri poterat, mox in eodem momento sine ulla dilatione quasi de fonte manabat consilii. Eratque iam in illo tunc temporis virtus summa, multis ex rebus amplificata auctoritas, quem et bonitas ac nobilitas morum generisque commendabat. Inlustrabatur autem sapientia, adeo ut et in divinis proficeret, cum in humanis ceteris praecelleret. Eloquentiam quoque utrarumque linguarum, qua sapientia plerumque iuvatur, et copiam dicendi ad persuadendum quae vellet, modestam nimis habebat. Unde dum huiuscemodi reniteret bonis, ab omnibus amabatur.

Adeodatus. Velim talis cum esset, mihi replices, quid sit quod virum rixae, virumque discordiae se progenitum frequenter ingemuerit, praesertim, ut ais, dum ab omnibus amabatur.

1) i. e. Walae.

Pascasius. Fateor quia de religione zelus ei accrevit, et de gratia uberior virtus. p. 459 Necdum enim praesentiarum reipublicae detrimenta noverat, quam augmentari gaudebat. Et ideo plus firmissimas nobilium societates, sanctissimasque plebium amicitias studebat, quam, secundum Hieremiam, peccata et detrimenta rerum, quae necdum adeo excreverant, deplorare. An ignoras, Adeodate, quod vir bonus non plus sibi quam patriae consulit et civibus? Scipionem quoque nosti, et reliquos eiusdem saeculi viros, qui pro maximis patriae ac plurimis virtutum beneficiis odia tulerunt, et varia mortis discrimina.

2. Adeodatus. Pro dolor! quod innumerosior pars ima petat, utinam inter religiosos nostrae aetatis viros ista non nossem! Nunc is qualiter ad monasticam venerit disciplinam requiro.

Pascasius. Verum saeculi gloria numquam sine invidia est, nec prosperitas sine discrimine alicuius adversitatis: sed vir probus utrisque partibus utitur ad salutem. Unde Arsenius cum pulsaretur quorumdam insidiis, videns violentorum inpudentiam sedes occupare indebitas, quod prius in mente Deo voverat, optatum sibi tempus invenit: et quod callidi dissertorum loca tenerent, et infimi notissimos populo atque amicissimos Marsa manu prostrarent. Ergo cum tales cerneret adversus sapientes potestate potius agere, esseque superiores, et vulgi aestimatione dignissimos; praemonuit multa incommoda multaque naufragia populo provenire. Tum vero, multis contradicentibus, saeculum et mundi inlecebras sine dolore deposuit, quantum ea sine amore tenuerat; qui cum esset divino amore succensus, relictis omnibus, coenobium petiit monasticae disciplinae, ne suis, sed Christi legibus, et spiritu ageretur divino. Legerat enim, quod qui spiritu Dei aguntur, filii Dei sunt. Et ideo certatim non se sibi, sed Christum praeferebat in omnibus. Ubi qualiter sit conversatus, Severum interroga: quoniam mihi hactenus, dum vestra curavi audire, levius tuli quae tolero.

p. 460 3. Adeodatus. Huic haec inpingitur nota, quasi Augusto debitam non servaverit fidem.

p. 461 Pascasius. Nemo igitur bene servat fidem, ubi contemnitur Deus, et negligitur futurae vitae proximi salus.

Pascasius. Hinc sane eorum aliquis ex senatoribus prior, cum contra eum ut se corrigeret ferme ante biennium depromerem, ratione superatus et sententiis divinis: *audisne?* inquit, *profecto ista quae narras, licet divina, in eo saeculo, quo nati et quando nati sumus, locum agendae vitae habuere et vim dictorum: nunc autem in isto quo nunc sumus, scias nihil utilitatis et rationis inesse.* His itaque dictis discessimus; ille post suum velle desudans, ego a meo posse quiescens.

Pascasius. In omni negotio et verbo, in omni re et consensu, amicam sibi scrutabatur inesse veritatem, et quasi ab ungue singulas rerum disquirebat negotiorumque causas, ne forte rimam in aliquo falsitas praecidisset. Deinde ut singulae fidei partes iusticiae harmoniam uno concentu praecinerent, sibi coram oculis omnia adsignabat, atque ut omnia intrinsecus caritas ageret, cottidie precibus Domino commendabat.

4. Pascasius. Ut infidi fidem recipiant, testor numquam me vidisse aliquem, qui sibi ubique tam praesto esset, tamque sollicite passim incederet; ita ut vix, vel numquam se abduceret, licet rebus occuparetur innumeris et maximis. Inter epulas p. 462 autem, cum aut ipse hospites, aut eum magnorum aliquis vocasset, numquam tam sobrie potui continuis temporibus dinoscere sumentem, ita ut refectio prandii a plurimis summa putaretur abstinentia et parsimonia victus, si ad tantam, saltim quadragesimae temporibus, possent contingere abstinentiam.

5. Pascasius. Fateor aliquando me illum interrogasse, cur sibi tam severus, et, dum solus esset, tam tristis incederet. Ad quod ille: *Noveris quia mecum sum, et quod in me est, decerno. Idcirco nullis adhuc, nisi de sola spe, hilaresco gaudiis.* Perpendant igitur nostri qui eum rodere conantur, et alienis criminantur culpis, qui se ita percensuit.

p. 464 Pascasius. Quaeris, Adeodate, quaeris de his forsitan, quando non eram; tamen relatione verorum, quia ab utero notissimus fulsit, plura memoriae dignissima percepi. Fuit enim a puero inter tirocinia palatii liberalibus mancipatus studiis, pol-

lens morum nobilitate ac probitate sensus, cuius Augustus efficaciam auspicatus ingenii, licet consobrinus ipsius esset, patrui eius filius, decrevit humiliari cuiuslibet instinctu, et redigi inter infimos, non quidem fortuitu, sed divino dispensante iudicio, ut tenera aetas fornace tentationis tamquam aurum probaretur, quatinus edisceret adhuc iuvenis, non minus adversa fortiter, quam et prospera aequanimiter tolerare. Scriptum quippe est, quod sicut forax aurum, ita tentatio probat iustos. Et ideo iam iustitiae eius testimonium renitebat, ut amplior gratia praestaretur. Ubi diu multumque camino humilitatis detritus, valde claruit mitissimus, et nescio cui optimatum commissus libera sub custodia probus atque idoneus, plurima eius cottidie crescebat fama, vitae et laudis praeconia cumulabantur. Quis igitur non agnosceret, quod iam divino probaretur tirocinio, qui nullis exsistentibus delictorum culpis a proximo sic premebatur innocens et iustus, quasi esset reus, Augustique naturae alienus? Ferunt quidam, quod idem tunc temporis cum esset in via maestus, bovesque cum plaustro minaret, quemdam ruricolam obviasse, accinctus balteo et armis. Ad quem ipse: *Visne*, inquit, *o homo, arma quae geris pauper deponere, istaque quibus adstringor assumere?* His ita dictis, tandem vix credulus viator, sine damno suis se viduavit armis, et munera insperata revexit. Tum noster Arsenius: *Melius mihi*, inquit, *vilia decent cum plaustro, quoniam non militiae nunc saeculi, sed communis vitae negotiis vaco.*

Quid plura? his ita expletis paulo post divina virtus multis eum provexit honoribus, fitque acceptior cunctis, quanto probior. Restituitur palatio, gratia sublimatur, siquidem cottidie proficiens atque succrescens, constituitur ab Augusto oeconomus totius domus, et venerabatur passim secundus a Caesare, quasi putares alium Ioseph sceptra regni movere. Erat enim in ore omnium, et ad omnia quaeque praecipuus, maxime iustitiarum exactor: cuius sollertia ius civile bonis sine tergiversatione dabatur, et praesentia non minus terrebat reos, quam mulcebat pios. Senator, ut ita dicam, senatorum, a secretis iam tunc efficacior cunctis, eo quod nihil vellet, nisi quidquid praestantius scire potuisset; ubique providus, ubique promtus ac devotus, ubique strenuus, ita ut nullus de se coram illo aliud, quam iustum velle significare auderet. Ante quem ius civium venale numquam venit: sed liberaliter in omnibus agens, ultroneus petentibus apparebat. Nonnumquam igitur ad ea quae Augusto proprie agenda fuerant, specialius mittebatur. Unde iam idem ducatum gerens, exercitum vice Caesaris in hostes duxisse satis fertur egregie, quem feritas gentium barbararum suis edomita beneficiis, nimium, ut nostis, diligebat, et ad eum demum iam cum monachus foret, quantotiens devoti confluebant.

7. Severus. Fateor nos saepe retractasse quid esset, quod easdem gentes dilige- p. 465
ret, etiam ut saepe omissis primoribus nostri ordinis ad eos alacrius se conferret, et totum se illis infatigabiliter praestaret. Sed facile patet sensus, quod pietatis affectu haec fecerit, ut eos suis provocaret exemplis, et ad morum instrueret honestatem, qui nuper ad fidem Christi venerant.

Pascasius. Ita est, mi Severe. Idcirco apud eos prae cunctis acceptior erat, quod ipse saepe probavi, et prae omnibus carior. Forte recolis, quando illuc causa coenobii novi cum Antonio nostro simul fuimus, ubi qualis quantusve haberetur, probavi, quasi, ut ita dicam, si advenisset caelitus, magis quam olim ex palatio, profecto cum esset monachus, venerabatur. Unde cum ad quosdam devenissemus, qui eum mutato habitu non agnoscerent, vastarentque iidem hostiliter suorum agros, et depopularentur finitima; voluit eos Antonius noster, ut erat benignus, corripere lenitate sua; nec tamen est auditus. Tum quidem proposuit eis Arsenium, et fecit alloqui, ut se a talibus compescerent. Quo audito, illi coeperunt prospicere attentius, is si esset quem fatebamur, qui etsi multis persuasi, minime credidere, quod tam eximius et praepotens ad tantam venerit humilitatem et deiectionis formam Quorum unus ad eum: *Tu es*, inquit, *ille quem noster tam inclitum celebrat orbis?* Tum ille: *Ego*, inquit. Deinde, *fateor*, alter ait, *quod saltem nec minimi extrema digiti eius vales, quanto magis ut talis tantusque dicaris.* His ita dictis, nos omnes subrisimus ac discessimus.

8. Severus. Diu est quod exspecto, quid de illo dubia proponere velitis, quem p. 466
plusquam nosmet (ut ita fatear) cognovimus, cui conscii fuimus, quem sectatorem iusti-

tiae ac veritatis non dubitamus, cui quam nobismet amplius credidimus. Fortassis ergo ut quidam philosophorum omnia dubia tenemus, nihilque certum posse comprehendi philosophamur. Alioquin interrogate Chremem nostrum, aut istum Allabigum, cuius clangor buccinae forte surdis etiam fidem praestabit, quod adhuc in saeculo morum
p. 467 honestate ac virtutum ceteris clarior vixit.

Chremes. Nullus qui hoc nesciat, paene quia nulli fuit ignotus: sed livor abnegat, pluribus quod conscientia probat. Hinc profecto liquet, quamvis offenderit, quod etiam ab aemulis praestantior omnibus nostri saeculi primoribus fuit: et si eisdem non placeat, bonus tamen ab omnibus praedicatur. Fuit enim in saeculo eleemosynarum largitor, et decimarum ita liberalissimus dispensator, ut probares iam non sua, sed ad hoc sibi commissa distribuere. Qui post annualem decimationem, cottidianam indesinenter tam ex omni redditu ac dispensatione victus, quam et de variis donorum sumtibus Christi pauperibus inpendebat, hanc sibi hereditatis computans partem, hanc lucri pretium, hanc iustitiae suae mercimonium. . . . . Fuit enim suo in tempore acceptior cunctis, licet prodigiosa huius saeculi aetas ultima eum insipienter et maligne oderit, atque mendaciis sit insecuta. Verum tamen quaeso me non adeo ignavum putetis, non ingratum, neque inhumanum aut vecordem, ut me non consuetudo tanti viri, non inremota vitae conversatio, non amor, non pudor oblivionis commoveat, ac moneat, illi ut servem fidem, cum quo multa pertuli, a quo plura didici, et ex quo quaeque optima virtutum etiam in saeculo cognovi, pro cuius amore primum post Deum saeculum reliqui.

p. 468 Pascasius. Cum olim ab Augusto directus causa negotii quod nostis, antequam
814 in remeando Agripinam venissem, comperi quem nunc deflemus, exsilium tulisse pro munere, ubi quamplures monachorum simul reficiebamur; eratque lectio in medio Esaiae vatis, ubi legitur: *Concurrent Aegyptii adversus Aegyptios, et disrumpetur Aegyptus in visceribus suis.* Tunc quidem infremui, tunc quasi inundans omni lacrimarum imbre perfusus, atque dolore disruptus emarcui, ita ut omnes mirarentur, alii quidem quid contigerit dicentes, alii quasi reatui illius conscius essem, opinabantur: nemo tamen mihi eorum hodie quod heri, licet consolatores optimi viderentur. Fateor tamen, eadem hora omnia mihi in animo venisse, quae postea contigerunt. Unde non dubitandum, quod divinus spiritus ubique omnia repleat, etiam et ea quae non possidet.

9. Pascasius. Si quaeris, Adeodate, qualis venerit, fateor talis, qualem Virgilius ille tuus Maro describit, totus teres atque rotundus. Qui nimirum versus, licet in Virgilio vestro magnis extollatur laudibus, longe antiquior legitur in Horatio, qui dum de viro sapiente loqueretur, ait, quod sit fortis, et in seipso totus teres atque rotundus.

p. 469 Pascasius. Venit enim hic noster Arsenius, sicut melius nosti, ad monasterium vitam iam paene perfectus, licet demum maior meliorque crevisse credatur, quia nemo qui virtutibus hac in vita proficere nequeat. Venit, inquam, sicuti praefatus poeta tuus ait, iam

Vir bonus et sapiens, qualem vix repperit unum
Milibus e cunctis hominum consultus Apollo:
Iudex ipse sui totum se explorabat ad unguem.

p. 471 Severus. Cum novitius adhuc esset, tumescente alveo fluminis, iussum est more solito, ut fratres irent turgentia resecare herbarum, ne amplius inundaret. Tum ille coepit reliquos exhortari, ut tunicis tantum induti intus introirent, quatinus melius proficerent. Quo dicto, plures una cum eo introiere. Ubi multo perpessi frigore, relatum est patri ad monasterium, quo iubente mox extracti sunt, atque coerciti, ne ulterius talia auderent. . . Nonne vidistis eum iam cum hospitalitati nostrae praeesset, qualis quantusve erat? quam humilis, quam devotus! Quem enim aliquando nobilium vidistis tam vilia semper appetere, tam aspera tolerare, tam horrida et foetida diligenter attrectare? non dico vilia calciamentorum hospitum, verum vulnera pauperum, eorumque foetida vestimentorum, nonnumquam sic quasi aromata baiolans abluebat, omnia quippe eorum sic non lassessens infatigabiliter sustinebat. . . Fateor ergo saepe me vidisse loca suis mane madentia lacrimarum imbribus, et conspexisse oculos paene consumtos a fletibus. Vidistis et vos eum, ut reor, frequentius squalentem vigiliarum angoribus, vidistis madentem fletibus, vidistis affectum gemitibus, vidistis

utique macie tenuatum et pellem ossibus haerentem victus parsimonia, et tabentem faciem laboris vitae suae sudoribus. Utrasque namque vitas suis gerebat temporibus, practicam scilicet in die, theoriam vero in nocte.

Severus. Annon recolis, cum quanto frigore Domino psallebat, qui paene a sanctis altaribus vix semel in noctibus recedebat, ut ad lectum veniret? quem si interro- p. 472 gasses, an pervigil canendo, petendo, quaerendo, pulsando, noctemque gemitibus et fletibus vincere vellet; responderet illud Catonis: Si velim, aut nolim; et si possim, aut non possim; me tamen vigilare iuvat propter illud: Beati qui vigilant ad fores meas, quoniam si mane me quaesierunt, invenient me. Alioquin, nisi ob beatitudinem perfecti laboris, numquam talia et tanta sustinuisset vigiliarum officia. Praesertim nullus mane, qui non posset videre roscida humi pavimenta, quibus in nocte Domino militabat.

11. Pascasius. Macerabat se ieiuniis, et victus parsimonia temperabat. Gerebat quoque curam de omnibus, et multa fratrum sollicitudine sancta premebatur. Hospitibus vero et fratribus infirmis sedulo serviebat obsequio: cuius cum plures venerationis affectu refugissent obsequium, frequenter aiebat dicens: *Heus tu! cur evacuare vis officium meum, et obedientiam mihi commissam tollere?* Ad cuius nimirum vocem mox quicumque eius se manibus praebebat tractabilem, unde cottidie magis ac magis eum fama ferebat ubique per aures, et praedicabilem commendabat. Quid plura? defuncto Antonio paulo post substituitur pater eximius eius in loco. Ob cuius nimirum electionem a fratribus egomet directus, mox obtinui apud Augustum quod olim plures optabant. Perrexerat enim prius dilitescendi gratia fratres invisere nostros, et illam p. 473 secundam excolere, quae de nomine matris ipsa est, quae et mater ipsa, sed altera; altera, sed ipsa. Unde revocatus, mox occupavit eum nostra electio. De cuius nimirum vitae abstinentia et rigore castigationis tunc mihi a quibusdam optimatum, ut persensi, Augusto iubente suasum est, quod non eum ferre possemus, neque vitae vestigia imitari. Ad quod ego quasi arridens: *An nescis, heus tu, nos qui sumus? numquid caudam pro capite, ut quidam adsolent, monstruose volumus eligere? quid putas si tantus esset, quantus excellentior aliquis sanctorum? numquid quia commeare nequimus, eum praeferre oportet qui post tergum eat, et non potius eum qui praecedat?* Tum ille paulisper subridens, Augusto haec, ut credo, retulit, quibus ita dictis, cuncta quae volui, et ut volui, penitus impetravi; atque cogente illo, nostris, licet invitus, paruit votis, qui dudum subterfugerat quantisper praelatus.

Adeodatus. Timeo ne forte qui talem eum oblatrant, sentiant, de quo proposueras aenigmatice loqui, clarius praedicari.

Pascasius. Non invisa dicimus, neque incognita. Idcirco etsi adumbratur titulus, liniamenta tamen gestorum produnt: uti pictorum mos est, qui bene pingere norunt, qui saepe ita vultus exprimunt, ut sine litteris et voce loquantur. Sed talibus quia necdum apposui labra, et condita sub silentio servo, erit, ut credo, illa dies, mihi cum liceat eius aperte dicere facta, et quae potiora sunt de illo, manifestius explicare. Interdum[a] vero, sicut mones, ne quid nimis fiat, cautius loqui iuvat, et uberius deplorare, qui sine illo vivimus, cum quo melius mori duxerim: quia mors eius transposita est in vitam, forte ante tempus nobis optatum, ne malitia mutaret cor eius, quod si non est ita, mente pertracta. . . .

Pascasius. A die professionis suae mortificationem Christi tulit in corpore suo: et deinceps cum iam pater esset electus, quasi eius signifer ad aciem contra immanissimos hostes primus ubique processit ad campum. Mutata siquidem militia mutatus est et miles: et qui primum arma tulerat contra Abitrices[2] gentem indomabilem; de- 2 mum contra vitiorum portenta virtutum vexilla tulisse gloriosius praedicatur. Unde nunc palmam gestat pro munere, qui olim honores contemsit saeculi pro religione.

12. Adeodatus. Novimus haec omnia: sed quomodo conversatus sit sub Antonio nostro, velim edicas, maxime pro fratribus nostris Saxonia degentibus, quorum fuit ex genere, ut sciant ad plenum, quales habuerint fidei suae fundatores.

Pascasius. Si hoc profecto narrare coepero, non invenio quo incipiam, quo me

a) Interim.

2) i. e. Abodritos.

p. 474 primum vertam, vel quo progrediar: quia eorum vita eorumque actus sic indissociabilis fuit, ut non invenias, postquam eos agnovi, quid unus eorum sine altero gesserit. Quia etsi opus quodlibet proprium, aut quasi pro viribus, pro tempore, pro officio in aliquo dispar fuit; commune tamen votum et voluntas una fuit: ita ut videres eos quasi sub uno iugo aequanimiter in hac agricultura Domini aratrum trahere, atque invicem onera subportare. Et si quando contigisset eis pro loco, pro tempore quantisper abesse; videres unum eorum, alterum, acsi bos bovem, cum gemitu et desiderio requirere: quia nemo eorum se totum putabat adesse, cum alter deesset. Quin immo ibi magis affectu quam secum quisque eorum erat, ubi alter esset. Et sicut bos frequenti mugitu quam saepe pium alterius testatur affectum, si forte defuerit cum quo trahere aratrum a latere consueverat: ita sibi ad invicem solliciti congemiscebant prae desiderio, cogitantes quid alter ageret, donec se sibi ad invicem redderent. Licet enim unus eorum esset aetate senior, et alter admodum iuvenis; par tamen in eis desiderium; quia etsi iste robustior corpore, ille ardore caritatis sublimior; una tamen in eis intentio, unum propositum, unaque voluntas; siquidem iste acutior sensu, sed senex noster in consilio et caritate latior; iste quasi pro iustitia ferventior, sed ille maturior circumspectione, et providentia profundior: ita ut iste in subito acutius responderet ad singula, sed ille longius et simul ad praesens considerabat profutura, et quaecumque evenire possent e contra. Quamvis ergo carne essent fratres, et germanissimi fide et voluntate; moribus tamen in hoc dispares videbantur, quod ille egregium in se omnibus repraesentabat patrem; iste autem discipulum monasticae disciplinae, et carissimum in omni subiectione filium.

Severus. De his ergo nemo ambigit, quoniam ipsi, ut omnes fatentur, ex omni regali prosapie singulares essent in sanctitate ac religione, atque in bonitate studiosissimi. Idcirco nec mirum, si se mutuis fovebant virtutibus, qui se etiam aliis imitabiles praebebant exemplis. Sed quoniam Antonius noster iam senectute fessus laboribus et curis videbatur inferior; erat tamen in caritate amplior, cuius semper latus sollicitior iste affectu piae devotionis suo fovebat studio, et curas regiminis suis humiliter complebat officiis, ita ut videres eum omnia procurare ut filium, cui exhibebat reverentiam ut iunior, famulatum ut servus, diligentiam ut frater carissimus, teneritudinis amorem aliquando ut pater; imperiosum quoque consilium cum omni humilitate ut senior: cui erat tanta in cunctis patientia, ut nullis moveretur molestiarum iniuriis.

Pascasius. Inter eos nihil aliud quam totum quae caritatis sunt et pietatis, deprehenderes, ut nec vices mutarent, nec ad invicem aliud velle cognosceres: quorum
p. 475 erat pulcra morum proprietas, ut si qua alter alterum virtute excelleret, unam in eis ad invicem intelligeres harmoniam honestatis, unumque virtutis temperamentum. Erat enim sic proprium in eis quod erat uni, ut commune probares esse ambobus: ita tenus, ut vere iste dimidius alterius diceretur, sicut et ille integritas istius putabatur. Hinc est, carissimi, quod in Saxonia tam unanimes, tamque devoti novae plantationis germina plantaverunt, et utriusque sexus a fundamento coenobia favente Domino construxerunt.

13. Adeodatus. Miror cur velis eos coaequare, cum non iste, sed Antonius, quia loci huius pastor erat, cui facultas suppetebat aedificandi, ea aedificaverit: hic autem acsi unus erat ex plurimis: licet acceptior in gratia, quia frater; profundior in consilio, prior in voluntate, maior in adiutorio, sollicitior in voto. Et ideo quamvis semper plurimum se diligerent, laboremque suum alter eorum alterius esse vellet praemium, tamen illi merito deputatur merces operis, in cuius quae gesta sunt, dedicantur labore: quia etsi numquam alteri eorum sine altero fuit voluntas agendi quod pium et sanctum est, illius interea iure deputatur meriti, cuius fuit potestas agendi, quamvis commune fuerit opus laboris.

Pascasius. Istorum voluntas quia una erat, et utraque eorum ex alterius pendebat voluntate, sermo cum ab ore prodiisset, manifestum est omnibus, quod huic primum divinitus inspiratum est, occasione accepta pro quibusdam sui generis, qui ad nos conversionis gratia venerunt, et de rebus suis nobis tradiderunt, quo locus aedificaretur coenobii. Unde ut erat iste amore fervens circa Deum et circa religionem sanctam, circa propinquos sui generis et patriam, coepit instantius persuadere, ac

crebris abbatem egregium aequivocum senis, huius operis ut laborem impenderet, et sumtus praeberet: quia ipse iam tunc erat, in quo domestica monasterii nostri sollicitudo et cura residens publica requiescebat. Quibus pater ille auditis, Arsenii nostri votum et voluntatem suam esse fecit. Sicque coeptum est opus virtutis, et prosperatum tantisper, donec senex Antonius ab exsilio regressus, in gratia est restitutus. Quo regresso istius voluntas mox facta est senis, ita ut videres filium in hac gratia patrem eximium genuisse, cuius crebrior adhortatio in hac parte unam duorum intentionem fecit, unumque vestigium voluntatis, quibus Deus unum velle, unumque nolle dedit. . . Qui (Wala) suo fortissimo adiutorio plus quam propriis humeris subvexit, et consilio sollicitius roboravit, et in omnibus apud Caesarem, apud eximios totius regni, et apud omnes quoscumque potuit, hoc egit omni ingenio, omni arte, omnique studio, ut compleretur opus laboris, ipso exhortante quod coeptum erat.

14. Severus. Hoc nos non latet, quia valde persensimus his universa et conspexi- p. 476 mus oculis quae egit: ita ut plures clamarent, quod bona monasterii nostri cuncta diriperet, tantum ut loca illa nostris ditaret sumtibus. Sed hoc laudis eius portio est, quod sine offensione bonorum, illa ex omnibus ditavit bonis, et locupletavit copiis, nec tamen nostra multum minuit. Gubernabat autem fratris domum, et commendabat iam in se officium abbatis, quod futurum erat, quando intus praestabat solatium et formam sanctae religionis, foris vero scutum defensionis et munimen praestabat ac decus totius honestatis. Porro, ut dixi, iam tunc cum patre curam monasterii gerens, quasi arbiter in consilio erat, atque ordinator rerum, curam habens de omnibus. Provisor quoque sollicitus animarum, ne displiceret sanctus senex noster in aliquo Deo, sicque ut placeret in omnibus, laborabat. Depulsor enim maeroris erat, et baculus senectutis sanctissimi senis, necnon et omnium nostrorum incitamentum virtutum: in quo sibi sanctus senex pro virore gratiae gaudebat plurimum et congratulabatur, quem ipse suis sanctis inlustrabat monitis et virtutibus: ita ut hinc inde videres eos recreari ab invicem, et proficere in cunctis. Quae omnia melius fortasse Pascasius novit, intus forisve quae et qualiter egerunt, qui eis comes fuit in omnibus specialis, et quasi tertius inter eos in omni negotio.

15. Pascasius. Non abnuo quae adstruis, maxime qualiter in gente illa praefata coaedificaverint coenobia utriusque sexus; cum quanta devotione et fervore caritatis, cum quanta humilitate et sublimitate virtutum, ita ut in se monstrarent formam sanctae religionis et exempla perfectionis, ut haberent diebus saeculi sequaces discipuli sub monastica disciplina in eis quae imitari deberent. . . Praeterea mihi, qui cum eis fui, quando eadem inchoarent, quasi reflexa cervice absentiam eorum semper praesentem intueor, cum irent in via, cum essent in loco, cum disponerent singula, cum essent in consilio, et fabularentur ad invicem: cum haurirem oculis eorum gratiam, et auribus perciperem sermones quos proponebant, et exciperem verba quae dicebant. Quod si mihi nunc iucunditas est mentis ea respicere, quid putatis, carissimi, quanta erat tunc gratia, quanta laetitia, quam beata tempora, cum eos viderem tanta et talia meditantes? Fateor quia non possum retexere, quantum virtutes eorum ipse mecum tacitus admirabar, quantumque mihi adplaudebam, quod tales mihi Dominus dederit patronos, quorum in consortio, etsi indignus, tertius eram. Non meritis quidem, non gratia, non ullius dignitatis honore, sed eorum dignatione tantum visu et auditu intereram pro numero: tamen eis pudice satis adhaerens, simplicitatis et innocentiae saltem efficaciam mihi non desperabam. Quorum cum prudentiam cernerem, simplicitatem columbae in eis valde mirabar, et si ad simplicitatem p. 477 respicerem, admirandi prudentiae [a] spiritus in me paene nullus erat, quam semper simplicitatem miris iungebant virtutibus; et quae dicebant verbis, prudenter coaequabant exemplis; et ea quae ambo vix poterant prius, tunc unus eorum complebat solus: et si aliquando alter agebat aliquid sine altero, iam pro consuetudine simul agendi quasi cerneres ambos. Qui licet interdum unus intectum latus exhiberet, alterius tamen affectum in moribus et in officio praemonstrabat, ita ut mirareris in eis unam sollicitudinem mentis, unam sanctam et irrefragabilem gratiam; et si non corporis, unum vigorem mentis, unumque propositum et unam modestiam meditationis. Qui cum lineas manu tenderent ad opus, et arundine metirent, ac disponerent utraque

a) f. prudentiam *M.*

loca, quibus in locis singula fierent; videbatur quod aedificium metirent structurae, iuxta Hiezechielem, vergentis ad austrum, ut fundamenta et culmen in caelo locarent. Qui cum attollerent pariter gressus, illuc vultum oculosque levabant, ut probares illis committere Deo in caelis, quodcumque fieri disponebant in terris, et illuc locare katabula fundamenti, quo vix aliorum culmina surgunt.

16. Severus. Quamvis haec omnia ita sint, ut asseritis, vellem tamen scire, quid Arsenius noster eo in facto plus fecerit, quam unus eorum qui cooperatores fuimus sancto seni, praesertim cum tunc temporis nulla erat ei potestas, nullaque facultas amplius agendi quam ceteris suis commilitonibus. Propterea cavendum, ne aliquid ei plus tribuamus quam oportet, et ipsa veritas se habet. Fortassis ergo, ut praemissum est, in eo divinitus adspirata est talis tantaque voluntas; deinceps vero commune habuit velle cum ceteris fratribus suis; commune posse, vel non posse; aliquid commune agere, et obedire in singulis.

Pascasius. Primum praerogativam meritorum, ut asseris, hanc habuit in hoc opere gratiam, ut prior omnibus ipse haec mente conciperet: deinde, ut res claruit, in hoc plus fecit, quia prae omnibus plus voluit; et sua permaxime prior voluntas omnium voluntates in hoc negotio genuit, excitavit, suisque precibus atque assiduis persuasionibus una cum prudenti consilio enutrivit. Ac per hoc, licet in Antonio fuerit potestas, et eximia sapientia peragendi, et virtus magna perficiendi, in isto tamen quodammodo videtur excellentior gratia, quamvis communis fuerit: quia quidquid ille egit aut voluit, totum ab isto exorsum est una cum Dei gratia et enutritum. Et non solum quod ille voluit et fecit, verum etiam quidquid alii suis praestiterunt suffragiis, utputa situs loci amoenissimus et locuples valde ac fertilis, quo dedicatum monstratur coenobium, et omnia quaeque sunt quibus in gyro vallatur ille locus. Igitur nemo nostrum igno- p. 478 rat, cuius fuerit hereditas, quam nulli alteri omnino cessisset in vita, etiam (ut ita fatear) nec regi; nisi divinis ab isto fuisset compulsus persuasionibus, cui nihil contradicere poterat, quia ab ineunte aetate eius carissimus atque familiarissimus fuerat prae omnibus. Cuius[a] itaque precibus et consilio appulsus, pro eius hortatu libenter tradidit Deo, quidquid in terra carius possidebat. Unde iure illi haec gratia deputatur, qui et locum talem a Domino electum olim huic operi aptum elegit et impetrare potuit: quia nescio si ullus alter mortalium potuisset. Erat enim in eadem gente idem valde dilectus, et nimium famosissimus. Quod claruit, cum ad quoddam placitum non multum longe ab eodem loco Antonius venisset, ubi multitudo eorum propter eos confluxerat, a quibus cum suscepti essemus venerabiliter, coeperunt omnes post Arsenium nostrum vultus intendere, eumque pro nimio amore et admiratione pressius circumvallare; ita ut prae gaudio et desiderio abducerent illum a nobis, quia nullus eorum Antonium, cuius erat potestas, respiciebat, quem omnes fulciebamus hinc inde, et venerabamur pro viribus constipati ut dominum: sed nemo eorum nos, nec illum, quinam esset, considerabat. Tum ille gavisus pro sua humilitate, quia nos omnes excluserant; et exsultans pro fratris susceptione, conversus ad me subridens ait: *Bene possumus nos hinc, frater, abire, quia nemo nostrum*[b] *hic curat, neque aliquid esse attendit*, sicque acceptis duobus, aliis relictis omnibus, acsi soli, gaudentes et iucundantes regressi sumus ad iam praesignatum locum. Haec idcirco dixerim, ut sciat nobilitas filiorum, quales habuerint fundatores: quia et humilia de se sentiebant in omnibus, et nullis, ut alii adsolent, movebantur mundi favoribus. . . . Cum esset uterque secundum saeculi dignitatem eximius, vicissim tamen decertabant, ut inveniretur quilibet eorum humilior. Inde igitur est, quod Antonius, quamvis pater esset et dominus, tantam reverentiam modeste satis inpendebat filio et fratri iuniori, quantam nescio si ullus inpendere velit aut possit coaequali. At vero e contra quantam iste diligentiam adhibuerit, ne ab ullo praeveniretur in obsequio, in reverentia debiti honoris, in cura et sollicitudine, atque in omni famulatu debitae servitutis, in sermone et habitu, necnon et in incessu; nescio si aliquis dicere sufficiat, cum nemo imitari queat. Ceterum ad exemplum aliorum quantam de se praebuerint abiectionem, vel unam de pluribus pandam. Iste cum in cibo vilissimo esset parcior cunctis, voluit et usibus patriae esse contentus, dicens quod non esset dignum, ut monachus qui vilioribus iuxta usum provinciae in qua degunt[c], cultioribus vestiretur indumentis, vel

a) *l.* Huius *M.* b) *f.* nos *M.* c) *l.* degit, contentus esse debet *M*

lautioribus uteretur cibis, quam comprovinciales inter quos degunt [a]. Unde et calciamenta sibi parare iussit iuxta ritum patriae, quos ruhilingos dicunt, et portare voluit; nisi a patre discretionis causa prohibitum esset. Sed miror cur ille in hoc facto tam discretus esse voluit, qui in suo (si dici fas est) superstitiosus potest iudicari. Nam eo in tempore in itinere positus, nullum in noctibus apparatum sibi sinebat fieri, sicut solent viantes facere, quo tegeremur imbribus; neque tentorium aliquod sibi permittebat exigere die et nocte: sed fusi super terram quiescebamus, et iuxta illud quod quidam canit, salubres nobis herba dabat somnos: nisi quod beatus pater sibi ac mihi providebat egregie satis profundos atque amplissimos (ut adsolent fieri illa in terra) agri sulcos, ubi iubebat mihi nostrum sternere lectum, quorum latera hinc inde pul- p. 479 cris nos ambiendo fovebant fulcris, dum equi sella in medio posita, quae unam mihi alpem ad caput praebebat, alteram illi. Nec aliud quid habentes in eo, nisi quod in die supra et deorsum habuimus. Haec tota mollities lecti erat, et ambitio satis honesta.

18. Pascasius. Forte percenses eos, quos isti unanimiter duo plantarunt fratres, p. 480 ut crescerent et dilatarentur in caelis. Iam tibi contra eorum praecepta et instituta, contra eorum provida satis monita videntur ire, et rebus crescere, deliciis affluere, et honoribus ac pompis saeculi dilatari... Ad hoc quippe duo isti eximii fundamenta in gentibus ad boream civitatis cum ponerent una cum turribus et propugnaculis suis, tria ista omnino monebant: ne rebus multum ditescere gauderent, neque divitias saeculi appeterent, ita ut in eis cor apponerent; sed omnino delicias et voluptates acsi venena fugerent. Ad ultimum ne ullis, acsi pro religione, honoribus et fastu delectarentur superbiae, ne forte ex toto fatescerent, et in vacuum deperirent: sicut in Galliis multas deperisse a religione ecclesias bene olim fundatas cernimus. Quapropter isti multis iam edocti exemplis, suos praemonebant filios, ne rebus affluerentur [b] humanis, pro quibus saeculo deservirent: sed ut essent pauperes spiritu, humiles et mansueti, mites ac misericordes, et iustitiam semper in omnibus esurientes, quatinus de illis omnes bene vellent propter munditiam cordis eorum; bene optarent, ne propter invidiam rerum et felicitatem eis inviderent, et opprimerent eos saeculi servitute. De quibus adhuc favente Deo omnes bona nuntiant, bene existimant; et sunt adhuc virtutibus inlustres et mirabiles probitate vitae: quoniam adhuc in eis eorum odor respergitur, et virtutes vigent; efferuntur laudes, magnificatur religio, et praedicatur excellens nobilitas: quorum adhuc benedictio in eis floret, et amplissima vitae dignitas commendatur, crescit quoque uberrimus meritorum fructus, ac praeclara pullulat et extollitur gratia.

19. Severus. Esset laudabile, fratres, quidquid de eis amplissima virtutum fama ubique concelebrat, nisi prius res sollemniter monasterio nostro delegatas, et omnia illis in partibus quae nobis collata sunt, de iure proprietatis coenobii huius (quod valde mirabile est) alienaverint, et in sua eos proprietate per sese esse voluerint. Praesertim cum rarus qui locum cui praeest, ditescere rebus magis magisque non velit, ut valeat amplius dominari et dilatari, quasi pro religione, fastu potentiae. Isti autem e contrario non solum locum, cui praeerant, ditescere rebus, cum possent, noluerunt; verum collatas distraxerunt, et redegerunt in libertate usibus fratrum, ne ad nos pertinerent.

Pascasius. Hoc igitur quod docebant verbis, faciebant ut confirmarent exemplis. Monebant enim, ne aut nos, aut illi res non necessarias susciperemus, neque facultatem habere amplam ambiremus, quasi pro Dei religione: sed rebus et possessioni ecclesiae modum imponeremus, ne digitum illi ultra extenderent, monente propheta, aut agrum agro usque ad terminum loci absque concupiscentiae fine copularent. Sed ne iniusta vobis videatur huiusce libertas facti, noveritis, quia fructuosius atque honestius est, eo quod iustius et utilius esset, eas per se in usibus coenobii Domino sub libertate deservire, quam nostro eas inopportune satis atque superflue dominari hereditatis iure.

20. Adeodatus. Redegisset ergo omnium corda in unum gratia caritatis, ne ul- p. 481 lus ultra normam et mensuram monasticae disciplinae ad ea quae foris sunt, se extenderet, quod satis ostendit in praelato, quem ibi praeesse maluerant, cum redisset,

a) *l.* degit *M.* b) affluerent *M.*

si non tam cito rursus propulsus Italiam petisset. Pro certo namque comperimus, quia ultra nequaquam ibi praeesset, priusquam de se humilia sentire didicisset; et non inflari pro genere, non delicias amplecti, non lascivire nugis saeculi et vanitatibus, neque quae mundi sunt sectari. Vidisses profecto hinc inde quasi aedificia caelestis patriae consurgere ad normam illius civitatis, quam supra commemoravi: quae semper vergit ad austrum, et mensuris caelestibus metitur, et non humanis in saeculo dilatatur. Vidisses hodie turres ibidem et propugnacula fidei usque ad caelos humiliter exaltari, omniaque virtutum genera consurgere; et non pro fastu superbiae locum rebus dilatari. Verum tamen quamvis ita fatear, eius odor adhuc hodie ibi fragrat, virtutes vigent, doctrina morum pollet, nobilitas conversationis manet, gravitas admiratur, cônlaudatur caritas, et praedicatur in omnibus disciplinae honestas, itatenus ut de foecunditate filiae, matris ubique fama adnuntietur valde gloriosa, et ubertas hinc inde dilatata per omnes adcrescat prolis.

p. 482 Severus. Ergone istum laudare praetermittam, quem die noctuque desidero, quem cogito, quem admiror, cuius etiam mihi phantasma visu videre, refrigerari est? quem cum recolo, amore acrius inardesco; cum commendo, veritati participor. Huncne apud probos laudare desistam, qui etiam apud eos, quorum inficitur odiis, laudandus convincitur? Gestat enim palmam laudis, etsi contradicitur ab his, ut Hieremias sanctus, qui de corde sibi falsa loquuntur: quoniam iam praelatus, sicut testis est non solum totius, cui praefuit, coenobii congregatio, verum plurium familiaris notitia monachorum, absque ulla exceptione domnus delinquentium, et abbas omnium nostrum fuit. Abbas quidem, quia cunctorum pater, circa singulos viscera caritatis rore Christi repleta gerens, affectu pietatis exhibuit; domnus vero, quia nulli lascivire, ut adsolent qui curam pastoralem parvipendunt, ignaviter indulsit: sed inspector omnium moribus et vita singulos praecessit, ita tamen ut extremos quosque suis traheret hortatibus, et foetantes cum Christo suis virtutum levaret ac portaret humeris. Nullum igitur, quem non suis calefieret [a] fomentis, tepentem reliquit; nullum, quem non sapientiae sale condierit; nullum quoque, quem acrimoniarum non curarit doctrinis, si facultas morbi, Christi cooperante gratia, permisit. Verum tamen apposite ad curandum peccati vulnera medici diligenter officia peregit, et ad persuadendum virtutes non minus vitae praebuit exempla, quam et documenti importune oportuneve diligentiam. In omnibus unam tenuit caritatem unamque disciplinam; nihil neglegens, nihilque parvipendens, quae ad salutem animarum sibi commissarum videbantur proficere. At nunc velim cetera Pascasius prosequatur, qui magis eum semper assensu consilii, quam exemplis operum consectatus est; licet me nunc assentatorem dicat: quoniam comes inremotus ubique cum eo fuit.

p. 484 22. Pascasius. An non recolis tu, quid Arsenius noster egerit, quando quidam e nostris alterius praelationem invidens tumebat, dum se vilissima obsitum cuculla hiemali conspiceret, eumque ante positum?

Severus. Recolo plane, et satis reminiscor, quoniam mox de sua vilitate invenit antidotum. Induens ergo se cuculla optimi subtegminis praecipua, post triduum iam illo vaniscente tumore, fratri pater obvius venit, inruensque super collum eius deosculabatur; accipiensque exutus induit eum cuculla sua, illiusque vestivit. Tuncque frater blandiciis delinitus, alacris sanusque recessit.

p. 485 Adeodatus. Aiunt, quod non satis conformis erat: idcirco minus redamabatur, minusque frequentabatur a multis.

Pascasius. Fateor quod ei saepe ista intuli verba, licet scissem, quod paene omnibus omnia factus esset. Sed ipse, non ut adsolent quidam, excusatorie, immo humiliter, respondebat, non tantam se latitudinem cordis habere, quanta est arena maris, ut omnia posset. Ac deinde, *quibus me conformari*, inquiens, *optas? numquid ignavis aut vitiosis? numquid vaniloquis et iocosis? Annon legisti quid apostolus clamet? Nolite conformari huic saeculo, sed reformamini in novitate sensus vestri.* Talibus ergo et huiuscemodi exemplis altius se iugi conatu erigebat ad virtutes, ne levitas dissolveret mentis, quae gravitas Domino caritatis offerebat introrsus. *Miror, frater et fili, quid velint lasciviis et voluptatibus dediti, perfectiores quosque sibi conformes fieri, cum ipsi potius transire deberent ad formam virtutis, alioquin adoptio-*

a) *l.* calefaceret *M.*

nis filii non erunt, nisi praesciti et praedestinati fiant conformes imaginis filii Dei. Ad hanc igitur formam praescitus et praedestinatus Arsenius iste, idcirco puerilibus non se multum coaptabat ludicris: licet interdum celsa in petra stans, rarinantes quosque pueros suis ad litus hortabatur facetiis comminus venire, quibus licet risum moventia parum diceret; gravitate tamen agebat, ne dissolveretur virtus argumentosa: sed ut lactans infantia, suis exuta crepundiis, paternis lactata visceribus, perfectiora appeteret. Nullus tamen eorum vultui credebat risibili coram eo, nisi gravitate se reciperet, quia iuxta quod Iob ait: etsi ridebat ad eos, non credebant ei. Quoniam etsi resolvebat gravitatem eloquii, lux vultus eius non cadebat in terram, agens argute, ut sibi conloquentes ad virtutum studia provocaret. . . . .

Causam quam nesciebat, diligentissime investigabat. Quapropter cum paedagogus es- p. 486
set Augusti Caesaris ultra Penninos[a] Alpes, quid egerit in iudiciis, quidve in dispositione rerum et iustitiae disciplina, Chremem interrogemus.

26. Chremes. Vereor laudare virum, ne id assentandi magis quam quod habeam ex illo, et gratum facere existimer. Tamen ex toto ne reticeam, qualis quantusve investigator veritatis fuerit, quam strenuus in sententia, quam fortis contra summos iudices iniquitatis, quam efficax ingenio contra eos qui corrumpuntur muneribus; unum e pluribus pandam, quo facto nihil iniquius hoc in tempore didici. Nam cuidam iudiciario viro vidua quaedam nobilis, quasi defensori, sua seque commisit, cui et per testamentum traditionis, etiam paene dimidium rerum suarum adsignavit, ut cetera sibi tuta manerent. Ille vero mox callide ad integrum omnia in eodem testamento adprehendit, et testes adhibuit. Unde praefata mulier ad sua reverti volens suisque rebus uti; adsunt prohibentes ne ad sua ingrederetur, quasi defensori suo omnia tradidisset: et bene (ut aiunt iocose) omnia defendit, qui possessori nihil relinquit. Tum illa infelix vidua suis viduata rebus, imperatorem adiit: illeque suis eam cuidam episcoporum una cum reliquis iudicibus terrae sacris commendavit scriptis, ut causam ipsius diligenter quaererent, iudiciumque rectum agerent. Sed quia declinaverat unusquisque post avaritiam suam, causa viduarum non ingrediebatur ad eos. Hinc sibi fabricantes mendacium, adplauserunt una cum testibus, ut populus non intelligeret talia, et universi usque ad sacerdotes Christi facerent dolum. Quibus ita patratis, suis illa rebus iam explosa, defensor ille a senioribus populi relatum accepit, ne ulterius de his ulla rerum controversia fieret. Verum tamen illa multis vexata malis, et molestiarum doloribus, tandem per Alpium aspera iuga montium longo confecta itinere, repedavit ad Gallias, regemque suis pulsare fletibus coepit. Tum rex tantis miseriarum gemitibus permotus, Arsenio nostro eam commisit, qui tunc una cum Augusto filio eius ob institutionem et dispositionem regni a patre quasi fidissimus mittebatur et propinquus. Quam ille praemittens, ad sua ut rediret iussit, donec veniret idem in patria, ut tunc coram cum suis se praesentaret testibus. Quibus auditis, Italia omnis contremuit, et ad sua callida se convertit fraudis argumenta; coepitque moliri insidias in morte feminae, quia cernebat venire, quem muneribus posse corrumpi non putabat. His igitur armis omnium consuevit infringere mentes, et ad suos inlicere concupiscentiarum amplexus: quo[b] paene omnes sequuntur retributiones, et diligunt munera. Sed cum in isto nihil ad impietatem proficere posset, vertit se ad fraudes facto iniquitatis. Cui cum iussisset saltim partem aliquam reddere de rebus, quas iniuste per dolum subripuerat; sciens se circumclusum, mox immisit clanculo quadam in via tres de suis qui eam occulte perimerent. Sed quia tres erant in negotio, videbatur non satis tutum ad silentium. Iunxit scelus sceleri, ne forte interrogati facinus detegerent. Sepositis longe ab invicem, uni eorum duos interficere iussit, ut iam nullus esset in superficie terrae, qui sanguinem innocentem p. 487
dolo perfusum reseraret, parvipendens miser, quid divinus arbiter sentiret, tantum ut humanum iudicium evaderet. Sed Arsenius noster Dei succensus zelo, multis usus est argumentis, ne lateret occultum, quod manifestum constabat: quamquam nec iudicio, nec testibus comprehendi posset, a quo esset factum. Repperitur interdum tamen unus eorum in cuiusdam specu subterraneo defossus, et fit inde coniectura dissimilis. Tenetur is quidem reus, in cuius invenitur specu: sed criminatur alter, cuius gestum suspicatur instinctu; nullus tamen eorum convinci potest ab aliquo. Qui,

a) *sic M.* b) *l.* quoniam *M.*

putas, dolor tunc erat in mente Arsenii, quive gemitus? Vidisti, domine Iesu, quantas coram te profuderit preces, quantasque lacrimas, qui sanguinem Abel iusti de terra clamantem olim audieras, etiam ut horum, a quo fusus esset, aperires. Contra quem tota Auxonia una cum suis senatoribus corrupta muneribus decertans agebat, ne inveniretur reus ab uno, qui omnibus notissimus erat raptor et homicida. Tu autem scrutans corda et renes, Deus, omnia noveras, et tamen athletam tuum multo afficiebaris[a] zelo, nec illi demonstrabas quod patebat plurimis, sed suorum complicibus. Moliebantur omnes paene usque ad unum, ne inveniretur reus, quia in uno iam coram te, Deus, erant plures rei facti. Quantis tunc militem tuum iniqui lacerabant infamiis, quantisve derodebant calumniis, quasi solus prae omnibus esset incredulus, solus innocentium contra legem afflictor! Legem igitur proponebant, qui iustitiam non metuebant infringere: sed sanguis innoxius de terra clamabat, etiam et peremti, quod eum iniuste fudissent, iam apud inferos recepti publicabant. Quid plura? etiam omnes proceres palatii nunc legibus, nunc testibus, nunc vero multis argumentorum ingeniis agebant, ut eumdem reum quasi innocentem dimitteret: interdum autem precibus eum fatigabant. Ipse vere nullis infatuabatur fallaciis, nullis frangebatur opprobriis: sed invictus agebat quodcumque poterat, si quo modo tandem aliquando veritas manifestaretur. Tunc ad ultimum videntes eius constantiam, decrevere, quod nisi iudicium de eo acciperet, nihil amplius, licet lex pro parte manifesta esset, in hac controversia facerent. Applaudebat autem populus, quasi miles Christi nec iudicium vellet recipere. Quibus ille auditis, solita repetit arma, sibique ieiunium indixit et nobis qui cum eo eramus, ne forte, ut adsolet, in eodem iudicio aliqua fraus inimici praevaleret. Totam igitur noctem pervigilem duximus in oratione precantes, ut pius Dominus tanti sceleris reum detegeret. Mane autem facto, confisi de Dei pietate processimus quasi ad spectaculum, ubi omnis populus iam convenerat. Erat quippe tunc magnorum multa insultatio, ita ut plures episcopi ducerentur in hac infestatione: quia profecto causa tanti discriminis non ingrediebatur ad eos. Tunc verus athleta Christi coepit impellere, ut iam iudicium pararent, quorum positus in medio, expansis manibus preces ad Deum fundebat cum lacrimis, ne tanta fatuitas iudicii etiam probos quosque maculis afficeret. Quibus ita profusis mox de maxilla, caelum penetrant: et quia tribunal humani iudicii munus subverterat, thronum gratiae Christi adsistunt lacrimae, cum quibus pariter de terra sanguis innoxius clamabat. Siquidem internus arbiter, quasi Cain rursus vetustam increpans conscientiam, coegit confiteri, quod male tegebatur occultum; et corruit mox ad pedes Arsenii tremens ac gemens, quia iudex divinus miseram conscientiam intrinsecus puniebat. Unde novo timore perculsus, coepit etiam omnes denotare, quorum praesidio est usus, ista ut auderet: nihilque sibi ex omnibus quae habere poterat, nisi ut adstabat, solummodo remansisse,
p. 488 praesertim quod circumstantibus omnia contulisset. Unde profecto illi excaecati pervertebant iudicium, in tantum ut Arsenium suis afficerent odiis, et taediarent insidiis: sed iam divino convicti iudicio confusi omnes discessere; ac miser clementer redditus est paenitentiae.

Pascasius. Infelix nimium tempus, quando aliquis, si quid bene velit aut iudicat, nemo obtemperare disponit; sed unusquisque suum velle, et non Dei intendit. Omnes diligunt munera, sequuntur retributiones, aeque cunctis studium, similis pertinacia. Uno eodemque videntur ludo ad malitiam prospicere, et si huiusmodi ullus est lusus. Hinc sane forsitan parvam adhibeant fidem, quia ex suis studiis nostrum iudicant Arsenium, quasi nihil aliud possit esse aliquis, nisi quod ipsi sunt, praesertim cum apud eos nulla sit veritas, quia corruit in plateis, et aequitas non potuit ingredi. Unde sanguis viduae non ingrediebatur ad eos: sed quia innocens erat, praedae patuit.

27. Severus. Quid se de his rerum negotiis Chremes tantum permovet? cum et apud nos degens, paene cottidie de abditis cordium receptaculis secreta iudiciorum coniciendo protrahebat ad publicum, ut iam vix esset, qui ei sua celare auderet occulta: sed perscrutatis delictorum admissis, lenissimam Christi medicinam mox superponebat aegrotis.

Chremes. Vere ita est, ut recolis: sed hic plures erant, qui cum eo talia perquirerent ad salutem: illuc vero nullus aut rarus inventus est, non modo qui verita-

a) *l.* afficiebas *M.*

tem vel iustitiam non corrumperet, verum etiam exsertis brachiis contra eum qui scelera iniquitatis non defenderet. Hinc quoque quidam cum testamenta hereditatis alterius fraude detulisset, testes adhibuit, et in quadam gladii theca ea occulte posuit; sicque causatori suo dolose reddidit. Ille vero nesciens quid acciperet, mox ibidem casu praetermittens, repetebat paginam hereditatis suae ut redderet. At vero e contrario cum testibus alter agebat, quod ei omnia sui iuris instrumenta reddidisset. Sed quia omnis controversiae finis sacramentum est; iurantibus illis miser non habuit quid repeteret: tamen veniens ante praesentiam, querelosis aiebat quid gestum esset vocibus. Tunc noster subridens Arsenius, iussit venire reum, acsi conscius esset ordinem tanti criminis: *Infelix*, inquit, *nimium, quomodo huiuscemodi calliditatis stropham tantam taliterve excogitasti?* At ille videns se quasi deprehensum, corruit ad pedes, et quod latebat aperuit.

28. Pascasius. Sed quia longe diu Italiam ingressi, cis Penninas Alpes exsulati sumus, ubi aurea vidimus Saturnia regna artesque malignas, seu in quibuscumque mundus regnat et meretricatur Auxonia caespis; Gallias tandem, paene omnibus correctis rebus, et Eugenio sanctissimo apostolicae sedis ordinato antistite, in cuius ni- 824
mirum ordinatione plurimum laborasse dicitur, si quo modo per eum deinceps corrigerentur, quae diu neglegentius a plurimis fuerant depravata, regrediamur.

29. Adeodatus. Fortassis ergo, Pascasi, non minus occulte, quam callide seu ingeniose, quem laudare decreveras, acriter culpas: quasi videris quae detulit fratribus oblata munuscula, universa paene in quibus divitiarum genera vel ornamentorum p. 489
mundus regnat; talia namque vel tanta, qualia nullus nostrum se vidisse simul testamur.

Pascasius. Numquam itaque crediderim, quod tam suspiciosus esses tamque nemorosus [a], in tantum ut ea quae sinceriter dicta sunt, mei ad calumniam vertas. Nam de his tu forte moveris more quorumdam, ex quibus alium notas. Tamen illa omnia benedictiones [b] fuisse castae dilectionis, aut obsequia magnatorum, quia procurator regni et magister imperatoris erat, debitae venerationis, nemo qui dubitet, dum recte de proximi conscientia censeat. Qua profecto conscientia tutus coram omnibus nobis, *Ista*, inquit, *omnia quae cernitis, tam secure sine alicuius discrimine potestis accipere, quam ego sine concupiscentiarum elogio, vel sine ullius rerum dispendio gratis Deo et vobis in me suscepi, oblata causa honestae acceptionis, et honore Augusti, vestraeque utilitatis. Alioquin pro his nullus iniuste aliquid aut adquisivit, aut perdidit; neque accepta vel data doluit: immo, ut verum est, a plurimis cum nollem accipere, vobis deferri quasi in eleemosynam precati sunt.* Quapropter his ita susceptis, patet, non, ut opinaris, a me dictum fuisse, sed usus patriae et regni delicias praenotasse, quia omnino hunc tam liberalem et mundi contemtorem in omnibus noveram, ut semetipsum iuxta Domini vocem reliquerit. Ergo qui semetipsum tam perfecte, ut omnes scire licuit, dereliquit; quid sibi, non dico inique aut cupide, verum etiam licite sibi adquirere potuit? Immo, ut fassus sum, et res patuit nobis, ea magis suscepit, ne forte aut illi (ut adsolet) qui dare volebant, laederentur offensi, aut nos, nostris expensis vacuus si rediret, his auditis, quod sprevisset quae nobis mittebantur, calumniaremur.

Adeodatus. Placet quod obiecerim eum te culpasse, quia auditum erat de his quae adtulerat: ut omnes intellegant, quam liberalis fuerit, quam alienus a saeculo, quamque mundo mortuus, qui nec pro his omnibus a nobis, neque pro aliis quibuslibet beneficiis, ab extraneis inhoneste saltem gratiam requisivit, sed conscius sibi semper in omnibus Deo placere studuit.

Pascasius. Ita est, mi frater, ut adseris, in tantum ut quidam ex nostris non intellexerint tunc temporis ea illi pro munere data, sed nobis a quamplurimis magnorum, aut a summo pontifice sedis apostolicae, qui ei quamplurima largitus est, transmissa. Unde contigit quadam ex die, cum quidam e fratribus eum pro talibus et huiuscemodi factis laudaret, alius respondisse fertur: *Quid de illo talia in laude fertis? nonne nobis ea quae detulit, fuere directa?* ad quod, cum dixisset, risimus omnes. Tunc alius: *Te forte decet*, inquit, *tibi talia tantaque mittantur.* Misera, inquam, plane humana conditio, quae tam est hebes, invida, vel ingrata, alias autem

a) *l.* morosus *M.* b) *id est* munera *M.*

eorum is nisi in aliquo laborasset, nequaquam ita fassus esset. Verum tamen constat nostrum Arsenium tantum tunc temporis dilectum fuisse atque famosum, quantum nullus eo in regno. Idcirco talibus tantisque oblectabatur muneribus, in tantum ut nolens cogeretur accipere gratis, ne laederetur amor dilectionis. Agant alii quod possunt; insidientur et terreant quantum possunt; vendant iustitiam pro muneribus; saeviant fraude vel dolis, et omnia cunctis venalia praestent: nulli tamen eorum tam multiplicia, tamque praecipua, quam isti solummodo pro amore ac veneratione gratis offerebantur. Quibus ita dictis, quia tandem ad Gallias rursus stilum vertimus, finem libri ponamus, quoniam ea quae deinceps cum gemitu prosequenda sunt, tam dira sunt, tamque immania, ut vix aut nullus qui mente valeat comprehendere, quia formidolosa sunt nimium et confusa. Quae cum attigerit calamus, quamvis lapideum cor
p. 490 gerat scriptor illarum rerum, nescio si litterae prae lacrimis possint formari, ne abluantur fletibus, quanto magis ut formetur narrationis ordo et status? Hinc consolemur interdum[a] nos gaudio conscientiae, quod talem eum tantumque cognovimus et habuimus, de quo gaudere in Domino non veremur. Et ne ullis frangamur infamiis praevidendum, quia nunc in tempore plurimi etiam honestiores obloquuntur bonos, ita ut nullus exire intactus possit.

EXPLICIT LIBER EPITAPHII ARSENII PRIMUS.

INCIPIT SECUNDUS.

INTERLOCUTORES PASCHASIUS, ADEODATUS, THEOPHRASTUS.

Adeodatus. Post innumeras intus officii curas, post immensas exterius occupationum causas, post varios rerum negotiorumque eventus et vitae dispendia, post longa huc illucque diversi itineris fatigia et concursus ubique, post indefessas omnium pressuras; tandem divino dispensante iudicio, relictis omnibus, quia tibi, Pascasi, reddita est quies et libertas animi, recordari oportet quod omisimus olim, quatinus deinceps aliquando epitaphii patris formam expleamus, quam commendare litteris coepimus pridem, alioquin esset honestius non inchoasse, quam inchoata non explere.

Pascasius. Confiteor ita esse, mi frater. Sed vereor post surda vitae silentia, post omissa litterarum studia, repetere, quod aut oblivio abduxit, aut levitas morum iam audire fastidit. Insuper etsi esset de talibus tempus loquendi; praesertim iam nulla est mihi, etsi quandoque fuerit, litterarum facundia scribendi. Tamen ne quod coepimus, infectum veniat in opprobrium, inimicis in gaudium, et desidiosis in exemplum; experiar quod hortaris, et incipiam, licet inexplebilia sint gestarum rerum lamenta quae restant. Sed quia interdum Severus ingressus est felix viam universae terrae, et Chremes inter discrimina nostra iam discessit; necesse est unum eligamus de his more sanctorum patrum, qui nobiscum cum eo versati sunt: quatinus per eum et veritas, quasi sub tribus testibus, melius commendetur, et noster planctus non diversus vel numero inveniatur. Idcirco, frater, quia tuum fuit quae coepimus reincipere, tuum sit consortem in hac parte eligere.

Adeodatus. Quamvis ergo minus idoneus sim praeiudicio discernendi; quia devotus tuis exsisto iussis, non abnuo quod exigis. Non enim philosophum ad lamentum rite quaerimus, sed eorum aliquem, cuius aut memoria piae recordationis, aut affectu ad lacrimas incitemur. Unde si tibi videtur, licet glaber sit, ex omnibus eligamus Teofrastum.

Teofrastus. Nequaquam igitur cogitaverim, quod iocos ludo velitis serere, aut puerilia sectari.

Pascasius. Noli mirari, frater, si te glabrum ad hoc Adeodatus elegit, cum me decrepitum longe diu talibus oblitteratum studiis non omiserit, quoniam threnos et

a) *pro* interim *M*

veritatem audientibus maxime probi et bene conscii amantes commendare debent. Ideo nos duo in multis possumus iam diu vexati quam bene filiis et amicis nostros pandere fletus.

1. Adeodatus. Sed antequam veniamus ad lamentum, rogo, indices nobis ini- p. 491 tium tanti discriminis: quia nullus est sani capitis, qui credat haec sine offensa Dei in populo contigisse.

Pascasius. Verum Hercule quod ais, sed necdum omnia licet omnibus reserare, maxime quibus veritas odio est et scelera placent. Tamen etsi minus bona eisdem placeant, verum non semper occulendum est: quia hic de quo loquimur, etiam exprobrantibus sibi verbum veritatis libere loquebatur. Ex quo fit, antequam haec mala totius imperii apparerent, crebrescentibus iam iamque cottidie Dei iusto iudicio in populo diversis calamitatibus et flagellis, ut imperator una cum suis senatoribus et 528 proceribus terrae requireret, quid esset quod divina maiestas offensa tot taliaque longo in tempore isto praemonstraret in populo: quia iam, scriptura teste, sola vexatio intellectum dabat auditui. Tumque praecipitur, ut singuli de hoc diligentius quaererent usque ad alium[a] placitum, quid esset in quo Deus offensus esset, vel quibus placari posset operibus. His ita quidem iussis, statuit mox Arsenius noster coram oculis miserum orbem, et divinas leges, simulque patrum decreta: in quibus conspexit ilico, quantis ecclesiae Christi depravatae forent modis, qualibusque populus universus carnalium rerum operibus corruptus. Qua de causa parvam edidit schedulam quidem sibi ad memoriam, in qua litteris depinxit universa regni huius efficaciter vitia, sicque circumspecte, ut nullus adversariorum omnia ita non esse negare posset. Inde ad comitatum rediens, omnia coram Augusto et coram cunctis ecclesiarum praesulibus et senatoribus proposuit singillatim diversorum ordinum officia, excrescentibus malis et ostendit cuncta esse corrupta vel depravata.

Teofrastus. Obstupesco valde, cum eius tantis provocamur exemplis, quod nemo nostrum qui ad plenum veritatem de illo audeat posteris narrare, licet audeat detegere peccata populi longe diu accumulata, clades, pestilentias, fames, inaequalitates aerum, terroresque etiam visionum. Quibus profecto malis praecessit prior pulverum fallax adinventio, sub qua tanta fuit vexatio et prodigium mendacii, ut prudentibus daretur intelligi, quod universus orbis ad tentandum esset expositus in manibus inimici. Ex quo liquet, pro talibus et huiuscemodi causis peccata regni, quae necdum completa sunt, quod cottidie in peius cumulentur, sicque restat, quod in multis factum comperimus, ut destruatur. Unde timendum ne fiat in nobis, quod in multis iam gentibus actum legimus. Nequaquam igitur dixerim, sine causa miracula sanctorum longe diu in Christo quiescentium nuper coruscasse, quanta et qualia numquam sunt audita a saeculo facta uno in tempore ad reliquias sanctorum: quia omnino, quasi in gallicinio, sancti hoc in regno huc illucque delati, se invicem excitarunt quasi ad concentum cantus, ut daretur intellegi, quod nostra infidelitas, iuxta apostolum, id exigeret, quia signa non fidelibus, sed infidelibus, ipso teste, verissime dantur: si quo modo post tenebras caecitatis nostrae ad veram lucem, quae Christus est, tandem expergefacti resurgamus.

Adeodatus. Fortassis ergo iste prius si vocatus esset ad conloquii lamentum, quasi proditor nos detegeret, non valens cohibere spiritum in loquendo. Idcirco etsi vera sint quae tangit, suo in loco dicere non exspectat.

Teofrastus. Nequaquam igitur quae proposui, alio in loco rectius proferuntur: quoniam mala quae per partes creverant, primum isto in tempore feriuntur. Crevit p. 492 enim hoc imperium prosperis successibus usque ad praesens, quasi in perfectam aetatem plenitudinis: sed vitia quae per partes, ut adsolet, in prosperitate commissa sunt, coacervata inoleverant; iusto Dei iudicio; non minus flagellis, quam et novis virtutum miraculis arguuntur. Propterea igitur, ni fallor, isto denotanda et plangenda sunt loco, ut si non nobis, saltem posteris veniant correctionis ad exemplum.

2. Pascasius. Ita esse negare non possumus; tamen quae noster Arsenius coram omnibus et summis proceribus tum proposuit, omittere non debemus, quoniam ista et huiuscemodi alia eum ad hoc impulerant, ut cunctis ex divina auctoritate, acsi Hieremias alter, ostenderet, in quibus Deum omnes offenderant: et monuit constanter

a) aliud *M.*

828 caritatis officio, ut mala quae admiserant, destruerent, dissiparent et evellerent; bona vero praetermissa deinceps aedificarent, ac plantarent in reliquo. *Interea nostis*, inquit, *quibus ordinibus Christi constat ecclesia. Certum quippe, quod secundum singulorum officia requirendus est ordo disciplinae et status reipublicae. Unde primum considerari oportet intus divina, tum exterius humana: quia proculdubio his duobus totius ecclesiae status administratur ordinibus. Ut sit imperator et rex suo mancipatus officio: nec aliena gerat, sed ea quae sui iuris competunt propria; neque praetermittat ea, quia pro his omnibus adducet eum Dominus in iudicio. Episcopus vero et ministri ecclesiarum, specialius quae Dei sunt, agant. Deinde rex rectores in regno tales constituat, quales eos Dominus diligenter in lege perquirere iubet, et in quibus rex et pro quibus securus maneat, quos utique probos ad regendum populum sanctum Dei et idoneos cognoscat, non secundum proprios libitus qui ei faveant, sed qui avaritiam oderint, et Deum ac iustitiam diligant: cuius profecto officium est, semper quae recta et iusta sunt disponere, et quae depravata corrigere. Alioquin tu, rex, nisi servaveris quod praeceptum est, fortior tibi cruciatus instat, et omnibus in te, si avertatur Deus, unus interitus. Ideo providendum nihil neglegas, quia in te uno, secundum Salomonem, totius stabilimentum est regni; in divinis autem ne ultra te ingeras quam expediat.*

Adeodatus. Ut sentio, non immerito tu alterum eum Hieremiam dicebas, ob constantiam fidei et frontis duritiam, qui tam audenter Augusto invexit, tanta quae vidimus, ob luxus desidiam, necnon et pessimas regum consuetudines, officii sui negotia, cum esset praeoccupatus vanis rebus, praetermisisse.

Pascasius. Acriora sunt, frater, quae tunc prolata sunt, de quibus pauca pandam. Ait namque Caesari: *Velim, reverentissime imperator Auguste, dicas nobis, tuis quid est quod tantum propriis interdum relictis officiis, ad divina te transmittis? vel quid est quod das, quando honores ecclesiarum, immo, ut sentio, onera quae largiris? Quod si res Domino iure eleemosynarum legitime consecratae sunt, ecclesiarum eius sunt: quia suis pauperibus et specialiter sibi servientibus legaliter datae sunt. Si autem benedictiones et Spiritum sanctum, quem digne Deo electi deinceps a Domino et a sacris consecratis praesulibus percepturi sunt, auctoritate divina dare te existimas; noveris, quod extra officii tui est quod praesumis. Ceterum auctoritate. sanctorum patrum si circumspectius est agere secundum Deum quod agis, et fructuosius quod largiris; ita temperandus est modus una cum clero, et plebe Dei, et sanctis pontificibus, ne aut tu tibi tua eligas tibique divina usurpes, aut vulgus tantam gratiam, seu quilibet personarum in aliquo confundat: quoniam in his non nisi divina consideranda sunt, et salutis nostrae documenta. Ideo identitas est paene et in*
p. 493 *rebus ecclesiarum: quia facultas earum nihil aliud est, quam pretia peccatorum, vota fidelium, patrimonia pauperum. Idcirco quod semel legitime consecratum est Deo, in suis militibus et pauperibus ad usus militiae suae libere concedatur. Habeat igitur rex rempublicam libere in usibus militiae suae ad dispensandum, habeat et Christus res ecclesiarum, quasi alteram rempublicam, omnium indigentium et sibi servientium usibus, suis commissam ministris fidelibus: et hoc sit regis officium, ut talibus committatur, qui et fideliter dispensent, et sapienter provideant, quatinus omnes glorificent Deum, et gaudeant in Christo, non minus ex futurorum promissis, quam et ex praesentiarum consolationibus. Sin alias, ut apostolus ait, qui aliena diripiunt, regnum non possidebunt aeternum: quanto magis qui ea quae Dei sunt et ecclesiarum, defraudantur* [a], *in quibus sacrilegia* [b] *copulantur?*

Teofrastus. Quod si ita est, ut asseruit, et de his ulla providentia apud Deum, nescio principum nostrorum quis salvus esse possit, quibus nihil tam dulcia [c] sunt, quam praedia ecclesiarum, nihilque tam suavia, sicut scriptum est: Panis absconditus suavior est, et aquae furtivae dulciores.

Pascasius. Verum, mi frater, et ideo ira Dei effusa est super principes nostros, qui errare facit eos in invio, et non in via: dum et saeculares ad divina diripienda indebite se ingerunt. Sacerdotes vero Christi et ministri altaris una cum divinis ad exteriora de intimis se eiciunt, iam quod peius est sine pudore et transfundunt: quamvis scriptum legant, quod nemo militans Deo implicat se negotiis saecula-

a) defraudant *M.* b) *f.* sacrilegis *M.* c) *sic M.*

ribus. Hinc pessima praesumtio nascitur et confusio, hinc vorax concupiscentiarum 828 flamma, hinc virtutum evacuatio et peccati fomes, dum aut ministri Christi facultatibus rerum, ne amittant, inlecti, ad ea quae sibi non expediunt, expelluntur [a]; aut saeculares concupiscentiarum succensi aestibus, quae Dei sunt, quasi auctoritate regia defensi, temerario iure contra Deum erecti diripiunt. Quibus ita coram rege et coram Christi praesulibus et principibus terrae ad liquidum explicitis, nullus eorum abnegavit.

Adeodatus. Miror quid negari posset, quod omnibus in propatulo est, et paene nullus qui contradicat: immo ad invicem provocati deteriorantur omnia hinc inde, et ad usus convertuntur pessimos.

3. Pascasius. Pro dolor! quod talis cottidie crescit insania in praesentiarum, ita ut omnes pro talibus gestis et dictis convertantur ad peius magis, quam ad correptionis augmentum. Hinc igitur tunc omnes coeperunt, maxime ecclesiastici viri, quaerere et contradicere, quomodo aliter dignitas et honor ecclesiarum stare potuisset, acsi decreta sanctorum patrum non legissent. Quibus Arsenius noster: *Considerate,* inquit, *quae contra auctoritatem divinam veniunt, quatinus ea ipsius auctoritate Dei corrigantur. Vestris enim in manibus sunt iura non minus humana quam et divina.* Tum saeculares viri: *Licet ita sint omnia,* inquiunt, *quia respublica multis attenuata de causis per se sufficere non valet; nobis cum rebus ecclesiasticis et militibus agendum est, nosque suffragio facultatum earum iuvandi, quapropter pande,* aiunt, *quod moliris.* At ille, *miror,* inquit, *quid requiritis. Ecce rex noster, ut saepe ostensum est, de facultatibus ecclesiarum multa in suis suorumque praesumit usibus: sanctorum autem patrum anathemata multa sunt nimis divina auctoritate prolata, ut ipsi prae manibus quam saepe relecta scitis, quae penitus condemnant, si res ecclesiarum vi aut potestate fuerint usurpatae ullius iudicis. Propterea rogo cogitate, si aliquis fidelium sua vota super altare Deo detulerit, parum multumve sit, veniens* p. 494 *autem quilibet temere vi aut furto ea quae delata vel consecrata sunt, rapuerit; super hoc quaeso, vitium huius facti quale sit, censeatis?* Qui simul, acsi novo intus tacti oraculo, sacrilegium esse sanxerunt. Tum ille: *Nemo te,* inquit, *Augustorum clarissime, fallat: quia valde periculosissimum est, res semel Deo fideliter dicatas, ad usus pauperum et servorum Dei, violenter postmodum diripere, et ad saeculares usus contra auctoritatem divinam retorquere. Quod si secundum sententiam veritatis, quaecumque ligaverint isti sancti pontifices super terram, ligata erunt et in caelis; timendi sunt tot anathematismi sanctorum patrum qui leguntur pro talibus prolati in sacris canonibus: quoniam non minus eorum viget auctoritas, quantum aestimo, qui iam cum Deo regnant. Idcirco, ut dicitis, si respublica sine suffragio rerum ecclesiarum subsistere non valet; quaerendus est modus et ordo cum summa reverentia et religione christianitatis, si quid vos vestrique ab ecclesiis ob defensionem magis quam ad rapinam accipere debeatis: ne cum maledictionibus et exsecratione sanctorum patrum itatenus praesumatur. Porro isti sancti pontifices, si quid ad usus militiae exhibendum est, sic exhibeant: et sic fiat rationabiliter in quibuslibet rebus, ne ipsi cogantur ad saecularia transvolare, et pompis saeculi, quibus abrenunciaverunt, inreligiosius deservire: quia iuxta apostolum, ut dixi, nemo militans Deo implicat se negotiis saecularibus. Sin alias eorum aliquis, nec verus est christianus, quia adhuc pompis et operibus deservit diaboli.* Quo dicto, quaerere coeperunt quid essent pompae. Ille autem: *Vestrum est,* inquit, *hoc decernere, et virum magis evangelicum exhibere, quam in quibus saeculum regnat et gloriatur, inhiare.*

4. Teofrastus. Hoc quippe est, ut audio adhuc hodie, quod de eo nonnulli calumniantur; quia voluerit (*ut?*) res ecclesiarum dividerentur, tantumque remaneret ecclesiis, quantum admodum sufficeret; cetera vero militiae saeculi deservirent.

Pascasius. Nequaquam igitur ita est, ut male sentis, sicuti et tunc temporis plurimi sensere, quia ille super hac re nihil temere praefinivit, vel significavit: sed hortatus est solummodo, quodcumque fiendum esset, sic omnino fieret, ne utri eorum pro rebus terrenis in Deum peccarent. Unde cum a quibuslibet tentaretur episcoporum, quid exinde vellet, nihil aliquis aliud rescire potuit, quam quod omnibus coram Augusto simul dixit. Monasteriorum interea, dum haec tractarentur, ostendit et enu-

a) *f.* impelluntur *M.*

meravit pericula, cum iam tunc temporis nonnulla iam a laicis tenebantur, etsi hodie multo minus inveniuntur quae de proprio regantur ordine, sed sunt pro poena peccati omnia paene mundi usibus et studiis occupata vel depravata: quia cum bene coepisset rex de his, in fine orebrescentibus malis a saecularibus sunt pervasa. Identidem autem et tunc plurimum detestatus est, quod episcopatus secundum canonicam auctoritatem non rite darentur, neque electio servaretur. Quibus itaque omnibus ita hinc inde ostensis, cum nullus eorum negare posset, quod ordo ecclesiasticus in omni-
829 bus corruptus non esset; excogitaverunt ut tribus in locis synodi fierent, in quibus de hoc diligentius quaererent, non quod (quantum exitus probavit) emendare talia vellent, sed ut regi interdum faverent: quoniam iam tunc ea, quae postea monstrata sunt, moliebantur humana; idcirco minus procurata sunt divina.

p. 495 5. Adeodatus. Miror absentem, cum eius commemorantur dicta, quem non mirabamur praesentem. Nam cum esset tam humilis, quo nullus humilior nullusque magis mortuus mundo videretur, quid est quod tam inter summos ecclesiarum, praesulum videlicet et senatorum, consules, in senatu coram Augusto consulte constanterque loquebatur?

Pascasius. Non ignoras, frater, quod is erat iste, quem nec terror minarum, nec vis rerum, nec spes praesentium, nec metus futurorum, nec promissa facultatum, aut interminata suppliciorum genera, aut ulla auctoritas poterat revocare a caritate Christi, a dilectione patriae et populi, ab amore ecclesiarum et fide imperatoris. Propterea igitur talia et quamplura, veluti alter Hieremias, constanter loquebatur. Praesertim et militiam clericorum in palatio, quos capellanos vulgo vocant, quia nullus est ordo ecclesiasticus, denotabat plurimum, qui non ob aliud serviunt, nisi ob honores ecclesiarum et quaestus saeculi, ac lucri gratiam sine probatione magisterii, atque ambitiones mundi; quorum itaque vita neque sub regula est monachorum, neque sub episcopo militat canonice, praesertim cum nulla alia tirocinia sint ecclesiarum, quam sub his duobus ordinibus. Aiebat namque idem, quod aut canonicus quisque esse deberet, aut laicus, aut monachus; quod si neutrum, iam sub nullo monstratur ordine, quia videntur esse sine capite. Quae profecto haeresis, quamvis aliunde sibi hoc nomen vindicaverit, tamen ut fassus idem est, nulla alia isto in tempore peior invenitur ecclesiarum scabies; quae omnia eiusdem iura, ex quo coepit, corrupit, in tantum, quia multi eorum vitiosi erant, ut a laicis paene omnia monachorum et canonicorum, necnon et feminarum monasteria occupentur, et sint omnia depravata. Propter quae numquam, quia futura praeviderat, dubitavit sententiam pro statu regni, pro salute populi, pro stabilitate ecclesiarum, et religione pacis dignam dicere, etsi quibuslibet displicuisset.

6. Adeodatus. Quantum datur intellegi, tales qui tunc fuere, non consules, non provisores patriae fuerunt, sed latrones: quorum mentes angustas praesentiarum caligo caecavit, humilitas prava tenebris opplevit, concupiscentia sordibus maculavit, in tantum, ut ipsum consulatus nomen, seu splendorem illius honoris, et magnitudinem tanti imperii, nec intellegere aut intueri, nec capere aut sustinere potuissent. Unde non consules, sed mercatores ac venditores tantae dignitatis, et perturbatores ecclesiarum sunt dicendi, qui non modo isto monente non consuluerunt, verum subterfugerunt, everterunt et prodiderunt in invicem, ne aut talia corrigerentur, aut etiam deteriora quae imminebant, obstarent cum potuissent. Et ideo, sicuti Pascasius paulo superius doluit, non immerito talia contigerunt, immo quia noluerunt recipere spiritum veritatis ad correptionem, receperunt spiritum erroris ad vertiginem. Inde est, quod adhuc hodie nemo principum explicare potest reipublicae vias ad iustitiam.

Pascasius. Nec immerito, quia pro Deo stare noluerunt, neque quae Dei sunt primum quaerere, ut corrigerent quae iam depravata erant, si Deus ab eis recedens, consilium patriae deperierit, fides evanuerit, pax aufugerit, et prosperitas ullarum rerum hodie desperata iaceat. Iam rarus qui regibus fidem exhibeat, nullus patriae aut civibus qui recte consulat, nullus qui sociis et amicis debitam caritatem impendat.
p. 496 Iudices non nisi venale aliquid agunt, populus imperialibus non suffragatur officiis, auctoritas non viget praelatorum, quoniam imperialis et regum deperiit: res publica et ecclesiarum pauperrima est, quia praedones ea diripiunt: eloquentissimi omnes muti facti sunt, quoniam evacuata est virtus agendi et loquendi. Nam a saeculo has in

partes nihil maius scitum est, neque argumentosius ad excogitandum; sed posse ac 829 scire post uniuscuiusque velle desudat. Idcirco, quantum credo, quia tunc vocem huius, immo Dei non audierunt, versa est omnis prosperitas eorum in contrarium, et confractae sunt vires; consilium aufugit, et omnis sapientia, iuxta prophetam, devorata est. Quod sane ipse, iam futura praevidens, in eodem placito his explicitis praemonuit. Ubi mox eum vehemens infirmitas, quam lienteriam medici vocant, apprehendit, quatinus virtutem in infirmitate perficeret. Hinc quoque deinceps conticuit, donec Dei iudicium nos apprehenderet, et peccata quae iamiam consummata erant, clarescerent in facto, in tantum ut quae agimus, solummodo iam non peccata sint, sed poena peccati.

7. Teofrastus. Cur talia acciderint, iam luce clarius manifesta sunt, sed quod habuerint initium, non ab re quaeritur; quoniam iure actum credimus, ut eorum corda obdurarentur, ne audirent culpis exigentibus; divina ultio postmodum ut amplius in nobis peccatoribus iuste desaeviret.

Pascasius. O dies illa, quae paene aeternas huic orbi tenebras attulit et discrimina, quae pacatum imperium et unitum conscidit particulatim ac divisit, germanitates violavit, consanguineos dirempsit, inimicitias ubique procreavit, et concives dispersit, fidem exterminavit, caritatem delevit, ecclesias quoque violavit, et omnia corrupit! Unde cottidie civilia surgunt bella, ut ita loquar, et plusquam civilia. Exercitus totius patriae paene huc illucque perimitur: provinciae, pagi, et urbes passim depopulantur. Si qui residui sunt, sine viribus ubique aut fugiunt, aut caeduntur gladiis. Hinc undique paganorum et hostium incursiones, hinc quod omne vulgus conciditur, villae, civitates, innumerae cremantur. Heu misera dies, quam infelicior nox sequitur; sed nulla infelicior illa, quando sceleratus Naso[1] vocatus est ab Spaniis, Amisa- 1 rius ille, qui cuncta reliquit honesta, in quibus erat ordinatus, et immersit se fatuus ad omnia coeni volutabra. Siquidem ut advenit, acsi ferus aper evertit palatium, destruxit consilium, dissipavit omnia rationis iura; consules omnes, divinos humanosque expulit et attrivit; thorum occupavit, atque factiose, ita ut insidiae viderentur, manifestius omnia pervasit; sicque caecus, ut nihil aliud esse posset, quam quod ipse invenerat, postposuit divina, ad humana se immersit per fas nefasque, cuncta in subito convulsit ac commaculavit, et omnem dignitatem regiam evacuavit; foedera disrupit, confudit ordinem; ut nullus esset status, singula immutavit; diem convertit in noctem, rursus noctem commutavit in diem. Patri abdicavit filios, et patrem filiis, sicque tyrannidis[a] eius profecit, ut excederet ultra omnes, et nihil integrum reliquerit. Honores debitos qui habuerant, amittebant; qui necdum indebite qualescumque assequebantur, optimi quique virorum, amplissimi et nobiles p. 497 atque dignissimi, iam auctoritatem agendi omiserant[b]: quia profecto nullus aliam tunc temporis habuit viam expeditiorem ad honores retinendos et adquirendos, seu ad ea quae vellet quae concupierat, quam illa sequi quae tunc tyrannus Naso mallet. Interea confregerat omnia ossa virtutum vis feminea. Ideo stultus, sine oculis et sensu, ad omnia se immerserat. Movebatur enim iam vertigo totius imperii, ne ullus adquireret potentiam, ne ullus honorem, ne ullus facultates, sine scelere aut sine aliorum damnationis dispendio. Iste quippe fructus est infidelitatis et discordiae. Ideo consultissimum est semper serere prudentiae, iustitiae, fortitudinis ac temperantiae semina, ut metere possis centuplicatum fructum laboris, quam concupiscentiarum et vitiorum molimina, ex quo remetiatur iudicium, et crescat ultio perditionis. O dies illa, dies tenebrarum et caliginis! o dies exsecranda, quando tale coeptum est consilium! Et haec est hora furoris Dei, hora nostrae ad vindictam retributionis, in qua aperti sunt oculi omnium cum Balaam ariolo; ubi cecidimus omnes, et evigilavit virga furoris Dei; ubi violata sunt omnia iura legum.

8. Adeodatus. Pro nefas! quod in subito tam immania, tam horribilia crevere in regno detrimenta, licet per partes peccata coacta id exegerint. Unde petimus quid fuerit, quod rursus Arsenius ad tam acerrima, tamque perniciosa periculorum genera se iniecerit: nec potuit fortassis providere quem finem haberent, quibus obviam venire voluit, quaesumus ut aperias.

a) *l.* tyrannis *M.* b) *l.* amiserant *M.*

1) Bernhardus dux Septimaniae.

830 Pascasius. Verum, frater, quia videbat mala, quae cottidie surgebant innumera et immensa; sed praenoscere non valuit quae futura erant. Quibus quantum ex se fuit, obviare voluit, et resistere pro fide regni et regis, pro amore patriae ac populi, pro religione ecclesiarum et salute civium: quae omnia cariora illi erant quam sua vita. Sed quia in initio haec non fuerant repulsa et refutata, culpis exigentibus impune ad omnium perniciem praevaluere, ita ut nullus iam esset fortis ac sapiens qui obviaret. Nam idem cum iam de sua infirmitate convaluisset, coepit audire undique flagitiosa et obscenissima, turpia et inhonesta: non qualiacumque, sed qualia numquam in isto nostro audita sunt saeculo. Pro quibus profecto mox commota sunt omnia viscera eius pietatis affectu, eo quod esset theatrum, honestatis olim, palatium factum, in quo tanta sortilegarum praestigia recidiva scaturierunt, quanta in omni mundo iam non credebantur esse. Nec enim poterat se continere prae dolore et amore a fletibus, cum haec illi a bonis et summis ac veracissimis die noctuque nuntiarentur viris; quia quanto plus ecclesiam Christi et Augustum una cum populo et prole dilexerat, tanto magis afficiebatur doloribus. Veniebant autem et primi palatii ex utroque ordine, qui omnia ita esse asserebant, immo peius quam vulgo dicebatur. Tum ipse per se delegit illuc qualitercumque venire, si forte quivisset suis argumentose persuasionibus aut consiliis subvenire, furia illa ut rediret, antequam perturbaret omnia et subverteret. Qui veniens egit quodcumque potuit; et cum Augusto, et cum proceribus locutus est quod intellexerat; et praemonuit, in his quae fiebant, quod senserat. Nam et belluae factiosissimae, quia prius ei pater eius et ipse amicissimi fuerant, affatus est fideliter cum omni amicitiarum obsequio. Nec immerito igitur, eo quod
p. 498 olim uxorem sibi sororem ipsius, filiam nobilissimi viri et magnificentissimi duxerat. Unde ab incunabulis quasi pater circa eum in omnibus pium gerebat affectum, curam, ac sollicitudinem, plus etiam quam si pater esset. Sed cum vidisset, quod caecus iam mente alienatus esset, et per praeceps rueret, dixit quodcumque potuit, licet iam moribus efferatus, quia felle concupiscentiarum inebriatus erat, audire noluisset: sicque cum in nullo proficere se vidisset, prospectis omnibus dolens ac gemens ad monasterium sine effectu remeavit. Quem mox, dato parvissimo temporis intervallo, secuti sunt iam expulsi et deiecti rectores et primi palatii, flentes, et lugentes, quod ab uno impudico violarentur omnia iura totius imperii, pellerentur optimi quique, et opprimerentur ubique fortes et clarissimi viri, non illius virtute constupratoris, sed dolo et fraude pessimae deceptionis. Nunciant autem singuli peiora pessimis, et omnes confluunt hinc inde ad Arsenium, et requirunt quasi de fonte consilium. Ille autem maerens ac lugens, totus animo pendebat ad Deum suspectus, si forte Deus in talibus suis subveniret periculis. Hortatur omnes singillatim, ut sustineant et exspectent Dei iudicium. Deinde singuli ut redeant ad palatium, et videant, et intellegant, persuadeant quoque meliora salutis; conentur nisu quo possunt, obviare talibus tantisque perturbationibus. Quo facto, repelluntur summi, deiciuntur eximii; colliguntur improbi, honorantur vanissimi, et introducuntur scelesti. Tunc itaque, his ita compertis, renuntiant Arsenio mala in saeculo, quae umquam vix sunt audita, ut in tam glorioso imperio subito sic omnia fuerint permutata; fit palatium prostibulum, ubi moechia dominatur et adulter regnat, coacervantur crimina, requiruntur nefanda et sortilega maleficiorum omnium genera, quanta numquam credidi in saeculo remansisse, nihil de universis praetermissum malis, nuntiatur ubique omnibus. Verum tamen vir gravis et cautus nec sic interdum movebatur nisi ad lacrimas, donec eorum proderetur factio, et firmaretur ab ipsis, qui erant de tam pravissimis consiliis plane conscii, quod vellet idem tyrannus Augustum perimere clam quolibet pacto, quasi sua infirmitate subito mortuus videretur, deinde filios eius una cum optimis regni principibus, quoscumque dolo prius praeoccupare potuisset. Cum autem haec nuntiantur a gravissimis et veracissimis viris ita absque dubio esse, nimio maerore perculsus, misit iterum rursus atque iterum idoneas et sanctae religionis personas et probatissimas, occulte qui venirent, et essent tantisper infra palatium apud quosdam qui erant qualitercumque in eisdem consiliis, quousque quid verum esset, diligentius prescrutarentur. Qui mox omnia ut dicta erant, a secreto vere pertractata compererunt, qualiter tyrannus, quando vel quomodo decrevisset fieri quod moliebatur; et, quod pro certo iam qui conscii erant huius consilii, talia mandassent, retulerunt. Tunc una cum summis

consulibus et sanctis quibusdam episcopis, necnon et cum summis officialibus palatii 830 coepit quaerere in fide Christi, ne talia perficerentur ad subversionem totius imperii, quid agere debuisset. Tunc omnes una voce, flentes et eiulantes, magni et summi, cum omnibus qui aderant servis Dei, constanter[a], quod non esset Deo fidelis et sanctae ipsius ecclesiae, qui in talibus subvenire posset perioulis, nec fecisset. Ita siquidem multis exhortantibus, accepto consilio, una cum electissimis et clarissimis viris misit se pro fide Christi, pro statu imperii, pro pace ecclesiarum, pro amore regis et regni, pro salute filiorum eius, zelo Dei succensus, ne fraus praevaleret adversarii, ut dignitas servaretur patriae, salus maneret civibus, in magnum discrimen; et salutem suam pro iustitia et fide devotus ob omnium libertatem obtulit, alioquin si vellet favere illis in partibus, acceptior esset omnibus, et honorabilior haberetur universis. p. 499 Sed is cum esset fortis animo, sanctitate praeclarus, iustitia vestitus, fide solidatus, caritate fundatus, virtutum armis indutus, magis elegit mori quam tale facinus et tam crudelissimum sustinere scelus, quod omnibus esset ad ruinam, ad perditionem, et ad exitium, si consentirent, aeternae damnationis. Idcirco nihil iam de se timere coepit, tantum ut praevenire potuisset christianissimis principibus, praesulibus ecclesiarum et omni populo, ac liberare omnes de tam atrocissimo mortis periculo; quoniam omnibus bonis unus imminebat interitus.

Adeodatus. Unum debuimus deplorare; sed valde diriora nos cogunt quae contigerunt, quia nimium amariora et crudelissima sunt, quam quae proposuimus lamentari. Unde oportet ea retexere plangentis affectu. Neque enim ille tam plangendus est, quam iugiter ista deploranda, ut avertatur ira Dei a nobis. Verum tamen sic quae dolemus, fletibus commendanda sunt, ne hic noster ullis involvatur adversariorum criminibus: etsi singulis, quamvis facultas esset perorandi, respondere nequimus quae dicuntur ad singula. Idcirco petamus potius pietatis gratiam, quam ingeramus interdum reprehensionum querelas: offeramus praecordiorum nostrorum dolores, quam ingenii nostri ad defensionem eius suscipere partes. Deinde si acrius aliquid constanter egerimus, aut liberius quam debemus, et ipsi velint; obsecramus tantum imperitiae vel intemperantiae ignoscant, quantum pio dolori vel iustitiae concedendum putant. Namque nullus maior esse potest dolor quam hic noster, in quo tantus pater in subito sublatus deploratur, tantisque a malis dilaceratur infamiis et odiis, qui multo dignus fuerat amore, cottidie et insequitur. In quo et cum quo excidium patriae, ecclesiarum eversiones, calamitates pauperum, divitum oppressiones, barbarorum incursiones, caedes vulgi, bella superbientium, insidias universorum, et (quod atrocissimum) perditiones animarum simul immaniter deploramus; quia illo spreto, cum non est auditus, haec omnia contigerunt. Quapropter rogo, ne deficias, etiam minis insectatus et blasphemiis lacessitus. Et ne dicat aliquis, in threnis quod talia non sint coacervanda neque replicanda; sciat quod nullo in loco amplius, maxime quando talia crebrescunt mala, quando veritas insectatur odiis, quando iustitia debellatur. Sic itaque Hieremias propheta post increpationes, post persecutiones et impulsiones, ad lamenta se convertit, et omnia quae acciderunt pro delictis, amarissime deflevit.

9. Pascasius. Bene nos hortaris, frater, nisi tanta essent, quanta rememorare non sufficimus, nec intueri; non dico quae olim acciderant, sed de his tantum, ex quo iste impurus atque impius hostis omnium religionum confudit, conturbavit et pervertit, honesta omnia obscenis permiscuit, et religiosa vanis: in tantum, nec mens, nec lingua, nec vox, quae narrare queat istius vecordissimi molimina quae coepit, ex omnium scelerum conluvione vallatus. Arbitrabatur enim diabolicis omnia praeoccupare maleficiis; superare, non consilio, sed auspiciis; praeripere et auguriis; eo quod sacratissimum Augustum sic haberet suis delusum praestigiis, ut omnes repelleret, quos aut ipse, aut magnus pater eius imperator nutrierat a secreto, a colloquio, a familiaritate et consilio, a fidei fide, ab honoribus, et ab omni consortio prioris vitae. Qui furia et auctor sceleris, cum esset munitus potestate regia, praenituit quod esset ultio praeteritorum scelerum, et incrementum mali. Unde factum est, ut in regno nullus aliud posset, nisi quod ipse vellet aut mandaret. Ita omnes siquidem oppressi sunt, quasi ex indicio furoris Dei, ne ullus auderet resistere vel contra ire; p. 500 quia potestas et voluntas pii imperatoris, acsi innocenter, cum spurcissimo erat. Quod

a) *supple* dixerunt *M.*

830 factum ad memoriam sempiternae turpitudinis factum est, quandoquidem cum iam inchoarentur quae dudum coepta erant, quae inierant consilia, cum iter arriperet rex et regina, illius saevissimae bestiae ducatu; ibat Augustus quasi innocens agnus ad victimam; ibat imperator magnus et clemens, deceptus a qua eum Salomon cavere monuerat, immo lenonis eiusdem insidiis, ad mortem; qui non ob aliud servabatur, nisi eius potestate ius diriperetur imperii, et fraus inimici redundaret in omnes. Nemo igitur est qui credat, nemo qui recogitet quae gesta sunt, quae acta, qualiter aut quanta; idcirco nemo est qui intellegat, cur aut quomodo acciderint, quive auctores fuerint mali, vel qui boni. Propterea omnes inscii, mali et pessimi, Arsenium culpant, quasi incentorem malorum. Interea cum haec ita aguntur, imperator, acsi agnus innocens ad victimam, cum a loco promovisset, et iret nesciens ad mortem, facta est manus Domini super omnem populum; qui simul omnes, acsi divinitus coacti, venerunt in unum pro fide regis et regni, pro salute populi et patriae, pro stabilitate imperii et filiorum successione; quoniam audierant omnes, et compererant singuli de locis suis unum esse interitum omnibus praeparatum. Ubi acsi divinitus evocati cum simul essent, retulerunt singuli mala quae audierant, nonnulli quae viderant et cognoverant, aut interfuerant; quibus undique ita explosis, ad liquidum claruit, quod Augusto et filiis una cum universis principibus unum immineret exitium atque in- 2 teritus vitae. Nam et Melanius[2] filius piissimi Caesaris cum his confluxerat, et periclitabatur rex, cum esset una cum suis omnibus; quia contra eum iter arreptum erat inscio patre, ut ipse prior post patrem perimeretur. Deinde cum pro his universi quid agerent, nutarentur maerore perfusi, advolavit extimis a custodiis, et sacramen- 3 tis diu detentus, quae cum patre eo in tempore pertulerat Gratianus[3], et retulit voce propria, quae dicta, quae gesta, quaeve futura cognoverat; quia in his longe diu commoratus, nihil aliud iam quam mortem imminere sibi videbat; ad quos cum fugisset, narravit omnia quae intus detentus resciverat. Ubi de adulterio nulla universis remansit dubitatio, de praestigiis sortilogorum et divinationibus; tuncque per eum audita sunt, quanta et qualia nusquam iam remansisse credebantur, quae tunc ex omni parte orbis ad palatium coierat[a], acsi antichristus cum suis maleficiis apparuisset. Ad ultimum vero de nece patris et de totius imperii edixit subversione, qualiter auspiciis, auguriis, consiliis, atque insidiis, necnon et omnibus malignis artibus esset praefixum. Tunc omnes hi proceres et filii duo, Melanius et Gratianus qui aderant, decernunt potius mori debere eos, quam ultra haec quoque consentire, ut unus eis scelestus, flagitiosus et auctor totius malitiae, omnibus esset in contumeliam, in ruinam, et in opprobrium sempiternum. Quod sane consilium et definitionem tunc Arsenius cum divino timore maerens ac dolens consensit, quia nullum iam alium evadendi ingenium invenire potuit; non ut Augustus imperio privaretur, aut inhoneste (quantum rei eventus sinebat) in aliquo aut ab aliquo tractaretur; sed ut hostis pelleretur una cum suis complicibus, et moechia quae iam publica erat, in confusionem omnium ne diutius celaretur. Sortilegae ibidem adgregatae, divini, coniectores et muti, necnon somniatores, et hi qui exta consulebant, vel alii quamplures malignis instituti artibus, a sacro pellerentur palatio; quorum tanta et talia erant nefandissimae artis praesagia, etiam ut plurimos traherent in errorem; quia videbantur omnia diabolicae artis figmenta p. 501 in mundo repullulasse, in tantum, cum haec omnia ita fraude seu dolo circa Augustum agerentur, ut in nullo penitus sentire posset cottidie quae fiebant. Alioquin malitiosis nisi esset praeventus artibus, nequaquam fieri posset, ut fidelissimos quosque consules et sanctissimos praesules non audiret, vel crederet sibi talia narrantibus, quos olim semper in consilio habuerat. Non enim alium in fide recipiebat nisi quem Iusti- 4 na[4] vellet; neque alium aut audire, aut diligere valebat, aut assentire, quo usque ista viguerunt, nisi quem illa ei in fide commendabat, et, quod prodigiosius est, ut aiunt, nec aliud velle, praeter quae ipsa vellet. Unde quidam episcoporum, cum coram eo adstarent omnes praesules Christi et senatus totius imperii necnon et omnis populus, eumque iam arguerent constanti fide pro talibus: *Scio*, inquit, *quamvis talia et tanta quae dicuntur, male deceptus his artibus hactenus assensisses, cum his exutus fueris quibus vestiris, quia te recipies, et eris optimus imperator, quod semper ante fuisti.*

a) *f.* coierant *M.*

2) Pippinus. 3) Hludowicus rex Baioariae. 4) Iudith imperatrix.

Adeodatus. A saeculo huiusmodi res gesta, quantum video, non legitur, ut populus pro principe contra principem sic ageret. Fuit enim, aestimo, aut nimia dilectio senatorum et praesulum circa Augustum et eius prolem, clarescentibus causis, quod eum tam reverenter rursus erigunt in regnum; aut caeca temeritas, quod talia praesumsere nullis exstantibus, nisi vulgi aestimatione, causis, moechiae sortilogorumque, et aliis quibuslibet quorumdam offensis. Unde non mihi videtur, quod pro talibus deberet omnis religio ecclesiastica et ordo totius populi itatenus insurgere et commoveri adversus Caesarem, nisi forte aliud lateat, quod gravius videatur. Et hoc petimus, quia in eadem concione et negotio fuisti, paulo clarius aperias, ut Arsenius noster magis excusabilis videatur. 830

10. Pascasius. Verum, ut ais, in eadem concione me fuisse, quando universi principes simul pacifice, quantum intellegere tunc potuimus, aggregati, de his altercati sunt contra Augustum, non abnuo; sed omnia retinere quae dicta, quaeve responsa sint, omnino nequeo. Nec itaque mirum, cum et vos ea non recolitis, quae in brevi paulo superius connumeravi. Alioquin nisi immemor esses, certe aut calumniator, numquam parva quae dolenda retuli, existimasses; quoniam nihil scelestius esse posset, si proceres regni, et creati iam reges filii, fieri permisissent quae connumeravi. Unde rex in illa concione, cum populo gratias pro his referret, quamvis in corde aliud occuleret: *Vos enim*, inquit, *fecistis*, *qualia numquam populus unquam fecisse cernitur, quia et ego prior admisi et feci*, *qualia nullus ante me rex fecisse invenitur. Et ideo*, inquit, *gratias omnipotenti Deo*, *qui tam imminens malum ad tam pacificum deduxit exitum. Porro deinceps nihil tale*, *nihil sine vestro consilio me acturum ulterius profiteor. Imperium namque a me*, *ut olim ordinatum est una vobiscum et constitutum*, *ita manere decerno et volo. Feminae quoque huic*, *quam adiudicastis*, *quia mea est in illa ultio*, *iuxta communes leges*, *sicut deposcitis*, *vitam concedo: ita tamen ut sub sacro velamine deinceps degeat*[a], *et paenitentiam gerat.* Quibus ita pacifice in eadem concione dispositis, relevatur in throno gloriosus imperator, et erigitur cum laudibus, et subditur ei omnis populus in fide amplius fidelis, si posset fieri, quam prius. Talis quippe est infidelitas Arsenii, falso ut opinantur, quibus non est praecognitum, quod suo sapienti consilio tyrannum praevenerit, ne perficeret quae moliebatur, ut perimeret Augustum, prolemque eius omnem exstingueret, et uxorem quam infideliter coinquinaverat, acciperet. Cum qua, si cederetur, imperium pervaderet, et omnes seniores terrae aut interficeret, aut male subiugaret oppressos; sin alias, ad Hispaniam cum ipsa se transponeret. Propterea ergo dedit se periculo Arsenius, et liberavit omnes a tanti sceleris malo. Nihil itaque idem contra Caesarem, quamvis aliter inscii malignantes sentiant, sed pro Caesare fecit et imperio, pro patria et pro omnibus maioribus natu, pro fide et zelo Dei, pro religione christianitatis et salute civium. Rescinduntur ergo eo in facto paulo post iura legum omnia, divina scilicet et humana. Occultabatur autem nimia fraus, quasi sub fidei schemate et voluntate regia. Hinc hercule est, quod adhuc hodie plures in eo errant, et dicunt bonum malum, et malum quod omnes tunc detrectabant, bonum. Ex quo sane malo innumera creverunt et cottidie atrociora crescunt mala. Tunc tamen eum quasi liberatorem omnium omnes magnificabant, et extollebant ubique laudibus; maxime cum caesar augustus Honorius[5] ab Italis evocatus venisset, eo quod consortem imperii Iustinianus[6] sibi olim et successorem totius monarchiae cum voluntate et consensu omnium eum fecerat, quem una cum patre praefatus exterminare et subvertere conabatur, cum reliquis fratribus suis regibus; in cuius nimirum adventu detecti sunt plurimi, et quae dicebantur reserata. Pro quo consilio illius furiae frater[7], quia convictus et confessus est consensisse, in eodem placito caecatus est iudicio publico, vita sibi clementer concessa. Sed quia cuncta quae fiebant, non erant ex corde Iustiniani neque ex animo, quoniam ab aemulis verae fidei et iustitiae instigabatur et adulabatur, femineo rursus devictus instinctu, quasi multa contra eum inhonesta, non pro fide facta fuissent, qui nisi se de his vindicaret, bene deinceps regnare non posse, rursusque si ablatam sibi uxorem non reciperet post velamen, tegitur interdum vulnus in corde valde defixum, augentur complices iterum, ut rescindatur imperium. Honorius qui

p. 502

a) *sic M.* 5) Hlotharius. 6) Hludowicus pater. 7) Heribertus.

830 erat longe diu consors a patre, et ab omnibus procreatus imperator, removetur a potestate, repellitur a consortio, sacramenta universorum, quae illi facta fuerant, auctoritate paterna violantur; boni quoque atque incliti viri, qui dudum pro fide certaverant, tyrannum fugarant, moechiam et universa turpia a conspectu palatii pepulerant, qui patriam et populum salvarant, qui etiam Augustum, ut diximus, et filios liberarant, qui seipsos cum multo discrimine post talia, quibus eum restituerant in throno imperii, una cum filii consortio in fide, qui pro fide egerant, subdiderunt, ita ut in eis nihil nisi fides et veritas appareret. Sed insidiantibus malis quaeritur opportunitas temporis, et locus electus; disperguntur universi qui ei prius fidem servarant; senatus exsiliatur, et magnati omnes atque olim carissimi et primi damnantur palatii; inter quos etiam Arsenius noster rapitur, pontificum tamen officio, iubente Augusto, acsi cum honore ingenti exsiliatur. Retruditur autem et elevatur in quadam longissimo terrarum spatio altissima et artissima specu, quo nullus esset accessus, divino agente iudicio, p. 503 nisi angelicus; ubi cum non post diu ab Augusto directus ob ecclesiasticarum rerum et monasticarum negotia devenissem, quamquam non sine periculo, ob suum solamen ad eum visitandum adscendi. Ubi simul inter salsissimas abundantissime gaudii et maeroris lacrimas, laetum, etsi tristes, duximus diem, laeti quidem de mutua visione et conscientia pura, quia in eo nulla erat reatus culpa, tristes vero, quod pro tantae virtutis beneficio exsilium tulit et odium et custodiam carceris et iniuriam dirae calamitatis. Cum quo cum essem, inter dulcia amaraque verba, volui ei persuadere, ut in aliquo se excessisse fateretur, et deinceps quae Augustus vellet, in omnibus assentire; si quo modo una cum quibusdam amicis agere quivissem, ut in gratiam rediret, quod et Caesar satis optabat, si ei solummodo consensisset. Ad quod idem: *Miror te*, inquit, *si de mea in aliquo dubitas conscientia, qui nihil mihi de his negotiis, pro quibus culpor, magis quam tibi sum conscius. Idcirco te oportuerat amplius me pro iustitia persuadere certare debere, quam vel in modico tepescere; vel contra verum quippiam, vel contra quod honestum est, assentire vel confiteri.* Tum ego: *Nequaquam*, inquam, *dubito, neque amplius vellem in hac parte, quam excessus verbum et adsensus de vobis habere: quia in his duobus credo amicos et me obtinere posse non solum veniam pro offensis, verum et ampliorem gratiam, honores quoque proprios et maiores; insuper quidquid de eo et ab eo vobis placuerit.* Tunc ita ille subsannando paululum subridens: *Tu forte*, inquit, *eum et omnes eos qui eum favent, in tua aestimas potestate? Numquid Dei iudicia non pertimescis? Quid si ego falso contra me protulero sententiam confessionis et reatus mendacium, relicta iustitia verae fidei et puritate cordis? Potest igitur contingere, ut in contrarium vertatur sententia, divino exigente iudicio, quam tu existimas: et si ego pro ullius gratia, aut pro honoribus, vel timore, vel favoribus, veritate relicta falsum contra me dixero aliquod; et in his deprehensus Dei iusto agente iudicio, proprio condemnatus ore, mortis sententiam excepero; dum leviora vitare me rogas pericula, et honores quaerere vel gratiam, cavendum, ne crudeliora excipiam: et dum temporales iniurias fugere, vel honores quaerere me rogas, ineffabili dispensante iudicio, sempiternae mortis damnationem adquiram. Quapropter, frater, stemus in via veritatis ingressi, et spem habeamus, quia haec nos ad vitam sempiternam, quae Christus est, admittunt.* Unde his dictis confusus silui. Et constat quod in eo nulla conscientia erat, nisi secundum Deum et propter Deum, circa Augustum et filios, circa patriam et ecclesias, circa proceres et magnatos, circa religionem et salutem populi; quia non sua in ullo, sed quae Christi erant, quaerebat. Idcirco errat, qui arbitratur Arsenium in periculum exsilii vel capitis vocari, quod deliquerit in his negotiis aliquid sciens vel volens, quod patriam laeserit, quod maiestatem imperii violaverit, quod Augustum et filios exhinonoraverit [b], quod fidem corruperit, quod pacem perturbaverit. A bonis enim et prudentibus non accusatur, quod ecclesiastica iura non dilexerit, regis gloriam et imperii amplitudinem non amaverit; sed quia nimium ea diligendo in aliquo deliquerit. Propterea merito non reus citatur [a] malivolentiae in his omnibus, sed reus virtutis; quoniam beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam. Vocatur autem iure novus virtutum homo, qui perniciosum fraudis et doli restinxit insaniem et furorem, Caesarem liberavit a morte, filios a perditione, regnum et imperium ab invasione ty-

a) accusatur *M.* b) i. e. exinhonoraverit.

ranni. A palatio namque sacri imperii pepulit omnes abominationes, moechiam fugavit, sortilegas damnavit personas, honestatem restituit; patrem filiis, et filios patri 830 reddidit, monarchiam tunc ire in partes non permisit, sacramenta filio Augusto facta violare vetuit. p. 504 Omnia quippe bona servare voluit, et mala deicere ac proterere; quatinus tutam et tranquillam secundum Deum vitam omnes viverent; electio quae sollemniter facta fuerat in filio a patre et ob omnibus, et consecratio imperialis apostolicae sedis auctoritate firmata, inconcussa maneret, ab pacis concordiam, ob monarchiae firmitatem et principatus laudem, ob honorem et gloriam christianae religionis, quae paene iam ubique a perfidis et inimicis tanti nominis conculcatur, affligitur, et tenetur. Voluit enim sui consilii vigilantia providere, tam gloriosum regnum et christianissimum ne divideretur in partes: quoniam iuxta Salvatoris vocem, omne regnum in seipsum divisum desolabitur, quod hodie omnes factum satis dolemus, momentis singulis et plangimus. Voluit iuramenta, ut diximus, quae facta fuerant Honorio, et fides promissa integra servaretur, ne tantis populus universus fuscaretur periuriis. Voluit ut unitas et dignitas totius imperii maneret ob defensionem patriae et ecclesiarum liberationem, ob integritatem rerum, et dispensationem facultatum ecclesiarum; nunc autem, ut cernimus, omnia sunt immutata vel perturbata. Quapropter advertat quilibet inimicus et intellegat, quam praeclaris Arsenius ornatur virtutibus; quam multiplicibus pro iustitia commendatur testimoniis; quem non boni et probi viri dilacerant vel infamant, sed nocentes et maligni vel inscii rumoribus decepti insectantur odiis; quem honestissima et lautissima ubique commendant acta, et protestatur vita. Idcirco qui cupiunt eius detrahere vitam et imminuere laudes, seipsos accusant, quod aut non habeant sensum, certe aut noluerint virtutibus decertare, adulatores effecti, ne talia quae plangimus, devenirent; alioquin gloriam quaerere et honores, vanum est, sine laboribus et virtute. Unde habeat noster Arsenius laudem, quia ipse sibi una cum Christi gratia aeternae vitae conquisivit honores; habeat famam et praeconia, quia iam ei post inhonorationes, post exsilia, datur vita et immortalitas.

Adeodatus. Obstupesco satis, nec admirari queo virum, qui tantis et manifestis attollitur praeconiis, qui omnium ore laudatur, de quo conscia est omnis ecclesia, omnis populus, quod mala quae tunc vigebant et augmentabantur, semper suo depulerit consilio, gloriam regi et imperium ac filiis servaverit, tantisque obviare malis voluerit, ne provenirent, quibus nunc omnis ecclesia, omnis populus, omnis aetas et ordo patitur et plangit. Quid est, quod sentire nolunt et intellegere? praesertim cum et ipsi eisdem vexantur malis, nec volunt animadvertere nec sentire, unde vel a quo haec exorta sint, a quibus procreata, vel a quo nutrita et propagata: quia si huius auditum esset consilium, longe aliud foret quod omnibus profuisset, et omnibus hodie placeret. Sed ne praevaleret consilio contra insidias malignantium obpugnator malorum, contra improbitates iniquorum, immo contra ipsumque Augustum, qui contra filios, contra imperium, contra patriam, contra salutem populi, ut manifestum est, cottidie potestate, honoribus, ingenio, arte qua poterat, armis, multitudine militum decertabat; expellitur, deicitur, exsilio mancipatur, religatur [a], ut asseris, altissima in specu; ne ulli mortalium iam ultra consilium salutis porrigere posset, quod voluntati pessimae obviare posset. Quoniam non praecedebat sapientia vel consilium, ut voluntas bona duceretur ad prospera et salubria; sed praeibat intentio pravae voluntatis; et agebatur astutia, ingenio et potestate iniqua, ne frangeretur semel deliberata crudelitas et coepta voluntas.

11. Pascasius. Animadvertis, frater, vorax incendii flamma quo veniat: quia nisi p. 505 esset quibuslibet praestigiis mens male delusa, et inflammata potestas, conservata voluntas invicta, fidelium fides cum omni reverentia humilis et devota; nequaquam agere potuisset tam perniciose contra suam et omnium salutem, partim persuasionibus, partim potestate et ingeniis. Sed quia fides eorum fuit intemerata et incontaminata, qui boni erant, nimia decepti reverentia, noluerunt iniuriose contraire ad primum: ideo incurrerunt damnationis discrimen, et facta est ruina paene omnium una. Unde identidem, cum esset in eadem specu, plurimum de se laetabatur, quod pro iustitia iniuriam pateretur; sed dolebat pro periculis, quae imminere iam iamque videbat. Dolebat, quod boni et optimi obpugnabantur, viri innocentissimi et fideles quique preme-

a) relegatur *M.*

830 bantur et exhonorabantur, tradebanturque exsiliis, carceribus, et diversis iniuriarum fatigiis. Qui cum paene inter nubes iste elevatus vitam ageret (quantum mortalibus fas est) angelicam, non satis tuta visa est Augusto et suis, fautoribusque Iustinae, quae redierat in coniugium, eius custodia, propter Honorium, qui illis in partibus et ipse reiectus rex a consortio imperii morabatur. Verebantur enim, ne consilium salutis daret eidem vel primoribus, per quod iniquitas frangeretur et cessaret coepta virtutibus superata crudelitas. Propterea quam cito deponitur de specu praecelsa, et transportatur ad Herum infra oceanum insulam, omnium terrarum ultimam, si quomodo cum beato Iohanne solummodo quae divina sunt cernat, nec valeat humana contingere sensu, vel recuperationis ulli porrigere verba.

Teofrastus. Quantum mente concipio, calamitas inlata viro et exsilium sine lege, sine iudicio, sine culpa, immo pro fide, pro defensione, pro iustitia, non poena peccati est, sed praeconium laudis; quia non imminuit clarissimi nominis gloriam, verum etiam illustravit, et honestam ubique adspergit famam. Nam si quis hodie illuc venerit ubi fuit, sentiet odoramenta virtutum quae reliquit; quoniam omnis vita eius plena gravitatis, plena operibus bonis, plena religionis fuit; ideo ei laudem ubique ad sempiternam memoriam temporis pressura vel tribulatio propagavit. Quia etsi optabilius est cursum vitae conficere sine dolore et sine iniuria, tamen ad immortalitatis gloriam et fructum aeternae retributionis plus affert praemii labor pii certaminis, quibus nullus est finis, quam delicata quies. Propterea idem semper fortis et constans in omni optima ratione et labore pio fuit, semper mansuetus et patiens, paratus excipere cum omni devotione, quidquid virtus divina decrevisset. Non enim exsilium sibi, ubi vel ubicum esset, quia cum Deo erat, sed patriam deputabat. Erat igitur in omni loco cum apostolo bonus odor Deo, et ideo ad famam et gloriam sancti nominis huc illucque deportabatur.

Pascasius. Ita est ut asseris; et ideo non exsulem eum appellare licet, sed eos qui eum exsulare cogebant; quoniam ipsi in quocunque loco essent, exsulabantur a se, a sensu, a consilio, cum omnem patriam civibus et optimis curis [a] simillimam exsilio suis sceleribus reddebant. Quid est enim exsul ipsum per se nomen? calamitatis utique poena et turpitudinis. Quando igitur est turpe? Re vera, cum est poena peccati. Opinio est etiam hominum, sicuti huic, cum est poena iniuste damnati. Alias autem hic non in peccato suo nomen tulit exsilii; sed decreto iniusto iuste Deo agente. Quia nemo tam insanus mente, qui peccatum dicat agere sancto consilio, pro
p. 506 fide, pro vita Caesaris, pro filiis et imperio, pro salute populi et salvatione patriae, pro iustitia et legibus Augustorum, pro stabilitate et unitate regni pacisque concordia, pro depulsione vitiorum et abominationum, pro adulterio, quod ultimum est, et pro contumelia totius imperii. Adeo igitur nemo furiosus, nemo insanus, nemoque tam imperitus, qui felices eos censeat vel sensatos, qui talia contra conscientiam, contra salutem omnium facta laudant, et hunc vituperant, quasi non felices fuerint hi omnes, qui pro iustitia agonizantes tales sustinuerunt iniuriarum triumphos: de quorum omnium collegio electus est suo in tempore iste, qui pro eximiis beneficiis et innumeris, contumeliarum honores perciperet. Hinc etiam novo genere ad Herum magnificentissime honoratus ad exsulandum deducitur, teste conscientia eorum qui talia ministrabant consilia; quoniam innocens et optimus non ob aliud sic vexabatur, nisi ne contrairet bonis consiliis pessimos conatus. Agebant ergo, quod omnes olim perfidi contra sanctos exercuere; unde et iste similia pertulit, compassus, ut conregnaret.

Adeodatus. O prodigiosa intentio et nefanda! Quis umquam audivit, ut aliquis eos odiret, quorum consilio et providentia reservatus esset ad vitam, suique ac sua eorum salvata fide et auxilio? vel quis ita sapuit, ut illos diligeret ad consensum, qui hostes sui erant suorumque, quorum contumeliae spurcitiarum honestatem eius omnem suo scelere foedarant? heu quam novae obscenitatis dementia; ubi omnia vitiorum ostia aperiuntur! quando Iustina, etsi polluta, recipitur; quod non corrigitur, neque datur locus timori, ut corrigatur. Unde huic parantur insidiae, et removetur de loco ad locum, quoniam vitiis ubique virtutes displicent, nec satis tute creduntur a vitiosis, dum alicubi esse creduntur. Idcirco virtutis vir, castitatis amator, iustitiae defensor eicitur huc illucque sine testibus; quia publica erat eius virtus, sine iudicio, sine

a) *l.* viris vacuam *M.*

crimine, sine audientia et sine scelere. Quapropter velim, ad Herum deportatus, ulti- 830
mam terrarum insulam, quid egerit, pandas.

12. Pascasius. Fateor plane, quod aromata solent, quod in praedicta specu; nisi quod ibi caelum et Penninas Alpes, necnon Limanium lacum cernebat, hic vero solummodo mare caelumque; hic autem et illuc Deum meditabatur in mente, secum semetipsum semper sibi praesentem ferebat. Cernebat autem, iuxta David, mirabiles elationes maris, cernebat mente in altis Dominum. Ergo considerabat rotas et volubilitates, quibus vertitur saeculum; se autem gaudebat in solido constabilitum, et congratulabatur plurimum, quasi in paradiso deliciarum prae amoenitate nimia constitutus; eo quod evasisset de profundo iniquitatis, ubi indesinenter elevant flumina sibi compugnantium fluctus usque ad caelum, ab impulsione daemonum, nec tamen operiunt terras; quorum fluctus et elationes, sicut nemo qui denumerare possit, ita potentia divinae dispensationis nemo qui apprehendere queat. Unde fidelis quisque audiat vocem Domini cum Arsenio dicentis mari et saeculo: *Usque huc venies, et hic confringes tumentes fluctus tuos.* Alias autem, nisi his solidatus esset promissionibus, et fundatus super firmam petram; inter tot volumina iniuriarum, conlisiones et fragores tentationum, tam immobilis et inconcussus non permaneret. Ubi non diu, pro nefas! cum beato Iohanne, etsi inferior, cum exsultatione et alacritate cordis divina cernere licuit mysteria; tamen quantisper iucunditate refectus aeternae comtemplationis, reliquit bonum exemplum fratribus, et posteris famam sanctae religionis. Et quia nullo in loco satis creditur, quod timidius formidatur, idcirco nec hic extra solum, ac si extra mundum, retrusus permanere patitur; nam et Iohannes in carcere religatus pertimescitur. Unde et Iustina iam enixa, cum ad coniugium redisset velamine conculcato, requisivit quo idem esset, quem nullo in loco vivere, quantum arbitror, voluisset. p. 507
Sed et invidus omnium bonorum diabolus invidit diutius eum frui tantis virtutum oblectamentis; quia nullo in loco esse poterat in hac vita mortali, quo magis delectaretur, ideo removetur a tam amoenissimo deliciarum loco.

13. Adeodatus. Quaeso pandas nobis quid fuerit, quia iam nullus tutior invenitur locus neque remotior, quod inde expellitur, ubi nullus accessus hominum videtur neque recessus, nisi longo maris navigio. Nam et ibidem olim Antonium[8] posi- 8
tum fuisse ob firmissimam constat custodiam. Unde et iste ab omnibus plurimum amabatur, licet suis satis iam dudum bonis et beneficiis amaretur. Qui profecto Antonius multa virtutum deposita ibi reliquit, apud Deum merita commendavit, et secum ubique aromata virtutum portavit.

Pascasius. Quod interrogas, qualis occasio fuerit, prius ostendi, qualem et Iohannes habuit in carcere, ut feriretur gladio. Tamen Melanius rex illis erat adfinis in partibus, super quem manus mittere decreverant. Ne consilio iuvaretur, provisum est, quia idem multis caecabatur peccati actibus. Hac quippe occasione, quamvis cum honore, quia venerabatur meritis, et timebatur consiliis; relevatur cum iniuria exsilio, et deportatur officiosissime, quasi incensum odoriferum, per medias Gallias ad Germaniam. Ipse vero semper ubique secum patriam ferebat, quia ubique notus, ubique dilectus, ubique ab omnibus quanto innocentior, tanto carius amabatur. Equidem iam perfunctus tentationibus, nullam vim, nullum metuebat imperium; etsi necdum expleverat animos adversariorum, neque placaverat odia improborum; saturaverat tamen tantisper perfidiam et scelus proditorum, quamvis non ad plenum, quia reluctabat[a] animo quod volebant. Et ideo timore afficiebantur, ne bonis subveniret consiliis, et fraus detecta deperiret. Non enim ei hostes erant iam expulso, sed virtutibus, quas ubique amittere non valebat, Dei protegente auxilio. Quid plura? reliquit monachorum alvearium virtutibus mellificatum; et ecce cum gaudio rursus, ubi perducitur ad Germaniam, monachorum chorus[9] eum suscipit, rursus episcoporum ducatu ad 9
eumdem locum et abbatum, quamvis inhoneste, quodammodo honestatur.

Teofrastus. O misera nostra tempora! o stultae discordiarum nostrarum insidiae, quae ad tantam civilium debacchationem perduxere pacatissimum regnum! sed felix de quo ubique tanta virtutum respergitur fama. Puto quod nulla sit regio, nullum terrarum nostrarum solum, etiam ultimarum; non pontus, non insulae, non li-

a) reluctabatur *M.*

8) Adalhardum abbatem. 9) Fuldensis?

tora; non locus, non domus, non civitas, in qua non exstent huius viri laudis praeconia, et ubi non maneant impressa casti consilii vestigia, quae cunctis praestitit cum incredibili gravitate, virtute, atque constantia, et puritate cordis. Erat enim in eo integritas mentis, religio sancta, diligentia rerum, moderatio virtutum, quibus auctoritas in eo plurimum commendabatur. Idcirco, ubi vel ubi, quasi eximius venerabatur patronus et ducebatur, quia in eorum etiam conscientia venerabilis erat pro vitae merito et virtute, a quibus, quantum in ipsis fuit, exsilio damnabatur. Sed omnino illi non erat exsilium, immo augmentum meritorum, quia, sicut in psalmo canitur, eundo ibat de loco ad locum, mittendo semina sua. Ubique confessores Christi intercessores habuit, ubique eorum exempla exhortationis gratia sibi a Deo praestita invenit, ubique et ipse confessor sua reliquit, et monachorum catervam, inter quos p. 508 fuit, secum habuit, quorum commendaretur precibus, foveretur solatiis, et sollemnibus mulceretur officiis; quos et ipse suis instruebat exemplis, exhortabatur oraculis, praestruebat consiliis. Unde adhuc hodie in eisdem locis, quocumque fuit, plurimum diligitur et amatur, praedicatur quoque et commendatur incessanter, etiam ab his qui eum non viderunt, quatinus eius semper fama vigeat et praeconia.

14. Pascasius. Verum tamen in eodem, ad quod pervenerat monasterium, non diu rursus licuit permanere, ne forte Gratiano illis in partibus misceretur consilio vel colloquio; quoniam ipse ubique idem erat, et secundum Deum quae semel velle debere deliberaverat, infatigabiliter tenebat, ne virtus animi ullis frangeretur molestiarum iniuriis. Quid plura? reducitur ad proprium eisdem privatus honoribus coenobium, quia venerabatur ubique, ne locum haberet contra voluntatem semel inlapsam agendi. Qua de causa, cum redisset, non minus maerore quam gaudio suffusi sumus; quia hinc maesti, quod suo privabatur officio, hinc vero laeti, quod eum saltim videre meruissemus, nobiscumque habere licuisset. Ubi cum quanta humilitate et subiectione interdum[a] fuerit, quam devotus et paratus ad omnia, credo quod a memoria non de- 833 lebitur. Etenim paulo post, quamvis multis fatigatus iniuriarum molestiis, advenerunt missi apostolici, regumque filiorum et seniorum, quod omnes simul cum eodem sanctissimo advenissent, pro pace et unitate, pro indulgentia et satisfactione patris, ut veniam impetrarent auctoritate pontificis, et salvaretur imperium. Qui detulerunt epistolas ex omni auctoritate divina valde gravidas, et praecipiunt cum omni adiuratione, quamvis pro his multis iam perpessus, ut in adiutorium summi antestitis obviam veniret. 10 Quod si nollet, iusserunt Augusti[10] vi eum abducere, cum omni tamen honore et reverentia. Quod cum audissemus, omnes pertimuimus valde, maxime quia totum a militibus nostrum occupabatur coenobium. Nos tamen primum nesciebamus, quid sibi vellent. Unde plurimum expavimus, et quaesivimus quid esset. Tum illi rei veritatem pandentes; sed idem ire cum eis recusavit. At illi in nos irruentes dicebant, quod si aliter non possent, vi eum auferre deberent. Quibus profecto dictis, hinc inde valde maerore ac terrore afficiebamur, quoniam multum nobis et illi pariter imminebat periculum, facere, aut non facere quod rogabant; siquidem pro multis eius iam periculis nimium tristabamur, et quia in nullo prius profecerat, ne rursus repeteret, deterrebamur. Ostendebatur coram auctoritas, et legebatur, summi pontificis, pro pace, pro reconciliatione patris et filiorum, principum et seniorum, pro statu ecclesiarum, pro adunatione populi et salvatione totius imperii. Erant autem et alii ex parte filiorum pro eis rogantes eum, ut illis suis succurreret consiliis, qui iam pro eis multa pertulisset, ne eos in fine desereret discriminis. Nuntiabatur et virtus divina, quae praeruptam viam Alpium Penninarum obviam coram sacrosancto complanasset apostolico, quae obstrusa multis fuerat argumentis, ne ultra de illis in partibus ullus amplius huc transiret exercitus; quae ultro, ut fertur, aperta est eis. Quibus ita prolatis, et aliis innumeris dictis, coepimus exhortari eum, ut oboediret pro pace summo Dei pontifici, etiamsi eum mori cum eo contingeret: *Quoniam multa est*, inquimus, *auctoritas, qua vocaris; multa etiam necessitas et iustitia, pro qua vocaris. Nec minor itaque oboedientia, sub qua devotus Deo bonis et sanctis oboedire congruit tanti pontificis, una cum ceteris sancti Dei fidelibus, iussis.*

15. Adeodatus. Hoc est quod multi calumniantur, quasi non oportuerit de his eum ultra curare, neque talibus se admiscere negotiis, cum omnino Spiritus sancti

a) interim *M*. 10) Hlotharii.

gratiae nulla praescribit auctoritas cuiuslibet regulae; immo cuncta Christi dispensat 833 providentia, singuli quantum in singulis, vel quomodo proficiant officiis. Siquidem considerandum quid quisque agat, vel quomodo, et ubi. Quia, sicut in eadem legitur regula, claustra sunt monasterii virtutum instrumenta et bonorum operum, quo diligentius omnia regulariter compleantur. Qua de causa, cui non licet sine iussione abbatis quippiam agere, providendum, si licuit ad tam grandia et incerta sine transgressione insilire: qnia periculosissimum est quempiam suum relinquere propositum, et ad ea quae non expediunt, neque suo congruunt officio, inconsiderate se admittere.

Pascasius. Multorum vox ista est; sed eorum qui non adtendunt, cuius dignitatis esset iste vel ordinis. Nam postquam electus ab omnibus est pastor, et rectoris officium vocatus a Deo suscepit, ut credimus, consiliarius totius imperii una cum ceteris praeelectis constitutus, etiam in fide ac consilio reliquis antepositus, quod et antea iam erat etiam quam idem esset electus, quia pro genere, pro vitae merito, pro institutione, quam perceperat paene ab ineunte aetate infra senatum et sapientes regni, pro mentis efficacia et nobilitate sensus, plurimum ab omnibus audiebatur, et venerabatur a singulis. Idcirco qui iam, cum esset praelatus una cum ceteris ecclesiarum pastoribus, est ordinatus senator cum eisdem ipsis, et cum aliis quibuslibet palatii vel regni senatoribus, ut consilium daret de singulis, non mihi videtur, quod sine periculo sui praetermittere posset, prius ne consilium de his inveniret quae annumeravimus, in quibus unus omnium profecto imminebat interitus. Alioquin nullus monachorum maior vel sanctior Iohanne, qui ideo decollatus est; nullus acceptior Helia, nullus religiosior Heliseo, seu ceteris sanctis et prophetis, qui viriliter regibus restiterunt, et pro iustitia decertarunt usque ad mortem. Nam Zacharias ideo peremtus, Isaias secatus, Hieremias in lacum dimersus: sed iste longe inferior in specu altissima est levatus. Errat igitur quicumque dicit, quod pro iustitia non debuerit stare, pro fide non decertare contra tot mala taliaque quae acciderunt, non debuerit, quia armis non licebat, saltim consilio, exhortatione, persuasionibus non resistere. Quae profecto mala omnibus tunc et deinceps in manifesto venerunt maiora et atrociora, quam quae noster stilus flendo prosequi velit aut possit. Ideo quicumque ea dissimulat se scire, qualia quantaque fuerint, vel quam pessima quae de his orta sunt et permanent; omnino aut desipit, aut insanit. Propterea nemo sani capitis qui hunc infamare vult, quod talia sapienti suo consilio voluerit contraire.

Teofrastus. Mirabar nimium, et mirantur plurimi, quid esset, quod pro tanto imperio, pro tanta dignitate regni et ecclesiarum, nequaquam satis multi praesules vel senatores forti et magno animo invenirentur, qui auderent se et salutem suam in discrimen offerre pro statu totius imperii, pro communi salute. Hoc tempore miretur potius quilibet nostrum, si quem bonum et fortem virum viderit, quam si quem aut timidum, aut sibi potius, quam reipublicae, quia aut nulla aut parvissima est, consulentem; itaque neque ecclesiis, neque populo, quia omnino non est qui audeat, vel qui corrigere quae depravata vel perversa sunt, possit. Nam ut omittamus de uniuscuiusque casu recordari, uno adspectu intueri possumus eos, qui cum consilio, vel cum bonis omnibus tunc temporis dignitatem regiam et ecclesiarum afflictam et deiectam vel constupratam reerexerint, et a latrocinio domestico liberaverint; deinceps p. 510 eos maestos, exhonoratos, infideles adiudicatos, et reos capite, fama, carceribus, et exsilio; eos autem qui omnia divina et humana violarunt, vexarunt, perturbarunt, everterunt suis rapinis, non solum exsultantes et laetos, fortissimos atque optimos[a], honoratos honoribus et gloriosos, verum inclytis, et sapientibus, atque honeste zelantibus insidias moliri et pericula, sicque de se nihil timere. In quo nimirum negotio cum multa sint indigna et detestabilia, nihil minus tamen perhorrescenda, quod iam non per latrones et rapaces tantum atque egestate confectos facinorosissimos quosque, seu suo perditos scelere, verum et per optimos qui fuerant olim viros, per eximios auctoritate religionis, per sublimes nobilitate carnis, pericula mortis et degradationis calamitates inferuntur, a quibus etiam rapinae et obpressiones inferuntur. Quia iam paene nullus, qui suis iustisque stipendiis ducat post se milites, sed de rapinis et violentiis; quod Naso ille spurcissimus omnium primus docuit, et ad finem usque semper publicus praedo vixit. Nunc vero et isti, quanto sunt amplius latronibus constipati,

a) *f.* opimos *M.*

833 tanto potentiores, ne ullus ad rapinas eis contradicat. Sed quamvis militia augeatur pro talibus, nemo tamen eorum, nisi ad civile malum, vires habere videtur. Idcirco nec mirum, si iste vocatus a summo antistite talibus contradixerit, qui primum optabat deleri de libro vitae cum Moysi pro populo Dei, pro Augusto et filiis; necnon et cum Paulo pro fratribus et ecclesiis anathema fieri.

Adeodatus. Nec mirum itaque, tantis fatigatus exsiliis, tantisque sordidatus infamiis si restitit ad primum; quia, sicut vidimus et cognovimus, nisi ab omnibus nobis violenter cogeretur, et tanta auctoritas summi pontificis eum non premeret, iam ulterius nihil tale assentisset. Nunc vero a fratribus inpulsus, a summo pontifice cum adiurationibus vocatus, a filiis Augusti regibus imploratus, a populo et praesulibus, cum quibus olim fuerat in causa huius exordii, deprecatus, pro concordia et pace tandem censuit aliquando coactus illuc venire, summoque antistiti oboedire, seque illi coniungere, qui tantum pro omni populo Dei assumserat laborem; si forte cum eo pacem in regno restituere posset, et discordias removere. Quapropter detrahendi nullus est locus, immo maior esset reprehensio, si desereret tantae auctoritatis iussionem pro ullius discriminis praesentis vitae periculo; quoniam laudabilius est bene mori, vel periclitari cum bonis et optimis, quam male vivere, aut consentire cum pessimis. Aliud quippe poena iudicii est, aliud vero augmentum peccati. Et ideo non inconsulte, ut aiunt, neque contra propositum verae religionis rursus idem tradidit se discrimini: sed valde officiosissimum, et laudabiliter, se obtulit, et medium pro utriusque partibus, si reciperetur aeque ab omnibus; neque suis deterreri poterat periculis, qui se multotiens ingesserat pro alienis. Unde deinceps Pascasium prosequamur, qui cum eo comes fuit inremotus, quem nullus deterrere potuit praesentis vitae casus, ne sequeretur quem amaverat in Christo, quem imitari proposuerat; cum quo etiam, bene conscius de eo, mori optarat pro fide Christi, si tempus immineret discriminis.

16. Pascasius. Fateor plane, quocumque affectu id dicas quod dicis, quia ita est ut dicis. Quod satis probat iter, quod suscepimus inter medias concursiones insidiantium, inter legiones huc illucque qui nobis adversabantur discurrentium; inter
p. 511 quos, donec ad Augustos reges et ad ipsum sacrum pontificem venimus, satis periculosissime semper cum metu ac tremore incessimus, timentes, ne non venire ad destinatum licuisset; quia omnino, si compertum esset, artior nos susciperet custodia, quam olim ei esset inlata; quia erat cum Augusto Iustina tunc temporis, quae movebat totius monarchiae rursus sceptra, concitabat fluctus et maria, impellebat ventos, et corda virorum ad omnia quae vellet convertebat; a qua quia unum eiecerant, de quo diximus, flagitiosissimum, alii serviebant facinorosissimi. Nos autem, quia declinare, nisi inter medias eorum cohortes iremus, non potuimus, per medium protegente Deo prospere pervenimus; ubi cum venissemus, cum nimio suscepti sumus gaudio a regibus, a principibus, et ab omni populo. Deinde oblati sanctissimo pontifici, satis venerabiliter cum magna alacritate nos excepit; quia cruciabatur et ipse animo pro talibus quae repererat, qualia numquam prius credere potuisset. Terrebatur autem (quod valde dolendum est) ab Augusto et ab omnibus suis, etiam ab episcopis, qui sibi pridie quam venissemus dextras dederant, quod unanimes essent ad resistendum his qui ex adverso erant, regibus filiis, principibus, et populo; insuper consiliabantur firmantes, pro dolor! quod eumdem apostolicum, quia non vocatus venerat, deponere deberent. Erat enim ibi Phasur *, et reliqui eadem cum Iustina sentientes.

*) episcopus quidam. cf. T. I. p. 426.

Quibus auditis, pontifex plurimum mirabatur ac verebatur. Unde et ei dedimus nonnulla sanctorum patrum auctoritate firmata, praedecessorumque suorum conscripta, quibus nullus contradicere possit, quod eius esset potestas, immo Dei et beati Petri apostoli, suaque auctoritas, ire, mittere ad omnes gentes pro fide Christi et pace ecclesiarum, pro praedicatione evangelii et assertione veritatis; et in eo esset omnis auctoritas beati Petri excellens et potestas viva, a quo oporteret universos iudicari, ita ut ipse a nemine iudicandus esset. Quibus profecto scriptis, gratanter accepit, et valde confortatus est.

Teofrastus. Qualem putamus Augustum tunc fuisse, qualemve Iustinam, quae suo tunc cuncta vertebat nutu; qualesque principes, quando tales inventi sunt praesules Christi, ut sicut illi in humana, ita et ipsi consurgerent in divina! Ventilabant enim suis cornibus, ut olim pseudoprophetae, in omnem ventum populum, et insurge-

bant contra caput totius Christi ecclesiae, ne pacem ferret inter patrem et filios, in- 833
ter Augustum et principes, ne reconciliarentur, qui dispersi et exsiliati atque dehonorati iniuste erant; ne pax redderetur ecclesiis, ne statuta priorum temporum et divisa inter filios regna manerent inconcussa et indiscussa. Haec erant, quia Iustina sic inflammabat studia eorum; neque principi consilia ex corde aut ex animo dabant, sed assentando et adulando pro favoribus, veritatem, iustitiam, pacem ac concordiam conculcantes, contra eos qui pro his decertare videbantur, pro viribus repugnabant. Verum tamen quam iustitiam habuerint filii et populus, quia hinc inde sibi invicem adversantes pater moliebatur in filios, et filii consurrexisse videntur contra patrem, atque ideo inimici omnes, quia interfuisti, rogamus aperias nobis.

17. Pascasius. Iustitiae partes constat quia plurimae sunt. Alia siquidem est p. 512
iustitia regni Dei, alia regni terreni, alia inter parentes et propinquos, alia inter externos et alienos; in tantum, quot sunt leges et consuetudines gentium, tot dicantur ex usu iustitiae partes. Propterea ex lege Dei, non minus quam ex lege patriae, de istis colligendus est modus iustitiae, etiam et ex lege naturae; quia, sicut scriptum est, „filii oboedite vel deferte parentibus, ita et patres nolite ad iracundiam provocare filios vestros.“ Quod si utrumque servatum providenter esset, tantum malum non adcrevisset. Tamen ut elucescant quae proposui, commemoranda sunt capitula, quae Augustus pater quasi pro querela filiis direxit, ut enunciaret quid contra requireret.

Primum rememorari eos monet, quod filii eius sint, et ipse eos Deo auctore genuerit.

Ad quod ipsi: *Gratias omnipotenti Deo*, inquiunt, *qui quod verum est de nobis, talia recogitare vobis concessit; et quia non solum recogitare, verum etiam mandare dignati estis. Nos enim, praecellentissime Augustorum, in vita nihil post Deum carius, quam vos sacratissimum genitorem, nihil gloriosius possidemus, quam quia vestri filii censemur et sumus, nihil locupletius, nihil ditius, nihilque nobis magnificentius ad honores, ad excellentiam et dignitatem, ad laudem nominis et splendorem gloriae. Idcirco, gloriosissime, venimus humiles et devoti, subditi, ut decet, et subiecti; tantum dignetur pietas vestra et mansuetudo recogitare de nobis, ne condemnemur iniuste, ne abdicemur sine crimine, ne exheredemur sine culpa. Non enim insurgimus contra vos, sicut loquuntur et accusant nos, qui nos perdere inimici moliuntur; sed supplices veniam, indulgentiam et misericordiam postulamus.*

Deinde in alio capitulo: *Mementote*, inquit, *etiam quod mei vasalli estis, mihique cum iuramento fidem firmastis.*

Ad quod rursus iidem: *Bene*, inquiunt, *recolimus ita esse uti mandastis; quoniam et a natura, et a promissis, et ab omni verae fidei sacramento profecto fideles sumus. Unde sicut numquam deseruimus militiae vestrae servitutem, ita donec spiritus in nobis superest, numquam desertores erimus, quia nobis gloria vestra, honor et prosperitas carior est, quam vita nostra. Et ideo non contra vos venimus, sed pro vobis in omnibus parati sumus, tantum ut gratiam pristinam et misericordiam impetremus. Neque contra vos, hos qui nobiscum sunt, conduximus; sed quia, ut decuerat, simpliciter venire non audemus, pro his qui nobis insidiantur, volentes nos perdere, et imperium gloriae vestrae pervertere, etiam animum vestrum serenissimum pium et mansuetum, a natura summae generositatis bonis omnibus repletum et Christi gratia illustratum, conantur conturbare et corrumpere contra nos et contra fideles quosque, ac permutare in amaritudinem naturae alienae; quia nihil aliud olim egerunt, nisi etiam ut vos perimerent. Contra quae sic venimus ad vestram clementiam, ut et ipsi detegantur, et thronus imperii vestri et maiestas, eorum clarescentibus culpis, admodum gloriosius confirmetur, nosque reconciliemur ad veniam, qui in nullo, quantum in nobis est, umquam volendo contraximus culpam.*

Addidit quoque: *Scire vos*, inquit, *oportet, quia longe diu defensionem sedis apostolicae devotissime suscepi, quamvis nunc indebite usurpetis contra me illud, ut excludatis me ab huiuscemodi officio, quod quamdiu advixero, praetermittere non queo.*

Unde Honorius una cum fratribus: *Perpendat*, ait, *sublimitas vestra, et recordari dignetur, quod aeque me praestantissima in Christo providentia vestra susci-* p. 513
pere fecit hanc curam et defensionem ipsius permaxime ceterarumque ecclesiarum, quando me consortem totius imperii celsitudo vestra una cum voluntate populi consti-

833 *tuit in omni potestate et honore, in omni conscriptione et nomismate, in omni dispositione, vestro conservato honore et providentia. Equidem et ad eamdem sedem clementer me vestra imperialis eximietas misit, ad confirmandum in me quicquid pia dignatio vestra decreverat, ut essem socius et consors non minus sanctificatione, quam potestate et nomine. Unde quia coram sancto altare et coram sancto corpore beati Petri, principis apostolorum, a summo pontifice vestro ex consensu et voluntate benedictionem, honorem et nomen suscepi imperialis officii, insuper diademata capitis et gladium ad defensionem ipsius ecclesiae et imperii vestri, nemo vobiscum magis, qui eam quam ego defendere velit aut debeat. Et quia audivi, quod plurimi insidiantur huic, manifestum esse omnibus volo, quod ei sine me nemo nocebit, quem pro pace et concordia conduxi vicarium beati Petri, ad vestri reconciliandam serenissimam animi pietatem.*

Mandavit namque gloriosus Caesar rursus, non iustum esse, quod eumdem apostolicum ad se venire minime permitterent, eique vias veniendi prohiberent.

Ad quod Honorius: *Nequaquam igitur, serenissime, vias ei prohibuimus veniendi, sed auxiliante Deo reseravimus, cum essent iussu vestro obstrusae inter angustias Alpium et praeruptae, ita ut nemo mortalium libere transire posset, donec virtute Dei nostroque labore complanatae sunt, ita ut queam dicere cum propheta, quod factae sint pravae in directas, et asperae in vias planas, ad hoc quippe ut ad vos tam ille quam et nos devotissimi veniremus, quem profecto hunc ideo laborem assumere coegimus, ut ipse vobis summus intercessor vice beati Petri occurreret, cuius potestas in eo vivit et auctoritas excellit. Propterea non prohibemus, ut culpamur, sed officiosissime exhibemus, quem audiri suppliciter in causa Dei et nostra humiliter deprecamur.*

Iterum Augustus inquit: *Iniuste agis, quod filios nostros, fratres tuos, tecum retines, et eos contra me insurgere facis.*

Absit, absit, Honorius inquit, *mi domine, siquidem quia fugati erant et abiecti longeque persecutionibus expulsi, ad vestram eos clementiam reducere decrevi, rogans suppliciter, dignetur sancta paternitas vestra recogitare, quia vestri sumus filii, ne nos sine culpa abdicare vel perdere dignetur maiestas vestra; immo moveat viscera pietatis vestrae affectus carnis, et iustitia non minus legis naturae quam et legis Dei; nostrique misereri dignemini.*

Tunc ad ultimum: *Vasallos quoque,* inquit, *nostros indebite recepisti, et eos tecum retines.*

Honorius: *Non itaque, sciat beatitudo vestra, ita est: sed cum essent et ipsi dispersi, fugati, aut in custodiis et exsiliis detenti, fecerunt ad nos et ad istum beatum antistitem confugium, quatinus pro illis apud vestram serenissimam clementiam intercedat, ne iniuste damnentur, qui pro fide vestra et iustitia exstiterunt, ne fraus praevaleret et dolus scelestissimorum. Hoc semper audivi in vestro sacro concilio et in clarissimorum senatu virorum, hoc semper in vestris recognovi factis, hoc a vo-*
p. 519 *bis audivi, hoc legimus in gestis antiquorum, fortes viros et clarissimos ac bene meritos honorari magis debere et gloria inlustrari, quam depelli; qui pravorum hominum impetus et conatus provide represserunt, qui auctoritate, qui fide, qui constantia, qui magnitudine animi et consiliis insidiantium audaciae restiterunt, eorum scilicet hominum, qui levitate sua et pernicie vestrum cum omni improbitate foedaverunt imperium. Quos quia isti detexerunt et fugarunt, honorandi essent et glorificandi potius, quam a pestilentissimis viris criminandi; quia et ipsi primum vestris sunt enutriti disciplinis, vestrisque edocti consiliis, vestra sublimati dignitate, et inlustrati honoribus, semper habiti sunt primi et eximii palatii. Unde censuimus eos reducere ad vestram misericordissimam pietatem, vestrisque repraesentare adspectibus; et ideo non debemus offensam contrahere, si quos fraus factiosorum perdidit, vestris restituimus et reconciliamus profectibus.*

Haec siquidem est alterna altercatio, hae querelae ad invicem; haec propositio paterna, et responsio filiorum. Cum nec sic ullum adsensum obtinere quivissent veniae, mittitur sanctus et summus pontifex intercessor, vicarius beati Petri; qui cum venisset, nullo susceptus est honore condigno: tamen more suo data benedictione, proposuit pro quibus venerat. Cui imperator inquit: *Nos ideo te more antiquorum*

regum, sancte pontifex, non suscipimus cum hymnis et laudibus alioque dignitatis 833 *tuae et religionis honore, quia tu non sic venisti, sicut tui praedecessores ad nostros vocati venire consuerant.* Cui ille: *Nos*, inquit, *bene venisse scias, quia pro pace venimus et concordia, quam auctor salutis nostrae nobis reliquit; et mihi praedicanda universis commissa est, et proferenda omnibus. Idcirco, imperator, si nos et pacem Christi digne susceperis, requiescet in vobis ipsa, necnon in regno vestro; sin autem, pax Christi ad nos revertetur, uti legistis in evangelio, et nobiscum erit.*

Teofrastus. Pro dolor! quid contigerit, quod tam religiosissimus et devotissimus imperator prae omnibus qui ante se fuerunt, sic insipienter et inconsulte egit, nec honorem Deo dedit, nec beato Petro apostolo. Mala, inquam, et pessima mentis obstinatio ac duritia cordis mala; et persuasio feminea, quae primum decepit parentem, haec et hunc male decepisse cognoscitur, quod dolemus. Et ideo tantae auctoritatis et sanctitatis virum plangimus multa caligine pressum, non recordatum quod veritas ait: Qui vos recipit, me recipit, et qui vos audit, me audit. Heu, quae et qualis tunc fuit fascinatio et mentis obcaecatio, quae talem et tantum virum, inter tot tentationes et pericula, inter tot scandala sio decepit, ut numquam revocari potuerit, neque ullis mederi scripturarum sanctarum consiliis. Qui cottidie visus est meditari in lege Dei, et tam longe a lege verae dilectionis indurato corde recessit. Alioquin filios numquam tam pertinaciter contra mandatum ad iracundiam provocasset, numquam eos gladio hostili abdicatos tam frequenter et crudeliter insecutus esset; cum ipsi nihil contra eum mali vellent, nisi ea ut inconcussa manerent, quae ipse primum et populus universus ordinarant, et iuramento firmarant. Quod si aut populum, aut ecclesiam Christi sibi a Deo commissam, certe aut rempublicam diligeret aut procuraret, numquam pro unius feminae voluntate vel persuasionibus tanta admisisset mala in regno quae acciderunt, quae numquam fortassis in perpetuum non ingenio, non p. 515 virtute hominum, non consilio, non potentia alicuius cessabunt. Interea quia multum dolemus, rogamus quid summus pontifex cum eo egerit, vel quid obtinuerit, pandas.

18. Pascasius. Quod saepe legistis „legati non impetrata pace, unde venerant, rediere," ita et iste sine effectu, sine honore, et sine fructu tanti laboris regressus est. Verum tamen post diem qua rediit, insequenti nocte facta est manus Domini super omnem populum iusto Dei iudicio, et immutatae sunt mentes singulorum, terrore Dei concussi ac tremefacti omnes. Unde in eadem nocte reliquerunt Augustum sine ullius, quantum rescire potui, persuasione aut exhortatione; audieruntque omnes, a minimo usque ad maximum, Honorium, suisque castris se iunxerunt, et apparuerunt in mane omnium eorum circa eum fixa tentoria; ita ut singuli dicerent a parte filiorum et pontificis: *Manu*[10]! quod interpretatur, *quid est hoc?* Quia omnino nescien- 10 tibus cunctis valde mirabile fuit, qui pridie tam fortes erant et constantes, confisi in multitudine, in promissis omnium, in consilio pontificum et senatorum, in auctoritate paterna, in promissionibus multiplicibus; quod tam permutabiles inventi sunt et infirmi, ut sine consultu et sine aestimatione alicuius, Caesarem solum relinquerent cum Iustina sua, et ad filium, contra quem venerant et firmarant, circumcirca, quasi pulli sub alas, tota in nocte convolarent, et mane castra metati, unus populus appareret. Unde valde diluculo ad eumdem pontificem venimus, pro miraculo quod acciderat; et ecce in medio unus Romanorum exclamans, ait voce canentis: *Dextera Domini fecit virtutem*, et cetera quae sequuntur. Tunc ab eodem sancto viro, et ab omnibus qui convenerant, adiudicatum est, quia imperium tam praeclarum et gloriosum de manu patris ceciderat, ut augustus Honorius qui heres erat, etiam consors factus et procreatus a patre et ab omnibus, eum relevaret et acciperet. Alioquin nisi fecisset, dixerunt omnes, quod sibi eligerent unanimiter, qui eis auxilium et defensionem ferret. Quibus dictis consensit Honorius, et suscepit, nescio quo iudicio, patrem ducens secum, totius monarchiam imperii. Quae cum vidissem, interpellavi pro his Arsenium, ac dixi, quod malum mihi videretur tam fortuita res sine maiori consilio et ordinatione diligentiori, tantum imperium in subito permutari, qui erat consors factus in fide, ut mox omnem monarchiam ex casu patris, sibi evindicaret. Ad quod idem:

10) lege *Manhu*, quae fuit vox filiorum Israel viso primum manna, Exodi cap. 16. versu 15. *MAB.*

833 *Nostrum fuit*, inquit, *huc venire, pro omnibus bona voluntate laborare, pacisque consilium dare, intestinum bellum, quod imminebat, sedare; nunc autem, sicut nemo nos audit, ita nemo quae dicimus qui attendat: quia omnes, ut legisti, aut metuunt, aut cupiunt, aut gaudent, aut dolent. Metuunt pridem quod accidit, ne rursus quod factum est, vindicetur. Cupiunt autem omnes, et unusquisque eorum, dum tempus est, ad ea quae habuit, ocius pertingere, vel quae nondum habuit adquirere. Gaudent vero pro eis de honoribus avidius, et exsultant, quia sua omnes quaerunt, pauci quae Dei sunt et utilia. Ergo dolent reliqui, qui timent perdere; quorum audacia vel consiliis talia Caesar Augustus contra filios gessit.*

19. Adeodatus. Quantum intellego, et isti potius milvi fuerunt quam consules, qui nihil aliud quam de honoribus propriis arbitrati sunt statuere, unusquisque sibi quanto amplius rapere potuisset, cum deberent iam, quia ceciderat imperium de manu patris, cogitare atque perquirere cum eodem pontifice, una cum Honorio et fratribus, p. 516 cur ceciderit? deinde simul ea corrigere, ac firmare, et constabilire, quomodo deinceps unitum et inconcussum maneret. Multa siquidem providentia primos et summos, multoque consilio invigilare oportuerat, ne respublica et status totius imperii conlapsus, rursus per discordiam deperiret; quoniam nullus discordiarum alius solet esse exitus inter claros et potentes viros, nisi aut universus interitus, aut victoris dominatus, et regni rursus unitas, pacisque ac concordiae reparatio. Sed quia nec iste consulte constabilitur in solio, nec victor dominatum, quia ex Dei iudicio pater cecidit, cum Deo tenuit; neque pax, dum singuli sua quaerunt, ad plenum restituitur, et ideo regnum iterum deperiit in manu filii et relabitur; sicque alternatim, dum neuter eorum sinceriter coram Deo incedit, labefactatum adhuc hodie iacet et divisum. Manet quoque obscurum odium inter fratres, atque in pectoribus insitum vulnus penitus et inustum animis hominum amplissimorum; pro quibus indesinenter ad peius tendit respublica et conlabitur. Quaeruntur occasiones, singuli et exspectant tempus; quia cecidit auctoritas regum, quae deceat et expediat ad regimen, et consensus omnium divulsus habetur et disruptus. Perierunt iudicia rectaque consilia. Suffragia namque virorum coacervantur; sed effeminati viribus non proficiunt, in tantum ut vix inveniatur vir, qui se pro patriae salute opponat, aut pro civibus offerat se periculis. Idcirco iuxta veritatis sententiam, divisum regnum cottidie desolatur et corrumpitur; quoniam ubi non est gubernator, populus corruit. Gubernatorem autem Deum hinc inde amiserunt singuli, quando ficto inter discrimina requisierunt corde. Unde cum quadam die primi et consules palatii secretius insisterent, ac vigilarent, cum Augusto filio totum sibi diviserunt imperium, non attendentes praerogativa[a] parentum, nec coaequalitates magnorum, non innumerositatem nobilium, non bene meritorum retro fidelium, non ecclesiarum (quod maius est) dignitatem, non Dei ex corde reverentiam. Quod cum subito factum esset, supervenit Arsenius. At illi confusi, quia conscii, obtulerunt ei distributionis sortes, si quippiam esset quod displicere potuisset. Tum ille, ut erat sagax in responsis: *Totum*, inquit, *bene dispositum est, nisi quod Deo sui iuris nihil reliquistis, neque quod bonis placeat ordinastis.* Quibus ita inlatis, magis magisque contristari coepit; quoniam paene in nullo iam audiebatur, caecorum cupiditate superatus. Unde factum est, momentis singulis regia potestas labefactata potius deperiret quam cresceret. Augmentantur scelera, inflammatur rursus discordia, concitantur iurgia, nutriuntur insidiae; reanimatur Augustus pater plurimis exhortantibus, recreari debere ad thronum imperii. Concitantur hinc inde seditiones et augentur discrimina, in tantum ut nulla sit domus, nulla civitas, nullumque municipium, nullus pagus, et nulla provincia, in qua non regnet hactenus discordia. Sed tunc vicissim maiora augebantur pericula, quousque Augustus pater resuscitaretur in sede regni, et filius pelleretur.

834 20. Pascasius. Non itaque pulsus est, ut asseris, neque tam insipienter egit, ut tu plangis; quoniam regnum et imperium, quod ceciderat, comitante secum Augusto patre sustinuit et servavit; neque in eo quippiam admisit, nisi quod universus senatus coegit et populus, in potestatis privatione et iudicio praesulum, qui eum sub paenitentia redegerunt. Haec omnia quidem Arsenius noster una cum Dei gratia temperabat, ne utra eorum pars in altero crudelius, quam natura sinit, aut scelestius pro tanto discrimine ageret. Sed cum vorax flamma discordiarum amplius saeviret, nec pater Augustus in aliquo adquiescens sponte emollesceret, ne forte parricidium proveniret, fecit

a) sic M.

suo sancto consilio, Augustus filius relicto patre rursus in solio imperii, petita venia, 834 cum suis omnibus qui cum eo consenserant, liber ut abiret; quia hinc inde super omnem p. 517 populum furor Dei effusus efferbuerat. Nam secundum Iob, tabernacula abundabant praedonum ex utrisque partibus, qui satis audacter provocabant suis pravis operibus Deum. Et ideo iam minus Arsenius suis proficiebat consiliis. Erant enim ostia concupiscentiarum ubique aperta, et conflagrata cupiditas. Idcirco suspendium elegit, de medio eorum ut recederet; quia cum Deus omnia dedisset in manibus eorum, nemo tamen Deum ex corde quaerebat, apud quem est sapientia et fortitudo; ipse quidem habet consilium et intellegentiam. Unde liquido constat, quod quem ipse omnipotens destruxerit, nemo est qui aedificet; quem concluserit, nemo est qui aperiat. Et ideo, quia hos alternatim destruebat, quos erexerat, et reerigebat quos concluserat, maluit abscedere liber, quam inter eos manere servus peccati. Considerabat enim iam stupefactus, quod fortitudo hominis et ingenia nulla essent; quod sapientia magis stultitia recte videretur; nam teste scriptura, decipientem, et eum qui decipitur, ipse novit. Propterea cum vidisset diversos dolos et fraudes hinc inde compugnare, fecit ut filius patri deferret, et cum suo exercitu inlaesus abiret, ac pater cum his qui cum eo vellent, in imperio remaneret; ita ut daretur omnibus intellegi, quod ipse sit rex solus omnipotens, qui adducit consiliarios in stultum finem et iudices in stuporem; balteum quoque regum dissolvit, et praecingit fune renes eorum, quod huic sane contigisse vidimus. Sed quia neutra pars eorum ex toto digne Deum requisierat, vicissim alternis successibus commutantur, et flagellatur populus; ut intellegant omnes, quod ipse sit Deus, qui adducit sacerdotes inglorios, et optimates supplantat. Alioquin numquam, nisi eorum ex culpis, tanta esset vexatio et confusio omnium. Commutatum namque erat labium veracium, et ablata doctrina senum. Propterea solus iste non poterat iam contra omnes, nisi tantum quod egit; ne tunc rerum eventus in peius deveniret, quod hinc inde plurimi hortabantur; quoniam effusa erat contentio ac despectio super principes. Sed quod tunc obstitit, pro dolor! postea factum vidimus, ne civile bellum inter eos surgeret. Verumtamen hic noster potius mori, quam tale aliquid assentire aut interesse vellet. Hinc persuasit, filius ut abscederet una cum suis omnibus, et pater olim male tractato potiretur imperio; quandoquidem Deus, quia indurarat cor eius, qui commutat corda principum terrae, et decipit eos, ut frustra incedant per invium, eius totum commisit iudicio, ne aliquid quod scelestius esset, proveniret inter eos. Erat enim triste tunc videre, culpis exigentibus, quod Iob ait: *Palpabunt quasi in tenebris, et non in luce; et errare eos faciet quasi ebrios: quoniam ipse solus est, cuius nemo avertere potest cogitationem; sed faciet quaecumque voluerit, suo iusto iudicio.* Quae nimirum iudicia considerans hic noster, quae acciderant, quae cottidie fiebant peiora et augebantur; idcirco, licet sero, praevidit futura, quae hinc inde ad praesens iam completa cernuntur. Unde elegit magis aufugere, quam cum aliquo eorum remanere. Nam pater voluit eum, me teste, multum instanter secum tunc cum omni honestate et reverentia summi honoris retinere, etiam si vellet iuramentum a suis fidemque facere, deinde Augustus filius secum abducere. Verumtamen ille neutrum eorum audiens, immo fortiter resistens, ab utrisque discessit, pennigeroque gressu Italiam ingressus, infra coenobium sancti Columbani[11] se recepit; quod sane coenobium ne invaderetur p. 518 a raptoribus, ut cetera omnia sunt pervasa, ipsis petentibus fratribus suscepit ad 11 regendum, et quamdiu advixit, nobiliter ac pacifice eum[a] rexit.

21. Teofrastus. Hinc est quod multi eum reprehendere conantur, quia suum in quo professus et electus est, reliquit, et aliud, quasi cupiditate ductus, quolibet pacto praeripuit. Fortassis ergo religiosius esset aut in suo permanere, paulo ante quod fassus es pacifice facere potuisse, aut in eodem sine regiminis onere subsistere. Esset quippe in uno eorum voti adimpletio; in altero vero humilitatis cum laude executio.

Pascasius. Forte non legisti vitam et actus eiusdem beati Columbani, qui expulsus zelo cuiusdam feminae[12] a Luxovio, hunc rursus[b] coaedificavit locum, et praefuit 12 ibi multis fratribus laudabiliter usque ad finem vitae. Non enim talentum sibi creditum abscondere in terram debuit, sed erogare fratribus; quod beatum Benedictum, et alios quamplurimos fecisse legimus. Nequaquam igitur minus videtur eum defendisse

a) id *M* b) pro item *M*. 11) Bobbio. 12) Brunichildis.

834 ab hostibus, et religiosissime rexisse sub sancta regula, et augmentasse studiosissime; in ipsa eademque professione quam primum illud inchoasse. Namque in suo quia non satis se credidit quiete vivere posse, neque in officio regiminis proficere, credo quod nullus sanae mentis eum reprehendere velit, si ad quietem et ad utilia valde fratribus sub eadem religione se contulit, plurimis profuturus; qui nescio si se salvare posset nobiscum inter tot discrimina, ubi iam nulla fides vel vix rara invenitur, maxime inter eos, qui summi esse cupiunt vel videntur; inter quos, honores contemnere saeculi pro religione, ignavia putatur.

22. Adeodatus. Novimus haec omnia, quomodo conversatus sit inter eos; etsi honores contemnere criminis est, paupertatem Christi amare, imprudentia iudicatur. Sed quoniam retro quae gesta sunt, quae contigerunt, Pascasi, doluimus, rerum discrimina et varios eventus deflevimus, tentationes quoque recensuimus, et varia causarum negotia plangentes enumeravimus, nunc restat ad finem intendere, eiusque obitum, quia praesentes non fuimus, nec ad excubias eius, et circa tumulum lacrimas pro floribus sparsimus, saltem longe post absentes precibus Domino commendemus: nosque quia dies[a] sepulturae eius nescivimus, vel diem anniversarium, dum vita nobis manet, commemoremur. Quae profecto dies futurae quietis est nostra in mente repraesentatio, in qua vivit qui mortuus putatur; eiusque memoriae commendatio declarat, quod melior est dies mortis, quando perpetuam ingressus est vitam, quam dies nativitatis eius, quando ut vivere coepit, mox morti obnoxius fuit. . . . .

p. 519 23. Pascasius. Quodam sancto narrante audivi episcopo, antequam dies obitus eius adpropinquasset, non solum semel, verum et secundo, per visum vocatum fuisse 836 et invitatum, quasi legationem suam expleturus ante conspectum aeterni regis, et pro laboribus gratiam accepturus, ita ut Arsenius noster ei diceret, etiam antequam febrem incurreret mortis, quod paulo post hinc iturus per mortem esset. Et, ut ipse praefatus intelligere potuit episcopus, alacrior in spe deinceps vixit, et securior in febre non diu laboravit; qua correptus sollicitior pro Augusto imperatore, apud quem tunc agebat, quam pro se erat; ne forte quod nuper patri promiserat, obmitteret occasione accepta, quia ipse febribus vexabatur. In quo patet, quia invictus permansit in fide, et in caritate devotus, spe consolatus suae vocationis; quo profecto triplici funiculo religatus ad Christum, securus animam caelo reddidit: cuius corpusculum in basilica, qua beatus Columbanus requiescit, ad latus terra suscepit. Nec igitur ab re factum crediderim, ut pariter una domus ambiret, unaque vicinitas sepulturae com- p. 520 mendaret, quos una religio tenuit, aequa paene tentatio a suis quasi peregrinos expulit sedibus, et Italiam fugavit. Fuerunt enim reginae non dispari nequitia, quae hoc fecerunt, duae, non uno in tempore, sed sub uno impietatis scelere coniunctae et consociatae: quae pro consimili zelo non ferentes sanctos viros earum consimilem reprehendere nequitiam nefandam satis, neque in aliquo contraire; idcirco coegerunt dolo et fraudibus eos insidiando, ut relictis in quibus praeerant propriis coenobiis, Auxoniam peterent. Qua demum, quorum una fuit conversatio, etsi parum dispar causa; una religio, unaque fuga insidiarum duarum mulierum; una esset quies laboris, et sepultura funeris. Ille siquidem ut sanctus confessor Christi virtutibus approbatus; iste ut eius pedisequus meritis fulciretur, commendaretur praeconiis, et auxiliaretur precibus. Nec igitur absque providentia Dei factum credo, qui pro fide, pro zelo Dei, pro religione, pro aequitate iudicii atque intentione virtutum se discrimini obvios obtulerunt, quod uno in loco finem perceperunt laboris. Et ideo dubitare non licet, quod pater egregius cum sancto confessore Dei togatus requiescat in aeterna requie, qui pari exemplo exsul pulsus est de coenobio suo, deiectus a patria et ab officio regiminis: ut quorum fuit una tentatio, una eos refoveat consolatio quietis in aeterna pro qualitate meritorum, et exornet alterna proportio iustitiae in caelo. . . . .

p. 521 24. Quod autem ad aeternae vitae gaudia angelicis sit ipse deportatus manibus, 13 venerabili referente Ermengardi regina[13] omnino cognovimus. Quae quam saepe piae recordationis affectu aiebat, in exitu tanti viri et in hora obitus eius misisse se per diversa Italiae loca, ut singuli beati viri animam precibus Domino commendarent. Inter quae, quod miserit etiam ad monasterium suum valde egregium, quod est infra

a) *l.* diem. 13) uxore Hlotharii.

moenia Brixae[14] civitatis Domino dedicatum, distans a Ticino ferme 40 milibus, in 836
quo sanctimonialium multitudo Domino famulatur, similiter eis praecipiens obnixius, 14
et obsecrans, ut beatam animam viri Dei Christo Deo precibus commendarent. Ad quod municipium missi cum pervenissent directi, invenerunt easdem Christi famulas de obitu praefati viri iam pertractantes, atque horam et tempus exitus eius praescias, loquentes ad invicem. Tuncque relectis sacris litteris quas regina miserat, invenerunt omnia de eo, ut illis ab angelis declaratum fuerat. Nam exstiterant inter eas duae sacratissimae virgines, quae haec omnia illis, ut praedixerant, testabantur, eo quod audissent choros angelicos in caelum, quasi per eumdem locum, animam beati viri deferentes. Ad cuius exsequias inter cetera hymnum Te Deum laudamus, te Dominum confitemur, alternis vocibus more ecclesiastico decantabant, et symphonizando beati viri exsequias pio Domino commendabant. Quas cum duae tantum longe diu laudes intenderent, demum convocarunt reliquas omnes, ut et ipsae easdem audirent; sed nemini earum admodum concessum est, ni illis duabus solummodo, ut testes exsisterent veritatis, quibus, ut dixi, ita loquentibus, relectis sacris litteris, quas praefati detulerant veredarii, invenerunt hora et die eadem eum obisse, in qua ipsum angeli detulerant cum laudibus. Unde constat verum esse, quod scriptura testatur: Beatus vir qui suffert tentationem, quoniam cum probatus fuerit, accipiet coronam vitae. Et ut haec ita esse manifesta fierent, verissimo relatu ab omnibus mandatum est reginae, quod duae tantummodo haec talia et ineffabilia alia audissent. . . .

14) Brescia.

EX VITA S. IDAE

AUCTORE

UFFINGO MONACHO WERTHINENSI.

Ida, ex annalibus Corbeiensibus in bibliotheca Regia servatis Adalhardi et Walae soror, uxor Egberti, quem Brunonis Angrariorum principis filium fuisse coniicimus, centum amplius annis obierat, quum vitam eius Uffingus monachus Werthinensis scribendam sibi proponeret. Quare integram ei fidem praebendam esse vix quisquam contendat, nec quae cap. 1. *de Galliarum seditione tradit, cui sedandae Karolus imperator incubuerit, pro veris habenda sunt, quum et post susceptum imperatoris nomen et dignitatem nulla in Galliis rebellio exorta, et si de Britannica expeditione a.* 799 *sermonem esse statuamus, ista non a Karolo sed a Widone peracta sit. Nec eius, de quo cap.* 2. *legimus, ducatus Egberti inter Wiseram et Rhenum ulla vestigia occurrunt, sed Hludowicus I. imperator in charta Idae a.* 837 *concessa (Falke tradd. Corbei. p.* 284.) *maritum eius Ekbertum quondam fidelem comitem suum vocat. Reliqua etiam vix magni facienda sunt; quare excerpta tantum moribus*

eius aevi illustrandis apta operi nostro inserimus, editione Suriana quam Leibnitius (SS. Brunsv. T. I. p. **171.**) *expresserat, ope codicis Bodeccensis a Bollandianis die* **4**. *Septembris adhibiti et a nobis numero* **2**. *signati, emendata.*

Aetas et conditio auctoris ex ipso opere prodeunt; Ottone II. imperatore, et quum translatio Idae anno **980** *acciderit, inter annos* **980** *et* **983** *scripsit.*

Prologus Autoris.

Pius [a] humanae salutis provisor Iesus Christus, qui operarios adhuc in vineam suam mittere non desinit, diversis ab initio ecclesiam suam sublimavit honoribus: dum innumera quoque gentilium voluit sanctorum suorum florere patrocinia, nec ullam terrarum partem donorum coelestium esse expertem; de quo scriptum est: *Reipsa comperio, quod non sit personarum respectus apud Deum, sed in quavis gente, qui timet ipsum et operatur iustitiam, is acceptus est illi.* Quod utique iam vespere mundi in beatissima Dei famula Ida completum esse comperimus; cuius, si Deus annuerit, sanctitatis indicia signorum stipulatione subnixa, prout possumus, enucleare gestimus. Quae videlicet veneranda Christi ancilla, summo inter suos loco nata, tempore magni regis Caroli claruisse refertur. Ex regali scilicet indole sanctarum virginum Odiliae, et Gertrudis filiae sancti Pipini [1, b], quarum si quis sanitatis indigus salutiferas lipsanas frequentat, testem se protinus recuperatae sentiet sospitatis. Haec itaque, ut in sequentibus dicemus, licet coniugali lege constricta, nihil tamen coelestis sponsi praetulit amori, et ideo non solum nullum pudicitiae et castitatis damnum pertulit: immo centesimum fructum supernae mercedis cum primae horae conductoribus, vitiorum victrix, percipere meruit. Huius permulta miracula vel antiquitate temporum, vel scriptorum inopia obliterata, nobis manent incognita; illa vero quae a personis idoneis divulgata didicimus, modernis temporibus visu simul et auditu propalata, quanvis obtuso ingenio et imperito sermone, veraci tamen et simplici relatione, beatae Idae comite interventu, conabimur explicare. Illorum nanque in veteri testamento non refutatur oblatio, qui post aurea et argentea, quae a divitibus in domo Dei offerebantur, donaria, pelles etiam rubricatas et pilos caprarum devota mente in thesauros Dei ad usus legitimos transmiserunt. Ob hoc summopere huius manualis codicilli lectorem obsecramus, ne si quid in hoc opusculo incompositius indoctiusve grammatico incedit tramite, temeritatis notam nobis opponat, qui fortiora nobis aggressi, de ignaviae nostrae nidulo saltem ad lucem respirare audeamus. Caeterum de genere stylus lineam historicae prosequitur veritatis, cuius hinc felix sortiemur initium.

Succincta de praefecti Egberti morbo narratio.

1. Eo tempore quo victoriosissimus imperator Carolus Saxonum et Francorum sceptra multarumque gentium frena feliciter gubernabat, expeditio exercitus propter Galliarum seditionem in Occidentem dirigitur; ubi tunc inter alios Orientis proceres praefectus [2] quidam Egbertus [c] nomine advenisse dicitur, qui gravissimam ibi incurrit aegritudinem. Cum autem invalescente morbo penitus se ab hac profectione subtraheret, imperator illum cuidam de suis summis ipsius loci primatibus [3] procurandum diligentissime commendavit. Erat enim praedicto augusto pro invictae constantiae et prudentiae praeconiis non mediocriter acceptus. Perlato ergo ad hospitium, magna humanitate servitur, quia et hanc eius infirmitatem non ad vitae perniciem, sed ad rerum sequentium consummationem ex divina, ut liquet, praedestinatione credimus evenisse. Erat praefato comiti apud quem hospitabatur, unica filia [4], unice sibi dilecta, venusta fronte et egregia forma, quae in tantum aegrotanti est compassa, ut per seipsam ali-

a) Deus 2. b) P. *regis* 2. c) ecbertus 2.

1) i. e. Pippini, maioris domus regiae Dagoberti I. 2) i. e. comes. 3) Bernhardum Walae patrem novimus. 4) nubilis, nam Theodrada et Guntrada saeculo renuntiaverant.

quoties illi obsequendo, quantum suam personam decuit, et eius hulcera oppalparet, et congrua doloribus adhiberet fomenta; cuius ipse solatio valde delectabatur.

De recuperatione sanitatis domini Egberti.

2. Interea imperator, rebus in tutum compositis, victor reversus, praecellentissimi sui comitis[a] haud immemor, eandem qua illum pridem reliquerat civitatem visitandi adiit gratia, eumque iam per Dei salvantis gratiam et clementiam valentiorem auraque animatum aeria reperit. Dumque mutuo aliquandiu colloquio fruerentur, inter sermocinandum illustris vir Egbertus de praefatae virginis nuptiis principi suggessit; ut eius consilio, immo Dei auxilio, huius rei consequeretur effectum. Princeps vero de eius recuperatione simul et postulatione multum gavisus, et suum ad hoc assensum et parentum adeptus est favorem, deditque illi in eisdem partibus multas possessiones de publico, quatenus viciniori potentia soceris acceptior factus, non minori apud illos quam in genitali solo praecelleret dignitate. Insuper etiam cunctis Saxonibus qui inter Rhenum et Wisurgim[b], maxima flumina, inhabitant, ducem praefecit. Post haec sponsam suam christianissimam, ipse admodum religiosus, cum Dei timore suscepit; et ab omni illa parentela honorifice dimissus, ad sua commigrare decrevit, semper ad mentem revocans, quantos coelitus successus in illa peregrinatione sit adeptus, multasque salvatori Deo gratiarum reddidit actiones.

De hoc quod in somnis angelum audivit de situ loci.[5]

3. Quadam die dum adhuc itineri insisterent, venerunt ad locum quendam iuxta Lupiam[c] flumen qui Saxonica lingua Hirutfeld[5, d] nuncupatur, amoenis nemoribus consitum, ibique inventa non magna planitie, vespertino iam incumbente crepusculo tentoria fixerunt, lassisque ex profectione „somnos dabat herba salubres.“ Omnibus itaque alto sopore depressis, venerabili matronae Idae angelum suum in somnis Dominus mittere dignatus est, qui post multa, quibus eam instruxit, monita, oratorium ibidem ex suis sumptibus construendum praedixit, ubi Domino quandoque liberius deserviret, postque huius vitae cursum consummatum illic eam diem remunerationis aeternae locum praestolaturam una cum viro suo praesaga voce promisit. Illa mox divina tacta compunctione, dum primum mane illuxit, domino suo, quae angelico relatu didicerat, plenissime exposuit, a quo statim, qualiter ista animo eius viderentur, gratulabunda sciscitatur. Qui dum verbis fidem ad omnia accommodaret, beata Ida solotenus inclinata Domino, ut felicia coepta ad calcem usque perfecti operis perduceret, submissa voce rogabat. Non multo post in loco supradicto, ubi quondam densissima sylvarum obductione astra ipsa occulebantur, lapidea basilica opere polito construitur, ac in sanctae Mariae genitricis Dei honore sanctique Germani episcopi consecrata est.

Quando in provinciam Dreni pervenit.

4. Ad illum nanque dicatum locum, qui est in pago Dreni[e] in Lupiae fluminis ripa, nonnulla illustris viri Egberti praedia respiciebant, ubi Deo dilecta matrona Ida frequentius commorari et semper recentibus in Dei cultu laboribus intentissime consueverat insudare. Studebat nihilominus ex occasione copulae carnalis Deo quae Dei erant reddere, sic forinsecus amorem temperare, ut nullius levitatis naevus rigorem animi eius potuisset obfuscare. Si enim, ut apostolicus sermo sonat, sanctificatur vir infidelis in muliere fideli, quanto magis vasa paria sanctitatis alterutris emicant suffulta virtutum instructionibus? Quid super hoc convenientius profertur, quam duobus in carne una, unam inesse Spiritus sancti indiscissam operationem, quae illos deforis connubiali iure connexos, ardentiori coelestium intus inflammavit amore.

De obitu domini Egberti.

5. Non paucis post haec annis elapsis, militiae suae penso expleto, dominus Egbertus vir in Christo honorandus, humanis rebus excipitur, cuius spiritus mox coelorum palatinas sedes beatus hospes promeruit obtinere. Post cuius migrationem beata Ida quam districte tenerum corpus arctaverit, difficile dictu est; quippe quae totum spatium quod residuum fuit huic incolatui, incredibili et paucis imitabili duxit abstinentia, nunquam mentis propositum a Dei cultu relaxans. Secundum apostoli dictum, mortificavit membra sua super terram ab omni illicito appetitu ventris et linguae, omnemque eximiam pompam gloriae, qua delicatissime fuerat educata, ad nanciscenda laborum suorum emolumenta feliciter immutavit. Quaeque vero de redditibus in matrimonio eius annuatim reservavit, ea ad pauperum usum in caelestes apothecas reposuit, metuens ne parce seminans, parce et meteret; propterea seminavit in bene-

a) ducis 2. b) wisaram 2. c) lippiam 2. d) hirntfeldt 2. e) drehin 2. 5) Herzfeld.

dictione, quod in posterum centenis manipulis in area universalis messionis laetabunda trituravit. Et ut supernorum meditatione arctius occuparetur, in praefatae ecclesiae plaga meridiana contiguam eius parieti porticum construxit, in qua remotius orare et a vulgari strepitu immunis conversari posset, ubi dominus Egbertus laudandae memoriae conditus pausat.

Quantis profectibus sancta Ida vitam suam ornaverit.

6. Marmoreum sibi sarcophagum longe ante obitum iussit praeparari ob incerti temporis momentum, quem duabus quotidie vicibus, quandiu supervixit, diversis alimentorum aliarumve rerum impensis summotenus implevit, et victu carentibus hilariter distribuit. Vere beata, quae intellexit super egenum et pauperem et fregit ei panem suum, ut in die mala liberet eam Dominus. Excubiarum et orationum privata studia quae paginalis digne caraxabit descriptio? Sufficiat tantum humanae curiositati de his quae foris gessit, mirari. Ea vero quae sub obtentu exteriorum in solius Domini prospectu clandestinis sudoribus facitavit, cuius urbana sufficiat enarrare facundia? Theoricae quippe intenta disciplinae, nunquam extra ianuam quam incoluit cellae pedem fertur amovisse, salvo eo dum inopum stipendiis deserviret; semper factis imitans, quod scriptum est: *Redemptio animae, propriae divitiae.* Talibus virtutum praerogativis sacrosanctum suum adornavit velamen. Nec non inter agendum cautissime studuit popularem vitare favorem, firmissimam in coelis spei anchoram figens, fragrosa seculi obstacula fidei thorace, quasi tuta carina tranavit, ut ad plenam perfectionis, quae Deus est, pertingeret charitatem.

Quomodo de hac vita transmigrarit.

7. His ad desiderabilem finem perductis, cum remunerator omnium Deus turturem suam ad altiora volare disponeret, ut post tristia lethi in arduis coeli excellentius nidificaret, molesta vitalium valetudine acriter pulsata, horam praesensit ultimam. Et accito presbytero suo nomine Bertgero, sibi iustis ex causis fidissimo, pluribusque servis Dei, preces eorum expostulat, utque in ipso pausationis articulo ducatum viae ad Dominum illi impetrent, profusis lachrymis precatur... Hac reverenda orationis clausula carnali fasce laxata, spiritum amatori suo Christo transmisit, beata perennitate cum coelicis agminibus in aethere fruiturum... Positum est autem sacrosanctum corpus cum piis laudibus in arcam saxeam quam supra retulimus, et in ipsa porticu qua se divino cultui mancipavit, honorifice tumulatur; ubi attestantibus medelis, qualiter apud Deum habeatur, lucidissime eatenus comprobatur.

De Bertgero presbytero, et obitu eius.

8. Erat autem praefatus Bertgerus ex illorum contubernio, quos beata Ida primum de Galliis secum advexerat, vir religiosae conversationis et probatae castitatis; quippe eorum disciplinis informatus, qui in lege Dei sui sine querela incesserant, qui etiam ipsam ecclesiam et sacra mausolea, aliquot annis strenuissime divinis humanisque obsequiis excoluit, honoravit, et venustavit. De quo et illud per fidelium ora diffamatum est, quia inter caetera gravitatis eius insignia nunquam in suis tectis muliebrem personam aut commorari aut domesticis usibus inservire consensit: ideoque contra aemulum dimicans castitatis, omnem occasionis aditum non solum praecavere, sed et radicitus extirpare curavit. Cui etiam ob tantam cordis innocentiam a Deo collatum esse fertur, extremam vitae horam praescire; quod eo magis liquet, quia ipso quo obiturus erat die, missarum ex more sacramenta consummavit, ac mox dominico consignatus viatico, in ipsis vestibus sacerdotalibus ante sanctum altare animam reddidit Creatori, et prope sanctae Idae tumbam digne humatus est. Ut enim tam medicabilis glebae consortium obtinuerit, magnum quoddam fortasse, quod eum commendaret, iustitiae meritum praecessit.

De effossione infantis.

9. Post haec autem cum ipse locus ab aliis haereditaria successione possideretur, et ob praesidentium incuriam vilitatibus obsolescere coepisset, continuo benignus Dominus sanctae famulae suae merita Idae ad castigationem improborum terribili patefecit eventu. Nam praeclari comitis Ludolphi amabilis soboles[6] dum adhuc in albis ab hac luce raperetur, ad eandem ecclesiam defertur. Et quia sanctae Dei opinio necdum in aperto emicuit, penes eam pusionem sepelierunt, qui die sequenti de tumulo extractus ante ianuam vestibuli invenitur in loculo in quo erat inclusus. Stupefacti quibus res erat commissa, corpusculum denuo pristino loco abdiderunt, quod nihilominus invisibili iterum violentia eminus proiectum repererunt. Obstinatis ergo animis incassum

6) probabiliter Tancmarus filius Liudolfi, filii Ekberti. cf. Falke tradd. Corbei. p. 361.

laborem praestigiis imputantes, tertiam vicem audenter auxerunt. Sed in vanum vires expenderunt; quia quod hesterno labore fuerat oppilatum, tunc in extremo atrii australis angulo viderunt evulsum. Quo demum pudore mulctati, ibidem terrae comisserunt. Hoc prorsus formidabili portento claruit, quanta provectione beata Ida in coelis utatur, cuius sepulchrum Deus nullo carnalis corruptelae foetore in terris zelatus est maculari.

Oratorium beatae Idae a paganis non potuit concremari. 7

10. Ea tempestate qua Hungariorum gens detestanda ignicremis vaporibus cuncta devastavit[7], praefatum quoque sanctae Idae oratorium nefanda legio adiit; cruces, capsulas[a], et omnem ornatum ecclesiasticum depraedati sunt. Deinde in altiora scandentes, focos nonnullos in laquearibus construxerunt; sed virtute Dei carbo sopitus, nulla flammarum incrementa haurire valuit, excepto quod raras quasque tabulas insidendo peredit, per quas sine mora semiusta ligna in inferiora proiecit. Hoc opere cassati, pervicaci conatu nolarium aggressi sunt, campanas saltem depondituri; sed ad has in vanum cucurrerunt, quia eas nullis argumentis enodare potuerunt. Hi nanque, ut legitur,

ignorant iusto, sed semper vivere rapto,
omnia sub fraude deducunt tempora vitae.

Tandem victae pertinaciae et virium elumbes effecti, aliquid ibi esse divalis numinis suspicati sunt; ac mox solius fugae cupidi, pedibus talaria nectunt. Quae autem vi diripuerunt, post illorum ventilationem in castris reperta sunt, et suo loco incolis omnia restituta. Tunc omnium ora in laudes summi protectoris generaliter prorumpunt, dum tam evidenti indicio sanctae Idae praesidia praesentialiter cernunt.

De muliere quae vestem clam surripuit.

11. Dum igitur radios sanctitatis eius latius favorabilis sereret rumor, multique ob expediendae salutis votum, ad sepulchrum illius confluxissent, forte accidit advenientibus viatoribus sarcinulas suas foris porticum deponere, ut quid quisque ex suo deferendum haberet, liquidius perspecto, post expeditior ad procedendum fieret. Quaedam autem ex illis muliercula dum sua marsupia evacuare coepisset, stimulis cupiditatis agitata, comiti suae furata est camisiam: et aliter eam occultare nescia, sub propria obstruit veste, seque simulata religionis specie orantibus miscuit. Illa vero quae damnum accepit, cuncta oculis pervagando, hostilem faciem citius deprehendit, ipsamque ream sceleris coram omnibus impetere coepit. Tunc infelix foemina amenti simillima, quo se verteret, aestuat anceps, fugaeque confidere tutissimum rata est esse consilium. Fit virorum constipatio, ubi talis auditur acclamatio. Iamque illa miserrima spatio evadendi adempto, sepem, qua coemeterium ecclesiae ambiebatur, moribunda insiluit, quae mox acutissima suda transiecta, intestinis omnibus eviscerata, ibidem patrati sacrilegii poenas luit, cunctis secuturis similia audendi horrendum praebens exemplum. Dispari quippe vice tale commissum expiari crederetur, si non scelus solummodo, sed et dehonorationem loci, coelestis severitas zelaret...

Restitutio aridae manus mulieris.

12. In provincia Dreni[b] mulier fuit, Eggua[c] vocitata, cui dextera manus in volam plicata ac pene fuerat arefacta, et prae huiusmodi incommodo multos annos feriata, cui quadam nocte in somnis dictum est, ut instar semivivae manum ceream formando exprimeret, et ad sanctae Idae tumulum deferret, ibique orationum continuaret instantiam... Quae mox solitum manus vigorem.. ex integro recepit. Sentiens vero postmodum sese maiore quotidie inedia premi, eo quod pridem sub mendicitatis obtextu, non stipem tantum, sed et quaestum adipisci consuesceret: diabolicis tendiculis irretita, finitima rura deserit, et ubi facile dignosci nequiverat, nefaria simulatione manum mentitur uncam;... in pristinum deformitatis statum, ut prius suapte, sic tunc redigitur coacte.

De curatione hydropicae

13. Adducta est etiam ad eundem locum alia mulier hydropica valetudine horribiliter affecta...

De sanitate, quam monialis quaedam ibi consequuta est.

14. Viculus est non grandis in Nordegoa Seudinon[8] vocatus, ubi quaedam sanctimonialis Werensuidis nomine, honestae inter suos opinionis habebatur. Haec articularium compaginum destitutione per quinquennium anxie torquebatur, et quocunque necessitas viarum medendi causa appulit, aut sago vel alio gestatorio portari consueve-

a) capellas 2. b) drehin 2. c) eggu 2.

7) e. g. anno 908. 915. 938. 8) non videtur esse Senden, villa Monasteriensis.

rat... Remeat mulier insueto gressu ad currum suum — erat enim de nobilibus — et parvo post momento perfecte recuperata convaluit.

9

De eo qui auditum perditum recepit.

15. In pago Pedargoa [a] [9] homo quidam cephalargiae concussione nimis vexabatur...

De caeca illuminata.

16. Congruit superioribus miraculis illud quoque, quod sub praescripti oratori religioso presbytero Bilone ad nostram notitiam per multorum ora volitavit. Tempore quodam cum plurimi ad easdem dicatas reliquias catervatim confluxissent, mulier capta oculis etiam interfuit...

Qualiter foemina curva subito sit erecta.

18. Alio quoque tempore ad easdem reliquias mulier quaedam, nomine Werinhild, in carruca transvehitur, quae ita nervis contractis et inclinis erat, ut pectus genibus videretur inhaerere...

De mulieris sospitate restituta.

10

19. Civitas est in Saxonia quae Sosatium [10] appellatur, commanentium populorum frequentia nobilis, ubi etiam mulier de Sclavorum gente oriunda fertur commorari, quae toto triennio tantam debilitatem a genibus usque deorsum pertulit, ut steriles artus ob diuturnam infirmitatem iam frigescere viderentur... Baculos vero, quibus olim innitebatur, ob monimentum rei posteris diffamandae, ad fores ecclesiae suspendit, et ad sua gaudens recurrit.

De eo qui omnibus membris erat contractus.

20. Nec illud silentio tegendum esse miraculum suspicamur, quod ad nos usque, fama divulgante, rata fidelium assertio transmisit. Non multorum post haec interiecto dierum spatio, homo miser et miserabilis ad supra memoratum absportatur capacem signorum tumulum, cuius facies ad genua usque, quadrupedum more, prona ad terram vergebat...

LIBER SECUNDUS.

Quod signis S. Idae nulla scripta sufficiant.

1. Huius itaque benedictae Dei matronae diversa diversis temporibus enituere miracula, veridicorum testium annotatione suffulta, quae tanto liquidius auditoribus seu etiam lectoribus credenda patent, quanto continuis vicibus visibiles sanitates, haec attentius commendant. Nec enim pristinis temporibus ab afflictorum revelationibus eam feriasse confidimus; licet plurima nostrae notitiae sint subtracta, quae illorum, ut supra memoravimus, presbyterorum videlicet insolentia silendo praeteriit, qui non locum, sed quid loco conferretur, avidissime intendebant. Ad hoc quippe quorundam inolevit ineptia, ut sacrati pulveris aediculam flocci pendentes, suis potius instituerent repositorium usuris, ac omni pene honestatis cultu derogato, quisque rebus propriis consulens, animum ad alia vagari permisit. Aliquorum tamen proterviam detestandam digna audivimus talione mulctatam. Sed quia vicinis dormitionis suae annis ista increverit negligentia nullus qui virtutum eius aemulus videtur, fidelis ambigere potest. Ex quo enim preciosus inibi thesaurus recondebatur, usque ad venerandi nostri patris [b] Hogeri tempora sub rege Arnulpho, locus ille iuri fuit addictus excellentissimi ducis Ottonis, qui huius serenissimi augusti Ottonis extitit proavus a quo idem venerabilis abbas ipsam regiam curtem, aliis repensis possessionibus iuxta legalem cambiebat ritum, ac deinceps in nostri conventus proprietate, id est sancti Ludgeri perpetuo usque in praesens cernitur perdurare. Exinde nostrorum solertia, sancta studiosius latibula incoluit, et prioris ignaviae squalore defecato angustis curavit addere rebus honorem. Tum quoque intercepta pridem sanitatum exhibitio optato plurimis rediit omine, et quotquot huius muneris rumor adsciverat, Domino secundante reduci certatim abierunt inde meatu. Omnia autem ea velle disserere, quae eo loci beatae Idae opitulamina patrata audivimus, non nostrae opis est, aut facile sensu comprehendere, aut anserino vomere apte exarare, numerum enim excedunt. Pauca siquidem ex multis huic opusculo inseruimus, imperitiae nostrae tantum sufficientia, qui prorsus rethorici antidoti penitus ignari, insipidae saltem rusticitatis agresti edulio vix pasci meremur. Sed quantum in nobis est, illius utique datum est, a quo inchoat esse omne, quod tendit ad non esse. Cuius gratia adiuti, residua adhuc miracula, prout quimus et in veritate sentimus, repetere studebimus.

a) paderargoa 2. b) fratris 2.

9) i. e. Padergoa in quo Paderborn. 10) Soest.

Qualiter aedituus pro negligentia sanctorum sil correptus.

2. Res quam explicare conamur, illis diebus accidisse refertur, quando praedictus Bilo nondum in presbyterum promotus est, sed apud Hertzfeldienses officium custodis administravit, quem in eiusdem gremio loci quandiu vixerat, devotis novimus insudasse obsequiis. . . .

Quomodo infantulus ad lumulum eius perducilur, et quid de eo gestum sit.

3. Mulier quaedam de Saxonia miserandae prolis erat genitrix, cuius facies a primo nativitatis ortu ad scapulas reflexa inconvertibili stringebatur rigiditate, monstri cuiusdam potius quam hominis praetendens effigiem. . . Audita autem curationum gratia, quas per sanctam Idam languentibus Dominus clementer impertitur, dominam suam festinanter adiit, et illi infortunii sui eventum exposuit, atque ut eius adminiculo cupitum perageret iter, gemebunda poposcit. Paruit illa quo postulantis et quo aestuantis optio compulit, secum mulierem cum transversa sobole adduxit, ac oratione praemissa, domina per se infantulum super altare locavit, haec subito obortis lachrymis inquiens: *Si tua apud Deum interventio, o beata Ida, huius pusioli reformationem obtinere dignatur, tuo illum famulatui mancipandum protinus perpetuo iure condono* etc.

De eo qui pedem cum tibia habebat ad posleriora retorlum.

4. Accidit quoque tempore quodam adolescentulum alium huc adduci. . . Iste etiam pia parentum solicitudine coram venerabili transpositus urna, generali omnium consilio, voto se obligavit, ut si ambulandi potestate beatae Idae intercessione utcumque donaretur, eius famulitio semetipsum perpetuo iure offerre non differret: erat enim ex libera progenie natus. . . Promissi autem sui non immemor, pro resumpta sospitate in eodem loco sanctis serviturus libera colla submisit, ac totum vitae aevum in beatae Idae obsequio expendere decrevit.

Sanctae Idae gloriam neminem perfecta enumerare posse.

5. Saxea arca, in qua veneranda eximiae mulieris ossa recondita, terraeque fuerunt commendata, invisibili quadam mobilitate sursum coepit emergere, et quasi violentiam terrenae molis dedignata, contra prementem se intrinsecus luctabatur, sicque per nonnullos annos sensim erumpendo, seseque liquido intuentibus ostendit, donec funditus ab humo sequestrata, in superficie pavimenti integra resedit. . .

Quomodo fama beatae Idae eliam episcopum Dodonem non laluil. 980

6. Huiusmodi mirabilium rumusculis dum plurimorum animos permulsisset, ad reverendissimum quoque Mimigarfordensis ecclesiae praesulem Dodonem huius rei notitia pervenit. Tantis ille congratulans bonis, quod vel suis temporibus aut in loco suae provinciae subiecto haec maxime evenire debuerant, opifici omnium Deo immensas referebat gratias. Unde cum famosior quotidie de his relatio increbresceret, visum est seniori nostro Ludulpho eundem praeclarum episcopum precibus convenire, quatenus beatae Idae ossa de tumulo in ecclesiam transferre, ac eius basilicae consecrationem peragere dignaretur. Huius exhortationis efficaciam, fratris nihilominus nostri Hugii benevola iuvit industria, cui id temporis illis in partibus nostrarum procuratio rerum fuerat iniuncta, qui et eandem ecclesiam non modica restauratione nobiliter ampliavit. Cum vero huius nuncii veritas primitus parochianis innotuisset, videlicet quod electa Dei tyruncula ad suum oratorium esset deportanda, acervatim illuc confluentes reverendis optabant interesse obsequiis.

Advenlus episcopi et lranslalio reliquiarum hic describilur

7. Tunc memoratus praesul petitis benigne annuens, die statuto supervenit, et sacrosanctum revisit sepulchrum: ibique oratione fusa, quod initiandum proposuerat, intentissime summo delegavit consiliario Christo. Pontificalibus deinde ornatus infulis sacratam aggreditur tumbam, comitante secum inferioris ordinis agmine dealbato; ubi primum seniorem nostrum omnesque simul adstantes admonuit, totius bonitatis originem generaliter inclamare Deum, ut suae voluntatis effectum in huius facti inchoatione monstrare dignaretur. Licet enim de sanctae Dei meritis nullo modo haesitaret; solita tamen prudentia usus, nil per se inconsulte aut inordinate agere voluit. Hac supplicatione praemissa, pari omnium consensu et voto operculum marmoris amoveri praecepit. Quibus iussa maturantibus, suavissima mox fragrantia de monumento eructans, odorifera adstantes iucunditate respersit, ut liquido omnes sentirent beatae Idae merito illam coelitus esse destinatam. Quo facto, episcopus sacras exuvias deosculatus, cum omni honore de sarcophago sublevat, et in scrinio illorum receptui aptato diligenter reponit, monachis interim ac clericis psalmos et letaniam instanter psallentibus. Deinde praecedentibus crucibus, vexillis, cereis atque thuribulis cum dulci modulantium cantilena benignus pontifex cum nostro seniore sanctum gestatorium portandum suscipit, et in ecclesia honorifice super altare collocat. Ibi quoque

aliqua gesta de beatae Idae sanctimonia populo succincte recitat, ac mox ipso Te Deum laudamus incipiente, plebeiae laudis succentu omnia concrepant. Ut autem sacrorum pignorum veneratio celebrior alicubi haberetur, memoratus pontifex aliquas ex eis sibi tulit particulas, quasdam dominus abba ad nostrum transvexit monasterium, quas etiam omnes sacris vestibus induti, ad Calendas Decembris magno honoris apparatu officiosissime suscepimus.

Beatae Idae et consecrationis ecclesiae indicta festivitas.

8. His ita peractis, venerandus antistes australem ecclesiae structuram, id est turrim in honore sanctae Dei genitricis Mariae ac sub beatae Idae nomine consecrat, cunctisque in vicino degentibus diem translationis et dedicationis annuali semper recursu solenniter feriandum et celebrandum iubet. Tanta rerum congruentia dum strenue cuncta perpetravit, populum benedictione Dei munitum ad propria ire permisit, ipse quoque cum suis inde discessit. Facta sunt haec anno dominicae incarnationis nongentesimo octuagesimo, 6. Calendarum Decembrium die, feria 4[a], indictione octava, imperante victoriosissimo caesare Ottone, anno ex quo cum divae memoriae seniore augusto genitore suo regnare coepit vigesimo, ex quo augustalem monarchiam solus obtinuit anno octavo.

a) corrige VI. *BOLL.*

HISTORIA
TRANSLATIONIS S. VITI.

Libellum hunc primum a Meibomio post Witichindi annales a. 1621 *vulgatum, Chesnius SS. Franc. T. II. iterum expressit, Mabillonius in Actis SS. O. S. B. saec. IV. T. I. p.* 523 *ex codice Gladbacensi integrum et sinceriorem exhibuit. Est opus monachi Corbeiensis qui translationi interfuit; et post vitam Adalhardi, ante vitam Walae vulgatam, conscriptum esse apparet. Nos Mabillonii editionem fundamenti loco positam, paucis in locis ope* (2.) *Meibomianae, in fine, ab editore fortasse, mutilatae, correximus, paucisque annotationibus illustrandam censuimus.*

Post salvatoris nostri Iesu Christi passionem et resurrectionem, post triumphos apostolorum ac memorias martyrum, tandem ipse rex regum et dominus virtutum, superatis pacis inimicis, pacem ecclesiae suae restituit, adeo ut ipsi reges ad tumulos martyrum prostrati adorent, et gloriosius in frontibus suis crucem Christi quam diadema regum portare se gaudeant, simulque pro fide atque statu ecclesiae decertare contendant; honore quoque maximo eorum quos antecessores sui trucidarant, sepulcra

ambiant. Quae victoria Christi cum primum apud Romanos tripudiaret, Longobardorum gentem penetravit, atque in Francia gloriosius triumphare coepit, Hispanos adiit, Britannos conclusit, Anglorum gentem subegit; et, licet compulsi, ipsi Saxones, qui Anglorum socii fuerant, devota mente colla submittunt. Laus igitur soli Christo et gloria inenarrabilis, qui nomen suum usque in terminos universae terrae notum fieri voluit. Qualiter denique Saxones ad fidem atque ad agnitionem veritatis converti potuerint, breviter in sequenti adnectere huic opusculo curavi.

2. Eo igitur tempore quo gloriosus rex Pipinus Francorum regebat imperium, fuit vir venerabilis Folradus[a] nomine, qui monasterium beatissimi martyris Dionysii ad regendum sanctorum coetum monachorum susceperat. Hic cum magno desiderio aestuaret, qualiter beatissimis martyribus honorem debitum impendere potuisset, non est contentus eorum corpora sola amplecti quibus sedulum exhibebat officium, sed praefatum principem adiit, petivitque ut eum Romam ire permitteret, quatenus inde sanctorum corpora ad praefatum monasterium aliqua, sicut cupidus erat, transferre potuisset. Quod princeps piissimus libenter accipiens, non solum licentiam dedit, sed et gratias pro tali desiderio retulit. At vero venerabilis abba strenuos ac devotos sibi adiutores et socios ad hoc opus peragendum quaerebat. Erat interea vir laicus sed devotus, eiusdem abbatis consanguineus, qui multam habens hereditatem ac familiam, filium non habebat. Unde cogitare coepit, quomodo hereditatem suam domino consecraret[b]. Qui votis eius congaudens, secum ire praecepit. Audiens vero iam dicti abbatis desiderium, petivit ab eo, ut secum eum ire permitteret[c]. Cui cum praefatus vir omne desiderium suum aperuisset, divina comitante gratia tale repererunt consilium, ut corpusculum beatissimi pueri ac sacratissimi martyris Viti a loco quo positum erat tolleret, atque in praedio suo diligentissime poneret, ecclesiam quoque eius nomini fabricaret; quae donante sibi Domino omnia complevit. Quo in loco, divina largiente clementia, per beati Viti martyris merita multae hactenus ostenduntur virtutes atque signa. Praefatus vero abba transtulit corpora beatorum martyrum Alexandri et Hippolyti[d].

3. Posthaec cum viri devotissimi qui in praefato monasterio degebant, beati Viti reliquias apud praefatum virum esse didicissent, et qualiter pro Christi nomine sanguinem fudisset, in eius passione perlegissent, totis viribus hoc agere decreverunt, ut cum reliquorum martyrum reliquiis in basilica sancti Dionysii poneretur. Sed ille qui eas transtulerat, omnem hereditatem suam seque cum ipsis reliquiis sancto Dionysio tradi promittens, tandem obtinuit, ut in loco quo positae erant, eas manere permitterent. Mansit autem in eodem loco corpus beatissimi martyris usque ad annum 23um piissimi imperatoris Ludovici, et octingentesimum tricesimum sextum incarnationis dominicae.

4. Sed priusquam ad hoc, qualiter corpus sancti martyris partibus Saxoniae translatum sit, aut[e] qualiter virtutes per eum Dominus in ipso itinere ostendere dignatus est, verba vertamus, dignum duximus, ut de eius monasterii constructione ubi ad praesens quiescere videtur, aliquid breviter dicamus. Post obitum namque nobilissimi regis Pippini, Karolus filius eius regnum obtinuit Francorum universum. Cui Dominus tantam contulit virtutem atque potentiam, ut non solum Francorum regnum strenue gubernaret, sed etiam multas barbarorum gentes circumquaque subiugaret. Unde factum est, ut gentem Saxonicam quae olim contra Francos rebellabat, non solum suo dominio subegisset, sed et mellifluo Christi nomini dicare meruisset. Nam et hunc ideo prae omnibus christianis regibus potentissimum in bellis fuisse credimus, quia quos suo dominio subiugabat, Christi nomini dedicabat. Quum autem requiem praestitisset ei Dominus a compluribus inimicis suis, convocavit omnes qui sub ditione sua erant, maiores, sacerdotes et principes, atque studiosissime quaesivit, quomodo veram fidem veramque religionem in universo regno suo firmaret. Quaesivit etiam nihilominus sacerdotes bonae spei quos in Saxoniam dirigeret, qui ipsos secundum ecclesiasticam fidem docerent, domos episcoporum atque ecclesias constituerent.

5. Sed cum omnem ordinem ecclesiasticum in illa regione tradidisset, qualiter ibidem monasticam religionem instituere potuisset, invenire nequivit; nisi[f] tantum quod illius gentis homines quos obsides et captivos tempore conflictionis adduxerat,

a) fulradus 2. b) dicaret 2. c) permittat. Cui 2. *media desunt.* d) Ipolyti 2. e) ut 2. f) non 2.

per monasteria Francorum distribuit, legem quoque sanctam atque monasticam instituì praecepit. Denique, quia in Corbeia monasterio laudabilis eo tempore religio monachorum habebatur, multos inibi eiusmodi viros fore constituit. Erat igitur eodem tempore in praefato monasterio abba, vir vitae venerabilis meritoque eximius, Adalhardus nomine, nobilis genere sed nobilior fide, fervens in[a] disciplina, sed plenus caritate, sapiens in locutione plenus dilectione[b], studiosus in lege divina, et plenus discretione. Hic cum esset inter primores palatii atque consiliarius[c] regis, scilicet quia erat consanguineus eiusdem, voluntas supradicti regis ei abscondi minime potuit. Sed quia non erat inferior illo devotione, regressus ad monasterium, ab eis qui ibidem erant a gente Saxonica sciscitari coepit, si possit illa in patria inveniri locus, ubi monachorum monasterium construi rationabiliter posset. E quibus unus Theodradus nomine ait: *Scio*, inquit, *in patris mei possessione esse locum*, *ubi ex utraque parte fons vivus emanat*, *et multum aptus ad hoc opus mihi esse videtur*. Cuius responsione delectatus venerabilis pater, eum statim illas in partes direxit, ut diligenter rem prolatam investigaret, et utrum pater et reliqui consanguinei hoc consentire vellent, inquireret. Qui cum isset, et patris matrisque avunculi atque patruelis voluntatem cognovisset, reversus ad monasterium, ut hoc fieret, eos potius desiderare quam resistere velle, nuntiavit.

810 6. Sed iam dicto abbati illo in tempore commissa erat cura maxima, videlicet ut regnum Longobardorum gubernare deberet, donec filius Pippini, Bernhardus nomine cresceret. Nam ipse Pippinus, Karoli regis filius, ante triennii tempus obierat, et ideo praedictus abba non potuit perficere quod cupierat, et per sexennii tempus tardatum est opus. Factum est autem postquam praefatus puer crevit, accepit ei uxorem, et constituit secundum iussionem principis super omne regnum. His ita gestis, perrexit Romam, non solum orationis causa, sed etiam ut cum venerabili viro Leone papa conferret de necessitate regia et plebis. Ubi cum moraretur, atque simul de profectu adolescentis gauderent, subito venit nuntius pennigero volatu, afferens
814 epistolam luctuosam nimis de morte Karoli imperatoris. Qua perlecta, moestus nimis venerabilis pater illo de loco abscessit, statimque ad monasterium proprium perrexit. Ludwicus autem, qui usquequaque Wasconum regnum tenuit, super omne Francorum regnum est sublimatus. Tunc accesserunt ad eum viri pestilentes, et accusaverunt venerabilem Adalhardum, et eiecerunt eum de honore suo absque culpa, et exsiliaverunt sine causa. Interea vero Ludwicus imperator iussit, ut Corbeienses monachi alium de suis abbatem sibi eligerent. Illi vero tandem post maestitiam consolati, elegerunt sibi eiusdem nominis virum sanctissimum et aeque dignum. Hoc enim ita futurum utriusque quidam eremita diu praedixerat, quando hi duo viri eiusdem nominis eiusdemque propositi anachoritae fieri voluerunt, et saeculi gloriam et occupationes terrenarum rerum fugientes, Beneventum usque pervenerunt.

7. Hic itaque Adalhardus monasterium ad gubernandum cum suscepisset, satis egit, ut omnia, quae prior Adalhardus secundum voluntatem Dei facere proposuerat, instanter impleret, scilicet quia eorum semper in bonum una fuerat voluntas, et eosdem, quos prior habebat in consilio, adiutores adiungens, maxime[d] venerabilem virum Walonem, qui frater erat prioris Adalhardi, et in diebus Karoli imperatoris magnae fuerat potestatis, omnibus qui erat in palatio venerabilis[e] et omni provincia Saxonica praelatus, sed ut praescivit, quod eum quidam infestare vellent, ut accusarent, portum monasterii petiit, ibique cum multo studio Domino servire decrevit.

8. Hunc praefatus abba familiarissimum habuit. Interea recordatus ipse abba, qualem prior Adalhardus habuit voluntatem de constructione monasterii in Saxoniae partibus, habuit consilium cum senioribus fratribus et cum his qui ab illis partibus venerant, ad extremum cum omni congregatione, qualiter hoc ad profectum adduceretur. Visumque est omnibus, iustum esse, ut hanc rem indicaret imperatori, ut cum eius fieret imperio et voluntate. Factum est autem eodem tempore, ut serenissi-
815 mus imperator Ludwicus haberet placitum in Saxonia in loco qui dicitur Patherbrunna, in secundo anno regni sui, incarnationis vero Domini octingentesimo decimoquinto. Tunc accessit praefatus abba ad eum, et locutus est ei, cum consilio sua-

a) *deest* 1. b) sapiens in l. p. d. *deest* 2. c) consiliarios 1. d) eosdem ut p. h. i. c. a. adiunctum sibi etiam v. 2. e) erant in p. venerabiliores 2.

dens, ut ad profectum christianae religionis in eadem provincia monasterium monachorum construere iuberet. Quod cum piissimus princeps benigne suscepisset, placuit accersere episcopum nomine Hathumarum[1], ad cuius dioecesin pertinebat locus 1 ubi construendum erat monasterium, ut cum eius fieret imperio et voluntate. Sicque factum est, ut ab ea die et deinceps religio monachorum etiam in regione Saxonica succresceret atque proficeret. Eodem die remisit dominus imperator eidem abbati omne servitium quod ad se pertinebat, ut liberius sanctum opus implere quivisset. Coepit autem aedificare in loco qui dicitur Hethis[a.2], ubi cum per sex et eo amplius 2 annos laborassent, nihil proficere potuerunt, nisi quod religio sancta in loco deserto tradebatur. Nam locus ita aridus erat, ut nec victum nec vestimentum ibidem invenire possent, nisi quantum praefatus abba a monasterio proprio deferri faciebat. Augebatur tamen cotidie[b] numerus monachorum ex nobilissimo Saxonum genere; pueri quoque bonae indolis nutriebantur optime, et licet opibus essent pauperes, religione tamen[c] sancta pollebant.

9. Erat eo tempore Adalbertus, vir religiosus, praefato in loco praepositus; qui cum aestuaret angustia, eo quod non haberet ad opus fratrum stipendia, coepit de mutatione loci cogitare, sed ubi vel qualiter, invenire nequibat. Sed cum magna habitatoribus ingrueret necessitas, ad hoc ventum est, ut se in tres partes dividerent cum prioribus singulis. Interim necessitas vertitur in voluntatem, omnes pariter de mutatione loci tradere coeperunt.

10. Adfuit interea[d] eis in tanta necessitate positis divina clementia; ascendit enim in cor regis, ut revocaret venerabilem virum Adalhardum senem, et restitueret 822 ei omnem priorem honorem, et multo eum amplius quam unquam antea fuerat sublimaret. Qui cum iam dictos monachos in tanta cognovisset penuria esse, cum omni festinatione misit dans pretium, iussitque ut sicubi carrae oneriferae[e] invenirentur, et tam annonam quam boves compararent, et festinanter famelicis[f] subvenirent. Posthaec accessit ad imperatorem, et rogavit, ut daret licentiam, quaerere inter illa loca quae ad se pertinebant, si forte posset alicubi in praefata regione[g] locum invenire, ubi monasterium rite fieri posset; quod a pio principe statim concessum est. Tum venerabilis abba, accepta licentia, pervenit in partes Saxoniae una cum Walone, fratre suo. Quo cum pervenissent, didicerunt a fratribus, quia erat locus situs super fluvium Wisara, in pago Auguense, qui pertinebat ad villam cui vocabulum est Huxere, quod et antea quidam audiverant, et id ipsum imperatori indicaverant. Ierunt ergo et quidam ex fratribus cum eis, et invenerunt locum huic negotio aptissimum, et quia erat optimus, habitationi monachorum congruum[h]. Tunc inierunt consilium cum episcopis et comitibus, et cum nobilissimis viris eiusdem gentis, ut instanter eumdem locum excolerent, et monasterium ibidem collocarent.

11. Venerunt ergo anno octingentesimo vicesimo secundo dominicae incarna- 822 tionis, sub die octavo Idus Augusti, regnante Luduwico serenissimo augusto undecimo anno, ad locum memoratum; circumspectoque ex omni parte et undique circuientes, prostrati in orationem decantaverunt psalmos ad hoc officium pertinentes. Et postquam compleverunt letaniam et orationem, iactaverunt lineam, et infixerunt paxillos, et coeperunt mensurare, prius quidem templum, inde habitationes fratrum. Quod cum peregissent, constituentes qui quaedam habitacula initiarent, ad propria sunt reversi. Sed primum petierunt episcopum, ut veniret et sanctificaret locum, vexillumque sanctae crucis in loco altaris poneret, nomenque, ut Corbeia vocaretur, aptaret. Quod factum esse octavo Kalendas Septembris constat. Et eadem die coeperunt, qui aderant, aedificia erigere — erant tamen pauci numero — usque ad diem sextam Kalendas Octobris. Septimo Kalendas namque eiusdem mensis surrexerunt a loco quo usquequaque habitaverant, cum omni suppellectili sua, senes et pueri, et alia die venerunt ad locum destinatum, et celebraverunt missarum solemnia cum omni gratiarum actione, laudantes Dominum et benedicentes Domino. Sequenti autem anno venit iterum venerabilis abba et plures ex fratribus cum eo, et convocans omnem con-

a) hechi 2. b) quotidie 1. c) *deest* 2. d) i. etiam 2. e) onustae 2. f) et cum festinatione laborantibus 2. g) i. p. r. *deest* 2. h) locum quia e. o. et h. m. congruus 2.

1) Paderbornensem, qui a. d. 5. Idus Augusti a. 815 obiit. 2) in saltu Solling.

gregationem, instruxit eos de omnibus quae ad cultum divinum et religionem sanctam pertinebant; quomodo et qualiter, qui scire voluerit, in libello qui de vita eius editus * est, plenius invenire potest.

825 12. Cum autem appropinquare cerneret diem mortis suae, misit venerabilem virum Walonem ad palatium, ut talem libertatem et tuitionem ex parte domni imperatoris loci illius habitatoribus impetraret, qualem caetera quoque sublimia monasteria per Franciam habebant. Quod ille fideliter egit, et domnus imperator benigne concessit. Quae postquam gesta sunt, iterum coepit cogitare, quem eidem loco patris nomine abbatem praeferret, qui secundum voluntatem Domini regere posset monachorum gregem, qui cotidie augebatur atque crescebat. Erat eodem tempore in Corbeiensi monasterio quidam adolescens monachus, qui ex nobilissimo Francorum atque Saxonum genere
1 fuerat ortus, nomine Warinus [1]. Hic a tanta perfectione coepit, ut cum esset iuvenis atque magna potestate praeditus, haberetque sibi desponsatam virginem pulcram atque nobilissimam, et iam iamque inter primos palatii consisteret, elegit potius servire Domino aeterno quam regi mortali, relictisque omnibus, portum monasterii petiit. Hunc iuvenem venerabilis pater in nova Corbeia abbatem facere cogitabat, confidens scilicet de Domini misericordia, ut qui a tanta perfectione coepisset, perfectius consummaret. Fratres autem studiosius [a] agebant, ut venerabilem Walonem sibi in patrem eligerent. Interim cum iam iamque diem egressionis suae adesse sentiret, misit ut quem vellent eligerent, accepta licentia imperatoris. Interim dum electio protelatur, religiosus ab-
826 ba diem finivit extremum. Quo nuncio omnes maerore concussi; Walo qui tunc ibi electionis gratia morabatur, iussus pergit ad palatium, inde ad proprium monasterium; statimque ibi ab omnibus eligitur ad abbatem. At vero hi qui in Saxonia habitabant monachi, de electione abbatis sui beatae memoriae meritis Adalhardi confisi, eligunt sibi abbatem iam dictum virum venerabilem Warinum, quique proficiebat co-
830 tidie [b], et acceptus erat tam Deo quam hominibus. His vero gestis, post aliquod temporis spatium accidit quaedam disceptatio inter Luduwicum imperatorem et principes qui erant in regno, pro qua re in tantum indignatio principis excrevit, ut et Walonem [c], quem olim ante omnes dilexerat, in exsilium mitteret, et Hilduwinum, virum aeque devotissimum, in Saxoniae partibus, scilicet in monasterio Corbeia, tanquam in exsilium collocaret. Interim venerabilis abba Warinus maiori honore apud imperatorem habebatur.

13. At vero memor, quod sibi commissum erat, scilicet ut inter barbarorum gentes monasterium aedificaret, petiit ut de corporibus sanctorum, quorum plurimi habebantur in Francia, sibi aliquot transferre in proprium licuisset monasterium. Statimque imperator, ut fieret, iussit. Qui cum multum eodem anno laborasset, ut sanctum Victoricum [d] de Ambianis civitate transferret, hoc implere nequivit, quia accolae terrae illius hoc graviter ferebant. Tunc reversus est ad propria, multorum tamen sanctorum reliquias secum adferens. Eodem vero tempore [e] venerabilis abba Hilduwinus in eodem monasterio iussu habitabat imperatoris, eratque omnibus carus atque dilectissimus. Quis enim se continere posset ab amore eius, qui Dominum summo desiderio amabat, et in eiusdem cultu assiduus erat? Hic cum cognovisset desiderium praefati abbatis et fratrum, quia volebant ob augmentum christiani cultus aliquem sanctorum in monasterium suum transferre, promisit, quod si se Dominus in honorem pristinum collocaret, absque retractatione aliquem eorum qui sub ditione sua erant, eis daret. Statimque post aliquot dies honori pristino restitutus est. Post hoc imperator etiam venerabilem abbatem Warinum ampliavit honore, eique mona-
2 sterium Rasbacis cognomento Hierusalem [2] ad gubernandum tradidit.

14. Tunc accessit ad venerabilem virum Hilduwinum, et rogavit eum, ut memor esset promissionis suae, et daret ei corpus beatissimi pueri et martyris Viti. Qualiter autem vel quo tempore hoc corpus sancti Viti in Saxoniam translatum sit, et
836 in monasterio quod Corbeia nova dicitur collocatum, intimare curavimus. Anno incarnationis Domini nostri Iesu Christi octingentesimo tricesimo sexto, indictione quarta decima, anno autem imperii sacratissimi imperatoris Ludovici vicesimo tertio,

*) dictus 2. a) *deest* 2. b) quotidie 1. c) Walo . . . mitteretur 2. d) Victorium 2. e) Illo v. in t. 2.

1) filius Ekberti et Idae. 2) Rebais in pago Meldico.

Warinus, abba monasterii Rasbacensis cognomento Hierusalem, sed et Corbeiensis 836 novi, a cuius fundatione annus vertebatur decimus quartus, consulens salutem patriae, salutem etiam gentis suae et exaltationem loci ipsius monasterii quod Nova Corbeia dicitur[a], ob causam fidei et religionis expetivit a viro religioso et venerabili abbate Hilduwino monasterii sancti Dionysii, ut de sanctis martyribus venerabilibus quorum corpora in loco praefato humata quiescebant, aliquem ei ad confirmandam fidem gentis suae tribueret, atque licentiam efferendi[b] concederet. Quam petitionem Hilduwinus[c] abba cum voluntate et licentia piissimi imperatoris Luduwici, consensu etiam episcopi Parisiacae urbis, ceterorumque nobilium virorum in supra dicta dioecesi commorantium, libenter annuens, dedit ei, ut supra dictum est, corpus sancti Viti pueri et martyris Lucani, qui sub Valeriani et Diocletiani temporibus passus esse, et a quodam viro religioso regnante Pippino translatus ab Italia in Franciam, et in dioecesi Parisiaca locatus narratur. Cuius merito in loco ubi positum fuerat corpus ipsius, ut supra dictum est, multas Dominus virtutes operatus est. Fertur enim ab incolis loci illius ubi beatissimus martyr in corpore quievit, quod a tempore quo ipso in loco positum fuerat, nunquam ibi tempestates aut fulgura nocuissent. Hoc corpus sancti Viti magna cum veneratione et testificatione religionis, ab Hilduwino venerabili abbate, Warino religioso abbati in ecclesia sancti Dionysii coram innumerabili multitudine populorum, tam monachorum quam canonicorum, virorum ac mulierum, post peracta die dominico missarum solemnia, decimoquarto Kalendarum Aprilium commendatum ac traditum est.

15. Suscipiens autem corpus sancti Viti religiosus vir Warinus abba, habens secum turbam copiosam tam suorum monachorum quam aliorum virorum, cum summa veneratione et ornatu atque omni decore ecclesia exiit, tam ipse et sui, quam Hilduwinus abba cum suis monachis, et omnis populus qui ad diem festum convenerat, a monasterio sancti Dionysii iter tendens monasterii Rasbacensis[d] cognomento Hierusalem. Ubi perveniens cum suis omnibus et multa turba populi comitante, honorifice custodivit ipso in loco corpus sancti Viti martyris usque in diem duodecimum Kalend. Iunii[e]. Virtutes denique et sanitates, quas Dominus meritis et precibus martyris Viti, antequam ad memoratum monasterium pervenissent, operatus est, scire cupientibus intimare dignum duximus.

16. Igitur factum est, cum egrederentur ex monasterio sancti Dionysii praefato die dominico 1) et illis iter agentibus, multisque ex vicinis locis turbis confluentibus, omnes qui audire poterant, obviam sancto martyri cum summa festinatione currere contendebant. Cumque ex diversis locis plurimi convenirent, et obviam sancto martyri properarent, accidit, ut quaedam mulier, nomine Irmingardis, quae iam ab annis 12 oculorum carens visu, obvia procederet. Prae multitudine autem turbae non valens ad feretrum, in quo sanctae reliquiae portabantur, accedere, virtute qua poterat, post ipsum pedetentim coepit currere, et Dei misericordiam, ut novit, semper mente et ore non cessabat invocare, ut sibi divina clementia per martyris sui merita ablatum lumen dignaretur reddere. Cernentes autem hoc viri religiosi, tam praefatus abba quam alii qui simul comitabantur, quod mulier caeca tam anhelanter post ipsos curreret, in ipso loco cum reliquiis sancti martyris paullulum substiterant. At ipsa veniens, coram innumerabili multitudine populi corruens adoravit. Quae mox meritis intervenientibus beati Viti martyris, largiente Dei misericordia, lumen quo 12 annis, ut diximus, caruerat, recepit. Omnibus namque cernentibus simulque gaudentibus, sine duce usque ad proximam mansionem, quae fuit in villa nomine Mintriacus f), prosecuta est. Adfuit maritus eius, ceterique vicini et cognati, qui cum ipsa totam noctem insomnem in vigiliis et orationibus ac Dei laudibus duxerunt. In crastinum ergo dum iter agerent, divulgatum est hoc per itineris loca, et coeperunt undique alacri devotione dextra laevaque occurrere. Inter quos occurrit quaedam mulier, Framhildis nomine, nescientibus; a cuius manibus ablata fuerat spes propria, et facti erant digiti eius curvi, ita ut mediis palmis fixi viderentur. Ipsa tamen cum appropinquasset ad feretrum, invocato sancti martyris nomine, ad sanitatem pristinam manus eius sunt reversae. Sed misera hoc dum fuisset munus adepta, sub silentio, nesciens Deo rependere grates, repedavit ad propria. Sed divina sibi reddente vindicta, eadem nocte ut prius manus eius arefactae sunt. Tunc illa intempesta nocte surgens, marito, cogente necessitate, indicavit quae fuerant gesta: quam vir suus in iumento vehens ad monasterium sanctae Crucis, ubi ipsa nocte pro corporum lassitudine quieve-

a) m. q. N. C. d. *deest* 2. b) portandi 2. c) hildwinus *non nunquam in* 1. d) rasbacensi 2. e) iulii 2 f) nuntriacus 2.

1) Recte, nam littera Dominicalis post bissextum Katendas Martii currens anno praedicto 836 congruit 12. Kal. Iunii. *MAB.*

836 runt cum reliquiis sancti martyris, post eos adduxit, manifestans omnia quae ei acciderant. His, ut diximus, ita se habentibus, redeamus ad iter. Cum autem appropinquarent Meldis civitatem, obvium habent episcopum cum clero multoque populo; abbas etiam cum suis monachis 2 omnibus de sanctae Crucis monasterio 2), afferentes reliquias cum crucibus et cereis omnique ornatu ecclesiae. Suscipientes autem reliquias sancti martyris, psallentes atque laudes Deo immensas agentes, in praefatum portaverunt monasterium; ubi cum in laudibus pernoctassent, mane facto post missarum officia peracta praedicta mulier iterum sanitate adepta, veniens ante episcopum, coram omni populo cecidit ad pedes eius, iam gratias agens, veniam postulabat de commisso facinore. Post haec reversa est sana ad propria.

17. Inde recto tramite pergentes, cum appropinquarent Rasbacis monasterio, obviam fuerunt monachi cum reliquiis et crucibus, thuribulis accensis, flagrantibus luminaribus, omnique, ut dignum erat, decore ornati, canentes, atque laudantes Deum, illud sanctum corpus suscipiunt, et ad praefatum monasterium cum laudibus inferunt; et ibi, ut dictum est, cum summa veneratione custodientes reliquias sancti martyris, substiterunt usque in diem duodecimum Kalendarum Iunii.

18. Igitur egressi duodecimo Kalendarum Iunii de monasterio Rasbacis, Warinus abba cum suis omnibus recto tramite partibus Saxoniae pergentes, fecerunt mansionem in villa, cuius vocabulum est Cella Gislefridi; ibique corporis lassitudinem reficientes, in crastinum post missarum celebrationem adfuit quaedam mulier nomine Hatwildis caeca iam ab annis quinque, quae in adventu sancti martyris sana effecta est, atque quoddam itineris spatium secuta, sana remansit deinceps.

19. Inde coepto itinere pergentes, ad cel-3 lam pervenerunt quamdam, nomine Augia 3): ibique biduo subsistentes, non minimas per beatum martyrem Dominus dignatus est ostendere virtutes. Nam ibi duae mulieres accesserunt carentes lumine, nomen unius Balthrudis, quae fuit caeca annis quinque, et nomen alterius Gerlindis, caeca mensibus tribus; atque in ipso loco sanitatem recipere meruerunt. Adfuit etiam in ipso loco puerulus nomine Warinus, fere annorum octo, qui erat ex omni parte claudus; et mox ut accessit ad feretrum, ita consolidatae sunt bases eius, ut coram omnibus surgeret, et thuribulum cum thymiamate vespertinali officio 4 circum altare et per totam ecclesiam portare valeret.

20. Postera die iter agentibus, in via occurrit quaedam mulier, ferens in humeris puerum parvulum, ut putabatur, annorum quinque, a mensibus vero quinque claudum: quae cum non valeret prae turba cum ipso accedere ad feretrum, propriis in terram dimisit ab humeris; et ingerens se in medio populi, tandem pervenit 5 ad loculum, ubi corpus ferebatur beatissimi martyris: expandensque super ipsum linteum, Domini coepit pro sanitate pueri exorare clementiam, simulque sancti martyris flagitare auxilium. Post haec autem cum reverteretur ad puerum, ipse puer sanus et laetus, qui ante portabatur maternis brachiis, propriis coepit matri occurrere pedibus.

21. Tunc se de illo loco moventes, coeptumque iter tenentes, pervenerunt in villam, quae vocatur Alnidus: ibique nocte illa manserunt. Cum autem in crastinum sol illucesceret, rursumque iter pararent; moram illis facientibus, atque missarum sollemnia, ut dignum erat, celebrantibus, adfuit quidam claudus utroque genu, plus autem dextro, qui paene natibus cohaerebant; irrumpens turbae medium sese inseruit, virtute qua valuit, tandemque quo modo potuit ad cancellos altaris, ubi sanctum celebratur, pervenit. Cum autem fere per unam iacuisset horam et orasset, coeperunt membra eius contremiscere, et ipse cum magno strepitu suspirare; atque simul genua diu, scilicet viginti annis, arida, in proprium vigorem redire. Cernentibus denique omnibus quod factum erat, et diu exspectantibus qualiter e terra surgeret, mox ipse, qui cum duobus venerat sustentatus baculis, propriis tentabat ambulare pedibus; qui cum rogaretur a circumstantibus, ut pristinos sumeret baculos, ipsosque haberet in adiutorium, coepit cum iuramento spernere, et dicere, quod iam nollet in pristinos usus ipsos attingere; eo scilicet, quia iam pleniter noverat in se sancti martyris virtutem perfundi, ac se firmo gressu, quo voluisset, pergere. Qua de re cum aliqui, ut solet, in hac aetate diffidentiam signi haberent, et diligenter inquirerent, nomenque ipsius percunctarentur; affuerunt plurimi vicini et cognati, qui eum a multo tempore claudum, et in asello victum quaeritantem noverant, nomen enim eius erat Rantfredus. Urgente igitur ipso die itinere, cum peragrarent a loco supradicto quasi miliaria decem, et in media via pullulum substitissent, occurrerunt duae quaedam mulieres lumine carentes, quae statim illuminari meruerunt. A loco vero illo moventes, cum pervenissent ad mansionem praedestinatam, ibique nocte illa quievissent; in crastinum transeuntes fluvium, cui vocabulum est Materna, obviam fuit puella parvula, ut putabatur, annorum quatuor, caeca: quae, mox ut accurrit, oculari meruit.

22. Nec silendum volo, quantas ipso die Dominus virtutes meritis et precibus beati martyris ostendere dignatus est. In villa enim, quae vocatur Septem-salices 4), cum pro sumendo cibo paullulum ipsa die ad iumentis pabula praebenda substitissent, ipsumque sanctum corpus in ecclesiam misissent, venit quaedam mulier, nomine Waldemia, ante sanctum martyrem, caeca annis multis, deprecans Dei clementiam, ibique illuminata est. Et homo quidam nomine Rancharius ipso die similiter illuminatus est, illis euntibus per viam. Quo de loco proficiscentes, ventum est ad villam, quae vocatur Summa-harna 5). In

2) in suburbio Meldensi *MAB*. 3) St. Gon in confinio Brigiae et Campaniae *MAB*. 4) Septem-salices, Septsaux, ad fluviolum Vidulam, quatuor leucis supra urbem Remorum. *MAB*. 5) nunc vicus S. Stephani in fonte Harnae amnis, vulgo S. Estienne sur Arne, in Campania, qui amnis in Sopiam influit, la Suippe. *MAB*.

initio vero noctis eiecta plebe foris ecclesiam, quia parva erat et multitudo populi magna; remansit quaedam mulier, nomine Geruntia, gibba atque curva ab annis 12, ante fores oratorii cum patre proprio et matre. Illis enim adstantibus, unaque cum ipsa misericordiam Dei implorantibus, ac sancti martyris merita interpellantibus, mox ipsa corruens, iacuit paene exanimis, ita ut pater eius et mater, per unam prope horam exspectantes, eam mortuam affirmarent. At postquam reversa est in pristinum sensum, detulerunt eam intro ante altare, ubi sanctum corpus fuerat collocatum. Ibi enim tota nocte illa gravem passa est dolorem. Diluculo vero post officium matutinale et missarum celebrationem erecta atque sana inventa est, quae venerat curva et gibba; et simul cum patre et matre laudes reddens, usque ad proximam mansionem prosecuta est. Sed nec hoc silentio praetermittendum est, quod ipso die Dominus per martyrem suum ostendere dignatus est. Nam quaedam anus de villa supradicta, cum a tergo curreret, fessaque, prout erat corpore marcida, reverti ad propria voluisset; licentia quasi non accepta, mox figit pedem, ac immobilis fere per horam unam stans, non quivit ad propria repedare. Enimvero tentavit post Sanctum ambulare virtute qua valuit, accurrensque a tergo coepit vociferare. Ad cuius clamorem omnes paullatim steterunt; ipsaque quasi exanimis, coepit denudare quod contigerat, et sic venia concessa, remeavit ad propria.

23. Inde iter prosequentes, venerunt super litus Axonae, in villam, quae dicitur ad sanctum Morulum 6), in vigilia sancti diei pentecostes. Ibi denique in crastinum moram facientes, denique festum, simul etiam lassitudinem corporis recreantes, advenit quaedam mulier, in ulnis ferens puellam parvulam, necdum unius anni aetatem habentem, quae contracto debilitabat genu, et in ipso loco recuperari meruit. Alia etiam adfuit puella eadem die annorum quinque, quae et ipsa erat debilis pedibus; et duae mulieres quae stare super pedes minime valebant, sed aut portando, aut reptando ferebantur: unaque ex ipsis manum habebat aridam, ibique utraque sanitatem recepit, ut propriis redirent pedibus, quae antea subibant alienis.

24. A loco denique praefato contigit iter habere per Aquis palatium, noctemque ibi manere: ubi multitudo magna populorum, virorum, mulierum, senum, et infantium accurrere coeperunt, omnique conatu atque alacri vultu reliquias sancti martyris in suis humeris gestare coeperunt: inter quos irrupit quaedam mulier, nomine Edela, a tempore (?) et dimidio caeca, quae in ipsa nocte ita meruit sanari, ut mane clare videret omnia. Grates itaque eximias Deo reddentes, coeptum iter intenderunt, cumque inde moventes in via pergerent, fama virtutesque per plateas, opida, et castella divulgatae et narratae fuissent; coeperunt populi undique catervatim magis ac magis confluere, quorum impetum et strepitum audiens quidam caecus baiulans pro luce tenebras, turbas nitebatur penetrare plurimas, ut ad sanctas mereretur pervenire reliquias. Isdem denique, qui, ut ferebatur, annorum duodecim caecus fuerat, mox ut ad feretrum accessit, lucem videre meruit. Eodem quoque loco mulier quaedam habens manum aridam, sanari meruit.

25. Igitur post dies aliquot regnum Saxonum introeuntes, ac recto calle gradientes, veniunt in villam, quae Sosat 7) vocatur, ubi maximam multitudinem Saxonum habuerunt obviam, 7 adeo ut incredibilis numerus videretur utriusque sexus. Quis enim ibi non fleret prae gaudio? Aut quis non exsultaret pro tam devotae susceptionis occursu? Tales enim et tantos comites habentes, apud villam praedictam noctem unam quieverunt; ibique quidam adolescens cum matre interfuit, qui habebat manum aridam a nativitate. Statim ut coepit implorare omnipotentis auxilium et sancti martyris subsidium, sanam habuit ut alteram. In ipso etiam loco repertus est quidam, cui omnis potestas loquendi ablata est, qui tantam sanitatem adeptus est, ut ab omnibus qui aderant, rectissima audiretur resonare verba. Et mulieris cuiusdam debiles pedes ipsa nocte naturali usui restituti sunt. Praedictam tandem villam relinquentes, venerunt ad aliam, cui nomen est Brechal 8), ubi multi- 8 tudo magna populi adunata est: plures etiam aderant debiles et infirmi, qui cupidi erant ab infirmitatum vinculis solvi. Inter quos cum quaedam mulier advenisset, quae habebat dexterum brachium ita contractum ab annis novem, ut nec os nec caput posset attingere, nec ulli usui apta esset; antequam ad feretrum accessis- 6 set, coeperunt nervi paullatim relaxari, ac venae quae fuerunt aridae, sanguine repleri, cernentibus plurimis ita sanum factum est, ut nullum curvationis signum in eo appareret. Qua de re cum dubitarent, testes etiam quaererentur, inventi sunt plurimi vicini et cognati. Domina etiam illius mulieris adfuit in ipso loco. Ipsaque nocte alia curata est mulier, quae adeo erat debilitata iam annis decem, ut si quando de loco ad locum ire vellet, aut iumento veheretur, aut manibus versa vice pro pedibus uteretur; quae, sicut dictum est, curabatur, ut adminiculo alterius in ambulando non indigeret. Puella etiam parvula a nativitate manum habens aridam et contractam, curata est. Et muto cuidam loquela restituta est.

26. Hactenus quae narrantur, et alia quamplurima, quae oculis perspeximus, et probatis testibus affirmantibus requisivimus, per spatium itineris, dierum scilicet viginti, per beatissimum martyrem Vitum in via gesta sunt. Tandem igitur, Christo propitio, finito coepto itinere, monasterium, quod Corbeia nova dicitur, multitudine populi utriusque sexus de nobilissimo Saxonum genere nobiscum comitante, pervenimus pridie ante vigiliam sancti Viti, quod est Idus Iunias, ubi ipsum sanctissimum corpus in loco congruo, ut dignum, collocatum et positum est. Ibi summa et ineffabilis Trinitas ad confirman-

6) Vernacule S. Moret, prope Vougisum oppidum, Vouzy. *MAB.* 7) Soest 8) Brakel ab occidente Huxarae.

dam et corroborandam fidem gentis ipsius multas virtutes et sanitates operari dignata est. Fit enim in ipso loco conventus magnus cum magna devotione et alacritate: adeo nt per miliarium et eo amplius, per circuitum monasterii, tabernaculis nobilium virorum ac mulierum replerentur campi et agri, qui ex omnibus partibus Saxoniae propter religionem et reverentiam beatissimi martyris Viti aliorumque sanctorum martyrum reliquias in ipso loco subsistentium convenerant. Inter ipsam denique multitudinem tam devote concurrentium, nullum verbum turpe auditur, nullus iocus aut scurrilitas invenitur: sed diu noctuque Deo laudes et grates rependuntur, semper in ore ipsorum Kyrie eleison conclamatur: choros seorsim viri, seorsim feminae ducentes, per totam noctem in circuitu ecclesiae sine intermissione vigilias agentes, semper Kyrie eleison frequentant. Igitur, ut superius dictum est, ad confirmandam fidem tanti occurrentis populi, in ipsa vigiliarum nocte quaedam miracula insignia per merita dilecti martyris sui Viti Dominus ostendere dignatus est. Nam quidam homo claudus a nativitate, inter innumerabilem multitudinem accedens, pro foribus ecclesiae, mox ut coepit invocare omnipotentis Dei misericordiam, coram omnibus circumstantibus, ita sanus factus apparuit, ut solide supra pedes staret. Adolescens quoque quidam Theodoricus nomine, qui a maternis humeris in ipsum locum deportatus, et utroque genu contractus, in ipsa nocte pedum officia promeruit: et in ipso loco remanens non recessit.

27. In crastinum vero quod est 17 Kal. Iulii, inter missarum sollemnia quidam homo claudus, ita ut nullam gradiendi facultatem haberet, sanus inventus est. Et mulier quaedam in ipsa hora illuminata est. Et cuidam parvulo organa vocis reddita sunt. Inter caecos vero et claudos, exceptis his, qui eo die sanitatem coram multitudine utriusque sexus, qui ad sollemnitatem fortissimi agonistae undique convenerant, . . fuere undecim. Ipso vero die, vespertinali officio peracto, iam iamque nocte appropinquante, cum Dei laudibus pro beneficiis a Deo sibi concessis qui aderant exsultarent, atque Deo laudes immensas redderent; repente adfuit puella parvula in medium adducta, quae annis sex fuerat lumine privata, quae ab ipso momento ita illuminabatur, ut clare videret omnia. Sed et in ipsa hora alia puella muta et surda loquelam et auditum recipere meruit. At vero postquam haec omnia divulgata sunt, et in omni regione diffamata, coeperunt magis ac magis undique concurrere, tam nobiles quam ignobiles, divites quam pauperes, sani et infirmi, in tantum, ut nullus mansisse domi putaretur in omni illa provincia, qui non illuc orandi gratia venisset. Sed et aliud miraculum, quod cunctipotens Dominus per suam gratuitam misericordiam in ipso tempore per insensibilem creaturam ostendere dignatus est, sub silentio praeterenndum non decrevi. Nam quadam die, dum cum multitudine sub desiderio prioris populi ac devotione, vulgus ad memoratum locum properarent, et ad portum fluminis, cuius Wisera est vocabulum, advenirent; accidit ut navis ex altera parte fluminis sine gubernatore fixa staret. At hi qui transire cupiebant, et navim ex altera parte conspiciebant, et neminem affore cernerent, qui eam de loco moveret, et ad eos usque perduceret; cogitabant qualiter eam exquirerent. Interim dum aguntur haec, et cogitantur, repente navis mota est a loco suo, in quo fixa erat, et paullatim natando sine remige et ventorum impulsu, licet caelum serenum esset, sponte ad eos recto tramite pervenit: illi autem accepta navi fluvium transierunt. Post haec decrescente tempore, et populi devotione magis ac magis succrescente, in gloriam sancti Iohannis, quae subsequitur in proximo, sancti martyris sollemnitatem celebrantes, puer quidam, ut putabatur annorum sex, adveniens ante reliquias sancti martyris, brachium habens contractum; post diutinam, prout valuit, orationem peractam, sanus perfecte inventus est. In crastinum vero officium vespertinale celebrantibus, aderat quidam claudus, qui nullam gradiendi habuit valetudinem, nisi cum baculis duobus: sicque sanus in eadem hora inventus est, ac si numquam claudicaret.

28. Deinde procedente tempore, natalitiisque apostolorum Petri et Pauli prosequentibus, adveniens quaedam mulier proprio carens lumine ab annis quinque, in eodem loco amissum munus recepit. Mox subsequente die dominica, claudus quidam, et puella parvula utroque genu contracto, et gibba, donum salutis adepti, ineffabili laetitia sunt reversi. Non post multo tempore, erat quaedam matrona nomine Hogardis, commorans in pago qui vocatur Lainga, et vir eius nomine Wigo, ex nobili progenie, miserabiliter debilitata et contracta ex omni parte membrorum ab annis quatuor, quae ire nullo modo poterat, nisi manibus servulorum sustentaretur, aut aliquo vehiculo duceretur. Haec cum audisset famam virtutum, quas Dominus meritis beati martyris operari dignatus est, iussit sibi carrucam, sicut mos est in illa regione, iungi, ascendensque nostrum adiit monasterium, implorans et flagitans Dei et sancti martyris auxilium, quae cum noctem insomnem prae nimia gravitudine corporis pertransire non quivisset, et matutinali tempore gravi sopore opprimeretur, adstitit ei quidam per visum in similitudine iuvenis, dicens ei: Quare dormis? surge, nonne audis, quantae laudes in ecclesia Deo solvuntur? Tunc illa statim timore perculsa, rapido cursu pervenit ad ecclesiam, ita sana, ut nullius egeret sustentaculo, quae venerat sedens in carruca; ibique curata, post aliquot dies ad propria est reversa.

29. Vertente igitur dehinc anni circulo, celebritateque sancti Viti iterum recurrente, quidam nostrae familiae habebat filiam, cuius manus sinistra ariditate in tantum detenta erat, ut ad nullum opus necessarium eam movere posset: quam inter multitudinem populi ita sanam vidimus, ut nullum habuisse crederetur malum. Post haec iterato die in quo octavas martyris celebravimus, adfuerunt duae mulieres de villa, cui vocabulum est Freinbergi 9): una ex eis muta, quae paullulum balbutire videbatur; altera utrisque pedibus contractis. Muta quidem voca-

batur Thietburg, altera autem Autburg: quae utraeque sanitatis curatae medicamine, incolnmes ad propria sunt reversae. In futura quoque sancti Iohannis Baptistae vigilia, quoddam nobis novum accidit miraculum vetustissimis simile signis praecedentium patrum. Nam cum ex amore ad vigiliarum surrexissemus officium celebrandum, atque solito lucernae illuminarentur ecclesiae, accidit, ut crucicula in medio ecclesiae appensa, in qua quinque vitreae lampades dependebant, trahente custode, funis rumperetur, et effuso oleo omnia in pavimentum dispergerentur, quas cum adstantes fractas non dubitarent, accurrens custos ecclesiae nomine Antgarius, ferens manu concham aeream, volens, antequam multitudo populi, quae ad fores pulsabat, irrumperet, fragmenta colligere, et oleum, si quivisset; arripiens cum utraque manu vitrum, proiecit cum magno crepitu in vas aereum, nullam iam habens spem eis amplius utendi ad usum pristinum. Quae cum ita in secretorio reposuit, postera die ita integrae inventae sunt, ut nullum signum fracturae appareret.

9) villa mihi ignota. 9

THEGANI VITA HLUDOWICI IMPERATORIS.

Auctorem operis subsequentis clericum fuisse, et minorem nobilis cuiusdam familiae filium, cum ex toto opere, tum ex capitibus 3. 20. *et* 50. *cognoscimus; Theganum, natione Francum et chorepiscopum Trevirensis ecclesiae, praefixa eidem Walafridi Strabonis praefatio nominat. Extat eiusdem ad Hattonem, cum ei librum Alcuini de Trinitate mitteret, epistola, et Walafridi Strabonis versus ad eum ex persona Tattonis, magistri sui Augiensis, quorum hos ex Canisii Lectionibus antiquis T. VI. pag.* 643, *illam ex Amplissima Martenii et Durandi collectione T. I. p.* 84. *hic iterum proferimus.*

His tibi versiculis doctor sanctissime Degan
Tatto humilis mittit verba salutis ovans.
Artor in ambiguis vario moderamine rebus,
Utrum pauca loquar, an potius sileam.
Scribere cogit enim dilectio mutua memet,
Sed vereor ne non dem tibi digna pater.
Tullius inferno quamvis repedaverit imo,
Exerat aut magnus ora faceta Plato,
Livius aut Titus secum ferat ipse Catonem,
Vel linguam teretem Sapho loquax terebret,
Non poterunt umquam laudum miranda tuarum
Digne proferri, sunt quia multa satis.
Miramur merito sapientis munera mentis,
Doctrinam, mores, carmina, dicta, animum.
Nec minus exterius miramur sancta staturae
Incrementa tuae, membra, manus, faciem.
Nos parvos, humiles, murem sibi forma subegit,
Vosque gigantem esse gloria molis habet.
His sed sepositis tota virtute precamur
Ne laceres versus, praesul amate, datos.

Sed potius scriptis recinentia scripta ministres,
 Quis nos correptos admoneas, petimus.
Quin etiam dabimus puerorum pauca legenda
 Hinc ioca nostrorum, ut vitiosa seces.
Verum de reliquo si quid mandare velitis,
 Mente sumus parti, sic tua iussa sequi.
Quaesumus obnixe, nos ne fraudetis amatis
 Vestrae doctrinae mellifluis modulis.
Sic equidem vobis, verbis audebimus ipsi
 Dona salutis item mittere suppliciter.
Maiestas divina tibi bona cuncta ministret,
 Et faciat laetum regna poli capere.
Nunc valeas, vigeas meritis per saecula pollens,
 Sisque memor nostri, nosque tui in precibus.

Idem ad eundem.

Suscipe parva tui praesul sanctissime Degan
 Munera Strabonis, quae tibi mittit ovaus.
Sis memor in precibus, reddis dum vota Tonanti
 Strabonis, memor est semper et ipse tui.
Carmina pygmei mittam, simul atque gigantis
 Dum vacuum fuerit, semper ubique vale.
 Amen.

Domino venerabili et in Christo patri Hattoni nobilissimo duci ac consuli, Theganus peccator, licet antistes, in domino Iesu Christo dicit salutem.

Cum mihi diu cogitanti quid ex paupertate mea vestrae serenae praesentiae praesentare potuissem, propter immensam benignitatem vestram, quam assidue, non meis meritis exigentibus, ostendere dignati fuistis, et ut nominis mei memoriam vestrae pietati commendarem, nihil aliud ad mentem cucurrit, nisi ut aliquod opusculum sanctorum patrum vobis dirigerem, in quo sanctum ingenium vestrum exercere potuissetis, et ideo istud volumen vobis transmisi, quod sanctus Alcuinus summus scolasticus ex variis libris sancti Augustini congregavit in unum, quod peritissimo ac nobilissimo imperatori Karolo tradidit, sicut prologus istius libri indicat, ubi inveniri potest, sicut maxima necessitas est mortalium, de divina natura ac de essentia, de aeterna gignentia Dei patris, de aeterna nativitate filii Dei, de aeterna processione Spiritus sancti, de incarnatione Iesu Christi filii Dei, quomode sit unus Deus trinus, et trinus unus, sicut vera fides credere iubet, et qui sic non credit, alienus a Christo est. *Et alia manu:* Inclyta gloria Christi te diu in hoc saeculo custodire et protegere dignetur, et post haec mortalia tempora ad illam beatitudinem perducat, cui finis adpropinquare non potest. Valete.

Salve magne parens, felix sis semper in aevum.
 Dona superna Deus addat ubique tibi.
Sic Theganus orat, sic semper postulat ipse;
 Auditor Dominus sit quoque celsithronus.

Vitam Hludowici anno 835 *scripsisse putandus est, nam quae capite* 55. *de amicorum Hlotharii obitu qui anni* 836 *autumno contigit, et capite* 57. *de Hludowici regis rebellione anno demum* 838 *incepta leguntur, opere iam absoluto adiecta videri possunt. Appendix annorum* 836 *et* 837 *si non a Thegano, a Trevirensi certe clerico et Hetti archiepiscopi familiari, adiecta est. Annum a die natali Domini inchoat (cap.* 56.*). De opere ipso cum Walafridus iustum iam iudicium tulerit, non est quod multa addamus, nec tamen possumus, quin, quae annum* 830 *praecedunt, maximam partem multo ampliora in Einhardi annalibus reperiri, moneamus, cuius et vitam in describendis imperatoris moribus et habitu ante oculos habuisse censendus est. Scribendi genus non eximium animi cultum prodit.*

Primus operis editor Petrus Pithoeus in SS. coaetaneis XII. pag. 291—321. *ut ipse refert, codice chartaceo, recentioris igitur aetatis, in quo Thegano Caroli M. charta divisionis imperii subiecta esset,*

usus est; cuius quidem vestigia, nullis aliis subsidiis adhibitis, Kulpisius p. 67, *Chesnius T. II. p.* 273, *et Bouquetus T. VI. p.* 72, *secuti, nihil praeter Christophori Broweri, recentis scriptoris, de Thegano testimonium una cum Walafridi versibus, annotationibus paucis et annorum* 836 *et* 837 *appendice a Lambecio in Commentariis de bibl. Caesarea Vindobon. T. II. p.* 341. (*Kollarii Anal. T. I. p.* 595.) *luci data, adiecerunt. Bouquetus annotationibus aliquot bene meruit. Nostrae editionis subsidia fuerunt:*

1) *Codex bibliothecae Caesareae Vindobonensis in Catalogo historiae profanae numero* 332 *signatus, olim monasterii celeberrimi Admontensis, membranaceus, saeculo undecimo vel initio duodecimi duabus per paginam columnis exaratus, quem iam T. I. Reginonis chronicon continere diximus. Omnium qui hucusque innotuerunt solus appendicem exhibet, in cuius fine eadem manu versus adiecti, codicem Iohannis sive Iordani principis iussu a Gauzbaldo conscriptum esse, docent:*

Hunc genealogium praecepit fieri princeps.
Iohannes praedictus est quondam Iordanis.
A iussione domni Gauspaldus has litteras inprimi.
Ille qui sedet in altithrono conservet uterque.
Inclitus Iohannes sit salvus doctusque in orbe.
Implet domumque suam . et nutrit quippe pupillos.
Retribuet ei Dominus hic et in futuro.
Conservet Dominus nec non et filios eius
Una cum patre simul custodiat hic et in aeternum.
Parvos istos constitui exametroque versiculos
Ad honorem illi qui scribere haec iussit.

De utriusque persona ambigi potest; et barbara inprimis scribendi ratio a Langobardica eius aevi minime absona, et princeps *vocabulum ducibus et comitibus Salernitanis, Beneventanis et Capuanis quasi proprium, quibus et familiare eis Iordanis nomen, in Germania haud frequenter obvium, congruit, tum codicis aetas, „Iohannem illum sive Iordanem“ Iordanum I. annis* 1058 *et* 1078-1090 *Capuae principem, Richardi et Iordani II. patrem, fuisse, facile mihi persuadeant; Gauzbaldum tamen, quum Beneventana manu non utatur, pro alienigena habeo. Nec ita prorsus singulare, Thegani opus Capuam usque pervenisse, quum et Casinates optimos Gregorii Turonensis et Widukindi Corbeiensis codices manu Beneventana saeculo XI. vel duodecimo ineunte exaratos hodieque possideant. Codice anno* 1820 *Vindobonae usus sum; scripturae specimen adiicio.*

2) *Codex bibliothecae ecclesiasticae Scafhusanae a beatae memoriae viro ill. Ittnero Dümgio nostro transmissus et ab eo cum editis collatus, saeculo decimo vel undecimo tribuitur, et in capitis* 43. *vocibus* Omnes enim *desinit.*

3) *Codex olim Prumiensis iam Treverensis, membranaceus, anno* 1084 *ab Arnoldo scolari praecipiente Wolframmo, Prumiensis coeno-*

bii abbate, scriptus, a V. Cl. Wyttenbachio in rem nostram cum editis collatus est.

4) *Editio Bouquetiana, vel potius Pithoeana a Bouqueto repetita.*

5) *Codex bibliothecae regiae Hannoveranae chartaceus in* 4° *saeculo decimoquarto exeunte scriptus, qui excerpta totius operis, ipsius verbis quantum fieri potuit adhibitis, continet.*

6) *Codex bibliothecae Steinwehrianae quae modo Wratislaviae extat, chartaceus, saeculi XVI. ut videtur (cf.* Bredow über Karl d. Grossen 1814. *pag.* 180) *cuius lectiones eminentiores V. Cl. Stenzel, egregio patriae historiae promotori, et professori publico Wratislaviensi, debemus.*

Quibus omnibus inter se et cum Thegani fragmento, quod annalibus Mettensibus saeculo decimo exeunte vel undecimo scriptis ad a. 838 *inseritur, collatis, efficitur:*

a. editionem Bouquetianam cum omnibus codicibus et cum annalista Mettensi pugnare; hos vero inter se convenire;

b. codicem Vindobonensem, Mettensi ad verbum fere congruum, ceteros praecellere;

c. Scafhusanum et Treverensem, grammatices ratione habita et singulas voces et syntaxin Thegano propriam innovasse, et Scafhusanum quidem ea in re haud raro longius ab auctore nostro recessisse, et semel tantum, quoad verborum ordinem, Mettensis testimonio confirmari;

d. Hannoveranum in vocibus scribendis et collocandis Vindobonensi praecipue inhaerere;

e. Proximum eis Wratislaviensem accedere;

f. Pithoeum in Thegano, Chesnium in annalibus Mettensibus edendis grammatices suae regulis nimium tribuisse. Ita capite 19. tenuis *in* tenuibus, graciles *in* gracilibus, femoralia *in* feminalia *mutaverunt, quae tamen omnes pariter codices respuunt; Pithoeus voces pro libitu inseruit (e. g. coronam auream* auro fulgentem) *et omisit, substantivorum numeros et casus, verborum tempora et modos corrigere et meliorem vocabulorum ordinem inducere sibi visus est.*

Editionis igitur nostrae consilium fuit, ut codicis Vindobonensis (1) *lectione, ubicumque vel Scafhusani* (2) *vel Treverensis* (3) *vel alterutrius auctoritate firmaretur, in textu recepta, errores scribae eius imperito debitos reliquorum auxilio tollerem, quod praecipue in littera una duabusve vel tribus omissis et ex Scafhusano facile restituendis locum habuit. Scriptionem quoque Vindobonensis* precium tercius, pocius, *et alia huiusmodi, sequi non placuit, quod in eo solo obtineat, nec saeculo nono recepta fuerit. In reliquorum lectionibus referendis omnia quae nonnisi in uno codice occurrunt et nullius plane momenti sunt, sed scribae negligentiae debentur, ut verborum transpositiones, omittenda duxi. Distributionem operis in capita a Walafrido institutam, quamvis nonnisi in codicibus Pithoei*

et Hannoverano recepta sit, lectorum commodis provisurus retinui. Annotationibus perpaucis opus fuit; nam Einhardi annales usque ad a. 829 *amplissimi commentarii loco sunt, quorum etiam ope annos margini adieci, et a Bouqueto adiectos servavi.*

WALAFRIDI STRABONIS PRAEFATIO[a].

Hoc opusculum in morem annalium Thegan, natione Francus, Trevirensis ecclesiae chorepiscopus, breviter quidem, et vere potius quam lepide, composuit. In cuius quibusdam sententiis quod effusior et ardentior in loquendo videatur, ut vir nobilis et acris animi, quod de indignitate vilium personarum dolor suggessit, tacere non potuit. Praeterea nimius amor iustitiae et executoris eius, christianissimi imperatoris, zeli naturalis exaggeravit dolorem. Unde quantum sit opus eius pro bona voluntate, non fastidiendum pro quantulacumque rusticitate. Novimus et nos virum multa lectione instructum, sed praedicationis et correctionis studiis occupatum. Huic opusculo ego Strabo quasdam incisiones et capitula inserui, quia sanctae memoriae Ludewici imperatoris gesta et laudes saepius audire cupio vel proferre, ut facilius volentibus scire singula pateant titulorum compendio.

1. *Series regii generis Francorum a beato Arnulfo usque ad Karolum magnum, et eius consecratio.*
2. *De Hiltigarda et filiis eius tribus.*
3. *De Ludewico iuniore et de bonitate eius, cum exemplis antiquorum.*
4. *De Irmingarta regina et filiis ex ea natis.*
5. *Mors Pippini et Karoli, filiorum imperatoris Karoli.*
6. *Qualiter Karolus imperator Ludewico cum consensu Francorum regni summam commisit.*
7. *Quid circa ultima tempora idem imperator fecerit, et mors ac sepultura eius.*
8. *Ludewicus patri succedens qualiter res paternas distribuit.*
9. *Legatos diversos, et maxime Graecorum, suscepit et absolvit.*
10. *Quomodo decreta patrum suorum roboraverit.*
11. *Beneventanorum legatio censum professa.*
12. *Bernhardus, Pippini filius, patruo se subdidit.*
13. *Quomodo legatis in totum regnum directis, quaeque emendanda didicit et correxit.*
14. *Habito in Saxonia placito, Danorum legatos et Bernhardum suscepit et remisit.*
15. *Contra Sclavos exercitum misit, et vicit.*
16. *Qualiter Stephanus papa Leoni succedens in Franciam venit, et Remis regi occurrit.*
17. *Quomodo idem papa eum imperatorem consecravit, et mutuis donis se honorarunt.*
18. *Mortuo Stephano Paschalis successit.*
19. *De moribus pii imperatoris, et quotidiano usu et multiplici laude eius.*
20. *De incongrua ignobilium ad ecclesiasticas dignitates promotione et vitiis.*
21. *Lotharium pater imperatorem designavit.*
22. *Coniuratio Bernhardi contra imperatorem detecta atque devicta.*
23. *Poenitudo imperatoris pro morte Bernhardi.*
24. *Imperator fratres suos habitum mutare fecit.*
25. *Murmannus Britto occiditur, et Irmingardis moritur.*
26. *Iudith in regnum assumpta.*

a) *Praefationem et Capitum argumenta ex editione Pithoei recepi; codices nec illam nec haec agnoscunt.*

[a] Regnante domino nostro Iesu Christo in perpetuum[b]. Anno incarnationis eius 813 octingentesimo tredecimo, qui est annus regni gloriosi et orthodoxi imperatoris Karoli quadragesimus quintus, illius Karoli qui de prosapia sancti Arnulfi[c], pontificis Christi, ortus est, sicut paterno relatu didicimus, et multae testantur historiae. Sanctus[1] Arnulfus[d] cum esset in iuventute dux, genuit Ansgisum ducem; Ansgisus dux genuit Pippinum seniorem et ducem: Pippinus senior et dux genuit Karolum seniorem et ducem: Karolus senior et dux genuit Pippinum, quem Stephanus Romanus[e] pontifex consecravit et uncxit[f] in regem: Pippinus senior et rex[g] genuit Karolum, quem Leo Romanus pontifex[h] consecravit et uncxit ad imperatorem in aecclesia ubi beatissimum corpus apostolorum principis[i] Petri requiescit, die[k] natalis domini nostri Iesu Christi[l].

2. Qui cum in iuventute erat, supradictus imperator desponsavit sibi[m] nobilissimi generis Suavorum[n] puellam, nomine Hildigardam[o], quae erat de cognatione Gotefridi[p] ducis Alamannorum[q]. Gotefridus[r] dux genuit Huochingum, Huochingus[s]

a) *inscriptio codicis* 2: VITA HLUDOUUICI IMPERATORIS QUI DICITUR ET PIUS; *codicis* 5: THEGANUS COREPISCOPUS TREBERENSIS IN GESTA LODOICI PII; *reliqui nullam praeferunt.* b) in perpetuum *deest* 3. 4. c) arnolfi 3. d) arnolfus 5. e) romanus *deest* 4. f) unxit 2 — 4. *ita deinceps.* g) senior et *deest* 2 — 4. h) papa romanus 4. i) p. a. 3. 4. k) in die 2. l) christi *deest* 3. m) imp. sibi iunxit 4. n) suevorum 4. o) hildegardam 2. hiltegardam 4. hiltigarda 5. p) godefridi 2. 3. gothefridi 4. godafredi 5. q) almannorum 1. alemannorum 2. r) godefridus 2. 3. gothefridus 4. s) houchingum — houchingus 4.

1) Sequentia ex Genealogia regum Francorum desumta sunt.

genuit Nebi; Nebe[a] genuit Immam; Imma vero genuit[b] Hiltigardam[c] beatissimam reginam. Postquam autem[d] eam supradictus imperator in matrimonium[e] assumpsit, genuit ex ea tres filios, quorum unus vocabatur nomine patris sui Karolus, alter vero Pippinus, qui erat rex super Italiam, tertius[f] vero vocabatur Hludowicus[g], qui erat rex[h] super Aquitaniam. Diu[i] vivebat pater eorum cum eis feliciter, et utiliter instruebat eos liberalibus disciplinis et mundanis legibus.

3. Sed ille qui iunior natu[k] erat, semper ab infantia sua timere Deum et amare didicerat, et quicquid sui[l] habebat, propter nomen Domini pauperibus distribuebat. Erat enim optimus filiorum eius, sicut ab exordio mundi frequenter iunior frater seniorem fratrem[m] meritis praecedebat. In filiis primi parentis generis humani primo declaratum est, quem[n] Dominus in evangelio suo Abel iustum nominat[o]. Abraham[p] duos filios habuit, sed iunior melior seniori[q] effectus est. Isaac duos filios habuit, sed iunior electus est[r]. Iesse multos filios habuit, sed novissimus, qui erat pastor ovium, ad regni gubernacula super omnem Israelem Deo[s] iubente in regem[t] electus et unctus est. Cuius de[u] semine olim Christus promissus incarnari dignatus[v] est. Talia et similia enumerare prolixum est.

4. Supradictus[w] vero Hludowicus postquam ad aetatem pervenit, desponsavit sibi filiam nobilissimi ducis Ingorammi[x], qui erat filius fratris Hruotgangi[y], sancti pontificis. Supradicta vero virgo Irmingarda[z] vocabatur, quam cum[*] consilio et consensu[a] patris reginam constituit, atque ex ea tres filios habuit adhuc vivente patre[b], quorum unus vocabatur Hlutharius[c], alter Pippinus, tertius aequivocus eius Hludowicus.

5. Imperator autem magnus Karolus bene et utiliter regebat et diligebat regnum suum. Anno regni eius quadragesimo secundo obiit Pippinus filius eius, anno 810
aetatis suae 33. Sequenti vero anno Karolus, primogenitus filius[d] eius[e] ex[f] regina 811
supradicta Hiltigarda[g], obiit. Solus Hludowicus ad regni gubernacula remansit.

6. Supradictus vero imperator cum iam intellexit[h] adpropinquare sibi diem 813
obitus sui — senuerat enim valde — vocavit filium suum Hludowicum ad se cum omni exercitu, episcopis, abbatibus, ducibus, comitibus, locopositis[2]: habuit gene- 2
rale[i] colloquium cum eis Aquisgrani palatio pacifice[k] et honeste, ammonens ut fidem erga filium suum ostenderent, interrogans omnes a maximo usque ad minimum, si eis placuisset, ut nomen suum, id est imperatoris, filio suo Hludowico tradidisset. Illi omnes exultando[l] responderunt, Dei ammonitionem esse[m] illius[n] regi[o, 3]. Quod 3
factum, in proxima[p] die dominica ornavit se cultu regio[q], et coronam capiti suo imposuit; incedebat[r] clare decoratus et ornatus, sicut ei[s] decuerat[t]. Perrexit ad ecclesiam, quam ipse a fundamento[u] construxerat, pervenit[v] ante[w] altare quod erat[x] in eminentiori loco constructum caeteris altaribus, et consecratum in honore[y] domini nostri Iesu Christi; super quod coronam auream, aliam quam[z] ille[*] gestabat in capite suo, iussit inponi[a]. Postquam diu oraverunt ipse et filius eius, locutus est ad filium suum coram omni multitudine pontificum et optimatum suorum, ammonens eum inprimis omnipotentem Deum diligere hac[b, 4] timere, eius praecepta servare[c] in 4
omnibus, aecclesias Dei gubernare et deffendere[d] a pravis hominibus. Sororibus suis et fratribus qui erant natu iuniores, et nepotibus et omnibus propinquis suis indefficientem[e] misericordiam semper ostendere praecepit. Deinde sacerdotes honorare ut patres, populum diligere ut filios, superbos et nequissimos homines in viam salutis

a) nebi autem g. 2 — 4. b) peperit 2 — 4. c) hildegardam 2. d) *deest* 2 — 4. e) matrimonio 4. f) tercius 1. g) ludewicus 4. *ita saepius.* h) *deest* 3. i) dum 2 — 4. k) qui natu minor 3. l) quicquid super se 2 — 4. 6. quicquid sui 1. m) iunior frater fr̄ meritis 1. n) quod 3. 4. o) nominavit 2 — 4. p) habraham 3. q) seniore 4. r) Isaac . . . est *deest* 4. s) domino 4. t) i. rex 2. u) de cuius 2. 4. v) incarnatus est. w) suprafatus 2 — 4. x) ingrammi 1. ingerrani 2. ingorammi 3. ingorrammi 4. ingoramni 5. y) ruotgangiscim pontificis 1. ruthgangi s. p. 4. z) irmigarda 3. irmincarta 4. irmingarta 5. *) cum *deest* 3. 4. a) consensū 1. b) p. v. 2. 4. c) hlotharius 2. lutharius 3. lotharius 4. hlodharius 5. d) filius *deest* 2. 4. e) eius obiit 3. f) et 4. g) hildigarda 2. hildegarda 3. hillegarda 4. h) intellexisset 2 — 4. i) grande 4. k) , pacifice et h. a. 4. l) *deest* 2. 4. m) esse a. 4. n) huius 2. o) rei 2 — 4. p) prima 4. q) regis 4. r) incedebatque c. vestitus 4. s) eum 2. 4. t) decebat 2. u) fundamentis 4. v) pervenitqua 4. w) ad 3. x) quod erat *deest* 4. quod ipse construxerat in 3. y) honorem 3. 4. z) alia inquam 1. *) ipse 4. ille *deest* 2. a) poni 2 — 4. b) ac 2. 3. et 4. c) praeceptis servare 1. d) defendere 2 — 4. e) indeficientem 2 — 4.

2) vicariis. 3) *i. e.* rei; forma *regi* saepius in noni saeculi monumentis occurrit. 4) *i. e.* ac.

813 coactos dirigere, coenobiorum consolator fuisset[*] et pauperum pater[**]. Fideles ministros et[a] Deum timentes constitueret, qui munera iniusta odio haberent. Nullum ab honore suo sine causa discretionis eiecisset[b], et[c] semetipsum omni tempore coram Deo et omni populo inreprehensibilem demonstrare[d]. Postquam haec verba et alia multa coram multitudine filio suo ostenderet[e], interrogavit eum[f], si obediens[g] voluisset esse praeceptis suis. At ille respondit, libenter obędire, et cum Dei adiutorio omnia praecepta, quae mandaverat ei pater, custodire. Tunc iussit eum pater, ut propriis manibus elevasset[h] coronam, quae erat super altare, et capiti suo inponeret ob recordationem omnium praeceptorum quae mandaverat ei pater. At ille iussionem patris implevit. Quod factum[i], audientes missarum sollemnia[k] ibant ad palatium. Sustinuit enim filius patrem eundo et redeundo, quamdiu cum eo erat[l] filius[m]. Non post multos dies magnificis donis et innumeris[n] honoravit eum pater suus, et dimisit eum ire Aquitaniam[o]. Antequam divisi fuissent[p], amplexantes enim[q] se et osculantes, propter gaudium amoris flere coeperunt. Ille perrexit in Aquitaniam, et domnus[r] imperator tenuit regnum et nomen suum honorifice, sicut dignum erat.

7. Postquam divisi fuerant, domnus imperator nihil aliud coepit agere[s], nisi in orationibus et elemosinis[t] vacare, et libros corrigere. Et[u] quattuor euangelia Christi, quae praetitulantur[v] nomine Mathaei[w], Marci, Lucae et Iohannis, in ultimo ante[x] obitus sui diem cum Graecis et Siris[y] optime correxerat. Sequenti vero an-
814 no, qui est annus regni eius 46, mense Ianuario accepit domnum imperatorem post balneum febris[z]. Cumque per singulos dies languor[*] ingravesceret, nihil comedens neque bibens, nisi modicum aquae[a] ad recreationem corporis, septimo die postquam
5 laborare nimis secum[b] coepit, iussit familiarissimum pontificem suum Hildibaldum[c, 5] venire ad se, ut ei sacramenta dominici corporis et sanguinis tribueret, ut[d] exitum suum confirmaret. Quod factum[e], laboravit in infirmitate diem illum et noctem sequentem. In crastinum vero, luce adveniente, sciens quod facturus[f] erat, extensa manu dextera, virtute qua poterat, signum sanctae crucis fronti inprimens, et super pectus et omne corpus consignavit. Novissime autem colligens pedes suos, extendens brachia[g] et manus super corpus, clausit oculos suos[h], psallens hunc versum leniter:
6 *In manus tuas Domine*[i] *commendo spiritum meum*[6]. Statim post haec in senectute bona plenus dierum perrexit in pace: ipso eodemque[k] die humatum est corpus eius in aecclesia, quam ipse construxerat[l] Aquisgrani palatio, anno aetatis suae 72, indictione septima.

8. Post obitum gloriosissimi supradicti[m] imperatoris Karoli perrexit[n] filius eius[o] Hludowicus de partibus Aquitaniae, venit[p] Aquisgrani palatium, et suscipit[q] omnia regna quae tradidit Deus patri suo sine ulla contradictione[r]. Qui est annus incarnationis Domini octingentesimus decimus quartus, qui est primus annus regni eius. Post patrem sedit in supradicto palatio, et inprimis cum maxima[s] festinatione iussit ostendere sibi omnes thesauros patris in auro, in argento, in gemmis praeciosissimis, et in omni suppellectili. Dedit sororibus suis partem earum[t] legalem[u], et quicquid remanserat, dedit pro anima patris. Maximam partem thesauri misit Romam temporibus beati Leonis papae, et quicquid super hoc remanserat, sacerdotibus et pauperibus, advenis, viduis, orfanis[v], omnia distribuit, nihil sibi reservans praeter mensam unam argenteam, quae triformis est, in modum[w] quasi tres clippei in unum coniuncti; ipsam sibi retinuit ob amorem patris, et tamen eam alio praecio redemit quod pro patre tradidit.

*) esset 3. *deest* 2. 4. **) et pauperum esse. Fideles 4. a) ut 1. b) eiiceret 2 — 4. c) *deest* 2. 4. d) custodire 2. demonstraret 3. 4. e) ostenderat 2 — 4. f) *deest* 4. g) ei 3. h) elevaret 2. 4. i) quo facto 4. k) solempnia 2. 3. solemnia 4. l) fuerat 3. 4. m) quamdiu c. e. e. filius *deest* 2. n) et innumeris *deest* 4. o) in aquitaniam 2 — 4. p) essent 4. q) *deest* 2. 4. r) dominus 4. *saepius*, s) cogitare cepit nisi orationibus 2. t) eleemosynis 2 — 4. u) nam et 2. nam 4. v) intitulantur 2. 4. w) matthaei 2 — 4. x) ante *deest* 1. y) syris 2 — 4. z) f. p. b. 4. *) laboribus 4. a) atque 1. b) n. s. *deest* 2 — 4. c) hildebaldum 2. 3. hiltibaldum 4. d) et 2. e) quo facto 3. 4. f) futurus 3. g) brachia sua 2. h) *deest* 1. 2. 4. i) *deest* 4. k) ipsoque die 4. l) *deest* 1. m) *deest* 3. 4. n) venit 2. o) f. eius *deest* 4. p) *deest* 2. et venit 4. veniensque 3. q) suscepit 2 — 4. r) contradicione 1. s) magna 3. magna *corr.* maxima 2 t) *deest* 1. u) regalem 3. v) et orphanis 3. orphanisque 4. w) in medio 2. 4

5) Coloniensem. 6) Lucae evang. 23, 46. et Psalm. 31, 6.

9. Hoc facto [a], legati venerunt ad eum ex omnibus regnis et provinciis, exteris [c] nationibus, et omnes qui sub ditione erant patris sui, nunciantes pacem et fidem erga eum observare, et spontaneum obsequium non coacti obtulerunt [d]. Inter quos [e] venerunt legati Graecorum cum Amalhario [f] Treverensi [g] episcopo, qui erat legatus piae [h] memoriae Karoli ad principem Constantinopolitanum cuius nomen [7] modo memoriae [i] non occurrit [k]. Illi venientes, in solio patris collocatum domnum Hludowicum invenerunt, quia sic Dominus [l] ordinavit. Ille eos benigne [m] suscipiens, et dona eorum cum gratiarum actione suscepit [n], et colloquium familiare interim quousque cum eo erant, habebat. Non post multos [o] dies magnis honoribus decoravit eos, et dimisit ire ad propria, et ante eos misit missos [p] suos, praeparare eis quicquid desiderabant ad opus eorum [q], quousque fuissent [r] in regno eius [s]. 814

10. Eodem anno iussit supradictus princeps renovare omnia praecepta, quae sub temporibus patrum suorum gesta erant ecclesiis Dei, et ipse manu propria ea cum subscriptione [t, 8] roboravit [u].

11. Interim venerunt legati Beneventorum [v], qui omnem terram Beneventi suae potestati tradiderunt, et multa [w] milia aureorum per annos singulos ad censum tradere promiserunt: quod ita perfecerunt [x] usque in hodiernum diem.

12. Eodem tempore venit Bernhardus, filius fratris sui Pippini, et tradidit semetipsum ei [y] ad procerem [z], et fidelitatem [*] cum iuramento promisit. Suscepit eum libenter domnus Hludowicus, et magnis donis ac honorificis honoravit eum [a]; permisit eum iterum ire incolumem [b] in Italiam.

13. Eodem tempore supradictus princeps misit legatos suos super [c] omnia regna [d] sua inquirere et [e] investigare, si alicui aliqua iniustitia perpetrata fuisset [f], et si [g] aliquem invenissent qui haec [h] dicere voluisset, et cum verissimis testibus [i] hoc comprobare [k] potuisset, statim cum eis in praesentiam [l] eius venire praecepit. Qui egressi, invenerunt innumeram multitudinem oppressorum aut ablatione patrimonii, aut expoliatione libertatis; quod iniqui ministri, comites, et locopositi [m] per malum ingenium exercebant. Haec [n] omnia supradictus princeps destruere iussit acta, quae impie in diebus patris sui per iniquorum [o] ministrorum manus [p] facta fuerant. Patrimonia oppressis reddidit, iniustę ad servitium inclinatos absolvit, et omnibus praecepta facere iussit, et manu propria cum conscriptione [q] confirmavit. Fecit enim [r] hoc diu temporis [s].

14. Alio anno regni sui habuit generale placitum suum in partibus Saxoniae, et ibi multa bona constituit, et legatio Danaorum [t, 9] ad eum venit postulans pacem; et omnes qui in circuitu erant paganorum [u] nationum [v] ad eum venerunt; et supradictus Bernhardus [w] ibi ad eum venit, quem dimisit ire iterum in Italiam. Domnus Hludowicus, postquam confirmavit confinia regni sui illis partibus [x], rediit [y] ad sedem suam Aquisgrani palacio, ibique [z] hiemem transegit. 815

15. Anno sequenti direxit [*] exercitum suum contra Sclavos [a] in oriente positos; qui valde oppresserunt eos, et victores Deo donante extiterunt. Hoc facto, unus quisque rediit ad propria. 816

16. Eodem anno Leo papa Romanus obiit, et Stephanus post eum successit [b].

a) factum 2. c) et ceteris 3. et ex ceteris 2. 4. d) qui fuerant sub patris dictione pacem nunciantes et fidem erga eum observantes spontaneum obsequium obtulerunt non coacti 2. e) eos 2. 4. f) almahario 2. 3. g) trevirensi 4. h) bonae 2. 3. 5. i) *deest* 4. 6. k) ad . . . occurrit *deest* 1. l) deus 4. m) bene 1. n) accipiens 2. 4. o) m. autem dies 2 — 4. p) nuncios 3. q) eis quicquid necessarium erat eis, quousque venirent in regione sua 2. eis necessaria quaeque, quousque essent in regno eius 3. r) forent 4. s) *deest* 4. t) cum conscriptione 3. u) *hoc caput in codice* 3. *caput undecimum sequitur.* v) beneventanorum 4. w) multa *corr* septem 5. *cf. ann. Einhardi.* x) fecerunt 2. 3. y) sibi 3. z) ad obsequium 2. *) f. ei cum 2 — 4. a) cum et p. 3. 4. b) *deest* 2. 4. c) supra 2. 4. d) *deest* 2. e) i. et *deest* 2. f) esset 4. g) aliqua i. p. f. et si *deest* 1. h) hoc 2. 4. i) iurissimis vestibus 1. k) probare 4. l) provinciam 4. m) compositi 1. locispositi 5. n) *deest* 3. 4. o) impiorum 3. p) ingenia 3. 4. q) subscriptione 2. 4. r) *deest* 4. s) tempore 3. 4. hoc longo tempore 2. t) danorum 2 — 4. u) paganarum 3. 4. v) nationes 2. w) bernardus 2. x) illis in p. 4. in illis p. 2. y) redit 2. 3. z) aquis ibique 2 — 4. *) misit 4. a) suavos 2. b) et stephanus p. e. successit *deest* 1.

7) ad Michaelem directi erant. cf. Einhardi Annales. 8) in authenticis Hludowici chartis linea litterae H transversa in monogrammate manu imperatoria ducta est. 9) Dani infra cap. 33. et in codice 2. *Danai* vocantur, doctrina eadem inani, qua posterioribus saeculis vel in scriptis publicis *Daci* audierunt.

816 Qui statim postquam pontificatum suscepit, iussit omnem populum Romanum fidelitatem cum iuramento promittere Hludowico [a]; et dirigens legatos suos ad supradictum principem, nuncians [b] ei, ut libenter eum videre voluisset in loco ubicumque ei [c] placuisset. Quod audiens [d], magno tripudio repletus coepit gaudere, et statim [e] iussit missos suos obviam ire sancto pontifici cum salutationibus magnis [f], et servitia praeparare. Perrexit post missos domnus Hludowicus obviam supradicto pontifici, obviantes sibi [g] in campo magno Remensium, descendit uterque de ęquo suo, et princeps prosternens se cum [h] omni [i] corpore in terra [k] tribus vicibus ante pedes tanti pontificis, et tertia vice erectus salutavit pontificem istis verbis dicens [10]: *Benedictus qui venit in nomine Domini. Deus dominus, et inluxit nobis.* Et respondit pontifex: *Benedictus sit* [l] *dominus Deus noster, qui tribuit oculis nostris videre secundum David regem.* Amplexantes enim [m] se et osculantes pacifice [n], perrexerunt ad ecclesiam; qui cum diu orarent [o], erexit se pontifex, et excelsa voce cum clero suo fecit ei laudes regales.

17. Postea pontifex honoravit eum magnis honoribus et multis, et reginam Irmingardam [p], et omnes optimates et ministros eius. Et in proxima die dominica in ecclesia ante missarum sollempnia coram clero et omni populo consecravit eum, et uncxit eum [q] ad imperatorem, et coronam auream mirae pulchritudinis cum [r] praetiosissimis gemmis ornatam, quam secum adportaverat [s], posuit super [t] caput eius. Et Irmingardam [u] reginam appellavit Augustam, et posuit coronam auream super caput eius. Quamdiu ibi erat [v] beatissimus papa, cottidie [w] colloquium habebant de utilitate sanctae Dei aecclesiae. Postquam [x] domnus imperator eum honoravit magnis et innumeris donis, tripliciter et amplius quam suscepisset ab eo, sicut semper solebat agere, magis dare quam accipere, dimisit eum ire Romam cum legatis suis, quibus praecepit ubique in itinere suo honestum servitium exhibere.

18. Postquam Romam venit, non post multos dies supradictus papa obiit. Post-
817 modum [y] claruit Dei manifestatione in nonnullis miraculis, quod ipse erat vivens ve-
11 rus Dei cultor. Post eum successit Paschalis papa [11].

19. Inde revertens domnus imperator venit Aquisgrani palatium ad sedem suam. Pollebat enim de die in diem in [z] virtutibus sacris, quod prolixum est enumerare. Erat [*] enim statura mediocri, oculis magnis et claris, vultu lucido, naso longo et recto, labiis [a] non nimis densis nec nimis tenuis [b], forti pectore, scapulis latis, brachiis fortissimis, ita ut nullus ei in arcu vel lancea sagittando [c] aequiperare [d] poterat [e]: manibus longis, digitis rectis, tibiis longis et ad mensuram graciles [f], pedibus longis, voce virili. Lingua graeca et latina valde eruditus, sed graecam melius [g] intellegere [h] poterat quam loqui; latinam [i] vero sicut naturalem aequaliter loqui poterat [k]. Sensum vero in omnibus scripturis spiritalem et moralem, nec non et anagogen [l] optime noverat [m]. Poetica carmina gentilia quae in iuventute didicerat, respuit, nec legere, nec audire, nec docere [n] voluit. Erat [o] fortis in membris suis, agilis et impiger [p], tardus ad irascendum et [q] facilis ad miserandum. Quotiens mane in cottidianis diebus ad ecclesiam perrexerat causa orationis, flexis genibus fronte tetigit pavimentum, humiliter diu orans, aliquando cum lacrimis; et omnibus moribus bonis semper ornatus. In tantum largus, ut antea nec in antiquis libris nec [r] modernis temporibus auditum est, ut villas regias, quae erant patris [s] sui et avi et tritavi, fidelibus suis tradidit eas in possessionem sempiternam [t], et praecepta constituit [u], et anuli sui inpressione cum consubscriptione [v] manu propria roboravit. Fecerat [w] enim hoc diu temporis [x]. Erat

a) ludowico 1. *ita saepius.* regi hludowico 2. b) mandat 2. nuntiat 3. nunciavit 4. c) sibi 2. 4. d) audiens domnus hludowicus 2. e) confestim 4. f) maximis 2 — 4. g) obvians ei 4. qui cum obviasset sibi 2. h) *deest* 4. i) toto 2. k) terram 3. 4. l) *deest* 2. 3. m) ergo 2. n) osculantes, p. p. 4. o) orassent 2. oraverunt 4. p) ermengardam 2 q) *deest* 2 — 4. r) *deest* 2. 4. s) asportare fecit 2. assportaverat 3. apportaverat 4. t) supra 3. 4. u) ermengardam 2. v) mansit. w) quotidie 4. x) Ergo postquam 2. post quod 3. 4. y) dies supra modum 4. *media desunt.* z) *deest* 2 — 4. *) *hinc inde annales Mettenses nostrum exscribunt, quorum maioris momenti lectiones numero 9. signatae referentur.* a) et labris 4. b) tenuibus 4. 9. longis 3. c) *deest* 9. d) aequiparare 3. aequiparari 2. 4. 9. e) posset 2. 9. potuisset 3. f) gracilibus 4. 9. spissis 2. g) magis 4. h) intelligere 2 — 4. 9. i) latine vero acsi naturali aequaliter loquebatur 9. k) loquebatur 2. l) anagogem 4. anagogicum 5. m) spiritalem et intelligibilem habebat 2. n) discere ulterius v. 2. o) erat enim f. 9. p) imbiger 1. q) *deest* 4. r) nec in 2 — 4. s) *deest* 4. t) possessiones sempiternas 4. u) firmaret 2. construit 3. construxit 4. 9. v) conscriptione 2. 3. subscriptione 4. 9. w) fecit 4. x) tempore 2 — 4. 9.

10) Psalm. 118, 26. 11) cf. Einhardi vitam Karoli cap. 22. sqq.

enim [a] in cibo potuque sobrius, et in [b] indumentis suis moderabilis. Nunquam aureo resplenduit vestimento [c], nisi tantum in summis festivitatibus, sicut patres eius solebant agere. Tunc [d] nihil [e] in [f] illis diebus se induit praeter camisiam [g] et femoralia [h] nisi cum auro texta, lembo [12] aureo, baltheo [i] aureo [k] praecinctus et ense auro [l] fulgente, ocreas aureas et clamidem cum [m] auro textam, et coronam auream [n] in capite gestans, et baculum aureum in manu tenens. Nunquam in risum [o] exaltavit vocem suam, nec quando in summis [p] festivitatibus ad laetitiam populi procedebant themilici [q] [13], scurri [r] et mimi cum coraulis [s] et citharistis ad mensam coram eo, tunc ad mensuram ridebat populus coram eo, ille nunquam nec [t] dentes candidos suos in risu ostendit. Cottidie ante cibum aelemosinarum largitionem [u] pauperibus [v] exhibuit, et ubicumque erat, xenodochia [w] secum habebat. In mense autem Augusto, quando cervi pinguissimi sunt, venatione [x] vacabat, usque dum aprorum tempus advenerat.

20. Omnia prudenter et caute agens, nihil indiscretę faciens [y] praeter quod consiliariis suis magis [z] credidit quam opus esset; quod ei fecit occupatio psalmodiae et lectionum assiduitas [*], et aliud, quod ille non incipiebat. Quia iamdudum illa pessima [14] consuetudo erat, ut ex vilissimis servis, fiebant [a] summi pontifices [b]: hoc non prohibuit [c]; tamen maximum malum est in populo christiano, sicut testantur [d] Regum historiae de Hieroboam filio Nabad [e], qui erat servus regis Salomonis, et post [f] eum principatum habebat super decem tribus filiorum Israel. Refert enim scriptura de eo [15]: *Post [g] haec verba non est reversus [h] Hieroboam de via sua pessima, sed e contrario, fecit de novissimis populi sacerdotes excelsorum. Quodcumque [i] volebat implebat manum suam, et fiebat sacerdotes [k] excelsorum [l]. Et propter hanc causam peccavit domus [m] Hieroboam, et eversa est, et deleta de superficie terrae.* Postquam illi [n] tales culmen regiminis [o] arripiunt [p], nunquam sunt [q] antea tam mansueti et sic [r] domestici. ut non statim incipiant esse iracundi, rixosi, maliloqui, obstinati, iniuriosi, et minas omnibus subiectis promittentes, et per huiuscemodi [s] negotia cupiunt ab omnibus timeri ac [t] laudari. Turpissimam cognationem eorum a iugo debitae servitutis nituntur eripere, et libertatem inponi [u]. Tunc aliquos eorum liberalibus studiis instruunt, alios nobilibus feminis coniungunt, et propinquas eorum filios nobilium in coniugium [v] compellunt [w] accipere. Nullus enim [x] cum eis aequanimiter vivere potest, nisi hi soli qui talem coniunctionem cum eis [y] habent; ceteri vero cum maxima tristitia, gemendo et [z] flendo, ducunt dies suos. Propinqui vero [*] supradictorum, postquam aliquid intellegunt, senes nobiles derident atque despiciunt, sunt elati, instabiles, incontinentes [a], inpudici [b], inverecundi: unicuique tamen parvum bonum remanet. Postquam autem [c] a se sanctam verecundiam proiciunt [d] Domini eorum [e], nolunt intellegere scripturam canonicam, quod apostolorum concilium nominatur; ibi enim praecepit [f] dicens; *Quod si episcopus pauperes parentes habuerit, tribuat [g] eis quasi pauperibus, ut non res ecclesiastica pereat.* Librum sancti Gregorii [h] qui praetitulatur Pastoralis, nolunt accipere. Nullus enim credi [i] potest quomodo se continent, nisi hi soli qui hoc malum sine ulla intermissione patiuntur. Propinqui vero eorum, postquam aliquid intellegunt, quod maximum periculum est dantibus et accipientibus, ad sacrum ordinem pertrahuntur. Et licet sint aliquid [k] periti, tamen superat eorum doctrinam criminum multitudo. Fit plerumque [l], ut pastor in ecclesia aliquos neglegentes [m] noxios ausus non est canonica iustitia provocare propter crimina propinquorum [n]; illud sacrum ministerium plerumque a nonnullis valde despicitur, propter quod a talibus exhibetur. Et ideo om-

a) *deest* 3. 4. b) *deest* 3. 4. c) indumento 4. d) *deest* 4. 9. e) *deest* 1. f) *deest* 2. 3. 4. 9. g) camisam 9. h) femoralia 1. feminalia 4. 9. i) balteo 2. 3. 9. k) *deest* 4. l) aureo 1. m) *deest* 2. 3. 4. n) auream auro fulgentem 4. o) risu 2 — 4. 9. p) *deest* 4. q) themelici 2. 3. 4. 9. r) scurrae 4. 9. s) choraulis 2 — 4. 9. t) vel 4. u) largionem 1. v) *deest* 4. w) xenodachia 1. x) venationi 4. 9. y) faciebat praeterquam quod 4. z) mais 1. *) *hic annalista Mettensis nostrum missum facit.* a) fierent 2. b) et hoc 4. c) quod tamen 4. d) testatur v. historia 2 — 4. e) nadab 1. 3. nabath 2. 4. 6. f) *deest* 1. g) de eo in haec verba: Non est 4. h) reverssus 1. i) quicumque 2. 3. k) sacerdos 2. 3. l) Quodcumque . . . excelsorum *deest* 4. m) domnus 1. n) *deest* 2. 4. o) *deest* 4. p) accipiunt 4. q) sunt sicut a. 2. 4. r) sidomestici 1. s) huiusmodi 2. 4. t) et 2. 4. u) imponere 4. v) in c. *deest* 4. w) cogunt 4. x) *deest* 2. 4. y) *deest* 4. z) *deest* 2 — 4. *) autem 2. 4. a) *deest* 4. b) *deest* 4. c) *deest* 2 — 4. d) proiiciunt 2. 3. proiecit 4. e) d. e. *deest* 3. f) praecipit 2 — 4. g) tribuatur 2 — 4. h) gregorii papae 2. i) credere 3. 4. k) aliqui sint 4. l) plerum 1. m) negligentes 2 — 4. n) et illud 4.

12) i. e. limbo, tunica militari. 13) i. e. thymelici, musici scenici. Isidori Orig. lib. 18. c. 47. 14) cf. infra Monachum Sangall. de gestis Karoli I. 3. 15) 1. Regum 13, 33.

15 nipotens Deus cum[15] regibus[*] et principibus hanc pessimam consuetudinem amodo et deinceps eradicare et suffocare dignetur, ut amplius non fiat in populo christiano. Amen.

817 21. Supradictus vero imperator denominavit filium suum Hlutharium[a], ut post obitum suum omnia regna quae tradidit ei Deus per manum patris[b] susciperet, atque nomen haberet et imperium patris[c]; ceteri filii ob hoc indignati sunt.

22. Ipso eodemque anno Bernhardus, filius Pippini ex[d] concubina natus, per
16 exhortationem[e] malorum hominum extollens se adversus patruelem[f] [16] suum, voluit eum a regno expellere. Habebat enim[g] impios consiliarios hinc inde[h]. Quod audiens domnus imperator, perrexit de[i] Aquisgrani palatio[k], pervenit Cavillonis[l] civitatem[m], ubi obviam ei[n] venit Bernhardus cum consiliariis suis impiis, et sese repraesentabant[o] et commendati sunt[p]. Imperator vero celebravit ibidem natalem Domini[q].
818 Inde revertens venit ad sedem suam Aquisgrani[r], et post pascha habuit conventum magnum populorum, et omnes investigavit infidelium nequissimas conspirationes huius rei. Inventi sunt autem nonnulli in hac sedicione[s] esse lapsos[t] ex utrisque[u] Francorum et[v] Langobardorum[w], qui omnes iudicati sunt ad mortem, praeter episcopos, qui postmodum depositi in confessione eorum facti sunt. Hoc fuit Anshelmus[x] Mediolanensis, et Thedulfus[y] Aurelianensis, et Wolvoldus[z] Cremonensis[*]. Illud iudicium mortale, quod ceteris factum fuerat[a], imperator exercere noluit; sed consiliarii Bernhardum luminibus privarunt, similiter et exhortatores[b] suos Egittheum[c], Reginhardum[d], et Reginharium[e], qui erat filius filiae Hardrade[f], qui erat dux Austriae infidelissimus, qui iamdudum insurgere in domnum Karolum voluit et ei regnum minuere, qui eodem supplicio ipse[g] deputatus est, sicut filiae suae filius sustinuit cum consentaneis suis.

23. Tertio die post amissionem luminum Bernhardus obiit. Quod audiens imperator, magno cum[h] dolore flevit multis temporibus[i], et confessionem dedit coram omnibus episcopis suis, et iudicio eorum poenitentiam suscepit propter hoc tantum, quia non prohibuit consiliariis suis[k] hanc debilitatem[l] agere[m]. Ob hanc causam multa dedit pauperibus propter purgationem animae suae.

24. Eodem tempore iussit fratres suos tonsurare[n], Druogonem[o], Hug[p] et Theodoricum[q], discordiam ad mitigandam, et liberalibus disciplinis iussit instrui[r], quos postmodum honorifice constituit, Druogoni[s] episcopatum dedit, et Hugoni coenobia[t], monasteria[u].

25. Tunc perrexit domnus imperator partibus[v] Britaniae[w] cum exercitu, et ibi
17 Murcomannus[x] [17] dux eorum interfectus est, et omnem terram illam suae ditioni subegit. Inde regrediens invenit Irmingardam reginam febricitantem, quae non post multos dies obiit[y] in pace.

819 26. Sequenti vero anno accepit filiam Hwelfi[z] ducis sui[*], qui erat de nobilissima progenie[a] Bawariorum[b], et nomen virginis Iudith, quae erat ex parte matris, cuius nomen Eigilwi[c], nobilissimi generis Saxonici, eamque reginam constituit. Erat enim pulchra valde. Eodem anno Ingilenheim[d] in[e] villa regia generale placitum suum inibi[f] habuit.

820 27. Sequenti anno exercitum suum misit[g] adversus orientales Sclavos, quorum dux nominabatur Liduit[h], quem in fuga[i] verterunt et terram illam vastaverunt[k]. Inde regredientes venerunt domum.

*) r. suis et 2 — 4. a) hlutarium 2. lotharium 3. 4. hludharium 5. b) manus patris sui s. 2 — 4. 6. c) et ob hoc c. f. 4. d) et ex 4. e) exortationem 1. f) patruhelem 3. patruum 4. g) habebatque 4. h) Habebat . . . inde *deest* 1. i) *deest* 4. k) et pervenit 2. 4. l) davillonis 2. m) *deest* 4. n) *deest* 4. o) et sese repraesentabant *deest* 2 — 4. p) et c. sunt *deest* 1. q) et inde 4. r) aquis 2 — 4. s) seductione 4. t) lapsi 2. 4. u) utraque parte 2 — 4. v) atque 2 — 4. w) longobardorum 1. 3. 4. x) anselmus 2. y) thedulful 1. thiedolphus 3. z) wolvodus 4. *) et w. c. et th. aurelianensis 2 — 4. a) est 4. b) exortatores 1. c) eggitheum 2. 3. egitteum 4. d) reginardum 2. reinhardum 4. e) et r. *deest* 3. f) hardardi 2. hardrati 3. 4. g) *deest* 4. h) eum 4. i) multo tempore 2. 4. k) *deest* 4. l) debilitatem 2. 3. 5. crudelitstem 1. 4. m) facere 3. n) tonsurari 2 — 4. o) drogonem 4. p) hugonem 2 — 4. q) theodricum 1. theodericum 2. r) instruit 1. s) drogoni 3. 4. t) cenobialia 3. 4. u) multa 2. v) in partes 4. w) brittanniae 2 — 4. brittaniae 3. x) murmannus 4. y) requievit 2. z) huuelmi 1. welfi 4. *) *deest* 4. a) stirpe 4. b) baioariorum 2. 3. bavarorum 4. c) c. n. eigilwi *deest* 2. 3. 4. 5. d) ingilheim 1. inguleheim 2. ingulenheim 4. e) *deest* 4. f) *deest* 2 — 4. g) transmisit 3. 4. h) liudewit 3. i) fugam 2 — 4. k) et 1. i. v. *deest* 1.

15) i. e. in regibus et principibus; *cum* hic germanicum *bei* significat. 16) *i. e.* patruum. 17) alias Murmannus.

28. Sequenti anno habuit placitum suum generale, et ibi Hlutharius, filius suus 821
primogenitus ex regina[a], suscepit[b] in coniugium filiam Hugi[c] comitis, qui erat de
stirpe cuiusdam ducis nomine Etih[d], qui erat timidus super omnes homines. Sic enim
cecinerunt ei domestici sui, ut aliquando pedem foris sepe[e] ponere ausus non fuisset.
Iam tunc imminebat ei infidelitas, quam per suggestionem supradicti soceri[f] sui et
aliorum iniquorum multorum ostendit in patrem[g]. Inde[h] regrediens Hlutharius venit
Wormaciam cum uxore.

29. Sequenti anno habuit generale placitum suum Attiniaco[i] palatio. Inde di- 822
rexit filium suum Hlutharium cum coniuge Irmingarda[k] in Italiam. Domnus vero
imperator perrexit inde[l], venit Franchonovurt[m], ibique natalem Domini celebravit.

30. Postea misit legatos suos, Adalungum venerabilem abbatem et presbyterum, 823
et Hunfridum qui erat dux super Redicam[o, 18] partibus[p] Romae, propter quandam in- 18
solentiam quam Romanus[q] populus super Romanum pontificem Pascalem[r] dixit, inpu-
tantes ei, quod nonnullorum homicida fuisset. Qui supradictus pontifex cum iura-
mento purificavit se in Lateranensi patriarchio coram supradictis legatis et populo Ro-
mano, cum episcopis 34, et presbyteris et diaconibus quinque. Illis missis abeuntibus, 824
statim supradictus papa obiit, cuius funus Romanus populus in aecclesia beati Petri
apostoli humari noluit, antequam Eugenius papa post eum successit, et ipse iussit se-
pelire corpus eius in loco quem ipse vivus construxerat.

31. Anno sequenti imperator perrexit alia vice in Brittaniam[s], et omnem ter-
ram illam magna plaga vastavit propter infidelitatem eorum.

32. Alio anno erat Aquis[t] palatio cum magno exercitu, et ibi venerunt legati 825
Bulgarorum[u] portantes[v] dona: quos benigne suscipiens, dimisit ire ad propria.

33. Sequenti vero anno erat in palatio regio[w] Ingilenheim[x], et ibi ad eum ve- 826
nit Heriolt[y] de Danais[z], quem domnus imperator elevavit de sacro[*] fonte baptisma-
tis, et uxorem eius[a] elevavit de fonte domna Iudith augusta. Tunc domnus impera-
tor magnam partem Fresonum[b] dedit ei, et honorificis donis ornavit eum, et cum le-
gatis suis dimisit eum ire cum[c] pace.

34. Alio anno direxit exercitum suum[d] obviam Sarracenis. Sequenti[e] anno 827 828
perrexit de Ingilenheim, post[f] generale placitum suum pervenit ad Commarciacum[g, 19]. 19

35. Alio anno venit Wormatiam, ubi et[h] Karolo filio[i] suo, qui erat ex Iudith 829
augusta natus, terram Alamannicam[k], et Redicam[l, 20], et partem aliquam Burgundiae, 20
coram filiis suis Hluthario et aequivoco suo[m] tradidit; et illi inde[n] indignati sunt[o]
una cum Pippino germano eorum.

36. Alio vero anno perrexit domnus imperator de Aquisgrani palatio, perve- 830
nit[p] ad Compendium, ibique venit obviam ei Pippinus filius eius cum magnatis[q] pri-
mis patris sui, Hilduvino[r] archicapellano[s], et Iesse Ambianensi[t] episcopo, Hug[u] et
Matfrido[v], Elisachar[w] abbate, Gotefrido[x], et multis aliis perfidis, et voluerunt dom-
num imperatorem de regno expellere; quod prohibuit dilectus aequivocus filius eius.
Supradicti impii obicientes ei multa contraria, quod impium est fari vel credi[y]. Di-
xerunt Iudith reginam violatam esse a[z] quodam duce Bernhardo[21], qui erat de stirpe 21
regali, et domni imperatoris ex sacro fonte baptismatis filius, mentientes omnia; sus-
cipientes reginam Iudith, eamque vi velantes et in monasterium mittentes, et fratres
eius Chuonradum[*] et Ruodolfum[a] tondentes et in monasterio[b] mittentes[c].

a) ex r. *deest* 3. b) *deest* 1. c) hugonis 3. 4. d) edic 2. edig 3. edith 4, edil 5. e) sepem 4. *deest* 2. f) soceris sui 1. 3. g) patre 2 — 4. h) inde . . . uxore *deest* 3. i) attinaco 1. k) irmingar 2. irmingardam italiam 1. l) et venit 2 — 4. m) franconovurd 3. franconofard 2. franconofurt 4. o) reddicam 1. *cf. cap.* 35. rethiam 4. p) in p. 4. q) romanorum 2. 4. r) paschalem 2 — 4. s) britanniam 2 — 4. t) aquisgrani 2 — 4. u) ferentes 4. v) bulgariorum 1. vulgarorum 5. w) regio 2. 3. 5. x) ingilheim 1. inguleheim 2. ingulenheim 4 *ita saepius.* y) eriolth 4. z) danis 3. 4. *) *deest* 4. a) eius *deest* 1. b) frisonum 4. c) in 4. d) *deest* 4. e) s. vero 2 — 4. f) et post 4. g) commerciacum 4. h) *deest* 1. i) *deest* 1. k) alamanicam 1. alemannicam 2. l) rethicani 4. rheciam 5. m) suo lodewico 4. n) *deest* 1. o) *deest* 4. p) et pervenit 2. 4. q) magnatibus 3. 4. r) hilduino 2. 4 hilduwino 3. s) *scribendum* archicappellano *pro more eius saeculi.* t) ambienensi 1. u) huegh 2. hugone 3. 4. v) mathfrido 2. 4. w) elisachar abbate gotefrido *deest* 4. x) godefrido 2. 3. y) quod i. e. f. v. credi *deest* 2. 4. z) *deest* 1. *) cunradum 2. counradum 3. conradum 4. 5. a) ruodulfum 2. rudolfum 4. 5. b) monasterium 2 — 5. c) miserunt 2. 3. mittentes etc. 4.

18) Rhaetiam sive ducatum Curiensem. cf. Einhardi Annales. 19) Commercy ad Mosam. 20) Rhaetiam Curiensem. 21) filio S. Willehelmi, ducis et monachi Gellonensis. *BOUQUET.*

37. Ipso eodemque[a] anno pervenit domnus imperator ad Niwimagun[b] castrum, quod situm est[c] super fluvium quod dicitur Walum[d]: et multitudo hominum ex omnibus regnis suis venit ad eum, inter quos venerunt supradicti adversarii eius, et superaverat[e] eos domnus imperator, et divisit[f] eos atque commendavit[22]. Et Hlutharius filius eius cum iuramento fidelitatem promisit, ut post hoc[g] nunquam talia committere debuisset. Et ibi Iesse iusto iudicio episcoporum depositus est. Ibi fuit aequivocus filius eius, qui in omnibus laboribus patris adiutor eius extitit. Inde venit domnus imperator Aquis ad sedem suam, et supradicta coniux venit ibi obviam ei, quam honorifice suscepit, iubente Gregorio Romano pontifice cum aliorum episcoporum iusto[i] iudicio.

831 38. Sequenti vero anno imperator[k] in palatio Theodonis erat cum filiis suis Hluthario et Hludowico: et ibi supradictus dux venit[l] Bernhardus, et[m] purificavit se de supradicto[n] stupro, postquam nullus inventus est, qui ausus fuisset cum armis supradictam[o] rem ei inponere.

832 39. Alio vero anno post pascha auditum est, quod aequivocus filius eius cum consilio Hlutharii voluisset visitare patrem in hoste[p], et venit usque ad monasterium sancti Nazarii, et modico tempore ibi residens, usque dum pater eius Magontiam[q] veniens, et coadunato exercitu secutus est eum. Filius vero eius supradictus revertens domum, et[r] expectavit adventum patris, et voluit se defendere. Pater vero[s] veniens, iussit eum venire ad se; quem benigne suscipiens, habuerunt colloquium pacificum, et non post multos dies cum[t] magno amore diviserunt se. Filius domi sedebat, et pater reversus est in Franciam.

40. Cum ergo venit ad palatium Franchonovurt, ibi obviam ei venit Hlutharius filius eius, postulans patrem, ut semetipsum purificare licuisset, quod nec per voluntatem eius, nec per exhortationem eius frater ullam molestiam[u] patri fecisset: et quam[v] verum hoc sit[w], nonnullis est cognitum.

41. Interim quo rex ibidem[x] manebat, auditum est, quod Pippinus filius eius[y] commotionem patri facere voluisset. Qui concite perrexit Limodiam[z] civitatem obviam eius[*], iussit[a] ire filium cum uxore et liberis in Franciam. In primis audiens imperium patris, incipiebat ire usque ad Theotuadum[b] palatium; inde revertens per
833 rexit in Aquitaniam[c]: imperator inde[d] revertens[e], venit Aquis ad[f] sedem suam, et fuit ibi non multum tempus. Inde regrediens[g], venit Wormaciam civitatem[h] ante sanctum tempus quadragesimae[i].

42. Post pascha audivit, ut[k] iterum filii sui ad eum venire voluissent non pacifice: qui congregavit exercitum, [l]perrexit obviam eis usque in magnum campum qui est inter Argentoriam[m] et Basilam[n], qui usque hodie nominatur Campus-mendacii, ubi[o] plurimorum fidelitas extincta est[p]. Filii autem eius perrexerunt obviam ei cum Gregorio pappa[q] Romano; et quicquid postulabant, nihil[r] eis pater consentiens[s]. Non post multos dies venerunt ad colloquium imperator et supradictus[t] pontifex; qui non diu loquentes, honoravit eum pontifex inprimis magnis et innumeris donis. Postquam uterque rediit ad tabernaculum, misit imperator dona regalia per Adalungum venerabilem abbatem atque[u] presbyterum supradicto pontifici. Tunc consiliati sunt nonnulli, ut imperatorem derelinquerent, et ad filios eius pervenirent, inprimis[v] qui eum antea offendebant[w]; caeterisque[x] sequentibus, quadam nocte pars maxima dimisit eum, et tentoria eorum relinquentes[y], pervenerunt ad filios. In crastinum[z] aliqui qui remanserant, venerunt ad imperatorem, quibus praecepit dicens: *Ite*, ait, *ad filios meos. Nolo ut ullus propter me vitam aut membra dimittat.* At[a] illi infusi

a) *deest* 4. b) niuuirnagun 1. novium magnum 2. noviomagum 3. 4. c) q. s. e. *deest* 3. d) valum 2. 4 wal 3. e) postquam superavit, divisit eos 2. superavit 3. 4. f) dimisit 4. g) post haec 2. posthac 4. i) *deest* 3, k) *deest* 4. l) *deest* 4. m) *deest* 4. n) de obiecto 4. o) iam dictam 4. p) patrem inhoneste 2. 3. 4. q) mogontiam 2 — 4. r) *deest* 2 — 4. sed revertens domum expectavit 2. s) *deest* 4. t) cum gaudio magno amore 4. u) ullas molestias 4. v) f. sed quod 4. w) verum est m. c. 2. x) ibi 2. 4. y) eius aliquam 2 — 4. z) lemovicam 4. *) ei 2 — 4. a) et iussit 2. iussitque 4. b) theohtuadum 2. theotwadum 4. c) et imp. 4. d) *deest* 4. e) rediens 4. f) ad aquis. g) egrediens 3. digrediens 4. h) *deest* 4. i) quadragesimale 4. k) quod 2. 4. l) et perrexit 2 — 4. m) argentariam 2. 4. argentoratum 5. n) basileam 4 o) eo quod ibi 4. p) sit 4. q) papa 2. 3. romano pontifice 4. r) nihil erat eis 3. 4 s) consensit 2. t) iamdictus 4 u) *deest* 3. et 4. v) illi qui 2 — 4. w) offenderant 4. x) ceteris 2 — 4. y) derelinquentes 4 z) c. vero a. 4. *) *deest* 2. 4. a) *deest* 2. 4.

22) i. e. custodiendos distribuit.

lacrimis recedebant ab eo. Iam tunc separatam habebant uxorem suam[a] ab eo, cum 833
iuramento confirmantes[b], ut nec ad mortem nec ad debilitationem[c] eam habere desiderarent. Qui[d] statim miserunt partibus Italiae in civitatem Tartunam[e], ibi eam habentes. Non multo tempore postea susceperunt[f] patrem, et duxerunt eum cum illis[g], quod[h] facto[i], diviserunt se ibi; Pippinus perrexit in Aquitaniam, Hludowicus in Bawariam.

43. Hlutharius[k] vero duxit secum patrem ad Compendium palatium, et ibi valde[l] adflixit eum cum episcopis et ceteris nonnullis. Iusserunt eum, ut[m] in monasterium iret[n], et ibi fuisset[o] omnibus diebus[p] vitae suae. Quod ille rennuens, non consensit voluntati[q] eorum. Omnes enim[r] episcopi molesti fuerunt ei, et maxime hi, qui[s] ex vilissima[t] servili conditione honoratos habebat, cum his qui ex barbaris nationibus ad hoc fastigium perducti sunt.

44. Elegerunt tunc unum inpudicum et crudelissimum, qui dicebatur Ebo[u], Remensis episcopus, qui erat ex originalium servorum stirpe, ut eum inmaniter adflixisset cum confinctionibus caeterorum. Inaudita locuti sunt, inaudita fecerunt, cottidie inproperantes ei. Abstulerunt ei gladium a[v] femore suo, iudicio servorum suorum induentes eum cilicio. Tunc impletum[w] epilogium[x] Hieremiae prophetae dicen-
tis: *Servi dominati sunt nostri*[23]. O qualem remunerationem reddidisti ei! Fecit[y] 23
te liberum, non nobilem, quod impossibile est[z]. Post libertatem vestivit[*] te purpura
et pallio[a]; tu eum induisti cilicio. Ille te pertraxit inmeritum ad culmen pontificale;
tu eum falso iudicio voluisti expellere a solio patrum suorum. Crudelis, cur non in-
intellexisti praecepta dominica[b, 24]: *Non est servus supra dominum*[c]. Quamobrem 24
contempsisti praecepta apostolica[d] illius, qui usque[e] ad tertium coelum raptus erat,
ut inter angelos disceret, quid[f] hominibus imperaret[g]? Ille[h] sic praecipit dicens[25]: 25
Omnibus potestatibus sublimioribus subiecti estote. Non est enim[i] *potestas nisi a Do-
mino*[k]. Et iterum alius[l] dicit[26]: *Deum timete, regem honorificate. Servi subditi* 26
estote in omni timore dominis[m], *non tantam bonis et modestis, sed etiam discolis:
haec*[n] *est enim gratia.* Tu vero Deum non timuisti, nec regem honorasti. Si unus-
quisque gratiam Dei adipisci poterit talia faciendo, profecto iram Dei habebit talia
contempnendo. Crudelis, quis consiliarius tuus fuit, aut ductor[o] tuus? Nonne ille,
qui est rex super omnes filios superbiae? qui dicebat[p] Deo[q] creatori suo[27]: *Haec* 27
omnia tibi dabo, si procidens adoraberis me[r, 28]*!* O domine Iesu Christe[s], ubi erat ange- 28
lus tuus; qui omnia primogenita Aegypti una nocte facile[t] delevit? et ille qui in ca-
stris Assyriorum sub Sennacherib, rege iniquo, nocte una[u] centum octuaginta quin-
que milia perfidorum extinxit, testante[29] Esaia propheta? Aut ille qui Herodem iunio- 29
rem[v] concionantem[w] percussit, ut[x] statim scatere coepit vermibus? Et tu terra,
quae eum sustulisti[y, 30] illo in tempore, quare non aperuisti os tuum, ut devorares eum, 30
sicut iam olim fecisti Dathan et Abiron? Tu non intellexisti triformem legem tuam
quae dicit[31]: *Cibaria et virga et honus*[z, 32] *asino, panis et disciplina et opus servo.* 31 32
Tibi vaticinavit Zacharias propheta, dicens[*, 33]: *Non vivas, quia mendacium locutus* 33
es in nomine Domini. Deus manifestavit malitiam tuam, et conservavit[a] illi regnum et gloriam suam. Propter[b] cupiditatem et mendatium magna te[c] impietate perdidisti. Corrue nunc in obprobrium omnibus diebus vitae tuae. Per praecipitia[d] cupiditatis et falsitatis[e] crescat ignominia tua de die in diem, sicut[f] numerus parvus per artem

a) iam t. s. h. u. suam *deest* 1. b) confirmans 4. c) debilitatem 2 — 4. d) quam 2 — 4. e) dartonam 4. f) habentes n. m. t. Postea 1. habentes. Non post multos dies susceperunt 3. g) duxerunt secum 2. 3. h) quo 3. 4. i) factum 2. k) hlutharus 1. l) valde *deest* 1. m) i. enim eum ire in 4. iusserunt enim ut 3. n) *deest* 4. o) esse 4. p) *deest* 1. q) voluptati 1. r) *in hac voce desinit codex* 2. s) quos 3. 4. t) *deest* 4. u) hebo 4. v) de 3. 4. w) i. est 3. x) epilongium 1. epylogium 3. elogium 4. y) feci te 1. z) est post libertatem. Vestivit 4. *) vestivi te 1. a) et tu 4. b) domini 4. c) d. suum 3. 4. d) apostolicę 1. e) *deest* 4. f) quod hominibus ille sic praeciperet. Omnibus 4. g) impararet 3. h) i. enim sic praecepit: omnibus 3. i) *deest* 4. k) deo 3. 4. l) alibi 3. m) *deest* 4. n) hoc 4. o) aut d. t. *deest* 3. p) dicet 1. q) *deest* 3. 4. r) adoraveris 3. 4. s) *deest* 4. t) *deest* 4. u) n. u. *deest* 4. v) iuvenem 4. w) concinentem 1. x) et 3. 4. y) sustinuisti 3. 4. z) honus *corr.* onus 1. onus 3. 4. *) *deest* 4. a) consecravit 1. b) Propter . . . surgit in maximum *haec omnia desunt in codice* 4. c) magnę ate 1. d) praecipia 1. e) et f. *deest* 1. f) sic 2.

23) Ierem. Thren. 5, 8. 24) Matth. 10, 24. 25) Rom. 13, 1. 26) 1. Petr. 2, 17. 27) Matth. 4, 9. 28) i. e. adoraveris; *v* et *b* invicem commutantur. 29) i. e. onus. 30) eadem certe significatione ac *sustinuisti*. 31) Ecclesiast. 33, 25. 32) Iesai 37, 36. 33) Zachar. 13, 3.

833 arithmeticam surgit in maximum. Crudelis, adhuc inperfectum est canonicum iudicium tuum. Necesse est enim, ut perfectum fiat iudicium ad maiorem ignominiam tuam. Patres tui erant [a] pastores caprarum, non consiliarii principum. Tu cum ceterorum iudicio Iesse a sacerdotio deposuisti; nunc iterum revocasti eum [b] in gradum pristinum. Aut tunc, aut nunc falsum iudicium exhibuisti; imitator [c] eius fuisti, de
34 quo poeta in libro sexto Aeneidos [d] canit [34]:

Infelix Theseus, Flegiasque [e] *miserrimus omnes*
Ammonet [f], *et magna testatur voce per umbras:*
Discite iustitiam moniti et non tempnere Divos.
Vendidit hic auro patriam, dominumque potentem
Inposuit, fixit leges pretio atque refixit.

Quid possum tibi amplius dicere? Nisi [g] linguam habuissem ferream et labia [h] aenea, omnes nequitias tuas explanare [i] nec enumerare potuissem. Sed si aliquis fuisset, qui [k] poetico carmine omnia [l] facinora tua rimari voluisset, forsitan Smirnamum [m] vatem, vetustum Homerum, Mincianumque [n] Maronem cum Ovidio superare potuisset. Sed temptatio piissimi principis, quam pertulit a nequissimis, nihil ob aliud fuisse creditur, nisi ut probaretur eius bonitas, sicut et patientia beati Iob. Sed magna discrepatio [o] erat inter [p] persecutoribus utriusque. Qui beato [q] Iob insultabant, reges fuisse leguntur in libro beati Tobiae [r]: qui istum vero maxime [s] adfligebant, legales servi eius fuerunt [t] ac patrum suorum.

45. De Compendio postea duxerunt piissimum principum ad Aquisgrani palatium. Hoc audiens aequivocus eius filius, recessit a Bawaria [u] magno dolore compulsus ob iniuriam patris. Qui veniens ad palatium Franchonovurt, statim inde [v] direxit
35 legatos suos Gozbaldum abbatem [35] et presbyterum [w] et Morhardum palatinum comitem, postulans et imperans, ut erga patrem humaniorem exhibere [x] sententiam. Quod frater eius [y] Hlutharius benigne non susceperat [z]. Postquam illi legati [*] reversi sunt, statim alios destinavit ad patrem, qui prohibiti sunt ne eum viderent.

46. Postea perrexit Hlutharius de Aquisgrani palatio [a], pervenit Magontiam, ubi obviam venit ei frater, et colloquium inaequale habuerunt ibi propter hoc, quia omnes quos Hlutharius habebat secum, adversarii erant patris sui iniuste; quos autem Hludowicus habebat secum, fideles erant patri suo ac sibi. Inde revertens Hlutharius venit Aquis palatium, celebravitque [b] natalem Domini adhuc clauso patre.

834 47. Post sanctum diem epiphaniae iterum Hludowicus misit legatos suos ad pa-
36 trem, Grimaldum [c] venerabilem abbatem [36] atque presbyterum [d] et Gebaardum [e] nobilissimum atque fidelissimum [f] ducem. Qui venientes Aquis, consensit eis Hlutharius, ut viderent patrem cum insidiatoribus, quorum unus vocabatur Othgarius [g] episco-
37 pus [37], alter vero Righardus [h] perfidus. Venientes legati ad conspectum principis [i], humiliter prosternentes se pedibus eius [k]. Posthaec [l] salutaverunt eum ab aequivoco filio suo. Secreta vero verba [m] noluerunt ei indicare propter insidiatores praesentes, sed aliquo motu signorum fecerunt eum intellegi [n], ut [o] aequivocus [p] eius hoc [q] consentire noluisset [r] supplicium patris.

48. Illis missis abeuntibus, statim Hlutharius compellens [s] patrem, ut cum eo [t] iret iterum [u] ad Compendium, qui consentiens filio perrexit cum eo. Hoc audiens aequivocus filius eius [v], coadunata multitudine secutus est eos; qui cum non longe esset [w] ab eis, Hlutharius dimisit patrem, et recessit ab eo cum consiliariis suis impiis. Aequivocus [x] vero filius eius pervenit ad eum, et honorifice [y] suscepit eum, et reduxit

a) fuerunt 4. b) r. eum *deest* 1. c) immitator 1. d) aeneidorum 3. e) feguasque 3, flegrasque 4 f) admonet 4. g) dicere. Nam si 3. 4. h) labra 4. i) explicare 3. 4. k) f. qui *deest* 3. l) *deest* 4. m) smirmanum 1. 3. smyrnaeum 4. n) minciarumque 1. o) discretio 3. 4. p) in 3. 4. q) beatum 3. r) thobiae 4. in l. b. tobiae *deest* 3. s) *deest* 4. t) erant 4. u) baioria 3. v) *deest* 3. w) et p. *deest* 3. 4. x) exhiberet 3. 4. y) suus 3. z) suscepit 3. 4. *) *deest* 3. a) et pervenit 3. 4. b) c. ibi 3. 4. c) grimoldum 3. 4. d) atque p. *deest* 3. e) gebahardum 3. gebehardum 4. f) a. f. *deest* 1. g) olgarus 3. 4. h) richardus 3. 4. i) et humiliter 3. 4. k) suis 3. 4. l) *deest* 4. m) *deest* 4. n) intelligere 4. o) quod 4. p) aequivocus filius eius 6. q) hoc essentire voluisset 1. r) noluisset scilicet s. p. 4. s) compulit 4 t) eo veniret ad 4 u) *deest* 3. v) audiens lodewicus 4 w) abesset ab 4 x) lodewicus 4. y) honeste suscepit et 4.

34) vers. 617 - 621. 35) Altahae inferioris, et archicappellanum. cf. Eccardi Franc. Orient. 2, 246. 36) Weissemburgensem. Eccard. l. c. 2, 198. 37) Moguntiensis.

iterum ad Aquis ad sedem suam, et Deo iubente restituit eum in regnum et in[a] lo- [834] cum suum. Et ibi pariter[b] sanctum pascha Domini celebraverunt.[c] Hoc audiens Ebo[d], statim fugam iniit; qui[e] comprehensus, coactus perductus est ad praesentiam principis[f], qui commendavit eum ad custodiendum[g].

49. Eodem anno, qui est annus regni eius 21, omnibus indulgentiam praestitit, qui eum coacti relinquerunt[h]. Et hoc non fuit[i] ei et[k] honerosum[l] vel[m] grave, qui est piissimus imperatorum, quod antea[n] pepercit[o] inimicis suis, implens illud[p] evangelicum praeceptum, quo dictum[q] est[38]: *Dimittite, et dimittetur vobis.* Praemium [38] bonum et magnum praeparat ei[r], qui hoc praeceptum constituit[s, 39]: *Quem enim di-* [39] *ligit Dominus*[t] *corripit; flagellat autem*[u] *omnem filium quem recipit;* et qui sponte correptiones Domini[v] non suscipit, filius eius fieri non poterit[w].

50. Sed summopere praecavendum[x] est, ne amplius fiat, ut servi sint consiliarii sui; quia si possunt, hoc maxime construunt, ut nobiles opprimant, et eos[*] cum vilissima propinquitate eorum exaltare studeant. Hoc non condecet sanctae dignitati suae[y], hoc raro contigerat temporibus sanctae memoriae genitoris sui, ut aliquis de talibus ad honorem conscendit. Hunc maxima disciplina perdocuit[z], ne superbire inciperet. Hoc exemplum nunc exercere maximum[*] opus est. Quando in temptatione sua[a] erat mitissimus principum, hi[b] tales tam molesti ei fuerunt, qui eis inmeritis omnem benignitatem exibuit[c]. Quid subiectis faciant, nulli interrogandum[d] opus est.

51. Postquam praevaluit imperator, misit fideles legatos suos partibus Italiae, ut reducerent coniugem suam saepe mendaciis[e] afflictam. Qui venientes susceperunt eam honorifice, et perduxerunt eam cum iocunditate et laetitia ad praesentiam principis, qui erat tunc temporis in[f] Aquisgrani palatio.

52. Hlutharius vero residens in civitate Cavillonum[g], ubi[h] multa mala commiserat, expoliando aecclesias Dei, fideles patris sui, ubicumque eos[i] comprehendere potuerat, praeter legatos tantum, martires[k] exibuit. Insuper et sanctimonialis[l] feminam, quae erat soror ducis Bernhardi, nomine Gerbirch[m], iussit in vase vinatico claudere, et proicere in flumen Ararim, de quo poeta[40] canit: [40]

Aut Ararim Parthus[n] *bibet*[o], *aut Germania Tygrim*[p].

Ibi eam diu affligens, quousque extinxit eam[q] iudicio coniugum impiorum consiliariorum eius[r], implens psalmodicam prophetiam[s, 41]: *Cum sancto sanctus eris, et* [41] *cum perverso perversus*[t].

53. Post hoc misit legatos suos imperator ad illum[u], Marachwardum[v] venerabilem[w] abbatem[42], cum ceteris fidelibus suis, cum epistolis exortatoriis, quibus am- [42] monuit eum inprimis, ut recordatus fuisset[x] omnipotentis Dei et mandatorum eius, ut averteret se a via sua prava, ut[y] intellegeret quam districtum iudicium esset Dominum[z] contempnere in praeceptis suis. Dicit enim Deus inter alia praecepta[43]: [43] *Honora patrem et matrem*, et: *Qui maledixerit*[*] *patri vel matri, morte moriatur.* Hoc praeceptum non per prophetas mandavit neque per apostolos, sed ipse Deus scribendo observare praecepit, et quam grave sit hoc praetermittere, in libro Deutronomio[a, 44] postmodum ostendit dicens: *Si genuerit homo filium contumacem et proter-* [44] *vum, qui non audiat patris aut matris imperium, et coercitus oboedire contempserit, adpraehendent eum, et ducent ad seniores civitatis illius et ad portam iudicii, dicentque ad eos: Filius iste noster protervus et contumax est, monita nostra audire temnit*[b], *commessationibus vacat et luxuriae atque conviviis*[c]: *lapidibus eum obruet po-*

a) *deest* 4. b) simul 4. c) celebrarunt 4. d) hebo 4. e) iniit sed c. 4. f) imperatoris 3. g) c. Deo gratias 3. h) reliquerunt 3. 4. i) non sit ei 1. k) *deest* 3. 4, l) onerosum 3. 4. *deest*. m) nec *Wratislav.* n) antea 1. o) praecepit 1. p) *deest* 3. 4. q) quod dictum 1, r) ei deus 4. s) implet 3. t) *deest* 4. u) et flagellat o. 4. v) eius 4. w) potest 3. 4. x) cavendum 4. y) quando hoc 3. quoniam hoc 4. z) conscenderet; quin eum maxima cum disciplina regebat ne 3 — 4. *) *deest* 4. a) *deest* 4. b) si 4. c) exhibuit 3. 4. d) interrogare 4. e) mendiciis 1. f) *deest* 3. 4. g) cabilionum 4. h) ibi 3. i) *deest* 3. 4. k) t. in. *deest* 3. l) sanctimonialem 3. 4. m) gerbire 3. gerberg 5. n) pardus *Pith.* partus *Chesn.* o) bibat *Pith. Chesn.* p) tigrim 3. 4. q) *deest* 3. r) *voces* quousque, eam, coniugum, eius *desunt* 4. s) psalmiotam 3. t) perverteris 3. 4. u) ad lotharium 4. v) marcuardum 3. marcwardum 4. w) *deest* 3. x) recordaretur 4. y) et 3. 4. z) deum 4. *) maledicit 3. 4. a) deuteronomii 4. b) contemnit 3. 4 c) convivio 4

38) Luc. 6, 37. 39) Hebr. 12. 6. 40) Virgilii Ecl. I. 63. 41) Psalm. 18, 27. 42) Prumiensem. 43) Exod. 20, 12; 21, 17. 44) 21, 18–21. *) i. e. *se.*

834 *pulus civitatis, et morietur, ut*[a] *auferatis*[b] *malum de medio vestri. Et*[c] *universus Israel audiens pertimescat*[d].

54. Postquam Hlutharius locutus fuisset cum supradictis missis, legationem eorum grave[e] ac dure[f] suscepit, et minas eis promisit, quod adhuc non est impletum, neque postmodum fiet[g]. Illi revertentes[h] ab eo, venerunt ad imperatorem, nuntiantes ei omnia quae audierant[i]. Inde pater eius ingemiscens, congregavit multitudinem copiosam, et perrexit post eum ubi audierat eum esse. Venerunt filii eius obviam ei, Pippinus ab occidente et aequivocus eius[k] ab oriente[l], uterque cum magna multitudine ad obsequium patris. Cumque properarent[m] Aurelianensium civitati[n], ubi erat Hlutharius prope cum seductoribus suis impiis, de quibus superius mentio facta est, noluit quiescere[o] exhortationibus patris; sed quadam nocte elongavit se ab eo quasi fugiendo. Tunc imperator misit legatos suos post illum[p], Badaradum[q] episcopum Sa-
45 xonicum[45], et Gerhardum[r] nobilissimum ac fidelissimum[s] ducem, et Berengarium sapientem, propinquum suum. Qui venientes ad eum, statim supradictus[t] episcopus praecepit[u] ei cum edictu[v] omnipotentis Dei sanctorumque omnium eius[w], ut se[x] alienaret a societate impiorum seductorum eius, ut licuisset fideles[y] imperatoris ostendere, si voluntas Dei esset, ut discordia eorum permaneret, an non[z]. Post legationem episcopi supra nominati[*] duces protulerunt quod eis imperatum fuerat. Quos statim rogavit ad modicum tempus egredi foras, et statim[a] iterum[b] revocavit, deprecans eos, ut ei consilium dedissent[c] de omnibus actis[d] suis. At illi instruxerunt eum, ut veniret ad misericordiam[e] patris cum ceteris seductoribus[f], promittentes pacem. Et ille cum eis[g] promisit venire. Inde regredientes[h] legati venerunt ad principem, nuntiantes ei quae gesta erant[i].

55. Post eos[k] venit Hlutharius ubi erat imperator, pater eius, sedens in papi-
46 lione suo, quod[46] erat extensum[l] in altum valde in campo magno, ubi eum exercitus omnis contemplari potuit[m], et filii eius fideles steterunt iuxta eum. Tunc veniens Hlutharius cecidit ad pedes patris[n], et post eum socer eius Hug[o] timidus. Tunc Matfridus[p], et ceteri omnes qui primi erant in facinore illo, postquam surrexerunt de terra, confessi sunt se valde deliquisse. Post haec iuravit Hlutharius patri suo fidelitatem[q], ut omnibus imperiis suis obedire debuisset[r], et ut iret in Italiam et ibi maneret, et inde non exiret nisi per iussionem[s] patris. Tunc iuraverunt et ceteri. Post haec piissimus princeps indulgentiam dedit eis, si hoc iuramentum conservarent[t]. Dimisit eos habere patrimonia et omnia quae habebant, praeter quod ipse manu propria tradidit eis. Diviserunt se ibi, et Hlutharius perrexit in Italiam cum consentaneis
47 suis pessimis[u], et statim[47] Matfridus, qui erat maximus incentor[v] omnium illorum malorum, mortuus est et ceteri nonnulli. Hi vero qui remanserant, febre correpti sunt.

56. Imperator vero inde regrediens, venit ad palatium Theodonis, et ibi to-
835 tam hiemem peregit. Post natalem Domini altero anno habuit conventum magnum populorum, et ibi Ebo[w] turpissimus rusticus venit, quem ibi[x] episcopi firmiter movere[y] non ausi sunt, timentes ut[z] eorum proditor existere debuisset. Et ideo suaserunt eum[*], ut se[a] concrederet[b] ministerium sacerdotale minime habere posse; quod et[c] ita fecit, et ideo sic plane dimissus est. Quod adhuc omnino emendare opus est, quia melior[d] est[e] iustum iudicium sanctorum patrum exercere in eo, quam falsam pietatem sub obtentu religionis demonstrare.

a) et 3. b) auferetis 3. auferatur 4. c) Et .. pertimescat *deest* 4 d) pertimescet 3. e) graviter 4. f) ac d. *deest* 3. g) quae non sunt impletae neque postmodum factae 1. h) redeuntes 4. i) audierant et viderant 3. viderant et audiverant 4. k) et lodewicus 3 l) et a. c. a. oriente *deest* 1. m) appropinquarent ad a. 4. n) civitatem 3. 4. o) acquiescere 3. 4. p) eum 3. 4. q) baradadum 3. 4. baduradum 6. r) gebehardum 3. 4. s) ac f. *deest* 3. 4. t) iam dictus 4. u) praecipit 4. v) edicto 4. w) et sanctorum eius 4. x) *deest* 3. 4. y) fidelitates 3. z) an no 1. *italice.* *) supradicti 3. 4. a) rogavit ad m. t. c. f. et statim *deest* 1. b) *deest* 4 c) darent 4. d) actibus 3. 4. e) praesentiam 3. 4. f) s. suis 3. 4. g) illis 3. 4. h) revertentes 4. i) ei quicquid gestum erat 4. k) postea 2. postquam 4. l) qui erat extensus 3. 4. m) contemplabatur 4. n) eius 3. o) hugo 3. 4. p) macfridus 3. mathfridus 4. q) et ut 3. 4. r) voluisset 1. s) nisi permissione 3. 4. t) servarent 3. u) *deest* 4. v) intentor 1. w) hebo 4. x) alii 3. 4. y) amovere 3. 4 z) quod 4. *) ei 3. 4. a) sibi 3. 4 b) ostenderet 4. c) *deest* 4 d) melius 3. 4. e) esset 3.

45) Paderbornensem. 46) Iterum Germanum audis; *das Zelt* apud nos generis neutrius est. 47) anni 836 autumno. cf. ann. Bert. Fuld. et vitam Hludowici.

57. Ipso eodemque [a] anno perrexit imperator partibus [b] Lugdunensium, ubi obviam ei venerunt filii sui Pippinus et aequivocus filius eius — qui adhuc imitator [c] filiorum est suprascriptorum [48] — qui natum [d] iuniores fuerunt [e]. Ibi sedebat imperator 48 cum filiis suis, quousque [f] legati [g] in Italiam venerunt [h] ad Hlutharium, et inde revertentes pervenerunt ad eum [i]. Inde reversus est imperator [k], venit Aquis ad sedem suam: et Pippinus reversus est in Aquitaniam, et aequivocus imperatoris perrexit partibus [l] Austriae [m].

58. Eodem anno ipso in itinere obiit Berengarius [n], dux fidelis et sapiens, quem imperator cum filiis suis luxit multo tempore. Iste est annus vicesimus secundus [o] [49] regni domni Hludowici piissimi imperatoris, quem conservare et protegere diu 49 in hoc saeculo dignetur [p] feliciter commorantem, et post haec discurrentia tempora perducere concedat [q] ad societatem omnium sanctorum eius ille, qui est [r] benedictus in saecula saeculorum [s]. Amen.

IN CODICE BIBLIOTHECAE CAESAREAE VINDOBONENSIS
HAEC SUBIICIUNTUR:

Anno vero regni sui 23. habuit imperator colloquium cum fidelibus suis in 836 praedio regali Theodonis mense Maio. Et ibi venerunt legati Hlutharii a [t] partibus Italiae, Walach qui erat abbas, et Rihhardus perfidus, et Ebarhardus fidelis cum ceteris nonnullis, nunciantes eum libenter venire ad patrem, si pacifice potuisset. Tunc aliqui episcopi et ceteri optimates promiserunt ei fidem cum iuramento, si infirmitas non prohibuisset. Tunc praenunciavit domnus imperator generale concilium suum Wormaciam civitatem habere, et iussit ut Hlutharius ibi oviam [u] venisset mediante mense Septembrio. Cumque die statuto imperator Wormaciam deveniret cum magna multitudine, et filii sui Pippinus et Hludowicus cum exercitu eorum, ibi iterum venientes legati Hlutharii, et nunciaverunt Hlutharium in febre bis [v] interea valde laborare, et minime venire potuisse. Eodem anno supradictus Walah mortuus est et ceteri nonnulli infidelium. Eodem anno Hetti beatus Treverensis archiepiscopus [50], divino 50 iussu instinctus, asportavit corpus sancti Castoris de loco in quo antea requiescebat, qui vocabatur Caradona [51], ad locum qui vocatur Confluentes, ubi Mosella in 51 Renum intrat, ad monasterium quod ipse supradictus archiepiscopus a fundamento construxerat, sicut ei in visu praecepit sanctus Maternus, qui erat tercius Treverensis archiepiscopus. Et in festivitate sancti Martini venit sanctum corpus ad Confluentes cum magno honore; et in crastinum die dominico consecravit supradictus pontifex illam ecclesiam in honore sancti Castoris et omnium sanctorum confessorum. Et post consecrationem suscepit sanctum corpus, et collocavit illud in ecclesia honorifice, sicut dignum erat. Octavo vero die post consecracionem, quod est 14. Kal. Decemb. die dominico, venit domnus imperator cum coniuge et liberis, et post missarum sollempnia obtulit ibi maxima dona in auro et argento, et mansit ibi duos dies et totidem noctes; et honoravit eum supradictus pontifex cum coniuge et liberis et omni cum familia sua donis innumeris. Domnus imperator rediit Aquis ad sedem suam, et ibi totam hiemem permansit.

a) *deest* 4. b) ad partes 4. c) initator 1. imitator est supradictorum qui natu iuniores erant 6. d) natu 3. e) pippinus et lodewicus qui natu iuniores erant 4. *media desunt.* f) quoadusque 4. g) 1 sui in 4. h) venirent 4. i) et inde r. p. ad eum inde *deest* 4. k) et venit 3. 4. l) aquitaniam; lodewicus p. ad partes 4. aquitaniam et ludowicus perrexit austrie. 6. m) austrae 3. n) berngarius 1 o) XXV. 3. XXIII. 4. p) *deest* 3. 4. q) dignetur 3. 4. r) est benedictus deus 3. est deus b. 3. 4. s) *deest* 3. 4. t) ā *codex*. u) *sic*. v) in febribus interea?

48) haec fortasse opere absoluto, cum Hludowicus postea rebellasset, adiecta sunt. 49) supra vidimus Theganum annos imperatoris ab anno 814 computare, quare annus 835 vicesimus secundus eius dicatur necesse est. 50) obiit a. 847. Regino. 51) Carden ad Mosellam, in pago olim Meginensi.

837 Anno vero 24. praenunciavit imperator, ut cum omni exercitu voluisset ire Ro-
52 mam cum filiis suis Pippino et Hludowico, et statuit sediciones[52] in nonnullis locis contra Danaos. Illi vero Danai nave venientes ad unam sedictionem, et interfecerunt ibi innumerabilem multitudinem christianorum; et ibi cecidit Hemminch qui erat ex stirpe Danorum[a], dux christianissimus, et Eccihardus alius dux, et multi optimates imperatoris; et aliqui comprehensi sunt et postea redempti. Hoc audiens imperator, dimisit iter quod praenunciatum habebat, et revertens ad praedium Gundulfi, cum omni exercitu venit Noviomagum castrum, quod situm est super fluvium Valum.

EXPLICIT ORIGO REGUM ATQUE ACTA.

a) *sic.* 52) stationes militum vel pagensium.

VITA HLUDOWICI IMPERATORIS.

Opus hoc a viro inde ab anno 814 *imperatoris in aula versato eique familiari, et qui moribundo solum non proxime adesset, compositum esse, ex ipso colligimus. A studio partium, quae imperatoris domum totumque regnum huc illucque agitabant, alienus, nec Iudithae nec filiorum assecla, domino tantum suo fideliter adhaesisse, communes tantum eius et imperii hostes odio prosecutus esse videtur, non tamen contumeliis ut Theganus, sed sola rei gestae narratione in eos invectus. Inter fontes operis ab ipso indicatos, Adhemarum monachum nominat, quem ne pro Aghenardo seu Einhardo habeamus, id solum, quod eum monachum non abbatem nuncupat, seque eum* usque ad *tempora imperii secutum esse dicit, obstat, quum et verba* „qui ei (*imperatori*) coaevus et connutritus est“ *in Einhardum quadrent, immo ad eius (in praefatione vitae Karoli) de se ipso verba alludere videantur, et nostrum Einhardi annales* inde ab *anno* 814 *usque ad exitum eorum, paucis de suo passim insertis, exscripsisse, nemini dubium esse possit. Einhardi quoque vitam Karoli ante oculos ei fuisse, capite* 2. *adnotavimus. Post annum* 829 *ipsum operis sui ducem et auspicem, sed in temporum ratione paulo negligentiorem, quique in ea ab optimis huius aevi scriptoribus, Fuldensi et Bertiniano, parumper discedat, agnoscimus; unde et opus non inter ipsa regni et aulae negotia, sed imperatore demum defuncto, scribi inceptum intelligimus. Annum ut plurimi huius aevi historici a nativitate Domini inchoat. Scribendi ratio nec elegans nec admodum barbara, Verbi tamen genera, Activum loco Passivi usurpat, et De-*

ponentis formae passivam vim tribuit, orationem directam pro obliqua adhibet, loco Ablativorum Accusativis absolutis utitur.

Subsidia in edendo opere praeter Einhardi annales annis 814 — 829, *haec fuere:*

1) *Codex bibliothecae Caesareae Vindobonensis in Catalogo historiae profanae numero* 667. *signatus, in quo noster Einhardi vitam Karoli excipit. In membrana saeculo nono exeunte vel decimo exaratus, ut in tabula operi subiecta videre est, saeculo decimo ecclesiae sancti Eucherii Trevirensis pertinebat. Scribendi in eo modus a communi eo recedit, quod litteram* h *addat vel demat,* i *et* y, b *et* p, d *et* t *unum pro altero usurpet, quod tamen, utpote saeculo ei proprium, in universum minime tollendum censui. Nec tamen potui, quin Germanicas et Italas verborum formas nonnunquam in eo obvias, quum nullius ceterorum adsensu confirmarentur, e textu sublatas in adnotationes reiicerem, cuiusmodi* confirmavit se indigno, festivitate agendam, quaragesima, *sunt. Vitiis multis laborat, praecipue vocibus ab invicem non satis distinctis, et littera aut syllaba finali et initiali tam inutiliter repetita quam omissa; tamen ad genuinam lectionem et aetate sua et styli indole proxime accedere nobis visus est, quod iudicium loci aliquot in editis omnibus depravati et hic tantum, ut Einhardi annales collati ostendunt, sani, e. g. capite* 37. „et Hunfridum comitem mitteret Curiae" *confirmaverunt, ut eum novae editionis fundamentum ponerem. Qua in re fortunam ita nactus sum propitiam, ut quum illum anno* 1820 *Vindobonae in usus meos vertissem, anno sequenti Romae codicem utrumque Vaticanum, in omnibus fere Vindobonensi adstipulatum, inspicere liceret. Quorum quidem prior est*

2) *Codex in bibliotheca reginae Sueciae numero* 637. *adservatus, chartaceus in* 4° *saeculo decimo septimo conscriptus, bonae tamen notae et qui nec a Vindobonensi nec ab alio nobis cognito pendeat, illius autem lectionibus plurimum suffragetur. Ex eodem eum fonte fluxisse, eaedem bonae pravaeque lectiones evincunt. Scriba magna diligentia quem prae oculis habebat codicem expressisse existimandus est. Lacunam capite* 55 *et* 56 *obviam in alio codice nullo offendi.*

3) *Codex bibliothecae Suecicae Vaticanae Nro.* 692 *notatus, membranaceus, scriptori Langobardico sive Beneventano saeculi duodecimi debetur. In universum Vindobonensi et alteri Vaticano consentit; nonnunquam solus Vindobonensi, alias editionibus adhaeret; sed et sua ei manent, haud raro pessima, quando locum obscurum vel corruptum proprio Marte emendare conatus est.*

4) 5) *Bouquetus Tomo SS. Francic. VI. pag.* 86. *sqq. tres codices adhibuit, quos numeris* 4. 5. 6. *distinguendos curavimus, ita tamen ut*

quum Bouquetus ipse nonnisi raras eorum lectiones proponat, numero 4. *plurimum pro editione eius uti coacti fuerimus. Bouquetus enim Chesnii ea in re exemplum secutus, qui minorem codicibus quam Pithoei editioni fidem adhibuit, non tantum codicibus suis quantum Chesnio et Pithoeo, vanisque suimet ipsius emendationibus tribuit, Freheri praeterea editione aut ignorata aut posthabita, cuius tamen lectiones, licet propter Aimoini consilium saepe a genuino textu recedant, codicibus solis consentire et in re ancipiti et Pithoeo et Chesnio praeponendas esse, experti sumus. Et pauca a Bouqueto ex codicibus duobus regiae Parisiorum bibliothecae prolata, ipsos cum codicibus* 1. 2. 3. *convenire demonstrant; quorum igitur auctoritatem et ea causa editionibus antehaberi oportuit.*

6) *Tertius Bouqueti codex opus nostrum non tam fideliter proponit, quam illud pro lubitu contrahat. Quem olim ecclesiae Lemovicensi pertinuisse, ex iis quae Bouquetus capite* 19. *adducit, deprehendere mihi visus sum.*

7) 8) *Chesnius quoque duobus regiae Parisiorum bibliothecae codicibus, iisdem forte quibus Bouquetus, usus est; lectiones rarissimas margini adspersit, nec, utrius codicum sint, apparet, quare editionis tantum lectiones numero* 7. *signavimus.*

9) *Petrus Pithoeus, qui omnium primus auctorem nostrum Scriptorum coaetaneorum XII. pag.* 336 — 426. *cum eruditis communicavit, de codicis sui origine nihil praefatus est. Ferrariensem tamen fuisse, ex capitis* 19. *interpolatione satis apparet. Textum eius a Chesnio atque Bouqueto vano conatu immutari (vel ut eis videbatur emendari) coeptum, iam supra indicavi.*

10) *Ultimam Freheri editionem Aimoini (in Corpore historiae Franciae pag.* 445 — 476) *in rem nostram vocavi, multis certe a textu nostro diversam, quippe qua alia omittantur, alia pro monasterio sancti Germani facientia inserantur, non tamen, quantum iudicium ferre licet, editoris consilio corruptam, ita ut non semel codicibus nostris contra editiones consentiat. Additamenta alio loco daturi sumus.*

Quorum quidem subsidiorum ope, et adhibito, ubi necesse erat, lenissimo medicamine emendationis, quae ipsam se offerre videbatur, textum genuinae integritati restituere conatus sum. Plurimum tribus codicibus, et tum solum editioni aliquid tribui, quum illos, utpote ex communi et antiquissimo fonte profluos, inde iam vitium quoddam traxisse vel vocabulum aliquod, quo sensus plane indigeret, haud accepisse, conspicerem. Versione Gallica in sancti Dionysii chronicis obvia, ut parum fideli et accurata, non usus sum; nec codicum auctoritati ulla in re coaequanda sunt.

Cum[b] gesta priscorum bona malave, maxime principum, ad memoriam reducuntur, gemina in eis utilitas legentibus confertur. Alia enim eorum utilitati et aedificationi prosunt, alia cautelae. Quia enim primi in sublimi consistunt veluti specula, et ideo latere nequeunt, eo quod[c] fama eorum latius propagatur, quo[d] et diffusius cernitur, et tanto quique illorum bono plurimi alliciuntur[e], quanto praeminentiores[f] se imitari gloriantur. Haec ita se habere maiorum produnt monimenta[g], qui relatione sua posteritatem instruere studuerunt, quisque principum quo calle[h] mortalium iter triverit. Quorum nos studium imitantes, nolumus esse vel praesentibus inofficiosi vel[i] futuris invidi, sed actus vitamque Deo amabilis atque orthodoxi imperatoris Ludowici, stilo licet minus docto, contradimus. Fateor enim et absque fuco adulationis dico, quia succumbit cuiusque, non dico meum quod[k] perexiguum est, sed magnorum ingenium materiae tantae[l]. Etenim auctoritate divina addiscimus[m], sanctam sapientiam docere[n] sobrietatem et sapientiam[o] et iustitiam et virtutem, quibus nichil est melius[p] in vita hominibus: quarum ille ita comitatui indivise adhaesit, ut nescires pocius quam in eo ammirari[q] deberes. Quid enim eius sobrietate sobrius[r]? quae alio nomine frugalitas sive temperantia nominantur[s]. Ita enim ea usus est, ut illud vetustissimum proverbium et ad coelum usque caelebratum ei fuerit familiarissimum, quo dicitur[t]: Ne quid nimis. *Sapientia vero delectabatur ea, quam scripturae de[u] auctoritate didicerat dicente[1]:* Ecce timor Domini ipsa est sapientia. *Iustitiam* 1 *porro quanto coluerit affectu, testes sunt qui eius novere studium, quo flagrabat, ut quisque ordo hominum ordini suo iusta persolveret, et Deum[v] super omnia, proximum vero tamquam se diligeret. Iam vero virtus adeo ei coaluerat, ut tot ac tantis pulsatus malis, lacessitus tam privatis quamque externis iniuriis, nullo tamen pectus eius, Deo custode invincibile, potuit[w] iniuriarum pondere frangi. Uni tantummodo ab aemulis ascribebatur[x] succubuisse culpae, eo quod nimis clemens esset. Nos autem cum apostolo[2] dicamus talibus:* Dimitte illi hanc iniuriam. *Sed haec utrum ve-* 2 *ra necne sint, perlegens quisque scire poterit. Porro quae scripsi, usque ad tempora imperii Adhemari[y] nobilissimi et devotissimi monachi relatione addidici[z], qui ei coaevus et connutritus est; posteriora autem, quia ego rebus interfui palatinis, quae vidi et comperire potui, stilo contradidi[*].*

1. Famosissimus regum nullique suo tempore postponendus Karolus[a], cum post obitum paternum[b] fratrisque Karlomanni[c] infaustum occubitum populi regnique Francorum suscepisset unicum gubernaculum, invincibile sibi arbitratus est[d] affore salutis prosperitatisque suffragium, si aecclesiae paci concordiaeque adminiculans, pacificos quidem sub unione fraterna artius[e] vinciret[f], rebelles autem[g] aequa severitate percelleret, necnon et oppressis a paganis opem ferret, sed et ipsos christiani nominis inimicos ad agnitionem confessionemque veritatis quoquo modo perduceret. His igitur conatibus regni sui auspicia dedicans, et Christo tuenda et corroboranda[h] committens, postquam res Frantiae[i], prout libuit et utile iudicavit, Deo annuente composuit, ad Aquitaniam transiit recidiva bella meditantem et[k], Hunaldo[l] quodam tyranno auctore, 769 iam iamque in arma ruente. Eius ergo[m] terrore coactus est idem[n] Hunaldus et Aquitaniam linquere, et fugae subsidio vitam delitescendo atque oberrando servare.

2. His peractis, et rebus tam publicis quamque[o] privatis pro oportunitate[p] dispositis, reliquid[q][3] Hildegardam[r] nobilissimam piissimamque[s] reginam in villa re- 3 gia cuius[t] vocabulum est Cassinogilus[u], gemina gravidam prole, et transiit Garon-

a) prologus 4. 7. b) Quum *editi. Haec praefatio deest in* 10. c) *deest* 3. 4. 7. 9. d) quod 1. 2. e) alliciuntur 1. f) prominentiores 4. 7. g) monumenta 2. 4. 7. 9. h) quo carne calle 3. i) imitantes novitatem vel futuris 3. k) meum dum p. 3. l) materia etenim 3. m) adiscimus 1. 2. discimus 3. 4. 7. 9. n) *deest* 1. 2. o) sobr. et sap. *deest* 2. p) *deest* 1—3. dulcius 4. 7. 9. melius *Bouq. in margine.* q) admirari 3. 4. 9. r) magis sobrium *codex unus Bq.* s) nominatur 2. 4. 7. 9. t) quod rus 3. u) *deest* 4. 7. 9. v) dominum 4. 7. 9. w) potuerit 4. x) adscribebatur 4. y) adhdemari 9. z) didici 3. 4. 7. 9. *) explicit prologus. incipit vita eiusdem 4. incipit narratio vitae 7. a) Carolus 4. 7. 9. 10. *sic deinceps.* b) patris 2. c) Carlomanni 4. 7. 9. 10. d) *deest* 4. e) arctius 4. 7. 9. 10. f) vinceret 1. 3. g) *deest* 2. 4. h) et c. *deest* 2. i) franciae 3. 4. 7. 9. 10. k) *deest* 4. l) unaldo . . unaldus 1. hunoldo . . hunoldus 3. 4. 7. 9. 10. m) Eius quoque 3. n) isdem 2. 3. o) quam 2. 4. 7. 9. 10. p) opportunitate 4. 7. 10. *sic constanter.* q) reliquit 2. 3. 4. 7. 9. 10. r) hildegardem 4. s) purissimamque 1. t) cui 2. u) casinogilus 10.

1) Iob. 28, 28. 2) 2. Corinth. 12, 13. 3) i. e. reliquit.

nam [a] fluvium, Aquitanorum et Wasconum [b] conterminem [c], quam regionem iamdudum in deditionem susceperat, Lupo principe se et sua eius nutui dedente. Ibidem etiam quae oportunitas utilitasque dictavit explicitis, statuit Pyrinaei [d] montis superata
778 difficultate ad Hyspaniam [e] pergere, laborantique aecclesiae sub Sarracenorum acerbissimo iugo Christo fautore suffragari. Qui mons cum altitudine coelum pene contin-
4 gat, asperitate cautium horreat, opacitate silvarum [4] tenebrescat, angustia viae vel potius semitae commeatum non modo tanto exercitui, sed paucis admodum pene intercludat, Christo tamen favente, prospero emensus est [f] itinere. Neque enim regis animus, Deo nobilitante generosissimus, vel [g] impar Pompeio, vel segnior esse curabat
5 Hannibale [5], qui cum magna sui suorumque fatigatione et perditione [h] iniquitatem huius loci olim evincere curarunt. Sed hanc felicitatem [i] transitus, si dici fas est, foedavit [k] infidus incertusque fortunae ac vertibilis successus. Dum enim quae agi potuerunt in Hyspania [l] peracta essent, et prospero itinere reditum [m] esset, infortunio obviante extremi quidam in eodem monte regii caesi sunt agminis. Quorum, quia
6 vulgata [6] sunt, nomina dicere supersedi.

3. Rediens [n] ergo rex repperit [o] coniugem Hildegardam [p] binam edidisse prolem masculam [q]; quorum unus inmatura morte praereptus, ante pene mori quam sub luce vivere coepit, alter prospero eventu materno fusus utero, infantilibus nutriebatur in-
778 pendiis. Nati sunt autem anno incarnationis domini nostri Iesu Christi septingentesimo septuagesimo octavo. Sed eum qui vividam promittebat qualitatem, cum per babtismatis [r] sacramentum renasci contigisset, Hludowicum [s] vocitare [t] patri placuit, eique regnum quod sibi nascendo dicaverat contradidit. Sciens porro rex sapientissimus atque perspicacissimus Karolus, regnum esse veluti corpus quoddam, et nunc isto nunc illo incommodo iactari, nisi consilio [u] et fortitudine, velut quibusdam sanitas medicis accepta tutetur [v], episcopos quidem modo quo oportuit sibi devinxit. Ordinavit autem per totam Aquitaniam comites, abbates [w], necnon alios plurimos quos vassos vulgo vocant [x], ex gente Francorum, quorum prudentiae et fortitudini nulli [y] calliditate nulli vi obviare fuerit tutum, eisque commisit curam regni prout utile iudicavit, finium tutamen, villarumque regiarum ruralem provisionem. Et Biturigae [z] civitati primo Humbertum [*], paulo post Sturbium praefecit comitem; porro Pictavis Abbo-
7 nem, Petragoricis autem Widbodum [a], sed et Arvernis [b] Iterium, necnon Vallagiae [7] Bullum, sed et Tholosae Chorsonem [c], Burdegalis Sigwinum, Albigensibus vero Haimonem [d], porro Lemovicis Hrodgarium [e].

4. Quibus rite peractis [f], Ligerim cum reliquis transmeavit copiis, et Lutetias
780 quae alio nomine Parisius vocatur, sese recepit. Post non multum sane tempus incidit ei desiderium dominam quondam orbis videre Romam, principisque apostolorum atque doctoris gentium adire limina, seque suamque prolem eis commendare, ut talibus nitens suffragatoribus, quibus coeli terraeque potestas attributa est, ipse quoque subiectis consulere, perduellionum etiam [g], si emersissent, proterviam proterere posset; ratus etiam non mediocre sibi subsidium conferri, si a vicario eorum cum bene-
781 dictione sacerdotali tam ipse quam et filii eius regalia sumerent insignia. Quae res Deo prosperante pro voto cessit, ibidemque Hludowicus eius filius, cunarum adhuc utens gestatorio, benedictione regnaturo congrua et regali insignitus est diademate per manus Adriani venerandi antistitis. Peractis igitur omnibus quae Romae agenda visa

a) garomnam 10. b) wascorum 1. c) conterminum 3. 4. 7. 9. 10. d) pyrenei 2. 3. 9. 10. e) hispaniam 2 — 10. f) *deest* 1. 2. 3. g) vel non impar . . vel non segnior 2. h) proditione 1. i) facilitatem 2. 4. 7. 9. 10. k) f. hostis infidus 10. l) hispania 2. 3. 4. 7. 9. 10. m) creditum 1. 2. n) redigens 3. o) reperit 4. 7. 9. 10. p) hildegardem 4. q) masculinam 1. 2. r) baptismatis 2 — 10. s) ludovicum 2. 4. 7. lodovicum 3. hludovicum 10. t) vocitari 3 — 4. 7. 9. 10. u) concilio 1. 3. v) utetur 1. w) abbatesque 2. 3. 4. 7. 9. 10. x) vacant 1. y) nulla c. nulla vi 4. 7. 9. 10. z) bituricae 9. 10. *) umbertum 1. a) wibodum 2. b) arvenus 1. arvennis 2. arverneis 3. c) tolose corsonem 3. d) siguinium 2. sigvinum 3. 4. 7. 9. 10. e) hannonem 2. aimonem 3. amionem 9. f) hrotgarium 2. 10. rothgarium 4. 7. rohtgarima 9. g) *in margine editionis Pithoeanae* DCCLXXIX. II. *i. e. annus Christi 779 et Hludowici* 2. *notatur, ita deinceps et in editione illa* (9) *et in codice Caesareo* (1) *anni aetatis Hludowici cum annis aerae christianae componuntur; quod nos semel notasse sufficiat.* h) perduellionumque si 4. 7. 9. 10.

4) hic noster Einhardi vitam Karoli cap. 9. prae oculis habuisse videtur. 5) haec vitae Karoli capitis octavi exitum referre videntur. 6) in vita Karoli cap. 9. 7) in monte Cevenna, caput eius *Puy en Auvergne.* Valesii Notit. Gall. p. 589. 590.

sunt, rex Karolus [a] cum filiis et exercitu pacifice Franciam repetiit; filiumque [b] suum Hludowicum regem regnaturum in Aquitaniam [8] misit, praeponens illi baiulum Arnol- 8 dum, aliosque ministros ordinabiliter decenterque constituens tutelae congruos puerili. Qui usque Aurelianam [c] urbem [d] cunali est vectus gestamine. Sed ibi congruentibus eius aevo armis accinctus [e], ęquo impositus et in Aquitaniam est Deo annuente transpositus. Quo [f] dum non multis moratur annis, id est quatuor [g], gloriosus rex Karo- 785 lus assiduos durosque Saxonibus inferebat referebatque conflictus. Inter quae [h] cavens [i], ne aut Aquitanorum populus propter eius longum abscessum insolesceret, aut filius in tenerioribus [k] annis peregrinorum aliquid disceret morum, quibus difficulter expeditur aetas semel imbuta, misit et accersivit filium iam bene equitantem [l] cum populo omni militari, relictis tantum marchionibus, qui fines regni tuentes, omnes, si forte ingruerent, hostium arcerent incursus. Cui filius Hludowicus [m] pro sapere et posse oboedienter parens, occurrit ad Patrisbrunam, habitu Wasconum cum coaevis sibi pueris indutus, amiculo scilicet rotundo, manicis camisae [n] diffusis, cruralibus distentis, calcaribus caligulis insertis, missile manu ferens; haec enim delectatio voluntasque ordinaverat paterna. Mansit ergo cum patre, inde usque ad Herisburc [o] cum eo vadens, usquequo sol ab alto declinans axe ardorem aestivum autumnali cumdescensione [p] temperaret. Cuius extremo tempore, licentia a patre accepta, hiematum [q] Aquitaniam rediit.

5. Ea [r] tempestate Chorso dux Tholosanus [s], dolo cuiusdam Wasconis, Adelerici [t, 9] nomine, circumventus est et sacramentorum vinculis obstrictus, sicque demum 9 ab eo absolutus. Sed huius naevi ulciscendi [u] gratia rex Hludowicus et proceres, quorum consilio res publica Aquitanici amministrabatur regni, conventum generalem constituerunt in loco Septimaniae cuius vocabulum est Mors-Gothorum. Accitus autem isdem [v] Wasco, conscius facti sui venire distulit, donec obsidum interpositione fretus tandem occurrit. Sed eorundem obsidum periculo nichil passus, insuper muneribus donatus, nostros reddidit, suos recepit, et ita recessit. Aestate vero subsequente [w] 789 iussu patris Hludowicus rex Warmatiam simpliciter, non expeditionaliter venit, et cum eo in hibernis perstitit. Ubi iam dictus Adhelericus [x] ante reges dicere causam iussus atque auditus, purgare obiecta volens sed non valens, proscriptus atque inrevocabili est exilio deportatus. Chorsone [y] porro a ducatu submoto [z] Tolosano, ob cuius incuriam tantum dedecus regi et Francis acciderat, Willelmus [*] pro eo subrogatus est, qui Wasconum nationem — ut sunt natura leves — propter eventum supradictum valde elatos, et propter multationem Adelerici [a] nimis repperit efferatos. Quos tamen tam astu quam viribus brevi [b] subegit, illique pacem inposuit nationi. Rex [c] vero 790 Hludowicus eodem anno Tholosae placitum generale habuit, ibique consistenti, Abutaurus [d] Sarracenorum dux cum reliquis regno Aquitanico [e] conlimitantibus [f] ad eum nuntios misit, pacem petens et dona regia mittens. Quae [g] secundum voluntatem regis accepta, nuntii ad propria sunt reversi.

6. Interea [h] anno hunc sequente, patri regi rex Hludowicus Engelheim [i, 10] oc- 791. 10

a) *in margine numerus anni* DCCLXXIIII. *legitur* 1. DCCLXXX. 9. b) *in margine* DCCLXXX. 1. 9. c) *in m.* DCCLXXXII. *vel* DCCLXXXIII. 1. DCCLXXXII. 9. d) civitatem 4. 7. 9. 10. e) *in m.* DCCLXXXIIII. VI. 1. f) ubi 7. 9. g) *in m.* DCCLXXXII . . (784) VIII. (*corrigendum* 7.) 1. DCCLXXXIII. VI. 9. h) quos 7. 9. i) *in m.* DCCLXXX . . (785) VIII. 1. DCCLXXXIIII. *et* DCCLXXXV. 9. k) in interioribus 1. l) equitatem 1. m) *in m.* DCCLXXX . . . (786) VIIII. 1. DCCLXXXVI. VIIII. 9. n) camisiae 2. 3. 4. 7. 9. 10. o) herisbur:cum eo 1. hersbur 2. herisburg 4. 7. 9. 10. p) condescensione 2. 3. 4. 7. 9. 10. q) h. in Aq. 7. 9. 10. r) *in m.* DCCLXXXVII. X. 9. s) tolosanus 2. 3. t) adellerici 3. u) ulciscendus 1. v) idem 4. 7. 9. 10. w) DCCLXXXVIIII. XI. 1. DCCLXXXVIII. XI. 9. x) adelric 3. *ceteri* adelericus. y) chorsore 1. z) aducatus motolosano 1. 2. a ducatu tholosano submoto 4. 7. submoto *deest* 10. submoto chorsone porro a ducatu tolosano 9. *) uillelmus 1. w' 3. willelmus 2. 4. 7. wilihelmus 9. 10. a) adelrici 3. b) bene 1. c) DCCXC. XIII. 1. 9. d) abotaurus 3. e) aquitano 1. 2. f) residentibus 2. g) quibus . . . acceptis 4. 7. 9. 10. h) DCCXCI. XIIII. 1. 9. i) hengelemi 3. ingelnheim 7. ingelheim 9.

8) Tunc temporis Aquitaniae regnum praeter Aquitaniam propriam, id est Bituricensem et Burdegalensem ecclesiasticas provincias, Tolosanum pagum et Novempopulaniam seu Vasconiam, Septimaniam quoque seu Gothiam complectebatur, nec non et illam Hispaniae regionem, inter Iberum et Pyrenaeos montes sitam, quam Carolus Magnus Sarracenis abstulerat. *BOUQUET.* 9) Adelericus seu Adalaricus, Lupi Vasconum ducis filius, post caedem patris Vasconiae parte anno 778 a Carolo M. donatus fuerat. Lupus iste, caesis copiis Caroli ex Hispania redeuntis, captus est et patibulo affixus. *BOUQUET.* 10) Ingelheim.

11 currit, inde Hrenesburg[a, 11] cum eo abiit. Ibique ense, iam appellens[b] adolescentiae
tempora, accinctus est, ac deinde patrem in Avares exercitum ducentem usque[c] Chu-
12 neberg[d, 12] comitatus, iussus est reverti, et usque ad reversionem paternam cum Fa-
strada manere regina. Itaque cum ea hiemem exegit imminentem, patre in expedi-
tione coepta permanente. At vero ipso ab expeditione[e] Avarica remeante, accepit ab
eo mandatum Aquitaniam redire, et fratri Pippino[f] suppetias cum quantis posset co-
piis in Italiam pergere. Cui oboediens Aquitaniam autumni tempore rediit, omnibusque
quae[g] ad tutamen regni pertinent ordinatis, per montis Cinisii asperos et flexuosos an-
fractus in Italiam transvehitur, atque natalem Domini Ravennae caelebrans, ad fratrem
793 venit. Cui[h] coniunctus, iunctis viribus Beneventanam provintiam ingrediuntur, cun-
cta obvia populantur, castro uno potiuntur. Hieme autem transacta, una ad patrem
prospere regrediuntur, uno tantum auditu[i] offuscante eorum plurimam alacritatem, eo
quod compererint[k] fratrem suum naturalem Pippinum contra communem patrem re-
bellionem meditatum, pluresque nobilium huius sceleris conscios atque inretitos et
pessumdatos[l]. Concite ergo pergentes in partibus[m] Baioariae[n], ad patrem[o] venerunt
in loco[p] cuius[q] est vocabulum Salz[r], et ab eo gratissime sunt recepti. Quicquid au-
tem superfuit aestatis, autumni et hiemis, cum patre rege rex Hludowicus exegit.
794 Magnopere[s] enim curabat rex pater, ne regem filium aut nutrimenta honesta late-
795 rent, aut externa inhaerescentia in aliquo dehonestarent. Qui cum primo vere[t] a pa-
tre dimitteretur, interrogatus ab eo est, cur rex cum foret, tantae tenuitatis esset in
re familiari, ut nec benedictionem quidem nisi ex postulato sibi offerre posset; didi-
citque ab illo, quia privatis studens quisque primorum, negligens autem publicorum,
perversa vice, dum publica[t] vertuntur in privata, nomine tenus dominus, factus sit
pene omnium indigus. Volens autem huic obviare necessitati, sed cavens ne filii di-
lectio apud optimates aliquam pateretur iacturam, si illis aliquid per prudentiam de-
meret quod per inscientiam contulerat, misit illi missos suos, Willebertum scilicet
13 Rotomagae postea urbis archiepiscopum, et Richardum comitem[13] villarum suarum
provisorem, praecipiens ut villae quae eatenus usui servierant regio, obsequio restitue-
796 rentur publico; quod et factum est[u].

7. Quibus receptis, rex et prudentiae suae monstravit continuo documentum, et
misericordiae quae sibi genuina probatur[v], patefecit affectum. Nam ordinavit qualiter
in quatuor locis hiberna transigeret, ut tribus annis exactis, quarto demum anno hie-
14 maturum se quisque eorum susciperet locus, Theotuadum[w, 14] scilicet palatium, Cassi-
15 nogilum, Andiacum et Eurogilum. Quae loca, quando quartum redigebatur[x, 15] ad
annum, sufficientem regio servitio exhibebant expensam. Quibus prudentissime ordi-
16 natis, inhibuit a plebeis[y] ulterius annonas militares, quas vulgo foderum[z, 16] vocant,

a) renesburch 3. renesburg 4. 7. rauesburg 9. rauesbourgum *al.* hrenesburg 10. b) transcendens *codex Bouq.* c) usque ad 2. 4. 7. 9. 10. d) caneberg 3. 10. chuneburg 7. caneburg 9. e) coepta p. At v. i. ab expeditione *deest* 3. f) pipino 1. 2. 3. g) adiit omnibus quaequae 1. h) *in m.* DCCXCIII. XVI. 1. 9. i) tamen audito 4. 7. 9. 10. k) compererunt 7. 9. 10. l) et pessundandos 9. esse pessundandos 10. m) partes 6. in partibus *deest Bq.* 7. 9. 10. n) in baioaria agentem 7. 9. 10. o) ad patrem baioariae 1. 2. p) locum 4. 7. 9. 10. q) cui 4. 7. 9. r) saltz 9. 10. t) *in m.* DCCXCIIII. XVII. 1. 9. s) *in m.* DCCXCV. XVIII. 1. 9. t) pluclica 1. u) *in m.* DCCXCVI. XVIIII. 1. 9. v) probabatur 4. w) teotuadum 1. tehotuadum 7. theoaluadum 10. x) redibatur 4. 7. 9. 10. y) plebeiis 4. 7. z) quas vul foderum 1. quas Wlfoderum 2.

11) Regensburg. 12) vide Einhardi annales ad a. 791. 13) Is videtur Mabillonio lib. 25. Annal. Bened. Num. 38. Richardus, qui ex eadem erat progenie qua Madelgaudus et Angilbertus, ut testatur Nithardus ipsius Angilberti filius lib. 4. Histor. *BOUQUET.* 14) Theotuadum, vulgo Doué, in confinio Andium et Pictonum. Cassinogilum in pago Aginnensi, vulgo Chasseneuil. Andiacum censet Hadr. Valesius in Notitia Gall. pag. 253 corrupto et truncato nomine dictum ex Iocundiaco in Lemovicibus quod nunc vocatur Ioac. Domnus Mich. Germanus, qui lib. 4. de re Diplom. pag. 246. Andiaci situm in pago Santonensi ex amicorum relatu statuerat, postea pag. 289. sententiam mutavit, ductus auctoritate Chronici Fontanellensis ante annos 800 scripti, in cuius capite 7 Benignus abbas coenobio suo Fontanellensi res proprias concessisse memoratur, in his Agaunacum, Bonelum, Andiagum, aliaque praedia, quae sunt sita in pago Engolismensi. Ibi ergo locat idem Germanus Andiagum seu Andiacum, quod forsan est Angeac in Archipresbyteratu Iuriniacensi. Evrogilum castrum ad flumen Sicaulam (la Sioule), vulgo Ebreuil, abbatia Benedictini ordinis clarum in dioecesi Claramontensi: quod non diversum putat Valesius ab Eboloraco, cuius meminit Sidonius in epistola ad Hypatium. *BOUQUET.* 15) i. e. rediebatur, redibatur. 16) germanice *futter*, unde foderum derivatur, hominum et animalium.

dari. Et licet hoc viri militares aegre tulerint, tamen ille vir misericordiae considerans et praebentium penuriam et exigentium crudelitatem, simul et utrorumque perditionem, satius iudicavit de suo subministrare[a] suis, quam sic permittendo copiam rei frumentariae suos inretiri[b] periculis. Quo tempore Albigenses tributo quo in dando vino et annona gravabantur, sua liberalitate relevavit[c]. Habebat autem tunc temporis Meginarium secum, missum sibi a patre, virum sapientem et strenuum, gnarumque utilitatis et honestatis regiae. In tantum autem regi patri haec placuisse dicuntur, ut hac imitatione stipendiariam in Frantia interdiceret annonam militarem dari, et alia plurima corrigi iuberet, congratulans felicibus filii profectibus.

8. Sequente porro tempore Tholosam[d] venit rex, et[e] conventum generalem 798 ibidem habuit. Adefonsi Galleciarum[f] principis missos, quos pro amicitia firmanda miserat[g] cum donis, suscepit et pacifice remisit. Necnon et Bahaluc Sarracenorum ducis, qui locis montuosis Aquitaniae proximis principabatur, missos pacem petentes et dona ferentes suscepit, et remisit. Quo tempore verens, ne corporis nativo superatus calore in multimodos luxuriae raperetur anfractus, cum consilio suorum Hermingardam[h] futuram reginam, claris ortam natalibus, utpote filiam Ingramni[i] comitis, sibi sociavit. Ordinavit autem illo in tempore in finibus Aquitanorum circumquaque firmissimam tutelam. Nam civitatem Ausonam[17], castrum Cardonam[k. 18], Castaserram[l. 19], et reliqua oppida olim deserta, munivit, habitari[m] fecit, et Burrello comiti cum congruis auxiliis tuenda commisit. 17 18 19

9. Hieme[n] transacta misit ad illum pater rex, ut ad se contra Saxones euntem cum populo quo posset veniret. Qui ire non differens, ad eum[o] Aquisgrani[p] venit; cum[q] ipso ad Fremersheim[r. 20], ubi placitum generale habuit, super ripam Hreni[s] perrexit. In Saxonia[t] cum patre usque[u] missam[v] sancti Martini perduravit. Interea a Saxonia cum patre exiit, et in Aquitaniam, magna hiemis exacta parte, concessit. 799 20

10. Succedente vero aestate rex Karolus ad eum misit, mandans ut secum in Italiam proficisceretur; sed mutato consilio, iussus est domi manere. Rege autem Romam pergente ibidemque infulas imperatorias suscipiente, rex Hludowicus Tolosam abiit iterum, atque inde in Hyspaniam[w] contendit. Cui Barcinnonae[x] appropianti Zaddo dux eiusdem civitatis iamque subiectus occurrit, nec tamen civitatem dedidit. Quam transgrediens rex, et Hillerdae[y. 21] superveniens, subegit illam atque subvertit. Qua diruta, et ceteris municipiis vastatis atque[z] incensis, ad Hoscam[*. 22] usque processit. Cuius agros segetibus plenos manus militaris secuit, vastavit, incendit, et quaecumque extra civitatem sunt reperta, incendio depascente sunt consumpta. Quibus[a] expletis, imminente iam hieme ad propria[b] rediit. 800 21 22

11. Redeunte[23] porro tempore aestivo, imperator gloriosissimus Karolus Saxoniam petiit, mandans filio, ut ipse tamquam in eadem terra hiematurus se subsequeretur. Quod ipse agere festinans, ad Neusciam[c. 24] venit, Hrenum[d] ibidem transiit, et patri concurrere[e] accelerabat. Sed antequam ad eum veniret, nuntio obviavit pa- 804. 23 24

a) ministrare 1. b) irretiri 2. 3. 4. 7. 9. 10. c) albigensibus tributum . . relaxavit 6. d) tolosam 3. 4. 7. 9. e) *deest* 1. 2. f) galliciarum 4. callaetiarum 9. g) miserat 1. h) hermengardam 3. 7. hermengardem 4. harmengardam 9. harmingardam 10. i) nigramni 2. nigrammi 9. nigranni 10. ingrammi 4. 7. k) Gardonam 9. l) castra Serram 1. castamserram 7. castaberram 9. m) habitare 4. n) *in m.* DCCXCVII. (798) XXI. 1. o) ad eum ad 1. p) aquasgrani 4. 7. 10. aquisgranum 9. q) et cum 4. 7. 9. 10. r) fremeiheim 2. fremerheim 3. fremeisheim 9. s) rheni 2. 4. 10. reni 3. 7. 9. t) *in m.* DCCXCVIIII. XXII. 1. u) usque ad 4. 7. 9. v) festum 10. w) hispaniam 2. 3. 4. 7. 9. 10. *ita deinceps.* x) barcinonae 3. 4. 7. 9. 10. y) hellerdae 1. 3. hilerdae 4. 7. 9. ilerdae 10. z) *deest* 1. 2. ac 4. 7. 9. 10. *) hos quam 1. 2. oscam 3. 4. 7. 9. 10. a) *in m.* DCCC. XXIII. 1. b) appropria 1. c) nuthiam 3. d) *vide supra.* e) occurrere 3.

17) Vich. 18) Cardona. 19) Casseres castrum excisum ad fluvium Ter prope Rodam; serra iugum significat. Petrus de la Marca Marcae Hisp. p. 282. 20) villae regiae Frimersheim possessio anno 898 a Zuentiboldo rege monasterio Werthinensi confirmatur Schaten ann. Paderb. I. p. 235. Hodie Friemersheim audit, et in sinistra Rheni ripa quatuor vel quinque miliaribus supra Lippiae et Rheni confluentes sita est. Einhardus conventum ad Lippiham celebratum esse refert. 21) Lerida. 22) Huesca. 23) Haec omnia perturbata sunt; nec mirum videri debet, cum ipse auctor in prologo fateatur, se tantum relatione accepisse quae de Ludovico antequam imperaret, scripsit. *BOUQUET.* 24) Neuss contra Düsseldorf.

25 terno[a] in loco cuius vocabulum est Ostfaloa[b] [25], cum mandatis, ne plus in ambulando fatigaretur, quin potius loco sibi oportuno castra metaretur, et se redeuntem ibidem operiretur. Tota enim gente subacta Saxonum, victor Karolus imperator iam redibat. Cui cum filius occurrisset, multo enim[c] eum[d] amplexatu deosculans, plurima illum gratiarum actione et laude extulit, utilitatemque obsequelae illius saepe iterando, felicem se tali filio praedicavit. Finito tandem diutino atque cruentissimo Saxonico bello, quod, ut ferunt, triginta trium[e] annorum tempus occupavit, Hludowicus rex a patre dimissus, in regnum proprium ad hiberna sese cum suis collegit.

800 12. Hieme porro transacta[f], Karolus imperator tempus oportunum nactus, utpote ab externis quiescens bellis, coepit circuire[g] loca regni sui, mari contigua. Quod dum Hludowicus rex comperisset, Rotomagum misso legato Hademaro, petiit eum in Aquitaniam divertere[h], et regnum quod sibi dederat invisere[i], et ad locum qui Cassinogilus vocatur venire[k]. Cuius petitionem pater honorabiliter suscepit, gratias filio[l] egit, petita tamen negavit, et ut sibi Turonum[m] occurreret mandavit. Quo filius veniens, gratulabunde ab eo nimis susceptus, et in[n] Frantiam redeuntem Vernum usque prosecutus est; a quo digrediens, in Aquitaniam est regressus.

801 13. Aestate hanc sequente Zaddo, dux Barcinonensis[o], suasus est a quodam,
26 sibi ut putabat amico, Narbonam usque procedere. Qui conprehensus[26], Hluduwico regi est adductus, et patri Karolo itidem perductus. Ipso tempore Hluduwicus rex, coacto populo regni sui, Tolosae de his quae agenda videbantur tractans deliberabat.
27 Burgundione namque mortuo, comitatus eius Fedentiacus[p] [27] Liutardo est attributus. Quam rem Wascones moleste ferentes, in tantam erupere petulantiam, ut etiam homines illius alios ferro perimerent, alios igni comburerent. Qui[q] vocati, cum primum venire detrectarent, quoquo modo ad causam dicendam venerunt, et poenas debitas pro talibus ausis dederunt, ita ut quidam talionis lege igni conflagrarent. His peractis, succedente tempore[r] visum est regi et consiliariis eius, ut ad Barcinnonam[s] oppugnandam ire deberent; divisoque in tres partes exercitu, unam quidem Ruscelli-
28 oni[28] ipse permanens[t] secum retinuit; alteri obsidionem urbis iniunxit, cui Rotstag-
29 nus[u] comes Gerundae[29] praefuit; tertiam autem, ne forte[v] obsidentes urbem[w] inprovise ab hostibus occuparentur, ultra urbem sedere, praemisit[x]. Obsessi interea intra urbem, Cordubam miserunt, auxiliumque poposcerunt[y]. Rex vero Sarracenorum protinus auxiliatum[z] eis[*] exercitum direxit. Venientibus porro his qui missi fuerant Caesaraugustam, latum[a] est eis de exercitu in via sibi obviam constituto. Erat enim[b] ibi Willelmus primus, signifer[c] Hadhemarus[d], et cum eis validum auxilium.
30 Quod illi audientes, in Hasturas[e] sese verterunt, cladem que illis[f] [30] inprovise importaverunt, sed multo graviorem reportaverunt[g]. Quibus recedentibus, nostri ad socios urbem obsidentes reversi sunt, et illis iuncti, tam diu urbem obambientes[h] et nullum ingredi aut egredi permittentes vexarunt, donec famis acerbitate coacti sunt etiam vetustissima hostiis[i] coria detrahere, et in cibum[k] infelicissimum[l] vertere. Alii autem mortem infelicissimae proponentes[m] vitae, ex[n] muris semet praecipites mittebant, aliqui vero spe animabantur inani, cogitantes quod Franci hiemis asperitate a[o] civitatis

a) nuntium . . paternum 1. b) osthfalaa 3. ostfalaa 9. c) *deest* 3. 4. 7. 9. 10. d) cum 9. e) XXIIII. 2. f) *in m.* DCCCI. XXIII. 1. DCCCI. XXIIII. 9. g) DCCCII. XXV. 9. h) devertere 1. diverteret 3. i) inviseret 3. k) veniret 3. l) et filio gratias 4. 7. 9. et g. f. 10. m) turronum 1. turonis 3. 9. 10. n) *deest* 4. o) barcinonensis 2. *rel. constanter.* p) fedentianicus 3. q) Quo 1. 3. r) *in m.* DCCCIIII. XXVII. 1. 9. s) barcinonam 3. 4. *rel. constanter.* t) ipse semper manens 1. u) rostagnus 2. 3. 10. v) ne forte in obsidentes impetus fieret, viam quae ducit ad Cordubam custodire iussit 6. w) urbem i. ab h. o. ultra *deest* 2. 4. 5. x) permisit 2. 3. 4. 9. 10. y) proposcerunt 1. z) auxiliatus 9. *) et 1. 2. 3. a) relatum 4. 7. 9. 10. dictum 2. b) *deest* 1. autem 4. 7. 9. 10. c) primus signifer 4. 7. 10. d) hademarus 2. 3. 4. 7. 9. 10. e) hastures 3. astures asturas 4. 7. 9. 10. f) eis 4. 7. 9. g) clademque *usque* reportaverunt *deest* 10. sed *usque* reportaverunt *deest* 3. 4. 5. 6. h) ambientes 1. i) ostiis 4. 7. 9. 10. scutis 6. k) cybum 1. l) infelicissimum vertere. alii autem mortem *deest* 6. m) praeponentes 4. 7. 9. n) e 4. 7. 9. 10. *deest* 2. o) ab obsidione cessarent 6.

25) de loco ipso mihi non constat; pagus eius nominis, in quo Hildesheim consistebat, ad muros usque Hannoveranos porrigebatur. 26) Zadonis comprehensionem aliter narrat Ermoldus Nigellus, Zado captus est post conventum Tolosae habitum, et sub finem oppugnationis Barcinonis, quae ab anno 799 obsessa, tandem anno 801 expugnata est. *BOUQUET.* 27) Fezensac. 28) Roussillon. 29) Girona. 30) i. e. Asturibus, non Francis.

cohiberentur obsidione. Sed hanc illorum spem abscidit prudentium virorum consi- 801 lium. Advecta enim undecumque materię[a], coeperunt extruere casas, veluti ibidem in hibernis mansuri. Quod cernentes civitatis habitatores, ab[b] spe deciderunt, et ad desperationem ultimam versi, suum principem tradiderunt, Zaddunis[c] cognatum, quem pro eo constituerant, nomine Hamur, et se ac civitatem, concessa facultate tute[d] secedendi, dediderunt[e] hoc modo. Cum enim longa fessam obsidione nostri[f] cernerent[g] urbem, et iam iamque[h] capiendam aut tradendam crederent, honesto, ut decebat, usi consilio, regem vocant, ut urbs tanti nominis gloriosum nomen regi propagaret, si illam eo praesente superari contingeret. Suggestioni huic admodum rex honestae adsensum praebuit. Venit ergo ad exercitum suum urbem vallantem[i], atque indesinenti oppugnatione sex ebdomadibus pertinacissime[k] perduravit; et tandem superata victori manus dedit. Tradita ergo et patefacta civitate, primo quidem die custodes ibidem rex destinavit, ipse autem ab eius ingressu abstinuit, donec ordinaret, qualiter cum digna Deo gratiarum actione cupitam atque susceptam victoriam eius nomini consecraret. Antecedentibus ergo eum in crastinum et exercitum eius sacerdotibus et clero[31], cum 31 sollempni apparatu et laudibus hymnidicis portam civitatis ingressus, et ad aecclesiam sanctae et victoriosissimae Crucis, pro victoria sibi divinitus conlata gratiarum actiones Deo acturus, est progressus[l]. Post haec[m] Bera comite ibidem ob custodiam relicto cum Gothorum auxiliis, hiemandi[n] gratia ad propria remeavit. Cui pater, comperto quod ei imminere[o] videbatur a parte Sarracenorum periculo, fratrem Karolum suffragaturum mittebat: eique Lugduni iter agenti et ad fratris adiutorium properanti, nuntius regis fratris occurrit[p], captam civitatem nuntiavit, et ne longius fatigaretur, edixit. Qui ab eodem loco regrediens, ad patrem est reversus.

14. Rege porro Hludowico[q] in Aquitania hibernum exigente tempus, pater rex eum mandat[r] venire ad suum conloquium Aquisgrani in purificatione sanctae Mariae genitricis Dei. Cui occurrens, et quousque placuit cum eo commorans, quadragesimae tempore rediit. At succedente aestate[s] cum quanto visum[t] est bellico appa- 809 ratu in Hyspaniam proficiscitur, profectusque per Barcinnonam et veniens Terraconam[u], quos ibidem repperit[v] coepit, alios fugavit, universaque loca, castella, municipia, usque Tortosam vis militaris excidit, et flamma vorax consumpsit. Interea in loco, cuius est vocabulum[w] Sanctae Columbae[32], divisit copias suas in duo, quam 32 maximam quidem partem secum contra Tortosam ducens, porro Isembardum, Hademarum, Beram, Burellum[x], cum reliquis expeditissime ad superiora dirigens, ut Hibero flumine transito, dum hostes ad se defigerentur[y], ab istis insidiis ex inproviso aggrederentur[33], aut certe turbata regione, in pavorem solverentur. Igitur rege Tor- 33 tosam tendente, memorati viri tamdiu superiores Hiberi partes, noctibus euntes[z] et diebus silvarum lustra sectantes, obambulaverunt, usquequo Cingam[*][34] et Hiberum 34

a) materia 4. 7. 9. b) a 4. 7. 9. c) Zaddonis 4. 7. 9. 10. addonis 2. d) vile 3. *deest* 4. 7. 9. 10. e) dederunt 2. 3. f) aquitani 6. *et sic fere semper.* g) cernerentur 1. h) *deest* 2. iam 4. 7. 9. 10. i) vallentem 1. k) *deest* 4. 7. 9. l) porro post haec 4. 7. 9. 10. m) *in m.* DCCCV. XXVIIII. 1. 9. n) hiemendi 1. o) iminenle 1. p) occurrit qui c. 4. q) hluduwicus 1. r) mandavit 4. 7. 9. 10. s) *in m.* . . CCVI. (806) . . VIIII. (29) 1. DCCCVI. XXIX. 9. t) viso 1. u) tarraconam 4. 7. 9. 10. v) r. alios c. alios f. 4. w) *deest* 1. x) burrellum 3. 4. 7. 9. y) transito dum estes ad sedē figerentur 1. transito dum hostes ad sedem frangerentur 2. transito idum hastas ad sedē figerentur 3. t. dum hostes ad sedem fugerent 5 t. dum hostes a se detinerentur 6. t. dum hostes in sedibus securi residerent 4. 7. 9. 10. z) obeuntes 4. *) cyrgam 3.

31) Petrus de Marca lib. 3. Marcae Hispan. cap. 16. ex his verbis manifesto colligi putat, christianorum Barcinonensium basilicam ea tempestate titulo sanctae crucis fuisse insignitam, quem cathedralis ecclesia etiamnum retinet; sacrosque ritus libere a christianis in ea civitate peractos fuisse sub tuitione regum Francorum. Verum praesulem eruditissimum falli censet Pagius ad an. 801, Num. 11, contenditque Sarracenos ab annis circiter nonaginta, per quos celebrem illam urbem in littore maris positam tenuere, ecclesias christianorum in fana Mahumetica convertisse, auctoremque huius vitae loqui de sacerdotibus et clero domestico Ludovici regis, qui exercitum sequebantur, et qui, eo urbem ingrediente, non ei obviam venere, neque ex ea egressi sunt, sed processere cum eo, ac ante illum usque in ecclesiam sanctae crucis, sic ab eodem auctore per anticipationem appellatam. Addit idem Pagius, incertum esse, an ecclesia illa, antequam in Sarracenorum potestatem venisset, sanctae cruci dicata fuerit, vel titulum illum, quem adhuc retinet, tunc a Ludovico acceperit. *BOUQ.*
32) *S. Coloma*, septentrionem versus inter Barcinonam et Tarragonam. 33) *i. e.* invaderentur. 34) Cinca fluvius, qui una cum Segre prope Meguinenzam Iberum influit.

809 natando pariter transierunt. In quo itinere sex dies transigentes, septima transmearunt. Qui ubi omnes incolumes evaserunt, terram hostium latissime vastaverunt, et usque villam eorum maximam, quae Villa-Rubea vocatur, pervenerunt: unde praedam maximam nimis sustulerunt, utpote inprovisis hostibus, et nichil umquam tale suspicantibus. Quibus gestis, his[a] qui evadere potuerunt hanc plagam, longe lateque nuntiantibus, collecta est Sarracenorum Maurorumque multitudo non minima, et eis obvia[b] constitit, ad hostium[c] vallis, quae dicitur Valla-Ibana[d]. Cuius vallis natura est, ut ipsa in profundo[e] iacens hinc inde praeruptis atque altis cingatur montibus. Quam nisi Dei provisio intrare prohibuisset, nostri[f] absque ullo paene hostium labore lapidum ictibus poterant interire vel in manus inimicorum devenire. At dum illi viam praestruunt, nostri autem aliorsum viam apertiorem planioremque petunt, reputantes Mauri haec nostros[g] non ob sui tantum custodiam, sed metu potius eorum facere, a tergo eos insequuntur. Porro autem nostri praedam retro relinquentes, facies hostibus nudaverunt, acriter restiterunt, et Christo[h] iuvante ipsos terga vertere conpulerunt. Quos apprehendêre[i], necaverunt, et laeti ad praedas quas relinquerant redierunt[k], ac tandem post dies viginti suae digressionis, ad regem alacres, paucissimis suorum amissis, redierunt. Rex autem Hluduwicus suis laetanter receptis, et terra hostili usquequaque vastata, domum rediit.

810 15. Sequenti[l] vero tempore iterum rex Hluduwicus expeditionem in Hispaniam paravit. Sed pater, ne per semetipsum pergeret illuc, eum impedivit. Praeceperat namque tunc temporis fabricari[m] naves contra Nordomanicas[n] incursiones in omnibus fluminibus quae mari influebant. Quam curam etiam filio iniunxit super 35 Hrodanum[o] et Garonnam[p] et Silidam[q, 35]. Attamen misit ei missum suum Ingobertum, qui filii praesentiam praeferret, et vice amborum contra hostes exercitum duceret. Rege autem in Aquitania remanente ob supradictam causam, exercitus eius itinere prospero Barcinnonam venit, ibique habito inter se consilio, qualiter hostibus clandestina possent supervenire irruptione, invenerunt hunc modum: scilicet ut naves transvectorias fabricantes, unamquamque earum in quaternas partirentur partes, quatinus pars quaterna cuiusque duobus ęquis vel mulis[r] vehi posset, et praeparatis clavis et marculis[s] facile coaptari valerent; pice vero et cera ac stuppa[t] praeparatis, mox ut ad flumen veniretur, conpagum iuncturae obcludi possent. Sic itaque instructi, maxima pars eorum cum praedicto misso Ingoberto[u] Tortosam petierat. At vero hii qui ad opus supradictum sunt deputati, Hademarus scilicet, Bera et reliqui, trium dierum emenso itinere — erant enim sine sagmatibus — coelo pro tecto utentes, foco[v], ne fumo deprehenderentur, renuntiantes, silvis se die occulentes, nocte quantum posse dabatur iter agentes, quarto die Hibero conpactis navibus ipsi quidem[w] transpositi, equos autem natatui commiserunt. Quod factum magnum voto eorum pepererat[x] effectum, nisi fuisset acerrime deprehensum. Cum enim Abaidun[y] dux Tortosae, transitu nostros prohibiturus litora Hiberi obsiderat[z] fluminis, et illi quos supra diximus, superiora illius modo praedicto transmitterent, Maurus quidam lavandi gratia flumen ingressus, fimum a flumine vidit ferri ęquinum. Quo viso, sicut sunt nimiae calliditatis, adnatans, fimumque comprehendens et naribus admovens, exclamavit: *Cernite*, inquiens, *o socii, moneo quam*[*] *cavete*[a]*; nam hoc stercus nec onagri est vel cuiuscumque*[b] *animantis herbidis assueti pastibus. Enimvero ęquina haec esse constat egesta, quae certum est ordeum*[c] *fuisse et ob hoc ęquorum vel mulorum*[d]

a) iis 4. 7. 9. 10. b) obviam 4. c) ostium 4. 7. 9. 10. d) vallis ibana 4. 7. 9. 10. e) profunda 1. 2. f) aquitani et franci 6. g) aquitanos 6. *ita saepius.* h) christoque 4. 7. 9. 10. i) apprehendere nequiverunt necaverunt 2. *deleta voce* nequiverunt *et iterum restituta*; app. nequiverunt 3. apprehenderunt necaverunt 4. 7. 9. 10. k) redierunt *usque* redierunt *deest* 2. *) suos . . recepit 4. 7. 9. 10. l) *in m.* DCCCVII. XXX. 1. m) fatigari 1. parari 4. 5. 6? n) nordomannicas 7. 9. nordmannicas 2. 4. nortmannicas 10. normannicas 3. o) rhodanum 2. 10. rodanum 4. 7. 9. rodonum 3. p) garonniam 3. garomnam 10. q) filidam 10. r) multis 1. s) matulis 3. t) stupa 2. 3. 4. 7. 9. 10. u) ingotberto 1. v) foro 3. igni 7. 9. 10. w) q. sunt 1. 4. 7. 9. 10. x) peperat 1. y) abaidum 1. 2. ad baydū 3. abaidus 4. 10. abaiduin 9. z) obsederat 2. 3. obsideret 4. 7. 9. 10. *) inquam 2. *legendum censeo* moneoque cavete. a) caute 10. b) cuiusque 1. c) hordeum 4. 7. 9. 10. d) multorum 1.

35) flumen nec Valesio nominatum nec Bouqueto cognitum; Aquitanici regni (praeter Ligerim, Garonnam et Rhodanum) fluvii qui in mare se exonerant, la Sevre, Charente, Adour, Herault, Aude, alia nomina ferunt, nec flumen Llobregat intelligi putem, quum negotio exequendo Ludovicus in Aquitania remansisse legatur.

810

pabula; ideoque cautius vigilate. Nam in superioribus fluminis huius, ut cerno, nobis parantur insidiae. Extemplo[a] duos suorum, conscensis speculatum dirigunt equis. Qui nostris visis, quod verum erat, Abaiduno[b] renuntiant. At illi timore[c] coacti, omnibus quae castrensis habitatio habuit posthabitis[d] atque dimissis, fugae se commiserunt; omniumque relictorum nostri potiti, in eorum papilionibus illa sunt nocte hospitati. Sed Abaidum[e], collecta multa manu hostium, eis in crastinum proeliaturus occurrit. Nostri tamen divino freti auxilio, licet impares multoque numero inferiores, tamen hostes fugere compulerunt, multaque eorum strage viam fugientium repleverunt[f]; et eo usque manus ab eorum caede non continuerunt, donec solis dieique lumine recedente, et umbra terram occupante, lumina stellarum noctem solatura succederent[g]. His gestis, Christo favente ad suos sese magno cum gaudio et opibus collegerunt. Diu etiam simul obsessa urbe, domum repedarunt.

811

16. Porro anno huic proximo[h] Hluduwicus rex per semetipsum Tortosam repetere statuit, habens secum Heribertum[36], Liutardum[i], Isembardum[k], validumque Frantiae supplementum. Quo perveniens, adeo illam arietibus, mangonibus, vineis et ceteris argumentis lacessivit et protrivit muralibus, ut cives illius a spe deciderent, infractosque suos adverso marte cernentes, claves civitatis traderent. Quas ipse[l] rediens[m] cum multo patri attulit favore. Quae res magnum[n] Sarracenis et Mauris pro talibus gestis incussit metum, verentibus ne singulas civitates par sors involveret. Reversus est igitur rex a civitate post quadraginta dies inchoatae obsidionis, et in proprium se contulit regnum.

812

17. At[o] post anni instantis excursum exercitum ordinavit[37], et Hoscam[p] cum misso patris Heriberto mittere statuit. Quo pervenientes qui missi fuerant, civitatem obsederunt, obvios quosque aut vivos conprehenderunt, aut in fugam coactos compulerunt. Sed dum circa urbem sedentes, ignaviori se quam decuit studio resolvunt, inprudentes ac leves aliqui iuvenum propius muris accedentes, verbis quidem eos qui propugnaculis praesidebant primum lacessere, dein[q] missilibus incessere temptant. Oppidani porro contempnentes praesentium paucitatem, absentium metientes seram occursionem, apertis prosiliunt portis. Pugnatum hinc inde est; caesi sunt ab utraque parte, et tandem illi in civitatem sese receperunt, isti autem ad castra mansuri redierunt. Protracta igitur obsidione, peracta vastatione et quaeque visa sunt contra inimicos agere[r], ad regem sunt reversi, qui eo tempore in silvis venationum occupabatur studiis. Erat enim tempus autumni perextremum. Receptis ergo suis ab expeditione praemissa redeuntibus, rex hiemem sequentem in suis consistens, pacifice exegit.

18. At[s] succedente aestate accito populi sui generali conventu, retulit eis rumorem sibi delatum, quod quaedam Wasconum pars iam pridem in deditionem suscepta, nunc defectionem meditata in rebellionem adsurgeret, ad quorum reprimendam pervicatiam ire publica utilitas postularet. Hanc regis voluntatem omnes laudibus prosecuntur, nec talia in subditis contempnenda, sed potius severissime resecanda testantur. Moto igitur et disposito prout oportuit[t] exercitu, Aquis[38] villam pervenit, et, ut ad se venirent qui infidelitatis insimulabantur, iussit. Sed illis venire retractantibus[u], ad eorum vicinia devenit, cuncta[v] eorum populari manum militarem[w] permisit. Ad[x] ultimum, cunctis quae ad eos pertinere videbantur consumptis, ipsi supplices venerunt, et tandem veniam perditis omnibus magno pro munere meruerunt. Superato autem pene difficili Pyrenaearum transitu Alpium, Pampalonam[y] descendit; et in illis quamdiu visum est moratus locis, ea quae utilitati tam publicae quam pri-

a) exemplo 1. exlimplo 3. b) abaido 4. 10. c) amore 1. d) postabitis 1. e) abaidaum 1. abaidum 2. 9. abaydum 3. abaidus 4. 10. f) impleverunt 4. 7. 9. g) succenderent 2. h) *in m.* DCCCVIII. XXXI. 9. i) giutardum 3. k) hysembardum 3. hisembardum 10. l) ille 3. 4. 7. 9. m) ducens 2. sumens 4. n) *deest* 3. o) *in m.* DCCCVIII. XXXII. 1. DCCCIX. XXXII. 9. p) hosiam 1. 2. oscam 4. 7. 9. 10. q) deinde 3. 4. 7. 9. r) agere pro irae satisfactione, ad 3. s) ac 1. 2. t) potuit 1. 2. u) detrectantibus 4. 9. detractantibus 7. v) et cuncta 2. cunctaque 4. 7. 9. 10. w) manu militari 4. 7. 9. x) al 4. y) pampilonam 4. 10.

36) Heribertus putatur esse filius Willelmi ducis Tolosani, Liutardus Fedentiacensis erat comes. *BOUQ.* 37) Haec peragebantur anno 812 dum Ludovicus Wasconibus domandis intentus erat. *BOUQ.* 38) Aquas Tarbellicas intellige, hodie *Acqs* sive *Dax*. *BOUQUET.*

812 vatae conducerent ordinavit. Sed cum per eiusdem montis remeandum foret angustias, Wascones nativum assuetumque fallendi morem exercere conati, mox sunt pru-
39 denti astutia deprehensi, consilio cauti [a], atque cautela vitati. Uno [39] enim eorum, qui ad provocandum processerat, conprehenso atque adpenso, reliquis paene omnibus uxores aut filii sunt erepti, usquequo eo nostri pervenirent, quo fraus illorum nullam regi vel exercitui posset inferre iacturam.

19. His gestis [b], in propria rex populusque eius Deo propitio concessit. Et regis quidem ab ineunti [c] aetate, sed tuncque [d] maxime, circa divinum cultum et sanctae aecclesiae exaltationem piissimus incitabatur animus; ita ut non modo regem, sed ipsius opera potius eum vociferarentur sacerdotem. Nam totius Aquitaniae qui videbatur clerus, antequam ei crederetur, utpote sub tyrannis agens, magis equitationi, bellicae exercitationi, missilium [e] librationi, quam operam dare noverat divino cultui. Regis autem studio undecumque adductis magistris, tam legendi quam cantandi studium, necnon divinarum et mundanarum intellegentia litterarum, citius quam credi poterat coaluit. Praecipue tamen affectu illorum ducebatur, qui sua pro Domini amore cuncta relinquentes, speculativae curabant fieri participes vitae. Nam antequam Aquitania sub eo regnaretur [f], conlapsus erat in ea huiusmodi [g] ordo; at sub eo adeo
40 convaluit, ut etiam ipse avi fraternum [h, 40] Karlomanni imitari gestiens memorabile exemplum, ipse quoque theoricae comprehendere niteretur culmina vitae. Sed huius voti ne compos fieret, obicem se praebuit refragatio patris, vel potius divinae nutus voluntatis, quae tantae pietatis virum noluit sub suae cura solius salutis delitescere, sed potius per eum et sub eo multorum salutem adolescere. Et quidem multa, ut dictum est, ab eo sunt in eius dicione reparata, immo a fundamentis aedificata mo-
41 nasteria, sed praecipue haec [41]: [i] monasterium sancti Fileberti [k], monasterium sancti Florentii, monasterium Caroffi [l], monasterium Concas, monasterium sancti Maxentii, monasterium Menate, monasterium Magniloci, monasterium Musciacum, monasterium sancti Savini, monasterium Masciacum, monasterium Noviliacum [m], monasterium sancti Theotfridi, monasterium sancti Pascentii [n], monasterium Dosora [o], monasterium

a) capli 2. b) *in m.* DCCCXt. XXXIIII. 1. 9. c) ineunte 2. 4. 7. 9. 10. d) tuncquae 1. 2. 3. tunc quam 4. 7. 9. 10. e) misillium 1. f) regeretur 2. 3. 4. 7. regnaret 10. g) huiuscemodi 4. 7. 9. 10. h) fraterni 6. i) monasterium sanctae Mariae et sancti Petri de Ferrariis, quod antiquitus Bethleem vocabatur, in cuius curia pater eius Pippinus occidit leonem, et ipsemet a Stephano papa Romano in regem honorifice consecratus est in eadem ecclesia, monasterium 9. *ex uno tantum codice, Ferrariensi ut patet. Locum interpolatum esse, vel eo apparet, quod monasterium Ferrariense ad regnum Aquitaniae nullo modo pertinuit, ut iam Mabillonius observavit, et quod Hugo Floriacensis qui nostrum exscripsit Ferrariense monasterium ignorat.* De leone a Pippino superato cf. monachi Sangallensis lib. 2. cap. 15. k) filiberti 2. 4. 7. 9. 10. philiberti 3. l) sancti Salvatoris Lemovicense 6. m) nobiliacum 4. 10. n) pascenti 1. 2. paxentii 3. o) dosorae 10. dorosa 3. dosera 4.

39) Adalaricus erat Wasconum dux, qui in conventu Wormatiensi anno 790 a ducatu remotus, postmodum restitutus fuerat. De Adalarico sic loquitur Carolus Calvus in praecepto pro Obbonio abbate Alaonensi: *Lupus captus misere vitam in laqueo finivit; eius filio Adalarico misericorditer Vasconiae portione ad decenter vivendum relicta. Qui misericordia abutens, similiter ut pater, cum Scimino et Centullo filiis adversus piissimum genitorem nostrum arma sumens, eiusque hostem in montanis adorsus, cum Centullo filio in proelio occubuit. Sed genitor noster solita sua pietate Vasconiam inter dictum Sciminum et Lupum Centulli, demortui Centulli filium, iterum divisit. Quam et Lupus Centulli et Garsimirus Scimini genitus postea propter infidelitatem amiserunt. BOUQUET.* 40) i. e. exemplum fratris avi sui. 41) Ex renovatis a Ludovico monasteriis censentur [monasterium S. Mariae et S. Petri de Ferrariis in pago Senonensi, antiquitus Bethlehem dictum]; monasterium S. Filiberti in insula Hero seu Herio apud Pictones, S. Florentii in monte Glonna ad Ligerim; Carofium, S. Maxentii, S. Savini, Noviliacum seu Nobiliacum, puellare monasterium S. Radegundis apud Pictavos; Menate et Magnilocus apud Arvernos, S. Theotfridi in pago Vellavensi; Solemniacum in Lemovicibus; Musciacum seu Moisiacum apud Cadurcos; Dosera seu Dusera in territorio Arausico ad Rhodanum. Nova seu de novo condita fuere in Septimania monasterium Anianae, monasteria Galunae seu Gellonense, S. Laurentii, S. Mariae in Rubine seu Orubione, vulgo de Craffa dictum; monasterium quod Caunas vocant; et aliud quod Concas seu Conquas apud Ruthenos; monasterium puellare S. Mariae de Regula cognominatum, apud Lemovicas; Masciacum in Biturigibus. Ignota nobis sunt monasteria de Vera, de Utera, et S. Pascentii, atque in pago Tolosano monasterium Valada. Mirum est in hac enumeratione primum censeri monasterium Ferrariense, quod ad regnum Aquitaniae nullo modo pertinebat. Mabillonius in Annal. Bened. lib. 28, num. I. *BOUQUET.* Monasterii Ferrariensis nomen intrusum esse, supra demonstratur.

Sollemniacum, monasterium puellare sanctae Mariae[a], monasterium puellare sanctae 812 Radegundis; monasterium Devera[b], monasterium Deutera[c] in pago Tolosano[d], monasterium Vadala[e]; in Septimania monasterium Anianae, monasterium Galunae, monasterium sancti Laurentii, monasterium sanctae Mariae quod dicitur Inrubine[f], monasterium Caunas, et cetera plurima, quibus veluti quibusdam lychnis[g] totum decoratur Aquitaniae regnum. Hoc eius exemplum non modo episcoporum multi, sed et laicorum[h] quam plurimi aemulati, conlapsa restaurabant et nova certabant monasteria instituere, quod cernere oculis est. In tantam denique respublica felicitatem Aquitanici profecerat regni, ut proficiscente quolibet rege vel in palatio residente, vix aliquis repperiretur conquerens se aliquid abiure perpessum. Tribus[i] enim diebus rex per singulas ebdomadas rei iudiciariae intererat. Nam quadam tempestate misso Archamboldo[k] commentariensi, imperia[l] dum ei quaedam ferenda filio referendaque[m] commisisset, et ille ordinationem hanc, ut viderat, rediens patri retulisset; adeo exultasse dicitur, ut prae[n] nimia alacritate lacrimis fluxerit, et circumstantibus: *O*, inquit, *socii, victos nos gratulemur iuvenis huius senili sagacitate.* Unde quia servus fuit Domini fidelis in commisso, prudens in augmentando[o] sibi tradito talento, constitutus est potestatem habens in cuncta patrisfamilias domo.

20. Per idem autem tempus[p] mortuo iam pridem Pippino Italiae rege, nuper- 813 rime autem Karolo itidem fratre res humanas relinquente, spes universitatis potiundae in eum adsurgebat. Misso enim pro quibusdam necessariis patrem consulendis Gerrico[q] capis[42] praelato, cum in palatio moraretur, praestolans perlatorum responsum, 42 monitus est tam a Francis quamque[r] a[s] Germanis, ut ad patrem rex veniret, eique propter adsisteret[t]; videri sibi dicentes, quod pater cum iam in senilem vergeret aetatem, et acerbe ferret liberorum infortunatam defectionem, citam illius haec portenderent[u] corpoream solutionem. Quod Gerricus cum regi, rex vero consiliariis retulisset, quibusdam vel pene omnibus visum est salubre suggestum. Sed rex altiori consilio, ne forte per hoc patrem suspectum redderet, agere distulit. Haec tamen divinitas, pro cuius timore et amore facere noluit[v], ut sibi moris est amatores sui sublimius quam cogitari potest nobilitare, prudentius ordinavit. Pacem porro petentibus his quos bello fatigare solitus erat, rex, articulo duorum annorum[w] praestituto, libenter indulsit[x]. Interea imperator Karolus considerans suum in senectute[y] adclinem[z] devexum, et verens ne forte subtractus rebus humanis, confusum relinqueret regnum, quod erat Deo donante nobiliter ordinatum; scilicet ne aut externis quateretur procellis, aut intestinis vexaretur scissionibus; misit, filiumque ab[*] Aquitania evocavit. Quem venientem clementer suscepit, tota aestate secum tenuit, de his quibus eum indigere putavit instruxit; qualiter videlicet sibi vivendum, regnandum, regnum ordinandum, et ordinatum tenendum foret monuit; et tandem imperiali eum diademate coronavit, et summam[a] rerum penes eum futuram esse Christo favente innotuit: et hoc peracto negotio, reditum ad propria concessit. Qui mense Novembri a patre digrediens, Aquitaniam repetiit. Pater vero veluti morti propinquus, crebris et peregrinis urgeri coepit incommodis. Nam mors veluti quibusdam nuntiis, talibus adventum suum iam iamque futurum praenuntiabat indicibus[b]. Tandem itaque vitiis passionum inter se conpugnantibus et valentiam eius inpugnantibus, naturae inbecillitas cessit, et lecto decubuit; et in dies atque horas propinquior morti, prout voluit suis scripto distributis, diem ultimum clausit, Francorumque regno pene ineluctabilem lu- 814 ctum reliquit. At vero in eius successore veridica probata est scriptura, quae in talibus tribulantium consolans animos dicit: *Mortuus est vir iustus, et quasi non est mortuus; similem enim sibi reliquit filium haeredem.* Obiit autem quinto Kalendas Februarias idem piissimus imperator Karolus, anno incarnationis domini nostri Iesu

a) de regula 6. b) de vera 2. 3. 4. 7. 9. 10. c) de utera 2. 3. 4. 7. 9 10. d) tolosano monasterium valada 4. e) valada 4. 7. f) in rubine 2. 3. 4. 7. 9. nirubine 10. g) baccis vel gemmis 6. h) episcopi . . laici 4. 7. 9. i) *in m.* DCCCXII. XXXV. 1. k) archambaldo 2. 3. 4. 7. 9. 10. l) c. imperii 3. 7. (9.) c. imperatoris 4. c. imperator 10. m) referenda . . ferendaque 1. 2. 3. *sed in* 2. ferendaque *deest.* n) pro 1. 2. 3. o) aumentando 1. p) *in m.* DCCCXIII. XXXVI 1. 9. q) gerrica 3. r) quam 4. 7. 9. 10. s) *deest* 1. 2. t) adsisteret 1. u) protenderent 1. v) voluit 1. w) *in margine, atramento alio* 1. x) inclusit *corr.* indulsit 1. y) senectutem 4. 7. 9. 10. z) *deest* 2. *) misit ad filium eumque ab 4. 7. 9. 10. a) *deest* 1. 2. et rempublicam penes 6. b) indiciis 3. 4. 7. 9. 10.

42) i. e. falconibus; capus, hapucht, habicht *germanice.*

814 Christi octingentesimo decimo quarto. Quo in tempore Hluduwicus imperator concilium populo generale quasi quodam indixerat praesagio, in [*] purificatione sanctae Dei genitricis Mariae, in loco cuius vocabulum est Theotuadus.

21. Defuncto autem patre piae recordationis, missus est Rampo ad eum ab eis qui sepulturam eius curarunt, liberis scilicet et proceribus palatinis, ut et mortem eius mature cognosceret, adventumque suum nullo modo conperhendinaret [a]. Qui cum Aurelianam devenisset ad urbem, Theodulfus eiusdem urbis episcopus, vir undecumque doctissimus, causam eius adventus persensit [b], et velocissime misso perlatore imperatori innotescere studuit, hoc tantummodo ei suggerendum iubens, utrum praestolaretur venientem in urbem, an in itinere aliquo [c] sibi occurreret venturo ad urbem. Quam protinus causam ille commentatus agnovit, et ipsum venire ad se iussit. Inde alium atque alium huiusce rei tristes [d] suscipiens nuntios, post quintum diem ab eodem loco pedem movit, et cum quanto passa est angustia temporis populo iter arripuit. Timebatur enim quammaxime Wala, summi apud Karolum imperatorem habitus loci, ne forte aliquid sinistri contra imperatorem moliretur. Qui tamen citissime ad eum venit, et [e] humillima subiectione se eius nutui secundum consuetudinem Francorum commendans subdidit. Post cuius ad imperatorem [f] adventum aemulati eum omnes Francorum proceres, certatim gregatimque ei obviam ire certabant; tandemque ad [g] Aristallium [h] prospero pervenit itinere, et die tricesimo postquam ab Aquitania promovit, palatio Aquisgrani pedem feliciter intulit. Moverat autem eius animum iamdudum, quamquam natura mitissimum, illud quod a sororibus illius in contubernio exercebatur paterno, quo solo domus paterna inurebatur naevo. Cui mederi volens incommodo, simul et cavens ne, quod per Hodilonem [i. 43] et Hiltrudem [k. 44] olim acciderat [l], revivesceret [m] scandalum, misit Walam et Warnarium [n], necnon et [o] Lantbertum [p], sed et Ingobertum: qui Aquasgrani [q] venientes, talibus, ne accidere [r] possent, cautela prospicerent, et aliquos stupri inmanitate et superbiae fastu reos maiestatis caute ad adventum usque suum adservarent. Nam aliqui eorum, cum supplices veniam inter iter agendum poposcissent, emeruerunt. Simul et praecipiens, ut populus ibidem consistens absque metu semet ibidem opperiretur venturum. At vero Warnarius comes, inscio Wala et Ingoberto, et [s] accito nepote Lantberto, Hoduinum [t] iam dicto obnoxium crimini ad se venire mandavit, quasi comprehendendum et regiae vindictae obiectandum. Cuius ille insidias, utpote admordente conscientia, acriter [u] praevidit, et quia declinare detractavit [v], et ipse experiri meruit, et ipsi Warnario ultimam cladem importavit. Nam ad eum, sicut ille mandaverat, veniens, et ipsum Warnarium confecit, et Lantbertum cruris laesione non pauco tempore debilem reddidit; et ad ultimum ipse confossus gladio interiit. Quae cum nuntiata imperatori fuissent, animum illius ad misericordiam exitium flexit amici, in tantum ut Tullius quidam talium, qui pene iam imperatoris clementia venia videbatur dignus, luminum amissione multaretur [w].

22. Venit ergo imperator Aquis palatium, et a propinquis atque multis Francorum milibus cum multo est favore receptus, imperatorque secundo declaratus. Quibus expletis, studiosis sepulturae gratias egit paternae, ac propinquis [x] luctus acerbitate confectis consolationis congruae contulit levamen. Sed et quod deerat inferiis genitoris promtissime supplevit. Nam recitato paterno [y] testamento, nihil relictum est paternorum bonorum, quin secundum eius partiretur sectionem. Nil [z] enim ab eo intestatum est relictum. Sed quod aecclesiis distribuendum censuit, metropolitanorum subdivisit superscriptione nominum, quarum partes fuere viginti et una. Quod autem ornatui conducebat regio [*], posteriori reliquid [a] aetati. Statuit etiam, quid secundum morem christianorum filiis filiorumque filiis et filiabus, necnon et servis ancillisque

*) *deest* 1. 2. 3. a) comprehendi narret 3. comperendinaret 4. 7. 9. 10. b) praesensit 4. 7. 9. c) cum aliquibus 4. d) testes 3. e) *deest* 1. f) cuius imperatorum 1. g) *deest* 1. h) haristallium 2. 4. 7. 9. 10. i) odilonem 4. 7. 9. 10. k) biltrudem 3. l) accederat 1. m) reviviscerel 2. 3. 4. 7. 9. 10. n) garnerium 3. o) *deest* 1. p) lanbertum 1. lambertum 2. 3. 10. *ita deinceps.* q) aquisgrani 2. 3. 10. r) accedere 1. s) *deest* 4. 7. 10. t) hotdoinum 3. hodoinum 2. 4. 7. 9. 10. u) acriter conscientia 4. 7. 9. 10. v) declinare tractavit 1. d. detractavit 2. 3. detrectavit 4. 7. 9. 10. w) multaretur 4. 7. 9. 10. x) appropinquis 1. y) paterno 1. z) nihil 4. 7. 9. 10. *) condecebat 4. a) reliquit 2. 3. 4. 7. 9. 10.

43) Baioariae ducem. 44) Karlomanni et Pippini, maiorum domus, sororem.

regalibus, sed et in commune omnibus distribueretur pauperibus. Quae cuncta domnus 814 imperator Hluduicus ut scripta relegit, operis executione[a] complevit.

23. His peractis, imperator omnem coetum — qui permaximus erat — femineum palatio excludi iudicavit praeter[b] paucissimas, quas famulatio[c, 45] regali congruas 45 iudicavit. Sororum autem quaeque in sua, quae acceperat a patre, concessit. Quae autem nec dum tale quid consecutae erant[e], ab imperatore meruerunt[f], et ad impetrata[g] sese verterunt. Post haec imperator[46] legationes ad patrem destinatas, ad se 46 autem[h] venientes et susceptas diligenter audivit, dapsiliter curavit, sumptuose muneratas[i] remisit. Inter[k] quas vel praecipua fuit imperatoris Constantinopolitani nomine Michaelis, cui domnus Karolus missos miserat, Amallarium[l] Treverum[m] episcopum, et Petrum Nonantulae abbatem pacis confirmandae gratia. Qui revertentes, missos supradicti Michahelis secum adduxerunt, Christoforum protospatarium et Gregorium diaconem, ad imperatorem Karolum directos, super omnibus quae scripta fuerant respondentes. Quos cum imperator remitteret[n], simul cum eis misit[o] missos suos Leoni substituto imperatori, Northbertum[p] Regiensium[q] episcopum et Richoinum[r] Pictavium[s] comitem, petens amicitiarum societatem et renovationem antiquarum, simul et pacti confirmationem. Eodem anno generalem conventum Aquisgrani habuit, et per universas regni sui partes fideles ac creditarios a latere suo misit, qui aequi iuris tenaces existentes perversa corrigerent, omnibusque congruum ius aequo libramine penderent. Bernardum etiam nepotem suum, iamdudum regem Italiae, ad se evocatum[t] et oboedienter parentem, amplis muneribus donatum ad proprium remisit regnum. Beneventanorum itidem principem Grimoaldum, non quidem venientem sed missos suos mittentem, pacto et sacramentis constrinxit, ut annis singulis septem milia solidos auri arcae[u] inferret puplicae[v].

24. Eodem[47] etiam anno duorum filiorum suorum Lotharium in Baioariam, 47 Pippinum vero[w] in Aquitaniam misit, tertium vero Hluduicum puerilibus adhuc consistentem in annis secum tenuit. Eodem etiam tempore Herioldus, ad quem summa regni Danorum pertinere videbatur, et qui pridem a filiis Godefridi regno pulsus fuerat, ad imperatorem Hluduicum confugium fecit, et iuxta morem Francorum manibus illius se tradidit. Quem rex susceptum in Saxoniam ire iussit, et tempus, quo ei auxilium ferre posset ad recuperationem sui principatus, ibidem operiri. Quo etiam tempore Saxonibus atque Frisonibus ius paternae hereditatis, quod sub patre ob perfidiam legaliter perdiderant, imperatoria restituit clementia. Quod alii liberalitati, alii adsignabant inprovidentiae, eo quod hae gentes naturali adsuęfactae feritati[x], talibus deberent habenis coherceri, ne scilicet effrenes in perduellionis ferrentur procacitatem. Imperator autem eo sibi artius[y] eos vinciri ratus, quo eis benefitia largiretur potiora, non est spe sua deceptus. Nam post haec easdem gentes semper sibi devotissimas habuit[z].

25. Hoc[48] anno cursum vertente[*], perlatum est imperatori, quod Romanorum 815. 48 aliqui potentes contra Leonem apostolicum pravas inierint coniurationes, quos detractos[a] atque convictos isdem[b] apostolicus supplitio addixerit capitali, lege Romanorum in id conspirante. Imperator autem audiens, aegre tulit haec, velud a primo orbis sacerdote tam severe animadversa; ideoque Bernardum Italiae regem illuc misit, ut ipse resciens quid verum quidve falsum de hac re rumor sparserit, per Geroldum sibi renuntiaret. Ipse autem Bernardus rex Romam venit, quae[c] visa sunt per missum supradictum renuntiavit. Sed mox subsecuti missi eiusdem apostolici Leonis, Iohannes episcopus Silvae-candidae, et Theodorus nomenclator, necnon et Sergius dux,

a) exercitatione 2. b) praeter p. q. f. r. c. iudicavit *deest* 2. c) famulatui 4. 7. 9. 10. d) existimavit 4. 7. 9. 10. e) consecuta erat 1. 2. 3. f) emeruerunt 1. 3. meruit 2. g) imperata 2. 4. 7. 9. 10. h) *deest* 1. i) muneratos 1. 2. 3. 10. k) Inter *usque* confirmationem *deest* 10. l) amalarium 4. m) treveriensem 2. treverorum 4. 7. 9. n) remitteret misit cum eis nortbertum 6? o) *deest* 4. p) nortbertum 4. 7. northpertum 3. q) regiensem 3. 4. 7. 9. r) ricoinum 2. 4. s) pictavum 2. 4. t) advocatum 1. 2. 3. u) arcem 1. v) publicae 2. 3. 4. 7. 9. 10. w) *deest* 4. 7. et pipinum 2. x) feritate 1. y) arctius 4. *etc.* z) habuit. Sed ea quae iam dicta sunt omittentes prosequamur. DCCCXVII. Imperator generalem *etc.* *ita mediis omissis capite* 28. *pergit* 10. *) *in m.* DCCCXV. XXXVIII. 9. a) detractos 1. 3. 7. 9. detritos 2. detectos 4. b) idem 4. 7. 9. c) et quae 4. 7. 9. 10.

45) *i. q.* famulitio regali. 46) cf. Einhardi annales a. 814. 47) cf. Einhardi annales a. 814. 48) cf. Einhardi ann. a. 815.

815 Leonem apostolicum criminibus purgavere obiectis. Inserat porro imperator, ut Herioldo subpeditarentur Saxonici comites et Abodriti olim domno Karolo subiecti, quatenus regno restitueretur[a] proprio, misso in hoc ipsum Baldrico legato. Qui cum Egidoram[b] fluvium[c] transissent, devenerunt in terram Nortmannorum, in loco cuius vocabulum est Sinlendi. Sed filiis[d] Godefridi, licet magnis habundantibus copiis et navibus ducentis, nolentibus comminus[e] venire et pugnae se credere, ab invicem discessum est, direptis incensisque omnibus quae occurrere potuerunt, insuper et obsidibus quadraginta ab eodem populo susceptis. His gestis, ad imperatorem in loco qui dicitur Patrisbrunno[f] redierunt, quo omnis populus ad eius generalem conventum coierat. Quo in loco principes Sclavorum orientalium omnes primoresque venerunt. Eodem anno Abulat[g] Saracenorum[h] rex triennem ab imperatore petiit pacem. Quae quidem primum inpetrata est, sed postea tamquam inutilis reiecta, et bellum Saracenis est indictum. Quo tempore Nortbertus[i] episcopus et Ricoinus comes a Constantinopoli regressi sunt, foederisque pactum inter ipsum[k] et Francos detulere gratissimum. Eadem etiam tempestate Romani, cum apostolicus Leo gravaretur adverso incommodo[l], praedia omnia, quae illi domocultas[m] appellant, et novi[n] ab eodem apostolico instituta erant, sed et ea quae sibi contra ius querebantur direpta, nullo iudice exspectato, diripere et sibi conati sunt restituere. Quorum coeptis restitit Bernardus rex per Winigisum ducem Spoleti, certumque rerum nuntium de his omnibus direxit ad imperatorem.

816 26. Postquam[o] imperator hiemis inclementiam serena valitudine[p] et tranquillo transegit successu, succedente aestivi temporis gratissima blanditię, missi sunt ab eo qui dicuntur orientales Franci, sed et Saxonici comites generis, contra Sorabos[q] Sclavos, qui ab eius dicebantur imperio defecisse. Quorum conatus quam brevissime ac facillime, Christo donante, compressus est. Sed et Wasconum citimi, qui Pyrinaei iugi propinqua incolunt loca, eodem tempore iuxta genuinam levitatis consuetudinem
49 a nobis omnimodo[r] desciverunt[s]. Causa autem rebellionis fuit, eo quod Siguinum[t, 49] eorum comitem propter morum pravorum castigationem, quibus pene inportabilis erat, ab eorum removit praelatione imperator. Qui tamen adeo duabus sunt edomiti expeditionibus, ut sero eos poenituerit incoepti sui, deditionemque magno expeterent voto. Inter haec domni Leonis Romani antistitis dormitio nuntiatur imperatori, quae evenit
50 octavo Kalendas Iun.[50] anno vicesimo primo episcopatus sui; Stephanique diaconi in loco eius subrogatio, qui post sui consecrationem ad domnum imperatorem venire non distulit. Vix enim duobus exactis mensibus, summa cum festinatione ei occurrere festinavit. Praemisit tamen legationem, quae super ordinatione eius imperatori satisfaceret. Imperator autem eius adventu praecognito, Bernardo[u] quidem nepoti eum comitari[v] iussit. Sed et adpropinquanti alios missos, qui eum cum debito perducerent honore, direxit. Ipse autem eius adventum Remis sustinere statuit. Cui etiam obviam[w] Hildebaldum[x] archicapellanum sacri palatii, Theodulfum[y] episcopum Aurelianensem, Iohannem Arelatensem, aliorumque copiam ministrorum ecclesiae procedere iussit, infulis indutos sacerdotalibus. Ad ultimum imperator miliario a monasterio processit sancti confessoris Remigii, et tamquam beati Petri vicarium honestissime suscepit, descendentem equo excepit, et ecclesiam intrantem manu propria sustentavit, praecinentibus pro tanta exultatione variis ecclesiae ordinibus: *Te Deum laudamus*, et reliqua. Quo finito ymno, laudes imperatori debitas clerus conclamavit Romanus, quarum finem apostolicus domnus oratione conplevit. His expletis, intra domus paenita[z] concessum est, expositisque causis sui adventus et benedictione panis ac vini simul

a) restitueretur 1. 2. b) eguidoram 3. igidoram 2. c) fluum 1. d) filius 1. 3. e) cominus 4. 7. 9. f) patrisbruna 4. 7. 9. g) abiulad 3. h) sarracenorum 3. 4. 7. 9. *sic constanter.* i) norbertus 1. 2. uotrbertus 3. k) graecos *alii Bouq.* l) apostolicus languerel 6. m) domos cultas 4. n) et quae noviter 4. et noviter 7. 9. o) *in m.* DCCC(X)VI. XXXVIII. 9. p) valetudine 4. 7. 9. q) sarabos 1. 3. r) omnino 4. 7. 9. s) disciverunt 1. 3. t) sigwinum 4. 7. 9. u) berhardo 1. bernardum 3. v) commitari 1. 2. w) *deest* 1. x) hildeboldum 2. 4. y) teodulfum 1. z) penetralia 2. 3. 7. 9.

49) Sigwinus seu Sciminus patri suo Adalarico anno 812 occiso, successerat in ducatum Vasconiae cum Lupo fratris sui Centulli filio. *BOUQUET.* 50) Corrig. 3. Idus Iunii. Anastasius bibliothecarius, narrata Leonis morte, ait: sepultus vero est in basilica B. Petri pridie Idus Iunii, indictione nona. *BOUQUET.*

participata, imperator ad civitatem rediit, domnus apostolicus ibidem remansit. Sed 816 in crastinum domnus imperator domnum apostolicum ad se evocavit, convivio peropulentissimo[a] curavit, donisque maximis honoravit. Similiterque die tertio[b] a domno apostolico domnus invitatur imperator, et multis variisque est donatus muneribus, et in crastinum, quae fuit dies dominica, imperator imperiali diademate[c] coronatus[d], et benedictione inter missarum celebrationem insignitus[e]. Et tandem his completis, domnus apostolicus, cunctis quae poposcerat impetratis, Romam rediit. Imperator vero ad Conpendium secessit, ibique missos[f] Abdirhaman[g] filii Abulaz[h] regis suscepit et audivit. Moratus autem ibidem viginti vel eo amplius diebus, Aquisgrani hiematurus petiit.

27. Iusserat[51] sane imperator missos Sarracenorum regis semet illuc praece- 817. 51 dere venturum. Quo[i] cum pervenissent, ferme tribus detenti sunt mensibus; post haec autem, cum eos iam taederet adventus sui, permissu imperatoris redierunt. In eo etiam commorans palatio, ad se venientem missum suscepit Leonis Constantinopolitani imperatoris, nomine Niciforum[k]. Legatio autem, excoepta amicitia et sotietate, erat de finibus Dalmatorum[l] Romanorum et Sclavorum. Et quia neo hi praesentes erant nec Chadalo[m] finium praefectus, neque sine illis haec dirimi poterant, missus est in Dalmatiam ad haec pacificanda et componenda[n] Albgarius[o] cum Chadalo[p] earundem finium principe. Ipso anno filii Godefridi quondam regis Nortmannorum[q], cum ab Herioldo premerentur, miserunt legatos petentes ab imperatore pacem. Quae legatio tamquam inutilis et simulata ab eo reiecta[r] est, auxiliumque Herioldo contra eos datum. Eo anno luna Nonis Februar. defecit hora noctis secunda; cometarum[s] sydus portentuosum in signo apparuit Agitatoris. Stephanus papa tertio mense postquam a[t] Frantia Romam rediit, ultimum diem clausit, et Paschalis pro eo cathedram Romani pontificatus subiit. Qui post expletam consecrationem sollemnem legatos cum epistola apologetica et maximis imperatori misit muneribus, insinuans non se ambitione nec voluntate, sed cleri electione et populi adclamatione huic succubuisse potius quam insiluisse dignitati. Huius legationis baiulus fuit Theodorus nomenculator, qui negotio peracto et petitis impetratis, super confirmatione[u] scilicet pacti et amicitiae more praedecessorum[v] suorum, reversus est.

28. Sub[52] eodem anno quadragesimae pene iam[w] exacto tempore, ultimae eb- 52 domadis quinta feria, qua[x] dominicae celebratur memoria coenae, dum[y] peractis omnibus quae tanti exigebat solempnitas diei[z], imperator ab ecclesia in regiam se recipere[*] vellet, porticus lignea[a] per quam redeundum erat, carię senioque confecta et humectatione continua putrefacta[b], fatiscentibus inferioribus[c], sub pedibus imperatoris comitumque illius conlapsa, magnum fragore sui omni palatio incussit metum, verentibus singulis ne ruinae illius eventus imperatorem obpresserit. Sed a Deo, cui erat dilectus, a praesenti est discrimine protectus. Nam cum viginti et eo amplius comitum illius cum eo usque ad terram deciderint variasque incurrerint calamitates, ille nil tristioris incurrit iacturae[d], praeter imi pectoris locum cui inlisus[e] est capulus ensis, ultimaque[f] auris paululum cute expoliata; sed et crus illius iuxta inguina cuidam ligno inpactum, cui tamen citissime est subventum. Adhibito enim medicorum studio, quam brevi pristinae est restitutus saluti. Viginti namque peractis diebus, Noviomagum[g] venatum petiit. Quo peracto negotio, imperator generalem habuit conventum Aquisgrani, in quo quantum fervoris circa divinum cultum pectoris gestaret in arca, toto declaravit adnisu. Congregatis enim episcopis, nobilissimoquę sanctae

a) perepulentissimo 1. opulentissimo 4. 7. 9. praeclaro *Bouq. in m.* b) tertio apostolicus invitavit imperatorem et multis variisque donavit muneribus 6. c) d. est c. 4. d) coronatur 7. e) insignitur 7. f) misso 1. g) abdiraman 2. abdirahman 7. 9. abirdam 3. h) abulat 2. 4. 7. 9. i) *in m.* DCCCXVII. XL. 9. k) nicoforum 2. nicephorum 4. 7. 9. l) dalmatarum 4. 7. 9. m) nec hadolo 1. neo hadalo 2. nechadalo 3. n) consolanda 1. o) ablgarius 1. ablagarius 2. albigarius 4. 7. 9. p) cadalo 1. 2. q) norhmannorum 1. normannorum 2. r) relicta 1. 3. s) et cometarium 4. t) e 4. 7. 9. u) confirmationem 1. v) praecessorum 1. 2. w) *deest* 4. 7. 9. x) quę 1. 2. y) necdum 4. 5. z) cum imperator 4. 5. *) se suscipere 1. a) ligenia 1. lygeia 3. lignata 2. b) et h. c. p. *deest* 1. c) *deest* 1. d) nil incurrit iacturae. Ibi conventum generalem *etc.* 6. *media desunt.* e) inlusus 1. illusus 2. f) u. pars auris 4. g) noviomagnum 1. noviomagium 2.

51) cf. Einhardi annales a. 817. 52) cf. Einhardi annales a. 817.

817. 53 ecclesiae clero, fecit componi ordinarique librum canonicae vitae[53] normam gestantem, in quo totius illius ordinis perfectio continetur, sicut recultus[*] ipse fatetur[a]. In quo etiam inseri iussit cibi potusque atque omnium necessariorum summam, ut[b] omnes tam viri quam sanctimoniales sub hoc ordine Christo servientes, nullis praepediti necessitatibus libera servitute domino omnium militare meminissent. Quem librum per omnes civitates et monasteria canonici ordinis sui misit imperii per manus missorum prudentium, qui illum in omnibus supradictis facerent transscribi locis, debitaque atque conscripta exigerent stipendia ministrari. Quae res magnum ecclesiae contribuit[c] exultationis tripudium, et piissimo imperatori debita cum laude inmortale monimen-
54 tum. Itidemque constituit isdem[d] amabilis Deo imperator Benedictum abbatem[54] et cum eo strenuae monachos per omnia vitae, qui per omnia monachorum euntes redeuntesque monasteria, uniformem cunctis traderent monasteriis, tam viris quam sanctis monialibus[e] feminis, vivendi secundum regulam sancti Benedicti incommutabilem morem. Considerans etiam isdem piissimus imperator non debere Christi ministros obnoxios esse humanae servituti, sed et multorum avaritiam abuti ministerio ecclesiastico[f] ad proprium quaestum, statuit, ut quicumque ex servili conditione, conciliante scientia et morum probitate, ad ministerium adsciscerentur[g] altaris, primum manumittantur a propriis dominis, vel privatis vel ecclesiasticis[h], et tunc demum gradibus[i] indantur altaris. Volens etiam unamquamque ecclesiam habere proprios sumptus, ne per huiuscemodi inopiam cultus neglegerentur divini, inseruit praedicto edicto, ut
55 super singulas ecclesias mansus tribueretur unus cum[k] pensatione[55] legitima et servo atque ancilla. Haec erat sancti imperatoris exercitatio, hic cotidianus[l] ludus, haec palaestrica agonia, spectante eo[m], quo[n] civitas[o] in sancta doctrina et operatione clarius eniteret[p], et[q] qui[r] se[s] pauperem consimili[t] humilitate imitando Christum humiliat[u], altius[v] emineret. Denique tunc coeperunt deponi ab episcopis et clericis cingula balteis aureis et gemmeis cultris onerata, exquisitaeque vestes sed et calcaria talos onerantia[w] relinqui. Monstro enim simile ducebat, si ecclesiasticae deputatus familiae conaretur adspirare ad saecularis ornamenta gloriae.

56 29. At[56] vero non tulit hanc sanctam Deoque dignam imperatoris devotionem humani generis inimicus undique se impetentem et ab omnibus ecclesiae ordinibus sibimet bella inducentem[x]; sed coepit totis virium copiis se expugnantem[y] oppugnare, et per menbra sua Christi fortissimum bellatorem, vi et astu quo potuit, lacessere. Nam his rite ordinatis, postquam imperator in eodem placito filium primogenitum Hlotharium coimperatorem[z] appellari et esse voluit, et duorum filiorum suorum Pippinum in Aquitaniam, Hluduicum in Baioariam[*] misit, ut scilicet[a] sciret populus, cui deberet potestati parere; statim ei Abotritorum[b] defectio nuntiatur, qui cum filiis Godefridi amicitias iungentes, Saxoniam transalbianam vexabant. Quos contra imperator suffitientes copias dirigens, eorum motus Deo favente conpressit[c]. Ipse autem Vosagi lustra sectaturus[d], venatum petiit. Interea venatione ibidem iuxta morem Francorum expleta, cum[e] hiemem exacturus Aquisgrani reverteretur, nuntiatur ei

*) recultus 1. 10. reclusus 2. 3. 4. 7. 9. a) sicut r. i. f. *deest* 2. b) ut qui in hoc ordine morantur, libera servitute deo serviant. Quem librum 6. c) cum tribuit 1. d) idem 4. 7. 9. 10. *ita deinceps.* e) sanctimonialibus 2. 3. 4. 7. 9. 10. f) ecclesiastico 1. g) adsisceretur 1. h) ecclesiasticis 1. i) gladibus 1. k) unus conpensatione 1. 3. una compensatione 2. l) quotidianus *corr.* cotidianus 1. cothidianus 3. quotidianus 2. 4. 7. 9. 10. m) spectante deo quo eius vita in sancta doctrina et operatione clarius eniteret, qui in pomparum sublimitate constitutus, imitando christum humilitate altius eminebat 7. 9. 10. spectante eo cuius vita in ipsa doctrina et o. c. e. q. in p. s. c. i. ch. h. altius emineret 6. n) quod 4. 5. o) civitas dei 4. 5. p) et qui *usque* emineret *deest* 3. q) et *deest* 1. 2. r) et quod qui 4. 5. s) quis. pomparem *corr.* qui se pomparem *vel* quis comparem 1. qui se pomparum 2. t) cum sublimi 1. 2. u) humilitate 1. 2. v) alterius 2. w) honorantia 2. x) indicentem 2. 4. 7. 9. 10. y) sex pugnantem 1. z) hlotharium quo imperatorem 1. lotharium quem imperatorem 2. lotharium imperatorem 3. 4. 7. 9. 10. *) baioram 1. a) ut scilicet *deest* 1. b) abodritorum 2. 3. 4. 7. 9. 10. c) *hinc omnia usque ad cap.* 32. *desunt.* 10. d) seccaturus 1. e) *deest* 1.

53) Liber canonicae vitae normam continens, editus est in conventu Aquisgranensi anno 816 habito: uniformis vivendi norma pro cunctis monasteriis ordinis sancti Benedicti statuta est in altero conventu anno sequenti in eadem urbe celebrato. Hos duos conventus simul perperam confundit hic noster auctor: in ratione temporum saepe parum accuratus est. *BOUQUET.* 54) Anianensem. 55) i. e. pensa sive penso, tributo annuo; Bouquetus *pensatione* in nonnullis codicibus legi adfirmat. 56) cf. Einhardi annales a. 817.

Bernardum[*] nepotem suum, Italiae regem, cui ipse maxima, ut rex fieret, apud pa- 817
trem causa fuerat, consiliis quorumdam pravorum hominum adeo dementatum, ut ab
eo disciverit[a], omnesque civitatum[b] et regni principes Italiae in haec verba conjura-
verint, sed et omnes aditus quibus in Italiam intratur, positis obicibus et[c] custodiis
obserarint. Quod cum certis nuntiis referentibus, maximeque Rathaldo[d] episcopo[57] et 57
Suppone[e, 58] certissime cognovisset, contractis undique copiis tam ex Galliis[f] quam- 58
que[g] ex[h] Germania, cum maximo exercitus robore Cavillonum[i] usque pervenit. At
Bernardus cum se cerneret viribus imparem et ad coepta inefficacem[k], utpote a quo
plurimi suorum deficerent cotidie, desperatis rebus, ad imperatorem venit; armisque
depositis, pedibus se eius prostravit, confessus perperam se egisse. Cuius exemplum
primores eius sunt secuti, et armis depositis se eius potestati et iuditio subdiderunt.
Sed et concinnationes, qualiter coeptam rebellionem et quare inchoaverint, et ad quem
finem inchoata deducere voluerint, quosve complices sibi allexerint, ad primam prodi-
derunt interrogationem. Fuere sane huius conspirationis auctores Eggideo[l] regalium
primus amicorum; Reginherius[m] olim comes palatii imperatoris, filius Meginherii[n]
comitis; sed et Reginhardus[o] praepositus camerae regalis. Erant autem huius sceleris
conscii quamplures clerici seu laici, inter quos aliquos episcoporum huius procella
tempestatis involvit, Anselmum scilicet Mediolanensem, Wolfoldum[p] Cremonensem[q],
sed et Theodulfum Aurelianensem.

30. Postquam[59] vero defectionis propalati sunt principes et custodiae mancipati, 59
imperator Aquisgrani, sicut decręverat, hiematum regreditur, ibique usque dum sa- 818
cram paschae sollempnitatem celebraret, remoratur[r]. Post cuius festivitatis trans-
actam celebritatem Bernardum, hactenus regem, eiusque in supradicto scelere fauto-
res, cum lege iudicioque Francorum deberent capitali invectione feriri, subpressa tri-
stiori sententia, luminibus orbari consensit, licet multis obnitentibus et animadverti
in eos tota severitate legali cupientibus. At vero licet imperatore[s] indulgentius agen-
te[t], ultio tamen elimata ad effectum in aliquos est perducta. Etenim Bernardus et
Reginherius, dum inpatientius oculorum ablationem[u] tulerunt, mortis sibi conscive-
runt acerbitatem. Episcopos porro hac constrictos immanitate, ab episcopis reliquis
depositos, monasteriis[v] mancipavit. Ceterorum autem nullum vel vita privari, vel men-
brorum amputatione iussit multari; sed secundum quod exigente culpa visum est, alios
exiliari, alios iussit attondi[w]. Post quae nuntiatur imperatori inoboedientium[x] protervia
Britonum, qui in tantam[y] eruperunt[z] insolentiam, ut unum suorum Marmanum[*] no-
mine Regem appellare ausi sunt[a], subiectionemque omnimodis recusarint. Ad quorum
insolentiam ulciscendam imperator, undecumque[b] aggregata militari manu, fines Britto-
num aggrediens proficiscitur, habitoque Venedis generali conventu, provintiam ingre-
ditur, et parvo tempore vel[c] labore cuncta populatur; donec interfecto Marmano[d],
dum sarcinis inmediatur[e, 60] castrensibus, a quodam[f] regiorum custode equorum no- 60
mine Choslo, tota cum eo Brittannia victa succubuit et manus dedit, ad quascumque
conditiones imperator vellet[g] denuo servitura. Nam et obsides qui et quanti iussi
sunt[h], dati atque suscepti[i], et omnis terra secundum suam disposita est[k] volun-
tatem[l].

31. Quibus[61] peractis, imperator a finibus Brittanniae pedem retulit, et Andę- 61
gavorum urbem repetivit. Ubi dum Hirmengardis[m] regina longo[n] fatigaretur incom-
modo, duobus post regressionem imperatoris diebus[o] supervixit, et tertio die obiit,

*) berhardum 1. *ita constanter.* a) desciveril 4. b) civitatem 3. civitales regni el p. 4. 7. 9. c) ut 1. aul 2. d) rathald 1. e) subpone 1. f) gallis 2. 9. gallia 3. 4. 7. g) quam 2. 4. 7. 9. h) *deest* 1. i) cabitonum 3. 4. cabillonum 7. 9. k) quippe plurimi suorum cotidie ab eo deficiebant 6. l) egidheo 2. 3. eggiddeo 7. egiddeo 9. m) reginerius 2. 3. 9. rainerius 4. 5. 6? n) megherii 1. megneri 2. reginerii 3. 9. reginherii 7. mainerii, magenarii 4. 5. 6? o) reginardus 2. 3. 9. p) uuofoldum 1. uulfoldum 2. 3. walfoldum 7. q) chremonensem 1. r) remotalur 1. s) imperator i. ageret 4. 7. 9. t) indulgente 3. u) ablulionem 1. v) *deest* 1. w) attondie 1. x) inoboedienlia 1. 2. y) tantum 1. z) eruperanl 3. 4. 7. 9. *) marmonium 7. marmonum 9. a) sint 4. 7. 9. b) undequaque 2. 3. 4. 7. 9. c) el 3. 4. 7. 9. d) marcono 3. 7. 9. e) inmediatur 1. 2. immediatur 4. 5. 9? immetatur 6. immeditatur *Bouq. Chesn. Pith.* f) quosdam 1. g) velle 1. h) quantiui sunt 1. i) suscepti el *deest* 4. k) *deest* 1. 2. l) uulnulatem 1. voluptatem 3. m) hermengardis 4. 7. 9. n) loco 1. o) *deest* 2

57) Veronensi. 58) Comite Brixiensi. 59) cf. Einhardi annales a. 818. 60) i. e. dum mediis Francorum sarcinis se iufert. cf. Ermoldum Nigellum. 61) cf. Einhardi annales a. 818.

818 quinto Nonas Octobris[*]. Quo anno eclipsis contigit solis 8. Idus Iul. Curata autem reginae sepultura, imperator per Rotomagum et Ambianorum urbem recto itinere ad hiberna se Aquis contulit. Cui reverteuti et Heristallium intranti palatium missi occurrere Sigonis Beneventani ducis dona quam maxima deferentes, dominumque suum a morte Grimoaldi praecessoris[a] sui purgantes. Praeterea aliarum aderant missi nationum, Abotritorum[b] videlicet et Goduscanorum[c] et Timotianorum[d], qui Bulgarum[e] sotietate relicta, nostris se nuper sotiaverant. Sed et Liuteviti[f] rectoris inferioris Pannoniae ibidem aderant missi, accusantes Cadalum — falso, ut post patuit — eo quod inmanitas illius inportabilis sibi foret. Quibus auditis, conpositis ac dimissis[g], in eodem palatio imperator secundum suam dispositionem ad hiemandum se contulit. Quo cum moratur[h], exhibitus[i] est ei[k] Sclaomirus[l] Abotritorum rex a ducibus Saxonum. Qui cum insimularetur defectionis, nec obiectis obviare quivisset, exilio est deportatus, regnumque eius Ceadrago[m] filio Trasconis[n] traditum.

819 62 63 32. Eodem[o] [62] itidem tempore quidam[p] Wasco, Lupus Centulli[63] cognomento, in rebellionem adsurgens, Werinum[q] Arvernorum comitem et Berengarium Tholosanum proelio lacessivit, ibidemque cum aliis plurimis fratrem quoque Gersanum[r] amisit. Et tunc quidem fugae subsidio evasit, post autem imperatori deductus et causam dicere iussus, atque ratione victus, exilio est dampnatus. Qua hieme imperator in eodem palatio conventum populi sui celebravit publicum, et renuntiantes sibi missos de omni regno suo quos pro statu[s] sanctae[t] ecclesiae, restaurando[u] deiecta[v] vel confirmando stantia[w], miserat, audivit; et quicquid utile iudicavit, sancta inpellente devotione superaddidit, nihilque intactum reliquid, quicquid ad honorem sanctae Dei ecclesiae proficere posse visum fuit. Interea quaedam capitula legibus superaddidit, in quibus causae forenses claudicare videbantur, quae actenus veluti pernecessaria servantur. Qua tempestate monitu suorum uxoriam meditabatur inire copulam; timebatur enim a multis, ne regni vellet relinquere gubernacula[x]. Tandemque eorum voluntati satisfaciens, et undecumque adductas procerum filias inspitiens, Iudith[y], filiam Welponis[z] nobilissimi comitis, in matrimonium iunxit[*]. Aestate subsequente in Hengelimheim[a] palatio populus eius[b] convenit ad eum. Ibidemque exercitus sui nuntios recepit, qui contra Liudeviti apertam perduellionem conprimendam missi fuerant. Sed idem negotium paene[c] remansit infectum. At vero pro his typo[d] inflatus arrogantiae Liudewitus[e], quasdam conditiones imperatori per missos mandavit suos, quas si imperator impleret, ipse quoque ut pridem eius praeceptis pareret[f]. Sed haec tamquam inutilia ab eo spreta atque reiecta sunt. Liudevitus autem in sua remanere perfidia ratum ducens, ad perfidiam quoscumque poterat sibi sotiabat. Post reversionem sane exercitus a Pannoniae finibus, Liudevito in perfidia sua[g] permanente, Cadolach[h] dux Foroiuliensis in febrem incidit et diem ultimum clausit, ac Baldricus eius loco successit. Qui cum primum in provintiam venisset, et Carantanas[i] ingrederetur partes, copias Liudeviti iuxta Dravum fluvium cum paucis suorum fudit, et reliquos proturbans, omnes suis finibus secedere conpulit. Fugatus a Baldrico Liudevitus, Bor-

*) q. n. o. *deest in uno codice* (4. 5. *vel* 6). a) praecessoris 1. 2. 3. b) abodritorum 2. 4. 7. 9. *ita deinceps.* c) caduscanorum 3. 9. coduscanorum 7. d) thimothianorum 3. e) bulgarorum 2. 4. f) leutouiti 3. leuteuiti 7. 9. liudewiti 4. g) demissis 1. 2. h) cum moratus esset 2. commoranti 4. i) exibitus 1. k) *deest* 1. l) sclsominus 2. sclaomiris 4. m) ceradrao 1. cecidrao 3. n) transconis 1. o) *hic in codice* 3. *octo linearum lacuna extat.* p) *deest* 1. q) werimum 1. 7. werunum 2. verenium 7. r) germanum 7. 9. *in m.* gersandum 7. garsandum 9. s) stralu 1. t) *deest* 1. 2. u) restauranda 1. v) deicto 3. 4. 7. 9. w) slatula 2. slanle 3. 4. 7. 9. x) gubernacula, sed conpellabatur. Tandemque 3. y) iudil 1. z) welphonis 3. welfonis 7. 9. *) *hinc iterum multa desunt usque ad cap.* 35. 3. a) engelimheum 2. hengelimei 3. ingelenheim 4. 7. ingelheim 9. b) *deest* 1. c) poene 1. 2. d) typho 4. 7. 9. e) liutdeuitus 1. liudeuicus 3. f) *octo lineae desunt.* 3. g) *deest* 1. 2. h) cadolh 1. 2. 7. *in m.*, chadaloc *in m.* 4. i) caractanas 1. 2.

62) cf. Einhardi annales a. 819. 63) Lupus Centulli filius, Adalarici nepos, anno 812. post caedem avi et patris a Ludovico Pio parte Vasconiae donatus fuerat. In praecepto Caroli Calvi pro Obbonio Alaonensi abbate sic legitur: *Quam* [Vasconiam] *et Lupus Centulli et Garsimirus Scimini genitus postea propter infidelitatem amiserunt, Garsimiro, sicut et pater Sciminus, in rebellione occiso, et Lupo Centulli propter tyrannidem exsulato, et a principatu remoto. Tunc enim praeexcelsus genitor noster, iterum Vasconia tota vindicata et regio dominio coniuncta, illam e manibus nepotum Eudonis in perpetuum eruit, et aliorum ex nostro sanguine gubernaculis commisit. Nam Vasconiae ducamen Totilo duci primo dedit, et post eum Sigihino Mostellanico, qui illud nunc habet. BOUQUET.*

819 nae[a] occurrit Dalmatiae duci ad Calapium[b] fluvium consistenti. Sed Borna[c], Goduscanorum perfidia an timore desertus incertum, suorum tamen iutus auxilio domestico discrimen imminens tutus evasit, sed et desertores suos postea subegit. Interea Liudevitus sequenti hieme Dalmatiam iterum ingressus, cuncta populari nititur, ferro quae animata erant perimens, inanimata vero igni contradens. Cuius vi cum Borna obviare nequiret, astu viam nocendi quaesivit. Neque enim apertum ei bellum indixit, sed inprovisis inruptionibus adeo et illum et[d] exercitum eius[e] protrivit, ut puderet hac[64] poeniteret eum talia molitum. (64) Nam tribus interfectis de illius exercitu milibus, equisque ac varia suppellectile plurima direpta, regione sua eum excedere compulit. Quae cuncta imperator ad Aquis consistens laetus[f] audivit. Interea Wascones nativa sibi seditionis peste discordantes, a Pippino imperatoris filio ipso anno ita sunt edomiti, ut nullus eorum rebellare auderet; pater enim eum ad hoc destinaverat. His peractis, imperator conventum dimisit, venationi congruo tempore operam dedit in Arduenna, atque hiematurus ad palatium reversus est Aquense.

33. In[65] eodem palatio, hieme superveniente, imperator coadunari populi fecit frequentiam. (820. 65) Quo tempore Borna[g] de infestatione Liudeviti conquestus[h], magnas ab imperatore suscepit adiutorii copias, quae terram illius atterere possent. Quae trina partitione[i] divisae, primo vere terram ditionis[k] illius ferro et igni pene omnem vastaverunt, ipso Liudevito castelli cuiusdam altitudine se protegente, et nec ad pugnam nec ad conloquium procedente. Quibus reversis domum, Carniolenses et quidam Carantanorum, qui ad Liudevitum se contulerant, Baldrico nostro duci manus dederunt. In quo placito Bera comes Barcinonensis[l], cum impeteretur a quodam, vocabulo Sanila, et infidelitatis[m] argueretur, cum eodem secundum legem propriam — utpote quia uterque Gothus[n] erat equestri proelio — congressus est, et victus. Sed cum lege in eum animadvertendum esset, ut capitali sententia tamquam reus maiestatis feriretur, imperatoris tamen clementia vitae reservatus est, et Rotomagum consistere iussus. Ipso tempore nuntiatum est imperatori, naves pyraticas tredecim a Nordmanniae sedibus mare conscendisse, et praedatum nostros fines appellare[o. 66] velle[p]. (66) Contra quas cum imperator circumspici et[q] custodiam fieri imperasset, a Flandrensi[r] solo simul et ostio Sequanae[s] pulsae, in Aquitaniam sese verterunt, et vastato vico cuius est[t] vocabulum Buin[u], multaque oneratae praeda, reversae sunt.

34. Hoc[67] anno domnus imperator hiberna[v] tempora Aquisgrani peregit. In (821. 67) eadem hieme mense Februario conventus est Aquis celebratus, et tres cunei ad vastandam Liudeviti terram directi; inruptaque[w] imaginaria pace, quae[x] cum Abulat[y] rege Sarracenorum pacta videbatur, bellum est ei indictum. In eodem anno Kalendis Maii conventum imperator habuit alterum Noviomagi, in quo partitionem regni quam inter filios suos iamdudum fecerat, coram recitari fecit, et a cunctis proceribus qui tunc affuere confirmari. Ibidem etiam missos Paschalis apostolici, Petrum Centumcellensem episcopum et Leonem[z] nomencolatorem[*], suscepit, audivit, remisit. Atque inde digrediens, Aquisgrani repetiit[a], et inde per Arduennam usque ad Rumerici montis altitudinem Vosagique latissimam vastitatem, totum quod superfuit aestivi et autumni[b] dimidium temporis transegit. Inter[c] haec[d] Borna vita privato, successorem ei constituit imperator nepotem suum nomine Ladascleo[e]. Quo tempore nuntium suscepit mortis Leonis imperatoris Constantinopolitani, qui a domesticis suis, et praecipue a Michaele, interfectus est, et Michahel in loco eius substitutus[f], conspiratoribus suis et maxime praetorianis sibi militibus adnitentibus. Eodem anno medio Octobrio

a) abaltrico liudeuitus bono 1. borno 2. b) *al.* capium *Bouq.* c) berna 1. 2. 3. d) *deest* 1. 2. e) *deest* 1. 2. f) ad quis o. lętatus 1. g) bornar 1. h) comquestus 1. i) partione 1. k) dicitionis 1. l) placito beracinonensis 1. m) infidelitates 1. n) gotus 1. 2. o) appellere 2. 3. 4. 7. 9. p) *deest* 3. 4. 7. 9. q) circumspetio 1. 2. circumspectio 3. r) frandensis 1. flandensi 3. s) sęquę 1. seque 2. t) *deest* 4. 7. 9. u) buium 2. bium 3. buim 9. v) hiberni 2. w) inructaque 1. x) quam 1. 2. y) abalul 1. abaldrico 3. z) cleonem 1. *) numencolatorem 1. 2. numenclatorem 3. nomenclatorem 4. 7. 9. petrum c. e. et l. n. *deest in uno codice, Bouq.* a) repitiil 1. petiit 3. 4. b) autunni 1. c) *quae proxime sequuntur et aliae nonnullae sententiae in codice 6. contractae sunt.* d) ęc 1. e) ladasdeo *vel* ladascleo 1. lodasdeo 2. ladasdeum 3. 4. 7. 9. ladasclao 4. ladasclo 5. ladesdedum 6. f) est; qui michael in loco eius substitutus est 3. 6. 7. 9.

64) i. e. ac. 65) cf. Einhardi annales a. 820. 66) i. e. appellere. 67) cf. Einhardi annales a. 821.

821 conventus publicus in Theodonis villa est celebratus; ibique domnus imperator primogenito filio suo Hlothario Hirmengardam [a], filiam [b] Hugonis [c] comitis, uxorem cum solempni iunxit apparatu. Quo etiam adfuere legati papae Romani, Theodorus primicerius ac Florus [d], cum magnis variisque muneribus. Imperatoris porro clementia, cum in aliis semper admirabilis claruerit rebus, in hoc quammaxime conventu, quanta eius inesset pectori, manifestissime patuit. Nam revocatis omnibus qui contra vitam suam regnumque coniuraverant, non [e] modo vitam menbraque donavit, sed et possessiones quibus legaliter fuerant privati, cum magno liberalitatis testimonio restituit. Adhalardum [f] etiam, abbatem quondam Corbeiae monasterii, sed tunc in monasterio sancti Fileberti [g] consistentem, monasterio et [h] magisterio [i] restituit priori; itidemque fratrem eius Bernarium [k], a monasterio sancti Benedicti evocatum et reconciliatum, eidem cum fratre [l] restituit loco. His conpletis, ceterisque quae utilitas poscebat explicitis, filium quidem Hlotharium hiematum Warmatiam [m] misit, ipse autem Aquisgrani reversus est.

822. 68 35. Anno [68] hunc sequente domnus imperator conventum generalem coire iussit in loco, cuius est vocabulum Attiniacus [n]. In quo convocatis ad concilium episcopis, abbatibus [o], spiritalibusque [p] viris, necnon et regni sui proceribus, primo quidem fratribus reconciliari studuit, quos invitos adtondi fecerat, deinde omnibus quibus [q] aliquid laesurae intulisse videbatur. Post haec autem palam se errasse confessus est, et imitatus Theodosii imperatoris exemplum, poenitentiam spontaneam suscepit, tam de his, quam quae adversus Bernhardum [r] nepotem gesserat proprium [s]; et corrigens, si quid talium vel a se vel a patre suo gestum repperire alicubi [t] potuit, eleemosinarum [u] etiam largitione plurimarum, sed et servorum Christi orationum instantia [v], necnon et propria satisfactione [w], adeo [x] divinitatem sibi placare [y] curabat, quasi haec quae legaliter super unumquemque decucurrerant, sua gesta fuerant [z] crudelitate [*]. Exercitum sane eodem misit tempore de Italia contra Liudevitum in Pannoniam. Quo ille consistere non valens, propriam reliquit [a] civitatem, et ad quendam Dalmatiae principem veniens, ab eo susceptus est intra civitatem. Qui tamen versa vice susceptorem suum dolo confecit, et civitatem suo dominatui subiecit. Et quamquam nostris nec pugnam intulerit nec conlocutus [b] sit, tamen missis legatis et errasse se dixit, et ad domnum imperatorem venire promisit. Nuntiatum est eodem tempore imperatori,
69 quod custodes limitis Hispanici [c] Sicorim [69] fluvium transierint, Hispaniae interiora penetrarint, et cum magna praeda prospere redierint, vastatis incensisque omnibus quae obviam se praebuerint [d]. Necnon et hi qui fines tuebantur Brittannicos, Brittanniam ingressi vastaverunt regionem tam ferro quam igni, propter cuiusdam Brittonis rebellionem [e], cuius nomen Wiomarchus [f] fuit. Quibus peractis, prospere sunt regressi. Finito hoc placito, Hlotharium filium suum domnus imperator in Italiam misit, et cum eo Walam [g] adfinem suum monachum [h], sed et Geruncum [i] hostiarium; quorum consilio res Italici regni componeret, erigeret, tueretur, tam publicas quam privatas. Pippinum autem filium cum in Aquitaniam mittere statuisset, prius illi con-
70 iugem filiam Theotberti [k. 70] comitis iunxit, et sic demum ad memoratas partes direxit regendas. Quibus dispositis, iuxta morem Francorum regum autumnale tempus venationibus insumpsit, hiemandique gratia trans Renum locum cuius vocabulum est Fran-

a) hirmergardam 1. hermengardam 3. ermengardam 4. 7. ermingardam 9. b) filia 1. c) hugtinis comitis 1. *legendumne* hug turonis (turonici) comitis? *cf. Einhardi annales.* d) flotus 2. e) *deest* 1. f) adalrhardum 1. adalrardum 3. adalhardum 4. 7. 9. g) filiberti 2. 4. 7. 9. philiberti 3. h) m. et *deest* 3. 4. 7. 9. i) maiesterio 1. ministerio 2. magisterii 3. k) berharium 1. berarium, bernardum *Bouquet.* l) fratrem 1. m) wormantiam 2. gormantiam 3. n) ortimacus 3. o) et abbatibus 4. p) spiritualibusque 4. 7. 9. 10. q) *deest* 1. r) bernahardum 1. s) nepotem suum gesserat 4. t) aliubi 1. alicui 3. u) elemosinarum 1. 2. v) *deest* 1. w) satisfatione 1. x) *deest* 1. y) placere 1. 3. z) fuerint 4. 7. 9. 10. *) *sequentia usque ad cap.* 42. *desunt.* 10. a) relinquit 1. b) nec non loculus 1. c) in spanici 1. d) praebuerunt 4. 7. 9. e) rebellionis 1. f) viomarcus 2. wiomarcus 3. diuomarcus 9. g) wialam 2. galam 3. h) monaschum 1. i) gerungum 4. geruntium 7. 9. k) theodeberti 4.

68) cf. Einhardi annales a. 822. 69) Segre. 70) Theotbertus seu Theodebertus Madriacensis comes, pater erat Eudonis sive Odonis Aurelianorum comitis, et Roberti comitis, ex quo Robertum cognomento Fortem, qui tertiae stirpis regiae apud nos feliciter regnantis caput est, prodiisse recentiores non pauci existimant, ut notat Mabillonius lib. 30. Annal. Bened Num. 33. *BOUQUET.*

conoford[a] petivit, ibique conventum circumiacentium fieri iussit nationum, omnium 822 scilicet qui trans Hreni consistentes fluenta, ditioni oboediunt Francorum. Cum quibus de omnibus, quae utilitati conducere visa sunt, pertractans, singulorum rebus congrue prospiciebat. In eodem conventu Avarum[b] legatio munera afferens adfuit. Missi Nordmannorum[c] pacem renovantes et confirmantes non defuerunt. Quos auditos cum[d] congrue remisisset[e], in eodem loco praeparatis, ut dignum erat et tempori congruebat, novo opere aedificiis hiemavit.

36. In[71] eadem villa, Franconoford scilicet, imperator hieme exacta, Maio 823. 71 mense conventum habuit Francorum australium, Saxonum, aliarumque eis conlimitantium gentium; in quo duorum fratrum certamen, quod de regno magna[f] inter se alterna[g] vi[h] vertebant, congruo fine diremit. Erant autem Wilti[i] genere, filii Liubi, regis quondam; nomina eorum fuere Milequastus[k] et Cędeadragus[l]; quorum pater Liubi, dum Abotritis bellum indixisset, ab eis interemptus est, et regnum primogenito contraditum. At nimis hic cum segniorem se, quam res poscebat, in regni administratione exhiberet, circa iunioris honorem favor populi declinavit. In qua altercatione ante praesentiam imperatoris venientes, requisita atque reperta voluntate populi, iunior[m] quidem princeps est declaratus; ambos tamen imperator muneribus amplis donatos et sacramentis devinctos[n], et inter se et sibi dimisit[o] amicos. Interea Hlotharius, filius domni imperatoris, cum sicut supra dictum est a patre in Italiam missus esset, et secundum virorum qui cum eo missi erant consilium oportunitates ordinasset negotiorum, et quibusdam perfectis, quibusdam adhuc[p] infectis, de singulis respondere et ad patrem de reditu cogitaret, rogatu Paschalis papae Romam imminente sancti[q] paschae solempnitate adiit, atque ab eodem papa clarissima ambitione[r] susceptus, ipso sancto die apud beatum Petrum diadema imperiale cum nomine suscepit Augusti. Post haec cum Papiam venisset, aliquantisper necessitatibus[s] semet impedientibus, ibidem moratus est, et sic ad patrem mense pervenit Iunio, perfecta nuntians, de inchoatis interrogans. Ad supplenda autem quae minus perfecta erant missus est Adalhardus comes palatii, adhibito sibi sotio Mauringo. Gundulfo porro Mettensi episcopo eodem tempore defuncto, clerus omnis populusque eiusdem ecclesiae, veluti animati uno spiritu, Drogonem[t] imperatoris fratrem, sub canonico habitu nobilissime viventem[u], sibi poscunt dari sacerdotem; mirumque in modum[v] tam imperatoris quam procerum eius, sed et totius populi consensus, quasi quodam coagulo in unum[w] coniuravit, ut omnes id velle, nullus nolle repperiretur. Ideoque imperator cum summo gaudio petitioni[x] ecclesiae annuit, eisque quem petebant pontificem dedit. In eodem conventu mors nuntiata est Liudeviti tyranni, a quodam dolo interfecti. Imperator hoc placitum solvit, et alium conventum Compendio tempore autumnali indixit.

37. Sub[72] hoc etiam[y] tempore perlatum est imperatori, Theodorum primice- 72 rium sanctae ecclesiae Romanae et Leonem nomencolatorem[z] luminibus privatos, ac deinde decollatos in domo episcopali Lateranensi. Invidia porro interfectoribus inurebatur[*], eo quod diceretur, ob fidelitatem Hlotharii eos qui interfecti sunt talia fuisse perpessos. In qua re fama quoque pontificis laedebatur, dum eius consensui[a] totum adscriberetur. Imperator autem dum[b] hanc rem enucleatissime investigandam[c] Adelungum[d] abbatem monasterii sancti Vedasti, et Hunfridum comitem mitteret Curiae[e], Paschalis papae missi supervenerunt, Iohannes episcopus Silvae-candidae, et Benedictus archidiaconus sanctae ecclesiae Romanae, accusationi opponentes excusationem, et super ista imperatori offerentes examinationem[f]. Quibus auditis et cum congruo responso remissis, missos destinatos, ut iussum fuerat, Romam ire praecepit, investiga-

a) est confranocoford 1. confranconofort 3. b) avarorum 2. 4. c) romanorum 2. d) *deest* 1. e) remisessent 1. f) magno 4. g) *deest* 5. altercatione 7. 9. h) *deest* 4. 7. 9. i) multi 3. wilzi 4. 7. 9. k) uulequastus 2. mileguastus 7. 9. millequaslus 4. milegastus 5. milecastus 6. l) ceadragus 2. 6. celeadragus 5. 7. 9. m) iuniorem 1. n) devictos 1. o) dimisi 1. p) adhunc 1. q) sancta 2. 4. 7. 9. r) abitione 1. s) necessitabus 1. t) dragonem 1. u) degentem *Bouq. in m.* v) in m. *deest* 1. w) *deest* 1. x) petioni 1. y) *deest* 4. z) nomine clatonem 3. nomenclatorem 4. 7. 9. *) inureatur 1. minuebatur 2. innascebatur 3. imponebatur 4. 5. iniuriabatur 6. innascebatur 7. 9. a) consui 1. b) *deest* 1. dum ad 4. 7. 9. c) investigandum 1. d) adulungum 3. 4. 7. 9. e) mittere curavit 3. mittere curaret 4. 7. 9. f) et s. i. i. o. e. *deest* 1.

71) cf. Einhardi annales a. 823. 72) cf. Einhardi annales a. 823.

823 turos de [a] dubiis veritatem. Ipse autem, prout visum est, singulis moratus in locis, constituto tempore, id est Kalendis Novenb. ad Conpendium venit. In quo placito legati Romam missi redierunt, nuntiantes eo [b] quod Paschalis papa ab [c] interfectorum nece se cum plurimis episcoporum sacramento purgaverit [d], interfectores autem nequaquam exibere potuerit; sed et eos qui interfecti sunt, meritis exigentibus talia perpessos asseruerat [e]: simulque praesentabant secum missos [f] ab apostolico directos, similia perferentes. Nomina legatorum sunt, Iohannes episcopus Silvae-candidae, Sergius bibliothecarius [g], Quirinus subdiaconus, et Leo magister militum. Imperator ergo natura misericordissimus, occisorum vindictam ultra [h] persequi non valens quanquam multum volens, ab inquisitione huiuscemodi cessandum existimavit, et cum responsis congruis missos Romanos absolvit. Eo [i] tempore quaedam prodigiosa signa apparentia animum imperatoris sollicitabant, praecipue terrae motus palatii Aquensis, et sonitus inauditi nocturno sub tempore, et puellae cuiusdam ieiunia duodecim mensibus omni penitus cibo abstinentis, crebra et inusitata fulgura, lapidum cum grandine casus, pestilentia hominum et animalium. Propter quae singula piissimus imperator crebro fieri ieiunia, orationumque instantia atque elemosinarum largitionibus divinitatem per sacerdotum [k] monebat offitium placandam, certissime dicens, per haec
73 portendi magnam humano generi futuram cladem. Quo etiam anno mense Iunio [73] natus est filius ei ex Iudith regina, quem tempore babtismi [l] Karolum vocitari pla-
824. 74 cuit. Eodem [74] anno Eblus atque Asenarius [*] comites [m] trans Pyrinaei iussi sunt montis altitudinem ire. Qui cum magnis copiis usque ad Pampilonam issent, et inde negotio peracto redirent, solitam loci perfidiam habitatorumque gennuinam [n] experti sunt fraudem. Circumventi enim ab incolis illius loci, omnibus amissis copiis, in [o] inimicorum devenere manus. Qui Eblum quidem Cordobam [p] regi Sarracenorum miserunt; Asenario vero, tamquam qui eos adfinitate sanguinis tangeret, perpercerunt.

75 38. Interea [75] cum Hlotharius, ut praedictum est, a patre missus Romam venisset [q], libentissime atque clarissime ab Eugenio papa susceptus est. Cumque de his quae accesserant [r] quereretur, quare scilicet hi qui imperatori sibique [s] et Francis fideles fuerant, iniqua nece perempti fuerint, et qui superviverent ludibrio reliquis haberentur [t], quare etiam tantae querellae [u] adversus Romanorum pontifices iudicesque sonarent; repertum est, quod quorumdam pontificum vel ignorantia vel desidia, sed et iudicum caeca et inexplebili cupiditate, multorum praedia iniuste fuerint confiscata. Ideoque reddendo quae iniuste sublata erant, Hlotharius magnam populo Romano creavit laetitiam. Statutum [v] etiam iuxta antiquum morem, ut ex latere imperatoris mitterentur, qui iudiciariam [w] exercentes potestatem, iusticiam omni populo, tempore quo visum foret imperatori, aequa lance penderent. Quae cum rediens filius patri retulisset, tamquam amator aequitatis et cultor pietatis [x] magno perfusus est gaudio, eo quod oppressis inique relevatio [y] subcurrerit pietatis.

825 76 39. Tempore [76] subsequenti domnus imperator conventum a populo suo celebrare [z] iussit tempore Mai mensis Aquisgrani. Quo consistenti legatio Bulgarum [*], quae diu in Baioaria [a] secundum praeceptum eius substiterat [b], ei adducta est [c] audienda [d], cuius [e] maxime post pacis constitutionem de terminis fuit terrarum inter Bulgaros [f] Francosque custodiendis [g]. Affuerunt [h] etiam Brittanorum [i] primores non pauci, subiectionem oboedientiamque multis prosequentes [k] verbis, inter quos et Wiemarchus [l],

a) *deest* 1. b) *deest* 4. 7. 9. c) *deest* 1. d) purgaverint 1. e) asseruerit 4. asseveraverit 7. 9. f) misso 1. g) bibliotecarius 1. 3. h) ultro 4. 7. 9. i) eodem 3. 4. 7. 9. k) sacerdotium 1. l) in baptismo 4. m) comite 1. n) genuinam 2. 3. 4. 7. 9. o) *deest* 1. p) cordubam 2. 4. 7. 9. q) venisset et 1. r) accidissent 2. 4. s) *deest* 4. 7. 9. imperatoris ibique 1. imperatores sibique 3. imperatori ubique 2. t) forent et haberent 3. u) querelae 2. sqq. v) statutum est e. 2. 4. 7. w) iudiariam 1. x) veritatis 3. 4. 7. 9. y) revelatio 1. z) celebrari 2. 4. 7. 9. *) bulgarorum 2. 4. a) baiora 1. b) subsisteral 1. c) ei ad et 1. d) adducta et audita 4. e) quae 4. 7. f) bulgarios 1. g) constituendis 2. h) *deest* 1. 2. i) brotanorum 1. britonum 2. 3. brittonum 4. 7. 9. k) presequentes 1. l) uiuemarchus 1. uiuemarcus 2. huiunemarcus 3. wiomarchus 4. winemarchus 7. 9.

73) Id est idibus Iunii, ut nos edocet ipse Carolus in diplomate anno 872 a se emisso; et testatur auctor Chronici S. Benigni. Idem habetur in statutis Adalhardi abbatis Corbeiensis. Spicil. tom. 4. pag. 13. *BOUQ.* 74) cf. Einhardi annal. a. 824. *) Asenarius comes de Iacca filiam suam Mariam nuptui dedit Wandregisilo limitis Hispanici comiti, qui ab Eudone Aquitaniae duce genus ducebat, quique anno 835 Alaonense monasterium fundavit et dotavit, in quo anno sequenti sepultus est. *BOUQ.* 75) cf. Einhardi annales a. 824. 76) cf. Einhardi annales a. 825.

qui ceteris auctoritate praestare videbatur, quique insana temeritate atque stultissimis 825
ausis in tantum processerat, ut etiam imperatorem propter suam insolentiam conpri-
mendam ad expeditionem in illas partes fatiendam provocaverit. Is ergo cum diceret,
se[a] poenitere facti sui, et[b] imperatoriae se commisisset[c] fidei, ab eo iuxta morem
suum, quo clementia semper uti consuevit, misericorditer susceptus et cum ceteris
civibus muneribus donatus, atque ad nativum[d] solum est redire permissus. Qui ta-
men postea[e] consuetae non inmemor perfidiae, dum cunctorum quae promiserat et
quae expertus fuerat bonorum oblitus, vicinos suos domni imperatoris fideles[f] incur-
sare atque assiduis lacessere non obmitteret[g] malis, ad id pervenit, ut obpressus a
Lantberti[h] hominibus in propria domo, cum malorum omnium fine terminum quoque
sortiretur vitae. Dimissis ergo imperator tam Bulgarorum missis quamque Brittan-
nis, exercitio se venandi commisit Vosagi secretis, interim[i] id agendum credens, us-
quequo mense Agusto[k] iuxta condictum[77] generalem[l] populis[m] Aquisgrani reversus 77
est. Quo tempore pacem, quae a Normannis[n] petebatur, mense iussit Octobrio con-
firmari, peractisque omnibus quae in eodem placito et peragi et definiri iussa[o] sunt,
ipse quidem cum filio Hlothario Noviomagum[p] concessit, minore Hludovico in Baio-
ariam[q] dimisso; peractaque autumni tempore[r] venatione, hiemis inchoatione in
Aquense rediit palatium. Ab[78] hoc conventu regredientibus Bulgarorum[s] missis lite- 826. 78
rasque deferentibus[t] imperatoris, rex eorum minus grate quae scripta sunt tulit, eo
quod petita non inpetrarit. Cum quadam ergo stomachatione eundem remittens nun-
tium, mandavit ut aut communis statueretur terminus finium, aut quacumque poterat
virtute quisque tueretur limites finium suorum. Sed cum fama rumorem sparsisset,
regem talia mandantem regno caruisse, imperator tam diu legatum tenuit, quousque
misso Bertrico[u] comite palatii, falsa esse quae iactabantur, comperisset. Rescita autem
veritate[v], missum infecto remisit negotio[w].

40. Ipso[79] anno Kalendis Februariis, Pippinus filius imperatoris ad patrem 79
Aquis hiemantem venit. Cui ab imperatore commendata cura, ut paratus esset, si
quid ex partibus Hispaniae novi oriretur, qualiter obviare posset, regressus est. Im-
perator vero Kalendis Iunii mensis ad Ingelunheim venit, ibique[x] illi[y] conventus po-
puli sui, secundum quod praeceperat, occurrit. In eodem placito secundum morem
suum multa quae ecclesiae essent utilia ammonuit, statuit ac definivit, legationesque
tam a sancta sede Romana, quamque a monte Oliveti per Dominicum abbatem perla-
tas suscepit, audivit atque absolvit. Nam[z] et[*] duos duces, Ceadragum Abotritorum
et Tunglonem[a] Soraborum[b], cum accusarentur[c], et probatio non[d] satis clara[e] emi-
neret, castigatos ad propria remisit. Necnon et[f] Herioldus a Nordmanniae partibus
cum uxore veniens Danorumque non parva manu[g], Mogontiaci[h] apud sanctum Alba-
num cum suis omnibus baptismatis sacri perfusus est unda, plurimisque ab impera-
tore donatus muneribus. Verens autem piissimus imperator, ne ob tale factum nega-
retur ei habitatio[i] soli naturalis, dedit ei quendam comitatum in Fresia[k], cuius vo-
cabulum est Riustri[l], quo se suosque, si necessitas exigeret, tuto recipere posset.
Interea cum Baldricus et Geraldus ceterique Pannoniarum custodes adessent finium,
adduxit Baldricus domno imperatori presbyterum quendam Georgium[m], bonae vitae[n]
hominem, qui se promitteret organum more posse componere Graecorum. Quem im-
perator gratanter suscepit, et quia Deus[o] illi[p] quae ante se inusitata[q] erant regno
Francorum attribuebat[r], gratiarum actiones reddidit, ac Tanculfo sacrorum scrinio-
rum[80] praelato commendavit, puplicisque stipendiis curare iussit, et ea quae huic ope- 80

a) *deest* 1. b) *deest* 1. c) commississet 1. d) donativum 1. e) *deest* 1. f) *deest* 1. g) omilterel 2. 3. 4. 7. 9. h) lanberti 1. lamberti 2. i) ad 1. ilerum 2. 7. 9. inler 3. k) augusto 2. 3. 4. 7. 9. l) *i. e.* generale. m) *deest* 2. n) nortmannis 3. 4. 7. 9. o) iussa 1. 2. 4. 5. visa 3. 6. 7. 9. p) noviomacum 1. noviomagium 2. q) baioram 1. r) lemporis 3. 7. 9. s) burgarorum 1 t) defendentibus 1. u) brittone 1. bellrico 3. v) veritatem 1. w) nuntio. x) ibidemque 2. 3. 4. 7. 9. y) ili 1. illic 3. z) necnon 2. 3. 4. 7. 9. *) *deest* 4. 7, 9. a) unglonem 1. 4. 5. nunglonem 2. b) sarabarum 1. sarabararum 3. c) accusaretur 1. d) *deest* 4. 7. 9. probatione 1. e) *deest* 1. 3. 9. f) *deest* 4. 7 9. g) *deest* 1. h) magonliaci 2. 3. 4. 7. 9. i) abilalio 1. k) frisia 2. 4. 7. 9. l) ruislri 1. 2. riutslri 3. ruitstri 9. m) gregorium 3. 4. 7. 9. n) bene vivente *corr.* vite 1. o) *deest* 4. p) illa 4 q) inusilal 1. alribuebal 1.

77) *i. e.* edictum, mandatum. 78) cf. Einhardi annales a. 826. 79) cf. eosdem ibidem. 80) *i. e.* fisci.

826 re[a] necessaria forent, praeparare mandavit. Ipso interea anno medio Octobrio coetum[b] populi Germanici[c] coire iussit trans Hrenum, in villa cuius vocabulum est Salz[d]. In qua consistenti perfidia atque defectio Aizonis[e] nuntiata est, quod[f] de palatio[g] domni imperatoris fugiens, ad civitatem Ausonam[h] venit, ibique receptus, Rodam[i] subvertit; sed et resistere nitentibus[k] non parum incommoditatis[l] intulit, castella[m] quae inrumpere potuit, custodibus inpositis fortiter communivit[n]; sed et misso fratre suo, a rege[o] Sarracenorum, Abdiraman[p] nomine, validum contra nos exercitus robur accepit. Quae quidem imperatoris animum commoverunt, et ad vindictam[q] instigaverunt. Nihil tamen praepropere[r] gerendum ratus, consiliariorum suorum sententiam, quid tali facto opus esset, statuit operiri. Per idem tempus Hilduinus abbas beati Dionisii monasterii, Romam monachos petitionis suae baiulos ad Eugenium sanctae sedis Romanae misit praesulem, flagitans beatissimi[s] ossa Sebastiani[t] martyris sibi transmitti. Huius desiderio domnus apostolicus satisfatiens, per praedictos missos sacratissimi Christi militis misit exuvias. Quae religiosissime a praedicto viro susceptae, atque interim cum loculo vectatorio[u] ut adlatae[v] sunt, iuxta corpus beati Medardi positae[w]. Quibus ibi consistentibus, tantam Deus per praesentiam adventus eorum mortalibus attribuit virtutum copiam, ut multitudo numerum excedat. Porro qualitas fidem superet[x], nisi eis auribus credantur[y], quibus persuasum est, nihil repugnare divinae iussioni, sed et omnia possibilia esse credenti.

827. 81 41. Praeterea[81] Aizone[z] infestante eos qui in nostris finibus consistebant, et praecipue Ceritaniam Vallensemque regionem usquequaque vastante, eo usque immanitas[*] illius processit, adnitentibus Maurorum atque Sarracenorum auxiliis, ut aliqui nostrorum castella atque municipia quae actenus[a] tenuerant relinquere cogerentur,
82 plurimique etiam a nobis deficerent et eorum se societati[b] conferrent[82]. Inter quos Willemundus, Berae filius, eorum perduellioni cum plurimis foederatus est. Ad quos motus conprimendos nostrosque roborandos; dum[c] imperator illuc exercitum mittendum ordinat, praemisit[d] Elisachar[e] abbatem et Hildebrandum[f] comitem, necnon et Donatum. Qui praecedentes, iunctis sibi Gothorum Hispanorumque[g] copiis, illorum proterviae pertinaciter restiterunt[h], Bernardo[i] quammaxime Barcinnonae comite conatus eorum in irritum deducente. Quod[k] cernens Aizo, exercitum a Sarracenis petitum abiit praetorianum[l]. Quem impetratum, cum duce suo Abumarvan[m] Caesaraugustam et inde Barcenonam usque perduxit. Porro imperator Pippinum filium suum Aquitaniae contra eos misit regem, simulque missos ex latere suo Hugonem[n] et Mathfridum[o] comites. Quibus serius meticulosiusque[p] quam decuit[q] occurrentibus, tamdiu morae innexae sunt Moris[r], quousque vastata illi Barcinnonae[s] atque Gerundae regione, Caesaraugustam sese incolumes receperunt. Praecesserunt sane hanc cladem terribiles illae nocturno sub tempore acies, humano rutilantes sanguine ignisque pallore flagrantes. Imperator[t] porro Compendio[u] annua suscipiens dona, his compertis, ad supra dictam marcham[v] tuendam auxilia destinavit, et usque ad hiberni[w] tempora

a) operi 2. 3. 4. 7. 9. b) cael cum 1. c) germani 1. germanicum 7. 9. d) saltz 3. 9. e) atzonis 3. f) qui 2. 3. 4. 7. 9. g) e pulatio 1. h) ausoniam 3. i) radam 1. k) resistentibus 1. l) incommodatis 1. m) castela 1. n) munivit 1. o) ad regem 3. 4. 7. 9. p) abdiriman 1. abduraman 2. q) vincdictam 1. r) propopere 1. s) beati 2. 3. 4. 7. 9. t) stephani 1. u) nectareo 3. v) adlecte 1. 2. 4. 7. 9. w) sunt p. 3. 4. x) superat 4. y) credatur 2. 4. 7. 9. z) ottone 3. *) inmaninas 1. a) hactenus 2. b) sociata 1. c) domnus 4. d) p. autem 4. e) helisachar 2. f) illedebrandum 1. g) hispaniorumque 1. h) restierunt 1. i) berhardo qui maxime 1. k) deducentem quo 1. l) parectorianum 1. preceptorianum 2. m) armarvan 1. 3. amruani 2. amarvan 4. abumarum 7. 9. n) huganenem 1. o) matfridum 4. 7. 9. p) meticulossiusque 1. q) docuit 1. r) mauris 4. s) barcinnonię 1. t) intempr̄ 1. u) compendio *usque* compendio *deest* 3. compendio *usque* tempora *deest* 7. 9. v) archam 1. w) hiberna 4.

81) cf. Einhardi annales a. 827. 82) Ausonensis tantum comitatus, ut observat Marca Lib. 3. Marcae Hispan. cap. 22. discessit ab officio, et reliqua eius tractus castella et municipia, quae Aizo armis recepit. Ea autem alia esse non possunt praeter isthaec praecipua, Rivumpullum, Bergam, Manresam, Cardonam et Solsonam, in quae latus patebat aditus ad auxilia Maurorum excipienda. Universa itaque regio illa tunc a ditione Francorum recessit una cum Dertosae Ilerdae et Tarraconae adiacentibus agris: quae cuncta in potestatem christianorum non redierunt nisi post longissimi temporis intervallum; quando Ausonam, Rivumpullum et Manresam Wilfredus comes Barcinonensis Mauris abstulit circa annum 886, et caeteri deinceps comites ultra Sicorim et ripas Iberi Mauros victricibus armis pepulere. Attamen in potestate Francorum semper perstitere Bisuldunensis, Urgellensis, Palliarensis et Riparcuciensis, christiani nominis comites. *BOUQUET.*

venationi in saltibus Compendio et Carisiaco[a] contiguis instituit. Eodem anno mense 827 Agusto Eugenius papa diem ultimum clausit; Valentinus diachonus loco eius successit. Quo vix uno superstite mense, loco illius Gregorius, presbyter tituli sancti Marci, electus est, dilata consecratione eius usque[b] ad consultum imperatoris. Quo annuente et electionem cleri et populi probante, ordinatus est in loco prioris. Legati imperatoris Michaelis eodem anno mense Septembrio Compendium venerunt, munera attulerunt, nobiliter suscepti, opulentissime[c] curati, liberaliter munerati, et prospere sunt remissi. Ipso anno Heinhardus[d] sui temporis prudentissimus virorum, sanctae devotionis[e] ardore incitatus, Romam misit, et corpora sanctorum Marcellini et Petri, annuente papa, in Frantiam fecit transvehi; et valde decenter in proprio territorio[f] propriisque sumptibus recondidit[g]. Quorum meritis hactenus ibi[h] multa Dominus operatur virtutum miracula.

42. Mense[83] Februario sequentis hiemis conventus habitus[i] publicus Aquisgrani; 828 ubi cum in aliis, tum maxime fervebat res[k] in marcha Hispanica nuper timorose[l] ignominioseque peracta. Qua ventilata[m] et enucleatissime investigata, hi reperti sunt huius culpae auctores, qui ab imperatore praefecti[n] sunt duces. Hos ergo solummodo honoribus ademptis[o] luere iussit imperator culpam huius ignaviae. Itidemque Baldrico duci Foroiulensi[p] dum obiceretur et probatum sit, eius ignavia et incuria vastatam a Bulgaris regionem nostram[q], pulsus est ducatu, et inter quattuor comites eiusdem est potestas dissecta. Et quidem[r] imperatoris animus, natura misericordissimus, semper peccantibus misericordiam praerogare studuit. At vero hi in quibus talia praestita sunt, quomodo clementia illius abusi sunt in crudelitatem, post pauca patebit, cum claruerit, quomodo pro vitae benefitio summam ei, quantum in se fuit, inportaverint cladem. Ipso tempore Halitcharius[s] Camaracensis episcopus, et Ansfridus[t] Nonantulae[u] monasterii abbas, a transmarinis redeuntes partibus, humanissime se retulerunt[v] a Michahele susceptos. Imperator sane aestate sequente in Hengelunheim[w] conventum publicum habuit, ibique missos papae Romani, Quirinum primicerium et Theophilactum[x] nomenclatorem[y], cum magnis venientes muneribus et suscepit et remisit. Et cum in Theodonis[z] villam devenisset, famaque[*] venturos in nostros fines Sarracenos pervulgasset, misit filium Hlotharium ad eandem marcham, adiunctis ei[a] Francorum validis multisque copiis. Qui cum praeceptis parens paternis Lugdunum[b] devenisset, et nuntium praestolaretur partium Hispanarum[c], Pippinus ei frater conlocutum advenit. Ibidemque illis morantibus, missus rediit, dicens movisse[d] quidem Sarracenos Maurosque exercitum quammaximum, sed pedem continuisse, nec illo tempore longius in nostros processuros fines. Quibus auditis, Pippinus in Aquitaniam, Hlotharius autem prospere ad patrem rediit. Interea filii Godefridi, Danorum quondam regis, Herioldum regno expulerant[e]. Sed cum imperator et Herioldum iuvare vellet, et cum filiis Godefridi foedus pacis inisset, missis in hoc ipsum cum ipso Herioldo comitibus Saxonicis praecepit, ut agerent cum praedictis, quatinus eum in societatem, ut pridem habuerant, susciperent[f]. Herioldus autem harum impatiens morarum, insciis nostris aliquas villarum illorum igni iniecto concremavit, praedamque abduxit. At illi putantes haec voluntate gesta nostrorum, inprovisi[g], et nihil tale suspicantibus nostris, superveniunt, transitoque[h] Aegidora flumine, castris pellunt[i], in fugam conpellunt, potitique omnium in castris propriis se recipiunt. Sed his gestis, cognoscentes rei veritatem et verentes debitam ultionem, mittentes tam[k] ad eos quibus talia intulerant primum[l], deinde ad imperatorem, professi sunt errorem, dehinc optulerunt congruam vindictae satisfactionem; modum autem satisfactio-

a) carasiaco 1. b) *deest* 4. c) oppulentissime 1. d) heinardus 2. 3. 7. 9. hilduinus 4. 6. ainardus 8. e) devotione 1. f) in monasterio sancti medardi 4. 5. g) recondit 1. h) ibidem 4. i) h. est 4. k) *deest* 1. l) timnose 1. damnose 3. 4. 7. 9. m) venlilecta 1. n) perfecti 1. interfecti 3. o) ad temptis 1. p) foroiuliensi 2. 4. 7. 9. q) regionem italiae 6. r) Equidem 3. 4. 7. 9. s) halitcarius 3. 4. 7. 9. t) anfridus 2. auffridus 7. 9. u) nonnantulae 1. v) tulerunt 1. w) hegelunheim 1. ingelinheum 2. hengelimeim 3. ingelheim 4. 7. 9. x) thophilallxm 1. theophilum 2. thephilelum 3. y) numenclalorem 1. z) thedeodonis 1. *) et fammaque 1. a) sibi 3. illi 4. 7. 9. b) luddunum 1. c) hispanicarum 2. 7. 9. hispaniarum 3. 4. d) movisque 1. novisse 2. e) expulerunt 4. f) susceperent 1. g) inprovisis 3. 4. 7. 9. h) lranxiloque 1. i) *deest* 1. *legendumne* exuunt ut *in ann. Einhardi?* k) *deest* 4. 7. 9. l) primum. Deinde 2.

83) cf. Einhardi annales a. 828.

828 nis [a] conferentes in [b] imperatoris voluntatem, dummodo firmitas pacis inconvulsa maneret. Quibus imperator pro voto et petitione annuit. Bonifatius [c] comes, ab imperatore Corsicae praefectus insulae, cum fratre Berhardo [d] aliisque adiunctis sibi conscensa [e] parva classe, dum pyratas [f] maria pervagando requirit et non invenit, sibi Sardorum insulam amicorum appulit: indeque aliquos gnaros itineris marini sibi assumens, in Affricam [g] transvectus est inter Uticam atque Kartaginem [h]. Contra quem multitudo conveniens Afrorum [i], quinquies conflixit, totiens [k] victa succubuit, et innumerabilem suorum [l] multitudinem amisit; inter quos et quosdam contigit oppetere nostrorum, quos aut multa alacritas, aut inconsulta levitas ad nimis audendum [m] impulit. Bonifatius tamen sotiis receptis ad naves se collegit [n], patriam repetivit, inexpertumque [o] atque inauditum metum prius Afris reliquit. Hoc anno bis deliquium [p] contigit lunae, in Kalendis Iul. [q] et nocte natalis Domini. Sed et annona quaedam [r] imperatori delata est a regione [s] Wasconiae, brevior frumento, nec tamen [t] teres [u] ut pisa [v], quam dixerunt cecidisse de coelo. Hiberna domnus imperator Aquis exegit.

829 43. Hieme [84] transacta, cum quadragesimae celebrarentur sacrati [w] dies, et instaret paschae veneranda sollempnitas, intempesta [*] nocte terrae motus adeo validus extitit, ut aedifitiis ruinam cunctis minaretur. Porro venti violentia subsecuta, non modo minora, sed etiam ipsum palatium Aquense vehementia sui ita agitavit, ut etiam laterculis [x] plumbeis, quibus tecta erat basilica sanctae Dei genetricis [y] Mariae, maxima ex parte detegeret. In [z] eo etiam palatio plurimis cogentibus moratus necessitatibus et [*] publicis utilitatibus, statuit Kalendis Iulii indidem [a] proficisci, et Warmatiam [b] ad celebrandum populi generalem conventum mense Agusto properare. A qua dispositione eum nutare aliquantisper coegit rumor, qui adserebat [c] Nortmannos velle transgredi statuta pacti et proprios fines, et transalbianam populari [d] regionem. Sed his aliter se habentibus, imperator secundum dispositionem loci et temporis advenit, de his quae visa sunt studiose tractavit, annua dona suscepit, filiumque [e] suum Hlotharium in Italiam dimisit. In eo etiam conventu comperiens clandestinas contra se eorum quos vitae reservaverat machinationes more cancri serpere, et multorum animos quasi per quosdam [f] cuniculos sollicitare, statuit contra eos quasi [g] quoddam propugnaculum erigere. Nam Bernhardum, eatenus Hispaniarum partium et limitum comitem, camerae suae praefecit; quae res non seminarium discordiae extinxit [h], sed potius augmentum creavit [i]. Sed cum necdum hi qui tali peste tabescebant, vulnus [k] suum detegere possent, utpote quibus nulla copia ad peragendum quae concupierant [l] subpeteret, in aliud [m] haec differre [n] tempus statuerunt. Imperator [o] autem his quae [p] oportunitas dictabat explicitis, Hrenum transiit, Franconoford villam petivit, ibique, quamdiu [q] visum est et hiemis propinquantia frigora siverunt, venationi indulsit: ac deinde circa [r] missam sancti Martini ad Aquisgrani se vertit, ibique et ipsam festivitatem, et sancti Andreae, necnon et [s] nativitatis [t] dominicae cum reliquis, ut decebat [u] celebriter [v] peregit.

830 44. Circa tempus porro quadragesimale, cum imperator loca mari circumiacentia peragraret, factionis iniquae principes ultra ferre non valentes, occultatum diu vulnus detegunt. Nam primum inter se primores quodam foedere coniurant, deinde minores sibi adgregant. Quorum pars mutationis semper cupida, more canum aviumque rapatium alienum detrimentum suum quaerunt fieri subpletionis augmentum. Freti ergo multitudine et assensu plurimorum, filium imperatoris Pippinum adeunt, praetendentes abiectionem sui, Bernhardi insolentiam morum [w], et despectionem cete-

a) satis 1. 2. 3. b) *deest* 1. c) bonefatius 2. bonefacius 3. 4. bonifacius 7. 9. d) beraldo 3. 7. 9. berardo 4. e) consensa 1. concessa 2. 3. f) pўritas 1. g) africam 4. 7. 9. h) et carthaginem 4. 7. 9. i) afrarum 1. k) totiens *usque* amisit *deest* 3. l) *deest* 1. m) audiendum 1. n) colligit 1. o) inexpletumque 4. 7. 9. p) dereliquium 1. q) III. Kal. iul. 2. r) *deest* 1. s) de Aginno Wasconiae 6. t) non 3. u) ceres 2. v) pis 1. nec t. t. ut pisa *deest* 4. 5. ut pisa *deest* 6. w) sacra 1. *) imtempesta 1. x) tegulis 3. y) semperque virginis 2. z) Moratus est in eo palatio plurimis cogentibus necessitatibus et p. u. statuit 4. 7. 9. *) a 1. a) in diem 2. b) wormantiam 9. gormantiam 3. c) quia serebat 1. quia sedebat 3. d) popula 1. e) filium 1. f) quosdam usque contra eos *deest* 1. g) *deest* 4. 7. 9. h) *deest* 1. 2. 3. i) crevit 3. k) ulnum 1. l) cuperant 1. cupierant 3. m) alio 1. n) differe 1. o) intempr 1. p) ut 4. 7. 9. q) quamdi 1. r) circam 1. s) *deest* 4. 7. 9. t) navitatis 1. u) ut d. *deest* 1. v) celebrariter 1. w) *deest* 4. 7. 9

84) cf. Einhardi annales a. 829.

rorum, asserentes etiam eum, quod dictu[a] nefas est, thori incestatorem paterni; pa- 830 trem porro adeo quibusdam elusum praestigiis, ut haec non modo[b. 85] vindicare, sed 85 nec advertere[c] posset. Oportere ergo, dicebant, bonum filium indigne ferre dedecus paternum[d], patrem[e] restituere et menti et dignitati, et haec agentem non solum fama prosequeretur[f] virtutis, sed etiam amplificatio regni terrestris, hoc praetexentes nomine culpam. His ergo allectus incitamentis iuvenis, cum eis et suorum multis copiis per Aurelianensem urbem, sublato inde Hodone[g] et restituto Mathfrido, Werimbriam[h] usque[i] venerunt. At vero imperator, ut eorum conspirationem contra se et uxorem Bernhardumque obstinatissime comperit feraliter armatam, Bernhardum quidem fugae praesidio se committere permisit, uxorem autem Lauduni esse, et in monasterio sanctae Mariae consistere voluit; ipse autem Conpendium venit. Porro hi[k] qui cum Pippino Werimbriam[l] venerunt, misso Werino[m] et Lantberto[n] aliisque quam plurimis, Iudith reginam, ex civitate monasteriique basilica eductam, ad se usque perduci fecerunt; quam adeo usque intentata post[o] diversi generis poenas morte adegerunt, ut promitteret se, si[p] copia daretur cum imperatore loquendi[q], persuasuram, quatenus imperator abiectis armis comisque recisis monasterio sese conferret; se etiam inposito velo capiti itidem facturam. Quam rem quanto plus[r] cupiebant, tanto facilius crediderunt; missis enim cum ea suorum aliquibus, ad imperatorem usque deduxerunt[s]. Cui cum ille secretius secum loquendi licentiam praestitisset, permittente[t] illo, ut mortem evadere posset, ipsa velum sibi capiti superposuit; de attonsione[u] porro sua imperator tempus deliberandi poposcit[v]. Tanto enim imperator, aliis benigne semper vivens, iniusto odio laborabat, ut taederet eos vitae ipsius; cuius illi nisi benefitio viverent, iuste et legaliter vita caruissent. Redeunte ergo ad se regina, aliis quidem malis temperarunt[w], adclamationi autem consentientes vulgi, exilio eam deportari et in monasterio sanctae Radegundis[86] iusserunt retrudi. 86

45. Circa Maium porro mensem filius imperatoris Hlotharius ex Italia venit, eumque in Compendio repperit. Ad quem venientem tota se illa contulit factio imperatoris[x] inimica; ipse tamen nihil tunc temporis patri intullisse visus est dedecoris; probavit autem quae gesta erant. Denique Heribertus, Bernhardi frater, luminum amissione multatus est contra votum imperatoris, Hodo[y] consobrinus illius armis ablatis exilio deportatus, tamquam eorum quae Bernhardo et reginae adclamabantur conscii et fautores[z]. In talibus ergo consistens, solo nomine imperator aestatem transegit. Cum autem instaret autumnalis temperies, hi qui imperatori contraria sentiebant, alicubi in Frantia conventum fieri generalem volebant. Imperator autem clanculo obnitebatur[*], diffidens quidem Francis, magisque se credens Germanis. Obtinuit tamen sententia imperatoris, ut in Neomaga[a] populi convenirent. Verens porro ne multitudo contrariorum superaret paucitatem fidelium suorum, iussit ut unusquisque ad idem veniens placitum, simplici uteretur commeatu[b]. Praecipit etiam comitem Lantbertum[c] finium sibi deputatorum custodiam habere; Helisachar item abbatem[d] iusticias direxit facturum cum eo. Tandem ergo Neumagam[e] ventum est, omnisque Germania eo confluxit, imperatori auxilio futura. Imperator autem volens adhuc vires adversariorum tenuare, Hilduinum abbatem culpans interrogavit, cur, cum simpliciter venire iussus sit, hostiliter advenerit. Qui cum negare nequiret, continuo ex palatio exire iussus est, et cum paucissimis hominibus iuxta Patrisbrunnam in expeditionali hiemare tabernaculo. Walach[f] abbas iussus est ad monasterium redire Corbeiae, ibique regulariter obversari[g]. Haec cum hi, qui imperatori adversaturi convenerant[h], perviderent[i], ad desperationem ultimam infracti viribus sese verterunt; denique per totam noctem coeuntes atque ad habitaculum Hlotharii filii imperatoris

a) dicturus 1. b) non modo non 4. 7. 9. c) avertere 2. 3. d) *deest* 1. 2. e) paternum, ablatisque e medio talibus patrem 3. p. ablatisque e medio patrem 7. 9. patremque 4. f) presequeretur 1. g) odone 4. 7. 9. odore 3. h) wermbriam 1. werembriam 2. wermenbriam 4. werbiam 5. i) *deest* 1. k) ii 4. 7. 9. l) werembriam 2. werinbriam 3. m) wirino 1. guerino 3. n) lanberto 1. lamberto 2. 3. 9. o) per 3. 4. 7. 9. p) si sibi 3. 4. 7. 9. q) eloquendi 1. r) plu 1. s) dededuxerunt 1. t) permitte 1. u) atconsione 1. v) poposuit 1. w) tempararunt 1. x) imperatori 4. y) odo 3. 4. 7. 9. z) factores 1. fauctores 3. *) tenebatur 1. obtinebatur 2. a) in eomaga 1. in eo magna 2. in neomago 3. 4. neomugum 7. 9. 10. b) commeatum 1. c) lanbertum 1. lambertum 2. 3. 7. 9. d) abatem 1. e) neuinagum 2. noviomagum 3. neumagum 4. niumagum 7. 9. f) walah abba 3. walac 2. g) observari 2. h) venerant 4. i) providerent 4. 7. 9.

85) *i. e.* non modo non. 86) Pictavis.

830 convenientes, hortabantur[a] aut bello confligendum, aut aliquo secedendum absque imperatoris voluntate. In qua deliberatione cum totam expendissent noctem, mane imperator filio mandat, ne inimicis communibus credat, sed ad se tamquam ad patrem filius veniat. Quibus ille auditis, licet dehortantibus qui circa illum erant, ad patrem venit; a quo non est aspera increpatione invectus, sed modesta lenitate correctus. Ingresso autem illo intra penita regiae domus, diaboli instigatione vulgus contra se coepit furere, processissetque furor usque ad mutuam caedem, nisi imperatoria prospexisset prudentia. Dum enim illi inter se tumultuantes, pene in insanum[b] irruerent[c] furorem, imperator ad cunctorum cum filio processit aspectum. Quo facto, omnis illa[d] conquievit feralis commotio. Imperatoria enim audita oratione, omnis facessit popularis tumultus. Post haec imperator omnes illos huius impiae conspirationis principes sub privata custodia praecepit adservari[e]. Quos postea[f] ad iuditium adductos, cum omnes iuris censores filiique imperatoris iuditio legali, tamquam reos maiestatis, decernerent capitali[g] sententia feriri, nullum ex eis permisit occidi; sed usus, ut multis visum est, leniori quam debuit pietate, sibi tamen consueto benignitatis et clementiae more, laicos quidem praecepit locis oportunis attundi[h], clericos vero in convenientibus itidem monasteriis custodiri.

831 46. His peractis, ad hiemandum imperator Aquisgrani secessit[i]. Habuit autem per idem tempus secum semper Hlotharium filium suum. Misit interea in Aquitaniam, coniugemque revocavit fratresque illius Chonradum[k] et Rodulfum[l] iamdudum attonsos, quam[m] tamen coniugis honore[n] non est dignatus, donec se legali praescripto modo ab obiectis purgaret. Quod postquam gestum est, in purificatione sanctae Mariae cunctis diiudicatis ad mortem vitam concessit, ac[o] Hlotharium in Italiam, Pippinum in Aquitaniam, Hloduicum in Baioariam[p] ire permisit; ipse vero quadragesimale tempus paschaeque sollempnitatem in eodem loco celebravit. Paschalibus ergo peractis sollemnitatibus, ad Ingelunheim imperator perrexit. Ipso denique tempore consuetae non immemor[q] misericordiae, quae sicut de se ait Iob, ab initio crevit[r] cum illo, et de utero matris videtur[s] cum ipso egressa, eos quos dudum exigentibus meritis per diversa deputaverat loca, evocatos bonis propriis restituit; et si qui attonsi fuerant, utrum sic manere, an in habitum redire pristinum vellent, facultatem contribuit. Dehinc imperator in partes Rumerici montis per Vosagum transiit; ibique piscationi atque venationi[t] quamdiu libuit indulsit, et filium Hlotharium in Italiam direxit. Porro autumni tempore in Theodonis villa convenire generaliter suum populum praecepit. In quo loco tres legati Sarracenorum a transmarinis venere[u] partibus, quorum duo Sarraceni, unus christianus fuit, adferentes suae grandia munera patriae, odorum scilicet diversa genera et pannorum; qui[v] pace petita et accepta, remissi sunt[w]. Adfuit etiam et[x] Bernhardus, qui modo praedicto fugiendo se salvans, diu in finibus Hispaniae exulabat. Is ergo imperatorem adiens[y], modum se purgandi ab eo quaerebat more[z] Francis solito, scilicet crimen obicienti semet obicere volens, armisque inpacta diluere. Sed cum accusator, licet quaesitus, deesset, cessantibus armis purgatio facta est iuramentis. Praeceperat porro imperator, ut huic placito filius eius interesset Pippinus; sed ille[*] conventui semet subtraxit, post placitum autem advenit. Imperator autem volens et hanc inoboedientiam plurimamque in eo castigare morum insolentiam, secum eum morari iussit, et usque natalem[a] Domini secum Aquis tenuit. Sed ille ultra suum se[b] velle teneri gravatus, fugam capessit, et inscio patre in Aquitaniam concessit. Imperator vero in hibernis, ut coeperat[c], Aquis permansit[d].

832 47. Hiemis sane rigore transacto et vernali successu reducto[e], nuntiatum est imperatori, quosdam excitatos[f] motus in Baioaria[g]; ad quorum conpressionem[h] festi-
87 nus abiit, ad Hausburg[i. 87] usque pervenit, insurgentia sedavit, continuo rediit, con-

a) ortabantur 1. b) insanem 1. c) ruereal 2. 3. 4. 7. 9. d) *deest* 1. e) praecipit adservare 1. f) post 1. g) captali 1. h) adtondi 2. 4. adtonderi 7. 9. i) successit 1. 2. 3. k) conradum 3. 4. 7. 9. l) rodum 3. m) qui 1. quia 2. n) *deest* 1. o) At 4. 7. 9. p) baioram 1. q) non in 1. r) creavit 1. 3. s) matris sui detur 1. t) venatione 1. u) venire 1. v) quae 1 w) remisit 1. x) *deest* 3. 4. 7. 9. y) audiens 1. *deest* 2. z) in ore 1. *) *deest* 1. a) natale 1. b) *deest* 1. 3. c) acceperat 1. d) permisit 1. e) successore ducto 1. f) exercitos 1. g) baiore 1. h) conpressione 1. i) haustiurd *vel* hausburd 1. *ultima syllaba in loco raso scripta.* aresburg 6. ausburgum 7. 9. 10.

87) i. e. Augsburg.

ventumque publicum Aurelianis fieri iussit, ibique Pippinum sibi occurrere mandavit[a]: 832
qui licet invitus occurrit. Sed considerans imperator quorumdam malorum consilia
hominum, filii animos tam minis quam promissionibus ad deteriora pervertere festi-
nantium, maximeque Bernhardum verens, cuius consilio uti tunc Pippinus dicebatur,
qui et ipse tunc in Aquitania[b] morabatur, Ligeri transmeato cum suo commeatu ad
Iucundiacum[c, 88] venit palatium, in territorio Lemovico situm. Quo ventilata utriusque 88
causa, Bernhardus quidem cum insimularetur infidelitatis[d], nec tamen usque ad con-
gressionem probator procedere vellet, honoribus privatus est[e], Pippinus[f] vero propter
morum[g] correctionem[h] pravorum sub custodia privata Treverim[i] perduci iussus[k]. Quo
cum duceretur, et indulgentius haberetur, a suis custodiae noctu subducitur, et usque
ad imperatoris ab Aquitania reditum, quaversum valuit et voluit, pervagatur. Et tunc
quidem imperator inter filios suos Hlotharium atque Karolum quandam divisionem re-
gni constituit; quae tamen, ingruentibus inpedimentis quae dicenda sunt, pro voto mi-
nime cessit. Et oportuno[l] tempore visum est imperatori ab Aquitania secedere, sed
post paucum tempus, id est[m] ad missam sancti Martini, populum convocavit, filium-
que Pippinum fugientem ad se quoquo[n] modo revocare voluit. Sed illo id refugiente,
asperrima hiemis incubuit inclementia; primo quidem pluviarum inundantia plurima-
rum; deinde humectationem terrae glatiali astringente[o] rigore, quae adeo noxia fuit,
ut subtritis pedibus equinis, rarus quisque foret qui vectatione equorum uteretur.
Fracto ergo multo exercitu laboris incommodo, et inprovisos excursus[p] Aquitanorum
subinde et moleste ferente, statuit imperator ad villam cuius vocabulum est Restis[89] 89
venire, ibique Ligeris amne transmeato[q], in Frantiam hiematum redire. Quod et fe-
cit, licet minus honeste quam decuit.

48. Humano porro generi pacique contrarius diabolus nequaquam ab imperato- 833
ris infestatione feriabatur[r], sed per satellitum suorum versutias filios sollicitabat, per-
suadens illis, quod pater eos ultro perdere vellet; non considerantes, quod qui mitior
omnibus esset[s] externis, inmanis non poterat effici suis. Sed quia corrumpunt mores
bonos conloquia mala, et lapidum etiam duritiam mollis aquae guttula saepius inlisa
terebrare solet, tandem ad id[t] ventum est, ut filios imperatoris in unum cum copiis
quibus poterant coire facerent, Gregoriumque papam advocarent, sub ornatu quasi qui
patri solus filios reconciliare deberet et posset[u]; rei tamen veritas post claruit. Impe-
rator porro e[v] contra[w] Maio mense Warmatiam venit cum valida manu, ibique, quid[x]
agendum sibi foret, diu deliberavit. Missisque destinatis, Bernhardo scilicet episcopo[90] 90
cum reliquis, filios hortabatur ad se[y] redeundum. Sed et papam Romanae sedis con-
veniebat, ut si more praecessorum[z] aderat suorum, cur tantas necteret[*] moras non
sibi occurrendo? Cum vero rumor usquequaque diffusus sereret[a] de ceteris quod ve-
rum erat, de papa vero Romano[b], quod ideo adesset, ut tam imperatorem quam epis-
copos excommunicationis inretire vellet vinculis, si qui inoboedientes essent suae filio-
rumque[c] imperatoris voluntati, parum quid subripuit episcopis imperatoris praesumptio-
nis[d] audatiae, asserentibus nullo modo se velle eius auctoritati succumbere[e], sed si
excommunicans adveniret, excommunicatus abiret; cum aliter se habeat antiquorum
auctoritas canonum. Tandem ergo ventum est festivitate sancti praecursoris Christi
Iohannis in locum, qui ab eo, quod ibi gestum est, perpetua est ignominia nominis
notatus, ut vocetur Campus-mentitus. Quia enim[f] hi qui imperatori fidem promitte-
bant, mentiti sunt, locus in quo id contigit[g], testis[h] nequitiae in suo nomine reman-

a) iussit mandavit 1. b) aquinia 1. c) iocundiacum 3. 7. 9. iogontiacum 4. iugunciacum 5. andiacum 6. iucuntiacum 10. geguntiaco *in libro de miraculis S. Martialis episcopi Lemovicensis coaevo. Bouquet.* d) fidelitatis 1. e) *deest* 1. f) pippinum 2. 4. 7. 9. g) morem 1. h) correptionem 3. i) treverum 3. treveros 4. 7. 9. 10. k) iussit 2. 4. 7. 9. 10. l) Eo porro 3. 7. 9. m) idem 1. 3. n) quo 1. 3. o) stringente 4. p) inproviso excursu 1. 2. q) anne transmato 1. r) feriebatur 1. 2. 3. s) *deest* 1 t) hoc 4. u) et possel *deest* 4. v) *deest* 1. w) contrario 4. 7. 9. x) quod 1. y) se veniendum et redeundum 7. 9. z) praedecessorum 4. 7. 9. *) cur nectas terret 1. a) serperel 2 b) v. r. *deest* 2. c) suorumque 1. d) praesumlio 2. 4. 7. 9. e) succubere 1. f) *deest* 1. g) gestum est 4. 7. 10. h) *deest* 4.

88) hodie Ioac. Valesii Notit. p. 253. 89) Rest in pago Andegavensi prope Montsoreau, ad Ligerim supra Semur. *BOUQUET.* 90) Bernardus sive Bernaldus non, ut Eccardus et Bouquetus volunt, Wormatiensis, sed Strasburgensis episcopus erat. Bernhario Wormatiensi iam anno 827 Fulcoicus successerat. cf. Schannati hist. episc. Wormatiensis in codice probatt. Nro. 4.

833 sit. Cum autem haud [a] procul inde atiebus ordinatis consisterent, iam iamque ruendum in arma putaretur, nuntiatum est imperatori advenire papam Romanum. Quem venientem in ipsa acie imperator consistens suscepit, licet indecentius quam debuit [b], inputans ei quod ipse sibi talem susceptionem praeparaverit, qui inusitato modo ad se veniret. Deductus [c] autem papa in habitationem castrensem, multis assertionibus [d] perdocuit, non se tantum [e] iter ob aliud suscepisse, nisi quia dicebatur [f], quod inexorabili contra filios discordia laboraret, ideoque pacem in utramque partem serere vellet. Audita vero parte imperatoris, mansit cum eo aliquot [g] diebus. Remissus autem ab imperatore ad filios, ut pacem mutuam [h] necteret, cum pene omnis populus partim [i] donis abstractus, partim promissis inlectus, partim minis territus, ad eos populumque cum eis [k] consistentem more torrentis deflueret, nequaquam, ut fuerat [l] iussus, est redire permissus. Tot ergo copiis inibi adductis et imperatori subductis, adeo defectio
91 in dies invaluit, ut festivitate sancti Pauli [91] plebei [m] contra imperatorem, adulando filiis eius, inruptionem [n] facere minarentur. Quibus imperator viribus obniti non valens, filiis mandavit, ne se populari exponerent direptioni [o]. Cui remandant, ut castris relictis ad se veniat: se autem maturrime obviam sibi [p] processuros. Quibus altrinsecus sibimet occurrentibus, imperator filios admonuit [q] equis desilientes et sibi occurrentes, ut promissionis suae memores, tam sibi quam filio et uxori [r] inlibata quae olim promiserant conservarent. Quos congrue respondentes osculatus, et ad castra illorum [s] est prosecutus [t]. Quo pervenienti uxor subducitur, et ad Hluduici tabernacula convertitur. Ipsum vero Hlotharius ad sua cum Karolo admodum puero deduxit, et cum paucissimis in papilione ad hoc deputato consistere fecit. Post haec autem iam populo iuramentis obstricto, imperium inter [u] fratres trina [v] sectione partiuntur [w]. Uxor patris a Ludoico rege recepta, exilio iterum deportatur in civitatem Italiae Tartonam [x]. Gregorius papa talia cernens, cum maximo moerore Romam regreditur; et duorum fratrum Pippinus in Aquitaniam, Hluduicus in Baioariam [y] revertitur. Porro Hlotharius, patre assumpto et seorsum cum deputatis equitante atque privatim manen-
92 te, Merlegium [z, 92] villam devenit; ibique prout libuit commorans, et quae visa sunt ordinans, ac populum absolvens, sed et conventum populo Compendio indicens, Vosa-
93 gum per Mauri-monasterium [93] transiit, et Mediomatricum, quae altero nomine Mettis [*] vocatur, pervenit. Qua relicta civitate [a], Viridunum [b] appulit, et Suessionum urbem adiit; ibique in monasterio sancti Medardi patrem sub arta custodia esse praecepit; et Karolo Prumiae [c] commendato nec tamen attonso, ipse venationi institit, donec autumni tempore, id est Kalendis Octobris, sicut constitutum erat, patrem secum ducens Compendium venit.

49. Ibique consistenti legatio Constantinopolitani imperatoris, Marcus archiepiscopus Ephesi, et protospatarius imperatoris, ad patrem missa occurrit, munera sibi deputata obtulit, patri missa subtraxit. Quam ille licet ad patrem missam [d], ad se tamen venientem suscepit, audivit, traguediamque [e] reportantem pene inauditam remisit. In eodem conventu cum multi insimularentur devotionis in patrem, defectionis in filium, quidam verbis simplicibus, quidam iuramentis obiecta diluerunt. Miseratio tamen huiusce rei et talis rerum permutatio, exceptis [f] auctoribus, omnes habebat. Unde verentes sceleris conspiratores inauditi [g], ne versa vice retrolapsa ferrentur quae gesta erant, callido, ut sibi visum est, cum aliquibus episcoporum utuntur argumento, ut pro his de quibus iam poenitudinem gesserat imperator [h] iterum publica poenitentia, armis depositis, inrevocabiliter [i] quodammodo ecclesiae satisfacere iudicaretur; cum et leges forenses non contra unam culpam semel commissam [k] bis invehant [l], et nostra lex habeat, non iudicare Deum bis [m] in id ipsum [n]. Cui iuditio pauci contradixere, plures adsensum praebuere, maxima pars, ut assolet in talibus, ne primores

a) aud 1. b) decuil 3. c) duclus 2. 4. 7. 9. 10. d) asertionibus 1. e) non ser uantum 1, non se uenlum 2. f) decebalur 1. g) aliquod 1. h) mutualam 1. i) spartim 1. k) populumque sibi 1. l) *deest* 1. m) plebeis 3. plebeii 4. 7. 10. n) incorruptionem 3. o) diruptioni 1. p) ipsi 4. 7. 9. 10. q) monuit 1. r) uxore 1. s) illos 4. t) profectus 7. 9. 10. u) inter se 4. v) terna 2. 3. 4. 7. 9. 10. w) partilur 2. 4. 7. 9. 10. x) tortonam 3. y) baioram 1. z) melegium 1. *) melilis 1. a) *deest* 1. 2. b) viridudum 1. virdunum 3. c) plumie 2. d) missa 4. 7. 9. 10. e) Iragoediamque 3. 4. 7. 9. 10. tragediamque etiam per repertanlem 2. f) excepto 1. g) *deest* 4. h) gesserant imperatori 1. i) inrevocaliler 1. k) missam 1. l) inveanl 1. m) *deest* 1. n) in idsum 1.

91) 3. Kal. Iulii. 92) Marlei. 93) Maurmünster in Alsatia, haud procul a Merlegio.

offenderent[a], verbo tenus consensere. Adiudicatum[b] ergo eum absentem et inaudi- 833
tum, nec confitentem[c] neque convictum[d], ante corpus sancti Medardi[e] confessoris
et sancti Sebastiani martiris arma deponere, et ante altare ponere cogunt; pullaque
indutum veste, adhibita magna custodia, sub tectum quoddam retrudunt. Expleto hoc
negotio, missa sancti Martini populus licentia accepta pro talibus gestis moestus ad
propria revertitur. Hlotharius autem patrem secum[f] ducens, Aquisgrani hiematum
regreditur. Infra[g] huius hiemis aetatem[h] gregatim populi tam Frantiae quamque[i]
Burgundiae, necnon Aquitaniae, sed et Germaniae coeuntes, calamitosis querellis de
imperatoris infortunio querebantur. Et quidem in Frantiam Eggebardus[k] comes, et
Willelmus comes stabuli, quos poterant sibi in unione voluntatis restituendum impe-
ratorem[l] coadunabant. A Germania porro Hugo[94] abbas in Aquitaniam missus a 94
Hludoico et ab eis qui illuc confugerant, a[m] Drogone[n] scilicet episcopo et reliquis,
Pippinum in hoc ipsum instigabat. Porro Bernhardus et Werinus[o] in Burgundia con-
sistentem populum suasionibus accendebant[p], promissionibus alliciebant[q], iuramentis
adstringebant, et in unum velle foederabant.

50. Hieme autem exacta et vere iam roseam fatiem praetendente, Hlotharius 834
patre assumpto per pagum Hasbaniensem[r] iter arripuit, et Parisius urbem petivit, ubi[s]
obviam fore cunctos sibi fideles praecepit. Cui Eggebardus comes et alii illius[t] proce-
res pagi cum magna coacta manu obviam pro liberatione imperatoris pugnaturi pro-
cesserunt; perveneratque[u] res ad effectum, nisi piissimus imperator cavens et multo-
rum periculum simul et proprium, ab hoc incoepto praecepto et obtestatione eos in-
hibuisset. Tandem ergo perventum est ad monasterium sancti Dionisii martyris.

51. Pippinus vero ab Aquitania cum maxima manu exiens et[v] ad Sequanam
usque veniens, cum pontes destructi navesque alto demersae[w] transitum prohibuissent,
substitit. Porro Werinus[x] et Bernhardus comites, plurimis sotiorum ex Burgundiae
partibus coactis, ad[y] Matronam fluvium usque pervenerunt, et ibi partim hausteritate[z]
atque[*] intemperię aeris retardati, partim pro colligendis sotiis suspensi, in villa Bo-
nogilo[95] et eis quae circumiacent praediis aliquot consedere diebus. Instabat sane[**] 95
sanctae quadragesimae tempus; cuius ebdomada prima, feria quinta, missi sunt ab il-
lis legati, Adrebaldus[a] abbas et Gautselmus[b, 96] comes, ad Hlotharium filium impera- 96
toris, postulantes ut eis absolutus custodiae vinculis imperator redderetur. Quorum si
pareret postulationi, ipsi quoque ei causa apud patrem salutis et honoris olim disposi-
ti[c] forent; sin alias, etiamsi necesse esset, cum sui periculo eum requisituri, et re-
sistentibus sibi in hac re, cum armis, Deo iudice, essent obviaturi. Sane huic man-
dato respondit Hlotharius, nullum plus se vel compati paternae calamitati, vel congau-
dere[d] prosperitati; nec debere sibi imputari culpam senioratus sibi oblati[e], cum ipsi
eum destituissent[f] ac prodidissent[g]; neque carceralis custodiae naevum iure sibi inuri,
cum constaret hoc actum iuditio episcopali. Cum hac ergo satisfactione[h] praedicti[i]
legati[k] remissi sunt ad eos qui se miserant. Commendati[l] sunt Werinus[m] comes et
Odo[97] necnon et[n] Folco[o] sed[p] et Hugo abbates, ad se venirent, quatinus cum eis deli- 97
beraretur, quomodo petitio eorum fieri[q] posset. Praecepit etiam[r] isdem filius impera-
toris Hlotharius, ut missi sibi in crastinum dirigerentur, qui tempus adventus supradi-
ctorum ab eo[s] cognoscerent virorum, et sic ad condictam diem sibi occurrerent, de

a) ne talibus in primores ostenderent 1. b) adiucatum 1. c) confidentem 1. d) convinctum 1. e) medardi 1. f) suum 4. 7. 9. suum secum 2. g) intra 4. 7. 9. 10. h) durationem 4. 7. 9. 10. i) quam 4. 7. 9. 10. k) aggardus 1. eggradus 2. eggardus 3. l) ad r. patrem 2. de restituendo imperatore 10. restituendi imperatoris 3. 4. 7. 9. m) et a 1. n) dragone 2. o) guerinus 3. warinus 4. 7. 9. p) accedebant 1. q) allicebit 1. r) hasbarunensem 2. s) ibi 1. t) alius 2. 4. 9. 10. u) pervenisselque 4. 7. 9. 10. v) *deest* 1. w) ab alto demensae 1. x) wirinus 1. guerinus 3. warinus 4. 7. 9. 10. y) et ad 4. 7. z) austeritate 2. 3. 4. 7. 9. 10. *) et 4. 7. 9. **) *deest* 1. a) adrebabdus 1. rebaldus 7. 9. 10. b) galcelmus 3. c) depositi 1. d) cumgaudere 1. e) ablati 3. f) destuissent 1. g) p. atque carcerali iuri eum subiecissent, cum constaret 2. h) satisfatione 1. i) praemissi 4. 7. 9. k) *deest* 1. l) et mandati 2. commandati 4. 7. 9. m) wirinus 1. warinus 2. 4. 10. guerinus 7. 9. n) *deest* 4. 7. 9. o) fulco 2. 3. 4. 7. 9. fulgo 10. p) *deest* 2. 4. 7. 9. 10. q) impleri 2. 3. 4. 7. 9. 10. r) et 4. s) ab eo *deest* 4.

94) Hugo, abbas Sancti Quintini, filius Caroli Magni ex concubina. 95) Boneuil in pago Parisiaco in Briegio. Valesii Notit. Gall. p. 410. 96) Gautselmus frater erat Bernardi Septimaniae ducis, filius Willelmi Tolosani ducis. *BOUQUET.* 97) Odo Aurelianensis comes, Fulco Fontanellensis abbas, Hugo Quintinianus. *BOUQUET.*

834 causa supradicta tractaturi. Enimvero mutato consilio, cum his qui eius favore duce-
bantur, relicto patre in monasterio sancti Dionisii, ipse Burgundiam petiit, Viennam
98 usque pervenit, ibidemque stativam[*, 98] facere delegit. At[a] vero hii qui cum imperato-
re remanserant, eum ad recipiendas imperatorias[b] ortabantur[c] infulas. Sed imperator,
quamquam modo quo praedictum est ecclesiae eliminatus communione[d], nequaquam
tamen[e] praeproperae voluit acquiescere sententiae; sed dominica quae in crastinum
advenit, in ecclesia sancti Dionisii episcopali ministerio voluit reconciliari; et per ma-
nus episcoporum armis consensit accingi. In qua re tanta exultatio excrevit populi,
ut etiam[f] ipsa elementa viderentur[g] et iniuriam patienti conpati, et relevato congratu-
lari. Etenim usque ad tempus illud tanta incubuerat procellarum vis pluviarumque
vehementia, ut extra solitum aquarum excresceret superhabundantia, flatusque vento-
rum inperviabiles redderet fluminum alveos. Sed in illius absolutione ita quodammo-
do coniurasse visa sunt elementa, ut mox et venti saevientes mitescerent, et coeli fa-
cies[h] in antiquam et multo tempore invisam serenitatem rediret[i].

52. Imperator ergo ab eo loco iter coepit; sed nequaquam filium persequi ab-
99 euntem, licet multis ortantibus, voluit. Inde ergo Nantogilum[k, 99] ac post venit Cari-
siacum villam regiam; ubi consistens opperiebatur filium Pippinum et eos qui trans
Matronam residebant; sed et eos qui trans Hrenum ad Hludowicum filium eius con-
fugium fecerant, sed et ipsum filium qui ad eum veniebat Hludowicum. Quo consis-
1 tenti, medio quadragesimae tempore arridente etiam laetitia ipsius diei[1], et officii ex-
hortante[l] cantilena[m] ecclesiae ac dicente: *Laetare Hierusalem, et diem festum agite
omnes, qui diligitis eam;* maxima multitudo fidelium suorum ibidem occurrit, con-
gratulans lacticiae communi. Quos imperator benigne suscipiens, et pro fidei[n] inte-
gritate gratias agens, Pippinum quidem[o] filium in Aquitaniam cum laeticia dimisit;
ceteros autem ad loca sibi congrua redire laetos permisit. Ipse autem Aquisgrani per-
2 venit, ibique Iudith Augustam ab Italia reducentibus Rataldo[p] episcopo[2] et Bonefatio,
3 sed et Pippinum[q, 3] recepit filium; porro Karolum iam dudum secum habebat: ibidem-
que paschae sollempnitatem cum solita devotione peregit. Post cuius celebritatem per
Arduennam[r] venatione[s] sese exercuit, et post sanctae pentecostes festivitatem in par-
tes Romerici[u] montis venationi[v] atque piscationi operam dedit. Sane recedente filio
imperatoris Hlothario a patre et in partes praedictas abeunte, remanserant in Neu-
striae partibus Lantbertus[w] comes et Matfridus, ceterique quamplurimi qui easdem
partes propria vi tenere nitebantur. Quam rem aegre ferentes Odo comes et alii multi
imperatoris faventes partibus, contra eos arma corripiunt, eosque pellere illis niteban-
tur locis, aut certe cum eis congredi. Quae res cum segnius quam decuit admini-
straretur, et minus caute circumspiceretur, non minimam eis intulit calamitatem.
Dum enim insperato illis[x] hostes supervenerunt[y], illi autem minori quam res postula-
bat cautela uterentur, insistentibus terga hostibus nudaverunt; ibique et ipse Odo cum
fratre[z] interiit Willelmo plurimisque aliis; ceteri salutem in fugae subsidio posue-
runt. Quo negotio peracto, hi[*] qui victoria potiti sunt, cum neque ibi consistere
posse eis[a] tutum videretur, neque ad Hlotharium se iungere valerent, verentes ne aut
ibi consistentibus imperator superveniret, aut certe ad suos properantibus in itinere
obviaret, ad Hlotharium quantotius mittunt, ut sibi subpeditaretur[b] quos tanti discri-
minis circumvallaret metus. Qui audito eorum periculo et rebus gestis, eis delibera-
vit succurrere. Qua tempestate Werinus[c] comes cum plurimis sotiis castrum[d] Cavil-
lonum utcumque communivit, ut si quis[e] ab adversarum partium studiosis aliquid[f]

*) statuam 3. a) ad 1. b) imperatoria 1. c) hortabantur 2. 3. *etc.* d) communię 1. e) *deest* 1. f) iam 1. et 2. g) videntur 1. h) *deest* 1. i) redirent 1. 3. k) namogilum 3. l) et ortante 1. et hortanti 2. m) catitena 1. n) fide 1. o) quidem pippinum 1. p) rotaldo 2. q) *ita* 1. 2. 3. *codex unus Bouqueti*, 7. 9. 10. ludovicum *codex alter Bouqueti; tertius eius* (6) *legit:* et Bonefacio recepit cum Carolo filio qui postea vocatus est calvus. r) aduennam 1. ardennam 2. 3. ardennam silvam 4. 10. arduennam silvam 7. 9. s) venationem 1. t) se 4. 7. 9. u) rumerici 4. v) venetioni 1. w) tanbertus 1. x) *deest* 1. y) superveniunt 2. supervenirent 4. z) fratre suo 1. *) ii 4. 7. 9. hii 10. a) satis 4. 7. 9. 10. b) ut eis suppetias ferret 4. 7. 9. 10. c) guerinus 3. warinus 4. 7. 9. 10. d) castra 1. e) quid 1. 2. sibi 3. aliquid 4. 7. 9. 10. f) *deest* 4. 7. 9. 10.

98) *i. e.* stationem. 99) Nanteuil a meridie Vermeriae. 1) i. e. dominica Laetare die 15. Martii. 2) Veronensi. 3) *Pippinum* auctorem scripsisse, ex unanimi fere codicum lectione prodit, intelligendum tamen esse *Hludowicum*, quisque videt.

moliretur novi, sibi suisque foret receptaculo atque munitioni. Quod cum comper- 834
tum Hlothario foret, inprovisus illuc advenire disposuit; quod tamen facere nequivit.
Advenit tamen, et oppidum circumdedit, quae in circuitu civitatis erant incendio con-
flagrata sunt[a]. Pugnatum est acriter diebus quinque, et tandem ad deditionem[b] pri-
mum urbs recepta est; post autem versa vice, crudelium more victorum, primo qui-
dem direptionibus ecclesiae vastatae, thesauri depraedati, vel communes sunt direptae
copiae; ad ultimum vero civitas voraci depasta est incendio, praeter unam basilicam
parvam, quae stupendo miraculo, cum hinc[c] inde saevientibus cincta fuerit et lam-
bentibus[d] flammis, tamen non potuit aduri. Fuit autem consecrata Deo in honore
Georgii martyris. Nec tamen Hlotharii voluntas fuit, ut civitas succenderetur. Ad-
clamatione[e] porro militari post[f] captam urbem Gotselmus[g] comes, itemque Sanila[h]
comes, necnon et Madalelmus[i] vassallus dominicus, capite plexi sunt. Sed et Gerber-
ga[k], filia quondam Willelmi comitis, tamquam venefica, aquis praefocata est.

53. Quae dum geruntur, imperator cum filio Hludowico Lingonum civitatem
advenerat, in qua urbe huiuscemodi suscepit nuntium, qui eum valde reddidit[l] moe-
stum. Et Hlotharius quidem eius filius a Cavillono[m] iter suscepit ad Augustidunum[n],
indeque Aurelianam pervenit ad urbem; deinde in pagum Cinomannicum[o], in villam
cuius vocabulum est Matualis[q], devenit. At imperator cum suis maximisque[p] copiis, 4
simul et Ludowico filio, eum prosequitur. Quo audito, filius eius Hlotharius, iamque
receptis suis, non multo intervallo a patre castra fixit; ibique quattuor diebus legatis
intercurrentibus moratum est. Quarta sane nocte Hlotharius cum suis omnibus refer-
re pedem in posteriora coepit; contra quem pater imperator conpendioso[q] itinere[r]
obambulabat, usquequo perventum est ad fluvium Ligerim[s] propter[t] castrum Blesense,
quo Ciza[u. 5] fluvius Ligeri confluit. Quo positis hinc[v] inde castris, occurrit etiam 5
patri Pippinus filius cum quanto potuit apparatu militari[w]. Infractus ergo viribus
Hlotharius supplex ad patrem venit; quem ille cohercitum verbis, et obligatum tam
ipsum quam proceres eius quibus voluit sacramentis, in Italiam remisit, oppilatis an-
gustiis itinerum quae in[x] Italiam transmittunt, ne quis transire posset sine[y] licentia
custodientium. Quibus peractis, Aurelianis usque pervenit cum filio Hlodowico, ibi-
que tam filio quamque[z] aliis reditu ad propria[*] indulto, Parisius ipse pervenit. Ha-
buit autem eo tempore circa missam sancti Martini conventum generalem in Attinia-
co palatio, ubi cum multa perperam inolita[a] purgare decrevisset, tam in ecclesiasticis
quam publicis rebus, tum[b] praecipue fuerunt ista. Mandavit filio Pippino per Her-
moldum[c. 6] abbatem res ecclesiasticas quae in regno eius erant, quas vel ipse suis at- 6
tribuerat, vel ipsi sibi praeripuerant, absque cunctatione ecclesiis restitui[d]. Missos
etiam per civitates et monasteria transmisit, statumque ecclesiasticum pene conlapsum
in antiquum statum erigi iussit: itemque praecepit, ut missi per singulos comitatus
irent, qui inmanitatem praedonum[e] et latronum, quae inaudita emerserat, coiberent;
et ubi eorum maior vis[f] incubuerat, etiam eorum comites vicinos et episcoporum ho-
mines ad tales evincendos et proterendos sibi adsciscerent[g], et[h] de his singulis sibi in
proximo placito generali Warmatiam[i. 7] renunciarent[k], quod futurum transacta hieme 7
et suadente vernali gratia indixit.

54. Transegit ergo imperator maximam partem hiberni temporis Aquisgrani.
Indidemque[l] profectus est ad Theodonis villam ante natalem Domini; quam[m] festivi-

a) conflagrans 3. 7. 9. concremavit 4. consumpta sunt 10. b) dedicationem 1. c) huc 1. d) labentibus 1. e) adclamatio 1. f) prae 1. g) gazcelmus 1. gotselinus 7. 9. gozselnius 10. h) samila 10. i) madallemus 10. k) gobergia 3. l) reddit 1. m) a cavillo 1. *deest* 2. cabillono 4. 7. 9. 10. n) augustudunum 3. augustodunum 4. 7. 9. o) cinnomannicum 2. cenomannicum 3. 4. 7. 9. 10. p) maximis 4. 7. 9. q) conpendio 1. r) i. obviam ambulabat 1. s) lingerim 1. t) prope 2. 4. 7. 9. 10. u) circa 2. cita 3. v) hic 1. w) miliari 1. x) *deest* 1. 3. y) nisi 3. 4. 7. 9. z) quam 4. 7. 9. 10. *) ad p. *deest* 2. a) molita 1. b) tunc 4. 7. 9. c) hermodum 3. ermaldum 6. d) restui 1. e) praedorum 1. f) ius 1. g) adscscerent 1. h) et *usque* renunciarent *deest* 2. i) renonciaret 1. k) gormatiam 3. l) indeque 3. 4. 7. 9. 10. m) quam *usque* constituit *deest* 3.

4) in vita S. Medardi *Maduallis* vocatur, ubi dicitur nomen esse compositum ex duobus vocabulis, altero brittanico seu gallico *mad* et altero latino, et *mad-vallis* idem esse ac bona-vallis. Nunc est oppidum *Laval* dictum, ut censet Valesius in Notitia Galliarum. *BOUQUET.* 5) Putat Valesius Cizam amnem esse *le Cousson*, qui in sinistrum Ligerim contra castrum Blesense (Blois) influit. *BOUQUET.* 6) Ermoldus Nigellus, de quo vide supra pag. 464. 7) Non Wormatiae, sed in Stremiaco indictum est hoc placitum. *BOUQUET.*

835 tatem Mettis cum suo fratre Drogone celebravit. Sane sollemnitatem[*] purificationis sanctae Mariae in eadem Theodonis villa agendam constituit; ubi etiam populus, cui praeceptum fuerat, advenit. Quo consistens[a], contra quosdam episcopos de sui deiectione conquerebatur. Sed cum quidam in Italiam confugissent, aliqui vocati oboedire noluissent, solus Ebo eorum qui inpetebantur affuit. Qui cum rationis reddendae causa super talibus urgeretur[b], causabatur se solum, relictis omnibus in quorum praesentia haec facta fuerant, urgeri. At vero cum ceteri episcopi obtenderent ne-
8 cessitatem praesentiae, excusarent autem voluntatem innocentiae, hisdem[c. 8] Ebo tandem moleste ferens talibus extaediari, consilio petito aliquorum[d] episcoporum, ipse in se quandam[e] confessionem praedicavit, confirmavitque se et indignum[f] sacerdotio, et inrevocabiliter[g] eo abstinere iudicavit: quod et episcopis et per eos imperatori contradidit. Quo facto, Agobardus Lugdunensis archiepiscopus, qui evocatus venire distulit, cum ter esset[h] evocatus ad satisfactionem[i], ab ecclesiae semotus est praesulatu, ceteris, ut diximus, in Italiam fugientibus. Sequenti vero dominica[k], quae sacrae qua-
9 dragesimalis[l] initium praecedebat[9], Mettis civitatem domnus imperator[m], sed et episcopi, necnon et populus universalis conventus illius venit, et inter missarum celebrationem septem archiepiscopi septem reconciliationis ecclesiasticae orationes super eum cecinerunt, atque omnes populi hoc viso pro plenaria restitutione imperatoris multas Deo gratias reddiderunt. Post quae omnia Theodonis villam tam domnus imperator quam eius populus ovanter[n] reversi sunt; et dominico sacro quadragesimae tempore[o] inchoante, unumquemque ad propria redire praecepit. Ipse autem tempus quadragesimae ibidem exegit, sed et paschae sollempnitatem Mettis celebravit. Post festivitatem[p] porro paschalem atque pentecostes[q] venerabilem diem, civitatem Wangio-
10 num[r. 10], quae nunc Warmatia[s] vocatur, secundum condictum[t] ad celebrandum conventum generalem adiit; ubi etiam filius Pippinus occurrit, nec Ludowicus alter filius eius defuit. More autem suo imperator nequaquam conventum istum a publica utilitate vacare passus est. Diligenter namque in eo examinare studuit, quique missorum in diversas partes directi quid egerint. Et quia aliqui comitum in reprehensione[u] et exterminatione latronum segnes reperti sunt,[v] diversis sententiis eorum segnitiem condigna[w] invectione castigavit; filiosque[x] et populum ammonuit, ut aequitatem diligerent, raptoresque opprimentes, bonos quosque et eorum possessiones ab[y] oppressione relevarent; interminatus etiam severiorem in eos se libraturum sententiam, qui huic ammonitioni non essent obtemperaturi. Cumque ab hoc placito populum dimitteret[z], et sequens in Theodonis villam[*] post pascha constituisset, ad hiemandum Aquisgrani[a] contulit se, filio[b] suo Hlothario mandavit, ut nobiles quosque suorum ad eundem locum dirigeret, quatinus reconciliationis mutuae inter se et illum ratio investigaretur. Augusta Iudith cum consiliariis imperatoris inito consilio, eo quod valentia, ut videbatur, imperatoris corpus destitueret[c], et si mors ingrueret, et sibi[d] et[e] Karoli[f] periculum immineret, nisi aliquem fratrum sibi adsciscerentur[g], coniectantesque nullum filiorum imperatoris tam convenientem huiusce[h] rei sicut Hlotharium, ortati[i] sunt imperatorem, ut ad eum missos pacificos mitteret, et ad hoc ipsum invitaret. Qui, ut paci semper studens semperque dilector pacis atque amator unitatis, quaerebat non modo filios, sed et sibi inimicos, caritate uniri[k].

836 55. In condicta porro villa et[l] tempore praefinito adfuere[m] missi a filio, quos

*) festivitale 1. a) *deest* 1. consistentes 2. b) talibus surgeretur 1. c) isdem 2. 3. idem 4. 7. 9. 10. d) alicorum 1. e) quendam 1. f) indigno 1. g) inrevocabilite 1. h) d. non teret 1. d. cum cetere 2. i) satisfationem 1. k) *deest* 1. l) quadragesimae 4. 7. 9. 10. m) sed et episcopi domnus imperator 1. n) *deest in omnibus, sed cum codex* 1. populus erunt reversi sunt, *et codex* 2. populus erranter reversi sunt *legant,* 7. 9. *et* 10. *vero* quam qui eius populus erant reversi sunt *habeant, claro indicio, eos, voce* erant *aut aliqua eiusmodi in codicibus sibi oblata, inserto* qui *sensum restituere conatos esse,* ovanter *restituendum esse censui. Propius enim quam* grantanter *aut* laetanter *ad* eranter *accedit.* o) tempus quadragesimae 1. p) sollemnitatem 2. 3. 4. 7. 9. 10. q) costes 1. r) ullagionum 3. vangionum 4. 7. 9. 10. s) warmali 1. wormantia 2. gormatia 3. wormatia *et* wormacia 7. 9. 10. t) conditum 1. u) repressione 3. 7. 9. prehensione 4. v) r. sunt irretiti 2. w) cum digna 1. 3. x) filiosque bonos opprimentes 2. *media desunt et in* 4. 5. 6. y) et e. p. ab *deest* 1. 2. z) dimitterent 1. *) villa 2. 4. 7. 10. a) aquis 1. 2. b) se contulisset mandavit . . . lothario 2. b) filioque 3. 4. 7. 9. 10. c) destueret 1 destitueretur 2. d) sui 2. e) *deest* 1. f) karolo 4. 7. 9. 10. g) asciscerent 4. 7. 9. 10. h) huius 2. huic 7. 9. 10. huic esse rei 4. i) hortati 2 — 10. k) uniri libenter assensus est 4. 7. 9. 10. l) et in 2. 4. 10. m) afuere 1.

8) i. e. isdem, idem. 9) die 7. Martii. 10) cf. ann. Bertin. et Fuld.

ipse praecepit[a], plurimi; inter quos etiam Wala[b] primus adfuit. Causa autem supradicta ventilata atque ad calcem perducta, imperator cum coniuge reconciliari voluit, primum ipsi Walae dimissis, quaecumque in eos commiserat, delictis multa alacritate et benignitate cordis: mandavitque per eum et ceteros filio missos, ut quantocius[c] veniret; quod si faceret, consultissime sibi futurum sciret. Qui redierunt, et filio rem retulerunt. Sed ne mandatum imperatoris[d] ad effectum perduceretur, morbus febrisque intercessit, et Walam[e] quidem rebus humanis abduxit, Hlotharium vero lectulo deitiens, maximo tempore languere fecit. Imperator vero clementissimus natura, ut filium adversa valitudine correptum audivit, per missos fidelissimos, Hugonem videlicet[f] fratrem suum, sed[g] et Adalgarium[h] comitem, eum visitavit, atque eius omnia incommoda rescire studuit[i], imitatus videlicet beatum David, qui multis insectationibus lacessitus a filio, mortem tamen eius aegerrime tulit. At[k] vero postquam desaeviente languore convaluit, nuntiatum est imperatori, eo quod conditiones sacramentorum[l] dudum promissas inrumperet, maximeque ecclesiam sancti Petri, quam tam avus eius Pippinus, quamque[m] pater eius Karolus, necnon et ipse in tutelam susceperant, homines eius crudelissima clade vexarent. Quae res adeo animum illius mitissimum asperavit[n], ut quodammodo extraordinarie, ut videbatur, missos dirigeret, nullum pene ad tantum iter confitiendum spatium tribuens. Misit[o] ad Hlotharium, commonens ne talia fieri permitteret; monens[p] ut memor esset[q], quia quando ei regnum Italiae donavit, etiam curam sanctae aecclesiae Romanae simul commisit, et quam ab adversariis defensandam susceperat, nequaquam a suis diripi permitteret. Commonens etiam sacramentorum ab eo sibi nuper promissorum, ne forte obliviscens aut[r] parvipendens ea[s] divinitatem offenderet; quod sibi non[t] inpune futurum, non ignoraret; simul etiam iubens parare[u] sibi[v] stipendiarias annonas stativasque[w] congruas per omne iter quod Romam transmittit; dicebat enim se limina beatorum apostolorum invisere velle. Quod ne fieret, inruptio Normannorum in Fresiam[x] inpedivit[y]. Ad[z] quorum comprimendam pergens insolentiam, misit missos ad Hlotharium, Fulconem scilicet abbatem[11], et Richardum comitem, necnon et[*] Adrebaldum abbatem[12]; quorum Fulco et Richardus[a] responsum sibi a[b] Hlothario referrent, Adrebaldus porro Romam pergeret, Gregorium papam de necessariis consulturus, et voluntatem imperatoris ceteraque[c] sibi iniuncta[d] perlaturus. Sed Hlotarius de his conventus, necnon et[e] de rebus quarundam ecclesiarum ablatis quae in Italia sunt, quibusdam annuit, quaedam se servare non posse respondit. Et Folco[f] quidem atque Richardus imperatori a Fresia[g] post fugam Normannorum revertenti talia nuntiant in Franconofurt[h] palatio; ubi ipse autumnalem exercens venationem, hiematum Aquis sese convertit.

56. Adrebaldus at vero Romam, ut sibi iussum fuerat, pervenit, domnum Gregorium papam aegrotantem repperit, et maxime fluxu sanguinis, qui licet sensim, continue tamen ex naribus effluebat. Sed tanta alacritate ad verba imperatoris et conpassionem eius recreatus est, ut profiteretur se pene incommoditatis propriae oblitum. Itaque et missum ad se opulentissime curavit[i] apud se consistentem, et[k] ditissime muneravit recedentem[l], mittens cum eo duos episcopos, Petrum Centumcellensis[m] urbis, et Georgium regionarium[13] Romanae urbis, similiter episcopum. Hlotharius porro ut audivit memoratorum episcoporum ad domnum imperatorem adventum, misit Leonem — qui tum apud illum loci magni habebatur — Bononiam, qui magno intentato[n] terrore ultra progredi episcopos prohibuit. Adrebaldus[o] tamen epistolam impe-

a) suscepit 4. b) guala 3. walta 9. c) quantius 1. d) patris 4. e) gualam 3. f) scilicet hugonem 4. 7. 9. 10. g) *deest* 4. 7. 9. h) adgarium 1. algarium 3. i) restuduit 1. k) ad 1. l) *deest* 1. m) quam 4. 7. 9. 10. n) exasperavit 4. 7. 9. 10. o) misit ergo 4. p) et 4. q) esset ut in omnes quia quando 2. r) atque 4. 7. 9. s) *deest* 10. ei 1. 2. t) *deest* 1. 2. 3. u) parari 1. 3. v) simul 3. *deest* 4. w) statuasque 3. x) frisiam 2. 3. 4. 7. 9. 10. y) inpedium 1. z) at 1. *) *deest* 4. 7. 9. a) *quae hinc inde usque ad verba capitis* 56. sed pugno pectore tunso, lacrimisque oculis oppletis *sequuntur*, *spatio vacuo relicto*, *in codice* 2. *omittuntur*. b) ad 1. c) celereque 1. d) invicta 1. e) *deest* 4. 7. 9. f) fulco 3. *rel.* g) frisia 3. *rel.* h) franconofort 3. franconofurd 4. 7. 9. franconofurd 10. i) epulentissime curarum 1. k) *deest* 1. l) numeravit recendentem 1. m) centumcentensis 1. n) intenato 1. o) ad reinboldum 3.

11) Fontanellensem. *BOUQUET.* 12) Flaviniacensem. *BOUQUET.* 13) erant regionarii singulis Urbis regionibus adscripti diaconi, subdiaconi, notarii et defensores; Georgius inter diaconos vel subdiaconos referendus videtur.

836 ratori destinatam ab eis occulte suscepit, et cuidam suorum sub obtentu mendici,
quousque Alpes transiret, ferendam commisit, ac post imperatori porrexit. Ea tempestate quanta lues mortalis populum qui Hlotharium secuti sunt[a], invaserit, mirabile est dictu. In brevi enim, id est[b] a Kalendis Septembribus usque ad missam sancti Martini, hii primores eius vita excesserunt: Iesse olim Ambianensis episcopus, Helias Tricassinae[c] urbis episcopus, Wala Corbeiensis[d] monasterii abbas, Matfridus, Hugo, Lantbertus, Godefridus, itemque filius eius Godefridus, Agimbertus[e] comes Pertensis[f], Burgaritus[g] quondam praefectus venatoribus regalibus; sed et Richardus vix evasit: non post multum et ipse moritur. Hi enim erant, quorum recessu dicebatur Frantia nobilitate orbata, fortitudine quasi nervis succisis evirata, prudentia his obeuntibus adnullata. Sed illis[h] subrutis[i] ostendit Deus, quam salubre sit quamque so-
14 brium observare quod ex eius ore probatur procedere[14]: *Non glorietur*, inquiens, *sapiens in sapientia sua, nec fortis in fortitudine[k] sua, nec dives in divitiis suis.* Sed et imperatoris animum quis miretur digne, quanta hunc temperantia divina gubernaverit clementia? Etenim hoc suscepto nuntio, nec in se exultavit[l], nec morti inimicorum insultavit; sed pugno pectore tunso[m] lacrimisque oculis oppletis, Deum illis propitium fieri cum ingenti gemitu precatus est. Hoc eodem[n] tempore[o] Brittonum impetus emotus[p], sed tam facile conquievit, quam imperator in eum spem posuit
15. 837 cui veracissime dicitur[15]: *Subest enim tibi, Domine, cum volueris, posse.* In ipsis etiam diebus in quibus purificatio beatissimae[q] semper virginis Mariae celebrabatur[r],
16 conventus quidem magnus, sed praecipue episcoporum, Aquisgrani[16] convenit, in quo cum de aliis utilitatibus ecclesiae necessariis, tum praecipue de his rebus questum est, quas Pippinus et sui multis intulerunt[s] aecclesiis. Ob quam rem imperialis auctoritas et commonitorium[t] communis ordinatur concilii, quibus commoneretur Pippinus et sui, cum quanto sui periculo res ecclesiasticas pervaserint. Quae res prosperum suscepit exitum. Nam Pippinus monita pii patris sanctorumque virorum libenter suscipiens, oboedienter paruit, et omnia invasa restitui etiam per anuli sui inpressionem constituit.

17 57. Proximo[u. 17] huic placitum imperator in pago Lugdunensi habuit, tempore aestivo, in loco qui vocatur Stramiacus[v], cum Pippino et Hludowico filiis; nam quod Hlotharius non adfuit, invalentia aegritudinis supradictae obstitit[w]. In quo causam ecclesiarum Lugdunensis atque Viennensis vacantium ventilari fecit, eo quod episcopi dudum illarum, Agobardus quidem iussus ad rationem non venerit reddendam, Bernardus autem Viennensis affuerit quidem, sed rursus fugam inierit. Sed haec quidem res inperfecta remansit propter absentiam, ut praedictum[x] est, episcoporum. Sed et causa Gothorum[y] ibidem ventilata est, quorum alii partibus Bernhardi favebant, alii autem[z] favore ducebantur Beringarii[*], H.[a] Turonici quondam comitis filii. Sed Berengario[b] inmatura morte praerepto, apud Bernhardum[c] potestas Septimaniae quammaxima remansit, legatis illuc missis, qui ea quae indigebant correctione in[d] meliorem componerent statum. His peractis et iam filiis populoque dimissis, imperator autunnali venatione peracta, missa[e] sancti Martini Aquisgrani rediit[f], hiememque ibidem exegit; natalem namque[g] Domini itemque paschalem festivitatem[h] iuxta morem
838 debitum et sibi semper familiarissimum ibidem celebravit.

58. At vero mediante festivitate paschali dirum semper ac triste portentum, id est[i] cometae sidus, in signo Virginis apparuit, in ea parte eiusdem signi, qua penu-

a) secutus est 2. 3. 4. 7. 9. b) id est *deest* 1. 3. c) tricasinę 1. trecassinae 4. 7. 9. 10. d) corbegensis 1. e) aibertus 3. agibertus 6. agumbertus 10. albertus 7. 9. f) perticensis 4. g) borgaritus 4. burgaretus 7. 9. borgaretus 10. h) his 4. 7. 9. i) illis minorem binis semensis subruptis 3. k) fortudine 1. l) exaltavit 1. m) tonso 1. n) *deest* 4. 7. 9. o) *deest* 1. p) emotus est 4. 7. 9. est motus 10. q) purificatio sanctę dei genetricis semperque 2. r) celebratur 2. 3. 4. 7. 9. 10. s) abstulerunt 3. 7. 9. abstulerant 4. t) commonitorum 1. u) proximum 4. 7. 9. 10. v) stranacus 10. w) obfuit 4. 7. 9. x) dictum 1. 2. y) agothorum 1. golthorum 2. z) vero 3. *deest* 4. 7. 9. 10. *) berengarii 3. 4. a) huronici quondam 1. 2. 3. 4. 7. 9. 10. *Bouquetus* H. Turonici *emendavit; Hug saepenominatus fuerit.* b) beringario 7. 9. 10. c) berbardum 1. d) correctionem meliorem 1. e) missi 1. ad missam 4. 7. 9. ad festum 10. f) *deest* 1. g) natalemque 2. 4. 10. natalem quoque 3. 7. 9. h) solemnitatem 2. 3. 4. 7. 9. 10. i) idem 1. 3.

14) Ieremiae 9, 23. 15) Sapient. 12, 18. 16) Habitum est Aquisgranense concilinm die sexta Februarii, ut patet ex verbis ipsius concilii. *BOUQUET.* 17) cf. ann. Bertin. et Fuld. 835. Theganum cap. 57.

lam eius subtus, caudam vero serpentis similiter corvumque constringunt. Quod cum non more errantium septem siderum orientem[a] versus peteret, per viginti quinque dies, quod mirum est dictu, idem sydus et Leonis ac Cancri necnon et[b] Geminorum transiens signa, in capite Tauri tandem sub[c] Aurigae pedes igneum globum iubarumque prolixitatem[d] deposuit, quas usquequaque porrexerat[e]. Quod cum imperator talium studiosissimus, primum ubi[f] constitit, conspexisset, antequam quieti membra[g] committeret, accitum quendam[h] (idem [*] [18] me qui haec[i] scripsi et qui[k] huius rei scientiam habere credebar) percontari studuit[l], quid super hoc mihi videretur. Cui[m] cum tempus peterem, quo faciem syderis considerarem[n], ac per hoc rei veritatem investigarem[o] et cognitam in crastinum nuntiarem, imperator ratus, quod erat verum, tempus[p] me redimere velle, ne cogerer triste aliquid respondere: *Perge*, inquid[q], *in moenia[r] huic domui contigua, et nobis quae perspexeris nuntia. Novi enim a me hanc stellam nequaquam praeterita vespera visam, vel a te monstratam; sed scio hoc signum cometarum[s] esse, de quo iam praeteritis locuti sumus diebus. Quid autem portendere[t] tibi videatur, edicito.* Cumque aliqua dicerem, et tacuissem: *Unum est*, inquit, *quod adhuc silentio premis. Mutationem enim regni mortemque principis hoc monstrari portento dicitur[u]*. Cumque ego testimonium prophetae [19] in medium protulissem, quo[v] dicitur: *A signis coeli ne timueritis quae pavent gentes*, ille sola[w] usus magnanimitate et prudentia: *Non alium*, inquit, *timere debemus praeter illum, qui nostri et huius creator est syderis. Sed eius clementiam non satis mirari et laudare possumus, qui nostram inhertiam, cum simus peccatores et inpoenitentes, talibus ammonere dignatur indiciis. Quia ergo et me et omnes communiter hoc tangit ostentum, omnes pro posse et sapere ad meliora festinemus, ne forte misericordiam illo praerogante[x], et nostra inpoenitudine inpediente, nos illa inveniamur indigni.* His dictis, et ipse paulisper mero indulsit, et omnibus id facere iussit, et unumquemque ad sua se colligere iussit[y]. Noctemque illam, ut relatum nobis est, pene pervigilem, ac Dei laudibus et obsecrationibus honeratam[z], luci supervenienti praesentavit. In cuius crepusculo ministros aulicos vocavit, et elemosinas quam largissime pauperibus ac servis Dei[*], tam monachis quamque[a] canonicis, porrigi iussit, missarumque sollempnia per quoscumque potuit celebrari fecit; non tantum sibi metuens, quantum ecclesiae sibi creditae prospiciens. Quibus rite dispositis, uti ordinaverat, venatum in Arduennam[b] perrexit. Quod, ut dicebant, ultra solitum ei prosperrime cessit, omniaque quae illo tempore illi placuerunt, prospero eventu cucurrerunt.

59. Praeterea insistente Augusta et ministris palatinis, quandam partem imperii imperator filio suo dilectissimo Karolo Aquis tradidit; sed quia inofficiosa remansit, a nobis quoque silentio premitur. Quam rem auditam cum fratres eius aegre tulissent, mutuum iniere colloquium. Sed nil se contraire posse videntes[c] et coeptum dissimulantes, motum patris qui ex hoc accidisse videbatur, facillime composuere. In his[d] imperator tota aestate consistens, indixit generalem conventum autumni tempore, id est Septembrio mediante, in Carisiaco. In quo loco et tempore filius eius Pippinus ab Aquitania ad eum venit, et ipsi conventui interfuit. Ubi domnus imperator filium suum Karolum armis virilibus[e], id est ense, cinxit, corona regali caput insignivit,

a) siderii morientem 1. b) *deest* 4. 7. 9. c) subiecti 3. d) perlixitantem 1. e) p. antea 4. 7. 9. 10. p. viam 2. f) primum viam 1. 2. primus ut ea 3. quam rem cum primum imperator talium studiosissimus conspexisset, constitit, et 7. 9. 10. quod cum i. 1. st. primus conspexisset, constitit, et 4. *Lectionem igitur codicum* 1. 2. 3. *quemadmodum feci, corrigendam existimavi; editiones* 4. 7. 9. 10. *et ipsae loci emendandi conatus sunt.* g) in membro 1. h) accitis duobus astronomicis, percontari studuit quid super hoc illis videretur. Qui cum tempus peterent . . considerarent . . inquirerent . . . nuntiarent . . tempus illos . . ne cogerentur . . . Pergite . . quae perspexeritis nuntiate . . . visam sed . . vobis videatur dicite. Cumque illi aliqua dicerent et tacuissent . . premitis . . Cum illi testimonium . . protulissent 6. *) item 1. id est 2. idem 3. itemque 4. 7. 9. 10. i) ęc 1. k) quid 1. l) studui 1. m) a quo 4. 7. 9. n) considerem 1. o) ac p. h. r. v. investigarem *deest* 1. p) tempus verum 1. q) inquit 2. *rel.* r) meniana 1. mediana 3. s) cometarium 4. 7. t) protendere 4. u) dicit 1. 2. dicunt 4. 7. 9. 10. pertenditur 3. v) quod 1. w) sol 1. sola 2. 3. 10. solita 4. 7. 9. x) in illo praerogante 1. 2. y) praecepit 4. 7. 9. 10. z) honoratam 3. 9. oneratam 4. 7. 10. *) dei ac servis 1. a) quam 4. 7. 9. 10. b) arduenna 1. ardenniam 3. ardennam 4. 6. 10. c) intuentes 3. 4. 7. 9. d) in is 1. ibi 4. e) viribus 1.

18) *idem me*] *id est me*, non ut codicis 6. scriptor intelligit, *atque me*; *idem* saepius ea significatione usurpatur, cui primam fortasse ansam praebuit, quod id ē (id est) et idē (idem) in libris eodem fere modo scriberentur. 19) Ieremiae 10, 2.

838. 20 partemque regni quam homonimus eius Karolus habuit, id est Neustriam[20], attribuit[a]. Itaque domnus imperator, inter filios, quantum sibi posse[b] fuit, coagulo benivolentiae firmato, Pippinum in Aquitaniam[c], Karolum autem in portionem regni ipsi attributam[d] dimisit. Et praesentes quidem Neustriae provintiae primores Karolo et[e] manus dederunt, et fidelitatem sacramento obstrinxerunt, absentium autem quisque postea itidem fecit. In eodem loco et tempore pene omnes Septimaniae[f] nobiles affuerunt, conquerentes adversus Bernhardum ducem illarum partium, eo quod homines illius tam rebus ecclesiasticis quamque[g] privatis absque ullo respectu divino humanoque pro libitu[h] abuterentur. Unde petierunt, ut domnus imperator sub protectionis suae eos susciperet munimine, et post haec tales missos in eandem[i] terram dirigeret, qui et potestate et prudentia de ablatis aequo libramine penderent[k], et avitam eis legem conservarent[l]. Ad quod peragendum missi sunt secundum postulationem eorum et domni imperatoris electionem Bonifatius comes et Donatus itidem comes, sed et Adrebaldus[m]
21 Flaviniacensis[n] monasterii abbas. His[21] rite peractis, imperator ab eo loco divertit, et venationi autumnali iuxta morem operam dedit, et ad tempora hiemalia exigenda se Aquis collegit. Qua hieme[o], id est Kalendis Ianuarii[p], saevus cometae ignis in signo apparuit Scorpionis[q], non multo post solis occubitum. Cuius minacem vultum non multo post excessus est Pippini subsecutus. Interea Iudith augusta, consilii quod pridem cum consiliariis aulicis ceterisque regni Francorum nobilibus inierat nequa-
22 quam immemor, persuaserunt[r, 22] imperatori, quatinus ad Hlotharium filium suum missos mitteret, qui eum ad patrem invitarent, ea conditione, ut si fratris sui Karoli dilector et adiutor tutor atque[s] protector esse vellet, veniret ad patrem, et sciret se ab eo omnium perperam gestorum indulgentiam adepturum; simul et medietatem imperii, excepta Baioaria, consecuturum. Quae[t] res tam Hlothario quam suis per omnia utilis visa est.

839 60. Venit ergo iuxta[u] condictum[v] Warmatiam[w] post paschae sollempnitatem. Quem pater cum multa alacritate suscepit, et dapsiliter suos curari praecepit, et sicut mandaverat universa peregit, intantum ut ei datis triduo induciis, universum imperium suum cum suis ipse divideret, si ita liberet[x], ita tamen, ut partium electio penes imperatorem et Karolum maneret; sin vero, partitionem imperii[y] imperatori et Karolo faciendam magis censeret. Itaque Hlotharius cum suis divisionem regni domno imperatori pro suo libitu[z] committunt, adfirmantes se hanc divisionem nequaquam exsequi posse propter ignorantiam locorum. Igitur imperator aequo, ut sibi suisque visum est[*], libramine omne suum divisit imperium praeter Baioariam[a], quam Hludowico reliquit, atque ideo in partem eorum nemini cessit. His peractis et filiis universoque[b] populo evocatis, data sibi optione, Hlotharius a fluvio Mosa australem sibi tenendam[c] delegit partem, occiduam vero Karolo fratri habendam reliquit, et ut haberet coram cuncto populo se velle, verbo signavit. Imperator ergo[d] laetabatur in his, et cunctus populus talibus factis adplaudens, omnia sibi placere dicebat. At[e] vero Ludowici[f] animum non parum haec gesta laeserunt. Imperator porro pro his gestis gratias Deo referebat, filiosque monebat, ut unanimes essent et se alterutro[g] tuerentur; et Hlotharius quidem iunioris fratris curam gereret, cuius se[h] spiritalem esse patrem meminisse deberet; Karolus autem tamquam patri[i] spiritali et fratri seniori debitum deferret honorem. Cumque haec[k] tamquam verae pacis peregisset amator, et inter fratres dilectionem mutuam, et inter utriusque filii populum, quantum sibi posse da-

a) attripuit 1. b) possibile 4. 7. 9. 10. filios potuit fuit 2. c) aquitania 1. 2. 3. d) atributa 1. tradita 2. attributa 3. e) *deest* 2. 4. 7. 9. f) separatimaniae 1. g) quam 2. 4. 7. 9. 10. h) pro libutu 1. pro hibitu 2. pro habitu 3. i) eadem 1. k) et prenderent 1. l) conscriberent 2. m) adrehaldus 1. n) flavianiacensis 1. flaviamaocensis 2. flauiecensis 3. flavianicensis 9. flammacensis 10. o) h. transacta 3. 7. 9. p) iun. 1. iunii 3. q) scorpii 2. 4. 5. r) nequaquam cessabat donec imminere persuaserunt imperatori 3. persuasit 4. 7. 9. 10. s) tutorque et 3. 4. 7. 9. 10. tutusque p. 2. t) quam 4. 7. 9. 10. u) *deest* 1 v) conditum 1. w) wormantiam 2. gormatiam 3. wormaciam 7. 9. x) liberaret 1. y) *deest* 1. z) libutu 1. *) *deest* 1. a) baioriam 1. b) universo 1. 3. c) tendam 1. d) vero 2. 3. 4. 7. 9. e) At *usque* laeserunt *deest* 4. 5. 6. f) ludouui 1. g) alterutrum 4 mutuo 10. h) *deest* 1. i) patris 1. k) hoc 4. 7. 9.

20) Vide quae T. I. ad Einhardi annales a. 768 notavimus. 21) eorum quae hic et usque ad capitis 61. initium narrantur, ordo perturbatus est. cf. ann. Bertin. et Fuld. 22) i. e. *Iudith cum consiliariis persuaserunt imperatori*; ita et capite sequenti legitur *Hlotharius cum suis divisionem regni imperatori committunt.*

tum est, alternum[a] sevisset amorem, laetus Hlotharium in Italiam laetum dimisit, 839
multis ditatum muneribus, donatum benedictionibus paternis, et monitum, ne oblivisceretur saltem nuper sibi[b] promissorum. Egit ergo natalis[c] Domini atque paschae Aquis celeberrime sollempnitates.

61. Hludowicus vero audiens huiusmodi patris erga fratres suos voluntatem et 838
regni inter eos divisionem, non tulit. Ideoque quicquid regni trans Renum fuit, sibi vindicandum statuit. Quod cum imperatori delatum esset, in transactam festivitatem paschalem differendum iudicavit. Qua peracta, nequaquam procrastinandum[d] in talibus ratus, cum multis viribus Hrenum quidem Mogontiamque transiit, et Triburas[e] 839
venit, ibique aliquandiu ob colligendum consedit exercitum. Quo coacto, usque Bodo- 23
miam[f] [23] perrexit, ibique filius quamquam invitus subplex venit, et increpatus ab eo, male se egisse confessus, emendaturumque se perperam[g] gesta professus est. At imperator consueta et sibi semper amica utens mansuetudine, et filio indulsit, et eum verbis primum, ut dignum fuit, paululum asperis increpavit, post autem lenioribus[h] demultum, in regno reliquid. Atque in redeundo Hrenum in loco qui Confluentes[i] dicitur, transmeavit, in Arduenna[k] venationem solitam peracturus[l]. In qua cum exerceretur, nuntii ad eum certissimi venerunt, affirmantes quod verum erat, alios[m] Aquitanorum suam expectare sententiam, qualiter res ordinaretur Aquitanici regni; alios[n] autem indigne ferre, eo quod audierint Karolo idem a patre traditum regnum. Nam imperatore de talibus sollicito, Ebroinus nobilissimus Pictavensis episcopus Flateram [24] 24
advenit, nuntians tam se quam ceteros primores eiusdem regni imperatoris exspectare voluntatem, et imperantis exequi[o] iussionem. Erant enim in hanc[p] conspirantes voluntatem[q] maximi quique procerum; quorum eminentes erant[r] ipse Ebroinus venerabilis episcopus, Reginardus [25] comes, Gerardus[s] itidem comes et gener quondam Pip- 25
pini, necnon Ratharius[t] similiter comes Pippini gener, sed et[u] alii quam plures horum sequentes voluntatem, et[v] nullo poterant pacto seiungi. At vero altera pars populi, quorum vel maximus fuit Emenus quidam, assumentes filium quondam Pippini regis, Pippinum itidem nomine, quaquaversum vagabantur[w], sicut moris talibus est, praedatione[x] atque tyrannidi operam dantes. Precabatur ergo praefatus antistes[y] Ebroinus imperatorem, ne in longum differret hunc morbum serpentem[z], sed mature mederetur[*] per suum adventum incommodo tali, antequam tanta lues plurimos inficere posset. Imperator porro praefatum episcopum in Aquitaniam cum multis gratiarum actionibus remisit, et quae visa sunt suis fidelibus mandavit; et ut sibi autumni tempore aliqui illorum[a] in Cavillono[b] occurrerent, imperavit. Ibi enim generalem indixit conventum. Nullus porro succenseat imperatori, quod crudelitate dictante nepotem suum regno privare voluerit, cum ipse morem gentis nativum noverit, utpote connutritus illis, et quia levitati atque aliis studentes vitiis[c], gravitati atque stabilitati penitus renuntiarint[d]; et ut talem Pippinum[e] patrem[f] eius facere possent, pene omnes qui ob[g] custodelam illius missi erant, sicut[h] sibi olim a patre Karolo dati fuerant, ab Aquitaniae finibus eliminarunt. Post quorum abscessum quanta et qualia emerserint malorum vitiorumque monstra et publica et privata in eodem regno, moderna quoque praesentium studia repraesentant. Volebat piissimus imperator pie et rationabiliter educari puerum, ne vitiis prostitutus nec sibi nec aliis praeesse et prodesse postea posset; cogitans illud, quod quidam, cum filiis in teneriori aetate adhuc positis tradere regnum nollet, taliter se excusasse legitur: *Ego enim non quod*[i] *invideam ex me genitis, honorifice eos haberi veto; sed quia novi, haec adolescentibus studia ferotiae*[k]

a) alterutrum 1. 3. b) *deest* 1. c) natalem 1. natale 3. d) procastinandum 1. e) tiburas 2. f) hodomiam 2. 4. 5. odomiam 7. bedonniam *Bouq.* 7. 9. hodonnam 10. g) se mendaturumque sẽper peram 1. h) leuioribus 1. 2. i) confluentem 3. confluens 4. 7. 9. 10. k) ardenniam 3. ardenna 4. 10. l) peraclurum 1. m) aliquos 4. 7. 9. 10. n) aliquos 4. 7. 9. 10. o) e. velle i. 4. 7. 9. 10. p) hac 1. 3. 4. 7. 9. 10. q) voluntate 3. 4. 7. 9. 10. r) erant scilicet ipse 4. 7. 9. s) getardus 2. t) hiratarius 3. 7. 9. rotharius. u) *deest* 1. v) *deest* 4. 7. 9. w) vocabantur 1. x) praedicationi 1. y) antistites 1. z) serpere 4. 7. *) medetur 1. a) eorum 4. 7. 9. 10. b) in cavillono 2. in cabillono 4. 7. 9. cabillonum 10. c) vitii 1. d) renuntiarent 3. renuntiarunt 4. 7. 9. 10. e) qualem patrem 4. f) fratrem 7. 9. g) *deest* 1. ad 2. h) subut 1. i) nun quid 1. k) ferocibus *et in margine* al. ferocie 2.

23) palatium regium de quo ad ann. Bertin. anno 839 diximus. 24) locus fortasse in Arduenna. 25) Reginardus seu Rainardus comes erat Herbatilicensis, Gerardus Arvernensis: Ratharius postmodum comes fuit Lemovicensis. *BOUQUET.*

839 *nutrimenta suggerere*[a]. Itaque imperator, uti condixerat, tempore autunnali Cavillonensem[b] urbem petiit, et tam ecclesiastica quamque[c] publica[d] suo[e] more disposuit; deinde ad regni Aquitanici ordinationem sese convertit[f]. Movit namque[g] ab eodem loco cum regina[h] et filio suo[i] Karolo et valida manu, et Ligeris[k] amne transmisso, Arvernorum[l] urbem petiit; ibique fideles suos sibi occurrentes benigne iuxta morem solitum suscepit, et Karolo[m] suo filio cum[n] solitis[o] sacramentis commendari fecit. Quosdam qui occursum debitum[p] fidelitatemque sibi impendere denegarunt, sed insuper latrocinando exercitui obambulabant, et quasque poterant praedas exercebant, comprehensos legali iussit subdere quaestioni.

840 62. Haec eo agente, natalis dominici festivitas rediit, eandemque sollempnitatem Pictavis cum debito et solito celebravit honore. Ibidemque moranti et quae utilitas poscebat disponenti, nuntius illi advenit, dicens Hludowicum filium suum, assumptis quibusdam Saxonibus atque Turingis[q] secum, Alamaniam invasisse. Quae res maximum ei peperit incommodum. Etenim cum iam senili gravaretur aetate, et flegmatis[r] habundantia — quae hieme augmentatur — ultra solitum pulmo eius gravaretur, pectusque quateretur, accessit etiam hic tristis nuntius. Cuius relatu adeo affectus est amaritudine, quamvis esset pene ultra humanum modum natura mitissimus, fortitudine magnanimus, pietate cautissimus, ut in apostema pituita excrescens duresceret, et intra vitalia ulcus letale concresceret[s]. Invictus tamen eius animus, dum turbari tali peste ecclesiam Dei populumque christianum vexari conperit, nec fastidio[t] cessit, nec dolori fractus succubuit. Sed postquam sanctum quadragesimale[u] ieiunium cum uxore et filio Karolo inchoavit[v], adversus hanc tempestatem sedandam se obicem tulit. Et qui solitus erat hoc tempus psalmorum decantatione, orationum instantia, missarum celebratione, elemosinarum liberalitate, totum reddere sollempne, ita ut vix uno aut duobus diebus propter exercitationem equitationi indulgeret, nunc propter discordiam fugandam pacemque revocandam nullum diem vult habere feriatum. Pastoris enim boni sequens exemplum, pro utilitate gregis sibi commissi non refugiebat etiam proprii corporis ferre iacturam. Unde non ambigendum est, ei redditum praemium[w], quod ita laborantibus promisit se daturum maximus princepsque[x] pastorum. Cum maxima igitur fatigatione, inpugnantibus valentiam[y] illius praemissis casibus, pervenit imminente sacratissima sollempnitate paschali[z] Aquisgrani, ibique eam cum solita celebravit devotione. Qua explicita, coeptum acceleravit explere negotium. Nam Hreno transmeato, Toringiam continuato[*] itinere petivit[a], ubi Hludowicum morari tunc[b] temporis didicit. In qua cum [eum conscientia][c] morari non pateretur, utpote iam patre propinquante, rebusque diffideret, salutem in fugae subsidio posuit; redempto enim itinere, per Sclavorum terram in propria rediit. Quo illo redeunte, imperator generalem conventum in urbe Wangionum, quae nunc Warmatia[d] dicitur, congregari praecepit. Et quia res Hludowici taliter se habebant, Karolus autem filius eius cum matre in Aquitania[e] versabatur, imperator ad filium suum Hlotharium in Italiam misit[f], iubens ut eidem placito interesset, quatinus cum eo de hac re et de aliis deliberaret. Quo in tempore deliquium[g] solis contigit, tertia die letaniae maioris, insolitum; in tantum enim lucis recessu tenebrae praevaluerunt, ut nihil a noctis veritate differre videretur. Stellarum namque ratus[h] ordo ita cernebatur, ut nullum sydus ebetudinem[i] lucis solaris pateretur; quin potius luna quae se ei adversam[k] praebuerat, paulatim orientem petendo corniculatim illi lumen a parte occidentali restitueret, in morem sui quando prima vel secunda cernitur; et sic per augmenta[l] totam venustatem tota rota reciperet. Quod prodigium licet naturae ascribatur, tamen lamentabili exitu consummatum[m] est. Portendebatur enim per hoc, maximum illud lumen mortalium quod in domo Dei super[n] candelabrum positum om-

a) suggere 1. b) cavillionensem 2. cabillonensem 4. 7. 9. 10. c) quam 3. 4. 7. 9. 10. d) *deest* 1. e) pro suo 4. f) deinde *usque* convertit *deest* 1. g) nam 4. 7. 9. h) regi 1. i) *deest* 1. 2. k) ligerim 1. 2. l) arvennorum 1. arvenorum 2. m) caro 1. n) *deest* 1. o) solidis 1. p) *deest* 1. q) toringis 2. 3. thoringis 4. 7. 9. 10. r) flagmatis 1. flematis 3. s) et intra v. u. l. c. *deest* 1. t) ne fatidio 1. u) quaragesimale 1. v) inchavit 1. w) reditum primum 1. x) princeps 1. y) valentia 1. z) paschalia 1. *) conato 1. a) penetravit 3. 4. 7. 9. b) tum 1. c) eum c. *deest* 1. 2. 3. d) wormantia 2. gormatia 3. e) aquitaniam 1. 2. f) *deest* 1. g) diliquium 1. h) *deest* 1. i) ebitudinem 3. hebetudinem 2. 4. 7. 9. 10. k) adversum 1. l) auctmenta 1. augumenta 2. m) consumandum 1. 2. n) supra 3. 4. 7. 9. 10.

nibus lucebat, piissimae recordationis imperatorem dico, maturrime rebus humanis subtrahendum, mundumque eius abscessu in tenebris tribulationum relinquendum. Coepit ergo de[a] fastidio tabescere, et nauseanti[b] stomacho cibum potumque intendere, crebris suspiriis urgueri, singultibus[c] quati, ac per hoc virtute destitui. Natura enim deserta suis comitibus, necesse est vita[d] fatiscat. Quod cernens, iussit sibi parari habitacula aestiva atque expeditionalia in insula quadam contigua Mogontiacae civitati; ibique viribus desertus, lectulo sese committit. 840

63. Porro quis eius explicet pro ecclesiae statu sollicitudinem, vel pro eius concussione moerorem? Quis narrare lacrimarum flumina, quae pro acceleratione divinae fundebat clementiae? Non enim se recessurum dolebat, sed quod futurum noverat[e] gemebat, se miserum dicens, cuius extrema talibus clauderentur miseriis. Aderant autem eius consolationi[f] venerabiles antistites et alii servi Dei quamplurimi; inter quos erant Heti[g] venerabilis Treverorum archiepiscopus, Otgarius Mogontiae similiter archiepiscopus, sed et Droco[h] frater domni imperatoris, Mettensis episcopus necnon[i] sacri palatii archicapellanus, quem quanto sibi propinquiorem noverat, tanto ei familiarius sua omnia et semet credebat. Per eum quidem cotidie confessionis suae munus, sacrifitiumqae spiritus contribulati et cordis humiliati, quod Deus non despicit, offerebat. Cibus eius erat solummodo per quadraginta dies dominicum corpus, laudante eo iustitiam Dei et dicente: *Iustus es, Domine, ut quia quadragesimae tempus non ieiunans exegi, saltem coactus idem tibi ieiunium exsolvam.* Iussit autem eidem fratri suo venerabili Drogoni[k], ut ministros camerae suae ante[l] se venire faceret, et rem familiarem, quae constabat in ornamentis regalibus, scilicet coronis et armis, vasis, libris vestibusque[m] sacerdotalibus, per singula describi iuberet. Cui, prout sibi visum fuit, quid ecclesiis, quid pauperibus, postremo quid filiis largiri deberet, edixerat, Hlothario scilicet et Karolo. Et Hlothario quidem coronam, ensem auro gemmisque redimitum, eo tenore habendum misit, ut fidem Karolo et Iudith servaret, et portionem regni totam illi consentiret et tueretur, quam Deo teste et proceribus palatii ille secum et ante se largitus ei fuerat. His rite[n] peractis gratias Deo egit, quia nihil sibi superesse proprium cognovit. Inter haec tam venerabilis antistes Drogo quam ceteri pontifices, dum in cunctis quae agebantur Deo grates persolverent — utpote quia videbant, quod[o] eum quem chorus virtutum semper comitatus fuerat, nunc perseverantia subsequens, quasi cauda ostiae[p], totum eius[q] sacrifitium vitae Deo prorsus acceptum reddebat[r] — unum erat quo gaudium eorum obfuscabatur. Verebantur[s] enim, ne forte filio Hludowico inplacabilis esse vellet, scientes quod vulnus frequenter incisum aut cauterio adhustum, acerbiorem sustinenti propagaret dolorem; fisi tamen de eius invicta patientia qua semper usus est, per Drogonem fratrem eius, cuius verba spernere nolebat, animum[t] illius leniter pulsant. Qui primum quidem amaritudinem sui monstravit animi, at vero parumper deliberans et viribus quantuliscumque collectis, enumerare conabatur, quot et quantis ab eo sit afflictus incommodis, et quid contra naturam et Domini praeceptum talia agendo commeruerit. *Sed quia ipse*, inquit[u], *ad me venire satisfacturus nequit, ego quod meum est ago, vobis testibus et Deo, omnia quae in me peccavit illi remitto. Vestrum autem erit illum monere, ut si ego illi totiens perperam gesta indulsi, ille tamen sui non obliviscatur, qui canos paternos deducit cum dolore ad mortem, et in talibus communis patris Dei praecepta minasque contempsit.*

64. His peractis et dictis — erat enim vespere sabbati — praecepit, ut ante se celebrarentur vigiliae nocturnae, et ligno sanctae crucis pectus suum muniretur; et quandiu valebat, propria manu tam frontem quam pectus eodem signaculo insignibat. Si quando autem lassabatur, per manus fratris sui Drogonis[v] nutu id[w] fieri poscebat. Mansit ergo[x] tota illa nocte omnis virtutis corporeae inobs[y], solius sobrietatis animi compos. In crastinum, quae erat dominica, iussit ministerium altaris praeparari, et per offitium Drogonis missarum sollempnia[z] celebrari; necnon per manus eius

a) *deest* 2. 3. 4. 7. 9. 10. b) nausianti 1. nausiam 3. c) singutibus 1. d) ut victa 3. 4. 7. 9. 10. e) non erat 1. f) consolatione 1. g) her̂ 2. helius 3. hethi 7. hethius 9. iethi 10. h) drago 2. drogo 3. 4. 7. 9. 10. i) nennon 1. k) dragoni 2. l) *deest* 1. 3. m) vestimentisque 1. n) rete 1. o) *deest* 1. 2. 3. p) hostiae 2. *rel.* q) *deest* 1. r) redebat 1. s) verebant 1. urebantur 2. t) animam 1. u) *deest* 1. v) dragonis (*et ita constanter*) 2. *deest* 4. w) ad id 1. x) autem 1. y) inops 2. *rel.* z) sollempnia 2. 3. 4. 7. 9. offitia 1.

840 iuxta morem communionem sacram sibi tradi, et post haec cuiusdam potiunculae [a] calidulae haustum praeberi. Quo paululum praelibato [b], precatus est fratrem et simul adstantes, ut curandis operam darent corporibus, tam diu se [c] praestolaturum, quandiu illi refici possent. Instante [d] autem migrationis eius articulo, iunctis [e] police cum articulis — hoc enim facere consueverat, si quando fratrem nutu vocabat — Drogonem accersibat [f]. Quo veniente et reliquis sacerdotibus, verbis quibus potuit et nutibus semet commendavit [g], benedici petivit, et quae solent agi in egressu animae [h] fieri postulavit. Quibus id agentibus, sicut plures mihi retulerunt, conversa facie [i] in sinistram partem, indignando quodammodo, virtute quanta potuit, bis dixit *hutz! hutz!* [k] quod significat *foras* [l]. Unde patet, quia malignum spiritum vidit, cuius societatem nec vivus nec moriens habere voluit. At vero elevatis ad coelum oculis [m], quanto hac [n] minatius intuebatur, tanto illac laetius intendebat, ita ut nihil a ridente [o] differre videretur. In talibus ergo vitae praesentis terminum sortitus, ad requiem feliciter, ut credimus, commigravit; quia veraciter [p] dictum est a veridico doctore: *Non potest* [q] *male mori qui bene vixerit.* Decessit autem 12. Kalendas Iulii, anno vitae suae sexagesimo quar-
26 27 to [26]. Et Aquitaniae quidem praefuit per annos triginta septem [r. 27], imperator autem [s] viginti septem. Anima porro recedente, Drogo frater imperatoris et episcopus Mettensis, cum aliis episcopis, abbatibus, comitibus, vassis dominicis, plurimaque frequentia tam cleri [t] quam populi, sumptis imperatoris reliquiis, cum magno honore Mettis transportari fecit, et in basilica sancti Arnulfi [u], quo et mater eius condita erat [v], nobiliter sepelivit [w].

a) portiunculae 4. b) perpaululum 3. 4. 7. 9. c) se tamdiu se 1. d) instantem 1. e) iuncto 2. 4. 7. 9. 10. f) *deest* 3. accersivit 4. 7. 9. 10. g) commendans 4. 7. 9. 10. h) animae f. p. Q. id a. *deest* 2. i) *deest* 1. atie 2. acie 3. k) huz huz 3. 9. l) foras, foras 3. 4. 7. 9. 10. m) huc . . illuc 4. 7. 9. 10. n) oculis angelorum agmina ad se intuens conspexit venientia: illa laetius sic intendebat *Chesn. in marg.* o) nihil ardente 1. p) quia ut veraciter 4. 7. q) potes 1. r) et aq. q. p. p. a. 1. septem *deest* 1. s) *deest* 2. 3. imperavit vero 4. 7. 9. t) clerici 1. u) anulfi 1. v) est 4. 7. 9. w) sepetivit. FELICITER 1. sepelivit. Finit vita et actus gloriosissimi principis et invicti imperatoris Ludovici pii 2. sepelivit 3. sepelivit. Finiunt vita et actus gloriosi principis invicti et orthodoxi imperatoris Hludovici 4. (. . . Hludovici Pii) 7. 9.

26) Cum Ludovicus Pius anno 778 in lucem prodierit, ut inter omnes convenit, apparet hunc auctorem, quemadmodum et Nithardum, qui ei etiam annos vitae 64. assignat, annos incarnationis inchoare a paschate, et Ludovicum anno 778 ante diem decimum nonum mensis Aprilis, in quem pascha incidebat, et a quo novus annus secundum hanc epocham numerari coepit, natum esse; sicque annos 64. utrimque incompletos vixisse, ac Cointium hallucinatum, qui contendit utrumque historicum licet coaetaneum, hac in re errasse. Ita Pagius ad an. 840, num. 2. *BOUQUET.* Hludowicum ex Annalibus Weissemburgensibus (Mon. T. I. p. 111.) anno 777 natum fuisse, vidimus; idque ante Iunium mensem accidisse ex nostro et Nithardo efficitur, qui certe annum non a paschate, sed a nativitate Domini inchoarunt; cf. infra Nithardi lib. IV. c. 10. 27) Hi anni 37. deducuntur ab anno 781. quo Ludovicus ab Hadriano papa in regem Aquitaniae unctus est, et usque ad annum 817. continuantur: quia hoc ultimo anno Pippinus, qui ante triennium rex Aquitaniae iam appellatus fuerat, nova denuo constitutione in eodem regno confirmatus est: sicque Ludovicus dici potest regnasse in Aquitania annos 37, non integros scilicet. *BOUQUET.*

NITHARDI HISTORIARUM

LIBRI IIII.

Egregii viri, cuius opus supra pag. 391. *edidimus, egregius filius, Nithardus*[1] *sub finem saeculi octavi prognatus, in bellis post obitum Hludowici I. inter filios eius exortis, Karolo regi animo, consilio, brachioque fortiter adfuit, omnesque bellorum vicissitudines cum eo partitus est*[2]. *Initio dissensionis legationem ad Hlotharium suscepit*[3], *in bello Fontanetico Adalhardo duce pro Karolo pugnavit*[4], *et Aquisgrani inter XII viros fuit*[5], *quibus Karolus vices suas in divisione imperii commiserat. Medias inter turbas Karolo iubente, anno* 841[6] *historiam rerum quarum ipse pars aliqua fuerat*[7], *scribendam sucepit, et sub armis vere anni* 843 *absolvit*[8]. *Tunc enim aut taedio rei publicae vel aulae correptus, aut vita defunctus, operi finem imposuit. Narrat Hariulfus, chronici Centulensis saeculo XII. auctor*[9], *Nithardum comitem et abbatem monasterio a patre suo restaurato per parvum tempus praefuisse, et saeculo XI. in sarcofago in quo Angilbertus antea sepultus fuerat* „lecticam ligneam coriatam domni Nithardi . . . . . corpus continentem sale perfusum, in cuius capite videbatur illa percussura, qua eventu praelii fuit occisus“ *a Gervino abbate esse inventam. Quod quidem fidem facere posset, eum iam anno* 843 *occisum, quum librum suum ne ad pactum quidem Virdunense perduxerit.*

Qualecumque tamen sit, opus magni certe faciendum est. Auctor enim si non omnibus, maiori tamen parti rerum a se narratarum interfuit, et nonnisi libro primo in iis quae ante obitum imperatoris contigerant, auctorem vitae Hludowici anonymum secutus esse videtur, insertis nonnullis (e. g. de portione regni Karolo tributa) quae apud Anonymum incassum quaesiveris. Librum inter turbas bellicas conscriptum non omnibus numeris absolvi potuisse, nonnunquam obscuritate sententiarum, nonnunquam et vitiis grammati-

1) Nithardi historiae lib. IV. cap. 5. 2) praefatio. 3) hist. II. 2. 4) ibid. II. 10. 5) ib IV. 1. 6) praefat. lib. I. 7) praefat. lib. III. 8) ibid. IV. 7. 9) in D'Achery Spicilegio.

cis laborare, nemo certe est qui miretur. Qua de re aequum iudicium ferre vix possumus, uno tantum eius codice superstite, unde et apographum olim S. Victoris, iam bibliothecae regiae Parisiensis, saeculo XV aut XVI exaratum, et editiones omnes fluxerunt. Nam quum primus Petrus Pithoeus codicem apud S. Maglorium Parisiensem adservatum inter Scriptores coaetaneos XII. typis excudi curasset, Chesnius ope codicis eiusdem, sed et coniecturis haud raro vanis receptis, SS. Tomo II. editionem alteram instituit, quae et in Kulpisii SS. Germ. et in Bouqueto Tomis VI. et VII. est repetita. Ultimus inter Gallos editor aliquot apographi S. Victoris lectiones, et annotationes ex scriptoribus coaetaneis desumptas, operi subiecit. Formulas foederis et iuramenti libro IV. obvias praeter alios viros editioni primae innixos, Marquardus Freher codicem unicum secutus libro singulari exhibuit et interpretatus est. Sed et eum nonnunquam fefellisse, ectypon a V. Cl. Roquefort in glossario linguae Romanicae publici iuris factum atque a nobis repetitum, et collatio codicis nobiscum communicata, evidentissime ostendunt. Siquidem codex saeculo XVII. bibliothecae Palatinae Vaticanae sub numero 1964 *inlatus, bello ultimo Parisios rediit, ibique a Cl. Roquefort evolutus, et ab alio viro docto, cuius nomen ignoro, rei tamen diplomaticae peritissimo, cum editione Bouquetiana diligentissime collatus est. Mox Italiae redditus, Romae latet, nec, vel maxima cura nostra adhibita, iterum emersit. Sed quo plurimum gratulandum nobis censemus, collationem istam in qua nihil desiderari posse videtur, flagitantibus nobis summa cum benivolentia transmisit V. Cl. Guérard, bibliothecae regiae Parisiensi adscriptus, quem futurum gloriae suae diplomaticae vindicem Gallia iam iamque sperat et expectat. Cuius amica manu quum supellectilem necessariam nactus essem, nihil obstitit, quin textum ad normam codicis unici restituerem, a quo rarissime tantum et nonnisi quum sensus id apertissime flagitaret, recedendum esse constitui. Nam codicem unicum, quamvis ex specimine scripturae saeculo nono decimove tribuamus, non pro autographo haberi posse, ex vitiis eius apertis facile prodit. Ubicumque vero ab eo recesseram, lectionem eius quam fidelissime annotavi.*

Nithardi fama medio aevo non pro merito eius patuit. Praeter locos in vita S. Liafwini et in Ruodolfo Fuldensi infra recitando, paucas lineas inde desumtas apud Hariulfum chronographum Centulensem legimus, quae cum textu nostro, qualem ex codice unico sistimus, concordant.

In computatione temporis Nithardus, morem aevi sui secutus, annum inde a Nativitate Domini inchoavit[10].

10) cf. lib. IV. 7.

Cum ut optime, mi Domine, nostis[a], *iam pene annis duobus illatam*[b] *a fratre*
vestro persecutionem[1] *vos vestrique haudquaquam meriti pateremini, antequam Cad-* 1
hellonicam[2] *introissemus civitatem praecepistis, ut res vestris temporibus gestas* 2
stili officio memoriae traderem. Opportuna quidem placidaque res, fateor, fuerat
praecepta, si otium tanti negotii, ut digne exsequeretur, fuisset concessum; nunc autem, si quid minus vel incultius quam oportuerit pro rerum magnitudine, huic operi inveneritis insertum, tanto facilior venia a vobis vestrisque mihi debetur, quanto me nostis eodem turbine quo et vos, dum hoc opus peregerim, esse agitatum. Praeterire autem ea quae temporibus pii patris vestri gesta sunt, disposueram; sed facilius cuilibet legenti altercationum vestrarum veritas patebit, si quaedam quae suo in tempore contigisse novimus, summotenus praelibavero. Avi quoque insuper vestri venerandam memoriam per omnia obmittere, ratum minime videtur; ac per hoc textus hinc sumat exordium.

1. Karolus bonae memoriae et merito Magnus Imperator ab universis nationibus vocatus, hora videlicet plus minus[c] diei tertia in senectute bona decedens, omnem Europam[d] omni bonitate repletam reliquid; vir quippe omni sapientia et omni virtute humanum genus suo in tempore adeo praecellens, ut omnibus orbem inhabitantibus terribilis, amabilis, pariterque et admirabilis videretur; ac per hoc omne imperium omnibus modis, ut cunctis manifeste claruit, honestum[e] et utile effecit. Nam super omne quod admirabile fateor fore, Francorum Barbarorumque ferocia ac ferrea corda, quae nec Romana potentia domare valuit, hic solus moderato terrore ita repressit, ut nihil in imperio moliri, praeter quod publicae utilitati congruebat, manifeste auderent. Regnavit feliciter per annos duos et triginta, imperiique gubernacula
nihilominus cum omni felicitate per annos quatuordecim possedit. 814

2. Heres autem tantae sublimitatis Lodhuwicus, filiorum eius iusto matrimonio susceptorum[f] novissimus, ceteris decedentibus, successit. Qui ut pro certo patrem obisse[g] comperit, Aquis ab Aquitania protinus venit; quo undique ad se venientem populum absque quolibet impedimento suae ditioni addixit, de ceteris qui sibi creduli videbantur deliberans[h]. Initio quidem imperii suscepti pecuniam ingenti numero a patre relictam trifariam dividere iussit; et unam partem causa[i] funeris expendit, duas vero inter se et sorores suas a patre iusto matrimonio susceptas divisit, quas et instanter a palatio ad sua monasteria abire praecepit. Fratres quoque adhuc tenera aetate, Drugonem, Hugonem et Teodericum, participes mensae effecit, quos et in palatio una secum nutriri praecepit; et Bernardo nepoti suo, filio Pippini, regnum Italiae
concessit. Qui quoniam ab eo paulo post defecit, capitur, et a Bertmundo, Lugdunen- 817
sis provinciae praefecto, luminibus et vita pariter privatur. Hinc autem metuens ne post dicti fratres, populo sollicitato, eadem facerent, ad conventum publicum eos
venire praecepit, totondit, ac per monasteria sub libera custodia commendavit. Quo 818
peracto, filios suos iusto matrimonio iunxit, et universum imperium inter eos ita di-
visit, ut Pippinus quidem Aquitaniam, Lodhuwicus autem Baioariam, Lodharius vero 821
post discessum eius universum imperium haberet; cui et una secum imperatoris nomen habere concessit. Interea Irmengardis, regina materque illorum, decessit, ac
paulo post Lodhuwicus imperator Iudith in matrimonium sumpsit, ex qua Karolus 819
creatur.

3. Karolo quidem nato, quoniam omne imperium inter reliquos filios pater divi- 823
serat, quid huic faceret ignorabat. Cumque anxius pater pro filio filios rogaret, tandem Lodharius consensit ac sacramento testatus est, ut portionem regni quam vellet, eidem pater daret, tutoremque ac defensorem illius se fore contra omnes inimicos eius in futuro, iurando firmavit. Instigante autem Hugone, cuius filiam in matrimonium Lodharius duxerat, ac Mathfrido ceterisque, sero se hoc fecisse poenituit, et quem-

a) nosti 1. (*i. e. codex unicus*) *quod emendavi.* b) illatam iam a 1. c) minimus 1. d) europem 1. e) honeste 1. f) susceptis 1. g) *ita* 1. h) *ita conieci*; deliberatis 1. deliberaturus *Ch.* i) causam 1.

1) scilicet expeditionibus annorum 840 et 841. 2) Chalons sur Marne.

admodum illud quod fecerat annullare posset, quaerebat. Quod patrem matremque mi-
nime latuit; ac per hoc hinc inde quod pater statuerat, Lodharius diruere, etsi non
829 manifeste, occulte studebat. Ad quod Bernardum quemdam, ducem Septimaniae, pa-
ter in supplementum sibi sumens, camerarium constituit, Karolumque eidem commen-
davit, ac secundum a se in imperio praefecit. Qui dum inconsulte republica abutere-
tur, quam solidare debuit, penitus evertit. Per idem tempus Karolo Alamannia per
830 edictum traditur. Tum tandem Lodharius[a], quasi iusta querimonia reperta, tam fra-
tres quam et universam plebem veluti ad restaurandum rei publicae statum animabat.
Quamobrem pariter cum omni populo patri ad Compendium superveniunt: reginam ve-
laverunt, fratres[b] eius Cunradum et Rudulfum totonderunt atque in Aquitaniam ser-
vandos[c] Pippino commiserunt. Bernardus quoque fuga lapsus, in Septimaniam se re-
cepit; Eribertus, frater eius, captus ac luminibus privatus, in Italia custodiendus tra-
ditur. Et Lodharius quidem eo tenore re publica adepta, patrem et Karolum sub li-
3 bera custodia servabat; cum quo monachos[3], qui eidem vitam monasticam traderent
et eamdem vitam illum assumere suaderent, esse praeceperat. Res autem publica,
quoniam quisque cupiditate illectus sua quaerebat, cotidie deterius ibat. Quamobrem
tam monachi quos supra memoravimus, quam et ceteri qui quod factum fuerat dole-
bant, illum percuntari coeperunt, si res publica eidem restitueretur, an eam pro viri-
bus erigere ac fovere vellet, maximeque cultum divinum, quo omnis ordo tuetur ac
regitur. Quod quia facile confessum, in restauratione eius ocius consensum est; as-
sumptoque Guntbaldo quodam monacho, sub specie religionis in hoc negotio ad Pippi-
num Lodhuwicumque[d], filios eius, occulte direxit, promittens, si in sua restitutione
una cum his qui hoc cupiebant adesse voluissent, regnum utrisque se ampliare velle.
Ac per hoc perfacile cupideque paruere; conventuque condicto, regina et fratres eius
eidem restituuntur, ac plebs universa ditioni eius se subdidit. Hinc hi qui cum Lod-
hario senserunt, in concilium deducti, et ab ipso Lodhario ad mortem diiudicati, aut,
831 vita donata, in exilium retrusi sunt. Lodharium quoque sola Italia contentum ea pa-
ctione abire permisit, ut extra patris voluntatem nihil deinceps moliri in regno tem-
ptaret. Cumque se haec ita haberent, et res publica paululum respirare[e] videretur,
confestim Guntbaldus monachus quem supra memoravimus, quia multum[f] in restitu-
tione eius laboraverat, secundus in imperio esse volebat; quod quoniam Bernardus, uti
praemissum est, olim fuerat, summa industria iterum esse certabat. Pippinus quoque
et Lodhuwicus, quamquam eis regna, sicut promissum fuerat, aucta fuissent, tamen
in imperio ut[g] post patrem primi essent, uterque laborabat: at illi per quos tunc res
832 publica tractabatur, voluntati eorum obsistebant.

4. Per idem tempus Aquitania Pippino dempta Karolo datur, et in eius obsequio
primatus populi, qui cum patre sentiebat, iurat. Quod quidem hi quos supra retuli-
833 mus, graviter ferentes, ut res publica inutiliter tractaretur divulgant, populumque
quasi ad iustum regimen sollicitant; Walanem[h], Elisachar, Mathfridum, ceterosque
qui in exilium retrusi fuerant, custodiae emittunt; Lodharium, ut rem publicam inva-
dat, compellunt: insuper autem et Gregorium, Romanae summae sedis pontificem, ut
sua auctoritate liberius quod cupiebant perficere possent, sub eadem specie magnis
precibus in supplementum suae voluntatis assumunt. Quamobrem imperator una cum
omni quod habebat imperio, tres reges filiique eius adversus eum cum ingenti exer-
citu, insuper papa Gregorius cum omni comitatu Romano, Elisatiam[i] confluunt, iuxta-
4 que montem Siguualdi[4] castra ponunt, ac variis affectionibus populum, ut a patre de-
ficeret, filii compellunt. Novissime quibusdam fuga lapsis, cum perpaucis pater capi-
tur; uxor ab eo dempta, in Langobardiam exilio mittitur, ac Karolus una cum patre
sub magna custodia servatur. Gregorius siquidem papa, itineris poenitudine correptus,
tardius quam vellet Romam revertitur. Et Lodharius quidem iterum eo tenore im-
perium adeptum, quod iniuste tam facile iterato obtinuit, iterato facilius[k] iuste ami-
sit. Nam Pippinus et Lodhuwicus, videntes quod Lodharius universum imperium sibi
vindicare illosque deteriores efficere vellet, graviter ferebant; insuper autem dum Huc,

a) lodhalrius 1. b) fralribus 1. c) seruando 1. d) ludouicumque 1. e) respirari 1. f) multa 1. g) t. ut imperio ul 1. *quod correxi.* 1. ul in imperio *Ch.* h) *ita correxi*, walanam 1. i) elisatam 1. k) iteratus facilicius 1.

3) S. Medardi Suessionenses. 4) cf. T. I. p. 426.

Lambertus, atque Mathfridus, quis illorum secundus post Lodharium in imperio haberetur 833, ambigerent, dissedere[5] coeperunt, et quoniam quisque eorum propria quaerebat 5, rem publicam penitus neglegebant. Quod quidem populus cernens, molestus erat. Occurrebat insuper etiam filiis verecundia et poenitudo, quod patrem bis honore privaverant, universae plebi, quod bis imperatorem dimiserant, ac per hoc hinc inde in restitutione eius consentiunt, et undique ad sanctum Dyonisium, ubi tunc Lodharius 834 patrem et Karolum servabat, affluere contendunt. Cernens Lodharius praedictam animositatem vires suas excedere, antequam conveniant arma sumit, patrem et Karolum dimittit, itinereque arrepto Viennam petit. Plebs autem non modica quae praesens erat, et iam iamque Lodhario pro patre vim inferre volebat, rege recepto basilicam sancti Dyonisii una cum episcopis et omni clero confluunt, laudes Deo devote referunt, coronam et arma regi suo imponunt, et ad cetera deliberaturi contendunt. Lodharium pater persequi distulit, sed legatos qui[a] eum citra[b] Alpes festinare iuberent, post illum direxit; Pippinum ad se venientem benigne excepit, gratias in eo quod pro sua restitutione laboraverat egit, ac reverti[c] eum in Aquitaniam, uti petiverat, permisit. Hinc inde fideles qui evaserant et rem publicam regere consueverant confluunt; cum quibus itinere arrepto, Aquis gematum[6] petit, tandemque Lodhuwicum 6 venientem gratanter excepit; quem et una secum causa praesidii esse praecepit. Interea hi qui Iudith in Italia servabant, audientes quod Lodharius fugam inierat et pater imperium regebat, arrepta Iudith fugam ineunt, Aquis prospere perveniunt, gratum munus imperatori deferunt. Verumtamen haud est thoro regio recepta, donec se criminibus obiectis innoxiam, quia criminator deerat, sacramento una cum propinquis coram plebe effecit.

5. Per idem tempus Mathfridus et Lambertus, ceterique a parte Lodharii, poenes marcam Brittanicam morabantur. Ad quos pellendos missus est Uodo et omnes inter Sequanam et Ligerem degentes; qui manu valida collecta, hinc atque inde convenerunt. Et hos quidem paucitas, ac per hoc summa necessitas, unanimes effecit; Uodonem autem et suos maxima multitudo securos, discordes et inordinatos reddidit. Quapropter, proelio commisso, fugerunt. Cecidit Uodo et Odo, Vivianus, Fulbertus, ac plebis innumera multitudo. Quod quidem citato cursu victores Lodhario notantes, mandant ut quantotius posset, illis cum exercitu occurrat[d]. Qui libenter paruit, et Cavillonum, collecta manu valida, venit, civitatem obsidione cinxit, praeliando triduum obsedit, et tandem urbem captam una cum ecclesiis incendit. Gerbergam more maleficorum in Ararim mergi praecepit, Gozhelmum et Senilam capite punivit; Warino autem vitam donavit, et ut se deinceps pro viribus iuvaret, iureiurando constrinxit. Hinc autem Lodharius et sui, duobus praeliis feliciter gestis, magnanimes effecti, universum imperium perfacile invadere sperantes, ad cetera deliberaturi Aurelianensem urbem petunt. Quod pater audiens, e Francia manu valida collecta, insuper Lodhuwico filio suo cum universis qui trans Renum morabantur in auxilium sibi assumpto, tantum facinus a filio in imperium commissum vindicaturus perrexit. Lodharius quoque, eadem spe qua Francos abducere consuerat animatus, ire obvius ratum duxit; ac per hoc hinc inde confluunt, supraque fluvium iuxta villam quae Calviacus dicitur castra ponunt. Sed Franci, eo quod imperatorem bis reliquerant poenitudine correpti, et ut deinde tale quid committerent turpe iudicantes, ad defectionem impelli dedignati sunt; quamobrem cum nec fugae nec proelii locum videret, ea pactione novissime praelium diremit, ut infra dies statutos Alpibus excederet, ac deinceps sine patris iussione fines Franciae ingredi non praesumeret, et extra patris voluntatem in eius imperio deinceps nihil moliri temptaret. Quod et ita se et suos servaturos, tam is quam et sui sacramento firmaverunt.

6. His ita compositis, pater, uti et cum quibus consueverat, imperium regebat. Videns autem, quod populus nullo modo diebus vitae suae illum relinquere, uti 837 consueverat, vellet, conventu Aquis hieme indicto, portionem regni his terminis notatam Karolo dedit. Id est a[7] mari per fines Saxoniae usque ad fines Ribuariorum totam 7 Frisiam, et per fines Ribuariorum comitatus Moilla, Haettra, Hammolant[e], Ma-

a) quam 1. b) *l.* ultra c) reuertenti 1. d) occurat 1. e) *cod.* haet traham molant; *duo priora vix separantur, tertio aliam lineam inchoante.*

5) *i. e.* dissidere. 6) *i. e.* hiematum. 7) cf. Monum. I. p. 431. quaeque ibi notavimus.

837 sagouwi [a]; deinde vero quicquid inter Mosam et Sequanam usque Burgundiam una cum Viridunense consistit, et de Burgundia Tullensem, Odornensem, Bedensem, Blesensem, Pertensem, utrosque Barrenses, Brionensem, Tricasinum, Autisioderensem, Senonicum, Wastinensem, Milidunensem, Stampensem, Castraensem, Parisiacum; et deinde per Sequanam usque in mare Oceanum et per ipsum mare usque in Frisiam; omnes videlicet episcopatus, abbatias, comitatus, fiscos, et omnia infra praedictos fines consistentia cum omnibus ad se pertinentibus, in quacumque regione consistebant et sui iuris esse videbantur, una cum auctoritate divina atque paterna praefato filio suo Karolo dedit, firmumque ut permaneret, Dei omnipotentis clementiam exoravit. Hilduinus autem abbas ecclesiae sancti Dyonisii, et Gerardus comes Parisius civitatis, ceterique omnes praedictos fines inhabitantes, convenerunt fidemque sacramento Karolo
838 firmaverunt. Quod quidem Lotharius et Lodhuwicus audientes, graviter ferebant; unde et colloquium indixerunt. Ad quod venientes, cum nihil ex his indignari se posse viderent, callide dissimulantes quippiam se contra patris voluntatem moliri velle, discesserunt: verumtamen ob id colloquium commotio non modica exorta est; sed facile quievit. Hinc autem Carisiacum mediante Septembrio venit, seditionemque quamdam similiter perfacile sedavit, ac praefato Karolo arma et coronam, necnon et quandam portionem regni inter Sequanam et Ligerem dedit, Pippinum ac Karolum, ut videbatur, unanimes effecit, ac deinde Pippinum in Aquitaniam abire cum gratia permisit; Karolum vero in partem regni quam illi dederat, direxit. Quo veniens, omnes hos fines inhabitantes ad illum venerunt, et fidem sacramento commendati eidem firmaverunt. Eodem tempore nuntiatur, quod Lodhuwicus a patre suo descivisset, et quicquid trans Renum regni continebatur, sibi vindicare vellet; quod pater eius audiens, indicto conventu Magonciacum venit [b], ac traiecto exercitu, fugere illum in Baioariam compulit. Post Aquis exultans rediit, quoniam quocumque se verterat, nutu divino victor erat. Veruntamen ingruente senili aetate, et propter varias afflictiones poene decrepita imminente, mater ac primores populi qui in voluntate patris pro Karolo laboraverant, metuentes, si infectis rebus decederet, odia fratrum usque ad internitionem sibi insurgere, ratum duxerunt, ut quemlibet e filiis pater in supplementum sibi assumeret, et si post discessum eius ceteri concordes esse nollent, saltem hi duo unanimes effecti, valerent resistere invidorum factioni. Cumque necessitate instante, ac per hoc assiduis meditationibus in hac electione versarentur, universorum sententia consensit, si Lodharius certum se in hoc negotio praebere vellet, cum eo foedus iniri debere. Nam, uti praemissum est, idem olim patri matrique ac Karolo iuraverat, ut partem regni quam vellet pater eidem daret, et eandem se consentire et protegere illi contra omnes inimicos omnibus diebus vitae suae deberet. Quamobrem missos deligunt et in Italiam ad Lodharium mittunt, promittentes, si patris voluntatem deinceps erga Karolum conservare vellet, omnia quae in illum actenus deliquerat remitti, et omne regnum absque Baioaria inter illum et Karolum dividendum; quae quoniam Lodhario et suis rata videbantur, utraque ex parte sic velle ac sic [c] se perficere iuraverunt.

839 7. Ergo ad urbem Vangionum, conventu indicto, convenerunt; in quo Lodharius humillime ad pedes patris coram cunctis procidit, dicens: *Novi me coram Deo et te, domine pater, deliquisse: non regnum, sed indulgentiam et ut gratiam tuam merear, quaeso!* Idem autem, ut pius ac clemens pater, et delicta postulanti indulsit, et gratiam roganti concessit, eo scilicet pacto, ut deinceps nihil quolibet modo contra suam voluntatem, nec in Karolum nec in regnum, alicubi egisset. Dein benigne illum excoepit: ac deosculans, gratias Deo pro filio quem aversum reconciliaverat egit. Ad prandium deinde conversi sunt, in crastinum de ceteris quae sui iuraverant deliberaturi. Die autem altera concilium ineunt. Hinc pater, ut sui iuraverant, perficere cupiens: *Ecce fili, ut promiseram [d], regnum omne coram te est; divide illud, prout libuerit. Quod si tu diviseris, partium electio Caroli erit; si autem nos illud diviserimus, similiter partium electio tua erit.* Quod idem cum per triduum dividere vellet, sed minime posset, Iosippum atque Richardum ad patrem direxit, deprecans ut ille et sui regnum dividerent, partiumque electio sibi concedere-

a) *haec et sequentia ex codice restituimus..* b) magonciam convenit 1. *quod correxi.* c) acsi 1. d) promiseram 1.

tur; insuper vero in ea fide quam illis iuraverant, testati sunt, quod pro nulla re 839 alia nisi sola ignorantia regionum id peragere differret. Quamobrem pater, ut aequius valuit, regnum omne absque Baioaria cum suis divisit; et a Mosa partem australem Lodharius cum suis elegit, quinimmo et accepit; occiduam vero, ut Carolo conferretur, consensit, et una cum patre coram omni populo ita se velle annuntiavit. Hinc autem pater fratres, prout valuit, unanimes effecit, rogans ac deprecans, ut invicem se diligerent, et ut alter ab altero protegeretur adortans exorat, et quod fieri desiderat, optat. Quibus peractis, benigne et pacifice Lodharium in Italiam ditatum remissionis gratia ac regni muneribus remittens, sacramenta quae saepe iuraverat, quotiens in illum deliquerat, quotiens delicta eidem donaverat, in memoriam reducens, ac piis visceribus monens, contestabatur, ne saltem id quod tunc novissime[a] peregerant coramque cunctis ita se velle confirmaverat, frustrari quolibet modo permittat.

8. Eodem tempore, ut Pippinus decessisset, pater nuntium acceperat; et pars quaedam populi, quid avus de regno vel nepotibus iuberet, praestolabatur; pars autem, arrepto filio eius Pippino, quia natu maximus erat, tyrannidem exercebat. Quapropter his ita, ut praefatum est, cum Lodhario perfectis, collecta manu valida, per Cavillonem Clarummontem una cum Carolo ac matre pater petit, ac partem populi quae illum praestolabatur, inibi benigne recepit. Et quoniam olim regnum Aquitaniae Carolo donaverat, ut illi se commendarent, ortando suasit, iussit. Qui omnes commendati, eidem sacramento fidem firmaverunt. Post quod, quomodo tyrannos compesceret, contendit. Per idem tempus Lodhuwicus a Baioaria solito more egressus, Ala- 840 manniam invasit cum quibusdam Toringis et Saxonibus sollicitatis; quamobrem pater eius ab Aquitania revocatus, dimisso videlicet Carolo una cum matre eius Pictavis, ipse vero sanctum pascha Aquis celebravit, et sic uno eodemque itinere Toringam petiit. A qua Lodhuwico filio eius pulso, per Sclavos itinere redempto eum in Baioariam fugere compulit. Quo peracto, Kal. Iulii ad Vangionum urbem conventum indixit, ad quod Lodharium filium suum ab Italia venire praecepit, cum eo ceterisque sibi credulis de Lodhuwico deliberaturus. Cumque se haec ita haberent, Lodharius in Italia, Lodhuwicus trans Renum, et Karolus in Aquitania essent, Lodhuwicus imperator paterque illorum in insula quadam[b] iuxta Magonciacum 12. Kal. Iulii obiit; quem Drogo, frater et episcopus atque archicapellanus eius, Mettis civitate sua apud Sanctum Arnulfum una cum episcopis, abbatibus, comitibusque congruo honore sepulturae tradidit. Vixit per annos quatuor et sexaginta, rexit Aquitaniam per annos septem et triginta, imperiale vero nomen per annos septem et viginti et per menses sex obtinuit.

INCIPIT LIBER SECUNDUS.

PRAEFATIO. Explicitis pro tempore ac viribus dissensionum vestrarum initiis, e quibus quique lector, scire cupiens quamobrem post obitum patris vestri Lodharius vos fratremque persequi statuerit, decernat, colligat, et, si iuste egerit, cognoscat, hinc iam qua virtute ac industria hoc exsecutus sit, prout memoria viresque suppleverint, notare curabo. Vos vero difficultates, quae ex eadem molestia parvitati meae obstiterint, inspicere deposco; et si quid in hoc opere neglexero, ut ignoscatis quaeso. 840

Audiens Lodharius patrem suum obisse, confestim nuntios ubique, praesertim per totam Franciam, mittit, qui, se venturum in imperium quod olim fuerat illi datum, affirment; promittens unicuique, honores a patre concessos se concedere et eosdem augere velle. Dubios quoque fide sacramento firmari praecepit; insuper autem iussit, ut quantocius possent, obviam illi procederent; nolentibus vero capitale supplicium ut praediceretur, indixit. Ipse autem pedetemptim, quo se res verteret, antequam Alpes excederet scire volens. Ergo cupiditate terroreque illecti, undique ad illum confluunt; et hoc cernens, spe viribusque magnanimis effectus, quibus artibus

a) nouisse *cod.* b) quaedam 1.

840 universum imperium liberius invadere posset, deliberare coepit. Lodhuwicum quoque quoniam itineri suo contiguum esse prospexit, ut primum in illum manum mitteret, ratum duxit, et ut eundem viribus annullaret, operam omni virtute adiecit. Interea ad Karolum in Aquitaniam legatos callide dirigens, mandat, se erga illum, sicut pater statuerat, et sicut erga filiolum ex baptismate oportebat, benivolum esse, verumtamen ut nepoti suo, filio Pippini, donec cum eo loqueretur, parceret, deprecatus est. Et his ita compositis, ad urbem Vangionum iter direxit. Eodem tempore Lodhuwicus partem exercitus inibi causa custodiae reliquerat, et Saxonibus sollicitatis, obviam illis perrexerat. Quam ob rem Lodharius parvo conflictu custodes fugere compulit, Renum cum universo exercitu transiens, Franconofurth iter direxit. Quo insperate[a] hinc Lodharius inde Lodhuwicus confluunt; paceque sub nocte composita, alter inibi, alter vero quo Moin in Renum confluit, castra haud fraterno amore componunt. Cumque Lodhuwicus viriliter resisteret, et Lodharius illum absque praelio sibi subigere diffideret, sperans Karolum facilius superari posse, ea pactione praelium diremit, ut 3. Idus Novembris eodem loco rursum conveniant, et ni concordia statutis interveniat, quid cuique debeatur armis decernant: et his ita omissis, Karolum sibi subigere contendit.

2. Per idem tempus Karolus Bituricas ad placitum, quo Pippinum sui iuraverant venturum, venerat. Qui[b] quidem ex omnibus nuntio recepto, missos, videlicet Nithardum et Adelgarium, delegit, et uti ocius valuit, ad Lodharium[c] direxit, mandans ac deprecans, ut memor sit sacramentorum quae inter se iuraverant, et servet quae inter illos pater statuerat: insuper etiam fraternae filiolique conditionis meminerit; haberet sua sibi, et quod illi pater suo consensu concesserat, absque conflictu illum habere permittat; promittens, si hoc faceret, fidelem se illi et subiectum fore velle, ita ut primogenito fratri esse oporteret. Insuper etiam quicquid hactenus in illum deliquerat, pollicitus est se ex corde remittere; deprecans, ne amplius suos sollicitet, nec regnum sibi a Deo commissum perturbet. Cederent undique paci atque concordiae, et hoc se sua suorumque ex parte ratum videre, ac per hoc conservare velle, mandavit. Quod etsi alter hoc ita esse non crederet, quocumque vellet modo ex his illum certum se efficere promisit. Quae quidem Lodharius simulans se benigne suscipere, legatos tantum salutationis causa redire permisit, ac per suos se responsurum de ceteris esse respondit. Insuper etiam, quoniam ad ipsum se vertere frustrata fide noluerunt, honoribus quos pater illis dederat privavit; ita, quid fratri facere cogitaret, nolens indicium dabat. Interea omnes inter Mosam et Sequanam degentes ad Karolum miserunt, mandantes ut, antequam a Lodhario praeoccuparentur, veniret; adventum eius se praestolaturos, promittentes. Quamobrem cum perpaucis Karolus hoc iter accelerans, ab Aquitania Carisiacum venit, et a Carbonariis et infra ad se venientes benigne suscepit. Extra vero Herenfridus, Gislebertus, Bovo ac ceteri ab Odulfo decepti, firmatam fidem negligentes, defecerunt.

3. Eodem tempore missus ab Aquitania venit, nuntians quod Pippinus cum his qui parti[d] suae favebant, super matrem Karoli irruere vellet; ac per hoc Karolus Francos inibi omittens, mandat, si illos frater suus donec reverteretur opprimere vellet, obviam sibi procederent. Insuper ad Lodharium Hugonem, Adelhardum, Gerhardum et Hegilonem direxit; cunctaque quae tunc nuper illi mandaverat replicans, necnon et pro Deo deprecatus est, ne suos sibi subtrahens, regnum quod Deus paterque suo consensu illi dederat, amplius dissipet. Et his ita compositis, in Aquitaniam festinus perrexit, superque Pippinum et suos irruens, fuga illos abire compulit. Per idem tempus cum Lodharius a Lodhuwico reverteretur, et omnes citra Carbonarias ad illum venirent, Mosa traiecta ratum duxit, ut Sequanam usque procederet. Quo dum tenderet, Hilduinus abbas sancti Dyonisii, et Gerardus comes Parisii civitatis, a Karolo deficientes, fide frustrata ad illum venerunt. Quod quidem Pippinus, filius Bernardi regis[e] Langobardorum, ceterique cernentes, elegerunt potius more servorum fidem omittere, iuramenta contempnere, quam ad modicum tempus facultates relinquere; ac per hoc fide relicta, quos supra memoravimus secuti, eidem se dederunt. Hinc quoque Lodharius magnanimis effectus, Sequanam excessit, praemittens more solito, qui ad defectionem inter Sequanam et Ligerem degentes partim minis

a) inspirate 1. b) Quod 1. c) lodhario 1. d) patri 1 e) regi 1.

partim blanditiis subducerent. Ipse quoque, uti consueverat, lento itinere subsecutus, 840 Carnutenam[a] civitatem tendebat. Cumque Teodericum, Ericum et hos qui illum sequi deliberaverant, ad se venturos didicisset, spe multitudinis suae fretus, Ligerem usque ut procederet, deliberavit. Karolus quoque, a fuga qua Pippinum et suos disperserat reversus, et quoniam, matrem ubi tuto relinqueret, non habebat, pariter ad Franciae partes properabant.

4. Audiens autem Karolus interea, quod hi omnes quos supra memoravimus ab eo defecissent, et Lodharius cum ingenti exercitu persequi illum usque ad internitionem statuisset, hinc autem Pippinus et hinc Brittones infesti erant, [b] quid facerent consilium convocant, ineunt, deque his omnibus deliberaturi, facile concilium perfacile inventum est. Et quoniam nihil praeter vitam et corpora reliquum habebant, elegerunt potius nobiliter mori, quam regem proditum derelinquere. Quamobrem obviam Lodhario pergunt, atque Aurilianensem urbem hinc inde petunt. Castra ponunt distantes ab invicem plus minus leuwas sex; legatos invicem dirigunt; et Karolus quidem sola iusticia pacem petebat, Lodharius vero, quo astu absque praelio illum decipere ac superare posset, operam dabat. Quod cum peragere, strenue resistentibus, diffideret, sperans vires suas, uti coeperant, cotidie accrescere, quum[c], cum Karolo decrevissent, facilius illum subiugari posse arbitrabatur. Hac autem spe deceptus, ea pactione praelium diremit, ut cederet Karolo Aquitania, Septimania, Provincia, et decem comitatus inter Ligerim et Sequanam; eo videlicet modo, ut his contemptus[*], interim inibi esset, donec Attiniacum[d] 8. Idus Maias conveniant; quo siquidem[e] communi consensu utrorumque utilitatem praevidere ac statuere velle promisit. Primores quoque partium Karoli, cernentes negotium vires suas excedere, maximeque timebant, ne forte praelio commisso, in tanta paucitate regem suum salvare difficile possent — erat enim spes cunctis non modica indolis eius — quamobrem statutis eo tenore consentiunt, ut deinceps Lodharius Karolo ita fidus amicus sit, sicut frater per iustitiam fratri esse debet, et regna quae illi deputabat, quieta habere faceret, ac interim super Lodhuwicum hostiliter ire desiisset[f]; aliter autem iure quod iuraverant absoluti esse deberent. Qua quidem arte et regem suum a periculis subtrahunt, et se mox a sacramento absolvunt. Nam antequam idem qui haec iuraverant domo egrederentur, aliquos ex his qui aderant subducere ab illo temptavit, et in crastinum quosdam suorum recepit. Insuper et in regna quae illi deputaverat, statim direxit, et in quantum potuit, ne illi se subderent perturbavit; et ut e Provincia ad se venientes exciperet, perrexit; et quemadmodum Lodhuwicum dolo an vi superare posset, intendit.

5. Interea Karolus Aurilianensem urbem veniens, Teotbaldum et Warinum cum 841 quibusdam e Burgundia ad se venientes gratanter ac benigne excepit. Hinc autem obviam Bernardo, sicut mandaverat, Nivernensem urbem petit. Sed Bernardus more solito ad illum venire distulit, dicens se cum Pippino suisque sacramento firmasse, ut neuter absque alterius consensu cum quolibet quodcumque pactum inire deberet; quamobrem testatus est, ad illos se ire velle; et si efficere posset, ut[g] una secum sui devenirent, bene; sin aliter, soluto iuramento infra dies quindecim ad illum reversurum, suaeque ditioni se commissurum esse, promisit. Quamobrem Karolus Bituricas iterum obviam illi venit. Quo Bernardus veniens, cum neutrum fecisset, graviter Karolus ferens seductiones quas patri fecerat et hactenus illi faciebat, timens ne aliter illum comprehendere[h] posset, subito in illum irruere statuit. Sed hoc Bernardus quanquam tarde praesensit, fugam iniit, ac vix evasit. Karolus autem quosdam e suis stravit, quosdam saucios ac semivivos reliquid, quosdam vero inlesos cepit ac more captivorum custodiri praecepit; suppellectilem autem universam diripere permisit. Hinc quoque Bernardus humilior effectus, paulo post supplex ad Karolum venit, dicens et fidelem se illi fuisse, et tunc, si liceret, esse voluisset, et deinceps, quanquam âc[i] contumelia affectus esset, in futurum fore, minime diffideret; quod etsi quilibet aliter dicere vellet, armis se hoc[k] propulsurum promittit. Quibus Karolus credulus effectus, ditatum muneribus et gratia in societatem amicitiae suscepit, et ut Pippinum ac suos, uti promiserat, subditos sibi efficere temptaret, direxit. Et his ita composi-

a) caramlenam 1. b) *fortasse vox* incerta *vel* dubii *ante* quid *excidit.* c) quam 1. *quod emendavi.* quae *edd.* d) atiniacum 1. e) quasi quidem 1. f) dedisset 1. g) et 1. h) *i. e.* non. i) i. e. hac. k) ob 1. *) *i. e.* contentus.

841 tis, Cenomannicam urbem adiit, Lantbertum Ericumque una cum ceteris recepturus. Cumque ille illos inibi perhumane reciperet, protinus ad Nomenoium, ducem Brittanniorum, mittit, scire cupiens, si suae se ditioni subdere vellet. Qui adquiescens consiliis plurimorum, Karolo munera mittit, ac sacramento fidem deinceps servandam illi firmavit. Quibus peractis, quoniam tempus placiti quod Attiniacum condixerant, appropinquare videbatur, quid consulte ac solida fide sibi suisque agere oporteret, Karolus anxius erat. Ergo participes [a] secretorum convocat, rem omnibus notam replicat, ac quemammodum a tanta calamitate congruentius se suosque exui [b] posse existimarent, ut aperiretur, deposcit; seque in omnibus publicae utilitati et parere velle, insuper etiam, si oporteret, pro ea mortem subire, minime differre fatetur. Quibus cum undique vires crevisse viderentur, reminiscentes insidiarum quas Lodharius temporibus patris sui patri et Karolo inferre studuerat, quas etiam post obitum patris fratribus suis absque remedio struebat — occurrebant insuper sacramenta quae tunc nuper fefellerat — aiebant se omnem iustitiam ab eo libenter consequi velle, sed his inditiis nil boni sperare se [c] posse; idcirco sibi undique consultum videri, quocumque modo posset, ad condictum placitum venire minime differret; quod si frater suus, uti promiserat [d], communem utilitatem quaerere ac statuere vellet, hoc omnibus notis placere, et ut gratanter reciperetur congruum esse; sin aliter, fretus iustitia ac per hoc auxilio divino suorumque fidelium, et quicquid regni pater suus amborumque fidelium consensu illi dederat, obtinere omni virtute non neglegat.

6. Ergo omnes Aquitanos qui suae parti favebant, una cum matre post se venire praecepit; insuper quicumque e Burgundia necnon [e] et inter Ligerem et Sequanam sui iuris esse vellent, similiter fecit. Idem autem ipse una cum his qui per praesens aderant, quamquam difficile videretur, praefatum iter arripuit. Cumque Sequanam venisset, repperit Guntboldum, Warnarium, Arnulfum, Gerardum, necnon et omnes a Carbonariis et infra, comites, abbates, episcopos, ob hoc videlicet a [f] Lodhario inibi relictos, ut si absque suo consensu transire vellet, minime posset. Accedebat insuper, quod amnis inundans vada ubique denegaverat; custodes autem fluminis omnes naves aut contriverant aut certe submerserant; Gerardus quoque pontes, quoscumque repperit, destruxit. Igitur supra modum transitus difficilis effectus, non modicam transire cupientibus importabat molestiam. Cum autem, tot difficultatibus, animi multimodis agitarentur consiliis, tandem mercatorum naves ab hostio quo Sequana mare influit, ferventi aestu abductae, propterque Rotomacensem urbem expositae nuntiantur. Quo veniens, harum duas minus de triginta Karolus armato milite complet; idemque ingressus, praemittit, qui se venturum praenuntient, unicuique volenti delicta cedens, nolentibus autem, ut habeant [g], regnumque a Deo sibi datum illi [h] relinquant. Quae dum sprevissent classisque appropinquare videretur, crucem in qua iuraverant et Karolum ut cognoverunt, relicto litore protinus fugerunt; quos, quoniam in traiciendo equi moram fecerant, consequi nequibat. Ad sanctum Dyonisium laudis obsecrationisque causa iter direxit; quo veniens comperit, quod hi quos fuga disperserat, in unum una cum Arnulfo et Gerardo ceterisque coissent, et super Teutbaldum, Warinum, Otbertum, ceterosque qui, uti mandatum fuerat, ad Karolum veniebant, irruere vellent. Quam ob rem ad sanctum Germanum causa orationis
8 perrexit, ac per totam noctem iter faciens, aurora dilucescente, ubi Luva[8] Sequanae confluit, Warinum cum [i] sociis salvum recepit, ac sic uno eodemque itinere Senoni-
9 cam adiit urbem. Hinc noctu consurgit, per Uttam[9] iter faciens, speransque, uti nuntiatum illi fuerat, quos supra memoravimus in eodem saltu consistere; disposuerat enim, ubicumque et qualitercumque posset, supra illos irruere. Quod et utique fecisset, nisi sollicitis vitae mors imminens pro foribus nuntiaretur; quamobrem poene cuncti supra modum exterriti, quo [k] quisque valuit fugam iniit; quos quoniam Karolus consequi non potuit, sociis equisque fessis, coenam Domini quieti indulgens, Tricasinorum civitatem in crastinum adiit.

a) parcipes 1. b) ex sui 1. erui *edd.* c) sperasse posse 1. *quod correxi.* d) promisseral 1. e) nec 1. f) ad 1. g) *i. e.* abeant. h) illum 1. i) consociis 1. k) quos 1.

8) le Loin, oritur in iugis Autissiodorensium et apud sacrum Portum, Barbeau, Sequanam influit. *BOUQ.* 9) *la forêt d'Otte*, inter Sens et Troyes et fluvios Yonne et Venne. *BOUQ.*

7. Eodem tempore dum haec quae praemisimus a Karolo exsequerentur, Lodharius, uti praefatum est, dolo an vi Lodhuwicum aut subdere aut quod mavult perdere posset, tota mente tractabat. In quo negotio congrue Otgarium, Magontiae sedis episcopum, et Adhelbertum Metensium comitem, convocat; habebat enim uterque Lodhuwicum ad mortem usque exosum. Iam enim Adhelbertus ex infirmitate qua poene per annum detentus fuerat, velut in supplêmentum fratricidii respiraverat; erat enim eo in tempore ita prudens consilio, ut sententiam ab eo prolatam non quilibet mutare vellet. Cuius instinctu Lodharius collectam hinc inde infinitam multitudinem Renum traiecit, praemittens more solito, qui minis blanditiisque pendulam plebem subducere temptarent. Timens autem populus qui cum Lodhuwico erat, ne tantum exercitum ferre valeret, partim defecti ad Lodharium transeunt, partim fugam ineunt, ac Lodhuwicum desolatum relinquunt. Qui, quoniam omne suffragium aliud undique deerat, cum perpaucis abiit, et in Baioram se recepit. Quod quoniam Lodhuwico contigit, minime deinceps Lodharius aliquid illum praevalere putavit. Igitur Adhelbertum ducem, quem supra modo[a] memoravimus, ob hoc inibi reliquid, ut et populum sacramentis sibi firmaret, et si Lodhuwicus ad Karolum ire vellet, nullo modo posset. Ipse vero, quoniam Karolum Sequanam transire reppererat[b], obviam ire parabat. Velociter quidem praemittit, rei veritatem, ubi et cum quibus esset, scire cupiens; Aquis pascha celebraturus. 841

8. Mira sane ac merito notanda res Karolo in eodem sancto sabbato contigit. Nam neque ipse neque quilibet in suo comitatu quicquam, absque quod corpore gerebant et absque armis et equis, habebant; cumque de balneo quidem egrederetur, et eadem vestimenta quae exuerat induere pararet, repente ab Aquitania missi pro foribus adstiterant, qui coronam et omnem ornatum, tam regium quam et quicquid ad cultum divinum pertinebat, ferebant. Quis non miretur, paucos et pene ignotos viros tot terrarum spacia, dum ubique omnes rapinae insisterent, tot talenta auri, gemmarumque infinitam multitudinem, ferre inlesos valuisse? et quod maxime mirandum fateor fore, qualiter ad definitum locum vel certe ad statutam diem et horam venire poterant, cum nec idem Karolus, ubi se suosque oporteret, sciebat. Quem quidem eventum haud aliter quam munere ac nutu divino visum est evenire potuisse; ac per hoc commilitonibus stuporem iniecit, omnesque maximam ad spem salutis erexit. Hinc vero Karolus cunctaque cohors exultans, ad festa celebranda sese convertit. Expleto autem quod ceperat, missos Lodharii benigne excipiens, convivari una secum praecepit; quibus et ut in crastinum redirent iniunxit, per suos se responsurum de eo quod frater suus illi mandaverat, promittens. In legatione vero Lodharii querebatur, cur absque suo consensu terminos quos illi statuerat excederet; et quia fecerat, saltem ubicunque[c] illum repperirent, mandat, ut interim eo loco quiescat, donec illi mandaretur, si ad statutum[d] locum an alio, ubi congruentius illi videretur, venire deberet. Karolus per suos e contra, se ob hoc statutos terminos excessisse, respondit, quoniam de omnibus bonis sua ex parte illis promissis ac iureiurando firmatis nihil stabile esse permisit. Nam suorum hominum ultra quod firmatum fuerat sollicitatos quosdam suo[e] iuri adiecit, quosdam vero vita privavit; insuper regna quae subiecta illi efficere debuit, in quantum valuit perturbavit; et quod maximum est, in fratrem hostiliter irruit, necnon et suffragium a paganis illum quaerere compulit. Verumtamen, quamquam se haec ita haberent[f], in conventum quod communi consensu statuerant, venire se velle mandavit; ubi si communem utilitatem, uti promiserat, quaerere ac statuere vellet, sibi placere; sin aliter, de regno quod Deus paterque suus suorum consensu illi dederat, consiliis suorum fidelium in omnibus secundum Dei voluntatem parere se innotuit. Et his ita compositis, idem iter arripuit, atque ad praefatum locum pridie quam venerat praevenit. Quo[g] quidem Lodharius veluti ex consulto venire distulit; verumtamen missos variis querimoniis refertos frequenter mittebat, et, ne forte ex inproviso Karolus supra illum irruere posset, cavebat.

9. Interea legati a[h] Lodhuvico venerant, nuntiantes, quod si sciret quomodo fieri posset, in illius adiutorium venire vellet. Quo se Karolus et indigere respondit, gratias congruae voluntati egit, et ut hoc accelerare studerent, protinus praefatos[i]

a) quam supra monlem 1. b) repperat 1. c) ubique 1. d) statum 1 e) suos 1. f) haberet 1. g) quod 1. h) ad 1. i) praefactos 1

841 missos remisit. Cumque quattuor vel eo amplius dies inibi adventum Lodharii praestolaretur, et ille venire differret, comptionem[a] advocat, concilium iniit, quidnam consultius deinceps illi agendum videretur, deliberaturus. Quidem autem aiebant, quoniam mater sua una cum Aquitaniis veniebat, obviam illi ire debere; sed maxima pars aut obviam Lodhario iter arripere suadebant, aut certe ubicumque vellet adventum illius praestolari debere dicebant; ob hoc quidem maxime, quoniam si quoquo modo aliorsum iter flectere coepisset, cuncti fugam illum inisse iactarent, et hinc Lodharium et suos audentiores fieri debere, atque hi qui adhuc causa timoris neutri se copulaverant, ad illum affluere undique sperabant; quod et evenit. Nam, quamquam[b] difficile, praevaluit tamen sententia priorum; quamobrem Cadhellonicam Karolus adiit urbem; ibique matre una cum Aquitaniis recepta, repente nunciatur, quod Lodhuvicus cum Adhelberto, duce Austrasiorum, proelio commisso vicisset, Renoque traiecto, ob illius adiutorium, quantotius posset, veniret. Quod cum ocius universis castris omnibus notum fieret, cuncti alacri animo, ut illi obviam irent, suadebant[c]. Lodharius quoque ut[d] haec ita se habere deprehendit, circumfusae plebi, Karolum fugam iniisse persequique illum quantotius posset velle, denunciat; quo quidem nuntio fidos sibi alacriores reddidit, dubiis autem quibusque et affluendi audaciam iniecit, et firmiores suae parti reddidit. Cumque Karolus a Lodhario persequi se didicisset, quoniam in difficili loco aquis paludibusque circumfusis castra posuerant, ut absque qualibet difficultate, si Lodharius vellet, congredi possent, protinus obviam illi perrexit. Quae quidem Lodhario ut nunciata sunt, castra posuit, ac veluti fessis ęquis biduo requiem dedit. Iterato itaque cum haec eadem fecissent, missosque invicem frequenter mitterent, sed nihil proficui deliberare possent, tandem appropinquantes Lodhuvicus et Karolus conveniunt, deque his omnibus in eodem conventu, quae[e] Lodharius absque quolibet moderamine erga se suosque seviebat dolendo, conferunt; quid vero deinceps agendum oportunius videretur, in crastinum deliberaturi. Aurora siquidem dilucescente, conveniunt; concilium ineunt, in quo multum de tanta calamitate conquirunt[f]. Cumque alteruter, quae quantave et qualia passi a fratre fuerant, referre desissent, universis visum unanimiter parique consensu, ut[g] tam ex sacrosancto ordine episcoporum quam et laicorum viros nobiles, prudentes, benivolos deligant, per quos quae pater inter illos statuerat, et quae post obitum patris ab illo passi sint, mandent; insuper obsecrent, ut memor sit Dei omnipotentis, et concedat pacem fratribus suis universaeque ecclesiae Dei; cederet cuique, quod patris[h] fratrisque consensu iuste debebatur; insuper etiam, ut iustis precibus acquiesceret, offerent illi, quicquid absque equis et armis in universo exercitu habere videbantur. Et si his monitis obsecrationibusque acquiescere vellet, placere; sin aliter, aiebant se divino ex munere suffragium absque dubio sperare posse, si omne quod iustum est vellent, et hoc fratri offerre humiliter studerent. Quae quoniam merito rata videbantur, protinus expleta sunt.

10. Sed haec veluti pro nihilo ducta Lodharius sprevit; per suos se nihil absque praelio velle mandavit; confestimque obviam Pippino, qui ab Aquitania ad illum veniebat, iter arripuit. Quod cum otius didicissent Lodhuwicus et sui, supra modum rem graviter ferentes — erant enim undique graviter tam itineris longitudine quam et praeliis variisque difficultatibus, et maxime equorum inopia attriti —, verumtamen, quanquam se haec ita haberent, timentes, ne forte, si ab auxilio fratris frater deficeret, posteris suis indignam memoriam reliquissent; quod quidem ne facerent, elegerunt omni penuriae, etiam si oporteret morti, potius subire, quam nomen invictum amittere. Quamobrem ex eadem magnanimitate mestitia oppressa, invicem se adortantes, gaudentes, velociterque, ut Lodharium cito consequi possent, ibant. Cumque atque insperate[i] propter urbem Alciodorensem uterque exercitus alter ab altero videretur, confestim Lodharius verens, ne forte fratres sui absque dilatione supra se irruere vellent, armatus castra aliquantulum excessit. Quod quoniam fratres sui facere illum cognoverunt, quosdam castra metantes[k] relinquunt, quosdam secum armatos assumunt, et absque dilatione obviam procedunt; missos invicem mittunt, pacemque sub nocte componunt. Castra autem ab invicem distabant plus minus leuvas tres, et

a) *i. e.* concionem b) quam 1. c) suadebent 1. d) *deest* 1. e) quod *legendum*. f) *i. e.* conqueruntur. g) *deest* 1. h) pat̄ fr̄sque 1. i) inspirate 1. k) metentes 1.

intererat paucula palus saltusque; ac per hoc erat utrique ad alterum difficilis accessus. 841
Quapropter aurora dilucescente Lodhuwicus et Karolus ad Lodharium mittunt, mandant sibi valde displicere, quod illis pacem absque praelio denegaverat; quod etiam, quoniam vellet, et absque qualibet fraude, si fieri deberet, esset. Et primum quidem ieiuniis ac votis Deum invocent, deinde si ille transire ad illos voluisset, locum transeundi se daturos promittunt, ut omni impedimento sua suorumque ex parte ablato, absque qualibet occulta deceptione congredi possent; quae et, si vellet, sacramento firmare praeceperunt, at si nollet, ut eadem illis concederet atque firmare rogaret, petunt. Is autem more solito per suos se responsurum promisit, et ut legati regressi sunt, protinus obviam iter arripuit, ac locum quo castra poneret Fontaneum [a] [10] petit. 10
Eadem autem die fratres sui post Lodharium iter accelerantes, antecesserunt illum, et propter vicum quod Tauriacus [11] dicitur, castra posuerunt. Crastina die exercitus 11
praeparati ad praelium, castra aliquantulum excesserunt. Praemittentes [b] Lodhuwicus ac Karolus, Lodhario mandaverunt, ut memor esset fraternae conditionis; sineret ecclesiam Dei et universum populum christianum pacem habere; concederet illis regna a patre suo consensu concessa; haberet sua sibi, non merito sed sola misericordia a patre illi relicta. Et in munere offerebant illi, quicquid in universo exercitu absque armis et equis habere videbantur; at si it [c] nollet, cedebant illi uterque portionem regni, alter usque Carbonarias, alter vero usque Renum; quod et si rennueret, universam Franciam aequa lance dividerent, et quicquid horum vellet, suae ditionis esset. Ad quod Lodharius more solito, per suos se quicquid placeret notare [d], respondit; mittensque per praesens Drogonem, Hugonem et Hegibertum, mandat non illos aliquid tale antea illi mandasse; ad quod considerandum spatium habere se velle aiebat: re autem vera Pippinus non venerat; illum âc [e] dilatione expectare volebat. Verumtamen Ricuinum, Hirmenaldum et Fredericum sacramento firmare praecepit, quod pro nulla re alia has indutias peteret, praeter quod commune profectum tam illorum quam et universae plebis, sicut iustitiam inter fratres et populum Christi oportebat, quaerere volebat. Quo quidem sacramento Lodhuvicus et Karolus creduli effecti, eo die et in crastinum insuper etiam usque in horam secundam diei tercii, quod evenit 7. Kalend. Iulii, pace utrorumque ex parte iureiurando firmata, ad castra redeunt; missam vero sancti Iohannis in crastinum celebraturi. Pippino quoque eadem die Lodharius in supplementum recepto, mandat fratribus suis, quoniam scirent illi imperatoris nomen magna auctoritate fuisse impositum, ut considerent, quatenus eiusdem nominis magnificum posset explere officium; insuper autem haut se libenter utrorumque quaerere profectum. Interrogati autem, si quiddam horum quae mandaverant recipere vellet, vel si quamlibet finitivam sententiam illis mandasset, nihil sibi horum fuisse iniunctum, responderunt. Quamobrem cum omnis spes iustitiae ac pacis sua ex parte ablata videretur, mandant illi, si melius non invenisset, aut reciperet unum horum quae illi mandaverant, aut nosset illos in crastinum — quod contigit sicut praefatum [f] est 7. Kalend. Iulii — hora videlicet diei secunda, ad omnipotentis Dei iudicium, quod illis absque illorum voluntate mandaverat, esse venturos. Quae quidem Lodharius solito more insolenter sprevit, et visuros se, quid agere deberet, respondit. Dum haec super Ligerim iuxta sanctum Fludualdum [12] consistens scriberem, ecclipsis solis hora 12
prima, feria tertia [g] 15. Kal. Novembris in Scorpione contigit [13]. His ita omissis, di- 13
luculo Lodhuwicus et Karolus consurgunt; verticem montis [14] castris [h] Lodharii con- 14
tigui cum tertia, ut videtur, exercitus parte occupant, adventumque eius et horam secundam, ut sui iuraverant, exspectant. Cumque utrumque adesset, praelium super rivolum Burgundionum [15] magno certamine committunt. Et Lodhuwicus quidem ac 15
Lodharius in loco qui Brittas [16] dicitur strenue confligunt; quo superatus Lodharius, 16
terga vertit. Pars autem exercitus, quam Karolus in loco qui Fagit [17] vulgo dicitur 17

a) *ita codex.* b) praemilles 1. c) i. e. id. d) nuntiare *legendum videtur.* e) *i. e.* hac. f) praefactum 1. g) *vox excidit* 1. *eam supplendam censui.* h) castrae lodhari 1.

10) *Fontenaille* super amniculum Andriam, qui oritur ex fontibus vici qui *Druye* vocatur. *LEBEUF.* 11) *Tury*, septem leucis ab Autissiodoro. *LEBEUF.* 12) Saint Claude supra Blois? 13) anno 841, die 18. Octobris, feria 3, eclipsis solis vere accidit. 14) *la montagne des alouettes*, secundum *LEBEUF.* 15) amniculus Andria. *LEBEUF.* 16) *les Bretignelles. LEBEUF.* 17) *le Fay. LEBEUF.*

841 excepit, protinus fugit; pars vero quae in Solennat[18] Adhelardum[19] ceterosque, quibus
18 19 haud modicum supplementum Domino auxiliante praebui, appetiit, strenue conflixit; quo et utrique vicerunt, sed novissime omnes a parte Lodharii fugerunt. Qua finem primi certaminis dedit Lodharius, terminetur liber secundus.

LIBER TERTIUS.

Quoniam sinistrum me quiddam ex genere nostro ut audiam pudet, referre praesertim quam maxime piget, quamobrem imperio haudquaquam malivole contempto, ut finis optatus libri secundi affuit, per omnia finire hoc opus animus decrevit; sed ne forte quilibet quocumque modo deceptus, res nostro in tempore gestas praeter quam exactae sunt narrare praesumat, ex his quibus interfui, tertium libellum ut adderem, acquievi.

Praelio quidem, uti praefatum est, strenue peracto, quid de palantibus peragere deberetur, Lodhuwicus et Karolus in eodem campo deliberare coeperunt. Et quidam ira correpti, persequi hostes suadebant; quidam autem, et maxime reges, miserantes fratris plebisque, et ut iudicio Dei et hac plaga repressi, ab iniqua cupiditate resipiscerent, et Deo donante deinceps unanimes in vera iustitia devenirent, piis visceribus solito more optabant. In quo negotio Dei omnipotentis misericordia ut praestolaretur suadebant. Quibus cetera multitudo assentientes, a praelio et praeda discesserunt, et fere mediante die ad castra redeunt, quid[a] deinceps consultius acturum videretur, deliberaturi. Fuit quidem ingens numerus praedae et ingens caedes[b], insuper ammirabilis, immo et merito notabilis, misericordia tam regum quam et universorum. Nam diversis pro rebus, diem dominicum inibi acturos se, deliberarunt. In quo missa peracta, amicos et inimicos, fideles et infideles, pariter sepulturae tradebant; plaga correptos ac semivivos eodem modo pro viribus ex animo refovebant. Post hos qui fuga evaserant miserunt, offerentes, si reverti sana fide vellent, omnia delicta remitti. Post haec reges populique super fratre[c] populoque christiano dolentes, percontari episcopos coeperunt, quid agere super hoc negotio deberent? Quamobrem unanimes ad concilium omnes episcopi confluunt, inventumque in conventu publico est, quod pro sola iustitia et aequitate decertaverint, et hoc Dei iudicio manifestum effectum sit, ac per hoc inmunis omnis Dei minister in hoc negotio haberi, tam suasor quam et effector, deberetur; at quicumque consciens sibi aut ira aut odio aut vana gloria, aut certe quolibet vitio, quiddam in hac expeditione suasit vel gessit, esset vere confessus secrete secreti delicti, et secundum modum culpae diiudicaretur; verumtamen in veneratione ac laude tantae declarationis iustitiae, pro remissione delictis mortuorum fratrum suorum — in eo quod imperfecti peccatis intervenientibus se noverant, ut in multis volentes nolentesque delinquebant — uti suo adiutorio ab his exuti liberarentur; insuper autem uti actenus in iustitia adiutor et protector illis Deus[d] extitit, ita ut deinceps ubique existeret: proque his omnibus triduanum ieiunium iniunctum immoque libenter ac celebre celebratum est.

2. His ita rebus[e] peractis, Lodhuwicus ut Renum peteret decrevit; Karolus autem diversis pro rebus et maxime propter Pippinum[f], ut illum sibi subdere studeret, in Aquitaniam ut proficisceretur ratum duxit. Nam Bernardus dux Septimaniae, quamquam a loco praedicti praelii plus minus leuvas tres defuerit, neutri in hoc negotio supplementum fuit; victoriam autem ut Karoli esse didicit, filium suum Willelmum ad illum direxit, et, si honores quos idem in Burgundia habuit eidem donare vellet, ut se illi commendaret praecepit. Insuper iactabat, se posse, nec non et aiebat, quod Pippinum una cum suis Karolo foedere quo valeret subdere vellet. Quam legationem benigne excepit, et sicut postulaverat, per omnia concessit; monens, ut de Pippino et suis quod promiserant, in quantum posset, ut perficeretur, operam daret. Cumque adversa undique propulsa viderentur, ac spes prosperitatis cuique hinc inde

a) *deest* 1. b) cedae 1. c) fratris 1. d) illi Dei 1. e) reor 1. f) pipinum 1.

18) *Goulenne seu Coulenne. LEBEUF.* 19) ducem Karoli; cf. Lib. III. c. 2.

faveret, Lodhuwicus cum suis Renum petiit, Karolus vero una cum matre Ligerim 841 adiit. Res autem publica inconsultius quam oporteret omissa, quo quemque voluntas rapuit, perfacile ommissus[a] abscessit. Quod quidem Pippinus audiens, paulo ante desideratum cum illo foedus inire[b] distulit. Bernardus quidem ad illum venit, sed, ut illi se commendaret, minime acquievit. Quidam tamen a Pippino desciverunt, et hoc tantum praefata expeditio Karolo profuit, quod illos sibi foederatos recepit. Interea Adhelardus ceterique quos Karolus ad Francos direxerat, scire cupiens si ad illum reverti vellent, Carisiacum venientes, quo illi, ut missos dirigeret, mandaverant, perpaucos obviam habuerunt; qui hoc dicebant, si idem Karolus ad praesens esset, ad illum venire minime differrent; aliter autem nescire aiebant, utrum viveret an non. Iactaverant enim hi qui partis Lodharii[c] sentiebant, in praelio Karolum cecidisse, Lodhuwicum vulneratum et fuga lapsum abisse. Quapropter inconsultum aiebant, in incertis rebus aliquod foedus cum quolibet inire debere. At Guntboldus ceterique coadunati, supra praefatos Karoli missos irruere se simulabant, et utique fecissent, si ausi essent. Quapropter ad Karolum Adhelardus et ceteri miserunt, mandantes ut, quantotius posset, venire satageret, quatinus et illis adiutorium praeberet, et si Franci, uti aiebant, ad illum venire vellent, scire posset. Ipsi vero Parisiacam civitatem adeunt, adventum Karoli praestolari. Quod cum Karolo nunciaretur, protinus his in partibus iter direxit. Ad Sequanam[d] autem ut pervenit, Adhelardum una cum ceteris in Spedonna[20] obviam habuit, 20 et quamquam propter conventum quod cum fratre in Lingonicam urbem Kal. Septembris condixerat, quoniam imminebat, ancxius esset, ratum duxit, ut saltem citato cursu per urbem Belvacensem, ac deinde per Compendium et Suessionis, hinc per Remensem et Cadelonensem Lingonicam peteret urbem, quatinus eo tenore id quod cum fratre statuerat observare studeret, et si quilibet e Francis ad illum venire vellet, posset. Franci vero eandem paucitatem quam et Aequitanii spreverant spernentes, variis fictionibus illi se per praesens subdere distulerunt. Quod ut Karolus cognovit, praefatum iter accelerare[e] coepit. Cumque Suessonicam peteret urbem, monachi de sancto Medardo occurrerunt[f] illi, deprecantes ut corpora sanctorum Medardi, Sebastiani, Gregorii, Tiburcii, Petri et Marcellini, Marii, Marthae, Audifax et Abacuc, Honesimi, Meresinae et Leocadiae, Mariani, Pelagii et Mauri, Floriani cum sex fratribus suis, Gildardi, Sereni, et domni Remigii Rotomagorum archiepiscopi, in basilicam ubi nunc quiescunt, et iam tunc maxima ex parte aedificata erat, transferret. Quibus acquiescens, inibi mansit et uti postulaverant, beatorum corpora propriis humeris cum omni veneratione transtulit[21]; insuper et villam quae Bernacha[22] dicitur, 21 22 rebus eiusdem ecclesiae per aedictum addidit. His ita peractis, Remensem urbem petiit; quo cum venisset, nuncium recepit, quod Lodhuwicus ad conventum quod in Lingonicam urbem condixerant, venire non posset, eo quod Lodharius in regnum illius hostili manu irruere vellet; mandaverant etiam Huc avunculus eius[22*] nec non et Gislebertus comes Mansuariorum[g, 23], si in illis partibus isset, ad illum se una cum 23 ceteris esse venturos.

3. Ergo tam pro fratris adiutorio, quam et ut hos, si ad illum venire vellent, recipere posset, ad sanctum Quintinum iter direxit. Quo quidem Hugonem, sicut mandaverat, obviam habuit, et inde in partes Traiecti iter direxit, Lodharius autem ut haec audivit, omisso[*] Lodhuvico, quem paulo ante persequi statuerat, a Warmatia ad conventum quod Teotonis villam indixerat, iter arripuit; et qualiter super Karolum irrueret[h], intendit. Quod cum Karolus in Wasiticum[24] didicisset, Hugonem et Ad- 24 helardum ad[i] Gislebertum una cum ceteris, quos[k] foedere quo valerent sibi adnecterent, direxit. Rabanonem etiam ad Lodhuwicum dirigens, mandat, qualiter pro suo adiutorio illis in partibus isset, quod Lodharius audiens, illo omisso supra se cum omnibus copiis ire pararet, monensque[l] ac deprecatur, ut quantotius posset, solito more

a) dimissus? b) in irae 1. c) lodhadharii 1 d) sequonam 1. e) accelere 1. f) occurerunt 1. g) *lege* Masuariorum, *uti et codex S. Victoris habet.* *) amisso 1. h) irruet 4. i) et 1. *quod correxi.* k) *deest vox, quam supplevi.* l) *lege* monetque.

20) Espone-sur-Maudre, haud longe a confluentibus Maldrae et Sequanae *VALES.* 21) 6. Kal. Septembris. *MABILL.* 22) Braine villa regia ad Vidulam posita. *BOUQ.* 22*) abbas S. Quintini. 23) comes pagi Masago; cf. mox cap. 3. 24) fortasse Vassy, oppidulum Campaniae. VALES. Sed inter S. Quintinum et Traiectum quaerendum esse, ex superioribus patet.

841 adiutorium illi praebere studeret. Insuper autem Exemenonem, venerabilem episcopum[25],
25 ad Lodharium direxit, solito more humiliter praecepit, ut roget, ut obsecret, meminerit quod frater filiolusque eius sit, meminerit, quae pater inter illos statuerat, quae tam is quam et sui inter illos iuraverant; meminerit, quod novissime iudicio Dei inter illos voluntas eius declarata sit; et si horum omnium recordare nolit, cesset a persecutione sanctae Dei ecclesiae, misereatur pauperum, viduarum orfanorumque, et regnum a patre suo consensu sibi datum ut ingrediatur omittat; ne forte iterato populum christianum ad caedem mutuam confluere compellat. Et his ita compositis, idem ipse Parisiacam urbem adiit, tam fratris sui Lodhuwici adventum quam et ceteros fideles suos, quos undique convocaverat, praestolaturus. Quod cum Lodharius didicisset, ad eandem urbem iter direxit; habebat enim tam Saxonum quam et Austrasiorum, necnon et de Alamannis, partem haud modicam secum; horumque auxilio praemaxime confisus, ad sanctum Dyonisium venit. Repererat autem inibi naves plus minos 20, insuper quoque Sequana, uti mense Septembrio solet, exigua erat, transitumque perfacilem praestabat. Quamobrem iactabant se sui facile transire posse, et hoc utique simulabant se maxime vel-
26 le. Ergo Karolus quosdam Parisium et Milidonem[26] custodiri praecepit; quosdam vero ubicumque vada vel navigia esse noverat residere fecit: ipse vero e regione sancti Dyo-
27 nisii iuxta sanctum Fludualdum[27] castra in meditullio posuit, ut et Lodhario, si ita oporteret, transitum prohibere, aut si alicubi super suos irruere vellet, illis succurrere posset. Et ut perfacile dinosceretur, quo in loco adiutorium praeberi deberet, more maritimo signa in locis congruis atque custodias deputavit. Insuper autem Sequana, mirabile dictu, dum nos nusquam eo in tempore infra duos menses pluvias esse novimus, repente aere sereno tumescere coepit, ac sponte his in locis vada ubique prohibuit. Cumque haec ita haberent, cernens Lodharius transitum inibi undique sibi prohibitum, eo tenore cum Karolo pacem inire se velle mandavit, ut foedus quod Karolus cum fratre suo Lodhuwico sacramentis firmaverat, omisisset, et ille econtra foedus quod cum Pippino, nepote suo, similiter sacramentis firmaverat, omitteret; et haberet Karolus a Sequana partem occiduam absque Provinciam et Septimaniam; essentquę quasi pace perpetua[a] foederati. Re autem vera, sic se utrosque facilius decipere posse, putabat, omnemque imperium hac arte invadere sperabat. At Karolus respondit, se[b] foedus quod cum fratre suo, necessitate coactus, inierat, minime violare velle; insuper ut a Mosam usque Sequanam regnum, quod pater illi dederat, nequaquam congruum videretur, ut illi obmitteret; praesertim cum tanta nobilitas illum secuta de his regionibus esset, quos in sua fide deceptos esse minime oporteret. Quamobrem, quoniam hiemps aderat, haberet quique honores quos pater illis dederat, si vellet, mandavit, donec veris tempore vellent cum paucis, vellent cum omni comitatu, omnes conveniant, et ni[c] statutis aut statuendis concordia concurrat, quid cuique debeatur, armis decernant. Quae quidem Lodharius more solito sprevit, et a sancto Dyonisio obviam Pippino, qui ab Aquitania ad illum veniebat, Senones iter direxit; Karolus autem econtra, qualiter Lodhuwicum in adiutorium suum recipere posset, intendit.

4. Interea nunciatum est Karolo, quod soror sua Hildigardis Adelgarium, quęndam ex suis, captum haberet, et in urbe Laudunensi una secum custodiri fecisset. Qua pro re expeditos ad hoc opus Karolus sibi delegit, ac protinus decedente iam die his in partibus festinus perrexit; distabat enim urbs eadem plus minus leuvas 30. Per totam siquidem noctem iter faciens, impediente gelu praevalido, hora fere diei tertia insperate subito sorori et civibus cum infinita multitudine nuntiatur Karolus adesse, omnisque urbs militibus circumdata fore. Quo quidem nuntio exterriti, quoniam nec evadendi nec aderat spes moenia tuendi, pacem sub una eademque nocte petunt, Adelgarium confestim reddunt, et ut se urbemquę absque conflictu in crastinum dedant, cum omni subiectione promittunt. Dum haec agerentur, milites moram huius rei graviter ferentes, insuper laboris taedio praeteritae noctis quem[d] passi fuerant permoti, in excidium urbis ruere undique coeperunt: essetque proculdubio protinus flammis rapinisque tradita, ni idem Karolus misericordia super ecclesiarum Dei sororisque necnon et populi christiani, permotus, minis atque blanditiis horum animos maximo labore com-

a) petua 1. b) respondisse 1. c) ne 1. d) *deest* 1.

25) Noviomensem. 26) Meulan. 27) St. Cloud.

841 pescere studuisset. Quos cum abscedere fecisset, ut soror postulaverat, concessit, et Salmonciacum[28] ab urbe discessit; crastina quoque die Hildigardis ad fidem suam, sicut spoponderat, venit, urbemque inlaesam et absque conflictu sui iuris[a] restituit. Sororem suam siquidem Karolus benigne excepit, et omnia quae hactenus erga illum deliquerat, illi donavit; multisque verbis blande illam allocutus, omnem benignitatem quam frater sorori debet, si deinde benivola erga illum esse vellet, ei perhumane promisit, ac, quo voluit, illam abire concessit. Urbi sua iura statuit, et ad suos, quos circa Parisium omiserat, his ita peractis rediit. Senones autem Lodharius, Pippino recepto, quid agere deberet, anxius erat; 842 nam Karolus partem exercitus Sequanam traiecit, et in saltum qui Pertica[29] vulgo dicitur direxit. Quos quoniam Lodharius vel se vel suos impedire timuit, primum insectari statuit. Qua quidem re sperabat, se et hos facile delere, et hoc terrore sibi residuos subiugare, maximeque Nominoium, Britannorum ducem, suo subdere dominatui posse. Sed frustra haec omnia expleturus adiit, dum nihil horum ad effectum perduxit. Nam exercitus Karoli omnis ab eo salvus evasit, insuper ex suis neminem recepit; et Nomenoius omnia quae illi mandaverat, insolenter sprevit. His ita se habentibus, repente nuntium accepit, quod Lodhuwicus et Karolus una cum ingenti exercitu alter alteri studeret. Cumque se undique rebus adversis circumseptum videret, maximo ambitu inaniter expleto, a Turones redire coepit, et fatigato exercitu, tandem fessus Franciam pervenit. Pippinus autem, quod se illi sociaverat penitudine correptus, Aquitaniam se recepit. Interea audiens Karolus, quod Otgarius, Maguntiae sedis episcopus, una cum ceteris Lodhuwico fratri suo transitum ad se prohibuisset, iter per Tullensem urbem accelerans, Elisazam ad Zabarnam[30] introiit; quod cum Otgarius didicisset, una cum ceteris, litore relicto, abiit, et quo quisque valuit, ocius se abdidit.

5. Ergo 16. Kalend. Marcii Lodhuwicus et Karolus in civitate quae olim Argentaria[31] vocabatur, nunc autem Strazburg vulgo dicitur, convenerunt; et sacramenta quae subter notata sunt Lodhuwicus romana, Karolus vero teudisca lingua iuraverunt. Ac sic ante sacramentum circumfusam plebem alter teudisca alter romana lingua alloquuti sunt. Lodhuwicus autem, qui maior natu, prior exorsus, sic coepit: *Quotiens Lodharius me et hunc fratrem meum post obitum patris nostri insectando, usque ad internectionem delere conatus sit, nostis; cum autem nec fraternitas, nec christianitas, nec quodlibet ingenium, salva iustitia ut pax inter nos esset, adiuvare posset, tandem coacti rem ad iudicium omnipotentis Dei detulimus, ut suo nutu, quid cuique deberetur, contenti essemus. In quo nos, sicut nostis, per misericordiam Dei victores extitimus; is autem victus, una cum suis quo valuit secessit. Hinc vero fraterno amore correpti, necnon et super populum christianum conpassi, persequi atque delere illos noluimus; sed actenus[b] sicut et antea, ut saltem deinde cuique sua iustitia cederetur, mandavimus. At ille posthaec non contentus iudicio divino, sed hostili manu iterum et me et hunc fratrem meum persequi non cessat; insuper et populum nostrum incendiis, rapinis, cedibusque devastat: quamobrem nunc, necessitate coacti, convenimus; et quoniam vos de nostra stabili fide ac firma fraternitate dubitare credimus, hoc sacramentum inter nos in conspectu vestro iurare decrevimus. Non qualibet iniqua cupiditate illecti hoc agimus, sed ut certiores, si Deus nobis vestro adiutorio quietem dederit, de communi profectu simus; si autem, quod absit, sacramentum quod fratri meo iuravero, violare praesumpsero, a subditione mea, necnon et a iuramento quod mihi iurastis, unumquemque vestrum absolvo.* Cumque Karolus haec eadem verba romana lingua perorasset, Lodhuvicus, quoniam maior natu erat, prior haec deinde se servaturum testatus est: *Pro Deo amur et pro christian poblo et nostro commun salvament, dist di*[32] *in*[c] *avant*[33]*, in quant Deus savir et podir me dunat*[34]*, si salvaraeio cist meon fradre Karlo, et in adiudha et in cadhuna*[35] *cosa, si cum om*[36] *per dreit*[37] *son fradra salvar dist*[38]*, in o*[39] *quid il mi*[40] *altresi fazet; et ab Ludher nul plaid*[41] *numquam prindrai*[42]*, qui meon vol*[43]

a) *i. e.* suo iuri. b) *in loco raso.* c) en *corr.* in 1.

28) Samoucy. 29) *le Perche* ad Matronam. 30) Zabern. 31) Argentoratum. 32) de isto die. 33) *en avant* Gallice. 34) *savoir et pouvoir me donne* Gallice. 35) *chacune* Gall. 36) *comme homme.* 37) *droit.* 38) *doit.* 39) in eo 40) faciet. 41) placitum. 42) *prendrai.* 43) secundum meum velle.

842 *cist meon fradre Karle in damno sit.* Quod cum Lodhuvicus explesset, Karolus
44 45 teudisca lingua sic hec eadem verba testatus est: *In*[44] *Godes minna ind in thes*[45]
christianes folches ind unser bedhero gealtnissi, fon thesemo dage frammordes, so
46 47 *fram*[a] [46] *so mir Got gewizci indi madh furgibit, so haldih tesan*[47] *minan bruodher,*
48 49 *soso man mit rehtu sinan bruher scal, in*[b] *thiu*[48], *thaz er mig sosoma*[49] *duo; indi*
50 *mit Ludheren*[c] *in nohheiniu*[d] *thing ne geganga, the*[e] *minan*[50] *willon imo ce scadhen*
51 *werhen*[51]. Sacramentum autem quod utrorumque populus quique propria lingua testatus est, romana lingua sic se habet: *Si Lodhuvigs sagrament, quae son fradre Karlo iurat, conservat, et Karlus meos sendra de suo part non lo stanit, si io returnar non lint pois, ne io ne neuls cui eo returnar int pois, in nulla aiudha contra*
52 *Lodhuwig nun li iver.* Teudisca autem lingua: *Oba Karl then eid, then er sineno*[52]
bruodher Ludhuwige gesuor, geleistit, indi Ludhuwig min herro then er imo ge-
53 *suor, forbrihchit, ob ih inan es*[53] *irwenden ne mag, noh ih noh thero nohhein then*
54 55 *ih es irwenden mag, widhar Karle imo ce follusti*[54] *ne wirdhic*[55]. Quibus peractis, Lodhuwicus Renotenus per Spiram, et Karolus iuxta Wasagum per Wizzunburg Warmatiam iter direxit. Aestas autem in qua praefatum exactum est praelium, fuit frigida nimis, et omnes fruges persero collectae sunt; autunnus vero et hiemps naturalem ordinem peregerunt. Ac eadem die qua praedicti fratres necnon et primores populi praefatum pepigerunt pactum, subsequente gelu[f], nix multa cecidit. Stella cometes[g] mense Decembrio et Ianuario necnon et Februario usque praelatum conven-

a) fram *corr.* fra 1. b) iu 1. c) luoheren 1. d) noheiniu *corr.* nohheiniu 1. e) zhe 1. f) gellu 1. g) cometis 1.

44) Viro in linguis Germanicis interpretandis principi, Iacobo Grimm, annotationes quae sequuntur Nr. 45-55 debemus. 45) Zeile 1 lese ich nicht *in durches*, was keinen Sinn giebt, sondern ohne Schwierigkeit, wie es auch nothwendig heissen muss, *ind in thes.* Nämlich die Präposition *in* steht in dieser Zeile zweimal, genau wie das Roman. *pro* zweimal steht. 46) Z. 3 muss es heissen *fram* und nicht fra. 47) Z. 4 5 gehört *tesan* zusammen und ist der Acc. hunc. 48) Z. 6 muss stehen *in thiu;* das *n* kann höchstens *u scheinen.* 49) Z. 6. 7 soso ma. Ohne Zweifel ist hinten das o unrichtig und die Sprache fordert ein a, das vielleicht auch in der Hdsch. zu lesen ist, wenn man genau sieht. *so sama* (sô sama) bedeutet similiter, und nie habe ich dafür gefunden so soma. 50) Z. 8 *zhe* minan. Nothwendig *the* [accentuirt *thé*, sonst *dei*, quae (Nom. Pl. Neutr.)] das unentbehrliche Relativum, wie im Roman. das *qui* vor meon. Zhe ist Unsinn und die Buchstabverbindung zh an sich undeutsch. Ich habe oft in Hss. langobardische t (*z*; *ez*, et) gefunden, die den Schein eines z geben [ich sehe, dass auch die Roman. erste Formel solch ein scheinbares z hat in alzresi, das sicher al*t*resi ist]; und erklärt man auch das hier stehende t graphisch für z, so hat sich jedenfalls der Schreiber versehen und das t seines Originals für ein z genommen. Das vorausstehende geganga ist allzu deutlich, als dass man gegang*u* lesen könnte, wie die Grammatik fordert; möglich, dass der Schreiber in dem ihm vorliegenden Text u für a nahm und a setzte. 51) thê imo ze scadhen werdhen, wörtlich quae illi in damnum fiant (eveniant, succedant). mînan willon, adverbial gesetzter Accusativ, = nach meinem Willen. 52) Z. 1 sineno Schreibf. f. sinemo, oder wäre der erste Strich vom *m* verblichen? denn sinemo muss es heissen. 53) Z. 4 ist abzutheilen *inan es* (eum eius.) 54) follust für adiumentum, auxilium, findet sich häufig (Gramm. 2, 199.) 55) Z. 6 beim letzten Wort kann gezweifelt werden, ob es wirdhi*t* (erit) oder wirdh*ic* (ero) oder etwa wirdh*u* (ero) lautet. Wirdhit, erit, könnte bezogen werden auf thero nohhein, eorum nullus. Da aber der Schwörende die Hauptperson ist, fordert das Verbum auch wohl die erste Person. Wirdhic mit kräftig wiederholtem Pronomen stände für wirdhu ic, ero ego, wobei nur das der Mundart dieses Denkmals ungemässe *ic* für *ih* befremdet. Wird*ih* wäre richtiger. Am liebsten wäre mir, wenn das scheinbare c ein blosser Finalzug am u sein könnte, dann würde man sich bei der Lesart wirdh*u* völlig beruhigen. Die Rom. Formel gibt *er*, ero, nicht erimus; das vorausgehende *iu* ist sonderbar und vielleicht auch *ego*, obgleich dafür sonst eo, io steht. Ein fehlerloser, grammatisch reiner Text ist das nun nicht; der Schreiber lässt besonders h aus oder versetzt es, gealtnissi f. gehaltnissi, madh für mahd und dieses für maht, bruher f. bruodher, luheren f. ludheren [vielleicht ist luoheren lu*d*heren, mit oben erblichenem oder übersehnem Strich], mig f. mih, ganga f. gangu, werhen f. werdhen, sineno f. sinemo. Richtig wäre folgende Recension: in godes minna ind in thes christianes folches ind unser bedhero gehaltnissi, fon thesemo dage framordes, so fram so mir Got gewizzi indi maht furgibit, so haldih tesan minan bruodher soso man mit rehtu sinan bruodher scal, inthiu thaz er mih sosama duo, indi mit ludheren in nohheinin thing ne gegangu, the minan willon imo ce scadhen werdhen. Oba Karl then eid, then er sinemo bruodher ludhuwige gesuor, geleistit, indi ludhuwig min herro, then er imo gesuor, forbrihchit, ob ih inan es irwenden ne mag, noh ih noh thero nohhein, den ih es irwenden mag, widhar Karle imo ce follusti ne wirdu (wirdih).

tum apparuit — per Pisces centrum ascendit, et inter signum quod a quibusdam Ly- 842 ra a quibusdam vero Andromeda vocatur, et Arcturum obscuriorem, hoc concilio expleto defecit. His paucis de temporum siderisque serie delibatis, ad historiae tramitem revertamur. — Cumque Warmatiam venissent, missos deligunt, quos protinus ad Lodharium et in Saxoniam[a] mittunt; et horum necnon et Karlemanni[56] adventum 56 inter Warmatiam et Magontiacum praestolari[b] statuunt.

6. Hic quoque haud quaquam ab re, quoniam iocunda ac merito notanda videntur, de qualitate horum regum et unanimitate qua interea deguerint, pauca referre libet. Erat quidem utrisque forma mediocris, cum omni decore pulchra et omni exercitio apta; erat uterque audax, largus, prudens pariter et eloquens; omnemque praemissam nobilitatem excedebat fratrum sancta ac veneranda concordia. Nam convivia erant illis pene assidua, et quodcumque pretium habebant, hoc alter alteri perhumane dabat. Una domus erat illis convivii, et una somni[c]; tractabant tam pari consensu communia quam et privata; non quicquam aliud quilibet horum ab altero petebat, nisi quod utile ac congruum illi esse censebat. Ludos etiam hoc ordine saepe causa exercitii frequentabant. Conveniebant autem quocumque congruum spectaculo videbatur, et subsistente hinc inde omni multitudine, primum pari numero Saxonorum, Wasconorum, Austrasiorum, Brittonorum, ex utraque parte, veluti invicem adversari sibi vellent, alter in alterum veloci cursu ruebat; hinc pars terga versa protecti umbonibus, ad socios insectantes evadere se velle simulabant; at versa vice, iterum illos quos fugiebant, persequi studebant; donec novissime utrique reges cum omni iuventute ingenti clamore, equis emissis, hastilia crispantes exiliunt, et nunc his, nunc illis terga dantibus, insistunt. Eratque res digna pro tanta nobilitate necnon[d] et moderatione spectaculo; non enim quispiam in tanta multitudine ac diversitate generis, uti saepe inter paucissimos et notos contingere solet, alicui aut laesionis aut vituperii quippiam inferre audebat.

7. His ita se habentibus, Karlemannus cum ingenti exercitu Baioariorum et Alamannorum ad patrem suum Magontiam venit. Bardo vero qui in Saxoniam missus fuerat, similiter fecit, nuntians, quod Saxones mandata Lodharii sprevissent, et quicquid Lodhuwicus et Karolus illis praeciperent, libenter id facere vellent. Lodharius quoque missos qui ad se directi fuerant, inconsulte audire distulit; quod tam Lodhuwicus quam et Karolus necnon et universus exercitus aegre tulerunt, et qualiter idem ipsi ad illum pervenire possent, intendunt. Ergo 16. Kalend. Aprelis illis in partibus viam dirigunt, et Karolus quidem per Wasagum iter difficile ingressus, Lodhuwicus vero terra Renoque per Bingam, Karlemannus autem per Einrichi[57] ad Conflentim 57 in crastinum hora fere diei sexta venerunt; protinusque ad sanctum Castorem orationis causa pergunt, missam audiunt, ac deinde idem reges armati naves conscendunt, et Mosellam ocius traiciunt. Quod cum Otgarius, Moguntiae sedis episcopus, Hatto comes, Herioldus, ceterique viderunt, quos Lodharius ob hoc inibi reliquerat, ut illis transitum prohibuissent, timore perterriti, litore relicto fugerunt. Lodharius quoque, ut fratres suos Mosellam transisse[e] in Sinciaco didicit, confestim et ipse abire et regno et sede non destitit, donec se super ripam Rodani[f] cum paucis qui se sequi deliberaverant, ceteris omissis, excepit. Qua finem secundi certaminis dedit Lodharius, terminetur liber tertius.

LIBER QUARTUS.

Non solum me, uti praefatum est, ab hoc opere narrationis quiescere delectat, verum etiam, quo ab universa re publica totus secedam, mens variis quaerimoniis referta, assiduis meditationibus anxia versat. Sed quoniam me de rebus universis for-

a) saxiniam *corr.* saxinoam 1. *edd.* aquitaniam. b) magontiam cum praestolaretur 1. *quod correxi.* c) somnii 1. d) nec 1. e) transise 1. f) rodanis 1.

56) filius Hludowici regis maior natu. 57) pagus ad dextram Rheni et a meridie Loganae et pagi Engerisgowe.

842 *tuna hinc inde iunxit, validisque procellis moerentem vehit, qua portum ferar immo vero penitus ignoro. Interim autem si aliquod tempus otiosum repperero, quid oberit, si, uti iussum est, facta principum*[a] *procerumque nostrorum stili officio memoriae mandare curabo? Ergo huic rerum operi quarto insistam*[b], *et si in ceteris rebus futuris prodesse nequivero, saltem in his erroris nubeculam proprio labore posteris detergam.*

1. Usque Lodhuwicus et Karolus Lodharium a regno suo abisse certis indiciis cognovere, Aquis palatium, quod tunc sedes prima Franciae erat, petentes; sequenti vero die, quid consultius de populo ac regno a fratre relicto agendum videretur, deliberaturi. Et quidem primum visum est, ut rem ad episcopos sacerdotesque, quorum aderat pars maxima, conferrent, ut illorum consultu, veluti numine divino, harum rerum exordium atque auctoritas[c] proderetur. Et hoc illis, quoniam merito ratum videbatur, commissum. Quibus ab initio gesta Lodharii considerantibus, quomodo patrem suum regno pepulerit, quoties populum christianum periurum sua cupiditate effecerit, quoties idem ipse hoc quod patri fratribusque iuraverat frustraverit, quoties post patris obitum fratres suos exhereditare atque delere temptasset, quot[d] homicidia, adulteria, incendia, omnigenaque facinora universalis ecclesia sua nefandissima cupiditate perpessa sit, insuper autem, neque scientiam gubernandi rem publicam illum habere, nec quoddam vestigium bonae voluntatis in sua gubernatione quemlibet invenire posse, ferebant. Quibus ex causis non inmerito, sed iusto Dei omnipotentis iudicio, primum a praelio et secundo a proprio regno fugam illum inisse aiebant. Ergo omnibus unanimiter visum est atque consentiunt, quod ob suam nequitiam[e] vindicta Dei illum eiecerit, regnumque fratribus suis melioribus se iuste ad regendum tradiderit. Verum tamen haud quaquam illis hanc licentiam dedere, donec palam illos percontati sunt, utrum illud per vestigia fratris eiecti, an secundum Dei voluntatem regere voluissent? Respondentibus autem, in quantum nosse ac posse Deus illis concederet, secundum suam voluntatem se et suos gubernare et regere velle, aiunt: *Et auctoritate divina, ut illud suscipiatis et secundum Dei voluntatem illud regatis, monemus, hortamur, atque praecipimus.* Hinc autem uterque illorum duodecim e suis ad hoc opus elegit, quorum unus extiti; et sicut illis congruum, ut inter illos hoc regnum divideretur, visum est, contenti sunt; in qua divisione non tantum fertilitas aut aequa portio regni, quantum affinitas et congruentia cuiusque aptata est. Evenitque Lodhuwico omnis Frisia[f] . . . .

Karolo vero[g] . . . .

2. Quibus peractis, quique illorum e populo qui se sequutus est suscepit, ac sibi, ut deinceps fidelis esset, sacramento firmavit. Et Karolus quidem Mosam, regnum suum ordinaturus, traiecit; Lodhuwicus vero Saxonorum causa Coloniam petiit. Quorum casus quoniam maximos esse perspicio, praetereundos minime puto. Saxones quidem, sicut universis per Europam degentibus patet, Karolus, magnus imperator ab universis nationibus non immerito vocatus, ab idolorum vana cultura multo ac diverso labore ad veram Dei christianamque religionem convertit. Qui ab initio tam nobiles quam et ad bella promptissimi multis indiciis persaepe claruerunt. Quae gens omnis in tribus ordinibus divisa consistit; sunt enim inter illos qui edhilingi, sunt qui frilingi, sunt qui lazzi illorum lingua dicuntur; latina vero lingua hoc sunt: nobiles, ingenuiles, atque serviles. Sed pars illorum quae nobilis inter illos habetur, in duabus partibus in dissensione Lodharii ac fratrum suorum divisa, unaque eorum Lodharium, altera vero Lodhuwicum secuta est. His ita se habentibus, cernens Lodharius, quod post victoriam fratrum populus qui cum illo fuerat deficere vellet, variis necessitatibus astrictus, quocumque et quomodocumque poterat, subsidium quaerebat.

a) principium 1. b) assistam 1. c) uictoritas *aut* iusctoritas 1. d) quota 1. e) sua nequitia 1. f) *trium linearum spatium vacat, quod saeculi XVI. manus (fortasse Pithoei) ita explevit:* et orientalia regna cesserunt, omnis scilicet Germania usque ad Rheni fluenta, et aliquae civitates trans Rhenum cum adiacentibus pagis. g) *tres lineas vacuas eadem manus ita explere conata est:* accepit occidentalia regna a Britannico oceano usque ad Mosam fluvium, in qua parte ex tunc et modo nomen Franciae remansit.

Hinc rem publicam in propriis usibus tribuebat; hinc quibusdam libertatem dabat, 842
quibusdam autem post victoriam se daturum promittebat; hinc etiam in Saxoniam mi-
sit, frilingis lazzibusque, quorum infinita multitudo est, promittens, si secum senti-
rent, ut legem quam antecessores sui, tempore quo idolorum cultores erant, habue-
rant, eamdem illis deinceps habendam concederet. Qua supra modum cupidi, nomen
novum sibi, id est Stellinga, imposuerunt, et in unum conglobati, dominis e regno
pene pulsis, more antiquo qua quisque volebat lege vivebat. Insuper autem Lodharius
Nortmannos causa subsidii introduxerat, partemque christianorum illis subdiderat; qui-
bus etiam, ut ceteros christianos depraedarent, licentiam dabat. Igitur metuens Lo-
dhuwicus, ne idem Nortmanni necnon et Sclavi propter affinitatem Saxonibus qui se
Stellinga nominaverant, coniungerent, regnumque sibi vindicaturi invaderent, et chri-
stianam religionem his in partibus annullarent — quamobrem, uti praetulimus, prae-
maxime[a] . . . . adiit, et in quantum valuit, simul et cetera
regni sui scandala, ne hoc nefandissimum malum sanctae Dei ecclesiae deveniret, prae-
cavit; quibus expletis, Viridunensium civitatem Lodhuwicus per Teotonis villam, Ka-
rolus autem per Remensem urbem adeunt, quid deinceps agendum videretur deli-
beraturi.

3. Per idem tempus Nortmanni Contwig[58] depraedati sunt; inibique mare traiecto, 58
Hamwig[59] et Nordhunnwig[60] similiter depopulati sunt. Lodharius autem, ut se supra 59 60
ripam Rodani recepit, navigio eiusdem fluminis fretus, inibi resedit; quo undique
quos valuit sibi in subsidium[b] adtraxit. Verumtamen legatum ad fratres suos diri-
gens, mandat, si sciret qua fieri posset, primores suos ad illos dirigere vellet de
pace deliberaturos. Responsum est, mitteret quos vellet; facile quemlibet scire posse,
qua illis deveniret esse; ipsi vero uno eodemque itinere per Tricassinensium[61] Cad- 61
hellonensem[62] adeunt urbem. Cumque Miliciacum[63] venissent, Iosippus, Eberhardus, 62 63
Egbertus, una cum ceteris a parte Lodharii, ad illos venerunt, dicentes, quod Lodha-
rius cognovisset, se in Deum et illos deliquisse, nolletque amplius, ut altercatio inter
illos et christianum populum esset; si vellent aliquid illi supra tertiam partem regni
propter nomen imperatoris, quod illi pater illorum concesserat, et propter dignitatem
imperii, quam avus regno Francorum adiecerat, augere, facerent; sin aliter, tertiam
tantummodo partem totius absque Langobardia Baioaria et Aquitania illi concederent;
regeretque quisque illorum, Deo favente, portionem regni sui, prout melius posset;
frueretur alter alterius subsidio ac benevolentia; concederent pacem et leges invicem
sibi subiectis[c]; essetque inter illos, Deo auctore, pax pacta perpes. Quod cum Lodhu-
wicus et Karolus audissent, et illis plebique universae perplacitum esset, in unum
una cum primoribus coeunt, ac quid de talibus acturi essent, gratanti animo confe-
runt. Agebant[63] se hoc in exordio dissensionis voluisse, et quanquam peccatis in- 63
tervenientibus proficuum esse non posset, saepe hoc illi mandatum fuisse. In eo ta-
men omnipotenti Deo gratias referebant, cuius tandem ope adiuti, hoc promeruerant,
ut frater illorum, qui semper pacem atque concordiam spreverat, Deo largiente tunc
illam petebat. Verumtamen solito more ad episcopos sacerdotesque rem referunt, ut
quocumque divina auctoritas id vertere vellet, nutu ipsius libenti animo praesto ades-
sent. Quibus cum undique, ut pax inter illos fieret, melius videretur, consentiunt,
legatos convocant, postulata concedunt. Cumque in divisione regni quattuor dies vel
eo amplius morarentur, tandem visum est, ut inter Renum et Mosam usque ad exor-
tum Mosae, ac deinde ad exortum Saugonnae, et sic per Saugonnam usque ad con-
fluentum Rodani et sic deinde per Rodanum usque in mare Tyrrenum, omnes videli-
cet episcopatus, abbatias, comitatus, fisca cis Alpibus consistentia absque[d] illi
in parte regni tertia offerrent, et si hanc recipere rennuat, quid cuique debeatur ar-
mis decernant. Quod quidem, quamquam ultra quod iustum ac congruum, ut quibus-
dam videbatur, inventum fuerit, per Conradum, Cobbonem, Adelhardum et ceteros
mandatum est; ipsi vero interim, donec qui missi fuerant reverterentur, in eodem

a) *hic quatuor vocibus spatium vacat* b) subdium 1. c) subiectas 1. *quod correxi.* d) *vox una vel duae exciderunt* 1. Italia *conicit Pithoeus; fortasse* Langobardia *legendum est.*

58) i. e. Quentawich. 59) Hamburg. 60) Norden in Frisia orientali. 61) Chalons sur Saone. 62) Mussy ad Sequanam, supra Bar-sur-Seine. 63) *i. e.* aiebant.

842 loco esse se decernunt, responsum Lodharii praestolaturi. Qui cum ad Lodharium[a] venissent, reppererunt illum paululum minus solito more animatum. Aiebat enim, se non esse contentum in eo, quod fratres sui illi mandaverant, quia aequa portio non esset; querebaturque insuper suorum qui se sequuti sunt causam, quod in praefata parte quae illi offerebatur, non[b] haberet, unde illis ea quae amittebant restituere posset. Quamobrem ignoro, qua fraude decepti, hi qui missi fuerant, augent illi supra definitam partem usque in Carbonarias; insuper, si hoc usque ad tempus quod illis pariter conveniret reciperet, iurant illi, quod tunc fratres sui iureiurando, prout aequius possent, regnum omne absque Langobardia, Baioaria et Acquitania, in tribus partibus dividerent, essetque super his sua electio, ut quam vellet harum acciperet, ac diebus vitae suae eandem illi concederent, in eo quod ille illis similiter faceret; et haec omnia si aliter non crederet, sacramento sic se facturos promitterent. Iurat enim Lodharius, sic se velle, ac sua ex parte sic perficere, in eo quod fratres sui, uti missi illorum tunc illi iuraverant, adimplessent.

4. Igitur mediante Iunio, feria videlicet quinta, propter civitatem Madasconis in insula quae Ansilla dicitur cum aequo numero priorum Lodharius, Lodhuwicus et Karolus conveniunt; et hoc sacramentum mutuo sibi iuraverunt, videlicet ut ab ea die et deinceps invicem sibi pacem conservare deberent, et ad placitum quod fideles illorum inibi statuissent, regnum omne absque Langobardia, Baioaria et Aquitania cum sacramento, prout aequius possent, in tribus partibus sui dividerent, electioque partium eiusdem regni esset Lodharii; et quique illorum partem quam quisque acciperet, cuique deinde omnibus diebus vitae suae conservare deberet, in eo, si adversus fratri et suos[c] frater suus similiter faceret. Quo expleto adhibitisque verbis pacificis, pacifice discedunt; ad castra redeunt, in crastinum de ceteris deliberaturi. Quamquam et id aegre vix tamen effectum est, et usque ad conventum quod in Kalendas Octobris condixerant, pacifice quisque in sua portione qua vellet esset. Et Lodhuwicus quidem Saxoniam, Karolus vero Aquitaniam ordinaturi adeunt; Lodharius autem iam, ut sibi videbatur, de electione regni partium securus, Arduennam venatu petit, omnesque primores suae portionis populi qui a se, dum a regno habiret, necessitate coacti desciverant, honoribus privavit. Lodhuwicus etenim in Saxonia seditiosos, qui se, uti praefatum est, Stellinga nominaverant, nobiliter, legali tamen caede, compescuit[d]. Karolus vero in Aquitaniam Pippinum fugavit; quo latitante, nihil aliud notabile efficere valuit, praeter quod Warinum quendam ducem, ceterosque qui sibi fidi videbantur[e], ob custodiam eiusdem patriae inibi reliquid. Insuper Egfridus, comes Tolosae, e Pippini sociis, qui ad se perdendum missi fuerant, quosdam in insidiis cepit, quosdam stravit. Idemque Karolus ad placitum quod cum Lodhuwico fratre suo Warmatiam condixerat, iter direxit. Cumque Mettis pridie Kalend. Octobris venisset, Lodharium in villa Teotonis reperit, quo ante condictum placitum venerat, ac aliter quam statuerat residebat. Quam ob rem his qui a parte Lodhuwici[f] necnon et Karoli propter divisionem regni Mettis residere debuerant, tutum minime videbatur, ut dum seniores sui in Warmatia et Lodharius in Teotonis villa essent, illi Mettis regnum dividerent. Distat enim Warmatia a Mettis leuvas plus minus 70, Teotonis autem villa plus minus octo. Occurrebat etiam, quod Lodharius in fratrum deceptione sepe perfacilis promptusque extiterat; ideoque suam salutem illi credere haudquaquam absque qualibet securitate audebant. Ergo Karolus horum saluti consulens, ad Lodharium dirigit; mandat, quoniam aliter quam convenisset venerat et erat, si vellet, ut missi fratris sui necnon et sui inibi una cum suis remanerent, daret illi obsides, ut de salute illorum fidus esset; sin aliter, mitteret ille missos suos Warmatiam ad illos, et illi quos vellet obsides illi darent; sin aliter, recederent a Mettis pari spatio; sin etiam et hoc nollet, in meditullio qua vellet missi illorum convenissent: non enim se tot nobilium virorum salutem neglegere debere, dicebat. Erant quidem octoginta electi ex omni multitudine, omni nobilitate praestantes, quorum interitus ni praecaveretur, maximam sibi fratrique suo posse inferre iacturam aiebat. Tum tandem pro commoditate omnium hinc inde visum est, ut Conflentum

a) loharium 1. b) nec non 1. c) *legendum existimo*: si adversus fratres suos frater suus s. f. d) compescunt 1. e) vebantur 1. f) lohuuici 1.

missi illorum, centum decem videlicet, absque obsidibus convenirent, inibique regnum, prout aequius possent, dividerent. 842

5. Quo scilicet 14. Kal. Novembris convenientes, ne forte quoddam scandalum inter homines illorum qualibet ex causa oriretur, pars illorum quae a Lodhuwico necnon et Karolo[a] venerat, orientalem ripam Reni metantes, quae autem a Lodhario, occiduam; cotidieque ob commune colloquium sanctum Castorem petierunt. Cumque ad regni divisionem hi qui a Lodhuwico et Karolo missi fuerant, variis querimoniis accessissent[b], quaesitum est, si quis illorum totius imperii notitiam ad liquidum haberet. Cum nullus repperiretur, quaesitum est, cur missi illorum illud in transacto spatio non circumiissent, et illorum industria inbreviatum esset; cum et hoc, ut fieret, Lodharium nolle repperissent, aiebant, inpossibile esse ignoranti, quiddam aequaliter dividere posse. Novissime autem quaesitum est, quoniam sacramento illud, prout aequius ac melius possent nossentque, dividere deberent, si hoc sincere iurare possent, dum scirent, quod nemo ignoranter id facere valeret. Et hoc quoque ad conferendum episcopis commissum. Qui hinc inde in basilicam sancti Castoris convenientes, a parte Lodharii aiebant, si in sacramento quilibet deliquisset, hoc expiare posse, ac per hoc melius esset ut hoc facerent, quam diutius tot rapinas[c], incendia, homicidia, adulteria, ecclesia Dei pateretur. At contra hi qui a parte Ludhuvici necnon et Karoli erant, aiebant, dum neutrum necesse esset, cur in Deum peccare deberent? melius esse, ut firmaretur pax inter illos, mitterentque pariter per universum imperium, et imbreviaretur, ac tum tandem iurare quod certum est absque periculo, aequaliterque dividere posse censebant: sic quoque periuria ceteraque facinora devitare, ni ceca cupiditas impediret, posse, firmabant; ac per hoc nec se ledere in sacramento velle, nec cuipiam, ut faceret, licentiam dare testabantur. Qua dissentientes, quique qua venerat, ad suos secesserunt. Hinc omnes in eadem domo convenerunt, a parte Lodharii dicentes, quod parati ad sacramentum et ad divisionem, uti iuratum fuerat, essent; at contra a parte Lodhuwici et Karoli, similiter se velle, si possent, aiebant; novissime autem, quoniam neuter quod alter volebat absque seniorum suorum auctoritate assentire audebat, statuunt, ut pax inter illos esset, donec scire possent, quid seniores sui horum recipere vellent; et hoc fieri posse in Nonis Novembris visum est; usquequo pacis[d] termino constituto, discedunt. Qua quidem die terrae motus magnus per omnem poene hanc Galliam factus est, eademque die Angilbertus, vir memorabilis, Centulo translatus, et anno post decessum eius 29°, corpore absque aromatibus indissoluto, repertus est. Fuit hic vir ortus eo in tempore haud ignotae familiae. Madhelgaudus autem, Richardus et hic una progeniȩ fuere, et apud magnum Karolum merito magni habebantur. Qui ex eiusdem magni regis filia nomine Berchta, Harnidum, fratrem meum, et me Nithardum genuit. Centulo opus mirificum in honore omnipotentis Dei sanctique Richarii construxit; familiam sibi commissam mirifice rexit; hinc vitam cum omni felicitate defunctam, Centulo in pace quievit. His paucis de origine mea delibatis, ad historiae seriem redire libet.

6. Cum autem, uti praefatum est, reversi quique regi suo quae invenerant nunciassent, hinc inopia, hinc hieme instante, hinc etiam quod primores populi, degustato semel periculo, iterum praelium nolebant, ac per hoc, ut pax inter illos usque in vigesimo die post missam sancti Iohannis firmaretur, assentiunt. Ad quam statuendam hinc inde primates[e] populi Teotonis villam confluunt; iurant, ut ipsi reges inter se interim mutuam pacem servare[f] deberent, et ut nequaquam quolibet modo omitteretur, ni in eodem conventu, ut aequius possent, omne regnum dividerent; essetque Lodharii, uti iuratum fuerat, partium electio eiusdem regni. Hinc quisque, qua libuit, discessit; et Lodharius Aquis hiematum petiit; Lodhuwicus Baioariam, Karolus autem, uxorem ducturus, Carisiacum venit. Eodem tempore Mauri a Sigenulfo, fratre[g] Sigihardi, sibi causa subsidii inducti, Beneventum invadunt. Eodem etiam tempore Stellinga in Saxonia contra dominos suos iterum rebellarunt; sed praelio commisso nimia cede prostrati sunt; ac sic[h] auctoritate interiit, quod sine auctoritate surgere praesumpsit. Accepit quidem Karolus, uti praefatum est, in coniugio Hirmentrudem, Uodonis et Ingeltrudis filiam et neptem[i] Adelardi. Dilexerat autem

a) Karoli 1. b) accessisent 1. c) rapinae 1. d) pascis 1. e) primatus 1. f) servari 1. g) fratris 1. h) si 1. i) neptam 1.

842 pater eius suo in tempore hunc Adelardum adeo, ut quod[a] idem vellet, in universo
imperio hoc pater faceret; qui utilitate publicae minus prospiciens, placere cuique in-
tendit. Hinc libertates, hinc publica in propriis usibus distribuere suasit, ac dum
quod quique petebat, ut fieret, effecit, rem publicam penitus annullavit. Quo quidem
modo effectum est, ut in hac tempestate populum qua vellet facile devertere posset;
et hac de re Karolus praefatas[b] nuptias maxime iniit, quia cum eo maximam partem
plebis sibi vindicare posse putavit. Nuptiis quidem 19. Kal. Ianuarii expletis, natalem
Domini ad sanctum Quintinum celebre peregit; Valentinianas quoque, qui de fidelibus
suis inter Mosam Sequanamque causa custodiae remanere deberent, ordinavit; idem
843 vero partibus Aquitaniae una cum coniuge anno 843. incarnationis Domini in hieme
iter direxit. Fuit autem eadem hiemps perfrigida nimis ac diuturna, langoribus in-
super habundans, necnon et agriculturae pecorique apibusque satis incongrua.

7. Hic quique colligat, qua dementia utilitatem publicam neglegat, privatis ac
propriis voluntatibus insaniat, dum ex utrisque Creatorem adeo offendat, ut etiam om-
nia elementa eius vesaniae contraria reddat. Quodque huiuscemodi exemplis, pene ad-
huc omnibus notis, perfacile probaturus accedam. Nam temporibus bonae recordatio-
64 nis magni Karoli, qui evoluto iam pene[64] anno 30° decessit, quoniam hic populus
unam eamdemque rectam ac per hoc viam Domini publicam incedebat, pax illis atque
concordia ubique erat: at nunc e contra, quoniam quique semitam quam cupit ince-
dit, ubique dissensiones et rixae sunt manifestae. Tunc ubique habundantia[c] atque lae-
titia, nunc ubique poenuria atque mesticia. Ipsa elementa tunc cuique regi[*] congrua,
nunc autem omnibus ubique contraria, uti scriptura divino munere prolata testatur:
Et pugnabit orbis terrarum contra insensatos. Per idem tempus eclypsis lunae 13.
65 Kal. Aprilis[65] contigit. Nix insuper multa eadem nocte cecidit, meroremque omni-
bus, uti praefatum est, iusto Dei iudicio incussit. Id propterea inquam, quia hinc
inde ubique rapinae et omnigena mala sese inserebant, illinc aeris intemperies spem
66 omnium bonorum eripiebat[66].

a) ut quod *desunt* 1. b) praefatus 1 c) habuntiae 1.

64) i. e. annis 29 et aliquot mensibus. *) *i. e.* rei. 65) anni 843. 66) eo anno pascha in diem
22. Aprilis incidebat.

TRANSLATIO S. ALEXANDRI

AUCTORIBUS RUODOLFO ET MEGINHARTO.

Unicus et authenticus operis codex, saeculo praeterito bibliothecae regiae Hannoveranae illatus, 16 *plagulis membranaceis in* 8vo *longiori constat. Initio libri verba:* MEGINHARTI SUM. *possessorem eundemque auctorem produnt. Opus inde a secunda primi folii pagina* 24½ *paginas, litterae ad Sundroltum folium* 15*b et* 16*a explent. Codex quantum Ruodolfo debetur, una eademque manu, reliqua diversis quidem, sed omnibus saeculi noni manibus exarata sunt, ita ut Meginhartum aut non uno impetu scripsisse, aut diversis scribis dictasse intelligamus. Toto vero opere completo, ipse ultimam manum admovens, nonnulla addidit atque correxit, ita tamen ut vel sic remaneant, quae medicam Scheidtii manum requirerent. Is primus operis editor in Bibliotheca historica Gottingensi. a.* 1758 *pag.* 1 *sqq., licet librum praefatione annotationibus tabulisque aeri incisis adornaverit, secundas tamen curas inutiles reddidisse nequaquam censendus est. Textum igitur, non Scheidtium sed codicem ipsum secuti, prout Meginharto ultimum placuit, hic proponimus, priore Meginharti lectione annotationibus reservata, et accuratioribus scripturae speciminibus adiectis.*

Librum anno 863 *a Ruodolfo scribi coeptum, haud diu post eius obitum (die* 8. *Martii a.* 865*) Meginhartus exegit, atque Sunderolto presbytero, quem postea annis* 889-891 *Moguntinae ecclesiae archiepiscopum praefuisse novimus, inscripsit. Pars eius quae Ruodolfo debetur, ex Taciti Germania, Einhardi vita Karoli Magni, Saxonumque relationibus fabulisve antiquis composita, nonnulla memoratu dignissima continet, quae per Widukindum Corbeiensem, Adamum Bremensem et Eckehardum Uraugiensem chronicis suis inserta, latius emanarunt. Meginhartus ex chartis autenticis aliisque a Waltbrahto comite Ruodolfo superstiti subministratis hausit. De*

utroque scriptore Monum. T. I. pag. 338 *et* 339. *fusius disseruimus. Divisionem operis a Scheidtio institutam numeris adscriptis indicavimus.*

Translationem sancti Alexandri ante annum 855, *quo Leo IV. papa obiit, perfectam fuisse, ex libro ipso apparet, sed anno* 851 *contigisse, ex annalibus Xantensibus supra editis discimus.*

Dilectissimo atque omni karitatis officio praecipue colendo Sundrolto presbitero, Meginhart vilissimus servorum Dei servus, in domino Iesu Christo perpetuam optat salutem.

Magister noster beatae memoriae Ruodolfus presbiter, rogatus a quodam comite, Waltperto nomine, fideli suo et nostro, quatenus miracula sancti Alexandri martiris, quae perpetraverat, postquam eum Roma attulerat, scribere conaretur, quo posteri eius scire possent, quantas virtutes Deus omnipotens per servum suum operari dignatus est. Cuius ergo petitioni consentiens, scribendi exordium sumpsit, quomodo Saxones ex gente Anglorum exierint gratia quaerendarum sedium, et loca quae moderno tempore possident, qualiter a Thiotrico Francorum rege meruerint. Interponens etiam, a quantis erroribus vanarum religionum Deus omnipotens eos[a] *liberavit, et quemadmodum cum Francis dimicaverint, et quotiens victi iterum in bella conspiraverint. Novissime autem asserens, quomodo abiecto demonum cultu et acceptis praedicatoribus Christi ad veram et catholicam christianamque religionem se converterint. Et sic demum, sicuti optime scitis, nimio dolore correptus, opere cepto nondum perfecto, pro dolor! ultimum vitae suae clauserat diem. Tum ego duarum rerum causa nimio animi dolore commotus, una quidem, quod tanto patre orbatus eram, altera vero, quod tam incliti atque perfecti viri opus imperfectum relictum fuerat, cogitare coepi, quid facerem. Aliquando vestris commendare cogitavi manibus. Sed timui, vestra multiplici occupatione deterritus. Aliquando meditatus sum, ut praedicto Waltperto, sicuti fuerat, remitterem. Sed pudore perfusus, repressi propositum. Cumque in hoc animum huc atque illuc verterem, hesitans propter meam inperitiam, ut ego indoctus tam perfecti viri opus aggrederer, tandem, non meo ingeniolo, sed Domini misericordia et auxilio confisus, stilum arripiens, semiperfectum opus, quamvis rustice, finetenus perduxi. Quapropter meae parvitatis scripta vestrae dignitatis defensioni commendo, ut, si qua in eis recto tramite secundum artem grammaticam incedentia inveniatis, Deo gratias agatis; si qua vero claudicante et nutante sententia inordinate digesta inveneritis, meae inperitiae deputate*[b]*, et a semita declinanti ignoscite; recta confirmantes, anomala corrigentes. Deus omnipotens qui cuncta creavit ex nihilo, vestrum confirmet et consolidet cursum diu in hoc saeculo incolomem, et in futuro vitam cum suis electis concedat aeternam.*

DE MIRACULIS SANCTI ALEXANDRI SANCTAE FELICITATIS FILII.

1 Saxonum gens, sicut tradit[1] antiquitas, ab Anglis Britanniae incolis egressa, per Oceanum navigans Germaniae litoribus studio et necessitate quaerendarum sedium appulsa est, in loco qui vocatur Haduloha, eo tempore quo Thiotricus rex Francorum contra Irminfridum generum suum, ducem Thuringorum, dimicans, terram eorum crudeliter ferro vastavit et igni. Et cum iam duobus proeliis ancipiti pugna incertaque victoria miserabili suorum cede decertassent, Thiotricus spe vincendi frustratus, misit legatos ad Saxones, quorum dux erat Hadugoto[c]. Audivit enim causam adventus eorum, promissisque pro victoria habitandi sedibus, conduxit eos in adiutorium;

a) vos 1. *quod correxit Scheidtius.* b) dupulate 1. *eadem significatione qua inputate.* c) *sic.*

1) more solito traditio res gestas invertit, ita ut Saxones non e Saxonia Britanniam, sed ex Britannia Saxoniam appulisse dicantur.

quibus secum quasi iam pro libertate et patria fortiter dimicantibus, superavit adver-
sarios, vastatisque indigenis et ad internitionem pene deletis, terram eorum iuxta
pollicitationem suam victoribus delegavit. Qui eam sorte dividentes, cum multi ex eis
in bello cecidissent, et pro raritate eorum tota ab eis occupari non potuit, partem il-
lius, et eam quam maxime quae respicit orientem, colonis tradebant, singuli pro
sorte sua, sub tributo exercendam. Cetera vero loca ipsi possiderunt. A meridie
quidem Francos habentes et partem Thuringorum, quos praecedens hostilis turbo non
tetigit, et alveo fluminis Unstrotae dirimuntur. A septentrione vero Nordmannos,
gentes ferocissimas. Ab ortu autem solis Obodritos, et ab occasu Frisos, a quibus
sine intermissione vel foedere vel concertatione necessario finium suorum spacia tue-
bantur. Erant enim inquieti nimis et finitimorum sedibus infesti, domi vero pacati et
civium utilitatibus placida benignitate consulentes. Generis quoque ac nobilitatis suae
providissimam curam habentes, nec[2] facile ullis aliarum gentium vel sibi inferiorum 2
conubiis infecti, propriam et sinceram et tantum sui similem gentem facere conati
sunt. Unde habitus quoque ac magnitudo corporum comarumque color, tanquam[a] in
tanto hominum numero, idem pene omnibus. Quatuor igitur differentiis gens illa
consistit, nobilium scilicet et liberorum, libertorum[3] atque servorum. Et id legibus 3
firmatum, ut nulla pars in copulandis coniugiis propriae sortis terminos transferat,
sed nobilis nobilem ducat uxorem, et liber liberam, libertus coniungatur libertae, et
servus ancillae. Si vero quispiam horum sibi non congruentem et genere prestantio-
rem duxerit uxorem, cum vitae suae damno componat.

2. Legibus etiam ad vindictam malefactorum optimis utebantur. Et multa utilia
atque secundum legem naturae honesta in morum probitate habere studuerunt, quae
eis ad veram beatitudinem promerendam proficere potuissent, si ignorantiam creatoris
sui non haberent, et a veritate culturae illius non essent alieni. Coluerunt enim eos,
qui natura non erant dii[b]: inter quos maxime Mercurium[4] venerabantur, cui certis 4
diebus humanis quoque hostiis litare consueverant. Deos suos neque templis include-
re, neque ullae humani oris speciei adsimilare ex magnitudine et dignitate coelestium
arbitrati sunt. Lucos ac nemora consecrantes, deorumque nominibus appellantes, se-
cretum illud sola reverentia contemplabantur. Auspicia[5] et sortes quam maxime ob- 5
servabant. Sortium consuetudo simplex erat. Virgam frugiferae arbori decisam in
surculos amputabant, eosque notis quibusdam discretos super candidam vestem temere
ac fortuito spargebant; mox, si publica consultatio fuit, sacerdos populi, si privata,
ipse paterfamilias precatus deos coelumque suspiciens ter singulos tulit, sublatisque
secundum inpressam ante notam interpretatus est. Si prohibuerunt, nulla de eadem
re ipsa die consultatio, si permissum est, eventuum[c] adhuc fides exigebatur. Avium
voces volatusque interrogare, proprium gentis illius erat. Equorum quoque praesagia
ac monitus experiri, hinnitusque ac fremitus observare; nec ulli auspicio maior fides
non solum apud plebem, sed etiam apud proceres habebatur. Erat et alia observatio
auspiciorum, qua gravium bellorum eventus explorare solebant; eius quippe gentis,
cum qua bellandum fuit, captivum quoquo modo interceptum, cum electo popularium
suorum patriis quemque armis committere, et victoriam huius vel illius pro iudicio
habere. Quomodo[6] autem certis diebus, cum aut inchoatur luna aut[d] impletur, agen- 6
dis rebus auspicatissimum initium crediderint, et alia innumera vanarum superstitio-
num genera, quibus implicati sunt, observaverint, pretereo.

3. Haec vero ideo commemoravi, quo prudens lector agnoscat, a quantis errorum
tenebris per Dei gratiam et misericordiam sint liberati, quando eos ad cognitionem
sui nominis lumine verae fidei perducere dignatus est; qui[7] erant sicut omnes fere 7
Germaniam incolentes nationes, et natura feroces et cultui demonum dediti, verae-
que religioni contrarii, neque divina neque humana iura transgredi inlicitum vel in-
honestum putantes. Unde factum est, quod cum finitimis suis, et maxime cum Fran-

a) *sic.* b) *cod.* dij *corr.* di. c) auspiciorum *Tacit* d) *cod.* ut.

2) cf. Taciti Germaniam cap. 4. usque *pene omnibus.* 3) i. e. litorum. 4) *Mercurium — contemplabantur*] cf. Tacit. Germ. c. 9. 5) *Auspicia — iudicio habere*] cf. Tacit. Germ. c. 10. 6) *Quomodo — implicati sunt*] cf. Tacit. Germ. c. 11. 7) *Qui erant — verius dici possint*] ex Einhardi vita K. c. 7.

cis, lites atque discordias habebant, quia suberant causae, quae cotidie pacem perturbare poterant, termini videlicet amborum pene ubique in plano contigui, preter pauca loca, in quibus vel saltus magni vel montium iuga interposita utrorumque agros certo limite disterminant, in quibus caedes et rapinae atque incendia vicissim fieri non cessabant, quibus adeo Franci sunt irritati, ut non iam vicissitudinem reddere, sed apertum contra eos bellum suscipere mallent. Susceptum est igitur contra eos bellum, quod magna utrimque animositate, maiore tamen Saxonum quam Francorum damno, per continuos triginta tres annos gerebatur. Poterat siquidem citius finiri [a], si Saxonum hoc perfidia pateretur. Difficile dictu est, quoties superati ac supplices regi sese dediderunt, imperata facturos polliciti sunt, obsides qui imperabantur absque dilatione dederunt, legatos qui mittebantur susceperunt, aliquoties ita domiti et emolliti, ut etiam cultum demonum dimittere, et christianae religioni se subdere velle promitterent. Sed sicut ad haec facienda aliquoties proni, sic ad eadem pervertenda semper fuere praecipites, nec facile est aestimare, ad utrum horum faciliores verius dici possint. Frondosis arboribus fontibusque venerationem exhibebant. Truncum quoque ligni non parvae magnitudinis in altum erectum sub divo colebant, patria eum lingua Irminsul appellantes, quod latine dicitur universalis columna, quasi sustinens omnia. Quippe [8] cum post inchoatum cum eis bellum vix ullus annus exactus sit, quo non ab eis huiuscemodi facta sit permutatio. Sed magnanimitas regis, ac perpetua tam in adversis quam in prosperis mentis constantia, nulla eorum mutabilitate vel vinci poterat, vel ab his quae agere coeperat defatigari. Nam numquam eos huiuscemodi aliquid perpetrantes inpune ferre passus est, quin aut ipse per se ducto, aut per comites suos misso exercitu, perfidiam ulcisceretur, et dignam ab eis poenam exigeret, usque dum omnibus qui resistere solebant profligatis et in suam potestatem redactis, decem milia hominum ex his qui utrasque ripas Albis fluminis incolebant, cum uxoribus et parvulis sublatis transtulit, et huc atque illuc per Galliam et Germaniam multimoda divisione distribuit. Eaque conditione a rege proposita et ab illis suscepta, tractum per tot annos bellum constat esse finitum, ut abiecto demonum cultu et relictis patriis cerimoniis christianae fidei atque religionis sacramenta susciperent, et Francis adunati unus cum eis populus efficerentur. Posthaec susceptis predicatoribus veritatis episcopis et presbiteris, imbuti verae fidei sacramentis, baptizati sunt in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, et crescente fide ac vera religione, adunati sunt populo Dei usque in hodiernum diem. Witukind quoque, qui inter eos et claritate generis et opum amplitudine eminebat, et qui perfidiae atque multimodae defectionis eorum auctor et indefessus erat incentor, ad fidem Karoli sua sponte veniens, Attiniaci baptizatus et a rege de fonte sacro susceptus est, et Saxonia tota subacta [9].

Huc usque Ruodolf. 9

4. Igitur praedicti Witukindi filius, nomine Wibreht, secundum saeculi dignitatem vir valde nobilis, sed secundum christianae religionis studium longe nobilior fuit. De cuius lumbis exortus est Waltbraht nomine, qui et ipse ab infantia sua bonae voluntatis extitit executor, quem pater eius in adolescentia sua domno piissimo regi Hluthario, tunc occidentalium partium dominatori, commendavit, ut palatinorum [b] consotius ministerium regis impleret. Quem praedictus rex secundum regium morem clementer suscipiens, ac moraliter [10] nutritum suae familiaritatis participem inter alios proceres esse concessit. Postquam autem illius honoris familiaritate plus ceteris propter honestatem morum coetaneis fruebatur, et de die in diem in melius proficeret, Dei omnipotentis nutu desiderare coepit, ut sanctorum apostolorum Petri et Pauli causa orationis limina adisset, eorumque intercessione suorum obolitionem [c] peccatorum accipere mereretur, partemque aliquam sanctarum reliquiarum a domno apostolico accipere, secumque ad patriam Deo volente portare cogitabat; quatenus earum signis et virtutibus, sui cives a paganico ritu et superstitione ad veram religionem converterentur. Erant enim adhuc gentili errore magis impliciti, quam christiana religione

a) *cod.* finire *corr.* finiri. b) *eadem manu vox interpretantis vel* aulicorum *superinscripta.* c) *sic.*

8) *Quippe — populus efficerentur*] ex eadem c. 7. 9) cf. Annales Laurissenses a. 785. 10) i. e. modo moribus eius convenienti.

intenti. In hoc ergo desiderio cum diutius desudasset, regique minime intimasset, tandem sui propositum animi latere non sustinens, omnem rei seriem patenter nudavit regique indicavit; quod rex certe audiens et licentiam eundi prestavit, et amminicula itineris praebuit, scribens ei epistolam ad Ludowicum filium suum, Italiae regem, ut suos fines inlaesus transire permitteretur, causamque ob quam missus esset, aperuit. Textus autem epistulae sic erat:

In nomine domini nostri Iesu Christi, dei aeterni. Hludharius[a] *divina ordinante providentia imperator augustus, Hludouuico dilecto filio, regique glorioso beatae perennitatis sempiternaeque felicitatis optat in Domino salutem. Noverit tua dilectio, hunc fidelem nostrum, Waltbertum cognomine, a nobis obnixe efflagitasse licentiam, Romanas adeundi partes, gratia scilicet orationis. Nos vero cognoscentes, eius animum erga divinum devotum fore cultum, petitioni ipsius effectum praeberi ratum existimantes, liberum illi eundi non denegavimus arbitrium. Super quo tuam pariter rogamus monemusque benivolentiam, uti eum benigne et humane suscipias, ob amorem scilicet Dei et venerationem beatissimi Petri apostolorum principis, cuius praecum suffragia expetiturus vadit, nostrumque; pariterque ei legatum aut etiam tuae partis scriptum tribui iubeas, quo per totam Italiam et usque Romam absque ulla laesione vel contrarietatis iniectione queat pervenire. Nec non etiam, si tempus fuerit, herbam ad pastum equorum praecipe ei dari, et ubicumque facultas fuerit, reliqua quibus indiguerit sumministrari. Denique scito, eum Saxonum ex gente nobilem duxisse prosapiam, nostrisque utilitatibus non modice aptum fore, fidelemque in omnibus esse; et ideo nos erga illum te taliter, ut praemonuimus, agere velle. Valere te plurimum opto et in cunctis prosperrime agere, karissime atque dilectissime filiorum.*

Alteram vero principibus post regem et primatibus Italiae provinciae scripsit in haec verba: *In nomine domini nostri Iesu Christi Dei aeterni. Hludharius divina ordinante providentia imperator augustus, omnibus episcopis, abbatibus, comitibus, vicariis, clusariis, actionariis, seu ceteris reipublicae nostrae administratoribus. Notum esse volumus, quod Waltpertus, fidelis vasallus noster, a nobis percepta licentia orationis gratia Romam proficiscitur, ad limina beatissimorum apostolorum Petri et Pauli. Quapropter praecipimus vobis et omnimodis iubemus, ut ubicumque ad vos venerit, prout melius potueritis vobisque placuerit, ei adiutorium tribuatis, bonasque mansiones atque salvamentum de loco ad locum illi conferatis, tam in eundo quam in redeundo, quatenus suum desiderium, nostro tutus auxilio et nostro fultus iuvamine, adimplere valeat. Et ut his litteris verius attendatis, anuli nostri inpressione subter iussimus sigillari.*

Tertiam quoque scripsit domno apostolicae sedis beatae memoriae Leoni episcopo, sic se continentem: *Religioso viro Leoni papae*[b]*, beati Petri apostoli vicario, Hludharius Galliarum gentium tutor et rector, laudem et honorem, salutem et pacem nunc et in perpetuum optat et orat in Christo. Notum esse cupimus, sancte pater, vestrae celsitudini, quod nobis necessitas magna in partibus nostri regni christianae religionis cultum recuperare*[c] *incumbit. Idcirco misimus ad vos nuntium nostrum, nomine Waltpertum, qui vestrae serenitati indicasset, quam multiplex operae pretium nos urguet, ut vestra paternitas, quae omnibus indigentibus et rationabilia*[d] *petentibus firma semper et inremota permanet, nobis aliquod solatium praebere dignetur, dando nobis reliquias sanctorum martyrum, quorum signis et virtutibus omnipotentis Dei maiestas et magnitudo, cui in hoc saeculo servierunt, cunctis pariter fidelibus*[e] *et infidelibus aperte clarescat. Est enim gens in partibus nostri regni Saxonum scilicet et Fresonum commixta, in confinibus Nordmannorum et Obodritorum sita, quae evangelicam doctrinam iam dudum audierat et acceperat, sed propter vicinitatem paganorum ex parte firma in vera religione constat, et ex parte iam pene defecta, nisi, Deo auxiliante et vestra sanctitate patrocinante, nostra corroboratur*[f] *infirmitas. Qua propter omni corpore prostrati*[g] *supplices vestram clementiam depraecamur, qua multis prodesse soliti estis, quo nobis aliquod evidens sacramentum mittere dignamini, ne forte effera*[h] *gens laqueo erroris involuta, penitus a vera reli-*

a) *in sequentibus nonnunquam* lhudharius *et* lhudouuicus *scribitur.* b) *cod.* papa. c) recupere *cod.* d) ratinabilia *c.* e) fidebus *c.* f) corroboretur *corr.* corroboratur *c.* g) prosti *c.* h) dignemini ne f. extera g. *Scheid.*

gione deficiat ac pereat, sed potius doctrinis pariter instructa et signis corroborata, in veri Dei cultu tenacius perseveret. Valeat sanctitas vestra apostolici culminis bene potita, ad regendam et confortandam[a] sanctam Dei eclesiam.

5. His itaque epistolis a praedicto rege susceptis[b], propositum iter pergere coepit, transcensisque Alpium iugis, Italiae fines ad usque pervenit, atque Hludowicum, eiusdem[c] provinciae regnatorem, ut iussus erat, appetiit[d], nuntiumque quod portaverat, denudavit; quo audito, rex principibus suis intimavit, et patris imperium patefecit; illum autem praedictum nuntium honorifice susceptum, muneribus ditatum, aliisque suffragiis sustentatum, tam praesentibus suis fidelibus, quam absentibus, dictis vel scriptis commendatum, dimisit[e] in pace. Ille autem cum iam longa itinerum spatia pene peregerat, coepit egrotare, sed tamen Deo auxiliante levius habens, Romam usque pervenit, ibique a priore digne in hospitium susceptus, mansit illic 14. dies, nuntiumque quod portaverat, in praesentiam domni Leonis papae attulit, eique omnem rei ordinem aperuit. Quod praedictus Dei servus bene suscipiens ac principibus civitatis ad se accersitis, nuntium quod audierat enarravit, et quid faciendum esset sciscitavit. Cumque omnes Dei nutum faciendum esse iudicaverunt, adsensum praebuit petitioni. Congregataque[f] multitudine civitatis, sanctae Dei genetricis reliquias et aliorum sanctorum quam plurium, nec non etiam sancti Alexandri martyris, beatae Felicitatis filii, corpus integrum praesente omni populo condonavit, mandans regi, videlicet Hludhario, missoque presenti praecipiens, ut illas ita honorifice in missarum celebrationibus et canonicarum horarum solemniis, candelarum quoque et lucernarum luminibus, omnibusque divinis obsequiis procurarent, sicuti in die iudicii securi esse voluissent. Postea vero apostolico more benedictione data, multa civitatis turba comitante ire permisit. Cumque iam in via lassi propter frequentiam populi constitissent, ut paulułum requiescerent et orarent, adhuc populo civitatis praesente, candelae quae pariter portabantur incensae, extintae sunt[g], sed cito per merita sancti Alexandri martyris incensae et relicti luminis munere honoratae, splendidiores, quam antea fuissent exstiterunt. Hoc etiam in eadem via secundo ac tertio, iuxta fontem qui dicitur fons sancti Martini, factum fuerat. Quod vero videntes Romani Deo gratias egerunt, et cum magno tripudio revertentes, domno apostolico signa quae facta fuerunt, narraverunt.

6. Praedictus igitur vir nomine Waltbraht, cum suo comitatu honorifice portans sanctorum re-
12 liquias, magnis undique multitudinibus, virorum scilicet ac mulierum, diversarum regionum occurrentibus atque venerationem praebentibus, signisque quampluribus coruscantibus, finetenus Francorum sospes pervenit. Cumque venissent
11 in castellum quod vocatur Bodbardo 11), et ibi sanctorum reliquias deposuerunt, adveniente magna multitudine populi ad loculum, ut oraret et Domini misericordiam imploraret, sanctique Alexandri martyris caput palliis involutum osculando salutaret, sicut domnus apostolicus imperaverat; praecepit namque eis, aliis reliquiis sigillatis, ut caput eius ad ostendendum et salutandum populis occurrentibus praebuissent. Quod vero cum fecissent, adfuit inter eos quaedam mulier, quae cum aliis viris et feminis cupiens caput sancti martyris osculando tangere, ac suorum peccaminum veniam postulare; sed mirum in modum accidit aliis omnibus appropinquantibus et sanctum caput osculantibus, illa minime, nescio quam ob causam, accedere quiverat, quin etiam h) longe remota et sequestrata non adipiscens corporaliter quod cupierat, reliquo populo hoc admirante, turbulenta et anxia merens recessit.

Inde profecti usque Saxoniae fines cum magno gaudio pervenerunt. Cumque venissent in regionem Dreni, in villam quae dicitur Stenvorde 12), quidam vir, discipulus praedicti Waltberti, nomine Weringer, qui iam 10 annis curvus et claudicans fustibus se sustentabat; hic itaque veniens ante feretrum sancti Alexandri martyris ceterarumque reliquiarum eorum suffragia quaerens, ut membrorum integritatem recipere mereretur; reptans itaque manibus et genibus ad loculum venit, multis adstantibus populorum turbis, integram quam petierat membrorum sanitatem recepit, ac si nullam antea laesionem pertulisset.

In eadem vero villa fuit quaedam mulier, discipula viri nobis notissimi, Theothardi scilicet, quae aurium et linguae officiis a nativitate penitus privata fuit, quam etiam amici et propinqui illius ad reliquias sanctorum ducentes, Dei omnipotentis et sancti Alexandri martyris clementiam implorabant, ut illius mulieris et illorum infirmitati consulerent, quae Dei omnipotentis clementia et sancti martyris orationibus celeriter sanitati restituta est, ita ut loquebatur et audiret, multis illic, qui eam bene cognoscebant, adstantibus gratiasque Deo et laudes referentibus, qui semper in sanctis i) suis triumphat in aevum.

a) confortadam *c.* b) acceptis *corr.* susceptis *cod.* c) eadem *cod.* d) appetitit *c.* e) dimissit *c.* f) *cod.* Congrataque. g) *cod.* fuerunt *superius adiecto* vel sunt. h) *cod.* sed *corr.* quin etiam. i) sancti *cod*

11) Boppard ad Rhenum. 12) Dren-Steinfurt ab oriente et meridie Monasterii.

Igitur quidam vir de pago Tregwiti 13), propter invidiam inimicorum suorum, qui sedem legislatorum possidebant, oculorum lumine iam 20 annis aut eo amplius privatus, cum cognovisset, quod praedictus martyr ad monasterium quod dicitur Osnabrugga 14) advenisset, et miracula quae in via ob diversas infirmitates acciderant, audisset, festinus ad loculum quo sancti martyris ossa vehebantur, perrexit. Iam autem eo adpropinquante et loculum volenti tangere, Dei omnipotentis misericordia et sancti martyris praecibus adiutus, visum, quam propter invidiam et iniustum iudicium ammiserat, pleniter recepit, propriasque sedes rediens laetus agnovit.

Alter vero vir nomine Wetrih, oculorum lumine privatus, in eodem itinere in villa Wallonhurst 15) sancto martyri Alexandro occurrit, meritisque eius adinvantibus visum recepit.

Eodem vero tempore mulier quoque quaedam praedicti Walperti famula, aurium auditu privata, veniens ad praedictum Dei in pago Dersaburg, in villa videlicet quae dicitur Bochorna 16), illius auxilium ob detrimentum praedictae infirmitatis quod patiebatur, quaerens, ut Deus omnipotens et memoratus eius electus suae infirmitati subveniret; quod cum intenta mente et firma fide speque certa fieri posse credebat, per Dei omnipotentis misericordiam et sancti martyris merita auditu recepto laeta reversa est.

Altera vero veniens de pago Leri, de villa scilicet Holzdorpf 17), uncis manibus occurrit feretro quo praedicti martyris corpus portabatur, manuumque rectitudine recepta, propriam gaudens remeavit domum.

7. In eadem autem villa virgo quaedam unco et torto pede claudicans advenit, sanctique martyris ossa petivit, et sanitate recepta, magnificans Deum rediit in sua.

Fuit ergo eodem pene tempore quidam vir nomine Waldman, qui in tantum claudus extiterat, ut etiam ambulandi officium implere minime potuerat. Hic enim cum venisset ad locum Wigaldinghus 18), ubi sanctus Alexander praetiosi corporis elegerat requiem, provolutus coram sepulchro illius, Domini suffragia praedictique martyris intercessionem postulavit, quem Deus quoque omnipotens more solito ab imminente infirmitate per merita praedicti martyris liberavit sanitatique restituit.

Postea vero quidam puerulus de regione Wihmoti, ita curvatus corpore fuerat, ut locum in quo iacebat, omnino relinquere nequiverat; quem itaque etiam tunc amici et propinqui eius, audita fama virtutum quae per merita memorati Dei famuli fiebant, feretro imponentes ad eundem Dei servum asportabant, nihil hesitantes, quin salutem infirmi, quam desiderabant, impetrarent; qui cum adhuc longe positi essent in via, antequam ad eclesiam sancti martyris advenirent, is qui portabatur feretro, sanitatem recepit, simulque cum aliis ambulando, Deumque laudando, ad praedictum martyrem usque pervenit, ibique celebrata oratione et gratiarum actione peracta, 13
eandem viam quam antea ab aliis portatus advenerat, nullis hominum amminiculis indigens, regressus est cum gaudio.

8. His ergo ita peractis, erat quidam vir in monasterio quod dicitur Daventre, a nativitate 14
sua surdus et mutus, nec non etiam caecus, cui certi loci illius incolae elymosinarum largitionem aliarumque rerum necessitatem sufficienter propter nomen Christi administrabant; qui etiam cum cogitabant, quod causa et gratia orationis memorati martyris eclesiam peterent eiusque misericordiam implorarent, occurrit eis animo, ut illum infirmum quem ante praediximus, secum portare deberent: quod cum omnes una voce laudabant ut facerent, ponentes in feretro usque praedictum deportabant ad martyrem, basilicamque in- 15
gressi, semivivum quem portabant deposuerunt, illi videlicet manentes illic, vigiliis et orationibus nocte illa vacantes. Cumque post mediam noctem nolae sonabant, et clerici vigiliam nocturnam canebant, hac quidem finita vigiliaque matutina inchoata, inlucescente iam die, multis coram po- 16
pulorum turbis adstantibus, solutum est vinculum linguae eius, oculisque apertis auditus aurium pariter venit, sanusque effectus est.

9. Libet me quoque adhuc aliquod miraculum, quod a dicentibus audivi, narrare, de quodam viro nomine Gerhard, qui Ludharii imperatoris iussu obcaecatus, eo quod artem trapacetarum cum fraude exercebat, qui cum multorum anno- 17
rum curricula detrimentum ademti luminis patiebatur, tandem iter arripiens, sancti Alexandri clementiam petiit, et coram eius sepulcro adorando, oculorum lumen integre recepit. In hoc igitur signo aliisque quam plurimis a) superius scriptis clarissime ostenditur, cuius meriti fuit sanctus iste vir adhuc in corpore vivens, ante cuius ossa et cineres tam diversa miracula virtutum in tantum coruscant, ut claudi currantur b), surdi auditum accipiunt, caeci visum capiunt, et diversis infirmitatibus obtenti eius praecibus liberantur.

10. Cum ergo rumor iste longe lateque percre- 18
buerat, et de diversis locis undique infirmi atque egroti ad auxilium sancti martyris confluxerant, adfuit interea quidam magno dolore in brachio detentus sinistro, ita ut vermes in eo crescerent et putredo miserrimum foetorem emiserat, in tantum sane, ut nullus adstantium c) unius horae spatium penitus sufferre potuisset. Erat enim totum brachium eius ita maceratum, ut nihil in eo omnino carnis visum fuerat excepto cute et nervis, nisi in illo loco, quo superius diximus, in quo magnum pondus foetidi carnis tuberis im modum pendere videbatur: ille tamen indubius, quin Dei clementia et sancti martiris praecibus sanaretur. Cumque adpropinquasset loco, in quo sancti martyris membra quiescebant, protinus omnis tumor et dolor vulneris, quasi acutissimo ferro abscisus, multis hoc miraculum cernentibus, in terram ceciderat; ac sic sanus effectus, abiit in pace.

a) *cod.* pluribus *corr.* plurimis. b) currant *Scheidius coniecit.* c) *cod.* circumstantium *corr.* adstantium.

13) in quo e. g. Oesede, Lengerich in tractu Tecklenburgico. 14) Osnabrück. 15) a septentrione urbis Osnabrück. 16) Videtur esse Bakum, ab occidente castri Vechte. 17) Holtrup inter Vechte et Visbeck. 18) Wildeshausen.

11. Postea vero Abbonis cuiusdam viri libertus, nomine Walttag, valde debilis in uno crure erat, ita profecto, ut limen ianuae domus suae
21 sua sponte transire non poterat, quippe crus in quo debilis fuerat, mirum in modum lumbos retro ut cingula circuibat, et ambulandi ordinem quem ius naturae exposcerat, denegavit; qui cum venisset ad eclesiam sancti martyris, et eius beneficia firma fide et spe certa quaesierat, sanitatem quam quaesivit, inpetravit, ita sane ut rectis cruribus et pedibus ambulavit, quasi nullam antea pertulisset laesionem.

Igitur non post multos dies dum haec agerentur, quidam homo nomine Athuger, de villa
19 quae dicitur Wilshem 19), quae sita est in pago Thuehenti a), oculorum visu privatus, venit, ut praedicti martyris menbra causa orationis et intercessionis expeteret suaeque necessitudinis aliquod amminiculum impetraret. Cumque advenisset seseque ante tumbam eius flendo et peccata sua confitendo humiliter inclinasset, visum recepit, statimque cum multitudine b) adstantis plebis, Deo et sancto martyri eius gratiarum actiones et laudes refereus pro accepta sanitate, laetus recessit.

Eodem pene tempore audiens haec quidam vir nomine Meginger, cui filius erat iuvenis a nativitate sua surdus et mutus, quem cum cogitabat, ut ad eclesiam sancti martyris perduceret, et eius clementiam propter instantem in filio infirmitatem depraecaretur c); tandem viam quae illuc tenderat, una cum filio festino cursu pergere coepit. Cumque iam appropinquassent loco quo tenderant, et adhuc duorum miliarium spatio aberant, per intercessionem sancti Alexandri et illorum fidei firmitatem, auditus aurium rediit, solutoque vinculo linguae eius, audiebat et loquebatur magnificans Deum, sicque pariter cum patre aliisque comitibus Deum laudando et glorificando usque ad eclesiam quo tendebat, pervenit, ibique oratione celebrata, cum magno tripudio domum reversus est.

Interea mulier quaedam nomine Reinbrun, tortis menbris atque curvatis de supradicta regione venit, ut clementiam sancti martyris quam multis concessam audierat, expeteret et impetraret; quod quia procul dubio fieri posse crediderat, factum fuerat. Nam sanitatem quam cupiebat menbrorum, pleniter accepit, ita sane, ut vix ullus postea aliquod vestigium debilitatis in ea potuit cognoscere.

Caeca quoque quaedam nomine Biia, quae per 10 annos visu oculorum expers erat, per meritum et intercessionem memorati martyris visum recepit, sanaque effecta est.

12. Fuit ergo quaedam mulier nomine Werica, de pago Hatterun ex villa Heribeddin 20), quae
20 ex tempore nativitatis suae caeca remansit; quam etiam ut parentes et propinqui eius ad praedictum perduxerunt martyrem, visum oculorum accepit, et serenis obtutibus, eandem viam quam antea merens et anxia advenerat, laeta et iocunda regressa est.

Eodem vero tempore homo quidam nomine Reginger de villa Holttorp 21), in tantum gypperosus fuit, ut omnino oculis caelum aspicere non poterat; cumque venisset ad basilicam sancti Alexandri martyris, et eius auxilia invocasset, per Dei clementiam et merita praefati martyris sanus effectus est.

13. Factum est autem cum natalicius memorati martyris celebraretur dies, et multi egroti et inbecilles ad hanc confluxerant festivitatem, quidam vero caeci et claudi, quidam quidem surdi et muti fuere. Sed ex his omnibus qui convenerant d), masculorum e) scilicet et feminarum f), Deo operante et meritis praedicti martyris intervenientibus, 10 sanitatem receperunt. In tempore vero illo quaedam mulier nomine Femburg, quae nata fuit in Fresia, mansit exul in vicinitate loci illius, ubi iam praefatus martyr sacro quiescit corpore, cum muliere cuius nomen nobis modo ad memoriam non occurrit; quae cum cogitasset, quomodo illam peregrinam vendidisset g), eo quod peregrina esset et patronum non habuisset, Dei omnipotentis nutu qui omnia oculta cordium aperit, intellexit illa paupercula, quae ei cum dolo machinabantur, et fugit ad quendam virum viribus potentem, ut quia Dei timorem non habebant qui illi insidiabantur, per hominis formidinem saltem a malo quod concinnebant, cessassent. Cumque in illius potentis potestatem venisset, et in domo eius mansisset, non post multos dies cepit infirmari, scilicet hoc modo: fiebant quippe h) ei subito menbra contracta, et in tantum trementia, ut omnes qui viderant habitum illius, obstupefacti mirabantur. Tunc ergo i) mulieres quae ei ad auxiliandum aderant, misserunt illam semivivam in aquam frigidam, pene ad horam plenam, eo modo quaerentes medicinam. Cumque hoc perfecerunt, et eam iterum de aqua extraxerunt, statim ex hoc tempore brachium eius remansit inmobile, et digiti in modum pugni contracti ad palmam, pes quoque eius ferme retrorsum usque ad nates retortus erat. Cumque hoc menbrorum dispendium k) iam multos pertulisset dies, tandem ad Dei omnipotentis clementiam et sancti martyris Alexandri misericordiam confugit, coramque sepulcro eius sana effecta est.

14. Ad festivitatem etiam, quando purificatio sanctae Mariae virginis matrisque domini nostri Iesu Christi celebraretur, quaedam mulier oculorum lumine carens, venit ad illum l) locum, ubi Alexander, martyr Christi, quiescit corpore, visuque recepto sana recessit.

Similiter quidam vir ad missam sancti Iohannis baptistae, in eodem loco prestante Domino visum recepit.

Postea vero ad festivitatem iam praescripti martyris in m) utroque sexu, virorum scilicet

a) *ita codex.* b) *cod.* multudine. c) *cod.* imploraret *supra adiecto* vel: epraecaretur. d) *cod.* concouenerant. e) *prius scriptum* inter utroque sexu masculini scilicet et feminini. f) *cod.* feminum. g) *cod.* uendisset. h) *prius* enim. i) *prius* uero. k) *ita Scheidius; codex* stipendium. l) *prius* i. sanctum i. m) *prius* inter.

19) Wilsum in principatu Bentheim. 20) Herbede ad Ruram. 21) v. Nro. 17.

ac mulierum, variis infirmitatibus detenti, quinque sanitati restituti sunt.

De Rehtbergi quidem quendam virum nomine Eilo, inimici sui atrociter puniebant, eruentes omnino oculos suos, ambasque manus pariter cum pede praecidentes, semivivum reliquerunt 22). Cumque amici et propinqui eius hoc audierunt, venerunt a) usque ad locum, in quo eum hostes b) quasi mortuum reliquerunt, lugentesque eum velut c) extinctum, adpraehensumque d) domum reportaverunt. Cumque viderunt illum adhuc vivum, medicos inquirebant, qui eum foverent et sanarent. Tandem per magnam difficultatem vulnera e) recentia mediocriter sanabantur. Interea quoque idem vir audiens, quanta miracula praedictus martyr per Dei virtutem fecerat f), allocutus est proximos suos, ut eum illuc veherent, quo sancti martyris misericordiam et auxilium expeteret. Illi etiam consentientes petitioni eius, ita ut poposcerat, perpetrabant g). Cumque illuc ad praedictum martyrem pervenerunt, ponebant eum cum vehiculo quo portabatur, ante tumbam Sancti Dei; ille vero, ut solitus erat, visu eum oculorum remunerabat, ceteris, ut erant, menbris debilibus permissis.

15. Explicitis ergo breviter, prout potuimus, signis et miraculis sancti Alexandri martyris, ex illo tempore, quo Rome profectus h) est, finem statuimus facere narrationis nostrae, quia quae ad nostram notitiam pervenerunt, hic scripta esse videntur: quae si quis scire voluerit, ad principia scriptionis istius recurrat, et inveniet quam plurima. Sed tamen multipliciora sunt illa quae ad nostram non pervenerunt notitiam i), quam ea quae hic nostris manibus inordite arata videntur. Tamen summa illorum signorum quae hic scripta sunt, est pariter 29. prestante domino nostro Iesu Christo, qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat Deus per omnia secula saeculorum. Amen. 22

a) *prius* uenientes. b) *prius* in quo h. eius q. c) *prius* quasi. d) *prius* adpraehendentes eum. e) *prius* uulnera quae habebat ita ut erat s. f) *prius* fecit. g) *prius* impetrabant. cum. h) *in marg.* roma deuectus est. i) vel audientiam.

22) cf. legem Salicam tit. 40. codicis Guelferbytani.

EX HISTORIA TRANSLATIONIS SANCTAE PUSINNAE.

Subiungimus huic opusculo excerpta ex historia translationis sanctae Pusinnae, in Actis SS. die 23. *Aprilis ex codice Bodeccensi edita, indeque ab Ill. Leibnitio SS. Brunsv. T. I. p.* 181. *repetita. Scripsit eam monachus quidam fortasse Corbeiensis, qui etsi non vitas Adalhardi et Walae at certe vitam Idae, historiam translationis S. Viti, Einhardi vitam Karoli et historiam translationis SS. Petri et Marcellini legerat, superstite adhuc Karolo Galliae rege, annis igitur* 860 — 877.

Nobilis et strenua, iuxtaque dotem naturae sagacissima gens Saxonum, ab antiquis etiam scriptoribus memorata, summi et gloriosissimi nostra memoria imperatoris Caroli auspiciis varia sorte bellorum vix per triginta annos Deo volente subdita, verbi divini foedera, et fidem in Deum et spem beatitudinis suscepit aeternae. Haec primo quidem duriuscule ad divinam fidem accessit, quoniam antiquis ritibus tenebatur, et nefas videbatur maiorum ceremoniis errorem ascribere, quod videlicet fiebat novorum sacrorum susceptione, et veterum rituum abdicatione. Qui enim ceremoniis a maioribus sibi traditis renuntiare contendit, errasse eos, se vero veritatem invenisse, tacite confitetur. Sed illa sive duritia sive pertinacia, sive perversitas dicenda est, sive alio quolibet nomine convenientius appellanda, prudentia naturali et ingenio ad omnem subtilitatem nobilissimo et acutissimo, rationibus commodis et exemplis labefacta, post etiam argumentis et approbationibus validis, quasi quibusdam muralibus machinis, infracta et expugnata est. Neque temere dixerim, nationem aliquam bono solertiae et ingenita sibi subtilitate magis illa callere. Itaque, ut solet fieri, quo magis efficacia naturali abducebatur prius a religione christiana, ita ferventissime demum eidem sese mancipavit. Denique pullulante devotione sancta, rebus suis ad monasteria constituenda collatis, divino suos filios cultui offerentes, ex integro coelesti servitio sese mancipaverunt. 860

2. Fundata 1) igitur duo nobilissima coenobia sunt tempore augustae memoriae Ludovici imperatoris, quorum unum nominatur Corbeia, alterum Heriford vocatur; unum Domino militantibus monachis, alterum sanctis virginibus Domino consecratis. Quorum aedificatio a reverendissimis viris et summa laude celebrandis, Adalhardo videlicet eiusque fratre Wala, qui et merito ei et regimine successit, instituta est. Nec alienum nostro proposito videtur perstringere, propter ignorantium institutionem, quod hi duo tam morum honestate et vitae pariter sanctitate, quam etiam generositate praestantissimi fuerunt; fuerunt enim consobrini sua aetate maximi et celebrandae memoriae Caroli imperatoris augusti; quod ideo praelibavi, ut ex conditorum dignitate locorum dignitas colligatur; hoc quippe non modo non postremae laudis, sed summae gloriae apud maiores fuit. Et ut superiora repetamus, quod ex Corbeia Franciae hi duo monachi et abbates fuerunt, Corbeiam ad eius similitudinem nominari voluerunt. Quo in monasterio primus abbas ab iisdem venerabilibus institutus est Warinus, nobilissimo genere pro- 1

1) cf. hist. Translationis S. Vitii et vitam S. Idae.

860 pagatus: fuit enim genitus Echberto clarissimo comite et duce, matre splendidissima, nomine
2 Ida 2), tam naturae muneribus et generositatis,
3 quam elegantia morum, cuius 3) fratres adaeque clarissimi viri, magnis dignitatibus illustres et apud exteros et apud domesticos enituerunt.

4 3. Horum 4) ergo neptis, utpote ex eorum sorore genita, patre viro spectabili et valde inclyto, ad regimen Herifordensis monasterii, venerabilis Haduini * divino nutu promota, et divino amore et maiorum suorum exemplis tamquam quibusdam stimulis aemulationis incitata, cum desideraret, tam sanctae religionis devotione quam patrocinio sanctorum monasterium quod susceperat illustrare, proposuit pia intentione, quamquam difficile impetratu videretur,
5 excellentis Caroli regis 5) super hoc auxilia flagitare; non enim aliter, quolibet in loco regni eius sanctorum pignora forent, ea se consequi posse videbat. Erat autem aditus ad ipsum, sive consanguinitatis gratia, cum ei tertio quartoque cognationis gradu iungeretur, sive quod maiores eius multa familiaritate ac liberalitate memorati principis usi essent, tum etiam quod frater eius Cobbo in palatio quotidianis eius adherebat obsequiis; et etiam quod pretiosissimis saepe donatus ab eodem fuerat muneribus, non minimum eius animos accendebat, et, ne titubaret in aliquo ius inolitae familiaritatis, effecerat.

4. Provocabatur vero exempli multorum, qui summo studio, etiam ab Romano solo, sanctorum sibi patrocinia cum discrimine ingenti
6 subripuissent. Quorum Einhardus 6) quondam venerabilis abbas sanctorum Marcellini et Petri pretiosissima corpora, summa difficultate et laboriosissimo conamine, etiam ipsis volentibus sanctis et quibusdam signis dantibus intelligi, opitulatione divina et ipsorum sanctorum martyrum consecutus est. Hilduinus etiam religiosus quondam et famosus abbas monasterii sancti Dionysii martyris et sacri palatii ea tempestate archicapellanus, beati Sebastiani martyris a memorata regione, et sancti Tiburtii, ut ferunt, sed et sanctorum martyrum Cucufatis et Innocentii, qui fuerant beati Mauritii socii, ab Hispanis Burgundiaque cum honore summo trans-
7 ferre curavit. Qui postea 7) divino nutu, exigentibus quamquam non satis in imperatorem Ludovicum manifestis culpis, in Saxonicam regionem exilio condemnatus est; et primo quidem ad Paderbornam aliquamdiu commoratus, postea defervescente furore principis ad Corbeiam novam positus est. Ubi multa suae humilitatis et benignitatis documenta praebens, tam ipsi abbati quam omnibus factus est carus et venerandus. Unde processit familiaritas magna, ut fere fieri solet, cum ingenti fiducia, qua non dubitarent ab eo expetere sancti Viti martyris pretiosissimi corpus; quod idem venerabilis abbas, ut erat fama, sub iure monasterii quod regebat, quando vim expertus est imperatoris, esse credebat; sed profecto, quo in loco haberetur, ignorabat: concessit tamen revocatus in pristinam dignitatem, maiestate imperatoria annuente.

5. His igitur inflammata exemplis, extraneis videlicet atque domesticis, dum fidei lumine contemplaretur, quanti sit apud Deum sanctorum merita venerari, atque eorum facta clarissima imitari; quantique sit praesidii eorum intercessio veneranda; omni studio annisa est a memorato regi sibi sanctorum sacrosanctas reliquias impetrare; reliquias dico, non particulam cuiuslibet corporis sancti, sed totum, quod remanet, carne in pulverem resoluta. Directo itaque presbytero quodam e latere suo, iam multis antea precibus flagitatum sanctae Pusinnae virginis meruit venerabile corpus. Ad quod accipiendum debita veneratione directi sunt episcopi cum episcopo loci eiusdem; quamvis propemodum pressi et inviti, non tamen resultare valentes vel audentes regiae dominationi. Cuius potestate coacti, licet aegre admodum, corpus sanctum summa cum veneratione levantes, ad palatium detulerunt.

6. Agebatur eo tempore annus incarnationis dominicae octingentesimus sexagesimus, indictione octava, quando sacrum virginis sanctissimae corpus concessum est. Quod vix a loco, in quo conditum fuerat ab episcopis, levatum est, obstante populo, nunc precibus nunc etiam lacrymis, ne tanta amitterent eiusdem virginis patrocinia, quae se hactenus in ea habuisse non dubitabant, propter frequentiam signorum quae in loco eodem antea crebro fiebant. Erat enim illuc concursus populi, veluti ad fontem quemdam beneficiorum Dei festinantis. Denique non immerito fontem dixerim, cum cantica canticorum nobis occurrant, ita dicentia: *Hortus conclusus soror mea sponsa, hortus conclusus, fons signatus.* Iste enim fons signatus, pudoris signo fontem beneficiorum Dei aperuit petentibus, et emanavit. Aperuit enim haec beata virgo cor suum pulsanti sponso et dicenti *Aperi mihi soror mea sponsa*; et ideo meruit aperire beneficia Dei. Itaque sub frequentia episcoporum, ut inchoata prosequamur, et multorum procerum qui tunc aulicis observationibus tenebantur, sacrosancta beatissimae virginis membra praecipua veneratione tradidit praefatus princeps per manus venerandorum antistitum, praesbytero ad hoc ipsum directo, sed etiam virum egregium, memoratae abbatissae fratrem, cum eo direxit; qui rei gestae cuncta, ut fuerant evoluta, intimaret.

7. Et Dei quidem omnipotentis favente clementia sacrum corpus quod susceperant, extulerunt; prosequentibus aliquantulum fere cunctis, quibus absentare vacabat. Hoc quoque omnibus in locis observatum est, ut multa plebis caterva undecunque conflueret. Sed illis succedentibus, vicissim qui prius sacras reliquias prosecuti fuerant, oratione celebrata revertebantur; sicque sanctissimum beatae virginis corpus usque ad loca delegata divino munere perlatum est. Quis vero sufficiat expedire, concursus qui fuerit

2) cf. vitam S. Idae. 3) Warini. 4) Adalhardi et Walae; nam quum primum in universum de utriusque monasterii fundatione ab Adalhardo et Wala peracta, tum speciatim de Corbeiensi locutus esset, iam ad alterum transiens dicit, quaenam abbatissa Herifordensis facta sit. 5) Galliae scilicet. 6) cf. hist. Translationis SS. Marcellini et Petri. 7) cf. hist. Transl. S. Viti. *) *lege* Hadwic.

plebis, ut paulo superiora repetamus, omnia per loca utriusque sexus, quo sacra pignora ferebantur? Videres ita stipatas vias, ut crederes nullum substitisse qui non prodiret, ita ruentes ad officia devotionis, quasi morae nulla daretur venia. Quantus ergo incaluerit fervor in pectoribus plebis, nulla mens cogitare, nullus sermo explicare, nulla pagina potest continere. Putares cunctos speciali devotione flagrare, cum esset una in omnibus concordia mentis; et quod dirimebat causa, affectio copulabat. Vere beata concordia, quae diversa suscipiens, unitatis intentione connectit. Nil felicius illa, qua unum corpus in Christo efficimur omnes.

8. Interea, ut ad id de quo digressi sumus redeamus, quamvis summo desiderio teneretur venerabilis abbatissa mereri pignora sancta, tamen quia non revera credebat affore occasionis 860 commoditatem qua sui voti compos efficeretur, nil super hoc absolute ad notitiam venerabilis episcopi ipsius diaecesis retulerat. Et profecto nisi vicinitas principis et frequentia episcoporum ac procerum affuisset, neque episcopus parochiae illius neque populi multitudo pateretur caelesti thesauro se spoliari. Ergo ut certissimo indicio declaratum est sancta pignora iam iamque propinquare, venerabilis, qui tunc erat, antistitis voluntatis assensum, si res pateretur adventus, expetita fuit. Qui primo quidem vix animum induxit ut assentiret, ne dicam, vellet, sed perpensa diligenter aequitate atque utilitate, non modo consensit, sed etiam auctor et administer factus est condendo pignora sacra. . . .

VITA SANCTI ANSKARII

A RIMBERTO ET ALIO DISCIPULO ANSKARII CONSCRIPTA.

EDITA

A V. Cl. C. F. DAHLMANN,

CONSILIARIO AULICO ET PROFESSORE PUBLICO GOETTINGENSI.

In edenda Anscharii vita hi codices et editiones subsidio fuerunt.

1) *Codex membranaceus saeculi XI. e bibliotheca monasterii Weingartensis illatus Stuttgardiensi Regiae privatae, Nro. G.* 32. *signatus, in* 4° *folior.* 58., *cuius collationem accuratam debuimus Mosero V. C. Hunc optimae notae codicem, quem secundis curis emendatum non paucae rasurae produnt, haud dubitanter pro fundamento posuimus, capitulorum indicem et distinctionem ex eo assumsimus, ortographiam eius et textum tantum non totum adoptavimus. Nonnullis in locis, praesertim sub finem operis, menda librarii irrepserunt, ut tamen codex a priva praestantia nuspiam degeneret, neque copiae Parisienses admodum desiderandae videantur. Testis persanatus locus „Sancti Martini iterari" in fine capitis penultimi.*

2) *Codex Vicilini, de quo supra pag.* 378 *monitum, textum exhibet ex eodem limpido quidem fonte manantem, sed consulta opera ita mutilatum et interdum interpolatum, ut facile suspiceris, ambi-*

tionem insatiabilem Adalberti, archiepiscopi Bremensis, qui sub Henrico IV. imperatore patriarchatum septentrionis machinabatur, in hac fraude versatam. Recisa enim sunt, et ita quidem recisa, ut plane nihil deesse videatur, omnia, quae de Ebonis, archiepiscopi Remensis, meritis et legationis eius in septentrionem susceptae privilegiis verissime Rimbertus ex ore Anscharii excepta scripsit, deest amissa cella Turholt, disceptatio inter dioeceses Bremensem et Verdensem, una cum levamento damni quod Verdensis accepit, verbo omnia, quae fideliter narrata ecclesiae Bremensi detrimentum facere possent; contra addita dominatui Bremensi Islandia, quam Hibernis quidem Anscharii aetate iam innotuisse nuper didicimus e Diculo, at plane tunc ignota Scandinavis et Germanis, aeque ac Grönlandia, Faeroeae insulae, reliquaeque fraudulenter inculcatae remotissimae regiones. Omissa autem sunt et alia multa, quae ad ecclesiam Bremensem non faciunt. Caeteroquin liber Vicelini plerumque refert codicis primi lectionem et ipsam orthographiam, si ab eo discedas, quod scribit: michi, nichil, nichilhominus, abhominabile, habundantia, exchortatione, inquid (*inquit*), aput.

3) *Triapostolatus Septentrionis (vita Willehadi, Anscharii et Rimberti Sanctorum) Coloniae a.* 1642. 8°. *a Philippo Caesare editus e codice ecclesiae Hamburgensis, qui nunc censetur in deperditis, sed eodem fortasse, de quo Staphorstius (Hamb. Kirchengesch. I,* 1, 660) *e regestis aedis metropolitanae notavit: „Eine Copie uf Pergament de vita Anscharii." Princeps haec videtur editio; nam quam Ioh. Mollerus laudat (Cimbr. literat. III,* 31. 390. 680) *vitam Anscharii una cum Rimberti vita per Iacobum Meierum, rerum Flandricarum historicum, editam, eam Rembertinum opus fuisse eo minus mihi persuadeo, quod Baronius, Meieri aequalis, in Annalibus de deperdita queritur Anscharii vita, quam Rimbertus conscripserit. Mihi verisimile fit, Meierum edidisse vitas Duumvirorum ab Alberto Kranzio conscriptas, sive separatim elaboratas velis (Biblioth. Conradi Gesneri, per Fris. ed. p.* 19.), *sive, quod malim, e libro primo Metropoleos desumptas, quam Krantzius manu scriptam (sero enim typis vulgata est) Iacobo Driescho, familiari suo, miserat. Imo quantum tum ex reliquis Kranzii scriptis, tum ex elencho auctorum, e quibus Metropolin composuit, iudicare licet, Kranzius scriptum Rimberti, cuius notitiam ex Adamo Bremensi habebat, nunquam ipse conspexit. At nobis, diu investigantibus, Philippi Caesaris editio, cuius notas tantum in vitam Anscharii, non textum repetivit Fabricius in Memoriis Hamburgensibus, nondum obvenit. Satis tamen constat e variante lectione, quam obiter annotatam Lambecius dedit, codicem Hamburgensem ad modum fere codicis Vicilini mutilatum et interpolatum fuisse, ab eodem autem et codice primo quoad lectionem saepe aberrasse. Longe ab hoc vetusto Caesariano codice differt*

3*a*) *alter codex Hamburgensis chartaceus, quem nuper repertum in bibliotheca Ioannea insignis humanitas V. C. Lappenbergii, tabularii Hamburgensium peritissimi, nobis iam ad finem recensionis properantibus communicavit. Continetur volumine* Historicorum Variorum *recenti manu conscripto. Ab initio truncam, sed meditatae mutilationis expertem et omnino genuinam reperimus vitam, cuius nonnullas lectiones retulimus.*

4) *Petri Lambecii editio in volumine Originum Hamburgensium* 1652. 4°. *prodiit; repetivit eam Albertus Fabricius in secunda editione Originum* 1706. *fol. Usus est Lambecius codice vetusto membranaceo, a Corbeia vetere Parisios translato, tunc in Sti Germani Pratensis, hodie in Regia bibliotheca adservato. Hoc codice nisus primus integrum dedit Rimbertinum opus, quo minus restitutum daret impedivit editoris sive in adscribendo exemplo codicis, indocta manu descripti, iuvenilis incuria, sive innovandi, in verbis facilis, temeritas (cf. Archiv d. G. III,* 494.), *cum summa typographi negligentia coniuncta. Scatet enim editio foedis erroribus et recens invectis corruptelis. Quod manifesto demonstrat*

5) *in Bollandiano Februario Actorum Sanctorum ex eodem codice (p.* 394. *B.) iterum editum et Godofredi Henschenii observationibus illustratum Rimbertinum opus, textum longe emendatiorem et omnino talem exhibens, qui magnopere confirmet Stuttgardiensis codicis, quem pro fundamento posuimus, auctoritatem. Ad manus quoque fuit Henschenio exemplum codicis monasterii Bodecensis in Westphalia (Bödeken in episcopatu Paderbornensi), quem Hamburgensi similem, hoc est mutilum, appellat. Caruit autem codicibus, in bibliotheca Corbeiae Gallicae exstantibus, quorum notitiam Chesnius (v.* 7.) *et Menardus dederant.*

6) *Mabillonius in Actis Sanctorum ordinis S. Benedicti saec. IV. P. II. textum pollicetur „ex libris editis et mss. Corbeiae veteris," sed nec recensum codicum dedit, nec instituti rationem aperuit. Levi opera defunctus videtur, plerumque Henschenium referens.*

7) *Fragmenti vitae Anscharianae, res in Dania et Suecia gestas complectentis, quod iam a.* 1641. *Franciscus Chesnius Tomo III. SS. historiae Francorum inseruit (p.* 395 — 409.) *e codice bibliothecae Corbeiae veteris negligenter descripto, nonnullas lectiones retulimus.*

Tantum codicibus et, quae codices referunt, editionibus praestitum, nihil enim ad constituendum textum facit

8) *Claudii Arrhenii (Örnhjelm), in academia Upsaliensi historiae professoris, editio* (*Holmiae* 1677. 4°.), *textum Lambecii repetens, addita versione Suecica, saeculo decimo quarto in Vallis Gratiae (Nådendal) monasterio elaborata, quae ut olim nonnullis lectionibus, quae Lambecianis praestarent, confirmandis fuerit, ita nunc*

vix meretur collationem. Exemplar libri rarioris debuimus humanitati V. illustris Friderici Münteri, episcopi Selandiae.

9) *Staphorstius quoque in Historiae ecclesiae Hamburgensis diplomaticae T. I. P.* 1. *in textu Lambeciano acquievit, cui varias lectiones ex Actis praesertim Bollandi obiter annotatas adiecisse satis habuit. A qua iudicii segnitie longe quidem abfuit*

10) *Langebekius, qui destitutus ope codicum, qui neque in Dania (deperdito Stephanii codice, cuius in notis ad Saxonem Gramm. p.* 193. *mentio), neque in Suecia, quantum rescire potui, reperiuntur, Scriptorum rerum Danicarum Tomo I. locos manifesta corruptela impeditos, ex libris editis sanatos dedit, alios coniectura tentavit, paucos, quod factum nollem, tacite ex arbitrio correxit, iustam tamen recensionem haud instituit. Adiecit amplos commentarios, multifariae eruditionis plenos, cum chronologia aevi Anschariani seorsum subiuncta.*

Nostrae editionis ratio fuit, ut codicem 1. *in plerisque omnibus cynosurae instar secuti, praecipuas lectiones praesertim librorum* 2. 4. 5. 6. *referremus. Praeterea pro instituti huius ratione succinctam annotationem addidimus, temporum successiones curiose notantes, impeditiones locorum, quantum in nobis situm, brevi explicatione removentes, vocibus notabilioribus in glossarium amandatis.*

Conscripta est haec vita Hamburgi vel Bremae non ita multo post decessum Anscharii, regnante in Germania Ludovico, Pii imperatoris filio (c. 22. *init.), quem anno* 876. *obiisse constat. Auctores Rimbertum archiepiscopum et alium condiscipulum Anscharii, vita Rimberti praedicat et unanima vox antiquitatis (cf. c.* 1. *init.), neque audiendi, qui admodum levibus missilibus impugnaverunt authentiam scripti, quod ex ipso ore Anscharii et aequalium exceptum, memoria legationum, a viro optimo literis prodita (c.* 41. *init.), suffultum, in praestantissimis Germaniae monumentis semper habebitur* *).

Metricam paraphrasin vitae Anscharii, Adalberto archiepiscopo dicatam, Gualdo, veteris Corbeiae monachus, circa a. 1065. *composuit, quam primum a Lambecio editam, mox plerique editores operi Rimbertino subiunxerunt. Eatenus ut plurimum usui esse potest, ut inde liqueat omnibus, genuina esse Rimberti loca in editione principe omissa, quoniam in Gualdonis redduntur carmine.*

C. F. DAHLMANN.

*) Vitam S. Anskarii merito celebrem in ecclesia saltem Bremensi permansisse, ea quae inde in vita S. Rimberti et ab Adamo in historia ecclesiastica proferuntur, satis ostendunt. PERTZ.

INCIPIUNT CAPITULA LIBRI SEQUENTIS.[a]

Textus praefationis de vita et conversatione sanctissimi patris Anskarii primi Nordalbingorum archiepiscopi.

2. *Qualiter ab infantia spiritalibus sit revelationibus caelitus inspiratus, et quod post mortem matris suae ipse in scolaribus disciplinis iam positus, eandem matrem suam in comitatu sanctae Mariae per visionem cognoverit; et ab eadem Dei genetrice admonitus sit, quo vanitatem fugiens, semet ipsum in gravitate vitae custodiret.*

3. *Qualiter post mortem Karoli imperatoris ipse mundo iam per compunctionis divine gratiam mortuus, nocte sancta pentecostes a saeculo translatus, primo ad ignem purgatorium, deinde etiam ante presentiam maiestatis Domini per beatum Iohannem baptistam et sanctum Petrum apostolum deductus sit.*

4. *Qualiter per visionem in oratorio beati Iohannis baptistae dominum Christum viderit dicentem sibi: dic iniquitates tuas ut iustificeris. Et reliqua.*

5. *Qualiter animam cuiusdam discipuli sui nomine Fulberti a corpore sublatam angelico ministerio ad caelum deferri, et inter martyrum agmina collocari, caelesti visione cognoverit.*

6. *Qualiter in sanctitatis gratia proficiens ad Novam Corbeiam docendi causa destinatus sit.*

7. *De conversione Herioldi regis, et qualiter ipse pariter et Autbertus per concessionem Walae abbatis, atque iussionem Hludowici imperatoris, cum eo directi sint ad partes Danorum.*

8. *Qualiter praefati servi dei apud Danos positi, quoslibet poterant ad viam veritatis monere studebant et quod scolam sibi etiam puerorum inibi statuerant. Ac peracto biennio aut eo amplius memoratus frater Autbertus, infirmitate gravescente, ad Novam Corbeiam deductus, ibi defunctus sit.*

9. *De legatione Sueonum ad imperatorem Hludowicum, postulantium ut sibi praedicatores verbi Dei mitteret. Et de visione praedicti patris Anskarii, qua ante apud monasterium Corbeię positus, audivit vocem dicentem sibi: Vade et annuntia gentibus verbum Dei, et reliqua.*

10. *De legatione ipsius et Nonni Witmari ad Sueoniam et quanta in ipso itinere perpessi sint adversa.*

11. *Qualiter pervenientes ad portum qui dicitur Byrca, benigne a rege Sueonum Bern vocato suscepti sint. Et quod facultas eis data sit praedicandi. Quodque cum aliis pluribus etiam Herigarius praefectus vici ipsius, fidei credulitatem susceperit.*

12. *Qualiter exinde redeuntes ad praedictum imperatorem reversi sint. Et qualiter ipse cum consensu episcoporum ultra Albiam sedem constituerit archiepiscopalem, ad quam praedictum patrem sanctissimum Anskarium consecrari fecit antistitem. Et quod ad eandem sedem cellam quandam in Gallia Turholt vocatam subiugaverit.*

13. *Qualiter ipse Romam directus auctoritate papae Gregorii pallium susceperit, et pariter legationem ad partes Danorum sive Sueonum atque Sclavorum aliarumque in Aquilonis partibus gentium constitutarum, una cum Ebone Remensi archiepiscopo cui ipsa legatio prius commissa fuerat.*

14. *De ordinatione Gauzberti episcopi et qualiter ei cella a praedicto Ebone in Welanao ultra Albiam constructa, ad locum refugii data sit, qualiterque ipse perveniens ad Sueoniam honorifice et a rege et a populo susceptus sit.*

15. *Quomodo memoratus Anskarius archiepiscopus, in diocesi sua officium*

a) *Breviora summaria exhibet* 2. *in reliquis codicibus plane videntur deesse.*

sibi commissum strenue impleverit, et ex paganis gentibus pueros redemerit, quos ad servitium Dei educandos posuit.

16. *De adventu pyratarum ad urbem Hammaburg, et quomodo episcopo et clericis ac populis fuga dispersis, omnia quae ibi erant, hostili impetu, depredatione aut igne disperierint.*

17. *Quomodo populus Sueonum furore zeli accensus, praefatum Gauzbertum episcopum a finibus suis expulerit.*

18. *De ultione divina quae expulsionem illius subsecuta est.*

19. *De profectione anachoretae Ardgarii ad Sueoniam. Et de magnitudine fidei praefati viri Herigarii.*

20. *De fide cuiusdam matronę valde religiosae. Et qualiter post discessum eius atque memorati Herigarii idem Ardgarius exinde reversus sit.*

21. *De obitu Hludowici imperatoris et qualiter cellam supradictam Turholt Karolus rex a servitio quod pater suus disposuerat amoverit.*

22. *Qualiter Hludowicus clementissimus rex cum consensu episcoporum in vice supra dictę cellę episcopatum Bremensis ecclesiae, causa solatii Hammaburgensi sedi adiunxerit.*

23. *Qualiter Guntharius Coloniensis archiepiscopus ad quam sedes Bremensis antea suffraganea fuerat, huic constitutioni restiterit, sed perlata haec eadem res iubente supra dicto rege per Salomonem Constantiae civitatis episcopum ad sedem apostolicam a venerabili papa Nicolao, pallii et decreti auctoritate firmata sit.*

24. *De familiaritate supra dicti Anskarii archiepiscopi apud Horicum regem Danorum. Et qualiter ei concesserit ut in portu quodam regni sui Sliaswich vocato, ecclesiam fabricaret.*

25. *Qualiter idem Dei sacerdos pro gente Sueonum denuo sollicitus, iter suum ad illas partes praeparare coeperit. Et de visione qua Adalhardum clarissimum quondam abbatem suum, sibi haec eadem proventura nunciasse vidit.*

26. *Quod in eadem legatione missum pariter et signum regis Horici secum habuit. Et qualiter illó adveniens regem et multitudinem populi nimio invenit errore confusam.*

27. *Qualiter ibi in magna angustia positus, cognovit gratiam Dei secum comitari. Et de consensu populi, ut christianitas apud eos celebris haberetur.*

28. *De concessione regis ut apud eos ecclesiae fabricarentur et christianitas coleretur. Et quomodo domnus episcopus nepotem Gauzberti Erimbertum nomine manibus regis commendaverit ut ibi sacerdotis officio fungeretur.*

29. *De visione qua praevidit angustiam mentis quam in ipso perpessus est itinere.*

30. *Qualiter virtus Domini post hanc profectionem Sueonibus patefacta sit, et de votis spontaneis quae ipsi domino Christo devoverunt.*

31. *De morte Horici regis ac primorum eius. Et de persecutione christianitatis quae facta est sub Horico iuniore.*

32. *Qualiter pro hac causa domnus episcopus Horicum iuniorem adierit. Et qualiter ipse omnia quae antecessor suus concesserat stabilierit, et insuper etiam auxerit.*

33. *Qualiter praedictus Gauzbertus episcopus, quendam presbyterum nomine Ansfridum ad Sueoniam miserit, et quod ipse audito eiusdem episcopi obitu exinde reversus, non multo post defunctus sit. Pariter et de Ragemberti sacerdotis peremptione atque Rimberti ad easdem partes profectione.*

34. *Qualiter inter varias pressurarum angustias, domni Ebonis archiepiscopi semper consolationibus exhortatus sit. Et de fervore fidei eorum, quem de praedicta habuerunt legatione.*

35. *De vita et conversatione memorati sanctissimi patris Anskarii.*

36. *Quomodo omnia fere, quae ei proventura erant, prius per somnium sive per intimam revelationem in mente, sive per excessum ipsi revelata fuerint.*

37. *Et de visionibus duabus, huius rei probationem monstrantibus. De pastorali eius gratia, et quomodo contumaces mandatum eius praevaricantes (puniverit?).*

38. *De praevaricatione Nordalbingorum et correptione et qualiter id ipsum ei prius caelitus ostensum sit.*

39. *Quod multi oratione illius et unctione olei sacri sanati sint.*

40. *De infirmitate corporis eius assidua, et de ultima fatigatione. Et qualiter pro tristitia animi sui, pro excessu mentis, divinitus consolatus sit.*

41. *De procuratione omnium necessitatum. Et de modo atque tempore transmigrationis eius.*

42. *Qualiter ipse exempla omnium sanctorum secutus, finem vitae suae in bono certamine consummaverit. Et quomodo martyrii palmam, pacis tempore veraciter consecutus sit.*

EXPLICIUNT CAPITULA.

INCIPIT LIBELLUS CONTINENS VITAM VEL GESTA SEU OBITUM DOMNI ANSKARII PRIMI NORDALBINGORUM ARCHIEPISCOPI, ET LEGATI SANCTAE SEDIS APOSTOLICAE AD SUEONES SEU DANOS NEC NON ETIAM SLAVOS ET RELIQUAS GENTES IN AQUILONIS PARTIBUS SUB PAGANO ADHUC RITU CONSTITUTAS.

1[a]. *Dominis[b] sanctissimis, et in Christi amore praecipua veneratione recolendis
ac diligendis[c] patribus et fratribus, in sacratissimo Corbeiae[1] coenobio[d] Deo militan- 1
tibus, filii atque discipuli[2] reuerentissimi[e] patris[f] Anskarii[g, 3] perennis[h] felicitatis 2
orant in Domino dominantium pacem et salutem.* 3

Diu per Domini gratiam pastoris boni munere delectati, praedicationibus et exemplis informati, meritis et intercessionibus suffulti, nunc tandem eius praesentia desolati, satis perpendimus, quid pro nobis gemendum, quidve pro eo[i] gratulandum sit. Etenim verus Dei cultor, abstinens se ab omni opere malo et in simplicitatis modestia permanens, certam de se praebuit fiduciam, quod hinc sublatus, ad eum[k], quem semper tota devotione dilexit, cuique semper animo intendebat, sine cunctatione pervenerit[l]. Unde pro retributionis eius praemio[m] vere nobis gratulandum credimus; pro nostra autem desolatione necessario supplicandum, ut qui humanitus tanto destituti sumus pastore, caelitus divino muniri mereamur auxilio[n]. Inter varias etenim pressurarum angustias positi[o], veraciter iam[p] sentimus, quid[q] amiserimus, et quid[r] pro nobis[s] dolere debeamus satis intellegimus[t]. Vivente enim ipso, nihil[u] deesse credebamus[v], quia in ipso nos omnia habere gaudebamus[w]. Eius namque sanctitatem reges honorificabant; pastores ecclesiarum[x] venerabantur, clerus imitabatur, populus universus admirabatur. Et dum illum cuncti sanctum et iustum praedicarent, nos quoque tanquam corpus capitis pro eius bonitate venerandi ac laudabiles videbamur. At nunc tanto munere frustrati, de nostris meritis non praesumimus, quin[y] magis timido corde expavescimus, ne peccatis promerentibus[z], luporum patere inci-

a) *Capiti primo superscriptum* Praefatio auctoris 5. Praefatio ad Corbeiae veteris monachos 6. Incipit praefatio de vita sanctissimi patris Ansgarii de legatione eius 2. b) Dominis *deest* 4. c) ac diligendis *deest* 4. d) *Ita et* 2. *reliqui omnes* monasterio. e) reverendissimi 2. 4. 5. 6. f) patris *deest in* 4. *Ita constanter* 1. g) Ansgarii 2. *constanter* Anscharii 5. 6. 7. *constanter.* h) perennem perpetuae 5. 6. i) illo 4 k) Deum 5. 6. l) pervenit 4. m) praemio 4. 5. 6. n) divino protegamur auxilio 4. o) pressuras positi 4. p) id 4. q) quod 4. r) quod 2. s) probis 5. t) intelligimus 4. 5. 6. u) nobis *excidit* 1. v) videbamus 4. w) quia — gaudebamus *deest* 2. 4. 5. 6. x) ecclesiae 4. y) cum 4. z) merentibus 4.

1) Corbeiae veteris in Gallia. Manifestum, errare Adamum Bremensem, qui novam Corbeiam intelligit. 2) Rimbertus cum condiscipulo. 3) Significatio nominis Anscharii est *prope littus* vel *ripam* (on shore *Angl.*), indeque manarunt illa toties ab Anschario repetita platearum, portarum, pontium nomina in Hamburgensi civitate: *Schar-Markt*, *Scharthor*, *Maria to dem Schare* etc. cf. Glossarium ad Neocori Chronicon Dithmarsicum *Schar* et *Underschar*. — Natus Anscharius *nono* Sept. a. 801. Necrolog. Lundense ap. Langebekium III, 457. cf. Langebek I, 431. cf. infra c. 40.

piamus morsibus. Mundus namque in maligno positus, magis ea quae iusta et sancta sunt evertere, quam religiosa quaerit erigere; et inimicus humani generis diabolus, quanto sanctiorem ac[a] religiosiorem quemque conspexerit ducere vitam, tanto maiori conamine adversa quaeque obiicit, ut ea quae sancta sunt destruat, et ne ab aliis imitentur, callida persuasione[b] ac[c] pravis intentionibus auferat. Nos itaque inter haec[d] formidolosa pericula suspirantes, licet multiplicia mala temporaliter timeamus, ad divinum tamen nobis subsidium recurrendum scimus, cuius misericordiam nobis, licet indignis, non defuturam credimus[e]. Ideoque vestram devotissimam sanctitatem supplici corde rogamus et poscimus[f], ut memores nostri intercedere pro nobis ad Deum[g] dignemini, quod[h] nunc nos eius misericordia non relinquat[i], sed adiutor nostri[k] benignissimus noxia cuncta a nobis depellat: sitque nobis refugium in tribulatione, qui non deserit sperantes in se. De illius itaque clementia presumentes, spemque nostram in eius[l] misericordia collocantes, et quid[m] nobis contingere[n] vel qualiter in futurum subsistere debeamus, illius iudicio derelinquentes, pietatis eius gratiam toto cordis ac mentis affectu collaudamus et gratificamur[o], qui nobis vel ad tempus tanto concessit uti patrono. Vestrae quoque reverentissimae[p] paternitati atque religiosissimae sanctitati[q] gratiarum actiones immensas referimus, quia vestro beneficio ac licentia talem promeruimus patrem habere. Cuius exempla si quis imitari voluerit, caelestem quodammodo in terris conversationem[r] habebit; si quis doctrinae[s] recordatus fuerit, viam mandatorum Dei sine errore incedere poterit: si quis exhortationes[t] attenderit[u], laqueos inimici precavere studebit. Huius itaque sanctissimi patris memoriam stilo exarare decrevimus: et qualiter apud nos[4] vixerit, quidque de eo nobis cognitum extiterit, vestrae reverentiae scriptis intimare, quo et[v] divinam clementiam in beato viro vestra quoque[w] nobiscum collaudet affectio, et imitari volentibus exemplum salutis fiat eius sanctissima devotio.

2[x]. Cuius[y] religionis sanctitas, divina largiente gratia, ab ineunte crescere coepit aetate, et per singula aetatum momenta suae multiplicavit devotionis augmenta[z]. Namque ab infantia spiritalibus revelationibus coelitus inspiratus, et per Domini gratiam superna est visitatione saepius admonitus, quo mentem suam a terrenis disiungens, toto corde caelestibus inhiaret[*], quas quidem revelationes ipse[a] quibusdam nostrum, qui ei familiarius adhaerebant, innotuerat, eo tamen tenore, ne tempore vitae suae cuiquam manifestarentur. Quas nos ad laudem Domini post obitum eius huic operi interserere[b] delegimus[c], ut quique legentes agnoscant, quanta gratia Dominus servum suum a primaeva aetate corrigere[d], ac deinceps succedentibus bonorum operum meritis clarificare dignatus fuerit. Referebat namque, quod in tempore pueritiae suae, cum quinque fere[e] esset annorum, mater sua, in Dei timore admodum religiosa, defuncta fuerit, ac non multo post tempore ipsum pater suus causa discendi litteras ad scolam[f] miserit. Ubi cum esset positus, coepit, ut tali aetati familiare est, cum coaevis[g] suis pueriliter agere, et discursibus[h] inanibus atque iocis magis operam dare, quam discendae disciplinae instare. Cumque puerili levitati[i] taliter deditus esset, visum est ei quadam nocte, quod esset in quodam loco nimis lutoso et lubrico, ita ut inde non nisi cum magna difficultate exire valeret, secus illum vero locum esse viam amoenissimam, in qua videbat procedentem quandam quasi dominam omni ornatu et honestate praeclaram; plures vero alias sequentes[k] feminas dealbatas, cum quibus erat et mater sua. Cumque eam recognovisset, coepit velle[l] ad eam accurrere, sed de loco illo coenoso et nimis[m] lubrico non facile exire poterat. Chorus autem ille feminarum cum ei appropiasset, visum est illi, eam, quae quasi domina alia-

a) et 4. b) suasione 4. 5. 6. c) et 4. d) hac *deest* 2. 4. 5. 6. e) timeamus, Divinum tamen adiutorium nobis, licet indignis, non defuturum credimus 2. 4. 5. 6. f) petimus 2. 4. 5. 6. g) Dominum 2. 4. 5. 6. h) quo 2. 5. 6. i) derelinquat 2. 4. 5. 6. k) noster 4. 5. 6. l) illius 4. m) quae 4. n) continget 5. 6. o) glorificamus 4. p) sanctissimae 2. 5. 6. reverentissimae *deest* 4. q) atque *rel.* sanct. *deest* 2. 4. 5. 6. r) habebit conversationem 2. 4. 5. 6. s) doctrinae eius 2. 4. 5. 6. t) monita adhortationis 5. 6. u) eius attenderit 4. v) et *deest* 4. w) quoque *deest* 4. x) Caput I. 5. *Superscriptum* vita incipit *et incipit* cap. II. *in* 6. y) beatissimi patris Anscharii 4. 5. 6. *verum ut* 1. 2. *ita et in codice Corbeiensi scriptum* Cuius religionis *notante in margine Mabillonio.* z) momenta suae multiplicavit augmenta 2. momenta virtutum mult. augmenta 4. 5. 6. *) initiaret *ms. Lambecii.* a) ipse *deest* 4. b) inserere 4. c) elegimus 2. 4. 5. 6. d) correxerit 4. e) fere *deest* 4. f) *ita constanter* 1. scholam 2. 4. 5. 6. g) coaevis sociis 4. h) discursis 1. i) etati 2. aetati 4. 5. 6. k) sequentes *deest* 2. 4. 5. 6. l) ad eam velle 4. m) minus 4.

4) i. e. in regno Germaniae. Similiter c. 5. *quae apud nos gesta.*

rum videbatur, quam ille indubitanter sanctam Mariam esse credebat, ei dixisse: Fili, vis ad matrem tuam venire? Cui cum ille respondisset, inhianter se velle; rursus illa intulit: Si nostrae societatis particeps esse volueris, omnem debes vanitatem fugere, et iocos pueriles dimittere, ac temet ipsum in gravitate vitae custodire[a]. Valde enim nos detestamur omnia, quae vana et ociosa sunt; nec potest in nostro conventu esse, quicunque his fuerit delectatus[b]. Post hanc itaque[c] visionem statim se coepit gravius agere, et puerilia consortia vitare[d], lectioni et meditationi, caeterisque utilitatibus artius[e] se occupare, ita ut socii eius valde mirarentur, quod tam subito in aliam mutatus sit conversationem[f].

3. Cumque post haec[g] apud vos tonsuratus, atque in monasticis disciplinis positus adolescentior fuisset factus, humana subripiente[h] fragilitate aliquantulum coepit a propositi prioris rigore[i] frigescere. Interim vero[k] contigit, eum[l] domni[m] excel- 814
lentissimi Karoli[n] imperatoris obitum audisse[o], quem ipse antea in magna potentia gloriosum viderat, atque cum magna prudentia regni sceptra laudabiliter[p] gubernasse iudicarat[q]. De tanti itaque imperatoris excessu ipse nimio terrore atque horrore[r] perculsus, rursus coepit ad se redire, et admonitionis sanctae Dei genetricis[s] ad memoriam verba reducere. Sicque omni postposita levitate, compunctionis divinae coepit amore languescere, totumque se in Dei servitium[t] convertens, orationi et vigiliis atque abstinentiae operam dabat[u]. Cumque his virtutum exercitiis verus athleta Dei[v] insisteret, atque in hac gravitate permanenti mundus illi mortuus fieret, et ipse mundo; adveniente die sancto[w] pentecosten[x], gratia Spiritus sancti, quae in eadem festivitate super apostolos effusa est, etiam[y] mentem illius, ut credimus, illustrante[z] atque exhilarante[*], visum est illi eadem nocte, quod[a] casu subitaneo mori deberet[b] et in ipso mortis articulo sanctum Petrum apostolum et beatum Iohannem baptistam in adiutorium sibi invocasset[c]; cumque anima, ut ipsi videbatur, egrederetur a corpore, ac statim in alia pulcherrima specie[d] corporis omni mortalitate ac sollicitudine[e] carentis appareret, sub eodem momento mortis et admirationis apparuerunt praefati viri. Quorum unus erat senior, cano capite, capillo[f] plano et spisso, facie rubenti, vultu subtristi, veste candida et colorata, statura brevi, quem ipse sanctum Petrum esse nemine narrante statim cognovit[g]. Alius vero iuvenis erat, statura procerior, barbam emittens, capite subfusco atque subcrispo, facie macilenta, vultu iocundo[h], in veste serica, quem ille sanctum Iohannem esse[i] omnino credidit. Hi itaque eum hinc inde[k] circumstiterunt[l]. Porro anima eius egressa, statim in immensa claritate, qua totus mundus implebatur, sibi videbatur esse: per quam illum[m] claritatem, nullatenus in aliquo laborantem, sancti supradicti miro et ineffabili modo ducentes, cum pervenissent ad locum quemdam, quem ipse ignem purgatorium esse, nemine narrante, certissime sciebat, ibi eum dimiserunt. Ubi cum multa passus esset, praecipue tamen tenebras densissimas pressurasque inmanissimas et suffocationes visus est tolerasse; atque omni memoria ablata, hoc[n] solum vix cogitare[o] sufficiebat, quomodo tam immanis posset aliqua[p] existere poena. Cumque ibi per[q] triduum, ut ipse putabat, cruciaretur[r], quod spatium illi mille annis longius propter immensam poenam visum est: rursum[s] redeuntes iam supra[t] dicti[u] viri iterumque illum hinc inde circumstantes, et longe maiori quam prius alacritate laetantes, atque in omnibus multo suavius incedentes, per maiorem, si dici possit, claritatem, gressu[v] immobili sine via corporea ambulantes ducebant. Et ut verbis ipsius utamur, *Videbam*, inquit, *a longe diversos sanctorum*[w] *ordines, quosdam vicinius, quosdam vero longius ab oriente assistentes, ad orientem tamen respicientes. Ipsumque qui in oriente apparebat collaudantes, quidam submissis capitibus, quidam supinis vultibus, tensisque*[x] *mani-*

a) ac - - custodire *deest* 4. b) quicunque fuerit hisce delectatus 4. c) igitur 4. d) devitare 4. e) arctius 4. 5. 6. f) mutatus est in al. convers. 4. g) post haec *deest* 4. h) suprepente 4. subrepente 5. 6. i) vigore 4. k) vero *deest* 4. l) cum 4. m) domni *deest* 4. domini 5. 6. n) Caroli 4. o) audisset 4. p) regna laudabiliter 4. q) audierat 2. 5. 6. r) atque horrore *deest* 4. s) genitricis 2. 4. 5. 6. t) servitutem 4. u) dedit 4. v) Domini 4. w) sancto *deest* 4. x) *ita et* 2. pentecostes 4. 5. 6. y) etiam *deest* 4. z) illustravit 4. *) exhilaravit 4. a) quod *deest* 4. quod quasi 2. 5. 8. b) debere 4. c) invocasse 4. d) aliam pulcherrimam speciem 4. e) ac sollic. *deest* 4 f) pallio *ms. Lambecii.* g) agnovit 2. h) iucundo 4. i) esse *deest* 4. k) eum undique 4. l) circumsteterunt 2. 4. 5. 6. m) claritatem illum 2. 4. 5. 6. n) haec 2. 4. 5. 6. o) solum excogitare 4. p) aliqua *deest* 4. q) ibi *deest* 2. 4. 5. ibi per *deest* 6. r) ibi cruc. 2. 4. 6. 6. s) rursus 4. t) supra *deest* 2. 4. 5. 6. u) praedicti 4. v) gressum 4. w) sociorum 4 x) pansisque 5. 6.

bus adorabant. Cumque pervenissemus ad locum orientis, ecce viginti et quattuor se-
5 *niores, secundum quod in Apocalipsi*[a] [5] *scriptum est, in sedibus sedentes, servato introitu amplissimo, apparuerunt; qui et ipsi reverenter ad orientem respectantes*[b], *ineffabiles Deo*[c] *laudes promebant. Laudes vero in commune canentium suavissimam mihi refectionem ingerebant, sed post reversionem ad corpus retineri nullo modo potuerunt*[d]. *In ipso vero orientis loco erat splendor mirabilis, lux inaccessibilis nimiae atque*[e] *immensae claritatis, cui inerat omnis color praetiosissimus, omnisque iucunditas. Omnes vero sanctorum*[f] *ordines, qui undique laetantes circumstabant, ab ipso gaudium hauriebant; qui splendor tantae magnitudinis erat, ut nec initium eius, nec finem contemplari valerem. Et cum circumquaque*[g] *longe vel prope respicere possem, in ipsa immensitate luminis, quid*[h] *intus haberetur contemplari non poteram, sed tantum superficiem cernebam*[i], *ipsum tamen inibi esse credebam*[k], *de quo Petrus*
6 *ait: In quem desiderant angeli prospicere*[6]. *Ab ipso namque claritas immensa*[l] *procedebat, ex qua omnis longitudo et latitudo sanctorum*[m] *illustrabatur*[n]. *Ipse quoque quodam modo*[o] *erat in omnibus, et omnes in eo, ipse omnia*[p] *exterius circumdabat, ipse omnes interius satiando regebat, ipse superius protegebat, ipse inferius sustinebat*[q]. *Sol vero et luna nequaquam lucebant ibi, nec coelum ac terra ibidem visa sunt. Sed neque ipsa claritas talis erat, quae oculos contemplantium impediret, sed quae oculis gratissima existeret, mentesque cunctorum suavissime satiaret*[r]. *Et cum seniores sedentes dixerim, in ipso quodam modo sedebant. Nam nihil corporeum erat ibi; sed erant cuncta incorporea, licet speciem corporum habentia et ideo ineffabilia. Circa sedentes vero splendor ab ipso procedens; similis arcui nubium tendebatur*[s]. *Cum itaque a praefatis viris coram hac immensitate luminis, ubi mihi maiestas omnipotentis Dei, nemine monstrante, esse videbatur, praesentatus fuissem ipsisque mecum pariter adorantibus adorassem*[t], *vox suavissima, omni sonoritate clarior, quae mihi omne quoque saeculum visa est implevisse*[u], *ab eadem maiestate procedens, ad me facta est, dicens: Vade, et martyrio coronatus ad me reverteris*[v]. *Ad quam vocem omnis conventus sanctorum*[w] *Deum hinc inde*[x] *laudantium conticuit, atque submissis vultibus adoravit. Denique speciem, a qua haec vox formata esset*[y], *prorsus non vidi. Post quam vocem tristis factus, quia ad saeculum redire compellebar*[z], *sed de*[*] *revertendi promissione securus, cum praedictis ductoribus exinde remeabam: qui mecum, tam euntes quam redeuntes, nihil locuti sunt; sed tam pio*[a] *affectu in me respiciebant, quemadmodum mater unicum filium contemplatur. Sicque ad corpus redii. In eundo vero ac redeundo, nec labor erat, nec mora, quia quo tendebamus, statim aderamus. Et licet aliqua visus sim*[b] *de tanta dulcedine dulcedinum enarrasse; fateor tamen, quia nequaquam stilus tanta exprimere potuit, quanta animus sentit; sed nec ipse animus sentit, ut fuit: quia illud esse mihi videbatur, quod oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit.* Ex hac itaque visione, quam sicut ipse dictaverat, verbis illius enarravimus, praefatus servus Dei et perterritus et consolatus, coepit se sollicitius in divino exercere timore, bonisque operibus de die in diem ardentius inhaerere, spemque de Dei misericordia praesumere, quod[c] qualibet[d] ipse disponeret occasione, ut ad martyrii palmam posset pertingere. Quod tamen quia corporaliter gladio imminente non contigit[e], qualiter in mortificatione[f] crucis, quam iugiter in suo corpore pro Christi nominis honore portavit, Deo miserante comple-
7 tum sit[g], cum de obitu illius narrare[h] coeperimus, latius explicabimus[7].

4. Post haec vero cum magister fuisset scolae[i] ad sanctum Petrum, eundo vel redeundo ad claustram[k], consuetudinem sibi fecerat[l] in oratorio beati baptistae[m]

a) apocalypsi 2. 4. 5. 6. b) respicientes 4. c) Domini 5. 6. d) retinere — poteram 4. 5. 6. retineri — — potueram 2. e) nimiae atque *deest* 4. f) sociorum 4. g) et circumquaque cum 4. h) quod 4. i) tamen superficiem cernerem 4. k) tamen Iesum credebam 4. l) immensa *deest* 4. m) sociorum 4. n) illuminabatur 4. o) quodam modo *deest* 4. p) omnes 2. 4. 5. 6. q) sustentabat 4. r) sed quae oculos gratissime satiaret 2. 4. 5. 6. *media desunt.* s) *Tres periodi:* Et cum seniores *usque ad* nubium tendebatur. *desiderantur* 3. 4. t) ipsisque — adorassem *deest* 2. 4. 5. 6. u) quia mihi omne seculum uisa est impleuisse 2. quia mihi omni solui uisa e. i. 3a. quia mihi visum est omne sec. impl. 4. quia mihi omne seculum visa est complevisse 5. 6. v) et ad me revertere 4. *media desunt.* w) sociorum 4. x) inde *deest* 4. y) denique haec vox a quo formata est 4. z) compellabar 4. *) de *deest* 4. a) tamen pro 4. b) sum 4. c) quam 4. d) quadam 5. 6. e) contingit 3a. 4. f) qualiter mortificatio 3a. g) est 4. h) obitu eius narrare incoeperimus explicabimus 4. i) scholae 4. 5. 6. k) claustrum 2. 3a. 4. 5. 6. l) faceret 3a. faciebat 4. m) beati Io-

5) Apocal. IV, 4. 6) 1. Petr. I, 12. 7) v. infra c. 40.

Ioannis precibus[*] secretius insistere. Itaque post duos annos superioris visionis, quadam nocte visum est ei, quod ad idem oratorium causa[a] orandi divertisset. Cumque ab oratione surrexisset, ecce vir per ostium veniebat, statura procerus[b], iudaico more vestitus, vultu decorus. Ex cuius oculis splendor divinitatis velut flamma ignis radiabat. Quem, intuitus, omni cunctatione postposita Christum dominum esse credebat, atque procurrens ad pedes eius corruit. Cumque prostratus in facie iaceret, ille[c] ut surgeret imperavit; cumque surgens[d] coram illo reverenter astaret, atque prae nimio splendore ex oculis eius emicante in faciem illius[e] intendere non valeret, blanda voce ipsum allocutus est dicens[f]: Dic, ait, iniquitates tuas, ut iustificeris. Cui Dei servus respondit: Domine, quid necesse est tibi dicere? Tu omnia nosti, et nihil te latet. Ille autem subsecutus ait[g]: Scio quidem[h] omnia, sed ideo volo, ut confiteantur mihi homines peccata sua, ut remissionem accipiant. Cui cum omnia, quae ab infantia gesserat indicasset, et illo post haec in orationem prostrato ipse erectus astaret[k], dixit: Noli timere, quia[l] ego sum qui deleo iniquitates tuas. Post quam[m] vocem ille[n] qui apparuerat recessit. Et vir Dei excitatus a somno, de fiducia remissionis peccatorum suorum confortatus, immenso tripudiabat gaudio.

5. Quo etiam tempore contigit, quod vestrae reverentiae notissimum est, ut quidam puerulus in scola, Fulbertus nomine, a socio suo tabula percussus ad mortem[o] usque perductus sit. Pro qua re praedictus servus Dei nimium tristis effectus est, quod sub cura magisterii sui tanta neglegentia inter subditos[p] sibi acciderit. Verum appropinquante hora exitus ipsius pueri, vir Dei forte sopori[q] deditus lectulo incubabat[r]; cum ecce vidit in somnis[s] ipsius animam a corpore sublatam angelico ministerio ad coelum deferri; se quoque miro et ineffabili mysterio[t], Deo disponente, pariter comitari. Cumque caeli[u] secreta penetrassent, pueri praefati animam in quandam purpuream mansionem conspexit introduci, et inter[v] agmina martyrum collocari; ibique ei datum est agnovisse, quod, quia ipse puer[w] vulnus sibi illatum satis patienter tulit et animam fratris usque ad mortem diligens pro percussore suo nimium benigne intercessit[x], patientiam et benignitatem eius divina remunerante pietate, inter martyrum choros deputatus sit[y]. Hoc autem tam celeri visu[z] in hora mortis eius ei demonstratum est, ita ut, dum adhuc in his moraretur[*], venerandus pater Witmarus[a], qui cum eo tunc[b] scolam puerorum regebat, et huius rei testis praesens adest[8], cum, pro hoc ipso illum[c] excitans, obitum discipuli nuntiaret, ille se hoc 8 quoque[d] ante scire responderit, quod profecto Domini gratia causa[e] consolationis ei videre concessit, ut, quia pro hac re nimium tristabatur, ex salute pueri maestitiam sui relevaret animi.

6. His itaque[f] et aliis quamplurimis revelationibus et visionibus vir Dei coelitus inspiratus, quanta inter vos postmodum gratia sanctitatis ac bonitatis excreverit, vestrorum[g] qui tunc affuere melius testimonio comprobabitur. Nobis autem ea[h], quae apud nos[9] gesta sunt, narrare cupientibus, primo indagandum videtur propter eos, 9 qui huius rei forte minus conscii sunt, qua occasione a loco stabilitatis suae huc secesserit, et cum apud vos Deo oblatus sit, ibique oboedientiam promiserit, quo instinctu cuiusque rei dispositione[i] ad has partes emigraverit atque ad episcopatus officium apud nos sublimatus sit. Hoc autem ideo[k] scribere necessarium duximus, ne forte aliquis levitati assignet[l], quod vir Dei divinae compunctionis instinctu et peregrinationis amore[m] pro salute animarum suscepit. Coeptum est itaque olim in his partibus, videlicet Saxoniae, monasterium fieri, quod auctoritate et magisterio sanctitatis

hannis 2. sancti Ioannis baptistae 4. B. Ioannis baptistae 5. *) precibus *excidit* 6. a) orandi causa 4. b) procera 4. c) ille *deest* 4. d) surgeret et 4. e) eius 2. 3a. 4. 5. 6. f) voce locutus est ad eum dicens 4. g) ait *deest* 4. h) inquit 4. i) oratione 3a. 4. k) astans 4. l) quia *deest* 4. m) hanc 4. n) ille *deest* 4. o) usque ad mortem 4. p) inter subditos *deest* 4. q) sopore 1. r) loculo incumbebat 4. s) in corpore et in somnis 4. t) *ita et* 3a. ministerio 2. 4. 5. 6. u) coelorum 4. v) ibi inter 4. w) puer ille 4. x) intercesserit 4. y) est 3a. 4. z) tam celerius 2. 3a. 4. 5. 6. *) dum is adhuc moreretur 5. 6. a) Withmarus 3a. Wichmarus 4. b) tunc *deest* 4. c) ipsum 4. d) quoque *deest* 4. e) consolationis causa 4. f) ergo 4. g) virorum 4. h) ea *deest* 4. i) cuiusque rei dispositione *deest* 2. 3a. 4. 5. 6. k) ideo *deest* 4. l) forte levitati quis assignet 4. m) amorem 4.

8) in Corbeia nova. Witmarum, quem in vivis fuisse cum Rembertus hunc libellum conscriberet, et cap. 10. arguit, suum vocant Corbeiae novae monachi in chronico Corbeiensi, quod Wedekindo (Noten *etc.* 1821.) debemus, ad a. 831. 9) v. supra not. 4).

vestrae[a], et primo fundatum, et succedenti tempore Deo donante feliciter[b] consum-
matum est, nomenque mutuatum a loco habitationis vestrae accepit, ut vocaretur no-
10 va Corbeia[10]. Ad hunc ergo locum[c] Dei famulus una cum aliis fratribus vestris pri-
mo directus est, ut inibi officio fungeretur docendi. In qua re ipse per omnia[d] tam
probabilis et acceptus inventus est, ut omnium electione publice quoque[e] in ecclesia
verbum Dei populis praedicaret. Sicque factum est, ut eiusdem loci ipse primus et
magister scolae, et doctor fieret populi.

7. Post haec vero contigit, ut Herioldus quidam rex, qui partem tenebat Da-
norum[f], ab aliis ipsius provintiae regibus odio et inimicitia conventus, regno suo
expulsus sit. Qui serenissimum adiit imperatorem Hludowicum[g], postulans, ut eius
auxilio uti mereretur, quo regnum suum denuo evindicare valeret. Qui eum[h] secum
detentum, tam per se quam per alios ad suscipiendam christianitatem cohortatus,
quod[i] scilicet inter eos ita maior familiaritas esse posset, populusque christianus ipsi
ac suis promptiori voluntate in adiutorium sic veniret, si uterque unum coleret Deum;
tandem gratia divina tribuente ad fidem convertit, et sacro baptismate perfusum, ipse
11 de sacro fonte suscepit, sibique in filium adoptavit[11]. Quem cum iterum ad sua re-
mittere[k] vellet, ut eius auxilio munitus regni sui fines repeteret; coepit diligentius
quaerere, si quem inveniret sanctae devotionis virum, qui cum eo ire posset, eique
continuo adhaereret, fieretque illi et suis ad corroborandam suscipiendamque fidem
Domini magister doctrinae salutaris[l]. De hoc itaque praedictus Augustus in publico
conventu optimatum suorum cum sacerdotibus suis ceterisque fidelibus[m] tractare coe-
pit, et[n] ut sibi aliquem ad tale opus et voluntarium et condignum invenirent, solli-
citius[o] omnes rogare. Quod cum universi abnuerent, nullatenus se quemquam[p] scire
dicentes[q] tantae devotionis virum, qui peregrinationem tam periculosam pro Christi
nomine suscipere vellet; extitit tunc temporis venerabilis abbas monasterii vestri[r]
Wala[s], qui memorato[t] imperatori dixit, unum se scire monachum in monasterio
12 suo[12], qui multo ardore circa divinam religionem ferveret, ac pro Dei nomine multa
pati desideraret. Cuius quoque pariter[u] institutionem ac mores laudavit, et quod ad
hoc opus satis esset idoneus indicavit; se tamen[v] nescire testatus est, utrum ad hanc
peregrinationem tolerandam voluntarius esset. Quid plura? iubente rege evocatur ad
palatium[w]: cui abbas cuncta quae acta et dicta[x] sunt retulit[y], et ad quid vocaretur
aperuit. Qui se ad Dei servitium in omnibus, quae ei[z] causa obedientiae iniungeren-
tur, paratum esse respondit. Deductus itaque ad praesentiam Augusti, cum ab ipso
interrogaretur, utrum[*] pro Dei nomine, causa in gentibus Danorum euangelium prae-
dicandi, comes[a] fieri vellet Herioldi? omnino se velle constanter respondit. Cui etiam[b]
cum abbas intulisset, nullatenus se tantum onus iubendo illi imponere; si ipse tamen
hoc sua sponte eligeret, sibi gratum esse, et suae auctoritatis ei licentiam dare. Quod
ille nihilominus se et[c] eligere et modis omnibus perficere[d] velle respondit. Denique
cum haec publice protestarentur[e], essetque cognitum omnibus, qui in domo conver-
sabantur abbatis, coeperunt multi tantam eius admirari immutationem[f]; quod scilicet
relicta patria et propinquis suis, fratrum[g] quoque[h], cum quibus educatus fuerat, dul-
cissima affectione, alienas vellet expetere nationes, et cum ignotis ac barbaris conver-
sari. Multi quoque eum super hoc detestari et improperiis lacessire[i], quidam a pro-
posito revocare conabantur: sed vir Dei in coepta voluntate immobilis permanebat.
Denique cum abbas per dies singulos ad palatium iret, ipse domi residens consortia

a) magisterio vestro 4. b) feliciter *deest* 4. c) Ad hoc coenobium 4. d) per omnia *deest* 4. e) quoque *deest* 4. f) regni Danorum 7. g) *ita constanter* 1. Lhudouuicum 2. Ludovicum 3a. 4. 5. 6. h) cum 4. i) quo 5. 6. 7. k) reducere 7. l) salvatoris 4. m) sacerdotibus ceterisque fidelibus suis 2. 4. 5. 6. 7. n) et *deest* 4. o) sollicitus 4. 6. p) quicquam 4. q) dicentes *deest* 7. r) vestri *excidit e cod.* 1. s) Walo 2. 4. t) memorato *deest* 4. u) cuiusque pariter 5. 6. 7 v) sed tamen se 4. w) evocatus est ad palatium Anscharius 5. 6. 7. x) et dicta *deest* 5. 6. 7. y) dictaque erant simul retulit 4. z) in 5. 6. 7. *) si 4. a) praedicandi in g. Dan. comes 4. b) cum etiam 4. c) et *deest* 4. d) se perficere 4. e) protestaretur 4. f) mutationem 4. g) fratrumque 4. h) quoque *deest* 4. i) *ita* 1. 2. 7. lacessere 5. 6.

10) Corbeia nova fundata a 822. 11) Baptizatus est hic Haraldus, quem Haraldi *Klakii* nomine falso nunc celebrant, a. 826. 12) Corbeia vetere. Sed quid hoc ad Anscharium, quem modo in Corbeia nova scholam obeuntem vidimus? Scilicet monere nos debebat Rembertus, Anscharium a. 825 per Adelhardum abbatem ad Corbeiam matrem reductum fuisse. Chron. Corb. (ap. Wedekindum Noten etc.) a. 825. 827.

omnium fugiebat, et in quadam vinea iuxta posita solitarium sibi locum eligens, orationi et lectioni vacabat. Erat autem tunc ibi etiam cum domno[a] abbate quidam frater[b] monasterii vestri nomine Autbertus[13]. Qui cum eum nimis sollicitum ac tristem et cotidie secretim sibi[c] consistere, et nullius consortio vel colloquio uti videret, coepit ei compati, et quadam die pergens ad locum ubi in supra dicta vinea solus sedebat, coepit ab eo inquirere, utrum veraciter peregrinationem illam vellet suscipere? Qui, sperans eum hoc non ob compassionem[d], sed propter astutiam magis inquirere, respondit: Quid vobis curae est super hoc? Nolite mentem meam tali inquisitione conturbare. Ille vero nihil omnino se deceptionis in hac re praetendere[e] testabatur; sed magis veraciter scire velle, utrum ille in proposita voluntate disponeret perseverare? Tunc ipse congratulans eius benivolentiae, respondit: Ego[f] interrogatus sum, si pro Dei nomine vellem in[g] gentes ire paganas[h] ad praedicandum evangelium Christi? cui propositioni ego nequaquam reniti ausus sum, immo totis viribus exopto, ut mihi ad hoc copia detur eundi, nullusque ab hac intentione mentem meam immutare poterit. Tunc praefatus frater ei respondit: Et ego te numquam patiar solum ire, sed pro Dei amore tecum proficisci cupio, tantum ut domni abbatis mihi licentiam impetres. Firmata itaque inter eos hac religiosa[i] conventione[k], redeunti abbati ipse obvius astitit, et quod sibi socium inventum haberet, qui huius profectionis comes esse voluntarius vellet, indicavit. Cuius personam cum abbas inquireret[l], et ille fratrem Autbertum nominaret, multo miraculo obstupuit, nequaquam putans eum, qui et nobilis prosapiae in saeculo, et apud eum tunc familiaris, ac post ipsum domus eius procurator habebatur, talia velle. Advocatum tamen eum super hoc interrogavit. Qui respondit, nequaquam se pati posse, ut ille solus iret; sed pro Christi nomine se velle ei solatio et adiutorio fieri, si suam et fratrum haberet licentiam. Cui domnus abbas, se daturum licentiam, si ille spontanee hanc profectionem eligeret, respondit; nullum tamen eis ex familia sua comitem ad obsequium servitii deputaturum, nisi forte ipsi aliquem ad hoc provocare possent, ut sua sponte cum eis ire vellet. Hoc autem venerabilis abbas non de inaffectione faciebat, sed quia abominabile eo tempore[m] et iniustum videbatur, ut quis invitus inter paganos conversari cogeretur[n].

8. Post haec itaque ambo deducuntur ad regem; quorum voluntati et desiderio ipse condelectatus, dedit[o] eis ministeria ecclesiastica[14, p], et[q] scrinia atque tentoria, caeteraque subsidia, quae tanto itineri videbantur necessaria, et cum praefato Herioldo ire praecepit: denuncians ut eius fidei maximam impenderent sollicitudinem, eumque et suos qui simul baptizati fuerant, pia exhortatione ne ad pristinos reducerentur diabolo instigante errores, continue roborarent[r]; simulque etiam alios ad suscipiendam christianam religionem verbo praedicationis strenue commonerent. Dimissi itaque ab imperatore nullum habuerunt socium, qui eis aliquid servitii impenderet, quoniam nemo ex familia abbatis cum eis sua sponte ire, nec ille quemquam ad hoc invitum volebat cogere. Herioldus quoque, cui commissi fuerant, adhuc rudis et neophitus[s], ignorabat qualiter servi Dei tractari debuissent. Sui quoque tunc nuper conversi et longe aliter educati, non multa super eos cura intendebant. Cum gravi itaque difficultate hanc suscipientes peregrinationem, pervenerunt Coloniam, ubi tunc temporis venerandus antistes Hadebaldus[t] compatiens eorum necessitati, dedit eis navem optimam, ubi sua reponerent, in qua erant duae mansiunculae satis oportune[u] praeparatae. Hanc itaque praedictus Herioldus conspiciens, elegit ipse in eadem navi cum illis manere, ut ipse una et illi altera[v] potirentur mansiuncula; sicque inter eos familiaritas coepit et benivolentia crescere; sui quoque exhinc servitium eis diligentius

a) erat autem etiam tunc cum domno 5. 6. 7. b) erat autem tunc quidam ibi cum abbate frater 4. c) cot. secr. ibi 2. quot secretum ibi 4. quotidie secretius sibi 5. 6. 7. d) eum non compassione hoc 4. e) protendere 5. 6. 7. f) ego *deest* 4. g) inter 4. h) gentes peregrinas ire 5. 6. 7. i) tam religiosa 2. k) contentione 7. l) requireret 5. 6. 7. m) eo tempore *deest* 5. 6. 7. n) videretur 7. o) *ita* 2. 4. desid. condelectatus, ipse dedit 5. 6. 7. ipse *excidit* 1. p) eis et eccles. minist, 5. 6. 7. q) et *deest* 2. r) laborarent 5. 6. 7. s) neophytus 4. 5. 6. 7. t) Hadeboldus 2. 4. 5. 7. Hadelbodus 6. u) *ita* 1. 2. 3. optime 4. 5. 6. 7. v) ut ipsi una et altera 4.

13) imo *novae* Corbeiae monachus fuit Autbertus. Chron. Corb. a. 827. 830. 14) vasorum et vestimentorum necnon librorum apparatus ad ministeria ecclesiastica obeunda. cf. cc. 14 et 16. Proprio nomine *capella*.

15 impendebant. Inde egressi per Dorstatum[15][a], et vicinia[b] Fresonum[c] transeuntes, ad confinia pevenerunt Danorum, et quia interdum pacifice in regno suo Herioldus rex
16 consistere non poterat, dedit ei memoratus Augustus ultra Albiam beneficium[16], ut si quando ei necessarium esset, ibi subsistere posset. Praefati itaque servi Dei cum eo positi et[d] aliquando inter christianos, aliquando inter paganos constituti, coeperunt verbo Dei insistere, et quoslibet poterant ad viam veritatis monere[e]. Multi etiam exemplo et doctrina eorum ad fidem convertebantur, et crescebant cotidie, qui salvi fierent in Domino. Ipsi quoque divino inspirati amore, ad promulgandam devotionis suae religionem coeperunt curiose pueros quaerere, quos emerent, et ad Dei servitium educarent. Praefatus quoque Herioldus ex suis aliquos sub eorum cura erudiendos posuit: sicque factum est, ut scolam inibi parvo tempore statuerint duodecim aut eo amplius puerorum. Alios quoque hinc inde sibi asciverunt servitores, et adiutores; coepitque eorum fama et religio in Dei nomine fructuosius crescere. Cum itaque in hoc sancto proposito biennio aut eo amplius morarentur, contigit iam dictum fratrem Autbertum infirmitatis gravari molestia. Qua de causa inde ad novam Corbeiam deductus, languore diutino[f] ingravescente, foelici, ut credimus, transitu in tempore paschae, sicuti et ipsi antea a[g] Domino revelatum fuerat, diem inibi clausit ex-
17 tremum[17].

9. Interim vero contigit legatos Sueonum ad memoratum principem venisse Hludowicum, qui inter alia legationis suae mandata clementissimo Caesari innotuerunt: esse multos in gente sua, qui christianae religionis cultum suscipere desiderarent, regis quoque sui animum ad hoc satis benivolum, ut ibi sacerdotes Dei esse permitteret; tantum eius munificentia mererentur, ut eis praedicatores destinaret idoneos. Quod[h] religiosissimus[i] audiens imperator, plurimum exhilaratus, denuo quaerere coepit, quos in illas partes dirigeret, qui probarent, utrum populus ille ad credendum paratus esset, sicuti missi illi intimaverant, et cultum religionis christianae illis tradere inciperent. Unde factum est, ut iterum cum memorato abbate vestro serenissimus imperator tractare coeperit, si quem forte de suis monachis[k] invenire posset, qui pro Christi nomine in illas partes ire vellet, aut certe qui cum Herioldo
18 moraretur, et is qui cum eo[18] erat servus Dei Anskarius illam susciperet legationem. Qua de re contigit, ut regio iussu ab hinc ad palatium vocaretur; cuique[l] denuncia-
19 tum est, ne se raderet[m][19] antequam ad praesentiam imperatoris veniret. Vir autem Dei ad quid vocaretur omnino[n] praenoscens, coepit toto cordis fervore in amore Dei exardescere et omne gaudium existimare, si lucrandis sibi animabus liceret insistere. Si quid quoque in huiusmodi profectione contrarietatis sive adversitatis ei potuisset accidere, proposuit animo patienter pro Christo[o] tolerare, nihilque dubietatis in corde pro tali gerebat opere, quoniam visionis divinae, quam ante praeviderat, consolabatur munere. Siquidem tempore supradicto, cum apud vos moraretur et iam duabus visionibus coelitus inspiratus haberetur, quadam nocte visum est ei, quod devenisset in quandam domum, ubi plures ex ordine praedicatorum ad praedicandi officium praeparati astabant[p], coram quibus subito in excessu mentis raptus, videbat immensi luminis claritatem, super solis radium, de coelo emissam se circumfulsisse; cumque miraretur, quid hoc esset, vox quoque pene similis illi, quam in prima visione se audisse narraverat, facta est ad eum, dicens: Dimissum est peccatum tuum. Cui ille,

a) *ita et* 7. Dorstratum 2. 5. 6. a) vicina 5. 6. c) Frisonum 5. 6. 7. d) et *deest* 4. 5. 6. 7. e) movere 4. f) divino 7. g) sicut et ipsi ante a 4. h) quos 5. 6. i) religiosissime 2. k) monachus 4. l) eique 4. m) traderet 4. *nescio an e coniectura Lambecii. Langebeckius coniecturam suam* tardaret *etiam in textum recepit. At lectionem* raderet *tuetur concordia codicum et sensus probabilis.* n) omnino *deest* 4. o) tolerare pro Christo 4. p) adstabant 5.

15) Wyk te Duerstede. 16) i. e. beneficium in *Nordalbingia*; is enim constat Remberto usus loquendi cf. vel c. 22. Caeterum veterem de hoc beneficio, quodnam fuerit, rixam, de qua fuse Langebekius, instaurare, vix huius loci. Equidem Rimbertum, quem plura fefellerunt, memoria lapsum puto, supra Albiam beneficium vocantem, quod infra Albiam esset. Partem Frisiae fuisse et comitatum quidem Rustringensem, testantur cum Thegano Einhardi Annales a. 826. 17) De Autberto a. 827. cum Anschario in Daniam profecto, a. 830 reduce et feria I paschatos emortuo, digna utique, quae cum Remberti relatu conferantur, tradit saepe laudatum chronicon Corbeiense a. 830. 18) Herioldo. 19) ne renovandae quidem tonsurae vacaret, h. e. quantocius veniret.

divino ut credimus spiritu afflatus, respondit dicens: „Domine quid vis ut faciam?“
Et iterum vox sonuit, dicens: „Vade, et annuncia gentibus verbum Dei.“ Hanc itaque
visionem servus Dei pertractans animo, laetus gaudebat in Domino, videns iam ex
parte completum quod sibi imperatum fuerat, et ad maiorem laboris sui cumulum
etiam Sueonibus verbum Dei annunciare cupiens. Cum itaque ante praesentiam Cae-
saris adductus, interrogatus ab eo fuisset, utrum legationem illam suscipere vellet?
libera voce respondit: Se paratum ad omnia, quae illi pro Christi nomine sua aucto-
ritate decrevisset iniungere.

10. Tunc Dei ordinante providentia socium illi ex vestra fraternitate venera-
bilis abbas invenit nonnum Witmarum[a] tanto operi satis et[b] condignum et volunta-
rium. Porro cum Herioldo esse disposuit patrem devotissimum Gislemarum, fide et
operibus bonis probatum atque in zelo Dei ferventissimum. Suscepit itaque legatio- 831
nem sibi a Caesare iniunctam, ut in partes iret Sueonum, et probaret, utrum populus
ille ad credendum paratus esset, sicut missi supradicti innotuerant. In qua legatione
quanta quamque gravia perpessus sit mala, melius ipse qui interfuit praedictus pater
Witmarus[c] intimare poterit[20]. Nobis hoc tantum narrasse sufficiat, quod dum in me- 20
dio fere essent itinere, in pyratas[d] offenderunt. Et cum negociatores, qui cum eis
ibant, se viriliter defenderint, et primo quidem victoriam caeperint, in secundo ta-
men ab eisdem pyratis[e] devicti ac superati sunt, ita ut naves et omnia quae habebant
eis tulerint, et ipsi vix pedibus ad terram fugientes evaserint. Ibi itaque et munera
regia, quae illuc deferre debuerant, et omnia quae habuerant perdiderunt; excepto
parum quid, quod[f] forte prosilientes e navi secum auferre et asportare poterant[g].
Inter quae et pene quadraginta libros, quos ad servitium Dei sibi aggregaverant, illis
diripientibus amiserunt. Hoc itaque facto, cum quidam reverti, quidam in antea ire
disponerent, servus Dei a coepto[h] itinere nulla ratione flecti potuit. Quin potius in
Dei ponens arbitrio, quid illi contingeret, nequaquam redire disposuit, antequam nutu
Dei dinosceret, utrum in illis partibus licentia praedicandi fieri posset.

11. Cum gravi itaque difficultate pedibus post haec[i] per longissimam viam in-
cedentes, et, ubi congruebat, interiacentia maria navigio transeuntes, tandem ad por-
tum regni ipsorum, qui Birca[21] dicitur[k], pervenerunt; ubi benigne a rege eorum[l], 21
qui Bern[m, 22] vocabatur, suscepti sunt, missis eius referentibus, qua de causa advene- 22
rint. Cognita itaque legatione eorum, et cum suis de huiusmodi negotio pertractans
fidelibus, omnium pari voto atque consensu dedit eis licentiam ibi manendi, et euan-
gelium Christi praedicandi[n], concessa libertate, ut quicumque vellent, eorum doctri-
nam expeterent. Itaque alacri corde servi Dei, videntes prospere sibi ea quae opta-
verant[o] successisse, populis ibi constitutis verbum salutis annunciare coeperunt. Plu-
res quoque erant, qui eorum legationi[p] favebant, et doctrinam Domini libenter au-
diebant. Multi etiam apud eos captivi habebantur christiani, qui gaudebant iam tan-
dem se mysteriis[q] divinis posse participari[r]. Probatumque est ita omnia veraciter
constare, sicuti missi ipsorum serenissimo Caesari innotuerant, et baptismi gratiam
nonnulli devote expetebant. Inter quos etiam praefectus vici ipsius et consiliarius re-
gis admodum illi amabilis Herigarius[23] nomine sacri baptismatis donum suscepit, at- 23
que in fide catholica firmissimus extitit. Ipse namque in haereditate sua non multo
post ecclesiam fabricavit, et in Dei servitio semetipsum religiosissime exercuit. Cu-
ius[s] viri diversa extant praeclara insignia, et eius invictae fidei multa probantur in-
dicia, quae in sequentibus evidentius exponemus.

a) nomine Wittmarum 2. 4. 5. 8. 9. nonnum W. 6. nonum Wimarum 7. b) *deest* et 4. 5. 6. 10. c) predictus Wimarius 4. praed. pater Wimarus 7. d) piratas 2. 4. 5. 6. 7. e) piratis 2. 4. 5. 6. 7. f) excepto parvo, quod 4. g) poluerant 4. h) accepto 4. i) post *excidit* 4. post hoc 5. 6. k) qui dicitur BYRCA 2. Byrca 4. 5. 6. 7. l) eorum *deest* 4. m) Bem. 7. n) ibi praed. 4. o) optaverunt 7. p) legatione 4. q) ministeriis 2. r) participare 4. s) Huius 4.

20) cf. not. 8. Iter in Sueciam susceptum a. 831. Interim in Dania Anschario successit Gislemarus. Chron. Corb. 21) Birca, vicus et portus Sigtunensium (c. 19.) in Maelari lacu, in vicinia urbis antiquae Sigtunae, ad quam Taciti Sithones, Germ. c. 45. haud absurde retuleris. Situm testatur Adamus Bremensis (p. 62. Lindenbrog.), qui desolatam vidit Bircam, cuius nomen hodieque insula Biörkö retinere videtur. 22) *Biörn.* Biörno Hangensis is fuit, Erici Upsaliensis frater, si Hervarar-Sagae Islandorum credamus. 23) *Hergeir.*

832 24 12. Peracto itaque apud eos altero dimidio anno[24], praefati servi Dei cum certo suae legationis experimento et cum litteris regia manu more ipsorum deforma- 25 tis[25], ad serenissimum reversi sunt Augustum. Qui honorifice, et cum maxima pietatis benivolentia ab eo suscepti, narraverunt[a], quanta Dominus secum egerit, et quod ostium fidei in illis partibus ad vocationem gentium patefactum fuerit. Hoc itaque devotissimus audiens imperator, immenso laetificabatur gaudio, pariterque recolens, quae iam olim apud Danos circa Dei cultum concoepta[b] fuerant, et laudes ac gratias omnipotenti Deo referens, ardore fidei succensus, quaerere coepit, quomodo in partibus aquilonis, in fine videlicet imperii sui, sedem constituere posset episcopalem, unde congruum esset episcopo ibi consistenti, causa praedicationis illas frequentius adire partes et unde etiam omnes illae barbarae nationes facilius uberiusque capere valerent divini mysterii sacramenta. Cum itaque pro huiusmodi sollicitudine cura vigilanti instaret, quibusdam fidelibus suis referentibus ei innotuit, quod quando gloriosae memoriae pater suus Karolus[c] Augustus omnem Saxoniam ferro perdomitam et iugo Christi subditam per episcopatus divisit, ultimam partem ipsius provintiae, quae erat in aquilone ultra Albiam, nemini episcoporum tuendam commisit, sed ad hoc reservare decrevit, ut ibi archiepiscopalem constitueret sedem, ex qua Domini gratia tribuente etiam successio fidei christianae in exteras proficeret nationes. Qua de re primitivam etiam[d] ibi ecclesiam per quendam episcopum Galliae Amalharium nomine consecrari fecit. Postea quoque ipsam parroechiam[e] cuidam presbytero Heridac[f] nomine specialiter gubernandam commisit, nec omnino voluit, ut vicini episcopi aliquid potestatis super eum locum haberent. Quem etiam presbyterum consecrari disposuerat episcopum, sed velocior eius de hac luce transitus hoc ne fieret impedivit. Post obitum itaque tantae memoriae Augusti, filio eius supradicto, videlicet imperatore Hludowico, in sede regni eius collocato, suggerentibus quibusdam, partem illam provinciae, quae ultra Albiam erat, in duo divisit, et duobus vicinis episcopis interim commendavit. Non enim satis attendit patris sui super hoc constitutionem, aut certe omnimodis ignoravit. Ista vero facta occasione, qua iam fides Christi in partibus Danorum atque Sueonum per gratiam Dei fructificare coeperat, cognito patris sui voto, ne quid eius studii inperfectum remaneret, una cum consensu episcoporum ac plurimo synodi conventu in praefata ultima Saxoniae regione trans Albiam in civitate Hammaburg sedem constituit archiepiscopalem, cui subiaceret universa Nordalbingorum ecclesia, et ad quam pertineret omnium regionum aquilonalium potestas ad constituendos episcopos sive presbyteros, in illas partes pro Christi nomine destinandos. Ad hanc ergo sedem dominum et patrem nostrum sanctissimum Anskarium praedictus imperator solemniter consecrari fecit archiepiscopum per manus Drogonis Mettensis praesulis et summae sanctaeque palatinae dignitatis tunc archicapellani[g], astantibus archiepiscopis Ebone Remensi, Hetti[h] Treverensi, et Otgario Magonciacensi, una cum pluribus aliis in conventu imperii praesulibus congregatis, assistentibus quoque et consentientibus ac pariter consecrantibus Helmgaudo[i] et Willerico[k] episco- 26 pis[26]; a quibus iam dictas parroechiae illius partes commendatas receperat. Et quia diocesis illa in periculosis locis fuerat constituta, ne propter barbarorum imminentem saevitiam aliquo modo deperiret, et quia omnimodis parva erat, quandam cellam in 27 Gallia Turholt[27] vocatam, ad eandem sedem perpetuo servituram, eius legationi tradidit.

a) narrav. ei 4. b) concepta 2. 4. 5. 6. c) Carolus 2. 5. 6. d) primitivam eam etiam 2. primitus etiam 5. 6. e) postea ipsam parrochiam 2. p. etiam ips. parroch 5. 6. f) Heridag 2. Heridach 5. 6. g) archicapillarii 2. h) Heti 7. i) Helingaudo 5. k) Wlgerico 7. Wilderico 4.

24) h. e. anno cum dimidio, plane nostrum *anderthalb*. Anscharius, e Suecia a. 832. redux, episcopatum Hammaburgensem, ad quem absens ab imperatore Ludovico a. 831. designatus esset, suscepit. 25) Nemo infitias eat, de *runis* hic sermonem esse, siquidem runa fit quaevis nota ligno, lapidi insculpta. Epistolae ad imperatorem, regis manu in tabellis signatae, hic vix locus. Notas regales intelligo, h. e. monogramma vel *signum* regium, ut c. 26. init., quae, testes regiae tutelae, iter per Sueciam facientibus securitati essent, fidemque reversis in imperatoris aula facerent. Perquam impeditam quaestionem de antiquitate, non tam runarum, quam literaturae runicae apud Scandinavos, haec non promovent. 26) altero Verdensi, altero Bremensi. Imperiale diploma fundationis archiepiscopatus Hammaburgensis datum 15. Maii a. 834. quod v. ap. Henschenium Act. SS. et alios. 27) *Torout*, in Flandria occidentali inter Brugas et Ipras, locus

13. Et ut haec omnia perpetuum suae stabilitatis retinerent vigorem, eum honorabiliter ad sedem direxit apostolicam, et per missos suos venerabiles Bernoldum et Ratoldum episcopos[28] ac Geroldum illustrissimum comitem omnem hanc rationem 28 sanctissimo papae Gregorio intimari[a] fecit confirmandam. Quod etiam ipse tam decreti sui auctoritate, quam etiam pallii datione, more praedecessorum suorum roboravit, atque ipsum in praesentia constitutum legatum in omnibus circumquaque gentibus Sueonum sive Danorum, nec non etiam Slavorum[b], aliarumque in aquilonis partibus gentium constitutarum, una cum Ebone Remensi archiepiscopo, qui ipsam legationem ante susceperat, delegavit: et ante corpus et confessionem sancti Petri apostoli publicam evangelizandi tribuit auctoritatem[c. 29]. Et ne horum quicquam in futurum 29 irritum fieret, omnem resistentem ac contradicentem, vel quolibet modo his sanctis studiis piissimi[d] imperatoris insidiantem anathematis mucrone percussit atque perpetua ultione reum diabolica sorte damnavit. Porro, ut praemisimus, eadem legatio auctoritate Paschalis papae Eboni Remensi archiepiscopo[30] prius commendata fuerat[e]. 30 Siquidem ipse divino, ut credimus, afflatus spiritu pro vocatione gentium, et maxime Danorum, quos in palatio saepius viderat, et diabolico deceptos errore dolebat, ferventissimo ardebat desiderio, et pro Christi nomine se suaque omnia ad salutem gentium tradere cupiebat. Cui etiam dominus imperator locum unum ultra Albiam qui vocatur Welanao[31] dederat, ut quotiens illas in partes pergeret, locum subsistendi ibi 31 haberet. Multotiens itaque ipse ad eundem venit locum, et pro lucrandis animabus multa in aquilonis partibus dispensavit, ac plurimos religioni christianorum adiunxit, atque in fide catholica roboravit.

14. Verum post ordinationem domini et patris nostri sanctissimi Anskarii superius comprehensam, visum est illis de eadem legatione inter se conferentibus necessarium esse[f], ut aliquis illi ordinaretur adiutor, qui in partibus Sueonum ministerii episcopalis officio fungeretur, quoniam in regione tam longe posita praesens adesse deberet pontifex, et ipse solus ad utrumque locum minus sufficeret. Cum consensu itaque et voluntate praedicti imperatoris venerabilis Ebo quendam propinquum suum, Gauzbertum[g] nomine, ad hoc opus electum et pontificali insignitum honore ad partes direxit Sueonum; cuique[h] ministeria ecclesiastica et necessarios[i] sumptus tam ex sua quam ex datione regia abunde tribuit, eumque quasi vice sua, qui idem praedicandi officium prius auctoritate apostolica suscepit[k], legatum in gentibus Sueonum esse constituit[l]. Cui etiam postea clementissimus Augustus, suggerente venerabili praesule[m] Ebone[n], cellam, quam ipse in loco memorato Welanao construxerat, quasi locum

a) Gregorio secdo intimare 2. *verum de quarto Gregorio hic agitur.* b) Sclavorum 4. 5. 6. c) *Codex Vicilini* (2) *et editio princeps Coloniensis* (3) *hunc ita interpolatum exhibent locum, ut sublato plane Ebonis mentione, in maiorem ecclesiae Hammaburgensis gloriam nomina septentrionalium nationum tunc inaudita odsuant, quoe fraus etiam latius serpsit interpolationibus ipsius bullae papae Gregorii.* Gentibus Sueonum, Danorum, Farriae, Gronlondon, Islondon, Scrideuindun, Slauorum, nec non omnium septentrionalium et orientalium nationum quocunque modo nominatarum delegauit. Et posito capite et pectore super corpus et confessionem sancti PETRI apostoli, sibi suisque successoribus vicem suam perpetuo retinendam publicamque euangelizandi tribuit auctoritatem 2. *et iisdem fere verbis* 3. d) studiis domni apostolici atque piissimi 2. 3. e) *verba* Porro — — fuerat. *plane omittit cod.* 2. *tenax propositi, ut privilegium ecclesiae Remensis omnino occultet, eademque constantia fraudis* f) *scriptum:* visum est illi in eadem legatione necessarium esse; *itidem* g) itaque apostolica auctoritate et suggestione imperatoris (imprimis 3.) quendam Gautbertum 2. 3. h) cui 2. i) ad ministeria eccl. explenda necessarios 2. ad min. eccl. nec. 4. k) qui ibidem — — suscepisset 6. qui idem — — suscepisset 5. quidem — — suscepit 4. *quod nihili est.* l) eumque vice sua legatum Hammaburgensis ecclesiae in gentibus Sueonum esse constituit 2. 3. m) praesulae 1. n) suggerente — Ebone *deest in* 2.

natalis Rimberti. 28) alterum Argentoratensem, alterum Suessionensem. Car. le Cointe Ann. Franc. T. VIII. pag. 115. Geroldum comitem Ann. Einhardi a. 826. nominant. Decretum papae Gregorii IV. de confirmatione Anscharii a. 835. v. ap. Henschenium et alios. cf. chron Corb. ad h. a. 29) manifesta utique interpolationum huius loci et bullae papalis fraus, quam ab Adelberto archiepiscopo, Adami Bremensis aequali, ad quem extremi venerunt Islandi etc. profectam, cum Langebekio suspicamur. Caeterum constat e Dicuilo, de mensura orbis terrae, Islandiam Hibernis iam a. 795. innotuisse. (Cf. infra notata ad vitam Rimberti cap. 1. PERTZ.) 30) de Ebbonis meritis in ecclesiam Daniae primitivam prolixe Langebekius ad Nigellum I, 401. cf. p. 452. 31) hodie *Münsterdorff*, in ripa Sturiae prope Itzehoam situm, quod cum ab antiqua cella nomen tulisset, postea factum est, ut monasterium in Wippendorp a S. Vicelino conditum, nomen novi Monasterii (Neu-Münster) acciperet. Caeterum cum loci Münsterdorp primitivum nomen Welna s. Welnau a. 1304. adhuc obtinuerit, eo gravius errant, qui cellam Wellanam in Wedelam, vicum Pinnebergici dominatus, transtulerunt.

refugii[a] tradidit, ut scilicet ad ipsius ministerium officii perpetua stabilitate deserviret.

Praedictus itaque Gauzbertus, quem ipsi consecrantes honore apostolici nominis Symonem vocaverunt[b], ad partes veniens Sueonum, honorifice et a rege[c] et a populo susceptus est, coepitque cum benivolentia et unanimitate omnium ecclesiam ini-
32 bi[32] fabricare, et publice evangelium fidei praedicare. Fiebatque gaudium salutis christianis ibi degentibus, et de die in diem numerus credentium augebatur.

15. Interim quoque dominus et pastor noster in diocesi sibi commissa et in partibus Danorum strenue suum implebat officium, et exemplo bonae conversationis multos ad fidei gratiam provocabat. Coepit quoque ex gente Danorum atque Slavorum non nullos emere pueros, aliquos etiam ex captivitate redimere, quos ad servitium Dei educaret. Quorum quosdam hic secum retinuit, quosdam vero ad cellam praedictam Turholt nutriendos posuit: fueruntque cum eo hic ex societate vestra sancti patres nostri et magistri, quorum doctrina et institutione feliciter nobiscum religionis divinae crevit opinio.

837 16. Verum cum haec in utraque parte laudabiliter et Deo digne agerentur, contigit ex inproviso pyratas advenientes Hammaburgensem civitatem navigio circum-
33 dedisse[33]. Quod cum inopinate et subitanee accidisset, spatium non fuit pagenses congregandi, quippe cum et comes, qui eo tempore praefecturam loci illius tenebat, illustris vir Bernharius tunc deesset, domnus vero episcopus ibi positus cum his, qui
34 aderant in urbe ipsa, vel in suburbio[34] manentibus, primo quidem, audito adventu eorum, locum ipsum continere voluit, donec maius eis veniret auxilium; sed impellentibus[d] paganis et civitate iam obsessa, cum eis resisti non posse conspexit, quo-
35 modo pignera[e] sanctarum reliquiarum[35] asportarentur praeparavit, sicque ipse clericis suis huc illucque fuga dispersis, etiam sine cappa sua vix evasit. Populi quoque a loco ipso exeuntes, et hac illacque palantes, plurimis aufugientibus, quidam capti, plerique etiam perempti sunt. Denique hostes arrepta civitate, et omnibus, quae in ea vel in vico proximo erant, spoliatis, cum vespertino tempore eo adventassent, noctem ipsam cum sequenti die et nocte ibi consederunt. Sicque succensis omnibus ac direptis, egressi sunt. Ibi ecclesia miro opere magisterio domni episcopi constructa, una cum claustra monasterii mirifice composita[f], igni succensa est. Ibi biblioteca[*], quam serenissimus iam memoratus imperator eidem patri nostro contulerat, optime conscripta, una cum pluribus aliis libris igni disperiit. Sicque omnia quae inibi aut in ecclesiasticis ministeriis, aut in aliis thesauris et facultatibus habuerat, aut depredatione, aut igne, hostili impetu direpta sunt, ut quasi nudum eum dimiserint. Quippe cum nihil pene exinde prius elatum sit, nec tunc quidem aliquid subvectum, nisi quod quisque fugiens casu arreptum secum forsitan[g] exportare potuit. Pro quibus omnibus dominus et pater noster[h] sanctissimus nullatenus vel animo molestabatur, vel labiis peccavit; sed cum omnia fere, quae ab initio episcopatus sui[i] aggregare, vel in fabricam aedificiorum componere poterat[k], uno velut momento perdiderit, illud beati Iob saepius verbis replicabat: „Dominus dedit, Dominus abstulit, sicut Domino placuit, ita factum est; sit nomen Domini benedictum."

17. His itaque[l] peractis, cum domnus episcopus cum suis in multis esset pressuris et calamitatibus, et fratres congregationis eius una cum sanctis pigneribus per varia loca circumeundo huc illucque vagarentur, et numquam sedem haberent quietam[m] praevalescente[n] iniqui machinatione, contigit etiam diabolico instinctu, ut populus Sueonum furore zeli accensus, praefatum Gauzbertum[o] episcopum insidiose persequi coeperit; factumque est, ut ad domum, in qua manebat, unanima conventione pars quaedam populi causa direptionis irruerit, et nepotem quidem ipsius Nithar-

a) refrigerii 4. 5. 6. 7. b) ipse consecrans — — vocavit 2. 3. Simonem 4. 5. 6. c) rege Bern vocato 2. rege Bern 3. d) implentibus 4. e) pignora 4. 5. 6. f) claustro m. m. composito 4. claustris — compositis 5. 6. claustra — composita 1. 2. g) arreptum forsan 4. h) noster *deest* 4. 5. 6. i) sui *deest* 4. 5. 6. k) potuerit 4. l) itaque ita 4. 5. 6. 7. m) quietam *deest* 2. nusquam sederent quieti 4. 5. 6. 7. n) praevalente 4. praev. in. mach. desunt in 2. o) Gautbertum 4. Symonem 2. Simonem 3.

32) in urbe Sigtuna. v. c. 19. 33) a. 837. Chron. Corb. cf. in Wedekindi Notis n. VII. Hamburg und Anschar. p. 56. 34) *suburbio*] *novam urbem* postea vocabant. Nunc parochia *Sti. Nicolai*. 35) corpora Sixti et Sinnicii SSorum Adam. Brem. I, 19. *) i. e. codex bibliorum *P.*

dum[a] nomine, gladio peremerit, et odio christiani nominis percussum, Dei, ut cre- 837 dimus, martyrem fecerit[36]. Ipsum vero cum caeteris sociis, qui simul aderant, liga- 36 verunt, et diripientes omnia, quae apud eos invenire potuerunt, contumelia et opprobriis affectos a finibus suis expulerunt. Quod tamen non regio iussu factum, sed populari tantum conspiratione est perpetratum.

18. Divinae vero maiestatis clementia hoc nequaquam inultum abire[b] passa est, sed omnes pene qui affuere, quamlibet diverso modo, in parvo tempore puniti sunt. De quibus multa dici poterant; sed ne fastidium legentibus inferamus, unius tantum mentionem facere curavimus, ut qua poena caeteri quoque evindicati fuerint, ex huius perditione patefiat. Quidam namque in terra illa potens extitit, cuius filius in eadem conspiratione cum aliis fuerat, et quae sibi de spoliis inibi captis[c] provenerant, in domum patris sui contulit. Post quod factum coepit illius substantia minui, et pecora quaeque[d] ac familia deperire. Ipse quoque filius divina ultione percussus interiit. Sed et uxor eius cum filio et filia non multo interiacente spatio obiit. Cum itaque se, excepto uno filio parvulo, omnibus bonis suis defraudatum videret, coepit miser deorum iras expavescere, et quod haec omnia alicuius dei[e] offensione pateretur mente tractare. Qua de re, sicut moris est[f] ibi, quendam adiit divinum, rogans, ut cuius dei offensam haberet sorte perquireret[g] et, qualiter eum placare deberet, ipsi indicaret. Agens itaque ille, quae circa cultum huiusmodi observare solebat, omnes deos illorum ipsi placatos esse respondit, deum vero christianorum illi omnimodis infensum. „Christus, inquit, sic te habet perditum; et quia quodlibet illorum[h], quod illi consecratum fuerat, in domo tua manet reconditum[i], invenerunt te[k] omnia mala haec quae perpessus es, nec poteris ab his[l] liberari, donec illud in domo tua manserit.“ Hoc ille audito, mente pertractans sollicita, quid illud esse posset, de filio suo recordatus est, quod ex spoliis supradictis quendam librum in domum suam advexerit. Qua de re horrore nimio et terrore[m] perculsus, et quia sacerdotis tunc ibi[n] deerat praesentia, quid de eodem libro faceret omnimodis nescius, secum quoque[o] illum longius retinere nullatenus ausus[p], tandem vix reperto consilio, in conspectu eum populi[q], qui in eadem villa manebat, attulit[r] et quae passus sit retulit. Cumque se omnes ignaros consilii super hac re dicerent, et tale aliquid in domo sua recipere, vel habere pertimescerent, ipse eum diutius apud se retinere obstupescens, honeste compositum ad quandam ligavit[s] sepem, denuntians ut quique[t] vellet eum inde sumeret, et pro reatu commisso[u] domino Iesu Christo voluntariam satisfactionem vovit. Quem librum quidam christianorum exinde sublatum in sua advexit; ex cuius ore etiam ista cognovimus, qui postea magnae fidei et devotionis extitit, ita ut psalmos quoque[v] apud nos postea memoriter sine litteris didicerit. Taliter ergo et caeteri sive morte, sive peste, et damno rerum suarum puniti sunt, et liquido[w] omnibus patuit, quod[x], quia sanctum Dei pontificem et suos inhoneste tractare et spoliare[y] praesumpserant, gravissimam domini nostri Iesu Christi senserint ultionem.

19. Post haec ita locus ille septem fere annis sine sacerdotali fuit praesentia; pro qua re dominus et pastor noster Anskarius nimio merore anxius, christianae religionis fidem ibi coeptam perire non sufferens, et maxime[z] filiolo suo[37], quem supra 37 memoravimus, Herigario condolens, quendam anachoretam, Ardgarium[*] nomine, illas in partes direxit, et ut specialius eidem adhaereret praecepit. Ipse itaque illo adveniens, officiose ab ipso susceptus est Herigario, et christianis, qui ibi aderant, magnum suae praesentiae exhibuit gaudium. Coeperuntque, sicuti primo egerant, ea quae Dei sunt devote quaerere, et ritum christianitatis libenti animo custodire[a]. Nemo

a) Nihthardum 2. Nitardum 4. b) Hithardum 7. est passa abire 4. c) coeptis 1. d) quaeque *deest* 2. 5. 6. quoque 4. e) dii 1. f) ibi moris est 4. 5. 6. g) sorte perquireret *deest* 2. 3. 4. 5. 6. 7. h) eorum 2. 5. 6. 7. i) conditum 2. 5. 6. 7. k) ideo venerunt super te 2. 3. 4. 5. 6. 7. l) eis 4. m) et terrore *deest* 2. 5. 6. 7. n) inibi 2. 5. 6. 7. o) quoque *deest* 2. 5. 6. 7. p) ausus. Tandem 4. ausus est. Tandem 5. 6. 7. q) populi eum 2. r) eum attulit 4. s) levavit 4. t) *ita et* 2. quicumque 5. 6. quicunque 4. u) commissi 1. v) quoque *deest* 4. 5. 6. w) caeteris — — punitis, liquido 4. x) quod *deest* 2. 4. 5. 6. 7. y) dispoliare 4 z) pro filio 2. 3. 4. 5. 6. 7. *) anchoritam argarium 2. a) custodire. Fidelissimus vir Herigarius 2. *media desunt.*

36) accidit hoc eodem a. 837, quo Hamburgum vastatum est. Chron. Corb. 37) spirituali, quod baptizaverat Herigarium.

quoque incredulorum eius praedicationi audebat resistere, quia, qua poena multati[a] fuerint, qui servos Dei inde expulerant, mente pavida meminerant. Suggestione 38 quoque praefati Herigarii, regis qui tunc erat[38] iussu et licentia[b], publice coepit Dei celebrare mysteria. Qui videlicet fidelissimus vir Herigarius, tempore quo sacerdotalis ibi deerat praesentia, multa ab infidelibus sustinuit obprobria, sed largiente divina gratia, signis coelestibus eius petitione verae fidei declarata sunt praeconia. Ex quibus, uti promisimus, aliqua hic interserere curavimus, quo eius fidei invictus decla- 39 retur animus. Quadam namque vice ipse in quodam sedebat placito, scena in[39] campo ad colloquium parata, ubi cum inter alia collocutionum verba illi[c] deos suos laudassent, quorum favore prospera sibi multa provenirent, et illi[d], quod solus a consortio omnium inani fide aberraret, verbis multiplicibus[e] improperarent; ipse, ut erat fervens spiritu, respondisse illis fertur[f]: „Si tanta est de divina maiestate dubietas, quod tamen dubium[g] esse nullo modo deberet, probemus miraculis, quis sit maioris potentiae, vestri multi, quos dicitis, dii, an meus solus omnipotens dominus Iesus Christus. Ecce tempus adest pluviae; (si quidem tunc pluvia imminebat), invocate vos nomina deorum vestrorum, ne pluvia super vos descendat, et ego invocabo dominum meum Iesum Christum, ne aliqua stilla pluviae me contingat, et si quis in hac parte se invocantes exaudierit, ipse sit Deus.“ Hac itaque facta inter se conventione, cum illi omnes in una parte sederent, ipse vero cum uno puerulo[h] in altera, coepit unusquisque eorum invocare deum suum; ille quoque invocabat dominum Iesum Christum[i]; et descendens immensa de coelo pluvia ita omnes illos aquis infudit, ut quasi in flumine cum vestimentis iactati viderentur, et etiam folia ramorum de umbraculo ibi facto, super ipsos magno casu[k] decidentia virtute divina illos oppressos ostenderent; super ipsum vero et puerum, qui cum eo erat, nec una descendit pluviae gutta. Quo facto, confusis illis et admirantibus: „Ecce, inquit, videtis[l], quis sit Deus; nolite me, infelices, ab eius cultura revocare, quin potius ab erroribus vestris confundimini[m], et veritatis viam discite.“ Alio quoque tempore contigit, ut dolorem in tibia sua sustineret nimium, ita ut non aliquo modo se movere a loco, in quo erat, posset, nisi portaretur. Cum hanc ergo diutius sustineret molestiam, coeperunt multi ad eum causa visitandi venire, et quidam adhortationibus[n], quo pro salute sua diis sacrificaret, commonere, quidam improperiis, quod sine deo esset, lacessire[o], et idcirco eum salute carere. Cum itaque haec saepius agerentur, et ipse constanter malis eorum suggestionibus resisteret, postremo non ferens eorum calumniam respondit: Nequaquam se a vanis simulacris auxilium petere velle, sed a domino suo Iesu Christo, qui posset in momento, si velit, ab infirmitate sua eum sanare. Et ascitis ilico domesticis suis, ut ad suam eum deferrent ecclesiam, praecepit. Ubi positus, coram cunctis, qui astabant[p], supplices ad Dominum[q] preces effudit, dicens: „Domine mi Iesu Christe, ut sciant isti miseri, quia tu es Deus solus et non[r] alius praeter te, da mihi servo tuo in hac hora pristinam corporis mei sanitatem, ut videntes inimici magnalia tua de suis erroribus confundantur, et ad cognitionem[s] tui nominis convertantur; fac quaeso quod peto propter nomen tuum sanctum, quod est benedictum in secula, ne sit confusio confidentibus in te, Domine.“ Post quam vocem, divina eum[t] medicante gratia, confestim sanissimus est redditus, sicque de ecclesia ipsa[u] per semetipsum egressus, pro salute sua Deo gratias agebat, et in fide Christi convalescens magis magisque incredulos confundebat. Per idem fere temporis accidit, ut etiam quidam rex Sueonum, nomine Anoundus[v], eiectus regno suo apud Danos exul fuerit. Qui fines regni quondam sui denuo repetere cupiens, coepit ab ipsis auxilium quaerere

a) mulctati 2. 4. b) Herigarii regis, qui tunc erat et iussu, et licentia 4. c) alias locutiones illi 2. 5. 6. d) ei 4. e) verbis multipl. *deest* 2. 5. 6. f) respondisse dicitur 2. resp. illis dicitur 5. 6. g) dubium *deest* 2. h) puero 2. 5. 6. i) Dominum Christum 1. 4. k) magno casu *deest* 2. 5. 6. l) videte 4. m) confundamini 2. 4. 5. 6. n) adortationibus 2. o) lacessere 5. 6. p) stabant 4. adstabant 5. 6. q) Deum 2. 4. r) non est 2. 3. 4. 5. 6. s) agnitionem 2. 5. 6. t) cum 4. u) ipsa *deest* 5. 6. ipse 2. 4. v) Avoundus 4. 6. *ita et Gualdo poeta*. Anaundus 5.

38) „Videntur haec verba indicare, alium tunc in Suecia regnasse regem, quam supradictum *Biörnonem*, forte *Anundum* [c. 19.], qui haud diu ante Ardgarii adventum restitutus erat.“ *Langebek*. Hic Anundus est *Emundr* Islandorum.

39) tentorio frondibus constructo, quod infra *umbraculum* dicitur. Emendatione *coena*, quam e Suecica versione Arhenius elicuit, non opus.

spondens, quod si se sequerentur[a], multa eis possent donaria provenire. Proponebat enim eis vicum memoratum Birca[b], quod ibi multi essent negotiatores divites, et abundantia totius boni, atque pecunia thesaurorum multa. Ad illum itaque vicum[c] se eos promittebat ducturum, ubi sine sui exercitus damno multo suae necessitatis fruerentur commodo. Illi ergo promissis muneribus delectati, et thesaurorum adquisitione avidi, in auxilium eius expeditorum ad pugnam hominum viginti et unam naves impleverunt, et cum eo destinaverunt. Ipse vero de suis naves habebat undecim. Exeuntes ergo de Danis, ad vicum insperate venerunt memoratum; et forte tunc rex ipsorum longius inde aberat, et principes ac populi multitudo congregari non poterant. Tantum supradictus Herigarius praefectus ipsius loci, cum eis qui ibi manebant negotiatoribus et populis praesens aderat. In magna ergo angustia positi, ad civitatem[40], 40 quae iuxta erat, confugerunt[d]; coeperunt quoque diis suis, immo daemonibus[e], vota et sacrificia plurima promittere, et offerre, quo eorum auxilio in tali servarentur periculo. Sed quia civitas ipsa non multum firma[f] erat, et ipsi ad resistendum pauci, miserunt ad eos legatos, dextram[g] et foedus postulantes. Quibus rex praefatus mandavit, ut pro redemptione ipsius vici[41] centum libras argenti persolverent, sicque pa- 41 cem haberent. Quod illi, ut petebatur, statim miserunt, et a rege iam dicto susceptum est. Porro Dani graviter huiuscemodi[h] ferentes conventionem, quia non sicuti disposuerant actum fuisset, coeperunt velle super eos subito[i] irruere et locum ipsum funditus depraedari atque incendere, docentes[k], unumquemlibet negotiatorem plus ibi habere, quam sibi oblatum fuisset, et nullo modo se tantam calumniam sufferre posse. Cum haec ergo inter se agerent, et ad diripiendam urbem, in quam confugerant[l], se praepararent, hoc quoque illis innotuit. Unde rursus pariter congregati, cum nullo modo vires haberent resistendi, nullaque eis[m] spes esset refugii[n], ad vota et sacrificia maiora diis suis offerenda se invicem cohortabantur. Contra quos iratus fidelis Domini Herigarius: „Maledicta sint[o], inquit, Deo[p] vota et sacrificia vestra cum idolis vestris. Quamdiu vultis daemonibus servire, et vos ipsos ad perniciem vestri votis inanibus in paupertatem redigere? Ecce multa obtulistis et ampliora vovistis, insuper et centum libras argenti dedistis. Quid profuit vobis? Ecce omnia quae habetis veniunt diripere: uxores vestras et filios ducent captivos, civitatem et vicum igni succendent[q], et vos gladio peribitis. Quid ergo prosunt vobis simulacra[r] vestra?“ Ad quam vocem illi[s] omnes perterriti, et quid agerent nescii, unanimiter responderunt: „Salus nostra et consilium in tua sit deliberatione, et quicquid nobis suggesseris, procul dubio[t] faciemus.“ Quibus ille: „Si, inquit, vota spondere vultis, vovete et reddite domino Deo omnipotenti, qui regnat in coelis, et cui ego in conscientia pura et fide recta deservio. Ipse omnium[u] dominus est, et in voluntate eius omnia sunt posita, nec est qui eius dicioni possit resistere. Si itaque eius auxilium toto corde petieritis, omnipotentiam ipsius vobis non defuturam sentietis.“ Accepto itaque ab eo consilio, cuncti unanimes et voluntarii exeuntes, sicut sibi[v] consuetudinis erat, in campum, pro liberatione sui[w] ieiunium et elemosinas[x] domino Christo devoverunt. Interim rex praefatus cum Danis agere coepit, ut sorte perquirerent, utrum voluntate deorum locus ipse ab eis devastandus esset. „Multi, inquit, ibi sunt dii potentes[42] 42 et magni, ibi etiam ecclesia[y] olim constructa est, et cultura Christi a multis ibi[z] christianis excolitur, qui fortissimus est deorum, et potest[α] sperantibus in se quoquo modo[β] vult auxiliari. Necessario ergo quaerendum est, utrum divina ad hoc voluntate incitemini.“ Quod illi, quia sic apud eos moris erat, nequaquam abnuere potuerunt. Quaesitum est igitur sortibus et inventum[b], quod cum sua hoc prosperitate nullatenus perficere possent, neque locum ipsum eorum depraedationi a Deo concessum. Iterum quaesitum est, in quam partem ituri essent, ubi sibi pecuniam acquire-

a) si sequerentur 4. b) eis memoratum Byrca 2. eis vicum nominatum Byrca 5. 6. c) illuc itaque 2. d) confugiunt 4. e) immo daemonibus *deest* 2. f) ipsa infirma 2. g) dexteram 2. 4. 5. 6. h) huiusmodi 4. 5. 6. i) subito *deest* 4. k) incedere, dicentes 4. comburere, dicentes 2. l) Byrcenses confugerant 4. m) ei 4. n) refrigerii 7. o) sunt 4. p) Deo *deest* 2. a Deo 4. 5. 8. 7. q) succendunt 4. r) simulachra 2. 4. s) illic 5. 6. t) sine dubio 2. 5. 6. u) in coelis. ipse est omnium 2. *media desunt.* v) ibi 5. 6. w) sibi 2. 3. 4. 5. 6. 7. x) eleomosynas 2. 4. 5. 6. 7. y) olim eccl. 2. 4. z) christianis ibi 2. 4. 5. 6. α) potens 2. 5. 6. β) quomodo 2. 4. quocumque modo 5. 6. b) potuerunt. Inventum est igitur 2. *media desunt.*

40) Sigtunam. 41) Bircae. 42) antiqua Odini sedes Sigtuna ad Maelarum.

rent, ne forte[*] vana spe frustrati ad sua vacui remearent. Ceciditque[a] sors, quod ad urbem quamdam longius inde positam in finibus Slavorum[b] ire deberent. Hoc ergo illi, videlicet Dani[c], quasi[d] divinitus sibi imperatum credentes, a loco memorato recesserunt, et[e] ad urbem ipsam directo itinere properarunt[f], irruentesque[g] super quietos et secure habitantes, improvise civitatem[h] illam armis ceperunt, et captis in ea[i] spoliis ac thesauris multis, ad sua reversi sunt. Rex vero ille, qui ad eos depraedandos venerat, pace cum eis foederata[k], argentum, quod ab eis nuper acceperat, reddidit, et apud eos aliquandiu resedit, volens[l] genti suae reconciliari. Sicque Domini gratia propter fidem servi sui Herigarii populum illius loci ab hostium incursu liberans, bonis suis restituit. Quo facto ipse in conventu populi[m] publico eandem rem proposuit, et ut, quis Deus esset, intentius perviderent[n], monuit: „Heu, miseri, dicens, vel iam nunc[o] intelligite, quod vanum sit a daemonibus auxilium petere, qui non possunt tribulantibus[p] subvenire. Suscipite fidem domini mei Iesu Christi, quem probastis Deum[q] verum esse, qui vobis nullum habentibus refugium suae miserationis tribuit solatium[r]. Nolite ultra[s] culturam superstitiosam quaerere, et inani sacrificio idola vobis placare. Verum Deum, qui omnium[t], quae in coelis et in terris[u] sunt, dominatur[v], colite et ipsi vos subiicite ipsiusque omnipotentiam adorate[w].“ Denique ipse[x] post haec tanto alacrior quanto frequentibus Domini beneficiis in fide robustior factus, publice ubicumque aderat, partim exasperando, partim suadendo virtutem[z] Domini et fidei gratiam cunctis nuntiabat. Sicque bonum certamen usque ad finem suae perduxit vitae: consummatoque boni operis cursu, languore ingravescente, astante iam dicto Ardgario sacerdote, divinae commendatus clementiae, communione sacra percepta, feliciter in Christo obiit. De cuius fidei constantia multa adhuc dici poterant, sed quia brevitati studuimus, haec sufficiant[*].

20. Illis quoque temporibus apud eos matrona quaedam fuit valde religiosa, quam nulla unquam improborum perversitas a fidei suae potuit rectitudine evertere. Cui frequenter in quacumque necessitate positae, ut more eorum idolis sacrificaret, suggestum est; sed illa immobilis fidei suae munia non reliquit, vanum esse dicens, a simulacris mutis et surdis auxilium quaerere, et abominabile[a] sibi videri, ut his, quibus in baptismo renunciaverat, denuo intenderet, et sponsionem, quam Christo promiserat, falleret. „Si enim malum est, inquit, hominibus mentiri, quanto magis Deo? Et si bonum est inter homines fidem constare, quanto magis, qui fidem Domini accipit, nullatenus ab ea debet immutari, neque vanitatem veritati miscere[b]? Dominus, inquit, meus Iesus Christus omnipotens est, ipse mihi, si in eius fide perseveravero, et sanitatem, et omnia quibus indiguero[c] bona, secundum voluntatem suam[d] praestare poterit.“ Praedicta itaque[e] religiosa foemina, nomine Frideburg[f], in bonitate vitae et fidei constantia laudabilis, dies vitae suae usque ad tempus perduxit senectutis. Cumque iam appropinquare dies[g] suae crederet mortis[h], et post discessum domini Gauzberti[i] nullus ibi tunc adesset sacerdos, ipsa amore officii[k], quod audierat viaticum[l] esse christianorum, de vino aliquid emptum[m] in quodam reservari fecit vasculo, filiae suae etiam in fide religiosae demandans[n], ut si quando ei tempus ultimum[o] instaret, de ipso vino, quia sacrificium non habebat, ei in os distillaret, ut vel sic Domini gratiae exitum suum commendaret. Illud itaque vinum tribus fere annis apud eam conservatum est, sicque contigit, illuc praedictum adventasse sacerdotem Ardgarium. Quo ibi posito, ipsa quamdiu vires habuit, religionis suae devotionem exercuit; missarum sollemnia[p] et salutaria monita sedule[q] ab eo exquirens.

*) forte *deest* 2. 5. 6. a) cecidit 2. 5. 6. b) Sclavorum 2. 4. 5. 6. c) Hoc ergo Dani 2. 5. 6. Hoc ergo illi videlicet Dani 4. d) quasi *deest* 2. 5. 6. e) et *deest* 2. 5. 6. f) properauerunt 2. g) irruentes 2. 6. 6. h) urbem 2. 5. 6. i) captis in ea *deest* 2. k) pace c. e. foed. *deest* 2. l) nolens 4. m) populi *deest* 2. 5. 6. n) providerent 2. 4. 5. 6. o) nunc *deest* 4. p) tribulationibus 2. tribulatis 4. in tribulationibus 5. 6. q) verum Deum 4. r) auxilium 2. 5. 6. s) ultro 4. t) omnibus 4. u) et terris 4. v) dominatur *deest* 2. w) adorate. Sicque bonum 2. *media desunt.* x) ipse *deest* 4. 5. 6. y) frequentius 4. z) aderat, partim exsultando, virtutem 5. 6. aderat, partim exaltando virtutem 4. *) De cuius — — sufficiant *deest* 2. a) abhominabile 2. b) neque — — miscere *deest* 2. 5. 6. c) indigeo 2. d) secundum voluntatem suam *deest* 2. 5. 6. e) itaque *deest* 2. 5. 6. f) Frethuburg 2. 3. g) diem 4. h) Cum iam appropinquaret dies mortis suae 2. 5. 6. i) Gautberti 4. Simonis 2. 3. domni Symonis 5. 6. k) sacrificii 2. 3. 4. 5. 6. l) esse viaticum 2. m) vino aliquantulum 2. 5. 6. n) et filiae suae in fidem commendans 2. et filiae suae in fide commendans 5. 6. o) ultimum temp. inst. 2. 5. 6. temp. inst. ult. 4. p) sollempnia 2. solennia 4. q) sedulo 2. 4. 5. 6.

Verum inter haec languore se praeoccupante, coepit infirmari. Et ita[a] sollicita de obitu suo, memoratum ad se accersiri fecit presbyterum, et accepto de manu eius optato viatico, feliciter migravit ad Dominum. Ipsa vero elemosinis semper intenta, quia in saeculi quoque rebus dives erat, filiae suae praedictae, Catlae[b] nomine[c], iniunxerat, ut post suum ex hac luce discessum cuncta, quae illius erant, in pauperes dispensaret. „Et quia hic minus pauperes[d] inveniuntur; post obitum, inquit, meum cum tibi primo[e] oportunitas evenerit, venditis omnibus, quae hic dispensata non fuerint[f], sume tecum argentum[g] et vade ad Dorstadum. Ibi sunt ecclesiae plurimae et sacerdotes ac clerici, ibi indigentium multitudo[h]; illo adveniens quaere, qui rite doceant[i], fideles, quomodo ea dispenses, et pro animae meae remedio omnia distribue.“ Post excessum itaque matris, filia, quae mater iusserat, strenue adimplevit; arreptoque itinere perveniens ad Dorstadum, religiosas ibi exquisivit foeminas, quae cum ea loca sancta circuirent[k], et quid cuique dispensari deberet, eam instruerent. Cum[l] ergo[m] quadam die causa dispensandi loca sancta peragrarent[n], et medietas iam distributa esset, ipsa[o] sociis suis dixit: „Nunc iam lassae sumus, melius est, ut nobis aliquid de vino ematur, unde refocilari possimus[p], et sic demum coepta peragamus.“ Datis igitur ad hoc 4[q] denariis, et viribus resumptis, quod coepere peregerunt. Quibus completis, ipsa ad hospitium suum rediens, saccum in quo argentum fuerat, in quodam loco vacuum posuit[r], sed largiente superno munere, denuo ipsum locum adiens[s], sicuti antea fuerat plenum invenit. Quae tanto obstupefacta miraculo, ascitis ad se, quae cum ea prius ierant, religiosis foeminis, quid[t] sibi contigerit, ostendit. Coram quibus, quid inibi[u] esset computans, tantundem[v] pretii esse[w] invenit, quantum illo advexerat[x], exceptis 4[y] denariis. Consilio itaque ab eis accepto, ivit ad sacerdotes, qui ibi probabiliores videbantur[z], et id ipsum[*] eis innotuit. Qui gratiam Dei pro tanta eius bonitate laudantes; quod eius labori ac bonae intentioni Dominus ea retribuerit, intimabant[a]. „Quia, inquiunt[b], matri tuae oboediens[c] fuisti, et fidem tuam circa eam illibatam servasti, et tanti itineris labore suscepto[d] elemosinam[e] illius strenue implesti, Dominus omnium bonorum retributor pro mercedis retributione et[f] necessitatis tuae subsidio ista tibi contulit. Ipse est[g] nempe omnipotens, et omnibus sufficiens, nullius indiget. Ipse quoque[h] omnia, quae pro eius[i] nomine a fidelibus illius[k] in necessitates pauperum ac servorum illius distributa fuerint, in coelesti regno recompensabit[l]. Quod ita esse, ne aliquo modo dubitares, et ne te census dati distributio peniteret[m], hoc te Dominus miraculo certificare dignatus est. Hoc etiam[n] signo, quod mater tua cum Domino salva sit, firmiter crede, hoc miraculo admonita tu quoque tua pro Christo dare ne timueris[o], certa, quod tibi a Domino recompensabuntur in coelis. Ista ergo tibi a Deo[p] donata tua sunt et tuo arbitrio, quomodocumque[q] volueris, ea dispensabis[r]. Nam ea quae in usus tuos acceperas, ipse tibi reddere noluit, quia ea tantum sua benignitate retribuit, quae pro eius amore in pauperes illius distributa fuerint[s].“ Igitur post excessum[t] praedicti viri Herigarii iam memoratus sacerdos[u] Ardgarius[v], amore solitariae, quam ante duxerat, vitae ab illis partibus egressus, locum suum repetiit; sicque denuo christiani ibi positi sacerdotali sunt praesentia destituti. Qua re[w] manifesto patuit indicio[x], quod ad corroborandam fidem praefati viri Herigarii, necnon et[y] supradictae matronae[z], pariterque ut exitum eorum

a) ita *deest* 2. et ita *deest* 5. 6. b) Cathle 4. Cathlae 5. 6. c) nomine *deest* 2. d) pauperes minus 2. 5. 6. e) prima 4. primum 5. 6. f) fuerunt 4. g argentum *deest* 4. h) multitudo. Post excessum 2. *media desunt.* i) qui te doceant 4. 5. 6. k) circumirent 4. l) cumque 4. m) ergo *deest* 2. 5. 6. n) circuirent 2. 5. 6. o) ipsa *deest* 2. 5. 6. p) refocillari possimus 4. ut aliquid de vino ematur, ut refocilemur 2. ut aliquid d. v. e. ut refocillemur 5. 6. q) septem 4. r) posuerat 2. s) denuo i. l. adiens *deest* 2. t) miraculo feminis, quae secum prius ierant, quid 2. u) ibi 4. v) tantundem 4. tandum 1. tantum 2. 5. 6. w) pretii esse *deest* 2. 5. 6. x) advexerat 2. adduxit 5. 6. y) decem 4. z) qui ibi prob. videbantur *deest* 2. *) et ipsum 2. et ipsum miraculum 5. 6. a) Qui gratiam — — intimabant *deest* 2. b) quia, cum inquiunt 4. quia cum, inquiunt 5. 6. Ipsi autem, quia, inquiunt 2. c) obediens 2. 4. 5. 6. d) tanti it. lab. suscepto *deest* 2. 5. 6. e) elemosinas 2. eleomosynam 4. eleomosynas 5. 6. f) mercedis retributione et *deest* 2. 5. 6. g) nempe est 4. nempe *deest* 2. 5. 6. h) quoque *deest* 2. 5. 6. i) illius 4. illius *deest* 4. k) nomine destributa fuerint 2. eius destributa fuerint nomine 5. 6. *media desunt.* l) compensabit 4. compensabit. Ista tibi a domino donata sunt 2. *media desunt.* m) poeniteret 4. paeniteret 5. 6. n) iam 4. 5. 6. o) ne timueris. Igitur post excessum 5. 6. *media desunt.* p) a domino 2. 4. q) quomodocunque 4. r) et tu quocunque modo uolueris ea dispensabis 2. s) fuerunt 4. acceperas, noluit tibi reddére, sed tantum ea, quae pro eius amore in pauperes distribuisti 2. t) discessum 4. u) sacerdos Dei 2. 4. 5. 6. v) Ardagarius 2. 4. w) quare 2. 5. 6. qua de re 4. x) iudicio 4. y) nec non *deest* 2. et *deest* 5. 6. z) Frethu-

divinae commendaret clementiae, et quod fideliter desideraverant, mysterium[*] videlicet
sacrae communionis, pro ultimo viatico perciperent, iam dictus anachoreta[a] Ardga-
rius ad illas partes destinatus fuerit.

840 21. Verum inter haec superius comprehensa, contigit, bonae memoriae Hludo-
wicum serenissimum imperatorem, divino ordinante iudicio vitae[b] praesenti deces-
sisse[c]. Post cuius obitum cum de regni divisione magna fieret[d] perturbatio, pastoris
quoque nostri aliquomodo labefactari[e] coepit legatio[f]. Nam cum cella supradicta Tur-
842 holt in partem cessisset venerandi regis Karoli, ipse eam a servitio, quod pater suus
43 disposuerat, amovit[43], et vobis bene cognito dedit Raginario[g]. Pro qua re cum et a
fratribus suis, gloriosissimis regibus, et a multis quoque aliis saepius fuisset admoni-
tus, et ipse[h] eorum petitioni nullatenus assentiret; iam dictus pater noster multiplici-
bus tunc atteri coepit necessitatibus et indigentiis[i]. Unde contigit, ut et fratres ve-
44 stri, qui hic[44] tunc cum eo aderant, ad vestram societatem redierint, et multi quo-
que alii causa paupertatis eum dereliquerint. Ipse tamen cum paucis, qui cum eo
substiterant, prout poterat, se agebat, et licet in paupertate degens, iniunctum sibi
officium nequaquam deserere voluit.

22. Dominus quoque humilitatem eius et patientiae fortitudinem conspiciens,
quia cor regis in manu Domini est, clementissimi domini et senioris nostri Hludo-
wici regis, qui post patrem suum huius regni gubernacula suscepit, ad hoc animum
incitavit, ut quaerere inciperet, unde ei solacium subsistendi[k] facere posset, quo le-
gationis suae mandatum perficeret[l]. Et quia in hac provintia cellam nullam huic le-
847 gationi habebat congruam, erat autem ibi iuxta episcopatus Bremensis ecclesiae tuno
45 desolatus pastore[45], illum ei dare disposuit. Unde in[m] publico conventu episcoporum
ceterorumque fidelium suorum tractare cum eis coepit, utrum hoc ei facere canonica
auctoritate liceret. Dominus enim et pastor noster hoc sibi periculosum esse aliquo
modo formidans, et ne a quibuslibet nevo cupiditatis[n] reprehenderetur, caute praevi-
dens, non facile huic dispositioni assentiebat. Iubente itaque rege, haec eadem res in
concilio episcoporum ventilata est. Qui multis praecedentibus exemplis probaverunt,
bene posse fieri, ut quia diocesis illa ad quam ipse[o] ordinatus fuerat, admodum parva
46 erat; nam non nisi quattuor baptismales habebat ecclesias[46], et haec ipsa multo-
tiens iam barbarorum incursionibus devastata; ista[p] ei causa solacii adiungeretur.
Verum ne in aliquo scrupulum Ferdensis pateretur episcopus, quod etiam partem de
suo episcopatu ultra Albiam sumptam, ipse cum Bremensi tota simul parroechia[q] re-
tineret, statuerunt, ut sicut tempore domni Hludowici imperatoris primo fuerant epi-
scopatus, ipse et Bremensis scilicet[r] et Ferdensis restituerentur, et ipse teneret Bre-
mensem; ex qua maior pars diocaesis suae sumpta fuerat, quae etiam tunc pastoris
erat praesentia desolata. Quo decreto ita ab episcopis constituto, ipse iubente rege
47 Bremensem suscepit diocesim gubernandam[47]. Porro partem parroechiae, quae ultra
Albiam ad se pertinere debebat, Waldgarius recepit tunc Ferdensis[s] episcopus. Quod
848 cum ita aliquandiu esset, iterum diligentius ipsa re in alio concilio episcoporum[48]
ventilata, visum est eis non bonum esse, ut sedes, ad quam ille ordinatus fuerat, ab
48 alio episcopo teneretur: (nam Hammaburg tunc in partem cesserat Waldgarii) pote-

burgis 2. 3. *) ministerium 3. a) anchorita. b) vita 2. 4. 5. 6. c) discessisse 2. d) fuerit 4. e) nostri labefactari 4. nostri aliquando labefactari 2. 5. 6. f) legatio. Iam dictus pater noster hac de causa multiplicibus 2. *Recissa est mentio amissae cellae Turholt.* g) Reginario 4. 5. 6. h) ipsę 1. i) necessitatibus et angustiis, sed tamen iniunctum sibi officium nequaquam deserere uoluit 2. *media desunt.* k) subsistendi *deest* 2. l) mandata melius adimplere posset. Erat autem ibi iuxta 2. *media desunt.* mandatum perficere posset 5. 6. m) in *deest* 5. n) naevo cupiditatis 4. 5. 6. nova cupiditas 2. 3. o) *Sequentia quoque callide truncavit cod.* 2. ordinatus fuerat, toties barbarorum incursionibus iam deuastata esset, ista ei causa solatii adiungeretur. Quo decreto — diocesim suscepit, gubernandam. *Reliqua pars capitis plane deest.* 2. *In editione Coloniensi* (3) *eandem ob causam dimidium capitis, inde a verbis:* Verum ne in aliquo scrupulum *usque ad finem, excepta sententia* Quo — gubernandam *desideratur.* p) ista *deest* 4 q) parochiam 4. r) scilicet *deest* 5. 6. s) Ferdensis 4. 5. 6. 7. fordensis 1.

43) a. 842. Chron. Corb. 44) Hamburgi. 45) mortuo d. 24. Aug. a. 847 Leuderico episcopo, successore Willerici. 46) de *Hamburgensi* ecclesia et *Meldorpiensi* Ditmarsorum satis constat, quibus ecclesias in *Heiligenstaetten* et in *Schoenefeld* accessisse, ex Adamo Brem. I, 19. II, 8. verisimile. Suppetebant procul dubio altaria portatilia et, praeter monasteriolum Wellanum, oratoria nonnulla, sed baptismus solis reservabatur ecclesiis baptismalibus, statutis temporibus, paschate et pentecoste, tunc peragendum. 47) E decreto concilii, m. Octobris a. 847. Moguntiaci habiti. 48) Mogunciaci m. Oct. a. 848. habito.

statem quidem regis esse dicentes, ut diocesim parvam et admodum captivatam augeret, locum tamen ad archiepiscopalem dignitatem auctoritate apostolica firmatum nullatenus immutandum. Unanimo ergo consensu cum voluntate praedicti regis piissimi Hludowici episcopi ibi constituti censuerunt, ut sedem, ad quam consecratus fuerat, pater noster Anskarius reciperet, et si quid[a] ultra Albiam ex Ferdensi ipse retineret dioecesi, ex Bremensis ecclesiae parroechia illius sedis restitueret episcopo. Quod ita et regio iussu, et synodali episcoporum decreto, ipsius quoque Waldgarii memorati Ferdensis episcopi voluntate et assensu perfectum est[b].

23. Porro cum haec agerentur, Colonia civitas, ad quam Bremensis parroechia suffraganea erat, eo tempore absque benedictione episcopali degebat. Quod quia diuturnum extitit, istud etiam sine illius loci pontificis praesentia necessario decernendum fuit. Postea tamen, consecrato ad eundem locum venerabili praesule Gunthario, hoc ipsum dominus et pater noster ei suggerere studuit, ut sua quoque auctoritate firmaretur, cui tamen rei ipse admodum contrarius extitit. Qua de causa postmodum in Wormacia[c] civitate positis duobus regibus, Hludowico scilicet et Hlothario, coram multa episcoporum[d] utriusque regni frequentia[49] praesente venerabili patre nostro 49
haec eadem res exposita est. Quod cum ab omnibus bene ita ordinatum probaretur, ut praedictus[e] pontifex Guntharius hoc ipsum sua auctoritate firmaret, cuncti rogaverunt. Qui primo quidem fortiter his reniti coepit, iustum non esse multipliciter asserens, ut sedes suffraganea in archiepiscopalem verteretur, nec se debere honorem sedis suae[f] in aliquo minuere. Postremo tamen et ipsis regibus, et cunctis simul episcopis ibi aggregatis, pro hoc ipso eum rogantibus, et omnino causa necessitatis id licitum fore dicentibus, respondit, si apostolica auctoritate firmaretur, ex se quoque ratum esse. Quo responso accepto cum etiam omnes suffraganei eius haec eadem consensissent, piissimus rex, iam dictus[g] Hludowicus, cupiens et patris sui elemosinam in omnibus augmentare, et quod ipse disposuerat per omnia ratum fieri, reverentissimum[h] Salomonem, Constantiae civitatis episcopum, pro hoc ipso ad sedem direxit apostolicam. Cum quo etiam dominus et pater noster Anskarius, quia ipse per se non poterat, filium suum fratrem nostrum, Nordfridum misit presbyterum. Qui officiosissime a sanctissimo suscepti papa Nicolao, legationis suae mandatum ei plane et dilucide retulerunt. Qui prudenter et sollicite ea, quae ab ipsis dicebantur, mente pertractans, et Deo inspirante pro lucrandis animabus gentilium hanc constitutionem iustam esse decernens, voluntatem regis nostri sua auctoritate firmavit[50]. Denique 50
ut ipsam rem diligentius ab eo elucubratam manifestius aperire possimus, verba ipsius interponere decrevimus[i]. Cum enim causam legationis eius et cetera superius comprehensa plene et breviter recapitulasset, deinde[k] subiunxit: „Cuius delegationis, et „auctoritatis, et pallii acceptionis pagina nobis est a filio nostro Hludowico, per Salo„monem sanctissimum episcopum destinata, iuxta morem sanctae[l] Romanae ecclesiae „bullata. Per cuius tenorem paginae haec ita fuisse comperimus, sicut pietas nobis „iam fati regis per fidelem virum Salomonem scilicet episcopum intimavit. Unde nos „vestigia tanti pontificis, et praedecessoris nostri sequentes Gregorii[m], omnemque ibi „Deo dignam statutam providentiam agnoscentes, magnorum principum votum, Hludo„wici videlicet divae recordationis augusti, et aequivoci eius filii excellentissimi regis, „tam huius apostolicae auctoritatis praecepto, quam etiam pallii datione, more praede„cessorum nostrorum roborare decrevimus. Quatinus[n] tanta fundatus auctoritate prae„nominatus Anskarius, primus Nordalbingorum archiepiscopus, et post ipsum successo„res eius, lucrandis plebibus insistentes, adversus temptamenta diaboli validiores exi„stant: ipsumque filium nostrum iam dictum Anskarium, legatum[o] in omnibus circum„quaque gentibus Sueonum sive Danorum, nec non etiam Slavorum[p], vel in caeteris „ubicunque illis[q] in partibus constitutis divina pietas ostium aperuerit, publicam euan-

a) quis 4. b) voluntate statutum est 4. c) Wormacia 2. 4. 5. 6. d) cum multitudine episcoporum et 2. e) praedictus quoque 4. 5. 6. f) sui 1. g) iam dictus *deest* 2. h) reverendissimum 2. 4. 5. 6. i) Denique — — decrevimus *deest* 2. k) denique 4. 5. 6. l) sanctae *deest* 2. m) Gregorii secundi 2. n) qualenus 2. 4. 5. 6. o) Ansgarium et successores eius legatos 2. 3. p) Sclavorum 4. 6. 6. q) illi 6.

49) in placito m. Mart. a. 857. Wormaciae habito. 50) d. 31. Maii a. 858. data est bulla Nicolai, quam integram exhibet Staphorst I, 1. 41 — 44.

„gelizandi tribuimus auctoritatem [a], ipsamque sedem Nordalbingorum Hammaburg [b] „dictam, in honore sancti Salvatoris sanctaeque eius intemeratae genetricis [c] Mariae „consecratam, archiepiscopalem deinceps esse decernimus, atque ut strenui praedica„toris episcopi post decessum [d] crebro dicti Anskarii archiepiscopi personae [e] tantoque „officio apta eligatur semper successio, sub divini iudicii obtestatione statuimus. Ve„rum quia Karolus rex, frater saepedicti regis Hludowici, post discessum imperatoris „patris sui piae memoriae Hludovici, abstulit a praenominato loco, qui dicitur Ham„maburg, monasterium, quod appellatur Turholt, utpote quod post partitionem inter „fratres suos in regno suo coniacere videbatur, situm in occidentali Francia, quod il„lic genitor suus ad supplementum et victum episcopo et clericis eius dederat; coepe„re, sicut fertur, omnes ministri altaris recedere: deficientibus quippe necessariis „sumptibus, ab ipsis recesserunt gentibus, et eadem ad gentes legatio per huiusmodi „factum defecit: ipsa quoque metropolis Hammaburg pene deserta facta est. Igitur „dum haec agerentur, mortuus est dioecesis [f] Bremensis episcopus, quae huic contigua „esse dicitur [g]. Cumque saepedictus rex et hanc dioecesin [h] vacantem et [i] illam novel„lam institutionem cerneret deficientem; insuper et utramque hanc ecclesiam, Dei „permittente occulto iudicio, per barbarorum saevitiam admodum attenuatam; quaerere „coepit, qualiter praedicta Bremensis ecclesia praedictae novellae archiepiscopali unire„tur ac subderetur sedi, nostro hoc votum roborante decreto: unde per saepenomina„tum venerabilem missum Salomonem videlicet Constantiae civitatis episcopum, nobis „hoc relatum [k] est confirmandum, ac postulatum est nostra auctoritate roborandum. „Nos igitur id subtili perpendentes examine, animadvertimus propter instantem neces„sitatem, et animarum lucra in gentibus demonstrata, utile fore. Omnia enim quae „proficua ecclesiae probantur existere, et divinis non resultant praeceptionibus, licita „et facienda esse non dubitamus; maxime in tam novellae christianitatis plantatione, in „qua varii solent eventus contingere. Quamobrem auctoritate omnipotentis Dei, et „beatorum apostolorum Petri et Pauli, et hoc nostro decreto, decernimus secundum „reverentissimi [l] regis Hludowici votum, ipsas praedictas dioeceses, Hammaburgensem „scilicet et Bremensem, non deinceps duas, sed unam esse et vocari, subdique sedi, „quae praedecessoris nostri decreto archiepiscopali est munere sublimata, restituta dum„taxat [m] de Bremensis ecclesiae rebus episcopatui Ferdensi parte inde ante ablata. „Nullus vero archiepiscopus Coloniensis [n] ullam sibi deinceps in eadem dioecesi vindi„cet potestatem. Quin immo et ipsi [o], et omnibus omnino suademus verae religionis „cultoribus, ut sacra hac legatione fungentibus adiutorio et solacio sint. Quatinus hu„ius [p] gratia beneficii plenam mercedem recipere mereantur ab eo, qui dixit: Ite, do„cete omnes gentes, et quicumque receperit vos, me recipit. Itaque omnia a dilecto „filio nostro rege Hludowico ad hoc Deo dignum officium deputata, nostra etiam pia „eius vota auctoritate firmamus. Et quia casus praeteritorum nos cautos faciunt in „futurum, omnem quoque adversantem vel contradicentem, atque piis nostris his stu„diis quolibet modo insidiantem, anathematis mucrone percutimus, atque perpetuae ul„tionis reum diabolica sorte damnamus: ut culmen apostolicum more praedecessorum „nostrorum, causamque Dei pio affectu zelantes ab adversis hinc inde partibus tutius „muniamus.“ His itaque decretis atque institutionibus papae sanctissimi Nicolai Bremensis ecclesia adiuncta et unita [q] sedi Hammaburgensi; quae prius metropolis constituta fuerat, facta est archiepiscopalis. Verum quia de dioeceseos illius ratione ita firmata haec praeoccupando diximus — multum enim temporis fuit, ex quo sedem illam gubernandam suscepit, priusquam auctoritate apostolica firmaretur — ad ea quae prius gesta sunt, redeamus.

24. Namque suscepta Bremensi parroechia, iterum spiritu fervere coepit intimo, quia iam tunc quid daret habebat [r], si quid posset in partibus Danorum pro Chri-

a) Sueonum, Danorum, Farriae, Norweorum, Gronlondon, Islondon, Scridevindun, Slauorum, nec non omnium septentrionalium et orientalium nationum quocunque modo nominatarum delegamus. et sibi suisque successoribus uicem nostram perpetuo retinendam publicamque euangelizandi tribuimus auctoritatem 2. 3. b) Hamburg 4. c) genitricis 2. 4. d) discessum 2. e) persona 4. 5. 6. filii nostri persona 2. f) dioeceseos 2. 4. 5. 6 g) quae — dicitur *deest* 2. h) dioecesim 4. diaecesim 5. 6. i) et *deest* 4. k) renelatum 2. l) reverendissimi 4. 5. 6. m) duntaxat 4. restituta — — ablata *deest* 2. n) Coloniensis ut quilibet 2. o) ipsis 4 p) qualenus gratia huius 2. 4. 5. 6. q) unita et subdita 2. r) quia — daret habebat *deest* 2.

sti elaborare nomine. Unde frequentius Horicum[a] adire, qui tunc solus monarchiam regni tenebat Danorum, et muneribus eum, ac quibuscumque poterat obsequiis conciliare studuit, ut sua licentia praedicationis officio in regno eius frui valeret[b]. Aliquotiens[c] namque regia etiam[d] legatione ad eum mittebatur, et quae ad foedera pacis, et utriusque regni utilitatem pertinebant, strenue et fideliter[e] peragebat. Qua de re cognita fide et bonitate sancti viri, praedictus Horicus rex multo eum affectu coepit venerari, et libenter eius consilio uti, ac familiarissimum in omnibus habere[f], ita ut etiam inter[g] secreta sua, dum de negotiis regni cum consiliariis suis tractaret, ipsi liceret interesse[h]. Ea quoque, quae[i] inter populum huius terrae, videlicet Saxonum, ac regnum ipsius, causa foederis debebant constitui, non aliter nisi[k] fide illius volebat firmari, hoc sibi dicens omnino fidissimum[l] esse, quod ille ei et laudasset et spopondisset. Hac itaque familiaritate potitus, coepit etiam illi persuadere, ut fieret christianus. Ille quoque[m] omnia, quae ei ex divina intimabat scriptura, benigne audiebat, et bona prorsus ac vere salutaria esse laudabat, seque his plurimum delectari, ac libenter Christi gratiam velle promereri[n]. Cui post talia vota, etiam[o] sanctissimus pater noster[p] suggerere coepit, ut Christo domino hanc concederet benivolentiam, quod ei gratissimum foret[q], ut in regno suo ecclesiam fieri permitteret, ubi sacerdos omni tempore praesens adesset, et verbi divini semina ac baptismi gratiam quibusque suscipere volentibus traderet. Quod ille benignissimo concessit affectu, et in portu quodam regni sui ad hoc aptissimo et huic regioni proximo Sliaswich[r] vocato, ubi ex omni parte conventus fiebat negociatorum, ecclesiam illi fabricare permisit, tribuens locum in quo presbyter maneret: data pariter licentia, ut quicumque vellet in regno suo fieret christianus. Hac ergo dominus episcopus noster accepta licentia, statim quod diu desideraverat perfecit [et consecrata ecclesia in honorem sanctae Dei genitricis Mariae] et constituto ibi presbytero[s], gratia Dei in eodem loco fructuosius crescere coepit. Multi namque ibi antea erant christiani, qui vel in Dorstado vel in Hammaburg baptizati fuerant, quorum quidam primores ipsius vici habebantur, et gaudebant facultatem sibi datam christianitatem suam observandi. Quorum exemplo multi quoque alii et viri et feminae relicta superstitiosa idolorum[t] cultura, ad fidem Domini conversi baptizabantur. Factumque est gaudium magnum in ipso loco, ita ut etiam gentis huius homines absque ullo pavore, quod antea non licebat, et negotiatores tam hinc, quam ex Dorstado, locum[u] ipsum libere expeterent, et hac occasione facultas totius boni inibi exuberaret[v]. Et cum multi inibi baptizati supervixerint; innumerabilis tamen albatorum[51] multitudo exinde ad regna conscendit 51
coelorum. Quia libenter quidem signaculum crucis[52] recipiebant, ut catecumini[w] fie- 52
rent, quo eis ecclesiam ingredi et sacris officiis interesse liceret, baptismi tamen perceptionem differebant, hoc sibi bonum diiudicantes, ut in fine vitae suae baptizarentur, quatinus purificati lavacro salutari, puri et immaculati vitae aeternae ianuas absque aliqua[x] retardatione intrarent. Multi quoque apud eos infirmitatibus detenti, cum se frustra idolis pro salute sua sacrificasse viderent[y], et a propinquis suis desperarentur, ad Domini misericordiam confugientes, christianos se fieri devovebant. Cumque accito sacerdote, baptismi gratiam percepissent, statim incolumes gratia divina lar-

a) Oricum 4. adire solebat Horicum 2. b) Danorum ut offitio praedicationis in regno eius frueretur 2. *media desunt.* c) aliquoties 4. 5. 6. d) etiam *deest* 2. e) feliciter. f) habere *deest* 4. g) in 1. h) trartaret, cum interesse rogaret 2. i) qua 4. k) non aliter sine 4. non aliter nisi de 5. 6. l) fidelissimum 2. m) vero 2. n) promereri dicebat 2. o) etiam *deest* 2. 4. 5. 6. 7. p) pater sanctissimus patenter 4. 7. pater sanctissimus patienter 5. 6. q) quod — foret *deest* 2. r) Sliesuuich 2. Slieswich 3. Sclasiwich 4. Scleaswic 5. Schleaswich 6. Scheasuuic 7. s) perfecit. Et constituto ibi presbytero 1. perfecit, et consecrata ecclesia in honore (honorem 5.) sanctae genitricis Dei (Dei genitr. 5.) Mariae et presbytero ibi constituto 2. 3. 5. perfecit: et constituta ibi ecclesia in honore s. gen. Dei Mariae et constituto ibi presbytero 4. *Cum cod. 1. concordant 6. 7. in quibus nihil de ecclesia consecrata legitur. Sequi tamen placuit lectionem librorum 2. 3. et 5. et uncinis inclusum in textu relinquere locum, contextu commendatum, et qui propter ὁμοιόαρκτον vocum* consecrata et constituto *facile excidere potuit.* t) idorum 1. *lapsus calami.* u) vicum 4. v) exuberaret. Mutti aput 2. *mediae periodi desunt et in 3.* w) Catechumeni 4. 5. 6. 7. x) ulla 4. y) vidissent 2. z) et — desperarentur *deest* 2.

51) h. e. albas gerentium, eorum scil. qui, cum baptismum in ultimum vitae stadium distulissent, in candida illa veste, qua post baptismum induti essent, exspirarent. Hos *clinicos* vocat Cyprianus. 52) *primam signationem* vocabant; apud Scandinavos *Primsigaing.*

giente[a] fiebant. Sicque crevit in eodem loco Dei miseratio[b], et ad fidem Domini populi conversa est multitudo[53].

25. Inter haec vero dominus et pater noster Anskarius etiam[c] pro gente Sueonum, eo quod sacerdotis tunc praesentia desolati essent, nimio condolens affectu, a praefato poscere coepit rege Horico sibi in omnibus familiarissimo, uti suo auxilio fines illius regni petere posset. Qui cum maxima benivolentia hanc quoque[d] petitionem eius suscipiens, ita se per omnia facturum promisit[e]. Qua de causa dominus episcopus noster cum praefato coepit Gauzberto pontifice de hoc ipso tractare, necessarium esse dicens, ut iterum probaretur, si forte gens illa divinitus admonita, sacerdotes secum manere pateretur, ne fides Christi, illis in partibus coepta, eorum neglegentia aliquomodo deperiret. Praedictus vero pontifex Gauzbertus, qui et Symon, se inde expulsum, rursus locum illum[f] repetere non ausum respondit, nec id valde proficuum fore posse, immo magis periculosum, si denuo priorum[g] reminiscentes aliquid perturbationis circa eum excitarent; sibi magis congruum videri, ut ille iret, qui hanc legationem primo susceperat, quique[h] benigne[i] ibi habitus fuerat, ipse vero cum eo nepotem suum mitteret, qui ibi, si locus praedicandi inveniretur, remaneret, et sacerdotali apud eos officio fungeretur. Hoc itaque ratum inter se decernentes, coram praesentia clementissimi regis venerunt Hludowici, causamque huiuscemodi ei retulerunt, atque ut eius licentia ita fieri permitteretur exorabant. Qui sciscitans, utrum ipsi in hac voluntate concordes fuissent, responsum a venerabili Gauzberto pontifice tale accepit: „In Dei, inquit, servitio nos semper concordes et fuimus et sumus, et istud unanimo consensu ita fieri cupimus.“ Itaque serenissimus rex in Dei causa semper voluntarius, secundum quod inter eos convenerat, legationem hanc pro Christi nomine pastori nostro iniunxit religiosissimo, suae quoque partis, sicuti et pater eius fecerat, ad regem Sueonum mandata ei committens. Igitur devotissimus pater noster ad hoc iter praeparare se coepit, et ut quantotius hoc expleret, ferventiori incitabatur spiritu; siquidem et hoc caelitus sibi iniunctum credebat, visione quadam imbutus, quam ante praeviderat. Visum namque est ei, quod pro ipso itinere, sicut erat, valde esset sollicitus, et videbatur ei, quod[k] ad quendam[l] deveniret locum, in quo erat structura aedificiorum magna, et mansiones diversae, ubi quidam ei obvius factus, locutus est ad eum dicens: „De itinere quo[m] sollicitaris, et de his quae sunt in corde tuo, ne supra modum contristeris, quia hic quidam est propheta[n], qui te de his omnibus certum reddet. Et ne aliqua menti tuae super eo[o] insideat dubitatio, dicam tibi, quis[p] sit ille propheta. Abbas quondam[q] clarissimus Adalhardus[r], ipse nunc[s] est propheta ad te a Domino missus, qui tibi ea, quae proventura sunt annunciabit.“ Quo ille audito exhilaratus animo, visus est illi respondisse: „Domine, ubi inveniam eum?“ Et ille: „Tuo, inquit, labore[t] invenies eum, nec est licitum cuiquam eum[u] tibi insinuare.“ Tunc visum est ei, quod iret[v] per circuitum mansionum[w] ipsum quaerendo, et pariter[x] in mente sua tractaret. „Si, inquit, ille non interrogatus a me annunciaverit mihi, quae sunt in animo meo[y], tunc verum illum prophetam comprobabo.“ Ad quandam ergo perveniens mansionem clarissimam et[z] speciosissimam, vidit eum ibi in solio suo sedentem, et statim recognovit. Ille quoque[*] confestim pronuncians, intentus in eum, dicere coepit: „Audite insulae et

a) incolumes divina largitate 4. 5. 6. diuina largitate sani 2. b) sicque — miseratio *deest* 2. c) etiam *deest* 4. d) quoque *deest* 2. e) facturum promisit. Igitur devotissimus pater noster ad hoc iter 2. *mediae periodi desunt.* f) illum *excidit e cod.* 1. g) primorum 4. h) quippe 4. i) benignissime 5. 6. k) itinere valde esset sollicitus, et quod 2. 5. 6. l) quemdam 2. 4. 5. 6. m) quod 4. n) quidam est propheta. Abbas quondam 4. *media omnia exciderunt propter ὁμοιοτέλευτον* propheta. *Eadem „in Paris. et Col. edit.“* [*ibi non desunt.* PERTZ.] *deesse notat Arrhenius* (8) *et, ceteroquin sequax Lambecii, hunc textum plane diversum repraesentat:* quidam est propheta. Is vere certeque tibi dicet omnem progressum huius negotii, rationemque reddet sollicitudinis quam animo volutas de hoc itinere: et ne quid dubitationis in corde supersit tibi, ipse ego tibi dicam, ubinam sit is propheta, de quo tibi caepi dicere. Abbas etc. *Contra Langebekius* (10) *paucis:* quidam est propheta, de quo tibi coepi dicere. Abbas etc. *Quae unde hauserint Arhenius et Langebekius, uterque codicibus destitutus, nondum assequor, nisi fortasse Arhenius verba veteris versionis Suecicae, non monito lectore, latine translata in textum recepit.* o) *ita* 2. ea 1. hoc 5. 6. p) qui 2. q) quidam 2. 3. r) Adalardus 4. s) nempe 3. t) tu, inquid, labore 2 tu, inquit, cum labore 5. 6. u) eum *deest* 2. 5. 6. v) quod iret *deest* 2. w) mansionis 2. 5. 6. x) pariter *deest* 2. 5. 6. y) meo *deest* 2. z) clarissimam et *deest* 2. 5. 6. *) quoque *deest* 2.

53) gesta sunt haec ab a. 848 (Ann. Fuld.) usque ad a. 854, quo rex Horicus, solus e filiis Godofredi superstes, civili bello periit. Prudentii Trecens. Ann. a. 854. cf. a. 850.

attendite populi de longe. Dominus ab utero vocavit te, de ventre matris tuae recordatus est nominis tui. Et posuit os tuum quasi gladium acutum, in umbra manus suae protexit te et posuit te sicut sagittam electam: in faretra [a] abscondit te, et dixit tibi: Servus meus es tu, quia in te gloriabor.“ Quo dicto, extento brachio manum dexteram ad eum coepit erigere. Ille autem hoc viso, ad genua eius accessit, sperans eum se velle benedicere. At ille subiunxit: „Et nunc haec tibi dicit Dominus, formans te ex utero servum sibi: Dedi [b] te in lucem gentium, ut sis illis in salutem usque ad extremum terrae. Reges videbunt et consurgent principes, et adorabunt dominum [c] Deum tuum et sanctum Israel, quia glorificabit te.“ Hanc ergo visionem servus Dei cum ante profectionem illam longe vidisset, certum tenebat animo, Dei se imperio ad partes illas incitari; et maxime in verbo, quod [d] dictum est [e]: Audite, insulae; quia omnis fere [f] patria illa in insulis est constituta: et quod subiunctum est; Eris illis in salutem usque ad extremum terrae; quia finis mundi in Aquilonis partibus in Sueonum coniacet regionibus. Denique [g] etiam verbum, quod de propheta [h] Hieremiae [i] in fine [k] commutatum est, scilicet: quia glorificabit te; ardorem desiderii illi maximum nutriebat, quia palmam martyrii olim sibi promissam hoc significare putabat. 860

26. Profectionem itaque hanc suscepturus, iam dicti regis Horici missum pariterque iussum [l. 54] secum habuit. Qui regi Sueonum nomine Olef [m. 55] partis suae mandatum tale [n] intimari [o] iussit: „Servum Dei, qui, ex parte Hludowici regis missus, fines regni eius peteret, sibi [p] per omnia cognitum fore [q], ac se in vita sua numquam tam bonum vidisse hominem, nec in quolibet mortalium aliquando tantam fidem invenisse. Ideoque cognita eius sanctissima bonitate, omnia quae ille in regno suo causa christianae religionis disponere vellet, se ei concessisse; ipsumque petere, ut similiter in [r] regno suo ei permitteret culturam christianitatis, quam optabat, statuere, quia [s] ipse nihil aliud quam quod bonum et rectum foret vellet perficere.“ Susceptum itaque peragens iter, viginti ferme diebus navigio transactis, pervenit ad Byrca [t], ubi invenit regem et multitudinem populi nimio errore confusam. Instigante enim diabolo, adventum beati [u] viri omnimodis praesciente [v], contigit eo ipso tempore, ut quidam illo adveniens diceret, se in conventu deorum, qui ipsam [w] terram possidere credebantur, affuisse, et ab eis missum, ut haec regi et populis nunciaret: „Vos, inquam, nos [y] vobis propitios diu habuistis, et terram incolatus vestri cum [x] multa abundantia nostro adiutorio in pace et prosperitate longo tempore tenuistis; vos quoque nobis [z] sacrificia et vota debita persolvistis, grataque nobis vestra fuerunt obsequia. At nunc et sacrificia solita subtrahitis, et vota spontanea segnius offertis, et, quod magis nobis [*] displicet, alienum deum super nos [a] introducitis. Si itaque nos vobis propitios habere vultis, sacrificia omissa augete, et vota maiora persolvite; alterius quoque Dei culturam, qui contraria nobis docet [b], ne apud vos recipiatis, et eius servicio ne intendatis. Porro si etiam plures deos habere desideratis, et nos vobis [c] non sufficimus, Ericum [56] quondam regem [d] vestrum nos unanimes in collegium nostrum asciscimus, ut sit unus de numero deorum.“ Hoc ergo diabolicum mandatum publice denunciatum, in adventu domini episcopi mentes cunctorum perturbabat, et error [e] nimius ac perturbatio [f] corda hominum [g] confuderat. Nam et templum in honore supradicti regis dudum defuncti statuerunt, et ipsi tanquam deo vota et sacrificia offerre coeperunt. Adveniens itaque illuc dominus episcopus, ab amicis suis quondam ibi cognitis quaerere coepit, quomodo regem super [h] hac re interpellaret. Qui omnes toto

a) pharetra 2. 5. 6. b) subiunxit: Dedi 2. 6. *media desunt.* te utero servum, Dedi 5 servum: Dedi 4. c) Dominum *deest* 2. 5. 6. d) quo 4. e) est illi 2. 5. 6. f) fere *deest* 4. g) Denique — — putabat. *deest* 2. h) cum propheta 5. 6. i) Ieremia 2. 4. 5. 6. k) finem 4. l) sinum 4. m) Oleph 2. 4. n) tali 4. o) intimare 2. p) Dei sibi 2. *media desunt.* q) esse 4. r) et in 4. s) qua 4. quia — — perficere *deest* 2. t) bircam 2. Byrcam 4. 5. 6. u) boni 4. v) omnino dispiciente 2. w) illam 2. x) non 4. inquiunt, nos 5. 6. y) cum *deest* 4. z) vos, inquam, nobis 2. *) nobis *deest* 4. a) vos 4. 5. 6. nos 2. b) quae — docetur 4. 5. 6. 7. *desunt haec* 2. c) et vobis 4. 5. 6. et vobis nos 7. d) regem *deest* 4. e) *lectioni omnium librorum* et error *in cod.* 1. *superscriptum manu librarii* et horror; *sed v. supra* l. 27. multitudinem populi nimio errore confusam *et infra. pag.* 712. l. 41. errore confusi. f) ac perturbatio *deest* 2. g) corda omnium 4. corda eorum omnium 5. 6. h) sub 2.

54) *sigillum* loco *signi* subdidit Adamus I, 26. Sed v. not. 25). 55) hic Oleph non reperitur in Islandorum serie regum Sueciae. 56) Ericum Upsaliensem fortasse, Biörnonis Haugensis fratrem.

annisu[a] contradicentes asserebant, nihil omnino ea vice legationem eius proficere posse, sed si aliquid haberet pretii, ea ratione illum dare debere, ut vivus inde evaderet. Quibus ille: „Non, inquit, pro vitae meae redemptione aliquid hic daturus sum, quia si Dominus[b] meus ita disposuerit, pro eius nomine hic[c] paratus sum et tormenta subire et mortem pati.“ Cum ergo pro hac re in maxima esset positus anxietate, tandem accepto consilio regem ad suum invitavit hospitium. Cui convivium exhibens, dona, quae potuit, obtulit, et legationis suae mandata retulit. Nam et antea per missum Horici, et per fideles domini episcopi, qui ibi manebant, causa adventus ipsius eidem regi denunciata fuerat. Delectatus[d] itaque[e] et caritatis eius benivolentia, et munerum datione, se quidem, quae ille suggesserat, gratanter velle respondit[f]. „Antea tamen[g] hic, inquit[h], fuerunt clerici, qui populari hinc seditione, non regio iussu, eiecti sunt. Quapropter et ego[i] hanc legationem vestram confirmare nec possum nec audeo, priusquam sortibus deos nostros consulam, et populi quoque super hoc voluntatem interrogem. Sit missus tuus in placito mecum proximo, et ego pro te loquar populo; et si quidem diis fautoribus illi tuae consenserint voluntati, quod quaesisti prosperabitur; sin autem[k], et hoc tibi notum faciam.“ Sic[l] quippe apud eos moris est, ut quodcumque negotium publicum magis in populi unanima voluntate, quam in regia constet[m] potestate. Hoc ergo pastor noster devotissimus responso regis accepto, totum se convertit ad Domini refugium, ieiuniis et orationibus vacans, atque in contritione et afflictione[n] cordis semetipsum in conspectu Dei humilians.

27. Verum ipso inter has pressurarum angustias posito, cum dies placiti appropinquaret, quadam die inter sacra missarum solemnia, dum sacerdos altari astans mysteria sancta benediceret, illi in terram prostrato, caelestis effusa est inspiratio. Si quidem Spiritus sancti dono interius roboratus, et fiducia maxima in animo confortatus, cognovit, omnia sibi proventura, uti vellet. Unde eidem sacerdoti sibi in omnibus familiarissimo post missam denunciavit, nihil trepidationis se habere debere, quia secum gratia Dei comitaretur. Cui interroganti, quomodo hoc sciret, divinitus sibi inspiratum respondit[o]. Quam mentis eius illustrationem frater ille satis recognovit, quia taliter eum divinitus consolari multis ante probavit indiciis. Hanc ergo animi eius fiduciam statim rei confirmavit eventus. Nam rex, congregatis primo principibus suis, de hac patris nostri legatione cum eis tractare coepit. Qui sortibus quaerendum[p] statuerunt, quae super hoc deorum esset voluntas. Exeuntes igitur more ipsorum in campum, miserunt sortes; ceciditque sors, quod Dei voluntate christiana[q] religio ibi fundaretur. Quod factum unus ex primoribus amicus domini episcopi statim ei innotuit, et ut consolaretur animo[r], admonuit dicens: „Confortare et viriliter age, quia Deus voluntati et legationi tuae non abnuit;“ sicque ipse fiducia sumpta spiritu interiori laetificatus, exultabat in Domino. Deinde[s] cum dies placiti advenisset, quod in praedicto vico Birca habitum est, sicut ipsorum est consuetudo, praeconis voce rex, quae esset eorum[t] legatio, intimari fecit populo. Quo illi audito, sicut erant antea errore confusi, diversa sentire, et tumultuare coeperunt. Quibus ita perstrepentibus, consurgens unus, qui erat senior natu, in medio plebis, dixit: „Audite me rex et populi. De cultura istius[u] Dei[v] pluribus nostrum bene iam est cognitum, quod in se sperantibus magnum possit[w] praestare[x] subsidium. Nam multi nostrum iam saepius et in marinis periculis, et in variis necessitatibus hoc probaverunt. Quare ergo abicimus[y], quod necessarium nobis et utile scimus? Aliquando nempe quidam ex nobis Dorstadum adeuntes, huius religionis normam profuturam sibi sentientes[z], spontanea voluntate suscipiebant. Nunc multae interiacent insidiae, et piratarum infestatione periculosum valde nobis iter illud factum est. Quod[*] ergo tam longe positum prius sollicite quaerebamus, hic[a] nobis modo oblatum quare non suscipimus? et qui[b] eius Dei gratiam nobis in multis utilem probavimus, quare servos

a) animo 2. b) Dominus Deus 2. c) paratus sum hic 4. 5. 6. d) retulit. Delectatus 2. *media desunt.* e) itaque rex 2. f) datione ad ea quae suggesserat respondit 2. g) tamen *deest* 2. h) inquam 1. i) et ego *deest* 4. k) sin autem, minus 4. l) populo. Sic 2. 3. *media desunt.* m) consistat 2. 4. 5. 6. n) et afflictione *deest* 2. 3. o) Cui — — respondit *desunt* 2. 3. p) querentibus 2. q) religio Christianorum 2. 3. 5. 6. rel. Christiana 4. r) amico 2. 3. animo amico 4. s) Denique 4. t) errorum 4. u) ipsius 5. 6. v) diei 1. *lapsus scribentis.* w) posset 4. x) facere 5. 6. y) *ita* abicimus *et* 2. 7. abiicimus 4. 5. 6. z) profuturam s. sentientes *deest* 2. *) suscipiebant. Quod 2. 3. *media desunt.* a) hoc 2. b) quia 4.

eius nobiscum manere[a] non libenter assentiamus? Attendite populi consilium vestrum, et nolite abiicere utilitatem vestram. Nobis enim quando nostros propitios habere non possumus Deos, bonum est huius Dei gratiam habere, qui semper in omnibus potest et vult ad se clamantibus auxiliari"[b]. Hoc ergo ita[c] perorante, omnis multitudo populi unanimis effecta, elegit ut secum et sacerdotes[d] essent, et quae competebant mysteriis Christi, apud eos sine contradictione fierent[e]. Rex itaque surgens a placito, statim cum misso[f] domini episcopi suum direxit nuncium, mandans populi unanimitatem ad suam voluntatem conversam; sibique hoc per omnia placere, nec dum tamen se plenam licentiam ei concedere posse, donec in alio placito, quod erat in altera parte regni sui[57] futurum, id ipsum populis ibi positis nunciaret. Tunc iterum 67 bonae memoriae pater noster consueta sua requirens subsidia, divinam clementiam intentius exorabat; cum ecce placiti tempus advenit, et rex praeconis voce legationem domini episcopi atque omnia pariter, quae in priori placito dicta et acta fuerant, intimari fecit. Divina ergo providentia largiente, omnium corda ita adunata sunt, ut prioris placiti consensum cuncti laudarent, et se quoque his assentire velle modis omnibus faterentur.

28. Hoc itaque facto, convocato ad se rex domino episcopo, quae fuerant gesta, retulit; sicque omnium unanima voluntate et consensu decrevit, ut apud eos et ecclesiae fabricarentur, et sacerdotes adessent, et quicumque vellet de populo, absque contradictione christianus fieret. Dominus autem et pastor noster praedictum nepotem venerabilis Gauzberti episcopi, Erimbertum[g] nomine, manibus regis commendavit, ut suo auxilio et defensione munitus mysteria divina ibidem ageret. Cui etiam rex in praefato vico atrium unum ad oratorium dedit fabricandum: dominus quoque episcopus presbytero ad habitandum alterum cum domo[h] emit; praebensque idem rex benignissimum[i] circa dominum episcopum dilectionis suae favorem, fidelissimum quoque in omni parte suis circa christianae religionis cultum se fore velle promisit. Sicque per[k] Domini gratiam rite omnibus peractis, dominus episcopus ad sua reversus est.

29. Porro angustiam maximam mentis, quam in ipso perpessus est itinere, dum illud iter pararetur, Domino revelante pater noster sanctissimus ante praescivit. Visum namque est illi[l] quadam nocte, quod tempus esset passionis Domini[m], et quod ille praesens adesset, cum dominus Iesus Christus a Pilato duceretur ad Herodem et rursus[n] ab Herode ad Pilatum, denique cum a Iudaeis et militibus sputa et obprobria patiens, per omnia membra verberibus, ut ipsi videbatur, afficeretur, ipse non sufferens illum sic puniri, accurrens, opposuit se post dorsum eius verberantibus, omniaque verbera, quae illi infligebantur, ipse in corpore suo susciperet, excepto quod statura procerior, capite illi[o] eminentior videbatur, et idcirco illud defendere non poterat. Hanc itaque visionem miles invictus Christi quid significaret prius non cognovit, quam de hoc itinere reversus, mente tractavit, quanta obprobria et irrisiones ibi sustinuerit, et in quanta angustia fuerit, quantasque blasphemias in Deum illatas ibi sustulerit. Nam quantum ad eius pertinuit animum, ibi[p] ille sine dubio pro Christo passus est et ibi Christus in servo suo prius sibi illata denuo sustinuit improperia. Porro quod caput illius defendere non poterat, hoc significare putabat, quia caput Christi Deus, quod passiones, quas sancti in hoc mundo pro Christo sustinent, partim ad ipsam etiam Dei pertineant maiestatem, quas ipse in se quodammodo compatiendo suscipiens ad tempus quidem tolerat, sed quandoque districte iudicabit[q], sicut scriptum est: „Mihi vindictam, ego retribuam, dicit Dominus."

30. Nec praetereundum quoque videtur, qualiter Domini virtus post hanc profectionem iam dictis Sueonibus patefacta sit. Gens enim quaedam longe ab eis posita,

a) munere 4. b) auxilium praebere 4. Attendite — — auxiliari *deest* 2. 3. *Reliquum capitis inde ab* Rex itaque *deest* 3. c) ita *deest* 2. d) secum Dei sacerdotes 2. e) et ministeria Christi aput eos fierent 2. *Reliquum capitis deest* 2. f) commisso 4. g) pastor noster quendam nepotem Symonis (Simonis 3.) episcopi Rimbertum 2. Eribertum 4. h) cum domo *deest* 2. 3. i) benignissime 2. 3. k) per *excidit* 1. l) visum est namque illi. m) Domini *deest* 4. n) rursus *deest* 4. o) illo 5. 6. p) ubi 4. q) iudical 2. 3. 6. *reliqua capitis desunt.*

57) „*Suecia* scilicet sic stricte dicta; Byrca enim *Gothiae* vicus censebatur." (Adam. Brem. de S. D. p. 59.) *Langebeck.*

58 vocata Cori[a] [58], Sueonum principatui olim subiecta fuerat; sed iam tunc diu erat,
quod rebellando eis[b] subiici dedignabantur. Denique Dani hoc scientes, tempore su-
59 pradicto, quo[c] dominus episcopus iam in partes Sueonum advenerat [59], navium con-
gregata multitudine ad eandem perrexerunt patriam[d], volentes et bona eorum diri-
pere, et sibi eos subiugare. Regnum vero ipsum quinque habebat[e] civitates. Populi
853 itaque inibi manentes, cognito eorum adventu, conglobati in unum, coepere viriliter
resistere et sua defendere. Dataque sibi victoria, medietate populi Danorum caede
prostrata, medias quoque naves[f] eorum diripuerunt, auro et argento spoliisque multis
ab eis acceptis. Quod audiens praedictus rex Olef populusque Sueonum[g], volentes
sibi nomen adquirere, quod facere possent quae Dani non fecerint[h], et quia sibi
etiam antea subiecti fuerant, innumerabili congregato exercitu, illas adierunt partes,
60 et primo quidem improvise ad quandam urbem regni ipsorum, vocatam Seeburg [60],
in qua erant septem milia[i] pugnatorum, devenientes, penitus[k] illam devastando et
spoliando[l] succenderunt. Exinde confortati animo, dimissis navibus, iter quinque
61 dierum arripientes, ad aliam urbem ipsorum, quae Apulia [61] dicebatur, effero corde
properabant. Erant autem in ea[m] urbe quindecim milia[n] hominum bellatorum. Cum itaque illo advenissent, conclusis ipsis in civitate, isti a foris urbem debellare, illi de intus coepere viriliter repugnare; illi intrinsecus defendebant, isti exterius impingebant[o]; sicque transierunt dies octo, ut omni die a mane usque ad vesperam dimicantes, bello instarent, et multi hinc inde caderent, neutra tamen pars victoriam obtineret. Cum ecce nono dio populus Sueonum diutina caede fatigatus coepit augustari[p], et timido corde expavescens hoc solum cogitare, quomodo inde evaderent. „Hic, inquiunt[q], non proficimus, et naves nostrae longius absunt.“ Nam quinque dierum, ut praediximus, iter erat ad portum, in quo naves eorum stabant. Cum ergo, quid sibi esset agendum, nimium turbati omnimodis nescirent, quaerendum sortibus statuerunt, utrum dii eorum eis vellent auxiliari, ut vel victoriam caperent, vel vivi inde evaderent. Missis itaque sortibus, neminem deorum, qui eis subsidio esse vellet, repperire potuerunt. Quod cum denunciaretur in populo, ululatus et gemitus immensus exortus est in castris, omnisque virtus ab eis[r] recessit. „Quid, inquiunt, infelices acturi sumus; dii recesserunt a nobis, et nullus eorum adiutor est nostri. Quo fugiemus? Ecce naves nostrae longius sunt positae, fugientibusque nobis isti[s] insequentes ad[t] internecionem nos delebunt. Quae ergo nobis erit spes[u]?“ Cum itaque in tanta essent[v] angustia positi, quidam negotiatorum, memores doctrinae institutionis domini episcopi, suggerere eis coeperunt: „Deus,“ inquiunt, „christianorum multoties ad se clamantibus auxiliatur, et potentissimus est in adiuvando. Quaeramus, an ille nobiscum esse velit, et vota ei placita libenti animo spondeamus.“ Omnium itaque rogatu supplici missa est sors, et inventum, quod Christus eis vellet auxiliari. Quod cum publice denunciatum cunctis innotuisset, omnium corda ita subito roborata sunt, ut confestim ad urbem expugnandam intrepidi vellent accedere. „Quid,“ inquiunt, „nunc[w] nobis formidandum, quidve pavendum est? Christus est nobiscum; pugnemus, et viriliter agamus, nihil nobis obstare poterit, nec deerit nobis certa victoria, quia potentissimum Deorum nostri adiutorem habemus.“ Conglobati ergo omnes, laeto et forti animo ad debellandam profecti sunt urbem. Cumque in circuitu astantes pugnam inire vellent, ab his, qui intrinsecus erant, postulatum est, ut copia eis daretur loquendi. Quod cum rex Sueonum annuisset, illi[x] subsecuti sunt: „Nobis iam

a) Chor 2. 3. Chori 4. 5. 6. b) eius 4. c) quod 2. 3. 4. 5. 6. d) provinciam 4. e) habet 2. 3. f) medium quoque navium 4. media quoque navium 5. 6. g) et populi Sueonum. 2. 3. h) fecerunt 2. 3. fecerant 4. 5. 6. i) millia 4. 5. 6. k) Seburg inprouise adeuntes penitus 2. 3. *media desunt.* Selburg 6. l) et spoliando *deest* 4. m) illa 4. n) millia 4. 5. 6. *Deest tota periodus* 2. 3. ubi *et sequentia contracta leguntur. Singula notare supersedemus.* o) impugnabant 5. 6. p) angustiari 5. 6. q) inquit 4. r) ululatus ab eis 4. *media desunt.* s) isti *deest* 4. t) usque ad 4. u) quid ergo nobis erit 4. 5. 6. *deest* 2. 3. v) angustia essent 4. w) nunc *deest* 4. nobis nunc 5. 6. x) annuisset illis 4.

58) Curones s. Curlandi. 59) Quapropter expeditio Danorum in Curlandiam ad a. 853. probabiliter referri poterit. 60) apud Gualdonem *Segeburg. Seleburg* esse putant in Semigallia ad Dunam fluvium, unde primi Semigalliae et Curlandiae episcopi dicti Selonenses. Sed improvisus adventus, et ipsa nominis a mari repetita deformatio ore advenarum, non bene quadrant in locum tam remotum a mari. 61) Haud dubie *Pilten* in Curlandia ad Windawam fluv.

pax magis quam pugna placet; et [a] foedus vobiscum inire cupimus. Et primo quidem quicquid ex spoliis Danorum praeterito anno in auro et armis adquisivimus, vobis pro munere foederis damus. Deinde pro unoquoque hominum, in hac urbe constitutorum, dimidiam libram argenti offerimus; et insuper censum, quem antea solebamus, vobis persolvimus [b], et datis obsidibus, abhinc subiecti, et obaudientes, sicuti antea fuimus, vestro imperio esse volumus." Cum haec itaque oblata fuerint, nec dum tamen animi iuvenum sedari poterant, verum alacriores facti, et absque metu imperterriti pugnare tantum desiderantes, armis se urbem et omnia, quae haberent, vastaturos, ipsosque captivos abducturos dicebant. Rex vero et principes saniori consilio dextras [c] ab eis accipientes foedus inierunt, et thesauris innumerabilibus atque obsidibus triginta sibi collatis, cum gaudio ad sua reversi sunt. Denique pace inter eos foederata, statim Sueones Christi domini nostri omnipotentiam collaudantes, eiusque magnificentiam viribus totis, quod vere magnus super omnes Deos esset, praedicantes [d], quid ipsi per quem tantam obtinuissent victoriam, vovere deberent, sollicite quaerere coeperunt. Unde a christianis edocti negotiatoribus, qui simul aderant, Christo domino placitum devoverunt ieiunium, ita ut ad sua reversi, postquam domi septem dies essent, alios septem omnes pariter a carne abstinerent, sed et post hoc [e] quadraginta diebus evolutis, ipsi quoque unanima conventione quadraginta sequentes similiter a carne abstinentiam [f] agerent. Quod et factum est. Nam omnes [g] qui ibi affuerant, hoc statutum libenti perfecerunt animo. Multi etiam posthaec reverentia et amore Christi apud eos ieiuniis, quae christiani observabant, insistere [h], et elemosinis, quia [i] hoc Christo gratum didicere, quoslibet pauperes adiuvare coeperunt. Sicque favore omnium praedictus Erimbertus sacerdos libere apud eos, quae Dei sunt agere, et cunctis Christi potentiam laudantibus religionis divinae in illis partibus devotio augmentum sui ab eo [k] tempore sine ullius contradictione coepit habere.

31. Inter haec [62] vero divino contigit iudicio, ut pyratarum infestatione memoratus Horicus [l] rex, quibusdam propinquis eius regnum ipsius invadere conantibus, bello interemptus sit. Cum quo pariter omnes primores terrae illius, qui olim domino episcopo familiares et amici habebantur, gladio interierunt. Deinde post haec [m] constituto in regno ipsius Horico iuniore, quidam eorum quos ille tunc habebat principes, et minus antea domino cogniti fuerant episcopo, persuadere ei coeperunt, ut ecclesia apud eos facta destrueretur, et religio christianitatis ibi coepta annullaretur [n], dicentes: Deos suos sibi iratos esse, et quod ideo tanta [o] eos mala invenerint, quia alterius et ignoti Dei apud se culturam receperint. Qua de re comes praefati vici, Sliaswich [p] videlicet, nomine Hovi, qui huic religioni praecipue resistebat et ad destruendam christianitatis fidem regem provocabat, ecclesiam ibi factam iussit claudi, religionemque christianitatis ibidem prohibuit observari. Unde et presbyter, qui ibi aderat, persecutionis acerbitate compulsus, inde recessit. 62

32. Pro hac itaque re dominus episcopus nimium sollicitus, et admodum tristis effectus fuerat, quia nullum tunc cum Horico iuniore de amicis habebat, quos antea largissimis donationibus sibi familiares adquisierat, per quos eum ad Domini voluntatem conciliare posset. Unde quia humano destitutus fuerat, ad divinum solito more concurrit auxilium. Nec spes eum sua fefellit. Consolatus est quippe eum Dominus spiritali [q] in animo consolatione, et certus omnino factus est, quod nullo modo, ut hostes Christi machinabantur, religio ibi coepta deperiret. Quod ita Domino annuente non multo post contigit. Nam cum pro hac [r] eadem causa ad praedictum regem ire disponerent, Domini praeveniente gratia, idem rex, expulso prius de vico memorato iam dicto comite, ita ut nunquam postea in eius gratiam redire potuerit, ad dominum episcopum suum gratis direxit legatum, mandans, ut sacerdotem suum ad propriam remitteret ecclesiam: non se minus quam seniorem Horicum Christi velle gratiam promereri asserens dominique episcopi amicitiam obtinere [s]. Quo facto

a) et *deest* 4. b) vobis dare, persolvemus 4. vobis dare persolvemus 5. 6. c) dexteras 4. 5. 6. d) magnificentium, quod vere magnus super omnes esset Deos, totis viribus praedicantes 4. 5. 6. e) posthac 4. f) penitentiam 2. 3. g) est, omnesque 4. 5. 6. h) insistere incipientes 4. 5. 6. i) namque 5. 6. k) illo 5. 6. l) Horricus 7. *constanter.* m) hac 4 n) annihilaretur 5. 6. o) cuncta 4. p) Slieswic 4. Scleawicht 5. Scleaswich 6 Scleawiht 7. q) spirituali 4. r) hac sola 5. 6. s) obtinere *deest* 4.

62) eodem scil. a. 854. quo Suecica expeditio in Curlandiam suscepta est. not. 53.

cum ipse quoque reverentissimus pastor noster ad eiusdem regis praesentiam cum adiutorio Burghardi[a], illustrissimi comitis, venisset, qui etiam antea apud Horicum seniorem adiutor illi in omnibus fuerat, et apud regem utrumque bene poterat, quia propinquus ipsorum erat, tanta gratia a iuniore susceptus est Horico, ut statim ei omnia, quae antecessor eius[b] causa christianitatis in regno suo fieri permiserat, ipse quoque concederet. Insuper etiam, quod antea nefandum paganis videbatur, ut clocca[c] in eadem haberetur ecclesia[d], consensit[e]. In alio quoque vico[f] regni sui, Ripa vocato, similiter locum, ubi ecclesia fabricaretur, tribuit[g], et ut ibi sacerdos praesens adesset, suae potestatis licentiam dedit.

33. Denique dum haec agerentur, pradictus venerabilis Gauzbertus episcopus ad gentem Sueonum quendam misit presbyterum, nomine Ansfridum[h], qui ex gente Danorum oriundus a domino Ebone ad servitium Domini educatus fuerat[i]; qui cum illo advenisset, memoratus Erimbertus sacerdos exinde reversus, et ille ibi cum multa omnium ambitione tribus aut eo amplius annis demoratus est. Post hoc vero audito
63 domini Gauzberti obitu, ipse quoque exinde reversus, et apud nos[63] aliquandiu conversatus, infirmitatis molestia correptus, aggravescente dolore defunctus est. Quo facto, dominus episcopus non sufferens fidem christianitatis ibi coeptam deperire, suum illuc presbyterum, Ragenbertum[k] nomine, mittere disponebat. Qui cum ad hoc satis idoneus et tantae profectioni[l] valde esset voluntarius, dum ad portum memoratum Sliaswich[m] in quo naves cum negotiatoribus, qui cum eo ituri erant, constabant, pergeret, diabolica machinatione fortuitu in via, Danorum latrocinantium insidiis circumactus, et his[n], quae habebat, spoliatus, die assumptionis sanctae Mariae ipse quoque in bonae voluntatis cursu feliciter consummatus est. Quod factum cum domini episcopi animum nimio affecisset moerore, nequaquam tamen a coepta[o] retrahi potuit voluntate. Verum non multo post ad hoc opus alium ordinavit presbyterum ex[p]
64 gente quoque Danorum progenitum, nomine Rimbertum[64]. Quem cum ad illas partes pro Christi nomine destinasset, benigne ibi a rege et a populo susceptus, divina apud eos mysteria, largiente Domino, libere hactenus celebravit[q]. Denique et ipsi, sicut et caeteris, quos inter paganos ante constituerat, denuntiavit sacerdotibus, ut nullius aliquid concupiscerent, neque peterent, sed ut magis exemplo beati Pauli apostoli, ipsi quoque manibus suis laborarent, et victu ac vestimento contenti essent, pie eos adhortatus est. Quibus tamen ipse et sequacibus eorum, quicquid necessarium habebant, insuper et quid pro amicis acquirendis dandum erat, de suo abundanter ministrabat.

34. Porro inter has multiplices variasque angustiarum pressuras quas uti commemoravimus de eadem legatione passus est, licet divina, ut[r] praedictum est, semper inspiratione roboraretur[s], ne accepto desisteret opere, tamen quoque[t] Ebonis memorati Remensis archiepiscopi, qui hanc legationem primo susceperat, non modice eum[u] in hac causa et devotio mentis et fervor consolabatur animi. Si quidem ipse intimo pro vocatione[v] gentium flagrans spiritu, iugiter eum ad fidei gratiam in partes istas promulgandam incitabat, et ut coepta non desereret strenue commonebat. Cuius verbis exhortationis, et maximo ardore mentis, quo ad hoc fervebat, iste beatus[w] vir provocatus, indubitanter officii sibi commissi curam agebat, nec aliqua umquam incommoditatis adversitate a coepto opere averti poterat. Et licet innumera fuerint praedicti pontificis suasoria monita, quibus pater noster intimo consolabatur gaudio, illius tamen semper recordabatur sermonis, quem de huius legationis causa in ultimo collocutionis suae habuere tempore. Nam cum dominus episcopus noster dinumeratis multis, quae sibi contigerant, angustiis, quid de eadem legatione sibi videretur, ipsum requireret, qualemque consolationem sibi super hoc dicere vellet, ab

a) Burchardi 4. 5. 6. b) suus 5. 6. c) cloca 7. d) clocca haberetur in ecclesia 4. 5. 6. 7. e) concessit 2. 3. f) loco 2. g) concessit 2. h) Anfridum 5. 6. i) *Desunt haec de Ebone* 2. 3. k) Rainbertum 2. Ragembertum 4. Raginbertum 3. 5. 6. l) tantae protectionis 2. tanta profectione 4. tantae profectionis 5. 6. w) Sleaswich 4. 6. Sleswich 5. n) iis 4. o) accepta 4. p) episcopum, e 4. episcopus presbyterum, ex 5 6. q) *Reliquum capitis et totum caput* XXXIV. *deest* 2. 3. r) *legatione*, ut 4. 5. 6. *media desunt; lacunam tamen notat* 5., *quam unus explet praestantissimus cod.* 1. *Langebekius tacite locum coniectura tentavit.* s) roboretur 4. t) Domini quoque 4. Domni quoque 5. 6. u) cum 4. v) provocatione 4. w) bonus 4.

63) apud nos] Hamburgi, vel Bremae. 64) alium Rimberto Turholtensi, vitae Anscharii antore.

eo sollicite exposceret; ille quasi prophetico afflatus spiritu, respondit: „Certus sis[a]", inquit, quia, quod nos pro Christi nomine elaborare coepimus, fructificare habet in Domino. Nam ita est fides mea, et sic firmiter credo, immo veraciter scio, quia, et si aliquando propter peccata quodammodo impeditum fuerit, quod nos in illis coepimus gentibus, non tamen umquam penitus extinguetur[b], sed fructificabat in Dei gratia et prosperabitur, usque quo perveniat nomen Domini ad fines orbis terrae." Haec itaque fides fuit eorum, hac voluntate exterarum gentium fines petierunt, huius religionis amore pro Domino certaverunt, a quo et praemium laboris sui sine dubio percepturi sunt. Huius devotionis voluntas ab animo domini et patris nostri numquam recessit, et pro salute gentium numquam orare cessavit. Quin potius cum assidua fere pyratarum infestatione, qui ex gentibus iam dictis veniebant, parroechia illius in circuitu vastaretur ac familia diriperetur, ille tamen pro adversantibus et insidiantibus sibi iugiter exorabat, et pro conversione eorum, qui sibi malefaciebant, apud Dei misericordiam sine cessatione rogabat, petens, ne statueretur illis in peccatum, quod ignorantes Dei iustitiam, errore diabolico decepti, christianorum rebus essent infesti. Cuius sollicitudinis causa in tantum fervebat, ut etiam in infirmitate positus novissima, iam dictae suae legationis causam numquam antea tractare et disponere omiserit, quo usque ultimum exalavit[c] spiritum vitae, in quo religionis ardore a Deo[d] susceptus, credimus[e], quod, maxima secum comitante fidelium multitudine, quos ex gente Danorum atque Sueonum Domino lucratus fuerat, meritum boni certaminis illius divina remunerante clementia, in die resurrectionis omnium gloriose et feliciter regna penetrabit[f] caelorum.

35. Sane quia de causa legationis eius, et cura qua alios salvare[g] cupiebat, multa iam diximus, qualis in semetipso in exercitio salutis[h] propriae animae extiterit, qualiterque corpus suum pro divino timore continue afflixerit, iam nunc tempus est enarrandi. Qualis namque in monasterio[i] apud vos in omni frugalitate[k] et devotionis[l] studio effulserit, non opus est nobis[m] ea dicere, quae vobis sunt optime comperta[n]: tamen, ut auditum habemus, ipse adolescens et iuvenis senibus et grandaevis mirandus videbatur et imitandus. Iam vero sumpto apud nos episcopatu, hoc omnino, quod in monasterio inchoaverat, modis omnibus augmentare, sed[o] et omnium vitam[p] sanctorum imitari studuit, specialius tamen beati Martini. Cilicio namque ad carnem non solum in die, sed etiam in nocte usus est. Denique, sicut in eius vita legerat, magnopere[q] populis verbum Domini praedicando prodesse studebat, interdum tamen ut seipsum in divina exerceret philosophia, solitudinem amabat[r]. Ad quod opus et[s] cellam aptam sibi constructam habebat, quam appellabat quietum locum et amicum moerori. Ubi cum paucis demoratus, quotienscumque[t] a praedicatione et[u] ecclesiasticis officiis et ab inquietudine paganorum liber esse poterat, habitavit secum[v]; ita tamen, ut numquam proprium commodum et solitudinis amorem gregis sibi commissi praeponeret utilitati. Porro quousque iuventutis aliquatenus potitus est robore, persaepe et panem[w] in pondere, et aquam in mensura sumebat, maxime quamdiu solitudine ei uti licitum erat[x]. Quo tempore non modice, ut ipse affirmabat, a spiritu temptatus[y] est coenodoxiae[z]. Studebat namque inimicus humani generis peste iam dicta animum[*] illius inficere, et magnus sibi in oculis[a] suis videbatur, quia taliter abstineret. Qua de re tristis factus, et ad Domini pietatem totis viribus[b] in oratione conversus, postulabat, ut sua eum gratia ab hac perniciosissima impietate liberaret[c]. Cumque pro hac re precibus esset sollicitius intentus, quadam nocte sopori deditus, vidit se quasi usque in caelum rapi et totum saeculum ac si in teterrimam vallem collectari[d], ex quo tamen et beatorum[e] animae, licet raro, angelico ministerio

a) sum 4. 5. 6. b) extenuetur 4. 5. 6. c) exhalavit 4. exhalaverit 5. 6. d) seculo 4. saeculo 5. 6. e) susceptum credimus 5. f) penetravit 5. 6. g) servare 2. 5. 6. h) semet ipso et pro salute 2. 3. 5. 6. semelipso in exercitatione salutis 4. i) apud vos in monasterio 3. 5. 6. k) omni frugalitate *deest* 2. 3. 5. 6. l) devotionis suae 3. 5. 6. m) vobis 4. n) effulserit, vobis optime est compertum 2. 3. 5. 6. *media desunt.* o) sed *deest* 2. 3. 5. 6. p) vitas 4. q) usus est et magnopere 2. 3. 5. 6. *media desunt.* r) in solitudine manebat 2. 3. 5. 6. s) et *deest* 2. 3. 5. 6. t) quotiescunque 4. quotiescumque 5. 6. u) et *deest* 5. 6. v) secum *deest* 2. 3. 5. 6. w) sepe panem 2. persaepe panem 3. 5. 6 x) maxime — — erat *deest* 2. 3. y) tentatus 2. 3. 4. 5. 6. z) cenodoxiae 2. 3. 4. 5. 6. *) animam 2. 3. 5 6. a) magnus ipse oculis 2. 3. 5. 6. b) totis viribus *deest* 2. 3. 5. 6. c) liberaret. Quod et factum est 2. 3. *media omnia desunt.* d) collecta[r] 1. *hoc est* collectari, *quae et Moseri sententia fuit. Prodit veram lectionem* collectam 4. *contra* collectum 5. 6. e) bonorum 4.

rapiebantur et ducebantur in coelum. In qua videlicet tenebrosa valle ostensum est ei etiam quasi sementivum[a] quoddam, ex quo genus humanum ducit originem. Cumque haec omnia admirans et horrescens aspiceret, iussus[b] est, ut attenderet, quo initio in hanc vitam veniret, ac dictum[c]: „Unde,“ inquit, „homini ulla iactantia esse poterit, qui de tam vili origine in convalle lacrimarum procreatus sit? et quicquid boni habuerit, non a se, sed ab eo a quo omne datum optimum, et omne donum perfectum[d], acceperit? Si igitur ulterius,“ inquit, „ab ulla tentatus fueris coenodoxiae[e] peste, istud in mentem reducens[f] memorare, unde progenitus sis, et cum Dei gratia liberaberis.“ Quod ita et factum est. Iam vero postquam senuit, non adeo potuit de cibo abstinere, potus tamen aqua[g] ei semper erat, nisi quod propter vanam gloriam vitandam magis, quam aliquam suavitatem capiendam, aliquantulum ipsi aquae, quam bibiturus erat, de potu admiscebat[h]. Quia[i] tamen in senectute sua solito nequivit uti parsimonio[k], studuit hoc elemosinis et orationibus, multisque aliis bonis compensare. Huius namque[l] rei gratia multos redemit captivos, quos et libertate[m] donavit. Nonnullos tamen eorum, qui ad hoc apti[n] esse poterant, ad Dei servitium educandos, literis divinis instruere iussit[o]. Porro ad devotionem sibi in Dei amore acuendam quam studiosus fuerit, testantur codices magni apud nos, quos ipse propria manu per notas conscripsit. Qui solummodo illa[p] continere noscuntur, quae ad laudem omnipotentis Dei pertinent et ad peccatorum redargutionem, ad laudem quoque beatae aeternae[q] vitae et terrorem gehennae, et quicquid ad compunctionem pertinet et lamentum. Testes sunt et fratres, et apud vos, et in Nova Corbeia degentes, quos pro hoc opere frequenter[r] postulavit, quique illi nonnulla huiuscemodi[s] conscripta miserunt. Sed nunquam illi sat esse poterat, quia omnem vitam suam in luctu et lacrimis exigere volebat[t]. Nam licet illi compunctio cordis frequenter lacrimas excitaret, non tamen umquam ei sufficientes videbantur, nisi quod in ultimo aetatis suae anno hanc quoque gratiam diu quaesitam Domino largiente promeruit, ut quotienscumque vellet, ploraret. Denique ex ipsis compunctivis rebus, ex sacra scriptura sumptis, per omnes psalmos unicuique videlicet psalmo[u] propriam aptavit orationculam, quod ipse pigmentum[v] vocitare solebat, ut ei psalmi hac de causa dulcescerent. In quibus videlicet pigmentis ipse non compositionem[w] verborum curabat, sed compunctionem tantum cordis quaerebat[x]. In quibus aliquando Dei laudat omnipotentiam et iudicium, aliquando semetipsum vituperat, et increpat[y]; aliquando sanctos, qui Deo oboediunt, beatificat, aliquando miseros et peccatores luget. Quibus omnibus semetipsum semper deteriorem dicebat. Quae tamen, aliis cum eo psalmos canentibus, finito psalmo ipse solus tacite ruminare[z] solebat, nec ulli ea manifestare volebat. Quidam tamen nostrum, qui ei familiarissimus erat, magna vi precum vix ab eo obtinuit, ut ei ipsa pigmenta, sicut ille cantare solitus erat, dictaret. Quae tamen ipse conscripta[*] vivente eo nemini innotuit, sed post obitum eius quibusque legere volentibus exhibuit[65]. Inter psalmos autem cantandum, frequenter etiam manibus operari solitus erat[a], nam his temporibus rete operabatur. De ipsis vero psalmis dispositum habuit, quos in nocte, quos in die cantaret, quos dum se ad missam cantandam parabat[b], quos dum iterum[c] discalciatus ad lectum ire volebat. Mane autem semper quando se calciabat et lavabat[d], laetaniam[e] cantabat, et sic ad ecclesiam profectus, tres aut quatuor missas, ipse astans et officium agens, celebrari[f] faciebat.

a) sementinum 5. 6. b) visus 4. c) dictum est 4. 5. 6. d) perfectum est 4. 5. 6. e) cenodoxiae 4. 5. 6. f) reduces *deest* 5. g) ei semper aqua 4. 5. 6. h) admisceret 2. 5. 6. i) qua 4. k) solita — parsimonia 2. 3. 4. 5. 6. l) namque *deest* 5. 6. m) quibus libertatem 2. 3. n) capti 4. qui — poterant *deest* 2. 3. 5. 6. o) *Sequentia desunt* 2. 3, *usque ad verba*: Sed nunquam illi etc. p) illas 4. q) et aeternae 4. 5. 6. r) frequentes 4. s) huiusmodi 4. t) quin — vellet 2. 3. 5. 6. u) unic. vid. psalmo *deest* 2. 3. 5. 6. v) pigmenta 2. 5. 6. w) pigmentis non pugtionem 2. punctionem 3. 5. x) conpugtionem cordis tantum querebat 2. y) et increpat *deest* 2. 3. 5. 6. z) tacitus 2. 5. 6. *) ipse in scriptura 2. a) solebat 2. 3. 5. 6. b) missam parabat cantare 2. 3. missam praeparabat, cantaret 5. 6. c) iterum *deest* 2. 3. 5. 6. d) manus lavabat 4. 5. 6. e) letaniam 2. titaniam 4. litanias 5. 6. f) missas — — celebrari 2. 3. *media desunt*. missas celebrari faciebat, ipse adstans et off. agens 5. 6.

65) Ad *pigmenta* Anscharii referendum utique erit illud Alberti Cranzii, Metrop. L. I. c. 42. „*Tenemus* devotionis eius breve, sed clarissimum monimentum, libellum, psalmorum summam paucis includentem, qui, qualis fuerit in maioribus, satis attestatur.“ — In vetustis psalmorum libris post singulos psalmos habentur singulae orationes. Bedae tribuuntur eiusmodi pigmenta, *Scintillae* dicta, similia etiam Alcuino. *Mabill.*

Statuto tamen legitimo tempore in die publicam missam, nisi aliqua ei incommoditas accidisset, ipse cantabat, sin vero, audiebat[a]. In elemosinis vero dandis quam[b] liberalissimus fuerit[c], quis enarrare poterit[d]? cum omnia, quae habebat, in Domini voluntate necessitatem patientibus subministrare cupiebat. Ubicunque enim aliquem in necessitate positum sciebat, ex quanto poterat, eum adiuvare satagebat[e]; et non solum in propria parroechia, sed etiam in longinquis regionibus positis subsidium sui adiutorii ministrabat. Specialius tamen hospitalem[f] pauperum in Brema constitutum habebat, ad quem[g] decimas de nonnullis villis disposuit, ut ibi cum cotidiana[h] susceptione pauperum aegroti quoque[i] recrearentur. Per omnem quoque[k] episcopatum suum decimas animalium et omnium redituum[66], decimasque decimarum, quae ad 66 eum pertinebant, in pauperum expensionem distribuebat; et quicquid argenti vel cuiuslibet census illi proveniebat, in usus indigentium decimabat[m]. Insuper in quinto anno, omnium animalium, licet antea[l] decimata fuerint, ad elemosinarum dationem iterum ex integro decimationem faciebat[n]. De argento etiam, quod ad ecclesias in monasteriis veniebat, quartam partem ad hoc ipsum destinatam habebat. Curam vero[o] pupillorum ac viduarum maximum semper habebat, et ubicunque anachoretas[p] esse sciebat, sive viros sive foeminas[q], frequentibus visitationibus et donis ipsos in Dei servitio confortare[r], et necessariis subsidiis adiuvare studebat. Habebat quoque et[s] in zona semper propria[*] saccellum[t] cum nummis, ut si quando egens veniret, et dispensator elemosinae suae deesset, ipse sine mora quid[u] daret haberet. Studebat enim illud beati Iob dictum per omnia implere, ut nec saltem oculos viduae aliquandiu[v] expectare faceret. Sicque[w] et oculus caeco, et pes claudo, et pater pauperum esse[x] omnino studebat. In quadragesimae[y] vero tempore quatuor pauperes cotidie in Brema ad escam suscipi iubebat, duos scilicet viros et duas feminas. Et viris quidem ipse cum fratribus pedes lavabat, feminis autem in praedicto hospitali pauperum vice illius quaedam Deo sacrata quam ipse in Dei voluntate et religionis amore probatam habebat. Denique cum parroechias more episcopali circuiret[z], antequam ipse ad convivium accederet, pauperes praecipiebat introduci, quibus ipse et aquam[*] ad manus lavandas exhibebat, et eulogiis datis miscebat[67], et mensa ante ipsos posita, sic demum 67 ad suum convivium[a] cum hospitibus accedebat[b]. Et ut misericordiae ac pietatis eius viscera exemplis approbemus, vidimus quondam, cum inter multos alios cuiusdam viduae filium in longinqua regione captivum abductum, in Sueonum videlicet, pretio redemptum, ipse secum ad patriam reduxisset, et cum ipsum mater sua gaudens videret reversum, sicuti mos est feminarum, prae gaudio in conspectu eius astans lachrymata fuisset, ipse quoque episcopus compunctus non minus flere coeperit[c], statimque ipsum viduae filium libertate donatum matri reddidit, domumque gaudentes ire permisit.

36. Et quia conversatio eius secundum beatum Paulum apostolum semper erat in coelo, nonnunquam ipse coelestibus revelationibus, sicuti iam praefati sumus, licet multa omiserimus, illustrabatur in terra, ita ut fere omnia, quae ei proventura erant, antea semper sive per somnium[d], sive per intimam revelationem in mente, sive per excessum ipsi cognita fuerint[e]. Nam quod diximus fieri in mente, huiusmodi esse putamus sicut in actibus Apostolorum legitur: „Dixit, inquit, spiritus Philippo." Ad omnia enim[f], quae forte praecipua definire debebat, spacium cogitandi habere volebat, et nihil[g] temere disponebat, antequam gratia Dei illustratus, ipse in mente sua

a) sin — audiebat *deest* 2. 3. 5. 6. b) quam ipse 2. 3. 5. 6. c) fuit 4. d) potuerit 2. 5. 6. potuit 3. e) ubicunque — — satagebat *deest* 2. 3. f) hospitale 2. 3. 4. 5. 6. g) quod 2. 3. 4. 5. 6. h) quotidiana 4. 5. 6. i) quoque *deest* 2. 3. 5. 6. k) quoque *deest* 2. 3. 5. 6. l) aurea 4. m) destinabat 2. 3. 5. 6. n) Insuper — — faciebat *deest* 2. 3. o) ergo 5. 6. p) anachoritas 2. q) sive viros s. feminas *deest* 2. 3. r) confortabat 5. 6. s) et *deest* 2. 3. 5. 6. *) propria semper 4. 5. 6. t) sacculum 5. 6. u) quod 5. 6. v) aliquando 2. 5. 6. w) Sicque — — probatam habebat *deest* 2. 3. x) omnino esse 4. 5. 6. y) quadragesimo 4. z) circumiret 4. *) quibus etiam (et 3.) aquam 2. 3. 5. 6. a) convivium suum 2. 4. 5. 6. b) accedebat. Haec et multa alia in Dei nomine faciebat 2. *Desunt quae sequuntur in 2. et 3. usque ad finem cap.* XXXVI. c) coepit 4. caeperit 5. 6. d) somnum 4. e) flerent 5. 6. f) omnia ergo *legitur in vita Remberti c. 6., ubi hic locus citatur.* g) nec quicquam *legitur in v. Remberti c. 6.*

66) Id ipsum ordinaverat Adalhardus abbas apud Corbeiam veterem, ut ex statutis ipsius constat. *Mabill.* 67) pauperibus *eulogias* h. e. panes vel cibos benedictione consecratas distribuebat et potum praebebat.

sentiret, quid melius esset; sicque superna visitatione certificatus in mente, sine cunctatione, quae agenda erant, disponebat. Porro ea quae per somnium[a] videbat, sicut[b] iam superius multa compraehensa sunt, tam vera erant, ut numquam ea[c] cassata reminiscamur. Nam ut[d] ad probationem huius rei omissa referamus, antequam ad Bremensem invitaretur ecclesiam, quadam nocte visum est ei, quod venisset in quandam regionem amoenissimam, in qua invenit beatum Petrum apostolum; cumque illum admiraretur, venerunt[e] quidam homines petentes, ut ipse, beatus videlicet Petrus, eis doctorem et pastorem destinare deberet. Quibus cum ille respondisset: „iste est, quem debetis habere pastorem" dominum episcopum coram se stantem eis[f] proponens, visum est ipsi quod terrae motus fieret magnus, et ipse in terram cecidisset, et quod venisset vox super eum, et magna suavitas in mente, unctio videlicet Spiritus sancti, ita ut se quasi innovatum sentiret in gratia Christi. Vox vero, quae venit, quasi benedictionem super eum fudit. Post haec iterum, sicut ipsi videbatur, iam dicti viri admonuerunt apostolum, quo eis doctorem[g] quemlibet destinaret. Contrarii enim esse videbantur his, quae ille eis ante proposuerat. Quibus ille quasi indignando respondit: „Nonne dixi vobis, quia hic esse deberet, qui in praesentiarum stat? Quid dubitatis[h]? Nonne audistis vocem super eum Spiritus sancti ad hoc delapsam, ut eum vobis consecraret pastorem?" Quo dicto, somnio[i] expergefactus, quod triennio ante viderat quam ad Bremensem regendam invitaretur ecclesiam, certus omnino factus est, quod alicubi in nomine Domini ire deberet, sed quo, nesciebat. Postquam vero regio iussu ad praedictam ecclesiam venit, et eam in honore sancti Petri consecratam didicit, et nonnullos quoque ibi[k] invenit, qui eum non libenti reciperent animo, recordatus est visionis suae. Hacque de causa consensit, ut illam regendam susciperet dioecesim, nam aliter numquam se hoc facere voluisse attestando dicebat. Eo quoque tempore quando cellam praedictam Turholt habuerat, quoniam omnis ei cura de vocatione gentium erat, ut eis in sua legatione prodesse potuisset, nonnullos pueros ex Nordmannis vel Slavis[l] emptos in eadem cella causa discendi ad sacram militiam nutriendos posuerat, quorum quosdam praedictus Raginarius, quando illi[m] cella ipsa data est, inde abstulit, et ad suum servitium misit. Qua de causa cum nimium esset dominus episcopus anxiatus, post paululum visum est illi, quod venisset in quandam domum, invenissetque ibi et venerandum regem Karolum et ipsum Raginarium, quos ipse, ut ei videbatur, de eisdem[n] pueris increpavit, asserens, quod eos ad Dei omnipotentis servitium nutrire disposuerit, non ut Raginario servirent. Quo dicto visum est ei, quod idem Raginarius levato pede suo ad os calcitraret domini episcopi. Denique hoc facto mox visum est ei quod dominus[o] Iesus Christus propter eum astaret, diceretque regi praefato pariter et Raginario: „Cuius, inquit, hic[p] hominem vos tam[q] turpiter dehonestatis? Scitote, quia iste[r] dominum habet, et vos de hac causa non eritis immultati." Quo dicto ipsi exterriti facti, conturbati sunt: dominus vero episcopus evigilavit. Quod illi ostensum quam[s] verum fuerit, testatur ultio divina, quae super ipsum venit Reginarium. Nam[t] multo post iram regis meruit, et cellam ipsam una cum omnibus, quae ex parte regis habebat, perdidit, nec ulterius in gratiam pristinam redire potuit.

37. Ut vero de pastorali eius gratia, qualis quantusque extiterit, preterisse non videamur[u], in illo certe probavimus quam verum sit, quod beatus Gregorius in figura pastorum, qui in nativitate Domini super gregem suum vigilabant, de pastoribus ecclesiae dixit: „Quid est, inquit, hoc, quod vigilantibus pastoribus angelus apparuit, eosque Dei claritas circumfulsit?[v] nisi quod illi prae caeteris videre sublimia merentur[w], qui fidelibus gregibus praeesse sollicite sciunt; dumque ipsi pie super gregem vigilant, divina super eos gratia largius coruscat." In omni enim actione illius gratiam Dei cum eo comitasse, multis experimentis probavimus. Nam quod ipse super gregis sui custodia[x] sollicitus, multa sublimia videre promeruerit[y], et in mente

a) somnum 4. b) sicuti 4. 5. 6. c) ea *deest* 4. d) ut *deest* 4. e) veniunt 5. 6. f) eis *deest* 4. 5. 6. g) doctorum 4. h) dubitastis 4. 5. 6. i) somno 4. 5. 6. k) ibi *deest* 5. 6. l) Nortmannis vel Sclavis 4. 5. 6. m) illi *deest* 4. n) iisdem 4. 5. 6. o) Dominus *deest* 4. 5. 6. p) cur, inquit, hunc 4. q) tam 4. 5. 6. r) ipse 4. s) quia 4. t) non *excidit* 1. u) At vero — — preterisse non videtur 2. 3. Verum — — preteriisse (praeterisse 5. 6.) ne videamur 4. 5. 6. *Sequentia* in illo — — experimentis probavimus *desunt* 2. 3. v) charitas confulsit 4. w) mererentur 4. x) custodiam 4. y) promeruit 2. 3. 4. 5. 6.

divinitus[a] superna frequentius visitatione inspiratus sit, superius iam in multis comprehensum ostendimus. Denique etiam[b] exterius gratia Dei in eo largius coruscante[c], sermo quoque praedicationis illius multa suavitate profusus, partim erat horribilis, ut certo probaretur indicio, infusione spiritali verba eius moderari, quo miscens terroribus blandimenta vim divini iam[d] praetenderet iudicii, in quo veniens Dominus et terribilis peccatoribus et blandus apparebit iustis. Hac quippe gratia in verbis quoque propriis[e] et vultu admirandus erat, ita ut eum potentes et divites, maxime tamen contumaces et protervi, terribilem attenderent, mediocres vero quasi fratrem complecterentur, pauperes autem quasi patrem[f] piissimo venerarentur affectu. Porro licet signa virtutum velut instrumenta iactantiae caute[g] fugeret, tamen eo non quaerente, et haec ipsa non deerant[h]. Quod evidenti probatum est indicio, quia scilicet mandatum Domini ex ore illius prolatum, in irritum[i] non cessit. Nam cum quodam tempore in Fresia, in pago videlicet Ostargao[k. 68], in die Dominica praedicaret populo, 68 et inter alia prohiberet, ne quis in die festo opus servile exerceret, quidam illorum, ut sunt contumaces et stolidi, domum reversi, quia serenus erat aer, in pratum euntes, collecto foeno acervos fecerunt; quibus factis, advesperascente die omnes illi acervi, qui eodem die[l] facti fuerant, divinitus igni consumpti sunt, illaesis illis permanentibus, qui anterioribus[m] diebus praeparati in medio[n] constabant. Quo facto populi in circuitu manentes fumum a longe cernentes, hostem adesse putantes, timuerunt valde. Sed diligentius rei veritatem perscrutantes, contumaciam nonnullorum probaverunt esse multatam[o].

38. Nec silentio quoque praetereundum[p] arbitramur, quia cum quodam tempore gens Nordalbingorum plurimum[q] deliquisset, quorum delictum nimis horribile, et huiusmodi erat: videlicet cum nonnulli captivi, qui de christianis terris rapti, et ad barbarorum terras perducti, nimis apud exteros affligebantur, spe evadendi inde effugerent et ad christianos venirent, ad praedictos videlicet[r] Nordalbingos, qui proximi noscuntur esse paganis, ipsi eos absque ulla miseratione, cum ad se venissent, capiebant[s], et in vinculis ponebant; quorum alios iterum ad paganos[t] vendebant, alios suo mancipabant servitio, aut aliis christianis venundabant. Cum ergo hoc domino innotuisset episcopo, nimium tristis effectus fuerat[u], quod tantum nefas in sua dioecesi contigisset[v], sed qualiter id emendari potuisset non satis ratione colligebat, quoniam in hoc nefandissimo scelere erant plurimi inretiti, qui[w] potentes apud eos et nobiles habebantur. Denique cum de hac re nimium esset anxius, quadam nocte more solito divina ei apparuit consolacio. Videbatur namque illi, quod dominus Iesus esset in praesenti saeculo, sicut quondam[x] fuit, quando suae praesentiae doctrinam et exempla populis praebebat, visumque est ei quod isset[y] cum multitudine fidelium, et quod ipse videlicet[z] dominus episcopus cum eo in eodem esset itinere laetus et adgaudens[*], quia nulla erat contradictio, ut ipsi[a] videbatur, sed erat in omnibus contumacibus terror divinitus illatus, et ereptio fiebat oppressorum, et quies magna in omnibus, ita ut nihil contradictionis aut[b] contrarietatis in ipso videretur esse itinere. Post hanc itaque visionem confirmatus[c], ad praedictum populum suam ipse paravit profectionem, ea videlicet voluntate, ut et miseros, qui inrationabiliter servituti addicti erant et venditi, quoquo pacto liberaret, et ne in posterum aliquis tantum malum commitere auderet, cum Domini[d] gratia prohiberet. In qua videlicet[e] profectione tantam illi Dominus concessit gratiam, tantumque metu[f] auctoritatis eius contu-

a) divinitus *deest* 2. 3. 5. 6. b) denique iam 2. c) choruscante 2. d) iam *deest* 2. 3. 5. 6. e) quoque propriis *deest* 2. 3. 5. 6. f) mediocres vero quasi patrem 4. *media exciderunt.* g) cautae 1. h) deerant. Nam cum 2. 3. *media desunt.* i) illius in irritum prolatum 4. 5. 6. k) in Frisia, in pago Ostergao 2. 3. 5. 6. l) eadem die 2. 3. 5. 6. m) in anterioribus 2. 3. 5. 6. n) in medio praeparati 2. 3. 5. 6. o) mulctatam 4. p) nec silentio praetereundum 2. 3. nec silendum 5. 6. q) Nordalbingorum, qui proximi 1. *mediae lineae effugerunt propter vocem* Nordalbingos *visum librarii, sub finem codicis minus accurati.* nonnulli miseri captivi de christianis, qui apud barbaros nimis (nimis *deest* 5. 6.) affligebantur, inde effugerent *ita* 2. 3. *nec non* 5. 6. *in brevius, more suo, contracta sententia. Nos Lambecium secuti sumus, nisi quod* effugerent *voci* fugerent *praetulimus.* r) videlicet *deest* 2. 3. 5. 6. s) eos capiebant 2. 3. 5. 6. *media desunt.* t) iterum paganis 2. 3. 5. 6. u) episcopo et de hac re nimium anxius esset 2. 3. 5. 6. v) contigisset, quadam nocte divina 2. 3. *media desunt.* w) quia 1. x) olim 2. 3. 5. 6. y) *ita* 1. 2. 3. 6. esset 4. 5. z) videlicet *deest* 2. 3. 5. 6. *) letus ac gaudens 2. 1. et gaudens 5. 6. a) gaudens et ut ipsi 2. 3. 5. 6. *media desunt.* b) contradictionis aut *deest* 2. 3. 5. 6. c) confirmatus *deest* 1. 2. 3. *perperam.* d) Dei 4. e) videlicet *deest* 3. 5. 6. f) metum 2. 3. metu *deest* 5. 6.

68) *Osterga*] vita Willehadi c. 9. Adam. Brem. I, 10.

macibus terrorem[a] incussit, ut licet essent nobiles et male potentes, nullus tamen eorum suae consultationi aut imperio[b] ullatenus[c] auderet contradicere. Verum[d] quaerebantur miseri, ubicumque venditi erant, et donati libertate dimittebantur, ut irent quocunque vellent. Insuper, ne ulla fraus in futurum pro eadem re obtenderetur, conventionem talem fecerunt, ut non iuramento nec testibus se ullus eorum, qui in praedicta rapacitate maculati[e] fuerant, defenderet, sed iudicio omnipotentis Dei se committeret, aut ipse, qui pro tali scelere impetebatur, aut certe captivus, qui alium impetebat[f]. Hoc ergo facto in ipso itinere Dominus veraciter exhibuit, quod fidelibus pollicitus est dicens: Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem seculi[g]. Tanta enim prosperitate et gaudio iter illud perfecit, ut quidam cum eo comitantes dicerent, nunquam se in vita sua tam bonum et tam suave iter egisse[h]. „Nunc enim[i] pro certo, inquiunt, cognovimus, quia Dominus fuit nobiscum."

39. Quanti vero oratione illius, et unctione olei sacri[k] sanati sint[l], enumerare non possumus. Hoc enim multorum assertione comperto, certatim ad eum non solum de ipsius dioecesi, sed etiam de longinquo venire solebant aegrotantes, medicinam salutis ab eo poscentes. Ipse tamen haec omnia semper occultari maluit quam vulgari; nempe cum de huiuscemodi[m] virtutum signis aliquando coram eo fieret sermo, ipse cuidam suo dixit familiari: „Si dignus essem apud Dominum meum, rogarem, quatinus[n] unum mihi concederet signum, videlicet ut de me gratia sua bonum faceret hominem."

40. Preterea cum talis ei[o] esset vita, infirmitate tamen proprii corporis pene assidue laborabat. Omnis quippe vita eius fere martyrium fuit[p], quippe in laboribus plurimis apud exteros et in laboribus plurimis infra[q] dioecesim propriam propter incursiones et depraedationes barbarorum, nec non et contradictiones malignantium, insuper et cruciatione propria, quam sibi ipse in corpore suo pro amore Christi numquam cessavit inducere. Sed quid facimus, qui post tot dulcia et salubria illud cogi-
865 mur referre, quod sine nostro luctu non valemus explicare? Nam aetatis suae anno sexagesimo quarto, episcopatus vero trigesimo quarto, gravi coepit corporis morbo laborare, dissinteria[r] scilicet iugi, qua[s] cum per multos dies, mensibus videlicet[t] quatuor et eo amplius, acriter laboraret, et se ad mortem urgeri[u] sentiret, semper Deo gratias agebat, minoremque ipsum laborem esse dicebat, quam sua mereretur iniquitas[v], illud beati Iob saepius decantans: Si bona suscepimus de manu Domini,
69 quare mala non sustineamus[w]? Tamen quia se propter supradictas visiones[x, 69] martyrio potius, quam tali infirmitate credebat consummari, tristis admodum factus[y], sibimet ipsi et peccatis suis coepit reputare, quod quasi spe certissima sua esset culpa defraudatus, illud psalmigraphi saepius decantans: Iustus es Domine, et rectum iudicium tuum. Quem videlicet moerorem cum suo fidissimo[z] discipulo, qui ei conscius pene in omnibus fuit, conquaerendo revelaret[*], et ipse eum consolari intentius studuisset, dicens, quod non ei promissum fuisset ut gladio trucidaretur, aut igne cremaretur, aut in aqua necaretur, sed ut cum corona martyrii ad Dominum venire deberet, nullatenus tamen consolationem recipere potuit. Denique cum saepius de eadem re cum praedicto discipulo suo collocutionem haberet[a], et ipse eum summopere consolari voluisset, ad memoriam eius revocare studens, quanta in Dei servitio sustinuerit, quantamque corporis sui pertulerit molestiam, et quod, et si nihil talium passus sit, ipsa infirmitas[b] novissima gravis nimium et diutina[c] satis superque[d] ipsi pro martyrio cum Dei gratia[e] reputari potuisset, ipse tamen nullo modo consolationem recipiens, in supradicto permanebat maerore. Unde factum est, ut Dominus servum suum non iam ut prius per somnium[f], sed apertius consolari dignatus sit,

a) terrorem *deest* 2. 3. b) illorum suo imperio 2. 3. 5. 6. c) ullatenus *deest* 2. 3. 5. 6. nullatenus 4. d) sed 2. 3. 5. 6. e) mulctati 4. f) aut ipse — — impetebat *deest* 2. 3. g) *Reliquum capitis deest* 2. 3. h) *Reliquum capitis deest* 5. 6. i) ergo 4. k) sacri *deest* 5. 6. l) sunt 2. 5. 6. m) huiusmodi 3. 4. 5. 6. n) quatenus 3. 4. 5. 6. o) ei *excidit* 1. p) fuit. Nam aetatis 2. 3. *mediae lineae desunt.* q) *ita unus* 1. in laboribus plurimis infra 4. 5. 6. *media exciderunt.* r) de sinteria 2. dysenteria 3. 4. 5. 6. s) quam 1. t) scilicet 4. u) vergere 3. v) iniquitas. Denique cum 2. 3. *mediae periodi desunt.* w) suscipiamus 5. 6. x) visitationes 1. y) sanctus 4. z) fidelissimo 4. 5. 6. *) conscius, querendo revelaret 4. 5. 6. *media desunt.* a) cum discipulo suo, qui ei conscius pene in omnibus fuit, colloqueretur 2. 3. 5. 6. b) quod etiam ipsa infirmitas 2. 3. 5. 6 *media desunt.* c) diuturna 5. 6. d) superque *deest* 2. 3. 5. 6. e) cum Dei gratia *deest* 2. 3. 5. 6. f) somnum 4.

69) cc. 3. 25. in fine.

quatinus tanto maerori suae gratiae praestaret remedium. Nam cum quadam die ad 865 missam in oratorio consistens pro hoc ipso nimium esset sollicitus, subito in excessu[a] mentis raptus, audivit vocem quandam sic vigilans[b], quae ipsum vehementer increpabat, quod ullatenus[c] de Dei promissione dubitare debuisset, quasi aliqua iniquitas Dei potuisset pietatem vincere: „Firmissime itaque[d] crede, inquit, et nullatenus dubites, quia utrumque tibi Deus sua gratia faciet, id est, et peccata tibi dimittet pro quibus modo sollicitus es, et omnia, quae promisit, implebit.“ Qua consolatione suscepta, ipse quoque consolabatur[e] semetipsum.

41. Et exinde sollicitius, quaeque erant in[f] dioecesi sua procuranda[g], coepit disponere; insuper et privilegia apostolicae sedis, quae erant de legatione ipsius facta, in multis libellis iussit describere, et per omnes pene domini Hludowici regis episcopos destinare, ipsi quoque regi Hludowico, filioque eius, aequivoco ipsius[h], hoc ipsum dirigens, addens et sui nominis litteras[70], quibus postulavit, ut haec in memo- 70 riam haberent, simul et iam pro ut res dictaret, adiutorio essent, quatinus legatio ipsa, Dei auxiliante gratia, ipsis[i] adiuvantibus, fructificare, et crescere in gentibus potuisset. Porro cum iam per tres continuos menses praedicta laboraret infirmitate, et epiphania Domini transisset, optare coepit, quatinus in purificatione sanctae Mariae sibi ad Domini gratiam[k] transire liceret. Qua videlicet festivitate appropinquante praecepit, et clero et pauperibus convivium[l] praeparari[m], ut in ipso sanctissimo die epularentur. Iussit etiam, ut tres fierent cerei magni ex sua speciali cera[n], quam optimam tunc[o] habuit. Quibus factis, in ipsa vigilia praedictae festivitatis fecit eos ante se ferri. Quibus allatis, unum[p] ante altare sanctae Mariae accendere praecepit, alterum vero ante altare sancti Petri, tertium autem ante altare sancti Iohannis baptistae, optans ut ipsi eum de corpore susciperent egredientem, qui in supradicta visione olim eius fuerant ductores[q]. Caeterum praedicta infirmitate ita erat fatigatus et attritus, ut pene iam in corpore ipsius nihil remaneret, exceptis ossibus nervis ligatis et corio tectis. Attamen ipse semper in Domini laude se exercebat. Illucescente vero iam dictae festivitatis die, missas pro eo, sicuti cotidie soliti fuerant, cuncti pene[r] qui affuere sacerdotes, celebrarunt. Ipse vero ordinare coepit, qualiter ad populum fieret sermo, asserens nihil se eodem die gustaturum, donec publica finiretur missa. Qua finita cum parumper comedisset et bibisset, per omnem pene[s] diem studiosius commonere suos et ad Domini servitium accendere studuit, nunc communiter, nunc singillatim quemque, prout poterat, ad divinum animans servitium. Maxime tamen eius cura et sollicitudo de sua fuit legatione ad gentes. Noctem quoque sequentem in talibus admonitionibus pene duxit[t] continuam. Fratres vero, qui aderant, cum et laetaniam[u] facerent, et psalmos ex more pro eius exitu decantarent, admonuit ipse, ut etiam ymnum[v] ad laudem Dei compositum, id est, Te Deum laudamus, pariter canerent[w]; fidem quoque catholicam a beato Athanasio compositam. Mane vero facto, omnibus fere[x], qui aderant, sacerdotibus sacra missarum sollemnia pro eo celebrantibus, Dominici corporis et sanguinis communione percepta, elevata manu[y] precabatur, ut quicumque in eum quoquo modo peccasset, divina ei pietas remitteret. Deinde versiculos istos coepit frequentius repetere: Secundum misericordiam tuam memento mei tu propter bonitatem tuam Domine; et, Deus propitius esto mihi peccatori; et, In manus tuas Domine commendo spiritum meum[z]. Cumque haec ipse saepius repeteret, et frequenter[*] anhelitu iam ea frequentare non valeret, cuidam fratri praecepit, ut haec eadem vice[a] illius frequentando caneret[b]. Sicque oculis in caelum intentis, Domini gratiae commendatum spiritum exhalavit vitae[c, 71]. 71

a) excessum 5. 6. b) vocem quasi vigilans 5. 6. c) nullatenus 2. 5. 6. d) itaque *deest* 2. 3. 5. 6. e) solabatur 4. f) quaeque quae erant in 2. quaeque in 5. 6. g) procurando 2. 4. 5. 6. h) ipsius *deest* 2. 3. 5. 6. i) et ipsis 3. 4. 5. 6. k) gloriam 4. l) conuium 1. m) praeparare 2. 5. 6. n) cera. Quibus 2. 5. 6. *media desunt.* o) tunc *deest* 4. p) ferri et unum 2. 3. 5. 6. q) doctores 4 r) pene *deest* 2. 3. 5. 6. s) pene *deest* 2. 3. 5. 6. t) admonitionibus perduxit 2. 3. 5. 6. u) et letaniam 2. 3. litaniam 4. 5. 6. v) *ita et* 2. hymnum 3. 4. 5. 6. w) cantarent 2. 3. 5. 6. x) fere *deest* 2. 3. 5. 6. y) elevatis manibus 2. 3. 5. 6. z) meum, tu redemisti me Domine Deus Veritatis 4. *) frequenti 2. 3. 5. 6. a) voce 1. b) cantaret 2. 3. 5. 6. c) vitae *deest* 2. 3. 5. 6. *Desunt quoque reliqua usque ad finem libri* 2. 3.

70) Huc spectat Anscharii epistola ad omnes Germaniae episcopos, quae in AA. SS. legitur. Libellus, quem comitabatur epistola, periit. 71) obiit Anscharius d. 3. Februarii a. 865. Adam. Brem. I, c. XXXI.

Cuius corpore ex more curato[a], feretroque imposito, cum ad ecclesiam deferretur, illud sancti Martini[72] iterari visum est, luctus videlicet omnium[b], et vox una plangentium, maxime tamen clericorum, orfanorum[c], viduarum, pupillorum, et indigentium.

42. Quamvis enim de illius salute non sit dubitandum, quis tamen[d] religiosorum aut fidelium se iuste[e] a fletu continere poterit, cum ille nos desolatos reliquerit, in quo solo pene omnium antiquorum vigebant exempla sanctorum? Si quidem[f] ab ipso statim electorum omnium capite incipiamus, Christum ipse inops inopem secutus[g], cum apostolis omnia dereliquit, et cum sancto Iohanne baptista primaevum tempus a turbarum frequentia remotum ducens, monasterii solitudinem expetivit. Ubi[h] cum temporis processu cotidiano profectu excrevisset, et de virtute in virtutem ivisset, vas electionis ad portandum Christi nomen coram gentibus cum beato apostolo Paulo deputatus, pascendarum Christi ovium postmodum curam cum principe apostolorum Petro suscepit. In quo regimine qualem se quantumque exhibuerit, hoc maxime[i] probare videtur, quod inter coelum et terram medius, inter Deum et proximum sequester, nunc divinae visioni et coelestibus revelationibus intererat, nunc commissorum sibi actus et vitam disponebat, ad quas activae et contemplativae[k] vitae geminas alas ideo ipse sufficiebat, quia cum mundicordes[l] soli iuxta euangeliorum fidem Deum credantur visuri, ipse virgo ab eo electus cum sancto apostolo et euangelista Iohanne, et mente et corpore virgo in aevum[m] permansit; et tanta insuper ad cunctos caritate tenebatur, ut cum beato protomartyre Stephano etiam pro inimicis oraret[n]. O vere beatum et omni laudis praeconio dignissimum virum, quem tales ac tantos[o] imitari, quem solum plurimorum tot simul habere virtutes contigit, qui mente sanctus et corpore castus cum virginibus agnum, quocunque ierit, sequetur[p], qui semper in confessione Christi perseverans, gloriosum admodum inter confessores locum habebit, qui in sublimi illa cum apostolis iudicum sede in regeneratione sessurus, mundum est, quem[q] contempserat, iudicaturus, et cum martyribus iustitiae coronam et palmam martyrii sibi divinitus repromissam percepturus. Nam cum duo martyrii esse genera constet[r], unum in pace ecclesiae occultum, alterum persecutionis articulo ingruente manifestum; utrumque voluntate tenuit, ad alterum effectu[s] pervenit. Quia enim quotidie se per[t] lacrimas, vigilias, ieiunia, carnis macerationem, et desideriorum carnalium mortificationem in ara cordis Deo mactabat, martyrium profecto, quod pacis tempore potuit, consecutus[u] est. Quia vero ad apertum corporis martyrium persecutor sibi, non animus, defuit[v], quod opere minus potuit, voluntate indeptus[w] est. Quamvis hoc quoque martyrium opere eum habuisse, omnino negare nequeamus, si tantos eius pro Domino labores iuxta apostolum attendamus. In itineribus saepe periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in civitate, periculis in solitudine, periculis in mari, periculis in falsis fratribus, in labore et aerumna, in vigiliis multis, in fame et siti, in ieiuniis multis, in frigore et nuditate. Praeter illa quae extrinsecus sunt[x], instantia eius quotidiana, sollicitudo omnium ecclesiarum: Quis infirmabatur[y], et ipse non est infirmatus[z]? Quis scandalizabatur[*], et ipse non urebatur? Qui ergo tot ac tantis est pro Domino et corporis adversitatibus et animi aestibus excoctus, quomodo martyr esse iure negabitur? Nam si sola vita per passionem terminata martyrio deputaretur, nequaquam sanctum euangelistam Iohannem calicem suum Dominus bibiturum esse testaretur, quem minime vitam martyrio finisse[a] scimus. Proinde si illum iuxta Do-

a) thurato 4. *frustra probatum Langebekio, neque, morem fuisse thura dandi corporibus defunctorum, evicit Lambecius, sed ex hoc loco sumsit.* b) deferretur, illud interrari visum est etc. 4. deferretur, iterari visus est luctus omnium 5. 6. c) orphanorum 4. 5. 6. d) tamen *deest* 4. 5. 6. e) iuste *deest* 5. 6. iusto 4. f) Siquidem, ut 4. 5. 6. g) Christum inops inopem est secutus 4. Chr. inopem inops ipse sec. est 5. 6. h) videlicet 5. 6. i) vel maxime 4. 5. 6. k) active et contemplative 4. 5. 6. l) mundi cordes 4. m) eum 4. n) etiam oraret pro suis persecutoribus 4. 5. 6. o) talem ac tantum 4. 5. 6. p) sequentur 4. q) sessurus est ac mundum, quem 4. 5. 6. r) martyrii adepturus. Martyrii duo esse genera constat 4. 5. 6. *media desunt.* s) affectu 4. t) quotidie semper 4. 5. 6. u) tempore non potuit voto consecutus 4. 5. 6. v) persecutoris gladii sibi animus non defuit 4. persecutoris sibi animus non defuit 5. 6. w) adeptus 4. 5. 6. x) erant 4. y) infirmabitur 4 z) non fuit infirmus 4. 5. 6. *) scandulizabitur 4. a) fuisse 4. finivisse 5. 6.

72) „omnium vitam sanctorum imitari studuit, specialius tamen *beati Martini*" c. 35.

minicam sententiam inter martyrum numerum ascribendum esse non dubitamus, de eo quoque, quem praemisimus, sancto plane et beato admodum viro, omnino ambigere non debemus. Martyr enim fuit, quia iuxta apostolum et ipsi mundus et ille mundo crucifixus erat: martyr fuit, quia inter Diaboli temptamenta, inter carnis illecebras, inter persequentes paganos, inter obsistentes christianos, semper[a] imperterritus, semper immobilis, semper invictus in Christi confessione usque ad exitum vitae permansit. Martyr fuit, quia dum martyr testis dicatur, ipse divini semper verbi et christifici[b] nominis extitit testis. Qua in re nemo miretur eum ad hoc, quod summo ipse desiderio optabat, et sibi repromissum putabat, martyrium non pertinxisse[c]; quia nec hoc sibi pollicitum iuxta huius nominis interpretationem probatur. Et certe poterat in aperto corporis martyrio aliqua forte suae menti elatio subrepere. Quod ut caveretur, hoc divina providentia et spopondit et concessit, unde et meritis suis nihil minueretur, et humilitati, quae omnium est custos virtutum, provideretur. Quocirca, quia iam ex his, quae superius commemoravimus, claret, quantae vir iste sanctitatis, quanti apud Deum meriti fuerit, restat, ut sicut ipse Christi imitator in omnibus fuit, sic nos quoque eius imitatores esse studeamus. Sic quippe fieri quibit, ut et ipse semper usque ad consummationem saeculi nobiscum vivere possit in terris, et nos post praesentis vitae transcursum cum eo in coelis vivere mereamur. Vivet namque ipse[d] nobiscum in terris, si eum vitae sanctitas et doctrinae recordatio nobis repraesentat: vivemus nos cum ipso in coelis, si eius exempla sequentes, ad eum semper toto desiderio et tota virtute tendamus, ad quem nos ille praecessit, Iesum Christum dominum nostrum, qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat Deus per omnia saecula saeculorum. Amen[e].

a) paganos, semper 4. *media desunt.* b) Christiferi 5. 6. c) pervenisse 4. 5. 6. d) ipse *deest* 4. 5. 6. e) inde a pagina 709 ad manus fuit editio Philippi Caesaris (3) ex auctione publica bibliothecae Regiae illata. Igitur lectiones eius praecipuas annotationibus inserui, quibus iudicium a Cl. editore supra pag. 684 latum plenissime confirmabitur. PERTZ.

MONACHI SANGALLENSIS DE GESTIS KAROLI IMPERATORIS

LIBRI DUO.

Monachi Sangallensis opus primum a Canisio Antiquarum Lectionum T. I. p. 358 *typis datum est. Nactus is erat apographum codicis iam regii Monacensis, ab Hartmanno Schedel medico Norimbergensi confectum (Archiv. etc. T. II. p.* 88.) *nec tamen ita fidum, ut non plurima in editionem eius menda irrepserint. Quam secutus Chesnius Tomo Scriptorum Francicorum II. pag.* 107, *lectiones aliquot codicis Moissiacensis protulit, quae et hunc a scriptore temerario exaratum esse evincunt. Tertius Basnagius in altera Antiquarum Lectionum editione non ad codices, sed ad praecedentes tantum editiones recurrit, nec aliud nisi annotationes paucas et nonnulla de operis auctore adiecit. Bouquetus Scriptorum Francicorum T. V. pag.* 106. *quaedam ope codicis regii Parisiensis Nro.* 9654(4), *sed ut ipse fatetur recentissimi, immutavit, quum tamen iam anno* 1726 *editio a reliquis diversa Tomo II. pag.* 534. *Collectionis monumentorum veterum et recentiorum auctore Hahnio, bibliothecae regiae Hannoveranae praefecto, prodiisset. Fluxit ea ex codice, ut Hahnius refert, olim Obrechtiano, iam vero regio Hannoverano, et licet ipsa exscriptoris incuria tot vitiis respersa sit, ut initio dubitarem, an ex isto codice derivari potuisset, laeto tamen virorum doctorum applausu excepta est. Quum vero sextae operis editioni adornandae quaecumque conferre possent, undique conquirerem, mox eam anteriorum editionum nulli, sed solis codicibus superstruendam esse intellexi.*

Et nostros quidem ad manus devenerunt:

1) *Codex olim Obrechtianus, iam bibliothecae regiae Hannoveranae membranaceus in* 4° *saeculo XII. conscriptus, in quo Gesta nostra Einhardi vitam Karoli et Annales ut liber secundus tertius-*

que gestorum Karoli excipiunt. Est omnium qui hucusque innotuerunt praestantissimus, et paucis tantum locis medica manu indiget. Duo in fine folia exciderunt, ita ut iam in libri II. capite 20, *vocibus* orationibus scilicet *desinat, saeculis vero anterioribus usque ad easdem, quas reliqui codices terminum agnoscunt* „Officium quidem tuum habere te permittimus“ *pertinuisse, tum ex foliorum deperditorum numero, tum ex*

2) *codice bibliothecae Caesareae Vindobonensi intelligitur, qui in historiae ecclesiasticae catalogo numero* 110. *insignitus, Hannoverani vestigia tam presse legit, ut ex eo descriptus olim fuisse censendus sit. Est autem membranaceus in* 4° *saeculi XII, et operi nostro Einhardi vitam Karoli et Annales praemittit: eum cum reliquis Vindobonensibus anno* 1820 *in usus nostros converti.*

Alterius plane generis sunt:

3) *Codex bibliothecae ducalis Gothanae membranaceus in* 4° *saeculo XII. exaratus, qui post librum primum et secundum gestorum Karoli imperatoris, id est Einhardi vitam Karoli et Annales, duos monachi nostri libros pro tertio et quarto computatos sistit. Ab Hannoverano ita discedit, ut neuter ex altero fluxisse putandus sit, sed nec reliquorum, praeter Wratislaviensem, aliquis ex Gothano, quippe qui arbitraria lectione reliquis haud raro efferatur. Totum librum a V. Cl. Iacobs liberalissime mihi transmissum perlegi, variasque lectiones inde decerptas textui ut plurimum subieci; nonnullis etiam receptis, in quibus Hannoverani et Vindobonensis scriptorem errasse, haud dubie confitearis, quibusque Monacensis ac reliqui cum Gothano consentiunt. Ceterum Gothanus saepius* ę *adhibet e. g. in vocibus* ęcclesia, ępistola, ęvangelium, ęquitabat, ęgredientes, ęuropęue, ębdomada, fęmur, cęcidit, dię, temperię, proprię; *tum* occulis, paccato, inoppinato, *litterasque* t *et* d *loco inusitatiore scribit, e. g.* ad (*i. e.* at) velud, inquid, aliquod (*aliquot*) haut; negligenter *et* neglienter, nichil, inperator *et alia eiusmodi usurpat. Ex nostro descriptus esse videtur:*

. 3*a*) *C. bibl. Steinwehrianae Wratislaviensis Nro. II. fol.* 3. *cuius notitiam et lectiones ex eo decerptas V. Cl. Stenzel, Professori publico Wratislaviensi, debemus.*

Ex eodem fere cum his fonte derivatur:

4) *Codex bibliothecae regiae Monacensis, olim monasterii S. Mangi in Stadt-am-Hof, saeculi XII. in* 4°, *et ipse quatuor gestorum Karoli imperatoris libros complexus. Diligens eius collatio, anno* 1820 *a D. Iosepho Bachlechner instituta mihique transmissa, codicem magna vitiorum, quae ex Schedeliano apographo in Canisii editionem manaverunt, parte immunem probavit. Fluxit ex eo:*

4*b*) *Codex bibliothecae Caesareae Vindobonensis, catalogo historiae profanae Nr.* 990. *insertus, membranaceus in* 4° *saeculi XIV, qui Einhardi vitam et Annales et Monachum complectitur.*

5) *Fragmentum libri secundi, Wolfgangi Lazii manu descriptum, et iam inter bibliothecae Vindobonensis historicos profanos Nr.* 91. *adservatum, codicis proxime recensiti lectiones saepius quidem depravatas tam fideliter tamen refert, ut eum fontem eius agnosci oporteat.*

6) 7) *Codices chartacei saeculi XV. et anni* 1498 *quos in bibliothecis ducali Mutinensi et electorali Casselana evolvi, ut Hannoveranus et Vindobonensis utrumque Einhardi opus atque nostrum complexi; et Cassellanus saltem, quod V. Cl. Iacobo Grimm lectiones eius aliquot offerente comperi, ex Monacensi descriptus est, quare neutrum cum editis conferri opus erat.*

8) *A Bouqueto allatae codicis regii Parisiensis recentissimi Nro.* 9654(4) *lectiones, eum ad Monacensem prope accedere indicant.*

9) *Codex chartaceus quem numero* 1308. i. *notatum in bibliotheca academiae Lipsiensis publica inveni, ex Canisii editione descriptus est.*

10) *Codicis Moissiacensis lectiones a Chesnio excerptae tam longe et a Vindobonensi et a Monacensi recedunt, tantamque scriptoris temeritatem prae se ferunt, ut alteri eum classi adscribere non liceat.*

11) 12) *Ultimo loco nominandi veniunt Codd. bibliothecae Oxoniensis Nro.* 837. *membran. sec. XIV. in folio min. exaratus, et bibliothecae cathedralis Salisburiensis, eiusdem aevi, quos a.* 1827 *in itinere Britannico evolutos supra pag.* 440 *recensui; in ultimis Lib. II. cap.* 26. *verbis deficiunt.*

Omnes igitur codices qui supersunt quum aut ab Hannoverano aut a fonte Gothani et Monacensis pendeant, quorum neutrum ex altero fluxisse collatis aliquot locis certo certius constat, ad eos prae ceteris in nova editione instituenda recurrendum erat. Quorum ope textum sincerum constituere aggressus, neutrum ex ipso monachi autographo, sed utrumque ex vitiato iam exemplo hausisse animadverti; nam licet aliquotiens satis ab invicem recedant, pauca tamen vitia utrique communia, quae ipse auctor commisisse non videatur, communem eorum originem comprobant. Eiusmodi vitia sunt, ut alia taceam, in primo secundi libri capite; ubi non solum codices omnes, sed et chronographus Urspergensis, qui anno 1126 *scripsit, ideoque antiquiorem nostris codicem ad manus habuisse censendus est,* civitas *loco* cavitas, *et* XX *loco* X *miliaria Teutonica legunt. Quae cum annalista Saxo et Albertus Stadensis (pag.* 72) *in chronographo reperissent, numerum quidem vitiosum receperunt,* civitas *vero, sententiarum ordine ducti, correxerunt. Hinc vero et quaestionem, an monachus noster opus suum ultra voces* habere te permittimus *produxerit, in medio relinquendam esse, apparet, quum antiquum quidem illud exemplar, quod codices Hannoveranus et Monacensis atque chronographus Urspergensis secuti sunt, non ultra pertinuisse, illud vero*

ab autographo diversum fuisse, iam satis constet. Nec ea unica iactura quam in hoc opere passi sumus, sed spe quoque quam de reperienda in aliquo codice libri primi praefatione conceperamus, quam auctor in praefatione libri secundi memorat, penitus decidimus. De auctore operis, praeter nomen solum, omnia fere scitu digna ex ipsius verbis eliciuntur. Fuit Alamannus (lib. II. c. 12.), *monachus in sancto Gallo sub Grimoldo et Hartmuto abbatibus (I.* 7. *II.* 10.), *et dum Karoli III. imperatoris iussu (I.* 18. *II.* 8. 16. *etc.) eiusque in usum libros de Karolo Magno componebat, balbus iam erat et edentulus (II.* 17.) *atque inclusus (I.* 30.). *Carolomanno* († 880) *et Hludowico iuniore* († 882) *regibus defunctis, quum praeter imperatorem Bernhardus et Arnolfus soli de Hludowici II stirpe superessent (II.* 14.), *post Prumiae incensionem (II.* 12.) *et Karoli expeditionem in Normannos (II.* 14.), *dum quoque Hartmutus abbas monasterii regimine relicto* (883. *mense Decembri*), *inclusus (II.* 10.) *in sancto Gallo degebat* († 10. *Kal. Febr. sed annus obitus ignoratur) anno igitur* 884, 885, 886 *vel* 887 *opus suum conscripsit. Ipse vero quum nunquam in Franciam venerit (I.* 34.) *ideoque imperatori per illud triduum quo mense Decembri anni* 883 *ex Italia redux in sancto Gallo commoratus est (Ratperti et Ekkehardi casus S. Galli fin.) innotuisse videatur, eum historiam suam anni* 884 *initio scribere aggressum, librum primum eiusdem anni mense Maio ante diem tertium et vicesimum quo Werembertum obiisse testatur (lib. II. in praefat.) perfecisse, et pia praeceptoris sui commemoratione habita, inde a die* 30. *Maii secundum librum adiecisse, propono. Quem quidem, et ipse morte fortasse praeventus, aut non absolvit, aut quae de quotidiana imperatoris conversatione (II.* 26.) *addere proposuerat, auctorem non diu supervixerunt, quum ea saeculo iam undecimo aut certe duodecimo periisse, supra probaverim. Basnagius primus Notkerum balbulum eum fuisse proposuit, quia mirum foret, si duo senes balbuli et uterque librorum scriptor, eodem tempore in eodem monasterio vixissent; et Ekkehardo teste Notkerum, cum Ratperto et Tutilone clarissimum tunc inter sancti Galli coenobitas, per triduum istud, quo Karolus in sancto Gallo commoraretur, plurimum cum eo collocutum fuisse, immo „multa quaerenti quaesita resolvisse" novimus. Nos tamen, quominus in eandem sententiam abeamus, impedit, primum quod Notkerum librum istum scripsisse nec Ekkehardus nec auctor vitae B. Notkeri commemorat, tum quod Notkerus, anno demum* 912 *defunctus, anno* 884 *nec senex nec edentulus dici potuerit, tum vero quod scribendi modum in Notkeri libro de illustribus viris Salomoni inscripto, ab eo qui in Gestis Karoli obtinet, diversum deprehendisse mihi videar. Nam in illo, auctorem quae sibi proposuisset succincto orationis genere perstringere videmus, in Gestis senili garrulitate in diversa abducimur; nec quod uterque teutonicas voces latinis immis-*

ceat eundem esse probare valet, quum, et aliis Sangallensibus et Ekkehardo praecipue id moris fuisse, satis constet.

Nec tamen tantopere, auctoris nomen intercidisse, dolemus, quum de fide et auctoritate eius ex ipso libro iudicium ferendum sit. Scribit de Pippino, Karolo Magno et de utroque Hludowico. Quae de Pippino dicit, fabulam sapiunt, et a reliquis auctoribus praeter unum codicis Ferrariensis vitae Hludowici Pii scribam, qui nostrum ante oculos habuisse videtur, ignorantur. Hludowicorum res eo tempore quo Hludowicus rex apud sanctum Gallum morabatur rescire potuit, eaeque haud ita a veritate discedant. In Karoli rebus duos se auctores secutum esse ait, Adalbertum seniorem, qui iuvenis cum domino suo, Geroldo comite, Hunisco, Saxonico et Sclavico bello interfuerit, filiumque eius Werembertum praeceptorem suum; illum sibi puero et invito narrasse, hunc inter librum scribendum esse defunctum. Quae quum ita sint, res ab ipso narratas, quamvis in universum quandam veritatis speciem praeferant, longissime tamen saepe a veritate ipsa discessuras, iudicare proclive est. Nonnulla et praecipuam inter ea Hringi Avarici descriptionem pro veris habemus; quae historiae adversantur, in singulis capitibus adnotavimus. Maiorem igitur operis partem licet inter fabulas referamus, non tamen omne ei apud historiarum peritos pretium adimere in animo est, et fabularum in historia vim vix usquam clarius, quam in iis quae de Carolo Magno circumferuntur, perspicimus. Quis enim Einhardi ceterorumque eius aevi monumentorum lector a stupore quodam temperet, quum septuagesimo post Karolum defunctum anno in libris abnepoti eius, viro litterato, a monacho non indocto, quique in celeberrimo tunc ob doctrinae laudem sancti Galli monasterio versaretur, oblatis vera falsis ita misceri, et (ut in fabulis fieri solet) quaecunque dicenda occurrerent in clariora antiquitatis nomina, Hildegardam, Drogonem, Riculfum, confusa temporum serie, conferri, animadverterit. Haec anno* 884 *contigerunt. Octoginta vel nonaginta post annis Benedictus Sancti Andreae in monte Soracti monachus, quem Einhardi vitam et annales Laurissenses exscripsisse patet, Carolum cum exercitu suo Hierosolymam et Constantinopolim profectum tradidit; saeculo sequenti Turpinus editus, et anno demum* 1122 *in concilio Viennensi a Calixto II papa pro vera historia solenniter receptus est. Saeculo duodecimo ad exitum vergente, liber de Caroli Magni sanctitate genealogia et gloria meritorum Clementi III et Alexandro III oblatus, imperatorem inter Sanctos recipi effecit.*

Oratio saepe negligentior, saepe ita contorta, ut vix alii quam Germano pateat; voces quoque Germanicae haud raro adhibentur.

*) idem Sancti Galli monachus esse videtur, cui et Hartmuto Otfridus Weissemburgensis carmen aliquod inscripsit.

Divisionem operis, qualem in codice Hannoverano reperi, retinendam ratus, Bouquetianam in margine notavi.

LIBER PRIMUS.

(Praefatio excidit.)

Cap. 1. Omnipotens rerum[a] dispositor ordinatorque regnorum et temporum, cum illius admirandae statuae[1] pedes ferreos vel testaceos comminuisset in Romanis, 1 alterius non minus admirabilis statuae caput aureum per illustrem Karolum erexit in Francis. Qui cum in occiduis mundi partibus solus regnare coepisset, et studia litterarum ubique propemodum essent in oblivione, ideoque verae deitatis cultura tepêret, contigit duos Scottos de Hibernia cum mercatoribus Brittannis[b] ad litus Galliae devenire, viros et in saecularibus et in sacris scripturis incomparabiliter eruditos. Qui[c] cum nihil ostenderent venale, ad convenientes emendi gratia turbas clamare solebant: *Si quis sapientiae cupidus est, veniat ad nos et accipiat*[d] *eam; nam venalis est apud nos*[e]. Quam tamen iccirco venalem se habere professi sunt, quia populum non gratuita, set venalia mercari viderunt, ut sic vel sapientiae sicut caeteris rebus coemendis eos incitarent, vel sicut sequentia comprobant, per tale praeconium in admirationem verterent et stuporem. Denique tam diu clamata sunt ista, donec ab admirantibus vel insanos illos putantibus ad aures Karoli regis, semper amatoris et cupidissimi sapientiae, perlata fuissent. Qui cum[f] omni celeritate ad suam eos praesentiam evocatos interrogavit, si vere, ut ipse[g] fama comperit, sapientiam secum haberent? Qui dixerunt: *Et habemus eam, et in nomine Domini digne quaerentibus dare parati sumus.* Qui cum inquisisset ab illis, quid pro[h] ipsa peterent, responderunt: *Loca tantum oportuna et animos ingeniosos*[i]*, et sine quibus peregrinatio transigi non potest, alimenta*[k] *et quibus tegamur.* Quo[l] ille percepto[m], ingenti gaudio repletus, primum quidem apud se utrumque parvo tempore tenuit; post ea vero, cum ad expeditiones bellicas urgeretur, unum eorum, nomine Clementem, in Gallia residere praecepit[n], cui et pueros nobilissimos, mediocres et infimos satis multos commendavit, et eis, prout necessarium habuerunt, victualia ministrari praecepit, habitaculis oportunis ad habitandum[o] deputatis. Alterum vero nomine . . . .[p] in Italiam direxit, cui et monasterium sancti Augustini iuxta Ticinensem urbem delegavit, ut illuc ad eum qui voluissent ad discendum congregari potuissent.

2. Audito[2] autem Albinus de natione Anglorum, quam gratanter sapientes vi- c. 2. 2 ros religiosissimus regum Karolus susciperet, conscensa navi venit ad eum. Qui erat in omni latitudine scripturarum supra caeteros modernorum temporum exercitatus, ut puta discipulus doctissimi Bedae, post sanctum Gregorium tractatoris[3]. Quem usque 3 ad finem vitae iugiter secum retinuit, nisi quando ad ingruentia bella processit, adeo ut se discipulum eius, et ipsum magistrum suum appellari voluisset. Dedit autem illi abbateiam[q] sancti Martini iuxta Turonicam civitatem, ut quando ipse absens esset, illic requiescere et ad se confluentes docere deberet. Cuius in tantum doctrina fructificavit, ut moderni Galli[r] sive Franci antiquis Romanis et Atheniensibus aequarentur.

3. Cumque victoriosissimus Karolus post longum tempus in Galliam revertere- c. 3.

a) *ita* 1. 2. *alii* regum. b) britannis 2. brittanicis 3. c) Qui cotidie *Chesnius* d) accipiet 3. e) est apud est 1. f) sub 3. 4. g) ipsa 4. h) pro sua ipsa 4. i) animo ingeniosi 4. animo ingeniosa 4b. animas ingeniosas 10. k) scilicet 3. 3b. l) Quibus 3. 4. m) perceptis 3. 3b. n) fecit 10. o) meditandum 10. p) nomine albinum 3. 4. q) abbatiam 2. 3. 4. 8. *ita constanter.* r) galliȩ 3.

1) Daniel. II. 31 sqq. 2) Alcuinus legatione Eanbaldi archiepiscopi Eboracensis functus, Carolum anno 781. Parmae vidit, et ab eo invitatus, anno sequenti in Franciam venit. cf. Alcuini vitam in Mabill. Actis SS. O. S. Bened. Saec. IV. P. I. p. 152. 3) i. e. interpretis, sacrorum scilicet librorum.

tur, praecepit ad se venire pueros quos Clementi commendaverat, et offerre sibi epistolas et carmina sua. Mediocres igitur et infimi praeter spem omnibus sapientiae condimentis dulcoratas obtulerunt; nobiles[a] vero omni fatuitate tepentes praesentarunt. Tunc[b] sapientissimus Karolus, aeterni iudicis iusticiam imitatus, bene operatos ad dexteram segregatos, his verbis allocutus est: *Multas gratias habete filii, quia iussionem meam et utilitatem vestram, iuxta possibilitatem exequi fuistis intenti. Nunc ergo ad perfectum attingere studete, et dabo vobis episcopia et monasteria permagnifica, et semper honorabiles eritis in oculis meis.* Deinde ad sinistros cum magna animadversione vultum contorquens, et flammante[c] intuitu conscientias eorum concutiens, hyronice haec terribilia tonando potius quam loquendo iaculatus est in[d] illos: *Vos nobiles, vos primorum filii, vos delicati et formosuli, in natales vestros et possessionem[e] confisi, mandatum meum et glorificationem vestram[f] postponentes, litterarum[g] studiis neglectis, luxuriae, ludo et inerciae vel inanibus exercitiis indulsistis.* Et[h] his praemissis, solitum iuramentum[i], augustum caput et invictam dexteram ad coelum convertens, fulminavit: *Per regem coelorum! non ego magni pendo nobilitatem et pulchritudinem vestram, licet alii vos admirentur[k]; et hoc procul dubio scitote, quia, nisi cito priorem neglegentiam vigilanti studio recuperaveritis, apud Karolum nihil unquam boni acquiretis[l].*

c. 4. 4. De pauperibus ergo supradictis quendam optimum dictatorem et scriptorem in cappellam suam assumpsit. Quo nomine reges Francorum propter cappam sancti Martini, quam[m] secum ob sui tuitionem et hostium[n] oppressionem iugiter ad bella portabant, sancta sua appellare solebant. Qui puer, cum quidam episcopus providentissimo regi Karolo defunctus nuntiaretur, et ille interrogaret, utrum de rebus vel laboribus suis ante se praemitteret aliqua[4], legatusque responderet: *Domine, non amplius quam duas libras de argento:* suspirans ergo puer ille, et vaporem mentis intra pectus continere non valens, audiente rege in hanc vocem invitus erupit[o]: *Parvum[p] viaticum ad iter longinquum[q] et diuturnum!* Cumque moderatissimus hominum Karolus, parum deliberasset[r], dixit ad eum: *Putasque ne[s], quia si episcopatum illum tu acceperis, plura ad longum illud iter dirigere curabis?* Ille confestim[t] haec pendentia verba quasi praematuras uvas in os hiantis decidentes devorans, cecidit ad pedes eius et dixit: *Domine, hoc in Dei nutu et potestate vestra situm est.* Et dixit rex: *Sta post cortinam quae pendet ad dorsum meum, et ausculta, quantos adiutores honoris istius habeas.* Audientes itaque palatini recessum episcopi, semper casibus aut certe mortibus aliorum insidiantes, per familiares imperatori personas unusquisque morarum impatiens, et alter alteri[u] invidentes, sibimet acquirere satagebant. Set ille in consilii sui immobilitate[v] persistens, denegavit omnibus, dicens, se iuvenculo illi nolle mentiri. Tandem Hildigarda[w] regina misit proceres regni primum, postea vero per se ipsam accessit ad regem, ut impetraret episcopium illud clerico suo. Cumque ille peticionem eius iocundissime susciperet, dicens se nihil ei velle aut posse denegare, nisi quod clericulum illum fallere dedignaretur, ut est omnium consuetudo feminarum, ut consilium suum et votum virorum decretis praeponderare velint, dissimulata iracundia mente concepta, et grossa voce in exilem conversa, gestibusque languidulis inconvulsos imperatoris animos emollire temptata, dixit ad eum: *Domine mi rex, quid puero illi episcopatum illum ad perdendum? Set obsecro, domine dulcissime, gloria mea et refugium meum, ut detis illum fideli famulo vestro, clerico meo illi.* Tunc adolescens ille, quem post cortinam, iuxta quam consederat, rex stare praecepit, ut audiret quomodo singuli supplicarent[x], cum ipsa cortina ipsum circumplexus, in hos questus erupit[y]: *Domine rex, tene fortitudinem tuam, ne potestatem a Deo tibi collatam de manibus tuis quisquam extorqueat!* Tunc

a) nobiles *usque* praesentarunt *deest* 3. 3 b. b) tum 3. 4. c) flammato 8. 10. d) inter 2. e) possessiones 3. 4. f) meam 4. g) literarum 2. h) Et praemisso solito sibi iuramento, augustum caput et invictam dexteram ad coelum convertit, luminaque fulminea in eos intorquens dixit 3. i) solito sibi iuramento 10. k) mirentur 3. l) acquiritis 2. m) quem *corr.* quam 1. n) ostium 2. o) prorupit 10. p) parvo viatico 3. q) longum 3. r) delibrasset 1. s) putasne 3. 4. t) continuo 4. *deest* 3. u) et alterutrum 10. v) immutabilitate 10. w) Hiltigarda 3. hylidgarda 4. x) supplicarent, secus cortinam prorupit in hanc vocem 3. (3 b.) y) ipsum c. in h. q. erupit *deest* 4 b.

4) i. e. utrum ad missas pro anima sua celebrandas et eleemosynas pauperibus distribuendas aliquid legasset.

vocavit eum in palam fortissimus veritatis amator, et dixit ei: *Habeas episcopatum illum*[a], *et provide diligenter, ut maiores expensas et viaticum ad longum illud et inrevocabile iter ante me praemittas et te.*

5. Erat quidam clericus in comitatu regis, vilis et abiectus, et scientia litte- c. 5.
rarum non satis instructus. Quem[b] piissimus Karolus, paupertati eius compassus, licet omnes odio eum haberent et expellere niterentur, nunquam tamen persuaderi poterat, ut ipse illum abiceret, vel a sectatu[c] suo removeret. Accidit autem, ut in vigilia sancti Martini quidam episcopus imperatori nuntiaretur defunctus. Qui vocavit ad se unum de clericis suis, nobilitate et doctrina non mediocriter praeditum, et dedit illi episcopatum illum[d]. Qui laeticia resolutus, convocavit ad mansionem suam multos de palatinis, plurimos etiam de parrochia illa venientes ad se cum grandi fastu suscepit, et cunctis permagnificum fecit parari convivium. Dapibus igitur praegravatus, mero ingurgitatus, vinoque sepultus, nocte illa sanctissima ad nocturnas vigilias venire neglexit. Fuit[5] autem consuetudo, ut magister scolae designaret pridie singulis, quod responsorium cantare deberent in nocte. Huic autem, qui episcopatum iam quasi in manu retinebat, responsorium „*Domine, si adhuc populo tuo*“[e] erat iniunctum. Cum ergo defuisset ille, et post lectionem diuturnum silentium transiret, et alterutrum se ad sublevandum responsorium coortarentur[6], et alius atque alius suum responsorium se cantare debere diceret[f]: *Tandem aliquando,* dixit imperator, *cantet aliquis.* Tunc abiectus ille, numine divino confortatus et tali auctoritate roboratus[g], imposuit[7]. Mox clementissimus rex, non putans quia totum canere nosset, iussit eum adiuvare. Cumque alii cantarent, et ille miserabilis a nullo versum perdiscere potuisset, cantato responsorio coepit orationem dominicam modulatissime psallere[h]. Omnibus vero illum impedire volentibus, probare volens sapientissimus Karolus ad quem finem ille perveniret, prohibuit, ne quis ei molestus esset. Quo versum in haec verba concludente „*Adveniat regnum tuum*“, caeteri, vellent, nollent, respondere coacti sunt „*Fiat voluntas tua*“. Finitis autem laudibus matutinis, cum rex ad palatium vel caminatam dormitoriam[i] calefaciendi et ornandi se gratia pro tantae festivitatis honore[k] rediret, praecepit ad se vocare[l] veterem illum famulum set novum cantorem, et ait illi: *Quis te iussit responsorium illud canere?* Pavefactus ille respondit: *Domine, vos praecepistis*[m] „*Cantet aliquis*“. Et dixit rex, quod nomen imperii veteribus in usu fuit: *Bene!* atque[n] addidit: *Quis demonstravit tibi versum illum?* Tunc ille verba, quibus eo tempore superiores ab inferioribus honorari demulcerique vel adulari solebant, instinctu Dei ut creditur animatus, hoc modo libravit[o]: *Laete vir domine, laetifice rex, cum a nullo versum alium inquirere potuissem, cogitavi in mente mea, si aliquem incongruum arripuissem, offensam vestrae dominationis*[p] *incurrerem; idcirco eum cantare disposui, cuius finis iuxta consuetudinem penultimis*[q] *responsorii conveniret.* Tunc moderatissimus imperator sensim arridens illi, pronuntiavit coram principibus suis: *Superbus ille, qui nec Deum nec praecipuum illius amicum timuit vel honoravit, ut se vel ad unam noctem a luxuria sua refrenaret, quatenus responsorium, quod, sicut audio, cantare debuit, saltim*[r] *incipere occurrisset, divino et meo iudicio careat episcopatu, et tu illum, Deo donante et me concedente, iuxta canonicam et apostolicam auctoritatem regere curato.*

6. Defuncto quoque alio pontifice, quendam iuvenem in locum eius substituit c. 6.
imperator. Qui cum laetus ad abeundum exiret, et ministri eius iuxta gravitatem episcopalem caballum eius[s] ad[t] gradus ascensionum adducerent, indignatus ille, quod quasi pro infirmo eum habere voluissent, de plana terra ita super eum ascendit, ut vix se retineret in eo, ne[u] in ulteriorem partem decideret. Quod per cancellos pala-

a) illud episcopium 10. b) quem iustus et piissimus 3. 3b. c) conspectu 3 3b. d) ipsum 3. 3b. e) *in codd.* 1. 3. *notarum signa vocibus superposita sunt. Codices* 3. *et* 4. *post populo tuo addunt:* sum necessarius; *in codd.* 3. 3b. *voces* populo tuo *omittuntur.* f) *in codd.* 1. 3. tandem a. d. i. Cantet a. g) v. responsorium i. 3. 3b. *Chesn.* v. responsorium intonuit *Basn.* h) psallere sic: pater noster qui es in coelis, sanctificetur nomen tuum, adveniat regnum tuum 3. *notis super impositis.* 3b. i) dormitariam 1. k) propter instantem f. honorem 10. per famulum tantae f. h. 8. l) vocari 3. m) p. dicendo 3. n) et 2. o) libravit 3. p) damnationis 4. q) penultimi 4. r) saltem 2. s) ei 3. t) ei et *coniicit Bouquet.* u) quo non 3.

5) *Fuit . . . nocte*] exscripsit chronographus Urspergensis, et aliis ex capite 7. petitis adiunxit. pag. 131. edit. Argent. 1609. 6) *i. e.* cohortarentur, *quod et* 3. *legit.* 7) *i. e.* cantum incepit.

tii rex prospiciens, cito illum ad se vocari praecepit, et sic illum[a] allocutus est: *Bone vir, celer es et agilis, pernix et praepes; utque*[b] *ipse tu nosti, multis bellorum turbinibus undique serenitas imperii nostri turbatur, idcirco opus habeo tali clerico in comitatu meo. Esto igitur interim socius laborum nostrorum, dum tam celeriter ascendere potes caballum*[c] *tuum.*

c. 7. 7. Quod de ordinatione lectionum oblitus sum dicere, cum de responsorii[d] dispositione narrarem, hic paucis liceat absolvere. Nullus in basilica doctissimi Ka-
8 roli lectiones[8] cuiquam recitandas iniunxit, nullus ad terminum vel cęram imposuit, vel saltim unguibus quantulumcumque signum impressit, set cuncti omnia quae legenda erant, ita sibi nota facere curarunt, ut quando inopinato legere iuberentur, inreprehensibiles apud eum invenirentur[e]. Digito autem vel baculo protento, vel ex latere suo ad procul sedentes aliquo directo, demonstravit, quem legere voluisset. Finem vero lectionis sono gutturis designavit. Ad quem universi ita intente[f] suspensi sunt, ut sive finita sententia, seu in media distinctione, sive sub distinctione significaret, nullus sequens superius aut inferius incipere praesumeret, quantumcumque incongrua finis aut initium viderentur; et hoc modo factum est, ut etiam si non intellegerent, omnes in eius palatio lectores optimi fuissent. Nullus alienus, nullus etiam notus, nisi legere sciens et canere, chorum eius ausus est intrare.

c. 8. 8. Cum autem itinerando[g] venisset Karolus ad quandam grandem basilicam,
9 et quidam clericus de circumcellionibus[9], ignarus disciplinae Karoli, in chorum ultro intraret, et nihil omnino de talibus unquam didicisset, in medio cantantium mutus et amens constitit. Ad quem paraphonista levato peniculo ictum ei, nisi caneret, minabatur. Tum ille, nesciens quid ageret, quove se vertere posset[h], foras exire non ausus, cervicem in modum circuli contorquens, et dissolutis malis[i] hians, cantandi qualitatem iuxta possibilitatem imitari conabatur. Caeteris ergo risum tenere[k] non valentibus, fortissimus imperator, qui ne ad magnas quidem res a statu mentis suae moveretur, quasi gestum coactionis[l] illius non adverteret, ordinatissime finem praestolabatur missae. Postea vero vocato ad se misero illo, miseratusque labores et angustias illius, hoc modo consolatus est eum: *Multas gratias habeas, bone clerice, pro cantu et laboribus tuis;* et ad sublevandam eius paupertatem iussit ei dari unam libram argenti. Ne vero oblivisci vel neglegere videar, hoc vere de industria vel meritis eius agnovi, quia de discipulis eius[m] nullus remansit, qui non vel abba san-
10 ctissimus vel antistes sanctissimus[n] extiterit[o]. Apud quem et domnus meus G.[p] [10]
11 primo in Gallia, post[11] vero in Italia, liberalibus est disciplinis imbutus. Set ne a scientibus rerum illarum arguar mendacii, quia nullum excęperim, fuerunt in eius scola duo molinariorum filii de familia sancti Columbani, quos quia non congruit ad episcopiorum vel coenobiorum regimen sublevari, tamen per merita, ut creditur, magistri sui praeposituram Bobiensis monasterii unus post unum strenuissime gubernaverunt.

c. 9. 9. Gloriosissimus itaque Karolus per totum regnum suum studia litterarum florere conspiciens, set ad maturitatem patrum praecedentium non pervenire condolens, et plus quam mortale laborans, in hanc tediatus vocem erupit: *O utinam haberem duodecim clericos ita doctos*[q], *ut fuerunt Hieronymus et Augustinus!* Ad quod doctissimus Albinus, ex ipsorum comparatione merito se indoctissimum iudicans, in quantum nullus mortalium in conspectu terribilis[r] Karoli audere praesumeret, maxima indignatione concepta set parumper ostensa, respondit: *Creator coeli et terrae similes illis plures non habuit, et tu vis habere duodecim?*

c. 10. 10. Referendum[12] hoc in[s] loco videtur, quod tamen a nostri temporis homi-
12

a) eum 3. b) ut 3. c) cavallum 5. d) responsi 1. 2. responsoriorum 3. 4. e) haberentur 10. f) mente 8. g) iterando 3. 4. h) potuisset 3. i) maxillis 10. k) tenere 8. 10. l) coctionis 1. 3. cantationis 10. m) illius 3. n) *deest* 3. o) qui non abba sanctissimus extiterit 3. 4. p) gallus *codices et editiones omnes praeter* 10. *in quo vox deest; in authentico pro scriptoris huius more siglam tantum G. scriptam, et ab exscriptoribus Gallum lectam fuisse patet.* q) doctos omnique sapientia sic perfecte instructos ut 3. 3*b*. 4. (sicque). r) terribilissimi 3. 4. s) *deest* 3. 4.

8) *lectiones . . . ausus est intrare*] chronographus Urspergensis pag. 131. exscripsit. 9) circumcelliones sunt qui circum cellas vagantur, nusquam habentes sedes. 10) Grimaldus, Hartmuti in S. Gallo praedecessor, anno 872 obiit. 11) post in Italia alio praeceptore. 12) cf. ea

nibus difficile credatur, cum et ego ipse qui scribo propter nimiam dissimilitudinem nostrae et Romanorum cantilenae non satis adhuc credam, nisi quia patrum veritati plus credendum est, quam modernae ignaviae[a] falsitati. Igitur indefessus divinae servitutis amator Karolus, voti sui compotem, quantum fieri potuit, in litterarum scientia effectum se gratulatus, set adhuc omnes provintias, immo regiones vel civitates, in laudibus divinis, hoc est in cantilenae modulationibus, ab invicem dissonare perdolens, a beate memorie Stephano papa, qui, deposito et decalvato ignavissimo Francorum rege Hilderico, se ad regni gubernacula antiquorum patrum more perunxit, aliquos carminum divinorum peritissimos clericos impetrare curavit. Qui bonae illius voluntati et studiis divinitus inspiratis assensum praebens, secundum numerum duodecim apostolorum de sede apostolica duodecim clericos doctissimos cantilenae ad eum direxit in Franciam. Franciam vero interdum cum nominavero, omnes cisalpinas provincias significo; quia sicut scriptum est: *in die illa apprehendent decem viri ex omnibus linguis gentium fimbriam viri Iudei*[13], in illo tempore propter excellentiam c. 11. 13 gloriosissimi Karoli et Galli et Aquitani, Aedui[b] et Hispani, Alamanni et Baioarii[c] non parum se insignitos gloriabantur, si vel nomine Francorum servorum censeri mererentur[d]. Cum ergo supradicti clerici Roma digrederentur, ut[e] semper omnes Graeci et Romani invidia Francorum gloriae carpebantur, consiliati sunt inter se, quomodo ita cantum variare potuissent[f], ut numquam unitas[g] et consonantia eius in regno et provincia non[h] sua lataretur[i, 14]. 14 Venientes autem ad Karolum, honorifice suscepti, et ad[k] praeminentissima loca dispersi, et singuli in locis singulis diversissime et quam corruptissime poterant excogitare, et ipsi canere et sic alios docere laborabant. Cum vero ingeniosissimus Karolus quodam anno festivitates nativitatis et apparitionis Domini apud Treverense vel Mettense[l] opidum celebrasset, et vigilantissime, immo acutissime, vim carminum deprehendisset vel potius penetrasset, sequenti vero anno easdem sollempnitates Parisii vel Turonis ageret, et nihil illius soni audisset quem priori anno in supradictis locis expertus fuerat, set et illos quos ad alia loca direxerat, cum tempore procedente ab invicem discordare comperisset, sanctae recordationis Leoni papae, successori Stephani, rem detulit. Qui vocatos Romam, vel exilio vel perpetuis dampnavit ergastulis, et dixit illustri Karolo: *Si alios tibi praestitero, simili ut anteriores invidentia caecati, non praetermittent illudere tibi. Set hoc modo studiis tuis satisfacere curabo: Da mihi de latere tuo duos ingeniosissimos*[m] *clericos, ut non advertant qui mecum sunt, quod ad te pertineant, et perfectam scientiam, Deo volente, in hac re quam postulas assequentur.* Factumque est ita. Et ecce post modicum tempus optime instructos remisit ad Karolum. Qui unum secum retinuit, alterum vero, petente filio suo, Trougone[n] Mettensi episcopo, ad ipsam direxit aecclesiam. Cuius industria non solum in eodem loco pollere, sed et per totam Franciam in tantum coepit propagari, ut nunc usque apud eos qui in his regionibus latino sermone utuntur, aecclesiastica cantilena dicatur Mettensis, apud nos autem qui theutonica sive teutisca[o] lingua loquimur, aut vernaculę Met aut Mette, vel secundum graecam derivationem usitato vocabulo Mettisca nominetur.

11. Religiosissimus et temperatissimus[p] Karolus hanc consuetudinem habebat, c. 12. ut in quadragesimae[15] diebus octava hora diei, missarum celebritate[q] pariter cum 16 vespertinis laudibus peracta, cibum sumeret, nec tamen idcirco ieiunium violaret, cum secundum Domini praeceptum[r] ab hora ad[s] horam comederet. Quod episcopus quidam, contra interdictum sapientis viri multum iustus et nimium stultus, inprovide reprehendit. Sapientissimus autem Karolus, indignatione dissimulata[t], admonitionem

a) ignavae *codices.* b) *deest* 3. c) bawoarii 3. d) si vel — mererentur *deest* 1. e) d. sicut semper 3. f) possent 3. g) unitale . . . letarentur 3. h) *deest* 2. i) lętaretur 1. laleretur 2. letarentur 4. k) *deest* 2. 4. l) Melense 3. m) ingenuissimos 1. n) drogone 2. Truogoni metensi 3. o) tiutisca 3. p) temperantissimus 3. q) celebratione 2. r) p. ad horam nonam comederet 3. s) *deest* 4. t) simulata 1. 2.

de re monachi Engolismensis additamentum ad annales Einhardi, Mon. Germ. T. I. pag. 170. 171. et Ekkehardi casuum sancti Galli cap. 4. Stephani papae et Drogonis episcopi Mettensis nomina narrationi perperam illata esse, vel eo patet, quod Drogo invitus post Karoli demum obitum tonsus, et compluribus demum post annis episcopus factus sit. 13) Zacchar. 8, 23. 14) i. e. ut u. et c. nunquam dilataretur in regno et p. non sua. 15) cf. Einhardi vitae Caroli cap. 24.

eius humiliter suscepit, dicens: *Bene admonuisti, laete vir episcope, ego autem tibi praecipio, ut nihil degustes, ante quam extremi officiales qui sunt in curte mea*[a], *reficiant*[b]. Comedente autem[c] Karolo, ministrabant duces et tiranni, vel reges diversarum gentium. Post cuius convivium cum illi comederent[d], serviebant eis[e] comites et praefecti, vel diversarum dignitatum proceres. Ipsis quoque manducandi finem facientibus, militares viri vel scolares aulae[f] reficiebantur. Post hos omnimodorum officiorum magistri, deinde ministri, post inde vero eorundem ministrorum ministri, ita ut ultimi ante noctis medium non manducarent. Cumque iam prope finita esset quadragesima, et praefatus episcopus in tali castigatione permansisset, dixit ad illum[g] clementissimus Karolus: *Ut puto, probasti episcope, quia non intemperantiae set providentiae gratia ante vespertinam horam in quadragesima convivor.*

c. 13. 12. Ab alio quoque episcopo cum benedictionem peteret, et ille, signato pane, primum[h] sibi perciperet, deinde honestissimo Karolo porrigere voluisset, dixit ei: *Habeas tibi totum panem illum!* et sic, eo confuso, benedictionem illius accipere noluit.

c. 14. 13. Providentissimus Karolus nulli comitum, nisi his qui in confinio vel termino barbarorum constituti erant, plus quam unum comitatum aliquando concessit,
16 nulli episcoporum abbateiam[i, 16] vel aecclesias ad ius regium pertinentes, nisi ex certissimis causis unquam permisit; cumque a consiliariis sive[k] familiaribus suis interrogaretur, cur ita faceret, respondit: *Cum illo fisco vel curte*[l], *illa abbateiola*[m] *vel aecclesia, tam bonum vel meliorem vassallum*[n], *quam ille comes est aut episcopus, fidelem mihi facio.* Ex certis autem causis quibusdam plurima tribuit, ut puta Oudal-
17 rico[o, 17], fratri magnae Hildigardae, genitricis regum et imperatorum. De quo, cum post obitum ipsius Hildigardae pro quodam commisso a Karolo viduaretur honoribus, quidam scurra in auribus misericordissimi Karoli proclamavit: *Nunc habet Oudalricus*[p] *honores perditos in oriente et occidente, defuncta sua sorore!* Ad quae verba illacrimatus ille, pristinos honores[q] statim fecit illi restitui. Ad sancta etiam loca, dictante iusticia, liberalissimas manus patenter aperuit, ut ex sequentibus[r] apparebit[s].

c. 15. 14. Erat quoddam episcopium itineranti Karolo nimis obvium vel magis inevitabile. Episcopus vero loci illius cupiens illi satisfacere, cuncta quae habere potuit,
c. 16. in eius obsequium profligavit. Cum autem quodam tempore insperato veniret imperator, tum vero episcopus ille conturbatus, more hirundinis huc illucque discurrens, et non solum basilicas vel domos, sed et curtes ipsasque plateas verri faciens et purgari, valde lassus et indignatus obviam illi processit. Quod cum piissimus adverteret Karolus, oculos in diversa iaciens et singula quaeque[t] perlustrans, dixit ad antistitem: *Semper, hospes optime, bene ad nostrum introitum omnia facis emundari.* Ille, quasi divinitus allocutus, conquiviscens et invictam dexteram complexus deosculans, indignatione quantum potuit occultata, respondit: *Iustum est, domine, ut quocumque vos veneritis, omnia expurgentur usque ad fundum.* Tunc sapientissimus regum de aliis alia intellegens[u], dixit ad eum: *Si evacuare novi, et replere didici.* Et adiecit: *Habeas fiscum illum episcopatui tuo proximum, et omnes successores tui usque in seculum.*

c. 17. 15. In eadem quoque profectione inopinato venit ad quendam episcopum in loco inevitabili[v] constitutum. Cumque ipso die carnes quadrupedum aut volatilium comedere noluisset, quia sexta esset[w] feria, pontifex ille iuxta facultatem loci ipsius[x], cum repente pisces invenire nequisset, optimum illi caseum et ex pinguedine canum[y] iussit apponi[z]. Moderatissimus autem Karolus ubique et in omnibus institutus, verecundiae praesulis parcens, nihil aliud requisivit, set assumpto cultello, abhominabili, ut sibi videbatur, erugine proiecta, albore casei vescebatur. Episcopus autem, qui

a) me 4. b) *i. e.* reficiantur c) igitur 3. d) commederent 2. e) ei 1. 3. f) alae 1. 3. g) cum 3. h) primo 3. primus 8. i) abbatiam 2. k) sive a f. 3. l) certe 3. m) abbatiola 4 b. n) vasalum 1. 2. 4. vasallum 3. 4 b. o) udalrico 4. p) uoalricus 4. udalricus 4 b. q) pr. honores perditos 4. r) ex consequentibus 3. 4. s) ex equentibus aparebit 2. t) quoque 2. u) intelligens 3. 4. v) evitabili 4 b. w) esset sexta 2. x) illius 2. y) casum *corr.* canum 1. z) inponi 2.

16) ex germanico *Abtei.* 17) eius nominis comes, Oudalrici et Rodperti pater, in chartis Sangallensibus annis 802 sqq. in pag. Argengowe et Linzgowe occurrit. Codex dipl. Alam. I. n. 144. sqq.

more famulorum propter[a] astabat, propius accedens dixit: *Cur ita facis, domne imperator? nam quod proicis, illud optimum est.* Tunc ille, qui fallere nesciret, et a nullo se falli posse[b] putasset, iuxta suadelam episcopi eruginis illius partem in os proiecit, et sensim masticans[c] in modum butyri degluttivit[d], et episcopi consilium probans dixit: *Verum bone hospes[e] dixisti.* Addiditque: *Omnibus annis duas carradas*[18] *talibus caseis plenas ad Aquasgrani mihi dirigere ne[f] praetermittas.* Ad 18 cuius impossibilitatem rei consternatus episcopus, quasi in periculo status et ministerii sui constitutus, ei suggessit: *Domine, caseos acquirere possum, sed nescio, qui eiusmodi sunt[g], qui vero[h] aliter, et timeo, ne reprehensibilis inveniar apud vos.* Tum Karolus quem insueta atque incognita nequaquam fugere vel latere potuissent, dixit episcopo in talibus enutrito, et adhuc earundem rerum nescio: *Incide omnes per medium, et quos tales perspexeris, acuminato ligno coniunge, et in cubam[i] missos dirige mihi; alios autem tibi et clero, vel familiae tuae reserva.* Quod dum[k] per duos annos factum fuisset, et rex talia munera dissimulanter accipi iuberet, tercio anno iam[l] venit episcopus, et per se ipsum tanto labore et tam longe adducta repraesentare curavit. Tunc equissimus Karolus curis et laboribus eius compassus, dedit ad eundem episcopatum optimam curtem, unde frumentum et vinum ad suas et suorum necessitates ipse et successores eius habere potuissent.

16. Quia retulimus, quomodo sapientissimus Karolus humiles exaltaverit, re- c. 18. feramus etiam, qualiter superbos humiliaverit. Fuit quidam episcopus[19], vanae gloriae 19 et inanium rerum valde cupidus. Quod sagacissimus Karolus deprehendens[m], praecepit cuidam Iudeo mercatori, qui terram repromissionis sepius adire, et inde[n] ad cismarinas provintias multa praeciosa et incognita solitus erat afferre, ut eundem episcopum quolibet modo deciperet aut illuderet. Qui[o] comprehendens unum murem domesticum, diversis aromatibus condivit, et praefato episcopo venalem adportavit, dicens, se de Iudea illud praeciosissimum et antea non visum animal attulisse. Ille ad rem tantam[p] gaudio repletus, obtulit ei tres libras de argento, ut carissimum illud munus deberet accipere. Tunc[q] dixit Iudeus: *Quam decorum[r] praecium pro tam caro munere! prius hoc in profundum maris proicio, quam quilibet hominum tam vili et turpissimo praecio illud acquirat!* Ille qui multa haberet[s], et pauperibus nihil[t] unquam tribueret, promisit[u] ei decem libras, ut incomparabilem illam rem posset accipere. Tunc astutus homo ille, indignatione simulata, profatus est: *Non velit[v] Deus Abraham, ut ita perdam laborem[w] et subvectionem meam!* Tunc avarus ille clericus tam carum munus inhians, proposuit ei viginti libras. Iudeus ergo turpidus[x] murem praeciosissimo involvens serico, coepit abire. Episcopus quasi deceptus, set vere decipiendus, revocavit eum, et dedit ei plenum modium[y] de argento, ut praeciosissimo illo munere potiri potuisset. Tandem igitur mercator ille multis praecibus ambitus, vix egre concessit, et[z] acceptum argentum imperatori pertulit[*]; omnia[a] supradicta narravit. Post dies autem non multos convocavit[b] rex omnes episcopos et proceres eiusdem provinciae ad colloquium suum, et post multa necessaria pertractata praecepit afferri totum illud argentum et in medio poni palatio. Tunc[c] sic pronuntians ait: *Vos patres et provisores nostri episcopi, pauperibus, immo Christo in ipsis ministrare, non[d] inanibus rebus inhiare debuistis. Nunc autem in contrarium cuncta vertentes, cenodoxiae vel avariciae super omnes mortales intenditis.* Et adiecit: *Unus ex vobis tantum argenti pro uno mure domestico pigmentis temperato[e], cuidam dedit Iudeo.* Ille autem, qui tanto flagitio deceptus erat, ad pedes eius corruens, veniam pro commisso praecabatur. Quem ipse digna invectione coercitum, confusum[f] permisit abire.

a) prope 2. b) *deest* 2. c) mastitans 4. d) deglutivit 2. 4 b. e) episcope 3. f) non 4. g) sint 3. 4. h) vel qui 3. i) cupam 2. 4 b. k) cum 3. 4. l) iam anno 3. 4. m) dep. k. 3. 4. n) *deest* 4 b. o) quod 4. p) tantum 2. q) tum 3. 4. r) indecorum 3. s) habebat . . tribuebat 3. t) nichil 2. 4. *ita saepius et* 3. u) promissit 2. v) s. dixit. Nolit 3. 10. w) meum 3. x) *ita codd.* 2. 4. 4 b; *codex* 1. turpibus. 3. turpidus. y) *deest* 2. z) ut 4. *) detulit 3. et omnia 3. 4 b) vocavit 4. c) tum 4. d) et non 3. e) contemperato 3. 4. f) *deest* 4 b.

18) *carrada* est quantum carro vehi potest. 19) Richulfus Magontiacensis, nam ut infra dicetur, in prima sede Germaniae constitutus, et tempore belli Avarici anno igitur 791, ad reginae praesidium relictus erat.

c. 19. 17. Idem quoque episcopus [a], cum bellicosissimus Karolus in bello contra Hu-
20 nos [b] esset occupatus, ad custodiam gloriosissimae Hildigardae [c] [20] relictus est. Qui cum familiaritate illius animari coepisset, in tantam progressus est proterviam, ut virgam auream incomparabilis Karoli, quam ad statum suum [d] fieri iussit, diebus feriatis [e] vice baculi ferendam [f] pro episcopali ferula improbus ambiret [g]. Quae illum callide deludens, dixit non audere se eam cuilibet homini dare, set tamen fidam se legationem eius causae apud regem fore. Veniente autem eo [h], suggessit illa iaculariter [i], quae amens postulavit episcopus. Cuius peticioni iocundissime rex assensus, promisit se etiam plus facturum, quam ille peteret. Cum autem cuncta pene Europa ad triumphatorem tantae gentis Karolum convenisset, pronuntiavit haec in auribus maiorum et minorum: *Episcopi contemptores huius mundi esse debuerunt, et alios exemplo sui* [k] *ad appetenda coelestia provocare; nunc vero prae caeteris mortalibus tanta ambitione corrupti sunt, ut quidam ex eis non contentus episcopatu, quem in prima Germaniae sede retinet, sceptrum nostrum quod pro significatione regiminis nostri aureum ferre solemus, pro pastorali baculo, nobis ignorantibus, sibi vendicare voluisset.* Reus [l] reatum suum recognoscens, indulgentia percepta recessit.

c. 20. 18. Nimium pertimesco, o domne imperator Karole, ne dum iussionem ve-
21 stram implere cupio, omnium professionum et maxime summorum sacerdotum [21] offensionem incurram. Sed tamen de his [m] omnibus non grandis mihi cura est, si tantum vestra defensione non destituar. Precepit religiosissimus [n] Karolus imperator, ut omnes episcopi per latissimum regnum suum, aut ante praefinitum diem, quem ipse constituerat, in aecclesiasticae sedis basilica praedicarent, aut quicumque non faceret, episcopatus honore careret. Set quid dico honorem? cum apostolus protestetur: *Si quis episcopatum desiderat, bonum opus desiderat.* Set vere vobis occulte [o] fateor, quia magnus honor in eo, opus vero bonum [p] nec minimum requiritur. Supradictus igitur primas ad tale praeceptum conterritus, cum nihil aliud sciret nisi deliciis affluere et superbire, timens autem, ne, si episcopio careret, luxuria sua pariter viduaretur, vocavit duos de primoribus palatinis ad diem festum, et post ewangelii lectionem ascendit ad gradus, quasi ad alloquendum populum. Cumque ad tam inopinatam rem omnes admirati concurrerent, excepto uno pauperculo valde rufo, gallicula [q] sua, quia pilleum non habuit et de colore suo nimium erubuit, caput [r] in-
22 duto, dixit — nominetenus, non revera, episcopus — ad hostiarium vel scarionem [22] suum, cuius dignitatis aut ministerii viri apud antiquos Romanos [s] ediliciorum [t] nomine censebantur: *Voca ad me illum pilleatum hominem, qui stat iuxta ostium* [u] *aecclesiae.* Festinans ille mandatum domini complere, appraehendens miserum, coepit eum trahere ad episcopum. Qui timens, ne gravi multaretur vindicta, quia tecto capite in domo Dei stare praesumpserit, totis viribus coepit reniti, ne quasi ad tribunal severissimi iudicis duceretur [v]. Tunc episcopus de eminentioribus prospiciens, et nunc vassallum suum alloquens, nunc illum misellum increpitans [w], excelsa voce clamando praedicavit: *Attrahe illum; cave ne dimittas! Velis, nolis* [x], *huc debes venire!* Cum ergo aut vi aut metu devictus appropinquaret, dixit episcopus: *Accede propius* [y]*! Appropinqua etiam!* Atque deinde appraehensum capitis tegimen [z] extraxit, et ad plebem proclamavit: *Ecce, videtis populi* [*]*: rufus est iste ignarus!* Et reversus ad altare, sollempnia consecravit, vel se consecrasse simulavit [a]. Talibus ergo missis ad finem perductis, ingrediuntur in aulam variis tapetibus et omnigenis ornatam palliis, ubi oppipare illud convivium auro vel argento [b] sive gemmeis vasis inmissum, fastidio vel nausia laborantes in sui desiderium posset allicere. Sedebat autem ipse mollissimis plumis praeciosissimo serico vestitis exstructus, imperatoria purpura indutus, ita ut nihil illi nisi sceptrum illud et nomen regium deesset; ditissimorum

a) *deest* 4 b. b) hunnos 4? c) hyldigardae 4 b. d) *deest* 4 b. e) feriatibus 4 b. f) *in cod.* 1. *non post* ferendam *sed post* iussit *distinguitur.* g) auderet 2 h) rege 4 b. i) ioculabiliter 3. 4. k) sui exemplo 2. exemplo suo 4 b. l) R. igitur 4 b. m) *deest* 3. 4. n) reliosissimus 2. o) *deest* 4 b. p) *deest* 4 b. q) caligula 4. callicula 10. r) capite 10. s) romanorum 1. 3. t) *corrigendum aut intelligendum* edituorum. u) hostium 4 b. v) traheretur 10. w) increpans 4 b. x) *deest* 2. y) proprius 2. z) tegmen 4 b. *) v. o populi 4. a) simulabat 3. b) aur. . . *corr.* argento 1.

20) Hildegardis iam anno 783 obierat; anno 791 Fastrada regina a rege in Avariam proficiscente Regenesburgi relicta erat. 21) i. e. episcoporum. 22) i. e. ministrum, germanice *Schergen*.

militum cohortibus septus, in quorum comparatione illi palatini, hoc est invictissimi Karoli proceres, vilissimi sibimet ipsis[*] viderentur. Qui cum[a] post admirabile illud et regibus inusitatum convivium licentiam abeundi peterent, ille, ut eis magnificentiam suam et gloriam manifestius ostenderet, iussit procedere peritissimos cantandi magistros cum omnibus organis musicorum, de quorum vocibus et sonitu fortissima corda mollescerent, et liquidissima Rheni fluenta durescerent. Potuum vero diversissima genera variis pigmentis aut medicaminibus contemperata, herbis et floribus, gemmarum vel auri fulgorem in se trahentibus suumque ruborem illis infundentibus, coronata, restagnantibus iam stomachis, tepebant in manibus. Interea vero pistores, lanii, coci[b] et fartores plenis ventribus omnimoda gulae irritamenta exquisitis artibus praeparabant, qualis nunquam coena magno composita[c] est Karolo. Mane autem facto, cum aliquantisper ad sobrietatem rediret episcopus, et luxum, quem pridie coram satellitibus imperatoris expenderat[d], perhorrere coepisset, iussit eos adduci ad se, et regiis muneribus honoratos adiuravit, ut de se bona et modesta apud terribilem Karolum narrare dignarentur, et quia publice[e] in aecclesia ipsis audientibus praedicaret[f]. Quos cum reversos[g] imperator interrogaret, cur eos episcopus ille vocaret[h], procidentes ad pedes eius dixerunt: *Domine, ut nos in*[i] *vestro nomine supra mediocritatem nostram honoraret.* Et adiecerunt: *Fidelissimus est vobis*[k] *et omnibus vestris optimus episcopus ille, summoque sacerdotio dignissimus est. Nam si nostrae vilitati*[l] *credere dignamini*[m], *fatemur sublimitati vestrae, quia declamatorie audivimus illum praedicare*[n]. Cumque imperator eius imperitiae conscius, de modo praedicationis inquireret, et illi eum fallere non auderent, omnia per ordinem retexerunt. Tunc intellegens, causa[o] timoris sui aliquid illum loqui conatum, quam praeceptum suum praetermittere ausum, licet indignum retinere permisit pontificatum[p].

c. 21.
19. Post tempus vero non longum cum quidam iuvenis, cognatus regis, optime in quadam festivitate caneret Alleluia, dixit imperator ad eundem episcopum: *Bene modo cantavit ille clericus noster.* Qui iuxta stulticiam suam iocculariter illa verba suscipiens, et illum imperatoris cognatum nesciens, respondit: *Sic*[q] *omnes perriparii*[r. 23] *possunt bubus agricolantibus vetrenere*[s. 24]*!* Ad quod improbissimum re- 23 24 sponsum fulmineas in eum acies imperator intorquens, attonitum terrae prostravit.

c. 22.
20. Fuit alius episcopus parvissimae civitatulae, qui se, dum adhuc in carne viveret, non apostolorum et martirum more intercessorem ad Deum haberi[t], set ipse divinis cultibus voluit honorari. Set talem superbiam hoc modo studuit occultare, ut sanctus Dei diceretur, ne omnibus abhominabilis cum idolis gentium reputaretur. Hic habuit unum vasallum, non ignobilem civium suorum, valde strennuum[u] et industrium, cui tamen ille, non dicam aliquod beneficium, set[v] nec[w] ullum quidem aliquando blandum sermonem impendit. Qui nesciens, quid agere posset, ut inmites eius animos placaret, excogitavit, ut si[x] aliquod signum in nomine eius se fecisse comprobaret[y], ad gratiam ipsius pervenire valeret. Cum ergo de domo sua ad episcopum venire disponeret, assumpsit duas caniculas in manu sua, quas gallica lingua veltres nuncupant, quae agilitate sua vulpes et ceteras minores bestiolas[z] facillime capientes, quacaras[*25] etiam et alia[a] volatilia ascensu celeriore sepe fallerent; 25 et dum in via vulpem muribus insidiantem videret, ex inproviso canes illi tacitus inmisit. Quae[b] volatu rapidissimo ruentes post illam, intra iactum sagittae comprehenderunt. Ipse

*) sibi viderentur 4 b. a) *deest* 4 b. b) cocci 4. c) posito 4 b. d) *deest* 1. 2. e) plublice 2. f) praedicare 2. predicasset 3. g) reverso 4. h) vocasset 3. i) sub 4 b. k) nobis 2. l) utilitati 4. m) dignemini 3. 4. n) clamore 4 b. o) causam 4. p) episcopatum 3. 4. q) Sic sio 2. sic sicut 4 b. r) proriparii 4? s) veternere 10. t) habere 4. u) strennuissimum 2. v) *deest* 4 b. w) ne 3. 4. x) se 1. y) comprobraret 1. z) bestias 4 b. *) qua caras 1. 4. qnacarias 2. a) *deest* 4 b. b) qui 3.

23) De pelliipariis hoc loco sermonem minime esse patet; vox *perriparius* igitur aut de homine per ripam boves agricolantes agente, aut fortasse de quovis per Ripariam sive Ripuariam obvio, i. e. de quovis rustico Franco intelligenda; nobis anterius placet, sententia tamen eadem, *tam misere rusticus quisque bubus arantibus praecineret*, germanice: *So kann jeder Bauer seinen Ochsen am Pfluge was vordrönen!* 24) *vetrenere*, languide canere, nostratibus *vordrönen.* 25) vox a sonitu petita, coturnicem significare videtur. Nobis *wachtel*, medii aevi scriptoribus *quaquila*, *quaquilia*, *qualea*, *qualia*; unde Italis *quaglia*, Gallis *caille.*

quoque [a] cursu praepeti consecutus, vivam et sanam dentibus canum vel unguibus [b] excussit [c]; canes autem, ubi potuit, abscondens [d], tripudians [e] cum illo munere ad dominum suum introivit, et suppliciter infit: *Ecce domine, quale munus ego, et [f] pauperculus, acquirere potui.* Tunc episcopus parum arridens, interrogavit, quomodo illam ita [g] sanam comprehenderet [h]. At ille propius accedens, et per salutem ipsius [i] domini sui iurans, quod veritatem ab eo non celaret, intulit: *Domine, per campum istum cavallicans, et vulpem istam non longe aspiciens, laxis habenis post illam tendere coepi. Porro, cum ipsa tam perniciter aufugeret, ut vix eam iam videre potuis-*
26 *sem, elevata manu adiuravi eam dicens: „In nomine domini mei Rechonis*[26] *sta, et non movearis ultra.“ Et ecce quasi catenis obligata, stetit in loco* [k] *fixa, donec eam quasi ovum derelictum tollerem.* Tunc ille inani gestione perflatus, dixit coram omnibus: *Nunc apparet sanctitas mea, nunc scio qui sim* [l], *nunc agnosco quid futurus sim* [m]*!* Ex illo die exosum [n] illum hominem super omnes familiares suos miro coluit amore.

c. 23. 21. Hoc [o], quia se ita obtulit occasio, extrinsecus inserto, non ab re videtur etiam caetera, quae isdem temporibus memoria digna [p] gesta sunt, stili officio reli-
27 gare. Erat quidam episcopus in Francia nova[27], mirae sanctitatis et abstinentiae, incomparabilis etiam liberalitatis et misericordiae. Cuius bonitate [q] invidus omnis iusticiae hostis antiquus nimium exasperatus, tale illi desiderium edendae carnis in diebus quadragesimae inmisit, ut se absque recrastinatione moriturum putaret, nisi eiusmodi recrearetur edulio. Consilio tandem multorum sanctorum et venerabilium sacerdotum roboratus, ut carnes pro recuperatione sanitatis acciperet, et postea per totum annum more solito se maceraret, ne ipsis inoboediens et vitae suae proditor inveniretur, eorum cedens auctoritati et ultima necessitate constrictus, parum quid de
28 quadrupedante carne[28] misit in buccam. Quod cum masticare coepit [r], et gustum illius sensu palati tenuissime percępisset, tanto [s] tedio, fastidio vel odio non solum carnium seu caeterarum aescarum, set et lucis ipsius et vitae praesentis cum salutis suae desperatione correptus est, ut ultra nec manducare vellet aut bibere, aut spem suam in salvatore perditorum ponere confideret. Cum autem haec prima ebdomada quadragesimae gererentur, suggerebant ei praefati patres, ut, quia [t] diabolica se illusione deceptum cognosceret, acrioribus ieiuniis et contricione [u] cordis, elemosinarum largitate, momentaneum illud peccatum superducere, extenuare vel abluere niteretur. Qui, ut erat optime instructus, eorum consilio parens, ut et diaboli maliciam confunderet, et apud innocentiae restitutorem commissi veniam impetraret, biduanis vel triduanis se ieiuniis [v] affligens, somni quietem fugiens, pauperibus et peregrinis per se ipsum cottidie ministrans, eorumque pedes abluens, vestesque et pecunias iuxta facultatem suam [w] illis offerens [x], et ultra impendere volens, die sancto sabbati paschalis plurima dolia de tota civitate postulavit, et calidas balneas [y] a mane usque ad vesperam cunctis indigentibus exhibere curavit, et colla singulorum ipse manu sua rasit, et purulentias scabiesque per hirsutorum corporum vepres unguibus extraxit, et unguentis delibutos candidis vestibus quasi modo regeneratos induit. Cum autem [z] sol appropinquaret occasui, et nullus iam remaneret, qui talibus indigeret obsequiis, intravit ipse in balneum, et exiens mundata conscientia, mundissimis opertus est lineis, ut iudicio sanctorum episcoporum sollempnia populo celebraret. Cumque iam ad aecclesiam procederet, callidus adversarius propositum illius violare cupiens, ut contra votum suum aliquem pauperem non lotum episcopus dimitteret, assumpta specie foedissimi luridissimique leprosi [*], sanie fluvidi, pannis tabo rigentibus amicti, gressu tremente nutabundi, nimia raucedine miserandi, ante limen aecclesiae se illi obvium tulit. Tunc

a) vero 3. b) unguinibus 4. c) excussat 2. excussit 4 b. d) abscondit 4. e) tripudiens 2. f) *deest* 3. 4. g) *deest* 3. 4. h) comprehendissel 3. comprehenderit 4 b. i) *deest* 3. k) loca 2. l) quis sum 4 b. m) sum 4 b. n) Ex illo igitur die trusum 4 b. o) Haec . . inserta 4 b. p) memoranda 4 b. q) bonitati 4. r) coepisset . . percoepissel 3. s) de tanto 4 b. t) quidam 2. u) contricionis *corr.* contricione 1. v) ieiuniis et contricione cordis affligens 8. w) *deest* 2. 3. x) tribuens 3. y) calida balnea 3. z) *deest* 2. *) lebrosi 2.

26) episcopus Strasburgensis (ab a. 783 — 815) esse non potest, quum parvissimam eius civitatulam“ noster supra asserat. Recho quidam anno 813 vel 814 in codice dipl. Alamanniae Nro. 179. inter missos regios occurrit. 27) i. e. Neustria. 28) i. e. quadrupedantis carne.

sanctus antistes instinctu[*] divino regressus, ut cognosceret, quali nuper inimico aubcumberet, extractis albis, aquam sine mora calefieri, et ipsum misellum in ipsam fecit imponi. Assumptaque novacula, turpissimum collum coepit radere. Cumque ab una aure usque ad medias derasisset arterias[a], coepit ab alia, ut ad eundem locum rasuram perduceret. Illuc autem perveniens, setas longiores quam absciderет[b], mira[c] dictu! renatas invenit. Et cum hoc sepe fieret, et ille radere non cessaret, ecce inter manus episcopi — horresco referens — oculus mirae magnitudinis in arteriarum medio coepit apparere. Tunc ille pavefactus, a tali monstro resilivit[d], et se Christi nomine cum ingenti clamore consignavit. Ante cuius invocationem[e] fraudulentus hostis ultra fallaciam suam abscondere non valens, ceu fumus evanuit, et abscedens dixit: *Iste oculus vigilanter intendit, quando carnem in quadragesima comedisti.*

22. In eadem quoque regione fuit alius pontifex incomparabilis sanctitatis. c. 24. Qui incauta securitate, iam quasi feminei sexus ignarus, sanctimoniales iuvenculas non minus quam grandevos sacerdotes discendi gratia secum conversari permisit. Cum autem in[f] ipsa festivitate paschali post officium divinum quod super mediam noctem protraxit, Alasatiensi[g] illo Sigultario[h. 29] se licentius indulsisset, et simul cum 29 illo fortiori Falerno[30], cuiusdam venustissimae feminae vultus et meretricios gestus, 30 heu nimis enerviter! in se pertraxisset, recedentibus caeteris, ad lectum suum vocatam lugubriter constupravit. Mane vero rutilante citus exurgens, et iuxta gentiles noctem flumine purgans, ante inevitabiles[k] verae Deitatis[l] oculos[m] maculata[n] conscientia processit. Cumque, praemissis melodiis, ipse iuxta ministerium suum imponere debuisset ymnum angelicum, pavefactus obstupuit, et sacri ministerii vestes super altare posuit, atque ad populum conversus, reatum suum confessus est. Deinde ad crepidinem corruens altaris, inaestimabilibus ablutus est lacrimarum fluentis. Populo vero instante ut exurgeret, et se terribilibus sacramentis astringente, quod illa praecipua die non sibi ab alio aliquo quam ab ipso pastore sacra missarum celebrari paterentur, et ille[o] loco moveri non posset[p], atque haec concertatio per trium fere horarum spacia transiret, tandem clementia Conditoris, et vota devoti[q] populi et contritum cor episcopi miserata[r], sic in pavimento iacentem revestivit, et de sua certioratum[s] indulgentia ad contractanda[t] coelestibus metuenda ministeria[u] in exemplum verae poenitentiae vel cautelam nusquam et nunquam in hoc seculo tutae set semper et ubique vanae securitatis misericorditer animavit.

23. In Francia quoque quae dicitur antiqua[31], fuit alius[v], ultra omnem mo- c. 25. dum tenacitate constrictus. 31 Cum autem sterilitas omnium terrae proventuum quodam anno insolita, orbem universum depopularetur, tunc avarus ille negotiator, omnium mortalium immo iam morientium ultima necessitate gavisus, repositoria sua praecepit aperiri, nimium care venundanda. Tum daemon vel larva, cui curae fuit ludicria vel hominum illusionibus vacare, fecit consuetudinem ad cuiusdam fabri ferrarii domum venire, et per noctes malleis et incudibus ludere[w]. Cumque pater ille[x] familias signo salutiferae crucis se suaque munire conaretur, respondit pilosus: *Mi compater, si non impedieris me in officina tua iocari, appone hic poticulam[32] tuam, et* 32 *cottidie plenam invenies illam.* Tum[y] miser ille, plus penuriam metuens corporalem quam aeternam animae perditionem, fecit iuxta suasionem adversarii. Qui assumpta praegrandi flascone, cellarium Bromii vel Ditis illius[z] irrumpens, rapina perpetrata, reliqua in pavimentum fluere permisit. Cumque iam tali modo plurimae cubae fuissent exinanitae, animadvertens episcopus, quia daemonum fraude perissent, benedicta aqua cellam aspersit, et invictae crucis signaculo tutavit. Nocte autem facta, furis antiqui callidus[*] satelles cum vasculo suo venit, et cum vinaria vasa propter impraes-

*) intinctu 2. a) arterias rasisset 3. b) absciderel 1. 2. 4. absciderat 3. 4 b. c) mirum 3. 4. d) resiluit 2. e) adorationem 8. f) *deest* 2. g) alapaciensi 4 b. h) sigoltario 3. 4. singultario vino 4 b. i) dapibus se vinoque licentius 10. k) inevitabilis 1. 2. l) divinae maiestatis 10. m) occulos 2. n) immaculata 3. o) illo 1. ab illo *corr.* illo 2. p) potuisset 3. q) devota *corr.* devoti 1. r) respiciens 10. s) certificatum 3. 10. t) contractanta 1. contrectanda 2. u) mysteria 3. v) episcopus 3. w) cudere 3 x) *deest* 1. 2. y) Tunc 2. z) *deest* 3. *) *deest* 2.

29) vicus in Alsatia exstat Sigoltsheim, cuius agri an praecipuum vinum proferant, nescio. 30) De vero hic Falerno sermonem esse dubito, fortasse vinum Rhenanum fortius auctor innuit. 31) Francia Germanica. 32) rusticis nostris *buddel*, Francogallis *bouteille*.

sionem sanctae crucis non auderet attingere, nec tamen ei[a] liceret exire, in humana specie repertus, et a custode domus alligatus, pro fure ad publicum productus[b] et ad palam cesus, inter cedendum hoc solum proclamavit[c]: *Ve mihi*[d], *ve mihi, quia poticulam compatris mei perdidi!* Hoc[e] licet historia sit verum[f], iccirco[g] protulerim, ut sciatur, cui proveniant abiurata et in diebus necessitatis abstrusa, et quantum valeat divini nominis invocatio, etiam per non bonos adhibita.

c. 26. 24. Dum[h] oculos ad Francorum caput intendo eiusque membra perlustro, reliquarum gentium summos et infimos post tergum reliqui. Set[i] iam ad vicinos no-
33 stros Italos una tantummodo macheria[k, 33] divisos veniendum est. Erat ibi quidam episcopus, inanium[l] rerum valde cupidissimus. Quod diabolus advertens, cuidam pauperculo avaritia tamen non evacuato in humana se obvium tulit specie, pollicitus, non mediocriter illum esse ditandum, si societatis vinculo in perpetuum sibi delegisset adnecti. Quod cum miser profiteri non abnueret, dixit hostis callidus: *Converto me in mulum praestantissimum, tu vero ascende super me, et vade ad curtem episcopi. Cum autem ille mulum illum coeperit inhiare, tu protrahe, differ, abnue praecium*[m], *exaggera, indignationemque simulans, recedere para, tum necesse est, ut ille post te mittat, et plurima promittat. Tandem praecibus exoratus, et infinita pecunia cumulatus, quasi non libenter et coacte mulum illi concede, et concitus aufugiens latibulum ubicumque require.* Quod cum factum esset, et episcopus usque ad sequentem[n] diem[o] expectare non sustinens, in ipso fervore meridiano sonipedem ascendens, per urbem superbiens equitabat, in campum volitaturus exibat, ad fluvium refrigerandi gratia properabat. In cuius favorem omnis aetas sequebatur, ambulationem volubilissimam[p], cursum rapidissimum, natatum delphinis simillimum cernere gestientes. Et
34 ecce antiquus ille Belial, velut chami[34] frenique non patiens[q], et verae gehennae ignibus aestuans, in profundum gurgitis[r] sese demergere[s] et secum trahere coepit episcopum, ita ut vix militari manu et industria piscatorum, qui prope navigabant, extraheretur.

c. 27. 25. Insidiarum peritus adversarius, in via[t] qua ambulamus, laqueos nobis abscondere solitus, alium quidem hoc, alium vero alio vicio supplantare non desistit. Cuidam[u] sacerdoti — episcopi[v] quippe nomen in tali re supprimendum est — fornicationis crimen imponebatur. Cumque hoc iam ita in noticiam populorum devenisset, ut a referentibus etiam episcoporum episcopo, religiosissimo[w] Karolo, notissimum fieret, et ille sapientissimus[x] aliquandiu rem dissimulans, frivolis verbis fidem ac-
35 commodare noluisset, set[y] fama[35], malum quo non velocius ullum, de minima mei-
36 sa[z, 36] super aquilarum magnitudinem excresceret, ut nequaquam iam celari potuisset, misit districtissimus inquisitor iusticiae Karolus duos de palatinis, qui ad proximum civitati locum vespere divertentes, mane primo ad sacerdotem inopinato venirent, et ipsum sibi missam celebrare postularent; et si nimis abnueret, illi eum ex suo nomine constringerent, quatenus per se ipsum sacrosancta misteria celebraret. Qui nesciens quid ageret, quia et ante superni spectatoris[*] oculos ipsa nocte peccasset[a], et illos offendere non auderet, plus tamen homines quam Deum metuens, frigidissimo fonte aestuantia membra baptizans, ad afferenda terribilia sacramenta processit. Et ecce, vel conscientia cor quatiente, vel aqua venas penetrante, tanto frigore correptus est, ut nullo[b] medicorum adminiculo possit[c] adiuvari[d], set inmanissima febrium valitudine perductus ad mortem, districti et aeterni iudicis decreto animam reddere cogeretur.

c. 28. 26. Sed ceteris mortalibus his et huiuscemodi fraudibus a diabolo vel satellitibus eius illusis, libet intueri, sententiam Domini, qua firmissimam sancti Petri con-

a) *deest* 3. b) supplicium deductus 10. c) clamavit 3. d) ve mihi *deest* 4 b. e) Haec 4 b. f) vera 3. 4. g) idcirco 2. 4 b. h) cum 2. 4 b. i) si 2. k) maceria 3. 10. l) inmanium 1 — 4. 10. inanium 4 b. m) *ita in codd. distinguitur.* n) usque assequentem 4 b. o) *deest* 3. p) nobilissimam 10. q) frenique impatiens 3. r) gurtilis 1. s) dimergere 3. t) via hac qua 3. u) Quidam 2. v) sacerdoti episcopi . quippe 1. w) reliosissimo 2. x) prudentissime 10. y) si 2. z) maeisa 3. in cisa 10. *) spectoris 1. 4? a) peccaret 1. 3. peccarat? b) nullorum 1. 2. 4 b. c) ita 1. 2. 4. posset 3. d) salvari 3. 4.

33) maceria, muro, Alpibus scilicet. 34) Χαμος idem ac frenum; chamus et frenum germanicum *Zaum und Zügel* reddere videtur. 35) Virgil. Aen. IV. 174. 36) vox germanica; *parus.*

fessionem remunerans ait[37]: *Quia*[a] *tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo* 37
aecclesiam meam, et portae inferi[b] *non praevalebunt adversus eam*, in his etiam pe-
riculosissimis[c] et nequissimis diebus inconcussam et inmobilem permanere. Ut inter
emulos semper invidia debachatur, sollempne[d] Romanis et consuetudinarium fuit, ut
omnes alicuius momenti ad sedem apostolicam per tempora subrogatis[e] iugiter essent
infensi vel potius infesti. Unde contigit, ut quidam illorum, invidia caecati, sanctae
recordationis Leoni papae, cuius supra[f] fecimus mentionem, mortiferum crimen im-
ponentes, eum caecare fuissent aggressi. Divino vero nutu conterriti sunt et retracti,
ne oculos eius eruerent, set rasoriis per medios inciderent. Quod cum clanculo per
familiares suos Michahelo[g] imperatori Constantinopoleos indicari fecisset[38], et ille omne 38
auxilium ab eo retraheret, dicens: *Ille papa regnum habet per se, et nostro prae-*
stantius, ipse se per se ipsum vindicet de adversariis suis, tunc sanctus ille, divinam
constitutionem secutus, ut qui iam re ipsa rector et imperator plurimarum erat na-
tionum, nomen quoque imperatoris Caesaris et Augusti apostolica auctoritate glorio-
sius assequeretur, invictum Karolum Romam venire postulavit. Qui ut semper in ex-
peditione et praecinctu[h. 39] bellico positus erat, statim[i] cum apparitoribus et scola 39
tyronum, causae[k] vocationis suae penitus ignarus, caput orbis ad caput quondam or-
bis[l] absque mora perrexit. Cumque perditissimi populi inopinatum illius comperissent
adventum, quasi passeres[m] a conspectu domini sui cognomine[n] nuncupati[40] solent ce- 40
lari, ita per diversa latibula criptas[o] et profugia sunt abstrusi. Set cum industriam
et sagacitatem eius sub coelo non possent evitare, ad basilicam sancti Petri capti et
catenati perducti sunt. Illic intemeratus pater Leo, assumens evangelium domini no-
stri Iesu Christi, posuit super[p] caput suum, et in conspectu Karoli eiusque militum,
assistentibus etiam persecutoribus suis, in haec verba iuravit: *Sic in die magni iu-*
dicii sim particeps evangelii, sicut inmunis sum criminis, falso mihi ab istis obiecti.
Et mox terribilis Karolus dixit ad suos: *Cavete, ne quis de illis evadat.* Omnes ita-
que comprehensos, vel diversis mortibus vel inremeabilibus dampnavit exiliis. Cum
autem ibidem aliquot diebus reparandi exercitus gratia moraretur, convocavit antistes[q]
apostolicus de vicinis partibus quoscumque potuit, et coram positis illis et invincibilibus
gloriosissimi Karoli comitibus, nihil minus suspicantem ipsum pronuntiavit imperato-
rem, defensoremque[r] aecclesiae Romanae. Quod cum ille non potuisset abnuere, quia
divinitus sic procuratum crederet[s], non tamen gratanter suscepit, pro eo, quod puta-
ret[t], Grecos maiore succensos invidia, aliquid incommodi regno Francorum machina-
turos, immo potiori[u] cautela provisuros, ne[v], sicut tunc fama[w] ferebat, Karolus in-
sperato veniens regnum illorum suo subiugaret imperio. Et maxime quia pridem
magnanimus Karolus, cum legati regis Bizantini venirent ad se, et de domino suo illi
suggererent, quia fidelis ipsi amicus esse voluisset, et si viciniores essent, eum filii
loco nutrire et paupertatem illius[x] relevare decrevisset, ferventissimo igne se intra
pectus retinere non queunte[y], in haec verba prorupit: *O! utinam non esset ille gur-*
gitulus inter nos; forsitan divitias orientales aut partiremur[z], *aut pariter participan-*
do communiter haberemus. Quod ignari paupertatis Africanae, solent de Afrorum
rege narrare. Innocentiam vero beati Leonis papae ita donator et restitutor sanitatis
approbavit, ut post illam poenalem et crudelissimam incisionem clariores, quam an-
tea[*] fuerint, ei condonaverit oculos, excepto quod in signum virtutis illius pul-
cherrima cicatrix in modum fili tenuissimi turturinas acies niveo[a] candore deco- 41
rabat[41].

a) *deest* 3. b) inferni 4 b. c) perilosissimis 1. d) sollempne 2. e) subrogati 3. 4. f) superius 3. g) michaheli 3. 4. h) procinctu *edd.* i) et statim 4. k) causa 1. l) orbis *usque* orbis *deest* 8. m) pecores 8. n) quo nomine 10. o) creptas 3. 4. p) *deest* 3. q) antistites *corr.* antistes 3. antistites *edd.* r) defensatoremque 3. s) credebat 3. t) putabat 3. u) cautiori 4 b. v) *deest* 3. w) *deest* 3. x) ipsius 3. y) non va queunte 1. non valens 2. nequeunte 3. 4 b. z) partirentur 2. *) ante 3. a) ne vero 4.

37) Matth. 16, 18. 38) Haec non ita se habere, sed post ictum inter Carolum et Hadrianum papam foedus paparum erga Constantinopolitanos imperatores obsequium cessasse, novimus. 39) i. e. procinctu. 40) quasi passeres, nuncupati cognomine, solent celari a conspectu domini sui; quasi passeres clamante domino disperguntur. 41) Haec ultima chronographus Urspergensis pag. 137. editionis Argentoratensis anni 1609 recepit.

c. 29. 27. Ne vero ab imperitis arguar imperitiae, quia mare quod nomine gurgituli maximus appellavit imperator, inter nos et Grecos ex eius ore situm retulerim, noverint qui volunt, adhuc Hunos et Bulgares[a] et plures alias immanissimas gentes[b] intactas et integras iter ad Greciam terrestre negare. Quas tamen postea bellicosissimus Karolus vel terrae coaequavit, ut omne Sclavorum[c] genus et Bulgarum[d], vel penitus eradicavit, ut ferreorum adamantinorumve progeniem et nomen Hunorum. De quibus mox docebo, si prius de edificiis, quae Cesar Augustus imperator[e] Karolus apud Aquasgrani[f] iuxta sapientissimi Salomonis[g] exemplum Deo, vel sibi, vel omnibus episcopis, abbatibus, comitibus, et cunctis de toto orbe venientibus hospitibus[h] mirifice construxit, iuxta pauca satis et minima commemorem.

c. 30. 28. Cum strenuissimus imperator Karolus aliquam requiem habere potuisset, non ocio torpere, set divinis servitiis voluit insudare, adeo, ut in genitali solo basilicam antiquis Romanorum operibus praestantiorem fabricare propria dispositione molitus, in brevi compotem se voti sui gauderet. Ad cuius fabricam de omnibus cismarinis regionibus magistros et opifices omnium id genus artium advocavit. Super quos unum abbatem cunctorum peritissimum ad executionem operis, ignarus eius fraudium, constituit. Qui mox, ut Augustus quoquam secessit, praecio accepto, quos volebat ad propria remisit, qui vero se redimere nequiverunt, vel a dominis suis absoluti non sunt, sicut quondam Egyptii populum Dei iniquis operibus afflixerunt, ita inmensis laboribus oppraessit, ut nunquam eos aliquantulum requiescere pateretur. De tali ergo[i] fraudulentia cum infinitum pondus auri et argenti, sericorumque palliorum congregasset, et viliora suspendens in camera, praeciosiora quaeque in arcis vel scriniis absconsa concluderet, ecce repente domus eius inflammata a referentibus illi[k] nuntiata[l] est. Qui concitus accurrens, et per medios flammarum globos in conclave[m] quo scrinia auro plena servabantur irrumpens, et cum uno tantum exire nolens, singula singulis imposuit humeris, et exire coepit. Interea trabes una pergrandis[n] ignibus evicta[o] cecidit super eum, et corpus quidem materiali combussit incendio, animam vero transmisit ad ignem qui non succenditur[p]. Ita divinum iudicium pro religiosissimo[q] Karolo vigilavit, ubi ipse regni negotiis occupatus, minus[r] intendit[s].

c. 31. 29. Erat ibidem alius opifex, in omni opere aeris et vitri cunctis excellentior. Cumque Tanco[t], monachus[u] sancti Galli, campanum optimum conflaret[v], et eius sonitum Caesar non mediocriter miraretur, dixit ille praestantissimus set infelicissimus in aere magister: *Domne[w] imperator, iube mihi cuprum multum afferri, ut excoquam illud ad purum, et in vice stagni*[42] *fac mihi, quantum opus est, de argento dari, saltim[x] centum libras, et fundo tibi tale campanum, ut istud in eius comparatione sit[y] mutum.* Tum[z] liberalissimus regum, cui licet divitiae affluerent, ipse tamen cor illis non apponeret, facile iussit omnia quae petebantur exhibere. Quae miser ille assumens, laetus exivit, et aes quidem conflans et emundans, in locum[*] vero argenti purgatissimum stagnum subiciens, multo melius optimo illo de adulterato metallo campanum in brevi tempore perfecit, probatumque Caesari praesentavit. Quod ille propter incomparabilem conformationem satis admiratus, inmisso ferro pulsatorio, iussit in campanario suspendi. Quod cum sine mora factum fuisset, et custos aecclesiae vel reliqui capellani, nec non et erronei tyrones, illud ad sonitum perducere, alii succedentes aliis, niterentur, et nihil efficere potuissent, tandem indignatus auctor operis et commentor inauditae fraudis appraehenso fune traxit eramentum. Et ecce ferrum de medio elapsum, in verticem ipsius cum iniquitate sua descendit, et per cadaver iam iamque defunctum pertransiens, ad terram cum intestinis[a] et virilibus venit[b]. Memoratum vero pondus argenti repertum praecepit iustissimus Karolus inter indigentes palatinos dispergi[c].

a) burgares 2. vulgares *constanter* 3. 4. vulgaros 4 b. b) *deest* 3. 4. c) slavorum 3. d) burgarum 2. e) *deest* 3. 4. f) aquas 8. g) salemonis 1. h) *deest* 4 b. i) vero 2. k) *deest* 2. l) nuntiatum 1. 2. 3. 4. m) conclavę 2. n) praegrandis 4? o) evecta 4. p) anima vero ad inextinguibilem transiit ignem 10. q) reliosissima 2. r) nimis 1. 2. 4 b. s) intendebat 3. t) danco 10. u) monachis 4 b. v) conflasset 3. w) Domine 1. x) saltem 2. y) fit 4. z) Tunc 2 *) loco 3. a) testimis 3. b) terram eum cum i. et v. deiecit 4 b. c) distribui 10.

42) i. e. stanni.

30. Fuit consuetudo in illis temporibus, ut ubicumque aliquod[a] opus ex im- c. 32. periali praecepto faciendum esset, siquidem pontes vel naves, aut traiecti, sive purgatio seu stramentum, vel impletio coenosorum itinerum, ea comites per vicarios et officiales suos exequerentur in minoribus dumtaxat laboribus; a maioribus autem, et maxime noviter exstruendis, nullus ducum vel comitum, nullus episcoporum vel abbatum excusaretur aliquo modo. Cuius rei testes adhuc sunt arcae pontis Magontiacensis, quem[b] tota Europa communi quidem set ordinatissimae[c] participationis opere perfecit, fraudulentia[d] vero quorundam malivolorum et de navium subvectione mercedes iniquissimas compilare volentium consumpsit Si vero essent aecclesiae ad ius regium proprie pertinentes, laquearibus vel muralibus adornandae picturis, id a vicinis[e] episcopis aut abbatibus curabatur. Quod si novae fuissent instituendae, omnes episcopi, duces et comites, abbates etiam vel quicumque regalibus aecclesiis praesidentes, cum universis qui publica consecuti sunt beneficia, a[f] fundamentis usque ad culmen instantissimo labore perduxerunt, sicut adhuc probat non solum basilica illa[g] divina set et humana apud Aquasgrani, et mansiones omnium cuiusquam dignitatis hominum, quae ita circa palatium peritissimi Karoli eius dispositione constructae sunt, ut ipse per cancellos solarii sui cuncta posset videre, quaecumque ab intrantibus vel exeuntibus quasi latenter fierent. Sed et ita omnia procerum habitacula a terra erant in sublime suspensa, ut sub eis non solum militum[h] milites et eorum servitores, set omne genus hominum ab iniuriis imbrium vel nivium[i], gelu[k] vel caumatis, possent defendi, et nequaquam tamen ab oculis acutissimi Karoli valerent abscondi. Cuius edificii descriptionem ego inclusus[l] absolutis cancellariis vestris relinquens, ad iudicium Dei quod circa illud factum est, explicandum revertor[m].

31. Providentissimus[n] igitur Karolus quibuscumque primoribus in proximo c. 33. constitutis praecepit, ut opifices a se directos omni industria sustentare, et cuncta ad opus illud necessaria subministrare curarent. Qui vero ex longinquis partibus advenissent, commendavit eos praeposito domus suae, nomine Liutfrido[o], ut eos de publicis rebus aleret et vestiret, set[p] et cuncta quae ad constructionem illam pertinerent, sedulus impendere semper instaret: Quod cum illo in eodem loco sedente aliquantulum faceret, recedente vero omnimodo cessaret, tantas pecunias idem praepositus de miserorum illorum cruciatibus aggregavit, ut eas mammonas Pluton atque Dis non aliter quam vehiculo cameli possent ad inferna perducere. Quod ita[q] mortalibus compertum est. Gloriosissimus Karolus ad nocturnas laudes pendulo et profundissimo pallio, cuius iam usus et nomen recessit, utebatur. Expletis vero ymnis matutinalibus ad caminatam reversus, imperialibus vestimentis pro tempore ornabatur. Clerici vero cuncti ita[r] parati ad antelucana veniebant officia, ut vel in aecclesia, vel in porticu, que tunc curticula dicebatur, imperatorem ad missarum sollempnia processurum vigilantes expectarent, aut qui opus haberet[s], in sinu comparis[t] sui caput paululum reclinaret. Quidam ergo[u] pauperculus ex eis, qui domum supradicti[v] Liutfridi[w] abluendarum seu resarciendarum[x], sicut exiguis opus est palatinis, vestium vel potius pannorum causa frequentare solebat, super genua socii sui dormiens, vidit gigantem Antoniano illo adversario proceriorem de curte regia super rivulum illum per traiectum ad domum illius properantem, et camelum inmanissimum, inaestimabili sarcina praegravatum, ad ulteriora trahentem. Et obstupefactus in somnio[y], quaesivit ab eo, de qua regione veniret, aut quo tendere voluisset[z]? Qui respondit: *De domo regis ad domum Liutfridi*[*] *pergo, et eum super hos fasces imponam, et pariter cum eis in infernum dimergam.* Ad quam visionem expergefactus clericus, et maiore metu conterritus, ne eum terribilis Karolus dormientem reppereriet[a], mox caput elevans et ceteros ad vigilandum provocans, in haec verba prorupit: *Si vultis audire somnium meum, videbar mihi videre Poliphemum illum*[b], *qui in terra gradiens alta pulsat sydera, et in medio Ionio latera non tinguit ardua, de hac curte*[c] *ad domum*

a) aliquid 1. 4 b. b) quam *corr.* quem 1. c) ordinantissime 4. d) fraudulentiam 1. 4. e) id a vicis 3. 4. id aureis 4 b. f) *deest* 2, g) *deest* 1. 2. h) milites *corr.* militum 1. i) nimium gelum 4 b. k) gelum 1. l) indusis 2. m) explicator revertor 2. n) Previdentissimus 4. o) leutfredo 3. 4. 8. p) si 2. q) ita *deest* 1. 2. r) c. ita *deest* 4 b. s) habuisset 3. 4. t) compatris 3. 4. u) vero 2. 4. v) s. viri 1. 2. w) liutfredi 3. leutfredi 4. x) abluendorum seu resarciendarum 3. y) somno 3 z) vellet 3. *) liutfredi 3. *ita deinceps.* a) inveniret 4 b. b) polifemum unum 4 b. c) curtę 2.

Liutfridi[a] *cum onerario properantem camelo. Cumque causas eius itineris inquisissem, dixit ille: „Liutfridum super haec onera ponere, et ad inferna deducere contendo."* Hac relatione[b] nondum expleta, venit puella de domo eius, omnibus notissima, et ante pedes eorum procidit, implorans ut memoriam amici sui Liutfridi dignarentur habere. Illis autem interrogantibus, quid causae haberet, dixit illa: *Domini mei*[c], *sanus ad latrinam exivit, et cum ibi diutius moraretur, egredientes defunctum invenimus illum.* Cuius cum subitanea mors imperatori comperta fuisset, et ab opificibus et reliqua familia tenacia vel avaritia illius iam libere proderetur, iussit thesauros eius perquiri. Qui cum inaestimabiles invenirentur, sciretque iudex, post Deum iustissimus, de qua iniquitate congregati fuissent, publice[d] pronuntiavit: *Non potest aliquid ex his, quae iniuste fraudavit, ad liberationem*[e] *illius miseri proficere. Dividantur itaque inter operarios huius aedificii, tenuioresque palatii nostri.*

c. 34. 32. Duo sunt adhuc referenda, quae in eodem contigerunt loco. Quidam diaconus iuxta consuetudinem Cisalpinorum contra naturam pugnare solitus, balneas intrans, caput suum pressissime radi faciens cutem expoliavit[f], ungues murcavit, capillosque brevissimos quasi ad circinum tornando decurtavit, lineas et camisiam candidissimas[g] induit, et quia devitare non potuit, quin potius ut per hoc gloriosior appareret, sponte coram summo Deo et sanctis angelis et in conspectu severissimi regis et procerum eius evangelium, ut ex consequentibus patuit, polluta conscientia legere praesumpsit. Inter legendum vero aranea de laqueariis[h] per fila subito descendens, caput eius percussit, et celerrime ad superna se[i] retraxit. Quod cum districtissimus Karolus secundo ac tercio provideret, et dissimulando fieri permitteret, clericus vero propter timorem illius se defendere non auderet, maxime cum non araneam se impetere, set muscas inquietare putaret, evangelica lectione perlecta, reliquum etiam complevit officium. Egressus autem de basilica, mox intumuit, et infra unius horae spacium defecit. Religiosissimus vero Karolus pro eo, quod vidit et non prohibuit, quasi homicidii[k] reum publica se ipsum penitentia multavit.

c. 35. 33. Habuit incomparabilis Karolus incomparabilem[l] clericum in omnibus, de
quo illud ferebatur quod de nullo unquam mortalium, quia videlicet et scientia litterarum[m] saecularium atque divinarum, cantileneque aecclesiasticae vel iocularis, novaque carminum[n] compositione sive modulatione, insuper et vocis dulcissima[o] plenitudine[p] inestimabilique delectatione cunctos praecelleret; cum[q] et ipse legislator[r], ex instructione divina sapientissimus, de gracilitate vocis vel dispendio linguae tardioris
43 causetur[43], et discipulum, ex auctoritate inhabitantis in se Dei elementis coelestibus
44 45 imperantem[44], ad consulta mittat Eleazari[45]; et Christus[s] dominus noster vel eum,
46 quo inter natos mulierum maiorem non surrexisse testatur[46], nullum in corpore[t] signum operari concesserit; et eum, quem paterna revelatione se ipsum cognoscere vo-
47 48 luit clavibusque regni coelorum donavit[47], Pauli sapientiam mirari voluerit[48], discipulumque plus caeteris dilectum in tantam cadere trepidationem permiserit, ut in locum sepulchri eius ingredi non praesumeret, cum illud inbecilles mulierculae sepius
49 50 frequentarent[49]. Set[u] illi, sicut scriptum est[50] *„Omni habenti dabitur"* scientes a quo haberent, etiam quae minus habuere, consecuti sunt. Iste vero, nesciens unde haberet, vel sciens, auctori donorum digne gratias non egit, cuncta pariter amisit. Nam cum veluti familiarissimus iuxta gloriosissimum Cesarem constitisset, subito non comparuit. Cumque ad tam inauditam et[v] incredibilem rem invictissimus Karolus imperator obstupefactus fuisset, set tandem resipiscens se cruce Domini consignaret, invenit in eo loco in quo steterat ille, quasi carbonem teterrimum et modo extinctum.

c. 36. 34. Nocturnum illud atque pendulum Augusti pallium adhuc nos a bellico pro-

a) liutfredi 3. *ita deinceps.* b) revelatione 3. c) dominus meus 3. d) plublice 2. e) deliberationem 8. f) expolivit 3. 4. g) candidissimam 3. h) de l. *deest* 1. 2. i) *deest* 1. 2. 3. 4. k) homidii 1. homicidium 2. l) incomparabilis *corr.* incomparabilem 1. m) literarum 2. n) carmina compositione 3. o) dulcissimę *corr.* dulcissima 1. p) plenissima dulcedine 4 b. q) cumque et 3. 4 b. r) *his vocibus in codd.* 3 et 4. *adscribitur* Moyses, *et in cod.* 3. *mox sequentibus* Iosue, soli ad gabaon, Moyses, Iohannem baptistam, petrum, Iohannem evangelistam. s) episcopus 2. t) corpore suo 4 b. u) se 4 b. v) et tam 4 b.

43) Exod. 4, 10. 44) Iosue 10, 12. 13. 45) Numeri 27, 21. 46) Matth. 11, 11. 47) Matth. 16, 18. 48) Galat. 2, 11—21. 49) Iohann. 20, 5. 50) Matth. 25, 29.

cinctu retrahit. Erat antiquorum ornatus vel paratura Francorum calciamenta[a] forinsecus aurata, corrigiis tricubitalibus insignita, fasciolae crurales[b] vermiculatae, et subtus eas tibialia vel coxalia linea, quamvis ex eodem colore, tamen opere artificiosissimo variata. Super quae et fasciolas in[c] crucis modum, intrinsecus et extrinsecus, ante et retro, longissimae illae corrigiae tendebantur. Deinde camisia[d] clizana[e, 51]; post haec balteus spate colligatus. Quae spata primum vagina, secundo[f] 51 corio[g] qualicunque, tercio lintheamine[h] candidissimo cera lucidissima roborato ita cingebatur, ut per medium cruciculis[i] eminentibus ad peremptionem gentilium duraretur[k]. Ultimum habitus eorum erat pallium canum[l] vel saphirinum quadrangulum duplex, sic formatum, ut cum imponeretur humeris, ante et retro pedes tangeret, de lateribus vero vix genua contegeret. Tunc baculus de arbore malo, nodis paribus admirabilis, rigidus et terribilis, cuspide manuali ex auro vel argento cum caelaturis insignibus praefixo, portabatur in dextera. Quo habitu lentus ego et testudine tardior, cum in Franciam[m] nunquam venirem, vidi[52] caput Francorum in monasterio sancti 52 Galli praefulgens, duosque flores auricomos[n] ex eius femoribus progressos; quorum[o] qui prior egressus est[p], proceritatem illius adaequabat[q], posterior autem paulatim excrescens, verticem stipitis sui summa gloria decoravit, et transcendendo contexit. Set, ut se mos humani habet ingenii, cum inter Gallos Franci militantes, virgatis eos sagulis lucere conspicerent, novitate gaudentes, antiquam consuetudinem dimiserunt, et eos imitari coeperunt. Quod interim rigidissimus imperator idcirco non prohibuit, quia bellicis rebus aptior ille videretur habitus[r]. Set cum Fresones[s, 53] hac li- 53 centia abutentes adverteret, et brevissima illa palliola sicut prius maxima vendere comperisset, praecepit, ut nullus ab eis nisi grandia latissimaque illa longissima pallia consuetudinario praecio coemeret, adiciens: *Quid prosunt illa pittaciola[54]? in* 54 *lecto non possum eis cooperiri, caballicans[t] contra ventos et pluvias nequeo defendi, ad necessaria naturae secedens tibiarum congelatione deficio[u].*

LIBER SECUNDUS.

In[v] praefatione huius opusculi[w] tres tantum auctores me secuturum spopondi[x]. Set quia praecipuus eorum[y] Werinbertus septimo die de hac vita[z] recessit, et debemus hodie, id est[*] 3. die Kal. Iunii commemorationem illius orbi[a] filii discipulique agere, hic[b] fiat terminus libelli istius, qui[c] ex sacerdotis eiusdem ore de religiositate et aecclesiastica domni Karoli cura processit. Sequens vero de bellicis rebus acerrimi Karoli ex narratione Adalberti, patris eiusdem Werinberti, cudatur[d], qui cum domino suo Keroldo[e, 55] et Hunisco et Saxonico vel Sclavico[f] bello interfuit, et cum 55 *iam[g] valde senior parvulum me nutriret, renitentem et sepius effugientem[h], vi[i] tandem coactum, de his instruere solebat[k].*

1. Ex relatione secularis hominis et in[l] scripturis minus eruditi sermonem c. 1. facturi, non ab[m] re credimus, si iuxta fidem scriptorum pauca de superioribus ad memoriam revocemus. Cum Deo odibilis Iulianus in bello Persico coelitus[n] fuisset

a) calcimenta 4. b) aestivales 4b. c) *deest* 2. d) camisiona 3. e) cilicina 3. 4. cilizina 8. glezina 10. f) v. sagea 10. g) curio 2. h) linteamine 4. i) cruciculas 4. k) duraret 8. aurarelur 10. l) granum 3. m) franliam 2. n) auricomas 2. o) *deest* 4b. p) prior e. est *deest* 4b. q) adaequabant 4b. r) *deest* 3. s) frisones 4b. t) cavillicans 3. cavallicans 4b. u) deficio. EXPLICIT LIBER II. INCIPIT PRAEFATIO 1. deficio. INCIPIT PRAEFATIO III. 2. deficio. EXPLICIT LIBER IIIus. INCIPIT PRAEFATIO IN LIBRUM IIIIum 3. v) *hic orditur codex 5. in bibliotheca Caesarea Vindobonensi inter historicos profanos numero 91. signatus.* w) operis 3. x) spondeo 4b. 5. y) *deest* 4b 5. z) luce 3. *) id 1. 2. id' 4. *deest* 4b. 5. a) orbati 3. b) hoc 3. c) *deest* 3. 4b. 5. d) cudatus 3. e) hekardo 3. 4. hekhardo 4b. f) slavico 3. g) valde iam 4. 4b. 5. h) refugientem 3. i) ut 3. k) solebat. EXPLICIT PRAEFATIO . INCIPIT LIBER . III. GESTORUM KAROLI. 1. EXPLICIT PRAEFATIO . INCIPIT LIBER IIIIus. 3. l) *deest* 2. m) abs 5. n) *deest* 4b. 5.

51) i. e. linea lucida, *von Glanzleinwand.* 52) fortasse anno 857, dum rex plus mense in Potamo palatio haud longe a sancto Gallo morabatur. 53) mercatores praecipue Doresladenses. 54) i. e. panni. 55) Geroldus, Hildegardae reginae frater.

peremptus[a], et a regno Romanorum non solum transmarinae provintiae, set[b] et[c] pro-
xima Pannonia, Noricus, Retia[d] vel Germania, Francique vel[e] Galli defecissent, ipsi-
que reges Gallorum vel[f] Francorum propter interfectionem sancti Desiderii, Viennen-
sis episcopi, et expulsionem sanctissimorum advenarum, Columbani videlicet et Galli,
retro labi coepissent, gens Hunorum prius per Franciam et[g] Equitaniam[h] vel Gallias
sive[i] Hispanias latrocinari solita, tota simul egressa quasi latissimum incendium cun-
cta devastans, reliquias quae remanere poterant, ad tutissima[k] latibula comportavit.
c. 2. Quae huiusmodi fuerunt, sicut praefatus Adalbertus mihi narrare consueverat: *Terra*[56],
56 inquiens, *Hunorum novem circulis cingebatur.* Et cum ego[l], alios circulos nisi vi-
mineos cogitare nescius, interrogarem: *Quid illud miraculi fuit domine?* respondit:
57 *Novem hegin*[57. m] *muniebatur.* Cumque et illos alterius generis esse nescirem, nisi
quales segetibus solent praetendi, inquisitus etiam de hoc dixit[n]: *Tam latus fuit
unus circulus, hoc est, tantum intra se comprehendit, quantum spacium est de castro
58 Turico*[58] *ad Constantiam, ita stipitibus quernis*[o]*, faginis vel abiegnis*[p] *exstructus, ut*
de margine ad marginem 20 pedes tenderetur in latum, et totidem subrigeretur in
altum, cavitas[q] autem universa aut durissimis lapidibus aut creta tenacissima replere-
tur, porro superficies vallorum eorundem integerrimis cespitibus tegeretur. Inter quo-
rum confinia plantabantur arbusculae, quae ut cernere solemus, abscisae atque proie-
ctae, comas caudicum[r] foliorumque proferunt. Inter hos igitur aggeres ita vici et
villae erant locatae, ut de aliis ad alias vox humana posset audiri. Contra eadem
vero aedificia inter inexpugnabiles[s] illos muros portae non satis latae erant constitutae,
per quas latrocinandi gratia non solum exteriores, set etiam interiores exire solebant.
59 Item de secundo circulo, qui similiter ut primus erat exstructus, 10[t. 59] miliaria Teu-
tonica, quae sunt 40 Italica, ad tercium usque tendebantur; similiter usque ad nonum,
quamvis ipsi circuli alius alio[u] multo contractiores fuerint. De circulo quoque ad
circulum sic erant possessiones et habitacula undique versum ordinata[v], ut clangor
tubarum inter singula posset cuiusque rei significativus adverti[w]. Ad has ergo muni-
tiones per ducentos et eo amplius annos qualescunque omnium occidentalium divitias
congregantes, cum et Gothi et Wandali quietem mortalium perturbarent, orbem oc-
ciduum pene vacuum dimiserunt. Quos tamen invictissimus Karolus ita in annis octo
perdomuit, ut de eis ne[x] minimas quidem reliquias remanere permiserit. A Bulgari-
bus[y] vero ideo manum retraxit, quia videlicet, Hunis exstinctis, regno Francorum
nihil nocituri viderentur. Porro praedam in Pannonia repertam per episcopia vel mo-
nasteria liberalissima divisione distribuit.
c. 3. 2. In bello autem[z] Saxonico, cum per semetipsum aliquando fuisset occupa-
tus, quidam privati homines, quorum etiam nomina designarem, nisi notam arrogan-
tiae vitarem, testudine facta, muros firmissimae civitatis vel aggeris acerrime[*] de-

a) interemptus 4 b. 5. b) si 2. c) *deest* 1. 2. d) rhetia 3. 4. rhecia 4 b. rhecialis germania 5. e) et 5. f) g. vel *deest* 5. g) et qui equitaniam 2. h) aquitaniam 3. 4. 4 b. 5. i) simul 3. si 4. et 4 b. 5. k) latissima 3. l) ego, quod vimineos circulos diceret, putarem, dixi 10. m) hagis 5. haganis 10. haga *Ursperg.* baga *Ann. Saxo.* n) respondit. o) quercinis 3. 4. 4 b. 5. p) abegnis. q) *ita correxi; codices et editiones omnes nec non chronicon Urspergense* civitas *legunt*, *sensu plane destitutum. Annalista vero Saxo, quem iam evolvo, coniecturam meam confirmat.* r) caulium *chron. Ursperg.* caudium *Ann. Saxo.* s) expugnabiles 1. 2. 4. t) XX *codices omnes.* u) alteri alteris c. 10. v) ornata 1. 2. w) audiri 10. x) *deest* 1. 2. y) vulgaribus 4 b. bulgaris 5. z) *deest* 2. *) acerrimę 2.

56) Locum sequentem chronographus Urspergensis, quem rursus annalista Saxo paulo indiligentius exscripsit, prae oculis habuit pag. 127. editionis Argentorat. anni 1609. 57) *hege*, *hecke*, vox germanica, sepes viva. 58) Zürich. 59) Quamvis codices omnes, chronicon Urspergense et annalista Saxo XX miliaria Teutonica legant, X tamen restitui, primum quod ea quadraginta Italicis aequales sint, tum quod castrum Turicum a Constantia non viginti, sed decem circiter miliaribus distet, tum vero quod Avarorum terra si circulus quisque 20 ab altero miliaribus distare diceretur, ad minimum 360 miliaria Germanica in latum porrecta, totum spatium inter Anesum fluvium et mare Caspium complexa esset; quod non ita se habuisse inter omnes constat. Contra 180 circiter miliaria Germanica inter Anesum et Danapri ostium numerantur. Primus circulus ad fluvium Cambum et montem Comagenum, decimus ultra Tizam fluvium situs, Transylvaniae montibus propinquus vel intra eos constructus fuisse videtur. Munitionum harum reliquias hodieque extare non inverisimile est; quam in rem quum anno 1821 Pesthini inquirerem, ab Hungarorum doctissimo, V. Cl. Stephano Horvath, nihil eiusmodi huc usque sibi cognitum, responsum tuli.

struebant. Quod videns iustissimus Karolus, primum illorum cum consensu domini sui Keroldi [*] praefectum inter Renum et alpes Italicas instituit.

c. 4. 3. Ibidem vero cum duorum ducum [a] filii ad tentorium regis excubare deberent, et potibus ingurgitati iacerent ut mortui, porro [b] ille iuxta consuetudinem suam sepius evigilans, et castra circuiens, sensim et pene nullo cognoscente [c] ad tabernaculum regressus est. Mane autem facto, convocatis ad se cunctis [d] regni primoribus, interrogavit, qua poena dignus esset, qui caput Francorum in manus hostium tradidisset? Tunc praefati duces, earundem rerum penitus ignari, eiusmodi hominem condempnaverunt ad mortem. Ipse vero durissimis verbis coercitos dimisit inlesos.

c. 5. 4. Erant quoque ibi duo nothi de genicio [e] Columbrensi [60] procreati. 60 Qui cum fortissime dimicarent, requisivit imperator ab illis, qui et [f] unde nati essent? Quo comperto, meridiano tempore eos ad tabernaculum suum vocatos, sic allocutus est: *Boni iuvenes, volo, ut mihi, non alii, serviatis.* Qui cum se ad hoc venisse testarentur, ut vel ultimi in eius essent obsequio, dixit ille: *Ad cameram meam servire debetis.* Quod etiam [g], dum indignatione dissimulata libenter se facturos esse faterentur [h], captato tempore quo [i] imperator quiescere coepisset, exierunt ad castra adversariorum, et tumultu concitato, suo vel hostium sanguine servitutis notam diluerunt.

c. 6. 5. Inter huiusmodi tamen occupationes nullo modo magnanimus praetermisit imperator, quin ad longinquissimarum partium reges alios atque alios dirigeret litterarum vel munerum portitores, a quibus illi omnium provintiarum sunt honores directi. Cum igitur de sede Saxonici belli legatos [61] ad regem Constantinopoleos desti- 61 naret, interrogavit ille, utrum pacatum esset regnum filii sui Karoli, vel si a finitimis gentibus incursaretur. Cumque missorum primus alias omnia pacata referret, nisi quod gens quaedam, qui Saxones vocitantur, creberrimis latrociniis Francorum fines inquietarent, dixit homo torpens otio, nec utilis belli negotio: *Heu, quare laborat filius meus contra hostes paucissimos nullius nominis, nulliusque virtutis? Habeas tu gentem illam cum omnibus ad eam pertinentibus.* Quod cum reversus bellicosissimo Karolo nuntiaret, arridens ille dixit ei: *Multo melius tibi rex ille consuluisset, si unum lineum femorale ad tantum iter tibi tribuisset.*

c. 7. 6. Non videtur occultanda sapientia, quam sapienti Grecie [k] idem missus aperuit [l]. Cum autumnali tempore ad urbem quondam [m] regiam cum sociis venisset, aliis alið divisis, ipse cuidam episcopo commendatus est [n], qui cum ieiuniis et orationibus incessanter incumberet, legatum illum pene continua mortificavit inedia; vernali autem temperie iam aliquantulum arridente, praesentavit eum regi. Qui et interrogavit eum, qualis sibi idem videretur episcopus. At ille, ex imis praecordiis alta suspiria trahens: *Sanctissimus est*, ait, *ille vester episcopus, quantum sine Deo possibile est.* Ad quod stupefactus rex: *Quomodo*, inquit, *sine Deo aliquis sanctus esse potest?* Tum ille: *Scriptum est*, inquit, „*Deus caritas est*“, *qua iste vacuus est.* Tunc rex vocavit eum ad convivium suum, et inter medios proceres collocavit. A quibus talis lex [o] constituta erat, ut nullus in mensa regis, indigena sive [p] advena [q], aliquod [r] animal vel corpus animalis in partem aliam converteret, set ita tantum ut positum erat, de superiori parte manducaret. Allatus est autem piscis fluvialis et pigmentis infusus, in disco positus. Cumque hospes idem, consuetudinis illius ignarus, piscem illum in partem alteram giraret, exurgentes omnes dixerunt ad regem: *Domine, ita estis inhonorati, sicut nunquam anteriores vestri.* At ille ingemiscens, dixit ad legatum illum: *Obstare non possum istis, quin morti continuo tradaris. Aliud pete, quodcunque volueris, et complebo.* Tunc parumper deliberans, cunctis audientibus [s], in haec verba prorupit: *Obsecro domne imperator, ut secundum promissionem vestram concedatis mihi unam peticionem parvulam.* Et rex ait [t]: *Postula quodcunque volueris, et impetrabis, praeter quod contra legem Grecorum vitam tibi concedere non possum.* Tum ille: *Hoc*, inquit, *unum moriturus flagito* [u], *ut*

*) geroldi 3. a) *deest* 2. b) *deest* 3. c) sciente 3. d) *deest* 4 b. 5. e) negicio 1. negocio 2. gente 5. f) vel 3. g) *deest* 3. h) quod indignatione dissimulata libenter se facturos esse etiam dum faterentur 3. i) capto consilio cum 10. k) grē 1. l) qua in graecia idem missus claruil 10. m) quandam 5. n) *deest* 1. 2. 4. 4 b. 5. o) *deest* 3. p) vel 3. q) i. s. a. *deest* 10. r) aliquid 1. s) audientis 2. t) at dixit rex 3. u) eflagito 5.

60) i. e. a Columbaria in Alsatia oriundi. 61) cf. infra cap. 9.

quicunque me piscem illum girare conspexit, oculorum lumine privetur. Obstupefactus[a] ad talem conditionem, iuravit per Christum, quod ipse hoc non videret[b], set tantum narrantibus crederet. Deinde regina ita se coepit excusare: *Per laetificam theotocon, sanctam Mariam, ego illud non adverti!* Post reliqui proceres, alius ante alium, tali se periculo exuere[c] cupientes[d], hic per clavigerum coeli, ille per doctorem gentium, reliqui per virtutes angelicas sanctorumque omnium turbas ab hac se noxa terribilibus sacramentis absolvere conabantur. Tum sapiens ille Francigena, vanissima Hellade in suis sedibus exsuperata, victor et sanus[e] in patriam suam reversus
c. 8. est. Post annos autem[f] aliquot direxit illuc indefessus Karolus quendam episcopum, praecellentissimum mente et corpore virum, adiuncto ei comite nobilissimo duce. Qui diutissime protracti, tandem ad praesentiam regis perducti, et indigne habiti, per diversissima sunt loca divisi. Tandem vero aliquando dimissi, cum magno navis et
c. 9. rerum dispendio redierunt. Non post multum autem direxit idem rex legatarios suos ad gloriosissimum Karolum. Forte vero contigit, ut tunc idem episcopus cum duce praefato apud imperatorem fuissent[g]. Nuntiatis igitur legatis venturis, dederunt consilium sapientissimo Karolo, ut circumducerentur per alpes et invia, donec attritis omnibus et consumptis, ingenti penuria confecti ad conspectum illius venire cogerentur. Cumque venissent, fecit idem episcopus vel socius eius comitem stabuli in medio subiectorum throno suorum sublimi considere, ut nequaquam alius[h] quam imperator credi potuisset. Quem ut legati viderunt, corruentes in terra[i] adorare voluerunt. Set a ministris repulsi, ad anteriora[k] progredi sunt compulsi. Quo cum venirent, videntes comitem palatii in medio procerum concionantem, imperatorem suspicati, terratenus sunt prostrati. Cumque et inde colaphis propellerentur, dicentibus qui aderant: *Non hic est imperator!* in ulteriora progressi, et invenientes magistrum mensae regiae cum ministris ornatissimis[l], putantes imperatorem, devoluti sunt in humum. Indeque repulsi, reppererunt in consistorio cubicularios[m] imperatoris circa magistrum suum, de quo non videretur dubium, quin ille princeps posset esse mortalium. Qui cum se, quod non erat, abnegaret, pollicebatur tamen, quod cum primoribus palatii moliretur, quatenus, si fieri potuisset, in praesentiam imperatoris augustissimi[n] pervenire deberent. Tunc ex latere Caesaris directi sunt, qui eos honorifice introducerent. Stabat autem gloriosissimus regum Karolus iuxta fenestram lucidissimam, radians[o] sicut sol in ortu suo, gemmis et auro conspicuus, innixus super
62 Heittonem[62][p]. Hoc quippe nomen erat episcopi ad Constantinopolim quondam destinati. In cuius undique circuitu consistebat instar militiae coelestis, tres videlicet iuvenes filii eius, iam regni participes effecti, filiaeque cum matre non minus sapientia vel[q] pulchritudine quam monilibus ornatae, pontifices forma et virtutibus incomparabiles, praestantissimique nobilitate simul et sanctitate abbates; duces vero tales, qualis quondam apparuit Iosue in castris Galgalae; exercitus vero talis, qualis de Samaria Siros cum Assiriis effugavit, ut, si David medius esset, haec non inmerito praecinuisset: *Reges terrae et omnes populi, principes et omnes iudices terrae, iuvenes et virgines, senes cum iunioribus laudent nomen Domini!* Tunc consternati missi Grecorum, deficiente spiritu et consilio perdito, muti et exanimes in pavimentum deciderunt. Quos benignissimus imperator elevatos, consolatoriis allocutionibus animare conatus est[r]. Tandem itaque recreato spiritu, cum exosum quondam et abiectum a se Heittonem[s] in tali gloria vidissent[t], iterum pavefacti tamdiu volutabantur humi, donec eis rex per regem coelorum iuraret, nihil se illis[u] mali in nullo aliquo[v] facturum. Qua sponsione roborati, aliquantulum[w] fiducialius agere coeperunt, patriamque

a) Obstupefactus rex 3. b) vidisset . . . credidisset 3. c) absolvere 4. *sed alia manu adscriptum.* d) satagentes 3. 4. e) nemine illum accusante 10. f) *deest* 2. g) fuisset 3. h) ab illis 3. i) terram 3. k) interiora 3. 4. 4 b. 5. l) ordinatissimis 2. m) cubiculatorios 4. 4 b. 5. n) Augustini 3. Augusti 4. 4 b. 5. o) radiens 1. 2. p) heitonem 3. hettonem 4. 4 b. 5. q) i. e. et. r) *deest* 3. s) hettonem 2. heitonem 3. t) viderent 3. u) eis 3. v) *deest* 3. 4. 4 b. 5. w) aliquantum 3. 4. 4 b.

62) Basileensem episcopum. Iste anno 811 legatus Constantinopolim missus, anno sequenti rediit, Michaelis imperatoris legatos secum adducens, quum Pippinus et Karolus iunior, imperatoris filii, iam aliquod ante tempus obiissent. Haito Sangallensi facilius innotuerat quam e. g. Iesse episcopus Ambianensis, qui anno 802 cum Helmgaudo comite legatione Constantinopolitana functus erat, et in quem superiora paulo melius quadrarent.

reversi, non sunt ulterius ad nostra[*] progressi. Hic replicandum videtur, quam sapientissimos homines praeclarissimus Karolus habuerit in omnibus. c. 10.

7. Cum igitur Greci post matutinas laudes imperatori celebratas in octava die Theophaniae[a] secreto in sua lingua Deo psallerent, et ille occultatus in proximo carminum dulcedine delectaretur, praecepit clericis suis, ut nihil ante gustarent, quam easdem antiphonas in Latinum conversas ipsi praesentarent. Inde est, quod omnes eiusdem sunt toni, et quod in una ipsarum pro „*contrivit*“ — „*conteruit*“ positum[b] invenitur. Adduxerunt etiam idem missi omne genus organorum, set et variarum rerum secum. Quae cuncta ab opificibus sagacissimi Karoli quasi dissimulanter aspecta, accurratissime sunt in opus conversa, et praecipue illud musicorum organum praestantissimum, quod doliis[c] ex aere conflatis follibusque taurinis per fistulas aereas mire perflantibus, rugitum quidem tonitrui boatu, garrulitatem vero lyrae vel cymbali dulcedine coaequabat. Quod ubi positum fuerit, quamdiuque duraverit, et quomodo inter alia rei publicae[d] post dampna perierit, non est huius loci vel temporis enarrare.

8. Per idem tempus etiam legati Persarum ad eum directi sunt. Qui situm c. 11. Franciae nescientes, pro magno duxerunt, si[e] litus Italiae[f] propter famositatem Romae, cui tunc illum imperare cognoverant, apprachendere valuissent. Cumque episcopis Campaniae vel Tusciae, Emiliae vel Liguriae, Burgundiaeque sive Galliae, simul et abbatibus vel comitibus causam adventus sui indicassent[g], dissimulanterque ab eisdem suscepti vel expulsi fuissent, tandem post anni revolutum circulum apud Aquasgrani[h] famosissimum virtutibus Karolum defessi et nimio defecti reppererunt circuitu. Venerunt autem illuc in maioris quadragesimae ebdomada maiore. Nuntiatique imperatori, dilati sunt ab eius conspectu usque in vigiliam paschae. Cumque in festivitate praecipua incomparabilis ille incomparabiliter adornatus fuisset, iussit introduci personas eius gentis, quae cuncto quondam esset orbi terribilis[i]. Quibus tamen excellentissimus Karolus ita terrificus videbatur prae omnibus, quasi nunquam regem vel imperatorem prius[k] vidissent. Quos ille blande susceptos hoc munere ditavit, ut quasi unus de filiis eius ubicunque vellent ambulandi, et singula quaeque perspiciendi, et quaecunque rogandi vel interrogandi licentiam haberent. Quo tripudio gestientes, ipsi adherere, ipsum inspicere, ipsumque admirari, cunctis orientalibus praeposuere divitiis. Ascendentesque in solarium quod ambit aedem basilicae, et inde[l] despectantes clerum vel exercitum, iterumque et[m] iterum ad imperatorem regredientes, propterque[n] leticiae magnitudinem risum retinere nequeuntes, complosis manibus aiebant: *Prius terreos tantum homines vidimus*[o], *nunc autem aureum.* Deinde ad singulos procerum accedentes, novitatemque vestimentorum sive armorum admirati, ad mirabiliorem sunt Augustum regressi[p]. Quod cum eadem nocte et sequenti[q] dominica iugiter in aecclesia facerent, in ipsa[r] sacrosancta die ad opipare convivium opulentissimi Karoli cum Franciae Europaeve proceribus sunt invitati. Set tamen rerum miraculo perculsi, propemodum exsurrexere ieiuni.

Postera[s] Phebea spargebat lampade terras,
Titoni croceum linquens Aurora cubile,

cum ecce quietis et otii impatientissimus Karolus ad venatum bissontium[t] vel urorum in nemus ire, et Persarum nuncios secum parat educere. Qui cum ingentia illa viderent animalia, nimio pavore perculsi, in fugam conversi sunt. At non territus heros Karolus, ut in equo sedebat acerrimo, appropinquans[u] uni eorum, extracta spata cervicem eius abscidere conabatur, set frustrato ictu, galliculam regis et fasciolam[v] ferus immanissimus disrumpens, tibiamque illius summo licet cornu perstringens, paulo tardiorem reddidit, et in convallem tutissimam, lignis et lapidibus[w] asperatam, casso vulnere irritatus aufugit. Cumque ad obsequium domini cuncti pene[x] hossas[y] [63] suas 63

*) nostram 4. nostri 4b. nostros 5. a) Epiphaniae 3. b) per contrarium contervit positum 10. c) doeliis 1. 2. deliis 3. delus 4. de l̆us 4b. *deest* 5. d) *deest* 1. 2. 3. 4. 4b. 6. *vocem recepi ex editionibus, quum sententia illam flagitet et facili fieri potuerit, ut sigla r. p. scriptores fugeret.* e) non 3. ut 6. f) italicae 1. 2. g) nuntiassent 3. 4. 4b. 5. h) aquisgrani 3. 4. i) mirabilis 3. k) *deest* 1. 2. l) ac deinde 3. m) atque 3. 4. 4b. 5. n) propter 3. o) videmus 1. 2. p) reversi 4. q) vel exequenti 4. 4b. r) ipso 1. 2. s) Postea 3. t) bissontum 8. u) appropinquantes 1. 2. v) flasciolam 3. flosciolam 4. 4b. 5. w) lampadibus 4. x) *deest* 3. 4. y) hossas *corr.* hosas 2.; *in codicis* 4. *margine* theuzer mit den hosen *legi*

63) *hosen* hodieque tibialia apud nos audire, notissimum.

64 vellent extrahere, ille prohibuit dicens: *Sic affectus ad Hildigardam*[64. a] *venire debeo.* Consecutus autem feram Isambard[b] filius Warini, persecutoris patroni vestri Othma-
65 ri[c. 65], cum propius non fuisset ausus accedere, librata lancea inter armum et guttur cor eius penetravit, et imperatori palpitantem consignavit. Quod cum ille quasi non advertisset, cadavere sociis relicto, reversus est domum, advocataque regina, ostendit ocreas disruptas[d], et dixit ei: *Quid*[e] *dignus est, qui de hoste haec infligente me liberavit?* Illaque respondente: *Omni bono,* enarravit imperator cuncta per ordinem, et immanissimis cornibus in testimonium prolatis, ad lacrimas et suspiria pugnosque pectoris dominatricem coegit. Quae cum audisset, quod tunc odibilis et cunctis honoribus exspoliatus Isambardo[f] imperatorem[g] de tali adversario vindicasset, eius pedibus advoluta, impetravit ei omnia, quaecunque illi fuerant ablata, set et ipsa eidem
c. 12. est munera largita. Attulerunt autem Persae imperatori elephantum et simias, opobalsamum, nardum, unguentaque varia, pigmenta, odoramenta, vel medicamenta diversissima, adeo ut orientem evacuasse, et occidentem viderentur implesse. Cumque multa apud imperatorem familiaritate uti coepissent, quadam die, cum iam laetiores essent et graecingario[h] fortiori incaluissent, ad Karolum serietate[i] sobrietateque semper armatum ilocaliter haec prolocuti sunt: *Magna quidem est, o imperator, potentia vestra, set multo minor rumore, quo apud orientalia regna diffamati polletis.* Quo ille audito, et profundissima indignatione dissimulata, ioculariter inquisivit ab eis: *Cur ita, filii mei, dicitis? vel hoc vobis unde videtur?* At illi repetentes a principio, narraverunt ei cuncta quae sibi in cismarinis partibus contigerunt, dicentes: *Nos Persae vel Medi, Armeniique vel Indi, Parthi et Elamitae, omnesque orientales multo magis vos quam dominatorem nostrum Aaron timemus. De Macedonibus autem vel Achivis quid dicamus? qui iam iamque magnitudinem vestram plus se fluctibus Ionii oppressuram pavitant. Insulani autem omnes, per quos iter habuimus, ad obsequium vestrum ita prompti sunt et intenti, quasi in palacio vestro nutriti fuerint, et beneficiis ingentibus honorati. Istarum autem partium primores, ut nobis videtur, non satis curant de vobis, nisi tantum in praesentia vestra. Nam cum eis, utpote peregrini, perinde suggereremus*[k]*, ut aliquid nobis humanitatis in vestri amore, quia vos quaereremus, exhibere dignarentur, inadiutos et vacuos dimiserunt.* Tunc imperator omnes comites et abbates, per quos idem missi profecti sunt, cunctis honoribus denudavit; episcopos autem infinitae pecuniae[l] multavit vel dampnavit; legatos vero[m] cum ingenti cautela et honore ad usque proprios fines deduci praecepit.

c. 13. 9. Venerunt quoque ad eum legatarii[n] regis Afrorum[66], deferentes leonem
66 Marmaricum, ursumque Numidicum cum ferrugine Hibera, Tyrioque murice et caete-
67 ris earundem regionum insignibus. Quam[67] liberalissimus Karolus Libicosque iugi penuria[o] confectos, Europe divitiis, frumento videlicet, vino et oleo, non solum tunc, set et omni tempore vitae suae remunerans, et larga manu sustentans, subiectos sibi atque fideles in perpetuum retentavit, et ab eis non vilia tributa suscepit. Porro
68 autem[p] imperatori[q] Persarum direxit[r] indefessus Augustus[68] equos et mulos Hispanos, pallia[s] Fresonica alba, cana, vermiculata vel saphirina, quae in illis partibus rara et multum cara comperit, canes quoque agilitate et ferocia singulares[t], quales ipse prius ad capiendos vel propellendos leones et tigrides postulavit. Qui caeteris muneribus quasi neglegenter inspectis, requisivit a missis, quas feras et bestias canes illi debellare solerent. Cumque responsum acciperet, quia cuncta quibus inmissi fuissent, absque mora discerperent, *Hoc,* inquit, *rei probabit eventus!* Et ecce crastina die factus est maximus pastorum clamor, a facie leonis fugientium. Quod cum in aula regis fuisset auditum, dixit ad legatos: *O socii Franci, ascendite in*[u] *equos vestros, et exite post me.* Qui statim, quasi nihil umquam laboris aut lassitudinis passi, alacri-

Barnagius refert (*i. e.* Germanus cum tibialibus). a) Hiltigardam 3. b) ferus Isambardus 3. isambardus 4. 5. c) othmari 4. d) dissipatas 3. e) quo 3. f) Isambardus 3. g) impr 1. imperator 3. h) mero 10. i) serio 3. k) suggeremus 1. l) infinita pecunia 3. m) autem 3. n) Eagatarii *Basn.* o) potentia 3. p) *deest* 3. q) imperator regi 3. 4. 4 b. ipsi regi 5. r) direxit nuntios qui deferrent equos 3. 4. 5. direxit equos 4 b. s) palliaque 3. 4. 4 b. 5. t) o. misit 3. u) *deest* 3

64) Hildegarda multis annis, antequam Aaronis Caliphae legati Carolum adirent, obierat. 65) cf. supra vitam S. Othmari. 66) anno 797 et 801. 67) i. e. legationem. 68) anno 802?

ter sunt regem prosecuti. Cum autem ad conspectum leonis, eminus licet, ventum fuisset, dixit[a] satraparum satrapa[b]: *Instigate canes vestros in leonem.* Qui iussa complentes et acerrime advolantes, a Germanicis canibus Persicum leonem comprehensum, Yperboreae venae gladiis duratis pro sanguine[c] peremerunt. Quo viso, nominis sui fortissimus heres[d] Aaron, ex rebus minimis fortiorem Karolum deprehendens, his verbis in eius favorem prorupit: *Nunc[e] cognosco[f], quam sint vera, quae audivi de fratre meo Karolo, quia scilicet assiduitate venandi et infatigabili studio corpus et animam exercendi cuncta quae sub coelo sunt, consuetudinem habet edomandi. Quid igitur ei possum condignum rependere, qui ita me curavit honorare? Si terram promissam Abrahae et exhibitam Iosuae dedero illi, propter longinquitatem locorum non potest eam defensare a barbaris; vel si iuxta magnanimitatem suam defendere coeperit, timeo, ne finitimae regno Francorum provintiae discedant ab eius imperio. Set tamen hoc modo liberalitati eius gratificari temptabo. Dabo quidem illam in eius potestatem, et ego advocatus eius ero super eam; ipse vero, quandocunque voluerit, vel sibi oportunissimum videtur[g], dirigat ad me legatos suos, et fidelissimum me procuratorem eiusdem provintiae redituum inveniet.* Hoc ergo modo factum est, ut quod pro impossibili dixit poëta[69]: 69

Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tigrim,

propter industriam vigorosissimi[h] Karoli, exitum[i] vel reditum missorum eius, et profectionem vel reversionem legatorum Aaron de Parthia in Germaniam, sive de Germania in Parthiam, iuvenibus, pueris[k] et senioribus non solum possibile, set et facillimum videretur omnino, utrumlibet Ararim velint accipere grammatici, eum videlicet qui Rhenum, vel illum qui Rhodanum precipitat, quia hoc locorum confuderunt ignari. Ad huius rei testimonium totam ciebo Germaniam, quae temporibus gloriosissimi patris vestri Hludowici[l] de singulis hobis[m] regalium possessionum singulos denarios reddere compulsa est, qui darentur ad redemptionem christianorum, terram promissionis[n] incolentium, hoc pro antiqua dominatione atavi vestri Karoli, avique vestri Hludowici ab eo miserabiliter implorantium.

10. Et quia ita se obtulit occasio, ut de indicibili patre vestro incideret hono- c. 15.
randa mentio, libet commemorare praesagium, quod de illo sapientissimum constat protulisse Karolum. Nam cum natus et sex annis in domo patris cautissime nutritus, sexagenariis hominibus sapientior haut inmerito videretur, genitor indulgentissimus, qui hoc vix egre expectaret[o], ut ad conspectum avi eum perducere potuisset, assumens puerum a matre delicatissime curatum, coepit instruere quam serie[p] vel quam timorate ante imperatorem se agere[q], aut forte interrogatus ei respondere[r], nec non et sibi deferre[s] deberet; et sic eum ad palatium produxit[t]. Cumque prima die vel secunda inter reliquos statores eum imperator curiosioribus oculis intueretur, dixit ad filium: *Cuius est ille[u] puerulus?* Illo respondente: *Quia meus et vester, si dignamini*, postulabat[v] eum dicens: *Da illum mihi[w].* Quod cum factum fuisset, deosculatum serenissimus Augustus pusionem[x], remisit ad stationem pristinam. Ille mox dignitatem suam cognoscens, et cuiquam post imperatorem secundus remanere despiciens, collectis animis et membris compositissime collocatis, aequato gradu stetit iuxta patrem suum. Quod providentissimus aspectans Karolus, vocato ad se filio Hludowico[y] praecepit, ut interrogaret cognominem suum, cur ita faceret, vel qua fiducia se patri adaequare praesumeret. Ille vero ratione subnixum reddidit responsum: *Quando*, inquiens, *vester eram vasallus, post vos, ut oportuit, inter commilitones meos steteram; nunc autem[z] vester socius et[*] commilito, non inmerito me vobis coaequo.* Quod cum Hludowicus imperatori retulisset, ille huiusmodi sententiam pro-

a) ad nuntios 3. b) *deest* 3. 4. *cuius loco in* 4. *alia manu* unus *ante* satraparum *insertum, quod et* 4 b *et* 6. *receperunt.* c) in saxonum duratis sanguine *Chesn. Bouq.* d) heros 3. 4. 4 b. 5. e) nunc autem 4 b. n. demum 5. f) agnosco 3. g) videretur 3. h) victoriosissimi 3. 4. 4 b. 5. i) et itum *Chesn. Bouq.* k) et p. et 4. pueris *deest* 5. l) hludouuici *corr.* ludouuici 2. hluodewici *constanter* 3. ludouuici *constanter* 4. 4 b. m) nobis 1. 2. 3. 4. 4 b. *deest* 5. n) repromissionis 3. o) expectavit 3. p) seriose 3. q) ageret 2. 4. 4 b. 5. r) responderet 3. 4. 4 b. 5. s) ferre 3. 4. t) perduxit 4 b. 5. u) iste 3. v) postulavit 3. w) mihi illum 3 x) *deest* 4 b. y) N. 1. 2. 4. *deest* 3. 4 b. 5. *Litteram* N *ex* H *corruptam, et* Hludowico *legendam esse patet.* z) *deest* 4 b. 5. *) *deest* 4.

69) Virgil. Ecl. I. 63.

mulgavit: *Si vixerit puerulus iste, aliquid magni erit.* Quae verba ideo de Ambro-
70 sio[70] mutuati sumus, quia Karolus quae dixit, non possunt ex amussim[a] in Latinum converti. Nec inmerito prophetiam de sancto Ambrosio magno accommodaverim Hludowico[b], qui[c] exceptis eis rebus et negociis, sine[d] quibus res publica terrena non[e] subsistit, coniugio videlicet usuque armorum, per omnia simillimus, immo etiam quantum[f] potentia regni, tantum religionis studio, si dici liceat, quodammodo maior[g] exstiterit Ambrosio, fide scilicet catholicus, Dei cultor eximius, servorum Christi socius, tutor et defensor indefessus. Quod adeo verum est, ut cum fidelis eius, abba noster
71 Hartmutus[h], nunc autem vester inclusus[71], ei retulerit, quod reiculae sancti Galli non ex regalibus donariis, set ex privatorum tradiciunculis collectae, nullum privilegium aliorum monasteriorum, vel communes populorum cunctorum leges haberent, et ideo neminem sui defensorem vel advocatum repperire potuissent, ipse se[i] cunctis adversariis nostris opponens, advocatum se vilitatis nostrae coram cunctis principibus suis
72 73 profiteri non erubuerit[72]. Quo etiam tempore epistolam[73] ad vestram indolem direxit, ut per vestram auctoritatem iuramento coacticio[k], quaecunque opus habuerimus, licenter quaerere deberemus. Set heu quam stultus ego, qui propter specialem benignitatem ab eo nobis praebitam, a generali et ineffabili eius bonitate et magnitudine vel magnanimitate, parum consulte, privato gaudio retrahente, digressus sum.

c. 16. 11. Erat itaque Hludowicus, rex vel imperator totius Germaniae, Rhetiarumque et antiquae Franciae, nec non Saxoniae[l], Turingiae, Norici[m], Pannoniarum atque omnium septentrionalium nationum, statura optimus, forma decorus, oculis astrorum more radiantibus, voce clara et omnino virili, sapientia singularis, quam acutissimo fretus ingenio scripturarum assiduitate cumulatiorem reddere non cessabat. Ideoque ad anticipandas[n] vel superandas omnes inimicorum insidias, et subiectorum litigia terminanda, fidelibusque[o] suis universa commoda providenda, incomparabili vivacitate pollebat. Cunctis gentilibus circumque[p] universis, anterioribus suis magis magisque terrificus subinde perseverabat, et merito, quippe qui nunquam linguam suam iudicio, aut manus suas effusione sanguinis christiani commacularet praeter ultimam necessitatem. Quam prius enarrare non audeo, quam aliquem parvulum Ludowiculum vel Carolastrum vobis astantem video. Post quam tamen cedem[q] nullo unquam modo compelli potuit, ut quempiam condempnaret ad mortem. Set tamen hac districtione infidelitatis vel insidiarum insimulatos coercere solebat, ut honoribus privatos nulla unquam occasione vel temporis longitudine mollitus ad pristinum gradum conscendere pateretur. Ad orationis studium et devotionem ieiuniorum curamque servitii divini supra omnes homines ita erat intentus, ut exemplo sancti Martini quicquid aliud ageret, semper quasi praesenti Domino supplicare videretur. Carne et cibis lautioribus diebus certis abstinuit. Tempore vero laetaniarum de palatio discaltiatis pedibus usque ad aecclesiam pastoralem, vel ad sanctum Hemmerammum[r], siquidem esset Reganesburg[s], crucem sequi solitus erat. In aliis vero locis commanentium consuetudinem non abnuebat. Oratoria nova ad Franconovurt[t] et Reganesburg[u] admirabili opere construxit. Cumque propter magnitudinem fabricae alii lapides non sufficerent, muros urbis destrui fecit[v]. In quorum cavitatibus[w] tantum auri circa antiquorum ossa repperit, ut non solum eandem[x] basilicam eodem adornaret, set et libros integros exinde conscriptos, thecis eiusdem materiae[y] grossitudine prope digiti cooperiret. Nullus clericus nisi legere doctus et canere, non solum cum eo manere, set ne in conspectum eius venire praesumpsit. Monachos vero voti sui praevaricatores ita[z] despexit, ut[*]

a) ex a. *deest* 4b. 5. b) *deest* 4. 4b. 5. c) cui 1. 2. quia 5. d) *deest* 1. 2. 3. 4. 4b. 5. *sed sententia vocem exposcit.* e) *deest* 4b. 5. f) quantumcunque 3. quantumque 4. g) *deest* 2. h) hart. 1. 2. 3. 4. *deest* 4b. 5. i) *deest* 3. k) iuramento coactio 3. 4. iuramenti coaccio 4b. iuramenti coactione 5. l) saxonicae 1. 2. m) noricae 3. 4. 4b. 5. n) anticipanda 1. 2. o) fidelibus 3. p) circumquaque 3. 4. 4b. 5. q) cedo 4. r) emerammum 3. s) reginsburg 3. reganesburhg 4. regenesburg 4b. reganespurg 5. regenspurg 8. reginsburch 3c. t) frenconfurth 3. franconofurt 4b. franconofurt 5. u) regenesburg 4. v) praecepit 4. 4b. 5. w) civitatibus *codices et editiones omnes, quos ut supra cap. 1. correxi.* x) *deest* 4. y) materiei 3. 4. 4b. 5. z) omnino 3. *) et *codices omnes.*

70) Paulinus in vita S. Ambrosii: *Pater ait, si vixerit infantulus iste, aliquid magni erit. BOUQUET.* 71) anno 883 die 6. Decembris Bernhardum successorem accepit. 72) diploma regium ea de re a. 873 Kalendis Febr. editum videas in Neugart. cod. dipl. Alamanniae nro. 467. 73) anno 873 5. Id. April. cf. Neugart. l. c. nro. 468.

observatores omni affectu dilexit. Ita omni iocunditate ac dulcedine plenus semper exstitit, ut, si quis ad eum tristis adveniret, ex sola visione vel quantulacunque eius allocutione laetificatus abscederet. Quod si quid forte sinistrum vel ineptum in eius conspectu subito fieret, vel eum aliunde comperisse contingeret, sola oculorum animadversione sic omnia correxit, ut, quod de aeterno internoque iudice scriptum est[74]: 74
Rex qui sedet in solio regni sui, intuitu vultus sui dissipat omne malum, supra fas mortalibus concessum, in illo non[a] ambigeretur incoeptum. Haec breviter per excessum dixerim, vita comite propitiaque divinitate votum habens plurima de eo scribere[75]. 75

12. Ad propositum iam redeundum est. Interea[b] cum imperator Karolus pro- c. 17.
pter adventantium[c] frequentiam vel infestationem indomitissimorum[d] Saxonum, vel latrocinia pyraticamque Nordmannorum sive Maurorum, apud Aquasgrani paulo diutius consedisset, bellum autem contra Hunos a filio eius Pippino[e] gereretur, exeuntes a septentrione barbarae nationes[76] Noricum et orientalem Franciam magna ex[f] parte 76
depraedatae sunt. Quod ille comperiens, per se ipsum ita omnes humiliavit, ut etiam pueros et infantes ad spatas metiri praeciperet, et quicunque eandem mensuram excederet, capite plecteretur. De quo facto aliud multo maius et illustrius opus excrevit. Cum enim sanctissimus avus imperii vestri vita decederet, quidam gigantes, quales propter iracundiam Dei per[g] filios Seth de filiabus Cain narrat scriptura[77] 77
procreatos, spiritu superbiae inflati, eorum procul dubio suppares, qui dixerunt: *Quae nobis pars in David, aut quae hereditas in filio Isai?*[78] eius prolem habitudinis optime despicientes, singuli sibi principatum regni[h] arripere, et diadema portare 78
conati sunt. Tunc quibusdam de mediocribus Dei instinctu protestantibus, quod inclitus imperator Karolus hostes quondam christianorum metiretur ad spatam, et idcirco, quamdiu de progenie illius aliquis spatae longitudinis inveniri posset, ille Francis immo toti[i] Germaniae deberet imperare, factio illa diabolica, quasi fulminis ictu percussa, est in diversa disiecta. Set extraneorum victor Karolus a propriis est mira c. 18.
quidem set cassa fraude circumventus. Nam de Sclavis[k] ad Reginam regressus, a filio per concubinam progenito, nomine gloriosissimi Pippini[l] a matre ominaliter insignito, pene captus, et quantum in eo fuit, est morti dampnatus. Quod hoc modo compertum est. Cum in aecclesia sancti Petri proceribus congregatis, de morte imperatoris consiliatus fuisset, finito consilio, omnia tuta timens, iussit explorare, si quis usquam in angulis aut subter[m] altaribus fuisset absconsus; et ecce, ut timuerunt, invenerunt unum clericum subtus altare celatum. Quem appraehendentes, ad iusiurandum compulerunt, ne proditor molitionis eorum fieret. Qui, ne vitam perderet, ut dictaverunt, iurare non abnuit. Set illis recedentibus, iuramentum illud sacrilegum parvipendens, ad palatium properavit. Cumque cum maxima difficultate per[n] septem seras et ostia tandem ad cubiculum imperatoris penetrasset, pulsato aditu, vigilantissimum semper Karolum ad maximam perduxit admirationem, quis eo tempore eum praesumeret inquietare. Praecepit tamen femiuas[o], quae ad obsequium reginae vel filiarum eum comitari solebant, ut exirent videre, quis esset ad ianuam, vel quid inquireret. Quae exeuntes cognoscentesque personam vilissimam, obseratis ostiis cum ingenti risu et chachinno[p] se per angulos vestibus ora repraessae conaban-

a) *deest* 4b. 5. b) *deest* 4b. 5. c) adventandum 2. d) indomitorum morum 1. 2. e) Pipino 3. f) de 1. 2. g) pro filiis 3. h) *deest* 1. 2. i) *deest* 3. 4. 4b. 5. k) Slavis 3. l) Pipini *constanter* 3. m) subtus. n) et per 4. o) feminis 3. 4. 4b. 5. p) chachino 4. cachinno 4b. cachino 5.

74) Proverb. 20, 8. 75) Huc referre iuvat quod de Carolo praedicatur in concilio apud S. Macram finibus Remensis parochiae habito anno 881: *Sicut quidam nostrum ab illis audivit qui interfuerunt, Carolus magnus imperator, qui regnum Francorum nobiliter ampliavit, et per annos XLVI feliciter rexit, et sapientia tam in sanctis scripturis quam et in legibus ecclesiasticis et humanis reges Francorum praecessit, nullo unquam tempore sine tribus de sapientioribus et eminentioribus consiliariis suis esse patiebatur: sed vicissim per successiones, ut eis possibile foret, secum habebat, et ad capitium lecti sui tabulas cum graphio habebat et quae sive in die, sive in nocte de utilitate sanctae ecclesiae, et de profectu ac soliditate regni meditabatur, in eisdem tabulis annotabat; et cum eisdem consiliariis, quos secum habebat, inde tractabat: et quando ad placitum suum veniebat, omnia subtiliter tractata, plenitudini consiliariorum suorum monstrabat, et communi consilio illa ad effectum perducere procurabat. BOUQUET.* Haec maximam partem ex Einhardi vita Karoli cap. 31. 25. fluxerunt. 76) Sclavi, Wiltzi praecipue et Behemanni. 77) Genes. 6, 4. 78) I. Reg. 12, 16.

tur abscondere. Set sagacissimus imperator, quem nihil sub coelo posset effugere,
diligenter a mulieribus exquisivit, quid haberent, vel quis ostium pulsaret. Respon-
79 sumque accipiens, quia quidam coctio[79] derasus, insulsus et insaniens, linea tantum
et femoralibus indutus se absque mora postularet alloqui, iussit eum intromittere.
Qui statim corruens ad pedes illius[*], cuncta patefecit ex ordine. Nihil vero minus
suspicantes, ante horam diei terciam omnes illi coniuratores dignissima pena vel exiliis
deportati sunt aut puniti. Ipse quoque nanus et gipperosus Pippinus inmanissime cesus
et detonsus, ad cellulam[a] sancti Galli, quae cunctis locis imperii latissimi pauperior
c. 19. visa est et angustior, castigandi gratia ad tempus aliquantulum destinatus est. Nec
multo post quidam de primoribus Francorum in regem manus mittere voluerunt.
Quod cum eum minime lateret, et tamen non libenter eos perderet, quia, si bene vo-
luissent, magnum christianis munimen esse potuissent, direxit legatos suos ad eundem
80 Pippinum, sciscitans ab eo, quid de his fieri oporteret. Quem eum in orto[80] cum se-
nioribus fratribus, iunioribus ad maiora opera detentis, urticas et noxia quaeque tri-
dente extrahentem repperissent, ut usui proficua vivacius excrescere valerent, indica-
verunt ei causam adventus sui. At ille ex imis praecordiis[b] suspiria trahens, ut om-
nes debiles animosiores sanis esse consueverunt, in haec verba respondit: *Si Karolus
consilium meum dignaretur, non ad tantas me[c] deponeret iniurias. Ego nihil illi
demando[d]. Dicite illi[e], quid me agentem inveneritis[f].* At illi timentes, ne[g] sine
certo aliquo responso ad formidabilem reverterentur[h] imperatorem, iterum atque ite-
rum requirebant ab eo, quid domino renuntiare deberent. Tunc ille stomachando:
Nihil, inquit, *aliud ei demando, nisi quod facio. Inutilia recrementa extraho, ut ho-
lera necessaria liberius excrescere valeant.* Igitur illi tristes abscesserunt[i], quasi qui
nihil rationabile reportarent. Venientes autem ad imperatorem, et requisiti quid re-
ferrent, conquesti sunt, se[k] tanto labore et itinere[l] ne in uno quidem sermone cer-
tiorari[m]. Sagacissimo autem rege per ordinem interrogante, ubi eum vel quid agen-
tem repperérint[n], quidque responsi illis reddiderit, dixerunt: *In tripetio[o] rusticano
sedentem eum invenimus, et tridente areolam holerum novellantem; causamque itine-
ris nostri revolventes, hoc solum ab eo responsi[p] magnis flagitationibus extorquere po-
tuimus „Nihil" aiente[q] „aliud ei demando, nisi quod facio. Inutilia recrementa ex-
traho, ut holera necessaria liberius excrescere valeant."* His auditis, astu non carens
et sapientia pollens Augustus, confricatis auribus et inflatis naribus, dixit ad eos:
Rationabile responsum, optimi vassalli, reportastis. Illis itaque de periculo vitae me-
tuentibus, ipse vim dictorum ad effectum perducens, cunctos illos insidiatores suos de
medio viventium auferens, fidelibus suis occupata ab infructuosis loca crescendi et
se extendendi causa[r] concessit. Unum vero adversariorum, qui excelsissimum in
Francia collem et[s] quaecunque de eo prospicere posset, sibi in possessionem delegit,
in eodem colle altissimae trabi affixum iussit elevari; Pippinum vero nothum praece-
pit eligere sibi, quomodo[t] vitam degere voluisset. Qui optione concessa, optavit lo-
cum in quodam monasterio tunc nobilissimo, nunc autem, non incertum de qua cau-
81 sa, destructo[81]. Quam antea non absolvam[u], quam Bernhardulum[v] vestrum spata fe-
c. 20. mur accinctum conspiciam. Indignatus est autem magnanimus Karolus, quia ipse
ad barbaras[w] illas nationes sit exire provocatus, cum quilibet ducum suorum ad hoc
videretur[x] idoneus. Quod etiam ita esse, ex unius conprovintialium meorum facto
82 probabo. Erat quidam vir de Durgowe[y. 82], iuxta nomen suum magna pars terribi-
83 lis exercitus, vocabulo Eishere[83], tantae proceritatis, ut de Enachim stirpe ortus[z]

*) eius 3. a) cellam 3. 4. 4 b. 5. b) praecordis 2. c) *deest* 1. 2. 4. 4 b. 5. d) demandabo 2. e) ei 3. 4. f) invenirelis 1. 2. 4. g) *deest* 3. h) reverti 3. i) abcesserunt 2. k) de 1. 2. l) fatigatos *inserunt Chen. et Bouq.* m) c. potuissent 3. c. potuisse 4. 4 b. 5. n) reppererent 2. o) trielio 3. 4. triclio 4 b. traclio 5. p) responsum 3. 4. q) ait 3. r) causam 1. 2. s) ut *Chesn. et Bouq.* t) qua vita 3. u) solvam 4. v) Bernhardum 3. w) barbaricas 1. 2. y) durgoiwe 3. durgonum 4. 4 b. vir le tragonum 5. de durgue 10. x) crederetur 10. z) exortus 3. 4. 4 b. 5.

79) gallice *coquin.* 80) Quas hic noster Pippino et Karolo Magno, Ekkehardus minimus in vita B. Notkeri cap. 29. Notkero suo et Karolo III partes assignat. Ceterum fabulam ipsam a Tito Livio lib. I. cap. 54. primo prolatam, nemo ignorat. 81) Prumiensi scilicet, anno 882 a Nordmannis incenso. 82) Thurgau Helvetiae pagus, a fluvio Thura cognomen trahit. 83) i. e. Eischer, Escher, nomen adhuc in Helvetia usitatum.

credi potuisset, nisi[*] tantum temporis[a] ac[b] locorum interesset. Qui quotienscunque ad fluvium Duram alpinis torrentibus tumefactum exundantemque[c] venisset, nec caballum maximum in eius, non dicam fluenta, set nec liquentia posset impellere[d], appraehensis habenis, fluitantem post se traxit, inquiens: *Per domnum Gallum, velis, nolis, me sequi debebis.* Is itaque cum in comitatu Caesaris Behemanos[e], Wilzos et Avaros[f] in morem prati secaret, et in avicularum modum de hastili suspenderet, domum victor reversus, et a torpentibus interrogatus, qualiter ei in regione Winidum complaceret, illos dedignatus hisque[g] indignatus aiebat: *Quid mihi ranunculi illi? Septem vel octo vel certe novem de illis hasta mea perforatos, et quid nescio murmurantes, huc illucque portare solebam; frustra adversum tales vermiculos[h] domnus rex et nos fatigati sumus.*

13. Eodem itaque tempore cum imperator Hunorum bello extremam manum c. 21. imponeret, et supradictas gentes in deditionem suscepisset, exeuntes Nordmanni[i], Gallis et Francis magnam inquietudinem fecerunt. Reversus autem invictissimus Karolus, itinere terrestri, quamvis multum angusto et invio, domi eos invadere molitus[k] est. Set vel Dei providentia prohibente, ut secundum scripturas[l. 84] in his ex- 84 periretur Israhelem, vel peccatis nostris obsistentibus, cuncta illius temptamenta in irritum deducta sunt, in tantum, ut[m] ad[n] incommoda totius exercitus comprobanda, de unius abbatis copiis in una nocte quinquaginta boum paria repentina peste numerarentur extincta. Sapientissimus igitur virorum[o] Karolus, ne scripturae inoboediens contra iactum[p] fluvii conaretur, destitit[q] ab incoepto. Cum vero[r] per non modicum tempus latissimum peragraret imperium, Godefridus[s] rex Normannorum, absentia eius animatus, fines[t] regni Francorum invasit, Mosellanumque pagum[u] in sedem sibi praelegit[85]. Cum vero falconem suum de aneta vellet extrahere, consecutus eum fi- 85 lius suus, cuius nuperrime matrem reliquit[v], et alteram super eam duxit uxorem, per medium divisit. Quo facto, sicut quondam Holoferne perempto, nullus in animis aut armis, set[w] in solo fugae praesidio ausus est confidere, et ita, ne[x] exemplo[y] ingrati Israhelis contra Deum gloriaretur[z], absque sua industria liberata est Francia. Invictus autem nec vincendus unquam Karolus de tali quidem iudicio[*] Deum glorificavit, set plurimum conquestus est, quod propter absentiam suam aliquis de illis[a] evaserit, *Heu proh dolor!* inquiens, *quia videre non merui, quomodo christiana manus mea cum cynocephalis[b] illis luserit.*

14. Contigit quoque ad quandam maritimam Galliae Narbonensis[c] urbem vaga- c. 22. bundum Karolum inopinato venire. Ad cuius portum, eo prandente set ignorato, piraterium exploratores Nordmannorum fecerunt. Cumque, visis navibus, alii Iudeos, alii vero Africanos, alii Brittannos mercatores esse dicerent, sapientissimus Karolus ex instructione[d] vel agilitate non mercatores, set hostes esse depraehendens, dixit ad suos: *Non istae naves confertae mercimoniis, set hostibus fetae sunt acerrimis.* His auditis, alter alterum praevenire cupientes, festine properabant ad naves. Set frustra. Nam comperto Nordmanni, quod ibidem esset, ut ipsi eum nuncupare solebant, Martellus[e] Karolus, ne omnis armatura sua in illo aut retunderetur, aut in minutissimas[f] resoluta particulas disperiret, effugio satis incomparabili insequentium non solum gladios, set et oculos evitarunt. Religiosus[g] autem Karolus, iustus et timoratus, exurgens de mensa ad fenestram orientalem constitit, et inestimabilibus lacrimis diutissime perfusus, cum nullus eum compellare[h] praesumeret, tandem aliquando ipse bellicosissimis proceribus suis de tali gestu et lacrimatione satisfaciens: *Scitis*, inquit, *o fideles mei, quid[i] tantopere ploraverim? Non hoc*, ait, *timeo, quod isti nugae[k] et nihili[l] mihi aliquid nocere praevaleant; set nimirum contristor, quod*

*) si non 3. a) temporibus 1. 2. temporum 3. 4. 4b. 5. b) et 3. c) exundantem 2. d) inplere 3. e) bemanos 1. 2. bemanaos winidos et avares 10. f) bavaros 4b. g) eisque 8. h) mermiculos *aut* mirmiculos 4b. i) Northmanni 3. *constanter.* k) conatus 10. l) scripturam 3. 4. 4b. 5. m) temptamenta in i. d. s. i. t. ut *deest* 4b. 5. n) *deest* 6. o) *deest* 3. 4. 4b. 5. p) iectum *corr.* iactum 1. iectum 2. q) distitit 2. r) ergo 3. s) Gotefridus 3. t) *deest* 2. u) paganum 2. v) dereliquit 3. w) sub 1. 4. x) in 4. y) ingrato *corr.* exemplo 1. z) gladiaretur 8. *) *deest* 3. a) d. i. *deest* 2. b) cynocepholis 2. c) nobornensis 3. d) structione *Chesn. Bouq.* e) marcellus 4. f) munitissimas 3. g) religiosissimus 3. h) compellere 3. 4. i) quod *codices.* k) gune 2. nugis 3. 4. 4b. 5. l) et n. *deest* 3. 4. 4b. 5.

84) Iudic. 2, 22; 3, 1. 4. 85) non revera ibi consedit, sed ibi, in intima Franciae parte, sedem regni sui se constituturum iactabat.

me vivente ausi sunt litus istud attingere, et maximo dolore torqueor, quia praevideo, quanta mala posteris meis et eorum sunt facturi subiectis. Quod ne adhuc fiat, Christi domini nostri tutela prohibeat, et gladius vester in sanguine Nordostrano-
86 rum[a] duratus[86] obsistat, adiuncto sibi mucrone Karlomanni[b] fratris vestri, tincto quidem in eorundem cruore, set nunc non propter ignaviam, set propter inopiam rerum angustiamque terrarum fidelissimi vestri Arnoldi ita in rubiginem versus, ut tamen iussu et voluntate potentiae vestrae haut difficulter possit ad acumen et splendorem
87 perduci. Hic enim solus ramusculus cum tenuissima Bennolini[c, 87] astula de foecundissima[d] Hludowici[e] radice sub singulari cacumine protectionis vestrae pullulascit[f]. Interim[g] ergo de proatavo vestro Pippino in historiam vestri cognominis[h] aliquid inseratur, quod concedente[i] clementia divina mox futurus Karolaster[k] aut Ludowiculus[l] vester imitetur.

c. 23. 15. Longobardis vel caeteris hostibus Romanos[m] infestantibus, miserunt legatos ad eundem Pippinum, ut propter amorem sancti Petri sibi quantocius in auxilium venire dignaretur. Qui absque mora subiugatis hostibus, orationis tantum[n] gratia Ro-
88 mam victor ingreditur[88], et a civibus hac laude suscipitur: *Cives apostolorum et domestici Dei advenerunt hodie, portantes pacem et illuminantes patriam, dare pacem gentibus, et liberare populum Domini!* Cuius vim carminis et originem quidam ignorantes, hoc in nataliciis apostolorum canere consueverunt. Ipse vero invidiam Romanorum, immo ut verius loquar Constantinopolitanorum, declinans, mox in Franciam revertitur. Comperto autem, quod primates exercitus eum clanculo despicientes carpere solerent, praecepit adduci taurum magnitudine terribilem et animis indomabilem, leonemque ferocissimum in illum dimitti. Qui impetu validissimo in eum irruens, appraehensa cervice tauri, proiecit in terram. Tunc rex dixit ad circumstantes: *Abstrahite leonem a tauro, vel occidite eum super illum!* Qui spectantes ad alterutrum, congelatisque praecordiis pavefacti, vix haec[o] singultando[p] musitare potuerunt: *Domine, non est homo sub coelo, qui hoc audeat attemptare.* Quo ille[q] confidentior exurgens de throno[r], et extracta spata per cervicem leonis cervicem tauri divisit ab armis, et spata in vaginam remissa, consedit in solio: *Videtur vobis,* inquiens, *utrum dominus vester esse possim? Non audistis, quid fecerit parvus David ingenti illi Goliaht, vel brevissimus Alexander procerissimis satellitibus suis?* Tunc quasi tonitru perculsi[s], ceciderunt in terram, dicentes: *Quis nisi insaniens dominationem vestram mor-*
c. 24. *talibus imperare detrectet[t]?* Non solum contra bestias et homines talis exstitit, set etiam contra spiritales nequitias inauditum certamen exercuit. Nam cum apud Aquasgrani, thermis nondum aedificatis, calidi saluberrimique fontes ebullirent, iussit camerarium suum praevidere, si fontes purgati essent, et ne quis ignotus ibi dimitteretur. Quod cum factum fuisset, assumpto rex gladio, in linea et[u] subtalaribus properavit ad balneum, cum repente hostis antiquus eum quasi perempturus aggreditur. Rex autem crucis signo munitus, nudato gladio umbram in humana advertens[v] effigie, invincibilem gladium ita terre infixit, ut diutino luctamine vix eum revocaverit. Quae tamen umbra tantae crassitudinis erat, ut cunctos illos fontes tabo et cruore abhominandaque pinguedine deturparet. Set nec his motus insuperabilis Pippinus, dixit ad cubicularium: *Non sit tibi cura de talibus. Fac effluere infectam illam aquam, ut in ea quae pura manaverit, sine mora lavari debeam.*

c. 25. 16. Proposueram quidem, o[w] imperator Auguste, de solo proavo vestro Karolo, omnia vobis scientibus quaecunque fecit, brevem narratiunculam retexere; set cum ita se optulerit occasio, ut necessario memoria fiat gloriosissimi patris vestri Hludowici cognomento illustris, et religiosissimi avi vestri Hludowici[x] agnomine[y]

a) nordostronorum 4. 4b. nordmannorum 5. b) karllomanni 1. c) bennonili 1. 2. pennol 4b. d) facundissima 1. 2. e) ludewici 3. f) pupulascil 4. 4b. populascil 8. g) et eorum 3. h) cognovimus 3. i) concedentem 2. k) karloaster 3. 4. 8. caroloaster 4b. l) loudewiculus 3. ludouuicus 4. 4b. 5. m) romanis 3. n) *deest* 3. o) haec verba 4. 4b. 5. p) singultanto 1. q) illa 2. r) trono 2. s) percussi *corr.* perculsi 1. t) detractetur 3. 4. 4b. detractet 5. u) ex 3. v) *deest* 2. w) *deest* 3. x) hludowici *usque* hludowici *deest* 1. 2. 5. y) cognomento 3.

86) anno 882! 87) Benno et Bennolinus idem ac Bernhardus et Bernhardulus. 88) Pippinum Romam venisse, Benedictus quoque saeculi X. scriptor, S. Andreae monachus, narrat; uterque veritatis ignarus aut incuriosus.

pii, vel bellicosissimi proatavi vestri Pippini iunioris, de quibus propter ignaviam modernorum grande silentium est, omnia intacta praeterire nefarium iudicavi. Nam de maiore Pippino integrum pene librum doctissimus Beda in aecclesiastica procudit historia. His ita per excessum commemoratis, ad cognominem [a] vestrum illustrem Karolum olorinus [b] iam redeat natatus [c]. Set si bellicis rebus ab eo gestis aliquid non subtraxerimus, nunquam ad cottidianam eius conversationem revolvendam reducimur. Quapropter, quae concurrunt [d] in praesenti, quam strictissime potuero, memorabo.

17. Post mortem victoriosissimi Pippini cum iterato Longobardi Romam iam [e] c. 26.
inquietarent, invictus Karolus, quamvis in cisalpinis partibus nimium occupatus, iter
in Italiam haut segniter arripuit, et incruento bello [89] sive spontanea deditione humi- 89
liatos, in servitium accepit Longobardos, et firmitatis gratia [f], ne unquam a regno Francorum discederent [g], vel terminis sancti Petri aliquam irrogarent iniuriam, filiam Desiderii Longobardorum principis duxit uxorem. Qua non post multum temporis, quia esset clinica et ad propagandam prolem inhabilis, iudicio sanctissimorum sacerdotum relicta velut mortua, iratus pater iuramento sibi provintiales astringens [h], ipseque in muris Ticinensibus se concludens, invincibili Karolo rebellare disposuit. Quod ille pro certo comperiens, illuc iter acceleravit. Contigit autem ante aliquot [i] annos, quendam de primis principibus [k], nomine Otkerum [l], offensam terribilissimi impera-
toris incurrere, et ob id ad eundem Desiderium confugium facere [90]. Audito autem 90
adventu metuendi Karoli, ascenderunt in turrim eminentissimam, unde longe lateque prospicere venientem potuissent. Apparentibus vero impedimentis, quae expeditiora Darii [m] vel Iulii fuissent expeditionibus, dixit Desiderius ad Otkerum: *Estne Karolus in* [n] *tanto exercitu?* At ille respondit: *Non adhuc.* Videns vero exercitum popularium de latissimo imperio congregatum, diffinite [o] pronuntiavit ad Otkerum: *Vere, in his copiis Karolus exultat.* Respondit Otkerus: *Set non adhuc, neque adhuc.* Tunc aestuare coepit et dicere: *Quid faciemus, si plures cum eo venerint?* Dixit Otkerus: *Videbis, qualis ille veniat; de nobis autem nescio quid fiat* [p]. Et ecce ista [q] sermocinantibus apparuit scola, vacationis [r] semper ignara. Quam videns Desiderius, stupefactus: *Iste est*, inquit, *Karolus.* Et Otkerus: *Non*, infit, *adhuc, neque adhuc.* Post hanc cernuntur episcopi, abbatesque et [s] clerici, capellani cum comitibus suis. Quibus aspectis, haec vix egre iam lucis inimicus mortisque [t] deside-
rius singultando blateravit [91]: *Descendamus et abscondamur in terra a facie furoris* 91
adversarii tam inmanis [u]. Ad quae [v] retulit extimescens Otkerus, rerum et apparatus incomparabilis Karoli quondam expertus, et in meliori tempore assuetissimus: *Quando videris*, inquiens, *segetem campis inhorrescere ferream, Padumque* [w] *et Ticinum marinis fluctibus ferro nigrantibus muros civitatis inundantes, tunc est spes Karoli venientis!* His nec dum finitis [x], primum ad occasum circio [y] vel borea coepit apparere quasi nubes tenebrosa, quae diem clarissimam horrentes convertit in umbras. Set propiante paulolum imperatore, ex armorum [z] splendore dies omni nocte tenebrosior oborta [*] est inclusis. Tunc visus est ipse ferreus [a] Karolus, ferrea galea cristatus, ferreis manicis armillatus, ferrea torace ferreum pectus humerosque platonicos tutatus, hasta ferrea in altum [b] subrecta sinistram impletus; nam dextra ad invictum calibem semper erat extenta; coxarum exteriora, quae propter faciliorem ascensum
in aliis solent lorica nudari, in eo ferreis ambiebantur bratteolis [c] [92]. De ocreis quid 92
dicam? Quae et cuncto exercitui solebant ferreae semper esse usui. In clipeo nihil apparuit nisi ferrum. Caballus quoque illius animo et colore ferrum renitebat [d]. Quem habitum cuncti praecedentes, universi ex lateribus [e] ambientes, omnesque sequentes, et totus in commune apparatus iuxta possibilitatem erat imitatus [f]. Fer-

a) cognominalem 3. 4. b) illustrem karolinus 1. 2. olorinus *deest* 5. c) tractatus 5. d) occurrunt? e) *deest* 3. f) et in firmitatis gratiam 3. 4. 4b. 6. g) discernerent 3. 8? h) mortua erat. Unde iratus pater iuramento sibi provinciales adstringit. *his verbis desinit codex* 5. i) aliquod 2. *ita saepius.* k) proceribus 3. l) oggerum 3. 4. *ita constanter.* m) expeditio radari 2. n) *deest* 3. 4. o) diffinete 2. p) flet 4. q) ecce illis ita 3. r) vocationis 3. 4. s) *deest* 2. t) mortis 2. u) inanis 3. v) atque 4. w) padum 3. 4. x) finitis; *in margine* expletis 1. expletis 3. expletis 4. y) circino 3. 4. z) armore 4. *) obarta 2. a) *deest* 2. b) alta 2. c) brateolis 2. 3. d) retinebat 3. 4. e) lateri 2. f) immitatus 2. immutatus 4b.

89) primum hoc bellum ficticium esse apparet. 90) Carlomanni, fratris Caroli, viduam ad Desiderium eius patrem reduxit. 91) stulte protulit. 92) i. e. bracteolis, laminis.

rum campos et plateas replebat; solis radii reverberabantur acie ferri; frigido ferro honor a frigidiori deferebatur populo; splendidissimum ferrum horror expalluit cloacarum[*]. *O ferrum! heu ferrum!* clamor confusus insonuit civium. Ferro contremuit firmitas murorum, et iuvenum consilium ferro deperiit seniorum.
93 His igitur quae ego balbus et edentulus[93], non ut debui, circuitu tardiore diutius explicare temptavi, veridicus speculator Otkerus[a] celerrimo visu contuitus[b], dixit ad Desiderium: *Ecce habes quem tantopere perquisisti!* Et haec dicens, pene exanimis cecidit. Set quia ipso die vel propter amentiam, vel propter aliquam spem resistendi cives urbici eum suscipere noluissent, dixit artificiosissimus[c] Karolus ad suos: *Faciamus hodie aliquid memoriale, ne diem istum otiosi transegisse vituperemur! Acceleremus efficere unum oratoriolum, in quo si nobis cicius apertum non fuerit, divinis servitiis insistere debeamus!* Et hac emissa voce, alius alio discurrentes, calcem et lapides, alii vero ligna vel pigmenta congregantes, artificibus semper eum comitantibus attulerunt. Qui a quarta diei hora ante duodecimam talem basilicam muris et tectis, laquearibus et picturis, auxiliante tyronum manu militumque construxerunt, ut nulli adhuc eam cernenti nisi per annum integrum fieri posse[d] credatur. Postera vero die, quanta facilitate quibusdam civium sibi aperire[e] volentibus, quibusdam, licet frustra, rebellare, vel ut verius dicam, se includere volentibus, absque cruoris effusione sola tantum industria civitatem superaverit, cęperit, possederit, illis scribendum relinquo, qui non aliquo amore, set questus tantum gratia vestram celsitudinem
c. 27. comitantur[f]. Exin ad ulteriora progressus, venit religiosissimus[g] Karolus ad urbem Furiolanam, quam qui sibi scioli videntur, Forum Iuliensem nuncupant. Contigit autem, ut eodem tempore episcopus civitatis illius, aut, ut modernorum loquar consuetudine, patriarcha, occasui vitae propinquaret. Ad quem cum religiosissimus Karolus visitandi[h] gratia properaret, ut successorem suum ex nomine designare[i] deberet, ille religiose admodum ex imis praecordiis suspiria trahens: *Domine*, inquit[k], *episcopatum istum diu sine aliqua utilitate vel[l] profectu spiritali retentum, iudicio divino et vestrae dispositioni relinquo, ne[m] ad cumulum peccatorum quem vivens exaggeravi, etiam mortuus aliquid superinicere apud inevitabilem et incorrumpendum iudicem deprehendar.* Quod sapientissimus Karolus ita accepit[n], ut eum antiquis patribus non inmerito coaequandum iudicaverit. Cum autem in eadem regione aliquantisper[o] demoratus fuisset exercitatissimus exercitatissimorum[p] Francorum Karolus, donec episcopo decedente[q] dignum ei successorem substitueret, quadam festiva die post missarum celebrationem dixit ad suos: *Ne otio torpentes ad ignaviam perducamur[r], eamus venatum, donec aliquid capiamus, et singuli in eodem habitu pergamus, quo nunc induti sumus.* Erat autem ymbrifera[s] dies et frigida, et ipse quidem Karolus habebat pelli-
94 cium berbicinum[t] non multo amplioris praecii, quam erat roccus[94] ille sancti Martini, quo[u] pectus ambitus[v] nudis brachiis Deo sacrificium obtulisse astipulatione divina comprobatur. Caeteri vero, utpote feriatis diebus, et qui modo de Papia venissent, ad quam nuper Venetici de transmarinis partibus omnes orientalium divitias advectassent, phenicum pellibus avium serico circumdatis et pavonum collis cum ter-
95 go et clunis mox florescere[w] incipientibus, tyria purpura vel diacedrina littea[95] deco-
97 ratis, alii de lodicibus[96], quidam de gliribus[97] circum amicti procedebant, saltusque peragrantes, ramis arborum[x] spinisque et tribulis lacerati vel imbribus infusi, tum etiam sanguine ferarum pelliumque[y] volutabro foedati remeabant. Tunc astutissimus Karolus dixit: *Nullus nostrum pellicium suum extrahat, donec cubitum eamus, ut in nobis ipsis melius siccari possint.* Quo iusso[z], singuli[*] corpora magis

*) cloacarum *codices et editiones omnes; sententia est, ferri splendorem vel horridas cloacas penetrasse et metu implesse.* a) okerus 2. b) *aut supra* Haec, *loco* His, *aut hic* contuitis *passiva significatione nostrum scripsisse, vel potius scribere voluisse, puto. Cf. Ermoldum Nigellum.* c) artificiosus 4. d) potuisse 3. e) aperire *corr.* apparere 2. f) finis codicum 11 *et* 12. g) reliosissimus 2. h) visendi 2. i) disignare 1. k) *deest* 3. l) u tibi 2. m) ut 1. 2. nec 4. n) cepit 3. 4. o) aliquantis 2. p) *deest* 10. q) decedende *corr.* decedente 1. r) ducamur 2. s) imprifera 2. t) herbicinum 2. pelliciam berbicinam 10. u) qui 1. 2. v) ambitur 3. 4. w) florere 2. x) palmarum 2. y) pellium 4. z) iussu 2. 3. *) singula *corr.* singuli 1.

93) Haec Bouquetus metaphorice dicta existimat, quod lingua et dentibus ad scribendum non opus sit. 94) vestis suprema, germanice *Rock.* 95) fascia citrini coloris intensioris. 96) pellibusne lutrinis? 97) glis mustela erminea esse videtur.

quam indumenta curantes, usque quaque focos inquirere et calefieri studebant. Ac mox reversi, et in ministerio eius usque ad profundam noctem[a] persistentes, ad mansiones remittebantur. Cumque tenuissimas illas[b] pelliculas[c] vel tenuiores brandeas[98] 98 extrahere coepissent, rugarum et contractionum rupturas, quasi virgarum in ariditate fractarum, procul audiri fecerunt[d], gementes et suspirantes, conquerentesque[e], tantum[f] se pecuniae sub una die perdidisse. Praeceptum vero ab imperatore susceperant[g], ut in eisdem pellibus crastina die se illi praesentarent. Quod cum factum fuisset, et omnes non induviis resplenderent set pannis et decolori[h] foeditate horrerent, dixit industria plenus Karolus ad cubicularium[i] suum: *Tere illud pellicium nostrum inter manus[k], et affer in conspectum nostrum.* Quo integerrimo et candidissimo allato, assumens illud inter manus et cunctis astantibus ostendens, haec pronuntiavit: *O stolidissimi mortalium, quod pellicium modo praeciosius et utilius, istudne meum uno solido comparatum, an illa vestra non solum libris, set et multis coempta talentis?* Tunc vultibus in terram declinatis, terribilissimam eius animadversionem sustinere nequibant. Quod exemplum religiosissimus pater vester non semel, set per totam vitam suam ita imitatus est, ut nullus qui eius agnitione et doctrina dignus videbatur, aliquid in exercitu contra hostem, nisi tantum arma miliciae et lanea vestimenta cum lineis[l] portare praesumeret. Quod si quisquam inferiorum, disciplinae illius ignarus, aliquid de serico, auro[m] vel argento circa se habens eum forte incurrisset, his verbis increpatus et melioratus, immo sapientior effectus abscessit[n]: *O te bis aureum eccum[o]! o te argenteum! o te totum coccineum! Miser et infelix, non tibi sufficit, ut tu solus vel sorte belli intereas, quin etiam et res quibus anima tua redimi valeret, in manus hostium tradas, ut de eis[p] simulacra gentium[q] adornentur?* Quantum vero a primeva[r] aetate usque ad septuagesimum[s] c. 28. annum ferro gauderet invictissimus Hludowicus, quantum ante Nordmannorum[t] legatos spectaculum de ferro faceret, melius hoc vobis scientibus replicabo.

18. Cum reges Nordmannorum singuli pro devotione sua aurum illi et argentum, et pro sempiterna subiectione vel deditione gladios[99] suos ipsi dirigerent, prae- 99 cepit rex, ut pecunia quidem in pavimentum[u] proiceretur, et a nullo nisi indignanter aspiceretur, set potius ab omnibus velut[v] lutum conculcaretur; gladios vero in sublimi solio residens, sibi attemptandos iussit afferri. Porro legati metuentes, ne quid sinistrae suspicionis contra eos posset oriri, eo modo quo solent ministri dominis suis cultellos de summis oris praebere, ita spatas imperatori cum sui[w] periculo porrigebant. Quarum ille cum unam[x] de capulo acceptam, et ab extremitate ultima ad summum[y] curvare niteretur, inter fortiores ferro manus disrupta est. Tunc unus de missis suam de vagina protrahens[z], ministrantiumque more ad ipsius obsequelam protendens: *Domine*, inquit, *ut credo et flexibilis et rigida invenietur ista spata ad votum victoriosissimae dexterae vestrae.* Qua Cesar accepta, et vere Caesar iuxta vaticinium Isaiae[*]: *Adtendite ad petram, unde excisi estis*, de tota[a] Germaniae[b] populositate singularis divinitatis opificio[c] in antiquos hominum artus et animos exurgens, ab ora ultima capulotenus in modum viminis contraxit, et sensim ad statum pristinum redire permisit. Tunc[d] legati semet aspectantes, et ad alterutrum obstupescentes: *O utinam[e]*, inquiunt, *principibus nostris tam vile videretur aurum, et ferrum tam praeciosum!*[1]. 1

19. Et quia de Nordmannis mentio incidit, quanti fidem habeant et baptismum, in temporibus avi vestri gestis paucis evolvam. Ut post mortem[f] bellicosissimi David c. 29. multo tempore finitimae gentes, manu fortissima subiugatae, eius filio Salomoni pacifico tributa dependerunt, ita propter timorem et tributa augustissimo imperatori[g]

a) in profundum noctis 3. b) *deest* 4b. c) pelliciolas 10. d) ferunt 2. e) quod conquerenles 2. f) *deest* 3. g) acceperanl 2. h) de coloris 1. 2c. 3. i) cubilarium 3. k) mano 2. l) linea 2. m) vel auro vel 2. n) abcessit 2. o) cecum 3. p) hiis 3. 4. his 4b. q) *deest* 2. r) prima 4. s) LXX *corr.* LXXII. 2. t) normannorum 2. *ita constanter.* u) pavimenlo 2. v) velud 2. w) suo 3. x) u. c. i. 2. y) summa 2. z) extrahens 2. *) esaie 2. a) devota 1. 3. 4. devote 2. *coniectura mea Bouqueti lectione firmatur.* b) germie *corr.* germine 2. c) opifacio 2. d) tum 3. 4. e) *deest in codicibus.* f) *deest* 2. g) *deest* 2.

98) fascias, quas supra litteas vocaverat. 99) cf. Annales Fuldenses a. 873. 1) cf. Reginonis chron. a. 876. T. I. pag. 588. lin. 9.

Karolo persoluta, filium eius Hludowicum gens[a] immanissima Nordmannorum simili veneratione solebat honorare. Quorum legatos religiosissimus imperator tandem aliquando miseratus, interrogatos si christianam religionem suscipere vellent, et responso accepto, quia semper et ubique atque in omnibus essent oboedire parati, iussit eos in eius nomine baptizari, de quo doctissimus ait Augustinus: *Si non esset trinitas, non dixisset veritas „Ite docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti.“* Qui a primoribus palacii quasi in adoptionem filiorum suscepti, de camera quidem Caesaris candidatum, a patrinis vero suis habitum Francorum in vestibus praeciosis et armis caeterisque ornatibus[b] acceperunt. Quod cum diutius actitaretur, et non propter Christum set propter commoda terrena ab anno in annum multo plures, iam non ut[c] legati set ut devotissimi vasalli, ad obsequium imperatoris in sabbato sancto paschae festinarent occurrere, contigit ut quodam tempore usque ad 50[d] venissent. Quos imperator interrogatos, si baptizari votum haberent, et confessos, iussit aqua sacrata sine mora perfundi. Cumque tot lineae vestes non essent in promptu, iussit incidi camisilia, et in modum sepium consui, vel in modum vitium pastinari. Quarum cum una cuidam[e] seniorum illorum repentino fuisset imposita, et ille eam curiosioribus oculis ex tempore contemplatus fuisset, iamque indignatione non modica mente concepta, dixit ad imperatorem: *Iam vicies hic lotus sum, et optimis[f] candidissimisque vestibus indutus, et ecce talis saccus non milites set subulcos[g] addecet, et nisi nuditatem erubescerem, meis privatus, nec a te datis contectus, amictum tuum cum Christo tuo tibi relinquerem!* Tanti pendunt hostes Christi, quod
2 ait apostolus Christi[2]: *Omnes qui in Christo baptizati estis, Christum induistis*, et
28 illud[3]: *Quicunque baptizati sumus in Christo Iesu, in morte[h] ipsius baptizati sumus*, et quod maxime contra contemptores fidei violatoresque sacramentorum vigilat: *Rursum*
4 *crucifigentes sibi filium Dei et ostentatui[i] habentes*[4]. Quod utinam apud[k] gentiles tantum, et non etiam inter[l] eos qui Christi nomine censentur, sepius inveniretur!

c. 30. 20. Adhuc referendum est de bonitate Hludowici[m] prioris, et sic ad Karolum remeandum. Quietissimus imperator Hludowicus, a cunctis hostium incursionibus immunis, religiosis tantum operibus, orationibus scilicet[n], elemosinis, causisque audiendis et iustissime determinandis insudabat. In quo negotio tantum et[o] ingenio et usu
5 exercitatus erat, ut cum ei quidam[p], in similitudine Achitofel[5] pro angelo habitus a cunctis, illudere temptavisset, huiusmodi responsum comi vultu blandissimaque voce, set mente aliquantulum commota[q] rependeret[r]: *O sapientissime Anshelme, si fas sineret, dicere[s] auderem, quia tramite non recto incedis.* Ex qua die idem iuridicus[t] ab universis est pro nihilo deputatus.

c. 31. 21. Elemosinis vero ita[u] intentus erat misericordissimus Hludowicus, ut eas non solum in conspectu suo, set et per seipsum fieri maluisset. Insuper et ubi ipse absens fuisset, ita pauperum causas moderari decrevit, ut uni ex eis, qui ex omni parte debilis set animosior caeteris videbatur, ipsorum commissa, furtorum redditiones, iniuriarum vel lesionum taliones, in maioribus etiam commissis membrorum abscisiones aut truncationes capitum, nec non et suspensiones corporum per eum fieri praeciperet. Qui constitutis ducibus, tribunis et centurionibus eorumque vicariis, rem sibi delegatam haut segniter implevit. Ipse autem clementissimus Augustus, in cunctis illis dominum Christum veneratus, eis alimenta, et quibus tegerentur, impendere nunquam destitit: et praecipue in illa die, qua Christus[v] mortali tunica exutus, incorruptibilem[w] resumere parabat. In qua etiam cunctis in palatio ministrantibus et in curia regia servientibus iuxta singulorum personas donativa largitus est, ita ut nobilioribus qui-
6 buscunque aut balteos aut fascilones[x, 6] praeciosissimaque vestimenta a latissimo imperio perlata distribui iuberet, inferioribus vero saga Fresonica omnimodi coloris da-

a) filium hanshel gens 2. b) ornamentis 3. c) *deest* 2. d) *deest* 2. e) *deest* 2. f) opimis 3. 4. g) subulculos 4. h) mortem 4b. i) ostentui 3. k) apul 2. l) apud 3. m) ludouuici 1. 2. ludouici 4. 1. 4b. n) *hac voce desinit codex* 1. o) *deest* 2. p) quadam 4. q) comota 2. r) responderet 3. s) didicere 2. t) veridicus 2. u) *deest* 3. 4. v) qua Christus *deest* 2. w) in corruptilem 2. x) flascilones 4.

2) Galat. 3, 27. 3) Rom. 6, 4. 4) Hebr. 6, 6. 5) II. Samuel. 16, 23. 6) idem quod fasciolae esse videntur, editionum et duorum codicum lectio flascilones multo obscurior est.

rentur, porro custodibus equorum, pistoribusque[a] et coquis[b] indumenta linea cum laneis, semispatiisque, prout opus habebant, proicerentur. Cumque iam nullo indigente, secundum actus et dicta apostolica esset in omnibus gratia magna, quando et pauperes pannosi iocundissime dealbati „*Kirieleyson Hludowico*[c] *beato*“ per latissimam curtem et[d] curticulas Aquarumgrani, quas Latini usitatius porticuum nomine vocant, usque ad coelos[e] voces efferrent, et qui poterant de militibus pedes imperatoris amplectentibus, aliis vero eminus adorantibus, iam Cesare ad aecclesiam procedente, quidam de[f] scurris iokulariter inquit: *O te beate Hludowice, qui tot homines una die vestire potuisti! per Christum, nullus in Europa plures hodie vestivit quam tu, praeter Attonem*[g]. Cumque imperator ab eo quaereret, quomodo ille plures vestire potuisset, mimus[h] quasi gaudens, se imperatorem in admirationem[i] vertisse, cum chachinno intulit: *Hodie*, inquiens, *ille nova indumenta largitus est plurima.* Quod dulcissimi gestus imperator blande pro ludo, et ineptus ut erat vultu percipiens, humili devotione aecclesiam intravit, in qua ita timorate se[k] gessit, quasi ipsum dominum Iesum Christum[l] prae oculis corporalibus habere videretur. Qui etiam omni tempore non pro aliqua necessitate, set pro largiendi occasione singulis sabbatis balneari, et cuncta quae deposuerat, praeter gladium et balteum apparitoribus suis dare consueverat. Quae eius liberalitas usque ad infimos etiam pervenit, adeo ut Stracholfo vitreario[m. 7], 7
servo sancti Galli, totam vestituram suam tunc[8] sibi servienti praeciperet dari. Quod 8
cum erronei militum vassalli cognovissent, ei iuxta viam insidias ponentes, spoliare moliti sunt. Quibus cum idem diceret: *Quid facitis, vitreario Caesaris vim inferentes?* responderunt: *Officium quidem tuum habere te permittimus*[n] . . .

a) pictoribusque 4? custodibusque 4 b. b) cocis 3. c) lodowico 2. *deest* 4. ludowico 4 b d) vel 3. e) coelum 3. f) qui de 2. g) atonem 2. h) minus 2. 3. munus 4 b. i) admiratione 2. k) *deest* 2. l) I. Ch. *deest* 2. m) vitreario *aut* nitreario 4 b. n) *sic codices* 2. 4. 4 b. 6. 7. *desinunt*; 3. *pro more suo reliqua supplere conatus addit*: quae autem extra officium sunt habere volumus. Explicit liber quartus gestorum Karoli imperatoris.

7) idem ac *vitrarius* et *vitreator*, vitro conficiendo addictus, significare existimo; cui non adversatur, quod hic de officio et servitio sermo sit. Vox in charta Caroli Calvi anno 863 ap. Martene Ampl. Coll. T. I. col. 168 occurrit „*mansum unum cum vitreario Baldrico . . mansum dimidium cum ipso vitreario Ragenulfo, cum uxoribus et infantibus eorum*;“ unde nullum hic coniecturis locum relinqui patet. 8) cum Hludowicus in sancto Gallo moraretur cf. supra pag. 747.

VITA S. RIMBERTI.

Opus hoc superstite Adalgario Rimberti successore[1] *sed certe*[2] *non ab ipso, sed ab alio quodam, aut ecclesiae Bremensis clerico, aut monacho Corbeiensi*[3] *compositum est, quem inter discipulos amicosve Rimberti fuisse credimus, licet morienti archiepiscopo non adfuerit. Noverat vitam Anskarii, eamque haud ita prospero successu imitatus est; siquidem scitu digniora in vita Rimberti, e. g. quae in legatione sua peregerat, omisit, et nonnulla alias nota vel inutilia referre satis habuit. Editionis nostrae subsidia fuerunt:*

1) *Codex Vicelini supra pag.* 378 *et* 683 *memoratus, cuius lectiones plerumque secutus sum.*

2) *Editio Philippi Caesaris in Triapostolatu septentrionis pag.* 127 — 168. *Coloniae a.* 1642 *in* 8vo. *Instituta est ope codicis eiusdem Hamburgensis, qui vitas SS. Willehadi et Anskarii continebat, atque cum codice Vicelini in omnibus fere ita conspirat, ut ex communi cum eo fonte fluxisse censendus sit.*

3) *Editio in Actis SS. Bolland. T. I. Februarii pag.* 554 — 566 *ope codicum duorum* (3*a.* 3*b.*) *Carthusianorum Coloniensium, et tertii* (3c.) *Bodeccensis instituta; cui atque Coloniensi*

4) *Editio Mabillonii in Actis SS. O. S. B. saec. IV. P. II. p.* 471-485 *innititur.*

5) *Surii editio ad d.* 4. *Februarii ob stylum mutatum nullius utilitatis fuit.*

6) *Quae Adamus Bremensis Libro I. cap.* 32-39. *ex nostro decerpsit, maiorem partem contracta sunt vel pro operis eius consilio immutata; sed refutando Henschenio inservire possunt, qui, Rimbertum per baculum pontificalem a Hludowico rege investitum esse, aegre ferens, ea capitis* 11. *verba postea intrusa esse, nulla ratione probabili subnixus, censuit.*

1) cap. 12. cf. cap. 15. ubi de epistola, superstiti adhuc moniali Heresensi scripta. 2) capp. 12. 21. 3) ex Adamo Bremensi lib. I. c. 32.

Scripturi vitam[a] *cum omni semper veneratione memorandi Rimberti*[b] *pontificis, et*[c] *quae offitii eius primitus occasio fuerit, aut quem ad hoc institutorem vel conversationis profectum habuerit, seu qualiter ad hoc electus deinceps vixerit, in quantum haec comperimus, fideliter enarramus.*

Cap. 1. Cum imperator Hludowicus regni Francorum monarchiam teneret, auctori sublimationis suae Deo talem devote vicem reddere[d] curavit, ut ecclesiae Dei in regno eius constitutae decenti vigore proficerent[e], servorum quoque et ancillarum Dei status cum honoris incremento latius excresceret. His eius assiduis meditationibus ex divina inspiratione subintravit etiam memoria, qualiter serenissimus pater suus Karolus, cognomento Magnus, gentem Saxonum eotenus infidelem ad fidem Christi converterit, et[f] usque adhuc ordinatis per ipsam provinciam sufficienti numero episcopis, et sedibus eorum provide distributis, extremam ad plagam aquilonarem eiusdem provinciae partem ad hoc reservaverit, ut ibidem archiepiscopalis construeretur[g] sedes, unde praedicatio verbi Dei finitimis fieret populis, Sueonum, Danorum, Norweorum[1], Farriae, Gronlandan, Islandan, Scridivindan, Slavorum, necnon omnium septentrionalium et orientalium nacionum quocumque modo nominatarum, qui paganicis adhuc erroribus involvuntur.

2. Sed ad hoc opus constructa est tantum et dedicata Hammaburgensis[h] ecclesia in confinio Danorum et Slavorum, in extremis videlicet partibus Saxonum inter eos qui dicuntur Nordalbingi: et una cum incolis locorum eadem ecclesia iussu eiusdem gloriosi imperatoris Karoli ad gubernandum est presbiteris commissa, donec oportuno tempore, deputatis prius ad locum episcopalibus sufficientiis, archiepiscopum faceret ibidem consecrari. Ipso autem ante huius effectum voti ex hac vita sublato, piissimus filius eius iam dictus Hluthuwicus cum fidelibus suis hanc eius intencionem retractans, Ansgarium summae sanctitatis virum, ut pater decreverat, privilegii archiepiscopalis et ordine et nomine sublimari, et iam dictae novellae ecclesiae rudibusque adhuc in fide populis rectorem, ac gentibus, ut dictum est, necdum fidelibus erogatorem verbi divini fecerat ordinari. Cuius a pueritia in Dei timore conversationem, vel cum aetatis processu virtutum incrementa, aut quantis inditiis divinitus praemonstratum sit pontificatus et praedicationis eius offitium, et quomodo per sedis

a) vitam et 1. b) rembertum *semper scribit* 3. c) *deest* 1. 3. d) reddere 2. 3. e) perficerentur 3a. f) 2a *manu* 1. *deest* 2. 3. g) constitueretur 2. 3. h) hammenburg *semper scribit* 3.

1) *Norweorum — Scridivindan*] haec pro suppositiis habet Henschenius. Sed obstant diplomata ab imperatoribus summisque pontificibus ecclesiae Hamburgensi concessa: 1. Hludowicus I. post Danos et Sueones etiam „gentes Norweorum, Farriae, Gronlandon, Halsingalandon, Islandon, Scridevindan, Slavorum et omnium septentrionalium et orientalium nationum" addit. 2. Gregorii IV. diploma eadem adiicit, 3. charta Iohannis X. pro Unni archiepiscopo a. 915 Norweos, Islandon, Scridevindon, Gronlandon 4. Benedictus IX. in charta Adalberto archiepiscopo a. 1042 aut 1043 concessa „Hislandicorum et omnium insularum his regnis adiacentium." 5. Victor II. in diplomate a. 1055 Oct. 29. Islandon, Scridivindan, Gronlandon, et 6. Innocentius II. a. 1133 d. Maii 27. Farria, Gronlandon, Halsingaldia, Island, Scridivindan et Slavorum mentionem iniecerunt. Haec aliaque eius ecclesiae diplomata in codicibus diversis, uno, quem ante oculos habeo, saeculi XIII, unde et Staphorstius et Lambecius hausisse videntur, altero Philippi Caesaris quem codici Vicelini valde similem fuisse constat, occurrunt; quorum de fide eo saltem non dubitare possumus, quod alia diplomata quae hodie supersunt eorum exemplis hic adservatis plane congruunt. Igitur aut non unum sed quinque studio Adalberti archiepiscopi falsata credas, et tunc haud intelligeretur, cur Adalbertus multo maiorem numerum reliquorum ecclesiae suae privilegiorum, ubi tantum de Danis Sueonibus et Norweis aliisque septentrionalibus et occidentalibus barbaris nationibus sermo est, intactum reliquerit; — aut omnia sana, et locum hunc ex charta Hludowici I. sincera in posteras omnes emanasse statuendum est. Islandiam iam saeculo octavo exeunte Hibernis peregrinatoribus notam fuisse, V. Cl. Dahlmann supra pag. 699. notavit; ideoque reliquae Europae incognita manere nequivit. De Scridefinnis iam Procopius de bello Gothico lib. II. c. 15, Iordanis de rebus Geticis cap. 3. et Paullus Warnefridi in hist. Langob. lib. I. c. 5. scripserunt. — Ceterum locum supra pag. 699 nota c. editum in codicibus Vicelini et Philippi Caesaris ex Gregorii IV. charta interpolatum esse, observaverim.

apostolicae privilegia eius sit omnis causa munita, studiumque eius et profectum in lucrandis Deo animabus, quas vel in fide roborare, vel de paganismo ad christianitatem perducere cotidie satagebat, quisquis scire cupit, legat libellum vitae eius, et quantae sanctitatis vir ipse fuerit perpendet. Nos nunc de eius sanctitatis imitatore simul et dignitatis successore Rimberto scripturi, qualiter primo ei cognitus sit et consequenter ascitus, hinc iam persequi incipiemus.

3. Cum iam dictae noviter institutae Hammaburgensis ecclesiae termini essent angusti, et ad tantum offitium quod episcopo eius iniunctum diximus, sumptus ex illius pertinentiis collecti [a] non sufficerent, ipsosque etiam qui provenire possent reditus, frequens hostilis irruptio diriperet; ne per hoc vir Dei inpediretur a praedicationis offitio, quod in gestis eius legatio ad gentes vocari solet, memoratus imperator Hluthuwicus quandam in Gallia cellam, Thurholt vocatam, eidem legationi tradidit perpetuo servituram. Quodam autem tempore domnus pontifex ibidem degens, adspexit quosdam pueros ad ecclesiam [b] cum ioco et inanibus festinare discursibus: quorum quidam inter ceteros pene minimus graviter incedens et pueriles levitates sollicite devitans, orationem cum reverentia et timore peregit, surgensque signo crucis frontem munivit, et quasi maturioris esset aetatis, suam per omnia continentiam exhibuit. Animadvertit ergo vir Dei sacram religiosi pueri infantiam divinae iam servitutis amore flagrasse; accitisque ad se parentibus eius, et nomen pueri, quod Rimbertus vocaretur, edidicit, et consensu eorum accepto, tonsuram ei et ecclesiasticum habitum imposuit. Sicque eum ibidem paterna sollicitudine commendans, studiose erudiri praecepit: paucisque diebus ibi [c] transactis inde discessit, et suscepti pastoralis offitii, suaeque ad gentes legationis instanter operam egit.

4. Post haec puer iam Deo dilectus magis magisque in gravitate proficiens, et discendis liberalibus disciplinis ardenter instabat, et inter haec orationibus ceterisque bonarum rerum occupationibus assuetus, in paucis annis omni maturitate et scientiae et [d] virtutum perfectus enituit. Et iam tunc iuxta psalmistam concaluit cor eius intra ipsum, et in meditatione eius exarsit ignis, invenire cupientis [e] quid ei in hac vita consistenti exequi maxime prodesset. Cui talia meditanti occurrit iuxta quendam sapientem, primam philosophiae definitionem meditationem esse mortis, idque toto pectore hausit [f], ut omni vitae suae tempore hanc summam sapientiae consequi niteretur [g]: quatinus tempore mortis suae de neglectu praemeditationis eius non contristari, set potius per observationem scripturae monentis ac dicentis, „in omnibus operibus tuis memorare novissima tua, et in aeternum non peccabis", quantum humanae conditioni possibile esset, de peccatorum vel cautela vel remissione securus laetificari mereretur.

5. Venerandus igitur praesul qui eum divino mancipavit servitio, sicut in gestis vitae eius legitur, quaeque illi ventura vel ab ipso gerenda erant, pene omnia vel per somnium vel per intimam revelationem in mente praenoscere et praeordinare solebat: quae autem ipsa fuerit intima in mente revelatio, scriptores vitae eius tale quid esse arbitrantur, quale in actibus apostolorum saepius replicatur: *Dixit autem Spiritus illi vel illi discipulo.* Unde non est diffidendum, quod vir Dei non ex eventu, set divinae admonitionis attactu, quem occultiori sensu, utpote vir spiritalis, in anima percipere solebat, hunc felicem de quo loquimur puerum cum tantae paternitatis affectu divinis asciverit ministeriis; quin potius in tenore conversationis et modo, quo semper deinceps aput illum tractatus et habitus est, veri simile videtur, quod evidenter a Deo illi sit revelatum, quia successor illi in episcopatu futurus fuisset. Nam cum primo in discendis artibus et disciplinis scholaribus districtio magistrorum ei remitteretur, quod usitata locutione egressum de schola dicimus, mox eum domnus episcopus indivisibilem suae legationis comitem esse constituit: venientemque de praefato in quo [h] eum nutriendum commendavit monasteriolo cum gaudio suscepit, consciumque suorum in omnibus permiserat esse gestorum, quibus ipse Deo cum omni pietate, sive occulte, sive manifeste famulabatur.

6. Denique cum quadam die iuxta morem simul assisterent ad orationem, iamque supplicatione finita egredi de ecclesia pararent, quasi secrecioris gratiae munus

a) elecli 1. b) ecclesiasticum habitum 3c. c) *deest* 1. d) *deest* 1. e) cupiens 2. f) intraxit 3a. g) mereretur 2. h) in q. 3.

in discipulo pontifex agnoscens, eum his verbis alloquitur: *Oportet te*, inquid, *o fili Rimberte, semper illi gratias agere, qui de turbidis saeculi fluctibus ad portum quietis te vocavit; ad quem quia video de indubitanter animum applicasse, fateor amoris tui me affectu flagrare, eandemque dilectionem finetenus ex mea parte circa te durare non dubites.* Cui ille respondens: *Indignus sum*, inquid, *domine tanta gratia tua; quia tamen hanc in me ostendis clementiam, meritis tuis*[a] *aput Deum mihi obtineri deposco, ut in futura vita praemiorum tuorum consortium adipiscar.* Tunc sanctus episcopus, cuius mentem gratia Dei saepius illustrari diximus, ad praenoscenda quae illi futura essent, his verbis dignissimi Rimberti nullum quidem ad praesens dedit responsum; tertia vero die transacta, ipso iam sollicitudine cogitationum fatigato, quare scilicet ad hanc peticionem suam reticuerit episcopus, talem ei reddidit consolationem: *Iam*, inquid, *obtinui a Domino, ut in futuro saeculo, sicut petisti, ab invicem non separemur: ubi ita beatitudinis aeternae participes erimus, si neque nostra nos virtute ad hanc pertingere posse praesumamus, quod est reatus superbiae, per quam ceciderunt qui operantur iniquitatem; nec rursus desidia torpentes obliviscamur quod dicitur, In Deo faciemus virtutem; set cotidie studeamus, ut bonum opus, sicut admonet beatus Gregorius, habeatur nobis in voluntate; ac sic consequenter confidamus, quia iuxta eundem doctorem ex adiutorio divino erit in perfectione.* Si quem autem movet, hanc trium dierum dilationem ad hoc responsum fecisse episcopum, meminerit nos praedixisse, mentem eius a gratia Dei ad praenoscenda futura saepius illuminari, de quo tamen his ipsis quae subiecta sunt verbis in vita eius ita scriptum habetur: *Ad omnia ergo quae forte praecipua definire debebat, spatium cogitandi habere volebat, nec quicquam temere disponebat, antequam gratia Dei illustratus, ipse in mente sua sentiret quid melius esset; sicque superna visitatione certificatus in mente, sine cunctatione quae agenda erant, disponebat.* Haec de vita eius ideo nos[b] inseruisse lector intellegat, ut ex hoc testimonio comprobaretur, nichil eum ad peticionem huius sanctissimi discipuli sui Rimberti respondisse, nisi quod in hoc tridui spatio menti eius Spiritus sanctus infudit, iuxta sententiam, quam etiam superius de actibus apostolorum protulimus.

7. Accedit etiam ad praesagium virtutum beati viri[c] visio quaedam de ipso revelata procuratori antistitis prima mox nocte[d] adventus eius Hammaburg, cum ipse adhuc in prima aetate adolescentiae fuisset. Videbatur enim eidem procuratori conspexisse se, ipsum Rimbertum sedisse in fastigio oratorii, signumque ecclesiae unum, quod nos cloccam vocamus, in celo apparuisse, a quo ligamen lineum, ut assolet, in modum funis demissum, usque ad ipsum dependeret Rimbertum; per quod ipse idem signum hilariter traxisse, et sono eius dulciter delectatus esse videbatur. Cui somnio[e] congruam ex divinis scripturis interpretationem reperimus. Praecipitur Moysi a Domino, ut inter alia vestis sacerdotalis mistica indumenta haec etiam fiant: *Deorsum*, inquid, *ad pedes eiusdem tunice per circuitum quasi mala punica facies ex hiacincto et purpura et cocco bis tincto, et*, ut in sequentibus invenitur, *ex bisso retorta, mixtis in medio tintinnabulis.* Quare autem hic tintinnabula adiungi praecepta sint, inferius ostenditur: *Ut audiatur*, inquid, *sonitus, quando ingreditur pontifex sanctuarium in conspectu Domini, et non moriatur.* Sacerdos namque ingrediens vel egrediens moritur, si de eo sonitus non audiatur: quia iram contra se occulti iudicis exigit, si sine praedicationis sonitu incedit. Quia igitur futurum erat, ut in summo ecclesiae gradu conscenso, vir Domini ornamentis spiritalibus eniteret; ut etiam praedicationis offitium insigniter egisse probaretur, recte in fastigio templi, quod significat apicem pontificalem, cum doctrinae suavissimo et caelitus attracto sonitu ad convocandam servitio divino sacram Christi plebem sedisse videbatur. Hoc enim in huius ostensione visionis personans attractu eius signum caeleste significare potest, quod in veste pontificis tintinnabula monstrare probantur. Qualiter etiam cetera, quae de scriptura sacra proposuimus, sacerdotalis habitus ornamenta spiritaliter in sese semper exhibuerit, ad profectum simul et imitationem legentibus exponere iudicavimus. Malis utique punicis utebatur, in quibus multa interius grana uno foris cortice teguntur: quia ipse semper multifariam virtutum operationem uno caritatis munimine

a) *deest* 1. b) idoneus 2. idonee nos 3. c) *deest* 1. d) *deest* 1. e) somno 1.

undiqueversum tectam gestabat. Haec autem mala punica ex purpura et iacincto et cocco bis tincto et bysso retorta erant, quae cuncta illi aptissime conveniunt. Omni enim desiderio semper quaerebat caelestia, quae per iacinctum significantur; pro Christi nomine usque ad martirium paratus, quod intellegitur in purpura; amore Dei et proximi flagrans, quod per coccum bis tinctum exprimitur. Et sicut bissus[a] de terra eruta, longo exercitio siccandi, tundendi, purgandi, coquendi, et nendi, gramineum solet perdere, et candidum in se recipere colorem, ita ipse cum magno continentiae labore quasi nativum exsudans humorem, ad decorem dignae Deo puritatis sollerti ieiuniorum et vigiliarum et orationum et lectionis, pacientiae et humilitatis instantia pervenit. Quibus omnibus tintinnabula habuit permixta; quia raro aliud ab illo quam praedictarum virtutum suavissimus sonitus audiebatur, qui rursum operum eius sublimitate audientium mentibus commendabatur, sicut et sequens de illo huius opusculi textus manifestius ostendet.

8. Cum adhuc esset in obsequio decessoris sui domni Ansgarii, apparuit ei presbiter Arnulfus iam diu defunctus, et percontanti de eius causa in alterius saeculi vita, dolenter respondit: *Ego*, inquiens, *dum adhuc in carne essem, neglegenter de animae meae agebam salute, gravitatem personae meae competentem non servans, ocio saepius vacans, et aliquando etiam in indicto ieiunio carnem manducans, aliaque similiter interdicta in esca et potu frequenter usurpans. Pro talibus commissis indignus fui hactenus ad praesentiam Dei venire: set si tua*, ait, *fraternitas pane et sale et aqua contenta, a ceteris victualibus abstinentiam quadraginta diebus pro me facere vellet, crederem me per Dei misericordiam ab huius repulsionis meae sententia seu pena liberari.* Cui cum ipse, ut ei videbatur, ita se facturum esse polliceretur, expergefactus de[c] somno, mox ut episcopum alloqui potuit, visionem ei omnem exposuit: acceptoque ab eo consilio, toto quadraginta dierum spatio nullo alio cibo vel potu est usus, nisi pane tantum et aqua. Eodem tempore tanto dentium dolore vexabatur, ut ipsis sibi panem ad reficiendum commoli[d] sustinere non posset. Quamobrem ipsum panem comminutatim terendo, seu manibus confricando, in ipsam aquam commiscebat, et ad levamen dentium quodammodo instar pultis emolliebat. In quo etiam ad augmentum abstinentiae, ea quae in simplici decoctione panis esse possent, plurimum defecerunt, et vis scilicet alimenti, et suavitas ac delectatio saporis. Expletis autem diebus istius abstinentiae, ipse presbiter pro quo haec agebantur, per visum apparuit cuidam feminae, quae multis diebus paralitica iacebat, nomine Helahwih[e], cui longa quidem infirmitas menbra gravavit; set tamen, ut de quodam beatus Gregorius dicit, ipsa infirmitas eadem menbra a bono opere non ligavit. Cotidie enim se ad ecclesiam deportari faciens, verbum vitae ibidem delectabatur audire, himnisque et laudibus, prout potuit, die noctuque vacare. Huic, ut dictum est, per visum apparens presbiter memoratus, famulo Dei Rimberto gratias referri petivit de parsimonia pro eius salvatione exacta, quam et in tantum sibi profecisse mandavit, ut abnegatum sibi prius ad conspectum Dei accessum et aulae celestis introitum per hanc condonatum constaret. *Ipse vero Rimbertus inter eos*, inquid, *asscribetur, de quibus dicitur: Fulgebunt iusti, et tamquam scintillae in arundineto discurrent; et de quibus Psalmista ait: Ibunt de virtute in virtutem.* Istiusmodi visionibus vir Dei nil umquam animo extolli solebat; set per humilitatis tutissimam semper viam incedens, ita quodammodo cotidie virtutum gradus ascendit, ut sepe dictum semper attendere videretur beatum Gregorium, dicentem: *Unusquisque vestrum, fratres, magnus esse studeat, set tamen magnum se esse quodammodo nesciat: ne dum sibi magnitudinem arroganter attribuit, amittat.*

9. Quamdiu ergo fuit in corpore vir Domini Ansgarius, iste servus Dei Rimbertus prae cunctis familiarius illi in omnibus adesse solebat, quod is[f] de quo aliquotiens nobis in hoc opusculo mentio incidit, libellus[g] gestorum praefati pontificis ab ipso Rimberto alioque condiscipulo eius editus testatur. In quo videlicet libro ubicumque commemoratio fit cuiusdam fidissimi[h] disciploli eius, quod frequenter ibi lector inveniet, ipsum sciat fuisse Rimbertum. Set quia, ut diximus, ipse cum alio quodam editor eorumdem extitit gestorum, idcirco veritatem rei, suppresso nomine

a) abissus 1. b) exúdans 1. c) ex 1. d) comedi 3c. e) nelahwih 3b. f) *deest* 2. 3. g) et l. 2. ut l. 3. h) fidelissimi 3a.

suo, exprimere voluit, ne de se familiariorem gratiam iactanter proferre videretur. Sic enim et beatus euangelista Iohannes in euangelio suo fecit, ubi suam semper[a] personam maluit indiciis rerum accidentium quam proprio designare vocabulo. Quatenus autem in hoc devotionis loco cum episcopo familiariter sanctus vir Rimbertus perseveraverit, ex verbis praefati libelli cognoscitur, quibus de transitu domni episcopi ita commemoratur: *Percepta igitur*, inquid, *dominici corporis et sanguinis communione, sanctus pontifex Dominum deprecabatur, ut quicumque in eum quoquomodo peccasset, divina hoc ei pietas remitteret. Deinde versiculos istos cepit frequentius repetere: Secundum misericordiam tuam memento mei tu propter bonitatem tuam, Domine, et, Deus esto propitius mihi peccatori, et, In manus tuas, Domine, commendo spiritum meum. Cumque haec saepius repeteret, et frequenti anhelitu iam ea frequentare non posset, cuidam fratri praecepit, ut haec vice illius frequentando caneret, sicque oculis in caelis intentis Domini gratiae commendatum spiritum exalavit.* Hic ergo quem vice sua verba orationis pro se frequentare praecepit, Rimbertus fuit; cui in loquelae suae defectu voti sui verba commendans episcopus, per eum se compensare credidit, quicquid ipse minus orationum iam moriens peragere posset; quoniam et propter vitae eius meritum pro se illum exaudiri non dubitavit, et quod ille fecit, non discrevit ab eo quod a se ipso factum fuisset: quia cor unum et anima una, unus spiritus et una fides erat semper in eis.

10. Denique cum in infirmitate ipsa, qua de hac vita migravit, consilium quereretur ab eodem domno Ansgario de successore eius eligendo, et quidam etiam de Rimberto quid ei videretur, inquirerent, respondisse fertur, quod hoc sui non fuerit ministerii decernere, quia forsitan ipse in episcopatu multorum animos offeusos haberet, quod emendare magis debuisset, quam per hoc motum ipsum animorum augere, quod ipse talem ad successionem personam denominaret, quae fortassis incommoditate sua gravaret subiectos, et amarae fierent propter hoc contra ipsum querimoniae. *De meritis tamen*, inquit, *Rimberti sciatur, quia dignior*[b] *ipse archiepiscopali, quam ego subdiaconatus offitio.* Haec de se magnae humilitatis intentione sanctus prosecutus est episcopus, tamquam verus observator eius, quam et ipse olim in profectione[c] habuit monachorum regulae, dicentis: *Septimus*, inquid, *humilitatis gradus est, si non solum omnibus se inferiorem sua lingua pronunciet monachus, verum etiam intimo cordis credat affectu, humilians se et dicens cum propheta: Ego autem sum vermis et non homo.* Solent enim sancti viri cum fortia agunt, de semetipsis vilia sentire, iuxta quod de semetipso David coram arca Domini saltando regni sui potentiam despiciens dixit: *Ludam et vilior fiam plus quam factus sum, et ero humilis in oculis meis*, de quo et apostolus admonet, dicens: *Implete gaudium meum, ut idem sapiatis, eandem karitatem habentes unanimes, idipsum sentientes, nihil per contentionem, neque per inanem gloriam, set in humilitate superiores sibi invicem arbitrantes.* Quorum prius, hoc est prophetae testimonium, beatus vir Ansgarius ita in se custodire solebat, ut de semetipso intus humilia sentiens, honorem exterius non requireret, quasi dicens, *Ludam et vilior fiam;* nec rursum per hoc quod vilem se exterius praebuit, interius intumesceret, implendo potius quod sequitur: *et ero humilis in oculis meis*, id est qualem me exterius despiciens exhibeo, talem me interius attendo. Qua despectus sui intentione implevit etiam quod de apostolo proposuimus; ut omni contentione et inani gloria carens, per humilitatem sibi alios superiores arbitraretur, unde et superius descriptum[d], quod pocioris quam ipse esset meriti, beato viro Rimberto tantopere dedit testimonium. Set quanquam ipse humilitatis causa de sese talia dixerit, nostrum tamen non est, quemlibet[e] eorum alteri praeponere, set equales fuisse meritis credere, quos et unius fidei devotio, et eiusdem offitii licet diversis temporibus administratio commendet equaliter.

11. Quamquam igitur, sicut nunc diximus, sanctus pontifex non libenter aliis, pro offensa eorum vitanda, de successuro sibi aliquid referre voluisset; ne suum tamen pene in omnibus conscium hac gratia in fine defraudaret, triduo ante obitus sui diem aperuit secretum suum viro Dei Rimberto, quod post se deberet ad pontificatus apicem promoveri. Tum ille reniti coepit, ad tantum ministerium nec viribus nec

a) *deest* 1. b) *est in loco raso* 1. c) perfectione 3. d) est scriptum 3. e) quamlibet 1.

meritis se idoneum esse proclamans. Cui sanctus episcopus Dei dispositionem esse commemorans quod ipsi praedixit, competentes admonitiones adiunxit, quod suam voluntatem ad divinae dispositionis iuditium inflectere deberet, iuxta illud beati Thomae Domino dicentis: *Dominus meus es tu, et ego servus tuus, fiat voluntas tua.* Ad haec glorioso Rimberto reniti vel contraire constantia defecit, quoniam [a] episcopum divinitus haec accepisse sciebat. Nec ulla ambiguitas fuit clero vel populo inter plures de electione: set ipso mox die deposicionis domni Ansgarii Rimbertum omnes concorditer elegerunt. Cum cuius concordiae pacto ad gloriosum tunc temporis regem Hludewicum adduxerunt eum viri venerabiles, Thiadricus Mindensis ecclesiae episcopus, et Adalgarius abbas monasterii Novae Corbeiae; susceptusque ab eo honorifice, cum pontificalis baculi iuxta morem commendatione episcopatus est sortitus dominium. In cartis autem apostolicorum Romanae sedis pontificum, a quibus privilegium archiepiscopale sanccitur [b] sedi quam tunc ipse suscepit, etiam hoc continetur, ut quia propter novellam eiusdem sedis institucionem, et necdum conversos ad fidem populos suffraganei non habentur episcopi, a quibus decedente [c] uno alter archiepiscopus consecretur [d]; palatinae interim providentiae succedentium per tempora pontificum consecratio sit commissa, donec numerus suffraganeorum episcoporum canonice eum consecrare debentium ex gentibus suppleatur. Cum huius ergo ad ordinandum eum tenoris insinuacione venerabilem Rimbertum gloriosus rex direxit ad Liudbertum Mogonciensem [e] archiepiscopum, a quo iussu eius ita est consecratus, ut provide actum sit, quatinus in adiutorium consecrationis non unius metropolis, set duarum convenirent suffraganei, Liudhardus [f] videlicet Padarbrunnensis episcopus, pertinens ad Mogontiam; et praefatus Theodericus suffraganeus archiepiscopi Coloniensis; quos ita permixtim adesse idcirco placuit, ut tam huius consecrationis actio, quam etiam domni Ansgarii primitus ad sedem ipsam simili modo facta ordinatio, in signum essent futuris temporibus, quod ad nullam nominatim condioecesitatem [g] quorumcumque episcoporum pertineat, ad hanc sedem consecrare episcopum, set tantum, ut diximus, palatinae hoc commissum sit providentiae [h], donec consecrantium numerus ex gentibus suppleatur.

12. Habuit autem hic sanctissimus vir olim hoc votum de se factum, ut post discessum domni Ansgarii monachicum mox et propositum acciperet et habitum. Unde cum consilio consecrantium se pontificum, mox post ordinationem ad monasterium Novae Corbeiae properans, vestem quidem illius promissionis [i] ex integro suscepit, conversationis autem illius promissionem [k] ita fecit, ut conversationem suam, et stabilitatem morum suorum, et obędientiam secundum regulam sancti Benedicti exhiberet, in quantum labor et occupatio suscepti pontificatus permitterent. Et ut in huius promissionis effectu veratius assuesceret, aliquem de fratribus eiusdem monasterii sibi praestari rogabat, cum quo, quia ipsi in monasterio esse non licuit, solatium haberet assiduae inde meditationis et usum continendi se iuxta moderamen regulare quod promisit. Ad quod ei deputari placuit insignem conversatione virum, gradu diaconem, nomine Adalgarium, germanum videlicet et equivocum abbatis eiusdem monasterii, de quo supra diximus. Hic vir venerabilis in conversationis eius imitatione simul et successionis dignitate adhuc hodie superest, cum multis aliis attestans, quia sanctus pontifex cuius vitam scribimus, nichil ex occasione curae pastoralis de monachica perfectione perdiderit, adeo ut nullus etiam intra ipsa monasteria viventium, instrumenta bonorum operum, quae eorum regula commemorat, aeque ut ipse observaverit. Cuius facta quidem vix a nobis explicari possunt: set cotidianam eius cum Deo conversationem, et animum caelo semper intentum, nostrae tenuitas scientiae nequaquam edicere vel saltem perpendere valet. Grave ducebat ullum tempus vacuum absque opere Dei transigere: set orationi lectio, lectioni semper aput illum successit oratio. Et si aliquid accessisset, quod eum ab oratione impedire videretur, semper tamen quae iusta sunt agens, sine intermissione sentiendus est orasse, ut beatus docet Augustinus: *Illi*, inquid, *qui in divino versatur officio, omnia gesta eius dictaque pro oratione reputantur.*

13. Vigiliarum usum moderanter agebat: abstinentiae modum ita exercuit, ut

a) quando 2. 3. b) sortitur 3c. c) decente 1. d) consecraretur 2. 3. e) mogociensem 1. f) liudwardus 3 g) et diocesitatem 1 h) prudentiae 2. 3. i) professionis 3. k) professionem 3.

semper illi essent cotidiana ieiunia, et refectio sacietatem fugiens. In quo videlicet hoc attendebat, ut iuxta beatum Hieronimum ita corporis frangeret appetitum, ut tamen ad lectiones et psalmodiam atque ad altaris ac pontificatus sui offitium vires ei non deficerent. *Nichil enim prodest*, ut ait idem Hieronimus, *biduo triduoque vacuum portare ventrem, si pariter obruatur, si compensetur saturitate ieiunium. Ilico enim mens repleta torpescit, et irrigata humus spinas libidinum generat.* Quod vir Dei, ut diximus, in se cavere volens, moderamen ieiunii ita custodivit, ut Dominus in euuangelio Iudeos arguens, quod nec Iohannem ieiunantem, nec ipsum manducantem et bibentem susciperent, subiecit dicens: *Et iustificata est sapientia a filiis suis*; ostendens per hoc filios sapientiae intelligere, nec in abstinendo, nec in manducando esse iusticiam, set in aequanimitate tolerandi inopiam, et temperantiam per abundantiam non se corrumpendi, atque oportune sumendi vel non sumendi, ea quorum non usus, set concupiscentia reprehendenda est.

14. Quicquid[a] etiam ad usus et sustentationes pauperum beatae memoriae decessor suus institutum habebat, in nullo hoc ipse disiecit: set omnem curam et diligentiam adhibebat, ut omnia ad id statuta nullum suis temporibus caperent detrimentum, set potius suo cotidie studio his aliquid adderetur. Erat enim pro indigentium levamine hospitale constitutum in episcopatu eius, ad quod tanta subsidiorum sufficientia deputata est, ut nusquam copiosius vel sapientius hoc ipsum procuratum esse sciamus. Set et extra episcopatum, ubicumque fuisset, semper constitutos habebat, qui pecuniam in saccellis ad dandum pauperibus gestarent; ipseque ad hoc ipsum in zona sua marsupio cum nummis semper utebatur, ut si quando dispensator elemosinae suae in adventu egentis deesset, ipse sine mora haberet quod daret. Inerat enim ei sollicitudo, ne quis talium a se sine levamine abscederet; suisque ut facerent[a] similia iugiter adortationem faciens, dicere solebat: *Non tardandum est, ut cunctis pauperibus succurramus, quia quis*[b] *sit Christus, vel quando ad nos veniat, ignoramus.*

15. Interea iuxta admonitionem beati Gregorii, etiam elemosinam verbi incessanter agens, doctrinae salutaris studio iugiter instabat, recolens quod idem ait doctor: Plus esse ut verbi pabulo victura in perpetuum mens reficiatur, quam venter moriturae carnis terreno pane sacietur. Huius rei gratia excerptum legentibus utile de libris sancti Gregorii fecit, et propria manu conscripsit, epistolasque nonnullas ediffìcationis plenas ad diversos composuit, quarum una est ad quandam Dei ancillam in monasterio quod dicitur Heresi[2] constitutam, ceterasque sorores ibidem in Dei famulatu consistentes. Haec autem famula Dei de qua loquimur, neptis erat venerabilis episcopi Liuthardi, cuius supra mentionem fecimus, qui se sancto viro cum omni devotionis affectu ita devinxit, ut non solum ipse sanctitatis eius amator existere, verum etiam omnes ad se quoquo modo pertinentes illi commendare studuerit, praecipue istam de qua loquimur ab infantia Deo oblatam et in virginitate permanentem neptem suam, quae et propria devotione promeruit, ut unicam dilectionis suae filiam vir sanctus eam nominare solitus sit. Quae licet nomen suum vitandae iactantie causa palam nolit edici, ipsam tamen ad ediffìcationem sacris virginibus, quamvis tacito nomine eius ad quam specialiter scripta est, hic ponere decrevimus epistolam, ita se habentem:

EPISTOLA RIMBERTI. Karissimae filiae ceterisque virginibus et sponsis Christi Rimbertus, gregis Dei vilis servulus, in Domino salutem. Frater Adalgarius nuper a vobis rediens, dixit mihi, graviter vos ferre, quod parvitatis meae litteras raro suscipiatis. Quod modo mihi emendare cupienti, quid scribere debeam, nichil convenientius occurrit, quam ut vos de vestrae sanctitatis commoneam proposito. Si igitur ad sublimissimam gloriam vultis pervenire, omni virtute incorruptionem corporis[c] *ac spiritus excolere debetis. Interioris enim fotu ac pabulo puritatis, subministrari necesse est etiam exterioris hominis castitatem, eamque iugiter ad perseverantiam perpetuae incorruptionis animari. Illae namque sunt verae atque incorruptae virgines Christi, non quae metuunt, set quibus non libet fornicari. Quod donum, si per Dei gratiam adeptas vos senseritis, quanto magnae estis, ut sacra monet scriptura, humiliate vos in omnibus, et coram Deo invenietis gratiam. Ea enim*

a) ut f. *deest* 1. 2. b) qui 1. c) *vox omissa, et postea* carnis *suppleta* 1. 2) Nienheerse prope Paderborn.

via pervenire debetis ad Christum dominum et sponsum vestrum, quia ipse dixit: Discite a me quia mitis sum et humilis corde. Curandum itaque est, ut omni custodia mens servetur a superbiae tumore. Non enim ante oculos Dei vacuae transvolant cogitationes vestrae. Intus ergo videt Deus quod mentem elevat: et idcirco foris permittit invalescere quod deponat. Hinc quippe per Osee contra Israelitas dicitur: Spiritus fornicationis in medio eorum, et Dominum non cognoverunt. Qui ut ostenderet, sicut dicit beatus Gregorius, quod causa libidinis ex culpa prorumpat elationis, mox subdidit dicens: Et respondebit arrogantia Israel in faciem eius, ac diceret: Culpa quae per elationem mentis in occulto latuit, per carnis luxuriam in aperto respondebit. Proinde per humilitatis custodiam servanda est munditia castitatis. Si enim spiritus sub Deo premitur, caro illicite super spiritum non levatur. Habet quippe spiritus commissum sibi dominium carnis, si tamen sub Domino recognoscit iura legitimae servitutis. Nam si auctorem suum superbiendo contempnit, iure et a subiecta carne proelium suscipit. Hinc est enim quod longa continentia repente solvitur, hinc quod plerumque et usque ad senium virginitas servata vitiatur. Quia enim neglegitur humilitas cordis, rectus iudex despicit etiam integritatem corporis. Et quandoque per apertum malum reprobos annunciat, quos dudum reprobos in occulto tolerabat. Nam qui diu servatum bonum subito perdidit, aput semetipsum intus aliud malum tenuit, ex quo aliud subito erupit, ac per hoc omnipotenti Deo etiam tunc alienus extitit, quando se ei per munditiam corporis inhaerere monstravit. Haec ergo, filiae, non ideo scribo, quod in vobis quicquam de qualitate superbiae vel vanae gloriae cognoverim: set quia vos opto in illarum consortio esse, de quibus legitur, quoniam secuntur agnum quocumque ierit. Ubi multos cecidisse doleo, vos caute ambulare desidero, optoque ut dicat vobis dominus et sponsus vester: Tota pulchra es amica mea, et macula non est in te. Itaque sequimini hic agnum in praeceptis suis, ut ipso auxiliante illum sequi valeatis in aeterna vita, cantando canticum, quod nemo potest dicere nisi chorus virgineus. Haec pulchre beatus Augustinus virgines admonendo exposuit. Pergite, inquid, sancti Dei pueri et puellae, mares et feminae, caelibes et innuptae, pergite perseveranter in finem. Laudate Dominum dulcius, quem cogitastis uberius: sperate felitius, cui servitis instantius: amate ardentius, cui placetis attentius. Lumbis accinctis et lucernis ardentibus expectate Dominum, quando veniat a nuptiis. Vos afferetis ad agni nuptias canticum novum, quod cantabitis in citharis vestris, utique tale, quale nemo poterit dicere nisi vos. Sic enim vos vidit in apocalipsi quidam prae ceteris dilectus agno, qui discumbere super pectus eius solitus erat. Ipse vos vidit duodecies duodena milia sanctorum citharedorum illibatae virginitatis in corpore, inviolatae veritatis in corde. Sequimini agnum, quia et agni caro utique virgo. Sequimini eum virginitate cordis et carnis, quocumque ierit. Quid est enim[a] sequi, nisi imitari? de quo beatus Petrus: Christus, inquid, Iesus passus est pro vobis, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia eius.

Hanc epistolam ideo hic posuimus, ut legentibus appareat, quantum, sicut admonet apostolus, studium habuerit eius quae secundum pietatem est doctrinae, et quam potens fuerit, in ipsa doctrina etiam alios exhortari.

16. Praeterea legationis suae offitium, quod ad praedicandum gentibus verbum Dei primitus a decessore suo susceptum est, et postmodum sibi successionis iure quasi hereditarium provenit, impigre executus est; ipse quidem per se quocies occupationes aliae sinerent, eidem legationi insistens; semper autem constitutos habens presbiteros, per quos et verbum Dei gentiles audirent, et solatium captivi christiani haberent, ad ecclesias inter ipsos paganos constitutas longe ab ecclesia sedis suae, quodque gravissimum erat, marinis discriminibus adeundas. Quae discrimina ipse frequentius et habundantius sustinens, saepe, tamquam de se testatur apostolus, naufragium pertulit, saepe in proximo erat, ut cum eodem dicere posset: Nocte et die in profundo maris fui. Set profecto aderat ei Spiritus sanctus, qui in exterioris hominis corruptione interiorem renovaret de die in diem, et spe futurae beatitudinis omnia praesentis vitae aspera deliniret, et gravia relevaret. Consolabatur enim continua meditatione sermonis apostolici: Quia non sunt condignae passiones huius temporis ad futuram gloriam

a) cum 2. 3.

quae revelabitur in nobis, ac sic quaecumque fuerunt dura laboranti, mitescere solebant eadem propter Christum sustinenti.

17. Ad redemptionem captivorum cunctis pene quae habebat expensis, cum multorum adhuc apud paganos detentorum miseriam cernere cogeretur, etiam altaris vasa ad redemptionem eorum impendere non dubitavit. In quo dum quibusdam minus sublimiter intellegentibus non recte videretur fecisse, quasi ad alios usus redigeret quae sacris erant deputata misteriis[a]; et a quodam interrogatus fuisset, quare ita faceret; iusta racione sciscitanti satisfaciens: *Non ignoro*, inquid, *res ecclesiastici offitii digne esse tractandas, et sub magna fore obligatione ad hoc opus depositas. Verumtamen plus est aput Deum per haec subveniri captivis christianis in angustia constitutis, quam esse possit depositum ista custodiendi*[3]. *Et si necessitas incubuerit duorum bonorum unum eligere et alio carere, oportet assumere quod est melius, et relinquere quod habetur inferius. Unde et ego*, ait, *cum nullum aliud habeo consilium, non impie ago, si christianum, qui filius Dei est, cum thesauris ecclesiae redimo: cum et semper invenire possimus, quod ad usum sacri sufficiat ministerii: inrecuperabile autem sit, si christianus in captivitatis afflictione deficiat.*

18. Exempli autem causa unum de huiuscemodi factis commemoramus, in quo non minus in potencia miraculi, quam in opere misericordiae refulsit. Cum venisset quadam vice ad partes Danorum, ubi ecclesiam novellae christianitati constructam habebat in loco qui dicitur Sliaswich[b], vidit multitudinem christianorum catenatam trahi captivam: inter quas una sanctimonialis, ut eminus illum conspexit, cum genuflexione et crebra capitis inclinatione tam illum venerari, quam eius misericordiam pro redemptione sua praecari videbatur. Et ut eam intelligeret christianam fuisse, elevata altius voce cepit cantare psalmos. Episcopus autem miseratione commotus, divinitus eam adiuvari cum lacrimis orabat. Ad cuius preces mox disrupta est catena de collo eius, qua[c] vincta tenebatur. Ne tamen ipsa aufugeret, eam inter manus habentes pagani facile optinebant. Tum sanctus episcopus anxio de illa motus affectu, tenentibus eam paganis plura diversi generis praecia pro ipsa coepit offerre. Set illi nullam conditionem suscipere volebant, nisi suum eis daret equum, quo ad propriam sellam uti solebat. Quod ille facere non detrectans, repente desiluit de equo, et cum omni quam ipse ad eum habuit paratura pro eadem dedit captiva, redemptamque libertate donavit, et quo vellet abire permisit. Dupplex, ut diximus, per hoc factum de se memoriale[d] laudis relinquens, quod et virtute orationis suae catenam fregerit, et simul hoc insigne opus misericordiae demonstraverit.

19. Proinde iuxta praeceptum apostoli, quo servum Domini iubet mansuetum esse ad omnes, ita vixit, ut suis temporibus nullus, sicut ipse, Mosaicum[e] illud assimilaverit, quo vir mitissimus super omnes homines fuisse describitur. Aliquocies tamen sine ullo eiusdem mansuetudinis detrimento ita inquirendis vel discuciendis causis constans ac fixus in sua sententia mansit, ut a nemine posset in aliud deflecti. Quod autem diximus absque mansuetudinis detrimento hoc fieri, tam veraciter in illo adimpletum est, ut nil umquam iracundiae vel commotionis contradicentibus ostenderit, nil verbis asperis contra eos egerit: set familiaribus colloquiis et delectabili continentiae gestu, cunctis amabiliter sit executus, quicquid intendebat. De ea tamen quae illi inerat inflexibilitate animi, a quodam familiarius interrogatus, quae infra habentur exposuit. *Quaecumque*, inquid, *agere debeo vel omittere, seu de omnibus futuris mihi eventibus, praesagium semper capio ex visionibus domini ac decessoris mei Ansgarii. Solet enim mihi ipse apparens in qualitate vultus sui ostendere, qualiter me inmiscere debeam rebus agendis; et quicquid in*[f] *illo sentio, nullam ad hoc exequendum dissimulationem facere possum.*

20. Fertur etiam antiquorum more sanctorum quaedam fecisse miracula, frequenter videlicet, dum iret ad Sueoniam[g], tempestatem maris orationibus suis sedasse, caeci[h] cuiusdam oculos illuminasse per confirmationem, quam episcopali more cum chrismate sacro in eodem faciebat. Set et filium quendam regis dicitur a daemonio liberasse; cui etiam affirmationi hoc astipulari videtur, quod multis astantibus episco-

a) ministeriis 3. b) sleswick 3a. seleswich 3c. c) quae 1. 2. d) memorabili 3a. e) in m. 3a. moysi assimulatus fuerit 3b. f) de 2. 3. g) sueciam 3a. suetiam 3b. h) etiam *lineae super scriptum* 1. 3) cf. Adam. Brem. hist. eccles. I. 34.

pis clamor ab ore vexati sepius sonabat, Rimbertum solum inter eos digne commissum egisse offitium, ipsumque sibi esse cruciatui, auctor vocis testabatur. Set quia nostris temporibus, ut dicit psalmista, defecit sanctus, et diminutae sunt veritates a filiis hominum, nec facile accipitur quenque ex modernis viris talia fecisse, sufficiat nos hactenus comprobasse, quod hic vir Domini sanctitatis apicem conscendit per eas virtutum speties, quas in euuangelio Dominus ad beatitudinem promerendam proponit. Beati, inquiens, pauperes spiritu, etc. de octonario virtutum catalogo, quo significatur per resurrectionis gratiam spei nostrae inplenda perfectio. Nec miracula illi defuerunt spiritalia, quae etiam nunc in ecclesia a fidelibus fieri testatur beatus Gregorius, exponens verba Domini dicentis: Signa autem eos qui crediderint, haec sequentur: in nomine meo demonia eicient, linguis loquentur novis, serpentes tollent; et si mortiferum quid biberint, non eis nocebit; super aegros manus inponent, et bene habebunt. Set de his singulis expositionem praefati doctoris percurrere longum est, et non necessarium, cum omelia haec continens in promptu habeatur, ad quam nos lectorem mittentes, coeptum opus de vita domni Rimberti consummare debemus.

21. Qui cum iam senio gravari cepisset, etiam continuus pedum dolor ad molestiam ei accessit: unde aput gloriosum primo regem Hludowicum, quo commodante[a] episcopatum accepit, et postea aput filios eius Hludowichum et Karolum hoc optinuit, ut insignis vir Adalgarius, monachus videlicet de monasterio Novae Corbeiae, ut supra retulimus, illi praestitus, ita in adiutorium illi confirmaretur, quatinus dum sese qualibet infirmitas praepediret, in ipso haberet solatium circandi[b] episcopatum, placita adeundi, et quando exigeretur, in expeditionem vel ad palatium cum comitatu suo proficiscendi. Neo multo post, electionem succedendi sibi in ipso confirmari, et per manus acceptionem hominem regis illum fieri, et inter consiliarios eius collocari optinuit, assencientibus abbate et fratribus monasterii eius, ac sancta synodo haec omnia roborante. Post haec etiam, velut expeditior a negotiis secularibus, omni instantia cotidie ampliare satagebat quicquid boni prius exercuit. Nec diu postea in hac vita duravit, cuius transitus ad Dominum subiuncto ordine factus esse perhibetur.

22. Anno pene integro ante obitus sui diem quibusdam fidelibus suis secretius intimavit, multa sibi ostensa fuisse signa, quibus presciret se in hac vita non diu mansurum, et quod eos quibus haec loquebatur, in hac vita iam[c] ultra non esset visurus. *Quaedam*, inquid, *huius rei praesagia mihi venerunt, quae mihi*[d] *non licet aliis indicare, visionem tamen ac*[*] *nocte mihi ostensam vobis refero, qua evidentissime decessum meum praefiguratum esse intelligo. Videbatur enim mihi, quod in eclesia quadam, muro firmissimo per medium intersepta, ego ex una parte muri fuissem, ex altera vero teneretur dominus et decessor meus Ansgarius; conspexique innumerabilem turbam*[e] *utriusque sexus, more quaerentium aliquid, hac illacque converti, nec quicquam ex eo quod quaerebant, potuisse inveniri. Quibus domnus Ansgarius, Quid, inquit, quaeritis? At illi se anulum meum quaesisse respondentes, audierunt rursum ab episcopo, ut cessassent eum quaerere, quoniam*[f] *ipse secum esset illum habiturus.* Haec dum quibusdam, ut diximus, narraret domnus Rimbertus, ex hoc multisque aliis inditiis adseruit se esse certificatum, quod eodem anno de hac vita foret exiturus. Et ut memoria eius audientium animis per verba quae recedens diceret, artius imprimeretur, hoc quod etiam ab eis amari noverat, admonitiones eis salutares fecit, non mediocriter verbis eius in gratiam edifficationis profluentibus. Post haec valedicens illis, discessit ab eis, nec ulterius, ut ipse praedixit, eum viderunt. Qualiter autem somnium hoc, quod modo protulimus, evidenti effectu in obitu ac depositione eius, ut ipse intellexerat, completum sit, congrue eo loco enarrabimus, quo commemorandum erit, qualiter anima eius ad caelos sublevata sit, et quomodo corpus eius sepulturae traditum habeatur.

23. Duodecimo igitur die ante transitum suum perveniens ad ecclesiam Bremensem, ipso mox die infirmitate correptus est. Cumque per omnes horas infirmitas graviter cresceret, ipse semper psalmodiis et lectionibus sacris intentus, sese ad futurum de hac vita transitum sollicite praeparabat. Et quamquam languoris inmanitas corporeis viribus defectum ingereret, animo tamen semper invictus, apostolicam

a) commodante 1. b) circum eundi 3. c) *deest* 2. 3. d) modo 3. e) multitudinem 3. f) quando 2.
*) *i. e.* hac.

praetendebat fortitudinem, de qua dicit: Quando enim infirmor, tunc potens sum. Septimo ante obitum die ministerium[a] sacrae unctionis cum oleo sancto ei fieri praecepit[b], et una cum communione corporis et sanguinis Domini usque in diem animae exeuntis de corpore hoc salutare remedium omni die percepit. Et cum iam migraturus esset de mundo, convocatis presbiteris et universis fratribus, veniam petivit de omnibus quaecumque fortassis in aliquem illorum peccasset. Et cum ipse vicissim reconciliationem fecisset omnibus christianis, a quocumque in eum aliquid commissum fuisset, veniamque eis a Domino proposcisset, percepto corpore et sanguine Domini sacram animam emisit. Tum vero incredibilis gemitus omnium subsecutus est, maxime pauperum, has inter fletus voces emittentium: *Ve nobis, pater sancte, quomodo iam post te vivemus, tuis elemosinis in victu et vestitu hactenus sustentati? a quo deinceps haec merebimur? Set tibi*, inquiunt, *Christe, supplicamus, ut anima servi*[c] *tui senciat te nunc memorem dictorum tuorum, quibus promittere dignatus es, a te esse remunerandum, quicumque uni ex minimis tuis aliquid solatii in nomine tuo fecisset.*

24. Ipse autem vir Dei, cum adhuc viveret, humilitatis intuitu praecepit, ne in ecclesia sepeliretur; quod praeceptum transgredi non audentes fratres ecclesiae illius, sepelierunt eum foris basilicam prope tumbam sancti Willehadi, extra murum ecclesiae orientalem: ipsumque sepulchrum postea super extructo et in honorem sancti Michahelis sanctorumque martirum Stephani atque Viti dedicato oratoriolo, adornavit vir[d] Adalgarius, de quo supra diximus, qui et sancto viro successit in pontificatum. Sicque completa est visio supra memorata, de sua et domni Ansgarii in una ecclesia detentione, set muri medii interpositione ipsis ab invicem seiunctis. Est enim praefatum oratoriolum contiguum antiquae ecclesiae, muro tantum eius orientali ex uno in aliud aditum intercludente; et in ipso, ut diximus, novo oratoriolo domnus Rimbertus sepultus est; in antiqua vero ecclesia domnus Ansgarius requiescit. Et hoc est, quod ipse in visione ipsa dixisse videbatur, quod anulum domni Rimberti secum habiturus esset, ipso videlicet[e] domno Rimberto per fidem et operationem bonam perfecto, non longe post cum ipso coniungi debente, tam in vicinitate sepulchri, quam in beatae requiei perceptione, sicut olim ipsi divino spiritu revelante praedixit. Per anulum quippe fides significatur, qua nobis imago Dei imprimitur; et quia ipso manus ornari solent, quibus operatio designatur, recte per hoc ostenditur, ornamento fidei bonum opus semper inesse debere. Quod quia domnus Rimbertus in sua conversatione commissis sibi semper exhibuit, recte in praesagio mortis eius multitudo plebis anulum eius quaesisse ostensa est; per quod significatum est, tempore mortis eius eos qui illi fuere commissi, anxie desiderare, ut adhuc exemplis in illo perspectis perfrui mererentur. Set hoc iam fieri non posse tempus expetebat requiei eius, quam episcopus Ansgarius plebem a quaerendo anulo compescens, significavit, dum eum diceret secum esse habendum.

25. Suspensa est etiam super sepulchrum eius lampas lignea, ut lumen continuum in ea ibidem haberetur; subtus ipsam vero in superficie sepulchri velamen iacebat expansum, in quo fertur praeclarum contigisse miraculum; quod in quantum ex relatione narrantium vel memoria vel intellectu retinemus; ita gestum esse constat. Contigit quadam nocte conflagrasse eandem lampadem, ac primo crebros carbones decidisse ex illa super velum memoratum, atque ilico subsequi etiam casum totius lampadis, ipsamque supra idem velum totam comburi, absque ulla lesione ipsius veli. Quod nulli dubium esse debet ad declaranda merita servi sui Christum fecisse, qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat in aeternum.

a) misterium 3. b) cepit *corr.* praecepit 1. c) famuli 3. d) *deest* 3. vir sanctus 3 c. e) i. mox 3. f) *Hic in codice Hammaburgensi, nomina episcoporum subiiciuntur quos ab Adalberto archiepiscopo institutos esse ex Adamo Bremensi lib. IV. cap. 44. novimus, quosque Philippus Caesar testimonii causa operi subscripsisse perperam censet. Sunt autem isti:* Slepn episcopus Scalternoldensis. — Simon episcopus Halsinodensis. — Torolfus episcopus Blaseonensis. — Eilbertus episcopus Farriensis. — Heribertus episcopus Wibergensis. — Ratolfus episcopus Sleswicensis. — Cristian episcopus Arusensis. — Otto episcopus Ripensis. — Magnus episcopus Wendilensis. — Adalvardus episcopus Scarensis. — Albericus episcopus Wendilensis. — Willehelmus episcopus Selandensis. — Ezzo episcopus Aldenburgensis. — Ecilinus episcopus Scarensis. — Sywardus episcopus Norwegensis. — Egino episcopus Dolboigensis. — Adalbardus episcopus Sictunensis. — Iohannes episcopus Bircacensis. — Thiedolfus episcopus Sictunensis.

ABBONIS
DE BELLO PARISIACO
LIBRI III.

Abbo, patria Neustrasius, presbyter[1] *et monachus sancti Germani a Pratis Parisiensis, sub Karolo et Odone regibus claruit. Scripsit sermones quinque a Dacherio Tomo IX Spicilegii vulgatos, et quod iam edituri sumus carmen de bellis urbis Parisiacae contra Normannos, quibus ipse non solum spectator, sed qui proeliatores medias inter flammas elevata cruce excitaret, interfuit*[2]. *Non igitur ut poeta canere, sed historiam obsidionis et miracula a S. Germano perpetrata versibus tradere conatus est*[3]. *Librum usque ad annum* 896 *continuatum Gozlino monacho, et Aimoino alii S. Germani monacho, Miraculorum S. Germani prosa editorum auctori, inscripsit. Addidit ei ut ipse fatetur, Trinitatis causa — librum tertium de clericis, hic prima vice edendum, et antiquis haud aeque ac recentioribus despectum. Inveni enim Londini in codice Harleiano Nro.* 3271. *non modo exemplum eius praefatione auctum, sed et interpretationem Anglosaxonicam saeculo XI. in membrana conscriptam, cuius specimen subiicio*[4].

Opus stylo centorto et subinde valde obscuro conscriptum, multis in locis explicatione egebat. Cuius rei conscius, auctor[5] *glossas adiecit, quae et ad textum intelligendum et ad mores eius aevi perspiciendos multum conducunt; qua ratione ductus et multo maiorem earum partem hucusque ineditam et voces singulas margini a poeta adscriptas retinendas duxi. Quis enim historiae eius tempo-*

1) Necrologium S. Germani apud Bouq. Depositio eius 7. Idus Martii. 2) Praefatio. Lib. I. 25. 26. 593—597. II. 300—302. 3) Praefatio. 4) 3271. Harlei. mbr. sec. XI. fol. 114. Incipit liber Abbonis Anglice interpretatus. O clerice . eala ðu cleric . ne dempseris . ne wana ðu . umquam . aefre . dipticas . wexbreda . lateri . fram sidan , fugeas (*corr.* fugias) . forfleoh . fore . wesan . corcula . ealdor . labentis . slidendes . ludi . plegan . ne letetur . ꝥ ne blissige . te . fedus . fraete . sandapila . baer . neque toparchia . ne helle ealdor etc. fol. 117. Incipit prologus nobilis, dissertissimi didascali Abbonis . „Comperias lector etc. 117. Explicit prologus Abbonis. Incipit liber eiusdem doctoris . „Clerice dipticas lateri ne dempseris umquam etc. — 119. „Qua pariter tecum teneam tu clerice poscas.“ 5) Praefatio.

ris intelligendae capax voces ut lib. II. v. 466. „HYRONIA“ *omitteret?*

Primam librorum I. et II. editionem ope codicis unici Pithoeus in SS. coaetaneis XII. instituit. Quam repetierunt Chesnius in SS. Franc. T. II. p. 499. *et in SS. Normannicis pag.* 35, *Iacobus Breulius ad calcem Aimoini Paris.* 1603. *in fol. pag.* 400. *Iohannes de Bouchet in Originibus primae et secundae stirpis regum Francorum Paris.* 1642. *fol. Ultimus Bouquetus in SS. Franc. T. VIII. pag.* 1. *sqq. editionem Pithoeanam iterum expressit, licet ipse plurima verba certissime depravata conqueratur, quae deficientibus codicibus manuscriptis emendari ac sanari non possint. Adservabatur tamen unicus isque authenticus Abbonis codex in bibliotheca monasterii S. Germani a Pratis, cuius congregationis membrum ipsum Bouquetum fuisse novimus, indeque postea in bibliothecam regiam Parisiensem illatus est. Quum igitur novae editioni accingerer, ante omnia codicis illius in fata inquirere eumque iterum accuratissime evolvere proposui; et favente V. Cl. Guérard mox voti compos factus sum. Siquidem ipse Pithoeus librum bibliothecae S. Germani obtulerat, ibique numero olim* 535, *postea* 1633 *signatus fuit. Est membranaceus in* 4° *minori, saeculo nono exeunte exaratus, atque* 43 *foliis constat, quorum quodlibet bis* 18 *versus exhibere solet. Scripturae specimen in tabula adiecta exhibetur.*

Opera igitur nostra in eo praecipue versata est, ut textu ad instar codicis accuratissime expresso, omnes alicuius momenti glossas in ora paginae proferremus, et liber tertius antea omissus reliquis adderetur. Distinctiones in codice fere nunquam obvias introduximus, atque annotationes textui illustrando necessarias, perpaucas tamen, addendas censuimus.

SCEDULA SINGULARIS CERNUI[1] ABBONIS DILECTO FRATRI GOZLINO.

Cunctorum Dei plasmatum[2] *extimus et conlevita indignus Abbo, sincaere*[3] 1
omnemque terrigenam[4] *superantis*[5] *igne dilectionis amplexando fratri Gozlino, quic-* 5
quid in Christo utriusque vitae manet iocunditatis. Tuae admodum mihimet acceptis-
simae germanitatis affectio sibimet dudum destinari crebro poposcit, ut bellorum Pa-
risiacae polis, praecellentissimi quoque principis ab examine[6] *regni hucusque Odo-* 6
nis, nostro genitum labore codicellum didicit, tam contigui[7] *studiosa ingenioli* 7
quam fraterni insuper non inmemor flagri[8]. *Eandem itaque ob gratiam faustissi-* 8
me noveris germane, tibi hancce dirigi pagellam, cum tam rara ne umquam pe-
nes me frustretur petitio[a], *tum solamine omnium apud lectorem amicissimi, ut*
cara finetenus vice illam mittentis fungatur; quin etiam a deviis[9] *prudenti dex-* 9
tera[10] *relevetur. Numquam enim otio*[11] *reficiendi ob scolarum pluralitatem, cuius* 11

1) humilis *glossa.* 2) formarum *glossa.* 3) pure *glossa.* 4) scilicet dilectionem *glossa.* 5) transcendentis *gl.* 6) origine *gl.* 7) propinqui. *gl.* 8) amoris *gl.* a) peticio *corr.* petitio. 9) mendatiis *gl.* 10) tua *gl.* 11) ocio *corr.* otio.

12 *commoditati ubique locorum vacaverim. Verum qui*[12] *primum fuerit prolata, con-*
13 *stat adhuc sequens pagina membranis semel*[13] *tantum mutatis, post quoque, ceu quo-*
14 *piam Foebo, tuo sagaci lustretur arbitrio. Denique huius aeliminata*[14] *directionis*
15 *causa, aequum autumatur depromi geminas*[15] *etiam opusculi inchoationis. Quarum*
| *siquidem prima fuerit causa exercitacionis. Tunc etenim adhuc litteratoriae*[16] *tyrun-*
18 *culus disciplinae, Maronis proscindebam*[17] *aeglogas. Altera vero*[18] *mansuri aliarum*
tutoribus urbium exempli. Caeterum tam tuae quam reliquorum quidem lectorum al-
19 *mae caritati non istud metricae conplecti volumen*[19]*, quod vates taxer*[20]*, notum fore*
| *molior*[21]*. Nullatenus quippe hic*[22]*, quae penes summos repperiuntur figmenta*[23] *po-*
24 *aetas. Atqui Faunos ferasve nusquam tripudio carminis in ludum more Sileni*[24] *con-*
glomeraverim, neu rigidas motare cacumina quercus coaegerim, tum vero silvae avesque menia quoque nunquam nostris sunt comitata vestigiis prae dulcedine cantionis; nec quovis modulamine Orco aliisve manibus animas tartarea aeripuerim caligine ritu Orphei. Plane etiam si quando affuerit velle, nusquam tamen his actibus
25 *favit possae. Ergo nec positor*[25] *quidem*[26] *nuncupor, nec figmenta hic habentur; sed*
nostrae facultatis adsint praesidia. Porro triadi nostros credidi biblos[27] *visu et au-*
| *ditu modo*[28] *decusatos*[29]*. Quorum duo quidem tam praeliis Parisiacae urbis, Odonis*
30 *quoque regis, quam profecto almi ac heroys*[30] *praesertim mei Germani, eiusdem se-*
dis olim egregii praesulis, effulgent miraculis, alias tamen quibuslibet inauditis. Qui
31 *autem supplet trinitatem tercius, horumce ignarus constat. Nam cleronomos*[31]*, tam-*
32 *etsi angustum*[32] *maneat situm, decentissime ornat, tum scolasticis ambientibus glo-*
sas suis in commentis obnixe complacet; allegoria vero aliquantisper cui eius indago
33 *libuerit, renitet. Cum per semet quoniam mutis*[33] *inhaeret verbis, propria manu lin-*
34 *guas*[34] *superieci. Pedes autem in omnibus opusculi versibus adeo delegerim, quo*
per rarissimos forte ignorantia potiusve oblivione liquerim clodos; qui tamen perier-
35 *gia*[35] *quaeso industriaque legentis debitae virtuti restituantur. Pentimimeris nempe*
seu cum cata triton trocheon eptimimeris rata[36] *similitudine*[37] *per omnia*[38] *currunt*
| *cesurae, quanquam bucolice ptomen perpauca. Communibus praeterea bannitae*[39] *mo-*
42 *dis cum dieresi*[40] *et aepisinaliffa*[41] *non dense*[42] *usus extiti. Igitur largiente divino*
munere, suggessit haecine mihi facultas. Quid plura? Catalecticus cunctus existit
43 *versus. Tum multa prorsus alia lectori seria*[43] *parebunt indita. Nec tamen putetur*
hoc ob aliud factum, nisi materiam vel a tua, dulcissime frater, prudentia haurien-
44 *dam, seu cuiuspiam*[44] *alterius diserti*[45]*, cum ad manus venerit, metrici. Dactilici*
|46 *quidem versiculi trimetri praepositi causam enucleant*[46] *sui, sed minime exauditi.*
Verum quod haud apud magistrum, saltem mereantur nancisci penes germanum.

Gaudia quot radii Febo, tibi sint et honores,
Cum fine in finem, clam quoque fine Deo.

EXPLICIT EPISTOLA.

VERSICULI AD MAGISTRUM DACTILICI.

O pedagoge sacer meritis
Aymoine piis radians
Digneque sidereo decore:
1 *Perrogitat matites*[1] *liniens*
Ore pedes digitosque tuos,
Cernuus Abbo tuus iugiter
Sume botros, tibi quos tua fert
2 *Vitis*[2] *adhuc virides; rubeant*
4 *Imbre tuo radiisque tuis.*
3 *Continuo seris atque fodis*[3]
Tu, celebrande, putas et eam.
Nuncque cupis, niteat pluviis
Alterius, iubare alterius?
Dulce cui tribuas rogo mel.
Nam tibi palmes et uva manet.
Floruit has mihi Parisius
Nobilis urbs, veneranda nimis,
Bella precans sua ferre tibi.
Agnita cuius ut orbe vago
Sepiat[4] *ethera palma volans,*
Doxaque regnet ubique micans,
Ore tuo gradiente super.

12) quomodo *gl.* 13) simel *corr.* semel. 14) exposita *gl.* 15) causas *gl.* 16) gramaticae *gl.* 17) prima vice legebam *gl.* 18) sc. causa inchoacionis *gl.* 19) sc. ideo *gl.* 20) nominer *gl.* 21) mollior *corr.* molior. 22) in isto opusculo *gl.* 23) figmentum *corr.* figmen-

ta. 24) silene *corr.* sileni. 25) poeta *gl.* 26) quidaem *corr.* quidem. 27) bilos *corr.* biblos. *Glossa:* libros. 28) tantum *gl.* 29) ornatos *gl.* 30) domini *gl.* 31) clericos *gl.* 32) strictum sit *gl.* 33) obscuris *gl.* 34) glosas *gl.* 35) solertia *gl.* 36) accepta *gl.* 37) exemplo *gl.* 38) aliorum metrorum *gl.* 39) sillabe *gl.* 40) dissisione *gl.* 41) coniunctione *gl.* 42) frequenter *gl.* 43) utilia *gl.* 44) scil. prudentia *gl.* 45) disserti *corr.* diserti. 46) aperiunt *gl.* 1) discipulus *gl.* 2) discipulus *gl.* 3) doces atque corrigis *gl.* 4) repleat *gl.*

INCIPIT LIBER PRIMUS BELLORUM PARISIACAE URBIS.

Dic alacris salvata Deo Lutecia summo,
Sic dudum vocitata, geris modo nomen ab urbe
Isia, Danaum latae media regionis,
Quae portu fulget cunctis venerabiliori;
Hanc Argiva sitis celebrat peravara gazarum,
Quod nothum species metaplasmi modo nomen
O collega tibi, Lutecia, pingit honeste
Nomine, Parisiusque novo taxaris ab orbe,
Isiae quasi paris merito pollet tibi consors;
Nam medio Sequanae recubans, culti quoque regni
Francigenum, temet statuis per celsa[1] canendo:
Sum polis, ut regina micans omnes super urbes!
Quae statione[2] nites cunctis[3] venerabiliori.
Quisque cupiscit opes Francorum, te veneratur,
Insula te gaudet, fluvius sua fert tibi giro
Brachia, complexo muros, mulcentia circum
Dextra tui pontes habitant tentoria limfae
Levaque claudentes[4]; horum hinc inde tutrices
Cis urbem speculare falas[5], citra[6] quoque flumen.
Dic igitur praepulchra polis, quod Danea[7] munus
Libavit tibimet soboles Plutonis amica,
Tempore quo praesul Domini et dulcissimus heros
Gozlinus temet pastorque benignus alebat.
Hec, inquit[8], *miror, narrare potest aliquisne?*
Nonne tuis idem vidisti oculis? Refer ergo!
Vidi[9] equidem, iussisque tuis parebo libenter.
  Haec tibi nempe litaverunt libamina saevi:
Septies aerias centum praeter iuniores
Quamplures numero naves numerante carentes,
Extat eas moris vulgo barcas resonare[10];
Quis adeo fartus Sequanae gurges fuit altus
Usque duas modicumque super leugas fugiendo,
Ut mirareris, fluvius cui se daret antro,
Nil parens; abies quoniam velaverat illum
Ac quercus ulmique simul, madidae sed et alni[11].
  Urbem quo tetigere quidem Titane[12] secundo,
Egregii Sigefredus adit pastoris ad aulam,
Solo rex verbo[13], sociis tamen imperitabat,
Vertice flexo ad pontificem sic inchoat ore:
O Gozline, tibi gregibusque tuis miserere,
Ne pereas, nostris faveas dictis, rogitamus;
Indulge siquidem, tantum transire quaeamus
Hanc urbem; tangemus eam numquam; sed honores

1) per sublimia *gl.*
2) de portu *gl.* 3) portibus *gl.*
4) scilicet pontes *gl.* 5) turres *gl.* 6) ultra *gl.* 7) i. e. Danorum, Nortmannorum.
8) scilicet civitas *gl.*
9) Vox poetae.
A. 885.
10) nominare *gl.*
11) ex istis enim arboribus erant naves compositae *gl.* 12) die *gl.* 13) nam carebat regno, ideo solo verbo erat rex *gl.*

Conservare tuos conemur, Odonis et omnes. A. 885.
Hic consul[14] venerabatur, rex atque futurus,
Urbis erat tutor, regni venturus et altor.
Haec contra Domini praesul fidissima iecit:
Urbs mandata fuit Karolo nobis basileo[15],
Imperio cuius regitur totus prope kosmus[16]
Post Dominum, regem dominatoremque potentum,
Excidium per eam regnum non quod paciatur,
Sed quod salvetur per eam sedeatque serenum.
Ut nobis, si[17] *forte tibi commissa fuissent*
Menia, quodque perȩgisses iustum tibi narras,
Quid fore sancires? Sigemfredus: *Caput*, infit,
Ensis honore meum, canibus demum quoque dignum.
Toxica, ni tamen his prȩcibus cȩdas, tibi tela
Nostra ministrabunt castella die veniente,
Decedente[18] *famis pestem, hoc peragentque quotannis.*
Haec ait, atque dehinc abiit, sociosque coegit.
Sic caput Aurorą rapuit perdente duellum.
Nempe ruunt omnes ratibus turri[19] properantes,
Quam feriunt fundis acriter complentque sagittis.
Urbs resonat, cives trepidant, pontesque vacillant;
Concurrunt omnes turrique iuvamen adaugent.
Hic comites Odo fraterque suus radiabant
Rotbertus, pariterque comes Ragenarius; illic
Pontificisque nepos Ebolus[20], fortissimus abba.
Hic modicum praesul iaculo palpatus[21] acuto,
Hic eius iuvenis miles simili[22] Fredericus
Est ictus gladio; miles periit, seniorque
Convaluit, sese medicante Dei medicina.
Hic vitae multis extrema dedere, sed acres
Pluribus infigunt plagas, tandemque recedunt,
Exanimes Danos secum multos referentes;
Iam occidui medium vergebat ad ultima Tile[23]
Climatis australis quoque Apollo secutus Olimpho[24].

Nil prorsus species turris renitens erat adhuc
Perfectae, fundamentis tantum bene structis
Ac modicum ductis sursum factisque fenestris
Gaudebat; belli sed eadem nocte peracti
Altius haec circumductis crevit tabulatis;
Lignea sescuplae siquidem superadditur arci.

Sol igitur Danique simul turrim resalutant;
Praelia devotis[25] iaciunt inmania valde;
Pila volant hinc inde, caditque per aera sanguis,
Conmiscentur eis fundae laceraeque balistae;
Nil terras interque polos aliud volitabat.
At turris nocturna gemit dardis terebrata —
Nox fuit eius enim genetrix, cecini quoque supra —
Urbs pavitat, cives strepitant, et classica[26] clamant
Absque mora tremulae cunctos succurrere turri.
Christicolae pugnant, belloque resistere curant.
Belligeros inter cunctos gemini radiabant
Plus aliis fortes, alter comes, alter et abba:
Alter Odo victor, bellis invictus ab ullis,
Confortando fatigatis vires revocabat,
Lustrabat iugiter speculam perimens inimicos;

14) i. e. comes.
15) i. e. rege.
16) i. e. mundus.
17) i. e. si tibi, ut iam nobis, moenia commissa fuissent, et peregisses quod nunc tibi gratum esse dicis (scil. tradidisses ea).
18) XX scil. *die*.
19) hodie Porta Parisiorum seu MagnumCastelletum. *BOUQ.*
20) Goslini ex sorore nepos. *BOUQ.*
21) est vulneratus *gl.*
22) scilicet cum *gl.*
23) i. e. Thule.
24) i. e. Olympo.
25) fidelibus *gl.* i. e. christianis.
26) cornua *gl.*

Qui vero cupiunt murum succidere musclis[27], A. 885.
Addit eis oleum ceramque picemque ministrans,
Mixta simul liquefacta foco ferventia valde,
Quae Danis cervice comas uruntque trahuntque.
Occiduunt autem quosdam, quosdamque suadent
Amnis adire vada. Hoc una nostri resonabant:
Ambusti Sequanae ad pelagos concurrite, vobis
Quo reparent alias reddendo iubas mage comptas!
Fortis Odo innumeros tutudit. Sed quis fuit alter?
Alter Ebolus huic socius fuit aequiperansque;
Septenos una potuit terebrare sagitta,
Quos ludens alios iussit praebere quoquinae[28].
Hisce[29] prior[30] mediusve fuit circumve nec ullus;
Fortiter ast alii spreta[31] nece belligerabant;
Verum stilla quid est simplex ad caumata mille?
P geminum[32] fidos[33] raro quamvis vegetabat[34],
Mque[35] truces posthac[36] chile[37] — seranta[38] chile[39] id extat[40] —
Hice recenter eunt vicibus turrim, iuge[41] foedi[42]
Ingeminant bellum; clamor fremitusque fit altus,
Ingentesque replent voces hinc inde ruentes
Aethera, saxa fremunt parmas quatientia pictas,
Scuta gemunt, galeae strident traiecta sagittis.
Huc[43] praeda redeunt equites, certamina stipant,
Incolumes adeunt speculam saturique ciborum,
Anteque durcones[44] multi repetunt morientes,
Quam lapides iaciant illamque[45] gravent lapidando.
Dulce quibus flamen[46] Danae[47] spirantibus aiunt,
Quaeque suo lacerans crines lacrimansque marito:
Unde venis? fornace[48] fugis? scio, nate diabli,
Hanc nullus poterit vestri superare triumphus?
Non tibi nunc cererem vel apros bacchumque litavi?
Tamque cito quare repedas ad tegmina stratus?
Haec iterum gestisne tibi poni? redeuntne
Elluo, sic alii? similem mereantur honorem!
Clibanus ob humile quantum[49] speculae[50] sinuatus[51]
Saeva per ora duit[52] quamvis ignobile nomen.
Ima dehinc ardent eius disscindere scisci[53]:
En inmane foramen hians, maius quoque dictu!
Apparent penitus proceres iam nomine citi,
Cristatosque[54] vident cunctos, quibus atque videntur,
Conspiciuntque viritim omnes non introeuntes.
Horror enim vetuit, quod non audacia sumpsit.
Orbita[55] mox a turre teres iaculatur in illos,
Bis ternis[56] arcens animas direxit Averno,
Perque pedes tracti numerum complent morientum.
Tum foribus posuere larem[57], Vulcania[58] cura;
Hinc multare viros rentes[59] et perdere turrim.
Fit rogus horribilis, fumusque teterrimus inde
Nubila militibus miscet, succedit et umbris
Scilicet arcs[60] piceis, hora veluti diuturna.
Nam tulit haec minime sufferre diu sibi notos,
Sed nostri Dominus miserescens vertere iussit
In sortem caecam populi nebulam generantis.
Fortius ille furens Mavors regnare sategit[61].
Signifer en geminus concurrit ab urbe benigna[62],
Lancea bina gerens speculam conscendit, amictum
Auribus inmodicis croceum formido Danorum;

27) ferris. musculus est quo muri perfodiuntur. hinc quasi murusculus dicitur. fit autem similis cuniculo *gl*

28) i. e. coquinae. 29) scil. duobus *gl.* 30) scil. in pugna *gl.* 31) spraeta *corr.* spreta. 32) P graecum si fuerit geminatum CC significat, quia simplex C. Tot enim christiani erant intro. *gl.* 33) fideles *gl.* 34) sustinebat. confortabat *gl.* 35) M similiter graecum XL significat, Chile mille. Tot enim erant Normanni id est XL milia. *gl.* 36) deinde *gl.* 37) I *gl.* i. e. mille. 38) XL *gl.* 39) I *gl.* 40) est *gl.* 41) continuum *gl.* 42) turpes *gl.* 43) ad hunc locum de *gl.* 44) naves *gl.* 45) speculam *gl.* 46) animam *gl.* 47) Danorum mulieres. cf. Taciti Germaniam capp. 7. 8. 48) turrim vocabant furnum *gl.* 49) quantitatem *gl.* 50) turris *gl.* 51) curvus pandis *gl.* 52) dedit *gl.* 53) i. e. sciri, scire. 54) galeatos *gl.*

55) rota *gl.*

56) *sic.*

57) ignem *gl.* 58) scilicet qui est *gl.* 59) sperantes *gl.*

60) *sic.*

61) studuit *gl.*

62) Parisio *gl.*

A. 886.

Tunc centena quium[63] pepulit cum sanguine vitam
Centeno catapulta[64] nimis de corpore pernix,
Hospiciumque comas[65] ducti lintresque revisunt.
Lemnius hic moritur claudus, magno superante
Neptuno, humectant latices incendia fusi.
Pestiferae gentis miles percussus acerbo.
Rotbertus felix iaculo spiravit ibidem,
Atque Deo pauci vulgo periere iuvante.
Erubuere tamen posthac veluti lupus audax
Nil rapiens praedae, repetitque quidem nemus altum,
Subtilemque nimis secum retulere fugellam.
Tercentum exanimos flentes Charone receptos
Nox comitans[66], turris studuit vulnus medicari.
Haec duo bella sui residens in limite[67] currûs
Ante November adest, gelidus supplere[68] Decembri,
Solibus[69] is caudam[70] ternis quam caederet[71] anni.
    Sole suos fulvo radios fundente sub ethre
Sorte[73] Dionisii lustrant[74] equidem recubantes
Macharii[75] Sequanae ripas, et castra beatum
Germanum circa teretem[76] componere vallis
Commixto lapidum cumulo glebisque laborant.
    Post montes et agros, saltus[77], camposque patentes
Ac villas equites[78] peragrant peditesque cruenti,
Infantes, pueros, iuvenes, canamque senectam,
Atque patres natosque necant, necnon genetrices:
Coniugis ante oculos caedem tribuere marito,
Coniugis ante oculos strages gustat mulierem,
Ante patrum faciem soboles necnon genitricum!
Efficitur servus liber, liber quoque servus,
Vernaque[79] fit dominus, contra dominus quoque verna.
Vinitor agricolaeque simul cum vitibus omnes
Ac tellure ferunt crudeles mortis habenas.
Francia iam dominisque dolet famulisque relicta,
Heroe[80] gaudebat nullo, lacrimisque rigatur.
Nulla domus stabilis vivo regitur dominante.
A tellus opulenta gazis nudatur opimis,
Sanguivomis, laceris, atris, ędacibus[81] aequo[82]
Vulneribus, praedis, necibus, flammis, laniatu,
Prosternunt, spoliant, perimunt, urunt, populantur
Dira cohors, funesta falanx, cetusque severus.
Posse favebat eis actutum, velle quod ipsum
Omnia se visum gestabant ante cruentum.
Valles[83] diffugiunt humiles, tumidi[84] prius Alpes,
Arma, simul diamant[85] lucos cum corde fugaci.
Nemo patet, fugiunt omnes, heu! nemo resistit.
Sic decus a regni pro posse tulere venusti,
Sic celebris specimen[86] cimbis portant regionis!
Terribiles inter acies tamen adstitit acta
Parisius ridens media inperterrita tale.
    Ergo bis octonis[87] faciunt mirabile[88] visu,
Monstra rotis ignara, modi[89] compacta triadi,
Roboris[90] ingentis, super argete[91] quodque[92] cubante
Domate sublimi cooperto. Nam capiebant
Claustra sinûs archana[93] uteri penetralia ventris[94]
Sexaginta viros, ut adest rumor, galeatos.
Unius obtinuere modum formae satis amplae
Completis autem geminis, ternum peragendo[95]

63) pro quorum *gl.* 64) sagitta *gl.* 65) scil. per *gl.* 66) sequens *gl.* 67) fine *gl.* 68) complere *gl.* 69) Diebus *gl.* 70) finem *gl.* 71) daret *gl.* 73) in parte *gl.* 74) scil. gentiles *gl.* 75) sancti *gl.* 76) S. Germain d'Auxerre, figura rotunda *BOUQ.* 77) silvas *gl.* 78) Normann. *gl.* 79) famulus *gl.* 80) Domino *gl.* 81) consumentibus *gl.* 82) equali . . . *gl.* 83) pauperes valde fugiunt *gl.* 84) superbi homines *gl.* 85) valde amant *gl.* 86) ornamentum *gl.* 87) carri XVI rotis. LX hominum capaces *gl.* 88) opus *gl.* 89) mensurę coniuncta trinitati *gl.* 90) quercus *gl.* 91) *i. e.* ariete. 92) unumquodque *gl.* 93) scil. illius arietis *gl.* 94) sc. arietis *gl.* 95) i. e. dum tertium peragerctur *gl.*

A. 885.

Mittitur arte[96] fala[97] vexare[98] falarica[99] binos
Artifices[1] nervis iaculata uno quoque plectro.
Sic nobis loetum[2] primi meruere paratum;
Mox monade[3] necata obiit saevissima dias[4].
Mille struunt etiam celsis tentoria rebus
Tergoribus collo demptis tergoque iuvencûm.
Bis binos tressisve[5] viros clipeare[6] valebant[7],
Quae[8] pluteos[9] calamus vocitat cratesve[10] latinus.
Nox nullam recipit requiem nullumque soporem;
Veloces acuunt, reparant, cuduntque sagittas,
Expediunt clipeos, veteresque novi efficiuntur.
Cumque senis Foebi fulgor iam scandit in almas
Quadrigas agilis, noctemque repellit opacam,
Atque suos oriens oculos demittit in urbem,
En proles Satane subito castris furibundae
Erumpunt, trepidis nimium telis oneratae;
Ad turrim properant, tenues ut apes sua regna
Distentis adeunt humeris casiaque thimoque
Arboreisque simul vel ameni floribus agri:
Haud secus infelix populus contendit ad arcem
Pressis fornicibus[11] humeris ferroque tremente.
Ensibus arva tegunt, Sequanam clipeis, et in urbem
Plumbea mille volant fusa densissime mala
Atque serunt pontes validis speculas catapultis.
Mars hinc inde furit surgens, regnatque superbus;
Totius ecclesiae cumvexa[12] boando metalla[13]
Flebilibus vacuas supplent clamoribus auras.
Arcs nutat, cives trepidant, ingensque tubarum
Vox resonat, cunctosque pavor cum turribus intrat.
Hic proceres multi fortesque viri renitebant;
Antistes Gozlinus erat primas super omnes,
Huic erat Ebolusque nepos Mavortius abba;
Hic Rothbertus, Oddo, Ragenarius, Utto, Erilangus;
Hi comites cuncti, sed nobilior fuit Odo,
Qui totidem Danos perimit, quot spicula[14] mittit.
Dimicat infelix populus pungnatque benignus.
Tres armavit atrox cuneos, quibus obtulit arci
Maiorem, picto[15] ponti[16] geminosque[17] parone[18],
Hanc[19] sat opinati superare, hunc[20] si potuissent.
Haec bellum patitur, multo maiora set ille;
Haec depicta gemit vario sub vulnere rubra,
Ille virûm luget vires obitusque fluentes.
Sanguine nulla via urbis adest intacta virorum,.
Prospiciens turrisque nichil sub se nisi picta
Scuta videt, tellus ab eis obtecta latebat.
Inde super cernens lapides conspexit acerbos,
Ac diras, ut apes dense, tranare cateias[21].
[Iuppiter aspiciens dardos prospexit acutos][22]
Inter sese aliud turrimque nichil metit aether.
Vox inmensa, metus maior, strepitusque fit altus.
Hi bellant, isti pungnant, resonantibus armis
Praelia Normanni exacuunt crudelia sane.
Nullus habet terrae totidem qui vivere natus[23]
Indutos gladiis pedites spectaret in unum,
Et tanta miraretur testudine picta.
Hac sibi confecere polum vitam nutrientem[24],
Quem nullum superare caput cupiebat eorum,

96) per artem *gl.* 97) turri *gl.* 98) allidere *gl.* 99) balista *gl.* 1) magistros *gl.* 2) i. e. lethum. 3) unitate percussionis *gl.* 4) dualitas Norm. *gl.* 5) tres *gl.* 6) conlegere *gl.* 7) tentoria *gl.* 8) tentoria *gl.* 9) plutei sunt grates coreo crudo intextę quae hosti obiciuntur *gl.* 10) coriatas *gl.*

11) arcubus *gl.*

12) curva *gl.* 13) campanae *BOUQ.*

14) sagittas *gl.*

15) cum picto *gl.* 16) scil. obtulit *gl.* 17) cuneos *gl.* 18) navigio *gl.* 19) turrim *gl.* 20) pontem *gl.*

21) dardos *gl.*

22) *versus postea expunctus.*

23) filius *gl.* Nullus terrae filius habet vivere (*i. e.* vivit) qui —
24) i. e. protegentem.

Ast infra capiunt tetre necis arma frequenter. A. 885.
Mille dabant pungnam pariter stantes in agone,
Mille simul, turrim quoniam contingere cuncti
Haud una poterant, turmis certare studebant.
Arcs speculans, nudis quoniam chelis [25] inimicus
Ingeminat populus certamen et ore patenti,
Erectas taxos [26] arcos convertit in uncos [27];
Unius hinc iaculum transmittitur os in apertum,
Quem subito conans alius clipeare [28] migrantem,
Nempe cibum gustat primus quem repserat [29] ore;
Adveniens autem numerum qui clauderet almum [30],
Hos nitens geminos auferre latenter, et ipse
Perculsus faretra, turri veniam quoque poscit.
Sub clipeo illos alii conduntque trahuntque,
Unde furore nimis pingues bellum renovarunt.
Scuta cient planctus, saxis ferientibus, ipsa,
Sanguineasque vomunt voces galeae subeuntes
Aethera, crudeli lorica mucrone foratur.
Respiciensque suas et quos fundaverat artus
Omnipotens fabricas modicum Danis superari,
Exhibuit nostris vires animosque valentes,
Inpertitus eis sensus equidem tremebundos.
Tum pereunt miseri, pluresque vehuntur ad altos
Ponentes animas torquentibus arma faselos [31].
Iam Titan celeres missos praemittere curat
Ocaeano, pompare thoros otium [32] quibus abdat.
Torvaque plebs quae iam cecini tentoria turri
Texta tulit silvis flenti, caesisque iuvencis,
Quis noctem quidam bello quidamque sopore
Praeteriere, quibus circumtrivere [33] meatus,
Pennivolas acies [34] vibrari [35] felle madentes,
Militibus noctu eximiam cęrnentibus [36] arcem.
    Mane quidem flagrante novant certamina plenis
Arma trucum terris fixa testudine giro.
Certabant plures alii fossata studere,
Quae circa resident illam [37], sulcosque replere;
Hinc glebas specubus frondesque dabant nemorosas,
Atque suo segetes etiam fetu viduatas,
Prata simul, virgulta quoque, et vites sine gemmis,
Hincque senes tauros pulchrosque boves vitulosque,
Postremumque necant elegos, heu! quos retinebant
Captivos, sulcisque cavis haec cuncta ferebant,
Idque die tota stantes agitant in agone.
    Hocce pius cernens praesul, clara lacrymando
Voce vocat domini Salvatorisque parentem:
Alma redemptoris genetrix mundique salutis,
Stella maris fulgens cunctis praeclarior astris,
Caede tuas praecibus clemens aures rogitantis;
Si tibi me libeat missas umquam caelebrare,
Impius atque ferox saevus crudelis et atrox,
Captivos perimens, laqueo necis inretiatur!
Arce repente volans telum deferre sategit
Antistes Gozlinus, huic [38] quod flendo precatur,
Qui vinctos vinctus mortis dimisit habenis,
Atque miser sociis tendit clipeumque pedemque.
Os solvit, virtute ruit, sulcosque replevit
Mensurans terram, spirans animam male natam,

25) brachiis *gl.*
26) inos *gl.* 27) id est arcos non tensos tetendit *gl.* 28) contegere *gl.* 29) traxerat *gl.*
30) trinitatem *gl.*
31) naves *gl.*
32) requiem *gl.*
33) composuerunt *gl.* 34) sagittas *gl.* 35) ad vibrandas *gl.* 36) custodientibus *gl.*
37) turrim *gl.*
38) Normanno *gl.*

Captivos iuxta tritos gladio nimis eius. A. 885.
Urbs in honore micat celsae sacrata Mariae,
Auxilio cuius fruimur vita modo tuti;
Hinc indicibiles illi, si forte valemus,
Reddamus grates, placidas reboemus et odas,
Vox excelsa tonet, laudesque sonet quia dignum:
Pulchra parens salve Domini, regina polorum,
Nostra nites altrix, orbis constas dominatrix;
Quae saevis manibus Danûm gladioque minace
Solvere Luteciae plebem dignata fuisti,
Luteciaeque satis poteras conferre salutem,
Quae lubrico Salvatorem cosmo genuisti.
Caelicoli caetus, virtutes ac dominatus,
Primatusque, potestatesque, thronique polorum,
O genetrix sobolis summi regis celebranda,
Te gaudent, recolunt, laudant, venerantur, adorant,
O felix uteri thalamo quae claudere mater,
Quem coeli nequeunt, tellus, vastum mare, quisti;
Atque tuum delecta patrem nobis peperisti.
Luna micans solem multo plus te renitentem
Fudisti terris, et eas quo plena manebas
Inradiando, genus nostri lapsum reparasti.
Ergo cui, regina poli, conponere quibo?
Sanctior es cunctis, sexu felicior omni.
Cultorum miserere tui iam nata potentis;
Gloria, laus et honor, radiansque decus tibi semper;
Sit benedicta Dei mater sceptris in Iesu. DIERESIS.
Foebus abit, noctisque redit caligo serenae,
Excubiisque nequam[39] turris saepitur opimis[40]. A. 886.
Aurora girante polos, girantur et arces;
Mortiferis siquidem telis quatientibus illas,
Arrietes conflant[41], unumque locant ab eoo
In turrim, contemplatur septentrio celsa
In portas alium; tenuit contra latus eius
Oc-que-cidens ternum. Magno cum pondere nostri
Tigna parant, quorum calibis dens summa peragrat,
Machina quo citius Danûm quisset terebrari;
Conficiunt longis aeque lignis geminatis
Mangana quae proprio vulgi libitu vocitantur,
Saxa quibus iaciunt ingentia, seo iaculando
Allidunt humiles scaenas[42] gentis truculentae.
Sepe quidem cerebrum cervice trahunt elegorum,
Vah! multosque terunt Danos, plures quoque peltas[43].
Immunis[44] clipeus fractu nullus fuit hictus[45],
Quem[46] talis tetigit, non ullus morte misellus[47].
Ast infelices foveas supplere falanges
Nequiquam tendunt, potuere replere nec ullam.
Nitebantur enim arietibus pessumdare turrim;
Quos quoniam nequaeunt aequis deducere campis,
Corripiunt ternas rabidi kimbas[48] satis altas
Frondivagis equidem silvis gravidare flagrantes,
Postremum Vulcanus eis inponitur ardens.
Flammivomas oriens dimittit eas pedetemptim,
Anguinisque[49] trahebantur ripas secus ipsae
Ad pontem, seu conspicuam conburere turrim.
Silva vomit flammas, arent latices pelagique,
Terra gemit, virides herbae moriuntur ab igni;

40) Normannorum *gl.* 40) copiosis *gl.*
41) movent *gl.*
42) lobias *gl.*
43) scuta *gl.*
44) inlesus *gl.*
45) percussio *gl.*
46) clipeum *gl.*
47) scil. fuit immunis *gl.*
48) naves *gl.*
49) funibus *gl.*

A. 886.

Lemnius atque potens Neptuno stat pede trito[50],
Regna poli furvus penetrat, nubesque peragrat.
Hinc tellus et ager, limfae caelique cremantur;
Urbs luget, speculaeque timent, et menia deflent;
Heu, quam magna oculis manant lacrimosa beatis
Flumina! Dant pulchri iuvenes, sed et alba senectus,
Merentes gemitus, matresque iubas laniando
Terga dabant siccae, crinesque per arva revolvunt —
Hae colafis nudata suis iam pectora tundunt,
At secuere genas aliae lacrimis madefactas!
Tum trepidant cives, cunctique vocant celebrandum
Germanum: *Miserere tuis, Germane, misellis!* —
Parisius praesul fuerat sanctissimus olim,
Inlustrabat eam cuius venerabile corpus —
Menia Germani nomen recinunt, et in omni
Exclamat miles specula primique virorum:
O famulis, Germane, tuis succurrere disce!
Littora seu liquidi laticis[51] pelagus ciaet[52] altum,
Sidereosque thronos quibus emicat, ut iubar almus
Verberat innumerus, echo comitante, boatus;
Germanum respondet et urbs vocitantibus ipsum.
Concurrunt matres pariter iuvenesque puellae
Ad Sancti tumulum, suffragia poscere grata.
Infelix et ob hoc populus subiit nimis alta
Gaudia, subsannans cives Dominique catervam.
Scuta dabant alapis reprobo risu saturatis,
Argutoque tument horum distenta boatu
Guttura, et, urbanis plangentibus, aëra magno
Implentur sonitu, clamore minus nihil amplo;
Vox auditur in excelsis, et luctus in aethris!
At Deus omnipotens omnis fabricae raeparator
Orbis, adest praecibus Sancti rogitatus, et ipse
O Germane, venis humili succurrere plebi
Auxilio, lapidumque salire struem super altam
Flammivomas puppes, pontem ne lederet ulla,
Ipse coegisti; pontem sustentat is agger.
Continuo Domini populus descendit ad ignes,
Quos mergens in aquas, naves cepit sibi victor;
Hincque Dei sumpsit felix gaudere caterva,
Unde prius duxit gemitus magnosque dolores.
Sic nostris geritur, bellumque diesque recedit,
Noxque falam gurdis[53] mandat custodibus ipsam.
Sole suas nondum claras subeunte quadrigas,
Sub luce reveunt crates sua ad oppida furtim,
Arrietes, carcamusas vulgo resonatos,
Dimisere duos; pallos vetuit removere;
Quos nostri capiunt gaudenter depeculantes.
Rexque Danos retulit Sigenfredus super omnes,
Quem turris metuit proprios sibi vellere ocellos[54].
Sicque, iuvante Deo, durus Mavors requievit.
Ianuarii[55] suprema dies statuit triduana,
Haec finire sequens studuit certamina mensis.
Tercia lux huius fuerat belli, recolendae
Sancta genetricis tunc purificatio Christi,
Quae nostre tribuit plebi gaudere triumpho.

EPISINALIFFA.

Praeterea conscendit equos avibus otiores

50) contrito *gl.*
51) i. e. Sequanae. 52) vocat *gl.*
53) ineptis, stultis *gl.*
54) portae *gl.*
55) Ianuari *pronuntiandum, ex glossa marginali.*

A. 886.

Infortuna cohors, repetens partes orientis,
Francia quas nondum populatas tristis alebat.
Cuncta prius dimisa[56] necans, magalia[57] poscit
Quae Rotberto aderant Faretrato agnomine claro;
Cuius erat miles tantum obsequio modo solus,
Una domus retinebat eos. Miles seniori:
Normannos contemplor, ait, *cursim venientes!*
Rotbertusque suum cupiens admittere[58] scutum,
Nil vidit, quoniam populus suus abstulit illud,
Quem Danicos iussit cuneos idem speculari.
Ense forum nudo petiit tamen obvius illis,
E quibus occidit geminos, et tertius ipse
Incubuit morti, nullo sibi subveniente.
Unde nepos eius nimium tristans Adalaelmus
Consulis[59] intererat populo, cui talia dixit:
Eia viri fortes, clipeos sumatis et arma,
Ulciscique meum raptim properemus avunclum!
Haec inquit, villam petiit, congressus acerbis
Ilicet hos vicitque trucidavitque nefandos;
Normanno villam victor moriente replevit.
Nil reliqui, prohibente fuga, retulere paroni[60].
Haec eadem Rotbertus erat nitens operari.
Post aequor[61] residens almi niveam[62] secus aulam
Scandere Germani temptant crebrius vocitati,
Eius qua speciem constat lucere sepulchri.
Hic iacuit suimet iugiter venerabile corpus,
Nobiliusque monasterium cunctis fuit illud,
Nustria quae refovere sinu discebat in amplo.
Hinc propriis fuerit famulis gestatus in urbem.
Ipse[63] Danos, quicumque dabant vestigia prato,
Militibus speculam cernentibus[64] urbis in eius
Rure sitam, fugiente mora tradit capiendos.
Ecclesiam cuius[65] penetrans lacerare fenestras
Ictibus arboreis unus vitreas lanionum,
Continuo amenti rabie confunditur atrox
Curribus Eumenidum piceis artatus[66] ab almo[67],
Morsque sequens miserum perdit, pietate remota,
Hisque fatigatus causis inferna petivit.
Mi Germane sacer, cura ne spiritus olim
Illa meus subeat, cuius miracula canto.
Haec et quo supplere queam, faveas precor, alme;
Summa patris summi, natique, rogato[68], columba[69]
Ore meo sedeat, mentem repleat, pie domne,
Actibus atque sacris virtutum floribus ornet,
Expulsis sestrice[70] sacra[71] vitiis procul atris.
Torriculi scandens alius sublime cacumen,
Mutat iter per quod subiit, gressus quoque volvit
Ardua praecelsi nimium per culmina templi;
Ossa cui fraegere sacri fastigia tecti,
Germani meritis urgentibus. Hoc super urbis
Pergama[72] stans venturus[73] Odo rex prodidit omni
Stipanti semet plebi, digito manifestans.
Ipse Danum semet retulit vidisse cadentem.
Tercius adveniens oculos direxit in amplum
Mausoleum Sancti, nolens quos liquit ibidem.
Quod subiens quartus, superis est demptus ab auris,
Obticuitque sub occidua mox sorte sopitus.

56) dimisa codex. 57) casas gl.
58) recipere gl.
59) comitis gl.
60) navigio gl.
61) pratum gl 62) pulchram gl.
63) Sanctus gl.
64) custodientibus gl.
65) Sancti gl.
66) coniunctus gl. 67) sancto Germano gl.
68) postula gl. 69) spiritus sanctus gl.
70) *vox obscura; videtur esse femininum (propter sacra [columba]) vocis hic tertiam divinitatis partem, i. e. Spiritum sanctum, exprimentis.* 71) columba gl. 72) menia gl 73) futurus rex gl.

Fortunate tui quintus, Germane, parentis A. 886
Accelerat reserare thorum; primo sed adempto
Percutit hinc saxo proprium pectus, patientem
A cathedra cogens animam decedere pestis,
Quae nolens baratri tetigit caenacula tetri.
Inlustrem sobolis sanctae servat genitorem
Dextera, leva sacram prolis retinet genetricem;
Est Eleutherius pater, est Eusebia mater.
Pro dolor! en medius cecidit pons nocte silenti,
Obsitus alluviis tumida bachantibus[74] ira.
Nam sparsim Sequana circumfudit sua regna,
Exuviisque[75] suis obtexerat aequora campûm.
Australis gestabat eum[76] vertex, sed et arcem
Quae tellure manet Sancti fundata boati[77].
Urbis inherebant[78] dextris, alter[79] sed et altri[80].
Mane quidem surgente Dani surgunt simul acres,
Atque rates subeunt, armis onerant clipeisque,
Transque natant Sequanam, turrim cinguntque misellam.
Multa dabant illi densis certamina telis.
Urbs tremuit, lituique[81] boant, lacrimisque rigantur
Moenia, rusque gemit totum, pelagusque remugit.
Aera circumeunt lapides et spicula mixtim;
Exclamant nostri, clamantque Dani simul omnes;
Terra tremit, nostri lugent, laetantur et illi.
Dumque volunt, cives nequeunt succurrere turri
Atque viris bello deferre iuvamen anhelis,
Quos valide numero bellantes sub duodeno
Rumfea vel formido Danûm non terruit umquam.
Difficile est dictu bellum, set nomina[82] subsunt:
Ermemfredus, Eriveus, Erilandus, Odaucer,
Ervic, Arnoldus, Solius, Gozbertus, Uvido,
Ardradus, pariterque Eimardus, Gozsuinusque.
Seque neci plures[83] sociarunt ex inimicis.
Hi[84] quoniam nequeunt animis curvarier atris,
Aestibus accingunt carpentum arentibus arcis
Ante fores gurdi[85] miserandae gramine plenum;
Fulmineisque velut Foebo sub rura procellis
Nox vacua celi specie[86] confunditur alta,
Fas[87] nulli arridente suum contemnere doma[88] —
Haud secus occuluit fumus speculam catapultis
Inmersis aliquantisper fervore[89] tonante.
Quisque[90] rogi proprios flatus ne clade perirent
Accipitres loris permisit abire solutis;
Quem[91] dum iam cupiunt omnes extinguere, desunt
Vasa quibus possent latices haurire fluentes.
Namque Danum formidabant ausum fore nullum
Aequora iam Confessoris contingere gressu,
Pansa prius propter meritis miracula Sancti.
Haud[92] modicam retinent solum nisi quippe lagenam,
Quae claram iaciendo focos Sequanam super altos,
Servantum fugit digitis dilapsa sub illos[93];
Vulcano periit claudo Neptunus inermis.
Larque[94] super turrim saliit, contrivit et omnem.
Robora congeminant gemitus oppressa sub igni,
Plus bello dominante rogo. Dimittitur illa
Militibus, pontis subeunt extrema relicta.
Prelia constituunt[95] illic nova sevaque saevis,

74) discurrentibus *gl.*
75) aquis.
76) pontem *gl.*
77) *ita distincte codex; fortasse i. q.* invocati Sancti. *Pith. legendum conticit* beati.
78) pons et turris *gl.*
79) pons *gl.*
80) turri. *gl.*
81) cornua *gl.*
82) bellantium *gl.*
83) quia XXX occiderunt *gl.*
84) XII. *gl.*
85) stulti Normanni *gl.*
86) pulchritudine *gl.*
87) licito *gl.*
88) domum.
89) ignis *gl.*
90) ex XII. *gl.*
91) rogum *gl.*
92) scil. ideo *gl.*
93) focos *gl.*
94) ignis *gl.*
95) XII. *gl.*

Donec ad alta caput flexit Phoebus vada ponti. A. 886.
Pila dabat rupesque simul celeresque cateias
Plebs inimica Deo, pransura Plutonis in urna[96];
Sed quia conflictus talis[97] superare nequibat[98],
Militibus clamare: *Fidem* cepit, sed inanem,
Ad nostram properare, viri, nolite timere!
Pro dolor! alloquiis sese credunt male finctis,
Sperantes praecio redimi potuisse sub amplo;
Non alias vere caperentur luce sub illa,
Heu, nudi gladium subeunt gentis truculentae,
Et caelo mittunt animas livore[99] fluente;
Martyrii palmam sumunt caramque coronam.
Mox reliquis[1] ut visus adest[2] gentilibus Erveus,
Rex, quoniam facie splendens formaque venustus[3],
Creditur, atque sui donis grassante[4] tuetur;
Protenus[6] intuitu fuso cernendo[6] sodales
Dilectos plecti[7], tamquam leo sanguine viso
Ipse furit, conansque manus vitare tenentum,
Undique vi voluit semet ceu nexus, ut arma
Sumeret, ulcisci[8] proprios socialeque vulnus;
Obtentuque carens ipso, sic insuperata
Limphantes[9] potuit qua voce tonavit in aures:
Cedite me tensa cervice, pecunia prorsus
Nulla meam tractet vitam, morientibus istis!
Vivere quid sinitis? Frustratur vestra cupido!
Quae lux haud eius, micuit sed crastina flatu.
Quae voces, quae lingua, quod os, aedicere possunt
Bella tot his prato egregii commissa relati[10]?
Quotque necaverunt Normannos hic? quot et urbi
Duxerunt secum vivos? Iam nullus eorum
Tunc audebat agrum Sancti conscendere latum.
Quorum, prae terrore, virum certamina promo,
Corpora crudeles Sequanae tradunt sine vita,
Laus eorum[11] iugiter nomenque per ora virorum,
Insignesque simul mortes et bella volabunt,
Sol radiis donec noctis pompare tenebras[12],
Luna diem, stellae pariter conponere discant.
Prosternuntque dehinc speculam de morte dolentem
Custodum. Cecidit telo quatiente Danorum
Signifer; hic artus misit flatumque Charoni.
Nemo meis super hoc dictis insurgere bello
Decertet; siquidem nemo nil verius ullus
Expediet, quoniam propriis obtutibus hausi;
Sic etiam nobis retulit, qui interfuit ipse
Atque natando truces gladios evadere quivit.
Tum Sequanam saliunt, Ligerumque petunt patriamque.
Has inter geminas peragrant praedam capientes,
Quam regio ipsa meo pandet iussu dominante.
Interea sperans Ebolus, fortissimus abba,
Gentiles quod in hanc issent cuncti, prope solus
Arce ruit[13], dardumque ferens castella petivit
Illorum, hastamque vibrans proiecit in ipsa;
Non sonipes retulit nobis hunc, nec tulit illuc.
Confestim socium nixus munimine, saeva
Castra petit, murosque ferit; quo Lemnius adsit
Ipse iubet; pugnant nostri, constantius illi;
Argutus[14] nimium fremitus iam fumat ab illis,

96) olla *gl.* 97) duodecim qui erant in turre *gl.* 98) scil. XII. *gl.* 99) sanguine *gl.*
1) i. e. paribus *gl.* 2) a *gl.* 3) scil. erat *gl.* 4) praedone *gl.* 5) longe *gl.* 6) dum cerneret *gl.* 7) decollari *gl.* 8) ad ulciscendum *gl.* 9) dementes *gl.* 10) ab his *gl.* Germani *glossa saeculi XVI.* 11) i. e. quorum. 12) discat *gl.* 13) saltu cecidit *gl.* 14) sonorus *gl.*

A. 886.

Exiliuntque foras, vulgusque fugant sine tactu,
Extiterant plures quoniam nobis; tamen illis
Obvius hic Ebolus, sociique simul, stetit heros.
Haud illum fuerant audentes tangere ferro;
Quingentis etiamsi tunc subnixus adesset
Qualis et ipse fuit, castris sese daret ultro,
Ast animas propria de sede repelleret omnes;
At quia militibus caruit, sic ludere cessat.
    Nustria, nobilior cunctos[15] regionibus orbis,
Quae vaste fueras procerum genetrix dominantum,
Ne pigeat capta turri producere, quaeso,
Quot vel quas hausere[16] Dani palmas tibi, necnon
Ubera quot pecorum mulsere tuum peragrando
Distentum variis tractum gazis tamen olim[17].

VOX NVSTRIAE.

Mi soboles[18], aliquis censere potest? Etiamsi
Affuerint cunctae volucres, erumpere voces
Tot nequeunt, hominum quot equum pecudumque boumque
Sublegere[19] mihi natos natasque suûmque;
Flumina balatu agnorum, mea graminae laeta
Prata sonant[20] denso mugitu tempe iuvencûm,
Cervorumque nemus rauco clamore remugit,
Grunnitusque mei silvas scindebat aprorum.
Haec mihi subduxere truces, si noscis et audis!
    Haec oculis equidem petii, sistens super urbis
Moenia, nec visu claudebantur neque ritmo[21];
At quoniam cingi nequeunt pratis nec ab agris,
Efficitur bostar Germani antistitis aula,
Completur tauris, suculis[22], simisque capellis.
Longa trahunt illic suspiria tumque dehiscunt[23],
Corpora flant dulces ventos[24] cruciante dolore.
Adveniunt stabulatores[25], ea ferre quoquinae
Nitentes, cum iam maneant epulae innumeratis
Vermibus, ecclesia quorum fetore repleta;
Exportant[26], Sequanae referunt[27], non nempe quoquinae,
Ecclesiamque piant bovibus, nec caeditur ultra.

VOX NUSTRIAE.

    Legisti praedas, etiam cognosce trophea!
Restitit[28] oppida quaeque capi supraema voluntas;
Obfuit at, Domino tribuente, infirma potestas[29].
Carnoteno[30] innumeros conflictus applicuerunt
Allofili, verum liquere cadavera mille
Hic quingenta simul, rubeo populante duello.
Una dies istum voluit sic ludere ludum,
His ducibus, Godefredo, nec non et Odone;
Belligeri fuerant Uddonis consulis ambo.
Idem Odo praeterea opposuit se saepius illis,
Et vicit iugiter victor. Heu, liquerat illum
Dextra manus bello quondam, cuius loca cinxit
Ferrea, pene vigore nichil infirmior ipsa!
Nec satius quicquam sortiti apud hi Cinomannos,
Haud equidem reliquae cesserunt suavius urbes.
Iam quia Apollo[31] rogat, calamus requiem mereatur.

15) *ita codex.*
16) traxerunt *gl.*
17) fuit plenum diuitiis *gl.*
18) Nustrigena enim fuit hic metricus *gl.*
19) furati sunt *gl.*
20) sonabant *gl.*
21) numero *gl.*
22) vitulis *gl.*
23) ora aperiunt *gl.*
24) spiritus *gl.*
25) Norman̄ *gl.*
26) extra ecclesiam *gl.*
27) illa animalia.
28) superfuit *gl.*
29) *hic versus deest in editis.*
30) Chartres.
31) sol. *gl.*

TERMINATUR PRIMUS.

ORDITUR SECUNDUS BELLORUM PARISIACAEPOLIS CODICELLUS.

Surgito Musa celer, lampas accendit eoa[32] A. 886.
Climata, luciferam propera praevertere plantam.
Saxonia vir Ainricus fortisque potensque
Venit in auxilium Gozlini, presulis urbis,
At tribuit victus illi loetumque cruentis
Heu paucis, auxit vitam nostris, tulit amplam
His predam. Sub nocte igitur quadam penetravit
Castra Danûm, multos et equos illic sibi cepit.
Agmen Ainrico cedente nimis lanionum,
Efficitur celsus nimium clamor fremitusque;
Deserit unde quies nostros, et menia[33] vallant.
Inmodicas voces flavere Dani morientes,
Inmenso resonant cives clangore, paventes
Ut solitum paterentur ab his ex more laborem.
Sic et Ainricus postremum castra reliquit,
Culpa tamen, fugiente mora, defertur ad arcem.
Pila ministrabant acidas[34] referendo salutes.
Ianua militibus reseratur, comminus acre
Urgetur bellum, clipei labuntur et enses.
Vita meos adamat dextros oditque sinistros,
Infestos adamat mors, vita gubernat amicos.
Inde sopor repetit cives miserosque fugella.
Rege Sigemfedo[35] simul ast Odone loquente,
Protenus[36] a specula currentes agmine multo,
Ducere forte truces secum conantur Odonem;
Qui primum feriendo, falae fossata volatu
Transsiliit propero, clipeum gestansque cateiam[37].
More suo functus bello versus stetit heros;
Exiliere viri domino suffragia dantes,
Nobilibusque stupent eius super artibus omnes.
Conspiciens Sigemfredus nostros in agone
Esse feros, inquit sociis: *Hanc linquite sedem,*
Hic non stare diu nostrum manet[38], *hinc sed abire!*
Ergo suas ut Ainricus secessit ad aulas,
Germani teretis contemnunt litora sancti,
Aequivocique legunt, cuius factis bene vescor,
Circumeunt castris aequor[39], seo et undique vallo
Clauditur à dominusque meus, quasi carcere latro,
Ipse nichil peccans; murus circumdedit eius
Ecclesiam nostro celsam cogente reatu.
Denique rex dictus denas capiens argenti
Sex libras nitidi nobis causa redeundi,
Normannis sese cunctis comitantibus, optat
Mel dulcis fluvii limfis conferre marinis,
Qualiter osque freti caudam Sequanae rapit albam
Equoreumque caput pennis quatitur Sequaninis
Ostentare[40]; sed his[41] autem nolentibus, infit:
Eia Dani, muros urbis lustrate potentes;
Pergama circumquaque viri vestite valentes,
Et scapulas arcu validisque honerate sagittis!
Quisque ferat lapides, sed et undique tela ministret!
Hoc etiam bellum conabor et ipse videre!
Quo sermone quiescenti, surgunt simul omnes,
In-que-sulas penetrant, urbis sedes quibus[42] extat,
Menia circumeunt trucibus gladiis honerati[43].
Degressique[44] foras nostri circumdare turres,
Occidunt reges geminos pluresque aliorum,

32) orientalia *gl.*
33) urbis *gl.*
34) acres *gl.*
35) *ita codex.*
36) procul *gl.*
37) dardum *gl.*
38) est *gl.*
39) pratum *gl.*
40) optat *gl.*
41) paganis *gl.*
42) scil. insulis *gl.*
43) honorati *corr.* onerati *codex.*
44) Digressique *corr.* Degressique *cod.*

A. 886.

Fallacesque fugam diamant[45] verique triumphum.
Amnis in auxilium nobis Sequanae fuit altus,
Quos[46] sorbens penitus mersit, transmisit Averno.
Sigemfredus ovans, ridens morientibus inquit:
Nunc vallate viri pinnas, urbem capitote,
Mensurate metris aedes, quas hic habitetis!
Inde suis: *Abeamus*, ait, *tempus venit ecce,*
Quo gratum fuerit nobis istinc abiisse!
Mox hilaris Sequanam liquit pro munere sumpto.
Sic alii facerent, eadem[47] si tunc meruissent.
    Quis sentire potest, patula quod subditur aure?
Terra gemat, pontusque, polum, latus quoque mundus:
Gozlinus, Domini praesul, mitissimus heros,
Astra petit Domino migrans, rutilans velut ipsa[48],
Nostra manens turris, clipeus, nec non bis-acuta
Rumphea[49], fortis et arcus erat, fortisque sagitta!
Heu! cunctis oculos fontes terebrant lacrimarum,
Atque pavore dolor contritis viscera scindit.
Tempestate sub hac Hugo princeps obit abba,
Evrardo Senones viduantur praesule docto;
Gaudia tunc hostes adipiscuntur sua laeti.
    Qui[50] vigiles madidae per opaca silentia noctis
Germanum nitida clarum vidisse figura
Se perhibent, moetasque[51] sui lustrasse locelli,
Lumine gestantem rutilanti sepe laternam,
Quo sancti redolent artus forsan tumulati.
    Instabant eius festae sollemnia lucis;
Obiurgantur et hi castellanis, quia sacra
Non celebrant, alto inde ruunt cum mente cachinno
Mergitibus[52] plaustrum per rura movent gravidatum,
Cuspide terga boum verso nimium stimulantes.
Protinus his propriae claudis sine crimine causae
Connectunt alios, pluresque dehinc aliosque;
Certabant elegi[53] scapulis cornuque iuvenci,
Iamque lavant proprias rubeo de sanguine costas,
Nonque valent axem terris disiungere fixum,
Attonitique stupent domni miracula nostri.
Solvuntur tauri, stimulusque ferox requievit.
Lux segetis recidiva rotas spoliis vacuavit,
Atque suis clodum revocavit motibus axem.
    Effugiens horum[54] quidam iussus iugulari,
Templa subintroiit Sancti, tenuit quoque bustum[55].
Pellitur inde miser profuga pietate necandus;
Vae miseris! multant elegum, multantur et ipsi;
Quod munus dederant socio, simili pietate
Germani meritis nactum[56] cuncti meruerunt,
Caelitus afflicti nimium pro talibus ausis.
Unde sacerdotes statuere, locum venerantes,
Qui missas cursusque[57] sacros illis celebrassent.
Tunc omnes[58] cuiquam prohibent hinc tollere quicquam;
Quod violans unus, proprio deferre cubili
Ecclesiae tegmen studuit; sub quo manifeste
Effigies[59] eius repetita fuit puerilem,
Scilicet eventu nulli similante minuta,
Nota quibus fuerat pridem, nec noscitur ullo
Oppido, miror ubi venae nervique laterent,
Ossaque fugerunt pariter fugiente medulla,

45) valde amant gl.
46) aliquos gl.
47) munera gl
48) astra gl
49) gladius gl
50) hostes gl.
51) fines gl
52) garbis gl
53) miseri gl.
54) Normannorum gl.
55) sepulchrum gl.
56) consecutum gl.
57) horas canonicas gl.
58) scil. saevi gl.
59) effigies eius repetita fuit (i. e. repetivit, imitata est) puerilem (scil. effigiem), scilicet minuta (imminuta) eventu unico.

A. 886.

Viscera speluncae tenuis foveam petiere.
Maior habebatur magnis — mirabile factum —
Is qui nuncque minor pueris moriens patet esse,
Vitaque[60] cum gemitu fugit indignata sub umbras!
 Visus adest cuidam Domini sanctissimus idem.
Pectore carpenti requiem per nubila noctis
Marcelli sanctis precibus necnon Clodoaldi
Accipiens liquidam manibus benedicere limpham,
Unde rigans urbem, graditur per menia circum;
Huicque viro proprium promsit nomen, sed et urbi
Spem spondens, faciem liquit se conspicientem.
 Nobilis hac et in urbe fuit vir carne liquescens,
Deficiens etiam flatu metuebat obire,
Castellumque capi Normannis tempore in ipso.
Attulit huic cives somnus se linquere velle,
Urbs armis quoniam cunctis deserta manebat;
Clericus inde venustatis mirae astitit illi
Ore loquens placido, rutilans vultuque sereno:
Quid metuis? surgens tremulos depone timores,
Oblitaque fuga quamplures cerne paratos
Ad bellum! Surgens alacer, muros videt omnes
Vallatos cuneis iuvenum galeis oneratum.
Voxque tonat: *Tutoribus his defenditur haec urbs;*
Ast ego sum Germanus, ait, *huius quoque praesul.*
Confortare, nihil formidabis, quoniam nunc
Faucibus haud sceleratorum grassabitur haec urbs!
Affatur Sanctus, redamatque virum caro flatus;
Affatur felix, fugitque virum mala pestis;
Alloquitur Sanctus, lecto surrexit egrotus;
Almis faminibus sospes procedit egrotus,
Explicuit visu noctis quod noverat ipse.
 Luce dehinc quadam, dum gestabatur et almi
Militibus propriis corpus per moenia circum,
Urbanis septum sectantibus omnipotentem
Perrogitando Deum votis sub voce canora,
Caeditur allofilo[61] de portatoribus unus
Nomine Gozbertus calclo[62], percussor in umbras
Tartareas fugit moriens, icto[63] patiente
Nil super hoc lapidis iactu, Sancto auxiliante.
Interea caedis validae corrupta procellis
Urbs patitur gladium exterius, loeti quoque pestis
Eheu nobilium plebes penitus[64] laniabat;
Interius nec erat nobis tellus, obeuntum
Que praebere sepulturam membris potuisset
Comminus[65]; ulla dies nec erat, quae non generasset
Urbanos[66] interque suburbanos truculentos
Bella, nec ulla abiit prope quae non interfectos
Pestiferos secum duxisset ad antra gehennae.
 Rex igitur venturus[67] Odo transmittitur inde
Francorum Karolo suprafato basileo,
Quatinus auxilio caeleri succurreret urbi.
Post nullus procerum remanet nisi Marcius abba[68],
Sepe supra cuius memoratio scripta relucet.
Ipse aequites ex more Danûm vestire coegit
Sex solos, redeunte die quadam, super arva
Transque volant illi[69] Sequanam camposque peragrant.
Ex variis plenos armis sevoque sopore

60) illius *gl.*
61) a pagano *gl*
62) lapide *gl.*
63) percusso monacho *gl.*
64) intrinsecus *gl.*
65) prope id est cum manibus *gl.* 66) cives *gl.*
67) futurus *gl.*
68) Ebolus.
69) sex *gl.*

Normannosque necant totidem fuerant quot et ipsi. A. 886.
Nascitur hinc strepitus castris; horum resonante
Voce, truces carpunt clipeos nostrique carinam.
Nostra Dionisii tondebant littora sancti
Pecora[70], quae duxere[71] sibi crebro speculata;
Verum illis Ebolus iugiter fuit obvius abba,
Qui quorum comitem quadam stravit vice telo;
Unde Dani linquunt ripam, referuntque cadaver.
Mox Ebolus senos equites dimisit ab arce,
Quattuor hi ternosque necant certamine diro.
Nocte quidem cives crebrius pecorum sub opaca
Custodes adeunt, quosdamque fugant, aliosque
Attribuunt iugulis, hoc egeruntque frequenter;
Indicioque tulere[72] Danos urbi sine flatu
Atque simul vivos, ut sic credi potuissent.
In-que-sulam penetrant solito quadam vice ritu,
Moenia qua resident urbis saevi trecenti;
Protinus ense quium[73] bino stravere[74] novenos,
Vulnera deposuere[75] quibus triginta, nec extat
Posse datum quarti lumen spectare diei.
Congressi nostrûm gemini, qui morte fruentes
Egregia sanctos vexere pedes super astra;
Nam senior Segebertus erat, iunior Segevertus.
Forte deinde tribus cuneis cinctus galearum
Armipotens montis super Odo cacumina Martis[76]
Enituit, cuius clipeos novus inradiavit
Sol, croceo Oceani thalamo vastipede spreto;
Hunc prius elios[77] adamans quam rura salutat,
Quem visu capiunt cives, et amore sub alto.
Ast hostes prohibere fores turris cupientes,
Transsiliunt Sequanam, vallantes littora circum.
Reddidit Odo tamen castellanis equitando
Se, medios inter sevos, Ebolo reserante
Huic portas[78], cunctique stupent hoc nobile factum.
Hinc eius socios retro statim redeuntes
Ferreus insequitur hostis, post terga meando;
Plus geminis etiam leugis interfuit illis
Dictus Adalelmus superis pridem comes; idem:
Eia, suis inquit, *satius pergamus in illos,*
Quam nos hic illi inveniant! Adalaelmus hoc inquit;
Pestiferi petiere fugam, nostrique tropheum.
Scuta tonant, dardique volant, et corpora Danûm
Consulis arva tegunt, gladio regnante Adalelmi.
Non dimisit eos, donec repedare coegit
Ad fluvium, posthac et ovans victorque reversus.
En et Ainricus, superis[79] crebro vocitatus,
Obsidione volens illos vallare, necatur.
Inque suos, nitens Sequanam transire, Danorum
Rex Sinric, geminis ratibus spretis, penetravit
Cum sociis ter nam quinquagenis, patiturque
Naufragium medio fluvii, fundum petiturus,
Quo fixit, comitesque simul, tentoria morti.
Hic sua castra prius Sequanae contingere fundum
Quo surgens oritur, dixit, quam linquere regnum
Francorum, fecit Domino tribuente quod inquit.
Denique cum medius Titane[80] incenditur orbis,
Cumque sitit tellus pecorique libet magis umbra,

70) Peccora corr. Pecora cod
71) Normanni gl
72) cives gl.
73) quorum gl.
73) scilicet duo ex nostris gl.
75) commendaverunt gl.
76) Mont-Martre.
77) ἥλιος
78) turris gl.
79) in superis gl.
80) a titane gl.

A. 886.

Sibilat et gratus silvas zephyrus per amenas,
Pergama loetiferis stipantur ab hostibus urbis,
Quae[81] passim patiebatur certamen, et unum
Bellabant muri, speculae, pontes quoque cuncti,
Pugnabat pelagus, contra tellus magis ampla.
Classica[82] valde tonant, mensis[83] discedere cives;
Eus, clamant litui[84], *convivia temnite cuncti!*
Urbs terrore, simul cives, invaditur omnis;
Nullus in urbe locus fuerat, qui bella lateret.
Pila falas[85], laceraeque tegunt nimium catapultae
Arva, velut pluviae, plumbi nec non onerosi
Poma dabant peltis gemitus et grandia saxa;
Haec nobis illi tribuebant praemia semper.
At contra lapides rapidos pariterque balistas
Direxere feris nostri, celeresque sagittas.
His aer seritur hinc inde volantibus amplum;
Non inter caelos aliud tranabat et arva.
Mars magis atque magis regnat tumidusque superbit:
Virgo Dei Genovefa caput defertur ad urbis,
Quo statim meritis eius nostri superarunt;
Inde fugaverunt etiam pinnis procul illos.
Robore[86] qui multus fuerat sed corpore parvus,
Gesserit hoc miles quinis comitatus ab armis[87],
Gerboldus, nusquam cuius petiit catapultae
Sanguinei rostrum siccam[88] sine fluminis unda.
Partibus ex aliis[89] longe surgunt acriora
Praelia, plangores clipeique cient galeaeque
Sstridores[90]; nostri bellant, sed fortius illi.
Defecere fatigati bello quoque dextri.
Pro dolor! alta nimis flentes lamenta trahebant.
Cana senecta gemit multum florensque iuventa;
Plorabant monachi, lacrimatur clericus omnis,
Aera voce tonant, luctus sed et ethra facessit[91].
Hi tristes animos urbem metuendo revelant
Hoste capi; caelo laeti torquere cachinnos,
Moenia vocisonos rentes lucrare, severi.
Femineusque iubas sexus lugens lacerando,
Verrebat terras proprio de crine soluto.
Eheu! nuda suis quatiebant pectora pugnis,
Un-que-gulis facies secuerunt tristia ac[92] ora.
Voce rogant lacrimosa omnes: *Germane beate,*
Auxiliare tuis, alioquin nunc moriemur!
O pie nunc succurre citus, succurre, perimus!
Germanum reboat tellus necnon fluviusque,
Littora, et omne nemus pariter circum resonabat:
O Germane sacer, nobis miserere, rogamus!
Templorum campana[93] boant merentia, clamant,
Vocibus his et humus tremuit, flumenque remugit;
Urbs extrema verens instantis carpere lucis
Omina, lamentis lacrimans spargebat[94] amaris.
Omnibus, en Germanus adest, recolendus in Orbe,
Corpore subsidioque simul, nil vota moratus,
Quo maiora tenebantur certamina Martis,
Signiferosque Danûm lucrari morte[95] coegit,
Atque dehinc alios perplures, protenus[96] urbe
Ponte simul pellens illos; quem maxima turris
Ante suos domnum speculans congaudet ocellos.

81) scil. urbs *gl.*
82) cornua *gl.*
83) scil. a *gl.*
84) cornua *gl.*
85) turres *gl.*
86) vi *gl.*
87) armatis *gl.*
88) terram *gl.*
89) scil. urbs *gl.*
90) *ita cod.*
91) replet *gl.*
92) ac, *alio atramento el. cod*
93) signa *gl.*
94) replebat *gl.*
95) scil. a *gl.*
96) longe ab urbe *gl.*

Unde fatigati vires revocant sibi fortes, A. 886.
Atque resistere decertant bellando protervis,
Qui[97] turrim repetunt, pontem vel menia linquunt.
Mille simul speculae stabant, omnes quia pugnae
Multo non una poterant numero prohibente.
Dilabuntur humi vario traiecta mucrone
Viscera, quo[98] pluvie celo ratibusque feruntur[99].
    Iam capiente iubar migrans sub marmora Tetis
Oceano, foribus turris submittitur[1] altus
Valde focus; flammae praecelsa cacumina turris
Cingebant, armis pugnant ignique sinistri.
Linquitur arcs dextris, valvasque iubent aperire,
Optantes prorsus praeciosam scandere mortem
Plus, quam fallacum fidei committere semet.
Nemo stetit supra speculam, solus nisi sepe
Iam Sancti famulus[2] dicti, lignum Crucis almae
In flammas retinens, oculis haec vidit et inquit;
Densus enim fumus nimium velaverat illam.
Tum portis igitur reseratis, aridus ense
Portu ni madido moritur Vulcanus inermis,
Subtilemque fugam petiere cadavera torvi
Multa reportantes secum, Mavorsque quievit.
Haec virtute Crucis sanctae victoria nostris
Caeditur[3], et meritis Germani antistitis almi,
Quem reveunt ad bassilicam Stephani quoque testis[4],
Gaudentes populi praecelsa tę reboantes
Voce: *Deum tę laudamus, dominumque fatemur*!
Urbis erat praesul clarus, tutamen et urbis
Mesticiam alterutrim nactae sic letitiamque.
    Funditus his animo versus[5] tamquam mare choro[6],
Cernere, Francigenis inquit, *proparate*[*] *sub urbem*
Sexcentis statum nostris suggestibus[7] *aptum.*
Talia me coram fures[8]*?* Iussis opus addunt[9].
Dum tamen hos[10] trames revehit primatis ad aulam,
Sectantur, glomerant cuneos posterga[11] nefandi[12],
Committunt[13], superant[14], cedunt, fugiunt[15], moriuntur.
Templa fugax coetus[16] penetrat confinia muris
Victorum, gemini quandam — mirabile narro —
Ecclesiam inrumpunt, farsam de morte[17] relinquunt;
Post et ęquos saltu repetunt[18] paribusque coherent.
Sic ternis Sequanam Martisque cacumina stratis
Sexcenti copulant ex milibus, hinc remeantque;
Namque triumphantes fratrum promsit geminorum
Fama fuisse Teoderici procerum ast Aledramni.
    En princeps de quo canitur, circumdatus armis
Omnigenis, caelum veluti splendoribus astreis,
Induperator adest Karolus, comitatus opimo
Diversi populo labii, tentoria figens
Sub Martis pedibus montis, speculamque secundum.
    Redditur ecclesiaeque diu pastor viduatae
Nobilis egregiusque sacrae pompatus honore
Totius Anschericus virtutis germine clarus;
Annuiturque feris licitum Senones adeundi, A. 887.
Septies argenti libris causa redeundi
Martis mense datis centum sua ad impia regna.
Tunc glaciabantur[19] torpentis saecla Novembris;
Sic Karolus rediit, moriturus fine propinquo.

97) protervi *gl.*
98) sicut *gl.* 99) scil. Normanni *gl.*
1) a gentilibus *gl.*
2) scil. ipse poeta.
3) Caeditur *corr* Ceditur *cod.*
4) martyris *gl.*
5) scil. Karolus *gl.* 6) vento *gl.*
*) *sic.*
7) sedibus *gl.*
8) servi scil. ausi sunt agere *gl.* 9) scil. Francigeni *gl.* 10) DC Francos *gl.* 11) eorum *gl.* 12) pagani *gl.* 13) scil. Normanni praelium *gl.* 14) scil. Franci *gl.* 15) scil. Normanni *gl.* 16) pagan. *gl.* 17) pagan. *gl.* 18) scil. illi duo *gl.*
19) gelascebant *gl.*

Nomina, tunc ensem quorum perpessa fuisti, A. 886.
Nec vocitare[20] prius, pigra o Burgundia bello,
Nustria praecluibus[21] thalamum nisi comeret altis[22]
Iam tibi consilio facilis, verum modo iam scis[23].
Inde revertentes prato sua castra reponunt A. 887.
Iam dicto, templum Sancti velut ante colentes.
Quattuor hic dominusque mei Germanus in usum
Contractos nimium membris priscum revocavit,
Motibus atque suis admoverat organa[24] fibris,
Subducto genibus dudum pedibusque parato[25]
Iure suo; extinctisque fenestris unius orbi
Restituit radios solis spectare micantes.
Beisino huc adiens inter saevos comitatu
Laesa nihil quodam, meritis sed tuta Beati
Femina, post quaedam meruit lumen quoque caeca.
Cuius[26] ad accubitat puteus[27] vestigia, cuius
Qui potabit aquas, extemplo[28], febre laborans,
Auxilio Sancti fidens capiet medicinam.
His[29] panem cupiens quaedam componere, iussit
Vi sibi scotta[30] Danûm deferri — namque sacerdos
Templa tuens, puteum vendebat egris praecio amplo —
Depositus[31] flammae panis, mox ipse figuram
Sanguinis accepit rubeam; post[32] altera[33] forte
Scitur vi conans[34] latices, hausisse cruorem.
Quis tanti peragrare potest miracula sancti?
Ora mihi si mille aderant, totidem quoque linguae
Vocibus explentes aer caelumque boatu,
Gesta mei narrare patris numerumve nequissem.
Hic Germanus, hic est, qui passus adhuc renitere
Haud mundo, cunctis nimiumque stupenda peręgit,
Fundere signa prius didicit genetricis in alvo,
Anteque virtutem celsam quam cernere lucem.
Talia quis, lector, sanctorum gesserit umquam?
Caedo[35], sacer forsan, sodes[36], babtista Iohannes;
Ergo meus similis Germanus huic habeatur.
Iste cadaveribus ternis vitam revocavit,
Restituens lapsis proprias sedes animabus.
Urbs age Parisius sub quis defensa fuisti
Principibus? *Me quis poterat defendere, primas* VOX URBIS.
Hic nisi Germanus, virtus et amor meus omnis?
Post regem regum sanctamque eius genetricem
Rex meus ipse fuit, pastorque, comes quoque fortis;
Hic ensis bisacutus adest meus, hic catapulta,
Is clipeusque, patens murus, velox sed et arcus.
His[37] quia sat silvae[38] resonant, filomela quiescat.
Plectra revolvamus vocis post terga stuporum[39].
Foedere quo fragili fuerant infecta, loquamur,
Agmina Normannûm Francis e finibus antra
Ad sua nolentum descendere, sed Sequanina
Immo fluenta cupiscentum, tua rursus adire,
Quae argentum sibimet retinendo novalia monstrent,
O Burgundia non[40]; simulata cupido latebat;
Quod sequitur cordi affuerat, sed hoc tamen ori.
Concipiunt igitur Thetis nitendo quadrigas
Munere clam[41] gratum pontes transcendere iusto.
Ilicet Anscherici defertur episcopi ad escas;
Ast Ebali[42] ferclis[43] inerant Titane secante

20) pro vocitabas *gl.* 21) nobilibus *gl.* 22) nutritis filiabus *gl.* 23) scil. nomina Norm. *gl.*

24) nervos *gl.*

25) reparato *gl.*

26) sancti *gl.* 27) exstat etiamnum puteus iste *BOUQ.* 28) mox *gl.* 29) aquis *gl.* 30) *legendumne* scorta? *i. q.* scortum; *certe* scotta quaedam Danorum *hic* mulierem quandam Danam *significat.* 31) commendatus *gl.* 32) denique *gl.* 33) dana *gl.* 34) haurire *gl.*

35) dic *gl.* 36) si audes *gl*

37) scil. de *gl.* 38) populi *gl.* 39) miraculorum *gl.*

40) scil. cupiebant *gl.*

41) sine *gl.*

42) *sic.* 43) mensis *gl.*

Lucifluam cernente poli gnomone [44] figuram A. 887.
Multiplici remo contundere pocula [45] limfae.
Scandere gentiles undas conclamat eoas
Parisius; surgit securus uterque ciborum,
Arma ciunt, ripasque legunt, pinnasque [46] facessunt.
Hic Ebalus raptat cordam vibratque sagittam;
Quam nauclerus in ascellam per navis iatum
Praevius accepit, modicum terebroque foratum.
Sic auriga necis casus pelagique faselus
Quin [47] patitur; restant igitur [48] caeduntque sub arcem
Acephali [49]; quoniam Christum perdunt, caput ipsum [50].
At [51] vero veniam [52] deposcunt, obsidibusque
Iusiuranda parant, aliud non tangere litus
Ni Sequanae, gressumque referre cito, velut ante;
Nam nobis dederant tranquillum Matrona flumen
Quidquid alit, solito securum quod [53] vocitamus.
Hoc [54] nostris violare Danos ingens erat horror,
Unde forum foedus pariter commune fiebat,
Una domus, panis, potus, sedes, via, lectus,
Commixtum sibimet populum mirantur utrumque,
Quod pactum Senones primum statuere migrando
Hactenus et servaverunt, quoad usque secundo
Menibus invitis superos latices adipisci
Fas [55] meruere dato [56]; barcas per flumina raptant.
Eheu, catholicos secum [57] per littora vitae
Bisdenos siquidem aut necibus lorisve plicarunt.
Mox adhibent propriis vitam sine mandere castris
Vallatam geminis [58] mortem sine tegmine [59] prunas [60],
Quae [61] nostri praecibus sperarunt tuta tenere.
Securum frangunt, Senones tempnunt, Matronamque
Aequoreo curru sulcant. Mandatur et urbi.
Guttura millenis crepitant, planctu quoque, bombis [62];
Pax communis [63] abit, foedus pessumdatur omne.
Continuo cuncti torvos [64] disquirere cives
Urbe, foro, currunt, aliqui si forte paterent.
Euax [65], inveniunt quingen, plagisque trucidant.
His micuit praestans Ebolus Mavortius abba,
Ni cupidus [66] nimium, lascivus, et omnibus aptus;
Nam pulchre nituit studiis quae gramma ministrat.
Foederis antistes causa permisit abire
Anschericus tentos, potius concidere debens.
Inde feri Meldis feriunt, urbem quoque vallant.
  Interea Karolus, regno vita quoque nudus, A. 888.
Viscera Opis [67] divae conplectitur abdita tristis,
Laetus Odo regis nomen regni quoque numen [68],
Francorum populo gratante faventeque multo
Ilicet, atque manus [69] sceptrum, diademaque vertex [70].
Francia laetatur, quamvis is Nustricus esset,
Nam nullum similem sibimet genitum reperire [71].
Nec quia dux illi Burgundia defuit, eius
Nustria ad insignis nati concurrit honorem.
Sic uno ternum congaudet ovamine regnum.
Praeterea astutos petiit praeceps Aquitanos;
Mox sibi subiectis, Francorum regna revisit,
Moenia Meldis adhuc Danis stipantibus urbis,
Cui praesul fuerat residens in ea Segemundus;
Praesulis Anscherici Tetbertus, belliger heros,

44) horologio *gl.* 45) alveos *gl.* 46) muros replent *gl* 47) certe *gl.* 48) Norman. *gl.* 49) cur dicuntur acefali? *gl.* 50) scil. perdunt *gl.* 51) deinde *gl.* 52) pacem *gl.* 53) scil. tranquillum *gl.* 54) scil. securum *gl.* 55) licitum *gl.* 56) scil. licito subeundi *gl.* 57) scil. qui erant fines *gl.* 58) i. e. lignis et cineribus *gl.* 59) scil. duorum *gl.* 60) carbo si fuerit munitus flamma et cinere semper vivit . alioquin moritur *gl.* 61) scil. castra *gl.* 62) sonis *gl.* 63) quae fuit inter christianos et Normannos *gl.* 64) crudeles *gl.* 65) interiectio laetantis *gl.* 66) scil. esset *gl* 67) deę terrę *gl.* 68) scil. conplectitur *gl.* 69) Odonis *gl.* 70) scil. complectitur *gl.* 71) pro reperiebat *gl.*

Germanus, consul[72]. Minime Delius neque Febe[73] A. 888.
Apportabat ei spatium[74], iuge sed sibi bellum
Undique constat, eisque tamen per multa[75] resistit.
Perdidit innumeros, quotiens[76] ex agmine saevo
Exiliens, citra muros pessumdare tetros.
Flamina quot tulerat telis, orare[77] nequibo.
Pro dolor! armipotens inter mortalia defit
Arma ruens, nunquam sibi principe[78] subveniente,
Exitiumque polis[79] posthac cum praesule capto
Passa luit[80]; regi hinc felix micat omen Odoni! HYRONIA.
  Denique Luteciae revolant ad culmina tutae. A. 889.
Convocat huc omnes proprios per regna morantes,
En, sine iam numero numerum praestans Odo nectit.
Francigeni approperant alta cum fronte superbi;
Calliditate venis acieque, Aquitania, linguae,
Consilioque fugae Burgun- adiere -diones.
Sessio fit non longa satis frustrata triumpho.
  Nescio quis socios lusit Danosque cecidit
Non paucos, modico quamvis, ut fama[81], popello,
Quo[82] ventus veniens, Ademarus nomine dictus.
  Sclademarusque dehinc binos[83] iugulis dedit, isque
Deditus est idem primus; primum duit[84] umbris
Luteciae torvum, postquam primo patuere.
Principium gladii tenuit finemque recepit,
Hoc[85] super infidos, illum[86] corpus super eius.
Rotberti fuerat pugnax comitis Sclademarus.
Dispulerat[87] galeas terror propriumque sub urbem
Lunatas stadiis libitum peltas trecentis.
  Praeterea quadringentis a mille remotis
Acefalos prostravit humi peditum comitatus
Agmine tercentum pastor, certamine acerbo
Nobilis Anschericus, pollens ex Virginis ore;
Sic alacres spolium revehunt ad moenia multum
Urbani, praestante Deo qui regnat ab alto.
  Expediamus abhinc dignos Odone triumphos.
Falconem vocitant equitum quo milia vicit
Dena novemque dehinc Montem[88] peditumque profana.
Hoc illi vicibus peperit natale tropheum
Lux praecursoris Domini catecasta[89] Iohannis.
Quippe latus utrimque viris comptus clipeatis
Mille, legebat iter, quando tyronis ab ore
Venantis canibus lepores nemorosa per arva,
Panditur adventare aequites per millia sevos.
Id[90] scutumque simul recipit, colloque pependit;
Armaque cum sociis stringit, penetrans inopina
Praelia. Solamen celeste petit, rapit atque
Viscera, deponunt alii clipeos, animasque;
Terga parant reliqui regalibus in quibus armis
Ex pueris libuit ternis requiescere Odonis.
Tunc dixit[91] propriis: *Istos fortasse secuntur*
Ast alii, idcirco pariter statum glomerate;
Si fuerit verbum super hoc, ne differat ullus!
Adiecit: *Subeam tumulum*[92] *specularier ipse;*
Si vos perculerit clangor, nullum mora vincat!
Cornu suum poscens, scopulum scandens, videt ecce
Armisonos lento pedites incedere gressu;
Tunc tuba cuius ab ore boans, mox omnia late

72) scil. erat *gl.*
73) i. e. Phoebe.
74) requiem *gl.*
75) i. e. multum *gl.*
76) sepius *gl.*
77) loqui *gl.*
78) rege *gl.*
79) urbs *gl.*
80) sustinuit *gl.*
81) scil. fuit *gl.*
82) sicut *gl.*
83) Normannos *gl.*
84) dedit *gl.*
85) scil. principium gladii *gl.*
86) finem *gl.*
87) disperserat *gl.*
88) Montfaucon inter Mosam et Axonam oppidum *BOUQ.*
89) una . singularis *gl.*
90) scil. nuncium *gl.*
91) scil. Odo *gl.*
92) montem *gl.*

Excitat, anfractusque per astra per arva volabant,
Omnibus atque modis solido [93] fractoque ciebat.
Omne nemus responsa dabat voci [94] famulando,
It tuba cum celeri bombo per cuncta elementa.
Nil mirum, quoniam regale caput tonat, inquam.
Ergo sui infrenant currus [95], saltu quoque scandunt,
Allofilûm in medium migrant, unusque [96] securis
Vibratu pepulit conum [97] de vertice regis,
In humeros lapsum; Domini verum quia christum [98]
Tundere praesumpsit, ventum [99] de pectore iecit
Hospite continuo iaculator principis ense.
Pugna adolet, ponunt animas cum sanguine gurdi [1];
Infames traxere fugam, primasque tropheum
Milia tot [2] Foebo stravit spectante sub uno,
Perpete tum gladio, donec a finibus illos
Francorum sequitur [3], prohibet [4]. Verum nihil illud
Ad suimet [5] requiem iuvit, quia mox Aquitanos A. 892.
Linquere se, numenque sui postponere, novit.
  Appetit ergo furens illos, vastans populansque
Arva modo [6] vulgus [7]; quamvis concludere nisus [8]
Urbes adversus, minimum tamen aucta [9] facultas.
Forte sed insurrexit eis, spreto aetheris arce
Sole sub undivaga posito testudine ponti,
Consul Ademarus, regi copulatus eidem
Progenie, cuius memini [10]. Proserpina dudum
Huic cessit, cuneos dum profligavit Odonis;
Umbra fugat stellas, Ademarus ab agmine [11] vitas;
Dormit Odo, consanguineus [12] sua proterit arma.
Astra micant, primas [13] vigilat, sed et avolat ipsa
Regia mox consanguinitas [14] de sanguine laeta [15].
Talia cur siquidem recinam cum gesserit olim?
Nam libuit regi dare propugnacula fratri
Rotberto Pictavis, Ademaro tamen haud sic [16].
Nempe sibi cępit [17], plus se quia diligit illo [18].
  Inde Limovicas adiens [19] Arvernicaque arva,
Praevalidas Wilelmi acies secum [20] videt hostis,
Ni congressuras fluvius medio prohiberet.
Perdidit ergo suos illic Wilelmus honores,
Ugoni regnante [21] datos, qui Bituricensis
Princeps extiterat consul; quare fuit actum
Hos inter geminos comites immane duellum.
Mille super centum defleverat inclitus archos
Claromontinsis Wilelmus Ugone negatos [22];
Iste [23] minus [24], numero secum [25] maiore remotum [26].
Hic Ugo dum tandem capitur mucrone Wilelmi,
Supplicat, ut pietas eius succurreret illi.
Olli tam sero per verba [27] measse respondit,
Ocius et dicto trans pectora lancea transit.
Ugonis intererant cuneis Rotgarius atque
Valde viri Stefanus fortes, perplura Wilelmi
Loeta suis [28] dantes, alter comes Ugoniusque
Ipse nepos [29], alter miles Stefanus nimis audax.
Proh dolor! Ugo necem flesti, Wilelme tropheum [30].
  Nuncius interea regalem concutit aurem, A. 893.
Gallia quod mentita sibi sit, portat in ore,
Gnati pressa iugo Karoli collum [31] Lodovici,
Qui vocitatus ut [32] celo prenomine Balbus.

93) sc. modo *gl.* 94) regis *gl.* 95) equos *gl.* 96) Normannus *gl.* 97) helmum *gl.* 98) unctum *gl.* 99) animam *gl.* 1) inepti *gl.* 2) decem et VIIII. *gl.* 3) persequitur *gl.* 4) eicit *gl.* 5) Odonis *gl.* 6) solummodo *gl.* 7) vastabat *gl.* 8) esset *gl.* 9) est ei *gl.* 10) scil. Ademari *gl.* 11) Odonis *gl.* 12) Ademarus *gl.* 13) rex *gl.* 14) Ademarus *gl.* 15) fertilis *gl.* 16) libuit *gl.* 17) scil. Pictavos *gl.* 18) Rotbertus *corr.* Rotberto *gl.* 19) rex *gl.* 20) cum rege *gl.* 21) rege *gl.* 22) *i. e.* necatos. 23) Ugo *gl.* 24) scil. deflevit *gl.* 25) i. e. a millenario *gl.* 26) scil. illud minus. Hoc dicit quod Wilelmus in illo praelio mille et centum perdidit, et Ugo centum cum se ipso *gl.* 27) i. e. tarde locutum eum esse *gl.* 28) propriis *gl.* 29) Rotgarius *gl.* 30) scil. cępisti *gl.* 31) per c. *gl.* 32) ad *gl.*

Inde movens[33], callem, Germanica quis sibi regna A. 893.
Naviter acciperet, temere disquirere vadit.
Clarus Odo castella petit, vincitque duelles[34],
Hincce[35] fugat Karolum facie[36] cunctosque sequaces, A. 894.
Delius ut pellit tenebras, ut Lucina athomos;
Admittit[37] humiles dudum cervice superbos.
Sermo quis effari poterit, quotiens fuga celsi A. 895.
Arnulfi induperatoris genitum tulit ense
Odonis Cendebaldum post terga tonante?
Subsidium Karoli, virtus, spes, hic in[38] Odonem;
Cuius ad obtutus audacia non tamen umquam
Applicuit; verum nihil id requiei fuit illi[39].
En iterum misero gemitu loquor affore sevos A. 896.
Allofilos[40]. Terram vastant, populosque trucidant,
Circumeunt[41] urbes pedibus, regnantis[42] et aedes,
Ruricolas prendunt, nexant, et trans mare mittunt.
Rex audit, nec curat, Odo; per verba respondit.
O quam responsi facinus non ore dedisti
Tale tuo. Demon certe proprium tibi favit;
Non tua mens procurat oves Christo tibi missas?
Longius ille tuum forsan nec curet honorem.
Haec ubi fata[43] receperunt probitate neglecti[44],
Exultant hilares, barcas agitantque per omnes
Gallia quis amnes fruitur, terram pelagusque
In ditione tenent, totum tutore ferente!
Francia cur latitas vires, narra, peto, priscas,
Te maiora triumphasti quibus atque iugasti
Regna tibi? Propter vitium triplexque piaclum[45].
Quippe supercilium[46], Veneris quoque feda venustas[47],
Ac vestis preciosae elatio te tibi tollunt!
Afrodite adeo[48], saltem[49] quo[50] arcere parentes
Haud valeas lecto, monachas Domino neque sacras;
Vel quid naturam, siquidem tibi sat mùlieres,
Despicis, occurrant? Agitamus fasque[51] nefasque[52].
Aurea sublimem mordet tibi fibula vestem;
Efficis et calidam tyria[53] carnem preciosa.
Non praeter clamidem auratam cupis indusiari[54]
Tegmine, decusata[55] tuos gemmis nisi zona
Nulla fovet lumbos, aurique pedes nisi virgae;
Non habitus humilis, non te valet abdere vestis.
Haec facis; haec aliae faciunt gentes ita nullae;
Haec tria ni linquas, vires regnumque paternum[56]
Omne scelus super[57] his[58] Christi, cuius quoque vates,
Nasci testantur bibli: fuge, Francia, ab istis!
Psallere non tedet[59]; defit[60] tamen actus Odonis,
Nobilis is quanquam mulcet superas adhuc auras.
Flagito, quo positor[61] possim per amena polorum
Hoste[62] canas, lector, gratarier[63] atria victo.

33) Odo *gl.*
34) rebelles *gl.*
35) dehinc *gl.*
36) praesentia. non gladio *gl.*
37) Odo *gl.*
38) contra *gl.*
39) Odoni *gl.*
40) paganos *gl.*
41) circummeant *corr.* circūmeunt *cod.*
42) Odonis *gl.*
43) dicta *gl.* 44) despecti *gl.*
45) scil. lates *gl.*
46) superbia *gl.*
47) turpis pulchritudo *gl.*
48) in tantum *gl.* 49) vel *gl.*
50) ut *gl.*
51) monendi *gl*
52) agendi *gl.*
53) purpura *gl.*
54) indui *gl.*
55) decorata *gl.*
56) scil. linques *gl.* 57) de *gl.*
58) scil. III viciis *gl.*
59) scil. me *gl*
60) deficit *gl.*
61) poeta *gl.*
62) diabolo *gl*
63) laetari *gl.*

EXPLICIT SECUNDUS PARISIACE URBIS BELLORUM PRESULISQUE GERMANI MIRACULORUM LIBELLUS.

INGREDITUR TERTIUS CLERICORUM SCILICET DECUS
utilitas
TYRUNCULORUMQUE EFFECTUS.

tabellas
Clerice, dipticas lateri ne dempseris umquam;
princeps ludi
Corcula labentis fugias ludi fore, ne te
princeps unius loci
obscenus baccaulus i. diabolus erebi
Laetetur foedus sandapila neque toparcha;
pugna sacer principatus s. sit tibi festa tartari
Machia sit tibi, quo ierarchia, necque cloaca
pecunia convivium lucida·
Non enteca nec alogia, verum absida tecum
vigor animi vel corporis industria
Commaneat, mentes acrimonia non quia mordet.
praeliator venter
Agoniteta tuus fiat ambasilla, tui mens
celestem colorem
Ne uranium praeter cromam legat; is quia multis
medicinam
Esse deus solet; anodiam sectare gemellam.
calumniator vehemens robustus
Sistere sincophanta verere, boba tamen adsis.
scriptura vasa pastoralia vestis poetalis
Gripphia[1] te tangat, carchesia, togaque crebro.
litterarum compositio
Grammaton sinteca frequens sistat tibi longe,
caligo oculorum massa
Absistat vero glauconia, criminis offa.
auri lamina purpura inclinativa humilis
Brathea blatta dehinc, enclitica, prosapiaque
Militię Christi per te nullatenus absint.
laicorum
tapete undique villose populorum lectus in itinere
Amphytappa laon extat, badanola necnon;
ornamentum decorum valde amant vestem putam vel gumfan claram potionem per linteum
Effipiam diamant, stragulam pariterque propomam.
lenocinatio fugat paleam
Agagula cęlebs aginat pecudes nec ablundam.
C. vestis palatina
Effipia et stragula praetexta est aulica cura.
ornamentum muliebre
Utitur anabola mulier, set abutitur ipsa.
aqua cum variis cocta condimentis pultis
Convenit invalidis apozima nec ne placenta.
nobilis rhetor vel poeta sis
Cleronome Codrus maneas unaque disertus;
saccus testiculorum equos servator uxoris
Cum fisco teneas yppos; uxorius haud sis.
dementis os aureum habens
Nomine limphatici careas, crisostomus ut sis.
minister secretorum adesto breves sermones
Aposicrarus ades, aforismos os tibi servet.
rex sis sobrius cancellarius scriptor
Basileus constes, abstemius, antigraphusque,

1) Griphia *corr.* Gripphia.

mundi descriptor explorator
Cosmographus, solumque tui catasscopus esto.
secularis mundanus
Gimnus ab inlicitis, ne sisque biotticus actor.
panem leviter fermentatum frequentes horarum inspector praecor magister
Acrizimum celebres, oroscopus esque didasclus.
birrum undique villosum inberbis
Inque thoro amphyballum habeas, effebus et absit.
qui ob turpitudinem amatur
Canterus sit habunde tibi, sed amasius absit.
fumosus iracundus circumlocutiuus
Cerritus caveas fore, perifrasticus atque.
tabula pulbria divinus sermo
Abbachus manui, niteatque teologus ori.
feretrum feliciter propter fossę
Baccaulum fauste videas te ferre cloacę;
distortus luscus
Prodigus, obliquus, monotalmus, subdolus, haud sis.
infernum s. vites laudem victoriae
Ludibrium vites, baratrum, sectare tropheum
loca spectaculi ubi pugnant gladiatores vulnera oculorum
Amphyteatra procul tibi stent, egilopia necnon;
Nam scrupulum generant ΨΙΧΗ, vexantque pupillas.
aurum
Scandito analogium, crisis nitet ore docentis;
currum duarum rotarum coronam sellam plectibilem
Declina birotum, bravium capito ac cliotedrum.
vas pice oblinitum medietatem sperae, horologium loca exilii
Culleum [2] habe, diametra scias, ergastula nesci.
dimidium versum II. versus scribes
Apponas emistichium, cum disticha sculpes.
vasi vinario urinam
Enoforo liba, lotium laxare suesce.
domus qua pauperes colliguntur odia
Dilige tu xenodochium [3], zelotipiaque odi.
vas quo fertur acetum mensuras
Hinc acitabula doma tuum seu congia stringat.
locus vacuus viridiaria s. sunt pomis
Pomerium [4] curti, pomaria congrua malis.
stercus humanum
Fulgeat ecclesiis ostrum, longe sit oletum.
corbes venti virgas, viridiaria
Praedia quala tibi statuant, agitent flabra flogra.
longe serpentis proprium bibe morittium
Eminus ut gorgon fugiat, pota diamoron.
lutum totum via
Sperne platon olon, sinposia, quatinus odon
medius sons
Te lustret; temeson vigeas, si non potes insons.
penus redoleat pecunia de lucis
Lar tibi, quo nectar fraglet, lucarque nec absit.
mercennarii elluo luxuriosus dissipator vocari
Gallonis memor esto tui, ambro timeto cieri.
custos mulorum luscus provisor equorum
Mulio strabo tuus neque sit, neque agason inermis.
domus infirma sanguisuga assidua
Abbaso [5] quo fuerit, sit hirudo frequens comitata.
disiungat intervallum agiliter
Disparet ac validos intercapedo citatim,

2) secundum legem Romanam saccus parricidalis est, quo ponuntur parricida, gallus, serpens.

3) xenodoxium *corr.* xenodochium.

4) Beda pometa dicit ubi poma oriuntur, pomaria quo servantur.

5) Abbaso *corr.* Abaso.

femina virilis animi intrat lectum
Si qua virago tuum penetret, reminiscere, doma.
consilium sermo mantile
Bule tegat Christi mentem tibi, gausape mensam.
mandatum torques aurea cum gemmis
Entole te comat, regesque baben proceresque.
mandatum.
Abdomen minime superet corpus mage teche.
celestis novus novus in fide
Uranei neotericus, atque neofitus haud sis
Dogmatis ac fidei, iugiter sed priscus ab olim.
utinam
Quattuor immo tuum hec ut item comitentur in aevum:
sacer princeps laus iterata et duplex
Teche Dei, ieron, archonque, palinodianque.
Circumcisus cardian id est pulsum cordis patiens
Ancisus vivas, quin cardiacus moriare.
nigras lavandariam
Ceruleas vestes si gestas, posce colimbum.
fune corda navis arcus
Ducitur anguina limbus arcippio nec non.
equus que
Canterius antelis [6] et postelis equitatur.
anxietatem tenuitatem corporis amenitatem
Aporiam sed et atrophiam patiaris, ut acam
perpetuam socia congreget
Atervam appodix tua mens sibi congerat eius.
dolorem valde quaerunt
Algemam mentis anquirunt talia verum,
inpassibilitatem effugant merendam
Aphatiam amendant, anteceniam quoque largam
alienum laborem dilectio
Edificant; agapem suffert agape nimis apta.
capram
Nisibus aegidiam in giro secteris acutis.
consanguineos, propinquos pluviam
Agnatos teneas aregidiam quoque verbi
daemonis lugubris spolium
Anheles, hostis ne sis atratus in aslum.
vela calor
Aulea ne angustent animam sceleris, set aprilax
transgressor
Alluat aethereus, noxis ne apostata fias.
scutum confidentiam alacritatem
Leva ancile geras, dextra agoniamque fidei.
extra edificium sub terris, antrum annonam protrahat, protelet
Auspicio a · maneas, apogeum aliquam ampliet altum.
velum monasterium id est singularitatem Dei servitii
Armenum cordi tollas, arcisterium addas.
princeps domus amicitiae aptum album ornum
Architriclinus amicalo amineum colit atque
vasa pomis ferendis apta
Huic malis etiam apofereta autumnus honustat.
homo sine coniuge castitatem
Antropus ast agamus caelibatum colat, et sic
urbem paternam
Argiripam cernet, patriam civesque beatos.
mors subita astutia
Haud huic est apoplexia cure, sed et astu
miseros
Angustat nullos, amartetes solet idem

6) *hic et scriptum ac deletum.*

ad statum revocare fugat amictorium lineum
Antiquare, aginat venerem, anaboladia portat.
albidis splendent
Albuneis albent pomis huic apofereta;
Virtutes cunctae comitantur amiciter illum;
labefactendo concutiendo diaboli
Hunc non allidunt affurcillando sinistri.
proficiscuntur mustiones qui nascuntur de vino
E baccho quoniam bittunt geniti bibiones,
stulte loquitur vino albo
Blatterat amineo si constiterint et eidem
gutture
Indignum referens brancho, prorsusque brutescit,
illuc it ambulat duplicetur
Haud illa bittit, quo quisquis honore bimetur
rufa nigra bonum iuvenem fodit
Burra probum, fateor, buteonem qui arva bidentat.
Hic set et ingenuus similem retinent genituram.
spado adornat construit habitacula castra tristis
Buggeus apparat et burgos, verum biliosus
caro sepulchrum triste
Apparat atque boson taphium sibi sibiliosum.
datur lugubre
Sic animae corpus vita conponit amarum,
s. est
Laeta set Omnipotens, si mens felix, parat astra.
Comiter hoc cunctos moneas tu, miles herilis.
inferno
Praeterea cum quis noxam clandestinat antro,
constringit
Cespitat atque coagmentat si crimina virtus,
crescit
Communit mentem, coalescens comiter eius
pollet viget
Pectoris in portu clandestina nam cluit illic
virtus
Clancule, non constare diu tamen ipsa valebit
desuper per euuangelistas
Clancula, teste Tonante super sacrata per ora.
astutiam damnare
Cum videas astum pessumdare saecla nefandum,
familiaritatis servator
Immo clientelae tutor Domini velut haeres
in hac vita ascensus, colles
Hic maneas, clivos virtutum quatinus almos
breviter et ornate compositas deo personare
Scandere, concinnas ΘΗΟ tu clangere laudes
s. personis solummodo uni
Nomine sistenti ternis valeas modo soli
potestate gloria
Magestate tamen nutu doxaque perhenni,
Quam pariter tecum teneam tu clerice poscas.

i. sci.
FINITUR CERNUI OPUSCULUM CATECASTI EXIMII CONFESSORIS GERMANI SUGGESTUSQUE PARISIACI PRAELII HUMILLIMIQUE LEUITAE ABBONIS.

INDEX RERUM.

B.

C. (cf. K.)

D.

E.

F.

G.

H.

M.

N.

P.

Q.

R.

S.

T.

U.

V.

W.

GLOSSARIUM.

(cf. praeterea pagg. 665. 666. 726. et 802 - 805.)

abbateia 231.
acephalus 798.
acidus, acar 791.
acredo, acrimonia 16.
actum, littus 55.
adque, atque 308.
aestimatio, consilium 5.
agape, contributio 173.
agebant, aiebant 669.
agere, facere 11.
agiliter, celeriter 12.
ait, agit 307.
alea et tabula 89.
allofili, gentiles, barbari 791. 801.
alter dimidius annus, annus cum dimidio 698.
ambulator, equus 126.
analogium 70. 81.
anguines, funes 785.
antistis, i. e. antistes 483.
apparitor 78, minister.
arges, i. e. aries 782.
argutus, sonorus 789.
arrtes, aries 786.

ADDENDA ET CORRIGENDA.

Pag. 131. nota **) *deleatur*; domo *pertinet ad sequens* exivit — 219. l. 4. *post* vitis *insere* Reginone, — 342. l. 23. *certe* cultum *legendum*, censura *tamen codd. omnes* — 361. socium quendam, — 392. l. 18. *post* vulgatas *inseratur* „et carmen propemticum a b. m. Docenio editum" — 476. corda *fortasse poeta scripsit* — 526. l. 27. *l.* veritas in ea — 638. *lin. ult. l.* videt. *cf. infra pag.* 653. *lin.* 17. — 677. l. 34. *l.* vestro — 717. l. 5. *l.* fructificabit — 749. *nota* 60. *aut de familio S. Columbani* — 763. *nota* 8. *delenda sunt verba:* cf. supra pag. 747.

ERRATA TYPOGRAPHORUM.

Pag. 9. l. 12. *numerus* 69 *post* coleria *ponendus est et* l. 13. *lege* 70. — 15. l. 35. *l.* squamigerum. l. 52. 53. *numerus* 40 *post* retentis *ponendus* — 23. l. 1. *l.* que alacri — 39. l. 9. *l.* Ottone imperatore, — 57. *l.* Rhythmi de sancto — 106. l. 10. *l.* plus quam. — 110. l. 40. Iurisque — 113. l. 46. *abbote* — 118. l. 34. A. *l.* Cl. — 156. l. 20. 21. baiulo *l.* baculo — 160. l. 38. *in marg. l.* 1123. — 167. l. 36. batum *l.* tum. — 170. l. 39. perturdaret *l.* perturbaret. — 172. l. 14. qni *l.* qui. — 186. l. 35. nistravit l. 36. Gandensis — 238. l. 23. sunt *l.* est. — 246. l. 53. *l.* Hottho. — 283. l. 14. *l.* aliquarum — 301. l. 13. *l.* Weniloni[a] l. 26. *l.* modum[a] — 314. l. 44. dies *l.* dus — 338. l. 36. *l.* adoptatum — 341. l. 54. *l.* verberibus. — 345. l. 54. 22) 23) *l.* 23) 22) — 349. l. 5. *l.* secum migrantibus. — 388. l. 56. *l.* nro. 11. — 395. v. 98. *l.* Romae. — 408. l. 50. *l.* invene- — 427. l. 21. *l.* perfrue- — 491. v. 110. *l.* ave. — 493. v. 172. *l.* coniugis. — 628. l. 25. *l.* pepercerunt — 635. l. 11. *l.* quaquaversum — 641. l. 3. *l.* Walae, — 647. l. 17. *l.* sacrifitiumque — 648. l. 34. *l.* c. 7. — 664. l. 13. *l.* minus — 776. l. 20. *l.* contorto.

HANNOVERAE . DIE . IIII . DECEMBRIS .
ANNI . MDCCCXXIX . TYPIS . F . B . CVLEMANN .

fol. 71. 1. Codex Palatino-Vaticanus Nro 577.

Suppliciter pullit — negle(c)ta fuerunt

fol. 8

Zelobiris tu in got almahtigan fadur. et zelobo in got almahtigan fadur. zelobiristu in crist gotes suno. et zelobo in crist gotes suno. zelobiristu in halogan gast. et zelobo in halogan gast.

cuius tandem ratione habilitas placuit a comunione suspendi & eum qui suscipit & qui ius recepturus est quousque clericum qui iussus fuerit recipit ad eum ad ecclesiam. :: Dosputatur. finit. finit. G. H. Pertz scripsit.

2. C. Guelferbyt. Helmstadiensis. Nro 496 a

Regnante domino nostro ihesu xpo in perpetuum. Ego carolus gratia dei eiusque misericordia donante rex & rector regni francorum G. H. P.

3. C. Palatino-Vaticanus Nro. 289.

Capitulatio de partibus saxoniae constitutae sunt. Primum de maioribus capitulis hoc placuit omnibus; ut ecclesiae xpi quo modo construuntur in saxonia & deo sacratae sunt non minorem habeant, sed maiorem & excellentiorem honorem quam uana habuissent idolorum, G. H. P.

5. C. reg. Paris. Nro 4404.

Post modum in hoc uolumine continet scriptus pactus salicae libellus unus. seu & alamannorum & ribuariorum. & edictus childeberti regis. & domino nostro karolo imperatore. edictus eius extremus scribitur. hos lege tu lector. felix feliciter omnes. & tu qui legis peregrini mei in bonis memorito dilectissime frater. G. H. P.

4. bibliothecae Sangallensis. Nro 773.

Regnante domino nostro ihesu xpo in perpetuum. Ego karolus gratia dei eiusque misericordia donante rex & rector regni francorum. & deuotus sanctae ecclesiae defensor. humilisque adiutor omnibus ecclesiasticae pietatis ordinibus seu saecularis potentiae dignitatibus in xpo domino deo eterno perpetuae pacis & beatitudinis salutem. Sunt enim anni ab incarnatione domini usque ad hoc tempus id est xii hludouuici imperii annum

Ut brunicas ut nullus foris nostrum regnum uendere presumat. xxii. Si comis in suo ministerio iustitias non fecerit missus nostrum de sua causa sonare faciat usque dum iustitiae ibi facte fuerint. & si uessus nostri iustitiae non fecerit. Tunc & comis & missus ad ipsius casa redeant quousque iustitias faciat; xxiii. cap. Si quis pro faidae pretium.

fol. 16 rem prestatã retinere
p̃sumpserit xv sol. culpabilis iudicetur
LIIII DE EO QUI GRAFFIONE
INTERFICERIT
Si q. graffionem fiscalẽ
quẽ comitẽ uocant in

LVI DE RACHINBURGIIS LE
GEM DICENTIB.
Si q. causam suam per
sequitur et rachin
burgii inter eos secun
dum legẽ ribuariam

fol. 5 a fine memoria qd dominus Imp. suis comitibus precepit
I. Imprimis instituit ut ubi homo reipsum advenerit qui implicat
p aliquibus causis ut liberam feminam habuit aut infan
tes ipsi in eorum libertate pmaneant et ipsa femina

Fr. Bartsch. del.

2. C. Guelferbyt. Helmstadiensis Capitulare de villis etc.

Repperimus ad eandem curtem mansos ingenuiles
uestitos XVIIII. absos vi. quorum redditur
unusquisque annis singul. de annona mod. XIIII
frisk. 1 pullos ...

G.H.P.

3. C. reg. Paris. Nro 4629

se ex causa rede fuisse necessitate uel voluntate aut
conscientia fuisse quod ablatum est – et aliud
tantum sine dampnum restituat.

Ut nullus presumat teloneum querere nec pullicas
nec rotaticum nec cespitaticum nec pulveraticum recipere.

G.H.P.

4. C. reg. Paris. Nro 4629 A

Qualiter iustitie fiant pauperib.
De causis uiduarum pupil
lorum orfanorum ut reliquorum
pauperum ut in primo con
uentu ante medium diem illorum
ratio ut querela audiatur
et diffiniatur et post medium

G.H.P.

5. C. reg. Paris. Nro 4995 fol. 33

cuti exire ualeant. una cum dilecto filio nostro Karolo
esse uidentur. Aliquis ad casam male fecerit
aut in uxore aut in domo aut in aliis quibus
libet causis. ut ipsi malefactores comprehensi
et in cippo et in carcere faciant missi et sub cus
todia salui usque dum ad casam reuenerit
contra illa mala fuerit perpetrata

G.H.P.

6. C. reg. Paris. Nro 4632 fol. 37

Siquis in aliena patria ubi uel propter beneficium
uel propter aliam quamlibet occansionem
adsidue conuersare solet de qualibet causa
fuerit interpellatus uerbi gratia de conquisito
suo uel de mancipiis suis ubi secundum legem
iustitiam faciat et cum talibus coniuratoribus

G.H.P. pinxit

1. C. reg. Paris. Suppl. Latina. Nro. 164.

ꝭ qui a in hoste aut propter terrā defendendā aut propter terrā
ad quirendā vadunt. de lantwari id est de patrię defensione
n̄ aliter nisi scdm istū modū in lege aut in capitulis imperatorū
scriptū habem̄ nisi in anterioribus capitulis de pauperibus fran
cis. q si non habent unde heribannū psoluant ut se in servitium
regis tradant. & tā diu in eodem servitio maneant usq. dum

2. C. reg. Paris. Nro. 4613 fol. 57.

Primo omniū statuerunt de donationes illas que facte
fuerunt a rachis rege & tassia con iuge ipsius. ut omis illas
preceptas quas postea facte sunt post quā a rachis.
aistolf factus est rex stare nullatenus debeant. nam
si ahistolfus rege erduino cui datū est fuerit concessū.

3. C. Guelferbytano Blankenburgensis

XVIII. Octavo decimo ut nullus ordinatus sive ordinandus migret de sua parro
echia ad aliā nec ad limina apostolorū causa orationis et se sup cura derelicta
nec ad palatiū causa interpellandi. nec a comunione suspensi ab alio comu
nione recipiendi sine pmissione et presentia epi sui. Quod si fecerit nihil va
lebit huiusmodi comunio aut ordinatio aut demigratio. & hoc omnib;
fidelib; denuntiandū ut qui causa orationis ad limina beatorū apostolorū pgere
cupiunt. domi confiteant peccata sua et sic pficiscant. Quia a pprio epo suo
aut sacerdote ligandi aut solvendi sunt non extraneo

4. C. reg. Paris. Suppl. Latina. Nro. 75

ut scire possim̄ qui sint aut qui suū beneficiū habeat condirectū aut destru
ctū. Similiter & illorū alodes pvideant ut utrū in dius sint constructā ipsi alodi
aut illud beneficiū. quia audivimus habem̄ quod aliqui homines illorū beneficia
habent deserta & alodes eorū restauratos. IN ANNO OCTAVO. CAPITU
LA CUM PRIMIS CONFERENDIS. I. De latronib; & furibus.
De falsis testibus. III. De periuris. IIII. De fugitivis. V. De hominib; appen

5. C. Gothanus fol. 16 col. 1

ab operibus carnis et purificans corpus san
ctūq suum. praeparet se ad percipiendum
sacramentum; exemplo david; Qui nisi se
confessus fuisset ab opere coniugali absti
nuisse ab heri et nudius tertius. neq a

fol. 354 pag. 2 col. 1.

uerres in grege expugnat & uincet. tamen in
uno grege quamvis multitudo porcorum fuer.
unus computetur sono pair. nam si minor grege de
triginta capitū fuerit non reputetur sono pair

G. H. Pertz, scripsit.

Tab. III.

1 C. reg. Paris. Nro 4628.

domno karoli genitoris nri eas instituit et ppt illas queadapus nrm pertinent undenos decernere uolum quicqd nobis placuerit. DE SPONSIS ALIENIS

Quis sponsā alienā ipsa consenciente rapuerit li cet eā ea concubuerit. reddatē cui sponsa e hus ducatā siuellit quia uī p as sā pocius quā uiolentaē. quodsi eā deducere noluerint accipiat alterā feminā

G. H. P.

2 C. reg. Paris. Nro 4788

fol 91

Consideratum est ut de fruct ib; tre & animalium nutrimine proluant opere uel o restauratione ecclesia rum cum & pr & abbas una cum missis nris

G. H. P.

3 C. reg. Paris. Notre Dame T 4.

de homicidiis prohibendis.

cp viii Quicumque homini aut sine causa aut sine causa interfecerit uuirigildum eius his ad quos ille pertinet componat. Ipse uero ppt talem psumptionem in exilium mittatur ad

G. H. P.

4 C. Sangallensis Nro 733

VI

DE EO QUI RES SUAS ADCASAM DI DELAGARE UOLUERIT

Qui res suas proanime suae ad casam di tradere uoluerit domi traditionem faciat. coram testib; legitimis atq; ad euis in hoste facte sunt traditiones de quibus nulla est questio stabilis permaneat. Siuero aliquis aliures suas tradiderit & in hoste profectus fuerit

5. Ansegisi c. Corbeiensis nunc Hamburgensis

xpo dño dō aeterno ppetuę pacis & beatitudinis salutē Considerans pacifico piae mentis intuitu unacum sacerdotibus & consiliariis nris abundantem innór

G. H. P.

6. Ansegisi c. Weissenaugiensis

Ut nullus ministerio idē missi nri placitū teneant qui in aliqd missaticum directus ē donec ipse fuerit reuersus.

D. Maier scripsit.

7. Ansegisi c. Vaticanus. Nro 4159

quidam aut pat nr qui es in celis. unā matrē sām ecclām que eos Inter menito sacri fontis

T. Blume scr.

8. Ansegisi c. Babenbergensis

Ut nullus comitis ministerio idem missi non teneant. qui in aliquot missaticū d donec ipse fuerit reuersus. ut causa qu

G. H. P.

9 Ansegisi c. Schlettstadiensis

difiniant; cap IIII (manus prior)

De querela hildebrandi comitis quod pagenses eius parau reda dare recusant. uolumus ut hoc missi nri ab his hominibus qui in eodē comitatu manent. & ea dare non debent. nec non & amicis comitibus inquirant. & si inuenerint quod ipsi ea dandi debitores sint. extra iussionē dare

ri monachi fint uel uери canonici. cp LXXIII De Pseudografiis et dubiis narrationib;

Pseudo grafie & dubie narraciones fiis et dubiis narrationib; uel que omnino contra fidē catholicā sunt. Ut epistola pessima & falsissima quā transacto anno dicebant aliqui errantes & in errorē a

DE HIIS QUI DE FURTO ACCUSATI FUERINT. CP XXVII. ÷ (manus posterior)

Si liber homo de furto accusatus fuerit & res propri as habuerit inmallo ad psentiā comitis se adramiat. & res non habet fide iussores donet qui eum adramire & in placitū adducere faci

C. H. Engelhardt scripsit.

Tab. II.

1 Hludowici Germ. conventus Moguntinus a. 851 e Babenbergensi

CANON HLUDO

Anno domine incarnationis DCCCLI. Luvici reg. in dictione XV. Regis uero orthodoxi atque gloriosi et uera clementię dignitate precipui hludouuici anno XVIII. mense octobre. die tertio ex uoluntate atque precepto eiusdem serenissimi principis sca sinodus habita est in ciuitate magontia metropoli germanię presidente rabono uenerabili eiusdem ciuitatis archiepo cum ceteris episcopis orientalis franciç et baioarię atque saxonię. Hoc est luipramo iuuauen archiepo. Gozbaldo epo. Salomone epo. Essone epo. Lantone epo. Otkario epo. Gebehardo epo. Hemmone epo. Baturato epo. Gozpto epo. Erchanfrido epo. Harduuigo epo ... Lantfrido epo. Altfrido epo. Liutprando epo. Diatmaro chorepo. Folchardo chorepo. Alberido chorepo. Reginhario chorepo. Grimaldo abb. Ratbleibo abb. Hantone abb. et reliquis ecclesiastici ordinis uiris prbris

2 C. reg. Paris. Nro 4626

Sci in omnibus (?) ... nullomodo opprimantur. ... res illorum tam in frugibus quam in pratis nec non etiam in eorum foeno a nullo per rapinam depdentur ... et ubicumque oppressi ab epis comitibus et missis regalibus subleuentur. et oppressores illorum sicut supra scriptum est in omnibus constringantur. IIII.

De his uero qui intra patriam residentes rapinas exercent. domos

G. H. P.

3 C. reg. Paris. Nro. 4638.

Eirardus epis. Teodericus abba. Iotrlainus. Bardo inlustres missi in Aprincato Constantino. Bagisino. Corilliso. Ot lingua saxonia. et Harduini Oximiso. et in Lisuino.

G. H. P.

4 C. reg. Paris. Nro 4761.

Qui fidelium oblationes ab ecclesiis uel a uenerabilibus sacerdotum auferunt uel ablatas accipiunt. non solum aliena uota disrumpunt. sed et sacrilegium operantur. praeter non et ecclesię dei fraudatores existunt. quia ecclesię aliquid fraudari uel auferri

G. H. P.

Tab. V.

